

भारतीयाधिशसनसरक्षकताया प्रकाशितम्

Published under the auspices of Government of India

THE
SIDDHĀNTA KAUMUDĪ
OF
BHATTOJĪ DĪKSITA

EDITED AND TRANSLATED INTO ENGLISH

BY

LATE ŚRĪŚA CHANDRA VASU

VOL II

MOTILAL BANARSIDASS
DELHI VARANASI PATNA

© MOTILAL BANARSIDASS

Bungalow Road, Jawahar Nagar, Delhi 6
Nepali Khapra, Varanasi-1 (U P)
Bankipore, Patna (Bihar)

*First Published by the Pāṇini Office, Bhuvaneshwari Ashram,
38 40 Bhubaneswar, All India 1906
and reprinted by Motilal Banarsidass, 1962*

ग्रन्थोऽयं भारतीयाविशासनविनियोजितावश्यकालभ्यसस्कृतग्रन्थ-
पुनर्मुद्रणयोजनाया प्रकाशितः ।

This book has been published under the Scheme of reprinting of
important out-of-print Sanskrit books sponsored by the
Government of India

Price Rs. 73.25 for 2 Vols

Published by Sundarlal Jain, Motilal Banarsidass, Bungalow Road,
Jawahar Nagar, Delhi 6 and printed by Shantilal Jain,
Shri Jainendra Press, Jawahar Nagar Delhi 6

CONTENTS

VOLUME II

Part I

CHAPTER	PAGE
I The Conjugation of Bhū class roots	1
II The Adādi Verbs	253
III The Juhotyādi	315
IV The Divādi Roots	333
V The Su-class Verbs	372
VI Iudādi Roots	385
VII The Rudhādi Roots	415
VIII The Tanādi Roots	424
IX The Kriyādi Roots	432
X The Chiuādi Roots	449
XI Conjugation of the Causatives	503
XII The Desiderative Verbs	522
XIII Intensives with Yan	540
XIV Intensives with Yan-Elided	548
XV The Denominative Verbs	574
XVI Kandvādi Roots	604
XVII Rosary of Affixes	607
XVIII The Rules of Ātmanepada	608
XIX The Parasmaipada Rules	650
XX The Impersonal and Passive Verbs	658
XXI Reflexive Verbs	674
XXII The meaning of moods and tenses	683

Part II

I The Kṛdanta Affixes	1-114
II The Unādi Sūtras	145-333
III Uttar Kṛdanta Affixes	333-408

VOLUME III

I	Vedic Grammar	1-89
II	On Accents	90-111
III	The Phit Sūtras	112-220
IV	On Rules of Genders	221-247

VOLUME IV

I	Alphabetical Index to Pāṇini's Sūtras	1-53
II	Alphabetical Index to the Roots	54-62
III	Alphabetical Index to the Unādi	63-69
IV	Alphabetical Index to the Phit Sūtras	69
V	Pāṇini's Sūtras	70-106

THE
SIDDHANTA KAUMUDI.
UTTARARDHA

VOLUME II.
॥ वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी ॥

श्रीग्राहन्तीचक्षुर्गुरुवैर्हर्षिभिरहर्दिवम् ।
सोऽप्युपमानोऽप्युक्तो विभुर्विजयतेतराम् ॥
पूर्वाहं कथितास्तुर्वचक्षुणाप्यायवर्तिन ।
मत्सया ज्ञानं कथ्यन्ते तृतीयाप्यायनोचरा ॥

SALUTATION.

1. The All-pervading is supremely glorious and though without attributes is constantly being praised, day by day, by the Great Seers, illustrious with the attributes of Vaidic Studentship and Worthiness, and who possess all praiseworthy qualities.

2. In the First Half have been treated the affixes which occur in the Fourth and the Fifth Adhyāyas of Pāṇini. Now are being taught the affixes that occur in the third Adhyāya.

NOTE.—The word Śrautrārhanṭī chananī is Instrumental plural of the compound word Śrautra plus Arhanṭī with the affix chanap Śrautra is derived from Śrotriya by adding the affix चक्ष् (V 1 130, S 1793) and ण is elided by the Vārtika thereunder The word means "the condition of a Śrotriya or Vaidic Student." The word Arhanṭī is derived from arhat, see V. 1. 124. S. 1788. The affix chanap is added by V. 2. 26, S 1827 Toshṭhāyamāṇaḥ is derived from the Intensive form of the verb stu "to praise" Vijayate tarām is formed by adding the affixes tarap by V 3. 57, S. 2005, and ām by V 4 11, S 2004 This is an exceptional use of adding the comparative-degree-forming affix tarap after a declined verb like vijayate See V 3 56, S. 2002. The verse is an illustration of the employment of the curious affixes taught before.

अथ तिङन्तभ्वादिप्रकरणम् ।

तत्रादौ दश लकाराः प्रदर्शयन्ते । लट् । लिट् । लुट् । लृट् । लेट् । लोट् । लङ् ।
लिट् । लृट् । लङ् । येषु पञ्चमो लकारश्छन्दोमात्रगोचरः ।

CHAPTER I

The Conjugation of Bhū Class Roots

First we shall enumerate the ten Moods They are as follow —

लट्	Present.
लिट्	Perfect or 2 nd Preterite
लुट्	First Future
लृट्	Second Future
लेट्	Vaidic Subjunctive
लोट्	Imperative
लङ्	Imperfect or 1 st Preterite
लिट्	Potential
लृट्	Aorist or 3 rd Preterite
लृङ्	Conditional

Of these the fifth *i e*, लेट् is found only in the Vedas.

२१५१ । वर्तमानं लट् । ३ । २ । १२३ ।

वर्तमानञ्च बाहुल्येति लृट् स्यात् । अष्टाविंशति ।

2151. The affix लट् comes after a verb when denoting a present action.

Of the affix लट् the letters ल and ट् are indicatory, leaving only लृ. This लृ is replaced by other affixes as shown below :—

NOTE:—The word वर्तमान means that which is begun and which has not yet come to an end. The action denoted by a verb in the present tense is yet continuing and has not stopped. As पचति 'he is cooking', पठति 'he is reading'. So also whatever is constant, regular, uniform, is represented by the Present Indefinite. As तिष्ठन्ति पर्वता 'the mountains stand', जवन्ति नद्यः 'the rivers flow.'

२१५२ । लः कर्मणि च भावे वाकर्मलोभ्यः । ३ । ४ । ३८ ।

लकारा लकर्मलोभ्य. कर्मणि कर्त्रे च द्युरकर्मलोभ्यो भावे लकार च ।

2152 The tense-affixes called 'la' are used in denoting the object and the agent in the case of Transitive verbs, and after intransitive verbs, they denote the action as well as the agent

NOTE —The term लृ means the ten affixes known as लृट्, लिट्, &c, लृ is the common element of them all, and these affixes, when stripped of all indicatory letters, leave behind only the letter लृ which is thus the common name for them all. The लृ in the sūtra, is the nominative plural of लृ. By the word लृ in the sūtra, we draw in the word कर्ता or 'agent' from the sūtra III 4 68 into this. The force of these tense-affixes, when placed after transitive verbs is to denote the object and the agent, and when placed after intransitive verbs, is to denote either 'action' (भाव) or it may denote the 'agent'

The verb itself denotes the action, to be or to do, generally, or to be or to do, in a particular manner. In the active voice, the affix marks the agent, in the passive voice of a transitive verb, it marks the object, but in the passive form of an intransitive verb, the action itself. Thus गच्छते ग्रामो देवदत्तेन 'the village is gone to by Devadatta', here ते of गच्छते denotes the object and is in passive construction गच्छति ग्राम देवदत्त 'Devadatta goes to the village', here the affix ति of गच्छति denotes the agent, and the sentence is in active construction. The verb गच्छ् being a transitive verb can take both the active and passive constructions or, to use the Sanskrit technical phraseology, the tense-affixes, after transitive verb denote the agent and the object. They do not generally denote भाव or action after transitive verbs, that is, transitive verbs are not used impersonally. Let us now give examples of Intransitive verbs, आस्यते देवदत्तेन 'it is seated by Devadatta', the verb आस्यते here denotes merely भाव or 'action'. In other words, we may call this an impersonal construction आसते देवदत्त 'Devadatta sits', here the verb आसते denotes the agent or is in the active voice.

Professor Bohtlingk translates the sūtra thus —“A finite verb expresses the agent as well as the object, but the Intransitive verbs denote, in addition to that, the Impersonal idea of the action.” The word भाव means action considered in the abstract.

२१५३ । लृट् । ३ । ४ । ७७ ।

अधिकारोऽयम् ।

2153. In the place of 'la' will be substituted the affixes which we shall announce hereafter

NOTE —This sūtra consists of one word लृट् meaning 'or लृ'. It is an *adhikāra* sūtra. The word लृट् is the genitive singular of लृ, the लृ in लृ being for

the sake of pronunciation 'The **स** means the ten affixes **सट्** present, **सिद्** perfect, **सुट्** first future, **सुट्** second future, **सोट्** imperative **सेट्** Vaidic subjunctive, **सह** imperfect, **सिह** potential and benedictive, **सुह** aorist, **सुह** conditional Six of these tenses have indicative **ट्**, and four have indicative **ह्** ।

Professor Bohtlingk translates this sūtra thus —In the following sūtras, the word **सस्य** should be supplied to complete the sense, i e, the phrase 'in the place of all those endings which are known as the Personal endings of various tenses and moods, and are known in their totality as **स**' ।

२१५३ । तिप्तस्मिन्विप्यस्वमिन्वस्मस्तातांभयासायांभिमिह्वहिमहिह्व । ३ । ४ । ७८ ।

सस्येष्टादशकादेवा स्यु ।

2154 The following are the eighteen substitutes of 'la' —'tip', 'tas', 'jhi', 'sip', 'thas', 'tha', 'mip', 'vas', 'mas', 'ta', 'âtām', 'jha', 'thās', 'âthām', 'dhvam', 'it', 'valu', 'mahu.'

NOTE —These are the well-known Conjugational-affixes, called also Personal endings, and are ordained generally after all the ten tenses

२१५५ । सः परस्मैपदम् । १ । ४ । ८८ ।

कादेवा परस्मैपदसंज्ञा स्यु ।

2155. The substitutes of **स** are called **parasmaipada**

NOTE —The word **स** is in the genitive case, and means 'of **स**' The word **कादेव** 'substitutes' must be supplied to complete the sense.

२१५६ । तद्धोनायात्मनेपदम् । १ । ४ । ९०० ।

सह् प्रत्याहारं मानकानयो वैश्वसंज्ञा स्यु । पूर्वसंज्ञायावत् ।

2156 The nine affixes comprised under the Pratyāhāra tañ and the two ending in āna (Sānach and Kānach), which are substitutes of **स** are called **Atmanepada**

NOTE —This debars the previous designation of **Parasmaipada**. The result is that the first nine substitutes are **Parasmaipada** and the last nine **Atmanepada**

Then arises the question, what roots should be conjugated in the **Parasmaipada** and what in the **Atmanepada**. The following sūtras, answer that question

२१५७ । कर्तुदाप्तकित आत्मनेपदम् । १ । ३ । १२ ।

अनुदात्तेषु परेदेसे यो क्तिवदन्तावत् कातोर्लस्य स्वान् आत्मनेपदं स्यात् ।

2157 After a root which has an indicatory anudâṭṭa vowel (anudattet) or an indicatory ङ् (nit) in the Dhâtupâṭha, the affixes are those of the Atmanepada

२१५८ । स्वरितञितः कर्त्रभिप्राये क्रियाफले । १ । ३ । ७२ ।

स्वरितेति जितश्च धातोरात्मनेपदं स्यात्कर्त्रभिप्राये क्रियाफले ।

2158 After the verb marked with a svarita, (svaritet) or which has an indicatory ङ् (ñit) in the Dhâtupâṭha, the terminations of the Atmanepada are employed, when the fruit of the action accrues to the agent

NOTE.—The word क्रियाफल is a compound, meaning 'fruit of the action' When the principal object, for the sake of which, the action is begun, is meant for the agent indicated by the verb, there the âtmanepada is used after verbs having an indicatory ञ् or a svarita accent As यजते 'he sacrifices for himself' पचते 'he cooks for himself' Here the verb यज् and पच् are marked with svarita accent in the Dhâtupâṭha, and therefore they take the âtmanepada terminations

Similarly दधते 'he presses the soma-juice,' कुरुते 'he does' Here the verbs दध् and कृष् have an indicatory ङ्

In all the above cases, the principal object of the action such as getting heaven by performance of sacrifice, eating of food, &c, is meant for the agent That is to say, he sacrifices in order that he himself may attain heaven, he cooks in order that he himself may eat, &c

२१५९ । शेषात्कर्तरि परस्मैपदम् । १ । ३ । ७८ ।

आत्मनेपदमिति ङीष्वाद्धातोः कर्तरि परस्मैपदं स्यात् ।

2159 After the rest, i. e., after all those verbs not falling under any one of the previous provisions, the terminations of the Parasmaipada are employed, in marking the agent (i. e., in the active voice).

NOTE :—The rules of Atmanepada have been declared in the 66 sūtras, 12 to 77 of the third Chapter of the First Book of Aṣṭādhyāyī The terminations of the Parasmaipada, which are the general verbal terminations, will come everywhere else, that is to say, where its operation is not debarred by any one of the above-mentioned aphorisms The present sūtra declares this universal rule. The word śeṣa or the rest, means that which is the residue after the application of all the previous restrictive rules

२१६० । तिङ्स्त्रीणि त्रीणि प्रथममध्यमोत्तमाः । १ । ४ । १०१ ।

तिङ् वचनयोः पदयोस्त्रयस्त्रिणा क्रमादेतत्त्वं स्यात् ।

2160. The three triads, in both the sets, Parasmaipada and Atmanepada, of conjugational affixes (comprised under the general name tin) are called, in order, Lowest (3rd person), the Middle (2nd person), and the Highest (1st person)

NOTE.—Of the 18 conjugational affixes, above given, 9 are Parasmaipada and 9 are Atmanepada. Each of these two classes is subdivided into three sets, according to person

२१६१ । तान्येकवचनद्विवचनबहुवचनान्येकशः । १ । ४ । १०२ ।

एकप्रथमादिवचनानि तिङ्स्त्रीणि त्रीणि वचनानि प्रत्येकनेकवचनादिवचनानि स्युः ।

2161. These three triads, of conjugational affixes, which have received the name of Lowest, &c, are called (as regard the three expressions in each triad) severally “the expression for one” (singular), “the expression for two” (dual), and “the expression for many” (plural)

NOTE.—Of the six triads thus formed, each is divided according to number into three classes, viz, singular, dual, and plural

२१६२ । युष्मद्युपपदे समानाधिकरणे स्थानिन्यपि मध्यमः । १ । ४ । १०३ ।

तिङ् वाच्यकारकवाचिनि युष्मदि प्रयुज्यमानेऽप्रयुज्याने च मध्यमः स्यात् ।

2162. When the pronoun yushmad, “thou” understood, and also when the same expressed, is the attendant word in agreement with the verb, then there is the verbal termination called the Middle (2nd person).

NOTE.—This defines the 2nd person of conjugational affixes. As त्वं पचसि thou cookest or पचसि, युष्मं पचथ or पचथ you two are cooking, बह्वं पचथ or पचथ you cook.

२१६३ । महाशे च मन्योपपदे मन्यनेकतम सकवच्च । १ । ४ । १०४ ।

मन्यवागुपपदं यस्य चासौस्त्वस्मिन्प्रकृतिभूते सति मध्यमः स्यात्परिहासे मन्यमाने मन्यतेस्तु सप्तमः स्यात्स वैकार्यस्य वाचकः स्यात् ।

2163 When joke is implied with reference to an action, the verb denoting it is used in the 2nd person; provided that the word *manya* ‘to think’ is the attendant word (upapada) of such verb, and of the

verb *manya* itself, the affix must be of the 1st person and singular number

२१६३ । अस्मद्युत्तमः । १ । ४ । १०९ ।

तथाभूतेऽस्मद्युत्तम स्यात् ।

2164 When the pronoun *asmad* "I," understood, and also when expressed, is the attendant word in agreement with the verb, then there is the verbal termination called Highest or the 1st person

NOTE —This is clear As अहं पचामि "I cook," or merely पचामि, आवां पचाम or merely पचाम

२१६४ । शेषे प्रथमः । १ । ४ । १०८ ।

मध्यमोत्तमयोरविषये प्रथम स्यात् । 'भू १ सत्तायात्' कटुनिवन्ताया भू ति इति स्थिते ।

2165. In the other cases, namely, where, "thou" or "I" are not the attendant words in agreement with the verb, there is the verbal termination called the lowest (or 3rd person)

NOTE —As पचति he cooks, पचत they two cook पचन्ति they cook Now we take up the conjugation of the verb भू "to be" when the agent is meant i e, in the Active Voice Thus भू + तिप् ॥

Now apply the following rules —

२१६६ । तिङ्शित्सार्वधातुकम् । ३ । ४ । ११३ ।

तिङ् शितञ्धात्वधिकारोक्ता एतत्त्वज्ञा स्युः ।

2166 All personal endings (III. 4. 78, S. 2154) and all affixes with an indicator 'य' are called 'sârvadhâtuka'

NOTE.—Of course, this applies to the affixes which have been already treated before, namely, the affixes which relate to verbal roots and not to Taddhita affixes, &c. Thus, स्वयिदि, रोहिदि, पञ्चमान, पञ्चमानः । सिद्ध and आशीर्षिङ् are exceptions.

२१६७ । कर्त्तरि यप् । ३ । १ । ६८ ।

कर्त्तर्ये सार्वधातुके परे चाति एष्यात् यपादिभ्यो ।

2167 The affix यप् comes after a root, when a सार्वधातुक follows signifying the agent

NOTE :—In active voice, यप् is employed in the conjugational tenses This affix, which is technically called य विभक्त्यय comes after roots of the य class and after compound roots formed by यङ् &c. (III. 1. 32). The indicator य makes

2nd Person	त्वन् भवसि	युवा भवथ	यूय भवथ
	Thou becomest	You two become	You become
3rd Person	स भवति	तौ भवत	ते भवन्ति
	He becomes	They two become	They become

We have already mentioned in sūtra I 4 106, S 2163, that in joke, the 1st Person may be used with the force of 2nd Person. Thus *इहि मन्ये ओदन भोक्ष्यसे, भुक्त सोऽतिथिभि* "Come here, thou thinkest "I shall take food", but it is eaten already by the guest." Here *मन्ये* "I think" means *मन्ये से* "thou thinkest" and *भोक्ष्यसे* "thou shalt eat" is equal to "*भोक्ष्ये*" "I shall eat."

Similarly in the other examples given above

In the above sūtra I 4 106, S 2163, the phrase *युष्मदि*, &c, is understood from the previous sūtra. Therefore, when the verb is not in the 2nd person, this construction is not allowed, even though joke be meant. As *यत्तु भवान् मन्यते ओदन भोक्ष्ये* &c "Come respected Sir! (jocularly), you honor thinks "I shall eat rice," &c

Why do we say "in joke"? The proper person should be used, when simple assertion is intended. Thus *इहि मन्यसे ओदन भोक्ष्ये इति भुक्त-सोऽतिथिभि* "Come, thou thinkest "I shall eat rice"—but it has been eaten by the guest."

NOTE.—This corresponds with the Direct and Indirect narration of the English Grammar. Sanskrit does not admit of Indirect narration, except in the above examples.

Now we take up the लिट्. Thus भू + लिट्. The force of लिट् is to denote the Past time, as shown in the following

२१७१ । परोक्षे लिट् । ३ । २ । ११५ ।

भूतान्मयतनपरोक्षार्थकृत्तेर्बतिलिट् स्यात् लस्य तिभादयः ।

2171. The affix लिट् comes after a verb, in the sense of the past, before the commencement of the current day, and unperceived by the narrator.

NOTE.—The word परोक्ष 'unperceived' qualifies the words भूत 'past' and अनन्वयतन 'non-current day' understood in this aphorism.

This लिट् is replaced by लिप् &c. Are these affixes Sarvadhātuka or Ardhadhātuka. By the general rule III 4 113, S 2166, they would have been Sarvadhātuka, but for the following sūtra

२१७२ । लिट् च । ३ । ४ । ११५ ।

लिङादेः शस्तिङार्धधातुकसंज्ञ एव स्यात्तु तु सार्धधातुकसंज्ञ । तेन शब्दादयो न ।

2172 The personal endings of the Perfect are also called 'ārdha-dhātuka'

NOTE —The substitutes of लिट् get the designation of Ārdhadhātuka, and not that of Sārvadhātuka. Therefore, they do not take the vikarana or the Mode-affix अप् &c. Further on, even the तिप् &c are replaced by the following —

२१७३ । परस्मैपदानां णल्लुप्तस्थल्युसणञ्वनाः । ३ । ४ । ८२ ।

लिट्स्तिवादीनां नवानां णलादयो नव स्युः । 'भू' 'अ' इति स्थिते ।

2173 In the room of the Parasmaipada affixes, the following are substituted in the Perfect Tense.—

	3rd Pers	2nd Pers	1st Pers.
Sing	nal (अ)	thal (थ)	nal (अ)
Dual	atus (अतु)	athus (अथु)	va (व)
Plural	us (उ)	a (अ)	ma (म)

NOTE —The indicatory ल् in णल् and यल् is for the sake of accent (VI 1. 193, S 3676) The indicatory थ् is for the sake of causing वृद्धि (VII 2 25, S 3065) Thus पपाच, पेचतु, पेचु, पेचिथ or पपक्य, पेचतु, पेच, पपाच or पपच, पेचिथ पेचिन ।

For the nine substitutes तिप् &c of लिट् there are णल् &c. instead. Thus भू + णल् = भू + अ

Then applies the following rule —

२१७४ । भुवोवुग्लुङ्लिटोः । ६ । ४ । ८८ ।

भुवो वुगागम स्यात् लुङ् लितोरणि । नित्यत्वाद्भुङ्गुलुङ्गुदी वाचते ।

2174 भू gets the augment व् (वक्) before the tense-affixes of the Aorist and the Perfect, when beginning with a vowel.

NOTE —This being a *niitya* rule, supersedes or debars the Guna ordained by सार्वधातुकार्पणानुक्तयो (VII 3 84, S 2168) and Vriddhi ordained by अथोन्विति (VII. 2 115, S 251) That is to say, the indicatory ल् of णल् does not cause Vriddhi before वुङ् takes place.

Thus भू + व् + अ

Now apply the following rules.

२१७५ । एकाचो द्वे प्रथमस्य । ६ । १ । १ ।

2175. In the room of the first portion, containing a single vowel, there are two.

NOTE —Upto Sûtra VI 1 12 inclusive it is to be understood that for the first syllable two are to be made, *i e*, the first syllable is to be reduplicated. This is an adhikâra sûtia all the three words *viz*, *एकाच*, and *द्वे* and *प्रथमस्य* are to be read in the subsequent sâtias upto VI 1 12, before the rule of Sampāṣṭian begins. Thus Sûtra VI 1 8 says “when लिट् follows, of an unreduplicated verbal root” The sense of this sûtia is incomplete, unless we supply the three words of this sûtia, when it will read thus “when लिट् follows there are two in the room of the first portion, containing a single vowel of an unreduplicated verbal root”

२१७६ । अजादेद्वितीयस्य । ६ । १ । २ ।

इत्यधिकृत्य ।

2176. Of that whose first syllable begins with a vowel, there are two in the room of the second portion containing a single vowel

NOTE —This debars the reduplication of the *first* syllable. In a verbal root beginning with a vowel, and consisting of more than one syllable, the *second* syllable is to be reduplicated and not the first

२१७७ । लिटि धातोर्नभ्यासस्य । ६ । १ । ८ ।

लिटि परेऽनभ्यासधात्ववयवस्यैकाच प्रथमस्य द्वे स्त आदिभूतादय परस्य तु द्वितीयस्य । ‘भूव्’ ‘अ’ इति स्थिते ।

2177 When the tense-affixes of the Perfect follow, there is reduplication of the root, which is not already reduplicated

NOTE —The reduplication is either of the first syllable or of the second syllable according as the root begins with a consonant or a vowel

Thus भू + व् + ञ = भू भूव् + ञ

Now applies the following sûtia by which the first is called Abhyâsa.

२१७८ । पूर्वोऽभ्यासः । ६ । १ । ४ ।

अत्र वे द्वे विहिते तयो पूर्वोऽभ्याससंज्ञ स्यात् ।

2178 The first of the two is called the Abhyâsa or the Reduplicate.

NOTE —The word द्वे in the nominative case is understood here, but for the purposes of this sûtia it is taken in the Genitive case *i e*, *द्वयोर्द्वे पूर्व* “the first, of the two” ordained above. The word Abhyâsa occurs in sâtias III 1 6 VI 1 7 &c

Thus of भूव् भूव् + ञ, the first भूव् is called Abhyâsa, and therefore the next rule applies to it.

२१७८ । हलादिः शेषः । ७ । ४ । ६० ।

अभ्यासस्यादिर्हलिष्यवेऽन्ये हलो लुप्यन्ते । इति वक्ष्याम ।

2179 Of the consonants of the reduplicate, only the first is retained, the remainders are dropped

NOTE —Thus of भ्रू भ्रू + अ, the व्र is elided, and we get भ्रू भ्रू + अ Then applies the following rules —

२१८० । ह्रस्व । ७ । ४ । ५८ ।

अभ्यासस्यापो ह्रस्व स्यात् ।

2180 A short is substituted for the long vowel of the reduplicate

NOTE —But in the case of भ्रू, this rule is superseded by the next rule. Or we may apply this rule and get भ्रू भ्रू + अ, and then apply the next

२१८१ । भवतेरः । ७ । ४ । ७३ ।

भवतेरभ्यासोकारस्य 'अ' स्याद्विद्धि ।

2181 अ is substituted for the vowel of the reduplicate of भ्रू in the Perfect

NOTE —As ब्रूव, ब्रूवतु, ब्रूवतुः, ब्रूवतुः ॥ Why do we say 'in the Perfect' ? Observe ब्रूवति and ब्रूवते ॥

The word भवते is shown in the sūtra in the Active Voice, therefore the rule will not apply to Passive and Reflexive forms, as ब्रूवतुभवे कर्मणि देवदत्तेन ॥ This opinion of Kāśikā, however, is not endorsed by later grammarians

Thus भ्रू भ्रू + अ = भ्रू भ्रू + अ

Then applies the following —

२१८२ । अभ्यासे चर्च । ८ । ४ । ५४ ।

अभ्यासे भला चर स्युर्जङ् । भया चय, खया चर । तत्रापि सकृतिजयां सकृतिजय सकृतिचरं सकृतिचर इति विवेक आन्तरभ्यात् ।

2182 The चर्च is also the substitute of भला letters occurring in a reduplicate syllable, as well as जङ् ॥

NOTE —In a reduplicate syllable, a sonant non-aspirate (जङ्) as well as a surd non aspirate (चर्च) is the substitute of a Mute letter. By applying the rule of 'nearest in place (I 1 50, S 39), we find that sonant non-aspirate (जङ्) is the substitute of all sonants, चर्च and चर is the substitute of all surds. In other words all aspirate letters become non-aspirate. The word चर्च has been drawn into the sūtra by the word च 'also.'

The क् letters are replaced by क् letters, and क् by क्. But an original क् will remain unchanged, and so also an original क् because of the rule of nearness of place

That is to say —

क is replaced by क	क is replaced by क which is changed to क
अ " " क	क " " " क
इ " " ग	क " " " क
उ " " ङ	क " " " क
ए " " द	क " " " क
ओ " " ज	क " " " क
अ " " क	क " " " क
ग " " ग	क " " " क
ङ " " ङ	क " " " क
द " " द	क " " " क

Thus अङ् + क = अङ् + क

Then the following doubt arises The augment क् was added by VI 4 88, S 2174, and the rule VI 4 77, S 271 requires क् augment, and by the following rule क् is asiddha, and so why should we not have क् also

२१८३ । अस्मिन्वदत्राभात् । ६ । ४ । २२ ।

इत ऊर्ध्वभावादपरिभाषेराभीयत् । उभाभाषये तस्मिन्कर्तव्यं तदविद्वात् । इति कुर्वीतस्मिन्वाहु-
वर्ति प्राप्ते । *कुर्वीतस्मिन्वाहु-वर्ति प्राप्ते । *कुर्वीतस्मिन्वाहु-वर्ति प्राप्ते ।

2183 The change, which a stem will undergo by the application of any of the rules from this sūtra up to VI 4 129, is to be considered as not to have taken effect, when we have to apply any other rule of this very section VI 4. 23 to 129

NOTE — From this sūtra (which is the 22nd sūtra of the fourth chapter of the sixth Adhyāya of Pāṇini) up to the end of the Fourth Chapter are taught the rules called आभीयत्. When two rules of this Abhīya section simultaneously appear for application in one and the same place, both are applied, one being considered as non-existent for the purposes of the other. Therefore, क् being non-existent, there will be, क्, the result of which will be, that in अङ् + क, the long क will be shortened. But this is prevented by the following Vārtika —

Vart — The augments क् (VI. 4 88), and क् (VI 4 63) should however be considered as not asiddha, and rule VI 4 77 teaching क् and VI 4 82 teaching क् substitution should not be applied simultaneously with them

Thus भू—बभूव, बभूवतु, बभूवु with लुक्, and उपदिदीये, उपदिदीयाते, उपदिदीयिरे, with युट् of VI 4 63 In the case of भू, when लुक् is added, there is not the addition of उवङ्, and in the case of दीङ्, when युट् is added, there is not यसादेशः ॥

The वा in आवात् has the force of limit inclusive, so that, the asiddha rule applies to the sūtras governed by भ ॥

For fuller explanation of this important sūtra, see my Ashtadhyāyī

Now we take up, 2nd Per Sing बभूव् + यल् ॥ Here applies the following sūtra

२१८४ । आर्थधातुकस्येड्वलादे । १ । २ । ३५ ।

वलादेरार्थधातुकस्येडागमः स्यात् । बभूविय । बभूवयु । बभूव । बभूव । बभूविय । बभूविन ।

2184 An āilhadhātuka affix (III 1 11 f &c) beginning with a consonant (except य), gets the augment इट् (in these rules)

Thus बभूव् + य = बभूव् + इ + य = बभूविय ॥ So also बभूवयु, बभूव, बभूव,

लिट् Perfect

	3rd Person	2nd Person	1st Person
Sing	बभूव	बभूविय	बभूव
Dual	बभूवतु	बभूवयु	बभूविय
Plural	बभूवु	बभूव	बभूविन

Now we take up the conjugation of भू in लुट् First Future The force of लुट् is given in the next sūtra

Thus भू + लुट्

२१८५ । अनद्यतने लुट् । ३ । ३ । १५ ।

अविष्यत्यनद्यतनेऽर्थे भातोलुट् स्यात् ।

2185 The affix 'Lut' comes after a verbal root, in the sense of what will happen, but not in the course of the current day

२१८६ । स्वतासी ललुटोः । ३ । १ । ३३ ।

'लुट्' इति लुट् लुटोर्ग्रहणम् । भाते स्वतासी इति प्रत्यये स्त्री लुलुटो परत । अवाक्यवाद् ।

2186 When ल and लुट् follow, then ल्य and ताहि are respectively the Mode affixes of a verbal root

NOTE.—लु is the common expression for लुट् and लृट् formed by rejecting their special anubandhas, and means therefore the 2nd Future and the Conditional tenses लुट् is the 1st Future also called the Periphrastic Future. Thus कर्त्तव्यार्त अकर्त्तव्यत्, कर्त्तव्य The इ of ताहि is indicatory and shows that the

nasal of the root is not to be dropped before this, as *चन्* 'to think,' *चन्ता* 'he will think'

This debar the Mode-affixes *ञप्* &c

Thus *ञ् + तासि + तिप्* ॥ The *इ* of *तासि* is indicative

The mode-affix is *ताच्*

२१८७ । आर्धधातुकं शेषः । ३ । ४ । ११४ ।

तिङ् शिङ्भ्योऽन्यो धात्वधिकरोक्त प्रत्यय एतत्सर्व स्यात् । इट् ।

2187 The remainder, *e*, the affixes other than 'tin', and those with an indicative 'य' subjoined to a verbal root, are called 'ârdhadhâtuka'

NOTE ---The Mode-affixes *स्व* and *तासि* are therefore ârdhadhâtuka, and so get the augment *इट्* ॥ Thus *ञ् + इट् + तासि + तिप्* ॥ Then further the conjugational affixes *तिप् तच् कि* are replaced by *डा, रौ, रच्*, according to the following sūtra —

२१८८ । झुटः प्रथमस्य डारौरसः । २ । ४ । ८५ ।

'डा' 'रौ' 'रच्' इति क्रमात्सु द्वित्वद्वानर्थादिभ्योऽपि टेलीष ।

2188. *डा, रौ* and *रच्* are substituted respectively in the room of the three-affixes of the third person of *झुट्* (First-future), both in the Parasmaipada and the Atmanepada.

NOTE ---As the anubandha *ड* in *डा* must produce some effect, it causes the elision of the *टि* portion of the affix *ताच्* though the base is not *Bha*

Thus *ञ् + इ + तासि + डा = ञ् + इ + ट + डा (आ)*

Then applies the following —

२१८९ । पुगन्तल्लूपधस्य च । ७ । ३ । ८६ ।

पुगन्तस्य लूपधस्य चाङ्गस्येको गुण स्यात्सर्वधातुकार्थधातुफयो । येन नाव्यवधानं तेन व्यवहितेऽपि चचनप्रजाध्यातु तेन भिन्नसीत्यादावनेकव्यवहित स्येको न गुण । 'भविद्' 'आ' अनेको गुणे प्राप्ते ।

2189. *Guṇa* is substituted before a sârvadhâtuka or an ârdhadhâtuka affix, for the *इक्* vowels of the Causative stems which take the augment *च्* (VIII 3. 36), and for the *इक्* vowel of a stem which has a penultimate short vowel.

Thus *ञ् + इट् + ट + आ = भो + इ + ट + आ = भविद् + आ*

Then the question arises, should not the present sūtra apply in the case the *इ* of *चिन्तद् + ति* *i. e.* should not the *इ* be gunated to *इ* before the

Sārvadhatuka ति ॥ For भिन्द् is a stem which has a penultimate short vowel अ, and an ङ्ग letter, though the vikarana ङ्ग is added between द् and ङ्ग ॥

One may *prima facie* reply, no, because between the ङ्ग of the anga, and the change-producing ति, there are three letters द् etc and there being a vyavadhāna or intervention, they prevent the force of ति passing through them to द् ॥ This, however, is not the case, because of the following maxim

“That which cannot but be an intervention, though it do intervene, is not considered an intervention, because the rule must have its scope” The word न अव्यवधान means “not non-intervention,” i. e. which must necessarily intervene. Such an absolutely necessary intervention is not to be considered an intervention. Therefore, if there is only *one* intervention, the rule will apply. Thus in the case of भिन्द्+ति, there are three letters intervening between द् and ति i. e., to say द्, ङ्ग and ङ्ग, and so the guna rule does not apply. But in the case of भविद्+आ only one letter intervenes, and so there ought to be guna. But here the following applies ---

२१८० । दीधीवेवीटाम् । १ । १ । ६ ।

दीधीवेव्योरिटङ्ग गुणवृद्धी न क्त । भविता ।

2190. The guna and viddhi substitutions, which would otherwise have presented themselves, do not however, come, in the place of the vowels of didhī ‘to shine,’ and vevī ‘to go,’ and of the augment called इट्.

NOTE —Therefore, there is no gunation of the द् of भविद् before आ. So we get भविता ॥

In 3rd Pers Dual, we have द्+इद्+ताद्+रौ ॥ Then applies the rule after the following :—

२१८१ । तावस्तयोर्लोपः । ७ । ४ । ५० ।

तावोरस्तेङ्ग लोप स्वात्वाद्वा प्रत्यये परे ।

2191. The final द् of ताद् (the mode-affix of the second Future) and that of अस् ‘to be,’ is elided before an affix beginning with a व ॥

२१८२ । रि व । ७ । ४ । ५१ ।

राद्वा प्रत्यये प्राग्वद् । भवितारौ । भवितार । भवितारि । भवितार्यः । भवितार्य । भवितारिन् । भवितार्य । भवितार्य ।

2192. The द् of ताद् and अस् is dropped before an affix beginning with a द् ॥

Therefore $\text{भु} + \text{इद्} + \text{ताद्} + \text{रौ} = \text{भविता} + 0 + \text{रौ} = \text{भवितारौ}$ Similarly $\text{भु} + \text{इद्} + \text{ताद्} + \text{र} = \text{भवितार}$ Similarly $\text{भु} + \text{इद्} + \text{ताद्} + \text{सि} = \text{भवितासि}$ The स् is elided by the preceding sūtra

लृट् First Future

	3rd Person		2nd Person	1st Person.
Singular	पाठो भविता	The lesson will be given (to-morrow)	भवितासि	भवितामि
Dual	भवितारौ		भविताव	भविताम
Plural	भवितार		भविताव	भविताम

— 0 —

Now we take up the conjugation in लृट् The Second Future

२१९३ । लृट् शेषे च । ३ । ३ । १३ ।

अविष्यदर्शनात् लृट् स्वात्मक्रियार्थाया क्रियायापसत्त्वा सत्त्वा च । स्य इद् । अविष्यति । अविष्यत । अविष्यन्ति । अविष्यसि । अविष्यथ । अविष्यन्ति । अविष्याव । अविष्याम

2193. The affix 'Lrit' is employed after a verb, in the remaining cases where futurity pure and simple is indicated; and also where there is in construction with it another verb, express or understood, denoting an action performed for the sake of the future action

NOTE — This is what is well-known as the Second Future As करिष्यामि इति ब्रूति 'he goes that I will do', हरिष्यामि इति ब्रूति 'he goes that I will take' So also, करिष्यति 'he will do', हरिष्यति 'he will take' Thus the Second Future is used both in dependent sentences as well as to denote simple Future

Thus $\text{भु} + \text{इद्} + \text{स्व} + \text{ति} = \text{अविष्यति}$

लृट् Second Future

	3rd Person.		2nd Person	1st Person
Singular	अविष्यति	"Will become"	अविष्यसि	अविष्यामि
Dual	अविष्यत	"	अविष्यथ	अविष्याम
Plural	अविष्यन्ति	"	अविष्यथ	अविष्याम

— 0 —

Now we take up the conjugation of the Sixth Lakāra लोट् "Imperative"

२१९४ । लोट् च । ३ । ३ । १६ ।

विध्यादिचवर्गेषु पाठोर्लोट् स्यात् ।

2194. The affix 'Lot' also is employed after a root in the sense of commanding, &c.

NOTE —The Imperative Mood is employed also under the circumstances mentioned in the aphorism III 3 161. The division of this aphorism from that is for the sake of subsequent sūtras in which the anuvṛtti of लोट् only runs and not those of others. Thus —

- (1) कट तावद् भवान् करोतु 'make the mat', ग्रामं भवान् आगच्छतु ।
- (2) and (3) अमुञ्च भवान् आस्ताम् 'there you are invited to, or you may, sit'
- (4) दुष्प्रभवान् अध्यापयतु 'you will teach, I hope, the son'
- (5) किं भो वेदमध्ययै उत तर्क 'Sir what shall I learn, the Veda or the Logic'?
- (6) भवति मे ग्राम्यनाय्याकरण मध्ययै छन्दोऽध्वयै 'this is my prayer that I may learn the Grammar, or that I may learn the Prosody'

२१८५ । आशिषि लिङ्लोटौ । ३ । ३ । १७३ ।

2195 The affixes 'Lau' and 'Lot' come after a verb by which 'benediction' is intended

NOTE —The word आशीष् means the wish to obtain an object which one desires, a blessing, an expression of one's good wishes. The लिङ् here referred to is what is known as the आशीर्लिङ् or the Benedictive tense. Its conjugation is different from the conjugation of the ordinary लिङ् which we have called the Potential or Optative, as चिरजीव्याद् भवान् or चिरंजीवतु भवान् 'may you live long'!

Why do we say 'when denoting benediction.' Observe चिर जीवति देवदत्त 'Devadatta lives long'

Thus भू + षप् + तिप् = भव + ति

Here applies the following sūtra

२१८६ । खः । ३ । ४ । ८६ ।

लोट इकारस्य उ ह्वात् । भवतु ।

2196. In the Imperative, 'u' is substituted for 'i.'

NOTE —Thus ति becomes तु, अस्ति becomes अस्तु

NOTE —Prohibition must be stated in the case of affixes णि and नि of लोट् । In the case of these two affixes, the इ is not changed into उ, either because they have been so taught in the sūtras, or because the वा of sūtra III 4 83 is understood here also and makes this rule an optional rule of limited scope as in sūtra III. 4 85 (अवस्थित विभाषा) Thus पचतु, पचन्तु ।

In fact, this sūtra is confined to ति and कि only, and does not apply to णि to which the next sūtra applies

Therefore भव + ति = भवतु ॥

The 3rd Pers Singular optionally assumes the form भवताद् by the following rule

२१८७ । तुह्योस्तातङ्ङाशिष्यन्यतरस्याम् । ७ । १ । ३५ ।

आशिषि तुह्योस्तातङ्ङा त्वाद् । अनेकास्त्वात्सर्वादंश । यद्यपि 'ङिष्य' इत्ययमपवादस्तथाप्यनन्यार्थङिस्त्वेवमङ्ङादिषु चरितार्थ इति गुणवृद्धिप्रतिषेधसम्भारणादप्यतया सभक्तप्रयोजनङ्कारे तातङ्ङि सन्धर प्रवृत्त परेण बाध्यते । इहोत्सर्गापवादयोरपि सभक्तत्वात् ॥

2197 तातङ् is optionally substituted for the affixes तु and हि of the Imperative, when benediction is meant

The substitute तातङ् consists of more than one letter and therefore replaces the whole of तु and हि and not only their final उ or इ ॥ This is by sūtra I 1, 55 S 45 But here an objector says, "the substitute तातङ् has an indicatory ङ् and therefore by the sūtra I 1 53 S 43, it will replace only the final, though it consists of more than one letter, just as the substitute आनङ् (VI 3 25) replaces only the final of नाद् and पिद्, or just as the substitute उवङ् replaces the final of roots only For the sūtra ङिष्य (I 1 53) is an apavāda or exception in anticipation to अनेकालशिष्य सर्वस्य (I 1 55) "

To this we reply "True, but the sūtra ङिष्य (I 1, 53) has its scope in affixes likes आनङ्, उवङ् &c where ङ् has no other force or indicatory power But in the case of तातङ् the indicatory ङ् finds its scope in preventing guna and vriddhi (I 1 5), and in effecting vocalisation (VI 1 16) &c

So the sūtra I 1 53 applies there only where the indicatory ङ् has no other purpose In the case of तातङ् it seemed to apply with exhausted force, but that little is also set aside by the subsequent sūtra अनेकालशिष्य &c I 1 55 For in the case of तातङ् the general rule अनेकाल I 1 55 and the exceptional rule ङिष्य I 1 55 are of equal force, and therefore the maxim विप्रतिषेधे परकार्यम् will apply, and the subsequent sūtra I 1 55 will supersede ङिष्य I 1 53,

Therefore तातङ् replaces the *whole* affix तु

Thus भवताद् "May he be prosperous"

NOTE —The affix तातङ् being a substitute of हि, is like हि, and, therefore, rules propounded with regard to हि, will apply to तातङ् also Thus VI 4 105 says that after stems ending in short अ, the हि is elided therefore, after such words तातङ् should also be elided Therefore we cannot get the form जीवताद् एवम् for जीवत्वम् ॥ This objection, however, is futile, for, in the sūtra अतो हे (VI 4 105), there is the anuvritti of हि from sūtra VI 4 101 (हु लनभ्यो हे ङि) ॥ So that अतो हे should be construed as meaning "there is the elision of हि and not when it is of the form हि, and not when it assumes the form तातङ्" ॥

The object of इ in ततइ is, as we have said above, for the sake of preventing Guna and Vriddhi. It should not be said that the object of इ in ततइ is for the sake of अस्त्वविधि by the application of sūtra डिङ् (I 1 53), just as the substitutes अनङ् &c (VII 1 93 and 94) apply to the finals. For by so doing, ततइ would replace only the उ of तु and the इ of दि, which is not desired. And the case of ततइ is to be distinguished from अनङ्, for in अनङ् the इ has no other object but to prevent sarvādeśa, but in ततइ we see that इ has another object, namely, the prevention of Guna and Vriddhi and इ having thus found scope, the ततइ substitute will be governed by the general rule अनेकाल शित् सर्वस्य (I 1 55)

२१८८ । लोटो लङ्वात् । ३ । ४ । ८५ ।

लोटो लङ् द्वय कार्यं स्यात् । तेन तानादयः सलोपश्च । तथा हि ।

2198. The personal endings of the Imperative are as those of the Imperfect

This is an अतिदेश sūtra, as in the लङ् there are the affixes तात्, तत्, त, च and च, so also in the लोट् अपचतात्, अपचतत्, अपचत, पचाव, पचाम ।

Q.—If लोट् is like लङ्, why have we not the augment अट्, आट्, or the substitution of जुष् for भि (see III 4 111) in the case of लोट् also?

A.—The वा of sūtra III 4 83 is understood in this sūtra also, so that the analogy between लोट् and लङ् is a limited analogy and does not make all the rules which are applicable to लङ् equally applicable to लोट् also.

NOTE.—The Imperative being treated as the Imperfect we have the following substitutions

२१८९ । तस्यस्यमिषां तांततामः । ३ । ४ । १०१ ।

डितश्चतुर्णां तानादयः क्रमात्स्यु ।

2199. The affixes 'tām', 'tām', 'ta' and 'ām' are the substitutes of the four affixes 'tas', 'thas', 'tha' and 'nup' respectively, of any 'la' which has an indicator 'ङ'.

NOTE.—Thus अपचतात्, अपचतत्, अपचत, अपचव, अपचतात्, अपचतत्, अपचत, अपचाव ।

२२०० । नित्यं डितः । ३ । ४ । ८८ ।

सकारात्मकं ऋद्वृत्तमस्य नित्यं लोपः स्यात् । 'अलोऽन्यस्य' इति सस्य लोपः । चवतात् । चवतु ।

2200. There is always elision of the 's' of the first person of the affixes that come in the room of 'that 'la' which has an indicator 'ङ'.

Thus भू + शप् + तच् = भव + ताच् = भवताच्, भू + शप् + क्ति or क्ति = भव + क्तु = भवन्तु
 भू + शप् + चि

Now applies the following —

२२०१ । सेह्यपिच । ३ । ४ । ८७ ।

लोट सेहि, स्यात्सेह्यपिच ।

2201 In the Imperative, 'हि' is substituted for 'चि', and this has not the indicatory 'प्' of 'सिप्', i.e., it is acutely accented

Thus भव + चि = भव + हि

२२०२ । अतो हे । ६ । ४ । १०५ ।

अत परस्य हेतुवत्यात् । भव—भवतात् । भवतच् । भवत ।

2202 The Imperative affix हि is elided after a stem ending in short अ ॥

Therefore भव + हि = भव, or भवतात्,

भव + य = भव + तच् = भवतच्

भव + य = भवत

भव + नि

Here applies the following —

२२०३ । सेर्निः । ३ । ४ । ८८ ।

लोटो सेर्नि स्यात् ।

2203 In the Imperative, 'ni' is substituted for the affix 'mi'

NOTE —This supersedes the rule relating to the change of इ into उ, and the rule of *lopa*,

Therefore भव + नि = भव + नि

Here applies the following —

२२०४ । आहुत्तस्य पिच । ३ । ४ । ८९ ।

आहुत्तस्य ङाग्न स्यात्स पिच । द्विगो वत्त्वं न । इकारोच्चारणसामर्थ्यात् । भवानि । भवाव ।
 भवाव ।

2204 In the Imperative 'ā' is the augment of the affixes of the first person and the termination is as if it had an indicatory 'प्'.

NOTE —This is clear Thus in the Parasmaipada, we have आनि, आव आन ।
 Thus करवानि, करवाव, करवान, करवानई ।

Thus भव + आ + नि = भवानि ॥ So also भवाव and भवान ॥

NOTE —In the case of भू the form could have been evolved without आट्, by the general rule भव + नि = भवानि (अतोदोषे यञि VII 3 101 S 2170) . But the proper form could not have been evolved in the case of stems ending in क as कव which forms करवाणि &c

	लोट् Imperative		
	3rd Person	2nd Person	1st Person
Singular	भवतु 01 भवतात्	भव 01 भवतात्	भवानि
Dual	भवताम्	भवतम्	भवाम
Plural	भवन्तु	भवत	भवाम

— 0 —

Now we take up लङ् “Imperfect”

२२०५ । अनद्यतने लङ् । ३ । २ । १११ ।

अनद्यतनभूतार्यदृष्टेर्धातोर्लङ् स्वात् ।

2205 The affix लङ् comes after a verbal root employed in the sense of past before the commencement of the current day.

NOTE —The word अनद्यतन is a Bahuvrīhi compound, meaning that which has not occurred during the course of the current day (*anlyatana*)

Thus भू + लङ् = भू + षप् + ति

२२०६ । लुङ् लङ् लङ् लङ् लङ् दासः । ६ । ४ । ११ ।

लुङ् परस्मैपदस्याङागम स्यात् ष बोदात् ।

2206. लङ् acutely accented is the augment of the verbal stem in the Aorist, Imperfect and the Conditional.

NOTE —Thus अजाबोद्, अजाबोद् अजरोद्, अहत् and अकरञ्चिद्, अहिरिञ्चद् .

Thus अभू + षप् + ति = अभव + ति

Here applies the following.

२२०७ । इतश्च । ३ । ४ । १०० ।

इति लङ् परस्मैपदनिकारान्त यत्तस्य लोपः स्वात् । अभवत् । अभवतात् । अभवन् । अभव । अभवत् । अभवत् । अभवम् । अभवात् । अभवान् ।

2207. And there is elision of the ‘i’ of that Parasmaipada affix which is the substitute of a ‘la’ having an indicatory ‘i’.

NOTE —Thus, for ति we have द् for णि we have ङ्, &c The इ of Atmanepada is, however, not elided, because the anuvṛitti of Parasmaipada is understood here from sūtra III 4 97 Thus अपवद् अपाबोद्, but अपवाचद् and अपवाचद्दि ।

Thus अभवत्

लङ् Imperfect

	3rd Person	2nd Person	1st Person
Singular	अभवत् 'He became'	अभव	अभवम्
Dual	अभवताम्	अभवतम्	अभवाव
Plural	अभवन्	अभवत	अभवाम

— 0 —

Now we take up the लिङ् Potential or विधि लिङ्

२२०८ । विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टप्रश्नप्रार्थनेषु लिङ् ३ । ३ । १६१ ।

इष्टार्थेषु दोषेषु वाच्येषु वा लिङ् स्यात् । विधि प्रेरणम्, धृत्यादेर्निष्कृष्टस्य प्रवर्तनम् । निमन्त्रणं नियोगकरणम्, आवायके आह्वानादौ दोहित्रादे प्रवर्तनम् । आमन्त्रणं कामचरानुज्ञा । अधीष्ट सत्कार-पूर्वको व्यापार । 'प्रवर्तनायां लिङ्' इत्येव सुवचम् । चतुर्णां वृत्त्युपादानं प्रपञ्चार्यम् ।

2208. The affix 'Lin' comes after a verb, when the agent either commands, invites, permits, politely expresses a wish, asks questions, or prays

The word विधि means 'commanding or directing a subordinate such as a servant, &c', निमन्त्रण means 'giving invitation' such as inviting a daughter's son in Śrāddha feast, &c, आमन्त्रण means 'expressing permission to do as one likes', अधीष्ट means 'to politely express a wish', सप्रश्न means 'a question', and प्रार्थना means 'a prayer'

The sūtra would have been better worded had Panini said प्रवर्तनाया लिङ्, instead of using the above four words which express different aspects of prarvita a or prompting one to act. The employment of these four words separately in the sūtra is merely an amplification

Thus झ + लिङ् = झ + ति = झ + त

NOTE — This excludes all other tense-affixes. Thus —

- (1) कटं कुर्यात् 'let him make the mat', ग्रामम् भवान् आगच्छेत् 'you come to the village',
- (2 and 3) इह भवान् भुञ्जीत 'you will or may dine here', इह भवान् आसीत 'here you will or may sit',
- (4) अधीष्णानो भवन्तं नाणवकं भवानुपनयेत् 'we wish that you should condescend to initiate this boy',
- (5) किं मे व्याकरणमधीयीष उत तर्कम् ? 'Sir, what shall I learn, the Grammar or the Logic',
- (6) भवति मे प्रार्थना व्याकरणं अधीयीष 'this is my prayer that I should learn Grammar'

२२०८ । यासुट् परस्मैपदेषूदात्तो ङिच् । ३ । ४ । १०३ ।

सिङ् परस्मैपदानां यासुङागमः स्वात्स्य बोधात्तो ङिच् । ङिचोक्तोर्वायते 'ङिचिदुत्तराकार्येऽप्यन-
विषयाविति प्रतिषेधः' इति । रनादेरस्य यानच् शिष्टवचनपोहः सिङ्गच् ।

2209 When the Parasmaipada affixes of the Potential follow, then 'yâsut' acutely accented, is their augment, and the termination is regarded as having an indicatory 'n'

~ This debars सीयुट्, the उट् of यासुट् is indicatory, the real augment is यौसु । All augments being anudâtta, the present sūtra, therefore, especially uses the word udâtta, to show that this augment is an exception to the general rule. Though सिङ् has an indicatory ङ्, and therefore by the rule I 1 56, its substitutes would also be regarded as having an indicatory ङ्, the repetition of the word ङिच् in this sūtra, shows the existence of the paribhâshâ "that the ङ् be-
longing to ङ does not influence its substitutes," in other words, the substitutes of ङङ्, लिङ्, लृङ् and लृङ्, are not to be regarded as having an indicatory ङ् (लकार-
राज्यङित्त्वभादेयानां न भवति) Or it indicates that the prohibition of अननुविधेः of sūtra I 1 56 does sometime apply to the letters of an anubandha, in other words, the operations required by a particular anubandha letter do not some-
times take place, when the affix having that anubandha-letter is replaced by another which has it not. This we further infer from the employment of the anubandha य in the substitute यानच् which replaces the ङिच् affix रना (see III. 1 83). The substitute could have been very well enunciated as यानच्, for replacing a ङिच् affix रना, it would have been ङिच् by virtue of स्वानिवृत्तादेय (I 1 56). In the Potential, the सु of यासुट् is elided by VII 2 79. So we get the forms कुर्वार, कुर्वारान् and by applying III 4 108 and VI. 1 96, कुर्वुस् । For the Benedictive लिङ् the sūtra III. 4. 116 S. 2216, applies.

Thus ङ् + यौसु + त्

Then applies the following

२२१० । सुट् तिथोः । ३ । ४ । १०४ ।

सिङ्स्तकार्यकारयोः सुट् स्यात् । सुटा यासुट् च बाध्यते । लिङो यासुट् तकार्यकारयोः कुञ्जिति विषयमेवात् ।

2210. The augment 'sut' is added to the affixes 'ta' and 'tha' when part of the affixes of the Potential and Benedictive.

The letters त and थ are the objects to which the augment सुट् is to be added; provided that the त and थ are the initial of the affixes employed in लिङ् ।

The augment यासुट् is applied to लिङ् as such, in other words, लिङ् is there the आगमी, but in the case of सुट्, लिङ् is not the आगमी, but त् and थ are the

आगमो । The scone of वाबुट् and बुट् being thus different, one does not debar the other

In the sūtra, the word ति is used, the इ of ति is merely for the sake of pronunciation

Thus वृ+यौ+त् Now applies the following —

२२११ । लिङ्. सलोपोऽनन्त्यस्य । १ । २ । ५८ ।

सार्वधातुकलिङोऽनन्त्यस्य सत्य लोप स्यात् । इति सकारद्वयस्याप निवृत्ति । बुट् अवस्य स्वा-
मीर्लिङि । रफुटतर तु तत्राल्लेपदे ।

2211 In the sārvaadhātuka Lin (*i e* Potential), the व which is not final (*i e* the व् of the augments याव् and वीव्), is elided

What is the व् which is not final ? The व् of the augments वाबुट्, and बुट् (and वीबुट्) । Thus both व's are elided The व् of बुट् is heard in the Benedic-
tive, and better still in the ātmanepada

Thus वृ+वप्+यौ+त्

२२१२ । अतो येयः । १ । २ । ८० ।

अत परस्य सार्वधातुकावयवस्य 'या' इत्यस्व 'इय्' स्यात् । गुण । यलोप । भवेत् । 'सार्वधातुक—'
इति लिङ् । विकीर्णत् । अच्चेऽपवादम्यायेन हि अतो लोप एव बाध्येत । भवेदित्यादौ तु परस्वादीर्ष-
स्यात् । भवेताव ।

2212. After a Present stem ending in short व, इय् is substituted for the sārvaadhātuka याव् (*i e*, the augment याव् of the Potential)

Thus वृ+वप्+यौ+त्=वय+वाव्+त्=वय+इय्+त् ॥ The अ+इ become guna and the व् is elided by VI 1 66 S 873 (लोपो व्योर्वलि) ॥ Thus we have भवेत् ॥

NOTE —The objector may say, the form विकीर्णत् will be so by the elision of व under VI 4 48, (अतो लोप) and so there is no necessity of reading the anuvṛtti of sārvaadhātuka in this sūtra, for when व is elided by अतोलोप VI 4 48, in the case of ārdhadhātuka the present rule cannot apply, as there is no base left which ends in व ॥ To this we reply, this is not a good reason. for then in the case of ववेत् and वजेत् also, the rule अतो दीर्घो वलि (VII 3 101) would apply, and the व of वव would require to be lengthened But that is not so The fact is that the present sūtra debar rule VII 3 101. Therefore, as this इय् substitute debar the lengthening of VII 3 101, so it would debar the lopa of VI 4 48. Therefore, if the anuvṛtti of sārvaadhātuka be not read into this sūtra, the इय् substitute would apply to ārdhadhātuka also, and the lopa-elision VI. 4 48, would not help, as that would be superseded by this special rule. Therefore the anuvṛtti of "sārvaadhātuka" should be read into this sūtra.

TEXT —The above is stated on general grounds. But if the maxim अपविदा पूर्वान् विधीन् बाधन्ते नेत्यस्य (Apavīḍas that ne surrounded by the rules which teach operations that have to be superseded by the apavīḍa operations, supersede only those rules that precede, not those that follow them) be applied here, then the present sūtra would supersede only the preceding sūtra VI 4 48, and not the following sūtra VII 3 101 which would not be superseded by the present sūtra. In this view also, the lopa alone being superseded, and not the dīgha, there would have been lengthening in भवेत् &c, by the subsequent sūtra, hence the anuvṛtti of 'Sārvadhātuka' must be read into this sūtra. So also 3rd Dual भवेताम् ॥

Then 3rd Pl भव+इप्+क्कि

२२१३ । भेजुस् । ३ । ४ । १०८ ।

लिटो भेजुस् स्यात् । ज इत् ।

2213 In the Potential and Benedictive, 'jus' is the substitute of 'jhi', the ending of the first person plural Parasmaipada.

This debars अन्त (VII 1 3). The ज् is इत् or indicative.

Thus भू+यप्+यास्+क्कि=भव+यास्+उस्=भव+या+उस् (the स् being elided by VII 2 79 S 2211)

Now the sūtra अतो येय VII 2 80 S 2212, has been explained by Eastern Grammarians thus "after a stem in अ, the य् is replaced by इय्" According to this interpretation, we get भव+इय (the स् being elided by VII 2 79)+उस् ॥

Then the following sūtra requires आ+उ=उ or भवेयु ॥

२२१४ । उत्स्यपदान्तात् । ६ । १ । ८६ ।

अपदान्तादवर्णादुसि परे परस्परसंज्ञादेशः स्यात् । इति प्राप्ते । परस्परान्नित्यत्वाच्च 'अतो येय' (२२१३) इति प्राप्ते । यदाप्यन्तःसङ्गत्वात्परस्परं न्यायः तथापि 'याम्' इत्येतस्य 'इय्' इति व्याख्येयम् । इय् च सलोपस्यापवाद इय् । 'अतो येय' (२२१२) इत्यत्र तु सधिरप्यर्थः । भवेयु । भते । भवेतम् । भवेत । भवेयम् । भवेव । भवेव ।

2214 For the अ or आ (not standing at the end of a Pada or full word)+उ of उस् the Tense-affix, the second vowel is the single substitute.

NOTE —The आत् is understood here. This debars the guna substitution taught in VI 1 87. Thus भिक्षा+उस्=भिक्षु, विद्या+उस्=विद्यु ॥ अदा+उस्=अड्, (युङ् of दा) अण+उस्=अण् ॥ All these are examples of लिङ् (Potential) and लङ् (Imperfect). Thus भिक्षु+यावुद्+क्कि (the यावुद् is added by III 4 103)=भिक्षु+य+उस् (युङ् replaced क्कि III 4. 108)=भिक्षयस् ॥ अदा+विच्+क्कि=अदा+०

(II 4 77)+उस् (III 4 110)—अदा+उस्—अदु ॥ अ+वा+क्—अ+वा+उस् (VI 4 111)=अयु ॥ The उस् is also the substitute of क् in लिट् (Perfect) see III 4 82 When the preceding vowel is not अ or आ, this rule does not apply Thus the 3rd per pl of the Perfect of कृ is —चकृ+उस्—चक्षु ॥ So also from ओ we have अवि+उस्—अविभयु ॥ The word अपदान्तात् 'not being final in a 'pada' does strictly speaking, serve no good purpose in this sūtra For the affix उस् can never be added to a Pada, it must always be added to a stem, that has not yet risen to the rank of a Pada If उस्, however, be taken as the syllable उस् (whether an affix or part of an affix or not), then the limitation of अपदान्तात् becomes valid Thus का+उस्=कोदा, का+उविता=कोवित ॥ Most likely this word has been read here for the sake of the subsequent sūtra or because उस् syllable is taken here and not merely the affix उस् ॥

For here उस् comes after the आ, and therefore there should be the single substitute उ of the form of the second and so अतोयेय will find no scope here, for there is no वा and the form would be अयु ॥ To this there are two replies First according to Eastern Grammarians who interpret अतोयेय as "After a stem in अ, the वा of वास् is replaced by इस्" ॥ In this view, the उस् being elided by VII 2 79, we have अव+वा+उस्, and here the sūtra अतोयेय must apply *first* and then the present sūtra, because VII 2 80, is a *subsequent* sūtra to the present in the order of Pāṇini, and because it is a *mitya* rule, because it will apply whether the combination required by VII 1 96, has taken place or not Thus we get अव+इवा+उस्=अवेयु ॥ For if the paraṭpa sandhi takes place *first*, then वा+उस् becomes वुस्, and so there is no occasion for the application of अतोयेय, for there is no वा to be replaced, and so there is no इस् and we get अवयु ॥

The other view is, that the paraṭpa sandhi of the present sūtra is antar-anga, because the operation ordained by it is inside that of VII 2 80 and therefore it ought to apply first But in the present case, there is no occasion or its operation, because the *whole* वास् is replaced by इस् according to our interpretation

Thus the sūtra अतोयेय is an apavāda to the rule requiring the elision of उस् taught by the sūtra VII 2 79 Thus we get अव+इस्+उस्, and here there is no अ preceding उ, and so the present sūtra cannot apply

The word येय in the sūtra is formed by वा+इय, and वा is exhibited without any case-termination Others say, the word is य the sixth case of वा formed on the analogy of विरय by the elision of आ (VI 4 140) Then य+इव=य+इव (VIII 3 19) after this elision, there ordinarily would take place no sandhi; as this elision is considered asiddha (VIII 2 1) for the purposes of VI 1. 87 Contrary to this general rule, however, the sandhi takes place here and

we have येव by VI 1 87 The अ in ह्य is for the sake of pronunciation only
The real substitute is ह्य् ॥

Some read the sūtra as अतो यासिच ॥ So that the sthānī is याच् and not या,
and यासिच is a genitive compound

POTENTIAL OR विधिलिङ्

	3rd Person	2nd Person	1st Person
Singular	भवेत्	भवे	भवेयम्
Dual	भवेताम्	भवेतम्	भवेव
Plural	भवेयुः	भवेत	भवेन्

— ० —

Now we take up the Benedictive

२२१५ । लिङाशिधि । ३ । ४ । ११६ ।

आशिधि लिङस्तिङार्धधातुकस्य स्यात् ।

2215 When the sense is that of Benediction, the substitute of 'in' are called 'ārdhadhātuka', i e the personal endings of the Benedictive are 'ārdhadhātuka'

This debars these affixes from being called *sāmādhātukā* Being *ārdhadhātuka* they take the augment इट्, and before these affixes the root does not take the Vikaranaः षच् &c Thus from the root कृ 'to cut', we have in the आशीर्षिक, नविषीष्ट, and from the root पू 'to purify', पविषीष्ट But in the विधिलिङ् (Potential), we have the proper Vikaranaः &c as क्षुणीयात्, पुनीयात् ।

२२१६ । कित्दाशिधि । ३ । ४ । १०४ ।

आशिधि लिङो याचुट् कित्स्यात् । 'स्वो —' (१८०) इति उक्तम् ।

2216. The augment 'yāsut' comes after that 'in' also which denotes benediction, and it is acutely accented and is treated as if it had an indicatory 'k'

The कित् of this sūtra refers to the personal affixes of the Benedictive mood and not to the augment याचुट्, for that would have been unnecessary, being already कित् by the last rule कित् and कित् are equal in prohibiting guna and vriddhi, but कित् is distinguished from कित् inasmuch as कित् causes the guna of वाच (VII 3 85), and also there is distinction between them with regard to the change of semi-vowel to vowel (VI 1 15 and 16). Thus इष्यात्, इष्यास्तात्, इष्यातुः, and जागर्थात्, जागर्थास्तात् and जागर्थातुः । In the Potential, वाचयात् (no samprasāraṇa); in the Benedictive, उवाचात् (vocalisation) So also वाचयात् in the Potential.

Thus $\text{भू} + \text{याद्} + \text{क्}$ Then the क् is elided by VIII 2 29 S 380 Thus we get $\text{भू} + \text{याद्}$ What is the force of making the augment क्वि ? The next sūtra answers thus

२२१७ । क्विङ्ति च । १ । १ । ५ ।

मिङिक्किङ्ति च ह्यलङ्घने युक्त्वङी न स्त । भूयाद् । भूयास्ताद् । भूयास्तु । भूया । भूयास्तम् । भूयास्त । भूयास्तम् । भूयास्तम् ।

2217 And that, which otherwise would have caused guna or vriddhi, does not do so, when it has an indicatory क् or ङ्

Thus there is no guna of the क् of भू So we have

आशिर्लिङ् Benedictive

	3rd Person	2nd Person	1st Person
Singul.	भूयाद् May he become	भूया	भूयाय
Dual	भूयास्ताद्	भूयास्तम्	भूयास्तम्
Plural	भूयास्तु	भूयास्त	भूयास्त

NOTE—The indicatory ङ् of the verbal tense affixes क् , ङ् , लिङ् , लुङ् , लृङ् , is an exception to this rule of क्वि This is an inference deduced from III 4 104 S 2216 which declares “when the sense is that of benediction, then the augment याद् of लिङ् is as if it were distinguished by an indicatory क् ” There would have been no necessity of making याद् a क्वि , if लिङ् were a क्वि , but the very fact of making याद् a क्वि indicates by implication or is ज्ञापक that the final ङ् of लिङ् , लङ् &c does not make these tense affixes क्वि Thus in लङ् or Imperfect tense we have अचिनवद् “he collected” ($\text{अचिनु} + \text{लङ्} = \text{अचिनु} + \text{अच्} = \text{अचिनो} + \text{अच्} = \text{अचिनवद्}$).

२२१८ । लुङ् । ३ । २ । ११० ।

भूतार्थवृत्तेर्षातिर्लुङ् स्याद् ।

2218. The affix लुङ् comes after a verb in the sense of past time.

The लुङ् forms what is known as aorist. It is in fact the name of the aorist, as the whole of this affix is replaced by other personal terminations See III. 1. 43 and subsequent sūtras

“The aorist has reference to a past time indefinitely or generally, without reference to any particular time An action done before today is expressed by the perfect or imperfect, whatever remains for the aorist is, therefore, to express a past action, done very *recently*, say, in the course of the current day or having reference to a present act. Aorist, therefore, merely implies the completion of an action at a past time *generally*, and also an action done at a very recent time.”

२२१८ । माङि लुङ् । ६ । ३ । १७५ ।

सर्वलकारापवाद ।

2219 The affix 'Lun' comes after a verb when the word 'mân' is used in connection with it

This sets aside all other tense-affixes As ना कार्बिद् 'let him not do' ना हार्षिद् 'let him not take'

How have we then the Imperative and the Future tenses in the following sentence instead of the Aorist ? ना भवद् तस्य पाप ना भविष्यति । This sentence is against good usage Or, we may explain it by saying that there is another ना which has not the in locatory ङ्, and with that ना, other tenses may be used The augment is elided after the prohibitive particle ना, by VI 1 71

२२२० । स्मोत्तरे लङ् च ॥ ३ । ३ । १७६ ॥

स्मोत्तरे माङि लङ् स्याल्लुङ् च ।

2220 When the word 'mân' is followed by 'sma', the affix 'Lan' as well as 'Lun' may be employed after a verbal root.

By च we introduce लुङ् into the aphorism Thus नास्न करोद् or कार्बिद् 'let him not make', नास्न हरद् or हार्षिद् 'let him not take'

२२२१ । णि लुङि । ३ । १ । ४३ ।

यबादापवाद ।

2221 When लुङ् follows, the affix णि is added to the verbal root

It debars the Mode-affixes यप् and the rest

२२२२ । ण्ये सिच् । ३ । १ । ४४ ।

इवावितो ।

2222 Of णि, सिच्, is the substitute.

The ण् of सिच् is for the sake of pronunciation, the च is for accent, and the real affix is च्

२२२३ । नातिस्वाद्युपाभूभ्यः सिचः परस्मैपदेषु । ३ । ४ ७७ ।

इभ्यः सिचो लुपश्चात् । नापाविदेनादेशपिवतो युद्धन्ति ।

2223. There is luk-elision of the affix सिच् in the Parasmaipada, after the verbs गा 'to go,' स्था 'to stand', the verbs called लु (I. I. 20), पा 'to drink' and भू 'to be.'

गा is the substitute of गृह् 'to go' (II 4 45) and not गा 'to sing' the form assumed by गै ॥ and च. is that root which means 'to drink', and not चा 'to protect'

२२२४ । भूतुवोस्तिङि । ७ । ३ । टट ।

'भू' 'बू' इतयो सार्वधातुके तिङि परे गुणे न स्यात् ।

2224 भू 'to be' and बू 'to be born' get no guna before an immediately following Personal ending which is Sârvadhâtuka

The च refers to the Adâdi root (21) in which the Present character is dropped, and does not refer to Divâli सूयति (24) or Tudadi जुवति (115) roots because in these two, the mode-affixes इयन् and अ intervene between the तिङ् and the root, and so the root is not immediately followed by the तिङ् ॥

२२२५ । अस्तिचिचोऽप्युक्ते । ७ । ३ । टट ।

'चिच्' च 'अच्' चेति समाहारद्वन्द्वः । चिच्छब्दस्य सौत्रं भवत्वम् । अस्तीत्यव्ययेन कर्मधारयः । ततः पञ्चम्या सौत्रो लुक् । चिच् अनास्तिचोऽस्तीच् परस्याप्युक्तद्वय ईडागमः स्यात् । इति ईट् न । इह चिचो लुप्तत्वात् । अप्प्रात् । 'हल' कित् । ऐधिषि । 'अप्युक्तस्य' इति कित् । ऐधिष्ट । अप्प्रात् ।

2225 A single consonantal sârvadhâtuka affix gets the augment ईट्, after अच् 'to be' and after the Aorist character चिच् when the च of अच् and चिच् are not elided

The चिच् plus अच् have become a Samâdhâra Dvandva compound, declined in the Ablative Singular. The च् of चिच् has not become ज् and then ग् for चिज् is considered here as a Bha base by Sûtra-license

The words of this sûtra require a little explanation. It consists of four words 1 अस्ति (an Indeclinable meaning "when present") 2 चिच्, 3 अच्, 4 अप्युक्ते ॥ The चिच् + अच् has become चिचच् a Samâdhâra Dvandva compound meaning "the Mode-affix चिच् and the root अच् to be" In forming the compound, the word चिच् is not treated as a Pada, but as a Bha, and so the च् is not changed to ज् or ग् ॥ e, the compound is not चिज्, as in चागर्जत् ॥ This is a Sûtra license

The word अस्ति is an Indeclinable meaning "when present", i e, when अच् and चिच् are present as चिच् and अच् without the elision of च् ॥ Then this अस्ति is compounded with चिचच् as a Karmadhârâya compound, and we have अस्ति-चिचच् ॥ Then this compound takes the Ablative affix अच् and so we have अस्ति-चिचच् ॥ But this Ablative ending is elided as a Sûtra-anomaly and we have अस्तिचिचच् literally meaning "after sich and as, when existing (as such)"

This sûtra however does not apply here, because चिच् is non-existent. Therefore we have अप्प्रात्, अप्प्रात् ॥

As आसीत्, आसी , आसीर्षित्, आसीर्षित् ॥ Why do we say *consonantal* ? Observe ऐषिषि Why do we say a single-consonant affix ? Observe ऐषिषि and आसीर्षित् ॥

Vārt —Prohibition of the sthānivad-bhāva must be stated when आत् is substituted for ऋ (III 4 84), and ऋ for अत् (II 4 52), before the augment ईट् ॥ Therefore not here आत् and अत् ॥ The word आत् is thus formed आत् + चिप् = आत् + यत् (III 4 84) = आत् + य (VIII 2 35) = आत् + य (VIII 4 55) = आत् ॥

NOTE —This round about explanation of Bhattoji Dikshat is for the following reason —

According to Ancient Grammarians the word अस्तिचिप् is a Samāhara Dvandva of *asti* and *sich*, meaning “the verb अस्ति and the affix चिप्” ॥ And the Ablative singular of *asti-sich* is *asti-sichas* meaning “after the verb *as* and the affix *sich*” But the compound *asti-sich* will require the Samusanta ट् (V 4 106) and the word would be *asti-sicha*, a vowel-ending pratipadika. If it be said that the Samāsānta ट् is *antya*, then there is this difficulty that चिप् should be placed first in forming the compound, i.e., we should have चिपस्ति because चिप् consists of fewer letters than अस्ति (अस्तिचिप् II 2 34). If it be said that this rule is also *antya*, because Pāṇini himself violates it in the sūtra सप्तम्यादयः (IV 4 118), where *samulā* is placed first and not *abhā*, even then when अत् is changed to ऋ in the example अत्, this sūtra will apply, because ऋ is considered as sthānivat to अत् ॥ And similarly in आत् and अत् the elided चिप् will be sthānivat and so there will be ईट् ॥ To prevent all these difficulties, Bhattoji has given the above explanation

The 3rd Per Plural is अत् + चिप् + कि = अत् + ० + कि

Now considering the luk elided zero as sthānivat to चिप्, the following sūtra appears for application.

२२२६ । विजम्भस्तविदिभ्यश्च । ३ । ४ १०१ ।

विजम्भस्तविदिभ्यश्च परस्व कित्तर्कविभिर्नो केर्नुत् स्वात् । इति प्राप्ते ।

2226 (In those tenses which are marked with an indicatory ‘n’) ‘jus’ is the substitute of ‘jhi’, when it comes after an Aorist in ‘sich’, or the Imperfect of a reduplicated verb, or the root ‘vid’ (to know).

This would make अत् + कि = अत् + ऋ

But this does not apply, on account of the following sūtra.

२२२७ । आतः । ३ । ४ । ११० ।

विजम्भस्तविदिभ्यश्च केर्नुत् स्वात् । अत् + चिप् । अत् । अत् + चिप् । अत् + चिप् । अत् + चिप् । अत् + चिप् । अत् + चिप् ।

2227 When **विच्** is elided, then the **क्वि** is not changed to **बुच्** except when the stem ends in long **आ** ॥

The Present Sûtra says that after verbs in which **विच्** has been elided, **बुच्** does not replace **क्वि** in the case of any other verb than that which ends in long **आ**, it is thus a *nyama* rule

Thus, by rule II 4 77, S 2223, **विच्** is elided after the verb **धु**, but as **धु** does not end in long **आ**, its 3rd person plural Aorist will not be in **बुध्**. Thus, **अधुवन्**. Here, by the last rule, and on the maxim that 'though **विच्** is elided, yet its force remains' (I 1 62 S 262) **बुच्** would have replaced **क्वि**, but the present s'ûtra prohibits that. But where the **विच्** is not elided, the.e, of course, **बुच्** does come. Thus **अकार्षुः**, **अहायुः** ।

Thus we have **अह्+क्वि** **अह्+अन्ति** (ऋज् VII I 3 S 2174) = **अह्+अन्ति** (इतच् III 4 100 S 2207) = **अह्+बुक्** (भुवो वक् VI 4 83, S 2169) + **अन्** (उयो गान्त्वत् सोप VIII 2 23 S 54) = **अधुवन्** ॥

The 2nd Per Sing is **अह्+विच्+वि** = **अह्+०+त्** = **अह्** ॥ 2nd Per Dual is **अह्+विच्+यस्** = **अह्+०+यस्** = **अह्+तस्** = **अहतस्** ॥ In the same manner **अधुत** ॥

The First Pers sing is **अह्+विच्+मिच्** = **अह्+०+अस्** = **अह्+बुक्+अस्** = **अहवस्** ॥ So also **अधुव**, **अधुम** ॥

	Singular	Dual	Plural
Third Person	अधुव	अधुताम्	अधुवन्
Second Person	अह्	अहतस्	अधुत
First Person	अधुवम्	अधुव	अधुम

— ० —

The augment **अ** of **अहत** &c, is sometimes not added, when it is in combination with the particle **न**, according to the following —

२२२८ । न माङ्योगे ॥ ६ । ४ । १३ ॥

अहाटी न स्त । ना भवान् भूत् । ना स्त भवत् भूत् वा ।

2228 In connection with the prohibitive particle **न**, the augment **अद्** or **आद्** is not added in the Aorist Imperfect and the Conditional

Thus **ना भवान् भूत्** ०। **ना स्त भवत्** ०। **भूत्** ॥

So also **ना भवान् कार्षीत्**, **ना भवान् धार्षीत्**, **नास्म करोत्**, **ना स्म हारत्**, **ना नयानीहिषीत्**, **ना भवानीहिषीत्**, **ना स्म भवानीहिषीत्**, **ना स्म भवानीहिषीत्** ॥

Now we take up the conjugation of भू in लृट् ॥ The force of लृट् is to denote condition antecedent added to futurity, as shown in the following sūtra

२२२८ । लिङ् निमित्ते लृट् क्रियातिपत्तौ ॥ ३ । ३ । १३^८ ॥

इदं तु गुणादिः निमित्तनिमित्तं तत्र भविष्यत्काले लृट् स्वात्मिकत्वात् अतिपत्तौ गम्यमानायाम् । अभविष्यत् । अभविष्यताम् । अभविष्यन् । अभविष्य । अभविष्यतम् । अभविष्यत । अभविष्यत् । अभविष्यन् । अभविष्यन् । अभविष्यन् ।

2229 Where there is a reason for affixing 'Lṛṭ,' the affix 'Lṛṭ' is employed in the Future tense, when the non-completion of the action is to be understood

The words 'in denoting future time' are understood here. The reasons for affixing लिङ् are such, as, cause and effect &c mentioned in sūtra III 3 156 and 157 &c. The लृट् is called the conditional tense. "It comes in the conditional sentences in which the non-performance of the action is implied or where the falsity of the antecedent is implied as a matter of fact. It usually corresponds to the English pluperfect conditional, and must, in Sanskrit, be used in both the antecedent and the consequent clauses"

Thus सुखं भविष्यत् तदा भविष्यत् 'if there had been good rain, then there would have been plenty of food, or if there were to be good rain then there would be plenty of food'. It is implied that there was not good rain, nor consequent plenty or that the occurrence of good rain is dubious, and the desirable consequence equally so.

So also here, दक्षिणेन वेदायास्वप्नं गच्छत पर्यभविष्यत् 'if he were to go by the right side, the carriage would not be upset', यदि कमलकम् आवाहयन् न गच्छत पर्यभविष्यत् 'if he were to call Kamalaka (which he will not), the carriage would not be upset', आभोजयत इदम् हुतेन यदि भक्षयिष्यत् आगमिष्यत् 'you would eat food with clarified butter, if you (were to) come to me (but you will not come)'

All these sentences refer to future time. The non-upsetting is a future contingency and is an effect, the cause of which is the 'calling of Kamalaka'. The speaker—having apprehended the cause and effect, and having also learned from other sources that such an effect will not take place, that is to say, that Kamalaka will not be called, and the carriage will be upset—has employed this conditional tense to express his idea. The whole sentence यदि कमलकम् &c really gives this sense—'That both action, 'the calling' and 'the non-upsetting', which are subjects of a future time, and which are related as cause and effect, will not be completed, that neither Kamalaka will be called, nor the impending fate averted from the carriage. The sūtra may also be thus rendered according to Professor Bohtlingk. —In a condi-

tional sentence, which would require a Potential according to III 3 156 the conditional tense is used, if the sense is that of Future time, when the action is not complete

Thus भू + वृह् = भू + रय + तिप् (III 1 33 S 2186) = भू + वृह् + रय + व = भू + वृह् + रय + व = अभविष्यत् ॥

	Singular	Dual	Plural
Third person	अभविष्यत्	अभविष्यताम्	अभविष्यन्
Second person	अभविष्य	अभविष्यतम्	अभविष्यत
First person	अभविष्यम्	अभविष्याव	अभविष्याम

Thus we have conjugated भू in all the *ल-kras* except the Vedic *लेट्* ॥

The author now gives some rules about the adding of Prepositions to the verbs and the changes of meaning and conjugation which such addition induces

The first question is, where are these prepositions to be placed In English they are generally placed after the verb, in the Vedas they are placed any where in the sentence, but Panini restricts the use in Classical Sanskrit by the following —

२२३० । ते प्राग्धातोः ॥ १ । ४ । ८० ॥

ते गत्युपसर्गसङ्का धातो प्रागेव प्रयोक्तव्या ।

2230 The particles called *gati* and *upasarga* are to be employed before the verbal root (that is to say, they are prefixes)

The word ते has been employed to include the term *उपसर्ग* also.

The list of prepositions has already been given in the sūtra उपसर्गं क्रियाधेने (I 4 59 and 60, S 22 and 23) Thus प्र + भवामि (Imperative 1st Pers Sing) Here applies the following sūtra

२२३१ । आनि लोट् ॥ ८ । ४ । १६ ॥

उपसर्गस्याग्निनिष्ठात्परस्य लोहादेशस्यानीत्यस्य सस्य ल, स्यात् । प्रभवामि । * डुर सत्यसद्वयोऽ-
पगर्गत्वमतिवैभो वक्तव्य * । दु स्थिति । दुर्भवामि । * अस्त सन्दस्याङ्गिनिष्ठितवेष्टुपसर्गत्व याचाम् * ।
अस्तर्था । अस्तर्धि । अस्तर्ध्यामि ।

2231. The न of आनि, the affix of the Imperative, 1st Person, is changed into ऋ, when it follows a letter competent to cause such a change, standing in an *Upasarga*.

The word आनि is the 1st person singular termination of the Imperative. Thus प्रभवामि Similarly प्रववामि "Let us cultivate or sow

Note Why do we say 'the Imperative'? Observe *प्रवृत्तानि चास्य* ॥ Here *अनि* is the neuter plural termination, and the word means *प्रकृष्टा यथा वेपु, तारि* ॥

According to Paṇḍinjanī, the employment of the word *लोट्* in the sūtra is redundant. For without it also *अनि* would have meant the *Imperative* affix, and not the *Neuter* termination, on the maxim of *अगर्वद प्रहने* &c. Moreover in the *nom* *प्रवृत्तानि*, *प्र* is not an upasarga at all, on the maxim *अन् क्रियायुक्ता प्रादयस्त्य मति गत्युत्तरैः-हमे भवत* ॥

Part The Upasarga *दुर्* is not to be treated as an upasarga, when *चत्व* or *कत्व* is to be effected. That is to say, the *रु* of *दुर्* does not cause the subsequent *स्* or *त्* to be changed to *च* and *क*, respectively. Thus *दुर्विषति*, *दुर्भवानि* ॥

Part The Indeclinable word *अस्तर्* should be treated as an upasarga for the application of (1) *अङ्* विधि namely the affixing of *अङ्* by III 3 106 S 3283 *आतद्धोपसर्गे*, as *अस्तर् + चा + अङ् = अस्तर्चा*, (2) *क्रि* विधि namely the application of *क्रि* by उपसर्गे चो क्रि (III 3 92 S 3270), as *अस्तर् + चा + क्रि = अस्तर्चि* (3) *चत्व* विधि as *अस्तर्चपाति* ॥

२२३२ । शेषे विभाषाकलादावचान्तउपदेशे ॥ ८ । ४ । १८ ॥

उपदेशे क्वादिक्वादिवाच्यार्थे गदनादेरन्यस्मिन्धातो पर उपसर्गत्वाङ्गितिसात्परस्य नेनेत्यनन्तं वा च्यात् । प्रविभवति-प्रविभवति । द्दोपसर्गाणामनन्तत्वेऽपि सदिता नित्या । तदुक्तम्—

संहितैकपदे नित्या नित्या भातपसर्गयो ।

नित्या रसाद्ये वाक्ये तु या विषयानपेक्षते ॥

इति । चत्तादर्थनिर्देशोपलक्षणम् । यागात्परवर्गं भवतीत्यादायुत्पद्यत इत्यादायात् । उपसर्गस्त्वर्थ-विशेषस्य द्योतका । प्रभवति । परभवति । सुभवति । अजुभवति । अविभवति । उदुभवति । परिभवति-रवादी विलस्यार्थावगते । उक्तं च—

उपसर्गेण भातवर्थो ज्ञातव्यमत्र भीयते ।

महारादारसंहारविहारपरिहारवत् ॥

इति । 'एष २ ह्यौ' । कत्यन्ता घट्टितिशब्दमुदाहरेत् ।

2282 In the remaining verbs, optionally the *ञ* of *नि* is replaced by *क्व*, when it is preceded by an upasarga competent to cause the change, provided that, in the original enunciation, the verb has not an initial *क्व* or *ख*, nor ends with *च* ॥

The words *ने* and *उपसर्गात्* are understood in the sūtra. The word *शेषे* means verbs other than those mentioned in VIII 4. 17 S 2265 namely, other than *गद*, *नद* &c. Thus *प्रविभवति* or *प्रविभवति*, *प्रविभिनति* or *प्रविभिनति* ॥

Why do we say *अकलादी* "not beginning with *क्व* or *ख*"? Observe *प्रवि करोति* *प्रविखादिव* ॥ Here there is no change.

Why do we say अन्त “not ending in ष” ? Observe अनिपिनष्टि ॥

Why do we say उपदेशे “in original enunciation” ? So that the prohibition may apply to forms like अनिचकार, अनिचलाद, अनिवेशति (VIII 2 41 S 295) Here चकार &c, do not begin with क or ख nor does विश् end with ष् but with क् (VIII 2 41) but in the Dhātupāṭha the verb कृ and खद् begin with क and ख and विश् ends with ष्, and hence the rule will not apply So also in अनिचिह् and अनिवेशति from the root विश् ॥ Here though the verb now ends with ष by VIII 2 36, S 295 yet in the original enunciation or Dhātupāṭha, it ends with ष ॥

An objector may say “what is the necessity of using the word *optionally* in the sūtra, when the present sūtra is governed by the word सहित्वात् (VI 3 114 S 1035) So where there is no samhitā, there will be no षत्व change, and as upasargas are not compounded with the verb before which they are placed, there is no compulsory samhitā” To this we reply “No The samhitā is compulsory, even though the upasarga may not be compounded with the root as here” The following verse mentions this —

verse

The Samhitā is compulsory (1) in a Pada (complete word), (2) in a dhātu (verb) preceded by an upasarga, and (3) in compounds (Samāsa) But the Samhitā is optional between the words of a sentence

—o—

The root कृ means कृ “to be” in the Dhātupāṭha, and वृ “to increase” &c All these meanings are merely illustrative For we find in the example अग्नात् स्वर्गे भवति “By sacrifice Heaven is produced or attained,” that the root कृ has the meaning of ‘to produce’ So every root has many meanings The upasargas when added to a root, do not give it a new meaning, but limit the particular meaning In other words, out of many meanings that a root possesses, a particular meaning is specified by the employment of a particular upasarga.

Thus अभवति “He conquers,” पराभवति “He defeats,” संभवति “It is possible”

अनुभवति “He experiences” अभिभवति “He is overpowered”

उद्भवति “It springs forth” परिभवति “He subdues”

Therefore we have the following verse By an upasarga the sense of the root is forcibly modified, such as the root हृ “to lose”, in प्रहार means “a blow”, आहार “food”, बहार “destruction”, बिहार “sport” परिहार “avoidance”

Here ends the conjugation of the Parasmaipada root कृ ॥

AIMANPADA

Now we take up the conjugation of the root एष "to increase" The thirty-six roots beginning with एष and ending with क्तव्य are Anudātta. That is, the final अ in एष &c has anudatta accent and is indicatory of इत्

First we conjugate it in लट् Present Tense, 3rd Pers sing

Thus एष् + त = एष् + षप् + त = एष् + अ + त

Here applies the following sūtra

२२३३ । दित् आत्मनेपदाना टेरे ॥ ३ । ४ । ७८ ॥

दितो लस्यात्मनेपदाना टेरेत्य स्यात् । एषते ।

2233 The substitute ए replaces the last vowel, with the consonant that follows it, of the 'Atmanepada' substitutes of that 'la' which has an indicatory 'ट'

Thus एष् + त = एष् + त् + ए = एषते ॥ The 3rd Pers Dual is एष् + आताम्

Now apply the following sūtras —

२२३४ । सार्वधातुक्रमयित् ॥ १ । २ । ४ ॥

अपित्सार्वधातुकं क्तिवत्स्यात् ।

2234 A *Sārvadhātuka* (III 4 113 S 2166) affix not having an indicatory ए is like क्ति ॥

The affix आताम् is therefore क्तिव, and consequently the following sūtra applies

२२३५ । आतो क्तितः ॥ ७ । २ । ८९ ॥

अत परस्य क्तिताकारस्य इयत्स्यात् । एषेते । एषन्ते ।

2235. For the आ being a portion of a *sārvadhātuka* Personal ending which is क्ति (i.e. आते, आये, आताम् and आशाम्), coming after a Verbal stem ending in short अ, there is substituted इय् ॥

Thus एष् + आताम् = एष् + इयताम् = एष् + इताम् (लोपो ओर्बलि VI 1 66 S 878) = एषेताम् = एषेते ॥ So also एषन्ते ॥ The 2nd Pers Sing is एष् + याव् Now applies the following sūtra —

२२३६ । यासस्वे ॥ ३ । ४ । ८० ॥

दितो लस्य यास. ये स्यात् । एषसे । एषेथे । एषन्थे । 'अतो युवे' (149) । एषे । एषाथौ । एषानथौ ।

2236 The word 'se' is the substitute of 'thās' in those tenses that have an indicatory 'ट'.

Thus रध्+अप्+आस्=रध्+अप्+वे=रधवे ॥ Similarly रधेये, रधवे ॥ The 1st Per Sing is रध+इ=रध+व्-(III 4 79 S 2233)=रवे (VI 1 97 S 191) So also रधाजवे, रधानवे ॥

Conjugation of रध् 'to increase' in लट् Present Tense

	3rd Person	2nd Person	1st Person
Singular	रधते	रधसे	रधे
Dual	रधेते	रधेथे	रधावहे
Plural	रधन्ते	रधध्वे	रधानव

— ० —

लिट् Perfect Tense

In लिट् we have रध+त ॥ Here applies the following

२२३७ । इजादेरन् गुहमतोऽनुच्छः ॥ ३ । १ । ३६ ॥

इजादियो धातुर्गुहनादुच्छत्यन्यस्तत आस्त्विति । 'आनो सकारस्य नेहव्' । आस्कासोऽग्विधा-
नाज्जापकात् ।

2237 The affix आस् is used when लिट् follows, after a root begin-
ning with a vowel (except अ or आ) and which has a heavy vowel
but not after the root गच्छ 'to go'

The स् of आस् is not इत् or indicator Thus we infer from आस् being taught
with regard to the roots आस् and कास् in sūtra कास् प्रत्ययादानमन्ते लिटि (III 1
35 S 2308) and दयावाचञ्च (III 1 37 S 2324) If स् were indicator, then कास्+
आस्=का+आ+स्=कास्, similarly आस्+आस् would have remained आस्, for
the force of indicator स् is to place the affix after the penultimate vowel
So there would have been no need of teaching आस् after कास् and आस्
roots, as it can produce no change in them The fact, that it is so taught,
leads to the conclusion (jñāpaka) that स् is not indicator

Thus रध्+त=रधान्+त ॥ Now applies the following sūtra

२२३८ । आसः ॥ २ । ४ । ८१ ॥

आस परस्य लुक्स्यात् ।

2238 There is luk-elision in the room of that tense affix (लि)
which comes after आस् of the Perfect

Thus रधान्+त=रधान्+०

Then the following sūtra appears

२२३९ । कृञ्जानुप्रयुज्यते लिटि ॥ ३ । १ । ४० ॥

आनभ्राक्षिहपग कृञ्जस्तयोऽनुप्रयुज्यन्ते । 'आप्प्रत्ययवत्कृञोऽनुप्रयोगस्य' (२१४०) इति सूत्रे
कृञ्जस्तयोऽनुप्रयोगोऽन्यस्यापीति ज्ञायते । तेन 'कृञ्जस्तियेने' (१११०) इत्यत 'कृञो द्वितीय-

(२२३९) इति अकारेण प्रत्याहाराश्रयत्वात्कृञ्-वस्तिनाम । तेषां क्रियासाध्याव्ययविवक्षादात्मकतया विशेषयचित्वात्तदर्थयोऽपेक्षान्वयः । सपदिस्तु प्रत्याहारेऽन्तभूतोऽप्यव्ययतायैतवान्न प्रयुज्यते । कृञ्स्तु क्रियाफले परगच्छति परस्मैपदे प्राप्ते ।

2239 After a verb which ends with आञ्, the verb कृ 'to do' is annexed, when सिट् follows

After the verbs formed by taking the augment आञ्, the perfect tense of कृ is added, to form then Perfect. The word कृ includes also the verbs भू and अञ् । This we infer from the next sūtra आञ् प्रत्ययवत् (I 3 63 S 22 40) from the fact that कृ root is specifically mentioned in it as an anuprayoga or auxiliary verb. For the sūtra I 3 63 is confined to anuprayoga कृ, implying thereby that there are other anuprayoga verbs also which are not governed by that sūtra I 3 63. In fact, the word कृञ् of the present sūtra is a Pratyāhāra or a formula, formed with the कृ of the sūtra कृञ्-वस्तिनो (V 4 50) and theञ् of the sūtra कृञो द्वितीया (V 4 53), and thus, as a pratyāhāra कृञ् means and includes कृ भू and अञ् also. The roots कृ, भू and अञ् denote *action in general*, while the bases in आञ् such as इवाञ् denote a *particular action*, and hence when the auxiliary कृ, भू or अञ् is combined with आञ् ending base, the two senses, namely the general sense of the auxiliary and the particular sense of the आञ् ending verb, coalesce into one and give one full indivisible sense. Thus the syntactical connection is indissoluble or abhoda-anvaya.

Therefore, though the root सम्पद् is included in the Pratyāhāra कृञ् (for that pratyāhāra extends over eight sūtras V 4 50 to V 4 58 and सम्पद् is in sūtra V 4 53) yet that root is not applicable here, because it does not denote mere action and so can never form an *abhoda-anvaya* with the main verb.

Now the auxiliary कृ because it has an indicatory ङ् would take the affixes of the Paśamaipada when the fruit of the action accrues to another, by force of I 3 72, but it is prevented by the following

२२४० । आञ्प्रत्ययवत्कृञोऽनुप्रयोगस्य ॥ १ । ३ । ६३ ॥

आत्मप्रत्ययो यस्मादित्यतः, अस्य विधानो बहुव्रीहिः । आत्मप्रत्यया तुल्यसमुदायं यनानां कृञोऽप्यात्मनेपदं स्यात् । इह 'प्रत्ययवत्' इत्यनुवर्त्य वाक्यभेदेन सम्प्रत्यते । प्रत्ययवदेवात्मनेपदं न तु तद्विपरीतमिति तेषां कर्तृणोऽपि फले इत्यादिस्कारेत्यादौ न तत् ।

2240 When the principal verb that takes the affix आत्म is Atmanepadi, then the verb कृ when subjoined thereto as an auxiliary, will similarly be Atmanepadi, even when the fruit of the action does not accrue to the agent.

This sūtra applies where the fruit of the action does not accrue to the agent. The question is what conjugation, *parasmai* or *ātmanepada*, do the auxiliaries take, in forming the periphrastic perfect? This sūtra supplies the answer. The auxiliary कृ follows the conjugation of its principal, the other auxiliaries do not. Thus the root वच (to increase, prosper) is *ātmanepadi*, therefore in forming the periphrastic perfect, the verb कृ will be also in the *ātmanepada*.

But the other auxiliaries वृ and अस् retain their own peculiar conjugation and are not influenced by the conjugation of their principal. Thus वृषास्ववृष, वृषावाव.

The word *ām-pratyaya* of the sūtra is a *Bahuvrīhi*, in which the force is that of *atadguna samvijnāna*. That is, the root *without* the affix आस् is meant here, and not *along* with or qualified by the actual presence of आस्. It means 'that after which the affix आस् comes'. Of the verb कृ, when subjoined to another as an auxiliary, the termination is that of the *ātmanepada*, like the verb that takes the affix आस्.

Note—If this sūtra enjoined a rule of injunction (*vidhi*), then there would be the termination of the *ātmanepada* even in examples like उद्भासकार and उद्भास्यकार where the fruit of the action accrues to the agent. This is no valid objection to the present sūtra. It is to be interpreted in both ways, that is, both as a *vidhi* (a general injunction) and a *niyama* (a restrictive injunction). How is that to be done? Because the word "pūrvavat" of the immediately preceding *Ashtādhyāyī* sūtra is to be read in the present aphorism also and thus there are two sentences. That is, there is *ātmanepada* of the auxiliary, when the Primary verb is *ātmanepadi*, but not the contrary. Thus वृ (to appear with great splendour) is originally *parasmaipadi* and the auxiliary after it will be *parasmaipada* even when the fruit of the action accrues to the agent, as उद्भास्यकार (he appeared with great splendour). The second explanation, in that case, will be for the sake of establishing a *niyama* or restrictive rule.

It has already been said above, that the auxiliary verbs कृ, वृ and अस् are used in forming the periphrastic perfect. This is done by force of the aphorism III I, 40 S 2239 कृवृअस्त्विति, meaning, the verb कृ is annexed in the perfect tense, to verbs that take आस्. In this sūtra (III I 40) the word कृ is a *pratyāhāra*, implying the verbs कृ वृ and अस्. It might be asked how is this *pratyāhāra* formed? The word कृ is taken from the fourth word of sūtra V 4. 50, अस्तुतद्वावे कृत्वस्तिवोगे &c, and the letter वृ is taken from sūtra V 4. 58 कृत्वोद्वितीय &c, This is the way in which the commentators explain, how not only the verb कृ is used as an auxiliary in forming the periphrastic per-

fect, but also the verbs कृ and अच्. These three verbs denoting absolute action, unmodified by any especial condition, have in all languages been fixed upon as the best auxiliaries.

It must, however, be noted that the word कृ in this sūtra is not used as a pratyāhāra and consequently does not include the verbs कृ and अच्.

Therefore कृ requires here Atmanepada termination.

Thus एवाच् + कृ + त ॥

Now applies the following —

२२४१। लिट्प्रत्यययोरेचिरेच् ॥ ३। ४। ८१ ॥

लिङादेशयोस्तत्तयो एच्, 'इरेच्, एतौ स्त । एकलोकार्ण' व्यापकं 'तकार्णानां ऐरेच् न, इति । तेन डारोत्ता न । 'कृ, 'ए' इति स्थिते ।

2241 The words 'es' and 'irech' are the substitutes of 'ta' and 'jha' respectively in the Perfect tense.

The ए of एच् indicates that it replaces the whole of the affix त (I 1 55). The ए of इरेच् is for the sake of accent (VI 1 165). Thus चेच्, चेचते, चेचिरे ।

Why are the substitutes taught here as ए and इरे and not as इ and इरि, for the इ would have become ए by III 4 79 S 22 33? The very fact, that इ is uttered in these substitutes indicates by implication (jñāpaka) that the rule III 4 79, by which the णि of ātmanepada terminations are changed to इ is not applicable to substitutes of ātmanepada terminations. Therefore कृ, रौ and एच् which replace त, आताच् and कृ in लुट् are not governed by III. 4. 79, and कृ is not changed to इ, nor रौ to ऐ, nor एच् to ऐ ।

Thus एवाच् + कृ + त = एवाच् + कृ + इ ॥ Now the लिट् affixes being ārdhadhātuka, this इ requires that the कृ should be gunated to कृत् ॥ But this is prevented by the following.

२२४२। अचयोगाल्लिट् किल् ॥ १। २। ५ ॥

अचयोगाल्लिट् अपि लिट् किल्त्याच् । किङ्कति च, (२२४२) इति निषेधात् 'कार्णानां कार्णानां कार्णानां' (२२४२) इति युक्तौ न । लिङ्कार्णानां कार्णानां प्राप्ते ।

2242. The affixes of Lit (Perfect Tense) not coming after a conjunct consonant, are as if they had an indicatory क् (kit).

The terminations or लिट् (Perfect) not being पिच् terminations, are किच्, after verbs that have no compound consonants. The phrase अचिच् (not being marked with च्) qualifies this sūtra also, being drawn from the previous Aṣṭādhyāyī sūtra.

Being किर, the prohibition of I 1 5 S 2217 applies and there is no gunation, as otherwise would have been, by force of S 2168

Thus इवाङ्+ङ्+र At this stage, two rules appear, one requiring the reduplication of कृ (सिद्धि भाष्येन-भाष्येन VI 1 8 S 2177) and the other requiring ऋ to be changed to ॠ by इकोवक्षश्च (VI 1 77 S 47) This last is subsequent in order of Ashtādhyayi and therefore should take effect first But if it took effect first, we have कृ+र=ॠ+र Then the reduplication will be ॠ कृ+र Here no ऋ is left for the application of उव VII 4 63 and we cannot get any form Therefore चवादेश does not take place first, by the following

२२४३ । द्विर्बन्धनेऽपि ॥ १ । १ । ५८ ॥

द्वित्वेनितित्तेऽपि परे अथ आदेशो न स्यात् द्वित्वे कर्तव्ये ।

2243 When an affix beginning with a vowel follows, that is a cause of reduplication, a substitute shall not take the place of a preceding vowel whilst the reduplication is yet to be made, but the reduplication having been made, the substitution may then take place

NOTE —This sūtra has been explained in different ways by the authors of the Kāsika and of the Siddhānta Kaumudī According to the former, the sūtra means — Before an affix having an initial vowel, which causes reduplication, the substitute which takes the place of a vowel is like the original vowel even in form, only for the purposes of reduplication and no further

The explanation given by Kāsika is more in harmony with the Great Commentary For all practical purposes, the two explanations lead to the same conclusion According to Kāsika, the vowel-substitute is sthānivat, in the sense, that it is exactly of the same form as the original, and retains this form only for a fixed time viz, so long as the reduplication is being made, but as soon as the reduplication has been made, the substitute takes its proper form

Thus र in कृ+र is a vowel affix, and it causes reduplication; therefore ॠ substitution for ऋ the preceding vowel will not take place whilst the reduplication is to be made Thus कृ कृ+र Now the following applies

२२४४ उरत् ॥ ७ । ४ । ६६ ॥

अ-जाव-ऋवर्णस्यारत्वात्प्रत्यये परे । उरत्तवत् । इत्यादि शेष (२१३६) । प्रत्यये किम् । चवृत्तम् ।

2244 - अर् (I 1 51) is substituted for the ऋ or ॠ of the reduplicate, when an affix follows

The अ is always followed by रु by उरुत्वर ॥ Thus we have कृ कृ + व = कृरु
कृ + व = क + ० + कृ + व । The रु is elided by हलादि शेष S 2179

Why do we say "when an affix follows"? Observe वद्वत् (page 101 S 199)

Why have we used the word प्रत्यये "when the affix follows" in the sūtra? For would not the word तदादि limit the designation वद्वत् to that only after which there was actually an affix?

Ans No Because without the word प्रत्यये the sūtra would have run thus "after whatsoever is an affix enjoined, that which begins therewith is called an Anga" In this view, we could not get the form वद्वत् the 3d pers Sing in the perfect (लिट्) of the root औद्वञ्च् 'to cut'

This is thus formed —

वद्वत् + वल् = वद्वत् + वद्वत् + अ (VI 1 8 लिटि वातोदनभ्य सल्)
= वद्वत् + वद्वत् + अ (VI 1 17 लिटवभ्यासस्योभयेपास्)
= व रु वल् + वद्वत् + अ (VII 4 66 उरुत्वर and उरुत्वरपर)
= व + वद्वत् + अ (VII 4 60 हलादि शेष) = वद्वत्

If the word "pratyayo" did not exist, then the designation *anga* would be applied to the whole base plus the affix रु (वद्वत् अ) as a whole. That being so, व + वद्वत् will assume the form of व वद्वत् for the व will be vocalised by VI 1 17, for the व in the place of वृ will not be *sthānivat*, by अथ परस्मिन् पूर्वविधी, because to be *sthānivat* there must be an efficient cause outside (पर), as अ of वल्, but this अ of वल् was by hypothesis included in the *anga* designation. So there being no पर cause, the अ substitute of वृ in वृ will not be *sthānivat*, and not being so, it will not be considered as a *samprasāraṇa* vowel. The अ of व not being a *samprasāraṇa*, the prohibition (न सप्रसारणे ङो VI 1 37) when a semi vowel has once been vocalised, there is no vocalisation of the other semi-vowel that precedes it, will not apply, and so व will be vocalised to वृ ॥

२२४५ । कुहायुः ॥ ७ । ४ । ६२ ॥

अभ्यासकवर्गहकार्योरपवर्गदेश न्यात् । एवाचक्रे । अवाचक्रते । एवाचक्रिरे ।

2245 For the Guttural and हृ of a reduplicate there is substituted a Palatal.

Thus एवाच् + क कृ + व = एवाच् वद्वत् + व = एवाचक्रे ॥ So also एवाचक्रते, एवाचक्रिरे ॥

Then we form 2nd Pers Sing एवाच् + वद्वत् + यास् = एवाच् + वद्वत् + ये

Here the following sūtra prevents the insertion of हृ before वि , which otherwise would have come by virtue of VII 2 35 S 2184

२२४६ एकावउपदेशेऽनुदात्तात् ॥ ७ । २ । १० ॥

उपदेशे यो धातुरेकाजनुदात्तरस्य तत परस्य वलादिरार्धधातुः सङ् न स्वात् । 'उपदेशे, द्वयुभयान्वयं एकाव इति किन् । यङ् लुङ्ग्यादृत्तिवया न्यात् । स्मरन्ति हि —

रितपा उपानुबन्धेन निर्दिष्ट यङ्गणेन च ।

यत्नेक ज् ग्रहणं चैव पंचैतानि न यङ् लुकि ॥

इति ॥ एतत्तवेर्देवैकाग्र्यङ्गणेन ज्ञाप्यते । 'अच' इत्येवैकत्वविवक्षया तद्वक्त्रे ग्रहणेन च रिद्धे एकग्रहणानन्तर्यादेव नैकावकोपदेशो व्यावर्त्यते । तेन वयेर्देवत्युपदेशे एकावोऽपि न निषेधः । आदेशोपदेशेऽनैकावकत्वात् । अनुदात्ताद्वचानुपदानेव सग्रहीच्यन्ते । एधाचकृषे । एधाचक्राद्ये ।

2246 The augment इट् is not added to that ādhadhātuka affix, though beginning with a consonant except य, when it is joined to a root, which in the Grammatical system of Instruction (i e in the Dhātupāṭha) is of one syllable, and is without accent (anudatta)

The word upadesa qualifies the both words ekach, and anudatta. Why do we say "which is monosyllabic?" So that the present rule should not apply to the same root when it is intensive, with the affix यङ् elided. The Intensive of every verb is included in the enunciation of its root, and as a general rule, all the sūtras specified for the simple root, will apply to the Intensive also, with certain exceptions, as contained in the following —

रितपा उपानुबन्धेन निर्दिष्ट यङ्गणेन च ।

यत्नेकाग्र्यङ्गणं चैव पंचैतानि न यङ् लुकि ॥

"These five sorts of operation will not apply to Intensive-yan-luk forms
1 When the simple root is exhibited in the sūtra with रितप् as सू in VII 4 73 is shown as भवति ॥ In the Intensive, the perfect will be बोधवाञ्चकार and not बभवाञ्चकार ॥ 2 Where the root is exhibited with यप् as the root भृ in VII 2 49 is shown as भर ॥ There is इट् after the Desiderative of simple root, but not in Intensive 3 When a simple root is exhibited with an anubandha, as ग्रीह् VII 1 6 4 Where a gana is mentioned in a rule, as एवम् is taught after Divadi-roots (III 1 69) It will apply to simple roots of Divadi gana, and not to then Intensive 5 Lastly, where the word एकाव् is used in a sūtra As VII 2, 10 That rule will apply to एकाव् simple roots and not to then Intensives

This we infer because the word ekach is used in the present sūtra. For had not this been the meaning, then there was no necessity of using the word. "eka" in the sūtra, for the word अच Abl singular, by itself alone would have denoted one vowel, but by the additional use of the word "eka," the roots consisting of more than one vowel are excluded

Therefore, since we find that the last statement in the above verse (यत्नेकाच्) &c is supported by the inference to be drawn from the present sūtra, we may conclude that the other four statements of the above verse are also authoritative and approved by Pāṇini. See also sūtra II 2 19

Therefore the substitute root वध् vadha (II 4 42) which replaces ह् is not affected by the present rule, for though the root ह् in Dhatupatha is taught (upadesa) with one vowel, yet its substitute vadha is taught (upadesa) in the sūtra II 4 42 with two vowels, hence it is not ekāch and so it gets the augment ह् and we have अवधीत् in लुङ्. But the prohibition applies to ह् as हनुन् and not हनिषुन्.

The anudatta roots will be shown later on by giving a list of them

Thus एषान् + चकृ + वे = एषाचकृवे, and so also एषाचकृवे.

The 2nd Pers Pl is एषान् + चकृ + ष्वे

Here applies the next sūtra

२२४७ । इणः षीध्वलुङ्लिटा धीङ्गात् ॥ ८ । ३ । ७८ ॥

इण्यन्तादङ्गात्परेषा षीध्व लुङ्लिटा धस्य धीर्धन्व स्यात् । एषाचकृवे । एषाचकृ । एषाचकृवहे । एषाचकृवहे । एषाचकृव । अनुप्रयोगवानव्यादस्तेर्भावी न । अन्यथा हि 'क्रत्वाऽनुप्रयुज्यते, इति 'कृधु—, इति वा ज्ञेयात् ।

2247 The cerebral sound is substituted in the room of the ध् of षीध्वन्, and of the Personal-endings of the Aorist and the Perfect, after a stem ending in इण् (a vowel other than अ)

Therefore एषान् + चकृ + ष्वे = एषाचकृवहे

First person singular is एषान् + चकृ + व = एषाचकृवे । एषाचकृवहे । एषाचकृवहे । एषाचकृवहे ।

Similarly the perfect of च् is formed by the auxiliary च् also, as well as by च्. But in the case of च् and च् though the Principal Verb is atm-anepadi, the auxiliaries will be conjugated as Parasmaipadi. Thus एषाचकृवहे And एषाचकृवहे &c

Now the perfect of च् is formed by replacing च् by च्; but here it is not so replaced, because then the rule about च् being an auxiliary would be useless, as च् is already taught. Had it not been so, then instead of saying च् च् च् च् च् &c Pāṇini would have used च् च् च् च् च् or च् च् च् च् च् &c. But the fact that he uses the Pratyāhāra च् shows that च् must be conjugated as a distinct form, and not replaced by च्. Therefore though the Perfect of the Principal Verb च् is च् yet the perfect of the Auxiliary Verb च् is च् च् च् च् च्. In other words, the forms च् च् च् &c, can never stand alone, but must be used as auxiliaries. How is then च् to be conjugated in the perfect? See below

२२४८ । अत आदे ॥ १ । ४ । १० ॥

अभासस्यादेरतो दीर्घ स्यात् चरुपापवाद । एधा ऽस । एधानासतुर्त्विधादि । एधिता । एधितारौ । एधितार । एधितासे । एधितासाये ।

2248 A long vowel is substituted in the Perfect for the initial of a reduplicate

Thus debans the single substitute of the form of the subsequent ordained by VI 1 97

Thus अस् + खल = आ + अस् + खल् = आस ॥

Thus एधानास &c,

	Singular	Dual	Plural
3rd person	एधाचक्रे	एधाचक्रेते	एधाचक्रिरे
2nd person	एधाचकृषे	एधाचकृष्ये	एधाचकृद्भ्ये
1st person	एधाचक्रे	एधाचकृवहे	एधाचकृन्हे
— ० —			
3rd person	एधाबभूव	एधाबभूवतु	एधाबभूवु
2nd person	एधाबभूविष्य	एधाबभूव्यु	एधाबभूव
1st person	एधाबभूव	एधाबभूविष्य	एधाबभूविष्य
— ० —			
3rd person	एधानास	एधानासतु	एधानासु
2nd person	एधानासिष्य	एधानास्यु	एधानास
1st person	एधा ऽस	एधानासिष्य	एधानासिष्य

लुट् First Future

The Periphrastic Future is regularly formed Thus ऐष + ता = एधिता ॥ So also एधितारौ, एधितार, एधितासे, एधितासाये । The second person plural is एष + ह् + तास् + च्ये

Here applies the following sūtra by which the च is elided

२२४९ । वि च ॥ ८ । २ । २५ ॥

प्रत्यये परे सन्तोष स्यात् । एधिताच्ये ।

2249. The च is dropped before an affix beginning with च ॥

Thus एषि + तास् + च्ये = एधिताच्ये ॥ The First person singular is एषि + तास् + च ॥ Here the च् is changed to ह् by the following

२२५० । ह् एति ॥ १ । ४ । ५२ ॥

तावत्स्यो सस्य ह् स्यादेति परे । एधिताहे । एधितास्वहे । एधितास्महे । एधिष्यते । एधिष्येते । एधिष्यन्ते । एधिष्यसे । एधिष्यथे । एधिष्यध्वे । एधिष्यि । एधिष्यावहे । एधिष्यामहे ।

2250 For the स of तास and अस there is substituted ह before the personal-ending स

Thus $\text{सधिताव्} + \text{स} = \text{सधिताहे} \parallel$

First Future or लृट्

	Singular	Dual	Plural
1st person	सधिताहे	सधितास्वहे	सधितामहे
2nd person	सधितासे	सधितातासे	सधिताध्वे
3rd person	सधिता	सधितातौ	सधितात्

— ० —

Second Future or लृट्

The second Future presents no irregularities. Thus we have,

	Singular	Dual	Plural
1st person	सधिष्ये	सधिष्यामहे	सधिष्यामहे
2nd person	सधिष्यसे	सधिष्येसे	सधिष्यध्वे
3rd person	सधिष्यते	सधिष्येते	सधिष्यन्ते

— ० —

Imperative or लोट्

Thus $\text{सध्} + \text{अव्} + \text{ते} = \text{सध} + \text{ते} \parallel$ Here applies the following rule by which ध is changed to आन् ॥

२२५१ । आनेत ॥ ३ । ४ । ८० ॥

लोट् सकारस्यास्स्यात् । सधताम् । सधेताम् । सधन्ताम् ।

2251 In the Imperative 'ām' is substituted for what would have substituted otherwise 'o' by III 4 79

Thus $\text{सध} + \text{ते} = \text{सधताम्}$ so also सधेताम् , सधन्ताम् ॥ The 2nd person singular is सधसे ॥ Here applies the following, by which ध is changed to व

२२५२ । सवाभ्या वामौ ॥ ३ । ४ । ८१ ॥

सवाभ्यां परस्य लोटेत आमात् 'व', अम्, यतौ स्त । सधस्व । सधेयाव् । सधध्वम् ।

2252. For such an 'o' coming after 's' is substituted व , and for that coming after व is substituted अम् in the Imperative.

This supersedes the आन् substitution of the last sūtra. Thus for वे we have स्व and for ध्वे we have ध्वम् ॥

Thus $\text{सध} + \text{से} = \text{सधस्व}$ । सधेयाव् । सधध्वम् ॥ The 1st person singular is $\text{सध} + \text{व}$ ॥ Here by the following sūtra the ध is changed to हे ॥

२२५३ । एत ये ॥ ३ । ४ । ८३ ॥

स्रोतुलान्त्य एत ये रगात् । आमोऽपवाद । एये । एयावहि । एयानहि ।

2253 The 'ai' is substituted for 'e' forming part of the affixes of the first person of the Imperative.

This debars चार् of the preceding but one sūtra

Thus एय + ये = एये, एयावहे, एयानहे ॥

स्रोत or Imperative

	Singular	Dual	Plural
1st person	एये	एयावहे	एयानहे
2nd person	एयस्व	एयेताम्	एयध्वम्
3rd person	एयताम्	एयेताम्	एयन्ताम्

— ० —

लङ् or Imperfect

Thus अ + एच् + यच् + त ॥ Here the following sūtra causes the अ to be replaced by अर ॥

२२५३ । आडजादीनाम् । ६ । ४ । ७१ ।

आजादीनामाट् स्वाङ्गोऽङ्गिह । अटोऽपवाद । 'आडट्' (५१६) । ऐयत । ऐयेताम् । ऐयन्त । ऐयथा । ऐयेथाम् । ऐयध्वम् । ऐये । ऐयावहि । ऐयानहि ।

2254 आट् acutely accented is the augment of a verbal stem beginning with a vowel, in the Aorist, Imperfect and the Conditional.

This debars the augment अट् ॥ Thus आ + एच् + त = ऐयत ॥ The viddhi is by VI I. 90, S. 269.

लङ् or Imperfect

	Singular	Dual.	Plural
1st Person.	ऐये	ऐयावहि	ऐयानहि
2nd Person.	ऐयथा	ऐयेताम्	ऐयध्वम्
3rd Person.	ऐयत	ऐयेताम्	ऐयन्त

— ० —

लिट् or Potential.

Thus एच् + यच् + त ॥ Now the next sūtra ordains the augment सीयुत् to त

२२५५ । लिङः सीयुट् । ३ । ४ । १०२ ।

लिङात्मनेपदस्य सीयुटागमः स्वात् । सलोप । सवैत । एयेयाताम् ।

2255. The personal endings of the Potential and the Benedictive take the augment 'siyut'.

The इ of शीघ्र is indicatory and shows that this augment is to be placed before the affixes (I 1 46 S 36) The उ is for the sake of pronunciation, this rule applies to the Atmanepada affixes. In the Potential, the इ of the augment is elided by VII 2 79 S 2211 and the इ also, before a personal ending beginning with a consonant, is dropped according to VI I 66 S 875. In the Benedictive, the augment retains its full form, only so far as it is not governed by VI 1 66.

Thus $\text{इव} + \text{शीघ्र} + \text{त} = \text{इव} + \text{शीघ्र} + \text{त} = \text{इव} + \text{ईय्} + \text{त}$ (VII 2 79. S. 2211) = $\text{इव} + \text{त}$ (VI I 66 S 873) = इवेत ॥ So also इधेयाताम् ॥

The 3rd Person Plural is formed by the following

२२५६ । अस्मै ण् । ३ । ४ । १०८ ।

अस्मै णस् । अस्मै । इधेया । इधेयाताम् । इधेय्वन् ।

2256 The affix 'rau' is the substitute of 'jha' in the 'Liā' (Potential and Benedictive)

The ञ in other places, is replaced generally by णस् (VII. I 3. S 2169) but in तिङ् , it is replaced by ण् ।

Thus $\text{इव} + \text{ईय्} + \text{ण्} = \text{इवेण्}$ ॥ So also 2nd Person singular &c are इधेय , इधेयाताम् , इधेय्वन् ॥ The 1st Person singular is formed by the following

२२५७ । इटोऽस् । ३ । ४ । १०९ ।

इटोऽस् । इटोऽस् । इवेदाह । इवेनहि । आनीलिङि आर्धमातुरस्माद्धिक् कलोपो न । शीघ्रमुटो अस्मयावगस्तवास्मयम् । इधिषीष्ट । इधिषीयास्ताम् । इधिषीरन् । इधिषीष्टा । इधिषीयास्ताम् । इधिषीय्वन् । इधिषीय । इधिषीयहि । इधिषीनहि । इधिषी । इधिषीताम् ।

2257 Short 'a' is the substitute of 'i' of the Atmanepada first person singular in the Potential and Benedictive.

Thus $\text{इव} + \text{ईय्} + \text{अ} = \text{इव} + \text{ईय्} + \text{अ} = \text{इवेय}$ ॥ So also इधेयहि , इधेयहि ॥

—:o:—
तिङ् or Potential

	Singular	Dual	Plural
1st Person	इवेय	इवेयहि	इवेयहि
2nd Person	इधेया	इधेयाताम्	इधेय्वन्
3rd Person	इधेय	इधेयाताम्	इधेयन्

—o—
आनीलिङि or Benedictive.

In the Benedictive, the affixes are Aīdhadhātuka and hence the इ of शीघ्र is not elided. The उय् and युद् though not strictly affixes, are yet parts of

affixes, and hence their व is changed to ब ॥ Thus वृ + इट् + चीट् + छट् + व = वृव
+ व + चीट् + छ + व = वृविपीट् ॥ So also वृविपीयास्तात्

Benedicative or आशीर्षिक

	Singular.	Dual	Plural
1st person	वृविपीव	वृविपीवहि	वृविपीमहि
2nd Person	वृविपीथा	वृवीयाथात्	वृविपीच्यत्
3rd Person	वृविपीत्	वृविपीयास्तात्	वृविपीरन्

— ० —

छट् or Aorist

आ + वृ + इट् + लिट् + त = वृविट् ॥ 3rd Person Dual is वृविथात् ॥ The 3rd Person Plural is वृवि + न् + अन्त ॥ Here applies the following sūtra

२२५८ । आत्मनेपदेष्वनतः । ७ । १ । ८ ।

अनकारात्परस्यात्मनेपदेऽङ्गं य 'अङ्' इत्यदिशः स्यात् । वृविथत् । वृविथा । वृविथायत् । 'एष
वीच्यल्लुङ्गिहो भोऽङ्गात्' (११४७) । वृविथ्वत् । इहमिह एव इ'वात् गुणत इति ज्ञेयम् । वृविच्यत् ।
वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् ।
वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् ।
वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् ।

वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् ।

वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् ।

वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् ।

वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् ।

वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् ।

वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् ।

वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् ।

वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् ।

वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् ।

वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् ।

वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् ।

वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् ।

वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् ।

वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् ।

वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् ।

विं च ।

वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् । वृविच्यत् ।

अयि^१ अया सुका योतिर्निर्दिष्टोऽयनिष्ठस्ये ।
 निनिर्निजिर्गलू इति साउच्यथा ज्ञमी तथा ॥
 विवदति प्राप्नोतीति विष्टो भाष्येऽपि दृश्यते ।
 व्याप्रप्राप्यस्तेन निह वेदुरिति स्थितम् ॥
 वल्लिखन्ती अविषयोऽनुदग्धुप्येषु वि विवि ।
 भाष्यानुना नयेदोवा व्याप्रप्राप्यद्विषयते ॥

‘एवर्धे’ इत्यर्थे । एवर्धे पराजिनवेद्या । धात्वर्थे तेव ग्रहात्कर्त्तव्यम् । एवर्धते ।

2258 अत् is always substituted for the अ in the Atmanepada, when it is not preceded by a verbal stem ending in अ ॥

Thus ऐषित् ॥ The 2nd Person sing is ऐषिषा, Dual ऐषिषायाम् ॥ In the Plural the ष of ष्वप् may be changed to ष by applying VIII 8 73 S 2247 Thus ऐषिष्वप् But some take the ष्वप् of VIII 3 78 S 2247 as not including the augment ष् and in that view the ष remains unchanged Thus, ऐषिष्वप् ॥ By doubling इ, उ, ए and अ we get sixteen forms Thus ऐषिइइव, ऐषिउउव &c.

— ० —

छद् or Aorist

	Singular	Dual	Plural
1st Person	ऐषिषि	ऐषिष्वहि	ऐषिष्वहि
2nd Person	ऐषिषा	ऐषिषायाम्	ऐषिष्वप् or ऐषिष्वप्
3rd Person	ऐषिष्य	ऐषिष्याताम्	ऐषिष्यत् ॥

वृद्ध or Conditional

The Conditional presents no irregularities, and is similar to the Second Future.

	Singular.	Dual.	Plural
1st Person	ऐषिष्ये	ऐषिष्यामहि	ऐषिष्यामहि
2nd Person	ऐषिष्यथा	ऐषिष्यथाम्	ऐषिष्यन्तम्
3rd Person	ऐषिष्यत्	ऐषिष्येताम्	ऐषिष्यन्त

— ० —

Here ends the conjugation of ष्वप् in the Atmanepada.

A.

The rule of intermediate व् ॥

It has been already taught before, that as a general rule the augment व् is added to all affixes which begin with a consonant except व् (VII. 2 35.

S 2184) The roots that require this इ in their conjugation are Udatṭa roots

It is desirable to collect together all roots which are anudātṭa and do not take this intermediate इ ॥ The following is a list of such roots —

1 All monosyllabic roots ending in a vowel are anudātṭa (nīhata) and do not take इ, except roots ending in long क or long ए, and except the following कु, ख, गङ्, गो, रङ्, उ, घृ, रिङ्, डी, नि, दृ and हृ ॥

The following consonant-ending roots are अनिट्

- (1) अक्, 2 पक्, 3 कुक्, 4 रिप्, 5 अन्, 6 बिप्, 7 चिप्
 8 प्रष्टि, 9 ह्यङ्, 10 निजिर्, 11 भज्, 12 भञ्, 13 भुज्, 14 भृत्, 15 भृज्, 16 यज्, 17 युज्, 18 वज्, 19 वञ्, 20 विजिर्, 21 वृज्, 22 वृज्, 23 वृज्, 24 वृज्, 25 वृज्, 26 रिङ्, 27 रिङ्, 28 वृज्
 29. वृज्, 30 वृज्, 31 भिङ्, 32 भिङ्, 33 विङ्, 34 वृङ्, 35 वृङ्
 36 रिङ्, 37 रिङ्, 38 इङ्, 39 इङ्, 40 इङ्, 41 इङ्, 42 इङ्
 43 वृङ्, 44. वृङ्, 45 राङ्, 46 व्यङ्, 47 वृङ्, 48 राङ्, 49 रिङ्
 50 भङ्, 51 इङ्, 52 ऋङ्, 53 बिप्, 54 हृप्, 55 तप्, 56 तिप्
 57 वृप्, 58 वृप्, 59 लिप्, 60 लृप्, 61 वप्, 62 यप्, 63 स्वप्
 64 वृप्, 65 यप्, 66 रप्, 67 लप्, 68 गप्, 69 गप्, 70 वप्
 71 रप्, 72 गृप्, 73 दप्, 74 दिप्, 75 दृप्, 76 वृप्, 77 रिप्
 78 वृप्, 79 लिप्, 80 यप्, 81 रृप्, 82 वृप्, 83 रिङ्, 84 वृप्
 85 द्विप्, 86 वृप्, 87 वृप्, 88 विप्, 89 विप्, 90 चिप्, 91 वृप्
 92 विलिङ्, 93 वृप्, 94 वृप्, 95 वृप्, 96 विङ्, 97 वृङ्, 98 वृङ्
 99 विङ्, 100 वृङ्, 101 लिङ्, 102 वृङ्

These 102 roots ending in consonants are anudātṭa. The roots वृप् and हृप् are optionally, according to some authors, read in the Churādi class. They are not to be taken here, but the Divādi वृप् and हृप् and hence these are shown above with the vikāraṇa वृङ् ॥

More over :

The roots वृङ्, वृङ्, रिङ्, वृङ्, वृङ्, वृङ्, वृङ् are also shown with the vikāraṇa वृङ् ॥ The root वृङ् is shown with the vikāraṇa वृङ्, and the root वृङ् with वृङ् ॥ This indicates that these roots when read in other classes are not Anit.

Similarly निजिर् and विजिर् and वृङ् are exhibited with their anubandhas, to distinguish them from other roots of the same form, which have not these anubandhas.

The root विद् (विन्दति) should be included in this list, according to the opinion of Chandia and Durgā. So also it is to be seen in the Bhashya. But Vyāghrabhāṭi has not read this root in Anit list. Hence it is not read.

The nine roots रज्, मज्, जद्, पद्, वृज्, वृध्, धृज्, पुज् and शिज् are not enumerated by Patanjali in his Bhāṣya. But we have stated them here, according to the opinion of Vyāghrabhūti.

NOTE —As a general rule all monosyllabic roots ending in a vowel except अ, long ऊ and long ऋ are anudātta, and do not take इट् augment, as दावु, नेवु, वेवु, स्तोवु, कर्तु, वर्तु. The following are the exceptions —

- (1) All roots ending in short अ are Udātta and take इट्, as अवशिष्टः.
- (2) All roots ending in long ऋ are वेट्, as वृ—तरिता or वरीता.
- (3) All roots ending in short ऋ are अनिट् except वृज् (IX 38 the references are to the class and number in the Dhātupāṭha) and वृज् (V. 8, X. 271), as निर्वरीता or विर्वरीता, मवरीता or मररीता.
- (4) All roots in short ए are Anit, except रज् (I 1059), 'to grow' and शिज् 'to attend' (I 945), as रजयिता, शयिता.
- (5) All roots in long ई are Anit, except वीज् 'to rest' (II 22), and वीज् 'to fly' (I 1017 IV 27), as ययिता, उडूययिता.
- (6) All roots in long ऊ are वेट्, as लयिता, पयिता from लृ and पू.
- (7) All monosyllabic roots in short उ are Anit, except, वृ 'to mix' (II 23), वृ 'to sound' (II 24 I. 1008) वृ 'to sharpen' (II. 28), वृ 'to flow' (II 29) वृ 'to praise' (II 26), वृ 'to sound', (II 27), and ऊज् 'to cover' (II 30, though consisting of more than one syllable, is treated like वृ for the purposes of वृ). Thus रयिता, मलयिता, ययिता, ययिता, ययिता, यययिता and ययययिता.

NOTE —Of the roots ending in consonants, the following are anit

- (1) क शक् 'to be able' (IV 73, V. 15) यक्ता, यययति.
- (2) क्—six roots —वृज् 'to cook, (I. 187) यक्ता, यययति, वृज् 'to loose' (VI. 136) वेक्ता, रिक् 'to make empty' (VII. 4) रेक्ता, वृज् 'to speak' (II 34.) यक्ता, विज् 'to separate' (VII 5) विरेक्ता, विज् 'to sprinkle' (VI 140) वेक्ता.
- (3) क्—One root मज् 'to ask' (VI, 120) मष्टा, मययति.
- (4) क्—Fifteen roots —रज् 'to colour' (I 805. 1013) रज्ज्ता, निज् 'to cleanse' (III 11) निज्ज्ता, नेजयति, मज् 'to honor' (I 1017) मक्ता, मज् 'to break' (VII. 16) मज्ज्ता, मृज् 'to fly' (I 181) मृष्टा or मरुट्, त्यज् 'to quit' (I. 1035, त्यक्ता, यज् 'to sacrifice' (I 1031) यष्टा, वृज् 'to join' (IV 68, VII 7) योक्ता, वृज् 'to break' (VI 123) रोक्ता, यज्ज् 'to adhere' (I. 1030) यज्ज्ता, यज्ज् 'to be

immersed, (VI 122) बद्ध्वा, बृज् 'to bend' (VI 124) 'to enjoy' (VII 17). भोक्ता, स्वज् 'to embrace' (I 1025) परि-ववता, वृज् 'to emit' 'to create' (IV 69, VI 121) स्वप्ता, वृज् 'to cleanse' (I 269, II 57) भाष्टा, वृजिता ॥ The root वृज् is exhibited in the Dhatup tha with a long indicatory ऊ, e-g वृज् वृद्धौ (II 57). It, therefore, optionally would take वृट् ॥ Nor does this root take अङ् augment. The inclusion of this root in the above list is, therefore, questionable. Others read विज् instead of वृज् ॥ The विजादि root विज् is Amt (III 12) 1. e. विज् 'to separate' the विज् of Rudhādi takes वृट् ॥

(5) द—Fifteen roots अद् 'to eat' [II 1] अत्ता, वृद् 'to void excrement' (I 1026) वृत्ता, रक्तद् 'to leap' (I 1028) रक्तत्ता, भिद् 'to break' (VII 2) भेत्ता, छिद् 'to cut, (VII 3) देत्ता, दुद् 'to pound' (VII 6) दोत्ता, दोस्वयति, मृद् 'to perish' (I 908, VI 134) मत्ता, सद् 'to sink' (I 907, VI 133) सत्ता, रिषद् 'to sweat' (IV 79) स्वेत्ता ॥ The root is exhibited as रिषद्भ्यति in the kārīka, showing that the Fourth class root is to be taken, and not the Bhuādi (I 780), which is udatta and takes वृट् ॥ वद् 'to go' (IV 60), पत्ता, सिद् 'to be troubled' (IV 61, VI 142, VII 12) सेत्ता, दुद् 'to strike' (VI 1) तोत्ता, पुद् 'to unpel' (VI 2) तोत्ता, विद् (IV 62) वेत्ता ॥ The root विद् is exhibited in the kārīkā, as विदरति and विद्, therefore, the rule applies to दिवादि and ऋयादि विद् ॥ The Adādi (वेत्ति) and Tudādi (विन्दते) विद् is वेट्, as वेदिता विद्वान्नाथ, वेदिता पास्व ॥

(6) घ—Ten roots—घृ with अङ्, 'to love' घृष् 'to obstruct' (IV 65) रोडा राष् 'to accomplish' (IV 71, V 16) राडा, वृष् 'to fight' (IV 64) रोडा, बन्ध् 'to bind' (I 1022), वडा, सघ् 'to accomplish' (V 17) वाडा, ऋष् 'to be angry' (IV 80) ओडा, वृष् 'to be hungry' (IV 81) ओडा, हृष् 'to be pure' (IV 82) ओडा, वृष् 'to be aware' (IV 69) ओडा, अघ् 'to pierce' (IV 72) अडा, गिष् 'to be accomplished' (IV 88) वेडा ॥ The roots वृष् and रिष् are exhibited in the Kārīkā with ह्यङ् vikarana (वृष्भ्यति, रिष्भ्यति), therefore वृष् and रिष् take वृट् in other ganas than the Fourth, as रोषिता and रोषिता ॥ There is want of prohibition with regard to विद्, so we have वृषित and रिषित ॥

(7) ङ—Two roots मृन् 'to think' (IV 67) मत्ता, मृन् 'to kill' (II, 2), मत्ता ॥

The Divādi मृन् should be taken, otherwise मृनिता from मृन्—मृनुते (VIII 9)

(8) ट—Thirteen roots: तप् 'to burn' (I. 1034, IV. 51) तप्ता, तप्स्वयति, तिप् 'to distil' (I 885) देहा, आप् 'to obtain' (V. 14, X 295) आहा; अप् 'to sow' (I 1052) अता, स्वप् 'to sleep' (II 59) अता, तिप् 'to anoint' (VI 139) वेहा, वृप् (VI 137) 'to break', लोहा ॥ The roots वृप् and हृप् optionally take वृट्, as they belong to एणादि class (VII 2 45, Divādi 84—91) The special mention of these two roots in the kārīkā, is for the sake of indicating that these roots take अङ् augment, as अहा or अहा, or अर्पिता, दहा, or दहा or अर्पिता ॥ The वृप् and हृप् belonging to the Tudādi class, are Udatta and वेट् ॥ वृप् (I 1032) 'to creep' अहा,

वर्षा, चप्, 'to curse' (I 1019) चर्षा, छुप् 'to touch' (VI 125) छोत्ता, चिप् 'to throw' (IV 14) छेत्ता ॥

(9) च्—Three roots चप् 'to desire' (I 1023), as चारचपा, चप् 'to coire' (I 1029), चल्पा, लप् 'to take' (I 1021), गल्पा ॥

(10) च्—Four roots, चप् 'to cease' (I 1033), चल्ता, चप् 'to play' (I 906) चल्ता, चप् 'to bow' (I 867, 1030) चल्ता, चप् 'to go' (I 1031) चल्ता ॥

(11) च्—Ten roots —दिष् 'to show' (VI 3), दृष् 'to see' (I 1037), दृष् 'to bite' (I 1038), रुष् 'to rub' (VI 131), रुष् 'to touch' (VI 128), रिष् (VI 126), चप् (VI 126) both meaning 'to hurt', क्षुप् (I 909) 'to cry', चिप् 'to enter' (VI 130), लिप् 'to be small' (IV 70, VI 127) As देष्टा, दृष्टा, इष्टा, आचष्टा or आचष्टा, एचष्टा or एचष्टा, ॥ The roots with a penultimate अ short, which are anudātta in the dhātupāṭha, with the exception of रुप् and दृष्, take optionally the augment च् (VI 1 59), ॥ देष्टा, रोष्टा, ओष्टा, प्रवेष्टा, लेष्टा ॥

(12) च्—Two roots चप् 'to eat' (I 717, and also substitute of अच्), as, चल्ता, चप् 'to dwell' (I 1054), as चल्ता ॥ The चप् which takes Srimpiasāna by VI. I 15 is meant here, and not चप् 'to cover' (II 13), which does not vocalise, as चविता चङ्गाणाच्, but उपित from चप् 'to dwell' (VII 2 52)

(13) च्—Ten roots चिप् 'to distinguish' (VII, 14) चेष्टा, चिप् 'to pound' (VII 15) चेष्टा, चिप् 'to become dry' (IV 74) चोष्टा, चिप् 'to be nourished' (IV. 73), चोष्टा, चिप् 'to shine' (I 1050) रवेष्टा, चिप् 'to pervade, to sprinkle' (I. 729, III 13, IX 54) चेष्टा, चिप् 'to embrace' (I 734 IV. 77) रवेष्टा, चिप् 'to be satisfied' (IV. 75) चोष्टा, चिप् 'to be sinful' (IV 76) चोष्टा चोष्टयति, चिप् 'to hate' (II 3) चेष्टा, चेष्टयति, चिप् 'to draw' (I 1039, VI 3 both Bhuādi and Tudādi are taken, as the kāmikā uses the two forms), आचष्टा and आचष्टा ॥

(14) च् Eight roots चिप् 'to smear' (II 5), चिप् 'to milk' (II 4), चोष्टा, चिप् 'to sprinkle' (I. 1041) चोष्टा, चिप् 'to grow' (I 912) चोष्टा; चप् 'to carry' (I 1053) चोष्टा, चप् 'to bind' (IV 57) चेष्टा, चप् 'to burn' (I. 1041) चप्, चिप् 'to lick' (II 6) चोष्टा ॥ In other collections चप् (I 905, IV 20), चप् (IV. 89), चिप् (VI 23), चप् (?), are also enumerated, of these चप् takes च् optionally before affixes beginning with च, so also चप् because it belongs to the class चप् (VII 2. 45) the other two are not found (?) in root-collections hence the Kāmikā uses the words चप्चप् ॥

— ०: —

We shall now conjugate all the roots of the Bhuādi class, in their due order We take the third root

B. चप् 'to contend or vie with, to emulate, to compete.'

Now we take up the conjugation of स्पर्ध् the third root of Bhuâdi class Its meaning given in the Dhâtupâtha is "sanghaisha" which means "the desire to overcome another" This root is Intransitive, because the object is already included in the sense of the verb itself It is Atmanepadi

NOTE —Thus it has been stated —

धातोर्ध्यान्तरे वृत्तेर्धातुवर्गेनोपसङ्गहात् ।

प्रसिद्धेरधिवशात् कर्त्तृणोऽकर्त्तृका क्रिया ॥

खट् or Present Tense

स्पर्धते स्पर्धते, स्पर्धन्ते, स्पर्धसे, स्पर्धसे, स्पर्धे, स्पर्धे, स्पर्धावहे, स्पर्धामहे ।

सिट् or Perfect

स्पर्ध + त = स्पर्ध + ए (III 4 81 S 22 41) = स्पर्ध + स्पर्ध + ए

Now applies the following sūtra —

२२५८ । शूर्पार्थाः खयः । ७ । ४ । ६१ ।

अभ्यासस्य शूर्पार्थाः खयः शिष्यन्ते । 'हलादि शेष' (२१७६) इत्यस्यापवादः । पस्पर्धे । स्पर्धिता । स्पर्धिष्यते । स्पर्धताम् । अपस्पर्धत । स्पर्धत । स्पर्धिषीष्ट । अपस्पर्धिष्य । अपस्पर्धिष्यत । नायु ४ प्रतिष्ठा-
लित्तयोर्ग्रन्थे 'च' । नायते । जगाथे । 'नायु ५ लोडने' । लोडन प्रतिपात । नायते । 'नायु ६ नायु
याजोपतापैश्वर्यामी तु' । * आशिषि नाय इति वाच्यम् * । अस्याशिष्येवात्मनेपद स्यात् । नायते ।
अभ्यस्र नायति । नायते । 'दध = धारणे' । दधते

2259 Of a reduplicate, the hard consonants (aspirate and unaspirate) when preceded by a sibilant, are only retained, the other consonants are elided

This is an exception to हलादिशेष (S 2179)

NOTE It should be said rather, a 'hard consonant preceded by a hard consonant or a sibilant is only retained and the खर् consonants are elided as in उचिच्छिषति, here उच् becomes उच्छ् by the augment च (चक्), in the reduplicate the च् should be elided, and छ् retained out of च्छ, and not च् retained and छ् elided, for the च् represents च्, and if this were retained, it would be च् and not च् that would be heard. for by VIII 2 1, the change of च् to च् is asiddha for the purposes of this rule

Vat —The verb नाय् when meaning 'to bless,' takes âtmanepada terminations, as, सर्पिषो नायते 'blesses with clarified butter' मधुनो नायते । Why do we say 'when meaning to bless?' Observe, नायवज्जन्मनायति ।

Thus स्पर्ध स्पर्ध + ए = पस्पर्धते, and so पस्पर्धते, पस्पर्धते &c

खट् or First Future 3 स्पर्धिता, स्पर्धितारौ, स्पर्धितार, 2nd S स्पर्धिताहे, 1 स्पर्धिताहे &c

कृद् or Second Future 3 स्वर्धिष्यते, 2 स्वर्धिष्यते, 1 स्वर्धिष्ये ।
 लोट् or Imperative 3 स्वर्धताम् 2 स्वर्धस्व, 1 स्वर्धे ।
 लङ् or Imperfect 3 अस्वर्धत, 2 अस्वर्धथा, 1 अस्वर्धे ।
 लिङ् or Potential 3, स्वर्धेत, 2 स्वर्धेया, 1 स्वर्धेय ।
 आशीर्लिङ् or Benedictive 3 स्वर्धिषीष्ट, 2 स्वर्धिषीष्टा, 1 स्वर्धिषीय ।
 लुङ् or Aorist 3 अस्वर्धिष्ट, 2 अस्वर्धिष्टा, 1 अस्वर्धिषि ।
 कृद् or Conditional 3 अस्वर्धिष्यत, 2 अस्वर्धिष्यथा, 1 अस्वर्धिष्ये ।

— o —

4 नाष्ट “(1) to stand, stay, remain, (2) to seek, search or enquire, (3) to live or plunge into, (4) to covet, (5) to compile, string or weave together”

लट् or Present — नाचते ।

लिट् or Perfect जगामे &c No peculiarity

Note —The indicatory ऋ is for VII 4 2 S 2572 as जगामाश् ।

लट् — नाचते, नाचसे, नाचे ॥ लिट् — जगामे ॥ लुङ् — नाचिता, नाचितासे, नाचितासे ॥ लृट् —
 नाचिष्यते ॥ लोट् — नाचताम्, नाचस्व, नाचे ॥ लङ् — जगामत, जगामथा, जगामे ॥ विधिलिङ् — नाचित,
 नाचिष्या, नाचिष्य ॥ आशीर्लिङ् — नाचिषीष्ट ॥ लुङ् — जगामिष्ट, जगामिष्टा, जगामिषि ॥ कृद् —
 जगामिष्यत ॥

5. बाष् ‘to harass, oppress, torment, press hard, annoy trouble, disturb, vex, pain, 2 to resist, oppose, thwart, check, obstruct, arrest, interfere with 3 to roll (सोदने) 4 to tempt (बिलोभने)

The word सोदने means to resist, or re-act.

लट् — बाचते, लिट् — बाचामे &c.

Note —From this root is derived the noun बाहु “hand.” By adding the Unādi affix कु (उ), and changing च to ह (I 27)

6 बाष्ट (बाष्ट), 7 बाष् ‘to ask, beg, to solicit for anything, 2 to be sick, to harass, to trouble, 3 to have power, to be master, to prevail 4 to bless’

These roots are Atmanepadi when meaning “to bless” and not when meaning “to ask” &c (II 3 55 S 616)

लट् — नाचते “he blesses” or नाचति “he begs” &c

Note —उपशाय means ‘disease’ (रोग), another reading is उपशाय (Tarangini)

Both these roots begin with a dental ण् ॥

When meaning ‘to bless,’ it takes Atmanepada, and the noun in construction is put in the sixth case by II. 3. 55. S. 616. As विविचो नाचनम् । The sixth

case affix is not elided in the compound. So we cannot have the form सविर्नाथनैश्च ॥ For here we have prātīpadā-vidhānā sixth case. But when it is krid yoga shashthī, then there is compounding.

When it does not mean 'to bless,' we have Parasmaipada. As

लट्—नाथति, लिट्—ननाथ, लुट्—नाथिता, लृट्—नाथिष्यति, लोट्—नाथतु, लङ्—अनाथश्च, विधिलिङ्—नाथेत्, आशीलिङ्—नाथ्यात्, लुङ्—अनाथीत्, लृङ्—अनाथिष्यत् ।

Note —Maitreya and Abharanākāra read the first root as नाथ्, and they have the form मनाथत् । On this Kāśyapa says “नाथते शीर्षदेशत्वमनुक्तं, गलकारवृत्तिकारादीनामनिवृत्त्यात्” ॥

8 दध् “1 to hold, 2 to have, possess, 3 to give, present”

लट् —दधते, दधेते, दधन्ते, दधसे, दधावहे, दधानहे ॥

लिट् = दध् + ए = दध् दध् + ए

Now apply the following sūtras —

२२६० । अत एकहस्ममध्येऽनादेशादेर्लिटि । ६ । ४ । १२० ।

लिङिनिष्ठादेशादिकं न भवति यदङ्गं तदवयवस्वाङ्गुक्तहस्मभ्यस्यस्वाकारस्यैकारः स्वादभ्यासलोपश्च किति लिटि ।

2260 ए is substituted for the short अ standing between two simple consonants of a verbal stem, before the personal endings of the Perfect which have an indicative क् (I 2 5), provided that, at the beginning of the root, in the reduplication, no different consonant has been substituted, and when this ए is substituted, the reduplicate is elided.

२२६१ । यलि च सेटि । ६ । ४ । १२१ ।

प्रागुक्तं स्यात् ॥ आदेशस्यैव वैकल्पसंवादकं स्वाभीयते । शसिदयो प्रतिषेधवचनाच्चापकात् । तेन प्रकृतिजङ्गलां तेषु सत्स्वपि सत्वाभ्यासलोपोक्त एव । देधे । देधाते । देधिरे । ‘अत’ किञ् । दिदिषु । ‘तपर’ किञ् । ररासे । ‘एक—’ इत्यादि किञ् । तत्सरु । ‘अनादेशादे’ किञ् । चककतु । लिटा आदेशविशेषकादिह स्यादेव । नेतिथ । सेहे । ‘स्कुदि ६ आप्रवणे’ । आप्रवकतुत्प्रववनपुद्गरक्त च ।

2261. ए is substituted for अ, of a verbal stem standing between two simple consonants, the stem not having any different letter substituted in the reduplicate, when the ending यल् of the Perfect having the augment इट् follows, and thereby, the reduplicate is elided.

By the phrase "no other consonant has been substituted" is meant "no other dissimilar in form consonant has been substituted"

Thus we learn from the implication (jñāpaka) of sūtra VI 4 126 where exception is made in the case of गृ and दृ ॥ Therefore, where the substitute is a *different* letter, then the reduplicate becomes ādesādi otherwise not

If the form of the letter is not changed in the reduplicate, by substitution, then such substitution will not make the stem आदेशादि ॥ Thus by VIII 1 54, a च् letter (च, ट, त, क, प, य, व, ष) is substituted for a consonant (other than a nasal and a semi-vowel) in the reduplicate

Thus in चच् the reduplicate is पचच्, the first च is also a *substitute*, for the च् substitute of च will be च ॥ Such substitutes, however, are not meant here

Here, therefore, there will be the elision of the reduplicate and the च substitution Thus चेचे ॥

Similarly ददच् + च = ० द् दृ च च् + च = देचे ॥ So also ३ d देधाते, ३ p देधिरे, देधिचे, देधे, देधिवहे ॥

So also रेखु, रेखु, येखु, येखु, येखु, देखु, देखु ॥ Why 'for ख'? Observe दिदिखु, दिदिखु the ख is not replaced Why do we say 'short ख'? Observe रराखे, रराखाते, रराखिरे ॥ Why do we say 'standing between two simple consonants'? Observe ररखु, ररख ॥ Some say this example is not appropriate, for by I 2 5, the Perfect affixes are not क्ति here, as they come after conjunct consonant The following is then more appropriate तत्तखु and तत्तख (Bhu 586) Why do say 'which has no substitute consonant in the reduplicate'? Observe चकखु, चकखु, जगखु, जगखु, बभखु, बभखु, ॥

The substitution referred to here must be caused by the affixes of the Perfect, therefore, the rule will apply to नेखु, नेखु, चेहे and चेहाते, चेहिरे though खम् and खद् are the roots, and ख् and ख् are changed to न and च ॥ The substitution of जच् consonant or a च् consonant in the reduplicate, should not be here considered asiddha (VIII 2 54, read with VIII 2 1) That substitution will be considered a substitution for the purposes of this sūtra and will make the stem आदेशादि, as is indicated by the special exception made in favor of फल् and भज् in sūtra VI 4 122

8 दप

खद्—दधते, दधेते, दधन्ते, दधसे, दधावहे, दधावहे ।

सिद्—देधे, देधाते, देधिरे, देधिचे, देधिचिरे ।

खद्—दधिता, दधिताचे, दधितोहे ।

खद्—दधिष्यते ॥ सोद्—दधताव, दधताव, दधे ॥

लङ्—अदधत्, अदधेतात्, अदधन्त अदधया, अदधे अदधावहि ।

विधिलिङ्—दधेत्, दधेयातात्, दधेया, 'दधेय ॥

आशीर्लिङ्—दधिषीष्ट ।

लृङ्—अदधिष्ट, अदधिषातात्, अदधिष्ट, अदधिषि ।

लृङ्—अदधिष्यत् ॥

9 स्कुदि "to jump, to raise or lift" The इ in स्कुदि is indicative and by the following न् is inserted

Note —According to Tarangini, the root means, 1 आगमन, or 2 उतमगमन or 3 उतमगमन ॥ According to Bhoja, it means उद्वरण् also

२२६२ । इदितो नुन्धातोः । ७ । ३ । ५८ ।

स्कुन्दते । पुस्कुन्दे । 'त्रिदि श्रैत्ये' । अकर्मक । त्रिन्दते । शिन्दि । 'यदि ११ अभिवादनस्तुत्यो' । वन्दते । ववन्दे । 'यदि ११ कल्याणे सुखे च' । भन्दते । वभन्दे । 'यदि १३ स्तुतिभोदनदस्वप्नकान्तिगतियु' । मन्दते । ममन्दे । 'यदि १४ किञ्चिच्चलने' । स्पन्दते । पस्पन्दे । 'यदि १५ परिदेवने' । शोक इत्यर्थ । चकर्मक । क्षिन्दते चैत्रम् । चिक्षिन्दे । 'युद १६ हर्षे' । मोदते । 'दद १७ दाने' ददते ।

2262 न् is added after the vowel of the root, in a root which has an indicative इ in the Dhātupātha

Thus स्कुन् + यप् + ते = स्कुन्दते, स्कुन्दसे, स्कुन्दे ॥ Perfect —पुस्कुन्दे, पुस्कुन्दिसे, पुस्कुन्दिषे ॥ लृट्—स्कुन्दिता ॥ लृट्—स्कुन्दिष्यते ॥ लोट्—स्कुन्दिताम् ॥ लङ्—अस्कुन्दत् ॥ विधिलिङ्—कुन्दिता ॥ आशीर्लिङ्—स्कुन्दिषीष्ट ॥ लृङ्—अस्कुन्दिष्ट ॥ लृङ्—अस्कुन्दिष्यत् ॥

10 रिदि "to become white" It is an Intransitive verb Thus Pre रिन्दते Per रिदिष्यते ॥

11 वदि "to salute, to praise, to worship" Pre वन्दते, Per ववन्दे, लृट् वन्दिता &c

NOTE —प्रतिपूर्वभाषितो वचनन् १३ अभिवादनम् ॥ Noun वन्द = पूजक ॥

12 भदि "to tell a good news, to be fortunate, to be glad, to honor, to shine" Pre भन्दते, Per वभन्दे, लृट्—वन्दिता &c

NOTE —Noun भद्र "auspicious," भद्रा "shaving"

13 यदि 'to praise to rejoice, be glad, 'to be drunk, or be proud, to sleep or be lazy, to shine, to move (slowly),' वाह्ये "to be languid," and जये 'to be victorious' It is Intransitive except when meaning 'to praise' or 'to move' Pre मन्दते, Per ममन्दे ॥ लृट् मन्दिता ॥ Nouns —मन्दरा, मन्दिरम्, मन्द्रम्, मन्दार, मन्दर ॥

14. स्फुट् "to throb, vibrate" It is Intransitive.

Pres. स्फुन्दते, Per. वस्फुन्दे (VII, 4 61 S. 2259), लृट् स्फुन्दिता ।

15 क्लिदि "to grieve, lament" This is a Transitive verb Pre क्लिन्वते चैत्रम् 'the laments for Chaitra' Per चिक्लिन्दे ।

16 मुद "to rejoice" Pre मोदते ॥ Per मुमुदे । No guna because कित् (I 2 5)

लट्—मोदते, मोदे, मोदे ।

लिट्—मुमुदे, मुमुदाते, मुमुदिषे, मुमुदिवहे ॥

लुट्—मोदिता ॥ लृङ् मोदिष्यते ॥ लोट् मोदताम्

लङ् अमोदत ॥ विधिलिङ् मोदेत ॥ आशीर्लिङ् ममदमीष्ट ॥

लृङ् अमोदिष्ट ॥ लृङ् अमोदिष्यत ॥

Nouns —मोदन, मुत्, मुदिर, मुत्त, मुद्रा ।

17 दद "to give, present" Pre ददते, 1er देदे—But this is a wrong form, as the following sutra applies

२२६३ । न शसददवादिगुणानाम् । इ । ४ । १२६ ।

शवेर्देर्देवकारादीना गुणशब्देन भावितस्य च योऽकारस्तस्यैवभासलीपी न । दददे । दददाते । ददददरे । 'एवद १८ स्वर्द १९ आस्वादने' । अयमनुभवे सकर्मक । दचावकर्मक ।

2263 ए is not substituted for the अ of शच्, दच्, or of roots beginning with a व, or of such verbal stems in which the अ results through the substitution of Guna, though the affixes of the Perfect being कित् or कित् follow, or the set ञल्, nor is the reduplicate elided.

Thus (विश्वयत्तु, विश्वयत्तु, विश्वयत्तु) दददे, दददाते, ददददरे ॥ लट् । ददते, ददते, ददे ॥ लिट्, दददे, दददाते, ददददरे, दददे ॥ लृट् ददिता ॥ लृङ् ददिष्यते ॥ लोट् ददताम् ॥ लङ् अददत ॥ विधिलिङ् ददेष्ट ॥ आशीर्लिङ् ददिमीष्ट । लृङ् अददिष्ट ॥ लृङ् अददिष्यत ॥

(Of roots beginning with व्-वचनत्तु, वचत्तु, वचनित्, ॥ Of roots where अ is the result of guna, विश्वयत्तु, विश्वयत्, विश्वयत्ति, वृत्तयत्, पुत्रयत् ॥ शुक्लव्याभिनिर्मुक्तव्याभेद-स्वीकारस्य चायनकार इति सत्य प्रतिषिध्यते ॥)

The अ of Guna may result either from the guna of अ् as क् changed to क् or of उ changed to ओ again changed to अ् as लु—लव ॥

18 च्वद, 19 स्वर्द "to taste, to be liked, be sweet, be pleasant to the taste to sweeten" This root is Transitive when meaning "to experience & c to taste." and it is Intransitive when meaning "liking" & c to be liked According to Kshiraswāmi it means च्वदरे "to choose" Transitive, as च्वदन्ति देवा उपा निदधय ॥ It is Purasmaipadi here as a Vaidic Irregularity. Intransitive, as दधि स्वदते देवदत्ताय "curd is pleasant to the taste of Devadatta"

It is conjugated regularly The initial च् in च्वद is changed to च by the following,—

२२६४ । धात्वादेः चः रुः । ६ । १ । ६४ ।

धातोरादे चस्य च स्यात् । 'सात्पदाद्या (२१२) इति चत्वनिषेध । अजुस्वदते । सस्वदे । स्वर्दते । सस्वर्दे । 'उर्द २० नाने ऋडाया च' ।

2264 There is the substitution of च in the room of the ष्, being the initial of a verbal root as enunciated in the Dhâtupâtha]

Therefore चव् is changed to स्वरच्, and this च is not again changed to ष, because of the prohibition of sūtra VIII 3 111 S 2123 Thus अजुस्वदते, लिट्—सस्वदे ॥ Similarly स्वर्दते, सस्वर्दे ॥ Generally the root स्वद is preceded by the upasarga अज्, as आस्वदते रसन् ॥

20 उर्द 'to measure, to play' By force of च "and," this root also means 'to taste' According to Sanmatā, the word चान् does not mean 'measure' but सुख or happiness, and "to be cheerful or easy"

Thus उर्द + षप् + ते ॥ Here applies the following sūtra

२२६५ । उपधाया च । ८ । २ । ७८ ।

धातोपधायाद्यतो रेफवकारयोर्दस्वरयो परत इको दीर्घं स्यात् । ऊर्दते । ऊर्दाङ्गमे । 'ऊर्द २१ ऊर्द २१ उर्द २१ उर्द २१ ऋडायायेच' । ऊर्दते । ऊर्दते । ऊर्दते । गोदते । ऊर्दते । 'ऊर्द २१ वरसे' वदते । ऊर्दते ।

वेकसुचुस्वुस्वुस्वुस्वाम्ये दन्त्याजन्तसादय ।

रकाच षोपदेशा चक्स्विच्स्वच्स्वस्वपस्मिह ॥

दन्त्य केवलदन्त्यो न तु दन्तोऽप्युपि । चक्स्विच्स्वच्स्वस्वपस्मिह । 'हाद २६ अक्ष्यक्ते इब्दे' । हादते । जहादे । 'हादी २० सुखे च' । चादव्यक्ते शब्दे । हादते । 'स्वाद २८ आस्वादने' । स्वादते । 'वर्द २६ कुत्सिते शब्दे' । गुदरव इत्यर्थे । वर्दते । 'यती ३० प्रयत्ने' । यतते । येते । 'गुट् ११ गुट् ११ भासने' । योतते । गुट्ते । जातते । गुट्ते । 'विष्ट ३३ वेष्ट ३३ वाचने' । विदिते । विवेचे । 'अधि ३५ शैथिल्ये' । अन्धते । 'अधि ३६ कौटिल्ये' । अन्धते । 'कथ ३७ आघातान्' । कथते । एधादयोऽनुदात्तेता गृता ।

अथाष्टालिखत्तवर्गीयान्ता परस्मैपदिन । 'अत ३८ सातत्यगमने' । अतति । 'अत आदे' (२२४८) । आत । आततु । आतु । अति 'अतिष्' 'ई' इति रिचते ।

2265 The short इ or उ of a root is lengthened, when the verb has र् or ष् as its penultimate letter, and is followed by a consonant

The anuvṛtti of इति is current from the preceding Aṣṭādhyāyī sūtra The root must end in a consonant, and must have a र् or ष् as preceding such consonant, for the application of this rule

Therefore the इ is lengthened Thus we have

कङ् ऊर्दते, लिट् उर्दाङ्गमे । लृट् ऊर्दिता । लृट् ऊर्दिष्यते । लोट् ऊर्दिताम् । कङ् ऊर्दिता । षिषिङ् ऊर्दत । आसीलिङ् ऊर्दिषीष्ट । लृङ् ऊर्दिषीष्ट । लृङ् ऊर्दिष्यत ॥

The "dental" here means the dental pure and simple *१. ८ तं, थ, द, ध, न.* and not dento-labial *ख* ॥ This we infer from the inclusion of *खस्व* &c in the list, which are followed by *ख* ॥ Had *ख* been included in the term "dental" there was no necessity of teaching *खस्व* &c, separately

NOTE —To complete the description of verbs, we shall anticipate matter and give under each root its various derivative roots also, such as the Passive stem, the Causative (णिजन्त), the Desiderative (हन्त), the Intensive with *यङ्*, and the Intensive without *यङ्*, (*यङ् लुगन्त*), as well as some Krit derivatives where necessary In this we have followed the Madhaviya Dhatuvritti We repeat therefore, the conjugation of the twenty five roots already taught.

भू १ सत्तायाम् ।

1 ✓ Bhû, to be

1 ✓ Bhû, Parasmai Pre भवति । Per बभूव । I Fut भविता । II Fut भविष्यति । Imperative भवतु । Imper अभवत् । Pote भवेत् । Bene भूयात् । Aorist अभूत् । Condi अभविष्यत् । Pre Part, भवन् । Per, Part, बभूवान् । Past Part Pass भूतः । Act भूतवान् । Fut, भविष्यन् । Ger. भूत्वा । Infini, भवितुम् ॥ Adj, भवितव्य, भवनीय, भव्य ॥

1 ✓ Bhû, Atmane, Pre भवते । Per बभूवे । I Fut, भविता । II Fut भविष्यते । Imperative भवताम् । Imper अभवत । Pote भवेय । Bene भविषीष्ट । Aorist अभविष्ट । Condi अभविष्यत् । Pre Part Atmane भवमानः । Per Part Atmane, बभूवान् । Fut भविष्यमाणः ॥

1 ✓ Bhû, Passive. Pre भूयते । भूयेते । भूयन्ते । भूयसे । भूयेथे । भूयध्वे । भूये । भूयावहे । भूयामहे । Per बभूवे । I Fut भविता or भाविता । भविताहे or भाविताहे । I Fut भ (भा) विष्यते । भविष्ये or भाविष्ये । Imperative भूयताम् । भूये । Imper अभूयत । अभूये । Pote भूयेत । भूयेय । Bene भ (or भा) विषीष्ट । भ (or भा) विषीय । Aorist अभविष्ट or अभविष्ट or अभविष्ट । अभविष्टा or अभविष्टा । अभविषि or अभविषि । अभविष्यति । Condi अभविष्यत् or अभविष्यत् । अभविष्ये or अभविष्ये । Past Part Pass भूतः । Past Part Act भूयमानः । Fut भविष्यमाणः ॥

1 ✓ Bhû, Causative Parasmaipadi. Pre भावयति । Per भावया चकार । I Fut भावयिता । II Fut भावयिष्यति । Imperative भावयतु । भावयतात् । Imper अभभावयत् । Pote भावयेत् । Bene भाव्यात् । Aorist अभभावयत् । Condi अभभावयिष्यत् ॥

1, ✓ Bhû, Causative, Atmanepadi. Pre भावयते । Per भावया चक्रे । I Fut भावयिता । II Fut भावयिष्यते । Imperative भावयताम् । Imper. अभभावयत । Pote भावयेत । Bene भावयिषीष्ट । Aorist अभभावयत् । Condi अभभावयिष्यत् ॥

1 ✓ Bhu, Causative, Passive Pre भावयते । Per भावया चक्रे । I Fut भावयिताहे or भाविताहे । II Fut भावयिष्ये । Imperative भावये । Imper अभभावये । Pote भावयेथ । Bene भावयिषीय or भाविषीय । Aorist अभभावयिषि or अभविषि । Condi अभभावयिष्ये or अभविष्ये ॥

1 ✓ Bhu, Desiderative, Parasmaipadi. Pre लुभूवति । Per लुभूवाचकार । I Fut लुभूविता । II Fut लुभूविष्यति । Imperative लुभूवतु । लुभूवतात् । Imper अलुभूवत् । Pote लुभूवेत् । Bene लुभूयात् । Aorist अलुभूवीत् । Condi अलुभूविष्यत् ॥

1. ✓ Bhû, Desiderative, Atmanepadi. Pre. (व्यति) लुभूवते । लुभूये । Per (व्यति) लुभूवाचक्रे । लुभूवाचक्रे । I Fut (व्यति) लुभूविता लुभूविताहे ॥ II Fut (व्यति) लुभूविष्यते

सुभूषिष्ये । Imperative (व्यति) सुभूषताम् । सुभूषे । Imper (व्यति) असुभूषत । असुभूष । Pot (व्यति) सुभूषेत । सुभूषेय । Bene (व्यति) सुभूषिषीष्ट । सुभूषिषीय । Aorist (व्यति) असुभूषिष्ट । असुभूषिषि । Condi असुभूषिष्यत् । असुभूषिष्ये ॥

1 ✓ Bhu, Desiderative, Passive Pre सुभूष्यते । सुभूष्ये । Per सुभूषा चक्रे । सुभूषा चक्रे । I Fut सुभूषिता सुभूषिताहे । II Fut सुभूषिष्ये । सुभूषिष्ये । Imperative 1st S सुभूष्ये । Imper 1st S असुभूष्ये । Pote 1st S सुभूष्येय । Bene 1st S सुभूषिषीय । Aorist असुभूषि । असुभूषिष्यता । असुभूषिषि । Condi 1 S असुभूषिष्ये ॥

1 ✓ Bhû, Yan Intensive, Pre बोभूष्यते । Per बोभूषा or बोभवा चक्रे । I Fut बोभूषिता । II Fut बोभूषिष्यते । Imperative बोभूषताम् । Imper असोभूषत । Pote बोभूषेत । Ben बोभूषिषीष्ट । Aorist असोभूषिष्ट । Condi असोभूषिष्यत् ॥

1 ✓ Bhû, Yan luk Pre बोभवीति or बोभेति । बोभूत । बोभुवति । बोभवीषि or बोभेवि । बोभूष । बोभूष । बोभवीमि or बोभेमि । बोभूय । बोभूम । Per, बोभवाचकार बोभाय or बोभूष । बोभूवतु । बोभूतु । बोभूषिष्य or बोभविष्य । बोभूष्यु । बोभूव । बोभूष बोभाय or बोभूष । बोभूषिष्य or बोभुविष्य । बोभूषिम or बोभूषिम । I Fut बोभविता II Fut बोभविष्यति । Imperative बोभवीतु, बोभेतु or बोभूतात् । बोभूताम् । बोभुवतु । बोभूत । बोभूतम् । बोभूत । बोभवाति । बोभवाव । बोभवाम । Imper असोभवीत or असोभेतु असोभूताम् । असोभूतु । असोभो. or असोभवो । असोभूतम् । असोभूत । असोभवम् । असोभूष असोभूम । Pote बोभूयात् । बोभूयाताम् बोभूयु । Bene बोभूयात । बोभूयाताम् । बोभूयातु Aorist असोभूषीत् । असोभूत, असोभेतु, असोभावीत, असोभवीत् । 3rd, Dual असोभूताम् 3rd Pl, असोभूवन् (?) असोभूतु, असोभाविषु. असोभवु । 2 S असोभू, असोभूषो, असोभो, असोभवो. or असोभावी । असोभूतम् । असोभूत । असोभूवम् or असोभाविषम् । असोभूव or असोभाविष्य, असोभूम or असोभाविषम् ॥

एध २ वृद्धौ ।

2 ✓ Edha, to prosper. Pre एधते । Per एधा चक्रे । I Fut, एधिता । II Fut एधिष्यते । Imperative एधताम् । Imper एधत । Pote एधेत । Bene एधिषीष्ट । Aorist एधिष्यत् । Condi एधिष्यत् । Pass. एधते । Aor. ऐधि (भवत) । Desi एधिष्यते । Past. Pait, Pass. एधित. Noun —एधः ॥

2 ✓ Edha, Causative, Pre एधयते or ति । Per, एधया चक्रे । I Fut, एधयिता । एधयितासे or °ति । II Fut एधयिष्यते—°ति । Imperative एधयताम्—°तु । Imper एधयत—°त् । Pote एधयेत—°त् । Bene, एधयिषीष्ट or एध्यात् । Aorist ऐधिष्यत—°त् ॥

स्पर्ध ३ संघर्षे ।

3 ✓ Spardha, to contend pre, स्पर्धते । Per पस्पर्धे । I Fut स्पर्धिता । II Fut स्पर्धिष्यते । Imperative स्पर्धताम् । Imper अस्यर्धत । Pote स्पर्धत । Bene स्पर्धिषीष्ट । Aorist अस्यर्धिष्यत् । Condi अस्यर्धिष्यत् । Pass स्पर्ध्यते । लाट् स्पर्धताम् । लङ् अस्यर्धत । लिङ् स्पर्ध्यते लुङ्, लिङ् अस्यर्ध ॥ Causative स्पर्धयति, ॥ Desi पित्स्पर्धिष्यते । लिट्, पित्स्पर्धिषा चक्रे । लुट्, पित्स्पर्धिषिता । Passive पित्स्पर्धिष्यते । Intensive पास्पर्ध्यते । लिट् पास्पर्धा चक्रे । लुट् पास्पर्धिता ॥ Noun स्पर्धा ॥

3. ✓ Spardha, Yan luk, Pre, पास्पर्धति or °र्धति । पास्पर्धः । पास्पर्धति । पास्पर्धि । पास्पर्धः । Per, पास्पर्धा चकार । I Fut पास्पर्धिता । II Fut पास्पर्धिष्यति । Imperative पास्पर्धताम् पास्पर्धु । पास्पर्धाम । पास्पर्धतु । पास्पर्धे । Imper असपास्पर्धे or °द् अपास्पर्धाम् । अपास्पर्धु । अपास्पर्ध—°द् or अपास्पया । Pote पास्पर्धिताम् । पास्पर्धिताम्

यास्यर्द्धयु । Bene यास्यर्द्धति । यास्यर्द्ध्यास्ताम् । Aorist अपास्यर्द्धीत् । अपास्यर्द्धिष्ठां ।
अपास्यर्द्धिषु । अपास्यर्द्धी । अपास्यर्द्धिषम् । Condi अपास्यर्द्धिष्यत् ॥

गाधृ ४ प्रतिष्ठालिप्सयोः (ग्रन्थे च) ।

4. ✓ Gādhri, 1 to stand, 2 to seek or covet, 3 to compile Pre गाधते ।
गाधसे । गाधे । Per जगाधे । I Fut गाधिता । गाधितासे । II Fut गाधिष्यते । Imperative
गाधताम् । गाधस्व । गाधि । Imper अगाधत । अगाधया । अगाधे । Pote गाधेत । गाधेश्वा ।
गाधेय । Bene गाधिषीष्ट । Aorist अगाधिष्ट । अगाधिष्ठा । अगाधिषि । Condi अगाधिष्यत् ।
Pass गाध्यते । Des जिगाधिषते । Inten जागाध्यते । Fut गाधिष्यमाण । Nouns
गाधन । गाधि ॥

4 ✓ Gādhri, Causative Pre गाधयति । Per गाधया चकार । I Fut गाधयिता ।
II Fut गाधयिष्यति । Imperative गाधयतु । Imper अगाधयत् । Pote गाधयेत् । Bene
गाध्यात् । Aorist अजगाधत । Condi अगाधयिष्यत् ॥

4 ✓ Gādhri, Desiderative Pre जिगाधिषते । Per जिगाधिषा चक्रे । I Fut
जिगाधिषिता । II Fut जिगाधिषिष्यते । Imperative जिगाधिषताम् । Imper अजिगाधिषत ।
Pote जिगाधिषेत । Bene जिगाधिषिषीष्ट । Aorist अजिगाधिषिष्ट । Condi अजिगाधिषिष्यत् ।
Passive of Desiderative जिगाधिष्यते । Aorist अजिगाधिषि ॥

4 ✓ Gādhri, Intensive Pre जागाध्यते । Per जागाधा चक्रे । I Fut जागाधिता ।
II Fut जागाधिष्यते । Imperative जागाध्यताम् । Imper अजागाध्यत । Pot जागाध्येत् ।
Ben जागाधिषीष्ट । Aor अजागाधिष्ट । Con अजागाधिष्यत । II pass Ao अजागाधि ॥

4 ✓ Gādhri, Yan luk Pre जागाद्धि । 2 S जाचात्सि । Per जागाधा चकार ।
I Fut जागाधिता । II Fut जागाधिष्यति । Imperative जागाद्धु or जागाद्धात । 1st S जा
गाधानि । Imper अजाचात् - °द् 2 S अजाचा. or अजाचात - °द् । Pote जागाध्यात् ।
जागाध्याताम् । Bene, जागाध्यात् । जागाध्यास्ताम् । Aorist अजागधीत् । अजागाधिष्ठां ।
Condi, अजागाधिष्यत् ॥

बाधृ ५ ले डने ।

5 ✓ Bādhri, to harass Pre बाधते । Per बाधाधे । I Fut बाधिता । II Fut
बाधिष्यते । Imperative बाधताम् । Imper अबाधत । Pote बाधेत । Bene, बाधिषीष्ट ।
Aorist अबाधिष्ट । Condi अबाधिष्यत् । Pass बाध्यते । Caus बाधयति, बाधयते । Des
बिबाधिषते । Inten बाबाध्यते । Pie Part Atmane बाधमान । Past Part Pass बा
धित । Past Part Act बाधितवान् । Fut बाधिष्यमाण । Ger बाधित्वा । Infim बाधि-
तुम् । Adj बाधितव्य । बाधिनीय बाध्यम् । Nouns बाधु, भद्रबाधु ॥

नाधृ ६, नाधृ ७ याच्ञो पतापैश्वर्याशीः पु ।

6 ✓ Nādhri, 7 ✓ Nāthri, to trouble, to ask, to have power, to bless.
Pie नाधति । A नाधते । Per ननाध । A ननाधे । I Fut नाधिता । A नाधिता । II
Fut नाधिष्यति । A नाधिष्यते । Imperative नाधतु । A नाधताम् । Imper अनाधत । A.
अनाधत । Pote नाधेत् । A नाधेत । Bene नाध्यात् । A नाधिषीष्ट । Aorist अनाधीत् ।
A. अनाधिष्ट । Condi अनाधिष्यत् । A अनाधिष्यत् ॥

दध ८ धारणे ।

8 ✓ Dadha, to hold, Pie दधते । Per देधे । देधाते । देधिरे । देधिषे । देधे ॥
देधिषते । I Fut दाधता । II Fut दधिष्यते । Imperative दधताम् । Imper अदधत ।

Pote दधेत । Bene दधिषीष्ट । Aorist अदधिष्ट । Condi अदधिष्यत । Pass दध्यते । Caus दाधयति, दाधयते । Desi दिदधिषते । Inten दादध्यते ॥

8 ✓ Dadha, Desiderative Pre दिदधिषते । Per दिदधिषाचक्रे । I Fut दिदधिषिता । II Fut दिदधिष्यते । Imperative दिदधिषताम् । Imper अदिदधिषत । Pote दिदधिषेत । Bene दिदधिषीष्ट । Aorist अदिदधिषष्ट । Condi अदिदधिष्यत । Desi Passive दिदधिष्यते । Pass दध्यते । लोट्—दध्याताम् । लङ्—अदध्यत । लिङ्—दध्येत । लुङ्—चिण् अदाधि ॥

8. ✓ Dadha, Yan Intensive Pre दादध्यते । Per दादधा चक्रे । I Fut दादधिता । II Fut दादधिष्यते । Imve दादध्यताम् । Imp अदादध्यत । Pot दादध्येत । Ben. दादधिषीष्ट । Aor अदादधिष्ट । Con. अदादधिष्यत ॥

8 ✓ Dadha, Yan luk Pre दादछि । दादछ दाधत्सि । दादछि । Per दादध चकार । I Fut. दादधिता । II Fut दादधिष्यति । Imperative दादछु or दादछाद दादछि । दादधानि । Imper अदाधत्—°द अदादछोम् । अदाधुः । अदाधा । अदादछ अदादधम् । Pote दादध्यात । दादध्याताम् । Bene दादध्यात् । दादध्याताम् । Aorist अदादधीत् or° दाधीत् । अदादधिष्यात् or° दाधिष्यात् । Condi अदादधिष्यत् ॥

स्कृदि ६ आप्रवणे ।

9 ✓ Skudi, to jump, to raise Pre. स्कुन्दते । Per, चुस्कुन्दे । I Fut स्कुन्दिता । II Fut स्कुन्दिष्यते । Imperative स्कुन्दिताम् । Imper अस्कुन्दत । Poten स्कुन्देत । Bene स्कुन्दिषीष्ट । Aorist अस्कुन्दिष्ट । Condi अस्कुन्दिष्यत । Pass स्कुन्द्यते । Caus स्कुन्दयति स्कुन्दयते । Desi चुस्कुन्दिषते । Inten. चोस्कुन्द्यते । Noun स्कुन्दन ॥

9 ✓ Skudi, Passive Pre स्कुन्द्यते । Imperative, स्कुन्द्यताम् । Imper अस्कुन्द्यत । Poten स्कुन्द्येत । Aorist, अस्कुन्दि ॥

9. ✓ Skudi, Desiderative 1, चुस्कुन्दिषते । 2. चुस्कुन्दिषाचक्रे । 3. चुस्कुन्दिषिता । 4. चुस्कुन्दिष्यते । 5 चुस्कुन्दिषताम् । 6 अचुस्कुन्दिषत । 7 चुस्कुन्दिषेत । 8. चुस्कुन्दिषीष्ट । 9. अचुस्कुन्दिषष्ट । 10. अचुस्कुन्दिष्यत ॥

9 ✓ Skudi, Intensive. 1, चोस्कुन्द्यते । 2. चोस्कुन्दाचकार । 3 चोस्कुन्दिता । 4 चोस्कुन्दिष्यते । 5 चोस्कुन्द्यताम् । 6. अचोस्कुन्द्यत । 7. चोस्कुन्द्येत । 8. चोस्कुन्दिषीष्ट । 9. अचोस्कुन्दिष्ट । 10 अचोस्कुन्दिष्यत ॥

9. ✓ Skudi, Yan luk. 1, चोस्कुन्दीति or चोस्कुन्ति । 2. चोस्कुन्दाचकार । 6 अचोस्कुन् । Caus स्कुन्दयति ॥

शिवदि १० श्वैत्ये ।

10. ✓ Svidi, to become white. It is conjugated like ✓ Skudi Pre. शिवन्दते । Per. शिविष्यन्दे । I Fut. शिवन्दिता । II Fut. शिवन्दिष्यते । Imperative. शिवन्दताम् । Imper अशिवन्दत । Poten शिवन्देत । Bene. शिवन्दिषीष्ट । Aorist अशिवन्दिष्ट । Condi. अशिवन्दिष्यत । Pass. शिवन्द्यते । Caus शिवन्दयति, शिवन्दयते । Desi. शिविष्यन्दिते । Inten. शिविष्यन्द्यते । Noun. श्वेतः ॥

वदि ११ अभिवादनस्तुत्योः ।

11 ✓ Vadi, to salute, to adore, Pre वन्दते । Per ववन्दे । I Fut. वन्दिता । II Fut वन्दिष्यते । Imperative वन्दताम् । Imper. अवन्दत । Pote वन्देत । Bene वन्दिषीष्ट । Aorist अवन्दिष्ट । Condi. अवन्दिष्यत । Pass वन्द्यते । Caus वन्दयति, वन्दयते । Desi. वविष्यन्द्यते । Inten. वावन्द्यते । Nouns. वन्दः । वन्दी । वन्दाकः । वन्दा । वृषावन्दा ॥

भदि १२ कल्याणे सुखे च ।

12 ✓ Bhadi, to tell a good news, to be glad It is conjugated like ✓skudi Pre भन्दते । Per बभन्दे । I Fut भन्दिता । II Fut भन्दिष्यते । Imperative भन्दताम् । Imper' अभन्दत । Poten भन्देत । Bene भन्दिषीष्ट । Aorist अभान्दिष्ट । Condi अभन्दिष्यत । Noun भद्र ॥

मदि १३ स्तुति मोद मद स्वप्न गतिषु ।

13 ✓ Madi, to praise, to be glad, to be drunk, to sleep, to move slowly, to shine, to languish This root is also found in the Divādi and Churād classes Pre मन्दते । Per ममन्दे । I Fut मन्दिता । II Fut मन्दिष्यते । Imperative मन्दताम् । Imper' अमन्दत । Poten मन्देत । Bene मन्दिषीष्ट । Aorist अमन्दिष्ट । Condi, अमन्दिष्यत । Pass मन्द्यते । Caus मन्दयति, मन्दयते । Desi मिमन्दिष्यते, Inten मामन्द्यते । Noun मन्दुरा, मन्दिरम, मन्द्रम मन्दारः, मन्दर. ॥

स्पदि १४ किञ्चिच्चलने ।

14 ✓ Spadi, to shake, to tremble Pre स्पन्दते । Per पस्पन्दे । I Fut स्यान्दता । Pass. स्पन्द्यते । Caus. स्पन्दयति, स्पन्दयते । Desi पस्पन्दिष्यते । Inten पास्पन्द्यते ।

क्लिदि १५ परिदेवने ।

15. ✓ Kldi, to lament Pre क्लिन्दते । Per चिक्लिन्दे । I Fut क्लिन्दिता । Pass क्लिन्द्यते । Caus क्लिन्दयति, क्लिन्दयते । Desi चिक्लिन्दिष्यते । Inten चेक्लिन्द्यते । Noun क्लेदा ॥

मुद १६ हर्षे ।

16 ✓ Muda, to rejoice Pre मोदते । मोदेते । मोदन्ते । मोदसे । मोदेथे । मोदध्वे । मोदे । मोदावहे । मोदामहे । Per मुमुदे । मुमुदाते । मुमुदिरे । मुमुदिषे । मुमुदिवहे । I Fut. मोदिता । II Fut मोदिष्यते । Imperative मोदताम् । Imper' अमोदत । Pote, मोदेत । Bene, मोदिषीष्ट Aorist अमोदिष्ट । Condi अमोदिष्यत ॥

16 ✓ Muda, Passive Pre मुद्यते । Imperative, मद्यताम् । Imper. अमुद्यत । Pote मुद्येत । Aorist अमोदि ।

16. ✓ Muda, Desi 1 मुमुदिषते or, मुमोदिषते । 2, मुमुदिषाचक्रे । मुमोदिषाचक्रे ॥

16. ✓ Muda, Inten 1 मोमुद्यते । 2 मोमुदा चक्रे । 3 मामुदिता ॥

16 ✓ Muda, Caus, 1. मोदयति । 2 मोदयाचकार । Aor अमूमुदत । Past, Part Pass. मुदितम् or मोदितम् । Past Part Act प्रमुदितवान् or प्रमोदितवान् । Ger मुदित्व or मोदित्वा ॥

16 ✓ Muda, Yān luk Pre. मोमोति or मोमुदीति । मोमुतः । मोमुर्दात । मोमोतिषि or मोमुदीषि । 1. S, मोमोति or मोमुदीमि । d मोमुदु । Per. मोमोदाचकार । I Fut मोमोदिता । II Fut मोमोदिष्यति । Imperative, मोमोतु or मोमुतात् or मोमुदीतु । 2. S, मोमुद्धि । 1. S मोमुदामि । d मोमुदाव । Imper. अमोमुदीत् or अमोमोत्-°द. अमोमुताम् । 2 S अमोमोत्-मोद or अमोमोः or अमोमुदी । 1 S अमोमुदम । Pote मोमुद्यात् । मोमुद्याताम् । Bene. मोमुद्यात् । मोमुद्यास्ताम् । Aorist अमोमोदीत् । अमोमोदिष्टाम् । Condi, अमोमोदिष्यत् ॥

दद १७ दाने ।

17 ✓ Dada, to give Pre ददते । ददसे । ददे । Per ददवे । दददाते । दददिषे । ददवे । I Fut. ददिता । II Fut, ददिष्यते । Impera ददताम् । Imper' अददत । Poten ददेत ।

Bene ददिषोष्ट । Aorist अददिष्ट । Condi. अददिष्यत् । Pass दद्यते, Imperative दद्यताम् । Imperi. अदद्यत् । Pot दद्येत । Aor अदादि Caus दादयति, दादयते । Desi. दिददिषते । Inten दादयते । Yan luk दादयोति or दादयति । Noun

श्वद १८, स्वर्द १९ आस्वादने ।

18 ✓ Shvada, 19 ✓ Svada, to taste Pre स्वदते, स्वर्दते । Per सस्व । सस्वर्द । I Fut स्वदिता, स्वर्दिता । Pass स्वद्यते, स्वर्द्यते । Caus स्वादयति, स्वादयते, स्व । यति, स्वर्दयति । Aorist असिष्यत् । C Desiderative सिस्वादयिषति । Desi. सिस्वदिष । सिस्वर्दिषते । Inten सास्वद्यते, सास्वर्द्यते, Yan luk सास्वदोति or सास्वति । Noun स्वाद ।

उर्द २० माने कीडायां च ।

20, ✓ Urda, to measure, to play, to taste Pre ऊर्दते Per ऊर्दोचते । Fut ऊर्दिता । II Fut ऊर्दिष्यते । Imper ऊर्दताम् । Impera ऊर्दत । Pote ऊर्दत । Bene ऊर्दिषोष्ट । Aorist और्दिष्ट । Condi और्दिष्यत् । Caus ऊर्दयति, ऊर्दयते Aorist और्दिषत । Desi. ऊर्दिषते ।

कूर्द २१, खूर्द २२, गुर्द २३, गुद २४ कीडायामेव ।

21 ✓ Kurda to play Pre कूर्दते । Per चुकूर्दे । I Fut कूर्दिता । II Fut कूर्दिष्यते । Imperative कूर्दताम् । Imper अकूर्दत । Pote कूर्दत । Bene कूर्दिषोष्ट । Aorist अकूर्दिषत् । Condi अकूर्दिष्यत् । Pass कूर्द्यते । Caus कूर्दयति, कूर्दयते । Aorist अचुकूर्दत् । Desi. चुकूर्दिषते ।

21 ✓ Kurda Yan luk, Pre चोकूर्दोति or चोकूर्ति । चोकूर्त । Per चोकूर्दां चकार । I Fut चोकूर्दिता । Imper अचोकूर्दोत् or अचोकूर्त् - ०र्द । अचोकूर् or अचोकूर्त् - ०र्द । Pass. कूर्द्यते । Caus. कूर्दयति । Aorist अचुकूर्दत् । Desi. चुकूर्दिषते । Inten चोकूर्द्यते ।

22 ✓ Khurda, to play Pre खूर्दते । Per चुखूर्दे । I Fut खूर्दिता । II Fut. खूर्दिष्यते । Imperative खूर्दताम् । Imper अखूर्दत । Pote खूर्दत । Bene खूर्दिषोष्ट । Aorist अखूर्दिषत् । Condi अखूर्दिष्यत् । Pass खूर्द्यते । Caus खूर्दयति, खूर्दयते । Desi. चखूर्दिषते । Inten चोखूर्द्यते ।

23, ✓ Gurda, to play Pre गुर्दते । Per जुगुर्दे । I Fut गुर्दिता ॥

24, ✓ Guda, to play, Pre गोदते । Per जुगुदे । I Fut. गोदिता । Caus. गादयति, गोदयते । Desi. जुगुदिषते, जुगोदिषते । Inten चोगुद्यते । Ger, गुदित्वा or गोदित्वा । Noun, गुदम् । गोद ॥

षूद २५ क्षरणे ।

25, ✓ Shūda, to effuse, to flow, Pre सूदते । Per सुषूदे । I Fut सूदिता । Caus सूदयति, सूदयते । Aorist असूदत् । Desi. सुसूदिषते । Inten. सोसूद्यते । Yan luk. सोसूति । Nouns मधुसूदन । सूदिता (trin), सूद 'a cook' 'mire'

ह्राद २६ अव्यक्ते शब्दे ।

26, ✓ Hrāda, to sound, to roar, The word अव्यक्तशब्द means the sound of drums &c Pre ह्रादते । Per, जह्रादे । I Fut ह्रादिता । Pass ह्राद्यते । Aorist अह्रादि । Caus ह्रादयति, ह्रादयते । Aorist अजीह्रदत् । Desi. जिह्रादिषते । Inten. जाह्राद्यते । Yan luk जाह्रादोति or जाह्राति । Noun, ह्रदः 'a lake', मन्त्रिकह्रदः 'a city of the Vāhikās' (IV, 2, 142, S. 1366 मन्त्रिकह्रदीयः) ॥

ह्रादी २७ मुखे च ।

27, ✓Hlādi, 'to be glad or delighted, rejoice.' By force of 'and' we draw in the anuvritti of avyakta—śabdē and so it means 'to sound' also Thus — Pie ह्लादते just like क्लादते । The root is exhibited with a long ई as its indicatory letter and thus differentiates it from हृद । Therefore the rule VII 2 14 S, 3039 applies to the Past Participle along with VI, 4 95 S 3073 Thus आह्लाद, आह्लादवान् (VIII 2 42, S 3016) Pre ह्लादते । Per क्लादे । I Fut ह्लादिष्यते । Pass ह्लाद्यते । Caus ह्लादयति, ह्लादयते । Desi जिह्लादिषति । Inten, जाह्लादयते । Noun, आह्लाद ॥

स्वाद २८ आस्वादने ।

28 ✓Svāda, 'to taste' It has the same meaning as the root 18 स्वाद Thus स्वादते । As it is taught without a च, in the Dhātupāṭha, so स is never changed to च, as अस्तिस्वदत् । Pre स्वादते । Per सस्वादे । I Fut स्वादिष्या । Pass, स्वाद्यते । Caus, स्वादयति, स्वादयते । Desi सिस्वादिषते । Inten सास्वादयते ।

पर्द २९ कुत्सिते शब्दे ।

29 ✓Paṛda, to break wind Pre पर्दते । Per, पपर्द । I Fut पर्दिता । II Fut पर्दिष्यते । Impera पर्दताम् । Imper अपर्दत । Poten पर्दत । Bene पर्दिषीष्ट । Aorist अपर्दिष्ट । Pass पर्दते । Caus पर्दयति, पर्दयते । Desi पिपर्दिषते । Inten पापर्दते । Yan luk पपर्दीति or पापर्ति । Noun पृदाकु. ॥

यती ३० प्रयत्ने ।

30, ✓Yati, to attempt Pre यतते । Per येते । येतिषे । I Fut यतिता II Fut यतिष्यते । Impera यतताम् । Imper अयातत । Bene यतिषीष्ट । Aorist अयतिष्यत । Pass, यत्यते । Caus यातयति, यातयते । Aorist अयीयत । Desi यियतिषते । Inten यायत्यते । Yan luk यायतीति or यायति । Noun यत्न. । यति । Past, Part Pass, यतित । आयतः ॥

युत् ३१, जुत् ३२ भासने ।

31 ✓Yutri, 32 ✓Jutri, 'to shine,' These two roots are read with an indicatory ऋ । Therefore VII, 4 2, S, 2572 applies and in the Aorist with चङ्, there is no shortening As अयुयोतत् । P.P, युतितम् or योतितम् । (I, 1, 21 S 3056), Pre योतते । Per, युयुते । I Fut, योतिता । Pass, युत्यते । Caus, योतयति, योतयते Aorist अयुयोतत् । Desi, युयुतिषते or युयोतिषते । Inten योयुत्यते । Yan luk योयुतीति or योयोति । Past, Part Pass, युतितः or योतितः । Ger युतित्वा or योतित्वा ॥

32, ✓Jutri, to shine Pie जोतते । Per जुजुते । Fut जोतिता । Pass जुज्यते । Caus जोतयति, जोतयते । Aorist, अजुजोतत् । Inten जेजुत्यते Yan luk जोजुतीति or जोजोति ॥

विथृ ३३, वेथृ ३४ याचने ।

33, ✓Vithri, 34, ✓Vethri, 'to beg' According to Kaushika the first root is विथ् ending with a च । This view is, however, disavowed by Kshīraswami Pie, वेथते । Per, विविषे । I Fut वेथिता । II Fut, वेथिष्यते । Imper वेथताम् । Imper, अवेथत । Pot, वेथत । Ben, वेथिषीष्ट । Aor, अवेथिष्यत । Cond अवेथिष्यत । Pass, विथ्यते । Caus, वेथयति, वेथयते । Aorist अविवेथत । Desi विविषिषते, विवेथिषते । Inten वेविष्यते, Yan luk वेविषीति or वेवेति ॥

34 ✓vethri, to beg The forms विवेषे (Per,)वेथ्यते (Pass, and distinguish it from the last root, Having an indicatory ऋ it never shortens the penultimate

Both these roots take two objects. Pie वेद्यते । Per विवेद्ये । I Fut वेद्यता । II Fut वेद्यिष्यते । Int वेद्यताम् । Imper अवेद्यत । Pot, वेद्येत । Ben वेद्यिष्येष्ट । Aor अवेद्यिष्ट । Cond. अवेद्यिष्यत । Pass वेद्यते । Caus वेद्ययति, वेद्ययते । Desi विवेद्यिष्यते । Intensive, वेद्यिष्यते । Yan luk वेद्येयीति । or वेद्येति ॥

अथि ३५ शैथिल्ये ।

35 ✓/Śaithi, 'to be weak,' 'to be loose or relaxed,' This root is exhibited as अथि, with an indicatory short इ, in order to show that a nasal should be inserted which nasal is not elided before कित् affixes. Pie अथते । Per अथन्थे । I Fut अन्यिता । II Fut अन्यिष्यत । Imperative अन्यताम् । Imper अन्यत । Pote अन्येत । Bene अन्यिष्येष्ट । Aorist अन्यिष्यत । Cond. अन्यिष्यत । Pass अन्यते । Caus अन्ययति, अन्ययते । Aorist अग्रन्यत । Desi अग्रन्ययते । Intensive अग्रन्ययते । Yan luk अग्रन्ययति or अग्रन्य । Imperfect अग्रन्यन् । Noun अन्या । प्रथय । हिमप्रथ ॥

अथि ३६ कौटिल्ये ।

36, ✓/Gathi, 'to be crooked, to be wicked, to bend' Thus गन्थते &c like अन्यते &c. There is difference in the reduplication. Some read these two roots with out the indicatory इ, but with an न, & e, instead of अथि, यथि they read them as गन्थ and गन्थे । In this view, the nasal would be elided before कित् affixes. The Perfect would be according to the view of Dhātuvṛttikara. But this is mistake, according to Tarangani. The author of Kīṣkīṣā does not approve the reading गन्थ and गन्थे, but अथि and यथि because under 1 2, 6 Vartika अथियथि, &c he has given the examples येथितु in Lit Parasmaipada.

The root गन्थ सन्दर्भे is read in the Kṛyāṭi class also and गन्थ गन्थने in युजादि । Pie गन्थे । Per जगन्थे । I Fut गन्थिता ॥

कत्थ ३७ श्लाघायाम् ।

37 ✓/Kattha, 'to boast, to swagger, to praise' Pie कत्थते । Per. चाकत्थे । I Fut कत्थिता । Pass कत्थयते । Desi, विकत्थयते । Inten. चाकत्थयते । Yan luk चाकत्थयति । Nouns विकत्थन । विकत्थी ॥

Here end the 36 roots beginning with यथ 'to prosper, and which are Atmanepads.

Note — We repeat the Anit Karikas here, as those printed at page 51 are not rather clear.

कद्, ऋदन्ते, यौति, रु, हणु, शीड्, खु, नु, तु, शिव, डीड्, अग्निभिः ।

वृड्, वृष्भ्यां च विनैकाचोऽजन्तेषु निहता स्मृताः ॥ १ ॥

शक्लृ, पच्, मुच्, रिच्, वच्, विच, सिच् प्रच्छि, त्यज, निजिर्, भजः ।

भञ्ज्, भुज्, भसज्, मसजि, यज्, युज्, रुज्, रञ्ज्, विजिर्, स्वज्जि, सञ्ज्, सजः ॥ २ ॥

अद्, तुद्, खिद्, छिद्, तुदि, नुदः, पद्य, भिद्, विद्यति, विनद्, ।

शद्, सदी, स्विद्यति, स्कन्दि, हदी, क्रुध्, तुधि बुध्यती ॥ ३ ॥

बन्धि, युंधि, रुधी, राधि, व्यंघ्, शुधः, साधि, सिद्ध् यती, ।

मन्य, हच्चाप्, क्षिप्, कुपि, तप्, तिप, स्तृप्यति, दृप्यती ॥ ४ ॥

लिप्, लुप्, वप्, शप्, स्वप्, सृपि, यभ्, रभ्, लभ्, गम्, नम्, यमो, रमिः ।

क्रुशि, र्दशि, द्विशी, वृश्, मृश्, रिश्, रुश्, लिश्, विश्, स्पृश्, ऋषिः ॥ ५ ॥

त्विष्, तुष्, द्विष्, दुष्, पुष्प, पिष्, विष्, शिष्, श्रूष्, श्लिष्यताह, घंसिः, ।

वसति, र्दह्, दिहि, दुहो, नह्, मिह्, रुह्, लिह्, वहिस्तथा ॥ ६ ॥

अनुदात्ता हलन्तेषु धातवो द्वयधिक तसम् ।

तुदादौ मतभेदेन स्थितौ यौ च चुरादिषु ॥ ७ ॥

सृप्, वृषी, तौ धारयितुं श्यना नदंश आदृतः ।

किच । स्विद्यापदौ, सिद्धबुध्यौ, मन्यपुष्ग्लिषः, श्यना ॥ ८ ॥

वसिः शपा लुका यौतिर्निर्दिष्टोऽन्यनिवृत्तये ।

गिजिर्, विजिर्, शक्लृ, इति सानुबन्धा अमी तथा ॥ ९ ॥

विन्दतिश्चान्द्रदौर्गादिरिष्टो भाष्येऽपि वृश्यते ।

व्याघ्रभूत्यादयस्त्वेनं नेह पेटुरिति स्थितम् ॥ १० ॥

रञ्ज, मस्की, अदि, पदी, तुद्, तुध्, शुषि, पुषी, शिषिः ।

भाष्यानुक्ता नवेहोक्ता व्याघ्रभूत्यादिसमतेः ॥ ११ ॥

Sub Section 3

अथाष्टात्रिंशत्तवर्गीयान्ताः परस्मैपदिनः ॥

Thirty eight Parasmaipadi roots ending in a dental letter.

अत ३८ सातत्यगमने । अतति । 'अत आदेः' (२२४८) आत । आततुः ।
आतुः । लुङि आतिस् ईत् इति स्थिते ॥

38 ✓Ata, 'to go constantly, to wander.' The words सातत्यगमन mean 'uninterrupted going.' As गमसतति 'He wanders throughout the village

Thus, Pre अतति, अतसि, अतामि, अतन्ति । Per आत, आततु* आतु* । आतिथ, आतिथ । The अ is lengthened by VII 4 70 S 2248 I Fut अतिता । II Fut अतिष्यति । Imp-अततु । Imp आतत । There is Vriddhi before the augment आद् । Pot, अतित । Bene, अत्यात ।

In forming the Aorist, we add सिच् and ईट । Thus अत् + इद् + सिच् + ईट् + त् । The सिच् is the affix of the Aorist and is added by III 1 44 S. 2222

The augment इद् is added to this सिच् by VII 2 35 S. 2184 The personal ending त् gets the augment ईट् by VII, 3, 96 S 2225, So the equation stands thus आतिस + ई + त् ॥

Now applies the following sūtra by which the स is elided

२२६६ । इट ईटि । ८ । २ । २८ ॥

इटः परस्य सस्य लोपः स्याद्वीटि परे ॥

* सिञ्जलोप एकादेशे सिञ्जो वाच्यः । आतीत् । आतिष्याम् । आतिषुः ।

2266 The स is dropped after the augment इट, if after this स the augment ईट् follows.

Thus आतिस + ई + त् = आति + ० + ई + त् ॥

Now this स is elided by VIII 2 28 (the present sūtra) of the Tripaṇi (the last three sections or Padas of the Aṣṭādhyāyī.)

This elision would, therefore, be asiddha for the purposes of ekādeśa (VI. 1 101 S 85), and we could not combine the इ of आति with the long ई as the zero intervenes. So the form would be आति ईत् as in विष्णु इत् of sūtra VIII 3. 19 S 67, for VIII 2 1 S 12 applies. To prevent this anomaly, we have the following vārtika —

Vārtika—When ekādeśa is to be done, the elision of सिच् is to be considered siddha or valid. As आतीत् । Here the सिच् is elided by इट ईटि (VIII ३. 28) This elision is considered valid or siddha, and thus we have dirgha single substitution of ई for इ + ० + ई in आत् + इ + ० + ईत् = आतीत् ॥

This elision of स takes place when it is situated between इद् on one side and ईट् on the other. When there is no ईट् following स, there is no elision. As आतिष्याम्, आतिषुः ॥

The above examples आतीत् आतिष्याम् and आतिषुः may be either अ + आतीत् or अ + आतीत् । The question is what is the true form of the Aorist without the

augment अ, is it अतीत् or आतीत्? According to the next sūtra it might have been आतीत्, but that sūtra is set aside by the sūtra following it

२२६७ । वदव्रजहलन्तस्याचः । ७ । २ । ३ ॥

वदेव्रजेर्हलन्तस्य चाङ्गस्याचः स्याने वृद्धिः स्यात्सिचि परस्मैपदेषु । इति प्राप्ते ॥

2267. In the Parasmaipada s-Aorist there is Vriddhi of the अ of वद्, and वज्, and of any vowel, without distinction, of the stems ending in a consonant

NOTE —As अवादीत्, अवाजोत् । This debars the option in the case of these two roots, which would have otherwise obtained by VII 2 7. So also of stems ending in consonants as अपादीत्, अभैत्सीत्, अच्छैत्सीत्, अरोत्सीत् ॥

The root अत् is a हलन्त root and therefore, there would be Vriddhi of अ into आ ॥ But the application of this sūtra is prevented by the following sūtra —

२२६८ । नेटि । ७ । २ । ४ ॥

इडादौ सिचि पागुक्त न स्यात् । मा भवानतीत् । अतिष्ठाम् । अतिषु ॥

2268 The vowel of a stem, ending in a consonant, does not get Vriddhi, when the सिच् takes the augment इद् ॥

Therefore we do not get the form आतीत्, but अतीत्, because the सिच् here takes the augment इद् ॥ Thus without the augment अ we have the forms . मद् भवान् अतीत्, or मा भवान् अतिष्ठाम् or मा भवान् अतिषु । The augment अ is elided after मा । The form आतीत्, is therefore really अ + अतीत् and not अ + आतीत् ॥ Pre अतति, अतसि, अतामि, अतन्ति । Per आत, आतु, आतु आतिथि, आतिथि, आतिथि । I Fut अतिता, अतितादी, अतितारः । II Fut, अतिष्यति । Im अतु । Imper आतत् । Pot अतेत् । Bene अत्यात् । Aorist अ + अतीत्, अतिष्ठाम्, अतिषुः (without अट्) Con आतिष्यत् । Pass, अत्यते । Per, आते । I Fut अतिता । II Fut अतिष्यते । Im अत्यताम् । Imper आत्यत् । Pot, अत्येत् । Bene अतिषीष्ट, Aor आतिष्यत्, d आतिषीताम् । pl. आतिष्यत् । Caus आतयति । Des अतितयति । Past Part Pass अतितः । Nouns आति 'a kind of bird,' पदातिः 'infantry,' स्वाति 'an asterism,' अतिथिः, 'a guest,' अतसः 'air'

चिती ३६ संज्ञाने । चेतति । चिचेत् । अचेतीत् । अचेतिष्ठाम् । अचेतिषुः ॥

39. ✓ Chiti, 'to perceive, see, notice, observe' 'to know' 'to understand' to remember' ; 'to think'

Pre.—चेतति । Per चिचेत्, चिचितुः, चिचितुः, चिचेतिथि ; चिचित चिचेत्, चिचितिथि चिचितम् । I Fut चेतता । II Fut, चेतियति । Im चेतु । Imper अचेतत् । Pot चेतत् । Bene चित्यात् । Aor, अचेतीत्, अचेतिष्ठाम्, अचेतिषुः । Condi, अचेतिष्यत् । Pass चित्यते । Caus चेतयति, Aor अचीचितत् । Des चिचितयति or चिचेतिष्यति ।

Inten चेचित्यते । Yan luk चेचितीति or चेचेति । Past Part चित्तः, चित्तयान् । Ger, † चित्त्वा or चेत्तित्वा । Nouns चेतनः, चित्, चेत, चेतन्ती, चेतन्य ॥

च्युतिर् ४० आसेचने । सेचनमाद्रीकरणम् । आडीषदर्थेऽभिध्याप्नो च ॥

*** इर इत्सञ्ज्ञा वाच्या * । द्योतति । चुच्योत ॥**

40 ✓ Chyutir to sprinkle, सेचन means 'to sprinkle, to wet' The prefix आ has the force of 'a little,' or 'pervasion,' आसेचन therefore means 'to wet a little' or 'to wet thoroughly'

Vartaka —The whole portion इर whenever it occurs at the end of a root is to be treated as इत्. Thus Pre द्योतति । Per चुच्योत ॥

As this root has an indicative इर, the effect of it is that in the Aorist, it has another form also, where चित् is replaced by चङ् and there is consequently no guna The Sūtra which causes this is the following .—

२२६६ । इरितो वा । ३ । १ । ५७ ॥

इरितो धातोश्चलेरङ्, वा स्यात्परस्मैपदे परे । अच्युतत्,—अच्योतीत् ॥

2269 अङ्, is optionally the substitute of चित् after that root which has an indicative इर, when the Parsmaipada terminations are employed.

NOTE —Thus from भिदिर् (भिद्ये) 'to divide,' we derive, भिमिदत्, or भिमिस्सीत् । But we have भिमिस् in the Atmanepada So from छिदिर्,—अछिदत्, or अछिस्सीत् ।

Similarly च्युतिर्, has its Aorist either as अच्योतीत्, or अच्युतत्, with अङ्, affix

40 ✓ Chyutir, to sprinkle, to wet Pre च्योतति Per चुच्योत । चुच्योतिष । चुच्युतिष । I Fut च्योतिसी । II Fut च्योतिष्यति । Im, अच्योतत् । Pote च्योतत् । Bene च्युत्स्यात् । Aorist अच्युतत्, or अच्योतीत् । Pass च्युतसे । Caus च्योतयति । Aor अच्युतत् । Desi चुच्युतिषति or चुच्योतिषति । Inten च्योच्युत्यते । Yan luk चोच्युतीति or चोच्योति । Past Part Pass च्युतित् or च्योतित् । Ger च्योतित्वा or च्युतित्वा ॥

इच्युतिर् ४१ क्षरणे । च्योतति । चुच्योत । अच्युतत्-अच्योतीत् यकाररहितोऽप्येयम् । इच्योति ॥

41 ✓ Schyutir, 'to trickle, ooze, exude, flow,' 'to shed, pour out, diffuse, scatter' Pre च्योतति । Per चुच्योत &o like च्युत् । Aor अच्युतत्, with अङ्, or अच्योतीत् ॥

Some read this root without य्, namely as च्युतिर् । Then the conjugation will be च्योतति &o As in मधुच्युत' घृतमिव सुपुतम् ॥

NOTE The whole portion इर is indicative, and not इ and र separately They can be made separately इत्, also by उपदेशेऽजनुनासिक इत्, (1. 3. 2. S 3), which will make इ indicative, and by वलन्त्यम्, (1. 3. 3. S 1) which will make र indicative. This is done actually by Mādhava in his Dhātuvṛtti. But the objection to

it is that if ह be taken separately as indicatory, then there should be an insertion of nasal by इदितो नुम धातो. (VII 3 58 S 2262)

(42 क्युतिर् भासने 'to shine')

Similarly should be conjugated the root क्युत्. This root is not given in the Siddhanta

**मन्थ ४३ विलोडने । विलोडन प्रतिघातः । मन्यति । ममन्थ । यासुटः
किदाशिषि (२२१६) इति क्तिवात् अनिदिताम्—(४१५) इति नलोपः । मथ्यात् ॥**

43 ✓ Mantha, 'to churn, to agitate, shake, stir round or up, to crush to grind down, oppress, afflict, destroy, kill' Pre मन्यति । Per ममन्थ, ममन्थिथ । I Fut मन्यिता । II Fut. मन्यिष्यति । Im मन्यतु । Imper. अमन्थत् । Pots मन्येत । Bene मथ्यात् ॥

In the Benedictive, the न of मन्थ is elided, because the affix यासुट् is क्ति by III 4 104 S 2216, and because it is क्ति it causes the elision of न् by VI 4 24 S 415 Had the root been read as मथि, there would have been no elision of the nasal In fact, there is such a root also, as given below See Root 47. Aor अमन्योत् । Con अमन्यिष्यत् । Passive मथ्यते । Causative मन्ययति । Aor अममन्यत् । Desiderative मिमन्यति । Inten मामथ्यते । Yan luk मामन्योति or मामन्ति । Imperfect अमामन् । Gerund मथित्वा or मन्यित्वा । Nouns —मन्थ, मन्थनी ॥

This root takes two accusatives, as अमन्तमम्बु निधिर्मथ्यते ॥

**कुथि ४४, पुथि ४५, लुथि ४६, मथि ४७ हिंसासंक्रेशनयोः । इदि-
क्वाचलोपो न । कुन्थ्यात् । मन्थ्यात् ॥**

44 ✓ Kutni, 45 ✓ Puthi, 46 ✓ Luthi, 47 ✓ Mathi, 'to hurt, to suffer pain, to injure, to strike, to kill, to be afflicted, to crush, to grind down, to oppress' Pre कुन्थति Per कुकुन्थ &c like मन्थ as given above In the Benedictive (आशीर्लिङ्) however, there will be no elision of the nasal As कुन्थ्यात्, मन्थ्यात् &c

Similarly पुन्थति लुन्थति and मन्थति । Both roots मथि and मन्थ are read here, according to Saumatā, Kshiraswami reads it मन्थ and not मथि even here, and gives the example मथ्यते । All these roots mean 'to injure,' As अङ्गोपकुन्थ अङ्गु मारयति ॥

**विध ४८ गत्याम् । सेधति । सिधेध । सेधिता । असेधीत् । सात्पदायोः
(२१२३) इति निषेधे प्राप्ते ॥**

48. ✓ Shidha, 'to go, to ward, to drive. Some read this with an indicatory short ड । The initial ष is changed to स by धात्वादेः षः सः (VI. 1. 64 S. 2264) Pre. सेधति, Per. सिधेध, सिधिधिय, सिधिधिय । I Fut. सेधिता । II Fut. सेधिष्यति । Im. सेधतु । Imper. असेधत् । Pot सेधेत । Bene. सिध्यात् । Aor असेधीत् । Cond असेधिष्यत्.

Passive सिध्यते । Causative Pie सेधयति, Aor असौ सिधत् । Desiderative सिसेधिष्यति or सिंसिधिष्यति । Intensive सेधिष्यते । Yan luk सेविधीति or सेवेद्धि । Gerund सिधित्वा or सेधित्वा । Nouns सिध 'a kind of tree,' सिधम्. and सिधुमल ॥

When an upasarga like नि is added we have नि+सेधति । The question arises 'should स be changed to ष after नि' । The Sūtra VIII 3 111 S 2123 requires that there should be no ष substitution, since स is the beginning of a Pada To this, however, the following sūtra makes an exception. That sūtra (VIII 3 65) and the five sutras that follow it in the order of Ashtadhyāyī are given together here once for all, to show when स should be changed to ष, not only in the case of सेधात् but of other verbs also

Thus नि+सेधति=निषेधति (see below)

२२७० । उपसर्गात्सुनोति सुवति स्यति स्तौति स्तोमति स्या सेनय सेध सिध सञ्ज स्वञ्जाम् । ८ । ३ । ६५ ॥

उपसर्गस्यानादिष् निमित्तादेशा सस्य ष स्यात् ॥

2270. ष is substituted for स, after an alterant इ and उ of an upasarga in the following verbs सु (सुनोति), सू (सुवति), सो (स्यति VII. 3 71), स्तु (स्तौति VII 3 89) स्तुम् (स्तोमते), स्या, सेनय (Denominative), सिध् (सेधति), सिच्, सञ्ज् and स्वञ्ज् ॥

Thus अभिसुनोति । सुवति, अभिसुवति । स्यति, अभिस्यति । स्तौति, अभिस्तौति । स्तोमति, अभिस्तोमते । स्या, अभिष्टास्यति । सेनय, अभिसेणयति । सेध, अभिसेधति, परिसेधति, अभ्यसेधत्, पर्यसेधत् । सिच्, अभिसिञ्चति । सञ्ज, अभिसञ्जति । स्वञ्ज, अभिस्वञ्जते ॥

NOTE :—The root सिध is exhibited in the sūtra as सेध with षष्ठा विकारान् thus debarring सिध सिध्यति ॥

२२७१ । सदिरपतेः । ८ । ३ । ६६ ॥

प्रतिभिच्चादुपसर्गात्सदे सस्य ष स्यात् ॥

2371. The स of सदृ is changed to ष after an Upasarga having an इ or उ, but not after प्रति ॥

Thus निषीदति, लिषीदति, निषसाद, लिषसाद । The second स remains unchanged in the Perfect by VIII 3. 118.

Why do we say 'but not after प्रति' ? Observe प्रतिसीदति ॥

२२७२ । स्तनुभेः । ८ । ३ । ६७ ॥

सौत्रस्य सस्य ष. स्यात् । योगविभाग उत्तरार्थः । लि'च । अपते. इति नानुवर्तते । आहु प्रतिष्ठ म्मविच्छमन्तु इति ॥

2272 The **स** of स्तम्भ (read in sūtra III 1 82 S 2555) is changed into **व** after an upasarga, having an **इ** or **उ** ॥

Thus अभिष्टम्भाति । परिष्टम्भाति । The word अग्रते of the last sūtra is not to be read here. Hence we have forms like —प्रतिष्टम्भनाति । प्रत्यष्टम्भनात् । प्रत्यतितष्टम्भ ॥

The present sūtra is made a separate rule, when it could well have been included in the immediately preceding one, as सद्विस्तम्भो for two reasons First that the anuvritti of स्तम्भ alone should run into the next sūtra Secondly that it should not be restricted by the word अग्रते । As आहुप्रतिष्टम्भ त्रिवृद्धमन्यु ॥

२२७३ । अवाच्यानम्बनाविदूर्ययोः । ८ । ३ । ६८ ॥

अवातस्तम्भेरेतयोरर्थयोः षत्व स्यात् ॥

2273 The **स** of स्तम्भ is changed into **व** after the preposition अव in the sense of 'support' and 'contiguity.'

NOTE —The word आनम्बन means 'support, refuge, that upon which anything depends or leans.' आविदूर्य means 'the state of not being विदूर or far off' i. e. to be 'contiguous'

Thus अवष्टभ्यास्ते 'He remains leaning upon a staff' &c, अवष्टभ्य तिष्ठति । So also in the sense of to be near, as अवष्टभ्या सेना 'the army near at hand, अवष्टभ्या शरत् । See V 2 13 अवष्टभ्या गौ = निकट्वा संतो समीपे आसते ॥

२२७४ । वेश्च स्वनो भोजने । ८ । ३ । ६९ ॥

व्यवाभ्या स्वनते सत्य व स्वभोजने ॥

2274 The **ष्** is substituted for the **स्** of स्वन, after वि and व्र, when the sense is 'to smack while eating'

Thus विव्रव्यति, व्यव्रव्यत्, विव्रव्याव, अवव्रव्यति, अवव्रव्यत्, अवव्रव्याव । That is, he makes sound while eating, he eats with a smack

२२७५ । परिनिविभ्यः सेव सित सय विवृ सह सुट् स्तु स्वञ्जाम् । ८ । ३ । ७० ॥

परिनिविभ्यः परेषामेषा सत्य व स्यात् । निवेधति ॥

2275. **व** is substituted for the **स्** of सेव्, सित, सय, सिव्, सह, ie augment सुट्, स्तु and स्वञ्ज, after the prepositions परि, नि, and वि ॥

Thus निवेधति । The root सेव 'to serve' belongs to the Bhvādi class The word सित is the Past Participle of सिञ्, सन्धने, and सय is the noun derived from the same root with the affix ञ्, सिव is a Divādi root.

NOTE —The root सित् of this rule is an important land mark. All roots enumerated in the sūtras VIII 3 63 to VIII 3 70 change their स् to ष even when the augment अद् intervenes, but not so the root सित् and those that follow it. This is taught in the next sūtra.

२२७६ । प्राक्लसतादङ्ख्यवायेऽपि । ८ । ३ । ६३ ॥

सेवसित—' (२२७५) इत्यत्र सितशब्दात्प्राग्ये सुनोत्यादयस्ते वासङ्ख्यवायेऽपि षत्वं स्यात् न्यवेधत्, न्यवेधीत् । न्यवेधिष्यत् ॥

2276 (The substitution of ष्, for स्, as taught herebefore will take place) for all roots upto सित् exclusive in VI 'I 3 70 even when the augment अद् intervenes (between the स् and the alternant letter)

This sūtra governs all the fifteen roots given in the preceding sūtras from VIII. 3 65. Thus with the augment अद् we have न्यवेधत् in the Imperfect, न्यवेधीत् in the Aorist and न्यवेधिष्यत् in the Conditional.

२२७७ । स्यादिसङ्ख्यासेन चाभ्य सस्य । ८ । ३ । ६४ ॥

प्राक्लितात्स्यादिसङ्ख्यासेन व्यवायेऽपि षत्वं स्यात् । यणामेव चाभ्य सस्य न तु सुनोत्यादीनाम् । निविधेयः । निविधिष्यत् ।

2277 In स्या &c upto णिस् exclusive (VIII 3 65 to VIII 3 70), this ष substitution takes place then also, when the reduplicate intervenes, and the स् of the reduplicate is also changed to ष ॥

Thus निविधेय, निविधिष्यत् in the Perfect.

२२७८ । सेधतेर्गेतो । ८ । ३ । ११३ ॥

गत्यर्थस्य सेधतेः षत्वं न स्यात् । गङ्गां विवेधति ॥

2278 The स् of the verb सेध is not changed to ष when the meaning is that of moving.

This is an exception to VIII 3 65 S. 2270. Thus गङ्गां विवेधति ॥

विधू ४६ शास्त्रे माङ्गल्ये च । शास्त्र शासनम् ॥

49. ✓ Shidhū, 'To ordain, command, instruct,' 'to turn out well or auspiciously' शास्त्र means command, rule. This root has an indicative long ऊ, the force of which is given in the next sūtra. It is conjugated like the preceding root विवृताम्. No 48 except in so far as the effect of the indicative ऊ makes the change

लृट्—सेधति । लिट्—निषेध । In the 2nd Person Dual we have निषेधिय with the augment इद् added to च । But this augment is optional, owing to the root having an indicatory ऊ as given below

२२७९ । स्वरतिसूत्रियतिधूञ् दितो वा । ७ । २ । ४४ ॥

स्वरादेशदितश्च परत्य वनादेशार्थं धातुकस्येच्चा स्य त ॥

2279 A Valadi ā-dhadhātuka affix optionally takes 'it' after svri, after the two roots 'sū' (sūti and sūyati), after 'dhāñ' and after a root which has an indicatory long 'ū.'

Thus निषेध् + च । Now applies the next sūtra

२२८० । भवस्तथोर्ध्वः । ८ । २ । ४० ॥

भव परगत्योर्ध्वं स्यात्तु दधाते । कृत्स्नम् । सिपेद्र-निषेधिय । सेच्चा-सेधिता सेत्स्यति-सेधिष्यति । असेत्सीत् ॥

2280 'Dha' is substituted for 'ta' or 'tha' coming after 'jha' 'bha' 'gha' 'dha' or 'dha' (jhash), but not after the root dhā (dadh)

NOTE —Thus from लभ्, we have लब्ध्वा, लब्धुम्, लब्धव्यम्, अलब्ध, अलब्ध्वा ॥

This निषेध् + च = निषेध् + ध = निषेद्ध । The other form is निषेधिय । निषिधिय or निषिध । लृट्-सेधिता or सेच्चा । लृट्-सेधिष्यति or सेत्स्यति । लोट्-सेधतु । हुङ्-असेत्सीत् । In the 3rd Person Dual we have असेत् + च् + ताम् । Now applies the next sūtra, which causes the elision of च् ॥

२२८१ । भ्रूलो भ्रूति । ८ । २ । २६ ॥

भ्रू परस्य स य ले ष् । स्यान्नभ्रूति । असेद्भाम् । असेत्सी । असेद्धम् । असेद्ध । असेत्स । असेत्स्य । असेत्स्य । पठ् । सधातु । असेधिष्टाम् चार्धम् ॥

'याद् ४६ भ्रूणे' । अङ्कुर इति । खादति । अखाद ॥

'खाद ५० स्त्री' । विखाण च । खाद्विषये । ख्येयं कर्मम् । ददति ॥

2281 The 's' is elided when it is preceded by a *hri* consonant (any consonant except semi-vowels and nasals), and is followed by an affix beginning with a *hri* consonant

Thus असेध् + च् + ताम् = असेद्धम् ॥

Therefore the full conjugation in Aorist is :—

	<i>Singular</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural</i>
Third Person	असेत्सीत्	असेद्धाम्	असेत्सुः
Second Person	असेत्सी.	असेद्धम्	असेद्ध
First Person	असेत्सम्	असेत्स्य	असेत्सन्

Second Form

Third Person	असेधीत्	असेधिष्टाम्	असेधिषु.
Second Person	असेधीः	असेधिष्टम्	असेधिष्ट
First Person	असेधिषम्	असेधिष्य	असेधिष्य

The Desiderative is तिषित्सति ॥

50. खाद् 'to eat.' The ख् is indicatory.

लृट्—खादति । लिट्—अखाद, अखादिष्य । लृट्—खादित्वा । लृट्—खादिष्यति । लोट्—खादतु । लङ्—अखादत । लिङ्, खादेत् । आशीर्लिङ् = खाद्यात् । लुङ्—अखादीत् । लृङ् = अखादिष्यत् ॥

The force of the indicatory अ is that we have no shortening of the penultimate in अखादतु ॥

Desiderative : अखादयति । Intensive खाद्यायते । Yan luk खाद्यादीति or खाद्याति । Causative खादयति । Past Participle खादित्वा । Noun खादक ॥

51 खद 'to be steady, firm,' 'to strike, hurt, kill' By the force of the word अ 'and,' it means 'to eat' also It is Intransitive when meaning 'to be firm'

लृट्—खादति । लिट्, —अखाद । Here we have caused the Vriddhi of the अ of खद by the following sūtra

२२८२ । अत उपधायाः । ७ । २ । ११६ ॥

उपधाया अतो वृद्धिः स्यात् किति किति अ प्रत्यये परे । अखाद ॥

2282. In a stem ending in a consonant with an 'a' immediately preceding it, the Vriddhi is substituted for such 'a,' when an affix having an indicatory 'n' or 'p' follows

Therefore अखद + कल् = अखाद ॥

In the First Person singular, however, this Vriddhi is optional by the next sūtra,

२२८३ । कलुप्तमो वा । ७ । १ । ८५ ॥

उत्तमो कल्वा कित्स्यात् । अखाद-अखद ॥

2283 The ending of the First Person Singular in the Perfect optionally acts as कित् ॥

The Vriddhi is optional, as अखाद or अखद ॥

The other Tenses are conjugated like खाद । In the Aorist (लृट्) there are two forms caused by the following:—

२२८४ । अतो हलादेशलोपोः । ७ । २ । ७ ॥

हलादेशलोपोरकारस्यो ङाटो परस्मैपदे परे सिञ्चि वृद्धिर्वा स्यात् । अखादीत्-अखदीत् ॥

'अद ५९ स्थीये' । प्रवर्गायादि । अदति । अखाद । खेतुः । खेदिय । अखाद-अखद । अखादीत्-अखदीत् ॥

'गद ५२ । व्यक्तायो ङाचि' । गदति ॥

2284. Before an 'it' beginning s-Aorist of the Paśmasi pada, the short 'a' of the root gets optionally Vriddhi, when the stem begins with a consonant, and the 'a' is prosodially short by being followed by a simple consonant.

Thus अखदीत् or अखादीत् ॥

Causative . खादयति । Intensive अखीखदत् । Nouns : खदित्वा, यखदता ॥

52 खद (खन्द्) 'to be steady, firm' The ख is the labial b, and not क or व
खद खदति । लिट् खदाद खेदत्, खेदिथ खदाद or खखद । लुङ् —अखादीत् or अखदीत् ॥

Its conjugation is like खद । In the Perfect we have खेदत्, as the root in reduplication retains ख without any change So there is ह्रस्व as well as the reduplication elision

Nouns:—खदर, खदरी ॥

Maitreya reads this root as खन्द् । He forms खेदत् by eliding न्, and then ह्रस्व and elision of reduplication This is incorrect, according to Mādhyama because the root खन्द् being सयोगान्त (ending in a conjunct consonant) like मन्थ &c., the sandhies of the perfect are not क्त । There is another root खिदि अखयवे given further on

53 गद 'to speak,'

लट्-गदति । लिट्-जगाद । लुट्-गदिता &c like खद । But in प्र+नि+गदति, we have the following

२२८५ । नेर्गदनदपतपद्घुमास्यतिहन्तियातिवातिद्रातिप्सातिषपतिवहतिशाम्योतेचिनोतिदेग्धिषु च । ८ । १ । १७ ॥

उपसर्गस्थाचिमितात्परस्य नेर्ग स्याद्गदादिषु । प्रणिगदति । जगाद ॥

'रद ५३ विलेखने' । विलेखनं भेदनम् । रराद । रेदत् ॥

'गद ५४ अव्यक्ते शब्दे' ॥

2285 The 'n' is the substitute of 'ṇ' of the prefix 'ni' following a cause for such change standing in an upasarga, when these verbs follow, namely, 1 gad 'to speak,' 2 nad 'to be happy,' 3 pat 'to fall,' 4 pad 'to go,' 5 the six ghu verbs, 6 mā 'to measure,' 7 sho 'to destroy,' 8 han 'to kill,' 9 yā 'to go,' 10 vā 'to blow,' 11 drā 'to flee,' 12 psā 'to eat,' 13 vap 'to weave,' 14. vah 'to bear,' 15 śam 'to be tranquil,' 16 chi 'to collect' and 17 diḥ 'to anoint'

Thus 1 गद्, प्रणिगदति 2 नद्, प्रणिनदति 3 पत, प्रणिपतति 4 पद्, प्रणिपद्यते,

5. घु, The six roots called ghu : प्रणिददाति प्रणिदधाति, प्रणियच्छति प्रणिदधति, प्रणिययते, प्रणिधयति ॥

6 माङ्, प्रणिमिमीते मेङ्, प्रणिमयते

Jaḥi:—By the word मा in the sūtra, both verbs माङ् and मेङ् are to be taken and not the roots मी or मि or मा माने, for they also take the form मा by VI 1 50

7 स्यति प्रणियसति । 8. हन्ति प्रणिहन्ति । 9. याति प्रणियाति । 10 वाति प्रणियाति । 11. द्राति प्रणिद्राति । 12 प्साति प्रणिप्साति ॥

The last five roots belong to the Adādi class

13. षपति प्रणिषपति । 14 वहति प्रणिवहति । 15. शाम्यति प्रणिशाम्यति (VII 3 74). 16. चिनोति प्रणिचिनोति । 17. देग्धि प्रणिदेग्धि ॥

Jaḥi:—The above change takes place even when the augment खट् intervenes As प्रययमदत्, परिषयगदत् ॥

The roots स्खति &c, are exhibited in their conjugated form in the sūtra, in order to indicate that the rule does not apply to कृ, लृक form of these roots VII 1 6) Therefore not here :—प्रनिज्जानदीति, प्रनिज नदीति प्रनिज्जानाति &c

Thus लृद्—रदति । लिद्—जगाद &c Noun :—गद्यम्, निगद, निगादः ॥

54 रद् 'To split, rent, scratch, gnaw, dig' Vilekhana means 'division' रद्—रदति । लिद्—रराद, रेदत्तुः, रेदिय &c, like the preceding. 'Noun'—रदन ॥

55 शब्द 'To utter articulate sound,'

The root is exhibited with an initial श । This nasal is changed to ञ by the following

२२८६ । शो नः । ६ । १ । ६५ ॥

धातोर्देख्यस्य न स्यात् ॥

शोऽदेयस्य नर्द-नाटि-नाथ-नाथ नन्द्-नङ्ग नृ वृतः ।

नाटोर्विर्हस्य पशुदासाद्यटादिर्विदेयश्च । तत्राचतुर्थसिनाधत्तुः नन्द्योश्च केचियशोऽपदेयतामश्नु ॥

2286 There is the substitution of 'n' for the initial 'r' of the root in the Dhātupāṭha.

All roots beginning with a श should be understood to have been so taught with the exception of the following eight roots—नर्द, नाटि नाथ नाथ नन्दि, नङ्ग नृ and वृत ॥

NOTE.—The roots नर्द शब्द (I 57) and नट अद्यत्यन्ते (X 12) belong to the Bhāṭi and Camāṭi class respectively

The root नङ्ग वृत्ति (I 81b) belonging to the ghaṭāṭi (VI 4 92, S 2568) is not to be taken, as the root is exhibited with a long वा as नाटि in the above verse, while the ghaṭāṭi naṭ being नित is incapable of assuming the lengthened form लाटि in the Causative by VI 4 92 S 2568. Therefore that naṭ should be taken which can assume the form नाटि.

NOTE.—The roots नाथु and नाथु 'to beg' &c have already been mentioned before. दु नदि सम्जो नङ्ग नाथन नृ नये वृत्ति रात्रिर्हस्ये are the other roots.

According to some the root नाथ is to be read as शाथ, and so also the roots नृ and नन्दि as शृ and शन्दि । Only five roots are thus left, which begin with न in the Dhātupāṭha namely—नर्द, नङ्ग नाटि, नाथ and वृत ॥

Conjugation of शब्द 'to sound, resound, thunder'

शब्—नदति ॥ लिद्—नगाद । नेदत्तुः । नेदिय । नेदयुः । नेद । नगाद or ननद नेदिय, नेदिय ॥

लृद्—नदिता । लृद्—नदिष्यति । लेद्—नाटियति, नाटियति । लेद्—नदत्तु । लङ्—ननदत् । विधिलिङ्—नदेत् । वा लिङ्—नगा । लृङ्—नगादात् or ननदीत् ॥

When preceded by an upasarga, the न is changed to ञ by the following.

२२८७ । उपसर्गसमासेऽपि शोऽदेयस्य । ८ । ४ । १४ ॥

उपसर्गसमासेऽपि शोऽदेयस्य धातोर्देख्यस्य न स्यात्समासेऽपि । प्रददति ददियति ।

'नर्द' ५४ गीतः वादने च । नाट नाटि' (२२८८) ॥

2287 Of a root which has 'n' in its original enunciation, when it comes after an alterant letter standing in an upasarga, even though the word be not a samāsa, the 'n' is changed into 'r'.

Thus प्र + गदति = प्रगदति । So also प्रगिनदति । Here नि is changed to गि by VIII 4 17 S 2265 प्रययनदत् । लृट् - प्रगदति । लिट् - प्रगिनाद । प्रयेदतु । प्रयेदिय &c like गद ॥

Nouns नदा river', पञ्जनद' 'The Punjab' निनद, निनाद ॥

NOTE — Why do we say 'even when it is not a compound' ? Because by the context, the anuvṛtti of the word pūrvapada which is current throughout this sub division, would have been understood in this sūtra also, and the rule would have applied to samāses only, for there only we have pūrvapada. By using the word असमासे it is shown that the adhikāra of pūrvapada ceases, and the rule applies to non compounds also where there is no पूर्व पद ॥

Why do we say 'having n in Upadesā' ? Observe प्रन्दति, प्रन्दतिसु, प्रन्दकः ॥ For the root नर्द is cited in Dhātupāṭha with न ॥

56 अर्द 'to go, to beg, request, ask' When it has the meaning 'to beg' &c. it takes two objects

लृट् - अर्दति । अर्दतः । अर्दन्ति ॥

In लिट् a nasal is inserted by the following sūtra into which is to be read the sūtra अतः आदि S 2248 ('a long vowel is substituted in the Perfect for the initial अ of a reduplicate')

२२८८ । तस्मान्नुद्धिहलः । ७ । ४ । ६१ ॥

द्विहलो आतोर्दोर्वाधुनगदकारात्परस्य लुः स्यात् । आनर्द । आर्दति ॥

'नर्द' ५७ गर्द' ५८ शब्दं । योपदेशस्याभावाच्च न । प्रन्दति । गर्दति । जगर्द ।

2288 After such a lengthened 'ā' of the reduplicate, there is added the augment 'nut' (n) to the short 'a' of the root which ends in a double consonant

NOTE — Why do we say 'containing two consonants' ? आट्, आटतु, आटुः ॥

With regard to लृट् augment, अ is considered like र as अर्दतु आर्दुः । This proceeds on a vārtika to be found under the Pratyahāra sūtra ऐ औच । The vārtika is लृट्प्रथि - लादेश - विनामासु अकारे प्रातिषेधात्तस्य । The examples of लादेश are क्लृप्त, क्लृप्पवान्, (See VIII. 2 18) and of विनाम are वर्तमान and भर्तमान ॥

Therefore अर्द + शल = आ + लृट् + अर्द + शल = आनर्द । आनर्दतुः । आनर्दुः । आनर्दिय । आनर्दयु । आनर्दो आनर्द । आनर्दिय । आनर्दिन । लृट् - अर्दति । लृट् - अर्दियति । लाट् - अर्दतु । लिङ् - अर्दत । आयालिङ् - अर्दयान । लृङ् - आर्दति, but when the augment is elided, the form is अर्दति as in मा भर्तानर्दति । The Vrddhi is prohibited by नेट् (VII 2 4 S. 2268)

Desiderative, अर्दिदियति । Past Participle अर्दयर्दः, अर्दयः, अर्दयः, अर्दयः (VII. 2 24 and 25 S. 3064 and 3065)

57 रर्द । 58 गर्द 'to bellow, roar, sound.'

This is one of the eight roots not exhibited with an initial न्. The result is that after an alterant upasarga the न remains unchanged. As प्रनर्दति. So also गर्दति लिट्-कर्द. Nouns — गृहेनर्द (see the Pātre-samitādaya group) गर्दम 'an ass'

'नर्द ५६ हिंसायाम्' । तर्दति ॥

59 तर्द 'to hurt, injure' It is a Transitive verb

लट्-तर्दति &c like नर्द and Noun दण्डोपतर्द गा कानयति ॥

'कर्द ६० कुत्सिते शब्दे' । कुत्सिते कौत्से । कर्दति ॥

60 कर्द 'to rumble as the bowels'

लट्-कर्दति &c like नर्द. Noun — कर्दम ॥

'खर्द ६१ दन्तशूके' । द शब्दि सादिरूपाया दन्तशूकक्रियायामित्यर्थः । खर्दति । खर्द' ।

61 खर्द 'to bite, sting' The word is दन्तशूक as well as दन्तशूक meaning the action of biting with the teeth

लट्-खर्दति । लिट्-खर्द' ॥

'अति ६२ अदि ६३ अन्धने' । अन्तति । आनन्त । अन्तति । आनन्द ॥

62 अति । 63 अदि 'to bind' "The Diavidas read the root as अत्, the Āryas read it as अद्र" according to Dhanapala. According to Maitīya, Svāmī Kāśhyapa, Sammatākāra &c both roots are correct

लट्-अन्तति । लिट्-आनन्त, आनन्तसु, आनन्तिष । आनन्तिष ॥

लुट्-अन्तिता, &c । Desiderative अन्तितिषति । Causative अन्तयति, A or आन्तितत् ।

Nouns — अन्तः 'end, boundary' अन्तिसम, अन्तिक' । So also from अन्द् we have लट्-अन्तति । लिट्-आनन्द. Nouns अन्द्, अन्दुक ॥

'इदि ६४ परमेश्वरे' । इन्दति । इन्द्राश्रकार ॥

64. इदि 'to be powerful'

लट्-इन्दति । लिट्-इन्द्राश्रकार । लुट्-इन्दिता ॥

Nouns — इन्द्रः 'Indra' इन्दिरा । इन्दुः 'moon' 'Indra' (?) Hindu

'विदि ६५ अखण्डे । पथं वृत्तयादि । विन्दति । अखण्डं करोत्यर्थः । विदि इति पाठान्तरम् ॥

65. विदि 'to split, to divide, to form apart' The root begins with the labial व् and not व् ॥ The word अखण्ड here means the action of making parts.

लट्-विन्दति । लिट्-विन्दति । लुट्-विन्दिता । लुट्-विन्दिष्यति । लोट्-विन्दत् । लृट्-विन्दत् । लिट्-विन्दत् । आर्षी-विन्द्यात् ॥

Noun : विन्दुः. In the Sammatākāra the root is exhibited as मिदि । लट्-मिन्दति ।

'गदि ६५ वदनिकवेष्टे' । गयदति । 'अन्तत्यादयः पञ्चैते न तिक् विवया' इति आशयः । अन्ये तु तिक्मयीकान्ति ॥

65 (a) गदि 'the action relating to cheek.' As गयदति ॥

Noun गयदः 'cheek.'

According to Kāśyapa, the five roots अति, अदि, इदि, विदि and गदि are not capable of being conjugated, they are roots from which nouns only are derived, and not finite verbs. Others however, hold that these roots are conjugated with the Personal endings.

‘यिदि ६६ कुत्सायाम्’ । निन्दति । प्रणिन्दति ॥

66 यिदि ‘to blame, censure, find fault with, revile, reproach, condemn’
लट्-निन्दति । लिट्-निनिन्द, निनिन्दिष, निनिन्दिव । लुट्-निन्दिता &c

With an alterant upasarga, we have प्रणिन्दति । The root is also exhibited
as निदि, and we have two forms प्रणिन्दनम् or प्रनिन्दनम् in the Vitti

Noun निन्दक. ॥

‘दुनदि ६७ समद्वौ ॥

67 दुनदि ‘to be glad, be pleased, delighted, satisfied rejoice at’
The दु is indicatory because it is so taught in the next sūtra

२२८९ । आदिर्जिदुडवः । १ । ३ । ५ ॥

उपदेशे धातोराद्या यते इत स्यु । नन्दति । इदिस्वाचलोपो न । नन्धात् ॥

2289 The initial ñi, tu or du of a root as taught in the Dhātu-
pātha is ‘it’

The real root, therefore, is नन्द ॥

लट्-नन्दति । लिट्-ननन्द । लुट्-नन्दिता । As it has an indicatory इ, the
nasal is not elided in the Benedictive, as नन्धात् । Nouns —नन्दन, ननान्दा,
ननान्दारी (न नन्दति) । Desiderative निनन्दिषति । Intensive नानन्द्यते । Yau luk
नानन्द्यति or नानन्ति । Causative नन्दयति, Aor अननन्दत् ।

‘चदि ६८ आह्लादे । चचन्द ॥

68 चदि ‘to be glad or rejoiced, to shine’

लट्-चन्दति । लिट्-चचन्द । लुट्-चन्दिता &c

Nouns : चन्दन । चन्द. । चन्द्रकम् । चन्दिर. ॥

‘त्रदि ६९ चेष्टायाम्’ । तत्रन्द ॥

69 त्रदि ‘to act, perform some functions, to try, strive, to be busy
or active’ Another reading is तुदि ॥

लट्-त्रन्दति । लिट्-तत्रन्द । लुट्-त्रन्दिता &c

‘कदि ७० कदि ७१ कदि ७२ आश्राने रोदने च’ ॥ चकन्द । चकन्द चकन्द ॥

70 कदि । 71 कदि । 72 कदि ‘to cry weep, shed tears, to call out to, to
exclaim’

लट्-कन्दति, कन्दति and कन्दति ॥ लिट्-चकन्द, चकन्द, चकन्द ॥

Nouns —कन्दनः, कन्दरः, कन्दलः, कन्दली &c

‘क्लिदि ७३ परिदेवने’ । चिक्लिन्द ॥

73 क्लिदि ‘to lament’ As क्लिन्दति, लिट्-चिक्लिन्द &c.

‘शुन्ध ७४ शुद्धौ’ । शुशुन्ध । नलोपः । शुध्यात् ॥

अथ कवर्गीयान्ता अनुदासतो द्विवत्वारिशत् ॥

74 शुन्ध ‘to be purified or cleansed, to cleanse, purify’

लट्-शुन्धति । लिट्-शुशुन्ध । लुट्-शुन्धिता । लृट्-शुन्धिष्यति । लोट्-शुन्धत् । लङ्-
अशुन्धत लिङ्-शुन्धेत् ॥

In the Benedictive, however, the nasal is elided, as it is the original न of
the root, and not the इदित्तुम् । The affixes of the Benedictive being कित्
the sūtra अनिदित्तां हल उपधया. क्ङिति (VI 4 24 S, 415) applies Therefore, we
have शुध्यात् । Intensive शोशुन्धते । Past Part शुधित शुधितवान् । Gerund शुधित्वा ॥

Here end the 38 roots whose final is a dental.

SUB SECTION 4

NOTE —The author of the Dhātupatha commenced his book with the root *अथ* ending in a dental because that root had an auspicious meaning. So to be consistent he gave the *Ātmanepada* and the *Parasmaipada* roots ending in a dental. But now he arranges the roots alphabetically beginning with the roots whose final is a guttural (रघर्ग)

Fifty roots ending in a guttural which are Ātmanepada

‘शोक ७५ से०न’ । तलयादि । दत्त दि’ इत्यन्ते । शोकते । शिशोके ॥

75 शोक (सीक) ‘To wet, sprinkle’ The root begins with the palatal श, but according to Dharmakīrti and Kāśyapa it has a dental स । They read it in the list of roots that do not change स to घ, (अपि यत्रि स्तृ स्या सीक &c) । लट्—शोकते । लिट्—शिशोके । लृट्—शोकिष्यते । लृट्—शोकिष्याम् । लङ्—अशोक्त । लिङ्—शोकेत । आशीर्—शोकिषीष्ट । लुङ्—अशोकिष्ट । लृङ्—अशोकिष्यत् ॥

Passive शोकिष्यते । Desiderative शिशोकिष्यते । Intensive शोशोकिष्यते । लालुक् शोशोकिष्यति । शोशोकिष्यति । आशिशोकिष्यति । अशिशोकिष्यति ॥

Causative शोकिष्यति, Aor अशिशोकिष्यत् । Noun शोका

‘लोक ७६ दर्शन’ । लोकेते । लुलोके ॥

76 लोक ‘to see, view, perceive’

लट्—लोकते । लिट्—लुलोके &c When meaning ‘to speak’ it is Churādi

‘लोक ७७ धातु’ । सघातो गन्ध । स चेह गन्धमात्रस्य व्यापारो वक्तव्यतुया । आलोके कर्मको द्वितीये सकर्मकः । लोकेते ॥

77 लोका ‘to heap together, collect’ सघात means collection or book. According to Śwāmī and others the root means the act of being composed into a book. According to Kāśyapa and others, it means the act of the composer. It therefore means ‘to praise, or compose in verse, versify’ In the first case it is Intransitive, in the second case Transitive.

लङ्—लोकेते । &c.

‘द्रुक ७८ धेक ७९ शब्दोत्साहयो’ । उत्स हो शुकरीत्यर्थः च । दिधेके । दिधेते ॥

78 द्रुक । 79 धेक ‘to sound, to grow, increase, to show joy, he exhilarated’ उत्साह means according to Chandra ‘to increase’ and according to Śwāmī ‘to be arrogant or bold’ Another reading is शब्दोत्साहे ‘to encourage one by words,’ This is the view of Kāśyapa who says द्रुकेते means शब्दोत्साहं करोति ॥

Thus लट्—द्रुकेते । लिट्—दिधेके । लृट्—द्रुकिता &c.

So also with धेक । Its लिट्, is दिधेके ॥

Noun द्रेकणः ॥

‘रेक ८० शङ्कायाम्’ । रेकते ॥

80 रेक ‘to doubt, to suspect’ When preceded by अ it has the meaning of ‘to doubt’ as in the sentence “आरेकं सशयं प्राप्नुः”

लट्—रेकते । लिट्—रिरेके । लृट्—रेकिता

‘सक ८१ सक ८२ सकि ८३ सकि ८४ सकि ८५ गती’ । अयो वक्तव्यतुया । द्वौ नाकयादी जयोपदेशत्वाच्च । सिरेके ॥

61 सक । 82 सेक । 83 सकि । 84 सकि । 85 सकि ‘to go, move’ The first three begin with a dental स, the last two with a palatal श । The former being taught

with स and not ष, there is no change of this स into ष after alternating Prepositions &c

लट्-सेकते । लिट्-सिसेके । लुट्-सेकिता, &c

„ सेकते । „ सिसेके । „ सेकिता

„ सङ्कते । „ सङ्कते । „ सङ्किता

„ अङ्कते । „ अङ्कते । „ अङ्किता

„ शङ्कते । „ शङ्कते । „ शङ्किता ॥

81 85 (continued) Maitreya reads a third root शङ्क also Some read in this connection the root सीक also but it is anusham, because it is not read by Patañjali in the list of exceptions to roots that begin with स in the Dhatupatha

शकि ८६ शङ्कायाम् । शङ्कते । शङ्कते ॥

86 शकि 'to doubt, be uncertain, hesitate, be doubtful to dread, fear suspect, mistrust'

लट्-शङ्कते । लिट्-शङ्कते । लुट्-शङ्किता । Desiderative शङ्कितुम् । Intensive शङ्कितुम् । Yan luk शङ्कितुम् or शङ्कितुम् । Imperfect, अशङ्कन् ॥

Nouns शङ्क । शङ्ककुला ॥ Cf शङ्क of Svādī (1b) and of Divādī (78)

अकि ८७ लक्षणे । अङ्कते । आनङ्कते ॥

87 अकि 'to mark, stamp'

लट्-अङ्कते । लिट्-आनङ्कते । लुट्-अङ्किता । Desiderative अङ्कितुम् ॥

Nouns — आङ्कनम् । अङ्कर ।

Cf अकि 'to move in a curve' further on (829) and अङ्क of Churādī (389)

वकि ८८ कौटिल्ये । वङ्कते ॥

88 वकि 'to go or move crookedly'

लट्-वङ्कते । लिट्-वङ्कते । लुट्-वङ्किता ॥

Nouns प्रवङ्कनम् । वङ्कि ॥

मकि ८९ मण्डने । मङ्कते ॥

89 मकि 'To decorate, to adorn'

लट्-मङ्कते । प्रमङ्कनम् । No change of न to ण ॥

Noun मङ्कि ॥

कक ९० कौटिल्ये । कौटिल्य गर्वस्थापत्य च । ककते । चकके ॥

90. कक-'to be unsteady, to be proud' कौटिल्य = pride and unsteadiness.

लट्-ककते । लिट्-चकके । लुट्-ककिता ॥

Noun-काक. ॥

कुक् ९१, वृक् ९२ आदाने । कोकते । चुक्ते । चकते । वृक्ते ॥

91. कुक् । 92 वृक् 'to take, accept, seize'

लट्-कोकते । लिट्-चुक्ते । लुट्-कोकिता ॥

„ चकते । „ वृक्ते । „ चकिता ॥

P. P. कुकितम् or कोकितम् । Noun-प्रकोकनम् or प्रकोकयाम्, कोक । कोकित । Desiderative चुकितुम् or कोकितुम् । Gerund कु(को) कित्वा । The Desiderative of वृक् is वृकितुम् । Intensive वरीवृकते । Yan luk वरिवृत्ति or वरिवृत्ति or वरीवृत्ति or वरिवृत्ति or वरिवृत्ति or वरिवृत्ति । Imp अवृक्कोत्, अनवृक् । Aor अवृक्कोत्, अवृक्कोत् &c. Causative चकयति । Aor अवचकत् or अवचकत् । Nouns वृक्: 'wolf' वरिवृत्ति, वरिवृत्ति: 'a young animal'

+ ऋदुपधेभ्यो लिट् क्त्वि गुणात्पूर्वविप्रतिषेधेन + ॥

Vart The affixes of the Perfect are कित् after roots that have a penultimate ऋ, and, even the subsequent rule of Guna is superseded in the case of these. By I 2 5, S 2242 the affixes of लिट् are कित् after roots that do not end in a conjunct consonant. Thus भिद=बिभितुः । बिभितुः । Here the क्त्वि is nitya, and guna is anitya. But in वृक्षे both the क्त्वि and the guna are anitya, therefore guna being taught subsequent to कित् would take effect. This is prevented by the present vartika by purva vipratishedha.

चक ६३ तृसौ प्रतिघाते च । चकते । चेके ॥

93 चक 'to be satiated,' 'to repel' Note — Dhanapāla and Maitreya and others give these two meanings. But Kshīraswāmī and Śākatayana give the first meaning only.

लट्, -चकते । लिट्, -चेके । लुट्, -चकित्ता ॥ Noun चकोरः ॥

ककि ६४, वकि ६५, श्वकि ९६, अकि ९७, ङीकृ ६८, त्रीकृ ९९, ष्वक्क १००, वस्क १०१, मस्क १०२, टिकृ १०३, टीकृ १०४, तिकृ १०५, तीकृ १०६, रघि १०७, लघि १०८, गत्यर्थाः । कङ्कते । डुङ्कते । तुङ्कते । * सुब्धातुष्टिवृष्यक्कीना सत्वप्रतिषेधो वक्तव्यः * । ष्वक्कते । ष्वक्कते ॥

लघि भोजननिवृत्तावपि । अत्र 'तृतीयो दन्त्यादिः' इत्येके ॥

94 कक् । 95 वक् । 96 प्रक् । 97 अक् । 98 ङीक् । 99 त्रीक् । 100 ष्वक् । 101 वक् । 102 मक् । 103 टिक् । 104 टीक् । 105 तिक् । 106 तीक् । 107 रघ् । 108 लघ् 'To move 'to go'

94 लट्, -कङ्कते । लिट्, -चेकते । लुट्, -कङ्कित्ता &c

95 लट्, -वङ्कते । लिट्, -वेकते । लुट्, -वङ्कित्ता &c Noun प्रवङ्कनम्, प्रावङ्कनम् ॥

96 लट्, -श्वङ्कते । लिट्, -श्वेकते । लुट्, -श्वङ्कित्ता &c.

97 श्वक्क लट्, -अङ्कते । लुट्, -अङ्कित्ता । लिट्, -सङ्कते ॥

98 लट्, -ङीकते । लिट्, -ङीकते । लुट्, -ङीकित्ता ॥

99 लट्, -त्रीकते । लिट्, -त्रीकते । लुट्, -त्रीकित्ता ॥

100 लट्, -ष्वक्कते । लिट्, -ष्वेक्कते । लुट्, -ष्वक्कित्ता ॥

The sūtra VI. 1 64 S 2264 does not apply to ष्वक्क, and so the initial ष्व is not changed to स because of the following

Vart — Prohibition of the change of ष्व into स must be stated of the roots derived from nouns, and of ष्टिव and ष्वक्क । Thus from the noun षोडन् 'he who has six teeth,' we have षोडयति 'he desires a Shodan,' without change of ष्व । Some read the root as स्यक्क with a dental स । The root ष्यक्क is also read as स्यक् by some.

101. लट्, -वस्कते । लिट्, -वेस्कते । लुट्, -वस्कित्ता ॥

102. लट्, -मस्कते । लिट्, -मेस्कते । लुट्, -मस्कित्ता ॥

103. लट्, -टिकते । लिट्, -टिकते । लुट्, -टिकित्ता । Similarly तेकते ॥

104. लट्, -टीकते । लिट्, -टीकते । लुट्, -टीकित्ता । Similarly तीकते ।

107. लट्, -रङ्घते । लिट्, -रेङ्घते । लुट्, -रङ्घित्ता ॥

108. लट्, -लङ्घते । लिट्, -लेङ्घते । लुट्, -लङ्घित्ता ॥ The root लङ्घ has the meaning of 'to fast' also

Nouns :—लघु, लघिमा । रघु ॥

अधि १०६, वधि ११०, मधि १११, गत्याक्षेपे ।

गत्याक्षेपो निन्दा । 'गतौ गत्यारम्भे च' इत्यन्ये । अङ्घते अनङ्घे । घङ्घते, मङ्घते ॥

109 अघ् । 110 वघ् । 111 मघ् । 'to go,' 'to blame' According to Swāmi it means also 'to commence, set about'

109 लट्, - अघते । लिट्, - आनघे । लुट्, - अघिता । Des अङ्घिचघते । Caus. अघयति । Aor आङ्घिचत् ॥

110 लट्, - वघते । लिट्, - वघवे । लुट्, - वघिता ॥

111 लट् - मघते 'he goes' लिट्, - ममघे । लुट्, - मघिता ॥

११२ मधि कैतवे च ।

112 The root मघ means 'to cheat' also in addition 'to go,' 'to blame.' As मघते 'he cheats'

राघृ ११३, लाघृ ११४, द्राघृ ११५, सामर्थ्ये । राघते । लाघते ।

११६ ध्राघृ इत्यपिकेचित् । ११७ द्राघृ । आयामे च । आयामो दैर्घ्यम् ॥
द्राघते ॥

113 राघ् । 114 लाघ् । 115 द्राघ् (116 ध्राघ्) 'to be able, to suffice' 117, The root द्राघ means also 'to exert, to stretch' Āyāma means "stretching" according to Kauśika, and 'vexing, tormenting' according to Svāmī

लट्, - राघते । लिट्, - राघे । लुट्, - राघिता । Desiderative रिराघिषते Inten : राराघयते, राराघीति, राराग्धि । लङ्, - अरराक् । Causative राघयति Aor अरराघत् ॥

114 लट्, - लाघते । Noun उल् लाघ् ॥

115 लट् - द्राघति ॥

इलाघृ ११८ कथने । श्लाघते ॥

118 श्लाघ् 'to praise, extol, commend, applaud'

लट् - श्लाघते । Thus देवदत्ताय श्लाघते 'He extols Devadatta' See I 4 §4, § 572.

According to some, the root means also 'to boast of, be proud of,' 'to matter, coax' As श्लाघमान. परस्त्रीः स्तत्रागाद् राज्ञसाधिष । Bhatti, VIII 73.

Here end the forty two ātmanepadī roots whose final is a guttural.

SUB-SECTION V

अथ परस्मैपदिनः पञ्चाशत् ॥

Now the following fifty roots are Parasmaipadī

फक्क ११९ नीचैर्गतौ ॥

नीचैर्गति मन्दगमनम् असद्व्यवहारश्च । फक्कति । पफक्क ॥

119 फक्क 'to move slowly, go softly, glide, creep, to act wrongly' The words नीचैर्गति mean 'moving slowly,' and 'ill behaviour'

लट्, - फक्कति । लिट् - पफक्क । लुट्, - फक्कित । लृट् - फक्किष्यति । लोट् - फक्कतु । लङ् - अफक्कतु । धि - लिङ् - फक्कते । या लिङ्, - फक्कयात् । लुङ्, - अफक्कतीत् । लृङ् - अफक्कियत् ॥

Pass - फक्कयते । Desid पिफक्कियति । Intens पाफक्कयते । Yanluk पाफक्कति पाफक्कति ॥ Causative फक्कययति । Aor अपफक्कतु ॥

१२० हसने । तक्कति ॥

120 तक्क 'to laugh at, deride, scoff, to hear, endure'

लट्-तक्कति । लिट्-तत्ताक, तेकतु । लुट्-तक्किता । लुङ्-अतक्कीत् or अताक्कीत् (VI 2 1 5 2981) । तत्रयम् with यत् ॥

१२१ कृच्छ्र जीवने । तड्कति ॥

121 तड्क 'to live in distress'

लट्-तड्कति । लिट्-ततड्क । लुट्-तड्किता । The Imperfect Yan luk is अतातन् ॥

१२२ गतौ ॥

गच्छति । शुक् । शुक् । कति मेनेय ॥

[122 शुक् 'to go' लट्-शुक्कति । Noun शुक्. शुक् । This root is read after १/तक्क by Maitreya. He gives the above examples शुक् and शुक् । It does not appear correct. For if there be a radical like शुक् from which could be derived regularly the noun शुक्, by affix कन् under III 1 135 S 2697 then there was no necessity of forming this word under the Unādi III 42 (शुक्कवल्कोन्वा) from the १/शुभ with the affix कन् and the elision of भ । So also if शुक् be formed regularly by adding रक्क to १/शुक्, there was no necessity of forming this word irregularly by Unādi II 28 (कडनन्दाय &c)]

युक्क १२३ भषणे । भषण श्वरव । युक्कति ॥

123 युक्क 'to bark' Bhashana means here, the cry or barking of the dog

लट्-युक्कति । लिट्-युक्क । लुट्-युक्किता । This root is found in the Churādi class also (173)

कख १२४ हसने । प्रनिकखति ॥

124 कख 'to laugh'

लट्-कखति । लिट्-ककाख । लुट्-कखिता । लुङ्-अकखीत् or अकाखीत् । प्रनिकखति ॥

श्रोण्वृ १२५, राण्वृ १२६, लाण्वृ १२७, द्राण्वृ १२८, ध्राण्वृ १२९, शोषणालमथयोः । श्रोण्वति । श्रोणाचकार ॥

125 श्रोण्व । 126 राण्व । 127 लाण्व । 128 द्राण्व । 129 ध्राण्व 'to be dry,' 'to be sufficient, to refuse, to ward off'

लट्-श्रोण्वति । लिट्-श्रोणा अकार । लुट्-श्रोण्विता &c,

130 राण्वति । 131 लाण्वति । 132 द्राण्वति । 133 ध्राण्वति । लुङ्-मा भवान् श्रोण्वितु ॥

So also राण्वति । Intens अरराण्वत् ॥

So also लाण्वति । द्राण्वति । ध्राण्वति

शान्वृ १३०, श्लान्वृ १३१, व्याप्तौ । शान्वति ॥

130 शान्व । 131 श्लान्व 'to pervade, to occupy'

लट्-शान्वति । लिट्-शशान्व, &c लट्-श्लान्वति, &c

Noun शान्वा 'branch' प्रातिशान्वम् = प्रातिशान्व भव ॥ Formed by श्व (IV 3 59 ~ 1136) विशान्वा 'the Visakha actionism'

उख १३२, उखि १३३, वख १३४, वखि १३५, मख १३६, मखि १३७, णख १३८, णखि १३९, रख १४०, रखि १४१, लख १४२, लखि १४३, इख १४४, इखि १४५, ईख १४६, (१४७ मुखि ⁰¹ यखि, १४८ ञख, १४९ ञखि, १५०, शिखि, १५१ रिख), वलग १५२, रगि १५३, लगि १५४, अगि १५५, वगि १५६, मगि १५७, तगि १५८, त्वगि १५९, शनगि १६०, श्वगि १६१, श्लगि १६२, इगि १६३, रिगि १६४ लिगि १६५, गत्यार्थाः ॥

द्वितीयान्ता पञ्चदश । तृतीयान्तास्त्रयोदश । इह खान्तेषु रिख ञख त्रिखि शिखि इत्यपि चतुर केचित् पठन्ति ॥

132 to 165 उख &c 'to go, to move' The roots ending in *kh* are fifteen, those ending in *g* are thirteen. Some read four additional roots ending in *kh*, namely *rikh*, *trakh*, *trikhi*, and *sikh*.

लट्-ओखति । लिट्-उखेय, कखतु, उखेयिष्य, उखेय । लृट्-ओखिता । लृट्-अ+ओखीत् as मा भवानोखीत् । Caus-ओखयति । Aor मा भवानुखिष्यत् । Desid-ओखिष्यति । Pass Part ओखितम् । Gerund ओखित्वा । Nouns उख 'a sage' उखा ।

In forming the Perfect उख+णत् the following sūtra applies

२२९० । अभ्यासस्यासवर्णे । ६ । ४ । ७८ ॥

अभ्यासस्येयणावर्णयोरियद् वङो स्तोऽसवर्णेऽचि । उखेय । सनिपातपरिभाषया 'इकादे' - (२२३०) इत्याम् । कखतु । कखु । इह सवर्णदीर्घस्याभ्यासप्रवृत्तौ न ग्रहणाद्ध्रस्व प्राप्नो न भवति सकृत्पूर्वत्वात् । आहत्वादि पञ्चम्यल्लक्षणप्रवृत्तया ह्रस्वो कृते ततो दीर्घः ॥

+ आर्गादिभ्यः अलीय इति न्यायात्परत्वाद्ध । उखति । वखतु । वखति । मेखतु । त्वगि कम्पने च ॥

2290 इयङ् and उवङ् are substituted for the इ and उ of a reduplicate, before a non-homogenous vowel.

Therefore उ+ओख+अ=उवङ्+ओख्+अ=उवोख । When by Guna, the root assumes the form ओख, it becomes a 'heavy' vowelised root: and the Perfect ought to be formed by the addition of आम् periphrastically by III. 1 36 S 2237 but this is not so because of the maxim सचिपात &c ("that which is taught in a rule the application of which is occasioned by the combination of two things, does not become the cause of the destruction of that combination." See VII 1. 9 S 203) Here उ was changed to ओ by the presence of णत्, and if आम् be added, it will cause the elision of its progenitor णत् by II 4 81 S. 2238 which the maxim prevents

The dual is formed thus:—उख+उवङ्+अतुस्=उ+उवङ्+अतुस्=कखतु । The Plural is कखुः । The affixes being कित्, there is no guna, and consequently no उवङ् substitution, as the vowels are now homogenous. This single substitute long ऊ (उ+उ=ऊ) may be considered as the final of the first or the beginning of the second (VI 1 85 S 75). Considering it as final of the first, namely, as the long ऊ of the reduplicate (abhyāsa); it requires to be shortened by VII 4 59 S 2180.

[But because the rule of shortening depends upon abhyāsa alone and is therefore antaraṅga, while the savarna lengthening is Bahiraṅga, as it depends upon two, namely the precedent and the subsequent letters—the maxim असिद्धाद्विरुद्धं सन्तरङ्गे applies (see Vol I p. 30), and so it is not shortened. O.]

It is not shortened, because it had already been once shortened before, and "an operation once performed on a stem &c, is not repeated again"—is the maxim that would apply

NOTE.—When was the first उ shortened? It was shortened by VII 4 59, S 2180 as soon as उक् was reduplicated to उ+उक्. But it was already short how could it be shortened?

Ans Rules of grammar act like clouds (which rain both on sea and on land though raining on sea is useless). The rule of ऋस्वः S 2180 therefore substitutes a short उ in the place of the already existing short उ Thus उ+उक् = उ+उक् (VII 4 59 S 2180) = ऊक्॥

But why should Rule S 2180 apply first and not the rule of lengthening? In other words, why should we not make उ+उक्=ऊक् first and then apply the rule of shortening?

The rule of shortening being a rule applicable to *anga* (or stem) is stronger than the rule of lengthening (अक. सवर्णे दीर्घः) on the maxim

Paribhāṣa A rule relating to a stem (*anga*) is stronger than a rule relating to letters

Therefore, the ऋस्वः (S 2180) applies first

Another reason for its applying first is that it is *subsequent* in order to the rule of lengthening

Thus उ+उक्+अतुः = उ+उक्+अतुः. (S 2180 short उ for short उ)=ऊक्तु (lengthening) Similarly ऊक्॥

Similarly may be conjugated the other roots given above. Thus उञ्जति लिट्-उञ्जाञ्चकार। आशीलिङ्=उञ्ज्यात्॥

Similarly ✓ वञ्ज gives us । लट्-वञ्जति, लिट्=ववाञ्ज, ववञ्जतुः. There is not ए of VI 4 120 S, 2260, nor the elision of the abhyāsa (VI 4, 120 S, 2260), because its initial is व (VI 4 126 S, 2263) Similarly वञ्जति, मेवतुः &c

133 वञ्जि । उञ्जति । लिट्=उञ्जाञ्चकार । लुट् उञ्जिता । Des उञ्जिञ्जति Caus उञ्जयति । Aor औञ्जिञ्जत् । 134 वञ्ज । वञ्जति । ववाञ्ज, ववञ्जतुः । वञ्जिता । लुक् अवञ्जीत् or अवञ्जोत् । 135 वञ्जि । वञ्जति । 136 मञ्ज मञ्जति । ममाञ्ज । मञ्जिता । 137 मञ्जि । मञ्जति । 138 णञ्ज । (नञ्ज) नञ्जति । 139 णञ्जि । नञ्जति । 140 रञ्ज रञ्जति । 141 रञ्जि । रञ्जति । 142 लञ्ज । लञ्जति । 143 लञ्जि । लञ्जति । 144 हञ्ज हञ्जति । लिट्-ह्वेञ्ज । लुट्-हञ्जिता । 145 हञ्जि । हञ्जति । हञ्जाञ्चकार । 146 ह्वञ्जि (ह्वञ्ज) ह्वञ्जति । ह्वञ्जाञ्चकार । 147 मुञ्जि or वञ्जि । Chandra reads this root here.

148 अञ्ज ।

149 अञ्जि ।

150 अञ्जि ।

These three roots are read here in the Sammatā.

151 रिञ्ज । The Dravidas read this here Thus there are 19 roots ending inञ्ज॥

152 वल्ग । वल्गति । 153 रणि । रङ्गति । Noun रङ्ग । 154 अणि । अङ्गति । Past Part विलगितः and लङ्गितः । 155 अणि । अङ्गति । Noun, अङ्गः "Anga country" अङ्गः "member" अङ्गिनः "fire" अङ्गम्, अङ्गारः । अङ्गलिः । अङ्गुरिः । 156 वणि । वङ्गति । N वङ्गः ॥ 157 मेणि । मङ्गति । N मङ्गलम् । 158 तणि । तङ्गति । 159 त्वणि (त्रिणि) त्वङ्गति । 160 अणि । अङ्गति । 161 प्रणि । प्रवङ्गति । 162 प्रणि । प्रलङ्गति । 163 हणि । हङ्गति । 164 रिणि । रिङ्गति । 165 निणि निङ्गति ।

स्वगि १६६ कम्पने च ।

166 स्वगि means 'to tremble' also As स्वङ्गति 'he trembles'

युगि १६७ जुगि १६८ वुगि १६९ वर्जने । युङ्गति ॥

167 युगि

168 जुगि

169 वुगि (वुगि, रुगि)

} वर्जने to leave

As युङ्गति, जुङ्गति वुङ्गति &c,

घघ १७० हसने । घघति । जघाघ ॥

दधि १७१ पालने । लधि १७२ शोषणे ॥

मधि १७३ मण्डने । मङ्घति ॥

शिधि १७४ आघ्राणे । शिङ्घति ॥

170 घघ (गाघ, घघ) हसने 'to laugh' As घघति । जघाघ । घघिता । 171 दधि पालने 'to protect' 172 लधि 'शोषणे' to dry' 173 मधि मण्डने 'to dress' म धाति म घन. (युच्) 174 शिधि । आघ्राणे to smell शि धति ।

Here end Parasmarpadi roots whose final is a guttural

SUB-SECTION VI

Now we take up the roots ending in *ch* There are twenty one Atmans padī roots

वर्च १७५ दीप्तौ । वर्चते ॥

175 वर्च दीप्तौ 'To shine' लट्—वर्चते । लिट्—वर्चते लृट्—वर्चिता । लृट्—वर्चिष्यते । लोट्—वर्चताम्—लङ्—अवर्चत । विधिलिङ्—वर्चते । आशीर्लिङ्—वर्चिष्येष्ट लुङ्—अवर्चिष्यते । लृङ्—अवर्चिष्यत । यङ्—वर्चते । शिच्—वर्चयति । Aor अवर्चत । सन्—विधिवर्चते । यङ्—वावर्चते । Yan luk वावर्चति or वावर्चति । Aor अवर्चत । अवर्चत ॥

Noun वर्च 'vigour' 'faeces' ब्रह्मवर्चसम् । Adjective वर्चम् ॥

वच १७६ सेचने च । वचते । सेचे । सचिता ॥

176 वच सेचने 'to sprinkle, to serve' लट्—वचते । लिट्—सेचे । लृट्—सचिता । लृट्—सचिष्यते । लोट्—सचताम् । लङ्—अवचत । विधिलिङ्—सचते । आशीर्लिङ्—सचिष्येष्ट लुङ्—अवचिष्यते । शिच्—साचयति । Aor असोवचत् । सन्—सिसचिष्यते (VIII 3 61 S 2627) यङ् । सासच्यते । Yan luk सासति । Noun सक्तु । सक्तुल । सचिव । ॥

लोच १७७ दर्शने । लोचते । लुलोचे ॥

177 लोच । दर्शने । To see लोचते । लुलोचे । लोचता । Des लुलोचिष्यते । Inten लोलोच्यते, लोलोच्यति, लोलोचति ॥ Caus लोचयति । Aor अलुलोचत ॥

शच १७८ व्याक्तायां वाचि । शेचे ॥

178 शच व्याक्ताया वाचि to speak distinctly शचते । शेचे । शचिता । N शचो ॥

श्वच १७९ श्वचि १८० गतौ । श्वचते । श्वच्यते ॥

179 श्वच (श्वक)

180 श्वचि (श्वक)

} गतौ To go. श्वचते । श्वचते । श्वचिता । श्वच्यते । श्वच्यता ॥

कच १८१ बन्धने । कचते ॥

181 कच बन्धने 'to bind' कचते । कचते । कचिता । N. कचः । काचः ॥

कञ्च १८२, काञ्चि १८३, दीप्तिबन्धनयोः । चक्रञ्च । चक्राञ्च ॥

182 कञ्च } दीप्तिबन्धनयोः to shine, to bind कञ्चते । चक्रञ्चते । कञ्चिता
183 काञ्चि } काञ्चते । चक्राञ्चते &c Nouns कञ्च चुक्र । काञ्च धतम् । काञ्चि

मच्च १८४, मुञ्चि १८५, कल्कने । कल्कन दम्भ शाठ्य च । कथनम्
इत्यन्यो । मेवे । मुमुञ्च ॥

184 मच्च } कल्कने to cheat, to be vain Some say it means
185 मुञ्चि (मुञ्चि, मुञ्च) } 'to brag or boast' also Thus मच्चते । मेवे । मच्चिता ।
मुञ्चते । मुमुञ्चते मुञ्चिता । According to Chandra
the root is मुञ्च-मेवते ॥

मच्चि १८६ धारणोच्छ्वायपूजनेषु । ममञ्चते ॥

186 मच्चि (मञ्चु) धारणोच्छ्वायपूजनेषु also दोषौ । 'to wear, exalt, worship, also
glitter' As मच्चते &c Noun मच्चः । Śākatāyana does not read मुञ्च, but मच्च and
मच्चि only

पञ्चि १८७ व्यक्तीकरणे । पञ्चते ॥

187 पञ्चि । To explain The root कुपच 'to cook,' will be taught further on
The पञ्चि is also Churādi लट्-पञ्चते । Noun पङ्क 'marsh' पञ्चन् 'five' पङ्क्ति ॥

पृष्ठ १८८ प्रसादे । स्तोचते । तुष्टुचे ॥

188 पृष्ठ प्रसादे । To be pleased लट्-स्तोचते । लिट्-तुष्टुचे । लट्-स्तोचिता । लिट्-
स्तोचयति । Aor. अस्तुष्टुचते । सन्-तुष्टुचिषते or तुष्टुचिषते । यङ्-तोष्टुच्यते । Yan luk
तुष्टुचीति or तोष्टोति । Noun स्तोत्र Gerund स्तुचित्वा or स्तोचित्वा (I 2 26 S 2617)

ऋज् १८९ गतिस्थानार्जनोपार्जनेषु । अर्जते । नुड्विधौ ऋकार-
रेफो हल्त्वेन गृह्यते । तेन द्विहल्त्वाच्चुट् । आनृजे ॥

189 ऋज् । To go 2 stand or be firm, strong, earn or obtain or get Maitreya
gives the meaning of ऊर्ज्ज् also

लट्-अर्जते । लिट्-आनृजे, ऋज् + ऋज् + ए = ऋ + ऋज् + ए (VII, 4, 60 S. 2179) = अर्
+ ऋज् + ए (VII 4 66 S 2244 read with I 1 51). The र् is then elided by VII.
4, 60 S 2179 and we have अ + ऋज् + ए = आ + नृ + ऋज् + ए (The lengthening by VII.
4 70 S 2248, and नुट् by VII 4 71 S 2288, = आनृजे ॥ For the purposes of ad-
ding नुट्, the ऋ is considered to have a र् in it so that ऋज् becomes equivalent to
अर्ज्, so the root is considered to be one which ends in a double consonant, and
thus makes S 2288 applicable लट्-अर्जिता । लट्-अर्जिष्यते । लोट्-अर्जिताम् । लङ्-
-अर्जत । आशीर्लिङ्-अर्जिषीष्ट । लुङ्-अर्जिष्ट । यङ्-प्रावर्ज्यते । लिट्-अर्जयति । Aor.
आर्जिजत् । सन्-अर्जिजिषते । Gerund अर्जित्वा । Adjective ऋज्यम् ॥

ऋजि १९०, भृजो १९१ भर्जने । ऋज्जते । 'उपसर्गादिति—' (७४)

इति वृद्धिः । प्राज्जते । ऋज्जाञ्जते । आर्जिष्ट । भर्जते । वभृजे । अभर्जिष्ट ॥

190 ऋजि, 191 भृजो । To parch The root भृज् has a long i as indicatory.
लट्, ऋज्जते, with प्र, प्राज्जते । The viddhi is by VI 1 91 S. 74 लिट् ऋज्जा चते ।
Or आनृज्ज according to Sammatā and Tarangini. But this is wrong लट्-अर्जिता ।
लट्-अर्जिष्यते । लोट्-अर्जिताम् । लङ्-आर्जत । विधिलिङ्-अर्जते । आशीर्लिङ्-—

अजिज्जाट । लुङ् — अजिज्जाट । लृङ् — अजिज्जाट । शिच् — अज्जयति । Aor मा भवान् अज्जयन् । सन् — अज्जयति ।

191 भृज् । To parch लट् — भजते । लिट् — अभृजे । लुट् — भर्जिता । शिच् — भर्जयति । Aor अभृभृजत or अभभृजत । सन् — अभर्जयति । यङ् — बरोभृज्यत । Yan luk अभृजोति or बरोभृजोति or बरोभृजति or अभर्जति । Noun भर्ज ।

एजृ १९२, अजृ १९३, आजृ १९४, (रेजृ १९५) दीप्तौ । एजाचक्रे ॥

192 एजृ 'to shine' लट् — एजते, with प्र, प्रेजते (VI 1 904 S 87) लिट् — एजाचक्रे । लुट् — एजिता । शिच् — एजयति । Aor माभवानेजित । Des — एजिजिषते ॥

193 अजृ 'to shine' लट् — अजते । लिट् — अभिजे । लुट् — भेजता । शिच् — भेजयति । Aor अभिभृजत । सन् — अभिजयति । यङ् — बरोभृज्यत । Yan luk अभेजोति or अभेजति ॥

194 आजृ 'to shine' लट् — आजते &c like अजृ । शिच् — आजयति । Aor अभिभृजत or अभिभृजत । Noun आजिष्णु विभक्त ॥

195 रेज 'to shine' Same read this root here But it appears as if it were new (ishā for in explaining रेजते in रेजते अग्ने प्रथिवीमखेभ्य, Bhūta Bhāskara says "रेजते is a Vedic anomaly, the classical form being rajate" लट् — रेजते ॥

ईज १९६ गतिकुत्सनयोः । ईजाचक्रे ॥

196 ईज । To go, to censure, blame लट् — ईजते । लिट् — ईजा चक्रे । लुट् — ईजिता । Passiv ईज्यते । Des ईजिजिषते । Caus ईजयति । Aor मा भवान् ईजित । The root ईज् is shortened first to ईज् before the affix चज् and then reduplicated See VII 1 1 S 2314

वीज १९७ गतौ ॥

197 वीज to go This root is not found in the Siddhānta or the Mādhaviya Here end the Atmanepada roots whose final is a palatal

SUBSECTION VIII

अथ द्विंसप्ततिर्गन्ता परस्मैपदिन ॥

The following seventy two roots upto ✓ viaj are Parasmaipadi

शुच १९८ शोके । शोचति ॥

198 ✓ such a 'to grieve' Present शोचति । Perfect शुशोच । First Future शोचिता । Des शुशुचिषति or शुशोचिषति । Gerund शुचित्वा or शोचित्वा । Intensive शुशुच्यते । Yan luk शोशुचीति or शोशोचति । Caus शोचयति । Aor अशुशुचत् । Nouns शोचन । शृङ् । शोक ॥

कुच १९९ शब्दे तारे । कौचति ॥

199 ✓ kuch a 'To utter a shrill cry as a bird,' Present कौचति । Perfect कुकौच । First Future कौचिता । Noun कुच ॥

कुञ्च २०० कुञ्च २०१ कौञ्चियाल्पीभावयोः ॥

'अनिदिताम्'—(४९५) इति नलोप । कुञ्च्यत । कुञ्च्यत ॥

200 ✓ kuñch a, 201, ✓ kuñch a 'To make crooked,' 2 'To make small' Present, कुञ्चति । Perfect चुकुञ्च । First Future कुञ्चिता । Des चुकुञ्चिषति । Intensive कौकुञ्च्यते (The nasal is elided by VI 4 24 S 415) Yan luk कौकुञ्चीति । Imperfect अकौकुञ्चीत् । Caus कुञ्चयति, Aor अचुकुञ्चत् ।

Pass Part कुञ्चित । कुञ्चितयाञ् । Gerund कुञ्चित्वा । Similarly is conjugated
✓ kunch a, as कुञ्चति &c. Nouns कुङ्, कुञ्चा । कौञ्च । The nasal is elided
in the Benedictive by VI 4 24 S 115 as कुञ्च्यात् and कञ्च्यात् ॥

लुञ्च २०२ अपनयने । लुच्यात् ॥

202 ✓ Luñcha 'to remove'

लट-लुञ्चति । आशीर्लिङ्-लुच्यात् । Gerund लुञ्चित्वा or लञ्चित्वा (I 2 24 9
3325)

**अञ्चु २०३ गतिपूजनयोः । अच्यात् । गतो तुन्लोपः । पूजाया तु
अञ्च्ययात् ॥**

203 ✓ Añchu 'to go,' 'to worship'

लट-अञ्चति । लिट्-आनञ्च । लुट्-अञ्चिता । आशीर्लिङ्-अच्यात् or अच्यात् । The
nasal is elided when the sense is 'to go' (VI 4 30 S 421) But it is not elided
when the meaning is 'to worship' Pass Part सम् + अकम् (VIII 2 18) । उत + अकम् ।
अञ्चित (worshipped) Gerund अञ्चित्वा or अङ्क्यात् । Nouns अञ्चनम्, अत्यञ्च
प्रतीची, प्राचीन ॥

**वञ्चु २०४, चञ्चु २०५, तञ्चु २०६, त्वञ्चु २०७, झञ्चु २०८,
म्लञ्चु २०९, झुञ्चु २१०, म्लुञ्चु २११, गत्यर्थाः । वच्यात् । चच्यात् ।
तन्यात् । त्वच्यात् । झञ्ज्वीत् । म्लञ्ज्वीत् ॥**

204-211 ✓ Vañchu to ✓ mluñchu 'To go'

लट् वञ्चति । लिट्-वञ्च । लुट्-वञ्चिता । आशीर्लिङ्-वच्यात् । शिञ्-वञ्चयते
सञ्-विवञ्चयति । यङ्-वञ्चयते । yan luk वञ्चयति इति or वञ्चयति । Pass Part
वक्त । Active वक्तव्यम् । Gerund वक्तृत्वा or वञ्चित्वा । य वञ्चयम् वङ्क्यम् । Nouns वक्तम्

205 ✓ Chañchu 'to go'.

लट्-चञ्चति । आशीर्लिङ्-चच्यात् । शतृ वञ्चत् । Noun चञ्चा 'chagy'. चञ्चकः

206 ✓ tañchu 'to go'

लट्-तञ्चति । आशीर्लिङ्-तच्यात् । Noun तकम् ॥

207 ✓ tvañchu 'to go'

लट्-त्वञ्चति । आशीर्लिङ्-त्वच्यात् ॥

208 ✓ mruñchu 'to go'.

लट्-मुञ्चति । आशीर्लिङ्-मुच्यात् । लुङ्-अमुञ्चीत् ॥

209 ✓ mluñchu 'to go'

लट्-म्लञ्चति । लुङ्-अम्लञ्चीत् ॥

210 ✓ mruñchu 'to go'

लट्-मृञ्चति । लुङ्-अमृञ्चीत् or अमृञ्चत् by the next sūtra. सञ्-मुञ्चति or
मुमृञ्चति । Pass Part मृञ्चितम् or मृञ्चितम् । Gerund मृञ्चित्वा or मृञ्चित्वा ॥

211 ✓ mluñchu 'to go'

लट्-म्लोञ्चति । लुङ्-अम्लोञ्चीत् or अम्लोञ्चत् by the next sūtra.

२२९१ । लृप्तम्भु मुचुलुचुयुचुलुचुलुञ्चु विभ्यश्च । इ । १ । ५८ ॥

यभ्यश्चनेरु वा स्यात् । अमुञ्चत्-अमोञ्चोत् । अम्लुञ्चत्-अम्लोञ्चोत् ॥

2291. And, optionally अङ् is the substitute of लिट् after the

verbs कृ 'to grow old,' स्तम्भ 'to stiffen' गृह् and ग्लुच 'to go,' गुह् and ग्लुच 'to steal,' ग्लुज् च 'to go' and ग्रि 'to grow,' when the terminations of the Parasmaipada are employed

Thus अग्लुचत or अग्लोचोत् 'he went', अग्लुचत् or अग्लोचोत् 'he went'

The roots ग्लुच and ग्लुच both give rise to the same three forms, viz अग्लुचत अग्लुज् चोत् and अग्लोचोत् The use of one root, would, therefore, have served the purpose The employment of both indicates separateness of their meanings Others say that the use of both roots indicates that in the case of ग्लुच, the nasal is never elided Thus the Aorist of ग्लुच will be अग्लुचत and अग्लोचोत्

गुचु २१२, ग्लुचु २१३, कुजु २१४, खुजु २१५, स्तेयकरणे ।
जुयोच । अयुचत-अयाचोत् । जुलोच । अग्लुचत्-अग्लोचोत् । अकोजोत् ।
अखोजोत् ॥

212 ✓ Gruchn, 213 ✓ Gluchn 214 ✓ Kujn, 215 ✓ Khujn 'to steal'
लट् - योचति । लिट् - जुयोच । लुट् - योचिता । लुङ् - अयुचत or अयाचोत् । Noun
योक्म, योक्म ॥

213 ✓ Gluchn 'to steal'
लट् - ग लोचति । लिट् - जुग लोच । लुङ् - अग लुचत or अग लोचोत् ॥

214 ✓ Kujn 'to steal'
लट् - कोजति । लुङ् - अकोजोत् ॥

215 ✓ Khujn 'to steal'
लट् - खोजति । लुङ् - अखोजोत् ॥

ग्लुज् च २१६, घसज २१७, गतौ । अङ् । अग्लुचत्-अग्लुचोत् । सस्-
श्चुत्वे न शः, जश्चुत्वे न ज । सञ्जति । अयमात्मनेपद्यपि । सञ्जते ॥

216 ✓ Gluhba, 217 ✓ Shasja 'to go'
लट् - ग्लुज् चति । लिट् - जुग्लुज् च । लुट् - ग्लुज् चिता । लुङ् - अग्लुज् चत
अग्लुचत् or अग्लुचोत् । The Aorist is formed by अङ् under S 2291 Some do not
elide the nasal, and give the form अग्लुज् चोत् (Gerund, ग्लुचित्वा ॥

217 ✓ Shasja 'to go'
लट् - सञ्जति । Here the second स of घसज is first changed to अ, and then
to ज by S 52 It is also conjugated in the Atmanepada as सञ्जते । लिट् - घसज्ज
लुट् - साञ्जता । सन् - सिसञ्जति ॥

गुजि २१८ अव्यक्ते शब्दे । गुञ्जति । गुञ्ज्यात् ॥

218 ✓ Guji 'To make an indistinct noise' Some read kuj also
लट् - गुञ्जति । लिट् - जुगुञ्ज । लुट् - गुञ्जिता । आर्शलिङ्, - गुञ्ज्यात् । Noun गुञ्जा ॥

अर्च २१९ पूजाय, म् । आनच ॥

219 ✓ Archa 'To worship'
लट् - अर्चति । लिट् - आनर्च । लुट् - अर्चिता ॥

म्लेच्छ २२० अव्यक्ते शब्दे । असफुटोऽशब्दे चे त्यर्थः । म्लेच्छति
मिस्रेच्छ ॥

220 ✓ Mlechchha To speak indistinctly, to pronounce incorrectly

लट-म्लेच्छति । लिट-मिम्लेच्छ । लुट-म्लेच्छता । सन्-मिम्लेच्छति । यङ-मिम्लेच्छते । Yan luk मेल्लेच्छति or मेल्लेच्छि Passive Part म्लिच्छतम् ॥

लङ् २२१ लाङ्घि २२२ लङ्घणे । ललङ्घ । ललाङ्घ ॥

221 ✓ lāgha 222 ✓ lāghhi 'To mark'

लट्-लङ्घति । लिट ललङ्घ । लुट-लङ्घता ॥

222 ✓ lāghhi 'to mark'

लङ्-लाङ्घति । लिट-ललाङ्घ । Yan luk लालाङ्घि । Noun लान् d लाघी । Pl लाश ॥

वाङ्घि २२३ वृच्छायाम् । वाञ्छति ।

223 ✓ vachhi 'To desire'

लट्-वाञ्छति ॥

आङ्घि २२४ आग्रामे । आञ्छति । अत आदेरित्यत्र तपर करणं स्वाभाविकं ह्रस्वपरिहारार्थम् । तेन दीर्घाभावान्न नुट् । आञ्छ । तपर करणं मुखसुखार्थमिति मते तु नुट् । आनाञ्छ ।

224 ✓ āchhi 'To extend'

लट्-आञ्छति । लिट-आञ्छ । आ + आञ्छ + गल् = अ + आञ्छ + अ ॥ Here there is not the long आ substitution of VII 4 70 S 2248 for it applies to that अ which is naturally short and not that which has been shortened as here. This is the force of त in अत (S 2248). As there is no lengthening, there is no न् (VII 4 71 S 2288) As आञ्छ । But according to the view that the त in अत is merely for facility of utterance the न् is added. Then the form will be आनाञ्छ ॥

लुट-आञ्छिता । गिष् = आञ्छयति । Aor आञ्छिष्यत् । सन्-आञ्छिष्यति ॥

ह्रीच्छ २२५ लज्जायाम् । जिह्रीच्छ ॥

225 ✓ hrichchha 'To be ashamed'

लट-ह्रीच्छति । लिट-जिह्रीच्छ । लुट-ह्रीच्छता ॥

हूर्छा २२६ कौटिल्ये । कौटिल्यमपसरणमिति मैत्रयः । उपधाया चेति दीर्घः । हूर्च्छति ॥

226 ✓ hurchchha 'To act crookedly.' According to Maṇḍiye, the word kautilya means 'retiring, escaping'

लट्-हूर्च्छति । The short उ is lengthened by VIII 2 78 S 2265 लिट-जुहूर्च्छ । लुट-हूर्च्छता । सन्-जुहूर्च्छति । यङ-लुक् 3 S जोहूर्च्छति or जोहूर्च्छि, d जोहूर्च्छः । pl. जोहूर्च्छति । 2nd S जोहूर्च्छि । 1st S, जोहूर्च्छि । d जोहूर्च्छ । pl. जोहूर्च्छः । Pass Part हूर्च्छः । Active हूर्च्छवान् । Noun हूर्, d हुरी, pl हुर ॥

मुर्छा २२७ मोहसमुच्छ्राययोः । मूर्च्छति ॥

227 ✓ Murchhā 'To faint, to grow'.

लट्-मूर्च्छति । Passive Part मूर्च्छः (VIII. 2 57) Active मूर्च्छवान् । Noun मूर्च्छितः ॥ (V 2 36)

स्फूर्छा २२८ विस्मृती (विस्मृती) । स्फूर्च्छति ॥

228 ✓ Sphurichhā, To forget, to spread, extend
लट सकृच्छति । लिट्-पुनस्कृच्छ ।

युच्छ २२९ प्रमादे । युच्छति ॥

229 ✓ yachha, to be inattentive, to disregard
लट-युच्छति । लिट्-युच्छ । लुट्-युच्छ ॥

उच्छि २३० उञ्छे । 'उच्छ वणश आदान कणिशाद्वर्जन शिलम्' इति यादव । उञ्छति । उञ्छा चकार ॥

230 ✓ uchhi to glean' According to the Lexicographer Yādava Uchhiha means to glean ears of corns an irregular occupation, subsisting by gathering bit by bit, the grain left in the field, after the harvest has been collected

लट-उञ्छति । लिट्-उञ्छाश्चकार । लुट्-उञ्छिता । यच्-उञ्छयते । शिच-उञ्छयति । Aorist माभयान् उञ्छिच्छत । सन्-उञ्छिच्छति ॥

उच्छो २३१ विवासे । विवास. समर्पितः । प्रायेणाय निपूर्वः । व्युच्छति ॥

231 ✓ uchhehi to banish, to expel Vivāsa means 'ending' The root is generally found preceded by the preposition वि It thus means "cutting off"

लट-व्युच्छति । लिट्-व्युच्छाचकार । लुट्-व्युच्छिता । सन्-व्युच्छिच्छति । Passive Part व्यच्छ । Active व्युच्छवान् ॥

ध्रज २३२, ध्रजि २३३, ध्रज २३४, ध्रजि २३५, धृज २३६, धृजि २३७, ध्वज २३८, ध्वजि २३९ गतौ । ध्रजति, ध्रज्जति । धर्जति । धृज्जति । ध्वजति, ध्वज्जति ॥

232 ✓ dhraja to 239 ✓ dhvaji all mean 'to go,' 'to move'

232 ✓ dhraja to go

लट्-ध्रजति । लिट्-दध्राज । लुट्-ध्रजिता । लुङ्-अध्रजोति or अध्राजोति । शिच्-धाजयति । Aor अदिध्रजत् । सन्-दिध्रजोति । यङ्-दाधज्यते । Yan luk दाधजोति, दाधति ॥

233 ✓ dhraji, to go

लट्-ध्रज्जति । लिट्-दध्रज्ज । लुट्-ध्रज्जिता । सन्-दिध्रज्जति । यङ्-दाधज्ज्यते or दाधज्यते । Yan luk दाधज्जोति or दाधति Imperfect अदाधन् ॥

234 ✓ Vraja } Tārangini, Kāśyapa and Sammatā read these two

235 ✓ Vraji } instead of Nos 232 and 233 लिट्-व्रजति, व्रजति ।

236 ✓ Dhruja 'to go'

लट्-धर्जति । लिट्-दधर्ज । लुट्-धर्जिता । शिच्-धर्जयति Aor अदधर्जत् or अदीधर्जत् । सन्-दिधर्जति । यङ्-दरीधर्ज्यते । Yan luk दर्धजोति or दरिधर्जोति or दरीधर्जोति or दर्धति or दरिधर्ति or दरीधर्ति । Gerund धर्जत्वा । य-धर्जम् । Noun धर्ज ॥

237 ✓ dhruji 'to go'

लट्-धृजति । लिट्-दधृज । लुट्-धृजिता । शिच्-धृजयति, Aor अदधृजत् । सन्-दिधृजति । यङ्-दरीधृज्यते । Yan luk दाधृजोति or दाधति Imperfect अदाधन् ॥

238 ✓ Dhvaaja } 'to go' लट्-ध्वजति, ध्वजति ॥

239 ✓ Dhvaji }

कुज २४० कुजि २४१, अव्यक्ते शब्दे । कुज्जति ।

240 ✓ Kuja 241 ✓ Kuji to utter inarticulate sound लट्-कुजति

लिट् - कुञ्ज । लुट् - कृञिना । लृट् - कृञिष्यति । णिच् - कृञ्यति, Aor अकृञ्यत् । यङ् -
कृञ्यत् । Yun luk कृञ्जाति ० कृञ्जात् । Nouns कुञ्ज कृञ्यम् ॥ कृञ्ज - कुञ्ज त ॥

अर्ज २४२ पर्ज २४३ अर्जने । अर्जति । आनर्ज । सर्जति । समर्ज ॥

212 ✓ Aija 243 ✓ gnaarjā, to earn

लट् - अर्जति । लिट् - आनर्ज । लृट् - अर्जिता । णिच् - अर्जयति Aor आर्जिजत् ।

सम् अर्जिजति । Noun स्वर्ग (सु + अर्ज) अर्जु ॥

213 ✓ Sha ja to earn

लट् - सर्जति । लिट् - समर्ज लृट् - सर्जिता । णिच् - सर्जयति Aor असमर्जत् । सृ -
सिर्जिजति । यङ् - सामर्ज्यते । Yun luk सासर्जि ॥

गर्ज २४४ शब्दे । गर्जति ॥

244 ✓ Garja to make noise लट् - गर्जति ॥

तर्ज २४५ भर्त्सने । तर्जति । तर्तर्ज ॥

245 ✓ Tarja to abuse This root is also found in the Churadi class.

लट् - तर्जति । लिट् तर्तर्ज ॥

कर्ज २४६ व्यथने । चर्जति ॥

246 ✓ karja to tense to give pain

लट् - वर्जति । लिट् - चर्जति । लृट् - कर्जिता ॥

खर्ज २४७ पूजने च । खर्जति ॥

247 ✓ kharja, to worship, to cause pain

लट् - खर्जति । लिट् - खर्जति । Noun - खर्जर ॥

अज २४८ गतिक्षेपणये : । अजति ॥

248 ✓ Aja to go, to throw लट् - अजति ॥ Before all Ardhadhātuka
affixes, such as these of the perfect, the root is replaced by अी by the following
Sutra

लट् - अजति । लिट् - विवाय । विव्यत् । विव्यु । विव्रियत् ० विव्रियत् ० विव्रियत् । विव्यत् ।
विव्यत् । विव्रियत् or विव्रियत् । विव्रियत् । विव्रियत् । लृट् - वेत्ता or आजना । लृट् - अजिष्यति
० वेत्ति । लोट् - अजतु । लङ् - अजत । विधिलिङ् - अजत् । आर्जलिङ् - अजित । लृट् -
आजित ० अजित । लृट् - अजिष्यत् ० अजिष्यत् । यङ् - अजति । णिच् - अजयति । Aor
अजयत् । सम् - अजिजति or विव्रियति । यङ् - वेत्ति । There is no jan luk Nouns
प्रवययम्, प्राजनम्, समज, उदज, समाजः

२२९२ । अजेयं घञपो । २ । ४ । ५६ ॥

अजेयं इत्ययमादेशः स्यादाधेधातुकविषये घञमय च यजेयित्वा । 'अनादाधेधातुके वेत्ति' ।
विवाय । विव्यत् । विव्यु । अत्र अकारस्य ह्रस्वरत्वात् 'उपधाया च' । (२२६५) इति दीर्घे प्राप्ते
अस्य परस्मिन् - ' (५०) इति स्थानिषद्वा वेत्ताद्यपरत्वात् । न च 'न पठान्ति -' (५१) इति
निषेधः । 'स्वरदीर्घलोपेषु लोपाज्जादेश एव न स्थानिषत्' इत्युक्ते । यत् 'यकारः -' (२२६६)
इतीयनिषेधे प्राप्ते ।

2292. अी is the substitute of the verb अज् 'to drive,' 'to
lead,' when an ārdhadhātuka affix follows, with the exception of
the affixes घञ् (III 3 18) and अप् (III 3 69)

Isht — The substitution is optional before adhadhatukas beginning with a letter of वल् Piatyahāia (all consonants except व) ॥ As दी + यल् = दि + वी + य = दिवाय । विव्यत् । विव्य ॥

In विव्यत् and विव्य the ई is changed to य before अत् and त । The equation now stands thus दिव्य + अत् । Here the root has a penultimate letter व which is followed by a consonant य, therefore the व् of दिव्य ought to be lengthened by VIII 2 78 S 2265 But it is not so, because the य substitute for ई, is considered sāmivāt to ई, by I 1 51 S 50, for the purposes of S 2265 य being as ई, the penultimate व is not considered to be followed by a consonant but by a vowel, and hence S 2265 cannot apply Obj. — But the rule VIII 2 78 S 22 5 is a dgha-vidhi, as it ordains lengthening and therefore the य substitute of ई will not be sāmivāt by I 1 51 S 50, because that rule must be read with the proviso of I 1 58 S 51 which declares *inter alia* that for the purposes of dirgha-vidhi the adesa is not sāmivāt, so there ought to be lengthening of दिव्य ॥

Ans The following vārtika makes a counter-exception to that rule of S 51

Vart For the application of the rules of accent (svar vidhi), or the rules of lengthening (di gha vidhi) or the rule of the elision of ya (ya-lopa vidhi), the lopa-substitute only of a vowel is to be considered as not sāmivāt, and not any other substitute Here the substitute is य् and not lopa, and so य् is considered sāmivāt to ई ॥

In forming the Second Person Singular, we have दी + यल् = दि + वी + य । Now applies the prohibition of S. 2246 barring the augment इट् । But the following sūtra makes an exception

२२४३ । क्कभृष्टुद्रुसुश्रुषो लिटि । ७ । २ । १३ ॥

ययो लिट इट्, न स्यात् । क्कादीनां चतुर्णां यद्व्या नियमार्थम् । प्रकृत्याय प्रत्ययाभयो वा यावन्निषेधस्य स लिटि चेत्तर्हि क्कादिभ्य एव नान्येभ्य इति । ततश्चतुर्णां यलि भारद्वाजनियम प्राप्यतस्य समाविष्य क्कादिनियमप्राप्तस्य छेदो निषेधाद्यम् ॥

2293 The Personal endings of the Perfect do not get the augment इट्, after क्, छ्, भृ, वृ, स्तु, द्रु, सु, श्रु ॥

The four roots क्, छ्, भृ, and वृ are taken in order to make a restriction with regard to them Every prohibition of इट् augment whether depending on any particular radical, or depending on any particular affix, if that prohibition is to apply to the Perfect, then it applies only to the four roots क्, छ्, भृ, &c mentioned here, and not to other roots.

As regards the remaining four roots स्तु, द्रु, सु, and श्रु, the present sūtra prohibits the इट् which would have come before the affix यल् by the rule of Bhāradvāja (VII 2 63 S 2296) and the इट् which would have come before the affixes व् or न् &c by the present rule of Kādi (s e, the affixes से, च्छे, दक्षि and मक्षि),

NOTE.—Thus क्—क्कव, क्कम, छ्, छस्य, छसम, भृ, भृव, भृम, वृ, वव, ववम, वृ, वव्य, ववम, स्तु, स्तुव, स्तुम, द्रु, द्रुव, द्रुम, सु, सुव, सुम, श्रु, श्रुव, श्रुम ॥

These roots with the exception of वृ are Ant by VII 2 10 S 2246, their special mention here is for the sake of myama, namely these roots alone are Ant

in the Perfect, other roots are all Set in the Perfect. Thus बिभ्रिदिष, बिभ्रिदिम, लुलुविष, लुलुविम । All anudatta roots of the Dhātupatha are to be understood, by this rule to get इट् । The affix च of the Perfect gets इट् after वृज्, as the irregular form ववृच in VII 2 64, indicates that in the Vedas च does not get इट् after वृज्, but in the classical literature it does. Bv V I 2 63, S 2296 the च would have got इट्, after स्तू, वृ, सु and श्रु, that इट् also prohibited by the present sūtra. As तुष्टाय तुष्टाय सुष्ठाय, शुश्राय ॥

Vārt — इट्, is added when क takes the सुट् augment as सचन्वरिय स चस्कारम । The sūtra VII 2 63, S 2296 applies here also, as स चस्कारिच ॥

२२९४ । अचस्तास्वत्यत्यनिटो नित्यम् । ७ । २ । १३ ॥

उपदेशोऽजन्तो यो धातुस्तासौ नित्यानिट तत परस्य यत्न इड्, न स्यात् ॥

2294 After a root, which in the Dhātupatha, ends in a vowel, and after which the First Fut affix तास् is always devoid of the augment इट्, (after such a root) यत् the personal ending of the Perfect, like तास्, does not also get the augment इट् ॥

२२९५ । उपदेशोऽत्यस्य । ७ । २ । ६२ ॥

उपदेशोऽकारवतस्तासौ नित्यानिटः परस्य यत्न इड् न स्यात् ॥

2295 After a root which possesses a short 'a' as its root vowel in the original enunciation (the Dhātupāṭha), and after which the First Fut affix तास् is always devoid of the augment इट्, यत् the Personal ending of the Perfect, like तास्, does not get the augment ॥

२२९६ । अतो भारद्वाजस्य । ७ । २ । ६३ ॥

तासौ नित्यानिट ऋवन्तर्ह्यथ यतो नेट भारद्वाजस्य मतेन । तेनाभ्यस्य, स्य देय । अग्रमत्र स यट् ॥

अजन्तोऽकारयान्ता यस्तास्यनिट, यत्न वेङ्गयम्

ऋवन्त इट् इड् नित्यानिट काव्यन्या निटि सेङ्गयन् ॥

न च स्तुद्रवार्दानामपि यत्न टिकल्प ऽङ्गय । अचस्य स्यन—' (२२९४) इति 'उपदेशोऽत्यस्य' (२२९५) वात च योगद्वयप्रतिपत्तस्य च वि प्रतिपत्तस्य सारद्वाजनियमा निशर्तक 'अग्रमन्त' इति न्यायात् । विधायथ —विजय—आजय । विध्यथु । विध्य । विशय विध्य । अशियत विध्यम् । येता—आजता । वध्यत —अजियति । अजतु । आजत । अजत् । यायात् ॥

2296. In the opinion of Bhāradvāja, it is only after a root which ends in a short अ, and after which the First Fut तास् is always devoid of the augment इट्, that यत् also, like तास्, does not take the augment इट् ॥

Therefore, the other affixes do take इट् । On this there is the following verse (sangraha), which sums up the last three sūtras, —

That root which ends in a vowel, or which has a short अ in the Dhātupātha, and which is anit before त्वास् affix, is *optionally* सेट् before चल् affix. But if such a root ends in short अ, then it is *invariably* anit before चल् affix. Roots other than क &c are सेट् in the Perfect.

One should not, however, think that the four roots स्तु, दृ, सु and ज्ञ will also be *optionally* anit in चल् as they are not ending roots. The rule made by Bhadravajra removes the prohibition with regard to the addition of इट् made by the two immediately preceding sūtras S 2294 and 2295 and not the इट् of S 2293. This is on the maxim 'a rule, may it enjoin or forbid anything, either enjoins or forbids only that which is nearest to it in some other rule' (see Vol I 203).

Therefore वि + वे + इट् + य = विविविच or विवेच or आजिच ॥

In forming the Aorist, the following sūtra applies

२२९७ । सिचि वृद्धिः परस्मैपदेषु । ० । २ । १ ॥

इगन्ताङ्गस्य वृद्धिः स्यात्परस्मैपदे परे सिचि । अव्ययीत-आजोत । अव्ययत् आजिच्यत् ॥

2297 Before the Aorist-characteristic स् (सिचि), Vriiddhi is substituted in the Parasmaipada, for the final of a stem ending in इ, उ, अ (long or short, I 1 3)

Thus अव्ययीत or आजोत &c. The Conditional is अव्ययत् or आजिच्यत् ।

तेज २४६ पालने । तेजति ॥

249 ✓ Teja, 'to protect'

लट् - तेजति । लिट् - तितेज । लुट् - तेजिता । Noun - तेज ॥

खज २५० मन्थे । खजति ॥

250 ✓ Khaja, 'to churn', 'to stir'

लट् - खजति । लिट् - चखाज । लुट् । खजिता । लृट् - अखजोत, अखजोति

Noun - खजाक ॥

कज २५१ मदे ।

251 ✓ kaja, 'to be drunk' This root is not given in the Siddharta

लट् - कजति ॥

खजि २५२ गतिवैकल्ये । खजति ॥

252 ✓ khaji, 'to go lame, limp'

लट् - खजति । लिट् - चखज । लुट् - खजिता ॥

एज २५३ कम्पने । एजति ॥

253 ✓ Ejri, 'to tremble' The root एज to shine, has already been taught before

लट् - एजति । लिट् - एजावकार । लुट् - एजिता । लृट् - एजिष्यति । शिच - एजयति ।

Aorist सामधानेजिच्यत् । सन् - एजिजिष्यति ॥

दुओस्फूर्जा २५४ वज्जनिघोषे । स्फूर्जति । पुस्फूर्ज ॥

254. ✓ Tuo sspurja, 'to thunder'

लट् - स्फूर्जति । लिट् - पुस्फूर्ज । लुट् - स्फूर्जिता । शिच स्फूर्जयति Aorist अपुस्फूर्जत् । सन् - पुस्फूर्जयति । वङ् - पोस्फूर्जते Yan luk पोस्फूर्जति Imperfect अपोस्फूर्ज । Passive Participle स्फूर्जः or स्फूर्जितः । Active Participle स्फूर्जवान् । Noun - स्फूर्जेषु ॥

तुजि २६४ पालने ।

264 ✓ तुज्, to protect

लट - तुज्जति । लिट् - तुज्ज । लुट - तुज्जिता । शिच् - तुज्जयति Aorist अतुज्जत् ।
 सन् - तुज्जिषति । यङ् - तौज्ज्यते । यङ्लुक - तौज्ज्यति । Imperfect आतौज्जन् । Noun तुज्ज् ॥

गज २६५, गजि २६६, गूज २६७, गृजि २६८, मुज २६९, मुजि २७० शब्दार्थः ।

265. ✓ गज्, 266 ✓ गजि, 267 ✓ गृज्, 268 ✓ गृजि, 269 ✓ मुज्, 270 ✓ मुजि, To make noise, sound, roar ✓ गज् means also to be drunk, confused, inebriated

✓ 265 and 266 लट - गजति । गजजति । लिट् - जगाज । पजतु । Nouns गज. 'elephant' गजजा tavern

✓ 267 लट् - गर्जति । लिट् - जगर्ज । लुट - गर्जिता । शिच् - गर्जयति । Aor अजर्जत् or अजीर्जत् । सन् - जगर्जिषति । यङ् - जरीर्ज्यते । Yan luk जर्ज्जति ॥

✓ 268 लट् - गृजति । लिट् - जगृज । लुट - गृजिता । सन् - जिगृज्जिषति । यङ् - जरीर्ज्यते । Yan luk जरिर्ज्जति ॥

✓ 269 लट - मोजति । ✓ 270 लट - मुज्जति ॥

गज २७० (क) मदने च ॥

270 (a) ✓ गृज्, also means to be drunk or confused

लट - गजति ॥

वज २७१, व्रज २७२ गतौ । घदवज्- (२२६७) इति वृद्धिः । अव्राजीत् ॥

271. ✓ वज् 272 ✓ व्राज्, to go The two roots are found in the Churādi also

✓ 271 लट् - वजति । लिट् - ववाज, ववजत् (VI 4 126 S 2263) । लुट - वजिता । लृक् - अव्राजीत् or अव्राजीत् । Nouns वाज । वाज्यम् ॥

✓ 272 लट् - व्रजति । लिट् - ववाज । लुट - व्रजिता । The viddhi in the Aorist is compulsory here by 2267 S लृक् - अव्राजीत् । Nouns व्रज्या । व्रज । परिवाट् ॥

Here end the Parasmaipad roots whose final is j.

SUBSECTION VII.

अथ टवर्गीयान्ता आह्वान्ताः अनुदासेतः षट् त्रिषत् ॥

The following 63 roots up to ✓ śid are ātmanepadi, whose final is a lingual

अट् २७३ अतिक्रमहिंसयोः । दोषधोऽयम् । 'तापधः' इत्येके अट्ते । आनट्ते ॥

273 ✓ अट्, To overpower, to injure. This root has a penultimate ट i.e. it is अट् । Some say it has a penultimate त i.e. it is अत् ॥

NOTE.—The root ✓ अट्, whether the penultimate be ट or त makes no difference in ordinary conjugation. It is in the Reduplicated forms that the difference comes out. If it is ट penultimate, then in reduplicating this ट will not be reduplicated because of the prohibition नन्ना &c (VI 1 3 S 2446), but टि, thus we have अट्टिषते or अट्टिषत् । If the penultimate be त then we have अत्तिषते and अत्तिषत् । If it is त then we have अत्तिषते and अत्तिषत् ॥

लट—अट्टते । लिट्—आनट्टे । लोट्—अट्टताम् । लङ्—आट्टत । विधिलिङ्—
अट्टते । आशीर्लिङ्—अट्टतिष्येत् । लुङ्—अ+अट्टिष्यत् । लृट्—आट्टिष्यत् । णिच्—अट्टयति ।
Aor आट्टित । But आट्टिष्यत् if the root is अट्ट । सन्—अट्टिष्यते । अतिट्टि-
ष्यति (Punshkīa) अट्टतिष्यते । Noun अट्टा ॥

वेषु २७४ वेष्टने । विवेष्टे ॥

274 ✓ veshta, to surround

लट्—वेष्टते । लिट्—विवेष्टे । लुट्—वेष्टिता । णिच्—वेष्टयति । Aor अवि-
वेष्टत or अववेष्टत (VII 4 96) सन्—विवेष्टिष्यते । यङ्—वेष्टयति । Yan luk, वेष्टे-
ष्यति or वेष्टेष्ट । d वेष्टेष्ट । Imperfect अववेष्टेष्ट ॥

चेष्ट २७५ चेष्टायाम् । अचेष्टिष्य ॥

275 ✓ cheshta, to try

लट्—चेष्टते । लिट्—चिवेष्टे । लुट्—चेष्टिता । लृङ्—अचेष्टिष्यत् ॥

गोष्ट २७६, लोष्ट २७७ संघाते । जुगोष्टे । लुलोष्टे ॥

276 ✓ goṣhta, 277 ✓ loṣhta to assemble, collect

लट्—गोष्टते । लोष्टते । लिट्—जुगोष्टे । लुलोष्टे । लुट्—गोष्टिता । लोष्टिता ॥

घट्ट २७८ चलने । जघट्टे ॥

278 ✓ ghatta, to shake, stir about It is Churādi also.

लट्—घट्टते । लिट्—जघट्टे । लुट्—घट्टिता ॥

स्फुट २७९ विकसने । स्फोटते । पुस्फुटे ॥

279. ✓ Sphuta, To become visible It is found in the Tuddādi also. It is
Parasmaipadi in the sense of visuman and it is Churādi in the sense of bhedana

लट्—स्फोटते । लिट्—पुस्फुटे । लुट्—स्फोटिता । णिच्—स्फोटयति । Aor
अस्फुटत् । सन्—पुस्फुटिष्यते or पुस्फोटयते । यङ्—पुस्फुटयति । Yan luk पुस्फोट-
िष्यति । Imperfect अपोस्फोट । Gerund स्फुटिष्यत् or स्फोटिष्यत् ॥

अठि २८० गतौ । अठते । आनठे ॥

280. ✓ athi to go, move

लट्—अठते । लिट्—आनठे । लुट्—अठिता । णिच्—अठयति । Aor आयिठत् ।
सन्—अठिष्यते ॥

वठि २८१ एकचर्यायाम् । वथठे ॥

281 ✓ vaṭhi, To go alone

लट्—वथठते । लिट्—वथठे । लुट्—वठिता । णिच्—वथठयति । Aor अव-
थठत् । सन्—वथठिष्यते । यङ्—luk वावथठीति or वावथठ । Imperative वावथठ ।
Imperfect अवथठन् ॥

मठि २८२, कठि २८३ शोके । शोक इह आध्यानम् । मथठते । कथठते ॥

282 ✓ mathi, 283 ✓ kathi, to be anxious Śoka here means anxiety,
regret लट्—मथठते । कथठते ॥

मुठि २८४ पालने । मुठते ॥

284 ✓ mutti, to protect, लट्—मुठते ।

हेठ २८५ विबाधायाम् । विबाधा शाठ्यम् । जिहेठे ॥

285. ✓ hetha, To cause pain to विबाधा here means dishonesty. Some
read this root in the Parasmaipada list also.

लट - छेठते । लिट् - जिछेठे । लुट् - छेठिता । णिच् - छेठयति । Aor अजीछिठत्
०। अजिछेठत ॥

एठ २८६ च । एठाचक्रे ॥

286 ✓ etha It has the same meaning as छेठ । According to Svāmī and Kāśyapa it is always preceded by छि । But Maitreya and others give examples without छि ॥ लट् - एठते । लिट् - एठाञ्चक्रे । लुट् - एठिता । णिच् - एठयति । Aor एठा भवान् एठितत । The shortening takes place prior to reduplication सन् - एठिठयते ॥

हिडि २८७ गत्यनादरयोः । हिण्डते । जिहिण्डे ॥

287 ✓ hidi, To go, to disregard, slight लट् - हिण्डते । लिट् - जिहिण्डे
लुट् - हिण्डिता । णिच् - Aor अजिहिण्डत । सन् - जिहिण्डयते । यङ् - जेहिण्डते । Yañ
juk जेहिण्ड । Imperfect अजेहिन् ॥

हुडि २८८ संघाते । जुहुण्डे ॥

288 ✓ hudi, To collect Kāśyapa says "The Aryas do not read this But the Drāvidas read it" लट् - हुण्डते । लिट् - जुहुण्डे । लुट् - हुण्डिता ॥

कुडि २८९ दाहे । चुकुण्डे ॥

289 ✓ kudi, to burn लट् - कुण्डते । लिट् - चुकुण्डे । लुट् - कुण्डिता ।
Nouns कुण्डः । कुण्डो । कुण्डा । कुण्डम् ॥

वडि २९० विभाजने । मडि २९१ च ॥ ववण्डे ॥

290 ✓ vadi, 291 ✓ madi To share out, distribute, divide According to Svāmī the root madi being made a separate sūtra has other meanings also But Nandī reads these sūtras वडि विभाजने and मडि वेष्टने । लट् - वण्डते । मण्डते । लिट् - वण्डते । मण्डते । लुट् - वण्डिता । मण्डिता । Noun मण्डूक ॥

**भडि २९२ परिभाषणे । परिहासः सनिन्दोपासम्भश्च परिभाषणम् ।
बभण्डे ॥**

292 ✓ bhadī Deva says परिहासे । Svāmī and others say that paribhāshana means to proclaim, shout According to Amarakosha, ridiculing one with censure is paribhāshana लट् - भण्डते । लिट् - बभण्डे । Noun भण्डल 'ambassador'.

पिडि २९३ संघाते । पिपिण्डे ॥

293 ✓ piḍi to collect. लट् - पिण्डते । लिट् - पिपिण्डे । Noun पिपिण्डलः 'a boy'.

मुडि २९४ मार्जने । मार्जनं शुद्धिर्यभाषश्च । मुण्डते ॥

294. ✓ mudi to rub over, to cleanse; to sink. लट् - मुण्डते ।

तुडि २९५ तोडने । तोडनं दारणं हिंसनं च । तुण्डते ॥

295 ✓ tudi To break, to kill Todana means 'to split,' 'to injure' लट् - तुण्डते । Nouns तुण्डिः । तुण्डिल । तुण्डम् ॥

हुडि २९६ वरणे । वरणं स्वीकारः । 'हरणे' इत्येकः । हुण्डते ॥

296 ✓ hudi, to choose. Varana means selection. Maitreya says it means harana also, i. e., seizing Another reading is ✓ Bhudi, bharane 'to support'. लट् - हुण्डते । लिट् - जुहुण्डे ॥

स्फुडि २९७ विकसने । चडि २९८ कोपे । चण्डते ॥

297 ✓ sphudi to open, expand This root is not in the Siddhanta.

298 ✓ chidi, to grow angry

लट - चण्डते । Nouns चण्डन । चण्डान । चण्डो ॥

शडि २९९ कजायां संघाते च । शण्डते ॥

299 ✓ sadi to wound and to collect

लट - शण्डते । Nouns शण्ड । शण्डिल ॥

तडि ३०० ताडने । तण्डते ॥

300 ✓ tadi to strike, to thresh

लट - तण्डते । Nouns तण्ड । तितण्ड । तण्डुल

पडि ३०१ । गतौ । पण्डते ॥

301 ✓ pidi, to go, move

लट - पण्डते । Nouns पाण्डित । पण्ड । पण्डार ॥

कडि ३०२ मदे । कण्डते ॥

302 ✓ Kadi, to be intoxicated लट - कण्डते ॥

खडि ३०३ मन्थे ।

303 ✓ khadi, to churn लट - खडते । Noun खण्ड ॥

हेडु ३०४, होडु ३०५ अनादरे । जिहेडे । जुहोडे ॥

304 ✓ hedi, 305, hodi To disregard Hedi in the sense of veshtha-
na is ghatīdī. Hodi 'to go' is Parasmaipada.

Pre - हेडते । होडते । Per - जिहेडे । जुहोडे । I Fut. - हेडिता । Caus - हेडयति
Aor अजिहेडत । Des - जिहेडिते । Inten - जेहेडते । Yam luk जहेडि । Noun होड ॥

बाडु ३०६ आप्लाव्ये । बशादिः । आप्लाव्यमाप्लव्यः । बाडते ॥

306 ✓ badi, to dive, emerge, to bathe The root begins with ब b

Some read it with ब v āplavya has the same meaning as āplīva i.e. bathing

Pre - बाडते ॥

द्राडु ३०७, ध्राडु ३०८ विशरणे । द्राडते । ध्राडते ॥

307 ✓ dīdhi, 308 ✓ dhradi, to cut, to divide.

Pre - द्राडते । ध्राडते ॥

शाडु ३०९ श्लाघायाम् ।

309 ✓ sadi, to applaud, praise, boast According to Kaśyapa the root
is शान्, the स and ङ being interchangeable letters.

Pre - शाडते । Nouns शाला 'saloon,' शालीनः 'modest'

Here end the Atmanepada roots whose final is a lingual.

SUBSTITUTION VIII

अथ आटवर्गवान्तसमाप्ते. परस्मैपदिन' ॥

Now all the lingual ending roots are Parasmaipadis.

शौटु ३१० गर्वे । शौटति । शुशौट ॥

310 ✓ śauti To be proud or haughty

Pre - शौटति । Per - शुशौट । I Fut. - शौटिता । II Fut. - शौटिष्यति
Imper - शौटतु । Imper. - अशौट । Pct. - शौटतु । Bene. - शौटाम् । Adj. गर्व

टीत । Con अशोडिष्यत् । Caus - शोडयति । Aor अशुशोडत । Desi - शुशोडिषति Aut
शोशोडते । Yan luk शोशोडि । The reduplicate is first shortened and then gunated
Noun शोडोर ॥

यौट् ३११ अन्धे । यौटति ॥

311 ✓ Youti 'to join together' Pie - यौटति ॥

म्लेट् ३१२, म्लेट् ३१३, मेट् ३१४, लन्मादे । द्वितीयो डान्तः । टान्त-
मध्ये पाठस्त्वयमायाचाधतिवत् । म्लेटति । म्लेटति ॥

312 ✓ Mletri, 313 ✓ Mledri 314 ✓ Metri 'to be mad' The se-
cond root म्लेट् ends in ड, its being read here along with roots ending in ट, is
because it has the same meaning as म्लेट् Just as नाथ was read with नाथ ॥ This
root metri is not given in the Siddhanta

Pie - म्लेटति । म्लेटति ॥

कटे ३१५ वर्षावरणयो ।

'चटे' ३१६ इत्येके । चकाट । निवि 'अतो हलादेशेनो.' (२२८४) इति
वृद्धो प्राप्तायाम् ॥

315 ✓ kate, 316 ✓ chate, 'to rain,' 'to screen,' 'to cover'

Pie - कटति । चटति । Perf - चकाट । चचाट । Aor अकटीत । अचटीत ॥
Nouns कट । निकट । कटिरम 'leaner' । कटु 'bitter' चाटु, flatterer चटु,
चटुज । चटक ॥ The two roots are marked with an indicatory ण and therefore in
forming their aorist, the following Sātra S 2299 applies in supersession of S
2284

२२९९ । ह्यन्तवर्णश्च प्रजायतिश्च्येदिताम् । ७ । २ । ५ ॥

हमयान्तस्य च्यादेर्घन्तस्य च्यतेरेदितश्च वृद्धिर्न स्याद्विहादी ङिचि । अकटीत् ॥

2299.- The Vriiddhi of the vowel of the following stems does
not take place before the वृट् augmented ष-Aorist in the Parasmai-
pada, namely—the stems ending in ह्, स् or य्, the roots च्या, श्वस्
and जाय, a stem formed with णि, the root शिच, and the roots having
an indicatory ष in the Dhātupātha.

Note.—Thus कृह्, 'to catch' अकृहीत्, स्वस्, 'to sound' अस्वसीत् । टुवस्, 'to vomit'
अवसीत् । व्यस्, 'to expand' अव्यसीत् । च्या 'to hurt' अच्यसीत् । श्वस् 'to breathe'
अश्वसीत् । जाय 'to be awake' अजायसीत् । णि, कन (churādi) 'to lose' कनयीत् । ईल् 'to
send' ईलयीत् ॥ शिच, अशियीत् । शिदिताम्, रणे 'to cover' अरणीत् कखे, अकखीत् ॥

Therefore there is no Vriiddhi Thus we have अकटीत् and अचटीत ॥

अट ३१७, पट ३१८ गतौ । आट । आटतुः । आटुः । पपाट । पेटतुः ।

पेटुः ॥

317, ✓ Aṭa 318 ✓ pata 'to go, to wander, to roam

Pre - अटति । Per - आट । आटतुः । ३ P आटु । 1 Fut - अटिता । II
Fut - अटिष्यति । Impera - अटतु । Imper - आटतु - Pot - अटेत् । Bene -
अट्यात् । Aor मा भवाम् अटीत् । Pie पटति । Per - पपाट । पेटतुः । पेटुः । Aor-

अपटीत् or अपटीत । Caus पाटयति । Aorist अपीषट । Deni - पिषटिषति । Inten पापट्यते । Yan luk पापटीति or पापटि । Nouns - पटु । पटीर । पाटलम् ॥

रट ३१६ परिभाषणे । रराट ॥

319 ✓ rāta, 'to shout, scream, yell, to call out, proclaim, to applaud'

Pre - रटति । Per - रराट । Nouns - परिराटक (III 2 142 S 3122)

परिराटो with the affix घुनु of III 2 142

लट ३१० बाल्ये । ललाट ॥

320 ✓ lāta 'to act like a child, to prattle,'

Pie - लटति । Per - ललाट । Nouns लटवा । लाट ॥

शठ ३११ रुजाविशरणा मत्स्यवसादने । शशाट ॥

321 ✓ śata, 'to grow sick,' to divide or separate, 'to go,' 'to be weary or dejected'

Pie - शटति । Perf - शशाट । Nouns शाटक । शाटो ।

वट ३२२ वेष्टने । वधाट । ववटत् । ववटु । ववटिष्य ॥

322 ✓ vata, 'To surround'

Pie — वटति । Per - वधाट । ववटत् । 3 P ववटु । ववटिष्ये । I Fut - वटिता । II Fut - वटिष्यति । Sub - वटिष्यत् । वटाति । Impera - वटतु । Imper - अवटत । Pot. - वटेत् । Bene - वट्यात् । Aor - अवटीत् । अवटीत । Cond - अवटिष्यत् । Pass - वट्यते । Caus - वाटयति । Deni - विवटिषति । Inten - विवट्यते ॥

Pie Part Parasmai - वटन् । Per Part Parasmai - ववट्वान् । Past Part Pass - वटित । Past Part Act - वटितवान् । Fut Part - वटिष्यन् । Ger - वटित्वा । Infinitive वटितुम् । Adj - वट्या । In the Perfect there is no व or elision of re duplicate because the root begins with व and so VI 4 126 S 2263 applies Noun वटिभ. (V 2 139 s 1945) वटक् with the affix क् । From which we get वटकिन् by क् under V 2 82 S 1882 (vut)

किट ३२३, खिट ३२४ आसे । केटनि । खेटति ॥

323. ✓ kīta, 324 ✓ khīta, to fear, to frighten Note —trase here means to cause fear

Pre - केटति खेटति Per - चिकेट चिखेट । Fut केटिता । खेटिता । Fut - केटिष्यति, खेटिष्यति । Impera - केटतु खेटतु । Imper - अकेटन । अखेटत् । Pot - केटेत् खेटेत् । Bene - कित्यात् खित्यात् A. - अकटीत् अखेटीत । Condi - अकेटिष्यात्, अखेटिष्यत् । Pass - कित्यते खित्यते । Caus - केटयति खेटयति । Deni - चिकेटिषति and चिखेटिषति or चिकिटिषति and चिखिटिषति । Inten - के कित्यते खे खित्यते । Pre Par Parasmai - केटन् खेटन् । Per Part Parasmai - चिकिट्वान् चिखिट्वान् । Past Part Pass - कितम् । खिटम् । Past Part Act - कटितवान् खिटितवान् । Fut Part - केटिष्यन् खेटिष्यन् । Ger - केटित्वा कितित्वा खेटित्वा । Infim - केटितुम् खेटितुम् Adj - केटित्यः । खेटित्यः । Adj - केटनीयः खेटनीयः । कित्य ॥ Noun, खेटः by चञ् affix. The ✓ किट occurs further on as No 341 but the meaning is different.

शिट ३२५, शिट ३२६ अनादरे । शेडति । शिशेट । सेडति । सिषेट ॥

325 śita 326 ✓ śhita To slight, despise, disregard

Pre जेटति सेटति । Per जिशेट, सिषेट । I Fut जेटिता, सेटिता । Aor अजेटीत्, असेटीत् । Caus जेटयति, सेटयति । Aorist अजीषिटत् । Desi जिशेटिषति । सिषेटिषति । The स is not changed to ष because of the restriction of VIII 3 61, S. 2627 Inten जिशेट्यते । सेषेट्यते ॥

जट ३२७, झट ३२८ संघाते ।

327 ✓ Jata, 328 ✓ Jhata, to clot, become twisted or matted together as hair

Pre जटति, झटति । Per 3, S जजाट, जकट 3, D केटतुः, जकटतुः । I Fut, जटिता, झटिता । Aor अजाटीत् अजटोत् । अकाटीत्, अकटोत् । Caus जाटयति । Desi जिजटिषति । Nouns - जटा, जटाल, जटिल ॥

भट ३२६ भृतौ ।

329 ✓ Bhata, to nourish, to hire, to receive wages This root is also found in the Ghaṭādi list in the sense of 'to proclaim'

Pre भटति । Per बभाट । I Fut भटिता । Aor अभाटीत्, अभटीत् । Caus भाटयति । Desi बिभटिषति ॥

तट ३३० उच्छ्राये ।

330 ✓ Tati, to groan, to rise or be raised

Pre तटति । Per ततट । I Fut तटिता । Aor अताटीत्, अतटीत् । Nouns :— तटी । तटिनी ॥

खट ३३१ काङ्क्षायाम् ।

331 ✓ Khata, to desire, wish

Pre खटति । Per चखाट । I Fut खटिता । Aor अखाटीत् or अखटीत् । Caus खाटयति । Desi चिखटिषति । Inten चिखट्यते । Noun . खटवा ॥

णट (नट) ३३२ नृतौ ।

332 ✓ Nata, to act on the stage This root begins with ण so that we have णटति । There is another root नट् taught with न as नाटि । That belongs to the Churādi class

Pre नटति । Per ननाट । I Fut नटिता । Aorist अनाटीत् अनटीत् । Caus नाटयति or नटयति । Desi निनटिषति । Inten नानट्यते । Nouns नटी, नाटक ॥

पिट ३३३ शब्दसंघातयेः ।

333 ✓ Pṭa, 1. to sound, 2 to heap or collect together

Pre, पेटति । Per पिपेट । I Fut, पेटिता । Aorist अपेटीत् । Caus पेटयति । Aorist अपावि त् । Desi पिपेटिषति or पिपिटिषति । Inten, पेपिट्यते । Nouns, पिटक, पिटाक । Gerund पिटित्वा or पेटित्वा ॥

हट ३३४ दीप्तौ ।

334. ✓ Hata, to shine, be bright

Pre हटति । Per जहाट । I Fut हटिता । Aorist अहटीत् or अहाटीत् । Caus हाटयति । Desi जिहटिषति । Inten जाहट्यते । Noun हाटक 'gold.'

षट ३३५ अवयवे ।

335. ✓ Shata, to form a part.

Pre मटति । Perf सनाट । सेटु । I Fut मटिता । Aorist अमाटीत् प्रसटत् ।
Caus साटयति । Aorist असोषटत् । Desi सिसटिषति (The स is not changed to ष
because of VIII 3 61 S 2627) Inten सासट्यते । Noun सटा ॥

लुट ३३६ (लड, लल) विले टने । डान्तिऽयम्' इत्येके ॥

336 ✓ Luta to suffer pain Some say this root ends in ड । Others make
it end in ल, as in Magha लोमढ भुजाकारखन्तरङ्गम् । This is found in the Divadi
class also

Pre लोटति । Perf लुलोट । I Fut लोटिता । Aorist अलोटीत् । Caus
लोटयति । Aorist अलूलटत् or अलुलोटत् । Desi लुलोटिषति or लुलुटिषति । Inten
लोलुट्यते । Past Part Pass लुटित । Past Part Act लुटितवान् । Ger लोटित्वा or
लुटित्वा ॥

चिट ३३७ पाप्नेऽये ।

337 ✓ Chīṭa, to send forth or out

Pre चेटति । Per चिचेट । चिचिटु । चिचिटु । I Fut चेटिता । Aorist
अचेटीत् । अचेटिष्याम् अचेटिषु । Caus चेटयति । Desi चिचेटयति or चिचेटिषति
Inten चेचिट्यते । यङ लुक्, चेचिटीति or चेचेटु । Gerund चेटित्वा or चिटित्वा ।
Noun चेटा ॥

चिट ३३८ शब्दे ।

338 ✓ V ṭa to sound

Pre चेटति । Per चिचिट, चिचिटु, चिचिटु । I Fut चेटिता । Aorist
अचेटीत् । Caus चेटयति । Desi चिचिटिषति or चिचिटिषति । Inten चेचिट्यते । यङ लुक्,
चिचिटिषति, चिचिटु । Gerund चेटित्वा or चिटित्वा । Nouns चिट, चिटपः ॥

चिट (हित) ३३९ आक्रोशे । अशादिः । हि इत्येके ॥

339 ✓ Bhi (to swear,) to curse, (to shout, exclaim, to address harshly.)

Pre चेटति, चेटति । Per चिचिट, चिचिट, चिचिटु चिचिटु । चिचिटुः चिचिटुः,
I Fut चेटिता । Aor -अचेटीत्, अचेटीत् । Caus. चेटयत्, चेटयत् । Desi चिचिटिषति ।
चिचिटिषति, चिचिटिषति । Inten चिचिट्यते, चिचिट्यते यङ लुक् चिचिटीति, चिचिटु ॥

इट ३४० कट ३४१, कटी ३४२ गती । एटति । कटति । कटी ।
इंकारः 'खदितो निष्ठायास्' (३०३९) इतीगिनषेधार्थः । केचित् इदित मत्वा
नुमि कृते कटतीत्यादि वदन्ति । अन्ते च 'इ' 'ई' इति प्रश्लिष्य । अयति ।
इयाय । ईयतुः । ईयुः । इययिष्य-इयेष । इयाय-इयय । दीर्घस्य तु 'इजादिश्च-
(२२३७) इत्यामि अयाचकारेत्यादि उदाहरन्ति ॥

340 ✓ Ita, 341 ✓ Kiṭa, 342 ✓ Kaṭi., to go. The indicative long
ई in कटी shows that the Sūtra VII 2 14 S 3039 applies, and so no इट्, aug-
ment is added in the Nishṭhā Some take this root as ending in short इ, there-
fore they insert a nasal, and conjugate it as कयटति । They analyse कटी as made
up of three roots, namely कटि, इ and ई । The root इ is thus conjugated, अयति,
इयाय &c The long ई is similarly conjugated, except that in the Perfect it forms
अयाचकार &c (II. 1, 36 S. 2237).

Pre एटति । Per इयेट, ईटु, ईटु-इयेटिष । I Fut, कटिता । Aor. येटीत् ।
Caus. एटयति । Aor इटित्, as माभयानिडित् । Desi, एटिटिषति ॥

341 ✓ Kta, Pie कटति । Per विकट । I Fut कटिता । Aor अकटोत् ।
Caus कटयति । Desi विकटयति । Inten चेकटयते । Yan luk चेकिटाति or चेकेटि ।
Ger कटित्वा or कटित्वा Noun कटि ॥

342 ✓ Kati, Pie कयति । Per चकयट । I Fut कयिटा । Aor अकयोत्
or अकयोत् । Caus काटयति । Desi विकटयति । Inten चाकटयते Yan luk
चाकटोत् or चाकटि । Noun कयटक ॥

342 B ✓ Kiti, Pie कटति । Ger कटित्वा or कट्ट्वा । Part कट्टवान् ॥

इ ३४२ क । गतो ।

342 A ✓ i, to go

Pie अयति । Per हयाय, ह्येत्, ह्येत्, ह्ययिष or ह्येय (VII. 2 63 S 2296)
ह्येयु, ह्ये, हयाय or ह्यय ह्ययिष, ह्ययिष । I Fut यता । II Fut ययति । Impera
अयत् । Imperा अयत । Pote अयेत् । Bene ह्येयात् (VII 4 25 S 2298)
Aor ह्येत्, (अ+यति) येष्टाम, येयु, येयो, येष्टम, येष्ट, अ, येष्ट । Co: येष्टत् ।
Pass ह्येते । Caus आययति । Aor अ+अययत् । Desi ह्ययिषति (VI 4 16 S
2614) Past Part हतः, हतवान् ॥

हेठ ३४३ विवाधायाम् ।

343 ✓ Hetha, to be wicked, (to vex, to trouble, to strike, to be born, to
purify, to cause prosperity)

Pie हेठति । It is not given here in the Siddhanta See No 285.

मडि ३४४ भूषायाम् ।

344 ✓ Madi, to adorn, to decorate

Pre मयडति । Per ममयड, ममयडत्, ममयडु । I Fut मयिडता । Aor अम
यडोत् । अमयिडष्टाम । अमयिडयु । Caus मयडयति । Aor अममयडन । Desi मिमयिडयति ।
Inten मामयडते । यडलुक । माययडोति or मामयिट । Noun मयडन ॥

कुटि (कुडि) ३४५ वैकल्ये । कुडति । कुडत इति तु दाहे गतम् ॥

345 ✓ Kuṭi, (kudi) to agitate, to mutilate When it means 'to burn'
it is ātmanepath already mentioned, see root 2.9

Pie कुडति । Per चुकुण्ड । I Fut कुडिता । Aorist अकुडोत्, अकुडिष्टाम ।
Caus कुडयति । Desi चुकुडिषति । Inten चोकुण्डयते । चोकुडोति । or चोकुटि ॥

मुड (मुड, मुडि, पुड, पुडि) ३४६ प्रमर्दने ।

346 ✓ Muta, to crush, break, grind, powder, to kill Dhanaṇḍa
gives it as मुड, Śikarṣyaṇa reads it as पुड, Kāśīnāśwami reads them as मुडि । पुडि ॥

Pie मोडति । Per मुमेड । I Fut मोडिता । Desi मुमुडिषति or मुमेडि-
ति । Ger मुडित्वा or मोडित्वा (I 2 26 S 2617).

चुडि (चुड or चुडि) ३४७ अल्पीभावे ।

347 ✓ Chūḍi, (to cut off, to divide), to become small, to be di-
minished, Durga reads it as चुड, our author as चुडि ॥

Pre-चुडति or चुडति ॥

मुडि ३४८ खण्डने । मुडति । 'पुडि च' इत्येके । पुडति ॥

348 ✓ Mudi, (also pudī and śūḍi) to shave to shear, to crush, to
sink, Maitreya says 'Some say the root is कुडि' In some Dhatukoshas it is given
as चुडि खण्डनप्रमर्दनयोः । Pie मुडति, पुडति । Nouns मुयड, पुयड, पुयडोक् ॥

रुटि ३४६, लुटि ३५० स्तेये । रुटति । लुटति । 'रुठि, लुठि' इत्येके । 'रुडि लुडि' इत्यपरे ॥

349 ✓ Rutī, 350 ✓ Lutī, to rob, to steal Śākatāyana reads these as ending in ड ॥ According to Kṣhīraswāmī these are रुठि and लुठि ॥

Pre रुटति, लुटति । Per रुकट, लुलुण्ट । I Fut रुटिता लुटिता । Aorist अरुण्टीत्, अलुण्टीत् । Caus रुटयति, लुण्टयति । Desi रुकटिषति । लुलुण्टिषति । Inten सोलुण्टते रोलुण्टते । यङ् लुक् रोलुण्टीति or रोलुण्टि । Nouns रुण्टक । लुण्टक ॥

वटि ३५१ विभाजनं ।

351 ✓ Vāṭi, to divide, to share This is not found here in the Siddhānta Pie वटति ॥

स्फुटिर ३५२ विशरणे । इति स्वादृश्वा । अस्फुटत् - अस्फोटीत् । स्फुटि इत्यपि केचित् । इति स्वाचुम् । स्फुण्टति ॥

352 ✓ Sphutir, to burst or split open, to break forth

Pie स्फोटति or स्फुण्टति स्फोटति । Per पुस्फोठ (ट) । I Fut स्फोटि(ठ)ता । Aorist अस्फुटत् or अस्फोटीत् । Desi पुस्फुठि (ठि) षति or पुस्फोठि (ठि) षति । Ger, स्फुटित्वा or स्फोटित्वा । As this root has an indicatory इङ्, the Aorist is formed optionally by adding अङ् (III 1 57) Thus अस्फुटत् or अस्फोटीत् । Some read the root as स्फुटि and therefore it takes the नुम् augment As स्फुण्टति । Mādhava gives it as स्फुटिर । Chandra reads स्फुट । Its Aorist is not formed in अङ् । Kṣhīraswāmī and Kāśyapa give three roots स्फट, स्फुठि and स्फुटिर ॥

पठ ३५३ व्यस्तायां वाचि । पठतु । पठिथ । अपठीत्-अपाठीत् ॥

353 ✓ Pāṭha, to read or repeat aloud, recite, to study,

Pre पठति । Per. पपाठ, पठतु, पेटु, पठिथ । I Fut पठिता । Aorist अपठीत्, or अपाठीत् । अपाठिषाम् । Caus, पाठयति । Desi. पिपठिषति । Inten. पापठ्यते । यङ् लुक् । पापठीति or पापठि ॥

वठ ३५४ स्थौल्ये । ववठतुः । ववठिथ ॥

354. ✓ Vāṭha, to be strong or powerful, to be fat. When it means eka dharyā, it is ātmanepadī. See No 281. That root is वण्ड ॥

Pre वठति । Per ववाठ, ववठतुः, ववठुः, ववठिथ । I Fut. वठिता । Aorist अवठीत्, अवठीत् । Caus वाठयति । Desi. विवठिषति । Inten वावठ्यते । यङ् लुक्, वावठीति or वावठि ॥

मठ ३५५ मदनिवासयोः ।

355 ✓ Maṭha, to be intoxicated, to dwell, (to go).

Pre मठति । Per ममाठ, मेठतुः, मेठु, मेठिथ । I Fut. मठिता । Aor. अमाठीत्, or अमठीत् । Caus माठयति । Desi. मिमठिषति । Inten. मामठ्यते ॥

कठ ३५६ कृच्छ्रजीवने ।

356. ✓ Kāṭha, to live in distress.

Pre कठति । Per. चकाठ, चकठतुः, चकठुः । I Fut. कठिता । Aorist अकाठीत्, अकठीत् । Caus. काठयति । Desi. चिकठिषति । Inten. चाकठ्यते । यङ् लुक्, चाकठीति, चाकठि । Noun कठः, कठिनम्, कठोरं ॥

रट ३५७ परिभाषणे । रट इत्येके ॥

357 ✓ Raṭ a, to speak. Some give it as ✓ raṭha.

Pie रटति । Pei रराट रेटु रेटु, रेटि । I Fut रेटित । Aorist अराटीत्, अरटीत् । Caus राटयति । Desi रिरटिषति । Inten रारट्यते । Yan luk रारटीति । रारटि ।

हठ ३५८ प्लुतिशतवयोः । बलाकारे इत्येके । हठति । जहाठ ॥

358 ✓ Hatha to leap, to be wicked, to oppress, to bind to a post
Pie हठति । Pei जहाठ जहठत्, जहठु । I Fut हठिता । Aorist अहाठीत्, अहठीत् । Caus हाठयति । Desi जिहठिषति । Inten जाहठ्यते । यङ्लुक जाहठात् or जाहटि ॥ Some say it means to oppress.

कठ ३५९, लुठ ३६०, उठ ३६१, उपघाते । ओठति । ऊठ इत्येके । ऊठति । ऊठाचकार ॥

359 ✓ Rutha, 360 ✓ Lutha 361 ✓ Utha To strike Some read ऊठ with a long ऊ and conjugate it as ऊठति &c

Pie रोठति । Pei ऋरोठ । I Fut रोठिता । Aorist अरोठीत् । Caus रोठयति । Desi ऋरोठिषति । Inten रोठ्यते । Yan luk, रोठति or रोरोठि ॥

360 ✓ Lutha, this root is found in the Pūṭhā also

Pre लोठति । Per ललोठ । I Fut लोठिता । Aorist अलोठीत् ॥

361 ✓ Uṭha Pie ओठति । Per उवोठ, ऊठत् । I Fut ओठिता । Aorist ओठीत् । Caus ओठयति । Desi उठिठिषति ॥

361 A ✓ ūtha Pie ऊठति । Pei ऊठा चकार । I Fut ऊठिता । Aorist ऊठयति । Caus ऊठयति Desi ऊठिठिषति ॥

पिठ ३६२ हिंसासंक्लेशनयोः ।

362 ✓ Piṭha, to hurt, to feel pain

Pie पेंठति । Per पिपेठ, पिपिठत् । I Fut पेठिता । Aorist अपेठीत्, अपेठिष्टाम् । Caus पेठयति । Desi पिपेठिषति । Inten पेठ्यते । यङ्लुक, पेठितीति, पेपेठि । Nouns पोटम् with घञ् । The lengthening is by VI 3 137, S 3539

शठ ३६३ कैतवे च ।

363 ✓ Śaṭha, to cheat, and also 'to hurt,' 'to feel pain.'

Pre शठति । Per शशठ, शेठत्, शेडु । I Fut शठिता । Aorist अशठीत्, अशठीत् । Caus शठयति । Desi शिशठिषति । Inten शशठ्यते । यङ्लुक, शशठीति शशठि ॥

शुठ ३६४ प्रतिघाते । शोठति । शुठि इति स्वामी । शुण्ठति ॥

364 ✓ Śuṭha, to be impeded or hindered

Pre. शोठति, शुठति । Per शुशोठ । शुशुनठ । I Fut शोठिता, शुनठिता । Aorist अशोठीत्, अशुनठोत् । Caus शोठयति शुनठयति । Desi शुशोठिषति, शुशुनठिषति । Inten.—शोशुन्यते, शोशुन्यते ॥

कुठि ३६५ च । कुण्ठति ॥

365 ✓ Kuṭhi, to be blunted or dulled, to loosen

Pre. कुण्ठति । Pei चुकुण्ठ । चुकुण्ठत् । I Fut कुण्ठिता । Aorist अकुण्ठीत् । Caus. कुण्ठयति । Desi चोकुण्ठिषति । Inten चुकुण्ठ्यते । यङ्लुक, चोकुण्ठीति । चोकुण्ठि । Noun कुण्ठः ॥

लुठि ३६६ आलस्ये प्रतिघाते च ।

366. ✓ Luthi, to be lazy, to strike. Pie लुठति ॥

शुठि ३६७ शौषणे ।

367 ✓ Śuth, to become dry. Pre शुठति । Nouns शुठ । शुठी ॥

रुठि ३६८, लुठि ३६९, गतौ ।

368 ✓ Rūthi 369 ✓ Lūthi, to go

Pre रुठति, लुठति । Per रुथठ । लुलुथठ । I Fut रुथिठना लुथिठना । Aorist अरुथिठति, अलुथिठति । Caus रुथिठयति, लुथिठयति । Desi रुथिठयति, लुथिठयति । Inten रुथिठयते, लुथिठयते । यङ्लुक् । रुथिठति, लुथिठति ॥

चुड्ड ३७० भावकरणे । भावकरणमभिप्रायसूचनम् । चुडुति । चुचुडु ॥

370 ✓ Chudda, to dally, to sport, to hunt one's meaning Bhāva karana means 'to express or hunt one's meaning'

Pre चुडुति । Per चुचुडु । I Fut चुडुता । Aorist अचुडुति । Caus, चुडुयति । The aorist will be अचुचुडु । Desi चुचुडुति । Inten चोचुडुते । यङ्लुक् । चोचुडुति । चोचुडुति । The Imperfect will be अचोचुडु । The root has द as penultimate, which appears now as न, when the final is elided by VIII 2 23 S 54

अड्ड ३७१ अभियोगे । अडुति । आनडु ॥

371 ✓ Adḍa, to join, to attack, to argue, to apply closely, to be devoted.

Pre अडुति । Per आनडु आनडुतु, आनडु । I Fut आडुता Aorist आडुति । Caus, अडुयति । Aorist आडुति । Desi अडुडिषति (the द is not reduplicated because of VI 1 3 S 244b)

कड्ड ३७२ क. कर्मणे । कडुति । चुड्वाद्यस्त्रयो दोषधाः । तेन क्रियि । कृतम् । अत् । कत् इत्यादि ॥

372 ✓ Kadda, to be harsh or severe, to be hard or rough

Pre, कडुति । Per कडु । I Fut, कडुता । Aorist अकडुति । Caus कडुयति । Desi, अकडुडिषति । Inten, आकडुयते । यङ्लुक् । आकडुति or आकडुति । अयोक्तु ॥

Noun — कडुजलम् compound of कत् + जलम् ॥ The three roots चुड्ड अड्ड and कड्ड have द as penultimate. Therefore with the affix क्रिय् the forms would be कृतम् अत् and कत् respectively.

क्रीडु ३७३ विहारे । चिक्रीड ॥

373 ✓ Kridri, to play, to amuse oneself.

Pre क्रीडति । Per, चिक्रीड चिक्रीडतुः । I Fut क्रीडिता । Aorist, अक्रीडति । Caus क्रीडयति । Desi, चिक्रीडिषति । Inten चिक्रीडयते । यङ्लुक् । चिक्रीडति । चिक्रीडि । Aorist अचिक्रीडि ॥

तुडु (तूडु) ३७४ तोडने । तोडति । तुतोड । तूडु इत्येके ॥

374 ✓ Tudri, to split, to push; to injure.

Pre तोडति, तूडति । Per तुतोड or तूतूड । I Fut तोडिता, तूडिता । Aorist अतोडति, अतूडति । Caus तोडयति, तूडयति । Desi, तुतोडिषति, तूतूडिषति । Inten, तोतूडयते, तूतूडयते । यङ्लुक् । तोतूडति or तोतोडति ॥

हुडु ३७५, (हूडु) होड ३७६ गतौ । हुड्यात्-हूड्यात्-होड्यात् ॥

375 ✓ Hūḍri, 375. A ✓ Hudri, 376. ✓ Hodri, to go.

Pie हूडति । Per जुहूड । I Fut हूडिता । Bene हूड्यत । Aorist अहूडोत् Caus हूडयति । Aorist अजुहूडत् । Desi जुहूडिषति । Inten जाहूडते । Yun luk जाहूडाति or जाहूडति ॥

375A ✓ Hudri Pie होडति । Per जुहोड । I Fut होडिता । Bene हुड्यत् । Aorist अहोडोत् । Caus होडयति । Aorist अजुहोडत् ॥

376 ✓ Hodri Pie होडति । Bene हेड्यत् ॥

376 \ ✓ Handri 376 B ✓ Kadi These are not in the Siddhānta

रोड्ड (रोड्) ३७७ अनादरे ।

377 ✓ Randri to despise Pie - रोडति, रोडति ॥

रे ड् ३७८, लोड् ३७९ उन्मादे ।

378 ✓ R dri, 379 \ L dri, to be foolish or mad Pre -रोडति, लोडति ॥

अड ३८० उद्यमे । अडति । आड । आडतु । आडु ॥

380 ✓ Adri, to try, to exert

Pie अडति । Per आड आडतु, आडु । I Fut अडिता । Aorist आडोत्, आडिष्टाम्, आडिषु । Caus आडयति । Desi अडिडिषति ॥

Noun अड 'the sting or tail of a scorpion' Hence 'sharp' अड 'specially sharp' The son of Vyndri is अडि ॥

लड ३८१ विलासे । लडति । डलयोर्लरयोश्चैकत्वस्य रणाल्ललतीति स्वाभ्यास्यः ॥

381 ✓ Lada, to dally, to sport, to play This is Ghatadi also

Pie लडति । Per ललाड । I Fut लडिता । Aorist अलाडोत्, अलडत् । Caus ललडयति । Desi लिलडिषति । Inten लालडते । यङ्लुक् - लालडीति । लालटि ॥

According to Kshirasvāmi and others, the ड and ल being interchangeable and so also ल and र we have the from ललति &c also

लल ३८२ ईप्साय म् ।

382 ✓ Lala, (to play, to sport, to dally), to desire This root is found in the Shiddhānta Kaumudi, in the sense of 'to desire' Mādhava says under लड . "Some read ✓ lala 1, śāyām after it Kshirasvāmi and Purushakīra do not approve it as a separate root.

Pre. ललति । Caus. लालयति । Noun ललना ॥

कड ३८३ मदे । कडति । 'कडि' इत्येके । कण्डति ॥

383. ✓ Kada, to be proud.

Pie. कडति, कण्डति । Per. ककाड, ककण्ड । I Fut कडिता, कण्डिता । Aorist अकाडोत् अकण्डोत्, अकण्डोत् । Caus कडयति, कण्डयति । Desi चिकडिषति, चिकण्डिषति । Inten चाकडते । चाकण्डोति, चाकण्डि । Kshirasvāmi reads it as कडि and says 'according to Durgā it is कडे' This root is found in the Tuddāh al o VI, 86 The root कडि is ātmanepadi also I 302

गडि ३८४ बदनैकदेशे । गण्डति । इति टवर्गीयान्ताः ॥

384 ✓ Gadi 'to cheek' (?)

Pre गण्डति । Per जगण्ड, जगण्डतु जगण्डु । I Fut गण्डितु । Aorist अगण्डोत्, अगण्डिष्टाम्, अगण्डिषु । Caus गण्डयति । Desi जिगण्डिषति । Inten जागण्डते । Noun

गण्ड 'cheek' According to some the last five roots (including gunda) are incapable of conjugation. Nouns only are formed from them.

Here end the roots whose final is a letter of the palatal class

अथ पञ्चर्ग्यान्ताः । तत्रानुदात्तेतः स्तोभत्यन्ताश्चतुस्त्रिंशत् ॥

Now we give the roots ending in a labial. Of these, thirty four up to ✓ Stubha are anudattat.

तिष्ठ ३८५, तेषु ३८६, छिट्ठ ३८७, छेष्ट ३८८ चरणार्था । आद्योऽनुदात्त । क्षीरस्वामी त्वय सेडिति बभ्राम । तेषते । तितिपे । क्वादिनियमादिट् । तितिपिषे । तेषता तेष्यते ॥

The first of these roots is anudatta also and hence अनिद । Kshirasvāmi mistook it as सेद ॥

Thus Pe तेषते । Per तितिपे । Though this is anit, yet in the Second and First Person इट् would be added by the rule of kṛjādi (VII 2 13, S 2293) therefore, we have तितिपिषे and तितिपिष्ये &c. The First Future is तेषता । The Second Future is तेष्यते ।

In forming the Benedictive the following rule applies -

२३०० । लिङ्सिच्चावात्मनेपदेषु । १ । २ । ११ ॥

इकसमीपादल. परे भलादौ लिङात्मनेपदपरं सिद्धेत्येतौ कितौ स्तः । कित्वाङ्ग गुण । तिष्ठ सीष्ट । तिप् सीयास्तम् । तिप् सीरन् । लुङि भला भलि (२२८९) इति सलोप । अतिप् । अतिप् सीयास्तम् । अतिप् सीत । तेषते । तितिपे । तिष्ठिषे । तिष्ठिषाते । तिष्ठिषिरे । तिष्ठिषे । तिष्ठिषाते । तिष्ठिषिरे ॥

2300 After roots ending in a consonant, that adjoins a vowel of *i* pratyāhara, the substitutes of *li* (III. 3. 161) and *sich* (III 1 44) when they begin with a consonant of *jhal* pratyāhara, are *li*, when the ātmanepada affixes follow.

NOTE. - The sūtra consists of two words लिङ्सिच्चा and आत्मनेपदेषु, literally meaning "the affixes *li* and *sich* in the Atmanepada" The other phrases, given in the above text must be supplied from the previous sūtras, to complete the sense. The *anuvṛtti* of the word सन्, that began with sūtra, I 2 8 does not extend further. As - भिस्सीष्ट 'may he break' and भुस्सीष्ट 'may he know,' अभिस्त 'he broke, अभुस्त 'he knew'.

Thus the root तिष्ठ ends with a simple consonant, is preceded by इ a letter of *sk* pratyāhara, after this root the *jhalādi* affix सीष्ट of the Benedictive in the Atmanepada is treated like कित्, therefore there is no guna substitution of the vowel of the root before this affix. तिष्ठ् + सीष्ट = तिप् सीष्ट ॥

So also तिप् सीयास्तम्, तिप् सीरन् ॥

Similarly in the Aorist we have अ+तिप्+रिष्य+त, the स of the Aorist being elided by VIII 2 26 S. 2281 = अतिप् । अतिप् सीयास्तम् । अतिप् सीत ॥

385. ✓Tipri, to sprinkle. This root is anit as it is included in the list of anit roots.

Pre तेषते । Per तितिपे । तितिपिषे । तितिपिष्ये । I Fut. तेषता । II Fut. तेष्यते । Imp तेषताम् । Imperf अतेपत । Pote. तेषेत । Bene. तिप्सीष्ट, तिप्सीयास्तम्, तिप्सीरन् ।

Aorist अतिपत्, अतिपुसाताम्, अतिपुसत । Caus तेपयति । Aorist अतितेपत् । Desi, तितेपयते । Inten तेतिप्यते । Yanluk तेतिपीति or तेतेपि ॥

386 ✓Tepṛ Pre तेपते । Per तितेपे । I Fut तेपिता । II Fut तेपिष्यते । Imp. तेपताम् । Imper अतेपत् । Pote तेपेत । Bene, तेपिषीष्ट । Aorist अतेपिष्ट । Caus तेपयते । Desi तितेपयते । Inten तेतिप्यते । यङलुक् तेतेपीति or तेतेपि ॥

387 ✓Shtipṛ Pre, स्तेपते । Per तिष्टिपे । तिष्टिपाते । तिष्टिपिरे । I Fut, स्तेपिता । Imperative स्तेपताम् Imper, अस्तेपत् । Pote स्तेपेत । Bene स्तेपिषीष्ट । Aorist अस्तेपिष्ट । Condi, अस्तेपिष्यत । Caus स्तेपयते । Desi तिस्तेपयते or तिस्तिपिषते । The च is not changed to ञ (see VIII 3 61 S 26.7) Inten स्तेष्टिप्यते । यङलुक् स्तेष्टिपीति or तेष्टेपि । Ger स्तिपित्वा or स्तेपित्वा ॥

388 ✓Shtepṛ Pie स्तेपते । Per तिष्टेपे । I Fut, स्तेपिता । II Fut स्तेपिष्यते । Imperative स्तेपताम् । Imper अस्तेपत् । Pote स्तेपेत । Bene स्तेपिषीष्ट । Aorist अस्तेपिष्ट । Condi, अस्तेपिष्यत । Caus स्तेपयते । Desi तिस्तेपयते । Inten, स्तेष्टिप्यते ॥

तेपृ ३८६ कस्पने च ।

389 ✓Tepṛ, to tremble, shake. By the force of च it means also to sprinkle

Pre तेपते । Per, तितेपे । I Fut तेपिता । II Fut तेपिष्यते । Impera तेपताम् । Imper अतेपत् । Pote तेपेत । Bene तेपिषीष्ट । Aorist अतेपिष्ट । Condi अतेपिष्यत । Caus तेपयते । Desi तितेपयते । Inten तेतेप्यते ॥

ग्लेपृ ३९० दैन्ये । ग्लेपते ॥

390 ✓Glepṛ, to be poor Pre ग्लेपते । Per जिग्लेपे । I Fut ग्लेपिता । Bene, ग्लेपिषीष्ट । Aorist अग्लेपिष्ट । Caus ग्लेपयते । Desi जिग्लेपयते । Inten जेग्लिप्यते ।

दुवेपृ ३९१ कस्पने । वेपते ॥

391 ✓Tuvepṛ, to shake, to tremble.

Pie वेपते । Pei विवेपे । I Fut, वेपिता । Aorist अवेपिष्ट । Caus वेपयति (The Causative is Parasmaipadi because the verb has the sense of motion I 3 87, S 2753) Desi विवेपयते । Inten वेवेप्यते ॥

Nouns वेपयुः 'trembling' (III 3 89 S 3267 because of दु) । निपणम् (Un. II 52), वेपन (with युच् III 2 148 S. 3128)

केपृ ३९२ गेपृ ३९३, ग्लेपृ ३९४ च । चात्कम्पने गतौ च । सूत्रविभा-
रणेति स्वामी । मैत्रेयस्तु चकारमन्तरेण पठित्वा कम्पन इत्यपेक्षत इत्याह । ग्ले-
गार्थभेदात्पुनः पाठः ॥

392 ✓Kepṛ, 393 ✓Gopṛ, 394. ✓Glepṛ, to tremble, and to move. By the force of च, both the senses of trembling and moving are taken. This is done by yoga vibhāga according to Swāmi According to Maitreya, the sense of trembling would be understood by context even without च । His meaning is that these roots could well have been read with ✓वेप, but they are not done, because traditionally they are read separately. The ✓Glep is repeated because it has a different meaning here

Pre केपते । Pei चिकेपे । I Fut केपिता । Bene केपिषीष्ट । Aorist अकेपिष्ट । Caus केपयति (I 3 87 S 2753) Desi चिकेपयते Inten चेकेप्यते ॥

393 ✓Gepṛ Pre गेपते । Per, जिगेपे । I Fut गेपिता । Bene, गेपिषीष्ट । Aorist, अगेपिष्ट Caus गेपयति । Desi जिगेपयते । Inten, जेगिप्यते ॥

394. ✓ Glepri Pre ग्लेपते । Per. लिग्लेपे । I Fut ग्लेपिता । Bene ग्लेपिषीष्ट । Aorist—अग्लेपिष्ट । Caus ग्लेपयति । Desi लिग्लेपिषते । Inten ग्लेपिष्यते ॥

मेपृ ३६५, रेपृ ३६६, लेपृ ३९७, धेपृ ३९८ गतौ ।

395. ✓ Mepri, to move According to Maitreya it means 'to serve, to attend upon' The reading of Kāśīasvāmī is mepri, repri, lepri gatau But Maitreya reads it as mepri lepri sevane, repri plavagatau Some texts have लेपृ and धेपृ ॥

Pre मेपते । Per मिमेपे । I Fut मेपिता । Bene मेपिषीष्ट । Aorist अमेपिष्ट । Caus मेपयति । Desi मिमेपिषते । Inten मेमिष्यते ॥

396. ✓ Repri, to go According to Maitreya it means 'to leap, jump swim' Pre रेपते । Per रिरपे । I Fut रेपिता । Bene रेपिषीष्ट । Aorist अरेपिष्ट । Caus. रेपयति । Desi रिरपिषते । Inten. रेरेप्यते ॥

397. ✓ Lepri, to go, move

Pre लेपते । Per लिलेपे । I Fut. लेपिता । Bene. लेपिषीष्ट । Aorist अलेपिष्ट । Caus लेपयति । Desi लिलेपिषते । Inten लेलिष्यते ॥

398. ✓ Dhepri Pre धेपते । Per दिधेपे । I Fut. धेपिता । Aorist अधेपिष्ट । Caus. धेपयति । Desi दिधेपिषते । Inten देधेप्यते ॥

अपृष ३९९ लज्जायाम् । अपते ॥

The Present is अपते । In forming the Perfect, the following rule applies

२३०१ । तृफलभजत्रपश्च । ६ । ४ । १२२ ॥

यथामते एकारोऽभ्यासलोपश्च स्यान्किं लिटि सेटि थलि च । जेपे । जेपाते । जेपिरे कटित्वादिङ्वा । जयिता-जप्ता । जयिषीष्ट-जप्यीष्ट ॥

2301 ए is substituted for the अ of तु, फल, भज and अप, and the reduplicate is elided, when the affixes of the Perfect having an indicative क् (or ङ्) follow, as well as when थल with the इट् augment follows.

Thus (तेरतुः, तेक, तेरिच, फेलतु, फेलु, फेलिच, भेजतु, भेजु, भेजिच), जेपे, जेपाते, जेपिरे ॥ Note — In the case of तु the rule applies to the अ obtained by Guna, contrary to VI 4 126, in फल् and भज् the rule, that no different substitute should be in the reduplicate, is not adhered to, and in अप the अ does not stand between the two simple consonants.

The root ✓ अपृष being exhibited with an indicative क् shows that the addition of the augment इट् is optional (VII 2 44 S. 2279 and VII. 2 15 S. 3025). Thus the First Future is जयिता or जप्ता । Benedictive जयिषीष्ट or जप्यीष्ट । The indicative ङ् shows that the feminine noun from this root is formed by जङ् (III. 3. 104 S. 3281). As जपा ।

399. ✓ Trapūṣh, to be ashamed, abashed.

Pre. जपते । Per जपे । I Fut जयिता or जप्ता । II Fut. जयिष्यते or जप्यस्यते । Imperative जपताम् । Imper जपयत । Pote. जपेत । Bene जयिषीष्ट or जप्यीष्ट । Aorist अजपिष्ट or अजपत् । Condi अजपिष्यत् or अजप्यस्यत् । Caus जपयति । Aorist अतिजपत् । Being a Ghaṭṭādi root also (see 859) it is mit (VI. 4 92 S 2568) and hence the shortening in the Causative Desi तिजपिषते, or तिजप्यसते । Inten ताजप्यते । यङ् लुक्, ताजप्यति or ताजपति ॥ Past Part. Pass. जप्ता । Past Part. Act

अपत्यम् । Ger अपित्वा or अत्वा । Infin अपितुम् । अत्तुम् । Nouns अपपितृषुः
(III 2 116 S 3116) त्रपु 'Tin

कपि ४०० चलने । कम्पते । चकम्पे ॥

400 ✓ Kapi, to move, to tremble

Pie कम्पते । Per. चकम्पे । I Fut कम्पिता । Caus कम्पयति । (I 3 87 S 2753)

Desi चिकम्पयते । Inten चाकम्पयते । Nouns — कम्प (III 2 167 S 3147)

कम्पनः (III 2 148 or 149 S 3128 or 3129) कपि. (Un IV 144) घृष्टाकपि. "Vishnu or Rudra" कपिल (See however Un I 55)

रवि ४०१, लवि ४०२, अबि ४०३ शब्दे । रम्बे । ललम्बे । आनम्बे ॥

401 ✓ Rabi, 402 ✓ Labi, 403 ✓ Abi, to sound

401 ✓ Rabi, Pie रम्बते । Per रम्बे । I Fut रम्बिता । Aorist अरम्बिष्ट । Caus रम्बयते । Desi रिरम्बयते । Inten रारम्बयते । यङ्लुक् । रारम्बीति or सरम्पति । Imperfec अरारन् । Noun हेरम्बः ॥

402 ✓ Labi, to sound Pre लम्बते । Per ललम्बे । I Fut ललम्बिता । Aorist अलम्बिष्ट । Caus लम्बयते । Desi. लिलम्बयते । Inten लालम्बयते ॥

403 ✓ Abi, to sound Pre अम्बते । Per आनम्बे । I Fut अम्बिता । Caus अम्बयति Aorist आम्बिष्ट । Desi अम्बिषते । Nouns त्र्यम्बक. "The father of the three worlds," अम्बरीष. 'अम्बा' 'mother'

लवि ४०४ अवसंसने च ।

404 ✓ Labi, to hang down, hang from, 'to dangle'

Pre लम्बते । Per. ललम्बे । I Fut लम्बिता । Nouns . अलाङ्ग with the negative अ, and affix ऊ under Un 1 87 It means gourd

कवृ ४०५ वर्णे । चकले ॥

405 ✓ Kabri, to color Pre. कलते । Per चकले । I Fut कलिता । Aorist.

अकलिष्ट । Caus कावयति । Aorist अकवावत् । Desi चिकलिते । Inten चाकलयते । यङ्लुक् । चाकलित । Nouns कलरः । कलरी or कलरा. (IV 1 42 S. 500) कर्तुरः ॥

क्लीवृ ४०६ अघाष्टये । चिक्रीवे ॥

406 ✓ Klībri, to be impotent Pre क्रीवते । Per चिक्रीवे । I Fut क्रीविता ।

Aorist अक्रीविष्ट । Caus क्रीवयति । Aorist अचिक्रीवत् । Desi चिक्रीविषते ।

क्षीवृ ४०७ मदे । क्षीवते ॥

407. ✓ Kshibri, to be drunk or intoxicated.

Pre. क्षीवते । Per चिक्षीवे । I Fut क्षीविता । Caus. क्षीवयति, Aorist अविक्षीवत् ।

Desi चिक्षीविषते । Noun : क्षीवः ॥

शीभृ ४०८ कस्थने । शीभते ॥

408 ✓ Śībhri, to boast.

Pie. शीभते । Per, शिश्रीभे । I Fut. शीभिता । Caus शीभयते । Aorist अशिशीभत् ।

Desi. शिश्रीभिषते । Inten. शोशीभ्यते । यङ्लुक्, शोशीब्धि । (त changed to ध by VIII. 2. 40. S. 2280, and भ changed to ष by VIII. 4. 53. S. 52). Noun शीभरः ॥

चीभृ ४०९ च ।

409. ✓ Chibhri, to boast, This is read separately because some read

✓ अभि instead. Pre चीभते । Per. चिचीभे । I Fut. चीभिता । Aorist अचीभिष्ट ॥

रेभृ ४१०, अभि ४११, रभि ४१२ शब्दे । रिभे । 'अभिरभी' क्वचि-
त्यद्येते । अभते । रभते ॥

410 ✓ Rbhī, to sound, to make noise, to low like a cow Some read it
as ✓ अभि and ✓ रभि ॥

Pre रभते । Per रिभे । I Fut रभिता । Aorist अरभिष्ट । Caus रभयते । Desi.
रिरेभिषते । Inten ररिभ्यते ॥

411 ✓ Abhi, to sound

Pre अभते । Per आनम्भे or अभ्रावक्रे (Q) I Fut अभिता । Aorist आभिष्ट ।
Caus अभयते । Desi आभिषते । Nouns ' अभम् ' अभिम् ॥

412 ✓ Rabhi, (to sound, to bellow, to low as a cow) To obstruct To
stop Pre रम्भते । Per ररम्भे । I Fut रभिता । Aorist अरभिष्ट ॥

ष्टभि ४१३, स्कभि ४१४ प्रतिबन्धे । स्तम्भते । उत्तम्भते । उदः स्या-
स्तम्भो—' (११८) इति पूर्वसवर्णे । विस्तम्भते । 'स्तम्भे' (२२७२) इति पत्व तु
न भवति । शनविधौ निर्दिष्टस्य सौत्रस्यैव तत्र ग्रहणात् । तद्वीज तु—'स्यास्तम्भोः—'
(११८) इति पूर्वर्गीयोपधपाठः 'स्तम्भे' (२२७२) इति तवर्गीयोपधपाठश्चेति माधवः ।
क्वचिदस्य टकार औपदेशिक इत्याहुः । तन्मते षम्भते । टष्टम्भे ॥

413 ✓ Shtabhi, to stop, hinder, paralyse, benumb

Pre स्तम्भते । Per तस्तम्भे । I Fut स्तम्भिता । Aorist अस्तम्भिष्ट । Caus स्तम्भयते
The desiderative of this is तिष्टम्भयति । Desi तिस्तम्भयते । Inten तास्तम्भयते ॥

With the Preposition ut, the form is उत्तम्भते (See VII 4. 61 S 118)
With चि we have विस्तम्भते । Here च is not changed to च because the sūtra
VIII. 3 67 S 2272 applies to ✓ स्तम्भ as exhibited there with न, namely to
the sūtra root that takes the vikarana षु by III 1 82 and not to the present
root स्तम्भ । The reason of this is that in the sūtra VIII 4 61 S 118 the root
is exhibited as स्तम्भ with a labial nasal, while in VIII 3 67 S 2272 the root is
exhibited with a dental nasal. This is the opinion of Madhava Some say the
ट of ष्टम्भ is original. According to them the conjugation is Pre. ष्टम्भते Per.
टष्टम्भे ॥

414. १ Skabhi, to stop, hinder

Pre स्कम्भते । Pre चस्कम्भे । I Fut स्कम्भिता । Aorist अस्कम्भिष्ट । Caus
स्कम्भयते । Desi चिस्कम्भयते । Inten चास्कम्भयते । Past Part. Pass स्कम्भितः
स्कम्भितः । Past Part Act. स्कम्भितवान् ॥

जभ (जभी) ४१५, जुभी ४१६ गात्र विनामे ॥

415. ✓ जभ (जभी) 'to copulate' Some read it as जभि । This root inserts
a penultimate nasal by the following

२३०२ । रधिजभोरधि । ७ । १ । ६१ ॥

यतयोर्नुमागम स्यादधि । जभते । जजम्भे । जम्भिता । जजम्भिष्ट । जुम्भते । जजुम्भ ॥

2302 The augment 'num' is added after the root-vowel in
'radh' and 'jabh,' before the affixes beginning with a vowel

NOTE—Thus रन्धयति, रन्धकः, साधुरन्धी, रन्धो वर्तते । जम्भयति, जम्भकः, साधुजम्भो
'जम्भजम्भम्, जम्भो वर्तते । Though the वृद्धि rule is subsequent, it is superseded by

the augment Why do we say 'before an affix beginning with vowel ? Observe रद्धा, जभ्यम् ॥

Pie जम्भते । Per जजम्भे । I Fut जम्भिता । II Fut जम्भिष्यते । Imper जम्भताम् । Imperf अजम्भत । Pot जम्भेत । Bene जम्भिषीष्ट । Aorist अजम्भिष्ट । Condi अजम्भिष्यत । Caus जम्भयते or ति । Aorist अजजम्भत । Desi, जिजम्भिषते । Inten जजम्भ्यते (III 1 24 S 26 35 and VII 4 86 S 2638), यङ लुक्, जज्जभोति, or जज्जब्धि । Dual जज्जब्ध । Pl जज्जम्भति । Noun जम्भ tooth Maitreya makes it ant as जब्धम् ॥

416 ✓ Jribhi, 'To copulate,' ('To gape, yawn') Pre जुम्भते । Per जजुम्भे । Fut जुम्भता । Aorist अजुम्भिष्ट । Caus जुम्भयते or ति । Aorist अजजुम्भत । Desi जिजुम्भिषते ॥

शल्भ ४१७ कथने ।

417 ✓ Śalbha, 'To praise' 'to boast' Pie शल्भते । Per शशल्भे । I Fut शल्भिता Aorist अशल्भिष्ट । Caus शल्भयते । Desi शिशल्भिषते । Inten शाशल्भ्यते ॥

वलभ ४१८ भोजने ।

418 ✓ Valbha, 'To eat.' This root begins with the dento labial व ॥

Pre वल्भते । Per ववल्भे । I Fut वल्भिता । Aorist अवल्भिष्ट । Caus वल्भयति । It is always Parasmaipadi, because it means to eat (I 3 87 S 2753) Desi विवल्भिषते । Inten वावल्भ्यते ॥

गल्भ ४१९ धाढ्ये ।

419 ✓ Galbha, To be bold or confident, or arrogant

Pie गल्भते । Per जगल्भे । I Fut गल्भिता । Aorist अगल्भिष्ट । Caus गल्भयते । Desi जिगल्भिषते । Inten जागल्भ्यते । Noun प्रगल्भ. 'daring, brave audacious'

अम्भु ४२० प्रमादे । तालव्यादिर्दन्त्यादिश्च । अम्भते । स्रम्भते वा ।

420. ✓ Śambhu, To be careless, negli ent, to e r The root begins with the palatal श, but with the dental स according to Chandra Swāmi having given both, adds स्रम्भु also

Pie अम्भते । Per श्रम्भे । I Fut स्मिता । Aorist अश्रम्भिष्ट । Caus अम्भयते Desi शिश्रम्भिषते । Inten शाश्रम्भ्यते । Past Part Pass. अस्मितः । Past Part. Act अस्मितवान् ॥

शुभु ४२१ स्तम्भे । स्तोभते ।

421 ✓ Shtubhu, To stop, paralyse Pre स्तोभते, with वि, विष्टोभते । Per शुष्टुभे । I Fut स्तोभिता । Caus स्तोभयते । Desi तुस्तोभिषते or तुस्तुभिषते । Inten तोस्तुभ्यते Past Part. Pass स्तुभितः or स्तुब्धम् । Pass Part Act स्तुभितवान् । Ger. स्तुभित्वा or स्तोभित्वा (I 2. 26 ' 2617)

Here end the thirty, ur roots ending in a labial and which were Atmanepads.

Now we give Parasmaipadi roots ending in a labial

422 गुप् रक्षणे 'to protect' In its conjugation the following sūtra applies.

२३०३ । गुप्धूपविच्छिपणिपनिभ्यः आयः । ३ । १ । २८ ॥

यभ्य आयप्रत्ययः स्यात्स्वार्थे । 'गुगन्' (४९८६) इति गुण ॥

2303. The affix आय comes without changing the sense, after गुप् 'to protect,' धूप 'to heat,' विच्छ 'to approach,' पण 'to praise' and यन 'to praise.'

NOTE — Thus गोपायति 'he protects', धूपायति 'he heats', so also, विष्कायति पयायति, and पनायति.

NOTE — The verb पण् being read along with पन् 'to praise,' has here the sense of praise only, so that the affix does not come after the verb पण् when it means 'to make a contract', as शल्य पणते, सख्यस्य पणते.

NOTE — The verbs in आय do not take Atmaepada affixes, as there is no indicator letter to show that

Thus गुण् + आय । Now applies S 2189 and we get the guna of उ, as, गोपाय । This is now the root, for it gets the designation of Dhātu or root by the following sūtra

२३०४ । सनाद्यन्ता धातवः । ३ । २ । ३२ ॥

सनादय कर्मेणिङन्ताः प्रत्यया अन्ते येषां ते धातुसंज्ञाः स्युः । धातुस्त्वान्तादयः । गोपायति ।

2304 All the words ending with the affixes सन् and the rest are called Dhātus

NOTE :— This extends the sphere of Dhātus or roots already defined in sūtra I 3 1. These roots may be called derivative roots. They are separate independent roots, and have all the functions of a root, as taking tense affixes &c as shown in the above examples. Thus चिकीर्षा 'to wish to do,' कारि 'to cause to do,' चेक्रिय 'to do repeatedly' are separate roots and not the same as कृ, 'to do', and thus take शप् &c

The stems that take the affixes beginning with सन् and ending with शिङ्, namely, the following 1 सन् (III 1 5,6,7) 2 क्णञ् (VII 1 8) 3 काम्यञ् (III 1 9), 4 क्यङ् (III 1 11) 5 क्यप् (III 1 13) 6 णिङ् (III 1 20) 7 णिञ् (III 1 21), 8 यङ् (III 1 22) 9 णिष् (III 1 25) 10 यक् (III 1 27), 11 आय (III 1 28), 12 ईयङ् (III 9 29), and 13 णिक् (III 1 30) are called also roots. Being roots they are conjugated in लट्, लिट् &c.

Thus ✓ गोपाय । Pres गोपायति । In forming the Perfect, the following sūtras apply :—

२३०५ । आयादय आर्द्धधातुके वा । ३ । १ । ३१ ॥

आर्द्धधातुकविवक्षायामायादयो वा स्युः ॥

2305. The affixes आय and those that follow it, (i.e. णिञ्, ईयङ् and णिक्) are optionally added, when it is desired to express 'one' self with an ārdhahātuka affix.

NOTE — Thus ता 3rd, sing. of the Future is an ārdhahātuka affix. It is optional to retain the āya of gopāya before this affix. So we have गोपायिता of गोप्ता 'he will protect'. So also अर्लिता or अर्लीयिता, कर्मिता or कामयिता.

But for this sūtra, the affixes आय &c would have come *always* even when ārdhahātuka affixes were to be applied. This makes it *optional*. Therefore the proper ārdhahātuka affixes should be applied when we retain आय &c, and when we do not retain them. Thus the ārdhahātuka तिङ् (III 3, 95) will be employed in forming the feminine noun from the simple root, but the ārdhahātuka क् (III 3 102) will be employed in forming the feminine when आय &c. are retained. Thus गुप्तिः or गोपाया.

२३०६ । कास्प्रत्ययादाममन्त्रे लिटि । ३ । १ । ३५ ॥

कास्, धातोः प्रत्ययान्तेभ्यश्चाम्स्याल्लिटि न तु मन्त्रे ॥

+ कास्यनेकाक्षप्रत्ययं कर्तव्यम् + ॥ मन्त्रे प्रत्ययग्रहणमपनीय तत्स्थानेऽनेकाक्ष इति वाच्य-
मित्यर्थः ॥

2306 *आम्* is the affix of the verb कास् 'to cough,' and of those roots that are formed by affixes (i.e. the derivative verbs), when लिट् follows, except in the Mantra

NOTE —This forms the Periphrastic Perfect The perfect of कास् will be कासाम्, after which the terminations of the Perfect are all elided (II 4 81) and instead, the perfect tense of the auxiliary verb भू or अय or ऊ is added As कासाचक्रे 'he coughed', चोरयासास 'he stole' So also लोलूपाचक्रे

This rule however does not apply to the Vedas, as ऊच्यो नोनाय Rig Veda I 79, 2

Vart —This rule only applies where the root is polysyllabic consisting of more than one vowel, as चुलुम्पाञ्चकार, दरिद्राञ्चकार । The force of this vārtika is that even of non-derivative roots, the Perfect will be formed periphrastically if the root consists of more than one syllable In fact, the vārtika would substitute the word *anekāchah* in the room of *pratyayāt* The sūtra would then run thus : *kāsanekach ām amantre liti* 'आम् is added to the root *kās* and to roots of more than one syllable in the Perfect, but not in the Vedas'

२३०७ । आर्द्धधातुके । ६ । ४ । ४६ ॥

इत्थधिकृत्य ॥

2307 From this upto VI 4 68 inclusive, is always to be supplied "before an affix called *ārdhādhātuka* (III 4 114 &c)"

NOTE:—This is an *adhikara sūtra* and extends upto VI 4 69 (exclusive) In all the *sūtras* upto VI 4 68 should be supplied the phrase "before an affix called *ārdhādhātuka*." Thus VI 4 48 teaches "the अ standing at the end of a verbal stem is elided" To complete the sense we should add "before an *ārdhādhātuka* affix" Thus the final अ of the verbal stem चिकीर्षि is elided before the *ārdhādhātuka* affix लृ, as चिकीर्षि लृ, जिह्वीर्षि लृ but the final अ is not elided before a *sārvadhātuka* affix, as the अ of भव in भवति, भवतः । The *luk* elision of ऋप् after roots of अद्वादि class, implies that there is never *lopa* of ऋप् ॥

Kartikā —अतो लोपो यलोपश्च णिलोपश्च प्रयोजनम् ।

आल्लोप ईत्वमेत्यं च विवक्ष्णावश्च संयुटि ॥

The following purposes are served by this *sūtra*, i.e. an *ārdhādhātuka* affix causes the following special changes (1) अतोलोपः—The elision of अ of a stem, as shown above, in चिकीर्षिता, चिकीर्षितुम्, (2) यलोपश्च, । The elision of य by V§ 4, 49, 50: as जेमिद्रिता, जेमिद्रितुम्, जेमिद्रितव्यम् from जेमिद्रि the intensive stem Before *Sārvadhātuka*, we have जेमिद्रिते, जेच्छित्वते । (3) णिलोपश्च प्रयोजनम् । The elision of णि by VI 4, 51, as कारणा कारणा पाच्यते (पाचि+यक्+ते=पाच्+य+ते), याच्यते । In *Sārvadhātuka*, पाचयति, याजयति, कारयति, हारयति । (4) आल्लोपः, the elision of आ, VI 4 64—as पयतु पयुः, वयतुः, वयुः । In *Sārvadhātuka*, यान्ति, वान्ति (5) ईत्वम्—The substitution of long ई for आ in some roots, VI 4 65 as धीयते, दीयते, in *Sārvadhātuka* अदाताम्, अधाताम् (6) यत्वम्—The substitution of य for आ, VI 4 68,

as स्वेयात्, स्वेयात्, in Sârvadhâtuka, स्त्रायात्, स्त्रायात् । This is confined to the Precative (Âsullâ) (7) चिपवद्भावश्च मीमुष्टि, the treatment of the Precative like Aorist Passive in चिप् by VI 4 62 as कारिषीष्ट, हारिषीष्ट । In Sârvadhâtuka क्रियेत, क्रियेत ॥

२३०८ । अतो लोपः । ६ । ४ । ४८ ॥

आर्धधातुकोपदेशकाले यदकारान्त तस्याकारस्य लोपः स्यादाधधातुके परे । गोपायां चकार । गोपायां अभूव । गोपायामास । जुगोप । जुगुपत् । ऊदिस्वाहुदे । जुगोपिष जुगोप्य । गोपायिता गोपित्ता गोप्ता । गोपाय्यात् गोप्यात् । अगोपायोत् अगोपोत् अगोपसीत् ॥

2308 The अ standing at the end of a stem is elided before an Ardhadhâtuka affix.

NOTE.—Thus चिकीर्षिता चिकीर्षितुम्, and चिकीर्षितव्यम्, from the Desiderative stem चिकीर्ष । So also धिनुन्, and कृणुत from the roots धिन्व् and कृण्व् thus धिन्व्+उ (III 1 80) = धिन्+अ+उ (III 1 80) = धिन्+उ (अ being elided before the Ardhadhâtuka उ) = धिनु, the 3rd Personal dual of it is धिनुत् । The addition of अ by III 1 80 and its subsequent elision by the present sūtra, may appear a redundancy, but the elided अ being sthānivat, prevents guna of धि । So also कृणुत । See sūtra III 1 80. Why do we say ‘the अ is elided’ ? Observe वेत्ता, स्तीता here क् and उ have not been elided Why do we say ‘अत् with अत्’ ? The long आ will not be elided as याता, घाता । Why do we say ‘before an Ardhadhâtuka’ ? Before Sârvadhâtuka there will be no elision of अ nor before a Taddhita * as वृक्षत्वम् and वृक्षता ॥

Id. — The elision of such अ takes place even to the supersession of the subsequent rules relating to Vriddhi and lengthening As चिकीर्षकः, जिहृषकः चिकीर्ष्यते and जिहृष्यते ॥

Thus गोपाय+आम+चकार=गोपायाचकार or गोपायां अभूव । or गोपायामास ॥

The affix आय being optional before लिट् (III 1 31 S 2305) we have the alternative forms जुगोप, जुगुपत् । The root गुप् has an indicatory ऊ and so the वृद्ध augment is optional (VII 2 44 S 2279) As जुगोपिष or जुगोप्य ॥

The लुट् is गोपायिता or गोपित्ता or गोप्ता । The लिङ् is गोपाय्यात् or गुप्यात् । The लुङ्, is अगोपायोत्, or अगोपोत् or अगोपसीत् ॥

गुप् ४२२ रक्षणे ।

422 ✓ (Gupû, to protect Pre गोपायति । Per जुगोप । जुगुपत् । जुगोपिष or जुगोप्य । जुगुपिष or जुगुप्य । I Fut गोपित्ता or गोप्ता । II Fut गोपिष्यति or गोप्यति । Imperative गोपायतु । Imper, अगोपायत् । Pote गोपायेत् । Bene, गुप्यात् । Aorist अगोपसीत् or अगोपोत् । Condi, अगोपिष्यत् or अगोपस्यत् । Caus, गोपयति Aorist, अजुगुपत् । Desi, जुगुपसति or जुगुपिषति or जुगोपिषति । Inten, जुगुप्यते । This Yañ, is never elided Past Part, Pass, गुप्तः Ger गुप्स्वा or गोपित्स्वा or गुपित्स्वा । (I 2 26 S 2617) Adj गोप्यम् । Noun गुप्ति ॥

✓ (Gupa To protect Pre गोपायति । Per गोपायां चकार । I Fut गोपायिता । II Fut, गोपायिष्यति । Imperative गोपायतु । Imper अगोपायत् । Pote गोपायेत् । Bene गोपाय्यात् । Aorist अगोपायोत् । अगोपायिष्यात् । Condi, अगोपायिष्यत् । Caus, गोपाययति । Aorist अजुगोपायत् । Before the ârdhadhâtuka, the अ being always elided, the root becomes ag lopi (VII 4, 93, S 2316,) and so VII, 4 1 S, 2314 does not

apply Desi जुगोपायिषति । There will be no yan as the root is of more than one syllable Pas. Part Pass गोपायित । Ger गोपायित्वा । Adj गोपाय्यम् ॥

धूप ४२३ संतापे । धूपायति । धूपाया चकार । दुधूप । धूपायितासि । धूपायितामि ॥

423 ✓ Dhūpa, to heat or to be heated This is conjugated doubly like गुप् । Pre धूपायति । Pei धूपायाचकार । दुधूप । I Fut धूषिता धूपायिता । Bene धूपाय्यात् । Aorist अधूपायीत् । अधूषते । Caus धूपयति । Desi दुधूपिषति । Inten दोधूप्यते ॥

जप ४२४, जरुप ४२५ व्यक्तायां व, चि । 'जप' मानसे च ॥

424 ✓ Japa, To mutter to utter in a low voice or repeat internally Pre जपति । Per जजाप । जेषतु । I Fut जपिता । Aorist अजापीत् or अजपोत् । (VII 2' 27 S 284) Caus जापयति Aorist अजीजपत् । Desi जिजपिषति । Inten जज्जप्यते । Yan luk जज्जपीति or जज्जपि । Adj जप्यम् । Nouns जप । जज्जपूक 'an ascetic' (III 2 166 S 3146)

425 ✓ Jalpa, To murmur, speak Pre जल्पति । Pei जजल्प । I Fut जल्पिता । Caus जल्पयति । Desi जिजल्पिषति । Inten जाजल्पते । Noun जल्पाक F जल्पाकी ॥

चप ४२६ सान्त्वने ॥

426 ✓ Chapā, To console, soothe. Pre चपति । Pre चचाप । चेपतु । चेपु । I Fut, चपिता । Aorist अचापीत् । Caus चापयति । Desi चिचपिषति । Inten चाचप्यते । Nouns —चप 'a tree' according to Matreya and 'bamboo' according to Dandanath चापम् 'bow' (IV 3 153 S 1530)

षप ४२७ समवाये । समवायः सबन्धः सम्यगवबोधो वा । सर्पति ॥

427 ✓ Shapa, 'To connect, to know completely Samaviya means 'connection,' or 'thorough understanding' Pre सर्पति । Pei ससाप । I Fut सर्पिता । Aorist असपीत् । Caus सापयति Aorist असोषपत् । Desi सिसपिषति । Inten सासप्यते । Nouns सर्पि 'a yoke,' 'a horse' सप्त 'seven'

427 A ✓ Shaana, 'To connect' Sākatāyana and Kshīnasayana give this root Pre सञ्चति । Noun सञ्चि ॥

रप ४२८, लप ४२९ व्यक्तायां वाचि ।

428 ✓ Rapa, To speak distinctly Pre रपति । Pei राप । I Fut रपिता । Aorist अरापीत् । Caus रापयति । Desi रिरपिषति । Inten रारप्यते । Adj राप्य । (III 1 126 S 2887) Noun रिपु 'an enemy' (Un I 26)

429 ✓ Lapi, To speak distinctly Pre लपति । Pei लनाप । I Fut लपिता । Aorist अलापीत् । Caus लापयति । Aorist अलीनपत् or अलनापत् । Desi लिलपिषति । Inten लालप्यते । Adj लाप्यम् ॥

चुप ४३० मन्दायां गतौ । चोपति । चुषेप । चोपिता ॥

430 ✓ Chupa To move slowly, creep or steal along Pre चोपति । Per चुषेप । I Fut चोपिता । Aorist अचोपीत् । Caus चोपयति । Aorist अचूचुपत् । Desi चुचुपिषति or चुचोपिषति । Inten चोचुप्यते । यहलुक, चोचुपीति or चोचोपि । Ger चुपित्वा । चोपित्वा । (I 2 36 S 2617) Nouns चोपन । चोपक । चुपम् ॥

तुप ४३१, तुम्प ४३२, त्रुप ४३३, त्रुम्प ४३४, तुफ ४३५, तुम्फ ४३६, त्रुफ ४३७, त्रुम्फ ४३८, हिंसार्थाः । तेपति । तुतेप । तुम्पति ।

तुमुम् । तुमुम्पु । सयोगात्परस्य लिटः क्त्विवाभावाच्चलोपो न । 'क्विदांशवि' (२२५६) इति क्त्विवाचलोपः । तुप्पात् । 'प्रस्तुम्पते गवि कर्तेरि' इति पारस्करादि-
गणे पाठात्सुट् । प्रस्तुम्पति गौः । शितपोनिर्देशाद् यङ् लुकि न । प्रस्तुम्पतीति ।
त्रोपति । त्रुम्पति । तोफति । तुम्फति । त्रोफति । त्रुम्फति । इहाद्यौ द्वौ पञ्चम-
षष्ठी च लीरेफाः । अ-ये सरेफाः । आद्याश्चत्वारः प्रथमान्ताः । ततो द्वितीयान्ताः ।
अष्टाव्युकारयन्तः ॥

431 ✓ tupa, To injure, to hurt Per तोपति । Pre तुतोप । I Fut तोपिता ।
Aorist अतोपीत् । Caus तोपयति । Desi तुतोपियति । Inten. तोतुप्यते । Ger. तोपित्वा or
तुपित्वा ॥

432 ✓ tumpa, To injure, to hurt. Pre तुम्पति । Per तुमुम्पु । I
BFut तुम्पिता । II Fut तुम्पिष्यति । Imperative तुम्पतु । Imper अतुम्पतु । Pote तुम्पेत्
no तुप्पात् । Aorist अतुम्पीत् । Condi अतुम्पिष्यत् । Caus तुम्पयति Aorist अतुमुम्पत्
Desi तुतुम्पयति । Inten. तोतुम्प्यते । यङ् लुक् तोतुम्पीति or तोतुम्पि । तोतुप् । ॥

433 ✓ trupa, To injure, to hurt Pre त्रोपति । Per त्रुत्रोप । I Fut त्रोपिता
Aorist अत्रोपीत् । Caus त्रोपयति । Desi त्रुत्रुपियति । Inten तोत्रुप्यते ॥

434 ✓ trumpa, To injure, to hurt Pre त्रुम्पति । Per त्रुमुम्पु । I Fut त्रुम्पिता
Bene त्रुम्प्यात् । Aorist अत्रुम्पीत् । Caus त्रुम्पयति । Aorist अतुत्रुम्पत् । Desi. त्रुत्रुम्पयति
Inten तोत्रुम्प्यते ॥

435 ✓ tumpha, To injure, to hurt Pre ताफति । Per. तुतोफ । I Fut तो-
फिता । Imperative तोफतु । Imper अतोफत् । Pote तोफेत् । Bene तुफ्यात् । Aorist अतो-
फीत् । Caus तोफयति । Desi तुतुफियति । Inten तोतुफ्यते ॥

436 ✓ triumph, To injure, to hurt Pre तुम्फति । Per तुतुम्फ । I Fut तुम्फिता ।
Aorist अतुम्फीत् । Caus तुम्फयति । Desi तुतुम्फियति । Inten तोतुम्फ्यते ॥

437 ✓ trupha, To injure, to hurt Pre त्रुफति । त्रोफति । Per त्रुत्रोफ । I
Fut त्रुफिता । Aorist अत्रोफीत् । Caus त्रोफयति । Desi त्रुत्रुफियति । Inten तोत्रुफ्यते ॥

438 ✓ trampha, To injure, to hurt Pre त्रुम्फति । Per त्रुत्रुम्फ । I Fu
त्रुम्फिता । Aorist अत्रुम्फीत् । Caus त्रुम्फयति । Desi त्रुत्रुम्फियति । Inten तोत्रुम्फ्यते ॥

NOTE -The nasal in the above roots is not elided in the Perfect, because the
affixes are here added to a root ending in a conjunct consonant, and so they are
not क्त (I 2 5 S 2242) Therefore we have the forms तुतुम्पु &c for the
rule of elision of न (VI 4 24 S 415) applies to kit or nit affixes

In the Benedictive, the affixes being क्त by III 4 101 S 2216, there is
elision of the nasal (VI 4 24 S 415) Thus तुप्पात् from तुम्प ॥

When preceded by त्र the root तुम्प adds a sibilant in its beginning, because
of the following *vārtika* to be found in the Paraskaradi class (VI. I. 157
S 1071):—

Gana Vārtika —The augment सुद् is added to the root तुम्प when preceded
by the preposition त्र provided the agent of the action is a cow. Thus प्रस्तुम्पति
गौः (प्रस्तुम्पति इति पक्षे तिङ्गन्ते सुद् Padamanjari)

Since the root is exhibited in the above *Vārtika* as तुम्पते with शितप्,
therefore when this root is conjugated in यङ् लुक् the sibilant is not added (VII.
2. 10 S 2246). Thus प्रस्तुम्पयति ॥

The remaining six roots तुष, तुम्, &c are conjugated like तुष and तुम् ।
Thus त्रुषति । तुम्सति । तोषति । तुम्सति । त्रुषति । तुम्सति ।

Here the first two roots (तुष and तुम्) and the fifth and sixth roots (तुष and तुम्) are without र r, the rest are with र r. The first four (तुष, तुम्, तुष and तुम्) end with the first labial : p च. The remaining four end with the second labial : c. क ph. All the eight roots have ड &c. न or नु every-where

पर्य ४३६, रफ ४४०, रफि ४४१, अर्ब ४४२. पर्व ४४३, लर्व ४४४, बर्व ४४५, मर्व ४४६, कर्व ४४७ खर्व ४४८, गर्ब ४४९, शर्व ४५०, षर्व ४५१, चर्व ४५२, गतौ । आद्य प्रथमान्तः । ततो द्वौ द्वितीयान्तौ । तत एकादश तृतीयान्तौ । द्वितीयतृतीयौ मुक्त्वा सर्वरोपधाः । पर्यति । पपर्व । रफति । रफति । अर्बति । आनर्ब । पर्वति । लर्वति । बर्वति । पथर्गोयादि-रयम् । मर्वति । कर्वति । खर्वति । गर्वति । शर्वति । लर्वति चर्वति ॥

439 to 452 पर्य &c. to go

The first Paipa ends with the first labial प, the next two Paipa and Paipa end with the second labial ph क, the remaining eleven all end in the third labial छ. Except the second and third Paipa and Paipa, all these roots have a penultimate र r ॥

439 ✓ Paipa, to go Pre पर्यति । Per पपर्व । I Fut पर्यति । Aorist अपर्यति । Caus. पर्ययति । Desi. परिपर्यति । Inten पापर्यते । Nouns — पर्य, परिफ. ।

440 ✓ Rapha, to go Pre रफति । Per. रराफ । I Fut रफिता । Caus रफयति । Desi. रिरफयति । Inten रारफ्यते ॥

441 ✓ Raphi, to go Pre. रफति । Per ररफ । I Fut रफिता Bene रफ्यात् । Aorist अरफोत् । Caus. रफयति । Desi. रिरफयति । Inten रारफ्यते ॥

442 ✓ Aiba, to go Pre अर्बति । Per आनर्ब । I Fut अर्बिता । Aorist आर्बोत् । Caus. अर्बयति । Desi. आर्बयति ॥

443 ✓ Paiba, to go Pre पर्वति । Per पपर्व । I Fut पर्विता । Aorist आपवोत् । Caus. पर्वयति । Desi. परिपर्वति । Inten पापर्व्यते ॥

444 ✓ Larbi, to go Pre लर्वति । Per ललर्व । I Fut लर्विता । Aorist अलर्वोत् । Caus. लर्वयति । Desi. लिलर्वति । Inten लालर्व्यते ।

445. ✓ Barba, to go Pre. बर्वति । Per बजर्व । I Fut बर्विता । Aorist अबर्वोत् । Caus. बर्वयति । Desi. बिबर्वति । Inten बाबर्व्यते ॥

446. ✓ Marba, to go Pre. मर्वति । Per ममर्व । I Fut मर्विता । Aorist अमर्वोत् । Caus. मर्वयति । Desi. मिमर्वति । Inten मामर्व्यते ॥

447. ✓ Karba, to go. Pre. कर्वति । Per ककर्व । I Fut कर्विता । Aorist अकर्वोत् । Caus. कर्वयति । Desi. चिकर्वति । Inten चाकर्व्यते ॥

448 ✓ Kharba, to go Pre खर्वति । Per खखर्व । I Fut खर्विता । Aorist अखर्वोत् । Caus. खर्वयति । Desi. चिखर्वति । Inten चाखर्व्यते ।

449 ✓ Garba, to go Pre गर्बति । Per जगर्व । I Fut गर्बिता । Aorist अगर्वोत् । Caus. गर्बयति । Desi. जिगर्वति । Inten जागर्व्यते ॥

450 ✓ Sharba, to go Pre शर्वति । Per शशर्व । I Fut शर्विता । Aorist अशर्वोत् । Caus. शर्वयति । Desi. शिशर्वति । Inten शाशर्व्यते ॥

451 ✓ *Sambh*, to go Pre सन्धति । Per ससन्ध । I Fut सन्धिता । Aorist असन्धति । Caus सन्धयति । Desi सिसन्धयति । Inten सासन्धयते ॥

152 ✓ *Chari*, to go Pre चरति । Per चरन् । I Fut चरिता । Aorist अचरति । Caus चरयति । Desi चिचरिषति । Inten चाचरयते ।

कुबि ४५३ अ, च्छादने । कुम्बति ॥

153 ✓ *Kubh*, to wr, screen, clothe, conceal Pre कुम्बति । Per चुकुम्ब । I Fut कुम्बिता । Aorist अकुम्बति । Caus कुम्बयति । Desi चुकुम्बयति । Inten चोकुम्बयते । Noun कुम्बा 'a tank, petticoat'

लुबि ४५४, तुबि ४५५, अर्दने । लुम्बति । तुम्बति ॥

154 ✓ *Lubi*, to torment, harass Pre लुम्बति । Per लुलुम्ब । I Fut लुम्बिता । Aorist अलुम्बति । Caus लुम्बयति । Desi लुलुम्बयति । Inten लोलुम्बयते । Noun अलासु 'a girl'

155 ✓ *Lubi*, to torment, harass Pre तुम्बति । Per तुतुम्ब । I Fut तुम्बिता । Aorist अतुम्बति । Caus तुम्बयति । Desi तुतुम्बयति । Inten तोलुम्बयते । Noun तुम्बा ॥

चुबि ४५६ वक्तृसंयोगे । चुम्बति ॥

156 ✓ *Chubi*, to kiss Pre चुम्बति । Per चुचुम्ब । I Fut चुम्बिता । Aorist अचुम्बति । Caus चुम्बयति । Desi चुचुम्बयति । Inten चोचुम्बयते ॥

(The three roots ✓ *lumb*, ✓ *tumb*, and ✓ *chumb* are found in the *Charud* also)

षृभु ४५७ षृम्भु ४५८ हिंसाथौ । षर्भति । सषर्भ । रुर्भिता । सम्भति । ससम्भ । सभ्यात् । षिभु षिम्भु इत्येके । सेर्भति । सिर्भति ॥

457 ✓ *Śrmbhu*, 458 ✓ *Śhm̐bhū*, to injure According to *Maitreya* the roots are षिभु and षिम्भु also According to *Tarāngini*, these are सिभु and सिम्भु also

457 ✓ *Śrmbhu*, Pre षर्भति । Per सषर्भ । I Fut सर्भिता । Caus सर्भयति । Aorist असर्भति or असीसर्भति । Desi सिषर्भयति or सिषिर्भयति According to *Tarāngini* there is never ष । Inten सरीषर्भयते । यङ् लुक्, सरीषर्भति or सरिषर्भति or सपुर्भति or सरीषुर्भति or सरिषुर्भति or सपुर्भति Past. Part Pass सषर्भ । Ger सर्भित्वा or सपुर्भत्वा । Adjective सभ्यम् ॥

457A ✓ *षिभु*, to injure Pre, सेर्भति । Per सिसेर्भ । I Fut, सेर्भिता । Aor असर्भति । Caus सेर्भयति । Desi सिसेर्भयति । Int सेर्भयते ॥

458 ✓ *Śhm̐bhū*, Pre सम्भति । Per ससम्भ, ससम्भतुः । I Fut, सम्भिता । Ben. सभ्यात् । Aor असम्भति । Caus सम्भयति । Desi सिस्सम्भयति ॥

458B ✓ *षिम्भु*, Pre सिम्भति । I Fut, सिम्भिता ॥

शुभ ४५९, शुम्भ ४६० भासणे । भावने इत्येके । 'हिमायाम्' इत्यन्ये ॥

459 ✓ *Śubha*, 460 ✓ *śum̐bha* 1 To speak 2 To shine, adorn 3 To injure *Daiva* and *Maitreya* give these two roots the sense of to injure, by reading *śubha śi mbha bhāshane cha* But *Svami* reads it without *cha* This is the opinion of *Atreya* also *Durga* gives the meaning *bhasane* 'to speak, shine' So also *Dhana pāla* and *Sākatayana Gupta* makes it begin with ष । शुभम् ॥

Pre शोर्भति Per, शुर्भति । I Fut शोर्भिता । Nouns शुभः, 'auspicious' शुभम्, 'white' (Un II 13)

460 ✓ *Śumbha*, to speak, to shine, Pre, शुम्भति । Per, शुशुम्भ । I Fut, शुम्भिता । Here end the *Gupadi* roots

अथानुनामिकान्ताः । तत्र कम्यन्ता अनुदात्तेतो दश ॥

घिणि ४६१, घुणि ४६२, घृणि ४६३ ग्रहणे । नुम् । घृत्वम् ।
घिण्यते । जिघिण्ये । घृण्यते । जुघ्र्यते । घृण्यते । जघ्र्यते ॥

Now we give the roots whose final is a nasal Of these the ten ending with
✓kum are Anudattet

461 ✓ Ghini, to take, to receive Pre घिण्यते । Per जिघिण्ये । I Fut -
घिण्यता । II Fut घिण्यिष्यते । Impera घिण्यताम । Imperi अघिण्यत । Pot घिण्येत ।
Bene घिणिष्योष्ट । Aor अघिणिष्यत् । Con अघिणिष्यत । Caus घिण्ययति । Aor अजो-
घिण्यत । Desi जिघिणिष्यते । Intens जिघिण्ययते । यङ लुक्, जेघिण्यतीति । जेघि गट । Imperfect
अजेघिन् । Gti घिणित्वा ॥

462 ✓ Ghumi, to take, to receive Pre घृण्यते Per जु गये ॥

463 ✓ Ghumi, to take, to receive to seize । Pre घृण्यते । Per जरयते ।
Inten जरिष्ययते । यङ लुक्, जरिष्यतीति or जरिष्यतीति Imper अजरिष्यन् ॥

घुण ४६४, घूर्ण ४६५, भ्रमणे । घ्राण्यते । घूर्ण्यते । इमौ तुदादौ
परस्मैपदिनौ ॥

464. ✓ Ghurn, 465 ghurna, to roll, stagger, reel

464 ✓ Ghurna, Pre घोण्यते । Per, जुघुये । I Fut घोण्यता । Caus घोण्यते ।
Aorist अजुघुयत । Desi जुघुयिष्यते or जुघुयिष्यते । Intens जोघुन्यते । यङ लुक् जोघुणीति
or जोघुयिष्यत् । Dual जोघुयत । Nonn घोणा Gei घुणित्वा or घोणित्वा ॥

465 ✓ Ghurna, to roll &c These two roots ✓ Ghurn and ✓ Ghurna
are Parasmanepadi also in the Tudādi class

Pre घूर्ण्यते । The Imperfect in yan luk is अजोघूर्ण्य (VIII 2 24 S 280)

पण ४६६ व्यवहारे, स्तुतौ च । पन ४६७, च । स्तुतावित्येव संबध्यते
पृथङ्निर्देशात् । पनिसाहचर्यात्पणोरपि स्तुतावेवायप्रत्ययः । व्यवहारे तु पण्यते । पण्ये ।
पणित्येत्वादि । स्तुतावनुबन्धस्यैवले चरितार्थत्वादायप्रत्ययान्ताच्चात्मनेपदम् । पणा-
यति । पणाया चकार । पण्ये पणायितासि । पणितोसे । पणाय्यात् । पणिषीष्ट ।
पनायति । पनाया चकार । पेने ॥

466 ✓ पण and 467 ✓ पन ॥

The first root means 'to transact business' 'to buy' as well as 'to praise' The
second root पन means only 'to praise' The च draws in the unvritti of स्तुतौ
only and not that of व्यवहारे because it has been exhibited separately and not as
पण, पन व्यवहारे स्तुतौ च ॥

These two roots take आय by III 1 28 S, 2303, but पण must then mean
'to praise' only, for it has been read along with पन in that sūtra But when
पण means 'to deal or barter &c' the form is पणति । Per पण्ये । First Fut पण्यता ॥

The anudatta indicator final अ in पण and पन hinds its scope only when
the roots mean 'to praise,' therefore when the roots take the affix आय, they will be
Parasmanepadi and not ātmanepadi As पणयति । Per पणायाचकार । पण्ये । First
Future पणयितास or पणितोसे । Ben पणाय्यात् or पणिषीष्ट ॥

466 ✓ Pāṇi, "To transact business, to buy," ("To praise ") The following conjugation is added the sense of transacting business only

I Fut पश्यते । Per, पश्य । I Fut पयिता । II Fut पयिष्यते । Imperative पयताम् । Imper अयताम् । Pote पयते । Bene पयिषीष्ट । Aorist अययिष्यत् । Condi अययिष्यत् । Caus पययति । Aorist अययिष्यत् । De । पययिष्यते । Inten पययिष्यसे । Yan luk पययिष्यति or पययिष्यत्, Dual, पययिष्यत । Imperfect अययिष्यन् । Past Part Pass पयितम् । Adjective, पययम् । Nouns, पाय 'trade' पाय 'a trader' वयिक (Un II, 70). विपयिषि पययम् ॥

466 A ✓ Pāṇi, to praise In this sense आय is added and the conjugation is then Parasmaipadi. When आय is not added, then the forms are as given before

Pre पययति । As पययति राजानम् 'He praises the king.' Per. पयया चकार । I Fut पययता । पययितासि or पययितासे । Pote पयय्यात् । Bene पयय्यात् ॥

467 ✓ Pāṇi, to praise. Pre पययति । Per पयया चकार or येन । Noun वयिक ॥

भाम ४६८ क्रोधे । भामते । भामे ॥

468 ✓ Bhāna, to be angry Pre भामते । Per भाम । I Fut भामित् । De । भियामयति । Inten 3 S भामन्ति 1st S भामामि । I D भामाम्य । I Pl भामामः । Aorist अभामान् । Nouns भान् भामिनी ॥

चक्षु ४६९ सहने । चक्षते । चक्षमे । चक्षमिषे । चक्षसे । चक्षमिष्ये । चक्षन्थे । चक्षमिष्ये ॥

469 ✓ चक्षु सहने to endure, to suffer The indicative long ऊ ranks as optomally unit (VII 2 4¹ and 1a S 2279 and 3045) the च् is for feminine अक्ष (III 3 104 S 3281)

Thus the Present is चक्षते । The Perfect is 3. S चक्षमे । 2. S. चक्षमिषे or चक्षसि, " I चक्षमिष्ये or चक्षन्थे ॥

In the First Person, the सद् form is चक्षमिषे । But in the ant form, the will be changed to च् by the following sutra

३३०६ । इयोश्च । च । २ । ६५ ॥

मानस्य धातोर्मस्य नकारादेशः स्यान्नकार एकारे च पर । सत्वम् । चक्षमिष्यते अक्षमयते । चक्षमिष्यते चक्षमयम् । चक्षमिष्यते-चक्षमिष्यते । चक्षम । आशिषि । चक्षमिष्यते-चक्षमिष्यते । अक्षमिष्यते-अक्षम

2309 न is substituted for the म of a root before the affixes beginning with म and च ॥

Note -As अगन्तु, अगन्तु the Imperfect of गम्, as in the sentence अगन्तु तमस्य चार The अगन्तु is added as a Vedic diversity. So also अगन्तु with अक्षु, the augment is not added by the option allowed, owing to VII 1. 68 This sutra applies those cases where the म is not at the end of a word, as it was in the last sutra.

Thus from the root चक्षु we have in the perfect 1st person dual चक्षमिष्ये But when the intermediate इद् is not added, then the म् is changed to च् : then to च् ॥

As चक्षमिष्यते or चक्षमयते, so also in the plural, चक्षमिष्यते or चक्षमयते ।

469 A ✓ Ksharnush, to endure to suffer Pre चक्षते । Per. चक्षमे । I चक्षिता or चक्षिता । II Fut. चक्षिष्यते or चक्ष्यते or चक्षिष्यते । Imperative चक्षत

Imperf अक्षमत् । Pote. क्षमेत् । Bene क्षमिषीष्ट or क्षायीष्ट or क्षामिषीष्ट । Aorist अक्षमिष्ट or अक्षमत् । Condi अक्षमिष्यत् or अक्षमस्यत् । Pass क्षम्यते । Aorist अक्षमि or अक्षामि । अक्षिमत् । Caus. क्षमयति । Aorist (VI 4 92 S 2568) I F क्षमयिता । Ben. क्षमयिषीष्ट । Desi. चिक्षमिष्यते or चिक्षसते । Inten चक्षम्यते । Yanluk चक्षमाति or चक्षन्ति । The nasal is added to the reduplicate by VII 4 85 S 2613 Aorist अचक्षमात् । Past Part, Pass. क्षान्तः । Ger क्षमित्वा or क्षान्त्वा । Infin. क्षमितुम् or क्षंतुम् । Nouns क्षम । F. क्षमा, क्षमक ॥

470 कमु कान्ती । The word Kanti here means 'desire' The root therefore means 'to desire, long for, wish' The following sūtra applies to its conjugation,

२३१० । कमेणिङ् । ३ । १ । ३० ॥

स्वार्थः । इत्वात्तद् । कामयते ॥

2310 The affix णिङ् comes without changing the sense after the root कम 'to desire'

The गु indicates *vṛddhi* (VII 2 115) and इ shows that the root takes the affixes of the Atmanepada, as, कामयते 'he desires', so also कामयेते and कामयन्ते ॥

The Perfect is formed periphrastically by आम् which being an aidnadhātuka affix required the elision of णि of the root by VI 4 51 S 2313 But the following sūtra prevents the elision

२३११ । अयामन्तात्वाय्येत्विष्णुषु । ६ । ४ । ५५ ॥

'आम्' 'अन्त' 'आलु' 'आय्य' 'इत्नु' 'इष्णु' षु शेरयादेश स्यात् । वक्ष्यमाणलोपापवादः कामाया चक्रे । 'आयादय आर्धधातुके वा' (२३०५) । चकमे । कामयिता-कमिता । कामयिष्यते-कमिष्यते ॥

2311 अय is substituted for the इ of णि, before the affixes आम्, अन्त, आलु, आय्य, इत्नु, and इष्णु ॥

Note.—Thus कारया चकार, शारया चकार, गययन्तः, मययन्तः (formed by the Unadi affix भक्ष, भ = अन्त, added to the roots गृह् and मृह) आलु । इष्टयालु । आय्य, इष्टयाय्य, मृष्टयाय्य । इत्नु—स्तनायतु । इष्णु—धीवधिष्णुः ॥

Note.—This sūtra could have been well dispensed with for the इ of णि would take gun-ए which will be changed to अय् by the rules of Sandhi, before these affixes The substitution of अय for इ is for the sake of the subsequent sūtra VI 4 51 S. 3336 however, because there इ could not be changed to अय by any sandhi rules

The णि is always changed to अय, therefore the अय substitution of the present sūtra would have been redundant, but it is taught here in order to supersede the elision declared here after in VI 4 51 S. 2313 Thus कामया चक्रे ॥

The addition of आम् being optional (III, 1 31, S 2305) we have the alternative form चकमे also

the Future forms are—कामयिता or कमिता ॥ कामयिष्यते or कमिष्यते ॥ In forming the Aorist, the following sūtra applies

२३१२ । णिञिङ्स्तुभ्यः कर्तरि ञङ् । ३ । १ । ४८ ॥

यिद्यन्तात् इयादिभ्यश्च ञ्जेरञ्ङ स्यात्कर्त्रर्थे लुङि परे । 'अक्राम' 'इ' 'अत' इति स्वते ॥

2312. After a root which ends in णि (III 1 20, 21, 41, &c.) and after the verb णि 'to service,' दृ 'to run,' and स्तु 'to drop,' चट is the substitute of लि, when लुट follows signifying an agent

NOTE — The च prevents *guna* and *vridhi* and च is to distinguish it from अकृ. When चट is added there is reduplication (VI 1 11). The usual terminations of the Imperfect are employed after the root, when चट् is used, as अचाकृत 'he caused to make', अणिश्रियत् 'he served', अतुद्रुत 'he ran', अमुस्तुवत 'it flowed'. This form is not used in Passive, as, अकारयिष्याताम्. Thus अकाम + च + अत ॥

Now applies the following sūtra, by which the च (णि) is elided

२३१३ । णेरनिटि । इ । ४ । ५५ ॥

अनिटिद्वाराधधातुके परे णीलिपिः स्यात् । परत्वात् 'एनेकाचः-' (२३०) इति यणि प्राप्ते । + यल्लोपाविष्यत् ययुक्तदृष्टिदोषेभ्यः पूर्वविप्रतिषेधेन + इति धातुर्लक्षम् । णिलोपस्य तु पाचयते धातुस्त्विति लिङ्गजन्तमवकाश इति भावः । यस्तुतस्तु 'अनिटि' इति यच्चनसामर्थ्यादार्धधातुक्रमाच्चमस्य विषयः । तथा चेषटादेरपवाद मयायम । इयङ् । अततत्तत् । यय । आटिटत् । गुण । कारणा । दृष्टिः । कारकः । दीर्घः । कार्यते ॥

2313 The च of the verbal stem formed with the affix णि, is elided before an ārdhadhātuka affix which does not take the augment इट ॥

NOTE — This debars इयङ् the semi vowel य, the *guna*, *Vridhi* and the long substitutions. Thus अततत्तत्, अररत्तत्, आशिशत्, आटिटत्, कारणा, कारणा कारक, हाररत्, कार्यते, हार्यते and जीरसति (see VII 4 1 for the shortening of the stem of the Aorists in these). Why do we say 'not having the augment इट ? Observe कारयिता and कारयिता ॥

The sūtra VI 4 82 S 272 (a semi vowel is substituted for the final च or इ of a root before a vowel beginning affix &c) being subsequent in order of Affixation would debar the present sūtra and prevent the elision of च and cause य to be substituted instead. This however is prevented by the following

Vartika : The rule ordaining the elision of णि (S 2313) and that teaching the elision of अ (VI 4 18 S 2398) take effect even to the supersession of the subsequent rules ordaining इयङ् (VI 4 78 S 2390), or semi vowel य (VI 4 82 S 272), or *guna*, (VII 3 84 S 2168 &c) or *vridhi*, (VII 2 115 S 234), or lengthening.

NOTE — The elision of अ supercedes only the two rules of *vridhi*, lengthening and not the others. The elision of च (णि) supercedes all the above five rules of *yañ*, *yañ*, *guna*, *vridhi* and lengthening.

Q There is no necessity for this *vartika* with regard to णि for if the five rules mentioned above were not to be superseded by णि elision, then this rule will find no scope anywhere. And as scope must be given to every rule, the present sūtra inferentially and *oneressitely* supercedes the above rules.

Ans The *vartika* is not unnecessary. The णि elision finds its unrestricted scope before the ārdhadhātuka affixes like कृत् (III 3, 174 S 3313) Thus from √

पाचयति we have पात्तिः, from ✓याजयति, याजि. The intermediate इट is prevented here by VII 2 9 S 3163 Hence if this vartika were not taught, the णि would be elided only before the ārdhadhātuka anṭ affix क्तिच् and no where else

As a matter of fact, the force of the word अनिटि in the sūtra is that the rule of the elision of णि applies to all ārdhadhātuka affixes and not only to a single affix क्तिच्

NOTE.—Had the present sūtra not superseded इयङ् &c, then it would have been more proper to draft it as णे only without the word अनिटि. For the sūtra णे with the anuvṛtti of आर्धधातुके read into it, would apply to the affix क्तिच्, only after the rules इयङ्, यङ् &c had restricted its scope. So there would be no necessity of adding अनिटि. The very fact that the word अनिटि is added shows that the sūtra has for its scope all ārdhadhātuka affixes, and therefore it is an exception by anticipation to the rules of णान् &c

Thus इयङ् is superseded in अततञ्जत. It is चङ् Aorist. There is no scope of Guna here, as चङ् is ङित् and यङ् of sūtra VI 4 82 S 272 has also no scope, as the इ (णि) in ताङि is preceded by a conjunct consonant छ. Therefore इयङ् is the only rule left that would have applied to this णि. The present vārtika debars इयङ्, but causes the elision of इ.

Similarly यङ् (semivowel) substitution is superseded in आटिटत्. Guna is superseded in कारया and vriddhi in कारक and lengthening in कार्यते.

Thus अकाम्+इ+अ+त=अकाम्+०+अ+त. Now applies the following

२३१४ । णौ चङ्युपधाया ह्रस्वः । ९ । ४ । १ ॥ १

चङपरं णौ यङ्ग तस्योपधाया ह्रस्व स्यात् ॥

2314 A short is substituted for the vowel, standing in a penultimate position, in the णि formed stem, when the affix चङ् (sign of the Reduplicate Aorist) follows

Thus अकाम्+इ+अ+त=अकाम्+अ+त (VI 4 51 S 2313)=अकम्+अ+त (VII 4 1. S 2314)

Now applies the following sūtra which causes reduplication

२३१५ । चङि । ६ । १ । ११ ॥

चङि परेऽनभ्यासधात्ववयवस्यैकाच प्रथमस्य द्वे स्तोऽजावेस्तु द्वितीयस्य ॥

2315 Of a non-reduplicate root there is reduplication when the affix चङ् of the Aorist follows

Dr Ballantyne translates it thus.—“When चङ् follows, there are two in the room of the first portion, containing a single vowel, of an unreduplicated root but the reduplication is of the second portion of a root that begins with a vowel”

The first syllable is reduplicated if the first portion of the root begins with a consonant, the second syllable is reduplicated if the first portion begins with a vowel

Thus अकम्+अ+त=अचकम्+अ+त ॥

Now applies the following atideśa sūtra

२३१६ । सञ्चल्लघुनि चङ्परं नलोपे । ७ । ४ । २३ ॥

‘चङ्परं’ इति यङ्गुआदि । स च ‘अङ्गस्य’ इति च द्वयमप्यावर्तते । अङ्गसंज्ञानिमित्तं यङ्गुपरं

तिरिति यावत् तत्परं यन्लघु तत्परो योऽङ्गस्याभ्यासस्तस्य सनीयं कार्यं स्वायत्ता(वर्गलोपे)कृति ।
अथवा 'अङ्गस्य' इति नावर्तते । अङ्गपरे सा यङ्ङ' तस्य योऽभ्यासा लघुपरन्तयेत्यादि प्राग्वत ॥

2316 In the reduplicated Aorist of the णि—stems, the reduplicate adapts itself to that of the Desiderative, when the vowel of the root is light, and the root has not lost its end-vowel before the णि affix

The word अङ्गपरे is a Bahuvrīhi compound and therefore it means णि ॥ This word णि so qualified, as well as the word अङ्गस्य should both be twice employed in this sūtra, in order to give the full meaning. We explain therefore the sūtra thus —“that णि which is followed by that affix अङ्, which gives the designation of अङ्ग to the root”—this is one portion. The next part is—“a short vowel which follows such णि, and the abhyāsa of the anga which follows such short vowel—of that abhyāsa, the operations are like those of the Desiderative, before the णि, when no अङ्ग vowel is elided”

On the word अङ्गस्य is not repeated. Then the sūtra would mean ‘that anga which stands before that णि which is followed by अङ्—the abhyāsa of such an anga, when followed by a short vowel,—on that abhyāsa, the operations are like those of the Desiderative &c

NOTE.—Dr. Ballantyne has translated this sūtra as follows—Let the effect be like as if सन् (III 1 7 S 2608) had followed, on the reduplicate, if followed by a light vowel of an inflective base to which णि followed by अङ् is affixed—provided there is not the elision of any letter in the pratyāhāra अङ्ग occasioned by the affixing of णि (as, for example under the provisions of VI 4 48 S 2308)

NOTE.—The words of this sūtra require a little detailed explanation. The word समुच्चय means “like unto सन् or Desiderative”, i.e. as the Desiderative is treated, so should the अङ्, Aorist of the णि stems. The words लघुनि and अङ्गपरे are both in the Locative case, but not in apposition with each other, but refer to different objects. लघुनि means ‘when a light vowel follows,’ namely that reduplicate which is followed by the light root vowel. The operations to be performed on such a reduplicate, in the अङ्, Aorist after the णि, are the same, as on the reduplicate of the Desiderative. अङ्गं अङ्गं लोपे “provided that a simple vowel of the Pratyāhāra अङ्ग has not been elided”. We read the word णि into this sūtra, because there can be no other root which will form अङ्, Aorist णि stems. In such Aorist (III 1 48), as well as the simple roots णि, द्रु, and अरु. The words अङ्गपरे is a Bahuvrīhi and qualifies the word अङ्ग underscoring that stem which is followed by अङ्, therefore, it refers to the णि stem, and not to the simple roots णि, द्रु and अरु. The light vowel, therefore, refers to the light vowel of the णि-stem before अङ् ॥

The word अङ्गं लोपे is in apposition with अङ्गपरे. Thus अङ्ग+णिङ्, (III 1 30). = अङ्गाम्+ङ्+अत् (III 1 48). = अङ्गाम्+अत् (VI 4 51) = अङ्गाम्+अत् (VII. 4. 1) = अङ्गाम्+अत् (VI 1 11) Then applies the next sūtra

NOTE.—Thus VII 4. 79 teaches the substitution of ङ् for ञ् in the reduplicate of the Desiderative. The same substitution will take place in the reduplicate of the Aorist as अङ्गीकरत्, अङ्गीयत्. Thus by VII 4 80, ङ् is substituted for

the उ of the reduplicate in the Desiderative, the same will be the case in the reduplicate of the Aorist, as अपीयवत् and अलीनवत्, and अजीकवत् । Thus by VII 4 81, ङ is optionally substituted for उ in the Desiderative reduplicate of स &c, the same will hold good in the Aorist reduplicate, as असिसवत् or असुसवत्, अशिशवत् or अशुशवत्, अदिद्रवत् or अदुद्रवत्, अपिप्रवत् or अपुप्रवत्, अपिप्तवत् or अपुप्तवत्, अचिच्यवत् or अचुच्यवत् । Why do we say 'having a light vowel ? Observe अततञ्जत्, अररञ्जत्, अजजागरत् ॥

By sūtra III 1 48 S 2312 the roots ञि, दु, and सु also form ञङ् aorist. The sanva bhāva however does not take place with regard to these roots because these roots do not get the designation of अङ्ग before ञङ् । The rule is therefore confined to णि roots, for these are the roots which get the designation अङ्ग before the affix ञङ् । Moreover the reduplicate must be that of the अङ्ग, which can be of णि roots only

२३१७ । सन्यतः । ७ । ४ । ७८ ॥

अभ्यासस्य त इकारः स्यात्सनि ॥

2317. ङ is substituted for the final short अ of the reduplicate in the Desiderative

NOTE.—As पिपक्षति, पियक्षति, (VIII 2 36, 41) तिष्ठासति, पिपासति ॥ Why do we say in the Desiderative ? Observe यपाच ॥ Why do we say "for the अ" ? Observe लुलूषति ॥ Why do we say 'short अ' ? Observe पापचिचते the Desiderative of the Intensive पापस्यते ॥

Therefore अचकम् + अत = अचिकम् + अत, because ञङ् is considered like सन् ॥

Now applies the following

२३१८ । दीर्घो लघोः । ७ । ४ । ८४ ॥

लघोऽभ्यासस्य दीर्घः स्यात्सन्धभावविषये । अचीकमत । णिङ्भावपक्षे ॥

+ कमःस्तेष्वङ्, लक्ष्य + । शेरभावाच्च दीर्घसन्धद्वावौ । अचकमत ॥

स ज्ञायाः कार्यकालत्वादङ् यत्र द्विरुच्यते ।

तत्रैव दीर्घः सन्धश्च नानेकाक्षयिति माधवः ॥ १ ॥

अकास्त्यर्थापयत्यूर्ध्वोत्थादौ नाङ् द्विरुच्यते ।

किं त्वस्यावयवः कश्चित्तस्मादेकाक्षयिद्वयम् ॥ २ ॥

अस्तुतोऽङ्गस्यावयवो योऽभ्यास इति वर्णनात् ।

कणो दीर्घोऽर्थापयते द्वयं स्यादिति मन्महे ॥ ३ ॥

अकास्तीं तूभयमिदं न स्यात्स्याच्च व्ययस्यया ।

योर्विशेष्यं स निश्चितं लघुनीत्यङ्गं मेव वा ॥ ४ ॥

इति व्याख्याधिकस्य कौटेनेव वर्णनात् ।

शेरलोपेऽपि स अन्धस्वगितामपि सिद्धये ॥ ५ ॥

2318. In the reduplicative syllable, a prosodially short vowel is lengthened in the Reduplicated Aorist of the णि-stem when the vowel of the root is light, and the root has not lost its end-vowel before the Causative णि ॥

Therefore अचिकम् + अत = अचीकमत ॥

The affix णिङ्, being optional, when it is not added, then applies the following vārtika — "The aorist of ✓Kam is formed by ञङ् even when it does not take णिङ्" As there is absence of णि, so we have neither lengthening nor sanvadbhāva. Thus अचकमत ॥

NOTE.—In Grammar there are two opinions as regards rules of definition (संज्ञा), one is expressed by the maxim कार्यकालं संज्ञापरिभाषं and the other by यथोद्देशं संज्ञापरिभाषः. The first means that a rule defining a term (i.e. a samjñā rule) or giving a maxim of interpretation (paribhāṣā) manifests itself at the time of application. Whenever an occasion arises to apply such rule it appears there anew. The other means that the samjñās and paribhāṣas remain where they have been originally taught, and do not appear anew each time when a particular operation is to be performed. They exert their influence from the place where they are, and do not require to be recited afresh each time that an operation is to be performed.

Now the abhyāsa is defined in the sūtra पूर्वोभ्यासः (VI 1 4 S 2178) and the word abhyāsa occurs in the sūtra 2316. In both views of the function of a definition, the sūtras पूर्वोभ्यासः and सन्वद्विधा &c will become one sentence. But in the first view of kāryakāla pakṣha the one sentence will be of different *padas* or words, in the second view the one sentence will be of different sentences. Mādhava favours the view of kāryakāla pakṣha with regard to the sūtra 2316: which opinion the author has summarised in the following two verses:—

Verse 1 "According to Mādhava, the rules of lengthening (2318) and sanvadbhāva (2316) apply there only where the kāryakāla function of a rule of definition being taken as valid, the anga or inflective base is reduplicated and not where there are many-syllabled stems."

NOTE:—The sense is that in the sūtras 2316 and 2318 there is the anuvitti of the words angasya and abhyāsasya. Here the designation of abhyāsa (reduplicate) will be given to the first portion of the doubled anga. Therefore the lengthening (2318) and sanvadbhāva (2316) will take place in that abhyāsa only which is the abhyāsa of an anga—that is where an anga has been reiterated, there the first portion will get the designation of abhyāsa for the purposes of the application of 2316 and 2318. As अदीकृतम् and अर्थापवर्तम् &c

Verse 2 "But in the roots चकारित्, अर्थापवर्तित् and ऊर्णित् &c there is no reduplication of an anga but only a portion of an anga is reduplicated. Therefore the two rules 2316 and 2318 are confined to monosyllabic roots."

NOTE:—Thus we have अर्थापवर्तित्, अर्थापवर्तित् and ऊर्णित् without the application of S. 2316 and 2318. Here the whole anga chakras &c has not been reduplicated, but only a part of it, namely the first consonant in the case of chakras and the second consonant in the case of vowel beginning roots.

The result is that it is only in monosyllabic roots that the whole of anga is reduplicated, and not only a part of it (for there can be no such part), and consequently the dirgha and sanvadbhāva apply to monosyllabic roots. More over, in this view (kāryakāla pakṣha), the word ekācchah in the sūtra ekācchahive prathamasya (VI: 1 1 S. 2175), qualifies the word angasya understood therein.

Obj. Let it be so, that the dirgha and sanvadbhāva rules apply to the reduplicate of monosyllabic roots only. Then stretching this argument further the other rules that apply to reduplicates will also be restricted in their scope.

such as the rules of shortening (VII 4 59 S 2180), retention of first consonant (VII 4 60 S 2179) and substitution of a palatal (VII 4. 62 S 2245), &c and these will not apply to polysyllabic roots

Verses 3 and 4 As a matter of fact, if we explained the sūtra by saying angasya awayavo yo' bhyāsa—'th reduplicate which is a portion of an anga'—then we opine that there must be lengthening in the case of √ānu, and both (lengthening and sanvad bhāva) in the case of √aith'payati while in the case of √chakās none of these two will apply, or if they apply, it would be under restrictions. They will not apply when laghuni is qualified by सि by being in proximity to it, but will apply when anga is so qualified

NOTE : Thus instead of और्ध्वनवत् we would get और्ध्वनवत् । The sanvadbhāva is inappropriate here, for when नु is doubled, there is no अ in the reduplicate and so there can be no change of अ to इ ॥

The root अर्थाय is derived from अर्थ, in the sense of अर्थमाचष्टे । The आ and पुङ्गु augments are added before सिच । Here both the dugha and sanvad bhāva will apply, and we should get the form आर्तिथयत् instead of आर्तथयत् । In the case of the root √अर्थ (उपयाच्ञायाम्), of the churādi class, the aorist is अर्तथयत् neither the dirgha nor sanv d bhāva apply there

In the root chakās both will not apply or will apply with qualifications. If we explain the sūtra by saying chaṇpare nau yal laghu—'the reduplicate, if followed by a light vowel, in the case of a root to which सि followed by चङ is affixed'—then there will be no application of these two rules. But if we explain the sūtra by chaṇpare nau yad angam 'the reduplicate of an inflective base to which नु followed by chan is affixed'—then these two rules will apply to chakās. Thus in the first case we have अवचकासत्, in the second अचीचकासत् ॥

Verse 5 Because Kaiyyāṭa alone has given these two alternative explanations, the rules become applicable even where an ak vowel of सि is elided so as to make them applicable to agt roots also

NOTE There are two conflicting views, one of Haradatta and another of Kaiyyāṭa. They can be harmonised by giving them different scopes

कमु ४७० कान्तौ । कान्तिरिच्छा ॥

470 √Kamu, to desire. Pre कामयते । Per कामयाञ्चके । I Fut कामयिता । II Fut कामयिष्यते । Imperative कामयताम् । Imp अकामयत । Pote कामयेत । Bene कामयिषीष्ट । Aorist अचीकमत । Caus कामयति । Here the first सि is elided by VI 4 51 S 2313 Desi चिकामयिषते । Ger कामयित्वा । Noun कामना ॥

470 A. √Kamu, without सि before adhadhātukas. Pre कामयते । Per चकमे । I Fut कमिता । II Fut कमिष्यते । Bene कमिषीष्ट । Aorist अचकमत । Caus कामयति (Vridhi by न कस्यमिचमा) Desi चिकमिषते । Inten चङ्कम्यते । There is no yan luk form. See √मुपू । Past Part Pass कान्त Ger कमित्वा or कान्त्वा । The उ makes इद् optional. Nouns कामुक (III 2 154 S 3134) कम् (III, 2 167 S 3147) कम्पन । कंसः (Un III. 62)

Here end the anudātta roots ending in a nasal

Now the thirty roots upto √कमि inclusive are Parasmaipadi

अथ क्रम्यन्तास्त्रिगुणपरस्मैपदिनः ॥

अण ४७१, रण ४७२, वण ४७३, भण ४७४, मण ४७५, कण ४७६, कण ४७७, व्रण ४७८, भ्रण ४७९, ध्वण ४८०, धण ४८१ शब्दा-
र्थाः । अणति । रणति । वणति । वकारादित्वाभ्यासलोपौ न । ववणतुः । ववणियथ ।
धणः कैश्चिद्वते । धणति ॥

171 ✓ Ana, to sound Pie अणति । Per. आण । I Fut अणिता । Caus आणयति । Aorist अ+अणियत् । Desi. अणियिषति । Nouns अणु. 'small,' 'a kind of grain' अण्ड (Un I 114) अडु or आडु 'a boat'

472 ✓ Rana, to sound Pie रणति । Per रराण । I Fut रणिता । Aorist अरखोत् or अराखोत् । Caus रणयति Aorist अरीरखत् or अरराखत् । Desi. रिरणियति । Inten. ररणयते । Yan luk ररणाति or ररणिट । D रराणट । Past Part Pass रणित or रण्डा । Nouns रणन 'sound,' 'noise,' रणः 'War,' 'sacrifice,' रणरखन् 'anxiety'

473 ✓ Vapa, to sound. Pre वणति । Per ववाण । The rule VI 4 126 S 9263 does not apply, because the root begins with व, and so there is no व nor elision of the reduplicate ववणतुः ववणियथ । Nouns वाण । वायो । वायिनी 'a clever woman' वण्ड 'an ox without a tail'

474 ✓ Bhaṇa, to sound Pie भणति । Per. बभाण । I Fut भणिता । Nouns भाणः । भणितिः । भड । भाड ॥

475 ✓ Mṇa to sound ; murmur Pie मणति । Per ममाण । मेणतुः । I Fut. मणिता । Nouns मणितम । मणि । मणिक । मड ॥

476 ✓ Kaṇa, to sound Pre कणति । Per ककाण । I Fut. कणिता । Nouns कण । कणिका । कठः (Un I 103)

477 ✓ Kyana, to sound, jingle, tinkle, hum, warble, sing Pre. क्वणति । Per कक्वाण । I Fut क्णिता । Nouns क्णः । क्णः 'harp' कुणा नः (Un III 76) 'grain 'a sacrificed accessory' कुणपम् (Un III 143)

478 ✓ Vṇa, to sound. In some texts it is ✓brana with a labial B. Pre वणति । Per वव्राण । I Fut वणिता ॥

479 ✓ Bhṇa to sound Pie, भणति । Per बभाण । I Fut. भणिता ॥

480. ✓ Dhvaṇa, to sound. Pie ध्वणति । Per, दध्वाण । I Fut ध्वणिता ॥

481. ✓ Dhaṇa, to sound According to Mādhaviya, the Saṃmatā gives ✓dhrani Some read ✓dhami. Pre धणति ॥

ओण ४८२ अपनयने । ओणति । ओणाचकार ॥

482 ✓ Onri, to remove, take or drag along Pre. ओणति । Per ओखांचकार । I Fut. ओणिता । Caus. ओणयति । Aorist मा भवाओणियत् । Desi. ओणियिषति । Nouns ओणाचन । N s ओणावा 'a thief' (III. 2. 75 S. 2980, VI. 4. 41 S. 2982) fem. ओणावरी (IV 1 7 S 456).

ओण ४८३ वर्णगत्योः । ओणति । सुओण ॥

483. ✓ Sopri, to go, move, to become red. Pre. ओणति । Per. सुओण । I Fut ओणिता । Caus ओणयति । Aorist असुओणत् । Desi. सुओणियति । Inten. ओओणयते । Yan luk ओओणिट । Nouns ओणः । ओणः । ओणा (IV. 1 43 S. 501).

ओण ४८४ संघाते । ओणति ॥

484 ✓ Sronṇi, to collect Pre. ओणति । Nouns ओणिः । ओणी । ओणा a star,

श्लोण ४८५ च । शोणादयस्त्रयोऽमी तालव्याष्मादयः ॥

485 ✓ *Slonri*, to collect Pre श्लोणति । The three roots *slonri*, *slonri* and *slonri* begin with a palatal sibilant

प्रेण ४८६ गतिप्रेरणश्लेषणेषु । प्रैण इति क्वचित्पठ्यते । पिप्रेण ॥

486 ✓ *Painri*, to go, 2 to send 3 to embrace, adhere (!) Some read it as ✓ *Painri*, others as ✓ *lainri* Pie प्रैणति ॥

486 A ✓ *Prainri*, to go, approach, send, embrace Per पिप्रेण ।

486 B ✓ *Lainri*, to go' approach, send, embrace

ध्रण ४८७ शब्दे । उपदेशे नान्तोऽयम् । रषाभ्याम्—(२३५) इति शात्वम् । ध्रणति । योपदेशकल यङ्लुकि । दधन्ति । ध्रण इत्यपि केचित् । ध्रणतु, ध्रणिथ ॥

487 ✓ *Dhrapa*, to sound This root has a न as its final in the upadśa, & e, originally it is धन, the न is changed to ण by VIII 4 1 S 235 The result of the root being न ending originally appears in *yan luk*, where this न is changed to anusvāra This anusvāra is then changed to न before त, as दधन्ति । Of course, it must be remembered that न changed to ण by VIII 4 1 S 235 is considered asidhha (VIII 2 1 S 12) for the purposes of VIII 3 24 S 123 or anusvāra change As दधन्ति । Had it been ण originally VIII 3 24 S 123 would not have applied, and the form would have been दधन्तिट । The nasal in the reduplicate is by VII 4 85 S 2643 Pie ध्रणति ।

487 A ✓ *Bana*, to sound Pie ध्रणति । Per. ध्रणाण, ध्रणतु, ध्रेणु, धेिथ । According to Mādhava, धण, भण and धण are also read here in some lists According to Matieya, भण is found in Dīndaka, and धण in Saṃmatā

487 B. ✓ *Vana*, to sound Pie ध्रणति । Per धवाण । ध्रणतु ॥

कनो ४८८ दीक्षिकान्तिगतिषु । चकान ॥

488 ✓ *Kani*, to shine, 2 to love, wish, 3 to go. Pre कनति । Per चकान । I Fut. कनिता । Nouns कन्या । कानीन । कनकम् ॥

धृन ४८९, वन ४९० शब्दे । स्तनति । वनति ॥

489 ✓ *Shtana*, to sound Pie स्तनति । Per तस्तान । I Fut स्तनिता । Caus. स्तनयति । Aorist अतिष्टात् । Desi तिस्तनिषति । Inten तस्तन्यते । *Yan luk* तंस्तनीति, or तंस्तनि । Nouns स्तान्यम् । स्तनः । स्तन्यम् । अभिनिष्ठान (VIII. 3 86 S 3193)

490 ✓ *Vana*, to sound. Pre वनति । Per. वयान । वधनतु । I Fut वनिता । Nouns वनिष्ठः (Un IV 2) The rectum part of the entrails of an animal offered in sacrifice वनम् । वन्या । वतिः (VI 4, 37 S 2428) वन्ति (VI 4, 39, S 3314) Past Part. Pass. वनितम् । Ger वनिष्ठा ॥

वन ४९१, वण ४९२ संभक्तौ । वनेरर्थभेदात्पुनः पाठः । वनति । वसजान । वनतुः ॥

491 ✓ *Vana*, 492 ✓ *Shana*, to honor वन has been repeated here as it has a different meaning from the वन mentioned before It is conjugated like the preceding Pre वनति । Nouns वनिन् 'worshipping' तद्वन् (Ken opamishad)

492 ✓ *Shana*, 'to honor' Pres वनति । Per वसजान Dual वनतु. &c. In forming the Benedictive the following sutra applies

२३१८ । ये त्रिभाषा । ६ । ४ । ४३ ॥

राजसंनखनामास्य वा न्यायाटो ककिति । सायात्—सन्वात ॥

2319 There is optionally the substitution of long **का** for the finals of **जन**, **सन्** and **खन्** before an affix beginning with **व** and marked with an indicatory **क** or **इ** ॥

NOTE.—Thus जायते or ज्ञयते (with यङ्) सजायते or सज्ज्ञयते (with यङ्) । So also सायते or सन्धयते, सासायते, or ससन्धयते, छायते, or छान्धयते, चाखायते or चछान्धयते ॥ Before the विकारिण प्रत्यय of the Fourth class, which is क्ति according to I 2 4, the जा is *always* substituted for ज्ञ by VII 3 79. No option is allowed there.

Therefore in the Benedictive of ✓ सन we have सायात् or सन्यात् ॥

492 ✓ शान्त, to honor प्रे सनति । Per ससान । सेनसु । I Fut सनित्ता । Bene सायात् or सन्यात् । Des. सिषनिषति or सिषासति (VI 1 2 49 S 2618 read with VI 1 42 S 2504), Inten सासायते or स सन्यते । Yath luk स सरोति, or स सन्ति Dual स सात । Noun सानु 'peak,' Pist Part Pass सात । Past Part Active सातयान् ॥

अम ४९३ गत्यादिषु । कनीदीप्तिरान्तिगतिः- इत्यत्र गते, परयोः शब्द-
स भक्त्योरादिशब्देन ग्रहः । अमति । आम ॥

493 ✓ama, to go, 2 to sound 3 to honor The word आदि in मत्वादि means the गति of the root कनी no 488, plus the शब्द and स भक्ति of the root, that follow it Pre अमति । Per आम । आमसुः । I Fut अमिषा । Caus आमयति । Desi । अमिमयति । Nouns अम । आमश्च 'Dysentery' आज् (with कृप) । अमित्र । अम । अन्त्रम् । Past Put Pass अमित or आन्त*, अमितवान् or आन्तवान् ॥

द्रम ४९४, हम्म ४९५, मीमृ ४९६ गतौ । द्रमति । दद्राम । हम्मयन्त-
(२२९९) इति न वृद्धिः । अद्रमीत् । हम्मति । जहम्म । मिमति । मिमीम । अय शब्द च ॥

494 ✓ Drama, 495 ✓ Hamma, 496 ✓ Mm̐, to go about, run
 Pie द्रमति। Per दद्राम्। The Vaidhi is prohibited by S 2299. I Fut द्रमिषा।
 Aorist अद्रमीत्। Caus द्रमयति। Aorist अद्रिमत्। Pass अद्रमि or अद्रामि with विष्
 and द्रमद्रमम् or द्रामद्रामम् with यवुस्। Fut द्रमिष्यते or द्रामिष्यते or द्रमिष्यन्।
 Desi विद्रमिषति। Inten दद्रम्यते Yan luk दद्रमीत् or दद्रमि D दद्राम्। 1st P
 दद्रमि (VIII 2 65 S 2309) Imp अद्रन् (VIII 2 61 S. 341). Nouns द्रमिह।
 द्रमण। द्रम॥

495 / Hana to go Pre हम्मति । Per जहम्म । I Fut हम्मिसे । Con. हम्मयति । Aorist अजहम्मत् । Desi जिहम्मियति । Inten जेहम्मये । Ym luk जहम्म ति ० अ हन्ति । D जहन्तः । Imperfect अजहन् । Nouns हम्मति 'Knowledge'.

196 Mimi, to go. Some say it means 'to sound' also. **Pre** मीमति । **Per** मीमाम । **मिमाम्नु** । **I Fut** मीमिष्या । **Causs** मीमयति । **Adjut** मीमयामन् । **Desi** मीमामिष्यति । **Imper** मीमिष्यते । **Yan luk** मीमिषीति ० मीमन्ति । **Imperfect**, **अमेमाम्** । **Past part** **Pass** मीमिष्व । **Ger** मीमिष्व्वा ॥

घमु ४९७, ङमु ४९८, जमु ४९९, जिमु ५००, झमु ५०१, ञदने ।

497 ✓ Chāmu, 498 ✓ Chhāmu, 499 ✓ Jāmu, 500 ✓ Jūmu, 501 ✓ Jhāmu, to eat When the root चमु is preceded by अ then the vowel is lengthened by the following sutra Pre समेति । Per लघाम । वेमसु । I Fut. समित् । Caus सामयति । Desi चिचमियति । Inten चञ्चम्यते । Xan luk चञ्चन्ति । चञ्चामन् । Nouns चमसु spoon, चम ॥

२३२० । ष्टिवृक्लमुचमा शिति । ७ । ३ । ७५ ॥

एषामचो दीर्घः स्याच्छति ॥

+आङि चम इति वक्तव्यम्+

आचामति । 'आङि' क्रिम । चमति । विचमति । अचमीत् । जिमि केचित् इति । जेमति ॥

2320 Before any other Present character (शित), the root vowel of ष्टिव, क्लम्, and आचम is lengthened

Vārtika - It should be stated that the rule applies to ✓cham, only then, when it is preceded by the preposition अ, and not otherwise

Thus आचामति । Why do we say 'when preceded by अ'? Observe चमति, विचमति । The Aorist is अचमीत् । Some read ✓जिमि also here Thus जेमति ॥

Note The *Kaṣika* reads this sūtra as *ṣṭivu klamy āhamam sṭi*, having inserted the आ from the *vārtika* ✓Klam lengthens its vowel before ṣyan by VII 3 74 S 2519, the present rule produces this change before the affix ṣap also, which it gets by III 1 70

497 A ✓āchamu, Pie आचामति । Imperative आचामतु । Imper आचामत् । Caus आचामयति । Nouns चम । चमकः ॥

498 ✓Chhamu, to eat Pie छमति । Per चच्छाम । I Fut छमिता । Caus छमयति । Pass Aor अच्छमि or अच्छामि । Nvul छामकामम् । Fut छमिष्यते or छामिष्यते or छमिष्यते । Desi चिच्छमिषति । Inten चच्छम्यते । Yan luk चच्छमीति or चच्छन्ति । D चाच्छान्तः ॥

199 ✓Jamu, to eat Some read this as जिम । Pie जमति । Per जजाम जेमत् । I Fut जमिता । Past Part Pass जाम् । Ger जमित्वा or जाम्त्वा ॥

500 ✓Jumu, Pre जेमति । Ger, जेमित्वा (?) or जाम्त्वा । Noun जेमनम् ॥

501 ✓Jhamu, Pie जमति । Per जजाम । I Fut जमिता ॥

क्रम ५०२ पादविक्षेपे ।

Now we take up the conjugation of 502 ✓Kramu, 'to walk, to step.' This root takes षण् विकारम् also by the following sūtra:

२३२१ । वा भाशभ्लाशधमुक्रमुक्लमुचमिचुटिलषः । ३ । १ । ७ ॥

अभ्य षण्य स्यात्कत्र्ये सार्वधातुक परे ॥

2321 The affix षण् is optionally employed in the active voice before a sārva dhātuka affix after the following verbs, भाश 'to shine,' भ्लाश 'to shine,' भम् 'to whirl,' क्रम 'to walk,' क्लम् 'to be sad,' चड 'to fear,' चुट 'to cut' and लष 'to desire'

Note.—Thus भाशते or भाशयते 'he shine', भ्लाशते or भ्लाशयते, he shines, भ्रमति or भ्राम्यति 'he whirls', क्रामति or क्राम्यति 'he walks', कामति or काम्यति 'he is sad' So also त्रस्यति or त्रसति, चुट्यति or चुटति, लष्यति or लषति ॥

Thus क्रम+अप्+ति or क्रम्+अण्+ति । Now applies the following sūtra

२३२२ । क्रमः परस्मैपदेषु । ७ । ३ । ७६ ॥

क्रमेर्दीर्घः स्यात्परस्मैपदे परे शिति । क्राम्यति - क्रमति । चक्राम । क्राम्यतु-क्रामतु ॥

2322 The long is substituted in क्रम, before a शित् affix, in the Parasmaipada

As क्रामति, क्रामतः, क्रामन्ति or क्राम्यति &c Per चक्राम । Imperative क्राम्यतु or क्रामतु &c

Why in the Parasmaupada ? Observe आक्रमते आदित्य. ॥

How do you explain the lengthening in उत्क्राम and सक्राम (Imperative 2nd Per Sg) For when ह्रि is elided by लुक्, (VI 4 105) then by I 1 63 the affix being dropped by a लु elision, it would produce no effect and so there ought to have been no lengthening ? This is no valid objection. The prohibition of I. 1 63, applies to the अङ्ग stem after which the affix is elided. Here क्रम् is not a stem or anga with regard to ह्रि, but it is a stem with regard to शप् as क्रम्+शप्+ह्रि. Therefore, though ह्रि is elided, the lengthening will take place by I 1 63, (प्रत्यय लक्षणम्.) ॥

२३२३ । लुक् क्रमो रनात्मनेपदनिमित्ते । ७ । २ । ३६ ॥

अत्रैवेष्ट । अक्रमीत् ॥

2323 The augment वृद् is added to ārdhahātuka valādi affixes after ✓सु and ✓क्रम, only then when they do not occasion the taking of the Personal endings of the Atmanepada

The roots सु and क्रम्, are udātta, and will get वृद् augment naturally, the sūtra makes a restriction on myama. The restriction is that when the roots themselves occasion ātmanepada affixes, then they do not take वृद्, otherwise they will. Thus अक्रमीत् ॥

502 ✓Kramu, To walk, step. Pre क्रामति । Per चक्राम । चक्रमत् । I Fut. क्रमिष्यात् । II Fut. क्रमिष्यति । Imperative क्रामतु । Imper अक्रामतु । Pote क्रामेत् । Bene क्रम्यात् । Aorist अक्रमीत् । Condi अक्रमिष्यत् । Caus क्रमयति । Aorist अचक्रमीत् । Dear. चिक्रमिष्यति । Inten चङ्क्रम्यते । Yan luk चङ्क्रमीति or चङ्क्रमति । Past Part. Pass. क्रान्तः । Ger क्राम्या । (VI 4 18 S 3329) or क्रमिष्या । Nouns क्रमः । क्रमकः । चङ्क्रमणः । नक्रः । क्रिमि ॥

502 A. ✓Kramu, This root is ātmanepadī also when simple (I 3 43 S 2716) Pre क्रमते । Per. चक्रमे । I Fut क्रम्यात् । II Fut. क्रम्यते । Imper अक्रमत । Pote क्रमेत् । Bene. चङ्क्रमेत् । Aorist अक्रमत् । Condi. अक्रम्यत् ॥

Here end the thirty Parasmaupadī roots,

अथ रेवत्यान्ता अनुदात्तैः ॥

The roots upto रेव inclusive are anudattat.

अय ५०३, वय ५०४, पय ५०५, मय ५०६, अय ५०७, तय ५०८, णय ५०९, गतौ । अयते ॥

The Present is अयते । In forming the Perfect the following sūtra applies:—

२३२४ । दयायासश्च । ३ । १ । ३७ ॥

‘दय’ ‘अय’ ‘आस’ यभ्य आस्यल्लिटि । अयाचक्रे । अयिता । अयिवोष्ट ॥

2324 After the verbs दय ‘to give,’ ‘to go,’ and ‘to protect,’ अय ‘to go,’ and आस ‘to sit,’ there is the affix आस, when लिट् follows

Thus अयाचक्रे । First Future अयिता । Pot अयेत् । Benedictive अयिवोष्ट । Before the affix आस of the Perfect and Aorist, the following rule applies —

२३२५ । विभाषेतः । ८ । ३ । ७९ ॥

इय परे य इद तत परेण बोध्यं लुङ्, निटा धस्य वा सूर्यस्य स्यात् । अयिबोध्यम्-अयिबोध्यम् । आयिष्ट । आयिद्वम्-आयिध्वम् ॥

2325 The cerebral sound is optionally substituted for the य of बोध्यम् and of the Aorist and the Perfect after the augment इट्, when the stem ends in इय् ॥

Thus अयिबोध्यम् or अयिबोध्यम् । Aorist आयिष्ट, आयिद्वम् or आयिध्वम् ॥

When upasargas ending in र र such as नि, दु, or प्रा precede $\sqrt{\text{aya}}$, the र is changed to ल by the following

२३२६ । उपसर्गस्यायतौ । ८ । २ । १९ ॥

अयतिपरस्योपसर्गस्य यो रेफस्तस्य लत्व स्यात् । प्रायते-पलायते । निम दुने कत्वस्यासिद्धत्वाच्च लत्वम् । निरयते । दुरयते । निरदुरोस्तु निलयते । दुलयते । 'प्रत्यय' इति त्वियो रूपम् । अय कथम् 'उदयति विततोर्ध्वरश्मिरज्जो' इति माघ । 'इट्' 'किट्' 'कटी' इत्यत्र प्रसिद्धस्य यर्भविष्यति । यट् । अनुदात्तत्वलक्षणमात्मनेपदमनित्यम् । अस्मिन्निष्कारणज्ञापकात् । वादित्वात् वयधे । पेये । मेये । खेये । तेये । प्रययते । नेये ॥

2326 ल is substituted for the र of a Preposition, when $\sqrt{\text{ay}}$ follows

Thus पलायते, पलायते । The र of the Prepositions दुस् and निस् is changed to र, but this र is not changed to ल, because it is asiddha thus we have the forms निरयणम्, दुरयणम् । But there is a preposition निर also, the र of which is changed to ल, is निलयनम् । See VII 2 46 So also there is a Preposition दुस् which forms दुलयते ॥

The word प्रत्ययः is not formed from प्रति + $\sqrt{\text{ay}}$ but from प्रति + इय् ॥

If the root अय is Atmanepada why is it conjugated as Parasmaipad in the following line of Māgha — "udayati vitator dhva rāsmi rajjau." The word udayati is not formed by ud + $\sqrt{\text{ay}}$ but from ud + $\sqrt{\text{y}}$, the $\sqrt{\text{y}}$ is obtained by the analysis of $\sqrt{\text{कटी}}$ as we have already shown See $\sqrt{\text{कटी}}$ No. 312. Or the following maxim applies :

Maxim — The ātmanepada, which a root may take because it is enunciated in the Dhātupāṭha as anudātteta is not of universal application. This maxim we infer from the jñāpika of $\sqrt{\text{खिङ्}}$ which is shown with an indicative क् । This root is of Ajādi class No 7. It is read as anudāttet. It would have been conjugated in the ātmanepada by the mere fact of its being called anudāttet, the further adding of क् shows that the anudāttet ātmanepada is not universally valid

In the Perfect of $\sqrt{\text{वय}}$, the rule VI, 4. 126 S 2263 applies, because the root begins with a व and so we have वयधे and not खेये । But पेये, मेये, खेये, तेये । प्रययते and नेये ॥

503 $\sqrt{\text{Aya}}$, to go Pie. अयते । Per अयाचक्रे । I Fut अयिता । II Fut अयिष्यते । Imperative अयताम् । Imper अयात । Pot अयेत । Bene अयिबोध्य, अयिबोध्य (or ध्व)म् । Aorist आयिष्ट, आयिद्व (or ध्व)म् । Cond आयिष्यत । Caus आययति । Aorist अ + अयियत् । Des अयियिषते । Nouns आय । अय ॥

504 $\sqrt{\text{Vaya}}$, to go, move Pie वयते । Per वयधे । I Fut वयिता । Des वययिषते । Inten वावयते ॥

504 ✓ Vya, in the Yau luk Pre वाचयीति or वाचयति । D वाचय । P I वाचयति, 2 S वाचयति, or वाचयति वाचय वाचय, 1 S वाचयीमि or वाचामि । वाचाय, वाचामः । Imperative वाच, वाचयानि । Imperative अवाचत ॥

505 ✓ Paya, to go Pre पयते । Per पेये । I Fut पयिता ॥

506 ✓ Mayi, to go Pre मयते । Per मेये । I Fut मयिता ॥

507 ✓ Chya, to go, Pre चयते । Per चेये । I Fut चयिता ॥

508 ✓ Tayi, to go move, to guard, protect Pre तयते । Per तेये । I Fut तयिता । Noun तय 'protection'

509 ✓ Naya, to go, to protect According to Maitreya it means 'to protect' also Pre नयते । Per नेये । I Fut नयिता ॥ In some lists ✓ ग्रयि is also mentioned

दय ५१० । 'दानगतिरक्षणहि सादानेषु' । आदान ग्रहणम् । दयाचक्रे ॥

510 ✓ Daya, to grant, give, 2. to go, 3 to protect, 4 to hurt, (to feel pity) 5 to accept The word आदान means to accept Pre दयते । Per, दयाचक्रे । I Fut दयिता । Nouns दयालु, दया ॥

रय ५११ गतौ ।

511 ✓ Raja, to go Pre रयते । Noun राय. ॥

ऊयो ५१२ तन्तुसंताने । कयाचक्रे ॥

512 ✓ Uyi, to weave, sew Pre ऊयते । Per ऊयाचक्रे । I Fut ऊयिता । Caus ऊययति । Aorist अऊययत् । Past Part Pass. ऊतः । Past Part Active ऊतवान् । Ger. ऊयित्वा । Noun ऊतिः ॥

पूयी ५१३ विशरणे दुग्न्धे च । पूयते । पुपूये ॥

513 ✓ Pūyi, to split up, to stink, to putrefy Pre पूयते । Per पुपूये । I Fut पूयिता । Caus पूययति । Aorist अपूपयत् । Desi. पुपूयिषते । Inten. पोपूयत । Yau luk पोपूयीति or पोपूयति । D पोपूय । Past Part Pass पूतः । Past Part Active पूतवान् । Ger. पूयित्वा । Nouns पूय, 'pus' पूति. ॥

क्रूयी ५१४ शब्दे उन्दे च । क्रूयते ॥

514 ✓ Kruji, to make a creaking sound, to be wet. Pre क्रूयते । Per क्रूयते । I Fut क्रूयिता । Caus क्रूययति (VII 3 36 S 2570) Aorist, अक्रूययत् । Yau luk क्रूययीति । Noun केलक्रोप दृष्टदेव 'It rained enough to wet the garment.'

क्षमायी ५१५ विधूनने । क्षमाये ॥

515. ✓ Kshmayi, to shake, tremble Pre क्षमायते । Per क्षमाये । I Fut, क्षमायिता । Caus क्षमाययति । Aor अविक्षमयत् । Caus Yau luk क्षामाययतीति । Desi. विक्षमाययते । Inten. क्षामाययते । Yau luk क्षामाययीति, or क्षामायति D. क्षामयीतः । Imperative क्षामयीताम् and क्षामयीत । Past Part, Pass. क्षमातः । Past Part Aot, क्षमातान् ॥

स्फायी ५१६, ओप्यायी ५१७, वृद्धौ । स्फायते, परस्फाये, प्यायते ॥

516 ✓ Sphayi, 517 ✓ Opyayi, to grow large or fat, to swell Pre स्फायते । Per परस्फाये । I Fut स्फायिता । Caus स्फाययति । (VII 3 41 S 2593). Aorist अस्फाययत् । Yau luk स्फाययति । Nouns, स्फाः । स्फायडम् । स्फीरः । Past. Part. Pass. स्फीतः । (VI. 1. 22. S. 3044). Past. Part. Pass. स्फीतवान् ॥

517 ओपायायी वृद्धौ 'To grow large,' Present प्यायते । In forming the Perfect, पी is substituted by the following

२३२७ । लिङ्यङोश्च । ६ । १ । २८ ॥

लिङि यङि च प्याय पीभाव स्यात् । पुन प्रसङ्गविज्ञानात्पीशब्दस्य द्वित्वम् । 'अनेकाश्च - (२७२) इति यथा । पिप्ये । पिप्यति । पिप्यिरे ॥

2327 There is substitution of पी for प्याय, when the affixes of the Perfect (लिङ्) and the Intensive (यङ्) follow

The anuvritti of the word विभाषा ceases The phrase प्याय पी of the preceding Ashtādhyāyī sūtra is drawn into this by force of the word च 'and', thus आपिप्ये, आपिप्याते, आपिप्यिरे । The rule of substitution of पी being a subsequent rule, would have debarred reduplication which precedes it in order The reduplication, however, takes place after the substitution by force of the maxim of पुन. प्रसङ्ग "occasionally the formation of a particular form is accounted for by the fact that a preceding rule is allowed to apply again, after it had previously been superseded by a subsequent rule" Thus पो+लिङ् = पि+पी+त = पि+प्य+त (VI 4 82 S 272 the य being substituted) = आपिप्ये with the affix आ । So also in the Intensive, as आपेपीयते, आपेपीयेते, आपेपीयन्ते ॥

In the Aorist, the following rule applies :—

२३२८ । दीपजनबुधपूरितायिप्यायिभ्योऽन्यतरस्याम् । ३ । १ । ६१ ॥

इभ्यश्चलेश्चयथा स्यादेकवचने तशब्दे परे ॥

2328 चिष् is optionally the substitute of लि, when त, the third person singular of the Atmanepada follows, after the verbs दीप, 'to shine,' जन 'to be produced,' बुध 'to teach or know,' पूर 'to be full,' ताय 'to extend or protect' and प्याय 'to swell'

NOTE.—Thus अदीपि or अदीपिष्ट 'he shone', अजनि or अजनिष्ट 'he was produced', अबोधि or अबुध 'he knew', अपूरि or अपूरिष्ट 'he was full', अतायि or अतायिष्ट 'he extended', अप्यायि or अप्यायिष्ट 'he grew'

Then applies the following.

२३२९ । चिषो लुक् । ६ । ४ । १०४ ॥

चिष्. परस्य तशब्दस्यलुक्स्यात् । अप्यायि—अप्यायिष्ट ॥

2392 The personal-ending त is elided after चिष्, the third person, singular Atmanepada of the Aorist

Thus अप्यायि or अप्यायिष्ट ॥

NOTE.—As अहारि, अलावि, अकारि, अपाचि । So also अहारितराम, अहारितमाम here the elision of the personal affix त (III 1 60) of the Aorist being considered as *asidulha*, the affixes तर्प् and तमप् are not elided though if the sūtra were to be literally interpreted, every affix after चिष्, ought to be elided Of the word कङ्किति is understood here, so that कित् and डित् affixes of चिष् are elided and not every affix

517 ✓ Opyayī, to grow large Pie प्यायते । Pie पिप्ये । पिप्याते । पिप्यिरे । पिप्यिरे । पिप्याये । पिप्यिध्वे । पिप्यिवहे । I Fut प्यायिता । Aorist अप्यायि or अप्यायिष्ट । Inten पेपीयते । Yan luk पाप्याति D. पाप्यात. Past Part Pass पीन । Act पीनवान् । Noun आप्यान ॥

तायु ५१८ संतानपालनयोः । सतानः ॥ बन्ध । तायते । तताये ।
अतायि—अतायिष्ट ॥

518 ✓ Tāy, to spread, extend, 2 to protect, preserve The word sau-
 tana means context Pic तायते । Per तताये । I Fut तायिता । Aorist अतायि or
 अतायिष्ट । Caus ताययति । Aorist अतयायत । Past Part Pass तायत । Act, तायितवान् ।

शल ५१९ चलनसंवरणयोः ।

519 ✓ Śala, to shake, to tremble, to cover, to go Pre शलते । Per शेले ।
 I Fut शलिता । II Fut शलिष्यते । Imperative शलताम् । Imper अशलत । Pote शलेत ।
 Bene शलिषीष्ट । Aorist अशलिष्ट । Caus शालयति । Aorist अशीशलत । Inten, शाशल्यते ।
 Yan luk शाशलोति or शाशलति । Imperfect अशाशल । Past, Part Pass शलित । Ger.
 शलित्वा । Nouns, शलभः । शलकम् । शलाका । शालुक । शललम् । शलालु ॥

519 A ✓ Chala, has the same meaning as शल । Not found in the Sid-
 dhānta nor in the Madhaviya, but given by Westergaard

वल ५२०, वल्ल ५२१, संवरणे संचरणे च । ववले । ववल्ल ॥

520 ✓ Val, 521 ✓ Valla, to cover, enclose, to go Pre ववते । Per,
 ववल्ले । Caus वलयति । It is मित् according to Bhoja See ✓ 554 Nouns वाल ।
 वार । वलिन । वलिभ । वलि । वलय । वलभो । वलाक । वालाकि । वलमीक ॥

521 ✓ Valla, to cover, to go, move Pic वल्लते । Per ववल्ले । I Fut
 वल्लिता । Inten Yan luk Imperfect अववल । Nouns वल्लभः । वल्लरी । वल्लि । वल्लो ।
 वल्लुर 'dried meat'

मल ५२२, मल्ल ५२३, धारणे । मेले । ममल्ल ॥

522 ✓ Mala, 523 ✓ Malla, to hold, possess. Pre मलते । Per मेले ।
 I Fut मलिता । Nouns माला । माली । मलय । मलम् । मलिन । मलीमसः । आमलकी ॥

523 ✓ Malla, to hold, possess Pre मल्लते । Nouns मल्लः । मल्लिका । मल्लक ।
 मलमल्लम् ॥

भल ५२४, भल्ल ५२५, परिभाषणहिंसादानेषु । बभले । बभल्ले ॥

524 ✓ Bhala, 525 ✓ Bhalla, 1. to describe, 2. to hurt, 3 to give Pre,
 भलते । Nouns भानम् । भलक । भल्ल ॥

525 ✓ Bhalla, Pre भल्लते । Nouns भल्लुक । भल्लः । भल्ली ॥

कल ५२६ शब्दमख्यानयोः । कलते । चकले ॥

526 ✓ Kila, to sound, to count Pre कलते । Per चकले । Nouns कालः ।
 काली । कलिकम् । कलभ । कलिः । कलिका ॥

**कल्लः ५२७ अव्यक्ती शब्दे । कल्लतं अशब्दे इति स्वामी । अशब्द-
 स्तूर्ण्योभाव इति च ॥**

527. ✓ Kalla, to sound indistinctly According to Ksharsawam it means
 'to remain silent, to make no sound'. Pre कल्लते । Noun कल्लम् ॥

तेवृ ५२८, देवृ ५२९, देवने । तितेवे । दितेवे ॥

528 ✓ Tevri, 529 ✓ Devri, to play, sport. Pre तितेते । Per, तितेवे । I
 Fut तेविता । II Fut तेविष्यते । Imperative तेवताम् । Imper अतंवेत । Pote तेवेत ।
 Bene तेविषीष्ट । Caus तेवयति । Aorist अतितेवत् । Desi तितेविष्म । Inten तितेव्यते ।
 Noun तयू. (VI, 3 19 S 2561)

529. ✓Devri, to play Pre देवते । Nouns देवर (Un III 132) देवलः (Un I, 106) द्यू ॥

षेवृ ५३०, गेवृ ५३१, ग्लेवृ ५३२, पेवृ ५३३, मेवृ ५३४, म्लेवृ ५३५, सेवने । परिनिविध्य — (२२७५) इति षत्वम् । पश्चिञ्चते । सिषेवे । अय सापदेशोऽपीति न्यासकारादयः । तद्वाप्यविरुद्धम् । गेवते । जिगेवे । जिग्लेवे । पिपेवे । मेवते । म्लेवते ॥

530 ✓Shevri, 531 ✓Gevri, 532 ✓Glevri, 533 ✓Pevri, 534 ✓Mevri, 535 ✓Mlevri, (536 ✓Sevri, 537 ✓Khevri, 538 ✓Klevri, 539 ✓Kevri,) to serve Pre सेवते । Per सिषेवे । I Fut सेविता । Caus सेवयति । Aorist असिषेवत् । Desi, सिसेविषते । The स is not changed to ष by VIII, 61, S 2627. Inten सेवेयते । Noun स्यू । Past Part Pass सेवित । Ger सेवित्वा ॥

NOTE — This root is enunciated by Nyasakāra and others as सेख । But this is against Bhāṣya

531 ✓Gevri, to serve Pre गेवते । Per जिगेवे ॥

532 ✓Glevri, to serve, worship, Pre ग्लेवते । Per जिग्लेवे ॥

533 ✓Pevri, to serve, Pie पेवते । Per पिपेवे ॥

534 ✓Mevri, to serve, Pre मेवते ॥

535 ✓Mlevri, to serve, Pre म्लेवते ॥

शेवृ, ५३६, खेवृ ५३७, क्लेवृ ५३८, केवृ ५३९, इत्यप्येके ।

536 ✓Sevri, to serve Pre शेवते ॥

537 ✓Khevri, to serve Pre खेवते ॥

538 ✓Plevri, to serve Pie प्लेवते ॥

539 ✓Kevri to serve, Pre केवते ॥

रेवृ ५४० म्लवगतौ । म्लवर्गतिः म्लुतर्गतिः । रेवते ॥

540 ✓Revri, to go, to jump Pre रेवते । Nouns रेवा । रेवनः ।

NOTE — According to Maitreya रेख and म्लव are two roots But this is doubtful

Here end Anudātṭeta roots ending with रेख ॥

अथावत्यन्ताः परस्मैपदिनः ॥

मव्य ५४१ बन्धने । ममव्य ॥

From this up to ✓वनि are udātṭeta 1, e, Parasmaipadins

541 ✓Mavya, to fasten, bind Pre मव्यति । Per ममव्य । I Fut, मव्यिता । II Fut, मव्यिष्यति । Imper, मव्यतु । Imper असमव्यत् । Poten मव्येत् । Bene मव्यात् । Aorist असमव्यीत् । Caus, मव्ययति । Aorist असमव्यत् । Desi, मिमव्ययति । Inten मामव्यते । Noun in तृच् is मामविता or मामव्यिता (VIII 4 64 S 60, VI 4 49 S, 2631) Past Part. Pass मव्यितः । Ger मव्यित्वा ॥

541 ✓Mavya, Yan luk conjugation Pie, मामव्यीति or मामति । D मामैत । Pl मामव्यति । 2 S, मामव्यीषि or मामसि । मामीथ । मामीथ । 1, S मामव्यीमि or मामीमि । मामीथ । मामीमः । Imper मामव्यीतु, मामीतात् or मामतु । D, मामीताम् । Pl मामव्यतु । 2, S, मामीषि or मामीतात् । Dual, मामीतम् । Pl, मामीत । 1, S, मामव्य, नि मामव्यथ । Imperfect असमव्यीत् । असमीताम् । असमव्यत् । 2, S, असाम । 1, S, असामव्यम् । D, असामीथ । Pl, असामीम ॥

सूक्ष्म ५४२, ईक्ष्य ५४३, ईक्ष्य ५४४, ईक्ष्याः ।

542 ✓ Shukshya (Sukshya) 543 ✓ Ikshya, 544 ✓ Irshya, to disrespect, disregard, slight Pic सूक्ष्मयति । Per सुषूक्ष्मय । I Fut सूक्ष्मयिष्या । II Fut सूक्ष्मयिष्यति । Imper सूक्ष्मयतु । Imper असूक्ष्मयत । Potent सूक्ष्मयेत् । Bene, सूक्ष्मयात् । Aorist असूक्ष्मयेत् । Condi असूक्ष्मयिष्यत् । Caus सूक्ष्मययति । Aorist असुसूक्ष्मयत् । Desi सुसूक्ष्मयिष्यति । Inten सोसूक्ष्मयेते or "दध्यते । Yan luk सोसूक्ष्मयेति or सोसूक्ष्मि ॥

543 ✓ Ikshya, to envy Pic ईक्षयति । Per ईक्ष्याचकार । I Fut ईक्षयिष्या । II Fut ईक्षयिष्यति । Imper ईक्षयतु । Imper मेक्षयत । Potent ईक्षयेत् । Bene ईक्षयत । Aorist मेक्षयात् । Condi मेक्षयिष्यत् । Caus ईक्षययति । Aorist मेक्षययत् । Desi ईक्षयिष्यति ॥

544 ✓ Irshya, to envy, Pic ईर्षयति । Per ईर्ष्याचकार । I Fut ईर्षयिष्या । Caus ईर्षययति । Aorist मेर्षययत् । Desi ईर्षयिष्यति or ईर्षयिष्यति (III 1 7, S 2608 Vārt). Noun ईर्ष्या ॥

हय ५४५ गतौ । अहयति । यान्तत्वाच्च वृद्धिः ॥

545 ✓ Hayt, to go Pic हयति । Per जहाय । जहयिष्य । I Fut हयिष्या । Aorist, अहयति (There is no Viddhi as the root ends in य VII 2 5 S 2299) Caus हाययति । Aorist अजहयत् । Desi जिहयिष्यति । Inten जाहय्यते । Ger हयित्वा । Noun हत् (with kvip), हय' horse

545 ✓ Hayt, Yan luk conjugation Pic जाहयति or जाहति । D जाहत । Pl जाहयति । 2 S जाहसि । 1 S जाहामि ॥

शुच्यी ५४६ अभिषवे । अशयशाना शिथिलीकरणं मृदायाः सधानं चाभिषवः स्नानं च । शुशुच्य । लुच्य ५४६ वा इत्येके ॥

546 ✓ Suchyī to squeeze, express (as juice), to distil Abhishtava means the loosening of the ingredients or members of a thing, as well as to distil liquor According to Chandia it means 'to bathe' also It is the sacred bath or baptism. Some read the root as ✓chuchya Pic शुच्यति । Per शुशुच्य । I Fut, शुच्यिष्या । Caus, शुचयति । Aorist अशुशुच्यत् । Desi शुशुच्यिष्यति । Inten शोशुच्यते । Noun in श्व —शोशुच्यता or शोशुच्यता । Noun शुक्ति' ॥

546 ✓ Suchyī, Yan luk conjugation Pic शोशुच्यति or शोशोति । Pl शोशुच्यते । 2 S शोशुच्यसि or शोशोति । 1 S शोशुच्यामि or शोशोमि । शोशुच्य । Imper, शोशोतु or शोशुच्य । Imperfect अशोशुच्य । अशोशुच्यम् ॥

546 A ✓ Chuchya, to squeeze &c Pic लुच्यति ।

हय ५४७ गतिकान्त्याः । जहयं ॥

547 ✓ Haya, to go, to worship, to be weary or fatigued Pl हयं । Per जहयं । I Fut हयिष्या । Caus हययति । Aorist अजहयत् । D अ जिहयिष्यत । Inten जाहय्यते । Trich जाहर्ता or जाहयिष्यता । Nouns हत् (with kvip) हायं । Ger हयित्वा ॥

547 ✓ Haya, Yan luk conjugation Pic जाहयति । जाहति । Pl जाहयति । 2 S जाहसि । 1 S जाहामि । Imperative जाहसि । जाहयामि । Im अजहयामि । अजाहयामि । अजाहयुः । अजाहय्यम् ॥

अल ५४८ भूषणपर्याप्तिवारणेच । अलति । आल ॥

548 ✓ Ala, to adorn, to be competent or able, to prevent Pic अलति । Perfect आल । In forming the Aorist, the following sūtra applies:—

२३३० । अतो ह्यन्तस्य । ७ । २ । २ ॥

'लृ' इति लुप्तषष्ठिकम् । अस समीपौ यो रौ तदन्तस्याङ्गव्यातो यदि न्य त्परं प्रेपदे पुरे निचि । 'नेटि' (२२६८) इति निषेधस्य 'अतो हलादे' (२२८४) इति विक्रपस्य वाक्यवाद । भा भवानालोत् । अय स्वरितेदित्येके । तन्मतेऽलते इत्याद्यापि ॥

2330. The Vriddhi is substituted for the short अ, when it is immediately followed by the final र or ल of a root, before the Parasmaipada sixth-Aorist

The 'लृ' in the sūtra is in the Genitive case, the case affix is elided here

NOTE If the word 'anta' in the sūtra be taken to mean a member of a part, and 'lānta' be taken as a Bahuvrīhi, meaning 'that which has a l or a r as its member', and the word anga be taken as separate, then there would be no necessity of using the word anta in the sūtra, the tadanta vrīhi would have been enough, and would have shown that l or r must be final. And in that view the rule would have applied to अवलित also. If the word anta be taken to mean 'proximity' as it is taken by the Kāśika in the above note, then in the compound be genitive Tatpuruṣa, the rule would apply to √Rap, √Tr n, √Śalla &c. because here r or l is in proximity to the अ of the root stem. But if the compound be Karmadhāraya, meaning 'the proximate l or r,' then anta being attributive ought to have stood first in the compound. To avoid all these difficulties the author says "l, r is in the genitive case &c." The sūtra, therefore, means —

If the l or r is in the proximity of a short अ, then of a stem ending in such a l or r, there is the vriddhi of अ, when the Parasmaipada sixth aorist follows. This supersedes the prohibition of VII 2 4 S 2268, and the option of VII, 2 7 S 2284. Thus the aorist will be आलोत् । (= अ + आलोत्) as in भा भवानालोत् (where the augment अ is elided, but the long आ is heard)

Some say the अल is avoided. The root takes the ātmanepada affixes also, according to their view. Thus अलते ॥

548 √Al, to adorn, 2 to be competent or able, 3 to prevent. According to Maitreya the root is ātmanepadī also. Pre अनति । Pei आल । I Fut अलिता । Aorist अत्र लीत् । Ctus आलयति । Aorist आलिलत् । Desi, अचिलिगति । Past Part Pass अलित । Ger अलित्र । Noun अलकम् । अलका । अलि । आनी । अलोकम् ॥

जिफला ५४९ विशरणो । तृफल- (२३२९) इत्यत्वम् । लेनतु । फेनु ।

अफालीत् ॥

549 √ñ phalā, to burst open, split or cleave asunder. Pre फलति । Pei पफोल । फेनु । फेनु । (by Vī 4 112 S. 2301) Aorist अफालोत् । Ctus फलयति । Aorist अफोर्लत् । Desi, पिफलिगति । Inten पफुल्यते । Yan luk पनकुनीति । D पम फुलत् । I, S पमफुलमि । Past Part, Pass, फुल्लः । Pass Part, Aor फल्लवान् । Ger अलित्या । Nouns फलम् । फलगु ॥

मोल ५५०, श्मोल ५५१, स्मील ५५२, क्ष्मोल ५५३ निमेषण । निमेषण सकोचः । द्वितीयस्तालव्यादिः । तृतीयो दन्त्यादि ॥

550 √Mila, 551 √Śmila, 552 √Smila, 553 √Kshmila, to close (as the eyes), close or contract the eyelids. nimeshana means contraction. The second √smil begins with the palatal sibilant, the third √smil begins with a dēns-

tal. Thus मीलति, मीलति, स्मीलति, हमीलति । Pre मीलति । Per मीमल । I Fut. मीलिता । Caus मीनयति । Aorist ममीमलत् । Des. मीमलितवति । Inten मीमिष्येते । Yan luk मीमीलीति or मीमीलति ॥

पील ५५४ प्रतिषृम्भे । प्रतिषृम्भो रोधनम् ॥

554. ✓ Pīla, to check, obstruct, hinder Pratishtumbha means obstruction, Pie पीलति । Per पिपील । I Fut पीलिता । Noun पीला । वैल. । पीलु । पीलुकुण. ॥

नील ५५५ वर्णे । निनील ॥

555. ✓ Nīla or nīla, to colour or dye blue Mādhava reads the root as नील । Pre नीलति । प्रनीलति । Per निनील । I Fut नीलिता । Nouns नील F नीली or नीला ॥

शील ५५६ समाधौ । शीलति ॥

556 ✓ Śīla, to meditate, contemplate Pre शीलति । Nouns शीलम् । शीलो ।

कील ५५७ बन्धने ।

557 ✓ Kīla, to bind, 'to stake' Pre कीलति । Nouns कीलः । कीलकम् ॥

कूल ५५८ आवरणे ।

558 ✓ Kūla, to cover कूलति । Noun कूलम् ॥

शूल ५५९ रुजायां संघाते च ।

559 ✓ Śūla, to be ill, to make loud noise, to impale According to Mādhava संघाते च । Pie शूलति । Noun शूलम् ॥

**तूल ५६० निष्कर्षे । निष्कर्षो निष्कोषणम् । तच्चान्तर्गतस्य बहिर्निः-
सारणम् । तुल ॥**

560 ✓ Tūla, to draw out Nishkarsha means unsheathing, bringing out that which is within hence 'to extract' Pie तुलति । Per तुल । Derivative Nominal root तूलैनामुकुश्याति=अमुतूलयति । The णिच् added by III. 1. 25. Aorist अमुतूलत् । Noun तूलम् ॥

पूल ५६१ संघाते ।

561 ✓ Pūla, to heap up, collect. Pre पूलति । Noun पूलः ॥

मूल ५६२ प्रतिष्ठायाम् ।

562 ✓ Mūla, to be firm, stand fast, to take root. Pie. मूलति । Nouns. मूलम् । मूल्यम् । मूलकः ।

फल ५६३, निष्पत्तौ । फलतुः । फलुः ।

563. ✓ Phala, to bear fruit, accomplish Pre फलति । Per. फलाम । फलतुः । फलुः । Nouns. फलम् । फलकम् । Past. Part Pass फलितम् ॥

बुल्ल ५६४ भावकरणे । भावकरणमभिप्रायाविष्कारः ।

564. ✓ Chulla, to intimate one's desire, to sport. Pre. बुल्लति । Noun बुल्लिः । बुल्ली ॥

फुल्ल ५६५ विकसने ।

565 ✓ Phulla, to bloom, expand. Pre. फुल्लति । Noun. फुल्लः । Past. Part. Pass. फुल्लितः । Ger. फुल्लित्वा ॥

चिल्ल ५६६ शैथिल्ये भावकरणे च ।

566 ✓ Chilla, to become loose, to intimate one's desire. Pre. चिल्लति ।

in चिल्ल ॥

तिल ५६७ गतौ । तेलति । तिल्ल इत्येके । तिल्लति ॥

567 ✓ Tila, to go, move. Some read it as तिल्ल and conjugate it as तिल्लति । Pre तेलति । Noun तिल- । तैलीनम् ॥

वेल ५६८, चेल् ५६९, केल् ५७०, खेल् ५७१, क्वेल् ५७२, वेल् ५७३, चलने । पञ्च ऋदित षष्ठो लोपधः ॥568 ✓ Velri, 569 ✓ Chelri, 570 ✓ Kelri, 571 ✓ Khehri, 572 ✓ Kshvelri
573 ✓ Vella, to move, tremble, shake, play, sport The first five have an indica-
tory ऋ, the last ends in ल and has a ल as penultimate Pre चेलति । Caus Aorist
अचिवेलत् । Noun वेला ।569 ✓ Chelri, Pre चेलति । Caus. Aorist अचिवेलत् । Noun चेल', f चेनी, n.
चेलम् ॥570 ✓ Kelri, Pre केलति । Caus Aorist अचिकेलत् । Nouns केलि- । केलिन,
केला ॥

571 ✓ Khehri, Pre खेलति । Caus Aorist अचिखेलत् । Noun खेल । ॥

572 ✓ Kshvelri, Pre क्ष्वेलति ॥

573 ✓ Vella, Pre वेल्ति । Caus Aorist अचिवेलत् । Noun वेल्तः 'poison.'

पेल ५७४, फेल ५७५, शेल् ५७६ गतौ । पेल इत्येके ॥574 ✓ Pelri, 575 ✓ Phelri, 576 ✓ Selri, to go, move, shake Some
read पेल also Pre पेलति । Caus Aorist अपिपेलत् । Noun पेला ॥

575. ✓ Phelri, Pre फेलति ।

576 ✓ Selri, Pre शेल्ति । Caus Aorist अशिसेलेत् ॥

NOTE Here in some texts we find the following three roots also — ~~वेल्~~ —

खेल्, पेल, सेल् ॥

खल्ल ५७७ संचलने । चख्खाल । अम् खालीत् ॥577 ✓ Skhala, to stumble, Pre चखलति । Pre चख्खाल । Aorist. अख्खालीत् ।
Caus सखलयति । It is मित् according to Bhoja See ✓854**खल ५७८ संचये ।**578. ✓ Khala, to gather, collect Also चलने to move, shake Pre खलति ।
Per चख्खाल । Aorist अख्खालीत् । Nouns खल- 'knave.' खलम् । खलतिः 'bald.'**गल ५७९ अदने । गलति । अगालीत् ॥**

579 ✓ Gala, to swallow. Pre गलति । Aorist. अगालीत् । Noun. गलः ॥

शल ७८० गतौ । सलति ॥580 ✓ Shala, to go. Pre सलति । Caus सलयति, Aorist असोसलत् । Noun.
शालः । सलिलम् ॥**दल ५८१ विशरणे ।**581. ✓ Dala, to burst open, split, cleave, crack, Pre दलति । Caus. दलयति ।
It is मित् according to Bhoja. See ✓854. Nouns. दाडिमम् । कुश्रालः ॥

श्वल ५८२, श० ल ५८३, आशगमने । शश्वल । अश्वालीत् । शश्वल्लीत् ॥
अश्वल्लीत् ॥

582 ✓/śvala, to run, go quickly Pre अश्वलति । Per अश्वाल । Aorist अश्वालीत् । Caus अश्वलयति । Aorist अशिश्वलत् । Desl अशिश्वलति । Inten अशिश्वल्यते ॥

583 ✓/śvala, Pie अश्वलति । Per अश्वल्ल । Aorist अश्वल्लीत् ।

खोल ५८४, खोर् ५८४ क, गतिप्रतिघाते । खोलति । खोरति ॥

584 ✓/Kholri, 584 A ✓/Khorri, to limp, to be lame Pre खोलति । Per घुखोल । Caus खोलयति । Aorist अघुखोलत् । Noun खोहः 'lame'

584 A ✓/Khorri, Pre खोरति ॥

धोर् ५८५, गतिचातुर्ये । धोरति ॥

585 ✓/Dhorri, to go quickly to be skilful, to trot Pre धोरति । I Fut. धोरिता । Caus Aorist अदुधोरत् । Noun धोरितक ॥

त्सर ५८६ छद्मगतौ । तत्सार । अत्सारीत् ॥

586 ✓/Tsara to go or approach gently or stealthily, creep, crawl, to proceed craftily, or fraudulently Per त्सरति । Per तत्सार । तत्सरत् । I Fut त्सरिता । Aorist अत्सारीत् । Desl तित्सरति । Inten तात्सर्यते । Yan luk तात्सरीति or तात्सरित्, 2 S ता माप् । Imperfect अतात्स । Nouns त्सर, त्सरक ॥

कमर ५८७ कृच्छने । चक्मार ॥

587 ✓/Kmara, to be crooked act dishonestly, deceive Per क्मरति । Per. चक्मार । I Fut क्मरिता । Aorist अक्मारीत् ॥

अम् ५८८, बभ्र ५८९, मम् ५९०, चर ५९१, गत्यर्थः । चर-
तिभक्षणेऽपि । अभ्रति । आनभ्र । मा भवानभ्रोत् । अङ्गान्त्यरेफस्या... समीपस्था-
भावाच्चकृद्धिः ॥

588 ✓/Abhra, 589 ✓/Babhra, 590 ✓/Mabhra, 591 ✓/Chara, to go to move ✓/चर means also to eat Pre अभ्रति । Per आनभ्र । I Fut अभ्रिता । Aorist च + अभ्रोत् as मा भवानभ्रोत् । The इ here is final of an augs, yet as it is not in the proximity of च, because इ interposes, it does not cause the viddhi of the च of ✓/मम् (See S 2330) Caus. अभ्रयति Aorist आब्रिभ्रत् । Desl अद्रि भ्रति । Nouns, अभ्रम । अभ्री । आभ्रकम् ॥

589 ✓/Babhra, Pre. अभ्रति । Per अन्नभ्र । I Fut अभ्रिता । Desl अन्नभ्रति । Inten आन्नभ्र्यते । Yan luk आन्नभ्रति । Ababhri Imperfect अन्नान्नभ्र or अन्नान्नभ्र ॥

590 ✓/Mabhra, Pre. अभ्रति । ॥

591 ✓/Chara, Pre. चरति । Per. चचार । चरत् । चेर । I Fut चरिता । Aorist. अचारीत् । Desl. चिचरति । Inten. चचर्यते । Yan luk चचरति or चचरत् । Imperfect अचरत् । Nouns आचार्यः । चरः । चरी । चराचरः । चरिण्युः । चरण । चोरभ्रम् । चरः । चरकः । चर्म । चारुः । Adj. in च चर्यम् । आचार्यः । उपचार्यम् ॥

ष्टिवु ५९२ निरसने । ष्टिवुकम्- (२३२०) इति दीर्घः । ष्टीवति । अस्य द्वितीयस्यकारष्ठकारो वेति वृत्तिः । तिष्ठेव । तिष्ठिवत् । तिष्ठिवु । तिष्ठेव । टिष्ठिवत् । टिष्ठिवुः । हलि च (३५४) इति दीर्घः । ष्टीव्यात् ॥

592 ✓/Shthivu, to spit The short इ becomes long ई by VII. 3. 75. S. 2300. As ष्टीवति । According to the Vृत्ति the second letter of this root is

either य or द dental or lingual. In other words, the root is षिव or स्थिव. Of course, by sandhi य स्थिव will become षिव, but this य will reappear for the purposes of reduplication. Thus from ✓षिव where य is changed to ठ we have तिष्ठेव &c. But from ✓स्थिव where the द is original we have टिष्ठेव, टिष्ठिषु. Pie ष्ठीवति. Per तिष्ठेव or टिष्ठेव. तिष्ठिवतु or टिष्ठिवतु. तिष्ठिषु or टिष्ठिषु. I Fut ष्ठीवता. II Fut ष्ठीव्यति. Imper ष्ठीवतु. Bene ष्ठीव्यात्. Before the affixes beginning with a consonant the इ is lengthened by VII 2 77 S 354. Aorist अष्टीवत्. Caus ष्ठीवयति. Aorist अतिष्ठिवत्. Desi तिष्ठेविषति or तुष्टुषति or टिष्ठेविषति &c. Inten तेष्टीव्यते or टेष्टीव्यते &c. Noun ष्ठीवनम् or ष्ठेवनम्. Past Part Pass ष्ठयूत. Ger ष्ठित्वा or ष्ठूत्वा ॥

जि ५९३ जये । अयमजन्तेषु पठितुं युतः । जय उत्कर्षप्राप्तिः । अकर्म-
क्रोडयम् । जयति ॥

593 ✓जि जये 'to surpass, excel'. This root ends in a vowel, and appropriately ought to have been classed with vowel-ending roots, and not here among consonant ending roots. Jaya means to get excellence. This is Intransitive. The root जय 'to obtain victory' is Transitive. Pre जयति ॥

In forming the Perfect, the following sūtra applies

२३३१ । सन्निटोर्जः । ७ । ३ । ५७॥

जयते सन्निपिनसितो योऽभ्यासस्तत्. परत्य कुत्व स्यात् । जिगाय । जिग्यतुः । जिग्युः । जिग्यिष्य-जिग्यथ । जिगाय - जिगय । जिग्यिष्य । जिग्यिष्य । जेता । जीयात् । अजे जीत् ।

2331 A guttural is substituted for the ज् in ✓जि after a reduplication before the Desiderative affix सन्, and in the Perfect

As जिगाय. Why in the Desiderative and Perfect only? Observe जेजोयते. Though the root ज्या also assumes the form जि by vocalisation (VI 1 16, 17) yet that जि is not to be taken here. That will form जिज्यतु. जिज्यु ॥

593 ✓जि, to surpass, excel. Pie जयति. Per जिगाय. जिग्यतुः. जिग्युः. जिग्यिष्य or जिग्यथ. जिगाय or जिगय. जिग्यिष्य. जिग्यिष्य. I Fut जेता. II Fut जेयति. Imve जयतु. Imper अजयत. Poten जयेत्. Bene जीयात्. Aorist अजेजीत्. Caus जाययति. Aorist अजीजयत्. Desi जियीषति. Inten. जेजीयते. Yan luk जेजयीति or जेजेति. D जेजितः, Pl जेजयति ॥

जीव ५९४ प्राणधारणे । जिजीव ॥

594 ✓Jiva, to live, or to breathe. This is intransitive. Pre जीवति. Per जिजीव । I Fut जीवता. Caus जीवयति. Aorist अजिजीवत्. Desi जिजीविषति. Inten जेजीव्यते. No Yan luk. Nouns जीवम् as in यावज्जीवम्. जीविका. जीमूतः. जीवात्. जीवानुक्तः. जीवन्तः ॥

पीव ५९५, मीव ५९६, तीव ५९७, णीव ५९८ स्थौल्ये । पिपीव । मिमीव । तितीव । निनीव ॥

595. ✓Piva, 596 ✓Miva, 597 ✓Tiva, 598 ✓nīva, to grow fat. Pie पीवति. Per पिपीव । I Fut पीवता. Caus, पीवयति. Aorist अपीपिवत्. Desi पिपीविषति. Inten पीपीव्यते. Noun पीवर 'fat'.

596 ✓Miva, to grow fat. Pie मीवति. Per. मिमीव. Noun. मीवरः 'general' venerable.

597 ✓Tiva, to grow fat Pre तीवति । Per तितिव । Noun तीवर 'a hunter.'

598 ✓Niva, Pre प्रणीवति । Per, निनीव । Noun नीवर 'a trodder'

क्षीवु ५९९, क्षेवु ५९९क, निरसने ।

599. ✓Kshvu (Ksāvu) to spit, eject from the mouth According to Chanāra the root is क्षेवु । Pie क्षीवति or क्षेवति । Past Part. Pass. क्ष्वृत । Ger. क्षीवित्वा or क्ष्वृत्वा ।

599 A ✓Kshevu, Pre. क्षेवति, ॥

उर्वी ६००, तुर्वी ६०१, थुर्वी ६०२, दुर्वी ६०३, धुर्वी ६०४ हि
सार्थाः । ऊर्वाचकार । 'उपधाया च' (२२६५) इति दीर्घः । तुर्वे ॥

600 ✓Urvi, 601 ✓Turvi, 602 ✓Thurvi, 603 ✓Durvi, 604 ✓Dhurvi, to hunt Pre ऊर्वति । The lengthening is by VIII. 2 78 S. 2265, Per. उर्वा चकार । I Fut ऊर्वता । II Fut ऊर्विष्यति । Impve ऊर्वतु । Imper ऊर्वस् । Poten. ऊर्वेत् । Bene ऊर्विष्यत् । Aorist ऊर्वीत । Caus ऊर्वयति । Aorist अ+ऊर्वितम् । Desi ऊर्विष्यति । Noun ऊः d उर्वे Pl उरः । Past Part Pass. ऊर्वा । Active ऊर्वावान् ॥

601 ✓Turvi, Pre तुर्वति । Per तुर्वतु । I Fut तुर्वता । Caus तुर्वयति । Aorist अतुर्वत् । Desi तुर्विष्यति । Inten तोतुर्वते । Past Part Pass. तुर्वतुः । Active तोतुर्वान् । Ger तुर्वित्वा ।

Yan luk Pie, तोतुर्वीति or तोतोर्वी । (VI 4, 21. S. 2655, and L. 1. 4. S. 2656) तोतुर्व । (VIII 2, 77, S 354) , तोतुर्वति । Imper तोतोर्व or तोतुर्वताम् । 2 S तोतुर्वि । d. तोतुर्वम् । Aorist अतोर्वी । अतोर्वुम् ॥

602 ✓Thurvi, Pre थुर्वति or थुर्वति ॥

603, ✓Durvi, Pie. दुर्वति or दुर्वति ।

604. ✓Dhurvi, Per धुर्वति । Noun, धूः d धुरे । धूपत or धूपतिः । धोरेय । धूते ।

गुर्वी ६०५ उद्यमने । गूर्वेति । जुगूर्व ॥

605 ✓Gurvi, to endeavour, Pre, गूर्वति । Per, जुगूर्व । Noun गुर्व ॥

मुर्वी-६०६ बन्धने ।

606. ✓Murvi (Mūvi), to bind, tie, Pre. मूर्वति । Per, मुमूर्व । Noun, मोर्वी ।

पुर्व-६०७, पर्व ६०८, मर्व ६०९ पूरणे ।

607. ✓Purva (Pūva), 608. ✓parva, 609 ✓Marva, to fill, Pre, पूर्वति । (S. 2265), Nouns पूः । पूर्वम् ॥

608. ✓Parva, Pie, पर्वति । Per, पपर्व । I Fut. पर्वता । Desi. विपर्विषति । Inten, पापर्वते । Yan luk पापर्वति Imperfect अपावः । Noun, पः d. परो Pl, परः । पर्वतः । पर्वती ॥

609 ✓Maiva, Pie. मर्वति ।

चर्व ६१० अदने ।

610 ✓Charva, to chew, Pre. चर्वति । Caus. चर्वयति ।

भर्व ६११ हिंसायाम् ।

611 ✓Bharva, to hurt, Pre भर्वति ।

कर्व ६१२, खर्व ६१३, नर्व ६१४ दर्पे ।

612 ✓Karva, 613, ✓Kharva, 614, ✓Garva, to be proud, to boast
Pie. कर्वति ।

613. ✓Kharva, Pre खर्वति ।

614, ✓Garva, Pie. गर्वति ।

अर्व ६१६, शर्व ६१६ षर्व ६१७ हिंसायाम् । आनर्व । शर्वति ।
सर्वति ॥

615 ✓ Arva, 616, ✓ Sarva, 617, ✓ Sharva, to kill, Pre अर्वति । Per.
आनर्व । I Fut अर्वति । Desi अर्विविषति ।

616 ✓ Sarva, Pre शर्वति । Noun शर्वः f शर्वीणी ॥

617 ✓ Sharva, Pre षर्वति । Caus सर्वयति । Des of Caus सिषर्विवति ।
Ordinary Desi सिषर्विवति । Noun सर्व । सर्वदा ॥

इवि ६१८ व्याप्तौ । इन्वति । इन्वा चक्रारं ॥

618, ✓ Ivi, to pervade, surround, Pie. इन्वति । Per इन्वा चक्रारं । I Fut.
इन्विता । II Fut इन्विष्यति । Imperative इन्वतु । Imper ऐन्व । Bene इन्वयत् । Aorist,
ऐन्वीत् । Caus इन्वयति । Aorist ऐन्विषत् । Desi इन्विषति । Noun इन्वका ।
'stars'

पिवि ६१९, मिवि ६२०, णिवि ६२१ सेचने । तृतीयो मूर्धन्यो-
ष्मादित्येके । सेचने इति तरङ्गिण्याम् । पिन्वति । पिपिन्व ॥

619 ✓ Pivi, 620, ✓ Mivi, 621, ✓ nivi, to wet, to moisten According
to some the third root is णिवि । According to Tarāṅgini these mean 'to serve' also
Pre, पिन्वति । Per पिपिन्व । I Fut पिन्विता । Caus, पिन्वयति । Aorist अपिपिन्वत् ।
Desi, पिपिन्विषति । Inten पैपिन्वते ।

620 ✓ Mivi, to sprinkle, to honor, Pre मिन्वति ।

621, ✓ nivi, Pre निन्वति प्रणिन्वति ।

621 A, णिवि ✓ Shivi, Pie सिन्वति ।

हिवि ६२२, दिवि ६२३, धिवि ६२४, जिवि ६२५ प्रीणनार्थाः ।
हिन्वति । दिन्वति ॥

622, ✓ Hivi (ivi), 623 ✓ Divi, 624, ✓ Dhivi, 625, ✓ Jivi, to be glad
or to gladden Pie. हिन्वति । Per जिहिन्व । I Fut. हिन्विता ।

623, ✓ Divi, Pie. दिन्वति ।

624 ✓ धिवि 'to gladden, to be glad' In conjugating this root the follow-
ing sūtra applies —

२३३२ । धिन्विष्ण्वयोर च । ३ । १ । ८० ।

अनयोरकारोऽन्तादेशः स्यादुप्रत्ययश्च शब्दवये । 'अतो लीपः, (२३०८) । तस्य इयानिष्-
द्धाधाल्लघूप्रथमयो न । उप्रत्ययस्य पितृसु गुणः । धिनोति । धिनुत । धिन्वन्ति ।

2332. The vikarana उ comes (instead of षप्) after the roots
धिन्वि 'to please', and क्षणिव 'to hurt', when a sārvaadhātuka affix
denoting the agent follows; and in these verbs अ is the substi-
tute of the final व of these two roots

The roots धिन्व् and क्षणिव् belong both to the Bhuādi class. Thus धिन्व्
उ+ति=धिन्+अ+उ+ति=धिन्+०+उ+ति (The अ is elided by VI. 4 48 S. 2308)
=धिनेति 'he pleases' It might be asked, why there is no *guna* of the short
penultimate इ of धिन् by rule VII. 3, 86 which requires the base to be *gunated*
before the sārvaadhātuka affix उ । The answer is to be found in sūtra I, 1. 57
the zero substitute of अ, though a blank, is like the former occupant (*śihānuvat*)
and thus prevents *guna* and इ is not considered penultimate,

While the उ itself is gunated before the धित् affix तिप्, though it is not gunated before non-pit affixes, as धितुत, धिन्वन्ति ॥ In forming the First Person dual and plural, the next sūtra gives an option

NOTE.—Though the root धिनेव ✓ Dhinv originally is not one that ends in अ and it assumes the form धिन् dhina subsequently, yet at the time of applying the ārdhahātuka affix उ, it is अ ending, so the lopa rule VI 4 18 S 2308 applies

२३३३ । लोपश्चास्यान्यतरस्या म्बोः । ६ । ४ । १०७ ॥

अस्योपपूर्वो य प्रत्ययोकारस्तदन्तादङ्गात्परस्य लोपो वा स्यात् म्बोः परयो । धिन्व-धिनुय । धिन्म-धिनुम । मिपि तु परत्वाद्भ्यामः । धिनेमि ॥

2333 The उ of the vikarāṇa उ and णु where not preceded by a conjunct consonant, may be elided optionally before a personal ending beginning with म् or ब् ॥

Thus धिन्व or धिनुव. धिन्म or धिनुम. Before the affix मिप, however, there will be gura, by the subsequent rule because the affix is धित् and thus we have धिनेमि ॥

In forming the Imperative the following rule applies,

२३३४ । उतश्च प्रत्ययादस्योपपूर्ववत्ति । ६ । ४ । १०८ ॥

अस्योपपूर्वो य प्रत्ययोकारस्तदन्तादङ्गात्परस्य लोपश्च क्त्वात् । धिनु । नित्यस्य तुकारलोपश्च पूर्वमाद । धिनवाय । धिनवाम । जिन्वतीत्यादि ॥

2334 The Imperative हि is elided after the उ of an affix, in the vikarāṇa with which the Present stem is made, provided that the उ is not preceded by a conjunct consonant

The affix उ with which the Present stem is made is उ and णु ॥ After this उ, the imperative हि is elided Thus धिनु ॥

NOTE.—Why after 'उ' ? Observe लुनोहि लुनोहि । Why do we say 'उ being part of the vikarāṇa or affix' ? Observe रुहि, युहि, here उ is part of the root itself, and not of the vikarāṇa Why do we say 'not preceded by a conjunct consonant' ? Observe प्राप्नुहि, राप्नुहि, तप्नुहि ॥

NOTE.—The elision of हि after the उ of the vikarāṇa उ and णु is optional in the Vedas ; as आतनुहि यातुधानान्, धिनुहि यज्ञपतिम्, तेन मा भागिन कणुहि ॥

The augment आद् being *nitya* (compulsory and never set aside by any rule) takes effect prior to the application of the rule requiring elision of उ । Thus म् and ब् being preceded by आ, there is no occasion for applying VI 4 107 S 2333 ; for उ is not followed by य or म् but by वाय or वाम । Thus we have in the Dual and Plural धिनवाय and धिनवाम ॥

624 ✓ Dhivi, Pre धिनेमि । धिनुतः । धिन्वन्ति । धिनेधि । धिनुय । धिनुय । धिनेमि । धिनुयः or धिन्वः । धिनुम or धिन्म । Impve धिनेतु । धिनु तम् । धिन्वन्ताम् । धिनु । धिनवानि । धिनवाय । धिनवाम । Imper अधिनेतु । अधिनुताम् । अधिनेतः । अधिनवम् । अधिनुव or अधिन्व । Pote धिनुयात् । Caus धिन्वयति ॥

625 ✓ Jivi, Per जिन्वति ॥

रिवि ६२६, रवि ६२७, धवि ६२८ गत्यार्थाः । रिण्वति । रण्वति । धन्वति ॥

626 ✓ Rivi, 627 ✓ Rivi, 628 ✓ Dhavi, to go, move Pre. रिण्वति । Per रिण्व । I Fut रिण्विता । Aorist अरिण्वीत् । Caus रिण्वयति, रिण्वयते । Desi रिण्विष्यति । Inten रेरिण्व्यते ॥

627 ✓ Ravi, Pre रण्वति । Pei रण्व । I Fut रण्विता । Aorist अरण्वीत्
Desi रिरण्विषति । Inten रारण्व्यते ॥

628 ✓ Dhavi, Pie धन्वति । Per दधन्व । I Fut धन्विता । Aorist अधन्वीत् ।
Caus धान्वयति, धान्वयते । Desi दिधन्विषति । Inten दाधन्व्यते । Nouns सुधन्वा । धन्वि ॥

**कृवि ६२९ हिंसाकरणयोश्च । चकाराद्गतौ । 'कृणोति, इत्यादि धिनो-
तिवत् । अयं स्वादौ च ॥**

629 ✓ Kivi, to injure, to do By force of च the root means 'to move' also
It is conjugated like ✓ धिन्व् and it also belongs to Svidi class Pre कृणोति ।
(The sūtra III 1 80 S 2332 applies here also) Per चकृण्व । I Fut कृषिषिता ।
Imperative कृणोतु । Imper अकृणोत । Pote कृणुयात् । Aorist अकृणवीत् ॥

मव ६३० बन्धने । मवति । मेवतु । मेव । अमवीत्-अमावीत् ॥

630 ✓ Mava, to fasten, bind Pie मवति । Pei ममाव । मेवतु । मेवु
I Fut मविता । Aorist अमवीत् or अमावीत् । Caus मावयति, मावयते । Aor अमीमवत् ।
Desi मिमविषति । Inten मामव्यते । Noun -मू, d मुवौ ॥

630 ✓ Mava, Yau luk conjugation Pie मामवीति or मामोति । मामूत ।
मामवति । मामोषि । मामूथ । मामूथ । मोमोमि । मामाव । मामूम । Imper मामोतात or
मामोतु । मामोहि । मामवानि । Imper, अमामोत । अमामो । अमामवम ॥

**अव ६३१ रक्षणगतिकान्तिप्रीतितृप्त्यवगमप्रवेशश्रवणस्वा-
म्यर्थधाचनक्रियेच्छादीप्त्यवाप्त्यालिङ्गनहिंसादानभागवृद्धिषु ॥
अवति । आव । मा भवानवीत् ॥**

631 ✓ Av, 1 to protect, 2, to go, 3 to be beautiful or brilliant, desire,
4, to please, 5 to be satisfied, 6 to understand 7 to enter, 8 to heat, 9 to rule or
be lord of, 10 to beg, 11 to act, 12 to wish, 13 to shine, 14 to obtain, 15 to
embrace, 16 to injure or kill, 17 to accept (the word is udna and not dina) 18 to
divide, 19 to prosper Pie अवति । Per आव । आवतु । I Fut अविता । Aorist आवीत्
(अवीत् without augment). Caus, आवयति, आवयते । Aorist अविषत् (without augment)
Desi, अविषति । Nouns कृति 'help' (III 3 97) अविद (Un, I 45) 'ocean'
ऊन 'wanting' (Un III 2), अविनि, 'earth' (Un II, 102) ओम 'Om' (Un I, 142)
अवि 'a sheep' 'the sun' ओतु 'the wolf', 'a cat'

**धावु ६३२ गतिशुद्ध्योः । स्वरितेत् । धावति-धावते । दधाव-
दधावे ॥**

632 ✓ Dhāvu, to run, 2 to purify This root is svaritē and so it is
both Atmanē and Parasmaipadi Pre, धावति or धावते । Pei, दधाव । दधावतु ।
I Fut धाविता । Caus धावयति, धावयते । Desi दिधाविषति or ते । Inten दाधाव्यते ।
Past Part, Pass धात । Act धातवान् । Ger धावित्वा or धात्वा ॥

Here end the roots ending in व ॥

Now we give the Atmanepadi roots ending in a sibilant

अथोष्मान्ता आत्मनेपदिनः ॥

**धुक् ६३३ धिक् ६३४ संदीपनक्लेशनजावनषु । धुक्ते । दुधुक्ते
धिक्ते । दिधिक्ते ॥**

632 ✓ Dhuksha, 1 To kindle, 2 To be weary 3 To live Pic धुक्षते ।
Per दधुक्षे । I Fut धुक्षिता । II Fut धुक्षिष्यते । Imperative धुक्षताम् । Imper अधुक्षत ।
Poten धुक्षत । Bene धुक्षिष्ये । Aorist अधुक्षिष्ट । Cond अधुक्षिष्यत । Caus धुक्षयति
धुक्षयते । Aorist अधुक्षत । Desi दुधुक्षिष्यत । Inten दधुक्षयत । Noun धुक्ष ॥

633 ✓ Dhuksha, Yan luk conjugation Pic दधुक्षति or दधुक्षि । दधुक्षि ।
Imperative दधुक्ष । दधुक्षि । दधुक्षताम् । Imper अधुक्षत । अदधुक्ष । अदधुक्षि ।
Noun दधुक्ष 'a tree'

634 ✓ Dhuksha, to kindle 2 to harass, 3 to live Pic धिक्षते । Per
दिधिक्षे । I Fut धिक्षिता ॥

वृक्ष ६३५ वरणे । वृक्षते । वरते ॥

635 ✓ Vriksha, to accept, select, to cover Pic वृक्षते । Per वरते । I
Fut वृक्षिता । Desi वरिष्यति । Inten वरिष्ययते । Yan luk वरिष्यि । or वरिष्यि ।
Noun वृक्ष 'a tree'

शिक्ष ६३६ विद्योपादाने । शिक्षते ॥

636 ✓ Śiksha, to learn, to teach According to Tarangini this root is
Pañcamaipadi in senses other than that of learning This is not approved by
the Mahaviya Pic शिक्षते । Per शिक्षिषे ॥

भिक्ष ६३७ भिक्षायामलाभे लाभे च । भिक्षते ॥

637 ✓ Bhiksha, 1 to beg 2 to ask without obtaining 3 to obtain
This root takes two accusatives Pic भिक्षते । Noun भिक्षु 'a beggar, a mendicant'
भिक्षाक 'a beggar' Past Part Pass भिक्षित । Act भिक्षितवान् । Adject
भिक्षितव्य ॥

**क्लेश ६३८ अव्यक्तायां वाचि । वाधने इति दुर्गः । क्लेशते ।
चिक्षे ॥**

638 ✓ Klesa, 1 to speak inarticulately 2 To impede or hinder, accord-
ing to Durga According to Swāmi the root means also 'to speak articulately'
Pic क्लेशते । Per चिक्षे । I Fut क्लेशिता । Pass क्लेशयते । Desi चिक्षिष्यते ॥

दक्ष ६३९ वृद्धौ शीघ्रार्थे च । दक्षते । वदते ॥

639 ✓ Daksha, 1 To grow. 2 To do, go or act quickly Pre दक्षते ।
Per वदते । I Fut दक्षिता । Noun दक्षिणः । या । दक्षिणयः । दक्षिणारथः ॥

दीक्ष ६४० मौण्ड्येज्योपनयननियमव्रतादेशेषु । दीक्षते । द्वितीये ॥

640 ✓ Diksha, 1 To shave one's head 2 To sacrifice 3, To invest with
the sacred thread 4 To practise self restraint, 5 To dedicate one self to, or to
vow 6 To consecrate oneself for the performance of a sacred rite 7 To initiate,
Pic दीक्षते । Per द्वितीये ॥

ईक्ष ६४१ दर्शने । ईक्ष चक्षे ॥

641 ✓ Ikshta, 1 To see, behold, view, perceive, observe, look or gaze at.
Pre ईक्षते । Per ईक्षचक्षे । I Fut ईक्षिता । II Fut ईक्षिष्यत । Imperative ईक्षताम् ।
Imper ईक्षत । Poten ईक्षे । Bene ईक्षिष्ये । Aorist ईक्षिष्ट । Cond ईक्षिष्यत । Caus
ईक्षयति । Aorist ईक्षित । Desi ईक्षिष्यते । Noun मुखप्रसक्त ॥

ईष ६४२ । गतिहिंसादक्षिणेषु । ईषा चक्षे ॥

642 ✓ Isha, to fly away, escape 2 To attack, hurt, kill, 3 To look, see
Pic ईषते । Per ईषाचक्षे । I Fut ईषिता । Noun ईषा । मनीषा ॥

भाष ६४३ व्यक्तायां वाचि । भाषते ॥

643 ✓ Bhasha, 1 To speak articulately Pie भाषते । Per बभाषे । I Fut भाषिता । II Fut भाषिष्यते । Caus भाषयति, भाषयते । Aorist अब्बिभषत ० अब्बभाषत् (VII 4, 3 S 2565) Inten बभाष्यते । Yan luk बभाषिष्टि । Noun भाषक ॥

वर्ष ६४४ स्नेहने । दत्त्याष्ट्यादि । वर्षते ॥

644 ✓ Vaishya, 1, to anoint The root begins with व् dento-labial The root वर्ष 'to rain' is Paśasmaipadi, as will be shown hereafter When meaning 'to be strong' it belongs to Churādi class Pie वर्षते । Per ववर्षे । I Fut वर्षिता । Desi चिचर्षिष्यते । Inten वावर्ष्यते । Yan luk वावर्षिष्टि । लङ् अवर्षवट् ॥

गेष ६४५ अन्विच्छायाम् । 'ग्लेषु' इत्येके । अन्विच्छा अन्वेपणम् । जिगेषे ॥

645 ✓ Geshu, 1 To seek, search, investigate According to Maitreyi, it is ग्लेषु । Pie गेषते । Per जिगेषे । I Fut गेषिता । Caus गेषयति । Aorist अजिगेषत । Desi जिगेषिष्यते । Inten जेगेष्यते । Yan luk जेगेषिष्टि । जेगेष्ट ॥

पेष ६४६ प्रयत्ने । पेषते ॥

646 ✓ Peshu, 1 to 'strive diligently for In the Mithaviya the root is एषु and the form given is एषते । Pie पेषते । Per पिपेपे ।

जेष ६४७, णेष ६४८, एष ६४९, प्रेष ६५० गतौ । जेषते । नेषते । एषा चक्रे । पिप्रेषे ॥

647 ✓ Jeshu, 648, ✓ neshu, 649, ✓ Eshu, 650 ✓ Preshu, 1 to go to move Pie जेषते ।

648 ✓ neshu, Pie नेषते, प्रणेषते ॥

649 ✓ Peshu, Pie एषते । Per एषाचक्रे । I Fut एषिता । II Fut एषिष्यते । Caus एषयति । Aorist एषिषत (without the augment)

650 ✓ Preshu, 1 to go, move, Pie प्रेषते ।

रेष ६५१, हेष ६५२, ह्येष ६५३ अव्यक्ते शब्दे । आद्यो वृकशब्दे । ततो द्वौ अश्वशब्दे । रेषते । हेषते । ह्येषते ॥

651 ✓ Reshu, 652, ✓ Heshu, 653, ✓ Hieshu, 1 To howl or yell The root रेष is specially confined to the howling of the wolf Pie रेषते ।

652 ✓ Heshu, to neigh The neighing of a horse Pie हेषते ।

653 ✓ Hieshu, to neigh Pie ह्येषते ॥

कास ६५४ शब्दकुत्सायाम् । कासा चक्रे ॥

654 ✓ Kāsu, to cough, or make a sound indicative of any disease Pie कासते । Per कासाचक्रे । I Fut कासिता । II Fut कासिष्यते । Imperative, कासताम् Imper अब्बकासत । Pote कासेत । Bene कासिषीष्ट । Aorist अब्बकासिष्ट । Condi अब्बकासिषत । Caus, कासयति । Aorist अब्बकासत । Desi चिक्रासिष्यते । Inten चाकास्यते । Yan luk चाकासि । लोट, चाकाधि । लङ्, अचाकत । 2 S अचका । Nouns —कासार, कास । कासू । कासूतरी । कसूरिः ॥

भास ६५५ दीप्तौ । बभासे ॥

655 ✓ Bhāsu, to shine Pie भासते । Caus भासयति । Aorist अब्बिभसत । ० अब्बभासत् (VII 4, 3, S 2565) Nouns —भा, D भासां Pl भास । भास्कर ॥

णासु ६५६, रासु ६५७ शब्दे । नामते, प्रणासते ॥

656 ✓ *nasi*, 657, ✓ *Ra* 11, to sound Pie नामते । प्रणासते । Nouns — नास्यम् । नासिका ॥

657 ✓ *Ra* 11, to sound Pie रासते । Nouns. — रास । रासभ 'an ass' रासा ॥

णस ६५८ कौटिल्ये । नसते ॥

658 ✓ *nasa*, to be crooked or curved, to bend Pie नसते । प्रणसते । Per नेसे । I Fut नसिता । Caus, नासयति । Aorist अनीनसत् ॥

भ्यस ६५९ भये । भ्यसते । बभ्यसे ॥

659 ✓ *Bhyas*, to fear Pre भ्यसते । Per बभ्यसे । I Fut भ्यसिता । II Fut, भ्यसिष्यते । Caus भ्यासयति । Aorist अभिभ्यसत् । Inten. बाभ्यस्यते । Yan luk बाभ्यस्ति लोट्, बाभ्यधि ॥

आङः शसि ६६० इच्छायाम् । आशंसते । आशशसे ॥

660 ✓ *a śasi*, to wish, desire The root must always be preceded by the Upasarga आ । Durga reads it as आशन्स without indicatory इ । So also Swami, शंस to raise is Patasmaipadi. It belongs to the Adadi class also Pie आशंसते । Per आशशसे । I Fut आशसिता । Caus आशसयति । Aorist आशशसत् । Desi आशिशंसिष्यते । Inten आशशस्यते । Past Part. Pass आशसित । Adj आशस्यम् । Nouns — आशसु । आशस्य ॥

660 ✓ *Aśans*, Yanluk Pre आशशसि । Impye आशशस्यि । Imper आशशसन् ॥

ग्रसु ६६१, ग्लसु ६६२ अदने । जयसे । जग्लसे ॥

661 ✓ *Grasu*, 662, ✓ *Glasu*, to swallow, devour, eat up, consume. Pre, ययसे । Per जयम् । I Fut ययिता । Caus यासयति, यासयते । Past Part Pass ययत् । Ger ययित्वा or दसत्या । Nouns यास । ययिष्णुः ॥

ईह ६६३ चेष्टायाम् । ईहा चक्रे ॥

663 ✓ *ihu*, to endeavour Pie ईहते । Per, ईहाचक्रे । I Fut ईहिता । II Fut, ईहिष्यते । Imperative ईहताम् । Imper, ऐहत । Pote ईहेत । Bene ईहिष्योष्ट । Aorist ईहिष्ट । Candi ऐहिष्यत् । Caus ईहयति, Aorist ईजिहत् । (without the augment) Desi ईजिहयते । Nouns ईहा ऐही, ययशी ॥

बहि ६६४, महि ६६५ वृद्धौ । बहते । बबहे । मंहते ॥

664 ✓ *Bahi*, to increase Pie बहते । Per बबहे । I Fut बहिता । Bene, बहिष्योष्ट । Caus बहयति, Aorist अबहत् । Desi बिबहिष्यते । Inten बाबहते ॥

664 ✓ *Bahi*, Yan luk. Pie बाबहिठ । d बाबहठ । pl. बाबहति । आभह्ति बाबहि । बाबहुः ॥

665 ✓ *Mahi*, to increase. Pre, मंहते ॥

अहि ६६६ गतौ । अहते । आनहे ॥

666 ✓ *Ahi*, to go, approach, set out Pre अहते । Per, आनहे । I Fut अहिता । Caus आहयति, Aorist अहिष्यत् । Desi, अहिष्यते । Nouns: — अहः ॥

गर्ह ६६७, गल्ह ६६८ कुत्सायाम् । जगर्हे । जगल्हे ॥

667 ✓ *Garha*, 668, ✓ *Galha*, to blame. Pre, गर्हते । Per जगर्ह । I Fut, गर्हिता । Desi, जिगर्हिष्यते । Inten जागर्ह्यते । Yan luk जागर्हिषि । Imperfect जगर्हटे ॥

668 ✓ *Galha*, to blame. Pre, गल्हते । Per जगल्हे । I Fut, जगल्हति । Desi, जिगल्हयते । Inten जगल्हते । Yan luk Imperfect जगल्हन् ॥

बर्ह ६६९, बल्ह ६७० प्राधान्ये । ओष्ठ्यादी ॥

669 ✓ Baiha, 670, ✓ Bilha, to be pre eminent or excellent, These roots commence with ब (labial) Pie बर्हते । Per बबर्हे । I Fut बाहता । Noun बर्हिणः । बर्हि ॥

670 ✓ Balha, to be pre eminent Pie बल्हते । Per बबल्हे । I Fut बनहिता ।

बर्ह ६७१, बल्ह ६७२ परिभाषणहिंसाच्छादनेषु । दंत्योष्ठ्यादी कर्चतु । पूर्वयोर्दंत्योष्ठ्यादितामनयोरोष्ठ्यादिता चाहुः ॥

671 ✓ Vaha, 672, ✓ Valha, 1 To speak 2 To hurt 3 To cover Mādha-viya reads 'daneshu' 'to give' as the third meaning The root begins with व (dento-labial) Some read the last two roots with ब, and the present two with ब (h) Pie बर्हते । Per बवर्हे । I Fut बर्हिता ॥

672 ✓ Valha Pie बल्हते । Per बबल्हे । I Fut बल्हिता ॥

प्लिह ६७३ गतौ । प्लिह्ये ॥

673 ✓ Pliha, to go, move Pre प्लिहते । Per प्लिह्ये । I Fut प्लेहिता । Desi प्लिह्यते । Ger प्लिहित्वा or प्लेहित्वा । Noun प्लिहा ॥

वेहृ ६७४, जेहृ ६७५, बाहृ ६७६ प्रयत्ने । आद्यो दंत्योष्ठ्यादिः । अन्त्यः केशलोष्ठ्यादिः । उभावप्योष्ठ्यादी इत्येके । दन्त्योष्ठ्यादी इत्यपरे । जेहतिर्गत्यर्थोऽपि । ववाहे ॥

674 ✓ Vehri, 675, ✓ Jehri, 676, ✓ Bāhri, to endeavour The root 'vchri' begins with dento-labial व । बाहृ, 676 begins with the labial ब । Some say both begin with ब (labial) Others say both begin with व (dento-labial) Pre वेहते । Per ववेहे । I Fut वेहिता । Caus वेहयति । Aorist अविवेहत् Noun वेहत् 'a barren cow'

675. ✓ Jehri, to endeavour It also means 'to go' Pie जेहते ।

676 ✓ Bāhri, to endeavour Pie बाहते । Per बबाहे । Nouns बाहु बाहा ॥

द्राहृ ६७७ निद्राक्षये । निक्षेपे इत्येके ।

677 ✓ Drāhi, to wake According to some it means 'to throw' Pie द्राहते । Inten दाद्राहयते । Yañluk दाद्राग्धि । d. दाद्राग्ध । 2. S दाद्राग्धि । Imperfect अदाद्राक् ॥

काश ६७८ दीप्तौ । चकाशे ॥

678 ✓ Kaśi, to shine, Pre काशते । Per चकाशे । I Fut काशिता । II Fut काशयते । Impve काशताम् । Imper. अकाशत । Poten काशेत । Bene काशिकीष्ट । Aorist अकाशिट । Condi. अकाशयत । Caus काशयति । Aorist अचकाशत् । Desi चकाशयते । Inten आकाशयते । Nouns काशो । नोकाशः । काशिः । काष्टम् । काशिकी । काश ।

678 ✓ Kaśri, Yañluk conjugation Pre आकाशिट । आकाशि । आकाशिम । आकाशय । आकाशम । Impve, आकाश्टि । Imperfect अआकाद ॥

ऊह ६७९ चित्तके । ऊहां चक्रे ॥

679 ✓ ūha, to reason, infer, deliberate about Pre ऊहते । Per ऊहाचक्रे । I Fut ऊहिता । II Fut ऊहयते । Imperative ऊहताम् । Imper. ऊहत । Poten ऊहेत । Bene ऊहिकीष्ट । Aorist ऊहिट । Condi. ऊहयत । Caus ऊहयति । Aorist ऊहि-य । Desi ऊहिह्यते ॥

**गाहृ ६८० विलोडने । गहते । जगाहे । जगाहिषे । जघात्ते । जगाहिद्वे-
जगाहिध्व-जगाढवे ॥**

680 ✓ गाहृविलोडने 'to shake, stir up, churn, agitate' Pie गहते । Per जगाहे । 2nd Per S जगाहिषे or जघात्ते Pl जगाहिद्वे "ध्वे or जगाढवे । I Future गहिता । When इ is not added then the following applies

२३३५ । ठो ठे लोपः । ८ । ३ । १२ ॥

ठस्य लोपः स्याद् ठे परे । गहिता- गाढा । गहिष्यते- घाच्यते । गहिषीष्ट- घाचोष्ट । अगहिष्ट-अगाढ । अघाचताम् । अघाचत । अगाढा । अघाढ्यम् । अघाचि ॥

2335 There is elision of ठ when ठ follows

Though this sūtra is read in the division of Grammar which is governed by पदाधिकार, yet this elision takes place only when the ठ is not at the end of a pada. Thus गाढा from गाहृ + ता । The हृ is changed to ढ by VIII 2 31 S 321 and the त is first changed to च by VIII 2 40 S 2280 and then to ठ by VIII 4, 41 S 113. Thus गाढ + ढा । The first ठ is elided by this sūtra and we get गाढा । The change of च into ढ by VIII 4 41, should be considered as valid and siddha for the purposes of this rule, otherwise this rule would have no scope

NOTE —The form जघात्ते is thus evolved —गाहृ + घाम् —गाहृ । से (III 1, 80 S 2236) = गाढ् + से (VIII 2, 31 S 321) = घाढ् + से (VIII 2 37 S 336) = घाक + से (VIII 2 41 S 295) = घात्ते, and with reduplication जघात्ते ।

680 ✓ Gāhṛ, to stir up Pie, गहते । Per जगाहे । जगाहिषे or जघात्ते । जगाहिद्वे, ध्वे or जगाढवे । I Fut गहिता or गाढा । II Fut गहिष्यन् or घाच्यते । Imperative गहताम् । Imper अगाहत । Potn गहेत् । Bene गहिषीष्ट or घाचोष्ट । Aorist अगहिष्ट or अगाढ । अघाचताम् । अघाचत । अगाढा । अगाढ्यम् । अघाचि । Caus गहयति । Aorist अजीगहत् । Desi जिघाचते or जिगहिषते । Inten जागाहयत । Yan luk जागाहि । Ger गाह्वा or गहिष्या ।

गृहृ ६८१ ग्रहणे । ग्रहते । जग्रहे ॥

* ऋदुपधेभ्यो लिटः क्तिन् गुणा पूर्वप्रतिषेधेन * ॥

जग्रहिषे-जग्रहे । जग्रह्वे । गहिता-गर्हा । गहिष्यते-घर्यते । गहिषीष्ट-घृषीष्ट । लुङि । अगहिष्ट । इडभावे ॥

681 ✓ गृहृ ग्रहणे 'to take,'

Thus Pie ग्रहते । Per जग्रहे । Before the augment जट् the following Vartika applies

Vart —The affixes of लिट (Perfect) are क्तिन् in the case of roots that have a penultimate ऋ, and this क्तिन्-condition takes effect before the application of Guna rule, by debarring the subsequent in anticipation. The sūtra requiring Guna, namely, पुगन्तन्तु (VII 3 86 S 2189) being subsequent to the लिट rule, would have applied first, but it is set aside by this vartika. Thus we have जग्रहिषे or जग्रहे । जग्रह्वे । do Aorist अगहिष्ट ।

But when it does not take the augment जट्, the following rule applies in forming its aorist

२३३६ । शलङ्गुपधादिनिटः क्सः । ३ । १ । ४५ ॥

इगुपधो य शलन्तस्तस्मादिनिटश्चले क्तादेश स्यात् । अद्यत्त ॥

2336 After a verb that ends in a शल् consonant (श, ष, स, and ह) and has an इक् vowel for its penultimate letter, and does not take इट (VII 2 10), क्स is the substitute of च्ल

Thus अद्यत् + क्त + त = अद्यत्त ।

Before the affixes beginning with a vowel, the अ of क्स is elided by the following sūtra

२३३७ । क्सस्याचि । ७ । ३ । ७२ ।

अजादो तडि क्तस्य लोप स्यात् । 'अलोऽन्यस्य' (४२) । अद्यत्ताताम् । अद्यत्त ॥

2337 The (अ of the Aorist characteristic) क्स is elided before an affix beginning with a vowel

The elision is of the final अ of क्स, and not of the whole affix, (See I 1 52 S 42) Thus अद्यत्ताताम् । अद्यत्त ॥

NOTE — Why do we say 'when ending in श, ष, स and ह' ? Observe अभिजसीत् अच्कीत्सीत्, here सिच is employed Why do we say 'having for its penultimate इ, उ, ऋ or ॠ' ? Observe अधाक्षीत् । Why do we say 'not having an intermediate इ' ? Observe अक्रोषीत् and अमोषीत् । See VII 2 4 and VIII 2 28

Had the अ not been elided before आताम्, and आश्याम्, then इय must have been substituted for it according to VII 2 81 Why do we say before an affix beginning with a vowel ? Observe अधुत्त, अधुत्ताताम् । Why do we say क्स and not only स ? So that the elision should not take place here, as उत्सो, उत्सा, वत्सो, वत्सा, वृणसो, वृणस ॥

681. ✓Grihu, to take Pie गर्हते । Per जग्हे । जग्हिषे or जग्धे । जग्हिष्ये । or जग्ध्वे । I Fut गर्हिता, गर्हा । II Fut गर्हिष्यते, चर्ह्यते । Imperative गर्हताम् । Imper अगर्हत । Poteri गर्हित । Bene गर्हिष्ये or चर्हिष्ये । Aorist अगर्हिष्ट or अद्यत्त । अगर्हिषाताम् or अद्यत्ताताम् । अगर्हिषत् । अगर्हिष्ठा । or अरुक्ष्य । अगर्हिष्वम or ध्वम अद्यत्त ध्वम । अगर्हिषि or अद्यत्ति । अगर्हिष्यहि or अद्यत्तावहि । Desi जिगर्हिषते, जिग्धते । Inten जगर्गह्यते । Yan luk जग्ह्वति or जग्धि d जग्ध । Noun गृहम् । Ger गर्हित्वा । गृहवा ।

ग्लह् ९८१ च । ग्लहते ॥

681 A. ✓Glaha oh, to take, Swāmi, Kāsyapa and Simmata read glaha Pie. ग्लहते । Noun ग्लहः ॥

घुषि ९८२ कान्तिकरणे । घुषते । जुघुषे । केचित् 'घष' इत्यदुपध पठन्ति ॥

682 ✓Ghushi, to be beautiful or brilliant Some read it as ✓Ghas, Chaudia and Kāsyapa read it as घिषि with a penultimate इ । Pre घुषते । Per जुघुषे । I Fut घुषिता । Desi जुघुषिते । Inten. जोघुष्यते । Yan luk जोघुषि । लोट् 2nd P. जोघुषि । लङ् अजोघुष ॥

Here end the roots whose final is a sibilant and which are āmanepadi.

Herewith commence roots ending with a sibilant and which are Parasmai padī

अयार्हत्यन्ता परस्मेपदिनः ॥

घुषिर् ६८३ अविशब्दने । विशब्दन प्रतिज्ञान ततोऽन्यस्मिन्नर्थ इत्येके ।
'शब्दे' इत्यन्ये पठुः । घोषति । जुघोष । घोषिता । इतिवाद्द्वा । अघुषत्-
अघोषीत् ॥

683 ✓ Ghushir, not to proclaim 2 To sound The word viśabdāna means not viśabdāna. The word viśabdāna means 'promise' According to others the word is śabde only and the root means 'to sound'. The indicatory इत् makes the rule III 1 57, S 2269 applicable in the root. When the root has all other meanings except that of 'proclaiming' (vśabdāna) it is read here. When it has the meaning of viśabdāna (proclaiming), it belongs to Churāth class (X 187) Pre घोषति । Per जुघोष । I Fut घोषिता । Aorist अघुषत् or अघोषीत् । अघुषताम् । or अघोषिष्याम् । Caus घोषयति । Aorist अजुघुषत् । Desi जुघुषिषति, or जुघोषिषति, luten जोघुष्यते । Yau luk जोघोषि । लोट 2nd S जाघुङ्ठि । लङ् अजाघोद् । Past Part Pass घुष्ट (VII 2 23 S 3063) Ger घुषित्वा or घोषित्वा । Noun घुष्टा ॥

अक्षू ६८४ व्याप्नोति ।

684 अनु व्याप्नोति 'to pervade' As अक्षति । But by the following sūtra, it takes the vikāraṇa अनु also

२३३८ । अक्षोऽन्यतरस्याम् । ३ । १ । ७५ ॥

अक्षो वा अनुप्रत्यय स्यात्कर्त्रर्थे सार्धधातुके परे । पठे शय । । अक्षोति । अक्षगुत । अक्ष गुथन्ति । अक्षति । अक्षत । अक्षन्ति । आनक्ष । आनक्षिष्य-आनष्ट । यात् लप् ण्टा । अक्षिष्यति । 'म्नो' (३८०) इति क्लेप । 'पठे क सि' (२२५) । अक्षयति । अक्षयन् । अक्षगुति । अक्ष गयानि । अक्षगोत । अक्षगुवम् । अक्षगुयात् । अक्षयात् । ऊदित्वाद्दे । नटि' (२२६) । मा भयान नीत । अक्षिष्याम् । अक्षिषुः । इडभावे तु मा भयानाक्षीत । आष्टाम् । 'आक्षू ॥

2338. The vikāraṇa अनु is optionally employed after the root अक्ष 'to pervade,' when a śāivadhātuka affix denoting an agent, follows

Thus अक्षोति or अक्षति 'he pervades or obtains' D अक्षगुत । Pl, अक्षगुथन्ति ।

684 ✓ Akshu, to pervade Because the root has an indicatory long ऊ the इट् augment is optional Pre अक्षति । अक्षतः । अक्षन्ति । Per आनक्ष । आनष्ट or आनक्षिष्य । आनक्षय or आनक्षिष्य । I Fut अक्षिता, or अष्टा । II Fut, अक्षिष्यति or अक्षयति (= अक्ष + म्यति = अक् + स्यति VIII 2 41 S 295 = अक् + स्यति the क is elided by VIII 2 29 S 380 = अक्षयति) । Imperative अक्षतु or अक्ष्योतु । अक्षगुति । अक्षगयानि । Imper आक्षत or आक्ष्योत । I S, आक्ष गुवम् । Pote अक्षत्, or अक्षगुयात् । Home अक्षयात् । Aorist आक्षोत् (अक्षोत्, without augment by VII 2 4 S 2268) D अक्षिष्याम् । P अक्षिषु । When इट् is not added, we have अ-आक्षीत् । आष्टाम् । आक्षुः । Caus अक्षयति । Aorist आक्षिषत् । Desi अक्षिष्यति or अक्षिषति । Past Part Pass अष्टः । Ger अक्षित्वा । अष्ट्वा । Noun अक्षिः 'eye'

तक्षू ६८५, त्वक्ष ६८६ तनुकरणे ।

685 तक्षू तनु करणे 'to make thin.' As तक्षति । This root also take अनु optionally by the following sūtra.

२३३९ । तनुकरणे तक्षः । ३ । १ । ७६ ॥

अनु. स्यादा अक्षविषये । तक्षोति-तक्षति वा काष्ठम् । तत्तच्छि-तत्तष्ट । अतक्षीत । अतक्षिष्याम्

अतादात । अताष्टाम् । 'तनूकरणे' क्रिम । वाग्भि सतक्षति । भत्सयतीत्यर्थः ।

2339 The affix णु is optionally employed after the root तक्ष 'to make thin' when a sārvaadhātuka affix denoting an agent, follows

Thus तक्षति or तक्षणीति काष्ठ 'he planes the wood' Why do we say 'when meaning to make thin?' Observe, वग्भि सतक्षति । 'he cuts with speech'

685 ✓Takṣhū, to make thin Pre तक्षति or तक्षणीति । Per सतक्ष । ततक्षिथ or सतक्ष । Aorist अतक्षीत्, or अताक्षीत् । अतक्षिष्टाम् or अतक्षिष्टाम् । Noun तक्षा ॥

686 ✓Tvakṣhu, Pie त्वक्षति । Per तत्वक्ष । I Fut त्वक्षिता ॥

उक्ष ६८७ सेचने । उक्षा चकार ॥

687 ✓Uksha, to sprinkle Pre उक्षति । Per उक्षा चकार । I Fut उक्षिता । Nouns —महेक्ष औक्षकम् । जातेक्ष । वृक्षोक्ष ॥

रक्ष ६८८ पालने ।

688 ✓Raksha, to protect, Pie रक्षति । Per ररक्ष । I Fut रक्षिता । Nouns रक्षण, राक्षसः । रक्ष । निरक्षी ॥

णिक्ष ६८९ चुम्बने । प्रणिक्षति ॥

689 ✓niksha, to kiss, Pie निक्षति । With प्र we have प्रणिक्षति invariably by VIII 4 14 S 2287 But in Kuidanta we have प्रणिक्षयाम् or प्रनिक्षयाम् by VIII 4 33 S 2839 Per निनिक्ष । I Fut निक्षिता ॥

तृक्ष ६९०, स्तृक्ष ६९१, णस्त्र ६९२, गतौ । वृक्षति । स्तृक्षति । नक्षति ॥

690 ✓Triaksha, 691 ✓Straksha, 692 ✓naksha, to go, to move Pie वृक्षति । Per तवृक्ष । I Fut वृक्षिता । Caus वृक्षयति Aorist अतवृक्षत् । Desi तितवृक्षति । Inten तरोवृक्षयते । Yan luk तरोवृष्टि । Nouns त्राक्षर्य । वृक्ष Name of Kāśyapa

691 ✓Striksha, Pie स्तृक्षति । Per तस्तृक्ष । I Fut स्तृक्षिता । Inten तरोष्टृक्षयते ॥

692 ✓naksha, to go, to move Pie नक्षति । प्रणक्षति । Per, ननक्ष । I Fut, नक्षिता । Noun नक्षत्रम् ॥

वक्ष ६९३ रोषे । संघाते इत्येके ।

693 ✓Vaksha, to be angry Some say it means 'to accumulate' Pie वक्षति । Per वयक्ष । I Fut वक्षिता । Noun वक्ष ॥

मृक्ष ६९४ संघाते । अक्ष इत्येके ।

694. ✓Muksha, to accumulate Some say the root is मृक्ष । Pie मृक्षति । or मक्षति । Per ममक्ष or ममक्ष । I Fut मक्षिता or मक्षिता । Noun मक्षिका ॥

तक्ष ६९५ त्वचने । त्वचन सवरण त्वचो यद्वय च ॥

695 ✓Taksha, to cover. The tvachana means 'to cover' and also 'to appropriate' Some read it as ✓paksha with the meaning to accept The root तक्ष meaning 'to make thin' has already been taught before Pie तक्षति । Per सतक्ष । I Fut तक्षिता । See no 685

पक्ष ६९६ परिग्रहे इत्येके ।

696 ✓Paksha, to accept, Pie पक्षति । Per पपक्ष । I Fut पक्षिता । Noun पक्ष ॥

सूक्ष् ६९७ आदरे । सुपूर्व । 'अनादरे' इति तु काचित्कोऽपवादः ।
'अवज्ञावहेलनमसूक्ष्णम्' इत्यमरः ॥

697 ✓ Shurksha, to respect 'To disregard' according to some But this is wrong. See Amarakosha where the author gives the meaning of the word असूक्ष्णम् as 'disregard' and 'dishonor', (I, 7, 23 verse), Pie सूक्ष्ति ॥

काक्षि ६९८, वाक्षि ६९९, माक्षि ७०० काङ्क्षायाम् ।

698 ✓ Kākshi, 699 ✓ Vākshi, 700 ✓ Mākshi, to desire, to wish for Pie काङ्क्षति । Per चकाङ्क्ष । I Fut काङ्क्षिता । Caus काङ्क्षयति, Aorist अचकाङ्क्षत । Desi चिकाङ्क्षति । Inten चाकाङ्क्ष्यते । Yan luk चकाङ्क्षि ॥

699 ✓ Vakshi, Pie वाङ्क्षति ॥

700 ✓ Makshi, Pre माङ्क्षति ॥

द्राक्षि ७०१, ध्राक्षि ७०२, ध्वाक्षि ७०३ घोरवासिते च ।

701 ✓ Drākshi, 702 ✓ Dhraakshi, 703 ✓ Dhvākshi, to make a discordant sound By force of च, it means 'to desire' also Pre, द्राङ्क्षति । Noun द्राक्षा ॥

702 ✓ Dhrākshi, Pre ध्राङ्क्षति । Noun ध्राक्षा ॥

703. ✓ Dhvākshi, to crow, to caw, 2 To desire Pie ध्वाङ्क्षति । Per, दध्वाङ्क्ष । I Fut ध्वाङ्क्षिता । Noun तीर्थध्वाक्ष (II 1 42 S 719) ध्वाक्षामत । (VII 2 9 S 1897)

चूष ७०४ पाने । चुचूष ॥

704 ✓ Chûsha, to drink, to suck Pre चूषति । Per चुचूष । I Fut चूषिता Caus चूषयति । Aor अचूषत् । Desi चुचूषिषति । Inten चोचूष्यते । Yan luk चोचूषि ॥

तूष ७०५ तुष्टौ ।

705 ✓ Tusha to be satisfied, to satisfy Pie तूषति ॥

पूष ७०६ वृद्धौ ।

706. ✓ Puṣha to nourish, to increase, to grow. Note This root belongs to Divādi and Kryādi classes also Pre पूषति । Nouns पूषा 'Sun' (Un I 156) पूषे a niche for placing the lamp'

मूष ७०७ स्तेये ।

707 ✓ Mûsha, to steal, rob, plunder Note, मुष with short उ belongs to Kiyādi class Pre मूषति । Nouns मूषकः 'mouse thief' मूषिका ॥

लूष ७०८, रूष ७०९ भूषायाम् ।

708 ✓ Luṣha, to adorn, decorate Pre लूषति ॥

709 ✓ Ruṣha, to adorn, Pre रूषति ॥

शूष ७१० प्रसवे । प्रसवोऽभ्यनुज्ञानम् । तालव्योष्मादिः ॥

710 ✓ Śūsha, (to produce, beget) The word prasava means permission. Therefore the root means 'to permit.' The root begins with the palatal sibilant and not with the dental sibilant as some wrongly read it Pre, शूषति ॥

यूष ७११ हिंसायाम् । जूष च ।

711 A ✓ Jūsha cha, to injure. This root is found in the Churādi also, Pre, जूषति ।

711 ✓Yāsha, to injure Some read the root as जूष । It is conjugated similarly to जूषति । Per यूषति । Noun यूष 'soup broth' So also यूषन् ।

भूष ७२, तसि ७१३ अलंकारे । भूषति ॥

712 ✓Bhūsha, to adorn, It is found in the Churādi class also Pre भूषति ॥

713 ✓Tasi, to adorn It is not found in the Siddhānta or the Madha viya Pre तसति ॥

ऊष ७१४ रुजायाम् । ऊषा चकार ॥

714 ✓ūsha, to be ill, Pre ऊषति । Per ऊषाचकार । Caus. ऊषयति । Aorist without augment ऊषिषत् as माभवावृषिषत् । Desi. ऊषिषति । Nouns —ऊषः 'Salt ground' ऊषर a saline soil'

ईष ७१५ उच्छे ।

715 ✓īsha, to glean Pie ईषति । Per ईषाचकार । I Fut ईषिता । Aorist ईषीत् । Nouns ईषा 'the pole or shaft of a carriage or a plough'

कष ७१६, खष ७१७, शिष ७१८, जष ७१९, झष ७२०, शष ७२१, वष ७२२ मष ७२३ ङष ७२४, रिष ७२५, हिंसार्था । तृतीय-षष्ठौ तालव्याभ्यादी । सप्तमो दन्त्याष्ट्यादिः । चक्राष । चखाष । शिशेष । शिशेषिथ । शेष्टा । कृषः । अशितत् । अशेद्यत् । जेषतुः । जभषतु । शेषतु । ववषतु । मेषतुः ॥

716 ✓Kasha 717 ✓Khasha, 718 ✓Śsha 719 ✓Jasha, 720 ✓Jhasha, 721 ✓Śasha, 722 ✓Vasha, 723 ✓Masha, 724 ✓Rusha, 725 ✓Risha To injure, to kill The third (no 718) and the sixth (No 721) begin with a Palatal sibilant The seventh (No 722) begins with a dento labial Pre कषति Per चक्राष । I Fut कषिता । Aorist अक्राषीत् or अकृषीत् । Past Part Pass कषित or कष्टम् । Nouns निशप । आकषकः or षिकः । सर्व कषम् । चक्राषिन् (III 2 143. S 3123)

717 ✓Khasha, to injure Pre खषति । Per चखाष । Nouns खष्य 'angel vio'ence' (Un III. 28)

718 ✓Śisha, to injure Pie शेषति । Per शिशेष । शिशेषिथ । I Fut शेष्टा । II Fut शेक्ष्यति । Imperative शेषतु । Imper अशेषत् । Pote शेपेत । Bene शिष्यात् । Aorist अशिषत् (with क्स III 1 45 S 2336) Or अशेपेत् । Condi अशेक्ष्यत् । Caus शेपयति । Aorist अशेषिषत् । Desi शिशिषति । Inten शेशिष्यत् । Yan luk शेपेष्टि । Past Part Pass, शिष्टः । Past Part Act शिष्टवान् । Ger, शिष्ट्वा । Nouns शिष्य= कालयोगः ॥

719 ✓Jasha, to injure, Pre जषति । Per जक्राष । जेषतुः । I Fut जषिता । Imperative जषतु ॥

720 ✓Jhasha, to injure Pie झषति । Per. जक्राष । जभषतुः ॥

721 ✓Śisha, to injure Pre शषति । Per शक्राष । शेषतु । Noun शष्य ।

722 ✓Vasha, to injure Per वषति । Per वक्राष ववषतु । ववषतु । I Fut वषिता ॥

723 ✓Masha, to injure Pie मषति Per मक्राष । मेषतु ॥

724 ✓Rusha, to injure, Pie रोषति । Per रक्राष । ररोषिथ । I Fut, रोषिता or रोषा । In forming the First Future the augment इद् is optional by the following sūtra II Fut रोषिष्यति । Past Part Pass रोषितम् । कषितम् or कष्टः । Ger. कषित्वा or कष्ट्वा ॥

२३४० । तीव्रमहलुभतपरिपः ३ । २ । ४८ ॥

इच्छत्यादे परस्य तादिर्धया तु कस्येद्या स्यात् । रोषिता—रोषा । रोषयति । रोषिता—रोषा । रोषयति ॥

2340 An ārdhadhātuka affix beginning with a त may optionally take the वृद्ध, after the roots इष, लभ, लुभ, रुष, and रिष ॥

Therefore we have in the First Future two forms रोषिता or रोषा ॥

725. ✓ Risha, to injure. Some read the root पुष along with these 10: The Mādhaviya does not approve it. Pre रोषति । Per रिरिष । I Fut रोषिता, or रोषा । Past Part Pass रिष्ट ॥

भष ७२६ भर्त्सने । इह भर्त्सन श्वरश्च । भषति । बभाष ॥

726 ✓ Bhasha, (to abuse, reproach) 2. To bark. The word bhartsana here means the 'sound of a dog'. The root therefore means 'to bark, growl'. Pre. भषति । Per बभाष । Noun भषक ॥

उष ७२७ दाहे । ओषति ॥

727 ✓ Usha, to burn. Pre ओषति । In forming the Perfect, the following sūtra allows an option. Per ओषाञ्चकार । उषेय । ऊषतु । उषेयिष्य । I Fut ओषिता । II Fut ओषिष्यति । Imperative ओषतु । Imper. ओषत् । Pote. ओषेत् । Bene उष्यात् । Aorist ओषीत् । Caus ओषयति, Aorist उषियत् (without augment) Desi. ओषिषिषति । Nouns. उष्मा । उष्ण । उष्णिका 'gruel' उष्णकोलस । ओष्ट. 'lips' विम्बोष्टी । उष्ट. camel ॥

२३४१ । उपविदजागृभ्योऽन्यतरस्याम् । ३ । १ । ३८ ॥

यभ्यो लिट्याभ्या स्यात् । ओषा चकार उषेय । ऊषतु । उषेयिष्य ॥

2341. The affix आम् is optionally employed after these roots, viz.—उष, 'to burn,' विद् 'to know,' and जागृ 'to wake,' when लिट् follows ॥

Thus ओषाञ्चकार or उषेय । So also विदाञ्चकार or विवेद, जागराञ्चकार or जागार । As there is an agreement in the present instance to regard the verb विद् as ending in a short अ, guna is not substituted, as it would otherwise have been, by rule VII 3 86.

जिषु ७२८, विष ७२९, मिषु ७३०, पिषु ७३१, सेचने । जिजेष । क्रादानियमार्तादृ । विवेपिष । विवपिष । वेष्टा । वेष्टति । अथत्स ॥

728 ✓ Jishu, 729 ✓ Vishu, 730 ✓ Mishu, 731 ✓ pishu to sprinkle. Pre. जेषति । Per जिजेष । I Fut. जेषिता । Caus जेषयति, Aor. अजीकियत् । Desi. जिजेषिषति । Inten. जेजियते । Yau luk जेजेष्टि । Past, Part, Pass जिष्टम् । Ger जेषित्वा । जिषित्वा (I 2. 26) जिषद्वा (VII 3 56).

729. ✓ Vishu, to sprinkle. The root विष्णु व्याप्ती belongs to the Juhotyādi class and विष विप्रयोगे to Kryādi class. Pre. जेषति । Per विवेप । विविपतु । विविषु । विवेपिष । विविपिष । I Fut. वेष्टा । II Fut. वेष्टयति । Aorist अविक्तत् (III 1, 45) Desi. विविषति (I 2 10), Past. Part. Pass. विष्टम् । Ger. विषित्वा । वेषित्वा । विष्ट्वा । Adj. वेष्टम् (V 1. 100).

NOTE.—Though it is given in the list of anī roots, yet it takes वृद्ध in the Perfect by VII 2, 13.

✓730 Miṣhu, to sprinkle When it means 'to emulate,' it belongs to Tudadi class Pie मेषति । Per मिसेष । I Fut मेषिता । Nouns मेष । मेषी । Past Part Pass मिष्टम् । Aor मिष्टवान् । Ger मिषित्वा or मेषित्वा ॥

731 ✓nṣhu, to sprink'le (Not given by Bhattoji) Pie नेषति ॥

पुष ७३२ पुषी । पोषति । पोषिता । पोषिष्यति । अपोषीत् । अनिट्केष पुष्य इति श्यना निर्देशादय सेट् । अतो न क्स. । अङ्विधौ दैवादिकस्य यङ्णान्नाङ् ॥

732 ✓Puṣha, to nourish Pe पोषति । Per पुपोष । पुपोषिष्य । I Fut पोषिता । II Fut पोषिष्यति । Aorist अपोषीत् । This root is सेट्, for the पुष which is anit belongs to Divādi class, as it is exhibited in the Anit list as पुष्यति । Therefore the a rist is not formed by क्स । Nor is the aorist formed by अङ् under III 1 55, for that पुष is also of the Divadi class Past Part Pass पुषित । पोषित । पुष्टम् ॥

अिषु ७३३, श्लिषु ७३४, प्रुषु ७३५ पुष ७३६, दाहे । अेषति । शिश्रेष । अेषिता । श्लेषति । शिश्लेष । श्लेषिता । अयमपि सेट् । अनिट्सु दैवादिकस्य यङ्णम् । इति कैयटादयः । यत्त्वनिट्कारिकान्यासे द्वयोर्यङ्णमित्युक्तं तत्स्वोक्तिविरोधाद्ग्रन्थान्तरविरोधाच्चापेक्ष्यम् । पुपोष । पुपोष ॥

733 ✓Śiṣhu, 734 ✓Śiṣhu, 735, ✓Prushu, 736 ✓Plushu, to burn Pre अेषति । Per शिश्रेष । I Fut अेषिता ॥

734 ✓Śiṣhu, to burn This root is also सेट् । The root Śiṣh read in the Anit list is Divadi according to Kaiyaṭa and others The opinion of the author of Anit Kūikānjāsa is that both roots are anit That is however wrong, as it is against his former opinion, and against other books See III 1 46 and comments on it by Kaiyaṭa and Haradatta Pie श्लेषति । Per शिश्लेष । शिश्लेषिष्य । I Fut श्लेषिता । Past Part Pass श्लिष्ट । Nouns, श्लिष्टम् । श्लेषम् । श्लेष ।

735, ✓Prushu, to burn Pre प्रोषति । Per पुप्रोष ॥

736 ✓Plushu, to burn Pre लोषति । Per पुलोष ॥

पृषु ७३७, वृषु ७३८, मृषु ७३९ सेचने । मृषु सहने च । इतरौ हिंसाम-
क्षशनयोश्च । पषति । पषति । पृष्यात् ॥

737 ✓Prishu, 738 ✓Vrishu, 739 ✓Mrishu, to sprinkle. The root मृषु means 'to endure' also The other two (prish and vrish) mean 'to hurt,' and 'to vex' also According to Kaśyapa they mean 'to give' also Pre पषति । Per पषति । I Fut पषिता । II Fut पषिष्यति । Imperative पषतु । Imper अपषत् । Pote पषेत् । Bene पृष्यात् । Aorist अपषीत् । Condi अपषिष्यत् । Caus, पषयति, Aor अपपषत् or अपपीपषत् । Desi पिपषिष्यते । Inten, पपीपष्यते । Past, Part Pass, पृष्टम् । पृषितम् । Ger, पृषित्वा । पृष्ट्वा । Nouns, पृष्याः । पृष्याः ॥

737 ✓Prishu, yañluk conjugation Pre पृषीति or पषिर्ति । पषिर्ति । Imperative पषिर्ति । पृषीति । Imper अपषिर्त् । अपषिर्त् । Aorist अपपृषीत् ॥

738, ✓Vrishu, to sprinkle Pie, वषति । Per ववष । Nouns वष । वृष्टि । वृष्यम् । वृष्यः । वृषम् । वृषि ॥

739 ✓Mrishu, to sprinkle, Per, मषति । Pre, ममष । Ger, मषित्वा । मषित्वा । मष, दवा ॥

घृषु ७४० संघर्षे ।

740, ✓Ghrishu, to rub Pre घर्षति । Pe, कघर्ष । I Fut घर्षिता । Noun घट्टम्

हृषु ७४१ अलीके ।

741 ✓ Hṛishu, to tell a lie, to become erect, to bristle, to be delighted
As हृष्टानि or हर्षितानि लोमानि 'the hair bristling up with delight' Pre हर्षति ।
Nouns हर्षुजः । हर्षयिषुः ॥

तुस ७४२, ह्रस ७४३, ह्रस ७४४, रस ७४५ शब्दे । ततोस । जहास ।
जहास । ररास ॥

742 ✓ Tusa, 743 ✓ Hrasa, 744. ✓ Hrasa, 745 ✓ Rasa, to sound
Pre तोसति । Per तुतोस । I Fut तोसिता । II Fut तोसिष्यति । Imperative तोसतु ।
Imper अतोसत । Poten तोसेत । Bene तुस्यात् । Aorist अतोनीत । Caus, तोसयति । Aorist
अतुतुसत । Desi, तुतुसिषति । ततोसिषति । Inten तोतुस्यते Yan luk तोतोसति । Imperative
2nd S तोतुधि । (VIII 2 25) Imper. 2nd or 3rd S अतोतोद् (VIII 2 73) or 2 S
अतोतो । Ger तुसित्वा or तोसित्वा (I 2. 26)

743 ✓ Hrasa, Pre हसति । Per जहास । I Fut हसिता । Desi जिहसिषति
Inten जाहस्यते । Yan luk, जाहसि ॥

744 ✓ Hrasa, Pre हसति । Per. जहास । I Fut हसिता ॥

745 ✓ Rasa, to make sound The root रस meaning 'to taste' belongs to
Churadī class. Pre रसति । Per ररास ॥

लस ७४६ श्लेषणक्रीडनयोः ।

746, ✓ Las, to embrace, to play This root belongs also to the Churadī (189)
Pre, लसति । Nouns आलस्यम् । अलस । लस । चिनासिन् (III 2 113),

घस्लृ ७४७ अदने । अय न सार्वत्रिकः । लिटान्यतरस्याम् (२४२४) इत्या-
देर्घस्नादेशविधानात् । ततश्च यत्र लिङ्ग वचन वास्ति तत्रेवास्य प्रयोगः । अत्रैव
पाठः शपि परस्मै पदे लिङ्गम् । लृटिस्त्वरणमार्ङ् । अनिट्कारिकासु पाठो वलादा-
र्धधातुके । क्मरचि तु त्रिशिष्योपादानम् । घसति । घस्ता ॥

747 ✓ Ghṛshi, to eat This root is defective and is not conjugated in
all tenses and moods. Because it is ordained as the substitute of अद् in the Perfect
(4 e II 4 40) Had it been an independent root, perfect in all its conjugation,
there would have been no necessity of that sūtra Therefore this root घृश् is used
in those tenses and moods only where it is either specifically ordained or where
its presence may be deduced Its being read in the Bhvādī class shows that it
is conjugated as a Bhvādī root, and not as an Addī root though a substitute of
अद् । Moreover it is Parasmaipadī The indicatory श् shows that the Aorist is form-
ed with अद् । This root is read in the list of the Anit. roots (see p 73) in order
that no इद् augment is to be added in Ardhadhātuka affixes beginning with a वल् conso-
nant. Thus by III 2 160 it takes the affix क्मरच् ; but no augment is added
before this affix As घस्मरः । Pre, घसति । Per जघास । I Fut घस्ता । In forming the
2nd Future the following sūtra 2342 applies —II Fut घत्स्यति । (VII 4 49)
Imperative . घसतु । Imper. अघसत् । Poten, घसेत् । The root is not found in the
Benedictive The Aorist is formed by the following sūtra 2343. Aorist अघसत् ।
Nouns घस्मरः । जासः । चासिः ॥

२३४२ । सः स्याद्धधातुके । ७ । ४ । ४९ ॥

सस्य त. स्यात्सादावार्धधातुके । घतस्यति । घसतु । अघसत । घसेत । लिङाद्यभावादाशिष्य
स्याप्रयोग ॥

2343 त् is substituted for the final स of a root before an Aīdha
dhātuka affix beginning with स ॥

As घस् + स्यति = घत + स्यति = घतस्यति । Why do we say 'when ending in स' ?
Observe वक्ष्यति ॥ Why do we say 'beginning with स' ? Observe घास , वास ॥ Why
an aīdhadhātuka ? Observe आस्ते, वस्ते, from आस, 'to sit' and वस्, 'to cover', both
Adādi roots

२३४३ पुषादिद्युताद्यल्लदितः परस्मैपदेषु । ३ । १ । ५५ ॥

अश्विनिकरणपुषादेद्युतादेर्लदितश्च परस्य च लेरङ् स्यात्परस्मैपदेषु । अघसत् ॥

2343 अङ् is the substitute of च्लि, after the verbs पुष् 'to nourish'
and the rest, द्युत 'to shine', and the rest, and the verbs having an
indicatory ल, when the affixes of the Parasmaipada follow

Thus अघसत् । The verbs classed as पुषादि, are a sub-division of the 4th
conjugational verbs, and द्युतदि verbs belong to the 1st conjugation As पुष्
अपुषत् 'he nourished', द्युत्, अद्युतत् 'he shone', गम्त्, अगमत् 'he went' But not so in
the Atmanepada, as व्यद्योतिष्ट, अलातिष्ट

जज ७४८, चर्च ७४९, भर्भ ७५० परिभाषणहिंसातर्जनेषु ।

748 ✓ Jarja, 749 ✓ Charcha, 750 ✓ Jharjha, to say, 2, to injure, 3, to
threaten

The roots चर्च and भर्भ belong to the Tudīdi class also, and give rise to the
same forms. The difference is in the accent only 'चर्च to study' is Churādi Pre
जर्जति ॥

749. ✓ Charcha, Pre. चर्चति ॥

750 ✓ Jharjha, Pre. भर्भति । Noun भर्भरः ॥

पिसृ ७५१, पेसृ ७५२, विसृ ७५३, वेसृ ७५४, पिशृ ७५५, पेशृ
७५६ गतौ । पिपिसितुः । पिपेसतुः ॥

751, ✓ Pisri, 752 ✓ Pesri, to go, to move The root पिस would become पेस
by guna, the reading tw. roots separately is for the sake of क्त affixes, such as
those of Perfect Pre. पेसति । Pei पिपेस । पिपिसतुः । Caus पेसयति, Aor, अपिपेसत् ।
the Inten, पेपिस्यते । Nouns — पेस्वरः । (III 2 175)

752 ✓ Pesri, Pre पेसति । Per पिपेस । पिपेसतुः । Inten पेपेस्यते ॥

753. ✓ Visri, to go, Pre वेसति । Per. विवेस । विविसतुः । Inten वेविस्यते ॥

754 ✓ Vesri, to go Pre वेसति । Per, विवेस । विवेसतुः ॥

755. ✓ Pīśri, to go, to move Pre पेसति । Per. पिपेस । पिपिसतुः । Inten.
पेपिस्यते ।

756 ✓ Peśri, to go, Pre, पेसति । Pei पिपेस । पिपेसतुः । Inten पेपेस्यते ॥

हसे ७५७ हसने । हसिस्वाच्चवृद्धिः । अहसीत् ॥

757. ✓ Hase, to laugh Pre हसति । Pei. जहास । I Fut हरिता । Aorist.
अहसीत् । (There is no Vṛiddhi, as the root has got an indicatory ह । VII 2. 5)
Nouns — हसः, हासः । हास्तिनः । हस्तः । हस्ती । हास्तिकम् । हसम् ॥

णिश ७५८ समाधौ । तालव्योष्मान्तः । प्रणेति ॥

758 ✓ *nisa*, to meditate This root begins with a dental *n* and ends with a sibilant of the palatal class. Pre *नेति* or *प्रणेति* । P. *निश* । I Fut *नेजिष्ये* । Ger *नेजयिष्यति*, Aorist *अनीनिशत्* । Des. *निनिशिष्यति*, or *निनिशयिष्यति* । Inten *नेनिशयति* । Yau luk *नेनेष्टि* । Ger *निशित्वा* । *नेशित्वा* । Nouns *निश* । *नेशम्* ॥

मिश ७५९, मश ७६० शब्दे रोषकृते च । तालव्योष्मान्ती ॥

759 ✓ *Misa*, 760 ✓ *Maśa*, to make a sound or noise, 2 to be angry. These two roots end in a palatal sibilant. Pre *मेशति* । Per *मिमेश* । I Fut *मेशिता* ॥

760 ✓ *Misa*, Pre *मेशति* । Per *ममेश* । I Fut *मेशिता* ॥

शव ७६१ गतौ । इत्याष्ट्यान्तस्तालव्योष्मादिः । शवति । अशवीत्-अशावीत्

761 ✓ *Śāva*, to go, approach This root begins with a palatal sibilant and ends with a dentalabial *व* । Pre *शवति* । Per. *अशव* । I Fut *शविता* । Nouns. *शवम्* । *शा* ॥

शश ७६२ श्लतगतौ । तालव्योष्माद्यन्तः । शशाश । शेशुः । शेषः । शेषिय ॥

762 ✓ *Śaśa*, to leap bound, jump The root ends in the palatal sibilant. Pre *शशति* । Per. *शशाश* । *शेशुः* । *शेषुः* । *शेषिय* । I Fut. *शशिता* । Nouns *शश* *शशन* ॥

762 A ✓ *Kasa*, or ✓ *Kasha*, to go. Some read this root here But it belongs to Adrah class properly. Pre *कशति* । Per *ककाश* ॥

शसु ७६३ हिंसायाम् । इत्याष्ट्यान्तः । न शसद्वद-(२२६३) इत्येत्थ न । शशसुः । शशसुः । शशसिथ ॥

763 ✓ *Sasu*, to injure, kill This root ends in a dental sibilant. Pre *शसति* । Per *शशान* । *शशसुः* । *शसुः* । *शशसिथ* । There is no *य* nor elision of the *र* in the *पृथक्*, because of the prohibition of VI 4 126 S 2263 Noun *शस्रम्* । Ger *शसित्वा* or *शस्त्या* ॥

शंसु ७६४ स्तुतौ । अयं दुर्गतावपीति दुर्गः । नृशंसो घातुकः क्रूर' इत्यमरः । शशंस । आशिषि नलोपः । शस्यात् ॥

764. ✓ *Samsu*, to praise Durga says 'the root means misfortune also'. Pre. *शंसति* । Per *शशंस* । I Fut *शंसिता* । Bene *शस्यात्* । The nasal is elided by VI 4. 24 Caus *शंसयति* । Aor. *अशशसत्* । Des. *शिशंसिष्यति* । Inten *शशस्यते* । Yau luk *शशस्ति* । 'The nasal is not elided. Dual *शशसत* । Here the nasal is dropped. Imperative 2nd Per. S. *शशसि* । Past Part Pass *शस्रम्* । Past Part Act *शसितवान्* । Ger. *शसित्वा* or *शस्त्या* । Nouns *शंस* : 'cruel' *नराशंस* । *शस्यम्* ॥

शह ७६५ परिकल्कने । कल्कनं शायम् । अशहीत् ॥

765. ✓ *Chaba*, to cheat, deceive. The word *parikalkana* means duplicity. Pre. *अहति* । Per. *अवाह* । *अहतुः* । I Fut. *अहिता* । Aorist *अशहीत्* । Des. *अहिष्यति* । Inten. *आहयति* । Yau luk. *अवाहि* । The *ह* is changed to *क* by VIII. 2. 31, then applies VIII. 2. 40, then 4 41 and VIII. 3. 13.

मह ७६६ पूजायाम् । अमहीत् ॥

766 ✓Maha, to honor, respect Pie महति । Per, ममाह । Aorist अमहीत्
Nouns महाजातीया, महिषः, महिषा, महिष्यान् देशः, माहिषम् । महीन् । महती ॥

रह ७६७ त्यागे ।

767 ✓Raha, to quit, abandon, Pre रहति । Per रराह । I Fut रहिता
Nouns रहः । रहसो । रहस्यम् । राहु । अवरसम् । तप्तरसम् ॥

रहि ७६८ गतौ । रहति । रह्यात् ॥

768 ✓Rahi, to move with speed, hasten Pre रहति । Per ररह । I Fut रहिता । Noun रह ॥

दह ७६९, दहि ७७०, बृह ७७१, बृहि ७७२ वृद्धौ । दहति । दद ।
ददृहतुः । दृ हति । बर्हति । बृ हति । बृहि शब्द च । बृ हित करिगर्जितम् इत्य-
मर । बृहिर् इत्येके के । अबृहत्-अबर्हीत् ॥

769 ✓Daha, 770 ✓Dahi, 771 ✓Briha, 772 ✓Brihi, to grow, increase
The root बृहि (772) means also 'to make sound' As बृहितं करिगर्जितम् 'the sound of an elephant' (A K II. 8 107) Some read it as बृहिर् । The aorist therefore will अबृहत् or अबर्हीत् । Pre दहति । Per ददह । ददृहतुः । I Fut दहिता । Caus दहयति । Aor अददहत or अदीदृहतुः । Desi दिदृहिषति । Inten दरीदृहते । (VII 4 90 S. 2644) Yan luk दर्हीति or दर्हिगि । Past Part Pass दहितम् । Past Part. Act दहितवान् । Ger दहित्वा । Nouns दृढः । दृढिष्ठः ॥

770 ✓Drihi, Pre दृ हति । Per ददृह । I Fut दृ हिता । Desi दिदृहिषति । Inten दरीदृहते । Yan luk दर्हीति । दर्हिङ्गधि । दर्हिङ्गधि । Imperfect अददृहन् । Past Part Pass दहितम् or दृढः । Past Part Act दृ हितवान् । Ger दृ हित्वा ॥

771 ✓Briha, Pie बर्हति । Per बबर्ह । I Fut बर्हिता ॥

772 ✓Brihi, Pre बृ हति । Per बबृह । I Fut बृ हिता ॥

तुहिर ७७३, दुहिर ७७४, उहिर ७७५ अर्दने । तोहति । तुतोह ।
अतुहत्-अतोहीत् । दोहति । अदुहत्-अदोहीत् । अनिट्कारिकास्वस्य दुहयेहण
नेच्छन्ति । ओहति । उवोह । ऊहतुः । ओ हिता । मा भवानुहत् । ओहीत् ॥

773 ✓Tuhir, 774 ✓Duhir, 775 ✓Uhir, to distress pain Pie तोहति । Per तुतोह । I Fut तोहिता । Aor अतोहीत् or अतुहत् (III 1 57) Caus तोहयति । Aor अतुहत् । Desi तुतुहिषति । तुतोहिषति । Inten तगतुहते । Yan luk तोतोहि । तोतुड । Past Part Pass तुहितम् । Past Part Act तुहितवान् । Ger तुहित्वा । तोहित्वा । (I 2 26)

774 ✓Duhir, According to Maitreya and others this root should not be included in the anit list Pie दोहति । Per, दुदोह । I Fut, दोहिता । Aorist अदुहत् or अदोहीम् ॥

775, ✓Uhir, Pie ओहति । Per उवोह । ऊहतुः । ऊहु । I Fut ओहिता । Aorist ओहतुः or ओहीत् मा भवानुहत् । Here the aorist is formed by अङ् of हरितो वा (III. 1. 57) The other form is ओहीत् ॥

अह ७७६ पूजायाम् । आनर्ह ॥

776 ✓Arha, to honor, worship Pie अर्हति । Per आनर्ह । I Fut, अर्हिता । Desi, अर्जिषति । Nouns सुआर्ह । दुआर्ह । अर्धः ॥

Here ends this sub-section

अथ कूपपर्यन्ता अनुदात्तेतः ॥

The roots up to कूप are anudātteta

द्युत ७७७ दीप्ती । द्योतते ॥

777. द्युत दीप्ती 'To shine Pre द्योतते । In the Perfect, the following applies.

२३४४ । द्युतिस्वाध्याः सप्रसारणम् । ७ । ४ । ६७ ॥

अनघोरभ्यामस्य स प्रसारणं स्यात् । दिद्युते । दिद्युताते । द्योतिता ॥

2344 There is vocalisation of the half-vowel of the reduplicate of द्युत, and स्वाधि (Causative of स्वप्) ॥

As दिद्युते । वि दिद्योतिषते, विदिद्युतिषते, (I 2 26) वि देद्युत्यते ॥

In forming the aorist the following sūtra applies.

२३४५ । द्युद्, यो लुङि । १ । ३ । ९९ ॥

द्युतादिभ्यो लुङ् परस्मैपदं वा स्यात् । पुषादिसूत्रेण परस्मैपदेऽङ् । अद्युतत् - अद्योतिष्ठ ॥

2345 After the verbs dyut 'to shine,' and the rest the terminations of the Parasmaipada are optionally employed, when the affixes of lun (aorist) follow

The Dyutādi verbs are 22 in number (Bhūādi 777 and twenty one that follow it up to घट 'to try.' By the use of the word द्युद्, य. in the plural in the sūtra, the force is that of "and the rest" These verbs are anudātteta and so by sūtra, I- 3 12 they would have been invariably ātmanepadi, this aphorism makes them optionally so.

777 ✓ Dyuta, to shine The roots beginning with dyut and ending with Kūpū are udatta and anudātteta Pre द्योतते । In forming the Perfect there is vocalisation by VII 4. 67 S 2344 Per दिद्युते । दिद्युताते । I Fut द्योतिता । II Fut द्योतिष्यते । Impera द्योतताम् । Imper अद्योतत । Pote द्योतेत । Bene द्योतिषीष्ट । Aorist अद्युतत् or अद्योतिष्ठ । The root is optionally Parasmaipadi by I. 3 91 S. 2345 When Parasmaipadi the Aorist is formed by अङ्, because it belongs to पुषादि class Caus द्योतयति, Aor अदिद्युतत् । Desi. दिद्युतिषते, विद्योतिषते । Inten. देद्युत्यते । Yau luk देद्युतोति or देद्योति । Ger. द्युतिष्या or द्योतिष्या । Nouns. दिद्युत् । द्योति ॥

श्विता ७७८ श्वर्णे । श्वेतते । श्विष्यते । अश्वितत् - अश्वेतिष्ठ ॥

778 ✓ Svītā, to become white, be white Pre श्वेतते । Per. श्विष्यते । I Fut श्वेतिता । Aorist, अश्वितत् or अश्वेतिष्ठ । Past Part Pass. श्वितम् । (VII. 2 16) श्वितितम् (VII 2 17)

मिमिदा ७७९ स्नेहने । मेदते ॥

779 ✓ ālimdā, to be unctuous or greasy. This root is found in the Divādi and the Churāli classes also. Pre. मेदते । In forming the Perfect, the following sūtra 2346 required guṇa but it is not so See explanation. Per. मिमिदे । I Fut, मेदिता । Aorist अमेदिष्ट or अमिदत् । Past Part, Pass. मिम । Nouns. मेदुरः । मिम ॥

२३४६ । मिदेर्गुणः । ७ । ३ । ८२ ॥

मिदेरिको गुणं स्यादित्सञ्ज्ञकारादौ । 'एष.' आदिशित्वाभावाच्चाऽनेन गुणः । मिमिदे । अमिदत् - अमेदिष्ट ॥

2346 For इ in मिद् there is substituted a guṇa before such a श्रित affix, where the indicative श्र stands in the beginning of the affix

NOTE —As मेद्यति, मेद्यतः, मेद्यन्ति ॥ Why मिद् only? Observe स्विद्यन्ति कलिद्यन्ति । The root जिमिदा belongs both to the Bhvādi and the Divādi classes. The Bhvādi मिद् will get guṇa before by अण् virtue of VII 3 86 but the Divādi मिद् would not have got guṇa before इण्, as this affix is कृत् (I 2 4), hence the necessity of this sūtra. Before non श्रित् affixes there is no guṇa, as मिद्यते, मेमिद्यते ॥

The phrase श्रिति 'where the affix has an indicative श्र' is understood here from the preceding Aṣṭādhyāyī sūtra VII 3 75. The word श्रित should be explained as a Karmadharaya compound meaning श्र indicative (श्रचासौ इवेति) । Then श्रिति would mean by यस्मिन् विधि स्तदादौ and the affix that begins with an indicative श्र । Therefore the affix इण् (III, 4 81) though a श्रित affix, does not begin with an indicative श्र, and hence before this affix there will be no guṇa. Hence we have मिमिदे in the Perfect.

जिष्विदा ७७४ स्नेहनमोचनयोः । मोहनयोः न्येके । स्वेदते । सिष्विदे । अस्विदत्-अस्वेदिष्ट । जिष्विदा च इत्येके । अत्स्विदत्-अत्स्वेदिष्ट ॥

780 ✓ ji shvidā, to be greasy, to be disturbed. Some give the reading as मोहनयोः । Some read here the root जिष्विदा also. Its forms in the aorist are अत्स्विदत् or अत्स्वेदिष्ट । Pre स्वेदते । Per सिष्विदे । I Fut स्वेदिता । Aorist अस्विदत् or अस्वेदिष्ट । Caus. स्वेदयति, Aor अस्विदत् । Desi सिष्विदयते । Inten सेष्विद्यते । Yan luk सेष्वेति । Past, Part Pass स्विच. ॥

रुच ७८१ दीप्तावभिप्रीतौ च । रोचते सूर्यः । हरये रोचते भक्तिः । अरुचत्-अरोचिष्ट ॥

781 ✓ Rucha, to shine, to like, to be pleased, Pre, रोचते, as रोचते सूर्य । हरये रोचते भक्तिः । Per रुचते । I Fut रोचिता । Aorist अरुचत् or अरोचिष्ट । Caus रोचयति, रोचयते, Desi रुचिषते, ररोचिषते, Ger, रोचित्वा or रुचित्वा । Nouns, रोचनम् । रोचः । रुचम् । रोचकः ॥

घुट ७८२ परिवर्तने । घोटते । जुघुटे । अघुटत्-अघोटिष्ट ॥

782. ✓ Ghuṭa, to barter, exchange Pre घोटते । Per जुघुटे । I Fut घोटिता । Aorist, अघुटत् or अघोटिष्ट । Caus घोटयति, Aor अघुटत्, Desi, जुघुटिषते । Inten जोघुटयते । Yan luk जोघोटि । Past, Part, Pass, घुटितः or घोटितम् । Ger, घोटित्वा or घुटित्वा । Nouns घुटिका । घोटकः । घोटः ॥

रुट ७८३, लुट ७८४, लुठ ७८५ प्रतिघाते । अरुटत्-अरोटिष्ट ॥

783. ✓ Ruta, 784 ✓ Luṭa, 785 ✓ Lutha, to strike against, resist. The roots rut and lut end with t ह, the last लुठ luth ends with थ ठ । Pre, रोटते । Per रुटे । I Fut रोटिता । Aorist अरोटिष्ट or अरुटत् ॥

784. ✓ Luta, Pre. लोटते । Per लुलुटे । I Fut लोटिता । Aorist, अलुटत् ॥

785 ✓ Luṭha, Pre. लोठते । Per, लुलुठे । I Fut, लोठिता । Aorist, अलुटत् or अलोठिष्ट ॥

शुभ ७८६ दीप्तौ ।

786 ✓ Śubha, to shine Pre. शोभते । Per. शुभुमे । Aor. अशुभत् । Caus. शोभयति । Desi. शुभुभिषते । शुशोभिषते । Inten. शोशुभ्यते । Yau luk शोशोब्धि । Ger. शोभित्वा or शुभित्वा ॥

क्षभ ७८७ संबलने ।

787 ✓ Kshubha, to shake, tremble, to be agitated or disturbed.

Mādhaviya gives the meaning of sanchalana as “प्रकामिषि पर्यसे गमनम्” । This root belongs to Divādi and Kryādi classes also Pre. क्षोभते । Per. क्षुभुमे । Aorist अक्षेभिष्ट or अक्षुभत् । Past Part. Pass. क्षुब्ध or क्षुभितः ॥

यभ ७८८, तुभ ७८९ हिंसायाम् । आक्रोशभावेऽपि । ‘नभन्तामन्यके समे’ । ‘मा भूयचन्यके सर्वे’ इति निरुक्तम् । अनभत् । अनभिष्ट । इमौ विवादी प्रयादी च ॥

788 ✓ nabha, 789 ✓ Tubha, to injure, to hurt नभ means ‘deprivation’ also Thus in the Nirukta we find “नभन्ताम् अन्यके समे” explained as “मा भूयचन्यके सर्वे” । So also the Bhāṣya explains the word नभन्ताम् by माभयन्तु in the following नभन्तामन्यके । मा क्वाका अधिधन्यसु = अन्यकेषां शत्रूणां धन्यसु स्थिता क्वाका । किञ्च मा भयन्तु । Pre. नभते (प्रयभते) । Per. नेभे । Aorist अनभिष्ट or अनभत् । Noun नभः “sky,” “ocean”

789 ✓ Tubha, to hurt, injure This and the last root belong to Divādi and Kryādi classes also Pre. तोभते । Per. तुभुमे । I Fut. तोभिता । Aorist अतुभत् or अतोभिष्ट

संसु ७९०, ध्वंसु ७९१, भ्रंसु ७९२ अवसंसने । ध्वंसु ७९३ गतौ च । आंड न लोपः । अससत्-अससिष्ट । ‘नाससत्करिणां येषम्’ इति रघुकाव्ये । ‘भृशु’ इत्यपि केचित्पठुः । अत्र तृतीय एव तालव्यान्त इत्यन्ये । ‘भृशु’ भृशु अधःपतज’ इति विवादौ ॥

790, ✓ Sransu, 791 ✓ Dhvansu, 792 ✓ Bhraṇsu, to fall or drop down, slip off or down अशु means ‘to go’ also Before the Aorist in अशु there is elision of the nasal, and the form is अससत् as in the following verse of Raghuvāṇsa, नाससत् करिणां येषम् । Some read here अशु also Pre. संसते । Per. सससे । I Fut. संसिता । Aorist अससत् or अससिष्ट । Desi. सिससिषते । Inten. सासयते । Yau luk सनीससीति । सनीससत् । Past Part. Pass. ससतम् । Gerund संसित्वा or ससत्वा । Noun. सजासत् ॥

791 ✓ Dhvansu, to fall down. Pre. ध्वसते । Per. दध्वसे । I Fut. ध्वसिता ॥

792 ✓ Bhraṇsu, to fall down. Pre. भ्रसते । Per. ब्रभसे । I Fut. भ्रसिता ॥

793 ✓ Dhvansu, to go Pre. ध्वसते । Per. दध्वसे । I Fut. ध्वसिता ॥

सम्भु ७९४ विश्वासे । असभत्-असभिष्ट । दन्त्यादिरयम् तालव्यादिस्तु प्रमादे गतः ॥

794 ✓ Srambhu, to confide This root begins with a dental sibilant (स), that which begins with a palatal sibilant (श) has already been taught before in the sense of carelessness See root no 420. Pre. सम्भते । Per. सभम्भे । I Fut. सम्भिता । Aorist असभत् or असभिष्ट । Caus. सम्भयति । Aor. अससम्भत् । Desi. सिस्मिषते । Intensive सासम्भते । Ger. सम्भित्वा or सभय्या । Noun. विशम्भी ॥

of its indicatory long ऊ (VII. 2 44) For this 'option' is an antarangā operation because it applies to *all* ārdhadhātuka affixes, while the 'prohibition' of the present sūtra is a bahiranga, because it applies to those affixes only which begin with सः. So that the 'prohibition' of this sūtra would not have debarred the 'option' of VII 2 41 and in the Parasmaipada स्यन्दु would have had two forms, which, however, is not the case because of the word चतुर्थ्य by which the 'prohibition' is extended to स्यन्दु also. Thus in the Parasmaipada, we have only one form, as, स्यन्तस्यति, but in the Atmanepada we have *two* forms स्यन्दिष्यते or स्यन्तस्यते ॥

The word Parasmaipada' is understood in this sūtra, so that the prohibition does not apply to ātmanepada affixes as वर्त्तिषीष्ट, वर्त्तिष्यते, अवर्त्तिष्यत्, विवर्त्तिष्यते, स्यन्दिषीष्ट or स्यन्तस्यीष्ट. Moreover, with regard to Atmanepada also, the हृद् is added to these roots when they stand in the same 'pada' with the affixes. But when the Atmanepada affixes are added not to the roots 'vrit &c,' but to the roots which are derived from the *nominal* bases formed from 'vrit &c,' then the 'root' is not in the same pada with the affix,² and the prohibition of this sūtra will apply. As विवृत्तिः त्रीयते. Moreover, the rule applies, as we have said, to the affixes standing in the same 'pada' with the 'roots', therefore it will apply to Desiderative roots, as विवृत्स्यति, though अय here intervenes between the ārdhadhātuka affix सन् and the Parasmaipada तिप्, so also, an ekādeśa though ānānivāt and therefore an intervention, will not be considered so for the purposes of this rule, as विवृत्स्यति, so also in विवृत्स्यति. The prohibition, moreover, applies, to कृत् affixes, and where there is luk elision of Parasmaipada affixes, As विवृत्सिता and विवृत्तस्त्वम् where the Imperative हि is luk-elided, and being so elided, the force of Parasmaipada does not here remain by नृत्तुताङ्गस्य (I. 1. 63), hence the above *śikṣā*.

वृधु ७९६ वृद्धौ ।

796 ✓ Vṛidhu, to grow, increase. The conjugation is like that of धृत् ।
Pre. वर्धते । Per. वर्धये । I Fut. वर्धिष्या । Noun. वर्धिष्युः । वर्धनः । वृधः ॥

शृधु ७९७ शब्दकुत्सायाम् । शमौ श्रुतिवत् ॥

797. ✓ Śṛidhu, to break wind downwards. Conjugated like धृत् । Pre. श्रुते । Per. श्रुधे । I Fut. श्रुधिष्या ॥

स्यन्दु ७९८ प्रस्रवणे । स्यन्दते । सस्यन्दे । सस्यन्दिषे-सस्यन्तसे ।
सस्यन्दिष्ये-सस्यन्त्ये । स्यन्दिता-स्यन्ता । 'वृद्धः यः स्यतनोः' (२३४७) इति परस्मैपदो
कृते कर्दिज्ञस्यमन्तरङ्गमपि विकल्प बाधित्वा चतुर्थ्यस्यासामर्थ्यात् 'म वृद्धः यः' (२३४८)
इति निषेधः । स्यन्त्स्यति-स्यन्दिष्यते-स्यन्त्स्यते । स्यन्दिषीष्ट-स्यन्त्सीष्ट ।
'वृद्धो लुङि' (२३४५) इति परस्मैपदपक्षऽङ् । नलोपः । अस्यदत्-अस्यन्त् ।
अस्यन्त्साताम् । अस्यन्त्सत् । अस्यन्त्स्यत्-अस्यन्दिष्यत्-अस्यन्त्स्यत् ॥

798 ✓ Syandū, to ooze, trickle, drop, distil. The स is changed to श optionally when preceded by अनु &c. See VIII 1. 72 S. 2349. Pre. स्यन्दते । Per. सस्यन्दे । सस्यन्दिषे or सस्यन्तसे । सस्यन्दिष्ये or सस्यन्त्ये । सस्यन्दिष्ये or सस्यन्दते । I Fut. स्यन्दिष्या or स्यन्ता । II Fut. स्यन्दिष्यते or स्यन्त्स्यति or स्यन्त्स्यते । Impera. स्यन्दताम् ।

Imper अस्यन्दत । Potē. स्यन्देत । Bene स्यन्दिषीष्ट or स्यन्सीष्ट । Aorist (1) अस्यन्दिष्ट । (2) अस्यदत् or (3) अस्यन् । (1) अस्यन्ताताम् or अस्यन्सत । (2) अस्यदताम् । [When the root takes the affixes of the Paśasmaipada, then the Aorist is formed by अङ् (S 2345), before which the nasal is elided] Condi (1) अस्यन्दिष्यत or (2) अस्यन्त स्यत or (3) अस्यन्त स्यत् । Desi सिष्यन्दिषते, सिष्यन्सते, सिष्यन् स्यति । Inten सास्यन् द्यते । Past. Paas स्यन्तः । Ger स्यन्दिष्या or स्यन्त्वा । Nouns सिन्धु । सेन्धवः ॥

२३४९ । अनुविपर्याभिनिभ्यः स्यन्दतेरप्राणिषु । ८ । ३ । ७२ ॥

भ्यः परस्याप्राणिकर्तृ कस्य स्यन्दतेः सस्य वो वा स्यात् । अनुष्यन्दते - अनुस्यन्दते वा जलम् । 'अप्राणिषु' किम् । अनुस्यन्दते हस्ती । 'अप्राणिषु' इति पर्युदासात् 'मत्स्वोदके अनेष्यन्दते' इत्यत्रापि पठे षत्व भवत्येव । 'प्राणिषु न' इत्युक्तौ तु न स्यात् ॥

2349. अ is optionally the substitute of the स् or स्यन्, after the prepositions अनु, वि, परि, अभि and नि, when the subject is not a living being.

The root स्यन् प्रलवणे is anudatta. Thus अनुष्यन्दते । विष्यन्दते । परिष्यन्दते । अभिष्यन्दत तैलम् । निष्यन्दते । अनुस्यन्दते । विष्यन्दते । परिष्यन्दते । Thus अनुष्यन्दते or अनुस्यन्दते जलम् ॥

Why do we say 'when the subject is not a living being' ? Observe अनुस्यन्दते हस्ती । The option of this sūtra will apply, when the subject is a compound of living and non living beings. Thus अनुस्यन्दते or अनुष्यन्दते मत्स्वोदके । The subject here is a Dvandva compound, and it is not in the singular number because of II 4 6. The word अप्राणिषु is a Paryudāsa and not a Pīasajya-pratishedha. If it be the latter sort of prohibition, then the force will be on the word *living*, and in a compound like मत्स्वोदके, consisting of *living* and *non living* beings, the prohibition will apply because it has a *living* being in it, and so there will be no षत्व । In the other view, the force is on the word *non living*, and because the compound contains a non living being, therefore the option will be applied, and the presence of the living being along with it will be ignored.

The anuvṛtti of परि, नि and वि is understood here from VIII 3 70. So these words could well have been omitted from the sūtra, which might have then been अन्वभिभ्याश्च स्यन्दतेरप्राणिषु, and by the force of च we would draw in the anuvṛtti of परि &c.

799 कृप् सामर्थ्ये । In conjugating this root, the following applies

२३५० । कपो रो लः । ८ । २ । १८ ॥

'कपः' 'उ' इति छेदः । 'कप' इति लुप्तवर्णिकम् । तच्चावर्तते । कपो यो रेफस्तस्य ल स्यात् । कपोर्कारस्यावयवो यो रो रेफसदृशस्तस्य ल लकारसदृशः स्यात् । कल्पते । चक्रूः । चक्रुः पिये - चक्रुः पम् इत्यादि स्यन्दिषत् ॥

2350 For the र of the root कृप् there is substituted ल् ॥

The word कपो is compounded of कप + उ । The term कप is used with the force of the genitive, the case ending is considered as latent. It is repeated, The meaning is 'In the place of the र of कप there is ल् । In the place of the र-sound which is a portion of the क् of कप and therefore which may be considered as like र, there is substituted something which is like ल् । That is when कप assumes by

In the case of क्लृप् also, the इद् is added to the ârdhahâtuka affixes in the Atmanepada, when the root stands in the same pada with the affixes and there is prohibition everywhere else. So also there is prohibition before krit-affixes, and the luk-elision of Parasmaipada. As चिकलृप्सिता, चिकलृप्स त्व ॥

According to Padamanjari, these two sūtras could have been shortened thus - (1) न वृद्धयः पञ्चम्यः, (2) तासि च, and “क्लृप्” could well have been omitted. The तास् comes only after क्लृप् and not after other roots of Vritādi class, in Parasmaipada [1 3 92 and 93]. Therefore, there is no fear that the prohibition तासि च will apply to the other roots of vritādi, but only to ‘klip,’ because the word परस्मै-पदेषु is understood here, and as no roots of vritādi class take Parasmaipada in the Periphrastic Future except ‘klip,’ there is no fear of any ambiguity.

कृप ७६६ सामर्थ्ये ।

799 ✓ Kripā, to be fit or adequate for. By VIII 2 18 S 2350 the r of this root is changed to ल. Pre कृ ते. Per चकलृपे. चकलृपिषे or चकलृपसे. I Fut कल्प्ता. कल्प्तामि. कल्प्ताम. कल्प्तासि or कल्प्तासिसे or कल्प्तासे. कल्प्तास्य. कल्प्तास्यम्. II Fut कल्पिष्यते. कल्पस्यते. कल्पस्यति. Imperative कल्पताम्. Imper अकल्पत. Pote कल्पेत. Bene कल्पिषीष्ट. क्लृप्सीष्ट. Aorist अकल्पत् or अकल्पत् or अकल्पिष्ट. Condi. अकल्पिष्यत् or अकल्पस्यत्. Inten चलीकृष्यते. Yan luk चल्कल्प्ति or चलिकल्प्ति or चलीकल्प्ति. वृत्. “Vri” here means that the Dyutādi and the Vritādi roots end here. ६

अथ त्वरत्यन्तास्त्रयोदशानुदात्तैः षितश्च ॥

Now the thirteen roots ending with त्वरति No 812 are anudatteta and shit

घट ८०० चेष्टायाम् । घटते । जघटे । घटादयो मितः इति वक्ष्यमाणेन मित्सञ्ज्ञा । तत्फलं तु णौ मितां ह्रस्वः (२५६८) इति चिण्णमुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम् (२०६२) इति च वक्ष्यते । घटयति । विघटयति । कथं तर्हि ‘कमलवर्णोद्घाटनं कुर्वते ये’ ‘प्रविघाटयिता समुत्पन्नहरिदश्वः कमलाकरानिव’ इत्यादि । शृणु । घट सघाते इति चौरादिकस्येदम् । न च तस्यैवार्थशेषो मित्त्वार्थमनुवादेऽयमिति वाच्यम् । नान्ये मितोऽहेतौ इति निषेधात् । अहेतौ स्वार्थे णिचि जपादिपञ्चकव्यतिरिक्ताश्चुरादयो मितो नेत्यर्थः ॥

800 ✓ Ghata, to be busy with, strive after. The Ghatādi roots are मित्, a designation which will be explained further on. The result of their being मित् is that the root is shortened in the causative by VI 4 92 S 2568, and there is optional lengthening before the affixes चिण् and णमुल् by VI 4 93 S 2762. As घटयति, विघटयति. If so, how do you explain the lengthening in घाटनं and प्रविघाटयिता in “कमलवर्णोद्घाटनं कुर्वते ये” and “प्रविघाटयिता समुत्पन्नहरिदश्वः कमलाकरीनिव”. There is a घट सघाते belonging to the Churādi class (No 183). The above forms are from that root. It should not be said that that root is only a particular case of the present root, the sense of स घात being a species under the genus घेष्टा, and therefore that root is also mitādi. This we say because there is a specific prohibition “no other roots of the Churādi which take णिच् are मित्.” The meaning of अहेतौ is that except the five roots जप & no Churādi root which takes णिच् without change of sense is a मित्. For, the अहेतु or स्वार्थे णिच् is added only to Churādi roots. Pre. घटते. Per. जघटे. I Fut. घटिता. II Fut. घटि-

व्यते । Bene घटिष्यते । Aorist अघटिष्यत् । Candi अघटिष्यत् । Pass चव्यते । Aor अघाटि or अघटि । Caus घटयति । Aor अजीघटत् । Before स्य, ताम् &c the lengthening is optional as घटिष्यते or घाटिष्यते &c Desi. जिघाटयते । Inten जाचव्यत् । Yan luk जाघटि । Nouns घटो । घटिका । घटना ॥

व्यथ ८०१ भयसंचलनयोः । व्यथते ॥

801 व्यथ भयस चलनयोः ॥

In conjugating this root in the Perfect, the following applies

२३५३ । व्यथो लिटि । ३ । ४ । ६ = ॥

व्यथोऽभ्यासस्य स प्रसारणं स्यात्लिटि । हलादि श्रेयापवादः । यस्य हलादि श्रेयेण निवृत्तिः । विव्यथे ॥

2353 There is vocalisation of the half vowel of the redupli-
cate of व्यथ in the Perfect.

As विव्यथे, विव्यथते, विव्यथिरे । This ordains the vocalisation of य, which otherwise would have been elided as being a noninitial consonant (VII 4 60) The vocalisation of य् is prevented by VI 1 37 Why do we say in the Perfect? Observe वाव्यथते ॥

801 ✓ Vyatha, 1 to be afraid, 2 to tremble Pre व्यथते । As व्याघ्रात् व्यथते । In forming the Perfect, the sūtra VII 4 68 S 2353 applies, which causes vocalisation Pre विव्यथे । I Fut व्यथिता । Caus व्यथयति, Aor अविव्यथत् । Inten. वाव्यथते । Yan luk वाव्यथति or वाव्यति । Nouns विथुर । विथुर । व्यथो ॥

प्रथ ८०२ प्रख्याने । प्रथते ॥

802 ✓ Pratha to become famous or celebrated Pre प्रथते । Per पप्रथे । I Fut प्रथिता । Pass प्रथ्यते । Aor अप्रथि or अप्राथि । Caus प्रथयति, Aor अप्रथयत् । Nouns प्रथिषी । पार्थिवः । पार्थिवो । पृथु । प्रथमा ॥

प्रस ८०३ विस्तारे । प्रसते ॥

803 ✓ Prasā to spread Pre प्रसते । Per पप्रसे । Pass, प्रस्यते । Aor अप्रसि or अप्रासि । Caus प्रसयति, Aor अप्रप्रसत् । Desi. पिप्रसिषति, Inten प्राप्रस्यते । Yan luk. प्राप्रति । Imperfect 3rd S अप्राप्रद् । 2nd S. अप्राप्रत् or अप्राप्रः । Noun, प्रसा ॥

म्रद् ८०४ मर्दने ।

804 ✓ Mrada, to pound, crush, grind Pre म्रदते । Per ममदे । I Fut. म्रदिता । Caus म्रदयति, Aor. अममदत् । Desi. मिमृदिषते । Inten मामृदत् । Yan luk. मामृदीति or मामृति । Nouns मरुः । मार्दवम् । मट्टो । मट्टिका । मुदिमा ॥

स्खद् ८०५ स्खदने । स्खदनं विद्रावणम् ॥

805 ✓ Skhuda, to cut, to tear to pieces Pre, स्खदते । Per अमृ, खदे । I Fut. स्खदिता । Pass स्खद्यते । Aor. अस्, खदि or अस्, खादि । Caus स्खदयति, स्खदयते, Aor अस्सिखदत् ॥

क्षजि ८०६ गतिदानयोः । मित्रनामर्थ्यादनुपधात्स्वऽपि 'चिण्णामुलोः—'
(२०६२) इति दीर्घविकल्पः । अतश्चिज्—यत्ताञिज् । तञ्ज तञ्जम् । घाञ्ज घाञ्जम् ॥

806 ✓ Kshaji, 1 to go 2 give Pre कञ्जत । Per, कञ्जजे । I Fut. कञ्जिता । Pass. कञ्ज्यते । Aor अकञ्जि or अकाञ्जि । With यामुल् we have कञ्जम् कञ्जम् or काञ्जम् काञ्जम् । See S 2762 Caus. कञ्जयति, कञ्जयते । Aor. अकञ्जत् । Desi. विक्काञ्ज गयते, Inten वाकञ्जयते । Yan luk. वाकञ्जति ॥

दृत् ८०७ गतिहिंसनयोः । येऽय दृष्टिगैर्ग्रयोरनुदात्तेषु पठितस्तस्येहा-
र्थविशेषे मित्रार्थोऽनुवादः ॥

807 ✓Daksha, 1 to go, 2, to injure The root दक्ष meaning दृष्टिगैर्ग्रयोः
(No 639) read in the anudattat class is also a मित् root, that meaning being included
in the meaning of the present root Pre दक्षते । Per ददक्षे । I Fut दक्षिता । Pass-
दक्ष्यते । Aor अदाक्षि or अदक्षि । Caus दक्षयति, दक्षयते । Aor अददक्षत् ॥

क्रप ८०८ कृपायां गतौ च ।

808 ✓Kṛapa, 1 to pity, 2 to go. Pie क्रपते । Per चक्रप्रे । I Fut कृपेता ।
Pass. क्रप्यते । Aor अक्रपि or अक्रापि । Caus क्रपयति, Aor अचक्रपत् । Desi चिक्रपिषते ।
Inten चाक्रप्यते । Yan luk चाक्रपि । Nouns कृपण । कर्पूरः । कपोद ॥

कदि ८०९, कदि ८१०, कृदि ८११ वैकृत्ये । वैकृत्ये इत्येके । त्रयोऽ-
प्यनिदित इति नन्दी । इदित इति स्वामी । कदि कदी इदितौ क्रद क्रद इति
चानिदिताशि । मैत्रेयः । कदिक्रदिक्रदीनामाह्वानरोदनयोः परस्मैपदेषूक्तानां पुनरिह
पाठो मित्रार्थे आत्मनेपदार्थश्च ॥

809 ✓Kadi, 810 ✓Kradi 811 ✓Kladi, to be confounded or perplexed,
to confound. Some read it as वैकृत्ये । According to Nandi, all these three roots are
without the indicatory इ । According to Swami they have an indicatory इ । According
to Maitreya कदि and कदि have an indicatory इ, while क्रद and क्रद are without it.
These three roots have been read in the Parasmaipada subclass See ante Their repeti-
tion here is for the sake of showing that they are मित and also atmanepadi Pie.
कन्दते । Per चकन्द । I Fut कन्दिता । Pass कन्द्यते । Aor अकान्दि or अकन्दि । Namul-
कन्द कन्द । or कान्द कान्दम् । Caus कन्दयति, कन्दयते । Aor अचकन्दत् । Desi चिकन्दिषते ।
Inten चाकन्द्यते । Yan luk चाकन्दि ।

810 ✓Kradi, to confound Pre कन्दते । Per चकन्दे । I Fut कन्दिता ॥

811 ✓Kladi, to confound, When these three roots are अनिदित then we
have कदयति, अकादि &c Pre कन्दते । Per चकन्दे । I Fut कन्दिता । Nouns कन्दन ।
कन्दल । कदली ॥

शित्वरा ८१२ संभ्रमे । घटादयः पितः । शित्वादङ् ह्रस्व वक्ष्यते ॥

812 ✓Jivara, to hurry, make haste Pie त्वरते । Per तत्वरै । I Fut त्वरिता ।
Pass त्वर्यते । Aor अत्वरि or अत्वारि । Namul त्वरत्वरं or त्वारत्वार । Caus, त्वरयति ।
त्वरयते । Aor अतत्वरत । Desi तित्वरिषते । Inten, तात्वर्यते । Yan luk तातृर्ति । तातृर्तः ।
तातरीषि । तातृर्षि । तातृर्ष्य । त त्वरीमि । तातृर्मि । Imperative तातृर्हि । Past, Part,
Pass त्वरित or तूरा । Nouns त तूरा ॥

Here and those Ghatādi roots which are शित् । The force of शित् will be mentioned
hereafter in the last subdivision

अय फणान्ताः परस्मे दिनः ॥

Sub section Now the roots that are given here after upto फण, are Parasmaipadi

ज्वर ८१३ रोगे । ज्वरति । जज्वार ॥

813 ✓Jvara, to be diseased, to be feverish Pre ज्वरति । Per जज्वार ।
I Fut ज्वरिता । II Fut ज्वरिष्यति । Imperative ज्वरतु । Impel अज्वरत । Pote ज्वरेत् ।
Bene ज्वर्यात् । Aorist अज्वारोत् । Condi अज्वरिष्यत् । Pass. ज्वर्यते । Aor. अज्वरि or

अज्वरि । Caus ज्वरयति, ज्वरयते । Aor अजिज्वरत् । Desi जिज्वरिषति । Inten जाज्वर्यते ।
Yan luk जाज्वरि, जाज्वरि । Past. Part Pass ज्वरितः । ज्वरितवान् । Nouns जू, जुरी जुरः ।
सज्वारी ॥

गड ८१४ सेचने । गडति । जगाड ॥

814 ✓ Gada, to distil, draw out Pre गडति । Per जगाड । I Fut गडिता ।
Pass गड्यते । Aor अगाडि or अगडि । Caus गडयति, गडयते । Aor. अजोगडत् । Desi
जिगडिषति । Inten जागडते । Yan luk जागडि । Nouns गडुल ॥

**हेड ८१५ वेष्टने । हेड् अनादरे इत्यात्मनेपदिषु गतः स एवात्सृष्टानुबन्धोऽ
नूद्यतेऽर्थविशेषे मित्त्वार्थम् । परस्मैपदिभ्यो ज्वरादिभ्यः प्रागेऽनुवादं कर्तव्यं तन्मध्येऽ
नुवादसामर्थ्यात्परस्मैपदम् । हेडति । जिहेड । हिडयति । अहिडि-अहीडि । अनादरे
तु हेडयति ॥**

815 ✓ hed, to surround. The root हेड अनादरे is ātmanepadi. That
very root without its indicative ऋ is repeated here for the sake of including it in
the मित्त्व class. That root ought to have been included in the preceding list
which gives ātmanepadi roots, and not here in the Parasmaipadi subdivision. The
very fact of its so given here shows that it is Parasmaipadi also Pre हेडति । Per.
जिहेड । I Fut हेडिता Pass हेड्यते । Aor अहिडि or अहीडि । Caus हिडयति, Aor. अजोहिडत् ।
But from the root हेड् अनादरे (No 304) we have हेडयति । Desi जिहेडिषति ॥

**वट ८१६ भट ८१७ परिभाषणे । वट वेष्टने भट भृतौ इति पठितयोः
परिभाषणे मित्त्वार्थोऽनुवादः ॥**

816 ✓ vata 817 ✓ bhata to speak, converse These two roots have already
been taught before in वट वेष्टने no 322, and भट भृतौ no 329 They are repeatedly
here, in order to give them the additional meaning of paribhāṣana, and make
them मित् । Caus. वटयति । भटयति । No lengthening Aor अवटि or अवधि । अवटि or
अभाटि ॥

**नट ८१८ नृतौ । इत्यमेव पूर्वमपि पठितं तत्राय विवेकः । पूर्वं पठितस्य
नाट्यमर्थः । यत्कारिषु नटव्यपदेशः + वाक्यार्थाभिनयो नाट्यम् । घटादौ तु नृत्तं नृत्यं
वाच्यम् । यत्कारिषु नर्तव्यपदेशः । पदार्थाभिनयो नृत्यम् । गात्रविपमात्रं नृत्तम् ।
केचित् घटादौ नटं नृतौ इति पठन्ति । गतौ इत्यन्यम् । िप्यदेशपर्युदासवाक्यभाष्य-
ज्ञाता नाटि इति दीर्घपाठावृत्तादिर्णोपदेश एव ॥**

818 ✓ nāṭa to dance This root has also been taught before. See No.
332 The difference is this, the root taught before means nāṭyam or dramatic
representation and a person who does that is called nāṭa 'an actor' The repre-
sentation on the stage by spoken words to express the sense of something is nāṭyam
or drama But the root given here means to dance, the appropriate verbal nouns
being nṛtyam or nṛttam, and not natyam. The person who does this is called
नर्तक. 'a dancer', and not नटः 'an actor' The difference between nṛtyam and nṛttam
is this Representing of an action or object such as by pantomime or gesticulation
is nṛtyam, while nṛttam is dancing pure and simple, mere movement of the body.

Some read नट नतौ 'to bend, to bow', in the Ghatâdi list, and say the ghatâdi nata means to bow. They give the illustration नटयति शाखा 'He causes the branch to bend'. Others say that it means to go.

The ghatâdi naṭa (१६, the present root) is to be understood to have been enunciated with an initial ण, that is it is णट नृत्तौ । The reason for this is that in the exceptions to the roots that are taught with an initial ण, the author of the Māhabhāṣya gives नाटि, १६ the nāṭa with long णा । The मित root can never have long णा in the causative. See V 1. 65 already gone before. In other words, the present root नट् and the root no 342 are both णोपदेश and the Churâdi root नट् is not so and is the root mentioned in sūtra VI I 65.

Note —The representation on scene may be by words (vakyārtha abhinaya) and then it is drama or nāṭyam. Or it may be by gesticulation without words (padārtha abhinaya), and then it is called nr̥ṭyam. Or there may be no representation at all, but mere rhythmic movements of limbs according to rules and then it is called nr̥tta. Their respective nouns are nata 'an actor,' and nartaka 'a pantomime' or 'a dancer'.

The Causative of the Ghatâdi नट is नटयति 'he causes to dance'. The aorist is अनटि or अनाटि ॥

ष्टक ८१६ प्रतीघाते । स्तकति ॥

819 ✓ Shtaka to resist, repel, push back, strike against. Pre स्तकति । Per तस्ताक । I Fut स्तकित् । Caus स्तकयति, स्तकयते । Aor अतिष्टकत् । Pass aor अस्तकि or अस्ताकि । Desi तिस्तकियति । Inten तास्तक्यते । Yan luk तास्तकि ॥

चक ८२० तृप्तौ । वृत्तिप्रतीघातयोः पूर्वं पठितस्य वृत्तिमात्रे मिस्वार्थोऽनुवादः । आत्मनेपदिषु पठितस्य परस्मैपदिष्वनुवादात्परस्मैपदम् ॥

820 ✓ Chaka to be satiate, satisfied. This root has already been taught before as चक वृत्ति प्रतीघाते । No 93 'to be satisfied', and 'to resist'. It is ātmane padī there. It is repeated here in order to make it a मित् root, and then to continue its meaning to satisfaction only. It is moreover Parasmaipadī now because of its repetition in this list. Pie चकति । Per चवक । I Fut चकित् । Aorist अचाकीत् or अचकीत् । Caus चकयति, चकयते । Aor अचोचकत् । Pass aor, अवकि or अचाकि ।

कखे ८२१ हसने । एदिखाच वृद्धिः । अकखीत् ॥

821 ✓ Kakhe to laugh. As it has an indicative वृ, there is no Vṛiddhi in the aorist. As अकखीत् । Pre कखाति । Per. कखात् । अकखत् । I Fut कखित् । Aorist अकखीत् । Caus कखयति, कखयते । Pass, Aor अकखि or अकाखि । Desi चिक्खियति । Inten चाकख्यते । Yan luk चाकखि ॥

रगे ८२२ शङ्कायाम् ।

822 ✓ Rage to doubt. Pre रगति । Per रराम ॥

लगे ८२३ संगे ।

823. ✓ Lagi to adhere or stick to. Pie लगति । Noun लग्नः ॥

हूगे ८२४, हूगे ८२५, षगे ८२६, छगे ८२७ संवरणे ।

824 ✓ Hīage 825 ✓ Hīage, 826 ✓ Shage, 827 ✓ Shthage 'to hide, cover'. Some read स्यगे instead of छगे । But it is incorrect, Pre, हूगति । Per. जङ्गाम ।

Aorist अङ्गगीत् । Caus हङ्गयति, हङ्गयते । Aor अङ्गिहङ्गत् । Pass Aor अङ्गागि । c अङ्गिगि । Desi जिङ्गिगिषति । Inten जाङ्गयते । Yan luk जाङ्गक्ति ॥

825. ✓ Hlaga, Pre हङ्गति । Per जङ्गाग । I Fut हङ्गिता । Aorist अङ्गगीत् ॥

826 ✓ Shage, Pre सङ्गति । Per ससाग । सेगु । सेगु । Aorist असङ्गीत् । Caus सङ्गयति, सङ्गयते । Aor असङ्गोसङ्ग । Pass Aor असङ्गि or असङ्गागि । Desi सिङ्गिगिषति । Inten, सासङ्गयते । Yan luk सासङ्गति ॥

827. ✓ Shthage Pre स्थिति । Per तस्याग । I Fut स्थङ्गिता । Aorist अस्थङ्गीत् । Caus स्थङ्गयति, स्थङ्गयते । Aor, अतिस्थङ्गत् । Pass Aor अस्थङ्गि or अस्थङ्गागि । Desi तिस्थङ्गिगिषति । Inten तास्थङ्गयते । Yan luk तास्थङ्गति ॥

कगे ८२८ नोच्यते । अस्यायमर्थ इति विशिष्य नोच्यते । क्रियामामान्यार्थत्वात् । अनेकार्थत्वादित्ये ॥

828 ✓ Kage to act, perform The word no'ohyate means 'nothing is said That is we do not give any specific meaning to the ✓ Kage, because it denotes action in general Some say it has many meanings and therefore no particular meaning is assigned Pre कङ्गति । Per चक्राग । I Fut कङ्गिता । Aorist अकङ्गीत् । Desi चिकङ्गिगिषति ॥

अक ८२९, अग ८३० कुटिलायां गतौ ।

829 ✓ Aka, 830 ✓ Aga To go or move tortuously like a serpent Pro अकङ्गति । Per आक । I Fut अङ्गिता । Aorist आकोत्, अ मा भवानकोत् । Caus अकङ्गयति । Aor मा भवान् अकङ्गत् । Pass Aor मा भवान् अङ्गि or अङ्गि । Desi अङ्गिगिषति ॥

830 ✓ Aga, Pre अङ्गति । Per आग । I Fut अङ्गिता । Aorist आङ्गीत् । Caus अङ्गयति, अङ्गयते । Desi अङ्गिगिषति ॥

कण ८३१, रण ८३२ गतौ । चक्राय । रराय ॥

831 ✓ Kana, 832 ✓ Rana to go, to move These two roots have the meaning 'to make noise' also See Nos 176 and 472 When they have that sense their causative is कङ्गयति and रङ्गयति । Pre कङ्गति । Per चक्राग । I Fut कङ्गिता । Caus कङ्गयति, कङ्गयते । Pass Aor अङ्गिगि or अङ्गिगि । Desi चिकङ्गिगिषति ॥

832. ✓ Rana, to go. Pre रङ्गति । Per रराय । I Fut रङ्गिता । Caus रङ्गयति । रङ्गयते ॥

चण ८३३, शण ८३४, अण ८३५ दाने च । शया गतौ इत्यन्ये ॥

833 ✓ Chana, 834 ✓ Śana, 835 ✓ Śana To go as well as to give According to some ✓ Śana means to go Pre चङ्गति । Per चङ्गाग । सेगु । सेगु । I Fut, चाङ्गिता । Aorist अचङ्गीत्, or अचङ्गीत् । Caus चङ्गयति, चङ्गयते । Aor अच चङ्गम् । Pass Aor अचङ्गि or अचङ्गागि । Desi चिकङ्गिगिषति । Inten चाचङ्गयते । Yan luk चङ्गङ्गिगिषति ॥

834 ✓ Śana Pre शङ्गति । Per शङ्गाग । I Fut शङ्गिता । Aorist अशङ्गीत् । अशङ्गीत् ॥

835 ✓ Śrana, Pre श्रङ्गति । Per श्रङ्गाग । I Fut श्रङ्गिता । Aorist अश्रङ्गीत् । अश्रङ्गीत् ॥

अथ (अथ) ८३६, (क्रथ) ८३७, क्रथ ८३८, कृथ ८३९ हिंसार्थाः । जातिनिग्रहण—(६१७) इति सूत्रं क्राथेति मिश्र्येऽपि वृद्धिर्निपात्यते । क्राथयति । मिश्र तु निपातनात्परत्वात् चिणमुलो—(२७६२) इति दीर्घं चरितार्थम् । अक्रथि—अक्रथि । क्रथं क्रथम् । क्राथ क्राथम् ॥

836 ✓Ślatha (✓śnatha), 837 ✓Ślatha (✓Knatha) 838 ✓Kratha, 893 ✓Klatha To injure Though the root ✓कथ is a मित root, yet it takes vrid-dhi in the Causative, because it has been particularised so in the sūtra II 3 56 S 613 As क्राययेति । The मित operation takes place on this root in the चिथि and यमुल affixes by VI 4 93 S 2762, because that is a sūtra subsequent to the nipātana sūtra II 3 56 This मित causes the lengthening before चिथि and यमुल । As अक्रथि or अक्रायि । कथेकथेन or क्रायकथयम् । Pre अथति । Per अथाथ । I Fut अथिता । Caus अथयति, अथयते । Aor अथिष्यत । Pass aor अथयि or अथायि । Des, अथिष्यति । Inten अथयन्ते । Yan ink अथति ॥

837 ✓Ślatha, Pre अलथति । Per. अथनाथ । I Fut अलथिता । Des, अथलथिषति । Inten अथनयन्ते ॥

838 ✓Knatha, to injure Pre कथति । Per अक्राय । I Fut कथिता ॥

839 ✓Klatha, Pre कथति । Per अक्राय । I Fut कथिता ॥

'वन ८४० च' । हिंसायामिति शेषः ॥

840 ✓Vana (chana) to injure By the force of the word च, the meaning of 'to injure' is drawn into it from the last. Some read it as ✓Chana, Pre चनति । Per चवान । I Fut चनिता । Caus चनयति, चनयते । Pass Aor अचनि or अचानि ॥

वनु च ८४१ नोच्यते । 'वनु' इत्यपूर्वेष्वय धातुर्न तु तानादिकस्यानुवादः । उदित्करणसामर्थ्यात् । तने क्रियासामान्य वनतीत्यादि । प्रवनयति । अनुप-सृष्टस्य तु मित्वविकल्पो वन्यते ॥

841 ✓Vanu And ✓Vanu also is not mentioned. That is to say that this ✓Vanu is an original root and not a repetition of the Tanādi root ✓Vanu to beg (VIII 8) This we say because this ✓Vanu has an indicator उ and scope must be given to it. For had it been merely a repetition of the Tanādi ✓Vanu, that root has already an indicator उ so that letter need not have been repeated here The conjugation is वनति and not वनुते । With a preposition we have प्रवनयति without lengthening When the root does not take any preposition, it is optionally मित् and then the Causative is वनयति or वानयति । See Gana sūtra आवावनु वमां च lower down The root ✓Vanu means action in general Pre वनति । Per ववान । I Fut वनिता । Caus प्रवनयति । Aor, प्रावीवनत् । Pass Aor प्रावनि or प्रावानि ॥

ज्वल ८४२ दीप्तौ । आपत्ययार्थं पठिष्यमाण एवाय मित्वार्थमनूक्यते । प्रज्वलयति ॥

842 ✓Jvala to shine With this root also begins a sub class called jvalādi which by III 1 140 take च in forming verbal nouns, and it will be taught later on, see No 884 That root, to be taught subsequently, is repeated here in order to make it मित् । As प्रज्वलयति । When it does not take a preposition it is optionally मित् । See Gana Sūtra later down, Pre ज्वनति । Caus प्रज्वलयति । Pass Aor, प्राज्वलि or प्राज्वलि ॥

हल ८४३, हल ८४४ चलने । प्रहलयति । प्रहलयति ॥

843 ✓Hvala, 844 ✓Hmala to walk, move, Pre हलति । Per, जह्वान ।

I Fut वृलिता । Aorist अहृलीत् । There is no optional vridhhi See VII 2 2 Caus प्रहृलयति । Without any preposition the root is optionally मित् । See below, Aorist Pass प्राहृलि or प्राहृलि । Desi जिहृलिवति । Inten जाहृल्यते । Yan luk जाहृलति ॥

844 ✓ Hmala, Pre हलति । Per अहलत् । I Fut हलिता ॥

‘स्मृ ८४५ आध्याने’ । चिन्तायां पठिष्यमाणस्य आध्याने मित्वाद्योऽनुवादः । आध्यानमुक्त्वाटापूर्वक स्मरणम् ॥

845 ✓ Smri To remember with regret or anxiety This root is taught further on in the sense of ‘remembering’ It is repeated here for the sake of making it मित् when it has the sense of remembering with regret, Adhyāna means ‘remembering with anxiousness’ Pre, स्मरति । Caus मातु. स्मरयति । Pass Aor, अस्मरि or अस्मरि ॥

दृ ८४६ भये । ‘दृ विदारणे’ इति क्रयादेरयं मित्वाद्योऽनुवादः । दृणन्तं प्रेरयति दारयति । भयादन्यत्र दारयति । धात्वन्तरमेवेर्दाति मते तु दारतीत्यादि । केविट्टादौ ‘अत्स्मृदृत्वर-’ (२५६६) इति सूत्रे च ‘दृ’ इति दीर्घस्थाने ह्रस्व पठन्ति तर्चेति माधवः ॥

846 ✓ Dṛi to fear Deva, Dhanapala and Purṇa Chandra are of opinion that this is an original root But Maitreya holds that it is the same root as दृविदारणे ‘to burst’ of the Kryādi class No 23 and that it is repeated here to give it the designation of मित् । This is the opinion endorsed by the author of Siddhanta Thus the causative दारयति means दृणन्तं प्रेरयति “Causes to burst or split up”. When it has not the meaning of fear, we have दारयति । According to those who hold it to be a Bhuādi root, it is conjugated as दारति &c Some read this root as दृ with a short ऋ in the sūtra VII 4 95 S 2566 instead of long दृ ॥ But that is wrong according to Mādhava, Pre दारति Per दारत् । दद्रत् or ददरत् । I Fut, दारिता । Caus दारयति ॥

नृ ८४७ नये । क्र्यादिषु पठिष्यमाणस्यानुवादः । नयादन्यत्र नारयति ॥

847 ✓ Nṛi to lead. This is a repetition of the root which will be taught in the Kryādi class When the meaning is not that of to lead, the causative is नारयति । See Kryādi No 25 Pre नरति or नयाति । Per ननारत् । I Fut नरिता । Aorist अनारोत् । Caus. नरयति । Pass Aor, अनरि or अनारि ॥

आ ८४८ पाके । अ इति कृतात्त्वस्य ‘आ’ इत्यदादिकस्य च सामान्ये मानुसरणम् ॥

× लुग्विकरणालुग्विकरणयोरलुग्विकरणस्य ×

× लृचणप्रतिपदोक्तयोः प्रतिपदोक्तस्यैव ग्रहणम् × इति परिभाषाभ्याम् । अपयति विकृत्यतीत्यर्थः । पाकादन्यत्र आपयति । स्विदयतीत्यर्थः ॥

848. ✓ Śrā, to cook. The ✓ Śrai to cook will be taught later on. See No. 966 It is that root with its रे changed to आ, so that Śrā may include both the Bhuādi No. 966, and the Adādi Śra No 44. The following two Paribhāṣhās should be remembered in connection with forms like these,

Paribhāṣā 1 —If a root occurring in a rule be such that it belongs to two classes, one in which there is no elision of the characteristic (Vikarana), and the other in which there is an elision of the vikarana (such as the roots of the Adādi class), then we must interpret the rule to mean the root which is not Adādi. Thus here ज्ञा belongs both to Bhuādi and Adādi we must take it to mean Bhuādi, and not Adādi, in accordance with this maxim.

Paribhāṣā 2 —Whenever a term is employed which might denote both something original and also something else resulting from a rule of Grammar—or when a term is employed in a rule which might denote both something by an other rule in which the same individual term has been employed, and also something else formed by a general rule—such a term should be taken to denote, in the former case, only that which is original, and in the latter case, only that which is formed by that rule in which the same individual term has been employed. Thus in accordance with this maxim, the *original* root ज्ञा of the Adādi class is to be taken, and not the root ज्ञे of the Bhuādi class which assumes the form ज्ञा by the application of a rule of Grammar. The combined result of the two maxims is that we take *both* roots—the ज्ञे of Bhuādi and the ज्ञा of Adādi. Thus the Caus ज्ञापयति means 'causes to boil'. When not meaning to cook, we have ज्ञापयति 'he causes to perspire' Pre, ज्ञायति । Per, ज्ञिष्याय । I Fut, ज्ञायिष्या । Caus ज्ञापयति । Aor ज्ञापयि or ज्ञापयिष्व ॥

मारणतोषणनिशामनेषु ज्ञा ८४९ । 'निशामनं चातुषज्ञानम्' इति माधवः । 'ज्ञापनमात्रम्' इत्यन्ये । 'निशानेषु' इति पाठान्तरम् । निशान तीक्ष्णोक्त्यर्थम् । एष्वेवार्थेषु जानातिमिति । 'ज्ञप मिच्च' इति चुरादौ । ज्ञापन मारणादिक च । तस्यार्थः । कथं विज्ञापना भर्तृषु सिद्धिमेति' इति 'तज्ज्ञापयत्याचार्यः' इति च । शृणु । माधवमतेऽचातुषज्ञाने मित्वाभावात् । ज्ञापनमात्रं मित्वमिति मते तु ज्ञा नियोगे' इति चौरादिकस्य । धातूनामनेकार्थत्वात् । निशानेष्विति पठता हरदत्ता-क्षीनां मते तु न काप्यनुपपत्तिः ॥

849 ✓Jñā to kill, to satisfy, to observe or behold. According to Madhava, niśāmana means visual perception. Others say it means to inform in general. Another reading is Niśāneshu. The root will then mean 'to sharpen'. The root ✓ज्ञा is मित् in these senses only. The Churādi ✓ज्ञप is also मित् । See Churādi No 81. That also means to make known, to kill &c. If the root in these senses be मित्, how do you explain the forms विज्ञापयति and ज्ञापयति instead of विज्ञपयति and ज्ञपयति in the following sentences :—विज्ञापना भर्तृषु सिद्धिमेति 'Respectful statement made to superiors brings success' or ज्ञपयति आचार्यः 'thus announces or proclaims the Achārya' ? Listen. According to Madhava the ✓Jñā is मित् when it means seeing with eyes, and not intellectual conception. The root is therefore not मित् in the above examples, where it means to inform &c and not visual perception, But in the opinion of those who hold the view that ✓Jñā is मित् in the sense of 'to see, to inform' in general, the above forms are explained by saying that they are derived from the ✓Jñā nyoga of the Churādi class No 193. For roots have many meanings, and so ✓Jñā is not confined to nyoga only. Of course, no such difficulties arise in the case of Haradatta

and others who read निशानेषु 'to sharpen,' and not the ambiguous word निशानेषु in the text

NOTE —The different meanings of this root are illustrated by the following examples. Thus पशु सञ्जयति 'He causes the sacrificial animal to be killed' विष्णु विञ्जयति 'He propitiates Vishnu', सञ्जयति रूप 'He shows the form' (according to Mādhava), 'He explains the form' (according to others) प्रक्षयति शरम् 'He sharpens the arrow'

कम्पने चलिः ८५० । 'चल कम्पने' इति ज्यलादिः । चलयति शाखाम् । कम्पनादन्यत्र तु शीलचालयति । अन्यथा करोतीत्यर्थः । 'हरतीत्यर्थे,' इति स्वामी । सूत्र चालयति । क्षिपतीत्यर्थः ॥

850. ✓Chali to shake. The ✓Chala to shake is a root belonging to the Jvalādi sub division. Thus चलयति शाखाम् 'He shakes the branch' But when it does not mean to shake, the Causative is chālayati, as शीलं चालयति 'He deviates from good conduct. That is, he does what is not proper' According to Svami it means 'to take away' So also सूत्रं चालयति 'he throws the thread' Here चालयति means क्षिपति according to Sudhākara. Pie चलयति । Pei चाल, चेलतु, चेलु । I Fut चलिता ॥

छदिर ८५१ ऊर्जने । 'छद अपवारणे' इति चौरादिकस्य स्वार्थोऽङ्गभावे मित्स्वार्थोऽयमनुवादः । अनेकार्थत्वाद्ऊर्जर्ये वृत्तिः । छदन्तं प्रयुङ्क्त छदयति । बलवन् प्राणयन्त वा करोतीत्यर्थः । अन्यत्र छादयति । अपवारयन्त प्रयुङ्क्तइत्यर्थः । स्वार्थे णिचि तु छादयति । बलीभवति । प्राणीभवति अपवारयति वेत्यर्थः ।

851 ✓Chadair to strengthen, to animate This is a repetition of the ✓Chahada 'to cover over,' of the Churādi class No. 290, without the णिच्, in order to make it a मित् root. As the roots have many meanings, the sense of ऊर्जन is, attached to it here. Thus छदयति means 'he strengthens or animates' In other senses, the causative is छादयति which means 'he causes to cover' When the root is Churādi and takes णिच् without change of sense, we have छादयति meaning 'he becomes strong,' 'he becomes animated' or 'he covers'

जिह्वोन्मथने लङ्घिः ८५२ । 'लङ्घ धिलासे' इति पठितस्य मित्स्वार्थोऽनुवादः । उन्मथनं गपनम् । जिह्वाशब्देन षष्ठीनत्यस्युपः । लङ्घयति जिह्वाम् । मृतीया-तत्पुरुषो वा । लङ्घयति जिह्वया । अन्ये तु जिह्वाशब्देन तद्व्यापारो लङ्घयते । समा-हारद्वन्द्वोऽयम् । लङ्घयति शत्रुम् । लङ्घयति दधि । अन्यत्र लाङ्घयति पुनम् ।

850 ✓Lid to loll the tongue This is a repetition of the ✓Lad 'to play' (see No 381), in order to make it मित् when it has this particular sense. The word unmathana means 'to strike' It forms with the word jhva a Genitive Tatpurusha compound meaning 'striking or shaking of the tongue.' Thus लङ्घयति जिह्वाम् 'He lolls the tongue' Or the word unmathana may form an Instrumental Tatpurusha compound with the word jhva. As लङ्घयति जिह्वया 'He strikes by the tongue any other object.' Others hold that by the word jhva is indicated the action of the tongue. They say jhvonmathana is a Samahara Dvandva compound meaning 'the action of the tongue' and 'to strike.' Thus लङ्घयति शत्रुम् 'He abuses the enemy', and लङ्घयति दधि 'he licks the curd or churns the curd'

Note Thus for the purposes of मित the root must mean (1) to loll the tongue, (2) to strike with the tongue, (3) to blame or abuse, (4) to lick &c (any action of the tongue) or to churn, or shake. When it has not these meanings, we have लाडयति पुत्रम् 'He fondles his son'

Note Another reading is जिह्वोन्मथनयोः । The word मथन is same as मन्यन The क in the three roots कलि, क्वदि and क्वडि is not indicative of नुम् augment, but merely marks the root,

**मदी ८५३ हर्षग्लेपनयोः । ग्लेपनं दैन्यम् । दैवादिकस्य मित्त्वार्थोऽयम्-
नुवादः । मदयति । हर्षयति । ग्लेपयति धेतुर्थे । अन्यत्र मादयति । दित्तविकार
मुत्पादयतीत्यर्थः ।**

853 ✓ Madi 'to rejoice', 'to be poor' Glepan means poverty. This is a repetition of the Divādi root No. 99, for the sake of making it मित । Thus मदयति means 'He causes to rejoice', or 'he causes to be poor' When not denoting 'to rejoice or to be poor', we have मादयति 'It produces mental confusion' So also निमादयति 'He pronounces the vowels and consonants clearly' As we find in the Prātisākhya उपलब्धि विमाद इति । अक्षरव्यञ्जनानामिति शेषः ॥

**ध्वन ८५४ शब्दे । भाव्यय मित्त्वार्थमनुवाते । ध्वनयति घण्टाम् । अन्यत्र-
ध्वानयति । अस्पष्टाक्षरमुच्चारयतीति र्थे । अत्र भोजः 'दलि दलि स्खलि राणि ध्वनि
त्रपित्तपयश्च' इति पपाठः ।**

854 ✓ Dhvana to sound, This is a repetition, for the sake of मित, of the root No 881 to be taught hereafter, see its conjugation there Thus the Causative is ध्वनयति घण्टाम् 'He sounds the bell.' In any other sense we have ध्वानयति meaning 'He causes to articulate indistinctly'

Here Bhoja adds the following seven roots also, namely, दलि, दनि, स्खलि, रणि, ध्वनि, त्रपि and क्षपि । Of these ध्वनि and रणि have already been mentioned before in this list see No 854, and 832 The ✓dala to split (No 581), ✓vala 'to cover' (No 520) ✓skhala 'to stumble' (No. 577), and ✓trap 'to be ashamed' (No. 399), have already been taught before, though not in the मित sub division The causatives of these will be दलयति, वलयति, स्खलयति and त्रपयति ॥

The root क्षपि is the same as the ✓Kshu to waste, to be mentioned later on (see No 961) : the ये has been changed to अ and पुङ्गु augment has been added, As क्षपयति ॥

तत्र ध्वनि ८५५ रणी उदाहृतौ ।

855. ✓Runi to sound Caus रणयति ॥

दल विशरणे ८५६ ।

856. ✓Dali to split Caus दलयति ॥

वल संवरणे ८५७ ।

857 ✓Vala, to cover Caus वलयति ॥

स्खल संचलने ८५८ ।

858. ✓Skhala to stumble Caus स्खलयति ॥

अपि ८५९, क्षपयश्च ८६० । अपुष लज्जायाम् इति गता । तेनां
शौ दलयति । वलयति । स्खलयति । जपयति । 'क्षे सये, इति वक्ष्यमाणस्य कृता-
त्वस्य पुका निर्देशः । क्षपयति ।

859 ✓ Trap to be ashamed Caus क्षपयति । Cf ✓ Trapnāh 369

860 ✓ Kshai, to waste Caus क्षपयति with the पुक् augment.

स्वन ८६१ अवतंसने । शब्दे इति पठिष्यमाणस्यानुवादः । स्वनयति ।
अन्यत्र स्वानयति ।

861 ✓ Svana, 'to adorn' This is a repetition of the ✓ Svana 'to sound,'
No 879 to be taught later on Thus the causative is स्वनयति 'He causes to adorn.'
But in any other sense we have स्वानयति 'He causes to resound.'

घटादयो मितः । मित्सज्ञा इत्यर्थः

"Gata sūtra" A. The roots beginning with घट No 800 and end-
ing with स्वन (No 861) are as if they had an indicatory म् ॥

The result of which is that sutras VI 4. 92 &c apply to them They
get the designation मित् ॥

जन ८६२, जृष ८६३, कसु ८६४, रजो ८६५, श्रमन्ताश्च ८६६ ।
'मितः' इत्यनुवर्तते । 'जृष' इति पित्वनिर्देशाज्जीयतेर्यङ्गम् । जृषातेस्तु जारयति ।
केचित्तु 'जनी जृषासु—, इति पठित्वा 'षासु निरसने' इति देवादिकमुदाहरन्ति ।

"Gana sūtra" B The roots ✓ Jani, ✓ Jīsha, ✓ Knasu,
✓ Rañja and those whose final is ञ्म are also मित् ॥

The word मित् is understood in this sūtra The root जृ is exhibited in the
sūtra with an indicatory य, as जृष, and therefore it means the root जृ that is
conjugated as जीयते ॥ The Divādi जृ । The Kiyādi जृ (जृषाति) is not मित् and
its causative is जारयति । Some read this sūtra as, "The roots ✓ Jani, ✓ Jri, and
✓ Shnasu &c", and they take the Divādi root ✓ Shnasu No. 5 and give example
of it as क्षपयति ॥

862. ✓ Jani 'to be produced' It is a root of the Divādi class and is conju-
gated there See No. 41. It being a मित् the Causative is जनयति ॥

863. ✓ Jriśh, 'to grow old' This is also a Divādi root (see No. 22) Its
causative is जारयति । Some read जृ instead of ज ॥

864 ✓ Knasu, This is also a Divādi root (see No. 6) The Causative is कसयति ॥

865 ✓ Rañja 'to color' This is a root belonging to both Divādi and Bhvādi
classes Its causative is रजयति or रजयति । An रजयति मृगम् = रमयति । The म् is
elided by the vārtika under VI 4 91 रजयति पक्षिणः । No elision, as the object is
'birds' and not beasts.

866 The roots ending in ञ्म are मित् ॥

As the roots क्रम, गम्, रम्, &c. Thus their causatives are क्रमयति, गमयति, रमयति ॥

उबलङ्कलक्षलनमामनुपसर्गाश्च । ८६७ । एषा मित् वा । प्राप्तिभा-
षियम् । ज्वलयति । ज्वालयति । उपसृष्टे तु नित्यं मित्वम् । प्रज्वलयति । क ताहं प्रज्वाल-
यति । उच्चाभयतीति । घञन्तात् 'तत्करोति—' इति यौ । क संक्रामयतीति । 'मितो

ह्रस्व.' (२५६८) इति सूत्रे 'वा वित्तविरागे' (२६०५) इत्यन्तो 'वा' इत्यनुवर्त्य व्यङ्ग्यं विभाषाश्रयणादिति वृत्तिः । एतेन 'रजो विश्रामयनराज्ञां' 'धुर्यां विश्रामयेति सः' इत्यादि व्याख्यातम् ।

867. "Gaṇī sūtra C The roots ✓J'vāla, ✓Hvāla, ✓Himala, and ✓Nama, are optionally मित् when not preceded by any preposition

When they are connected with a preposition they are optionally मित् । This is an example of prāptavibhāṣhā For these roots have already been declared as मित् by the previous rules नम एति in अम and is मित् by the last sūtra The present sūtra declares an option under certain circumstances As ज्वनयति or ज्वानयति ॥

But when they are preceded by an upasarga they are necessarily मित्, and the option is allowed As ज्वन्मयति ॥

How do you explain the non-mit causatives like ज्वन्मयति and उच्चायति ? These are not from the roots ज्वल् and नम्, but from the nouns ज्वन and नम formed by चञ् added to the above roots To the nouns ज्वन and नम is added the Denominative affix णि with the force of तत्करोति । (See Churāḥ Gāṇī sūtra तत् करोति सदाचष्टे after the root कञ्) How do you explain the form संक्रामयति ? According to the author of Kāśikā Vṛtti, it is explained as an example of option For he reads in the sūtra मित्वा ह्रस्व (VI 4 92 S 2568), the anuvṛtti of वा 'optionally' from वा वित्तविरागे (VI 4 91 S 2604), and makes that rule a vyavasthita vibhāṣhā On that theory is explained also the forms रजो विश्रामयन् राज्ञाम् and धुर्यान् विश्रामयेति ॥ ८७०.

ग्लान्नावनुवर्मा च । ८६८ । अनुरसगदिश मित्त्वं वा स्यात् । आक्षयौ क्षमाप्रे इतरयोः प्राप्ति विभाषा ।

868 "Gāṇī sūtra" D The roots Glā, Śnā, Vanu and Vama are optionally मित्, ॥

These roots are optionally मित् when not preceded by any preposition In the case of the first two roots, it is an aprāpta vibhāṣhā, for no rule has as yet declared ✓Glā and ✓Śnā to be मित् । In the case of the last two roots, it is prāpta vibhāṣhā for they were already मित् by the previous sūtra Caus संपयति, क्षापयति, क्षपयति, क्षापयति, वनयति, वानयति, वमयति, वामयति ॥

न कम्पमिचमाम् । ८६६ । अमन्तत्वात् प्राप्ति मित्त्वमेष न स्यात् । कामयते । आमयति । चामयति ।

869. "Gāṇī sūtra" E. The roots ✓Kam 'to love' ✓Am 'to go' and ✓Cham 'to eat' are not मित् ॥

These roots all end in अम् and, therefore, by the Gaṇī-sūtra ज्ञो &c they would have been मित् । Thus Caus कामयते । आमयति । चामयति ॥

शमो दर्शने । ८७० । शाम्यति दर्शने मित् न स्यात् । तन्शामयति रूपम् । अन्यत्र तु "प्रक्षयिनो निशमय्य बधूकया." । कथं तर्हि 'निशामय तदुत्पत्तिं विस्तराद् शब्दतो मम' इति । शम आलोचने इति चौरादिकस्य धातूनामनेकार्थत्वात् क्ववये वृत्तिः, शाम्यति वृत्तिः ।

870 "Gana sūtra" F. The root ✓Sania meaning 'to see,' is not मित् ॥

This root belongs to the Divādi class As निशामयति इयम् । 'He shows the form' अत्युत्कृष्टमिदं तीर्थं भागवताजं निशामय । "This is a very excellent holy place see it O! Bhāradvāja" When not meaning to see it is मित्, as it ends with णप् । Thus प्रणयिने नियमय यधू कया । How do you explain the form नियमय in the following verse निशामय तदुत्पत्तिं विस्तराद् गदतो मम । "Hear from me in detail the account of his birth" This is a form of the Churādi root शम् No 156 As roots have multiple meanings it means here to listen', like श्राम्यति ॥

यमोऽपरिवेषणे । ८७१ । यच्छतिर्भोजनतोऽन्यत्र मिन् न स्यात् । आया-
मयति । द्राघयति । व्यापारयति वेत्यर्थः । परिवेषणे तु—यमयति ब्राह्मणात् ।
'भोजयति' इत्यर्थः । 'पर्यवसित नियमयन्' इत्यादि तु नियमवच्छब्दात् तत्करोतीति
शोबोधयस् ।

871 "Gana sūtra" G The root ✓yama, when not mean-
ing to eat, is not मित् ॥

When not meaning to eat, the root यम उपरमे (यच्छति &c). is not मित् । Thus आयामयति which is equivalent to द्राघयति or व्यापारयति । But when it means 'to eat,' we have यमयति ब्राह्मणात् । 'He feeds the Brāhmanas' The form नियमयन् is not the causative Present Participle of ✓यम, but to the noun नियमयत् is added the Denominative affix णि under तत्करोति sūtra. When this affix is added, the णत्, is elided. From the Denominative root thus formed, we get the Present Participle नियमयन् ॥

स्त्वदिर ८७२ अवपरिभ्यां च । मिनेत्येव । अवस्त्वादयति । परि-
स्त्वादयति । 'अवात्रपरिभ्यः' इति न्यापकारः । स्वामी तु 'न कर्मि—' इति नञमु-
त्तरत्रिसूत्रयामननुवत्यं शमः 'अदर्शने' इति विश्लेषः । यमस्तु 'अपरिवेषणे' मित्त्व-
माह । तन्मपे 'पर्यवसित नियमयन्' इत्यादि सम्प्रयोगे । 'उपसृष्टस्य स्वदेशेदेवादि-
पुर्वस्य' इति नियमात्स्त्वादयतीति पाह । तस्मात्स्वदुये उदाहरणवत्पुदाहरणयोर्व्य-
स्त्वातः फलितः । इदं च मतं दृष्टिन्यासादिर्विरोधादुपेत्यम् ।

872. "Gana sūtra" H The root Skhada when preceded by
the Prepositions 'ava' or 'pari' is not मित् ॥

The words 'it is not मित्,' are understood here also. Thus अवस्त्वादयति and
परिस्त्वादयति ॥

According to Bōdhi Nyāsa, the three prepositions अव, च, and परि are taken
for the purposes of this rule.

In the opinion of Svāmī the anuvṛtti of 'not' from the sūtra न कर्मि &c Gana
sūtra E is not to be read in the subsequent sūtras F, G, and H, as we have done.
According to him the sūtra F is not शमेन दृश्ये but शमोऽदर्शने meaning "the root
✓शम when denoting 'not seeing' is मित्" । He explains sūtra G as "the root
✓यम when not meaning to eat is मित्" । In his opinion the examples पर्यवसित,
नियमयन् &c are perfectly valid examples under the rule, with nothing exceptional
about them. With regard to the present sūtra H. he explains it by saying 'the

✓Skhada which is always मित्, without a preposition, is conditionally मित्, when preceded by the Prepositions अच्, and परि but it is not मित्, when preceded by any other Preposition than these two' In other words he makes the present sūtra a Niyama rule, restricting the मित्, = hood of the compound verb ✓Skhada to the Prepositions अच् and परि । Therefore प्रव्यादयति is not मित्, because the upasarga is प्र । Thus of the three sūtras F, G and H, as regards F there is no ultimate difference between the Swamī and us. With regards to G and H his view is diametrically opposed to us so that the examples we have given under these sūtras are his counter-examples, and our counter examples are his examples. This opinion should be rejected as opposed to the author of the Kasikā Vṛtti, and Nyāsa Kāra &c

फण ८७३ गतौ । 'न' इति निवृत्तप्रसङ्गात् । निषेधान्पूर्वमसौ न पठितः । फणादिकार्यानुरोधात् ।

873 ✓Phana, to go The anuvṛtiti of न of the Gana sūtra E which was current in the previous sūtras, is not to be read in this, and its anuvṛtiti ceases, for it is not possible to read it into this sūtra. This sūtra could well have been inserted prior to the commencement of the prohibitory sūtras E, F, G, H But it has not been so read, because of the necessity of those rules which ordain special operations with regards to फणादि roots such as the next sūtra.

२३५४ । फणा च सप्रानाम् । इ । ४ । १२५ ॥

यथा वा एवाभ्यसलोपे, स्तः किति लिटि खेदि यनि च । फेणुः । फेणुः । फेणिय । पफणत् । पफणु । फणयति ॥

2354 ए is optionally substituted for the अ and आ of the seven roots फण, राज भाज भाञ्, भूनाञ्, स्म and स्वन, and the reduplicate is elided thereby, before the affixes of the Perfect having an indicative क् (or क्) as well as before the च with the इद् augment

Thus फेणत्, फेणुः, फेणिय or पफणत्, पफणु, पफणिय ॥ So also the causative फणयति ॥

‘वृत् । घटादिः समाप्तः । फणेः प्रागेव वृद्धित्येके । तन्मते फणयतीत्येव ।

End The word वृत् means that the Ghatādi roots end here or they remain only upto this place. It marks the end of this subdivision. Some read this word वृत् just before फण, and so in their opinion it is not a मित् root. Their causative is फणयति ।

Pre फणति । Per पफाण । फेणुः । फेणु । पफणिय । पफण । पफणिय or फेणिय । I Fut. फणित् । Aorist अफाणीत् । अफणीत् । Caus फणयति । Caus Aor अफीफणत् । When not meaning, to go, we have फणयति सकृन् ‘He skims the gruel’, Desi पफणयति । Inten पफयते । Yan luk. पफणीति or पफाणित् । D. पफाणटः । Imperative पफाणहि । Noun फाणटः ‘a decoction’

राज ८७४ दीप्तौ । स्वरितेत् । राजति-राजते । रेजतु - रराजतुः । रेजे रराजे । ‘अतः, इत्यनुवृत्तावपि विधानसामर्थ्यादात् एत्वम् ।

874 ✓ Bhāṣi to shine. It is svarit and consequently is conjugated in both P dis Pre राज्ञि । A राजते । Per. राज । रजतु. or राजतुः । A राजे or रजे । Though by VI 4 120, the ४ substitution can take place only where there is short ४ and not where there is long ४ as in राज, yet it is so here, because of the specific rule VI 4 125 S 2354, which causes the ४ to be changed to ४ । I Fut. राजिता । A राजिता । Caus राजयति । A राजयते । Aor अराजत् । Desi निराजयति । A निराजयते । Inten. राजयते । Yan luk राजयि । Nouns सम्राट् 'an emperor' राष्ट्रम् । राजन् । राजन्यः ॥

‘दुभ्राज ८७५, दुभ्राश्रु ८७६, दुभ्राश्रु ८७७ दीप्तौ’ । अनुदात्तेतः । भ्राजतेरिह पाठः फणादिकार्यार्थः । पूर्व पाठस्तु ब्रश्चादिष्वभाषार्थः । तच्च हि राज्ञिसाहचर्यात्पक्षादेरेव ग्रहणम् । भेजे-बभाजे । ‘वा भाश-’ (३२१) इति व्यन्वा । भाश्यते-भायति । भेशे-बभाशे । भ्लाशते-भ्लाश्यते । भ्लेशे-बभ्लाशे । द्वावपीमौ तालव्यान्तौ ॥

875 ✓ Tu bhāṣi, 876 ✓ Tu Bhāṣi, 877 ✓ Tu Bhāṣi ri 'to shine. These are anjaddat. The root ✓ Bhāṣi is repeated here to make it applicable the Phan di rule S 2354. Its enumeration in the preceding root No. 194 is to prevent the application to it of the इत्य rule VIII, 2, 36. The ४ of that भाज is not changed to ४, but the ४ of this bhāṣi is so changed. For in the sūtra VIII 2 36 the root bhāṣi is read in the company of राज and so indicates that it is the Phanaḍi ✓ Bhāṣi which is the subject of that rule. Pre भाजते । Per. भेजे or बभाजे । I Fut भाजिता । Inten. भाजयते । Yan luk भाजयि । Imperfect. बभाषात् । Noun भाजयुः । म ष्टम् ॥

876 ✓ Bhāṣi to shine. Pre भाषयते or भाषते । The षय is added optionally by III 1 70 S. 2321. Per भेशे, बभाशे । I Fut भाषिता । II Fut. भाषयते । Imperative भाषयताम् । भाषयताम् । Imper. अभाषयत । अभाषयत । Pote भाषयेत । भाषेत । Bene भाषिषीष्ट । Aorist अभाषिष्ट । Caus भाषयति । Aor. अभाषयत् । Desi विभाषयते । Inten. भाषयते । Yan luk भाषयि । Nouns भाषयुः ॥

877 ✓ Bhāṣi to shine. Pre भ्लाषयते । भ्लाषते । Per. भ्लेशे, बभ्लाशे । I Fut, भ्लाषिताम् । II Fut भ्लाषयते । Imperative भ्लाषयताम् । भ्लाषयताम् । Imper. अभ्लाषयत । अभ्लाषयत । Pote भ्लाषयेत । भ्लाषेत । Bene, भ्लाषिषीष्ट । Aorist. अभ्लाषिष्ट । Desi, अभ्लाषयते । Nouns, भ्लाषयुः ॥

‘ह्यसु ८७८, स्वस ८७९, स्तन or स्तन ८८०, ह्यन ८८१ शब्दे । ह्यमादयः स्तस्यन्ताः परस्मैपदिनः । ह्यसु-सस्यसुः । अस्यमीत् । स्वेनसुः-सस्यसुः । सस्यसुः । अस्वानीत्-अस्वनीत् । त्रिष्यणति । अत्रपत्रयति । सवर्णं भुङ्क्त इत्यर्थः । ‘त्रेवृषु स्वनः-’ (२२७४) इति पाठम् । फणादयो गताः । दधनसुः ॥

The roots commencing with ✓ Syam and ending with ✓ Kharato are Parasmaipadi. 878 ✓ Syamu, 879 ✓ Syana 880. ✓ Shṛṇa 881 ✓ Dhvana to sound. Pre, स्वसति । Per. सस्याम् । ह्यसुः or सस्यसुः । ह्यमिष or सस्यमिष । ह्यसुः । I Fut स्वसिता । Aorist अस्वसोत् । Caus स्वसयति । Aorist अस्वसयत् । It is a मित्र root as it ends with यम् । Desi. सिस्वमिषति । Inten. सेमिषयते । Yan luk. संस्वमाति or सस्यन्ति । Ger. स्वमित्वा or सस्यन्ता ॥

879 ✓ Svana to sound Pre स्वनति । With वि or अव, we have विस्वनति
अवस्वनति । The स is changed to ष by S 2274 Per सस्वान । सस्वनतु, or स्वनतु ।
I Fut, स्विता । Aorist अस्वानोत् or अस्वनात् । Caus स्वानयति । Aor अस्विस्वनत् । It
is a मित root as read in the Ghatādi list Desi सिस्विनिषति । Inten सस्वन्यते । Yan
luk सस्वन्ति ॥

880 ✓ Shtana to sound, Pre स्तनति । Per तस्तान । I Fut स्तनिता ॥

881 ✓ Dhvana to sound, Pre ध्वनति । Per दध्वान । I Fut ध्वनिता ।
Noun, ध्वनि. ॥

Here ends Phanādi subdmission.

षम ८८२, ष्टम ८८३ अवैकल्पे । ससाम । तस्ताम ॥

882 ✓ Shama, 883 ✓ Shtama 'to be confused,' or 'not to be confused'
Pre समति । Per ससाम । समतुः । समिध । I Fut, समिता । Caus समयति । Aor
असीषमत् । Desi. सिषमिषति । Inten, ससम्यते । Yan luk ससमीति or ससन्ति । d.
ससान्त. ॥

883 ✓ Shtama 'not to be confused' Pre स्तमति । Per तस्ताम । तस्तमतुः ।
I Fut स्मिता । Caus स्तमयति । Aor, अतिष्ठमत् । Inten तस्तम्यते । Yan luk, तस्तन्ति ॥

ज्वल ८८४ दीप्तौ । अदो लान्तस्य (२३३०) । अज्वालीत् ॥

884. ✓ Jvala, to shine, to burn Pre ज्वलति । Per जज्वाल । जज्वलत् । I
Fut ज्वलिता । II Fut, ज्वलिष्यति । Imperative ज्वलतु । Impej अज्वलत् । Pote ज्यलेत् ।
Bene ज्वल्यात् । Aorist अज्वालीत् । I See S 2330 for Vriddhi Condi अज्वातिनात् ।
Caus ज्वलयति, or ज्वालयति । प्रज्वलयति । No option, it is necessarily मित here Desi,
जिज्वलिषति । Inten जाज्वल्यते । Yan luk जाज्वलाति । Nouns ज्वालः । ज्वलः । ज्वलम् ॥

चल ८८५ कम्पने ।

885 ✓ Chala, to shake, tremble, move, Pre चलति । Per. चचाल । चलतुः ।
चेलु । I Fut चेलिता । Aorist अचालीत् । Caus चलयति, चालयति । Nouns, चल । चाल ।
चलनः ॥

जल ८८६ घातने । घातनं तैक्ष्ण्यम् ॥

886 ✓ Jala, to be sharp, Ghātana means sharpness Pre. जलति । Per.
जजाल । I Fut जलिता । Aorist, अजालीत् । Nouns जलः । जालः । जडः ॥

टल ८८७, ट्वल ८८८ वैक्लव्ये ।

887. ✓ Tal, 888 ✓ Tval, to become confused or disturbed Pre, टलति ।
Per. टटाल । I Fut टलिता ॥

888 ✓ Tval to become disturbed or confused Pre दवलति । Per टट्वाल ।
टट्वलतुः । I Fut टट्वलिता । Aorist अट्वालीत् । Nouns ट्वालः । दवल ॥

स्थल ८८९ स्थाने । Or छल स्थाने ।

889 ✓ Sthala to stand firm, be firm. Pre स्थलति । Per तस्थाल । I Fut,
स्थलिता । Aorist, अस्थालीत् । Caus, स्थलयति । Aor अतिष्ठलत् । Inten तास्थल्यते ।
Yan luk तास्थल्यति । Nouns, स्थलः । स्थालः । स्थल । स्थलो । स्थला । स्थाली । विष्ठलम् ।
अतिष्ठलम् ॥

हल ८६० विलेखने ।

890 ✓ Hal, to plough Pre वलति । Per जहाल । I Fut, वलिता । Aorist, अजालीत् । Nouns, वल । जाल । वलि । ॥

णल ८६१ गन्धे । बन्धने इत्येके ॥

891 ✓ nal to smell Kāsyapa says it means 'to bind' Pre नलति । Per ननाल । I Fut नलिता । Aorist अनालीत्, or अनलीत् । Nouns नल । नाल । नाली । नणाली । नड । नड, वल । नड वान् ॥

पल ८९९ गतौ । पलति ॥

892 ✓ Pala, to go, move Pre पलति । Per पपाल । I Fut पलिता । Aorist, अपालीत्, or अपनीत् । Nouns पलम् । पलल 'meat' पलालम् । पलाती ॥

बल ८६३ प्राणने धान्यावरोधने च । बलति । बेलतुः । बेलुः ॥

893 ✓ Bala 1 to breathe or live 2 To hoard grain Pre बलति । Per, बजाल । बेलतुः । बेलुः । I Fut, बलिता । Aorist, अबालीत्, or अबलीत् । Nouns बालम् । बलम् । बाला । बलूल । बलि ॥

पुल ८६४ महत्त्वे । पोलति ॥

894 ✓ Pula, to be great, to be lofty Pre पोलति । Per, पुपोल । I Fut पोलिता । Caus, पोलयति । Aor अपूपुलत् । Desi पुपुलिषति, पुपोलिषति । Inten पोपुल्यते । Yau luk पोपुलीति or पोपोलि । Past Part Pass पुलितम् or पोलितम् । Ger, पुलित्वा or पो लि त्वा । Nouns पुल । पुलक । पुलिन । पुलाक । ॥

**कुल ८६५ संस्त्याने बन्धुषु च । सस्त्यान संघातः । बन्धुशब्देन तद्ध्या-
पारो ग्रह्यते । कोलति । चुकोल ॥**

895. ✓ Kula, to accumulate collect, (2) to behave as a kinsman, to be related Saṁstyaṇa means collection By the word bandhu or kinsman is taken here the act or behaviour of a Kinsman Some read saṁtāna instead of saṁstyaṇa Saṁtāna means an uninterrupted flow, as of father, son and grandson &c Per कोलति । Per चुकोल । I Fut कोलिता । Desi चुकोलिषति, चुकुलिषति । Inten, कोकुल्यते । Nouns, कुलीनः । कुल्यः । कोलेयः ॥

**शल ८९६, हुल ८६७, पल्लु ८६८ गतौ । शजाल । जुहोल । पपात ।
पेतुः । पतिता ॥**

896 ✓ Śal, 897 ✓ Hula, 898 ✓ Patlṛi to go The root ✓ Hula means to kill and to cover also (हिंसा संवरणयोश्च) । Some texts read this sūtra as ✓ Śala, ✓ hivala, ✓ hmala, ✓ patlṛi gatau, ✓ hula hulaṁ samvaranayacā cha. Pre शलति । Per, शजाल । I Fut शलिता । Nouns, शाल । शाला ॥

897. ✓ Hula to go Pre होलति । Per जुहोल । I Fut होलिता । Caus, होलयति । Desi, जुहोतिषति, जुहुलिषति, Inten होहुल्यते । Ger हुलित्वा or होलित्वा ॥

898 ✓ Patlṛi to fall, Pre पतति । Per पपात । पेतुः । पेतुः । I Fut, पतिता । II Fut पतिष्यति । Imperative, पततु । Imper अपतत् । Pote पतत् । Hone पत्वात् । Aorist अपपत् । In forming the Aorist, the next sūtra applies which inserts a प । Condi, अपतिष्यत् । Caus, पातयति । Desi पिपतिषति or पितति । This root is optionally सेट् । See ante, Inten, पापत्यते । Yau luk पपीपत्यते or पपीपति । Past. Part Pass पतितम् । Ger, पतित्वा । Infini पतितुम् । Nouns, पतन । पातुकाः । पत्रम् । पत्रम् । पतङ्गः । पतत्रम् । पातालः । पताका । पन्था । पथिकः ॥

२३५५ । पतः पुम् । ७ । ४ । १६ ॥

अङि परे । अपतत् । नेगेद= (२२८५) इति णत्वम् । प्रययत् ।

2355. The augment प् is added after the vowel of the root पत, in the अङ्, Aorist

As अपतत्, अपतताम्, अपतन् । The प् takes the अङ्, Aorist as it has an indicatory ञ् in the Dhatupāthi (III 1 55)

The न of the upasarga नि is changed to ण after an alterant preposition by § 2285 As प्रययत्, ॥

कथे ८९९ निष्पाके । कथति । चक्राय । अकथीत् ॥

899 ✓ Kvathe to boil, decoct, digest, Pre क्वथति । Per चक्वाथ । I Fut क्वथिता । Aorist अक्थीत् । Caus क्वथयति । It belongs to the Ghaṭādi class and is hence मित्, Noun क्वाथ ॥

पथे ९०० गतौ । अपथीत् ॥

900. ✓ Pathe to go Pre, पथति । Per पयाथ । पेयतु । I Fut पथिता । Aorist अपथीत् । Noun पथ । पाथ ॥

मथे ९०१ विलोडने । मेथतुः । अमथीत् ॥

901 ✓ Mathe to churn Pre मथति । Per, ममाथ । मेथतु । I Fut मथिता । Aorist अमथीत् । Nouns माथ, मथ ॥

दुवम् ९०२ उद्गिरणे । इहैव निपातनात् ऋतः इत्वमिति सुधाकरः । ववाम । अवमतुः । वार्द्धित्वादेत्वाभ्यासलोपौ न । भागवतौ तु वेमतुरित्याद्यप्युदाहृतं तद्वाभ्यादौ न दृष्टम् ॥

902. ✓ Tuvama, to vomit The word उद् गिरणे is from the root ✓ रु । The short ऋ could not be changed to इ by any rule of Grammar The Grammatical form would have been उद्गिरण with the Guna of ऋ । But Pāṇini uses the word उद्गिरण in this sūtra So Sudhakara says " the Nipātana of this sūtra is the authority for changing the short ऋ of रु into इ । " Pre, वमति । Per ववाम । अवमतुः । There is no यत्व or the elision of abhyāsa, because the root begins with व । In Bhagavriti the forms वेमतु &c are given They are not found in the Bhāṣya &c I Fut वमिता । Aorist अवमीत् । No Vriddhi Caus वामयति, वमयति । See Gana sūtra D of the Ghaṭādi Desi. विवमिषति । Inten वम्यते । Yau luk. ववन्ति । d ववान्तः Imperative ववामि । Imperfect अव वन् । Past Part. Pass. वान्त । Act. वान्तवान् । Nouns वाम । वमयुः ॥

भ्रमु ९०३ चलने । 'वा भाश-' (२३२१) इति श्यन्वा । भ्रम्यति-भ्रमति । 'भ्रम्यति' इति तु दिवादेर्ब्रुयते ॥

903, ✓ Bhramu to move, to walk.

This root is optionally conjugated as a Divādi root with भ्रन् Vakarana (See 2321). Thus भ्रम्यति or भ्रमति । The form भ्राम्यति will be taught later on in the Divādi. The Perfect is ववाम् ।

an forming its dual the following sūtra applies.

२३५६ । वा जुभ्रमुन्नसाम् । ६ । ४ । १२४ ॥

ययामेत्याभ्यामलोपौ वा स्त किति लिटि सेटि यलि च । भ्रमत्-अभ्रमत् । अभ्रमोत् ॥

2356 य is optionally sub-stituted for the अ of the stems जर् (जृ) भ्रम, and व्रस्, and the reduplicate is thereby elided, before the affixes of the Perfect having an indicatory क् (or क्), as well as before the यल with the augment इद् ॥

Thus (जैरत्, जैरु, जैरिथ, जजैरत्, जजैरु, जजैरिथ) भ्रमत्, भ्रमु, भ्रमिथ, or अभ्रमत्, अभ्रमु, अभ्रमिथ । जैसत्, जैसु, जैसिथ, or तजसत्, तजसु तजसिथ ॥

903 ✓ Bhramu to move, to walk. Pre भ्रमति or भ्रम्यति । Pre अभ्राम । अभ्रामत्, or भ्रमत् । I Fut भ्रमिता । H Fut भ्रमिष्यति । Imper, भ्रमत् or भ्रम्यत् । Imper, अभ्रमत् or अभ्रम्यत् । Poten भ्रमेत् or भ्रम्येत् । Bene भ्रम्यात् । Aorist अभ्रमोत् । Condi अभ्रमिष्यत् । Caus भ्रमयति । As it ends in भ्रम् so it is मित । Desi अभ्रमिष्यति । Inten अभ्रमयते । Yan luk अभ्रमन्ति । d अभ्रमान्तः । Imperative अभ्रमाहि । Imperfect अभ्रमन् । Past, Part, Pass भ्रान्तः । Act भ्रान्तयान् । Ger भ्रमित्वा or भ्रान्त्या । Nouns भ्रमः । भ्रमरः । वृः ॥

क्षर ६०४ संचलने । अतारोत् ॥

904 ✓ Kshara, to ooze, to flow. Some read this sūtra as क्षल संचलने । ✓ क्षल is conjugated like १, क्षर । Pre क्षरति । Pre चक्षार । I Fut क्षरिता । Aorist अक्षारोत् । Desi, चिच्छरति । Inten, चाक्षर्यते । Yan luk चाक्षरति । Imperative चाक्षरि । Imperfect अचाक्षर् । Nouns । क्षर । क्षर । क्षरज ॥

Here end the roots beginning with Sama, which were Uddatta and Udattet.

SUB-SECTION.

अथ द्वावनुदात्तौ ॥

Now the next two roots are Anudatteta.

षह् ६०५ मर्षणे । परितिविभ्य । (२२७५) इति षत्वम् । परिषहते । सहे । सहिता । 'तीषसहे-' (२३४०) इति वा इट् । इडभावे ण्विधत्त्वधुत्वठलोपाः ॥

905 ✓ Shaha to endure, forbear.

The स is changed to ष by VIII 3 70. S. 2275 when preceded by pari, vi, or ni. As परिषहते । The Perfect is सहे । The first future सहिता । The इट् augment is optional by VII. 2. 48 S. 2340. When इट् is not added, then we have the equation सङ् + ता = सङ् + ता (VIII. 2 31 S. 324) = सङ् + था (VIII. 2 40. S. 2280) = सङ् + ठा (VIII. 4. 40 S 111) = स + ठा (VIII 3 13 S. 2335).

Now applies VI 3 113 S 2 357 by which the अ of स is changed to ओ ॥

२३५७ । महिप्रहोरोदवर्णस्य । ६ । ३ । ११२ ॥

अनयोदवर्णस्य ओत्स्याङठलोपे सति ॥

2357. When ङ् or र् are elided, there is the substitution of ओ for the अ or आ of the verbs सङ्, and षङ्, ॥

Thus स + ठा = सोठा ॥

This स of Sudhā however is not changed to ष after परि &c, because of the following sūtra:—

२३५८ । सोढः । ८ । ३ । ११५ ॥

सोढकपस्य सहेः सस्य षत्वं न स्यात् । परिसोढा ॥

2358 The ष् of सोढ form of the root सङ् is not changed to ष् ॥

As परिशोढो । This is an exception to VIII 3, 70

NOTE — Why do we say 'when सद् assumes the form of शोढ' । Observe परि-
पहतं, विषहते ॥

The change of स to ष of ✓ सद् is optional by the following sūtra when the
augment अद् intervenes between the verb and the preposition परि &c,

२३५९ । सिवादीनां वाङ्मयायेऽपि । ८ । ३ । ७१ ॥

परिनिविभ्य परेषां सिवदोना रुस्य षो वा स्वादङ्मयायेऽपि । पर्यवहत-पर्यसहत ॥

2359 The ष change may take place optionally in the सिद् and
the rest (of sūtra VIII 3 70 S 2275), even when the augment अ
intervenes between the prepositions परि, नि or वि and the verb

The सिवादि are the four roots सिव सद्, स्तु and स्वञ्ज, as well as the aug-
ment सुद् । This is an example of ubhayatīa vibhāṣhā In the case of स्तु and
स्वञ्ज it is prāpta vibhāṣhā, in the case of others it is apīṣṭa. Thus परि + असहत
(Imperfect) = पर्यवहत or पर्यसहत ॥

905 ✓ Shaha, to endure, to forbear. Pre सहति । Per सेहे । I Fut सहिता;
शोढा । II Fut सहिष्यते or सोक्ष्यते । Imperative सहताम् । Aorist अशहित । Causative
साहयति । Aor असीषहत् । Desi सिहसिहसते । Inten सनह्यते । Yan luk साहोढि । Dual
साहोढः २ S सासहि । Adjective सह्यम् । Nouns साह । रुह । सहिष्णुः । सहन । सासहि ॥

रमु ९०६ क्रीडायाम् । रमे । रमिषे । रन्ता । रस्यते । रसीष्ट । अरस्त ॥

906 ✓ Ramu, to play, sport, dally Pre रमते । Per रमे । I Fut
रन्ता । II Fut रस्यते । Imperative रमतम् । Imper अरमत । Poten रमेत । Bene रसीष्ट ।
Aorist अरस्त । Condi अरंस्यत । Caus रमयति । Aor, अरारमत । Desi, रिर सते । Inten
ररस्यते । Yan luk ररन्ति । D ररत (the nasal is elided by VI 4, 37) २ S ररसि ।
S, ररयिम् । 1 Pl ररयमः । Nouns रम । रामः । रमणः । रन्ति । रन्तम् । रथ ॥

SUB-SECTION

अय कसन्ताः परस्मैपदिनः ।

The roots upto ✓ कस are Parasmaipadi

षद लृ ६०७ विशरणगत्यवसादनेषु ।

907. ✓ Shadhi, 1 To split or burst, 2 to go 3 to be dejected. In con-
jugating this root, सद् is replaced by शोद् by the following sūtra —

२३६० । पाप्नाध्मास्यान्वादाण्डृश्यतिर्तिशदसदां पिबजिघ्रधमतिष्ठमनयच्छ-
पश्यर्क्षधौशीयसीदाः । ७ । ३ । ७८ ॥

पादीनां पिबादयः स्युस्तिस्त्रकशकारादौ प्रत्यये परे । शोदति । ससाद । सेदतुः । सेदथ —
ससत्य । सता । सत्स्यति । लृदित्वादङ् । असदत् । 'सदिरपते' (२३७१) । निपीदति । न्यपीदत ॥

2360. Before a Present-character (शित), the following substitu-
tions take place — पिब् for पा, जिघ्र् for घा, धम् for ध्मा, तिष्द् for स्था, मन्
for म्ना, पक्ष् for दा (दाण्), पश्य् for दृश्, अक्क् for अ, धौ for छ, शीय् for शद् and
सीद् for सद् ॥

Thus we have शोदति in the Present. The Perfect is ससाद । सेदतुः । सेदथ or
ससत्य । The First Future is सता । The Second Future is सत्स्यति । The Aorist
formed by अङ्, as the root has an indicatory लृ as असदत् ॥

The स is changed to ष when preceded by an alternant Preposition except प्रति (VIII. 3 66 S 2371) as निषीदति and न्यषीदत् । But the स coming after the reduplicate is not so changed because the following applies :—

२३६१ । सदेः परस्यलिटि । ष । ३ । ११८ ॥

उदेरभ्यासात्परस्य षत्वं न स्याल्लिटि । निषसाद । निषेदतुः ॥

2361 The स of सद after the reduplicate in the Perfect is not changed to ष ॥

In the Perfect, when root is reduplicated, there are two स' s, as ससाद । After a preposition, the first स will be changed to ष but not so the second Thus अभि पसाद, परिपसाद, निषसाद, विषसाद । Pre सादति । Per ससाद । सेदतुः । 2 S ससत्य or सेदिय । 1 d सेदिव । 1 pl सेदिम । 1 Fut ससा । II Fut ससत्यति । Imperative सीदतु । Imper असीदत् । Poter सीदेत् । Bene सद्यात् । Aorist असदत् । Caus सादयति । Aor असपोदत् । Desi सिषत्सति । Inten. सासद्यते । Yan luk सासति । Per. Part Paraasmai सेदिवान । Nouns. परिषद् । सद् । साद । निषाद । सज् । सद् ॥

शद्लु ९०८ शातने । विशीर्यतायामयम् । शातनं तु विषयतया निर्दिश्यते ॥

908. ✓ Śadti, to fall, perish, decay, wither. The root means 'to decay.' Here Maitreya has the following 'The root śadhi means tending asunder (विशातन) The root has the meaning of decay The form शातने however is given as its meaning and not विशीर्यतायाम्, because शातन is derived from this very root sad with ल्युट् affix, and is a well known word.' This root, however, is Atmanepadi before श्ति affixes by the following :—

२३६२ । शदेः शितः । १ । ३ । ६० ॥

शिक्षाविनेऽस्मादात्मनेपदं स्यात् । शीयते । शयात् । शेदतुः । शेदिय-शयत्य । शसा । अशदत् ॥

2362 After the verb śad to decay, when it has one of the affixes with an indicatory ś (śit) the Atmanepada is used.

NOTE.—The root 'sad' when taking any affix which is marked with an indicatory श, is conjugated in the Atmanepadi. In connection with this, must be read sūtra VII 3 78. S. 2360 पाश्चात्मास्यान्नादाण्डुर्वात्सर्त्तुसर्त्तुसदसदापिक्किथभमतिष्ठ मनय क्वपक्वक्कीर्णीयसीदाः by which the root शद् is replaced by शीय before affixes having an indicatory श । Thus शद् + श + ते = शीय + अते = शीयते 'he decays or withers,' शीयते they two decay शीयन्ते they decay Pre शीयते । Per शयात् । शेदतुः । शेदिय or शयत्य । शेदिव । 1 Fut शसा । II Fut शसत्यति । Imperative शीयताम् । Imper. अशीयत । Poter शीयेत् । Bene शद्यात् । Aorist अशदत् । Caus शातयति । Desi शिशत्सति । Inten. शासद्यते । Yan luk शासति । Nouns शाद । शातनम् । शद् । शयुः ॥

कृश ६०६ आह्वाने रोदने च । क्रोशति । क्रोष्टा । चलेः कसः । अक्रुशत् ॥

909 ✓ Kruśa 1 To cry out (2) to weep. Pre क्रोशति । Per. चुक्रोश । चुक्रुशतुः । 2. S. चुक्रोशिय । 1 d चुक्रुशिव । 1. Pl. चुक्रुशिम । 1 Fut. क्रोष्टा (The root is Anit. See Anit list) II Fut क्रोशयति । Imperative क्रोशतु । Poter क्रोशेत् । Bene क्रुश्यात् । Aorist अक्रुशत् । The aorist is formed by the ulix कृश by III. 1. 45. Caus. क्रोशयति ।

Aor अचुक्षुयत् । Desi चुक्षति । Inten. चोक्षुयते । Yan luk चोक्षोष्टि । Imperative चोक्षोदति । Imperfect अचोक्षोद । Past Part Pass कुष्ट । Nouns :— आक्षोभकः । क्षोष्टः । क्षोभः । कुणः ॥

कुच ६१० संपर्चनकौटिल्यप्रतिष्टम्भविलेखनेषु । कौचति । कुकोच ॥

910. ✓ Kucha (1) To connect (2) To make crooked or curve, (3) to stop (4) to delineate. Pre कौचति । Per कुकोच । I Fut कौचता ॥

बुध ६११ अवगमने । बोधति । बोधिता । बोधिष्यति ॥

911 ✓ Budha to know, understand Pre बोधति । Per बुबोध । I Fut, बोधिता । II Fut बोधिष्यति । Caus. बोधयति । Aor अबुबुधत् । Desi बुबुधायति । Inten बोबुध्यते । Yan luk बोबोष्टि । Imperative बोबुधि । बोबुधानि । Imperfect ३ S अबोभेत् । 2. S. °इ । Past, Part Pass बुधितम् or बोधितम् । Ger बुधित्वा or बोधित्वा ॥

रुह ६१२ बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च । रोहति । रोह । रोहिष्य । रोठा । रोहयति । अस्तत् ॥

912 ✓ Ruha to grow, germinate, shoot forth Pre रोहति । Per रोरोह । 2. S रोहिष्य । I Fut रोहति । II Fut रोहयति । Imperative रोहतु । Imper अरोहत् । Poten रोहेत् । Bene रुहात् । Aorist. अरुहत् । Caus रोहयति । Aor अरुहयत् । Or Caus Pre रोपयति । Aor. अरुपयत् । Desi रुहति । Inten रोहते । Yan luk रोरोष्टि । d. रोहः । 2 S रोरोष्टि । Imperative ३, S रोहति । Imp, अरोरोह । अरोरोहाम् । Past, Part Pass रुहः । Nouns रोहितः । रोहितम् ॥

कस ६१३ गतौ । अकासीत्—अकसीत् । वृत् । ज्वलादिगणः समाप्तः ॥

913 ✓ Kasa, to move, to go, approach Pre कसति । Per चकास । I Fut, कसिता । Aorist अकासीत् or अकसीत् । Caus. कासयति । Aor. अचीकसत् । Desi. चिकसि-वति । Inten, चनीकस्यते । Yan luk चनीकसीति । Imperfect अचनीकत् । Noun. कस्यरः ॥

वृत् । End. Here ends the Jvaladi Gāṇa.

अथ गूढत्यन्ताः स्वरितेतः ॥

The roots upto ✓ Gāḥa are svarit and consequently are both Parasmaṇ and Atmanepad.

हिक् ६१४ अव्यक्ते शब्दे । हिक्कति—हिक्कते ॥

914 ✓ Hikka to hiccough Pre. हिक्कति । A हिक्कते । Per. जिहिक्क । A. जिहिक्के । I Fut, हिक्किता । A हिक्किता । II Fut हिक्किष्यति । A. हिक्किष्यते । Imp, हिक्कतु । A. हिक्कताम् । Imp, अहिक्कत् । A. अहिक्कत । Pot हिक्कतु । A. हिक्कते । Ben, हिक्कयात् । A. हिक्किषाष्ट । Aor ४ अहिक्कीत् । A. अहिक्किष्ट । Caus, हिक्कयात् । Aor अजिहिक्कत् । Desi. जिहिक्कियति । जिहिक्कियत । Inten जेहिक्कयते । Yan luk जेहेति ॥

अञ्च ६१५ गतौ याचने च । अञ्चति—अञ्चते । 'अचु' इत्येके । 'अचि' इत्यपरे ॥

915 ✓ Añchu to go, move, (2) to request, ask, or call for. Some read it as ✓ achu, while others as ✓ achi Compare ✓ añchu ante Pre अञ्चति । A. अञ्चते । Per आनञ्च । A. आनञ्चे । I Fut अञ्चता । A. अञ्चता । Desi अञ्चिचयति । अञ्चिचयते ।

टुयाचृ ९१६ याच्छायायाम् । याचति—याचते ॥

916 ✓ Tujachri to beg, ask, solicit Pre याचति । A याचते । Per. याच । A. याचते । I Fut याचिता । A याचिता । Caus याचयति । याचयते । Aor अयाचत् । Desi विधाचिषति । विधाचिषते । Inten याचाच्छते । Yan luk याचास्त । Past Part Pass याचित । Act याचितवान् । Adj याच्यम् । Nouns याचयुः । याचका ॥

रेट् ९१७ परिभाषणे । रेटति । रेटते ॥

917 ✓ Retri to speak, Pre रेटति । A. रेटते । Per रिरेट् । A रिरेटे । I Fut रेटिता । A रेटिता । Caus रेटयति । रेटयते । Aor अरिरेटत् । Desi रिरेटिषति । रिरेटिषते । Inten ररेट्यते । Yan luk रेट्ति । Past Part Pass रेटित । Ger रेटित्वा ॥

चते ९१८, चदे ९१८(क) याचने । चचात् । चेत । अचतीत् । चचाद । चदे । अचदीत् ॥

918 ✓ Chate, 919 ✓ Chade to ask, beg, request Pre चतति । A चतते । Singular चतति । चतते &c Per. चचात् । चेतत् । A चेत । I Fut चतिता । A चतिता । Aorist, अचतीत् । अचतिषत् । Caus चातयति । चातयते । Aor अचीचत् । Desi चिचतिषति । चिचतिषते । Inten चाच्यते । Yan luk चाचति । Past. Part Pass चतित । चतितवान् । Ger चतित्वा । Adj चत्यम् । Nouns चतुरः । चत्वारः ॥

प्रोथृ ९१९ पर्याप्तौ । प्रोथेय । प्रोथे ॥

919 ✓ Prothri 'to be equal to, 'to be match for' Pre प्रोचति । A प्रोचते । Per प्रोथे । A प्रोथे । I Fut प्रोथिता । A प्रोथिता । II Fut प्रोथिष्यति । A प्रोथिष्यते । Caus प्रोथयति । प्रोथयते । Aor, अप्रोथत् । Desi प्रोथिषति । प्रोथिषते । Inten प्रोथ्यते । Yan luk प्रोथति । Nouns प्रोथः ॥

मिदृ ९२० मेदृ ९२०(क) मेधाहिंसनयोः । मिमेद । मिमेदे । 'धान्ता-विमौ इति स्वामी । मिमेय । 'धान्तौ' इति न्यासः ॥

920 ✓ Midri, 920 A ✓ Medri, 1. 'to be wise 2. to injure. According to Swami these two roots end in य instead of द, as मिमेय । According to Nyaṣa they end in द । Pre. मेदति । A मेदते । Per. मिमेद । मिमिदतुः । A, मिमेदे । I Fut. मेदिता । II Fut. मेदिष्यति । Caus. मेदयति । Aorist अमिमिदत् । Desi मिमिदिषति । मिमिदिषति । Inten. मेमिद्यते । Yan luk मेमेति । Ger मिदित्वा or मेदित्वा ॥

Note —Medri is conjugated like ✓midri. Its Perfect dual is मिमेदतुः । for य is heard here.

मेधृ ९२० (ख) संगमे च । मेधति । मिमेधे ॥

920. B ✓ M-dhri 'to be fat' 2 'to injure' 3. To meet Pre. मेधति or ते । Per. मिमेध or दे । I Fut मेधिता । II Fut मेधिष्यति or ते ॥

णिदृ ९२१ णेदृ ९२१ क । कुत्सार्सनिकर्षयोः । निनेद । निनिदतुः । निनेदे ॥

921. ✓ nidri, 921 A. ✓ pedri 'to blame' 2. to approach. Pre. नेदति । Per. निनेद or दे । निनिदतुः ।

मार्धृ ९२२, मृधृ ९२३ उन्वने । उन्वनं कृदन् । मर्धति—मर्धते । मर्धिता । मर्धति—मर्धते ॥

922 ✓ Śūdhu, 923 ✓ Mīdhhu 'to be moist' or 'moisten', 'undanam' means 'moistening' Pre ग्रथति । A ग्रथते । Per अग्रथ । A अग्रथे । d. अग्रथतुः । I Fut ग्रथिता । A ग्रथिता । Caus ग्रथयति, ग्रथयते । Aor अग्रथत् or अग्रथीश्रुत । Desi अग्रथयति, अग्रथयते । Inten अग्रथयते । Yan luk अग्रथयति । Imperative अग्रथय । Imperfect अग्रथयते । Past Part Pass अग्रथ । Ger अग्रथत्वा or अग्रथी ॥

923 ✓ Mīdhhu to moisten Pre मर्धति । A मर्धते । Per ममर्ध । ममर्धे । I Fut मर्धिता । A मर्धिता । II Fut मर्धयति । A मर्धयते । Caus मर्धयति, मर्धयते । Desi. मिमर्धयति । मिमर्धयते । Inten मरीमर्धयते । Past Part Pass मर्ध । Ger मर्धित्वा or मर्धया ॥

बुधिर ६२४ बोधने । बोधति-बोधते । इतिस्त्वाद्बुधा । अबुधत्-अबोधत्-अबोधिष्ट । 'दीपजन-' (२२२८) इति विणुन भवति पूर्वोत्तरसाहचर्येण देवादिकस्यैव तत्र ग्रहणात् ॥

924 ✓ Budhir to know, to understand Pre बोधति । A बोधते । Per बुबोध । A बुबोधे । I Fut बोधिता । A बोधिता । II Fut बोधयति । A बोधयते । Imperative बोधतु । A बोधताम् । Imper अबोधत । A अबोधत । Poten बोधेत । A बोधेत । Bene बुध्यात् । A बोधिणीष्ट । Aorist, अबुधत् । अबोधीत् । A अबोधिष्ट । The Paśasmapādi Aorist is optionally formed by अङ्, as the root has an indicatory इर । See III. 1. 57 S 2269 The root occurs in the sūtra III 1 61 S 2328, and therefore ought to have taken चिण also. But it does not take it, because the ✓ बुध there refers to the Divādi ✓ budh (No. 63), as it is read there (in S 2328) with other roots of the Divādi class Caus बोधयति, बोधयते ॥

उबुन्दिर ९२५ निशामने । निशामन ज्ञानम् । बुबुन्दि । अबुदत् । अबुन्दीत् ॥

925 ✓ U bandir to perceive, to know The word nisāmāna means knowledge According to Mādhava knowledge derived from visual perception. Pre बुन्दति । A बुन्दते । Per बुबुन्द । A बुबुन्दि । I Fut बुन्दिता । A बुन्दिता । Aorist अबुन्दत् । or अबुन्दीत् । A अबुन्दिष्ट । Desi बुबुन्दयति, बुबुन्दयते । Inten बोबुन्दयते । Yan luk बोबुन्ति । Imperative बोबुन्दि । Past Part, Pass बुन्दम् (VIII 2 42 S 3016) Ger. बुन्दित्वा or बुन्त्वा । Noun बुदबुदः ॥

वेण ६२६ गतिज्ञानचिन्तानिशामनवादिग्रहणेषु । वेणति-वेणने । नान्तोऽप्ययम् ।

926 ✓ Venri, 1 to go, 2 to know 3 to reflect 4 to perceive, 5 to play on an instrument, 6 to take Some read this root with a न also. Mādhava reads vāditra grahana as a compound meaning "to take up a musical instrument in order to play upon it" Pre वेणति । A वेणते । Per विवेण । A विवेणे । I Fut. वेणिता । A वेणिता । Aorist अवेणीत् । A अवेणिष्ट । Caus. वेणयति । Aorist. अविवेणत् । Desi । विवेणयति । Inten वेवेणयते । Yan luk वेवेणिष्ट । Nouns, वेणि । वेणी ॥

खनु ६२७ अयदारणे । खनति-खनते ॥

927 ✓ Khnu to dig. Pre खनति । A खनते । Per, -खनान । A, खनने । In forming the dual the following sūtra applies, which gives us चखन्तुः । I Fut खनिता । A खनिता । II Fut खनयति । A खनयते । Imper अबखनत् । A, अबखनत् ।

Poten, खनेत् । A खनेत् । Bene खायात्, or खन्यात् । A खनिषीष्ट । There is आ optionally by VI 4 43 S 2319 Aorist अखनीत् or अखानीत् । A अखनिष्ट । Caus, खानयति । Aor अचीखनत् । Desi, चिखनिषति । Inten चखन्यते । चाखायते । Yan luk चङ्खन्ति । d चङ्ख्यात् । Past, Part Pass खात् । Ger खनित्वा or खात्वा । Nouns — खनक. । परिखा । आखान ॥

२३६३ । गमहनजनखनघसा लोपः कृदित्यर्थाङ् । ६ । ४ । ८८ ॥

ययामुपधाया लोप. स्यादजादा कृदिति न त्वङ् । चखन्तु । 'ये विभावा' (२०१६) । खायात्, -खन्यात् ॥

2363 The root vowel of गम्, हन्, जन्, खन्, and घस्, is elided before an affix beginning with a vowel, when it has an indicative क् or ङ्, but not before the Aorist affix अङ् ॥

Thus चखन्तु, चखन् । Bene, खायात् or खन्यात् ॥

चीवृ ६२८ अदानसंवरणयोः । चिचीव-चिचीवे ॥

928 ✓ Chivri to take or receive 2 to cover, P e चीवति A चीवते । Per चिचीव । A चिचीवे । I Fut चीविता । A चाविता । Caus, चीवयति । Aor, अचिचीवत् । Desi चिचाविषति । Inten चेचीव्यते । There is no Yan luk Noun चीवरम् ॥

चायृ ६२९ पूजानिशामनयोः ।

929 ✓ Chāyri to worship 2 To observe P e चायति । A चायते । Per, चचाय । A चचाये । I Fut चायिता । A चायिता । Aorist अचायीत् । A अचायिष्ट । Caus चाययति । Aor अचचायत् । Desi चिचायिषति । चिचाययते । Inten चेचीयते (VI 1 21, S 2467). Yan luk चेकीयति or चेकीते । d चेकीतः । Past, Part Pass अपचायित or अपचितः । Ger चायित्वा । Noun चन. ॥

व्यय ९३० गतौ । अव्ययीत् ॥

930 ✓ Vyaya 'to go, to move' Pre व्ययति । A व्ययते । Per, वव्योय । A वव्यये । I Fut, व्ययिता । A व्ययिता । Pas, व्यय्यते । Caus व्याययति, व्याययते Aor, अविव्ययत् ॥

दाशृ ९३१ दाने । ददाश-ददाशे ॥

931 ✓ Dāṣṣi 'to give' Pre दाशति । A दाशते । Per, ददाश । A ददाशे । I Fut, दाशिता । A ददाशिता । Caus दाशयति, दाशयते । Aorist, अददाशत् । Desi, दिदाशयति, दिदाशयते । Inten दादाशयते Yan luk दादाशित् । Past, Part, Pass दाशन् । Nouns, दाश । पुरोदाशः ॥

भेष ९३२ भये । गतौ इत्यङ्के । भेषति-भेदते ॥

932 ✓ Bheshri 'to fear' According to some this root also means to go to mo o P e भेषति । A भेषते । Per, बिभेय । बिभेये । I Fut, भेषिता । A, भेषिता । Caus भेषयति, भेषयते । Aor अविभेयत् । Desi बिभेयिषति, बिभेयिषते । Inten बिभेय्यते । Yan luk बिभेयित् ।

भेषृ ६३३, भेष ६३३ (क) गतौ ।

933. ✓ Bhreshri 'to go,' 933 A, ✓ Bhleshri 'to go, Pre, भेषति । A, भेषते । Per, बिभेय । A, बिभेये । I Fut भेषिता । A भेषिता । Inten बिभेय्यते । Noun भेषः ॥

अस ६३४ गतिदीप्त्यादानेषु । असति-असते । आस-आसे । अयं । शान्तोऽपि ॥

934 ✓Asa 1 'to go' 2 to shine, 3 to accept, take or seize' Kshiraswami and Maitreya read this root as अष । Pie असति । A असते । Per. आस । A. आसे । I Fut असिता । A असिता । Caus आसयति । A आसयते । Aor. आसिसत् । Desi. आसिसिषति । A असिसिषते ॥

अय ९३५ गतौ ।

935 ✓Aya 'to go' Swami and Kāśyapa read this root after 931 ✓Dā-
ṣṭi. But this appears anāṛsha, for Haradatta commenting on VIII 2 19 S
2326 says अयति is anudāttet Pie अयते । Per अयाचक्रे । I Fut अयिता ।

स्पर्श ९३६ बाधनस्पर्शनयोः । स्पशन् ययनम् । स्पशति-स्पशते ॥

936 ✓Spāś 1 to obstruct 2 to touch 3 to string together, Spāśana
here means stringing together as or ling to Swāmī. Some read the root as Pash,
others as paśi. Pie स्पशति । A स्पशते । Per पस्पश । A पस्पशे । I Fut स्पशिता । A.
स्पशिता । Aorist अस्य श्रोत्, or अस्यशीत् । Caus स्पशयति । Aor. अपस्पशत् । Desi.
पिस्पशति । Inten पास्पशते । Yan luk पास्पष्टि । Noun पस्पश ॥

लष ९३७ कान्तौ । आभाश- (२३२९) ईति श्यन्वा । लष्यति । लषति । लेषे ॥

937 ✓Lasha 'to wish, to desire' By III 1 70 S 2321 this root
takes śjan vikāraṇ also Pie लषति । A लषते । With श्यन् we get लष्यति or
लष्यते । Per ललाष । A लेषे । I Fut लषिता । A लषिता । Aorist अलाषीत् or अलषीत् ।
C us लाषयति । Aor अलीलवत् । Desi लिलषिषति । Inten लालष्यते । Yan luk लालष्टि ।
Nouns लषण । लाषक । विनाषी ॥

चष ९३८ भक्षणे ।

938 ✓Chasha 'to eat' Pie चषति । A. चषते । Per चवाष । A चेपे । I Fut
चषिता । A. चषिता । Nouns, चषक चाप ॥

छष ९३९ हिंसायाम् । चच्छषतुः । चच्छषे ॥

939 ✓Chhasha 'to hurt, to injure.' Pie छषति । A छषते । Per. चच्छाष ।
d चच्छषतु । A चच्छषे । I Fut छषिता ॥

भष ९४० आदानसंवरणयोः ।

940 ✓Jhasha 1 to take, 2. to put on or wear. In the sense of 'to
injure or hurt' this root is Para-māṇpadī only (See No 720) Pie भषति । A भषते ।
Per लभाष । I Fut भषिता । Aorist अभषीत् or अभषीत् ॥

अक्ष ९४१ भक्ष ९४१ (क) अदने । भक्ष ईति मैत्रेयः ॥

941 ✓Bhinksha, 941 A. ✓Bhiksha 'to eat, to devour' According
to Kshiraswami, the root is Bhiksha; Maitreya reads it Bhaksha Pie भक्षति A
भक्षते । P. भनक्षति । A भनक्षते । Per बभक्ष । A बभक्षे । P बभलक्ष । A बभलक्षे । I Fut
भक्षिता । A. भक्षिता । P भनक्षिता । A भनक्षिता । Aorist अभक्षीत् । Caus भक्षयति ।
भनक्षयति । Aor अक्षभक्षत् । अक्षभनक्षत् । Desi बिभक्षिषति । बिभनक्षिषति । Inten बाभ
क्षयते । Yan luk बाभक्षिष्टि । बाभलक्षिष्टि । Imp बाभक्षि । बाभलक्षि । Imperfect. अबाभक्ष ॥

दासृ ९४२ दाने ।

942. ✓Dasrī 'to give,' Pre. दासति । A दासते । Per. ददास । A ददासे । I Fut.
दासिता । A. दासिता । Aorist, अदासीत् । A अदासिष्ट ॥

माह् ६४३ माने ।

343 ✓ Māhri to measure, Per माहति । A माहते । Per ममाह । A ममाहे । Fut माहति । A माहिता । Aorist अमाहीत् । A अमाहिष्ट । Caus माहयति । A माहयते । Aor अममाहत् । Desi मिमाहिषति । A मिमाहिषते । Inten मामाहते । Yanluk मामाहि ।

गुह् ९४४ संवरणे ॥

944. ✓ Guhu 'to cover'

In conjugating this root the followings⁴ tra applies.

२३६४ । ऊवधाया गोहः । ६ । ४ । ८९ ॥

गुह् उपधाया ऊतस्योदगुहतेनायजादौ प्रत्यये । गृहति-गृहते । ऊदितवादिङ्वा । गृहिता-गोहा । गृहिष्यति-घोक्षयति । गृहेत । गुह्यात । अगृहोत् । इडभावे स् । अघुक्षत् ॥

2364 For the penultimate अ of the gunated stem गोह् (from गुह्), there is substituted ऊ before an affix beginning with a vowel.

Thus गुह् + ऊ + ति = गोह् । अ + ति = गृह् + अ + ति = गृहति । Atmanepada गृहते । In the First Future the इट augment is optional, as the root has an inductive long ऊ (VII 2 44) Thus गृहिता or गोहा । So also in the Second Future, as गृहिष्यति or घोक्षयति । The Potential is गृहेत । The Benedictive is गुह्यात । The Aorist is अगृहोत् । But when it does not take इट, we have क्स, and then the form is अघुक्षत् ॥

In the Atmanepada, this क्स is optionally elided by the following.

२३६५ । लुग्या दुहदिहलिहगुहामात्मनेपदे दन्त्ये । ७ । ३ । ९३ ॥

यदा क्सस्य लुग्या स्यादन्त्ये तद्धि । दन्त्यधत्त्वट्त्वटलोपदीर्घा । अगृह । अघुक्षत् । 'क्सस्या चि' (२३३७) इत्यन्तलोपः । अघुक्षाताम् । अघुक्षन्त । अगृह्-घि—अघुक्षावधि । अगृह्-घि—अघुक्षामहि ॥

2365 The whole of the affix क्स is elided optionally before the personal endings of the Atmanepada beginning with a dental, after दुह्, दिह्, लिह् and गुह् ॥

Thus अगृह् + क्स + त = अगृह् + ० + त = अगृह् + त (VIII 2 31 S 324) = अगृह् + घ (VIII 2, 40 S 2280) = अगृह् + ङ (VIII, 4, 40 S 111) = अगृह् + ङ (VIII 3 13 S, 2335) = अगृह् (VI, 3 111. S 171)

The other form is अघुक्षत् । Before the dual आताम् the final अ of क्स is elided by S 2337 and we have the form अघुक्षाताम् । The Plural similarly is अघुक्षन्त । The 1st Person dual is अगृह्वहि or अघुक्षावहि । The Plural is अगृह्वहि or अघुक्षामहि ॥

NOTE — As अदुग्ध or अघुक्षत्, अदुग्धा or अघुक्षया, अदुग्ध्यम्, or अघुक्ष्यम्, अदुग्ध्वहि or अघुक्षावहि, अदिग्ध or अघिक्षत्, अलीढ or आलक्षत्, न्यगृह् or न्यघुक्षत् ॥

Why दुह् &c. only? Observe व्यत्यसक्त । Why in the Atmanepada? Observe अघुक्षत् only. Why before an affix beginning with a dental? Observe अघुक्षामहि only. Though the anuvṛiti of लोप was understood in this sūtra; the employment of the term लुक् indicates that the whole of the affix is to be elided. For लोप would have elided only the final अ of क्स । But even with the elision of अ alone we would have got all the above forms, except those in घञि । For अ being elided, we have ख् between (a consonant of क्ख् class) and a dental (which is also a letter of क्ख् class). This ख् situate between two क्ख् will be elided by VIII. 2, 26. Nor can it be objected that the elided अ is āhāvat, for by पूर्ववाचिष्ठ VIII. 2, 1, such an

elision cannot be ssthānivat. Though ष is a dento labial, yet it is included in the word dental. Had it not been meant to be so included, तै (letters of त class) would have been taken in the sūtra See III 1 45, for this Aorist affix

914 ✓ Ghu 'to cover, hide, conceal' Pie गृहति । A गृहते । Per जुगृह । A जुगृहे । But the dual is जुगृहतु for here गृह never assumes the form गृह । I Fut गृहिता or गृहता । A गृहता । It optionally takes इद् as the root has an indicatory long ऊ । II Fut, गृहिष्यति, or घोक्षयति । A गृहिष्यते or घोक्षयते । Imperative गृहतु । A गृहताम् । Imper, अगृहत् । A अगृहत । Poten गृहेत् । A गृहेत । Bene गुह्यात् । A गृहिषीष्ट or जुगृषीष्ट । Aorist अगृहोत् । or अघुक्षत । A अगृहिट् or अगृठ or अघुक्षत । Condi अगृहिष्यत । अघोक्षयत । A अगृहिष्यत अघोक्षयत । Caus गृहयति । A गृहयते । Aor अजगृहत् । Desi जुगृहति । जुगृहते । Inten जोगृह्यते । Yan luk जोगृहीति or जोगृहीठि । Past Part Pass गृह । Ger गृहया or गृहित्वा । Adj, गृहनीय । गुह्यम् । Noun गृहा ॥

Here end the hitherto roots which are ulhayapadi and end in a Consonant.

अयाजन्ता उभयपदिनः ।

Now we take up the conjugation of roots ending in a vowel and which are ulhayapadi.

अत्रि ६४५ सेवायाम् । अयति-अयते । अयिष्यतुः । अयिता । अयिषि-
(२३१२) इति चङ् । अयिष्यत् ॥

945 ✓ Śrī 'to serve' Pie अयति । A अयते । Per अयिष्य । अयिष्यतुः । अयिष्यु । अयिष्यिष्यु । अयिष्य । or अयिष्य । अयिष्यिष्य । A अयिष्ये । I Fut अयिता । A अयिता । II Fut अयिष्यति । A अयिष्यते । Imperative अयतु । A अयताम् । Imper अययत् । A अययत । Poten अयेत् । A अयेत । Bene अयात् । A अयिषीष्ट । Aorist अयिष्यत् । The Aorist is formed by चङ् (III. 1 48 S 2312) Caus अयायति or अयायते । Aor. अयिष्यत् । Desi अयिष्यति, अयिष्यति (VII 2 49, S 2618 or VI 4 16 S 2614) A अयिष्यते, अयिष्यते । Intensive अयायते । Yan luk अयायति or अयति । Past, Part Pass, अयित । Ger अयित्वा । Noun अयि । अयि । अयिष्य

भृञ् ६४६ भरणे । भरति । बभार । बभ्रतुः । बभर्ये । बभूव । बभूषे । भर्ता ॥

946 ✓ Bhr̥ 'to fill, to support

The present is भरति । Per बभार । d. बभ्रतु । 2 S बभर्ये । 1 d बभूव । The Atm. Per 2nd S is बभूवे । The First Future is भर्ता । In forming the Second Future the following sūtra applies

२३६६ । चङ् नोः स्ये । ७ । २ । ७० ॥

अतो हन्तेष्व स्यस्य इद् स्यात् । भविष्यति ॥

2366 स्य the sign of the Future and Conditional gets the augment इद्, after a root ending in short अ and after हन् ॥

Thus भविष्यति । In forming the Benedictive the following sūtra applies -

२३६७ । रिङ् शयमिङ्त्सु । ७ । ४ । २८ ॥

शे यकि यादावार्धधातुके रिङि च अतो रिङादेशः स्यात् । रिङि प्रकृते रिङिधिषामर्थ्य द्वौर्धौ न । भविष्यत् ॥

2367. For the final short अ of a root, there is substituted रि, before the Present-character अ (अ), before the Passive-character य, and before the augment आङ् in the Benedictive.

NOTE —The word लिङि in the aphorism is qualified by the phrase यकारादौ असार्धधातुके । A Lu affix which begins with a य and is not a Sāvadhātuka, is necessarily the ingment यास of the Benedictive. Thus य—आ द्विपते and आ ध्रियते (the य comes by VI 4 77) यरु—क्रियते द्विपते । लिङ्—क्रियात् and द्विपत् । This short रि debars the long री of the last. The word non Sāvadhātuka being understood, the rule does not apply to the Potential, as लिभ्यात् । The पि (VII 4 22) is understood here also, therefore when the Benedictive affix does not begin with य, the rule does not apply, as कपीष्ट, दृषोष्ट ॥

Thus we have क्रियात् । In the Atmanepada the following sūtra applies.

२३६८ । उश्च । १ । २ । १२ ॥

अवर्णात्परो भनादौ लिङ्, तङ्, पर. विज्ञेत्येतौ कितौ स्त. । भूषोष्ट । भूषीयास्ताम् । अभार्षेति । अभार्षामि । अभार्षुः ॥

2368. And after verbs ending in ऋ, the substitutes of lin and the affix *sich*, *ue kit*, when they begin with *phal*, and the Atmanepada affixes follow

Thus भूषोष्ट । d भूषीयास्ताम् । The Aorist is S अभार्षेति । d अभार्षामि । Pl अभार्षुः । When इद् is not added, the following sūtra applies

२३६९ । ह्रस्वाद्भात् । ८ । २ । २७ ॥

सिचो लोप स्याज्जम्नि । अत । अयाताम् । अभिरष्यत् ॥

2369 The स of the aorist sign सिच् is elided, before an affix beginning with a *phal* consonant, when it is preceded by a stem ending in a short vowel

NOTE —As अकृत अहुया । Why do we say after a short vowel stem. Observe अचोष्ट, अजोष्ट । Why do we say 'after a stem'? Observe अकृषा । अनाविष्टाम्, अनाविष्टुः, अनाविष्टाम् and अनाविष्टुः । Why do we say "before an affix beginning with a *phal*" Observe अकृषाताम्, अकृषत ॥

This lopa is also of the सिच्, therefore not here द्विष्टार, द्विष्टाम् । Here to the word द्वि is added the affix सुञ् (V. 4. 18), and then the comparative affixes तद् and तम् with आम् (V. 4 11). This इ is not dropped

Thus अभुत । d. अभूषाताम् । The conditional is अभिरष्यत् ॥

316. ✓ Bhrū 'to fill' 'to support.' Pre भरति । A. भरते । Per अभार । अभारुः । अभर्थ । अभृष । A. अभर्षे । I Fut. भर्ता । A. भर्ता । 2nd S भरतासे । II Fut भरिष्यति । A. भरिष्यते । Imperative भरतु । A. भरताम् । Imper अभरतु । 3 अभरत । Poten भरत । A. भरत । Bene भ्रियात् । A भूषोष्ट । Aorist. अभार्षेति । A. अभुत । (Aor. भारयति । भारयते । Aor. अजीभरत् । Desi. अभिरिषति, सुभुर्वति । अभिरिषते, सुभुर्वते । Inten अभर्षयते । Yau lak अभर्षति । Imperative अभर्षि । Imperfect अभर्षः । Adj. भरणीय । Noun. भर्ता । भार्या । अभर्ष । भरतः ॥

हृञ् ६४७ हरणे । हरणं प्रापयं स्वीकारः स्तेयं नाशनं च । जहर्षे । जह्रिव । जह्रिवे । हर्ता । हरिष्यति ॥

947. ✓ Hriñ 'to take, carry, convey.' Harana means 'to convey' 'to accept, 'to steal' and 'to destroy.' As भारं हरति ग्रामम् 'he conveys the load to the village, अंशं हरति 'he accepts a share,' सुवर्णं हरति चोरः 'the thief steals gold' प्रापं हरति. शिवः 'Siva destroys sin.' In the sense of 'conveyance,' it takes two objectives Pre. हरति । A. हरते । Per. जहार । जहर्षे । जह्रिव । A. जहृ । जह्रिवे । I Fut. हर्ता । A. हर्ता । II Fut. हरिष्यति । A. हरिष्यते । Nouns. हरिः । हर । सुदधम् । हर्तः ॥

धृञ् ६४८ धारणे । धरति । अधार्षीत् । अघृत ॥

948 ✓ Dhām 'to hold, support' Pie, धरति । A धरते । Per दधार । A दध्ने ।
I Fut धर्ता । A धर्ता । Aorist अधार्षीत् । A अघृत । Nouns, धर्म । धारा ॥

कृञ् ६४९ करणे ।

949 ✓ Kriñ 'to do' 'his root is not mentioned in the Siddhānta Kaumudī According to Māhava, it is anaisham It is conjugated like the list

णीञ् ९५० प्रापणे । निनयिष्य । निन्यिषे ॥

950 ✓ niñ 'to lead, to carry' Pie नयति । With the preposition प्र, प्रणयति ।
A नयते । Per निनाय । निन्यतु । निन्यु । निनयिष्य or निनेष्य । निन्यु । निन्य । निनाय or निनय ।
निन्यिष्य । निन्यिष्य । A निन्ये । निन्यिषे । निन्यिष्ये or निन्यिष्ये । निन्यिष्ये । I Fut नेता । A नेता
2nd नेतासे । II Fut नेष्यति । A नेष्यते । Imperative नयतु । A नयताम् । Imper अनयत ।
A अनयेत । Poten नयेत । A नयेत । Bene नोयात । A नेयोष्ट । Aorist अनेरोत । A
अनेष्ट । Caus नाययति । A नाययते । Aor अनोनयत । Desi निनोपति । A निनायते ।
Inten नेनोयते । Yan luk नेनेति । d नेनोत । Nouns नाय । नीमि । नेम । नीय ॥

Here end the Ubhayaipadi roots ending in a vowel

SUBSECTION

अथाजन्ताः परस्मैयदिनः ।

Now we take up the conjugation of Parasmaipadi ant roots ending in a vowel

धेङ् ९५१ पाने । धयति ॥

951 ✓ Dhet to sick, to drink

The Present is धयति । In forming the Perfect, the root is considered as if it was धा by the following sūtra

२३७० । आदेव उपदेशेऽशिति । ६ । १ । ४५ ॥

उपदेश यजन्तस्य धातेरास्य स्यात्तु शिति ॥

2370 In a root, which in the system of grammatical instruction (see in the Dhātupāṭha), ends with a diphthong (य, ऐ, औ and औ), there is the substitution of आ for the diphthong, provided that no affix with an indicative श follows it.

Thus धे is equal to धा । Thus धा + यल् । Now applies the following sūtra

२३७१ । आत औ यालः । ७ । १ । ३४ ॥

आदन्ताद्धातेर्णञ् औकारादेशः स्यात् । दधा ॥

2371. औ is substituted for यल्, the affix of the first and third person singular of the [Perfect, after roots ending in long आ ॥

Thus धा + यल् = धा + औ = दधौ । The long आ is elided before dual by the following sūtra.

२३७२ । आतो लोप इति च । ६ । ४ । ६४ ॥

अजाद्योराधधातुकयोः कृडिदिटोः परयोरातो लोपः स्यात् । द्वित्वात्परत्वात्लोपे प्राप्ते 'द्विष्वचनेऽपि' (२२४३) इति निषेधः । द्वित्वे क्त आलोपः । दधतुः । दधुः । दधिय-दधाय । दधिय । दधिम । धाता ॥

2372. The final आ of a root is elided before an Ārhadhātuka affix with the augment दृ as well as when it begins with a vowel and has an indicator क or ह ॥

Thus दा + अन्तुः । Here the rule of elision (VI 4, 64, S 2372) is *subsequent* in the Ashtadhyāyī order to the rule of doubling (VI 1 1 and 8 S 2175 and 2177), hence elision ought to take place *first* and then doubling. But this is prevented by S 2243. We double the root first and then elide the आ । Thus the dual is दधतु । Pl दधु । 2nd S दधिय or दधाय । 1st d दधिय ॥

The First Future is धाता । In forming the Benedictive the following two sūtras apply.

२३७३ । दाधा घृदाप् । १ । १ । २० ॥

दाकृपा धाकृपात्र धातवो घृषत्राः स्युर्दापदौ विना ॥

2373 The verbs having the form of dā 'to give' and dhā 'to place,' are called ghu

NOTE — This dā is the word ghu. Four verbs have the form of दा, or assume it by the application of VI 1 15 S 2370 and two, of धा, they are called घु । The ghu verbs have certain peculiarities of conjugation to be described here after

The घु verbs are the following — दुदाञ् "to give," as प्रणिददाति, दौण "to give," as, प्रणददाता, दो "to cut," as, प्रणिददति, देह् "to pity" as, प्रणिदयते, दुधाञ् "to place" as, प्रणिदधति छेद् "to cut" as, प्रणिदधति । In these examples, because of the verbs being घु, the न of प्रणि is changed into य by VIII 4, 17.

Similarly दाप् "to cut" and देप् "to clean" not being called घु rules VII, 4 46 and 47 do not apply to them. Thus दा + क्त = दात 'what is cut,' as, दातं वस्त्रिः । So also अश्वदत्त "washed" as, अश्वदातं मुखं "a bright face." But with दा "to give," &c दा + क्त = दद + त् (VII 4 46) = दत्त. "given," so also we have प्र + दा + क्त = प्रत्तम् (VII 4 47) The word घु occurs in sūtra VI 4 66, &c. The word dāp includes also dāp by the paribhāṣā given under III, 4, 19, ये changed into आ by VI, 1, 45 S 2370.

The root having got the designation घु, now applies the next sūtra.

२३७४ । यल्लिङ् । ६ । ४ । ६० ॥

घुसंज्ञाना मास्यादीना षेत्स्यार्थधेयात्सु किति लिङ् । धेयात् । धेयास्तम् । धेयासु ॥

2374. य is substituted for the आ of the above roots in the Benedictive mood Active.

NOTE — Thus धेयात्, धेयात्, धेयात्, धेयात्, धेयात् and अयसेयात् । Before non-कित् and non कित् we have दासीष्ट and धासीष्ट । By the word लिङ् is here meant the आद्योलिङ् or the Preoptative mood, the Personal endings of which mood are Ārhadhātuka by III, 4 116. More-over by III, 4, 101 the Parasmaipada affixes only of the Benedictive are कित्, so the present rule does not apply to the Atmanepada affixes of the Preoptative.

Thus धा + यात् = धेयात् । D. धेयास्तम् । Pl. धेयासुः ॥

In forming the Aorist there is optionally चङ् by the following.

२३७५ । विभाषा धेट्छयोः । ३ । १ । ४९ ॥

आभ्यां चलेचङ् वा स्यादात्कम् याचिनि लुकि परे । 'चकि' (२३१५) इति द्वित्वम् । अदधत् । अदधताम् ॥

2375 After the roots धे 'to suck,' and सिञ्च, 'to grow,' चङ् is optionally the substitute of चलि, when लुङ् follows signifying an agent

As, अदधत् 'he sucked' dual अदधाताम् । The reduplication is by S 2315 When it takes the alternative सिञ्च, then the next sūtra II 4 78 S 2376 comes into operation and we have अघात् and अघासीत् 'he sucked' So also of सिञ्च, we have अग्निसिञ्चयत् 'he grew' It also takes the अङ्, (III, 1, 58) and then its form is अग्नयत् or अग्नययत् ॥

२३७६ । विभाष्य घ्राधेदृशाच्छासः । ३ । ४ । ७८ ॥

यस्य. सिञ्चो लुगधा स्यात्परस्मैपदे परे । अघात् । अघाताम् । अघु ॥

2376 After the verbs घ्रा 'to smell,' घेद् 'to drink' घा (घो) 'to pare,' छा (छो) 'to cut,' and सा (सो) 'to destroy,' there is optionally the elision of सिञ्च, when parasmaipada terminations are employed

Thus we have अघात् । d अघाताम् । Pl अघु । When सिञ्च is not elided, the following applies

NOTE.—Thus (अघात्, or अघासीत् 'he smelled,') अघात्, or अघासीत्, 'he drank,' अघात्, or अघासीत्, 'he pared,' अच्छात्, or अच्छासीत्, 'he cut' and असात्, or असासीत् 'he destroyed' There is no option allowed in Atmanepada, thus, अघाताता सुमनसो देवदत्तम् । The root घेद् is a Ghu verh, and in its case, the सिञ्च would have been elided by the last rule also The present declares an option,

२३७७ । यमरमनमाता सक्च । ७ । २ । ७३ ॥

यया सक्चयादेभ्य सिञ्च इद् स्यात्परस्मैपदेषु । अघासीत् । अघासिष्टाम् । अघासिषु । ॥

2377 The सिञ्च of the Aorist in the Parasmaipada takes the augment इद् after यम, रम, नम and roots ending in long आ, and स् (सक्) is added at the end of these stems

Thus अघासीत् । D अघासिष्टाम् । Pl अघासिषु ॥

NOTE.—Thus अघासीत्, अघासिष्टाम्, अघासिषु । व्यरसीत् । व्यरसिष्टाम् । व्यरसिषु । The root रम is Parasmaipadi when preceded by वि or आ (I 3 83) अनसीत्, अनसिष्टाम्, अनसिषु । Of roots ending in long आ:—अयासीत् । अयासिष्टाम्, अयासिषु । यमादांना हलन्तलक्षणा वृद्धि प्राप्ता सा नेटीति प्रतिषिध्यते । When the conjugation is Atmanepadi, the rule does not apply As आयत् । अरत् । अनत् ॥

The Vriddhi in the case of यम् &c ordained by VII 2 3, does not take place by VII 2 4 In the Atmanepada we have आयत् । The root यम is Atmanepadi, as it is preceded by आ (I 3 75) अरत्, अनत् (III, 1 85) Exception to VII 2. 10, 44.

धेद् ६५१ पाने । धयति ॥

951. ✓ Dheṭ 'to drink, to suck' Pre धयति । Pre. दधे । दधत् । दधुः । दधाच or दधिच । दधिच । I Fut धाता । II Fut धास्यति । Imperative धातु । Imper. अधयत । Potau धयेत् । Bene. घेयात् । Aorist अघासीत् or अदधत्, or अघात् । d अघासिष्टाम् or अदधताम् or अघाताम् । Condi अघास्यत् । Pass धीयते । Aorist S अघायि (VII 3: 33 S 2761), d अघायिषाताम् or अधिषाताम् । Caus धाययति । Des. णित्सति । Inten, तेधीयते । Yan luk. दाधेति or दाधाति । D. दाजः । Nouns धयः । धाना । धेनुः ॥

श्लै ९५२, श्लै ९५३ हर्षक्षये । हर्षक्षयो धातुत्रयः । श्लायति । श्लौ ।
कल्लिय-जल्लाय ॥

952, ✓ Glai, 953 ✓ Mlai 'to despond,' 'to be dejected in spirit' The word haisha Kshaya means the exhaustion of the vital humours. Pre श्लायति । Per श्लौ । कल्लिय or जल्लाय । श्लौ । कल्लिय । कल्लिम । I Fut. श्लायता । II Fut. श्लायस्यति । Imper. श्लायतु । Imper. श्लायत । Poten. श्लयेत् । Bene. श्लेयात्, or श्लायत (See VI 4 68 S 2378 for these forms) Aorist. श्लायसीत् । Caus. श्लापयति । Aorist. श्लापयत् । Desi. श्लायसि । Inten. श्लायते । Yan. luk. श्लायते । d. श्लायते । Imp. श्लायतु । Nouns, श्लान । श्लानि । श्लौ ॥

२३७८ । वान्यस्य संयोगादेः । ६ । ४ । ६८ ॥

सुमास्यादेरन्यस्य संयोगादेर्धातोरान्तं यत्वा वा स्यादार्धधातुके किति लिङि । श्लायत्-श्लेयात् । श्लायसीत् । श्लायति ॥

2378 For the final आ of any other root than those mentioned in VI. 4 66, ॥ may optionally be substituted, in the Benedictive active, when the root begins with a conjunct consonant

The स्या was the only root of VI 4 66, which could have been affected by this rule. It has been, however, specially exempted by the word अन्यस्य । Thus श्लेयात्, or श्लायत, श्लेयात्, or श्लायत्, but only श्लेयात् (VI, 4 66), and यायात् (not commencing with a double consonant) The phrase कल्लित्ति is understood here and therefore the rule applies to Paraśmapada affixes (III 4 104) Thus श्लायसीत् in Atmanepada. The root considered as an anga, should consist of a double consonant, therefore in निर्वायात् (from निर + वा) र्वा is not to be considered as a root having a double consonant, for र् is no part of the anga, but of the preposition

959, ✓ Mlai to be sad or dejected, Pre श्लायति । Per श्लौ । I Fut. श्लायता । Noun श्लानः ॥

श्लै ९५४ न्यक्करणे । न्यक्करणे तिरस्कारः ॥

964 ✓ Dym to treat with contempt, to disfigure. Nyakkarana means humiliation, contempt &c Pre. द्यायति । Per. दद्यौ ॥

श्लै ९५५ स्वप्ने ।

965 ✓ Drai to sleep, Pre. द्रायति । Per. दद्रौ । Nouns, निद्राणुः । निद्रा ॥

श्लै ९५६ तृप्तौ ।

966 ✓ Dhai 'to be pleased' Pre. धायति । Per. दधौ ॥

श्लै ९५७ चिन्तायाम् ।

967 ✓ Dhyat 'to think of, meditate upon' Pre. ध्यायति । Per. दधौ । Nouns, ध्यातः । धुधी । धोवरी ॥

श्लै ९५८ शब्दे ।

968, ✓ Kai 'to sound,' 'to bark at,' Pre. रायति । Per. ररौ । I Fut. राति । Noun कौरः ॥

स्त्यै ९५६, ष्ट्यै ९५६ (क) शब्दसंघातयोः । स्त्यायति । षोपदेश-
स्यापि सत्वे कृते रूप तुल्यम् । षोपदेशफलं तु तिष्ठत्यासति । अतिष्ठयपदित्यत्र षत्त्वम् ॥

959. ✓Styai 959 A. ✓Shtyai '1 to sound, echo' 2 to be collected into
a heap

The conjugation will be the same whether the root be taken as स्त्ये or ष्ट्ये,
because ष is changed to स । The difference however appears in the Desiderative
and the Causative, as तिष्ठत्यासति (Des), अतिष्ठयपत् (Causative Aorist) Pres. स्त्यायति ।
Per तस्त्यौ । I Fut स्त्याता । Past Part Pass. स्त्यानः । प्रस्तीतः । प्रस्तीमः । Nouns स्त्री । स्तूयः

खै ६६० खदने ।

960. ✓Khai 1 to be steady or firm 2. to strike, hurt, kill Pre क्षायति ।
Per खौ । I Fut खाता ॥

क्षौ ६६१, जै ६६२, वै ९६३ क्षये । क्षायति । जौ । सौ । साता ।
'धुमास्या-' (२४६२) इत्यत्र 'विभाषा घाघेट्-' (२६७६) इत्यत्र च स्यन्तेरेव ग्रहणं न
त्वस्य । तेन एत्वसिजलुको न । सायात् । असासीत् ॥

961 ✓Kshai, 962 ✓Jai, 963. ✓Shai, to wane, waste, decline Pre क्षायति
Per खौ । I Fut खाता । Past. Part Pass. क्षास, Active क्षासमान् । (VIII. 2. 53 S,
3032)

962. ✓Jai to wane, decline, decay. Pre जायति । Per जौ । I Fut जाता ॥

963 ✓Shai to decline. The ✓सा in VI 4 66 S 2462 and II 4. 78.
S 2376 refers to the Divadi ✓सा and not to the present root Therefore there
is not the स substitution of VI 4 67 S 2374 or the elision of सिच् by II. 4.
78 S 2376. Thus the Ben is सायात् and not सेयात् and the Aorist is असासीत् and
not असात् । Pre सायति । Per. सौ । I Fut साता । Bene सायात् । Aorist असासीत् ।
Pass सायते । Caus. सापयति । Aorist असीषत् । Desi सिषासति । Inten सासायते ॥

कै ९६४, गै ९६५ शब्दे । गेयात् । अगासीत् ॥

964 ✓Kai, 965 ✓Gai to sound, to caw The word शब्द means a parti-
cular kind of sound, such as, singing, cawing &c Pre कायति । Per चकौ । I Fut.
काता । Noun काकः ॥

965 ✓Gai to sing, to speak Pre गायति । Per गौ । I Fut गाता । Bene.
गेयात् । (VI 4 66. S 2462.) Aorist. अगासीत् । Past Part Pass गीत । Active गीतवान् ।
Ger गीत्वा । Nouns गायकः । गायकः । गायकः । प्रगीति । गायक उद्गीतः ॥

शै ६६६, श्रै ९६७ पाके ।

966 ✓Śai 967, ✓Śrai to cook Pre. शायति । Per. श्रौ । I Fut. श्राता ॥

967 ✓Śrai to cook, boil Pre शायति । Per. श्रौ । I Fut. श्राता । Caus.
अशयति । Past. Part. Pass श्रतम् । श्राणम् । (VIII. 2. 43. S 3017) अशितम् । Noun श्राया ॥

पै ६६८, ओवै ६६९ शोषणे । पायात् । अपात् । अपासीत् । 'धुमास्या-'
(२४६२) इतीत्य तदपवादः । 'एर्लीडि' (२३७४) इत्येत्य 'गातिस्था-' (२२२३) इति
सिजलुकं च न । पाकपस्य लाक्षणिकत्वात् ॥

968. ✓Pai, 969. ✓Ovai to dry, wither.

The ✓Pā though occurring in VI 4 66 S 2162 does not refer to this ✓Pā as it is Lākṣhanika and not original, for the same reason, VI 4 67 S 2374 does not cause the *ṣ* change in the Benedictive Nor does II 4 77 S 2223 cause the elision of the *सि* in the Aorist Pre *पायति*. Per *पयै*. I Fut *पाता*. II Fut *पास्यति*. Imperative *पायतु*. Imper *अपायत*. Potē *पायेत्*. Bene *पायात्*. Aorist *अपासीत्* or *अपात्*. Desi *पिपासति*. Inten *पापयते*. Yan luk *पापाति* or *पापेति*. D *पापीत्*. Imperfect *अपायेत्* or *अपायात्*. D *अपापीताम्*. Pl *अपायु*. Ben.—*पापाय त्* ॥

969 ✓Ova to dry, to be languid or weary Pre *वायति*. Per, *ववै*. Caus *वाययति*. Noun *वाय* ॥

हृष्टे ६७० वेष्टने । स्तायति ॥

970 ✓Shtai to put on adorn Pre *स्तायति*. Per *तस्ती*. I Fut *स्ताता*. Caus *स्तापयति*. Aorist *अस्तिष्टयत्* ॥

हृष्टौ ६७० वेष्टने । 'शोभायाच' इत्येके । स्नायति ॥

970 A ✓Shpai to put on, some say that it means to adorn Pre *स्नायति* ॥ Noun:—उष्णीषम् ॥

दौप ६७१ शे-घने । दायति । अघुत्वादेत्वसिज्जुक्कौ न । दायत् । अदासीत् ॥

971 ✓Daip to purify, to cleanse

As this root is specifically excluded from the designation of *ghu* (I, 1 20 S 2373) it does not take the *ṣ* in Benedictive nor does it elide its *सि* in the Aorist, as *दायात्* and not *देयात्*, *अदासीत्* and not *अदात्*. Pre *दायति*. Per *ददौ*. I Fut *दाता*. Bene *दायात्*. Aorist *अदासीत्*. Caus *दाययति*. Aorist *अदीदयत्* ॥

**पा ६७१ पाने । 'पाधाध्मा-' (२३६०) इति पिबादेशः । तस्यादन्तत्वा-
नोपधागुणः ॥**

972 ✓Pā to drink Pre *पिबति*. (The ✓Pā is replaced by ✓piḥa oy VII 3 78 S 2360 As *पिब* ends with *ब*, the *ब* is not penultimate and is therefore not gunated.) Per *पयै*. I Fut *पाता*. II Fut *पास्यति*. Imperative, *पिबेत्*. Imper *अपिबत*. Potē *पिबेत्*. Bene *पेयात्*. Aorist *अपात्*. Caus *पाययति* or *पाययते*. Aorist *अपीयत्*. Desi *पिपासति*. Inten *पेयीयते*. Yan luk *पापेति* or *पापाति* or *पापति*. D *पापीत्*. Imperfect Pl *अपायु*. Pot, *पापायात्*. Bene *पापेयात्*. Aorist *अपायात्*. Plural *अपायु*. Nouns *प*, as *सुराप*. *पानम्*. *स पीतिः*. *पायुः*. *पेठ*. *पापम्*. *पाथ*. *प्रयः*. *पानम्* ॥

घ्रा ६७३ गन्धोपादाने । जिघ्रति । घ्रायात्-घ्रेयात् । अघ्रासीत् । अघ्रात् ॥

973 ✓ghrā to smell, 2 to kiss Pre *जिघ्रति*. (S 2360) Per *जघ्री*. जिघ्रि I Fut *घ्राता*. Bene *घ्रेयात्* or *घ्रयात्*. Aorist *अघ्रासीत्* or *अघ्रात्*. Caus, *घ्राययति*. Aor *अजिघ्रत* or *अजिघ्रयत्*. Desi *जिघ्रसति*. Inten *जिघ्रीयते*. yaḥ luk *जाघ्रेति* or *जाघ्राति*. D *जाघ्रोत्*. Past Part. Pass *घ्रायः*. *घ्रात*. Active *घ्रायमान*. *घ्रातमान*. Nouns *घ्राय*. *घ्राणम्*. *घ्रातम्* ॥

ध्मा ९७४ शब्दाग्निसंयोगयोः । धमति ॥

974 ✓Dhmā to blow (as a wind instrument), 2 to blow a fire Here *agnisanyoga* means to blow a fire with the mouth Pre *धमति*. (S 2360). Per, *धध्मी*. I Fut *ध्माता*. Potē *धमेत्*. Bene, *ध्मायात्* or *धमेयात्*. Caus *ध्माययति*. Aorist

अदिधमपत् । Desl दिधमासति । Inten दिधमीयते । yan luk दाधुमति । Past Part Pass धमात् । Active धमातवान् । Ger धमात्वा । Noun धमः ॥

ऋ ९७५ गतिनिवृत्तौ । तिष्ठति । 'स्वादिष्वभ्यासेत्' (२२६७) इति षत्वम् । अधितष्टा । 'उपमर्गात्' (२२७०) इति षत्वम् । अधितष्टा । स्थेयात् ॥

975 ✓ Shṭhā to resort or go to 2 to stop, to be restrained Pie तिष्ठति । (स्या is replaced by तिष्ठ under VII 3 78 S 2360) With स & the root is Atmanepadi as स तिष्ठते, तिष्ठ स तस्ये &c) Per तस्थी । The स will be changed to ष after an alterant letter, even though the reduplicate त्त् intervenes. As अधितष्टी । See VIII 3 64 S 2277, I F it स्यात् । The स will be changed to ष after an alterant Preposition As अधितष्टा । See VIII 3 65 S 2270 A स स्यात् । II Fut स्यास्यति । अधितष्टास्यति । A स स्यास्यते । Imperative तिष्ठतु । A सतिष्ठाताम् । Imper, सतिष्ठत् । A समतिष्ठत । Poten तिष्ठेत् । A सतिष्ठेत । Bene स्थेयात् । The ष is not optional, as the rule VI 4 68 S 2378 does not specifically apply to ✓ Shā A सस्यादीष्ट । Aorि स्यात् । The सिच् is elided by II 4 77 S 2223 With an alterant Preposition अधितष्टात् (VIII 3, 63, S 2276) A समस्यत । D समस्यताम् । Caus स्यापयति । Aor सतिष्ठिषत् (VII 4 5 S 2588), and not सतास्यत् । Desl तिष्ठासति । Inten तेष्टीयते (VI 4 66 S 2462) Yan luk तास्यति । D तास्यीतः (VI 4 113 S 2497) Pl तास्यति (VI 4 112 S 2483) Past Part Pass स्थित । Aor स्थितवान् । Ger स्थित्वा । Nouns, स्यायी । इन्द्र प्रस्थः । पुथिष्ठिरः । स्याणुः । स्थविरः । कपि स्थः ॥

ज्ञा ९७६ अभ्यासे । मनति ॥

976 ✓ Mnā to learn diligently, to repeat in mind Pie मनति । मन replaces म्ना by VII 3 78 S 2360 Per, मन्वी । Nouns आम्नाय । निमः । मुचम् ॥

दाण् ९७७ दाने । प्रणयच्छति । देयात् । अदात् ॥

977 ✓ Dap to give Pre यच्छति । यच्छ is substituted for दा by VII 3 78 S 2360 The root being ghy, we have प्रणयच्छति by VIII, 4 17 S 2285 Per ददे । I Fut देना । II Fut दास्यति । Imperative यच्छतु । Imper अयच्छत् । प्रणयच्छत् । Poten यच्छेत् । Bene देयात् । (VI 4 67 S 2374) Aorि अदात् । (II, 4 77 S 2323) प्रणयदात् । Caus, दापयति । Aor अदीदपत् । Desl दिव्सति (VII 4 54 S 2623 and VII 4 58, S 2620) Inten वेदीयते । Yan luk दादेनि or दादाति । D दातः । Imperative देहि । Past Part Pass दत्तः । Aor दत्तवान् । Ger दत्त्वा । Adj दानोयं । द्वेयम् । Nouns दातः । दानु । देणुः ॥

ह ९७८ कौटिल्ये । हृषति ॥

978 ✓ Hṛṣi to be crooked,

The present is हृषति । The Perfect is हृ + णत् । Now applies the following sūtra

२३७८ । अतश्च सयोगादेर्गुणाः । ७ । ४ । १० ॥

अतस्तस्य सयोगादेर्गुणः गुणः स्यात्सिद्धिः । किदर्थमयोदं परस्वायणस्यपि भवति । परस्वम् उपधाद्धिः । जह्वार । जह्वारतुः । जह्वरः । जह्वर्यः । ह्वर्ता । 'अह्वनो. स्ये' (२३३६) । ह्वरिष्यति ॥

2379. A root ending in short ऋ and preceded by a conjunct consonant, gets Guna in the Perfect,

Though this rule is primarily for the sake of कित् affixes even, yet being subsequent it applies to णत् also By I 2, 5 S 2242, the affixes of the Perfect,

other than पित् are कित् and consequently would not have caused Gupa. This sūtra prevents that

Then comes the question, does this sūtra prevent the Vriddhi of गुप्? According to the Kaśika, it does not debar the Vriddhi of गुप् caused by VII 2 115 S 254. But according to the Siddhānta the present sūtra VII 4 10 being subsequent in order of the Aṣṭādhyāyī to the Vriddhi sūtra, VII 2 115 S 254 applies to that latter also. Thus we get hvri + nal = hva + nal (Gupa caused by the present sūtra) = hvar + nal (I 1 70 S 51) = hvā + nal (there is Vriddhi of the penultimate अ by VII 2 116 S 2282) = जह्वार. Dual जह्वारतु. Pl जह्वारः. 2nd S. जह्वार्य.

First Future ह्वर्त्ता. In the Second Future there is हृद् augment by VII 2 70 S 2366. Thus we have हुरिष्यति ॥

In forming the Benedictive, the following sūtra causes Gupa

२३८० । गुणोऽर्तिसयोगादयोः । ७ । ४ । २१ ॥

अर्तिसयोगादेर्दन्तस्य च गुणः स्यादयकि यादाधारधातुके लिङि च । हुर्यात् । अह्वार्योत् अह्वार्यमि ॥

2380 Guna is substituted for the final ऋ in the root ऋ (अर्ति), and in those roots ending in ऋ, in which the vowel is preceded by a conjunct consonant, when the Passive character यक् or the Benedictive augment याच् follows

NOTE —The words ऋत, यकि and लिङि are understood here. Not so the word अ as its anuvṛtti is impossible. Thus अयते, अर्यात्, स्मर्यते and स्मर्यात्. This is an exception to I 1 5

Thus हुर्यात्. The Aorist is अह्वार्योत्, d अह्वार्यमि ॥

978 ✓ Hvrī to be crooked Pre ह्वरति । Per जह्वार । जह्वारतु. जह्वार्य. जह्वारिष । I Fut ह्वर्त्ता. II Fut हुरिष्यति । Imper ह्वरतु । Imper अह्वरतु Potē ह्वरेत् । Bene हुर्यात्. Pass हुर्यते । Desi जुह्वर्त्ता (VI 4 16 S 2614, causes lengthening, VII 1 102 S 2494 substitutes ऊर, which becomes ऊर by VIII 2 77 S 354) Inten जाह्वर्त्ता (VII 4 30 S 2633) Yan luk जह्वर्त्ति । D जह्वर्त्त । Imperative जह्वर्त्तु । Jaihvrihi 1st S जह्वर्त्ताणि । Imperfect अजह्वर्त्तः । Past Part Pass जह्वर्त्तम् । Act जह्वर्त्तवान् ॥

सृष्ट ६७९ शब्दोपतापयोः । 'स्वरतिभूति-' (२२७९) इति वेदः । सस्वरिथ-सस्वर्य । वमयोस्तु ॥

979 ✓ Svri to sound, to pain

The Present is स्वरति । The Perfect 3rd S is सस्वार । D सस्वारतुः । 2nd S. सस्वरिथ or सस्वर्य । The हृद् augment is optional by VII 2 44 S 2279. But this हृद् option is set aside in the 1st Person Dual and Plural by the following sūtra.

२३८१ । अयुक्ः किति । ७ । २ । ११ ॥

अयुक् एकाच उगन्ताच्च परयोर्मित्कि तोरिणः स्यात् । परमपि स्वरत्यादिविकल्पं आधित्या पुरस्तादप्रतिषेधकायहारम्भसामर्थ्यादनेन निषेधे प्राप्ते क्रादिनियमार्थित्यमिदं । सस्वरिथ । सस्वरिम । परत्वात् 'अल्लोः स्ये' (२३६६) इति नित्यमिदं । स्वरिष्यति । स्वर्यात् । आस्वारीत् । अस्वारिष्यात् ॥

2381 The augment इद् is not added to an affix having an indicative क् or य when it comes after the root क्, or after a monosyllabic root ending in ड, ङ, ञ or ञ् in the Dhātupāṭha

This sūtra, VII 2 11 is prior in Aṣṭādhyāyī order to the sūtra स्वरितसूति ६० VII 2 44 S 2279 that ordains option, but never the-less it debars that option: because this rule occurs in the general section of prohibition of इद् which commences with नेद्विज कृति (VII, 2 8) and is prior to the इद् ordinance of VII, 2 35 The present sūtra, therefore, would have totally debarred इद् as in the Nishphā स्तुतः सूत ६०

The augment however is added compulsorily in the Perfect, by the general restrictive rule of Kṛadī (VII 2 13 S 2293) for स्तु is not within the exception of that rule. Thus we get सस्वरित् and सस्वरितम् ॥

In the Second Future there is compulsory इद् augment by VII, 2 70 S 2366 As स्वरिष्यति. The Benedictive is स्वर्यात्. The Aorist is अस्वारीत् or अस्वार्यत्. १) अस्वरिष्याम् or अस्वार्याम् ॥

979 ✓ Sṛi 1 to sound 2 to pain or be pained Pre स्वरति. With सम् the root is Atmanepadī As संस्वरते. Per संस्वार. सस्वरतुः. सस्वर्य or सस्वरिष्य. सस्वरिष्य. सस्वरिष्य. A. सस्वरे. स स्वरिष्ये. I Fut, स्वर्यात्. A स स्वरित or स स्वर्यात्. II Fut, स्वरिष्यति. A. सस्वरिष्यते. Imperative स्वरतु. A स स्वरतम्. Imper अस्वरत्. Poten, स्वरेत्. A स स्वरेत्. Bene स्वर्यात्. A स स्वरिष्येत्. Caus स्वारयति. Aor अस्विरत्. Desi सिस्वरिष्यति, सुसूष्यति. Inten सास्वर्यते. Yan luk सस्वर्यति. D सस्वर्यात्. Past Part Pass स्तुतः. Act स्तुतवान्. Gér स्तुत्वा. Noun स्तुतः ॥

स्म ६८० चिन्तायाम् ।

980 ✓ Smṛi to remember Some texts read the ✓ Dṛi at this place next to ✓ Smṛi It is conjugated like ✓ hvṛi As स्मरति ६० Noun स्मर. Pre स्मरति. Per स्मरार. I Fut स्मर्यात्. II Fut स्मरिष्यति. Imperative स्मरतु. Imper अस्मरत्. Poten स्मरेत्. Bene स्मर्यात्. Aor अस्मारीत्. Caus स्मारयति. When Ghaṭādi स्मारयति. Aor अस्मारत्. Desi सुसूष्यते ॥

हृ ६८१ संवरणे ।

981. ✓ Hvṛi to cover (?) It is conjugated like ✓ hvṛi No 978 Pre ह्वरति ॥

सृ ६८२ गतौ । क्रादित्वाच्चेट् । सर्थस । ससुव । रिङ् । स्त्रियात् । असाध्यात् । असाध्याम् ॥

982 ✓ Sri to go As this root is specially mentioned in VII 2 13 it does not take इद् in the Perfect As ससर्थे and ससुव । In the Benedictive there is रि substitution in the room of the vowel ऋ, as स्त्रियात् ॥

In the Aorist we have असार्यात्. dual असाध्याम् ॥

The following sūtra requires अङ् in the Aorist of सृ ॥

२३८२ । सति शास्त्र्यतिभ्यश्च । ३ । १ । ५६ ॥

अभ्यश्चेरङ्, स्यात्कर्तरि लुङि । इह लुप्तशपा शासिना साहचर्यात्, 'सत्यर्था' जाहोत्यादिकावेव गच्छते । तेन भूषोद्योनाङ् । शीघ्रगतौ तु 'माघाध्मा-' (२३६०) इति शिति धारादेशः । धावति ॥

2382 After the verbs ग 'to go,' गच्छ 'to order,' and गच्छ 'to go,' गच्छ is the substitute of गच्छ in the Parasmaipada as well as, in the Atmanepada

NOTE — Thus गच्छत, 'he went,' गच्छयत्, 'he ordered,' गच्छत 'he went' This sūtra has been separately enunciated in order to make the rule applicable to Atmanepada, as समरन्त (I 3 29) The ग in the text is for the sake of drawing the anuvṛtti of the phrase 'in the Parasmaipada' of the last sūtra, into the present and its anuvṛtti will extend to future sūtras also.

The roots गच्छति and गच्छति here being read along with the गच्छ—elided root गच्छ, mean the Juhotyādi roots गच्छ and गच्छ and not the ग and गच्छ of the Bhvādi class Therefore in the Bhvādi there is no गच्छ, Aorist

When the root √Sri means to move quickly, it is replaced by धी in conjugational tenses by S 2360 As धीयति ॥

983 √Sri to go, to move Pre गच्छति. Per गच्छत. समरतु. समु. समर्थ. समथु. सम. समार. समथ. समम. As this root is specifically mentioned in the Kīādi rule VII 2 13, there is no इट् augment in the Perfect As समर्थ. समथ. I Fut गच्छति. II Fut गच्छयति. Imperative गच्छतु. Imper गच्छत. Poten गच्छेत्. Bene गच्छयात्. There is रिङ् for रि by VII 4 28 Caus, गच्छयति. Aor गच्छयत. Des. गच्छयति. luten गच्छयते. Yan luk गच्छयते. d गच्छत. Nouns गच्छ. गच्छ. गच्छ. गच्छ. गच्छ ॥

अ २८३ गतिप्रापणयो. । चच्छति ॥

983. √Ri to go. The Present is चच्छति. The च is replaced by चच्छ by S 2360, In the Perfect there is Guna by the following

२३८३ । चच्छ युताम् । ७ । ४ । ११ ॥

तौदादिकचच्छन् धातेर्जाता च गुणं स्वास्ति । यानि प्राग्वदुपधावृद्धि । आर । आरतु । आर । ॥

2383 There is guna in the Perfect of √चच्छ, of the Tudadi class, and of √ग and roots ending in long गृह् ।

NOTE — As आनच्छ, आनच्छतु, आनच्छु. from चच्छ, आर, आरतु, आर. from ग, and नि चकृतु, नि चकृह, नि जगृतु, नि जगृह from ग and गृह्. चच्छ not having light vowel in the penultimate, would not have received guna by VII. 3 86, this sūtra ordains it, roots in long गृह् never receive guna, but इट् substitution, this ordains guna. The Vṛddhi of VII 2 115 supersedes this rule, within its own jurisdiction, a prior superseding the posterior as निचकार, नि जगार ॥

Thus गृह् + गच्छ = अर + गच्छ. Now there is Vṛddhi of the penultimate अ by VII 2 116, and with reduplication we get आर. Thus 3rd S आर । D आरतु । Pl आर ॥

In the 2nd Per S the इट् augment is compulsory by the following sūtra,

२३८४ । इट्त्वर्या व्ययतीनाम् । ७ । २ । ६६ ॥

'अद्' 'अ' 'व्यय' व्ययत्येता नित्यमिदं स्यात् । आरिष । अर्ता । अरिषति । अर्यात् । आर्यति । आर्याम् ॥

2384 The affix अर gets always the augment इट् after अद्, गृह् and व्यय ॥

2385. The चिच् of the s Aorist gets the ण् in the Parasmaipada after the roots स्तु, सु and धृञ् ॥

As अस्तावीत्, असावीत्, अधावीत् । But अस्तोष्ट, अष्टोष्ट, अषोष्ट or अचविष्ट in Atmanepada Exception to VII 2 10 and 44.

The root स्तु, has an indicatory झ, as it is read in the Adādi class as स्तुञ्, स्तुतो, (No 32) the root धृञ्, has also an indicatory झ, therefore the root सु, of this sūtra, according to some, refers to सुञ्, having an indicatory झ, because it is read in the company of two roots one before and one after, each of which has an indicatory झ. According to them the present is confined to the सुञ् of the Svādi class. Therefore the Aorist would be अष्टोषीत् of this Bhvādi ✓su, and असावीत् of the the Svādi ✓su.

सु ६८८ प्रसवैश्वर्ययोः । प्रसवोऽभ्यनुज्ञानम् । सुषोष-सुषुविच । सोता ॥

988 ✓Shu, Pre सवति । Per. सुषाव । सुषुवतुः । सुषोष । सुषुविच । सुषुविच । I Fut. सोता । Aorist असावीत् or अष्टोषीत् । Pass सूयते । Aor असावि । Desl सुसूषति । Inten सोसूयते । Yañ. luk सोषोति । Past Part. Pass सुतः । Ger सुप्ता । Noun. सव्यम् ॥

सु ६८९ अवणे ।

989 ✓Śru to hear

In conjugating this root the following sūtra applies.

२३८६ । श्रुवः श्र च । ३ । १ । ७४ ॥

श्रुवः श्र इत्यादेशः स्यात् अनप्रत्ययप्रच । श्रवोऽपवादः । 'श्रोति'त्वाच्चातेरु'यो न । श्रवोति । श्रुताः ॥

2386 And श्र is the substitute of सु, and there is the affix श्रु after it, when a sārvaadhātuka affix denoting an agent, follows

This debars the Bhu Class vikarana श्रप् । As the vikarana श्रु is हित् (as it has no indicatory ए I 2 4.), there is no guna of the vowel of the root Thus सु + श्रु + तिप् = श्र + सु + ति = श्रवोति 'he hears', श्रुत. 'they two hear'

In forming the plural, the following sūtra applies

२३८७ श्रुश्रुवोः सार्वधातुके । ६ । ४ । ८९ ॥

श्रुश्रुते' श्रुप्रत्ययान्तव्यापेकाच्चाच्चास्य चास्त्रयोगपूर्वोर्वास्त्र यवस्यादजावौ सार्वधातुके । श्रवकोप्रवाद । श्रवन्ति । श्रवामि । श्रव - श्रुव. । श्रवम - श्रुम । सुषोष । सुषुव । श्रु । श्रवयानि । श्रुयात् । श्रूयात् । अश्रोवात् ॥

2387 The semi-vowel ष is substituted for the च of सु, and for that of श्र (the characteristic of the fifth class roots), before a sārvaadhātuka affix (III 4 113) beginning with a vowel, when the stem consists of more than one syllable and the च is not preceded by a conjunct consonant

NOTE —Thus सु—सुवति, सुवतु, अश्रुवन् so also with सु—as सुन्वन्ति, सुन्वन् । अश्रुवन् । Why do we say "of सु and श्रु formed stems" ? Observe योयुवति, रोववति from Intensive bases, by the elision of the ष affix. The ष, elided is in the

secular literature also, by the implication (juāpaka) of this aphorism, for no counter-example can be formed of a root consisting of more than one syllable and ending in ङ, not preceded by a conjunct consonant and followed by a Sārvadhātuka affix, unless the Intensive roots with the elision of यङ् be taken. Nor can we get examples from the Chhandas, for the preceding rule applies only to ardhadhātuka affixes. Why do we say before a Sārvadhātuka? Observe कुहुवतु, कुहुवुः (VI 4. 77) So also not in आपनुवन्ति and राधनुवन्ति as the उ is preceded by a conjunct consonant.

This debars the ठवङ् substitute. Thus श्र + न् + अन्ति = श्रयवन्ति (and not शुश्रुवन्ति).

989 ✓ Śru to hear. Pre श्रयीति । श्रयुत । श्रयवन्ति । श्रयोषि । श्रयुधः । श्रयुधः । श्रयोमि । श्रयुव or श्रयव । श्रयुम or श्रयम । With स the root is ātmanepad. As श्रयुते । D सश्रयवाते । P सश्रयवते । Per श्रुश्राव । A सश्रुषुवे । श्रुषुवतु । श्रुषीय । श्रुषुव । श्रुषुम । I Fut श्रोता । A सश्रोता । II Fut श्रोष्यति । A स श्रोष्यते । Imperative श्रोतु । A स श्रुताम । श्रुतु । श्रुतवानि । Imper श्रुयात् । अश्रुताम । A समश्रुत । Poten श्रुयात् । A सश्रुवीत । Bene श्रुयात् । A स श्रोषीष्ट । Aorist अश्रोषीत् । A. समश्रोष्ट । Caus श्रावयति । Aor अश्रिष्यत् or अश्रुष्यत् (VII 4. 81 S 2578) Des. श्रुषुषते । Inten. श्रोयूयते । Yan luk श्रोषुवीति or श्रोश्रीति । Per Part Parasmai, श्रुषुवान् । Nouns श्रुतिः । श्रवण । श्रोत्र । श्रव । श्रोणि ॥

ध्रु ९९० स्थैर्ये । ध्रुवति । अथ कुटादौ गत्यर्थोऽपि ॥

990 ✓ Dhru to be firm or fixed. This root is read in the Kutādi sub-division also, where it has the sense of motion. Pre ध्रुवति । Per ध्रुवाव । ध्रुवतु । ध्रुवोष or ध्रुविष । Noun ध्रुव ॥

दु ९९१, द्रु ९९२ गतौ । दुदोष-दुदविष । दुदुविष । दुदोष । दुदुव 'विशिष्ट-' (२३९२) इति चङ् । अदुदुवत् ॥

991 ✓ Du, 992 ✓ Dru to go, move. Pre दवति । Per. दुदाव । दुदुवतु । दुदोष or दुदविष । दुदुविष । I Fut दोता । Nouns दव । सदाव । दून । दूत ॥

992 ✓ Dru, to go, move. Pre द्रवति । Per. दुद्राव । दुद्रुवतु । दुदोष । दुदुव । I Fut द्रोता । II Fut द्रोष्यति । Aor अदुद्रुवत् । The चङ् affix is used here (S 2312) Caus द्रावयति । Aorist अदुद्रुवत् or अद्रिद्रुवत् (VII 4. 81 S 2578) Des. दुद्रुषति । Inten. द्रोयूयते । Yan luk द्रोद्रेति । Nouns द्रोणः । द्रविणम् । द्रिदु ॥

जि ९९३, जि ९९४ अभिभव । अभिभवो न्यूनीकरणं न्यूनीभवम् च । आद्यो सकर्मकः । शत्रुञ्जयति । द्वितीये त्वकर्मकः । 'अध्ययनात्पराजयते' । अध्येतु श्लाघनीत्यर्थः । 'विपराभ्यांजे' (२६८५) इति तङ् । 'पराजितोऽसौ' (५८८) इत्यपादानस्थम् ॥

993 ✓ Ji 994, ✓ Jri to conquer, overcome. The word abhībhava means both to conquer and to be conquered. In the first sense, the root is Transitive. As शत्रुञ्जयति 'he conquers the enemies' In the second sense it is Intransitive. As अध्ययनात् पराजयते which means he is tired of or weary of study. It is ātmanepadī because of S 2685. The object takes the ablative case by S 589. Pre जयति । Per. जिगाय । See जि already given before. Nouns —धनञ्जयः । शत्रुजित् । जयी ॥

994 ✓ Jñ, to conquer Pre ज्ञयति । Per जिज्ञाय । जिज्ञयतु । जिज्ञयिष्य or
 जिज्ञेय । जिज्ञयिष्य । I Fut ज्ञेता । II ज्ञेयति । Imperative ज्ञयतु । Impe: अज्ञयत ।
 Poten ज्ञयेत । Bene ज्ञीयान् । Aorist अज्ञेत् । Caus ज्ञयामि । Acc - जिज्ञयतु ।

1
2
3

4
5
6
7

8
9
10

11
12
13
14
15

16
17
18
19

According to Haradatta (See Padamanjari on III 2 8 गापोष्ठक) this root belongs to the Adādi class. This makes no difference however in the ultimate result *Queis*. What is the necessity of reading it in the Bhuādi list

998 ✓ Gān to go Pie गाते । गाते । गाते । गासे । गाथे । गाथ्ये । ने । गावहे । गामहे । Per जगे । जगाते । जगिषे । जगिष्य । जगे । जगिष्यहे । I Fut गाता । II Fut गास्यते । Imperative गाताम् । गाताम् । गाताम् । गास्य । ने । गावहे । गामहे । Imper अगात । अगाताम् । अगात । अगाथा । अगे । अगावहि । Potēn गेत । गेयाताम् । गेरन् । गेथा । गेय । Bene गासोष्ट । Aorist अगास्त । अगामाताम् । अगासत । अगास्या । अगासि । Caus गावयति । Aor अजागयन् । Desi जिगासते । Inten जेगीयते ॥

कुङ् १०००, घुङ् १०००, उङ् १००१, डुङ् १००२, खुङ् १००३ शब्दे । अन्ये तु 'उङ् कुङ् घुङ् डुङ् खुङ्' इत्याहुः । कवते । चुकुवे । घवते । अघते । कवे ॥ 'X वार्यादाङ् बलोपः' इत्युङ् । ततः सर्वर्णदीर्घः । ओता । ओष्यते । ओषीष्ट । ओष्ट । डवते । जुडुवे । डोता ॥

999 ✓ Kun, 1000 ✓ Ghun, 1001 ✓ Un, 1002 ✓ dun, 1003 ✓ Khun to sound make an indistinct noise Others read it as Un-Kun Khun Gun Ghun hun Pre कवते । Per चुकुवे ॥

1000 ✓ Ghun 'to sound, make an indistinct noise' Pre घवते । Per जुकुवे ।

1001 ✓ Un to sound Pie अघते । अघसे । Pei डवे । Here there is उवङ्, on the maxim "a rule of anga or stem is stronger than that relating to a letter" See S VI 4 78 S 2290. Thus उ+उवङ् = ऊव by the rule of lengthening of homogenous letters I Fut ओता । II Fut, ओष्यते । Imperative अघताम् । Imper अघत । Potēn अवेत । Bene ओषोष्ट । Aorist ओष्ट । Caus आवयति । Aor मा भवा नविषत् । Desi ऊषिषते ॥

1002 ✓ nun to sound Pre डवते । Per जुडुवे । I Fut डोता ॥

1003 ✓ Khun to sound Pie खवते । Per चुखुवे । I Fut खोता ॥

च्युङ् १००४, ज्युङ् १००५, प्रुङ् १००६, छुङ् १००७ गतौ । 'कुङ् इत्येके ॥

1004 ✓ Chyun, 1005 ✓ Jyun, 1006 ✓ P'un, 1007 ✓ P'un 'to cause to go away' Some read ✓ Klun also here Pie अघते । Per चुच्युवे । चुच्युवे । चुच्युविष्ये । चुच्युवे । I Fut च्योता । II Fut च्योष्यते । Imperative अघताम् । Imper अघत । Potēn अवेत । Bene च्योषोष्ट । Aorist अच्योष्ट । Condi अच्योष्यन् । Caus आचयति । Aor अच्युच्यवत् or अविचयवत् (VII 4 81 S 2578) Desi चुच्युषते । Inten चोच्युषते । Yān luk चोच्योति । Nouns अच्यनम् । च्योत्रम् ॥

1005 ✓ Jyun to go near, to approach Pie जघवते । Pei जुज्युवे । I Fut ज्योता ॥

1006 ✓ Prun to go, move, jump Pre प्रवते । Pei पुप्रुवे । I Fut प्रोता । Caus प्रावयति । Aorist अपिप्रवत्, or अपुप्रवत्, (VII 4 81 S 2578)

1007, ✓ Plun to float, swim, to leap, jump &c Pie प्लवते । Per पुप्लुवे । Caus, प्लावयति । Aorist अपिप्लवत्, or अपुप्लवत्, (VII 4 81 S 2578)

रुङ् १००८ गतिरेषणयोः । रेण हिता । रुह्वे । रवितासे ॥

1008 ✓ Run 1 to go, to move 2 to hurt, kill, injure, Pie रवते । Per, रुह्वे । रवितासे । Caus. रावयति ॥

धृङ् १००९ अवध्वंसने । धरते । दधे ॥

1009 ✓ Dhrin, to hold to suffer, to destroy It is conjugated like ✓ Dhrin
Pre. धरते । Per. दधे ॥

मेङ् १०१० प्रणिदाने । प्रणिदानं निमित्तमयः प्रत्ययेण च । प्रणिमयते ।
'नेर्गद-' (२२८५) इति यात्वम् । तच्च घुप्रकृतिमाडिति षट्त्वा डितो माप्रकृतेरपि
यहणस्येष्टत्वात् ॥

1010 ✓ Men to exchange or barter The word pranidāna means exchanging, to give something in return Pre मयते । With the Prepositions प्र and नि we have प्रणिमयते । The न is changed to ण by S 2285 The form माङ् of that sūtra includes the मेङ्, also, For मे also assumes the form मा by VI 1 45 and moreover it has the indicative ड् । In fact we read the following īṣṭi under VIII 4 17 S 2285 मा इति माङ् मेङ् यद्वयमिष्यते 'By the word मा in the sūtra, both the verbs माङ् and मेङ् are to be taken, and not the roots मी or मि or मा, माने though they also assume the form मा by VI 1 50" The general rule is ना मादा यद्वयोषु अविशेष. "the forms gā, mā, and dā include all roots that are originally gā, mā, dā or which assume these forms by VI 1 45 and 50" This rule would have included ✓मी, ✓मि and ✓मा माने also The īṣṭi prevents this In explaining I 1 21, ढाधाचवदाप् Patañjali refers to VIII 4 17 and states that the word घु मा of that aphorism should be taken to mean घुप्रकृतिमाङ्, '० घुप्रकृतिप्रव माङ्, च "Ghu roots, the originals of ghu roots and the root माङ् and the originals that assume the form माङ् ।" Thus the sūtra VIII, 4 17 applies not only to that ghu दा and धा as प्रणिदाता, प्रणिधाता, but to the originals दे and धे also as प्रणि दयते, प्रणिधयते though here दे and धे have not assumed the form दा and धा and are not strictly ghu Similarly VIII 4 17 applies not only to the root मा but to the originals also, with this proviso that the originals must have an indicative ड्. Thus not only we have प्रणिमाता but प्रणिमयते also The rule VIII 4 17, mentions मा only, the root मे assumes the form मा before ṛdhauātuka affixes by VI 1 45, but not before णप् of the Present Therefore यात्व rule strictly cannot apply to मयते । Hence the necessity of explaining the sūtra घुमा (VIII 4 17) by घुप्रकृति माङ् । Per ममे । 2nd, S ममिषे । I Fut माता । 2nd S. माताने । II, Fut मास्यते । Imperative मयताम् । Imper अमयत । Poten मयेत् । Bone मासीष्ट । Aorist अमास्त । Caus माययति । Aor. अमीमयत् । Des। मित्सते । VII 4 54 S 2623 and VII 4, 49 S, 2342 Inten मेसीयते (VI 4 66 S 2462) Yañ luk मामाति । D. मामीत । Past Part, Pass मितम् । Ger अपमाय याचते । अपमित्य ॥

देङ् १०११ रक्षणे । दयते ॥

11 ✓ Den to protect, cherish.

The Present is दयते । In forming the Perfect, the following sūtra applies

२३८८ । दयतेर्दिगि लिटि । ७ । ४ । ९ ॥

'दिग्यादेशेन द्वित्वबोधनमिष्यते' इति वृत्तिः । दिग्ये ॥

2388 दिगि is substituted for दे (दयते), in the Perfect.

As अय दिग्ये, अय दिग्याते, अय दिग्यरे ॥ The root देङ् 'to protect' (Bhu. 1110) is to be taken, and not दय 'to give' (Bhu. 510), for that root forms its Perfect by

आम (Periphrastic Perfect) as taught in III I 37 The substitute दिग्गि debars reduplication according to the Kāśikā

In forming the Aorist the following sūtra applies

२३८९ । स्याध्वोरिच्च । १ । २ । १७ ॥

अनयोऽदिदेशः स्यात् सिच्च किलस्यात् । अदित् । अदिथा । अदिव ॥

2389 The affix *si* before the Atmanepada affixes, is *hit* after *stha* "to stand" and *ghu* (I 1, 20) verbs, and these verbs change their आ into इ before these terminations

Note The roots स्या 'to stand,' दा 'to give,' धा 'to place' दै 'to pity' धे 'to feed' दौ 'to cut' change their vowels into इ before the terminations of the Aorist of the Atmanepada, and those terminations are also *hit* As उपास्थित, 'he worshipped' उपास्थिताम्, उपास्थित, अदित 'he gave' अधित 'he fed'

The root देङ् is ghu So its Aorist is अदित् । 2nd S अदिथाः । 1st S अदिषि ॥

1011 ✓ Den to protect, cherish Pre दयते । Per दिग्गे । दिग्घाते । दिग्घरे । दिग्घे । I Fut दाता । II Fut दास्यते । Imperative दयताम् । Imper. अदयत् । Poten दयेत् । Bene दासीष्ट । Aorist अदित् । Ger प्रदाय ॥

रयैङ् १०१२ गतौ । श्यायते । शश्ये ॥

1012 ✓ Śyam to go, move Pre प्रयायते । Per श्रय्ये । श्रय्याते । श्रय्याये । I Fut प्रयाता । II Fut प्रयास्यते । Imperative प्रयायताम् । Imper. अश्रयायत् । Poten प्रयायेत् । Bene प्रयासीष्ट । Aorist अश्रयास्त । Caus. प्रयाययति । Aor. अश्रिययत् । Desi. श्रियासते । Inten. श्राश्रयायते । Yan luk श्राश्रयाति । Ger अवश्रयाय । Nouns श्रात 'fat' श्रोन or श्रयानः

प्यैङ् १०१३ वृद्धौ । प्यायते । प्ये । प्याता ॥

1013 ✓ Pyāñ, 1014 ✓ tiam to grow, increase, swell Pre प्यायते । Per प्ये । I Fut प्याता ॥

त्रैङ् १०१४ पालने । त्रायते । तत्रे ॥

1014 ✓ Train to protect, cherish Pre त्रायते । Per तत्रे । Past Part Pass त्रात । त्राय ॥

पृङ् १०१५ पवने । पवते । पुपुवे । पविता ॥

1015 ✓ Pun to cleanse, purify Pre पवते । Per पुपुवे । I Fut पविता । II Fut पविष्यते । Imperative पवताम् । Imper. अपवत् । Pote पवेत् । Bene पविषीष्ट । Aorist अपविष्ट । Caus. पावयति । Aor. अपीपवत् । Desi. पिपविषते । Inten. पोपयते । Yan luk पोपोति । Past Part Pass पूतम् । पवितम् । Past Part Act पूतवान् । पवितवान् । Ger. पवित्वा or पूत्वा । Nouns पोत्रम् 'mouth of a hog' पवित्रम् sacred grass.

मूङ् १०१६ बन्धने । मवते ॥

1016 ✓ Mūn to bind, fasten, tie, Pre मवते । Per मुमुवे । I Fut मविता । Caus. मावयति । Aorist अमीमवत्. (VII 4 80 S 2577) Desi. मुमूयते । Ger मूत्वा ॥

डीङ् १०१७ विहायसा गतौ । डयते । डिङ्गे । डयिता ॥

1017 ✓ Dīn 1 to fly, pass through the air 2 to go. Pre डयते । Per डिङ्गे । डिङ्घे । I Fut डयिता । II Fut डयिष्यते । Imperative डयताम् । Imper. अडयत् । Pote डयेत् । Bene डयिषीष्ट । Aorist अडयिष्ट । Caus. डाययति Aor. अडोडयत् । Desi. डिङ्घिषते । Inten. डेडोयते । Yan luk डेडेति । Past Part Pass डयित् । Ger. डयित्वा ॥

Here end the Atmanepadī roots,

तृ १०१८ प्लवनतरणयोः ॥

1018 ✓ Tri to float, to cross over

In conjugating this root the following sūtra applies :

२३९० । चत इद्वातोः । ७ । १ । १०० ॥

ऋदन्तस्य धातोर्द्वय इतस्यात् ॥

+ इत्योत्वाभ्या गुणवृद्धी विप्रतिषेधेन + । तरति । 'ऋच्छत्युताम' (२३८३) इति गुण ।
तुफल- (२३०१) इत्येत्वम् । तेरतु । तेरु. ॥

2390 For the final long च of a root, there is substituted च I 1 51)

NOTE — As किरति गिरति from कृ and गृ of the Tudādi class आस्तीर्याम विस्तीर्याम् । from स्तु, the lengthening is by VIII 2 77 Why do we say of a root ? Observe पितृणाम्, मातृणाम् । This substitution will apply to Derivative roots also, as चिकीर्षति from कृ 'to scatter'.

Thus तृ + शप् + ति = तिर + शप् + ति । Now applies the following

Vār'ska — The rules of च and उ are set aside by the rules of guna and Vṛddhi, on the maxim that the subsequent debars a preceding rule The general rule that a subsequent debars a precedent would not have applied here, because the इत्व rule being antaranga is stronger than the guna rule Hence the necessity of this vātika Therefore we have तृ + शप् + ति = तर + शप् + ति (Guna) = तरति ॥

In the Perfect, the sūtra VII 4 11 S 2383 applies and we have ततार । In the dual, the sūtra VI 4 122 S 2301 applies, and we have तेरतु । तेरु. ॥

In the first Future, there is optional lengthening of the चद् by the following.

२३९१ । वृत्तो वा । ७ । २ । ३८ ॥

चद् वृज्यामुदन्त द्वेष्टो र्द र्धो वा स्याच्च तु लिटि । तरीता -- तरिता । 'अलिटि' इति किम् ।
तेरिच । 'हलि च (३५४) इति दीर्घ । तोर्यात् ॥

2391 The चद् is optionally lengthened after चृ, चञ् and after roots ending in long च, except in the Perfect

Thus तरिता or तरीता । Why do we say except in the Perfect ? Observe तेरिच । Before consonantal affixes there is lengthening (VIII 2 77 S 354) As तोर्यात् ॥

NOTE : — As वरिता । वरीता । प्रावरिता । प्रावरीता । अकारान्तेभ्यः । तरिता । तरीता । आस्तरिता । आस्तरिता । दृत इति किम् । करिष्यति । हरिष्यति । अलटीत्येव । अवरिच । तेरिच । Why do we say 'after चृ and long च ending roots' ? Observe करिष्यति and हरिष्यति ॥

In forming the Aorist the following sūtra applies —

२३९२ । तिचि च परस्मैपदेषु । ७ । २ । ४० ॥

अत्र दृत इटो दीर्घो न । अतारिष्टाम् ॥

2392 The चद् is not lengthened after चृ and च ending roots, in the s-Aorist of the Parasmaipada

As प्रावारिष्टाम्, प्रावारिष्टुः, अतारिष्टाम्, from तृ प्लवनतरणयोः । आस्तारिष्टाम्, आस्तारिष्टुः, from स्तृञ् आच्छादने, but प्रावरिष्ट, प्रावरीष्ट in the Atmanepada

1018 ✓ Tri, 1 to float, 2 to cross over Pte तरति । Per ततार । तेरतुः । तेरु । तेरिच । तेरु. । तेर । ततार or ततरे । तेरिच । तेरिम । I Fut, तरिता, तरीता । II Fut,

तरिष्यति, तरीष्यति । Imperative तरतु । Imper अतरत । Poten तरेत । Bene, तीर्यात् ।
Aor अतारीत् । अतारिष्याम् । अतारी अतारिष्यम् । अतारिष्य । Desi तितरीष्यति । तितरिष्यति ।
तितरिष्यति । Inten तातीर्यते । Yan luk तातीर्त्ति । D तातीर्त् । P तातिरति । 2nd S
तातीर्षि । D, तातीर्थ । Imperative तातर्तु or तातीर्त्तात् D, तातीर्ताम् P तातिरतु । 2nd
S तातीर्हि । 1st S तातराणि ॥

अथाष्टावनुदात्तः ॥

गुप १०१९ गोपने ।

1019 ✓Gupa to hide, (to despise according to Maitreya)

तिज १०२० निजाने ।

1020 ✓Tija to sharpen (to endure or forgive)

मान १०२१ पूजायाम् ।

1021 ✓Manā to worship, (to ask).

बध १०२२ बन्धने ।

1022 ✓Badha to bind, (to loathe)

In conjugating these roots, the following three sutras apply.

२३९३ । गुप्तिञ्छिद्भ्यः सन् । ३ । १ । ५ ॥

2393 After the verbs गुप् “to despise” तिज “to forgive” and किञ्
“to heal” comes the affix सन् ॥

२३९४ । मान्बधदान्शान्भ्यो दीर्घश्चाभ्यासस्य । ३ । १ । ६ ॥

सूत्रद्वयोक्तं सन्धात् मानादीनामभ्यासस्योकारस्य दीर्घश्च । ‘गुपेर्निन्दायाम्’ । ‘तिजे ।
क्षमायाम्’ । ‘क्रित्यर्थप्रतीकारे’ ‘निघृहे’ ‘अधनयने’ ‘नाशने’ ‘सशये’ च । मानेर्जिज्ञासायाम् ।
‘बधेश्चिञ्चकारे’ । ‘दानेराज्जं’ । ‘शानेर्निशाने’ ॥ ‘सनाद्यन्ता -’ (२३०४) इति धातुत्वम् ॥

2394 The affix सन् comes after the verbs मान ‘to honor,’ बध ‘to
bind,’ दान ‘to cut’ and शान ‘to whet,’ and long ई is the substitute of
the ञ (VII 4 79) of the reduplicative (VI 1 4) syllable.

This affix is to be added to the above verbs when they have the following
meaning ✓Gup to ‘despise,’ ✓Tij ‘to endure’ and ✓Kit ‘to heal,’ ‘to curb’
‘to remove,’ ‘to destroy,’ ‘to doubt,’ ✓Man ‘to ask’ ✓Badh ‘to loathe’ ✓Dan
‘to straighten’ ✓Šan ‘to whet’ according to the following vātikas —

Vātika The affix सन् is added to ✓Gup when it has the sense of to name
or despise.

Vātika The affix सन् is added to ✓Tij when it means ‘to forbear’

Vātika The affix सन् is added to ✓Kit when it means ‘to heal’ ‘to res-
train or punish,’ ‘to remove,’ ‘to destroy,’ ‘to doubt’.

Vātika The affix सन् is added to ✓Man when it means ‘to ask’

Vātika The affix सन् is added to ✓Badh when it means mental pertur-
bation

Vātika The affix सन् is added to ✓Dan when it means to straighten.

Vātika The affix सन् is added to ✓šan when meaning ‘to sharpen.’

The stems ending in सन् &c are dhātus or roots by S 2304. When सन् is added there is reduplication by the following.

२३९५ । सन् यङोः । ६ । १ । ८ ॥

सञ्चन्तस्य यङन्तस्य च प्रथमैकाक्षी द्वे स्तोऽज्ञादेस्तु द्वितीयस्य । अभ्यासकार्यम् । सुपिप्रभृतयः किट्छिच । निन्दाद्ययका यवानुदात्तता दानशानी च स्वरितता । यते नित्य सञ्चन्ता । अर्थान्तरे त्वननुबन्धकाश्चुरादयः । अनुबन्धस्य केवलस्य चरितार्थत्वात्सञ्चन्तात्तद्व । धातोरित्यर्थाहृतत्वात्सन्नाऽत्र नार्धधातुकत्वम् । तनेद्गुणो न । जुगुप्सते । जुगुप्साचक्रे । तितिक्षते । भीमासते । भूभाय । चत्वम् । आभत्सते ॥

2395. Of a non-reduplicate root ending in सन् (Desiderative) or यङ् (Intensive) affixes, there is reduplication of the first syllable if it begins with a consonant, and of the second syllable if the root begins with a vowel

NOTE.—The word सन् यङोः should be construed as genitive dual and not as Locative dual. In the latter case, the meaning would be “when the affixes सन् and यङ् follow, a non-reduplicate root is reduplicated.” The difficulty would be that while the root alone would be reduplicated, the augment इद् would not, as in अटिडिषति, अशिषिषति । The phrase धातोरनभ्यासस्य is understood here also. The reduplication is of the first or second syllable, according as the root has an initial consonant or vowel. Thus यच् + सन् (III 1 7) यच्च reduplicate पिपक्षति (VII 4 79)

The roots √Gupā &c, with the exception of √Kit, when having the senses of ‘despising’ &c are anudatteta and not otherwise. The roots √Danā and √śauā are svariteta. These roots are always found with सन् added to them. Without सन् we never find them conjugated either in the Ātmanepada or the Parasmaipada. When they have different meanings from those given to them in the above vārtikas, namely when they have the Dhātupāṭha meaning of गोपय् &c they are considered to have no indicatory letters attached to them, and then they belong to the Churādi class. Thus √Gup to speak is Churādi No. 231, √Tj ‘to sharpen’ No. 110, √Manā ‘to honor’ No. 299, √Badh ‘to bind’ No. 14. The Ātmanepada affixes are added to the roots ending in सन्, because in the case of these roots having the indicatory letter अ anudatta as final there is no scope for the Ātmanepada affixes. For the simple roots गुप् &c are never found conjugated as गोपयते, and so the Anudatta indicatory अ in गुप् &c, does not mean, as it does every where else, that the simple roots √Gupā &c, should be conjugated in the Ātmanepada, but that the an added root √Gup is to be so conjugated.

The affix सन् here is not an Ārdhadhātuka affix, as it is in the regular Desideratives, because this सन् is not ordained to be added to roots but to special terms ‘gup’ ‘tj’ &c. It is only where सन् is added by force of the sūtra धातोः (III 1 7, S 2608) that it is Ārdhadhātuka. The significant use of the word dhātoh in III 1. 7, while its absence from the two immediately preceding sūtras III 1. 5 and 6 shows that the सन् of those two latter sūtras is not an Ārdhadhātuka affix. Therefore it does not take the augment इद् nor does it cause Guna.

As जुगुप्सते ‘he censures or despises’, तितिक्षते ‘he endures patiently’; चिकिस्सते ‘he heals’. But गोपायति ‘he protects’, तेजयति ‘he sharpens’, संकेतयति ‘he makes sign.’

When सन् is added, there is reduplication of the root, by VI 1. 9. Thus, गुप+सन् = जुगुप् + स (VII 4 62) = जुगुप् to which is added the third person singular termination अते = जुगुप् सते ॥

The सन् s to be added only then, when the sense of the desiderative verb is as below मीमासते 'he investigates', क्षीभसते 'he loathes', दीदासते 'he straightens', शीशासते 'he sharpens'. The verbs given in this and the preceding sūtra, are Desiderative in form, but not in meaning. The word 'optionally' in the next sūtra, may be read into this also, whereby the addition of सन् becomes optional. Thus मानयति, बाधयति, दानयति and निश्चानयति are also valid forms.

NOTE The ✓Gup 'to be agitated,' (Divadi No 123), and ✓Gupā 'to protect' (Bhūādi 422) are not to be taken for the purposes of this sūtra, because ✓Gup here is read along with ✓Tij, and therefore it refers to that ✓Gup of the Dhātupīṭha which is followed by ✓Tij and which is anudatta. In fact the anubandha has अ in ✓Gupa ✓Tja, &c is specially added to these roots in order to make them take ātmanepada affixes. For the letter अ being anudatta, makes these ✓Gup &c ātmanepadi. Though ✓Gup &c are not full roots, but root elements, for the full root is gup + san, yet the ātmanepada ordained for the element applies to the root also, on the maxim अवयवे क्तं लिङ्गं समुदायस्य विशेषक भवति । (See Kārikā I 3 62). For if a mark (such as the anudatta अ in ✓Gupa) finds no scope in the part, it qualifies the whole, because scope must be given to it. Therefore though the simple root element ✓Gupa cannot be conjugated in the ātmanepada, the full root ✓Jugupsa is ātmanepadi by virtue of the indicatory anudatta anubandha अ of ✓Gup.

1019 ✓Gup, to hide. Pre जुगुप्सते । Per जुगुप्सावक्षे । I Fut जुगुप्सिता । II Fut जुगुप्सिष्यते । Imperative जुगुप्सताम् । Imper अजुगुप्सत । Poten जुगुप्सेत । Bene, जुगुप्सिष्ये । Aorist अजुगुप्सिष्ये ॥

1020 ✓Tij, to sharpen, whet but here 'to forgive' Pre, तितिक्षते । Per, तितिक्षावक्षे । I Fut तितिक्षिता । II Fut तितिक्षिष्यते । Imperative तितिक्षताम् । Imper, अतितिक्षत । Poten तितिक्षेत । Bene तितिक्षिष्ये । Aorist अतितिक्षिष्ये ॥

1021 ✓Mina 'to worship' 'to honor,' but here 'to investigate.' Pre, मीमासते । Per मीमासावक्षे । I Fut मीमासिता ॥

1022 ✓Bimlra to bind, fasten but here 'to loathe,' Pre, क्षीभसते । Thus बध + सन् + शप् + ते = बध + सन् + शप् + ते = बिबध + स + ते (VII 4 79 S 2317) = क्षीबध + स + ते (III 1, 6 S 2394) = क्षीमध + सते (VIII 2 37 S, 326) = क्षोपत् + सते (VIII 4 55 S 121).

रभ १०२३ राभस्ये । आरभते । आरभे । रब्धा । रप्स्यते ॥

1023 ✓Rava to long for, be eager 2 to embrace Pre, आरभते । Per आरभे । आरभिषे । आरभिवक्षे । I Fut आरब्धा । II Fut आरब्धस्यते । Imperative आरभताम् । Imper आरभत । Bene आरपसीष्ये । Aorist आरब्ध । Caus आरम्भयति । Aor आरम्भत् । Desi आरिष्यते । Inten आरारम्भ्यते । Yān luk आरारम्भीति । आरारब्धि । d. आरारब्ध । Pl आरारभति । लीट् आरारम्भाणि । लङ्, आरारप । Nouns, आरम्भः । आरम्भश्च । रभ रभश्च ॥

डुलभ १०२४ प्राप्ता । लभते ॥

1024. ✓Dulabhash to get, obtain, Pre, लभते ॥

स्वञ्ज १०२५ परिष्वङ्गे ।

1025 ✓ Shvañja to embrace

In conjugating this root, the following sūtra causes the elision of the nasal before the affix ञप् ॥

२३९६ । दशसञ्जस्वञ्जां शप् । ६ । ४ । २५ ॥

2396 The nasal of दश, सञ्ज and स्वञ्ज, is elided before the vikarana शप् of the roots of the Bhū class.

NOTE Thus दशति, सजति and परिष्वजते for the change of the स, of स्वञ्ज, to see VIII, 3 65

२३९७ । रञ्जं श्व । ६ । ४ । २६ ॥

श्वोऽं शप् नलोपः । स्वजते । परिष्वजते । 'अन्याऽन्यदिभिस्वञ्जीनां लिटः कित् वा' इति ध्याकरणान्तरम् । देभत् । 'सस्वजे' इति भाष्यादाहरणादेकदेशानुमत्या इहाप्याश्रीयते । 'सदे. परस्व लिटि' (२३६९) इति सूत्रे ' + स्वञ्जोऽपसंख्यानम् + ' । अतोऽभ्यासात्परस्य पत्व न । परिष्वजते-परिष्वज्जे । सस्वजिषे-सस्वज्जिषे । स्वङ्क्ता । स्वङ्क्ष्यते । स्वजेत । स्वङ्क्षीष्ट । प्रत्यष्वङ्क्त 'प्राकृतात्-' (२२७६) इति पत्वम् । परिनिविभ्यस्तु 'सिधादीनां वा-' (२३५६) इति विकल्पः एतदर्थमेव 'उपसर्गात्सुनेति-' (२२७०) इत्येव सिद्धे स्तुस्वञ्जयोः 'परिनिवि-' (२२७७) इत्यत्र युनक्तपादानाम् । पर्यष्वङ्क्त-पर्यस्वङ्क्त ॥

2397. The nasal of रञ्ज is also elided before शप् ॥

NOTE — As रजति, रजतः, रजन्ति । The separation of this from the preceding is for the sake of the subsequent sūtras in which the anuvṛtti of rañj only runs and not of dañs &c

Thus स्वजते । परिष्वजते । In another grammar we find the following

Rule. The roots श्रन्थ, ग्रन्थ, दम्भ and स्वञ्ज are optionally कित् when the affix of the Perfect follow,

[NOTE — See I 2 6. in Kāśikā, where however वा optionally' is omitted]

Thus देभत् । Moreover we find the example सस्वजे in the Mahābhāṣya. See VIII 3 118 S 2361 Therefore we adopt the above rule here also, though it is the opinion of a particular school only

The स is not changed to ष after the reduplicate in the case of परिष्वजते owing to the following

Varitka — In the sūtra VIII 3 118 S 2361 (सदेः परस्वलिटि) we must enumerate स्वञ्ज also, i.e., the prohibition of that sūtra applies to the ✓स्वञ्ज also. Therefore there is no ष change after the reduplicate.

Thus परिष्वजते where the लिट् is कित् and causes the elision of the nasal, or परिष्वज्जे where the लिट् is not treated as कित् ॥

Similarly 2nd Person Singular of the Perfect, in सस्वजिषे or सस्वज्जिषे ॥

1st. Future स्वङ्क्ष्यते । 2nd Future स्वङ्क्ष्यते ॥

Pot: स्वजेत । Benedictive स्वङ्क्षीष्ट । Aorist शप्ति + श्रप्स्वङ्क्त । Here स is changed to ष by VIII 3 63 S 2276 read with VIII 3 65 S 2270 But this change is optional by the VIII, 3 73 and 71 S 2275 and 2359 when the upasargas are परि, नि and वि । For this purpose of विकल्प only, the roots स्तु and स्वञ्ज have been repeated in the sūtra VIII, 3, 70 S, 2275, though then स would have been changed

to च by VIII 3, 65 S 2270 after pari, m and v; also Thus we have —पर्यव्यङ्क्त
or पर्यव्यङ्क्त ॥

1025 ✓ Shvañja to embrace, clasp Pre स्वजते । Per सम्बजे or सम्बज जे ।
सस्वजिषे or सम्बज जिषे । सस्वजिषहे । I Fut स्वङ्क्त । II Fut स्वङ्क्तये । Imperative
स्वजताम् । Imper सम्बजत । Poten स्वजेत । Bene, स्वङ्क्तोष्ट । Aorist अस्वङ्क्त ।
Caus स्वजयति । Aor असस्वज जत् । Desi सिस्वङ्क्तते । Inten स्वास्वज्यते । Yan luk
सास्वङ्क्ति or सास्वज जीति । d सास्वक्त । Pl सम्बजति । Imperative 2nd P, S सास्वकधि ।
Imp 3rd P S असास्वन् ॥

हृद् १०२६ पुरीषोत्सर्गः । हृदते । जहृदे । हृता । हृत्स्यते । हृतेत ।
हृत्सीष्ट । अहृत्त ॥

1026 ✓ Hada to void exc em'n', Pre हृदते । Per जहृदे । जहृदिषे । I Fut
हृता । II Fut हृत्स्यते । Imperative हृदताम् । Imper अहृदत । Poten हृदेत । Bene
हृत्सीष्ट । Aorist अहृत्त । Caus हृदयते । Aor अजीहृदत् । Desi जिहृत्सते । Inten जाहृ-
दते । Yan luk जाहृदीति or जाहृत्ति । Past. Part Pass हृत्त । (VIII. 2 42 S 3016).

Here end the conjugations of the four roots beginning with हम् ॥

SUBSECTION.

अथ परस्मैपदिनः ॥

Now the Parasmaipadi roots

चिष्विदा १०२७ अव्यक्ते शब्दे ।

1027, ✓ ākshvidā to sound indistinctly Pre च वेदति । Per चिच्च वेदे ।
चिच्च वेदिष्य । चिच्च वेदिष्य । I Fut चवेदिता । II Fut चवेदिष्यति । Imperative चवेदतु-
Imper अचवेदत् । Poten च वेदेत । Bene च विद्यात् । Aorist अचवेदीत् । Caus चवेदयति ।
Aor अचिच्च विदत् । Desi चिच्च विदिषति or चिच्च वेदिषति । Yan luk चेच्च वेति । Past.
Part Pass चविष्यः or चवेदितम् । Ger चविदित्वा or चवेदित्वा ॥

स्कन्दिर् १०२८ गतिशेषणयोः । चस्कन्दिय-चस्कन्य । स्कन्ता ।
स्कन्त्स्यति । नलोपः । स्कन्दात् । इरित्वाद्वा । अस्कदत्-अस्कान्तमीत् । अस्का-
न्ताम् । अस्कान्तुः ।

1028 ✓ Skandir 1 to go move 2 To become dry

The present स्कन्वति । Perfect 2nd P S चस्कन्दिय or चस्कन्य । 1st, F स्कन्ता ।
2nd F स्कन्त्स्यति । In the Benedictive the nasal is elided (III 4 104 S 2216 and
VI 4 24 S 415) as स्कन्दात् । In the aorist there is optionally अङ्, because the
root has the indicatory दृ (III 1 57 S 2269)

Thus अस्कदत् or अस्कान्तसीत् । d, अस्कान्ताम् । Pl अस्कान्तुः । When preceded by
the preposition चि, the स is optionally changed to च by the following sūtra,

२३९८ । वेःस्कन्देरनिष्ठायाम् । च । ३ । ७३ ॥

यत्वा वा स्यात् । क्त्येवेदम् । 'अनिष्ठायाम्' इति पयुदासात् । चिष्कन्ता-चिष्कन्ता । निष्ठाया
तु विष्कन्त ॥

2398 The च is optionally substituted for the स, of स्कन्द, after
the preposition चि, but not in the participles in त and तवत् ॥

This rule is confined to क्त affixes only, because of the prohibition of the क्त निष्ठा । Thus विष्कन्ती or विस्कन्ते, विष्कन्तुम् or विस्कन्तुम्, विष्कन्तव्यम् or विस्कन्तव्यम् ॥

Why do we say 'but not in the Nishthā'? Observe विस्कन् ॥

The same is the case when the prefix is परि by the following sūtra

२३९९ । परिश्च । च । ३ । ७४ ॥

अस्मात्परस्य स्कन्देः सस्यो वा । योगविधीनात् 'अनिष्ठायाम्' इति न स चङ्यते । परिष्कन्ति-परिस्कन्ति । परिष्कन्ते-परिष्कन्ते । पत्यर्थे ऽणत्वम् । न च पदद्वयाश्रयतया अस्तिङ्गत्वान्त्वस्यासिद्धत्वे । 'धातुपसर्गयोः कार्यमन्तर्ङ्गम्' इत्यभ्युपगमात् । पूर्वं धातुपसर्गेण युज्यते तत् साधनेने इति भाष्यम् । 'पूर्वं साधनेन-' इति मतान्तरे तु न एतन्न ॥

2399 च is optionally substituted for the क् of स्कन् after the preposition परि every where

Thus परिष्कन्ति or परिस्कन्ति । परिष्कन्ता or परिस्कन्ता, परिष्कन्तुम् or परिस्कन्तुम्, परिष्कन्तव्यम् or परिस्कन्तव्यम् ॥

The word परि could well have been included in the last sūtra as विपरिभ्यस् स्कन्दे &c. The very fact that it has not been so included, indicates that the prohibition of अनिष्ठायाम् does not apply to it Thus परिष्कन्ते or परिस्कन्ते ॥

When च is changed to च, then न is also changed to च । It cannot be said that the च change depends upon two words, viz, the preposition and the word that follows it and therefore it is अहिरङ्ग and consequently अ-ङ्ग or non effective in applying an अन्तरङ्ग rule by the change of न to च । For we have already said that an operation depending upon a verbal root and a preposition is an अन्तरङ्ग operation.

Moreover we find in the Bhashya, the following rule laid down—

The root is first joined with its preposition and then conjugated and affixes joined to it. But in the opinion of those who hold that the root is conjugated first and then the preposition added to it, there will be no च change, and we shall get the form परिष्कन्ते ॥

1028 ✓ Skandir 1. to go, move, 2. to become dry. Pre. स्कन्ति । Per. चस्कन्ति । चस्कन्ति or चस्कन्ते । चस्कन्ति । I Fut स्कन्ता । II Fut स्कन्तस्यति । Imperative स्कन्दतु । Imper अस्कन्दत । Poten. स्कन्देत् । Bene स्कन्तोत् । Aorist अस्कन्दत or अस्कन्सीत् । अस्कन्ताम् । अस्कन्तु । Caus स्कन्दयति । Aor अवस्कन्दत् । De. विस्कन्सति । Inten चनोस्कन्दते (VII 4 84 S 2642) Yab luk चनोस्कन्ति । D चनोस्कतः । Past Part Pass. स्कन् । Ger स्कन्त्वा । Noun उत्कन्द. 'a kind of disease.'

धम १०२९ मैथुने । येमिथ । ययब्ध । यब्ध्या । यप्स्यति । अयाप्सीत् ॥

1029. ✓ Yabha, to cohabit, to have sexual intercourse with Maitreya reads this root as जभ । Dhanapāla and Śākatāyana read both जभ and यभे । Śākatāyana further reads जप and जभे । Pre यमति । Per ययाभ । येभतुः । येमिथ or ययेब्ध । येमिथ । I Fut यब्ध्या । II Fut यप्स्यति । Imperative यभतु । Imper. अयभत् । Poten. यभेत् । Bene. यभ्यात् । Aorist अयाप्सीत् । अयाब्ध्याम् । Caus याभयति । Aorist अवीयभत् । Desi. वियप्सति । Inten यायभ्यते । Yan luk यायब्ध्या । Ger यब्ध्या । Adj यभ्यम् ॥

णम १०३० प्रहृत्वे शब्दे च । नेमिथ—ननत्थ । नन्ता । अनसीत् । अनसिष्टाम् ॥

1030. ✓ nama 1 To bow to, salute, bend, 2 to sound, Pre. नमति । Per. नमाम् । नेमतुः । नेमिथ or ननत्थ । I Fut, नन्ता । II Fut, नंस्यति । Imperative नमतु

Imper अनमत् । Potē नमेत् । Bene नम्यात् । Aorist अनसीत् । अनसिष्टाम् । Caus. नाम-
यति, or नमयति । (See ✓ 812 &c) With the preposition it is always मित् as प्रणमयति ।
Aorist अननीनमत् । Desi निनृयति । (VII 2 73, S 2377) Inten ननम्यते । Yan luk.
ननमोति or अनमन्ति । D ननन्त् । Pl ननमति । 1st D ननन् । 1st Pl ननमः । Imper
अननन् । अननताम् । Ger नन्तु । Nouns — नम । नेमि । नमः । नप्ता ॥

गम्लृ १०३१ सुप् १०३२ गतौ ।

1031 ✓ Gam lrt, 1032 ✓ Srip lrt 'to go' In the conjugation of the
✓ Gam, the following sūtra applies

२४०० । इषगमियमा ङ । ७ । ३ । ७७ ।

इषा ङ स्याच्छक्ति परे । गच्छति, जगाम । जगमत् । जगमु । जगमिथ—जगन्व । गन्ता ॥

2400 ङ is substituted for the final of इष, गम् and यम् before a
Present-character (शित) ॥

NOTE.—As इच्छति, गच्छति, यच्छति । The इष with the indicatory उ is taken
here, (Tud 59), and not इप् of Divādi (19) class or of Kryādi class (53) There
we have इच्छति and इष्याति respectively Those who do not read the sūtra as इषु
&c, but as इषगमि &c, read the anuvṛtti of the word अचि from VII 3 72 into
this sūtra, so that the शित is qualified by the word अ, i e a शित affix which
is merely a vowel and has no consonant in it, (and not a शित् affix which begins
with a vowel) Therefore though जगन्व is a शित affix beginning with a vowel yet
as it contains a consonant, the ङ substitution does not take place, as इषाया (III
1 83) The reading of the text according to Patanjali and Kātyāyana is इषगमिय
मा ङ, and hence the necessity of the above explanation The reading इषु, though
convenient, is not ārsha.

Thus Pre 3rd S गच्छति । Perfect, जगाम । जगमत् । जगमु । 2nd S, जगमिथ or
जगन्व । 1st Future गन्ता ॥

In forming the 2nd Future, the following sūtra applies.—

२४०१ । गमेरिट् परस्मै पदेषु । ७ । २ । ५८ ॥

गमे. परस्य सकारादेरिट् स्यात् । गमिष्यति । लृटिस्वादङ् । 'अनङि' इति पर्युदासाद्योपधा-
लोपः । अगमत् । सर्पति । ससर्प ॥

2401 An ādhadhatuka affix beginning with a स, gets the इट्
augment, after गम् in the Parasmaipada

As गमिष्यति, अगमिष्यत्, जिगमिषति ॥

NOTE.—Why of गम् ? Observe सेष्यति । The repetition of इट् shows that
the rule is invariable Why 'in the Parasmaipada' ? Observe सगसीष्ट, सगसीष्ट,
संगस्यते, सजिगसते, सजिगसिष्यते, अधिजिगसते अधिजिगसिष्यते ॥

As the ✓ Gam has an indicatory lrt, it forms its Aorist with अङ् । There is
not the elision of the penultimate by VI 4 98 S 2363, because of the special prohi-
bition contained in that very sūtra in the case of the affix अङ् । Thus Aorist is अगमत् ॥

The ✓ Srip is thus conjugated —Pre-ent सर्पति । Perfect ससर्प । In form-
ing the 1st Future, the following sūtra applies —

२४०२ । अनुदात्तस्य चटु पधस्यान्यतरस्याम् । ६ । १ । ५९ ॥

उपदेशेऽनुदात्ता य ऋतुपधस्यस्याम्वा स्यादभलादायकिति परे । सप्ता-सर्पा । सपस्यति—
सपस्यति । असपत् ॥

2402 The augment अम् comes optionally after the ऋ of those roots which are exhibited in the Dhātupāṭha as anudātta, when such roots end in a consonant having a ऋ as penultimate, and are followed by an affix beginning with a mute or sibilant and not having an indicatory क् ॥

NOTE —The word उपदेश is understood here, so also कृत्यमिति । Thus वृत्ता or तर्पिता or तर्ता, दृत्ता, दर्पिता or दर्ता । The roots वृष् 'to satisfy,' and दृष् 'to be happy to release,' belong to Divādi class, subclass Rādhādi, and they take the augment इद् optionally (VII, 2 45), so we have the three forms given above for these roots are also anudatta in their first enunciation

Why do we say "which are anudātta in the Upadeśa or the system of grammatical instruction" ? Observe वृत्ता, वृद्धम्, वृद्धव्यम्, from वृष् उद्यमने which is exhibited as उदात्त, and because it has an indicatory क् it takes इद् optionally Why do we say 'having a penultimate ऋ letter' ? Observe भेत्ता, जेत्ता । Why do we say 'before an affix beginning with a mute or a sibilant' ? Observe तर्पणम्, दर्पणम् । Why do we say 'not having an indicatory क्' ? Observe वृष्, दृष्टः । Before affixes not beginning with a क् consonant this augment will not be inserted, as तर्पणम् । दर्पणम् ॥

Thus 1st Future वृत्ता or वृर्ता । 2nd Future वृष्यति or वृष्यति । Aorist. वृद्वत् ।

1031 ✓ Gamli to go Pre- गच्छति । Per जगाम । जगमत् । जगसुः । जगन्त्य or जगमिथ । जगिमव । जगिमम । I Fut गन्ता । II Fut गच्छिष्यति । Imperative गच्छतुः । Imper जगच्छत । Poten गच्छेत् । Bene गम्यात् । Aorist जगमत् । Pas गम्यते । Caus, गमयति । Aorist, जजीगमत् । Inten जगम्यते । Yan luk जगमीति । or जगन्ति । D जगन्तः । Pl जगन्मति । 1st S जगन्मि D जगन्म । Nouns —जन्तवः । पञ्चगः । जगत् गौ । गङ्गा ॥

1032 ✓ Sripri to go Pre सर्पति । Per ससर्प । ससर्पतुः । ससर्पिथ । ससर्पिव । I Fut सर्पा, सर्पा । II Fut स्रष्यति, स्रष्यति । Imper सर्पतु । Imper, असर्पतु । Pote, सर्पेत् । Bene स्रष्यात् । Aor अस्रपत् । अस्रपताम् । Caus सर्पयति । Aorist अस्रसर्पत् । or अस्रस्रपत् । Deside स्रस्रपति । Inten स्रस्रप्यते । Yan luk स्रस्रपोति । or स्रस्रपिम् । or स्रस्रपिम् । Aorist स्रस्रप । Adj य । स्रष्य । Nouns —सर्पः । सर्पिः । स्रस्रप ।

यम् १०३३ उपरमे । यच्छति । येमिथ—ययन्थ । यन्ता । अयसीत् अयमिष्टाम् ।

1033 ✓ Yama to check, curb, restrain According to Maitreya, the root has an indicatory उ । Pre, यच्छति । (VII 3 77 S 2400) Per, ययाम । येमतुः । येमु । येमिथ or ययन्थ । I Fut यन्ता । II Fut यस्यति । Imperative यच्छतु । Imper, अयच्छतु । Poten यच्छेत् । Bene यम्यात् । Aorist अयसीत् । अयसिष्टाम् । Caus, यमयति । Aorist, अयीयमत् । Deside यियमति । Inten, ययस्यते । Yan luk ययन्ति । ययन्तः । Adj याम्यम् । Nouns यमुना । यम् । संयत् । ययम् ॥

तप १०३४ संतापे । तप्ता । अताप्सते ॥

1034 ✓ Tapa to suffer pain

As 1st Future तप्ता । Aorist अताप्सीत् ॥

The स of the preposition निस् is changed to त् when followed by this root by the following sūtra :—

२४०३ । निस्स्तपतावनासेवने । ८ । ३ । १०२ ॥

षः स्यात् । आसेवन पीन पुन्य ततोऽन्यस्मिन्विषये । निष्ठपति ॥

2403 ष is substituted for the स of निस् before the verb तप, when the meaning is not that of 'repeatedly making red hot'

The word आसेवन means doing a thing repeatedly and here it means making it red hot repeatedly. Thus निष्ठपति सुवर्णम् = सकृत् अग्निम् स्पर्शयति, i. e., he puts the gold into fire only once.

Why do we say when not meaning repeatedly. Observe निष्ठपति सुवर्णं सुवर्णं कार. = पुनः पुनरग्निं स्पर्शयति ॥

NOTE — In the sentences निष्ठपत रत्न, निष्ठप्रा अरातय the change has taken place either as a Vaidic irregularity or because the sense of repeatedness is not implied here

1034 ✓ Tapa, to suffer pain, to mortify the body Pre तपति । Per तपाय । तेपिथ or ततप्य । I Fut तप्ता । Imperative तपतु । Imper अतपत । Poten तपेत । Bene तप्यात् । Aorist अतापसीत् । अताप्ताम् । Pas तप्यते । Caus तापयति । Aorist अतीतपत् । Desi तितप्सति । Inten तातप्यते । Yan luk तातप्ति । Adj तप्यम् । Nouns — सताप । तापस । तप । तपस्या । तपस्वी ॥

त्यज १०३५ हानौ । तत्यजिथ—तत्यक्थ । त्यक्ता । अत्याक्षीन् ॥

1035 ✓ Tyaj to abandon Pre त्यजति । Per तत्याज । तत्यजतु । तत्यजिथ or तत्यक्थ । तत्यजिथ । I Fut त्यक्ता । II Fut त्यक्ष्यति । Imperative त्यजतु । Imper अत्यजत् । Poten त्यजेत् । Bene त्यज्यात् । Aorist अत्याक्षीत् । अत्याक्ताम् । Caus त्याजयति । Aorist अतित्यजत् । Desi तित्यजिषति । Inten तात्यज्यते । Yan luk तात्यक्ति । Nouns :— त्यागिन् । त्याग । त्यद् ॥

षञ्ज १०३६ सङ्गे । 'दशसञ्जस्वञ्जा शपि' (२३८६) इति न लोपः । सजति । सङ्कता ।

1036. ✓ Shanj, to stick or adhere to, cling to, The nasal is elided by VI 4, 25 S 2396 Pre सजति । (With the preposition अभि, we have अभिसजति) । Per ससञ्ज । ससञ्जतु । ससङ्क्ष्य or ससञ्जिथ । ससञ्ज जिथ । I Fut सङ्क्ता । II Fut सङ्क्ष्यति । Imperative सजतु । Imper असजत् । Poten सजेत् । Bene सज्यात् । Aorist असङ्क्षीत् । असङ्क्ताम् । Desi सिसङ्क्षति । Nouns निषङ्ग, सग. प्रसङ्ग । सकथि ॥

दृशिर १०३७ प्रेक्षणे । पश्यति ॥

1037 ✓ Driśir 'to see' The root is replaced by पश्य by VII 3 78 S 2360. Thus Present is पश्यति ॥

In the conjugation of the Perfect (2nd Person Singular) the following two sutras apply —

२४०४ । विभाषा सजिदृशोः । ७ । २ । ६५ ॥

आभ्या थल ह्रस्वा ॥

2404 थल the Personal ending of the Perfect, optionally gets the augment इद् after सज् and दृश् ॥

NOTE — As ससष्ट or ससजिथ, ददृष्ट or ददृशिथ । See VI 1, 58 below for the अस augment

२४०५ । सृजिदृशोर्भक्त्यमकिति । ६ । १ । ५८ ॥

अनयोरमागमः स्यात्कलाद विकृति । दद्रुष्ट-ददर्शय । द्रष्टा । द्रक्ष्यति । दृश्यात् । इतिविदह वा ॥

2405 The augment अम् (अ) comes after the क् of सृज् 'to create,' and दृश् 'to see,' when an affix beginning with a कल् letter (the Mute and the Sibilant) follows provided that it has no indicative क् ॥

Thus where there is दृद् augment we have ददर्शय, but when there is no दृद् augment, we have the अम् and thus get दद्रुष्ट ॥

1st. Fut द्रष्टा, 2nd Fut द्रक्ष्यति । Ben दृश्यात् । As the root has an indicative क् the aorist is formed optionally by अङ् (III 1 57 S 2269) When there is अङ्, the following sūtra applies —

NOTE:—Thus सृज् + लृन् = सृ + अ + ज् + लृ = सृष्टुम् । Nom sing सृष्टा, so also सृष्टुम्, द्रष्टव्यम्, द्रष्टा, द्रष्टुम्, द्रष्टव्यम् । This अम् augment prevents the guna substitute ordained by VII 3 86 But in अस्माचीत् and अद्राचीत् the Vriddhi takes place in the Aorist, after the augment अम् had taken effect.

Why do we say when beginning with a Mute or a Sibilant? Observe सृज्-नम्, दर्शनम् with यु । Why do we say not having an indicative क्? Observe सृष्टः, दृष्टः, before the affix क् । The forms of roots being exhibited in the sūtra, the rule applies when affixes relating to verbs come after these, and not when other affixes relating to nouns follow Thus रज्जुसङ्ग्रह्याम्, देवदृग्म्याम् । Here the words are used as nouns rather than verbs For the maxim आतोः स्वङ्गपञ्चये तत्प्रत्यये कार्यं applies here

२४०६ । अदृशोऽङि गुणः । ७ । ४ । १६ ॥

अदृश्यान्तानां दृशेच्च गुणः स्यादङि । अदर्शत् । अदभावे ॥

2406 Guna is substituted for the vowel of the root, before the affix अङ्, in the roots ending in अङ् or ऋ, as well as in अ ॥

Thus अदर्शत् । But when अङ् is not added the following sūtra applies —

NOTE —As अङ्कलाङ् गुणकोऽङ्करोत्, अहतेभ्योऽङ्करोत् नम्, असरत्, आरत्, अदर्शत्, अदर्शताम्, अदर्शन् । The affix अङ् means the Aorist character अङ्, of which the above examples are given It also is the krit affix (III 3, 104) of which we have कृ—करा ॥

The word अङ्करोत् is अङ् Aorist formed from कृ by III. 1. 59. The word असरत् is स (III 1 56) अदर्शत् by VI 1 57

२४०७ न दृशः । ३ । १ । ४७ ॥

दृशश्चले. क्से न । अद्राचीत् ॥

2407 कस् is not the substitute of क्लि after the verb दृश् 'to see.' Thus अद्राचीत् ॥

NOTE —This is an exception to the sūtra III 1. 45 enjoining कस् । The root दृश् will form its Aorists by III. 1 57 and will take अङ् and सिच्, as अदर्शत् or अद्राचीत् 'he saw.'

1037. ✓ Desir to see The root is ātmanepadi, with the preposition सम् । As सम्प्रत्यये । Pre पश्यति । Per ददर्श । ददृशत् । ददर्शय or दद्रुष्ट । ददृशिव । I Fut द्रष्टा । II Fut द्रक्ष्यति । (VIII 2 41 S. 295) Imperative पश्यतु । Poten. पश्येत् । Bene. दृश्यात् । Aorist अदर्शत् or अद्राचीत् । Pass दृश्यते । Aorist अदर्शि । Caus. दर्शयति । Aorist. अदीदृशत् or अददर्शत् । Desl. दिदृक्षते । (1. 3. 57 S, 2731). Inten. दरोदृशयते । Yan luki

ददृष्टि । ददृष्ट । Imperative ददृष्ट । 1st. S ददृष्टानि Imperfect अददृष्ट । Nouns दृश्यम् । दृश्यम् । पशुः । दृष्टि । दृश्यरी ॥

दंश १०३८ दशने । दशन दष्टाव्यापारः । एषोदरादित्वादननासिकलेपः । अत एव निपातनादित्येके । तस्याप्यत्रैव तात्पर्यम् । अर्थनिर्देशस्याधुनिकत्वात् । 'दशसञ्ज-' (२३२६) इति न लोपः । दशति । ददशिय-ददष्ट । दष्टा । दक्षयति । दश्यात् । अदाक्षीत् ।

1038. ✓ *Dansa* to bite The word *daśana* 'actions of the teeth' i. e. biting The word दशन is derived from this root. The nasal is elided by VI 3 109 S 1034 Others say, the nasal is elided as a *nipātana* or anomaly, because the word दशन is so exhibited here They also refer to this because the particularising of the meaning is modern In other words, they also mean that दशन has lost its nasal because such is the usage of the masters of language, for Prishodarādi only validates the usage of the *shishtas* But in the Dhātupāṭha sūtra दश दशने the meaning दशन given to दश is not the work of any ancient author for all Dhātupāṭha meanings are recent additions to the bare list of roots prepared by Pāṇini so any form occurring in these meanings cannot *ipso facto* be a standard Therefore those who say that दशन is valid by *nipātana* here must be presumed to mean that standard writers have used the word *dasana*, which has been repeated here by the person or persons who have added these meaning to the roots There they also indirectly mean that the form is valid under the Prishodarādi class

Thus दश + शप् + ति = दश + अ + ति (the nasal is elided by VI 4 25 S. 2396) = दशति । The 2nd Per Singular of the perfect is ददशिय or ददष्ट । First Future दष्टा । Second Future दक्षयति । Benedictive दश्यात् । Aorist अदाक्षीत् ॥

1038. ✓ *Dansa* to bite, sting Pre दशति । Per ददश । ददशतु । ददशिय or ददष्ट । ददशिय । I Fut दष्टा । II Fut दक्षयति । Imperative दशयतु । Imper अदशतु । Poten दश्ये । Bene. दश्यात् । Aorist अदाक्षीत् । अदाष्टाम् । Caus दक्षयति । Aorist अद । दक्षत । Desl. दिदक्षति । Inten ददक्षते । (III 1 24, S. 2635, VII. 4 86, S 2638) Yan luk दन्दशति or दन्दष्टि । Nouns दक्षा । दक्षी । ददशुके ॥

कृष १०३९ विलेखने । विलेखनमाकर्णम् । कृष्टा-कृष्टा । कर्चयति-कर्चयति । * स्पृशमृशक्षयतृपट्टपा स्तेः सिक्त्वा वाच्यः * । अक्राक्षीत् । अक्राष्टाम् । अक्राक्षीत् । अक्राष्टम् । अक्राक्षुः । पत्ते वसः । अक्रक्षत् । अक्रक्षताम् । अक्रक्षन् ।

1039 ✓ *Kṛish* to plough, till The word *vilekhana* means tilling The First-Future is कृष्टा or कर्ष्टा । Second Future is कर्चयति or कर्चयति । The Aorist sign सिक् is optional under the following

Vārtika The सिक् of the Aorist is optional after the roots ✓ *Spriś*, ✓ *Miś*, ✓ *Kṛish*, ✓ *Trip*, and ✓ *Drip* Thus अक्राक्षीत् or अक्राक्षति । D अक्राष्टा or अक्राष्टाम् । When सिक् is not added we have कर्च, as अक्रक्षत् । &c Pre कर्चति । Per अकर्च । अकर्चतु । अकर्चिय । अकर्चिय । I Fut कृष्टा, कर्ष्टा । (VI 1 59 S 2402). II Fut कर्चयति, कर्चयति । Imperative कर्चतु । Imper. अकर्चतु । Poten कर्चेत् । Bene कर्च्यात् । Aorist अक्राक्षीत्, or अक्राक्षति । Dual अक्रक्षताम् or अक्राष्टाम् or अक्राष्टाम् । Plural अक्राक्षुः or अक्रक्षन् । Con अक्रक्षयत् । Caus कर्चयति । Aorist अचोक्रयत् or अचकर्चत । Desl. चक्रक्षति । Inten चक्रिष्यते । Yan luk चक्रिषि । चक्रिषि or चक्रिषीति । D चरीकष्टः or चरिक्ष्टः । Imperative चरीकष्टि । Imperfect अचरीकष्ट, or अचरोकष्ट । Noun — कृष ॥

दह १०४० भस्मीकरणे । देहिय-ददग्ध । दग्धा । दह्यति- । अधाक्षोत् ।
अदाग्धम् । अधाक्षुः ॥

1040 ✓ Daha to burn Pre दहति । Per ददाह । देहेतु । देहिय or ददग्ध (VIII 2 32 S 325, VIII 2 40 S 2280, VIII 4 53 S 52) I Fut दग्धा । II Fut दह्यति (VIII 2 32 S 325, VIII 2 37 S 326, VIII 4 55 S 121) Imperative दहतु । Imper अधदहत् । Potē dहेत् । Bene दह्यात् । Aorist अधाक्षोत् । अदाग्धम् । अधाक्षुः । Caus दाहयति । Aorist अदीदहत् । Inten द दहते । Yan luk द दग्ध । Nouns — परिदाही । निदाघः । अवदाघः । परिदाघः । दहनः ॥

मिह १०४१ सेचने । मिमेह । मिमेहिय । मेढा । मेह्यति । अमिहत् ॥

1041 ✓ Miha to wet, moisten, sprinkle Pre मेहति । Per मिमेह । मिमेहिय । मिमेहिय । I Fut मेढा । II Fut मेह्यति । Imper मेहतु । Imper अमेहतु । Potē मेहेत् । Bene मिह्यात् । Aorist अमिहत् । Caus मेहयति । Aorist अमीमिहत् । Desi मिमिहति । Inten मेमिहते । yan luk मेमेढि । मेमीढः । Perfect Partī, मीद्वान् । मेढम् । मेह्य । मिहिरः । प्रमेहः ।

Here end the Skandadi roots.

— 0 —

कित १०४२ निवासे रोगापनयने च । चिकित्सति । संशये प्रायेण विपूर्वः । 'विचिकित्सा तु संशयः' इत्यमरः । अस्यानुदात्तेत्वमाश्रित्य 'चिकित्सते' इत्यादि कश्चिदुदात्तहार । निवासे तु केतयति ॥

1042 ✓ Kita to live' 2 to heal, cure, when meaning to doubt, it is generally preceded by वि । Thus विचिकित्सा means doubt see Amarakosha I. 5 3 It is Parasmaipadī but some take it to be anudātteta and so conjugate it in the ātmanepadī As चिकित्सते । when meaning to dwell, it is conjugated as केतयति । This root is *always* सन् ending in the sense of 'to heal' 'to doubt' See III 1 5. S 2396 This सन् not being an Ardhadhātuka affix, does not take इद् augment or cause Guna Pre चिकित्सति । "He cures" or केतयति । "He dwells" II Fut चिकित्सयति ।

Desi चिकित्सिषति । As a general rule सन् is not added to a root which has already taken सन् । But that rule applies to the Desiderative सन् and not to the Svāthā सन् ॥

दान १०४३ खण्डने ।

शान १०४४ तेजने । इतो बहत्यन्ताः स्वरितेतः । दीदासति-दीदासते शोशासति-शीशासते । अर्थविशेषे सन् । अन्यत्र दानयति । शानयति ॥

1043 ✓ Dana (to straighten) to cut, divide 1044 ✓ Śāna to sharpen. From this upto ✓ Vaha the roots are svariteta These roots are also *always* सन् ending (See III 1 6 S 2394) When not meaning 'to straighten' and 'to whet' respectively, we have दानयति । शानयति in the Churādi. Pre दीदासति A. दीदासते । Caus दानयति ॥

1044. ✓ Śan to sharpen, whet Pre शीशासति । A शीशानते । Caus, शानयति ॥

दुपक्ष १०४५ पाके । पक्षति-पक्षते । पक्षिय-पक्षय । पचे । पक्ता । पक्षीष्ट ।

1045 ✓ Dupachash to cook, boil Pre पक्षति । A पक्षते । Per पपाक्ष । पेषतु । पपक्ष or पेषिय । A पचे । I Fut, पक्ता । A पक्ता । II Fut, पक्षयति । A पक्षयते ।

Imperative पचतु । A पचताम् । Imper अपचत् । A अपचत । Pote पचेत् । A पचेत् । Bene पच्यात् । A पच्यीष्ट । Aorist अपाचोत् । A. अपचत् । अपचताम् । Desi पिपचति or पिपचते । Inten पापच्यते । Yan luk पापक्ति । D पापक्त । Past Part Pass पक्व । (VIII 2 52 S 3031) Act पक्वान् । Nouns पचः । अण्यच । पाकिमम् । पाक । पचनम् ।

षच १०४६ समवाये । सचति । सचते ॥

1046 ✓ Shaoha to be associated with Pre सचति । A सचते । Per ससाच । सेचतुः । सेचिथ । सेचिथ । I Fut सचिता । II Fut सचिष्यति । Imper असचत । Bene सच्यात् । Aorist असचोत् or असाचोत् । (VII 2, 7 S, 2 84) Caus साचयति । Aorist असोचत । Desi सिचिषति । (VIII, 3. 61 S 2627) Inten सासच्यते । Yan luk सासक्ति ॥

भज १०४७ सेवायाम् । बभाज । भेजतुः । भेजु । भोजय-बभक्ष्य ।

भक्ता । भक्ष्यति । भक्ष्यते । अभ्राजोत् । अभक्त ॥

1047 ✓ Bhaja to seive Pre भजति । A भजते । Per बभाज । A भेजे । भेजतुः । भेजिथ or बभक्ष्य । भेजिथ । I Fut भक्ता । A भक्तासे । II Fut भक्ष्यति । A भक्ष्यते । Imperative भजतु । A भजताम् । Imper अभजत । A अभजत । Poten, भजेत् । A भजेत् । Bene भक्ष्यात् । A भक्षीष्ट । Aorist अभ्राजोत् । A अभक्त । अभक्ताताम् । Caus भाजयति । Aorist अभोभजत । Desi बिभक्षति । A बिभक्षते । Inten बाभक्ष्यते । Yan luk बाभक्ति । 1dj भजनाया । बिभक्ष्य । Nouns —भाय । भागी । भिनी । सौभाग्यम् । भक्ता । भक्ति ॥

रञ्ज १०४८ रागैः । रजति-रजते । अराङ्गोत्-अरङ्क्त ॥

1048 ✓ Ranj to be dyed or colored Pre रजति । A रजते । The nasal is elided by VI, 4 26 S 2397 Per ररञ्ज । ररञ्जतु । ररञ्ज्य or ररञ्जिथ । A ररञ्जिथे । I Fut रङ्क्ता । A रङ्क्तासे । II Fut रङ्क्ष्यति । A रङ्क्ष्यते । Imperative रजतु । A रजताम् । Imper अरजत् । A अरजत । Poten रजेत् । A रजेत् । Bene रक्ष्यात् । A रङ्क्षीष्ट । Aorist अररङ्गोत् । Dual अराङ्क्ताम् । A D अरङ्क्ताताम् । Pl अराङ्क्तु । A अरङ्क्त । Desi रिरङ्क्षति । A रिरङ्क्षते । Inten अरङ्क्ष्यते । Yan luk रारङ्क्त । D रारङ्क्त । Nouns —रङ्क । रजन । रजनी । रागी । रागः । रगः । रजः । सरजसम् । रजतम् । राजतम् ॥

शप् १०४९ आक्रोशे । आक्रोशो विरुद्धानुध्यानम् । शशाप-शोपे । अशाप्सीत्-अशप् ॥

1049 ✓ Śapa to curse Pre शपति । A शपते । Per अशाप । शोपतुः । शशप्य or शोपिथ । A शोपे । I Fut शप्ता । A शप्तासे । II Fut शपस्यति । Imperative शपतु । A शपताम् । Imper अशपत् । A अशपत । Poten शपेत् । A शपेत् । Bene शप्यात् । A शप्सीष्ट । Aorist अशप्सीत् । अशप्ताम् । A अशप् । A अशपताम् । Caus, शापयति । Aor अशी-शपत् । Desi शिशपसति । Inten शाशप्यते । Yan luk शाशप्ति । Nouns शपथ । शवलः । शब्दः ॥

त्विष १०५० दीप्तौ । त्वरति-त्वेषते । तित्विषे । त्वेष्यति । त्विषोष्ट ।

अत्विक्षत । अत्विषाताम् ॥

1050 ✓ Tvish to shine, glitter, blaze Pre त्वेषति । A त्वेषते । Per तित्वेष । तित्विषतुः । तित्विषिथ । तित्विषिथ । A तित्विषे । I Fut त्वेष्या । A त्वेष्यासे । II Fut त्वेष्यति । A त्वेष्यते । Imperative त्वेषतु । A त्वेषताम् । Imper अत्विषत् । A अत्विषत । Poten त्वेषेत् । A त्वेषेत् । Bene त्विष्यात् । A त्विषीष्ट । Aorist अत्विक्षत । अत्विषाताम् । A अत्विक्षत । A. Dual अत्विषाताम् । A Pl अत्विषन्त । Caus त्वेषयति । Aorist अत्विष्यत् । Desi तित्विषति । A तित्विषते । Inten तेत्विष्यते । Yan luk तेत्विषि । Dual तेत्विष्यत् । Nouns त्वेषा । त्वेष्यम् ॥

1051 ✓ Yaja 1. to worship with sacrifices 2 to consecrate dedicate 3 to bestow Pie यजते । A यजते । Per इयाज । ईजतु । इयजिथ ०। इयष्ट । ईजिव । I Fut, यष्टा । II Fut यजयति । A यज्यते । Imper यजतु । A यजताम् । Imper अयजत । A अयजत । Poten यजेत । A यजेत । Bene इज्यात । A यजोष्ट । Aor अयाजीत । अयाष्टाम् । अयष्ट । A अयज्ञाताम् । Pas इज्यते । Caus याजयति । Aorist अयीयजत । Des। यियजति । A यियजते । Inten यायज्यत । yanluk यायष्टि । Nouns यागः । यायजूक । इज्या । यज । यजुः । यद् । यदा । यावति । यका । ऋतिक् । इष्टि ॥

दुषप् १०५२ बीजसंताने । बीजसंतानं त्रेत्रे विकिरणं गर्भाधानं च । अयं छेदनेऽपि । केशान्वपति । उवाप-ऊपे । वप्ता । उप्प्यात् । वप्सीष्ट । प्रणयवाप्-सीत्-अवप् ॥

1053 ✓ Tu vap 1 to sow, 2 to beget, produce The word vija—santāna literally means scattering the seeds—whether the seeds of grain &c in a field or in the womb This root also means to cut as केशान् वपति he cuts the hair, Pre, वपति । The preposition नि is changed to णि by VIII 4 17 S 2285, As वणिवपति । Per उवाप । A ऊपे । उवपथ or उवपिथ । उवपिथ । I Fut वप्ता । Imper वपतु । Bene, उप्प्यात् । A वप्सीष्ट । Nouns वापी । वापि । वप

वह् १०५३ प्रापणे । उवाह । उवा य । 'सहिवहोरोदवर्णस्य (२३५७) उवोठ-ऊहे । वोठा । वल्-यति । अवाचीत् । अवोठाम् । अवाकुः । अवोठ । अवज्ञा-ताम् । अवज्ञत । अवोठा । अवोठवम् ॥

1054 ✓ Vaha to carry, to convey Pre, वहति । A वहते । Per उवाह । ऊहतुः । उवाहथ । उवोठ । ऊठिव । A ऊहे । ऊठिवे । I Fut वोठा । II Fut वल्-यति । A वल्-यते । Imperative वहतु । A वहताम् । with व we have प्रवहणि । Imper अवहतु । A अवज्ञत । Poten वहेत । A वहेत । Bene उवात् । A वल्-यष्ट । Aorist अवाचीत । D अवोठाम् । Pl अवाकुः । A अवोठ । D अवज्ञाताम् । A Pl अवज्ञत । A 2 S अवोठा । A Pl अवोठवम् । A 1 S अवधि । Cond अवज्ञयत् । Pas उवते । Caus वाहयति । Aorist अवोवहतुः । Des। विवहते । Inten वावहते । Yan luk वावोठ । वावहति । Nouns '—ऊठ । ऊठि Marriage, अपोठ । प्रोठ । वह' वधू । अनुवृही ॥

वस १०५४ निवासे । परस्मैपदी । वसति । उवास ॥

1054 ✓ Vasa to dwell.

This root is Parasmaipadi The present is वसति । The Perfect 3rd S is उवास । In the dual the स is changed to व by the following sūtra

२४१० । शासिवासिधमीना च । व । इ । इ० ॥

इणकुभ्या परस्मैवा सस्य वः स्यात् । ऊवतुः । ऊवुः । उवसिथ-उवस्य । वस्ता । 'सःस्यार्ध-धातुके' (२३४२) वत्स्यति । उप्प्यात् । अवासीत् । अवाताम् ॥

2410 The व is substituted for the स् of शास, वस, and वस, when it is preceded by an इण् vowel or a guttural

NOTE —Thus अन्वशिषत, अन्वशिषताम्, अन्वशिषन्, the Aorist of शास, the स्ति is replaced by अद् (III. 1 56), and the आ changed to इ by VI 4 34 So also शिष्ट, शिष्टवान् ॥ From वस् उवितः, उवितवान्, उवित्वा । The Samprasāraṇa takes place by VI 1. 15 as it belongs to Yajādi class From वस् व have ववतुः, ववुः in the Perfect. वस् is the substitute of अद् (II. 4. 30), the penultimate अ is elided by

VI 4 98 So also अद्यन् in अद्यन्मोमदन्त पितर (Rig I 82 2) This is the Aorist form of अद् the द्य is substituted for अद् (II 4 37), the Aorist sign is elided by II 4 80.

Thus ऊषत् । Pl ऊषुः । 2nd S उषसिथ or उषस्य । The First Future is वस्ता । The second Future is thus formed वस् + स्यति । Here the स् of ✓वन् is changed to त by VII 4 49 S 2342 We have therefore, वत्स्यति । The Benedictive is उष्यात् । The aorist is अवात्सीत् । अवात्ताम् ॥

1054 ✓Vasa to live, to dwell Pre वसति । Per उवास । ऊषत् । उषसिथ or उषस्य । ऊषिव । I Fut वस्ता । II Fut वत्स्यति । Imperative वसतु । Imper अवासत । Bene उष्यात् । Aorist अवात्सीत् । अवात्ताम् । अवात्सु । Caus वासयति । Aorist अवोवसत । Des विवत्सति । Inten वावस्ति । Yan luk वावस्ति । Imperfect अवावत् । Past Part Pass उषित । Aot उषितवान् । Ger उषित्वा । Nouns वास्तव्यः । अमावस्यम् । आवासी । प्रवासी । यत्सरः । वसतिः । वसन्त । वास । वस्ति । वस्त्रम् । यासि । वसुः । वसिष्ठः ॥

वेज् १०५५ तन्तुसंताने । वयति-वयते ॥

1055 ✓Veñ to weave

The Present is वयति । A वयते । In the Perfect ✓वे is replaced optionally by ✓वय by the following sūtra

२४११ । वेजो वयिः । २ । ४ । ४१ ॥

वा स्याल्लिटि । इकार उच्चारणार्थः । उवाय ॥

2411 When लिट follows, वयि is optionally the substitute of वेज् 'to weave'

The इ in वयि is for the sake of pronunciation only. The substitute is वय । Thus वय + णत् = वय + वय् + अ (VI 1 8, S. 2177) = उय् + वय् + अ (VI 1 17 S 2408) = उवाय । In the dual we have वय् + अत् = उय् + अत् ॥

The dual affix अतुस् being कित् (I 2 5) the following sūtra would have applied and caused the vocalisation of य्, but it is not so by the sūtra that follows, namely S 2413

२४१२ । ग्रहिज्याग्रयिव्यधिग्रष्टिविचतिवृश्चतिपृच्छतिभृज्जतोनाडिति च । ६ । १ । १६ ॥

यथा किति डिति च सप्रसारणं स्यात् । यकारस्य प्राप्ते ॥

2412 There is vocalisation of the semi-vowels of the following verbs, when an affix having an indicative क् or ङ follows—ग्रह 'to take', ज्या 'to become old', वेज् 'to weave', व्यध 'to strike', वज् 'to shine', व्यव 'to deceive', व्रश्च 'to cut', पृच्छ 'to ask', and भृज् 'to cook, to fry'

The य required vocalisation, which is however prevented by

२४१३ । लिटि वयो यः । ६ । १ । ३८ ।

वयो यस्य सप्रसारणं न स्याल्लिटि । ऊयत् । ऊयुः ।

2413 In the substituted root वय (II 4 41), the य in the Perfect is not vocalised

The phrase सप्रसारणं is understood here Thus उवाय ऊयत्, ऊयुः । The word लिट् is employed in this aphorism for the sake of subsequent sūtras this one could have done well without it even.

Though the य is not vocalised, it is optionally replaced by व by the following sūtra.

२४१४ । वश्चास्यान्यतरस्यां किति । इ । १ । ३९ ॥

वयो यस्य वो वा स्यात्किति लिटि । ऊवतु* । ऊयु । वयस्तासावभावात्पलि नित्यमिड् ।
उवयिथ । स्थानिवद्भावेन जित्वात्तड् । ऊये । ऊवे । वयादेशाभावे ॥

2414 Before the tense-affixes of the Perfect that have an
indicatory क (I 2 5), for the व् of वय may optionally be substituted
a व् ॥

Thus ऊवतुः or ऊवतु*, ऊयु* or ऊयु* ॥

NOTE —According to Pāṇjali, the phrase वश्चास्य of this sūtra could have
been dispensed with, this much would have been enough :—अन्यतरस्या किति वेश् ।
Thus वे + अतुस् = वा + वा + अतुस् = ववतु* and वयु. (the vocalisation being prohibited)
In the alternative —वा + अतुस् = उ + अतुस् = उ + उवङ् + अतुस् (VI 1 77) = ऊवतु,
ऊयु* ॥ Here there is vocalisation. In the case of वय substitute, the व is never
vocalised, so we have ऊयतु, ऊयु । Thus all the three forms have been evolved
without using वश्चास्य ॥

In the 2nd S there is always वट् augment, in spite of VII 2 62 S 2295,
because ✓वय is defective and can never be conjugated in the First Future with
तात् । Thus we have उवयिथ ॥

The defective root वय being the substitute of वेश् is considered to have an
indicatory व् by I 1 56 S 49 and so is conjugated in the Parasmai and Atmane
both. Thus Atmane—Perfect is ऊये or ऊवे ॥

When there is no वय substitution for वेश् in the Perfect, the following sūtra
applies

२४१५ । वेश् : । इ । १ । ४० ॥

वेशो न सप्रसारणं स्यात्लिटि । ववौ । ववतु* । वयु । वविय-ववाच । ववे । वाता । ववात् ।
वासीष्ट । अवासीत् ॥

2415 The semivowel of वे 'to weave' is not vocalised in the
Perfect

Thus ववौ, ववतु*, वयुः । This root belongs to वज्रोहि class and would have
been vocalised before कित् affixes by VI. 1 15, and before non कित् affixes the
Reduplicate syllable of the Perfect would have been vocalised by VI 1. 17
Both vocalisations are prohibited here

1055. ✓Veg to weave. Pie. ववति । A. ववते । Per. ववाच or ववौ । Dual. ववतुः
or ववतु* । ऊयुः or ऊयुः । 2nd S. उवयिथ । ऊययु । ऊय । उवाच or उवाच । कविय । कविय ।
A ऊये । A ऊयाते । A ऊयिद्वे or ध्वे । A. ऊयिवहे । I Fut वाता । A वाता । II Fut.
वास्यति । A वास्यते । Imperative वयतु । A. वयताम् । Imper अवयत् । A अवयत् । Pote.
वयेत् । A वयेत् । Bene ऊयात् । A वासीष्ट । Caus वाययति । Aorist अवौवयत् । Desi.
विवासति । A. विवासते । Inten. वावायते । Yāñ luk वावाति or वावेति । वावोतः । वावति ।
Imperative वावीहि । Adj. वावीय* । वाय* । Noun.—तन्मुवाय ॥

व्येञ् १०५६ संवरणे । व्ययति ॥

1056. ✓Vyeñ to cover

The Present is व्ययति । In the Perfect, the sūtra VI. 1. 45. S. 2370 re-
quired the य to be changed into वा, but the following sūtra prevents that.

२४१६ । न व्यो लिटि । ६ । १ । ४६ ॥

व्यञ्ज आत्वं न स्याल्लिटि । इच्छि । परमपि हलादिशेषे आधित्वा यस्य सम्प्रसारणम् । उभयेषा यद्वासासार्थम् । अन्यथा वच्चादीना यच्चादीना चानुवृत्त्येव सिद्धे किं तेन । विव्याय । विव्यतु । विव्यु । 'हृदत्तयत्ति—' (२३८४) इति नित्यमिदं । विव्ययिष । विव्याय—विव्यय । विव्ये । व्याता । वीयात् । व्यासीष्ट । अव्यासीत । अव्यास्त ॥

2416 There is not the substitution of आ for the Diphthong of the root व्ये when the affixes of the Perfect follow

Thus सविव्याय, सविव्यायिष । The reduplicate of the Perfect is vocalised here by VI 1 17 The Vriddhi in सविव्याय takes place by VII, 2 115 before the यित् affix कल् ॥

Though in the reduplicate, the य required to be elided by VII. 4 60 S 2179 because it is subsequent to the rule of samprasârana, yet the latter prevails and the य is vocalised to वृ । (Had VII 4 60 S, 2179 applied then the vocalisation would have been of वृ ।) This we do, because of the word ubhayesham being used in the sūtra VI, 1 17 S 2408 For there was no necessity of using this word in the sūtra VI 1 17, S 2408, as the anuvṛtti of Vachyâdi and grâdi was already current in it

Though the phrase समवसाष् could have been supplied into this sūtra by the context and the governing scope of the preceding sūtras, its express mention in this sūtra is for the sake of indicating, that the rule of vocalisation supersedes even the rule of हलादि शेषे VII 4 60, the vocalisation must take place at all events Thus व्ये + कल् = व्ये + व्ये + अ । Here by VII 4 60, the second consonant य of व्ये ought to have been elided, and the equation would have stood व्ये + व्ये + अ and there would have been vocalisation of य by VI 1 17, S. 2408 But that is not intended There is vocalisation of य and we have विव्याय । In fact the universal maxim of vocalisation is —“Thesamprasârana and the operation dependent on it possess greater force than other operations which are simultaneously applicable”

1056 ✓ Vyeñ to cover Pre व्ययति । A व्ययते । Per. विव्याय । A विव्ये । विव्यतु । A विव्याते । विव्यु । विव्ययिष । A विव्यिषे । A विव्यिष्वे or विव्यिष्ट्वे । विव्याय । A. विव्यिष्वहे । I Fut व्याता । A व्याता । II Fut व्यास्यति । A व्यास्यते । Imperative व्ययतु । A व्ययताम् । Imper अव्ययत । A अव्ययत । Poten व्ययेत । A व्ययेत । Bene वीयात । A. व्यासीष्ट । Aorist अव्यासीत । अव्यास्ताम् । A अव्यास्त । Caus व्याययति । Desl विव्यासति । A विव्यासते । Inten वीवीयते । Yan luk वाव्येति or वाव्याति । Dual वाव्यीतः । Plural वाव्यति । Adj आनीय । व्यायम् । व्यातव्यम् । Noun —नीविः ॥

हञ् १०५७ स्पर्धायां शब्दे च ।

1057 ✓ Hveñ To emulate, to call by name

The following sūtra applies in forming its Perfect,

२४१७ । अभ्यस्तस्य च । ६ । १ । ३३ ॥

अभ्यस्तीभविष्यते ह्रस्वः सम्प्रसारण स्यात् । ततो द्वित्वम् । जुहाव । जुहुवतु । जुहुवतुः । जुहोष or जुहविष । जुहुवे । हुता । हुयात् । हुआसीष्ट ॥

2417 There is vocalisation of the semivowel of ह्वा in the reduplicated form, in both the syllables,

NOTE —The abhyasta means the reduplicate and the reduplicated, both the syllables. The vocalisation takes place before reduplication. Thus जुहाव, जोहूयते,

and जुहुवति । This and the last sūtra are one, in the original of Pāṇini, they have been divided into two by the authority of a Vārtika

The root जु is vocalised *first* and then reduplicated. In other words, when such an affix follows which will cause reduplication, then जु becomes जु by vocalisation first, and it is reduplicated afterwards. For the purposes of reduplication जु is the proper stem. Thus जुहाव, Dual जुहुवतुः, (VI 4 77 S 271) Pl. जुहुवुः । 2nd S जुहोथ or जुहविथ । Atm 3, S जुहुवे । First Future ह्यता । Ben ह्यताम् । A. ह्यसीष्ट ॥ In forming the Aorist the following applies

२४१८ । लिपिसिचिह्रश्च । ३ । १ । ५३ ॥

यभ्यश्च्लेरह, स्यात् ॥

2418 After the verbs लिप 'to paint,' सिच 'to sprinkle' and ह्र 'to call,' अह, is the substitute of चलि when जुह, follows signifying the agent

NOTE:—Thus अलिपत् 'he painted or wrote', असिचत् 'he sprinkled', and अहत् 'he called or challenged'

But there is option in the Atmanepada

२४१९ । आत्मनेपदेष्वन्यतरस्याम् । ३ । १ । ५४ ॥

आतो लोपः । अहत् । अहताम् । अहन् । अहत । अहास्त ॥

2419 After the verbs लिप, सिच and ह्र, अह is optionally the substitute of चलि, when the affixes of the Atmanepada follow

Thus (अलिपत् or अलिप् 'he painted', असिचत् or असिक्त 'he sprinkled'), अहत् or अहास्त 'he challenged' There is elision of आ by VI 4 ५४ S 2372

1057 ✓ Hveñ 1 To vie with, emulate 2 To call by name Pre ह्रयति । A. ह्रयते । Per जुहाव । A. जुहुवे । जुहुवतुः । A. जुहुवाते । जुहविथ (by guna of उ) or जुहोथ । A. जुहविषे । A. जुहविष्वे or दवे । I Fut ह्यता । A. ह्यतासे । II Fut ह्यस्यति । A. ह्यस्यते । Imperative ह्रयतु । A. ह्रयताम् । Imper अह्रयत् । Poten ह्रयेत् । Bene ह्रयात् । A. ह्यसीष्ट । Aorist अह्रत् । अह्रताम् । A. अह्रत् । A. अह्रताम् । A. अह्रत् । Or अहास्त । A. अहास्ताम् । A. अहासत । Caus ह्राययति । Aor अह्रयत् । Dual अह्रयताम् । अह्रयवन् । Nouns:—आहुः । निहवः । विहवः । आहावः । आह्वा । आह्वतिः । संह्वतिः ॥

अथ द्वौ परस्मैपदिनौ ॥

वद १०५८ व्यक्तायां वाचि । अच्ञ वदति । उवाद । ऊदतुः । उवदिथ । उवादा । उवात् । 'वदन्न' (२२६७) इति वृद्धिः । अवादीत् ॥

The next two roots are Parasmaipadi

1058 ✓ Vada to speak distinctly Pie वदति । Per उवाद । ऊदतुः । ऊदु । उवदिथ । उवाद or उवद । ऊदिथ । I Fut वदिता । II Fut वदिष्यति । Imperative वदतु । Imper अवदत् । Poten वदेत् । Bene उवात् । Aorist अवादीत् । Here the vridhi is by VII, 2 3 S 2267 Caus वादयति । Aorist, अवीवदत् । A. वादयते । Aorist अवीवदत् । Desi विवदिषति । Inten वावयते । Yan luk वावदीपति or वावति । Nouns —अवदम् । प्रवादी । प्रियवद । परिवदी । वदवदः । वादिः । वावदूक्यः । परिवदकः ॥

दुभोश्चि १०५९ गतिवृद्धयोः । खयति ॥

1059 ✓ Tuośvi 1. to go 2 increase,

The Present is चि+अप्+ति=खयति । In the Perfect there is vocalisation optionally by the following.

२४२० । विभाषा श्वेः । ६ । १ । ३० ॥

श्वयते. सप्रसारणं वा स्यात्स्तिष्ठि यङिच । शुशाव । शुशुवतुः । श्वयतेलित्वाभ्यासलक्षणं । प्रतिषेधः । तेन 'लित्वाभ्यासस्य-' (२४०८) इति सप्रसारणं न । शिश्रवाय । शिश्रिवयतु । श्वयिता । श्वयेत् । शूयात् । 'कृतम्भु-' (२२६९) इत्यङ् वा ॥

2420 There is optionally the vocalisation of the semivowel of श्व before the affixes of the Perfect and the Intensive

The phrases लिङ् यङ् and सप्रसारणं are to be read into this sūtra. Thus शुशावे । श्व + यल् = (श उङ् + यल् VI 1 १०१ = शु + यल् (VI 1 108) = शु + शु + अ (VI. 1 8) = शुशाव । (with viddhi) ? र शिश्राय, शुशुवतु or शिश्रिवयतु. So also in the Intensive as शिश्रुयते or शिश्रवोयते. The root श्व would not have taken vocalisation before यङ् by any previous rule, this sūtra teaches optional vocalisation. The root would have taken vocalisation before लिङ्, which is a कित् affix, invariably by VI 1 15, this sūtra modifies that by making the substitution optional

Vārtika —In the alternative, when the root does become vocalised, the reduplicate is also not vocalised in spite of VI 1 17 This explains the form शिश्रवाय, which by VI 1 17 would have been शुश्रवाय ॥

The aorist is optionally formed by अङ् (III 1 58 S 2291) when the aorist is formed by अङ्, the following sūtra applies

२४२१ । श्वयतेरः । ७ । ४ । ११ ॥

श्वयतेरिक्कारस्याकार स्यादङि. पररूपम् । अश्वत् । अश्वताम् । अश्वन् । 'विभाषा षट्स्थो.' (२३७५) इति षट्. षयङ् । अशिश्रिवयत् । 'हयन्त-' (२२६६) इति न वृद्धिः । अश्वीत् । वृत्. यजादयो वृत्. भ्वादिस्त्वाकृतिगण । तेन लुचुम्पतोत्यादिसयङ् ॥

2421 The अ is substituted for the final of श्व in the अङ् Aorist

As अश्वत्, अश्वताम्, अश्वन् । For the अ of the stem and the अ of the affix there is the single substitute of the last by VI 2 97 See III 1, 58.

Optionally the Aorist is formed by reduplication (चङ्) by III 1 49 S 2375 Thus अशिश्रिवयत् । Here there is हयङ् substitution by VI. 4, 77, S 271, as it is autaranga and therefore stronger than guna

When the ordinary aorist is formed with लिङ्, then by VII 2 5. S 2299 there is no Viddhi and we get the form अश्वयीत् ॥

वृत् 'End' Here end the yajadi roots

The Bhuḍi class is an Akṛtigana. All roots not otherwise classified, fall under this class As लुचुम्पति &c

1059 ✓ Tnosvi 1 to go 2 to increase Pie श्वरति. Pa. शुशाव । शुशुवतु । शुशुवु । शुश्रिवय । शुशुवयु । शुशुव । अ. शुशाव । शुशुविव । शुशुविम । शिश्रवाय । शिश्रिवयतुः । शिश्रिवयु । शिश्रिवयिष्य । शिश्रिवययु । शिश्रवाय अ. शिश्रवय । शिश्रिवयिष्य । शिश्रिवयिम । I Fut. श्वयिता । II Fut. श्वयिष्यति. imperative श्वयतु । Imper. अश्वयत । Pot. श्वयेत् । Bene शूयात् । Aorist. अश्वयत् । अशिश्रिवयत् । अशिश्रिवयताम् । अशिश्रिवयन् । अशिश्रिवयम् । अशिश्रिवयम् । अशिश्रिवय । अशिश्रिवयाव । अश्वयीत् । अश्वयिष्याम् । Des. शिश्रिवयिष्यति । Inten. अश्वयायते, शिश्रुयते, Yan luk शेषयति or शेषयति । Dual शेषयत । Pl शेषययति Past Part Passive शून । Act शूनवान्. Nouns — श्वययुः । श्वयन् 'dog'. श्वापदः ।

इति तिङन्तभ्वादिप्रकरणम् ॥ Here ends the conjugation of roots belonging to the Bhuḍi class

CHAPTER II

अथ तिङन्तादादिप्रकरणम् ।

THE ADÂDI VERBS

Before we take up the conjugation of the regular roots commencing with अद् 'to eat', we shall show the conjugation of the sântia root अस्ति, which is treated like the roots of this class

२४२२ । अस्तेरीयङ् । ३ । १ । २९ ॥

अस्ति सौत्रस्तस्मादोयङ् स्यात्स्वार्थे । जुगुप्साधामर्थं धातुः' इति बहुव । कषाधाक' इत्यंके 'सनाद्यन्ता.'-(२३०४) इति धातुत्वम् । अस्तीयते । अस्तीयाचक आधधातुकविद्यजायातु 'आयादव आर्धधातुके वा' (२३०५) इति यङ्भावे 'शेवात्कर्तरि-' (२१५६) इति परस्मैपदम् । आनर्त् । अस्तिष्यति । अर्त्तिष्यति ॥

2422 The amix इयङ् comes after the sântia root अस्ति 'to reproach' without changing the sense

NOTE—The indicatory ङ् shows that the verb will take the amxes of the Atmanepada, as अस्तीयते 'he pities or reproaches', so also, अस्तीयाचक, अस्तीयन्ते ॥

Many say that the meaning of this root is 'to reproach' But others say it means 'to pity' The whole form अस्तीय gets the designation of dhatu and is called 'root,' by S 2304.

Thus the Present is अस्तीयते, the Perfect is अस्तीयाचक ॥

The addition of ईयङ् is optional when the affix of the Ardha dhātu follows (S 2305). So when the ईयङ् is not added, the root is Parasmaipadi by the universal sūtra 2159 Thus another form of the Perfect is आनर्त् ॥

The Future is अस्तिष्यति । The Aorist is अर्त्तिष्यति ॥

Pre अस्तीयते । Per अस्तीयाचक or आनर्त् । I Fut अस्तीयिष्यति । अस्तिष्यति II Fut अस्तीयिष्यति । अस्तिष्यति । Aorist अर्त्तिष्यति । अर्त्तिष्यति ॥

अद् भक्षणे । द्वौ परस्मैपदिनौ ॥

Now we take up the conjugation of the root अद् 'to eat.' This and the next root are parasmaipadn The vikarana अद् is elided by the following —

२४२३ । अदिभृतिभ्यः शप् । २ । ४ । ७२ ।

लुक् स्यात् । अस्ति । अत । अदन्ति ॥

2423 After the verb अद् 'to eat' and the rest, there is luk elision of the Vikarana अद् (III 1 68)

Thus अद्+शप्+ति=अस्ति 'he eats', अदन्ति 'he kills', द्वेष्टि 'he envies' The Adâdi verbs belong to the second conjugation In this class of verbs, there fore, the terminations are added direct to the root.

लट् PERSENT			
	<i>Singular</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural</i>
Third Person	अस्ति ।	अस्त ।	अदन्ति ।
Second Person	अस्यि ।	अस्य ।	अस्य ।
First Person	अस्मि ।	अदु ।	अस्म ॥

— ० —

In forming the Perfect, the following sūtra applies

२४२४ । लिट्यन्यतरस्याम् । २ । ४ । ४० ॥

अदो घस्त्व वा स्याल्लिटि । जघास 'जमघन'-(२३६३) इत्युपधात् । तस्य चर्विधि प्रति स्थानिवद्भावनिषेधाच्च अर्त्तम । 'आसिचि'-(२४१०) इति अर्थम । जजतु । जजु । जसे । स्ताभावभावात्थलि नित्यमिद । जघसिच । आद । आदतुः । इदित्यति-(२३८४) इति नित्यमिद । आदिच । अता । अतुष्यति ॥

2424 When लिट् (Perfect) follows घस्त्व is optionally the substitute of अद

जघास or आद 'he ate,' जजतुः or आदतुः 'they two ate,' जजु. or आदुः they all ate.' The word जजतुः is thus formed — चस् + अतुस् = चस् + चस् + अतुस् (VI 1 8) = च + चस् + अतुस् (VII 4 60) = च + चस् + अतुः (VII. 4 62) = ज + चस् + अतुस् (VIII 4 53) = ज + चस् + अतुस् = (VI 4 98) = जजतुः (VIII 3 60). The penultimate अ of चस् is elided by S 2363, this lopa being considered as not sthānivāt for the purposes of the application of चर्विधि, the च is changed to ज by खरिज् । See I. 1 57 The स is changed to ज by S 241^१

The Second Person Sing is जघसिच the augment इट् is Nitya and not optional, because, ✓ Ghas being a Defective verb has no First Future (तास). See S, 2294 to 2296

PERFECT

	<i>Singular</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural.</i>
Third Per.	जघास ।	जजतुः ।	जजुः ।
Second Per	जघसिच ।	जजयुः ।	जज ।
First Per.	जघास or जघस ।	जजिव ।	जजिम ॥

— ० —

Third Per.	आद ।	आदतुः ।	आदुः ।
Second Per	आदिच । (The इट् is compulsory S 2384).	आदयुः ।	आद ।
First Per.	आद ।	आदिव ।	आदिम ॥

लुट् I. FUTURE

	<i>Singular.</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural</i>
Third Person	अता ।	अतारि ।	अतारः ।
Second Person	अतासि ।	अतास्य ।	अतास्य ।
First Person.	अतास्मि ।	अतास्व ।	अतास्मः ॥

लुट II. FUTURE

Third Person	अतस्यति ।	अतस्यत* ।	अतस्यन्ति ।
Second Person	अतस्यसि ।	अतस्यथ ।	अतस्यथ ।
First Person	अतस्यामि ।	अतस्याव ।	अतस्यामः ॥

In the Imperative the following sūtra applies

२४२५ । हुभलभ्यो हेर्धिः । ६ । ४ । १०९ ॥

होर्भलन्तेभ्यश्च हेर्धि स्यात् । अद्धि । अत्तात् । अदादि ॥

2425 After हु and after a consonant (with the exception of semi-vowels and nasals), धि is substituted for the Imperative affix णि, when the latter does not take the augment इद् ॥

Thus अद+सि=अद+हि=अद्+धि=अद्धि ॥

लोट IMPERATIVE

	<i>Sing</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural</i>
Third Person	अत्तु or अत्तात् ।	अत्ताम् ।	अदन्तु ।
Second Person	अद्धि or "	अत्तम् ।	अत्त ।
First Person	अदानि ।	अदाव ।	अदाम ।

— 0 —

Informing the Imperfect, the following sūtra applies

२४२६ । अदः सर्वेषाम् । ७ । ३ । १०० ॥

अद परस्याएत्तुर्वाचधातुकस्याडागमः स्यात् सर्वमतेन । आदत् । आताम् । आदन् । आद* । आत्तम् । आत्त । आदम् । आद् । आत्तम् । अद्यात् । अद्याताम् । अद्यु* । अद्यास्ताम् । अद्यासु ॥

2426 After अद् 'to eat', comes the augment अट before a Sārvaadhātuka affix consisting of a single consonant, according to the opinion of all grammarians.

As आदत् and आदः । Before a non-aprikta we have अत्ति, अत्तिव । The word सर्वेषाम् makes it a necessary rule and not optional, like the last Ashtādhyāyī rule VII, 3 99

लङ IMPERFECT

	<i>Sing.</i>	<i>Dual.</i>	<i>Plural</i>
Third Person.	आदत् ।	आताम् ।	आदन् ।
Second Person	आदः ।	आत्तम् ।	आत्त ।
First Person.	आदम् ।	आद् ।	आदम् ।

लिट् POTENTIAL

Third Person	अद्यात् ।	अद्याताम् ।	अद्यु* ।
Second Person	अद्याः ।	अद्यातम् ।	अद्यात् ।
First Person.	अद्याम् ।	अद्याव ।	अद्याम ।

आशीर्लिङ् । BENEDICTIVE

Third Person	अद्यात्	अद्यास्ताम्	अद्यासु ।
--------------	---------	-------------	-----------

2428 The final nasal of those roots which in the Dhātupāṭha have an unaccented root-vowel, as well as of वन and तन &c is elided before an affix beginning with a consonant (except a semi-vowel or nasal), when these have an indicative कृ or क् ॥

NOTE — Thus यमु gives us यन्वा (with क्त्वा), यत (with क्त), यतवन् (with क्तवत्), यतिः (with क्तिन्). Similarly रमु gives us रत्वा, रत, रतवान्, रतिः । यम्, रम्, नम्, गम्, हन् and मन् which end in a nasal are to be considered as unaccented roots, though taught as accented in the Dhātupāṭha. So also of वन्, व, वति. with क्तिन्, with क्तिच् the nasal is not elided as वन्ति (VI 4 39), and before other jha-ladi affixes व, retains न as all those affixes take the augment वट् । The तनादि roots belong to the eighth class. Thus ततः, ततवान् । The Tanādi roots are ten in number, तन् सन्, क्षण, क्षिण, ऋण, नृण, घण, वन्, मन् and कृञ् । Of these सन् takes long आ also (VI 4 45) क्षण, क्षत, क्षतवान्, ऋण, ऋञ्, ऋतवान्, नृण, नृत, नृतवान्, घण, घत, घतवान्, वन्, वत, वतवान्, मन्, मतः, मतवान् ॥

The word अनुनासिक is in the genitive case the sign of the genitive being suppressed. This qualifies all but one word वनति or the sūtra. The roots ✓Yam, ✓Kam, ✓Nam, ✓Gam, ✓Han and ✓Manya are taught as Anudatta. The Tanādi roots are ✓Tan, ✓Kshan, Kshin ✓Rin, ✓Trin, ✓Ghim, ✓Van, and ✓Man. Thus हन + तः = ह + ० + तः = हतः ॥

The Third Person Plural is formed thus:— हन् + अन्ति = हन् + अन्ति (VI. 4 98 S 2363) = वन + अन्ति (VII 3 54 S 358) = वनन्ति ॥

When an alterant upasarga is added, the न is changed to ण by the following Sūtra

२४२९ । वमोर्वा । ङ । ४ । २३ ॥

उपसर्गस्याचिन्तात्परस्य हन्तेर्नस्य णो वा स्यादुभयोः परयोः । प्रहृषिम-प्रहृन्ति । प्रहृषव- । प्रहृष । हो हन्ते - (३५८) इति कुत्वम् । जघान । जघत् । जघु ॥

2429 Optionally when व or म follows, the न of ✓han is changed to ण, when preceded by an upasarga competent to cause change

Thus प्रहृषवः, परिहृषवः, or प्रहृष्वः and परिहृष्व, प्रहृषन्मः or प्रहृषन्, परिहृषमः or परिहृषमः ।

This sūtra enjoins an option in certain cases, where it would have been obligatory by the last Ashtādhyāyī rule VIII. 4 22

In forming the perfect, the ह् is changed to a guttural by VII 3 54 S 358

PRESENT.

	<i>Sing</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural</i>
Third Person	हन्ति ।	हतः ।	घन्ति ।
Second Person	हसि ।	हथः ।	हथ ।
First Person	हन्मि ।	हन्वः ।	हन्म ।

Now we take up लिट् or the Perfect

हन् + लिट् = हन् हन् + अ = ह + हान् + अ = ज् + घान् + अ by VII 3 54, S. 358 जघान । The dual is जघत् and the Plural जघु ॥

In forming the 2nd Pers Singular, the following sūtra applies:—

२४३० । अभ्यासाच्च । ७ । ३ । ५५ ।

अभ्यासात्परस्य हन्तेर्हस्य कृत्व स्यात् । जघनिथ-जघन्य । हन्ता । 'अछनो'— (२३६६)
हताद् । हनिष्यति । हन्तु । हतात् । घन्तु ।

2430 A Guttural is substituted for the ह in हन् after a reduplication also

NOTE —As जिघांसति, जङ्घन्यते, अह जघान ॥ The rule applies when such an affix follows which causes the reduplication of the stem (anga) हन्, therefore not in हननीयितुमिच्छति = जिहननीयिषति ॥

Thus we get जघनिथ or जघन्य ।

NOTE —Although this sūtra could apply to the third person singular as well, yet VII-3-54 alone has been mentioned simply because it is antargā.

लिट्, PERFECT

	<i>sing</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural</i>
Third Person	जघान ।	जघतुः ।	जघ ।
Second Person.	जघनिथ or जघन्य ।	जघथु ।	जघ ।
First Person	जघान or जघन ।	जघिष ।	जघिम ।

लुट् I FUTURE

Third Person	हन्ता ।	हन्तारि ।	हन्तार ।
Second Person	हन्तासि ।	हन्तास्यः ।	हन्तास्य ।
First Person	हन्तास्मि ।	हन्तास्यः ।	हन्तास्म ।

लृट् II. FUTURE (before स्य the augment हृद् comes by VII 2 70 S, 2366)

Thud Per	हनिष्यति ।	हनिष्यत ।	हनिष्यन्ति ।
Second Per	हनिष्यसि ।	हनिष्यथ ।	हनिष्यथ ।
First Per	हनिष्यामि ।	हनिष्यावः ।	हनिष्यामः ।

In forming the Imperative 2nd Per Sing the following applies,—

२४३१ । हन्तेर्जः । ६ ४ ३६ ।

हो परे । आभीयतया जस्यासिद्धत्वाच्चेर्न लुक् । जहि । हनानि । हनाव । हनाम । अहन् ।
अहताम । अघन् । अहनम् ।

2431 ज is substituted for हन् before हि ॥

Thus जहि अहन् ॥

This ज substitute of हन् is ordained by VI 4 36, a rule belonging to the Âbhiya section (asiddha vaṭ atrābhat VI 4 22, S 2193), therefore it is considered asiddha or not to have taken effect for the purposes of the elision of हि । For had ज been considered as valid, then हि would have been elided by VI 4-105 S 2202.

Thus the Conjugation of हन् in the Imperative is -

IMPERATIVE

	<i>Sing</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural</i>
Third Person	हन्तु or हतात् ।	हताम् ।	घन्तु ।
Second Person	हहि ।	हताम् ।	हत ।
First Person	हनानि ।	हनाय ।	हनाम ॥

In conjugating हन् in लङ्, the Third Person Sing is thus formed अ + हन् + त् = अ + हन् + ० = अहन् the letter न being elided by VI I-68 thus we conjugate the root '—

IMPERFECT

	<i>Sing</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural</i>
Third Person	अहन् ।	अहतम् ।	अघन् ।
Second Person	अहन् ।	अहतम् ।	अहत ।
First Person	अहनम् ।	अहन्य ।	अहन्य ॥

लिट्, POTENTIAL

	<i>Sing</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural</i>
Third Person	हन्यात् ।	हन्याताम् ।	हन्यु ।
Second Person	हन्या ।	हन्याताम् ।	हन्यात ।
First Person,	हन्याम् ।	हन्याव ।	हन्याम ।

In the Benedictive वध replaces हन् by the following sūtras

२४३२ । आर्धधातुके । २ । ४ । ३५ ।

इत्यधिकृत्य ।

2432 The clause 'when the affix is ardhha-dātuka' is understood in the following aphorisms up to the aphorism 58 of the fourth chapter of the second Book of Pāṇini

२४३३ । हनो वध लिङि । २ । ४ । ४२ ।

2433 वध is the substitute of हन् 'to kill' when the ārdhadātuka लिङ् (Benedictive) follows

२४३४ । लुङि च । २ । ४ । ४३ ।

वधादेशोऽदन्तः । 'आर्धधातुके' (२३०७) इति विषयसूत्रमी । तेनार्धधातुकेऽपदेशोऽकारान्तत्वात् 'अतो लोपः' (२३०८) । वध्यात् । वध्यास्ताम् । 'आर्धधातुके' किम् । विध्यादौ हन्यात् 'हन्तेः' (३५६) इति यात्वम् । प्रहययात् । अवधीत् ।

अथ चत्वार स्वरिते । 'द्विष ३ अप्रीति' । द्विष्टि-द्विष्टे । द्वेष्टा । द्वेष्टा । द्वेष्टयति-द्वेष्टयते । द्वेष्टु-द्वेष्ट्यात् । द्विष्टि । द्विषाणि । द्वेष्टे । द्वेष्टावहे । अद्वेष्ट ।

2434 And when लुङ् (Aorist) follows वध is the substitute of हन् ॥

The substitute is *vadha* ending with an अ । Thus वध्यात् 'may he kill' वध्यास्ताम् may they two kill, वध्यासुः 'may they all kill'

As the substitute वध ends in short अ, this अ is elided by S 2308 because वध ends in an अ, at the time when the ardhadhātuka affix is taught This elision being like the original (Sihānivat I. 1, 56), in forming the Aorist लुङ्, we

have अवध + ० + ईत = अवधीत । Here zero being sthānivat prevents the vriddhi of अ of व which otherwise would have taken place by VII 2 7

Note — अवधीत् 'he killed,' अवधत्ताम् 'they all killed' The division of this aphorism from the last sūtra (yoga-vivāga) indicates that the next Ashtādhyāyī rule II 4 41 applies to the Aorist only and not to the Benedictive as well. There is no option in the Benedictive Atmanepada.

The word आर्धधातुके in S 2432 is in the 7th case, the force of this case affix here is not that given in I 1. 66 2 & the sūtra does not mean 'when an ārdhadhātuka affix follows' But the 7th case has the force of indicating the subject (विषय) the meaning of the sūtra being 'when the subject is an ārdhadhātuka affix' The result of this explanation is, that the various substitutions enjoined hereafter, should be made first, and then the respective affixes should be applied. Thus whenever we want to affix any Ārdhadhātuka affix to अस् 'to be,' we must first substitute भू for it, and then take the proper ārdhadhātuka affix which would come with regard to भू. Thus we can apply यत् to भू by rule III 1 97, which says 'after verbs ending in vowels यत् is applied' But this affix could never have been applied to अस्, which ends in a consonant. Thus we have भव्यम्. So the substitution does not depend upon any particular affix, but ārdhadhātuka affixes as a class.

Or to take the example of वध । This vadha ends with अ and is the substitute of हन् which ends with a consonant. But to वध will be applied all those rules which can apply to a root ending with a vowel, when an ārdhadhātuka affix is to be added. Thus अत्. लोच of 2306 will apply to this final अ of वध and cause its elision. Thus वध्यात्, वध्यास्ताम् ।

Why do we say 'when an ārdhadhātuka affix is to be added'? There will be no वध substitution before the sārvadhātuka affixes, such as the Potential &c. Thus the Potential is हन्यात्. The न is changed to श before an alterant letter. See S 359. As वद्वयात् । The aorist is अवधीत् ॥

Pie हन्ति । हत । घ्नन्ति । हंसि । हय । हय । हन्मि । हन्व । हन्म । Per जघान । जघत् । जघ् । जघ्निथ or जघन्य । जघयु । जघ । जघान । or जघन । जघिव । जघिम । I Fut हन्ता । II Fut हनिष्यति । Imperative हन्तु or हतात् । हताम् । घन्तु । जहि हतम् । हत । हनानि । हनाव । हनाम् । Imper. अहन् । अहताम् । अघन् । अहन् । अहतम् । अहत । अहनम् । अहन्व । अहन्म । Poten हन्यात् । हन्याताम् । हन्यु । हन्या । हन्याताम् । हन्यात । हन्याम् । हन्याव । हन्याम् । Bene वध्यात् । वध्यास्ताम् । वध्यायु । वध्या । वध्यास्ताम् । वध्यास्त । वध्यासम् । वध्यास्व । वध्यास्म । Aorist अवधीत् । अवधिष्टाम् । अवधिषुः । अवधीः । अवधिष्टम् । अवधिष्ट । अवधिषम् । अवधिष्ट । अवधिषम् । Cond अहनिष्यत् ।

With the upasaṃga आ, the root is atmanepad. Thus —

Pie आहते । आघाते । आघते । आहसे । आघासे । आह्वे । आघ । आहन्वहे । आहन्महे । Per आजघे । आजघाते । आजघिरे । आजघिरे । I Fut आहन्तासे । II Fut आहनिष्यते । Imperative, आहताम् । आघाताम् । आहने । आहन्व । Imper. आहत । आघाताम् । आहया । आघि । आहन्वहि । आहन्महि । Poten आघीत । आघीयाताम् । आघीया । Bene. आवधिषीष्ट । आवधिषीयास्ताम् । Aorist आवधिष्ट or आवधिषाताम् । आवधिष्टा । आवधिषो वयम् । आवधिषि । Cond. आहत । आहताताम् । आहसत । आहया । आहव्यम् । आहसि । आहन्वहि ।

Sub section III. The following four roots are conjugated in both forms
31 / dvisha to hate

Thus the present parasmai is द्वेष्टि, Atm द्वेष्टे । First Fut, द्वेष्टा । Second Future Parasmai, is द्वेक्ष्यति, Atm द्वेक्ष्यते । Imperative Parasmai 3rd S द्वेष्टु or द्विष्टात् 2nd S द्विष्टि, 1st S द्वेष्टामि । Atm 1 S. द्वेष्टे, 1. D द्वेष्टावहे । Imperfect 3 S. अद्वेष्ट । In forming the plural the following sūtra applies

२४३५ । द्विषश्च । ३ । ४ । ११२ ।

लङो भेजुस् वा स्यात् । अद्विषु* । अद्विषन् । अद्वेषम् । द्विषीत । द्विषीष्ट । अद्विषत । 'दुष्ट ४. प्रपूरणे । दोगिध । दुग्धः । धोक्षि । दुग्धे । धुक्षे । दुग्धे । दोग्धु । दुग्धि । दोग्धानि । धुक्ष्वो दोग्धे । अधोक् । अदोहम् । अधुध्मम् । अधुक्षत्-अधुक्षत । 'लुक्वा, दुक्ष-' (२३६५) इति लुक्पक्षे तथोपध्वस्यद्विषु । लक्ष्यदपि । दिष्ट ५ उपचये । उपचयो दृष्टिः । प्रणिदेग्धि । लिङ् ४ आस्थादने । लेष्टि । लीठ । लिहन्ति । लेक्षि—लीठे । लिखे । लिखे । लेकु । लीठाम् । लेहानि अलेष्ट । अलिङ्गताम् । अलीठ । अलिङ्गोवहि । 'लक्षि ७ व्याख्याया चावि' । अय दर्शनेऽपि । इकार ऽनुदात्तो युञ्जर्थः । 'विवक्ष्य' प्रययन् । नुभु न । 'अन्नेदित' इति व्याख्यानात् । इकारस्तु 'x अनुदात्तेऽप्ययुक्तमात्मने पठमनित्यम् x' इति ज्ञापनार्थः । तेन 'श्यायविमोक्षसन्धि—' इत्यादि सिध्यति । छष्टे । चक्षते । 'आर्धधातुके' (२३७७) इत्यधिकृत्य ।

2435 In the opinion of Śākaṭāyana only, 'jus' is the substitute of 'jhi', in the Imperfect after the verb 'dvish' (to hate)

Thus अद्विषु. ॥ But according to others, अद्विषन् । 1st S अद्वेषम् ।

The Potential Atm is द्विषीत । Benedictive Parasmai द्विषीष्ट, Aor is अद्विषत ।

द्विष ३ अप्रीतो ॥

Pre द्वेष्टि । द्विष्ट* । द्विषन्ति । द्वेक्षि । द्विष्टः । द्विष्टः । द्वेक्षि । द्विष्य । द्विष्य । द्विष्य । Perf. दिद्वेष । दिद्विषत् । दिद्विषु । दिद्वेषिष । दिद्विषुषु । दिद्विष । दिद्वेष or दिद्विष । दिद्विषिष । दिद्विषिम । I Fut द्वेष्टा । द्वेष्टारो । द्वेष्टारः । द्वेष्टासि । द्वेष्टास्य । द्वेष्टास्य । द्वेष्टास्मि । द्वेष्टास्व । द्वेष्टास्व । II Fut द्वेक्ष्यति । द्वेक्ष्यत । द्वेक्ष्यन्ति । द्वेक्ष्यसि । द्वेक्ष्यथ । द्वेक्ष्यथ । द्वेक्ष्यामि । द्वेक्ष्याथ । द्वेक्ष्याम । Imperative द्वेष्टु or द्विष्टात् । द्विष्टम् । द्विषन्तु । द्विष्टि । द्विष्टम् । द्विष्ट । द्वेष्टामि । द्वेष्टाव । द्वेष्टाम । Imper अद्वेष्ट । अद्विष्टा । अद्विषु. or अद्विषन् । अद्वेष्ट । अद्विष्ट । अद्विष्ट । अद्वेषम् । अद्विष्य । अद्विष्य । Poten द्विष्यात् । द्विष्याताम् । द्विष्यु । द्विष्या । द्विष्यात । द्विष्यात् । द्विष्याम । द्विष्याव । द्विष्याम । Bene द्विषीष्ट । द्विषीयोस्ताम् । द्विषीरन् । द्विषीष्टाः । द्विषीयोस्था । द्विषीष्यम् । द्विषीम । द्विषीवहि । द्विषीमहि । Aorist अद्विषत् । अद्विषताम् । अद्विषन् or अद्विषु । अद्विष । अद्विषतम् । अद्विषत । अद्विषम् । अद्विषाव । अद्विषाम । Cond अद्वेष्यत् ॥

Pre द्विष्टि । द्विषते । द्विषते । द्विषे । द्विषाथे । द्विष्टे । द्विषे । द्विष्ये । द्विष्ये । Per. दिद्विष । दिद्विषाते । दिद्विषिरे । दिद्विषिरे । दिद्विषाथे । दिद्विष्टे । दिद्विष्ये । दिद्विषिषे । दिद्विषिमसे । I Fut द्वेष्टा । द्वेष्टारो । द्वेष्टारः । द्वेष्टासे । द्वेष्टासाथे । द्वेष्टाथ्ये । द्वेष्टाथे । द्वेष्टास्ये । द्वेष्टा । स्महे । II Fut द्वेक्ष्यते । द्वेक्ष्यते । द्वेक्ष्यन्ते । द्वेक्ष्यसे । द्वेक्ष्यथे । द्वेक्ष्यथे । द्वेक्ष्ये । द्वेक्ष्याथे । द्वेक्ष्यामसे । Imper । द्वेष्टा । द्वेष्टीताम् । द्वेष्टताम् । द्विष्टा । द्विषाथ । द्विष्टम् । द्वेष्टे । द्वेष्टावहे । द्वेष्टामहे । Imperfect अद्विष्ट । अद्विषाता । अद्विषत । अद्विष्टा । अद्विषाया । अद्विष्टवम् । अद्विषि । अद्विष्यहि । अद्विष्यहि । Poten द्विषीत । द्विषीयाताम् । द्विषीरन् । द्विषीथा । द्विषीयाथा । द्विषिष्यम् । द्विषीथ । द्विषीवहि । द्विषीमहि

लिलिहे । लिलिह्ये । लिलिह्ये । लिलिह्ये । I Fut लेढा । लेढासे । II Fut लेह्यते
Imper । लेढाम् । लिहाताम् । लिहाताम् । लीह्य । लिहाया । लीढवम् । लेहे । लेहावहे । लेह
महे । Imper अलीढ । अलिहाताम् । अलीह्यत । अलीढा । अलिहाया । अलीढवम् । अलिह्य
अलिह्यति । अलिह्यति । Poten लिहोत । लिहोया । लिहोय । Bened: लिहोष्ट । Aorist अलि
ह्यत or अलीढ । अलिहाताम् । अलिह्यन्त । अलिह्यथा or अलीढा । अलिहाताम् ।
अलिह्यथम् or अलीढम् । अलिह्य । अलिहाया or अलिह्यति Condi अलिह्यथा ।

अतिङ् ३ व्यक्तायां वाचि ।

7 ✓ Chakshin व्यक्ताया वाचि । 'to speak articulately' This loc. also appears
to see, as विश्वा रूपामिच्छते अलीभि । The letter क् in अलिङ् is indicative of the
fact that the affix युच् is added to the root by III 2 149 S 3139. It could
not have been the case had the root not contained the anudatta क् in this
विचक्षण. प्रथमम् ।

This क् though indicatory, does not cause the insertion of the nasal नुम्
because we have explained the word इदित् by अन्तेदित् in the sūtra VII 1
58 S 2262 because the word अन्त. is understood here from the preceding
Ashtadhyāyī sūtra 'goh padante' VII 1 57 S 3574 So that only those roots are
इदित् for the purposes of नुम् augment, which contain the क् as their Final The
क् in अलिङ् is not final and so the root is not इदित् for the purposes of that sūtra.

What is the use of the letter क् when the root is already *abhyāpadi* ?
Ans The क् indicates by implication the existence of the following maxim —

The ātmanepada which is caused by an anudatteta letter, is *anīya* Thus
the Present Participle form स्फायन् is valid, as in the example स्फायन् निर्मोकसन्धि ।
॥ Here स्फायि is used as parasmaipadi though ordinarily it is ātmanepadi because
the root स्फायी has anudatta long ई as indicatory See Bhvādī No I 516

Thus we have चष्टे (the क् is elided be स्को VIII 2 29 S 380) चज्ञाते ॥
In forming the Perfect, the following two sūtras apply which are governed by
the anuvritti of ārdhadhātuka of the rule 2377

२४३६ । चक्षिङ् । ख्याञ् । २ । ४ । ५४ ॥

2436 ख्याञ् is the substitute of चक्षिङ् 'to perceive, to tell,
when any ārdhadhātuka affix is to be applied

२४३७ । वा लिटि । २ । ४ । ५५ ॥

अत्र भाष्ये वशादिरयमादेशः । अतिङ्कारणदे 'अस्य वा वा ए' न स्थितम् । जिह्वात्पदद्वयम् ॥
चक्षो-चक्ष्ये-चक्षी-चक्षे । '+ चक्षो द्वितीया.-+' इति तु न चक्ष्यस्यासिद्धत्वात् । चक्षो
ख्याता-वशाता । ख्यात्यति-ख्यात्यते । वशात्यति-वशात्यते । अवष्ट । चक्षीत । ख्यायात-वश
यात । वशेयात्

2437 ख्याञ् is optionally the substitute of चक्षिङ् when लट्
(Perfect) follows

In the Mahābhāṣya the substitute begins with क्श्च Kś The च् is changed
to च optionally by the vārtika अस्य वा वा ॥ This vārtika he reads in the section
of asiddhas As the substitute has an indicatory क् it is conjugated in both padas
Thus the perfect is चक्षो or चक्ष्ये । or चक्षो or चक्ष्ये ॥

Note —In the Mahābhāṣya on II 4 54 S 2436 we find Patanjali saying that the substitute begins with ख and is खञ्जः। This substitute Khñā assumes the form Khyāñ also Thus खञ्जः becomes ख्याञ् by substituting य for ञ under the following vārtika :—असिद्धे यस्य य वचन विभावा “The letter य optionally replaces the ञ of this substitute, and this य is asiddha, because this vārtika ought to be put in the section of asiddhas (VIII 2 1.) just at the close of the rules relating to the change of न to य ।” That being so, for the application of the prior rules the य is considered asiddha, but for the application of the subsequent चरत्त्व rule, it is considered siddha Thus पर्याख्यानम्, here ञ changed to य is asiddha and so the sūtra कृत्यञ् does not apply and न is not changed to य ॥

Note .—Prohibition must be stated when वञ्च means ‘exclusion’, as दुर्जनाः वञ्च्यः ‘bad men should be excluded’

Note —Prohibition must be stated when the affixes अरु and अन follow, as वृक्षस्य राक्षसाः ‘the Rākshasas are cruel’ This is Vedic Sanskrit, modern वृक्ष- The meaning of the root वृक्ष here, is ‘to injure’ So also विवक्षयः परिहृत, here the affix is अन .

The substitute खञ्ज becomes क्यञ् by VIII 4 55. S 121 This क्यञ् is conjugated as चक्षोः । A चक्षोः ।

The vārtika चयो द्वितीया (See S 130 and 294) required क् to be changed to ख, giving the form, चखोः, चख्योः but that vārtika also does not apply because चरत्त्व rule VIII 4 55 S 121 by which the root खञ्ज was changed to क्यञ् is considered asiddha, so that for the purposes of that vārtika, क्यञ् is still खञ्ज ॥ From the root वञ्च itself, we get the perfect regularly. Thus वचक्षे ।

The First Future is ख्याता or क्यता ॥ The Second Future is ख्यास्यति or क्यस्यति । Or कयास्यति or कयास्यते ॥ The Imperfect is अचक्ष । The Potential is चक्षीत । The Benedictive is ख्यायात् or कयायात् or क्येयात् ।

In forming the Aorist the following sūtra applies .—

२४३८ । अस्यतिवक्तित्यातिभ्योऽङ् । ३ । १ । ५२ ।

यभ्यश्चलेरङ् । अख्यत्-अख्यत-अवशासीत्-अवशास । + वज्जेन वशाज्जेनेष्टः + । समसलि प्लेत्वादि ।

अथ एख्यन्ता अनुदात्तेतः । ‘ईर ङ गतौ कम्पने च’ । ईरते । ईरा चक्षे । ईरिता । ईरिष्यते ईरताम् । ईर्य । ईर्यम् । येरिष्ट । ‘ईड ङ क्षुते’ । ईद्रे ।

2438 After the verbs अङ् ‘to throw’, वञ् ‘to speak’, and ख्या ‘to speak’, अङ् is the substitute of क्ति, when the Aorist follows signifying the agent

Note —अञ्च may be either the root, or the substitute of झ (II. 4. 53) and so also ख्या may be the root, or the substitute of वञ्च (II. 4. 54) The root अङ् belonging to the द्विवादि or the Fourth conjugation, falls under the subdivision पुषादि, and therefore it would have taken अङ् in the Parasmaipada by rule III 1. 55 The repetition is to indicate that it takes अङ् in the Ātmanepada also, as पर्यास्यत (VII. 4. 17), अवोचत् and आख्यत् In the Passive, we have पर्यासिषाताम्

Thus the aorist is P. अख्यत् or A. अख्यत or अवशासीत् or अवशास ॥

Isht: The substitute क्वाञ् does not take place when the meaning is 'exclusion,' as समञ्चिष्ट &c

Note —The following from Mādhaviya Dhātuvṛtti will make this clear. In the Mahābhāṣya the author has given the *two* substitutes क्वाञ् and क्वाञ् first, and then he, in the alternative, gives *one* substitute क्वाञ् which includes both क्वाञ् and क्वाञ्, for it can assume both these forms. For क्वाञ् becomes क्वाञ् by the चरत्व rule (VIII 4, 55 S 121) And क्वाञ् also becomes क्वाञ् by the operation of a vārtika which changes the व् into य, and this य is considered asiddha when a prior rule is to be applied, because that Vārtika is read in the section of asiddhas, just after the च change rules

The necessity of taking the substitute to be क्वाञ् will be manifest from the following considerations —

(a) In forming an abstract noun from सुप्रख्य such as सुप्रख्यस्य भाव = सौप्रख्यम्. This is formed by ल्यङ् affix V 1 124 S 1788. But if ल्य be considered to have a penultimate य (as in fact it has, but which under the above rule we consider as व्) then the affix would have been लुङ् by V 1 132 S 1797: and the form ought to have been सौप्रख्यकम्. But we never have this form, because V 1 132 S 1797 does not apply, as the existence of य in ल्य is ignored by it and to it, it is व्. This is summed up in the vārtika प्रयोजन सौप्रख्ये लुङ् विधिः।

(b) Similarly पुसः ख्यानं = पुख्यानम्. Here the स् of पुस being elided as the final of a conjunct consonant (VIII 2 23 S 54), we have पुस + ख्यानम्. Now by the vārtika under S 139, the स् of पुस् would be changed to स्, because ख्या begins with ख् a letter of खय् pratyāhāra, and is followed by य a letter of अस् pratyāhāra and so S. 139 ought to apply. The form ought to be पुस्ख्यानम्. But this is not so, because the य in ख्या is considered asiddha and so ख् is not followed by a letter of अस् pratyāhāra, and so the condition for the application of S 139 does not exist. This is summed up by the vārtika रुविधिः पुख्याने।

(c) Similarly चख्यध्वे. We get this form thus चख्य + ध्व + ध्वे = चख्य + ध्व + ध्वे. Here य a letter of चय् pratyāhāra is followed by धट्, and therefore VIII 3, 79 S 2325 requires the ध to be changed to ठ. But this is not done, because य is asiddha, and so there is no letter of चय् pratyāhāra in चय्, and so VIII. 3 79 S. 2325 does not apply.

(d) Similarly नमः ख्याने. Here the visarga is followed by ख् a letter of खर pratyāhāra, and the ख् itself is followed by य (for य् is य्), a letter of अद् pratyāhāra, and so VIII 3, 35 S. 150 applies, and the visarga remains unchanged. But if the substitute were not क्वाञ्, then ख् being followed by य् would have brought in the application of VIII. 3 37 S. 142 and the visarga would be changed to क् jihvāmuliya. But this is not so. This is summed up in the vārtika -सस्यानस्य नमः ख्याने। Samsthāna means the jihvāmuliya change.

(e) Similarly the Niṣṭhā is ख्यातम् with त्. Had the य been really य and not व् in disguise, then the root ख्या would be a यय् or semi vowel having root, and VIII. 2. 43, S. 3017 would apply, and त् would by changed to न. This is

summed up by the vārtika निष्ठा नत्वमाख्याते । The prohibition of VIII. 2 57 S 3040, does not apply to this ख्या but to no 39 ख्या ॥

(f) Similarly पर्याख्यानम् । Here न is not changed to ख, though between the र of पर्य and न, there are only ऋट् pratyāhara letters य, ञा, य, ञा, and कु letter ख, and so the Sutra VIII 4 2 S 197 read with VIII 4 29 S 2835 would have applied Bu. ख of ख्या is not considered an ऋट् letter as it is ञा, and therefore that sūtra does not apply. This is summed up in the vārtika शतस्य पर्याख्याने ।

Pre चष्टे । चक्षते । चक्षते । अङ्गुष्ठे । Per चक्षते । चक्षताते । चक्षतिरे । चक्षतिषे । चक्षतिष्वे । चक्षते । चक्षतिवहे । Impera चष्टाम् । चक्षताम् । चक्षन् । चक्षाम । अङ्गुष्ठवम् । Impera अचष्ट । अचक्षताम् । अचक्षत । अचष्टा । अङ्गुष्ठवम् । अचक्षि । अचक्ष्वहि । Poten चक्षीत । चक्षीयाताम् । चक्षीरन् । चक्षीथा । चक्षीथाम् । चक्षीध्वम् । चक्षीय ।

Nouns चिचक्षः । चक्षता । अङ्गु । संवदयः पक्षीनीयः ।

7 (b) ✓ Khyāñ to speak Parasmai Per, चख्यो । चख्यतु । चख्यु । चख्यिष्य or चख्याय । चख्याषु । चख्य । चख्यो । चख्यिष्य । II Fut ख्याता । ख्यातासि । ख्यातासि । II Fut ख्यास्यति । Bene ख्येयात् or ख्यायात् । ख्येयास्ताम् or ख्यायास्ताम् । ख्येयासु । ख्येया or ख्यायाः । ख्येयास्ताम् । ख्येयासम् । or ख्यायास्तम् । Aorist अख्यत् । अख्यताम् । अख्यन् । अख्यः । अख्यम् । अख्यात । Cond अख्यास्यत ।

Pass ख्यायते । Aor अख्यायि or अख्यत । Dual अख्येताम् । Caus ख्यापयति । Aor अखिख्यत । Desider चिख्यासति । Inten चाख्यायते ।

Nouns सुप्रख्याः अख्यान । आख्येयम् ।

7 (c) ✓ Khyāñ Atm Per चख्ये । चख्याते । चख्यिरे । चख्यिषे । चख्याथे । चख्यिष्वे । चख्ये । चख्यिष्वहे । चख्यिष्वहे । I Fut ख्याता or ख्यायिता । ख्यातासे । ख्यायिताहे । II fut ख्यास्यते or ख्यायिष्यते । Bene ख्यासीष्ट । ख्यासीयास्ता । ख्यासीष्टाः । ख्यासीध्वम् । ख्यासीय । Aorist अख्यत । अख्येताम् । अख्यन्त । अख्यथाः । अख्यध्वम् । अख्ये । अख्यावहि । Condi, अयथा । स्यत or अख्यायिष्यत । Desi चिख्यासते ।

7 (d) Kśāñ to speak Per अक्षी । अक्षतु । अक्षुः । अक्षिष्य । अक्षाय । अक्षयुः । अक्षय । अक्षी । अक्षिष्य । अक्षिम । I Fut क्शता । क्शतासि । क्शतुः । क्शतुः । क्शतुः । क्शयात् । or क्शेयात् । Aorist अक्षशीत् । अक्षशीष्टाम् । अक्षशीषुः । अक्षशीषोः । अक्षशीषम् । Condi अक्षशस्यत् । Passive क्शायते । Aor, अक्षायि or अक्षायिष्ट or अक्षायत । Dual अक्षायिषाताम् or अक्षायिताताम् । Caus, क्शाययति । Aor अचिक्शयत । Desi चिक्शायति । Inten चाक्शायते । Adj, अक्षयेयम् ।

Per, अक्षये । अक्षते । अक्षिरे । अक्षिषे । अक्षाये । अक्षिष्वे । अक्षये । अक्षिष्वहे । I Fut क्शता । क्शतासे । क्शताहे । II Fut क्शस्यते । क्शस्यसे । क्शस्ये । Bene, क्शशीष्ट । क्शशीयास्ताम् । Aorist अक्षशत । अक्षशताताम् । अक्षशतत । अक्षशस्यः । अक्षशसि । Condi अक्षशस्यत । चिक्शायते ।

Sub section IV The roots upto ✓ prich are anudātteta

ईर ८ गतौ कम्पनेच ॥

8 ✓ Ir a to go 2. to agitate Pre, ईरते । ईरते । ईरत । ईरं । ईराथे । ईरे । Per ईराचक्रौ । Some give the form ईरिरे । I Fut, ईरिता । ईरितासे । ईरिताहे । II Fut ईरिष्यते । ईरिष्यसे । ईरिष्ये । Imper ईरताम् । ईरथ्व । ईरध्वम् । ईरे । In per ईरत । ईराताम् । ईरत । ईर्यः । ईरि । ईरिष्वहि । Poten ईरीत । ईरीयाताम् । ईरीथा । ईरीय । Bene ईरीषीष्ट । ईरीषीष्टाम् । ईरीषीष्टाः । ईरीषीध्वम् । or ईरिषीध्वम् । Aorist, ईरिष्ट । ईरिताताम् । ईरिष्टा । ईरि-

ध्वम् । ०: ऐरिठवम् । ऐरिषि । ऐरिष्वहि । Pass ईर्यते । Caus ईरयति । ईरयते । Aor मा भवान् ईरित् । Desi ईरिरिषते । Nouns ईरयामीर , समीरण , and ईम् ।

ईड् ९ स्तुतौ ॥

9 ✓/ida to praise Now we take up the conjugation of ईड् to praise Thus ईड् + ते = ईदटे । ईड् + से ॥ Now applies the following two sūtras —

२४३९ । ईशः से । ७ । २ । ७७ ।

2439 The sāravadhātuka affix से (the ending of the second Person Present and Imperative Atmanepada) gets the augment इद् after ईड् (Ad 9)

NOTE — As ईशिषे and ईशिष्य ॥ से becomes स्व by III 4 91 and 80 The से is exhibited in the sūtra without any case ending

२४४० । ईड्जनोर्ध्वे च । ७ । २ । ७८ ।

ईशोडजना 'से' 'ध्वे' शब्दयोः सार्वधातुकारिट् स्यात् । योगविभागे वैचित्र्यार्थः । ईडिषे । ईडिष्ये । + एकदेशविकृतस्यान्यत्वात् + । ईडिष्य । ईडिष्यम् । + विकृतिप्रसङ्गेन प्रकृतेर-महत्वात् + । ईडध्वम् । ईश १० ऐश्वर्ये । ईष्टे । ईशिषे । ईशिष्ये । 'आस ११ उपवेशने' । आस्ते । 'दयायासश्च' (२३२४) । आसाचके । आसस्व । आध्वम् । आसिष्ट । 'आडशसु १२ इच्छायाम्' । आशास्ते । आशासाते । आडपृषत्व प्रायिकम् । तेन 'नमोवाक प्रशास्त्रे' इति सिद्धम् । 'वस १३ आच्छादने' । वस्ते । वस्ते । वध्व । ववसे । वसिता । 'कसि १४ गतिशसनयो' कस्ते । कसाते । कसते । 'अयमनिदित इत्येके' कस्ते । तालव्यान्तोऽप्यानिदित । कण्ठे कशाते कव्हे । कडठवे । 'णिजि १५ चुम्बने' । निस्ते । दन्त्यान्तोऽयम् । आभरणकारस्तु तालव्यान्त इति लभाम । 'णिजि १६ शुद्धौ' । निड्ते । निड्त्वे निज्जिता । 'श्रिजि १७ अव्यक्ते शब्दे' । श्रिड्ते । 'पिजि १८ वर्ण्ये' । 'संपर्चन इत्येके' । उभयत्रेत्यन्ये । 'अवयवे' इत्यपरे । 'अव्यक्ते शब्दे इतीतरे' । पिड्ते 'एजि' इत्येके । पृड्ते । 'पृजि १९ वर्जने' । दन्त्योऽप्यादिः । ईदित् । वृते । वृजाते । वृव्हे । 'इदित्' इत्यन्ये । वृड्ते । 'एजा २० मपचने' । एक्ते ।

'ब्रूङ् २१ प्राणिगर्भविमोचने' । सूते । सुषुवे । सोता-सविता । 'भूसुप् २२' (२२२४) इति गुणनिषेधः । सुवे । सविषोष्ट । असविष्ट-असोष्ट । 'श्रीङ् २२ स्वप्ने' ।

2440 The sāravadhātuka affix से and ध्वे, (the endings of the Present and the Imperative Atmanepadi) get the augment इद् after the roots ईड् (Ad 9) and जन् ॥

NOTE — Thus ईडिष्ये, ईडिष्यम्, ईडिषे, ईडिष्य, जनिष्ये, जनिष्यम्, जनिषे, जनिष्य । The root जनो (IV 41) is taken here The Vikarana वयन् has been elided in this case, as a Vedic irregularity, and so also there is not elision of the penultimate

This sūtra could well have been included in the last The making of it a separate sūtra is a mere amplification and a variety Thus ईड् + से = ईडिषे । ईडिष्ये ॥ The affix इद् will come before the स्व of the Imperative also for though स्वे is not strictly speaking से and these rules do not strictly apply to स्वे, yet they would apply on the maxim "a form modified in a portion of it is not different from the original" So से and स्व ध्वे and ध्वम् are one and the same, as ईडिष्य and ईडिष्यम् ॥ By using the word विकृति in the above vārtika, the original affix ध्वम् (prakṛiti) is not to be taken Therefore we have ईडध्वम् in लङ् where no augment इद् is added, in other words when ध्वे is changed to ध्वम् by III 4. 91 S 2252 this ध्वम् is

vikṛiti or a *modified* form of ध्वे, and a rule applicable to ध्वे will apply to *this* ध्वम् ॥ But when ध्वम् is not a modified form of ध्वे but an *original* affix (prakṛiti) the rule applicable to ध्वे will not apply to it The ध्वम् of the imperfect (लङ्) is such an original affix : and therefore no कृद् is added to it

9 ✓ *ida* To praise

Pre ईद्वे । ईडाते । ईडते । ईडिषे । ईडाये । ईडिध्वे । ईडे । ईद्वहे । ईद्वमहे । Per. ईडाचक्रे । I Fut ईडिता । ईडितासे । ईडिताहे । II Fut ईडिष्यते । Imp ईद्वाम् । ईडाताम् । ईडिष्व । ईडाथाम् । ईडिध्वम् । ईडे । ईडावहे । ईडामहे । Imp ऐदृ । ऐडाताम् । ऐडत । ऐदृठाः । ऐडा-थाम् । ऐडध्वम् । ऐडि । ऐडहि । ऐडमहि । Potē ईडीत । ईडीथाः । ईडिध्वम् । ईडिध्व । Bene ईडिषीष्ट । ईडिषीष्टा । ईडिषीध्वम् । ईडिषीध्व । Aorist ऐडिष्ट । ऐडिषाताम् । ऐडिषत । ऐडिष्टा । ऐडिषाथा । ऐडिष्यम् । ऐडिषि । ऐडिष्वहि । ऐडिषमहि । Pass. ईड्यते । Caus. ईडयति । Aor मा भवान् ईडिषत । Desi । ईडिषिषते ।

ईश १० ऐश्वर्ये ॥

10 ✓ *is a* To rule over Pre ईष्टे । ईशते । ईशते । ईशिषे । ईशाये । ईशिध्वे । ईशे । ईश्वहे । ईश्वमहे । Per. ईशाचक्रे । I Fut ईशिता । II Fut ईशिष्यते । Imp ईष्टाम् । ईशाताम् । ईशिष्व । ईशताम् । ईशिष्वम् । ईशे । ईशावहे । ईशामहे । Imper ऐष्ट । ऐशाताम् । ऐशत ऐष्टा । ऐशाथा । ऐश्वद्वम् । ऐशि । ऐश्वमहि । ऐशमहि । Potē ईशीत । Bene ईशिषीष्ट । Aor ऐशिष्ट । ऐशिषाताम् । ऐशिषत । ऐशिष्टा । ऐशिषाथा । ऐशिष्यम् । ऐशिष्वहि । ऐशिषमहि । Pass. ईशयते । Caus. ईशयति । ईशक Desi । ईशिषिषते । Noun ईश्वरः ॥

आस ११ उपवेशने ।

11 ✓ *āsa* To sit down Pre आस्ते । आसाते । आसते । आस्ते । आसाये । आध्वे आसे । आस्वहे । आस्महे । Per आसाचक्रे । The Perfect is formed periphrastically by III 1 37 S 2324 I Fut आसिता । आसितासे । आसिताहे । II Fut आसिष्यते । Impera आस्ताम् । आसाताम् । आसताम् । आस्व । आसाथा । आध्वम् । आसे । आसावहे । आसामहे Imperf आस्त । आसातोम् । आसत । आस्था । आसाथा । आध्वम् । आसि । आस्वहि । आस्महि Potē आसीत । आसीथा । आसीध्वम् । Bene आसिषीष्ट । आसिषीष्टा । आसीध्वम् । Aor आसिष्ट । आसिषत । आसिष्टा । आसिषाथा । आसिष्यम् । आसिषि । आसिष्वहि । आसिषमहि । Caus आसयति । Aor मा भवान् आसित् । Desi आसिषिषते ।

Nouns आसीन । उपासितः । कैलासः ।

आङ् शासु १२ इच्छायाम् ।

12 ✓ *śās u* To wish for, long for The root शास् is generally found preceded by आ, but is not universally so for we find it preceded by प्र also : as in the sentence नमोवाकं प्रशास्महे ॥

Pre आशास्ते । आशासाते । आशासते । आशास्ते । आशासाये । आशाध्वे । आशासे । आशास्वहे । आशास्महे । Per आशाशसे । आशाशासाते । आशाशासिरे । आशाशासिषे । आशाशासाये । आशाशासिध्वे । आशाशासे । आशाशासिष्वहे । आशाशासिमहे । Imper आशास्ताम् । आशासाताम् । आशासताम् । आशास्व । आशासाथाम् । आशाध्वम् । आशासे । आशासावहे । आशासामहे । Imper, आशास्त । आशासाताम् । आशासत । आशास्था । आशासाथाम् । आशाध्वम् । आशासि आशास्वहि । आशास्महि । Aor आशासिष्ट । आशासिषाताम् । आशासिषत । आशासिष्टा । आशासिषाथा । आशासिष्यम् । आशासिषि । आशासिष्वहि । आशासिषमहि । Caus. आशाशयति । Desider. आशाशयिषते । Inten आशाशास्यते । yañluk आशाशासीति । oī आशाशास्ति ।

प्रस १३ आच्छादने ।

13 ✓ *vas* α To wear, to put on

Pre वस्ते । वसते । वसते । वस्ते । वसाथे । वसथे । वसे । वस्वहे । वस्महे । Per वससे । वसमाते । वससिरे । वससिरे । वससाथे । वससिथे । वससे । वससिथे । वससिमहे ।
I Fut वसिता । Impera वस्तात । वसताम् । वसाताम् । वस्व । वसाथा । वस्वम । वसे ।
वसावहे । वसामहे । Imper अवस्त । अवसाताम् । अवसत । अवस्था । अवसाथा । अवध्वम ।
अवसि । अवस्थहि । अवस्महि । Aorist अवसिष्ट । अवसिषाताम् । अवसिषत । अवसिष्टा
अवसिषाथा । अवसिष्ठवम । अवसिषि । अवसिष्यहि । अवस्यमहि । Caus वासयति । Desider
ववसिषते । Inten वावस्यते । *yan luk* वावसोति or वावसि ।

Nouns. वसन् । वस्त्रम् । वास । वसा । Past Part वसित । Gerund वसित्वा ।

कसि १४ गतिशासनयोः

14 ✓ *Kas* α To go, to destroy Some read this root without *ह*, so that no nasal is added as कस्ते । The root has also final *श* without nasal, as कष्टे ।

Pre कस्ते । कसते । कसते । कसे or कस्ते । कन्थे । Per चकसे । चकसिरे । चक्रन्तिहे ।
Fut कसिता । II Fut कसिष्यते । Impera कस्तात । कस्य । कन्ध्वम । कसे । Imper
अकस्त । अकस्था । अकसि । Poten कसीत । कसीथा । कसीय । Benedic कसिषीष्ट । Aorist
अकसिष्ट । अकसिष्टा । अकसिषि । Caus कसयति । Aor अवकसत । Desiderा चिकसिषते
Inten चाकस्यते । *yan luk* चाकसोति or चाकसि । Imperfect अचाकन् ।

14a ✓ *Kasa* Pre, कस्ते । कसते । कसते ।

14b ✓ *Kaśa*

Pre कष्टे । कशते । कशते । कष्टे । कशथे । कष्टथे । कशे । कश्चहे । कश्महे । Per चकशे
चकशिरे । चकशिवहे । I Fut कशिता । II Fut कशिष्यते । Impera कष्टा । कशताम् ।
कशताम् । कश्च । कशथाय । कष्टवम । कशे कशवहे । कशामहे । Imper अक
शताम् । अकशत । अकष्टा । अकशायाम । अकष्टवम । अकशि । अकशयहि । अकशमहि । Poten
कशेत । कशीया । कशीय । Benedic कशिषीष्ट । Aorist अकशिष्ट । अकशिषाताम् । अकशिषत ।
अकशिष्टा । अकशिषाथा । अकशिष्यम् । अकशिष्य । अकशिष्यहि । अकशिष्यमहि । Caus काशयति
Aor, अचोकाशत् । Desiderा चिकशिषते । Inten चाकश्यते । *yan luk* चकशति or चकशिष्ट ।

Nouns — कशा । कश्चम । प्रतिष्कश ।

निसि १५ चुम्बने

15 ✓ *nisi* to kiss The final *ह* is dental. The author of *Ābharāṇa* mistook it to be a palatal ending निश्च । Pre निस्ते । Per निनिसे । I Fut नि सिता ।

निजि १६ शुद्धे

16 ✓ *nij* to wash The root is सेट् । The *juhotyādi* *ny* is anit

Pre निहत्ते । निज्जते । निज्जते । निहत्ते । Per निनिज्जे । निनिज्जिरे । I Fu निज्जिता ।
II Fut निज्जिष्यते । Imper निहत्ताम् । Imper अनिहत्त । Poten निज्जत । Bene निज्जिषीष्ट ।
Aorist अनिज्जिष्ट । Caus निज्जयति । निज्जयते । Aor अनिनिज्जत । Desi निनिज्जयत ।
Intens नेनिज्जयते । *Yan luk* नेनिज्जोति or नेनिहत्ति ।

निजि १७ अज्यक्तेशब्दे ।

17. ~~si~~ to tinkle, rattle, to roar.

Present शिङ्गन्ते । Perfect. शिञ्जिजे । I Future. शिञ्जिता । Nouns शिञ्ज्या । शिञ्जिनी ।

पिजि १८ दर्शे

18 ✓ *pi* to tinge, dye, to color According to Śakatayana it means 'to touch' Saṃmita says it has both these meanings Kīṣyapa says it means 'to join parts' He also says it means to utter inarticulate sound According to Maitreya the root is ✓ *pi*, as *पिपि* !

Present प्रिस्त । Perfect, क्तिञ्जि । I Future क्तिञ्जिता । Nouns क्तिञ्जः । क्तिञ्जकरः ।
 क्तिञ्जलः । क्तिञ्जल्यः ।

वृजि १९ वर्जने

19. \check{v} riji to avoid, shun, abandon. The root begins with the dento labial व व, and has an indicatory long \check{e} . Ātreya and Duiga read it as having an indicatory short व.

Pie. वृत्ते or वृद्धत्ते । वृज्जाते or वृज्जाते । वृज्जते । वृत् or वृद्धत् । वृग्धत् । वृजे । Per
 वृज्जे or वृद्धज्जे । वृज्जिजे । वृद्धज्जिजे । I Fut वृज्जता or वृद्धज्जता । II Fut वृज्जिष्यते or
 वृद्धज्जिष्यते । Impera वृज्ताम् or वृद्धताम् । वृज्वा । वृजे । वृज्जिष्वहे । Imper अवृज्ता or अवृद्धता ॥
 अवृज्ज्या । अवृज्जि । Poten. वृज्जोत् or वृद्धज्जोत् वृज्जोया । वृद्धोय । Benedic वृज्जिषोष्ट or
 वृद्धज्जिषोष्ट । Aois अवृज्जिष्ट or अवृद्धज्जिष्ट । अवृज्जिष्वहे । Cond. अवृज्जिष्यत । Pass
 वृज्जते । Causa वृज्जयति, वृद्धयति । Aor अवृज्जयत् or अवृद्धयत् । Viji वृज्जयति । Aor
 अवृज्जयत् । Desider. वृज्जयिष्यते or वृद्धज्जयिष्यते । Intens वरावृज्जते । Yanluk वरवृत्ति or
 वरोवृत्ति or वरिवृत्ति । Viji वरीयज्जयते । वरोवृद्धत् ।

Nouns — वर्ग । कर्त्रर्णिय । वृज्जनम् । Past Part. वृक्तः । वृक्तवान् । Ground वृजित्वा ।
 Infini. वृजितुम् । Adj. वृजितम् । वृजनीय । वृज्यम् ।

पृष्ठी २० सपर्यन्ते

20 ✓ prichi to come in contact with. It has an indicatory long $\frac{3}{4}$. According to Durgā, Kātyāya, Māndī and Bhāṇapāla the root has an indicatory short $\frac{3}{4}$. According to Kaṇṭhika the root is $\frac{3}{4}$. Present $\frac{3}{4}$.

अङ्क २१ प्राणि गर्भ विमोचने ।

शोता-कविता । 'भूतुभोः-' (प्रत्यय) इति गुणनिषेधः । कुपे । कविशब्दः । कविशब्द-कविशब्दः ।

21 ✓ Shun to bring forth, to beget, to give birth to.

Present. कृते। सुवाते। सुकृते। कृषे। कृष्ये। सुखे। सुख्ये। सुमते। Perfect सुपुषे। सुपुषाते। सुपुषिषे। सुपुषिष्ये or कृष्ये। सुपुषिष्यते। I Future सोता। सविता। II Future सोष्यते। सविष्यते। Imperative कृताम्। सुवाताम्। कृष्व। सुखे। (The आद being वित् is not कृत् and so it ought to have caused Guna But the Guna is prevented by VII 3 88 S 2224) Imperfect, असूत। असुवाताम्। असूषा। असूष्यम्। अनुषि। अनुषाति। Potential सुवीत। सुवीयाताम्। सुवीया। सुवीय। Benedictive सोषीष्ट। सविषीष्ट। सविषीयाताम्। सोषीयाताम्। सविषीरन् or सोषीरन्। सविषीष्टा or सोषीष्टा। सवीषीष्यम् or सोषीष्यम्। सविषीष्य or सोषीष्य। Aorist, असविष्ट, असोष्ट। असविषाताम् or असोष्यताम्। सविष्टा। or असोष्टा। असविष्टम् or द्यम् or असोद्वम्। असविष्टि or असोषि। असविष्ट्यति।

Conditional असोष्यत, असविष्यत । Passive सूयते । Aor, असायीत or असावि or असविष्ट or असविष्ट । Causative सावयति, Aor असूषयत । Desiderative सुषूयते । Intensive सोषूयते । Yan luk सोषुवीति or सोषूति । सूतञ् । सूत्वा । Nouns.—सूतु, सूरि, सुतका । सूर । प्रसूः । सूत । प्रसव, सुषूति, विषूति, निषूति, दुषूति,

शीङ् २२ स्वप्ने

22✓sin to sleep In conjugating this root the following sūtra applies

२४४१ । शीङ्ः सार्वधातुके गुणः । ७ । ४ । २१ ।

'ङ्कृति च' (२२१७) इत्यस्यापवादः । श्येते । श्ययते ।

2441 For the vowel of श्ये there is substituted guna, when a Sārvadhātuka affix follows

This is an exception to S 2217 As श्येते, श्ययते ॥

NOTE —But श्रिये before the ārdhahātuka affix (III 4, 115) Though these sārvaadhātuka affixes were ङित् (I 2 4 S 2234) and would not have caused guna (I 5 S 2217), they do so by virtue of the present sūtra The word श्रिये is read in the sūtra with the anubandha ङ्, in order to indicate that the rule does not apply to यङ् लुक् as श्येतीतः, श्येयति । In forming the plural the following rule applies.

२४४२ । शीङो ङट् । ७ । १ । ६ ।

शीङ्. अस्य भावेऽस्यातो ङडागमः स्यात् । श्येते । श्ये । श्ये । श्ये । श्ये । श्ये । श्रिये श्रियति । अश्रियत् ।

2442 The अत् substitute of ङ्, gets the augment ङट् after the root श्ये ॥

Thus श्येते, श्येताम्, अश्येत ॥

NOTE —The augment ट् is added at the beginning of the affix, making अत्=रत् ॥ Had this र been an augment of ङ्, then like the आट् augment in श्रयान्ते, it would have intervened between the श्ये and ङ्, and ङ् not immediately following a non अ stem, अत् would not have been substituted for ङ् at all Therefore ङट् is made the augment of the substitute अत्, and not of ङ् ॥ The root श्ये is read in the sūtra with its anubandha ङ्, in order to indicate, that there is no ङट् augment when there is elision of the Intensive affix यङ्, nor any Guna As व्यति श्ययते ॥

22✓sin to sleep, to lie down

Pie श्येते । श्रयते । श्येते । श्ये । श्ये । श्ये । श्ये । श्ये । Per श्रिये । श्रिययते । श्रिययते । श्रियिष्ये or श्रिये । श्रिये । श्रियिष्यते । I Fut श्रियति । II Fut श्रियिष्यते । Imperative श्रियताम् । श्रियाताम् । श्रियताम् । श्रिये । श्रिये । श्रिये । Imper. अश्ये । अश्रयाताम् । अश्येत । अश्रया । अश्रयि । अश्रयिष्यते । Potem श्रियीत । श्रयीष्य । Bene श्रियिष्ये । श्रियिष्ये । श्रियिष्ये । श्रियिष्ये । Aorist अश्रियत् । अश्रियिष्यत् । अश्रियिष्यत् or अश्रियिष्यत् । Cond अश्रियिष्यत । Pass श्रियते । Aor अश्रियि or अश्रियिष्यत् or अश्रियिष्यत् । Caus श्रिययति । Aor अश्रिययत् । Des श्रिययते । Inten

शाश्वयते । yan luk शोशयीति or शोशेति । Dual शोशेति । Pl शोशयति or शोशयते ।
Fut Part शयिष्यमाण । Ger शयिष्यत्वा । Infin शयितुम् । Adje शयितव्य शयनीय शोयम् ।
Nouns — शयानु, खड्ग, गिरिशः । शय्या । शयानक । शय्या । शय्यावलः । शयिनः ।

अथ स्तौत्यन्ताः । परस्मै पठिनः । ऊर्णुस्तूभयपदी ।

Now the roots up to स्तौति are Parasmaipadī. But the root ऊर्णु is both Atmane padī and Parasmaipadī.

यु २३ मिश्रणेऽमिश्रणे च

23 ✓/yu 'To join, mix' 'to loosen.

It is thus conjugated यु+ति । Now applies the following sūtra which causes the vriddhi of the उ of यु ।

२४४३ । उतो वृद्धिर्लुकि हलि । ७ । ३ । ८९ ॥

सुविषय उकारस्य वृद्धिः स्थापयति हलादौ सार्वधातुके न स्वभ्यस्तस्य । यीति । युत । युवन्ति । युयाव । यविता । युयात् । इह 'उतो वृद्धिः'—'न । भाष्ये 'विच्छ विच्छ विच' इति व्याख्या नात् । विशेषविहितेन द्वित्वेन पितृस्य बाधात् । युयात् । अयावोत् ।

2443 A root ending in short उ, which has no Present characteristic (i e the vikaraṇa is dropped by luk elision), gets vriddhi, before a पित् Sārvadhātuka affix beginning with a consonant, but not if the stem is reduplicated

Thus यीति । युतः । युवन्ति । योषि । युथः । युथः । योमि । युवः । युमः । Per युयाव । The Potential is युयात् । The augment योसुद् being कित् (III 4 103), prevents कित् action in युयात् . Because in the Mahābhāṣya the explanation is "and कित् not कित्, and कित् not कित् ॥" Because a specific कित् would debar कित् action The phrase नाभ्यस्तस्य should be read into the sūtra from VII 3 87 therefore Vriddhi does not take place here योयोति नोनीति ॥ Here there is luk elision of यङ् ॥

23 ✓/yu to join, unite, mix

Pre यीति । युतः । युवन्ति । योषि । युथः । युथः । योमि । युवः । युमः । Per युयाव । युयुवतुः । युयुवतुः । युयुविष । युयुवद् । युयुव । युयाव or युयव । युयुविष । युयुविम । I Fut यविता । II Fut यविष्यति । Imperative योतु or युतात् । युताम् । युवन्तु । युहि । यवानि । यवाव । Imper अयाव । युताम् । अयुयन् । अयी । अयवम् । Poten युयात् । युयाताम् । युयु । युया । युयातम् । युयात् । युयाम् । युयाव । Bene यूयात् । यूयाताम् । Aorist. अयायोति । अयाविष्टाम् । अयाविषुः । अयावी । अयाविषम् । Cond. अयाविष्यत् । Pass Pre. यूयते । Imperative यूयताम् । Imperfect अयूयत । Pot यूयेत । Caus यावयति । Aor. अयीयवत् । (VII 4 80 S 2577) Desi यियविषति । युयूषति । Inten योयूयते । yan luk योयवीति or योयोति । Nouns [यवमान् । यूका । योवनिका । यूचः । यविष्टः । योवनम् । युवति । यावकः । यव । यवनः ॥ Past Part. युतः । युतवान् । Fut Part यविष्यमाणः । Ger. युत्वा । Inf योतुम् । Adj योतव्य । यवनोय । यवम् ।

23 ✓/Yu, Passive

Pre यूयते । I Fut याविता or यविता । II Fut याविष्यते or यविष्यते । Imperative यूयताम् Imper अयूयत । Pot यूयेत Bene. याविषोष्ट or यविषोष्ट । Aorist. अयावि or अय-

विाठ ०५ अयाविष्ट । अयाविषाताम्, or अयविषाताम् ।

रु २४ शब्दे

Thus रु + ति । Now applies the following Sûtra

२४४४ । तुस्तुशम्यः सार्वधातुके । ७ । ३ । २५ ।

इभ्यः परस्य सार्वधातुकस्य कनादेस्तिङ् ईडया स्यात् । 'नाभ्यस्तस्य -' (२५०३) इत्येताः तुवृत्ति समवे पुन स धधातु रूपद्वयमपिदर्थम् । रवीति-रति । रवीत-रत । 'हनादे' किम् । क्वन्ति । 'तिङ्' किम् । शाम्यति । 'सार्वधातुके' किम् । आशिषि कयात् । विध्यादेो तु कयात्-रविषात् । अरावीत् । अरविष्यत् । 'तु' २५ इति सेनो धातुर्गतिवृद्धिद्विसासु । 'अथ च लुग्विकरण' इति स्मरन्ति । तवीति-तौति । तुवीत-तुत । तोता तोष्यति । शु २६ स्तुते । नीति । नयिता । 'टु' २७ शब्दे । जीति । जीवता । 'ह्यु २८ तेजने' । ह्योति । ह्यवित । 'व्यु २९ प्रसवणे' । वीति । सुष्यात् । खतिता । सूयात् । 'उर्गुज ३० आच्छादने' ।

2444 A sârvadhâtuka conjugational tense affix, beginning with a consonant, optionally gets ईट्, augment, after the roots तु, रु, स्तु, शम् and अम् ॥

Note —The root तु (Adâdi 25) means 'to increase,' रु (Adâdi 24) 'to make' a sound, स्तु (Adâdi 34) 'to praise', शम्, 'to be satisfied', and अम्, 'to go' According to Kâsika तु is a Sautia dhātu Thus उत्तीति or उत्तवीति, उपरीति or उपरवीति, उपस्तौति उपस्तवीति, शाम्यध्वम्, or शमीध्वम्, अभ्यमति or अभ्यमीति ॥ शम् and अम् can then be followed by a consonant beginning sârvadhâtuka affix, when they lose their Present character (vikarîna) as a Vedic anomaly (bahulam chhandasî)

Note —The Apisâlâs read the sūtra as तुस्तुशम्यः सार्वधातुकासुच्छन्दसि ॥ This will then become a विधि rule for the Vedic forms The word सार्वधातुका is here exhibited in the feminine Thus रवीति or रीति, रवीत or रत ।

The repetition of 'sârvadhâtuka', though its anuvritti was present from 2503 is for the sake of stopping the anuvritti of पित, and this rule applies to आपत् affixes also, as सुवीत, शमिष्टम् ॥

Why do we say 'beginning with a consonant' Observe क्वन्ति । Why do we say तिङ् "tense affix" Observe शाम्यति । Why do we say 'a Sârvadhâtuka affix Observe कयात् in the Benedictive While the Potential is कयात् or कवीयात् । The aorist is अरावीत् । The conditional is अरविष्यत् ॥ तु is a sautia Dhātu, meaning 'to go, to increase, to injure' They say the vikarana after is luk-elided Thus तवीति or तौति । तुवीत or तुत । I Fu तोता । II Fu तोष्यति ॥

24✓ru to cry, howl, to sound in general

Pie रीति, रवीति । क्तः or कवीतः । क्वन्ति । रीषि । or रवीषि । कथः or कवीथ । कथ or कवीथ । रीमि or रवीमि । कथः or कवीथ । कम् or कवीम् । Per कराव । I Fut रविता । II Fut रविष्यति । Imperative. रीतु, रवीतु । Impel अरीतु, अरवीतु । Potent कयात् or कवीयात् । Bene. कयात् । Aorist अरावीत् । Desider क्वन्ति । Inten रीक्यते । yan luk रीरवीति or रीरौति । d रीरवीतः or रीरुत । Past Part. क्तः । क्तवान् । Fut Part । रविष्यमाणः । Gerund क्त्वा । Nouns रवणः । रविः । अरावः । कराव ।

तु २५ गति वृद्धि द्विसासु

25✓ Tu 1 to g 2 to increase 3 to injure, hurt This is a sūtra root, not found in the Dhātu pāṭha They say it belongs to the addā class

Pie तवीति, तैति, । तुवीत. or तुतः । Per तुताव । तुतोथ or तुतविथ । I Fut ताता । II Fut तोष्यति । Caus तावयति, तावयते । Desider तुतूषति or तुतावयिषति । Inten तेतूयते ।

णु २६ स्तुतौ

26✓ nu to praise

Pre नैति । प्रणैति (VIII 4 14 S. 2287) Per नुनाव । प्रणुनाव or अनुनाव । Desider नुनूषति । or नुनावयिषति ।

26✓ nn, with the preposition आ the root is ātmnepdī

Pre आनुने । आनुवाते । आनुयते । आनुषे । आनुवे । आनुवहे । Per आनुनुवे । आनुनुविषे । आनुनुविष्वे or ठवे । आनुनुवहे । I Fut आनविता । II Fut आनविष्यते । Imperative आनुताम् । आनुष्व । अनवे । Impre आनुत । आनुया । आनुवि । Poten आनुवीत । आनुवीथा । आनुवीथ । Bene आनविषीष्ट । Aorist. आनविष्ट । आनविष्टा । आनविषि । Desider आनुनूषते । Inten यानु luk आनोनुते ।

टु २७ शब्दे ।

27✓ tukghu 1 to sneeze 2 to cough

Pre क्षीति । Per चुकाव । I Fut क्ष्विता । Inten क्षीयते । Nouns — क्षुरम् । क्षुमा

हणु २८ तेजने ।

28✓ Kshnu to sharpen, whet With सम्, it is ātmnepdī I. 3 65 S 2736

Pre हणीति । A सन्नयते । Per हन्नयाव । हन्नयुवत् । हन्नयुवु । A सन्नयुवे । I Fut हन्नयिता । A सन्नययिता । II Fut हन्नयविष्यति । A सन्नयविष्यते । Imperative हन्ताम् । A सन्नयताम् । Imper अह्नयीत । A समह्नयत । Poten हन्नयाव । A सन्नयवीत । Bene हन्नयाव । A सन्नयविषीष्ट । Pass हन्नयते । Caus हन्नावयति । Desi हन्नयूषति । A सन्नययते । Inten हन्नयूषते ॥

णु २९ प्रसवणे ।

29✓ shpu to tickle, ooze

Pie स्नेति । Per सुष्पाव । I Fut स्नयिता । II Fut स्नयिष्यति । Imperative. स्नेता । Imper अस्नीत । Poten स्नुयात् । Bene. स्नुयात् । Aorist अस्नायीत् । Pass स्नुयते । Caus स्नावयति । Aor अस्नुयत । Desi स्नुष्यति । Inten स्नुयते । यानु luk स्नुष्यतीति or स्नुष्यति । Nouns — प्रसुता, स्नुषा, प्रास्नीष्ट ।

29✓ shnu Passive

Pre स्नुयते । Per स्नुयुवे । स्नुयुषे । स्नुयुष्वे । स्नुयुवहे । I Fut स्नीता । स्नीतासे II Fut स्नीष्यते or स्नाविष्यते । Imperative स्नुयताम् । Imper. अस्नुयत । Poten स्नुयते । Bene स्नीषीष्ट । Aorist अस्नावि । अस्नीषाताम् ।

उणु ३० आच्छादने ।

30✓ ānu n to cover. In conjugating this root, the following applies

२४४५ । ऊर्णोतेर्विभाषा । ७ । ३ । ९ ।

या वृद्धिः स्वाक्षरादेः पितुः सार्वधातुके । ऊर्णोति । ऊर्णोति । ऊर्णुत । ऊर्णुवन्त । ऊर्णुते-ऊर्णुष्यते । ऊर्णुवन्ते । * ऊर्णोतेरावेति वाच्यम् * ।

2445 Before a पितुः Sālvadhātuka affix beginning with a consonant, the final उ of ऊर्णु gets optionally vriddhi

As प्रोर्णोति or प्रोर्णोति, प्रोर्णोषि or प्रोर्णोषि, प्रोर्णोमि or प्रोर्णोमि, but प्रोर्णोषानि as affix beginning with a vowel

In forming the Perfect, there is no addition of the Periphrastic आम्, by the following

Particular. It must be stated that the root urnû does not take the affix आम्, ॥

The root is therefore, reduplicated. The following is the particular sūtra that applies to its reduplication

२४४६ । न न्नाः सयोगादयः । ६ । १ । ३ ।

अथ. परा सयोगादयो नन्ना द्विर्न भवन्ति । नुशब्दस्य द्वित्वम् । शत्वस्यासिद्धत्वात् । 'x पूर्वत्रासिद्धीयमद्विर्वचने x' इति त्वनित्यम् । 'उभौ साम्यास्य' (२६०६) इति लिङ्गात् । ऊर्णुनाय । ऊर्णुनुवत् । ऊर्णुनुव ।

2446 the letters न, द, or र, when preceded by a vowel, and forming the first letter of a conjunct consonant, are not reduplicated

Note —The word dvitīyasya "of the second syllable," is understood here. This sūtra debars the doubling of the consonants न, द, and र when forming parts of the second syllable, provided these letters occur in the beginning of a conjunct (sanyoga) letter. Thus the Desiderative root of उन्दि is उन्दिष, formed by adding सन् and षद् ॥ The second syllable here is न्दिष, which is to be reduplicated by the last rule. But in doing so, न will not be doubled. Thus we get the form उन्दिषिषति, so also from कन्दद् and कन्दर् we have कन्दिषिषति and कर्दिषिषति ।

Notes:— Why do we say "when न, द, and र are the letters"? Observe कन्दोषयते from कन्द, in which क is the initial letter and has been reduplicated in to क् ॥ Why do we say "being the first letter in a conjunct consonant"? Observe, क्वाक्षिषिषति from the root क्वा 'to breathe', the क् being changed into क्वा by VIII 4.19 and 21. The phrase क्वादेः of the last sūtra is understood in this sūtra also. Thus क्वादिषति ॥ Some explain the word क्वादेः understood in this sūtra in the same way as in the last, namely as a karmadhāraya compound in the Ablative singular. They do so, in order to explain the form कन्दोद्दीप्तिषति, which is thus evolved कन्दोद्दीप्तिषति = कन्द + क्वा III 1.8 = कन्दोद्दीप्तिषति = कन्दोद्दीप्ति + सन् ॥ Here though the second syllable consists of न, द, and र, yet न alone is rejected in reduplication and not द and र also, as द and र are not immediately after the initial vowel (क्वादि) क् in this case.

Therefore in ऊर्णु the syllable णु will be reduplicated, and not the र of र्णु । Thus ऊर्णु + णु = । Here the syllable णु is considered as णु for the purposes of doubling,

because the शु in ऊर्णु was obtained by changing न into शु by applying the Tripāḍi sūtra VIII 4. 1 S 235 and such a change is asiddha for the application of 7 1 Pāda rules (See VIII 2. 1 S 12). Thus we get $\text{ऊर्णुनु} + \text{अ}$ ॥

Q What of the maxim which says that in the case of reduplication the Sūtra VIII 2. 1 S 12, does not hold good; and which therefore required that शु should be reduplicated into शु ?

Ans To this we answer that the maxim quoted by you (पूर्वत्रासिद्धी यमद्विवचने) is not of universal application. This we infer from the implication of VIII. 4. 21 S 2606. That sūtra says "Both the न 's are changed into शु in the reduplicated forms of the root अन , when preceded by an alterant preposition." Thus the root $\text{अन} + \text{अन} = \text{अन}$. The Desiderative root from it is प्राणिष . If the maxim above given were of universal application then the reduplicated form would be प्राणिषिष and there would have been no necessity of the sūtra. The very fact that sūtra requires both न 's to be changed to शु shows the limited scope of this maxim. The following note on VIII 4. 21 S 2606 will explain the point better —

Note If the maxim पूर्वत्रासिद्धीयमद्विवचने be not applied here, then we have the following dilemma in, $\text{प्राणि} + \text{स} + \text{ति}$ ॥ Here the affix सन् requires reduplication, and the present sūtra requires शु change of न ॥ The शुत्व being asiddha, the reduplication being made first, we have $\text{प्राणिनि} + \text{स} + \text{ति}$, and then the reduplicate शु intervenes between the cause प्र and root- न of नि , and so this न would not be changed to शु ॥ If however the above maxim be applied, we first apply the शुत्व rule as $\text{प्राणि} + \text{स} + \text{ति}$, and then reduplicate शु , and we get the form प्राणिषिषति even without this sūtra.

Note If we could get this form by the application of the above maxim where is the necessity of the present sūtra? The sūtra is necessary in order to indicate that the above maxim is *amitya* or not of universal application. And because it is *amitya*, that the form प्राणिषट् is evolved by reduplicating न (See VIII 2. 1).

Therefore शु in the reduplicate here becomes नु , and we get ऊर्णुनाय by vridhhi. Dual ऊर्णुनुवतुः ; Plural ऊर्णुनुवतुः . In forming 2nd Person singular the following sūtra applies

२४४७ । विभाषोर्णोः । १ । २ । ३ ।

इडादिप्रत्ययो वा ङित्स्यात् । ऊर्णुनुविथ-ऊर्णुनविथ । ऊर्णुविता-ऊर्णुविता । ऊर्णुतु-ऊर्णुतु । ऊर्णुवानि-ऊर्णुवै ।

2447 After the verb āru 'to cover,' the affix beginning with the augment इद् is regarded optionally like nit .

Thus before the इडादि termination इथ of the 2nd Per we may have either ऊर्णुनुविथ or ऊर्णुनविथ . The 1st Future is ऊर्णुविता or ऊर्णुविता . The equation of the form is — $\text{ऊर्णु} + \text{इ} + \text{ता} = \text{ऊर्णुव} + \text{इता}$ (VI 4 77) = ऊर्णुविता . When the affix is not regarded as ङित् it produces guna , and we have the second form ऊर्णुविता ॥

NOTE —Of course there is no option allowed before those affixes which do not take the augment इट् and before those terminations, consequently, we have only one form as प्रोर्णु + लुट् = प्रोर्णा + अनम् = प्रोर्णवनम् 'covering,' प्रोर्णवनीयम् 'which ought to be covered'

In forming the Imperfect, the following rule applies.

२४४८ । गुणोऽपृक्ते । ७ । ३ । ९१ ।

ऊर्णोतिगुणः स्यादपृक्ते हलादीनि सार्वधातुके । वृद्धपवादः । और्णोति । और्णो । ऊर्णयात् । ऊर्णया । इट् वृद्धिर्न । 'इट् पिब' इति भाष्यात् । ऊर्णयत् । ऊर्णविषीष्ट-ऊर्णविषीष्ट । और्णो-वीत्-और्णोविष्टाम् ।

2448 Before a पित् Sāryadihātuka affix which is a single consonant, Guna is substituted for the final of ऊर्णु ॥

This debars Viddhi. As और्णोति, और्णो ॥ Though the anuvritti of हलि was understood in this sūtra from the last aphorism VII, 3 90 the employment of the term अपृक्ते implies the existence of the following maxim. —यस्मिन् विधिस्तदादायत् यद्व्युत् "when a term which denotes a letter is exhibited in a rule, in the form of a Locative case and qualifies something else which likewise stands in the Locative case, that which is qualified by it must be regarded as beginning with the letter which is denoted by the term in question, and not as ending with it"

In the Potential we have ऊर्णयात्, ऊर्णयाः etc Here there is no Viddhi even in the 3rd singular numbers For though तिप्, सिप्, मिप् are पित् and so also their substitutes, and though they ought to cause Viddhi by VII 3 89 S 2443 yet as we have already said before, according to the Bhashya an affix which is *specifically* called ङित् loses its *general* character of पित्, and *vice versa*, an affix which is *specifically* called पित् loses its *general* character of ङित् ॥

In the Benedictive we have ऊर्णयात् or ऊर्णविषीष्ट or ऊर्णविषीष्ट ॥ In the Aorist the 3rd P Sing is और्णोवीत्, dual और्णोविष्टाम् । The following sūtra gives alternative forms

२४४९ । ऊर्णोतिर्विभाषा । ७ । २ । ६ ।

इडादौ सिचि परस्मैपदे परे वा वृद्धिः स्यात् । पदे गुणः । और्णोवीत् । और्णोविष्टाम् । और्णो विष्णुः । और्णोवीत् ।

'द्यु ३१ अभिगमने' । व्योति । व्योता । 'बु ३२ प्रसवेऽव्ययो' । प्रसवोऽभ्यनुज्ञानम् । सोता । और्णोवीत् । 'कु ३३ शब्दे' । कोता । 'दु ३४ स्तुति' । स्तीति-स्तवीति । स्तुत-स्तुवीत् । स्तुते-स्तुवीते । 'स्तुतुधुभ्य-' (२३८५) इतीट् । अस्तावीत् । 'प्राक्लितात् (२२७६) इति षत्वम् । अभ्यष्टीत् । 'सिवादीनां वा-' (२३५६) । पयष्टीत्-पयस्तीत् । 'ब्रू ३५ व्यक्ताया वाचि' ।

2449 Before an इट् beginning s Aorist of the Parasmaipada, there is optional Viddhi of the vowel of ऊर्णु ॥

As और्णोवीत् or और्णोवीत् ॥ This option applies when the सिच् is not treated as ङित् ॥ But after ऊर्णु, सिच्, is optionally ङित्, (I 2 6) when it is ङित् there being neither guna nor viddhi we have उवङ् substitution, as और्णोवीत् (VI

4 77). Thus we have three forms in the Parasmai-Aorist
AORIST I, FORM

	<i>Sing</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural</i>
*Third person	श्रीर्थावीत् ।	श्रीर्थाविष्टाम् ।	श्रीर्थाविषु ।
Second person	श्रीर्थावी ।	श्रीर्थाविष्टम् ।	श्रीर्थाविष्ट ।
First person	श्रीर्थाविषम् ।	श्रीर्थाविष्व ।	श्रीर्थाविष्व ।

II FORM

	<i>Sing</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural</i>
Third person	श्रीर्थावीत्	श्रीर्थाविष्टाम्	श्रीर्थाविषु*
Second person	श्रीर्थावी.	श्रीर्थाविष्टम्	श्रीर्थाविष्ट
First person	श्रीर्थाविषम्	श्रीर्थाविष्व	श्रीर्थाविष्व

THIRD FORM

	<i>Sing</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural</i>
Third person	श्रीर्थावीत्	श्रीर्थाविष्टाम्	श्रीर्थाविषु
Second person	श्रीर्थावी	श्रीर्थाविष्टम्	श्रीर्थाविष्ट
Third person	श्रीर्थाविषम्	श्रीर्थाविष्व	श्रीर्थाविष्व

— 0 —

30 ✓ ūrnuffi, (Parasmaipadi) to cover

Pre कर्णोति, or कर्णोति । कर्णुत* । कर्णुवन्ति । कर्णोषि or कर्णोषि । कर्णुथः । कर्णुथ
कर्णोमि or कर्णोमि । कर्णुथ । कर्णुम । Per कर्णुनाव । कर्णुनुवत् । कर्णुनुषु । कर्णुनुविष or
कर्णुनुविष । कर्णुनुवथु । कर्णुनुव । कर्णुनाव । कर्णुनुविष or कर्णुनुविष । कर्णुनुविषम् । I Fut
कर्णुविता or कर्णुविता । II Fut कर्णुविष्यति or कर्णुविष्यति । Imperative कर्णोतु or कर्णोतु ।
कर्णुताम् । कर्णुवन्तु । कर्णुहि । कर्णुतम् । कर्णुत । कर्णुवन्ति । कर्णुवाच । कर्णुवाम । Imper
श्रीर्थात् । श्रीर्थाताम् । श्रीर्थावन् । श्रीर्थाः । श्रीर्थातम् । श्रीर्थावन् । श्रीर्थावम् । श्रीर्थाव । श्रीर्थावम् ।
Poten कर्णुयात् । कर्णुया । कर्णुयाम् । Bene कर्णुयात् । Aorist श्रीर्थावीत् । श्रीर्थावीत्
Cond श्रीर्थाविष्यत् श्रीर्थाविष्यत् । Pass कर्णुयते । Caus कर्णुययति । Aor श्रीर्थावन्त ।
Desidera कर्णुनुषति, कर्णुनुविषति कर्णुनुविषति । Inten कर्णुनूयते । (See Vārtika under
S 2630) yan luk कर्णोनाति (VII 3 89 S 2443) Nouns — ऊर्कः, उर्कः. सङ्गितोः
शफोः, वामोः, वरीयान्, वरिमा, कर्णापु कर्णा, वरा, वरिष्ट* Pres Part कर्णुवन् Past
Part Pass कर्णुत Aot कर्णुतवान् Fut Part कर्णुविष्यन् or कर्णुविष्यन् । Grand.
कर्णुत्वा ।

30 ✓ ūrnuffi (Atmanepadi)

Pre कर्णुते । कर्णुवाते । कर्णुवते । कर्णुये । कर्णुवाये । कर्णुध्वे । कर्णुवै । कर्णुध्वे । कर्णुमहं ।
Per कर्णुनुवे । कर्णुनुवाते । कर्णुनुविरे । कर्णुनुविषे । कर्णुनुवाथे । कर्णुनुविध्वे or ध्वे । कर्णुनुवे ।
कर्णुनुविष्वे । कर्णुनुविमहे । I Fut कर्णुविता । कर्णुविते । II Fut कर्णुविष्यते । कर्णुविष्यते ।
Imperative कर्णुताम् । कर्णुवाताम् । कर्णुवताम् । कर्णुष्व । कर्णुवाधाम । कर्णुध्वम् । कर्णुवै ।
कर्णुवाचहै । कर्णुवामहै । Impera श्रीर्थात् । श्रीर्थाताम् । श्रीर्थावन् । श्रीर्थाव । श्रीर्थावाम् ।
श्रीर्थाध्वम् । श्रीर्थावि । श्रीर्थाविह । श्रीर्थामहि । Poten कर्णुवीत् । कर्णुवीयाताम् । कर्णुवीया ।
कर्णुवीय । कर्णुविष्यति । Bene कर्णुविष्ये, or कर्णुविष्ये । कर्णुविष्ये or ध्वम् । कर्णुविष्ये ।

Aorist श्रीर्णुविष्ट । श्रीर्णु विधाताम् । श्रीर्णु विषत । श्रीर्णु विष्टाः । श्रीर्णु विधाया । श्रीर्णु विध्वम् ।
 श्रीर्णु विधि । श्रीर्णु विध्यहि । श्रीर्णु विध्यहि । श्रीर्णु विष्ट । श्रीर्णु विधाताम् । श्रीर्णु विषत ।
 श्रीर्णु विष्टाः । श्रीर्णु विधाया । श्रीर्णु विध्वम् । श्रीर्णु विधि । श्रीर्णु विध्यहि । श्रीर्णु विध्यहि । Condi.
 श्रीर्णु विष्यत, or श्रीर्णु विष्यत । Pas कर्णुयते । Casu कर्णुयते, Desider कर्णुयते । कर्णु न
 विषते, कर्णु न विषते Pre Part Atmaue कर्णुवान् Past Part Pass कर्णुत Active,
 कर्णुतवान् । Fut Part कर्णुविष्यमाणः । or कर्णु विष्यमाणः Ger कर्णुत्वा । Infini
 कर्णु वितम् । Adj कर्णु विष्य । कर्णु वनेय कर्णु व्यम् ।

द्यु ३१ अभिगमने ।

31✓dyu to advance towards, encounter, attack, assail

Pre कीति । Per दुद्याव । दुद्युवतु । दुद्युविष or दुद्युय । दुद्युव । दुद्याव । or दुद्यव ।
 दुद्युविष । I Fut द्योता । II द्योष्यति । Imperative द्योतु or द्युतात् । द्यहि । द्यवानि ।
 Imper अद्योत् । अद्युताम् । अद्यो । अद्यवम् । Poten द्युयात् द्युयाताम् । द्युया । द्युयाम् ।
 Bene, द्युयात् । Aorist, अद्योषीत् । अद्योषीताम् । अद्योषी । अद्योषम् । Condi अद्योष्यत् ।
 Pass, द्युयते । Causative द्यावयति । Aorist अदुद्यवत् । Desi दुद्यवति । Inten द्योद्यते ।
 yanluk द्योद्यति or द्योद्यतीति । Passive द्युत । Ger द्युत्वा ।

षु ३२ प्रसवैश्वर्ययोः ।

32✓shu 1 to consent, or permit 2 to possess power or supremacy The
 word prasava here means 'consent, approval, permission' As श्रीमति ब्रह्मा प्रवीति ।
 Pre कीति । Per सुवाव । I Fut सोता । Aorist असीषीत् । Noun —सववी ॥

कु ३३ शब्दे ।

33✓Ku, to hum, to coo (as a bee)

Pre कीति । Per चुकाव । चुकविष or चुकोष । चुकुविष । I Fut, कोता । Inten
 कोकूयते । yan luk कोकोति or कोकवीति । Nouns.—कवि । काव्यम् ॥

ष्टुज् ३४ स्तोता ।

34✓shṭuñ (Parasmaipadi) to praise

Pre स्तोति, or स्तवीति, । स्तुत or स्तुवीत् । स्तुवन्ति । स्तोषि or स्तवीषी । स्तुथ, or
 स्तुवीथ । स्तुथ or स्तुवीथ । स्तोमि or स्तवीमि । स्तुव, or स्तुवीव । स्तुमः or स्तुवीमः । Per
 तुष्टाव । तुष्टोष । तुष्टव । I Fut स्तोता । II Fut स्तोष्यति । Imperative स्तोतु or स्तवीतु
 or स्तुतात् or स्तुवीतात् । Dual स्तुता or स्तुवीता । Pl स्तुवन्तु । 2nd s स्तुहि or स्तुवीहि ।
 1st s स्तवानि । Imper अस्तोत or अस्तवीत् । d अस्तुताम् or अस्तवीताम् । Pl अस्तु-
 वन् । 2nd s अस्तौ or अस्तवी । 1st s अस्तवम् । d, अस्तुव or अस्तवीव । Poten
 स्तुयात् or स्तुवीयात् । d स्तुयाताम् or स्तुवीयाताम् Pl स्तुयु or स्तुवीयु । 2nd s स्तुया or
 स्तुवीया । d स्तुयाताम् or स्तुवीयाताम् । 1st s स्तुयाम or स्तुवीयाम् । Bene, स्तुयात् । Aorist
 अस्तावीत् । अस्ताविष्टात् । अस्तावी । अस्ताविषम् । Condi अस्तोष्यत् । Pass, स्तुयते । Causa
 स्तावयति । Desi, स्तुष्टुषति । Inten त्वाष्टुयते Pre Par स्तुवन् । Past Pass Pat स्तुत ।
 Act स्तुतवान् । Fu स्ताव्यन् । Ger स्तुत्वा । Infini स्तोतुम् Adj स्तोतव्य स्तवनीय, स्तव्यम् ॥

The ईद is added in अस्तावीत् by S 2385 the स is changed to ष after an
 alterant upasarga अभि etc by S 2276, as अभ्यष्टीत् । This is optional under S
 2359, as पर्यष्टीत् or पर्यस्तीत् ॥

34 Shtuñ (Atmanepadi)

Pre स्तुते । स्तुवाते । स्तुवते । स्तुवे । स्तुध्वे । स्तुवे । स्तुवहे । Per तृष्टुवे । तृष्टुवाते । तृष्टुवरे । तृष्टुवे । तृष्टुध्वे । तृष्टुवहे । I Fut स्तोता । Impera स्तुताम् । स्तुवाताम् । स्तुध्व । स्तुध्वम् । स्तवे । Imper अस्तुत । अस्तुवाताम् । अस्तुधा । अस्तुवि । Poten स्तुवीत । स्तुवीयाताम् । स्तुवीषा । स्तुवीय । Bene स्तोषीष्ट । Agist अस्तोष्ट । अस्तोषाताम् । अस्तोष्टा । अस्तोढवम् । अस्तोषि । Past Part Pass स्तुत Active स्तुतवान् । Ger स्तुत्वा । Nouns — ज्योतिष्टोम । यावस्तुत । प्रस्तावः । स्तुतिः । सस्तव ।

Present स्तुवीते । स्तुवीषे । स्तुवीध्वे । स्तुवीवहे । Impera स्तुवीताम् । स्तुवीध्व । स्तुवीध्वम् । Imper अस्तुवीत । अस्तुवीषा । अस्तुवीध्वम् । अस्तुवीवहि ।

ब्रूञ् ३५ व्यक्ताया वाचि ।

In the conjugation of this root we have double forms in the Present tense, by the following sūtra

२४५० । ब्रुवः पञ्चानामादित आहो ब्रुवः । ३ । ४ । ८४ ।

ब्रुवो लट् परस्मैपदानामादित पञ्चाना गलदाय पञ्च वा स्युर्ब्रुवश्चाहादेशः । अकार उच्चारणार्थः । आह । आहन्तु । आहुः ।

2450 Instead of the first five tense-affixes, in the Present tense of the Parasmaipada coming after the verb 'brū' (to speak) there may optionally be the affixes of the Perfect, and 'āha' is at the same time, the substitute in the room of 'brū'

The अ is for the sake of utterance only, the real substitute is आह ॥

Thus आह 'he says', आहन्तु 'they two say', आहुः 'they say', आत्थ 'thou sayst', आहयुः 'you two say', the rest like ब्रू as shown below —

	Third Person	Second Person	First Person
Singular	आह or ब्रवीति	आत्थ or ब्रवीषि	ब्रवीमि
Dual	आहन्तु or ब्रूत	आहयु ०। ब्रूथ.	ब्रूथ
Plural	आहु or ब्रुवन्ति	ब्रूथ	ब्रूम

The word आदित 'first' is used in the sūtra to indicate that the substitution should not take place in the case of the last four affixes. The repetition of the word ब्रूव. in the sūtra indicates the original expression which is to be replaced, and shows that this change occurs in the Parasmaipada affixes only.

In forming the second Person singular आह + थ the following sūtra applies

२४५१ । आहस्यः । ८ । २ । ३५ ।

भलि परे । चर्त्वम् । आत्थ । आहयुः ।

2451 For the ह of the root आह, there is substituted थ before a jhal letter,

Thus आह + थ = आथ + थ = आत्थ ॥

As हृदमात्थ, किमात्थ. The word आहय becomes आत्थ by VIII 4 55 S. 121.

The word भलि is understood here. Hence there is no change before vowel affixes, as आह, आहन्तु, आहुः ॥

In the alternative, when there is no आह् substitution, we have ब्रू + तिप् ।
Now applies the following

२४५२ । ब्रुवः ईट् । ७ । ३ । ८३ ॥

ब्रुव परस्य हलादे पित ईट् स्यात् । 'अत्थ' इत्यत्र स्थानिवद्भावात्प्राप्तिः भवतीति अत्व-
विधानाच्च भवति । ब्रवीति । ब्रूत । ब्रुवन्ति । ब्रूते । आर्धधातुकाधिकारे ।

2452 Before a पित Sārvaadhātuka affix beginning with a 'con-
sonant, the augment ईट् is placed after ब्रू ॥

As ब्रवीति, ब्रवीषि, ब्रवीमि, अब्रवीत् ॥ But ब्रवाणि before such an affix beginning
with a vowel, and ब्रूत before an affix which is not पित् ॥

The augment ईट् ought to have come in आह् + च also, because च being
a substitute of the पित् affix सिप् will be considered as वित् by the rule of
athanwat (I 1 56 S 49) But the augment does not come, because the च substitu-
tion for ह् by the last aphorism takes place only before a non-vowel affix for भल्लि
is understood That rule would have become redundant, if we could make the
form आहोच ॥

In the Section treating of the rules that apply to ārdhadhātuka affixes,
we have the following sūtra, which applies to this root when an ārdhadhātuka
affix follows, such as the affixes of the Perfect

२४५३ । ब्रुवो वचिः । २ । ४ । ५३ ॥

उवाच । क्वचतु । कुचुः । उवचिथ-उवकथ । ऊचे । वक्ता । ब्रवीतु । ब्रूतात् । 'किञ्चपिच'
इत्यपित्वादीयन । ब्रवाणि । ब्रवे । ब्रूयात् । उच्ययात् । 'अस्यतिवक्ति-' (२४३८) इत्यद् ॥

2453 वचि is the substitute of ब्रू 'to speak' when any ārdha-
dhātuka affix is to be applied

Thus the Perfect of bru is formed from ✓ vach, as उवाच । ऊचतु । कुचु 2nd
उवचिथ or उवकथ 1st ऊचे । The First Fut is वक्ता 'he will speak' The इ of वचि
is for the sake of articulation only The substitute being like the principal, वच्
is Atmanepadi when the fruit of the action accrues to the agent, as ऊचे 'he
spoke,' उच्यते 'he will speak'

In the Imperative one form is ब्रवीतु with the ईट् of S 2452 but the affix
तात् VII 1 35 S 2197. which replaces तु is not considered पित्, because of the
maxim already mentioned before "a कित् is not पित्, nor a पित् should be considered
कित् for the purposes of operations depending on them" Therefore we have
ब्रूतात् and not ब्रवीतात् । 1st Sing ब्रवाणि । A ब्रवे । Pot ब्रूयात् । Ben उच्ययात् ।

In the Aorist, the affix अह् is added by III. 1. 52 S. 2438. When अह्
is added the following applies

२४५४ । वच् उम् । ७ । ४ । २० ॥

अहि षरे । अयोचत् - अयोचत ।

2454 The augment उ is added after the अ of वच् in the अह् -
Aorist.

2456 A long vowel is substituted in the reduplicate of the root **इ** (इति), before a Personal ending of the Perfect, which has an indicative क् ॥

As ईयत्, ईयुः ॥ These are thus formed **इ** + अतुस् = इ + अतु (य substituted for इ by VI 4 81 S 2455) Then there is reduplication, the य becomes sthānivāt to इ by I 1, 59, S 2243 and we have इ य + अतु. and then by the present rule ईयत्. ॥ Why do we say before a कित् affix ? Observe इयाय, इययिष्य ॥

The 2nd S. is इययिष्य or इयेयः. The First Fut is इता । The Imperative 3rd S is इतात् । 2nd S इहि 1st S अयानि । The Imperfect is ऐत्, d ऐताम्, Pl आयन् ॥ Pot इयात् । Ben ईयात् । But this long ई which was obtained by VII 4 25 S 2298 is shortened after an upasarga by the following

२४५७ । एतेलिङि । ७ । ४ । २४ ।

उपसर्गात्परस्य इयोऽथो ह्रस्वः. स्वादार्थधानके किति लिङि । निरियात् । × उभयत आग्रे नान्तादिषत् × । अभीयात् । 'अणः' किम् समेयात् । 'समीयात्' इति प्रयोगस्तु भोवा-दिष्य ।

2457. The short is substituted for the simple (अण) vowel of the stem **इ** (इति) before the augment याच् in the Benedictive, when a Preposition precedes it

As निरियात् । उदियात् । समियात् । अन्वियात् ॥ This is an exception to VII 4 25 S 2298 by which a long would have been substituted But ईयात् without a Preposition The अण् (VII 4 13 S 834) is understood here also Therefore ए form of ई will not be shortened, as आ + ईयात् = एयात्, समेयात् ॥

But in अभि + ईयात् = अभि + इयात् = अभीयात्, the long ई obtained by ekādeśa is not shortened, because it is not preceded by an upasarga, for अभि is no upasarga, and there is no long ई after अभि, for the analysis of अभीयात् gives us अभि + इयात् । Nor can you say that the rule of अन्तादिषत् (VI 1 85 S 75) should apply here, and this ekādeśa long ई should be considered as the beginning of the succeeding form, because the present rule of shortening depends upon the fulfilment of two conditions—1 A preposition to precede, and 2 A long vowel ई to succeed They being so mutually inter-dependent, that VI 1 85 S 75 cannot apply.

Why do we say the simple अण् vowels are shortened ? Observe सम् + एयात् = समेयात् । The ए obtained by अ + ई is not shortened, because it is not an अण् vowel.

The समेयात् is not from this root, but from the Bhvadi root ई गति (uo 342 A) The proper form of the Benedictive from the Adādi is समियात् ।

The Aorist is formed by substituting ग in the place of इ by the following

२४५८ । इयो गा लुङि । २ । ४ । ४५ ।

‘गातिस्था—’ (२२२३) इति सिचो लुक् । अगात् । अगाताम् । अगु ।

2458 ग is the substitute of the root इष्, when लुङ् follows

When ग is substituted, the aorist sign सिच् is elided by II 4 77 S 2223 अगात् ‘he went’ अगाताम् ‘they two went’ अगु ‘they all went’

NOTE —The repetition of the word लुङ् in this sūtra, though its anuvṛtti was current from the last Ashtādhyāyī aphorisms, indicates that there is no option allowed even in the Atmanepada ग being the invariable substitute in all the Padas. Thus अगापि भवता ‘you went.’ The form अगात् is thus evolved अ + ग + सिच् + त = अगात्, (II 4 77 S 2223)

इष् ३६ गतो ।

36 ✓ in to go

Pie एति । इत । यन्ति । एषि । इष । इष । एमि । इव । इम । Per इयाय । ईयन् । ईयु । इययिष or इयेष । ईय, इयाय or इयाय । ईयिष । I Fut यता । II Fut यष्यति Imperative यतु or इतात । इताम् । यन्तु । इहि । अयानि । अयाव । अयाम । Impe येत येताम् । आयन् । ऐ । ऐतम् । ऐत । आयम् । मेव । ऐम् । Poten इयात् । इयाताम् । इयत । इयाम । इयाव । Bene ईयात् । ईयास्ताम् । Aorist अगात् । अगाताम् । अगु । अगा । अगा तम् अगाम । अगात्र । अगाम । Condi ऐष्यति । Pass ईयते । Aorist अगापि । Causa अययात् as in प्रत्याययति, or गमयति (II 4 46 S 2607) Des जगमिषति । (II 4 47 S 26 15) or इषिषति । as in प्रतीषिषति । Per Part Para उपेयिषान् (III 2 109 S 3098)

Nouns —इत्वर । इत्वरी (F) । इभ । एक उपका । एषिका । एनी ॥

इङ् ३७ अध्ययने ।

नित्यमधिपूर्व । अधीते । अधीयाते । अधीयते ।

37 ✓ in to study This root is invariably found preceded by अधि । The Present S is अधीते, D अधीयाते, pl अधीयते । In forming the perfect, following sūtra applies

२४५९ । गाङ् लिटि । २ । ४ । ४९ ।

इङो गङ्स्याल्लिटि लावस्थाया विवक्षिते वा । अधिजगे । अधिजगते । अधिजगिरे । अध्येता । अध्येयते । अध्यये । गुणायादेशयो कतयोऽपसर्गस्य यण ‘पूर्वे धातुरुपसर्गा—’ इति दर्शनेऽन्तरङ्गत्वादगुणात्पूर्वं सवर्णदीर्घः प्राप । ‘योरध्ययने वृत्तम् (३०६६) इति निर्देशाच्च भवति अध्येत । परत्वादियङ् । तत आट । इङि । अधीयाताम् । अधीयि । अधीयहि । अधीयते । अधीयीयाताम् । अधीयोध्यम् । अधीयीय । अधीयीष्ट ।

2459 गाङ् is the substitute of इङ्, when लिट् (Perfect) follows

Or rather the substitution takes place in anticipation of the adding of the लिट् affixes. Therefore in reduplication, ग is not considered as sthanivat to इ, for if it were so, then the sūtra I 1 59 S 2243 would require इ in the reduplicate.

The Perfect 3rd S is अधिजगे, dual अधिजगते, pl अधिजगिरे । The First Future is अध्येता । The Second Future is अध्येयते । The Imperative अध्यये formed thus: अधि + इ + ऐ = अधि + ए + ऐ = अधि + अय + ऐ = अध्यये । The guna and अय substitutions take place first, and then the conjunction takes place with the upasarga, whose इ is then changed to य । This is in contravention to the general maxim that a root must first combine with ‘the Preposition’ for in that view,

the rule of सवर्ण दीर्घः being antaranga would have applied prior to the application of the guna rule : namely अधि+ङ+ऐ would have become अधी+ऐ first and then guna अधे+ऐ=अधये । But this is not the correct form , and this we infer from Pāṇini himself using the form अध्ययन in the sūtra गोरध्ययने वृत्तम् (VII. 2 26 S 3066). The form अध्ययन is thus evolved अधि+ङ+अन=अधि+ए+अन=अधे+अन=अध्ययन । Had the root combined first with the preposition, then this form could not have been got The employment of the form अध्ययन by Pāṇini himself shows that the rule पूर्व धातुरपसर्गेण &c does not apply to अधि+ ङ ।

The Imperfect (लङ्) third person singular is अध्येत (अधि+आद्+ङ+त VI 4 72 S 2254 =अधि+ऐ+त S 269 =अध्येत) । In forming the dual, the equation stands thus अधि+आद्+ङ्यङ्+आताम् । Here the ङ्यङ् substitution for ङ takes place first, because it is taught by VI 4 77 S 271, a rule subsequent in Ashtādhyāyī order to the rule ordaining आद् namely VI 4 72 S 2254 When ङ is thus replaced by ङ्यङ् then comes आद् । Then आ and ङ् of ङ्यङ् coalesce into Vṛiddhi by S 269 Thus अधि+आ+ङ्य+आताम्=अधि+ऐय+आताम् (VI 1. 90 S 269) अध्येयाताम् । The plural is अध्येत (अधि+आ+ङ्य+अत the ङ् is replaced by अत VII. 5 S 2258) The first person Singular is अधि+आ+ङ्य+ङ्=अधि+ऐय+ङ् अध्येयि । The dual is अध्येयहि ।

The Potential 3rd Per S is अधीयीत and is thus formed अधि+ङ+सीयुद्+त=अधि+ङ+ईयु+त the ङ is elided by VII 2 79 S. 2211 =अधि+ङ्यु+ईयु+त the ङ्यङ् substitution by VI 4 77 S 271 =अधीयीत the यु is elided by VI 1 66 S 873

The dual is अधीयीयाताम् । The Second person plural is अधीयीध्वम् । The first person Singular is अधीयीय ।

The Benedictive 3rd pers Singular is अधीयीष्ट । Thus अधि+ङ+सीयुद्+सुद्+त ॥ Here by III 4 107 S 2210 there is सुद् । The dual is अधीयीयास्ताम्, and the plural is अधीयीरन् ॥

The Aorist (लुङ्) of अधि+ङ is optionally formed from another stem, namely from ✓गा as the following sūtra shows

२४६० । विभाषा लुङ् लङोः । २ । ४ । ५० ।

लङो गाङ् वा स्यात् ।

2460 In the Aorist and the Conditional Tenses, गाङ् is optionally substituted for the root ङङ् ।

Thus अधि+ङ+त=अधि+आद्+ङ+सिञ्+त VI 4 72 S. 2254 =अधि+अद्+गा+ए+सिञ्+त ।

This Substitute गाङ् should not be confounded with the root गाङ् । A peculiarity of this substitute गाङ् is that all affixes except णित् or जित् after it are considered as ङित् and so cause no guna or viddhi &c This is done by the following sūtra

२४६१ । गाङ् कुटादिभ्योऽङ्णित् ङित् । १ । २ । १ ॥

गाङादेशात् कुटादिभ्यश्च परेऽङ्णितः प्रत्ययाङितः स्यः ॥

2461 All affixes after गह (the substitute of ह) and after the कृडादि roots are treated as if they had an indicatory ह, except जित् or यित् affixes

Thus अधि+अद्+ह+सिच+त=अधि+अद्+गा+सिच+त। Now the following sūtra applies by which गा is changed to गो।

२४६२। घुमास्यामापा जहाति सा हलि। ८। ४। ६६।

यसामात् ईत् स्यात् हलादौ कृदित्यार्धधातुके। अध्यगीष्ट। अध्यीष्ट। अध्यगीष्यत-अध्यीष्यत। इक् ३८ स्मरणे। अध्यमध्यधिपूर्वः। अधोगर्हदयेशाम- (६१३) लिङ्गात्। अन्यथाहि 'इगर्थ'-इत्येव ब्रूयात्। * इगर्थदिक इति वक्तव्यम् *। अधियन्ति। अध्यगात्। केचित् आर्धधातुकाधिकारात्कस्यैवातिदेशमाहुः। तन्मते यत्न। तथा च भट्टि- 'सहीतयो राघवयोरधीयन्' इति।

'वी ३६ गतिव्याप्तिप्रजनकान्त्यसनखादनेषु' प्रजनं गर्भग्रहणम्। असन स्नेहणम्। वेति। वीत। विद्यन्ति। वेति। वीहि। अवेत्। अवीताम्। अविद्यन्। अडागमे सत्यनेकात्स्वव्यपिति केचित्। अव्यन्।

अत्रेकारोऽपि धात्वन्तरं प्रचल्यते। इति। ईतः। इयन्ति। ईयात्। ऐषोत्।

य ४० प्रापये। प्रापयामिह गतिः। प्रणियाति। यात। यान्ति।

2462. For the final of the roots, called ghu, as well as of mā, sthā, gā, pā, hā, and sā, there is substituted ह before an ārdhadhātuka affix beginning with a consonant, which has an indicatory क or ह।

By the preceding sūtra, affixes after गा are हित, and therefore by the present sūtra गा becomes गो। Thus अधि+अद्+गा+सिच+त=अध्यगीष्ट।

But the substitution of गा for ह is optional. When there is no substitution, we have अधि+अद्+ह+सिच+त=अधि+ह+स+त (VI 1 90 S. 269)=अध्यीष्ट।

The Conditional is अध्यगीष्यत or अध्यीष्यत।

इङ् ३७ अध्ययते

37✓ in (Atmanepadi) to study

Pre अधीते। अधीयाते। अधीयते। अधीये। अधीयाये। अधीष्ये। अधीये। अधीष्ये। अधीमहे। Per अधिजगे। अधिजगाते। अधिजगिरे। अधिजगिरे। अधिजगाये। अधिजगिष्ये। अधिजगे। अधिजगिष्ये। अधिजगिमहे। L-Fut अधीता। II Fut अधीष्यते। Imperative अधीताम्। अधीयाताम्। अधीष्व। अध्यये। अध्यावहे। Imper अधीत। अधीयाताम्। अधीयत। अधीया। अधीयि। अधीयहि। Poten अधीयीत। अधीयाताम्। अधीयीथा। अधीयीष्वम्। अधीयीथ। अधीयावहि। Bene अधीषीष्ट। अधीषीयाताम्। अधीषीष्टाः। अधीषीष्टम्। अधीषीथ। Aorist अध्यगीष्ट or अध्यीष्ट। अध्यगीषाताम् or अध्यीषाताम्। अध्यगीष्टाः or अध्यीष्टाः। अध्यगीष्टम्। अध्यीष्टम्। अध्यगीषि or अधीषि। अधीष्वहि। Cond अध्यष्यत। अध्यगीष्यत। अध्यगीष्येताम्। अध्यगीष्यन्त। अध्यगीष्यथा। अध्यगीष्यध्वम्। अध्यगीषे। अध्यगीष्यावहि। Passive अधीयते। Caus अध्यापयति। Aorist अध्यजीगपत् or अध्यापयत्। Desl. अधिजिगासते। Nouns:—अध्याय। स्वाध्यायः। कडाध्यापकः।

इक् ३८ स्मरणे

38✓ ik (Parasmaipadi) to remember. This root like the preceding, is also invariably found with the preposition adhi. Because we find Panini himself using the word adhigārtha in sūtra II 3 52 S 613 in the sense of remembering, with the preposition adhi. If this root conveyed the sense of remembering without *adhi*, then Pāṇini would have used the word igārtha इगर्थ in that sūtra, and not adhigārtha.

Part It should be stated that ✓ik is treated like ✓in so that there is यण (S 2455) substitutions here also. Thus Present Pl अधियन्ति. The aorist is अध्यगात्. But according to some this rule is confined to ārdhadhātuka affixes only, e, इक् is like इण so far as ārdhadhātuka affixes go, but not to sārva-dhātuka affixes. Therefore there is no यण of VI 4 81 S 2455 in their opinion on the contrary इयङ् comes. As the present participle अधीयन् used by Bhaṭṭi in the following verse ससीतयो. राघवयोरधीयन्=स्मरन्. (2) This is the view of Atreya. According to him the Pre Pl is not अधियन्ति, but अधि + इयन्ति or अधीयन्ति. Haradatta is against this view.

Pre. अध्यति. अधीत. अधीयन्ति or अधियन्ति. Per अधीयाय. I Fut अध्येता. II Fut अध्येयति. Imperative अध्येन्. Imper अध्येत. Poten अधीयात. Bene. अधीयात. Aorist अध्यगात्. Con अध्येयत्. Pas अधीयते. Caus अधिगमयति. Deside अधिजिगमिषति. Pre Part Parasmai अधियन्. Past Part Pas अधीतः. Act अधीतवान्.

श्री ३९ गतिव्याप्तिप्रजनकान्त्यसनखादनेषु

39✓ vi 1 to go 2 to pervade 3 to conceive, bring forth 4. to shine, be beautiful 5 to throw, cast 6 to eat. The root वी is split up, by some, into वी+ई. The long ई is conjugated as. इति, ईत, इयन्ति. ईयात्, ईयाताम्. Aor ऐषीत्. &c.

Pre वेति. वीतः. वियन्ति. वेषि. वीथ. वीथ. वेमि. वीवः. वीम. Per विवाय. विव्यत्. विव्यु. विवयिष्य or विवेष्य. विव्यथु. विव्य. विवाय or विवय. I Fut वेता. II Fut वेष्यति. Imperative वेतु. वीता. वियन्तु. वीहि. वयानि. वयाव. Imper अवेत. अवीताम्. अवियन्. When there is अट् augment, the root becomes अनेकाच्च (of more than one syllable), and so there is यण adesa of VI 4 82 S 272, according to Atreya and the proper form is अव्यन् and not अवियन्. अवै. अवीतम्. अवीत. अवयम्. अवैथ. अवैम. Poten वीयात. वीयाताम्. वीयु. Bene वीयात. वीयाताम्. Aorist अवैषीत्. अवैष्यात्. अवैषी. अवैषम्. Con. अवेष्यत्. Pas वीयते. Caus वापयति. Aorist अवोवयत्. In the sense of conceiving, we have वापयति (VI 1 55 S 2603) Deside, विवोषति. Inten. वेवोषते. yaṇ luk वेवेति or वेवयेति. D वेवीत. Pl वेव्यति. Nouns वेत्रम्. वेत्रकीयम्. Pre. Part Parasmai, विद्यन् Past Part Pas वीतः. Act. वीतवान्.

39 A. 1✓ 1 to go

Pre. इति. ईतः. इयन्ति. Poten. ईयात्. ईयाताम्. Aorist ऐषीत्.

या ४० प्रापणे । प्रापणमिह गतिः । प्रणिश्याति । यातः । यान्ति ।

40 ✓ yā to go. The word prāpana here means motion. The नि is changed to चि by VIII 4 17 S 2285 and so we have प्रणिश्याति । D यातः । Pl यान्ति ।

Pre याति । यातः । यान्ति । यासि । याथः । याथ । यामि । यावः । याम । Per ययौ । ययत् । ययुः । ययाथ or ययिथ । ययथुः । यय । ययौ । ययिथ । ययिम । I Fut याता । II Fut यास्यति । Imperative यातु or यातात । याताम् । यान्तु । याहि । यातम । यात । यानि । याव । याम । Imper अयात । अयाताम् । अयु* or अयान् । The Imperfect Plural is optionally formed by जुस by the sūtra given below अया । अयातम् । अयात । अयाम । अयाव । अयाम । Poten यायात् । यायाताम् । यायु । Bene. यायात् । यायास्ताम् । यायातु* । Aorist अयासीत् । अयासी* । अयासिथम् । Condi अयास्यत् । Pass यायते । Caus यापयति । Aorist अयोषयत् । Deside यियासति । Inten ययायते । yan luk यायेति or यायाति । D यायीत् । Pl यायति । Nouns ययाति । यामः । यात्रा । यायावरः । श्रभया । यातु* । मृगयु । अश्वयु । देवयुः ।

२४६३ । लङः शाकटायनस्यैव । ३ । ४ । १११ ।

आदन्तात्परस्य लङो भेर्जुसवा स्यात् । अयु.-अयान् । यायात् । यायाताम् । यायास्ताम् ।

‘वा ४१ गतिगन्धनयो’ । गन्धन सूचनम् । ‘भा ४२ दीप्ती’ । ‘ष्ठा ४३ शौचे’ । ‘आ ४४ पाके’ । ‘द्रा ४५ कुत्साया गतौ’ । ‘रा ४६ भक्षणे’ ।

‘वा ४७ रक्षणे’ । यायास्ताम् । अपासीत् ।

‘रा ४८ दाने’ । ‘ला ४९ आदाने’ । द्वावपि दाने’ इति चन्द्र

‘दाप् ५० लवने’ । प्रणिदाति-प्रनिदाति । दायास्ताम् । अदासीत् ।

‘ख्या ५१ प्रक्षयने’ । अय सार्वधातुकमात्रविषय । ‘* सस्थानत्वे नमः ख्यात्रे * इति वार्तिकम् । तत्राप्य खेह लिङ्गम् । सस्थानो जिह्वाभूलीयः । स नेति ख्याज्जादेशस्य ख्यादित्वे प्रयो जनमित्यर्थः । ‘सपूर्वस्य ख्याते प्रयोगो न’ इति न्यासकारः ।

‘प्रा ५२ पुरणे’ । ‘मा ५३ माने’ । अकर्मक । ‘तनौ ममुस्तत्र न कैटभट्टिष’ इति माघः । उपसर्गवशेनार्थान्तरे सकर्मक । ‘उदर परिमाति मुष्टिना’ । ‘नेर्गद-’ (२२८५) इत्यत्र नास्य यङ्गम् । प्रणिमाति-प्रनिमाति ।

‘वच ५४ परिभाषणे’ । लक्तिः । अयमन्तिपरो न प्रयुज्यते । लुक्वचनपरः’ इत्यन्ये । ‘क्षिपर’ इत्यपरे । खाधि । खाच्यात् । उच्यात् अवेचत । ‘विद ५५ ज्ञाने’ ।

2463 In the opinion of Śākatāyana only, ‘jus’ is the substitute of ‘jhi’, in the Imperfect of the roots which end in a long ‘ā’.

Thus अयु । In the alternative, we have अयान्

NOTE —Why is लङ् repeated here, when the context would have supplied this word; for the sūtra applies to हित् tenses, of which लुङ् being dealt with in the last, would leave लङ् only to be dealt with by this aphorism, for no other हित् tense (like लिङ् or लृङ्) can end in आ ? The repetition shows that the rule applies to those affixes which come after लङ् as लङ्, and not to those which come after another tense which is treated like लङ् । Thus लोद् is treated like लङ्, but for the purposes of this rule, लोद् would not be so treated. Thus the कि of

लोद will not be changed into लुस् by III. 4 109 Thus बिभ्यत्, जायत्, विदन्तु । The word एव has been used in the sūtra for the sake of the subsequent sūtra

वा ४१ गतिगन्धनयोः । गन्धन सूचनम् ।

41✓ vā 1 to go 2 to blow. The word gandhanam here is synonymous with sūchana

Pre वाति । Per ववौ । I Fut वाता । II Fut वास्यति । Imperative वातु । Imper अवात् । Potē, वायात् । Bene वायात् । Aorist अवासीत् । Condi अवास्यत् । Pass वायते । Caus वापयति or वाजयति (VII 3 38 S 2590) Deside. विवासति । Inten ववायते । Nouns वातूनः । वातिक । वायु । वातकी । वात्या । वात । निर्वाण । निर्वाणः । निर्वाणः ।

भा ४२ दीप्तौ.

42 ✓ bhā to shine with the Prepositions त्व and अति, the root is ātmāne-padī Thus Sing व्यतिभाते, D व्यतिभाते, Pl व्यतिभाते । 2nd S व्यतिभासे । 1st S व्यतिभे ।

Pre भाति । Per बभौ । I Fut भाता । II Fut भास्यति । Imperative भातु । Imper अभात् । Potē भायात् । Bene भायात् । Aorist अभासीत् । Con अभास्यत् । Pass भायते । Caus भापयति । Deside बिभासति । Inten बोभायते । Nouns भा । निभः । प्रतिभा । प्रभायन । प्रभा । प्रभानम् । भानुः ।

ष्णा ४३ शौचे

43 ✓ śnā to bathe

Pre स्नाति । Per सन्नौ । सन्निध or सन्नाय । सन्निध । I Fut स्नाता । II Fut स्नास्यति । Imperative स्नातु । स्नाहि । स्नानि । Imper अस्नात् । अस्नाताम् । असु । अस्नाः । Potē, स्नायात् । स्नायाताम् । Bene स्नेयात् or स्नायात् । Aorist अस्नासीत् । Condi अस्नास्यत् । Pass स्नायते । Caus स्नापयति, स्नपयति । Deside सिष्णासति । Inten सास्नायते । yan luk सास्नाति । Nouns निष्णातः । नदीष्ण । प्रस्न । स्नानः । स्नापकः ।

आ ४४ पाके.

44 ✓ śrā to cook, boil, Compare Bhvādi root श्रे पाके (No 966).

Pre आति । Per अशौ । I Fut आता । II Fut आस्यति । Imperative आतु । Imper अआत् । Potē आयात् । Bene अयात्, आयात् । Aorist अआसीत् । Condi अआस्यत् । Pass आयते, Caus अपयति, आपयति । Deside आआसति । Inten आआयते । Nouns आया । अयिता । अतम् । Pre Part Parasmai आत् । Past Part Pass. आय । अतम् । Act आयवान् ।

द्रा ४५ कृत्साया गतो

45 ✓ diā 1 to be ashamed 2 to run, make haste According to Śwāmī it means to sleep also. In this sense it is generally preceded by नि ।

Pre द्राति । निद्राति । प्रणिद्राति । Per दद्रौ । I Fut द्राता । II Fut द्रास्यति । Imperative द्रातु । Imper अद्रात् । Potē द्रायात् । Bene द्रेयात् । द्रायात् । Aorist अद्रासीत् । Condi अद्रास्यत् । Pass द्रायते । Caus द्रापयति Deside दिद्रासति Inten दाद्रायते । Nouns निद्रालु । तन्द्रालुः । निद्रा । तन्द्रा । Past Part Pass. द्राणः । Act, द्राणवान् ।

प्रा ४६ भक्षणे.

46 ✓ psâ to eat, devour.

Pre प्शति । प्रणिप्शति । Per प्शे । I Fut प्शता । II Fut प्शस्यति । Imperative प्शतु । Imper अप्शत । Poten प्शयात् । Bene प्शेयात्, प्शयात् । Aorist अप्शसीत् । Condi अप्शस्यत् । Pass प्शायते । Caus प्शापयति । Deside पिप्शसति । Inten. पाप्शायते । Nouns विश्वप्श । द्रुप्श ।

पा ४७ रक्षणे । पायास्ताम् । अपासीत् ।

47 ✓ pâ to protect

Pre पाति । Per पपे । I Fut पाता । II Fut पास्यति । Imperative पातु । Imper अपात । Poten पायात् । Bene पायात् । पायास्ताम् । Aorist अपासीत् । Condi अपास्यत् । Pass पायते । Aorist अपासीत् । Caus पालयति । Desi पिपासति । Inten पायते । Nouns पति । पितृव्य । गोपालकः । पितामह । बृहस्पतिः । पित्र्यम् । वावस्पतिः । दिवस्पतिः । नपात् । पिता । सपन्न ।

रा ४८ दाने ।

48 ✓ râ to give, grant, bestow.

Pre राति । Per ररे । I Fut राता । II Fut रास्यति । Imperative रातु । Imper अरात । Poten रायात् । Benedic रायात् । Aorist अरासीत् । Con अरास्यत् । Pass रायते । Caus रापयति । Desidera रिरासति । Inten रारायते । Nouns.—रातिः । (friend) रात्रिमटः । रात्रिः । असुर । (life giver) द्विरात्रः । द्वैरात्रिकम् ।

ला ४९ आदाने । “द्वार्षपि दाने” इति चन्द्रः ।

49 ✓ lâ to take, receive, obtain According to Chandra, both ✓ râ and ✓ lâ mean to give

Pre, लाति । Perfect ललौ । I Fut लाता । II Fut लास्यति । Impera लातु । Imper अलात् । Poten लायात् । Bene लायात् । Aorist अलासीत् । Con अलास्यत् । Pass लायते । Can लापयति or लालयति (VII 3 39 S 2591) Desi लिलासति । Inten. लालायते । Nouns —कपालु । बहिमा । व्यालः । बाहुलकम् । बहिष्ठ । बहीयान् ।

दाप् ५० लवने । प्रणिदाति—प्रनिदाति । दायास्ताम् । अदासीत् ।

50 ✓ dâp to cut.

Pre दाति । प्रणिदाति or प्रनिदाति (VIII 4 18 S 2232) Perfect ददौ । I Future दाता । II Future दास्यति । Impera दातु । Imper अदात् । Poten दायात् । Benedic दायात् । दायास्ताम् । Aorist अदासीत् । The सिच् is not elided, as the root is not *ghu* Con अदास्यत् । Pass दायते । Aorist अदासीत् । Cau. दापयति । Desi. दिदासति । Inten. दादायते । Noun :—दात्रम् ।

ख्या ५१ प्रकथने ।

51 ✓ Khyâ to tell.

This root is conjugated in the Sārvadhātuka tenses only. It never takes the affixes of the ārdhadhātuka class. Thus it is a defective root, not having all the tenses. It should not be confounded with the substitute ✓Khyā that replaces ✓chakshin (See Adādi 4). That khyā, of course, takes ārdhadhātuka affixes.

The reason of our confining this root to Sārvadhātuka affixes is this. If this root were capable of taking ārdhadhātuka affixes, then we could form the noun ख्यात् from it by adding the ārdhadhātuka affix लृच्. But we cannot do so: if we want to get the word ख्यात् we must derive it from ख्या of ✓चक्षि (II 4 54 S 2436). For that ख्या is really खशा, the श is changed to य, and this य is considered asiddha. Therefore in नमः ख्यात्रे the visarga is not changed to the jīhvāmuliya स, by VIII, 3 37 S 142, because ख is considered to be followed by य, a शर् letter, and so the visarga retains its form by VIII 3 35 S 150. Had however ख्यात्रे in नमः ख्यात्रे been derived from this ✓ख्या, then nothing could have prevented the application of VIII 3, 37 S 142 and we would have got jīhvāmuliya in नमः ख्यात्रे.

Under the sūtra चक्षि ख्याज् (II 4 54 S 2436) the Mahābhāṣya reads several vartikas: one of them is *Vart*. The substitute is खशादि, i. e. खशाज्. The reason of this is given in the subsequent vartikas: one of which is सत्यानन्व नमः ख्यात्रे. *Vart*. The substitute is to be considered as kṣān, in order to prevent samsthāna-modification of visarga in namah khyātre. Samsthāna is the technical term for jīhvāmuliya, in the terminology of ancient grammarians. The necessity of making ख्याज् substitute खशादि is to prevent this jīhvāmuliya change.

We learn from the implication of this vartika and its explanation in the Mahābhāṣya that the present root never takes ārdhadhātuka affixes.

This root, according to the author of Nyāsa, can never be preceded by the preposition सम्. That is we never find the form सम्ख्याति. The form सख्ये: &c., is from the substitute ✓ख्याज् and not from this root. See III 2 7 S 2921.

According to the Mādhaviya Vṛtti, this root ख्या should also be considered as if it was खशा, just like the substitute ख्याज् for the purposes of ārdhadhātuka affixes. According to Atreya it is conjugated only in the ārdhadhātuka form, others conjugate it generically, without confining it to ārdhadhātuka affixes.

The word सखा is derived from this root. The word समान is changed to स by Upaḍi IV 136.

According to the Mādhaviya, this root when taking ārdhadhātuka affixes, is treated just like ख्याज् obtained from खशाज्, and so the noun ख्यात् formed from this root is just like ख्यात् derived from ख्याज् root. But Bhattoji does not agree with this opinion. According to the Mādhaviya it would be conjugated in all Moods and Tenses, and not confined to Sārvadhātuka only.

ख्या ५१ प्रकथने (अयसार्वधातुक मात्र विषयः) ।

51 ✓ Khyâ to tell, declare, communicate This root is conjugated in the Sâvadhâtuka tenses only

Pre. ख्याति । Im ख्यातु । Imp अख्यात । Poten. ख्यायात् । Nouns — सखा । सखी । परमसख ।

प्रा ५२ पूरणे ।

52 ✓ prâ to fill.

Pre प्राति । Per प्रप्रा । I Fut. प्राता । II Fut. प्रास्यति । Im. प्रातु । Imper. अप्रात् । Po प्रायात् । Bene प्रायात्, प्रेयात् । Ao अप्रासीत् । Con. अप्रास्यत् । Pass प्रायते । Cau प्राययति । Desi पिप्रासति । Inten पाप्रायते । Nouns — प्रायः (VIII. 2 43. S. 3017), प्राणवान् । प्राय । (III 1 141 S 2203)

मा ५३ माने ।

53 ✓ mâ, to be contained or comprised in It is Intransitive As we find in Mâgha. तनौ ममुस्तत्र न कैटभद्विष. तपोधनाभ्यागम सम्भवा मुद. (Sis. I 23.) The delights produced from the arrival of the austere sage could not be contained (mamuh) within the body of Hari the killer of Kaitava. The root is transitive when preceded by particular prepositions and having senses other than that given in the Dhâtupâtha As उदर परिमाति मुष्टिना "With the fist he estimates the capacity of the stomach." So also मुखमुपमाति । अग्निमनुमाति । गृहम् निर्माति । भवान् प्रमाति ।

The मा in sūtra VIII 4 17 S 2285 is not this root Therefore we have अणिमाति or प्रनिमाति which is governed by VIII. 4 18 S 2232

Pre- माति । Pei ममै । I Fut माता । II Fut मास्यति । Imper मातु । Im अमात् । Poten मायात् । Bene मेयात् । Aor अमासीत् । Con अमास्यत् । Pass मीयते । Cau. मापयति । Desi मित्सति (VII 4 84 S. 2623 read with VII 4 58. S 2620) The स is changed to त । Int मेमीयते । (VI. 4 66 S 2462) Nouns—मायः । माया । प्रमः । प्रमा । मायिक । मास्यन् । मायावी । मायी ।

वच ५४ परिभाषणे ।

54 ✓ vacha to speak. This root is not conjugated in the 3rd person Plural, when the affix is अन्ति । Therefore the following are wrong — वचन्ति, वक्ष्यन्ति, वचन्तु, अवचन् or अवोचन् । Others say it is not conjugated in any Plural Therefore वक्ष 2nd Pl, वक्षम । 1st Pl ऊचु. Per Pl ऊच । Per 2nd Pl ऊचिम । Per 1st Pl वक्तार । Fut Pl वक्ष्यासु । उच्यासु are wrong While some hold that the Plural so debaired is the affix णि only In this view वक्ष्य, वक्ष्मः, ऊच, ऊचिम are correct.

Pie वक्ति । वक्त । वचि । वक्ष्य । वक्ष्य । वक्षि । वचव । वक्ष्मः । Per. उवाच । ऊचतुः । ऊचु । उवक्ष्य or उवचिय । ऊच । उवाच or उवच । ऊचिव । I Fut वक्ता । II Fut वक्ष्यति । Imp वक्तु, वक्तात । वक्ता । वचन्तु । वचिथ । वचानि । Imper अवक् or वग । अवक्ताम् । अवचन् । अवक् । अवचम् । Po वक्ष्यात् । वक्ष्याताम् । वक्ष्यु । वक्ष्याः । वक्ष्याम् । वक्ष्याव । Bene. उच्यात् ।

उच्चास्ताम् । Aorist अवोचत । अवोचताम् । अवोचन् । Con अवक्ष्यत । Pass उच्यते । Caut वाचयति । Des विवक्षति । In वावक्ष्यते । Nouns .—उक्तम् । औक्त्यिक । वक्ष्वम् । वक्ष्त्रकम् ।

विद ५५ ज्ञाने ।

55 ✓ vīda to know In the Present Tense, the ordinary affixes are optionally replaced by those of the Perfect by the following —

२४६४ । विदो लटो वा । ३ । ४ । ८३ ।

वेत्तेलट परस्मैपदाना णलादयो वा स्यु । वेद । विदतु* । विदु । वेत्थ । विदथु* । विद । वेद । विदु । विदम् । यत्ने वेत्ति वित्त इत्यादि । विवेद । विविदतु । 'उषविद-' (२३४९) इत्याभ्यन्ते 'विद' इत्यकारान्तनिपातनाच्च लघूपथमुणः । विदाचकार । वेदिता ।

2464 The nine affixes of the Perfect tense, are optionally added in the Present tense also, after the verb 'vid'

Thus —

Singular.	वेद or वेत्ति	वेत्थ or वेत्सि	वेद or वेद्वि
Dual	विदतु* or वित्त	विदथु or वित्थ	विदु or विदु
Plural	विदु or विदन्ति	विद or वित्थ	विदम् or विदम्
	लिट्		
<i>Singular</i>		<i>Dual</i>	<i>Plural</i>
विवेद ।		विविदतु* ।	विविदु ।
विवेदिथ ।		विविदथु ।	विविदिष्व ।
विवेद ।		विविदिष्व ।	विविदिम ।
	or		
विदाचकार ।		विदाश्चक्रतु ।	विदाश्चक्रु* ।
विदाश्चक्रिथ ।		विदाश्चक्रथु ।	विदाश्चक्रिष्व ।
विदाश्चकार ।		विदाश्चक्रिष्व ।	विदाश्चक्रिम ।

When we form the Periphrastic Perfect with अस्म by III 1 38 S 2341, there is no guna of the इ of विद because it is not penultimate, as the root given in S 2341 is विद ending with अ and not विद् ending in a consonant

The First Future is वेदिता । In the Imperative, we have the optional form, विदाकुर्वन्तु &c also by the following —

२४६५ । विदाकुर्वन्तिवत्यन्यतरस्याम् । ३ । ९ । ४९ ।

वेत्तेलौठ्याभ्युणाभावा लोटो लुक्लोटान्तकरोत्यनुप्रयोगश्च वा निपात्यते । पुङ्गवचने न विवक्षित इति शब्दात् ।

2465 The form विदाकुर्वन्तु is optionally employed as an irregular form in the Imperative

This irregular form is obtained by adding the affix आम् to the root विद् 'to know,' when followed by लोट् or the Imperative tense, the tense affixes of लोट् are then elided by *luk*, moreover there is no substitution of *guna* as required by VII 3. 86, and when we have thus obtained the form विदाम्, we annex to it the

लोद of the verb कृ, thus we have विदाडकुर्वन्तु or विदन्तु 'let them know' The third person plural is not only intended to be spoken of by the employment of the form विदाडकुर्वन्तु in the aphorism, on the contrary, the word इति shows that all the numbers and persons of the Imperative may be so employed, as विदाङ्करोतु विदाङ्कुरुताम् &c

In other words the Periphrastic Imperative is formed by adding to विदा the Imperative of the root कृ । To form the Imperative of $\sqrt{\text{कृ}}$, the following sūtras apply, it being remembered that the root $\sqrt{\text{कृ}}$ belongs to the Tanādi class

२४६६ । तनादिङ्कजभ्य उः । ३ । १ । ७९ ।

तनादे कजश्च 'उ'प्रत्ययः स्यात् । शपोऽपवादः । तनादित्वादेव सिद्धे कज्यङ्गण 'गणकार्यस्या नित्यत्वे' लिङ्गः । तेन 'न विश्वसेदविश्वस्तम्' इत्यादि सिद्धम् । विदा करोतु ।

2466 The affix उ comes after the roots of the Tanādi class and after the verb कृ 'to make' when a sārvaadhātuka affix follows, signifying the agent

This debars शप As तन् + उ + ति = तनोति 'he expands', कृ + उ + ति = करोति 'he makes' Though the root कृ is included in the list of the Tanādi verbs, for which see Dhātupāṭha, yet its separate enunciation in the present sūtra is for the sake of showing that the operations dependent upon a word being included in a gana or class, are not of universal validity Therefore forms like विश्वसेत are valid, as in the sentence, न विश्वसेदविश्वस्तम् । Here there is not the elision of शप् in विश्वसेत though the root श्वस् belongs to the adādi class (No 60) According to the Kārikā, the separate enunciation of कृ in this sūtra is for the sake of making a restrictive rule with regard to this verb, that is to say, the root कृ is a Tanādi root only for the purposes of taking the affix उ, all the other operations of Tanādi verbs are not to be performed upon it. Thus the rule II 4 79 does not apply to कृ Thus अकृत and अकृत्या, the सिच elision is compulsory and not optional

Thus the 3rd Person Singular is विदाकरोतु । In forming the 3rd Person Singular with तातङ् or of the Dual &c of the Imperative of कृ the following applies

२४६७ । अत उत्सार्वधातुके । ६ । ४ । ११० ।

उप्रत्ययान्तस्य कजोऽकारस्य उत्स्यात्सार्वधातुके किङ्कति । उदिति तपरसामर्थ्याच्च गुणः । विदा कुरुतात विदा कुरुताम् । उत्तश्च- (२३३४) इति हेतुर्लुक् । आभीयत्वेन लुकोऽसिद्धत्वादुत्त्वम् । विदा-कुरु । विदाकारयणि । अयेत । अविताम् । 'सिजभ्यस्त-' (२२२६) इति भेजुस् । अविदुः ।

2467 Before a Sārvaadhātuka affix with an indicative क् or इ, short उ is substituted for the अ of कृ (कृ + उ) when gunated.

Note:—Thus क+उ+तस=कर+उ+तस (VII 3 84)= कुर+उ+तस=कुरुत (VI 4 110) The तस is डित् by I 2 4 So also कुर्वन्ति, कुरु ॥ Why do we say 'before a Sârvadhâtuka'? So that the rule may apply to what was once a Sârvadhâtuka, though no longer éxistent Thus कुरु where the personal ending हि is elided, but it leaves its effect behind

The त in उत shows that this उ is not to be gunated by VII 3 86 When the affix is not कित् or डित् we have करोति, करोषि and करोमि (1 2 4)

Thus we have विदाकुरुतात् । D विदाकुरुताम् ।

In forming the 2nd Person Singular, the हि is elided by VI 4 106 S 2334 This elision of हि is ordained by a sūtra which falls in the subdivision of asiddhas, under अखिद्धवदत्रामात् (VI 4 22 S 2183), and therefore, it is considered to have not taken place for the purposes of उ change required by VI 4 110 S 2467 Therefore we have the form कुरु though no sârvadhâtuka affix follows Thus विदाकुरु । 1st Sing विदाकरवाणि ।

The Imperfect 3rd S is अवेत्, D अविताम् । The Plural is formed by जुव under III 4 109 S 2226 . Thus अविदुः । In the 2nd Singular, there is क substitution of द by the following.—

२४६८ । दश्च । ८ । २ । ७५ ।

धातोर्दस्य पदान्तस्य सिपि परे क स्याद्वा । अवे-अवेत् । 'अस ५६ भुव' । अस्ति ।

2468 द or क may optionally be substituted for the final द् of a root, before the Personal-affix सि, when such द stands at the end of a Pada

Thus अवे or अवेत्

55 विद ज्ञाने (Parasmaipadi)

55✓ vīda to know

Pie वेत्ति, वेद । विदत् or वित्त. । विदन्ति or विदुः । वेत्सि or वत्स्य । वत्स्य or विदथुः । वित्थ or विद । वेत्सि or वेद । विदु or विदुः । वित्थ or वित्थ । Pei विवेद, विदात्रकार । विविदत् । विविदुः । विवेदिथ । विवेद । विविदिथ । I Fut वेदिता । II Fut वेदिष्यति । Imperative वेत्तु or वित्तात् or विदाकरोतु । वित्ता विदन्तु । विद्धि । वित्त । वित्त । वेदानि । वेदाव । वेदाम । Imper अवेत् । अविताम् । अविदुः । अवेत् or अवे । अवित्तम् । अवित्त । अवेदम् । अविदुः । अविदुः । Poten विद्यात् । विद्याताम् । विदुः । विद्या । विद्याम् । Bene विद्यात् । विद्याताम् । Aorist अवेदीत् । अवेदिष्याम् । अवेदिषुः । अवेदी । अवेदिष्यम् । अवेदिष्य । अवेदिष्य । अवेदिष्य । Condi अवेदिष्यत् । Puss विद्याते । Caus वेदयति । Aorist अवेदिष्यत् । Deside विविदिषति । Inten वेदिष्यते । Jan luk वेदन्ति or वेदिदीति । Nouns — वेद. । वेद्य. । विदुर. । वित्त । वेदिक. । वेदना । विन्दु । विद्या । चातुर्वेद्य. । Pie Part Parasmai विदन् । विदुन् Per Part Parasmai विद्वान् । Past Part Pass विदित । Act विदितवान् Gerund विदित्वा (I 2 8 S 2609)

55✓ vīda The root is Ātmanepadi with the Preposition सम (1 3 29. S. 2669)

Pre सविस्ते । सविदाते । सविदते or सविद्रते । (VII 1 7 S 2701) सचित्से । सविदे । Per सविदिदे । सविदाचक्रे । सविदिदिषे । सविदिदे । सविदिदिषे । I Fut. संवेदिता । संवेदितासे । II. Fut. संवेदिष्यते । Imperative सविता । सविदाता । सविदता or सविद्रता । सवित्स्व । संवेदे । Imper. समवित् । समविदाता । समविदत or समविद्रत । समोवत्या । समविदि । Poten सविदीत । सविदीयाताम् । Bene संवेदिषोष्ट । संवेदिषीयाताम् । Aorist समवेदिष्ट । समवेदिषाताम् । Inten । संवेचिते । D संवेदिदाते । संवेदिदते ।

अस ५६ भुवि । अस्ति ।

56 ✓ १९३, to be The Present 3rd S is अस्ति । In the dual अ is elided by the following —

२४६९ । अनसारल्लोपः । इ । ४ । १११ ।

अनस्यास्तेञ्चकारस्य लोपः स्यात्सार्वधातुके क्ङिति । स्त । सन्ति । 'तासस्त्यो -' (२१६९) इति ललोपः । अस्ति । स्य । स्य । अस्मि । स्व । स्म । 'आर्धधातुके' (२४३३) इत्यधिकृत्य ।

2469 Before a Sārvadhātuka क्त् or ङित् affix, the अ of अन and अस is elided

अन is the characteristic of the roots of the Rudhādī class, while अस is the root itself. Thus रुन्ध , रुन्धति, भिन्त , भिन्दन्ति, So also of अस .-स्त , सन्ति ॥ But भिनन्ति and अस्ति before non-क्त् and non-ङित् affixes अन+अस् ought to be अनास, instead of that we have अनस् in the sūtra. The पररूप single substitution is an irregularity

Sing	Dual	Plural
अस्ति ।	स्त ।	सन्ति ।
(अस् + सि =) अस्ति । (The स is elided by स्य ।		स्य ।
	VII 4 50 S 2191)	
अस्मि ।	स्व ।	स्म ।

Before ardhadhātuka affixes, the root अस is replaced by भू by the following sūtra which falls in the section governed by आर्धधातुके (II 4 35 S 2132).

२४७० । अस्तेभूः । २ । ४ । ५२ ।

बभूव । भविता । अस्तु । स्तात । स्ताम । सन्तु ।

2470 भू is the substitute of the verb अस 'to be,' when an ārdhadhātuka affix is to be applied

Thus बभूव । Fut. भविता 'he will be,' भवितुम् 'in order to be,' भवितव्यम् 'must be' Note — Now the Perfect tense affixes are also ārdhadhātuka affixes (III 4. 115) The Perfect of अस is therefore the same as that of भू, namely, बभूव &c. There is, however, an important exception to this rule, namely, when अस is employed as an auxiliary verb in forming Periphrastic Perfect of other verbs. In that case अस forms its Perfect tense regularly, आस, आसतुः, आसु &c, 'This apparent breach of the present sūtra is explained by taking the term कञ् in III.

1 40 as a Pratyāhāra including क, भू, and अस and if अस could not form its Perfect in the regular way, its inclusion in this Pratyāhāra would be useless, hence we conclude, that as an auxiliary verb, अस forms its Perfect regularly

The Imperative is असु or स्तात् । 3rd स्ताम् । Pl सन्तु । In the Second Person Singular अस + हि the following applies .—

२४७१ । घसोरेद्वावभ्यासलोपश्च । ६ । ४ । ११८ ।

घोःस्तेष्वेत्त्वं स्याद्धौ परेभ्यासलोपश्च । आभीयत्वेनेत्त्वस्यासिद्धत्वाद्धेर्धिः । 'अनसो' -' (२४६६) इत्यल्लोपः । एधि । तातङ्पक्ष एत्त्वं न । परेण तातङ् वाधात् । 'x सकृदन्तो-x' इति न्यायात् । स्तात् । स्तम् । स्त । असानि । असाव । असाम । 'अस्तिविच -' (२२२५) इतोद् । आसीत् । अनसो -' (२४६६) इत्यल्लोपस्याभीयत्वेनासिद्धत्वादाद् । आस्ताम् । आसन् । स्यात् । भूयात् । अभूत् । सिचोःस्तेष्वच विद्यमानत्वेन विशेषणादीयन ।

2471 For the final vowel of the roots दा and धा (घु), and for the स of अस, is substituted ए before the Imperative ending हि, and thereby the reduplicated syllable of दा and धा is elided

Thus (देहि, and धेहि, of घु, and) एधि, of अस, the स is elided by this sūtra, and अ is elided by VI 4 111 S 2469 This लोप of the present sūtra should be considered as having an indicatory अ so that the whole of the reduplicate and not only the final letter of the abnyāsa (I 1 55) is elided

Sing	Dual	Plural
असु	स्ताम्	सन्तु
एधि	स्वम्	स्त
असानि	असाव	असाम
	लङ्	
आसीत्	आस्ताम्	आसन्
आसी.	आस्त	आस्व
आसम्	आस्व	आस्व

This ए ordained by the present sūtra is considered asiddha, as it falls in the ābhiya section (VI 4 22 S 2183) and therefore हि is changed to धि by VI 4 101 S 2425, for it is considered to have come after a भल् letter स, though this स no longer exists But when तातङ् is added in the Imperative Second Singular, there is no ए change of the स of अस । Because the तातङ् is ordained by a subsequent sūtra, and debars it Even after the adding of तातङ्, there is no ए change by considering it as sthānivat to its principal हि, on the maxim that a rule once set aside, is set aside for good.

Thus we have स्तात् । स्तम् । स्त । असानि । असाव । असाम । In the Imperfect we have ईद् by VII 3 96 S 2225 as आसीत् । In the dual, there is आद् augment before स्ताम् (VI 4 72 S 2254), because the elision of अ by S. 2469 is asiddha, it being an ābhiya rule, and hence स्ताम् is considered as beginning with vowel Thus we have आस्ताम् । Pl आसन् । Pot स्यात् । Ben भूयात् । Aor, अभूत् । This is thus derived अभू + सिच् + त् = अभू + ० + त् (the सिच् is elided by II.

4 77 S 2223) Now the aprikta त required ईट by VII 3 96 S 2225 But it is not added, as we have already explained under that sūtra, that ईट comes only then when सिच and अस exist as सिच and अस । See page 31 of this volume, Therefore we have अभूत ।

The स of अस is changed to ष when preceded by an alterant preposition, by the following :—

२४७२ । उपसर्गप्रादुर्भ्यामस्तिर्यचपरः । ८ । ३ । ८७ ।

उपसर्गेभ्य प्रादुसञ्च परस्यास्ते सस्य ष स्याद्यकारेऽचि च परे । निष्ठात् । प्रादुःष्यात् । निषन्ति । प्रादु षन्ति । 'यश्च' किम् । अभिस्त । 'मजू ५७ शुद्धौ' ।

2472 The स of the verb अस is changed to ष, when it is followed by a vowel or य and is preceded by प्रादु, or an upasarga having इ or उ in it

The word यच्च पर means 'followed by य or अच' ॥ The word प्रादु is an Indeclinable, meaning 'evidently'

Thus अभिषन्ति, निषन्ति विषन्ति, प्रादु षन्ति, अभिष्यात्, निष्यात् विष्यात्, प्रादु ष्यात् ॥

Why do we say "when it is followed by a vowel or य" ? Observe निस्त, विस्त, प्रादुस्त ॥

५६ अस भुवि ।

56 ✓ asa, to be

Pre अस्ति । स्तः । सन्ति । अस्मि । स्यः । स्य । अस्मि । स्वः । स्मः । Per अभूव or आस । आसतु । आसुः । आसिथ । आसथु । आस । आस । आसिथ । आसिम । I Fut भविता । II Fut भविष्यति । Imp अस्तु or स्तात् । स्ताम । सन्तु । श्थि or स्तात् । स्त । स्त । असानि । असाव । Imper आसीत् । आस्ताम । आसन् । आसी । आसम । आस्व । Pot स्यात् । स्याता । स्युः । स्याः । स्याम् । स्याव । Bene भूयात् । Aor अभूत । अभूवन् । अभू । Cond अभविष्यत् । Pass भूयते । Cau अस्ते स्थाने भूरादेशात् अन्यानि कृषाणि भूधातोर्ज्ञेयानि । Nouns .—नास्तिनास्ती ।

56 ✓ asa This root is Atmanepath, also, when preceded by व्यति ।

Pie व्यतिस्ते । व्यतिषाते । व्यतिषते । व्यतिसे । व्यतिषाथे । व्यतिष्ये । व्यतिषे । व्यतिस्वसे । Imper व्यत्यसे ।

57 ✓ mriṣ to wipe, wash off, cleanse The ऋ gets vriddhi by the following sūtra —

२४७३ । मृजेर्द्धिः । ७ । २ । ११४ ।

मृजेरिक्को षृद्धि स्याद्भातुप्रत्यये परे । 'किङ्कृत्यजादौ वेध्यते' । 'वञ्च-' (२६४) इति ष । मर्ष्टि । मृष्ट । मृजन्ति-मार्जन्ति । ममार्ज । ममार्जतु-ममृजतु । ममार्जिथ-ममार्ष्टि । मार्जिता-मार्ष्टा । मृद्धि । ममार्ष्टि । ममार्जम् । ममार्जति-ममार्जति । 'कटिर् ५८ अशुविमोचने' ।

2473 The Vriddhi (आर्) is substituted for the root vowel (ऋ) of the stem मृज before any affix that is ordained after a root, provided it is not कृत् or ङिच् ।

As माष्टी, माष्टुम्, माष्टव्यम् । The मृज here is a root, and the affixes before which this Vriddhi takes place are those which come after roots and not which come after Prâtipadikas Therefore, not before the affixes भ्या &c as कृपरिमृद्भ्याम्, मृद्भिः । The anuvṛtti of the word vibhakti has ceased This sūtra debars guna of VII 3 84

Ishṭi —The vriddhi is optional before a कित् or डित् affix whose first letter is a vowel

The क् is changed to घ by VIII-४ 36 S 294 Thus मृज् + ति = मार्ज् + ति = मार्ज + ति = मार्जि ।

मृज् ५७ शुद्धौ ।

57 ✓ mrijū to wipe or wash off, cleanse

Pie मार्जि । मृष्ट । मृजन्ति or मार्जन्ति । मार्जि । मृष्ट । मृष्ट । मार्जिम् । मृज् । मृजम् । Per समार्ज् । समार्जतु or समृजतु । समृज् or समार्ज् । समार्जिथ or समार्ज् । समार्जिव, समृजिव or समृज् । I Fut मार्जिता, मार्जि । II Fut मार्जिष्यति, मार्ज्यति । Imp माष्टु or मृष्टात । मृष्टा । मृजन्तु or मार्जन्तु । मृष्टि । मार्जानि । मार्जाव । मार्जाम । Imper अमार्ज् । अमृष्टाम । अमृजन् or अमार्जन् । अमार्ज् । अमार्जम् । अमृज् । Pot मृज्यात । मृज्याताम् । मृज्या । मृज्या । Bene मृज्यात् । मृज्यास्ताम् । Aor अमार्जोत् or अमार्जोत् । अमार्जिष्टाम or अमार्जिष्टाम । अमार्जिषु or अमार्जु । अमार्ज् or अमार्जो । अमार्जिवम् or अमार्जिवम् । Con अमार्जिष्यत, अमार्ज्यत् । Pass मृज्यते । Can मार्जयति । Aorist अमरीमृजत or अममार्जत । Des मिमृजति, मिमार्जिषति । Int मरीमृज्यते । yanluk मरीमार्जोति or मरिमार्जिष्टि or मरीमृजोति । Nouns —अमार्जम् । मार्जार् । मार्जालीय । मृजा । Pie Part Par मार्जन् मृजन् । Past Par Pass मृष्ट । Act मृष्टवान् । Ger मार्जित्वा, मृष्ट्वा ।

58 ✓ rud ir, to weep, to shed tears

This रुद + ति । Now applies the following sūtra by which इद् is added even in Sarvadhātuka affixes —

२४७४ । रुदादिभ्यः सार्वधातुके । ७ । २ । ७६ ।

‘रुद’ ‘स्वप्’ ‘श्वस्’ ‘अन्’ ‘जङ्’ एभ्यो षलादे सार्वधातुकस्येद् स्यात् । रोदिति । रुदित । ह्यै परत्वादिति धित्व न । रुदिहि ।

2474 A sârvadhātuka affix beginning with a consonant other than a य, gets the augment इद् after the root रुद्, and the four that follow it namely स्वप्, श्वस्, अन् and जङ् ।

Thus रोदिति, स्वपिति, श्वसिति, प्राणिति, जङ्गिति । But जागर्ति which is beyond the five, and स्वप्ता before âdhadhātuka affixes, and रुदन्ति before a vowel beginning affix

The dual is रुदित । The हि is not changed to धि by VI 4 101 S 2425 by the सकृदगत paribhāṣha, as the इद् augment is subsequently taught Or in the sūtra VI 4 101 S 2425 we may read the anuvṛtti of हल्, and it is only when हि begins with a हल् that the rule will apply Here by the addition of इद् the affix हि becomes ajāli, and so that rule has no scope Thus रुदिहि

In the Imperfect there are ईद and अद् augments by the following two sūtras

२४७५ । रुदश्च पञ्चभ्यः । ७ । ३ । ९८ ।

हलादे पित सार्धधातुक्रियाण्य ईद स्यात् ।

2475 After रुद and the four roots that follow it, comes the augment ईद to a sârvadhâtuka affix consisting of a single consonant

२४७६ । अङ्गाभ्यङालवयोः । ७ । ३ । ९९ ।

अरोदीत्-अरोदत् । अरुदिताम् । अरुदन् । अरोदी-अरोद । प्रकृतिप्रत्यये-शेषापेक्षाभ्यामङीङ्या मन्तरङ्गत्वाद्यासुद् । ऋयात् । अरुदत्-अरोदीत् ।

‘अिष्वप् ५६ श्ये’ । स्वप्ति । स्वपित । सुष्याप । सुषुपत् । सुषुप् । सुष्वपिथ-सुष्वप्य ।

2476 According to the opinion of Gārgya, and Gālava, the augment अद् comes before a Sârvadhâtuka affix consisting of a single consonant, after the above five roots रुद &c

Thus we have अरोदीत् with ईद, or अरोदत् with अद् added to त् । Similarly अरोदी- or अरोद- ।

Note.—As अरोदीत्, अरोदी, अस्वपीत् and अस्वपी, अश्वसीत्, अश्वसी, प्राणीत्, प्राणी, अजलीत्, अजली. ॥ Why of these five only ? Observe अजागद् भवान् ॥ Why an aprikta affix ? Observe रोदिताम् ॥ The word रुद. in the preceding sūtra is singular, though it ought to have been plural

Note.—As अरोदत् अरोद, अस्वपत् अस्वप, अश्वसत् अश्वस, प्राणात् प्राण, अजलत् अजलः ॥ The names of Gārgya and Gālava are mentioned for honoris causa

Note.—The mention of these names is not for the sake of “option” (विकल्पार्थम्) Because the very injunction about अद्, would make the ईद of the preceding sūtra optional The mention of more than one Achārya in the sūtra is also for this very reason ।

In the Potential the यासुद् augment is added first to the affix, because it is antaranga, as it depends merely on the Mood लिङ्, while with regard to it, the ईद and अद् augments are Bihiranga, because they depend on a particular base (prakṛiti such as ✓rud &c) and a particular affix (pratyaya, namely only those which are aprikta) Therefore ईद and अद् augments, though taught subsequent to यासुद् augment, do not debar it, because they are of weaker force compared with it Therefore यासुद् is added first, and the 3rd Per. S affix becomes घात्, which being no longer aprikta, there is no occasion for adding to it the augments ईद or अद् of these two sūtras Thus we have रुदात् ।

The 201st is अरुदत् or अरोदीत्,

रुदिर् ५८ अश्रुविमोचने ।

58✓ rudir to weep, to cry

Pre रोदिति । रुदित् । रुदन्ति । रोदियि । रुदियः । रुदिय । रोदिमि । रुदिवः । रुदिमः ।
Per करोद । रुदतु । रुदुः । करोदिय । रुदयु । रुद । करोद । रुदिव । रुदिम् । I Fut
रोदिता । II Fut रोदिष्यति । Imp रोदितु or रुदितात् । रुदिताम् । रुदन्तु । रुदिहि ।
रुदितम् । रुदित । रोदानि । रोदाव । रोदाम । Imp अरोदीत् or अरोदत् । अरुदिताम् । अरुदन् ।
अरोदीः or अरोद । अरुदितं । अरुदित । अरोदम् । अरुदिव । अरुदिमः + Pot. रुद्यात् । रुद्याता ।
रुद्यु । रुद्या । रुद्यातम् । रुद्यात । रुद्याम् । Ben रुद्यात् । रुद्यास्ताम् । Aor अरुदत् or अरोदीत् ।
अरुदताम् or अरोदिष्टाम् । अरुदन् । अरुद अरुदम् । अरुदाव । Con अरोदिष्यत् । Pass
रुद्यते । Gau रोदयति । Aorist अरुदत् । Des रुदिष्यति । In रोरुद्यते । Yanluk रोरुदीति
or रोरोति । Du रोदत । Imper अरोरीत् । Nouns —रोदसी । रुद्राणी । रुद्रः । अतकद्रीयम् ।

59✓ शि shvap to sleep

The Present is स्वपिति । स्वपित् &c The Perfect is सुष्याप । सुषुपत् । सुषुपुः ।
&c When the root takes the upasargas सु or वि or निर् or दुर् then the स of the
vocalised सु in the Perfect is changed to ष by the following —

२४७७ । सुविनिर्दुष्यः सुपिसूतिसमाः । ८ । ३ । ८८ ।

शब्दः सुष्यादेः सस्य ष स्यात् । 'पूर्वे धातुरपसर्गेण युज्यते' । किति लिटि परत्वात्संप्रसारणे षत्वे च
कृते द्वित्वम् । × पूर्वत्रासिद्धोयमद्विर्वचने × । सुषुपुपत् । सुषुपुपुः । अकिति तु द्वित्वेऽभ्यासस्य
संप्रसारणम् । षत्वेऽसिद्धत्वात्तत् पूर्व 'ह्लादिः शेषः' (२१७६) । नित्यत्वाच्च । तत् सुपि रुपाभा
वाच्च ष । सुसुष्याप । सुस्वप्ना । अस्वपीत्-अस्वपत् । स्वष्यात् । सुष्यात् । सुषुष्यात् । अस्वापसीत् ।
'प्रवस ६० प्राणने' । प्रवसिति । प्रवसिता । अश्वसीत्-अश्वसत् । प्रवस्याताम् । प्रवस्यास्ताम् ।
'हयन्तलण-' (२२६६) इति न वृद्धिः । अश्वसीत् । 'अन ६१ च' । अनिति । आन । अनिता ।
आनीत्-आनत् ।

2477 The स of स्वप when it assumes the form सुष, and of सूति,
and सम is changed to ष after सु, वि, निर् and दुर् ॥

The maxim is that the root is first joined with the upasarga, and then
grammatical rules applied. Thus the compound verbs are सुस्वप्, विस्वप् &c To
this when the affixes of the Perfect which are कित् are added, then first there is
vocalisation of स into उ, and स changed to ष, and then reduplication. That is
the steps are (1) सुसुप् (2) सुसुप, (3) सुसुप् सुप । For the purposes of reduplication
the स changed to ष by the rule of Tripāḍi ought to have been considered asiddha
by VIII 2 1 This is prevented by the maxim already given under S VI 1 3
: e, for the purposes of reduplication, the Tripāḍi rules are not asiddha. There-
fore ष is reduplicated. Thus we have the following equation सु + स्वप् + अतुष् = सु
सुप् + अतुष् (VI 1 15 S 2409) = सु + सुप् + अतुष् (VIII 3 88. 2477) = सुसुप्सुप् +
अतुष् (पूर्वत्रासिद्धोयमद्विर्वचने) = सुसुपुपुत् । So also सुसुपुपुः ।

Before those affixes of लिट् which are not कित्, there is reduplication first,
and then vocalisation of the abhyāsa. The ष change ordained by the present Tri
pāḍi sūtra being considered asiddha (VIII, 2. 1), the ह्लादिशेषः (S 2179) rule

applies prior to it. And because it is a *mutya* rule also, therefore it applies first. When हलादिशेष has applied, there remains no form सुप् but only सु, and therefore the present rule does not apply, and there is no व change. Thus सुस्वप् + गल् = सुस्वप्स्वप् + गल् = सुसुप्स्वप् + गल् = सुसुस्वप् + गल् (S 2179). Now the second सु cannot be changed to वु by the present sūtra because the condition for the application of this rule, namely the existence of the form सुप् is absent. Thus we get सुसुस्वप् and सुस्वप्.

Note —The word सुप्ति is exhibited in the sūtra as the form of स्वप् with vocalisation. Thus सुप्तिः, नि सुप्तिः, दु सुप्तिः. The word सूति is the क्तिन् ending form of सू, the rule applies to this form only, as सुप्तिः, विप्तिः, निप्तिः, and दुप्तिः. The word सम also means the noun सम and not the verb सम स्तम वैल्लभ्ये. Thus सुवमम् विवमम्, निवमम्, दुवमम्.

Note —The following kārīkā sums up the above discussion.

Kārīkā —सुप्ते वत्स्व स्वप्तेर्भा भूद्विसुप्तापेति केन न ।

हलादिशेषात् सुप्तिरिष्टं पूर्वं प्रसारणम् ॥

स्थादीनां नियमो नात्र प्राक्वितादुत्तरः सुप्तिः ।

अनर्थके विववप सुप्तिभूतो द्विरुच्यते ॥

Kārīkā—Why is वत्स्व taught with regard to the सुप् form of स्वप्? Ans. सुप्तेः वत्स्व स्वप्तेर्भा भूत्, so that the वत्स्व change should not take place in स्वप् form, as विस्वप् and विस्वप्क् (III 2. 172). Q विववपेति केन न? For what reason the वत्स्व change has not taken place in the reduplicate विववप, for here also in the reduplicate, is the form सुप्, as विववप्स्वप्, and then by applying हलादिशेष rule, the प् is elided, and एदेशविकृतस्यान्यत्वात् applies? Ans. हलादि शेषान् न सुप्तिः, we reduplicate the form स्वप् as विस्वप्स्वप् and then elide प् as विस्वप्स्वप्, and then vocalise, as विववप्स्वप्, so that there being no form सुप्, there is no वत्स्व. इष्टं पूर्वं प्रसारणं, in fact, the vocalisation takes place first, and then elision according to an ishti. See VI 1 17. Otherwise in स्वप् स्वप्, as प् is elided व् would also have been elided. Why is the स of विववप not changed to व by VIII 3 64? स्थादीनां नियमो नात्र प्राक् वितादुत्तरः सुप्तिः, the rule VIII 3 64 does not apply, because that rule is confined only to verbs up to सित in VIII 3 70, while सुप् is after that verb. Moreover the प् of सुप् being elided, the mere सु is अनर्थक, and the maxim is अर्थवद् एक्षणे नानर्थकस्य ॥ Q If this maxim is applied, how do you form विववपुः? Ans. अनर्थके विववपुः सुप्तिभूतो द्विरुच्यते, here the form सुप् is doubled, and not सुप्. The root is first joined with the affix वि + स्वप्, then there is vocalisation विववप् then there is व change, as विववप्, then reduplication, as विववप्स्वप्. Now वत्स्व being considered asiddha, the doubling should take place first? No, for we have already shown that for the purposes of doubling, the वत्स्व change is not asiddha (VIII. 2. 3 Vārt.)

अश्वप् ५९ शये ।

59 ✓ āshvap to lie down, to sleep

Pre स्वपिति । स्वपित् । स्वपन्ति । स्वपिषि । स्वपिथि । स्वपिथि । स्वपिमि । स्वपिव । स्वपिम । Per सुष्याप । सुषुपत् । सुषुपु । सुष्वप्य or सुष्वपिथ । सुषुपथुः । सुषुप । सुष्याप । सुषुपिथ । सुषुपिम । I Fut स्वप्यात् । II Fut स्वप्स्यति । Imp स्वपितु । स्वपिताम् । स्वपन्तु । स्वपिहि । स्वपितम् । स्वपित । स्वपानि । स्वपाव । स्वपाम । Imperfect अस्वपत् or अस्वपीत् । अस्वपिताम् । अस्वपन् । अस्वप, or अस्वपी । अस्वपितम् । अस्वपित । अस्वपम् । अस्वपिथ । अस्वपिम । Pot स्वप्यात् । स्वप्याताम् । Bene सुष्यात् । सुष्यास्ताम् । Aorist अस्वाप्सीत् । अस्वाप्ताम् । अस्वाप्सु । अस्वाप्सी । अस्वाप्सम् । Con अस्वप्स्यत् । Pass सुष्यते । With the Preposition सु, we have सुषुष्यते । Cau स्वापयति । Aorist असुषुपत् । Des सुषुष्यति । With वि, we have विषुष्यति । Inten सोषुष्यते । (VI 1 19 S 2645) विषोषुष्यते । Yan luk सास्वपीति । Nouns — स्वप् ।

अवस् ६० प्राणने ।

60 ✓ avas to breathe In the Potential, the root is conjugated like the Bhuadi, the vikarana अण् is not elided This is the view of the Mādhaviya Bhattoji would elide अण् here also The Potentials would according to him be अवस्यात्, D अवस्याताम् &c

Pre अवसिति । अवसित् । अवसन्ति । अवसिषि । अवसिमि । Per अवसात् । अवसन्तु । अवसिथि । अवसत् । अवसात् । अवसिथ । I Fut अवसिता । II Fut अवसिष्यति । Imperative अवसितु । अवसिहि । अवसानि । Imper अवसत् or अवसीत् । अवसिताम् । अवसी । अवसत् । अवसम् । अवसिथि । Poten अवसेत् । अवसेता । अवसेयु । अवसे । अवसेयम् । Bene अवस्यात् । अवस्याताम् । Aorist अवसत् । or अवसीत् । (There is no viddhi because of S 2299) अवसिष्यात् । अवसो । अवसिषम् । Con अवसिष्यत् । Pass अवस्यते । Caus अवसयति । Aorist अवसिष्यत् । Des अवसिष्यति । Inten अवस्यते । yan luk अवसीति । Nouns — अवसनः । अवसन्तः । अवसत् ।

61 ✓ ana to breathe

The Pre is अनिति, Perf आन, I Fut अनिता, Imper आनीत् or आनत्

The न of this root is changed to ण after an alterant preposition by the following sūtra

२४७८ । अनितेः । ण । ४ । १९ ।

उपसर्गस्याचिभित्तात्परस्यानितेर्नस्य ण स्यात् । प्राणिति ।

‘अण् ६२ भक्षयनयोः’ । अणिति । अणितः ।

2478 The न of the verb अन् ‘to breathe’, is changed into ण, when preceded by an upasarga competent to produce the change

Thus प्र+अनिति=प्राणिति ‘he breathes’ पराणिति ॥ For ऋद् augment, see VII. 2 76

अन ६१ च (प्राणने) ।

61✓ana to breathe

Pre अनिति । अनितः । अनन्ति । अनिषि । अनिमि । Per आन (प्र+आन=प्राण) प्राणतुः । प्राणु । प्राणिय । प्राणिय । I Fut अनिता । II Fut अनियति । Imperative प्र+अनितु or प्राणितात् । Imper अनितु, आनत् । Poten अन्यात् । प्राययात् । Bene अन्यात् । प्राययात् । प्राययास्ताम् । Aorist आनीत् । प्राणीत् । प्राणियताम् । प्राणी । Condi अनियि । Pass अन्यते । Caus आनयति । प्राणयति । Aorist प्राणयत् । Deside अनिनिषति । प्राणियिषति । Nouns—प्राणः ।

62✓jaksha 'to eat,' when it is the reduplicated form of चक्ष्, and 'to laugh,' when it is the reduplicated form of हस ।

The Pre Sing is जक्षति, Dual जक्षितः । In the plural the अन्त् is replaced by अत् by the following

२४७९ । अद्भ्यस्तात् । ७ । १ । ४ ।

भक्ष्य अत्स्यात् । अन्तापवादः । जक्षति । 'सिजभ्यस्त-' (२२२६) इति भेजुस् । अजक्षुः । अयमन्तःस्थादिरित्युज्ज्वलदत्तो जक्षाम । इदादय पञ्च गताः ।

2479 अत् is substitute for क् after a reduplicated verbal stem

This debars the अन्त substitution required by VII 1 3 S 2169 Thus

जक्ष्+क्=जक्षति । In the Imperfect Plural however जुस् replaces क् by III. 4 109 S 2226 As अजक्षुः ।

Ujvaladatta gives this root as यक्ष, and not जक्ष which is a mistake

जक्ष ६२ भक्षहसनयोः ।

62✓jaksha 1. to eat 2 to laugh.

Pre जक्षति । जक्षितः । जक्षति । जक्षिषि । जक्षिमि । Per जक्ष । जक्षिष्य । जक्षिष्य । I Fut जक्षिता । II Fut जक्षियति । Imperative जक्षितु । जक्षिता । जक्षतु । जक्षिष्वि । जक्षिष्वि । Imper अजक्षीत्, अजक्षत् । अजक्षिताम् । अजक्षुः । Poten जक्ष्यात् । जक्षेत् according to Chandra जक्ष्याताम् । Bene जक्ष्यात् । जक्ष्यास्ताम् । Aorist अजक्षीत् । अजक्षिताम् । अजक्षी । अजक्षिष्वि । Condi अजक्षिष्यत् । Pass जक्ष्यते । Caus जक्षयति । Aorist अजिजक्षत् । Deside जिजक्षिषति । Inten. जाजक्ष्यते । याज लक्ष जाजक्षीति or जाजक्षि । Noun—जक्षत् ।

Here end the five roots beginning with ✓rud

'जाग्र ६३ निद्राक्षये' । जागर्ति । जाग्रत । जाग्रति । 'उपविष्ट-' (२३४९) इत्याम्ना । जागराचकार-जजागर ।

63✓jāgrī to awake

The Pre is जागर्ति, Dual जाग्रतः, Pl जाग्रति । In the Perfect there is optionally Periphrastic आम् by III 1 38 S. 231. As जागरा चकार or जजागर । In the dual, we have guna by the following

२४८० । जायोऽविचिणलडित्सु । ७ । ३ । ८५ ।

जागर्तुं स्याद्विचिणलडित्सुऽन्यस्मिन्द्विविषये प्रतिषेधविषये च । अजागरतु । अजाग । अजागताम् । अयस्तत्वाज्जुस ।

2480 The Guna (instead of Vriddhi or its prohibition) is substituted for the ऋ of the stem जाय्, except before the affix चि, before the Aorist character चिण, before the Personal ending णल of the Perfect, and before an affix with an indicatory इ ॥

Thus अजागरतु । The Imperfect is अजाग । D अजागताम् । In the plural, the root being a reduplicated one we have जुस by VII 1. 4 S 2479 Before this जुस्, the ऋ of jāgrī takes guna by the following

२४८१ । जुसि च । ७ । ३ । ८३ ।

अजादौ जुसीगन्ताङ्गस्य गुण स्यात् । अजागरः । 'अजादौ' किम् । जाय्यु । आशिषि तु जागर्थात् । जागर्थास्ताम् । जागर्थासु । जुडि अजागरीत । 'जाय् इत्' इत्यत्र ययप्राप्, त सार्धधा तुकगुणो बाधते, त चिचि वृद्धि ता जागर्तिगुण, तत्र कृते हलन्तलक्षणा प्राप्ता, 'नेटि' (२२६८) इति निषिद्धा, ततः 'अतो हलादे -' (२२८४) इति बाधित्वा 'अतो व्रान्तस्य' (२३३०) इति प्राप्ता, 'ह्रस्वन्त-' (२२६६) इति निषिध्यते । तदाहु —

'गुणो वृद्धिर्गुणो वृद्धि प्रतिषेधो विकल्पनम् ।

पुनर्वृद्धिर्निषेधोऽतो यणपूर्वा. प्राप्नो नञ् ॥'

अत्रि । 'दरिद्रा षड्-दुर्गति' । दरिद्राति ।

2481 Before the personal-ending जुस (उस्) of the Imperfect when it begins with a vowel, guna is substituted for the final इ, ई, उ, ऊ, ऋ, ॠ, and लृ of the stem

Note —As अजुह्वुः, अविभयुः, अविभरुः, अजागरुः ॥ This Personal ending is हित according to I 2 4, and would not have caused guna (I 1 5), but for this sūtra The ending जुस् (III 4 108) comes in the लिङ also There, however, it does not cause guna As चिनुः, सुनुयुः ॥ Here there are two हित् affixes, the augment यासुद्, and the sārvaadhātuka जुस, and the यासुद् prevents guna The ऋक् is read into the sūtra from I 1. 3

As अजागरः । Why do we say that the affix जुस must be ajādi or vowel beginning? When this affix takes the augment यासुद् of the Potential, it assumes the form युस्, and is no longer vowel beginning Before it, there will be no guna As जाय्युः । The Ben forms are जागर्थात्, D जागर्थास्ताम्, Pl. जागर्थासु । The Aorist is अजागरीत । It is thus evolved

जाय्+इ+स्+ईत् The ऋ followed by इ required to be changed to र् by VI 1 77 This is prevented by the Guna rule VII. 3 84 S 2168 The ऋ ought to become अर् । This guna however is set aside by the Vriddhi rule VII 2 1 S 2297

This vriddhi, however, is set aside by peculiar guna of jāgrī under VII. 3 85 S 2480 Thus we get जागर् +इ+स्+ईत्

Now the root being जागृ ending in a consonant, sūtra VII 2 3 S 2267 requires the viddhi of अ, but this viddhi, in its turn is set aside by VII 2 4 S 2268 But now VII 2 7 S 2284 requires *optional* viddhi, but it is restricted by VII 2 2 S 2330, and the viddhi becomes compulsory But VII 2 5 S 2299 sets aside this viddhi also Thus.

जागृ+इस=जागृ+इस् (VI 1 77 S 47)=जागृ+इस् (VII 3 84 S 2168)=जागृ+इस् (VII 2 1 S 2297)=जागृ+इस् (VII 3 85 S 2480)=जागृ+इस् (VII 2 3 S 2267)=जागृ+इस् (VII 2 4 S 2268)= जागर or जागृ+इस् (VII 2 7 S 2284)=जागर+इस् (VII 2 2 S 2330)=जागृ+इस् (VII 2 5 S 2299)

The following verse sums up these

“Guna Viddhi, Guna Viddhi, prohibition, option, again Viddhi and then exception, these, with the change of *ri* into a semi vowel in the first instance, are the nine results ”

जागृ इव निद्राक्षये ।

63 ✓ jāgri to wake

Pre जागर्ति । जाग्रतः । जाग्रति । जागर्षि । जागर्मि । जाग्रव । Per जागरावकार, जजागर, । जजागरतु । जजागक । जजागरिथ । जजागरथु । जजागर । जजागर । जजागरिथ । I Fut जागरिता । II Fut जागरिष्यति । Imperative जागर्तु or जागरितात । जाग्रता । जाग्रतु । जाग्रहि । जागराणि । Imper अजाग । अजाग्रताम् । अजागक । अजाग । अजागरम् । अजाग्रव । Poten जाग्रयात् । जाग्रयाताम् । जाग्रयु । जाग्रया । जाग्रया । जाग्रयाव । Bene जाग्रयात । जाग्रयाताम् ✓ Aorist अजागरीत् । अजागरिष्टाम । अजागरिष्टु । अजागरी । अजागरिष । Condi अजागरिष्यत । Pass जाग्र्यते । Caus जागरयति । Aorist अजजागरत् । Deside जजजागरिषति । Inten जाग्र्यते । Nouns — जागक । जगरा । जागर्षा । जाग्रवि । जजाग्रवान् । Past Part Pass जागरित । Act जागरितवान् । Fut Part जागरिष्यन् । Gerund जागरित्वा । Infini जागरितुं । Adj जागरित्य । जागरणीय । जागर्यम् ।*

64 ✓ daridrā to be poor The Present 3rd Singular is दरिद्राति । In forming the Dual, the आ is replaced by इ, by the following.

२४८२ । इदृरिद्रस्य । इ । ४ । ११४ ।

दरिद्रातेरिकार स्याज्जलदौ कृति सार्वधातुके । दरिद्रित ।

2482 इ is substituted for the आ of दरिद्रा before a Sārvadhā tuka क्त or क्त affix beginning with a consonant

Thus दरिद्रित, दरिद्रिथ, दरिद्रिव, दरिद्रिम. n But दरिद्रित before a vowel affix (VI 4 112) and दरिद्राति before a non-क्त affix

In forming the plural, the आ is elided before the affix अति (VII. 1. 4. S. 2479), by the following sūtra —

२४८३ । श्नाभ्यस्तयोरातः । इ । ४ । ११२ ।

अनयोरातो लोप स्याद्विहित सार्वधातुके । ददिद्रति । अनेकास्त्वादाय्या । ददिद्रा चकार ।
 'आत औ यल' (२३७१) इत्यत्र 'औ' इत्येव सिद्ध औकारविधानं ददिद्रातेरालोपे कृते अवगार्यम् ।
 अत एव ज्ञापकाशब्देत्येके । दददिद्रौ । दददिद्रतुतिरित्यादि । यत्तु यत्तु दददिद्रेति तच्चिर्मुनमेव ।
 * ददिद्रातेरार्धधातुके विवक्षित आलोपो वाच्यः * । * लुङि वा * । * सनि यत्तुलि ल्युटि च न * ।
 ददिद्रिता । अददिद्रात् + अददिद्रिताम् । अददिद्रु । ददिद्रियात्-दस्त्र्यात् । अददिद्रौत । इदसकौ ।
 अददिद्रासीत् ।

2483 Before a Sârvadhâtuka कित् or क्ति affix beginning with a vowel, the long आ of दना (the vikarṇa of the 9th class) and of the reduplicate stems is elided

Note —Thus लुनते, लुनताम्, अलुनत, मिमते, मिमताम्, अमिमत, सजिह्वते, सजिह्वताम् and समजिह्वत ॥ Why do we say 'of दना and the reduplicates?' Observe यान्ति यान्ति ॥ Why 'of long आ?' Observe विभति ॥ Why 'before कित् and क्ति?' Observe, अलनात्, अजिह्वात् ॥

Thus ददिद्रा+ङि=ददिद्रा+अति (VII 1 4 S 2479)=ददिद्रति (VI 4 112 S 2486)

As the root is polysyllabic, its Perfect is formed periphrastically by आम् by the vârtika under III 1 35 S 2306 Thus ददिद्राचकार । Some say the Perfect is formed regularly, because of the implication of the sūtra आत औ यलः (VII 1 34 S 2371) There the sūtra teaches the substitution of औ for यल, while the same form like पपौ, ददौ &c could have been evolved by the substitution of औ for यल् । The fact that औ is taught there and not औ indicates that औ is to be heard even in the root daridrâ when the final आ is elided They form the Perfect as दददिद्रौ । Dual दददिद्रतुः &c But the form दददिद्रु in यल् is wrong and without authority

Vârt —The final of ददिद्रा is elided before an Ârdhadhâtuka affix And this elision should be considered as siddha, in applying rules relating to affixes Thus ददिद्रा by losing आ becomes ददिद्र, and we should apply those affixes which would come after a form like 'daridr', and not what would have come after a form like 'daridrâ' Thus ण comes after roots ending in long आ (III 1 141) but this affix would not be applied here, but the general affix अच् (III 1. 134) Thus ददिद्राति=ददिद्र

Vârt.—Optionally so in the Aorist (adyatana past) as अददिद्रौत् or अददिद्रासीत् The latter form is evolved by adding सक् of VII 2 73 S 2377 and elision of सिच् ॥ The form ददिद्रस्य in the sūtra is Vedic, the root being shortened from ददिद्रा to ददिद्र ॥

Vârt —The elision does not take place in the forms ददिद्रायक् and ददिद्राण, and the Desiderative may be either दिददिद्रासति or दिददिद्रिषति ॥ To sum up 'आ of ददिद्रा should be considered as elided when applying an Ârdhadhâtuka affix, but optionally so before लुङ् (Aorist), and not at all before सन् (Desiderative), यत्तुल् and ल्युट्' ॥

Therefore the first Future is ढरिद्रा+इद+ता=ढरिद्र्+इ+ता (*varika*)=ढरिद्रिता
The Imperfect is अढरिद्रात्, D अढरिद्रिताम्, pl अढरिद्र्.

ढरिद्रा इड दुर्गतौ ।

64 ✓ *daridrā to be poor.*

Pre ढरिद्राति । ढरिद्रितः । ढरिद्रति । ढरिद्रासि । ढरिद्रिथ । ढरिद्रिथ । ढरिद्रामि
ढरिद्रिथ । Per ढरिद्राचकार । I Fut ढरिद्रिता । II Fut ढरिद्रिष्यति । Imperative
ढरिद्रातु or ढरिद्रितात् । ढरिद्रिता । ढरिद्रिहि । ढरिद्राणि । Imper अढरिद्रात् ।
अढरिद्रिताम् । अढरिद्रु । अढरिद्राः । अढरिद्राम् । Poten ढरिद्रियात् । ढरिद्रियाताम् ।
Bene ढरिद्रियात् or ढरिद्रात् । ढरिद्र्यास्ताम् । Aorist अढरिद्रीत् or अढरिद्रासीत् ।
अढरिद्रिष्टाम् । अढरिद्रिषु । अढरिद्रोः । अढरिद्रिषम् । Condi अढरिद्रिष्यत् । Pass ढरिद्रायते ।
Aor अढरिद्रि । or अढरिद्रायि । Both with चिष् । Caus ढरिद्रायति । Deside
दिढरिद्रासति, दिढरिद्रिषति । Inten दिढरिद्रायते । Nouns — ढर्द्रु । ढरिद्र् । ढर्द्रुणः ।
ढरिद्राणः । ढरिद्रायकः । Past Part ढरिद्रितः । Act ढरिद्रितवान् ।

‘चकास इड दीप्तौ’ । भस्य अत् । चकासति । चकासा चकार । ‘धि च’ (२२४६) इति
श्लोपः । सिच ष्वेत्येके । चकाछि । ‘चकाधि’ इत्येव भाष्यम् ।

65 ✓ *chakā ri to shine* In the 3rd Person plural, the भ् is replaced by
अत् by VII I 4 S. 2479 as चकासति । The Perfect is चकासा चकार । In the 2nd
Person Singular of the Imperative, the स of चकास् is elided by VIII 2 25 S
2249 As चकाधि । Others say that the स of सिच् only is elided by that sūtra,
and they give the form as चकाछि where स is changed to द । But in the Mahā-
bhāṣya the form given is चकाधि । In the Imperfect 3rd Singular, the स becomes
द by the following sūtra

२४८४ । तिप्यनस्तेः । ८ । २ । ७३ ।

पदान्तस्य धातोः सस्य द स्यात्तिपि न त्वस्तेः । अचकात्-अचकाद् । अचकासुः ।

2484 द is substituted for the final स of a root, with the
exception of अस्, before the Personal ending ति (त्), when it stands
at the end of a word

Note —The स of a root can stand at the end of a word when the
Personal ending is dropped Thus अचकाद् भवान्, अन्वशाद् भवान्, from the roots
चकास् and शास् ॥ The Personal affix is elided by VI. 1 68, and thereby स comes
to stand at the end of a Pada

Note —Why do we say ‘before तिप्’? Observe चकास् formed by क्तिप् affix
added to the root

Note —Why do we say ‘with the exception of अस्’? See आप ष्वेदं सलिलं
सर्वम आः ॥ Here आः is the Imperfect 3rd Person singular of अस् ॥ The ईद् is
not added as a Vedic irregularity See VII 3 93, 97

This sūtra is an exception to ससुबोः (VIII 2 66 S 162) Thus we
have अचकाद् or अचकात् । The Plural is अचकासुः by सुस् (S 2226) In the 2nd
Person singular, the स is either changed to द or इ by the following —

२४८५ सिपि धातो ह्यो । ८ । २ ॥ ७४ ॥

पदान्तस्य धातोः सस्य रुः स्याद्वा । पक्षे [जश्त्वेन] दः । अचकाः-अचकात् ।

2585 द or रु may optionally be substituted for the स of a root, before the Personal ending सि (स्), when such स stands at the end of a Pada

Thus अचकास् त्वम् or अचकात् त्वम्, अन्वशास् त्वम् or अन्वशात् त्वम् ॥ For the रु is first substituted visajanyā, which is then changed to स ॥

The word धातो is employed in the sūtra for the sake of the subsequent sūtras so also the word रु ॥

चकास् ६५ दीप्तौ ।

65 ✓ chakāsri to shine

Pre चकास्ति । चकास्तः । चकासति । चकास्ति । चकास्मि । चकास्व । Pei चकासाञ्चकार । I Fut चकासिता । II Fut चकासिष्यति । Imperative चकास्तु । चकास्ताम् । चकासतु । चकाधि । Imper अचकात् । अचकास्ताम् । अचकासुः । अचकात् or अचकाः । अचकास्त । अचकास्त । अचकासम् । अचकास्व । अचकास्म । Poten चकास्यात् । चकास्याताम् । Bene चकास्यात् । चकास्यास्ताम् । Aorist अचकासीत् । अचकासिष्टाम् । अचकासीः । अचकासिषम् । Condi. अचकासिष्यत् । Des चिचकासिषति । Caus चकासरति । Aorist अचीचकासत् ।

‘शासु ६६ अनुशिष्टौ’ । शास्ति ।

66 ✓ Śasu to teach

The Present 3rd Person Singular is शास्ति । In forming the Dual, the आ is replaced by इ by the following sūtra

२४८६ शास इदङ्हलोः ॥ ६ । ४ । ३४ ॥

शास उपधाया इत्यादङि हलादौ कृत्तित्च । ‘शासिषि-’ (सू २४९०) कृति षः । शिष्टः । शासति । शशास । शशासतुः । शास्तु । शिष्टात् । शिष्टाम् । शासतु ।

2486 Before the Aorist in अङ् and before an affix beginning with a consonant having an indicative क् or ङ्, there is the substitution of इ for the vowel of शास ॥

Thus शास+तस्=शिस्+तस्=शिङ्+तस् (VIII 3 60 S 2410) =शिष्टः । The 3rd Pl is शासति ।

The Perfect is शशास, D शशासतुः ।

The Imperative 3rd Singular is शास्तु or शिष्टात् D शिष्टाम्, Pl शासतु । In forming 2nd singular, the root शास् assumes the form शा by the following sūtra

२४८७ शा हो ॥ ६ । ४ । ३५ ॥

शास्तेः शादेशः स्यादौ परे । तस्याभीयत्वेनासिद्धत्वाद्धेर्धिः । शाधि । अशात् । अशिष्टाम् । अशासुः । अशात्-अशाः । शिष्यात् । ‘सर्तिशास्ति-’ (सू २३८८) इत्यङ् । अशिष्यत् । अशासिष्यत् ।

2487 Before the Imperative affix चि, शा is substituted for शास् ॥

Thus अनुशाधि, प्रशाधि ॥ The हि is changed to धि by VI 4 101 S 2425, though strictly speaking that rule ought not to apply, as हि does not come after a भल् letter but after the vowel आ of शा. But the substitution of शा for शास् is by a rule of ābbhiya section and is asiddha for the purposes of धि substitution. Thus we have शाधि. See VI 4 22

Note —The anuvritti of उपधायाः is not here, so शा is substituted in the room of the full word शास् and not only for the penultimate vowel of शास् ॥ The anuvritti of कित् and ङित् also is not here. Therefore, when this हि is treated as पित् (III 4 88), then too the substitution takes place, though a पित् Sārvadhātuka is not ङित् (1 2 4). Thus शाधि is also found in the Vedas as having acute on the first syllable, which can only be when धि is पित् and consequently anudātta (III 1 4)

शास् ६६ अनुशिष्टो ।

66 ✓ śasu to teach, instruct, train This root takes two objects

Pre शास्ति । शिष्टः । शासति । शास्ति । शिष्टः । शिष्टः । शास्ति । शिष्टः । शिष्टः ।
Per शशास । शशासतुः । शशासिष । शशास । शशासिष । I Fut शासिता । II Fut
शासिष्यति । Imperative शास्तु or शिष्टात । शिष्टा । शासतु । शाधि । शिष्टं । शिष्ट ।
शासानि । शासाव । Imper अशात् । अशिष्टाम् । अशासु । अशाः । अशात् । अशिष्टम् ।
अशासम् । अशिष्टः । अशिष्टः । Poten शिष्यात् । शिष्याताम् । Bene शिष्यात् । शिष्यास्ताम् ।
Aorist अशिषत् । (by अङ्ग S 2382) अशिषताम् । अशिषन् । अशिषः । अशिषतम् । अशिषत ।
अशिषम् । अशिषाव । अशिषाम् । Con अशासिष्यत् । Pass शास्यते । Caus शासयति । Aorist
अशाशासत् । Deside शिशिष्यति । Inten. शिशिष्यते । yan luk शाशासीति or शाशास्ति ।
D. शाशिष्टः । Nouns:—शिष्टः । शास्त्रम् । आशीः । शासन । Pre Part Parasmai शासन् ।
Past Part Pass. शिष्टः । Act शिष्टवान् । Fut Part शासिष्यन् । Gerund शिष्ट्वा ।
शासित्वा । Infini. शासितुं । Adj शासितव्य । शासनीय । शिष्यम् ।

दीधीङ् ६७ दीप्तिदेवनयोः । यतदादयः पञ्चधातवः कान्दसाः । दीधीते । यरनेकाच्च इति
यण् । दीध्यते ।

67 didhīn to shine.

The five roots commencing with this are found employed in the Chhandas literature.

The Present 3rd Sg is दीधीते । The dual is दीधी+आते = दीध्याते the ई is changed to य by VI 4 82 S 272. The First Person Singular is दीधी+इद् । Now the following sūtra requires that the ई should be elided before the 1st Per Sg. affix.

२४८८ यीवर्ययोर्दीधीवेद्योः ॥ ७ । ४ । ५३ ॥

यतयोरन्यस्य लोपः स्यात्कार इवर्णो च परे । इति लोप आधित्वा नित्यत्वाद्द्वरेत्वम् । दीध्ये ।
'दीधीवेदीटाम्' (सू २१६०) इति गुणनिबन्धः । दीध्याचक्रे । दीधिता । दीधिष्यते ।

2488 The final of दीधी and वेवी falls before an affix beginning with य, व or ई ॥

Note — Thus आदीध्य and आवेव्य गतः, आदीध्यते, and आवेव्यते before य ॥ आदीधिव्, आवेविव्, आदीधात and आवेवीत ॥ Why before य, व or ई ? Observe आदीध्यन्म् and आवेव्यन्म् ॥ The long ई in दी is a sūtra वैचित्र, for यिवर्णयो would have been enough

But this elision is prevented by the rule which requires the व् to be changed to य (III 4 79 S 2233) because it is a nitya rule. When व् is changed to य there is no occasion for the application of this sūtra. Thus we have दीधी+य=दीध्ये । The Per is दीधी+आम्+चक्रे । The आम् does not cause the guṇa of the final ई because of the prohibition of I 1 6 S 2190. Thus we have दीध्याचक्रे ।

दीधीङ् ६७ दीप्तदेवनयोः ।

67 ✓ didhī 1 to shine 2 to seem, appear.

Pre दीधीते । दीध्याते । दीध्यते । दीधीषे । दीधीष्वे । दीध्ये । दीधीष्वहे । Per दीध्याचक्रे । I Fut. दीधिता । II Fut. दीधिष्यते । Imperative दीधीताम् । दीध्यातां । दीधीष्व । दीध्ये । दीध्याचहे । Imper. आदीधीत । आदीध्याताम् । आदीधीथा । आदीधि । (ई elided by S 2488) Potēn दीधीत । दीधीयाता । Bene दीधीषीष्ट । Aorist आदीधिष्ट । आदीधिष्ठाः । आदीधिषि । Condi. आदीधिष्यते । Pass. दीधीयते । Caus. दीधयति । (दीधी+णिच्+अप्+तिप् No vriddhi by S 2190 = दीध+णिच्+अप्+तिप् S 2488 = दीधि+अप्+तिप् = दीधे+अ+ति) Deside दिदाधिषते । (ई elided by S 2488) Inten देदीध्यते । Nouns — दीधितिः । Pie Part Parasmai दीधयन् । Past Part Pass दीधीतः । Act. दीधीतवान् । Fut Part दीधिष्यमाणः । Gerund दीधीत्वा । Infini. दीधीतुम् । Adject. दीधीतव्य । दीध्यनीय । देधीयम् ।

वेवीङ् ६८ वेतिनातुल्ये ।

वीगतीत्यनेन तुल्येण वर्तते इत्यर्थः ।

68 ✓ vevīṇ 'to obtain' 'to conceive,' 'to pervade,' 'to cast,' 'to eat,' 'to wish,' 'to shine' It has the same meaning as the root वी 'to go' (II 39) It is conjugated like दीधी ।

Pie वेवीते । Per वेव्याचक्रे । I Fut वेवीता । II Fut वेविष्यते । (S 2488) Imperative वेवीताम् । Imper. आवेवीत । Potēn वेवीत । Bene वेविषीष्ट । Aorist आवेविष्ट । Condi. आवेविष्यते । Pass. वेवीयते । Caus. वेवयते । Deside वेवेवीषते । Inten वेवेवीषत । Pie Atmane Par वेवयानः । Past Part Pass वेवीतः । Act. वेवीतवान् । Fut Part वेवीष्यमाणः । Gerund वेवीत्वा । Infini. वेवीतुम् । Adject. वेवीतव्य । वेव्यनीय । वेवेयम् ।

Here end the roots beginning with अच् ।

अथ त्रयः परस्मैपदिनः । 'वस ६६ अस्ति ७० स्वप्ने' । सस्ति । सस्तः । ससन्ति । ससास । ससत् । ससु । सधि । 'पूर्वत्रासिद्धम्' (सू १२) इति सलोपस्यासिद्धत्वात् 'अतो हे' (सू २२०२) इति न लुक् । असत् । असस्ताम् । असः । असत् । सस्यात । असासीत्-अससीत् । सन्ति । इदित्वाङुमि कते सस्य' इति स्थिते 'स्कोः-' (सू ३८०) इति सलोपे 'अरो भरि सवयं' (सू ७१) इति तकारस्य

वा लोपः । सन्तः । सस्तन्ति । बहुना समवाये द्वयोः सयोगसञ्ज्ञा नेत्याश्रित्य 'स्को'- (सू ३८०) इति लोपाभावात् । सस्ति । सस्तः । सस्तन्ति इत्येके ।

यस इह सस्ति क स्वप्ने ।

69 ✓ shas 69 (a) ✓ shasti 'to sleep' The roots सस्, संस्त, वश्च and the Intensives without यङ् are all Parasmaipadis. Some say that सस् and सस्ति are not two different roots and that सस्ति is the root वस्, exhibited with शित् in order to show difference of meaning. Swāmi gives only one root वस् वसने । वसन means sleep. The second root is सन्स्त् the इ in सस्ति is indicatory.

Pre सस्ति । सस्त । सस्तन्ति । सस्ति । सस्ति । Per ससास । सेसत् । सेसुः । सेसिथ । सेस । ससास or ससस । सेसिव । I Fut ससिता । II Fut ससिष्यति । Imperative सस्तु । सधि । (सस्+हि = स+हि (VIII 2 25. S 2249) Now अतो हे S 2202 required the elision of हि as it follows after a root ending in ञ् । But it is not so, because the elision of स is by a Tripādi rule and therefore asiddha before 7½ Pādi rules. S 12) ससानि । Imper असत् । असस्ताम । असः । असत् । Poten सस्यात् । सस्याताम । Bene सस्यात् । Aorist असासीत् । or अससीत् । Cond, अससिष्यत् । Pass सस्यते । Caus सासयति । Aorist असीयसत् । Deside, सिससिष्यति । Inten सासयते । yan luk सासस्ति ।

Nouns — सस्यकः । सस्य । सास्रा । Pre Part Parasmai वसन । Past Part Pass वसितं Act वसितवान् Fut Part वसिष्यमाण Gerund वसित्वा Infini वसितुं Adject वसितव्यं वसनीय सस्यम् ।

60 (a) ✓ shasti The इ is indicatory, and causes the addition of the nasal. The root is thus सन्स्त् The Present 3rd Singular is सन्स्त् + ति । (Sanst + ti) The स् is elided by VIII 2 29 S 380 and we have सन्त् + ति । Then the त् is elided by VIII 4 65 S 71 We have then सन् + ति = सन्ति । According to Ātreya and Maitreya, the स is not elided, and they give the forms सस्ति, D संस्तः, P संस्तन्ति । They say that in सन्स्त् the conjunct or the sanyoga consonants are नस्त्, and therefore the designation of sanyoga cannot be given to स्त alone, and so the rule VIII 2 29 S 380 does not apply as in सन्स्त् the स is not the initial of a conjunct consonant. Where there is conjunction of many consonants, the conjunction of two of them is not called sanyoga, the definition cannot be split up.

Pre सन्ति । सन्त । संस्तन्ति ।

'वश्च ७९ कान्तौ' । कान्तिरिच्छा । वष्टि । उष्ट । उश्चन्ति । वष्टि । उष्ट । उवाश १ ऊश्चतुः । वश्चिता । वष्टु । उष्टात् । उळि । अवद् । औष्टाम् । औश्चन् । अवश्चम् । उश्चयाताम् । उश्चयास्ताम् ।

७० वश्च कान्तौ

70 ✓ vasā 'to wish, desire, long for' कोन्त here means desire

Pre वष्टि । उष्ट । उश्चन्ति । वष्टि । उष्टः । (VI 1 16 S. 2412) वश्चिम् । उश्चव । Per उवाश । ऊश्चतुः । उवश्चिथ । उवश्चिव । I Fut वश्चिता । II Fut, वश्चिष्यति । Imperative वष्टु or उष्टात् । उष्टाम् । उळि । वश्चानि । Imper अवद् । औष्टाम् । औश्चन् । अवद् । औष्टम् ।

औष्ट । अवशम् । औश्व । Potē उश्यात् । उश्याताम् । Bene उश्यात् । उश्यास्ताम् ।
 Aorist अवाशोत् । or अवशीत् । Condi अवशिष्यत् । Pass उश्यत् । Caus वाशयति ।
 Aorist अवीवशत् । Deside विवशिषति । Inten वावश्यते । (VI 1 20 S 2646)
 yan luk वावष्टि । D वावष्ट । Nouns — वशः । गोवशः । वशः । औशिकः । उशीरम् ।
 उशनी । Pre Part Parasmai वश्यन् । Past Part Pass वशितः । Act वशितवान् Fut
 Part वशिष्यमाणः । Gerund वशित्वा । Infini वशितुम् । Adj वशीतव्यं वशनीय वश्यम् ।
 'चर्करीतं च' (ग सू) । यङ्लुगन्तमदादौ बोध्यम् ।

चर्करीतं च । ७१ ।

यङ् लुगन्तमदादौ बोध्यम् ।

71. And Charkarita verbs

This is a Gana sūtra The word charkarita is the name given to the Intensive verbs where the यङ् is elided All yan luk Intensive roots are to be conjugated as Adādi roots In fact, they belong to this class As almost all roots can give birth to yan luk roots, as derivative dhātus, the scope of the Adādi class is immensely increased We have given the illustrations of yan luk under each root already, and so no especial illustrations are given here The method of the formation of yan luk will be taught in a future chapter

'हुङ् ७२ अपनयने' । हुते । जुहुवे । जुहीत । होषीष्ट । अहोष्ट ।

हुङ् ७२ अपनयने

72✓ hnuñ 'to take away, rob, abstract

Pre निहते । निहृवाते । निहृवते । निहृषे । निहृषे । Per निजुहुषे । निजुहुवाते ।
 निजुहुषिषे । निजुहुषिष्ये or ह्ये । I Fut नि + ह्रीता । II Fut नि + ह्रीष्यते । Imperative
 निहृताम् । निहृष्य । निहृष्वे । Imper नि + अहुत । न्यहृवाताम् । न्यहृष्याः । न्यहृष्वि । न्यहृष्वि ।
 Potē निहृवीत । निहृवीयाताम् । Bene निह्रीषीष्ट । Aorist नि + अह्रीष्ट । न्यह्रीष्टाः ।
 न्यह्रीष्यम् । न्यह्रीषि । Condi अह्रीष्यत् । Pass हुयते । Caus निह्रावयति । Aorist
 न्यजुहृवत् । Deside निजुहृषते । Inten निजोहृयत । yan luk निजोहृवीति । or निजोह्रीति ।
 Pre Part Parasmai Atmane ह्र्वान् । Past Part Pass हुयते । Act हुतवान् ।
 Fut Part ह्रीष्यमाणः । Gerund ह्रुत्वा । Infini ह्रीतुम् । Adject ह्रीतव्य । ह्रवनीयम् ।
 ह्रव्यम् ।

इति तिङन्तादादिप्रकरणम् ।

Here end the Adādi roots

CHAPTER III.

अथ तिङन्तजुहोत्यादिप्रकरणम् ।

THE JUHOTYADI VERBS

This class of verbs begins with the root जु which by reduplication becomes juhu. The class gets its name from the first root.

हु १ दानादनयोः ।

‘आदाने च’ इत्येके । ‘प्रीयानेपि’ इति भाष्यम् । दान चेह प्रचेप । स च वैधे आधारे हविश्चेति स्वभावाद्ब्रूयते । इतश्चत्वारः परस्मैपदिन ॥

1 √hu To give, to eat. Some read it as ādāne “to accept”. In the Mahabhāṣya the additional sense of ‘to satisfy’ is also given to this root. The दान or giving here refers to the giving or throwing (of oblation into fire). The throwing therefore, naturally means the throwing in a proper receptacle (like fire &c) and of the proper thing (as oblation &c).

The first four roots are Parasmaipadi. Thus जु+शप्+तिप् । Now applies the following —

२४८९ । जुहोत्यादिभ्यः श्लुः । २ । ४ । ७५ ॥

शप् श्लु स्यात् ॥

2489. After the verbs जु ‘to sacrifice’ and others, there is slu elision of the Vikarana शप् (III 1 68)

Thus जु+o+तिप् । Now applies the following .—

२४९० । श्लौ । ६ । १ । १० ॥

धातोर्द्वे स्त । जुहोति । जुहुत । ‘अदभ्यस्तात्’ (२४७६) इत्यत् । ‘दुश्नुवो -’ (२३८१) इति यष् । जुह्वति ॥

2490 Of a non reduplicate root there is reduplication when the vikarana is elided by slu (श्लु) ।

NOTE —The श्लु is the characteristic sign of the roots of the third class, and causes the elision of the vikarana शप् । The reduplication is of the first or second syllable, according as the root has an initial consonant or a vowel. Thus जुहोति (from जु), विभेति, जिहति ॥

Thus जु+o+तिप्=जुहोति । The dual is जुहुत । The Plural is जुहु+भि=जुहु+अति (VII 1 4 s 2479)=जुह्व+अति (VI 4 87 s 2387 व् instead of अवङ्)=जुह्वति ॥

In forming the Perfect, we have optionally the Periphrastic form, with **आम्** added to the reduplicated stem by the following —

२४९१ । भीह् । भूह्वा श्लुवच् । ३ । १ । ३९ ।

एभ्यो लिङ्गाम्बोः स्यादामि श्लाविष कार्यं च । जुह्वाचकार । जुहाव । होता । होष्यति । जुहोतु । जुहुतात् । हेधि । जुहुवि । आदि परत्वादगुण । जुह्वानि । परत्वात् 'जुसि च' (२४८२) इति गुण । अजुह्व । जुहुयात् । ह्वयात् । अहौषीत् ॥

2491. **आम्** is optionally affixed, when लिट् follows, after the verbs भी 'to fear,' ह्री 'to be ashamed,' भृ 'to nourish,' हु 'to sacrifice,' and when **आम्** is affixed, the effect is as if there were श्लु elision and the roots belonged to Hvādi class

NOTE —The effect of श्लु is to cause reduplication by rule VI. 1 10 As विभयाच्चकार or विभाय जिहयाच्चकार or जिह्वाय, विभराच्चकार or बभार, जुह्वाच्चकार or जुहाव ॥

Thus जुह्वाचकार or जुहाव । The First Fut is होता । The second Future is होष्यति । The Imperative 3rd Sg is जुहोतु or जुहुतात् । 2nd S is जुहुवि, the हि is replaced by वि by VI 4 101 s 2425 The 1st Sing is जुह्वानि by आट् (III 4 92 s 2204), and as आट् is णि by the above sūtra, it causes guna

In the Imperfect 3rd Plu we have अजुह्व with जुत् । The जुत् causes guna under VII 3 83 s 2481, and it debar the semi vowel substitution required by VI 4 87 s 2387, because the गुण (VII 3 83) is taught subsequent in Aṣṭādhyāyī order than the यणदेश (VI 4 87)

	<i>Singular</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural</i>
Third Person	जुह्वाचकार	जुह्वाचकृत	जुह्वाचक्रु
Second Person	जुह्वाचकथं	जुह्वाचकथु	जुह्वाचक्रु
First Person	जुह्वाचकार	जुह्वाचक्रि	जुह्वाचक्रिम
or			
Third Person	जुहाव	जुहुवतु	जुहुवु
Second Person	जुहुविथ or जुहोथ	जुहुवथु	जुहुव
First Person	जुहान	जुहुनिव	जुहुविम
लोट्			
Third Person	जुहोतु	जुहुताम्	जुहुतु
Second Person	जुहुवि	जुहुतम्	जुहुत
First Person	जुह्वानि	जुह्वाम्	जुह्वाम्
लुङ्			
Third Person	अहौषीत्	अहौषाम्	अहौषु
Second Person	अहौषी	अहौषम्	अहौष
First Person	अहौषम्	अहौष्व	अहौष्व

1 /hu to offer or present (as an oblation to fire)

Pre जुहोति । जुहुत । जुह्वति । जुहोषि । जुहुथ । जुहुथ । जुहोमि । जुहुव । जुहुम । Per जुहवाचकार or जुहाव । जुहुतु । जुहुतु । जुहोथ or जुहविथ । जुहुवथ । जुहुव । जुहाव । जुहव । जुहुवि । जुहुविम । I Fut होता । II Fut होष्यति । Impera जुहोतु । जुहुताम् । जुहुतु । जुहुधि । जुहुतम् । जुहुत । जुह्वानि । जुह्वाव । जुह्वाम । Imper अजुहोत । अजुहुताम् । अजुह्वु । अजुहो । अजुह्वतम् । अजुह्वम् । Poten जुहुयात् । जुहुयाताम् । जुहुयु । Bene ह्यात् । ह्यास्ताम् । The lengthening is by VII 4 25 s 2298 Aorist अहोषीत् । अहोष्टाम् । अहोषु । अहोषी । अहोष्टम् । अहोष्ट । अहोषन् । अहोष्व । अहोषम् । Condi अहोष्यत् । Pass ह्यते । Caus हवयति । अजृङ्वात् । Desid जुहुषति । Intensive जोह्वयते । जोहोति । जुह्वति । Nouns होम । हवि । होत्रम् । हात्रम् । जोहूत । जोहूत । होता । होतारो । होत्र होता । जुह् । होत्रा ॥

जिभी २ भये । जिभेति ॥

2 / ūbhi to fear

The Present is जिभेति । In the dual, there are double forms owing to the following sūtra

२४९२ । भियोज्यतरस्याम् । ६ । ४ । ११५ ।

इकार स्याद्वलादौ कृजिति सार्वधातुके । विभित-विभीत । विभ्यति । विभयाचकार । विभाय । भेता ॥

2492. इ is optionally substituted for the ई of भी before a Sārvadhātuka affix beginning with a consonant and having an inductive क् or ङ् ॥

Thus विभित or विभीत , विभिय or विभीय , विभिव or विभीव , विभिम or विभीम । But विभ्यति before a vowel-beginning affix and विभेति before a non क्त् affix and भीयते before an Ādhdhātuka affix

2 / ūbhi to fear, to be afraid

Pre विभेति । विभित , विभीत । विभ्यति । विभेषि । विभीथ , विभिय । विभीथ , विभिय । विभेमि । विभिव , विभीव । विभिम , विभीम । Pre विभयाचकार or विभाय । विभ्यतु । विभ्यु । विभयिथ or विभेय । विभ्यथु । विभ्य । विभाय । विभिय । विभियम् । I Fut भेता । II Fut भेष्यति । Impera. विभेतु । विभीतात् । विभीताम् । विभ्यतु । विभिहि । विभीतात् । विभीहि । विभीतम् । विभयानि । Imper अविभेत् । अविभीताम् । अविभ्यु । अविभे । अविभीतम् or अविभितम् । अविभयम् । अविभिव , अविभीव । Pot विभीयात् । विभियाताम् । विभीयाताम् । विभीया , विभिया । विभीया । Bene भीयात् । भीयास्ताम् । Aorist अभेषीत् । अभैष्टाम् । अभैषी । अभैष्टम् । Cond अभेष्यत् । Pass. भीयते । Caus भाषयते । (VI 1 56 s 2593) भीषयते । (VII 3 40 s 2595) भाषयति । Aor अभीभयत् । अभीभयत् । अभीभयत् । Desi विभीषति । Intensive वेभीयते । yanluk वेभेति । वेभीत विभित ॥ Nouns -भीति । भयम् । भी । भियो । भीर । भीम । भयानक । भीलुक । भीष्म । भेक । भीरुक ॥

ही ३ लजायाम् । जिहृति । जिह्रीतः । जिह्रियति । जिह्रयाञ्चकार
-जिह्राय ॥

3 /hi to be ashamed

Pre जिहृति । जिह्रीत । जिह्रियति । Per जिह्रयाञ्चकार or जिह्राय । I Fut
हीता । II Fut हीष्यति । Impera जिहृषु । Imper अजिहृत् । Poten. जिह्रियात् ।
Bene हीयात् । Aorist अहीषीत् । Condi अहीष्यत् । Pass हीयते । Caus. हीप-
यति । Aor अजिह्रियत् । Desi जिह्रीषति । Inten जेहीयते । Past Parti Pass
हीत । हीष । Act हीतवान् । हीषवान् ॥ Nouns हीक । ह्लीक । ही ॥

८४ ४ पालनपूरणयोः ॥

4 /pri 1 to nourish 2. to fill

Thus ८४+ति=८४ ८४+ति । Now applies the following sūtra by which
इर् is substituted for the ऋ of the reduplicate,—

२४९३ । अतिपिपत्योश्च । १ । ४ । ११ ॥

अभ्यासस्येकारोऽन्तादेश स्याच्छ्रौ ॥

2493 इ is substituted for the vowel of the reduplicate of अति
and ८४ in the reduplicated Present form

NOTE —As इयति (VI 4 78) घूमम्, पिपति सोमम् ॥

Thus पिपि+ति । Now the following sūtra requires that the ऋ of ८४
should be changed to इर् ॥

२४९४ । उदोऽव्यपूर्वस्य । १ । १ । १०२ ॥

अङ्गावयवौष्यपूर्वो यो ऋतदन्तस्याङ्गस्य उरस्यात् । गुणवृद्धी परत्वादिर्न बाधेते । पिपति ।
उत्तम् । रपरत्वम् । 'हलि च' (३५४) इति दीर्घ । पिपूर्त । पिपुरति । पवार । किति खिति 'ऋच्छ-
त्पताम्' (२३८२) इति गुणे प्राप्ते ॥

2494 इर् is substituted for the final long ऋ of a root, when
it is preceded by a labial consonant belonging to the root-stem

NOTE —As पूर्त and पुपूर्ति from ८४, so also मुमूर्षति ॥ The lengthening
is by VIII 2 77 The rule applies when the dento-labial व precedes १९
वुपूर्षति ऋत्विजम् from ८४ so also प्रावुपूर्षति कम्बलम् । The labial consonant must
be the consonant of the root Therefore when ऋ 'to go' is preceded by
सम्, the rule will not apply, for स is not part of the root as समीर्यम् by
VII. 1 100

NOTE —Vārti,—The Guna and Vriddhi do take place in supersession
of इर् and उर substitution Thus आस्तरणम् and आस्तरक (from स्तर with ल्युट्
and एवुल), निपरणम्, निपरक from ८४, निगरणम्, निगरक from ८४ ॥

Thus पिपि+ति ought to be पिपुर्+ति । But the rules of Guna and
Vriddhi being subsequent in the Ashtādhyāyī order, supersede this rule

Thus we get by guna विपत्तिः । But in the dual, there will be ड of this sūtra, which must be followed by र् (I 1 51 s 70), and is then lengthened by VIII 2 77 s 354 Thus पिट्+त=पिप्+त (VII 1 102 s 2494)=पिप्+त (I 1 51 s 70)=पिप्त् (VIII 2 77 s 354) The Plural is पिप्वति ॥

The Perfect is पपार । In the dual we have पट्+अतुस् । Now VII 4 11 s 2383 requires guna of ऋ । But the following sūtra allows an option २४९५ । ऋट्प्रमा ह्रस्वो वा । १ । ४ । १२ ॥

एषा किति लिटि ह्रस्वो वा स्यात् । पप्ते गुण । पप्रत् । पप् । परपत् । पपरु । परिता-परीता । अपिप । अपिप्ताम् । अपिपरु । पिप्प्यात् । प्यात् । अपारीत् । अपारिष्टाम् । 'ह्रस्वा-न्तोऽयम्' इति केचिद् । पिपत्तिः । पिपृत् । पिप्रति । पिपृयात् । अपिशिपि । मियात् । अपार्षीत् । पाणिनीयमते तु 'त रोदसी पिपृत्तम्' इत्यादौ छान्दसत्व शरणम् ॥

2495. In ऋट्, 'to injure' ऋ 'to tear' and पट् 'to protect' the vowel may optionally be shortened in the Perfect.

NOTE —As विशश्नु by shortening or विशश्नु by guna, which prevents ए and adhyāśalopa (VI 4 126) विशश्नु or विशश्नु, विद्दतु or विददतु, विदद् or विदद्, निपप्रत् or नि पप्रत्, नि पप् or नि पपरु ॥ Why is the word 'short' made optional in the sūtra, and not the word 'guna', for in the absence of guna, the long ऋ would have become र before अतु by यथादेश, and we would have got the forms विशश्नु, विशश्नु by the regular rules of 'sandhi'? The word 'short' is used in the sūtra in order to debar the इर् and डर् alternatives. Had the sūtra been ऋट् प्रमा वा the alternative examples would have been with इर् (VII 1 10) as शिशिरत्, दिदिरत् and डर् (VIII 2 77) पिप्वत् ॥ Some say this sūtra is unnecessary. The above forms like विशश्नु, विशश्नु, &c, can be regularly obtained from the roots आ 'to cook', द्रा 'to abuse', and प्रा 'to fill' and as the roots have many other senses, besides those assigned to them in the Dhātupāṭha, the roots आ, द्रा and प्रा will give the meanings of ऋट्, ड and पट् ॥ If that were so, the form विशश्नान् with the affix क्तु could not be formed, for we should have either विशश्नान् from ऋट् root or विशश्नान् from आ root but never विशश्नान् ॥ So the rule about shortening is necessary.

Thus पट्+अतुस्=पट्+अतुस्=पप्रत् । Pl पप् । In the other alternative we have पपरत् and पपरु by guna.

The First Fut is परिता or परीता । The Imperfect is अपिप्ताम् । P अपिपरु । Pot पिप्प्यात् । Ben प्यात् । Aor अपारीत् । D अपारिष्टाम् ॥

Some read this root as ending in short ऋ namely as पृ । The conjugation then is Pre 3 s विपत्तिः । D पिपृत् । Pl पिप्रति । Pot पिपृयात् । Ben मियात् । Aor अपार्षीत् । The forms like पिपृत् in the त रोदसी पिपृत्तम् are Vaidic according to the Paninean system.

Pre विपतिं । विपत्तं । विपुरति । विपत्तिं । विपृथं । विपृथं । विपर्मिं । विपर्वं । विपर्मं ।
 Per पवार । पवतु ०। पवरतु । पवु or पवरु । पवरिथ । पवथु । पव । पवार ।
 पपर । पप्रिव or पपरिव । पप्रिम or पपरिम । I Fut परिता । परीता । (VII 2 78 s
 2391) II Fut परिष्यति । परीष्यति । (VII 2 78 s 2391) Imper विपतुं ।
 विपृतात् । विपृताम् । विपतु । विपृहि । विपृतन् । विपृत् । विपराधि । विपराव । विपरात ।
 Imper अपिप । अपिपृताम् । अपिपह । अपिप । अपिपृतम् । अपिपृत् । अपिपरम् । अपि-
 पूर्व । अपिपूर्वम् । Pot विपृयात् । विपृयाताम् । विपृयां । विपृयाम् । Bene पृयात् । पृयाताम् ।
 Aorist अपारीत् । अपारिष्यम् । अपारिषु । अपारी । अपारिष्यम् । अपारिष्य । अपारिष्यम् ।
 अपारिष्य । अपारिष्य । Cond. अपरिष्यन् । अपरीष्यन् । Pass पृयते । Caus पारयति ।
 Aor अपरीत् । Des₁ विपृषति । विपरिषति । विपरीषति । Inten पोपृयत । Yanluk
 पापति । पापरीति । पापृत् । Past Part Pass, निपृत् । पृय । Act निपृतवान् ।
 पृयवान् । Ger पृत्वा । Nouns -पृष । पृषी । पृषेय । पृष । पृष । पर्व । पृ । D.
 पृते । Pl. पुर । पौरुषम् । पुरुषा । पृष्यम् । पृषेय ।

‘दुभृञ् ५ धारणपोषणयोः’ ॥

5 √dubhrñ, 1 to support, 2 to nourish

Thus भृ+श्लु+तिप्=भृभृ+ति=वृभृ+ति । Now the following sūtra causes
 ह in the reduplicate

२४९६ । भृजामित् । ७ । ४ । ७६ ॥

‘भृञ्’ ‘माङ्’ ‘ओहाङ्’ एवा त्रयाणामभ्यासस्य इत्याङ्गौ । विभर्ति । विभृत् । विभति ।
 विभृध्वे । श्लुवद्भावाद्वित्वेत्वे । विभरामास—वभार । वभर्थे । वभुव । विभृहि । विभराधि ।
 अविभ । अविभृताम् । अविभह । विभृयात् । विभृयात् । भृषीष्ट । अभाषीत् । अभृत् ॥

2496. In the Reduplicated Present form the three roots श्लु, जा (माङ्) and हा (ओहाङ्), ह is substituted for the vowel of the reduplicate, when श्लु follows

NOTE — As विभर्ति, मिमीते, (VI 4 113 जिहीते ॥ The word ‘three’ is understood here, therefore not in ओहाङ्—जहाति ॥ The rule applies in the Reduplicated Present system (श्लु) only therefore not in वभार ॥

Thus वृभृ+ति=विभृ+ति=विभर्ति । D विभृत् । Pl विभति । The root is Ubhayapadi, and so in the ātmanepada Pre. 2nd Pl we have विभृध्वे ॥

In the Perfect we have श्लु-vad-bhāva of III 1 39 s 2191, and so reduplication, and the इत्व । As विभर्त् । To this we add आम् and get विभरामास । In the alternative we have वभार &c

5 √dubhrñ 1 to hold, 2 to nourish

Pre विभर्ति । विभृत् । विभति । विभर्षि । विभृथ । विभृथ । विभर्मि । विभृव ।
 विभृम । Per विभरा चकार, वभार । वभतु । वभ्रु । वभर्थे । वभथु । वभ्र । वभार । वभृव ।
 वभृम । I Fut भर्ता । II Fut भरिष्यति । Imper विभर्तु । विभृतात् । विभताम् ।

विभ्रतु । विभृदि । विभृतम् । विभृत । विभराणि । विभराव । विभराम । Imper अविभ ।
अविभृतम् । अविभरु । अविभ । अविभृतम् । अविभृत । अविभरम् । अविभृव । अविभृम ।
Pote विभृयात् । विभृयाताम् । Bene. विभृयात् । विभृयाताम् । विभृयाम् । Aorist अभाषात् ।
अभाषाम् । अभाषु । अभाषौ । अभाषम् । अभाष । अभाषम् । अभाषम् । Con अमरि-
ष्यत् । Pass भियते । Caus भारयति । Desid. बुभृषि । Pre. Part. Parasmai
विभ्रत् । Atmane विभ्राण । Nouns — भृत्रिमम् । मरुधु । भृत्य । भार्या ॥

Atmane Pre विभृते । विभ्राते । विभृषे । विभ्राथे । विभृध्वे । विभ्रे । विभृवहे ।
विभृमहे । Per विभराचक्रे । वभ्रे । I Fut भर्ता । II Fut भरिष्यते । Impera
विभृताम् । विभृष्व । विभ्रै । Imper अविभृत । अविभ्राता । अविभ्रत । अविभृया । अविभ्रि ।
अविभृवहि । Pot विभ्रीत । विभ्रीयाताम् । विभ्रीथा । विभ्रीय । विभ्रिवहि । Bene भृषीष्ट ।
भृषीयास्ता । Aorist. अभृत । अभृगाताम् । अभृथा । अभृङ्म । अभृषि । Condi.
अमरिष्यत् । Pass भियते । Caus. भारयते । Desi बुभृषते । Inten वेधीयते ॥

माङ् ६ माने शब्देच ।

6 /mān 1 to measure 2 to roar, sound

Thus मा+श्लु+ते । The affix being श्लु the following sūtra causes the
आ to be replaced by ई ॥

२४९७ । ई हल्यघोः । ६ । ४ । ११३ ।

शनाभ्यस्तयोरात् ईत्यात्सार्वाधातुके क्ति इति न तु घुसंज्ञकस्य । मिमीते । ‘नान्भ्य-
स्तथो -’ (२४८२) इत्यालोप । मिमाते । मिमते । प्रत्यमास्त ॥

2497 Before a Sârvadhâtuka क्ति or डित् affix beginning
with a consonant, the आ of आ and of the reduplicate stems is
replaced by ई, except when the root is दा or धा (घु) ॥

NOTE — Thus लुनीत , पुनीत , लुनीथ , पुनीथ , लुनीते und पुनीते । Of redupli-
cates we have मिमीते, मिमीषे, मिमीध्वे, सजिहीते, सजिहीषे, संजिहीध्वे । Why do we
say ‘beginning with a consonant’ ? Observe लुनन्ति, मिमते । Why with the
exception of घु ? Observe दत्त , धत्त । So also लुनाति and जहाति before non-क्ति
and non-डित् affixes

Thus मा+श्लु+ते=मी+श्लु+ते=मिमीते । In the dual मिमा+आते=मिम्+आते
(the आ is elided by VI 4 112 s 2483)=मिमाते । So also in the Plural मिमा+
अते=मिम्+अते=मिमते । The aorist with प्र+नि is प्रण्यमोस्त । The न is changed
to ण by VIII 4 17 s 2285

Pre मिमीते । मिमाते । मिमते । मिमीषे । मिमाथे । मिमीध्वे । मिमे । मिमीवहे ।
मिमीमहे । Per ममे । ममाते । ममिरे । ममिषे । ममाथे । ममिध्वे । ममे । ममिवहे । ममिमहे ।
I Fut माता । II Fut मास्यते । Impera मिमीताम् । मिमाताम् । मिमताम् । मिमीष्व ।
मिमाथाम् । मिमीध्वम् । मिमै । मिमावहे । मिमामहे । Imper अमिमीत । अमिमाताम् ।

अभिमत । अभिमीथा । अभिमाथाम् । अभिमीध्वम् । अभिमि । अभिमीवहि । अभिमीमहि ।
 Potē mīmīta । mīmīyātaam । mīmītha । mīmīya । Bene मासीष्ट । मासीयास्ताम् ।
 Aorist. अमास्त । अमासाताम् । अमासत । अमास्था । अमासाथाम् । अमाध्वम् । अमाति ।
 अमास्वहि । अमास्प्रहि । Condi अमास्यत । Pass मीयते । Caus मापयति । Aor अमी-
 मयत् । Deside मित्सते । VII 4 54 s 2623 causes इत्, then the स् is changed
 to द् । and abhyasa elided by VII 4 58 s 2620 Intensive मीयते । Yan-
 luk. मामाति । मामेति । Dual मामीत । Pl मामति । Past Partī, Pass भित ।
 Aot भितवान् । Fut, Partī मान्यमान । Ger. भित्वा । Nouns -माय । मेरु ।
 मायक । मेयम् । प्रभिति । प्रमा । जातप्रमी । माया । मायावी । मिति । प्रमाय । मायिक ।
 धान्यमाय । प्रम । प्रमिति ॥

ओहाङ् ७ गतौ । जिहीते । जिहाते । जिहते । जहे । हाता । हास्यते ।

7 /ohân, to go

Pres जिहीते । जिहाते । जिहते । जिहीषे । जिहाथे । जिहे । जिहिवहे । Per जहे ।
 I Fut. हाता । II Fut. हास्यते । Impera. जिहीताम् । जिहाताम् । Imper
 अजिहीत । अजिहाताम् । अजिहत । Pot जिहीत । जिहीयाताम् । Bene. हासीष्ट ।
 हासीयास्ताम् । Aorist अहास्त । अहासाताम् । Condi अहास्यत । Pass. हीयते ।
 Caus. हाययते । Aor अजीहयत् । Desidera जिहासते । Inten जहायते । Yan-
 luk जहातीति । Past. Partī. Pass हान । Active हानवान् ॥ Nouns -हानि ।
 हायन । जिहायणी ॥

‘ओहाक् ८ त्यागे’ । परस्मैपदी । जहाति ॥

8 /ohâk to abandon

This root is Parasmaipadî The Present 3rd P S is जहाति । Before
 the terminations that are क्ति, there is optional change of the आ into short
 इ by the following —

२४९८ । जहातेश्च । ६ । ४ । ११६ ॥

इत्स्याद्वा हलादौ क्ति सार्वधातुके । पञ्चर्त्त्वम् । जहित -जहीत । जहाति ॥

2498 इ is optionally substituted for the आ of हा (जहाति)
 before a Sârvadhâtuka क्ति or क्ति affix, beginning with a conso-
 nant

Thus जहित or जहीत (VI 4 113 s 2497) जहिथ or जहीथ (VI 4 113)
 But जहाति before a vowel affix, and जहाति before a non-क्ति affix, and हीयते
 and जिहीयते before an âdhadhâtuka The separation of this sūtra from the
 last, is for the sake of subsequent aphorism.

Before the Imperative termination हि, there is आ substituted for आ
 as well as the preceding इ, and ई by the following .—

२४९९ । आ च हौ । ६ । ४ । ११७ ॥

जहातेहौ पर आ स्याच्चादिदीतौ । जहाहि-जहिहि-जहीहि । अजहात् । अजहु ॥

2499. आ as well as ह् (VI 4 116 s 2498) and ह्ये (VI. 4. 113. s. 2497) may optionally be substituted for the final of the stem of ह्रा before the Imperative ending हि ॥

Thus जहाहि, जहिहि or जहीहि (VI 4 113 s 2497)

The Imperfect is अजहात् । Pl अजहु । In the Potential the आ is elided by the following —

२५०० । लोपो यि । ६ । ४ । ११८ ॥

जहातेरालोप स्याद्यादौ सार्वधातुके । जह्यात् । 'एलिङि' (२३७४) । हेयात् । अहासीत् ॥

2500. The final of the stem of ह्रा is elided before an affix beginning with य being a Sârvadhâtuka कित् or डित् affix

Thus जह्यात्, जह्याताम् and जह्यु ॥

In the Benedictive the आ is changed to ए by VI 4 67 s 2374 As हेयात् । The Aorist is अहासीत् ॥

Pre. जहाति । जहित or जहीत । जहति । जहासि । जहिथ or जहीथ । जहिथ or जहीथ । जहामि । जहिव ०। जहीव । जहिम ०। जहीम । Per जहौ । जहतु । जहु । जहिथ ०। जहाथ । जह्यु । जह । जहौ । जहिव । जहिम । I Fut. हाता । II Fut हास्यति । Impera जहात् or जहितात् । जहिताम् ०। जहीताम् । जहतु । जहिहि ०। जहीहि ०। जहाहि । जहित or जहीत । जहीत । जहानि । जहाव । जहाम । Imper अजहात् । अजहिताम् । अजहु । अजहा । अजहि (ही) तम् । अजहीत । अजहाम् । अजहाव । अजहाम । Pote जह्यात् । जह्याताम् । जह्यु । जह्या । जह्याम् । जह्याव । Benedi हेयात् । हेयास्ताम् । Aor अहासीत् । अहासिषाम् । अहासिषु । अहासी । अहासिष्टम् । अहासिष्ट । अहामिषम् । अहासिष्व । अहासिष्म । Con अहास्यत् । Pass हीयते । Caus. हापयति । Aor अजीहयत् । Desider जिहासति । Inte जहीयते । Yanluk जाहीति । जाहेति । Dual. जाहीत । Pre. Par. Parasmai जहत् । Past Par. Pass हीन । Active हीनवान् । Fut. Par. हास्यन् । Ger हित्वा । Infini. हातुम् । Adj हातव्य । हानीय । हेयम् । Nouns —हानि । प्राह्ण । विहाय । दीर्घाहा । अह । पूर्वाह्ण । निरह ॥

डुदाञ् ९ दाने । प्रणिददाति । दत्त । ददति । दत्ते । ददौ । 'ध्वसोः' (२४७१) हत्येत्वाभ्यासलोपौ । देहि । अददात् । अदत्ताम् । अददुः । दद्यात् । देयात् । अदात् । अदाताम् । अदुः । अदित ।

9 /dudāñ to give, bestow It is a ghu root

The Preposition नि is changed to णि after an alternate word when it is joined to this root As प्रणिददाति (VIII 4 17 s 2285) The डित् dual loses the आ by s. 2483. as ददा+त = दत्त । The Imperative 2nd Singular loses

the abhyāsa, and आ is changed to ए (VI 4 119 s 2471) as देहि । But this sūtra will not apply to तातङ् substitute of दि, as दत्तात् त्वम् on the maxim of सङ्गुदगत &c

Pre ददाति । दत्तं (s 2483) । ददति । ददासि । दत्थ । दत्थ । ददामि । दद्व । दद्य
Per ददौ । ददतु । ददु । ददाथ or ददित्थ । ददथु । दद । ददौ । ददिव (s 2372) । ददिम ।
I Fut दाता । II Fut दास्यति । Impera ददातु, ददात् । दत्ताम् । ददतु । देहि । दत्ताम् ।
दत्त । ददानि । ददाव । ददाम । Imper अददात् । अदत्ताम् । अददु । अददा । अदत्तम् ।
अदन । अददाम् । अदद्व । अदद्य । Poten दद्यात् । दद्याताम् । दद्यु । दद्या । दद्यातम् । दद्यात् ।
दद्याम् । दद्याव । दद्याम । Bene देयात् । देयास्ताम् (s 2374) । Aor अदात् । अदाताम् ।
अदु । अदा । अदातम् । अदात् । अदाम् । अदाव । अदाम । (s 2223) Condi अदास्यन् ।
Pass दीयते । Caus दापयति । Aor, अदीदपत् । Desid दिस्तति । Inten देदीयते ।
Pre Partī Parasmai ददत् । Past Partī Pass दत्त । Act दत्तवान् । Fut.
Partī दास्यन् । Ger दत्त्वा । Infi दातुम् । Adjeo दातव्य । दानीय । देयम्

9 /dudāñ Atmanepada

Pre दत्ते । ददाते । ददते । दस्ते । ददाथे । दध्वे । ददे । दद्वहे । दद्यहे । Per ददे ।
ददाते । ददिरे । ददिषे । ददाथे । ददिध्वे । ददे । ददिवहे । ददिमहे । I Fut दाता । II Fut
दास्यते । Impera दत्ताम् । ददाताम् । ददताम् । दस्त्व । ददाथा । दध्वम् । ददै । ददावहे । ददामहे
Imper अदत्त । अददाताम् । अददत्त । अदत्था । अददाथा । अदध्वम् । अददि । अदद्वहि ।
अदद्यहि । Poten ददीत । ददीयाताम् । ददीरन् । ददीथा । ददीयाथाम् । ददीध्वम् । ददीथ ।
ददीवहि । ददीमहि । Bene दासीष्ट । Aor अदित । (s 2369) अदिषाताम् । अदिषत् ।
अदिथा । अदिषाथाम् । अदिध्वम् । अदिषि । अदिष्वहि । अदिष्महि । (s 2389) Condi
अदास्यत । Pass दीयते । Caus दापयते । Desid दिस्तते । Inten देदीयते । Yan.
दादेति or दादाति । Dual दात । Pre Partī Atmane ददान । Past Partī
Pass. दत्त । Active दत्तवान् । Fut Partī दास्यमान । Ger दत्त्वा । Infi
दातुम् । Adj दातव्य । दानीय । देयम् । Nouns - दाय । दायद । आदि । आथ ।
दन्निमम् ॥

‘दुधाञ् १० धारणपोषणयोः’ । ‘दानेऽपि’ इत्येके । प्रणिदधाति ॥

10 /dudhāñ 1 to hold 2 to maintain Some say it means ‘to give’ also

The Present 3rd Singular with the Prepositions प्र and नि is प्रणिदधाति ।
The न is changed to ण by s 2285 because it is also a ghu root

In forming the dual, we have दग्+तस्=दृ+तस् (the आ is elided by
VI 4 112 s 2483) Now the following sūtra, changes the दृ into ध ॥

२५०१ । दधस्तथोच्च । ८ । २ । ३८ ॥

द्विरुक्तस्य भवन्तस्य चाग्रातोर्वशो भवत्यात्तथपरयो स्थोश्च परत । ‘वचनसामर्थ्यादा-
लोपो न स्थानिवत्’ इति वामनमाधवौ । वस्तुतस्तत् पूर्वत्रासिद्धे न स्थानिवत् । धत्त । दधति ।
धत्थ । धत्थ । दध्व । धत्ते । धस्ते । धध्वे । धेहि । अथित ॥

2501. For the द् of दध (the reduplicated form of धा) is substituted ध, before the affixes beginning with त, थ, स and before चवम् ॥

NOTE —The word दध is taken in the sūtra as the re-luplicate form of धा दधाति and not the root दध धारणे of Bhuādi class, as शप् intervenes there. By the word च we draw in the words स and थ ॥ Thus धत, धथ, धत्स, धत्स्व, धध्वम् ॥

In the opinion of Vamana and Mādhava the elided आ is not considered as sthānivat, because of the express injunction of this sūtra by which a letter of भृ प्रत्यहारा is substituted in the room of द a letter of वृ प्रत्यहारा. Had the elided आ been sthānivat, the root will not be कृत्-
ending, and so this sūtra would have been inapplicable. Not only this but in धव्+०+तस् the elided आ would prevent the application of खरिच (VIII. 4. 55 s 121) and the second ध् could not be changed to त् ॥

But we need not endorse this view of Vāmana and Mādhava. As a matter of fact, the rule of sthānivat does not apply to the Tripādī aphorisms at all. Therefore the elided आ is not sthānivat and we have ध् changed to त्, as धत ॥

NOTE —The elided आ is also not sthānivat, because we have to apply here a चत्वे rule, an express prohibition of sthānivat is made with regard to खरिचि by I 1 58 s 51

NOTE —The last Pāṇini sūtra VIII 2 37 s 326 could not have applied to दध for two reasons. 1st It does not begin with a वृ letter, for the real reduplicate is धत, and द is merely a substitute, and is considered asiddha. 2ndly The form दधा does not end in a jhash consonant, but in a vowel आ and though this आ is elided before these affixes, yet the lopa would be sthānivat. Hence the necessity of च in this sūtra. See contra, the vārtik in Mahābhāṣya.

The word कलि is understood here, and so also कृत्तस्य, and there can be no affix, but begins with त or थ, that can come after दध् ॥ Why do we employ then the words 'before त and थ'? Had we not used these, the sūtra would have referred to स and थ only, as being in immediate proximity, and the च draws them in. According the Padamanjari the words तथीच could have been dispensed with for before स and थ, the ध change would have taken place by the last sūtra, whilst by this sūtra, the same change would have taken place before all other कृत्-beginning affixes, and such affixes that can come after दध् are त or थ-beginning affixes

The word jhash is understood here also, therefore the rule applies to दृश् then only, when it assumes the form of दृष्, by the elision of आ, and hence not here in दधाति

दुधाञ् १० धारणपोषणयोः । दानेपि इत्येके । प्रणिदधाति ॥

10 √dudhāñ 1 to hold, contain 2 to maintain

Some say it means to give also The Present 3rd Sg is प्रणिदधाति ॥

Pre दधाति । धत्त । दधति । दधासि । धत्थ । धत्थ । दधामि । दध्व । दध्म ॥

Per दधौ । I Fut धाता । II Fut धास्यति । Impera दधातु ०। धत्तात् । धत्ताम् । धत्त । वेहि । धत्तम् । धत्त । दधानि । दधाव । दधाम । Imper अदधात् । अधत्ताम् । अधत्तु । अदधा । अधत्तम् । अधत्त । अदधाम् । अदध्व । अदध्म । Potēn. दध्यात् । दध्या । दध्याम् । Bene धेयात् । धेयास्ताम् । Aor. अधात् । अधा । अधाम् । Condi अधास्यत् । Pass. धीयते । Caus आपयति । Desid धित्सत् । Inten दधायते । Pre, Partī Paras mai दधत् । Past Partī Pass हितम् । Act हितवान् । Fut Partī धास्यन् । Ger हित्वा । Infī धातु । Adj. धातव्य । धानीय धेय । Nouns —धाय, दधि । उपधि । द्वित्रिमम् । धात्री । सुषन्धि, विधि, अन्तर्धा, शिरोधि, धीवरी, धीवा, धातु, धामा, कर्कन्धु, सर्वधनी, धीवर, धाना ।

10 √dudhāñ Atmanepada

Pre धत्ते । दधाते । दधते । धत्से । दगधे । धध्वे । दधे । दध्वहे । दध्महे । Per दधे । दधाते । दधिषे । दधे । I Fut धाता । II Fut. धास्यते । Impera धत्ताम् । दधाताम् । दधताम् । धत्स्य । दधाथाम् । धध्वम् । दधे । दधावहे । दधामहे । Imper अधत्त । अदधाताम् । अदधत् । अधत्था । अदधाथाम् । अधध्वम् । अधधि । अधध्वहि । अधध्महि । Potēn. दधीत । दधीयाताम् । दधीरन् । दधीथा । दधीयाथाम् । दधीध्वम् । दधीय । दधीरहि । दधीमहि । Bene धासीष्ट । Aor. अधित । अधिषाताम् । अधिषत् । अधिथा । अधिषि । Con. अधास्यत् । Pass धीयते । Caus. आपयते । Desid धित्सते । Inten. दधीयते । दाधेति । दाधाति । धात् । Pre Partī Atmane दगन् । Past Partī Pass हित । Act हितवान् । Fut Partī धास्यमान । Ger हित्वा । Infī धातुम् । Adj धातव्य । धानीय । धेयम् । प्रध । किष्किन्धा । अन्तर्धि । दुष्पन्धि । उदधि । औषधेयम् । दुषन्धि । अद्वालु । दिधिषू । धन ॥

अथ त्रय स्वरितेत । Now the next three roots are svaritē

णिजिर् ११ शौचपोषणयोः ॥

11 √niju to wash, to nourish Thus निज्+श्नु+तिप् ॥ Now applies the following sūtra which causes the guna of इ ।

२५०२ । निजा त्रयाणा गुणः श्लौ । ७ । ४ । ७५ ॥

निज्विज्विषामङ्गस्य गुण स्याच्छ्लौ । नेनेक्ति । नेनक्ति । नेनिजति । नेक्ता । नेक्ष्यति । नेनेक्तु । नेनिग्धि ॥

2502 Guna is substituted for the vowel of the reduplicate in the Reduplicated Present form (श्नु) of निज् विज् and विष् ॥

Thus नेनेक्ति, वेवेक्ति, वेवेष्टि ॥ The word त्रयाणा could have been spared in this sūtra, as these three roots stand at the end of a subdivision, and निजा would have denoted these three without the word triyānām. The word is however used here for the sake of the subsequent sūtra. Why do we say in the reduplicated Present form? Observe निनेज in the Perfect. In the Imperative 1st Person Sg the following applies

२५०३ । नाभ्यस्तस्याच्च पिति सार्वधातुके । १ । ३ । ८९ ॥

सचूपधगुणो न स्यात् । नेनेजानि । अनेनेक् । अनेनेक्ताम् । अनेनेजु । नेनेज्यात् । निज्यात् । अनिजत्—अनेजीत् । अनिक्त ॥

2503. The guna is ordained by VII 3. 86 s. 2189, is not substituted for the penultimate light इक् /owel in the reduplicated form of a root, before a Sārvadhātuka affix beginning with a vowel and having an indicative प् ॥

As नेनेजानि, अनेनेजम्, परि वेष्टिवाणि, पर्यवेष्टिषम् ॥ Why of a reduplicated root? Observe वेदानि ॥ Why beginning with a vowel? Observe नेनेक्ति ॥ The word पित् is read here for the sake of the subsequent sūtras like VII 3 92. For here in cases other than पित्, guna will be prevented by ङित् because of सार्वधातुकमपित् ॥ Why a sārva dhātuka affix? Observe नेनेज in the Perfect the affixes of which are ārdhahātuka (III 4 115). Why do we say a penultimate light vowel? Observe बहुवानि, अजुहवम् ॥

11. /nijir 1 to wash, cleanse 2 to nonrish

Pre नेनेक्ति । नेनेक्त । नेनेजति । नेनेक्षि । नेनेक्थ । नेनेक्थ । नेनेङ्म । नेनेज्व । नेनेज्म । Per भिजेज । निनिजत् । निदिज । निनेजिथ । निनिजिथ । निनिज । निनेज । निनिजिव । निनिजिम । I Fut नेक्ता । II Fut नेक्ष्यति । Imper नेनेक्तु or नेनेक्तात् । नेनेक्ताम् । नेनेजत् । नेनेजिष । नेनेक्ताम् । नेनेक्त । नेनेजानि । नेनेजाव । नेनेजाम । Imper अनेनेक् । अनेनेक्ताम् । अनेनेजु । अनेनेक् । अनेनेक्ताम् । अनेनेक्त । अनेनेजम् । अनेनेज्व । अनेनेज्म । Pot नेनेज्यात् । नेनेज्याता । नेनेज्या । नेनेज्याम् । Bene निज्यात् । Aor अनिजत् । अनैजीत् । अनिजताम् । अनैक्ताम् । अनिजन् । अनैजु । अतिज, अनैजी । अनैजम् । अनैज्व । Cond अनेक्ष्यत् । Pass निज्यते । Caus नेजयति । Aor अनीनिजत् । Desi निनिजति । Inten नेनेज्यते । Pre Partī Parasmaī नेनेजत् । Past Part. Pass, निक्त । Act निक्तकन् । Fut Partī नेक्ष्यन् । Ger निक्त्वा । Infini. नेक्तुम् । Adj नेक्तव्यं । नेजनीयं । नेज्यम् । Nouns—निज । निर्योजक ॥

11. /nijir to wash or clean oneself, to be purified Atmanepada

Pre नेनेक्ते । नेनेजाते । नेनेजते । नेनेक्षे । नेनेजाथे । नेनेजिध्वे । नेनेजे । नेनेज्वहे । Per निनिजे । निनिजिवहे । I Fut. नेक्ता । II Fut. नेक्ष्यते । Imper नेनेक्ताम् । नेनेक्थ । नेनेजै । नेनेजावहे । नेनेजामहे । Imper अनेनेक्त । अनेनेक्था । अनेनेजि । अनेनेज्वहे । अनेनेज्महे । Pote नेनेजीत । नेनेजीयाता । Benedi. निक्षीष्ट । Aor अनिक्त । अनिक्ताताम् । Condi. अनेक्ष्यत । Pass निज्यते । Caus नेजयते । Desid

निविज्यते । Inten नेविज्यते । नेविजति । वेवेक्ति । Pre parti. Atmane नेविजान् । Past Parti. Pass विक्त । Active विक्तवान् । Fut Parti. नेच्यमाण । Ger. निक्त्वा । Infl. नेत्तुम् । Adj. नेक्तव्यं । नेजनीय । नेज्यम् । Nouns - निज । निर्वोजक ॥

विजिर् १२ पृथग्भावे । वेवेक्ति वेविक्त । विवेजिथ । अत्र विज इट् (२५३६) इति ङित्वं न । ओविजी इत्यस्यैव तत्र ग्रहणात् । विजिविजी रुधादावपि ॥

12 √vijir to separate, divide The sūtra I 2 2 s 2536 does not refer to this root, but to ओविजी (Iud 9) This root is anit and so that rule cannot apply to it at all The roots विज and विज are given in the Rudhâdi list also See Rudhâdi 23

Pre, वेवेक्ति । वेविक्त । वेविजति । Per विवेज । विवेजिथ । I Fut वेक्ता । II Fut वेच्यति । Imper वेवेत्तु । Imper अवेवेक् । अवेविजम् । अवेविज्व । अवेविजम् । Pote वेविज्यात् । Benedi. विज्यात् । Aor अवैचीत् अविजन् । Con अवेच्यन् । Pass विज्यते । Caus वेजयति । Desid विविजति । Inten वेविज्यते । Pre Parti Parasmai वविजन् । Past Parti Pass. विक्त । Act विक्तवान् । Fut Parti वेच्यन् । Ger विक्त्वा । Infl वक्तुम् । Adj वेक्तव्य । वेजनीय । वेज्यम् ॥

12 √vijir to separate, divide Atmanepada

Pre वेविक्ते । वेविजाते । वेविजते । Per विविजे । I Fut. वेक्ता । II Fut. वेच्यते । Impera. वेविकाम् Imper अवेवित् । Pot वेविजीत । Bene. विचीष्ट । Aorist अवित् । Condi अवच्यत । Pass. विज्यते । Caus. वेजयते । Desidera विविजते । Inten वेविज्यते Pre Parti Atmane वेविजान् । Past Parti Pass विक्त । Active विक्तवान् । Fut. Parti. वेच्यमाण । Ger विक्त्वा । Infl. वेक्तुम् । Adj वेक्तव्य । वेजनीय वेज्यम् ॥

विष् १३ व्याप्तौ । वेवेष्टि-वेविष्टे । तदित्वादङ् । अविषत् । तङि कस. । अजादौ कसस्याचि (२३३९) इत्यलोपः । अविक्षत । अविक्षाताम् । अविक्षन्त ॥

13 √vishri, to spread through, extend, pervade

Pre वेवेष्टि । वेविष्ट । (VIII 4 41 s 113) Per विवेष्ट । I Fut वेष्टा । II Fut वेच्यति । (VIII 2 41 s 295) Impe वेवेष्टु । वेविष्टि । [वेविष्+दि=वेविष्+धि(VI 4. 101 s 2425)=वेविष्+दि (VIII 4 41 s 113) वेविष्टु+दि (VIII. 4. 53 s 52) Imper अवेवेष्टु । (VIII 2 39 s 84) Pote. वेविष्यात् । Bene. विष्यात् । Aorist. अविषत् । The aorist is formed with अङ् as the root has an indicative लृ (III 1 55 s 2343) Cond अवेच्यन् । Pass विष्यते । Caus वेचयति । Desid विविष्टति । Inten वेविष्यते । Pre. Parti. Parasmai वेविषत् । Past Parti Pass विष्ट । Active. विष्टवान् । Fut. Parti वेच्यन् । Ger विष्ट्वा Infl. वेष्टुम् Adj. वेष्टव्यं । वेचणीय । वेच्यम् ॥

Pre वेविष्टे। Per विविष्टे। I Fut वेष्टा। II Fut वेष्टयते। Impera वेविष्टाम्। Imper अवेविष्ट। Pot वेविष्टोत Bene विष्टीष्ट। Aorist अविष्टत। अविष्टाताम्। अविष्टन्त। The aorist is formed with क्त। Before vowel affixes the अ is elided by s 2337 Condi अवेष्टयत। Pass विष्टयते। Caus वेष्टयते। Desid विविष्टते। Inten वेविष्टयते। Pre Parti Atmane वेविष्टाय। Past Parti Pass. विष्ट। Active विष्टवान्। Fut. Part.. वेष्टयमाण। Ger विष्ट्वा। Infl. वेष्टुम्। Adj वेष्टव्यं। वेष्टणीय। वेष्ट्यप्॥ Nouns :- विष्टुः। विष्ट्य। परिवेष्ट। वेष्ट्या। विष्टम्।
दत्त। दत्तानिजादय। Here ends the Nijādi sub class

अथ आगशान्तात् परस्मैपदिनश् छान्दसाश्च ।

All the roots upto the end of this class are Parasmaipadi and found in the chhandis literature

घृ १४ क्षरणदीप्त्योः । 'जिघर्म्यग्निं हविषा घृतेन' । 'भृजानित्' (२४९६) । 'बहुलं छन्दसि' (३५९८) इतीत्त्वम्॥

14 /ghri, 1 to sprinkle 2 to shine

Pre जिघर्ति। जिघर्मि। Thus जिघर्म्यग्निं हविषा (मनसा, घृतेन (Rig II 11 4). Here the reduplicate vowel is replaced by इन् of VII 4 76 s 2496 by the diversity allowed under VII 4 78 s 3598 The classical form is घरति with शप् see Bhuādi 985 Per जघार। I Fut घर्ता। II Fut घरिष्यति। Impera. जिघर्तुं। Imper अजिघ। Poten जिघ्रियात्। Bene घ्रियात्। Aorist अघर्षीत्। Gon अघरिष्यत्। Pass घ्रियते। Caus घारयति, Desi. जिघीर्षति। Inten. जेघ्रियते। Pre Parti Parasmai जिघ्रत्। Past Parti Pass घृत। Act. घृतवान्। Fut Parti. घरिष्यत्। Ger घृत्वा। Infl घर्तुम्। Adj घर्तव्यं। घरणीय। घार्यम्॥

हृ १५ प्रसह्यकरणे । 'अयं क्षुवोऽभिजिहर्ति होमात्' ॥

15 /hri, to take by force

Pre जिहर्ति। As in the following अयं क्षुवोऽभिजिहर्ति होमात् (Rig Veda). The classical form is हर्ति with शप्। See Bhuādi 947 Per जहार। I Fut. हर्ता। II Fut हरिष्यति। Impera जिहर्तुं। Imper अजिह। Poten. जिह्रियात्। Bene ह्रियात्। Aor अहर्षीत्। Condi अहरिष्यत्। Pass ह्रीयते। Caus. हारयति। Desi जिह्रीर्षति। Inten जाह्रियते। Past Parti Parasmai जिह्रत्। Past Parti Pass हृत। Act हृतवान्। Fut Parti हरिष्यत्। Ger हृत्वा। Infini हर्तुम्। Adj हर्तव्यं। हरणीय। हार्यम्॥

अट् १६ सृ १७ गतौ । 'बहुलं छन्दसि' (३५९८) इत्येवे सिद्धे 'अतिपिप-
त्योश्च' (२४९३) इतीत्त्वविधानादयं भाषायामपि । 'अभ्यासस्यासवर्णे'
(२२९०) इतीयङ् । इयर्ति । इयतः । इयति । आर । आरतुः । 'इडत्यर्ति-'
(२३८४) इति नित्यमिड् । आरिथ । अर्ता । अरिष्यति । इयराणि । ऐयः ।
ऐयताम् । ऐयरुः । इयृयात् । अर्यात् । आरत् । ससर्ति ॥

16 /r/ 17, /s/ to go, to move Though by the bahulam of VII 4 78 s 3598, the reduplicate would have taken इ, yet the specific rule VII 4 77 s 2493 ordains इ in the reduplicate of ऋ, which shows that this root is found in the classical literature also Before non-homogeneous vowel, the इ is replaced by इयङ् under VI 4 78 s 2290

With सम् the root is ātmanepadi also As sam 1yrte,, D 1yrāte, 2nd S 1yrshe, 1st S 1yre Per आरे, अरिषे आरिवहे । Imperative इयुता, इयाता, इयुष्व, इयरै । Imperfect ऐयुत, ऐयाता, ऐयुथा, ऐयि, ऐयुवहि । Pot इयीत, इयीयाताम्, इयीथा, इयीथ । Bene ऋषीष्ट, ऋषीयास्ताम् । Aor आरत, आरेतां । आरन्त । आरथा । आरे, आरावहि ॥

Pre इयति । इयुत । इयति । (1yrat) इयिषि । इयिषि । इयुव । Per आर । आरतु । आरिथ (the इङ् is compulsory under s 2384) आरिव । I Fut अर्ता । II Fut अरिष्यति । Impera. इयर्तु, इयुतात् । इयुताम् । इयुतु । इयुहि, इयुतात् । इयराणि । Imper ऐय । ऐयुताम् । ऐयरु । ऐय । ऐयरम् । ऐयुव । Pot इयीयात् । इयीयाताम् । इयीयु । इयीया । इयीयाम् । Bene अर्यात् । अर्यास्ताम् । Aor आरतु । आरताम् । आर । आरम् । आराव । Codn अरिष्यत् । Pass. रियते । Caus आरयति । Desid रियुषति । Pre. Parti Parasmai इयुत् । Past Parti Pass ऋत । Active ऋतवान् । Fut. Parti. अरिष्यन् । Ger ऋत्वा । Infi अर्तुम् । Adj अर्तव्यं । अरणीय । अयम् ॥

सृ १७ गतौ । ससर्ति ॥

17 /sri, to go, move-

Pre ससर्ति । The classical form of these two roots is ऋच्छति and सरति under Bhuādi Per ससार । I Fut सर्ता । II Fut सरिष्यति । Imper ससर्तु । Imper असस Pot सन्नियात् । Bened न्नियात् Aorist असारीत्, असरीत् । Condi असरिष्यत् । Pass न्नियते । Caus सारयति । Disid सिषीर्षति Inten. सिन्नियते । Pae. Parti Parasmai. सन्नत् । Past Parti. Pass. सत् । Act. सृतवान् Fut Parti. सरिष्यन् । Ger सृत्वा । Infi सर्तुम् Adj सर्तव्यं । सरणीय । सर्यम् ॥

भस १८ भर्त्सनदीप्त्योः । बभस्ति । 'घसिभसोर्हलि-' (३५५०)

इत्थुपधालोपः । 'भ्रलो भ्रलि' (२२८१) इति सलोपः । अडधः । भप्स्यति ॥

18 /bhasa, 1 to revile, blame, abuse, 2 to shine.

Pre बभस्ति । As कपिर्बभस्ति ते जनम् (Rig V) The dual is बभस्+तस्=बभस्+तस् (the penultimate अ is elided by VI 4 100 s 3550)=बभ्+तस् (the सू elided by VIII 2 26 s 2281)=बभ्+घस् (VIII 2 40 s 2280)=बभ्+घस् (VIII 4 43 s 52)=बभघ । The Plural is similarly बप्सति formed thus बभस्+अति=बभस्+अति (s 3550) बप्स्+अति (VIII 4 55 s 121) In both these classes, the elided penultimate अ, i.e., the loṇādesa zero is not sthā-

Pre. जजन्ति । जजात । जज्ञति । जजन्ति । Per जजान । I Fut जनिता ।
 II Fut जनिष्यति । Impera जजन्तु । Imper अजजन् । Pot जजम्यात् or जजायात् ।
 Bene जन्म्यात्, or जायात् । Aorist अजानीत्, अजनीत् । Condi अजनिष्यत् ॥

गा २५ स्तुतौ । देवाञ्जिगति हुन्नयुः । जिगीतः । जिगति ॥

25 /gâ, to praise, sing

Pre जिगति । जिगीत । जिगति । As देवान् । जगात् सुम्नुयु (Rig Veda)

Here ends the Juhotyadī class.

—

CHAPTER IV

अथ तिङन्त दिवादि प्रकरणम् ।

THE DIVADI ROOTS

This class contains some 137 roots. The first root is दिव् which gives the name to the class

**दिवु १ क्रीडाविजिगीषाव्यवहारद्युतिस्तुतिमोदमदस्व-
मकान्तिगतिषु । ऋषन्ता परस्मैपदिनः ॥**

1 √divu 1 to play &c. The roots up to ऋष् are Parasmaipadī. In conjugating these roots, the vikāraṇa śyaṇ is added by the following sūtra.

२५०५ । दिवादिभ्यः श्यन् । ३ । १ । ६९ ॥

शपोऽपवाद । 'हलि च' (३५४) इति दीर्घ । दीव्यति । दिदेव । देविता । देविष्यति । दी-
व्यतु । अदीव्यत् । दीव्येत् । दीव्यात् । अदेवीत् । अदेविष्यत् ॥

2505 The affix श्यन् comes after a root of the Divādī class when a sārvaadhātuka affix denoting the agent follows

This debus शप् The servile न् of श्यन् is for the sake of accent (VI 1 197), showing that the udātta accent falls on the radical verb and not on the affix, and the indicatory श makes the affix sārvaadhātuka, but as the affix is non-पित् it does not cause gunā of the vowel of the root (I 2 4 s 2234). It is conjugated as दिव्+श्यन्+तिप्=दीव्+य+ति ॥ The इ is lengthened by VIII 2 77 s 354. Thus we have दीव्यति ॥

1 √div 1 to play, sport, 2 to emulate or desire victory, 3 to sell, to deal in, 4 to shine; 5 to praise, 6 to be glad, rejoice, 7 to be mad or drunk, 8 to be sleepy, 9 to wish for, 10 to go

Pre दीव्यति । दीव्यत । दीव्यन्ति । दीव्यसि । दीव्यामि । Per दिदेव । दिदिवतु ।
दिदिवु । दिदिविथ । दिदिविव । दिदिविम । I Fut देविता । II Fut देविष्यति । Impera-
दीव्यतु । दीव्यताम् । दीव्य (VI 4 105 s 2202) दीव्यानि । Imper अदीव्यत् । अदीव्य-
ताम् । अदीव्य । अदीव्यम् । Poten दीव्येत् । दीव्येताम् । दीव्येयु । दीव्ये । दीव्येयम् ।
Bene दीव्यात् । दीव्यास्ताम् । Aor अदेवीत् । अदेविष्टाम् । अदेवी । अदेविषम् । Con-
अदेविष्यत् । Pass दीव्यते । Caus देवयति । Aor अदीदिवत् । Desid दुश्षति । दिदे-
विषति । Inten देदीव्यते । No yañluk Ger. देविता or वृत्वा । Noun —देव ॥

दिवु २ तन्तुसंताने । परिषीध्यति । परिषिषेव । न्यषेवीत्-न्यसेवीत्

2 /śhivu to sew, darn, stitch together.

The स is changed to ष when preceded by the upsargas परि, नि or वि (VIII 3 70 '2275)

Pre सीव्यति । Per सिषेव । I Fut सेविता । II Fut सेविष्यति । Impera सीव्यतु । Imper असीव्यत् (with परि we have पर्यसीव्यत् or पर्यसीव्यत् by VIII 3 71 s 2999) Poten सीव्येत् । सीव्येताम् । Bene सीव्यात् । Aor असेवीत् । Condi असेविष्यत् । Causा सेवयति । Aor असीषिवत् । Desid सिस्येयति । सिषेयिषति । Inten सेषीव्यते । Past Part Pass स्यूत । Active स्यूतवान् । Ger सेवित्वा । स्यूत्वा । Nouns —सेवन सीवन, सूत, सूत्रम् ॥

स्त्रिवु ३ गतिशोषणयोः ॥

3 /śriva 1 to go, 2 to become dry

Pre जीव्यति । Per सिञ्चद । I Fut ज्ञेविता । II Fut ज्ञेविष्यति । Impera जीव्यतु । Imper अजीव्यत् । Poten जीव्येत् । Bene जीव्यात् । Aor अज्ञेवीत् । Condi अज्ञेविष्यत् । Desid सिञ्च विषति । सुञ्चयति । Inten. सेजीव्यते । Yanluk s सेजोति, d सेजत्, pl सेजिवति, 2 s सेजोवि, 1 s सेजोमि, d सेजीव, pl. सेजम् । Past Part Pass ज्ञत् । Active ज्ञतवान् । Ger ज्ञेवित्वा । ज्ञत्वा । Nouns —ज्ञति । ज् । ज्ञौ ॥

ष्ठिवु ४ निरसने । केचिदिहेन न गठन्ति ॥

4 /śhthivu, to spit, eject saliva from the mouth, to sputter Atieya reads this root here Others do not

Pre षीव्यति । Per, तिष्ठेव । I Fut षेविता । II Fut षेविष्यति । Impera षीव्यतु । Imper अषीव्यत् । Poten षीव्येत् । Bene षीव्यात् । Aor अषेवीत् । Con अषेविष्यत् ॥

ष्णुसु ५ अदने । 'आदाने' इत्येके । 'अदर्शने' इत्यपरे । सुष्णोस ।

ष्णामु ५ (क) निरसने । स्नस्यति । सस्नास ॥

5 /śhnusu, 1 to take, 2 accept; 3 to disappear, become invisible Some give it the sense of ādāna 'to accept' Others of अदर्शन or disappearance

Pre स्नुस्यति । Per सुष्णोस । सुष्णुसतु । सुष्णोमिथ । सुष्णुम । मुष्णोस । सुष्णुसिव । I Fut स्नोसिता । II Fut स्नोमिष्यति । Impera स्नुस्यतु । Imper अस्नुस्यत् । अस्नुस्य । Pot स्नुस्येत् । Bene स्नुस्यात् । Aor अस्नोमीत् । अस्नोमिषाम् । अस्नोषी । अस्नोषिष्ट । Con अस्नोमिष्यत् । Caus स्नोमयति । Aor अस्नुष्युसत् । Desid सुस्नुसिषति । सुस्नोमिषति । Inten सोष्णुस्यते । yanluk सोष्णुसीति । सोष्णोस्ति । D सोष्णुस्त । Ger स्नुसित्वा । स्नोसित्वा । Noun. स्नुषा ॥

5 (a) /śhnasu, to spit

Pre स्नस्यति । Per. सस्नास ॥

कसु ६ ह्वरणदीप्तयोः । ह्वरथ कीटित्यम् । चकनास ॥

6 /knasu, 1 to be crooked, 2 to shine Hvarana here means crookedness

Pre कनस्यति । Per चकनात् । I Fut कनसिता । II Fut कनसिष्यति । Impera कनस्यतु । Imper अकनस्यत् । Pot. कनस्येत् । Bene कनस्यात् । Aorist अकनामीत् or अकनसीत् । Condi अकनसिष्यत् । Causa कनसयति । Aor अचिकनसत् । Desid चिकनसिषति । Inten चाकनस्यते । Yanluk चाकनस्ति । Past Partl Pass. कनस्त । Active कनस्तवान् । Ger. कनसित्वा । कनस्त्वा । Nouns -चकनस ॥

व्युष ७ दाहे । व्युषे ॥

7 /vyusha (pyusha), to burn The root begins with a dento labial व v, and ends with a palatal sibilant ष sh It is read further on in the Pushâdi subdivision also So the 101st is formed by अङ् । Some read this 100 as byusa व्युस ॥

Pre व्युष्यति । Per व्युषोष । व्युषोषिष । व्युषिव । I Fut व्युषिता । II Fut व्युषिष्यति । Impera व्युष्यतु । Imper अव्युष्यत् । Poten व्युष्येत् । Bene व्युष्यात् । Aor अव्युषीत् । अव्युषिष्याम् । Condi अव्युष्यत् । Causa व्युषयति । Aor अव्युष्यत् । Desid व्युषिषति । व्युषोषिषति । Inten व्युष्यते । Yanluk व्युष्युषति । व्युषोषि । Ger व्युषित्वा । व्युषित्वा ॥

प्लुष ८ च ।

8 /plusha cha Plusha also means to burn

Pre प्लुष्यति । Per प्लुषोष । I Fut प्लुषिता ॥

नृती ९ मात्र विक्षेपे । नृत्यति । ननर्त ॥

9 /nriti, to dance, move about Thus the present is नृत्यति । The Perfect is ननर्त । In the Future, the इद् is optionally added by the following

२५०६ । सेऽसिचि कृतचतुददतदृत् । १ । २ । ५१ ।

एभ्य परस्य सिञ्जिभ्रस्य सादेराधधातुकस्य इद्वा स्यात् । नतिष्यति । नर्तस्यति । नृत्येन । नृत्यात् । अनर्तति ॥

2506. An ârdhadhaatuka affix beginning with a स् (except सिच् the characteristic of the s-Aorist) may optionally take the augment इद् after the verbs कृत, (Tud 141, Rudh 11) चत, (Tud, 25) दृद् (Rudh 8) तदृ (Tud 9) and नृत् (Div 9)

Pre नृत्यति । Per ननर्त । ननर्ततु । ननर्तिय । ननर्तिव । I Fut नर्तितः । II Fut नर्तिष्यति or नर्त्स्यति । Impera नृत्यतु । Imper अनृत्यत् । Pot नृत्येत् । Bene नृत्यात् । Aorist अनर्तत् । अनर्तिष्याम् । Condi अनर्तिष्यत् । अनर्त्स्यत् । Caus नर्तयति, नर्तयते । Aor अननीनृतत् । अनननर्तत् । Desid निनर्तिषति । निनर्तसति । Inten ननीनृत्यते । Yanluk. ननर्ति । ननिनर्ति । ननीनर्ति । Past Partl. Pass नृत । Aor, नृतवान् । Adj नर्तितव्यम् । नर्तनीय । नर्त्स्यम् । Noun -नर्तक ॥

त्रसी १० उद्वेगे । वाभाश (२३२१) इति श्यन्वा । अस्यति-त्रसति ।

त्रसतु-तत्रसतुः ॥

10 √trasi to fear, tremble, quake This root optionally takes the vikāṭana syan See 2321

Pre त्रस्यति or त्रसति । Per तत्रास । तत्रसतु or त्रसतु । तत्रसिध । I Fut त्रसिता । II Fut त्रसिष्यति । Impera त्रस्यतु or त्रसतु । Imper अत्रस्यत् or अत्रसत् । Poten त्रस्येत् or त्रसेत् । Bene त्रस्यात् । Aorist अत्रासीत् or अत्रसीत् । Condi अत्रसिष्यत् । Causa त्रासयति । Aor अतित्रसत् । Desid तित्रसिषति । Inten. तात्रस्यते । Yanluk तात्रस्ति । तात्रसीति । Past Parti Pass त्रस्त । Act त्रस्त-वान् । Nouns —त्रस्तु । त्रास । तरगापत्रस्त ॥

कुथ ११ पूतीभावे । पूतीभावो दौर्गन्ध्यम् ॥

11 √kutha, to stink, become putrid, foul The word पूतीभाव means bad smell.

Pre कुथ्यति । Per चुकोथ । चुकोथिथ । I Fut कोथिता । II Fut कोथिष्यति । Impera कुथ्यतु । Imper अकुथ्यत् । Poten कुथ्येत् । Bene कुथ्यात् । Aor अकोथीत् । Pass कुथ्यते । Causa कोथयति । Aor अचुकुथत् । Desid चुकुथिषति or चुकोथिषति । (I 2 26 s 2617) Inten चोकोथ्यते । Yanluk चोकोत्ति । Ger कोथित्वा । (I 2 23 s 3324) Nouns —कुथ । प्रकुथित ॥

पुथ १२ हिंसायाम् ॥

12 √puṭha, to injure, hurt It is conjugated like the last. Compare the √puṭhi of the Bhuādi No 45

Pre पुथ्यति ॥

गुध १३ परिवेष्टने ॥

13 √gudha, to wrap up, cover, envelop. This root ends in घ (dh) and not थ (th)

Pre गुध्यति । Ger गुधित्वा । Nouns —गोधा । गोधिका । गौधेर । गौधार । गोधम् । गौधेय ॥

क्षिप १४ प्रेरणे । क्षिप्यति । क्षेप्ता ॥

14 √ks'upa to send

Pre क्षिप्यति । Per. क्षिपे I Fut क्षिप्ता or क्षेप्ता । (The first form is given in the Mādhaviya) II Fut क्षिप्स्यति । Impera क्षिप्यतु । Imper. अक्षिप्यत् । Poten क्षिप्येत् । Bene क्षिप्यात् । Aor अक्षेप्सीत् । अक्षेप्ताम् । Condi अक्षेप्स्यत् । Caus क्षेपयति । क्षिपयति । Aorist. अचिक्षिपत् । Desid विक्षिप्सति । Inten चेक्षिप्यते । Yanluk चेक्षेति । Past-Parti Pass. क्षिप्त । Ger क्षिप्त्वा । Nouns —क्षिपक । क्षिप्नु । क्षिप्म् । क्षिपा ॥

पुष्प १५ विकसने । पुष्प्यति । पुष्प ॥

15 /pnshpa, to blossom

Pre पुष्प्यति॥ Per पुष्प । पुष्पिष्य । पुष्पिष्व । I Fut पुष्पिता । II Fut. पुष्पिष्यति । Impera पुष्प्यतु । Imper अपुष्पयत् । Pot पुष्प्येत् । Bene पुष्प्यात् । Aor अपुष्पीत् । Caus पुष्पयति Aor अपुष्पयत् । Desid पुष्पिष्यति । Inten पोपुष्प्यते । Yanluk पोपुष्पति । Nouns पुष्पम् । पुष्पकम् ॥

तिम १६ छिम १७ छीम १७ (क) आर्दीभावे । तिम्यति- स्तिम्यति-स्तीम्यति ॥

16 /tima 17 /shtima, /shtina to become wet Some read here a fourth root तीम ॥

Pre तिम्यति । स्तिम्यति । स्तीम्यति । तीम्यति । Per तितेम । तिष्टेम । I Fut तेमिता । II Fut तेमिष्यति । Impera तिम्यतु । Imper अतिम्यत् । Pot तिम्येत् । Bene तिम्यात् । Aor अतेमीत् । Caus तेमयति । Aor अतीतिमत् । Desid तिति-भिषति । तितेमिषति । Inten तेतिम्यते । Yanluk तेतेमि । Nouns -तिमि । तिमिरम् ॥

व्रीड १८ चोदने लज्जयां च । व्रीड्यति ॥

18 /vrida, to throw, cast, send forth, to be ashamed, feel shame

Pre व्रीड्यति । Per विव्रीड । विव्रीडिष्य । विव्रीडिष्व । I Fut व्रीडिता । II Fut व्रीडिष्यति । Impera व्रीड्यतु । Imper अव्रीडयत् । Pot व्रीड्येत् । Bene व्रीड्यात् । Aorist अव्रीडीत् । Condi अव्रीडिष्यत् । Causा व्रीडयति । Aor अविव्रीडत् । Desid विव्रीडिषति । Inten वेव्रीड्यते । yanluk वेव्रीडि । Past Part Pass व्रीडित । Ger व्रीडित्वा । Noun -व्रीडा ॥

इष १९ गतौ । इष्यति ॥

19 /isha, to go Isha 'to wish' is Tudādi Isha to repeat is Kryādi

Pre इष्यति । Per इयेष । ईषत् । इयेषिष्य । ईषिव । I Fut इषिता । प्रेषिता । (VI 1. 94 s 78) II Fut इषिष्यति । Impera इष्यतु । इष्य । इष्याथि । Imper रेष्यत् । Pot इष्येत् । Bene इष्यात् । Aorist रेषीत् । Caus इषयति Aor अ+इषिषत् । Desid इषिषिषति । Past Pass इषित । Ger इषित्वा । Nouns -प्रेष । प्रैष्य । अन्वेषया । पर्येषया । परीष्टि । एषणी । इषीका । इषीकतुलम् । इष्टवचितम् ॥

षह २० पुह २१ चक्षर्थे । चक्षर्थस्त्वसिः । सक्षति । बुक्षति ॥

20 /shaha, 21 /shuha, to satisfy, to be pleased Mādhaviya does not approve the reading of सह here The word चक्षर्थ here means 'satisfaction'

Pre सक्षते ॥

Pre सुद्यति । Per सुबोह । I Fut सोहिता । II Fut सोद्विष्यति । Impera-
सुद्यतु । Imper असुद्यत् । Pot सुद्येत् । Bene सुद्यात् । Aorist असौहीत् ।
Caus सोहयति । Aor असुहयत् । Desid सुसुद्विषति । सुसोद्विषति । Inten सोषुयते ।
yanluk सोषुहीति । नोषोहि । Past Part. Pass सुहिता । Ger सुहित्वा । सोहित्वा ॥

जृष् २२ जृष् २३ वयोहानौ । जीर्यति । जजरत्-जेरत् । जरिता-
जरीता । जीर्येत् । जीर्यात् । ष्टुस्तम्भु (२२९१) इत्यङ्वा । ऋदृशोऽङि गुणः
(२४०६) । अजरत्-अजारीत् । अजारिष्टाम् । क्षीयति । जभरत् । अभारीत् ॥

22 √jriṣh, 23 √jhrish, to become old, to wither

The aorist is formed optionally by अङ् (s 2291) and the ऋ is gunnted
by s 2406 The ष is indicatory for the purposes of मित operations in the
causative

Pre. जीर्यति । जीर्यत । ष्टु+श्यन्+ति=जिर्+य+ति VII 1 100 s 2390
=जीर्यति । VIII 2 77 s 354) Per जजार । जजरत् or जेरत् । जजर or जेर ।
जजरिथ or जेरिथ । जजरथु or जेरथु । जजर or जेर । जजार or जजर । जजरिव or जेरिव ।
I Fut जरिता or जरीता । (VII 2 38 s 2391) II Fut जरिष्यति or जेरीष्यति ।
Impera जीर्यतु । Imper अजीर्यत् । Poten जीर्येत् । Bene जीर्यात् । Aor.
अजारीत् or अजरत् । अजारिष्टाम् or अजरताम् । Causा जरयति । Aor. अजीजरत् ।
Desid जिजीर्षति । जिजरिषति । जिजरीषति । Inten जेजीर्यते । Pre Part. Paras-
mai. जीर्यन् । Nouns.—जीर्यन्ती । जरन् । जरती । युवजरती । जरद्गव । अजर्यम् । जरा ।
अतिजरासि अनुजीर्य । जार । जरन्त ॥

23 √jhrish to become old

Pre क्षीर्यति । Per. जकार । जकारत् or जेरत् । जकर or जेर । Aor अकारीत् ॥

षूङ् २४ प्राणिप्रसवे । स्यते । सुषुवे । स्वरतिसूति- (२२९९) इति
विकल्प बाधित्वा श्रुक् किति (२३८१) इति निषेधे प्राप्तं क्कादिनियमान्
नित्यमिड् । सुषुविषे । सुषुविषहे । सोता-सविता ॥

24 √shûn, to beget, to give birth

In the perfect the इट् augment is compulsory For the prohibition
of VII 2 11 s 2381, though it debars the option of VII 2 44 s. 2279,
yet is in its turn set aside by the restriction of VII 2 13 s, 2293.

Pre स्यते । स्येते । स्यसे । स्ये । स्यावहे । Per. सुषवे । सुषुविषे । सुषुविषहे ।
I Fut सोता or सविता । (VII 2 44 s 2279) II Fut. सविष्यते or सोष्यते ।
Impera स्यताम् । स्येताम् । स्यस्व । स्यै । Imper अस्यत । अस्येताम् । अस्यथा ।
अस्ये । अस्यावहि । Poten स्येत । स्येयाताम् । स्येथा । स्येय । स्येवहि । Bene
सोषीष्ट or सविषीष्ट । सोषीयान्ताम् or सविषीयास्ताम् । Aor असोष्ट or असविष्ट । असोषा-
ताम् । असोषा । असोषि । Past Part. Pass सन । Active सन्वान् Ger सूत्वा ॥

दूङ् २५ परितापे । दूयते ॥

25 /dân, to be afflicted, to suffer pain, be sorry

It is conjugated like the last

Pre दूयते । Per. दूद्वे । I Fut दोता ॥

दीङ् २६ क्षये । दीयते ॥

26 /dîn, to waste away The Present is दीयते । The Perfect is दिदी + ए । Now applies the following sūtra by which a य is inserted before ए ॥

२५०७ । दीङो युङि क्ङिति । ६ । ४ । ६३ ॥

दीङ् परस्याजादे क्ङिति आर्धधातुकस्य युङ् स्यात् । * युग्युटावुञ्ज्यणो सिद्धौ वक्तव्यौ * । दिदीये ॥

2507 युङ् is the augment after दीङ्, of an ārdhadhātuka affix beginning with a vowel and having an indicative क् or ङ् ॥

Thus उपदिदीये, उपदिदीयाते and उपदिदीयिरे ॥ The Personal ending is क्ति by I 2 5 दीङ् being in the Ablative case, the augment is applied to the affix Thus दिदी + युङ् + ए । Now this युङ् augment is ordained by VI 4 63 s 2507, a rule falling under the Abhiya section (VI 4 22 s 2183) and therefore is as if non-existent, and so by VI 4 82 s 272, the long ई ought to be changed to य् before ए । The form ought to have been दिद्ये like दिद्ये (No 27) But this is prevented by the following vārtika Thus augment, however, is not to be considered as asiddha (VI 4 22) for the purposes of semi-vowel substitution under VI 4 82 s 272 If that substitution were allowed, the augment would become useless

Vārtika The augments युक् and युङ् are to be considered as valid or siddha for the purposes of the application of उवङ् and यण् substitutions

In the Future, the ई of दी is changed to आ by the following aphorism.

२५०८ । नीनातिमिनोतिदीङा ल्यपि च । ६ । १ । ५० ॥

एषामात्वं स्यात्स्यपि । चकारादशित्येज्जिनिमित्ते । दाता । दास्यते । अदास्त । अदास्था ॥

2508. And there is substitution of आ for the finals of नी 'to hurt', नि 'to scatter', and दी 'to decay' when the affix ल्यप् follows, as well as before those non-शित् affixes which demand the substitution of a diphthong, for the root-vowel of these verbs

NOTE—By force of the word च 'and' in the sūtra, the substitution takes place before all affixes other than शित्, and this substitution takes place, before the occasion for the applying of the affixes arises (उपदेशवस्थायाम् आरम्भं

भवति) ॥ So that these verbs should be understood as if they were enunciated with an आ, so that all rules of affixes relating to आ will apply to them Thus प्रमाता, प्रमातॄयम्, प्रमातुम्, प्रमाय, निमाता, निमातुम्, निमातव्यम्, निमाय, उपदाता, उपदातव्यम्, उपदातुम्, उपदाय ॥ The substitution of आ being understood to have taken place in the very उपदेश (in the dhātupāṭha) of these roots, the affixes relating to roots ending in इ or ई do not apply to these at all Thus उपदायो वर्तते, ईषदुपदानं, formed by घञ् and युच् by taking दी=दा and adding these affixes (III 3 128 and III 3 18) and not the affixes अच् (III 3 56) and खल् (III 3 126)

Thus दी+ता=दे+ता (This would have been in the ordinary way) But here ए is to be replaced by आ, or, rather no occasion should be given to convert ई to ए, but change the ई at once to आ । Thus we get दाता ॥

26 √dîn to waste, decay, diminish

Pre दीयते । दीयेते । Per दिदीये । दिदीयाते । दिदीयिरे । दिदीयिषे । दिदीयिद्वे । दिदीये । दिदीयिवहे । I Fut दाता । II Fut दास्यते । Impera दीयताम् । दीयेताम् । दीयस्व । दीयै । Imper अदीयत । अदीयेताम् । अदीयथा । अदीये । Pot दीयेत । दीयेथा । दीयेय । Bene दासीष्ट । Aorist अदास्त । अदासाताम् । अदास्था । अदासि । Condi अदास्यत । Caus दापयन् । Desid दिदीषते । दिदासते । Inten देदीयते । yanluk देदेति । D देदीत । Pl देयाते । Past Parti Pass. दीन । Active दीनवान् । Ger दीन्वा ॥

डीङ् २७ विहायसा गतौ । डीयते ॥

27 √dîn, to fly, pass through the air

Pre डीयते । Per डिडेय । डिडिषे । I Fut डयिता । II Fut डयिष्यते । Impera डीयताम् । Imper अडीयत । Poten डीयेत । Bene डयिषीष्ट । Aor अडैष्ट । Causा डाययते । Aor अडीडयन् । Desid डिडिषिषते । Inten डेडीयते । Yanluk डेदेति । Past Parti Pass. डीन । Active डीनवान् । Ger डयित्वा ॥

धीङ् २८ आधारे । धीयते । दिध्ये । धेता ॥

28 √dhîn, to hold, contain, to disregard, disrespect

Pre धीयते । Per दिध्ये । I Fut धेता । II Fut धेप्यते । Impera. धीयताम् । Imper अधीयत । Poten धीयेत । Bene धेपीष्ट । Aorist अधेष्ट । Desid दिधीषते । Past Parti Pass धीन । Active धीनवान् । Ger धीत्वा ॥

मीङ् २९ हिंसायाम् । हिंसात्र प्राणवियोगः । मीयते ॥

29 √mîn, to hurt, kill, injure, die, perish It is conjugated like √dhîn Hînsâ here means the giving up of life

Pre मीयते । Per मिम्ये । I Fut मेता । II Fut. मेप्यते । Impera. मीयताम् । Imper अमीयत । Poten मीयेत । Bene. मेपीष्ट । Aor. अमेष्ट ॥

रीङ् ३० श्रवणे । रीयते ॥

30 /rīn, to trickle, drip, distil, ooze, flow

Pre. रीयते । Per रिये । रिचिषे । I Fut रेता । II Fut रेच्यते । Impera रीयताम् । Imper अरीयत । Poten रीयेत । Bene रेवीष्ट । Aor अरेष्ट । Caus. रेवयते । Aor अरीरिपत् । Desi. रिरिषते । Past Partl Pass रीण । Active रीयवान् । Ger रीत्वा । Nouns -अरीयाम् । रीति । रत ॥

लीङ् ३१ श्लेषणे ॥

31 /līn, to stick or adhere firmly to, cling to In the case of this root the ई is optionally changed to आ by the following

२५०९ । विभाषा लीयतेः । ६ । १ । ५१ ।

लीयतेरिति यका निर्देशो न तु श्यन् । लीलीङोरात्स्व वा स्यादेज्जिषये ह्यपि च । ज्ञेता-
ज्ञाता । ज्ञेप्यते । ज्ञास्यते । 'हज्जिषये' किम् । लीयते । लिह्ये ॥

2509. There is optionally the substitution of आ for the final of ली 'to adhere', in the very dhātupāṭha, when the affix ह्यप् follows or such an affix as would have demanded the substitution of the root vowel to a diphthong

The liyateh in sūtra is conjugated with यक् and not with श्यन्, and therefore it includes the li of Divādi and Kryādi both

The final of ली will take guna substitution before शिङ् affixes, and will become ज्ञे, this incipient diphthong ए is changed to आ by this rule The same is the case with all the roots subsequently taught, thus लिङ् will be ज्ञेङ्, and then ए changed to आ, गुरु=गौर् and ओ changed to आ &c Therefore we have employed the anuvṛtta of एच् 'diphthong' in all sūtras The words ह्यपि and आदेच उपदेश are understood here The roots ली belonging to Divādi and Kryādi are both included here Thus विलाता, विलातुम्, विलातव्यम्, विलाय । Why do we say "before an affix which would have changed the ई to ए or ऐ?" Observe लीयते, लिह्ये । The श्यन् causes no change, and ए causes यण् change by s 272, therefore before these affixes there is not आ substitution

Pre लीयते । Per लिह्ये । लिह्यिषे । I Fut. लाता, ज्ञेता । II Fut लास्यते, ज्ञेप्यते । Impera लीयताम्, लीयस्व, लीयै । Imper अलीयत । Poten. लीयेत । Bene लासीष्ट, ज्ञेवीष्ट । Aor. अलास्त or अजेष्ट । Condi अलास्यत or अजेप्यत । Causa विलासयति । विलापयति । विलीनयति । Aor अलीलपत । Desid लिलीषते । Inten. ज्ञेलीयते । Yanluk. ज्ञेजेति ॥

व्रीड् ३२ वृणोत्यर्थे । व्रीयते । विव्रिये ।

32 √vīn to choose, select This root is found in the Kryādi class also
Pre. व्रीयते । Per विव्रिये । I Fut व्रीता । Parti Pass व्रीय । Act व्रीयवान् ॥

२५०९ । क । स्वादय ओदितः । (गणसूत्रः) ॥

तत् फलं तु निश्चयत्वम् ॥

2509. A. The roots वृ and the rest are to be considered as if they had an indicative ओ ॥

The roots beginning with वृ (No IV 24) an ending with this root व्रीड् are ओदित् । The result is that the Past participles are formed by न् instead of त् (See VIII 2 45 s 3019) We have given examples under each root already

पीड् ३३ पाने । पीयते ॥

33 √pīn, to drink

Pre पीयते । Per पिप्ये । Causa. पाययन्ति । This is always Parasmaipadī (I 3 87 s 2753) पाययते is from the Bhuādi पिबति (I 3 89 s 2755) Past Parti Pass पीत । Active पीतवान् । Ger पीत्वा, आपीय । while the form आपाय is from the Bhvādi root pibati

माड् ३४ माने । मायते । ममे ॥

34 √mān, to measure Compare Adādi मा माने No 53 and Juhotyādi No 6. The root मेड् पण्डिताने (I 1010) of the Bhvādi also assumes the form मा । The sūtra VI 4 66 s 2462 applies to all these मा's

Pre मायते । Per. ममे । I Fut. माता । II Fut मास्यते । Impera माय-
ताम् । Imper अमायत । Poten. मायेत । Benē मानीष्ट । Aor अमास्त ॥

ईड् ३५ गतौ । ईयते । अयां चक्रे ॥

35 √īn, to go Compare अयति of the Bhuādi No 342 (a), and एति of the Adādi No 36

Pre ईयते । Per अयांचक्रे । I Fut एता । II Fut एष्यते । Impera ईय-
ताम् । Imper ऐयत । Poten ईयेत । Bene एषीष्ट । Aor ऐष्ट । Causa आययते ।
Aor. आयियत । Desid ईषिषते । Ger प्रेय, प्रतीय with lyap

प्रीड् ३६ प्रीतौ । सकर्मकः । प्रीयन्ते । पिप्रिये ॥

36 √prīn, to be satisfied or pleased It is a Transitive verb

Pre प्रीयते । Per पिप्रिये । Causa प्राययते ॥

अथ परस्मैपदिनश्चत्वार ।

Now the following four roots are Parasmaipadis

शो ३७ तनूकरणे ॥

37 /शो to attenuate In conjugating this root, the vowel ओ is elided by the following sūtra

२५१० । ओत् श्यनि । ७ । ३ । ७१ ।

लोप स्याच्छ्रयनि । श्यति । श्यत । श्यन्ति । शशौ । शशन् । शाता । शास्यति । 'विभाषा घ्राघेट्-' (२३७६) इति सिचो वा लुक् । लुगभावे 'यमरम-' (२३७७) इतीट्सकौ । अशात् । अशाताम् । अशु । अशासीत् । अशासिष्टाम् ॥

2510 A stem ending in ओ loses its final before the characteristic श्यन् ॥

NOTE —As निश्यति from शो, अवच्छ्रयति from छो, अवव्यति from दो, and अवस्यति from सो ॥ The ट् in ओत् is for the sake of euphony or ease of pronunciation

According to Padamanjanī, the sūtra should have been ओत् शिति, and thereby there would be the saving of half a mātrā, and also there would be no necessity of repeating the word शिति in VII 3 75

37 /so, to sharpen, to make thin, attenuate The सिच् is elided optionally by s 2376 When it is not elided, in that alternative, we have ईट् and सक् augments by s 2377

Pre श्यति । श्यत । श्यन्ति । श्यसि । श्यथ । श्यथ । श्यामि । श्याव । श्याम । Per शशौ । शशन् । शशिथ or शशाथ । शश । शशिव । I Fut शाता । II Fut शास्यति । Impera श्यतु । श्यतात् । श्यता । श्यन्तु । श्यानि । Imper अश्यत् । अश्य । अश्यम् । Poten श्येत् । श्येताम् । श्येयु । श्ये । श्येयम् । Bene श्यायत् । शयास्ताम् । Aor अशात् । अशासीत् । अशयताम् । अशासिष्टाम् । अशु । अशा । Causa शाययति । Desid शिशासति । Inten शशायते । Yanluk. शशति । Past Part Pass. शातं, शित । Act. शतवान्, शितवान् । Ger शात्वा or शीत्वा । Noun -शाक. ॥

छो ३८ छेदने । छ्यति ॥

38 /chho, to cut, mow, reap It is conjugated like शो ॥

Pre छ्यति । Per चच्छौ । चच्छतु । I Fut छाता । II Fut छास्यति । Impera छ्यतु । Imper अछ्यत् । Poten छेयत् । Bene छायात् । Aor अछात् or अछासीत् । Nonn -छाया ॥

षो ३९ अन्तकर्मणि । स्यति । ससौ । अभिष्यति । अभ्यष्यत् ।

अभिससौ ॥

39 √sho, to finish, complete, bring to an end It is conjugated like शो ॥

Pre स्वति । Per ससौ । I Fut साता । II Fut सास्यति । Impera स्यतु । Imper अस्यत् । Poten स्येत् । Bene सेयात् (and not सायात्, because of VI 4 67 s 2374) Aor असात् or असासीत् । Past Part. Pass सित । Active सितवान् । Ger सित्वा, अवसाय ॥ Nouns --साय । सायतन ॥

दो ४० अवखण्डने । द्यति । ददौ । प्रणिदाता । देयात् । अदात् ॥

40 √do, to cut, divide, mow, reap It is conjugated like शो ॥

Pre द्यति । प्रणिद्यति because it is a ghu root VIII 4 17 s 2285 Per ददौ । I Fut दाता । II Fut दास्यति । Impera दतु । Imper. अद्यत् । Poten. द्येत् । Bene देयात् and not दयात्, VI 4 67 s 2374 Aor अदात् । Causa दापयति । Desid दित्सति । Inten देदीयते । Past Part. Pass दित । Act दितवान् । Ger दित्वा, अवदाय ॥

अथात्मनेपदिन पञ्चदश ।

Now the following fifteen roots are Atmanepadi

जनी ४१ प्रादुर्भावे ॥

41 √jani to be born Before the affix śyan the जन is changed to जा by the following sūtra

२५११ । ज्ञाजनोर्जा । ३ । ३ । ३९ ॥

अनयोर्जादेश स्याच्छ्रित्ति । जायन्ते । जज्ञे । जज्ञाते । जज्ञिरे । जनिता । जनिष्यते । 'दीप-जन—' (२३२८) इति वा चिष् ॥

2511 Before a श्रित् affix, जा is substituted for ज्ञा and जन् ॥

NOTE —As जानाति and जायते ॥ The जन् here belongs to Divādi class, meaning 'to be produced', and not जन् of the Juhotyādi class Why जा (long) and not ज, for this ज would assume the form जा by VII 3 101 ? This long आ of जा indicates the existence of the maxim given above in VII 3 78 s 2360, and had ज been the substitute, VII 3 101 s 2170 could not have lengthened it

In forming the Aorist, there is optionally चिष् by s 2328 When चिन् is added the following applies

२५१२ । जनिवध्योश्च । ३ । ३ । ३५ ॥

अनयोरुपधाया वृद्धिर्न स्याच्चिणि ण्यति कृति च । अजनि-अजनिष्ट ॥

2512 The Vriddhi is not substituted for the vowels of जन् and वध् before the Aorist sign चिष् and the krit-affixes with an indicative ज् and य् ॥

A१ अजनि and अवधि with चिष्, and जनक and वधक (with वधल्), प्रजन , वध ॥ This rule refers to the separate and the distinct root वध and not the substitute of हन् ॥ This we see in the line भक्षकश्चेन विद्येत वधकोऽपि न विद्यते ॥ The form from हन् will be घातक ॥ Moreover the substitute वध ends with अ i e, it is of two syllables 'vadhā', and as such it also does not admit Viddhi (See II 4 42) The prohibition refers to चिष् and kṛt-affixes, therefore not here, as जजान गर्भं महिमानमिन्द्रम् ॥

41 /janî, to be born or produced, to rise

Pre जायते । Per जज्ञे । जज्ञाते । जज्ञिषे । जज्ञिवहे । I Fut. जनिता । II Fut जनिष्यते । Impera जायताम् । जायस्व । जाये । Imper अजायत । Poten जायेत । Bene जनिषीष्ट । Aor अजनि or अजनिष्ट । अजनिषाताम् । Causa जनयति । Aor अजनि । अजानि । Desid जिजनिषते । Inten जाजायते । जजन्त्यते । Yanluk जजनीति । जजन्ति । Nouns — अनुजाता । जनु । जज्ञि । जन्म । जन्तु । जन्म्य । जान्य । जन । जनता । द्विज । पचजनीनम् । वीजम् ॥

दीपी ४२ दीप्तौ । दीप्यते । दिदीपे । अदीपि-अदीपिष्ट ॥

42 /dîpî, to shine, blaze

Pre दीप्यते । Per दिदीपे । I Fut दीपिता । II Fut दीपिष्यते । Impera दीप्यताम् । Imper अदीप्यत । Poten दीप्सेत ॥ Bene दीपिषीष्ट । Aor. अदीपि or अदीपिष्ट । Condi अदीपिष्यत । Causa दीपयते । Aor अदीदिपत् । अदिदीपत् । Desid दिदीपिषते । Inten. देदीप्यते । Yanluk देदीप्ति । Past Part Pass. दीप्त । Act दीप्तवान् ॥ Nouns - दीप्ति दीप दीप ॥

पूरी ४३ आप्यायने । पूर्यते । अपूरि-अपूरिष्ट ॥

43 /pûrî, to fill, satisfy, please It is conjugated like the above

Pre. पूर्यते । Per पुपूरे । I Fut पूरिता । II Fut पूरिष्यते । Impera पूर्यताम् । Imper अपूर्यत । Poten पूर्येत । Bene पूरिषीष्ट । Aor. अपूरि or अपूरिष्ट । Past Part Pass पूर्ण, पूरित । Act पूर्यवान्, पूरितवान् ॥ Noun --पूर ॥

तूरी ४४ गतित्वरणहिंसनयोः । तूर्यते । तुतूरे ॥

44 /Tûrî, 1 to go quickly, make haste, 2 to hurt, kill

Pre तूर्यते । Per तुतूरे । I Fut तूरिता । II Fut तूरिष्यते । Impera. तूर्यताम् । Imper अतूर्यत । Poten तूर्येत । Bene तूरिषीष्ट । Aor अतूरिष्ट । Condi अतूरिष्यत । Causa तूरयते । Aor अतूतूरत् । Desid तुतूरिषते । Inten तोतूर्यते । Yanluk तोतूरति । Past Part Pass तूर्य । Act तूर्यवान् ॥

धूरी ४५, गूरी ४६ हिंसागत्योः । धूर्यते । दुधूरे । गूर्यते । जुगूरे ॥

45 /dhûrî, 46 /gûrî, to go, to hurt, kill

Pre. धूर्यते। Per दुधूरे। I Fut धूरिता। II Fut धूरिष्यते। Impera धूर्यताम्। Imper अधूर्यत। Poten धूर्येत। Bene धूरिषीष्ट। Aor अधूरिष्ट। Past Partī Pass धूर्यं। Act धूर्यवान् ॥

46 /gûrî to hurt, to go

Pre गूर्यते। Per जुगूरे। I Fut गूरिता। II Fut गूरिष्यते। Impera गूर्यताम्। Imper. अगूर्यत। Poten गूर्येत। Bene गूरिषीष्ट। Aor अगूरिष्ट। Condi अगूरिष्यत। Past Partī Pass गूर्यं। Act. गूर्यवान् ॥

घूरी ४७, जूरी ४८ हिंसावयोहान्योः ॥

47 /ghûrî, 48 /jûrî, to kill, hurt, 2 to grow old

Pre घूर्यते। Per जुघूरे। I Fut घूरिता। II Fut घूरिष्यते। Impera घूर्यताम्। Imper अघूर्यत। Poten घूर्येत। Bene घूरिषीष्ट। Aor अघूरिष्ट। Condi अघूरिष्यत। Past Partī Pass घूर्यं। Act घूर्यवान् ॥

48 /jûrî to hurt, to grow old

Pre जूर्यते। Per जुजूरे। I Fut जूरिता। II Fut जूरिष्यते। Impera जूर्यताम्। Imper अजूर्यत। Poten जूर्येत। Bene जूरिषीष्ट। Aor अजूरिष्ट। Past Partī Pass जूर्यं। Act जूर्यवान् ॥

शूरी ४९ हिंसास्तम्भनयोः ॥

49 /sûrî 1 to injure, hurt, kill, 2 to be firm

Pre शूर्यते। Per शुशूरे। I Fut शूरिता। II Fut शूरिष्यते। Impera शूर्यताम्। Imper अशूर्यत। Poten शूर्येत। Bene शूरिषीष्ट। Aor अशूरिष्ट। Past Partī Pass शूर्यं। Act शूर्यवान् ॥

चूरी ५० दाहे ॥

50 /chûrî to burn

Pre चूर्यते। Per चुचूरे। I Fut चूरिता। II Fut चूरिष्यते। Impera चूर्यताम्। Imper अचूर्यत। Poten चूर्येत। Bene चूरिषीष्ट। Aor अचूरिष्ट। Condi अचूरिष्यत। Past Partī Pass चूर्यं। Act चूर्यवान् ॥

तप ५१ ऐश्वर्ये वा । अयं धातुरैश्वर्ये वा तद्दृश्यनौ लभते । अन्यदा तु शब्दिकरण परस्मैपदीत्यर्थः । केचित्तु वाग्रहणं वृत्तुधातोराद्यवयवमिच्छन्ति । तप्यते । तप्ता । तप्स्यते । 'पत' इति व्यत्यासेन पाठान्तरम् । 'द्युतद्यामानियुतः पत्यमानः' ॥

51 /tapa/pata, to burn, 2 or to be powerful This verb takes éyan and âtmanepada when it has the meaning of 'to be powerful or lord' Otherwise it belongs to the Bhuâdi class and is Parasmaipadi. According

to some, the word वा of this sūtra is not to be read here, but that it is a portion or a member of the next sūtra वृत्तुवरणे and should be attached at the beginning there, as वावृत्तु वरणे । As ततो वावृत्त्यमाना सा रामशाला न्यविक्षत । The letters of तप are reversed, and we get the root पत also. That is another reading as we find in the Nirukta — इरज्यति, पत्यते, क्षयति, राजति these four have the meaning of lordliness and power ” So also in Parakshudra “युत धामा नियुत पत्यमान ।”

Pre तप्यते । Per तेपे । I Fut तप्ता । II Fut तप्स्यते । Impera तप्यताम् । Imper अतप्यत । Poten तप्येत । Bene तप्तीष्ट । Aor अतप्त । अतप्साताम् । Condi अतप्स्यत । Caus तापयति । Aor अतीतपत् । Desid तितप्सते । Inten तातप्यते । Yanluk तातप्ति । Past Part Pass. तप्त । Act तप्तवान् । Ger. तप्त्वा । Noun—तपन ॥

वृत्तु ५२ वरणे । वृत्यते । पक्षान्तरे । वावृत्यते । 'ततो वावृत्यमाना सा रामशाला न्यविक्षत' इति भट्टि ॥

52 √vrtu, to select, choose If the वा of the last sūtra, be really a portion of this, then the root is वावृत्तु and वृत्तु ॥

Pre वृत्यते, वावृत्यते । See above Per वृते । I Fut वर्तिता । II Fut वर्तिष्यते । Impera वृत्यताम् । Imper अवर्तयत । Poten वृत्येत । Bene वर्तिषीष्ट । Aor अवर्तिष्ट, अवर्तिषाताम् । Condi अवर्तिष्यत । Caus वर्तयति । Aorist अवी वृतत्, अववर्तत् । Desid विवर्तिष्यते । Inten वरीवृत्यते । Yanluk ववृतीति । Past Part Pass वृत्त । Act, वृत्तवान् । Ger. वृत्वा । वर्तित्वा । Nouns -वृत्रम् ॥

क्लिश ५३ क । उपतापे । क्लिश्यते । क्लेशिता ॥

53 A √klisa, to suffer pain

Pre क्लिश्यते । Per चिक्लिशे । I Fut क्लेशिता । II Fut. क्लेशिष्यते । Impera क्लिश्यताम् । Imper अक्लिश्यत । Poten क्लिश्येत । Bene क्लेशिषीष्ट । Aor अक्लिष्ट । Condi अक्लेशिष्यत । Caus क्लेशयते । Aor अचिक्लिशत् । Desid चिक्लिशिष्यते । चक्लेशिष्यते । Inten चेक्लिश्यते । Yanluk चेक्लेशिष्ट । Past Part Pass क्लेशित, क्लिष्ट । Active क्लेशितवान्, क्लिष्टवान् । Ger क्लिष्ट्वा, क्लेशित्वा ॥

काश्रु ५३ दीप्तौ । काश्यते ॥

53 √kāśi, to shine

Pre. काश्यते । Per चकाशे । I Fut काशिता । II Fut काशिष्यते । Impera. काश्यताम् । Imper अकाश्यत । Poten काश्येत । Bene काशिषीष्ट । Aor अकाशिष्ट ॥

वाश्रु ५४ शब्दे । वाश्यते । ववाशे ॥

54 √vāśi, to sound, hum (as birds), roar, cry &c

Per वाश्यते । Per ववाशे । I. Fut वाशिता । II Fut वाशिष्यते । Impera वाश्यताम् । Imper अवश्यत । Poten वाश्येत । Bene वाशिषीष्ट । Aor अवशिष्ट । Condi अवशिष्यत् । Causa वाश्यते । Aor अववाशत् । Desid विवाशिषते । Inten वावाश्यते । yanluk वावाष्टि । Nouns -वाश , वाशिरा ॥

अथ पञ्च स्वरितेत ।

Now the following five roots are 'svaitet.

मृष ५५ तितिक्षायाम् । मृष्यति-मृष्यते । ममर्ष-ममृषे ॥

55 √mrisha, to suffer, bear, endure, put up with

Pre मृष्यते । P मृष्यति । Per ममृषे । P ममर्ष । A ममृषिषे । I Fut मर्षिता । II Fut मर्षिष्यते । P मर्षिष्यति । Impera मृष्यताम् । P मृष्यतु । Imper अमृष्यत । P अमृष्यत् । Poten मृष्येत । P मृष्येत् । Bene मर्षिषीष्ट । P मृष्यात् । Aor अमर्षिष्ट । P अमर्षत् । Condi अमर्षिष्यत् । P अमर्षिष्यत् । Causa मर्षयते । Aor अममर्षत् । अमीमर्षत् । Desid मिमर्षिषते । ०। ति । Inten मरीमृष्यते । Yanluk मरीमृषीति । ममृषीति । ममर्षि । मरिमर्षि । मरीमर्षि । Past Parti Pass मर्षित । Act मर्षितवान् । Noun -दुर्मर्षण ॥

शुचिर् ५६ पूतीभावे । पूतीभावः क्लेदः । शुच्यति-शुच्यते । शुशोच-शुशुचे । अशुचत्-अशोचीत्-अशोचिष्ट ।

56 √śuchir, to bathe, per form ablutions Pātibhāva means bathing

Pre शुच्यते । P शुच्यति । Per शुशुचे । P शुशोच । I Fut शोचिता । II Fut शोचिष्यते । P शोचिष्यति । Impera शुच्यताम् । P शुच्यतु । Imper अशुच्यत । P अशुच्यत् । Poten. शुच्येत । P शुच्येत् । Bene शोचिषीष्ट । P शुच्यात् । Aor अशोचिष्ट । P अशुचत् or अशोचीत् । Condi अशोचिष्यत् । P अशोचिष्यत् । P अशोचिष्यत् । Causa शोचयते । Aor अशुशुचत् । Desid शुशोचिषते । शुशुचिषते or ति । Inten शोशुच्यते Yanluk शोशोक्ति । Past Parti. Pass शुक्त । Act शुक्तवान् । Ger शुचित्वा । Nouns -शुक्ति । शुक्तिका ॥

णाह ५७ बन्धने । नह्यति-नह्यते । ननाह । ननह्-नेहिय । नेहे । नह्ना । नत्स्यति । अनात्सीत् ॥

57 √naha, to tie, bind This is anit

Pre नह्यते । प्रणह्यते । P नह्यति । Per नेहे । P ननाह । नेहत् । नेह् । P २ s. ननह् । or नेहिय । I Fut नह्ना । [नह्+ता=नध्+ता (by VIII 2 34 s 440)=नध्+धा (VIII 2 40 s 2280)] II Fut नत्स्यते । P नत्स्यति । Impera नह्यताम् । P नह्यतु । Imper अनह्यत । P अनह्यत् । Pot. नह्येत । P नह्येत् । Bened नत्सीष्ट । Aorist अनह् । अनत्आताम् । P अनात्सीत् । Causa नाहयते । Aor अनीनहत् । Desid निनत्सते ०। ति । Inten नानह्यते yanluk. नानहि । Nouns.-बन्धी । बपा-बहत् । नाभि । पयनाभ ॥

रञ्ज ५८ रागे । रज्यति-रज्यते ॥

58 /rañj, to be dyed or colored, redden comprise the Bhuñdi root रञ्ज (No 1048) also

Pre. रज्यते । P रज्यति । The nasal is elided by VI 4 24 s 415

शप् ५९ आक्रोशे । शप्यति । शप्यते ॥

59 /sapa, to curse This is also conjugated in General Tenses like the Bhuñdi root शप् (No 1049)

Pre शप्यते P शप्यति ।

यथैकादशानुदात्तेत ।

Now the following eleven roots are anudâttet They are ant and Atmanepadi

पद ६० गतौ । पद्यते । पेदे । पत्ता । पद्येत-पत्सीष्ट ॥

60 /pada, to go, move The aorist singular is formed by चिष् undc. the next sūtra

१५१३ । चिष्यते पद । ३ । १ । ६० ॥

पदश्चलेश्चिष्यत्तशब्दे परे । प्रत्यक्षादि । अपत्ताताम् । अपत्सत ॥

2513 चिष् is the substitute of च्लि after the verb पद to go, when the affix त follows

The affix त here means the third person singular tense-affix of the Atmanepada, as अपादि 'he went', but not so in the dual and plural, as अपत्-साताम् they two went, अपत्सत they went, अट्+पद्+चिष्+त=अ+पाद्+इ=अपादि (the affix त being elided by VI 4 104)

Pre पद्यते । Pre पेदे । पेदिषे । I Fut पत्ता । II Fut पत्स्यते । Impera पद्यताम् । Imper. अपद्यत । Pot पद्येत । Bened पत्सीष्ट । Aorist अपादि । अपत्साताम् । अपत्सत । Causa. पादयते Aor अपीपदत् । Desid पित्स्यते । Inten. पनीपद्यते yauluk. पनीपत्ति । Nouns -इत्पदिष्यु । पदन । आपन्नजीविक । पाद् । प पेती । पादुका । पद्यम् । पद्यवती । पद्य ॥

खिद ६१ दैन्ये । खिद्यते । चिखिदे । खेत्ता । अखित ॥

61 /khida, to suffer pain or misery

Pre खिद्यते । Per चिखिदे । I Fut खेता । II Fut. खेत्स्यते । Impera खिद्यताम् । Imper. अखिद्यत । Pot खिद्येत । Bene खिद्यीष्ट । Aorist अखित । Causa खेदयते Aor अचीखिदत् । Desid चिखित्सते । Inten चेखिगने Past Parti Pass खित् । Act खित्तवान् । Ger. खित्त्वा । Noun खिदिम् ।

विद् ६२ सत्तायाम् । विद्यते । वेत्ता ।

62 √vida, to be, to exist

Pre विद्यते । Per विविदे । I Fut. वेत्ता । II Fut वेत्स्यते । Impera विद्यताम् । Imper अविद्यत । Pot. विद्येत । Bene वित्सीष्ट । Aorist अवित् ॥

बुध ६३ अवगमने । बुध्यते । बुबुधे । बोद्धा । भोत्स्यते । भुत्सीष्ट ।
अबोधि-अबुद्ध । अभुत्साताम् ॥

63 √budha, to know, understand, perceive

Pre बुध्यते । Per बुबुधे । I Fut बोद्धा । II Fut भोत्स्यते । VIII 2 37.
326 Impera बुध्यताम् । Imper अबुध्यत । Poten बुध्येत । Bene भुत्सीष्ट ।
Aor अबोधि or अबुद्ध । अभुत्साताम् । Causa बोधयति । Desid बुभूत्सते । Inten
बोबुध्यते । Yanluk. बोबोद्धि । Atmane बुबुगान् । Past Parti Pass बुद्ध ।
Act बुद्धगन् ॥

युध ६४ संप्रहारे । युध्यते । युयुधे । योद्धा । अयुद्ध । कथं 'युध्यति'
इति युद्धमिच्छतीति क्वच् । '×अनुदात्तेत्त्वलक्षणमात्मनेपदमनित्यम्×'
इति वा ॥

64 √yudha, to fight, struggle It is conjugated like the last

QUES -How do you explain the form युध्यति which is Parasmaipadi ?

Ans -It is either a denominative verb formed from the noun युधम् as
युधमिच्छति=युध्यति with the affix क्वच्, or the Atmanepada dependent on a
root being anudattet is not of universal validity Therefore this root is
Parasmaipadi also (See the explanation of this Paribhāṣhā under VIII 2
19 s 2326)

Pre. युध्यते । Per युयुधे । I Fut योद्धा । II Fut योत्स्यते । Impera युध्य-
ताम् । Imper अयुध्यत । Pten युध्येत । Bene युत्सीष्ट । Aor अयुद्ध । अयुत्साताम् ॥

अनो रुध ६५ कामे । अनुरुध्यते ॥

65 √ano rudha, 'to desire' The √rudh preceded by the preposition anu
and meaning to desire, belongs to the Divādi class and is Âtmanepadi The
√rudh itself belongs to the Rudhādi class

अण ६६ प्राणने । अण्यते । आणो । अणिता । अण इति दन्त्या-
न्तोऽयमित्यके ॥

66 √ana, √ana, to live, to breathe Some read this root with a dental
n (न)

Pre अण्यते। Per आणे। I Fut अणिता। II Fut अणिष्यते। Impera अण्यताम्। Imper अण्यत। Pot अण्येत। Bene. अणिषीष्ट। Aorist. आणिष्ट। Causa. आणयति Aor आणियत् as in माभवानणियत्। Desid. अणियिषतते ॥

मन ६७ ज्ञाने । मन्यते । मेने । मन्ता ॥

67 /mana, to think, believe &c

Pre मन्यते। Per मेने। I Fut. मन्ता। II Fut मन्स्यते। Impera मन्यताम्। Imper. अमन्यत। Pot मन्येत। Bene मसीष्ट। Aorist अमन्त। अमसाताम् ॥

युज ६८ समाधौ । समाधिश्चित्तवृत्तिनिरोधः । अकर्मक । युज्यते । योक्ता ॥

68 /yuja, to concentrate the mind Samādhi here means the cessation of the modification of the thinking principle The root is intransitive

Pre युज्यते। Per युयुजे। I Fut योक्ता। II Fut योक्ष्यते। Impera युज्यताम्। Imper अयुज्यत। Poten युज्येत। Bene युक्षीष्ट। Aor अयुक्त। Nouns - प्रयुक् । योगी । योग ॥

सृज ६९ विसर्गे । अकर्मक । 'ससृज्यते सरसिजैररुणाशुभिन्नैः' । ससृजिषे । स्रष्टा । स्रक्ष्यते । 'लिङ्सिचौ-' (२३००) इति कित्त्वान् गुणो नाप्यम् । सृक्षीष्ट । असृष्ट । असृक्षाताम् ॥

69 /sruja to quit, abandon, leave It is also intransitive as in the verse वृन्त-रत्न हरति पुष्प मनोकहाना, ससृज्यते सरसिजैररुणाशुभिन्नै । There is no guna of the vowel in the Benedictive, owing to I 2 11 s 2300, nor is अम् added by VI 1 58 s 2405, because the affixes are कित् ॥

Pre सृज्यते। Per ससृजे, ससृजिषे। I Fut स्रष्टा। II Fut स्रक्ष्यते। Impera सृज्यताम्। Imper असृज्यत। Poten. सृज्येत। Bene सृक्षीष्ट। Aor असृष्ट, असृक्षाताम्। Causa सर्जयते। Aor असृजत or अससर्जत। Desid सिसृक्षते। Inten सरीसृक्ष्यते। Yanluk सरीसृष्टि ॥

लिश ७० अल्पीभावे । लिश्यते । लष्टा । लक्ष्यसे । लिक्षीष्ट । अलिक्षत । अलिक्षाताम् ॥

70 /līśa, to become small, decrease

Pre लिश्यते। Per. लिक्षिषे। I Fut लक्ष्ये। II Fut लक्ष्यते। Impera. लिश्यताम्। Imper अलिश्यत। Poten लिश्येत। Bene लिक्षीष्ट। Aor अलिक्षत। अलिक्षाताम्। Causa. लेशयति। Aorist अलीलिशत्। Desid. लिक्षिषते। Inten लेशिश्यते। Yanluk लेशेष्टि। Noun — लिक्षा ॥

अथागणान्तात् परस्मैपदिन ॥

राधः ७१ अकर्मकाद्वृद्धावेव ।

एवकारो भिन्नक्रम । राधोऽकर्मकादेव श्यन् । उदाहरणमाह वृद्धानिति । यन्मद्यमपराध्यति । द्रुह्यतीत्यर्थ । 'विराध्यन्त चमत् क' । द्रुह्यन्तमित्यर्थ । राध्यत्योदन । सिध्यतीत्यर्थ । कृष्णाय राध्यति । देव पर्यालोचयतीत्यर्थ । देवस्य धात्वर्थेऽन्तर्भावाज्जीवत्यादिवदकर्मकत्वम् । रराध । ररायतु । रराधिथ । 'राधो हिसायाम्' (२५३२) इत्येत्वाभ्यासलोपाविद्ध न । हिसार्थस्य भकर्मकतया दैवादिकत्वायोगात् । राद्धा । रात्स्यति । अयं स्यादिश्वरादिश्च ॥

Now up to the end of this class all the roots are Paśasmaipadi

71 √rādha, to prosper This root takes श्यन् only when it is intransitive. The एव is to be joined to the word अकर्मकात् by transposition, namely राधोऽकर्मकादेव श्यन् । The example will be when the root has the meaning of दृढि &c In fact, the word दृढि is merely illustrative The whole sūtra therefore means "the √rādha belongs to the Divādi class, when it is intransitive and has the meaning like those of to increase, prosper &c' Therefore we have examples like these also —(Māgh II 11) नद्ये सात्वती सुनुर्यन्मद्यमपराध्यति I do not grieve that the son of Sītavati should offend me [or sin against me] Here, because the root is intransitive, though it means to be inimical, it is conjugated in this class Similarly विराध्यन्तचमेतक. (Māgh II 43) Here also the verb is intransitive, and means to be inimical So also राध्यत्योदन । Here the verb means to become cooked So also कृष्णाय राध्यति गर्ग । Garga looks to the welfare of Krishna, or he calculates the good and bad fortunes of Krishna from his horoscope Here the meaning of the future good and bad fortunes is to be known from the implication of the root and it is therefore intransitive like the verb जीवति &c Namely the root governs the word दैव (fortune, luck) in the objective case, but this will not make the root transitive, because such an object is a portion of the meaning of the root and not a separate word governed by the root, so also is the root √jiva Intransitive which governs the word prāna (life-breath) as object, the root meaning to hold breath The sūtra VI 4 143 s 2532 does not apply to this √rādhi, and so there is no elision of the reduplicate nor the change of the root vowel to ए in the Perfect, because the √rādha 'to injure' being transitive cannot belong to this class This root also belongs to Svādi and Churādi classes

Pre. राध्यति । Per रराध । ररायतु । I Fut रद्धा । II Fut रात्स्यति । Impera राध्यतु । Imper अराध्यत् । Poten राध्येत् Bene राध्यात् । Aor. अरासीत् । अराद्धताम् । अरात्सु । Caus रापयति Aorist अरीरयत् । Desid. रिरात्स्यति । Inten रराध्यते ॥

व्यध ७२ ताडने । ग्रहिज्या-(२४१२) इतिसप्रसारणम् । विध्यति ।
विव्याध । विविधतुः । विव्यद्-विव्यधिथ । व्यद्धा । व्यत्स्यति । विध्येत् ।
विध्यात् । अव्यात्सीत् ॥

72 /vyadha, to pierce, to bore, to pick The Present is व्यध+श्यन्+
तिप्=विध्+श्यन्+तिप् (the affix श्यन् being झिच् causes the vocalisation by VI
1 16 s 2412)=विध्यति ॥

Pre विध्यति । Per विव्याध । विव्यधतु । विव्यधिथ 01 विव्यद् । विव्यधथु ।
विव्यध । विव्याध । वि यधिव । I Fut व्यद्धा । II Fut व्यत्स्यति । Impera विध्यतु ।
Imper अविध्यत् । Poten विध्येत् । Bene विध्यात् । Aor अव्यात्सीत् । अव्याद्गाम् ।
Deside विव्यसति । Inten. वेविध्यते । Yanluk वाव्यद्धि ॥

पुष ७३ पुष्टौ । पुष्यति । पुपोष । पुपोषिथ । पोष्टा । पोष्यति
पुषादि-(२३४३) इत्यङ् । अपुषत् ॥

73 /pusha, to nourish, foster

The aorist is formed by अङ् as the root belongs to Pushādi class
(III 1 55 s 2343)

Pre. पुष्यति । Per पुपोष । पुपोषिथ । I Fut पोष्टा । II Fut पोष्यति ।
Impera पुष्यतु । Imper अपुष्यत् । Poten पुष्येत् । Bene पुष्यात् । Aor अपुषत् ।
Pass पुष्यते । Aor अपोषि । d अपुष्ताताम् । Pl अपुच्छत । Causa पोषयति । Acr.
अपुपुषत् । Decid पुपुच्छति । Inten पोपुच्छते । Yanluk पोपोष्टि ॥

शुष ७४ शोषणे । अशुषत् ॥

74 /śuśha, to be dried, become dry or parched up

Pre शुष्यति । Per शुशोष । I Fut शोष्टा । II Fut शोष्यति । Impera
शुष्यतु । Imper अशुष्यत् । Poten शुष्येत् । Bene शुष्यात् । Aor अशुषत् । Past.
Parti Pass शुष्क Act शुष्कवान् । (VIII 2 51 s 3030)

तुष ७५ प्रतौ ।

75 /tusha, to be pleased or satisfied

Pre. तुष्यति । Per तुतोष । I Fut तोष्टा । II Fut तोष्यति । Impera
तुष्यतु । Imper अतुष्यत् । Poten तुष्येत् । Bene तुष्यात् । Aor अतुषत् । Past
Parti Pass. तुष्ट Act तुष्टवान् । संतोष ॥

दुष ७६ वैकृत्ये ।

76 /dusha, to be bad or corrupted

Pre दुष्यति । Per दुदोष । I Fut दोष्टा । II Fut दोष्यति । Impera
दुष्यतु । Imper अदुष्यत् । Poten दुष्येत् । Bene दुष्यात् । Aor अदुषत् । Past
Parti. Pass दुष्ट. Act. दुष्टवान् । दोषी । दोषीका ॥

शिलष ७७ आलिङ्गने । शिलष्यति । शिलषे । श्लेष्टा । श्लेष्टयति ॥

77 √shish, to embrace The Present is शिलष्यति । Per शिलषे । I Fut. श्लेष्टा । II Fut श्लेष्टयति । This root belongs to Pushâdi class and ought to take अङ् in the Aorist (III 1 55 s 2343) but in forming its Aorist, अङ् is not added, but क्स under the sūtra शिलष आलिङ्गने (III 1 46. s 2514) We divide this sūtra in two parts, by the method of Yoga bibhāga The first portion being शिलष , and the second आलिङ्गने ॥

२५१४ । शिलषः— ।

अस्मात् परस्यानिटश्चले क्स स्यात् । पुषाद्यङोऽपवादो न तु चिण् । पुस्तादपवादस्यात् ॥

2514. After the root ślish, the ksa is the substitute of the anit chli of the Aorist.

The root शिलष ends in ष a letter of शल् pratyāhāra and would take क्स by I. 1 45 s 2336, why then this sūtra ?

This debar the अङ् which would have come otherwise to the supersession of क्स as the root belongs to the Pushâdi class But this substitute क्स does not debar the चिण् on the maxim that an apavāda rule which comes before a general rule, debars the rule which stands near to it, and not those which are far from it Therefore this sūtra III 1 46 debarsthe अङ् of III 1 55 but not the चिण् of III 1 60 Why do we say of anit—chli ? The rule will not apply to the Bhvâdi शिल्प् 'to burn', for that is सेट्, as अश्लेषीत् ॥

The next portion of the sūtra is given below

२५१४ । शिलष आलिङ्गने । ३ । १ । ४६ ॥

शिलषश्चलेरालिङ्गन एव कसौ नान्यत्र । योगविभागसामर्थ्यात् 'शल इगुपधात्'—(२३३६) इत्यस्याप्यय नियम 'अशिलक्षत्कन्या देवदत्त' । आलिङ्गन एव इति किम् । समशिलषज्जतुकाष्टम् । अङ् । प्रत्यासत्ताविह शिलषि । कर्मण्यनालिङ्गने सिजेव न तु क्स । एकवचने चिण् । अश्लेषि । अशिलक्षाताम् । अशिलक्षन्त । अशिलष्टा । अशिलद्वम् ॥

2514 क्स is the substitute of चिल after the verb शिलष, only then when it is employed in the sense of embracing and not otherwise

This is a restrictive aphorism By the breaking of this sūtra into two, the general rule III 1 45 s 2336, under which the root would have taken क्स universally is restricted in its scope to that root शिल्प् which means to embrace As अशिलक्षत् कन्याम् 'he embraced the girl' But समाशिलषज्जतुकाष्टम् 'the glue joined the wood' Here the Aorist is formed by अङ् । The root शिलष means here to glue (?). In the Passive when not meaning to embrace, the Aorist is by सिच् and not क्स ॥

* In the 3rd Person Singular, there is चिष् । As अरलेषि । अरिल्लताम् । अरिल्लन्त । अरिल्लता । अरिल्लन्तम् ॥

NOTE.—The following extract from the Mādhaviya, will clear this sūtra 'How will you form the Ātmanepada Aorist? We shall form it with the क्त of शल्लङ्गुपचात् III 1 45 s 2336 As समारलेषि कन्या देवदत्तेन 'the girl was embraced by Devadatta' The dual and plural are समारिल्लताम् and समारिल्लन्त । The 3rd Per Sing is formed by चिष् (is in समारलेषि) because it being subsequent (III 1 60 s 2513) debais क्त, III 1 45 s 2336). If so, the क्त ought to come, even when the root does not mean to embrace? But the desired form is obtained from सिच् as समारिल्लत जतुनि काष्ठे 'The glues were joined by the woods' How do you explain this? I've got over this difficulty, we divide the sūtra श्लिष आलिङ्गने into two The first will be श्लिष क्त The affix ksa comes in the Aorist of ślish' This, on the maxim or पुरस्तादपवाद &c debais the अङ् and not the चिष् । The second will be आलिङ्गन । The root must mean to embrace This rule will then be a nyāya or restriction on the first By this division of one sūtra into two, क्त, whether obtained from III 1 45 or III 1 46 first half (श्लिष), will be restricted to that ślish which means to embrace, and to nothing else Therefore in the sense of 'non-embracing', it will take अङ् in the Parasmaipadī, and सिच् in the Ātmanepada respectively

77 /ślisha, to embrace

Pre श्लिष्यति । Per शिरलेष । I Fut श्लेष्टा । II Fut श्लेष्यति । Impera-
श्लिष्यतु । Imper अश्लिष्यत् । Poten श्लिष्येत् । Bene श्लिष्यात् । Aor अश्लिषत्
अश्लिषत् । Nonn - श्लेष्या ॥

शक ७८ विभाषितोऽमर्षणे । विभाषित इत्युभयपदीत्यर्थः ।

शक्यति-शक्यते हरिं द्रष्टु भक्तः । शशाक । श्रेयि-शशक्य । श्रेके । शक्ता ।
शक्यति शक्यते । अशकत्-अशक्त । सेट्कोऽयमित्येके । तन्मतेनानिट्कः-
रिकास्तु लदित्पठितः । शकिता । शकिष्यति ॥

78 /śaka is ubhayapadī when षट् meaning मर्षण 'to endure.' 1 to be able, have power to effect

(2 to bear, endure) It is both Padis According to some this root is not anit, but सेट् । In their opinion, the root शक् mentioned in the Anit kārīkās does not refer to this root but to शक् of the Śwādī class Therefore the I Future of this root is शकिता । The II Future शकिष्यति । The word विभाषित is a technical word meaning ubhayapadī When the root means मर्षण 'to endure' it does not belong to this class

NOTE—According to the Mādhaviya, the root belongs to this class when meaning endure According to Kāśīnaswāmī the sūtra is thus explained

“when the sense is to endure, there is *option* (vibhāṣita) with regard to the root *sah*, that is in one alternative, it may be Divā h, in the other Svāda As शक्यते and शक्नोति ।” Śāktāyan has also taken the word विभाषित in this sense

Pre. शक्यति । A शक्यते । Per शशक । A शेके । शेकतु । शेकिथ ०। शशकथ । I Fut शक्ता ०। शकिता । II Fut शक्यति । A शक्यते ०। शकिष्यति । Impera. शक्यतु । Imper अशक्यत् । Poten शक्येत् । Bene शक्यात् । Aor अशकत् । A अशक्त । Pass शक्यते । Desid शिशकति ०। ते । Past Partl. Pass शक्त. or शक्ति Act शक्तवान् । Ger शक्त्वा ॥

विदा ७६ गात्रप्रक्षरणे । घर्मस्रुतावित्यर्थः । अयं जीदिति न्यासकारादयः । नेति हरदत्तादयः । स्विद्यति । सिष्वेद । सिष्वेदिथ । स्वेत्ता । अस्विदत् ॥

79 √shvidā, to sweat, perspire The word गात्रप्रक्षरण means the discharge of perspiration According to Nyāsikāra &c the root has an indicative वि according to Haradatta &c it is not so See Padamanjanī on I 2 19 s 3052

Pre स्विद्यति । Per सिष्वेद । सिष्वेदिथ । सिष्वेदिथ । I Fut स्वेत्ता । II Fut स्वेत्स्यति । Impera. स्विद्यतु । Imper अस्विद्यत् । Poten स्विद्येत् । Bene स्विद्यात् । Aor अस्विदत् । Causa स्वेदयति । Aor अस्विसदत् । Desid सिष्विसति । Inten सेष्विद्यते । Yanluk सेष्विति । Past Partl Pass स्विन्न । Act स्विन्नवान् ।

क्रुध ८० क्रोधे । क्रोद्धा । क्रोत्स्यति ॥

80 √krudha, to be angry

Pre क्रुध्यति । Per चुक्रोध । चुक्रोधिथ । चुक्रुधिथ । I Fut क्रोद्धा । II Fut क्रोत्स्यति । Impera क्रुध्यतु । Imper अक्रुध्यत् । Pot. क्रुध्यत् । Bene क्रुध्यात् । Aor अक्रुधत् । Noun - क्रोधन ॥

**क्षुध ८१ बुभुक्षायाम् । क्षोद्धा । कथं क्षुधित इति । संपदादिक्रि-
वन्तात्तारकादित्वादितजिति माधवः । वस्तुतस्तु वसतिक्षुधो (३०५६) इतीट् ।**

81 √kshudha, to be hungry If the root is anit, how do you explain the form क्षुधिते । According to Mādhava it is formed thus From the root क्षुध we form the noun क्षुन् by adding क्त्वा under Sampadādi class (III 2 178) From this noun क्षुन् we form a secondary noun by adding the affix इत् by considering it to belong to the Tārakādi class, the force of the affix being तदस्य सजात (V 2 36 s 1837) Thus क्षुदस्य संजातं=क्षुधित । As a matter of fact the form क्षुधित is not a Taddhita derivative from the noun क्षुन्, but it is the Participle of क्षुध the इत् being added under VII 2. 52 s. 3046.

Pre बुध्यति । Per बुबोध । I Fut. बोद्धा । II Fut. बोत्स्यति । Impera
[बुध्यत् । Imper अबुध्यत् । Poten बुध्येत् । Bene बुध्यात् । Aor. अबुध्यत् । Condi
अबोत्स्यत् ॥

शुध ८२ शौचे । शुध्यति । शुशोध । शोद्धा ॥

82 /śudhi, to become pure or purified

Per शुध्यति । Per शुशोध । I Fut. शोद्धा । II Fut. शोत्स्यति । Impera
शुध्यत् । Imper अशुध्यत् । Poten शुध्येत् । Bene शुध्यात् । Aor अशुध्यत् । Con.
अशोत्स्यत् ॥

षिधु ८३ संराद्धौ । ऊदित्पाठः प्राप्तादिकः । सिध्यति । सेद्धा ।
सेत्स्यति । असिध्यत् ॥

83 /śhidhu, to be accomplished or fulfilled To read it as षिध् with
long ऊ is incorrect

Pre सिध्यति । Per सिषेध । I Fut. सेद्धा । II Fut. सेत्स्यति । Impera
सिध्यत् । Imper असिध्यत् । Poten सिध्येत् । Bene सिध्यात् । Aor असिध्यत् ।
Desid सिद्स्यति । Inten सिषिध्यते Yanluk रंषेद्धि Past Part Pass
सिद्ध । Ger सिद्ध्वा । सिषित्वा । सेषित्वा । Caus सेधयति or साधयति । (VI 1 49.
s 2602)

रध ८४ हिंसासंराध्योः । सराद्धिर्निष्पत्तिः । रध्यति । रधिज-
भोरधि (२३०२) इति नुम् । ररन्ध । ररन्धत् ॥

84 /radhi, to injure, to be completed Samrāddhi means completed
Pie रध्यति । Per ररन्ध । The nasal is added by s 2302 The augment इट् is
optionally added by the following sūtra

२५१५ । रधादिभ्यश्च । ७ । २ ४५ ॥

रध् नश् 'रृप्' इप् 'रुह्' 'मुह्' 'ष्णह्' 'ष्णिह्' एभ्यो वलाचार्यधातुकस्य वेट् स्यात्
ररन्धिय ररद्ध । ररन्धिव -रेध्व ॥

2515 A valāli-ādhadhātuka affix optionally takes इट् after
रध् and the seven roots that follow it (Divāli. 84 to 91).

Thus ररन्धिय or ररद्ध । ररन्धिव or रेध्व The augment नुम् does not come
in those affixes which use सेट् except in the Perfect by the following sūtra

NOTE —As ररिता or रद्धा नष्टा (VII 1 60 नुम्) नक्षिता वृत्ता (V-
1 59 अम्) तप्तं, तर्पिता । दग्ना दप्तं दर्पिता द्रोण्या द्रोढा (VIII 2 33) द्रोहिता मोग्धा,
मोढा, मोहिता, स्नोढा, स्नोहिता, स्नोग्धा, स्नेग्धा स्नेढा स्नेहिता ॥

NOTE —Some hold that the रधादि roots optionally take इट् in the
Perfect Tense also, because the present sūtra being subsequent to VII

2' 13, debars that sūtra so far Others hold that the रधादि roots will *always* take इट् in the Perfect, because the former rule VII. 2 13 is stronger than the present, inasmuch as that is a prohibitory rule So they from ररन्धिष्व and ररन्धिम् ॥

२५१६ । नेत्यलिटि रधे । ७ । १ । ६२ ॥

लिट्त्वजं इटि रधेनुंन स्यात् । रधिता—रद्धा । रधिष्यति । रत्स्यति । अङि नुम् । 'अनि-
दिताम्— (४१५) इति नलोप । अरधत् ॥

2516. The augment नुम् is not added to रध्, before an affix beginning with the augment इट्, except in the Perfect.

As रधिता, रधितुम्, रधितव्यम् but रन्धनम्, रन्धक before Anit affixes, and ररन्धिष्व, ररन्धिम् in the Perfect

NOTE —When नुम् is added रध् becomes a root ending in a conjunct consonant, and therefore the लिट् affixes after it are not कित् (असंयोगात् लिट् कित् I 2 5), and therefore the न् is not elided by VI 4 24 But when the affix कसु of the Perfect is added, we have रेधिवस् Nom Sg रेधिवान् ॥ Here the affix being expressly taught with an indicatory क the न् is elided The reduplicate is elided, the अ changed into ए, then इट् is added, then नुम्, and then the नुम् is elided by the expressly taught कित् ॥

NOTE —Why was not the sūtra made as इटि लिटि रधे when by so doing, the augment नुम् would have been added only in the Perfect when it had इट् and no where else ? This form of sūtra would have also meant that नुम् would be added in that Perfect which took इट् and in no other Perfect, while cases other than Perfect might take it That being so, there would be no नुम् in ररन्ध, while रधिता would require नुम् ॥ See, however, the Mahābhāṣya for the *contra*

	लुङ्	
अरधत् ।	अरधतां ।	अरधन् ।
अरध ।	अरधतम् ।	अरधत ।
अरध ।	अरधाव ।	अरधाम ।

This form अरधत् is thus evolved —

अ+रध्+त्वि+त्=अ+रध्+अङ्+त्=(III 1 55 s 2343 the root is Pushādi)=अ+रध्+नुम्+अ+त् (VII 1 61 s 2302)=अ+रध्+अ+त्=(the न् is elided by VI 4 24 s 445)=अरधत् ॥

Pre रध्यति । Per ररन्ध । ररन्धतु । ररन्धु । ररन्धिष्व or ररद्ध । ररन्धधु । ररन्ध । ररन्ध । ररन्धिष्व or रेन्ध । ररन्धिम् or रेन्धम् । I Fut. रधिता or रद्धा । II Fut रधिष्यति or रत्स्यति Impera रध्यतु । Imper. अरध्यत् । Pot रध्येत् । Bene रध्यात् । Aor अरधत् । Condi अरधिष्वत् । अरत्स्यत् । Causa.

रन्वयति Aor अरन्वयत् । Desid रिरन्वयति । रिरन्वसति । Inten रारन्वयते Yanluk
रारन्वीति or रारद्दि । Nouns -रन्वनम् । रन्वक ॥

गश ८५ अदर्शने । नश्यति । ननाश । नेशतुः । नेशिथ ॥

85 /naśa, to be lost

According to one view, the aorist takes ए, not only in the cihandas, but in ordinary language also as 3rd s अनिशत्, pl अनशन्, 1st s अनेशम् ॥

85 /naśi, to be lost The Present is नश्यति । Per ननाश, नेशतु, नेशिथ । When the second Person Singular does not take इद् the following sūtra applies

२५१७ । नस्जिनशोर्नलि । ७ । १ । ६० ॥

नुम्स्यात् । ननष्ट । नेशिथ—नेश्व । नेशिम—नेशम् । नशिता—नष्टा । नशिष्यति—नक्ष्यति । नश्येत् । नश्यात् । अनशत् । प्रणश्यति ॥

2517. The augment नुम् is added after the vowel of the root in नस्ज् and नश, before an affix, beginning with any consonant, other than a semi vowel or a nasal.

NOTE —As मङ्क्ता, मस्ज्+तृच्+no इद् by VII 2 10 s 2246), add न्=मल् न्+तृ, elide तृ by VIII 2 29, change ज् to क, and न् to anusvāra which then becomes ङ् ॥ मङ्क्तुम् मङ्क्तव्यम् नष्टा, नष्टुम् and नष्टव्यम् ॥ But मजनम् and नशिता, and मग्न (VI 4 32) In मग्न and मग्नवान्, the नुम् is supposed to be placed before the last consonant in मस्ज् in order that it may get elided

Thus -नश्+थल्=नश्+नश्+थल्=न+नश्+थल्=न+नश्+नुम्+थल्=ननष्ट ॥

After an alternant preposition, the न is changed to ण, i, प्रणश्यति । But not so, under the circumstances mentioned in the following sūtra

२५१८ । नशोः षान्तस्य । ८ । ४ । ३६ ॥

यत्न न स्यात् । प्रनष्ट । अन्तप्रद्वयं भूतपूर्वप्रतिपत्त्यर्थम् । प्रनक्ष्यति-नशिष्यति ॥

2518 The ण् is not the substitute of the verb नश् 'to destroy', when ending in ष् ॥

When the श् is changed to ष् in नश्, the न of नश् is not changed Thus प्रनष्ट, परिनष्ट ॥ The नुम् ordained by VII 1 60, is elided by VI 4 24 and श् changed to ष् by VIII 2 36 S 294

Why do we say षान्तस्य ? Observe प्रणश्यति, परिणश्यति ॥ The word अन्त is taken in order that the prohibition may apply to words like प्रनक्ष्यति, which did end with ष् though the ष has been changed by other rules, and is no longer visible For here the श् of नश् is changed to ष् by VIII 2 36, and then this ष् is changed to क् by VIII 2 41 s 295, and the नुम् is added by VII. 1. 60, s 2517

Pre नश्यति । Per. ननाश । नेशत् । नेशु । नेशिथ or ननंष्ट । नेशथु । नेशिव or नेश्व । नेशिम or नेशम् । I Fut नशिता or नष्टा । II Fut नश्यति or नङ्क्ष्यति । Impera नश्यत् । Imper अनश्यत् । Poten नश्येत् । Bene नश्यात् । Aor अनशत् । अनश । अनशम् । Condi अनश्यत् or अनङ्क्ष्यत् ॥

तृप ८६ प्रीणने । प्रीणन तृप्तिस्तर्पणं च । 'नाग्निस्तृप्यति काष्ठानाम्' । 'पितृहन्ताप्सीत्' इति भट्टिः इत्युभयत्र दर्शनात् । ततर्पित-तत्रप्य-ततर्प्य । तर्पिता-तर्प्ता त्रप्ता । 'कृशमुशस्पृश'-इति सिच्चा । अताप्सीत्-अतर्पीत्-अत्राप्सीत्-अतृपत् ॥

86 √tripi, to be pleased, to become satisfied The word प्रीणन here means satisfaction, as well as causing satisfaction to another, a- नाग्निस्तृप्यति काष्ठानाम् the fire is never situated with fuels, so also पितृहन् अताप्सीत् 'He caused satisfaction to the ancestors' (Bhatti I 1) There we find it used in both senses In the aorist the सिच् is optional by the vārtikā under III 1 47 s 2407 Thus we have four forms (1) अतृपत्, d अतृपताम् with अङ् as the root belongs to the pushādi class (2) अतर्पणीत्, d अतर्पसिद्धाम् with सिच् । There is no vriddhi because of VII 2 4 s 2268 (3) अत्राप्सीत् when anit, and अम् augment (4) अतार्पणीत् no अम्, but vriddhi in both cases by III. 2 3 s 2267

Pre तृप्यति । Per ततर्प । ततृपत् । ततर्पिथ or ततर्पथ or ततृप्य । ततृपथु । ततृप । ततर्प । ततृपिव I Fut. तर्पिता । तर्प्ता or त्रप्ता । II Fut तर्पिष्यति । तर्प्यति or तृप्यति । Impera. तृप्यत् । Imper अतृप्यत् । Poten तृप्येत् । Bene तृप्यात् । Aor (1) अतृपत् । अतृपताम् (2) अतर्पणीत् । अतर्पसिद्धाम् । (3) अतार्पणीत् । (4) अत्राप्सीत् । Causa तर्पयति । त्रापयति । Aor अततर्पत् । अतीतृपत् । Desid तितर्पिषति । तितृप्यति । Inten तर्पिष्यते । Yanluk तर्पिष्यति । तर्पिष्यति । Past Parti Pass कृत् । Active कृत्वा । Ger तर्पित्वा । तृप्यत्वा ॥

दृप ८७ हर्षमोहनयोः । मोहनं गर्वः । दृप्यतीत्यादि ॥

रधादित्वादिसौ वेङ्कावमर्थमनुदात्तता ॥

87 √dripi, to be greatly delighted, 2 to be mad or foolish The word 'mohana' here means to be proud These two roots trip and drip being रधादि take इङ् optionally (VII 2 45 s 2515), they are anudāttet in order to apply to them the augment अम् ॥

Pre दृप्यति । Per दर्प । I Fut दर्प्ता ॥

द्रुह ८८ जिघांसायाम् । 'वा द्रहमुह'-(३२७) इति वा घः । पक्षे

ढ. । दुद्रोश्च-द्रुद्रोढ । दुद्रोहिष्य । द्रोहिता-द्रोग्धा द्रोढा । द्रोहिष्यति-
धोक्ष्यति । ढत्वघत्वयो स्तुल्य रूपम् । अद्रुहत् ॥

88 /druha, to bear malice or hatred, to seek to hurt or injure In 2nd Per S of the Perfect when no इद् is added we have दुद्रोश्च । It is thus evolved दुद्रोश्+थ=दुद्रोच+थ (VIII 2 33 s 327)=दुद्रोच्+थ (VII 2 40 s 2260)=दुद्रोग्+थ (VIII 4 53 s 52)=दुद्रोश्च । But when इ is not changed to च for s 327 is optional, then इ is changed to ढ by VIII 2 31 s 324 and the च is changed to ढ by VIII 4 41 s 113 and the first ढ is elided by VIII 3 13 s 2335 and we have द्रुद्रोढ ॥

Pre द्रुहति । Per द्रुहाह । द्रुहहत् । द्रुहोहिष्य ०। द्रुद्रोश्च ०। द्रुद्रोढ । द्रुहहत् । द्रुहिव ०। द्रुह् । I Fut द्रोहिता ०। द्रोग्धा ०। द्रोढा । II Fut द्राहिष्यति ०। धोक्ष्यति । The form will be the same धोक्ष्यति, whether इ is changed to च ०। ढ । Thus द्रोच्+स्यति=द्रोच्+स्यति (VIII 2 37 s 326)=धोक्+स्यति (VIII 4 55 s 121)=धोक्ष्यति । So also when इ is changed to ढ । ढ-द्राद्+स्यति=धोद्+स्यति=धोक्+स्यति (VIII 2 41 s 295)=धोक्ष्यति । Impera द्रुहत् । Imper अद्रुहत् । Poten द्रहेयत् । Bene द्रुहान् । Aor अद्रुहत् । Condi अद्रोहिष्यत् ०। अद्रोक्ष्यत् । Causa द्रोहयति । Aor अद्रुहत् । Desid द्रुहोहिषति । द्रुहोहिषति । द्रुह्यति । Inten द्रोह्यते । Yanluk. द्रोहोश्च । द्रोहोढ । द्रोहोधि । Past Part Pass द्रुग्ध ०। द्रूढ । Act. द्रुग्धवान् or द्रुदवान् । Ger द्रुहित्वा ०। द्रोहित्वा ०। द्रुग्ध्वा ०। द्रूढ्वा ॥

मुह ८९ वैचित्त्ये । वैचिर्यमविवेक । मुह्यति । मुमोहिष्य-मुमोग्ध-
मुमोढ । मुग्धा-मुढा मुहिता । मुहिष्यति-मोक्ष्यति । अमुहत् ॥

89 /Muha, to faint, swoon

Pre मुहति । Per मुमोह । मुमुहत् । मुमोहिष्य ०। मुमोग्ध ०। मुमोढ । मुमहिव ०। मुमुह् । I Fut मोहिता । मुग्धा । मुढा । II Fut मोक्ष्यति ०। मोहिष्यति । Impera मुहत् । Impe. अमुहत् । Pot मुह्येत् । Bene मुहान् । Aor अमुहत् । Condi अमोहिष्यत् or अमोक्ष्यत् । Causa मोहयति । Desid मुमोहिषति । मुमोहिषति । मुमुहति । Inten मोमुह्यते Yanluk मोमोहिष । मोमोढि । Past Part Pass मुग्ध ०। मूढ । Act मुग्धवान् । मूढवान् । Ger मोहित्वा ०। मोहित्वा । मुग्ध्वा or मूढ्वा ॥

ष्णुह ९० उद्गिरणे । स्नुह्यति । सुष्णोह । सुष्णोहिष्य-सुष्णोग्ध-
सुष्णोढ । सुष्णोहिष्य-सुष्णह् । स्नोहिता-स्नोग्धा-स्नोढा । स्नोहिष्यति-
स्नोक्ष्यति । अस्नुहत् ॥

90 /shnuha, to vomit

Pre स्नुहति । Per सुष्णोह । सुष्णोहिष्य ०। सुष्णोग्ध ०। सुष्णोढ । सुष्णुहिव ०। सुष्णुह् । I Fut स्नोहिता, स्नोग्धा ०। स्नोढा । II Fut स्नोहिष्यति ०। स्नोक्ष्यति । Impera स्नुहत् । Imper. अस्नुहत् । Pot स्नुह्येत् । Bene स्नुह्यत् । Aor अस्नुहत् । Past Part Pass. स्नुग्ध ०। स्नूढ । Ger स्नोहित्वा स्नुहित्वा स्नुग्ध्वा । स्नूढ्वा ॥

**णिगह ९१ प्रीतो । स्निह्यति । सिण्येह । वृत् । रथादयः समाप्ताः ।
पुषादयस्तु आगच्छान्तादिति सिद्धान्तः ॥**

91. √shniha, to feel or have affection for

Pre स्निह्यति । Per सिण्येह । सिण्येहिथ or सिण्येग्थ or सिण्येद । सिण्येहिथ
or सिण्येह । I Fut स्नेहिता । स्नेग्ता । स्नेदा । II Fut स्नेहिष्यति or स्नेचयति । Imp-
era स्निह्यतु । Imper अस्निह्यत् । Poten स्निह्येत् । Bene स्निह्यात् । Aor.
अस्निहत् । Inten सेणिह्यत । सेऽणेग्थ or सेस्नेदि । Desid. सिस्निह्यति । सिस्नेहिषति ।
सिस्निह्यति । Parti Pass स्निग्थ or स्नीद । Acti सिग्थवान् or स्नीदगन्
Ger स्निहित्वा or स्नेदित्वा or स्निग्ध्वा or स्नीद्वा । Caus स्नेहयती । Aor अतिष्णिहत् ।

Vrit Here end the Radhâdi roots But the Pushâdi roots do not end
here for the valid opinion is that they extend upto the end of this class
NOTE —The word वृत् might be applied to Pushâdi and some have
applied it thus They say the pushâdi ends here , and śamâdi begins next
This is however not correct

शमु ९२ उपशमे ।

92 √śamu, to be tranquil Thus शम्+श्यन्+तिप् । Now applies the
following which causes the अ of शम् to be lengthened

२५१९ । शमामष्टानां दीर्घं श्यनि । ७ । ३ ७४ ॥

शमादीनामित्यर्थः । प्रथिशाम्यति । शेमतु । शेमिथ । शमिता । अशमत् ॥

2519 Before the Present character श्यन्, a long is substitu-
ted for the root-vowel in शम् and the seven roots that follow it

NOTE —As शाम्यति ताम्यति, दाम्यति, आम्यति, भ्राम्यति, चाम्यति, क्लाम्यति
and मायति ॥ Why of these eight only ? Observe अस्यति ॥ Why before
श्यन् ? Observe अमति . the श्यन् being optional after this root by III 1 70

Thus प्रथिशाम्यति । The नि is changed to णि (III 4 17 s 2285).

92 √śamu to be calm, quiet or tranquil

Pre शाम्यति । Per शशाम । शेमतु । शेमु । शेमिथ । शेमिव । I Fut शमिता ।
II Fut शमिष्यति । Impera शाम्यतु । Imper. अशाम्यत् । Poten शाम्येत् ।
Bene शाम्यात् । Aor अशमत् । Pass शाम्यते । Aor अशमि or अशामि । Caus
शमयति । Desid शिशमिषति । Inten शंशम्यते Yanluk शशमीति । शंशन्ति । d.
शशान्त । Past Parti Pass. शान्त । Active शान्तवान् । Ger शमित्वा or
शान्तवा । Nouns —शमी । शमन । प्रशान् । शान्ति । शमित । शम्ब । शम्बु । शा-
ब-व्यम् । शमीलम् । शमीली । शमलम् ॥

तमु १३ काङ्क्षायाम् । ताम्यति । तमिता । अतमत् ॥

93. √tamu, 1. to wish, desire, (2 to be distressed in body or mind)

Pre वाच्यति । Per वतान् । तेनतुः । तेनिय । तेनित् । I Fut वनिता । II Fut वनिष्यति । Impera वाच्यतु । Imper. अवाच्यत् । Poten. वाच्येत् । Bene वच्यत् । Aor अवतत् । Condi. अवनिष्यत् । Causa वनयति । Desid वितनिष्यति । Inten वतन्वते । Yanluk वतनीति । वतन्ति । d. वतान्वत् । Past. Part. Pass. वातत् । Act वातवात् ॥

दमु ९४ उपशमे ।

उपशम इति पदस्य । तेन चकर्मकोऽवत् । न तु शमित्यकर्मकः । अदत्त् ।

94. /damu, to make calm or tranquil, to tame 'The word उपशम here has causative force, i.e. to make one calm or tranquil and not to be himself tranquil. It is therefore a transitive verb and herein it differs from /श्म् । In fact the word उपशम here is derived from the causative root of श्म्, and is therefore different from the उपशम of No. 92, which is derived from the simple root श्म् ॥

Pre दाच्यति । Per ददान् । I Fut दनिता । II Fut. दनिष्यति । Impera. दाच्यतु । Imper. अदाच्यत् । Poten. दाच्येत् । Bene दच्यत् । Aor अदत्त् । Condi. अदनिष्यत् । Causa दनयति or ते । Past Pass. दातत् । or दनितः । Act दातवात् । Nouns दननः । दातः । अदिदन्तः । दनितः । दनुनाः । दपठः । ददिदनावनः ।

अमु ९५ तपसि खेदे च ।

आच्यति । अचनत् ।

95. /śramu, 1 to perform austerities, 2 to be afflicted or distressed.

Pre आच्यति । Per अचान् । I Fut अनिता । II Fut अनिष्यति । Impera. आच्यतु । Imper. अआच्यत् । Poten. आच्येत् । Bene अच्यत् । Aor अचनत् । Condi. अचनिष्यत् । Past Pass. आतत् । Act आतवात् । Noun — कुनार अनया

अमु ९६ अनवस्थाने ।

'वा भ्राय-' (सू २३२१) इति इयञ्वा । तत्र कृते 'अनानुष्ठानाच्-' (सू २५१९) इति दीर्घः । आच्यति । अचयत् । अचनत् । अच स्वादिबत् ।

96. /bhramu, to roam or wander about. This root optionally takes इयत् by III 1 70 S 2321. When इयत् is added then there is lengthening of [अ] by VII. 3 74 S 2519. As आच्यति । The aorist is by अच् as अचनत् । Otherwise it is conjugated like the /श्म् of the Bhuādi class No. 903

Pre आच्यति । Aor. अचनत् । Noun अनी

क्षमू ९७ सहने ।

आच्यति । अचनिय-अचन्यत् । अचनित-अचनयत् । अचनित-अचनयत् । अनिता-अन्यत् । अचनयत् । स्वादिस्तु चित् ।

97. /kṣhamû, to suffer, endure. This root has not the indicatory च. The Bhvādi root क्षमू has an indicatory च. Therefore from the present root we get the noun क्षान्तिः while from that of the Bhvādi class,

Pre. वाच्यति । Per चक्षान । चक्षन्तुः । चक्षन्ति or चक्षन्त्य । चक्षन्ति or चक्षन् । चक्षन्ति or चक्षन् । I Fut. क्षन्ता or क्षन्ता II Fut क्षन्त्यति or क्षन्त्यति Impera वाच्यतु । Imper वाच्यतु । Potē वाच्येत् । Bene. चक्ष्यात् । Aor वाच्यत् । Causa. चक्षयति । Aor वाच्यत् । Desid. चक्षन्ति or चक्षन्ति । Inten चक्षन्ते । yanluk चक्षन्ति । Past. Ger चक्ष्या or चक्ष्या Noun क्षन्ति ।

क्रमु ९८ ग्लानौ

क्राम्यति-क्रामति । गभीरं देवमपि 'सिद्धिस्तु' (सू २३२०) इत्येव । दीर्घं सिद्धे शब्दादिपाठे चितुर्धः । अङ् । अक्रामत् ।

98 /klam, to be fatigued or tired. This also takes optionally इयच् by III. 1 70 S 2321. The अ of /क्रमु would have been lengthened, before इयच् as it is lengthened before यच् by VII. 3 75 S 2320, then why is it read in the शब्दादि class? It is read in the शब्दादि class in order that it may take the affix चितुर् (III. 2 141 S. 3121). The aorist is formed by अङ् as अक्रामत् ।

Pre क्राम्यति or क्रामति । Per चक्राम । I Fut क्रामता । Aor अक्रामत् ।

मदी ९९ हर्षे ।

माद्यति । आमदत् । शब्दादयोऽष्टौ गताः ।

99. /madi, to revel or delight in

Pre माद्यति Aor आमदत् । Causa. मदयति or मादयति । Nouns —मदनः उन्मादी । मदः । प्रमदः । सम्मदः । उन्मदिष्युः । मदिरा । हरम्मदः । मदश्च । Gerunc मदित्वा । Part मत्तः । मत्तवान् ।

Here end the eight roots of the Śamādi class.

असु १०० क्षेपणे ।

अस्यति । आस । अक्षिता ।

100 /asu, to throw Pres. अस्यति । Per आस । First Future अक्षिता ।

In forming the Aorist य is inserted by the following sūtra —

२५२० । अस्यतेत्युक् । १ । ४ । १९ ।

अङि परे । आस्यत् । अस्य पुषादित्वादङि सिद्धे अस्यतिवक्ति- (सू २४३८) इति वचनं तत्पर्यम् । तद् द्रु 'उपसर्गादस्यत्पुस्तोः' इति वक्ष्यते । पर्यास्यत् ।

2520 The root अस् (अस्यते) gets the augment युक् before this Aorist, formed by अङ् ॥

As आस्यत्, आस्यतात्, आस्यत् ॥ See III. 1 52 S. 2438.

This root takes अङ् by III. 1 55 S. 2343, because it belongs to the पुषादि class. Why is then अङ् enjoined specifically after it by the sūtra III. 1 52 S. 2433? That sūtra ordains अङ् in the Atmanepada, while the Puṣhādi aṅ comes in the Parasmaipada only. The /as is conjugated in the Atmanepada when it takes particular prepositions, such as परि &c as will be taught in the vārtuka under sūtra VII. 1 7. S. 2701. As पर्यास्यत् ।

100 /asu, to throw.

Per आस्यति । Per आस । आक्षितः । I Fut. अक्षिता । II Fut अक्षिष्यति । Impera. अक्ष्यतु । Imper. अक्ष्यत् Potē. अक्ष्येत् । Bene. अक्ष्यात् । Aor अक्ष्यत् । आस्यतात् । Causa आसयति । Aor आस्यत् । Desid. अक्षिष्यति । Past. Pass. अक्ष्यतः । Act.

अस्तवाद् । Ger. अस्तित्वा or अस्त्वा । Nouns —अस्तुरः । स्वस्ता । वनस्त्वा । सत्यस्यद् ।
मासनस् । अस्तुः ।

100 /as preceded by any prefix is conjugated in the Atmanepadi

Pre निरस्यते । Per निरासे । निरासिषे I Fut. निरासिता । II Fut. निरसिष्यते ।
Impera निरस्यताम् । Impera निरास्यत । Poten निरस्येत् । Bene निरसिषीष्ट Aor.
निरास्यत । निरास्येताम् । Pass. निरस्यते । Aor. निरासि d. निरासिषाताम् । Desid
निरसिषिषते or ति ।

यसु १०१ प्रयत्ने ।

101 /yasu, to strive, endeavour, labor This root optionally takes
यद् by the following two sūtras —

२५२१ । यत्तोऽनुपसर्गात् । ३ । १ । ७१ ।

2521 The affix यद् is optionally added after the verb यच्
'to strive', when it is employed, without a preposition, and
when a sārvaadhātuka affix denoting an agent, follows.

Thus यस्यति or यचति, 'he strives' But no option is allowed in
आयस्यति, प्रयस्यति This option is allowed even when the preposition is यद्
by the following sūtra —

२५२२ । संयसश्च । ३ । १ । ७२ ।

यस्यत् स्यात् । यस्यति-यचति । संयस्यति-संयचति । 'अनुपसर्गात्' क्तिम् । प्रयस्यति ।

2522 The affix यद् is optionally employed after the root
यच् 'to strive', when it is preceded by the preposition चच्, and
when a sārvaadhātuka affix denoting an agent, follows

Thus संयस्यति or संयचति 'he strives'.

101. /yasu, to strive, endeavour, labor

Pre यस्यति or यचति । Per ययाच । येचतुः । I Fut. यचिता । II Fut. यचिष्यति ।
Impera यस्यतु or यचतु । Impera अयस्यत् or अयचत् । Poten यस्येत् or यचेत् । Bene.
यस्यात् । Aor अयचत् । Condi अयचिष्यत् । Causa यचयति Desid यिचिषिषति । Inten.
यायस्यते । yanluk यायस्ति । Past Pass यस्त । Act यस्तवाद् Ger यचित्वा or यस्त्वा ।

जसु १०२ मोक्षणे ।

जस्यति ।

102 /jasu, to set free, release This root is in the Churādi also.

Pre जस्यति । Per जजाच । जचितुः । I Fut. जचिता । II Fut जचिष्यति Imper जस्यतु
Imper. अजस्यत् Poten जस्येत् Bene जस्यात् Aor अजचत् Noun, अजजस्य ।

तसु १०३ उपक्षये ।

तस्यति । अतसत् ।

103. /tasu, to fade away, become exhausted, to throw or toss.

Pre तस्यति । Per तताच । I Fut. तचिता । II Fut तचिष्यति । Impera. तस्यतु ।
Imper अतस्यत् । Poten तस्येत् । Bene. तस्यात् । Aor. अतसत् । Condi. अतचिष्यत्

दसु १०४ च ।

दस्यति । अदचत् ।

104 √dasu cha, to throw, toss, decay In the sense of 'to give,' it is Bhvādi.

Pre दस्यति । Per ददास । I Fut. दक्षिता । II Fut दक्षिष्यति । Impera. दस्यतु । Imper अदस्यत् । Poten दस्येत् । Bene. दस्वात् । Aor अदसत् । Condi. अदक्षिष्यत् ।
Nouns —दक्षी । Past. दक्षितः or दस्तः

वसु १०५ स्तम्भे ।

वस्यति । ववास । ववसतुः । 'न ववदद-' (सू २२६३) इति निषेधः । वशादिरयमिति नते तु । वेवसुः । वेसुः ।

105 √vasu to fix In the Perfect there is no वस्व nor the elision of the reduplicate, because VI 4 126, S. 2263 applies According to others the root is वसु with 'b' In that view the Perfect will be वेवसु , वेसुः ।

Pre वस्यति । Per ववास । ववसतुः । I Fut वक्षिता ।

व्युष १०६ विभागे ।

अय दाहे पठितः । अर्थभेदेन स्वङ्गं पुनः पठयते । अव्युषत् । ओष्ठवादिर्दन्त्याभ्योऽयम् । 'व्युषति' इत्यभ्ये । अवकार 'वुष' इत्यपरे ।

106 √vyush to divide This has already been taught before with the sense of 'to burn' It is repeated here again, because a new meaning is given to it, and to conjugate it in the aorist with अङ् as अव्युषत् Some read this root as 'byus', beginning with ब 'b', and ending with व 's' As व्युस्यति ।

The others read the root without य, as वुष, √vusa

Pre. व्युस्यति or व्युस्यति or वुस्यति । Aor अव्युषत् or अव्युषत् ।

स्रष १०७ दाहे ।

अस्रषत् । पूर्वप्रपाठः सिञ्च्ये इत्याहुः । सङ्गवादिपाठेन गताशानात् स्रवषत् ।

107. √plusha, to burn The aorist will be with अङ्, as अप्लुषत् । It has been taught before also There the aorist is with चिच् । Thus say some Acharyas. The better would be to say that it is included in the Bhuādi class and so the aorist will be with चिच् ।

Pre स्रष्यति । Per पुस्रोष । I Fut. शोषिता । Aor अस्रषत् ।

बिम्ब १०८ प्रेरणे ।

बिम्ब्यति । अबिम्बत् ।

108 √bisa, to incite, drive or urge on, instigate.

Pre. बिम्ब्यति । Per बिबेव । I Fut. बेविता Aor. अबिम्बत् । Nouns । बिम्बत् । बिम्बः द्विविस्त । द्विविस्तकी ।

कुस १०९ संश्लेषणे ।

अकुचत् ।

109 √kusa to embrace, surround.

Pre कुस्यति । Per. कुकोव । I Fut. कोविता । Aor अकुचत् । Noun* कुवितायी

मुस ११० उत्सर्गे ।

110. √busa, to discharge, emit, pour forth, divide.

Pre. ब्रुस्यति । Per. ब्रुबोस । I Fut. ब्रुविता । Impera ब्रुस्यतु । Imper. अब्रुस्यत् ।
Poten ब्रुस्येत् । Bene ब्रुस्यात् । Aor. अब्रुवत् । Nouns ब्रुवस् । खलेब्रुवस् । ब्रुस्तस् ।**मुस १११ खण्डने ।**

111. √musa, to cleave, divide

Pre. मुस्यति । Per. मुबोस । I Fut. मोविता । II Fut. मोविष्यति Impera मुस्यतु ।
Imper. अमुस्यत् । Poten मुस्येत् । Bene. मुस्यात् । Aor. अमुवत् । Nouns मुवलस् ।
मुयस्वः । मुस्ता । मुस्तकस् ।**मसी ११२ परिणामे ।**

परिणामो विकारः । 'समी' इत्येके ।

112. √masi, to weigh, measure, to change form Some read it as
समी √samī.Pre. मस्यति । Per. ममास । मेसतुः । I Fut. मसिता । II Fut. मसिष्यति । Impera
मस्यतु । Imper. अमस्यत् । Poten मस्येत् । Bene मस्यात् । Aor. अमवत् । Condi
अमसिष्यत् । Causa. मासयति । Aor. अमीमवत् । Desid. निमसिष्यति । Inten.
मानस्यते । yañluk मानस्ति Past Pass. मस्तः । Act मस्तवात् । Nouns —मस्तकम् ।
मस्तु**लुट ११३ विलोडने ।**113. √luta, to roll or wallow on the ground The Bhuādi root
forms its aorist as अलोटीत् with लिच् । It is in the Dyutādi list also, and
so the aorist is with अल् also As अलुटत् । A अलोटिष्ट ।Pre. लुटयति । Per. लुलोट । I Fut. लीटिता । II Fut. लीटिष्यति । Impera लुटयतु
Imper. अलुटयत् । Poten लुट्येत् । Bene लुट्यात् । Aor. अलुटत् । Condi.
अलोटिष्यत् ।**उच ११४ समवाये ।**

उच्यति । उवोच । उचतुः । ना भवानुचत् ।

114. √ucha, to be suitable, suit, fit.

Pre. उच्यति । Per' उवोच । उचतुः । उवोचिय । I Fut. ओचिता । II Fut. ओचि-
ष्यति । Impera उच्यतु । Imper. ओच्यत् । Poten. उच्येत् । Bened. उच्यात् । Aor.
ओचीत् (The real form without the augment अ is उचत् as in ना भवानुचत् ।)
Condi ओचिष्यत् Desid. ओचिष्यति । Past Pass. उचितः । Ger. ओचित्वो ।
Nouns —ओचित्वम् । ओकः । ओकली । उचस् । ओचिनी ।**भृशु ११५ अंशु ११५ (क) । अधः पतने ।**

बभर्श । अभ्रयत् । 'अनिदितास्-' (४१५) इति नलोपः । अरयति । अभ्रयत् ।

115. √bhriṣu, √bhransu, to fall down As बभर्श । Aor. अभ्रयत् ।
From भ्रशु we have अभ्रयति and Aor. अभ्रयत् । The nasal is elided by.
S 415.Pre. भ्रयति । Per. बभर्श । बभ्रयतुः । बभ्रयुः । बभ्रियेय । बभ्रय । बभ्रियिष । I Fut.
भ्रिषिता । II Fut. भ्रिषिष्यति । Impera. भ्रयतु । Imper. अभ्रयत् । Poten. भ्रयेत् ।

Bene. वृत्तात् । Aor. अवृत्तत् । Condi. अवृत्तिष्यत् । Causa. वृत्तयति । Aor. अवृत्तयत् । अवृत्तयत् । Desider. वृत्तयिष्यति । Inten. वरीवृत्तये । yañ luk वरीवृत्ति । Past. Pass वृत्तः । Act. वृत्तवात् । Ger. वृत्तिस्त्वा वृत्तवा । Nouns — वृत्तम् । आवृत्त्यम् । अवृत्तिना । अवृत्तीयात् ।

115 A. /bhrāmśu.

Pre अवृत्ति । Per. वृत्तम् । I Fut. वृत्तिष्यति । II Fut. वृत्तिष्यति । Impera अवृत्तु । Imper अवृत्तयत् । Poten अवृत्तयेत् । Bene अवृत्तात् । Aor. अवृत्तयत् । Causa. वृत्तयति । Desid. वृत्तयिष्यति । Inten वृत्तययेत् । yañ luk वृत्तयति । Past Ger. वृत्तिस्त्वा । or वृत्तवा ।

वृत्त ११६ वरयोः ।

वृत्ति । अवृत्तम् ।

116 /vris to choose, select.

Pre. वृत्ति । Per. वृत्तम् । I Fut. वृत्तिष्यति । II Fut. वृत्तिष्यति । Impera. वृत्तु । Imper. अवृत्तयत् । Poten वृत्तयेत् । Bene. वृत्तात् । Aor. अवृत्तयत् । Nouns वृत्तिः । (VI 4 161 S 1785) वृत्तीयात् ।

कृत् ११७ तनूकरणे ।

कृत्ति ।

117 /kriśa, to become lean or emaciated, to wane

Pre. कृत्ति । Per. कृत्तम् । I Fut. कृत्तिष्यति । II Fut. कृत्तिष्यति । Impera कृत्तु । Imper अवृत्तयत् । Poten. कृत्तयेत् । Bene कृत्तात् । Aor अवृत्तयत् । Condi. अवृत्तिष्यत् । Causa. कृत्तयति । Ger. कृत्तिस्त्वा । or कृत्तिस्त्वा । Nouns कृत्तम् । कृत्तिः । कृत्तिना । कृत्तीयात् । कृत्तयितः । कृत्तयितः । कृत्तिना । कृत्तीयात् ।

जितृष ११८ पिपासायाम् ।

118. /ñitriṣha to be thirsty.

Pre. जितृषति । Per. जितृषम् । I Fut. जितृषिष्यति । II Fut. जितृषिष्यति । Impera जितृषतु । Imper. अवृत्तयत् । Poten जितृषयेत् । Bene जितृषात् । Aor अवृत्तयत् । Condi. अवृत्तिष्यत् । Past जितृषितः । Ger. जितृषिस्त्वा or जितृषिस्त्वा । Nouns. जितृषम् । जितृषा । जितृषत् । जितृषवर्षम् ।

कृत् ११९ तुष्टौ ।

रयन्तौ भोवादिकाद्विशेषः ।

119. /hriṣha, to be delighted, pleased It is differentiated from the Bhuadi हृष by taking हृष and forming the aorist with अवृत्तम् ।

Pre हृषति । Per. हृषम् । I Fut. हृषिष्यति । II Fut. हृषिष्यति । Impera हृषतु । Imper अवृत्तयत् । Poten हृषयेत् । Bene हृषात् । Aor. अवृत्तयत् । Condi. अवृत्तिष्यत् ।

रुष १२० रिष १२० (क) हिंसायाम् ।

'वीर्यह-' (२३४०) इति वेद । रोषिता-रोषिता । रोषिता-रोषिता ।

120 /rusha, /rūṣha, to be angry, to injure It optionally takes हृत् under S 2340. A रोषिता or रोषिता, रोषिता or रोषिता ।

Pre रुषति । Per. रुषम् । I Fut. रुषिष्यति । II Fut. रुषिष्यति । Impera रुषतु । Imper. अवृत्तयत् । Poten. रुषयेत् । Bene. रुषात् । Aor.

लुभ १२८ गार्ध्यं ।

गार्ध्यभाकाङ्क्षा । 'वीषसह-' (२३४०), इति वेदः । लोभिता-लोभ्या । लोभिष्यति । लुभ्येत् । लुभ्यात् । अलुभत् । आदेशवृत्तकृतस्त्रासलोभतीत्यपीत्याहुः ।

128. /lubha, to covet, long for. The word 'gārdhyam' means 'greed'. It is optionally वेद by S. 2340. As the word, वृत् 'finished,' is not used at the end of Bhuādi class, as it is used at the end of other classes, every root can be conjugated in the Bhuādi class, as that list is not exhaustive. Therefore लुभ forms लोभते also in the Bhuādi class. This is the opinion of Atreya.

Pre लुभ्यति । Per. लुभोत् । लुभोमिष । I Fut लोभिता or लोभ्या । II Fut लोभिष्यति । Impera. लुभ्यतु । Imper. अलुभ्यत् । Poten लुभ्येत् । Bene लुभ्यात् । Aor. अलुभत् । Condi. अलोभिष्यत् । Causa. लोभयति Aor. अलुलुभत् । Ger. लोभित्वा or लुभित्वा or लुभ्या । Part. लुभ्यः ।

लुभ १२९ संक्षुब्धे ।

लुभ्यति ।

129 /kṣhubha, to be agitated or disturbed

Pre लुभ्यति । Per. लुभोत् । I Fut. लोभिता । II Fut लोभिष्यति । Impera. लुभ्यतु । Imper. अलुभ्यत् । Poten लुभ्येत् । Bene लुभ्यात् । Aor. अलुभत् or अलोभीत् ।

लुभ १३० लुभ १३१ हिंसायाम् ।

लुभिमल्लुभयोः कृतादौ कयादौ च पठ्यन्ते । तेषां कृतादित्वादङ् चितुः । कयादित्वात्पठे चित्तवत्येव । इह पाठस्तु इयमर्थः ।

130. /nabha, 131 /tubha to injure, hurt, kill. The roots लुभ and लुभ and tubha are in the Dyutādi and Kryādi list, also (See Bhuādi 787 &c.) and Kryādi, they would have taken अङ् in the aorist by the fact of their being listed in the Dyutādi, their inclusion in the Kryādi class shows that the aorist is formed with चित् also when it is considered to belong to that class. See Kryādi No. 47 &c. Their inclusion therefore, here, is purely for the sake of इवत् ।

Pre. नभ्यति । प्रलभ्यति । Per. ननात् । नेनत् । नेमिष । नेमिष । I Fut. नभिता । Aor. अननत् or अननीत् or अनानीत् ।

131 /tubha. The remarks applicable to /kṣhubha and /nabha apply to this also.

Pre लुभ्यति । Per. लुभोत् । I Fut लोभिता । II Fut लोभिष्यति । Impera. लुभ्यतु । Imper. अलुभ्यत् । Poten. लुभ्येत् । Bene लुभ्यात् । Aor. अलुभत् । Condi. अलोभिष्यत् ।

क्लिद् १३२ आर्द्रभावे ।

क्लिप्यति । चिक्लेदिय-चिक्लेत्थ । चिक्लिदिव-चिक्लिह । चिक्लिदिन-चिक्लिद्व । क्लेदिता-क्लेत्ता ।

132. /klidā, to become wet, be damp, moist

Pre. क्लिप्यति । Per. चिक्लेद । चिक्लेदिय or चिक्लेत्थ । चिक्लिदिव or चिक्लिह । चिक्लिदिन or चिक्लिद्व । I Fut. क्लेदिता or क्लेत्ता । II Fut. क्लेदिष्यति or क्लेत्थ्यति । Impera,

क्लिद्यत् । Imper अक्लिद्यत् । Potē क्लिद्येत् । Bene. क्लिद्यात् । Aor. अक्लिद्यत् । Condi. अक्लिद्विष्यत् or अक्लिद्विष्यत् । Causa क्लेदयति Aor अक्लिद्विष्यत् । Des चिक्लिद्विषति । चिक्लिद्विषति । Inten चेक्लिद्विषते । yañluk चेक्लिद्विषति । Part Pass. क्लिद्यन् । Act. क्लिद्यन्वात् । Ger क्लिदित्वा or क्लेदित्वा ।

जिमिदा १३३ स्नेहने ।

‘जिदेर्नु’ (२३४६) । जेदति । अजिद्वत् । द्युतादिपाठादेवानिदत् । अजेदिष्टेति चिडे इह पाठोऽजेदोदिति वा भूदिति । द्युतादिभ्यो बहिदेवात्मनेपदिषु पाठस्तूचितः ।

133 ✓ñi midā, to be unctuous or greasy, to love. This root would have formed its aorist with अद् by the very fact of its being included in the Dytādi class (See Bhuādi 777 to 799) The aorist would be अजिद्वत् and अजेदिष्ट there under Its inclusion here indicates that it never takes चिद्, and we can never have the form अजेदीत् । If this be so, its inclusion there is problematic For it would have formed अजिद्वत् under Pushādi. The better arrangement would have been, not to read it in the Dytādi class, but in the atmanepadi class any where else of the Bhuvādi, to give us the form अजेदिष्ट ।

Pre जेदति । The vowel is gunated by S 2346 Per. जिनेद । जिनेद्विष । I Fut. जेदित्वा । II Fut. जेदिविषति । Impera जेदात् । Imper अजेदात् । Potē. जेदेत् । Bene. जिद्यात् । Aor अजिद्वत् । Desi. जिनिद्विषति । जिनेद्विषति । Ger. जेदित्वा or जिदित्वा ।

जिद्विदा १३४ स्नेहनोपचयोः ।

134 ✓ñi kshvidā 1 to be greasy or unctuous, love, 2. to release. It is in the Bhvādi also See No 780.

Pre जिवदति । Per चिक्वेद । I Fut. जेदित्वा । II Fut. जेदिविषति । Impera. जिवदात् । Imper अजिवदात् । Potē चिक्वेद । Bene. चिक्वेदात् । Aor. अजिवद्वत् । Condi. अजवेदिविष्यत् ।

अधु १३५ वृद्धौ ।

आनर्च । आर्चत् ।

135. ✓ridhu to prosper, grow, increase. This root is found in the Svādi also See No. 24.

Pre अर्चति । Per. आनर्च । आनृचत् । आनर्चिष । आनर्चिष । I. Fut. अर्चिता । II Fut. अर्चिविषति । Impera. अर्चत् । Imper. आनर्चत् । Potē. अर्चयेत् । Bene. अर्चयात् । Aor आर्चत् । (The real form is अर्चत् without the augment अ as in ना भवात् अर्चत्) Condi. आर्चिविषति । Causa अर्चयति । Aor आर्चयत् । Desi. अर्चिविषति or अर्चयति । VII 2. 49. S. 2318. Past. Part. अर्चुः । Ger. अर्चित्वा or अर्चयत्वा ।

गधु १३६ अभिकाङ्क्षायाम् ।

अगृधत् । गृत् । पुषादयो दिवाद्यज्ञवृत्ताः । जेजिषु पुषादिवगाहर्चनेन वृत्कारणम् । दिवादिस्तु अवादिबदाकृतिगणः । तेन वीर्ये वृत्तवृत्त्यादि चिद्विष्यादुः ।

136. ✓gridhu, to covet desire, to be greedy.

Pre वृच्यति । Pei जगर्थ । जगृचतुः । जगर्थिष । जगृचिष । I Fut गर्थिता । II Fut गर्थिष्यति । Impera वृच्यतु । Imper जगृच्यत् । Poten वृच्येत् । Bene वृच्यात् । Aor. जगृचत् । Condi जगर्थिष्यत् । Causa गर्थयति or ते (I 3 69 S 2739) Desi. जगर्थिष्यति । Inten. जरीवृच्यते । yañ luk जगर्थीति । Ger गर्थित्वा or वृद्ध्या । Nouns वृत्तः । गर्थनः । वृधः ।

वृत् । Finish. According to Atreya and Maitreya the Divâdi and Pushâdi reach their completion here. Others hold that the word vrit applies to Pushâdi only. There is no end to Divâdi class. It is an Akritigana like the Bhvâdi. And thus the forms वीयते and वृच्यति &c. are explained by them.

मृग १३७ अन्वेषणे ।

137 / mriga, to seek, search for

Pre. वृच्यति ।

इति तिङन्तदिवादिप्रकरणम् ।

अथतिङन्त स्वादि प्रकरणम् ।

CHAPTER V.

THE SU-CLASS VERBS.

पुञ् १ अभिषवे ।

अभिषवः अपन पीडनं खानं सुरासंयानं च । तत्र आनेऽकर्तकः ।

The first root of this class is —

1. /shuñ to bathe. The word abhishava here means to make one bathe, to squeeze, to bathe, and to distil spirituous liquor. It is intransitive in the sense of bathing.

Thus सु + षप् + ति । Now applies the following sūtra by which the vikarana रतु comes after these verbs instead of षप् ।

२५२३ । स्वादिभ्यः शु । ३ । १ । ७३ ।

सुनोति । सुनुत । 'सुनुवोः' (२३८७) इति षप् । सुन्वन्ति । सुन्वः—सुनुवः । सुन्वहे—सुनुवहे । सुषाव—सुषुवे । वेःता । सुषु । सुनवानि । सुनवै । सुनुयात् । सुयात् । 'स्वसुषुभ्यः' (२३८५) इतीद् । अवावीत्—अवेष्ट । अभिषुषोति । अभ्यषुषात् । अभिषुषाय ।

2523 The affix, रतु comes after the roots of Svâdi class when a sârvadhâtuka affix denoting an agent follows.

This debars षप् । As सु + रतु + तिप् = सु + सु + ति = सुनोति 'he presses out'.

The dual is सुनुतः । The plural is सुनु + अन्ति = सुन्वन्ति । Here व is substituted for ष by VI. 4. 87 S 2387. The First Person dual is सुन्वः or सुनुवः by VI. 4. 107 S 2333. The ātmanepadi dual is सुन्वहे or सुनुवहे । In the aorist there is इद् by VII. 2. 72, S. 2385. As अवावीत् ।

The च is changed to ष after an alterant preposition (VIII 3 65. S 2270) As अभिषुषोति । But not in अभिषुषाव because of the implied prohibition of VIII 3 64 S 2277 Nor is च changed in the Second Future and Desiderative, because of the following

२५२४ । सुनोतेः स्यसुनोः । ८ । ३ । ११९ ।

स्ये सनि च परे सुनः सो न स्यात् । विशेष्यति ।

2524 The सू of ड (सुनोति) is not changed to ष in the Future, Conditional and Desiderative

Thus —अभिसोच्यति, प्रसोच्यति, अभ्यसोच्यत्, पर्वसोच्यत् ॥

1 /shu, to press out or extract juice, to distil Parasmaipada.

Pre सुनोति । सुनुतः । सुन्वन्ति । सुनोषि । सुनोति । सुनुवः । सुन्वः । Per. सुषाव । सुषुवतुः । सुषोष or सुषविय । सुषुवतु । सुषुव । सुषाव or सुषव । सुषुविष । I Fut सोता । II Fut सोच्यति । Impera सुनोतु । सुनुतात् । सुनुताम् । सुन्वन्तु । सुनु । सुनुतश्च । सुनुत । सुनवानि । Imper. असुनोत् । असुनुताम् । असुन्वत् । असुनोः । असुनवश्च । असुन्व or असुनुव । Poten सुनुयात् । सुनुयाताम् । सुनुयुः । सुनुयाः । सुनुयाश्च । Bene. सूयात् । सूयास्ताम् । Aor असावीत् । असाविष्टात् । असावीः । असाविमश्च । Condi असोच्यत् । Causa. सावयति । Aor असुषुवत् । Desid सुनुषति । Inten सोषूयते । yanluk सोषुषीति or सोषोति । d. सोषुतः । Nouns —राजसूयः । आसाव्यश्च । सुल्हरी । सुत्या । सुरा । सुरकः ।

1 shu, to press out or extract juice, to distill Atmanepada

Pre सुनुते । सुन्वाते । सुन्वते । सुनुषे । सुन्वे । सुनुवहे । सुन्वहे । Per सुषुषे । सुषुषिषे । सुषुषिष्वे । सुषुषे । सुषुषिवहे । सुषुषिवहे । सुषुषिवहे । I Fut सोता । II Fut सोच्यते । Impera. सुनुताम् । सुन्वाताम् । सुन्वतां । सुनुष्व । सुनवै । सुनवावहे । Imper असुनुत । असुन्वाताम् । असुन्वत । असुनुयाः । असुन्वि । असुन्वहि । असुनुवहि । Poten सुन्वीत । सुन्वीयाताम् । Bene सोषीष्ट । सोषीयास्ताम् । सोषीह्वत् । Aor असोष्ट । असोषाताम् । असोष्टा । असोषि । Condi. असोच्यत् ।

विष् २ अन्धने ।

विनोति । विविनोति । विषाय-विषये । वेता ।

2 /shii To bind Parasmaipada

Pre विनोति । विनोषि । विनोमि । विनुवः । विन्व । Per विषाय । विषयतुः । विषयिय or विषेय । विषय । विषाय or विषय । विषिय । I Fut वेता । II Fut वेच्यति । Impera विनोतु । विनु । विनवानि । Imper असिनोत् । Poten विनुयात् । Bene. वीयात् । Aor अवीषीत् । अवीष्टात् । Condi अवेच्यत् । Pass वीयते । Causa सावयति । Aor अवीषयत् । Desid विषीयति or वि । Inten. वेषीयते । yanluk वेषयीति or वेषेति । Part Pass वितः । Act. तत्तवोन Nouns —वैरिणः । वेतु । वित । वेतः । विनः । असिता वेत्तश्च । परिषितः । परिषयः ।

2 /shii to bind, fasten Atmanepada.

Pre विनुते । विनुषे । विन्वे । विन्वहे or विनुवहे । Per विष्ये । विष्यिषे । विष्यिष्वहे । I Fut वेता । II वेच्यते । Impera विनुताम् । विनुष्व । विनवै । Imper असिनुत । असिनुयाः । असिन्वि । असिन्वहि or असिनुवहि । Poten विन्वीत । Bene. वेषीष्ट । Aor. अवेष्ट । अवेषाताम् । Condi. अवेच्यत् ।

शिञ् ३ निशाने ।

तालक्यादिः । शेता ।

3. /sifi, to whet, to sharpen. Parasmaipada.

Pre शिनोति । Per शिशाय । I Fut. शेता । II Fut. शेष्यति । Impera शिनोतु । Imper. अशिनोत् । Poten. शिनुयात् । Bene. शीयात् । Aor. अशैषीत् ।

3. /sifi, to whet, sharpen. Atmanepada

Pre शिनुते । Per शिरये । I Fut. शेता । II Fut. शेष्यते.

डुमिञ् ४ प्रक्षेपणे ।

‘नीमातिनिनोति-’ (२५०८) इत्यात्वच् । ननी । ननिय-ननाय । निन्ये । नाता । नीयात् । नावीष्ट । अनावीत् । अनाविष्टात् । अनास्त ।

4 /du miñ, to throw, cast, scatter Parasmaipada

Pre. निनोति । Per ननी (S. 2508). निन्यतुः । निन्यु । ननिय or ननाय । नन्यतुः । नन्य । ननी । निनियत् । निनियत् । I Fut. नाता । II Fut. नास्यति । Impera निनोतु । शिनु । निनवानि । Imper. अनिनोत् । अनिनुत् । Poten. निनुयात् । Bene. नीयात् । Aor. अनावीत् । अनाविष्टात् । Condi. अनास्यत् । Causa. नाययति । Aor. अनीनयत् । Desid. नित्सति । Inten. नेषीयते । yanluk. नेषेति । नेषीति । Nouns, निजिनय, नीरः, प्रसवः

4 /du miñ. Atmanepada

Pre. निनुते । Per निन्ये । निनिये । निनियवहे । I Fut. नाता । II Fut. नास्यते । Impera निनुतात् । निनुष्व । निनये । Imper. अनिनुत् । Poten. निन्वीत् । Bene. नावीष्ट । Aor. अनास्त । अनास्तात् । Condi. अनास्यत् ।

चिञ् ५ चयने ।

प्रक्षिपिनोति ।

5 /chiñ, to collect The Present 3rd person is चिनोति । The preposition नि is changed to चि as प्रक्षिपिनोति (VIII 4 17 S 2285) In the Perfect, the च is optionally changed to क by the following —

२५२५ । विभाषा चेः । १ । ३ । ५८ ।

अभ्यासात्परस्य चिञः कुत्स वा स्यात्सन्नि लिटि च । प्रक्षिपिकाय । चिचाय-चिकये-चिक्ये । अशैषीत्-अशेषत् ।

2525 A guttural is optionally substituted for the च् of चि after a reduplication in the Desiderative and Perfect

As चिचिनोति or चिकीषति, चिचाय or चिकाय । But चेषीयते in other cases.

5 /chiñ, to collect Parasmaipada.

Pre. चिनोति Per चिकाय or चिचाय । चिक्यतुः or चिन्यतुः । चिकयिष or चिक्येय or चिचयिष or चिकेय । चिकियत् । or चिकियत् । I. Fut. चेता । II Fut. चेष्यति । Impera. चिनोतु । चिनुतात् । Imper. अचिनोत् । Poten. चिनुयात् । Bene. चीयात् । Aor. अशैषीत् । Condi. अचेप्यत् । Causa. चापयति । चावयति । Desi. चिचिषति । चिकीषति । Inten. चेषीयते चेषीयते । yanluk. चेषेति । Past Pass चितः । Act चितवात् । चेषत् । Nouns —निकायः । चचाय । परिचायः । उपचायः । अग्निचित् । इवेनचित् । निरुचयः । द्वाचितीने । पुष्पप्रचायः । फलप्रचयः । कायः । द्वाचितिकः । गोमूत्र निकायः । मिश्रनिकायः । चित्तिः । द्विचितीक । आचितीनः । द्वाचितः । आचितकः । आचितः । चित्रत् ।

5 /chñ, to collect Atmanepada

Pre चिनुते । Per. चिकथे or चिकथे I Fut चेत । II Fut चेषते । Impera, चिनुताम् । Imper. अचिनुत । Poten चिन्वीत । Bene चेषीष्ट । Aor. अचेष्ट ।

स्तृञ् ६ आच्छादने ।

स्तृणोति । स्तृणुते । 'गुणोक्तिः' (२३८०) इति गुणः । स्तर्वात् ।

6. /strñ, to cover The Present is स्तृणोति । Atm. स्तृणुते । In the Potential there is guna by S. 2380 As स्तर्वात् । In the Atmanepada, the इट् is optional in the Benedictive and Aorist by the following.

२५२६ । अतश्च संयोगादेः । १ । २ । ४३ ।

अतश्चात्संयोगादेः पर्यालोकिविचारित्वा स्यात्तडि । स्तरिषीष्ट-स्तृषीष्ट । अस्तरिष्ट-अस्तृत ।

2526. The इट् is optionally added to the endings of the Atmanepada Benedictive and S-Aorist, after a root, which ends in short ऋ, which is preceded by a conjunct consonant.

As स्तरिषीष्ट or स्तृषीष्ट । Aor अस्तरिष्ट or अस्तृत ।

Note — Why ending in short ऋ ? Observe ऋषीष्ट, अर्षीष्ट, ऋषीष्ट and अर्षीष्ट । Why 'beginning with a conjunct consonant, ? Observe कृषीष्ट, इषीष्ट, अकृत and अकृत । Why 'in the Atmanepada' ? Observe अर्षीष्ट, अस्तर्षीष्ट । In अस्तृषीष्ट and अस्तकृत there is not इट्, first because स्तृ (the form assumed by कृ with इट् augment) is not so 'enunciated in the Dhātupāṭha, the word upadesa of VII. 2 10, is understood here, so that the rule applies to those roots only which in the Dhātupāṭha are ऋ ending and preceded by conjunct consonant, and secondly इट् augment is considered as not attached to the root (VI 1 135), and therefore स्तृ is not considered a root beginning with a conjunct consonant

6 /strñ, to cover Parasmaipada.

Pre स्तृणोति । स्तृणुते । स्तृण्वन्ति । स्तृणोषि । स्तृणोमि । स्तृण्वः or स्तृणुव । स्तृणुम or स्तृण्वम । Per. तस्तार । तस्तारुः । तस्तवः । तस्तर्षः । तस्तर । तस्तार or तस्वर । तस्तरि । I Fut तर्ता । II Fut स्तरिष्यति । Impera स्तृणोतु । स्तृणु । स्तृण्वानि । Imper. अस्तृणोत् । Poten. स्तृणुताम् । Bene. तर्वात् । Aor 'अस्तर्षीष्ट । अस्तर्षीष्ट । Condi. अस्तरिष्यत् । Pass. स्त्रियते । Causa. स्तारयति । Aor अतिस्तरत् । Desid. तिस्तीर्षति । Inten तास्तर्यते । yañluk तस्तर्ति । तस्तरिषि । Pass. स्तृतः । Act स्तृतवाम् । Ger. स्तृत्वा

6. /strñ, to cover Atmanepada

Pre. स्तृणुते । स्तृणुथे । स्तृण्वे । Per तस्तर । तस्तराते । तस्तरिषे । तस्तरिष्वे तस्तरिष्ये । तस्तरि । तस्तरिष्वे । I Fut तर्ता । II Fut स्तरिष्यते । Impera स्तृणुताम् । स्तृण्व । स्तृण्वे । Imper. अस्तृणुत । Poten. स्तृण्वीत । Bene स्तृषीष्ट or स्तरिषीष्ट । Aor अस्तृत or अस्तरिष्ट । अस्तृताम् or अस्तरिताम् । Condi. अस्तरिष्यत् ।

कृञ् ७ हिंसायाम् ।

कृणोति-कृणुते । कृणार । कृणर्थः । कृणे । क्रियात् । कृषीष्ट । अकृषीष्ट । अकृत ।

7 /kriñ, to hurt, injure, kill. Parasmaipada

Pre. कृणोति । Per चकार । चक्रुः । चकार्ये । चक्र । चकार or चकर । चकृव । I Fut कर्ता । II Fut करिष्यति । Impera कृणुतु । Imper अकृणोत् । Penen कृणुवाद् । Bene क्रियाद् । Aor अकार्षीत् । अकार्षीत् । Causa कारयति । Aor अचरीकरत् । Desid चिकीर्षति । Inten चेकीयते । yanluk चरीकर्ति ।

7 /kriñ Atmanepada

Pre कृणुते । Per चक्रे । चक्राते । चकृवे । चकृद्वे । चक्रे । चकृवहे । I Fut कर्ता । II Fut करिष्यते । Impera. कृणुवाद् । Imper अकृणुव । Poten कृणुष्वीव । Bene. कृषीष्ट । Aor अकृत । अकृवातास् । Desid चिकीर्षते ।

वृञ् ऋ वरये ।

8 /vriñ to choose, select In the Perfect, 2nd person singular the augment वृद् is optional by the nip&t in of the following sūtra

२५२७ । वृभूयाततन्वज्यमभववर्थेति निगमे । ७ । २ । ६५ ।

यथा वेदे वृद्ध भावे निपात्यते । तेन भाषाया यलोद् । अवरिय । ववृ । ववृवहे । वरिता-वरीता ।

2527 In the Veda are found the irregular forms babhūtha, ātatant̥ha, jagrimbha. and vavartha

As त्व हि होता प्रथमो वृभूय (=वृभूविष), येनान्तरिक्षमुर्गान्तन्व (=आतेनित्), ज्युष्मन् ते दक्षिणमिन्द्र इत्यस् (=वृद्धिन्), अवर्थे त्व हि ज्योतिषा (=ववरिय), See VII 2 13 This is also a nyama rule with regard to वृ, for by VII 2. 13 the root वृ was already anit, and its Perfect would have been ववर्थे by that rule The special mention of this form shows that in classical literature this root is always वेद् before व of the Perfect

Therefore we have in classical literature ववरिय with the वल् affix. In the First Future we have वरिता or वरीता । The lengthening is by VII. 2 38 S 2391.

The वृद् augment is optional in the Atmanepada Benedictive and Aorist by the following —

२५२८ । लिङ्सिबोरात्मनेपदेषु । ७ । २ । ४२ ।

वृद्ध्वन्व्यान् दन्तान्व पर्योर्लिङ् सिबोरिह्वा स्यात्तङि ।

2528. The वृद् is optionally added to the endings of the Atmanepada Benedictive and s-Aorist, after vri and roots ending in long r (ऋ).

Thus the Benedictive is वृषीष्ट । But when वृद् is added, we have the following equation वृ+वृ+स्+स्व=वृ+वृ+स्+ई+स्व । Now VII. 2 38 S. 2391 requires the lengthening of the short वृ । This is prevented by the following.

२५२९ । न लिङि । ७ । २ । ३९ ।

वृते लिङ् इतो दीर्घो न स्यात् । वरिषीष्ट-वृषीष्ट । अवरीत् । अवरीष्ट-अवरीष्ट-अवृत् ।

2529 The **वृ** is not lengthened after, the root **वृ** and **वृ** ending radicals in the Benedictive

As वरिषीष्ट,

8. /vriñ, to choose, select Parasmaipada.

Pre वृषोति । Per ववार । ववृषुः । ववरिष । ववृ । ववार or ववर । ववृष । I Fut वरिता or वरीता । II Fut वरिष्यति or वरीष्यति । Impera वृषोतु । वृषुताम् । Imper अवृषोत् । Poten वृषुताम् । Bene विवृषात् । Aor अवारीत् । अवारिष्यात् । Condi. अवरिष्यत् । अवरीष्यत् । Pass विवृषे । Aor अवारि । Causा वारयति । Aor. अवीवरत् । Desid वृष्यते । विवरिषति । विवरीषति । Inten वेवीर्यते । yañ luk वर्धति । Nouns — वृत्यः । वारयस् । वार्या । पतिवरा । निवरा । वरुषानी । वारुषी ।

8. /vriñ, to select, choose. Atmanepada.

Pre वृषते । Per ववृ । ववृषे । ववृष्वे । ववृष्वे । I Fut वरिता or वरीता । II Fut वरिष्यते or वरीष्यते । Impera वृषुताम् । Imper अवृषुत । Poten वृषुषीत् । Bene वृषीष्ट or वरिषीष्ट । Aor अवृत or अवरिष्ट । अवरीष्ट । अवृषाताम् or अवरिषाताम् or अवरीषाताम् । अवृष्वत् । अवरिष्वत् । अवरीष्वत् । अवरीष्ट्वत् । अवरीष्ट्वत् । Condi अवरिष्यत् । अवरीष्यत् । Causा. वारयति । अवीवरत् । Desid. वृष्यते । विवरिषति । विवरीषति । Inten. वेवीर्यते । Nouns वृत्यः । वार्या । वरा । वारयस् । वृष्यत् । वीवारः । निवर । प्रावरः । प्रवरः । प्रवरा । वर्त । वर्षी । वार्षिकायणिः । वरुष्यः । वर्धस् । वर्धः । वर्धः । वार्षिकी । वरुषः । वरुषानी । नैत्रावरुषः । वरुषदन्तः । वरुषिकः । वरुषिल । वरुषदन्तकः । ववृः । वरुषी ।

धुञ्ज ९ कम्पने ।

धुनोति-धुनुते । अ गौवीत् । अघोचत् । दीर्घान्तेऽप्ययस् । धुनोति-धुनुते । 'स्वरैतिसृति-' (२२७८) इति वेद् । दुषविष-दुषोष । किति लिटि तु 'युक्तः-' (२३८१) इति निषेध बाधित्वा आदिनियमाग्नित्यभिद् । दुषुविष । 'स्तुतुधूष्यः-' (२३८५) इति नित्यभिद् । अघावीत्-अधविष्ट-अघोष्ट ।

9. /dhuñ, to tremble, shake. This root is taught with long ऊ also, as धुञ्ज । It will be optionally वेद् as it is specifically mentioned in the sūtra VII 2. 44 S. 2279 As दुषविष or दुषोष । In other terminations of the कित् Perfect the इद् augment is compulsory, because the prohibition of VII. 2. 11 S. 2381 is superseded by VII. 2. 13. S 22 93 As दुषुविष । The P. Aor. is अघावीत् । The इद् here is compulsory under VII 2 72 S. 2385

Pre धुनोति । Per दुषाव । दुषविष or दुषोष । I Fut. धोता । धोताचि । II Fut. धोष्यति । Impera धुनोतु । Imper अधुनोत् । अधुनुताम् । Poten धुनुयात् । Bene. धुवात् । Aor. अधोषीत् । Condi अधोष्यत् । Causा धावयति । Aor. अधूषयत् । Desid. धुषूयति । Inten दोषूयते । yañluk दोषोति । Part. धुतः । Ger धुत्वा । Nouns धुनिः ।

9. /dhuñ. Atmanepada.

Pre. धुनुते । Per धुषुषे । धुषुष्वे । I Fut धोता । धोताचि । II Fut धोष्यते । Impera. धुनुताम् । Imper अधुनुत । Poten. धुनुषीत् । Bene. धोषीष्ट । Aor. अधोष्ट । Condi. अधोष्यत् । Desid. धुषूयते ।

9 (a) धुञ्ज /dhñ. This dhñ is found in the Kryādi class and Yujādi also. The root dhñ without ञ् is in the Tudādi also.

Pre धूनेति । A. धूनुते । Per. हुषाव A. हुषुवे । हुषविष्य or हुषेय । हुषुविष्य ।
I Fut धेता or चवित । II Fut धेयति or चविष्यति । A धोष्यते or चविष्यते ।
Impera. धूनेतु or धूनुताद् । Imper. अधूनेत । Poten धूनुयाद् । A धून्वीत । Bene.
धूयात् । A धोषीष्ट or चविषीष्ट । Aor अधावीत् । अधाविष्टाद् । A अधेष्ट or अधविष्ट ।
Causa धूनयति (See Vārtika under S. 2572 for न). Desid धूष्यति । Past Part.
धूतः । Ger. धूत्वा ।

The following roots are Parasmaipadins.

दुहु १० उपतापे ।

दुहोति ।

10 /tndu, to burn

Pre दुहोति । Per दुहाव । I Fut. दोता । II Fut दोष्यति । Impera दुहोतु ।
Imper. अधूनेत् । Poten दुहुयाद् । Bene दुहाद् । Aor. अधौषीत् । Condi अधोष्यत्
Causa दावयति । Aor अधूदवत् । Desid दुह्यति । Inten दोह्यते । yāhluk दोहोति ।
Parti दुतवाद् । Ger. दुत्वा । Noun दावः । दवशुः ।

हि ११ गतौ दृढौ च ।

11 /hi, to go, 2 to promote.

Thus हिनोति । The न is changed to ञ after an alterant preposition by
the following sūtra

२५३० । हिनु मिना । ८ । ४ । १५ ।

उपसर्गस्याग्निसिन्हात्परस्य एतयोर्नस्व खः स्यात् । प्रदिशेति ।

2530 The न of हिनु and मीना is changed into ञ, when com-
ing after an upasarga containing in it a cause of change.

Thus प्रदिशेति । (प्रदिशुत, प्रमीषाति, प्रमीषीतः) ॥

Note —The root हि belongs to the Svādi class of verbs and takes the
vikarana हु technically ह्रु, and the root मी belongs to Kṛyādi class which
takes the vikarana रना ॥ In the sūtra the verbs are shown with the
vikaranas affixed Under certain circumstances the forms of the vikarana
is changed from हु to ने and ना to नी, but the rule still applies, because the
substitute of an अच् or vowel is like the principal. See I. 1 57.

In forming the Perfect we have हि+णत्=जिहि+ञ । Now applies the
following sūtra by which the ह is changed to च ।

२५३१ । हेरचङि । ७ । ३ । ५६ ।

अभ्यासात्परस्य हिनोतेर्हस्य कुत्वं स्यान्न हु चङि । जिषाय ।

2531. A guttural is substituted for the ह of हि (हिनोति)
after a reduplication, but not in the Reduplicated Aorist (चङ्) ।

As प्रजिषाय but प्राजीहयद् हृतश्च in the Reduplicated Aorist.

Obj The word अचङि could be dispensed with from the sūtra, in as
much as चङ् can never come after the simple root हि, but after the causative
of हि, and the causative stem of हि is a different verb than, हि. Ans.
The fact of this word अचङि being employed in the sūtra indicates the

existence of the following maxim प्रकृति ग्रहणे वचनिकत्वाच्चिमहत्त्वं "A radical denotes whenever it is employed in Grammar, not only that radical itself, but it denotes also whatever stem may result from the addition to it of the causative affix चि" Therefore we have प्रजिघासादिषति ॥

11. /hi, to go, promote.

Pre हिषोति । Per. जिघास । जिघ्र्यतुः । जिघ्र्युः । जिघ्रियिष्य or जिघ्रिये । जिघ्र्य । जिघ्रिय । I Fut. हेवा । II Fut. हेच्यति । Impera हिषेत् । Imper अहिषेत् । Poten. हिषुवात् । Bene. हीयात् । Aor. अहीषीत् । Condi. अहेष्यत् Causa. हावयति, Aor. अहीवत् । Desid. जिघीषति । Inten. जेहीषते । yan luk जेचेति । Part. Pass हितः । Act हित्वात् । Nouns — हेतिः । हयः । हेतुः । अहिषोकाः ।

पृ १२ प्रीती ।

पृषोति । पर्व ।

12. /pri, to please or delight.

Pre पृषोति । Per. पषार । पप्रतुः । पप्र्यः । पप्र्ये । पप्र्युः । पप्र । पषार or पपर । पप्रिव । पप्रि । I Fut. पर्ता । II Fut. परिष्यति । Impera. पृषोतु । Imper अपृषोत् । Poten. पृषुवात् । Bene. प्रियात् । Aor. अपर्षीत् । Condi. अपरिष्यत् Causa. पारयति Aor. अपीपरत् । Desid. पुप्रर्षति । Inten. पेप्रीषते ।

स्पृ १३ प्रीतिपालनयोः ।

'प्रीतिपालनयोः' इत्यन्ये । 'चलनं जीवन्' इति स्वामी । स्पृषोति । पषार । 'स्पृ' इत्येके । स्पृषोति । पृषोत्वादयश्च योऽपि आन्दवा इत्याहुः ।

13. /spri, to gratify, to protect. Another reading is 'priti-chalanyoh' — 'to gratify, to live' The word 'chalana' here means 'living', according to Sv&mi. - Some read it as स्पृ /smri as स्पृषोति । The three roots pri, spri, and smri are Vaidic, according to some

Pre. स्पृषोति । Per. पषार । पप्र्ये । I Fut. स्पर्ता । II Fut. स्परिष्यति । Impera. स्पृषोतु । Imper. अस्पृषोत् । Poten. स्पृषुवात् । Bene. स्त्रिवात् । Aor. अस्पार्षीत् । Condi. अस्परिष्यत् । Causa. स्वारयति । Desid. पुस्पर्षति । Inten. पेस्प्रीषते ।

आप्ल १४ व्याप्ती ।

आप्नोति । आप्तुः । आप्नवन्ति । आप्नवः । आप्ता । आप्नुहि । लुदित्वावत् । आपत् ।

14. /apli, to pervade.

Pre. आप्नोति । आप्तुः । आप्नवन्ति । आप्नोषि । आप्नोमि । आप्नवः । Per. आप । आप्तुः । आपिब । आपिब । I Fut. आप्ता । II Fut. आप्स्वति । Impera आप्नोतु । आप्नुहि । आप्नवति । Imper. आप्नीत् । Poten आप्नुवात् । Bene आप्यात् । Aor. आपत् । The aorist is formed by अङ् as the root has an indicatory लृ (III 1 55 S. 2343). Condi. आप्स्वत् । Causa आपयति । Aor. ना नवात् अपिपत् । Desid. आप्स्वति VII 4 55 S 2619. Part. Pass आप्तः । Act आप्तवात् । Nouns — आप्य आहिः । आप्यजीविकः । आपः । पपीपत् । आप्तपीपत् । द्वैपावन ।

शक् १५ शक्ती ।

अशक्त् ।

15. /sakri, to be able

Pre यक्नोति । यक्नुतः । यक्नुवन्ति । Per ययाक । येकतु । येकुः । ययक्य or येकिय । I Fut. यक्ता । II Fut. यक्यति । Impera. यक्नोतु । यक्नुहि । Imper. अयक्नोत् । Poten यक्नुयात् । Bene यक्यात् । Aor अयक्यत् Condi |अयक्यत् । Desid शिष्यते 'He desires to be able'. As यदुषि शिष्यते । See Vārtika under S 2687. Past Pass यक्तः । यकितः । Act. यक्तवात् । यकितवाम् । Nouns —यक्तः । यकलम् ।

राध १६ साध १७ संसिद्धौ ।

राध्नोति ।

16 /rādha, to accomplish, 17 /sādha, to accomplish ' The Present is राध्नोति । In the Perfect, the reduplicate is elided, and र substituted for आ by the following sūtra

२५३२ । राधो हिंसायाम् । ६ । ४ । १२३ ।

राध्नायामसोपो स्तः किति क्षिति वेदि यति च । रेधुः । रेधुः । रेधिय । राद्धा । राध्नोति । राद्धा । अराध्नीत् । अराध्नीत् ।

2532. The र is substituted for the आ of राध when meaning 'to hurt some one', and the reduplicate is elided, before the affixes of the Perfect having an indicatory क् (or क्), as well as before यल् with the इङ् augment

Thus अयरेधुः, अयरेधुः, अयरेधिय, but रराधुः, रराधुः, रराधिय in any other senses than that of 'hurting' In this sūtra the long आ of राध is to be replaced by र, the anuvritti of short अ (अतः VI 4 120) is therefore not appropriate here. We should either read the anuvritti of आ from VI 4 112, or we should read the word एकहलन्त्ये in this way "in^१राध् whatever stands between two simple consonants is replaced by र".

16 /rādha, to accomplish, complete

Pre राध्नोति । राध्नुतः । राध्नुवन्ति । राध्नुवः । Per रराध । रराधु or रेधुः । रेधुः or रराधुः । रराधिय or रेधिय । I Fut राद्धा । II Fut रात्स्यति । Impera राध्नोतु । राध्नुहि । Imper, अराध्नोत् । Poten राध्नुयात् । Bene राध्यात् । Aor |अरात्सीत् । अराद्धत् । अरात्सु । Condi. अरात्स्यत् । Pass राध्यते । Causa राधयति । Aor. अरीरधत् Desid रिरात्स्यति । Inten रराध्यते ।

17 /sādha, to complete, finish

Pre साध्नोति । Per ससाध । ससाधुः । ससाधुः । ससाधिय । ससाधिय I Fut. साद्धा । II Fut सात्स्यति । Impera साध्नोतु । Imper असाध्नोत् । Poten साध्नुयात् । Bene साध्यात् । Aor असात्सीत् । असाद्धात् । Condi. असात्स्यत् । Causa साधयति । Aor. असीरधत् । Desid सिषात्स्यति । Inten सासाध्यते । yanuk सासाद्धि । Nouns साधुः साधनः

अथ द्वावनुदात्तेतौ

The two following roots are anudāttet.

अशू १८ ठयाप्तौ संपाते च ।

अशूते ।

18. /asū to pervade 2 to accumulate

The Present is अरुते । In the Perfect न is inserted after the long आ of the reduplicate, by the following sūtra

२५३३ । अस्मोतेश्च । १ । ४ । १२ ।

हीर्षादभ्यासादवर्णात्परस्य जुट् स्यात् । आनये । अगिता-अष्टा । अगिच्यते-अच्यते । अरुवीत् । अवीष्ट-अविषीष्ट । आशिट-आष्ट । आशातात् ।

2533 After the lengthened आ of the reduplicate of अश् (अरुतेति), comes the augment जुट् (ञ) before the [short अ of the root in the Perfect

This applies to a case where the root does not contain a double consonant. Thus अवानये, अवानयाते, अवानयिरे ॥ The rule applies to अश् of the Svâdi 18 and not to अश् of the Kryâdi 51, there we have आश, आशुः, आशुः ॥

18 /asû, 1 to pervade 2. to heap, accumulate

Pre अरुते । अरुताते । अरुवते । अरुवे । अरुच्ये । अरुच्ये । अरुवहे । Per. आनये । आनयाते । आनयिरे or आनये । आनयिष्ये or आनय्ये । आनयिष्ये or आनय्ये । आनयिष्ये or आनय्ये । I Fut. अष्टा । अगिता । II Fut. अच्यते । or अगिच्यते । Impera अरुतात् । अरुच्य । Imper आरुत । आरुयाः । आरुवि । Poten अरुवीत् । अरुवीयाः । Bene अविषीष्ट । अवीष्ट । Aor आशिट् or आष्ट । आशिषातात् आशातात् । Condi आशयत् । आशिष्यत् । Causa आशयते । Aor आशिष्यत् । Desid आशिष्यति । Inten आशाशयते । yañ luk आशीति । Pass अष्टः । Act अष्टवात् । Ger अष्टवा or अशित्वा । Nouns —आशिवजः । आशु । अशुः । अशुः । अशुः । अशुः । अशुः । अशुः । अशुः । अशुः । अशुः ।

ष्टिच १९ आस्कन्दने ।

स्तिच्यते । तिष्ठिषे । स्तेचिता ।

19 /shtigha, to assail, attack

Pre. स्तिच्यते । Per तिष्ठिषे । I Fut स्तेचिता । II Fut स्तेचिष्यते । Impera स्तिचतात् । Imper स्तिच्य । Poten. स्तिच्येत् । Bene स्तिचिषीष्ट । Aor, अस्तेचिष्ट । Condi अस्तेचिष्यत् । Causa स्तेचयति Aor अस्तिचिष्यत् । Desid तिष्ठिचिष्यते । तिष्ठिचिष्यते । Inten तेस्तिच्यते yañ luk तेस्तिचिषीति or तेहेचि । Ger स्तिचित्वा । स्तेचित्वा ।

अथ ओ गयान्तात् परस्मैपदिनः ॥

All the roots up to the end of this class are Parasmaipadins

तिक २० तिग २० क । गतौ च ।

चादास्कन्दने । तिक्नोति । तिक्नोति ।

20 /tika 20(a) /tiga to go, attack, assail. By force of the letter च the meaning to assail is also taken here

Pre तिक्नोति । Per तिक्ते । तिक्तेचि । तिक्तेचि । I Fut तेकिता । II Fut. तेकिच्यति । Impera. तिक्नोतु । Imper अतिक्नोत् । Poten. तिक्नुयात् । Bene. तिक्नयात् । Aor अतेकीत् । Condi । अतेकिष्यत् । Causa तेकयति Aor. अतीविकत् । कैकायनिः Desid तिक्तेचिष्यति । Inten तेकिच्यते । yañ luk. तेतिकीति । Nouns —तिकः । तेकायनः । तिककितवाः ।

20. /tiga to go, to attack, assail.

Pre तिग्मोति । Per. तिग्मे । I Fut. तेगिता । II Fut. तेगिष्यति । Impera-
तिग्मोतु । Imper. अतिग्मोत् । Poten. तिग्मुयात् । Bene. तिग्मात् । Aor. अतेगीत् । Condi.
अतेगिष्यत् । Causa. तेगयति । Desid. तिग्मेयिषति । Inten. तेतिग्यते ।

यथ २१ हिंसायाम् ।

विघ्नोति ।

21. /shagha, to hurt, injure, kill

Pre वघ्नोति । Per. वघाच । वेघुः । वेघिय । वेघिव । I Fut. वघिता । II Fut.
वघिष्यति । Impera. वघ्नोतु । Imper. अवघ्नोत् । Poten. वघ्युयात् । Bene.
वघ्यात् । Aor. अवघीत् or अवघीत् । Condi. अवघिष्यत् । Causa. वाचयति । Aor.
अवघीषत् । Desid. वघिष्यति । Inten. वाचयते । yañ luk. वाचयीति । वाचयि ।

जिघृषा २२ प्रागल्भ्ये ।

वृष्णोति । दवर्ष । वर्षिता ।

22. /āidhrishā, to be proud or over-bearing

Pre वृष्णोति । Per. दवर्ष । दवर्षुः । दवर्षिय । दवर्षिव । I Fut. वर्षिता । II Fut.
वर्षिष्यति । Impera. वृष्णोतु । Imper. अवृष्णोत् । Poten. वृष्णुयात् । Bened. वृष्यात् ।
Aor. अवर्षीत् । Condi. अवर्षिष्यत् । Causa. वर्षयति । Aor. अवर्षीषत् । अवर्षयत् । Desid.
दिवर्षिषति । Inten. दिवर्षयते । yañ luk. दीवर्षीति । दिवर्षिषि । Part Pass वृष्टः ।
Act वृष्टवात् । Ger. वर्षित्वा । Noun — दवृक् ।

दम्भ २३ दम्भने ।

दम्भन दम्भः । दम्भोति । ददम्भ । 'अन्विग्रन्विदन्विदन्विदन्विनीनां कितः कित्वं वा' इति
व्याकरकान्तरनिहायास्तीयते इत्युक्तम् । 'अनिदितात्-' (४१५) इति नलोपः । तत्वाभीयत्वाद-
सिद्धत्वेन दम्भाभ्यासलोपयोगमाप्नोति । * दम्भेह दम्भाभ्यासलोपो वक्तव्यो * । देवहुः । ददम्भुः ।
ददं कित्वं पिदपिद्विषयकमिति शुभाकारादयः । दम्भते तित्विग्नित्तु । देव । देनिय । 'देव' इति
क्यान्तरं बोध्यम् । अपिद्विषयकमिति न्यासकारादिनते तु । ददम्भ । ददम्भिय । ददम्भेत्येव ।
ददम्भात् ।

23. /dambhu, to deceive, cheat, to injure, hurt Thus the Present is
दम्भोति । Perfect ददम्भ । We have already mentioned under S. 2397, that
according to a certain Grammar (?) the affixes of the Perfect are optionally
कित् after the roots śranth, granth, dambh, and svañj. That rule is to be
adopted here. The nasal is elided by S 415 This elision being ābhiya
(because taught by VI 4 24 which occurs in the subdivision of अविह
वदन्नामात् VI 4 22 S 2183), is asiddha and so there can be no र change
or elision of the reduplicate in the Perfect Hence the following varṭuka.
"The र change and the elision of ābhyāsa take place with regard to this
root dambha by the sūtra VI. 4. 120 S. 2260." Thus देवहुः । When not कित्,
we have ददम्भुः ।

According to Sndhākara and others the कित् taught by the above, applies
to all affixes of the Perfect, whether they be पित् or non-पित् । In their
opinion, even in the singulars दिप्, चिप् and निप् we have देव, देनिय and देव ।
According to Nyāsakāra and others, the कित् taught by the above rule is con-

finied to non-विद् affixes, therefore the singulars are 3 ददन्, 2. ददन्ति and 1 ददन्त ।

Pre. दन्तेति । The nasal is elided by S. 415. Per ददन् or देन । दन्तुः or ददन्तुः । ददन्तुः or देन्तुः । ददन्ति or देन्ति । देन्तुः or ददन्तुः । ददन् or देन । ददन्ति or देन्ति । I Fut. दन्ति । II Fut. दन्तिष्यति । Impera. दन्तेतु । Imper. ददन्तेतु । Potē dāntuḥ । Bene. दन्ताद् । Aor. ददन्तीद् । Condi. ददन्तिष्यद् । Causa दन्तयति । Aor ददन्तीद् । Desid. दिदन्तिष्यति । चिप्सति । चीप्सति । VII 4 56. S. 2621. Inten दादन्ते । yan luk दादन्ति । Past Pass ददन्तः Aot ददन्ताद् । Ger. दन्तिष्या or ददन्त्या ।

अधु २४ वृद्धौ ।

24. /ridhu, to prosper, flourish, grow

Pre अर्धन्तेति । Per आनर्ध । आनर्धन्तुः । आनर्धन्ति । आनर्धन्ति । I Fut अर्धन्ति । II Fut. अर्धन्तिष्यति । Impera अर्धन्तेतु । Imper आनर्धन्तीद् । Potē अर्धन्तुवाद् । Bene अर्धन्ताद् । Aor अर्धन्तीद् as ना नवाद् अर्धन्तीद् । Condi. अर्धन्तिष्यद् । Causa. अर्धयति । Aor अर्धन्तीद् । Desid अर्धन्तिष्यति or ईर्धन्ति । Past. Pass. अर्धन्तः । Ger अर्धन्तिष्या or अर्धन्त्या ।

तृप २५ प्रीयते ।

तृप्नादिस्वाचक्षत् न । तृप्तेति ।

25. /trīpa, to be pleased or satisfied Some read this root here. The न is not changed to च as it is considered to belong to the kshubhnādi class.

Pre. तृप्तेति । Per. तर्प । तर्पन्तुः । तर्पन्ति or तर्पन्ति or तर्पन्ति । तर्पन्तुः । तर्पन् । तर्पन्ति । I Fut. तर्पन्ति or तर्पन्ति or तर्पन्ति । II Fut. तर्पन्तिष्यति or तर्पन्तिष्यति or तर्पन्तिष्यति । Impera. तृप्तेतु । Imper. तर्पन्तीद् । Potē तृप्तुवाद् । Bened. तृप्ताद् । Aor. तर्पन्तीद् or तर्पन्तीद् । तर्पन्तीद् or तर्पन्तीद् ।

२५३३ । क । छन्दसि ।

आ गङ्गादिचिकारोऽयम् ।

2533, A The roots given here-after up to the end of the chapter are found employed in the Chhandas literature only

This is an adhikāra gana sūtra and exerts its influence up to the end of the chapter.

अह २६ व्याप्तौ ।

अहन्तेति ।

26. /aha, to pervade.

Pre. अहन्तेति ।

दध २७ घातने पालने च ।

दधन्तेति ।

27 /dagha, 1 to kill, hurt, 2. to protect

Pre दग्धोति ।

चमु २८ भक्षणे

च क्षोति ।

28 /chamu to eat

Pre चक्ष्मोति ।

रि २९ क्षि ३० क्षिरि ३१ क्षिरी ३२ दाश ३३ ह ३४ हिंसायाम् ।

रिणोति । क्षिणोति । अर्थाभाषायावपीत्येके । न वदन्तः यक्ष्णुतां क्षिणोति । अक्षीत्येक
एवाजादिरित्यन्ये । अक्षिणोति । क्षिरिणोति । क्षिरीणोति । दाशोति । हृणोति । हृत् ।

29 /ri, 30 /kshi, 31 /chiri, 32 /jiri, 33 /dāsa, 34 /dri to hurt
kill

Pre रिणोति ।

30. /kshi to hurt, kill Some say that this root is found in the
ordinary Sanskrit also As न वद् वयः यक्ष्णुतां क्षिणोति । Here kshinoṭi is
used So also हृतां हृदि व्यायतपातनक्षिणोत् । Some read it as अक्षि, as अक्षिणोति,
and do not read two root रि and क्षि separately, but one root अक्षि ।

Pre क्षिणोति ।

31 /chiri to hurt, kill

Pre क्षिरिणोति ।

33 /jiri, to kill, hurt

Pre. क्षिरीणोति ।

33 /dās, to hurt, kill

Pre. दाशोति ।

34 /dri, to hurt, kill

Pre हृणोति ।

वृत् । End.

इति तिङन्तस्वादिप्रकरणम् ।

Here end the roots of the Svādī Class.

— 0 —

॥ अथतिङन्त तुदादि प्रकरणम् ॥

CHAPTER VI.

TUDADI ROOTS.

तुद १ व्यथने ।

इतः षट् स्वरितैः ।

This class of verbs take the vikarṇa ष । The first root is तुद 'to tor-
ment',

Thus तुद् + षप् + ति । Now applies the following sūtra by which ष comes to the exclusion of षप् ।

२५३४ । तुदादिभ्यः शः । ३ । १ । ३९ ।

तुदति-तुदते । तुतोद । तुतोदिय । तुतुदे । नोत्ता । अतोत्सीत्-अतुत् ।

2534. The affix ष is employed after the roots of the Tu-
d âdi class, in denoting the agent when a [sârvadhâtuka affix
follows.

This debars षप्. The indicatory ष makes this affix a sârvadhâtuka
affix. As तुद् + ष + ति = तुद् + ष + ति = तुदति (I 2 4) 'he pains or torments'.

The root तुद् and the six following roots are svaritët.

1 /tuda, to pain, vex, torment

Pre तुदति । तुदत । तुदन्ति । तुदसि । तुदयः । तुदय । तुदानि । तुदायः । तुदानः ।
Per. तुतोद । तुतुदतुः । तुतुद । तुतोदिय । तुतुदयुः । तुतुद । तुतोद । तुतुदिय । तुतुदिन । I Fut
नोत्ता । II Fut तोत्स्यति । Impera तुदतु तुदतात् । तुदताय । तुदन्तु । तुद or तुदतात् ।
तुदतय । तुदत । तुदानि । तुदाय । तुदान । Imper अतुदत् । अतुदः । अतुदय । Poten
तुदेव । तुदेवाय । तुदेयुः । तुदेः । तुदेयय । Bene तुदात् । तुदास्ताय । Aor अतोत्सीत् ।
अतोत्साय । (VIII 2 26 S. 2281) अतोत्सी । अतोत्सय । Condi अतोत्स्यत् । Causa
तोदयति । अतुतुदत् । Desid. तुतुत्स्यति । Inten तोतुदते । van luk तोतुदोति or
तोतोत्ति । Ger. तुनवा । Nouns — तुत्सय लोभय अत तदः विष्णु तुदः तिलतुदः तदती । तुदन्ती ।

Atm Pre. तुदते । तुदेते । तुदन्ते । तुदये । तदेये । तुदये । तुदे । तुदायहे । तुदानहे ।
Per. तुतुदे । तुतुदाते । तुतुदिरे । तुदिये । तुतुदाये । तुतुदिष्ये । तुतुदे । तुतुदियहे । ततदिनहे ।
I Fut नोत्ता । II Fut तोत्स्यते Impera. । तुदताय । तुदेताय । तुदन्ताय । तुदय । तुदेया ।
तुदयय । तुदे । तुदायहे । तुदानहे । Imper अतुदत् । अतुदयाः । अतुदे । Poten तुदेत ।
तुदेयाताय । तुदेय । तुदेयाः । तुदेय । तुदेयहि । Bene तुत्सीष्ट । तत्सीयास्ताय । (I 2
II. S. 2300) Aor अतुत् । अतुत्साताय । Causa तोदयते । Desid तुतुत्स्यते ।

शुद् २ प्रेरणे ।

तुदति-तुदते । तुतोद-तुतुदे । नोत्ता ।

2 /nuda, to send

Pre. तुदति । प्रतुदति or ते । Per तुतोद । I Fut. नोत्ता । II Fut नोत्स्यति ।
Impera तुदतु । Imper. अतुदत् । Poten तुदेव । Bene तुदात् । Aor अतोत्सीत् ।
Condi अनोत्स्यत् Causa तोदयति Desid. तुतुत्स्यति । Inten नोतुदते । Past
Pass तुन्नः । तुत्तः । Act तुन्नवात् । तुत्तवात् । Ger. तुत्वा । Nouns काकुदः । योकापतुदः ।

Atm. Pie. तुदते । Per तुतुदे । I Fut. नोत्ता । II Fut. नोत्स्यते । Impera
तुदताय । Imper अतुदत् । Poten तुदेत । Bene. तुत्सीष्ट । Aor अतुत् । Condi.
अनोत्स्यत् । Causa तोदयते । Desid तुत्स्यते ।

दिश ३ अतिसर्जने ।

अतिसर्जन दानम् । देहा । दिशीष्ट । अदिशत्-अदिशत ।

3. /disa, to give, grant, bestow

Pre. दिशति । Per. दिदेश । दिदेशिय । दिदिशिय । I Fut. देहा । II Fut देयति ।
Impera दिशतु । Imper. अदिशत् । Poten. दिशेत् । Bene. दिशयात् । Aor. अदिशत् ।

अदिशताच् । अदिशच् । अदिशः । Condi. अदेवयत् Causa देवयति । अदीदिशच् । Desid. दिदिशति । Inten. देदिशयते । yañ luk देदिशीति । देदेष्टि । Nouns — दिक्, dual दिक्षी pl दिशः । प्रतिदिशच् । दिश्या दिश्यच् । दैष्टिकः दिष्टिः देयः प्रादेयः प्रदेयिनी ।

Atm. Pie दिशते । Per दिदिशे । दिदिशिरे । दिदिशिवे । दिदिशिवहे । I Fut. देष्टा । II Fut. देवयते । Impera दिशताच् । Imper अदिशत । Poten. दिशेत । Bene. दिशीष्ट । Aor अदिशत । अदिशताच् । अदिशथाः । अदिशि । अदिशावहि । Desid. दिदिशते ।

अस्ज ४ पाठे ।

‘अदिश्या-’ (२४१२) इति संप्रसारणम् । अस्य कृत्वेन चः । अस्य जहत्वेन चः । चुञ्जति-चुञ्जते ।

4. /bhrasja, ‘to cook’.

In conjugating this root there is vocalisation of र into ऋ by S. 2412 ‘Then the ऋ is changed to च a letter homogeneous with ज च । Then the च becomes ञ by ञच् rule Thus ञच् + च + ति = चुञ्ज + च + ति because च is ऋ by I 2. 4. S. 2234 (VI. 1 16, S. 2412) = चुञ्ज + च + ति (VIII. 4. 40. S. 111) = चुञ्ज + च + ति (VIII. 4. 53 S. 52) = चुञ्जति । Atm. चुञ्जते ।

In the Perfect, the following sūtra applies —

२५३५ । अस्जो रोपधयो रनन्यतरस्याम् । ६ । ४ । ४९ ।

अस्जे रेफलोपधायाश्च स्यान्ते रनाग्नौ वा स्यादार्धधातुके । निस्वादन्त्यादयः परः । स्थानवह्नी-निर्देशाद्गोपधयोर्निवृत्तिः । वनर्जः । वनर्जस्तुः । वनर्जिय-वनर्ह । वनर्जः । रनभावे वज्रज । वज्रजस्तुः । वज्रजिय । ‘स्कोः-’ (३८०) इति वलोपः । ‘वृह-’ (२८४) इति चः । वज्रह । वज्रजे । सहुर्-अह । अहयति-अहयति । * कृत्ति रनाग्नं बाधित्वा संप्रसारणं पूर्वविप्रतिषेधेन * । चुञ्जाच् । चुञ्जास्ताच् । सहीष्ट-अहीष्ट । अभावीष्ट-अभावीष्ट । अमर्ह-अमर्ह ।

2535. In the room of the र and the penultimate letter च् of the root अस्ज, there is optionally the substitute रच्, when an ārdhadhātuka affix follows.

Note —The र and च् cease to exist and र takes their place. The substitute having an indicatory च् comes after the final vowel (I. 1 49) Thus अस्ज + च् = मर्ज + च् = मर्ह the च् being changed to च by VIII. 2 36, and च to ह by VIII 4 41 The other form will be अह, so also अहृच् and मर्हृच्, अहृज्यच् and मर्हृज्यच्, अहृजनच् or मर्हृजनच् । But अहृच् and अहृज्यच् by VI 1. 16, in spite of this rule. The word उपदेश (VI. 4. 37), is understood here also. The rule therefore applies to the simple root bhrasj as originally taught in the Dhatupāṭha, and not to any Derivative root from it. As the Intensive (चङ्) is वरीचुञ्जते ।

Thus bhrasj + nal = bhary + nal. The र and च् are elided, and in their place is put र् । In other words, the stem before ārdhadhātuka affixes is मर्ज् । Thus we have च मर्ज् । When there is not रच् augment, then we have वज्रज &c In this latter case, in second person singular we get वज्रह thus वज्रहृच् + च = वज्रहृच् + च (the च् is elided by S. 380) = वज्रहृच् + च (च changed to च by VIII. 2. 36. S. 294)

49

अकार्षीत् । अकार्षीत् । अकार्षीत् । A अकृष्ट । D अकृष्टातात् । pl अकृष्टत 3 with अच् ।
अक्रावीत् । D. अक्राष्टात् । &c Causa कर्षवति । Aor अचकर्षत् । अचीकृषत् । Desid.
चिकृषति । Inten. चरीकृष्यते । yañ luk चरीकृष्टीति ।

ऋषी ७ गती ।

परस्मैपदी । ऋषति । आनर्षे ।

7. /rishi, to go This root is Parasmaipadi.

Pre ऋषति । प्रार्षति (V1 1. 91 S. 74.) Per आनर्षे । (VII 4 70 S 2248,
and VII 4 71 S 2288) आनृषतुः । आनृषुः । आनर्षिष्य । आनर्षिष्य । I Fut अर्षित II
Fut अर्षिष्यति । Impera ऋषतु । Imper आर्षत् । (VI 1. 90. S 269). Potē
ऋषेत् । Benc. ऋष्यात् । Aor आर्षीत् । As ना भवानर्षीत् । The vriddhi is preventive
by VII 2 4 S 2268. Causa अर्षयति । Aor आर्षिषत् । Desid अर्षिषति । Past
Part Pass ऋष्टः । Act. ऋष्टवात् । Ger. अर्षित्वा । Nouns —ऋषः ।

जुषी ८ प्रीतिसेवनयोः ।

आत्मनेपदिनहृत्वारः । जुषते ।

8. /jushi, 1. to be pleased, to enjoy. 2. to devote or attach one
self to.

This and the following three roots are Atmanepadis

Pre जुषते । Per जुजुषे । जुजुषिषे । I Fut. जोषिता । II Fut जोषिष्यति । Impera
जुषतात् । Imper. अजुषत । Potē जुषेत । Bene जोषिषीष्ट । Aar. अजोषिष्ट । अजोषि-
षावात् । Causa जोषयति । अजुजुषत् । Desid जुजुषिषते । जुजोषिषते । Inten. जोजुष्यते
yañ luk जोजोषिष्टि । Past Pass जुष्टः । Act जुष्टवात् । Ger जुषित्वा । जोषित्वा ।
Nouns —जुषत् । जुष्यः । सङ्गः । D. सङ्गपी । pl सङ्गपः । जोषत् ।

ओविजी ९ भयचलनयोः ।

प्रायेणायतुत्पूर्वः । उद्विजते ।

9 /O vijī This root is generally found preceded by उत् । As उद्विजते ।
The वेद् affixes are treated as क्ति by the following sūtra.

२५३६ । विज् इट् । १ । २ । २ ।

विजेः पर इडादिः प्रत्ययो क्तिवत् । उद्विजिता । उद्विजिष्यते ।

2536. An affix that begins with the augment इट् (VII. 2.
35) is क्ति after the root *vyj*, 'to be afraid, to tremble.'

Note —The root विज् does not strengthen its vowel before the affixes
that take the intermediate इ, because those terminations are treated like
क्ति affixes. The root विज् belongs to the Tudādī class. Thus उद्विजिता 'he
will be agitated,' उद्विजितुम् 'for the purpose of being agitated.' उद्विजितव्यम्
'ought to be agitated'

But those affixes, which are not preceded by the augment इट्, are not
like क्ति, and they consequently produce their own proper action, such as
gunation &c. As उत् + विज् + लुट् = उद्वेजयत्, उद्वेजनीयम् 'that which ought to
be agitated.'

9 /O vijī, 1 to be afraid. 2. to shake, tremble.

Pre उद्विजते । Per. उद्विजते । उद्विजति । I Fut उद्विजता । No guna II Fut. उद्विजिष्यते । Impera उद्विजताम् । Imper उद्विजत । Poten उद्विजेत । Bene. उद्विजिषीष्ट । Aor. उद्विजिष्ट । Causa. उद्वेजयते । Aor उद्वीविजत् । Desid उद्विजिष्यते । Inten. उद्वेजिष्यते । yañ luk उद्वेजिषीति । उद्वेजेत् । Past Pass उद्विजन्तः । Act. उद्विजन्वात् । Ger. उद्विजित्वा ।

ओलजी १० ओलस्जी १० क । ब्रीडायाम् ।

लजते । लेजे । लज्जते । लज्जते ।

10 /O lajī, /O lajī to be ashamed, to blush

Pie लजते । Per लेजे । लेजिषे । I Fut लजिता । II Fut लजिष्यते । Impera लजताम् । Imper लजत । Poten लजेत । Bene लजिषीष्ट । Aor लजिष्ट । Condi लजिष्यत Causa लजयति । Aor ललीलजत् Desid लिलजिष्यते । Inten लालज्यते । yañ luk लालजीति । लालक्ति । Past Pass लजन्तः । Act लजन्वात् । Ger लजित्वा ।

10A /O lajī to be ashamed, to blush.

Pie. लज्जते । Per ललज्जे । IFut लजिता । IIFut. लजिष्यते । Impera. लज्जताम् । Imper. ललज्जत । Poten. लज्जेत । Bene लजिषीष्ट । Aor. ललजिष्ट । ललजिष्यताम् । ललजिष्यत । Causa लज्जयति । Aor लललज्जत् । Desid. लिलजिष्यते । Inten. लालज्ज्यते । yañ luk लालज्जीति । लालक्ति । Part. Ger लज्जित्वा । Nouns — लज्जा ।

अथ परस्मै पदिनः ।

ओलस्जू ११ छेदने ।

‘ग्रहिया- (२४१२) । वृक्षि । वृक्ष । वृक्षतुः । वृक्षिय-वृक्ष । ‘लिट्यभ्यासस्य-’ (२४०८) इति समसारणम् । रेफस्य झुकारः । ‘उरत्’ (२२४४) । तस्य ‘अथ परस्मिन्-’ (५०) इति स्याजिबद्धावात् ‘न समसारणे-’ (३६३) इति वस्वोस्य न । वृक्षिता-वृष्टा । वृक्षिष्यति-वृक्षयति । वृक्ष्यात् । अवृक्षीत्-अवृक्षीत् ।

11 /O vraschu, to cut

The वृ of the root is vocalised to वृ by VI 1 16 S 2412, because the affix य is कृत् । Thus वृक्षति ।

In the Perfect वृक्ष + णत् = वृक्षत् + णत् (vocalisation is by VI 1 17 S 2408) = वृक्षत् + णत् (The ण् is changed to अ by VII 4 66, S 2244) This वृ is not now vocalised to वृत् we have not the form वृक्ष because the अ substitute of ण् is considered sthanivat to ण् by I 1 57 S 50 Therefore वृ being really equivalent to वृ there is no further vocalisation because of the prohibition of VI 1 37 S 363. Thus the Perfect is वृक्षत्.

Pie. वृक्षति । Per वृक्ष । वृक्षतु । वृक्षिय वृक्ष । वृक्षिषे । I Fut वृक्षिता । or वृष्टा । II Fut. वृक्षति । or वृक्षिष्यति । Impera वृक्षतु । Imper अवृक्षत् । Poten वृक्षेत् । Bene वृक्ष्यात् । Aor अवृक्षीत् or अवृक्षीत् । अवृक्षिष्टा or अवृष्टा । अवृक्षिष्यः । अवृक्षीः । अवृक्षिष्ट । अवृक्षिष्ट । अवृक्षिष्य । Causa वृक्षयति । Aor अवृक्षत् । Desid. विवृक्षिष्यति, or विवृक्षति । Inten. वरी वृक्षयते yañ luk, वावृष्टि । Dual. वावृष्ट । Past. Pass वृक्षन्तः Act वृक्षन्वात् Ger वृक्षित्वा Nouns — वृक्षः ।

व्यच १२ व्याजीकरणे ।

विचति । विचयाच । विचिचतु । व्यचिता । व्यचिष्यति । विच्यात् । अव्याचीत्-अव्याचीत् । ‘व्यचिः कुटादित्वमनचि’ इति तु नेह प्रवर्तते । ‘अनचि’ इति पयुं दासेन कृत्मात्रविषयत्वात् ।

12 /Vyacha to deceive.

Vārtika.—The root व्यच् 'to deceive,' is also treated like kutādi verbs, except before the affix अच्. As विचिता 'the deceiver', विचिचुस् 'for the purpose of deceiving' विचितव्यश्च &c. Here there is samprasāraṇa before the nit terminations त्, तुश् and तव्यश्च, and the च of व्यच् is changed into इ by VI. 1 16.

But the affix अच् is not nit and consequently there is no samprasāraṇa before it. Thus उच्यन्वाः 'an imp'

By I. 2 1 S 2461, all affixes other than those which have an indicatory अ or च are treated as nit after the roots of the kutādi class. The /vyacha by the above Vārtika, is declared to be a root of the kutādi class. Therefore all affixes after it being nit, there ought to have been samprasāraṇa in the Aorist also. But this is not so, because the word अनवि indicates that the /vyacha is kutādi only before the affixes of the same class as अच्, viz, before the कृत् affixes, not before the लिट् affixes.

Pre. विचति । (S. 2412). Per. विचवाच । विचिचतुः । विच्यचिच । विचिचयुः । विचिच विचयाच । विचिचिव । I Fut. व्यचिता । II Fut. व्यचिच्यति । Impera. विचतु । Imper. अविचत् । Poten. विचेत् । Bene. विचयात् । Aor. अचयाचीत् or अच्यचोत् । अचयाचिष्टात् or अच्यचिष्टात् । Causa. च्याचयति । Aor. अविच्यचत् । Desid. विच्यचिचति । Past. Pass. विचनः or विचितः । Act. विचनवान् or विचितवान् Ger. विचित्वा Noun —उच्यन्वाः 'an imp'.

उच्छि १३ उच्छे ।

उच्छति ।

13 /uchhi, to glean, gather bit by bit.

This and the next root are given in the Bhvādi class also No. 230 and 231.

Pre उच्छति ।

उच्छी १४ विवासे ।

उच्छति ।

14. /uchhi, to abandon, to cease, to finish.

Per उच्छति ।

अच्छ १५ गतीन्द्रियप्रलयमुक्तिभावेषु ।

'अच्छत्युताश्' (२३८३) इति गुणः । द्विदशदशस्यानेकदशपलसप्तशतान्मुद् । आनर्च्छ । आनर्च्छगुः । अर्च्छिता ।

15. /richha, 1 to go. 2 to fail in faculties. 3. to become hard or stiff.

In the Perfect there is guna by VII 4. 15 S 2383 and there is augment of the वृद् because the words two consonants in VII. 4. 71. S. 2288, include more than two consonants also.

Pre अच्छति । Per आनर्च्छ । आनर्च्छतुः । आनर्च्छः । आनर्च्छिय । आनर्च्छिव । I Fut. अर्च्छिता । II Fut. अर्च्छिष्यति । Impera. अर्च्छतु । Imper. आर्च्छत् । Poten. अर्च्छेत् । Bene. अर्च्छयात् । Aor. आर्च्छत् । (अर्च्छीत् without the augment as in वा

नवानुच्छीत् ।) आर्च्छिष्टात् । आर्च्छिष्टत् । Causa. श्रुच्छति । Aorist आर्च्छिष्टत् ।
(नानवानुच्छिष्टत्). Desid. श्रुच्छिष्टवति । Ger श्रुच्छित्वा ।

मिच्छ १६ उत्क्लेशे ।

उत्क्लेशः पीडा । निमिच्छ । अनिच्छीत् ।

16 /michha 1 to hinder, 2. to annoy

The word 'utklesha' here means pain

Pie निच्छति । Per. निमिच्छ । निमिच्छतुः । I Fut निच्छिता । II Fut निच्छिष्यति । Impera. निच्छतु । Imper अनिच्छत् । Poten निच्छेत् । Bene निच्छयात् । Aor अनिच्छीत् । Causa निच्छयति । Aorist अनिमिच्छत् । Desid निमिच्छिषति । Inten नेनिच्छयते । yañ luk, नेनिच्छीति । नेनेष्टि ।

जर्च १७ जर्ज, चर्च १७ क । कर्क १७ ख । परिभाषणभर्त्सनयोः ।

17. /jarcha, 17A /jarja, 17B /chaicha, 17C. /jharjha,

1 to say, 2 to blame

Pie जर्चति । चर्चति । कर्कति । Per जजर्च । चचर्च । जकर्क । Nouns —चर्चिका ।
जर्जर । कर्करः ।

त्वच १८ संवरणे ।

तत्वाच ।

18. /tvacha, to cover.

Pre त्वचति । Per तत्वाच । I Fut त्वचिता । II Fut त्वचिष्यति । Impera. त्वचतु । Imper. अत्वचत् । Poten त्वचेत् । Bene त्वचयात् । Aor अत्वाचीत् । or अत्वचीत् । Causa त्वचयति । Aorist अतित्वचत् । Nouns —त्वक् त्वचः वाक्त्वचत् ।

श्रुच १९ स्तुती ।

आनर्च ।

19. /richa, to praise.

It is conjugated like /श्रुच ।

Pre श्रुचति । Per आनर्च । I Fut श्रुचिता । Nouns —श्रुक् ।

उडज २० आर्जवे ।

20 /ubja, to make straight.

The penultimate according to some, is not व but an upadhmānya letter, viz., a sibilant of the guttural class, i.e. उडज. This upadhmānya is included in the डज, i.e. the sibilants ङ, ञ, ण include these lost sibilants of the guttural and palatal classes also. Thus the root being उडज, the upadhmānya is changed to a letter of the डज class, viz., ञ. Thus we get उडज. Some read the root as having a penultimate द (da) which becomes व. Whereas others read it as having व as a penultimate originally. Thus according to these different views we have either अड्युङ्गः or अड्युवज similarly अड्युङ्गः or अड्युवजः ।

In the Desiderative, उडिञ्चिषति ।

Pie उडजति । Per. उडजां चकार । I Fut. उडजिता । II Fut. उडजिष्यति । Impera उडजतु । Imper. औडजत् । Poten. उडजेत् । Bene. उडजयात् । Aor. औडजीत् ।

Causa, उज्जवति । Aorist औज्जवत् । (नामवाक्यजिघत्) । Desid. उज्जिष्यति (and
 not उजिष्यति) Ger उज्जित्वा । Infin उज्जितुम् । Adjec उज्जितव्यम् । Nouns.—
 युजः । योजः ।

उज्ज २१ उत्सर्गे ।

21. /udjha, (ujjha) to abandon

This root has a द as penultimate which is changed to ज ।

Pre उज्जति । Nouns —उद्ध्योनदः ।

लुभ २२ विमोहने ।

विमोहननाकुलीकरणम् । लुभति । लोभिता-लोभ्या । लोभिष्यति ।

22. /lubha, to bewilder, confound, perplex

The word विमोहन means to make one perplexed

Pre लुभति । Per लुलोभ । I Fut लोभ्या or लोभिता । II Fut. लोभिष्यति ।

Impera. लुभतु । Imper अलुभत् । Poten लुभेत् । Bene. लुभ्यात् Aor. अलोभीत् Causa
 लोभयति । Aorist अलुलुभत् Desid लुलुभिषति or लुलोभिषति । Inten लोलुभ्यते । yañ
 luk लोलोभि । Ger लोभित्वा लुभित्वा ।

रिफ २३ कत्थनयुद्धनिन्दाहिंसादानेषु ।

रिफति । रिरेफ । 'रि' इत्येके । 'यि' न विमा नतिभी रिहन्ति ।

23 /rīpha, /rīha, 1 to speak, to boast, to utter a rough grating
 sound, 2. to fight, 3 to revile, blame. 4 to hurt, kill 5 to give

It is conjugated like /lubha. Some read it as /rīha as in the ex-
 ample यि न विमानतिभीरिहन्ति । "The (innocent) child-like Brāhmaṇas in-
 jure others through their intelligence" The word न means इव or equal to.

Pre रिफति । Per रिरेफ ।

तृप् २४ तृप् २५ तृप्ती- ।

आदाः प्रथमान्तः । द्वितीयो द्वितीयान्तः । द्वाविं द्वितीयान्तावित्यन्ये । तृपति । तत्तर्प ।
 तर्पिता । 'तृप् तृप्' इति चिह्निकल्पः यौषादिकस्यैव अक्षयवात्त्वात् । तेनात्र नित्यं चिच् ।
 अतर्पीत् । तृप्ति । यस्य कृत्वात् 'अनिदितात्-' (४१५) इति नलोपे । * ये तृप्तादीनां
 पुष्पादयः * । आदिशब्दः प्रकारे । तेन येऽत्र भकारानुपपन्नास्ते तृप्तादयः । तृप्ति । तृप्ति ।
 तृप्तात् ।

24. /trip, /trīpha, 25 /trīmpa, to become satisfied

The first ends with प and the second with फ. Some say that both end
 in फ. The optional चिच् ordained by the Vārtika तृप् तृप् given under S
 2407 in conjugating the /krīsha of the Bhvādi class, does not apply to
 this /trīpa. For the /trīpa mentioned in that Vārtika refers to pushādi
 /trīpa, because it declares a rule which sets aside the अच् aorist of the
 pushādi class (See III 1 55 S 2343) Therefore in conjugating the /trīpa
 of the Tudādi class, the चिच् aorist is compulsory, as अतर्पीत् । The vikaraṇa
 of the Tudādi class being an अपिच् sārvaadhātuka affix is not under I. 2. 4
 S. 2234. Consequently, the nasal of /तृप् requires elision by VI 4. 24
 S. 415. But after such elision, the nasal is again inserted by the following
 Vārtika given under VII. 1. 59.

Vart —The /तृक् and others like it which have a nasal, should be also enumerated as taking the augment तु. These are the following roots of Tudādi class 24 तुप तुक, 25. तुक् तुप्, 26 तुप् तुप्, 27 तुक् तुक् हिंसायाद् 28 हृक् (हृप्), 29 हृक् उत्प्लेवे 30 शृक् (रिक्), शृक् (रिक्), हिंसायाद् 31 शृक्, शृक् शृप्, 32 उभ उभ प्रणे, 33 शुभ, शुभ योभाये ॥ Of these, those which have a nasal, lose it by VI 4. 24, and then get the तु augment by the present rule, which being specifically ordained, cannot be again dropped Thus तुक्कति, तुक्कति, तुक्कति, हृक्कति &c Those which have no nasal, are conjugated as तुकति, तुकति, हृकति तुकति, उभति and शुभति ॥

The word आदि in the above *Vārtika* means प्रकार 'of the like nature' therefore, all roots of the Tudādi class which have a nasal conjunct consonant are to be classed as तुक्कादि or तुक्क like

Pre तुपति । Per तत्प । I Fut. तर्षिता । II Fut. तर्षिष्यति । Impera तुपतु । Imper अतुपत् । Poten तुपेत् । Bene तुप्यात् । Aor अतर्षीत् । Causa तर्षयति । Aorist अतुपत् or अतत्पत् । Desid. तितर्षिषति । Inten. तरीतुष्यते । yañ luk तर्षिष्ये Ger तर्षित्वा ।

25 /trimpha to become satisfied.

Pre तुक्कति । Per तदुक्क । I Fut तुक्कित । II Fut तुक्किष्यति । Impera तुक्कतु । Imper अतुक्कत् । Poten तुक्केत् । Bene तुक्क्यात् । Causa तुक्कयति । Aorist अतुक्कत् । Desid. तितुक्किषति । Inten. तरीक्कयते । yañ luk तरीतुक्कति । Ger. तुक्कित्वा or तुक्कित्वा ।

तुप २६ तुम्प २६ क । तुक् २७ तुम्फ २७ क । हिंसायाम् ।

तुपति । तुपति । तुकति । तुकति ।

26 /tupa, /tumpa, 27 /tupha, /tumpha, to injure, hurt These roots are Bhuādi also See Nos. 431, 432, 435 and 436.

The difference is in accent.

Pre तुपति ।

26A. /Tumpa to injure.

Pre तुपति ।

27. /tupha to injure.

Pre तुपति ।

27 A. /tumpha to injure.

Pre तुपति ।

हृप २८ हृम्फ २८ उत्प्लेवे ।

प्रयत्नः प्रयत्नान्तः । द्वितीयो द्वितीयान्तः । प्रयत्नो द्वितीयान्त इत्येके । हृपति । हृकति । हृक्कति ।

28 /dripa, /drīpha, 29 /drimpha to pain, torture.

Pre. हृकति । हृपति ।

29. /drimpha.

Pre. हृक्कति ।

ऋफ ३० ऋम्फ ३० क । हिंसायाम् ।

ऋफति । आनर्क । ऋम्फति । ऋम्फाचकार ।

30 /rip̥ha, /rip̥ha, /rim̥pha to injure, hurt, kill

Pie ऋफति । ऋम्फति । Per आनर्क । आनृफद् । फाञ्चकार । Desid. ऋषिफिषति ।
ऋम्फिफिषति । Ger ऋर्फित्वा । ऋम्फित्वा ।**गुफ ३१ गुम्फ ३१ क । ग्रन्थे ।**

गुफति । जुगोफ । गुम्फति । जुगुम्फ ।

31 /gupa, /gum̐pha to weave together, tie, wind round

Per गुफति । गुम्फति । Per जुगोफ । जुगुम्फ ।

उभ ३२ उम्भ ३२ क । पूरणे ।

उभति । उभोभ । उम्भति । उम्भाचकार ।

32 /ub̐ha, /umb̐ha, to fill with

Pre उभति । उम्भति । Per. उभोभ । उभतुः । उम्भाञ्चकार । Nouns — उभो । उभाइस्ति
उभावाइस्ति । उभावाहु । उभयावाहु । कुम्भी । अवस्कुम्भी कुम्भः । कुम्भीनयः स्कुम्भः ।**शुभ ३३ शुम्भ ३३ क । शोभार्थे ।**

शुभति । शुम्भति ।

33 /sub̐ha, /sum̐b̐ha to look beautiful, be splendid.

Pre शुभति । शुम्भति ।

दृभी ३४ ग्रन्थे ।

दृभति ।

34 /drib̐h̐ to tie fasten, string together.

Pre दृभति । Past Pass. दृब्धः ।

चृती ३५ हिंसाग्रन्थनयोः ।

चर्तिता । 'चेज्चिचि-' (२५०६) इति वेट् । चर्तिष्यति-चर्त्स्यति । अचर्तीत् ।

35 /chrit̐, 1 to hurt, kill, 2 to tie, bind or connect together.

Pre चृतति । Per चर्तते । चर्ततुः । चर्तिष्य । I Fut चर्तिता । II Fut चर्तिष्यति
or चर्त्स्यति । The इट् is optional by S 2506, Impera चृततुः । Aor अचर्तीत् ।
Causa. चर्तयति Aor अची चृतत् । अचचर्तत् । Inten. चरीचृत्यते । yañ luk चरीचर्ति ।
चरीचृतः । Past चृतः । चृतवाद् ।**विध ३६ विधाने ।**

विधति । वेधिता ।

36 /vid̐ha to rule, govern, administer.

Pre. विधति । Per. विधेय । I Fut. वेधिता । II Fut. वेधिष्यति । Impera. विधतु
Imper. । अविधत् । Poten विधेत् । Bene. विध्यात् । Aor अवेधीत् । Causa. वेधयति
Aor. अवीविधत् । Desid. विविधिषति । विवेधिषति । Inten. वेविधयते । yañ luk वेवेधि ।
Ger विधित्वा । वेधित्वा ।**जुड ३७ गती ।**

तवर्गपञ्चमस्त इत्येके । जुडति । 'नदतो जुडन्ति' ।

37. \sqrt{juda} (\sqrt{juna})! to go. Some read it as \sqrt{jun} , as in the example, *हृदिष्यो विश्ये मयतो जुनन्ति* ।

Pre जुडति । Per जुजोड । I Fut. जोडिता । II Fut. जोडिष्यति । Impera जुडतु । Imper. अजुडत । Poten जुडेत् । Bene जुडयात् । Aor अजोडीत् । Condi अजोडिष्यत् । Causa. जोडयति । Aor. अजुजुडत् । Desid. जुजुडिषति । जुजोडिषति । Inten. जोजुडयते *yan luk* जोजुडीति । जोजोड्ढि । Past Pass. जुडितः । Ger. जुडित्वा । जोडित्वा ।

मृड ३८ सुखने ।

सुडति । मर्डिता ।

38. \sqrt{mrda} to be delighted or happy.

Pre सुडति । Per ममर्ड । I Fut. मर्डिता । II Fut. मर्डिष्यति । Impera सुडतु । Imper. असुडत । Poten सुडेत् । Bene सुडयात् । Aor अमर्डीत् । Condi अमर्डिष्यत् । Desid. मिमर्डिषति । Inten. मरीसुडयते *yan luk* मरीमर्ड्ढि । Nouns — सुडामी सुडः सुडीक ।

पृड ३९ च ।

पृडति ।

39. \sqrt{prida} cha, to delight, please.

Pre पृडति । Per पपर्ड । I Fut. पर्डिता । II Fut. पर्डिष्यति । Impera पृडतु । Imper. अपृडत । Poten पृडेत् । Bene पृडयात् । Aor अपर्डीत् । Condi अपर्डिष्यत् । Causa. पर्डयति । अपीपृडत् । अपपर्डत् । Desid. पिपर्डिषति । Inten. परीपृडयते । परीपर्ड्ढि ।

पृण ४० प्रीणने ।

पृणति । पपर्ण ।

वृण ४० क । च ।

वृणति ।

40. \sqrt{prina} , \sqrt{vrina} to delight. The \sqrt{v} ण is read after this

Pre वृणति । वृणति । Per पपर्ण । I Fut. पर्णिता । II Fut. पर्णिष्यति । Impera वृणतु । Imper. अवृणत् । Poten वृणेत् । Bene वृणयात् । Aor अपर्णीत् । Nouns — लोकावृणः ।

मृण ४१ हिंसायाम् ।

41. \sqrt{mrina} to injure, hurt, kill

Pre मृणति । Per. ममर्ण । I Fut. मर्णिता । II Fut. मर्णिष्यति । Impera मृणतु । Imper. अमृणत् । Poten मृणेत् । Bene मृणयात् । Aor अमर्णीत् । Nouns — मृणालम् ।

तुण ४२ कौटिल्ये ।

तुणति ।

42. \sqrt{tuna} to curve, make crooked, bend.

Pre तुणति । Per तुतोण । I Fut. तोणिता । II Fut. तोणिष्यति । Impera तुणतु । Imper. अतुणत् । Poten तुणेत् । Bene तुणयात् । Aor अतोणीत् ।

पुण ४३ कर्मणि शुभे ।

पुणति ।

43 /puna to be virtuous or holy, act in a virtuous manner

Per पुणति । Pre. पुणेण । I Fut पोषिता । II Fut पोषिष्यति । Impera पुणतु ।
 Imper अपुणत् । Poten पुणेत् । Bene पुण्यात् । Aor अपोषीत् । Nouns —अनैपुणस् ।
 अनिपुणः । नैपुणी । आचार निपुणः । निपुणः ।

मुण ४४ प्रतिज्ञाने ।

44 /muna to promise

Pre मुणति । Per मुणेण । I Fut मोषिता । II Fut मोषिष्यति । Impera मुणतु ।
 Imper अमुणत् । Poten मुणेत् । Bene मुण्यात् । Aor अमोषीत् ।

कुण ४५ शब्दोपकरणयोः ।

45 /kuna, 1 to sound, 2 to support aid

Pre कुणति । Per कुणेण । I Fut कोषिता । II Fut कोषिष्यति । Impera कुणतु ।
 Imper अकुणत् । Poten कुणेत् । Bene कुण्यात् । Aor अकोषीत् ।

शुन ४६ गतौ ।

46 /suna, to go, move

Pre शुनति । Per शुणेण । I Fut शोषिता । II Fut शोषिष्यति । Impera शुनतु ।
 Imper अशुनत् । Poten. शुनेत् । Bene शुव्यात् । Aor अशोनीत् । Nouns —शुनक ।

द्रुण ४७ हिंसागतिकौटिल्येषु ।

47 /druna 1 to hurt, injure, 2 to go, move, 3 to make curved or crooked, bend.

Pre. द्रुणति । Per. द्रुणेण । I Fut. द्रोषिता । II Fut द्रोषिष्यति । Impera. द्रुणतु ।
 Imper अद्रुणत् । Poten. द्रुणेत् । Bene. द्रण्यात् । Aor. अद्रोषीत् । Nouns —द्रुणः ।
 द्रोणी । द्रोषिदि । द्रुषी । द्रोषी । द्रोणायन । द्रोषकरी । द्विद्रोणस् । द्रोण ।

घुण ४८ घूर्ण ४९ अमणौ ।

48. /ghuna, 49 /ghūrna, to roll, whirl, stagger, reel.

Pre घुणति । Per. घुणेण । I. Fut घोषिता । II Fut घोषिष्यति । Impera. घुणतु ।
 Imper अघुणत् । Poten घुणेत् । Bene घुण्यात् । Aor अघोषीत् ।

Atm Pre. घुणते । Per घुणते । I Fut घोषिता । II Fut घोषिष्यते । Impera. घुणतात् ।
 Imper. अघुणत् । Poten. घुणेत् । Bene घुणिषीष्ट । Aor अघुणिष्ट ।

49 /ghūrna to roll, whirl.

Per. घूर्णति । Per घूर्णते । I Fut घूर्णिता । II घूर्णिष्यति । Impera. घूर्णतु ।
 Imper. अघूर्णत् । Poten घूर्णेत् । Bene. घूर्ण्यात् । Aor अघूर्णीत् ।

Atm, Pre. घूर्णते । Per. घूर्णते । I Fut घूर्णिता । II Fut घूर्णिष्यते । Impera. घूर्णतात् ।
 Imper अघूर्णत् । Poten. घूर्णेत् । Bene. घूर्णिषीष्ट । Aor. अघूर्णिष्ट ।

शुर ५० ऐश्वर्यदीप्तयोः ।

शुरति । शुरोर । आश्रिषि सूर्यात् ।

50. /shura, /sura, 1. to rule, 2. shine.

Pre. कुरति । Per. कुषोर । कुषुरतुः । I Fut कोरिता । II Fut कोरिष्यति । Impera. कुरतु । Imper अकुरत् । Poten कुरेत् । Bene कुर्यात् । Aor अकोरीत् । Causa कोरयति । अकुरुयत् । Inten कोषुर्यते । yan luk कोषोर्ति । Noun — कुराः ।

कुर ५१ शब्दे ।

कुरति । कुर्यात् । अत्र 'न भकुर्कु'रात्' (१६२८) इति निषेधो न । करोतिरेव तत्र ग्रहणादित्याहुः ।

51. /kura to sound

Pre कुरति । Per. कुषोर । I Fut कोरिता । II Fut कोरिष्यति । Impera कुरतु । Imper अकुरत् । Poten कुरेत् । Bene कुर्यात् । The lengthening ordained by हलिच् (VIII 2 77 S 354) was set aside with regard to कुर् by नम कुर् &c. S 1629 But that prohibition refers to कुर् form of /कृ 'to do' according to commentators Hence there is lengthening with regard to this root Aor अकोरीत् ।

खुर ५२ छेदने ।

52. /khura, /kshura to scratch, cut

Pie कुरति । Per. कुषोर । I Fut खोरिता । II Fut खोरिष्यति । Impera कुरतु । Imper अकुरत् । Poten कुरेत् । Bene कुर्यात् । Aor अकोरीत् । Inten कोषुर्यते । Noun — कुराः । कस्या अकुरा । कुराण ।

मुर ५३ संवेष्टने ।

53. /mura to encircle, surround

Pre कुरति । Per. कुषोर । I Fut मोरिता । II Fut मोरिष्यति । Impera कुरतु । Imper अकुरत् । Poten कुरेत् । Bene कुर्यात् । Aor अकोरीत् । Condi अकोरिष्यत् । Noun — कुराः ।

हुर ५४ विलेखने ।

54. /kshura, /khura to make lines or furrows.

Pie कुरति । Per. कुषोर । I Fut कोरिता । II Fut कोरिष्यति । Impera कुरतु । Imper अकुरत् । Poten कुरेत् । Bene कुर्यात् । Aor अकोरीत् । Condi अकोरिष्यत् । Noun — कुराः ।

घुर ५५ भीमार्थशब्दयोः ।

55. /ghura, 1 to be frightful or terrible, 2 to sound, snore, snort to cry in distress

Pre कुरति । Per. कुषोर । I Fut चोरिता । II Fut चोरिष्यति । Impera कुरतु । Imper अकुरत् । Poten कुरेत् । Bene कुर्यात् । Aor अकोरीत् । Nouns — चोराः । कुर्षुः ।

पुर् ५६ अग्रगमने ।

56. /pura to go in front

Pre कुरति । Per. पुषोर । I Fut चोरिता । II Fut चोरिष्यति । Impera कुरतु । Imper अकुरत् । Poten कुरेत् । Bene कुर्यात् । Aor अकोरीत् । Nouns — कुराः । पुरी ।

वृह ५१ उद्यमने ।

वृहयोद्यमादिः । यवर्गीयादिरि त्यग्ये ।

57 √vrihû, √brihû, to grow, increase, expand The root begins with the dento labial व व Others say it is labial ब b

Pre वृहति । Per ववर्ह । ववृहत् । ववर्हिय । or ववर्ह । I Fut वर्हिता । or वर्हा । II Fut वर्हिष्यति । or ववर्हति । Impera वृहत् । Imper अवृहत् । Poten वृहेत् । Bene. वृह्यात् । Aor अवर्हीत् or अवृहत् । अवर्हिष्यात् or अवृहतात् । Causa वर्हयति । Aor अवर्हीवृहत् । अववर्हत् । Desid विवर्हिषति । विवृषति । Inten वरीवृहयते । yañ luk वरीवर्हि । Past Ger वर्हित्वा or वृह्त्वा ।

तृह ५८ स्तृह ५८ क । तृह ५८ ख हिंसायाः ।

तृहति । तवर्ह । स्तृहति । तस्तर्ह । तर्हिता-तर्हा । स्तर्हिता-स्तर्हा । अतृहीत्-अतार्हीत् । अतार्हीत् ।

53. √trihû, (a) strihû, (b) trinhû to injure, hurt, kill. Pre. तृहति । Per. तवर्ह ।

53(a). √strihû Pre. स्तृहति । Per. तस्तर्ह । I Fut स्तर्हिता or स्तर्हा ।

53(b) तृह √trinhû to injure, kill.

Pre. तृहति । The nasal is elided by VI 4 24 S 415, as the vikarana च is कित् (I 2 4) Per. तवृह । तवृहत् । तवृहिय । or तवृहत् । I Fut तृह्या । or तृहिता । II Fut तृहियति । or तृह्यति । Impera तृहत् । Imper अतृहत् । Poten तृहेत् । Bene. तृह्यात् । The yañluk-being कित् the nasal is elided Aor अतृहीत् । अतृहिष्यात् or अतार्ह्यीत् । अतार्ह्यात् । Causa. तृहयति । Aor अतृहत् । Desid. तितृहियति । or तितृह्यति । The anit, चच् is कित् । Inten. तरीतृहीति or तरीतृह्यीति । Past तृहः । तृह्यात् । Ger. तृहित्वा or तृह्त्वा ।

इष ५९ इच्छायाम् ।

'इषुयति-' (2800) इति कः । इच्छति । इच्छिता-इच्छा । इच्छियति । इच्छ्यात् । ऐषीत् ।

59 √isha to wish for, desire Some read it as having an indicatory च । By S 2400 the च is replaced by क in conjugational tenses

Pre इच्छति । Per. ईषेत् । ईषत् । I Fut इच्छिता । इच्छा । II Fut. इच्छियति । Impera इच्छत् । Imper. ऐच्छत् । Poten इच्छेत् । Bene. इच्छ्यात् । Aor. ऐषीत् । Nouns —इच्छिः । इच्छा । इच्छुः । ऐषी ।

मिष ६० स्वर्धायाम् ।

मिषति । मेषिता ।

60 √misha, to rival, contend, emulate.

Pre. मिषति । Per. मिषेत् । I Fut मेषिता । II Fut मेषियति । Impera मिषत् । Imper. अमिषत् । Poten मिषेत् । Bene. मिष्यात् । Aor अमेषीत् अमेषिष्यात् । Causa. मेषयति । Aor अमीमिषत् । Desid. मिमिषियति । मिमेषियति । Inten. मेमिषयते । yañ luk मेमेष्टि । Ger. मेमिषत्वा or मिमिषत्वा । Nouns —मेषः । मेपी । मिमेषः ।

किल ६१ श्वेत्यक्रीडनयोः ।

61. √kila, 1. to be or become white, 2. to play, sport.

Pre. किलति । Per. किलेत् । I Fut. केलिता । II Fut. केलियति । Impera. किलत् । Imper अकिलत् । Poten किलेत् । Bene. किल्यात् । Aor अकेलीत् । Causa. केलयति । Desid. विक्लिषियति । विक्लिषियति । Inten. केदित्यते । Noun. —किलिवच् ।

तिल ६२ स्नेहे ।

62. /tila, to be unctuous or greasy.

Pre. तिलति । Per तितेल । I Fut तेलिता । II Fut तेलिष्यति । Impera तिलतु ।
 Imper. अतिलत् । Poten. तिलेत् । Bene तिर्यात् । Aor अतेलीत् । Causa तेलयति ।
 अतीतिलत् । Desid तितिलिषति । तितेलिषति । Inten तेतिष्यते ।

चिल ६३ वसने ।

63. /chila, to put on clothes

Pre चिलति । Per चिचेल । I Fut चेलिता । II Fut चेलिष्यति । Impera चिलतु ।
 Imper. अचिलत् । Poten. चिलेत् । Bene चिर्यात् । Aor अचेलीत् । Causa चेलयति ।
 अचीचिलत् । Desid चिचिलिषति । चिचेलिषति । Inten चेचिष्यते ।

चल ६४ विलसने ।

64. /chala, to sport, play, frolic about

Pre चलति । Per चचाल । I Fut चलिता । II Fut चलिष्यति । Impera चलतु ।
 Imper. अचलत् । Poten. चलेत् । Bene चर्यात् । Aor अचलीत् । Causc. चलयति ।
 Desid चिचलिषति । Inten चाचल्यते ।

इल ६५ स्वप्नक्षेपणयोः ।

65. /ila, 1. to sleep, 2 to throw.

Pre इलति । Per इवेल ईलतुः । I Fut इलिता । II Fut इलिष्यति । Impera इलतु ।
 Imper. ऐलत् । Poten. इलेत् । Bene इर्यात् । Aor. ऐलीत् । ऐलिष्यात् । Condi.
 ऐलिष्यत् । Causa. इलयति । Desid इलिषति । Noun — इला 'earth'.

विल ६६ संवरणे ।

दन्तबोधुषादिः ।

66. /vila, to cover conceal. It begins with the dento-labial व v

Pre विलति । Per विवेल । I Fut वेलिता । II Fut वेलिष्यति । Impera विलतु ।
 Imper. अविलत् । Poten. विलेत् । Bene विर्यात् । Aor. अवेलीत् ।

बिल ६७ भेदने ।

ओष्ठुषादिः ।

67. /bila, to split, cleave, divide. It begins with the labial ब b.

Pre बिलति । Per बिबेल । I Fut बेलिता । II Fut बेलिष्यति । Impera बिलतु ।
 Imper. अबिलत् । Poten. बिलेत् । Bene बिर्यात् । Aor. अबेलीत् । Noun — बिलत् ।

शिल ६८ गहने ।

68. /nila, to become grave, hard, to lurk, hide, to stick, to die.

Pre. निलति । प्रशिलति । Per निनेल । I Fut. नेलिता । II Fut. नेलिष्यति ।
 Impera. निलतु । Imper. अनिलत् । Poten. निलेत् । Bene. निर्यात् । Aor. अनेलीत् ।

हिल ६९ भावकरणे ।

69. /hila, to sport amorously.

Pre. हिलति । Per. जिहेल । I Fut. हेलिता । II Fut. हेलिष्यति । Impera. हिलतु ।
 Imper. अहिलत् । Poten. हिलेत् । Bene. हिर्यात् । Aor. अहेलीत् ।

શિલ ૭૦ ચિલ ૭૦ ડચ્છે ।

70 /śila, /shila to glean

Pre ચિલતિ । ચિલતિ । Per ચિચેલ । ચિચેલ । I Fut ચેલિતા । ચેલિતા ।

મિલ ૭૧ શ્લેષણે ।

71. /mila to join The svaritef /mila is given further on The present /mila will be Parasmaipadi even when the fruit of the action accines to the agent.

Pre મિલતિ । Per મિમેલ । I Fut મેલિતા । II Fut મેલિશ્યતિ । Impera મિલતુ । Imper અમિલત્ । Poten મિલેત્ । Bene. મિલવાત્ । Aor અમેલીત્ ।

લિલ્લ ૭૨ અક્ષરવિન્યાસે ।

લિલ્લેલ ।

72 /likha to write.

Pie લિલ્લતિ । Pu લિલ્લેલ । I Fut લેલિતા । II Fut લેલિશ્યતિ । Impera લિલ્લતુ । Imper અલિલ્લત્ । Poten લિલ્લેત્ । Bene લિલ્લવાત્ । Aor અલેલીત્ । Desid. લિલ્લિલ્લિશ્યતિ । લિલ્લેલિશ્યતિ । Inten લેલિશ્યતે । Past Pass લિલ્લિતઃ । Act. લિલ્લિત્વાત્ । Ger લિલ્લિત્વા । લેલિત્વા । Nouns —લેલન । લેલની રેલા । લેલા । દુલ્લેલઃ । દમ્ભલેલકઃ ।

કુટ ૭૩ કૌટિલ્યે ।

'ગાકુટાદિભ્યઃ' (૨૪૬૧) इति कृत्वच् । चुकुटिच् । चुकोट । चुकुट । कुटिता ।

73 /kuta, to be crooked or curved From this up to 108 /kufi are the kutadi roots All affixes after these roots are considered as fit except those which have an indicatory अ or क (See I 2 1 S 2461).

Pre કુટતિ । Pei चुकोट । चुकुटतु । चुकुटिच् । चुकोट or चुकुट । चुकुटिच् । I Fut कुटिता । II Fut कुटिश्वाति । Impera कुटतु । Imper अकुटत् । Poten कुटेत् । Bene कुटवात् । Aor अकुटीत् । अकुटिष्टात् । Causa. કોટયતિ । Aor અબ્રુકુટત્ । Desid चुकुटिष्यति । Inten चोकुटयते । yan luk चोकुटीति । चोकोटि । The affixes are fit in the yan luk Ger कुटिश्वा । Nouns —कुटयः । कोटयः । कोटः । कुटयः । कुटलच् । कोटरः कुटिलच् । कुटिलिका । कौटिलिकः । कुटी । कुटीरः । कुटरः ।

પુટ ૭૪ સશ્લેષણે ।

74 /puta to embrace, clasp, intertwine.

Pie પુટતિ । Per પુપોટ । I Fut પુટિતા । Aor અપુટીત । Nouns —પુટિકા । પુટઃ ।

કુચ ૭૫ સંકોચને ।

75. /kucha, to contract The word સંકોચન given as the meaning of this root is formed by the affix ક્યુટ્ added to કુચ્ । The form ought to be સકુચન, but the use of સંકોચન by Pāṇini shows that ક્યુટ્ causes guna in spite of the root belonging to the kutadi class

Pre કુચતિ । Pei. चुकोच । I Fut कुचिता । Aor. अकुचीत् । Nouns —सकोचः

ગુજ ૭૬ શબ્દે ।

76. /guj, to sound to hum, buzz.

Pre. गुञ्जति । Per. गुञ्जोऽ । I Fut. गुञ्जिता । Aor. अगुञ्जीत् । Noun —गुञ्जः ।

गुड ७७ रक्षायाम् ।

77. /guda, to defend, preserve

Pre. गुडति । Per. गुडोऽ । I Fut. गुडिता । Aor. अगुडीत् । Nouns —गुडः
'Sugar,' गुडा 'hair'

डिप ७८ क्षेपे ।

78. /dipa, to throw, cast, send This root is found in the Divādi class also, as दुप्यति ।

Pre. डिपति । Per. डिपेऽ । I Fut. डिपिता । Aor. अडिपीत् ।

कुर ७९ छेदने ।

'न भकुर्गुर्य' (१६२९) इति न दीर्घः । कुर्यात् ।

79. /chhura, to cut, divide. The च is not lengthened in the Benedictive, because of the prohibition of VII 2 79 S 1629

Pre. कुरति । Per. कुरोऽ । I Fut. कुरिता । Bene. कुर्यात् । कुर्यास्ताम् । Aor. अकुरीत् । Noun —कुरिका ।

स्फुट ८० विकसने ।

स्फुटति । पुस्फोट ।

80. /sphuta, to expand, open, blow, blossom

It is conjugated in the Bhuadi and Churadi classes also.

Pre. स्फुटति । Per. पुस्फोट । I Fut. स्फुटिता । Aor. अस्फुटीत् ।

मुट ८१ आक्षेपमर्दनयोः ।

81. /muta 1 to blame, rebuke, 2 to crush

It is conjugated in the Bhuadi also as मोटति ।

Pre. मुटति । Per. मुनोट । I Fut. मुटिता । Aor. अमुटीत् ।

त्रुट ८२ छेदने ।

'वा त्रात्र-' (२३२१) इति त्रयन्वा । त्रुटयति-त्रुटति । त्रुनोट । त्रुटिता ।

82. /truta, to tear, break, snap

Pre. त्रुटति । or त्रुटयति । This root optionally takes त्रयन् by III 1 70 S. 2321 Per. त्रुनोट । I Fut. त्रुटिता । Impera. त्रुटतु or त्रुटयतु । Imper. अत्रुटत् or अत्रुटयत् । Potent. त्रुटेत् or त्रुटयेत् । Aor. अत्रुटीत् । Noun —त्रोटिः ।

तुट ८३ कलहकर्मणि ।

तुटति । तुनोट । तुटिता ।

83. /tuta, to dispute, quarrel.

Pre. तुटति । Per. तुनोट । I Fut. तुटिता । Aor. अतुटीत् । Noun —तुटिः ।

चुट ८४ कुट ८५ क । छेदने ।

84. /chuta, /chhuta, /chuna to cut off, divide.

The Bhvādi form is चोटति ।

Pre. चुटति । कुटति । Per. चुनोट । कुनोट । I Fut. चुटिता । कुटिता । Aor. अचुटीत् । अकुटीत् ।

शुट ८५ बन्धने ।

85 √juda, √juta, to bind.

Pre. जुडति । जुडति । Per जुजोड । जुजोड । I Fut जुडिता । जुडिता । Aor अजुडीत् । अजुडीत् ।

कड ८६ मदे ।

86 √kada, to be disturbed or confused This root need not have been read in the kutadi list, as it does not show any peculiarity of nit conjugation

Pre. कडति । Per अकाड । I Fut कडिता । Aor अकडीत् ।

लुट ८७ संश्लेषणे ।

87 √luta, to adhere

It is conjugated in the Bhvādi and Divādi classes, also, as लोटति and लुटति ।

Pre लुटति । Per लुलोड । I Fut लुडिता ।

कृड ८८ घनत्वे ।

चनत्वं साम्प्रत । चकई । कृडिता ।

88 √krīda, to cluster together The word, चनत्वं means साम्प्रत 'clustered together', 'dense'. According to some it means 'to graze'

Pre कृडति । Per चकई । I Fut कृडिता ।

कुड ८९ बाल्ये ।

89 uḍa, to play or act like a child

Pre कुडति । Per कुजोड । I Fut कुडिता ।

पुड ९० उत्सर्गे ।

90. √Puda, to leave, quit, abandon

Atreya reads पुड instead

Pre. पुडति ।

घुट ९१ प्रतिघाते ।

91 √ghuta, to retaliate, to strike again It is conjugated in the Atmanepadi of the Bhvādi class also (I. 782).

Pre. घुटति । Per घुजोड । I Fut घुडिता । Nouns —घोटः । घोटकः ।

तुड ९२ तोडने ।

तोडनं वेदः ।

92. √tuda, to split, rend, break. The word तोडन means breaking. This root ends in the third letter i.e., ड, but that which ends in the first letter i.e., ट (टुट) meaning (to dispute, quarrel, has already been conjugated before (See No. 83).

Pre. तुडति । (The Bhvādi form is तोडति ।) Per. तुजोड । I Fut तुडिता ।

थुड ९३ स्थुड ९४ संवरणे ।

थुडति । तुयोड । तुडड । 'थुड' 'कुड' इत्येके ।

93 ✓thuda, 94 ✓sthuda to cover, screen Some read थुड and डुड instead

Pie. थुडति । Per तुयोड । I Fut थुडिता ।

94 ✓sthuda to cover, screen

Pre स्थुडति । Per तुस्थोड । I Fut स्थुडिता ।

स्फुर ९५ फुल ९६ संवलने ।

'स्फुर स्फुरते' 'स्फुल संवलने' इत्येके ।

95 ✓sphura, to throb, palpitate, shake The स is changed to प् after निर्, वि &c by the following sūtra —

२५३७ । स्फुरतिस्फुलतयोर्निर्निविभ्यः । ८ । ३ । ७६ ।

पस्व वा स्यात् । निस्फुरति-निस्फुरति । 'स्फर' इत्यकारोपचं केचित्पठन्ति । पस्कार ।

2537 प् is optionally substituted for the स् of स्फुर् and स्फुल after the prepositions निर्, नि' and वि ॥

Thus निस्फुरति or निस्फुरति, निस्फुरति or निस्फुरति, विस्फुरति, विस्फुरति ॥ स्फुलति, निस्फुलति, निस्फुलति, निस्फुलति, विस्फुलति, विस्फुलति ॥

Pre स्फुरति । Some read स्फर instead, as स्फरति, पस्कार &c Per. पुस्फोर । I Fut. स्फुरिता । II Fut स्फुरिष्यति । Impera स्फुरतु । Imper अस्फुरत् । Poten स्फुरेत् । Bene स्फुरीत् । Aor अस्फुरीत् । Causa. स्फोरयति or स्फारयति । Aor अपुस्फुरत् । (पुस्फो रयिषति । पुस्फारयिषति ।) Desid. पुस्फुरिष्यति । Inten पोस्फुर्यते । yañ luk पोस्फोर्ति । Dual, पोस्फूर्तः ।

96 ✓sphula, to tremble, vibrate 2 to collect

Pie स्फुलति । Per पुस्फोल । I Fut स्फुलितः ।

स्फुड ९७ चुड ९८ झुड ९९ संवरणे ।

97 ✓sphuda, 98 ✓chuda, ✓buda, 99 ✓vruda to cover

Pre स्फुडति । Per पुस्फोड ।

98 ✓chuda.

Pre चुडति । Per चुयोड ।

99. ✓vruda.

Pre झुडति । Per झुयोड ।

क्रुड १०० कुड १०१ निमज्जने इत्येके ।

100 ✓kruda, ✓kuda, 101 ✓bhrīda, to sink, dive

Pre क्रुडति । Per कुयोड । Nouns — क्रोडा । क्रोडः । कस्याञ्चक्रोडी ।

101 ✓bhrīda

Pre कुडति ।

हुड १०२ संधाते ।

102. ✓huda, to collect, This root is neither mentioned in the Siddhānta Kaumudī nor in the Mādhaviya Dhātu vṛtti.

गुरी १०३ उद्यमने ।

अनुदात्ते । उरते । अगुरे । गुरिता ॥

103. /guri, to make an effort or exertion.

This is anudāttet, set and ātmanepadi.

Pie. गुरते । Per. अगुरे । अगुरिषे । I Fut. गुरिता । II Fut. गुरिष्यते । Impera. गुरताम् । Imper. अगुरत । Poten. गुरेत । Bene. गुरिषीष्ट । Aor. अगुरिष्ट । अगुरिषाताम् । Causa. गोरवति । Aor. अगुगुरत । Desid. अगुरिष्यते । Inten. अगूर्यते । yan luk. अगोर्गतिः । Past. Pass. गूर्यः । Act. गूर्यवात् । Noun — गूर्तिः ।

गू १०४ स्तवने ।

दीर्घाग्तः । 'पटीकृतगुणोदयः' । इतश्चत्वारः परस्मैपदिनः । भुवति । अनुवीत् ।

104. /nū, /nu, to praise. It ends in long ऊ, as in the sentence परिष्कृत गुणोदयः । The four roots hereafter are Paṇ ismaipadis

Pie. भुवति । Per. भुनाम् । भुनुवतुः । भुनुविष्य । I Fut. भुविता । II Fut. भुविष्यति । Impera. भुवतु । Imper. अनुवत । Poten. भुवेत् । Bene. न्यात् । Aor. अनुवीत् । Desid. भुनुषति । Inten. भोनयते । yañ luk. भोनोति । Past. Pass. नूत । Act. नूतवात् । Ger. नूत्वा ।

धू १०५ विधूनने ।

भुवति ।

105. /dhû, to shake, agitate

It is conjugated like the last

Pie. भुवति । Nouns — धुवित्रम् ।

गु १०६ पुरीषोत्सर्गे ।

अनुविष्य-अनुव । गुता । गुष्यति । अनुवीत् । 'ह्रस्वादङ्गात्' (२३६८) । अगुताम् । अनुव ।

106. /gu, /gû, to evacuate, defæcate

Pie. भुवति । Per. गुताम् । अनुवतुः । अनुविष्य or अनुव । I Fut. गुता । II Fut. गुष्यति । Impera. अनुवतु । Imper. अनुवत । Poten. गुतेत् । Bene. न्यात् । Aor. अनुवीत् । अगुताम् । अनुवतुः । (VIII 2 27 S 2 69) Desid. अनुव्यति । Past. Pass. गूनः । Act. गूनवात् ।

ध्रु १०७ गतिस्थैर्ययोः ।

'ध्रुव' इति पाठान्तरम् । आकाश्व भुवतीत्यादि भुवतिवत् । द्वितीयस्तु चेद् । इध्रुविष्य । भुविता । भुविष्यति । ध्रुव्यात् । अध्रुवीत् । अध्रुविष्टात् ।

107. /dhru, 1 to go, move. 2. to be firm or fixed. Another reading is ध्रुव । The first root is अनिष्ट and is conjugated like the last. The second is set and is conjugated as follows —

Pre. भुवति । Per. इध्राव । इध्रुवतुः । इध्रुविष्य । I Fut. भुविता । II Fut. भुविष्यति । Impera. भुवतु । Imper. अध्रुवत । Poten. भुवेत् । Bene. ध्रुव्यात् । Aor. अध्रुवीत् । अध्रुविष्टात् । अध्रुविष्यतुः । Desid. इध्रुविष्यति । Inten. दोध्रुव्यते ।

कुङ् १०८ शब्दे ।

‘दीर्घान्तः’ इति कैयटादयः । कुञ्जिता । अकुञ्जिह । ‘ह्रस्वान्तः’ इति व्यासकारः । कुता । अकुत । वृत् । कुटादयो वृत्ता ।

108 /kuñ, /kuñ, to sound, to moan, groan, cry According to Kaiyata, the root ends in long ऊ and so its I Fut is कुञ्जिता and Aorist अकुञ्जिह । According to Nyāsakāśa, it ends in short उ and its I Fut and Aorist are कुता and अकुत respectively

Pre कुञ्जति । I Fut कुता । Vrit (end). Here end the kutādi roots

पृङ् १०९ व्यायामे ।

प्रायेण व्याङ्पूर्वः । रिङ् । इयङ् । व्याप्रियते । व्यापमे । व्यापप्राते । व्यापरिचयते । व्यापृत । व्यापृषातात् ।

109 /priñ, to be busy or active

It is generally preceded by the preposition व्याङ्

The रि is changed to रिङ् by VII 4 28 S 2367 and then there is यङ् substitution

Pie व्याप्रियते । Pei व्यापमे । व्यापप्राते । I Fut व्यापर्षा । व्यापर्षाते । II Fut. व्यापरिचयते । Impera व्याप्रियतात् । Imperi व्याप्रियन् । Poten व्याप्रियेत । Bene. व्यापृषोष्टु । व्यापृषीयास्ता । व्यापृषोरत् । Aor व्यापृत । व्यापृषातात् । व्यापृषत । Cansa व्यापारयति । Aor व्यापीपरत् । Desid व्यापुष्यते । Inten व्याप्रेमियते । yan luk व्यापर्वति । Past Act व्यापृतवत् । Gei व्यापृत्य ।

मृङ् ११० प्राणत्यागे ।

110 /mriñ, to die This root is Atmanepadī under certain restrictions as mentioned in the following sūtra —

२५३८ । म्रियतेर्लुङ्लिटोश्च । १ । ३ । ६१ ।

लुङ्लिटोः । म्रियतश्च प्रकृतिप्रतापृङस्तङ्नाम्यत्र । डिङ्क् स्वरार्थश्च । म्रियते । म्रियार । म्रियर्ष । म्रियि । म्रियिषि । म्रियिष्यति । म्रिह । अमृत ।

2538 After the verb mri to die, when it has one of the affixes having an indictory ञ, as well as when it takes the affixes luñ (aorist III 2 110) and liñ (Benedictive III 3 159) the Atmanepada affixes are used, (but in other tenses it is Parasmaipadī).

Note — This is a restrictive sūtra the root मृङ् (to die), is marked with ञ as an indictory letter, so by sūtra I 3 12 it would be always Atmanepadī. But the present aphorism restricts it to लुङ् luñ (Aorist) and लिङ् liñ (Benedictive) tenses, as well as to those tenses which are म्रिङ्. Those that take म्रिङ् affixes are the special tenses ८ ३ the Present, the Imperfect, the Potential and the Imperative

It is only before these three affixes, namely, liñ, lun and sit affixes, that the root mri takes the terminations of the atmanepada. Thus the

acrist अमृत amrita he died, Benedictive वृषीष्ट mrishishta 'may he die' Similarly before śit affixes thus श्रियते 'he dies,' = श्रु + ष + ते (VII. 4. 28) = श्रिय + ष + ते = श्रियते (VI. 4. 77.) श्रियेते, श्रियान्ते

In other tenses, viz, the two Futures, the Perfect and the Conditional, this verb is Parasmaipadī. As —नरिष्यति he will die अनरिष्यत्.

The indicatory ऋ in the root is for the sake of accent, under VI 1 186 S 3730

Pre. श्रियते । Per 'नमार । नम्रतुः । नम्रुः । नमर्षे । नम्रिव । I Fut नमर्षी । नमर्षिषि । II Fut नरिष्यति । Impera. श्रियताम् । Imper. अश्रियत । Poten. श्रियेत् । Bene. वृषीष्ट । Aor अमृत । अनुषाताम् । Causa. नारयति । Aor अनीनरत् । Desid अनुषीष्यति । Inten. नरीनीयते । yañ luk नर्नेरीति । नर्नेर्ति Past Pass कृतः । Act कृतवात् । Ger कृत्वा । Nouns —कृत्युः । अनरः । अनुतत् ।

The following seven are Parasmaipadīs.

रि १११ पि ११२ गतो ।

लघुपथगुणादन्तरङ्गत्वादियङ् । रियति । पियति । रेत । वेत ।

111 √ri, 112 √pi to go

Pre रियति । Per. रियाय । रियेत्तुः । रियुः । रिरियिष्य । or रिरिये । रिरियिष्य । रिरियिष्य । I Fut रेत । II Fut रेच्यति । Impera. रियतु । Imper. अरियत् । Poten. रियेत् । Bene. रीयात् । Aor अरैषीत् । अरैष्टात् । अरैषुः । Causa. राययति । Aor. अरीरयत् । Desid रीरीयति । Inten. रेरीयते । yañ luk रेरीति । रेरेति ।

112 √pi, to go. It is conjugated like the last

Pre. पियति । Per. पिषाय । I Fut वेत । II Fut वेच्यति । Impera. पियतु । Imper. अपियत् । Poten. पियेत् । Bene. पीयात् । Aor. अपैषीत् ।

धि ११३ धारणे ।

113 √dhi, to hold, have possess

Per. धियति । Per. दिषाय । दिष्यतुः । दिष्युः । दिषयिष्य or दिषिये । I Fut वेत । II Fut वेच्यति । Impera. धियतु । Imper. अधियत् । Poten. धियेत् । Bene. धीयात् । Aor. अधैषीत् ।

क्षि ११४ निवासगतयोः ।

114 √ksh 1 to abide, dwell, stay 2 to go, move

Pre तियति । Per. तिषाय । तिष्यतुः । तिष्युः । तिषयिष्य or तिषिये । I Fut वेत । II Fut वेच्यति । Impera. तिष्यतु । Imper. अतिष्यत् । Poten. तिष्येत् । Bene. तीयात् । Aor. अतिषीत् । Nouns —तीयायुः । तिषायुः । तिषयकः । तिषितकः ।, यया ।

शू ११५ शेरणे ।

शुषति । शषिता ।

115 √shū to excite, incite, impei

Per. शुषति । With the preposition शु we have शुषति । शुषतः । शुषन्ति । शुषन्ति । शुषन्ति । Per. शुषाय । शुष्यतुः । शुषयिष्य । शुषयिष्य । I Fut. शषिता । II Fut. शषिष्यति । Impera. शुषतु । Imper. अशुषत् । अशुष्यत् । Poten. शुषेत् । Bene. शयात् । Aor. शयावीत् । अशयिष्यत् । Causa. शाययति । Aor. अशूषयत् । Desid. शुषीष्यति । Inten.

सोपूयते । yañ luk सोपोति । Past Ger. सूत्वा । Nouns — सोरीयश् । सूयः । प्रसवी । सूया । सविप्रश् । सूरी । दूरः । सोर्यश् । सोरः । सोरी ।

कृ ११६ विस्रेपे ।

किरति । किरत । चकार । चकरतु । करिता-करीता । कीर्यात् । अकारीत् ।

116 /kri 'to scatter' This root adds a sibilant by the following —

२५३९ । किरतौ लवने । ६ । १ । १४० ।

उपास्किरतेः शुङ्गागमः स्याच्छेदेऽर्थः । उपस्किरति । * अह-यावच्छवायेऽपि शुट् काट्पूर्वं इति वक्तव्यम् * । उपास्किरत् । उपचस्कार ।

2539 The augment शुट् is placed before क when the verb कृ comes after उप and the sense is that of 'to cut or split'

Thus उपस्कार चक्रका लुनन्ति, उपस्कार कारलीरका लुनन्ति-विहित्य लुनन्ति ।

Vart —The above augment takes place when चक्रुस् is added to the verb उप कृ, as shown in the above examples. When the meaning is not that of 'to cut', the form is उपकिरति ॥

Vart —The augment शुट् comes before क, even when a letter of अट् pratyāhāra (vowel or semi-vowel) intervenes between उप and the root, or when the reduplicate intervenes. As उपास्किरत् and उपचस्कार ।

२५४० । हिंसायां प्रतेश्च । ६ । १ । १४१ ।

उपात्प्रतेश्च किरतेः शुट् स्याद्विवायाश्च । उपस्किरति । प्रतिस्किरति ।

2540 The augment शुट् is placed before क, when the verb हिं comes after उप and प्रति, and the sense is "to cause suffering"

Thus उपस्किरति प्रतिस्किरति । So also उपस्कार्कश्च or प्रतिस्कार्कश्च इन्त ते वृषल भूयात् = तथा ते वृषल विस्रेपो भूयाद् यथा हिंसाननुवचनाति ।

Why do we say when 'the sense is to cause pain? Observe प्रतिकीर्णश्च ॥

116 /kri to scatter

Pre किरति । किरत । Per चकार । चकरतु । चकरिय । चकार or चकर । चकरिय । I Fut करिता or करीता II Fut करिष्यति or करीष्यति । Impera. किरतु । Imper अकिरत् । Poten किरेत् । Bene कीर्यात् । Aor अकारीत् अकारिष्टाश्च । Causा कारयति । Aor अवीकरत् । Desid चिकरिषति । Inten चेकीर्यते । yañ luk चाकतीती । चाकर्ति । Past Pass कीर्णः । Act कीर्णवाश्च । Nouns — कुटः । कुट । अजकीर्णी । कीर्णिः । विकिरः । विकिरः । अस्करः । अवस्करः । उस्कारः ।

गृ ११७ निगरणे ।

117 /gri, to swallow By the following sūtra, the र of this root is optionally changed to ल ।

२५४१ । अचि विभाषा । ८ । २ । ३१ ।

गिरते रेकस्व लत्व वा स्यादन्नादौ । गिरति-गिरति । जगार-जगाल । जगरिय । जगलिय । गरिता-गलित ।

2541 The र of gri is optionally changed to ल before an affix beginning with a vowel.

As निगिरति or निगिलति, निगरण् or निगलण्, निगारकः or निगालकः ॥

Note — This is a vyavasthita vibhâshâ, the optional forms have particular meanings. Thus गलः meaning 'neck' is always with ल, while गरः 'poison' is always with र.

117 √grî to swallow

Pre गिरति, or गिलति । Per जगार, or जगाल । जगरिष्य । जगलिष्य । Fut. गरिता or गरीता, गलिता or गलीता । II Fut गरिष्यति गरीष्यति । गलिष्यति or गलीष्यति । Impera गिरतु or गिलतु । Imper अगिरत् or अगिलत् । Poten. गिरेत् or गिलेत् । Bene. गीर्यात् । Aor अगारीत् or अगालीत् । अगारिष्यात् or अगालिष्यात् । Pass गार्यते or गार्यते । Causa गारयति or गालयति Aor अजीगरत् or अजीगलत् । Desid जिगरिष्यति । or जिलिष्यति । Inten जेगिर्यते । yañ luk, जागर्त्ति । Dual जागीर्त्तः । Nouns — गर्भिभार्यः । गर्भः । गर्भिण्यः । गरा । गोगर्भिणी । शुभः । गर्भिणी । चङ्गरः । गरीयात् । तिजिगिलः । गरिमा । गरिष्ट ।

117. √grî when this root is preceded by the preposition आ, it is Atman padî, and is conjugated as follows —

Pre. आवगिर (or ल) ते । Per आवजगिरे or ले । आवजगरि (or लि) वे । I Fut आवगरि (or री, लि or ली) ता II Fut आवगरिष्यते । I आव गिरताम् । Im. आवगिरत । Pot. आवगिरेत् । Ben. आवगीर्षीष्ट or आवगरिषीष्ट । Aor आवगारिष्ट ।

इङ् ११८ आदरे ।

आद्रियते । आद्रियेते । आदरे । आदादरे । आदता । आदरिष्यते । आदरीष्ट । अदृत । आदृषाताम् ।

118. √drî, to respect, honor

Pre. आद्रियते । Per आदरे । आदरिष्ये । I Fut. आदता । II Fut आदरिष्यते । Impera. आद्रियताम् । Imper आद्रियत । Poten. आद्रियेत् । Bene. आद्रिषीष्ट । Aor आदृत । आदृषाताम् । Pass आद्रियते । Causa - दारयति । Aor. अदीदत् । Desid आदिदरिष्यति । Inten दीद्रीयते । yañ luk दर्दति । Ger. आदृत्य । Nouns — आदृत्यः । आदरः । आदरी ।

इङ् ११९ अवस्थाने ।

अव्यते ।

119 √dhrin, to be, or exist, to live

It is conjugated like the last.

Pre अव्यते । Per दध्ने । I Fut वर्ता । II वरिष्यते । Impera. व्रियताम् । Imper. अव्रियत । Poten. व्रियेत् । Bene. व्रिषीष्ट । Aor अव्यत । Nouns — वर्तः । आपारः । अय परस्मैपदिनः बोध्यः ।

प्रच्छ १२० शीत्सायाम् ।

पृच्छति । पप्रच्छ । पप्रच्छतुः । पप्रच्छिष्य-पप्रच्छ । प्रष्टा । प्रश्नति । प्रमाणीत् । पृष्ट । किञ्चिदयो वृत्ताः

120 √prachha, to ask, question, interrogate.

The following sixteen roots are Parasmaipadis.

With च it is Atmanepadi, as —

Pre. पृच्छति । पप्रच्छते । Per. पप्रच्छ पप्रच्छतुः । पप्रच्छ । पप्रच्छिष्य । पप्रच्छते । पप्रच्छिष्ये । I Fut. प्रष्टा । प्रष्टा । II Fut प्रश्नति । प्रश्नते । Impera. पृच्छतु । पप्रच्छताम् ।

Imper. अयुच्छत् । सयुच्छत् । Poten युच्छेत् । सयुच्छेत् । Bene युच्छ्यात् । सयुच्छीत् ।
Aor. अयाचीत् । अयाहात् । सयमह । सयमहातात् । Causa प्रच्छयति । Aor अपप्रच्छत् ।
Desid विप्रच्छिष्यति । Inten. परीयुच्छ्यते । yan luk पामच्छीति । पामश्चि । Past Ger.
युह्या । Nouns —प्रमनः । यच्छमाद् । प्राद् ।

सृज १२१ विसर्गे ।

‘विभाषा सृजिहयोः’ (२४०४) । सृजिर्ग-सस्रह । स्रष्टा । स्रस्यति । ‘सृजिहयोर्ल्यप्प्रकृतिः’
(२४०५) इत्यानागमः । सृजेत् । सृज्यात् । अस्राचीत् ।

121. /srija, to leave, quit, abandon.

Pre सृजति । Per सस्रज् । ससृजतुः । सस्रजिर्ग or सस्रह । by VII 2. 65 S, 2404.
ससृजिर्ग । I Fut स्रष्टा । II Fut स्रस्यति । The अच् augment is by VI 1 58 S
2405 Impera सृजतु । Imperi अयुजत् । Poten सृजेत् । Bene सृज्यात् । Aor अस्राचीत् ।
अस्राहात् । Pass सृज्यते । Aor अस्रजि । Causa. स्रजयति । Aor. असीसृजत् । अस्रसर्जत् ।
Desid विसृजति । Inten. सरीसृज्यते । yan luk सरोसृजीति । सरीसर्हि । सर्सिह । Adjec.
सृज्यस् । Nouns —ससर्ग । स्रग्धी । स्रजिष्ट । स्रजीवाद् । स्रक ।

तुमस्जो १२२ शुद्धौ ।

सज्जति । सज्जज् । ‘सज्जिनयोर्ल्यप्’ (२५१७) इति तुच् । * सज्जिन्त्वात्पूर्वे तुच्चाच्यः * ।
अय।गादिलोपः । सज्ज्क्ष्य । सज्जिज्य । सज्ज्क्ता । सज्ज्यति । अस्राक्षीत् । अस्राक्तात् ।
अस्राक्त्तु ।

122 /tu masjo, to bathe By VII 1. 60 S 2517 a nasal is inserted
before the consonantal affixes and this nasal is inserted before the final ज
of the root by the following vārtika —The तुच् comes before the final letter
of the /masja, i.e. between स and ज । Thus सज्ज्ज After reduplication,
we get 2nd Pers Sing of the Perfect as सज्ज्क्ष्य । The initial स् is elided
by VIII 2 29 S. 380 But when the affix स is वेद् there is no तुच्, then we
get the form as सज्जिज्य ।

Pre सज्जति । Per सज्जज् । सज्जतुः । सज्जिज्य or सज्ज्क्ष्य । सज्जिज्य । I Fut
सज्ज्क्ता । II Fut सज्ज्यति । Impera सज्जतु । Imperi असज्जत् । Poten सज्जेत् । Bene
सज्ज्यात् । Aor. अस्राक्षीत् । अस्राक्तात् । अस्राक्त्तुः । Causa सज्जयति । Aor असनसज्जत् ।
Desid सिसज्जति । Inten. सानसज्ज्यते yan luk सानसज्जति । Past Ger सज्ज्त्वा or
सज्ज्त्वा । Nouns —सज्जः । सज्जः । सज्ज्यः । सज्जतुः । सज्जा । सज्जानी ।

रुजो १२३ भङ्गे ।

रोक्ता । रोक्षयति । अरोक्षीत् । अरोक्तात् ।

123 /rujo, to break to pieces, destroy.

Pre. रजति । Per. ररोज् । ररजतुः । ररोजिर्ग । ररजिर्ग । I Fut रोक्ता । II Fut.
रोक्षयति । Impera रजतु । Imperi अरजत् । Poten रजेत् । Bene रज्यात् । Aor.
अरोक्षीत् । अरोक्तात् । अरोक्षः । Causa रोक्षयति । Aor अररजत् । Desid ररजति ।
Inten. रोक्ष्यते । yan luk रोरोक्ति । Past Pass. रग्ग्ः । रुग्ग । Act रग्ग्यात् ।
रुग्गवाद् । Ger. रक्त्वा । Nouns कूलसुडुजः । रोगः । रुग्गीः । रुग्ग्यरोगः रजा ।

भुजो १२४ कौटिल्ये ।

अजिवत् ।

124 /bhujō, to bend, to curve, make crooked

It is conjugated like the last

Pre भुजति । Per भुजो । I Fut भोक्तुः । II Fut भोक्ष्यति । Impera भुजतु
 Aor. अभोक्षीत् । Nonn — नूल विभुजः । 'a chariot'

छुप १२५ स्पर्शे ।

छोहा । अचछीप्सीत् ।

125 /chhupa, /chupa, to touch

Pre छुपति । Per छुछोप । छुच्छपतुः । छुच्छपिय । छुच्छपिय । I Fut लोपा । II
 Fut छोऽन्यति । Impera छुपतु । Imper अछुपत् । Poten छुपेत् । Bene छुप्स्यात् । Aor.
 अचछीप्सीत् । अचछीप्सात् । Causa छोपयति । Aor अचच्छपत् । Desid छुच्छसति । Inten
 चोच्छप्यते । yan luk चोच्छति । Pass. छुहः । Ger छुप्त्वा ।

रुश १२६ रिश १२६ क । हिसायाम् ।

रायव्याप्तौ । रोष्टा । रोक्षयति । रोष्टा । रोक्षति ।

126 /rusā, /rīsa to injure, hurt, kill

Pre रक्षति । Per ररोक्ष । रराक्षिय । ररक्षिव । I Fut रोष्टा । II रोक्षयति । Impera.
 रक्षतु । Imper अरक्षत् । Poten रक्षेत् । Bene ररयात् । Aor अरक्षत् । Causa रोक्षयति ।
 Aor अरक्षत् । Desid ररक्षति । Inten रोक्षयते । yan luk रोरोष्टि ।

126A. /rīsa, to injure

Pic. रिशति । Per रिरेक्ष । II Fut रेक्षयति । Impera रिशतु । Imper अरिशत् ।
 Poten रिशेत् । Aor अरिशत् । Causa रेक्षयति । Aor अरीरिशत् । Desid. रिरिश्ति ।
 Inten रेरिश्यते । yan luk रेरेष्टि ।

लिश १२७ गतौ ।

अलिवत् ।

127 /lisā, to go, move It is conjugated like /rīsa It is also
 found in the Divādi class

Pre लिशति । Per लिलेश । I Fut लेष्टा । Aor आलिवत् ।

स्पृश १२८ सस्पर्शने ।

स्पाष्टा-स्पर्ष्टा । स्पृशयति-स्पर्शयति । अस्पाष्टीत्-अस्पाष्टीत्-अस्पृष्टत् ।

128 /sprisā, to touch

Pre स्पृशति । Per पस्पर्श । पस्पर्शेतुः । पस्पर्शिय । पस्पृशिव । I Fut स्पृष्टा ।
 Impera स्पृशतु । Imper अस्पृशत् । Poten स्पृशेत् । Bene स्पृश्यात् । Aor. अस्पाष्टीत्
 अस्पाष्टीत् अस्पृष्टत् । अस्पाष्टीत् अस्पाष्टात् । अस्पाष्टुः अस्पाष्टुः । I esid पस्पृशति ।
 Inten पस्पृश्यते । yan luk, पस्पर्शति । Past Nouns — स्पर्श । हृदिस्पृक् ।
 दिविस्पृक् उदकस्पर्शः सन्नस्पृक्

विच्छ १२९ गतौ ।

'उग्रधूप-' (२३०३) इत्याय । आर्षधानुके.वा । विच्छायति । विच्छायाचकार-विच्छिच्छ ।

129 /vichha to go, move By III 1 28 S 2303, आच is added to the root before ādhadhātuka affixes optionally

Pre विच्छायति । Per विच्छिच्छ or विच्छायाचकार । विच्छिच्छतुः । विच्छिच्छ्य । विच्छिच्छ्य । I Fut विच्छिता or विच्छायिता । II Fut विच्छिष्यति or विच्छायिष्यति । Impera विच्छायतु । Aor अवीच्छीत् अवेच्छीत् । अविच्छिष्टात् । Causa विच्छयति । Aor अविविच्छत् or अविविच्छायत् । Desid वविच्छयति । Inten वेविच्छयते । Past Pass विच्छितः । or विच्छायितः । Ger विच्छायित्वा or विच्छिन्ना । Noun — विरहः ।

विश १३० प्रवेशन ।

विशति । वेष्टा ।

130 /vīṣa, to enter It is conjugated like /118

With the prefix नि, it is Atmanepaṇi

Pre विशति । निविशते । Per विवेश । निविशे । निविशिषे । I Fut. वेष्टा । निवेष्टा । II Fut. निवेशयते । Impera निविशतात् । Impeṇ न्यविशत । Poten निविशेत Ben निविशीष्ट । Aor न्यविशत । Desid निविशिते । Inten. निवेविश्यते yan luk निवेविशीति or निवेवेष्टि । Past Pass विष्ट । Act विष्टवात् । Nouns — वेरन । वेद्यन्तः । विशपदी । वेरया । वेयः । D देवविद्या । S. विट् । विशी । Pl. विशः ।

मृश १३१ आनर्शन ।

आनर्शन स्पर्शः । अघ्राहीत्-अनाहीत्-अनुहत् ।

131 /mṛśa, to rub, stroke, to touch, to handle. It is conjugated like /spṛiśā

Pre मृशति । Per मनर्श । मनुशतुः । मनर्शिय । मनुशिव । I Fut मर्हा । Aor अनाहीत्, अघ्राहीत्, or अनुहत् ।

गुद १३२ प्रेरणे ।

कर्त्रभिप्रायेऽपि फले परस्मैपदार्थः पुनः पाठः ।

132 /nuda, to send, to prompt, propel It has been repeated here because it is Parasmaipadi even where the fruit of the action accrues to the agent (See No 2)

षट्त् १३३ विशरणागत्यवसादनेषु ।

'सीदति' इत्यादि भौवादिकथत् । इह पाठो जुम्बिकस्पर्शः । सीदती-सीदन्ती । ज्वलादौ पाठस्तु शार्थः । सादः । स्वरार्थश्च । श्वनुदात्तः । यस्तदात्तः ।

133 /shadlri 1 to recline, lie down, 2 to go, 3 to be languid, to be in distress It is conjugated like the Bhvādi /shad () Its insertion here is for the sake of making the जुच् optional as सीदती or सीदन्ती । Its insertion in the jvalādi list is for the sake of adding the affix ञ् to it (III. 1. 140 S 2902) as सादः । Also for the sake of accent, as the base in the Bhvādi class is anudātta, because of the affix ञप्, while the base in the Tudādi is udātta, because of the vikarana ञ । Thus Bhvādi is सीदति, while Tudādi is सीदति ।

Pre सीदति । Nouns — सीदती or सादन्ती ।

शट्त् १३४ शातने ।

स्वरार्थ एव पुनः पाठः । यता तु नास्ति । 'यदेः शितः' (२३६३) इत्यात्मनेपदोक्तेः ।

134 /sadlri, to fall, perish, decay, wither.

It has been repeated here for the sake of accent, for it is conjugated like the Bhvâdi root except in the Present tense.

Thus Bhvâdi गीयते has accent on गी while in the Tudâdi, the accent falls on च । Its repetition here is not for the sake of adding the nasal च्च optionally in the च्च (Present participle Parasmai), because before च्च affixes it is always Atmanepadi by I 3 60 S 2362. Therefore it never takes च्च but चानच् । So it always forms गीयानः ।

Pre गीयते । Per ग्याद् । I Fut. ग्यात्ता । II Fut ग्यात्स्यति । Impera गीयताम् । Imper गीयत । Poten गीयेत् । Bene. ग्याद् । Aor ग्याद् । Causa ग्यायति । Desid गीयत्स्यति । Inten ग्यायते । yañ luk ग्यायति ।

अय चट् स्वरि तेतः ।

मिल १३५ संगमे ।

‘मिल सरलेचने’ इति षटितस्य पुनः पाठः कर्त्रभिप्राये तद्धर्षः । मिलति-मिलते । मिलेत्-मिलिष्ये ।

135 /mila, to assemble, to accompany, to come or meet together. The repetition of this root which has already been mentioned before as मिल सरलेचने is for the sake of making it Atmanepadi when the fruit of the action accrues to the agent

Pre. मिलति A मिलते । Per. मिलेत् A मिलिष्ये । I Fut P and A. मिलेत्ता । II Fut. मिलिष्यति A ते । Impera. मिलतु A. मिलताम् । Imper. मिलत A च । Poten. मिलेत् A च । Bene. A. मिलिषीह । Aor A. मिलेत् । Desid मिलिष्ये or मिलिष्यते ।

मुच्ल १३६ मोक्षणे ।

136. /muchlri, to liberate, to loose.

The nasal is inserted in the conjugation of this root by the following —

२५४२ । श्रे मुचादीनाम् । ७ । १ । ५१ ।

मुच्यताम् । मुच्यति । मुच्यते । मोक्षा । मुच्यताम् । मुच्यीह । अमुच्यत्-अमुच्यत । अमुच्यताम् ।

2542. In मुच् &c., before the characteristic च्च of the Tudadi class, the च्च is placed after the vowel of the root.

Thus मुच्यच्—मुच्यति, (मुच्यति, विच्यति, लिच्यति, विच्यति, कृच्यति, लिच्यति, विच्यति)।

Note :—Why “before च्च”? Observe मोक्षा. मोक्षुच्, मोक्षयच् । Why “of मुच् &c.”? Observe मुच्यति, मुच्यते ।

Pre. मुच्यति । Per. मुच्येत् । मुच्यतुः । मुच्यीष्ये । मुच्यिष्ये । I Fut मोक्षा । II Fut मोक्षयति । Impera मुच्यतु । Imper अमुच्यत् । Poten मुच्येत् । Bene मुच्यताम् । Aor. अमुच्यत् or अमोक्षयत् । Causa मोक्षयति । Aor. अमुच्यत् । Desid मुच्यति । Inten मोच्यते । yañ luk मोक्षीकृ । Nouns —मोक्षः । मुक्ता । मोक्षिकः । निर्मोक्षः । नमुचिः । नमुचयानि । नमुच्यत । नमुच्यते । नमुच्यते ।

Atm Pre. मुच्यते । Per मुच्येत् । I Fut मोक्षा । II Fut मोक्षयते । Impera मुच्यताम् । Imper अमुच्यत । Poten मुच्येत् । Bene मुच्यीह । Aor. अमुच्यत् । अमुच्यताम् । Causa. मोक्षयते । अमुच्यत । Desid मुच्यते ।

लुप् १३७ छेदने ।

लुप्ति-लुपते । अलुपद्-अलुप्त ।

137 /luptri, to cut off, to break

It is conjugated like the last

Pre लुप्ति । Causa. लोपयति । Aor. अलुपत् or अलुलोपत् । Inten. लोप्यते ।
yan luk lololoti ।

Atm. Pre लुपते । Aor. अलुप्त ।

विद् १३८ लाभे ।विन्दति-विन्दते । विवेद-विविदे । व्याग्रभृत्यादिभते वेदकोऽयम् । वेदिता । भाष्यादिभतेऽ
निदृक् । वेत्ता । परिवेत्ता । परिवर्जने । ज्येष्ठ परित्यज्य दारानर्ग्वि लब्धवानित्यर्थः । तुन्तुचौ ।

138. /vidtri, to get, obtain, acquire

Pre विन्दति । विन्दतः । Per. विवेद । विविदुः । विवेदिय । I Fut. वेदिता ।
According to Vyāgrabhūti, it is set, but according to the Bhāṣya, it is
anit as वेत्ता । Impera विन्दतु । Imper. अविन्दत् । Poten. विन्देत् । Bene विदमात् ।
Aor. अविदत् । अविदतात् । Causa. वेदयति Aor. अवीविदत् । Desid विविदिषति or
विवेदिषति । Inten. वेविदते । yañ luk वेवेति । Past Pass वित्तः । Ger विदिद्वा or
वेदिद्वा । Nouns —विन्दः । गोविन्दः । कुन्दः । ब्राह्मणवेदं । विन्दुः । विन्द । वेदिता ।
परिवेत्ता is formed by adding the affix रुच् or रुच् to the root This word
means a younger brother married before the elder.Atm. Pre विन्दते । Per. विविदे । I Fut. वेदिता । II Fut. वेदिष्यते । Impera
विन्दतात् । Imper. अविन्दत् । Poten. विन्देत् । Bene वेदिषीष्ट । Aor. अवेदिष्ट ।**लिप १३९ उपदेहे ।**उपदेहे वृद्धिः । लिपति-लिपते । लेहा । 'लिपिलिपि-' (२४१८) इत्यच् । वङि लु वा ।
अलिपद्-अलिपत-अलिप्त ।139 /lipa, to besmear, to anoint, to cover upadeha means to 'in-
crease'. Its aorist is formed by अङ् (III. 1 53 S. 2418) The अङ् aorist
is optional in the Atmanepadi.Pre लिपति । Per. लिपेत् । लिपेपि । लिपिपि । I Fut. लेहा । II Fut. लेप्स्यति ।
Impera लिपतु । Imper. अलिपत् । Poten. लिपेत् । Bene लिप्यात् । Aor. अलिपत् ।
Causa. लेपयति Aor. अलीलिपत् । Desid लिपिषति । Inten. लेलिप्यते yañ luk
लेलेति । Nouns —लिप्यः । मिलिप्या । लिपिः । लिपिः ।Atm. Pre. लिपते । Per. लिपिषे । I Fut. लेहा । II Fut. लेप्स्यते । Impera.
लिपतात् । Imper. अलिपत् । Poten. लिपेत् । Bene. लिपिषीष्ट । Aor. अलिप्त or
अलिपत । Desid लिपिषते ।**विच १४० क्षरणे ।**

विचति-विचते । अविचद्-अविचत-अविक्त । अविचिञ्चति । अच्यविच्यत् । अभिचिषेच ।

140. /shicha to sprinkle, moisten.

Pre विचते । Per. विचिषे । अविक्त Aor. अविचद् अविचतात् । विचिधते ।

Pie. विचति । With the prefix अन्ति, च is changed to ष Thus अन्तिविचति ।
अच्यविच्यत् । अभिचिषेच । Per. विचिषे । विचिषुः । विचिषिय । I Fut. वेत्ता । II Fut
लेप्स्यति । Impera विचतु । Imper. अविचत् । Poten. विचिषेत् । Bene विचयात् । Aor

अविचत् । Causa सेचयति । Aor अवीचिचत् Desid चिचिचति । Inten. चेचिचये । yan luk सेदेत्ति । Nouns — सक्त्रश् । सिक्त्यश् ।

अय अयः परस्मैपदिनाः ।

कृती १४१ छेदने ।

कृन्तति । चकत् । कर्तिता । कर्तिष्यति-कर्त्स्यति । अकर्त्तित् ।

141 /kritâ to cut

The following three roots are Parasmaipadis

Pre. कृन्तति । Per चकत् । चकृतु । चकर्तिष । चकृत । चकृतिष । I Fut कर्तिता । II Fut कर्तिष्यति or कर्त्स्यति । Impera कृन्तु । Imper अकृन्तत् । Poten कृन्त । Bene कृत्यात् । Aor अकृतत् । अकृतिष्टाश् । Causa कर्तयति । Aor अचकर्त्तत् । Desid. चिकृत्सति or चिकर्तिषति । Inten चरीकृत्यते । yan luk चरिकर्त्ति । Past Pass कृतः । Act कृतवाश् । Nouns — विकर्त्तनः । कृतिः । कृत्स्नश् ।

खिद् १४२ परिघाते ।

खिन्दति । चिखेद । खेत्ता । अय दैन्ये दिवादी रधादी च ।

142. /khuda, to strike, press down, afflict

This root when meaning 'to be poor,' belongs to the Divâdi and Rudhâdi classes also.

Pre खिन्दति । Per. चिखेद । चिखिदतु । चिखेदिय । I Fut खेत्ता । II Fut खेत्स्यति । Impera खिन्दतु । Imper आखिन्दत् । Poten खिन्देत् । Bene खिदात् । Aor अखैत्सीत् । अखेत्ताश् । Causa खेदयति । Aor अचीखिदत् । Desid चिखित्सति । Inten चेखिदाते । yan luk चेखेत्ति or चेखिदीति । Past Pass खिन्नः । Ger. खित्वा । Noun — खिदिरम् ।

पिश १४३ अवयवे ।

पिशति । पेशिता । अय दीपनायामपि । 'त्वष्टा रूपाणि पिशतु' । वृद् । लृषादयस्तुदादयश्च ।

143 /piśâ, to shape, fashion form.

This root when meaning 'to go', belongs to the Churadi class.

It means also 'to kindle, to show,' as in the sentence त्वष्टा रूपाणि पिशतु ।

Pre पिशति । Per. पिपेश । पिपेशिष । पिपिशिव । I Fut पेशिता । II Fut. पेशिष्यति । Impera. पिशतु । Imper अपिशत् । Poten. पिषेत् । Bene. पिरवात् । Aor अपेशीत् । अपेशिष्टाश् । Causa. पेशयति Aor अवीपिशत् । Desid. पिपिशिषति । Inten पेशिरयते yan luk पेशिशीति or पेशेष्टि । Past Pass पिशितश् । Ger पेशित्वा or पिशित्वा । Nouns — पिशाच । पशिताशः । पिशङ्ग पिशङ्गा । पेशी ।

वृद् (end) Here end both the Muchâdi and the T'udâdi

इति तिङन्ततुदादिप्रकरणम् ।

अथ तिङन्त रुधादि प्रकरणम् ॥

CHAPTER VII.

THE RUDHADI ROOTS.

These are some twenty-five roots in all. Their chief peculiarity is that in the conjugational tenses they insert a nasal after the final vowel. The first root is

रुधिर् १ आवरणे ।

नव स्वरितेव हरितवत् ।

1. *rudhir*, to cover. This root and the eight that follow it are all svaritē and have each an indicative रु (III 1. 57 S 2269). This root takes two accusatives as *वृजं ना वृत्रि*. In conjugating verbs of this class, the vikarāna रुन् is added by the following —

२५४३ । रुधादिभ्यः झम् । ३ । १ । ७८ ।

अधोऽपवादः । निरुवादन्यादेष परः । नित्यत्वाद्गुणं वाचते । रुद्धिः । 'इनसोरस्लोपः' । (२४६८) चत्वस्यासिद्धत्वादनुस्वारः । परस्वर्गः । तस्यासिद्धत्वापत्त्य न । 'न प्रदान्त-' (५१) इति मन्त्रानुस्वारपरस्वर्गयोस्लोपो न स्थानिवत् । रुन्धः । रुन्धन्ति । रुन्धे । रोद्धा । रोहस्वति-रात्स्वत् । रुद्धुः । रुन्ध्यात् । रुन्धि । रुन्धानि । रुन्धे । अरुहत् । अरुन्धात् । अरुहत् । अरुहः । अरुहवत् । अरुहत्-अरुहीत्-अरुह ।

2543. The affix रुन् comes after the roots of the Rudhâdi class, in denoting an agent when a sârvadhâtuka affix follows.

This debars रुन्. The indicator रु of the affix रुन् shows that the affix न is to be placed after the last vowel of the root, for sūtra I 1. 47. S 37. applies, though it is an affix, and not an augment. As रुन्+रुन्ध्+ति=रुन्+न+ति=रुन्धन्ति 'he obstructs'. So also रुन्धन्ति 'he splits'. The indicator न is for the sake of sūtra, VI 4. 23. S 2544 and VI 4. 111 S. 2469, and not to give this vikarāna the name of sârvadhâtuka, since no purpose is served by calling it a sârvadhâtuka. Obj. By being a sârvadhâtuka, it will prevent guṇa in non-पित् affixes, by making them कित् (I. 2. 4 S. 2234)? No. The guṇa ordained by VII 3. 84. S. 2168 is with regard to the रुन् vowels of an aṅga or stem. But in रुन्+रुन्ध्+त्+ति, the रुन् that ends in the रुन् vowel उ is not the stem or aṅga, but merely a portion of the stem and so पित् affixes cannot cause the guṇa of this रुन्. Nor does the vikarāna itself cause guṇa, because it being a nitya or compulsory affix is added, before the coming into operation of the Guṇa rule.

Thus व + न + च् + तिप् = व + न + च् + चि (VIII 2 40 S 2280) = व + न + च् + चि (VIII 4 53. S 52) = वचडि ।

The dual is thus formed व + न + च् + तच् = व + च् + ० + च् + तच् (VI 4. 111. S 2469. The अ of न is elided before the डित् sārvaadhātuka affix तच्) = व + च् + ० + च् + तच् । The च् is considered asidhha for the purposes of anusvāra change, as it was evolved by the operation of a Tripāḍi rule VIII 4 1. S 235, which is looked upon as non-effective for the purposes of the prior rule VIII. 3 24 S. 123 Therefore च् being still looked upon as च् we change it to anusvāra. व + ० + च् + तच् । The anusvāra is then changed to a letter homogeneous with the subsequent by VIII 4. 53. S 124 As, व + च् + ० + च् + तच् । This च् obtained by a Tripāḍi rule is asidhha for the purposes of the prior VIII. 4. 1. S 235, and so it is not again changed to च् ।

Question.—In the equation व + च् + ० + च् + तच्, how can च् be changed to anusvāra before च्, since the lopādesa zero *intervenes* between it and च् and it is sthānivat? Moreover in व + ० + च् + तच् how can the anusvāra be changed to च्, since it is not followed by च्, but by a lopādesa zero?

Answer—The zero is not sthānivat because I. 1 58. S. 51 makes a special exception in favor of savarna—viddhi and anusvāra—vidhi.

For further explanation of this rule see my Ashtādhyāyī page 50 paras. 6 and 7).

Thus in the third person dual we get व + च् + च् + तच् = व + च् + च् + तच् (VIII 2. 40 S 2280) = वचः or वचूच ॥

1. √rudhir to cover.

Pre वचडि । वचुः । वचन्ति । वचस्ति । वचः । वच । वचति । वचः । वचः ।
 Per वरोच । वचधुः । वचुः । वरोचिष । वचधिष । I Fut वरोच् । II. Fut. वरोच्यति ।
 Impera. वचडु ० । वचधात् । वचधात् । वचधुः । वचडि । वचधुः । वच । वचधाति ।
 वचधाव । वचधात । Imper. अवचत् or ० इ । अवचधात् । अवचधुः । अवचत् or अवचः ।
 अवचधुः । अवचधुः । अवचधुः । अवचधुः । Poten. वचध्यात् । वचध्यातात् । वचधुः ।
 वचध्या । वचध्यातात् । वचध्यात । वचध्यात् । वचध्याव । वचध्यात । Bene वचध्यात् । वचध्यातात् ।
 Aor अवचत् or अवरोच्यत् । अवचतात् or अवरोच् । अवचत् or अवरोचुः । अवचः or
 अवरोचिः । अवचत or अवरोच् । अवचत or अवरोच् । अवचत् or अवरोच्यत् । अवचान or
 अवरोच्य । अवचान or अवरोच्य । Pass. वच्यते । Aor अवरोचि । Causa वरोचति । Aor.
 अवचयत् । Desid वचयते । Inten. वरोच्यते । yan luk वरोचिषि Past. Paiti, वचः ।
 Paiti Gei वचुवा or वच्य । Nouns — वरोचः । वचिरत् ।

1 √rudh Atmanepadi

Pre वच्ये । वचति । वचते । वचुः । वचधुः । वचधुः । वच्ये । वच्ये । वच्ये । वच्ये ।
 Per वच्ये । वच्यते । वच्यते । वच्यते । वच्यते । वच्यते । वच्यते । वच्यते ।

I Fut. रोह । II Fut. रोह्यते । Impera. रन्वात् । रन्वातात् रन्वतात् । रन्त्वत् । रन्वायात् । रन्वत् । रन्वै । रन्वावद् । रन्वानद् । Imper. अरन्वत । अरन्वातात् । अरन्वत । अरन्वायात् । अरन्वत् । अरन्वै । अरन्वावद् । अरन्वानद् । Poten. रन्वीत । रन्वीयातात् । रन्वीत् । रन्वीयाः । रन्वीयायात् । रन्वीयत् । रन्वीय । रन्वीयद् । रन्वीयत् । Bene रन्वीह । रन्वीयास्तात् । Aor. अरन् । अरन्वातात् । अरन्वत । अरन्वा । अरन्वायात् । अरन्वत् । अरन्वै । अरन्वावद् । अरन्वानद् ।

भिदिर् २ विदारणे ।

मिनत्ति-मिन्ते । मेषा । मेष्यति । अभिनत्-अभिनः । अभिनत् । अभिनत् । अभिनत्-अभिनत् ।

2. /bhidir to break, cleave, split.

Pre. मिनत्ति । मिन्ते । मिन्दति । मिनत्ति । मिन्ते । मिन्ते । मिनद्भि । मिन्ते । मिन्ते । Per. विभेद । विभिदतुः । विभिदुः । विभेदित । विभिदित । I Fut. मेषा । II Fut. मेष्यति । Impera. मिनत् or मिन्तत् । मिन्तात् । मिन्दतु । मिन्ति । मिनदाति । Imper. अभिनत् । अभिन्तात् । अभिन्दत् । अभिनः । अभिन्तत् । अभिन्ते । अभिन्दत् । अभिन्तु । Poten. मिन्दात् । मिन्दातात् । मिन्दाः । मिन्दात् । Bene मिन्दात् । मिन्दास्तात् । Aor. अभिन्दत् । अभिन्तात् । अभिन्तीत् । अभिन्तात् । Causa मेष्यति । Aor. अभिन्दत् । Desid. विभिदति । Atm विभिदते । Inten मेषिदते । yañ luk मेषिदीति or मेषेति । Nouns —भिदुरं । विदा । विदत् । भिदिर् । उद्भिदः ।

2. /bhidir Atmanepadi

Pre. मिन्ते । मिन्ते । मिन्दे । Per. विभिदे । विभिदिषे । I Fut. मेषा । II Fut. मेष्यते । Impera. मिन्तात् । मिन्दातात् । मिन्त्वत् । मिनदे । Imper. अभिन्त । अभिन्दातात् । अभिन्दत । अभिन्त्याः । अभिन्दि । Poten. मिन्दीत । Bene. मिन्दीह । Aor. अभिन्त । अभिन्तातात् ।

छिदिर् ३ द्वैधीकरणे ।

अच्छिदत्-अच्छिदीत्-अच्छिदः ।

3. /chhidir to cut, to take away, to remove.

Pre. छिनत्ति । Aor. अच्छिदत् or अच्छिदीत् or अच्छिदः । Nouns. छिदुरत् । विदा । छिदिः । छेदः । छिदिर् । छिद्वत् ।

रिचिर् ४ विरेचने ।

रिचक्ति-रिक्ते । रिचे-रिचिषे । रेक्ता । अरिचत् । अरिचत्-अरिचीत्-अरिचः ।

4. /richir to purge, evacuate.

Pre. रिचक्ति । A. रिक्ते । रिचति । रिक्ते । रिक्ते । रिचति । रिच्यते । Per. रिचे, A. रिचिषे । रिचतुः । रिचेयिष । रिचिषिष । I Fut. रेक्ता । II Fut. रेच्यति । A. रेच्यते । Impera. रिचत् or रिक्तात् । A. रिक्तात् । रिक्तात् । रिच्यत् । रिच्यत् । A. रिच्यत् । रिचयानि । A. रिचै । Imper. अरिचत्-0म् । A. अरिचत् । A. अरिच्यताः । A. अरिचि । Poten. रिच्यात् । A. रिच्यीत । रिच्यतातात् । Bene रिच्यात् । A. रिचिह । Aor. अरिचत् or अरिचीत् । A. अरिचत् । A. अरिचतातात् । Causa रेचयति । Aor. अरिचत् । Desid. रिचिषति । A. रिचिषते । Inten रेचिष्यते । yañ luk रेचिषीति or रेचेति । Nouns —रेकः । रिच्यत् । रिचिः । रिचिः । रिचिचिः ।

विचिर् ५ पृथग्भावे ।

विनक्ति-विक्ते ।

5 √vichir to separate, to discriminate.

It is conjugated like √vichir.

Pre विनक्ति । A. विक्ते । विक्तेः । Nouns — विवेकी । विवेकः ।

क्षुदिर् ६ संपेषणे ।

क्षुण्ति-क्षुन्ते । क्षोत्ता । अक्षुदत्-अक्षीत्सीत्-अक्षुत् ।

6 √kshudir to bruise, pound down.

Pre क्षुण्ति । क्षुत्तः । क्षुन्दन्ति । क्षुण्ति । क्षुद्धि । क्षुद्धः । Per खुबोद । खुबुदहुः । खुबोदिय । खुबुदियः । I Fut. क्षोत्ता । II Fut. क्षीत्स्यति । Impera अक्षुदत् or क्षुन्तात् । क्षुन्तात् । क्षुन्दन्तु । क्षुन्वि । क्षुण्दानि । Imper अक्षुदत् । अक्षुन्तात् । अक्षुन्दत् । अक्षुण्द-इ or अक्षुणः । अक्षुणदत् । अक्षुण्द । Poten क्षुन्दात् । क्षुन्दातात् । Bene क्षुवात् । क्षुदास्तात् । Aor. अक्षुदत् or अक्षीत्सीत् । अक्षुदतात् or अक्षीत्तात् । अक्षुदत् । Causa क्षोदयति । Aor. अक्षुदुदत् । Desid खुबुत्स्यति । A खुबुत्स्यते । Inten खुबुदयते । yañ luk खुबोत्ति । Pass Pass Part. खुबोदिष्ट । Act. खुबोदिवात् । Nouns — क्षुद्रः । क्षौद्र । क्षोदिना ।

6. √kshudir. Atmanēpada.

Pre. क्षुन्ते । क्षुन्ताते । क्षुत्से । क्षुन्वे । क्षुद्धे । Per खुबुदे । खुबुदिये । खुबुदियहे । I Fut. क्षोत्ता । II Fut. क्षीत्स्यते । Impera क्षुन्तात् । क्षुन्दातात् । क्षुन्दतात् । क्षुत्सेव । क्षुद्धे । क्षुण्दावहे । Imper अक्षुन्त । अक्षुन्दातात् । अक्षुन्दत । अक्षुन्वाः । Poten. क्षुन्दीत । क्षुन्दीयातात् । Bene क्षुत्सीष्ट । क्षुत्सीयास्तात् । Aor अक्षुत् । अक्षुत्वातात् ।

युजिर् ७ योगे ।

योक्तः ।

7. √yujir to join, unite.

Pre. युनक्ति । युक्तेः । युज्जन्ति । युजवि । युजन्ति । Per. युयोज । युयोजिय । युवीज । युयुजिय । I Fut. योक्ता । II Fut. योष्यति । Impera. युनक्तु or युक्तात् । युक्तात् । युज्जन्तु । युक्वि or युक्तात् । युक्तात् । युजानि । युजाव । युजान । Imper. अयुनक्तु-०ग् । अयुक्तात् । अयुक्त । अयुक्तात् । Poten युज्यात् । युज्यातात् । Bene. युज्यात् । Pass युज्यते । Nouns — युज् । युजः । अययुक् । योक्तुः । योगी । योग्यः । दौगिकः । युगम् । परियोगः ।

7. √yujir. Atmanepada.

Pre. युक्ते । युज्जाते । युक्ते । युज्जे । युज्ज्वहे । Per. युयुजे । I Fut. योक्ता । II Fut. योष्यते । Impera. युक्तात् । Imper अयुक्त । अयुजिज । अयुज्ज्वहि । Poten. युज्जीत । Bene. युजीष्ट ।

उच्छृदिर् ८ दीप्तिदेवनयोः ।

क्षुण्ति-क्षुन्ते । चच्छृद् । 'क्षुण्तिर्' (२५०६) इति वेद् । चच्छृदिये-चच्छृत्से । क्षृदिता । क्षृदियति-क्षृत्स्यति । अक्षुदत्-अक्षुदीत्-अक्षुदीष्ट ।

8 /uchhrīdir 1. to shine 2. to play

Pre. कृणति । कृन्तः । कृन्तन्ति । कृणत्सि । कृन्थः । Per. चच्छर्द । चच्छर्दतुः । चच्छर्द । चच्छर्दि । I Fut चर्दिता । II Fut चर्दिष्यति । Impera कृणतु or कृन्तात् । कृन्तात् । कृन्तात् । Imper. अकृणत् । अकृन्तात् । Poten कृन्थात् । Bene कृन्थात् । Aor. अकृदत् । Causa. चर्दयति । Aor. अचच्छर्दत् or अचच्छर्दत् or अचिच्छर्दत् । Desid. चिच्छर्दिषति or चिच्छर्दसति । Inten. चरीच्छर्दते । yan luk चर्दति । Pass Past Part. कृणः । Act. Past Part. कृणवात् । Ger. कृन्था or चर्दित्वा ।

8. /uchhrīdi. Atmanepada

Pre कृन्ते । कृन्ते । कृन्दे । कृन्द्वे । Per. चच्छर्दे । चच्छर्दिषे । or चच्छर्त्से । (The इद् augment is optional by VII 2 57 S 2506). I Fut चर्दिता । II Fut चर्दिष्यते or चर्त्स्यते । Imper. अकृन्त । अकृन्तात् । Poten. कृन्दीत् । Bene चर्दिषीष्ट or कृन्वीष्ट । Aor. अकृन्त or अच्छर्दिष्ट । अकृन्तात् or अच्छर्दिषात् ।

उत्तदिर् ९ हिंसानादरयोः ।

वृणसीत्यादि ।

9 /utridir 1. to kill, to destroy, 2. to disregard.

It is conjugated like the last

Pre. वृणति ।

कृती १० वेष्टने ।

परस्मैपदी । कृणति । आर्धधातुके तीदादिकवत् ।

10 /kriti to surround, encompass

It is Parasmaipadi, before ādhadhātuka affixes it is conjugated like the /krit of the Tudādi class

Pre. कृणति । कृन्तः । कृन्तन्ति । कृणत्सि । कृणद्भि । Per. चकर्त् । चकृतुः । चकर्तिय । चकृत । चकर्त् । चकृतिव । I Fut कर्तिता । II Fut. कर्त्तव्यति or कर्तिष्यति । Impera कृणतु । Imper. अकृणत् । Poten कृन्थात् । Bene कृन्थात् । Aor. अकर्त्त । अकर्त्तिष्ठात् । Causa. कर्त्तवति । Aor. अचकर्त्त । Desid. चिकृत्सति or चिकर्त्तिषति । Inten. चरीकृत्सते । yan luk चरिकृत्तीति ।

अिहन्धी ११ दीप्तौ ।

अय आत्मनेपदिनः ।

11. /hi indhi to kindle, to blaze

This and the two following roots are Atmanepadi.

Thus इ+इन्ध+इ+ते । Now applies the following sūtra by which the इ of इन्ध is elided

२५४४ । आन्तलोपः । ६ । ४ । २३ ।

इन्धः परस्य नस्य लोपः स्यात् । 'इत्थोरल्लोपः' (२४६६) । इन्धे । इन्धे । इन्धित । इन्धये । इन्ध । इन्धा ।

2544 After ण, which is added to the roots of the seventh class as a characteristic (i.e. the vikarana णच्), there is the elision of the following ण ॥

Therefore, ण + ण + ण् + ते = ण + ण + ण् + ते = इण्ये ।

11. √hi indhī to kindle, to blaze

This and the two following roots are Atmanepadi.

Pre. इण्ये or इ डे । इण्यते । इण्यते । इण्ये । Per. इ णां चलो or ईचे or (I. 2. 6 S. 3393) I Fut. इ चित्ता । II Fut. इ चित्यते । Impera. इ णां or इ ड्ढां । इण्यताम् । इण्यताम् । इण्यते । Imper. इ ण or इ ड्ढ । इण्यताम् । इण्यत । इण्यः । इण्यि । Poten. इ चीत । इण्यीयाताम् । Bene. इ चिचीत् । इ चिचीयाताम् । Aor. इ चित् । इण्ययाताम् । Pass. इण्यते । Causa. इ णयति । Aor. इण्ययत् । Desid. इ चिचिष्यते । Pass. इड्ढः । Nouns.—अग्निनिम्बः । सुनिद् । आग्निद्रः । विचनः । इचः ।

खिद १२ दैन्ये ।

खिन्ते । खेत्ता ।

12. √khida to suffer pain or misery.

Pre. खिन्ते । खिन्ताते । खिन्त्ये । खिन्दे । Per. चिखिदे । I Fut. खेत्ता । II Fut. खेत्स्यते । Impera. खिन्ताम् । खिन्ताताम् । खिन्त्ये । खिन्दे । Imper. अखिन्द । अखिन्ताताम् । अखिन्दि । Poten. खिन्दीत । Bene. खिन्दीत् । Aor. अखित । Causa. खेदयति । Aor. अचीखिदत् । Desid. चिखित्स्यते । Inten. चिखिदयते । Pass. खिन्न । Ger. खित्वा । Nouns.—खिदिदत् ।

विद १३ विचारणे ।

विन्ते । वेत्ता ।

13. √vida to consider, regard.

Pre. विन्ते । I Fut. वेत्ता ।

अथ परस्मैपदिनः ।

The following roots are Parasmaipadi

शिष्ल १४ विशेषणे ।

शिनष्टि । शिष्टः । शिष्यन्ति । शिष्येयिष । शेष्टा । शेषयति । शैर्षिः । श्रुत्वा । 'करो कर्ति- (७९) इति वा ङलोपः । अनुस्वारपरवर्णौ । शिषिठ-शिषिड् । शिनयाति । अशिनद् । कुक्षित्वा च । अशियत् ।

14. √sishlri to distinguish or discriminate from others.

Pre. शिनष्टि । शिष्टः । शिष्यन्ति । शिनष्टि । शिन्यन्ति । शिष्यः । Per. शिष्ये । शिष्यन्तुः । शिष्येयिष । शिष्यिविष । I Fut. शेष्टा । II Fut. शेषयति । Impera. शिनष्टु or शिष्टात् । शिष्टात् । शिषिठ or शिषिड् । The णि is changed to चि । The च् changed to ञच् letter ङ by VIII 4 53 S 52 The ञ is optionally elided by S 71. The ञ changed to anusvāra, and which is changed to ञ again. See note under S 2543 शिनयाति । Imper. अशिनद्-०ङ् । अशिष्टात् । अशिनयत् । अशिष्य । Poten. शिष्यात् । शिष्याताम् । Bene. शिष्यात् । Aor. अशियत् । The aorist 16

formed by अङ् because of the indicatory वृ । See III 1. 55 S. 2343. Causa. येवयति । Aor. अयेवीयिषद् । Desid. यियिष्यति । A. यियिष्यते । Inten. येयिष्यते । yañ luk येयिषीति or येयेष्टि । Pass. यिष्टः । Act. यिष्टवाद् । Nouns — विधेयः । वैधेयिकं ।

पिष्ट १५ संचूर्णने ।

यिषिषद् । यिषिष्टि ।

15. /pishlri to pound, to grind.

It is conjugated like /विष् ॥

Pre यिषिष्टि Noun — यिष्टः ।

भङ्गो १६ आनर्दने ।

भनक्ति । वनञ्जिष्य । वनञ्जय । नङ्क्ता ।

16. /bhanjo, to break, tear down, shatter

Pre भनक्ति । नङ्क्ता । नञ्जयति । भनञि । भनञिष्य । नञ्जयः । Per. वनञ्ज । वनञ्जयतुः । वनञ्जिष्य or वनञ्जय । वनञ्जिष्य । I Fut नङ्क्ता । II Fut नञयति । Impera. भनक्तु or नङ्क्ताद् । नङ्क्विष । भनञानि । Imper. अननञ् or ०न् । अननङ्क्ताद् । अननञ्जय । अनुनङ्क् । अननञ्जय । Poten नञयात् । Bene नञयात् । Aor. अनानीत् । अननङ्क्ताद् । Pass. नञयते । Aor. अनञि or अनञि । Causa. नञयति । Aor. अननञ्जयत् । Desid. वनञयति । Inten. वनञयते । yañ luk वनञ्जि or वनञ्जीति । Pass. भनञः । Act. भनञवाद् । Ger. नङ्क्त्वा or नत्वा । Nouns — नङ्क्ता । नङ्गः । भङ्गी ।

भुज १७ पालनाभ्यवहारयोः ।

भुनक्ति । भोक्ता । भोक्षयति । अभुनक्

17. /bhuja, 1 to protect, 2 to eat.

Pre. भुनक्ति । भुङ्क्ता । भुञ्जयति । भुनञि । Poten भुञ्जयात् । Bene भुञ्जयात् । Aor. अभोक्षीत् । अभोक्ताद् । Causa. भोक्षयति । Aor. अभभुजयत् । Desid. भुभुषति । Inten. भोभुषते । yañ luk. भोभुषीति or भोभोक्षि । Pass. भुङ्क्तः । Nouns — भोगः । भुजः । भोक्षः ।

17. /bhuja, 1. to protect, 2 to eat Atmanepada

Pre. भुङ्क्ते । भुञ्जते । भुञ्जते । भुजे । भुञ्जाये । भुङ्ग्ध्वे । भुञ्जे । भुञ्जावहे । भुञ्जावहे । Per. भुभुजे । भुभुजिष्ये । I Fut भोक्ता । भोक्तावे । II Fut भोक्षते । Impera. भुङ्क्ताद् । Imper. अभुङ्क्त । अभुजावाद् । Poten भुञ्जीत् । भुञ्जीयावाद् । Bene. भुजीष्ट । Aor. अभुङ्क्त । Desid. भुभुषते ।

तृह १८ हिंसि १९ हिंसायाम् ।

18. /triha, to injure. Thus तृ + हन् + तृ + ति = तृहन् + ति । Now by the following sūtra, तृहन् becomes तृहेन् before पित् affixes which begin with a consonant.

२५४५ । तृहण इम् । ७ । ३ । ९२ ।

तृहः इति कृत इनामनः स्वाढलादी विधि । तुयेडि । तुयडः । ततर्ह । तर्हिता । अतुयेड् ।
दिनस्ति । जिहिवि । दिविसा ।

2545. Before a पित् Sārvadhātuka affix beginning with a consonant, ऋ is added after अ of the verbal stem तुयड् ॥

Note —As तुयेडि, तुयेवि, तुयेषि, अतुयेड् ॥ In the last example though the affix vanishes altogether, yet it produces its effect. Why beginning with a consonant? Observe तुयडानि ॥ Why a पित् affix? Observe तुयडः with तत् ॥ The stem तुयड is formed from the root तुह (Rudhādi) with the vikarana रनच्, and is so exhibited in the sūtra in order to indicate that the augment इच् is added *after* the vikarana रनच् has been added, and that the root तुह of Tudādi class is not to be taken

Thus तुय + ऋ + त् + ति = तुयेड् + ति (VI. I 87 S. 69) = तुयेड् + ति (VIII 2 31. S. 324) = तुयेड् + वि (VIII. 2. 40 S. 2280) = तुयेड् + डि (VIII. 4. 41 S 118) = तुये + डि (VIII 3. 31. S 2335) = तुये डि ।

18. √trihā, √trihī, 19. √hisi to injure.

Pre, तुयेडि । तुयडः । तु इनाम । तुयेवि । (VIII 2. 41 S. 295) तुयडः । तुयड । तुयेषि । तुहः । तुहः । Per. ततर्ह । ततुयडुः । ततुयडुः । ततर्हिय । ततुयिव । I Fut. तर्हिता । II Fut. तर्हियति । Impera. तुयेडु or तुयडात् । तुयडात् । तु इनाम । तुयिव । तुयडानि । Imper. अतुयेड्-०च् । अतुयडात् । अतुयड् । अतुयेड्-०च् । अतुयड् । अतुह । Bene. तुय्यात् । तुय्यात् । Aor. अतर्हि । अतर्हिष्टात् । Pass तुयसे । Aor. अतर्हि । Causa तर्हयति । Aor. अततर्हत् or अतीतुहत् । Desid. तितर्हियति or तितुयति । Inten. ततीतुयसे । yañ luk. ततीतर्हि । Ger. तर्हिय ।

19. √hisi to injure.

Pre. दिवस्ति । दिवस्तः । दिवस्ति । दिनस्ति । दिनस्ति । Per. जिहिवि । जिहिवि । जिहिवि । जिहिवि । I Fut दिविसा । II Fut दिवियति । Impera. दिनस्त्वात् । दिवस्त्वात् । दिवस्त्वा । दिवस्ति । दिनस्ति । Imper. अदिनत् । अदिनत् । अदिनत् । अदिनत्-०च् । अदिनः (VIII. 2. 74 S 2485). अदिनत् । अदिनत् । Poten. दिविसात् । दिविसात् । Bene. दिविसात् । दिविसात् । Aor. अदिवीत् or अदिविष्ट । Causa दिवियति । Aorist. अजिहिवत् । Desid. जिहिवियति । Inten. जेहिवियसे । yañ luk जेहिवि । Pass. दिवितः । Ger. दिविय । Nouns — दिविकः । दिविक । दिव । दिवः ।

उन्दी २० होदने ।

उनति । उन्तः । उन्ति । उन्दाकार । औनत् । औन्तात् । औन्त् । औनः । औनत् । औनत् ।

औविशी २३ भयञ्जनयोः ।

विनक्ति । विहृक्तः । 'विज हट्' (२५३६) इति क्तिन्त्वत् । विविजिय । विजिता । अविनक्त् । अविजीत् ।

23 /o vijī 1 to be afraid, 2. to shake

Compare the Divādi root also See No 9.

Pre विनक्ति । विहृक्तः । विजङ्गति । विनक्ति । विनजिन । विजङ्गय । विजङ्गय । Per विजेत् । विजिङ्गुः । विविजुः । विविजिय । विविजिन । I Fut विजिता । There is no guna of the root vowel because of the prohibition of I 2 2 S 2536. II Fut. विजिज्यति । (I. 2 2. S 2536). Impera विनक्तु or विहृक्तात् । विहृग्धि । विनजानि । Imper. अविनक्त् । अविहृक्तात् । Poten विजङ्ग्यात् । विजङ्ग्याता । Bene विज्यात् । विज्यास्ता । Aor अविजीत् । अविजिष्टात् । Causa जेजवति । Aor अवीविजत् । Desid विविजिषति । Inten जेविज्यते । yañ luk. जेविजीति or जेवेत्ति । Pass विज्यः । Aot विहृक्यात् । Ger विजिज्या । (I 2 2 S 2536, in spite of I 2 18 S 3322)

वृजी २४ वर्जने ।

वृजति । वर्जिता ।

24 /vrjī to avoid, shine

Pre वृजति । वृहृक्तः । वृजङ्गति । Per वर्ज । वृजङ्गुः । वर्जिय । वृजिय । I Fut. वर्जिता । II Fut. वर्जिज्यति । Impera वृजक्तु or वृहृक्तात् । वृहृक्तात् । वृहृग्धि । वृजजानि । Imper. अवृजक्त् । अवृहृक्तात् । अवृजक्त् । अवृहृक्त । अवृजज्यत् । अवृजङ्गव । Poten वृजङ्ग्यात् । Bene. वृज्यात् । Aor अवर्जीत् । अवर्जिष्टात् । Causa वर्जयति । Aor. अवीवृजत् or अववर्जत् । Desid. विवर्जिषति । Inten वरीवृज्यते yañ luk वरिवृजीति or वरीवर्त्ति । Pass वृक्तः । Ger वर्जिज्या । (I 2 18. S. 3322, causes guna) Nouns —वर्ज्यम् ।

पृची २५ संपर्के ।

पृचति । पपर्च ।

25. /prichī, to bring in contact with, join

Pre पृचति । पृहृक्तः । पृचङ्गति । Per पपर्च । पपृचुः । पपर्चिय ।

Here end the Rudhādi Roots

अथ तिङन्त तनादि प्रकरणम् ॥

CHAPTER VIII. THE TANADI ROOTS.

अथ दश स्वर्णितः ।

These are ten roots in all of which the first seven are Svaritab, and conjugated in both Padas. The first root is.

तनु १ विस्तारे ।

तनादिकृष्ण च' (२४६६) । तनोति । तन्वः-तनुवः । तनुते । तनान । तेने । तनु । तननीत्-तनानीत् ।

1 वञ्ज् /tanu to stretch In conjugating the roots of this class, sū t III. 1 79 S. 2466, introduces the vikarana च। For the facility of reference we repeat that sūtra here

२५४७ । क । तनादि कृञ्भ्य चः । ३ । १ । ७८ ।

2547. A The vikarana च comes after the Tanādi roots and after the root कृ, in the active voice before sārvaadhātuka affixes

This debars चच् । Thus चच् + च + ति = चञ्च + ति = चञ्चोति । The 1st Person dual is चञ्चामः or चञ्चुवः । The च is optionally elided here.

In the Atmanepada we have चञ्चते । Per तनाम । Pt तेने । Impv. चञ्च । The चि is elided by VI 4 106 S 2334 Imperf अतनीच् or अतानीच् । In forming the aorist, the चिच् is optionally elided by the following —

२५४७ । तनादिभ्य स्तथासोः । २ । ४ । ७९ ।

तनादिः चिचो वा कृञ्भ्यास्तथासोः । यावा लोहचर्मादिकवचनं तयचो वृद्धते । तेनेच् न । कृञ्भ्यस्तनिह्—अतनिह् । 'अनुवातोपदेश-' (२४२८) इत्यनुवाचिकसोचः । तकि । अतत—अतनिह् । अतथाः—अतनिह् ।

2547 After the verbs of Tanādi class there is optionally the luk-elision of चिच्, when the Atmanepada affixes च and चच् of the third and second person singular follow.

The च refers to the 3rd Per Singular affix, because it is read in the company of चाच which is also singular Hence in the Second Per Plural of Parasmaipada च there is no elision of चिच् Thus, अतनिह् वृयच् or अतनिह् वृयच् । The viddhi is by VII, 2 7 S 2284 In अतत the nasal is elided by VI 4 37. S 2428 As अतच् + चिच् + त = अतच् + ० + त (S 2547) = अत + ० + ० + त (S 2428)

Thus अतत. (VI. 4 37) or अतनिह् 'he expanded,' अतथाः or अतनिह् 'thou didst expand' Similarly असात or अचनिह् 'he gave' असाथाः or अचनिह् 'thou didst give.'

1, /tanu to stretch, extend.

Pre. तनोति, तनुतः । तन्वति । तनोचि । तनोति । तन्वः or तनुवः । तन्व or तनुवः । Per तनाम । तेन्युः । तेनुः । तेनिच । तेन्युः । तेन । तनाम or तनम । तेनिच । तेनिच । I Fut. तनित्वा । II Fut. तनित्वाणि Impera तनोतु, or तनुताच् । तनुताच् । तन्वन्तु । तनु । तनयानि । Imper. अतनीच् । अतनुताच् । अतन्वच् । अतनोः । अतनवच् । अतन्व or अतनुव । Poten. तनुयाच् । तनुयाताच् । तनुयाः । तनुयाच् । Bene तन्वाच् । तन्वास्ताच् । Aor. अतनीच् । अतानिह्वाच् or अतनिह्वाच् । Pass. तावते or तन्वते । Causा तानयति । Aor. अवीतनच् । Desid. तितनित्ति or तितानित्ति or तितनित्ति । The इच् is optional under a Vārtika to VII. 4 56 S. 2621. The lengthening is by VI 4 17. S. 2622. Inten. तन्वते यां luk तन्वति । D. तन्वातः । Ger. तन्वा or तनित्वा । Nouns :—तन्विः । तनिः । चरीतच् । तनुः । तन्ः । तन्वच् । तावः । तितवः ॥

I /tanu Atmanepada.

Pre तजुते । तज्जाते । तज्जते । तजुते । तज्जे । तजुवहे or तज्जवहे । Per तेने । तेजाते । तेजिजे । तेजिजहे । I Fut तजिजा । II Fut. तजिज्यते । Impera. तजुतात् । तज्जातात् । तजुज्ज । तज्जे । Imper अतजुत । अतज्जातात् । अतज्जत । अतजुयाः । Poten. तज्जीत । तज्जीयातात् । तज्जीयाः । तज्जीय । Bene तजिजीह । तजिजीयास्तात् । Aor अजत or अजनिह । अजयाः or अजनिह्याः । अजनिज्वत् ।

अणु २ दाने ।

उचोति-उजुते । 'दे विभाषा' (२३१६) । चायात्-उज्यात् । 'जनसन-' (२५०४) इत्यादि । अजात-अजनिह । अजायाः-अजनिह्याः ।

2. /shanu to give, bestow

In the Potential the ण is optionally replaced by आ under VI 4. 43. S. 2319. Thus चायात् or उज्यात् । Before jhalâdi affixes there is आ substitution by VI. 4. 42. S. 2504 As अजात् or अज निह । अजायाः or अजनिह्याः । The ण in the root is lākshanika, the real letter is न । We see this न in yañ luk as संवन्ति । Pre उचोति । A उजुते । Per. सजान । A तेने । Poten चायात् । Bene. उज्यात् । Aor अजानीत् । A अजनिह or अजात । (VI 4 42 S. 2504), Pa५५ चायते or उज्यते । Desid चिषासति or चिषनिषति । Inten चस्यते or सजायते yañ luk संवन्ति । Pass. जातः । Act जातवात् । Ger जातवा or चनिष्ठा । Nouns —जातिः । सतिः । सतिः ।

अणु ३ हिंसायाम् ।

उचोति । उजुते । 'हृष्यत्-' (२२६६) इति न वृद्धिः । अजणीत्-अजत-अजणिह । अजयाः-अजनिह्याः ।

3. /kshanu to hurt, injure, to kill

In the aorist there is no Vridhhi, because of the prohibition of VII 2 5. S 2299 As अजणीत् । A अजत or अजणिह । अजयाः or अजनिह्याः । The ण of the root is lākshanika, the real letter is न । We see it in चिषन्ति and सतिः ।

Pre. उचोति । A उजुते । Per चजाण A चज्जे । I Fut. चजिजा । A चजिताहे । II Fut. चजिज्यति । A. चजिज्यते । Impera चजोतु or चजुतात् । A चजुतत् । चजजातात् । Imper. अजजोत् । A अजजुत । Poten. चजुयात् । A चज्यते । Bene चजयात् । A. चजिजीह । Aor अजणीत्, अजणिह । A. अजत । A अजनिह्यात् । A अजयाः or अजनिह्याः । Causa. जाजयति । Aor अजिजयात् । Desid चिषासति । Inten चज्ज्यते । Part Pass. जतः । Ger. जतवा or चजिष्ठा ।

अणु ४ च ।

उपस्यवनिमित्तो लघुपञ्चगुणः । '× संज्ञापूर्वको विधिरनित्यः ×' इति न भवतीत्यादिवा-
दयः । भवत्येवेत्यप्ये । उचोति-उचोति । उचितासि । उचितासे । अजणीत् । अजित-अजिह ।

4 /kshinu cha to kill, hurt.

When the vikrana च is added there is guna of the penultimate short ऋ । But according to Aṭreya, there is no guna, on the maxim that a rule enun-
ciated by employing a technical term in it is not universally valid.

Pre विधीति or वेधीति A विधुते । Per विधेत् A विधिषे । I Fut. वेधिता । वेधितासि । A वेधितासे II Fut. वेधिष्यति । A वेधिष्यते । Impera विधीतु A विधुतात् । Imper. अधिधीतु A अधिधुत । Poten विधुवात् A विधीत । Bene. विधवात् A विधिषीष्ट । Aor. अधेधीत् A अधित or अधेक्षिष्ट । अधिधिष्ठाः । Causa वेधयति । Desid. विधिषिष्यति । Inten. वेधिष्यते yañ luk वेधेक्षति । Pass वितः । Ger. विधित्वा or वेधित्वा or वित्वा । Nouns --वितः ।

ऋणु ५ गतौ ।

ऋणोति-अर्षेति । अर्षुते । अर्षुवन्ति । आनर्षः । आनृषे । अर्षितासि । आर्षात् । आर्ते-आर्षिष्ट । आर्षाः-आर्षिष्ठाः ।

5 /rinu to go

Pre. अर्षेति । अर्षुते । अर्षवन्ति । अर्षेषि । अर्षेणि । Per. आनर्षः । आनृषुः । आनर्षिष्य । आनृष । आनृषिष्य । I Fut. अर्षिता । अर्षितासि । II Fut. अर्षिष्यति । Impera. अर्षेत् । अर्षुहि । Imper. आर्षेत् । आर्षुतात् । Poten. अर्षुवात् । Bene. अर्षवात् । Aor. आर्षीत् । आर्षिष्टात् । आर्ते or आर्षिष्ट । Causa. आर्षयति Aor. आर्षवत् or अ+अर्षिन्त् or अ+अर्षिन्त् । Desid. अर्षिनिष्यति । Pass. ऋतः । Act. ऋतवात् । Ger. ऋतवो or अर्षित्वा । Nouns -- अर्षः । अर्षवः । ऋतिः । ऋवर्षः ।

5. /rinu Atmanepada

Pre अर्षुते । अर्षवन्ति । अर्षवन्ते । अर्षे । Per. आनृषे । आनृषिषे । आनृषिषे । I Fut. अर्षिता । II Fut. अर्षिष्यते । Bene. अर्षिषीष्ट । Aor. आर्षिष्ठाः or आर्षाः ।

तृणु ६ अदने ।

तृणोति-तर्षेति । तृणुते-तर्षुते ।

6 /trinū to eat grass or graze

Pre. तर्षेति or तृणोति A. तर्षुते or तृणुते । Per. ततर्षः । Nouns --तृणत् । तृणवत् ।

घृणु ७ दीप्ति ।

जघर्ष । जघृषे ।

7 /ghriṇu, to shine, burn.

Pre जघर्षेति । A. जघृषे । Per. जघर्ष A. जघृषे । Noun -- घृणा ।

अथ ह्यावजुदासेती ।

Now the next two roots are anudātṭet

वनु ८ याचने ।

वनुते । ववने । वाचन्नते परस्मैपदी । वनोति । ववान ।

8. /vanu to beg, ask, request Thus Pre वनुते । Per. ववने । In the opinion of Chandra, the root is Parasmaipadī As वनोति । Per. ववान ।

Pre. वनुते । वनुवे । ववने । वनुवहे । Per. ववने । ववनिषे । I Fut. वनिता । II Fut. वनिष्यते । Impera. वनुतात् । Imper. अवनुत । Poten. वन्नीत । Bene. वनिषीष्ट । Aor. अवनिष्ट or अवत । अवनिष्ठाः or अववाः । Causa. वानयति । Desid. वनिष्यते । Inten. ववन्त्यते । yañ luk ववन्ति । Past Part Pass वतः । Act. वतवात् । Ger. वनित्वा or वत्वा । Nouns --वन्तिः । वनी । वाचन्ता । वनीवन्तः । वनीवः ।

मनु ९ अवबोधने ।

मनुते । मेने ।

9. /manu to consider.

Pre. मनुते । Per. मेने ।

हुकुञ् १० करोते ।

करोति । 'अत उत्तरार्धपाठो' (२४६७) । कुवतः । यच् । 'न भकुञ्' (१६२९) इति न दीर्घः । कुर्वन्ति ।

10. √du kṛi, to do

The Present 3rd Per Sing. is करोति । The dual is कृ+उ+तः=कृ+उ+तः=कृ+उ+तः । (the अ is changed to उ by VI 4 110 S. 2467)=कुवतः । The plural is कृ+अन्ति=कुर्वन्ति । The उ is changed to व । The lengthening required by VIII. 2. 78. S. 2265, does not take place because of the prohibition of VIII 2 79 S 1629.

In the First Person Dual and Plural, the affix उ is elided by the following —

२५४८ । नित्यं करोतेः । ६ । ४ । १०८ ।

करोतेः । प्रत्ययलोपः स्वाद्वन्तो. परयोः । कुर्वः । कुर्वः । चकार्च । चकुच । कर्त्ता । कर्त्तव्यति ।

2548 The elision of उ is invariable before व् and च in the case of कृ (करोति)

Thus कुर्वः and कुर्वः ॥ Thus कृ+उ+तः=कृ+उ+तः (VI. 4. 110. S. 2467)=कृ+उ+तः (VI. 4 108) Now the lopa being not sthānivat, when a vowel is to be lengthened (I 1 58 S. 51.) उ of कृ should be lengthened by VIII 2. 77 S. 354 This contingency is prevented by VIII 2 79 S. 1629.

In the Potential we have the same elision by the following —

२५४९ । ये च । ६ । ४ । १०९ ।

कुञ् लोपः स्वादादी प्रत्यये परे । कुर्यात् । आशिषि क्रियात् । कुरीह । अकार्षीत् । 'तनादिभ्यः' (२५४७) इति कुञ् लोभात् 'हस्वादिभ्यः' (२४६९) इति चिञ् लोपः । अकृषाः ।

2549 The affix उ of the stem कृ is always elided before a personal ending beginning with a य ॥

Thus कुर्यात् कुर्याताच् and कुर्युः ॥ The augment पाठुच् is treated here as an affix, and it makes the personal ending to which it is added, as an affix beginning with य ॥

The Parasmaipada aorist is अकार्षीत् । In the Atmanepada, the चिञ् will be optionally elided by II. 4. 79 S. 2547. In the other alternative the चिञ् will be elided by VIII 2 27. S 2369. In other words, there will be no चिञ् at all As अकृष and अकृषाः ।

10 √du kṛi to do.

Pre. करोति । कुवतः । कुर्वन्ति । करोषि । कुवथः । कुवथ । करोमि । कुवः । कुर्वः । Per. चकार । चकुच । चक्रुः । चकार्य । चकुच । I Fut. कर्त्ता । II Fut. कर्त्तव्यति । Impera. कर्त्तव्य, कुवताच् । कुवाच् । कुव । कर्त्तव्यि । Imper. अकरोत् । अकरोः । अकरोव । Poten. कुर्यात् । कुर्याताच् । कुर्याः । Bene. क्रियात् । क्रियावत् । Aor. अकार्षीत् । अकार्षीत् ।

Pass. क्रियते Aor अकृत् । Causa कारयति Aor अक्रीकृत् । Desid चिक्रीर्षति ।
Inten चेक्रीयते yañi luk चक्रीर्षति or चक्रीरीति । Pass कृतः । Act कृतवाच् । Nouns —
कृती । कृत्रिणश्च । कर्त्तृ । कर्मणः । कायः । क्रतुः । कार्पासः । । कृकः

10 √du kriñ. Aṭmanepada

Pre कुरुते । कुर्वति । कुर्वते । कुरुवे । कुर्वे । कुर्वदे । Per चक्रे । चक्राते । चकृवे । चकृवदे ।
Impera. कुरुताच् । कुरुय्व । करवै । Imper अकुरुत । अकुरुयाः । Poten कुर्वीत । कुर्वीयाताच् ।
कुर्वीय । Bene कृवीष्ट । कृवीयास्ताच् । Aor. अकृत । अकृयाताच् ।

When the root कृ is preceded by the upasarga चच् &c, a sibilant is inserted by the following two sūtras.

२५५० । संपरिभ्या करोती भूषणे । ६ । १ । १३९ ।

2550 The augment जुट् is placed before क when चच्, परि and चच् are followed by the verb कृ and the sense is that of ornamenting

२५५१ । समवाये च । ६ । १ । १३८ ।

चपरिपूर्वस्य करोतेः जुट् स्वाद्भूषणे सपाते चायै । संस्करोति । अल करोतीत्यर्थः । संस्कुरुवन्ति । सवीभवातीत्यर्थः । सपूर्वस्य कृषिदभूषणेऽपि जुट् । 'संस्कृत भवाः' (१२१७) इति व्यापकात् । 'परिनिविभवाः' (२२७५) इति च । परिसंस्करोति । विवादीनां वा । पर्यवकाशीत्-पर्यवकाशीत् ।

2551 The augment जुट् is placed before क, when the verb कृ comes after चच्, परि and च , the sense being that of combining

Thus संस्करोति । The meaning is अलकरोति 'he adorns' So also संस्कुरुवन्ति meaning 'they combine.'

The augment जुट् is sometimes added to the root preceded by चच् even when the meaning is not that of adorning Because Panini himself has used the word संस्कृत in the sūtra संस्कृत भवाः (S 1217) not in the sense of adorning.

With परि, the च of जुट् is changed to च by VIII 3 70 S 2275 As परिसंस्करोति । It is optional under the conditions of S. 2359 As पर्यवकाशीत् or पर्यवकाशीत् ।

Thus संस्कृता, संस्कृतुश्च, संस्कृतं चच् ॥ The च of चच् is changed to anusvāra by VIII 3. 5. So also परिसंस्कृता परिसंस्कृतुं परिसंस्कृतं चच् ॥ The च is changed to च by VIII, 3. 70 So also with उप, as उपसंस्कृता, उपसंस्कृतुश्च उपसंस्कृतं चच् ॥ Why do we say 'when meaning to ornament'? Observe उपकरोति ॥ Sometime जुट् comes after चच् even when the sense is not that of ornamenting, thus संस्कृतमन्त्रश्च ॥

The word समवाय means aggregation Thus तत्र नः संस्कृतश्च तत्र नः परिसंस्कृश्च, तत्र नः उपसंस्कृतश्च = संकुचितश्च that is 'we assembled there.'

With उप the root, takes जुट् and has then the following additional meanings also, in addition to, that given above.

२५५२ । उपात्प्रतियत्नवैकृतवाक्याध्याहारेषु क । ६ । १ । १३९ ।

उपात्कृतः सुट् स्यादेवमेव । चात्प्रागुक्तयोरर्थयोः । प्रतियतो गुणाधानम् । विकृतमेव वैकृत विकारः । वाक्यस्वाध्याहारः । आकाङ्क्षितैकदेशपुरस्च । उपस्कृता कन्या । अलकृतित्यर्थः । उपस्कृता ब्राह्मणाः । अनुदिता इत्यर्थः । एषोदकस्योपस्कृते । गुणाधानकरोतीत्यर्थः । उपस्कृतं सुट्ते । विकृत मित्यर्थः । उपस्कृतं ब्रुते । वाक्याध्याहारेषु ब्रुत इत्यर्थः ।

2552. The augment सुट् is placed before क, when the verb कृ comes after उप, and the sense is that of 'to take pains for something, to prepare, and to supply an ellipses in a discourse'.

To take pains in imparting a new quality to a thing in order to increase its value, or to keep it safe from deterioration is called प्रतियत्नः ॥ That which is prepared or altered is called वैकृत ॥ The word वैकृतं is the same as विकृतं, the affix अण् being added without changing the sense, by considering it to belong to प्रचादि class (V 4 38). To supply by distinct statement the sense of a sentence which is alluded to, is called the अध्याहार of a sentence. Thus उपस्कृता कन्या, 'an adorned girl' उपस्कृता ब्राह्मणाः 'the assembled Brāhmanas,' are examples under S. 2550 and 2551 While in the sense of 'taking pains' we have एषोदकस्योपस्कृते (See I 3. 32), काण्ड-गुणस्योपस्कृते ॥ In the sense of 'altering by preparing' we have उपस्कृतं सुट्ते, उपस्कृतं गच्छति ॥ In the sense of 'supplying a thesis' we have उपस्कृतं ब्रुयति, उपस्कृतं नधीते ॥ When not having any one of the above five senses (VI. 1. 137-189) we have उपकरोति ॥

By the following sūtra, the augment is always to be placed before the क of कृ ।

२५५३ । सुट्कात्पूर्वः । ६ । १ । १३५ ।

"अहमव्यवसायेऽपि" इत्युक्तम् । सचस्कार । 'कात्पूर्व' इत्यादि भाष्ये प्रत्याख्यातम् । तथा हि 'पूर्वं चातुरपवर्गेषु युज्यते' । अन्तरङ्गत्वात्सुट् । ततो द्वित्वम् । यथं च 'श्रुतश्च संयोगादिर्गुणः' (२३८९) । सचस्कारतुः । 'कृवृध्' (२२९३) सूत्रे 'श्रुतो भारद्वाजस्य' (२२९६) इति सूत्रे च "कृजोऽसुट् इति वक्तव्यम्" । तेन सुट्कात्परस्येष्टम् । सचस्कारित्वम् । सचस्कारित्वम् । 'गुणोऽर्ति' (२३८०) इति सूत्रे 'नित्यं चन्दसि' (३५८९) इति सूत्रात् 'नित्यम्' इत्यनुवर्तते । 'नित्यं चः संयोगादिस्तस्य' इत्यर्थात्सुटि गुणो न । सत्क्रियात् । 'श्रुतश्च संयोगादे' (२५२६) इति तिङ्शित्त्वोर्नेट् । 'एकाच उपदेशे' (२२४६) इति सूत्रात् 'उपदेशे' इत्यनुवर्त्य 'उपदेशे चः संयोगादिः' इति व्याख्यानात् । सचस्कारित्वम् । सचस्कृतम् । सचस्कृताताम् ।

2553 Upto VI. 1. 157 inclusive, the following sentence is to be supplied in every aphorism.—"before कृ is added च्" ॥

Vart —The augment is to be added to कृ even when the augment अट् or the reduplicate intervenes between the Preposition and the कृ । We have taught this vārtika already under VI. 1. 140. S. 2539. Thus सचस्कार in the Perfect. Here the च् is added between the abhyasa च् and कृ ।

In the Mahābhāṣya the addition of the phrase कात्पूर्वः in the sūtra has been criticised as redundant. That being so, we add the preposition first to the root, on the maxim that an upasarga is first joined to the

root. Then we add **हु** as it is *antaranga* to the rule of reduplication. Then we reduplicate. Thus we have **चंरु**. Now we apply VII. 4. 10 S 2379, and *guna* is substituted for **ञ** in the **लिङ्** affixes of the Perfect. As **चंवरकारुः** :

The sūtras S 2293 and 2296 which prohibit **रु** augment with regard to **कृ**, should be read as qualified by the following —

Vārtika —The sūtras 2293 and 2296 apply to the **कृ** which has not taken the augment **हु**. Therefore when **हु** is added, the root takes the augment **रु**. As **चंवरकरि** । **चवरकरि** ।

In the **लिङ्**, the root **रु** ought to take *guna*, by VII. 4. 29 S. 2380, because it ends in **ञ** and begins with a conjunct consonant. This *guna*, however, does not take place, because in S 2380 we read the *anuvṛtti* of **निरु** from the preceding *Ashtādhyāyī* sūtra VII. 4. 8 S. 3587, and we interpret the word *sanyogādi* there to mean such a root which *always* begins with a conjunct consonant. But **रु** is not such a root. The **रु** has temporarily assumed this form. Thus we have **चरिक्वत्** ।

Nor is **रु** augment added in the Benedictive and the Aorist by VII. 2. 43. S 2526 for **रु** is not the *sanyogādi* root contemplated by that sūtra. For in that sūtra we read the *anuvṛtti* of **उपदे** from the preceding *Ashtādhyāyī* sūtra VII. 2. 10 S 2246, and we interpret that sūtra to mean 'a root which in its *first enunciation* (*upadesa*) in the *Dhātupāṭha* is *sanyogādi* and ends with **ञ** takes **रु** in the Benedictive and Aorist in the *Atmanepada*'. Now **रु** is not *sanyogādi* in the *upadesa* there it is only **कृ**. So that sūtra does not apply, and we have no **रु**. The Benedictive therefore is **चरुक्वीह** and the Aorist is **चवरुक्**, dual **चवरुक्वाताम्** ।

The view of Kāśikā is given in the following note —

Note —What is the necessity of using the phrase **कारपूर्वः** in this sūtra? It is used to indicate that the **रु** remains unattached to **कृ**, though it stands before it. Thus though **कृ** becomes **रु**, yet the latter should not be considered to be a verb beginning with a conjunct (*sanyoga*) consonant and therefore the *guna* taught in VII. 4. 10 S 2379 (the root ending in **ञ** and preceded by a conjunct letter, takes *guna* before **लिङ्**) does not apply, nor do the rules like VII. 4. 29 S. 2380, nor the rules ordaining the addition of intermediate **रु** (VII. 2. 43 S 2526) by which the **रु** would come in **लिङ्** and **चिन्** (Benedictive and Aorist) as, **चंरुक्वीह** and **चवरुक्**, and so also VII. 4. 29 S. 2380 does not apply as **चंरिक्वते** the Benedictive (**चरिक्**) of **चंरु** । If so, then the *anudatta* accent taught in VIII. 1. 28 would not take place, since the augment **हु** would intervene between the non-**लिङ्**-word **चं** and the **लिङ्ग** word **करोति**, thus **चवरुक्** would have accent on the verb. It is a maxim **स्वरविधौ व्यवहृत्यविद्यमानवत्** 'in applying a rule

relating to accent the intervening consonants are considered as if non-existent', and therefore इद् does not offer any intervention to the application of the rule VIII 1 28 S 3935. If इद् is not to be taken as attached to क, how do you explain the guṇa, in the Perfect 3rd Per Dual and Plural in संवत्सरद् and संवत्सराद् which apparently is done by applying VII 4. 10. S 2379. Though that rule strictly applies to roots beginning with a conjunct consonant, it will apply also to roots like संवद् which have a conjunct consonant for their penultimate, and the guṇa is done also on the maxim सन्मध्यपतितस्तद् ग्रहणेन युज्यते (See VI. 1 132). The indicative इ in इद् is for the purpose of differentiating it from इ in the Sūtra VIII 3. 70.

इति तिङन्ततनादिप्रकरणम् ।

अथ तिङन्त क्रयादि प्रकरणम् ॥

CHAPTER IX.

THE KRYADI ROOTS

इकीञ् १ द्व्यविनिजये ।

1. √du kriñ To purchase, to barter

The kryādi roots form the ninth class. They contain 61 roots. In conjugating these roots र्ना is added as a vikāraṇa by the following sūtra.

२५५४ । क्रयादिभ्यः क्रा । ३ । १ । ८९ ।

क्रीणाति । 'ई इत्यधोः' (२४८७) । क्रीणीतः । ईत्वात्पूर्वं क्रेरन्तादेशः परत्वाग्निद्वयत्वा-
दन्तरङ्गत्वान्न । एवं अस्याद्भावः । ततः 'इनाभ्यस्तयोः—' (२४८३) इत्यास्तोपः । क्रीणन्ति ।
क्रीणीते । क्रीणाते । क्रीणते । चिक्राय । चिक्रियद् । चिक्रेयिष—चिक्रेय । चिक्रियिष । चक्रियिषे
क्रेता । क्रेयति । क्रीयात् । क्रीयीष्ट । अक्रेयीष्ट । अक्रेष्ट ।

2554. The affix र्ना comes after the roots of the Kryādi class when a sārvaadhātuka affix follows denoting the agent.

Thus क्री+र्ना+तिप्=क्रीणाति 'He buys' The dual is क्री+ना+तच्=क्री+नी+तच् (VI 4. 113. S. 2497, the अर is replaced by ई)=क्रीणीतः । The plural is क्री+ना+त्कि. Here अन्त should replace क prior to the operation of the ई—rule because it is a subsequent rule, being VIII. 1. 3. S. 2169, because it is a *niṭya* or universal rule, and lastly because it is *antaraṅga*. So is the case when क is replaced by अच् (by VII. 1. 5. S 2259). After such अन्त substitution, we have क्री+ना+अन्ति. Now applies VI. 4. 112 S. 2483 and अर is elided. Thus we yet क्रीणन्ति ।

Parasmai Pre जीवातिः, जीमतिः, जीवासि, जीवाणि, जीमीयः, Per. वनौ, निगद्युः ।
जलिय or जनाय, निगद्युः, निग्य, वनौ, निजिद्व, I Fut. जातः, II Fut जाक्यति, Impera-

जीनाद् । Imper अजीनाद् । Poten. जीनीयाद् । Bene नीयाद् । Aor अजासीद् । अजासिद्वाद् । Causa जापयति । Aor. अजीनयत् । Desid निरुच्यते । Inten. जेनीयते yañ luk जेनेति । Past Partī Pass. जीतः । Act. जीतवाद् । Ger जीतव्यः । Nouns — प्रसवः । पदः ।

Atmane Pre. जीनीते । जीनाते । जीनीषे । जीने । जीनीषहे । Pre निरुच्ये । निरुच्ये । निरुच्यहे । I Fut जाता । II Fut. जास्यते । Impera जीनीतस् । Imper. अजीनीत । Poten जीनीत । Bene. जासीद्वा । Aor अजास्त । अजासाताम् । Desid निरुच्ये ।

विञ् ५ बन्धने ।

विनाति-विनीते । विधाय-विच्ये । वेता ।

5. √shī to bind, fasten.

Pre विनाति A विनीते । Per विधाय A विच्ये । I Fut वेता । II Fut वेच्यते । A. वेच्यते Desid विच्येति । Past Partī Pass वितः । Act वितवाद् ।

स्कुञ् ६ आप्रवणे ।

6 √skufi, to cover, overspread

This root takes रु as well as र्ना vikarana by the following sūtra

२५५५ । स्तन्मुस्तन्मुस्कन्मुस्कुन्मुस्कुञ्भयः इनुश्च । ३ । १ । ८२ ।

चात् र्ना । स्कुनोति-स्कुनुते । स्कुनाति-स्कुनीते । पुस्काव-पुस्कुवे । स्कोता । अस्कोपीत्-अस्कोष्ट ।

2555. And there is the affix र्ना after स्तन्मु, स्तन्, स्कुन् or स्कुन्मु 'to hinder', 'to be dull or insensible', 'to support', and स्कु 'to go by leaps', as well as the affix रु, when a sârvadhâtuka affix follows, in denoting the agent

As स्तन्नाति or स्तन्मोति, स्तन्नाति or स्तन्मोति, स्कुन्नाति or स्कुन्मोति, स्कुन्नाति or स्कुन्मोति, स्कुनाति or स्कुनीते. The first four of these roots are not found in the Dhâtupâtha and are to be found in the sūtras, and hence called Saūtra roots.

6. √skufi to cover, overspread.

Parasmai. Pre स्कुनोति or स्कुनाति । स्कुनीतः स्कुनन्ति । स्कुनासि । स्कुनामि । Per पुस्काव । पुस्कावतुः । पुस्कधिय or पुस्कोय । पुस्कुव or पुस्कुवि । I Fut स्कोता । II Fut स्कोच्यते । Impera. स्कुनीतु or स्कुनातु । स्कुनुताम् or स्कुनीताम् । स्कुन्वतु । स्कुनु or स्कुनीदि । स्कुनवानि or स्कुनानि । स्कुनाव । Imper अस्कुनात् । अस्कुनीताम् । अस्कुनाः । अस्कुनाम् । Poten स्कुनीयात् or स्कुनुयात् । स्कुनीयाः । स्कुनीयाम् । Bene स्कूयात् । स्कूयास्ताम् । Aor. अस्कोपीत् । अस्कोष्टात् । Causa स्कावयति Aor. अस्कावयत् । Desid पुस्कूयति । Inten. चोस्कूयते yañ luk चोस्कूयति । Past Partī Pass स्कुतः । Act स्कुतवात् । Ger. स्कुत्वा ।

Atm. Pre स्कुनुते or स्कुनीते । स्कुनीषे । Per पुस्कुवे । पुस्कुविषे । पुस्कुविषहे । I Fut स्कोता । II Fut. स्कोच्यते । Impera. स्कुनुताम् or स्कुनीताम् । स्कुन्वाताम् or स्कुनानाम् । स्कुन्वन्ताम् । स्कुनीष्व । स्कुनवै or स्कुनै । स्कुनावहे । Imper अस्कुनीत् । अस्कुनाताम् अस्कुनीयाः । अस्कुनि । अस्कुनीवहि । Poten. स्कुनीत or स्कुनीत । स्कुनीवाताम् । स्कुनीयाः or स्कुनीयाः । स्कुनीय or स्कोचिय । स्कुन्वीय । Bene. स्कोपीष्ट । Aor. अस्कोष्ट अस्कोयाताम् । Desid. पुस्कूयते ।

स्तम्भवादयश्चत्वारः सूत्रा ।

सर्वे रोपनार्था इत्येके । तावदस्तु प्रथमतो स्तम्भायै द्वितीयो निष्कोषणार्थस्तुतीयो धारणार्थ इत्याह । सर्वे परस्मैपदिनः । नलोपः । विष्टम्भोति-विष्टम्भति । अश्वष्टम्भोति-अश्वष्टम्भति । अश्वतष्टम्भ । 'अस्तम्भु-' (२२८९) इत्यङ् वा । व्यष्टम्भत् । अश्वष्टम्भीत् । स्तुम्भोति । स्तुम्भति ।

Some say all these five roots are Sautra and mean to obstruct But Mādhava gives the meaning of 'hindering,' to the first and third i e, √stambhu and √skambhu, of 'cutting into pieces' to √stumbhu the second, and of 'support' to √skambhu the fourth. All these are Parasmaipadins The nasal is elided

7 √stanbhu (√stunbhu,) 8 √skanbhu, (√skunbhu) to stop, hinder

Pre विष्टम्भोति or विष्टम्भति । The nasal is elided by VI 4. 24 S 415 So with अश्व, as अश्वष्टम्भोति or अश्वष्टम्भति । Per. अश्वतष्टम्भ । Impera. स्तम्भुहि or स्तम्भान् । Aor व्यष्टम्भत् with अङ् of III. 1 58. S. 2291, or अश्वष्टम्भीत् ।

7(a) √stunbhu.

Pre. स्तुम्भोति or स्तुम्भति । Impera. स्तम्भुहि or स्तम्भान् ।

8 √skambhu.

In the case of स्तम्भु, the व् is changed to ब् when the verb is preceded by वि by the following sūtra

२५५६ । वेः स्तम्भनातेर्नित्यम् । ८ । ३ । ११ ।

वेः परस्य स्तम्भनातेः सस्य वः स्यात् । विस्तम्भोति । विस्तम्भति । स्तुम्भोति । स्तुम्भति ।

2556. व् is always substituted for the व् of स्तम्भ, after the preposition वि ॥

Thus विस्तम्भोति or विस्तम्भति ।

8(a) √skumbhu. As स्कुम्भोति or स्कुम्भति ।

In the case of the above four roots there is this further peculiarity, that in the Imperative Second Per. Sing Parasmai, we have शानच् substituted for रन् by the following sūtra .—

२५५७ । हलः अः शानङ्भौ । ३ । १ । ८३ ।

हलः परस्य रन्ः शानङादेशः स्वाङो षरे । स्तम्भान् । स्तुम्भान् । स्कुम्भान् । पठे 'स्तम्भुहि,' इत्यादि ।

2557 The affix शानच् is the substitute of रन् after a root ending with a consonant, when हि follows.

Note —The affix हि is the 2nd person singular of लोङ् or the Imperative mood Thus पुषाच 'do thou nourish', वृषाच 'do thou take', from roots पुष् and वृष् which end with consonants But we have क्रीषीहि 'do thou

buy', here there is no substitution of *बानच्*, because the root ends with a vowel. The repetition of *बान* in the sūtra shows that *बानच्* is a mere substitute and not an independent affix.

Thus from *√स्तम्बु—स्तम्बान्*, *√स्तम्बु—स्तम्बान्*, *√स्तम्बु—स्तम्बान्*, *√स्तम्बु—स्तम्बान्*. In the other alternative we have *स्तम्बु* &c

युञ् ९ बन्धने ।

युनाति । युनीते । योता ।

9. *√yuj* to bind, to fasten

Pre. युनाति A युनीते । I Fut. योता Desid युयुषति ।

ऋञ् १० शब्दे ।

ऋनाति—नीते । ऋविता ।

10 *√knūñ* to make a creaking sound.

Pre. ऋनाति A. ऋनीते । Per युक्ताव । युक्त्वन्तुः A. युक्त्वे । युक्त्वाते । I Fut. ऋविता । II Fut. ऋविष्यति A. ऋविषीह । Aor. अक्तावीह A. अक्त्विह । Desid युयुषति or ० ते ।

द्रूञ् ११ हिंसायाम् ।

द्रूणाति—द्रूणीते ।

11 *√drūñ* to hurt, injure.

Pre. द्रूणाति A द्रूणीते ।

पूञ् १२ पवने ।

12. *√pūñ*, to purify. The long *ऊ* is shortened before the *चिद्* affixes by the following sūtra

२५५८ । प्वादीनां ह्रस्वः । १ । ३ । ८० ।

चिदि पदे । युनाति—युनीते । पविता ।

2558 A short is substituted for *ऊ* &c, before a *चिद्* affix.

Note.—The *Pvādi* roots form a subdivision of the *Kryādi* class, beginning with *पूञ् पवने* (12) and ending with *प्ली गती* (32). The *स्वादि* roots (VIII, 2 44) are a portion of *प्वादि* (Nos. 13 to 32). Others hold that upto the end of the *Kryādi* class are *Pvādi*. Thus *युनाति*, *लुनाति*, *स्तृणाति* || Those who hold that the *Pvādi* roots are upto the end of the Class, explain the non shortening of *जानाति* (for *जा* would also then become *Pvādi*), by saying that the express text of VII 3. 79, substituting long *जा* prevents the shortening. They say had *जा* been also shortened, then merely *ज* substitute would have been enough and not *जा*, and this *ज* would have been lengthened in the case of *जद्* by VII 3 101, to form *जायते* ||

12. *√pūñ* to purify.

Pre. युनाति A युनीते । युनाति A युनीते । युनाति A युने । Per युपाव A. युपुवे । युपुवन्तुः A. युपुविरे । युपुविष्य A. युपुविषे । A. युपुवे युपुविष । I Fut. पविता । II Fut. पविष्यति A. पविष्यते । Impera. युनातु । युनीताद् । युनीत । युने ।

कृञ् १३ छेदने ।

कृणाति । कृणीते ।

13 /lān to cut

It is conjugated like the last

Pre कृणाति A कृणीते । Causa. काचयति Aor अलीकवत् । (VII 4 80 S 2577).
 Past Part. Pass. कृतः । Ger कृत्वा । Nouns :—कृषिकः । कृषिः । कृषकः । अविज्ञातः ।
 लोच । लोतः ।

कृञ् १४ आच्छादने ।

कृणाति-कृणीते । तस्तार । तस्तरुः । स्तरिता-स्तरिता । कृणीयात् । कृणीत । आशिषि
 स्तीर्यात् । 'सिद्धिर्वाचः-' (२५२८) इति षेद् । 'न लिङि' (२५२९) । इति वृत् इष्टो लिङि वीर्षे
 न स्यात् । स्तरिणीष्ट । 'उङ्' (२३३८) इति क्लृप्त्वा । स्तीर्यात् । लिङि च परस्मैपदेषु' (२३९२)
 इति न वीर्षः । अस्तारीत् । अस्तारिष्टात् । अस्तारिष्ट-अस्तरिष्ट-अस्तीर्षः ।

14 /strif to cover

Parasmai Pre कृणाति । कृणाति । कृणानि । Per तस्तार । तस्तरुः । तस्तरिष्य ।
 तस्तरिष्य । I Fut स्तरिता or स्तरिता । (VII 2 38 S 2391) II Fut स्तरिष्यति or
 स्तरिष्यति । (VII 2 38 S 2391) Impera. कृणातु । कृणीहि । कृणानि । कृणाव ।
 Imper अकृणात् । अकृणीतात् । अकृणाः । अकृणात् । Poten कृणीयात् । Bene स्तीर्यात् ।
 Aor अस्तारीत् । अस्तारिष्टात् । There is no lengthening of कृ into कृ by S 2391,
 because of the prohibition of VII 2 40 S 2392 Causa. स्तारयति । Aor
 अस्तारत् । VII 4 95 S 2566 Desid तिस्तीर्यति or तिस्तरिष्यति । or
 तिस्तरिष्यति । The षद् is optional by VII 2 41 S 2625 Past Part. Pass
 स्तीर्षः । Nouns —कृषिस्तारः । प्रस्तारः । विस्तारः । विस्तारः । विष्टारः । अवस्तारः ।
 स्तीर्षः ।

Atmane Pre कृणीते । कृणीषे । कृणुते । Per तस्तरे । तस्तरिषे । तस्तरिष्ये । II
 Fut स्तरिष्यते or स्तरिष्यते (VII 2 38 S 2391) Impera कृणीतात् । कृणीष्व ।
 कृणुते । Imper अकृणीत । अकृणीतात् । Poten कृणीत । Bene स्तरिणीष्ट or स्तीर्यात् ।
 The षद् augment is optional by VII 2 42 S 2528 The long ई does
 not take place in स्तरिणीष्ट, because VII 2 38 S 2391 is set aside by
 VII 2 39 S 2529 In स्तीर्यात् there is no gu^{na}, because the affix is क्लृप्त्वा
 by I. 2. 12 S. 2368] Aor अस्तीर्षत् or अस्तरिष्ट or अस्तरिष्ट । The षद् is
 optional by S 2528. The lengthening of कृ takes place by VII 2. 38 S.
 2391

कृञ् १५ हिंसायाम् ।

कृणाति-कृणीते । चकार-चक्रे ।

15. /kriñ to injure, hurt, kill.

It is conjugated like the last,

Pre कृणाति । A. कृणीते । Per. चकार । A. चक्रे । चकारुः । चकवः ।

कृञ् १६ वरणे ।

कृणाति-कृणीते । अवार-अवरे । वरिता-वरीता । आशिषि 'उदोदुषप्रवस्य' (२४९४) ।
 वर्यात् । वरिणीष्ट-वर्याष्ट । अवारीत् । अवारिष्टात् । अवारिष्ट-अवरीष्ट-अवर्षः ।

16 vṛk to choose, select,

Pre वृणाति । A. वृणीते । Per ववार् । A. ववरे । I Fut वरिता or वरीता । II Fut वरि (or री) व्यति । A. वरि (or री) व्यते । Impera. वृणातु । A. वृणीतात् । Imper. अवृणात् । A. अवृणीव । Poten. वृणीयात् । A. वृणीत । Bene वृणीत् । The ऋ is changed to उ by VII 1 102. S 2494, then र् is added by I 1 51 S. 70, and उ lengthened by VIII. 2. 77 S 354 A वरिणीह or वृणीह when there is no ह् by the option of VII 2 42, S 2528, then the affix is क्ति by § 2368, and ऋ is changed to उ by S. 2494 When there is ह् it is no lengthened because of S 2529 Aor अवारीत् । D अवारिष्टात् । A. अवारि (or री) ह् or अवृह् । Causa वारयति Aor. आवीवरत् । Desid वृवृषति or विवरि री) (or री) वति । Inten वीवृषते yañ luk वावति । Past Part. Pass. वृषः । Act वृष वात् । Noun — वृषिः ।

धूञ् १९ कम्पने :

पुनाति-पुनीते । दुषयिष-दुषोष । दुषयिष । चोषा-चषिता । 'स्तुतुधूञ्चयः-' (२३८५) वरीह् । अवारीत्-अवविह-अचोह ।

17. √dhūñ to shake, agitate

Parasmai Pre पुनाति । Per दुषाव । दुषुवतुः । दुषयिष । दुषयिष । दुषुविष । I Fut. चोषा or चषिता । II Fut चो (or चवि) व्यति । Impera. पुनातु । पुनीतात् । Imper. अपुनात् । Poten. पुनीयात् । Bene धूयात् । Aor. अवारीत् । अवविष्टात् । The ह् is compulsory under S 2385, Causa धूनयति । Aor. अवधुनत् । Desid धूषयति । Inten. दोषयते । yañ luk दोषोति । Past Part. Pass. धूषः । Gel. धृत्वा । Noun — धूषः ।

Atmane Pre चनीते । Per दुषुवे । दुषुविषे । दुषुविह् (or ह्वे) । दुषुविषे । II Fut. चो (or चवि) व्यते । Impera. पुनीतात् । Imper. अपुनीत । Poten. पुनीत । Bene. चो (or चवि) वीह् । Aor. अवो (or चवि) ह् । Desid धूषयते ।

। अय कम्पात्यन्तः परस्मैपदिनः ।

Now all the roots upto √badha are Parasmaipadins

शु १८ हिंसायाम् ।

'शुद्धां हस्वो वा' (२४८५) इति ह्रस्वपदे यच् । अथवा 'शुक्लत्वात्' (२३८३) इति शुक्लः । यच्चुः-यचरुः । 'युक्ताः किति' (२३८९) इति निषेधस्य क्रादिनिघने वाचः । यचरिष-यचिव । यरिता-यरीता । यृणीहि । यीर्वात् । अवारिष्टात् ।

18 √sri to hurt, injure, kill.

Pre शृणाति शृणीतः । शृणाति । शृणानि । Per शयार । शय (or शयर) तुः । शयः or शयवः । शयरिष । शय । शयार or शयिर । शयिव or शयरिव The non पित् terminations being क्ति by 1 2 5. S 2242 there is optional shortening of the long ऋ by VII 4 12. S 2495 When there is shortening, the ऋ is changed to र or a semi-vowel. In the other alternative, there is guna by S. 2383. As शय् + अतुल् = शयतुः । or शय् + अतुल् = शयर् + अतुः = शयरतुः ।

The sūtra 2381 would have prohibited ह् before क्ति affixes १. ८., non-पित् affixes. But it is set aside by the nīyama rule of VII. 2. 13. S. 2293 Therefore शय् + ह् + व = शयिव । I Fut शरिता or शरीता । II Fut. शरि (or री) व्यति । Impera. शृणातु । शृणीतात् । शृणीहि । Imper. अशृणात् । अशृणीतात् । अश्राः । अशृणात् । अशृणीव । Poten. शृणीयात् । शृणीयातात् । Bene.

धीर्वात् । धीर्वात्ताच् (VII 1 100 S. 2390), Aor अधारीत् । अधारिष्ठाच् । (No lengthening of ष, See VII. 2 40. S. 2392) Causa. धारयति । Aor अधीयत् । Desid. धिषरि (or री) षति or धिषीर्षति । Inten. धेधीर्षते yañ luk धाषति । Nouns —धारः । नीधार । धारक । धारकः । किधारः । धरः । धरीर । धरत् । धरद्विजः । धारदिक । धारद । धरदिकः । धारदका । धरयुः । धरय्य । धारयवच् । धराधारः ।

पृ १९ पालनपूरणयोः ।

पमत्तु -पपरतुः । आधिवि पूर्यात् ।

19 /pri 1. to nourish, 2 to fill.

Pre वृणाति । Per पवार । पपरतुः । पमत्तुः । I Fut. परि (or री) ता । II परि (or री) षति । Impera वृणातु । Imper अधृणात् । Poten वृषीयात् । Bene. पूर्यात् । (S. 2494,) Aor. अधारीत् । अधारिष्ठाच् । Causa धारयति । Aor अधीयत् । Desid. धिषरि (or री) षति or धुषीर्षति । Inten धोषीर्षते । yañ luk धाषति । Past Part Pass पूर्यः । Act. पूर्यवान् ।

वृ २० वरणे ।

'वरणे' इत्येके ।

20 /vri to choose, elect Some say it means 'to support'

It is conjugated like /vriñ.

Pie, वृणाति ।

भृ २१ भर्त्सने ।

भर्त्सेऽप्येके ।

21 /bhri to blame, censure It is conjugated like /vriñ It means also 'to support'

Pre वृणाति । Per वभार । Nouns —भरः । भरिन् ।

मृ २२ हिंसायाम् ।

वृणाति । नभार ।

22. /mri to kill, to injure It is conjugated like /vri.

Pre वृणाति । Per. नभार ।

दृ २३ विदारणे ।

ददरतुः । दद्रुः ।

23 /dri to pierce

Pie. वृणाति । Per ददार । ददरतुः ॐ दद्रुः । ददरः or दद्रु । Causa ददयति or दारयति । Aor अधदत् । Nouns —दरः । दते । दुरंदरः । नगदरः । दारः दरत् । दृषत् ।

जृ २४ ययोहानी ।

'जृ' इत्येके । 'धृ' इत्येके ।

24. /jri to grow old, to wither. Some read it as /jhrī, others as /dhri

Pre वृणाति ।

24(a). /dhri, according to Maitreya.

Pre. वृणाति ।

न २५ नये ।

25. /nri to lead, to go.

Pre. नृणाति । Past Part. Pass नीर्यत् । Act नीर्यन्वात् । Nouns —नरः । ना । नारी ।

क २६ हिंसायाम् ।

26. /kri to injure, hurt, kill.

Pre. कृणाति ।

अ २७ गतौ ।

अवृणाति । अवृणोति । अवृणाति । अवृणानि । Per अवृणोति । I Fut अवृणाति or अवृणीता । II Fut अवृण्यति or अवृणीयति । Impera अवृणातु । अवृणीतात् । अवृणीहि । अवृणानि । Imper अवृणात् । अवृणीतात् । अवृणाः । अवृणात् । अवृणीय । Poten अवृणीयात् । अवृणीयातात् । Bene अवृणीत् । अवृणीतात् । Aor अवृणीत् । अवृणीतात् । Causा अवृणयति । Aor. अवृणयन्वात् । Desid. अवृणयिष्यति or अवृणीष्यति or अवृणीष्यति । Past Part. Pass अवृणीर्यः । Act. अवृणीर्यन्वात् । Ger अवृणीर्यः ।

27. /ri to go, move

Pre अवृणाति । अवृणीतः । अवृणाति । अवृणानि । Per अवृणोति । I Fut अवृणाति or अवृणीता । II Fut अवृण्यति or अवृणीयति । Impera अवृणातु । अवृणीतात् । अवृणीहि । अवृणानि । Imper अवृणात् । अवृणीतात् । अवृणाः । अवृणात् । अवृणीय । Poten अवृणीयात् । अवृणीयातात् । Bene अवृणीत् । अवृणीतात् । Aor अवृणीत् । अवृणीतात् । Causा अवृणयति । Aor. अवृणयन्वात् । Desid. अवृणयिष्यति or अवृणीष्यति or अवृणीष्यति । Past Part. Pass अवृणीर्यः । Act. अवृणीर्यन्वात् । Ger अवृणीर्यः ।

ग २८ शब्दे ।

28. /grī to sound, to call out, invoke, proclaim

Pre गृणाति । Per. गणार । Inten जेगिष्यते । yañ luk जागर्ति । D जागीर्यः ।

ज्या २९ वयोहानौ ।

‘अदिष्ट्या-’ (२४१२) ।

29. /jyā to grow old, to decay Thus ज्या + ना + ति = जि + ना + ति (vocalisation by S 2412.) Now the following sūtra lengthens the य, which however again becomes short by S 2558.

२५५९ । हलः । ई । उ । २ ।

अङ्गावयवाद्दलः परे यस्तस्य सार्वं तदन्ताङ्गस्य दीर्घः स्यात् । इति दीर्घं कृते । ‘ज्यादीनां ह्रस्वः’ (२५५८) । जिनाति । जिनीयः । जिनीयः ।

2559. The long vowel is substituted for a vocalised half-vowel अ, इ and उ at the end of a stem, when it is preceded by a consonant which is a portion of the stem

Thus जि + ना + ति = जी + ना + ति = जि + ना + ति (shortened by S 2558 as 1b belongs to Pṛāḍi class)

Pre. जिनाति । जिनीतः । जिनाति । जिनाति । जिनीयः । Per जिनीयः । जिनीयः । जिनीयः or जिनीयः । जिनीयः । I Fut ज्यात । II Fut. ज्यास्यति । Impera. जिनातु । जिनीतात् । जिनीहि । जिनाति । जिनात् । Imper अवजिनात् । अवजिनीतात् । अवजिनाः । अवजिनात् । अवजिनीय । Poten. जिनीयात् । जिनीयातात् । जिनीयाः । जिनीयात् । Bene. जीवात् । जीवातात् । Aor. अवजायीत् । अवजायिष्यत् । Causा ज्यापयति । Aor. अवजिपयत् । Desid. जिपयिष्यति । Inten जेजीयते yañ luk जाज्याति । Past Part. Pass. जीनः । Ger. जीनः । Nouns :—ज्यायः । ज्यानिः ।

री ३० गतिरेषणयोः ।

रेषण घृकथञ्द ।

30 /ri 1 to go 2 to howl. The word रेषण means the howling of a wolf

Pre. रिषाति । रिषीतः । रिषासि । रिषानि । Per. रिषाय । रिषियुः । रिषियि or रिरेय । रिषिव । Impera रिषातु । रिषीहि । रिषानि । Imper अरिषात् । अरिषीतात् । अरिषाः । अरिषात् । Poten. रिषीयातात् । Bene. रीयात् । रीयातात् । Aor. अरैषीत् । अरैष्टात् । Causa रेषयति । Aor अरीत्पत् । Desid. रिषेयति । Inten. रेरीयते ।

ली ३१ स्नेषणे ।

‘विभाषा लीयतेः’ । (२५०६) इत्येज्जिपये आस्व वा । ललो-ल्लिषाय । लाता-लेता । *

31 /li to adhere, to melt The ली is optionally treated as ला under circumstances mentioned in S 2509 As First Fut लाता or लेता ॥ Per. ललो (from ला), or लिषाय ।

Pre लिनाति । Per. ललो or लिषाय । लिष्युः । ललाय or लिषेय or लिषियि लिषिव । I Fut. लाता or लेता । Impera. लिनातु । Imper. अलिनात् । Poten. लिनीयात् ।

ल्ली ३२ वरणे ।

ल्लिनाति ।

32 /vli, or /bli, 1 to go 2 to choose. 3. to support

Pre ल्लिनाति । ल्लिनीतः । ल्लिनासि । ल्लिनानि । Per. विल्लाय । विल्लियुः । विल्लियि or विल्लियिष । विल्लियिष । I Fut व्लेता । II Fut व्लेयति । Impera. व्लिनातु । व्लिनीहि । व्लिनानि । Imper अल्लिनात् । Poten. व्लिनीयात् । Bene व्लीयात् । Aor अल्लैषीत् । अल्लैष्टात् । Causa व्लेपयति । Aor. अविल्लिपत् । Desid. विल्लीयति । Inten वेल्लीयते । Past Part Pass व्लोनः । Ger व्लीत्वा ।

ली ३२ क । गतौ ।

वृत् । लवदियो वृत्ताः । पवदयोऽपीत्येके ।

32(a) /pli to go

It is conjugated like /bli

Pre. ल्लिनाति ।

Vrit —End Here end the Luādi roots According to others Prādi also end here

त्री ३३ वरणे ।

33 /vri to select

Pre त्रीषाति । त्रीषीतः । त्रीषासि । त्रीषानि । Per. त्रिषाय । त्रिषियुः । त्रिषेय । त्रिषियिष । I Fut त्रेता । II Fut त्रेयति । Impera त्रीणातु or त्रीषीतात् । त्रीषीहि । त्रीषानि । Imper अत्रीयात् । अत्रीयातात् । अत्रीयाः । अत्रीयात् । Poten त्रीषीयात् । Bene त्रीयात् । Aor अत्रैषीत् । अत्रैष्टात् । Causa. त्राययति । Aor अवित्रयत् । According to Swami त्रेपयति । Desid. त्रिषीयति । Inten त्रेषीयते yah luk त्रेषति ।

त्री ३४ भये ।

‘भरे इत्येके ।

34. /bhrī to fear, to support

It is conjugated like the last

Pre श्रीणाति ।

शीष् ३५ हिंसायाम् ।

एषां अयाया ह्रस्वः । केषांचिन्मते तु न ।

35. /kshīśh to injure, kill. The three roots श्री, श्री and शीष् are shortened. According to the opinion of others they are not. The root शीष् has an indicatory च, and consequently takes the affix अह्, as शीचः ।

Pre श्रीणाति । Per चिदाच । Act शीतवात् । Ger. शीत्वा । Adjct. शीयः ।

-ज्ञा ३६ अवबोधने ।

'ज्ञानजोर्जा' (२५९९) । जानाति । दीर्घनिर्देशान्तर्यामन ह्रस्वः ।

36. /jñā to know. Thus ज्ञा + रता + ति = ज्ञा + ता + ति (S. 2511). As the substitute ज्ञा is taught with a long ज्ञा in the rule S. 2511, it is not shortened by the Pvādi rule VII. 3 80 S. 2558.

Pre जानाति । जानीतः । जानन्ति । जानाति । जानामि । जानीवः । Per. ज्ञौ । ज्ञतुः । जज्ञिच ० जज्ञाय । जज्ञिव । I Fut. ज्ञाता । II Fut. ज्ञास्यति । Impera जानातु । जानीहि । जानामि । Imperा अजानात् । अजानीतात् । अजानात् । Poten जानीयात् । Bene ज्ञायात् or ज्ञेयात् । ज्ञायास्तात् or ज्ञेयास्तात् । Aor अज्ञावीत् । अज्ञाविष्टात् । Causa ज्ञाचनति । Aor. अज्ञिच पत् । Desid. जिज्ञासते । Inten जाज्ञायते । yañ luk जाज्ञाति । Past Part. Pass. ज्ञतः or ज्ञपितः । Nouns — ज्ञा । प्राज्ञा ।

बन्ध ३७ बन्धने ।

बन्धाति । बन्धन्धय बन्धन्ध । बन्धा । बन्धारी । भन्तस्यति । बन्धान । अभाण्टसीत् । 'पूर्वप्रासिद्धम्' (१२) इति भास्मावात्पूर्व भलो भलि' (२२८९) इति सिङ्गलोपः । प्रत्ययलङ्घनेन सादिप्रत्ययनाशिष्ठय भन्धावो न प्रत्ययलङ्घन प्रति सिङ्गलोपस्वादिभूत्यात् । अभाण्टात् । अभाण्टुः ।

37. /bandha to bind, fasten.

Pre बध्नाति । बध्नीतः । बध्नाति । बध्नामि । The root nasal is elided by VI 4 24 S. 415 Per. बध्नात् । बध्नात्तु । बध्नामि । बध्नामि । I Fut बध्नात् । Thus बध् + ता = बध् + ता (VIII 2. 40 S. 2280) = बध् + ता (VIII. 4. 53 S. 52) = बध् + ता or बध्ना (VIII. 4. 65. S. 71) D बध्नारी । II Fut बध्नास्यति । Thus बध् + रयति = बध् + रयति (VIII 2 37 S. 326) = बध् + रयति (VIII 4 55 S. 121) Impera बध्नातु । बध्नीतात् । बध्नामि (III. 1. 83 S. 2557) बध्नामि । Imper अबध्नात् । अबध्नीतात् । अबध्नाः । अबध्नीतात् । अबध्नीत । अबध्नीव । Poten. बध्नीयात् । Bene बध्नात् । Aor अभाण्टवीत् । अभाण्टात् । अभाण्टुः । The vṛddhi is by VII. 2 3 S. 2263 In the dual we have अभाण् + त् + तात् । By the rule of पूर्वप्रासिद्धम् (S. 12) before the भ change of ब, we apply 2281 the त् is elided as it is between two jhal letters (VIII 2 26 S. 2281) = अभाण् + तात् । Now we cannot consider तात् as रतात् for the purposes of changing न to न by S. 326 The rule प्रत्ययलोपे प्रत्ययलङ्घनत्वात् । (I. 1 62. S. 262) does not apply, for the elision of भिच् is asidha for the purposes of that rule of pratyaya lakṣaṇa. Thus we get अभाण्वात् । Cause बध्नावति । Aor. अबध्नात् । Desid. बिबध्नासते । Inten.

वाच्यते yañ luk वाचन्ति । Past Part. Pass. बद्धः । Nouns — वचिरः । वक्त्रः । वक्त्रुः । वक्त्रः ।

वृङ् ३८ संभक्तौ ।

वृणीते । वृजे । ववृषे । ववृह्वे । वरिता-वरीता । अवृणोत-अवृणुत ।

38 /vriñ to divide.

Compare Svādi वृञ् ।

Pre. वृणीते । वृणते । वृणीषे । वृणे । वृणीवहे । Per वजे । ववृषे । ववृह्वे । वजे । ववृवहे । I Fut वरिता or वरीता । II Fut वरिष्यते or वरीष्यते । Impera वृणीताम् । वृणाताम् । वृणीष्व । वृणे । Imperा अवृणीत । अवृणाताम् । अवृणीथाः । अवृणि । Poten वृणीत । वृणीयाताम् । Bene वृणीष्ट or वरिणीष्ट । Aor अवृणिष्ट or अवरीष्ट or अवृणुत । अवृह्वत् । (2) अवृणुवत् । (3) अवरीह्वत् । (4) अवृणुवत् । (5) अवरीह्वत् । Aor अवृणुत । (2) अवृणुत । (3) अवृणुत । (4) अवृणुत । (5) अवृणुत । In the dual the five forms of the Active, plus अवृणुवत् and अवृणुष्वत् । In all seven Causa वारयति । Aor, अवधीवत् । Desid. वृणुष्वति or विवरीषति or विवरीषति । Inten वृणीष्यते yañ luk वर्जति Nouns — वर्ज्यः । वार्ज्यः । वरेण्यः ।

अन्थ ३९ विसीचनप्रतिहर्षयोः ।

इतः परस्मैपदिनः । गृह्णाति । 'गृन्थिगृन्थि-' इत्यादिना कित्त्वपक्षे इत्याभ्यासलोपाध्याय यक्तव्यो इति इदस्तादयः । ज्ञेयतुः-ज्ञेयः । इदं कित्त्वं पितृमपीति सुधाकरनते । ज्ञेयिष । अस्मिन्पि पक्षे यति । ज्ञाय । उत्तमे तु ज्ञाय-ज्ञायतेति नाशयः । तत्र भूल गृह्यत् ।

39 /sranth 1, to loosen, libera, 2 to delight repeatedly. From this forward are Parasmaipada roots According to Haradatta, there is ह्रस्व and elision of the reduplicate in the Perfect, when the affixes are treated as कित् under the Rule mentioned in S 2397 See Padamanjari on I 2 6, where Haradatta says "It must be stated that there is also ह्रस्व and elision of the reduplicate" According to the opinion of Sudhākara this कित्वा applies to the पित् terminations of the Perfect also as ज्ञेयिष In this view the कृत् (3rd S and 1st S.) is also कित् । As ज्ञाय । In the 1st S Mādhava has given two forms ज्ञाय and ज्ञय । The authority for it is questionable When कित्, the nasal is elided by VI 4 24 S. 415. According to Mādhava the कित् rule is optional.

Pre, गृह्णाति । गृह्णाति । गृह्णीतः । गृह्णीतः । Per. ज्ञाय or ज्ञय or ज्ञयतुः । ज्ञेयुः । ज्ञयन्तिष or ज्ञेयिष । ज्ञेयतुः । ज्ञेय । ज्ञयन्तिष or ज्ञाय or ज्ञय । ज्ञेयिष । I Fut गृह्णीता । II Fut. गृह्णीष्यति । Impera गृह्णीताम् । गृह्णीताम् । गृह्णीत । (III 1 83 S. 2557) गृह्णीत । Imperा गृह्णीताम् । गृह्णीताम् । गृह्णीत । गृह्णीत । Poten गृह्णीताम् । गृह्णीताम् । Bene गृह्णीत । गृह्णीताम् । Aor. गृह्णीत । गृह्णीत । गृह्णीत । Pass गृह्णीते । (The व is elided by the vārtika under III 1 88 S. 2771). Aor गृह्णीत । Causा गृह्णीत । Aor गृह्णीत । Desid. गृह्णीष्यति । Inten गृह्णीष्यते yañ luk गृह्णीति or गृह्णीति । Ger. गृह्णीष्यत् or गृह्णीष्यत् । Nouns — गृह्णीत । गृह्णीत । गृह्णीत ।

सन्थ ४० विलोडने ।

46. /kusha to tear, extract, pull or draw out

The इट augment is optional, if the root is preceded by निर by the following sūtra

२५६० । निरः कुषः । १ । २ । ४६ ।

निरः परात्कुषो बलादेरार्धधातुकस्य इट्वा स्वात् । निष्कोषिता-निष्कोष्टा । निरकोषीत्-निरकुषत् ।

2560 A valādi-ārdhadhātuka affix gets optionally the augment इट्, after कुप् when it is preceded by निर ।

As निष्कोष्टा or निष्कोषिता, निष्कोष्टस् or निष्कोषितुस्, निष्कोष्टव्यस् or निष्कोषितव्यस् । But only कोषिता, कोषितु, कोषितव्यस् without निर ।

Pre कुप्णाति । कुप्णाति । कुप्णानि । कुप्णीवः । Per कुषोष । कुषुषतुः । कुषोषिव । कुषुषिव । Impera कुप्णातु । कुषाच । Imper अकुप्णात् । Poten कुप्णीयात् । Bene कुप्णात् । Pass कुष्यति or कुष्यते । Aor अकोषि । Nouns — कुष्टः । कुष्टिः । कौष्ठेयकः । कौष्ठः । कौष्ठेयः ।

46. /kusha, preceded by निर

Pie निष्कुप्णाति । Per निष्कुषोष । I Fut निष्कोषिता or निष्कोष्टा । II Fut निष्कोषिष्यति or निष्कोष्टयति । Aor निरकोषीत् or निरकुषत् । Desid. निष्कुषोषिष्यति or निष्कुष्यति । Past Part Pass निष्कुषितम् ।

तुम् ४९ संवलने ।

‘तुम्नादिप् च’ (७८२) । तुम्नाति । तुम्नीतः । वीमिता । तुम्नाण ।

47. /kshubha to shake, tremble The vikarana वा is not changed to वा because of the prohibition under VIII 4 39 S 792 This root is conjugated in the Bhvādi and Divādi also

Pre. तुम्नाति । तुम्नीतः । Per तुषोभ । तुषुषतुः । तुषोभिव । तुषुभिव । I Fut. वीमिता । II Fut वीमिष्यति । Impera तुम्नातु । तुम्नाच । तुम्नानि । Imper. अतुम्नात् । Poten तुम्नीयात् । Bene तुम्नात् । Aor. अतोमीत् । अतोमिहात् । Desid. तुषुभियति ।

तुम् ४८ तुम् ४९ हिंसायाम् ।

तुम्नाति । तुम्नाति । ‘तुम्ने’ ‘तोम्ने’ इति शचि । ‘तुम्यति’ ‘तुम्यति’ इति शचि ।

48. /nabha, 49. /tubha to hurt, injure. These two roots are conjugated in the Bhvādi and Divādi also

Pre तुम्नाति । With प्र, we have प्रविनम्नाति or प्रविनम्नाति । VIII. 4. 18. S 2232. Aor. अनमीत् or अनामीत् ।

49. /tubha.

Pre तुम्नाति ।

क्लिशू ५० विबाधने ।

‘गात्’ (११२) इति श्रुत्वनिषेध । क्लिरनाति । क्लेशिता — क्लोष्टा । अक्लोषीत्-अक्लिषत् ।

50. /klišu to torment, afflict—Thus क्लिश् + ना + ति । Here न is not changed to a nasal homogenous with श namely ण् because of the prohibition of VIII. 4. 44. S 112.

Pre क्लिप्यति । क्लिप्यतीतः । क्लिप्यन्ति । क्लिप्यन्ति । Per चिक्लेश । चिक्लेश्यतुः । चिक्लेश्यति or चिक्लेशु । चिक्लेश्यति or चिक्लेश्ये । I Fut क्लेश्ते ०1 क्लेश्यता । II Fut क्लेश्यति or क्लेश्यति । Impera क्लिप्यन्तु ॥ क्लिप्यन्तु । क्लिप्यन्ति । Imper. अक्लिप्यन्तु । Poten क्लिप्यन्तीत् । Bene क्लिप्यन्तु । Aor अक्लिप्यीत् ०1 अक्लिप्यत् । अक्लिप्यीष्ट । Causa क्लेश्यति Aor । अक्लिप्यत् । Desid चिक्लेश्यिषति, चिक्लेश्यिषति ०1 चिक्लेश्यति । Inten चिक्लेश्यते । Past Part Pass क्लिप्य ०1 क्लिप्यितः Ger । क्लिप्यित्वा or क्लिप्यत्वा ।

अथ ५१ भोजने ।

अश्नाति । आश ।

51 /asa to eat.

Pre अश्नाति । अश्नातीतः । अश्नान्ति । अश्नान्ति । Per आश । आशिय । आशिय । I Fut अश्नता । II Fut अश्नियति । Impera अश्नातु । अश्नान । अश्नानि । Imper अश्नात् । अश्नातः । अश्नात् । Poten अश्नीयात् । Bene अश्न्यात् । Aor आशीत् । आशिष्ट । Causa आशयति । Aor आशयन्ति । Desid अशिशिषति । Inten अशिरयते । yañ luk आशितुः । See vārtika under S 2630 Per Part Pass Parasmai अश्नात् । (III 2 109 S 3098)

उधृष ५२ उज्ज्हे ।

उकार इत् । उज्ज्हाति । उकारो धात्ववयव इत्येके । उज्ज्हाकार ।

52 /udhrasa to throw or toss up. 2 to glean The उ is indicatory. Kshiraswāmi says the उ is part of the root Then the Perfect is उज्ज्हाकार । Pre उज्ज्हाति । Aor उज्ज्हात् ।

Pie उज्ज्हाति । Per. उज्ज्हात् । उज्ज्हाति । I Fut उज्ज्हातु । II Fut उज्ज्हाति । Impera उज्ज्हातु । उज्ज्हातु । Imper. उज्ज्हात् । Poten उज्ज्हातीत् । Bene उज्ज्हात् । Aor उज्ज्हातीत् । ०1 उज्ज्हातीत् । Causa उज्ज्हायति । Aor उज्ज्हायत् । Desid उज्ज्हायिषति । Inten उज्ज्हायते yañ luk उज्ज्हायितुः । Past Part Pass उज्ज्हात् । Ger. उज्ज्हात्वा । ०1 उज्ज्हात्वा ।

इष ५३ आभीक्ष्ये ।

पीनः पुन्य भूयार्थो वा आभीक्ष्ये । इष्याति । 'तीक्ष्ण' (२३४०) इत्यत्र सद्दिना वादवर्थादकारविकरणस्य तौदादिकस्यैव इष्येति न तु इष्यतीत्याहोरेत्युः । इषिता । इष्यतस्तु इष्यातेरपि इष्यविकल्पे उचितः । तथा च वार्तिकम्— '* इष्येत्कारे इष्यप्रत्ययान्तरविशेषः *' इति ।

53 /isha to cause to move quickly, let fly, cast 2 to fly off, escape, 3 to strike, smite

The word ābhikshnyam means continued repetition or intensity. See III. 2 81. The continuity refers to the action in general The /isha mentioned in VII. 2. 48 S 2340 does not refer to the present root, because that root is recited there along with इष and therefore refers to the Tudādi root इष whose vikarana is इष and not to this root or to the /isha of the Divadi class. This is what the Achāryas say. Therefore the इष augment is not optional in the case of the present root Thus the 1st Future is इषिता according to their opinion. But as a matter of fact, the present root also takes optionally इष because of the following.

Vartaka The हृ is prohibited in the 3rd Singular after the /isha of the Divâdi class only (See Padamanjari on VII 2 48).

Pre. हृणाति । हृणीतः । Per हृयेव । हृयतुः । हृयुः । हृयेष्वि । हृयेष । हृेष्वि । I Fut. हृषिता or हृष्टा । II Fut. हृषिष्यति । Impera हृणातु । हृषाच । हृणानि । Imper. हृणात् । हृणीतात् । हृणाः । Poten हृणीयात् । Bene हृष्यात् । Aor हृषीत् । Condi. हृषिष्यत् । Causa. हृषयति । Aor. ता भवामिषिषत् । Desid. हृषिषिषति । Past Part. Pass हृषितः । Ger हृषित्वा ।

विष ५४ विप्रयोगे ।

विष्णाति । वेष्टा ।

54. /visha to separate, to disjoin

Pre विष्णाति । Per विवेष्ट । विवेष्टिय । विविष्टि । I Fut. वेष्टा । Impera विष्णातु । विषाच । विष्णानि । Imper. विष्णात् ।

मुष ५५ मुष ५६ स्नेहनसेचनपूरणेषु ।

मुष्णाति । मुष्णाति ।

55. /prusha, 56. /plusha, 1 to become wet or moist, 2. to pour out, sprinkle, 3. to fill.

Pre मुष्णाति । Per मुषोव । मुषोषिय । मुषुषि । II Fut. मुषोषिष्यति । Impera. मुष्णातु । मुषाच । मुष्णानि । Imper. अमुष्णात् । Poten मुष्णीयात् । Bene. मुष्यात् । Aor. अमुषीत् । Causa. मुषयति । Aor. अमुषयत् । Desid. मुषु (or मुषे) षिषति । Inten. योमुष्यते yañ luk योमुषीत् । Past Part. Pass मुषितः । Ger. मुषित्वा or मुषित्वा ।

56. /plusha. It is conjugated like the last

Pre. मुष्णाति ।

पुष ५७ पुष्टौ ।

पोषिता ।

57. /pusha, to nourish, to support

Pre. पुष्णाति । पुष्णीतः । Per पुषोव । पुषोषिय । I Fut. पोषिता । Impera पुषाच । Imper. अपुष्णात् । Poten पुष्णीयात् ।

मुष ५८ स्तेये ।

मोषिता ।

58. /musha to steal

Pre मुष्णाति । I Fut. मोषिता । Desid. मुषुषिषति । Ger. मुषित्वा ।

खच ५९ भूतमादुर्भावे ।

भूतमादुर्भावेऽतिक्लान्तोत्पत्तिः । खञ्जाति । वास्तोऽवचित्येके ।

59. /khacha, to come forth, appear, to be born again.

Some say the root is खच ।

Pre खञ्जाति । Per. खचाच । खचयि । खचिषि । I Fut. खचिता । II Fut. खचिष्यति । Impera. खञ्जातु । खचान । खञ्जानि । Imper. अखञ्जात् । Poten. खञ्जीयात् । Bene. खचयात् । Aor. अखचीत् or अखाचीत् । Causa. खाचयति । Aor. अखीखचत् । Desid. चिखचिषति । Inten. चाखच्यते । yañ luk चाखति । Past Part. Pass. खचितः । Ger. खचित्वा ।

59a. /khava

Before क्खि and खि affixes the व is changed to ख by the following sūtra.

२५६१ । उद्धोः शूडनुनासिके ख । ६ । ४ । १९ ।

उद्धुक्त्वय उद्धय उद्धय च क्रमात् 'य' 'उद्ध' इत्यादिभ्यो स्वीऽनुनासिके क्खी क्खीदी च कृत्ति । खीनाति । चलाय । खयिता । यानयः चट्त्वाहुति कृते हलन्तत्वानामान्न यानच् । खीनीदि ।

2561. For उद्ध् (including the augment उद्ध्) is substituted ख्, and for व is substituted उद्ध्, before an affix beginning with a Nasal, as well as before क्खि and jhalādi क्खि and खि affixes (VI. 4. 15).

Thus उद्ध् + ना + ति = ख + उद्ध् + ना + ति = खीनाति । Pre. खीनाति । Per चलाय । I Fut खयिता । Impera. खीनाहु । खीनीदि । The affix यानच् required by III. 1. 83 S. 2557 is not added here because when उद्ध् substitution takes place, the root no longer ends in a consonant Imper. अखीनाद् । Poten खीनीयाद् । Bene खय्याद् ।

हेड ६० च ।

हृत्त्वच् । हेट्त्वाति ।

60 /hedha cha, to be born, &c.

Pre. हेट्त्वाति । The ड is changed to हृ and च to च्.

ग्रह ६१ उपादाने ।

स्वरितित् । 'ग्रहिया-' (२४९२) । गृह्णाति-गृह्णीते ।

61. /graha, to seize This root is svaritē The र is vocalised into ऋ by S 2412. Thus we have P गृह्णाति । A. गृह्णीते । The augment ऋ is lengthened by the following sūtra

२५६२ । ग्रहोऽलिति दीर्घः । ७ । २ । ३७ ।

यकाचो ग्रहेर्विहितस्वेतो दीर्घः स्वान्न तु लिति । ग्रहीता । लिति तु अग्रहिय । गृह्याद् । ग्रहीषीष्ट । 'ह्यन्त-' (२२८८) इति न वृद्धिः । अग्रहीह्यात् । अग्रहीष्ट । अग्रहीषातात् । अग्रहीषत् ।

2562 The augment ऋ added to the valādi Ārdhadhātuka affixes, becomes lengthened, except in the Personal endings of the Perfect, after the root ग्रह्

As ग्रहीता, ग्रहीषुच्, ग्रहीतव्यच् ॥ Why not in the Perfect? Observe अग्रहिय अग्रहिय् ॥ The lengthening takes place of the ऋ taught in VII. 2. 85, and does not refer to the णिच् ऋ of VI. 4. 62, as ग्रहीता, ग्रहीष्यते ॥

61. /graha, to seize, take

Palasina. Per. गृह्णाति । गृह्णीतः । गृह्णाति । गृह्णानि । Pre. अग्राह् । अग्रह्युः । अग्रह्युः । अग्रहिय । अग्रह्युः । अग्राह् or अग्रह । अग्रहिय । I Fut ग्रहीता (S. 2562) II Fut अग्रहीष्यति (S. 2562) Impera. गृह्णातु । गृहाय । गृह्णानि । Imper अग्रह्यात् । अग्रह्णीतात् । Poten. गृह्णीयाद् । गृह्णीयातात् । गृह्णीयाः । Bene. गृह्यात् । गृह्यास्तात् । Aor. अग्रहीह्यत् । The वृद्धि is prohibited because the root ends in च्.

See S. 2299 Desid निष्कृति । Inten जरीयुह्यते । yañ luk जाग्रदि । D जाग्रुहः । Another form is जाग्रहीति । 2nd S जाग्रहि । 1st जाग्रहि । D जाग्रुहः । Nouns — प्रयुह्यत् । युह्यकाः । युह्यः । ग्रहः । ग्रहः । युह ।

Atm. Pre युह्यीते । युह्यीते । युह्ये । युह्यीते । Per. जयुहे । जयुहाते । जयुहि । जयुहि । or जये जयुहि । II Fut ग्रहीष्यते । Impera युह्यीताम् । युह्यताम् । युह्यीष्व । युह्ये । Imper अयुह्यीत । अयुह्यताम् । Poten युह्यीत । युह्यीताम् । युह्यीत् । Bene. ग्रहीषीष्ट । ग्रहीषीषास्ताम् । Aor. अग्रहीष्ट । अग्रहीषाताम् । अग्रहीषत । Desid. निष्कृते ।

61. √graha, yañ luk

Pre जाग्रहीति or जाग्रदि । जाग्रुह । जाग्रहि । जाग्रहि । जाग्रुहः । Per जाग्रहाज्-
चकार । I Fut जाग्रहीता । II Fut जाग्रहीष्यति । Impera जाग्रहु । जाग्रुहात् ।
जाग्रुहि । Imper अजाग्रद् । अजाग्रुहात् । अजाग्रहुः । अजाग्रद् । अजाग्रहत् । Poten.
जाग्रुहात् । जाग्रुहाता । Bene जाग्रुहात् । जाग्रुहास्ता । Aor. अजाग्रहीत् । Condi.
अजाग्रहीष्यत् ।

Here end the Kryâdi roots.

इति तिङन्तप्रयादिप्रकरणम् ।

अथ तिङन्त चुरादि प्रकरणम् ।

CHAPTER X.

THE CHURADI ROOTS.

चुर १ स्तेये ॥

This class contains roots which are conjugated almost like causatives. The affix चिच् must be added, by the following sūtra, in order to complete the root.

२५६३ । सत्यापपाशरूपवीक्षातूलश्लोकतेनालीमत्ववममेवखेचूर्ण-
चुरादिभ्यो चिच् । ३ । १ । २५ ।

इत्यो लिप्स्यात् । चूर्णान्तेभ्यः 'आतिपदिङ्गात्वात्वे' इत्येव सिद्धं तेषामिह ग्रहणं
प्रयोज्यार्थम् । चुरादिभ्यस्तु स्वात्वे । 'प्रयत्न-' (२१८८) इति श्रुतः । 'वनाद्यन्ताः-' (२३०४) इति
आनुत्वम् । तिप्पवादि श्रुत्यादेभ्यो । चोरयति ।

2563. The affix चिच् is employed after these words, viz —
सत्य 'truth' (which then takes the form of सत्याप as exhibited in
the sūtra), पाश 'a fetter', रूप 'form', वीक्षा 'a lute', श्लोक 'cotton',
श्लोक 'celebration', वना 'an army', श्लोक 'the hair of the body',
त्वच 'the skin', चूर्ण 'mail', चूर्ण 'celebration', चूर्ण 'powder' and
the verb of the Churâdi class

Thus वक्तावति 'he speaks truly', विधावति 'he unfetters or liberates', दृषवति 'he looks', उषसीवति 'he sings with the lute', कदुद्रुलवति 'he makes a brush', उषस्लोकावति 'he praises in verse'; अग्निवेलावति 'he advances with the army', कदुद्रुलोकावति 'he rubs over the hair', त्वचवति 'he feels of the skin', वस्त्रवति 'he puts on the mail armour', वर्णवति 'he celebrates or colors', कदुद्रुलवति he pulverises. The roots of the *Churādi* class belong to the tenth conjugation, a list of which will be given hereafter. After the verbs of the *Churādi* class, the affix चिप् is employed without alteration of the sense, as चोरवति 'he steals'. So also चिस्तवति.

From चरच् upto कृच् are enumerated certain prātīpadikas that take चिप्. It was not necessary to have mentioned them separately. For they would, like every other noun, have taken चिप् to form verbs, under the General Rule given further on: namely the —

Gana-Sūtra.—Diversely the affix चिप् is added to a prātīpadika, with the force of the meaning of the root, and thereby the word undergoes the same modifications as before चरच्.

This gana sūtra is taught further on, See root No 368. The mention of these special nouns in this sūtra is therefore illustrative only. While in the case of the *Churādi* roots, the force of the affix is that of *svānta*—i.e., it does not change the meaning of the root.

Thus चुर् + चिप् = चोर + चिप् (The guna is by S 2189) = चोरि. Now the stem चोरि gets the designation of dhātu or root by S 2304. Being a dhātu, it takes चप् vikarana, the vikarana of the roots in general, and the terminations तिप् &c. Thus चोरि + चप् + तिप् (III 1 64. S 2167) = चोरे + क्त + ति (VII 3 84 S. 2163) = चोरयति.

The root चोरि like all other roots of this class may be conjugated in the *Atmanepada* also, when the fruit of the action accrues to the agent. The following sūtra states that rule

२५६४ । चिचश्च । १ । ३ । ७४ ।

चिचश्चादात्मनेपद् इत्यात्कर्तृर्नामनि क्रियापत्ते । चोरयते । चोरयामास । चोरयिता । चोरयात् । चोरयिषीष्ट । चिचि- (२३१२) इति चङ् । 'चौ चङि-' (२३१४) इति इस्वः । द्वित्वश्च । इत्यादिः शेषः (२१७१) । दीर्घो लघोः २३१८ इत्यस्यानदीर्घः । कदुद्रुल-कदुद्रुल ।

2564, After a verb ending in affix ni (चिप्) when the fruit of the action accrues to the agent, the *Atmanepada* is employed.

Thus चोरयते. The Perfect is formed periphrastically, as चोरयामास । The First Future is चोरयिता । The Paras. Ben is चोरयात् । The *Atm. Benedictive* is चोरयिषीष्ट ।

The aorist of चिचश्च roots is formed by चङ् under III. 1 48 S. 2312. Thus चोरि + चङ् + त् = चोर् + चङ् + त् (VI 4. 51 S. 2313) = चूर् + चङ् + त् (the shortening takes place by VII 4. 1. S. 2314) = चूर् + चूर् + चङ् + त् (VI. 1. 11.

S 2315)= $\text{चु}+\text{चुर्}+\text{चह्}+\text{च}$ (VII. 4. 60 S 2179)= $\text{च}+\text{चुर्}+\text{चह्}+\text{च}$ (VII. 4. 94. S. 2318)= अचुचुरत् . The Atmanepada Aorist will be अचुचुरत् .

चुर १ स्तेये ।

1. /chura, to steal. The final च in चुर is for the sake of utterance only as there is no other necessity of it. The root चुर् &c. are inchoate roots. to complete them, चिच् is added. The real root is चोरि . Sometimes, however, चुर &c. are considered as independent roots.

Parasmai. Pre. चोरयति . चोरयतः . चोरयन्ति . चोरयसि . चोरयथः . चोरयथ . चोरयामि . चोरयामः . चोरयामः . Per. चोरया चकार or चोरया चक्रे or चोरयामास . I Fut. चोरयिष्ये . II Fut. चोरयिष्यति . Impera. चोरयतु . Imper. अचोरयद् . Poten. चोरयेत् . Bene. चोरयाद् . Aor. अचुचुरत् . Desid. चुचोरयिष्यति . Nouns — चोरः . चौरः . चोरया .

Atmane. Pre. चोरयते . चोरयते . चोरयन्ते . चोरयसे . चोरयसे . चोरयसे . चोरये . चोरयामहे . चोरयामहे . Per. चोरयां चक्रे . I Fut. चोरयिष्यामि . II. Fut. चोरयिष्यते . Impera. चोरयताम् . Imper. अचोरयत . Poten. चोरयेत . Bene. चोरयिषीह . Aor. अचुचुरत् . Desid. चुचोरयिष्यते .

चिति २ स्मृत्याम् ।

चिन्तयति . अचिन्तयत् . 'चिन्त' इति षट्ठितये इदित्कारणं चिन्तः याचिक्त्वत्वे लिङ्गम् । तेन 'चिन्तयाद्' 'चिन्तयते' इत्यादी नलोपी न । चिन्तति । चिन्तेत् । यत्तच्च चापकं सामान्या-वेवमित्येके । 'अत एवह'—(२२६०) इत्यत्र वृत्तिकृता 'जगत्' 'जगच्छुः' इत्युदाहरणम् । चिन्तेवावेवमित्यपरे । अत एव 'आचुचाद्वा', इत्यस्य न वैयर्थ्यम् ।

2. /chiti, to think, consider, ponder over. For the purposes of Churādi, the root ought to have been read as चिन्त and not चिति with an indicatory च् । The nasal brought in by इदित् differs from the nasal uttered with the root, in one important point, namely the इदित् nasal is never elided, the other is elided before कित् affixes (VI 4 24 S. 415). But that contingency can never apply to the Churādi roots. For these roots invariably take चिच्, and so half roots like चिन्त &c. can never be followed directly by a कित् affix, for चिच् always intervenes. Even when चिच् is elided under certain circumstances, the lopa becomes sthānivat and acts as a buffer. What is then the necessity of this indicatory च् in चिति and why is not the semi-root read चिन्त at once?

The very fact of this इदित् shows, by implication, the existence of the following rule "all the so called Churādi roots, that have an indicatory च् get चिच् optionally." Therefore these roots may be conjugated like Bhvādi roots also. And when thus conjugated the इदित् prevents the elision of the nasal. As चिन्तयाद्, चिन्तयते &c. Others hold that the च् is an indication that all Churādi roots are optionally चिन्तय; and not merely those roots which have an indicatory च् । The author of the Kāśikā evidently adopts this view. For in giving counter-examples of rule VI. 4. 120 S 2260, he writes जगच्छुः, जगच्छुः from the Churādi root जच् । If the चिच् were universal,

यच् would have formed its Perfect periphrastically and never by reduplication. While on the other hand, some hold, that the ह् in चिति does not indicate that *all* Churādi roots are optionally चिच्, but that it indicates only a special rule, namely those Churādi roots which are marked with ह् may take चिच् optionally. Their authority is the *gana sūtra* आचृषाद्वा, which is read after the root चवद् (No 263). It means that all roots from No 264 upto 306 (चव्) take चिच् optionally. If the चिच् was optional for *all* the roots of the Churādi class, there was no necessity of specialising these few roots from चुञ् upto चृष । In this view, this *gana sūtra* does not become superfluous, as it would be under the former view.

Pre चिन्तयति । चिन्तति । Per चिन्तयामास or चिचिन्त । I Fut चिन्तयिता or चिन्तिता । Poten चिन्तयेद् । चिन्तेद् । Bene चिन्त्याद् । Aor. अचिचिन्तद् । Nouns — चिन्ता ।

यत्ति ३ संकोचे ।

यत्तयति । 'यत्त' इति यत्तिङ् शक्यम् । यत्तु इदित्कारणात्सम्प्रतीति नाचयेनोक्तं तच्चिन्त्यद् । एव कुद्रितत्रिण लिपु ।

3 √yatri, to restrain, curb, check. The root might well have been read as यत्त । Mādhava on the strength of its being इदित्, makes चिच् optional, and he conjugates it in the Bhuādi also. As यत्ति । It is problematic. So also with regards to the roots √kudri, √tatri and √matri.

Pre यत्तयति । यत्तति । Past Part. Pass. यत्तितः । Nouns — यत्तया ।

स्फुटि ४ परिहासे ।

स्फुटयति । इदित्कारणात्स्फुटति । 'स्फुटि' इति पाठान्तरम् । स्फुटयति ।

4 √sphuti, to jest, joke, laugh at. The चिच् is optional, because of इदित्. Another reading is sphuti.

Pre. स्फुटयति । स्फुटति । or स्फुटयति । स्फुटति ।

लक्ष ५ दर्शनाङ्कनयोः ।

5 √laksha, 1. to notice, observe, see 2. to mark, denote.

Pre. लक्षयति । Nouns — लक्षनी । लक्षनीनाद् । लक्षनम् । लक्ष्य । लक्षयम् । लाक्ष्यकः । लाक्षिकः ।

कुद्रि (कुट्ट) ६ अनृतभावणे ।

कुद्रयति ।

6 √kudri, to lie. Swāmi reads it with an indicator अच् as कुट्ट । Then we have कोदयति । Aor. अकुकोदद् ।

Pre. कुद्रयति । कुद्रति । Aor. अकुद्रद् ।

लाड ७ उपसेवायाम् ।

लाडयति ।

7. √lad, to fondle, caress. The root is found in the Bhuādi also. with the force vilāsa.

Pre. लाडयति ।

मिदि (मिद्) = स्नेहने ।

मिन्दयति-मिन्दति ।

8 /mīdi, to love, to be unctuous or greasy. The indicatory **व** is to imply that **चिच्** is optional. The root is found in the Bhuādi and Divādi also.

Pre मिन्दयति or मिन्दति ।

ओलडि (उलडि) = उत्क्षेपणे ।

ओलपडयति-ओलपडति । ओकार इदित्येके । लपडयति-लपडति । उकारादिरयनिरवये ।
उलपडयति ।

9 /oladi, to toss up throw up. Some say that ओ is not part of the root, but indicatory. Some read it as उलडि beginning with उ u.

Pre ओलपडयति or ओलपडति । or लपडयति or लपडति । or उलपडयति or उलपडति । Desid. ओलिलपडयिषति ।

जल १० अपवारणे ।

‘लज’ इत्येके ।

10 /jala, to cover, screen. Some read it as लज /laja.

Pre जालयति । लालयति ।

पीड ११ अवगाहने ।

पीडयति ।

11 /pīda, to pain, torment. In the aorist, the shortening of the penultimate required by VII 4 1 S 2314, is optional, in the case of this root, by the following sūtra

२५६५ । आजभासभावदीपजीवनीलपीडामन्यतरस्याम् । ७ । ४ । ३ ।

एराजुपवावा इत्यो वा स्वाचचूपरे ली । अपीपिडत्-अपिपीडत् ।

2565 The shortening of the penultimate of the लिच् ending stem, in the चच् (reduplicated) Aorist, is optional in the following — bhrāj, bhās, bhāsh, dip, jīv, mīl and pīd.

Thus अपिपीडत् or अपिपीडत् ।

Pie. पीडयति । Aor अपिपीडत् or अपिपीडत् । Noun — पीडा ।

नट १२ अवस्यन्दने ।

अवस्यन्दन नाटयत् ।

12. /nata, to drop or fall. Avasyandana means dancing, or acting. The roots have many meanings, and so it means to hurt also when preceded by उद्, as चोरस्वोन्नाटयत् under II 3 56 S. 617, where the verb governs the genitive. But that rule does not apply to the aorist, where we have the accusative, as चोरननीनटत् । See the Bhuādi नट् No 332, for the contrary opinion.

Pre. नाटयति । Aor. अननीनटत् ।

अथ १३ प्रयत्ने ।

'प्रयत्नाने' इत्येके ।

13. √sratha, to make effort. Maitreya reads it as प्रयत्नाने 'to go'. Many say it means great rejoicing Some read the root ऋचि after this.

Pre. वाचयति ।

अथ १४ संयमने ।

वाचयति । 'बन्ध' इति चान्द्रः ।

14. √badha, to restrain. Chandra reads it as बन्ध । The root is found in the kryādi also, as बध्नाति । The Bhuādi बध्ना is always बध् ending and so its form is बीभत्सवे । That can never be confounded with this root. See Bhuādi No. 973

Pie वाचयति ।

पृ १५ पूरणे ।

पादयति । दीर्घोच्चारणं चित्त्वं पादिकत्वे लिङ्गं तद्धि वेदकत्वात् । एवं पूरयतिपिपतिभ्यां 'वरिता' इत्यादिविद्वावपि परति परत इत्यादिविद्धिः फलम् ।

15. √pri, to fill The long ऋ indicates by implication that the चित् is optional and that the root is also वेद् । The result is that we have forms like परति and परतः in the present Of course in the First Future also we have the alternative form वरिता but then this can be derived either from the पृ-पूरयति or पू-पिपति (See Kryādi No 19, and Juhotyādi No. 4)

Note —If the चित् were invariably added, then there was no necessity of long ऋ, for short पू would also give the form पादयति । The only purpose that long ऋ serves is that the root becomes वेद् under the Kārikā ऊद्बन्धैः । &c, (See S. 2258) Thus पू + वद् + ता = वरिता । But this form can be evolved from other roots also

Pre पादयति or परति । D. पादयतः or परतः ।

ऊर्ज १६ बलप्राप्तनयोः ।

16. √ūrja, to strengthen, to live, to breathe.

Pre ऊर्जयति । Aor ऊर्जिजत् । Desid. ऊर्जिजयिषति । Noun —ऊर्ज ।

पक्ष १७ परिग्रहे ।

17. √paksha to take, seize, to side with.

Pre पक्षयति । Aor. अपपक्षत् ।

वर्ण १८ वूर्ण्य १८ क । प्रेरणे ।

'वर्ण वर्णने' इत्येके ।

18. √varṇa, to send.

Some read √varṇa varṇane, 'to describe,' and √chūrṇa preshaṇe 'to send or incite'.

Pre. वर्णयति ।

18A. √chūrṇa to powder.

Pre. चूर्णयति ।

प्रथ १९ प्रख्याने ।

प्राचयति । 'नाम्नो निनीऽदेनौ' इति ब्रह्मपाठस्यान्तात् प्राचयत् ।

19 /pratha to spread abroad, proclaim. This root is Bhuñādi also, and read there in the ghatādi class which is चिद् । See Bhuñādi No. 802. But the Churādi pratha is not चिद्, because under the gāṇa sūtra नाम्नो निनीऽदेनौ given under VII 3 86 S. 2570 further on, no other roots, except the five चद् &c. of the Churādi class, in which चिद् is चदेद् + च, does not change the meaning of the root, are चिद् । Therefore it is not चिद् । We have always प्राचयति and never प्रचयति from this root.

In the aorist, the following sūtra ordains च in the reduplicate instead of द of VII 4 79 read with VII 4 93. (S 2317 and 2316).

२५६६ । अतस्त्वं दृष्टव्यं प्रथमं दृष्टव्यं रूपं । १ । ४ । ९५ ।

इत्यन्तात् प्राचयति । इत्यन्तात् प्राचयति । इत्यन्तात् प्राचयति ।

2566. Short च is substituted for the vowel of the reduplicate in the Reduplicated Aorist of the Causative, of the roots smri, dri, tvar, prath, mrad, stri and spaś

Note —Thus अतस्त्वं दृष्टव्यं, अतस्त्वं दृष्टव्यं, अतस्त्वं दृष्टव्यं, अतस्त्वं दृष्टव्यं, अतस्त्वं दृष्टव्यं, अतस्त्वं दृष्टव्यं, अतस्त्वं दृष्टव्यं. This debars the द which would have come under VII 4 93. The short च indicates that it is not to be lengthened by VII. 4 94, as अतस्त्वं दृष्टव्यं ।

This debars the द of VII. 4 79 S 2317. Thus अतस्त्वं दृष्टव्यं ।

Pre. प्राचयति । Aor. अतस्त्वं दृष्टव्यं ।

प्रथ २० प्रक्षेपे ।

20. /pratha, to throw, cast. By the following sūtra, short च is optionally substituted in the reduplicate of the aorist

२५६७ । अतस्त्वं दृष्टव्यं । १ । ४ । ९६ ।

इत्यन्तात् प्राचयति । इत्यन्तात् प्राचयति । इत्यन्तात् प्राचयति ।

2567 The short च is optionally substituted for the penultimate च of a Causative or चिद्—ending stem, in the reduplicated Aorist in चद् ।

Note.—This debars the दृ (VII 3. 101), अद् (VII. 3 86), and अद् (VII. 2 114) substitutes Thus अचिदीर्त्तद् (VII 1. 101) or अचिदीर्त्तद् from चद् (Chur 111) अचिदीर्त्तद् (VII. 3. 86), or अचिदीर्त्तद्, अचिदीर्त्तद् (VII. 2 114) or अचिदीर्त्तद्. Though the दृ, अद् and अद् substitutes are antaranga operations, they are prohibited by the express text of this sūtra. The short च is substituted even for a long च the द of चद् shows that, as in अचिदीर्त्तद् (VIII 2. 77). In fact, this च substitute does not take place after the operations of दृ, अद् and अद् substitutions have taken effect, but it is a form which suspends the operation of all those rules.

Thus अपीयुयत् or अपपर्यत् । Some read this root as यय .

Pre. पार्ययति or पाययति । Aor. अपपर्यत् or अपीयुयत् । अपीययत् ।

शम्ब (शम्ब) २१ (शम्ब) संवन्धने ।

शम्बयति । असम्बन्धत् । शम्बय । असम्बन्धत् । शम्ब हत्येके ।

21. √shamba, to collect, to heap together.

Maitreya reads after this—

२१ क । शम्बय । अशशम्बत् ।

The root शम्ब also has the same meaning Some read it as शम्ब ।

Pre. सम्बयति । शम्बयति । Aor. असम्बन्धत् । असम्बन्धत् । Noun — शम्बरत् ।

भक्ष २२ अदने ।

22 √bhaksha, to eat.

Pre. भक्षयति ।

कुट् २३ छेदनमर्त्सनयोः ।

‘प्रत्ये’ हत्येके । कुट्ठयति ।

23. √kutta, 1. to cut, divide 2 to blame, censure. Some say it means ‘fill’ also.

Pre कुट्ठयति । Aor. अकुट्ठत् । Nouns कुटाकः । कुटाकी । कुट्ठनं कुट्ठः । कुट्ठिन ।

पुट् २४ चुट् २४ क । अल्पीभावे ।

24 √putta, 24A √chutta, to become small, decrease.

Pre. पुट्ठयति । Aor. अपुट्ठत् ।

24A √chutta.

Pre पुट्ठयति । Aor. अपुट्ठत् ।

अह् २५ पुट् २६ अनादरे ।

अह्ययति । अयं दोषयः । पुट्त्वस्यासिद्धत्वात् ‘न न्द्राः-’ (२४४६) इति निषेधः । आह्रिटत् ।

25 √Atta 26 √shuṭṭa, to despise, contemn

The root अह् has a penultimate ह really This ह is changed to ट् by VIII 4 41 S. 113 The ट् substitution being considered asiddha the ह is not reduplicated by the prohibition of VI 1 3 S 2446. The टि is reduplicated. Thus आह्रिटत् । See also Bhuādi अह् No 273.

Pre. अह्ययति । Aor. आह्रिटत् ।

26 √shuṭṭa.

Pre. पुट्ठयति । Aor. अपुट्ठत् ।

लुण्ट २७ स्तेये ।

लुण्टयति । ‘लुण्टयति’ इति ‘लुटि स्तेये’ इति लोपादिसम्बन्धः ।

27 √lunt, to steal, rob, lout

But the Bhuādi लुटि स्तेये (No. 350) gives लुण्टयति । What is the necessity of reading the Bhuādi root with ह्, when by reading the present root as लुटि we could have obtained the Chuiādi and the Bhaādi form लुण्टयति and लुण्टयति by making the लिट् optional. This is for the sake of the ह्

affix which would have been otherwise debarred by the चाकृ of III. I. 155. S. 3185 where चुरट is specifically mentioned. Under the present arrangement चाकृ of that sūtra applies to the pratipādokta form चुरट of Churādi, and not to the कृटि of Bhuādi. Thus from Churādi we have the noun चुरटाकः, but from Bhuādi, we get the noun कृषिट्ट ।

Pre चुरटवति । Aor अचुरचुरटत् । Noun —चुरटाकः fem चुरटाकी ।

शठ २८ श्वठ २९ असंस्कारगत्यो. । श्वठि इत्येके ।

28. /satha. 29 /svatha, 1 to finish, 2. to go, move.

Some read it as श्वठि /svathi

Pre शठयति । श्वठयति । श्वरठयति । Aor. अशीशठत् । अशीश्वठत् । अश्वश्वरठत् ।

तुजि ३० पिजि ३१ हिंसाखलादाननिकेतनेषु ।

तुज्जयति । पिज्जयति । इदित्करास्तुज्जति । पिज्जति । 'तुज' 'पिज' इति केचित् । 'तजि' 'पिजि' इत्येके ।

30. /tuji. 31 /piji 1 to hurt, kill, 2, to be strong or powerful, 3. to give, to take, 4 to live, dwell.

Because of the indicatory इ, the पिच् is optional. Some read these as तजि, and पिज others as तजि and तुजि. The Bhuādi तुजि means 'to protect' also (See No. 264).

Pre तुज्जयति or तुज्जति । Aor अतुतुज्जत् ।

31 /piji

Pie पिज्जयति or पिज्जति । Aor अपिपिज्जत् ।

पिस ३२ गतौ ।

पेसवति । पेसति' इति तु यपि गतत् ।

32 /pisa, to go. The Bhuādi पिस forms पेसति । (See No. 751)

Pie. पेसयति । Aor अपीपिसत् ।

शान्त्य ३३ सामप्रयोगे ।

33 /shāntva, to pacify, appease.

Pre शान्त्ययति । Aor अशशान्त्यत् । Desid. विशान्त्यविषति ।

श्वल्क ३४ वल्क ३५ परिभाषणे ।

34. /śvalka. 35. /valka to tell, narrate.

Pie. श्वल्कयति । Aor अशश्वल्कत् ।

35. /valka.

Pre वल्कयति । Aor अववल्कत् ।

शिणह ३६ स्नेहने ।

'सिफट' इत्येके ।

36. /shniha to make unctuous, to cause to love.

Some read it as सिफटः. It is conjugated in the Divādi also (See No 91).

Pre. स्नेहयति । Aor, अशिणिशहत् ।

*स्मित ३७ अनादरे ।

अनोपदेशत्वात् नः । अविस्मिदद् । 'स्मित् अनादरे' इत्येके । क्तिञ्चकारवत्तेऽचटिञ्चार्थ-
त्वादिवाच्यत्वात् । क्तायवत्ते ।

37. √smīta to slight, scorn, despise.

As it is not taught with च, there is no change of च into ष, as अविस्मिदद् । Some read it as स्मिद् 'to slight' As the indicative द् can have no meaning in a part of a root, it must therefore be taken to indicate that the चिञ्चस् root is ātmanepadi As क्तायवत्ते । This is on the maxim अयवत्ते कृतं लिङ्गद् &c.

Pre स्नेहवति । क्तायवत्ते । Aor. अविस्मिदद् । अविस्मिदद् ।

स्मिष ३८ श्लेषने ।

38. √slīsha to unite, join, connect.

The रलेपति 'to burn' is Bhuādi, and दिसृचयति to embrace is Divādi.

Pre रलेपयति । Aor. अविस्मिदद् ।

पथि ३९ गतौ ।

पथयति-पथयति ।

39 √pathi to go. The ययति is Bhuādi. The indicative द् makes it Bhuādi पथयति also

Pre. पथयति or पथयति । Aor. अपथयद् or अपथयद् ।

पिच्छ ४० कुट्टने ।

40 √pichha to cut, divide.

Pre. पिच्छयति । Aor. अपिच्छद् ।

च्छदि ४१ संवरणे ।

छन्दयति-छन्दयति ।

41. √chhadi to cover.

Pre. छन्दयति or छन्दयति । Aor. अचच्छद् ।

अथ ४२ दाने ।

दायेणार्थं विप्रूर्ध्वः । विजाययति ।

42. √srana to give, bestow It is generally preceded by the preposition वि. This root is read in the ghatāli list also. The causative is therefore जाययति ।

Pre विजाययति । Aor. अययद् ।

तड ४३ आघाते ।

ताडयति ।

43 √tada to beat, strike.

Pre. ताडयति । Aor. अतीतद् ।

खड ४४ खडि ४५ क । कडि ४६ ख । श्रेद्धने ।

खाडयति । खडयति । कडयति ।

44. /khada 44A. /khadi, 44B /kadi, to cut, divide.

Pre. काडयति । कखडयति or कखडति । कखडयति or कखडति । Aor. कधीकडद् ।
कखडयीद् or कखकखडद् । कखकखडद् or कखकखडीद् ।

कुडि ४५ रक्षणे ।

45. /kudi, to protect.

Pre. कुरडयति or कुरडति

गुडि ४६ वेष्टने ।

'रखणे' इत्येके । 'कुडि' इत्येके । कुवकुवडयति-अवकुवडति । 'गुडि' इत्येके ।

46. /gudi to surround, envelop, cover. Some say it means to protect, some read the root as कुडि । others as गुडि ।

Pre. गुरडयति or गुरडति । अव गुरडयति or अव गुरडति ।

खुडि ४७ खण्डने ।

47. /khudi to break in pieces, to divide

Pre. खुरडयति or खुरडति ।

वटि ४८ विभाजने ।

'वडि' इत्येके ।

48. /vati to divide. Some read it as /vadi.

Pre. वखडयति । वखडयति । or वखडति ।

भडि ४९ भूषायां हर्षे च ।

49. /inadi 1 to adorn, 2. to rejoice The भखडे is Bhuādi. There is a Bhuadi root भडि भूषायां (No. 344). So the च in भडि of the present root is not to indicate that the चिच् is optional. Therefore we cannot have the form भखडति meaning 'he rejoices.'

Pre. भखडयति ।

भडि ५० कल्याणे ।

50. /bhadi to make fortunate. See Bhuādi /bhadi No. 292.

Pre. भखडयति or भखडति ।

चर्द ५१ वमने ।

51. /chharda to vomit

Pre. चर्दयति । Aor. अचखर्दद् ।

पुस्त ५२ पुस्त ५२ क । आदरानादरयोः ।

52. /pusta. 52A. /busta, to regard, to disrespect, contemn.

Pre. पुस्तयति । पुस्तयति । Noun.—पुस्तकद् । पुस्तक ।

चुद ५३ संबोधने ।

53. /chuda, to send, direct* to ask. When it means to ask, it takes two accusatives as देवदत्तचर्दं चोदयति ।

Pre. चोदयति । Nouns:—चूडा । चूडालः ।

नकु ५४ भङ्ग ५५ नाशने ।

चोददेवदत्तचर्दं चोदयति । नकुचयति ।

54. √nakka 55. √dhakka to destroy completely. The root begins with the dental क and is specially mentioned in the list of seven roots which do not change their क to ख See VI 1 65. S. 2286.

Pre. नक्कयति । अनक्कयति ।

55. √dhakka, to destroy

Pre. धक्कयति ।

चक्क ५६ चुक्क ५६ क । उयथने ।

56. √chakka 56A √chukka, to suffer, to inflict pain Some texts read it as चिक्क √chikka

Pre. चक्कयति । चुक्कयति ।

क्षल ५७ शौचकर्मणि ।

57. √kshala to wash, purify, cleanse.

Pre. क्षलयति । Aor. अक्षिलत् ।

तल ५८ मस्तिष्ठायाम् ।

58. √tala, to establish.

Pre. तालयति । Aor. अतीतलत् । Nouns — ताल । तल ।

तुल ५९ उन्माने ।

तोलयति । अतुलत् । कथं 'तुलयति तुलना' इत्यादि । 'अतुलोपनाम्नाम्-' (६३०) इति निपातनादङ्गत्वे तुलाङ्गत्वे चिङ्गी ततो चिच् ।

59. √tula to weigh, measure If the proper form is तोलयति how do you explain the form तुलयति in the sentence तुलयति तुलना &c. The form तुलयति is derived from the noun तुला with चिच् under the gana sūtra already mentioned before and to be taught hereafter (see root √कन sūtra 2575). The word तुला is formed by अङ् under the nipātana of II, 3 72. S. 630 where Pāṇini himself uses the word तुला । Thus तुला + चिच् (gana sūtra) = तुलयति । But the aorist is अतुलत् । There is no lengthening of the reduplicate as a vowel has been elided

Pre. तोलयति । Aor. अतुलत् । Nouns — तुला । तुल्यत् ।

दुल ६० उत्क्षेपे ।

60. √dula, to swing

Pre. दोलयति । Aor. अदुलत् । Nouns — दोला । दुलिः ।

पुल ६१ महत्वे ।

61. √pula, to be great, to be lofty, पोलयति is Bhuḍi.

Pre. पोलयति ।

चल ६२ समुच्छ्राये ।

62. √chula, to raise, elevate.

Pre. चोलयति । Noun — चोलः ।

मूल ६३ रोहणे ।

63. √māla to plant, to grow, sprout.

Pre. मूलयति ।

कल ६४ विल ६५ क्षेपे ।

64 √kala. 65. √pila to hold, bear, carry. The form कल कलयति is from kathâdi कल. The कलते is Bhuâdi (No 526)

Pre कालयति ।

65 √pila or √vîla. The Tudâdi root form is विलति ।

Pre. वेलयति or वेलयति । Nouns —वेला ।

विल ६६ भेदने ।

66 √bila to split, to divide. The Bhuâdi form is वेलति ।

Pre वेलयति ।

तिल ६७ स्नेहने ।

67 √tila, to be unctuous or greasy, to annoint The Tudâdi form is तिलति, and Bhuâdi तेलति । Pre. तेलयति ।

चल ६८ मृतौ ।

68 √bala, to live Not in the Siddhânta. Instead of this we find there चल मृतौ । The Bhuâdi is चलति ।

Pre चालयति ।

पाल ६९ रक्षणे ।

69 √pâla to protect

Pie पालयति । Aor असीपलत् ।

लूष ७० हिंसायाम् ।

70. √lûsha, to hurt, injure

Pie लूषयति । Aor अलूषत् ।

शुल्ब ७१ माने ।

शूर्प ७१ क । च ।

71. √sulba 1 to measure 2. to create. Another reading is शूर्प 'śûrpa'

Pre शुल्बयति । शूर्पयति । Aor अशुल्बत् । Noun —शूर्प ।

चुट ७२ छेदने ।

72 √chuta to cut off, divide

Pie. चोटयति or चुटति in Tudâdi

मुट ७३ संचूर्णने ।

73 √mṛta to crush, break, powder

Pre. मोटयति or मोटति in the Bhuâdi with the sense of 'to rub' or मुटति in Tudâdi No 98

पडि ७३ क । पसि ७४ नाशने ।

पयडयति-पयडति । पसयति-पसति ।

73A √padî. 74 √pasi to destroy The Bhuâdi form is पयडते (No 30)

Pre, पयडयति or पयडति । पसयति or पसति । Noun:—पासु ।

वज ७५ मार्गसंस्कारगत्योः ।

75. √vaja 1, to trim, prepare, 2. to go, move. Another reading is वृज 'to go.' Swami reads it वृज, मार्ग as two roots namely vraj one, and marga another root. In another text we find वज् वृज् two roots (See also Bhāṭṭi Nos. 271 and 272).

Pre वाजयति । वृजयति । मार्गयति ।

शुल्क ७६ अतिस्पर्शने ।

76. √śulka to gain, to pay, give · to touch.

Pre शुल्कयति ।

चपि ७७ गत्याम् ।

चपयति-चपयति

77. √chapi, to go, move.

Pre. चपयति or चपयति ।

क्षपि ७८ क्षान्त्याम् ।

क्षपयति-क्षपयति ।

78. √kshapi to endure.

Pre क्षपयति or क्षपयति ।

क्षजि ७९ कृच्छ्रजीवने ।

79. √kshaji. to live in distress or pain.

Pre क्षजयति or क्षजयति । Another form is with च ohh.

इवर्त ८० गत्याम् ।

इवम्व ८० क च ।

80. √śvarta, 80A √svabhra, to go, move.

Pre. इवर्तयति । इवम्वयति ।

ज्ञप ८१ निष्ठय ।

अयं ज्ञापे ज्ञापने च.वर्तते ।

81. √jñapa, 1. to know 2 to inform This root is ज्ञिद and it means to know and make others to know Being a ज्ञिद root the following sūtra (S 2568) applies

२५६८ । नितान् इत्स्वः । ६ । ४ । ९२ ।

नितानुपधाया इत्स्वः स्यात्तौ परे । ज्ञपयति ।

2568 The roots having an indicatory च, retain their penultimate short vowel before the affix ज्ञि. The penultimate of ज्ञिद roots is shortened

The ज्ञिद roots are ज्ञिदि a subdivision of Bhvādi (800 to 873), and all other roots that end in अच् as चच् and वच् of the Divādi class Thus चच्वति चच्वयति, ज्ञपयति, रज्जयति, क्षपयति, क्षपयति. Some read the anuvṛitti of the word 'optionally' from the last sūtra into this. This will then be a limited option only (vyavasthita-vibhāṣā). The forms चच्वयति and चच्वयति are thus explained,

Pre. चपयति Desid. चिचपयिषति । चिचयति । Past Part. Pass. चपः or चपितः ।

यम ८२ च परिवेषणे ।

चान्मिद् । परिवेषयति वेष्टनम् । न तु नीलना नापि वेष्टना । चपयति चपयत् । परिवेष्टन इत्यर्थः ।

82 √yama cha By force of च, this root is also a चिद् । The word pariveshana here means 'to move round' and not 'to feed', or 'surround.' As चपयति चपयत् "He moves round the moon." Pre. चपयति ।

क्षप ८३ । (चह) ८३ क । परिकल्पने ।

चहयति । अचीचहत् । कयादौ चहनायत्येव तु अहन्तत्वेनाग्लोपित्वाहीर्षचम्बुहो न । अचचहत् । 'चप' इत्येके । चपयति ।

83 √kshapa to miss, to deceive. Not in the Siddhanta.

83A. √chaha, to deceive. This root is read in the kathâdi list also, as will be taught further on. The result is that as it ends with च, which is however elided therefore it becomes अग्लोपिद् and consequently VII. 4. 93. S 2316 does not apply and so there is no lengthening under S 2318 or Sanbadbhava in the aorist. As अचचहत् ।

Maitreya reads the root as √चप and he gives the example चपयति ।

Being चिद्, we have the Passive aorist अचहि or अचाहि with चिच् and चाहिवाह with चङ् । Pre चहयति । Aor अचीचहत् ।

रह ८४ त्यागे ।

इत्येके । अरीरहत् । कयादेस्तु अररहत् ।

84 √raha to quit, leave, abandon. This will also be found in the kathâdi, and the aorist there will be अररहत्, while the aorist here is अरीरहत् ।

Pre रहयति । Aor अरीरहत् ।

बल ८५ प्राणने ।

बलयति ।

85 √bala to strengthen, to live. Pre. बलयति ।

चिञ् ८६ चयने ।

86 √chri to collect, gather. Thus चि+चिच्+चप् । चप्+तिप् । Now applies the following sūtra

२५६९ । चिस्फुरोर्गी । ६ । १ । ५४ ।

आत्थ वा स्यात् ।

2569. There is optionally the substitution of च in the room of the diphthong of the roots चि and स्फुर when the affix चिच् is added.

Thus चि+चिच्+चप्+तिप् = चा+चिच्+चप्+तिप् ।

Now applies the following sūtra by which a च् is inserted

२५७० । अतिह्रीदीरीकूयीह्माद्यातां पुग्यौ । ७ । ३ । ३६ ।

चययति-चययति । मित्रकरचयानर्थादस्य चिञ्चिकल्पः । चयते । मयिचयति-मयिचयति । 'नाम्ये भित्तोऽहेतो' । अहेतो एवार्थे चिञ्चि चयादिभ्योऽप्ये भित्तो न स्युः । तेन चनादीनामन्वयत्वमनुक्तं भित्तं न ।

2570. The augment पुग् (पु) is added to the roots च्, ह्री, व्ही, री, वज्रप्, चलाच्, and to a root ending in long आ, when the affix चि follows.

Thus चा + पु + चि + अ + ति = च + पु + चि + अ + ति S. 2568. Because the root is भित् = चययति । When there is no आत्व of S. 2569, we have चययति ।

The root चि has an indicatory ञ् which shows that चिच् is optional. Therefore without चिच् we have चयति or चयते ।

So also मयिचयति or मयिचयति ।

नाम्ये भित्तोऽहेतो ।

Gana sūtra—Except these (jñap, yama, chaha, chapa, raha, bala and chi) no other roots of this churādi class are भित् ।

The word अहेतो means 'without the causative force'—the class where चिच् is added as svārtha, i.e., the Churadi class. Therefore the roots च् &c., though ending in आच् will not be भित् under the gana sūtra कनीचुच् (See S. 2353) See S. 2352 also. Pre. चययति or चययति or चयति ।

घट् ८७ चलने ।

87. √ghatta to shake, stir about Pre. चट्टयति । The Bhuādi form is चट्टते ।

मुस्ता ८८ संघाते ।

88. √musta to heap up, gather, accumulate. Mādhaviya reads here अस्तयति ।

खट् ८९ संवरणे ।

89. √khatta to cover, screen. Pre. खट्टयति ।

षट् ९० स्फिट् ९१ चुबि ९२ हिंसायाम् ।

90. √shatta 91. √sphitta. 92. √chubi to injure, kill. Pre. वट्टयति ।

91. √sphitta. Pre. स्फिट्टयति ।

92. √chubi.

Pre. चुम्बयति (or चुम्बति Bhuadi 'to kiss.')

पुस, वयुष ९३ पुल ९४ संघाते ।

'पुर्च' इत्येके । 'पुष' इत्येके ।

93. √pusa. 94. √pula to collect. Some read पुर्च √purpa. Others read पुष √puna. Some read √vyus for √pus.

94. √pūla. Pre. पुल्लयति ।

पुंस ९५ अभिवर्धने ।

95. /pumsa 'to crush, grind, to trouble. Pre. जु'वति ।

व्यप (व्यय) क्षेत्रे ९६ टकि ९७ बन्धने ।

वहुवति-वहुति ।

96. /vyapa, to throw. This root is not in the Siddhānta.

97. /taki to bind, tie, fasten.

Pre. वहुवति or वहुति । Nouns —टका । बिटका ।

धूस ९८ कान्तिकरणे ।

धूवति । दण्डवाप्तः । 'धूर्ध्वान्धाः' इत्येके । 'दासज्वाप्ताः' इत्यपरे ।

98. /dhūsa, to adorn, decorate. The sibilant is dental (ष). Some say it is cerebral (च). Others say it is palatal (ञ).

Pre. धूवति । Noun :— धूसः ।

कीट ९९ वर्णे ।

99. /kita 1. to tinge or color, 2. to band. Pre. कीटवति ।

धूर्ये १०० संकोचने ।

100. /chūrna, to contract, to close, shrink. The repetition of /churna is for the sake of different meaning.

Pre. धूर्चवति ।

पूज १०१ पूजायाम् ।

101. /pūja, to worship. Pre. पूजवति । Noun —पूज

अर्क १०२ स्तवने ।

'तवने' इत्येके ।

102. /arka, 1. to heat, warm. 2. to praise. Some read तवने instead of स्तवने । तवन, means 'heating.' Pre. अर्कवति ।

शुठ १०३ आलस्ये ।

103. /śutha, to be idle or lazy.

Pre. शोठवति । The Bhuādi form is शोदति (No. 364).

शुठि १०४ शोचने ।

शुपठवति-शुपठति ।

104. /śuthi to be dry.

Pre. शुपठवति or शुपठति । The root शुपठ is read in the Bhuādi also. (No. 365) This root would have given the form शुपठति । The Bhuādi शुपठ is rather superfluous.

जुड १०५ प्रेरणे ।

105. /juda, to send.

Pre. जोडवति । The form जुडति is Tudādi (No. 365).

गज १०६ मार्ज १०७ शब्दाथौ ।

गाजयति । मार्जयति ।

106. √gaja. 107. √mārja to sound, roar.

Pre. गाजयति or गाजयते । The Bhuādi forms are गजयति, गजयति and गजयति । (Nos. 265, 266 and 267).

मर्च १०७ क । च ।

मर्चयति ।

107. √mārja. 107(a). √marcha to sound.

Pre. मार्जयति । मार्जयति । Bhuādi मर्चयति ।

घृ १०८ प्रस्त्रवणे ।

‘आवणे’ इत्येके ।

108 √ghri to sprinkle over, wet, moisten. Some read आवणे instead of प्रस्त्रवणे ।

Pre. घारयति । The Bhuādi is चरति । The juhotyadi is जिघर्ति । (See No I. 985 and No III. 14).

पचि १०९ विस्तारवचने ।

पचयति । ‘पचते’ । इति उपस्कार्यैव यदि गतम् ।

109 √pachi, to explain fully, dilate upon, amplify

Pre. पचयति or पचति । In the Bhuādi पचते has been taught (No. 187).

तिज ११० निशाने ।

तेजयति ।

110 √tiija, to sharpen. Pre तेजयति । The Bhuādi form is तेजति ।

कृत १११ संशङ्कने ।

111 √krita, 1 to mention, utter, 2. to name, call. Thus कृत + चिप् + यप् + ति । Now applies the following sūtra by which the ऋ is changed to इ २ ।

२५७१ । उपधायाश्च । ७ । १ । १०१ ।

आतोऽपचाभूतस्य ऋत इत्येवात् । उपरत्नम् । ‘उपधायां च’ (२२६५) इति दीर्घः । कीर्तयति । ‘उपधा’ (२५६७) । अचीकृतत्-अचिकीर्तत् ।

2571. इ is also substituted for the penultimate long ऋ of a root and thereby इ is added to इ by I 1 51. S 70.

As कीर्तयति, कीर्तयतः, कीर्तयन्ति, from कृत् २ । The lengthening is by VIII. 2, 78. S 2265.

Pre- कीर्तयति । Aor. अचीकृतत् or अचिकीर्तत् (See VII. 4. 7. S. 2567).

वर्ध ११२ छेदनपूरणयोः ।

112. √yardha, 1. to cut, divide, 2. to fill. Pre. वर्धयति । Aor. अवरधत् ।

कुञ्चि ११३ आच्छादने ।

कुञ्चयति । ‘कुञ्चि’ इत्येके ।

113 /kubī, to cover. Some read कृषि /kubhi

Pre कुम्भवति or कुम्बति । कुम्भवति or कुम्बति । Noun —कुम्भा ।

लुबि ११४ तुबि ११५ अदर्शने ।

‘अदर्शने’ इत्येके ।

114. /lubī, (to torment, harass). 115. /tubī to become invisible to hurt, trouble. Instead of ‘adarshane,’ another reading is ‘ardane’.

Pre लुम्भवति ।

115 /tubī ‘to disappear’. Pre. तुम्भवति ।

ह्लप ११६ व्यक्तायां वाचि ।

‘ह्लप’ इत्येके ।

116. /hlapa to speak, to sound, to creak. Some read it /klapa.

Pre. ह्लापयति । ह्लापयति ।

चुटि ११७ छेदने ।

117 /chuti to cut, divide Pre. चुटयति or चुटति ।

मृडि, तुडि ११८ इल ११९ प्रेरणे ।

मृडयति । रेलितम् ।

118. /mridī. /tudi 119 /ila to send The /mridī is apparently wrong according to Mādhava and it is not given in the Siddhānta. nor is /tudi.

119. /ila Pre मृडयति । Aor रेलितम् ।

म्लक्ष १२० म्लेच्छने ।

120. /maraksha (1. to smear, anoint 2. to accumulate) 3. to speak indistinctly. Pre. मृचयति ।

म्लेच्छ १२१ अठ्यक्तायां वाचि ।

121 /mlechha, to speak confusedly, barbarously.

Pre म्लेच्छयति । • The Bhuādi form is म्लेच्छति ।

व्रूस १२२ वर्ह १२३ हिंसायाम् ।

केचिदिह गर्ज गर्दं गच्छे । गर्ध अभिकाङ्क्षाया निति पठन्ति ।

122. /vrūsa 123. /varha, to injure, kill. Some read here /garja and /garda ‘to make sound’, and /gardha ‘to desire’

Pre. वृचयति ।

123 /varha Pre वर्हयति ।

गर्ज गर्द १२४ शब्दे ।

124. /gaija, /garda to sound. Pre. गर्जयति । गर्दयति ।

गर्ध १२५ अभिकाङ्क्षायाम् इति पठन्ति ।

125. /gardha, to be desirous or greedy. Pre. गर्धयति ।

गुर्द १२६ पूर्वनिर्गतेने ।

126. /gurda. 127. /ourva, to dwell, inhabit. Some do not read

प्रुर्व as a separate root but make it part of the meaning, as purvanikatane 'former dwelling place'. Pre. पूर्ववति ।

पुर्व (पूर्व) १२७ निकेतने ।

127. √purva Pre. पूर्ववति ।

जसि १२८ रक्षणे ।

'जोषणे' इति चेत्तिह । जंयति-जंयति ।

128. √jasi, to protect, to liberate. Instead of rakshane, Deva reads it mokshane. Pre. जंयति or जंयति । The Div&di form is जयति ।

ईड १२९ स्तुती ।

129. √ida, to praise.

Pre. ईडयति । The ad&di form is ईहृते । Aor. ईडिषत् ।

जडु १३० हिंसायाम् ।

130. √jasu to injure, to kill.

Pre जाययति । Past Part. Pass. जस्यत् । Ger. जयित्वा or जस्यत्वा ।

पिडि १३१ संचाते ।

131 √pidi, to heap or accumulate. Pre. पिरंयति or पिययति ।

रुष १३२ रोषे ।

'रु' इत्येके ।

132. √rusha, to be angry. Some read it as √ruṣ

Pre रोषयति । The Bhu&di form is रोषति । The Div&di is रुषयति ।

डिप १३३ क्षेपे ।

133. √dipa, to throw, cast. Pre. डेययति ।

हृ प १३४ समुच्छ्राये ।

134 √shtūpa, to heap up, to erect, raise. Pre. हृययति ।

आकुस्मादात्मने यदिभः । कुस्मनात्मने वा इति वक्ष्यते

सगति व्याप्येत्यर्थः । अकर्तुं गतिं कर्त्तावनिश्चयः ॥

Sub-section II. upto the √kusma, are Atmanepadis The √kusma will be taught later on. All the roots taught hereafter and including √kusma are Atmanepadis This is in order to make these roots Atmanepadis when the fruit of the action does not accrue to the agent.

चित १३५ संचेतने ।

चेतयति । जयीचित् ।

135. √chita, to perceive, to understand.

Pre. चेतयति । The Bhu&di form is चेतति (See No. 39). Aor. जयीचित् ।

दशि १३६ दंशने ।

दशयति । अदददत् । इतिस्वादिचक्षणात् । दंशति । आकुस्मीवनात्मनेपदं चिन्तयति योनेनेनेति व्याख्यातारः । यकोपे चक्षित्वाह्वयार्थं दंशति इव प्रवचत् ।

136. √daśi, to bite.

Pre. दंश्चति । As the root has an indicative द्, the चिच् is optional, and when there is no चिच्, the form is दंश्ति । It is Parasmaipadī because the Atmanepada ordained by the rule that all roots up to /kusma, are Atmanepadī, is confined to चिच् ending roots only and not when those roots do not take the affix चिच्. This is the opinion of all the commentators. When there is the elision of च्, the root is Bhuādi, because it is read along with /sañj In other words the elision of the nasal of द्श्च is ordained by VI. 4 25. S 2396, is confined to the /dans of the Bhuādi class and not to the present root which is also optionally conjugated in the Bhuādi class. Therefore here we have दंश्ति, while the root belonging to the Bhvādi class is conjugated as दश्ति । Pre. दंश्चते । Aor. जश्दंश्च ।

दक्षि १३७ दर्शनदंशनयोः ।

दंश्चते-दंश्ति । 'दश्' इत्यच्चेत्ते ।

137. /dasi, 1. to see. 2 to bite. Some read this root as dāsa without द्. It is found in the Divādi class also as दश्चति ।

Pre दश्चते or दंश्ति । Nouns — दासः । दासी ।

दप १३८ डिप १३८ क । संघाते ।

138. /dapa, /dipa to collect, accumulate. The Parasmai जेचति has already been taught before. The root has a different meaning there.

Pre डाचयते । डेचयते ।

तत्रि १३९ कुटुम्बधारणे ।

तन्त्रयते । चाङ्गा चाङ्गुलमिति नन्वा 'कुटुम्बयते' इत्युक्तमस्ति ।

139. /tattri to support or maintain (as a family) Chāndrā says that तत्रि and कुटुम्ब are two different roots and so he gives the example of कुटुम्बयते । Pre तन्त्रयते or तन्त्रति । Noun — तन्त्रम् ।

मत्रि १४० गुह्यपरिभाषणे ।

140. /mattri, to consult, to give advice, to mutter, to speak in secrecy. Pre. मन्त्रयते । P. मन्त्रति ।

स्पश १४१ यद्वहसंश्लेषयोः ।

141. /spaśa, to take 2. to unite.

Pre दवाचयते । दश्चति । Aor. जश्दश्चयत ।

तर्ज १४२ भर्त्स १४३ तर्जने ।

142. /tarja. 143. /bhartsa, to threaten, menace.

Pre. तर्जयते । भर्त्सयते ।

वस्त १४४ गन्ध १४५ अर्चने ।

वस्तयते । गन्धयते ।

144. /vasta. 145. /gandha, to torment.

Pre. वस्तयते । गन्धयते ।

विष्क १४६ हिंसायाम् ।

'विष्क' इत्यच्चेत्ते ।

146. *√vishka*, to injure, to hurt. Some read it as *विष्क* giving the example of *विष्कयते*। Pre. *विष्कयते*।

निष्क १४७ परिमाणे ।

147. *√nishka*, to weigh, measure.

Pre. *निष्कयते*। Nouns — *निष्कः*। *निष्किक*।

लल १४८ ईप्सायाम् ।

148. *√lala*, (to fondle), to desire.

Pre. *लालयते*। Aor. *अलीलसत*। Nouns — *कुलालः*। *कीलासिका*।

कुण १४९ संकोचे ।

149. *√kūna*, to contract, close. Some read the root as *कुच*, but it is not approved, for the *√kuna* will be taught in the *kathādi* class. The *Tudādi* form is *कुचति*। Pre. *कुचयते*। Noun — *कुचिः*।

तूण १५० पूरणे ।

150. *√tūna*, to fill, fill up. Pre. *तूचयते*। Nouns — *तूचः*। *तूचिरः*।

भ्रूण १५१ आशाविशङ्कयोः ।

151. *√bhrūna*, 1. to hope 2. to fear. Pre. *भ्रूचयते*। Noun — *भ्रूचः*।

शठ १५२ स्थायायाम् ।

152. *√satha*, to praise, to boast. Pre. *शाठयते*।

यक्ष १५३ पूजायाम् ।

153. *√yaksha*, to worship. Pre. *यचयते*।

स्यम १५४ वितर्के ।

154. *√syama*, to consider, reflect. *Syamate* is *Bhuādi* form, the meaning differs from the present root. Pre. *स्यामयते*।

गूर १५५ उद्यमने ।

155. *√gūra*, to make an effort or exertion. Some read it as *गुरी*, but this is not an approved reading. Pre. *गूरयते*।

शम १५६ लक्ष १५७ आलोचने ।

'नान्ये नितः—' इति निषधनिषेधः। शानयते।

156. *√śama*, 157. *√laksha*, to see, look at, inspect, display. Though the root *चन* ends in *चन*, it is not *नित्* because of the prohibition, no other roots of the *Churādi* class are *नित्* except the seven *viz*, *चप* &c. Therefore we have *चानयते* but never *चनयते*। Pre. *चानयते*। *समोचते*।

कुत्स १५८ अवक्षेपणे ।

158. *√kutsa*, to abuse, revile. Pre. *कुत्सयते*।

त्रुट १५९ छेदने ।

'त्रुट' इत्येने।

159. *√truta*, to cut, divide. Some read it as *कुट*. This root is found in the *Tudādi* class also. Pre. *त्रोटयते*।

गल १६० स्रवणे ।

160. /gala, to flow. Pre. गालयते । The Bhuādi form is गलति ।

भल १६१ आभयडने ।

161. /bhala, (to see, behold), to expound, explain. Pre. भासयते ।

कुट १६२ आप्रदाने ।

‘अप्रदाने’ इत्येके ।

162 /kūta, to abstain from giving, to censure. According to some, it means also to be distressed. Some read it as कुट प्रतापने meaning to burn. The form will be कोटयते । Pre. कूटयते ।

कुह १६२ क । प्रतापने ।

162A. /kutta, to burn, कुहयते । This is found in the kathādi also.

वञ्चु १६३ प्रलम्भने ।

163 /vanohu, to cheat, deceive, defraud. According to Haradatta, the root has an indicatory long ऋ. The root is Parasmaipadi in certain senses,

Pre. वञ्चयते । वञ्चति । (Because the इट् is optional before कृत्वा by the force of the indicatory ऋ, therefore the णिच् is optional. The reasoning is the same as in the case of the इटिच् roots of this class) Inten वन्तिवञ्चते (VII 4 84 S 2642). Past Part. Pass वञ्चत् । Ger. वञ्चित्वा or वणित्वा (I 2 24 S 3325) or वञ्चन् ।

वृष १६४ शक्तिवन्धने ।

शक्तिवन्धनं प्रजननसाधनं शक्तिवन्धनम् । वर्धयते ।

164 /vrisha, to be powerful or eminent. 2 To have the power of production. The words शक्तिवन्धने mean both ‘the power of procreation,’ and ‘to be powerful.’ The forms वर्धति and वर्धते are Bhuādi from different roots. Pre. वर्धयते ।

मद १६५ तृप्तियोगे ।

मादयते ।

165 /mada, to please, gratify. Pre. मादयते ।

दिवु १६६ परिकूजने ।

166 /divu, to suffer pain, lament, moan. Pre. दीवयते । Noun — चरिदेवकः ।

गृ १६७ विज्ञाने ।

गारयते ।

167 /gri, to make known, relate, teach. The form गिरति is Tūādi from /gri (No 117), दृञ्जति (kryādi 28) गरति (Bhuādi No. 984). Pre. गारयते ।

विद् १६८ चेतनाख्यानविवासेषु ।

वेदयते ।

वत्तायां विद्यते ज्ञाने वेत्ति विन्दे विचारयते ।

विन्दते विन्दति माहो दत्तमुत्तरमप्येतिवद् अन्ताद् ॥

168. √vidā, 1. to feel, experience, 2. to tell, declare 3. to dwell. This root is found in other classes also. In the sense of 'to be' we have विद्यते 'It is'. (This is Divādi.) In the sense of 'to know,' we have वेत्ति 'He knows'. (This is Adādi.) In the sense of 'to reason,' or 'reflect' we have विन्दे. 'He reflects'. (This is Suādi.) In the sense of 'to obtain or gain,' we have विन्दति or विन्दते 'He acquires.' (This is Tudādi). All these meanings are summarised in the verse given above.

Pre. वेदयते ।

मान १६९ स्तम्भे ।

मानयते ।

169. √māna, to be proud. While मन्वते 'he knows', and मजुते 'he understands' are other forms. Pre. मानयते ।

यु १७० जुगुप्सायाम् ।

बाधयते ।

170. √yu, to censure. While युनाति or युनीते 'He binds' and यीति 'He mixes' are other forms. Pre. बाधयते ।

कुस्म १७१ नास्ती वा ।

'कुस्म' इति बाहुः कुस्मिन्स्मयने वर्तते । कुस्मयते । अयुकुस्मय । अय वा 'अयु' इति मातिपदिकम् । यतो बाह्वयं चिच् । इत्याकुस्मीबाः ।

171. √kusma, 1. to smile improperly, 2 to guess, perceive, imagine.

Gana sutra.—The affix चिच् comes after kusma, whether it be a root or a Name (i e., a Prātipadika).

The word kusma is either a root meaning to smile improperly. As कुस्मयते, Aor अयुकुस्मय or the word kusma is a noun and to it is added चिच् to make a derivative verb. *Quere* From what root is this noun derived, if there is no distinct root like kusma.

Note —कु is not to be considered as a prefix. कुस्म is an invariable compound, if it be a compound of कु+स्मि (smile). The anomalies in the other view are (1) कुमस्मयते and not कुप्रस्मयते (2) we could not get कुस्मयतिचिच् । (3) nor अयुकुस्मयत with चिच्, and अच् would come after कु । (4) nor कुस्मयः with कुच् but कुस्मितिः (5) No इच् in कुस्मयिता (6). The gerund would be with क्त्वा and not with क्त्वा.

Pre. कुस्मयते । Per. कुस्मयति चिच् । I Fut. कुस्मयिष्ये । Aor. अयुकुस्मय । Dead. अयुकुस्मयिष्ये । Ger. कुस्मयित्वा । Nouns.—कुस्मयः (and not कुस्मितिः); कुस्मयः ।

Here ends the A kusmīya sub-division.

चर्च १७२ अध्ययने ।

172 /charcha, to study. Pre. चर्चयति । Noun —चर्चा ।

बुक्क १७३ भाषणे ।

173. /bukka, to bark, to speak, to sound in general.

Pre. बुक्कयति । The Bhuādi is बुक्कति ।

शब्द १७४ उपसर्गादाविष्कारे च ।

आद्वाषणे । प्रतिशब्दयति । प्रतिश्रुतभाविष्कारोत्पत्त्यर्थः । 'अनुपसर्गाच्च' । 'आविष्कारे' इत्येव । शब्दयति ।

174. /śabda, 1. to sound, 2. to speak, call. When preceded by an upasarga, it means to disclose. By the force of "च" it means to bark also. As प्रतिशब्दयति = प्रतिश्रुतभाविष्कारोति "He discloses the promise"

When not preceded by a preposition it also has the same meaning i.e., to disclose. As शब्दयति । Pre. शब्दयति ।

कण १७५ निमीलने ।

काचयति । 'यो चक्षुषया इत्यः' (१२३३) । 'काचयादीनां चा' इति विकल्प्यते । अचीकचत्-अचकाचत् ।

175 /kana, to wink, to close the eye with the lids or lashes. In forming the reduplicated aorist in चक्, the shortening required by VII. 4. 1. S 2314 is countermanded by the vārtika —There is option with regards to /काच &c" Therefore the shortening is optional

Pre काचयति । Aor. अचीकचत् or अचकाचत् । Noun —काचः ।

जम्भि १७६ नाशने ।

जम्भयति-जम्भति ।

176. /jabha, to crush destroy. Pre जम्भयति or जम्भति ।

शूद १७७ क्षरणे ।

शूदयति । अशूदयत् ।

177 /shūda, 1. to strike, hurt, kill, 2. to pour out. Some read आशदये instead of शदये । शूदये is Bhuādi. Pre शूदयति । Aor अशूदयत् ।

जसु १७८ ताडने ।

जाचयति-जचति ।

178. /jasu, to strike, to hurt. The चिच् is optional, as the root has an indicatory ड । Pre. जाचयति or जचति ।

पश १७९ बन्धने ।

पाशयति ।

179. /paśa, to bind. Pre. पाशयति ।

जान १८० रोगे ।

जानयति । 'नाग्ये नितः—' इति निषेधः । 'जान' गत्यादी अपि गतः । तस्माद्विभुनयन् 'न कल्पतिपताह' इति निषेधः । जानति ।

180 √ama, to be ill or diseased.

Though ending in अच् the root is not चिच् because of the rule that only jñap &c. roots of the Churādi class are mit The √ama 'to move' is Bhuādi also. With regard to this root, the चिच् hood is prohibited by the rule — "The roots कच्, चच् and अच् are not चिच् in the causative." Therefore both अच् roots are non-mits See the gana sūtra न कच्यचिचनच् under the Bhuādi root √svana No. 861

Pre. आनयति । आनयतः । Noun — आनः ।

घट १८१ स्फुट १८२ भेदने ।

विकासे शययोः 'स्फुटति-स्फोटते' इत्युक्तम् ।

181 √chata 182 √sphuta to pierce, break When meaning to bloom, the root is conjugated in the Tudādi and Bhuādi as स्फुटति or स्फोटते ।

घट १८३ संघाते ।

घाटयति ।

183. √ghata, to injure, kill, collect together. Pre घाटयति ।

हन्त्यर्थोश्च १८४ ।

नवमरयाजुक्ता अपि हन्त्यर्थोः स्वार्थे चिच कचस्त इत्यर्थः ।

184. *Gana sūtra* — The roots denoting 'to kill' take चिच् without change of sense

Although such roots are read in the other nine classes, yet they are all capable of being conjugated in the Churādi class, by virtue of this rule This therefore increases the list of Churādi roots enormously Thus from the Adādi root हच् we can form not only हन्ति 'he kills,' but घाटयति 'he kills' also.

• दिवु १८५ मर्दने ।

उदित्वाद्देवतीत्यपि ।

185. √divu to vex, torment. Owing to the indicatory उ, the चिच् is optional We have therefore देवति also Pre देवयति ।

अर्ज १८६ प्रतियत्ने ।

अथनर्जोऽपि । प्रथमनर्जयति ।

186. √arja, to prepare It has other meanings also. As प्रथमनर्जयति. 'He acquires property.'

घुषिर् १८७ विशङ्कने ।

घोषयति । 'घुषिर्विशङ्कने' (३०६३) इति वृत्ते 'अविशङ्कने' इति विशेषास्तिङ्गादितिङोऽस्य चिच् । घोषयति । इतिङ्वाद्घृषा । अघुषद्-अघोषीत् । यस्मिन्तु अङ्गुघुषद् ।

187. √ghushir, to sound, to cry or proclaim aloud. Pre. घोषयति । In the sūtra VII. 2. 23 S 3063 we are told that the root घुषिर् does not take the intermediate इ when the meaning is other than that of 'to sound'

('a visabdhane.') Therefore by the implication of the word अविचन्दने in that sūtra, we infer that the चिच् is not compulsory after this root. Therefore we have योचति also. Owing to the indicatory च्, the aorist is optionally formed by अच्. As अचुचत् or अचोचत्. The aorist of the Churādi will be अचुचत्.

आङः क्रन्द १८८ सातत्ये ।

भौवादिकः क्रन्दचातुराद्धानाक्षर्य उक्तः । च एवाङ् पूर्वो चिच् छनते सातत्ये । आक्रन्दयति । अन्ये तु 'आङ् पूर्वो पुचिः क्रन्दसातत्ये' इत्याहुः । आचोचयति ।

188 /ā kranda "to repeat" In the Bhuādi class the root, /kranda has been taught in the sense of to call &c, (No. 71) That very root when preceded by the preposition आङ् takes the affix चिच् when the meaning is that of repetition. As आक्रन्दयति.

Others says that the root /ghushir preceded by आङ् has the sense of क्रन्दसातत्ये "repetition of sound". As आचोचयति ।

लास १८९ शिल्पयोगे ।

189. /lasa, to exercise or practise any art. The Bhuādi लसति has a different meaning. Pre लासयति ।

तसि १९० भूष १९० क । अलंकरणे ।

अवतसयति-अवसयति । भूषयति ।

190 /tasi, to decorate. Pre. अवतसयति or अवसयति । 190(a) /bhusa to decorate. As भूषयति ।

भोक्ष १९१ असने ।

191 /moksha, to cast, hurl, fling. Pre भोक्षयति । As भोक्षयति यराच् ।

अर्ह १९२ पुजायाम् ।

192 /arha, to worship. Pre अर्हयति ।

आ १९३ नियोगे ।

आद्यापयति ।

193. /jñā, to order, direct. The root is always preceded by आङ् । When meaning to kill, &c, we have चपयति । When meaning to understand, we have चपयति, or विद्यापयति । See Ghatādi list in the Bhuādi class. The kryādi form is जानाति । Pre. आद्यापयति ।

भज १९४ विआखने ।

194. /bhaja to give.

Pre भाजयति । The Bhuādi is भजति or भजते । The Rudhādi is भजात् ।

शृधु १९५ प्रसहने ।

'अशयचर्चत्-अशीयु' चत् ।

195. /śridhu to insult, to mock, ridicule. The चिच् is optional because of the indicatory च् । Pre. अशयचर्चति । अर्चति । Aor. अशयचर्चत् or अशयुचत् or अशीयुचत् । Ger. अचित्वा or अदृष्ट्वा ।

यस १९६ निकारोपस्कारयोः ।

196. √yata, 'to endeavour.' The word 'nikāra' means 'endeavour,' direction.' Kshīrasvāmi reads निराकारोपस्कारयोः nirākāra he explains to mean 'to overpower.' Preceded by नि it means 'to give back.' As नृचं निर्यातयेति 'he repays the debt' Pre वादयति ।

रक १९७ लग १९७ आस्वादने ।

'रघ' इत्येके । 'रग' इत्यन्ये ।

197. √raka, √laga to taste Some read √ragha, others √raga instead of √raka. The Ghatādi form is लगयति but the sense is different. Pre राकयति । लाकयति । राघयति । रागयति ।

अञ्चु १९८ विशेषणे ।

अञ्चयति । उदित्वनिङ्विकल्पार्थम् । अत एव विनायितो णिच् । अञ्चति । यच्च मृदुलञ्च-मृदुलीनामपि बोध्यम् ।

198. √anchu to manifest. As अञ्चयति । The indicatory च makes the augment ङ् optional, consequently the णिच् is also optional. Thus अञ्चति । Similar is the case with the roots √śridhu, √jasu, &c, mentioned before

लिङि १९९ चित्रिकरणे ।

लिङ्गयति-लिङ्गति ।

199 √ligi, to paint.

Pre. लिङ्गयति or लिङ्गति । The Bhuādi लिङ्गति means 'to go'

मुद २०० संसर्गे ।

मोदयति वक्तृभूतेन ।

200. √muda to mix, blend As मोदयति वक्तृ भूतेन 'he mixes the gruel with clarified butter'

त्रस २०१ धारणे ।

'ग्रहण' इत्येके । 'धारणे' इत्यन्ये ।

201. √trasa, to hold. Some read grahane 'to take', others धारणे 'to obstruct,' instead of 'dhāraṇe'. Pre. त्रासयति ।

उग्रस २०२ उच्छेदे ।

उच्कारो चात्मवचन इत्येके । नेत्यन्ये । त्रासयति । उग्रासयति ।

202. √udhrasa, (to throw or toss up), to glean. Some say च is part of the root. Others say it is not. The root is kryādi also.

Pre. त्रासयति or उग्रासयति ।

मुच २०३ प्रसीधने मीदने च ।

203. √muchā to liberate, to gladden, delight. It is Bhuādi and Tudādi also. Pre. निर्मोचयति ।

वस २०४ स्नेहच्छेदापहरणेभ्यु ।

204 /vasa 1. to love, 2. to cut, divide, 3 to take.

Pre वाचयति । Other forms are वस्ते 'he covers' (Adâdi No. 13), वसति 'he stops' (Divâdi No. 105), while वाच is kathâdi.

चर २०५ संशये ।

205 /chara to doubt. Pre चारयति । The Bhuâdi is चरति ।

च्यु २०६ सहने ।

'हसने च' इत्येके । च्याययति । 'च्युव' इत्येके । च्योचयति ।

206. /chyu to laugh, to suffer pain. Some read it as च्युव /chyns.

Pre. च्याययति or च्योचयति ।

भुवोऽवकल्कने २०७ ।

अवकल्कन निजीकरणित्येके । बिम्बनमित्येके । भावयति ।

207. /Bhû The root /bhu takes the affix चिच् when meaning 'to mix' 'to reflect' The word avakalkana means according to some 'to mix' others say it means 'to think' Pre. भावयति । The Bhuâdi form is भवति ।

कृपेश्च २०८ ।

कल्पयति ।

308 /kripa This root also takes चिच् in the senses mentioned in the last Pre कल्पयति ।

आ स्वदः सकर्मकात् ।

स्वदिननिष्ठाया संभवतु कर्मण्येव चिच् ।

Gana sūtra —The affix चिच् comes after the following roots upto /svada inclusive when they take an object

Where there is a possibility of governing an objective case there these roots are Churâdi.

Some explain this sūtra as. "The root Svada preceded by आ takes the affix चिच् when it is Transitive"

ग्रस २०९ ग्रहणे ।

ग्रासयति कलच् ।

209 /grasa to eat, devour. As ग्रासयति कलच् 'he eats the fruit'

पुष २१० धारणे ।

पोषयत्याभरणच् ।

210 /pusha, to put up or wear. As पोषयत्याभरणच् 'She wears ornaments'. Other forms are पोषति (Bhuâdi), पुष्यति (Divâdi) पुष्पाति kryâdi).

दल २११ विदारणे ।

दासयति ।

211. /dala to split, to tear As दाहयति ।

घट २१२ पुट २१३ लुट २१४ लुजि २१५ मिजि २१६ पिजि २१७ लुजि
२१८ भजि २१९ लचि २२० त्रसि २२१ पिसि २२२ कुसि २२३ दशि २२४ कुशि
२२५ घट २२६ घटि २२७ बृहि २२८ बर्ह २२९ बल्ह २३० गुप २३१ धूप २३२
विच्छ २३३ चीव २३४ पुथ २३५ लोक २३६ लोच २३७ खद २३८ कुप २३९
तर्क २४० वृत् २४१ वृधु २४२ भाषार्थः ।

पाटयति । पोटयति । लोटयति । दुज्जयति । दुज्जति । खं परेवाह । घटयति ।
घटयति ।

212 /pata, 213. /puta, 214. /lata, 215 /tuji 216 /miji,
217 /piji, 218 /luji, 219 bhaji, 220 /laghi, 221 /trasi, 222 /pisi, 223
kusi, 224 /dasi, 225 /kusi, 226 /ghata, 227 /ghati, 228 /brihi, 229
/baiha, 230 balha, 231 /gupa, 232 dhūpa, 233 /ichchha, 234 /chīva,
235 /putha, 236 /lokri, 237 /lochri, 238 /nada, 239 /kupa, 240 tarka,
241 /vritu, 242, /vridhu, to speak to shine

Thus पाटयति, पोटयति, लोटयति, दुज्जयति, or दुज्जति । So also of the rest
घटयति, घटयति ।

In forming the Aorist of लोह् and लोच there is no shortening by
the following —

२५७२ । नाग्लोपिशास्वदिताम् । ७ । ४ । २ ।

ल्लोपिशास्वदिताम् । नाग्लोपिशास्वदिताम् । नाग्लोपिशास्वदिताम् । नाग्लोपिशास्वदिताम् ।
ल्लोपिशास्वदिताम् । नाग्लोपिशास्वदिताम् । नाग्लोपिशास्वदिताम् । नाग्लोपिशास्वदिताम् ।

2572 The shortening of the penultimate of the stem,
before the causative affix, in the reduplicate-Aorist, does not
take place, when it is a (Denominative) stem, which has lost
a simple (end vowel of the Nominal-stem), before the Causa-
tive sign and also not, when it is the verb नाह्, or a root which
has an indicative अह् ॥

Note — The word ल्लोपिश् means literally a stem, in which a simple
vowel (अक् pratyāhāra) or a portion containing an अक् vowel has been
dropped. As the final vowels of Denominative stems are so elided before
the Causative sign ल्लि, the sūtra has been translated accordingly Thus
ल्लोपिश् = लाला नाह्यत्, ल्लोपिश् = लाला नाह्यत्, ल्लोपिश् = लाला नाह्यत्,
ल्लोपिश् = लाला नाह्यत् ॥ Where a simple अक् vowel alone is elided, as
in the case of लाला, there the elided अह् being sthānivāt, would prevent the
shortening, the अह् of लाला not being then considered penultimate. So that
ल्लोपिश् could be spared from the sūtra, since the sthānivād-bhāva would
prevent shortening. But where an अक् vowel plus a consonant is drop-
ped, as in लाला and लाला, there the sthānivād-bhāva does not apply (I. 1.
57), hence the necessity of employing the term ल्लोपिश् in the sūtra.

Similarly अयवाचद् from वाच्, and अयवाचद् from वाच्, अयवाचद् from वाच्, and अजुलोक्त् from लोक्. See III 1. 21 and 25

Thus अजुलोक्त् and अजुलोचद्. So also वर्तयति । वर्तयति । As वृत् is read above with an indicatory व, the चिच् is optional and so we have वर्तयति ।

212. /pata Pre. पाटयति । But पटयति in kathâdi and पटति in Bhuâdi.

213. /puta Pre. पोडयति । But पुटयति in kathâdi and पुटति in Tudâdi.

214. /luta Pre. लोटयति । But लोटति (Bhuadi No. 336) and लुटयति (Divâdi No 113). So also लोटते and लुटयति ।

215. /tuyi Pre. तुज्जयति । तुज्जति । But जोजति (Bhuâdi).

216. /mij Pre. मिज्जयति । मिज्जति ।

217. /piji Pre. पिज्जयति । पिज्जति । But पिह्ते । (Adâdi).

218. /luji Pre. लुज्जयति ।

219. /bhaji Pre. भज्जयति । But भजति । (Bhuâdi) भनति (Rudhâdi), and भाजयति already gone before

220. /fâghî Pre. लह्ययति । लह्यति ।

221. /trasi Pre. त्रसयति । त्रसति । But त्रसयति and त्रसति (Divâdi)

222. /pisi Pre. पिसयति । पिसति । But पिसयति 'he moves' and पिसति Bhuâdi

223. /kusi Pre. कुसयति । कुसति । Noun कुसुवः ।

224. /daśi Pre. दसयति । दसति । But दसति 'he bites' is Bhuâdi

225. /kusi Pre. कुसयति । कुसति ।

226. /gata. Pre. घटयति । It means 'to collect' also Its repetition here is because of the difference of meaning. While घटते is ghatâdi

227. /ghati Pre. चरटयति । चरटति । Noun चरटा ।

228. /vrihi Pre. वृहयति । वृहति । The Bhuâdi is वर्हति ।

229. /varha. Pre. वर्हयति ।

230. /valha Pre. वल्हयति ।

231. /gupa Pre. गोपयति । But गोपायति 'he protects' is Bhuâdi,

गुपयति is Divâdi

232. /dhâpa Pre. धूपयति । But धुपति is Tudâdi

233. /vichchha. Pre. विच्छयति । But विच्छययति is Tudâdi.

234. /chiva. Pre. चीवयति ।

235. /putha Pre. पोथयति । But पुथयति 'he injures' is Divâdi; and

पुथयति is Bhuâdi.

236. /lokri. Pre. लोकयति । But लोकते 'he sees' is Bhuâdi. Aor.

अजुलोक्त् । S 2572.

237. /lochri. Pre. लोचयति । But लोचते 'he sees' is Bhuâdi Aor.

अजुलोचद् ।

238. /nada. Pre. नादयति । But नदति 'he sounds,' is Bhuâdi.

239. /kupa. Pre. कोपयति । But कुपयति 'he is angry' in the Divâdi.

240. /tarka. It means 'to reason' 'to argue', 'to draw inferences,' also Pre. तर्कयति ।

241. /vritu. Pre. वर्तयति । वर्तति because of the indicatory व । वृत्त्यते is Divâdi. वर्तते is Bhuâdi.

242. /vridhu. Pre. वर्धयति । वर्धति for the same reason.

रुठ २४३ लजि २४४ अजि २४५ दसि २४६ रुशि २४७ रुशि २४८ शीक २४९ रुशि २४९ क । नट २५० पुटि २५१ जुचि (जिचि) २५२ जि २५२ क । चि २५२ ख । रचि २५३ लचि २५४ अहि २५५ रहि २५६ महि २५७ च ।

243. /rutha to 257 /mahī cha, to speak These fifteen roots are given by Kāsyapa and Swāmī.

Pre. रोठयति । But रवठति 'he steals' is Bhuâdi and रोठते 'he re-acts'

244. /laji. Pre. लज्जयति । लज्जति । compare लजति-लज्जति 'he parches' in the Bhuâdi No S 257, 253) and लाजति-लाज्जति । (Bhuâdi Nos. 259 & 260) लजते is Tudâdi No. 10 and लज्जयति 'he manifests' is kathâdi

245. /aji. Pre. अज्जयति । अज्जति । But अजति in Rudhâdi

246. /dasi. Pre. दसयति । दसति ।

247. /bhrisī. Pre. बृषयति or बृषति । But बर्षति (Bhuâdi) and बृषयति (Div. 115) 'he falls.'

248. /ruṣi. Pre. रसयति । रसति ।

248 (a). रसि, 249. /sika

Pre. रसयति । रसति । रीकयति । But रीकति-रते 'he sprinkles' is Bhuâdi No. 75.

250. /nata. Pre. नाटयति । When meaning to dance, it is also Ohurâdi as taught in No 12 नटति is Ghatâdi

251. /puti. Pre. पुटयति । But पोटते 'he changes' is Bhuâdi

252. /juchi. Pre. जुचयति or जुचति ।

253. /faghi. Pre. रक्षयति or रक्षति । See also Bhuâdi No. 107, for रक्षते । 'he moves'.

254. /laghi. Pre. लषयति or लषति ।

255. /ahi.

Pre. अहयति or अहति । But अहते 'he moves' is Bhuâdi No 666.

256. /rahi. Pre. रहयति or रहति । But रहयति 'he abandons' is kathâdi.

257. /mahī. Pre. महयति or महति । But महयति 'he honors' is kathâdi महति is Bhuâdi No. 766 महते is No 665.

लडि २५८ लड २५९ नल २६० च ।

258. /ladi. 259. /tada. 260. /nala cha, to speak.

Pre. ललडयति or ललडति । But ललडयति 'to fondle,' and ललति also लोडयति । But लोडति and लुडते (Bhuâdi Nos. 374 & 295), and लुडति is Tudâdi No. 92 लाजयति or लाजयति । But लजति is Bhuâdi No. 891.

पुरी २६१ आग्यायने ।

ईदित्थं निष्ठायाभिरुपेयाय । अत एव लिख्वा ।

पूरयति-पूरति ।

261. /pūi, to fulfil, satisfy. The long indicative ई is for the sake of prohibiting the augment इट् । Therefore the लिच् is optional.

Pre पूरयति or पूरति । But पूर्यते in the Divādi No 43.

रुज २६२ हिसायाम् ।

262. /ruja, to hurt, kill

Pre रोजयति । But रुजति 'he breaks' is Tudādi No 123.

एवद २६३ आस्वादने ।

'स्वाद' इत्येके । अस्विस्वदत् । दीर्घस्य स्थणोपदेशत्वात् । अस्विस्वदत् ।

263. /shvada, to taste Some read it as /shvāda. The aorist of एवद् is अस्विस्वदत् But of the long स्वाद् it is अस्विस्वदत् । The च is not changed to ष because the root is exhibited as स्वाद् and not as च्वाद् ।

Pre स्वादयति । But the Bhuādi form is स्वादते or रुचयते । Aor. अस्विस्वदत् ।

आधृषाद्वा ।

इत ऊट्टवं विभाषितं लिख्यो घृषघातुनभिधाय ।

Gana Sutra —The roots upto dhūsha inclusive are optionally conjugated in लिच् । (No 306)

युज २६४ पृच २६५ सयमने ।

योजयति-योजति । अयौषीत् । पर्चयति-पर्चति । पर्चिता । अपर्चति ।

264. /yuja 265. /pūcha, to join, unite

Pre योजयति । or योजति । I Fut योक्ता । Aor अयौषीत् ।

265. /pūcha Pre पर्चयति or पर्चति । I Fut पर्चिता । Aor अपर्चति ।

अर्च २६६ पूजायाम् ।

266. /archa, to worship Pre अर्चयति or अर्चति ।

षह २६७ सर्षणे ।

साहयति । 'च एवाय नागः सहति कलनेभ्यः परिभवत्' ।

267. /shaha, to cause to bear or suffer.

Pre साहयति or सहति or सहते । This ought not to be read here according to the author of the vritti. However the form सहति is valid, as we find it in the following sentence च एवाय नागः सहति कलनेभ्यः परिभवत् ।

ईर २६८ क्षेपे ।

268. /īa, to cast, (to go) Pre ईरयति or ईरति । But ईर्ते is Adādi

ली २६९ द्रवीकरणे ।

लाययति-लयति । लेता ।

269. /lī, to melt Pre लाययति or लयति । But लीयते is Divādi No. 31, and लिनाति is kryādi No. 31, I Fut; लेता ।

वृजि २७० वर्जने ।

वर्जयति-वर्जति ।

270. √vr̥jī, to shun, avoid. The long *vr̥* indicates the absence of the augment *v* in the Nishthā.

Pre. वर्जयति or वर्जति । But वृक्ते is Adādi No 19, and वृक्ते and वृक्ते is Rudhādi No. 24, I Fut. वर्जिता ।

वृज् २७१ आवरणे ।

आवरयति-आवरति । अरिता-अरीता ।

271. √vr̥i, to cover.

Pre. आवरयति or अरति । A. अरते । cf वृञोति, वृञति of Svādi No 8, and वृञीते of kryādi No 20, I Fut. अरिता or अरीता ।

जृ २७२ वयोहानौ ।

आरयति-आरति । अरिता-अरीता ।

272. √jri, to grow old Pre. आरयति or अरति । I Fut. अरिता or अरीता ।

जि २७३ क । च ।

जृणयति-जृणयति । जृता ।

272A √jri cha, to grow old Pre. जृणयति or जृणयति । I Fut. जृता ।

रिच २७३ वियोजनसंपर्चनयोः

रेचयति-रेचति । रेक्ता ।

273. √richa, 1. to separate, 2 to unite Pre. रेचयति or रेचति । I Fut. रेक्ता ।

शिष २७४ असर्वोपयोगे ।

शेषयति-शेषति । शेषा । अशेषत् । अश विप्रर्वोऽतिशये ।

274. √sisha, to leave as remainder, spare It is generally preceded by the preposition वि meaning to excel Thus विशेषयति or विशेषति ।

Pre. शेषयति or शेषति । I Fut. शेषा । Aor, अशेषत् ।

तप २७५ दाहे ।

तापयति-तापति । तप्ता ।

275 √tapa to burn Pre. तापयति or तापति । I Fut. तप्ता ।

तृप् २७६ तृप्तौ ।

‘सदीपने’ इत्येके । तर्पयति-तर्पति । तर्पिता ।

276. √tripa, to please Kshīrasvāmi says it means सदीपने ‘to kindle’. This root is not Anit The वृप् of the Divādi class is Anit.

Pre. तर्पयति or तर्पति । But तृपयति is Divādi No. 86, and तृपति is Tudādi No. 26, I Fut. तर्पिता ।

छुदी २७७ संदीपने ।

छर्दयति-छर्दति । छर्दिता । छर्दिष्यति । ‘छेदयति-’ (२५०६) इति विकल्पो न ।

सादृश्यस्य रीत्यादिकस्यैव ग्रहणात् । ‘तप छुप छुप सदीपने’ इत्येके । तर्पयति । तर्पयति ।

277. /chhridi, to kindle The root रुद् mentioned in sūtra VII. 2 57, S. 2506 does not refer to the present root, but to the Rudhādi root, because the other roots read along with it there belong to that class, consequently there is no optional adding of the augment रुद् ।

Some read here the following three additional roots /chripa as चर्पयति, /chhripa as चर्पयति, and /dripa, as दर्पयति ।

Pre. चर्दयति or चर्दति । But चृन्दे, चृणति is Rudhādi No. 8, I Fut. चर्दितः । II Fut. चर्दिष्यति । Past Part. Pass चृक्षः । Act चृक्षवाद् ।

दुभी २७८ भये ।

दर्शयति-दर्शयति । दर्शितः ।

278. /drībhi, to fear.

Pre दर्शयति or दर्शयति । I Fut. दर्शितः । Past Part. Pass दृक्षः ।

दुभ २७९ संदर्भे ।

अथ हुदादायीदित् ।

279 /dribha, to tie, fasten, string together This root is ईदित् in the Tudādi class It is conjugated like the last, but as it has no indicatory long ई, the nishthā is वेद् ।

Pre. दर्शयति or दर्शयति । The Tudādi form is दृणति । Past Part. Pass. दर्शितः ।

अथ २८० नीक्षणे ।

‘दिवायाश्’ कथयेत् ।

280 /sratha, to untie, loosen, (to kill) Some say it means ‘to hurt’ or to injure’. Pre अययति or अययति । See आययति No. 13, for ‘he endeavours’, अययति । ‘he is weak’ in Kathādi.

नी २८१ गतौ ।

नाययति-नयति । नेता ।

281 /mī, to go, move.

Pre. नाययति or नयति । cf. नीनीते, निनाति of the kryādi No. 4, निनीते, निनुते of the Svādi No. 4, I Fut नेता । Desid. निनीषति ।

ग्रन्थ २८२ बन्धने ।

ग्रन्थयति-ग्रन्थयति ।

282. /gratha, to fasten, tie. Pre. ग्रन्थयति or ग्रन्थयति ।

शोक २८३ आसर्षणे ।

283. /śika, to be patient. Pre शीकयति or शीकति । cf. शीकते ‘he sprinkles’ Bhuādi No 75 I Fut. शीकितः ।

शीक २८४ च ।

284 /chika cha, to endure, bear suffer.

Pre. शीकयति or शीकति । I Fut. शीकितः ।

अर्द २८५ हिसायाम् ।

स्वरितेत् । अर्दयति-अर्दति-अर्दते ।

285. √aida, to injure, hurt, kill It is Svaritē.

Pre अर्दयति or अर्दति or अर्दते । cf Bhuadī No 56

हिसि २८६ हिसायाम् ।

हिसयति-हिसति । 'हिनस्ति' इति श्रमणि गतम् ।

286. √hisi, to hurt, injure, kill. The शिच् would have been optional by the very fact that it has an indicative ह् । Its inclusion in the यञादि list appears superfluous

Pie. हिसयति or हिसति । But हिनस्ति is Rudhādī No. 19

अर्ह २८७ पूजायाम् ।

287. √arha, to worship. Pre. अर्हयति cf. No. 192 or । अर्हति ।

आढः षद् २८८ पद्यर्थे ।

आसादयति-आसीदति । 'प्राप्ता-' (२३६०) इति सीदादेशः । आसत्ता । आसात्सीत् ।

288. √ānah shada, to approach, go to, reach The √shada preceded by the preposition आ is optionally conjugated in the Chuiādī class

Pie. आसादयति or आसीदति । The सीद् is substituted for षद् by VII 3.

78. S 2360 in the Bhuādī See No 907, I Fut आसत्ता । Aor आसात्सीत् ।

शुन्ध २८९ शौचकर्मणि ।

शुन्धति । अशुन्धीत् । अशुन्धिष्टात् ।

289. √sundha, to be purified or cleansed, to cleanse

Pre शुन्धयति or शुन्धति । cf Bhuādī No 74, which is however intransitive I Fut शुन्धता । Aor. अशुन्धीत् । अशुन्धिष्टात् ।

छद् २९० अपवारणे ।

स्वरितेत् ।

290. √chhada, to cover It is svaritē

Pre छादयति or छदति or छदते । But छदयति is ghatādī

जुष २९१ परितर्कणे ।

परितर्कणमूहो हि वा । 'परितर्कणे' इत्यन्ये । परितर्पणं परितृप्तिक्रिया । जोषयति-जोषति । प्रीतिसेवनयोजुः इति तुदादौ ।

291. √'jusha, to hurt, to be satisfied The word paritarkana means 'to reason' 'to injure'. Kshīra Swāmī says the root means 'to be satisfied'. It is conjugated in the Tudādī also. See No. 8.

Pre जोषयति or जोषति ।

धूञ् २९२ कम्पने ।

कावित्यधिकृत्य । * धूञ्प्रीजोर्जुःशक्तव्यः * । धूनयति-धवति-धवते । केचित् 'धूञ्प्रीयोः-' * इति पठित्वा प्रीत्याविद्याद्वयार्थादुनातेरेव उक्तमाहुः । धावयति । अयं स्वादौ अयादौ तुदादौ च । स्वादौ इत्यञ् । तथा च कविरहस्ये—

'धूञोति चम्पकवनानि धूनोत्ययोक्तं ब्रूत धूनाति धुवति स्फुटितातिमुक्तम् ।

वायुर्विधूनयति चम्पकपुष्पदेवद्वयत्कान्ते धवति चन्दनमञ्जरीम् ॥'

292. ✓dhûñ, to shake, agitate, cause to move Under the rules applying to चिच्, we find the following vârtika under sūtra VII 3 37. S 2585, in which the anuvritti of चो "when चि follows," is current from VII 3 36 S 2570 —

Vârtika —It should be stated that the roots dhûñ and priñ take the augment डक् when the affix चि follows

Thus धूनयति or चवति or चवते। Some read this vârtika as घूञ् प्रीणोर्नुवक्तव्यः । and because घूञ् is found in the company of प्रीणयति, they would confine the augment डक् to the घू of the kryâdi class and not to the Churâdi घू. According to them, it is conjugated as चावयति ।

This root is Svâdi No 9, kryâdi No 17, and Tudâdi No 105 The च is short in the Svâdi Thus we find in the above verse of Kavirahasya all the different conjugations of the ✓dhû

Pre धूनयति or चावयति or चवते ।

प्रीञ् २९३ तर्पणे ।

प्रीणयति । * घूञ्प्रीणोः- * इति ह्रस्वोक्तपाठे डु । प्रावयति-प्रयति-प्रयते ।

293 ✓priñ, to please, satisfy. If we apply the vârtika given under the last root, then we get डक् augment, and the form will be प्रीणयति । But if we follow the opinion of Haradatta, who reads the vârtika as घूञ्प्रीणो. &c, then there will be no डक् augment, and the form will be प्रावयति ।

Pre. प्रीणयति or प्रावयति । Without, चिच्, प्रयति or प्रयते ।

अन्य २९४ ग्रन्थ २९४ क । संदर्भे ।

294. ✓srantha, 29+A. ✓grantha, to fasten, tie

Pre अग्रथयति or ग्रन्थयति or अग्रयति, ग्रन्थयति । of अग्रनाति, ग्रन्थनाति Kryâdi No. 41, अग्र्यते, ग्रन्थते Bhuadi

आप्त २९५ लम्बने ।

आपयति-आपति । आपत् । आप्ता । स्वरितेद्वयमित्येके । आपते ।

295 ✓âpri, to obtain Some say this root is svaritâ

Pre आपयति or आपति or आपते । I Fut आप्ता । Aor, आपत् with अच् because the root has an indicative च् ।

तनु २९६ अद्वोपकरणयोः ।

'उपसर्गोच्च द्वेच्ये' । तानयति । वितानयति-तनति । वितनति । 'चन अद्वोपकरणयोः' इत्येके । चानयति-चनति ।

296 ✓tanu, 1. to confide, trust, place confidence in 2 to help, assist, aid When preceded by an upasarga it means to extend. Some read it as ✓chana to trust, 'to kill' Pre तानयति । वितानयति । तनति । वितनति । चानयति । चनति । of चनयति । of the Ghatâdi.

वद २९७ संदेशवचने ।

वादयति । स्वरितेद् । वदति-वदते । अनुदात्तेदित्येके । ववदतुः । ववदिय । ववदे । वदाद् ।

297. *√vāda*, to cause to speak or say, to cause to sound; play on a musical instrument. This root is svaritē. Some say it is anudāttē.

Pre वादयति or वदति । A. वदते । Per वदाद् । A. वक्ते । वददतुः । वददिय । Bene, वदाद् ।

यच्च २५६ परिभाषणे ।

वाचयति-वचति । वक्ता । आवाचीद् ।

298. *√vacha*, to speak. Pre वाचयति or वचति । I Fut वक्ता । Aor. आवाचीद् ।

मान २९९ पूजायाम् ।

मानयति-मानति । मानिता । विचारणे तु नीवादिको निवृत्त्यन्तः । इत्यने मानयते । इत्याकुस्मीयाः । अन्वत इति दिवादी । अतुत इति तनादी च ।

299 *√māna*, to honour, to worship. When म् means 'to reflect,' it is Bhuādi and invariably followed by च् । When meaning 'to stop,' it is read in the Akusmiya class, and we have मानयते । In the Divādi we have मन्वते । (No. 67) , in the Tanādi अतुते (No. 9).

Pre. मानयति or मानति । I Fut मानिता ।

मू ३०० प्राप्ताव्यत्मनेपदी ।

भावयते-भवते । चिञ्चनियोगेनैवात्मनेपदनिवृत्ते । भवति ।

300. *√bhū*, to obtain, gain. It is Atmanepadi. Some say it is Atmanepadi only then when चिच् is joined to it. Otherwise it is Parasmaipadi, as भवति and never भवते ।

Pre भावयते or भवते । According to others भवति । I Fut, भविता ।

यर्ह ३०१ विनिन्दने ।

301 *√garha*, to blame, censure, reproach.

Pre. गर्हयति or गर्हति । cf Bhuādi गर्हते No 667.

मार्ग ३०२ अन्वेषणे ।

302 *√mārga*, to seek. Pre. मार्गयति । But मृगयते is kathādi I Fut. मार्गिता । Pre. Partī Atmane मार्गयः ।

कठि ३०३ शोके ।

उत्पुर्वोऽयमुत्कपठावाच् । कपठत इत्यात्मनेपदी गत ।

303. *√kathi*, to mourn, grieve for. When preceded by उत् it means 'to be anxious'. कपठति is Atmanepadi already taught before Pre. कपठयति or कपठति । But कपठते is Bhuādi No 283, and कठति (Bhūadi NO. 356) I Fut. कठितवा ।

मृज्ज ३०४ शौचालंकारयोः ।

मार्जयति-मार्जति । मार्जिता-मार्ज्ता ।

304. *√mrijā*, 1. to wipe or wash off, cleanse. 2. to deck, adorn. The च् is optional because of the indicative क् ।

Pre. मार्जयति or मार्जति । I Fut. मार्जिता or मार्ज्ता । Past Partī, मार्जः ।

मृष ३०५ तितिक्षायाम् ।

स्वरितेत् । नर्वयति-नर्वति-नर्वते । दृश्यति-दृश्यते इति द्विवादी । वेचने यपि नर्वति ।

305 /mrisha, to suffer, endure, put up with.

Pre. नर्वयति or नर्वति । A नर्वते । But दृश्यते or ति is Divādi No. 55, and नर्वति 'he sprinkles' is Bhuādi. No 739.

धृष ३०६ प्रसहने ।

नर्वयति-नर्वति । इत्याधृषीवाः ।

306. /dhrisha, to assail, attack, outrage. According to Śākatāyana the root has an indicative अ । The Nishthā is therefore धृष्टः । Some read the root पश वन्धने here. Pre. नर्वयति । I Fut नर्वितार or धृषिता ।

Here end the Yujādi or Adhrishīya roots.

अथावन्ताः ।

Sub-section *Kathadi Roots*—Now all the roots taught hereafter end in a short अ ।

कथ ३०७ वाक्यप्रबन्धे ।

अग्लोपस्य स्वानिवृत्तात्तान् वृद्धिः । कथयति । अग्लोपित्वान्न दीर्घसम्बन्धादौ । अचकथत् ।

307 /katha, to tell, narrate The final अ in कथ is part of the root and not indicative The result of which is that when this अ is elided, the substitute Zero becomes sthānivat and prevents vriddhi Thus कथ+विच्+यप्+ति=कथ्+विच्+यप्+ति (the अ is elided by VI 4 48 S 2308) This elided अ becomes sthānivat for the purposes of purvaviddhi, under I 1. 57 S. 50, the substitution of vriddhi for the penultimate by VII 2. 116 S. 2282, does not take place, for the अ in क is not penultimate Hence we get कथयति and not काथयति ।

Moreover as there is the elision of the vowel अ of the root कथ by VI. 4 48 S 2308, the root is अग्लोपिच् and therefore, in the Aorist there is neither the lengthening oy VII 4 94 S 2318, nor the San-vadbbhāva, taught in VII. 4. 93. S 2316 We have अचकथत् ।

Other uses of making the final अ a portion of the root will be mentioned later on as occasion requires Pre कथयति । Aor अचकथत् ।

वर ३०८ ईप्सायाम् ।

वरयति । वारयतीति गतच् ।

308 /vara, to ask for, choose

Pre वरयति । While वारयति has been taught before See No 271.

गण ३०९ सख्याने ।

गणयति ।

309 /gana, to count, number, enumerate In forming the aorist a , long ई is optionally substituted for the अ of ग by the following sūtra.

२५७३ । ई च गणः । १ । ४ । ९ ।

गणेरभ्यासस्य ईदस्याचक्षुपरे णी । चादत् । अजगणत्-अजीगणत् ।

2573 In the Reduplicate Aorist of the णिच् ending roots ई is substituted optionally for the vowel of the reduplicate in गण् ॥

As अजीगणत् or अजगणत् ॥ गण is a root which ends in अ, and this अ being elided by VI 4 48 before the affix णि, the rule VII. 4. 93, does not apply to it, because there is an ak-lopa here, so in the other alternative, it has its natural अ ।

Pre गणयति । Aor अजगणत् or अजगणत् । Nouns — गणिका । गणिक्यच् ।

शठ ३१० इवठ ३१० क । सम्यगवभाषणे ।

310. √satha, 310A. √svatha, to speak ill of, to speak well or elegantly. Some read अभाषणे ।

Pre शठयति । इवठयति । But शठयति and इवठयति in Gatyādi, and शठयति in ākusmiya, and इवठयति is Bhuādi No 321.

पट ३११ वट ३११ क । ग्रन्थे ।

311. √pata, 311A. √vata, to sting, or weave

Pre. पटयति । But पाटयति 'he speaks' has been taught before पटति 'he moves' is Bhuādi No 318 So also वटयति । But Bhuādi is वटति No. 322, and the causative of it is वाटयति 'he causes to surround' वटयति is ghatādi No 816

रह ३१२ त्यागे ।

अररहत् ।

312 √raha, to quit, leave, abandon Pre. रहयति । But रहति Bhuādi No. 767, and रहति 'he goes' No. 768 Aor. अररहत् ।

स्तन ३१३ गदी ३१४ देवशठदे ।

स्तनयति । गदयति । अजगदत् ।

313 √stana 314 √gadi, to thunder, roar loudly The long ई is the sign of the dual case in स्तनगदी ।

Pre स्तनयति । Aor अतस्तनत् । Desid. तिस्तनयिषति । च is not changed to ष as the root is not षोपदेश । Noun स्तनयिन् ।

314 √gadi. Pre गदयति । But गदति Bhuādi No. 52.

पत ३१५ गतौ वाणिजन्तः ।

वादन्त इत्येके । आदौ पतयति-पतति । पताचकार । अपतीत् । द्वितीये पातयति । अपीपतत् ।

Gana Sutra — Optionally the verb √pata takes णिच् when meaning 'to go' Some say the option refers not to णिच् but to its being adanta (ending in a short अ) According to the first view we have पतयति or पतति । Per पताचकार । Aor अपतीत् । According to the second view we have Pre. पातयति । Aor अपीपतत् ।

315 √pata, 'to go'

Pie पतयति or पतति । I पातयति or पतयति । Per. पताचकार । The Perfect is periphrastic, as the root contains more than *one* vowel (*i e*, pata) Not so the Bhuādi √pata No 898 But if वा refers to अदन्त, then the Per. is पतवा चकार । Aor. अपतीत् or अपीपतत् । Noun —पतबाहुः ।

पथ ३१६ अनुपसर्गात् ।

गतावित्येव । पथयति ।

316 √pasha, when not preceded by a preposition, means 'to go,' and takes णिच् ।

Pre पथयति । But it is Bhuādi when preceded by an upasarga, as मपथयति । The anuvritti of वा is taken here by some According to them the root is optionally अदन्त । Thus we have पाथयति also.

स्वर ३१७ आक्षेपे ।

स्वरयति ।

317 √svara, to find fault, blame, reprove, censure

Pie स्वरयति । But स्वरति 'he makes sound' is Bhuādi

रच ३१८ प्रतियत्ने ।

रचयति ।

318 √racha, to arrange, prepare, make ready Pre रचयति ।

कल ३१९ गतौ संख्याने च ।

319 √kala, to go, 2 to enumerate, calculate Pie कलयति । But कालयति 'He throws' is No 64, and कलते is Bhuādi No 526, Noun —कलिः 'the period or unit of astronomical calculation'

चह ३२० परिकल्कने ।

परिकल्कन दन्तः घाटय च ।

320 √chahā, to be proud or haughty The word parikalkana means pride and deceit Pie चहयति । See the section Ghatādi for this root The Bhuādi is चहति । No 765

मह ३२१ पूजयाम् ।

महयति । महतीति यपि गतच् ।

321. √maha, to honor, worship Pre. महयति । But महति is Bhuādi No 766

सार ३२२ कृप ३२३ अथ ३२४ दौर्बल्ये ।

सारयति । कृपयति । अथयति ।

322. √sāra, 323. √kripa. 324 √sratha, to be weak. Pre सारयति ।

323 √kripa Pre. कृपयति But cf. कल्पयति from कृष्णामय्ये (No I 779) and कल्पते from Bhuādi No 799

324 √sratha

Pre. अथयति । But आथयति 'He tries' is No. X 13, and आथयति 'He releases' is No. X. 282, while अथयति is ādhrishīya.

स्पृह ३२५ ईप्सायाम् ।

325 √spriha, to desire. Pre. स्पृहयति । Noun —स्पृहयाद्युः ।

भाम ३२६ क्रोधे ।

अवमानत् ।

326 √bhāma, to be angry.

Pre. भामयति । But भामते is Bhuādi No 468 Aor अवमानत् ।

सूच ३२७ पैशून्ये ।

सूचयति ।, अथोपदेशत्वात् न च । असूचुचत् ।

327. √sūcha, to trace out, spy, ascertain

Pre सूचयति । Aor असूचुचत् । The च is not changed to च, as the root is not चोपदेश । Inten सोसूच्यते । च not changed to च ।

खेट ३२८ भक्षणे ।

वृत्तीयान्त इत्येके । 'खोट' इत्यन्ये ।

328 √kheta, to eat. Some read it as खोट √khota and √kheda

Pre खेटयति । खोटयति । The Bhuādi form is खेटति । Noun —आखेटना ।

क्षोट ३२९ क्षेपे ।

329 √kshota, to throw Pre क्षोटयति ।

गोम ३३० उपलेपने ।

अङ्गुगोनत् ।

330. √goma, to plaster with cowdung Pre गोमयति । Aor अङ्गुगोनत् ।

कुमार ३३१ क्रीडायाम् ।

अङ्गुकुमारत् ।

331 √kumāra, to play Pre कुमारयति । Aor अङ्गुकुमारत् ।

शील ३३२ उपधारणे ।

उपधारणन-याचः ।

332 √sīla, to study, practise repeatedly. The word upadhāraṇa means 'practice' Pre शीलयति । But शीलति 'he meditates' is Bhuādi No 556, Past Part. Pass शीलितः ।

साम ३३३ सान्त्वप्रयोगे ।

असमानत् । 'साम सान्त्वने' इत्यतीतस्य तु असमीपनत् ।

333 √sāma, to appease, conciliate, soothe.

Pie सामयति । Aor असमानत् । But असमीपनत् from the root साम सान्त्वने which has been taught before *Quere* No where before has the root साम सान्त्वने been taught in the current texts of the Siddhānta Kaumudī or Dhātupāṭha. Mādhava also refers to साम सान्त्वने here, but no where has he given it separately. Others say that the root सान्त्व सामप्रयोगे No 33, should be read as two roots (1) सान्त्व (2) साम, and प्रयोगे is their meaning.

बेल ३३४ कालोपदेशे ।

बेलयति । 'काल' इति पृथग्धातुरित्येके । कालयति ।

334 /vela, to count the time. Some, say काल is a separate root, and not the meaning of बेल । Pre बेलयति । कालयति । Noun — बेल ।

पल्यूल ३३५ लवनपवनयोः ।

335. /palyūla, 'to salt,' to purify' The word palyula means 'soap.' As in the Taittiriya Samhita नास्य पल्यूलनेन वासः पल्यूलयेयुः । Pre. पल्यूलयते ।

वात ३३६ सुखसेवनयोः ।

'गतिमुखसेवनेषु' इत्येके । वातयति । अथवातत् ।

336 /vāta, 1 to go 2, to make happy, 3. to serve

Pre वातयति । Aor अथवातत् ।

गवेष ३३७ मार्गणे ।

अजगवेषत् ।

337 /gavesha, to seek, search, to hunt Pre गवेषयति । Aor. अजगवेषत् ।

वास ३३८ उपसेवायाम् ।

338 /vāsa, to scent, perfume, incense, fumigate, make fragrant, to steep, infuse, to spice, season Pre वासयति । Compare वस्ते Adâdi No 13, and वस्यति 'he stops' Divâdi No. 105, Noun — वासना ।

निवास ३३९ आच्छादने ।

अग्निनिवासत् ।

339 /nivāsa, to dress Pre निवासयति । Aor अग्निनिवासत् ।

भाज ३४० पृथक्कर्म्मणि ।

340. /bhāja, to divide, distribute Pre विभाजयति

सभाज ३४१ प्रीतिदर्शनयोः ।

'प्रीतिसेवनयोः' इत्यन्ये । सभाजयति ।

341 /sabhāja, 1. to please, 2 to show According to others it means 'to please' and "to serve." Pre सभाजयति ।

ऊन ३४२ परिहाये ।

ऊनयति । 'ओः पुनश्चिज्—' (२५७७) इति वृत्ते 'पययोः' इति वक्तव्ये वर्गमत्वाद्वाजकारग्रही लिङ्ग 'यिचि अच आदेशो न स्याद्द्वित्वे कार्ये' इति । 'यत्र द्विवक्तावभ्यासीत्तरत्नस्येत्यादौऽ अपक्रियाया परिनिष्ठिते रूपे वाचकोऽस्म्यते तत्रैवायं निषेधः' । चापकस्य सजातीयापेक्षत्वात्तेन 'अचिकीर्तत्' इति चिह्नम् । प्रकृते तु न अउदस्य द्वित्वं तत ऊत्तरत्नस्येऽस्त्वोपः । औनयत् ।

नामवानूनयत् ।

342 /ūna, to leave deficient or unfinished, to lessen, diminish Pre. ऊनयति । Aor. अ+ऊनयत् or औनयत् । Noun — नायोनः ।

In forming its aorist, the syllable न is reduplicated in order to obtain the desired form औनयत् which is done by first reduplicating the न and then

eliding the अ by force of the affix लिच्. Of course, this is an unusual procedure, but in following the ordinary procedure the difficulty is this, if in कन+लि+चङ् we elide the अ of न first and this we must do, because elision taught later should be applied first, then the only syllable that we can reduplicate will be नि formed by न+इ of लिच्, and the form would be औनिनत् । Nor can the sūtra द्विर्वचनेऽचि help us (whether we interpret that sūtra to mean that the elided अ is *sthānivat* for the purposes of reduplication or that the elision should not take place when there is reduplication yet to be done), because the affix लिच् does not cause reduplication and therefore द्विर्वचनेऽचि does not apply to it. To get out of this difficulty, we take the help of the *jñāpaka* of VII. 4. 80 S. 2577, *viz.*, the existence of the following rule —Though लिच् is not the cause of reduplication, yet the substitution to be caused by it does not take place or is to be considered as *sthānivat* for the purposes of reduplication.

The *jñāpaka* is arrived from the whole sūtra according to some. By VII. 4. 80 S. 2577, the following forms are evolved विभावयिषति, लिलावयिषति, जि जा व यिषति, from √bhû, √lû and √jû, by changing the क of the reduplicate in to इ. Now, had लिच् been allowed to operate first, there would have been no क in the reduplicate, but the च, ल् and ज would have been followed by अ, and this अ would have been changed to इ by the ordinary rule of VII. 4. 79 S. 2317. It is only when लिच् is added that there is a possibility of च, &c. being followed by अ, otherwise not.

Objection —Admitting that the forms विभावयिषति &c. would have been obtained by the application of VII. 4. 79 S. 2317 without the help of VII. 4. 80 S. 2577 yet, this latter rule is necessary for the purposes of the forms like पिपयिषते, यिषयिषति from the √pû & √yu. Because by the ordinary rule, the forms would have been पुपयिषते and युययिषति, hence the necessity of S. 2577. Hence that sūtra, as a sūtra, cannot be the *jñāpaka* of the rule given above, for it has its scope here. The इद् augment is added to the चच् in the case of these two roots √pû and yu (by VII. 4. 74 S. 2626 and VII. 2. 49 S. 2618) and as the affix चच् assumes the form इच्, and as it is the cause of reduplication, as well as of guna, the latter will not take place till reduplication is over, for द्विर्वचनेऽचि applies here. Thus पु+इच+ति=पुपु+इचति=पुपोइचति=पुपयिषति. So also युययिषति. Now nothing can change the उ to इ but this sūtra. In fact only these two roots require this sūtra, because then Desiderative takes the augment इद् and so is not लिच्.

Therefore the author says the use of the class term पु and the pratyāhāra यच् instead of च and च is the real *jñāpaka* here. For as the necessity of the sūtra is only to evolve the two forms पिपयिषते and यिषयिषति, while other forms can be evolved by the ordinary rules of चच्वत् &c. Pāṇini

would have made the sūtra ओः पययोरपरयोः । His not having made it so, is the jñāpaka that णिच् does not produce its effect till the reduplication is not over. For had it produced its effect first, then अवीनवत्, अवीनवत्, अवीरवत्, अलीनवत्, अजीनवत् (the चङ् aorists of वृ, भृ, कृ, लृ and जृ, and चङ् is treated like चृ), could have been evolved by the ordinary rule of सन्वयः, and there would have been no उ in the reduplicate to operate upon by ओः पु &c. Therefore the employment of पु instead of प, and of यच् pratyahāra instead of य is useless hence we say this is हाचकः of the above rule. The operation of the jñāpaka is formed where the sūtra ओः पुयच् &c. does not apply, as in जुहावयिषति, उहुहावयिषति Aor औह्ववत् जुहावयिषति Aor अहुहवत्, ऊर्जुनावयिषति Aor और्जुनवत्, पुष्कारयिषति Aor अपस्फुरत् ।

In the formation of the forms in लिट् or aīdhhatuka where guna is applicable the letter ह is changed to अ by the sūtra विभाषालीयतेः

ऊन + णिच् + चङ् + वृ = ऊनृ + णिच् + चङ् + वृ = ऊनिनि + चङ् + वृ = ऊनिनत् with अट् = औनिनत् ।

When we elide the अ of ऊन before the णि and चङ्, because the rule of elision is subsequent to that of reduplication, and also because it is antaranga, then we get the stem ऊनि, a root which begins with a vowel, and in its reduplication the sūtra अनादेर्द्वितीयस्य (VI 1 2 S 2176) applies, and so नि is reduplicated, and we get the above form औनिनत् ।

But this is not the desired form the correct form is औननत् । This cannot be obtained without reduplicating न । Nor can you say that by applying the sūtra द्विचनेऽचि (I 1 59 S 2243-), the elided अ of ऊन will be sthānivat for the purposes of reduplication and that न will be reduplicated and not नि । That sūtra applies where the cause of reduplication follows such elided अ । But here the अ is elided by णिच् which is not the cause of reduplication, and so that sūtra does not help you. Therefore our author says "In the sūtra VII 4. 80 6 2577 Pāṇini has used पु, यच्, जि, while प, यच् would have been sufficient, the very fact of Pāṇini's using the word पु denoting the whole class of labials, the word यच् denoting the letters included in that pratyāhāra, and ज, indicates, that the substitution for the vowel does not take place before णिच् when reduplication is to be done

The meaning is this. The sūtra VII 2 74. S 2626 ordains the augment वट् to the affix चच् after the root वृङ्, and the sūtra VII 2 49 S. 2618 similarly ordains वट् to चच् after the root वृ (वीति). Thus वृ + वृ + च + ति, and वृ + वृ + च + ति, here the affix वृ causes guna, and we have वृ + वृ + ति, and वट् causes reduplication and by the sthānivadbhāva of द्विचनेऽचि or the prohibition of substitution by the above vārtika, the reduplication will be of the stem ending in वृ, thus पु वृ + वृ + ति, and पुवृ + वृ + ति = पुवृविषति and पुवृविषति । Now applies VII. 4 80 S. 2577, and वृ is changed to वृ । Therefore in order that the वृ of the reduplicate may

be changed to ह , the word व , वच् have not been used by Pāṇini, but उ , and वच् ! Otherwise the forms विचविचति or ० वि could not be formed, by substituting ह for the उ of the reduplicate

Moreover, if you say that by using the terms उ and वच् the rule is made applicable to all the labials, as a class, and so also to all semi-vowels and that thus we get अवीनवत् , अनीनवत् , अरीनवत् , अलीनवत् , अवीजवत् , विनावविचति , विनावविचति , रिनावविचति , खिनावविचति ! We reply that these forms could have been got without that sūtra. For after changing the उ to अच् or आच् as required, we reduplicate the stem ending in अच् or आच् and then for the अ of the reduplicate we substitute long ई , by VII. 4 79. S 2317 and VII. 4 94. S 2318. Therefore the mention of उ , वच् is useless in that sūtra

Consequently we say that the sūtra indicates by implication the existence of the above maxim, that the substitution required by विच् does not take place in the case of a vowel, when a reduplication is to take place. In other words, the substitution is postponed, till the reduplication is not effected. After that the substitution takes place.

Moreover this prohibition, that a substitution caused by विच् , does not take place, is qualified by this further proviso 'This prohibition applies only there, where by reduplication, the first vowel of the second portion of the stem next to the reduplicate is अ , whether original or obtained by the application of any rule.'

The utility of the maxim obtained from the implication of अः प्रवच् वि &c is illustrated in the following example $\text{उ + विच् + हृ + वच् + ति = उवृ + चति}$. The वृ aorist is अवृहवत् ! Similarly 'he acts like उवृ' is उवृहति ! Here to the nomina base उवृ we add क्विप् under the vārtika to S. 2665, and we get the root उवृ . To this we add विच् and वच् . We get उवृहविचति , the वृ aorist is अवृहवत् ! Similarly from the sūtra Dhātu उ , we have with विच् and वच् , the form उवावविचति , the वृ aorist is अवृहवत् ! Similarly उवावविचति and अवृहवत् ! उवृहविचति , अवृहवत् ! The आ in the last example is by VI 1 54 S. 2569, and we have अवृहवत् ! Here the उ appears in the reduplicate. If there had not been the above jñāpaka rule we would have got the forms विवावविचति &c. Considering all these points, the author of the vārtikas, Kātyāyana says "The उ and वच् in the sūtra VII. 4 80 indicate by implication that the substitute of a vowel caused by वि is sthānivat to the original." This sthānivadbhāva is illustrative of the prohibition also namely that the substitution for the vowel does not take place till the reduplication is not done. Therefore, Bhattoji Dikshita has given the above rule in the form of a prohibition, rather than an affirmation. For prohibition is also illustrative of the sthānivadbhāva.

Question—If this be a general rule, then from the root कृतसंयमवृत्ते , we get the following form in the aorist, $\text{कृव + विच् + वृ + त्}$ Here we redupli-

cate first, and get कृ + कृत + चिच् + अ + त् = चर् + कृत + चिच् + अ + त् (VII. 4. 66. S 2244) = अचकीर्तत् । But this is incorrect

Answer.—In order to prevent this, we have added the proviso, that the above rule will not apply when the substitution caused by चि is not, such as ends in अ । Here the substitution caused by चिच् is not अ ending. The *uttarakhanda* or the portion of the stem next to the reduplicate may contain either an original अ, or the अ of the affix चर् । Thus in औजदत् or औजनत् the *uttarakhanda* of the stem is द् and त् without any अ of their own, the अ that is seen in them is the अ of चर्, so they have no अ in their परिनिष्ठित state, so the author has used the additional word प्रक्षिप्त । They get an अ in the state of evolution While in the case of बुधावयिषति &c there is no अ in the prakriyā state, for there the vowel is (बुधौ + चि + द् + चति) औ, and it is in painishthita state that we get आ of च ।

Moreover a jñāpaka rule applies to cases *sur generis* and not to every case indiscriminately Therefore we have the form अचिकीर्तत् and not अचकीर्तत् । For the jñāpaka is derived here from the sūtra बुधच् जि &c., where *always* the *uttarakhanda* of the stem will have the letter अ, and so the jñāpaka is confined to such cases only

In the case of जन, before चर्, we reduplicate the न first, and then elide the अ, as जन + चिच् + जङ् + त् = जनन + चिच् + चङ् + त् = जनद् + चिच् + चङ् + त्, (VI. 4 48 S 2308) = जनद् + चङ् + त् (VI 4 51 S 2313) = जननद् ।

अवज्ज ३४३ शब्दे ।

अवध्वनत् ।

343 /dhvara, to sound Pre ध्वनयति । The Bhuādi form is ध्वनति । Aor. अदध्वनत् ।

कूट ३४४ परितापे ।

'परिदाहे' इत्यन्ये ।

344 /kūta to be distressed, some say it means to burn. (It means also to invite. See the next root)

Pre. कूटयति । The form कूटयति belongs to the आकुत्सीय class

संकेत ३४५ ग्राम ३४६ कुण ३४७ गुण ३४८ क । चामन्त्रयो ।

चात्कूटोऽपि । कूटयति । संकेतयति । ग्रामयति । कुणयति । गुणयति । पाठान्तरम् ।

केत ३४९ ख । आचरो निमन्त्रये च ।

केतयति । निकेतयति 'कुण गुण चामन्त्रयो' । चकारात्केतये ।

345 sanketa 346 /grāma 347. /kuna. /guna to invite

By force of the word च, we draw in the root कूट also Thus कूटयति also means 'he invites' While another reading is केत चाचरो निमन्त्रये च । keta 'to be learned' or 'to hear' 'to invite' As केतयति and निकेतयति । After this are read the following. /kuna /guna 'to invite' By force of च they have the sense of ketana also. Pre संकेतयति ।

346 /grāma Pre ग्रामयति ।

347. /kuna /guna cha. Pre कुणयति । गुणयति ।

कूण ३४८ संकोचनेऽपि ।

348 √kūna, means to contract, close also, in addition to the meanings given to the roots mentioned last Pre कूणयति ।

स्तेन ३४९ चौर्ये ।

अतिस्तेनत् ।

349 √stena, to steal Pre स्तेनयति । Aor अतिस्तेनत् । Nouns — स्तेन । स्तेयम् । स्तेनयस् ।

आगर्वादात्मनेपदिनः ।

Section VI Up to the √gaiva inclusive, are Atmanepadi-

पद ३५० गतौ ।

पदयते । अपपदत् ।

350 √pada, to go or move Pre पदयते । The Divādi form is पद्यते । Aor अपपदत् ।

गृह ३५१ ग्रहणे ।

गृहयते ।

351 √griha, to accept Pre गृहयते । Noun — गृहयासु ।

मृग ३५२ अन्वेषणे ।

मृगयते । 'मृगयति' इति कण्डवादि ।

332 √mriga, to seek. Pre. मृगयते । The form मार्गयति is आपृषीय, and मृगयते is कण्डवादि ।

कुह ३५३ विस्मापने ।

353 √kuha, to cheat, deceive, Pre कुहयते । Nouns — कुहना । कुह ।

शूर ३५४ वीर ३५५ विक्रान्तौ ।

354 √sūra 355 √vīra, to act the hero, be powerful Pre शूरयते ।

355 √vira Pre वीरयते ।

स्थूल ३५६ परिवृ हणे ।

स्थूलयते । अतुस्थूलत् ।

356 √sthūla, to become big or stout, grow bulky or fat

Pre स्थूलयते । Aor अतुस्थूलत् । Nouns, — स्थूलः । स्थवितुः । स्थवीयान् ।

अर्थ ३५७ उपयाच्यायाम् ।

अर्थयते । आर्तयत् ।

357 √artha, to request, beg, supplicate Pre अर्थयते । I Fut अर्थयिता । II Fut अर्थयिष्यते । Aor आर्तयत् ।

सत्र ३५८ संतानक्रियायाम् ।

अवसत्रत् । अनेकास्तान्न योपदेश । सिसत्रयिषते ।

358 √sattra, to perform a sacrifice

As the root consists of more than one vowel it has not been taught with a य as its initial Therefore in the Desiderative the root स remains unchanged Pre सत्रयते । Aor अससत्रत् । Desid सिसत्रयिषत् ।

गर्व ३५९ ज्ञाने ।

गर्वयते । अदन्तत्वज्ञानवर्धयिष्यत्त्वरूपः । 'धातोरेन्त उदात्तः' लिटि 'आच्' च कलच् । सत्रयतेऽपि । इत्यानर्थाः ।

359 /gaiva, to be proud. As the root ends in अ, therefore the णिच् is optional. The result of this is that the final of the root is udatta, by which the accent falls on च and also the Perfect is formed by आच् as the root consists of more than one vowel. So also in the case of the other roots mentioned hereafter. Pre गर्वयते ।

Here ends the section of आगर्वाय ।

सूत्र ३६० वेष्टने ।

सूत्रयति । असूत्रयते ।

360 /sūtra, to tie, to bind. Pre. सूत्रयति । Aor. असूत्रयत् । Inten. सोसूत्रयते ।

सूत्र ३६१ प्रसूत्रयणे ।

प्रसूत्रयति—प्रसूत्रयति ।

361 /mūtra, to make water, to micturate.

Pre. मूत्रयति or मूत्रयति । Inten. भोमूत्रयते ।

रुक्ष ३६२ पारुष्ये ।

362. /rūksha, to be severe. Pre. रूषयति । The Bhuādi form रूषयति ।

पार ३६३ तीर ३६४ कर्मसमाप्तौ ।

अपपारत् । अतितीरत् ।

363. /pāra 364 /tira, to accomplish.

Pre. पारयति । तीरयति । Aor. अपपारत् । अतितीरत् ।

पुट ३६५ संसर्गे ।

पुटयति ।

365 /puta, to compose, put together. Pre. पुटयति । The form पोटयति 'he speaks' has already been taught before. पुटति 'he embraces' is Tudādi.

धेक ३६६ दर्शने इत्येके ।

अधिधेकत् ।

366 /dheka, to see. This root is given by some Mādhava does not give it. Aor, अधिधेकत् ।

कत्र ३६७ शैथिल्ये ।

कत्रयति—कत्रयति । 'कर्त' इत्यप्येके । कर्तयति—कर्तयति ।

367, /kattra, to relax. Durga reads it as कर्त । Pre. कत्रयति or कत्रयति ।

कर्तयति or कर्तयति । Nouns — कत्रिः । कान्निवकम् ।

प्रातिपदिकाद्वात्वर्थे बहुलमिष्टवच ३६८ ।

प्रातिपदिकाद्वात्वर्थे शिक्त्वादिष्टे यथा प्रातिपदिकस्य पु बहुवारभावटिलोपविन्नतुच्छो-
-वणादिलोपमस्यस्काशादेशसंज्ञास्तद्वशावापि स्युः । पटुनाचष्टे पटयति । परत्वाद्बहु-
टिलोपः । अपीपटत् । 'णी चङि-' (२३१४) इत्यत्र भाष्ये तु 'बुद्धेर्लोपो बलीयात्' इति स्थितम् ।
अपपटत् । 'तत्करोति तदाचष्टे' । पूर्वस्य प्रपञ्चः । करोत्याचष्ट इति धात्वर्थेनात्र शिञर्थः । ल-
ङ्गर्थेनैवविधितः । 'तेनातिक्तामति' । अपदेनातिक्तामति आरब्धयति । इतिनातिक्तामति इत्ययति ।
'धातुरूप च' । शिक्प्रकृतिर्धातुरूप प्रतिपद्यते । चयद्वयोऽनुक्तसमुच्चयार्थः । तथा च वार्तिकम्—
'* आख्यानात्कृतस्तदाचष्टे कृत्लुक्प्रकृतिप्रत्ययापत्तिः प्रकृदिबच्च कारकम्' इति । कस्यचमाचष्टे
कसं चातयति । इह 'कस इत्' इति स्थिते ।

368. *Gana sūtra*.—After every nominal stem the affix *चिच्* may be added with the force of a verb, and it is then treated like the affix *इहृच्* :

All the changes which the affix *इहृच्* causes, takes place, when *चिच्* is added to nouns. The affix *इहृच्* forms superlatives under V 3. 55 S 2001 upto V 3. 65 and changes caused by *इहृच्* are given in sūtra, VI. 4. 154 and the following

Thus the nominal stem if feminine, becomes masculine when *इहृच्* is added. The same will be the case when *चिच्* is added so also there is the elision of *दि*, the elision of *चिच्* and *चतुष्*, the elision of *चच्* &c, the substitution of *म*, *इय*, *इका* &c, and getting the designation of *म*. Thus there is elision of *दि* in *चटवति* derived from *चटु*. The *चिच्* causes the vriddhi of the *उ* of *प्रट्*, because the rule of vriddhi is subsequent and after the vriddhi has taken place, the vārtika causes the elision of *दि*. Thus in this view, the aorist is *अपीपट्*. But in commenting on the sūtra VII. 4. 1 S. 2314. *चौ चटि* &c. Patanjali says "The lopa rule is stronger than the rule of vriddhi". Therefore in *चटु + चि + चट्* if we have *दि* lopa first, then the equation is *चटु + चिच् + चट् = चटु + ० + चट् = अपपट्*. In this view there is not sanvadbhāva nor lengthening as required by VII 4. 93 S. 2316, and VII 4. 94 S. 2318, because there is the elision of *उ* (the vowel of *अच्* pratyāhara). The force of *चिच्* after nominal stems is given by the following.

वद् करोति वद् आचष्टे ॥

Gana sūtra—The affix *निच्*, coming after a noun, denotes "he does that thing", or 'he declares that thing'

This is an amplification of the last *gana sūtra*. Doing or declaring whatever is expressed by the noun, is the meaning of the affix *चिच्*. The senses of the tense affixes *लट्* &c, is not mentioned here, for they will come as a general rule

तेनाति ज्ञापति ॥

Gana sūtra—The affix *चिच्* is added to a nominal base, in the third case in construction, in the sense of 'he excels by means thereof'

As *अश्वेनाति ज्ञापति = अश्ववति* 'he surpasses by means of the horses' so also *इस्तवति* 'he excels through the elephant'

वायुवत् च ॥

Gana sūtra.—The nominal base before the affix *चिच्*, takes the form of a dhātu. [By force of the word *च*, other meanings not specified are also included. Thus the following vārtika teaches—

Vārtika—After a word formed by a *krit* affix, and denoting a story, there is added the affix *निच्* with the force 'he recites or declares that legend, and thereby the *krit* affix is elided and the word resumes its original form, and the base is as if the agent.

Thus *कंसवधनाचष्टे = कंस वतवति* 'he declares or recites the story of the killing of Kansa'. Here we have *कंस + इच्*. Now applies the following sūtra

Note—The Prātīpadika followed by the causative *चि*, undergoes all the changes, as it would have undergone, had the affix *इहृच्* followed it. Those changes are (1) *पु चङ्गावः* the feminine noun becomes masculine as,

रनीनाचष्टे=रतयति, रयेतयति ॥ इह belongs to तसिलादि affixes and causes masculation by VI 3 35 S 886 (2) रभावः—the change of ऋ to र, as वृडुनाचष्टे=प्रययति, वृदयति, see VI 4 161. S 1785, (3) टिलोपः—as, पटुनाचष्टे=पटयति, लषयति by this sūtra, (4) यथादिपरत्वे, the application of Rule VI 4 156 S 2015 as, ह्युल्लनाचष्टे=ह्यल्लयति ॥ According to the school of Bhāradvāja, three more purposes are served (5) चित् नतोर्लुक्—as स्वग्विषयाचष्टे=स्वग्वयति, वसुमन्तनाचष्टे=वसयति, see V 3 65 S. 2020, (6) कर्त्तृविधिः—the substitution of कर्त्तृ for युवत् and अल्प (V 3 64 S 2019)—as युवाननाचष्टे or अल्पनाचष्टे=कनयति ॥ (7) प्रादि substitution, as required by VI 4. 157 S. 2016 as, त्रिवनाचष्टे=प्रापयति ॥

Vari —After words ending in कृत् affixes and describing legends, comes the affix चित्, when the sense is 'he recites or narrates that' The कृत् affix is elided, the word resumes its basic (प्राकृतिक) form, and the base is as if the agent, thus कंसवधनाचष्टे=कंसं घातयति, बलिवन्धनाचष्टे=बलिं बन्धयति, राजागमननाचष्टे=राजानम् आगमयति

Note —Under the conditions mentioned in the last वार्तिक, the upasarga आ is elided, when duration of time is meant expressing limit Thus आरात्रिबिवाह आचष्टे=रात्रि विवाहयति, here the आ of आरात्रि is elided

Note —Under the conditions mentioned in the last note the affix चित् has the sense of 'making wonderful', meaning 'attaining that.' Thus उज्जयिन्यः प्रस्थितो माहिम्नया सूर्योद्गमन समाधयते=सूर्योद्गमयति 'going from Ujjain he finds the sun rise in Mahismati (wonderful speed)'.

Note —When an asterism is in composition and the sense is that of knowing, there comes the affix चित् after a word-ending in कृत् affix, the कृत् affix is elided the word reassumes its basic form and the base is as if the agent Thus पुण्ययोग जानाति=पुण्येण योजयति. So also, मन्त्राभिर्योजयति.

२५७४ । हन्तेस्तोऽचिरसली । १ । ३ । ३२ ।

हन्तेस्तकारोऽन्तादेशः स्याच्चिरसल्लुक् जिति किति । नन्वन्ताङ्गस्य चातुस्रस्य च कसविशिष्टस्य प्राप्ता । ततश्चाङ्गद्वित्वयोदेशिः । किं च । कुत्त्वत्वे न ह्याता । चातोः स्वरूपग्रहे तत्प्रत्यये कार्यविज्ञानात् । सत्यम् । * प्रकृतिकञ्च * इति चकारो भिन्नकञः । कतरक च । चात्कार्यम् । हेतुमयिणश्च प्रकृतेर्हन्तादेशहेतुमयस्यो यादृश कारकं घातावनन्तर्भूत द्विविधान्त बाह्यं च कार्यं कुत्त्वत्त्वादि तदिहापीत्यर्थः । कसनजीयतत् । 'कर्तृकरणाद्वात्यर्थे' । कर्तुं व्यभिचारान्न चत्करण न तु चर्तुरादिनात्रमित्यर्थः । अस्मिन्ना इति । असयति ।

2574 र is substituted for the र् of the root हृ before an affix with an indicatory ण् or ण, which causes also the Vriddhi of the penultimate अ, but the augment is not added before the Aorist-sign चित्, nor before the Personal ending णच् of the Perfect

Note —The anuvritti of Taddhita ceases and with it that of कित् also which causes Vriddhi in Taddhita only The चित् and जित् do govern still Thus घातः (with णच्), घातयति (with चित्), घातकः (with णच्), घातुवातिच् with णच्, घात-घातच् with णच् ॥ But जघानि and जघान with चित्

and कश्च॥ This sūtra has reference to roots, and refers to those affixes only which come after roots (वातुमत्त्वः), therefore not in वातुमत्तः from वृत्तहृ॥

Thus कश्चवचवत्ते । Here to the kṛt formed word कश्चवच we add the affix चिच् । Now वच is formed by अच् affix added to हृच् by III 3 76 S 3253, and thereby हृच् is changed to वच् । By the vārtika given above, we drop the kṛt affix अच्, and then the modification वच् disappears and the original हृच् reappears. Thus we get कश्च हृच् + चिच् । Now by the present sūtra we substitute च् for हृच् । As कश्च + हृच् + चिच् = कश्च + च् + चिच् = कश्च चातयति ।

Now, the whole form कश्च हृच् gets the designations of aṅga and dhātu and not the form हृच् alone. Therefore the augment अद् should be placed before कश्च in the Imperfect and the aorist and the reduplication should be of कश्च and not of हृच्. But this is undesirable, for the proper form of the Aorist is कश्चनजीवन्त् and not something like अशीकश्चहृन्त् ।

This objection that the whole form कश्चहृच् is the aṅga and the dhātu, is open to the above objection with regard to the augment अद् and the reduplication. Moreover, there will be no gutturalization of हृ into च or of the change of न into त, for it is the general rule, that when a particular root form is mentioned in a sūtra, the operation ordained by the sūtra, is to be performed on that root form alone when the particular affix follows. Therefore the changes which will take place with regard to the /han will not take place when the root is कश्च हृच्.

As in the word वातुमत्तहृच् there is no change of न into त by the present sūtra, because the root here is not simple हृच् but compound of वृत्त + हृच् ।

True, this would have been so, but the above vārtika uses the word 'cha' in 'prakritivat cha,' and it indicates a different operation, for it is to be read not after प्रकृति but after कारक, i.e., प्रकृतिवत् कारकं च । And by the force of the word 'cha', we draw in the word 'kāryam' also. Thus not only the kāraka relation resumes the form of the original, but the operation (kāryam) also is the same.

Note —Though by simply making the kāryam the same as the original, we can get the अद् augment and the reduplication of the original verb, yet by applying the same to kāraka, we get back the original case ending of the noun. By kāryātidesa we get the हृ changed to च, and न to त । Thus when the noun (or rather compound word) कश्चवचः is to be converted to a denominative verb, not only by kāryātidesa the वचः goes back to its original form हृच् and then हृच् is operated upon but the upapada कश्च which had lost its case-ending in forming the samāsa, gets back that case-ending by kārakatidesa. Thus the aorist of the denominative verb derived from कश्चवचः will be कश्चनजीवन्त् । Here the accusative case-ending which was latent in कश्चवचः becomes manifest as a kāraka relation.

When the चिच् affix of the causative (hetumat) is added to the root /han, the root undergoes certain changes. With regard to the causative

affix चिच् the root हृ is the base (prākṛiti). There is always a particular kāraka relation which a word has before a causative verb, though that case-relation becomes latent when an upapada samāsa is formed, that particular case-relation, as well as the particular operations, such as gutturalisation of हृ to च and त change of न, which take place before the causative चिच् in the case of हृ, both these namely the kāraka relation, and kārya operation re-appear in the case of denominative verbs formed from nouns like कंसचपः &c. As कंसनजीघत् ।

Note —Similarly from the compound word राजानन्यति, we have राजान-
नान्यति meaning "he declares the coming of the king, or narrates the
story of the coming of the king" So also from देवदत्तपाक we have देवदत्तेन
पाचयति, from बन्धिनशी डरण we have बन्धिनशीच् or बन्धिनश्या हारयति ।

कर्तुं करणाद् वात्यर्थे ॥

Gana sutra.—To the noun denoting the instrument with which the agent operates, is added the affix चिच् with the force of a verb.

The word करण or instrument here means the object by means of which any act is accomplished by the agent and not merely the organs of sense like eye, ear, &c

Thus अग्निना हन्ति = अहयति He kills with the sword'

Note —Similarly चक्षुषा पश्यति = चक्षयति । Some do not form such verbs. So देवदत्तेन पाचयति = देवदत्तयति । Other examples are कर्त्तृनिद्वय वप्नोति = अवकलयति । परशुना क्षिपति = परक्षयति 'he axes'. दानेच क्षुणाति = दाक्षयति 'he sickles'

वृक्क ३६९ दर्शने ।

369 /vashka, to see Pre वक्षयति ।

चित्र ३७० चित्रीकरणे ।

'आलेख्यकरणे' इत्यर्थः । कदाचिद्दर्शने । 'चित्र' इत्ययमनुतदर्शने चिच् लभते । चित्रयति ।

370 /chitra, to paint, to see The word chitri karana means 'painting a picture'

Vartika —The affix चिच् is added to चित्र with the force of 'to see as a wonder'. As चित्रयति 'he sees as a wonder' Pre चित्रयति ।

अंस ३७१ समाघाते ।

371 /ansa, to divide. Pre. अक्षयति । Noun —अंसः ।

वट ३७२ विभाजने ।

372. /vata to distribute Pre. वटयति ।

रट ३७३ परिभाषणे ।

373 /rata to speak This root is not found in the Siddhānta

लज ३७४ प्रकाशने ।

'वटि' 'लजि' इत्येके । वटयति । लज्जयति । अदन्तेषु पाठबलाददन्तत्वे वृद्धित्वान्ये । वटयति । लज्जयति । शाकटायनस्तु कथादीनां सर्वेषां पुनराह । तन्मते 'कथापयति' गथापयति इत्यादि ।

374. /laja, to make clear Instead of 372 /vata and 374 /laja, others read these as /vati and /laji. As वटयति, लज्जयति । These roots

ordinarily even would not take vriddhi, because the vowel is heavy. Their inclusion in the kathādi class therefore can serve no purpose. We therefore, infer that the vriddhi of the इ of चिच् takes place in their case. Thus we have ववटापयति and खञ्जापयति. Note — Both these roots have already been taught in the Chūrādi class, वट as No 311 and खञ्ज as No 244.

But according to Sākatayana, all the roots of kathādi subdivision take वृच् augment. According to him the forms are कथापयति, गथापयति।

Pre खञ्जयति।

मिश्र ३९५ संपर्के।

375. √misra to mix Pre मिश्रयति। Noun — युद्धमिश्रः।

सङ्ग्राम ३९६ युद्धे।

अवसद्यानतः। अकारपरलोपात्। अवसद्यानतः।

376. √saṅgrāma, to fight This is anudātta-ta. Because an अ is understood here. Note सङ्ग्राम+अ (anudātta)=सङ्ग्राम। Thus the final अ of सङ्ग्राम represents really two अ's, one an anudatta अ which is इत् and makes the root Atmanepadi, and the other the अ of the word सङ्ग्राम which is elided before चिच्। The word सङ्ग्राम is really a noun denoting 'a battle' and the affix चिच् is added to it with the force of तत् करोति 'he does that'.

The aorist is अवसद्यानतः the penultimate आ is not shortened, as the elided अ acts as a preventive, for it makes the root an अङ्लोपि one. Pre. सङ्ग्रामयति। Aor. अवसद्यानयतः।

स्तोत्र ३९७ स्तुत्यायाम्।

अनुस्तोत्रम्।

377. √stoma, to praise. Pre स्तोत्रयति। Aor अनुस्तोत्रत् (No shortening of the penultimate) Nouns — स्तोत्रः। अग्निष्टोत्रः।

छिद्र ३९८ कर्णभेदने। कर्ण ३९९ इति धात्वन्तरमित्यन्ये।

'करणभेदने' इत्यन्ये।

378. √chhidra 379. √karna, to pierce

The Siddhānta text is √chhidra, karnabhedane 'the root chhidra means to pierce the ear.' Some read 'karnabhedane' instead of karnabhedane. While the others hold that कर्ण is a separate root altogether. Pre. छिद्रयति। कर्णयति।

अन्ध ३८० दृष्ट्युपघाते।

'उपसंहारे' इत्यन्ये। आन्दधत्।

380. √andha, to grow blind. Some read upasamhāre instead of upaghāte. Pre. अन्धयति। Aor आन्दधत्।

दण्ड ३८१ दण्डनिपातने।

381. √danda, to beat with a stick. This root takes two objects.

अङ्क ३८२ पदे लक्षणे च।

आङ्कयत्।

382. √aṅka, to mark, to step.

अङ्क ३८२ क। च।

आङ्कयत्।

382A. /aṅga This also means the same. Pre. अङ्गयति । अङ्गयति ।
But अङ्गते and अङ्गति are Bhuādi Aor आङ्गकत् । आङ्गनयत् ।

सुख ३८३ दुःख ३८४ तत्क्रियायाम् ।

383 /sukha, to give pleasure, 384 /duhkha, to give pain.
These are also nouns, and कृच् would have been added to them under
the gana sūtra given above. Some say their separate mention is for the
sake of adding the affix even when an upasarga is added. Pre. सुखयति ।
दुःखयति ।

रस ३८५ आस्वादनस्नेहनयोः ।

385 /rasa, to taste, to delight. Pre. रसयति । But रसति is Bhuādi.

व्यय ३८६ वित्तसमुत्सर्गः ।

अव्यययत् ।

386 /vyaya, to dissipate Pre व्यययति । But व्ययते is Bhuādi

रूप ३८७ रूपक्रियायाम् ।

रूपस्य दर्शनं करणं वा रूपक्रिया ।

387. /rūpa, to give beauty. The seeing of beauty and making
beautiful are both meant by the word rūpa-kriya Pre रूपयति । रूपति ।

छेद ३८८ द्वैधीकरणे ।

अचिच्छेदत् ।

388 /chhed, to bisect, divide into two

Pre. छेदयति । छदयति । Aor. अचिच्छेदत् ।

छद् ३८८ क । अपवारणे ।

इत्येके । छदयति ।

388A /chhada apavāṇa is given by some instead of /chheda.

लाभ ३८९ प्रेरणे ।

389 /lābha, to send Pre लाभयति । But लाभते 'he acquires' is
Bhuādi

व्रण ३९० गात्रविचूर्णने ।

390 /vrana, to wound Pre व्रणयति । But व्रजति 'he makes sound'
is Bhuādi.

वर्ण ३९१ वर्णक्रियाविस्तारगुणवचनेषु ।

वर्णक्रिया वर्णकरणम् । गुणवर्णं वर्णयति । कथा वर्णयति । विस्तृतातीत्यर्थः । हरिं वर्णयति ।
स्तौतीत्यर्थः ।

391. /vaina, to color, to exert, to extend, praise, explain

The word वर्णक्रिया means giving color. As वृण्वर्णं वर्णयति 'he polishes
the gold. But कथा वर्णयति 'he relates a story'—or 'he expands the talk'
हरि वर्णयति 'he praises Hari' Pre. वर्णयति ।

बहुलमेतन्निदर्शनम् ३९२ ।

अदन्तवातुनिदर्शनमित्यर्थः । बाहुलकादप्येऽपि बोध्याः । तद्वथा । 'वर्णं हरितमिव ।
अपवर्णत् । 'विषक दर्शने' । 'व्य प्रेरणे' । 'वस निवासे' । 'तुल्य आवरणे' । स्वमान्दोलयति ।
प्रेक्ष्णोलयति । विह्वलयति । अवधीरयतीत्यादि । अन्ये तु दशमणीपाठो 'बहुलम्' इत्याहुः ।
तेनापठिता अपि सौत्र लौकिकवैदिका बोध्याः । अपरे तु नवमणीपाठो 'बहुलम्' इत्याहुः ।
तेनापठितेऽप्येऽपि कृषित्वार्थे णिच् । 'रापो राञ्जनशीकरत्' इति सयेत्याहुः । पुरादिभ्य स्व
बहुल णिजित्यर्थ इत्यन्ये । सर्वे पदाः प्राधा ग्रन्थे स्थिताः ।

392 *Gana sūtra*.—In this class diversely many roots besides those mentioned above are to be included as ending in अ ।

This class means the sub class of roots ending in अ or the kathādi class. By force of the word बहुल other words are also so included As the following

392(a). √parṇa, 'to make green' As पर्णयति, Aor अपपर्णत् ।

392(b). √viśka 'to see' As विष्कयति ।

392(c). √kshapa 'to send' As क्षपयति ।

392(d). √vasa 'to dwell' As वसयति ।

392(e). √tuttha, 'to cover' As तुत्थयति ।

So also we get the forms आन्दोलयति, मेघं खोलयति, विह्वलयति, अश्वघोरयति &c

Others say that the word बहुल here means that there is diversity regarding all the roots of the ten classes. Therefore roots not mentioned in the Dhātupāṭha are valid, such as saṁtā roots, the laukika roots found in ordinary language, and vaidika roots Others say the bahula applies to the roots of the nine classes namely roots, other than churādi, also take णिच् without any causative force As राज्ञो राज्यनधीकरत् while others hold that bahulam qualified णिच् namely the churādi roots take nichidiversely All these several views are to be found maintained by the ancient authors. Thus the following is valid.

विगलन्त्याशु जीमूता, विह्वलन्ते दिविग्रहाः ।

क्षयन्ति विद्युतः प्रावृट्, क्षीयन्तेकामविग्रहाः ।

Pre पर्णयति ।

णिङङ्गानिरसने ३९३ ।

अङ्गवाचिन प्रातिपदिकान्निरसनेऽर्थे णिङ् स्यात् । इत्सी निरस्यन्त इत्ययते । पादयते ।

393 *Gana sūtra* —The affix णिङ् comes after a noun denoting a bodily organ, when the sense is that of 'moving' or 'removing' Thus इत्सी निरस्यति = इत्ययते 'he moves the hand' So also पादयते ।

श्वेताश्वश्वतरगालोडिताह्वरकाणामश्वतरेतकलीपश्च ३९४ ।

श्वेताश्वश्वदीनां चतुर्णामश्वश्वदो लुप्यन्ते णिङ् च धात्वर्थे । श्वेताश्वश्वशब्दे तेनातिश्रान्ति या श्वेतयते । अश्वतरगालोडित इत्ययते । गालोडित आवा विनश्यः । तत्करोति, गालोडयते । आह्वरयते । केचित् णिचनेवानुवर्तयन्ति तन्मते । परस्मैपदमपि ।

394 *Gana sūtra* —The words svetāsva, āsvataṁ, gālodita, and āhvaraka lose their final *usva*, *tara*, *ṛta*, and *ka* respectively before the affix णिङ् ।

Thus श्वेतयते 'he declares the śvetāsva story, or he surpasses by a white horse'. So also अश्वयते 'he surpasses by means of a mule'

The word गालोडित means the confusion of speech He who does that, is said गालोडयते He speaks confusedly So also आह्वरयते ।

Some read the anuvṛtti of णिच् only in this sūtra According to them, these may be Paraṁ upadhis also As श्वेतयति ।

पुच्छादिषु धात्वर्थे इत्येव सिद्धम् । ३९५ ।

णिजन्तादेव बहुलवचनादात्मनेपदमस्तु । मास्तु 'पुच्छभाषट्' (२६७६) इति णिङ् विधिः ।

विद्युद्यदो घञ्यान्ते नङ्गलार्थः ।

395. *Gana sūtra* —The words puchchha &c., would take the affix णिङ् by the rule प्रातिपदिकाद् &c., (gana sūtra 368 ante), and therefore Pāṇini need not have made his rule III. 1. 20 S. 2676 regarding those words.

These words would take णिच् by the gana sūtra above mentioned, and they would be ātmanepadī by force of the word bahula so no need of teaching णिङ्. und. I. 1. 20. S. 2676.

The word Siddham is used at the end as a mark of auspiciousness.

Here ends the Churādi Chapter.

इति तिङन्तपुराविप्रकरणम् ।

अथ निबन्त शिञ्प्रकरणम् ।

CHAPTER XI.

CONJUGATION OF THE CAUSATIVES,

Causatives are formed by adding शिञ् to any root The force of this is given in the two following sūtras.

२५७५ । तत्प्रयोजको हेतुश्च । १ । ४ । ५५ ।

कर्तुः प्रयोजको हेतुस्यः कर्तुश्च स्यात् ।

2575 That which is the mover thereof, *i. e.*, of the independent source of action, is called Hetu or cause, as well as kartā or agent

Note —Thus कारयति he causes to be made, हरयति he causes to be taken. When hetu is employed as agent, the verb is put in the causative form (III 1. 26)

The force of the word च is to give both names to the mover of an agent *viz.* Hetu and kartā otherwise by I 4 1 one name would have been given

२५७६ । हेतुमति च । ३ । १ । २६ ।

प्रयोजकव्यापारे प्रेषणादौ वाच्ये चातोर्णिच्स्यात् । भवन्त प्रेरयति भावयति । 'शिञ्च' (२५६४) इति कर्तुणे कल आत्मनेपदम् । भावयते । भावयावभूव ।

2576 The affix शिञ् is employed after a root, when the operation of a causer, such as command &c, is to be expressed

Note —The *hetu* means the mover of the independent agent, an operation relating to the *hetu*, such as *directing* &c is called *hetumat*, as कठ कारयति 'he causes to prepare a mat', ओदनं पाचयति 'he makes the rice to be cooked' In other words, the affix शिञ् forms the causative verbs

Thus भवन्त प्रेरयति = भावयति 'he sets one a thinking.' By I 3. 74 S 2564, the शिञ् roots are conjugated in the Atmanepada, when the fruit of the action accrues to the agent, as भावयते 'he sets himself a-thinking.' So also भावया वभूव ।

२५७७ । ओः पुयसञ्जयपरे । ७ । ४ । ८० ।

अनि परे यङ्ग उद्वयवाभ्यासोकारस्येव स्यात्पवर्गयणकारेणवर्गपरेषु परतः । अजी-भवत् । अजीपवत् । जूङ् । अजीभवत् । अजीपवत् । अजीरवत् । अजीलवत् । अजीजवत् ।

2577 व is substituted for the final उ or ऊ of a reduplicate, before a labial, a semi-vowel and before ञ्, when अ or आ follows these consonants, in the Desiderative

The णिजन्त roots form the their Aorists with च्च् and all the operations of च्च् are performed on them. Therefore the Aorist of the णिजन्त root भावि from √bhū, is thus formed — भावि + च्च् + त्. Now the च्च् requires reduplication. Thus we get भा + भावि + च्च् + त्. But भा is really to be considered as भू for the णिच् operation is suspended, as already explained before in conjugating the √ana, (Churādi 342). Thus we get भु + भावि + च्च् + त् (the इ being elided by VI 4 51 S 2313) = भु + भव् + अ + त्. Now applies the present sūtra and we get अवीभवत्. So also अवीपवत्. अवीभवत् from the √mūñ अवीपवत् from the √yu. अरीरवत्. अलीलवत्. अजीजवत् from the sautra root जु 'to go'.

But this व is optional in the case of the roots given in the next sūtra (For further explanation of this sūtra See S. 2626)

२५७८ । अविस्ववत्-अजुस्ववत् ।

अयामभ्यासोकारस्य इत्थं वा स्यात्स्ववर्णपरे धात्वक्षरे परे । अविस्ववत्-अजुस्ववत् । 'नाग्लोपि-' (२५७२) इति ह्रस्वनिषेधः । अयथासत् । अजुहौकत् । अवीचकासत् । मतान्तरे । अचचकासत् । 'अग्लोपि' इति तुमुध्वातुप्रकरण उदाहरिष्यते । ययन्तायिष् । पूर्ययिप्रतिषेधादपवादत्वाद्वा वृद्धिं बाधित्वा ग्लोप । चोरयति । 'खौ चडि-' (२३१४) इति ह्रस्वः । 'दीर्घे लघोः' (२३१८) । न नाग्लोपित्वाद्द्वयोरप्यसम्भवः । ययाकृतिनिर्देशात् । अजुहुरत् ।

2578. व is optionally substituted for the final उ of the reduplicate of स्, झ, ञ्, ण्, ण् and ञ् when the semi-vowel is followed by अ or आ of the root in the Desiderative or in the Causative Aorist

Note — Thus सिखावयिषति or सुखावयिषति, शिखावयिषति or शुखावयिषति, दिद्रावयिषति or दुद्रावयिषति, पित्रावयिषति or पुत्रावयिषति, पित्रावयिषति or पुत्रावयिषति, चिच्यावयिषति or चुच्यावयिषति. All these are Desideratives of the Causatives of the above roots. Here though a letter like स्, झ, ञ् &c., intervenes between the semi-vowel and the preceding उ of the reduplicate, yet the substitution takes place owing to the express text of this sūtra. In the preceding aphorism, the semi vowel followed immediately after the उ of the reduplicate. The option of the present sūtra is, therefore, an aprāpta-vibhāṣā. The word अचरे is understood here also therefore not in अजुहवति, अजुहवति.

Thus the Aorist of स् is अविस्ववत् or अजुस्ववत्. By VII 4 2 S 2572, where an अच् vowel of the root is elided, there is no shortening, as अयथासत्, अजुहौकत्, and अवीचकासत्. According to another opinion the form would be अचचकासत्.

The example of अग्लोप will be given in the Chapter of roots derived from nouns.

Causatives may be formed of Chudādi roots also, though they already end in चिच्. In that case, the first चिच् will be elided either because of the conflict of two rules, or because one is an exception to the other and so there will be no vriddhi. Thus चोरयति. In the aorist here is the shortening of the penultimate by VII. 4 1 S. 2314. Thus चोर becomes चुर. Then there is lengthening of the reduplicate VII. 4. 94 S. 2318. Thus अचुरचुरत्. Both the shortening by VII. 4 1 S. 2314 and the lengthening by VII. 4. 94 S. 2318 apply successively and are not impossible because there is the form of चिच् before the affix चङ्. But we may have another form अचुरचोरत् also.

२५७९ । शौ च संश्चडोः । ६ । १ । ३१ ।

सम्परे चङ्परे च शौ श्वयतेः सम्प्रसारण वा स्यात् । 'X सम्प्रसारण तदाश्रय च काय वलवत् X' इति वचनात्सम्प्रसारणम् । पूर्वकपच् । अशुभवत् । अल्लुत्वात्तन् दीर्घः । अगिश्चवत् ।

2579 There is optionally the vocalisation of the semi-vowel, in the causative of शिच्, when followed by the Desiderative चङ् and the Aorist चङ् affix.

The phrase विभाषा श्वेः is understood here. In forming the Desiderative and the Reduplicated Aorist forms of the Causative of शिच्, there is optional vocalisation. Thus शुश्रावयिषति or शिश्रावयिषति. So also in the Reduplicated Aorist चङ्, as अशुभवत् or अगिश्चवत्. By the maxim सम्प्रसारणं सम्प्रसारणाश्रय च वलीयो भवति (see sūtra VI 1. 17), the antaṅga substitution of Vriddhi &c, is superseded by the samprasāṭana and the subsidiary operations relating to it here. The vriddhi and the substitution of आच् take place *after* the samprasāṭana has taken place. The sūtra VII 4. 80 teaching the substitution of ई for the उ of the reduplicate, when चङ् follows, shows by implication that the substitution caused by चि is sthānivat though it itself does not cause reduplication (I. 1. 59). Thus शिच् + चि = श्वे + इ = श्वाच् + इ = श्वायि. In reduplicating श्वायि we cannot form श्वाश्वायि, but must consider the substitute equal to the original इ of शिच् and must reduplicate it. We thus get शिश्रावयिषति. In the case of vocalisation, the rules of Vriddhi &c are postponed. Thus शिच् + चि + चङ् (VI. I. 108) = शु + चि + चङ् = शौ + इ + चङ् = शौ + इ + इङ् + चङ् = शौ + इ + चङ् = शौयि + चङ्. Here we require reduplication. The substitute आच् in शौयि though not *caused* by चङ् is treated sthānivat under I 1. 59 to उ, which is carried in reduplication. Similarly the Aorist शिच् + चि + चङ् = शु + इ + अ = शु + शु + इ + अ = शु + शौ + इ + अ = शु + शौ + चङ् + अ (VII. 4. 1) = शु + श्व + ० + अ (VI. 4. 51) = अशुभवत् (VII. 4. 94.)

२५८० । स्तम्भुसिबुसहां चङि । ८ । ३ । ११६ ।

उपसर्गविनिष्पद्य सत्यं यो न स्यात्तच्छङि । अवातस्तम्भत् । पर्यकीयिषत् । ज्वरीयत् । आटिटत् । आगिमत् । बहिरङ्गोऽप्युपधाह्रस्वो द्वित्वात्प्रोत्तमः । ओवेञ्चुदित्करकारिकाङ्गात् । ना

नञनिविधत् । वजादावेधनौ विधानात् न वृद्धिः । ना नवाग्नेविधत् । 'न वृद्धाः'-(२४४६) इति नदराणां न द्वित्वम् । औन्दिदत् । आङ्गिदत् । आर्चिषत् । 'उक्ता' आर्जवे । उपदेशे दकारोपधः । 'मुञ्जमुञ्जौ पावयुपतापयोः' (२८७७) इति सूत्रे निपातनादस्य वः । स चान्तरङ्गोऽपि द्वित्वविधये 'न वृद्धाः'-(२४४६) इति निषेधात्त्रिगदस्य द्वित्वे कृते प्रवर्तते न तु ततः प्राक् । दकारोच्चारण-मानव्यात् । औन्दिजत् । अजादेरित्येव । नेह । अदिद्वयत् ।

2580. The व् change does not take place in the reduplicated Aorist of the roots स्तम्, सिच् and चङ् ॥

The root स्तम् required व change by VIII 3 67, and the roots सिच् and चङ् by VIII 3 70 Thus पर्यस्तस्तम्, अस्तस्तम् ॥ 'सिच्:—पर्यसीषिषत्, व्यसीषिषत् ॥ चङ्:—पर्यसीचदत्, व्यसीचदत् ॥

Note —This prohibition refers to the 'व' change that is caused by an Upasarga and not to the reduplicate change, as we have illustrated in the above example

Similarly आदिदत्, आचिषत् । Here the reduplication is of the root plus the affix सिच्, viz., of टि and चि । Thus अद् or अच्+सिच्+चङ् =आदि or आचि+चङ् । Here the rule of shortening of the penultimate, (VII 4 1 S 2314) though a Bahuraṅga operation takes place before reduplication because of the implication of the long ऋ in the root ओङ् । For, when the root is reduplicated along with the सिच्, there is no sanvad-bhāva, and consequently, there is no lengthening by VII 4 94 S 2318 Thus we have आदिदत् and आचिषत् which with the augment becomes आदिदत् and आचिषत् । But if the reduplication, had taken place before the shortening of the penultimate, then the penultimate could never have been shortened Now, the root ओङ् (Bhuādi 482) has an indicative ऋ which means that in the चङ् aorist, the penultimate will not be shortened (VII. 4 2. S 2572) Thus ओङ्+सिच्+चङ्=ओणि+चङ्+त्. Had the rule of shortening not applied before reduplication, we would get regularly ओणिणि+चङ्+त् giving us the form ओणिषत् But the indicative ऋ is a jñāpaka showing that the shortening takes place before reduplication and hence the necessity of adding ऋ to the root ओङ् to prevent this shortening.

Similarly the Causative Aorist of वच् is वदिषत् without the augment अ । As in ना नवाद् वदिषत् । With the preposition म्, it will be ना नवाद् मेदिषत् । Here the sūtra VI 1 89, S 73 does not cause vridhī of म+वदिषत्, because in explaining that sūtra we have shown that the vridhī takes place then only when there is a diphthong in the verb वच्, and not when by shortening, it assumes the form व् । In fact that sūtra VI. 1 89. S 73 is qualified by the word एनादि ॥

In reduplicating, the न, द, and र are not reduplicated because of the prohibition of VI. 1. 3 S. 2446. As औन्दिदत्, आङ्गिदत्, आर्चिषत् ।

The root उद्ञ Tudâdi No 21 is really उद्ञ and has a penultimate द in upadesa. The द is changed to ञ, because of the nipâtana of the sūtra VII. 3 61. S. 2877 where Pāṇini used the form उद्ञः. Though this द changed to ञ is antarañga, yet S 2446 applies, and ञ is not reduplicated, but ञि is reduplicated, for the rule changing the द to ञ is suspended till reduplication, and comes into force after reduplication, and not before it. This is because उद्ञ is उद्ञ really. Thus its aorist is औजिज्जत्. See Tudâdi No 21.

The prohibition of नञ् (S 2446) applies only where the root begins with a vowel. Where the root begins with a consonant, there the न, द or र is reduplicated. As अदिद्वयत् ।

२५८१ । रमेरशब्दितोः । १ । १ । ६३ ।

रमेर्जुस्त्वादिति । न तु यब्दितोः । अररम्भत् ।

2581 The augment जुच् is added after the vowel of the root रम् before an affix beginning with a vowel, but not before the vikaraṇa यप् or the affixes of the Perfect

Thus आरम्भवति, आरम्भकः, साप्सारम्भी, आरम्भवारम्भः, आरम्भो वर्तते ॥ Aor अररम्भत् । But आरम्भते in यप्, and आरम्भे in लिट्, and आरम्भा before an affix beginning with a consonant.

२५८२ । लम्भेच्च । १ । १ । ६४ ।

अललम्भत् । हेरयङि' (२५३१) इति सूत्रे 'अयङि' इत्युक्तेः कुल्य न । अजीहवत् । 'अत्स्व-दृत्वप्रत्ययस्य दत्त्वस्य यच्' (२५६६) । असस्मरत् । अददरत् । तत्परत्त्वान्मर्यादत्र लघोर्न दीर्घः ।

2582 So also of लम्, before an affix beginning with a vowel, with the exception of यप् and लिट् there is the augment जुच् ॥

As लम्भवति, लम्भकः, साप्सलम्भी लम्भलम्भः, लम्भो वर्तते Aor, अललम्भत् ॥ But लम्भते with यप्, and लम्भे in the Perfect, and लम्भा before an affix beginning with a consonant. The separation of this from the last, is for the sake of the subsequent aphorisms.

The Aorist of the Causative of हि is अजाहवत् । The ह is not changed to a guttural here by VII 3 56. S 2531 because exception is specifically made there in favor of चङ् Aorist

By VII. 4 95 S. 2566, the reduplicate vowel is changed to अ in the case of /smri, /dri &c As अस्मरत् । अददरत् । The short अ is not lengthened, because it is so ordained, otherwise S 2566 would have taught long आ at once

२५८३ । विभाषा वेष्टि चेष्टयोः । १ । ४ । ९६ ।

अभ्यासस्यापच वा स्याच्छङ्परे षौ । अववेष्टत्-अविवेष्टत् । अचचेष्टत्-अचिचेष्टत् । 'आजभाष-' (२५६५) इत्यादिना बोधथाह्वयः । अविभजत्-अवभ्राजत् । * काययादीनां वेष्टि वक्तव्यम्* । ययन्ताः कण्ठस्थमयअणलुपहेटः काययादयः षङ्भाष्य उक्ताः । हायिवाशिलोदिलोपय-क्षत्वारोऽधिका ष्याते । 'वाशिलोति' इत्यप्यन्यत्र इत्यद्वाद्य । अचीकषत्-अचकाषत् ।

2583 Short अ is optionally substituted for the vowel of the reduplicate in वेह् and चेह् in the Reduplicated Aorist of the Causative.

Thus अववेहत् or अविवेहत्, अचचेहत् and अचिवेहत्. In one alternative there is shortening of the reduplicate (VII 4 59), and after such shortening, there is अ substituted in the other alternative.

By VII 4 3 S 2565, the roots /bhraj &c., are optionally lengthened in the penultimate As अविभ्रजत् or अवभ्रजत्.

Vartika —The roots काशि and the rest optionally shorten their penultimate in the चह् Aorist

In the Mahābhāṣya, the following six roots, when Causative, are classed as Kānyādi, namely कण, रण, भण, जण, लुप and हेठ. The Nyāsa adds the following four ह्रावि, वाशि, लोटि, and लोपि. While two more चाशि and लोटि are mentioned in other places. Thus altogether there are twelve Kānyādi roots. Thus अजीकणत् or अचकणत्. अरीरणत् or अरारणत्. अजीभणत् or अवभणत्. अजीजणत् or अयजणत्. अलूलुपत् or अलुलोपत्. अजीहेठत् or अजीहेठत्.

२५८४ । स्वापेक्षङि । ६ । १ । १८ ।

यद्यस्तस्य स्वपेक्षङि सप्तसारण स्यात् । असुवुपत् ।

2584 Of the causative verb स्वापि “to cause one to sleep”, there is vocalisation of the semi-vowel, when the affix चह् of the Reduplicated Aorist follows

Thus the Aorist of स्वापि is असुवुपत्, असुवुपतात्, असुवुपत्.

Note — The vocalisation takes place before reduplication, then there is guna of the penultimate short vowel, then this is again shortened by VII. 4. 1, then there is reduplication, and then lengthening of the vowel of the reduplicate by VII. 4. 94. Thus स्वापि + चह् = सुपि + चह् = सुप् (VI 4 51) + चह् (VII 3 86) = सोप् + चह् = सुप् + चह् (VII. 4 1) = सु + सुप् + चह् (VI. 1 11) = सुवुपत् (VII. 4 94) which with the augment अ becomes असुवुपत्.

Note — Why do we say ‘when चह् follows? Observe स्वाप्यते, स्वापितः. The anuvritti of किति has ceased, that of किति however is here.

२५८५ । शाच्छासाह्वाव्यावेपांयुक् । १ । ३ । ३१ ।

लौ । प्रकीडपवादः । गाययति । द्रावयति ।

2585 The augment युक् (च्) is added to the verbal stems गा, द्रा, वा, द्रा, वे and पा before the affix चि (Causative).

This debars युक्. As गाययति, द्रावयति, असाययति, द्रावयति, गाययति, वावयति, drink’. (Bhu 972) and पावयति. The word पा includes the root पा ‘to dry’ (Bhu 968), but not पा ‘to protect’ (Ad. 47) because the latter looses the यप् vikarṇa.

Note —The roots पुक् and मीक् take the augment पुक् before चि, as पूजयति, मीजयति ॥

All these augments are added to the roots, in order that VII. 4. 1. should cause the shortening of the vowel preceding these. Thus the Aorist of the above are अमीजयत्, अमीजयत्, अमीजयत्, अमीजयत् ॥

The roots वा, वा, वा, हा व्या and वा are exhibited as ending in long वा their Dhātupātha forms are वा, वो, वो, वे, वो, वे, वो and वे ॥ This indicates that these roots would have taken पुक् by VII. 3 36, the word आत् 'ending in long आ' means the roots which actually end in long आ, as well as those which get long आ by VI. 1 45. This also indicates, that in this subdivision or section, the maxim of lakshana pratipadokta &c does not apply. Therefore when the roots व with आप्, and जि assume the form अजि-आ and ज before the affix चि by VI 1. 48, the augment पुक् is added to them, thus अजापयति, जापयति ॥

In forming the aorist of हा the following sūtra causes vocalisation.

२५८६ । ह्रः संप्रसारणम् । ६ । १ । ३२ ।

अहरे अहरे च हो हः संप्रसारणं स्यात् । अहहवत्, अहहवत् ।

2586. There is the vocalisation of the semi-vowel of the causative of *hva* (ह) before the Desiderative and the Reduplicated Aorist affixes.

The whole of VI. 1 31 is to be read into this sūtra Thus (अहहवयिषति and अहहवयिषति, अहहवयिषति, अहहवत्, or अहहवत्, अहहवत् and अहहवत् ॥

Note —The root ह does not take the augment व required by VII. 3. 37 before the affix चि, because the Samprasāraṇa rule is stronger. The repetition of the word संप्रसारणम् in this sūtra, though its anuvṛtti was present, indicates that the force of the word विनाश has ceased. Though this and the next sūtra VI 1 33 could well have been made one, their separation shows that the samprasāraṇa does not take place when another affix, not causing reduplication, intervenes As हायकमिषति=हायकीयति, the Desiderative of this verb is जिहासकीयति ॥

२५८७ । लोपः पिबतेरीडवाभ्यासस्य । ७ । ४ । ४ ।

पिबतेर्यथाया लोपः स्वादभ्यासस्य ईदृशादेव च हरे चोः अपीपत् । 'अतिई-'
(२५९०) इति पुक् । अरयति । देयति । स्तेयति । देयति । यलोपः । लोपयति । ज्ञापयति ।
ज्ञापयति ।

2587 The penultimate vowel, in the Causative stem of पा 'to drink' is elided in the Aorist, and for the vowel of the Reduplicate there is substituted long ई ॥

As पा+चि+अत्=पाप्+इ+अत् (VII. 3 37)=पाप्+अत् (VI. 4 51)=पप्+अत् (VII 4 8)=पप्+अत् (I 1 59)=पीपत् (VII. 4 4) Thus अपीपत्, अपीपत्, अपीपत् ॥ When the penultimate आ is elided, there remains प्

which cannot be reduplicated as having no vowel, but the elided अ is considered as sthānivat and thus च is reduplicated Sātra VII. 4 80 establishes by implication the principle that the substitutes caused by चि are sthānivat. Thus च् + चि = चाचि, in reduplicating, this चा will not be reduplicated, but च्, as चुचाचि, चा = च् by sthānvad bhāva.

We repeat here VII 3 36 S. 2570, because of the context.

२५८७ । क । अतिह्रीवलीरोक्नूयीह्माय्यातां पुङ्क्तौ । ७ । ३ । ३६ ।

2587A The augment उक् (क्) is added to the roots च्, चि, चली, री, चञ्च्, चनाच्, and to a root ending in long आ, when the affix चि (the Causative) follows

As अर्पयति, ह्वेयति, ह्लेपयति, रेपयति, ज्ञोषयति, चनाषयति ॥ The anuvṛtti of every word other than अङ्ग (VI. 4 1.) ceases The च् of चञ्च् and चनाच् drops by VI 1 66. The guṇa takes place by VII 3 86 Of the roots ending in long आ, we have स्थापयति, दापयति, चापयति ॥ The root च् (Bhu 983) गतिमापययोः, and च् (Juhotyādi 16) गतो अत् both meant here Similarly री includes रीङ् स्थावणे (Divādi 30), and री गतिरेषणयोः (Kryādi 30) The augment is added at the end of the preceding stem of the root, and not to the affix Being added to the root it becomes part of the root stem, and in forming the reduplicate Aorist of such stems, the vowel before च् is shortened by VII 4. 1 If च् were not the part of the stem, that vowel would not be shortened. Thus from दापयति, we have Aorist अदीदपत् ॥

In forming the Aorist of स्थापयति, the following sūtra applies —

२५८८ । तिष्ठतेरित । ७ । ४ । ५ ।

उपधाया द्दादेयः स्थापयङ्परि यौ । अतिष्ठिपत् ।

2588 Short इ is substituted for the penultimate vowel of the Causative stem of स्था in the Aorist

Thus अतिष्ठिपत् अतिष्ठिपताच्, and अतिष्ठिपत् ॥ The form is thus evolved स्था + चिच् + अत् = स्थाच् + इ + अत् (VII 3 36) = स्थाच् + अत् (VI 4. 51) = स्थिप् + अत् (VII 4. 5) = तिष्ठिपत् ॥

२५८९ । त्रिप्रतेर्वा । ७ । ४ । ६ ।

अत्रिप्रिपत्-अत्रिप्रपत् । 'उच्यते' (२५६७) । अचीकृतत्-अचिकीर्तत् । अचीवृतत्-अचवर्तत् । अमीहृतत्-अमनाजत् । * पातेर्वा लुगलक्षयः * । पुकोऽपवादः । पात्यति ।

2589 Short इ is optionally substituted for the penultimate vowel of the Causative stem of त्रि in the Aorist.

As अत्रिप्रिपत् or अत्रिप्रपत्, अत्रिप्रिपताच् or अत्रिप्रपताच्, अत्रिप्रिपत् or अत्रिप्रपत् ॥ Thus त्रि + चि + अत् = त्रिप् + इ + अत् (VII. 3 36) = त्रिप् + इ + अत् (VII 4 6) = त्रिप् + अत् (VI. 4 51) = त्रिप्रिपत् ॥ When इ is not substituted अ is shortened by VII 4. 1.

We repeat here VII. 4. 7. S. 2567.

२५८९ । क । उच्चर्त्त । १ । ४ । १ ।

2589A Short च् is optionally substituted for the penultimate च् and च् of a Causative stem, in the reduplicated Aorist.

This debars the च् (VII 3 101) च् (VII 3. 86), and च् (VII. 2. 114) substitutes Thus च्चिर्त्तत् (VII 1. 101) or च्चिर्त्तत् from कृत् (Chur. 111) च्चवर्त्तत् (VII 3 86), or च्चिर्त्तत्, च्चनर्त्तत् (VII 2 114) or च्चिर्त्तत् ॥

Note — Though the च्, च् and च् substitutes are antaranga operations, they are prohibited by the express text of this sūtra — The short च् is substituted even for a long च् the त् of च्त् shows that, as in च्चिर्त्तत् (VIII 2, 77) In fact, this च् substitute does not take place after the operations of च्, च् and च् substitutions have taken effect, but it is a form which suspends the operation of all those rules

In forming the च् Aorist of च्, the augment उक् should have been added by 2587A but the following vārtika prevents it.

Vart — The root च् 'to protect' takes the augment उक् before च्, as चाक्षयति ॥

The root च् would have also taken the augment उक् but this is prevented by the following when the root means 'to shake'

२५९० । वो विधूनने जुक् । १ । ३ । ३८ ।

वातेर्जुवस्यायसौ कल्पेऽर्थे । वाजयति । 'कल्पे किम् । केशान्वापयति । विलापा जीवतेः' (२५९०) ।

2590 वा gets the augment जुक् (ज्) before the affix णि when the Causative has the sense of 'shaking'

As पक्षेणोपवाजयति ॥ But वा वापयति केशान् when the sense is not that of shaking This form could have been obtained from the root वञ् 'to move', (Bhu 271) with the affix णि in the ordinary way without any augment. The special augment ज् to वा indicates that this root will not take जुक्, which it would have otherwise done by the last sūtra The root वा belongs to Bhu 969 (ओवे शेषणे) ॥

The roots ली, and लीच् optionally become ला by VI 1 51 S 2509 and therefore they would have taken जुक् in the Causative The following sūtra ordains जुक् optionally —

२५९१ । लीलीनुग्लुकावन्यतरस्यां स्नेहविपातने । १ । ३ । ३९ ।

लीयतेर्लातिच् । क्लान्तुग्लुकावायसौ वा लो ली स्नेहद्वये । विलीयति-विलापयति-विलायति-विलायति वा घृतम् । ली 'हृ' इति द्विज्कारणत्वेपादादप्यत्र जुक् । स्नेहद्वये किम् । लोह विलापयति । * प्रलम्बनाभिभवपुञ्जाहु लियो नित्यमास्वपयति वाच्यम् *

2591 The roots ली and ला get optionally जुक् and जुक् augment respectively, before the affix णि when the causative means 'the melting of a fatty substance.'

As वि लीनयति, वि लालयति, वि लाययति, or वि लापयति चत् ॥ The augment युक् is added to ली when the root ends in long ई, and that also optionally. When the augment is not added, the regular causative लाययति is formed. But when ली gets the form ला by VI. 1. 51, it does not take the augment युक् ॥ The root ली includes both ली and लीङ् of Kryâdi and Divâdi. The root ला includes ला 'to give' (Adâdi 49), and ला the form assumed by ली under VI 1. 51. When लुक् is not added to ला, युक् is added by VII 8 86. Why do we say when meaning 'to melt fat'? Observe only लोढं दिलाययति, जटाभिरालापयते (1 3. 70)

Vârtika —The ली invariably takes ला substitution when the sense is that of 'deceiving,' 'sub-duing,' or 'showing respect,' when the affix is not चित् ॥ As कस्तुबालुलापयते, रवेनो वर्तिकाङ्गुलापयते ॥ The option allowed by this aphorism is a restricted option {vyavasthita-vibhâshâ}. The substitution of ला for the final of ई is optional when the sense of the root is not that of 'showing respect,' 'subduing' or 'deceiving' But when it has any one of these three senses, the substitution is compulsory. See I. 1 70.

When the ली becomes ला by this Vârtika, it is always conjugated in the Atmanepada, even when the fruit of the action does not accrue to the agent by the following sūtra

२५९२ । लियः सेमाननशालीनीकरणायोश्च । १ । ३ । ७० ।

लीङ् लियोर्यस्तयोरात्मनेपदं स्याद्यकतुर्गेऽपि कले पूजानभिभवयोः प्रसम्भने चार्थे । जटाभिरालापयते । पूजानभिभवतीत्यर्थः । रवेनो वर्तिकाङ्गुलापयते । अभिभवतीत्यर्थः । बालमुल्लापयते । वज्रयतीत्यर्थः ।

2592 After the causative of the verb लि to melt or stick, the Atmanepada is employed, when used in the sense of showing respect, subduing and deceiving, even though the fruit of action does not accrue to the agent.

The phrase of the causative ending in चित् is to be supplied here from sūtra 67. This sūtra has its scope only when the fruit of the action does not accrue to the agent. In the Dhâtupâtha, there are two roots ली, one is technically called लीङ् and means 'to stick,' and belongs to the Divâdi class. The other ली meaning to 'melt' belongs to the Kryâdi class. As there is no specification in the sūtra as to what ली is to be taken, both are, therefore, taken.

As जटाभिरालापयते 'he gets respect or causes respect to be shown to him on account of his matted hair' रवेनो वर्तिकाङ्गुलापयते 'the hawk subdues the partridge' बालमुल्लापयते 'he deceives the boy'.

The root ली also becomes ला by the following

२५९३ । विभेतेर्हँ तुभये । ६ । १ । ५६ ।

विभेतेरेव आरधं वा स्वात्मप्रयोजकाङ्गं चैव ।

2593. There is optionally the substitution of **ञ** for the diphthong of the root **भी** 'to fear', in the Causative, when the fear is produced directly through the agent of the causative.

Thus **भी+ञि=भ+ञि** This **भ** takes **बुक्** by VII 3. 36 S. 2570. The following sūtra causes it to be conjugated in the Atmanepada.

२५९४ । भीस्मयोहेतुभये । १ । ३ । ६८ ।

इयन्ताभ्यानाभ्यानात्नयेपद् स्वाहेतोहेद्भयस्मयो । सुत्रे भवग्रहणं चात्त्वर्थापलक्षणम् । उपङो भाषयते ।

2594. After the causatives of the verbs **bhī** to fear, and **smi** to wonder, even where the fruit of the action accrues not to the agent, the Atmanepada is employed, when the fear is produced directly by the causative agent

Note —The phrase 'of the causative ending in **ञि**' is understood in this sūtra and is to be supplied from the previous aphorism. This sūtra is also restricted to cases where the fruit of the action does not accrue to the agent. The word **हेतु** in the aphorism has been defined later on in sūtra I. 4. 55 (स्वतन्त्र कर्ता), it is the agent which is the mover of another's agent. When a fear is caused by a **हेतु** it is called **हेतुभय**. The word **भय** 'fear' in the aphorism is illustrative and includes by implication **विस्मय** 'astonishment' also. As **जटिलो भीषयते** 'the jatila, the cock headed frightens,' **मुण्डो भीषयते** 'the munda, the shaven-headed frightens', **जटिलो विस्मापयते** 'the jatila astonishes,' **मुण्डो विस्मापयते** the munda astonishes' i.e., the very fact of matted-hair or shaven-head frightens' &c

Note —Why do we say **हेतुभय**? For if the fear or astonishment is not the direct result caused by the agent, but arises from something else, then the Atmanepada will not be used. As **कुञ्चिकेन भाषयति** 'he frightens him with the kunchika,' **रूपेण विस्मापयति** he astonishes with his form' Here kunchika and rupa are the instruments, which cause fear or astonishment, and are not the hetu thereof

Thus **मुण्डो भाषयते** ।

But when the root **भी** is not changed to **भ**, then instead of **बुक्**, it takes the augment **बुक्** by the following sūtra

२५९५ । भिय हेतूभये बुक् । १ । ३ । ४० ।

'भी' 'ई' इति ईकारः प्रतिलिख्यते । ईकारान्तस्य भियः बुक्स्वावर्णो हेतुभये । भीषयते ।

2595 The augment **बुक्** is added to the root **भी** before the affix **ञि**, when fear is caused immediately owing to the agent of the Causative

As **मुण्डो भीषयते**, **जटिलो भीषयते** ॥

Note —See I. 3 68 Here also **भी** with long **ई** being employed in the sūtra, indicates that **बुक्** is added then only, when the root has the form **भी**,

but when it assumes the form *भा* by VI 1 56, the proper augment *पुक्* will come, as *भुव्हो भाषयते* ॥ Why do we say 'when the agent of the causative is himself the direct cause of fear'? Observe *कुञ्चिकेन भाषयति*, for here *कुञ्चिका* causes fear and not the agent of the verb. The *ई* is vriddhied and *आ* substituted.

The *भी* of this sūtra may be taken to be a compound of *भी*+*ई* meaning that the root *भी* when ending in long *ई* takes *पुक्* and not when it ends in long *आ* ॥

२५९६ । नित्यं स्मयतेः । ६ । १ । ५७ ।

स्मयतेरेचो नित्यत्वात् स्वापणौ द्वेतेः स्मये । जटिलो विस्मापयते । द्वेतीक्ष्ण्यस्मयाविदु-
क्तेर्नैह । कुञ्चिकेन भाषयति । विस्मापयति । कथं तर्हि 'विस्मापयन्विस्मितनात्मवृत्तौ' इति ।
'मनुष्यवाचा' इति करणादेव हि तत्र स्मयः । अन्यथा शानजपि स्वात् । सत्वश्च । 'विस्मापयन्'
इत्येव पाठ इति साम्प्रदायिकाः । यद्वा । मनुष्यवाक्यप्रयोजकयोर्विस्मापयते तथा सिद्धौ वि-
स्मापयन्निति यत्स्वप्नौ 'यत्ता' इति व्याख्येयम् ।

2596 There is invariably the substitution of *आ* for the diphthong of the root *स्मि* 'to smile' in the Causative, when the astonishment is produced directly through the Agent of the Causative.

The words *जो* and *हेतुभये* are both understood here. The word *नित्य* shows that the anuvritti of *विभाषा* ceases. Thus *भुव्होजटिलो वा विस्मापयते* ॥ Otherwise we have *कुञ्चिकेन विस्मापयति* ॥ The word *अय* here is taken to mean *स्मयति* i. e., 'wondering, feeling astonished' See I. 3 68 where also this meaning has been extended to *अय* by its connection with *भीस्मि* together, the proper word ought to have been *हेतुभये* in connection with *स्मि*, and *हेतुभये* in connection with *भी* ॥

Question —How do you explain the form *विस्मापयन्* in the following verse (Raghu Vamśa II 33) *तनार्यवृक्ष निवृहीतयेषु मनुष्यवाचा मनुष्यकोटुश्च । विस्मापयन् विस्मितनात्मवृत्तौ । सिद्धोऽस्य च निजनाद् विदः* ॥ "The lion, who had seized the cow, spoke to him (King Dilipa) the elect of the Aryas, the banner of Manu's line, and possessed of lion's prowess, in human accents, thus astonishing him (the more) who was (already) surprised at his own state (of paralysis in not being able to shoot the arrow at the lion)?" For here the astonishment is not produced by the Agent, (*kartā*), but by the Instrument (*karana*), namely by "the human voice" in which the lion addressed the King Dilipa and, therefore, there ought to have been no *आ* nor *पुक्* ॥ Moreover, the proper participial affix in that case would have been *शानच्* of the Atmanepada and not *शद्* as it is in *विस्मापयन्* ॥

Answer —True. Therefore, the text according to the traditional reading is *विस्मापयन्* and not *विस्मापयन्* ॥ (Note —In fact Mallinātha reads it as *विस्मापयन्* and explains it as *विस्मि + णि = विस्मै + णि = विस्मायि*, which with *शद्* becomes *विस्माये + शद् = विस्मापयन्* ॥)

Or The real sentence is this The king (already) wonders (at his loss of control over his limbs) (राजा विस्मयते) Him astonishes (further) the human voice (of the lion) (तं मनुष्यवाक् विस्मापयते). By means of that voice the lion astonished the king (तया सिंहो विस्मापयत्) Thus the *hetu* of the first causative is 'the human voice' and so there are both *आ* and *उक्*. That is to say, the human voice is the agent of the impeller of the action, and it produces astonishment By means of that the lion astonished &c Thus it is a case of double causative and the *अटु* affix is added after such a double Causative

The human voice causes astonishment, मनुष्यवाक् विस्मापयते। The lion through the human voice causes astonishment, सिंहो मनुष्यवाक् विस्मापयत्। Thus विस्मापि + शि + अटु = विस्माप् + शि + अटु (the first शि is elided by VI 4. 51 S 2313) = विस्मापि + अटु = विस्मापयत्।

२५९७ । स्फायो वः । ७ । ३ । ४१ ।

स्फो । स्फाययति ।

2597 For the final of the stem स्फाय् is substituted व् in the causative

As स्फाययति ॥

२५९८ । शदेरगतौ तः । ७ । ३ । ४२ ।

शदेरौ लोऽन्तादेशः स्वाप्न डु गतौ । आतयति । गतौ डु गाः आदयति गोविन्दः । गतयतीत्यर्थः ।

2598 For the final of the अटु is substituted व् in the Causative, when it does not mean 'to drive'

As पुष्पाणि आतयति, फलानि आतयति but गाः आदयति गोपालकः "the cowherd drives the kine"

२५९९ । रुहः पोऽन्यतरस्याम् । ७ । ३ । ४३ ।

रुो । रोपयति-रोहयति ।

2599 व् may optionally be substituted for the final of अटु in the Causative

As त्रीदीन् रोपयति or रोहयति ॥ "He sows the barley" According to Padamanjari this sūtra could be dispensed with The form रोपयति could be obtained from the root रुप् of the Divādi class which though meaning रोहण may be taken to mean 'grow' also, अनेकार्थत्वाद् बाह्वाच् ॥

२६०० । क्रीड्जीनां यौ । ६ । १ । ४८ ।

स्वासेच आस्व स्यापणो । क्रापयति । आष्यापयति । जापयति ।

2600 The substitution of आ for the diphthong takes place in the causatives of the roots क्री 'to buy', ष 'to study' and जि 'to conquer'

Thus क्रापयति Aor अक्रिक्पह् ; आष्यापयति and जापयति Aor अजीजपत् । The augment च् is added by VII 3. 36, since these roots end in long आ ॥ The aorist of आष्यापयति is formed by the following sūtra.

२६०१ । शौ च संश्चङोः । २ । ४ । ५१ ।

सम्पदे चरूपरे च शौ ङङो गङ्गा स्वात् । अज्यजीगपत् । अज्यापिपत् ।

2601 गङ् is optionally the substitute of ङङ् in the causative (जि) when that causative takes the affix san (desiderative) and chan (Aorist)

Thus (अजिजिगापयिषति or अज्यापिपयिषति 'he desires to teach') अज्यजीगपत् or अज्यापिपत् 'he taught' The ई is changed into आ by VI 1 48 Thus ङ + जिच् = आ + जिच् = आ + प् + ङ = अजि This rule applies to the Desideratives of Causatives and the Aorist of the Causatives

२६०२ । सिध्यतेरपारलौकिके । ६ । १ । ४८ ।

सिद्ध्यलौकिकेऽर्थे विद्यमानस्य सिध्यतेरेव आस्यं स्वावची । अन्नं वाचयति । निश्वाद्य-
लीत्यर्थः । 'अपारलौकिके' सिद्ध्यति । वाचयः सिध्यति । तस्य निश्चिनोति । तं मेरयति । सेचयति
वाचयत तस्यः ।

2602. The substitution of आ takes place for the diphthong in the causative of सिद्ध्य, when it does not refer to the next life.

The word पारलौकिक is derived from परलोक 'the next world' by adding the affix ङङ् with the force of 'for the sake of' (V. 1 109). The double Vriddhi takes place by VII 3 20 The sense of the word सिद्ध्य must refer to अज्ञान or non intelligent things for the purposes of this substitution. Thus अन्नं वाचयति, ज्ञानं वाचयति ॥ Why do we say when not referring to the next world? See तत्परतापस्य सेचयति, स्वान्धेवन कर्त्तापि सेचयन्ति ॥ The force of सिद्ध्य is here that of knowledge, वाचयः सिद्धति = ज्ञानावसेचनावाचयति "The ascetic realises the truth," ॥ ८, becomes Perfect The austerity incites the ascetic to the acquisition of that knowledge, and so we say सेचयति वाचयत तस्यः 'the austerity produces perfection in the ascetic'. Why the substitution does not take place in अन्नं वाचयति, ब्राह्मणसेवनीदास्यानि 'he causes food to be prepared for the purpose of giving to the Brahmanas' Here though the gift of the food produces effect in the next world, yet as that is the effect of दान and not of the verb सिद्ध्य, the substitution does take place. When the verb सिद्ध्य directly and not through the mediation of another action, produces pāraloukika effect, then the substitution does not take place. The verb सिद्ध्य here belongs to the Divādi class and not to the Bhuādi, as the form सिध्यति in the sūtra shows it.

२६०३ । प्रजने वीयतेः । ६ । १ । ५५ ।

अस्यैव आस्यं वा स्वावची प्रजनेऽर्थे । वाचयति-वाचयति वा नाः पुरोवातः । गर्भं
प्रादयतीत्यर्थः । 'ऊदुपवाया गोदः' (२३६३) । गृहयति ।

2603. There is optionally the substitution of आ in the room of the diphthong of the root वी in the Causative, when meaning 'to conceive an embryo'.

Part —The causative of the root रुञ्ज loses its nasal when meaning 'to hunt the deer' as, रुञ्जयति वृणाद् 'he hunts the deer', but रुञ्जयति पक्षिभः 'he hunts the birds' Moreover when the sense is other than that of hunting, we have रुञ्जयति in connection with वृणः also As रुञ्जयति वृणाद् वृणदानेन he gratifies the deer by giving them grass'.

In the Chumādi class, under the subdivision चपादि which are नित् we find the root चिञ् (X 86) In forming its causative the following sūtra applies.

२६०५ । ख । चिस्फुरेणौ । ६ । १ । ५४ । ।

2605B There is optionally the substitution of ख in the room of the diphthong of the roots चि and स्फुर when in the Causative

Thus चपयति चययति (VII 3. 36 for the addition of च्) but from the चिभोति (V. 5) we have चापयति and चाययति । The svādi चि is not नित् । So also स्फोरयति or स्फुरयति । The Aor is अयुस्फुरत् or सयुस्फुरत् ।

२६०६ । उभौ साम्यासस्य । ८ । ४ । २९ । ।

साम्यासस्यानितेभ्यो नकारो सत्व प्राप्नोति निमित्ते षति । प्राक्षिषत् ।

2606 Both the न's are changed into ख in the reduplicated forms of the verb चक्ष, when preceded by an upasarga competent to cause the change

Thus in the Desiderative प्राक्षिषिषति and the Aorist of the Causative प्राक्षिषत्, and so also पाराक्षिषति and पाराक्षिषत् ॥

Note —If the maxim पूर्वत्रादिद्विचर्चने be not applied here, then we have the following dilemma in, प्राणि + च + ति ॥ Here the affix च् requires reduplication, and the present sūtra requires a change of न ॥ The चत्त्वं being asiddha, the reduplication being made first, we have प्राणिनि + च + ति, and then the reduplicate च intervenes between the cause प्राणि and the root च् of नि, and so this न would not be changed to ख ॥ If however the above maxim be applied, we first apply the चत्त्वं rule, as प्राणि + च + ति, and then reduplicate चि, and we get the form प्राक्षिषिषति even without this sūtra.

Note —If we could get this form by the application of the above maxim, where is the necessity of the present sūtra? The sūtra is necessary in order to indicate that the above maxim is *anvīya* or not of universal application And because it is *anvīya*, that the form औजडत् is evolved by reduplicating डत् (See VIII. 2. 1):

२६०७ । औ गनिरबोधने । २ । ४ । ४६ । ।

इको गणिः स्थापयते । गनयति । बोधने तु प्रत्यापयति । * इववदिकः * । अक्षिणवदिति । 'इगकोटिचिपकलो' (२५७४) । औ इन्द्रेण इति कुत्सः । पातयति । * इत्यनेनैतत्तृतीयस्येति च क्तवत् * । तृतीयव्यञ्जनस्य तृतीयैकाच इति कार्यः । आक्ये चकारस्य द्वित्वं चारयितुमिदम् ।

द्वितीये तु 'अत्रादेर्द्वितीयस्य' (२१७६) इत्यस्यापवादतया सम्प्रत्ये प्रवर्तते । ऐर्चिर्वयत्-ऐर्चिर्वयत् । द्वितीयस्यापवादार्थं निजन्ताच्चकिं चकार इत्याभ्यासे श्रूयते । इत्यादिः शेषात् । द्वित्वं तु द्वितीयस्यैव । द्वितीयाभावेन प्रकृतवार्तिकप्रसूतेः । निवृत्तमेववाद्वातोर्देह्यनचकीं शुद्धेन दुस्योऽर्थः । तेन 'प्रार्थयन्ति अवनोत्थितं प्रिया' इत्यादि विद्वत् । एव सकर्तकेषु चर्धेऽप्यस्य ।

2607 When the affix लि (Causal) follows, गन् is the substitute of वृ when the sense is not that of 'informing' but that of 'going'

गन्वयति 'makes him go' गन्वयतः, गन्वयन्ति &c But प्रत्याययति 'causes to believe.' अचिगाययति The इ of गन् is for articulation

Vārt —So also वृ to 'remember' which is treated like वृ as, अचिगन्वयति ॥

We repeat here the sūtra VII. 3 32. S. 2574.

२६०७ । क । हनस्तोऽचिगन्वयतोः । ७ । ३ । ३२ ॥

2607A For the न of वृ is substituted र before an affix with an indicatory न् or ल्, but not before the affix चिच् of the Aorist, nor before वल् of the Perfect.

Thus वृ + चिच् = वृ + चिच् = वृ + चिच् । Then by VII. 3 54 S 358, वृ is changed to च and we get वातयति ।

So also ईर्चयति ॥ In forming its वृ Aorist, the reduplication is irregular, as given in the following Vārtika

Vārtika —In the case of ईर्चयति the third should be reduplicated

The meaning is, the *third consonant*, or the *third syllable* If we take the first meaning, then this Vārtika prohibits the reduplication of च, (for र is already prohibited by नद्वाः) If we take the second meaning, this vārtika becomes an exception to VI. 1 2. S 2176 and is applicable to Desiderative bases only, for there alone we get the *third syllable*.

Thus by the ordinary rule the Aorist is ऐर्चिर्वयत्, while by this vārtika it is ऐर्चिर्वयत् according to the first meaning In the case of the second meaning, the च alone will be heard in the reduplicate वृ Aorist Because the च् would be elided by इत्यादिशेषः (VII. 4 60 S. 2179) So the reduplication will be of the *second* syllable only, because there being no *third* syllable, the vārtika under consideration does not apply for it applies only to the Desideratives.

In fact only *one* meaning can be illustrated in the Aorist of the Causative, while both are applicable in Desiderative, as given in the following note.

Note.—In the case of the verb ईर्चयति the third should be reduplicated, "Third of what"? Some say the third of the consonants, and according

to them the form is इच्छिर्विचति ॥ Others say the third syllable, 'therefore of the root इच्छिर्व (इच्छ् + इट् + च्च), the third syllable च्च is reduplicated. Thus इच्छिर्वच, इच्छिर्विच (VII. 4. 79) the च्च of च्च is changed into short च् by VII. 4. 79 = इच्छिर्विचति ॥

The root च्च (X. 357) belongs to the Agārviya subdivision, and ought to be conjugated in the Atmanepadī. How do you explain the Parasmaipada in प्रार्थयन्ति चयनोत्थित मियाः (Māgha)? It ought to be Atmanepada because the /artha/ belongs to agarviya subdivision of the Churādi.

Of the root, in which the causative चि, ceases to have the force of the causative (nivṛtta-preshana), the meaning is the same as of the pure non चि root. In fact the चि does not make any alteration in the meaning. Therefore प्रार्थयन्ति is really equal to प्रार्थना कुर्वन्ति ।

So is to be understood to be the case in all Transitive roots

Here ends the Chapter on the Conjugation of Causatives

इति तिङन्तविध्यप्रकरणम् ।

— ० —

॥ अथ तिङन्त सन् प्रकरणम् ॥

CHAPTER XII.

THE DESIDERATIVE VERBS

२६०८ । धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा । ३ । १ । ७ ।

इषिकर्मण इषिककर्तृकाद्धातोः सम्प्रत्ययो वा स्यादिच्छावाच् । धातोर्विहितत्वादिह चन कार्थधातुकत्वच् । इट् । द्वित्वच् । 'सम्प्रत्ययः' (२३९७) । पठितुनिष्कृति विपदिषति । 'कर्मासः' क्तिच् । गमनेनेच्छतीति करणात्मा भूत् । 'समानकर्तृकाच्' क्तिच् । शिष्याः पठन्तिवतीच्छति गुरुः । आग्रहकारपक्षे वाच्यमपि । 'लुङ्स्वनेर्षस्त्व' (२४२७) । 'इच्छा च उपदेशे' (२२४६) इति नेट् । चस्य सत्वच् । अस्तुनिष्कृति विपदिषति । 'इच्छतेस्त्वनीयस्य-' इति यिषनीर्द्धित्वच् । इच्छिर्विचति-इच्छिर्विचति ।

2608 The affix च्च is optionally attached, in the sense of wishing, after a root expressing the object wished, and having the same agent of the action as the wisher thereof.

The word धातोः being especially used in this sūtra, shows that this च्च is an ārdhadhātuka affix, while the च्च taught in the two preceding Ashtādhyāyī sūtras S 2309 and 2393. do not get this designation. The result is that this च्च gets the augment इट् where necessary. Thus पठ् + इट् + च्च + च्च + ति = पठ् पठ् + इचति = चपठ् + इचति । Now applies VII. 4. 79. S. 2319 and the च्च of च्च is changed to च् । Thus we get चिपदिषति 'He desires to read'.

Why do we say कर्त्तव्यः 'after (a root expressing) an object'? The affix will not come after an Instrumental case. Thus गन्तुमिच्छति, here there is no affix. But गन्तुमिच्छति will be जितुमिच्छति.

Why do we say सन्तानकर्तृकार् 'when the subject of the verb to wish, is also the subject of the verb denoted by the object wished'? Observe "विचाराः पठन्तु" इति, इच्छति गुरुः 'The teacher wishes 'Let the pupils read' Here the teacher is the agent of the verb 'to wish', but he is not the agent of the verb 'to read', and hence there is no affixing of वच् ।

The word वा 'optionally' shows that a sentence may also be employed to express the same idea. Thus कर्तुमिच्छति or चिकीर्षति.

In forming the Desiderative of √खद् 'to eat', वच् replaces खद् by II 4 37 S 2427. The हट् augment is not added because of S 2246

Thus वच् + वच् + यप् + ति = जवच् + यति = जिवच् + यति (S. 2617) = जिवत्सति (The च is changed to त)

Vārt —The third of ईर्ष्य is reduplicated optionally This vārtika has already been given under the last sūtra S. 2607 There are two interpretations of it One is that the third consonant of ईर्ष्य namely र् is reduplicated The other is that the third syllable of ईर्ष्य is reduplicated namely the र् of वच् । Thus we have two forms ईर्ष्यैविवचति or ईर्ष्यैविवचति ।

२६०९ । रुद्विदमुषग्रहिस्वपिप्रच्छः संश्च । १ । २ । ८ ।

रुदः रुद्विदः च विदो स्तः । रुदिवचति । विविदिवचति । मुषचिवचति ।

2609. The affixes *ktv* and *san* (III 1. 7) are *kit*, after *rud* 'to weep,' *vid* 'to know,' *mush* 'to steal,' *grah* 'to seize,' *svap* 'to sleep,' and *prachchh* 'to ask'

Thus रुदिवचति 'he wishes to cry' विविदिवचति 'he wishes to know', मुषचिवचति 'he wishes to steal'.

In forming the Desiderative of वच्, the augment हट् is not added by the following sūtra

Note —The verb वच् is changed into वट्, स्वच् into वुच्, मच् into वृच् before *kit* affixes by samprasāna (VI 1 16).

Note —The *ktv* and *san* would have been *optionally kit* after the verb वच्, विद् and वुच् by virtue of I 2 26, but this sūtra makes them *necessarily* so, after these three verbs In the case of the verb वच्, these affixes are *kit* by virtue of this sūtra only. In the case of the verbs स्वच् and मच् the affix रक्ता is of course *kit*, because these two verbs are *anit*, that is, they do not take the intermediate च, and therefore the रक्ता being directly affixed to them, and rule I. 2 18 not applying, the indicative *k* would make it *kit*. In reference to these verbs, therefore, the present sūtra teaches something new, only with regard to the affix वच्, by making

that also *lut*. The verb मञ्च् takes the intermediate ह् when the affix च्च् follows, by virtue of the sūtra VII. 2 75

२६१० । सनि ग्रहगुहोश्च । ७ । २ । १२ ।

ग्रहेषु हेतुगन्ताच्च सन हवन स्यात् । 'ग्रहिव्या-' (२४१३) इति संप्रसारणम् । सनः चत्वस्यासिद्धत्वाद्भवाम् । जिघृक्षति । जुघृक्षति ॥

2610. The Desiderative affix च्च् does not get the augment ह्, not only after roots ending in च, छ, ञ् and ञ, but also after ग्रह and गुह ॥

Thus ग्रह् + च्च् + ति = ग्रह् + च्चि । The र is vocalised by I. 1 16 S 2412. Then reduplication takes place. As जायुह् + च्चि । Then ह् is changed to व् by VIII. 2 31. S 324, and व् changed to क् by VIII 2 41 S 295. Thus जायुक् + च्चि (for the च्च् was already changed to च because it followed ञ्, the ह् being no intervention). But this च्च् of च्च् being considered asiddha, the च्च् is changed to च्, or rather क् (for ह् of ह्) being considered asiddha, the च्च् is changed to च् by VIII 2 37. S 326, for जायुक् is still considered a कचम्, as if ending in ह्, and followed by च्च् still, though it is changed to च्, and thus S 326. is made applicable. The whole equation is thus shown ग्रह् + च्च् (the affix is क्चि by 1. 2. 8) = ग्रह् + च्च् (VI 1 16) = ग्रह् + च्च् (VIII 2 31) = ग्रह् + च्च् (VIII 2 41) = जिघृक्षति (VIII. 2 37). So also with जुह् सवरणे the च्च् is क्चि here by 1 2 10

From सवप् we have जुघृक्षति । The desiderative च्च् of मञ्च् takes ह् by the following sūtra

२६११ । किरश्च पञ्च भयः । ७ । २ । १५ ।

'कृ' 'मृ' 'हृ' 'पृ' 'मृ' सन्त्यः सन ह् स्यात् । पिबृक्षति । पिबृक्षति । जिगृक्षति । जिगृक्षति । अत्रेहो दीर्घो नेहः । दिदृक्षते । दिदृक्षते । कचर् 'उद्दिभीर्' इति । नीवादिकयोर्भृङ्भृजोरिति पृथक् ।

2611 The desiderative च्च् takes ह् after कृ and the four roots that follow it. (Tud. 116-120), namely /gri, /driñ, /dhrin and /prachecha.

Thus पिबृक्षति, जिगृक्षति दिदृक्षते, दिदृक्षते, पिबृक्षति (1. 2 8, VI 1. 16) But विबृक्षति not included in the five. The roots कृ and मृ would have optionally got ह् in the desiderative by VII 2 41, which would have been optionally lengthened by VII 2. 38. But the ह् here being specifically ordained, does not get lengthened by VII. 2 38. S 2391. How do you explain उद्दिभीर्? It is from the Bhu&di root वृह् or वृश् ॥ Nos. 948 and 1009.

२६१२ । इको भलम् । १ । २ । ९

इगन्ताचमलादिः सन्ति स्यात् । उज्ज्वलि । वीह । दाजुनिष्कति दिदीपते । इजिष्यत्वाभावात् 'नीमातिनिमोति-' (२५०८) इत्यात्वं न । अत एव 'सनि नीमा-' (२६२३) इति कृते नाभातोः प्रथम्यप्रत्ययं कृतम् ।

2612. The affix *san* beginning with a letter of the *Pratydhara jhal* is like *kit*, after verbs ending in *ik* vowels

Thus from $\sqrt{\text{पु}}$ we have पुप्सुवति . The सन् here takes no augment इद् , and so it is कलादि , and consequently पु is not gunated, because the affix is किट् .

Similarly from दीङ् Divâdi (No. 26) we have दिदीषते 'he wishes to give'. The ई is not changed to आ because VI 1. 50 S 2508 applies there only where ई otherwise would have been changed to ए or ऐ (एङ् विषयः). Therefore in the sūtra VII 4. 54, S 2623, the roots आ and पी are separately enumerated

Note —After the verbs ending in इक् the desiderative suffix सन् is *kit* when it is कलादि , that is to say when the affix सन् does not take the intermediate इ . The affix सन् is an affix which begins with स् a letter of the कल् class. But if the intermediate इ is added before it, it is no longer a कलादि affix, and in that case it is not किट् . Thus from जि 'to conquer' which is a verb ending in इक् , we have जिनीषति 'he wishes to conquer' यु 'to mix' पुप्सुवति , so also कृ 'to do' चिकीर्षति , वृ 'to cross' वितरीषति , भू 'to be' भुप्सुवति .

Note —If however, verbs ending in इ or उ or ऋ or ॠ , take an intermediate इ , they likewise take guna. As स्मिन् 'to smile' takes guna, and makes its desiderative विस्मयिषति .

Note —The कलादि सन् is not *kit* after verbs ending in any other letter than the इक् . As पिपासति (from पा) 'he wishes to drink'. So from स्वा we have सिद्धावति .

Note —The object of making the affix सन् *kit* after verbs ending in *ik* vowels, is to prevent the guna of the vowel of the root, as in चिकीर्षति 'wishes to collect' पुष्टयति 'wishes to praise'.

२६१३ । हलन्ताच्च । १ । २ । १० ।

इवसनीयादुलः परे कलादिः सम्भित्त्वाद् । पुष्ट् । पुष्टुवति । विजिगीषति । 'इक्' किट् । विषयते । 'कल्' किट् । विचर्षिषते । इङ्ग्रहणं आतिपरम् । पृष्ट् । पितृवति — पितुः द्विषति ।

2613. And after a root ending in a consonant, and preceded by a vowel of the *pratydhara ik*, the affix *san* beginning with a *jhal* consonant, is like *kit*

Thus from पुष्ट we have पुष्टुवति , and from पिष्ट् 'to pierce' we have विजिगीषति 'he wishes to break,' here the root पिष्ट contains the *ik* vowel इ , it ends in a consonant ष्ट , the affix सन् is directly added without taking an intermediate इ , and therefore it fulfills all the conditions of the sūtra and the vowel is not gunated.

Why do we say "preceded by $\text{इ ई उ ऋ ॠ ऋ ॠ ॡ ॢ ॣ । ॥ ७ ८ ९ १०}$ vowel"?

If the final consonant of the verb is not preceded by a vowel of the *ik* class, the affix सन् is not *kit* after such a verb. As $\text{सङ् + सन् + ते} = \text{सिषयते}$

'wishes to sacrifice' Had the affix सञ् been here a *kit* affix, there would have been samprasârana by rule VI 1. 16 which declares that there is samprasârana of the verbs वञ्, स्वप्, and यञ्, &c., before *kit* affixes.

Why do we say jhalâdi san ?

If the san takes the intermediate इ and is then no longer a कलादि सञ्, it is not *kit*, and it causes guna. As वृत् + इ + सञ् = विवर्तिषते 'he desires to be' Here there is guna of *ru*.

Roots like दम्, दृङ् &c., are governed by this rule, though they end in conjunct consonants, for the word दृङ् of the sûtia means *gâtî* or class, thus दम् + सञ् + तिप् = दन + सति (VI. 4. 24 the *m* being elided by treating सञ् as कित्) = धीसति or धिप्सति (VII. 4. 56) So from दृङ् we have तितुषति or तितु द्विषति ।

२६१४ । अजम्भनगमां सनि । ६ । ४ । १६ ।

अजम्भाना इन्तेरजादेशगमेश्च दीर्घः स्यात्कलादौ सनि । 'सन्निटोर्जे' (२३३९) । जिगीषति । 'जिभाया चो' (२५२५) । चिकीषति-चिचीषति । जिघासति ।

2664 The lengthening of the vowel takes place in the case of a stem ending in a vowel, as well as of वृत् and गृत् (which is the substitute of इ) when the Desiderative affix सञ् being jhalâdi (*i. e* not taking the augment इट्) follows.

Note —Thus of roots ending in vowel we have —विवीषति, जुहुषति, चिकीर्षति, जिहीर्षति (VII 1 100), of इट् and गृट्, जिघासति, and अधिजिगासते ॥

Thus from the root जि, we get जिगीषति, the ञ् is changed to ग (VII 3. 57 S 2331) Similarly from √चिञ् चयने, we get चिकीषति or चिचीषति, the च is optionally changed to ञ् by VII 3 58 S 2525. From the √इट् we get जिघांसति ।

The गृट् of this sûtia is the substitute of the root इट् and in forming its desiderative, the following sûtia applies —

२६१५ । सनि ञ् । २ । ४ । ४७ ।

इच्छो गमिः स्वात्सनि न तु बोधने । जिगमिषति । बोधने प्रतीविषति । '* इयवदिङ्गः *' । अधिजिगमिषति । कर्मणि वङ् । 'परस्मैपदेषु' इत्युक्तेर्नेट् । 'कलादौ सनि' इति दीर्घः । जिगास्यते । अधिजिगास्यते । अत्रादेशस्येत्पुक्तेर्गच्छतेर्ने दीर्घः । जिगसते । सजिगंसते ।

2615 And when सञ् (Desiderative) follows, गमि is the substitute of इट् when the sense is not that of 'informing'

जिगमिषति 'wishes to go' जिगमिषतः, जिगमिषन्ति. But अर्थान् प्रतीविषति 'he wishes to inform the meaning.' So also with वङ्, as अधिजिगमिषति ॥ The yogavibhâga indicates that the anuvritti of सञ् only runs in the next sûtia and not of ञि. The form is thus evolved in the Paśasmaipada, गृत् + सञ् = गृत् + गृत् + ञ् (VI. 1. 9) = ग + गृत् + ञ् (VII. 4 60) = ज + गृत् + ञ् (VII. 4 62) = ज + गृत् + इट् + ञ् (VII. 2. 50) = जिगमिष, and then we add the personal terminations.

But in the Passive, the conjugation will be Atmanepadī. No इच् will be added here to the affixes, because it is confined to the Parasmaipada affixes only. The च् being now *halādi*, there will be lengthening.

Thus we get जिचांस्यते । अचिजिचांस्यते ।

The last sūtra refers to that गच् which is the substitute of इच् and therefore there is no lengthening of the root गच् meaning 'to go'. In its case, the forms will be जिगचते । सजिगचते ॥

Note —The rule applies to that गच् which is the substitute of इच्, इच् or इङ् (II 4 47 and 48) 'to study'. Therefore, not in सजिगचते वत्सो नात्रा (cf VII 2. 58). In the Veda we read स्वर्गे लोक सजिगचिचच्, where though गच् means 'to go' and is not, therefore, the substitute of इच्, the lengthening takes place by the rule VI 3. 137. Or the word अच् should not be added in the sūtra at all which should be read as हनगना सनि meaning, "There is lengthening of the stem when the Desiderative च् follows". This would apply of course, to vowel-ending stems, because the sentence would mean that, for there cannot be lengthening of a consonant. This will apply to गच् also, in this way — 'A stem ending in a vowel is lengthened in the Desiderative, and so also of गच् which is a substitute of the vowel-stem इ' ॥ In this way, we may see, that there is no necessity of the Vārtika.

२६१६ । इङ्श्च । २ । ४ । ४८ ।

इङ्गो गमि स्वाट्गमि । अचिजिगचते ।

2616 And of इङ् 'to study,' गमि is the substitute when च् follows.

अचिजिगचते, ० वेदे, ० उन्ने 'he wishes to study.' The root इङ् is always preceded by the preposition अचि. This will be Atmanepadī by I. 3 12 and I, 1 56. The form is similarly evolved by the application of rules VII 2. 58, and VI 4 16.

२६१७ । रलो व्युपधाद्गुलादेः संश्च । १ । २ । २६ ।

उच्च इङ्गो ते उपधे यस्य तस्माद्गुलादे रजन्तात्परौ क्त्वाचनौ सेटौ वा कितौ स्तः । 'यु तिस्वाप्योः समवाचणश्' (२३४४) । दिद्यु तिचते-दिद्योतिचते । वदधिचते-वदोधिचते । लिखि तिचति-लिखेतिचति । 'रलो' क्त्वा । दिदेतिचति । 'व्युपधात्' क्त्वा । विवर्तिचते । 'गुलादेः' क्त्वा । इतिचति । इह नित्यमपि द्विश्च गुणेन धाव्यते । 'X उपधाकार्यं हि द्वित्वात्प्रत्ययश्च X' ओणेश्च द्वित्करणस्य सामान्यापेक्षयापकृतात् ।

2617. After a verb which begins with a consonant, and ends in a letter of *Ral pratyahara*, and has as its penultimate इ or ई, उ or ऊ, the *ktivā* and *sen* affixes are optionally *lost*.

The wording of this sūtra requires a little explanation. It consists of the following words —

1. रलः *ralah*, ablative of रल् (after the consonants included in the *Pratayhara ral* & *e*, all the consonants except य *y* and व *v*). Verbs having their final letter any single consonant except य *y* or व *v*.

2. व्युपधात् means "after penultimate वी." It is a compound of वी + उपधा. The वी itself is a compound of उ + इ = वि, in the dual वी. Therefore the phrase means "after (verbs) having for their penultimate either इ *i* or उ *u* long or short"

3. हलादे. means "beginning with a consonant"

All these three words qualify the word "verb" understood

4. चञ् means "and san."

The sūtra means, those verbs which have a रल् letter in the end, a हल् in the beginning, and an इ, ई or उ, ऊ in their penultimate, may optionally treat the affixes *ktvā* and *san* as कित्

Thus दद्मुत् 'to shine,' makes दद्मुत्तिष्वा or द्योतिष्वा 'having shone,' लिख् 'to write' makes लिखित्वा or लेखित्वा

Similarly in *san* affix we have लिलिखिषति or लिलेखिषति 'he wishes to write' दिदद्मुत्तिषते or दिद्योतिषते 'he wishes to shine'

So also रुचिषते or रुरोचिषते ।

Why 'rala'? The rule does not apply if the verb ends in a letter other than रल्. As दिव् + ण्ङा = देविष्वा, its desiderative will be दिदेविषति. No option is allowed here

Why व्युपधात्? There is no option when the penultimate vowel is not इ or उ. As वृत् + ण्ङा = वर्तिष्वा Des. विवर्तिषते.

Why हलादे? The rule does not apply if the verb does not begin with a consonant. As रुचिष्वा and रुचिषति. There is no option allowed here.

Note:—The rule does not apply if the ण्ङा and चच् are *aniti*. As भुङ्क्वा, भुङ्कते

The reduplication though *ntya*, is here postponed in favor of *guna*, because of the maxim—"An operation relating to penultimates is stronger than reduplication"

Moreover, the indicatory ऋ in the root ओङ् is also a *śāpaka* of the relative strength of these rules

२६१८ । सनीवन्तर्धश्चस्जदम्भु श्रिस्व्यूणु भरक्षपिसनाम् । ७ । २ । ४९ ।

इवन्तेभ्यर्षादिभ्यश्च सन इङ्वा स्यात् । इङ्भावे 'इङ्भावे' (२६१९) इति कित्त्वत् । ऋणोः—(२६१९) इति वक्ष्य ऊट् । यण् । द्वित्वत् । दुधूषति—दिदेविषति । 'स्तौतिपयोदेव—' (२६२०) इति वक्ष्यमाणनियमान्न यः । सुस्मृषति—सिषेविषति ।

2618 The desiderative चच् may optionally take इङ्, after a root ending in इङ्, and after ऋङ्, अस्ज, दम्भु, नि, स्व, य, ऊट्, य, चच्, and चच् ॥

Note —Thus दिदेविषति or द्दुदूषति, सिषेविषति, सुस्मृषति ॥ ऋङ्, अर्द्धिषति, ईर्त्तति ॥ अस्ज, विभ्रजिषति, (VI. 4. 47) विभ्रवति, (VIII. 2. 36 and 41) विभ्रिषति,

विभर्षति ॥ दधु, दिदम्निषति, विषसति, (VII 4, 56) घीप्सति, जि, वञ्चिर्भविषति, वञ्चि-
कीषति ॥ रु, निरुवरिषति, रुरुर्वति ॥ यु, वियविषति, (VII. 4. 80) युयुषति, ऊर्जु,
मोर्जुनविषति, मोर्जुयुविषति, मोर्जुनूषति ॥ The root वृञ् of the Bhuādi class is to
be taken, as the form वर with वप् in the sūtra indicates, विनरिषति, रुरुर्वति ॥
अपि, जिहपयिषति, वीप्सति ॥ वृ, विसविषति, विवावति ॥ जेषिहन्नरवपिषतिविषति-
वरिद्रावावति षट्ति ॥ तितनिषति, तितवति, तितावति, विपतिवति, पितवति, विहारविषति,
दिदरिद्रावति ॥ वनीति किम् ? देविता, अष्टा ॥ See S 2621 further on.

When no वृट् augment is added, the वप् is क्त्वि by S 2613. The व् is
changed to ऊ by S 2561. Thus दिव् + वप् + वप् + तिप् = दिव् + वति = दि +
ऊ + वति = दूप्ति = दुदूषति । When however, वप् takes वृट्, then the affix is
not क्त्वि, and we get दिदेविषति ।

Similarly from विसृ we get, विसृषति or विसेविषति । The second व is not
changed to च because of the nityama rule VIII. 3 61. S 2627 to be taught
later on

In forming the Desiderative of वृष्, we have अवृषिषति with वेट् वप्,
and वृष् + वप् when anit. Now apply the following two sūtras.

२६१९ । आप्ताप्युचामीत् । ७ । ४ । ५५ ।

वृषावच ईत्स्वात्सादौ वति ।

2619 For the vowel of the roots आप्, वप् and वृष् there
is substituted long ई before the वप् of the Desiderative, when
it begins with व् ॥

Note —Thus आप्—ईप्सति, वप्—वीप्सति, वृष्—ईर्वति (I 1. 51). The
reduplication is dropped by VII. 4 58. In the Causative stem वप्ति there
are two vowels, the व् (वि) is dropped by pūrva-vipratishedha (the prior
debarring the subsequent) according to VI 4 51, and ई substituted for
अ according to the present sūtra. The word वप् is to be read into the
sūtra, otherwise प्राप्सति ॥ The वप् must begin with व् i. e., should not
take the वृट् augment, as in जिहपयिषति, अवृषिषति ॥ The roots वप् and
वृष् are optionally वेट् in the Desiderative by VII. 2 49.

२६२० । अत्र लोपोऽभ्यासस्य । ७ । ४ । ५८ ।

‘वति नीत्ता-’ (२६२३) इत्याख्य यदुक्त तत्राभ्यासस्य लोपः स्यात् । आप्तिनिष्कृति ईप्सति ।
अर्धितुनिष्कृति । वपरवप् । वत्तवप् । ईर्वति-अर्धिविषति । विन्नविषति-विन्नविषति-
विन्नवति-विन्नवति ।

2620 The reduplicate is dropped under the circumstances
mentioned in the foregoing sūtras VII 4 51 to VII. 4. 57.

Note —The examples are given under the above-mentioned sūtras.
The word ‘of the reduplicate’ अभ्यासस्य is to be supplied in all the subse-
quent sūtras upto the end of the chapter. Thus sūtra VII. 4. 59, says ‘a
short is to be substituted’, we must supply the words ‘for the reduplicate’
to complete the sense, as दुदौक्षते, दुन्नौक्षते ॥ The word अत्र in the sūtra
indicates that the reduplication is not to be elided, when an affix is treated

like च् but is not actually च् ॥ Thus च् Aorist is treated like च् by VII. 4. 93, but the reduplication will not be dropped there, as अनीनचत्, अदीदचत् ॥ Some say the word अत्र here indicates that the whole of the reduplicate is dropped, and not only its final letter. Others elide the whole of the reduplicate on the maxim नानर्थकोऽसौऽन्त्यविधिः । “The rule I. 1. 52, by which a substitute should take the place of only the final letter of that which is exhibited in the Genitive case, is not valid, where what is exhibited in the Genitive is meaningless”

Thus आप् + ति = ईप् + ति = ईप्सति (No reduplication)

So also अच् + ति = ईच् + ति = ईच्सति (I. 1. 51. S. 70) = ईत् + ति (VIII. 4. 55 S. 121) = ईत्सति । The वेट् form is अर्दिषिषति । The form अर्दिषिषति is thus evolved. The Desiderative root is अर्दिष, the अच् being gunated by VII. 3. 86 before च् ॥ Now we reduplicate it, and the second syllable षिच् will be reduplicated by VI. 1. 2. and the रेफ is not duplicated by VI. 1. 3 so we get षिच् to reduplicate, and च is changed to द् ॥ The form ईत्सति is thus evolved. By VII. 4. 55, the अच् is changed to long ई, which is followed by ट् by I. 1. 57. Thus we have ईच् as root, and च् is reduplicated, and the reduplicate is elided (VII. 4. 58). The forms षिचति and षीचति are similarly formed.

From अस्म (the third root given in S. 2618) we get विभ्रजिषति or विभर्जिषति as वेट्, the double form is owing to the optional र्च् augment. The Anit forms are विभ्रचति or विभर्चति ।

In forming the Desiderative of दम् (the fourth root in S. 2618) the following sūtra applies

२६२१ । दम्भ इच्छ । ७ । ४ । ५६ ।

दम्भेरच् इच्छयादीच्य सादौ सति । अन्वयासलोपः । ‘इलम्भ इच्छ’ (२६१३) इत्यत्र इच्छयाच् जातिपरमित्युक्तम् । तेन सनः कित्वाङ्ग लोपः । षिचति-षीचति-दिदम्भिषति । शिञ्जीषति-षिञ्जीषति । ‘उदीद्युषप्रत्यय’ (२४९३) । युद्वृषति-चिद्वरिषति । युद्वृषति-यिचयिषति । कर्तुं नूषति-कर्तुं नूषिषति-कर्तुं नूषति । न च परस्वाङ्गान्वादेशयोः सतोरभ्यास उकारो न नूये तेति याच्यम् । ‘द्विषचनेऽपि’ (२२४३) इति सूत्रेण द्वित्वे कर्तव्ये स्थानिकृपातिदेशादादेशनिषेधाद्वा । न च सन्तत्य द्वित्वं प्रति कार्यित्वाग्निमितता कथमिति याच्यम् । ‘× कार्यसमुभयनिष्ठं कार्यं निमित्ततया नास्तीयते न तज्जनमुभयनपि ×’ । न चेद् सन्निद्वत्त्वसमुभवति । युद्वृषति-चिद्वरिषति । ऋषिः पुगन्तो नित्यस्य परकारान्तस्त्रीरादिकम् । इडभावे ‘इको भल्’ (२६१२) इति कित्वाङ्ग गुणः । ‘अच्छन-’ (२६१४) इति दीर्घः परस्वाङ्गालोपेन याच्यते । ‘आरचयि-’ (२६११) इति ईट् । षीचति-जिचयिषति । अनितस्तु जिघ्रायिषति । ‘जनय-’ (२५०४) इत्यादिभ्यः षिचति-षिचति । ‘* तनिषतिद्विरितिभ्यः सनो वा इच्छाच्यः *’ ।

2621. For the vowel of the root दम्भ there is substituted द् as well as ई before the च् of the Desiderative, when it begins with ट् ॥

Note —As षीचति or षिचति ॥ But दिदम्भिषति before the वेट्च् ॥ The reduplication falls off by VII. 4. 58.

We have said in explaining I 2 10. S 2613 इलम्वाच् च, that the word इल् or consonant there signifies the whole *class*, and not a root which ends in a *singles* consonant. The इल् being किल् after a root that ends in one consonant or more, it is किल् after इल् also, which ends in two consonants इ and ल. Therefore the nasal is elided. Thus we get किल्इति or कील्इति. The इ is changed to ए.

When the इल् is वेल् we have विन्निवति. From नि (fifth root of S 2618), we get Anit निन्निवति and set निन्निवति.

From इव् (sixth root of S 2618), we have Anit इव्वइति, and set इव्वइति. The व in the Anit form is by VII. 1 102 S. 2494, after the short इ has been lengthened by S 2614.

From वु (seventh root of S 2618) we have Anit वुव्वइति, set विव्वइति. Here the equation is वु + व + इति = वुवु + इति (the reduplication takes place first). = वु + वविवति = विविवति (VII 4 80 S 2577).

From ऊर् (eighth root of S 2618) we have Anit ऊर्नूवति or ऊर्नुवति; set ऊर्नूवति. In ऊर् + इति, the guna being taught subsequently should take place first, and then reduplication. Then we get ऊर् + इति, and here ओ is changed to ऊ, and we have ऊर् + इति. But we cannot, however, do this the guna and ऊ substitution do not take place *prior* to reduplication, because of the sūtra द्विर्वचनेऽपि (S 2243), which teaches, according to one interpretation, that a substitute of a vowel is just like the original for the purposes of reduplication, and according to another, that no substitution should take place so long as reduplication is not finished. Under whatever view of that sūtra, the reduplicate is वु and not व.

Nor must one object saying, "How can a Sannanta be the occasion or cause of reduplication, when it is itself an effect with regard to reduplication?" For the following Paribhāṣhā answers this objection.

"Surely, that which undergoes an operation can, so far as it undergoes that operation, not be made the cause (of the application of a Grammatical rule)."

To explain this Paribhāṣhā, the following is extracted from Kielhorn's translation of the Paribhāṣhendusekhara:—"The words 'so far as it undergoes that operation' are intended to make (the formation of) ऊर्नूवति and other (forms) possible. For in (the formation of) this (ऊर्नूवति) the syllable व has been reduplicated in accordance with I 1 59, whereas without (the restriction 'so far as it undergoes that operation') that (rule of Pāṇini's) could have had no concern (with the formation of ऊर्नूवति). The term वचनोः in VI. 1 9 being a genitive, that which ends with इ (i.e., ऊर् + इ) undergoes the operation (of reduplication) taught in VI 1. 9. Were, then, the present Paribhāṣhā to enjoin merely that 'that which undergoes an operation cannot be made

the cause of the application of a grammatical rule'). इच् which forms part of the *kāryam* कर्तुं + इच्) could not be the cause of the peculiar reduplication (which is taught in I. 1. 59.) But as the Paribhāṣā teaches that, that which undergoes an operation can only so far as it undergoes that operation not become the cause of the application of a grammatical rule, there is no reason why इच् in कर्तुं + इच् should not cause the application of I 1. 59, for although कर्तुं + इच्, which includes इच्, is *kārya*, yet the syllable कृ only can be called the *kāryam anubhavan kārya*."

From अर the ninth root in S. 2618, we have अनुवर्ति (Anit) and निवर्ति (set)

The root अरि (the last but one of S. 2618) is from अरि with the augment उक् । Or it is the root अरि one of the निरु roots, and अरि is part of the root. It is then of the Churādi class. When the अरि is Anit, it is कृ by S. 2612 and so there is no guṇa. The lengthening required by S. 2614, is superseded by the subsequent rule which causes the elision of अरि in अरि । Then there is ई by S. 2619. Thus we have अरि (Anit). Or निवर्ति (Set). But the non-निरु root अरि gives us निवर्ति (Set).

From अरि (the last of S. 2618) we have निवर्ति (the long अरि replaces अ by S. 2504) as Anit, and निवर्ति as set.

Vart —The इच् is added to अरि after अरि अरि and अरि optionally, as निवर्ति or निवर्ति or निवर्ति, (VI 4. 17) अरि or अरि (VII 4 54, VIII. 2. 29. VII 4 58) अरि or अरि. Why do we say 'Desiderative'? Observe देवता, ब्रह्मा ।

In the case of अरि the following sūtra applies.

२६२२ । तनीतेविभाषा । ६ । ४ । १३ ।

अस्वोपचारा दीर्घो वा स्वात्मलादी वनि । तित्तवति-तित्तवति-तित्तवति । * आशङ्कानां अस्वत्वव्यः * । अवा अनुवर्ति । कूल विपतिवति ।

2622 The lengthening of the penultimate of अरि is optional, before the Desiderative अरि, when it does not take the augment इच् ।

Thus तित्तवति or तित्तवति । But in तित्तवति no alternative is allowed, as इच् is added to अरि by VII. 2 49 Vart optionally.

Vart —The affix अरि is added, when the sense is that of 'in imminent danger', as अरि पतिवति कूलम् = विपतिवति कूलम् 'the bank is in imminent danger of falling down'. So also अवा अनुवर्ति.

Vart —There is no affixing of अरि after a verb which has already taken अरि in the sense of wishing. As अरि विपतिवति । But from the अरि of III 1 5, 6 not denoting wishing, we have अनुवर्ति, अनीवर्ति.

Besides विपतिवति given above we have an Anit form also; when the following sūtra applies.

२६२३ । सनि नीनाधुरमलभशकपतपदानचङ् । ७ । ४ । ५४ ।

यथास्य इत्थात्वादी सनि । अन्त्यावलोपः । 'स्कोः-' (३८०) इति वलोपः । पितृवति । दिदरिद्विषति-दिदरिद्रावति । 'कुमिन्' 'नीन्' आभ्या सन् । कृतदीर्घस्य निनोतेरपि नीन्वादि-येषादिङ् । 'सः सि-' (२३४२) इति सः । नितृवति । नितृवते । 'ना' नाने । नितृवति । नाङ्गुले । नितृवते । 'देवायोः' । दितृवति । 'देङ्' । दितृवते । 'दाङ्' । दितृवति-दितृवते । 'चेट्' । चितृवति । 'वाङ्' । चितृवति-चितृवते । रिण्वते । लिण्वते । 'अङ्' । शिञ्चति । 'अक' 'अर्चते' इति दिवादिः । स्वरितेत् । शिञ्चति-शिञ्चते । पितृवते । '* रायो दिवायां सनीच्' चाभ्याः * । पितृवति । 'दिवायाच्' कित् । आदितावति ।

2623. The इच् is substituted for the root-vowel of नी, ना, वा and ना (ङ), रन्, लन्, यङ्, पद् and पद् when the Desiderative चच् beginning with च् (e, not taking the augment च्) follows

Thus पद् + चच् = पपितृच् + चच् । The reduplicate is elided by S. 2620 and the च् is elided by S. 380. Thus we get पितृवति (पद् + चच् + चाप् + तिप् = पितृच् + वति = पितृ + वति)

So also from द्रिद्र of the Vārtika we have दिदरिद्विषति or दिदरिद्रावति ।

The नी includes नीनाति (Kryādi 4) and निनोति (नि of Svādi 4) for नि assumes the form नी, by VI. 4. 16. Thus नितृवति, प्रनितृवति ॥ The च् of इच् becomes द् by S. 2342. The ना denotes all the roots which assume the form ना, on the maxim नाभादा ग्रहणेचविशेष. "The terms ना, ना or दा when they are employed in Grammar denote both the original roots ना, ना and दा and also the roots which are changed to ना, ना and दा" ॥ They are ना and नञि नाने, and नेङ् मणिदाने ॥ Thus नितृवति, नितृवते, अप नितृवते ॥ पु-दितृवति or दितृवते from दो, or देङ् or दाङ् । So also चितृवते or चितृवति from चेट् or चाङ् । रप्-आदिपचते, लप्-आलिपचते, यङ्-शिञ्चति । But from the Divādi 100b we have शिञ्चति or ते । पत्-पितृवति, यद्-प्रपितृवते ॥ In the roots that end in a vowel, the च् of इच् is changed to द् by VII 4. 49, S. 2342 and in the roots that end in a consonant, this च् is dropped, according to VIII. 2. 29 S. 380. The reduplication falls by VII 4. 58 S. 2620

Why do we say 'when the Desiderative follows'? Observe दावति ॥ The word च् is understood here from VII. 4. 49, so the rule will not apply when the Desiderative takes the augment इच्, as प्र पतिषति ॥ Here पद् optionally takes इच् under the vārtika सनिपतिद्विद्रावापुपचंयानच् S. 2621.

Vārt — The इच् comes after the root-vowel of रप् in the Desiderative, when the sense is that of 'to injure.' As मणि पितृवति ॥ Why do we say when the sense is that of 'to injure'? Observe आदि रावति ॥

२६२४ । मुषोऽकर्मकस्यगुणो वा । ७ । ४ । ५७ ।

वादी सनि । अन्त्यावलोपः । नोचते-मुमुचते वा चत्वाः स्वबोधे । 'अकर्मकस्य' कित् । मुमुचति चत्वां कृत्यः । 'न वृद्धमक्षपुष्पं' (३३३८) । निमुचति । वति मु । निवर्तिषते । 'विःविषि-' (२४०६) इति वेङ् । निवर्तिषति-निमुचति ।

चक्राणां चक्षित्वेदो द्वित्वश्च । इत्यादिः शेषः' (२१७९) । उचिच्छियति । 'X चिचिचापावे नैमिचिचापाव X' इति त्वनित्यश्च । 'चक्षुः' (२५६१) इति चतुर्लङ्गइवाज्जापकात् । प्रत्युतिप्रत्यापचिवचनाद्वा- । 'चौ च सञ्चकोः' (२५७९) (२६०९) इति सूत्रास्मान्निङो गाङ् खयतेः संप्रसारश्च वा । अचिजिगापयिषति-अप्पापयिषति । शिखाययिषति-शुषाययिषति । 'हः समसारश्च' (२५८६) । जुषाययिषति । 'चौ द्वित्वात्प्राग्व आदेशो न' इत्युक्तत्वाद्गुकारस्य द्वित्वश्च । पुष्कारयिषति । जुषाययिषति । 'ओः पुषयज्यपरे' (२५७७) । पिषाययिषति । विषाययिषति । विनाययिषति । रिषाययिषति । लिषाययिषति । जिषाययिषति । 'पुषयिष' इति किञ् । पुनाययिषति । 'अपरे' किञ् । जुषयति । 'अवति' (२५७८) इदीपव वा । पिषाययिषति । जुषाययिषतीत्यादि । 'अपरे' इत्येव । जुषयते ।

2626. The Desiderative च् gets the augment इ after the roots च्चि, पुञ्, च्, अञ्च and अञ् ।

Thus च्चिचिषते, पिषयिषते (VII. 4 80) अचिचिषते, अजिजिषति (VI. 1. 2 and 3) and अयिषति । The root पुञ् is not governed by this rule, as पुषयति । The $\sqrt{\text{अञ्}}$ (V. 18) of the Suâdi class is taken here, and not $\sqrt{\text{अञ्}}$ (IX. 51) of the Kryâdi class, for the latter *always* has इद्, while the former having an indicatory long ञ् has *optionally* इद् । Both the Rhuâdi and Juhotyâdi ञ् are taken in the sūtra.

The $\sqrt{\text{ञ्}}$ is Anit as a rule. In अचिचिषते the reduplication is of the syllable चि (ञ् + इद् + च् = अच् + इद् + च् = अचिचि). Here इद् is a portion of the kâryin अचिचि and since a portion of च् itself undergoes grammatical operation therefore, it can not be the cause for the application of the operating rule, hence the sūtra द्विर्बचनेऽचि (S. 2243) does not apply. See the Pañbhâshâ under VII 4 56. S. 2621. In fact, the rule of reduplication here is च्चयङोः (Genitive case) meaning "of a sananta or a yañanta, there is reduplication" (VI. 1. 9 S. 2395) Strictly speaking, therefore, च्च is not the *cause* of reduplication but that a san-ending stem is reduplicated. The san-ending stem is अचिचि, and it is to be reduplicated. Therefore चि is doubled and ञ् the original root for अच् substitute is not considered sthānivat. Had च्चयङोः been in the Locative then द्विर्बचनेऽचि would have applied.

In the Desiderative of $\sqrt{\text{अञ्}}$, both ञ's become changed to च् when preceded by an alterant preposition, (VIII. 4. 21. S. 2606). Thus प्राचिचिषति ।

In the case of $\sqrt{\text{उञ्}}$, the augment जुञ् is added to ञ्, and it becomes च्, thus we have उञ्च । Here च् though caused by a Tripâdi rule is not asid-dha for the purposes of reduplication because of the maxim "the sūtra VIII. 2 1 does not hold good in reduplications" Therefore, we reduplicate च्चि (च and च् and इद्). Then by इत्यादिशेषः rule (S. 2179) we get चि (not चि), thus, उचिच्छियति । The maxim "on the disappearance of a cause, the effect also disappears", is not of universal application. This we learn from the jñâpaka of S. 2561 where Pāṇini uses च्चोः, the च् along with the augment जुञ् or by the vâṭika under S. 2573, (आह्वानात् कृतव् वदाचष्ट व कृतवुक् प्रकृतिप्रत्यापत्तिः &c.) For had the rule "on the disappearance of a cause, the

effect also disappears" been of universal validity, there was then no necessity of using the words prakṛiti-pratyāpatti "there is return of the original form" in the above vārtika. For as soon as the krit affix was elided, the effect of krit would have also vanished, and so the word would have assumed its original form, without the express rule to that effect. That vārtika also is, therefore, a jñāpaka.

By the two sūtras of the same form, namely, **चो ष संस्पर्शः** (VI 1. 81. S 2579, II. 4. 51. S 2601), the root **च** is replaced by **ना**, and there is vocalisation of **नि**. Thus we have **चचिनिनाचयिषति** or **चच्चायिषति**। **चिरवाचयिषति** or **चुवाचयिषति**।

By VI. 1. 82. S. 2586, **ह** is vocalised. As **चुवाचयिषति**। Here **उ** is reduplicated, because of the maxim, the vowel substitution does not take place, prior to reduplication, when **चि** follows. (See **चुर** Churādi No. 342).

So also we have **चुस्कारयिषति**, **चुवाचयिषति**।

Here we again give the sūtra VII. 4 80 S 2577

२६२६ । क । औः सुयण्डयपरे । ७ । ४ । ८० ।

2626A **ह** is substituted for the final **उ** or **ऊ** of a reduplicate, before a labial, a semi-vowel and before **ञ**, when **च** or **च्** follows these consonants, in the Desiderative.

The word **चु-च**—**चि** is the Locative singular of the samābhāra dvandva compound of those three words—**च**, **चच्** and **च**॥ The samāsānta affix **हच्** (V. 4. 106) does not come, as these affixes are anitya. The word **च-चरे** means that after which is the letter **च**॥

Thus 1 Labial—**चिचयिषति**, **चिवाचयिषति**, **चिवाचयिषति**, 2. Semi-vowel—**चिचयिषति**, **चिवाचयिषति**, **चिराचयिषति**, **चिवाचयिषति**, 3. **ञ**—**चिवाचयिषति** from the root **च**॥

The word **चिचयिषति** is from **च** which gets **हृ** augment in **चच्** (VII. 2 74). then there is guna and **च** substitutions, but these latter being sthānivat for reduplication (I. 1 59), **च** is doubled, and for **ञ** there is substituted **ह** by the present sūtra. **चिवाचयिषति** is the Desiderative of the Causative of **च**॥ **चिवाचयिषति** is the Desiderative of the Causative of **च**॥ **चिचयिषति** is the Desiderative of **चु** 'to mix', which is **चेद्** by VII 2 49 **चिवाचयिषति** is the Desiderative of the Causative of this root. The words **चिराचयिषति** and **चिवाचयिषति** are the Desiderative of the Causatives of **चैति** and **चुनाति**॥

This sūtra indicates the existence of the following maxim—**अद्विषेचन निमित्तेऽपि चो ह्यनित्यं भवति**, "though not the cause of reduplication, the substitute which takes place when **चि** follows, becomes like the original" Thus in **चिवाचयिषति** we have **चाचि+चच्** from **चु+चि+चच्**, here the **चाच** substitute caused by **चि** is sthānivat to **च**, otherwise there would be no **उ** in the reduplicate to be operated upon by the present sūtra, See VI. 1. 31 S 2621 also.

Why do we say "for the व or ज"? Observe पापयते, the Desiderative of which will be पापयिषति ॥

Why do we say "followed by a labial, semi-vowel or ज"? Observe जव जुनावयिषति, according to Padamanjari it is जवजुनावयिषति from the sautra root जु ॥ जुहावयिषति ॥

Why do we say 'when these consonants are followed by an अ'? Observe जुभूषति ॥

By VII. 4, 81 S. 2578, there is व substitution optionally in the case of the roots mentioned in that sūtra. Thus विष्वावयिषति or जुष्वावयिषति. The word जपरे of the above sūtra applies to this also. Thus we have जुभूषते only when ज does not follow.

२६२७ । स्तौतिरयोरेव लग्नयभ्यासात् । ८ । ३ । ६१ ।

अभ्यासेषः परस्य स्तौतिरयस्तयोरेव सस्य यः स्यात्सभूते सनि नाग्यस्य । जुभूषति । 'स्तु तिस्वाप्योः' (२३४४) इत्युत्सव । जुष्वावयिषति । विषावयिषति । 'स्तौतिरयोः' क्ति । विविषति । उपसर्गास्तु स्यादित्त्वभ्यासेन च- (२२७७) इति वत्सव । परिषिषिषति । 'चक्ति' । क्ति । तिष्ठावति । जुहुषति । अभ्यासादित्युक्तेर्ह निषेधः । इष् । प्रतीषिषति । इक्ष् । जयीषिषति ।

2627 व् is substituted for व after ह or उ in the reduplication of a Desiderative, if the व of वव् is changed to व् and not otherwise and then only in ह्वु and in the Causative of roots, which in the Dhātupāṭha begin with a व ॥

This rule is confined to the Desideratives of ह्वु and of व् beginning roots in the Causative, provided that the Desiderative sign व् is changed to व् ॥ The rule applies to the व् of the substitute, and not to the affix व्, as there can be no such व् after a reduplicate syllable. Therefore व् means that व which replaces the व् of the roots.

Thus from ह्वु we have जुहूषति ॥ Here the व of वव् is changed to व by the last sūtra, and therefore so also after the reduplicate व, the व of ह्वु is changed to व ॥

Of the Causatives of roots beginning with व् in the Dhātupāṭha, we have विषेवयिषति, विषिञ्जयिषति, जुष्वावयिषति ॥ In this last, the व् of वव् is changed to व by VII 4 67 S. 2344. So also विषावयिषति ॥

Why 'stu and the Causatives'? Though this व change would have taken place by the preceding Ashtādhyāyī sūtra (VIII. 3 59), yet the separate enunciation of this rule indicates that this is a *niyama* aphorism—the व change takes place only in these cases of ह्वु and the Causatives of Desideratives under the conditions mentioned in this sūtra, and *no where else*. Thus विविषति from the root विचवरे (Tud 140). This is a root, which is exhibited in the Dhātupāṭha with a व, therefore the form ought to have been विषिषति by VIII. 3. 59, but it is not so, because of the

niyama of the present sūtra So also लुचूचते from लुच् माचिप्रचते (Div. 24) and लुचूचति from लुच् मेरुते (Tud 115).

If this is a niyama rule by the very fact of its separate enunciation, what is then the necessity of using the word च in the aphorism? Ans. ह्रस्वतोऽवधारणार्थम्, so that, the sūtra may mean "if ह्रस्व and Causatives only, when च follows"? and not "if ह्रस्व and Causatives when च only follows". In the latter view, we could not get the form लुहाव, and the rule would have applied to चिचिचति also.

Why do we say "in the Desiderative च"? So that the niyama may not be any where else. Had चति not been used in the sūtra, the restriction would have been with regard to every affix, and the sūtra would have meant "if there is occasion of चत्वं change after a reduplicate, it should take place only in the case of ह्रस्व and the Causatives". Therefore च change would not have taken place in चिचिच, as it is not a Causative.

Why do we say 'after a reduplicate'?

Answer —So that this restriction may apply to that च which would have been caused by the ह् or उ of an abhyāsa, and not to that which would have been caused by an upasarga. As अभिविचिचति, though without the Preposition, the form is चिचिचति. Here च is changed to च by S. 2277

Question —No, this cannot be the reason, because the च caused by the upasarga is considered as asiddha and hence there would be no restriction

Answer —Then we say, the abhyāsa is taken to be qualified by चत्, namely that abhyāsa which is caused by चत्, would give occasion to this rule and not any other abhyāsa. Therefore if a reduplication has been caused by चत् and then चत् is added to it, then the restriction of the present sūtra will not apply, and चत्वं change will take place though the root may not be a Causative &c. Thus the चत् of स्वप् is चोबुप् (VI P. 19) the Desiderative of this root is चोबुचिचते, with ह् augment, the elision of च (VI. 4. 48) of च, the elision of च by VI. 4. 49

Question —No this also cannot be the reason because the चत्वं change is antaṅga, while the restriction niyama is Bahiraṅga. Therefore the word abhyāsa is employed superfluously in the sūtra

Answer.—The word abhyāsa is taken in the sūtra, so that the restriction may be with regard to that च which might have been caused by the ह् or उ of the abhyāsa, and not to that च which might be occasioned by the ह् or उ of a dhātu or verbal root. Thus प्रतीचिचति, प्रतीचिचति. Here the root च् or च् in the sense of बोधन &c, is turned to Desiderative with चत्, and by VI. 1. 2, the च is reduplicated, then by VII. 4. 79, the च is changed to च. Thus चिचिच, here by the force of the ह् of the abhyāsa चि, the च is changed to च as चिचिच, (VIII. 3. 59) then as the restriction of this sūtra does not apply, the root च causes the चत्वं of the abhyāsa, as चिचिच. Had the word अभ्यसाद् not been used in the sūtra, the च of abhyāsa could not

have been changed to च, for then the sūtra would have meant 'च is substituted for च, only in the case of च् and Causatives in the Desiderative चच्', and as हविष is not a Causative-Desiderative, the restriction would have applied.

२६२८ । सः स्विदिस्विदिसहीनां च । ८ । ३ । ६२ ।

अध्यासेः परस्व वयन्तानानेवा सस्य स पद न चः चति चरे । सिस्वेदयिषति-सिस्वाद यिषति । सिचादयिषति । 'स्यादिकवेवाच्चासस्य' इति निबन्धान्नेह । अनिसुवृषति ।

यैषिकात्तुवर्गीयाच्छैषिकी ननुवर्षिकः ।

सरूपमस्तयो वेष्टुः सम्मन्तान्न सनिष्यते ॥

यैषिकाच्छैषिकः सरूपो च । तेन शालीये भव इति शाक्यनेव न तु क्षान्ताच्छः । 'सरूपः' किञ्च । आहिच्छन्ने भव आहिच्छन् । आहिच्छन्ने भव आहिच्छन्नीयः । अयच्छन्ताच्छः । तथा नत्वर्चात्सरूपः च न । चनवानस्यास्ति । इह ननुवन्ताम्ननुवन । विरूपस्तु स्यादेव । 'दयिष्यती शाला । 'सरूपः' इत्यनुपपद्यते । अर्थद्वारा सादृश्यं तस्यार्थः । तेन ह्यक्षासम्मन्तात्सन्न । स्वार्थसम्मन्तास्तु स्वादेव । जुगुप्सिष्यते । नीनांसिष्यते ।

2628 The च is substituted for the च् after the reduplicate of the चच् Desiderative of the Causatives of स्विद् स्विद्, and चच् ॥

The च substitute of च् debars the cerebral change In other words, the र of these roots remains unchanged. As सिस्वेदयिषति, सिस्वादयिषति and सिचादयिषति ॥

By the niyama of S. 2277, there is no change here अनिसुवृषति ।

Karika—An affix of the same form is not again added to a word which has already once taken it, under the following circumstances,—(1) a word which has already taken a saishika affix will not take another saishika of the same form (2) a word which has taken an affix having the sense of *matup*, will not take another *matup* sense affix of the same form, and (3) lastly a root that has already taken the affix चच् will not take another चच् ।

Thus of (1) we have शालीयः formed by the saishika च added to शाला । No second च can be added. Thus we cannot have शालीये भवः=शालीयीयः, but we must use the sentence शालीये भवः ।

Why do we say 'of the same form'? Observe आहिच्छन्ने भवः=आहिच्छन्ः with अच्, from this we have a tertiary derivative आहिच्छन्ने भवः=आहिच्छन्नीयः with च ॥ Here अच् and च are not of the same form, and so one does not debar the other.

Similarly with *matup*-affix. As from चनवान् we cannot have a tertiary derivative with *matup* as चनवानस्यास्ति, no second ननुप् is added here. Of course, an affix of dissimilar form can be added. As दयिष्यती शाला । The word 'sartūpa' here means the same in form AND sense. Therefore if a root has taken the Desiderative चच् (the affixes which has the force of *he wishes*), it will not again take another चच् । But if a root has taken the svārthika चच् (the affix which does not change the meaning of the root, as the चच् of III. 1. 5 S. 2393 added to गुप्, तृज् and कृत् &c.), then it will take the Desiderative चच् also. Thus from the sannanta root जुगुप्सा we form the Desiderative जुगुप्सिष्यते, नीनांसिष्यते ॥

Here end the Desideratives.

इति विकृतसम्प्रसारचच् ।

॥ अथ तिङन्तयङ् प्रकरणम् ॥

CHAPTER XIII.

INTENSIVES WITH YAN

२६२९ । धातोरेकाचो हलादेः क्रियासमन्निहारे यङ् । ३ । १ । २२ ।

[चीनः पुन्यं चकार्यच्च क्रियासमन्निहारस्तस्मिन्प्रत्यये यङ् स्यात् ।

2629. The affix यङ् comes after a root consisting of a single syllable, beginning with a consonant, when the repetition of the act or the intensity thereof is intended.

Note — The phrase *kriyā-samabdhāra* means repetition of the act or its intensity. As पक् 'to cook', पापचते 'he cooks again and again', जालचते 'he shines with great intensity'. The root must be a simple root, and not compounded with any *upasarga*. We cannot therefore make Intensives of verbs like गच्छ 'to go', (because the root गच्छ is preceded by the *upasarga* ग), or जाग्र 'to be awake', (because it contains two vowels), or ईक्ष 'to see' (because it begins with a vowel).

२६३० । गुणो यङ्लुकोः । ३ । ४ । २२ ।

अभ्यासस्य गुणः स्यादङि वङ्लुकि च । 'समास्यताः—' (२३०४) इति चातुस्वारस्यदादयः । ङिदन्तत्वादात्मनेपदङ् । पुनः पुनरतिशयेन वा भवति बोधयते । बोधयान्ति । अबोधयिष्यति । 'धातोः' किम् । आर्यचातुर्कृत्यं यथा स्यात् । तेन 'बुधो वविः' (२४५३) इत्यादि । 'हलाचः' किम् । पुनः पुनर्जागति । 'हलादेः' किम् । धृषणीयते । धृष्यं बोधते रोचते इत्यत्र यङ्नेति भाष्यम् । चीनः पुन्ये तु स्वादेव । रोचयते । बोधयते । 'युचिषुत्रिभूयस्यस्यैत्युचैति' बोधो यङ् वाच्यः । आदाकायङ्परादावदन्ताः । बोधयते । बोधयते । बोधयते । अनेकास्तेनाचोपदेशस्तत्कारणं न ।

2630 Guna is substituted for the ह and ङ (with their long) of a reduplicate, when the Intensive character यङ् follows and also when it is elided

Thus बोधयते, बोधयते with यङ्, and बोधयति with यङ् लुक् ।

The stems ending in यङ् or यङ् लुक् get the designation of dhātu, by S 2304, and so are conjugated in all Moods and Tenses. In making the Intensives, the root is reduplicated and it takes the terminations of the Atmanepada as the root is ङि because यङ् has an indicative ह् ।

Thus बोधयते 'He becomes again and again' or 'it becomes intense'. Per. बोधयान्ति । Aor. अबोधयिष्यति ।

Why have we used the word धातोः 'after a root' in the sūtra? So that the affix यङ् may get the designation of Ārdhadhātuka. Being an Ārdhadhātuka affix, the modifications which a root undergoes before it, take place here also. Thus ह् is replaced by च before Ārdhadhātuka

affixes. The same substitution will take place before यङ्. So that the Intensive of कृ will be from the root कृच् (S 2453).

Why do we say "after a monosyllabic root"? The affix कृच् is not added to the root वाच् which is of two syllables. Here we must use a sentence as, पुनः पुनर्वागतिः ।

Why do we say "beginning with a consonant"? Observe कृचभीचते from कृच ।

The affix कृच् is not added according to the Bhāṣya, in these cases कृच' मोचते or कृच रोचते, as it is against usage to make Intensive forms of these verbs in the sense of *intensity*, though in the sense of *repetition* we have रोचचते and मोचुचते ।

Vart —The intensive affix कृच् comes after कृचि, कृचि, कृचि अदि, अति, अति, अज and अर्च, though some of these contain more than two vowels and others begin with a vowel. The first four roots कृच, कृच, कृच and अर्च all end in अ which is a portion of the root and therefore they are dysyllabic. These are Churādi roots

In कृचुचते, the second च is not changed to च, because the root is not monosyllabic and is not taught in the Dhātupāṭha with an initial च ।

So also कृचुचते ।

२६३१ । यस्य हलः । ई । उ । ऋ ।

'यस्य इति समासप्रत्ययः । हलः परस्व ययदस्य लोपः स्वादार्थवानुक्ते । 'आदिः परस्व' (३३) । अतो लोपः' (२३०८) । कृचुचते । कृचुचिता । कृचुचिता । कृचुचिता ।

2631 When a consonant precedes the final च in a verbal stem, this च is elided also before an ārdhadhātuka affix

Thus Per कृचुच चजे । I Fut. कृचुचिता । So also कृचुचिता । कृचुचिता ।

In the sūtra यस्य is given, which is the Genitive singular of च namely of the two letters च अ ।

Note —By the rule of अलोऽन्त्यस्य (I 1 52), the अ of च ought to be elided and not च, but that rule is evidently inapplicable here, since the elision of अ would have taken place by the preceding Ashtādhyayi rule S. 2308 the present rule therefore teaches the elision of च (ya).

The word हलः is to be considered as in the ablative case, and then by I 1. 54, S 44 the first letter would be elided namely च । The अ is of course, elided by VI. 4 48 S. 2308.

Why have we taken [the two letters (चअ) conjointly viz,] च and not च्? Observe कृचिचिता, कृचिचिता, कृचिचिता from the simple roots कृचि, कृचि, and कृचि । Here च् not being followed by अ, is not elided (see Bhuadī 541—546).

Why do we say 'when preceded by a consonant'? Observe कृचुचिता, कृचुचिता ।

In conjugating the root कृच in the intensive, the following sūtra applies.

२६३२ । दीर्घोऽकितः । ७ । ४ । ८३ ।

अकितोऽभ्यासस्य दीर्घः स्यादादि यङ्गुक्ति च । अट्टादयते ।

2632. A long vowel is substituted for the **च** of the reduplicate in the Intensive (with expressed or elided यङ्), when the reduplicate receives no augment having an indicative **च्** ॥

The reduplicate receives augments like नीच्, जुच् by S. 2642 and S. 2643. Thus अट्टादयते । So also पापच्यते, and पापचीति, दावच्यते and दावचीति ॥ Why do we say "when it gets no augment ? Observe यच्यते, यचचीति, ररच्यते, ररचीति ॥

Note — Obj — When the **च्** augment is added, the reduplicate will end in a consonant, and as it does not end in a vowel, there will be no occasion for lengthening, hence the employment of the term अकितः is useless

Note :—Ans.— The employment of this term by the Achārya indicates the existence of the following maxim अभ्यासविकारेष्वपवादो नोत्पन्नो विधीन् वाच्यते "so far as changes of a reduplicative syllable are concerned, rules which teach those changes do not supersede one another" What is the necessity of this indication (jñāpaka)? Observe ङोढीच्यते, here the rule of lengthening of this sūtra, does not supersede, though it is subsequent, the rule of shortening in VII. 4. 59, so the diphthong औ is shortened to उ, and it is then gunated by VII. 4. 82 Secondly observe अचीकृत्, here **च्** is substituted in the reduplicate by VII. 4. 79 plus 93, and then this is lengthened by VII. 4. 94, the latter not superseding the former Thirdly observe चीनीच्यते &c., where in नाच् + च् (III. 1. 6), the reduplicate is lengthened but that does not prevent the **च्** of VII. 4. 79 Fourthly observe अजीगच्य, where the **च्** substitute (VII. 4. 97) does not supersede the sūtra VII. 4. 60, by which the **च्** of गच् is elided.

In conjugating the **च** of the above vārtika (S. 2630), the following sūtra applies —

२६३३ । यङि च । ७ । ४ । ३० ।

अर्तेः संयोगादेस्त्वन्तो गुणः स्यादादि । यकारपररेकस्य च द्वित्वनिषेधः । 'अट्टादयते' इति भाष्योदाहरणात् । अट्टादिवा । अट्टादिवा । अट्टोन्वयते । वेनिदयते । अट्टोन्वयते स्यान्निवत्वात्तो-पचागुणः । वेनिदिवा ।

2633. Guṇa is substituted for the final **च्** of the root **च** (अर्ति) and in those roots, ending in short **च्**, in which the vowel is preceded by a conjunct consonant, when the Intensive character यङ् follows,

The root **च** takes यङ् according to the Vārtika under Sūtra 2630, with Guṇa we have च् + य = चर्च ॥ By VI. 1. 2, the second member is reduplicated, in spite of the prohibition in VI. 1. 3, for according to Patanjali **च्** followed by **च** is not governed by that prohibition. So we have चर्चर्च, and

according to VII 4 60, the य् is dropped, and we have अर्य, and by VII. 4. 83, we get अर्यः. This is an exception to I 1 5. Thus we have अर्यते according to the example given in the Bhāṣya. The I Fut. is अर्यति. So also अशयिता is I Fut. of अश of the same vārtika. From ऊर्ज् we have ऊर्जो जयते ।

Similarly from भिद् we have भेदिद्यते । The elided अ of य acts as स्वानिवत् and so prevents the guna of the penultimate य. I Fut. is भेदिदति ।

२६३४ । नित्य कौटिल्ये गतौ । ३ । १ । २३ ।

यत्पर्याप्तकौटिल्य एव यद् स्यान्न तु । क्रियासमभिदारे । कुटिल वृत्ति वाच्यते ।

2634 The affix यङ् invariably comes, in the sense of crookedness, after a simple verb expressing motion

Thus क्रव् 'to move', चक्रयते 'he moves crookedly'. So also वाच्यते. After a verb of motion, the यङ् never expresses intensity or repetition, so if the latter sense is to be expressed, a phrase must be employed, as वृथं क्रानति 'he wanders much'. This is inferred from the word नित्य used in the sūtra *v. e.*, यङ् always has the sense of crookedness and no other sense after a verb of motion.

२६३५ । लुपसद्वरजपजमदहदशगृम्यो मावगर्हयाम् । ३ । १ । २४ ।

रम्यो वात्वर्गगर्हयानेव यङ् स्यात् । गर्हित लुपति लोलुप्यते । वाच्यते ।

2635 The affix यङ् when it is intended to convey the sense of contempt (गर्ह) in respect of the sense of the root (भाव) comes always after the following roots, *viz* — लुप् 'to cut off', सद् 'to sit', चर 'to walk', जप् 'to mutter silently any sacred formula', जम् 'to gape or yawn', बह 'to burn', बय् 'to bite' and वृ 'to swallow'

Thus लोलुप्यते 'he cuts off badly', वाच्यते 'he sits badly', चवृर्हते 'he walks badly', जजयते 'he recites badly', so also जजयते, दग्दहते, दग्दहते, निवेगितयते. The affix यङ् does not come in the sense of repetition &c., after the above verbs, but only in the sense of censurable performance of the action denoted by the verbs. Separate words must be used to express the Intensive or the Frequentative meaning. 'As वृथं लुपति 'he cuts off much'

Note — Why do we say 'when contempt in regard to the sense of the root is meant'? Observe वाचु जपति 'he recites well'. There is no affixing as no contempt is denoted. Why do we say 'in regard to the action denoted by the root'? When the contempt is not with regard to the sense of the root, but with regard to the action as accomplished, the affix is not employed. Thus जम्न जपति वृत्तः — the Sūdra recites the sacred mantras. The word नित्य of the last aphorism is understood here also.

The Intensive of चर is formed by the following —

२६३६ । चरफलोश्च । १ । ४ । ८१ ।

अनयोऽभ्यासस्यातो शुक्त्वादाङ् यङ् शुकोः । शुक्' इत्यनेनाशुस्वारो लक्ष्यते । * च च चदाङ्-
वद्भाष्यः * । 'वा पदान्तरव' (१२५) इति यथा स्यात् ।

2636 The augment शुक् comes after the reduplicate of चङ् and चल् in the Intensives (with or without यङ्) ॥

Note —Thus चङ्ग्यते and चङ्गीति (the lengthening of च is by VIII. 2. 77) चङ्ग्यते and चङ्गीति ॥ See the following sūtra.

The शुक् here refers to anusvāra. It is treated like padānta by the following

Vārtaka.—The anusvāra should be treated as if final in a Pada. That being so, VIII. 4. 59 S. 125 applies to it and it remains unchanged.

Thus चर+यङ्=चरचर+यङ्=चं चङ्+यङ् । Now, applies the following.

२६३७ । उत्परस्यातः । १ । ४ । ८८ ।

चरफलोऽभ्यासात्परस्यात उत्त्वादाङ् यङ् शुकोः । 'इति च' (३५४) इति दीर्घ । चङ्ग्यते-
चङ्ग्यते । चङ्ग्यते-चङ्ग्यते ।

2637. For the subsequent ञ (i.e., for the ञ of the root and not of the reduplicate), there is substituted ञ in the Intensive (with or without यङ्) of चङ् and चल् ॥

The examples have been given above, as चङ्ग्यते, चङ्गीति and चङ्ग्यते चङ्गीति ॥ The lengthening is by S 354. Why do we say 'the ञ which stands subsequent to the reduplicate'? The substitute does not replace the ञ of the reduplicate. Why do we say 'of ञ'? The substitute should not replace the final letter, which it otherwise would have done by I 1. 12. The ञ in चङ् debars guṇa (VII 3. 86) in चङ्गीति and चङ्गीति, for though ञ is lengthened by VIII. 2. 77, in चङ्गीति, yet that lengthening is considered as non-existent or asiddha (VIII. 2 1) for the purposes of Guṇa (VII. 3. 36). Quere. If the ञ in चङ् debars guṇa, why should it not debar lengthening also of VIII 2. 77?

In conjugating √japa and √jabha, √daha and √daśa of S 2635 the following applies

२६३८ । जपजभदहदशभञ्जपशां च । १ । ४ । ८६ ।

चदाङ्भ्यासस्य शुक्त्वादाङ् यङ् शुकोः । गर्हितं जपति जञ्जप्यत इत्यादि ।

2638. The augment शुक् comes after the reduplicates of जप, जभ, दह, दश, भञ्ज, and चञ् in the Intensive (with or without यङ्) ॥

Thus जञ्जप्यते and जञ्जपीति, जञ्जप्यते and जञ्जपीति, दं दह्यते and दं दहीति, ददह्यते and ददहीति ॥ The root is दङ्, but it is exhibited in the sūtra as दञ्, showing that even in दङ् शुक्, the root loses its nasal. Similarly चञ्जप्यते and चञ्जपीति, and चञ्जप्यते and चञ्जपीति ॥ This last is a sautra root

In conjugating √grī of S. 2635, a ञ is substituted for र by the following —

The augment makes the reduplicate किर and so there is no lengthening because of अङ्गितः of sūtra VII, 4 §3 S 2632

Thus वनीवक्ष्यते and वनीवक्षसीति, वनीस्त्वस्यते and वनीस्त्वसीति, दनीध्वस्यते and दनीध्वससीति, वनीभ्रस्यते and वनीभ्रसीति, (वनीभ्रस्यते and वनीभ्रसीति), वनीकस्यते and वनीकसीति, पनीपस्यते and पनीपवीति, and वनीपस्यते and वनीपसीति, वनीस्कस्यते and वनीस्कसीति " The nasal is elided in one alternative by VI 4 24.

In forming the Intensive of nasal-ending roots **उक्** is inserted by the following.

२६४३ । नुगतोऽनुनासिकान्तस्य । ७ । ४ । ८५ ।

अनुनासिकान्तस्थाङ्गस्य योन्वालोऽदन्तस्थस्य जुक्त्यात् । जुकाङ्गुलवारी लववत इत्युक्तम् ।
 अदन्तस्थते-यथस्थते । तयस्त्वसानद्वयैर्भूतपूर्वदीर्घत्वापि न । 'भात' क्रोधे । बाभाभ्यते । 'ये बिभाषा'
 (२३१८) । जाजायते-जज्जम्बते । * इन्द्रेर्हि वायां यङि ङीभावो वाच्यः * । जेङ्गीयते ।
 हिवायास्' क्त्वि । जङ्गम्यते ।

2613 The augment उक् (र) is added after the short अ of a reduplicate in the Intensive (with or without वक्) when the root ends in a Nasal.

The वृक् is anusvâra as already mentioned in S 2636

As तत्त्वव्यते and वस्तुनीति, जगत्त्वव्यते and जगत्तुनीति, यवव्यते and यवनीति, ररव्यते and ररनीति. The augment इ here should be considered as anusvāra, because an ādesa is indicated by the nature of the sthānin which is replaced, and therefore in यवव्यते, it remains anusvāra. Had it been इ it could not have been changed to anusvāra in यवव्यते, ररव्यते (See VIII. 3 2+). In तत्त्वव्यते &c, the anusvāra is changed to इ क &c, by VIII. 4 58, the other forms वस्तुव्यते वस्तुनीति, जगत्त्वव्यते, जगत्तुनीति are derived by the following —

Vart -This anusvâra should be treated as if it was at the end of a Pada or word That being so VIII. 4 59 applies, and we have the anusvâra unchanged, as in उवम्वते &c

Why do we say “ after a short अ ”? Observe **तेल्लिअवते** ॥ The **दु** in **अदु** indicates that the augment will not be added to a reduplicate which once was long **आ** but became short by VII 4 59 as from **आन** ‘to be angry’ is **वाभाअवते**, (the second lengthening takes place by VII. 4. 83). Why do we say ending in a nasal? Observe **वाभअवते** ॥

The nasal ending roots जन्, बन्, खन् optionally become जा, वा, खा by VI.
4 43 S. 2319, as जाजायते or जज्जज्जयते ।

Vart —In the Intensive of हृ 'to kill,' श्री is substituted for हृ as जेनीवते. The substitute is with a long ई, had it been with a short ह, that might also have been lengthened by VII. 4 25. Not doing so, however indicates the existence of the maxim संज्ञान्नर्कविधेरनित्यत्वम् "A rule is not universally valid, when that which is taught in it is denoted by a technical term" It is through this that स्वययुज् is formed from स्वयय्, because the Guna taught by VI. 4 146, does not take place here before the Tad-

dhita affix च्, in as much as that rule VI. 4 146 is taught by employing the technical term गुञ् in ओरुञ् instead of ओरोत्, hence that rule is anitya, and we have उचञ् ॥

Why do we say when meaning 'to kill'? Observe कञ्चयते where it means to do.

२६४४ । रीरुदुपचस्य च । ७ । ४ । ९० ।

रुदुपचस्य चातरेरुपचस्य रीरागमः स्यादाह्वञ्छ्रुकोः । वरीवृत्त्यते । वृजनादित्वात् न चः । वरीवृत्त्यते । वरीवृत्त्यते । उभयत्र सत्त्वञ् । चलोक्त्यते । * रीरुत्वव इति वक्तव्यञ् * । वरीवृत्त्यते । परीवृत्त्यते ।

2644 The reduplicate of a root, which has a च् in the penultimate position, gets the augment री in the Intensive (with or without) ॥

As वरीवृत्त्यते and वरीवृत्तीति, वरीवृत्त्यते and वरीवृत्तीति ॥ वरीवृत्त्यते and वरीवृत्तीति ॥ Here व is not changed to च् because it is considered to belong to Kshubhnādi class So also वरीवृत्त्यते । From कृप् we get चलोक्त्यते with क् in both places.

Vart —It should be rather stated 'a root which contains a च्, when वृ follows, whether this च् be of upadesa, or obtained by sampirasāraṇa so that the augment may come in वरीवृत्त्यते and वरीवृत्तीति where the च् is of vocalisation, and not penultimate also So also परीवृत्त्यते ।

२६४५ । स्वपिस्वमिच्छेजा यङि । ६ । १ । १९ ।

स्वपिस्वमिच्छेजा यङि । योवृत्त्यते । चेत्तिवृत्त्यते । चेत्तीवृत्त्यते ।

2645. There is vocalisation of the semi-vowel of the verbs स्वप् 'to sleep', स्वप् 'to shout', and व्ये 'to cover', when followed by the affix यङ् of the Intensive

Thus योवृत्त्यते, चेत्तिवृत्त्यते, चेत्तीवृत्त्यते (VII 4 25 the short इ is lengthened). Why do we say 'when यङ् follows'? Observe स्वप्न formed by यङि III. 2 172.

२६४६ । न वशः । ६ । १ । २० ।

वावरयते ।

6246 There is not vocalisation of the semi-vowel of वश, when the affix यङ् follows.

The word वङि is understood here As वावरयते, वावरयते, वावरयते ॥ Why do we say "when यङ् follows"? Observe उहृ, उहृत्ति ॥ See VI 1. 16 to which this rule is an exception.

२६४७ । चायः की । ६ । १ । २१ ।

चेकीयते ।

2647 The verb की is substituted for the verb चाय 'to worship, to observe', when the Intensive affix यङ् follows.

The phrase यङि is understood here.. Thus येकीयते, येकीयते, येकीयन्ते ॥

Note —The exhibition of की in the sūtra with a long ई indicates that there is long vowel even in tenses where यङ् is elided, as येकीतः ॥ For if the sūtra had enunciated की with a short ऋ as the substitute of यङ् the forms येकीयते &c., would have been still valid. Thus की + यङ् = कि + य = वे + कि + य = वे + की + य (VII 4. 25 causing the lengthening of the short ऋ) But then the Nishtha would have been वेकिवः which is wrong

२६४८ । ई प्राप्नोः । १ । ४ । ३१ ।

येकीयते । देप्नीयते ।

2648 Long ई is substituted for the vowel of the roots च् and ञ् in the Intensive.

As येकीयते, देप्नीयते ॥ The long ई is for the sake of the subsequent Ash-
tādhyāyī sūtra, short ऋ would have by VII. 4 25, given the same forms also.

२६४९ । अयङ्यि कृत्ति । १ । ४ । २२ ।

यीङोऽयङादेशः स्वादादौ कृत्ति परे । आश्रयते । आश्रयस्व इत्यः । ततो युचः ।
डोडौक्यते । तोडौक्यते ।

2649. Before an affix beginning with य् and having an
indicatory य् or ङ्, there is substituted अय् for the ई of यी ॥

As आश्रयते with यङ्, आश्रयस्वते with यङ्, प्रश्रय्य and उपश्रय्य with स्वप् which
being the substitute of क्त्वा is कृत् ॥ But श्रिये where the affix is इ, and
वियय् where the affix is यत् (neither कृत् or कृत्) ॥

So also डोडौक्यते and तोडौक्यते ।

Here ends the conjugation of Intensives in Yan.

इति तिङन्तयङ् प्रकरणम् ।

— ० —

॥ अथ तिङन्त यङलुक् प्रकरणम् ॥

CHAPTER XIV.

INTENSIVES WITH YAN—ELIDED.

२६५० । यङोऽयि च । २ । ४ । १४ ।

यङोऽयिप्रत्यये लुक्स्याच्चकारात् विनापि बहुलं लुक्स्यात् । अनैमित्तिकोऽयनन्तरङ्गत्वादादौ
भवति । ततः प्रत्ययसङ्घेन यङन्तत्वाद्भित्त्वत् । आश्रयात्कार्यम् । चातुत्वात्सङ्गादयः ।
'विधात्कर्तृदि-' (२१५८) इति परस्मैपदम् । 'अनुदात्तकृतिः-' (२१५९) इति तु न । कृत्स्नस्य
प्रत्ययाप्रत्ययसङ्घातत्वेन प्रत्ययसङ्घातप्रवृत्तेः । यत्र हि 'प्रत्ययसङ्घातारण्य रूपमासीदते तत्रैव
यत्' । अत एव युङ्गत्वात्वाद् इत्यत्र 'अत्यसन्तत्य-' (४२५) इति दीर्घो न । येऽपि स्वर्गशीलादयो
ऽनुदात्तकृतस्तेऽपि न । 'अनुदात्तकृतिः-' (२१५९) इत्यनुवन्निर्देशात् । यत्र च '×' रित्वा-
शपा-×' इति निषेधात् । अत एव इयन्मादयो न । नयेन निर्देशात् । किं तु नयेन । 'यर्करीतं च'
॥ स्वादादौ पाठाच्छो युक् ।

2650 And there is diversely the luk-elision of वृ (III. 1. 22) when the affix कृ (III L. 134) follows —

By using 'diversely' there is elision of वृ when other affixes than कृ follow, both in the sacred and profane literature, as लोडुव 'much outter' (लोडुव+कृ), लोडुवः 'much purifier.' वनीलकः from लंब 'to drop.' वनीलकः from वल 'to fall,' the नी being added by (VII. 4 84).

Note —So also वृ is elided before other affixes than कृ, thus बाहुनिनी कालनिदि, दुहुनिनीवदीदि. See also I. 1. 4.

The elision of वृ takes place first before all other operations, because (the elision is antaraṅga as it is not dependent on any thing else as an efficient cause. Then after such elision, the reduplication takes place, because the affix वृ, though elided, leaves its effect behind. The root is considered to be वृक् and so reduplicated. When doubling takes place, all operations of reduplication also take place. As the base ending in वृ (whether present or elided) gets the designation of Dhātu (root), it is conjugated in all moods and Tenses. It is conjugated in the Parasmaipada, because of the universal rule of S. 2159. The वृ of वृ does not make the conjugation Atmanepadi by S. 2157. The वृ cannot act as Pratyaya-lakshana because the elision of वृ takes place even where व or a pratyaya is added, and where it is not added. The rule of Pratyaya lakshana applies there only where an affix (pratyaya) is elided. It applies to the non-usual form of the affix, and depends upon the real (non-common) form of the affix (an affix stripped of all its indicatory letters). If there were the Pratyaya lakshana of the elision of that which was not an integral portion of an affix, the formation of लुडुवृ would be impossible. For it is formed by adding लु to the plural noun लुवः, as लोडुव लुवः (अस्तिवृ)=लुडुव. In forming this Bahuvrīhi compound, the Nominative Plural affix कृ of लुवः is elided, but there is no pratyaya lakshana. Had there been a pratyaya-lakshana, the word लुडुवृ being still considered to be कृ—ending, would cause the rule S. 425 to apply, and so there would be lengthening of the penultimate. But it is not intended because कृ is not essentially a Pratyaya in the sūtra कृवृ &c (S. 425).

The Atmanepada terminations will not come in yan-luk after those roots even which in the Dhātupāṭha are especially Atmanepadi i.e., which are anudatta or which have an indicatory वृ. Thus the roots वृक्, वीक् &c, must be conjugated in the Parasmaipada in yan luk, though in their ordinary state they are Atmanepadi. Because the rule लुडुवृवृक् (S. 2157) refers to indicatory letters which are anudatta, or which is वृ. The change caused by an indicatory letter does not take place in वृ लुडु on the maxim लिङ्वा वृडुवृवृक् &c, (S. 2246).

Similarly there will not be added the vikaranas वृक् &c., to the Intensive-roots in yan luk, because those vikaranas are exhibited in the rules

ordaining them as coming after roots belonging to ganas (गणनिर्देश): so they do not come in yañ luk But not so the vikarana यप् । The rule ordaining it does not mention any gana, the rule is not भ्वादिभ्य यप् but चर्करि यप् (III 1 63 S 2167) The यप् not being गणनिर्देश will come after yañ luk roots

This यप्, however, is elided by the following gana sūtra.

। चर्करितं च ।

1. And after the verb called charkarita the affix यप् is luk-elided

This sūtra is given at the end of Adādi roots Charkarita is the technical name for यङ्गुक् roots

The यप् being luk-elided, the conjugation is very much like that of the Adādi verbs with the following modifications.

२६५१ । यङो वा । १ । ३ । ८४ ।

यङ्गुक्तात्परस्य हलादेः पित् चार्चवाङ्गुक्त्वेद्वा स्यात् । 'युजुवी- (२२२४) इति गुणनिषेधो यङ्गुकि भाषायां न । 'बोभ्रुतेतिक्ते- (३५८६) इति ऋद्धि निपातनात् । अत एव यङ्गुग्भाषायामपि सिद्धः । न च यङ्गुक्त्वमात्र एव गुणाभावो निपात्यतामिति भाव्यम् । 'प्रकृतिग्रहणे यङ्गुगन्तस्यापि ग्रहणात् + ' । 'द्विः प्रयोगो द्विवचनं बाह्यम्' इति सिद्धान्तात् । बोभवीति-बोभोति । बोभुतः । बोभुवति । बोभवाचकार । बोभविता । अबोभवीत्-अबोभोत् । अबोभोतात् । अबोभयुः । बोभोति । बोभूतः । बभुवति । बोभवाचकार । बोभविता । अबोभवीत्-अबोभोत् । अबोभूतात् । अबोभयुः । बोभूयात् । बोभूयातात् । बोभूयास्तात् । 'गातिस्था- (२२२३) इति चित्वा लुक् । यङो वा' (२६५१) इतीदृशे गुण बाधित्वा नित्यत्वाद्वक् । अबोभूवीत् । अबोभोत् । अबोभूतात् । अब्यस्ताभयो लुक् । नित्यत्वाद्वक् । अबोभूयुः । अबोभविष्यदित्यादि । पास्पर्धति-पास्पर्धि । पास्पर्धः । पास्पर्धति । पास्पर्त्वि । 'लुक्त्वभ्यो हेर्धि' (२४२५) । पास्पर्धि । लङ् । अपास्पर्त्-अपास्पर्द् । विपि 'दङ्' (२४६८) इति क्त्वपक्षे रे' ति' (१७३) अपास्पाः । जागाडि । जापाटि । अजापात् । विपि क्त्वपक्षे । अजापाः । 'नाय् । नानाति । नानात् । 'दध्' । दादडि । दादङ् । दादति । अदाचत् । अदादयुः । अदाचः । अदाचत् । लङि । अदादावीत्-अदादवीत् । बोस्कुन्दीति-बोस्कुन्ति । अबोस्कुन् । अबोस्कुन्तात् । अबोस्कुन्तुः । बोभुदीति-बोभोति । बोभोदाचकार । बोभोदिता । अबोभुदीत्-अबोभोत् । अबोभुतात् । अबोभुदुः । अबोभुदीः-अबोभोः । अबोभोत् । लुकि गुणः । अबोभोदीत् । बोक्तीति-बोक्तीति । लङ् तिप् । अबोक्तीत्-अबोक्तीत् । क्षिप्पते । अबोक्तेः । अबोक्तेः । अबोक्तेः । तृतीयस्त्रीति-तृतीयवृत्ति । तृतीयवृत्तिः । तृतीयवृत्ति । अबोक्तीति । अबोक्तीति । अबोक्तीति । 'अनुदासोपदेश- (२४२८) इत्यनुदासकलोपः । अबोक्तेः । अबोक्तेः । 'बोद्ध' (२३०८) । अबोद्धि । अबोद्धि । 'मि नो घातोः' (३४१) । अबोद्धि । अनुवन्निर्देशान्न क्लेरङ् । 'इयन्त- (२२८८) इति न वृद्धिः । अबोद्धीत् । अबोद्धि । 'इत्येयङ्गुक्' । 'अभ्यासाच्च' (२४३०) इति कुत्व यदापि 'हो इन्तेः- (३५८) इत्येता 'इन्तेः' इत्यनुवत्ये विहितं तथापि यङ्गुकि भवत्येवेति न्यासकारः । 'X रितपाशपा X' इति निषेधस्तत्त्वमित्यः । 'गुणी यङ्गुकोः' (२६३०) इति सामान्यापेक्षयापकादिति भावः । अबोद्धीति । अबोद्धि । अबोद्धः । अबोद्धति । अबोद्धिता । रितपानिर्देशाज्जादेशो न । अबोद्धि । अबोद्धीत् । अबोद्धि । अबोद्ध्यात् । आशिषि तु वध्यात् । अवधीत् । अवधिहानित्यादि । वधादेशस्तत्त्व द्वित्वं न भवति । स्थानिवत्त्वेन 'अभ्यासाच्च' इति निषेधात् । तद्धि चानानाधिकरण्य भावोर्विधेयवत् । बहुव्रीहिवशात् । आह्वयवात् 'आहो वनहनः' (२६८५) इत्यात्मनेपदम् ।

श्रीमद्भक्त्युपदेशनाम्नि । ‘उत्तररत्न-’ (२६३७) इति उत्तररत्नात्मन् पुनः । ‘इति च’ (३५४) इति दीर्घस्तु
स्वादेव । उत्तरादिद्वयस्य उत्तररत्नमित्यर्थस्तायोनात् । चक्षुरीति-चक्षूर्ति । चक्षुर्वि । चक्षुरिति ।
अचक्षुरीत् । अचक्षुः । चक्षुनीति । चक्षुषि । ‘जनक-’ (२५०४) इत्याख्यम् । चक्षातः । ‘गणहन्-
(२३६३) इत्यनुपासीतः । चक्षुष्मति । चक्षाहि । चक्षुनाति । अचक्षुनीत् । अचक्षुः । अचक्षुतात् ।
अचक्षुस्तु । ‘वे विभावा’ (२३१९) । चक्षावात्-चक्षुष्यात् । अचक्षुनीत्-अचक्षावीत् । ‘उतो बुद्धिः-’
(२४४३) इत्यत्र ‘मानवस्तस्य’ इत्यनुप्रसङ्गेनो बुद्धिर्न । योषोति-योषयीति । अयोषयीत्-अयोषेत् ।
योषुवात् । आशिषि दीर्घः । योषूवात् । अयोषायीत् । मेनवीति-मेनेति । जाहेति-जाहाति ।
‘ई इत्येषाः’ (२४८७) । आरीतः । इह ‘जहातेषु’ (२४८८) ‘जा च हौ’ (२४८९) ‘सोपो पि’
(२५००) ‘पुनास्या’ (२४६२) ‘हर्लिकि’ (२३७४) इत्येते पञ्चापि न भवन्ति दिवसा निर्देशात् ।
जाहाति । जाहावि-जाहेति । जाहीयः । जाहीय । आरीहि । जगाहेत् । जगाहात् । जगाहीतात् ।
अजानुः । आरीवात् । आशिषि जाहावात् । अजाहावीत् । अजाहाविष्टात् । अजाहिषवत् । मुक्ता
स्तु प्रत्ययसङ्गताभावात् ‘त्वप्स्वप्नि-’ (२६६५) इत्युत्वं न । ‘बदाहिष्ठ्याः-’ (२४०४) इति
नञनिहितृत्वादिवन । सास्वपीति । सास्वति । सास्वतः । सास्वपति । असास्वपीत्-असास्वप् । सास्व-
न्वात् । आयिषि तु ‘आप्स्वप्नि-’ (२४०९) इत्युत्वं न । आमुप्वात् । असास्वापीत् । असास्वपीत् ।

2651. The **ॴ** **Sārvadhātuka** affixes, beginning with a consonant, optionally get the augment **ॴ** in the Intensive.

Note.—As कालपीति in चातुर्विकी कालपीति, so also हनुनिर्वाहदीति, निवाहद्वो हनुवो रोत्पीति महादेवोत्तरा आदिष्वेव । (Rig IV. 58 3). Also not, as वर्धति वर्य and वर्धनिः. These are all examples of the Intensive with the elision of वर्य.

When the stem retains **बह्**, there can be no **विह्** Sārvadhātuka affix beginning with a consonant after it, because then **बह्** will intervene between the affix and the stem. Hence no examples of the same can be given.

Thus $\text{ब्र} + \text{वद्} = \text{ब्र} + 0 = \text{ब्र} + \text{ब्र} + 0 = \text{बो} + \text{ब्र} + 0 = \text{बोब्र}$ This is the new root $\text{बोब्र} + \text{वद्} + \text{ति} = \text{बोब्र} + 0 + \text{तिद्}$. Now applies the present sūtra. $\text{बोब्र} + \text{इ} + \text{ति}$. Then arises the question should the व be gunated or not?

To this we answer by saying "there should be guna in the **यञ् लुक्** for the rule prohibiting guna in the case of **यञ्**, as taught in VII 3. 88 S. 2224 cannot apply to the **यञ् लुक्** in the classical literature. This we infer from VII 4. 65. S 3576 (**jñāpaka**). For if the **यञ् लुक्** of the classical literature did not take **गुण** because of the prohibition of VII 3 88. S. 2224, why did Pāṇini show **बोद्धु** (Imperative) as an exceptional form in the Vaidic **यञ् लुक्**? That very form **बोद्धु** given by Pāṇini in VII. 4 65. S. 3596 show by implication that in the classical **यञ् लुक्** the form would not be **बोद्धु** but some thing different i.e., there would be **गुण**." This **jñāpaka** further shows that **यञ् लुक्** is not confined to the Vaidic forms, but in the classics also

The sūtra VII 3. 88. S 2224 prohibits in express terms the guna of **ॠ** before the sārvaadhātuka विक् affixes. So it is argued that there should be no guna. But as a matter of fact that prohibition does not apply to वृद्ध in the classical literature. Thus we infer by Pāṇini using the Chhāṇḍasa form वीरुद्ध in S. 3596. Had the prohibition of the gunation of **ॠ** applied to the classical yan luk (as it applies to the Vaidic yan luk) then Pāṇini

would not have given that particular example बोध् in the Vaidic when such would have been the regular form

Nor can it be said that the prohibition of guṇa with regard to ब्, as given in VII 3 88 S 2224 applies to the simple root ब् and not to the derivative root बोध्, and so there was the necessity for Pāṇini of showing the irregular form बोध्. For the Paribhāṣā प्रकृति &c, states, that a rule enunciated with regard to a simple root, applies to its बद् लुक् form also. Therefore, the prohibition of guṇa with regard to ब् would have applied to बोध् also. The maxim प्रकृति प्रत्यये बद् लुक् इत्यस्य इति प्रत्यय is further strengthened by the fact that the reduplications in the sixth adhyāya of Pāṇini (VI 1. 1. &c) are really the double use or repetition of the original root, and so they are not essentially different from the original roots

Therefore we have बोध् + ईति = बोधवीति. When there is not the ईद् augment, there we have बोधेति. The dual affix लृच् being लिट् causes no guṇa, as बोधुवः. The Plural is बोध् + णि = बोध् + ञति (VII. 1. 4. S. 2479) = बोधुवति.

The Perfect is बोधवर्त्तकः. I Fut. बोधवितः. II Fut. बोधविष्यति. Impv. 3. S. बोधवीडु or बोधोडु (Vaidic बोधुडु). With क्ताच् we have बोधुवाद्. 2. S बोधुवि. 1- S बोधवानि. D बोधवान्. Imperfect अबोधोद् or अबोधुवीद्. D. अबोधुवाद्. pl अबोधुवः. Pot. बोधुयाद्. D बोधुयाताद्. Ben. बोधुयाद्. D. बोधुयास्ताद्.

In forming the Aorist the लिच् is elided by II 4. 77 S. 2223. When ईद् is added by VII. 3. 94. S. 2651 the उ is replaced by ड् (VI. 4. 88 S. 2174) which debaras the guṇa, because it is nitya. Thus we have अबोधोद् or अबोधुवीद्. D अबोधुवाद्. The plural is formed by ड्व्, and ड्व् replaces उ. Thus अबोधुडुः. (Note — Māhava gives अबोधुवद्).

The conditional is अबोधविष्यद्.

Now we shall take some typical roots and conjugate them in yañ luk.

2. √spardha. (Bhvādi 3).

Pre. पारस्पर्षीति. Here the reduplicate has been lengthened by VII. 4. 83. S. 2632. There is insertion of the long ई optionally by VII. 3 94. S. 2651. When there is no insertion of the long ई, the form is पारस्पर्षिः. The ष is changed to च by VIII 2. 40 S. 2280 and one च is elided by VIII. 4. 65. S. 71. Dual पारस्पर्षेः. Pl. पारस्पर्षति. 2nd Sing. पारस्पर्षिः.

In the Perfect, we have पारस्पर्वीकृतः. I Fut. पारस्पर्षितः. II Fut. पारस्पर्षिष्यति. Imperative 3rd S. पारस्पर्वीडु or पारस्पर्वु or पारस्पर्वीद्. Dual. पारस्पर्वीद्. Pl. पारस्पर्वुः. 2nd S पारस्पर्षिः. The हि is changed to चि by VI. 4. 101 S. 2425. Imperfect अपारस्पर्वीद् or अपारस्पर्वः. When there is augment ईद् in the Imperfect, then the form is अपारस्पर्वीद्. In the 2nd Per singular one form is अपारस्पर्वः where the final ड् of the root is changed to च by VIII. 2. 75. S. 2468 and one च is elided by VIII. 3, 14. S. 173. But

when there is no वत् by S 2463, the form of the 2nd Per. singular is अवास्वर्त् or अवास्वर्त् । Pot. वास्वर्त् Dual. वास्वर्त्ताम् । Ben. Dual. वास्वर्त्ताम् । Aor. अवास्वर्त् । Here the ईद् is compulsory by VII. 3. 96 S. 2225 The व is elided by VIII. 2. 28 S. 2266. Dual अवास्वर्त्ताम् । Pl. अवास्वर्त्तुः । Con. अवास्वर्त्तवत् ।

3. /gādhri (Bhvādi 4).

Pre. 3rd S जागाधि or जागाधीति with long ईद् । The sūtras VIII. 2. 40 S. 2280 and VIII. 4. 53 S. 52 apply in evolving the first form, for व of जिप् is changed to ज and the व of the root is changed to द । The 2nd Sing. is जागाधि । Here by VIII. 2. 37 S. 326 the व of the root is changed to द, and by VIII. 4. 55 S. 121 the व is replaced by द । The Perfect is जागाधि चकार । The form is Parasmaipadī. I Fut. जागाधित । II. Fut. जागाधिष्यति । Imperative 3rd S. जागाधीतु or जागाधितु or जागाधितु । Dual जागाधितु । Pl जागाधितु । 1st S. जागाधानि । Imperfect 3rd S. अजागाधीत् । अजागाधत् । Dual अजागाधितु । Pl. अजागाधितु । Or 2nd S. with व is अजागाधः otherwise it is अजागाध or ०द् । Pot जागाध्यात् । जागाध्याताम् । Aorist अजागाधीत् । Dual अजागाधितु । Ben. जागाध्यात् । जागाध्याताम् । Con. अजागाधिष्यत् ।

4. /nāthri, (Bhvādi 7).

Pre. 3rd Sing. नाथति or नाथाधीति when ईद् is added Dual नाथाः 2nd Dual नाथाः । In नाथति the व is replaced by थ (VIII. 2. 40 S. 2280 and then this is changed to थ by VIII. 4. 55 S. 121

5. /dadha, (Bhvādi 8).

Pre, 3rd S दादधि or दादधीति with ईद् । Dual दादधः । Pl दादधति । 2nd S. दादधीति or दादधति । 1st S दादधति or दादधीति । Per दादधा चकार । I Fut. दादधित । II. Fut. दादधिष्यति । Impera. 3rd S. दादधतु or दादधातु or दादधीतु । 1st S. दादधानि । Imperfect अदाधत् or अदाधत् । Dual अदादधत् । Pl. अदादधुः । 2nd S. अदाधाः or अदाधत् or ०द् । अदादध । 1st S अदादधत् । Pot दादध्यात् । Dual दादध्याताम् । Ben. दादध्यात् । Dual दादध्याताम् । Aor अदादधीत् or अदादाधीत् where the vriddhi is optional by VII. 2. 7. S. 2284 Dual अदादधितु or अदादाधितु । Con. अदादधिष्यत् ।

6. /skudi, (Bhvādi 9).

Pre. ओस्कुदीति with ईद्, or ओस्कुन्ति without ईद् । Per. ओस्कुदाच्चकार । Imperfect अओस्कुत् or अओस्कुन्दीत् with ईद् । Dual अओस्कुताम् Pl. अओस्कुन्तुः । Aor. अओस्कुन्दीत् । The ईद् is compulsory by VII. 3. 96 S. 2225. Dual अओस्कुन्दिताम् ।

7. /muda (Bhvādi 16)

Pre. 3rd S मोमुदीति or मोमोति । Dual मोमुतः । Pl मोमुदति । 2nd S. मोमोति or मोमुदीति । 1st S मोमोति or मोमुदीति । Dual मोमुतः । Per. मोमोदाच्चकार । I. Fut. मोमोदित । II Fut. मोमोदिष्यति । Imperative मोमोतु or मोमुदीतु or मोमुततु । 2nd S. मोमुदति । There is no guna here, as दि is अपिद् । 1st S मोमुदति । Dual मोमुदत । The guna is prevented here by VII. 3. 87.

S 2503 *Quere* :—Why does not the sūtra I. 1. 4. S. 2656 prevent guṇa in the case of जेजोदिता (I. Fut.) also?

Answer —The elision of वच् is by II 4 74 S 2650 where the word बहुल is understood from the preceding AshtAdhyāyī sūtra बहुलं चन्दवि (II. 4. 73 S 3400). Hence diversely, the guṇa is not prevented here, for the elision of the Ārdhadhātuka वच् is by a bahulam rule, and so it does not occasion the application of the rule I. 1. 4. S. 2656. This is not however the view of the Mādhyāyīa. The form there given is जेजुदिता ।

Imperfect, 3rd S. जेजेजेत् or जेच्, or जेजेजुदीत् । Dual जेजेजुजात् । Pl. जेजेजुजुः । 2nd S. जेजेजेत् or जेजेजेत् or जेजेजेः (VIII. 2. 75, S. 2468) or जेजेजुदीः with ईच् । 1st S. जेजेजुद् । Pot जेजेजुदात् । Ben. 3rd S. जेजेजुदात् । Dual जेजेजुदात् । Aorist जेजेजेदीत् । Here there is guṇa, either because the elision of विच् is considered as asiddha, and so विच् causes guṇa, or there is guṇa by pratyaya-lakṣhaṇa (I 1. 62. S 262), therefore the sūtra VII. 3. 87 S. 2503 finds no scope here Dual जेजेजेदिता । Con. जेजेजेदिता ।

8. √kurda (Bhvādi 21), √gurda (22) √khurda (23).

Pre. जेकुर्दि or जेकुर्दि । 2nd S. जेकुर्तः । Per. जेकुर्दा जकार । I. Fut. जेकुर्दिता । Imperfect 3rd S. जेजेकुर्दि or जेजेकुर्द् or जेजेकुर्द् (VIII 4 56 S. 206), 2nd S. जेजेकुः (VIII 2. 75 S. 2468), or जेजेकुर्दिः । The Imperfect 2nd S. of √khurd and √gurd are जेजेकुः and जेजेगुः respectively.

9. √vanchu 'to go' (Bhvādi 204). The force of the Intensive affix वच् here is that of moving crookedly by III 1. 23. S 2634. By VII 4 84 S. 2642 there is inserted the augment नीच् ।

Pre, 3rd S. जनीवङ्गीति or जनीवङ्कि । Dual जनीवङ्कः । Pl. जनीवङ्गति । In the Dual the nasal is elided, because the Dual affix वच् is ङिच् and so VI 4 24 S. 415 causes the elision Imperative 3rd S. जनीवङ्गीतु or जनीवङ्गु or जनीवङ्गात् । Dual जनीवङ्गात् । pl. जनीवङ्गु । 2nd S. जनीवङ्गि । 1st S. जनीवङ्गा नि । Imperfect जजनीवङ्गीत् or जजनीवङ् ।

10. √gamṭri to go (Bhvādi 1031).

Pre. जङ्गनीति or जङ्गङ्गि । The augment जुच् is added by VII 4. 85 S. 2643. The final nasal is elided by VI 4. 37 S. 2428 in the dual as जङ्गवः । Pl. जङ्गङ्गति । The penultimate ङ is elided by VI 4 98 S 2363 The 1st Sing. is जङ्गङ्गि । Dual जङ्गङ्गवः । The final ङ of जङ्ग is changed to ङ् by VIII. 2. 65 S. 2309, I Fut. जङ्गङ्गिता । Here the intermediate वच् is not debarred, because the prohibition of S 2246 we have already explained applies to monosyllabic roots and not to yañ luk. See sūtra VII 2. 10. S 2246. Compare I. Fut. गङ्गा of the primitive √gam Imperative 3rd S. जङ्गङ्गीतु or जङ्गङ्गु । 2nd S. जङ्गङ्गि । Q. Why does not the sūtra जजे रेः (VI. 4. 105 S 2202) cause the elision of दि for the stem जङ्ग ends in ङ ? Ans.—The real stem is जङ्गङ् (ङ् changed to ङ् by S. 2309); and the final ङ is elided before दि by the ābhiya rule VI 4. 37 S. 2428, and consequently this elision is considered as asiddha (VI. 4. 22 S. 2183), and so the दि is not

elided But according to Sudhākara the form would be **जह्वन्ति**, the **व्** is not elided, for the sūtra VI 4 37 S. 2428 is confined to the primitive roots (upadeśa) as taught in the Dhātupāṭha and which are annudātta and not to derivative roots. The Imperfect is **जहन्तीद** or **जहन्त**. This latter form is got by the application of **जेने वातेः** (VIII 2 64. S 341) whereby the final **व** of the root is changed to **व्**. Dual **जहन्ताम्**. Pl. **जहन्तुः** (ajahgmuh) 2nd S. **जहन्तीः**. Dual **जहन्तम्**. Pl. **जहन्त**. 1st S. **जहन्म**. Dual **जहन्म**. Pl. **जहन्म**. The Aorist 3rd S is **जहन्तीद**. There is not the **जह्** aorist here, for **जह्** is confined to the primitive **√gam** which has an indicatory **व्** (III 1 55. S 2343), and not to the derivative root where there is no anubandha ṛi. Nor is there viddhi in the aorist, for it is prevented by VII 2 5 S 2299 The dual is **जहन्तित्वाम्** :

11. **√han** to kill (Adādi 2)

Pre **जह्वन्तीद** or **जह्वन्ति** : Q—Here the **व** is changed to **व्** by VII 3 55 S. 2430. But a reference to that sūtra will show that its operation is confined to the primitive root **हव्** for in the sūtra **जह्वावाव** (VII. 3 55. S 2430), the word **हन्ति** is understood from the preceding ashtadhyāyī sūtra **हो हन्तेः** &c, (VII 3. 54 S. 358), and as **हन्ति** in the sūtra is exhibited with **रित्**, therefore that rule is confined to Primitive roots, and not to **यां** **लुक्** because of the Paribhāṣā —

रित्वा यथाहुवन्तेन निर्दिष्टं जह्वन्तेन च ।

यत्तैकाद् द्वयं चैव यद्वैदादि न वद् लुकि ॥

See sūtra 2246 (VII 2. 10) for its explanation Ans.—The objection is valid. But according to Nyasakāra, the **व** is changed to **व्** in spite of that Paribhāṣā, which only shows that the rule contained in the Paribhāṣā above given is not of universal application and is anitya That the Paribhāṣā is anitya, we infer from the jñāpaka of sūtra **हुवा वद् लुकोः** (VII. 4. 82. S. 2630), which ordains guṇa of the abhyāsa of the **यां**-root. But the rule requiring reduplication is enunciated by using the word **वकाच्** for VI 1 1 S. 2175 says **वकाचो द्वे प्रवचस्व**, and if the above Paribhāṣā were of universal application, there would be no reduplication in **वद् लुक्** any where. But Pāṇini takes for granted that there is reduplication in **यां** **लुक्** also, for he ordains guṇa of the reduplicate in **यां** **लुक्** by S. 2630, which he would not have done had there been no reduplication in **वद् लुक्**. The fact that there is reduplication in **यां** **लुक्**, is a breach of the above Paribhāṣā Hence the Paribhāṣā is anitya evidently, so far as reduplication is concerned. Why should it not be anitya in other respects also ?

The Dual is **जह्वन्तः**. Pl. **जह्वन्ति**. I. Fut. **जह्वन्ति**. Imperative 2nd Sing. **जह्वन्ति**. The sūtra **हन्तेर्जः** (VI. 4. 36 S. 2431) does not apply here, and so the **व** of **हव** is not changed to **व्** as in **वन्ति**, because the rule 2431 is shown with **रित्** and so the above Paribhāṣa applies. It is not consid-

ered anitya here. The chhāndas form of 2nd Sing. given in Nyāsa is **जङ्घनीद्**. The elision of the final **द्** required by VI 4. 37 S. 2428 does not take place in this example.

The Imperfect is **जङ्घनीत्** or **जङ्घन्**. Pot **जङ्घ्यात्**. Ben. **जङ्घात्**. Aor. 3rd S **जङ्घीत्**. Dual **जङ्घिहात्** &c. Here the **ṣhan** is replaced by **ṣvadha** (II, 4. 42 S. 2433 and 2434) and when so, there is no reduplication. For the whole reduplicated stem "**जङ्घद्**" is replaced by **जङ्घ** in the Benedictive and Aorist, and this substitute **जङ्घ** is not again reduplicated. The reason of this is, that **जङ्घ** being a substitute of the reduplicated stem "**jañghan**," is sthānivat to it (I. 1. 56 S. 49) and is considered to be an *abhyasta* or reduplicated stem already, and there is no reduplication of an already reduplicated stem, because of the prohibition "**जङ्घ्यादङ्घ**" in VI 1. 8 S. 2177, and as it is in apposition with **जङ्घी** in the same sūtra S. 2177, it qualifies the root. So that a root which is not a reduplicate, is reduplicated. Because the force of the Bahuvrīhi in the compound **जङ्घ्यादङ्घ** makes it a qualifying term to the word '**dhātōḥ**' in S. 2177.

The **ṣhan** is Atmanepadī when preceded by the Preposition **आङ्**. See sūtra S. 2695. The yañ luk of **ṣhan** therefore will be **आजङ्घते** &c.

12. **ṣhara** to go, to eat (Bhṛāḍī, 591)

Pre. **चक्षुरीति** or **चक्षुर्ति**. The **अ** of **चक्ष्** is changed to **उ** by VII. 4. 88 S. 2637. This short **उ** is lengthened by VIII. 2. 77. S. 354 in the second form where there is no **चक्ष्**. Thus we have **चक्षुर् + ति**. This long **उ** is to be considered as non-effective for the purposes of *guna* ordained by VII 3. 86 S. 2189, because it is caused by a Tripādī rule (VIII. 2. 77 S. 354) and is therefore *asiddha* for the purposes of the application of a prior rule (VIII. 2. 1 S. 12). This long **उ** therefore ought to be gunated by VII. 3. 86 S. 2189. This however is not the case because the **उ** was ordained by **चक्षुरीति** : (VII. 4. 88 S. 2637), the indicatory **द्** in **चक्ष्** shows that there is no *guna*, but the form **उ** is to be retained. Q—If the form **उ** is to be retained, because of **क्ष्** in **चक्ष्** (I. 1. 70 S. 15), why is it lengthened by VIII. 2. 77 S. 354 for **क्ष्** should prevent lengthening also. Ans.—The lengthening is, however, considered as *asiddha* for the purposes of the application of all other rules, and hence it is not prevented.

The dual is **चक्षुर्वे** : Pl. **चक्षुरिति** : I. Fut. **चक्षुरित** : II Fut. **चक्षुरितवति** : Imperative **चक्षुरीतु** or **चक्षुर्तु** : Imperfect **जङ्घन्तु** or **जङ्घन्तुः**. The lengthening here is by VIII. 2. 76 S. 433.

13. **ṣkhan** to dig (Bhṛāḍī 927).

Pre. **चक्षुनीति** or **चक्षुन्ति**. Dual **चक्षुवतः**. Here the final **द्** is replaced by **आ** (VI 4. 42 S. 2504). The lengthening of **अ** of **चक्ष्** would have taken place by VI. 4. 15 S. 2666 also, but that rule is debarred by the subsequent rule VI 4. 42 S. 2504. The plural is **चक्षुर्वति** (*chakṣhāvati*). The penult

अरिपुति । लिङि रिक्पानिर्देशात् 'युञोऽर्ति-' (२३८०) इति युञे न । रिक् रलोपः दीर्घः ।
आरिबाह्-अरिारिबाह्-अरीरिपात् । (22) 'युङ्ग बह्वे' । अर्जुहीति । अर्जुहि । अर्जुह । अर्जुहति ।
अजर्जर्त् । (23) युङ्गवातेस्तु जाग्रहीति-जाग्रहि । तदादौ डिग्नितस्य सप्तसारवत् । तस्य
बहिर्लङ्गत्वे नासिद्धत्वात् नगादयः । जाग्रुहः । जाग्रुहति । जाग्रुहीषि-जाग्रुहि । लुटि । जाग्रहिता ।
युञोऽर्ति- (२५६२) इति दीर्घस्तु च । तत्र 'यकाचः' इत्यनुवृत्ते । नाचवस्तु दीर्घनाह तद्वाचह-
विषद्वत् । (24) अर्जुवीति । अर्जुहि । अर्जुहः । अर्जुधति । अर्जुधीषि-अर्जुहि । अजर्जुवीत् । इडभावे
गुणः । इलठपादिलोप । सन्नायः । अरज्ज बर्त्त । अजर्जर्त् । अजर्जुह्यात् । सिचि 'दृङ्' (२४६८)
इति पञ्चे बर्त्तवत् । अजर्जर्त् । अजर्जर्त् । अजर्जर्त् । अजर्जर्त् । (25) पापच्छीति-पापच्छि । तदादौ
'ग्रहिण्या-' (२४९२) इति सप्तसारस्य न भवति रिक्पानिर्देशात् । अङ्गोः गृह्- (२५६९) इति
ऽ । 'त्रय-' (२६४) इति च । पापष्टः । पापच्छति । पापच्छि । पापच्छः । पापश्चः ।

(26) 'बकारवकारान्तरान् णिनु अठनाभिनां यङ्गुलङ्गनास्ति' इति 'अङ्गोः-' (२५६९) इति युञे
नाचये ष्वनितत् । कैयटेन स्पष्टीकृतम् । इदं च 'अङ्गोः-' (२५६९) इति यत्रोऽट् लङ्गिष्यकम् ।
'अष्टवर्त्त-' (२६५४) इत्युट्नाभिनाः अविनयोस्तु यङ्गुलङ्गनास्ति श्याम् । नाचवादिर्जनत्
च । (27) 'नञ्च बन्धने' । अयं यान्त अठनाबी । 'तेषु देव देवने इत्यादयो यान्ताः । (28) 'इव
गते' । जाह्वीति-जाह्वति । जाह्वतः । जाह्वयति । जाह्वीषि-जाह्वति । बलि लोपे यकादौ दीर्घः ।
जाह्वानि । जाह्वाव । जाह्वान । (29) 'इयं गतिकान्त्योः' । जाह्वीति-जाह्वति । जाह्वतः ।
जाह्वयति । षोडि । जाह्वि । अजाह्वः । अजाह्वीत् । अजाह्वुः । (30) 'नञ्च बन्धने' ।

2653 The reduplicate of a root, which ends in short अ, gets, in the Intensive without अङ्, the above augments री, च and रि॥

Note—Thus चर्कति, चरिर्कति, and चरोर्कति, जर्हति, जरिर्हति and जरोर्हति ॥ Why do we say 'which ends in a short' अ? The rule does not apply to roots ending in long अ as, चाकति, चाकीर्तः, चाकिरति from कृ ॥ The word अतः qualifies the word अङ् and not the word अङ्वात्, for an abhyāsa is always short, so the र् in अङ्वात् would become meaningless if the word qualified reduplicate Therefore कृ ending in long अ does not get री, च and रि augments in the reduplicate

Thus from वृत् we get वर्वति with वङ्, वरिर्वति with रिङ्, and वरीवति with रीङ् of VII 4 90 S. 2644. The Dual is वर्वतः or वरिवृतः or वरीवृतः । Pl वर्वतति or वरिवतति or वरीवृतति । Perfect वर्वतांवाह or वरिवतांवाह or वरीवतांवाह । I Fut वर्वतिता or वरिवतिता or वरीवतिता । II. Fut. वर्वतिष्यति or वरिवतिष्यति or वरीवतिष्यति । Here the affix र्व takes the augment इट्, in spite of the prohibition of VII 2 59 S. 2348, because that rule uses the word वृत्तः and is thus a नञनिर्देश rule, and hence by the Paribhāṣā already mentioned under /han, such a rule does not apply to यान् लुक् Imperative, 3rd S वर्वतीतु or वर्वतु or वरिवतु or वरीवतु or वरिवृतीतु or वरीवृतीतु । Dual वर्वतात् or वरिवतात् or वरीवृतात् । Pl वर्वतु or वरिवतु or वरीवृतु । 2nd S. वर्वति or वरिवति or वरीवृति । Imperfect 3rd S अवर्वतीत् or अवरिवतीत् or अवरीवृतीत् with ईट् । or अववर्त्त or अवरिवर्त्त or अवरीवर्त्त without ईट् । In the 2nd Person singular where there is च substitution for इ by S 2468, the र is elided by S 173. Thus we have अवर्वाः or अवरिवाः or अवरीवाः । Where there

is no चस्व, for it is optional, there we have the regular forms अचर्तुर्वीः or अचरिषुर्वीः or अचरीषुर्वीः with ईद्, and अचर्वद्—अचरिष्वद्—अचरीष्वद् without ईद्.

The aorist of the simple root कृत् is formed by अच् by पुषादिबहुवचि (III. 1. 55 S 2343), but the rule is enunciated with regard to gāna by using the words pushādī &c., so it does not apply to चक् लुक् under the Paribhāṣhā already mentioned before. Hence we have Aor. 3rd S अचर्वतीद् or अचरिष्वतीद् or अचरीष्वतीद्.

19. √du krīṣi 'to do' (Rudhādī ४).

Pre चर्करीषि or चर्करीषि or चरिष्वीर् or चरीष्वीर् &c The conjugation of √kri is perhaps the most difficult, even according to ancient grammarians. The old name of the yañ luk, i.e., Charkarita is derived from this root. The following karika shows the idea of the ancients as regards this root and root kri in long णि.

Kārikā —किरति चर्करीषान् चचतीत्यत्र यो नयेत् ।

आहितं तत्र च चचे आरचयस्तेन चग्रहः ॥

Kārikā —He who can conjugate, in the Present tense, the yañ luk Intensive of कृ and of other roots ending in long ण, is considered by me to be a person who has attained the right knowledge of the employment of the augments र् री, रि &c, and he has obtained the right use of words.

The word किरति in the *Kārikā* is illustrative of all roots like कृ (किरति) ending in long ण. चर्करीष is the name given to the चक् लुक् form of the Intensive by ancient grammarians. चर्करीषान् means, therefore, a form ending in yañ luk. चचति is illustrative of चच् or Present tense.

The following conjugation of √कृ has been prepared by Pandit Jay Govinda Mālavya and we give it here as a grammatical curiosity.

Note —The difference between √कृ and √कृ with long ण is shown in चाकृषि without ईद्. With ईद् the form is चाकरीषि. Imperative चाकरीषु or चाकर्तु or चाकरीष्वद्. Dual चाकरीष्वद्. Pl. चाकिरतु. 2nd Sing चाकरीषि. Imperfect अचाकरीषु or अचाकः. अचाकरीष्वद्. आचकयः. Pot चाकरीष्वद्. Ben. 3rd Dual चाकरीष्वताम्. Aor. अचाकरीषु dual अचाकरीष्वद्.

॥ दुकृञ् करणे ॥

	Singular.	Dual	Plural
Pre. 3rd	वर्करीति, वरिक्करीति, वरीकरीति, वर्ककिं, वरिक्ककिं, or वरीककिं ॥	वर्कृतः, वरिक्कृतः, or वरीकृतः ॥	वर्कति, वरिक्कति or वरीकति ॥
2nd	वर्करीसि, वरिक्करीसि, वरीकरीसि, वर्कसि, वरिक्कसि or वरीकसि ॥	वर्कृतः, वरिक्कृतः or वरीकृतः ॥	वर्क्य, वरिक्क्य or वरीक्य ॥
1st	वर्करीमि, वरिक्करीमि, वरीकरीमि, वर्कमि, वरिक्कमि or वरीकमि ॥	वर्कृतः, वरिक्कृतः or वरीकृतः ॥	वर्कन्म, वरिक्कन्म or वरीकन्म ॥
Per. 3rd	वर्करायुक्कार, वरिक्करायुक्कार or वरीकरायुक्कार ।	वर्करायुक्कतुः, वरिक्करायुक्कतु or वरीकरायुक्कतु ।	वर्करायुक्कः, वरिक्करायुक्कः or वरीकरायुक्कः ॥
2nd	वर्करायुक्कय, वरिक्करायुक्कय or वरीकरायुक्कय ।	वर्करायुक्कतु, वरिक्करायुक्कतु or वरीकरायुक्कतु ।	वर्करायुक्क, वरिक्करायुक्क or वरीकरायुक्क ।
1st	वर्करायुक्कार, वरिक्करायुक्कार or वरीकरायुक्कार ।	वर्करायुक्कव, वरिक्करायुक्कव or वरीकरायुक्कव ।	वर्करायुक्कन, वरिक्करायुक्कन or वरीकरायुक्कन ।
3rd	वर्कराभाय, वरिक्कराभाय or वरीकराभाय ।	वर्कराभायतु, वरिक्कराभायतु or वरीकराभायतु ।	वर्कराभाय, वरिक्कराभाय or वरीकराभाय ।
2nd	वर्कराभासि, वरिक्कराभासि or वरीकराभासि ।	वर्कराभायतु, वरिक्कराभायतु or वरीकराभायतु ।	वर्कराभाय, वरिक्कराभाय or वरीकराभाय ।
1st	वर्कराभाय, वरिक्कराभाय or वरीकराभाय ।	वर्कराभायतु, वरिक्कराभायतु or वरीकराभायतु ।	वर्कराभाय, वरिक्कराभाय or वरीकराभाय ।
3rd	वर्कराभायुव, वरिक्कराभायुव or वरीकराभायुव ।	वर्कराभायुवतुः, वरिक्कराभायुवतुः or वरीकराभायुवतुः ।	वर्कराभायुव, वरिक्कराभायुव or वरीकराभायुव ।

	Singular.	Dual.	Plural.
Per 2nd	चर्करास्वभूविष्य, चर्करास्वभूविष्य or चरी- करास्वभूविष्य ।	चर्करास्वभूविष्य, चर्करास्वभूविष्यः or चरीकरास्वभूविष्यः ।	चर्करास्वभूविष्य, चर्करास्वभूविष्यः or चरी- करास्वभूविष्यः ।
1st	चर्करास्वभूविष्य, चर्करास्वभूविष्य or चरीकरास्वभूविष्य ।	चर्करास्वभूविष्य, चर्करास्वभूविष्यः or चरीकरास्वभूविष्यः ।	चर्करास्वभूविष्य, चर्करास्वभूविष्यः or चरीकरास्वभूविष्यः ।
I. Fut 3rd	चर्करिता, चर्करिता or चरीकरिता ।	चर्करिता, चर्करिता or चरी- करिता ।	चर्करिता, चर्करिता or चरी- करिता ।
2nd	चर्करितावि, चर्करितावि or चरीकरितावि ।	चर्करितावि, चर्करितावि or चरी- करितावि ।	चर्करितावि, चर्करितावि or चरी- करितावि ।
1st	चर्करितासि, चर्करितासि or चरीकरितासि ।	चर्करितासि, चर्करितासि or चरी- करितासि ।	चर्करितासि, चर्करितासि or चरी- करितासि ।
II Fut 3rd	चर्करिष्यति, चर्करिष्यति or चरीकरिष्यति ।	चर्करिष्यति, चर्करिष्यति or चरी- करिष्यति ।	चर्करिष्यति, चर्करिष्यति or चरी- करिष्यति ।
2nd	चर्करिष्यसि, चर्करिष्यसि or चरीकरिष्यसि ।	चर्करिष्यसि, चर्करिष्यसि or चरी- करिष्यसि ।	चर्करिष्यसि, चर्करिष्यसि or चरी- करिष्यसि ।
1st	चर्करिष्यामि, चर्करिष्यामि or चरीकरिष्यामि ।	चर्करिष्यामि, चर्करिष्यामि or चरी- करिष्यामि ।	चर्करिष्यामि, चर्करिष्यामि or चरी- करिष्यामि ।
Imperative 3rd	चर्करीतु, चर्करीतु, चरीकरीतु । चर्करुं, चर्करुं or चरीकरुं ।	चर्करुं ताव, चर्करुताव or चरीकरुताव ।	चर्करुं, चर्करुताव or चरीकरुताव ।
2nd	चर्करुहि, चर्करुहि or चरीकरुहि ।	चर्करुं तव, चर्करुतव or चरीकरुतव ।	चर्करुं तव, चर्करुतव or चरीकरुतव ।
1st	चर्कराणि, चर्कराणि or चरीकराणि ।	चर्कराव, चर्कराव or चरीकराव ।	चर्कराव, चर्कराव or चरीकराव ।
Imperfect 3rd	अचर्करीत, अचर्करीत or चरीकरीत, अचर्क, अचर्कः or चरीकरु ।	अचर्करुं ताव, अचर्करुताव or चरीकरुताव ।	अचर्करुं, अचर्करुताव or चरीकरुताव ।

॥ /KRI 'TO SCATTER.'

		Singular	Dual	Plural.
Pre	3rd	वाकरीति or वाकर्ति	वाकीर्तः	वाकिरति
	2nd	वाकरीषि or वाकर्षि	वाकीर्यः . .	वाकीर्य
	1st	वाकरीमि or वाकर्मि	वाकीर्वः .	वाकीर्मः
Per	3rd	वाकराञ्जकार, वाकरानाञ्च or वाकराञ्चभूव	वाकराञ्जकृञ्, वाकरानाञ्चभुः or वाकराञ्चभूवभुः ।	वाकराञ्जकृञ्, वाकरानाञ्चभु or वाकराञ्चभूवभुः
	2nd	वाकराञ्जक्य, वाकरानाञ्चि or वाकराञ्चभूवि	वाकराञ्जकृञ्, वाकरानाञ्चि or वाकराञ्चभूविभुः	वाकराञ्जकृञ्, वाकरानाञ्च OR वाकराञ्चभूव
	1st	वाकराञ्चभूव, वाकरानाञ्च or वाकराञ्जकार	वाकराञ्जकृञ्, वाकरानाञ्चि or वाकराञ्चभूवि ।	वाकराञ्जकृञ्, वाकरानाञ्चि or वाकराञ्चभूवि ।
	3rd	वाकरिता .	वाकरितारौ	वाकरितारः ।
	2nd	वाकरितासि	वाकरितास्यः .	वाकरितास्य ।
	1st	वाकरितामि	वाकरिताम्व .	वाकरिताम्वः ।
I Fut	3rd	वाकरिष्यति	वाकरिष्यतः	वाकरिष्यन्ति ।
	2nd	वाकरिष्यसि	वाकरिष्यथः ...	वाकरिष्यथः ।
	1st	वाकरिष्यामि .	वाकरिष्यावः ..	वाकरिष्यावः ।
Impera	3rd	वाकरीतु, वाकर्तु or वाकीर्तात्	वाकीर्तात् वाकीर्तव्य	वाकिरतु । वाकीर्त ।
	2nd	वाकीर्षि or वाकीर्तात्	वाकराव . .	वाकराव ।
	1st	वाकराञ्चि	अवाकीर्तात् ...	अवाकवः ।
Imper.	3rd	अवाकरीत् or अवाकः	अवाकीर्तव्य	अवाकीर्त ।
	2nd	अवाकरी or अवाकः	अवाकीर्व	अवाकीर्व ।
	1st	अवाकरव्य . .	अवाकीर्वतात् .	वाकीर्वुः ।
Pot.	3rd	वाकीर्यात् .	वाकीर्याव	वाकीर्याव ।
	2nd	वाकीर्या . . .	वाकीर्यास्तात् .	वाकीर्यास्त ।
	1st	वाकीर्याव . .	वाकीर्यास्तव . .	वाकीर्यास्तव ।
Ben.	3rd	वाकीर्यात् . . .	अवाकारिह्यत् . .	अवाकारिह्युः ।
	2nd	वाकीर्याव . . .	अवाकारिह्यत् . .	अवाकारिह्य ।
	1st	वाकीर्याव . . .	अवाकारिह्यत् . .	अवाकारिह्य ।
Aer.	3rd	अवाकरीत् . . .	अवाकारिह्यत् . .	अवाकारिह्य ।
	2nd	अवाकरी . . .	अवाकारिह्यत् . .	अवाकारिह्य ।
	1st	अवाकारिह्यत् . .	अवाकारिह्यत् . .	अवाकारिह्य ।
Con.	3rd	अवाकरिष्यत् . .	अवाकरिष्यतात् . .	अवाकरिष्यत ।
	2nd	अवाकरिष्य . .	अवाकरिष्यतव . .	अवाकरिष्यत ।
	1st	अवाकरिष्य . .	अवाकरिष्याव . .	अवाकरिष्याव ।

21 $\sqrt{\text{trī}}$ 'to cross' (Bhu 1018)

Pre. 3rd Sing. त्राति. In the reduplicate the त्र is changed to त्र by VII 4 66 S 2244, which त्र is followed by र (I 1 51 S. 70) and this र is elided by VII. 4 60 S. 2179. The त्र is then lengthened by VII 4 63 S. 2632, thus we get tātrati . Dual त्राती. Pl. त्रातिरति. 2nd S. त्राति. Dual त्राती. Imperative 3rd S. त्रातु of त्रातरी or त्राती. Dual त्राती. Pl. त्रातिरति. 2nd S. त्राति. 1st S. त्रातारति. Imperfect 3rd S. त्रातातरी or त्रातातः. Dual त्राताती. Pl. त्रातातः. Pot. त्रातीयात्. Dual त्रातीयात्. Ben. त्रातीयात्. Dual त्रातीयात्. Aor. त्रातातरी. Dual त्रातातारिहात्.

22 $\sqrt{\text{ri}}$ 'to go' (Bhu. 983, juhotyādi 16).

Pre. अरति or अरिबति or अररीति or अरिरीति. In forming the Intensive in yāñ luk of $\sqrt{\text{ri}}$, the root is first reduplicated र्र , then the first र्र is changed to र्र by VII 4 66. S. 2244, $\text{र्र} + \text{र्र} = \text{र्र} + \text{र्र}$. This र्र is followed by र (I. 1. 51 S. 70) as $\text{र्र} + \text{र}$. The र is elided however by VII 4. 60. S. 2179. As $\text{र्र} + \text{र्र}$. Then by VII. 4 92 S. 2653 the three augments र्र or रीक् or रिक् may be added to the reduplicate. The second र्र is then gunated. Thus with र्र the stem becomes र्रर्र . In the case of रीक् or रिक् there comes the further substitution of र्रर्र by VI. 4. 78 S 2290. Thus with री or रि , the stem was $\text{र्ररी} + \text{र्रर्र}$ or $\text{र्ररि} + \text{र्रर्र}$. With र्रर्र substitution, we have, $\text{र्ररिर्} + \text{र्रर्र}$ or $\text{र्ररिर्} + \text{र्रर्र}$. In other words, the रीक् and रिक् forms become the same, when र्रर्र is substituted. Thus the रीक् and रिक् stem is र्ररिर् which with ति gives र्ररिर्ति . With the augment र्र we get the other two forms र्ररीति or र्ररिरीति .

The Dual is र्रर्रति : $\text{arrītañ$ or र्ररिर्ति . The plural is र्रर्रति . There is reduplication as before, and we get $\text{र्र} + \text{र्र} + \text{र्र}$. Then र्र is added to the reduplicate, and we have $\text{र्रर्र} + \text{र्र} + \text{र्र}$. The र्र is replaced by र्र by VII 1 4 S 2479. Thus we have $\text{र्रर्र} + \text{र्र} + \text{र्रति}$. The $\text{र्र} + \text{र्रति}$ becomes रति by र्रर्रर्र (semi-vowel substitution VI. 1 77 S 47). Thus we have $\text{र्रर्र} + \text{रति}$. The first र्र of र्रर्र is elided by VIII 3 14 S 173. Thus we get $\text{र्र} + \text{रति}$. Then the र्र is lengthened into र्र by VI § 111 S 174, and so the form ultimately is र्ररति . Q.—But how do you elide र्र by VIII. 3. 14 S. 173, for that sūtra says that र्र is elided when it is followed by र्र , while in $\text{र्रर्र} + \text{रति}$, the र्र is not technically followed by र्र , for the र्र of रति is really र्र , by the maxim of sthānivat-ādesa (I. 1 57 S 50). Ans.—The र्र substitute of र्र is not considered sthānivat , because in the Tripādi rules, the rule of sthānivat does not apply and the elision of र्र before र्र is by a Tripādi rule (VIII 3 14 S. 173). See vāṭika पूर्ववाचिणीये न र्रर्रर्रर्र under VIII. 4 1 S. 235, and VIII. 3. 53 S. 434. Thus the plural with the र्रर्र augment is र्ररति .

With रीक् or रिक् augments, the plural will be $\text{र्ररी} + \text{र्र} + \text{रति}$ or $\text{र्ररि} + \text{र्र} + \text{रति}$. With र्रर्र -substitution for री and रि , we get $\text{र्ररिर्} + \text{र्र} + \text{रति}$.

in both cases. Then there is *r* for *ṛ*, as *ariy + r + ati* = *a. अरिच् + रति*. Thus the form is *अरिचरति* *ariyrati*. Q.—Why is not *ṛ* elided before *r* by *सोपोष्मोर्ध्वलि* (VI 1 66 S 873)? Ans.—The *ṛ* would have been elided had there been an original *r* following it. The *r* that follows is really *ṛ* by *sthānivat* rule of *अच परस्मिन्* (L 1 57 S 50). The rule I 1 58 S 51 does not apply as that is modified by the *vārtika* *रवरदीर्घ यलोपेण खोपाजादेशश्च न स्यानिवर्तः*. See sūtra II 4 56 S 2292 where this *vārtika* is explained.

In the Benedictive, there is no *guna* for the *guna* ordained by VII 4 29 S 2380 (युक्तः अति सयोगा दगे) applies to the primitive root *ṛ* and not to *yañ luk*, as the root is exhibited in the sūtra as *अ ति* with *हितच्*, and therefore by the *Paribhāṣa* already given under S. 2246 and here also under *han*, the rule does not apply to *yañ luk*.

Next there is *ṛiḥ* ādesa by VII 4 28 S 2367. Then there is elision of the first *r* by *रोरि* (VIII 3 14 S 173), and lengthening by VI 3 111 S 174. Thus *आरिवात्* or *अरिचिवात्* or *अरीचिवात्*.

A complete conjugation of this root is given below according to Pandit Jay Govinda Mālavya.

ṛ 'to go

Pre 3rd P S *अरति* or *अरियरति* or *अररीति* or *अरियरीति* or *अरियरीति*. D. *अरन्ति* or *अरियन्ति*. Pl. *आरन्ति* or *अरियन्ति*. 2nd P S. *अरसि* or *अरीरसि* or *अररीरसि* or *अरियरीरसि*. D. *अरन्थ* or *अरियन्थ*. Pl. *आरन्थ* or *अरियन्थ*. 1st P S. *अरति* or *अरियति* or *अररीति* or *अरियरीति*. D. *अरन्व* or *अरियन्व*. Pl. *आरन्व* or *अरियन्व*.

Per 3rd S. *अरराञ्जकार* or *अरियराञ्जकार*.

I Fut S. *अररिता* or *अरियरीता*.

II Fut S. *अररिष्यति* or *अरियरिष्यति*.

Impera 3rd S. *अरन्तु* or *अरियन्तु* or *अररीन्तु* or *अरियरीन्तु* or *अरन्तात्* or *आरन्तात्*. D. *अरन्तु* or *अरियन्तु*. Pl. *आरन्तु* or *अरियन्तु*. 2nd S. *अरन्हि* or *अरियन्हि* or *अरन्तात्* or *अरियन्तात्*. D. *अरन्तु* or *अरियन्तु*. Pl. *आरन्तु* or *अरियन्तु*. 1st S. *अरराणि* or *अरियराणि*. D. *अरराव* or *अरियराव*. Pl. *आरराव* or *अरियराव*.

Imper 3rd S. *आर* or *आरि* or *आररीत्* or *आरियरीत्*. D. *आरन्तात्* or *आरियन्तात्*. Pl. *आर* or *आरि* or *आररी* or *आरियरी*. D. *आरन्तु* or *आरियन्तु*. Pl. *आरन्तु* or *आरियन्तु*. 1st S. *आरन्तु* or *आरियन्तु*. D. *आरन्व* or *आरियन्व*. Pl. *आरन्व* or *आरियन्व*.

Pot 3rd S. *अरन्वात्* or *अरियन्वात्*. D. *अरन्वात्* or *अरियन्तात्*. Pl. *अरन्तु* or *अरियन्तु*. 2nd S. *अरन्वा* or *अरियन्वा*. D. *अरन्वात्* or *अरियन्तात्*. Pl. *अरन्वात्* or *अरियन्तात्*. 1st S. *अरन्वा* or *अरियन्वा*. D. *अरन्वा* or *अरियन्वा*. Pl. *अरन्वा* or *अरियन्वा*.

Ben 3rd S. *अरिवात्* or *अरिचिवात्* or *अरीचिवात्*. D. *अरिवास्तात्* or *अरिचिवास्तात्* or *अरीचिवास्तात्*. Pl. *आरिवास्तुः* or *अरिचिवास्तुः* or *अरीचिवास्तुः*. 2nd S. *आरिवा* or *अरिचिवा* or *अरीचिवा*. D. *आरिवास्तात्* or *अरिचिवास्तात्* or *अरीचिवास्तात्*.

Pl. आरियास् or आरियास् or आरियास् । 1st S आरियास् or आरियास् । or आरियास् । D आरियास् or आरियास् or आरियास् । Pl आरियास् or आरियास् or आरियास् ।

Aor 3rd S आरियास् or आरियास् । D. आरियास् or आरियास् । Pl. आरियास् or आरियास् । 2nd S आरियास् or आरियास् । D. आरियास् or आरियास् । Pl. आरियास् or आरियास् । 1st S आरियास् or आरियास् । D. आरियास् or आरियास् । Pl. आरियास् or आरियास् ।

Con S आरियास् or आरियास् ।

23 √grihī 'to seize'. (Bhādi 681)

Pre अर्घीति the guna is prevented by VII 3. 87 S. 2503 or अर्घीति । Dual अर्घीति । Pl अर्घीति । 2nd S अर्घीति or अर्घीति । Dual अर्घीति । 1st S अर्घीति । Dual अर्घीति । Pl अर्घीति । Per अर्घीति । I Fut अर्घीति or अर्घीति । The इट् augment is not optional here, though the root has an indicatory long ङ । Imperative अर्घीति or अर्घीति । Dual अर्घीति । Pl अर्घीति । 2nd S अर्घीति । 1st S अर्घीति । Imperfect 3rd S अर्घीति । But when there is no इट्, the form is अजर्घीति ajarghart Here there is न् bhāva by VIII 2 37 S 326. Dual अजर्घीति । Pl अजर्घीति । 2nd S अजर्घीति or अजर्घीति or अजर्घीति ajarghart or ajarghard, 1st Sing अजर्घीति । Dual अजर्घीति । Pot अजर्घीति । Aor अजर्घीति । Dual अजर्घीति । Con अजर्घीति ।

24 √graha 'to hold' (Kiyādi 61).

The yañ luk forms of the √grah are some what different from these of the last root Pre 3rd S जाग्रहीति or जाग्रहि । The samprasāraṇa required by VI 1 16 S 2412 does not take place, as the affix वल् is elided by लृक् and so there is no pratyaya-lak-hana Thus जाग्रह् + ति = जाग्रह् + ति = जाग्रह् + ति = जाग्रहि ।

The dual however causes vocalisation, because the dual affix लृक् is कृत् and so VI. 1 16 S 2412 applies But the लृक् so obtained by vocalisation, is Bahiranga and so the augments वल्, रील् or रिल् do not come Thus we get जाग्रह् । Pl. जाग्रह् । 2nd S जाग्रहीति or जाग्रहि । 1st S जाग्रहि । Dual जाग्रह् । Per. जाग्रहाङ्कार । I Fut जाग्रहीति । II Fut जाग्रहीष्यति । The Future forms with long ई are according to Mādhava He says "The sūtra VII. 2 37 S 2562 ग्रहोऽलिटि दीर्घः causes the lengthening of the इट् augment for the sūtra means ग्रहोऽलिटि दीर्घः अस्व य इति विहितविशेषणत्वेऽपि द्विप्रयोग-कृतत्वाद् द्विवचनस्य द्विवचोऽपि स इव ग्रहिति दीर्घो भवति । But the author of the Siddhānta Kaumudī says "The rule ग्रहोऽलिटि (VII. 2 37 S 2562) does not cause the lengthening of इट्, because the words एकावः "after a monosyllabic" are understood there The Intensive root जाग्रह् is not monosyllabic. The lengthening given by Mādhava is against the Mahā Bhāṣya and the rest like Kaiyata and Haradatta." So the forms are I Fut. जाग्रहि । II Fut. जाग्रहिष्यति ।

25. √grīdhū 'to be greedy'. (Divādi 136).

च् can be conjugated in yañ luk, when the च् of such a root is capable of being changed to long ऊ. Though the Mahābhāṣya has not expressly laid down such a rule, yet it can be inferred from its comment on VI 4 19, S. 2561, while Kaiyyata in his gloss thereon is more express. But च् of a root is changed to ऊद् by VI. 4. 19 S. 2561 (ऊद्बोः &c.) as well as by VI. 4. 20 S. 2654 (ऊद्बोः &c.). The prohibition of च् ऊद् applies to the ऊद् of VI. 4. 19 S. 2561 (ऊद्बोः) and not to the ऊद् of ऊद्बोः (VI 4. 20). Therefore in the case of the two roots कब् (Divādi 3) and कब् (Bhṛādi 630), where the ऊद् substitution takes place by ऊद्बोः &c. (VI 4. 20 S. 2654) it is proper that they should be conjugated in yañ luk. The opinion of Mādhava and others is also to the same effect. The root कब् 'to bind' (Bhṛādi 541) ends in च्, and the च् of this root is replaced by ऊ after the elision of च् by हलोपसर्ग (VIII. 4. 64 S. 60). This is a root which ends in a च् where the rule of ऊद् applies. The root ought not to take yañ luk. But the Mādhaviya gives its yañ luk form. Very likely sūtra VI 4 20 S. 2654 when it uses the /कब् means /कब् also. According to Siddhānta, /कब् does not take yañ luk.

The roots like क्बु, क्बु (Bhṛādi 528,) &c., end in च्, and their च् is changed to ऊद्, and so they take no yañ luk.

28 /कब् to bind. [Note — As said above, according to Bhattoji Dikṣita this root does not take yañ luk. According to Mādhaviya it does.]

Pie कान्वयीति with ईद् : कान्वि without ईद्. In this case the च् of कब् is elided by हलोपसर्ग (VI 1. 66 S. 873) while the च् was elided by VIII 4. 64 S. 60. Dual कान्वीतः. Here the च् of कब् is elided by VIII 4. 64 S. 60. The stem then is कब्, and here च् is changed to ऊद् and there is viddhi. The ऊद् substitution (VI 4. 19) being subsequent to lopa of VI 1. 66 debars the latter. The viddhi takes place by VI. 1. 89 S. 73. As कान्वी + ऊद् = कान्वी + ऊद् = कान्वी + तः (ऊ + ऊ = औ S. 73). The 3rd P pl is कान्वयति. The plural affix is क्ति, an affix beginning with a क्त् letter, and so the च् of कब् ought to be elided before it by VI. 1. 66 S. 873. But as क्ति is always replaced by क्ति, the affix cannot be said to begin with a क्त् letter; and so the lopa of S. 873 is debarred.

The 2nd Pers. Sing. is कान्वयीसि with ईद् or कान्वि without ईद्. Dual कान्वीतः. Pl. कान्वीतः. In these the च् is elided, the च् is replaced by ऊद् and there is viddhi, i.e., the च् of क plus the ऊ of ऊद् become औ by VI 1. 89 S. 73.

The 1st Per. Sing. is कान्वयीमि or कान्वीमि. Dual कान्वीतः. Pl. कान्वीतः. Though the affix क्ति being क्ति is not क्ति, yet before this affix also there is ऊद् substitution, because it begins with a nasal (anunāsika), and so VI 4. 19 S. 2561 applies.

The Imperative 3rd S is जानयीतु or जायतु or जानीतात् । Dual जानीतात् । Pl. जानयन्तु । 2nd S जानीहि or जानीतात् । Dual जानीतम् । Pl. जानीत । 1st S जानयामि । Dual जानयाम ।

Imperfect 3rd Sing अजानयीत् । Dual अजाननीतात् । Pl. अजानयन्तु । 2nd S अजानय । 1st S, अजानयम् । D अजानाम । Pl अजानीम । In the Dual, the य being elided, there is lengthening of the अ of न by VII 3 101 S 2170 In the plural the य being elided, the न् is changed to ऊत् because the affix नच् begins with a nasal

29 √haya to go (Bhvādi 545).

Pre. 3rd S जाह्यति or जाहति । Dual जाहतः । Pl जाहयति । 2nd S जाहसि or जाह्यसि । 1st S जाहयामि or जाहामि । There is lengthening of the अ in the second case because when the य् of ह्य् is elided before the valkī affix नि by लोपोन्वयसि (VI 1 66 S 873), the अ of ह is lengthened by VII 3 101 S 2170 Dual जाहावः । Pl. जाहानः ।

The full conjugation of this root is shown below —

Pre 3rd P. S. जाह्यति or जाहति । D जाहदः । Pl जाहयति । 2nd P S जाह्यसि or जाहसि । D जाहयः । Pl. जाहय । 1st P S जाहयामि or जाहामि D जाहावः । Pl जाहानः । Per 3rd S जाहयाल्लुकार । 2nd S जाहयाल्लुक्ये । 1st S जाहयल्लुकार । 1st Fut 3rd S. जाहयिता । II Fut 3rd S जाहयिष्यति । Impera 3rd S जाहयीतु or जाहतु or जाहतात् । D. जाहतात् । Pl जाहयतु । 2nd S जाहहि or जाहतात् । D जाहतम् । Pl. जाहत । 1st S जाहयामि । D. जाहयाम Pl जाहायान । Imper 3rd S अजाहयीत् । अजाहत् । D. अजाहतात् । Pl अजाहयुः । 2nd S. अजाहयोः or अजाह । D अजाहतम् । Pl अजाहत । 1st S अजाहयम् । D अजाहाव । Pl अजाहाव । Pot 3rd S जाहय्यात् । D जाहय्यातात् । Pl जाहय्युः । 2nd S जाहय्याः । D जाहय्यातम् Pl जाहय्यात । 1st S जाहय्याम् । D जाहय्यान । Pl जाहय्यान । Ben. 3rd S जाहय्यात् । D जाहय्यातात् । Pl जाहय्यातु । 2nd S जाहय्याः । D जाहय्यास्तम् । Pl जाहय्यास्त । 1st S. जाहय्याम । D जाहय्याम । Pl जाहय्याम । Aor 3rd S अजाहयीत् । D अजाहयिष्यात् । Pl अजाहायिम् । 2nd S अजाहयोः । D अजाहयिष्यत् । Pl अजाहयिष्य । 1st S अजाहयिष्यम् । D अजाहयिष्य Pl अजाहयिष्य । Con. 3rd S अजाहयिष्यत् ।

30 √haya to go &c (Bhvādi 548)

Pre 3rd Sing. जाह्यति or जाहति । Dual जाहर्तः । Pl. जाहर्तति । 2nd S जाहर्हि । The य is not optionally doubled because of the prohibition of यतेषि (VIII. 4 49 S 340). 1st S. जाहर्ति । Imperative 2nd Sing जाहर्हि । 1st S. जाहर्तसि । Imperfect 3rd S अजाहर्तत् । But when र्त् is not added, the form is अजाहः । The य् is elided by VI 1 66 S. 873, the अप्रकृता र्त् is elided by VI 1 68 S 252. The Dual is अजाहर्तम् । Pl. अजाहर्तुः । 1st S अजाहर्तम् ।

31. √mava 'to bind' (Bhvādi 630)

In conjugating this root in यच् कृच् the अच् portion of the root यच् is replaced by कृच् by the following sūtra.

२६५४ । उवरत्वरत्विभ्यविमवोमुपधायाश्च । ६ । ४ । २० ।

उवरादीनामुपधावकारयोक्तुं स्वात्कौ कलादावमुनादिकादौ च प्रत्यये । अत्र विकृतीति बाधुवर्तते । अवतेस्तुनि 'ओतुः' इति दर्शनात् । अनुनादिकप्रत्यय बाधुवर्तते । अवतेर्ननीप्रत्यये तस्य टिलोपे ओद् इति दर्शनादीदृशत्वात् कटि पिति गुणः । जानोति-जानवीति । जानूतः । जानवति । जानोषि । जानोमि । जानावः । जानून । जानोतु । जानूतात् । जानूहि । जानवानि । जानामोद् । जानामोः । जानामवद् । जानामाव । जानामून । 'तुर्वी हितायाद्' । तोद्वीति ।

2654 In the five roots उवर्, त्वर्, क्वि, अच् and नच्, there is the single substitution of ऊद् for the व् and the vowel preceding the final consonant when they are followed by the affix क्वि, or an affix which begins with a nasal or a *jhal* consonant

Note —Tau: ऊः, ऊरौ ऊरः इति ॥ त्वरः—तूः, तूरौ तूरः, इति ॥ क्विभिः—ऊः, कुवौ, कुवः, कृतः, कृतवान्, कृति ॥ अच्—ऊ, उवौ, उवः, कति ॥ नच्—ऊः, नुवौ नुवः, नृतः, नूतवान्, नृति ॥ उवरत्वरद्वयपदा वकारात् परा, अन्त्य वनवा प्रवर् ॥

Note —In उवर् and त्वर् the ऊ replaces व् as well as the अ which follows व्, and in क्वि, अच् and नच् it replaces the व् and the vowel ह् and अ which precede व् ॥ Another reading is क्विद् ॥

The anuvritti of क्विद् and क्विद् is not current in this sūtra from VI. 4. 15 S 2666 though they were current in the sūtra immediately preceding this in the Ashtādhyāyī namely in VI. 4. 19 S 2561 For in अच्+तुर् the root is replaced by ऊ before this affix तुर् which is neither क्वि nor क्विद्, and we get the form ओतुः 'a cat.' Had the condition of क्विद् or क्विद् been applicable to this sūtra, then we could not have got the form ओतुः from √अच्. The root √ava takes the affix तुर् by the Unādi sūtra I. 69 (चित्तिन-गति &c) See Unādi p. 164

Though the anuvritti of क्विद् and क्विद् is not current in this sūtra, yet that of अनुनादिकादि and कलादि is current from the preceding Ashtādhyāyī sūtras VI. 4. 15 S 2666 and VI. 4. 19 S 2561 An affix which begins with a nasal letter, when added to any one of the five roots mentioned in this sūtra, causes the ऊद् substitution. This we infer from अच्+जनिद्=ओच् । Here there is ऊद् substitution before the affix नच् which begins with a nasal. The हि portion of the affix is elided See Unādi p. 181, sūtra अवतेद्विलोपश्च (Un I 142).

Pie जानवोति with ईद्, but जानोति without ईद्. Here the अच् portion of नच् is replaced by ऊद्, and so we have जानू+विप्=जानोति. The affix विप् being पिप् is not क्विद् and causes guṇa. The dual is जानूतः । Pl. जानवति. The plural affix अति is not jha|ādi and so there is no ऊद् substitution 2nd S जानोषि । 1st S जानोमि । Dual जानावः । Here the व् of नच् is elided before the व् of the valādi affix by VI. 1. 66. S 873, and then the अ of व is lengthened by VII. 3. 101 S 2170 Pl. जानूतः । Imperative 3rd S जानोतु or जानूतात् । 2nd S जानूहि 1st S. जानवानि । Imperfect 3rd S. जानामोद् or जानामोः । 1st S जानामवद् । Dual जानामाव । Pl. जानामून ।

such an Ārdhadhātuka (III 4. 114) affix follows, which causes a portion of the root to be elided

Note —Thus in लोह्वः “a great cutter,” the original root is लृ “to cut” which forms the Intensive verb लोह्व. In forming the noun of agency from the verb लोह्व, an Ārdhadhātuka suffix ख् III. 1 134, is added. Thus लोह्व+ख्. At this stage, by force of II. 4 74, which declares that ‘before the affix ख् (III 1 134) the व of the Intensive verb must be suppressed,’ the वा is dropped and we have लोह्व+ख्. Here by the general rule VII. 3 84, the final ख would have been gunated. But by virtue of the present sūtra, no guna takes place, because here on account of the Ārdhadhātuka affix ख्, a portion of the root, namely, व, has been elided, therefore no guna takes place. This we have लोह्व ‘a great cutter’

Note —The word चतु ‘root’ has been used in the sūtra in order to indicate that the exception does not apply where there is an elision of an anubandh or of an affix. As in लृ+इत=लो+इत=लवित. Here the indicatory letter लृ has been elided, but that does not prevent gunation.

Note —The word “ikah” of the previous sūtra is understood in this sūtra also. The ik letters only are not gunated or vriddhied before such Ārdhadhātuka affixes, the other vowels may do so. Thus in खभाजि the equation is as follows —ख+भञ्+चिञ्=ख+भञ्+इ (VI 4 33). Here the Ārdhadhātuka affix चिञ् has caused a portion of the root भञ्, to be suppressed, viz., the letter ञ् has been elided. But nevertheless the ख of भञ् is vriddhied before चिञ् because ख is not included in the pratyāhāra ik, and the exception contained in the present sūtra only applies to the ik letters. So also रञ्+चञ् (III. 3. 18)=रञ्+अ (VI 4 27.)=राजः (VII 2 116, and VII. 3. 52)

In लोह्वर+ति therefore there should be no guna, says the opponent. To this it is replied that there will be guna, for the prohibition of न चातुलोपे &c., of the present sūtra applies only to ārdhadhātuka affixes, and चिञ् being चिञ् is Sārvadhātuka (III. 4 113 S 2166).

Therefore there is guna. Thus the form is लोह्वर्ति. The dual is लोह्वर्तः. The affix चञ् being चिञ् does not cause guna. The lengthening of the व is by S 354. The व् of लुर्त् would have been elided before चिञ्, by VI. 1 66 S 873 also, but in the case of लोह्वर्त्+चञ् (Dual) the elision of व् taught by S 873 would have been set aside by VI 4 19 S. 2561, and there would have been कट् substitution for व्. Hence the necessity of the sūtra लोह्वः (VI. 4 21 S. 2655.) The plural is लोह्वर्ति.

Similarly from the roots दुर्वी दुर्वी and दुर्वी ‘to injure’ (Bhvādi 602 604 603) we have दोह्वर्ति । दोह्वर्ति । दोह्वर्ति ।

33. मूचोच्चा ‘to faint’ (Bhvādi 227).

Pre मोचूर्ति with ईट्, and मोचूर्ति without ईट्. The च is elided by राज् लोपः (S. 2655). Dual मोचूर्तः । Pl. मोचूर्ति । 2nd S. मोचूर्ति or

जीनोर्धि । Dual जीनूर्ध्वः । Pl जीनूर्ध्वः । 1st S जीनूर्ध्वीणि or जीनोर्धि । Dual जीनूर्ध्वः । Pl जीनूर्ध्वः । Per जीनूर्ध्वी चकार । I Fut जीनूर्ध्वीता । Impera जीनूर्ध्वीतु or जीनोर्धि or जीनूर्धात् । 2nd S जीनूर्धि । Imperfect अजीनूर्धीत् or अजीनोः । Pl अजीनूर्ध्वः । Pot जीनूर्ध्वीत् । Aor अजीनोर्धीत् । Dual अजीनूर्धीत्वात् । Con अजीनूर्धीष्यत् ।

In the sūtra II 4 35 S 2432 आर्धधातुके, the word ārdhadhātuka is in the locative case. The force of the locative is that of विषयसहजी । That is, it means whenever there is an occasion to add an ārdhadhātuka affix. Thus the root अज् 'to go' (Bhvādi 248) is replaced by जी whenever there is an occasion to add an ārdhadhātuka affix. Thus its Intensive with यङ् is जेवीयते । The /aja is replaced by /vi generally before any particular ārdhadhātuka affix is added. But in यङ् लुक्, the very ārdhadhātuka affix यङ् is elided, and so there is no occasion to add an ārdhadhātuka affix, and consequently there is no substitution of जी for अज् by II 4 56 S 2492, therefore there can be no यङ् लुक् conjugation of अज्, as it is not a root that commences with a consonant (III. 1 22 S 2629). See Ashtādhyāyī p. 324 on II 4 35.

Therefore where यङ् is expressly added, there अज् is replaced by जी and we have जेवीयते । But where यङ् is to be elided by लुक् by II 4 74 S 2650, there no ārdhadhātuka affix is expressly added, so the root अज् is not subject to the addition of an ārdhadhātuka affix, and so there is no substitution of अज् by जी and consequently there is no यङ् लुक् conjugation at all.

इति तिङन्तयङ्लुक्प्रकरणम् ।

Here ends yañ luk.

॥ अथ तिङन्ते नामधातुप्रकरणम् ॥

CHAPTER XV.

THE DENOMINATIVE VERBS.

२६५७ । सुय आत्मनः क्यच् । ३ । १ । ८ ।

इतिकर्मण इवितुसंबन्धिनः सुवन्तादिष्ठावानर्थे क्यच्प्रत्ययो वा स्यात् । घात्ववयवत्वाद्-सुवचुक् ।

2657. The affix क्यच् is optionally employed, in the sense of wishing, after a word ending in a case-affix, denoting the object wished as connected with the wisher's self.

The case-affix is elided, where the noun becomes part of the verb S 650.

Note — This forms the Denominative verbs, *i. e.*, verbs derived from nominal bases. As, पुत्र 'son', पुत्रीयति 'he wishes for a son of his own' (पुत्र + वयच् = पुत्री + य = पुत्रीय) (II 4 71 S 650 VII, 4 33 S 2658)

Note — Why do we use the word वयच्? The affix should not come after a whole sentence, but only after the particular word ending in the case-affix. Thus in सदात्त पुत्रनिष्कृति, the affix comes only after पुत्रच् and not सदात्त पुत्र.

Note — Why do we say *almanah*? Observe राजः पुत्रनिष्कृति 'he wishes a son for the king'. Here there is no affixing as the wishing is for another and not for one's own self.

Note — The क in वयच् is for the sake of classing *kyach*, *kyañ* and *kyash* in one common group by simply using the word वय, as in the sūtra नः कये I 4 15 S. 2659, while च् distinguishes *kyach* from *kyañ* &c, and is not for the sake of accent, the affix will be udātta by III. 1. 3 S 3708.

Thus पुत्र + वयच् + ति । Now applies the following —

२६५८ । वयधि च । ७ । ४ । ३३ ।

अथ 'इत्' स्यात् । आत्मनः पुत्रनिष्कृति पुत्रीयति । 'वाग्यो वि प्रत्यये' (६३) गठयति । गठयति । 'लोपः आकलवस्व' (६७) इति तु न । अपदान्तत्वात् । तथा हि ।

2658, Long ई is substituted for the final अ or आ of a Nominal stem, before the Denominative affix वयच् ॥

Thus पुत्र + च + वयच् + ति = पुत्री + यति = पुत्रीयति । So also गो + वयच् + वयच् + ति = गवयति । Here sūtra VI 1 79 S 63 applies. So also गवयति । The elision of च optionally, allowed by S 67 does not apply here because that refers to the final च of a Pada while here it is not pada final because by the next sūtra, nouns ending in न only get the designation of Pada before वय affix

Note — As पुत्रीयति, चटीयति, खट्वीयति, नाक्षीयति ॥ This is an exception to VII 4 25 S 2298. The separating of this aphorism from the preceding, is for the sake of the subsequent aphorism

२६५९ । नः कये । १ । ४ । १५ ।

अयधि ययधि च नाप्तनेत्र पद स्वान्नाम्नयत् । सनिषातपरिनायया कययो कल्ल लोपो न । गजराचकार । गजियता । नाव्यायकार । नाव्यिता । गलोपः । राजीयति । 'प्रत्ययोत्तरपदयोश्च' (१३७३) । लवयति । लयति । 'यकार्यो' इत्येव । युञ्जयति । अस्मयति । 'इति च' (३५४) । नीर्यति । प्रुर्यति । 'वातोः' इत्येव । नेह । दिवनिष्कृति दिवयति । इह पुत्रनिष्कृति पुर्वतीति नाथयोक्तं प्रत्युदाहरण विग्रह्यच् । पुर्वितोः सान्ध्यात् । दीव्यतीति दीर्वस्तु प्राचः मानादिक इव । अद्वयति । 'रीकृतः' (१२३४) । कर्त्रीयति । 'कयल्योश्च' (२११९) । नागीयति । वाक्यति । 'अकृतसार्धे' (२२९८) इति दीर्वः । कयीयति । सनिष्कृति ।

2659 The word-form ending in न, is alone called pada, when kya follows (*i. e.*, the affixes *kyach*, *kyañ* and *kyash*).

Note.—These are affixes by which denominative verbs are formed from nouns. A word ending in ण is called pada, when these affixes follow. Thus राजन् + क्वप् = राजीव, and the 3rd Per. s राजीवति "he behaves like a king." So also राजन् + क्वप् = राजावते (VII 4 25) चर्चन् + क्वप् = चर्चवते or चर्चवति. The result of its being called pada is that the ण् of राजन्, चर्चन् &c., is elided by VIII. 2 7, S 236 (there is elision of ण् final in a pada which is entitled to the designation of prātipadika) Thus राजन् + क्वप् = राज + व = राजीव (VII. 4. 33 S 2658)

Note —These three affixes क्वप् &c., come after case-inflected words (i.e., words ending in sup), and though before these affixes, the case terminations are elided, still by I 1. 62 such words would have retained the name of pada which they got by I. 4. 14. S. 29. The present sūtra, however, makes a restriction (niyama) It declares that only words ending in ण् retain the name of pada while all other case-inflected words before these affixes do not retain that designation. Thus the words वाक् 'speech,' क्षुप् 'a ladle' are not treated as pada and we have वाक्वते and क्षुक्वते. Had they been pada, the क् would have been changed into क्ण् by VIII. 2. 30 S 378.

In forming the Perfect, we apply आच्, as गच्छ + आच् + चकार । Now VI 4 49 S. 2631 requires the elision of च । But the elision does not take place because of the maxim — "That which is taught in a rule the application of which is occasioned by the combination of two things, does not become the cause of the destruction of that combination " Here आच् and आच् substitutions were caused in गी + क्वप् and गी + क्वप्, by the presence of ण्, and this च cannot now destroy this ण् by S 2631

Thus we get Per. गच्छाचकार । I. Fut गच्छिष्यति । So also गच्छाचकार । I. Fut. गच्छिष्यति ।

But a word ending in ण् gets the designation of Pada, and so its ण् is elided by VIII 2. 7 S. 236 As राजीवति ।

From पुष्पन् we get स्वप्नति, the syllable पुष्प is replaced by स्व (VII. 2. 98 S. 1373) । So from अस्मन् we get नदति । The sūtra VII 2 98 S 1373 has current in it the anuvṛtti of वकार्ययोः 'when in the singular', from VII 2 97 S 389 Therefore in the plural we get पुष्पन्वति and अस्मन्वति ।

From गीः and पूः we get गीर्षति and पूर्षति । Here by VIII. 2 77 S 354 the penultimate is lengthened The lengthening, however, takes place of the short vowel of the root, for the word dhātōh is understood in that sūtra. Therefore, there is no lengthening here दिवस्वप्नति = दिवति । The counter-example पुरस्वप्नति = पुरति given by Mādhava in this connection is of doubtful validity. For पूः and गीः stand on the same level. If गीर्षति is गीर्षति, पुरस्वप्नति should be पूर्षति । Because पूः and गीः are derived from the roots गृह्णन्ते and पृ पातनपुरवयोः by adding the affix क्ण् and VII. 1. 100. S. 2390, and VII. 1 102 S. 2494

The example दीव्यति given by the ancients is erroneous. For if दिव् were दीव्यति, then दिव् might be derived from √दिड्, with क्तिप्, but the form would be द्युः which with क्त्वं will be द्युवतिः. If it (दिव्) be formed by the affix क्तिप् then the penultimate will be gunated, and we get दीव्यति. In the KAsikā on इति च (VIII. 2 77 S. 354) we find the same counter-example दिवमिच्छति = दिवयति.

So also from कृद् we get कृदयति. From कर्तृ, we have कर्तव्यति by रीङ् of VII 4. 27 S 1234. The patronymic क् however is elided, as from नार्त्त we get नार्त्तयति by VI 4. 152 S 2119. From वाच्, वाचयति. From कवि, we have कवीयति. The lengthening is by S. 2298. So also चनिच्यति.

२६६० । क्यस्य विभाषा । ६ । ४ । ५० ।

इति परयोः क्यक्यटोर्लोपो वा स्वादार्थभातुके । 'आदेः परस्य' (४४) । 'अतो लोपो' (२३०८) । तस्य स्वादिक्त्वकारणप्रयत्नयो न । चनिच्यता । चनिच्यता । " नास्तमकुतिक्रियुक्तादक्ययाश्च क्यच् न " । क्तिमिच्छति । इदमिच्छति । स्वरमिच्छति ।

2660 The elision of च of the Denominative stem (क्य) is optional, when preceded by a consonant and followed by an ārdhadhātuka affix.

The क्य denotes the affixes क्यच् and क्त्वं. Thus चनिच्यता or चनिच्यता meaning चनिच्यनात्मेन इच्छति or चनिच्य इवाचरति &c

Of the whole affix च (consisting of two letters च् and क्य), the च् is elided by this sūtra read with S आदेः परस्य (S 44), the क्य is then elided by S 2308. Thus चनिच्य + इ + ता = चनिच + इ + ता (VI. 4 50 S 2660) = चनिच् + ० + इ + ता (VI 4 48. S 2308). This elided क्य acts as sūhānivāt, and so the इ of चनिच् does not become penultimate and so it is not gunated by VII. 3. 86 S 2189. Thus we get चनिच्यता in the First Future.

When च् is not elided, we have चनिच्यता ।

Vart —The affix क्यच् does not come after a case inflected noun, which in its basic condition (prakṛiti) ends in च्, nor after an Indeclinable. Thus the Pronouns किच्, इदच् are च-ending Prakṛitis. No क्यच् can be added to them. So we have a sentence only. As किमिच्छति or इदमिच्छति. Similarly स्वर is an Indeclinable and here also we have स्वरमिच्छति.

२६६१ । अशनायोद्व्यधनाया बुभुक्षापिपासागर्धेषु । ७ । ४ । ३४ ।

क्यक्यत्वा निपात्यन्ते । अशनायति । उद्व्यति । चनायति । 'बुभुक्षादौ' किच् । अशनीयति । उद्वकीयति । चनीयति ।

2661. The Denominative roots अशनाय, उद्व्य and चनाय are irregularly formed, when they respectively mean 'to be hungry', 'to be thirsty', 'to be greedy'.

Thus अशनीयति from अशन + क्वप्, अ instead of ई, the other form being अशनीयति who is not hungry at the time, but wishes to get food for some future occasion, and therefore when not meaning 'to be hungry', उद्वृणोति 'he is thirsty, उद्वृ being substituted for उदक, in any other sense we have उदकीयति, who wants water for purposes of bathing &c. जनायति 'he is greedy', in any other sense, धनीयति who is poor, and therefore wishes to get riches

२६६२ । अश्वक्षीरवृषलवणानामात्मप्रीतौ क्वप् । १ । १ । ५१ ।

एषा क्वप् अश्वनामः स्यात् । * अश्ववषयोर्नेष्टुनेष्टायां * । अश्वस्यति बहवा । वृषस्यति गौ । * क्षीरलवणयोर्लक्षणायां * । क्षीरस्यति बालः । लवणस्यत्युष्टुः । * सर्वप्रातिपदिकानां क्वप् लालसायां सुगुण्यौ * दक्षिण्यति-दध्यस्यति । नपुंस्यति-नप्यस्यति ।

2662 The augment अश्व- is added after the words अश्व, क्षीर, वृष and लवण before the Denominative affix क्वप्, when the delight of the subject in these things is to be expressed

The anuvṛtti of क्वप् does not extend to this sūtra or any further (Thus अश्वस्यति बहवा, क्षीरस्यति बालक, वृषस्यति गौ, लवणस्यत्युष्टुः ॥ अश्व + अश्व + क्व + ति = अश्वस्यति (VI 1 97 S 191) Why 'when the delight of the subject is meant'? Observe अश्वीयति, क्षीरीयति, वृषीयति and लवणीयति ॥

Vārt — After अश्व and वृष, the force of the augment is that of desiring sexual connection. Vārt — After क्षीर and लवण it has the force of ardently wishing for, &c., an intense thirsting after the thing. The augment is not added, though the sense may be that of delight, if it has not the above meanings. Others say Vārt — The augments अश्व and अश्व- should be added after every nominal stem when the sense is that of intense yearning after that thing as दध्यस्यति, नप्यस्यति with अश्वक् । When the augment अश्वक् is added the forms are दक्षिण्यति, नपुंस्यति &c.

२६६३ । कामयञ्च । ३ । १ । ८ ।

उक्तयिषये कामयञ्च स्यात् । पुत्रमात्मन इच्छति पुत्रकामयति । इह 'यस्य ह्य' (२६३९) इति लोपो न । अनर्मकत्वात् । 'यस्य' इति सप्तम्यग्रहणित्युक्तम् । यद्यस्माक्यति । सर्विकामयति । मास्तामयेभ्योऽप्य स्यादेव । किकामयति । स्वःकामयति ।

2663 And the affix कामयच् is also employed, in the same sense of wishing, after a word ending in a case-affix, denoting the object wished as connected with the wisher's self.

Thus, पुत्रकामयति 'he wishes for a son of his own'

The making of this a separate sūtra, instead of adding it with III 1. 8. S 2667 and making one sūtra of them both, is for the sake of the subsequent sūtra, where the anuvṛtti of *kyaçh* only runs, and not that of *kām-yach*. The क् of *kām-yach* is not indicative, but is a part of the real affix. Here therefore rule I 3. 8 S 195 which would have made the letter क् indicative does not apply; because no particular purpose would be served

by making it indicatory. Or the affix *kāmyach* may be considered to have an indicatory च before it, the affix being *chhāmyn*.

The rule VI 4 49 S 2631 requiring the elision of च, does not apply here, because that rule would be redundant here. The च of S 2631 refers to the syllable च + य, "ya," as we have explained it there. Were this च of काच्य to be elided before ardhadhātuka affixes we could not get the desired form.

So also we have यचच् काच्यति, चर्षिच् काच्यति ।

This affix comes after bases ending in च and after Indeclinables even, contrary to चच् । See vārtika under VI 4 50 S 2660. Thus we get किकाच्यति । स्वः काच्यति ।

२६६४ । उपमानादाचारे । ३ । १ । १० ।

उपमानात्कर्णः सुवन्तादाचारेऽयं कथ्यते । पुत्रनिवाचरति पुत्रीयति छात्रश्च । विष्णूयति द्विजश्च । * अविष्करवाच्येति वक्तव्यम् * । प्रासादीयति कुट्यो भिद्युः । कुटीयति प्रासादे ।

2664 The affix क्यच् is optionally employed, in the sense of treatment, after a word ending in a case-affix denoting the object of comparison.

Thus पुत्रनिवाचरति छात्र = पुत्रीयति छात्रश्च 'he treats the pupil as a son'. So also विष्णूयति द्विजश्च 'he treats the Twice-born as a Vishnú.

Vart — So also in a locative case. As प्रासादीयति कुट्ये 'he dwells in a hut as if it were a palace' यच 'कीयति चचके' 'in a cot he lies down as if he were on a royal bedstead, he treats a cot as a royal bedstead' So also कुटीयति प्रासादे ।

२६६५ । कर्तुः क्यक् सलोपश्च । ३ । १ । ११ ।

उपमानात्कर्तुः सुवन्तादाचारे क्यक् वा स्यात् । सान्तस्य तु कर्तृवाचकस्य लोपो वा स्यात् । क्यक् वेत्युक्तेः पठे वाच्यम् । सान्तस्य लोपस्तु क्यक्चनियोगश्चिष्टः । न च ययर्त्तवतः * ओजसोऽप्सरसो नित्यमितरेषा विभावया * । कृच्छ्र इवाचरति कृच्छ्रायते । ओजश्च ययदे वृत्तिविषये तद्वति । ओजायते । अप्सरायते । यथायते-यथस्यते । विद्यायते-विद्वस्यते । त्वयते । नदयते । अनेकार्थत्वे तु पुष्पयते । अस्नयते । 'क्यक्त्वानिनीह' (८३७) । कुमारीवाचरति कुमारायते । हरिणीवाचरति हरितायते । गुर्वीच गुरुयते । सपत्नीच सपत्नायते-सपत्नीयते-सपत्नीयते । पुनतिरिच पुनयते । पट्टीच पट्ट्यायति पट्टीयते । 'न कोपभावाः' (८३८) । पाचिकायते । * आचारेऽवगमनक्षीयहोडेभ्यः क्तिष्वा * । वाग्रहकात्क्यकपि । अवगमनादयः पचादवगमनाः । क्तिष्वनियोगेनामुदात्तत्वचमुदात्तकत्व वाच्यस्यैव प्रतिपाद्यते । तेन तद्ध् । अवगमयते । क्षीयते । होडते । भूतपूर्वादप्योकाच आच् । एतद्वार्तिकारम्भसामर्थ्यात् । न च अवगमन इत्यादि सिद्धित्फलम् । केवगगानेवाचारेऽपि वृत्तिसंभवात् । चातृनानेकार्थत्वात् । अवगमनाचक्रे । क्षीयाचक्रे । होडाचक्रे । वार्तिकेऽवेत्युपसर्गविशिष्टपाठालोकादुपसर्गांतरविशिष्टाचच वचनेति वाच्यवादयः । तद्ध् नेति सूचितम् । * सर्वप्रातिपदिकेभ्यः क्तिष्वा वक्तव्यम् * । पूर्ववार्तिके तु अमुदात्तवाच्यार्थे तत्र क्तिष्वायते । प्रातिपदिकग्रहणादिह सुप इति न सम्भज्यते । तेन पदकार्यं न । कृच्छ्र इवाचरति कृच्छ्याति । 'अतो गुणे' (१८१) इति यथा तद परकम् । आ इवाचरति अति । अतः । अन्ति । प्रत्ययग्रहणसमीप्य अनेकाच इत्युक्तेर्तात् । औ । अमुः । उः । द्विस्वम् । 'अतो

बुद्धि' (१८९) । 'अत आदेः' (२२४८) इति दीर्घः । कल् । औ । वृद्धिः । अतुसादिषु तु 'आतो लोप इडि च' (२३७२) इत्यालोपः । आलोपाचरति नास्ति । लिङ्गविशिष्टपरिभाषयैकादेशस्य पूर्वान्वयवाद्वा द्विप् । नास्माचकार । लङि । अनाकात् । अत्र इत्थमादिलोपो न । लोपादचर्यादापो-
ऽपि लोरेव लोपस्त्वितानात् । इत्थको । अनासासीत् । कविरिव कवयति । आशीर्लिङि । कवीयात् । 'विचि वृद्धि -' (२२८७) इत्यत्र 'वातोः' इत्यनुवर्त्य चातुरेव वो चातुरिति उवाच्यानाम्नानावातोर्न वृद्धिरिति कैयटादयः । अकववीत् । नाथवस्तु नानावातोरेपि वृद्धिनिषेधेति । अकवायीत् । विरिव वयति । विवाय । विव्यतु । अवयीत्-अवायीत् । कीरिव अयति । शिवाय । शिशिवदुः । पितेव पितरति । आश्रिपि रिङ् । विजिवात् । भूरिव भवति । अत्र 'गातिस्था-' (२२२३) इति 'भुवो बुङ्-' (२१७४) इति भवतेः-' (२१८१) इति च न भवति । अस्मिन्नाकारेण चातुपाठस्यस्यैव तत्र ब्रह्मात् । अनावीत् । बुभाव । बुरिव ब्रवति । 'किञि- (२३९२) इति न चङ् । अत्रावीत् ।

2665. 'The affix चङ् is optionally employed in the sense of behaving, after a word ending in a case-affix, denoting the object of comparison of the agent, and there is elision (lopa) of the final च of the noun, if it ends with a च.

The word च 'optionally' is current from III 1 7. S 2608 Since 'चङ् is optionally employed', as said above, we have in the alternative the full sentence. The elision of च of the च ending nouns, is dependent on the presence of चङ् : This elision is a regulated one—the च is dropped under particular circumstances only as taught in the following

Vartika.—The elision of the च of the words औजस् and अ वरन् is invariable, of others optional

Thus from *krishna*, we have कृष्णायते "he acts like Krishna"

The word औजस् 'strength', when used as a verb means a person possessed of it. As औजायते 'he acts as if he possessed vigour = औजस्वीव आचरति । So also अप्सरायते 'she behaves like an Apsaras' The elision of च is compulsory in these two cases

But not so here यशायते or यशस्यते, विद्वायते or विद्वस्यते ।

So also स्वदायते from पुण्ड्रस् and नदायते from अस्त्रस् । But when the Pronouns are plural, we have पुण्ड्रदायते and अस्त्रदायते ।

A Feminine noun becomes masculine before चङ् by VI. 3 36 S. 837. Thus कुमारायते 'he acts like a girl' इतिरायते 'he behaves like a she-antelope' So also गुरुयते 'he behaves like a female teacher'

So also सपत्नीवाचरति = (1) सपत्नायते, or (2) सपत्नीवते, or (3) सपत्नीयते । The word सपत्न means an 'enemy', and its feminine is सपत्नी 'a female enemy,' formed by लीप् as the word belongs to the Sâñgavâdi class. With चङ्, the word resumes its masculine form सपत्न, from which we get सपत्नायते, with lengthening under VII 4 25 S 2298 This is the first form (2). The second is from सपत्नी 'a co-wife one having the same husband as another.' It is formed by ण् under IV 1 35. S 492 and then लीप् added to चति । Therefore when this सपत्नी becomes masculine the form becomes

चरति, from which we get चरतीयते : (3). The third comes from चरती 'legal wife', compounded with च, and as this word has no corresponding masculine, it retains its form, and we get चरतीयते ।

Similarly from उवति we have उवायते (masculine), from पट्वीद्वयविक आचरति we have पट्वीद्वयते । Here द्वी which is in immediate contact with the affix has become masculine, but not so पट्वी because it is not followed by चवङ् ।

But a Feminine with a penultimate क does not become masculine (VI 3. 37 S 838). Thus पाचिकायते । So also पङ्कनीयते, दौघनीयते ब्राह्मणीयते । &c.

Vārtika.—The affix क्तिप् comes optionally after the words avagalbha, klīḥa and hoda, with the force of behaving like that '.

By force of the word 'optionally' we have the affix चवङ् also, as well as a sentence

Q—All nouns can take क्तिप् in this sense under the vārtika “चर्वमाति-पदिक्ते-य क्तिप्” to be stated here after, what is the necessity of the present vārtika ?

Ans.—As a matter of fact the present vārtika teaches something other than what appears on the surface. The words avagalva &c are formed by the क्तिप् affix of the Pachādi class. This क्तिप् is to be known to be Anudātta and Anunāsika when in contact with कृप्. Thereby, these verbs will be conjugated in the Atmanepada. When these nouns do not take कृप्, but take क्यञ्, then the affix क्तिप् is not Anudātta or Anunāsika. Consequently it does not get the designation of इत् and is not therefore elided.

Thus अचगल्न + क्तिप् + यप् + ते = अचगल्न + ० + अते (अ elided because इत्) = अचगल्नते । So also क्लीयते and होइते । So also अचगल्नमानः ।

But अचगल्न + चवङ् + यप् + ते = अचगल्नायते (here अ is not elided, but lengthened by VII 4 25. S. 2298) So also क्लीयायते, होहायते ।

The Perfect of क्तिप्—ending words is formed by अच (periphrastically), though it does not consist of more than one syllable. For when गल्न (noun) becomes गल्न् (verb by कृप्) it becomes monosyllabic and ought to form regular Perfect. But that is not the case because it was at one time not monosyllabic. This is because of the very fact of this vārtika. The making of this vārtika is a Jñāpaka, that a stem which at one time was polysyllabic is still treated as such for the purposes of Periphrastic Perfect. The getting the form अचगल्नते is not absolutely dependent on this vārtika so it cannot be said that the vārtika is necessary for the formation of अचगल्नते । For the simple roots also can be used with the force of “behaving like that” because roots have many meanings. (That is to say, the form अचगल्नते can be derived from the simple root गल्न् dhārshtye (Bhuādi 419) with the Preposition अच, and so there is no necessity of deriving it from the noun अचगल्नः । Therefore the real thing taught by this vārtika is that

the 'Perfect is formed by आत् , which would not be the case in the event of the simple root गृह्ण ! Thus the Perfect of the Denominative अवगृह्णते is अवगृह्णात् , of the simple अवगृह्णते is अवगृह्णते ! Similarly ह्रीवां चक्रे , देहा चक्रे ! The √kṛi is Bhuādi 406, and √hod Bhuādi 305.

In the *vārtika*, we have *ava-galva*, with the preposition *ava*. From this fact, Mādhava and others hold, that from the simple noun गृह्णः , or from a noun having some *upasarga* other than अव before it, there will be no क्विप् but कृप् only. The proper inference is, however, that they will not take the affixes of the *Atmanepada*.

(Note —In the *Mādhaviya Dhātuvṛiti*, however, we find him saying under the √galva (Bhuādi 419) that the conjugation will be *Parasmaipadī*, and not that no *kvip* will be added. Bhattoji had perhaps some different text of the *Mādhaviya* before him. The counter-example given in the *Mādhaviya* is गृह्णति and प्रगृह्णति !)

Vart —The affix क्विप् comes optionally in this sense after all crude nouns. As अव्यति or अव्ययते गर्दभति or गर्दभायते .

The affix क्विप् has been taught in the previous *vārtika* with regard to three nouns

As the word '*prātipadika*' is used in the present *vārtika*, the word कृप् (S 2657) 'after a case inflected noun,' has no applicability here. Therefore, the operations dependent on the word getting the designation "pada" do not take place here.

Thus $\text{कृष्ण इवाचरति} = \text{कृष्णति}$! It is thus formed $\text{कृष्ण} + \text{चर्} + \text{तिप्} = \text{कृष्ण} + \text{ति}$ (the final अ of *Kṛishna* and the अ of चर् coalesce into the form of the subsequent by *sūtra* VI 1. 97 S 191) Similarly $\text{अ इवाचरति} = \text{अति}$! D. अतः ! pl अन्ति !

The Perfect will be formed not by आत् which ought to be under the strict interpretation of III. 1 35. S. 2306. For अ is here a denominative formed with the affix क्विप् , and therefore, it is a *pratyayānta dhātu*, within the meaning of that *sūtra*. But in explaining that *sūtra*, we have removed the word '*pratyaya*' and substituted for it '*anekāchah*' So that, even where a root is a derivative root (*pratyayānta*), but if it is monosyllabic, it will not take आत् ! Therefore the Perfect is formed by अी , अतुः उः *Sec.* As $\text{अ} + \text{चर्}$. Now applies VI. 1 97 S 191 by which $\text{अ} + \text{अ}$ (of चर्) would become अ . But this is superseded by VII 4. 70 S 2248 and we have lengthening instead. Thus $\text{अ} + \text{चर्}$ becomes $\text{आ} + \text{चर्}$. Then the चर् is changed to अी by VII. 1. 34 S 2371. Then $\text{आ} + \text{अी}$ becomes अी by VI. 1 88 S. 72.

In the Dual, we have $\text{आ} + \text{अतुव्}$. Here आ is elided by VI 4. 64, S 2372 and thus we get अतु as the Dual. Similarly in the Plural we have उः only.

Similarly from *माला* 'a garland', we get *मालाति* 'it is like a garland.' The word *माला* is feminine, formed by the affix *आ* added to *माल*. So the word *माला* is not *prâtipadika* or a crude noun but a *प्रत्ययान्त* noun. How is then *क्विप्* added to it, for the *vârtika* says that the affix *क्विप्* is added to *prâtipadikas* only? The affix *क्विप्* is added by the maxim — "A *Prâtipadika* denotes, whenever it is employed (in grammar), also (such a crude form) as is derived (from it) by the addition of (an affix denoting) gender." Therefore the *vârtika* applies to feminine nouns also, though they are not *prâtipadikas* in the strictest sense of the word. Or *माल* + *आ* = *माला*. Here the single substitute *आ* may be considered as the final of the crude noun *माल* by VI 1. 85 S. 75. Thus, in this view, *माला* '2 *prâtipadika*. Thus *माला* + *क्विप्* + *यप्* + *तिप्* = *मालाति*. The Perfect will be *मालावकार*. Imperfect *अमालात्*. The equation here is — *अमाला* + *त्*. Why is not the *त्* elided by VI 1. 68, S. 252? Because the elision ordained by that *sûtra* is confined to the case-affix *हु* when it follows the feminine ending in long *ई* or *आ*. In fact, the *आप्* in that *sûtra*, being read in connection with *ङी* is confined to the case affix *हु* and not to the tense-affixes *ति* and *वि*. In the Aorist, we have the augments *इद्* and *उक्* by VII 2. 73 S. 2377. Thus we get *अमालावीद्*.

Similarly from *कवि* 'a poet,' we get *कवि* + *क्विप्* + *यप्* + *ति* = *कवयति* 'he behaves like a poet'. The Benedictive is *कवीयात्*. In the Aorist, there are two forms — *अकवयीद्* or *अकवायीद्*. The first is without *vriddhi*, because the rule of *vriddhi* contained in VII 2. 1 S. 2297 is confined to the *vriddhi* of the vowel of the roots only, for the word *कवोः* is understood in that *sûtra* from the previous *Astadhyaîyî* *sûtra* VII 1. 100 S. 2390. Therefore the *sûtra* *चिचि वृद्धि* &c., is to be explained as, there is *vriddhi* of the vowel of the root when it is an original root. Therefore there is no *vriddhi* of the vowel when it is not an original root, but a denominative root. This is the opinion of *Kaîyata*. But *Mâdhava* would have *vriddhi* of the Denominative roots also and so we get the second form.

Similarly from *वि* 'a bird', we have *वयति* 'he flies like a bird'. Perfect *विवाच*, *विच्यहुः*. Aorist *अववीद्* or *अवायीद्*.

From *श्री* 'fortune,' we have *शयति*, Perfect *शिशाय*, *शिशियत्*.

From *पितृ* 'father,' we have *पितरति* 'he treats like a father'. In the Benedictive, the *अद्* of *पितृ* is replaced by *रि* by VII 4. 28 S. 2367. Thus *पित्रियात्*.

From *भूः* 'existence' we have *भवति* 'he behaves like a being'. In its Aorist, there is not the elision of *विप्* as is the case with the original root *भू* for II. 4. 77 S. 2223 does not apply to the Denominative root *भू*, nor is there the augment *उक्* ordained by VI. 4. 88 S. 2174 in the Perfect and the Aorist, nor is the *उ* of the reduplicate changed to *अ* by VII 4. 73 S. 2181 because all those rules apply to the root *भू* of the *Dhâtupâtha*,

because of the express employment of the root $\sqrt{\text{वृ}}$ in those sūtras. Therefore we have in the Perfect $\sqrt{\text{वृ}}\text{णाव}$ and not $\sqrt{\text{वृ}}\text{न्व}$ and in the Aorist $\sqrt{\text{वृ}}\text{णावीद्}$ and not $\sqrt{\text{वृ}}\text{न्द्}$.

From $\sqrt{\text{वृ}}$ 'a tree,' we have $\sqrt{\text{वृ}}\text{णति}$ 'it is like a tree.' The Aorist is $\sqrt{\text{वृ}}\text{णावीद्}$. It is not formed by $\sqrt{\text{वृ}}\text{न्द्}$, though the aorist of the simple root $\sqrt{\text{वृ}}$ is so formed under III 1. 48 S. 232

From $\sqrt{\text{वृ}}\text{ज्}$ or $\sqrt{\text{वृ}}\text{ज्}$ 'a king,' we have $\sqrt{\text{वृ}}\text{जद्}$ or $\sqrt{\text{वृ}}\text{जद्} + \text{क्लिप्} + \text{यप्} + \text{तिप्}$. Now applies the following sūtra, by which the penultimate अ is lengthened

२६६६ । अनुनासिकस्य क्लिप्तोः कृडिति । ६ । ४ । १२ ।

अनुनासिकान्तस्योपधाया दीर्घः स्वात्कृत् कलादी च कृडिति । इदमिवाचरति । इदानीति । राज्ञेव राजानति । पण्या इव पयनीति । नयीति । श्रुश्रुषीति । द्यौरिव देवतीति नाथव । अत्र कृडि दावतीत्युचितम् । क इव कति । 'यक्' इति इददत्तः । नाथवस्तु "यवस्तोषी" इति यवोपपत्तिरिति वृद्धिर्वाचित्वादी क्षोपाच्चक इति रूपमाह । स्व इव स्वसी । स्वव । यत्तु स्वात्कृत् स्वात्कृतेति तदनाकारमेव ।

2666. The penultimate vowel of a stem, ending in a nasal is lengthened before the affix क्लिप् , and before an affix having an indicative क् or क् , which begins with a consonant other than a semi-vowel or a nasal,

Thus from $\sqrt{\text{वृ}}\text{ज्}$ 'this', we have $\sqrt{\text{वृ}}\text{जन्ति}$ 'he behaves like this' from $\sqrt{\text{वृ}}\text{ज्}$ we have $\sqrt{\text{वृ}}\text{जानति}$ 'he is like a king' Similarly from $\sqrt{\text{वृ}}\text{जिद्}$ 'road'. $\sqrt{\text{वृ}}\text{जनीति}$. Some give $\sqrt{\text{वृ}}\text{जनीति}$. From $\sqrt{\text{वृ}}\text{जिद्}$, $\sqrt{\text{वृ}}\text{जनीति}$.

From $\sqrt{\text{वृ}}\text{जिद्}$, $\sqrt{\text{वृ}}\text{जनीति}$.

Note —The other examples of this sūtra are given below.

Thus $\sqrt{\text{वृ}}\text{जद्}$ and $\sqrt{\text{वृ}}\text{जद्}$ from the roots $\sqrt{\text{वृ}}\text{ज्}$ and $\sqrt{\text{वृ}}\text{ज्}$ by VIII 2 64. So also before an affix beginning with a कन् consonant (any consonant but a nasal and a semi vowel) As $\sqrt{\text{वृ}}\text{जन्तः}$ (with क्), $\sqrt{\text{वृ}}\text{जन्तवाद्}$ (with क्लवद्), $\sqrt{\text{वृ}}\text{जन्तवा}$ (with क्लवा), and $\sqrt{\text{वृ}}\text{जन्ति}$ (with क्लिद्). These are all formed with क्लिप् affixes. As to क्लिद् affixes we have $\sqrt{\text{वृ}}\text{जन्तः}$ and $\sqrt{\text{वृ}}\text{जन्तः}$ formed by तद् 3rd Person Dual added to the Intensive roots $\sqrt{\text{वृ}}\text{ज्}$ and $\sqrt{\text{वृ}}\text{ज्}$. तद् is क्लिद् by 1 2 4. Why do we say 'ending in a Nasal'? Observe $\sqrt{\text{वृ}}\text{जन्तः}$, $\sqrt{\text{वृ}}\text{जन्तः}$, $\sqrt{\text{वृ}}\text{जन्तः}$. Why do we say 'before क्लिप् and jhalādi affix'? Observe $\sqrt{\text{वृ}}\text{जन्तः}$, $\sqrt{\text{वृ}}\text{जन्तः}$. Why do we say a क्लिद् or a क्लिप् affix? Observe $\sqrt{\text{वृ}}\text{जन्तः}$ and $\sqrt{\text{वृ}}\text{जन्तः}$.

Similarly from $\sqrt{\text{वृ}}\text{ज्}$, as $\sqrt{\text{वृ}}\text{जन्ति}$ we have $\sqrt{\text{वृ}}\text{जन्ति}$ according to Mādhava. ($\sqrt{\text{वृ}}\text{जन्ति} + \text{क्लिप्} + \text{यप्} + \text{तिप्}$). But the proper form is $\sqrt{\text{वृ}}\text{जन्ति}$ with the कृड् substitution under VI 4 19 S. 2561. Thus $\sqrt{\text{वृ}}\text{जन्ति} + \text{क्लिप्} + \text{यप्} + \text{तिप्} = \sqrt{\text{वृ}}\text{जन्ति} + \text{क्लिप्} + \text{यप्} + \text{तिप्}$. Here the guna of the penultimate required by VII. 3. 86. S 2189 is debarred by the antaraṅga कृड्, and we have $\sqrt{\text{वृ}}\text{जन्ति}$ which now by guna gives $\sqrt{\text{वृ}}\text{जन्ति}$.

Similarly from कः 'Brahmā', we have क+क्लिप्+इप्+तिप्=कति 'he behaves like Brahmā.' The Perfect, according to Haradatta is चको, but according to Mādhava it is चकः. He relies on the vārtika given under S 2313, which declares that the rule of the elision of च supersedes by anticipation even the subsequent rules as to इयङ् and vriddhi &c. So the vriddhi to be caused by चल् in चक+यल् is superseded by V.I. 4. 64, S. 2372, and we get the form चकः.

Similarly from स्व we have Pre स्वति, Per स्वसी or स्वस्वः. The Periphrastic Perfect स्वात्ताव or स्वात्कार is invalid according to our view. For though /sya (noun स्व+क्लिप्=/स्व) is a pratyaya-ending root, yet we have explained the sūtra, III 1 25 S 2306, by saying that a root containing more than one syllable takes आह and not a monosyllabic root.

२६६७ । भृशादिभ्यो भुव्यच्चेर्लोपश्च हलः । ३ । २ । १२ ।

अभ्रतद्वाविविषयेभ्यो भृयादिभ्यो भवत्यर्थे चयङ् स्वाट्ठलन्तान्भेपा लोपश्च । अचुषो चुषो भवति चुष उते । 'अचवे' इति पङ्क्त्यावलात् 'अभ्रतद्वावे' इति लङ्पश्च । सेनेह न । कृ दिवा भृया भवन्ति । ये रात्रौ भृशा नभ्रादयस्ते दिवा कृ नभन्तीत्यर्थः । 'भुनन्' अस्य सलोपः । भुननायते । भुरादौ 'सग्रान् पुङ्गे' इति पठ्यते । तत्र 'सग्रान्' इति प्रातिपदिकम् । तस्मात् 'तत्करोति-' इति सिद्धिश्च । तत्सन्निधौ भुनन्नाह आसक्यते । पुङ्गे योऽयं प्राच्ययङ् इत्युक्तेऽपि चान्त्यर्थे तस्य ग्रान्नायदे लङ्गे विधिद्वयादौ प्रापयति । 'उपसर्गसन्तानाकार पूर्वपदं चापुसंज्ञाप्रयोजने प्रत्यये चिकीर्षिते पूयङ् क्रियते' इति । तेन भनःशब्दात्प्रागट् । स्वनायत । उन्ननायते । उन्ननायत । एव चावागस्तत आवागस्तिष्ठत्यादावप्यनेत्यस्य वृषङ्कारश्च बोध्यम् । प्रापक च सजातीयविषयश्च । तेन यत्रोपसर्गरूप सकल भूयते न त्वादेशेनापहतं तत्रैव वृषङ्गतिः । एव च 'आ' 'ऊहः' 'ओहः' च इवाचर्य 'ओहायित्वा' । अत्र 'उन्ननाय' 'अवागस्त' इतिवन् इयप् । प्रापकस्य विशेषविषयत्वे चाधुनार्तिकं तद्वाच्यं च मनाजम् । तथाहि । * उन्नोनाह्वाटः प्रतिशेषः * । उन्नोनाहोश्च परयोराटः पररूपेणेत्यर्थः । उन्नोनाहोदीर्घोऽस्तीति । औहारीयत् । औहोदीयत् । 'आटङ्' (२६८) इति चयङ्देन पुनर्वृद्धिर्विधानादिदं सिद्धमिति पाठो स्थितः ।

2667. The affix चयङ् in the sense of becoming what the thing previously was not, is employed after the crude forms चुष and the rest, which do not end with the affix चि (V. 4 50), and there is elision (lopa) of the final consonant of these words, if they end in a consonant.

Thus, अचुषो चुषो भवति=चुषायते 'he becomes much (from a little), अत्रायते 'he becomes swift (from being tardy)'. All these roots will be Atmanepadī (I. 3. 12).

The phrase, अचवेः 'not ending in the adverbial affix चवि', refers to every one of the words belonging to the class चिवादि । It may be objected, what was the necessity of adding this condition, since the affix चि itself denotes that something has become what it was not before, and therefore a word which has taken the affix चि, will not again take चयङ् in that very sense. The repetition of चि here shows that the words चुष &c., take the affix क्यञ् in the sense of abhūta-tadbhāva, but never take the affix चि, in

the sense of 'something becoming what it was not before' Thus the present sūtra is an exception to sūtra V. 4. 50 which ordains चि

न चयादिः ।

चय, शीघ्र, वन्द, चपल, पवित्र, उत्तुङ्ग, उन्नतन्, अभिनतन्, सुनतन्, दुःखन्, र हन्, रोहन्, शरवन्, बहन्, वेहन्, नृपन्, शुधि, अचर, ओजन्, वर्धन्, (विनतन्, रतन्, रोहन्, हन्, शुचिन्, अरजन्) ।

When there is not the sense of abhuta tad-bhāva, we have no affixing of kyāñ. Thus क्व दिवा चया भवन्ति which means "where go the stars in the day time, that appear at night"? The word चयः here refers to stars, &c

सुनन् is a word of this Bhriśādi class. Its final न् is elided Thus सुननायते । In the Imperfect where is the augment अह् to be added? Before सु or after सु? The following considerations show that it should be after सु ।

'In the Chuiādi class we have संग्राम युद्धे (No. 376) The word samgrāma' there is a noun. It takes चि in the sense of तद् करोति &c. [See vārtika under 100th क्त (X. 367).] When चि is added the samgrāma is considered to have a final indicatory अ in addition to the अ of the noun In fact, samgrāma + a = samgrāma Here अ-अ have become one single अ by अतो युक्ते (VI 1. 97 S. 191) Therefore we have used the phrase "अवनन् दासेत्, अकार मन्त्रेण" in explaining that root The second अ is considered as हत् and anudātta. The samgrāma, is consequently conjugated in the Atmanepada.

Now why has Panini used the bigger word सग्राम and not the shorter word ग्राम, for ग्राम युद्धे would have given the same forms, by adding the proper upasarga च् to the verbs, as the word सग्राम? The use of the bigger word सग्राम indicates the existence of the following rule — "A compound noun having for its first term a word of the same form as an upasarga, is split up, and separated from such upasarga looking first term, when an affix giving it the designation of dhātu '100th' is intended to be added to it"

Therefore in सुनन् though सु is not strictly speaking an upasarga, but as it is उपसर्ग समागकार, it must be separated from नन् and अह् inserted in the middle. Thus the Imperfect is स्वननायत । Similarly उन्नननायते, Imp. उद्वननायत ।

Similarly in अवनन् &c, we have Imp अवाननयत । Aor अवाननिसिद्ध । where अव the upasarga looking term is separated from नन्

The jñāpaka rule above given is not to be extended to every case It is confined to cases suo generis The separation of the pseudo upasarga takes place there only where the full and exact sound of the upasarga is heard in utterance and not there where by ādeśa (substitution), the upa-

sarga form is modified and becomes something else. Thus आ + उदः = ओदः । The gerund formed from the denominative /odha will be ओदायित्वा with ktvā, and not with lyap as is the case with उदयनाय or उदयनय &c. Because the upasarga आ is not heard here as आ but has become ओ and so the above rule does not apply.

As regards the limited scope of this rule derived from the jñāpaka of चंद्रावर्तदे, the authority is to be found in the vārtika given under VI. 1. 95. and Patanjali's comments there on. That vārtika is as follows —

Vartika —There is not the single substitute of the form of the subsequent in the case of आट् when followed by उच् or ओच् or आट् ।

Thus उच्चा 'the cow'. From it we have Denominative Imperfect 3rd singular ओच्छीयत् "he desired a cow." आट् + ओच्छीयत् । Here आ + उ does not become ओ by VI 1. 96 S. 2214 but ओ । The affix here is क्वप् (S 2658). Similarly ओच्छारीयत् । Here आ + ओ(च्छारीयत्) does not become ओ by VI 1. 95 S. 80, but ओ by the present vārtika. Similarly आट् + आट् + उदीयत् । Here आट् + आट् do not become pararupa ekādesa but we have ओदीयत् । In all these cases there is vriddhi by VI 1. 90 S 269. The force of च in आट् (S 269) is to *reordain* vriddhi, which was set aside by the preceding Ashtādhyāyī rules. This च used by Panini also indicates the limited scope of the jñāpaka upasarga samānākāram purvapadam &c. And it has been fully established by Patanjali also in the Sixth Adhyāya.

The following extract from the *Kasika* on VII 2. 21 will be explicit.

प्रभौ परिवृद्धः ।

The irregularly formed परिवृद्ध means 'Lord'.

This is formed, like वृद्ध, from वृद् or वृद् । When not having the sense of 'Lord', we have परिवृद्धित् and परिवृद्धित् ।

The च is elided first as an anomaly. By so doing we can get the forms like परिवृद्धवति, परिवृद्धयगतः, परिवृद्धीकृत्य । The form परिवृद्धय is formed by क्वप् instead of ktvā । Though the full noun is परिवृद्ध and चिच् is added to such a noun, yet for the purposes of ktvā it is considered as a compound verb, having परि as upasarga. In fact, चिच् is added to वृद्ध, and the root becomes वृद्धि, and then ktvā is added to this root, and then there is compounding of परि with this word ending in ktvā, and then by the regular process the ktvā is replaced by क्वप् । The general rule is that Derivative roots formed from nouns, like परिवृद्ध, उत्पन्नवृ, पुननवृ &c., which have an upasarga as one of their formative elements, are treated as if they were compound verbs having those upasargas. The result of this is, that though the full noun is पुननवृ, yet in the derivative verb पुन will be treated as an upasarga, as in ordinary compound verbs. Thus the augment च in the Imperfect is added after पुन and not before it, as उत्पन्ननायत्, उत्पन्ननायत् । The rule is उपसर्गव्यवहाराकारं पुनपदं चाहुसंज्ञाप्रयोगे मत्वये चिच्छीर्षिते वृत्तकृ क्रियते । The

Participial form of these words is therefore with क्यप् and not क्त्वा, as लुप्तनाट्य and उन्ननाट्य. The only exception to this rule is the noun सग्राम, in which the upasarga सप् is not considered as a separate member in the Derivative verb. This being the general rule, in परिब्रूयति the portion परि is treated as an upasarga, and ब्रूयति as the verb, and its accent is governed by तिङ्ङित् (VIII 1 28) i.e., it becomes altogether unaccented and परि retains its accent. So also परिब्रूय, where परि is compounded with the Participial form ब्रूयिष्या, and then त्वा is changed to क्यप् by VII 1 37

२६६८ । लोहितादिडाञ्भ्यः क्यप् । ३ । १ । १३ ।

लोहितादिभ्यो डाञ्भ्याम् भवत्यर्थे क्यप्स्यात् ।

2668 The affix क्यप् in the sense of becoming what the thing previously was not, is employed after the words लोहित, &c and after those that end with the affix डाच् (V, 4 57), when these words do not take the affix च्वि (V, 4 50)

२६६९ । वा क्यप् । १ । ३ । ९० ।

क्यप्स्यात्परस्मैपदं वा स्यात् । लोहितायति-लोहिनायते । अत्र 'अच्ये' इत्यनुब्रूयाम्भ्य-तद्भाष्यविषयस्य लक्ष्यं तच्च लोहितशब्दस्यैव विशेषणम् । न तु डाचोऽवभावात् । नाप्यादिशब्द-आद्याणां तस्य प्रत्याख्यानम् । तथा च वार्तिकम्—'लोहितडाञ्भ्यः क्यप्भवनं भृशदिचित्तराशि' इति । न चैव कान्यच्च इव क्यचोऽपि ककारं यूयेत उच्चारणज्ञानव्यादिति वाच्यम् । तस्यापि भाष्ये प्रत्याख्यानम् ॥ पटपटायति-पटपटायते । कृन्वस्तिथौ विनापीह डाच् । डाञ्भ्यात्परस्मैपदो विधानज्ञानव्यात् । यत् ।

लोहितशब्दानुष्ठानि इत्यनुब्रूयाम्भ्य-वा ।

सूक्तानिद्राकृपाधूनाः कदम्बा नित्यवर्तन्ती ॥

इति पठित्वा श्यानादिभ्योऽपि क्यप् पदद्वयपुद्गादृष्टिं तद्भाष्यवार्तिकविषयम् । तस्मा-त्केचन क्यप्तेव । श्यानायते । दुःखादयो वृत्तिविषये तद्वति वर्तन्ते । लिङ्गविशिष्टपरिभाषया लोहिनीशब्दादपि क्यप् । लोहिनीयति । लोहिनीयते ।

2669 The affixes of the parasmaipada are used optionally after the denominative verbs ending in the affix kyash

'Thus लोहितायते or लोहितायति 'he becomes red', (पटपटायते or पटपटायति he makes a noise like patapata',) (लोहित+च=लोहिता+च=लोहिताय, VII. 4 25)

The anuvritti of अच्ये is current in S. 2668 from S. 2667 and hence the affix क्यप् is added in the sense of अनुब्रूयाम्भ्य i.e., something becoming that which it was not before. It qualifies the word 'lohita only and not the डाच्, for it is impossible for डाच् ending words to denote that meaning. Nor does कचि qualify the word covered by the term आदि in the sūtra. For the employment of आदि has been considered superfluous by the following —

Vārtika — "The sūtra should have been rather लोहितडाञ्भ्यः क्यप् — the affix kyash comes after lohita and dāch ending words—provided they are not of the Bhṛasādi class.' There is no special class lohītādi.

It should not be said that the क of क्यच् is part of the affix, just as the क of क्वाचच् and therefore should not be elided, but should be heard, as it is possible to utter it, as in लोहितकवते like लोहित क्वाचयति । The superfluity of the क of क्यच् is established

With डाच् we have पटपटायति or पटपटायते ।

The affix डाच् (V 4 57) comes when the verb following is one of the three अच्, झ्, or क्, as पटपटाकरोति, भवति or-स्यात्. The present sūtra teaches by implication that when क्यच् follows डाच्, the above restriction, that the verb should be क्, झ् or अच्, is not applicable. Here डाच् comes without the addition of क्, झ् or अस्ति

But those who on the strength of the following verse, use both the Parasmai and the Atmanepadas after the words ख्याय &c, go against the Bhāṣhya and the vārtika.

Verses —1. lohita, 2. syāma, 3. duḥkka, 4. narsha, 5. garva, 6. sukha, 7. mūrchohā, 8. nīdā, 9. kīpā, 10. dhūma, 11. karuṇā, 12. nitya, 13. charman (are lohītādī words)

These words take क्यच् and never क्यच् । Thus ख्यायते । The words दुःख &c, take क्यच् when meaning 'he who is or possesses that'.

By the rule, a masculine includes the feminine, the affix क्यच् comes after लोहिनी also, as लोहिनीयति or लोहिनीयते ।

Note —The word पटपटायते is formed by adding the affix *dāch* to the word पट which is first reduplicated, and then takes the denominative affix *kyash*. The affix *dāch* is added to express articulate sounds

Note —There is no special class called *lohītādī*. The vārtika, therefore, proposes that the sūtra should read 'without the word *dā* as लोहितडाचक्यः क्यच्, 'the affix *kyash* comes after *lohita*, and words ending in *dāch*

Kasika —This rule applies to words other than त्रिषादि which are always invariably Atmanepadi owing to the क्ति affix क्यच् while क्यच् is optionally both, (I 3 90). Thus वर्णयति or वर्णयते, निद्रायति or निद्रायते, क्लृप्तायति or क्लृप्तायते कृपायति or कृपायते. The *lohītādī* is an आकृतिवच, the following being some of the words of this class, लोहित, नील, हरित, पीत, नम्र, केश and चन्द.

Kasika —The indicatory क in क्यच् is not for the sake of prohibiting *guna* and *vriddhi* (I 1. 5). For *guna* or *vriddhi* takes place in a *dhatu* followed by a *sarvadhātuka* or *ārdhadhātuka* affix. The affix क्यच् is not added to a *dhatu* but to a nominal stem hence there is no scope for the operation of *gunu* &c. The क is for the sake of grouping क्यच्, क्यच् and क्यच् in one class as क्य, as in sūtra १: क्ये (I. 4 15). There is, however, no word ending in क्य among those enumerated above.

२६७० । कष्टाय क्रमणो । ३ । १ । १४ ।

चतुर्व्यञ्जनात्कष्टप्रवृत्त्यादिभ्यो ष्यङ् स्यात् । कष्टाय क्रमते कष्टायते । पार्श्वं कर्तुं प्रवृत्तं हृत्पूर्यः । * सप्तकचकष्टकृष्णगह्वरेभ्यः कर्षणचिकीर्षायामिति वक्तव्यम् * । कर्षणं पापम् । सत्रादयो वृत्तिविषये पापार्थाः । तेभ्यो द्वितीयागन्तेभ्यश्चिकीर्षाया इवङ् । पार्श्वं चिकीर्षतीत्य-
ष्यपदविग्रहः । सत्रायते । कष्टायते इत्यादि ।

2670 The affix ष्यङ्, in the sense of exerting (in dishonesty) is employed after the word कष्ट 'mischief', when the latter has the fourth case-affix in construction.

Thus, कष्टाय क्रमते=कष्टायते 'he is assiduous for trouble, i.e., he is assiduous in the commission of dishonesty, or he plots'.

Vart —This affix comes in the sense of exerting in evil, after the words सत्र, कष्ट, कर्ष, कृष्ण and गह्वर. The word कर्ष means 'sin' or evil. The words सत्र &c., denote 'evil' in this particular connection. The affix ष्यङ् comes after these words when they are in second case in construction in the sense of exerting for that. Thus पापं चिकीर्षति=सत्रायते, कष्टायते &c. In analysing these words सत्रायते, &c., we must use terms other than these. Thus सत्रायते, कष्टायते, कर्षायते, कृष्णायते, and गह्वरायते

Note —When the sense is not of 'evil', the affix is not added, as ऋजः कष्टं क्रामति.

२६७१ । कर्मणो रोमन्धतपोभ्यां वर्तिचरोः । ३ । १ । १५ ।

रोमन्धतपोभ्यां कर्मणो वर्तिचरोः चरते चार्थे ष्यङ् स्यात् । रोमन्धं वर्तयति रोमन्धायते । * हनुचलनं इति वक्तव्यम् * । वर्तिचरस्याङ्गुल्य पुनश्चर्चयन्नित्यर्थः । नेह । कीटो रोमन्धं वर्तयति । अपानप्रदेशाग्निःसूतं द्रव्यमिह रोमन्धः । तद् दनातीत्यर्थं इति कैवटः । बहुलं करोतीत्यर्थं इति न्यासकारहरदत्तोः । * तपसः परस्मैपदं च * । तपश्चरति तपस्वति ।

2671 The affix ष्यङ् is employed after the words, रोमन्ध 'ruminating' and तपच 'austerity', when they are used as the objects of the action of repeating and performing respectively.

Thus, रोमन्धं वर्तयति=रोमन्धायते गोः 'the cow ruminates'

Vart —This is restricted to the word signifying movements of the jaws i.e., to draw out from the stomach the food already chewed, in order to chew it again. Therefore there is no affixing here, as कीटो रोमन्धं वर्तयति here रोमन्ध means the excretion that comes out of the lower opening of the alimentary canal. According to Kaiyata, it means 'the insect eats its own excretion'. According to Nyāsakāra and Haradatta it means the insect makes a ball out of its own excrementa (अपानगीर्णपादान् प्रदेशाग्निः सूतं रोमन्धाख्यं द्रव्यं वर्तयति सूतं करोति गुलिकां करोतीत्यर्थः, नात्र हनुचलनं नस्ति ।)

Vart —The Prasmapada affixes are used after the word तपच्, as तपश्चरति=तपस्वति, 'he performs austerity'.

२६७२ । वाष्पजोष्मन्वायुद्धमने । ३ । १ । १६ ।

आभ्यां चर्तभ्यां क्यङ् स्वात् । वाष्पजुद्धमति वाष्पायते । ज्ज्मायते । * केनायते वाष्प्य * । केनायते ।

2672 The affix क्यङ् is employed in the sense of ejecting, after the words वाष्प 'vapour' and ज्ज्म 'heat' as the object of the action

Thus, वाष्पायते 'it emits vapour', ज्ज्मायते 'it sends out heat'

Varitika So also केनायते 'it ejects froth'

२६७३ । शब्दवैरकलहाभ्रकण्डमेवेभ्यः करणे । ३ । १ । १७ ।

रभ्यः कर्माभ्य करोत्यर्थे क्यङ् स्वात् । शब्द करोति शब्दायते । एवे 'तत्करोति-' इति विश्वपीठ्यत इति ग्राह्य । शब्दयति । * जुदिनदुर्दिननीहारेभ्यश्च * । जुदिनायते ।

2673 The affix क्यङ्, in the sense of making, comes after these words, as the object of the action, viz — शब्द 'sound', वैर 'hostility', कलह 'strife', अभ्र 'cloud', कण्ड 'sin' and मेव 'cloud'.

Thus, शब्द करोति = शब्दायते 'he makes a noise' So also वैरायते, कलहायते, अभ्रायते, कण्डायते, मेवायते ।

Vart —It should be stated that the affix comes after जुदिन, दुर्दिन and नीहार, as जुदिनायते, दुर्दिनायते, नीहारायते ।

According to Nyāsa, these words take the affix णिच् also in the sense of तत्करोति तदाचष्टे, (see churādi /katra) as शब्दयति ।

Note —So also should be included the words ऋटा, अह्रा, शीखा, कोटा पोटा चोटा and कष्टा, as अटायते, अह्रायते, शीखायते, कोटायते पोटायते, चोटायते and कष्टायते ।

Note —The word करण in the sūtra is not the Grammatical *Karana* or the instrumental case, but has here its primary meaning of 'doing'

२६७४ । सुखादिभ्यः कर्तृ वेदनायास् । ३ । १ । १८ ।

सुखादिभ्य कर्माभ्यो वेदनायामश्च क्यङ् स्वात्वेदनाकर्तृरेव चेतुखादीनि स्युः । सुख वेदयते सुखायते । 'कर्तृ प्रदक्ष्य' क्तिच् । परस्य सुख वेदयते ।

2674 The affix क्यङ् in the sense of feeling, comes after the words सुख 'pleasure' &c., when the pleasure &c, belong to the agent as he feels thereof

Thus सुखायते 'he feels pleasure', दुःखायते 'he feels pain'

Why do we say 'when the feeling belongs to the agent'? Observe सुखं वेदयति मन्त्राचको देवदत्तस्य 'the valet knows the happiness of his master Devadatta' Here the agent viz, a valet, is not the percipient of the 'happiness,' which belongs to his master, hence there is no affixing

सुखादिः ।

सुख, दुःख, दुःख, गहन, कृष्ण, अस्, अलीक, प्रतीप, कदम्ब, कृपण, बोध ।

२६७५ । नमोवरिवश्चित्रकः क्यच् । ३ । १ । १९ ।

‘करणे’ इत्यनुवृत्तेः क्रियाविशेषे पुत्राया चरित्र्यावाभाक्षर्ये । नमस्यति देवाद् । पुत्रयती-
त्यर्थः । चरित्रस्यति गुरुद् । अनुवृत्त इत्यर्थः । चित्तीयते । चित्रमयत इत्यर्थः । चित्रापयत इत्यर्थः ।

2675 The affix क्यच्, in the sense of making, comes after these words as the object of the action viz — नमस् ‘adoration’, चरित्रस् ‘Lonor’ and चित्र ‘wonder’

Thus नमस्यति देवाद्, ‘he worships the gods’, चरित्रस्यति गुरुद्, ‘he honours or serves the elders’, चित्तीयते ‘he astonishes (makes it wonderful)’ The क् in चित्रक् indicates that it takes the affixes of the Atmanepada (चित्र+य=चित्री+य (VII. 4. 33)=चित्रीय)

२६७६ । पुच्छभायङ्क्षीवराणिङ् । ३ । १ । २० ।

‘* पुच्छाहुदक्षने व्यसने पर्यसने च *’ । विविध विग्रह बोधेपक्ष व्यसनम् । उत्पुच्छयते । विपुच्छयते । परिपुच्छयते । ‘* भायडात्समाचयने *’ । संभायङ्क्षते । भायडानि समाचिनोति । राशिकोतीत्यर्थः । समवभाष्यत । ‘* वीवरदक्षने परिधाने च *’ । सचीवरयतेभिः । वीवरदक्षयति परिधाने वेत्यर्थः ।

2676 The affix णिङ्, in the sense of making, comes after these words as the object of the action, viz — पुच्छ ‘tail’, भायङ् ‘pot’ and वीवर ‘rag’.

Thus उत्पुच्छयते ‘he lifts up the tail’, (the sense must be that of lifting or throwing about), सभायङ्क्षयते ‘he collects pots in a heap’, सचीवरायते भिः ‘the beggar collects or wears rags’ Of the affix णिङ्, the effective portion is ङ्, the other letters are servile The क् indicates Atmanepada (I. 3. 12) and ञ् serves the purposes of the application of the rule VI 4 51 which applies generally to all affixes containing णि, such as णिङ्, णिच् &c

Vart — After the word पुच्छ the sense of the affix is that of lifting up, casting away or throwing about. The word व्यसन means throwing in different or contrary ways As उत्पुच्छयते, विपुच्छयते परिपुच्छयते ।

Vart — After भायङ् the sense of the affix is that of accumulation in a heap As सभायङ्क्षयते ‘he collects the pots, i.e., makes a heap of them’. The Aorist is समवभाष्यत ।

Vart — After वीवर the sense of the affix is that of acquiring or wearing As सचीवरयते भिः ‘the beggar acquires or wears rags’

२६७७ । मुहङ्निभङ्गकललवशात्तवखङ्गलकलकृततूस्तेभ्यो णिच् । ३ । १ । २१ ।

कृत्र्ये । मुह करोति मुहयति । ‘* वृताद्भोजनतन्निवृत्त्योः *’ । पयः मुह्यन् वा वृत्तयति । ‘* वज्रात्समाधादने *’ । सवङ्क्षयति । ‘* इत्योदिभ्यो णिङ् *’ । इलिकरयोदन्त्यर्थं च निपात्यते । इलिकल वा मुह्याति इलयति, कलयति । सवङ्गल इलिकः । परत्वाद्भङ्गी सन्धान-
पीडनङ्गावेऽमेव लुप्यते । अतः सन्धानङ्गावेऽपी वै न । अङ्गलत् । अयकलत् । नत मुह्याति कृतयति ।
मुह्यानि विहन्ति विह्वलयति । मुह्यते केवा इत्येके । जटीभृताः केवा इत्यर्थः । पापनिवृत्त्यपरे ।
मुह्यादयः ‘पत्यापपाय-’ (२५६३) इत्यनेन पठितुं मुह्याः । ‘मातिपदिकाद्वात्यर्थ-’ इत्येव सिद्धे

क्षेपाचिद्गृहं सापेक्षेभ्योऽपि खिन्नम् । पुनरुच्यति नाचकम् । निमग्नस्यम् । इत्यच्यति चकृत् ।
 सच्यति व्यञ्जनमिति । इति कल्पोरदन्तत्वाच्च । सच्यस्यापुनरुच्यः । क्षेपाचिद् प्रपञ्चार्थः ।
 सत्यं करोत्याचष्टे वा सत्यापयति । * अर्थवेदयोरेव्यापुनरुच्यः * । अर्थापयति । वेदापयति ।
 पाथं विभुवृति विपाशयति । रुच पश्यति रूपयति । नीचयोपगायतमुपनीयति । टलेना-
 जुकुम्भात्पुनरुच्यति । तुषारं हलेनापुनरुच्यतीत्यर्थः । इत्योकेत्यस्तीति उपरलोक्तमिति । सेनया-
 भियाति अभिषेकयति । उपसर्गोऽनुवृत्तिः- (२२७७) इति चः । अच्यतेऽयत् । 'प्राक्कितात्'-
 (२२७६) इति चः । अनिषिषेकयिषि । स्वादिच्छन्वासेन च- (२२७७) इति च । लोभान्बहुमार्ष्टि
 अनुलोभयति । 'त्वच सचरणे' । च । त्वच गृह्णाति त्वचयति । चर्मणा सनइति सचर्मयति ।
 वर्षं गृह्णाति वर्षयति । पूर्यैर्वच्यते सचर्षयति । इत्युच्यतेत्यतिदेशात्पुनरुच्यार्थः । समी-
 नाचष्टे सत्यति । दारदमाचष्टे दारदयति । प्रयु प्रथयति । वृद्धौ सत्या पूर्वं वा टिलोपः । अपिप्रथत्-
 अप्रथत् । वृद्धं प्रथयति । अनप्रथत् । अय कृष्य दृढं प्रथयति प्रथयति प्रथयति । अच्यप्रथत्
 अच्यप्रथत् । अच्यप्रथत् । परिच्ययति । पर्ववच्यत् । ऊढिनाच्यत् । औजिच्यत् । दृष्ट्यादीनामिच्छ-
 त्वाहुतिश्चन्दस्व द्वित्वम् । 'X' पूर्वप्रासिद्धीयमद्वित्वे 'X' इति त्वनित्यमित्युक्तम् । 'डि' इत्यस्य
 द्वित्वमित्यप्ये । औजिच्यत् । ऊढिनाच्यत् । औजिच्यत्-औजिच्यत् । 'ओः पुन्यत्'- (२५७७) इति
 वर्गनतयाङ्गप्रसङ्गे लिङ्गम् । द्वित्वे कार्ये सावच आदेशो न' इति जनयतामुक्तम् । 'प्रकृत्यैकाच्'
 (२०१०) । वृद्धिपुञ्जी । स्वापयति । तर्षा ना वाऽऽचष्टे स्वापयति । नापयति । सपर्वन्त्यस्य त्वन्तो ।
 पररुपात्पूर्वं नित्यत्वाद्द्विलोपः । वृद्धिः पुञ्जः । त्वादयति सादयतीति तु न्याय्यम् । अन्तरङ्गत्वा-
 त्पररूपे कृते 'प्रकृत्यैकाच्' (२०१०) इति प्रकृतिभावात् । न च प्रकृतिभावी भाष्ये प्रत्यक्षया इति
 अनित्यम् । भाष्यस्य मेधादुदाहरणविशेषेऽन्यथासिद्धिपरत्वात् । युक्तानावा वा युच्यन्वति ।
 अत्ययति । इवाननाचष्टे आचयति । 'नस्तद्धिते' (६७६) इति टिलोपः । प्रकृतिभावस्तु । येन
 नामास्तिन्यायेन 'टे' इत्यस्यैव साधको हि सः । भत्वात्सप्रसारणम् । अन्ये तु नस्तद्धिते' (६७६)
 इति नेहातिदिश्यते इत्युनि तस्यादुष्टत्वात् । अस्मिन् इत्यादौ परत्वाद्देरित्यस्यैव प्रसङ्गः । तेन
 युज्यतीति रूपमाहुः । विद्वांसनाचष्टे विद्वयति । अङ्गवृत्तपरिभाषया सप्रसारण नेत्येके । सप्रसारणे
 वृद्धावादेशे च विदावधतीत्यप्ये । नित्यत्वाद्द्विलोपात्प्रसारणम् । अन्तरङ्गत्वात्पूर्वार्कं
 टिलोपः । विदयतीत्यपरे । उच्युनाचष्टे उच्ययति । उच्ययति । प्रत्ययु प्रतीचयति । प्रत्ययिच्यत् ।
 'इकोऽसच्यते'- (६९) इतिप्रकृतिभावपक्षे । प्रतिअचिच्यत् । सच्युनाचष्टे समीचयति । मच्यचिच्यत्-
 चमिअचिच्यत् । तीयंक्षुमाचष्टे तिराययति । अक्षेष्टिलोपनापहारोऽपि बहिरकृतेनासिद्धत्वात्तिरस-
 स्तिरि । 'असिद्धवद्व'- (२१८३) इति चिणो लुङ्मायेन प्रथमटिलोपोऽसिद्धः । अतः पुनरिहोचो
 न । अङ्गवृत्तपरिभाषया वा । चक्षुःलोपित्वादुपधाहस्वो न । प्रतितिरायत् । सच्युनाचष्टे
 सच्ययति । असच्ययत् । विच्यत् अविच्ययत् । देवद्वयश्च अदिदेवद्वयत् । अद्वयश्च
 आदद्वयत् । अद्वयश्च अद्वययति । आदद्वयश्च । अमुमुच्ययत् । अमुमुच्ययति । चङ् ।
 आमुमुच्ययत् । अमु भावयति । अमीच्यत् । अमुच्ययत् । अमुच्ययत् । अमुच्ययत् । अमुच्ययत् ।
 रायच्य अरीरयत् । नाच्यअनच्यत् । स्वच्यत् स्वाच्ययत् । स्वः । अच्ययान्' भन्नाच् टिलोपः ।
 स्वयति । अच्ययत्-अच्ययत् । अच्ययत् । अच्ययत् । अच्ययत् । अच्ययत् । अच्ययत् । अच्ययत् ।
 कत्वाप्नोति । अमीच्यत् । अमीच्यत् । अमीच्यत् । अमीच्यत् । अमीच्यत् । अमीच्यत् । अमीच्यत् ।
 अमीच्यत् । अमीच्यत् । अमीच्यत् । अमीच्यत् । अमीच्यत् । अमीच्यत् । अमीच्यत् ।
 'युवाच्यो -' (२०१६) इति वा कम् । अच्ययत् । अच्ययत् । अच्ययत् । अच्ययत् । अच्ययत् ।
 अच्ययत् । अच्ययत् । अच्ययत् । अच्ययत् । अच्ययत् । अच्ययत् । अच्ययत् ।
 स्वापयति । स्फुरत् स्फुरयति । उच्यत् । अच्ययत् । अच्ययत् । अच्ययत् । अच्ययत् ।
 अच्ययत् । अच्ययत् । अच्ययत् । अच्ययत् । अच्ययत् । अच्ययत् । अच्ययत् ।

इति तिरुत्तनामपाठप्रकरणम् ।

2677. The affix **विच्**, in the sense of "making," comes after these words as the object of the action **वृद्ध**, 'shaving', **मिश्र** 'mixture', **रम्य** 'soft', **लवण** 'salt', **व्रत** 'vow', **वस्त्र** 'dress', **वृत्त** 'plough', **कल** 'strife', **कृत** 'done', and **वृत्त** 'matted hair'

Thus **वृद्धकरोति** = **वृद्धयति** 'He shaves'

Vart —The **विच्**, after the word 'viata' has the force of 'eating as a vow', or 'abstaining from eating as a vow' Thus **पयो व्रतयति** : 'He lives on milk as a vow' **सुदाम्नं व्रतयति** : 'He abstains from the Sūdias' food, as a matter of religious vow'

Vart —The **विच्** has the force of 'to cover', after the word 'vastra' As **वस्त्रयति** : 'He covers with clothes'

Vart* —After the words 'hali' and the rest, the affix **विच् has the force of 'to seize or take.'

Vart :—And the words 'hali' and 'kali' become irregularly 'hala' and 'kala' and are so exhibited in the sūtra As **हलि वृद्धयति** = **हलयति** : **कलि वृद्धयति** = **कलयति** : A big plough is called **हलि** : The Aorist however is **अजहलत्** :

Thus **हलि + विच् + कृ + ट** Here VII 2 115 S 254 requires the vriddhi of the **ह** of hali. While the ishta vad bhāva ordained by the gana-sūtra under Chuiādi /katra (367) requires the elision of **ह**, as it is the ढि portion But even if **ह** be not elided first and be changed to **हे** because the vriddhi rule is subsequent in Ashtādhyāyī order to the ढि elision rule (VI 4 155 S 1786), thus **हलै + विच्** : then will apply the ढि elision rule, and **हे** will be elided by ishta-vad-bhāva, and we get **हल् + विच्** : Here no **अक्** vowel has been elided for **हे** is not **अक्**, and so the root is **अजहलोपिच्** and so there will be sanvad bhāva and lengthening To prevent this the words are shown as **हल** and **कल** in the sūtra, so that rules VII 4 79 S. 2317 and VII 4 94 S 2318 should not apply to them. So we get **अजहलत्**, and **अकलयत्** : For in **हल** and **कल** even if we make vriddhi, the vowel elided will be **अक्** vowel, as **हल + विच्** = **हला + विच्** = **हल् + विच्** : Thus it is **अज्** lopt and so there is no **सन्वद्भावा** &c

Note —In one view, the use of **हल** and **कल** in the sūtra is useless. The words **हलि** and **कलि** also would have given the above forms, if the ढि elision were to take place prior to vriddhi, for then the words would become **अज्-लोपिच्** : Thus **हलि + विच् + कृ + ट** = **हल् + विच् + कृ + ट** VI. 4. 155 S. 1786) Now sūtras S 2317 and 2318 cannot apply, as an **अक्** vowel of the root has been elided Thus we have **अजहलत्** : The fact however, is that Pāṇini having shown **हलि** and **कलि** in the sūtra with **अ** as **हल** and **कल**, must have meant that the vriddhi should take place before ढि elision Thus **वृद्ध + विच् + कृ + ट** = **वृद्धी + विच् + कृ + ट** = **वृद्ध + ह + कृ** =

अवीपट् । Here औ is elided and it is not an अक् vowel, and so the root remains अनृलोपिन् and the proper form is अवीपट् and not अपपट् ।

Similarly कृतं वृद्धाति = कृतयति 'he appreciates kindness, i.e., he is grateful' So also हस्तानि विहन्ति = विहस्यति । Some say हुस्त means 'hair.' Others say it means 'matted locks or hair' While according to another interpretation, it means 'sin.' There विहस्यति means he combs the hair, or disentangles matted hair, or delivers from sin.

It would have been more appropriate to have inserted these words जुष &c, in the sūtra III 1 25. S 2563, instead of making a separate sūtra of them

All nouns can be converted into roots by adding चिच् under the gana sūtra प्रातिपदिकाद् घात्वर्थं बहुलनिष्ठवच् च (churādi / katra 367). So the nouns जुष &c, would have taken चिच् under the above gana-sūtra also, the specific mention of these few nouns like munda &c, in this sūtra and some other sūtras by Pāṇini indicates that these will take चिच् even where there is चापेक्षा i.e., where something must be added to complete the sense Therefore in the case of nouns not specifically mentioned by Pāṇini in any of his sūtras, we cannot add चिच् where there is चापेक्षा । Therefore though from पटु आचष्टे we have पटयति, we cannot have this form after रमणीय पटु आचष्टे । But some of the words जुष &c, will become verbs even where there is चापेक्षा । As जुषयति नाचवक् 'he shaves the boy', मिश्रयति अन्नम् 'He mixes the food' रल्लययति वस्त्रम् 'he softens the dress' खवयति व्यञ्जनम् 'he salts the condiment'.

The words हलि and कलि have been specifically mentioned by Pāṇini, in order to indicate that they become अ ending before चिच् ।

The noun सत्य is specifically mentioned (S 2563) in order that it may take the augment आनुच्, as सत्यापयति ।

While other nouns have been specifically mentioned by Pāṇini, simply by way of amplification.

Thus सत्य करोति or आचष्टे = सत्यापयति ।

Vart — The words अर्च, and वेद take the augment आप् before the affix चिच्, as अर्चयति, वेदयति The whole equation is thus shown अर्च + आनुच् + चिच् + यप् + तिप् = अर्च + आप् + इ + अति = अर्चापि + अति = अर्चापयति (VII. 3 86). The final syllable called टि is not elided in this case, i.e., of अर्चाप् the syllable आप् is not elided before चिच्, as it would have been by VI 4 155 S 1786 The reason is that if आप् was to be elided, there would have been no necessity of adding it.

The affix चिच् has the sense of 'unfettering' after the word वाच, of 'seeing' after रूप, of 'singing in accompaniment' after वीणा, of 'brushing' after हस्त, of 'praising' after श्लोक, of 'leading' after सेना, of 'rubbing' after शोण, of 'taking' after रत्न, of 'putting on' after वर्ण and of 'taking' after वर्ण.

Thup विपाशयति 'he loosens the noose'. दृश्यति 'he sees the form', वय-
कीलयति 'he sings to the accompaniment of the Vinā'. अतुलयति "he brushes
with the tula brush" Tula is a brush made of the heads of grass वय-
यस्यति 'he praises with verses'. From सेना we have अन्विषेययति 'he leads
the army'. The व of सेना is changed to य by S 2270. The Imperfect is
अव्ययेयत् । Here the व is changed to य by S 2276. The Desiderative is
अन्विषेययिष्यति 'he desires to lead the army' Here व is changed to य by
S. 2277

From हन, we get अनुलोचयति 'he rubs the han'

The noun त्वच is formed from the root त्वच चक्वरे (Tudādi 18), with the
affix gha । Thus त्वचयति 'he takes the skin'

So also चर्चयति "he fastens with leather"

वर्चयति 'he takes color' from varna

Similarly कूर्चैरवचयते = अवकूर्चयति ।

By the gana sūtra under /katra (X 367), the feminines are converted
to masculine and so on (see page 498) Thus दनीवाचष्टे = दतयति (दनी fem
to दत masc) दरदनाचष्टे = दारदयति । The descendant of दरद is दारदः by अण्
under IV. 1. 170 S. 1188. The feminine of दारदः is दरद् the affix being
luk-elided by IV 1 177 S 1196. वाद् (दरदद् fem.) आचष्टे = दारदयति (the fem
दरद् becomes masc. दारदः).

From वृधु = मथयति (वृधु becomes मथु by VI 4 161 S 1785) The Aorist
is अविमथत् or अवमथत् । The दि is elided either after vriddhi has taken
effect or prior to it Thus वृधु + शिप् + चङ् + त् = वृधौ । शिप् + अत् = वृध् + इ +
अत् (दि elided by S 1786) = अविमथत् । When दि is elided before vriddhi, then
the root being अग्लोपिद् there is no san-vad-bhāva nor lengthening, and
we have अवमथत् ।

From वृद्ध we have वृद्धयति (S. 1785) Aor अववृद्धत् । So also from
वृध्, अवययति, Aor. अववयत् । कृध्, क्रययति, Aor अवक्रयत् । वृढ
वृढयति, Aor.
अववृढत् ।

Similarly परिवृद्धयति, Aor पर्यववृद्धत् । From ऊढि, the Aor. is औजिहत् ।
The word ऊढि 'marriage' is formed from the /वह with the affix लिङ् ,
the ह् is changed to ङ by VIII 2 31 S 324 This change of ह् into ङ,
being ordained by a Tīpādi rule is considered asiddha and therefore in
reduplication, we do not reduplicate ङि, but consider it still to be ह् ति and
reduplicate this last. Thus we get औजिहत्

But there is another view which declares that for the purposes of
reduplication, the changes caused by the Tīpādi rules are to be consi-
dered as valid, for the sūtra VIII 2 1 S 12 is not of universal applica-
tion (See Paṇbhāsha under VI. 1. 3 S. 2446). According to this Paṇ-
bhāsha, we can not get the form औजिहत् । But we have already explained

under VI 1 3 S 2446, that this Paribhāṣhā itself is not of universal application. This Paribhāṣhā, therefore not being *niṭya* we apply VIII. 2 1 S 12 to get the above form

But others hold this Paribhāṣhā to be *niṭya* and they reduplicate ङि and so give the form औङङत् ।

Similarly from the noun ऊङः (वङ् + ऊ), we have the Aorist औङङत् or औङङत् । Thus ऊङ् + ङिच् + वङ् + त् = ऊङ् + ० + ङिच् + वङ् = ऊङि + वङ् । Here in reduplicating, we ought to reduplicate ङि with the व् of ङिच् added to it. How is ङ then reduplicated in the above forms, i.e., how ङ is got in वङ् and वङ् of औङङत् and औङङत्. This is done by the indication of the sūtra VII 4 80 S 2577 (ओ पुवङ्ङ्यपरे) where Pāṇini has used the class term पु and the pratyāhāra वङ् in the single letter व instead of व and वङ्. We learn from this indication, that a substitution in the room of a vowel caused by ङि does not take place when reduplication is to be done. Therefore we do not elide the final ङ of ऊङ before ङिच्. The equation therefore is ऊङ् + ङिच् + वङ् = ऊङङ् + ङिच् + वङ् = ऊङङ् + ङिच् + वङ् = औङङत् । This we have fully discussed in conjugating the √āna of the Churādi class (No 342)

The following verse summarises the nouns that change their ङ to रः ।

पुङ्गु पुङ्गु पुङ्गु येन कृषं च दृढ नेवच ।

परि पुर्वं वृह येन षडेतात् रविषो रनरेत् ॥

In forming the Denominative verbs of र्व &c, which are monosyllabic nouns, we apply VI 4 163 S 2010 which we repeat for the sake of the context

२०१०क । प्रकृत्यैकाच् । ६ । ४ । १६३ ।

2010A. "A monosyllabic bha stem retains its original form, without undergoing any change before the affixes वङ्, वङ् and ईवच् ॥

Thus र्व + ङिच् + वङ् + तिच् = र्व + ङिच् + ङति । By retaining its original form, there is not the elision of the final ङ of र्व by ङेः (VI. 4 155 S. 1786) Therefore ङि produces vriddhi. Thus we get र्व + ङिच् + ङति । Then there is the addition of the augment पुक् by VII. 3. 36. S 2570

Thus we get र्वापयति 'He makes his own'.

Objection.—Similarly from र्वी or र्वी आपहे we ought to have र्वापयति or आपयति । Here पुङ्गुङ् and ङङ्गुङ् have been changed to र्वङ् and ङङ् by VII 2 98 S 1373 i.e., the पुङ्गु and ङङ्गु (ending with ङ) have been replaced by र्व and ङ, so that we have पुङ्गुङ् = र्व + ङङ् and ङङ्गुङ् = ङ + ङङ् ॥ But before र्व + ङङ् or ङ + ङङ् be changed to र्वङ् or ङङ् by ङ + ङ becoming ङ by Para-rūpa rule (VI. 1 97. S. 191), the sūtra ङे (S. 1786) manifests

itself because it is a nitya rule and so the अद् is elided. Thus we get एव and न left. Then there is the vridhhi and पुद् augment. Thus पुद् + एव + अति = एव + अद् + ए + अति (VII. 2. 98 S. 1373) = एव + ए + अति (VI. 4. 155 S. 1786) = एवा + ए + अति (VII. 2. 115 S. 254) = एवाप् + ए + अति (VII. 3. 36. S. 2570) = एवापयति (VII. 3. 84 S. 2168) = एवापयति. So also जाययति.

Ans —The proper forms, however, are एवापयति and जाययति. Because the Para rūpa rule (VI. 1. 97. S. 191) being antaraṅga takes effect first, so that एव + अद् and न + अद् become एवद् and नद् and then by the application of the present sūtra prakṛityaikāch (S. 2010), the bases tvad and mad do not lose their टि portion अद्, and thus we get the above forms.

Nor should the mistake be made that the rule of the retention of the original (i.e., VI. 4. 163. S. 2010) has been set aside by Patanjali in his Great commentary.

Note —In the Mahābhāṣya, Patanjali first settles that the Prakṛityaikāch rule is confined to the affixes ishtha, una and iyaś and then goes on asking 'what are the examples of Prakṛitibhāva before these affixes ishtha, una and iyaś'

1st Ans —मेवाद् (म + ईवद्), and मेहुः (म + हुः) where the टि (अ of म) is not elided (म is the substitute of मिव by VI. 4. 157 S. 2016). No, these are not the proper examples. The म &c, substituted for मिव &c, by VI. 4. 157. S. 2016, is asiddha, because of अविवृद्धवदत्राभात् (VI. 4. 22 S. 2183), and S. 2016 is an ābhiya rule so म substitution being asiddha, म is considered as if it was मिव, i.e., a word of two syllables, and so S. 2010 cannot apply to म. So there is neither Prakṛitibhāva here, nor the elision of टि portion in म + हुः.

2nd Ans —Let then the proper examples be मेवाद् and मेहुः which are formed by मयस्व + ईवद्, and मयस्व + हुः, and where the word मयस्व is replaced by अ by V. 3. 60 S. 2009. The अ substitution is by a rule outside the ābhiya class and is therefore not asiddha. Hence the present sūtra applies to it, and there is Prakṛitibhāva, and the अ of अ is not elided before these affixes.

No this also is not a valid example. The अ of अ will not be elided because of the fact of its so uttered as a monosyllable in S. 2005.

3rd Ans —The proper examples, therefore, are अजिह्व, अजीवाद् from अग्निवद्. Here विद् is elided by V. 3. 65 S. 2020, and so अज् becomes monosyllabic. Here the final अज् is not elided, but the word retains its original form.

So much for Patanjali. Even with regards to अजिह्वः several objections are raised to be set aside ultimately. Patanjali, therefore, has not really overruled this Prakṛityaikāch sūtra, but has only shown that the forms,

मेवः, मेवः &c, can be derived otherwise than by this rule The necessity of this sūtra manifests itself in evolving the form *स्वायवति* :

Similarly from *बुध* and *आव* we have *बुधवति* and *आववति*, and from the plural *बुधन्* and *आवन्* also the same forms The substitutes *बुध* and *आव* of the Dual do not come in the Denominative.

Similarly from *स्वाननाचष्टे* we have *स्वावति* : Here the final *अच्* of *स्वच्* is elided by VI. 4 144. S. 679 There is no Prakriti-bhāva and *अच्* is not retained Because the rule of Prakriti-bhāva supersedes only the sūtra *देः* (VI. 4 155 S. 1786) and not the preceding sūtra *नस्तद्धिते* (VI. 4 144 S. 679) on the maxim *येन नामादि &c, १८०*, "a rule which is given (in reference to a particular case or particular cases, to which, or to all of which,) another (rule) cannot but apply, (or in other words, which all fall already under some other rule), supersedes the latter"

Or by the maxim "A rule, may it enjoin or forbid (anything) either enjoins or forbids only that which is nearest to it in some other rule"

In other words, under the first maxim, wherever there is an occasion to apply the rule *prakṛityaikāch*, there also applies the *देः* (S. 1786) but not *नस्तद्धिते* (S. 679). Thus in *स्वावच् + इच्* the *च्* is not elided by *देः* (S. 1786) nor by S. 679.

In *स्वच् + चिच् + अति*, there is vocalisation of *च* into *उ* by VI. 4. 133 S. 362 because the stem is *bhā*. The vocalisation takes place even after the elision of *अच्* of *स्वच्*, as the zero is considered *sthānivat* or because the elision is considered *asiddha* and so the *स्व* is *इ* ending for the purposes of of vocalisation Thus we have *स्व + चिच् + अति = यो + चि + अति = स्वावति* :

According to others in *स्वच् + चिच् + अति* the rule VI. 4 144 S. 679 does not apply for that rule is primarily for 'Taddhita affixes, and it is by *atideśa* or analogy that it is applied to *चिच्* by the *Gana sūtra* *मात्रिचदिकाच् &c* (Chuiādi, /katra No 367) As the rule *नस्तद्धिते* (S. 679) never applies to *इच्* affix it does not apply to *चिच्* also For the forms *अतिष्ठः &c.* are derived by *देः* (S. 1786) and not by *नस्तद्धिते* (S. 679) because *देः* (VI. 4 155) is subsequent in the *Ashtādhyayi* order to *नस्तद्धिते* (VI. 4 144) According to them the form is *युवति* : Here by *ishtha-vad-bhāva* there is vocalisation of *च* into *उ* by VI. 4 133. S. 362 Thus *युच् + चिच् + अति* : Now there is *Prakriti-vad-bhāva*, because the word is monosyllabic, and so there is no *उच्* elision

Similarly *चिद्विस्वाचष्टे = चिद्वति* : Some say there is no *samprasāraṇa* here because of the maxim "when an operation which is taught in the *anṅādīkā* a (VI. 4. to VII. 4) has taken place and another operation of the *anṅādīkāra* is subsequently applicable, this latter operation is not allowed to take place"

While others would have vocalisation, vriddhi and आच्, and they form विदावयति (विद्+विच्+अति=विदु+विच्+अति=विदौ + इ+अति=विदावि +अति=विदावे+अति)

While others hold that the proper form is विदयति. They say that the samprasāraṇa being a nitya rule takes effect prior to the टि elision. Then there is para-rupa, as it is an antaranga operation. Then there is टि elision. Their equation is this —

विद्वच् + विच् + अति = विदु अच् + विच् + अति = विदुच् + विच् + अति = विदु- + विच् + अति = विदि + अति = विदे + अति = विदयति ।

Similarly उद्वृणोत्यच् = उदीचयति । Here the upasarga उच् is separated from the verb अच्, and the affix विच् is added to this अच्. Then by Prakṛityaikāch (S 2010) the टि-portion is not elided. Thus अच् + विच् + अति. Then by VI. 4 139 S. 420, the अ of अच् is changed to ई. The nasal of अच् is elided by VI. 4 24. S 415 before the affix क्ति. Thus ईचि + अति = ईचे + अति = ईचयति ।

The Aorist is उदेचिचत्. Thus ईचि + चत् + उ = ईचिचि + चत् + उ (By I 1 59. S 2243 the इ of चिच् is not elided till reduplication is not finished. After reduplication, it is elided by VI 4. 51 S. 2313) = ईचिचत् or with अ and vriddhi देचिचत् ।

Similarly from the noun प्रत्यक्ष् we have Pre प्रवीचयति. Thus प्रति + अच् + विच् + अति = प्रति + च् + विच् + अति (the अ is elided by VI 4. 138 S. 416) = प्रवी + च् + विच् + अति (the इ of प्रति is lengthened by VI 3 138 S 417) = प्रवीचि + अति = प्रवीचयति ।

The Aorist is प्रत्यचिचत्. It is thus formed, प्रति + अच् + विच् + चत् + उ = प्रति + च् + उ + अच् (the अ of the root is elided by VI. 4 138. S 416) = प्रति + चि + अच् = प्रति + चिचि + अच् = प्रति + अच् + चिचत् = प्रत्यचिचत्. Here the Aorist augment is अच् and not आच् ।

If we apply the option of śākalya, as given in VI. 1. 127. S. 91, there will be no sandhi, but prakṛitibhāva. As प्रति अचिचत् ।

Similarly उद्वृणोत्यच् = उदीचयति. The aorist is either उद्वचिचत् or उदि अचिचत् just like प्रत्यक्ष्. उदि is the substitute of उच् by VI 3 93. S. 421.

From तिर्यङ्नाच् = तिरायति. Here तिरच् is not an upasarga, nor similar in form to any upasarga. Therefore it is not separated from the root. So the word is not monosyllabic, and hence prakṛityaikāch does not apply. Therefore there is the elision of the टि-portion by VI. 4. 155 S 1786. Thus तिरि + अच् + विच् + अति = तिरि + ० + विच् + अति. Now तिरच् was replaced by तिरि by VI 3. 94 S. 423 only then, when the अ of अच् was not elided. But now as the whole root अच् has been elided including the अ, should not the original word तिरच् reappear? No तिरच् is still replaced by तिरि because the elision of अच् is Bahuraṅga and so asiddha as regards तिरि sub-

stitution Therefore we have तिरि + चिच् + अति = तिरै + इ + अति = तिराचि + अति = तिराये + अति = तिराययति ।

In तिरि + ० + चिच् + अति, should not the final इ of तिरि be elided by क् (S 1786), or in तिराच् + चिच् + अति why is not the टि portion आच् elided by S 1786 ? It is not elided because the first टि elision (of अच्) is not considered as asiddha under the ābhiya rule (See S 2183), hence the इ of रि is not penultimate, nor is आच् penultimate, before चिच्, because the elided अच् is considered as still existent. This is on the analogy of चिचोऽङ् ।

Note —Thus चिचोऽङ् (VI 4 104, S 2329) declares that there is elision of त after चिच् । Thus अपाचि is the 3rd Per Sing Aorist of चच्, the conjugational affix त is elided. But in forming the comparative or superlative of अपाचि with त्र or तन् we do not again elide the त of these affixes, but get अपाचितराच् । अपाचिततन् । Similarly once having elided a टि portion, we do not again elide any टि ।

Or we may rely on the maxim अङ्गवृत्ते &c., "when an operation which is taught in the aṅgādhikāra (VI 4 to VII 4) has taken place, and another operation of the aṅgādhikāra is subsequently applicable this latter operation is not allowed to take place."

In forming the Aorist with चच्, there is not the shortening of the penultimate by VII. 4 1 S 2314 as the root is ag-lopin. Thus तिरि + अच् + चिच् + चच् + त् = तिरि + ० + इ + अत् = तिरै + इ + अत् = तिराय + अत् = अतितिरायत् ।

The word सन्नयन् 'a comrade' is formed by सच् + अच्, the सच् is placed by सन्नि under VI 3 95 S 422. From the noun सन्नयन् we have सन्नयन्नायत् = सन्नययति (सन्नि + अच् + चिच् + अति = सन्नि + ० + चिच् + अति = सन्ने + इ + अति). The Aorist is similarly असन्नयत् ।

From विष्णु अङ्गति we have विष्णक् (that which moves in the sky) That which moves विष्णक्, is called विष्णवन् 'all-pervading' (See VI 3. 92 S. 418). From this noun we have, Pie विष्णवद्वायति । The Aorist is अविष्णवद्वायत् ।

Similarly from the noun देवद्रव्य we have Pre देवद्रवायति । Aor. अदिदेवद्रवायत् । See VI 3, 92 S 418.

Similarly from अद्वय (VIII. 2 80 S. 419) we have Pre अद्वयायति । Aor. अद्वयद्रवायत् । (which with अच् becomes आच् &c.).

From अद्वय (another form of adadrañoh) we have Pre अद्वयायति । Aor. with the augment आच् अद्वयायत् ।

From अद्वय (the third form of adadrañ h) we have Pre अद्वयायति । Aor. आद्वयायत् ।

From the noun भू 'the earth,' we have Pre. भावयति । Aor. अवीभवत् ।

From भ्रू 'brow,' we get Pie भावयति । Aor. अभ्रुभवत् ।

From श्री 'fortune,' Pre भावयति । Aor. अश्रीभवत् ।

From गो 'cow' Pre भावयति । Aor. अगुभवत् ।

From वै 'wealth,' Pre. रावयति । Aor. अरीरवत् ।

From नौ 'boat' Pre नावयति । Aor अनावत् ।

From स्वयसः 'a beautiful horse, or he who possesses a beautiful horse.' Pre, स्वयस्यति । Aor स्वायस्यत् ।

By the *vartika* given under IV 2. 102 S 1324, there is elision of the णि portion of the stem of an Indeclinable word, when it goes the designation of bha. Therefore in forming denominative verbs from Indeclinables, there is elision of णि caused by that *vartika*. Thus स्वयस्व आचष्टे = स्वयति । The Aorist will be अस्वयत् or अस्वियत् ।

Note —The Mādhaviya gives the forms Pre स्वयति । Aorist अस्वियत् or अस्वयत् ।

Similarly, from बहुलं आचष्टे = नावयति or according to some बहवति । The बहु is replaced by बू by VI. 4 158 S. 2017.

Similarly from अग्नियत् we have अग्नयति । The यिच् is elided by V 3. 65 S. 2020. Aorist is अग्नयत् ।

In अङ् + चिच् + अति, the vriddhi required by VII 2 116 S. 2282 does not take place because of the maxim अङ्गवृत्ते पुनवृत्तौ &c, or because of the maxim संज्ञा पूर्वकविधेरनित्यत्वत्, i.e. "A rule is not universally valid, when that which is taught in it is denoted by a technical term"

Because the sūtra VII. 2 116 S 2282 uses the technical term vriddhi which is current in that sūtra from Ashtādhyāyī VII. 2 114 S. 2473

From नीलत् (m नीलन्त आचष्टे or f. नीलती आचष्टे) we have Pre. नयति, Aor अनयत् । Here नतृप् is elided by V 3 65 S. 2020.

From पयस्विनीच् आचष्टे, we have Pre पययति । Here यिच् is elided by V 3 65 S 2020. After this there is no elision of णि of पयच् + चिच् + अति because the above rule (S 2020) ordaining लृच् of यिच् is an apavāda to the rule of the elision of णि. The Aorist is अपययत् ।

Note —From नीलन्त, we have Pre. नयति, Aor. अनुगयत् । Compare the three Aorists of अग्नियत्, पयस्विन् and नीलत् with the Aorist from the nouns नी, अङ् and पयच् ।

From	नी,	the Aorist is	अनुगयत् ।
"	नीलत्,	"	अनुगयत् ।
"	अङ्,	"	अग्नियत् ।
"	अग्नियत्,	"	अग्नयत् ।
"	पयच्,	"	अपययत् ।
"	पयस्विन्,	"	अपययत् ।

The Pre of पयच् moreover is पययति, while that of पयस्विन् is पययति ।

By VI 4. 156 S 2015, the words ह्यूल, हूर, हुव, हस्व, हिम and हुद्र lose their क, र, व &c, before हृच् । Therefore from ह्यूल we have ह्यूल + चिच् + अति = ह्यूल + चिच् + अति = ह्यो + चिच् + अति (the guna is by VI. 4. 156 S. 2015) = ह्ययति ।

Similarly from दूरच्, we have Pre दूरयति । The Aorists are अदूरयन् and अदूरयन् respectively. How do you explain then दूरयति in the following श्रीकण्ठविक्रमवर्चिणि दूरयत्यनन्ते दिवस्वति (author of पुष्पाकर). It is from दूर+अतति or दूर+अवते. The meaning is दूरान् कुर्वति । It is locative singular of दूरयत् । That is, we form the upapada compound दूर+अतति or अवति+क्विप्=दूरच् 'The long-goer'. From this noun दूरच् we get with चिच्, the 3rd Per. S. दूरयति, or the Locative Sing. of यद्, दूरयत् ३,०, दूरयति ।

From युच्, we have Pre. ययति or जयति । युच् is replaced optionally by जच् by S. 2019. The Aorist will be अयुययत् or अजीकयत् ।

By V 3 63 S 2014, the word अस्तिक is replaced by नेच्, and वाड by वाच before the affix इङ् । Therefore from अस्तिक, we have Pre नेयति, Aor. अग्निनेयत् । From वाड Pre. वाचयति, Aor. अदवायत् ।

From मञ्चस्व we have Pre मञ्चयति, Aor. मञ्चययत् । Here मञ्चस्व is not replaced by ज्, though before the affix इङ्, it is always replaced by ज् or ज्य (V 3. 60 and 61 S. 2009 and 2011). The substitutions do not take place because we separate the upasarga म् from मञ्च and the affix चिच् is added to मञ्च and not to मञ्चस्व and there is no rule by which मञ्च can be replaced by ज् or ज्य ।

By V. 3 62 S 2013, वच् replaces वृङ् । Therefore the denominative verb of वृङ् is ववाचयति ।

The word वृङ् is also replaced by वर्च् by VI 4 157 S 2016. Therefore there is another form ३,०, वर्चयति । The Aorist of वृङ् will be अजीकययत् or अजवर्चयत् ।

By VI 4 157 S. 2016, मिच् is replaced by म्, सिक् by सच्, सिक् by स्क्, उच् by चच्, बहुल by बहि, युच् by गच्, वृङ् by वर्च् दुः (grief) by जच्, दीर्च् by द्राच् and वृन्दारक by वृन्द । Therefore.

From मिच्, Pre. माचयति (मिचयति Kshirānwāmī) । Aor. अमिचयत् ।

From सिक्, Pre. स्वाचयति (स्वयति Maitreya सिक्चयति Kanmāra) । Aor. अतिस्वययत् ।

From सिक्, Pre. सक्चयति । Aor. असिक्चयत् ।

From उच्, Pre. उचयति or आचयति । Aor. अजीकयत् ।

From बहुलं Pre. बहयति । Aor. अबहयत् ।

From युच्, Pre. गयति । Aor. अजीगयत् ।

From दुः, Pre. प्राचयति (According to Mādhava दुचयति) । Aor. अदिचयत् ।

From दीर्च्, Pre. द्राचयति । Aor. अजद्राचयत् ।

From वृन्दारक, Pre. वृन्दयति । Aor. अजवृन्दयत् ।

Here ends the conjugation of Denominatives.

अथ तिङन्तकण्ठादि प्रकरणम् ।

— 0 —

CHAPTER XVI.

KANDVADI ROOTS

२६७८ । कण्ठादिभ्यो यक् । ३ । १ । २७ ।

इभ्यो भातुभ्यो नित्य यक्स्यात्स्वायँ । 'भातुभ्यः' क्तिप् । प्रातिपदिकेभ्यो वा भूत् । द्विषा हि कण्ठ्वाद्यः प्रातयः प्रातिपदिकानि च । 'कण्ठ्वा' गात्रविधये । कण्ठ्वति-कण्ठ्वते । मन्तु अपराधे । रोष इत्येके । मन्तुयति मन्तुस्तु जितमाह । मन्तुयते । वस्तु प्रज्ञानाधुर्ययोः । वस्तुवति । अस्तु उपतापे । अस्तु 'अस्तुज' इत्येके । अस्वति । अस्तुयति-अस्तुयते । लोट् लोट् धीत्यै पूर्वभावे स्वप्ने च । दीप्ताब्जित्येके । लोटयति । लोटिता । लोटयति । लोटिता । लेला दीप्तौ । 'हरत् हरत् हरत् ईर्ष्यावात्' । हरयति । हरयति । इति च' (३५४) इति दीर्घः । ईर्यति-ईर्यते । 'उषस् प्रभातीभावे' । 'वेद धीत्यै स्वप्ने च' । नेषा आशुग्रहणे नेषायति । 'कुबुज छेपे' । कुबुजयति । 'नगच परिवेष्टने' । नीच दास्व' इत्यग्ये । 'तन्तस् पन्पस् दुःखे' । 'सुख दुःख तटिक्वा-यात्' । कुलयति । दुःखयति । सुख दुःख चाशुभवतीत्यर्थः । 'सपर प्रज्ञायात्' । 'अरर आरौकर्मणि' । 'निबन् चिकित्वायात्' । 'निष्पन्न उपसेवायात्' । 'इवुच चरचारणे' । 'चरण चरण गती' । 'चुरण धीर्ये' चुरण स्वरायात् । 'चुरण चारणपोषणयोः' । 'गद्गद वाक्स्वसने' एला खेला खेला विलासे । 'हल इत्यग्ये' खेला स्वसने च । अदन्तोऽवृत्तिव्यग्ये । लेखति । लिट् अल्पकुत्सनयोः । लिटयति 'लाट जीवने' । 'इषीङ् रोषणे लज्जाया च । नदीङ् प्रज्ञायात्' । नदीयते प्रज्ञा लभत इत्यर्थः । रेखा रक्षावासादनयोः । 'द्रवस् परितोषपरिचरणयोः' । 'तिरस् अन्तर्धौ' । अगद नीरोगत्वे । 'उरस् बलार्थः' । उरयति । बलवान्भवतीत्यर्थः । 'तरण गती' । 'पयस् प्रसूतौ' । 'सभ्रवस् प्रभूतभावे' । 'बलवर सवर समरणे' । आकृतिगणोऽवस् ।

इति तिङन्तकण्ठादिप्रकरणम् ।

2678 The affix यक् is always employed after the roots कण्ठ् 'to itch', &c

Thus, कण्ठ्वति or कण्ठ्वते 'he itches or scratches'. The words कण्ठ् &c. are both roots and nouns, and are placed, therefore, in a separate list by themselves and are not included in the general list either of verbs or of Denominatives. The affix applies to these words as roots and not as nouns.

Note —The anuvṛtti of प्रातोः is current from III 1. 22. The anuvṛtti of वा 'optionally' however, is not current. Hence the word 'always' used above. Otherwise the form would have been कण्ठ्वयति also.

2 /mantu, 'to offend'. Some say it means 'to be angry,' 'to be jealous'. Pre. मन्तुयति । But Chandra makes this root क्तिप्, and so we have Atmanepada also. As मन्तुयते ।

3. /valgu, (1) 'to praise or honor', (2) 'to be handsome mild or gentle.' Pre वल्वयति ।

4. /asu, 'to envy, to be jealous, to grumble, to detract from', some read it as 5. /asû, /asûñ

Note —Mâdhava reads /asu /manas etau upatâpe, and gives the examples असुयति, Noun असुयुः । He says that Vardhamâna, Haradatta and the author of Ganaratna Mahodadhî read this root as /as ending in ष and they say that some read it as asuñ, according to them the examples are Pre अस्वति from /अष, असुयति and असुयते from /asûñ

6. /let, 7. /lot, 'to deceive, 2 to be first, 3. to sleep' Some say these roots mean to shine also

Thus Pre लेटयति । I Fut लेटिता (the ष is elided by VI 4. 49 S 2631) The equation लेट् + ष + इट् + ता = लेट् + ट् + इट् + ता (The ष is elided by VI 4 48 S. 2308) = लेट् + ० + इ + ता = लेटिता. So also लोटयति and लोटिता ।

8. /lelâ, 'to shine', as in वालीभूतो लेलावत्सः, वदावीतार्तिहस्ताय ।

9. /iras, 10. /iraj, 11. /irafñ, 'to envy'. Thus Pre इरस्वति 'he behaves insolently' इरस्वति. But /ir/ñ forms its Pre. ईर्यति or ईर्यते by VIII 2 77 S 354, ईर्यति means 'he completes the journey'.

12. /ushas, 'to dawn,' as उषस्वति रात्रिः 'the night ends in the dawn'

13. /veda, 'to cheat, 2 to sleep,' Pre. वेदयति ।

14. /medhâ, 'to apprehend quickly,' Pre. मेधयति, (Mâdhava says मेधयति).

15. /kushuva, 'to throw, 2 to abuse, 3. to despise,' Pre कुशुवयति ।

16. /magadha, 'to surround' Some say it also means 'to serve to be a slave, to attend upon as a bard, waiter &c' Pre मगधयति ।

17. /tântas, 18. /pampas, 'to grieve,' 'to be sorrowful.' Pre तन्तयति । पम्पयति ।

19. /sukha, 'to be happy,' 20. /dûkha 'to be sorrowful' Pre सुखयति 'he feels happy', दुःखयति 'he feels sorrow' These roots are in the churâdî class also (383 and 384). The forms given there are सुखयति and दुःखयति ।

21. /sapara, 'to honor, to worship.' Pre सपर्यति । According to Ganaratna Mahodadhî, the root ends in ञ. Noun सपर्य.

22. /arala, 'to work with the awl' Pre. अरर्यति । The word आरा means prâtoḥ i.e., 'a goad, a long whip, a pricking instrument' The action connected with it is called आराकर्तृ ।

23. /bhishaj, 'to doctor' Pre. बिषयति or बिषयते ।

24. /ohishnaj, 'to serve, worship, honor, to practise, follow', Pre. निष्पयति ।

25. /ishudha, 'to contain arrows, implore, request, ask, to desire oblations', Pre. इषुयति ।

26. /charana, 27. /varana, 'to go' Pre. चरयति । वरयति ।
 28. /churāṇa, 'to steal'. Pre. चुरयति ।
 29. /turana, 'to be swift, to make haste'. Pre. तुरयति ।
 30. /bhurāṇa, 'to hold to support, to maintain'. Pre. भुरयति ।
 31. /gadgada, 'to falter in speech', Pre. गद्गयति ।
 32. /elā, 33. /kelā, 34. /kheḷā, 'to be merry or frolic some'
 Pre. हलयति । केलयति । खेलयति । Some read, 35. /ilā instead of /elā as
 as हलयति ।
 36. /lekhā 'to sport or dally wantonly, to totter, waver' Pre.
 लेखयति । Some read it as /lekha ending in short अ । The conjugation
 then is लेखति । The अ is elided by अतो लोप (VI. 4 43 S. 2308)
 37. /liṭa 'to be small', 'to abuse, revile, censure'. Pre. लिटयति ।
 38. /lāta, 'to live' Pre. लाटयति ।
 39. /hṛinī, 'to be angry', 'to feel ashamed' Pre. हृणीयते ।
 40. /mahin, 'to be honored.' Pre. महीयते. 'He gets honor' As
 मेरुवर्चसं महीयते (Rāmāyana) 'after death he is highly respected in
 Heaven'
 41. /rekhā, 'to praise, flatter', 2 to obtain, (3. to vex, annoy,
 exasperate) Pre. रेखयति 'he feels flattered,' or, 'he flatters another'
 The word आवाहन means 'obtaining, attaining', or 'causing to obtain &c'
 42. /dravas, 'to trouble or afflict oneself', 2. 'to serve or wait
 upon a person.' Pre. द्रवयति ।
 43. /tiras, 'to disappear.' Pre. तिरयति ।
 44. /agada, 'to be free from disease'. Pre. अगयति 'he has good
 health.'
 45. /uras, 'to be strong' Pre. उरयति 'he becomes strong'
 46. /tarana 'to go'. Pre. तरयति ।
 47. /payas, 'to flow' Prasrīti is a measure, i.e., a handful consi-
 dered as a measure equal to two palas. Pre. पययति ।
 48. /sambhūtyas, 'to be abundant' Pre. सम्भूययति । Aor सम्भूयसीद् ।
 Here the augment अद् is added before सम्भूय which is not separated
 49. /ambara, 50 /samvara 'to bring together'. Pre. अम्बरयति । सम्बरयति ।

This is an Akritigaṇa.

Here ends the 'Kandvādi class.

— o —

अथ तिङन्तप्रत्ययनाशप्रकरणम् ।

CHAPTER XVII.

ROSARY OF AFFIXES

कचङ्यतेः चङ् । 'अभ्यङोः' (२३९५) इति प्रथमस्यैकापी द्वित्वे प्राप्ते । * कचङ्वाहैस्तृतीयस्येति वाच्यम् * । कचङ्ययिष्यति । कचङ्यन्तात्चङ् । * यथेष्ट नासपातुङ् * । आदानां प्रवासान्त्व-
तत्त्व द्वित्वमित्यर्थः । अवादेस्तदादेतरस्य । पुत्र्यीयिष्यति-पुत्रिणीयिष्यति-पुत्रीयिष्यति ।
अशिखीयिष्यति-अश्वीयिष्यति । नदराका सनुक्तानामचः परस्यैव द्वित्वनिषेधः । हन्त्रीयतेः चङ् ।
हन्त्रीयद्दयिष्यद्दयोरन्यतरस्य द्वित्वम् । हन्दित्रीयिष्यति-हन्त्रीयिष्यति । विचन्द्नीयिष्यति-चन्दि-
ह्नीयिष्यति-चन्द्नीयिष्यति । प्रियमाख्यातुमाचक्षा मेरविभु वेच्छति । पिप्रापयिष्यति-प्रापिष्य-
यिष्यति-प्रापयिष्यति । उष विवारयिष्यति-वारिरयिष्यति-वारयिष्यति । बाह्विषाचयिष्यति-
त्यादिरूपप्रत्ययः । चत्वं तु नास्ति । 'यङ्प्रत्ययान्तात्चङ् । योष्यिष्यति । यङ्प्रिष्यन्तादिष्वङ् ।
योष्ययिष्यतीत्यादि ।

इति तिङन्तप्रत्ययनाशप्रकरणम् ।

The denominative verbs कचङ्य &c, may take the further affix चङ्
Thus कचङ्य+चङ् Now by VI. 1 9 S 2395 there would have been
reduplication of the first syllable क. But the following *vārtika* ordains
the reduplication of the third syllable

Vārt —The third syllable of the verbs कचङ्य &c, is to be reduplicated
Thus कचङ्य+इङ्+चङ्=कचङ्यिष्य=कचङ्यिष्यति, so also अहूयिष्यति &c.

Similarly from the denominative roots ending in कचङ्, we may form
further desideratives with चङ् । Thus पुत्रीय+चङ्. The reduplication here
may be of any syllable we like, according to the following *vārtika* —

Vārt —Others say, any syllable of a नासपातुङ् (verbs derived from nouns)
may be reduplicated. Thus from the noun पुत्र is derived the root पुत्रीय,
the desiderative root of which is पुत्रीयिष्य, which requires reduplication.
Here any syllable may be reduplicated, as 1. पुपुत्रीयिष्यति, 2. पुत्रिणीयिष्यति,
3. पुत्रीयिष्यति, (4) पुत्रीयिष्यति । Or there may be double and treble redup-
lication simultaneously as, पुपुत्रिणीयिष्यति ॥

If a root begins with a vowel, then the reduplication is of any syllable
other than the vowel. Thus अश्वीयिष्यति or अशिखीयिष्यति ।

By VI. 1. 3 S 2446, there is prohibition of reduplication of a con-
junct letter, beginning with क, ख or र only then when it is preceded by a
vowel. Therefore in forming the desiderative from the √इन्द्रिष+इ+चङ्,
the इ is not to be reduplicated, but the portion इि or रि may be redupli-
cated. The इ is not reduplicated because it immediately follows the
vowel, while the इि is reduplicated, as the said prohibition does not

apply to it because it does not immediately follow the vowel. Thus वृद्धिर्द्वीविषति or वृद्धीद्विदिषति ।

Similarly from the √वृद्धि + इ + षच् we have three forms, viz — विवृद्धीविषति, or वृद्धिद्वीविषति or वृद्धीद्विदिषति ।

Similarly from the noun विष we form denominative with चिच् before which विष is replaced by म (VI 4 157 S 2016) and from this denominative root we can form the desiderative root also and thus the following three forms are obtained —

विमृषयिषति, or मविमृषयिषति or ममृषयिषति । (म + चिच् + इ + षच्). Similarly from उष the following three forms are obtained — विमृषयिषति, or मविमृषयिषति or ममृषयिषति । उष is replaced by षर (VI 4. 157 S 2016)

From वृद्ध we have the following forms — विवृद्धयिषति, or वृद्धिद्वयिषति or वृद्धयिषति । वृद्ध is replaced by वृष by V 3 63 S 2014.

In the first form, the second ष is not changed to ष because that ष is changed to ष which is a substitute, that is, in the case of those roots only which are read in the Dhātupāṭha with a ष and where this ष is replaced by ष. Though वृष is also a substitute and the ष of वृष may be called a substitute ष, because it is a member of a substitute, yet it is not a substitute ष in the above sense.

We may form a quaternary derivative even. Thus from the root वृ we may form the Intensive root वृष्व. From this, a Desiderative root वृष्विष, from this again a causative root वृष्वयिषि from this again a Desiderative root वृष्वयिषयिषति । Thus वृष्वयिषयिषति ।

Similarly from वृ we may have the Intensive root वृष्व from this the causative root वृष्विष, from this the Desiderative root वृष्वयिष, from this again a causative root वृष्वयिषयिषति as in वृष्वयिषयिषति &c.

Here ends the rosary of affixes.

— 0 —

CHAPTER XVIII.

अथ तिङन्तात्मनेपद प्रकरणम् ।

— 0 —

THE RULES OF ATMANEPADA.

२६७९ । क । अनुदात्तङित आत्मनेपदम् । १ । ३ । १२ ।

आत्मे । वेते ।

2679A After a root which has an indicative anudatta vowel or an indicative n in the Dhātupāṭha, the affixes are those of the Atmanepada.

The word *âtmanepada* governs all the subsequent sūtras upto I. 3 77 inclusive. Thus the root *आव* has the final *व* as *anudatta*. Therefore it is conjugated in the *âtmanepada*. Similarly *जीह्* has an indicative *ह* and therefore it is also conjugated in the *âtmanepada*.

२६७९ । भावकर्मणोः । १ । ३ । १३ ।

बभूवे । अतुबभूवे ।

2679 An *âtmanepada* affix is the substitute of the affix *त्* (III 4 69) when it denotes the action of the verb or the object of the verb.

Thus बभूवे । अतुबभूवे ।

Note —Sūtra III 4 69 declares the "letter *त्* (कट्, लिट् &c.) is placed after transitive verbs in denoting the object also as well as the agent, and after intransitives in marking the condition (तत्, the action itself which the verb imports) also as well as the agent." The *Parasmaipada* and *Atmanepada* affixes would have come, therefore, generally after all these verbs. The present sūtra restricts *Atmanepada* affixes to *bhāva* and *karma* verbs.

This is clear. Impersonal verbs and passive verbs as a rule are conjugated in the *âtmanepada* and take the terminations of that *pada*. These originally were verbs expressive of states rather than of actions. As of भाव we have गच्छावते भवता 'you dislike' (lit, 'it is disliked by you') सुष्वते भवता 'you sleep'. Similarly passive verbs as क्रियते कटः 'the mat is made', हिचते भारः 'the load is carried'.

All verbs in Sanskrit may have three voices *viz.*, active, passive, and middle or impersonal, active voice is generally *parasmaipada*. The reflexive verbs known as *कर्तृकर्तरि* are also *âtmanepada*. Taus कूटते केशराः स्वयमेव 'the wood cuts of itself.' See sūtra 78.

२६८० । कर्तरि कर्मव्यतिहारे । १ । ३ । १४ ।

क्रियाविनिश्चये दोषोक्तैः कर्तृव्यात्मनेपदं स्यात् । व्यतिष्ठतीति । अथस्य योग्य कर्म करोतीत्यर्थः । 'दन्वोरल्लोपः' (२४६८) । व्यतिष्ठे । व्यतिष्ठति । व्यतिष्ठते । 'भास्वत्योः' (२१८९) इति च-लोपः । व्यतिष्ठे । 'धि च' (२२४८) । व्यतिष्ठे । इ इति' (२२५०) । व्यतिष्ठे । व्यत्यस्ये । व्यतिष्ठीत् । व्यत्यस्य । व्यतिष्ठते । व्यतिष्ठते । व्यतिष्ठते । व्यतिष्ठते । व्यतिष्ठते । व्यतिष्ठते । व्यतिष्ठते । व्यतिष्ठते ।

2680 In denoting the agent, when reciprocity of action is to be expressed, the affixes of the *Atmanepada* are employed.

Note —The active or कर्तृवाच्य verbs when denoting reciprocal action are *âtmanepada*. As, व्यतिष्ठन्वते, 'they look for each other'.

व्यतिष्ठतीति 'he performs cutting of wood which was the appropriate office of another.'

Note —The words "reciprocity or interchange of action" of this sūtra govern and are understood in the two following sūtras also.

Note —The word karma in the sūtra means action and not the technical 'karma' meaning 'object' and the word vyatihāra means reciprocity or interchange.

When an action, such as cutting, which was appropriate to one person as a sūdra, is performed by another, as by a Brāhmaṇa whose duty it was not, that is called 'interchange of action'

When such interchange is not meant Parasmaipada is used. As कृत्वा 'they cut' The word kartari here is used for the sake of the subsequent aphorism 78, which see

By VI 4. 111 S 2469, the च of कृच् is elided. Thus Sing कृत्तिहे । Dual कृत्तिषाहे । Pl. कृत्तिष्यहे ।

Before 2nd P S-g हे, the च of the कृच् is elided. Thus कृत्तिहे । कृत्तिषाहे ।

Before the Pl. affix ष्यहे, the च is also elided by VIII. 2 25 S. 2249, as कृत्तिष्यहे ।

In the 1st. person, the च is replaced by कृ by VII 4 52 S 2250 As कृत्तिहे ।

Thus the full conjugation of the root कृत् + कृच् is—

1st Person.		2nd Person.		3rd Person.
Sing. कृत्तिहे,	...	कृत्तिहे,	...	कृत्तिहे ।
Dual कृत्तिष्यहे	..	कृत्तिषाहे,	..	कृत्तिषाहे ।
Pl. कृत्तिष्यहे	..	कृत्तिष्यहे,		कृत्तिष्यहे ।

The Imperative 1st P. Sing. is कृत्तव्यहे । The Imperfect 3rd P Sing is कृत्तिष्यहे । The Aorist is कृत्तिष्यत् ।

From the कृच् (II. 48), we have कृत्ति । It is conjugated 3rd Per S कृत्तिष्यहे, Dual कृत्तिष्यहे । Pl. कृत्तिष्यहे ।

Similarly from कृच् (II 42), we have 3rd Pers Sing कृत्तिष्यहे, Dual कृत्तिष्यहे, Pl कृत्तिष्यहे, Per. कृत्तिष्यहे ।

The following sūtra makes an exception, with regard to the roots meaning 'to go,' and 'to kill'

२६८१ । न गतिहिसार्येभ्यः । १ । ३ । १५ ।

कृत्तिगच्छन्ति । कृत्तिवृत्ति । * प्रतिषेधे ह्यदीनामुपसंख्यानम् * । ह्यदीना ह्यसंख्यानः । कृत्तिगच्छन्ति । कृत्तिवृत्ति । कृत्तिजहन्ति । * ह्यदीनामुपसंख्यानम् * । ह्यदीना ह्यसंख्यानः ।

2681 After verbs having the sense of 'motion,' or 'injury,' when expressing interchange of action, the Atmanepada affixes are not used

This aphorism prohibits Atmanepada affixes in certain cases, where by force of the last sūtra, Atmanepada affixes would have been obtained. As कृत्तिगच्छन्ति 'they go against each other,' कृत्तिवृत्ति 'they injure each other.' कृत्तिजहन्ति 'they fight together.'

The word 'not' of this sūtra is understood in the subsequent sūtra.

Vart —This prohibition extends to the verbs हृ 'to laugh,' and the rest. As अवतिहृषन्ति, अवतिहृषन्ति, अवतिहृषन्ति। The हृषादि are those roots which are like the verb to laugh, namely those which express sound.

Vart —Prohibition must be made of the verb हरति 'he injures,' as चर्महरन्ते राजानः ॥

२६८२ । इतरेतारान्योन्योपपदाच्च । १ । ३ । १६ ।

"* चरत्परतोपपदाच्चेति वक्तव्यम् *" । इतरेतारस्यान्योन्यस्य चरत्परस्य वा अवतिहृषन्ति ।

2682 And after the verbs which take the words itaretara 'each other,' and anyonya 'one another,' as upapada (or dependant qualifying words), the affixes of Atmanepada are not used, though reciprocity of action be denoted

Thus इतरेतारस्य अवति हृषन्ति 'they cut each other' अन्योन्यस्य अवतिहृषन्ति 'they cut one another'

Vart —This rule must also be applied when the word चरत्पर is in composition with the verb, as an upapada. As चरत्परस्य अवतिहृषन्ति

२६८३ । निविशः । १ । ३ । १७ ।

निविशते ।

2683 After the verb वि 'to enter,' when preceded by the preposition नि, the Atmanepada affixes are employed

As विविशति 'he enters,' but निविशते 'he enters in.'

Note —Even when the augment अद् of the Imperfect, Aorist and Conditional tenses intervenes between the root and the preposition, terminations are of the Atmanepada As अविशत् 'he entered in.'

Note —The नि of the sūtra must be an upasarga because that has a sense, and not any नि. On this there is this paubhāṣā —अर्थवद्भवति वाच्यार्थकस्य "a combination of letters capable of expressing a meaning denotes whenever it is employed in grammar that combination of letters in so far as it possesses that meaning, but it does not denote the same combination of letters void of a meaning." Thus in मधुनि विविशन्ति ज्वराः 'the beetles enter the honey flowers' Here the नि is a part of the word मधुनि and has no sense by itself, and therefore the verb is in the Parasmaipada and not in the Atmanepada.

२६८४ । परिव्ययेभ्यः क्रियः । १ । ३ । १८ ।

अकर्त्रभिप्रायार्थमिदम् । पत्नीक्रीडते-विक्रीडते-अवक्रीडते ।

2684 After the verb kri 'to purchase,' when preceded by pari, vi or ava, the Atmanepada affix is employed, even when the fruit of the action does not accrue to the agent.

The verb क्रीडति 'to buy or barter,' has an indicatory क् and therefore, by I. 3. 72 it will be Atmanepadi when the fruit of the action accrues to

the agent. The present sūtra, therefore, refers to cases where the fruit of the action does not accrue to the agent

The root क्री 'to buy' as a general rule takes the terminations of both padas, but when it is preceded by pari, vi, or ava, it is restricted to Atmanepada terminations. As प्ररीक्षीषीते 'he buys', विक्रीषीते 'he sells', अवक्रीषीते 'he buys.'

Note —The word pari, vi, and ava must be upasargas, therefore, in the following example, there is no Atmanepada termination, because the vi there, is not a preposition but a noun, as, बहुविक्रीषाति वनम्

२६८५ । विपराम्यां जेः । १ । ३ । १९ ।

विजयते । पराजयते ।

2685 After the verb ज् 'to conquer,' preceded by vi or parā, the Atmanepada affix is employed.

This sūtra debars I. 3 78 S. 2159 by which the root ज् is generally Parasmaipadi.

As विजयते 'he conquers' पराजयते 'he conquers' The words vi and parā must be upasargas (prepositions), for the application of this rule. In the following examples, they are used as substantives बहुविजयति वनम्, परा जयति देवाः ।

२६८६ । आङो दीङ्नास्यविहरणे । १ । ३ । २० ।

आङ्पुर्वाद्वातेर्बुलविजयनादस्यत्रायं वर्तमानादात्मनेपद स्यात् । विद्यायादत्ते । 'अनाद्य-'
इति लिप् । पुल उवाददाति । आस्पृश्यनविचक्षितम् । विपादिकां व्याददाति । 'पादस्फोटो
विपादिका' । नदी कुल उवाददाति । * पराङ्गकर्मकात्म निवेद्यः * । उवाददते पिपीलिकाः
तङ्गस्व पुलम् ।

2686 After the verb dā 'to give,' preceded by ān, and when not meaning 'to open the mouth,' the Atmanepada affix is used, even when the fruit of the action does not accrue to the agent.

The root दा is generally both Parasmaipadi and Atmanepadi (I 3 72 S. 2158). But when preceded by the preposition आ, it is restricted to the Atmanepada. As विद्यायादत्ते 'he acquires knowledge' But when it means "to widen the mouth" whether actually or metaphorically, it is parasmaipadi. As पुल उवाददाति 'He expands his own mouth.'

The prohibition also applies when the action is similar to the act of opening the mouth As विपादिकां व्याददाति 'he opens the tumour' कुल उवाददाति नदी the river breaks the bank'

Vari —When the action does not affect the agents' own body the verb is Atmanepadi, as व्याददतेपिपीलिकाः चर्मनस्य पुलम्, 'the ants open the mouth of a locust.'

२६८७ । क्रीडोऽनुसंपरिभ्यश्च । १ । ३ । २१ ।

आदाहः । अनुक्रीडते । सक्रीडते । परिक्रीडते । आक्रीडते । अगोः कर्त्तृप्रवचनीयान्न । उपसर्गश्च तथा नाह्वर्त्ताद् । नाह्वरकमनुक्रीडति । तेन वदेत्यर्थः । तृतीयार्थ इत्यगोः कर्त्तृप्रवचनी-
कत्वम् । “ अगोऽनुक्रीडते ” । सक्रीडते । कृष्णे तु । सक्रीडति चक्रम् । “ आगतेः वनायाश्च ” ।
वयस्यस्येह ग्रहणम् । आगमवस्य तावद् । ना त्यरिष्टा इत्यर्थः । “ शिखेर्जिज्ञासायाश्च ” । यदुपि
यिषते । यदुर्जिघासे ज्ञाने गच्छो भवितुमिच्छतीत्यर्थः । “ आशिक्षि नाथ ” । आशिक्ष्येवेति
नियमायै वार्तिकवित्तुक्तम् । चर्षिषो नाथते । चर्षिर्न स्यादित्याशङ्कस्त इत्यर्थः । कथं नाथसे किमु
पति न भूयताम् इति । नाथसे इति पाठश्च “ दूरतर्गतताच्छीह्ये ” । यत प्रकारः चैतृकमन्त्रा
अनुहरन्ते । नातृक गात्रा । पितृर्नातृक्यागत प्रकार सतत परिशीलयन्तीत्यर्थः । ताच्छीह्ये किम् ।
नातृकानुहरति । “ किरतेर्द्विर्जोषिकाकुलायकरवैचिवि वाच्यम् ” इत्यादयो विधयाः । तत्र हर्षो
विशेषस्य कारणम् । इतरे फले ।

2687 After the verb *kriḍ* ‘to play’ preceded by *anu*, *sam* or *pari*, as well as *ān*, the *Atmanepada* affix is used

The word “आह्” is to be read into the sūtra by virtue of the word च in the text As आक्रीडते, सक्रीडते, अनुक्रीडते, or परिक्रीडते ‘he plays’

The word *anu*, *pari* &c, being taught along with *sam*, indicates that the *upasargas anu*, *pari* &c, are to be taken, and not the *karmapra-*
vachaniya annu pari &c Therefore, when these prefixes are used as *kai-*
mapravachaniya, they do not cause the verb क्रीड् to take the *ātmanepada*
terminations, as नाह्वरकमनुक्रीडति ‘he plays with the boy.’ For the
definition and action of *karmapravachaniya*, see I. 4. 85 S. 549 and II
3. 8. S. 548.

Vart —When the verb क्रीड् compounded with च्च् means ‘to make a
rattling or creaking noise,’ it does not take *ātmanepada* terminations. As
सक्रीडन्ति चक्राणि ‘the carts rattle or creak.’ But when it does not mean
‘to creak,’ the conjugation is *Atmanepadī*. As सक्रीडते ‘he plays together’

Vart —The verb आगच् takes the *ātmanepada* terminations when
meaning ‘to wait for,’ ‘to over look’ ‘to have patience’ as, आगमवस्य तावद्
नाह्वरकम् । ‘Have patience with the boy’ This applies to the causative
root आगणि ।

Vart —The verb षिषे Desiderative of शच् takes *ātmanepada* termina-
tions, when meaning ‘to enquire’ —as, यदुपि षिषते ‘he investigates
archery’ i. e., he desires to be proficient in the science and practice of
archery

Vart —The verb नाच् when meaning to bless, takes the *ātmanepada*
terminations, as, चर्षिषो नाथते he blesses another soliciting from him
clarified butter’ i. e., “may I have ghee and you be blessed for giving it
to me” We have already explained that this vāitika declares a *niyama*
rule i. e., नाच् takes the *atmanepada* only in blessing But how do you
explain नाथसे in नाथसे किमु पति न भूयताम् “why do you not pray to the Lord
of all the world-upholders’ (*Kirātārjunya* XIII. 59)? The text ought to

Vart —The verb *अप्* when meaning 'to abuse or censure' takes Atmanepada affixes. As कृष्णाय अपते 'he abuses Krishna' Otherwise we have चपति 'he curses'

Note —This rule of *अप्* applies when the scraping is through pleasure, or for the sake of finding food, or making a resting place. Therefore not here —अपकिरति स्था औदनविहङ्गादितः ॥ And it is in the above senses of scraping through pleasure &c, that the root takes Atmanepada affixes, otherwise the Parasmaipada affixes will follow. See I. 3 21 Vart.

२६८९ । सप्तमप्रविभ्यः स्थः । १ । ३ । २२ ।

सतिष्ठते । स्थाभोत्पिच' (२३८९) । सनत्तिपत । सनत्तिपतात् । सनत्तिपत । अपतिष्ठते । प्रतिष्ठते । वितिष्ठते । * आह प्रविज्ञावापुपस्ययानम् * । अहं नित्यमातिष्ठते । नित्यत्वेन प्रविजानीत इत्यर्थः ।

2689 After the verb *sthâ* 'to stand,' preceded by *sam*, *ava*, *pra*, or *vi*, the Atmanepada conjugation is used

As सतिष्ठते 'he stays with' The aorist is formed by I 2. 17. S 2389 As सनत्तिपत । dual सनत्तिपतात् । Pl. सनत्तिपत । अपतिष्ठते 'he waits patiently,' प्रतिष्ठते 'he sets forth,' वितिष्ठते 'he stands apart'

Vart —The verb *स्था* when preceded by *आह* and meaning 'solemn declaration' or 'promise' takes the Atmanepada terminations, as अस्ति संस्कारमात्रमातिष्ठते ॥ Or to take another example, जलं विषं वा तव कारणादास्थात्ये 'for thee I shall surely have recourse to water or poison' Or अहं नित्यं आतिष्ठते 'know the Word to be eternal'

२६९० । प्रकाशनस्थेयाख्ययोश्च । १ । ३ । २३ ।

गोपी कृष्णाय तिष्ठते । आद्यं प्रकाशयतीत्यर्थः । 'सद्यस्य कर्त्तादिषु तिष्ठते यः' कर्त्तादीन्निर्णयित्वेनात्रयतीत्यर्थः ।

2690 After the verb *sthâ* when meaning 'to indicate one's intentions to another,' or 'to make an award as an arbitrator,' the Atmanepada affix is employed

The word *prakâsana* means disclosing one's intentions. The word *stheyâkhyâ* is a compound of *stheya* 'arbitrator' and *âkhyâ* 'name'

As गोपी कृष्णाय तिष्ठते, 'the Gopi expresses her wish to Krishna, स्वयंतिष्ठते, 'he refers to thee for settlement,' सद्यस्य कर्त्तादिषु तिष्ठते यः, 'who, when he is in doubt, has recourse to Karna and others as his judges or umpires'

२६९१ । उदोऽनूर्ध्वकर्मणि । १ । ३ । २४ ।

उत्तावुत्तिष्ठते । अनूर्ध्व- इति क्ति । पीठादुत्तिष्ठति । * ईडावासेव * । नेह । शानाच्छत- - शुचिष्ठति ।

2691 After the verb *sthâ*, preceded by *ut*, when not meaning 'to get up or rise,' as from a seat, the Atmanepada conjugation is employed

The word 'karma' in this aphorism means 'action,' and does not mean the grammatical karma or 'object'

As युक्तो उत्तिष्ठते 'he strives for liberation' Why do we say 'not rising up'? - Observe चीटादुत्तिष्ठति 'he rises up from the seat.'

Vart —The force of the preposition 'ut' must be to express ईहा, 'effort, exertion, wish or desire, to surprise or excell.' If this be not the force of ut, the terminations are those of the Parasmaipada. As अस्माद् द्यापाद् यत्तुत्तिष्ठति 'a hundred is yielded by this village' The word ईहा qualifies the word 'anūdhakarmanī,' and does not debar the latter

२६९२ । उपान्मन्त्रकरणे । १ । ३ । २५ ।

आग्नेय्याग्नीत्रुपतिष्ठते । 'मन्त्रकरणे' किम् । 'भर्तारुपतिष्ठति यौवनेन' । '* उपान्मन्त्रा-
र्चनविकारनिलकाररूपमिति वाच्यम् *' । आदित्युपतिष्ठते । कथं तर्हि 'सुस्य स्तुतिभिरर्च्य-
निरपतस्यै चरस्वती' इति । देवतास्वारीपाद् । नृपस्य देवतास्वराद्वा । गङ्गा यमुनाशुपतिष्ठते ।
उपतिष्ठन्तीत्यर्थः । रथिकाशुपतिष्ठते । नित्रीकरोतीत्यर्थः । पन्थाः स्रुघ्नशुपतिष्ठते । प्राप्नो-
तीत्यर्थः । * वा सिन्धवायामिति वाच्यम् * । भिक्षुकः प्रभुशुपतिष्ठते-उपतिष्ठति वा । सिन्धवा
उपगच्छतीत्यर्थः ।

2692 After the verb sthā, preceded by upa, when mean-
ing 'to adore,' the Atmanepada conjugation is used.

As देवप्रदानाहंपस्वशुपतिष्ठते 'he approaches with prayers or worships the
Gārhapatya fire with andra hymns' So also आग्नेय्याग्नीत्रुपतिष्ठति "he
praises Agnidhra fire with Agneyya Riks" : २, stands in its front
uttering the said verses.

If it does not mean 'praising with hymns' the terminations which
the verb takes, are those of the Parasmaipada, as भर्तारुपतिष्ठति यौवनेन 'she
approaches the husband through youth'

Vart —The verb स्था after the preposition उप takes the terminations
of the Atmanepada, when meaning 'worshipping a deity,' 'to approach
for intercourse or uniting or joining,' 'to form friendship with,' and 'to
lead to as a way.' Thus —1st Deva pñā आदित्युपतिष्ठते 'he worships the
Aditya' 2. Sangati karana पतिशुपतिष्ठते नारी 'the wife approaches the
husband,' रथिकाशुपतिष्ठते 'forms union with charioteers.' 3. Mitra karana
पतिशुपतिष्ठते शत्रुः 'the good man approaches the saints to make friends
with.' What is the difference between Sangati-karana and Mitra-karana?
Sangati-karana means drawing near and approaching together in space,
as गङ्गायमुनाशुपतिष्ठते 'the Ganga joins the Yamuna' While the friendly
relations may be established without coming in physical contact. 4.
Patha —अथ पन्थाः स्रुघ्नशुपतिष्ठते 'this road leads to Srughna'

Vart —It must be stated that the Atmanepada is optional when the
sense is 'desire of getting' As भिक्षुको ब्राह्मणकुलशुपतिष्ठते or उपतिष्ठति 'a
beggar waits at the palace of a Brāhmaṇa with the desire of getting
something.'

२६९३ । अकर्मकाच्च । १ । ३ । २६ ।

उपातिष्ठतेर्कर्मकादात्मनेपद स्यात् । भोजनकाले उपतिष्ठते । अनिष्ठितो भवतीत्यर्थः ।

2693 After the verb *sthā*, preceded by *upa* when used intransitively, the Atmanepada conjugation is used.

As भोजनकाले उपतिष्ठते 'he stands ready at the time of dinner,' यावदुपतिष्ठति 'he is present whenever it is dinner time,' यावदोदनमुपतिष्ठते 'he is present whenever there is food, that is he comes at the time of dinner' The word *bhukta* is formed by adding the affix *kta* to the root, and has the force of 'condition' here.

The phrase 'when used in the Intransitive' governs the three succeeding sūtras also

If it is transitive, the verb *upasthā* takes the *prasmaipada* terminations. As राजानमुपतिष्ठते 'he approaches the king'

२६९४ । उद्दिभ्या तप । १ । ३ । २७ ।

'अकर्मकात्' इत्येव । उत्तपते । वितपते । दीप्यत इत्यर्थः । 'स्वाङ्गकर्तृकाच्चेति वस्तुवच्' । स्वङ्गं स्वाङ्गं न तु 'अङ्गवच्-' इति परिभाषितम् । उत्तपते । वितपते पाणिम् । नेह । जुवर्च-
जु उत्तपति । संतापयति वितापयति क्लेशार्थः । जैत्रो नैत्रस्य पाणिमुत्तपति । संतापयतीत्यर्थः ।

2694 After the verb *tapa* 'to shine,' when used intransitively, and preceded by *ut* or *vi*, the Atmanepada conjugation is employed

As उत्तपते or वितपते विद्याया विद्यार्थी 'The scholar shines with knowledge.' But in the case of transitive verbs, it is *Parasmaipadi*. As उत्तपति जुवर्च-
जुवर्चकारः, 'the goldsmith heats the gold,' वितपति बृह सविता 'the sun heats the back.'

Vart —It must be stated that the terminations are of the *atmanepada*, though the verb *ut-tapa* or *vi-tapa* be transitive, when the object is some limb or member of one's own body. As उत्तपतेपाणिम् or वितपतेपाणिम् or बृह 'he heats his own hand or back' The word *स्वाङ्ग* means one's own body and not the *pāribhāsika* or the technical *स्वाङ्ग* meaning "a thing not being liquid or gaseous and being capable of being perceived by the senses, and not being one produced by a change from the natural state, exists in a living being and though found elsewhere actually or at any particular time, had previously been known as existing in only a living being, or is found to have actually (not figuratively) the same relation to the being it is in, as a similar thing has to a living being" (IV. 1 54 S 510 स्वाङ्गाच्चोपसर्जनादस्ययोगोपभात्). Therefore not so in the following देवदत्तो वसुदत्तस्य बृहदुत्तपति 'Devadatta heats the back of Yajñadatta' When the preposition is other than *ut* or *vi*, the *prasmaipada* affix is employed, as, निष्ठपति.

२६९५ । आङी यसह्नः । १ । ३ । २८ ।

आयच्छते । आहते । अकर्त्तृकात्स्वाङ्कर्त्तृकादित्येव । अह । परस्य शिर आहन्ति । कथं तर्हि 'आज्जणे विषमविलोचनस्य बधः' इति भार्गवः । 'आहृष्य ना रङ्गसन्' इति भट्टिः । प्रनाह हवायमिति भागवत्तः । प्राप्तेत्यध्याहारो वा । ह्यङ्गोपे पञ्चमीति तु ह्यङ्गन्त द्विषेव तदर्थोऽङ्ग-
तिर्यत्र तद्विषयश्च । भेषुमित्यादि गुण्यङ्गताध्याहारो वास्तु । वलीयतेत्येति वा ।

2695 After the verb yam 'to stop,' and han 'to injure' when used intransitively and preceded by ān, the Atmanepada conjugation is employed.

The word, intransitive of s 2693 and 'a member of one's body as object' are understood here also. Both these verbs are generally parasmaipadi. When they take the affix आ they become Atmanepadi. Yam belongs to Bhvādi class, and han to the Adadi class. Thus आ + य + च + ते = आ + यच्छ + चते (VII 3. 77) = आयच्छते 'it spreads.' आयच्छते and आयच्छन्ते ॥ So also आ + ह + च + ते = अ + ह + ते (I 2 4 and VI. 4. 37) = आहते, 'he strikes' आ + ह + आते = आ + ह् + आते (I. 2 4 and VI 4 98) = आहनाते (VII § 54), Pl आयच्छते.

Not so when these verbs are used in the transitive, as आहन्ति कूपार-
ज्जुम् 'he draws up the rope from the well,' आहन्ति दूषल पादेन 'he strikes the sinner with the foot'

When the object is some member of the agent's own body these verbs take the Atmanepada terminations though transitive. As आयच्छते पाणिम् 'he puts forth his own hand' आहते शिर 'he hurts his own head' When the object is some limb of another's body, the terminations are of the Parasmaipada, as आहन्ति शिरः परकीय 'they hurt others head'

If so, how do you explain the use of the Atmanepada आज्जणे in the following line of Bhāravi? आज्जणे विषमविलोचनस्य बधः । (Kūātārjunīya XVII. 63) Or the Atmanepada आहृष्य in आहृष्य ना रङ्गसन् of Bhaṭṭi? (Bhaṭṭi VIII. 15) According to the opinion of Bhāgavarrīti these are mistakes of those authors. Or the word प्राप्य is understood in every one of those lines that is to say, the verb आहत् is used Intransitively and so it properly takes the Atmanepada conjugation. If प्राप्य a word formed by ह्यप्, is understood here, then by the vārtika पञ्चमी विधाने ह्यप् लोपे कर्त्तृरनुपलभ्यमानः, the words बधः and रङ्गसन् ought to be in the Ablative case (See S 594). That vārtika is confined, however, to cases where the sense of a sentence is clear without the use of a ह्यप् formed participle, (as given in the examples under S 594) But when a ह्यप् ending word is necessary to complete the sentence, there the above vārtika is not valid, and so the verb governs the accusative.

Or we may explain the above by taking the word भेषुम् 'to pierce' to be understood in the said lines. So there is no ह्यप् elision in this case and no difficulty about the above vārtika.

Or the words सजीपनेत्वं 'coming in front' are understood therein विश्व-
मलोचनश्च सजीपनेत्वं वचः आश्रयने 'having approached in front of Shiva of the
Divine sight, he struck his breast' २० he struck his *own* breast as an
athlete does out of extreme satisfaction and since the striking is of one's
own-breast (स्वाङ्गकर्त्तृ), the Atmanepada conjugation is appropriate

२६९६ । आत्मनेपदेष्वन्यतरस्याम् । २ । ४ । ४४ ।

इतो वधादेशो वा लुकि आत्मनेपदेषु परेषु । आश्रयिह । आश्रयिवाताम् ।

2696. When Atmanepada affixes follow, वच् is optionally
the substitute of इत् in the लुक् (Aorist)

Thus आश्रयिह or आश्रयत्, आश्रयिवाताम् or आश्रयवाताम्; आश्रयिषत् or आश्रयत्.

२६९७ । हन् सिच् । १ । २ । १४ ।

किल्ब्याद् । अनुनासिकलोपः । आहत् । आहवाताम् । आहवत् ।

2697 The *such* Atmanepada affixes are *hit* after the root
han 'to kill'

As आहत्, आहवाताम्, आहवत् are the aorist of हन्

The verb हन् becomes Atmanepadi when preceded by आ (I 3 28). By
the present sūtra the Aorist-affixes in the Atmanepada are किल् after हन्
and by VI 4 37 the न is elided before किल् affixes, then by VIII. 2 27 the
च is elided Thus आहन् + सिच् + त = आहत्

२६९८ । यमो गम्यने । १ । २ । १५ ।

विष्किल्ल्याद् । गम्यनं सूचनं परदोषाविष्करणम् । उदायत् । 'गम्यने' किल् । उदायत्स
पादम् । आकृष्टवाचित्यर्थः ।

2698. The affix *such* before Atmanepada affixes, is *hit*
after the verb *yam*, when meaning 'to divulge'

The word *gandhana* means 'to divulge,' 'to make known the faults
of another that had been concealed.'

The result of *hit* is that the nasal is elided. The verb यच् becomes
Atmanepada when preceded by the preposition आच् by rule I. 3 28 Thus
उच् + आ + यच् + त = उदायत् = 'he divulged,' उदायवाताम्, उदायवत्, the *such* is
elided by VIII. 2. 27 and च by VI 4. 37

Why do we say 'to divulge' When the verb यच् has any other mean-
ing than 'to divulge,' then the सिच् in the Atmanepada is not *hit*, as
उदायत्स पादम् 'he raised the foot' So also उदायत्स कुपायुदक् 'he raised water
from the well.

२६९९ । समो गम्युच्छिभ्याम् । १ । ३ । २९ ।

'अकर्त्तृकाभ्याम्' इत्येव । समच्छते ।

2699 After the verbs gam 'to go,' and richchh 'to be-
come hard,' when used intransitively and preceded by sam, the
Atmanepada conjugation is employed.

The above two verbs when preceded by the preposition चञ्च and used in the intransitive, take the terminations of the *Ātmanepada*. As चञ्चच्छते (VII 3 77) 'he joins.'

२७०० । वा गमः । १ । २ । १३ ।

गमः परौ कलादी लिङ्विचौ वा कितौ स्तः । चञ्चच्छीहृ-चञ्चच्छीहृ । चञ्चगच्छ-चञ्चगच्छ । चञ्चच्छिहृच्छते । 'अकर्तृकाभ्याश्च' किञ् । ग्राम चञ्चच्छति । "विदिप्रविद्धस्वरतीनानुपसंख्यानार्थः" । वेत्तेरेव ग्रहणश्च । संविच्छे । संविदाते ।

2700 Optionally after the verb *gam*, the *liṅ* (the Benedictive) and the *aoist sich* beginning with *jhal* consonants, in the *Ātmanepada*, are *kit*

The verb गञ् 'to go' is *Ātmanepadī* after the preposition चञ्च by I. 3. 29

The result of its being *kit* is that the nasal is dropped in the *Ātmanepada*, in forming the Aorist with चिञ्, and the Benedictive. Thus we have the forms —चञ्चशीहृ or चञ्चशीहृ in the Benedictive, and चञ्चगच्छ or चञ्चगच्छ in the *sich* Aorist

From चञ्च we have चञ्चच्छिहृच्छते ।

Why do we say 'when these two roots गञ् and चञ्च are Intransitive?' Observe, ग्राम चञ्चच्छति ।

Vart —The roots विद् 'to know,' प्रच्छेह 'to ask,' स्वर 'to find fault with,' should also be enumerated as taking the *Ātmanepada*

The विद् is the root वेत्ति (Adādi No 55). As संविच्छे, Dual संविदाते । In forming the plural the following sūtra applies

२७०१ । वेत्तेर्विभाषा । १ । १ । १ ।

वेत्ते परस्य क्तादेशस्यातो वडागमो वा स्वात् । संविद्वते । संविद्वते । सञ्चच्छते । संस्वरते । "अतिशृङ्खलित्येति वक्तव्यम्" । अतीति द्वयोर्ग्रहणश्च । अङ्गविधौ त्वियतेरेवेत्युक्तम् । ना सञ्चत । ना सञ्चपातात् । ना सञ्चयतेति । सन्ना । सन्नापातात् । सन्नायतेति च भ्वादेशः । ह्यतेस्तु ना सन्नात । ना सन्नातेतात् । ना सन्नात । सन्नात । सन्नातेतात् । सन्नायतेति च । सञ्चयुते । सञ्चयते । अकर्तृकादित्येव । अत एव रसाशीति पुरापि सञ्चयुनदे' इति सुरारिप्रयोगः । प्रानादिक इत्याहुः । अद्याहारो वा इति कथयद्वा इति अद्यास्मिन्नकर्तृकाधिकारे इतिगत्यादीना कथयकर्तृकतेति चेद् । शृणु ।

धातोरर्थान्तरे वृत्तेर्धर्तृत्वर्थेनोपसङ्गहात् ।

प्रसिद्धेरविषयात् कर्तृणोऽकर्तृका क्रिया ॥

बहति भारश्च । नदी बहति । स्वप्नदत्त इत्यर्थः । जीवति । नृत्यति । प्रसिद्धेर्यथा । नेषो बर्षति । कर्तृणोऽविषयातो यथा । दितान्न च सञ्चयुते स किं प्रभुः । "उपसर्गादस्यत्प्रत्ययोर्बेति वाच्यम्" । 'अकर्तृकात्' इति निवृत्तम् । अथ निरस्यति-निरस्यते । सञ्चयति-सञ्चयते ।

2701 The अव substitute of क (ātmanepada plural) gets the augment च्छ after the verbal stem विद् (वेत्ति) ॥

As संविद्वते or संविद्वते, संविद्वतात् or संविद्वतात्, सञ्चविद्वत् or सञ्चविद्वत् ॥ The विद् is the Adādi root here, and does not apply to विद्वते, विद्वदाते, विद्वद्वते, which belongs to the Rudhādi class (विद् विचारणे) ॥

There is no augment in वृक्ष् here also, as वृक्षिषेति

Similarly from वृक्ष् we have वृक्षते 'he asks'

From वृक्ष, वृक्षते 'He blames'

Vart —The âtmanepada terminations are added to /वृ, /śru, and /driś, when preceded by the preposition वृ ।

The /वृ includes the two roots of the Bhuâdi and the Juhutyâdi both. But in the वृ—acrist, only the Juh tyâdi is taken, as we have already mentioned under III 1 56 S. 2382 As ना वृत्तः । वृ+वृ+विच्+तः । The विच् is कृद् by I 2 12 S 2368, and so there is no guna. The विच् is elided by VIII 2 27 S. 2369, and thus we get वृत्तः । The augment वृत् is not added because of ना । The dual is ना वृत्वाताम्, and the plural is ना वृत्वन । The acrist with the augment वृत् is वृत्तः, D वृत्तावाताम्, Pl वृत्तवन्तः । Thus वृत्+वृत्+वृत्तः=वृत्+वृत्तः (the vridhhi ekâdesa is by VI 1 90 S 269)=वृत्तः ।

Quere —When आ of वृत्, and the वृ of /वृ become वृत् by ekâdesa then the real equation stands thus —वृत्+वृत्+विच्+तः । Now विच् follows after a long stem, and so it cannot be elided by VIII 2 27, S 2369 and 3 S. form ought to be वृत्तः । The form वृत्तः appears to be a mistake (*Tattvabodhini*)

The above forms are of the Bhuâdi वृ । Of the Juhutyâdi वृ, the acrist is by वृत्, । Without the augment the forms are ना वृत्तः (वृत्+वृत्+वृत्+तः=वृत्+वृत्+वृत्तः VII. 4. 16 S 2406). The dual is ना वृत्तः । The Plural is ना वृत्तवन्तः । But with the वृत् augment we have 3, S वृत्तः, D वृत्तः, Pl वृत्तवन्तः ।

Similarly from वृत्+वृ we have वृत्तः and from वृत्+वृ we have वृत्तः ।

The words अकर्मकार् 'after an Intransitive verb' are understood in these vârtikas also. So we have वृत्तः वृत्तः Parasmaipadî when the verb is Transitive. Therefore some say that वृत्तः (Âtmanepada) is wrong in the following line of Murrâri —

वृत्तः वृत्तः पुराणि वृत्तः । Or it is a correct form, the word इति कर्मवृत्तः is understood in it, i.e., वृत्तः वृत्तः पुराणि वृत्तः ।

In this section, Intransitive verbs are taught, for the anuvriti of अकर्मकार् commenced from I 3 26, S 2393 and is current, how do you include the verbs वृ 'to kill' and वृ 'to go' along with the Intransitives in I. 3 28, 29 ? Listen

वातोर्व्याप्तरे वृत्तः वृत्तः नोपस्यद्वा ।

प्रविष्टेरविद्यमानः कर्मवृत्तः कर्मिका क्रिया ॥

" An Intransitive action of a root is denoted —

(1) When it is used with a different meaning than the ordinary root meaning

(2) When the object is included in the sense of the root-meaning.

(3) When the object of the verb is so wellknown and invariable that it is never expressed

(4.) When it is not desired to express the object, १८, when the object of the verb is understood or is of secondary importance.

1 Thus वहति चारु 'he carries the load' Here वहति is Transitive and is so used also But it may be used Intransitively, when it has a sense other than that of carrying, though metaphorically it may mean so Thus, नदी वहति 'the river flows.' Here वहति means 'flows.' (2) So also जीवति 'He lives' which is really equal to प्राणान् चारयति । Here the object प्राणान् is really included in the meaning of the root जीव । Similarly नृत्यति 'he dances,' which is really equal to गान्नादि विधेयति १८, he contacts the various limbs of his body' (see √जीव 'प्राणचारणे' I 594, √नृति 'गान विधेये' IV 9), here the objects प्राण and गान are included in the meanings of the roots (3) A root whose object is well known and is therefore invariably omitted is also used Intransitively As नेचो वर्षति the cloud rains Here the object जल is not mentioned because it is so well known that whenever one says नेचो वर्षति, it is understood that नेचो जल वर्षति ।

(4) When the object is not prominently desired to be denoted १८, when no stress is laid on the object As हित्वा न च संयुज्जेत चक्षि मनुः Here the object of संयुज्जेत १८, advice is understood

Thus हृ 'to kill,' and गृ 'to go' though ordinarily Transitive, may become Intransitive, and so they have been mentioned in sūtras I 2. 14 S 2697 and I 3 29 S 2699

Vart —The verbs जड् (Drv 100) 'to throw' and ऊह (Bhuādi 679) 'to optionally take the affixes of the ātmanepada, when they follow after an upasarga.

The anuvritti of 'after an Intransitive verb' which commenced with I 3 26 S 2693 ceases Thus जड् निरस्वति or निरस्वते 'he throws off the bonds' संयुज्जेति or संयुज्जेते ।

The root ऊह, however, is shortened to उह, after a Preposition before an affix beginning with य, by the following sūtra.

२७०२ । उपसर्गोद्ध्रस्व ऊहतेः । ७ । ४ । २३ ।

यादी कृत्ति । जड् संयुज्जेत । जग्नि, यजुस् ।

2702. The short is substituted for the ऊ of ऊह, when a Preposition precedes it, and an affix beginning with य with an indicative य् or ऊ follows

As संयुज्जेत । So also, यजुस्मते, प्रयुज्जेते, ययुस् जग्नुस्मते, जग्नुस्म ॥ So also जग्नि यजुस् । But ऊहते without Preposition

२७०३ । निसमुपविभ्योः ह्र् । १ । ३ । ३० ।

निहते ।

2703 After the verb *hve* 'to call,' preceded by *ni*, *sam*, *upa*, or *vi*, the Atmanepada conjugation is used, even when the fruit of the action does not accrue to the agent.

As निहयते ।

२७०४ । स्पर्धायासाहः । १ । ३ । ३१ ।

कृष्णश्चाश्वत्थमाहयते । 'स्पर्धायास्' क्तिच् । पुत्रमाहयति ।

2704 After the verb *hve*, when meaning 'to challenge' and preceded by *ân*, the Atmanepada is used, even when the fruit of the action does not accrue to the agent.

As कृष्णश्चाश्वत्थमाहयते 'Krishna challenges Chânuira (in order to conquer him)' छात्रश्चात्रमाहयते 'one student emulates with another student.'

This sūtra is also for the purpose of showing that the root *hve* takes the Atmanepada terminations even when the direct fruit of the action does not accrue to the agent.

Why do we say "spardhâyam" meaning "to emulate, to vie, to desire to conquer another"? When the verb *hve* has not the above signification, it takes the terminations of the Parasmaipada As पुत्रमाहयति गोशालः 'the cowherd calls the son.'

२७०५ । गन्धनावक्षेपखसेवनसाहसिक्यप्रतियत्नप्रकथनोपयोगेषु कृजः ।

१ । ३ । ३२ ।

गन्धनं हि वा । उत्कुरुते । खस्यतीत्यर्थः । खसन् हि प्राणवियोगानुकूलत्वाद्धि सैव । अवक्षेपश्च मर्त्यर्जनम् । श्वेनो वर्तमानुदाकुरुते । मर्त्यवतीत्यर्थः । हरिमुपकुरुते । सेवते । परदारान्मकुरुते । तेषु चहवा प्रवर्तते । खोदकस्योपस्कुरुते । गुणमाचक्षते । गाथाः प्रकुरुते । प्रकथयति । घृतं प्रकुरुते । चर्माद्यं विनिगुह्यते । एषु क्तिच् । कटं कतेति ।

2705 After the verb *kri* when meaning 'to divulge,' 'to revile,' 'to serve,' 'to use violence,' 'to cause change,' 'to re-cite,' and 'to do an act tending to effect a desired purpose,' the Atmanepada is used, even when the fruit of the action does not accrue to the agent.

The verb *कृज्* by I. 3 72 would take the affixes of the Atmanepada when the direct fruit of the action accrues to the agent. This sūtra has been begun to show that this verb takes the Atmanepada terminations under certain circumstances even when the direct fruit of the action does not accrue to the agent.

The word *gandhana* comes from the *√gandh* 'to injure,' (Churādi 145), and means to inform against another maliciously with the object of injuring such person. *Avakshepana* means 'revile' 'to overcome,' *sevana* means 'to obey and serve,' *sâhasikya* means 'an act of violence,' *prati-yatna* means 'impairing a new quality or virtue,' *prakathana* means 'to

narrate fully,' upayoga means 'the disposal of a thing for the object of attaining merit &c.'

Thus उदकुर्वते, = वृक्षवति means he informs against and as informing against another may lead to the loss of life or that person, it is "killing" or himsā (2) रवेनो वर्तिकामुदाकुर्वते 'the hawk reviles the partridge' (3) हरिमुपकुर्वते 'he serves Hari.' महाभोजनमुकुर्वते 'he serves the Mahāmātra' (4) वरदारान् प्रकुर्वते 'he brings under control another's wife' i.e., violates her. (5) वयोदक्षस्योपकुर्वते 'the fuel gives a new quality (boils) to the water (or he prepares the wood and water for a sacrifice)' The object of the verb kri takes the affix of the sixth case i.e., genitive, only when the verb means pratiyatna, see II, 3 53 Therefore udakasya, though an object, has genitive form The verb takes the augment कुट् only when it is preceded by upa and signifies pratiyatna see VI 1 139 Therefore, there is the insertion of sibilant in upaskurute The word edhodakasya is a samāhāra compound of वृक्षाः 'fuels' and उदक 'water' the word edha being a word ending in आ or it is a sandhi of वृक्ष + दक । The word दक has the same meaning as उदक । (5) गायत्रि प्रकुर्वते 'he recites stories,' जनापवादाम् प्रकुर्वते 'he recites slander' (6) शतं प्रकुर्वते 'he devotes a hundred' pieces of money, to charitable purposes

Why do we say in these senses? Witness कट करोति 'he makes a mat. In this case the Atmanepada affix is not employed

The verb kri is understood in the three succeeding sutras,

२७०६ । अथैः प्रसहन्ते । १ । ३ । ३३ ।

प्रसहनं क्षान्तिमवह । बह नर्भवेऽभिषदे च' इति पाठात् । यत्रुचिक्वते । वनत इत्यर्थः । क्षान्तिवृत्तिरिति वा ।

2706 After the verb 'kri', preceded by adhi, when the sense is that of 'overcoming or forgiving', the Atmanepada is used, even when the fruit of the action does not accrue to the agent.

The word prasahana means 'forbearance,' as well as 'over-coming,' because the root बह is read in the Dhātupāṭha as having both these senses. As यत्रुचिक्वते 'he forgives the enemy,' or 'he conquers him'

Note —Why do we say, 'in the sense of to overcome?' Witness अर्थमचिक्वते 'he learns the meaning' in which example the Atmanepada affix is not employed

२७०७ । वेः शब्दकर्मणः । १ । ३ । ३४ ।

स्वरान्निबुधते । उच्चारयन्तीत्यर्थः । 'शब्दकर्मणः' द्विव । चित्त विकरोति आनः ।

2707. After the verb kri, preceded by vi, even when the fruit of the action does not accrue to the agent, and when the sense is that of 'making sound,' (literally, having 'sound' for its object) the Atmanepada is employed.

The word *karma* in the *sûtra* indicates the objective case or *kâraka*, and does not express 'action' as in some previous *sûtras* such as I. 3. 24 S 2691

As *क्रोहा विकुर्वते स्वराद्* 'the birds are making noise,' *चर्वाचो विकुर्वते स्वराद्* ॥

The word *वि* governs the succeeding *sûtra*

Why do we say "when governing a word expressive of sound in the objective case"? Witness *चित्तं विकृतेति कान्* 'Desire perverts the mind.'

२७०८ । अकर्मकाच्च । १ । ३ । ३५ ।

'चेः कृज' इत्येव । क्षात्रा विकुर्वते । विकार लभन्ते ।

2708 After the verb *kr̥i* preceded by *vi*, when used intransitively, the *Atmanepada* is used

As *विकुर्वन्ते वैजवाः* 'the horses move gracefully,' *श्रोतृदन्तश्च प्रवर्तमाना विकुर्वन्ते* the students being full of food, are acting as they will, or are aimlessly wandering about'

२७०९ । संमाननोत्सजनाचार्यकरणज्ञानभृतिविगणनव्ययेषु नियः ।

१ । ३ । ३६ ।

अनोत्सजनज्ञानविगणनव्यया नयतेर्वाच्चाः । इतरे प्रयोगोपाययः । तथा हि । कर्णे नयते । आक्षेप्य विद्वान्तं शिष्येभ्यः प्रापयतीत्यर्थः । तेन च शिष्यवचनान्न कलितम् । उत्सजने । दण्ड-
पुन्यते । उत्तिष्ठपतीत्यर्थः । नाक्षकपुन्यते । विधिनात्मकनीप प्रापयतीत्यर्थः । उपनयन-
पूर्वकेषां व्यापनेन हि उपनेतरि आचार्यत्वं क्रियते । ज्ञाने । तस्य नयते । निहिनीतीत्यर्थः ।
अर्नकराजुपनयते । भृतिदानेन स्ववनीप प्रापयतीत्यर्थः । विगणनवृत्तादेर्नियमनम् । अर विनयते ।
राष्ट्रे देयं नागं परिशोचयतीत्यर्थः । शतं विनयते । चर्वाचो विनियुक्त इत्यर्थः ।

2709 After the verb *ni* 'to lead,' when used in the sense of 'to guide so as to render the person guided worthy,' 'to lift up,' 'to make one a spiritual guide,' 'to determine the true sense,' 'to employ on wages,' 'to pay as debt,' and 'to give as in charity,' even when the fruit of the action does not accrue to the agent, the *Atmanepada* is used.

Here the senses of 'to lift up,' 'to know,' 'to pay a debt' and 'to spend' qualify the verb *नि* and are denoted directly by the root. The other senses given in the *sûtra*, do not adhere in the root, but depend upon the context, or is the result of the act. As *चार्णे नयते* 'He leads the pupil into the Scripture' i.e., teaches him the truths found in the scriptures. From this results the *संमानन* of the pupil

Note —*Sammanana* means to respect, as *नयते चार्णे शोकायते* 'the Chârvi gives instruction in the Lokâyata śāstra' The word Chârvi primarily means intelligence, and by secondary use it has been extended to the 'preceptor' also, such a preceptor gives instruction in Lokâyata Śāstra, that is to say, having established the truth of the doctrines of that

philosophy by argumentation, imparts them to the pupils. Those doctrines being thus established by reason, cause or bring respect (Sanmānitā) and honor to the pupil when learned by him.

Utsaṅjana, 'to throw up, or lift up,' as चाख्यकपुदानवते 'he lifts up the boy' दख्यकपुदानवते 'he lifts up the staff.'

Achārya karana 'acting as a teacher,' that is to say, to bring a boy near oneself in such a way, that being so brought near (upa-neta), he may be instructed and so the instructor becomes an āchārya. As चाख्यकपुदानवते 'he initiates the boy' (i.e. making himself the preceptor he brings the boy near himself). Mere initiation does not make the initiator an Achārya, when after initiation, the initiator goes on teaching the boy, then he is called an Achārya, with regard to that boy.

Jñāna means 'knowledge, a demonstrated verity.' As नयते चाख्य होकायते 'the Chārvī investigates the truth of the Lokāyata doctrine' Or दख्यनयते 'He demonstrates or verifies the Truth.'

Bhṛiti means 'wages.' As कर्त्तकारापुनयते 'he employs the servants on hire or wages' literally, he brings the labourers near himself by giving them wages.

Vigānana means the paying off as a tribute debts &c. As मद्रा कर विनयते, 'the Madrās pay the tax due to the king, that is, they discharge the debt.'

Vyaya means 'allotment of money on works of charity, &c.' As ददति विनयते 'he expends a hundred pieces on charitable acts.'

Why do we say, in these senses? Witness खनयति ग्रामम् 'he carries the goat to the village.' Here there is no Atmanepada affix, as the verb has not any one of the above significations.

२७१० । कर्तृस्थे चाशरीरे कर्मणि । १ । ३ । ३७ ।

नियः कर्तृस्थे कर्मणि यदात्मनेपदं प्राप्य तच्छरीरावयवविभक्ते एव स्यात् । मूत्रे शरीरस्य बद्धेन तदवयवो लभ्यते । क्रोधं विनयते । उपगमयति । तत्फलस्य चित्तप्रसादस्य कर्तृगत्वात् 'स्वरि-
तजितः' (२१५८) इत्येव सिद्धे नियमार्थनिर्देशः । तेनेह । गच्छ विनयति । कस्य तर्हि 'विगच्छय्य
नयति पीरयय' इति । कर्तृगमित्वायिविज्ञाया भविष्यति ।

2710 After the verb *nī*, when it governs an incorporeal object existing in the agent, as its object, the Atmanepada is used.

The verb *nī* is Atmanepadi when governing an object which has no material body, but is an abstract noun, that is an object which has abstract but no concrete existence, and when such an object has its seat in a portion of the agent of the verb. The word śarīra means the body of living beings, any portion of such body is also called śarīra. As क्रोधं विनयते 'he subdues his own anger,' नयति विनयते 'he suppresses anger.' The result of the subjugation of anger is mental peace, and thus the fruit of

the action accrues here to the agent, therefore, the verb would have been *ātmanepadi* by S. 2158 also. The present *sūtra* declares a *niyama* or restriction. Therefore not in बहु विनवति ।

The object must reside in the agent, (*kartrītha*), otherwise the verb will be *Parasmaipadi*. As देवदत्तो यज्जदत्तस्य क्रोधं विनवति 'Devadatta removes Yajnadatta's anger'

The object moreover must be immaterial, otherwise the affix will be of *Parasmaipada*. As बहु विनवति 'he removes his own wort.' शिरां विनवति 'he bows his neck.' How do you explain the *Parasmaipada* in विनवत्य नवन्ति चोदयन् ? This is valid when the accrual of the fruit of action to the agent is immaterial and not desired to be expressed

Why do we say 'in the case of an object?' Witness बुद्ध्या विनवति 'he is submissive through knowledge,' प्रवृत्त्या विनवति. Here the verb विनवति has not taken an accusative case, but is in construction with an instrumental case, and therefore the present rule does not apply

२७११ । वृत्तिसर्गतायनेषु क्रमः । १ । ३ । ३८ ।

वृत्तिरप्रतिवन्धः । अत्रि क्रमते बुद्धिः । न प्रतिवन्धते इत्यर्थः । चर्च उत्साहः । अथवा नाना क्रमते । उत्सहते । क्रमन्तेऽस्मिन् शास्त्राणि । स्वीतानि भवन्तीत्यर्थः ।

2711 After the verb *kram* 'to move,' when used in the senses of 'continuity' 'energy' and 'development,' the *Atmanepada* is employed

The word '*kram*' governs the succeeding *sūtras* up to I 3 43 and is understood in them all.

The verb *kram* by I 3 78 (after the rest, let the *parasmaipada* affixes be employed in marking the agent), would have taken the affixes of the *Parasmaipada*, the present aphorism enjoins *Atmanepada* affixes in certain cases when the verb means to have a taste for &c

Vṛtti 'continuity' means unobstructed flow, or want of interruption (१८, a taste for, or facility in anything), *sarga* 'energy' means application, resolution and determination *Tāyana* 'development' means increase and growth

As (1) अत्रिष्य क्रमते बुद्धिः—'his reason proceeds unobstructed through the Rik scriptures १८, he can easily comprehend the Rik.' (2). व्याकरणव्यपनाव क्रमते 'the pupil shows energy or exerts to study the grammar' (3) अस्मिन् शास्त्राणि क्रमते 'the shastras are developed in him.'

Why in these senses only? Witness अपक्रानति 'he runs away.

२७१२ । उपपराभ्याम् । १ । ३ । ३९ ।

बुद्ध्यादिष्वाम्नामेव क्रमेण उपसर्गान्तरं पूर्वात् । उपक्रमते पराक्रमते । नेह संक्रानति ।

2712 After the verb *kram*, preceded by *upa* and *para* when used in the senses of continuity, energy and development, the *Atmanepada* is employed.

The words *vritti* &c, of the last sūtra are understood here also. Why has this been made a separate sūtra and not included in the last? The reason is to make a restrictive rule in the cases of upasargas, that is to say, only in the cases of the upasargas *upa* and *parā*, there is *ātmanepada* affix, but not so when any other upasarga precedes the verb *kram*, though the sense may be of continuity &c. Thus उपक्रमते 'he commences to advance,' पराक्रमते 'he marches to attack'

Why do we say after the upasargas 'upa and parā'? Because, after any other preposition the affix will be of the *parasmaipada*, as सक्रमति 'he makes progress.' If the sense is not that of "continuity" &c, *parasmaipada* will be employed, as उपक्रमति पराक्रमति

२७१३ । आङ् उद्गमने । १ । ३ । ४० ।

आक्रमते सूर्यः । उदयत इत्यर्थः । * ज्योतिषद्गमन इति भाष्यम् * । नेह । आक्रमति धूनी इत्येतत्कार् ।

2713 After the verb *kram*, preceded by *ân*, the *Atmanepada* is employed, when used in the sense of 'the rising of a luminary'

As आक्रमते सूर्यः 'the sun rises' आक्रमते चन्द्रमाः 'the moon rises' आक्रमते ज्योतीषि 'the stars rise'

Vart —This ascending must refer to the heavenly bodies. Therefore in आक्रमति धूनी इत्येतत्कार्, 'the smoke rises from the surface of the terrace,' the verb *kram* is *parasmaipadi*. Why do we say in the sense of "to ascend"? Witness आक्रमति नाशकः कुतपम् 'the boy assails the ox'

२७१४ । वेः पाद्विहरणे । १ । ३ । ४१ ।

वाङ् विक्रमते वागी । 'पाद्विहरणे' क्तिच् । विक्रमति वणिः । द्विवा नवनि । स्फुटतीत्यर्थः ।

2714 After the verb *kram*, preceded by *vi*, the *Atmanepada* is employed, when used in the sense of 'placing of foot-steps'

As वाङ् विक्रमते वागी 'the horse is pacing gracefully' The term *vikramana* is applied to the special movements of horse &c

Why do we say "in the sense of throwing of foot"? In any other sense the terminations will be those of the *parasmaipada*. As विक्रमति खजिनवन्धिः 'the fold of the antelope skin is ruptured into two?'

Note:—Though in the *Dhātupāṭha* the verb *क्रमि* and *क्रु* have the meanings of *pāda viharana* and *pāda-vikshepa*, that is "throwing or placing of foot," and so it might be objected that the present sūtra is a useless repetition, yet as verbs have various other meanings than what is assigned to them in the *Dhātupāṭha*, the present sūtra is not unnecessary.

२७१५ । प्रोपाभ्यां सनर्थोभ्याम् । १ । ३ । ४२ ।

सनर्थी सुखादौ । सनर्थोभ्यादित्यादपरकपम् । प्रारम्भेऽनवोत्पत्त्यर्थता । प्रक्रमते । उपक्रमते । सनर्थोभ्याम् क्तिच् । प्रक्रमति । सनर्थोत्पत्त्यर्थः । उपक्रमति । आनन्दोत्पत्त्यर्थः ।

2715 After the verb *kram*, the *Atmanepada* is employed when it is preceded by *pra* and *upa*, both conveying the same sense, viz, that of "beginning an action."

The word *samartha* means 'the same meaning'. It is a compound of *सम* + *अर्थ*. The sandhi ought to have been *समार्थ*, but it is considered to belong to the *sakandhvâdi* class, and hence *para-rûpa* *ekâdesa* into *समर्थ*. The *upasargas* *प्र* and *उप* have the common meaning of denoting beginning, though they have each other meanings also.

As *प्रक्रमते भोक्तुं उपक्रमते भोक्तुं* 'he commences to eat &c

The prefixes *pra* and *upa* are synonyms, when they denote the commencement of an action.

Why do we say, "when they are synonyms" Witness the following पूर्वोदयः प्रक्रमति अहरेदुपक्रमति 'he goes during the first part of the day and he comes back during the latter part of the day'. Here in one case the sense is "to go," in another it means "to return."

Note — Why in the latter case of 'aparedyur upakrâmatî there is not *Atmanepada* by virtue of I 3 39 as there is the *upasarga* *upa* here? The answer is that I 3 39 is not applicable as that rule is limited by the condition of the sense of 'continuity' &c while in the present *sûtra*, that limitation is not applicable.

२७१६ । अनुपसर्गाद्वा । १ । ३ । ४३ ।

क्रानति-क्रमते । अत्राहविनाचिबन् । वृत्त्यादौ तु नित्यमेव ।

2716. After the verb *kram*, the *Atmanepada* is optionally employed, when it is not preceded by any preposition.

The root '*kram*' may always be conjugated as *Atmanepadî* when not having any *upasarga*. The option allowed by this *sûtra* is an example of what is technically known as *aprâpta vibhâshâ* viz, an option which is not an alternative limitation to a general rule already found or known.

Examples *क्रानति* or *क्रमते* 'he goes over'.

Note — Why do we say 'when it is without any preposition? For no option is allowed when it takes preposition. As *संक्रानति*. Nor is any option allowed when it has particular meanings of 'वृत्ति continuity' &c., as given in I. 3. 33 S. 2711, though the root there also is without any preposition.

२७१७ । अपह्नवे ञः । १ । ३ । ४४ ।

कननपजानीते । अपह्नपतीत्यर्थः ।

2717 After the verb *jña*, when used in the sense of 'denying,' the *Atmanepada* is employed.

The root *jña* which ordinarily means 'to know' and is *parasmaipadî* by I 3. 78. S. 2159 becomes *Atmanepadî* when through the virtue of any

prefix it means 'to deceive' as *सहस्रपजानीते* he denies the debt of a hundred rupees.'

Note.—Why do we say when meaning "to deny?" Observe —*ननु किंचिदपि जानाति* 'thou knowest not anything'

२७१८ । अकर्मकाच्च । १ । ३ । ४५ ।

चरिषो जानीते । चरिषा उपादेन प्रयतते इत्यर्थः ।

2718. And when used intransitively, after the verb *jāa*, the *Atmanepada* is employed, even when the fruit of the action does not accrue to the agent.

As *चरिषो जानीते*, *ननुनी जानीते* 'he engages in sacrifice by means of clarified butter or honey' (See II 3. 51 S. 612).

Note —This *Atmanepadī* form of *jāa* is employed when the fruit of the action does not accrue to the agent. From I 3. 76 S. 2743 it will be seen that when the fruit of the action accrues to the agent, the verb is *Atmanepadī*

Note —How in the above example the verb *jāa* is intransitive? Because the word *sarpish* is not the object of knowledge, but it is an instrument of sacrifice, into which one engages from complete knowledge (*jñāna*), and it (*sarpishah*) is in the genitive case by virtue of II 3 51 (*ज्ञेयविशेष्य करणे*) by which the instrumental) *kāraka* of the *jāa* is put in the genitive case.

Note —Why do we say of "Intransitive"? Because in the transitive it is *parasmaipadī*, as *स्वरेण पुत्रं जानाति* 'he knows (recognizes) the son by his voice'

Note —According to *Tattvabodhinī*, *च* not preceded by an *upasarga* will take *Atmanepada* by I. 3 76. S 2743 the present *sūtra* is limited to cases where it is preceded by a preposition. As *चरिषोऽनुजानीते* ।

२७१९ । संप्रतिभ्यामनञ्याने । १ । ३ । ४६ ।

सह संजानीते । अवेवत इत्यर्थः । अतं प्रतिजानीते । अङ्गीकरोतीत्यर्थः । 'अनाञ्याने' इति बीजो विनश्यते । तद्वानर्थ्याद् 'अकर्मकाच्च' (२७१८) इति प्राहिरपि कार्यते । नातरं नातुर्वा नञानाति । कर्मणः शेषत्वविशेषात् नङ्गी ।

2719 After the verb *jāa* preceded by *sam* or *prati*, the *Atmanepada* is employed, when not used in the sense of "remembering with regret."

The word *jāa* is understood in this *sūtra* : and the aphorism applies to that *jāa* which is used in the transitive As *अतं संजानीते* 'he looks for a hundred,' so *अवप् प्रतिजानीते* 'he promises a hundred'

This *sūtra* should be split up into two, (1) *संप्रतिभ्यां* (2) *अनाञ्याने* । By this means the operation of I. 3 45 S 2718 is superseded in the case of the Intransitive *च* also, when it means 'to remember with regret.'

Why do we say when 'not meaning remembering with regret?' Because it is not Atmanepadi, when it conveys that meaning. Thus वासुः or वासर संजानाति 'he remembers with regret his mother' The object is put in the Genitive case under II 3 50 S. 606.

२७२० । भासनीपसंभाषाज्ञानयत्नविमत्युपसन्नशेषे वदः । १ । ३ । ४९ ।

उपसंभाषोपसन्नशेषे धातोर्वाच्ये इतरे प्रयोगोपाचयः । शास्त्रे वदते । भासनागो ब्रवीतीत्यर्थः । उपसंभाषोपसन्नशेषे । श्रुत्यानुपवदते । शास्त्रव्यवहारीत्यर्थः । ज्ञाने । शास्त्रे वदते । यत्ने । चेन्न वदते । विमत्यो । चेन्न विवदन्ते । उपसन्नशेषे उपपन्नवदन् । उपवदते प्रार्थयत इत्यर्थः ।

2720 After the verb *vad*, the Atmanepada is employed, when used in the senses of "showing brilliance, or proficiency in," "pacifying," "knowledge," "effort," "difference of opinion," and "flattering"

{ The senses of 'persuasion' and 'enticing' are denoted by the root, the other senses are expressed by the context

By I. 3 78, *vad* generally takes the terminations of the Parasmaipada, by the present sūtra, it takes also the affixes of the Atmanepada when having certain meanings

Bhāṣana, (shining) means to illumine as वदते चार्वा लोकायते. The Chārvi illumines the Lokāyata śāstras, by his discourses and clear exposition शास्त्रे वदते 'He expounds the scriptures'

Upasambhāṣhā (persuasion) means to appease, to conciliate, as श्रुत्यानुपवदते he conciliates or cajoles the servants.

Jñāna (knowledge) means to know completely as वदते चार्वा लोकायते the Chārvi knows completely to discourse upon Lokāyata śāstra.

Yatna (endeavour) means energy as चेन्न वदते 'He toils in the field,' चेन्न वदते 'he toils in the house'

Vimati (disagreement) means dissension, want of unanimous opinion. As चेन्न विवदन्ते 'They disagree over the field' i.e., holding different opinions they talk diversely

Upamantrana (enticing) means to coax in secret, as, कुलभाषानुपवदते 'he entices the wife of a respectable family (i.e., seduces her in secret)' चरदारानुपवदते 'he flatters another's wife'

Why in the above senses only? Observe वद किञ्चिद्भवति 'he says something',

२७२१ । व्यक्तवाचां समुच्चाराणो । १ । ३ । ४८ ।

समुच्चारादीनां समुच्चाराणो वदोऽतन्नेपदं स्यात् । संप्रवदन्ते ब्राह्मणाः । चेह । समवदन्ति खगाः ।

2721. After the verb *vad*, the Atmanepada is employed when used in the sense of "speaking articulately in a similar manner by men"

As **अवगिरति** (he swallows) The root **gri** 'to swallow' preceded by the preposition **ava** is Atmanepadī. According to the *Mahābhāṣāya* the verb **gri** taken in this sūtra means 'to swallow' and belongs to the *Tudādi* class No. 117, it is not the **gri** 'to make sound' which belongs to the *Kryādi* class No. 28. Because there is no word formed with the latter verb by affixing the preposition 'ava' to it. By I 3 78 this verb **gri** 'to swallow' would have been *Parasmaipadī*, the present sūtra debars that.

When it is not preceded by **ava**, it is *Parasmaipadī*, as **विरति** 'he swallows.'

२६२५ । समः प्रतिज्ञाने । १ । ३ । ५२ ।

अण्द नित्यं वगिरते प्रतिज्ञानीत्यर्थः । 'प्रतिज्ञाने' क्तिच् । वगिरति ग्रासश्च ।

2725 After the verb **gri** preceded by **sam**, the *Atmanepada* is used, when employed in the sense of 'promising'

As **यत वगिरते** 'he promises to pay a hundred' Or **अण्द नित्यं वगिरते** 'He acknowledges that the Word is eternal' If it does not mean to promise or acknowledge, it takes the *Parasmaipada* terminations. As **वगिरति ग्रासश्च** 'he swallows the mouthful'

२७२६ । उदश्चरः सकर्मकात् । १ । ३ । ५३ ।

वर्गमुच्यते । उदस्य गच्छतीत्यर्थः । 'सकर्मकात्' क्तिच् । उदश्चरति । उदश्चरिहा गच्छतीत्यर्थः ।

2726 After the verb **char** 'to walk' preceded by **ut**, when used transitively, the *Atmanepada* is employed

As **वर्गमुच्यते** he strays away from (the path of) religion (or duty) **उदश्चरति** 'he transgresses the commands of his preceptor'

Why do we say 'when used in the transitive'? Observe **उदश्चरति** 'the vapour is rising.' Here it is *Parasmaipadī*

२७२७ । समस्तृतीयायुक्तात् । १ । ३ । ५४ ।

रथेन चरते ।

2727 After the verb **char**, preceded by **sam**, and connected with a noun in the Instrumental case, the *Atmanepada* is employed.

As **रथेन चरते** 'he drives in a chariot'

२७२८ । दाणश्च सा चेच्छतुर्थ्यर्थे । १ । ३ । ५५ ।

अपूर्वादावस्त्विति शब्देन श्रुतादिकं स्यात् तृतीया शेषचतुर्थ्यर्थे । दास्या संयच्छते । पूर्वशब्दे 'चश्च' इति चङी । तेन वृत्तद्वयमिदं व्यचक्षतेऽपि प्रदर्शते । रथेन चमुदाचरते । दास्या संयच्छते ।

2728 And after the verb **dā** to give, preceded by **sam**, and connected with a noun in the Instrumental case, the *Atmanepada* is employed, provided this Instrumental case has the sense of the Dative case.

When is the 3rd case used with the force of the 4th case? That is answered by the following —

Vart —The Instrumental has the force of the Dative when immoral conduct is implied. As दास्या or दूपस्या संप्रदच्छते “he gives (money with the object of enticing) to the female slave or prostitute.” The word दस्यः in the preceding sūtra is in the Genitive case. Therefore it applies even there where another preposition intervenes between the दस्य and the root. In fact दस्यः covers both this and the sūtra that precedes it. As एतेन वज्रदाचरते ।

Note —The verb dā to give, is generally parasmaipadī, it becomes ātmanepadī under the above conditions

Note —Why do we say “when it has the force of the dative case”? Because when it has not the sense of the dative, parasmaipada terminations will be used, as पाणिना संप्रदच्छति, ‘he gives with his hand.’

Note —It might be asked how the ātmanepada terminations are employed when the preposition sam is not directly applied to the verb, but another preposition pra, intervenes between sam and the verb. The reply is that the word samah in I. 3. 54 S. 2727 is not in the ablative case (which would have required its being placed immediately before the verb), but it is in the genitive case and is used as an attribute

२७२९ । उपाद्यमः स्वकारणे । १ । ३ । ५६ ।

स्वकारण स्वीकारः । नार्थाद्युपपद्यते ।

2729. After the verb yam, to give, preceded by upa, when used in the sense of ‘espousing,’ the Atmanepada is employed

This is clear. As नार्थाद्युपपद्यते ‘he espouses or knows his wife’ But not so when another’s wife is meant, there it is parasmaipadī

By I 3 78 the verb yam would have been parasmaipadī, but the present sūtra makes an exception, when the root takes the preposition upa and means “to marry, to espouse, or to accept.” The meaning of *sva-karana* is confined to accepting in general. This is according to the Kāśikā, according to the Mahābhāṣya, *sva-karana* means ‘to make one’s own what was not previously his own’

Note —Why do we say in the sense of “marrying”? When it has any other sense, the parasmaipada affixes will be employed, as देवदत्तो वज्रदत्तस्य नार्थाद्युपपद्यति, ‘Devadatta has illicit intercourse with the wife of Yajñadatta’ In forming the aorist, the following sūtra applies.

२७३० । विभावोपयमने । १ । २ । १६ ।

यमः विच्छिन्ना द्याद्विधादे । यमः सीताद्युपायत-उपायंस्त वा । उद्वोदेत्यर्थः । गन्धमाज्ञे यमने तु पूर्वविप्रतिषेधाभिनित्य क्षिप्रम् ।

2730 The *such* before the ātmanepada affixes is *not* optional, when *yam* means ‘to espouse.’

Thus रामः सीतामुवाच or उवाचस्य 'Rāma espoused Sita' उवाच or उवाचस्य वाचांश्च 'he espoused his wife.'

The word 'Upayamana' in the sūtra means 'to accept in marriage,' 'to espouse.' The verb वच् preceded by the preposition उप is Ātmanepadī when it means 'to espouse' by I. 3 56 S 2739.

When वच् means 'to divulge,' the aorist is वित् by I. 2. 15 S 2698. Therefore, when उपवच् means 'to divulge,' its aorist will be compulsorily वित् and not *optionally* so for the present sūtra (I 2 16) though subsequent, is debarred in anticipation by the preceding Ashtādhyāyī sūtra I 2 15 S. 2698.

२७३१ । ज्ञात्र स्मृद्वां सन् । १ । ३ । ५७ ।

अन्तर्गतानिवा प्रत्ययः । जन्ने जिज्ञासते । श्रुन्वते । श्रुन्वते । विद्वते ।

2731 After the Desideratives formed by the affix san, of the verbs jñā 'to know', śru, 'to hear', smṛi 'to remember,' and dṛis 'to see,' the Ātmanepada is employed.

Note —The above four roots are ātmanepadī when in the Desiderative form, the suffix "san" being the pratyaya by which desideratives are formed.

Note —The verb jñā takes the terminations of the ātmanepada when used in the senses indicated by the three sūtras 2717, 2718 and 2719 already explained. The desiderative form of jñā would *ex-necessitate* take ātmanepada affixes when used in the above senses I. 3 62 S 2734. The present sūtra, however, enlarges the scope of ātmanepada by declaring all desideratives of jñā to be ātmanepada, in whatever sense they may be used.

Note —Similarly by I. 3. 29 and the vārtika under it, the roots śru, and dṛis, take the terminations of the ātmanepada, when preceded by sam, the desideratives of those would of course have taken ātmanepada affixes by I. 3 62, but the present sūtra makes it general.

Note —The present sūtra however enunciates a new rule in the case of the root smṛi.

As जन्ने जिज्ञासते 'he wishes to know (i.e., enquires after) religion', श्रुन्वते 'he serves the teacher', श्रुन्वते 'he wishes to remember the forgotten' श्रुन्वते 'he wishes to see the king'

Why do we say, when taking the affix san? Because the primitive verbs will take the parasmaipada terminations as ज्ञासति he knows; श्रुसति he hears, स्मरति he remembers चक्षति he sees.

२७३२ । नानोक्तः । १ । ३ । ५८ ।

पुनरुक्तिश्चास्ति । पूर्वसूत्रस्यैवाय निषेधः । 'X अनन्तरस्य X' इति व्याख्या । तेनेह न । चरिषीऽपुनिकास्ति । चरिषी प्रवर्तिषुनिष्कृतीत्यर्थः । 'पूर्ववत्त्वम्' (२७३१) इति वत् । 'अकर्तृ-काश्च' (२७१८) इति वेदसाहित्यानाम् ।

2732. After the desiderative of *jñā*, when preceded by *anu*, the *Atmanepada* is not employed

This sūtra read with S 2718 limits the scope of *parasmaipada* to the transitive, desiderative verb *anu-jñā*. As *पुत्रमनुजिज्ञासति* 'he enquires after the son.' This is an exception to the last sūtra only. Because of the maxim 'a rule, may it enjoin or forbid anything, either enjoins or forbids only that which is nearest to it in some other rule' Therefore not here *अर्घ्योऽनुजिज्ञासते* meaning 'he wishes to sacrifice with clarified butter'. Now *अनुज* when Intransitive is *Atmanepadi* by I 3. 45 S 2718 and therefore, its Desiderative is also *Atmanepadi* by I, 3 62 S 2734

Why do we say when preceded by *anu*? Because otherwise it will take the *Atmanepada* terminations. As *अनुजं जिज्ञासते* he inquires after religion

२७३३ । प्रत्याङ्भ्या ऋवः । १ । ३ । ५९ ।

आभ्यां चानन्ताच्छुभ उक्तं न स्यात् । प्रतिशुभूयति । आशुभूयति । कर्मप्रवचनीयास्तत्वादेव । देवदत्त प्रति शुभूयते । 'शदेः शितः' (२३६२) 'प्रियतेर्भुङ्क्षिडोश्च' (२५३८) व्याख्यातम् ।

2733 After the desideratives of *sru*, when preceded by *prati* and *ân*, the *Atmanepada* is not used.

The verb *sru*, when taking the prefixes *prati* and *ân*, is not *Atmanepadi*, though taking the desiderative "san" This is also an exception to the rule I 3 57. Thus *प्रतिशुभूयति* and *आशुभूयति* ॥

The word *prati* and *ân* must be *upasargas*, if they are used as *karma-pravachaniyas* (I. 4 83 S 546) then the rule will not apply. As *देवदत्त प्रति शुभूयते* ॥

२७३३ । क । शदेः शितः ॥ १ । ३ । ६० ॥

2733A. After the verb *sad* to decay, when it has one of the affixes with an indicator *ś* (*sit*) the *Atmanepada* is used but not in the Desiderative

The root 'sad' when taking any affix which is marked with an indicator *य*, is conjugated in the *Atmanepada*. In connection with this, must be read sūtra VII 3 78 S. 2360, by which the root *शद्* is replaced by *शीय* before affixes having an indicator *य*. Thus *शद् + य + ते = शीय + अते = शीयते* 'he decays or withers,' *शीयते* 'they two decay,' *शीयन्ते* 'they decay.'

Why do we say before affixes having an indicator *य*? Before other affixes, it is not *Atmanepadi*. As *अयत्स्यद्* 'if he decayed', *यत्स्यति* 'he will decay'. *यिष्यत्सति* 'He wishes to decay'

The well-known *vikāranas* like *चप्*, *य* &c, the affixes like *चद्* &c, are *षिट्* affixes. In other words, the root *sad* is *Atmanepadi* in all conjugational tenses.

The sūtra has been explained before also. See No. 2362. It is repeated here because of the context.

२७३३ । ख । म्रियतेर्लङ्लिङ्गोश्च ॥ १ । ३ । ६१ ॥

2733B After the verb *mri* to die, when it has one of the affixes having an indicative *य*, as well as when it takes the affixes *lun* (Aorist III 2 110) and *luñ* (Benedictive III, 3. 159) the Atmanepada is used, but not in the Desiderative

This is a restrictive sūtra, the root *मृ* (to die), is marked with a *ङ* as an indicative letter, so by sūtra I 3 12 S 7157 it would be always Atmanepadī. But the present aphorism restricts it to *लुङ्* *lun* (Aorist) and *लिट्* *luñ* (Benedictive) tenses, as well as to those tenses which are *मिद्*

It is only before these three affixes, namely, *lun*, *luñ* and *sit* affixes, that the root *mri* takes the terminations of the atmanepada. Thus the aorist *अमृत* *amrita* 'he died', Benedictive *मृषीष्ट* *mṛishishta* 'may he die'. Similarly before *sit* affixes, thus *म्रियते* 'he dies,' = *मृ + य + ते* (VII 4 28) *म्रिय + य + ते* = *म्रियते* (VI 4 77) *म्रियते*, *म्रियन्ते*. The root *मृ* belongs to the sixth class of verbs called *Tudādi* which take the vikāraṇa *य* in the conjugational tenses (II 1. 77). But the Desiderative is *मृनूर्पति*.

In other tenses, *viz*, the two Futures, the Perfect and the Conditional, this verb is *parasmaipadī* *मरिष्यति* he will die *अमरिष्यत्*. This sūtra has been taught in No 2538. It is repeated here for the sake of the context.

२७३४ । पूर्ववत्सनः । १ । ३ । ६२ ।

सनः पूर्वो यो चातुस्तन इत्य सप्तमत्तादप्यात्मनेपदं स्यात् । यदिधियते । शिष्ययिषते । निविबिषते । 'पूर्ववत्' किम् । तुभूयति । 'यदे'—(२३६२) (२५३८) इत्यादिरूपद्वये 'सने न' इत्यनुवर्त्य भावयमेदेन उदाहयेयम् । तेनेह न । शिष्यत्सति । तुभूर्पात । 'आत्मत्यपवत्कृजोऽनुप्रयो-गस्य' (२२४०) । एषाचक्रे ।

2734. The verb which is Atmanepadī in its primitive form before the taking of the affix *san*, will also be Atmanepadī when it ends in the affix *san*

In other words, after a desiderative verb, Atmanepada is employed, if it would have been used after the primitive verb

If the primary verb is *parasmaipadī*, its desiderative will be also *parasmaipadī*, if the primary verb is Atmanepadī, its desiderative will be Atmanepadī. This is the general rule. Some exceptions to it have already been mentioned in sūtras I 3. 57, 58, and 59. A root which was Atmanepadī, before taking the Desiderative affix *चञ्* *san*, will be Atmanepadī even when it takes the affix *चञ्* *san*. In other words, that by reason of which the Atmanepada affixes were ordained in the primary verb, will cause the same terminations to be applied when the verb ends in *चञ्* *san*. Thus it was said in sūtra 1. 3. 12, that roots having an *anudātta* accented vowel as indicative, or a *ङ* *n* as their indicative letter, take the terminations of the Atmanepada. Thus *वृद्धे* 'he prospers,' and *वेदे* 'he sleeps.' The verb *वृध* 'to increase' and *वीड्* (to lie down) will remain Atmanepadī, even when

they are used as Desideratives. Thus इद्विचिच्छे 'he wishes to prosper' and निविचिच्छे. Similarly I 3 17 S 2686 declared that the verb निविच् is ātmanepadī as निविच्छे, this will be ātmanepadī also in the Desiderative form, as निविचिच्छे 'he wishes to enter'. So also by I 3 40, S 2713 आचिच्छे is ātmanepadī, the Desiderative आचिच्छे will also be ātmanepadī.

But though by I 3. 60 and 61. नीयते and निवते are ātmanepadī, yet निवत्सवति 'he wishes to lie down' दुर्भुर्दति 'he wishes to die,' are parasmaipadī. Because the ātmanepada affixes were ordained after the roots च् and दृच् only under exceptional conditions and not generically, and as those conditions do not exist in the desiderative, the latter does not take the ātmanepada terminations. In fact, the words चने न are to be read into those two sūtras i.e., न from S. 2732, and चनः from 2734, and so in the Desiderative they are not ātmanepadī.

Of course, that which in its primary state would not have taken the terminations of the ātmanepada, there being a prohibition to that effect will not allow them in its Desiderative form. As चतुचिच्छेति 'he wishes to imitate,' परचिच्छेति. Here the root च् by I 3 79 has been especially declared to be parasmaipadī, to the exclusion of ātmanepada affixes which would otherwise have come by I 3 82 and 72, and therefore its Desiderative is also parasmaipadī. The force of च् causing ātmanepada is counteracted by I 3 79 S 2745

Now it might be asked — "True, this rule provides for those cases where a root is conjugated in two forms, one a Primitive and another a Desiderative conjugation. But what provision do you make for those partial verbs which take the affix च् even in their primitive form, and in whose case we have no prior form to look upon as a guide in the application of ātmanepada affixes. And there are at least 7 such quasi-roots which take च् in this way called also the self-descriptive च्. Those quasi-roots are गुप्, तिप्, कित्, चार्, वच् दार् and यार्. What are we to do with these quasi-roots, which are always conjugated with the affix च् and have no simpler conjugation?" To this we reply, "In the case of these partial verbs which take the self-descriptive च् the pada will be regulated by the indicatory letters which these quasi-roots have. For though the full roots are दुगुप्च तित्विच्, चिकित्विच्, नीमान्व, नीमन्व, नीमन्व and दीदान्व yet by the maxim अवयवे कृतं लिङ्गं चतुर्धा यस्य विशेषकं भवति, "a sign made in a portion of a thing, qualifies the whole thing" the sign made in the expression गुप् &c, will qualify the whole verb दुगुप्च &c." Thus we have दुगुप्चते 'he despises,' चिकित्चते 'he cures, नीमान्वते 'he investigates' &c.

२७३४ । क । आसृभृत्ययत्त कृजोऽनुप्रयोगस्य । १ । ३ । ६३ ।

इथा चक्षे ।

2734A The auxiliary कृ is Atmanepadī, if the principal verb to which आसृ is added is ātmanepadī,

Thus एवं चक्रे : See S 2240

There are in Sanskrit two forms of the Perfect (परिष्ठा). one formed in the ordinary way by the reduplication of the root, and adding the terminations, the other called the periphrastic Perfect, is formed by adding क्वाच् to the root and then affixing to it the perfect tense of the roots कृ (to do), भू (to be) or अस् (to be). These latter verbs are called anuprayoga or auxiliary verbs, as it is with their help that the Perfect tense is formed. The question then arises, what conjugation, parasmai or ātmanepada, do these auxiliaries take in forming the periphrastic Perfect? This sūtra supplies the answer —the auxiliary कृ follows the conjugation of principals, the other auxiliaries do not. Thus the root वृ (to increase, prosper) is ātmanepadī, therefore in forming the periphrastic Perfect, the verb कृ will be also in the ātmanepada. Thus एवं चक्रे (he prospered). Similarly वद् (to appear with great splendour) is parasmaipadī and the auxiliary कृ after it will be parasmaipada, 'as वद्भास्कार (he appeared with great splendour).

But the other auxiliaries भू and अस् retain their own peculiar conjugation and are not influenced by the conjugation of their principal. Thus वृषाभ्यसूय, वृषाभास

The word ām-pratyaya of the sūtra means 'that after which the affix ām (III 1 35 and 36. क्वात्प्रत्ययादात्मनश्चे क्षिति) comes.' Of the verb कृणि when subjoined to another as an auxiliary, the termination is that of the ātmanepada like the verb that takes the affix ām. If this sūtra enjoined a rule of injunction (vidhi), then there would be the termination of the ātmanepada even in examples like उद्भास्कार and उद्भासकार where the fruit of the action accrues to the agent. This is no valid objection to the present sūtra. It is to be interpreted in both ways, that is, both as a vidhi (a general injunction) and a niyama (a restrictive injunction). How is that to be done? Because the word pūrvavat of the last sūtra is to be read in the present aphorism also. The second explanation, in that case will be for the sake of establishing a niyama or restrictive rule.

२७३५ । प्रोपाभ्यां युजेरयक्षपात्रेषु । १ । ३ । १४ ।

प्रयुक्ते । उपयुक्ते । * स्वराक्षन्तोपययौदिति यत्तद्वच् * । उद्युक्ते । निरुक्ते ।
'अयक्षपात्रेषु' क्वि । इन्द्रं स्वस्ति पात्राणि प्रयुजति ।

2735 After the verb yuj to join, Atmanepada is used when it is preceded by pra and upa, except with reference to sacrificial vessels, even when the fruit of the action does not accrue to the agent

The verb युजिर् 'to join' is svarit, and consequently by sūtra I 3 72 it is always ātmanepadī, when the fruit of the action accrues to the agent. The present sūtra declares when this verb may take the terminations of ātmanepada, even when the fruit of the action does not accrue to the agent

After the verb जुञ् preceded by the prepositions प्र and उप the terminations are of the ātmanepada, when not employed in reference to sacrificial vessels. As प्रजुञ्क्ते 'he joins or employs', उपजुञ्क्ते 'he fits or uses.'

Why do we say "when not employed in reference to sacrificial vessels?" Because there the terminations will be of the parasmaipada. As इन्द्रं नमिषाति प्रजुनक्ति.

Vartika —It shall be rather stated that the root takes the terminations of the ātmanepada when preceded by any preposition beginning or ending with a vowel. This is an important modification of the above rule. Thus उपजुञ्क्ते and निजुञ्क्ते. In fact, all upasargas, with the exception of चर्, निर्, and इर्, either begin or end with a vowel, and therefore the *Vartika* amounts to the inclusion of all prepositions with the above exception.

With चर्, निर् and इर्, however, the root will take parasmaipada terminations, as संजुनक्ति.

२७३६ । सप्तः दण्डवः । १ । ३ । ६५ ।

चक्षुते यक्षत् ।

2736 After the verb kshnu, 'to sharpen,' preceded by sam, the Atmanepada is employed

The verb क्ष् 'to sharpen, or grind,' is generally parasmaipadī but it is ātmanepadī when it is preceded by the prefix चर्, as चक्षुते यक्षत् 'he whets the weapon' चक्षुवाते 'they two whet' चक्षुवन्ते 'they all whet'.

Note —It might be objected, why has a separate aphorism been made of the verb kshnu, it could well have been included in the I 3 29 S 2699 which also speaks of the force of the prefix sam, when used with the verbs gam, richchha &c. To this the answer is that, that sūtra treats of intransitive verbs, the word akarmaka being 'understood' therein, while the present sūtra, as is evident from the example we have given above, treats of transitive verbs.

२७३७ । भुजोऽनवने । १ । ३ । ६६ ।

ओदनं भुङ्क्ते । अभ्यवहरतीत्यर्थः । 'बुभुजे पृथिवीपालः पृथिवीनेव केषलात्' । वृद्धो जनो दुःखयतानि भुङ्क्ते' । इन्द्रोपमोगो, बुभुजेत्यर्थः । 'अनवने' कित् । नही भुनक्ति ।

2737 After the verb bhuj, the Atmanepada is used, except in the sense of 'protecting'

The word अनवन् means protection. अनवन् 'non-protection'

The root bhuj, when it does not mean to protect, is ātmanepadī. This root belongs to the Rudhādi class and has several meanings, as, to feed, to cherish, to preserve, to eat and to enjoy. As ओदनं भुङ्क्ते 'he eats rice' also dual bhuñjāte, pl. bhuñjate &c. So also बुभुजे पृथिवीपालः पृथिवीनेव केषलात् 'the king enjoys only the earth वृद्धो जनो दुःखयतानि भुङ्क्ते' 'the old man suffers many pains. But नही भुनक्ति 'He protects the earth.

The root *bhuj* belongs also to the *Tudâdi* class, No 124 but there it has the sense of being curved or crooked. The *bhuj* belonging to the *Tudâdi* class is not to be taken in this *sûtra*, because that *bhuj* has never the sense of protecting. Therefore *विभुजति पाणिम्* 'he bends the hand,' is in the *paras-
maipada*.

२७३८ । शेरखौ यत्कर्म खौ चेतस कर्तानाध्याने । १ । ३ । ६७ ।

चयन्तादात्मनेपद स्यादखौ वा क्रियासौ च शेरयन्ते भोजयते अखौ यत्कर्मकारक न शेरखौ कर्ता
स्यान्त त्वाध्याने । 'खिचस्व' २५६४) इति चिट्ठेऽकर्त्रभिप्रायार्थनिदम् । कर्त्रभिप्राये तु विभाषीप-
पदेन- (२७४४) इति विकल्पे 'अस्मावर्कर्मकात्-' (२७५४) इति परस्मैपदे च परत्वात्प्राप्ते 'पूर्व-
विप्रतिषेधेनेदमेवयते' । कर्तृस्यभावका कर्तृस्यक्रियासौदाहरणम् । तथा हि । पश्यन्ति भव
भक्ता । चाबुधशानविषय कुर्वन्तीत्यर्थः । प्रेरणाशक्त्यागे । पश्यति भवः । विषयो भवतीत्यर्थः । ततो
हेतुनविषयम् । दर्शयन्ति भव भक्ताः । पश्यन्तीत्यर्थः । पुनपर्ययस्याविवक्षाया दर्शयते भवः । इह
प्रथमतृतीययोरेवस्ययोर्द्वितीयचतुर्थयोश्च तुल्योऽर्थः । तत्र तृतीयकथाया न तत् । क्रियासाधनेऽप्यखौ
कर्मकारकस्य खौ कर्तृत्वाभावात् । चतुर्थ्या तु तत् । द्वितीयाभावाय क्रियासाध्यात् । प्रथमायां
कर्तृखौ भवत्येव कर्तृत्वाच्च । एवमारोहयते हस्तीत्यप्युदाहरणम् । आरोहन्ति हस्तिन हस्तिपकाः ।
स्वभावयन्तीत्यर्थः । तत आरोहति हस्ती । न्यग्भवतीत्यर्थः ततो खिज्जारोहयन्ति । आरोहन्ती
त्यर्थः । तत आरोहयते । न्यग्भवतीत्यर्थः । यद्वा पश्यन्त्यारोहन्तीति प्रथमकथा प्राग्वत् । ततः
कर्तृच एव हेतुत्वारोपाधिकम् । दर्शयति भवः । आरोहयति हस्ती । पश्यत आरोहयत प्रेरयती-
त्यर्थः । ततो खिचन्वा तत्प्रकृतिभ्या च उपास्योर्द्वयोरेपि प्रेरणयोस्त्यागे दर्शयत आरोहयत
इत्युदाहरणम् । अर्थः प्राग्वत् । अस्मिन्पक्षे द्वितीयकथाया न तत् । स्वानक्रियत्वाभावारिकर्म-
स्वाधिक्यात् । 'अनाध्याने' किम् । स्मरति वनगुह्यं कोकिल । स्मरति वनगुह्यः । उदकवटा-
पूर्वकवटुखौ विषयो भवतीत्यर्थः । भोजयते हेतुपदे (२५६४) उदाहरणम् ।

2738. After a verb ending in the affix *ni* (causal) the *Atmanepada* is employed, provided that, when the object in the non-*ni* (or non-causal) case becomes the agent in the causal and when the very *verb* (*karma*=*kriya*) of the non-*ni* is also employed in the causal with *ni*, but not so when it means 'to remember with regret,' (even when the fruit of the action does not accrue to the agent)

The phrase 'खे (after the causative)' of this *sûtra* governs the four succeeding *sûtras* and is understood in them. The *sûtra* consists of the following words — खे: 'after the causative,' अखौ 'in the non causative,' यद् 'what,' कर्त्तु 'object,' or 'action'. This word has two meanings in this *sûtra* first, the *karma-lâkaka*, 'the objective case', secondly *kriya*, 'the verb' खौ 'in the causative,' खेद् 'if,' खः 'that,' कर्त्ता 'nominative,' अनाध्याने 'except to remember.'

In general, by I 3 74, S 2564 the causative verbs take the terminations of the *âtmanepada*, when the fruit of the action accrues to the agent. The present *sûtra* applies to the case where the fruit of the action does not accrue to the agent.

But even where the fruit of the action accrues to the agent, there are two exceptions. The sūtra I 3 77, S 2744 makes the ātmanepada optional while I 3. 88 S 2754 makes it Parasmaipadī. These two rules I 3. 77 and 88 being subsequent to the present I 3. 67, would debar this latter. But according to Patañjali it is not so. The चिञ्च् root is conjugated in the ātmanepada, if it fulfils the conditions of this sūtra and the subsequent rules S. 2754 and 2744 are set aside by purva-vipratishedha.

Note.—Thus I 3 77 S. 2744 has full scope in स्वं यजं यजति or स्वं यजं यजते 'he sacrifices for his own yajña' But the present sūtra will debar the option, in दर्शयते राजा स्वयमेव 'the king makes himself seen.' Similarly I. 3 88 S 2754 has full scope in गोपीं कृष्णं सोवयति 'Gopi puts Krishna to sleep,' from कृष्णं सोते 'Krishna sleeps' But the present sūtra will apply to ज्ञापयते केदारः स्वयमेव ।

By III 1 87 S 2766 we learn that there is ātmanepada when the action affecting the agent is similar to the action which affects the object. Will not that general rule have covered the particular cases of the causatives? No. The examples to be given under the present sūtra are those, where the *bhava* inheres in the agent and where the *kriyā* inheres in the agent. Thus परयन्ति भव भक्ताः 'the devotees see the Supreme Being' i.e., by constant devotion, &c., they persuade Him to appear and thus make himself the object of visual perception. When this sense of persuasion is ignored, and the agency of the devotees is put out of sight, in other words when प्रेरणा is given up, for in the Reflexive sense where agent is abandoned, for the sake of facility, such is the case, we have परयति भवः 'The Supreme Being manifests,' i.e., becomes an object of perfect of perception. See Reflexive verbs Chapter 21. To this verb we add the affix चिञ्च् with the sense of *hetu*. We get दर्शयन्ति भव भक्ताः 'the devotees cause the manifestation of the Supreme Being'—i.e., they see the Being. Again from this दर्शयन्ति, when we do not wish the sense of the causative to be expressed, i.e., when we do not wish to lay any stress on the sense of the causative we have the ātmanepada as दर्शयते भवः । 'Bhava shows himself' Here the sense of the first and the third cases and of the second and the fourth cases is the same. That is परयन्ति भव भक्ताः and दर्शयन्ति भव भक्ताः have the same meaning. So also परयति भव and दर्शयते भवः । In the third case (दर्शयन्ति) there is not ātmanepada. For though the verb or action is the same as in the first example, yet the object kāraka of the non-nī verb (namely Bhava) is not here the agent of the nī-verb. But in the fourth case (दर्शयते) we have ātmanepada. For the verb here is the same namely the verb of the second example and the verb of the fourth are both Reflexive, and also the word Bhāva which was *object* in the first example, has become the *agent* in this fourth example.

Note —The above is an example of kartristha bhâvaka verb. Bhâva or condition-verb is that sense of a root where the action is accomplished by means which are not dependent on motion from one place to another by the agent. As in the above example the act of seeing does not require any change of place or motion for its accomplishment अपरिपन्दन वाचनवाच्यो वाच्यो नावः । It resembles very much Reflexive verbs. Or rather *actions* which can be accomplished without much movement of the agent are Bhâvas.

While क्रिया or active-verb is that action which is accomplished by the movement of the agent अपरिपन्दनवाचनवाच्यो क्रिया । We shall now give an example of kartristha kriyâ.

Thus (1) आरोहन्ति इस्तिन इस्तिपक्षाः 'the elephant-keepers bend down the elephant' Arohanti means to bend. From this we have the Reflexive voice, आरोहन्ति इस्ती 'the elephant bends down'.

From this we have the Causative आरोहयन्ति इस्तिन इस्तिपक्षाः 'the elephant keepers bend down the elephant', here आरोहयन्ति cause to bend down, has the same meaning as आरोहन्ति । From this we have the Reflexive, by abandoning the force of causative, आरोहयन्ते इस्ती 'the elephant bends down'.

Or परवन्ति and आरोहन्ति the first examples are retained as above namely परवन्ति भव भक्ताः or आरोहन्ति इस्तिन इस्तिपक्षाः ।

From this we get *directly* causatives with चिच् having super imposed on the object the sense of hetu, namely the making the object the inciter of the action. As दर्शयति भवः, आरोहयति इस्ती meaning incites while seeing and bending, the full sentences being परवतो भक्तान् दर्शयति भवः 'Bhâva shows himself to the gazing devotees', i e, Bhava appears in such a glorious manner that it *compels* the devotees to look at Him. Here the object Bhâva is now the inciter of the action. He *draws* the gaze of all towards Him. Here the Hetu (S 2575) activity is imposed on the whole object आरोहतो इस्तिपक्षाद् आरोहयति इस्ती 'to the bending elephant keepers bends the elephant,' i e, the elephant bends of itself in such a graceful way as draws or attracts the attention of its keepers, as if it invites them to mount it. From these चिञ्जन् verbs, दर्शयति and आरोहयति from these very original roots परवन्ति and आरोहन्ति when the appropriate inciting senses are removed, we get the examples दर्शयते and आरोहयते । The meaning is the same as mentioned before. Here there are three stages only. (1) परवन्ति भव भक्ताः or आरोहन्ति इस्तिन इस्तिपक्षाः । (2) परवतो भक्तान् दर्शयति भवः, or आरोहतो इस्तिपक्षाद् आरोहयति इस्ती । (3) दर्शयते भक्तान् भवः or आरोहयते इस्तिपक्षाद् इस्ती । The last, of course, are examples under the present sūtra. In the second case, here, though the verb is चिञ्जन् it is not Atmanepadi. As there is absence of the same *actions* or verbs, because there is the addition of the sense of चिच् in the second.

Note —Why do we say 'in the non-causative non-nī'? For this rule will not apply, when the primitive verb itself is formed by the affix चिप्, such are the roots of the tenth class or Churādi in which the nich is added in the self-descriptive sense, and not for a causative purpose. Thus the root गच belongs to the Churādi class, whose causative and primitive forms are the same. As गचयति गच गोपालकः 'the cowherd counts the herd'; and the causative form is गचयति गचः स्वयमेव 'the herd makes itself to be counted.' The terminations in both cases are those of the Parasmaipada.

Note —Why do we say 'when the object (karma) becomes the agent.' Because the rule will not apply, when any other kāraka or case, than the karma or object, of the primitive verb becomes the agent in the causative. Thus क्षुनक्ति दात्रेण 'he cuts with the scythe,' दात्रयति दात्रं स्वयमेव 'the scythe is made to cut of itself' Here the word dātra was the instrument of the primitive verb which became agent in the causative, and therefore in the causative the terminations are of the parasmaipada only.

Note —Why do we say 'if in the causative' in the sūtra? It is for the purpose of indicating that the verb must be one and the same, both in the primary sentence and the causative sentence. Therefore the rule does not apply here where the causative verb वेचयति in the second sentence was not used in the first sentence, आरोहन्ति इस्तिन इस्तिपकाः 'the elephant-keepers bend the elephant,' and आरोहयन्तो इस्तिभीताश्च वेचयति नृपेण 'the elephant that is being caused to bend is made to sprinkle with urine the frightened men.'

Note —The word च 'that' is employed in the aphorism to show that the objects in both sentences must be the same and not different. Therefore in the following example where the objects are different, the terminations of the parasmaipada are only used. आरोहन्ति इस्तिन इस्तिपकाः 'the elephant-keepers bend the elephant,' and आरोहयन्तो इस्ति स्थलमारोहन्ति ननुवद्वा 'the elephant, that is being caused to bend, makes in a mount on the land.'

Note —Why do we use the word kartā 'agent' in the sūtra? If the former object is not the agent in the second case, the terminations of the parasmaipada only would be used. As आरोहन्ति इस्तिन इस्तिपकाः 'the elephant-keepers bend the elephant,' and दानारीभवति महामात्रः 'the Mahā mātra makes them bend.'

Note —Why do we say 'except when meaning to remember with tenderness?' - Observe, स्मरति वनपुलकस्व कोकिलः 'the dove remembers, with regret, the forest tree,' and स्मरयत्येनं वनपुलकः स्वयमेव 'the forest tree is made to be remembered of itself.'

२७३९ । क । भीद्वयोर्हितुभये ॥ १ । ३ । ६८ ॥

2739A. After the causatives of the verbs bhī 'to fear', and smī 'to wonder,' even though the fruit of the action

accrues not to the agent, the Atmanepada is employed, when the fear is produced directly by the causative agent

The phrase 'of the causative ending in णि' is understood in this sūtra and is to be supplied from the previous aphorism. This sūtra is also restricted to cases where the fruit of the action does not accrue to the agent. The word हेतु in the aphorism has been defined later on in sūtra I 4 55 (हवतन्त्र कर्त्ता), it is the agent which is the mover of another's action. When a fear is caused by a हेतु it is called हेतुभय. The word भय 'fear' in the aphorism is illustrative and includes by implication विस्मय 'astonishment' also. As जटिलो भीषयते 'the jatila the cock-headed frightens', कुण्डलो भीषयते 'the munda, the shaven-headed frightens', जटिलो विस्माययते 'the jatila astonishes', कुण्डलो विस्माययते 'the munda astonishes' &c, the very fact of matted-hair or shaven-head frightens' &c.

Why do we say हेतुभय? For if the fear or astonishment is not the direct result caused by the agent, but arises from something else, then the Atmanepada will not be used. As कुञ्चिकेन भाषयति 'he frightens him with the kunchika,' रूपेण विस्माययति 'he astonishes with his form'. Here kunchika and rūpa are the instruments, which cause fear or astonishment, and are not the hetu thereof. This sūtra has been explained in S 2594

२७३९ । गृध्रिवञ्जयोः प्रलम्भने । १ । ३ । ६९ ।

प्रतारणेऽर्थे ययन्ताभ्यानाभ्यां प्राग्बत् । नागवक् गर्भयते । बह्वयते वा । 'प्रलम्भने' क्त्वा । श्वात् गर्भयति । अभिकाङ्क्षावस्योत्पादयतीत्यर्थः । अहि बह्वयति । वर्जयतीत्यर्थः । 'निवः संमाननशालीनीकरणयोश्च' (२५८२) । व्याख्यातम् ।

2739 After the causatives of the verbs grīdh 'to covet,' and vañich 'to go,' the Atmanepada is employed, when used in the sense of deceiving, even though the fruit of action does not accrue to the agent

The phrase 'of the causatives ending in णि' is to be supplied here from I. 3. 67. This sūtra is also restricted to the cases where the fruit of the action does not accrue to the agent. The word प्रलम्भन of the sūtra means deceiving. As नागवक् गर्भयते 'he deceives the boy,' नागवक् बह्वयते 'he cheats the boy.'

Why do we say 'when it means deceiving' When these verbs have not this meaning, their causatives take parasmaipada. As श्वात् गर्भयति 'he causes the dog to be greedy', अहि बह्वयति 'he avoids the serpent'

२७४० । क । लियः संमाननशालीनीकरणयोश्च ॥ १ । ३ । ७० ॥

2740A. After the causative of the verb li 'to melt or stick,' the Atmanepada is employed, when used in the sense of showing respect, subduing and deceiving even though the fruit of action does not accrue to the agent.

The phrase 'of the causative ending in चि' is to be supplied here from 1 3167. This sūtra has its scope only when the fruit of the action does not accrue to the agent. In the Dhātupāṭha, there are two roots क्री, one is technically called क्रीङ् and means to stick, and belongs to the Divadi class. The other क्री meaning to 'melt' belongs to the Kryādi class. As there is no specification in the sūtra what क्री is to be taken, both are therefore taken.

The force of the word च in the sūtra is to include the word प्रलम्बन 'to deceive' of the last sūtra into the present. The word संमानन means 'to show respect.' The word बासीनीकरण means 'to subdue.' As महाभिरालापयते 'he gets respect or causes respect to be shown to him through or on account of his matted hair.' रवेनो वर्तिकानुल्लापयते 'the hawk subdues the partridge,' कस्तूराणुल्लापयते 'who deceives thee.'

The sūtra विभाषा स्वीयते: VI 1 51 declares that the ई of क्री is optionally changed into आ before certain terminations. But there is no option allowed when the root क्री has any of the above three senses. In these cases the substitution of आ is necessary and not optional. For the option allowed by sūtra VI 1 51 is a व्यवस्थितविभाषा and not a general विभाषा applicable everywhere.

Why do we say 'when it has the meaning of, to show respect &c.'? Because otherwise there is parasmaipada. As बालकानुल्लापयति. This sūtra was explained as S 2592.

२७४० । निश्चयोपपदात्कृजोऽभ्यासे । १ । ३ । ३१ ।

विशेषः इत्येव । पदं निश्चया कारयति । स्वरादिदुष्टनसकृदुच्चारयतीत्यर्थः । 'निश्चयोपपदात्' किम् । पदं दुष्टं कारयति । 'अभ्यासे' किम् । सकृत्पदं निश्चया कारयति । 'स्वरितजितः कर्त्रनिभावे क्रियाफले' (२९५८) । वक्तुं । कुतुबे । 'कर्त्रनिभावे' किम् । श्रुतिवजो यजन्ति । कुम्भन्ति ।

2740 After the causative of the verb क्री, the Atmanepada is used, when it has the word mithya, 'incorrect,' as an upapada (or dependent word,) and is employed in the sense of 'repeated wrong utterance' even when the fruit of the action does not accrue to the agent.

The phrase 'of the causative ending in चि' is to be supplied from I 3. 67. The aphorism is restricted to the cases where the fruit of the action does not accrue to the agent. The word abhyāsa means doing again, or repetition, as पदं निश्चया कारयति means 'he repeatedly pronounces the word incorrectly, that is with wrong accent &c., not once but constantly.'

Why do we say 'when the word mithyā is used as an upapada?' The causative of क्री will take parasmaipada when it has any other upapada. Thus पदं दुष्टं कारयति 'he pronounces the word correctly.'

Why do we say 'of the verb कृज्'? Because the causative of any other verb used along with the word mithyā will not have Atmanepada, as पदं

निव्या वाचयति 'he repeatedly utters the word wrongly.' Here वच् takes parasmaipada.

Why do we say 'repeatedly'? For if the incorrect utterance is not habitual, then parasmaipada will be used, as चढ निव्याकारवति 'he pronounces wrongly, not always but once'

२७४० । क । स्वरितजितः कर्त्रभिप्राये क्रियाभले । १ । ३ । ७२ ।

2740A. After the verb marked with a svarita (svaritet) or which has an indicatory णि (ñit), the terminations of the Atmanepada are employed, when the fruit of the action accrues to the agent.

The anuvritti of the phrase च does not go further. The word क्रियाभलं is a compound, meaning 'fruit of the action.' When the principal object for the sake of which the action is begun, is meant for the agent indicated by the verb, there the Atmanepada is used after verbs having an indicatory ण् or a svarita accent. As चढते 'he sacrifices for himself' चढते 'he cooks for himself.' Here the verb चढ् and चच् are marked with svarita accent in the Dhātupāṭha, and therefore they take the Atmanepada terminations.

Similarly कुडुते 'he presses the soma-juice,' कुडुते 'he does' Here the verbs कुडु and कुच् have an indicatory ण्.

In all the above cases, the principal object of the action such as getting heaven by performance of sacrifice, eating of food &c, is meant for the agent. That is to say, he sacrifices in order that he himself may attain heaven, he cooks in order that he himself may eat, &c.

Why do we say 'when the fruit of the action accrues to the agent'? Otherwise it will have parasmaipada. As चढन्ति वाचकाः the priests sacrifice, (not for themselves, but for their clients)' चढन्ति वाचकाः 'the cooks cook (for their masters)' कुर्वन्ति कर्मकराः 'the menials work (for their master).' Here though the fees and the wages are the fruits which the agent gets, yet as that fruit is not the principal object for which the action was begun—the principal object of the sacrifice was not that the priest should get his fee, but that the sacrificer may go to heaven—the verb takes the terminations of the Parasmaipada. Here the principal fruit of the action does not accrue to the agent, but to a third party. See also S 2158.

२७४१ । अपाहूद । १ । ३ । ७३ ।

व्यायनपवदते । कर्त्रभिप्राय इत्येव । अपवदति । 'विचक्ष' (२५६३) । कारवते ।

2741. After the verb vad to tell, preceded by apa, when the fruit of the action accrues to the agent, the terminations are of the Atmanepada.

The phrase "when the fruit of the action accrues to the agent," is understood here. The sūtra is clear. As *वयसापो स्वाध्यायपद्वदे* 'the wealth-seeker forsakes justice, that is to say, he wishes to acquire wealth at the sacrifice of justice.' But when the fruit of the action does not accrue to the agent, the *parasmaipada* is employed. As *अपचदति*.

२७४१ । क । लिचश्च । १ । ३ । ७४ ।

2741A After a verb ending in the affix *ni* (causal) when the fruit of the action accrues to the agent, the *Atmanepada* is employed.

The phrase—"when the fruit of the action accrues to the agent" is to be supplied from sūtra L 3 72. The verbs that take the affix *लिच्* *nich* are generally causatives. As *कटं कारयते* 'he causes the mat to be made for himself', *जोदनं पाचयते* 'he causes the food to be cooked for himself'. When the fruit of the action does not accrue to the agent, the *Parasmaipada* is used. As *कटं कारयति परस्व* 'he causes another's mat to be made'. See S. 2564.

२७४२ । समुदाहृत्यो यमोऽग्रन्थे । १ । ३ । ७५ ।

'अग्रन्थे' इति शब्देः । ग्रीहीत्ययच्छते । भारमुदरच्छते । वस्त्रमायच्छते । 'अग्रन्थे' किर । उदाहति वेदः । अधिगन्तुमुदय करोतीत्यर्थः । कर्त्रभिप्राय इत्येव ।

2742. After the verb *yam* to strive, preceded by *sam*, *ut* and *ān*, when it does not refer to a book, the *Atmanepada* is employed, when the fruit of the action accrues to the agent.

The phrase 'when the fruit of the action, accrues to the agent' is read into this aphorism by *anuvṛtti* from sūtra I 3. 72. As *ग्रीहीत् चयच्छते* 'he gathers rice' *भारमुदरच्छते* 'he lifts up the load' *वस्त्रमायच्छते* 'he draws out the cloth.' The root *yam* preceded by the preposition *आह्* takes the terminations of the *Atmanepada* by virtue of I 3. 28 also, but in that aphorism the verb was intransitive, here it is transitive, and this explains the necessity of making two different sūtras for one compound verb *आयच्*.

Why do we say 'when it does not refer to a book' For otherwise the verb will take the terminations of the *parasmaipada*. As *उदाहति चिकित्सा वैद्यः* 'the physician studies diligently the [science of] medicine' *उदाहति वेदं* 'he exerts to learn the Vedas.'

When however the fruit of the action does not accrue to the agent the above compound verbs are *parasmaipadī*. As *चयच्छति*, *उदाहति*, *आयच्छति*.

२७४३ । अनुपसर्गाज्ज्ञः । १ । ३ । ७६ ।

या ज्ञानीति । 'अनुपसर्गात्' किर । स्वर्गं लोकं न प्रजानाति । कथं तर्हि सद्भिः—'इत्थं नृपः पूर्वजन्तुलोके तदाऽनुकते गमनं कुतश्च' इति । कर्त्तव्यं लिट् । नृपेति विपरिचयः ।

2743. After the verb *jñā*, when not preceded by any *upa-*

sarga, the terminations are of the Atmanepada, when the fruit of the action accrues to the agent

The phrase 'when the fruit of the action accrues to the agent' is understood in this sūtra also. Thus गं जानीते 'he recognises the cow as his own', अश्वं जानीते 'he recognises the horse as his own'

Why do we say when not preceded by any upasarga? For when compounded with prepositions, it may take the Atmanepada terminations, as स्वर्गं लोकं न प्रजानाति बूढः 'the fool does not know the heavenly regions.' How do you explain अनुजज्ञे in the following verse of Bhatṭa — "इत्थं नृपः पूर्वमवाञ्जुलोचै ततोऽनुजज्ञे गमनं सुतस्य" (I 23) 'The king first deliberated, in this manner and then ordered the going of his son'. Here अनुजज्ञे is 3rd Person Singular of the Passive of अनुज्ज्ञः. It should be translated 'going of the son was ordered by the king'

Note — When however, the fruit of the action does not accrue to the agent, the simple root ज्ञा takes parasmaipada terminations. देवदत्तस्य गं जानाति 'he recognises Devadatta's cow.'

२७४४ । विभाषोपपदेन प्रतीयमाने । १ । ३ । ७७ ।

स्वस्तित्तिव इत्यादिपञ्चसूत्रा यदात्मनेपदं विहितं तत्त्वसीदोच्चारितेन पदेन क्रियाफलस्य कर्तृगामित्वे द्योतिते वा स्यात् । एवं यच्च यजति-यजते वा । एवं कटं करोति-कुरुते वा । एवं पुत्रमपवदति-अपवदते वा । एवं यच्च कारयति-कारयते वा । एवं क्षीहिं नयन्वति-नयन्वते वा । स्या गं जानाति-जानीते वा ।

इति तिङन्तात्मनेपदप्रकरणम् ।

2744 The Atmanepada is optionally used, when the fact of the fruit of the action accruing to the agent is indicated by an upasarga *z e*, by a word used along with the verb

By the preceding five sūtras L 3 72 to 76 Atmanepada terminations were ordained to come after the verbs which implied the accrual of the fruit of the action to the agent, that is to say, where the verb by itself denoted this. But when the same idea, instead of being inherent in the verb, the necessity of using the Atmanepada affixes to denote the same idea is obviously removed, and in such a case it is optional whether we use the Atmanepada or Parasmaipada terminations. As एवं यच्च यजति or यजते "he sacrifices for his own yajña," एवं कटं करोति or कुरुते 'he makes his own 'mat' एवं पुत्रमपवदति or अपवदते स्वनादन पाचयते or पाचयति &c., &c. So on with all the five sūtras.

Here ends the Chapter on the rules of Atmanepada.

अथ तिङन्त परस्मैपद प्रकरणम् ।

CHAPTER XIX.

THE PARASMAIPADA RULES.

We repeat here the sūtra I 3 78 S 2159, in order to complete the context.

२७४५ । क । शेषात् कर्तरि परस्मैपदम् ॥ १ । ३ । ७८ ॥

2745. A. After the rest *i e.*, after all those verbs, not falling under any one of the previous provisions, the terminations of the Parasmaipada are employed, in marking the agent (*i e.*, in the active voice).

Thus अस्ति 'it is.'

The rules of Atmanepada have been declared in the preceding 66 sūtras I. 3 12 to 77. The terminations of the Parasmaipada, which are the general verbal terminations, will come everywhere else, that is to say, where its operation is not debarred by any one of the preceding aphorisms. The present sūtra declares this universal rule. The word *sesha* or the rest, means that which is the residue after the application of all the previous restrictive rules. Thus it was declared by sūtra I. 3. 12 that a root having an Anudatta vowel or a ङ as हृद् will take Atmanepada terminations. As आस्ते, शेते. The converse of this will take parasmaipada terminations, namely all verbs which do not have an anudatta accent or a ङ as हृद्. Thus गति 'he goes,' बलि 'it blows'. It has been declared by sūtra I. 3. 17 that the root विद्य when preceded by वि takes Atmanepada termination, as विविद्यते. When not preceded by वि but any other preposition it will take the parasmaipada termination. As आविद्यति, प्रविद्यति.

Note — Why do we say "when marking the agent"? For when used in the passive voice, the root will take the Atmanepada termination. As पचते 'it is cooked' गच्छते 'it is gone'.

Note — Why is not parasmaipada used when the verb is employed reflexively? As in the following example — पाचयते ओदनः स्वयमेव 'the food cooks of itself'. Because in the present sūtra, the word कर्तरि of sūtra I. 3. 14 is to be read in by anuvṛtti, so that, in fact there are two कर्तरि in

this aphorism which thus means "when the agent of the verb is an agent pure and simple then parasmaipada is employed" While when a verb is used reflexively (कर्त्तृकर्त्तरि) the agent of the verb is also, in one aspect, the object of the verb, and it is therefore, that in reflexive verbs the Atmanepada terminations are employed. The Reflexive verbs however take atmanepada by the atidesa of S. 2766.

२७४५ । अनुपराभ्यां कृज् । १ । ३ । ७९ ।

कर्तृनेऽपि फले गन्धनादी च परस्मैपदार्थनिदम् । अनुकरोति । पराकरोति । कर्त्तरीत्येव । भावकर्त्तृयोर्ना भूत् । न चैवमपि कर्त्तृकर्त्तरि प्रसङ्गः । कार्यातिदेशपक्षस्य प्रत्ययतया तत्र 'कर्त्तृ-वत्कर्त्तृणा-' (२७६६) इत्यात्मनेपदेन परेकास्य बाधात् । याकार्यातिदेशपक्षे तु 'कर्त्तरि शब्' (२९६७) इत्यतः 'शेषात्-' (२९५९) इत्यतश्च कर्तृग्रहणद्वयननुवर्त्य कर्त्तृव यः कर्त्ता न तु कर्त्तृकर्त्ता तन्नैव उवाचयेयम् ।

2745 After the verb *kri* to make, preceded by *anu* and *para*, parasmaipada is employed, even when the fruit of the action goes to the agent, and when the sense is that of "divulging" &c

By aphorism I. 3. 32 the root *kṛ* took the terminations of the Atmanepada when the sense denoted was that of "divulging, reviling" &c, and it also took Atmanepada terminations, when the fruit of the action accrued to the agent by virtue of I. 3. 72, because the root *kṛ* has an indicative *च*. The present sūtra makes an exception to those rules, and ordains Parasmaipada. Thus *अनुकरोति* he imitates *पराकरोति* he does well.

The word *कर्तृरि* is understood here also. The verb must be in the Active voice for the application of this rule. If however it is used Impersonally (भाव), or Passively (कर्त्तृ), then this sūtra will not apply. Moreover it will not apply to *कर्त्तृकर्त्ता* also, namely to Reflexive verbs. In the case of these, the verb denotes the agent and the object both. In so much as it denotes the agent, should not *अनुकृ* and *पराकृ* take the Parasmaipada terminations? No. For the sūtra *कर्त्तृवत् कर्त्तृणां* &c III. 1. 87 S. 2766 is an atidesa sūtra. It makes *all* the rules of Passive voice to apply by analogy to Reflexive verbs. That sūtra, therefore, being a subsequent sūtra, debars the Parasmaipada of *अनुकृ* and *पराकृ* when used in the Reflexive sense and ordains Atmanepada instead.

There are two views about atidesa sūtras. One is, that an atidesa is of the *operations* (Kārya) only. This is the principal view (and adopted by the author in explaining S. 2766). In this view, all *operations* of the Passive come after the Reflexive also. As Atmanepada is an operation enjoined after the Passive verbs, it will be enjoined by *kārya*-atidesa after the Reflexive verbs also. Thus the *ātmanepada* enjoined by I. 3. 13 S. 2679 after the Passive verbs, comes after the Reflexives also.

The other view is called Śāstrātidega namely *all* SURAS applicable to the Passive, become applicable to the Reflexives. In this view we have to apply the *Rules* (śāstra), namely the particular sūtras. In applying a sūtra we must see whether it is still in force or not, or has been superseded by any subsequent sūtra. In this view, the sūtra कर्त्तव्य कर्त्तव्य (S. 2766) does not *ordain* the ātmanepada, but only the application of the rule I 3 13. S. 2679 (भावकर्त्तव्यः) which ordains ātmanepada. In applying therefore, भावकर्त्तव्यः (S. 2679) to the present sūtra अनुपराभावा कृञः, we see that this latter is a subsequent sūtra to the former, (this being I. 3 79, while भावकर्त्तव्यः is I. 3. 13), therefore this supersedes the former: consequently the Reflexives of अनुकृ and पराकृ must be Parasmaipadī. To get over this difficulty, we explain the present sūtra I 3 79 by reading into it the anuvṛtti of two कर्त्तरि's, one from I 3 14. S. 2680 (कर्त्तरि कर्त्तव्य &c) and the other from I. 3 78 S. 2745A. (येषां कर्त्तरि), therefore when the agent of अनुकृ or पराकृ is agent pure and simple, then these verbs take the Parasmaipadī and not when the agent is also the object as in the Reflexive verbs

२७४६ । अभिप्रत्यतिभ्यः क्षिपः । १ । ३ । ८७ ।

‘क्षिप मेरुणे’ । स्वतितेत् । अभिचिचति ।

2746 After the verb kship, ‘to throw’, coming after abhi, prati and ati, parasmaipada is used, even though the fruit of the action goes to the agent

The root क्षिप ‘to throw’, is svariteta, therefore, by I 3 72 it would have taken ātmanepada termination, when the fruit of the action accrued to the agent, this aphorism ordains parasmaipada instead. As अभिचिचति ‘he throws on,’ प्रतिचिचति ‘he turns away or rejects,’ अतिचिचति ‘he throws beyond’

Note — Why do we say “when coming after abhi, prati, and ati” ? Because when compounded with any other preposition, it will not take parasmaipada, but will be governed by I 3. 72. As आचिचते ‘he throws down.’

The second कर्त्तु of I. 3 14 is also understood here, so that when the verb is used reflexively, the agent not being purely an agent, the present sūtra will not apply. As अभिचिच्यते स्वयमेव ‘it is thrown on of itself.’

२७४७ । माह्वहः । १ । ३ । ८९ ।

मवहति ।

2747. After the verb vah ‘to carry,’ coming after pra, the Parasmaipada is used, even though the fruit of the action accrues to the agent,

The root वह 'to carry' is svaritē, and by I 3 72 it would have taken the Atmanepada termination, when the fruit of the action accrued to the agent. But the present sūtra ordains parasmaipada instead. As मवहति 'it flows.'

Why do we say "when coming after pra"? Because after any other preposition it will not take prasmaipada, as आणहते 'he brings'

२७४८ । परेमृषः । १ । ३ । ८२ ।

परिमुच्यति । भौवादिकस्य तु परितर्हति । इह परेरिति योग विभक्त्य बह्वेवपीति केचिद् ।

2748 After the verb mrish 'to bear,' preceded by pari, the Parasmaipada is used, even when the fruit of the action accrues to the agent

The root हृष "to suffer" (Divādi 55) is svaritē, and by I. 3. 72 it would have taken Atmanepada termination, when the fruit of the action accrued to the agent. This ordains parasmaipada instead. As परिहृष्यति 'he endures or he becomes angry' But the Bhuādi no 739 forms परितर्हति, When not preceded by this preposition, it takes the Atmanepada terminations. As आहृष्यते.

According to some authors, the root वह of the last aphorism, is said to be understood in this, so that वह preceded by परि will also take parasmaipada terminations, as परिबहति This is done by dividing परेहृषः into two sūtras namely, (1) परेः 'after pari the /vah is Parasmaipadī.' (2) हृषः the /mrish is Parasmaipadī after pari.'

२७४९ । उपाङ्परिमयो रमः । १ । ३ । ८३ ।

विरमति ।

2749. After the verb ram 'to sport,' preceded by vi and ān, the Parasmaipada is used.

The verb रम means 'to sport.' It is anudāttet and therefore by I. 3. 12 it would have taken Atmanepada terminations, the present sūtra ordains Parasmaipada instead, as विरमति 'he takes rest', आरमति 'he delights in, परिरमति he sports.'

With other prepositions than these, it will take Atmanepada terminations. As अनिरमते

२७५० । उपाङ्ग । १ । ३ । ८४ ।

यज्जदत्तुपरमति । उपरमयतीत्यर्थः । अन्तर्भावितरवयोऽयम् ।

2750 And also after upa, the /ram, takes the affixes of the Parasmaipada

As यज्जदत्तुपरमति 'he causes Yajñadatta to refrain' The sense of the verb uparamati is causative here, as if it was उपरमयति. This is an example of a verb involving in it the causative affix चिद्

२७५१ । विभाषाकर्मकात् । १ । ३ । ८५ ।

उपाद्भवेदकर्मकात्परस्मैपद वा । उपरन्ति-उपरन्ते वा । निवर्तत इत्यर्थः ।

2751 After the /ram, preceded by upa, the parasmaipada is optionally used, when employed intransitively

The last aphorism ordained Parasmaipada absolutely, this declares an option under certain circumstances. As वावहुक्तुपरन्ति or उपरन्ते 'he desisted from or was quiet while it was eaten'

२७५२ । बुधयुधनशजनेङ्मुद्रस्तुभ्यो णे । १ । ३ । ८६ ।

स्म्यो वचन्तेभ्यः परस्मैपद स्यात् । 'णिचङ्' (२५६४) इत्यस्यापवादः । बोधयति पद्मम् । बोधयति काष्ठानि । नाशयति दुःखम् । जनयति सुखम् । अध्यापयति । प्रावयति । प्रापयतीत्यर्थः । द्रावयती । विलापयतीत्यर्थः । स्त्रावयति । स्वन्दयतीत्यर्थः ।

2752 After the verbs budh 'to know,' yudh 'to fight,' nas 'to destroy,' jana 'to be born,' in 'to go,' pu 'to move,' diu 'to run,' and sru 'to flow,' ending in the affix णि (i.e., when used in the causative), the Parasmaipada is employed, even when the fruit of the action goes to the agent

By I. 3 74, causatives took the ātmanepada terminations, when the fruit of the action accrued to the agent. This makes an exception to that and ordains Parasmipada. As बोधयति पद्मम् 'he expands the lotus,' बोधयति काष्ठानि 'he causes the stick to strike,' नाशयति दुःखम् 'he causes the destruction of sorrow,' जनयति सुखम् 'he begets happiness,' अध्यापयति वेदम् 'he teaches the Veda,' प्रावयति 'he causes to obtain,' द्रावयति 'he causes to melt,' स्त्रावयति 'he causes to trickle'

Of the above eight roots, those which are intransitive would have taken the Parasmaipada terminations under the conditions mentioned in I. 3. 88 that is to say, when the agent is a being endowed with reason. The present aphorism in the case of such intransitive verbs makes this additional statement, that those intransitive verbs will take parasmaipada, even when the agent is not a being endowed with reason. As बोधयति पद्मम् 'he makes the lotus to expand,' बोधयति काष्ठानि 'he makes the woods to strike each other,' नाशयति दुःखम् 'he destroys sorrow,' जनयति सुखम् 'he produces pleasure'

Again of the above eight roots, those that have ordinarily the sense of "moving" will get parasmaipada by I. 3 87. The present sūtra, in their case makes this additional statement, that they will take parasmaipada terminations, even when the sense is not that of moving. Thus पु, means both 'to move,' and 'to obtain,' द्रु means 'to run' as well as 'to melt,' and वृ, means 'to flow' as well as to 'to trickle'. As प्रवते he obtains, अयोद्रवति the iron melts; कुपिडका स्त्रवति 'the water-vessels drip.' The examples in the first paragraph have therefore been thus translated.

The root वृ is always compounded with अचि

२७५३ । निगरखचलनार्थेभ्यश्च । १ । ३ । ८७ ।

निगारयति । आशयति । भोजयति । चलयति । कम्पयति । * अदेः प्रतिषेधः * । आदयते देवदत्तेन । 'गतिबुद्धि-' १ (५४०) इति कर्तृत्वद् * आदिस्वाद्योर्न * इति प्रतिषिद्धम् । 'निगरखचलन-' (२७५३) इति सूत्रेण प्राप्तस्यैवायं निषेधः । येषादित्यकर्त्राणिप्राये परस्मैपदं स्यादेव । आदयत्वन्म वदुना ।

2753 And after the causatives of verbs which have the sense of the 'eating or swallowing' and 'shaking or moving,' the Parasmaipada is employed, even when the fruit of the action goes to the agent

The phrase 'when used in the causative (चेः) of the last sūtra is to be read into this also. The Parasmaipada is ordained as an exception to I 3 74 by which the ātmanepada was ordained, when the fruit of the action accrued to the agent. The word निगरख means 'eating,' and चलन means 'moving,' 'shaking.' As निगारयति 'he causes to swallow,' आशयति 'he causes to eat,' भोजयति 'he feasts,' चलयति 'he moves,' कम्पयति, कम्पयति 'he shakes.' This aphorism applies to transitive verbs, and to verbs whose agents in non-causative state are inanimate objects i.e., not possessed with reason

Vart —The prohibition of the root अद् 'to eat,' must be mentioned. The causative of अद् 'to eat,' takes the ātmanepada. Thus अस्ति देवदत्तः 'Devadatta eats,' आदयति देवदत्तेन 'It is caused to be eaten by Devadatta.' The agent Devadatta of primitive verb has not become the object of the causative verb, as was required by the sūtra I 4 52 S 540, because the vārtika आदि स्वाद्योर्न (given also under that sūtra) prevents this. So देवदत्त is put in the Instrumental case. The prohibition of the vārtika applies to the Prasmaipada ordained by the present sūtra alone and not of any other sūtra. Therefore there will be Parasmaipada when the agent is denoted, by the general sūtra येषात् कर्तरि (S 2159), when the fruit of the action does not accrue to the agent. As आदयति अन्नं वदुना 'He causes the boy to eat the food'

२७५४ । अण्वावकर्मकादिचित्तवत्कर्तृकात् । १ । ३ । ८८ ।

ययन्तात्परस्मैपदं स्यात् । शेट्ते कृष्णस्त गोपी शाययति ।

2754 The affixes of the parasmaipada are employed after the causal of that verb, which in its non-causal state was intransitive and had a being endowed with reason for its agent, even when the fruit of the action accrues to the agent

As शेट्ते कृष्णः 'Kṛishna sleeps' त गोपी शाययति 'Gopī puts him to sleep'

The phrase चेः is understood here also. The Atmanepada was ordained by I 3. 74 when the fruit of the action accrued to the agent. This aphorism is an exception to that, and ordains Prasmaipada. As आण्

देवदत्तः 'Devadatta sits' आसयते देवदत्तं he makes Devadatta to sit. शेते देवदत्तः Devadatta sleeps, वाचयति देवदत्तं he causes Devadatta to lie down

२७५५ । न पादभ्याङ्घ्रिनाङ्घ्रिसपरिमुहुरुचिर्नृतिवद्वसः । १ । ३ । ८९ ।

इत्यो वयस्तेभ्यः परस्मैपद न । पिशतिर्निगरणार्थः । इतरे चित्तवत्कर्तृकार्कणकाः । नृतिर्ललनार्थोऽपि । तेन सूत्रद्वयेन प्राप्तिः । पाययते । दनयते । आवाप्तयते । आयासयते । परिनीहयते । रोचयते । नर्तयते । वादयते । वासयते । *शेड उपसखवानम्* । 'वापयेते शिशुनेकं वशीची' । अकर्त्रेतिप्राये 'शेषात्-' (२१५८) इति परस्मैपद स्यादेव । वत्सान्पाययति पयः । 'वनयन्तीकननीयतामदात्' । निशा वासयति । 'वा कयसः' (२६६८) । लोहितायति-लोहितायते । 'दुग्धयो छुति' (२३४५) । अदुतत्-अदोतिष्ठ । 'वृद्धयः स्वसनोः' (२३४७) । वत्स्यति । वर्ति-यते । विवृट्सति । विवर्तिषते । 'छुटि च कृपः' (२३५१) । कल्पा । कल्पाति । कल्पिताये । कल्पयति । कल्पयते-कल्पयते । चिह्नयति-त्रिकल्पयते-चिह्नयते ।

इति तिङ्मत्परस्मैपद प्रकरणम् ।

2755. But the affixes of the Parasmaipada are not used after the causals of the verbs *pâ* 'to drink', *dam* 'to tame', *āyam* 'to extend', *āyas* 'to exert oneself', *parimuh* 'to be bewildered', *ruçh* 'to shine', *nrit* 'to dance', *vad* 'to speak', and *vas* 'to dwell'.

The last two aphorisms had ordained Parasmaipada instead of Atmanepada, even when the fruit of the action accrued to the agent, thus debarring the latter's action which would otherwise have taken place by virtue of I. 3 74. This sūtra prohibits the last two sūtras, and re-instates Atmanepada of I 3 74. Thus the root *पा* 'to drink', has the sense of *nigaraṇa* or 'swallowing', the roots *दन* &c, have sentient beings as their agents, the root *नृ* 'to dance' has the sense of *चलन* or 'moving,' but still these verbs have Atmanepada affixes, and do not take the parasmaipada in the causative. As *पाचयते* 'he causes to drink,' *दनयते* 'he causes to be tame' *आयाप्तयते* 'he lengthens', *आयासयते* 'he troubles,' *परिनीहयते* 'he entices', *रोचयते* 'he makes agreeable', *नर्तयते* 'he causes to dance,' *वादयते* 'he makes to speak', *वासयते* 'he causes to dwell'

Vārt —The root *चेड* should be enumerated along with *पा* &c. Thus *वाचयेते शिशुनेकं वशीची* 'The two does suckle one young infant'. *वशीची* is nom. dual (Vaidic)

But the Parasmaipada ordained by S. 2159 is not debarred by the present sūtra. Therefore where the fruit of the action does not accrue to the agent, there is Parasmaipada. As *वत्सात् पाचयति पयः* 'he makes the calves to drink milk

So also *वनयन्तीकननीयतामदात्*.

So also *निशा वाचयति* ।

२७५५ । क । वा क्यथः । १ । ३ । ९० ।

2755A. The affixes of the Parasmaipada are used optionally after the Denominative verbs ending in the affix kyash

This sūtra has already been given before See No 2669 As लोहितायति लोहितायते ।

२७५५ । ख । द्युद्भ्यो लुङि । १ । ३ । ९१ ।

2755B After the verbs dyut 'to shine' &c the terminations of the Parasmaipada are optionally employed, when the affixes of lun (aorist) follow.

This sūtra has already been given before. See No. 2345.

These verbs are anudatta so by I. 3. 12, they would have been invariably ātmanepadī, this aphorism makes them optionally so in the aorist Thus अद्युतत् or अस्रोतिष्ठ 'he shone'. In other tenses than the aorist (लुङ्) these verbs are invariably Atmanepadī As स्मोतते 'he shines'

२७५५ । ग । वृद्भ्यो स्यसन्तोः । १ । ३ । ९२ ।

2755C After the verbs vrit to exist, and the rest the Parasmaipada is optionally employed when the affixes sya (Future and conditional) and san (Desiderative) follow

This sūtra has already been given before See No 2347

The वृतादि verbs are five in number and are included in the द्युतादि subclass They are वृत् 'to be,' वृष् 'to grow,' वृष्ट 'to fart or break wind' स्पृष्ट 'to ooze,' and कृष्ट 'to be able' As 1st Future वस्स्यति or वर्त्तिस्यति, 'it will be,' Conditional अवस्स्यत् or अवर्त्तिस्यत्, Desiderative विवृत्सति or विवर्त्तिस्यते &c

In other tenses than the above, they are always Atmanepadī As वर्त्तते it is.

२७५५ । घ । लुटि च क्लृपः । १ । ३ । ९३ ।

2755D After क्लृप् 'to be fit', the Parasmaipada terminations are optionally employed in the First Future as well as in the Second Future, the Conditional and the Desiderative

Thus 1st Fut P कल्प्स्यति A कल्पितासे, or कल्प्सासे । 2nd Fut P कल्प्यस्यति, A कल्पिष्यते or कल्प्यते ॥ Des किल्प्सति । A विक्ल्पिष्यते or किल्प्सति ।

Here ends the Chapter on Parasmaipadas.

अथ भावकर्मणि प्रकरणम् ।

— 0 —

CHAPTER XX.

— 0 —

THE IMPERSONAL AND PASSIVE VERBS.

अथ भावकर्मणो लडादय ॥

Now we shall conjugate roots in Impersonal and Passive forms Here we repeat sūtra I 3 13, S 2679

२७५६ । क । भावकर्मणोः । १ । ३ । १३ । इति तङ् ॥

2756A An *âtmanepada* affix is the substitute of the affix ल (III. 4 69) when it denotes the action of the verb or the object of the verb.

The Impersonal (*bhâva*) and Passive verbs are conjugated in the *âtmanepada*.

२७५६ । सार्वधातुके यक् । ३ । १ । ६७ ।

धातोर्यक्प्रत्ययः स्वाद्भावकर्मवाचिनि सार्वधातुके परे । भावो भावना उत्पादना क्रिया सा च धातुत्वेन सकलधातुवाच्या भावार्थकलकारेणानूद्यते । युक्तदस्त्वद्वा सामानाधिकरण्याभावात्प्रथमपुनश्च । तिङ्वाच्यभावनाया असत्वरूपत्वेन द्वित्वादाप्रतीतिर्न द्विवचनादि । किं त्वेकवचनमेव । तस्योत्कर्षिकत्वेन सख्यानपेक्षत्वादनभिहिते कर्तरि तृतीया । त्वया नयान्यैश्च भूयते । वभूवे ।

2756 The affix यक् comes after a root, when a सार्वधातुक affix (III. 4 113) follows, denoting the action or the object

Note —In forming Impersonal and Passive verbs, this affix is employed in the conjugational tenses Thus in Impersonal verbs आस्यते भवता 'you sit', गच्छते भवता 'you lie' So in Passive verbs, as क्रियते कटः and गम्यते ग्रामः. The क् of यक् is servile, and prevents *guna* and *viddhi*. This affix is also used in reflexive voice (कर्मकर्तरि), as क्रियते कटः स्वयमेव 'the mat becomes made of itself'

The word *bhâva* means 'production, creating.

Note —From the causative of √कृ, namely from √भावि is derived भावः by the affix ऋच् (III 3 56 S. 547). The causative, √भावि has the sense of 'production'. While the pure root कृ has the same meaning as √कृ 'to do' The author expresses both these meanings by saying —

Bhâva means production, the action of manifestation.

Note —As in करोति चट 'he makes the pot,' the operation helping the production of the pot depends on the potter, similar is the case in भावयति

चट् 'the pot is (caused to be or) produced' But in भवति चटः 'the pot becomes,' the operation helping the production of the pot inheres in the pot itself, but in a different way it is the *effect* of the operation of production while in the case of the potter it was the *cause*. Thus √भू &c., become Intransitive where the *effect* and *operation* inhere in one, while the roots are Transitive when the *effect* and the *operation* are in different objects.

This *action* (kriyâ) being the essence of a *root*, is expressed by every root, and is denoted by कृ, कृट् &c, when it has the sense of the action. As this verb expresses *pure* action, there can be no syntactical agreement between it and 'I' and 'Thou'. So Impersonal verbs can never be conjugated in the First or Second Person but only in the Third Person. Moreover as the conjugational terminations, in the case of Impersonal verbs, do not denote any substance, in as much as the action denoted by the tense-affix is not of the nature of a substance, to which the notions of duality or plurality might attach, since here there is no notion of duality &c, neither Dual or a plural affix is employed. Hence necessarily the Impersonal verb takes the singular affix only for that is the general number where no particular number is meant. Thus these verbs are conjugated only in the Third Person singular.

Note — As a general rule, the Impersonal verbs are conjugated only in the singular but sometimes they take Dual and plural terminations also. As कृष्टाविका आस्वन्दे, इत्यायिका. ग्रस्यन्ते in the Mahâbhâshya Tattva-bodhini.

Where the agent is not particularised there the Third Person is used. स्वया or नया or अन्ये भूयते । 'It is become by thee or me or by others i e, thou becomest, I become, they become' So also बभूवे 'it was become.'

२७५७ । स्यसिचसीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽजन्तग्रहणं वा चिरवदिट् च । ६ । ४ । ६२ ।

उपदेशे योऽच् तदन्तानां हनादीनां च चिषीवाङ्कार्यं वा स्यात्स्याद्विषु परेषु भावकर्मणो-
र्गन्धसाधयो स्यादीनामिडागमश्च । अयसिट् चिरवद्भावसन्नियोगविहितत्वात्तदभावे न । इदार्थभातुम्
इत्यपेक्षितं सीयुटो विशेषणं नेतरेषामन्यसिचारात् । चिरवद्भावाङ्गुष्ठिः । भाविता-भविता ।
भाविष्यते-भविष्यते । भूयताम् । अभूयत । भूयेत । भाविषीष्ट-भविषीष्ट ।

2757 Before the affixes स्य (First Future and Conditional), चिच् (Aorist), the ârdhadhâtuka सीयुट् (Benedictive) and ताप्ति (the Periphrastic Future), when these are used in the Impersonal (भाव) and Passive (कर्म) Voices, (1) the verbal stems ending in a vowel in the Grammatical system of instruction i e, in Dhâtupâtâ, as well as which end in an affix which is enun-
ciated as a vowel in upadeśa, and the verbs (2) स्य (3) णच् and (4) कृच् are treated with regard to operations relating to the

stem (aṅga) optionally in the same way, as in the third person singular of the Passive Aorist in चिच्, and when so treated, they have the augment इद् ॥

Note —The words उपदेशेऽज् have been explained उपदेशे यीऽज् तदन्तानां i e, stems ending in that which is a vowel in the state of original enunciation. Thus the causatives (चिच् i. e, इ-ending) roots, though not taught in the Dhātupāṭha will be governed by this rule. The author has not explained उपदेशेऽज् by उपदेशेऽजन्तानां for then the causatives would not be included, for causative roots are not listed any where, for upadesa means direct and express utterance the causatives are not so uttered. Moreover the atidesa here is with regard to अङ्गकार्य, and not all the other operations of चिच्. Thus from इद् we have Passive Future चानिष्यते. Here इद् is not replaced by चच्, though in चिच् there is that substitution as अवचि for this substitution by II 4. 43. S 2434 is not an aṅga-operation. Similarly from इच् we have आचिष्यते, here there is no ना substitution, from इच् we have आच्यविष्यते here there is no नाच् substitution.

The इद् taught in this sūtra does not come where there is not chin-vad bhāva because it is taught only as secondary to chin-vad bhāva and not primarily. The anuvṛtti of ārdhadhātuka is current in this sūtra from VI 4 46. S 2307, and it qualifies चीयुद्: but not the others, because they are all ārdhadhātukas already and so do not require any such qualifications. In fact स्व, चिच् and ताचि are invariably ārdhadhātuka, while चीयुद् when in the Potential is sārvaadhātuka also. When there is chin-vad bhāva, there is vriddhi, because चिच् has an indicatory च (VII. 2 115 S 254)

Thus 1st Fut भाविता or भविता 'it will be become by some one

2nd Fut भाविष्यते or भविष्यते 'it will be become by some one. Impv. भूयताच् 'let it be become' Imperf अभूयत 'it was become' Pot भूयेत Bene भाविषीष्ट or भविषीष्ट 'may it be become'

The aorist is formed as follows —

२७५८ । चिच्भावकर्मणो । ३ । १ । ६६ ।

चलेक्षिष्यस्याद्भावकर्मणाचिचि तश्चदे परे । अभावि । अभाविष्यत-अभविष्यत । तिकोक्त-स्वात्मकर्मणि न द्वितीया । अनुभूयत आनन्दक्षेत्रेण स्वया नया च । अनुभूयेते । अनुभूयन्ते । त्वननुभूयसे । अहमनुभूये । अम्बभावि । अम्बभाविष्यताच्-अम्बभविष्यताच् । शिलोपः । भाव्यते । भावयाचक्रे । भावयाचभूये । भावयामासे । इह तश्चदस्य एशि इट सच्ये च कृते 'इ एति' (२२५०) इति इत्वं न । ताचिसाहचर्यादस्तेरपि व्यतिह इत्यादी सार्धेचालोक एति इत्त्वप्रवृत्तेरित्याहुः । भाविता । चिचिदिट आनीयस्तेनासिद्धस्याचिचिलोपः । पक्षे । भावयिता । भाविष्यते-भावयिष्यते । भाव्यताच् । अभाविष्यत । भाव्येत । भाविषीष्ट-भावविषीष्ट । अभावि । अभाविष्यताच् । अभाव-यिष्यताच् । अनुच्यते । अनुच्यचक्रे । अनुच्यिता । अनुच्यिष्यते । बोधय्यते । यङ्गुगन्तात् । बोधयते । बोधयचक्रे । बोधयिता-बोधयिता । 'अकृतस्वर्च-' (२२६८) इति दीर्घः । स्तुयते चिचुः । तुष्टुते । इताविता-स्तोता । स्वाविष्यते-स्तोच्यते । अस्तावि । अस्ताविष्यताच्-अस्तोच्यताच् । 'युतोऽर्ति-

(२३८०) इति गुणः । अयते । स्मरते । सस्मरे । परस्मान्नित्यत्वाच्च जुष्ते रपरे कृतेऽञन्तत्वाभावेऽप्युपदेशग्रहणाच्चिष्यवदिद् । आरिता-अर्ता । स्मारिता-स्मर्ता । जुषोऽर्ति- (२३८०) इत्यत्र नित्यग्रहणानुवृत्तेरुक्तत्वाच्चेद् गुणः । सस्मिन्वते । 'अनिदिताच्-' (४१५) इति मलोपः । सस्मते । इदितस्तु नन्दते । समसारवाच् । इत्यते । 'अयक्षि कृत्ति' (२६४८) । गयते ।

2758 चिच् is the substitute of च्चि when च of the third person singular Atmanepada follows, denoting the action (भाव) of the object कर्त्तव्यं.

Note —A verb is said to denote an action when it is used impersonally, and it is said to denote an object when used in the Passive sense. As अययि भवता 'it was lain by you & e, you lay', अकारि कटो देवदत्तेन, 'the mat was made by Devadatta' 'The repetition of चिच् here is for the sake of distinctness

Thus another form of the Aorist is अभाविः । The Conditional is अभाविष्यत् or अभाविष्यत् ।

Conjugation of भू in the Impersonal

Pre भूयते । Per बभूवे । I Fut. भाविता or भविता । II Fut भाविष्यते or भविष्यते । Impve भूयताच् Imperf अभूयत् । Pot भूयेत् । Bene भाविषीष्ट or भविषीष्ट । Aor. अभाविः । (Condi. अभाविष्यत् or अभाविष्यत् ।

Passive.

In the Passive, the verb does not govern the accusative, because the force of the accusative is contained within the tense affix Thus अनुभूयते आनन्दक्षेत्रेण त्वया नयाय । 'The pleasure is experienced by Chaitra, by thee and by me' Pre 3 S. अनुभूयते । D अनुभूयेते । Pl अनुभूयन्ते । 2nd अनुभूयसे । 1st S. अनुभूये । Aor. 3 S अन्वभावि । D, अन्वभाविषाताच् or अन्वभविषाताच् ।

From the causative √भावि, we may form also the Impersonal and the Passive, as follows —भावि+यच्+ते=भाव्+यच्+ते (The वि is elided by VI 4 51. S 2313)=भाव्यते 'it is caused to be'. Pra, 3rd S भाव्यते । Per. भावयामासे, भावया बभूवे or भावयामासे । In this last example, we have आवे and not आवे । The 3rd S. affix त् is replaced by च (III 4 81 S 2241) in the Perfect. Similarly 1st S. हृद् becomes हृ by III 4 79. S 2233 Thus अह्+च (whether 3rd Singular or 1st Singular)=अ+अह्+च=आह्+च । Now VII 4 52 S 2250 requires the च् to be changed to ह् । But as a matter of fact it is not so. Because they say, the rule 2250 applies to the च् of अह् before the Sârvadhâtuka ह् only, and it is there only that the च् is changed to ह्, because अह् is read along with ताच्—affix in VII 4. 50 S. 2191, whose anuvritti runs into VII. 4 52, S. 2250 Therefore, before the Sârvadhâtuka ह् the च् of अह् is changed to ह् । Thus in the लट्, First Person singular, of अह् preceded by अवि, we have अवति+अह्+च=अविदे (the अ is elided by VI 4 111. S 2469, and च changed to ह् by S. 2250). But not so in the Perfect 3rd S. भावयामासे ।

The 1st Fut. is भाविता । It is thus derived भावि+इद्+ता The इद् augment here is added by VI. 4. 62, S 2757. This इद् is called चिन्वइद्, and is distinguished from the ordinary इद् augment of the seventh Book of Pāṇini. The chin-vad it being ordained by VI. 4 62, an ābhiya rule which commenced with VI 4 22 S 2183, is considered as if non-existent. Therefore in भावि+(इद् non-existent)+ता, the णिच् is considered to be followed by an अनिट् affix ता, and so the णि is elided by णेरनिति VI. 4. 51 S. 2313. and we get भाव्+इद्+ता=भाविता ।

The chin vad bhāva being optional, when we do not have it, then the form is भावि+इद्+ता=भावयिता (here the इद् is *not* chin-vad-it)—'it will be caused to be'.

The 2nd Fut. is भाविष्यते (chin vad-इद्) or भावयिष्यते ।

The Imperative is भावयताम् । The Imperfect is आभाष्यत । The Potential is भावयेत् । The Benedictive is भाविषीष्ट 01 भावयिषीष्ट । The Aorist is आभावि, D आभाविषाताम् 01 आभावयिषाताम् &c

The Impersonal and Passive conjugations of the Desiderative of भू is Pre भुञ्ज्यते 'it is wished to be' Per. भुञ्ज्या चक्रे 'it was wished to be', I Fut. भुञ्जिष्यति 'it will be wished to be' II Fut. भुञ्जिष्यते 'it will be wished to be.' The Aorist with चिन् is अभुञ्जि ।

The Intensive Impersonal or Passive is बोधय्यते, and the yañ luk is बोध्यते । The Per बोधवा चक्रे । I Fut. बोधाविता or बोधयिता ।

Similarly from स्तु 'to praise,' the Impersonal and Passive conjugations are Pre. स्तूयते, as स्तूयते विष्णुः 'Vishnu is praised' The short उ is lengthened before the affix यक् by VII 4 25 S 2248 Per. स्तुष्टुवे । I Fut. स्तूयिता 01 स्तोता (S 2757) II. Fut. स्तूयिष्यते 01 स्तोष्यते । Aorist 3 S अस्तावि, Dual अस्ताविषाताम् 01 अस्तोषाताम् ।

Similarly from the √गृ 'to go,' we have अर्हते (गृ+यक्+ते=अर्+य+ते there is guna by VII 4 29 S 2380), 'it is gone.'

Similarly from √स्मृ 'to remember,' we have Pre स्मर्यते 'it is remembered', Per स्मरन् 'it was remembered.' I Fut. of स्मृ is स्मरिता 01 स्मर्ता, and इद् is स्मरिता or स्मर्ता । The two roots are gunated to स्मर् and स्मर् because the rule ordaining guna is subsequent to the rule of इद् of chin-vad-it, and it is a *niṭya* rule (because the guna rule will debar the vriddhi rule of अचोऽञ्जिति VII 2 115. S 254, and thus we get स्मर् and स्मर् the र् being added by I 1. 51 S 70, and now अत उपधायाः VII 2. 116. S 2282 will cause vriddhi, and we get स्मार् and स्मार्, thus guna is *niṭya*) Now after guna, the roots are no longer vowel-ending, for they end in र्, yet as in the upadesa-state these roots were vowel ending, they will take the इद् augment of chin-vad-इद्. Thus we have स्मरिता । When this इद् is not added we have स्मर्, स्मरिता or स्मर्ता ।

Why there is no guna of the root कृ which with the augment इद् becomes कृद्, and thus becomes saṇyogādi and so VII. 4. 29 S. 2380 ought to

apply to it' No because, the word संयोगादेः of VII 4 10 S. 2379, whose *anuvṛtti* is current in S 2380, is qualified by the word *atyā* of VII. 4, 8. S 3587, therefore only those roots which are *invariably* sañyogādi are gunated and not a root like रुह् which becomes sañyogādi by the addition of the augment जुह् । Therefore there is no guna in संस्क्रियते ।

Similarly from √srans we have स्रस्यते 'it is fallen'. The nasal is elided by VI 4 24 S 415. But from √nadi (which being हृदिद् becomes नद्द्) we have नदस्यते 'it is become happy by so and so, i.e., so and so is happy.' Here the nasal is not elided, because it is हृदिद् ।

Similarly from वृच् 'to worship,' we have वृज्यते 'it is worshipped' The य is changed to व by vocalisation under VI 1. 15 S 2409 before the कित् affix यक् ।

Similarly from घी we have घ्यते The घी is changed to घव् before the कित् affix यक् by VII 4 22 S 2649

२७५९ । तनोतेर्यकि । ६ । ४ । ४४ ।

आकारोऽन्तादेशो वा स्वात् । तायते-तन्यते । 'ये विभाषा' (२३९९) । आयते-जन्यते ।

2759 The long आ may be optionally substituted for the final of तच् before the Passive characteristic यक् ।

Thus तायते or तन्यते, but no option is allowed in तन्तन्यते with यक् ।

२७५९ । क । ये विभाषा । ६ । ४ । ४३ ।

2759A The long आ is optionally substituted for the final of √jan, √san, and √khan before an affix beginning with य and which has an indicatory क् or क् ।

This sūtra is a repetition of No. 2319. Thus from √जन् we have जायते or जन्यते 'it is born.'

२७६० । तपोऽनुतापे च । ३ । १ । ६५ ।

तपश्चलेक्षित्वेन स्वात्कर्तृकर्तव्यताये च । अन्वतप्त पापेन । पाप कर्तुं तेनाभ्याहत इत्यर्थः । कर्मणि लुक् । यद्वा पापेन पु वा कर्त्रा अशोदीत्यर्थः । 'तुनादया-' (२४६२) इतीत्यच् । दीयते । दीयते । 'आदेशः-' (२३९०) इत्यत्राश्रयितीति कर्मपादयादित्संबन्धकारादौ निषेधः । एव आदि-क्षिप्वाभावाच्चस्विप्नात्त्वच् । जग्ले ।

2760. चिच् is not the substitute of क्लि after the verb तच् 'to suffer', when used reflexively, and when the sense is that of experiencing remorse.

This prohibition applies even to the passive and impersonal voices of the verb तच्, as अतप्त तपस्तापसः 'the ascetic performed austerity', अन्वतप्त पापेन. 'The remorse was experienced by the sinner' The word पाप means here 'the doer of पाप,' namely the sinner "By him is experienced remorse," is the sense of the above sentence. The aorist अन्वतप्त is Passive. Or it may mean "by the person, or the doer of sin was experienced the

remorse resulting from sin,"—in other words, 'the sinner repented from evil deeds'

By VI. 4. 66. S. 2462, the ghu verbs substitute a long ई for this आ before यक् । As दीयते 'it is given', धीयते 'it is held'

By VI. 1. 45 S. 2370, the roots ending in ए or ऐ, ओ, औ in the Dhātupāṭha, change their diphthongs into आ before all affixes except those which have an indicative ऋ । Now एच्, the 3rd P. S. Atmanepada affix of the Perfect is a णिङ् affix. Will therefore diphthong ending roots not change their vowels into आ before the णिङ् affix एच्, because of the prohibition of अङिति in S 2370? The word अङिति however was explained as a Karmadhāraya compound meaning an affix which has an indicative ऋ in its beginning, and as एच् has not ऋ in its beginning, the prohibition of that sūtra does not apply. Thus we have आ in the Perfect 3rd P S also. As एङ् + एच् = एङा + एच् (VI 1 45 S 2370) = जङ्ते ।

Note —The augment इट् is, of course, added to the affixes क्य, चिच्, वीचुट् and क्तिच् and not to the stem. What are the special objects served by this atideśa aphorism? They are given in the following verse —

Kārika चिचवद् वृद्धिर्बुक् च इष्टेन चत्वं
दीर्घश्चोक्तो यो निता च चिणीति ।
इट् चासिद्धस्तेन न लुप्यते नि-
र्दिश्यन्नाय वल्लभितोऽविषाती ॥

Note —First —The viddhi takes place as in चिच् (VII 2. 116, VII. 3. 34), Secondly, there is the addition of बुक् augment (VII. 3 33), Thirdly च is substituted for the इ of इट् (VII 3 54), Fourthly, the roots having indicative ऋ (Bhūādi 809 to 873) optionally lengthen their vowel (VI. 4 93), and lastly the addition of the augment इट् being considered as asiddha or not to have taken effect by VI 4 22, the rule VI 4. 51 applies and the causative affix णि is elided and this इट् is added irrespective of the conditions and limitations of VII. 2 35 &c.

(1) Roots ending in a vowel in the Dhātupāṭha with the affix क्य as, चिः—चायिच्यत or चेच्यते, अचायिच्यत or अचेच्यत । So also, with दा, as, दायिच्यते or दाच्यते, अदायिच्यत or अदाच्यत ।

In अणि there are three forms, the two चायिच्यते or चाच्यते, अचायिच्यत and अचाच्यत being given by the elision of the causative ending by VI. 4. 51, in spite of the इट् augment which is considered as asiddha, and एच् being a root of णिङ् class, the आ is lengthened optionally by VI. 4 93. The forms अणयिच्यते and अअणयिच्यत are given when not treated as चिच्, the causative is retained, the penultimate being shortened by VI 4 92. With the affix चिच्—अचायिषाताच् or अचेषाताच्, अदायिषाताच्, or अदिषाताच् and अचा-निषाताच् or अअनिषाताच् । With the affix वीचुट्—चायिषीष्ट or चेषीष्ट, दायिषीष्ट or दाषीष्ट and अानिषीष्ट or अनिषीष्ट । With the affix क्तिच्—चायिता or चेत,

दायिता or दाता, यानिता or यानिता । The चिच् aorist model of these roots is आयायि अदायि (VII. 3. 33), and अयानि (VII. 3. 34) or अयानि (VI. 4. 93).

(2) इच् — Fut. चानिच्यते or इनिच्यते, Con अचानिच्यत or अइनिच्यत, Aor अचानिषाताच् or अचानिषाताच् and अइषाताच् (II 4 44), Ben चानिषीष्ट or चानिषीष्ट, Per. Fut. चानिता or इन्ता ॥ The चिच् model is अचानि ॥

(3) ग्रहः—Fut. ग्राहिच्यते or ग्रहीच्यते, Con अग्राहिच्यत or अग्रहीच्यत, Aor अग्राहिषाताच् or अग्रहीषाताच् (अग्रहिषाताच्) ?, Ben ग्राहिषीष्ट or (ग्रहीषीष्ट) ? ग्रहीषीष्ट, Per Fut ग्राहिता or ग्रहिता । The lengthening of ही takes place by VII 2. 37 The चिच् model is अग्राहि ॥

(4) दृष् — Fut. दर्शिच्यते or द्रच्यते, Con अदर्शिच्यत or अद्रच्यत, Aor अदर्शिषाताच् or अद्रषाताच्, Ben दर्शिषीष्ट or द्रषीष्ट, Per Fut दर्शिता or द्रष्टा (दर्ष्टा) ? । The चिच् model is अदर्शि ।

Why do we say before च्य &c ? Observe चेतव्यच्, दातव्यच् । Why in the Impersonal and Passive ? Observe चेत्यते and दास्यते ॥ Why in Upadesa ? The rule applies to कारिच्यते also, though कार् (after guna change) ends in a consonant, but in its original enunciation it ends with a vowel The atidesa rule being enunciated with regard to stems (angā), prevents the substitutions of इच् and इच् and इच् । Thus इनिच्यते, चानिच्यते, रच्यते or आरिच्यते, अध्येच्यते or अध्याविच्यते । The substitutes वच् or गच् (II 4 42 43, 45, 50) do not come according to the Kāsika, when these roots are treated as चिच् ।

२७६१ । आतो युक्चिचकृत् । ७ । ३ । ३३ ।

आदन्ताना युगागम स्याच्चिचि जिति ऋति कृति च । दायिता-दाता । दायिषीष्ट-दायीष्ट । अदायि । अदायिषाताच् । अदिषाताच् । अचायिषाताच् । अधिषाताच् । अग्रायिषाताच् । अग्रायाताच् । इत्यते । 'अचिरवर्णोः-' (२५७४) इत्युक्तेर्हन्तो न । हो हन्तेः-' (३५८) इति कुन्वच् । चानिता । इन्ता । चानिच्यते-इनिच्यते । आशीर्लिङि वधादेशस्यापवाद-स्त्रिवद्भावः । आर्षधातुके वीमुटीति विशेषविहितत्वात् । चानिषीष्ट । पठे । यपिषीष्ट । अचानि । अचानिषाताच् । अइषाताच् । पठे वधादेशः । अचयि । अचयिषाताच् । अचानिच्यत-अइनिच्यत । न च स्वादिषु चिरवदित्यतिदेशाद्गगदेश स्यादिति वाच्यम् । 'अङ्गस्य' (२००) इत्यधिकारादाङ्ग-स्यैवातिदेशात् गृह्यते । चिरवदिटो न दीर्घत्वम् । प्रकृतस्य वलादितस्य ह्यैवेटो ग्रहोऽकिति-' (२५६२) इत्यनेन दीर्घविधानात् ग्राहिता-ग्रहिता । ग्राहिच्यते-ग्रहीच्यते । ग्राहिषीष्ट-ग्रहीषीष्ट । अग्राहि । अग्राहिषाताच्-अग्रहीषाताच् । दृश्यते । अदर्शि । अदर्शिषाताच् । चिच् । कित्वादङ्ग । अद्रषाताच् । गिरतेर्लुङि भवति चतुरधिक यतश्च । तच्च हि । चिरवदिटो दीर्घो नेत्युक्तम् । अगारिच्यच् । द्वितीये त्विति 'वतोवा' (२३८५) इति वा दीर्घः । अगरीच्यच्-अगरिच्यच् । एवं त्रयाणां लत्व इत्व द्वित्वत्रय चेति यद्वा वैकल्पिकानि । इत्यथ यत्त्वतिः । 'लिङ्गिचो-' (२५२८) इति विकल्पत्वादित्यभावे 'उच्च' (२३६८) इति कित्वम् । रपरत्य 'हलि च' (३५४) इति दीर्घः । 'इणः षीच्यच्-' (२२४७) इति नित्य इत्वम् । अगार्ह्यच् । वतमाना द्वित्वविकल्पेऽष्टौ । उक्तपक्षे अत्या सह सकलाने उक्ता सत्येति ।

इद् दीर्घस्त्रिवदिट् लत्वइत्ये द्वित्वत्रिक तथा ।

इत्याद्याना विकल्पेन चतुर्भिरधिक यतश्च ।

हेतुनरपवन्तात्कर्त्तव्यः सः यच्च किलोप. । ग्रह्यते नोहो मुकुन्दिन ।

2761. A root-stem ending in आ receives the augment युक् (य्), before the Aorist sign चिच्, and before a kṛit-affix with an indicative व् or व्, which causes also the vriddhi of the root-vowel.

Note —As अदायि, अदायि with चिच्, दायः and दायकः, वायः, वायकः with व् and वजुलः. Why 'चिच् and kṛit only'? Observe ददौ, दधौ in the Perfect, and दौहिः, दाहाकिः with इच् a Taddhita affix (IV 1. 96). So also दा देवता अहय = वः ।

Thus I F दायिता or दाता । Ben दायिषीष्ट or दावीष्ट । Aor 3rd S अदायि, D अदायिषाताच् or अदिषाताच् । So also अवायिषाताच् or अविषाताच् । So also from ग्लै, अग्लायिषाताच् or अग्लायताच् ।

From the √हृच्, we have Pre हन्यते, I F चानिता. Here the न of √हृच् is not replaced by त by VII. 3 32 S. 2574 and as the I F. is चिच्वत्, so there is no त substitution here. The हृ is changed to च by VII 3. 54 S 358. When there is no चिच्वद्भाव, I F. is हन्ता । II F. चानिष्यते or हनिष्यते । In the Benedictive, the √हृच् is not replaced by चच्, because the चिच्वद्भाव supersedes the substitution of चच्.

Note —But in the Aorist, the वषादेश will optionally take place on the maxim येन ना मृषि &c., for the वषादेश is superseded in the case of लिङ् (II 4 42 S 2433) but not in the case of लुङ् (II 4 43 S. 2434)

The वषादेश takes place in both the Parasmai and Atmanepadas of the Benedictive by II 4 42 S. 2433, but the चिच् वद्भाव is specially confined to the Atmanepada Benedictive, for there is no वषादेश here. Thus the Benedictive is चानिषीष्ट (with चिच्वद्भाव) and चविषीष्ट without it. The Aorist is अवायि, D अवायिषाताच् । Without चिच्वद्भाव is अहसाताच् । In the other alternative, there will be वषादेश by II 4. 44 S. 2696, and thus we have अवयि, D अवयिषाताच्, The conditional अवयिष्यत or अहनिष्यत ।

It should not be said that by चिच् वद्भाव there should be वषादेश in the Future, Conditional &c., also, for the analogy of चिच्वद् operation is confined to the operations relating to a stem (अङ्) only, because VI. 4 62 S [2757 is an aṅgābhikāra rule in which the anuvṛitti of aṅga is current. Therefore though there is वषादेश before चिच् by II, 4 43 S. 2434, yet this चिच् operation not being an aṅga operation, will not take effect by force of the rule S. 2757

Note —अहसाताच् is thus evolved —हृच् + चिच् + साताच् । The चिच् is कित् by VI 4 37 S 2428. Therefore the न is elided. Thus we get अहसाताच् ।

Similarly from the √ग्रह् (S 2757), we have Pre. गृह्यते । I. F. ग्राहिता where there is चिच्वद्भाव. Why is not the हृच् of ग्राहिता lengthened by VII 2. 37 S. 2562? The हृच् ordained by S. 2757 is not lengthened, because the lengthening ordained by S 2562 is of the valādi हृच्, i.e., of the हृच् ordained by the 7th Book of the Ashtādhyāyī i.e., by VII. 2. 35 S. 2134

and as the rule of lengthening of इट् (VII. 2 37 S 2562) follows just after the rule ordaining the वलादि इट् (VII 2 35), it is confined by context to that इट् only and not to the चित् इट्. Where there is not चित् इट् भाव, we have ग्रहीत where there is lengthening of the वलादि इट्. II. F ग्राहिष्यते, without चित् इट्, ग्रहीष्यते. Ben ग्रहीषीह without चित् इट्, and ग्राहिषीह with चित् इट्. Aor 3 S अग्राहि. D. अग्राहिषाताम् or अग्रहीषाताम्.

From /हृष् (S 2757), Pre हृष्यते. Aor 3rd अहर्षि D अहर्षिषाताम् with चित् इट् भाव.

Note —The /हृष् forms its Aor with चित् because the च् is prohibited by III 1 47 S 2407 and when it takes चित्, then there is चित् इट् भाव.

As the च् is कित्, by I 2 11 S. 2300, there is no अच्. Thus we have अहृषाताम्.

From √gñ, we have in the Aorist Second Person Plural (dhvam), 104 forms. Thus —With चिन्-वद्-इट् which is not lengthened as we have said already, we get अगारिष्वच्. with the val&di-इट्, the lengthening is optional by VII 2. 38 S 2391. Thus अगरीष्वच् or अगरिष्वच्. In every one of these the र is changed optionally to ल by VIII 2 21 S. 2541. Thus there are six forms. Again in every one of these six, the च may optionally be changed to ङ by VIII 3 79 S 2325. Thus there are twelve forms. Of these twelve forms, the six in च may double their च, and the six in ङ similarly double their ङ. Thus there are 24 forms. The doubling takes place by अनचिच (VIII 4 47. S. 48).

Again when we apply the rule यणङिति पञ्चमी नय इति षष्ठी (See under VIII 4 65 S. 71), the च is doubled in every one of the above 24 forms. Thus there are forty eight forms.

Again by applying अनचिच (VIII 4. 47 S. 48) the च is doubled. There are thus 96 forms. Thus —

I	II	III	IV.	V	VI
अगारिष्वच्.	अगालिष्वच्.	अगरीष्वच्.	अगलीष्वच्.	अगरिष्वच्.	अगलिष्वच्.
अगारिह्वच्.	अगालिह्वच्.	अगरीह्वच्.	अगलीह्वच्.	अगरिह्वच्.	अगलिह्वच्.
अगारिच्वच्.	अगालिच्वच्.	अगरीच्वच्.	अगलीच्वच्.	अगरिच्वच्.	अगलिच्वच्.
अगारिह्वच्.	अगालिह्वच्.	अगरीह्वच्.	अगलीह्वच्.	अगरिह्वच्.	अगलिह्वच्.
अगारिच्वच्.	अगालिच्वच्.	अगरीच्वच्.	अगलीच्वच्.	अगरिच्वच्.	अगलिच्वच्.
&c.	&c.	&c.	&c.	&c.	&c.
अगारिच्व्वच्.	&c.	&c.	&c.	&c.	&c.

To these ninety-six forms must be added the eight other forms thus evolved. By लिङ्चिचोः (VII 2. 42 S 2528), the इट् augment is optional. When, therefore there is no इट् we have अङ् + च्वच्. The affix is treated as कित् by I 2. 12 S 2368, and so the long ञ् is replaced by च् (VII. 1 100. S 2390) and this च् is followed by र by I 1 51 S. 70. Thus अङिच् + च्वच् = अङीच् + च्वच् (the lengthening is by VIII. 2. 77 S. 354) = (1) अङीह्वच्

(the च is changed to ङ compulsorily by VIII 3 78 S 2247) This is one new form. The ङ here may be doubled by VIII 4 46 S 59, as, (2) अगीर्ह-ङवच् । The ङ of these two forms may be doubled by यचो नय &c, as, (3) अगीर्हङ्वच् and (4) अगीर्हङ्वच् । Thus there are four forms. The ङ of every one of these four, may be doubled by अनचिच् (VIII. 4 47 S 48). Thus there are eight forms. These eight forms, added to the above ninety-six forms give us one hundred and four forms. The whole of this is summarised in the following verse

“इट दीर्घश्चिण्वदिट् लृत्वह्रस्वे द्वित्वन्निक तथा ।

इत्यष्टाना विकल्पेन चतुर्भिरधिक शतच्” ॥

Similarly from the *causative* णि-100b, a Passive stem is formed with यच्, when णि is elided. As शक्यते मोहो मुकुन्देन ।

२७६२ । चिण्वमुलोदीर्घोऽन्यतरस्याम् । ६ । ४ । ९३ ।

चिण्वपरे णमुक्ते च यो नितानुपधाया दीर्घो वा स्यात् । प्रकृतो 'नितानुपधाया' (२५६८) एव तु न विकल्पितः । यस्तान्मौ ह्रस्वविकल्पादिहे । दीर्घविधौ हि णिचो लोपो न स्यान्नियदिति दीर्घः सिध्यति । ह्रस्वविधौ तु स्थानियवत् दुर्वारम् । भाष्ये तु 'X पूर्वत्रासिद्धे न स्थानियवत् X' इत्यवष्टम्भ्य द्विवचनसवर्णाजुस्वारदीर्घजङ्गः प्रत्याख्याताः । आसिद्धिर्जातिपरो निर्देशः । दीर्घ-ग्रहण चेद् नास्त्विति तदाशयः । आनिता-शनिता-शमयिता । शानियते-शमियते-शमयिष्यते । यङन्ताविणच् । शक्यते । शशानिता-शशनिता-शशमयिता । यङ् लुगन्ताविणच्यप्येवम् । भाष्यमते तु यङन्ता ऋयवदिह दीर्घो नास्तीति विशेषः । यस्तन्त्राभावे । शक्यते मुनिना ।

2762 Optionally a long may be substituted for the penultimate of the causative of णि roots, before the third person of the Passive Aorist in चिण्व (च), and before the Absolutive affix यमुल् (अच्) ।

In the case of the primitive roots the shortening ordained by VI 4. 92 S 2568 is *compulsory*, the present sūtra does not ordain *optional lengthening* in their case. It does not apply to Primitive roots. But the optional shortening of the causative of a causative was unprovided for hence this sūtra applies to the causative of a causative.

Moreover the present sūtra is a दीर्घविधि, a rule of lengthening. Therefore, in forming the causative of a causative, when the first णि is elided, the elision does not act as sthānivat, because of the prohibition of I 1. 58. S. 51 in favor of dīrgha vidhi and so there is lengthening. But if this sūtra were a hrasva-vidhi (i.e., if instead of dīrgha, the sūtra had used hrasva) then the elided णि would be sthānivat, and there would be nothing to prevent its being sthānivat.

In the Mahabhāṣya, the commentator Patanjali relying on the vārtika पूर्वत्रासिद्धे न स्थानियवत् has shown that Pāṇini's sūtra I 1. 58 S 51 is superfluous so far as (1) rules of doubling, (2) rules of homogeneous letters, (3) rules of anusvāna, (4) rules of lengthening (5) rules of ञच् letter substitution, and (6) the rules of ञच् letter substitution are concerned.

The word **दीर्घ** in the sūtra refers here to the whole class of causatives. The sense is that the word **दीर्घ** should not be used in the sūtra for the desired object can be obtained by making the *hrasva* (short) optional.

Thus I Fut. of the Passive of the causative **यानि** is **यानिता** or **यानिता** or **यानयिता**. II. Fut. **यानिष्यते** or **यानिष्यते** or **यानयिष्यते**. The **चिच्** may be added to the Intensive.

As **ययिष्यते**. I Fut. **ययानिता** or **ययानिता** or **ययानयिता**. Aor. **अययानि** or **अययानि**.

The forms of the causative of the *yañ-luk* will also be the same.

According to the Mahābhāṣya there is no lengthening, after the Causative of the Intensive, when there is *chiñ-vad* इट्, because the elided **अ** of **यच्** being *sthānivat*, the **च्** is not immediately followed by **चिच्**, and so the **अ** of **यच्** is not *penultimate* and consequently the lengthening of the *vriḍhi* of the penultimate finds no scope. This is the peculiarity according to the Bhāṣya.

When there is no Causative **चिच्**, the simple Passive form is **ययिष्यते** **युनिता**. This is an Impersonal verb.

Note —In **यानिता** &c, the *gana sūtra* **अनीकृत्** &c, the root being **नित्**, the penultimate would *always* have been short by VI 4 12. S 2568 the present sūtra makes the *long* optional.

Note —The optional *short* of the penultimate in the case of the causative of a causative could not be obtained by S 2568 as the elided **चिच्** would intervene, if the present sūtra were a *hrasva-vidhi*.

Note from the Kaṣikā Why have we used the word **दीर्घ** in the sūtra? The rule does not teach merely the *optional shortening*. So that in the alternative of short, we have **अयानि** and in the other alternative we have **अयानि**, so that there is long. For had **दीर्घ** not been used, it would have taught optional short only, i.e., it would be a *ह्रस्वविकल्पविधि* only, and there will be this difficulty —when the causative of causative is taken, as in **ययिष्यते** **प्रयुक्ते**, there would not be lengthening in the alternative. Because the *lopa* substitute of **चि** would be *sthānivat* therefore, the **चि** which would be followed by **चिच्** or **चतुल्**, would not have in it the *nita* affix, because the first **चि** intervenes between the *nita* affix and the **चिच्** and **चतुल्** affix, and that **चि** which is preceded by a *nita* affix is not followed by **चिच्** and **चतुल्** because the second **चि** (though elided) intervenes. Therefore, there would not be *optional* short here, but *compulsory* short, by the preceding *Ashtādhyāyī sūtra* and no lengthening. The rule, therefore, teaches the optional substitution of the *long* (**दीर्घ**) as there arises no such anomaly in this view. For taking this rule to be a *दीर्घविधि*, the *lopa* substitution of **चि** would not be *sthānivat*, by the express prohibition contained in I 1. 58 and so we can get forms of double causative. But if we take it a *ह्रस्वविकल्पविधि*, then the *lopa-adesa* of **चि** being *sthānivat*, would prevent getting

the alternative long form. Therefore, the word दीर्घ is used in the sūtra to make this rule a दीर्घविवि, and prevent sthānivat-bhāva.

Thus take the causative of च्च् which will be च्चि by the last Ashtādhyāyī sūtra. Take its Intensive with यङ्, च्चि + यङ् which causes doubling by VI 1. 9 = च्चि च्चि + यङ् = च्चचि + यङ् (VII 4 60) = च्च च्चि + यङ् (यङ् or nasal being added to the abhyāsa by VII 4 85) = च्चचि + यङ् = च्चच्य + य (VI. 4 51) = च्चच्य Add चिच् to this *ve*, make the causative of the Intensive च्चच्य + य + इ. Then the य of च्च is elided by VI. 4. 48 = च्चच्य + य + इ Then य् is elided by VI. 4. 49 = च्चचन + इ = च्चचि. This च्चचि is the causative root of the Intensive of the Causative च्च्. Now add चिच् or चञ्चुल् to this root, and we get two forms short and long अचचि or अचचानि with चिच् and चचनच् or चचानच् with चञ्चुल्. The long forms could not have been obtained had this not been a दीर्घविवि, for then the lopa-adesā of चिच् being sthānivat would have prevented the application of दीर्घ.

The roots च्च् and तच् (both Divādi) ending in च्च् do not ever lengthen the root vowel before चिच् and चञ्चुल् by VII. 3 84. The present sūtra, therefore, does not apply to the *simple* roots. The derivative causative roots of these, namely, च्चि—चचयति, तचि—तचयति, optionally lengthen the penultimate before these affixes. Thus च्चि + चिच् = च्च + चिच् (the इ of चि being elided by VI 4 51, = च्चानि or चचि (with the augment अ = अचचानि or अचचि). This rule applies when the Causative of the Causative root takes these affixes.

In fact the mention of the word दीर्घ implies as much, otherwise the sūtra could have been made without this word, for the word 'optionally' would have brought in both 'short' and 'long'. Thus in चचयत्त मयुक्ते 'he causes another to make quiet' we add चि (Causative sign.), to the Causative root च्चि, as च्चि + चि = च्च + इ (VI 4 51) = च्चानि, the lopa-adesā here is not sthānivat for the purposes of *lengthening* (दीर्घविवि) the अ of च्च् (I. 1 58). From this च्चानि with चिच् we get अचचानि, and with चञ्चुल् we get चचनच्. But we cannot get the short forms, by taking the other alternative, as the lopa-adesā will then be sthānivat. Hence the necessity of the word दीर्घ in the sūtra. Thus the चिच् and चञ्चुल् forms of the Causative of the Causative (*ve*, the double Causative) of च्च् are अचचि or अचचानि, चचनच् or चचानच् and from the form चचयति, we have अचचयति or अचचयानि, चचनच्य or चचानच्य. These latter are from the Causative stems of the Intensive root. The sign यङ् of the Intensive has been elided (VI. 4 49) as shown above.

२७६३ । नोदात्तोपदेशस्य सान्तस्यानाचमेः । ७ । ३ । ३४ ।

उपधाया वृद्धिर्न स्वादिचि जिति चिति कृति च । अचचि । अचचि । 'उदात्तोपदेशस्य' इति किच् । अचानि । 'सान्तस्य' किच् । अचादि । 'अनाचमेः' किच् । अचानि । '* अनाचमिकनि-चनीनानिति वक्तव्यम् *' । चिचि 'आयादयः-' (२३०५) इति लिङ्भावे । अचानि । चिक्चिचो-

रप्येवम् । अवाणि । 'अव हितायाद्' । हलन्तः । 'अनिवध्योः--' (२५१२) इति न वृद्धिः । अवधि ।
जाग्रोऽ विचित्रं सुहितम्' (२४८०) इत्युक्तेन गुणः । अजागारि ।

2763 The vriddhi is not substituted before the Aorist *विद्* or a krit-affix with indicatory *ञ्* or *श्* for the penultimate vowel of that root which ends in *अ* and is acutely accented in its original enunciation (Dhātupāṭha), but not so in *अद्* after *आ* ।

The vriddhi of the penultimate *अ* takes place before *विद्* and *जिद्* affixes (VII 2 116), that vriddhi does not take place in the case of udātta roots ending in *अ* । Thus *अवाणि*, *अतनि*, and *अदनि* in *विद्* ॥ Compare VI. 4 92, 93. Similarly with कृद् affixes, as *यनकः*, *तनकः* *दनकः*, *यनः*, *तनः*, *दनः* । Why do we say 'acutely accented'? Observe, *अवाणि* । *यानकः*, *रानकः* ।

Note —How do you explain उद्गम and उपरम? These are irregular forms exhibited by Pāṇini himself in the Dhātupāṭha अहउद्गमे (Bhu 880), यम उपरमे (Bhu 1033) Why do we use "in the original enunciation or upadesa"? So that the rule may apply to *यनी*, *दनी*, *तनी*, but not to *यानकः*, *रानकः* । Here to the root *यच्*, *रच्* and *दच्* is added the affix *चिदुच्* (III 2. 141). The words *यनिच्* &c, get the affix-accent, namely acute *ई*, and thus the root-vowel becomes anudātta. Though the root *now* becomes anudātta, yet because in its upadesa it was udātta, the present sūtra will apply and prevent vriddhi. The roots *यच्*, *रच्* are anudātta in upadesa, but in *यानकः* *रानक* they become udātta by *विद्* accent. This accent is a secondary accent and not the 'original' accent, and hence the present rule does not apply and there is vriddhi.

Why do we say ending in *अद्*? Observe *अवादि* । *वारकः* *वाठकः* ॥ Why with the exception of *आचद्*? Observe *आवाणि* । *आवानकः* ।

Vdt —Prohibition must be stated in the case of the roots *आ-चच्*, *कच्* and *वच्*, as *अवाणि*, *अकानि*, and *आवानि* । Note —In the case of *कच्*, the affix *चञ्* is added in that alternative, when the root does not take the affix *विद्* (III, 1 31) It thus gets vriddhi. Similarly *कच्* gets *आय* by S 2305 when it does not take *विद्* । Thus *अकानि* with *विद्*. The same with *विच्* and *विच्* ।

Note —The word *आनः* is formed from the Churādi *अच्*, which with the affix *विच्* gets vriddhi, because *विच्* is not a krit-affix, and is not therefore governed by this rule. If you say "let there be vriddhi of *विच्* but this vriddhi will be shortened by VI. 4 92 because it is a *निद्* root," we reply "this root is not *निद्*". The *निद्* roots are those enumerated in Bhuādi class, subdivision अडादिः (800) No doubt, there it is said that the roots ending in *अच्* are *निद्* (in अमस्ताच्) But a root is regarded *निद्* only with regard to the Causative *विच्* affix and not with regard to that *विच्* of the Churādi class where the sense of the causative is not involved in it. Therefore this root is not *निद्* (VI 4 93)

Note—The phrases सूर्यविक्राना वृत्ति and others like it are incorrect. Why do we say 'चिच् and krit only'? Observe वृत्तान्, ददान्, चवान् ।

The root वृच् हिंसादाच् ends in a consonant, it is √badh and not √badha. There is no vriddhi of its penultimate अ, because VII 3 35. S 2512 prevents it. Thus अवचि ।

In the case of √जाच् there is no guna but vriddhi, because VII 3. 8b. S 2480 prohibits it with regard to चिच् । Thus अजानादि ।

२७६४ । भञ्जिश्च चिचि । ६ । ४ । ३३ ।

नलोपो वा स्यात् । अभाजि-अभजि ।

2764 The nasal may be optionally elided in भञ्ज before the third person Passive of the Aorist in चिच् (इ)

Thus अभाजि or अभजि ॥ This is an aprāpta vibhāsha, and teaches for the first time the elision of न in a certain contingency.

२७६५ । विभाषा चिचिमुलीः । ७ । १ । ६९ ।

लनेर्नुभागनो वा स्यात् । अलम्भि-अलाम्भि । उद्यत्स्वित्तविकल्पत्वात्मादेर्नित्यं डुच् । प्राक्लम्भि । द्विकर्तृकाया डु

गीये कर्त्तृणि दुस्मादेः प्रधाने नीदृक्त्वदाच् ।

बुद्धिभक्षार्थयोः शब्दकर्त्तृणां च निजेच्छया ।

प्रयोक्तृवर्णयन्त्येषा एवन्तानां लादयो नताः ॥

गीर्दुस्मते एवः । अजा ग्रान नीयते । द्विवते । कृच्यते । उच्यते । भोज्यते नाशवर्कं वर्णः । नाशवर्को वर्णमिति वा । भोज्यते नाशवर्कसोदनः । नाशवर्क ओदनं वा । देवदत्तो ग्राम गम्यते । 'अकर्त्तृकाया कालादिर्जनकायां कर्त्तृणि भावे च लकार इच्यते' । नासो नास वा आस्यते देवदत्तेन । चिचिन्तात् प्रयोक्तृये प्रत्ययः । नाशनास्यते नाशवर्कः ।

इति भावकर्त्तृप्रकरणम् ।

2765 The डुच् is optionally added to लम् not preceded by a Preposition, before the चिच् Aorist and the Absolutive णञुल्

Thus अलाम्भि or अलम्भि, लाभलाभच् or लाभलम्भच् ॥ This is a Vyavasthita-vibhāshā, the option is allowed where there is no Preposition along with the root, and no option is allowed but डुच् must be added, when a Preposition precedes as प्राक्लम्भि, प्रलम्भच् ।

As regards those roots which governed *two* objects (I. 4 51 S 539), the question arises 'with regard to what object, the principal or the secondary should the tense-affixes, &c., be added? Or should they be added with regard to both?' This query is answered by the following verse —

"The tense-affixes are added with regard to the *secondary* object after (the twelve roots) डुच् &c., (of the verse given under S. 539): and with regard to the principal object after नी, इ, कृच् and वृच् । As regards

the causative roots meaning 'to understand,' 'to eat,' 'to teach or make sound' (See I 4 52 S. 540), *any* one of the two objects may be chosen as one desires for the purposes of being made the agent of the Passive verb) As regards other causative roots, the Passive tense-affixes &c., are added with regard to the prayojya-object "

Note —That object which gets this designation by the sūtra अकथितं च (S 539), *i.e.*, the akathita object is *secondary* object. Those nouns which get the designation of karma or object by S. 540 are secondary objects. That noun which was *agent* of the non-causative verb, and which gets the designation of *object* in the causative verb is called prayojya-object. The 'other causatives' referred to above are roots which mean 'to go', and which are 'intransitive'

Thus गो दुग्धते चयः देवदत्तेन 'By Devadatta the cow is milked milk,' from देवदत्तो गं दोग्धि चयः । Here गं the *secondary* object of the Active voice, has become agent in the Passive voice. Similarly with kṛitya affixes, as गोदोग्धय्याः or दोग्धीया चयः. So also गोः दुग्धीया or दुग्धीया चयः ।

Similarly ज्ञाता ग्रामं गीयते from ज्ञातव्यता नयति । Here the *principal* object of गी has become the agent in the Passive. So also with द्विषति दुष्यते, and उह्यते । So also अज्ञाता ग्रामनेतव्या, नक्षत्रीका, जेया &c.

With roots meaning 'to understand' &c., we have कीच्यते नाचवर्कं वर्ततः or कीच्यते नाचवर्कं वर्ततु । Here the agent of the Passive may be the principal or the secondary object indifferently, from the causative कीचयति नाचवर्कं वर्ततु ।

From the causatives of roots meaning 'to go' we have देवदत्तो ग्रामं गन्वते 'D. is made to go to the village' from गन्वति देवदत्तं ग्राम 'he causes D to go to the village.' Here Devadatta is prayojya-object of the causative, and it is made the agent of the Passive.

Ishti. —The tense-affixes may be used Passively or Impersonally after Intransitive and after roots that govern an object of time. As चरते or चारंवा आस्यते देवदत्तेन ।

But after a causative of such a root, the affix comes with regard to prayojya object. As नाचनास्यते नाचवर्कः 'the boy is made to sit for a month.'

Here ends the Chapter on Impersonal and Passive Verbs.

अथ कर्मकर्तृतिङ्प्रकरणम् ।

CHAPTER XXI.

REFLEXIVE VERBS.

यदा कौकर्वातिशयं द्योतयितुं कर्तृव्यापारे न विवक्ष्यते तदा कारकान्तराद्यपि कर्तृसत्ता नश्यते । स्वव्यापारे स्वतन्त्रत्वात् । तेन पूर्वं कर्तृत्वादिष्वपि सप्रति कर्तृत्वात्कर्तरि लकारः । चाप्चविविधमस्ति । काष्ठानि पचन्ति । स्यासी पचति । कर्मणस्तु कर्तृत्वविवक्षायां प्राक्तनकर्मका अपि प्रायेष्वाकर्तृकास्तेभ्यो भावे कर्तरि च लकाराः । पच्यते श्रोत्रेण । भिद्यते काष्ठेन । कर्तरि तु ।

When in order to express the notion of the extreme facility of the action of the verb, it is not desired to express the operation of the agent, then other kārakās also get the designation of the agent (kartā). Because they are independent in their own sphere of action and whatever is independent is called kartā (I. 4 54 S 529) Therefore, though in its original state, it might have been an instrument or any other kāraka, in the present state, since it denotes agency, it becomes the Nominative of the verb in the active voice. Thus चाप्चविविधमस्ति, 'the sword cuts very well' Here though the sword was the instrument in the former state (अस्मिन्नास्ति 'he cuts with the sword'), yet since no stress is laid on the real agent, namely, the person who cuts, but, the action of the cutting was well done, as if the agent was nobody but that the sword itself did the whole work. In fact when prominence is intended to be given to any particular kāraka, it is put in the Nominative case. Similarly काष्ठानि पचन्ति 'the fuel cooks,' स्यासी पचति 'the pot cooks,' here the original was स्यास्या पचति । Here the locative has become the Nominative, expressing that the pot has so largely contributed to the action of cooking that we can say 'the pot has cooked' In fact, the quality of the pot determines the quality of the cooking, so where it is intended to express where the quality of the pot is very good, there the pot is put in the Nominative case.

Thus an Instrument or a Locative kāraka becomes kartā

But where it is wished to express the extreme good quality of the object, in other words when it is intended to make the object the agent, then there is this difference, that the transitive verbs of the original sentence generally become intransitive in the second and the conjugation is either Impersonal or the tense affix denotes the agent, namely those roots which govern only one object become intransitive in the reflexive state, while the roots which govern ordinarily two objects, remain transitive in the reflexive also, but they can now govern only one object, because

one of the two objects has become the agent When the verb has become intransitive, the result is that it is conjugated either in the Impersonal or it denotes the agent. Thus पच्यते ओदनेन, 'it is cooked by the rice', विद्यते काष्ठेन, 'it is split by the wood'. In other words the rice and the wood are so good, that there is no difficulty, on the other hand, there is extreme facility in cooking them that is the rice becomes cooked of itself and the wood splits as if on its own accord These are examples of roots which govern one object Of verbs which govern two objects the following examples may be given - नन्दनाति जगत्तेऽमुह 'the ocean churns the ambrosia', i.e., चागरनमुह नन्दनाति 'he churns the ambrosia out of the ocean' Another example is स्वयं प्रदुर्वेत्त गुणै रपस्तुता वत्पनानस्व वदन्ति मेदिनी ।

Some say that the secondary object of the roots governing two objects can only become the agent of the reflexive verb This is however doubtful, because we find examples like अत्रा ग्रामं नयति । वध्यते ब्रजे गौ स्वयमेव &c

We have said that when an object becomes an agent in the Reflexive, the verb is conjugated either in the Impersonal or in the Active voice Examples have already been given of the Impersonal use, but when it denotes the agent, namely when the reflexive verb is conjugated in the active voice, or technically when the tense affixes denote the agent, then the following sūtra applies, by which all the rules of the Passive conjugation of the ordinary verbs are applied to the active conjugation of the Reflexive

२७६६ । कर्मवत्कर्मणा तुल्यक्रियः । ३ । १ । ८९ ।

कर्मस्यया क्रियया तुल्यक्रिय कर्मा कर्मवत्स्यात् । कार्वातिदेशोऽप्य । तेन यगात्मनेपद-विचित्रवदित स्युः । कर्तुरभिहितत्वात्प्रयत्ना । पच्यते ओदनः । विद्यते काष्ठेन । अवाचि । अभेदि । ननु भावे लकारे कर्तुर्द्वितीया स्यादस्मादतिदेशादिति चेन्न । लकारवाच्य एव कर्ता कर्मवत् । 'लिट्वागिच्छ' (३४३४) इति द्विलकारकारकात् 'ल' इत्यनुबन्तः । भावे प्रत्यये च कर्तुर्लकारेणानुपस्थितेः । अत एव कृत्यक्तत्वस्यार्था कर्मकर्तरि न भवन्ति । किं तु भाव एव । सेतव्य कुसूलेन । ननु पश्चिभिद्योः कर्मस्य क्तिवा विहृत्तिर्द्विषाभवन च । सेवेदानीं कर्तुं स्या न तु तत्तुल्यः । सत्यम् । कर्मत्वकर्तृत्वावस्थाभेदोपाधिक तत्त्वज्ञानाधिकरणक्रियाया भेदनामित्य उच्यते । 'कर्मणा' इति कश् । करणाधिकरणभावा तुल्यक्रिये पूर्वोक्ते साप्त्वचिरित्वाद्वा ना भूत् । किञ्च । कर्तुं त्यक्रियेभ्यो नाभूत् । गच्छति ग्रामः । आरोहति हस्ती । अधिगच्छति याज्ञार्थः स्मरति कदाचित्वा । यत्र कर्मणि क्रियाकृतौ विधेयो दृश्यते यथा पक्ष्मेषु तद्वत्त्वेषु यथा वा विह्वलेषु काष्ठेषु तत्र कर्मस्य क्तिवा नेतरत्र । न हि पक्षापकृतवत्त्वेष्विव यतायतग्रामेषु वैलक्षण्यमुपलभ्यते । करोतिवत्पादनार्थ । उत्पत्तिञ्च कर्मस्य । तेन कारिष्यते घट इत्यादि । यज्ञार्थस्त्वे तु नैतत्स्थि च्येत् । दानेष्वादिबद्धस्य कर्तुं स्यत्वात् । एतेनानुबन्धव्यवधानेऽर्थ इति उदाहरणम् । कर्तुं स्यत्वेन यगन्वाचक्यनि कृत ओलोपे च रूपविद्धेः । ताच्छीत्वादावय चानहन स्वात्मनेपदम् । * सकर्म-काणां प्रतिषेधो वक्तव्यः * । अन्वोन्मं सृजतः । अत्रा ग्रामं नयति । * दुहिपच्येर्बहुल सकर्म-करोरिति वाच्यम् * ।

2766 The क denoting the agent, is treated as if it were a क denoting the object when the action affecting the agent is similar to the action which affects the object.

This rule substitutes operations (kāryātidesa S. 2745). This direction implies the substitution for the operations incident to a tense-affix or क्, denoting an agent of all the operations, which fall to be performed when the tense-affix or क् denotes the object. Hence there shall be the affixing of क् (III. 1. 67, S. 2756) the employment of Atmanepada terminations (I. 3. 13. S. 2679), the substitution of चिच् for च्ल (III. 1. 66 S. 2758), and the treatment of the word as directed in sūtra VI, 4, 62 S. 2757 (Dr. Ballantyne). Thus लियते काष्ठ स्वयमेव 'the wood splits of itself', अनेदि काष्ठ स्वयमेव 'the wood splits of itself'. So also the aorist क्वाचि and अनेदि.

Will not, by force of this atidesā, the agent become the object when the verb is conjugated in the Impersonal Mode? No. The atidesā says, the agent expressed by the tense affix is treated like the object, i.e., the *Active voice* is treated like the *Passive voice* and not that the (noun) agent becomes the (noun) object. The present sūtra III 1. 87 (S. 2766) is preceded in the Ashtādhyāyī by the two sūtras III 1. 85 and III. 1. 86 namely व्यस्ययो बहुलश्च and लिङ्यायिच्यद् (S. 3433 and 3434). When these two sūtras are read together as *one* sentence, then by saṁhita sandhi, the anusvāra becomes ल् as व्यस्ययो बहुलश्च लिङ्यायिच्यद्. From this double ल्, one is read by anuvṛtti in the present sūtra. Therefore, we explain the present sūtra by saying लकारवाच्यः कर्ता कर्तव्यः। But in the Impersonal verb, the agent is never expressed by the tense-affix. The tense affixes, in the Impersonal have no indicative force as regards the agent.

The result of this is that in the Reflexive verbs we have no kṛtya-derivatives, or Past Participles with क्, or the adding of affixes having the force of क्.

Note —The affix *kta* ought to have been omitted from the above, as we find it in the Reflexive. As लिप्तेः कुतूल स्वयमेव। So also चिनो प्राचः स्वयमेव।

These affixes (*kṛtya*, *kta* and *khalartha*) are found in the Impersonal mode only. As भोक्तव्यं कुतूलेन।

Obj. The actions of the verbs 'to cook' and 'to split', when regarded as affecting their object, mean 'to soften &c, the rice &c', and 'to divide into two the wood &c.' That *very* action (of softening and dividing which we found formerly in the object) we now find affecting the agent, it is a case of *identity* of action and not *similarity* of action—why do you say then *similarity* (tulya)

Ans —True. Logically there is no *absolute* difference in the action, when it affected the object in the ordinary verb as ओदनं पचति and when it affected the agent in the Reflexive, as पचति ओदनः स्वयमेव, but as there is a grammatical difference, namely, the noun which was in the nominative case before is now in the accusative case, so there is a difference in

their status and condition, and so there is a difference in the syntactical agreement of the action in the two verbs—relying on this grammatical and linguistic difference, the word *tulya* has been used

Note —Tulya means similarity, and consequently it implies difference. But in पचति ओदनः स्वयमेव and ओदनं पचति there is no such *basic* or *intrinsic* difference. Hence the above objection. The answer to it in short is that though there is no essential difference yet there is *external* difference. For the *state* of an agent is certainly different from the *state* of an object, though the thing itself remain the same. Therefore an action related to an agent is different from that very action when related to an object.

Why have we used the word कर्मका 'similar to the object'? The rule will not apply when the action affects in a similar say the Instrumental *āra*ka or a Locative *kā*ra. Therefore in वायु अग्निं क्षिपति the conjugation is Active both in the original अग्निं क्षिपति and the Reflexive

Moreover, the rule does not apply when the *action* affecting the *agent* is similar in both cases. As ग्रामं गच्छति he goes to the village गच्छति ग्रामः the village goes. So also आरोग्यं वृत्तिः ।

अग्निं पचति वाक्कारः स्मरति अद्भुतं च ।

अद्भुतं कृपावत्तत् तस्मै नमोऽस्तु गुरुवे नमः ॥

"Salutation be always to that Teacher by the force of whose grace, the sense of the scriptures is understood and is remembered and faith is enkindled"

Note —In English these must be put in Passive construction, but not so in Sanskrit.

Obj. A root or dhātu generally denotes two things, the production of some effect, and the operation itself. Both are included in the word action. The thing related with the operation is agent, that related with the product is object. Now the roots 'to cook', 'to split', or 'to go' and 'to mount' being Transitive, the product of these inheres in the object and so to cook and to split are similar 'to go' and 'to mount', how can it be known that the roots like 'to go', 'to mount', inhere in the agent only? To this the answer is given below.

Where some specific *change* is seen in the object, by the action of the verb, as the action of cooking produces a definite change in the object cooked, for rice before cooking is different from the rice after cooking, or a wood before splitting is different from the wood after splitting there alone we say that '*the action is in the object.*' and not anywhere else. But no such difference is seen in a *village* before one goes to it, and after one goes to it, as we see in the case of cooked and uncooked rice. There-

fore verbs like 'to go', 'to understand' 'to remember' &c, are such where 'the action is in the agent' For a scripture learned, or a thing remembered remains the same both before and after the act Similarly 'he mounts the elephant, the verb 'mounts' is an action which remains in the agent for the elephant remains the same before the mounting and after it

In other words the roots meaning 'to make karoti' in the sense of producing, and production are those whose action penetrates the object (karmastha karyā) As कारिष्ते चटः &c, The चट् is chñ-vad by VI 4 62. S. 2757 In the alternative the ordinary चट् will come under VII 2 70 S 2366 (The Conditional is अकारिष्यत or अकरिष्यत । Benedictive कारिषीष्टु or कुरीष्टु । I Fut कारिता or कर्त्ता । Pass क्रियतेषट् स्वयमेव । Aor अकारि । (But this is not the case with regard to verbs which denote the mere exertion or effort of the agent

Such verbs never become Passive by the present sūtra कर्त्तव्य कर्त्तव्य &c Because 'exertion or effort', is like 'knowledge', 'wishing' &c, essentially actions inhering in the agent (kartristha) Thus has been explained what verbs may be conjugated in the Passive Mood when used Reflexively, and what verbs cannot be so conjugated

The form अतुव्यवस्यमान is to be explained in the same way in the sentence अतुव्यवस्यमानेऽर्थः The verb is kartristha so there is no चक्ष of the Passive Mode, the vikarana ववच् is added, the ओ is elided and so the above form is obtained Thus अतु + वि + अ + नो + रयच् + मान = अतुव्यव + च् + य + मान (VII 3 71 S 2510)

How do you add the Atmanepada affix मानच् (मान) to the च् when you do not treat the verb like a Passive? The affix is not मानच् but the tāch-ohhūya affix मानच्.

In देवदत्त यजदत्तौ अभ्युपगच्छतः 'Devadatta and Yajñadatta touch each other,' here D and Y are both agents and objects should the conjugation be Passive in the Reflexive of अभ्युपगच्छतः under these circumstances? No because of the following vārtika

Vārtika — Prohibition must be stated of the Transitive verbs Thus अभ्युपगच्छतः । So also अजा ग्रामं गच्छति ।

Vārtika — The two Transitive roots √duh to milk, and √pach to cook diversely are conjugated in the Passive when used Reflexively

२७६७ । न दुहन्तुनमा यक्षिष्यौ । ३ । १ । ८९ ।

एवं कर्त्तव्यं हि यक्षिष्यौ न स्तः । दुहेत्तेन यक्ष एव निषेधः । चिरदु विकल्प्यते । यच् चक्ष् । नोः पयो दुधे ।

2767 The affix यच् (III 1. 67 and चिच् (III. 1. 62) are not employed in the reflexive voice of the verbs डच् 'to milk', च्च 'to fall in drops' and नच् 'to bow'.

The affixes क् and चिक् are used in forming the reflexive verbs, when the action affecting the agent is similar to the action which affects the object. With regard to the root डुह्, the affix क् is only prohibited by the present sūtra, the चिक् being optionally employed by rule III. 1. 63, as डुह्ये अदुग्ध or अदोहि गोः स्वयमेव 'the cow flows or flowed of itself', मस्युते or मास्मोह गोः स्वयमेव 'the cow flows or flowed of itself'. नयते or अनस्त दण्डः स्वयमेव 'the stick bends or bent of itself'.

२७६८ । अचः कर्मकर्तरि । ३ । १ । ६२ ।

अनन्तात्तुल्येतिरवा स्यात्कर्णकर्तरि तद्वदे परे । अकारि-अकृत ।

2768 चिक् is optionally the substitute of क् when च, the third person singular of the Atmanepada follows, after a root which ends with a vowel, and when the object itself is spoken of as the agent

A reflexive verb is one in which the object is spoken of as the agent. In reflexive verbs therefore, चिक् is employed after roots ending in vowels, as अकारि कटः स्वयमेव 'the mat became made of itself' This is an optional rule (प्राहविभाषा) Therefore we have also अकृत कटः स्वयमेव, similarly अलाशि or अलाशु कदार स्वयमेव 'the embankment broke of itself.'

But in verbs other than those that end in vowels, i.e., in those which end with a consonant the चिक् is obligatory in the reflexive-voice, and not optional, as अनेदि काह्व स्वयमेव 'the wood split of itself' So also in verbs other than reflexives, - as अकारि कटो देवदत्तेन

२७६९ । दुहश्च । ३ । १ । ६३ ।

अदोहि । परे कट । दुग्धा- (२३६५) इति परे जुक् । अदुग्ध-अपुहत् । उदुग्धः कल पच्यते । * वृजिपुत्रयो रवस्तु * । अनयोः सकर्मकयोः कर्ता बहुल कर्मवदगपवादश्च यम्यवाच्य इत्यर्थः । * वृजेः अद्वीपपत्ने कर्तयितेति वाच्यश्च * । सुहृते अत्र भक्तः । कद्व्या निष्पादवती-त्यर्थः । अचिञ् । युज्यते ब्रह्मचारी योगश्च । * भूषाकर्णकिरादिना चाम्यत्रात्मनेपदात् * । भूषावाचिर्ना किरादीना समन्ताना च यमिचको चिरवदिह च नेति वाच्यमित्यर्थः । अलज्जयते कन्या । अलनकृत । अचकिरते-हस्तो । अवाकीर्तु । गिरते । अगीर्तु । आद्रियते । आहृत । किरादि-स्तुदाद्यन्तर्गताः । चिकीर्षते कटः । अचिकीर्षिह । इच्छायाः कर्तुं स्वस्वेऽपि करोति क्रियाविधनि कर्मस्थक्रियास्वच् ।

2769 चिक् is optionally the substitute of क् after the verb डुह 'to milk', when it is used reflexively, and when च follows.

Thus अदोहि or अदुग्ध गोः स्वयमेव 'the cow milked of itself.' In verbs other than reflexive, the चिक् is compulsory, e.g., अदोहि गोर्गोपासकेन 'the cow was milked by the cowherd'.

In the alternative when चिक् is not added, the aorist is formed by क्च, as अपुहत् । This क्च may be elided optionally by VII. 3. 7० S 2365, as अदुग्ध ।

पुन्युक्तः । यस्मिन्मनोः प्रतिषेधाच्छब्दही । अन्विग्रन्थोराक्षीयत्वारिचक्षणावपे ग्रहणम् । ग्रन्थति
ग्रन्थम् । अन्वति नेत्रला देवदत्तः । ग्रन्थते ग्रन्थः । अग्रन्थिष्ट । अन्वते । अग्रन्थिष्ट । क्रैवादि-
कपोस्तु । अरनीते । ग्रन्थीते स्वयमेव । विजुर्वते वैश्वनाः । वरुणतीत्यर्थः । वेः शब्दकर्तृत्वः
(२७०७) 'अकर्तृकाश्च (२७०८) इति तत् । अन्तर्भावितव्यर्थस्य पुन प्रेषणत्वात् । विजुर्वते
वैश्वनाः । व्यकारिष्ट । व्यकारितात् । व्यकारित । व्यकृत । व्यकृतात् । व्यकृत ।

2771 The agent of the verb वृ 'to heat,' becomes similar to the object, only when the object is the word तपस् itself

This is a *rule* or original rule, and not an *atidesa sūtra*. According to the followers of the Vṛtti, the word तपस् in the sūtra is useless. As तप्यते तपस्तापसः 'the devotee performs austere devotion', it means he acquires *tapas*

In forming the aorist, the sūtra III 1 65 S 2760 prohibits चिच्, and so the ordinary affix चिच् is employed As अतह ।

Why do we say 'when the object is the word tapas itself'? Observe तपति जुवर्त्तुवर्त्तुकारः 'the goldsmith heats the gold'.

We repeat here the sūtra III 1 89 S 2767

२७७१ । क । न दुहस्नुनमा यक् चिञौ । ३ । १ । ८९ ।

2771A The affixes *yak* and *chin* do not come in the Reflexive after the verbs *duh snu* and *nam*

Of *duh* examples have been given now are given examples of other roots of this sūtra Thus प्रस्तुते । Aor प्रास्ताविष्ट or प्रास्तोष्ट । So also नमते ददहः । Aor अनस्त । The root नच् has really a causative force, the sense of the causative चि being in the root

Vartika —In connection with the prohibition of यक् and चिच् should be enumerated the roots formed by चि of the causative, the roots चि Sri 'to serve,' and ब्रू 'brū' 'to speak'

As Pre. कारयते । Aor अवीकरत् । Pre उच्छ्रयते ददहः । Aor उदशिश्रियत् । Though there is no चिच्, yet the हट् of chin-val does come. As कारिचयते । उच्छ्रयिचयते ।

So also from ब्रू, Pre, ब्रूते कथाः Aor अबोचत् ।

The Bharadvajiyas give this *vartika* as below.

This prohibition of the employment of the affixes यक् and चिच् is extended to the verbs that take the affix चि causatives, to the verbs अन्व 'to loosen', (ग्रन्थ 'to compose' and) ब्रू 'to speak', and to the Atmanepadi Intransitive verbs As कारयते 'it is caused to be made of itself', अवीकरत् 'it was caused to be made of itself', अरनीते 'it loosens of itself', अग्रन्थिष्ट 'it loosened of itself', ग्रन्थीते, अग्रन्थिष्ट 'it composes or composed of itself', ब्रूते and अबोचत् 'it speaks and spoke of itself', आहते and आहतिष्ट नाशकः स्वयमेव

As with चि (*which* now includes the Causative चिच् as well as चिच् &c (III. 1. 20 S 2766 &c) उच्छ्रययते नोः from पुच्छपुदस्यति । But if it

be derived from the root in which the causative sense is considered to be latent, then we have उत्पुच्छयते वाक् । Again when it is intended to express the agent, we have उत्पुच्छयते नौ । The Aorist is उत्पुच्छत् । Here वक् and चिक् being prohibited, we have वप् and चङ् ।

The roots ग्रन्थ and ग्रन्थ of this vārtika belong to the Adhrīṣīya sub-division of the Churādi class. So the adding of णि is optional. When they do not take णि then they are governed by this vārtika. As ग्रन्थात् ग्रन्थस् । ग्रन्थति नेत्रला देवदत्त । The Reflexive are —Pre ग्रन्थते । Aor अग्रन्थिष्ट । Pre ग्रन्थते । Aor अग्रन्थिष्ट ।

But from the kīyādi /sranth and /grantha, the examples are अटनीते or अटनीते स्वयमेव ।

With Intransitive verbs the examples are —विकुर्वते सैन्धवा ।

The Atmanepada is by S. 2707 read with S 2708. When the root is considered to have the latent sense of णि in it, and no stress is laid on the act of direction &c, of the agent, the example becomes विकुर्वते सैन्धवाः ।

Aor व्यकारिष्ट । Dual. व्यकारिषाताम् । Pl. व्यकारिषत । Or S व्यकृत । D व्यकृषाताम् । Pl. व्यकृषत ।

२७९२ । कुषिरजो प्राचां श्यन्परस्मैपदं च । ३ । १ । ९० ।

अनयो कर्मकर्तरि न वक् किं तु श्यन्परस्मैपदं च । आत्मनेपदापवादः । कुष्यति-कुष्यते वादः । रज्यति-रज्यते वक् । यगविषये तु नास्य प्रवृत्तिः । कोषिषीष्ट । रङ्क्षीष्ट ।

इति कर्मकर्तृ तिङ्प्रकरणम् ।

2772 The affix श्यन् comes after the roots कुष् 'to pull', and रज्ज 'to colour', in the reflexive voice, according to the opinion of the Eastern Grammarians, and these verbs take the affixes of the Parasmaipada.

This debars the affix वक् and the Atmanepada terminations. As कुष्यति पाद स्वयमेव 'the foot draws up of itself', रज्यति वक् स्वयमेव 'the cloth colours of itself'.

The phrase 'in the opinion of the Eastern' shows that it is an optional rule, so that we have also the forms कुष्यते and रज्यते.

It is only when these roots take श्यन् that they are Parasmaipadi; optionally when they do not take श्यन्, they are compulsorily Atmanepadi in the Reflexive. The sūtra therefore, does not apply where वक् comes under the ordinary rule. Thus Pre कोषिष्यते । Per कुकुषे । Cond अकोषिष्यत । Ben. कोषिषीष्ट । From रज्ज् we get Pre रज्ज्यते । Per ररज्ज । Aor अरज्जि । Con. अरज्ज्यत ।

With श्यन् we have कुष्यति (the वृक् is compulsory, VII 1 81 S 446). With वक् it is optional by VII 1 80 S 445.

Here ends the Chapter on Reflexive verbs

अथ लकारार्थप्रकरणम् ।

CHAPTER XXII.

THE MEANING OF MOODS AND TENSES.

A—1 Past Tense Second Future used as Past Tense

२७७३ । अभिज्ञावचने लृट् । ३ । २ । ११२ ।

स्मृतिबोधिन्युपपदे भूतानद्यतने धातोलृट् स्यात् । लङोऽपवादः । स्मरसि कृष्ण गोकुले वत्स्यामः । एव बुध्यसे चेतयसे इत्यादियोगेऽपि । तेषामपि प्रकरणादिवशेन स्मृतौ वृत्तिरभवत् ।

2773 When a word implying 'recollection' is in connection with it, a verb takes the affix लृट् (2nd Future) in the sense of the past before the commencement of the present day

The word अभिज्ञा means 'recollection' This rule sets aside the affix लङ् As स्मरसि कृष्ण गोकुले वत्स्यामः 'rememberest thou Krishna we were dwelling (lit we will dwell) in Gokula' Here वत्स्यामः = अवस्यामः

The word वचन meaning 'signification' in the sūtra, denotes that the construction is the same when the synonyms of अभिज्ञा are used, as स्मरसि 'dost thou remember', बुध्यसे 'dost thou know', चेतयसे 'dost thou reflect', and the like Because these also by context, are capable of being used to denote 'remembrance.'

२७७४ । न यदि । ३ । २ । ११३ ।

यद्योगे उक्तं न । अभिज्ञानासि कृष्ण वदने ऋभुञ्छुद्वाहः ।

2774 The affix लृट् (the 2nd Future) is not applied in the sense of the past, when the upapada denoting recollection has in connection with it the particle नह

This prohibits लृट् which the verb वद obtained from the last sūtra As अभिज्ञानासि कृष्ण वद वने ऋभुञ्छुद्वाह 'thou rememberest Krishna how we did enjoy in the forest'.

२७७५ । विभाषा साकाङ्क्षे । ३ । २ । ११४ ।

उक्तविषये लृट्वा स्यात् । लक्ष्यलक्षणावेन साकाङ्क्षेऽहोत्वर्थः । स्मरसि कृष्ण वने वत्स्यामस्तत्र गान्धारयित्यामः । वाचो लक्ष्य चारण लक्ष्यम् । पठे लङ् । वच्छब्दयोगेऽपि 'न वदि' (२७७४) इति बाधित्वा परत्वाद्विकल्पः । 'परोक्षे लिट्' (२१७९) । चकार । उक्तमपुनरेव चित्तविशेषादिना पारोक्ष्यम् । 'सुप्तोऽहं किल मिलाय' । 'बहु जगद् पुरस्तात्तस्य जप्ता किलाहम्' । '* अत्यन्तापहृते लिङ्प्रत्ययः *' । कलिङ्गेष्ववात्सीः । नाह कलिङ्गाञ्जनान ।

2775. The लृट् is optionally applied in the sense of the past, when a word implying 'recollection' is in connection with it, and whether such word has the particle चत् or is employed simply, provided that the two verbs, occurring in the same complex sentence, are so connected together, that each is necessary to the other, to complete the sense of the speaker.

The word साक्षाद्भा means the relation between the sign and the thing signified, wished for or wanted by the speaker, or in other words, when the first verb is related to another verb used in the same sentence, as a sign is to that which is indicated by the sign. As स्मरति कृष्णं वने गच्छामस्तत्र गच्छामि च : 'do you remember Krishna we went to the forest and there did cause the cows to graze' Here dwelling is the लक्ष्य or mark, and grazing is the लक्ष्य or thing marked. In the alternative there will be Imperfect.

This option is allowed because the present sūtra is subsequent whether the particle चत् is or is not used. As अस्मिन्नामसि देवदत्तं चत् कश्मीरात् गच्छामि (or चत् कश्मीरात् गच्छामि) चत् तत्रौदनं भोक्ष्यामहे (or चत् तत्रौदनं भुञ्ज्महे) 'Do you recollect, Devadatta, how we went to Kashmir and how we ate rice there'.

In the above examples, the verb 'to go' is the sign, and the 'eating' or 'drinking', in the second sentence, is the thing really signified, the first verb is necessary as an introduction to the thought of the speaker which dwells more upon the second verb. Here the second sentence or proposition is used as completion or complement of the first proposition.

B.—Perfect Tense

२७७५ । क । परीक्षे लिट् ॥ ३ । २ । ११५ ॥

2775A. The affix लिट् comes after a verb, in the sense of the past, before the commencement of the current day and unperceived by the narrator.

The word परीक्षे 'unperceived' qualifies the words भूत 'past' and अनद्यतन 'non-current day' understood in this aphorism.

As, चकार 'he did'

Note — "It is evident that the लिट् (perfect) should not be used in the first person, i.e., when the agent of the action is the speaker or writer himself for it is impossible that the action should not have been witnessed by him."

But if by reason of some distracted, unconscious or absent state of mind, it is possible for the agent to speak of the action as one, of which he was not a conscious witness, the Perfect may be used even in the first person. As दुर्गोष्ठं किल विलसाम 'indeed I prated while asleep' बहुजगद

पुरस्तात्तस्य वक्ता कलिङ्गश्च (Māgha XI 39) 'I forsooth prated much before him, because I was fienzied'

Vārt —The Perfect should be employed (in denoting past time simply, whether of the current day or otherwise, and whether the action has been witnessed personally or not) if the sense is total denial of the action. As कलिङ्गेष्ववतीर्यः ? वाह कलिङ्गाश्च जगाम 'did you live in the Kalinga country?' 'I did not even go to the Kalinga country'

२७९६ । ह्यश्वतोर्लिङ् च । ३ । २ । ११६ ।

अनयोःपदयोर्लिङ् विषये लङ् स्यात् । चास्तिङ् । इति हाकरोच्चकार वा । शश्वदकरोच्चकार वा ।

2776 And the affix लङ् comes after a verb when the particles इ and अयत् are in connection with it, and when the verb denotes past action unperceived by the speaker, and before the commencement of the current day

The force of च 'and' is that the affix लिङ् (Perfect) may also be employed in similar construction As इति हाकरोत् (Imperfect), or इति इ चकार (Perfect) 'Alas ! he did it शश्वदकरोत् or शश्वदचकार again and again he did it

२७९७ । प्रश्ने चासन्नकाले । ३ । २ । ११७ ।

प्रश्नः प्रश्नः । आसन्नकाले पृच्छयमानेऽर्थे लिङ् विषये लङ् लिटौ स्तः । अगच्छत्किञ् जगाम किञ् । आसन्नकाले तु कश्च जगाम किञ् ।

2777 The affixes लङ् (Imperfect) and लिङ् (Perfect) come after a verb (in expressing a past time not belonging to the current day and unperceived by the speaker) when the past time referred to is recent, and the sentence is interrogative

This sūtra also qualifies the words भूत, अनद्यतन and परोक्ष which are understood in it. The word प्रश्न means 'what should be asked', and आसन्नकाल 'time close at hand' As, some one may ask another, अगच्छद् देवदत्तः or जगाम देवदत्तः 'did Devadatta go or has Devadatta gone (just now)?' अयजद् देवदत्तः or हवाम देवदत्तः 'Did Devadatta sacrifice or has Devadatta sacrificed?'

Why do we say 'in asking question'? Otherwise there would be Perfect tense only As, जगाम देवदत्तः 'Devadatta has gone'

Why do we say 'when the past time referred to is imminently recent ? Observe भवन्त पृच्छामि, जगाम कश्च किल बाहुदेवः 'I ask you, did Krishna indeed kill Kansa in days of yore'

O—Present used as Past.

२७९८ । लट् स्मे । ३ । २ । ११८ ।

लिटोऽपवादः । यत्किं स्म युषिहितः ।

2778 The affix लट् (Present) comes after a verb when the particle एन is in connection with it, (and denotes a past time not belonging to the current day and unperceived by the speaker)

All the words within brackets are understood in this aphorism. This debars लिट् or the Perfect tense Thus यजति एन युधिष्ठिरः 'Yudhishtira sacrificed'

२७७९ । अपरोक्षे च । ३ । २ । ११९ ।

भूतानदातने लट् स्यात्स्मयोगे । एव एन पिता ब्रवीति ।

2779 The affix लट् (Present) comes after a verb when the particle एन is in connection with it, and denotes a past action not belonging to the current day, and when the action is perceived by the agent

As एव एन पिता ब्रवीति 'thus said the father'.

२७८० । ननौ पृष्ठप्रतिवचने । ३ । २ । १२० ।

अनदातने परोक्ष इति निवृत्तश्च । भूते लट् स्यात् । अकार्षीं किञ् । ननु करोमि मेः ।

2780 The affix लट् is employed after a verb in denoting past action, when the word ननु is in connection with it, and an answer is given to a question

The anuvritti of the words 'anadyatana' and 'paroksha' does not extend to this sūtra This declares a rule with regard to past time in general This debars लुङ् (the Aorist tense) As अकार्षीं किञ्—ननु करोमि मे 'Devadatta, did you make the mat? O, yes I did make it'

Note —Why do we say 'in reply to an interrogation?' Observe ननु-कार्षीं चानवक. 'certainly, Mānavaka did it'

२७८१ । नन्वोर्विभाषा । ३ । २ । १२१ ।

अकार्षीं किञ् । न करोमि । नाकार्षम् । अहं तु करोमि । अहं न्वकार्षम् ।

2781 The affix लट् comes optionally after a verb, in denoting past time, in reply to an interrogation, when the words न 'not' and उ 'what of that' are in connection with it

As, अकार्षीं किञ्—न करोमि मे or नाकार्षम्,—अहं तु करोमि or अहं न्वकार्षम् 'Devadatta, did you make the mat?—No I did not,—what of that, I did'

२७८२ । पुरि लुङ् चास्मे । ३ । २ । १२२ ।

अनदातनग्रहणं नलङ्कारत्वाद्यनुवर्तते । पुराणद्वयेन भूतानदातने विभाषा लुङ् चास्मै न तु स्मयोगे । पक्षे यथाप्राप्तश्च । वसन्तीह पुरा क्षात्राः—अवात्सुः—अवसत्—अनुवर्त्ता । 'अस्मे' किञ् । यजति एन पुरा । भविष्यतीत्यनुवर्त्तमाने ।

2782 Optionally the affixes लुङ् and लट् come after a verb, in denoting past time not belonging to the current day, when

the word **पुरा** is used in the sentence, provided that the word **एन** is not used.

The anuvṛitti of the word *anadyatana*, which had come to a stop with III 2 120, manifests itself again in this sūtra by a process of jumping over the two intermediate aphorisms. This sort of anuvṛitti is technically called *manduka pluti* 'the leap of a frog' i.e., skipping of several sūtras and supplying a word from a previous sūtra.

This is an optional rule, so that when *lat* and *lun* are not used, the proper tenses, as the case may be, must be employed. As **बभूवीह पुरा छात्राः** 'the pupils lived here formerly'. So also, Aorist, **अवात्सु पुरा छात्राः**, Imperfect, **अवसन्निह पुरा छात्राः**, Perfect, **अवुरिह पुरा छात्राः**.

Why do we say 'when the word **एन** is not used'? Observe **यजति एन पुरा** 'he did perform a sacrifice formerly'.

The anuvṛitti of Future **अविच्यति** from III 3 3. S. 3171, is current in the next sūtra, which shows when the Present may be used with the force of Future.

२७८३ । यावत्पुरानिपातयोर्लट् । ३ । ३ । ४ ।

यावद्भुक्ते । **पुरा भुक्ते** । निपातावेवो निश्चयं सोवचनः । 'निपातयोः' किम् । यावद्वाक्ये तावद्भोच्यते । करचभूतया पुरा वाक्यति ।

2783 The affix 'Lat' comes after a root, with the force of futurity, when it has in construction with it the particles 'yâvat' and 'purâ'.

The Present tense has the force of the Future when the *adverbs* **यावद्** and **तावद्** are used. The phrase 'futurity &c' is to be read into this sūtra from III 3 3. S. 3771. Thus **आसीदोक्ते ते निपतति पुरा** 'he will surely fall in the range of your sight' (Megha dūta) **यावदस्य दुरात्मनः सत्पुत्रमूलाय यत्तुच्छं प्रेषयामि**, 'I shall send verily, Satrugna to exterminate this wretch'. Or **यावद् भुक्ते** He will surely eat or **पुरा भुक्ते**. These two particles denote 'certainty'.

These words **पुरा** and **यावद्** must be used as adverbs (nipâtas), and not as relative pronouns. Therefore not here, **यावद् दास्यति तावद् भोच्यते** 'as long as he will give, so long he will eat', **पुरा अगच्छति** 'he goes along the city'. Or **करच भूतया पुरा वाक्यति**, Here **यावद्** is a relative pronoun, and **पुरा** is the Instrumental singular of **पुर** 'city'.

२७८४ । विभाषा कदाकर्हिः । ३ । ३ । ५ ।

अविच्यति लट् वा स्यात् । कदा कर्हि वा भुक्ते-भोच्यते-भोक्ता वा ।

2784. The affix 'Lat' is optionally employed after a root with the force of the futurity, when it has in construction with it, the adverbs 'kadâ' and 'karhi'.

As **कदा भुक्ते** 'when will he eat', or **कदा भोच्यते** or **भोक्ता**, so also **कर्हिभुक्ते** or **भोच्यते** or **भोक्ता** 'when will he eat'.

२७८५ । किंवृत्ते लिप्त्वायाम् । ३ । ३ । ६ ।

अविचयति लक्ष्वा स्यात् । क कतर कतम वा भोजयति-भोजयिष्यति-भोजयित्वाति वा ।
'लिप्त्वायाम्' किम् । कः पाटलिपुत्रं गमिष्यति ।

2785. When the word 'kim' or its derivatives are in construction with the verb, the affix 'Lat' is employed optionally after a root, in denoting future time, provided that the sentence expresses a desire of gaining on the part of the speaker

The word 'optionally' is understood in this sūtra. By using the word लक्ष्वा along with कि it is meant that the rule applies even when कि takes the affixes कतर and कतम. The word लिप्त्वा means 'the desire of gaining or acquiring, a wish to have something or an intention of begging'

As क भवन्तो भोजयन्ति or भोजयित्वाः 'whom will you feed?' It implies a request on the part of the questioner to feed him also. So also कतरो भिक्षां दास्यति, ददाति, दाता, or कतमो भिक्षां दास्यति &c. 'Which of the two or which of these all, will he give alms? Will he give something to me?'

Why do we say 'when a desire of gain' is meant? When no desire of gain is implied, the Future tense must be employed, as, कः पाटलिपुत्रं गमिष्यति 'who will go to Pātaliputra?'

२७८६ । लिप्त्वायाम् लिप्त्वायाम् च । ३ । ३ । ७ ।

लिप्त्वायाम् लिप्त्वायाम् च । लिप्त्वायाम् लिप्त्वायाम् च । लिप्त्वायाम् लिप्त्वायाम् च । लिप्त्वायाम् लिप्त्वायाम् च ।

2786 And when the success, that would accrue to another by fulfilling the desire of the speaker, is indicated in a sentence, the Present tense may optionally be employed with the force of the futurity

The word 'optionally' is also understood here. The word लिप्त्वायाम् लिप्त्वायाम् च is equal to लिप्त्वायाम् लिप्त्वायाम् च, an Ablative-Tatpuruṣa Compound, signifying *siddhi* or success, that would be acquired by another, by complying with the request of the speaker. The difference between this and the last sūtra is that whereas the last related to interrogative sentences having कि in construction, the present relates to sentences in general. As यो भक्तं ददाति, यः स्वर्गं गच्छति 'he who gives food, goes to heaven', यो भक्तं दास्यति or दाता, यः स्वर्गं गमिष्यति or गच्छति.

Here the speaker encourages the giver to the act of charity by holding out the hope, that from rice which is the object desired (लिप्त्वायाम्) the success (सिद्धि), in the shape of *svarga*, will accrue to the giver

In other words, the Present is sometimes used for the Future in conditional sentences, i.e., it is employed in connection with a sentence declaring the compensation or reward which follows from the granting of the wish.

२७८९ । लोट्थलसणे च । ३ । ३ । ८ ।

लोट्थः प्रेषादिलक्ष्यते येन तस्मिन्मर्थे वर्तमानाद्वातोर्भविष्यति लङ्वा स्वाद् । कृष्णश्चेद्भुक्ते त्वं गाव्यारय । पक्षे लट् लुटौ ।

2787 The affix 'Lat' is optionally employed with the force of the futurity, after that root, which in a conditional sentence, is the condition precedent for the action indicated by another verb having the sense of the imperative mood

The word लोट्थ means 'having the sense of the affix लोट् or imperative mood'. The force of *lot* is 'to command, direct, invite &c' as given in III 3 162 and 163 The sūtra, translated literally, will mean 'the Present tense may optionally be employed when the action denoted by the verb is related to another action denoted by another verb in the imperative, as a sign (लक्ष्य) is to the thing signified (लक्ष्य)' Thus उपाध्यायश्चेदागच्छति (आगच्छति-आगच्छति-आगच्छति) अथ त्वं कन्दोऽधीष्व 'if the professor comes (i.e., will come) then read you prosody' Here the coming of the professor is the *lakshana* of the direction as to reading. Or कृष्णश्चेद्भुक्ते त्वं गाव्यारय 'if Krishna will eat, thou graze the cattle,' i.e., thou shouldst graze the cattle during the time that Krishna takes his meals In the other alternative, there will be first and second Future.

२७८८ । लिङ् चौर्ध्वसौहृत्तिके । ३ । ३ । ९ ।

चौर्ध्वं सुहृत्ताद्वचः चौर्ध्वसौहृत्तिक । निपातनात्समासः उत्तरपदवद्विज्ञ । चौर्ध्वसौहृत्तिके न-विष्यति लोट्थलसणे वर्तमानाद्वातोर्लिङ् लटौ वा स्तः । सुहृत्तादुपरि उपाध्यायश्चेदागच्छेद्-आगच्छति-आगच्छति-आगच्छति वा । अथ त्वं कन्दोऽधीष्व ।

2788 The 'Lat' (Present) or the 'Lut' (Potential) is used under similar conditions in denoting futurity, when the future time is future by a 'muhūrta' (48 minutes)

All the conditions of the last sūtra apply here also, namely 'when the action denoted by the verb is related to another action denoted by another verb in the imperative, as a sign is to the thing indicated' By force of the word च we read the anuvṛtta of *lat* also into this aphorism The word चौर्ध्वसौहृत्तिक is a secondary derivative from चौर्ध्वसुहृत् meaning 'that which exists in time above a muhūrta' This is an irregular compound, and the vṛddhi takes place irregularly of the उ of सु and not of ऊ as the general rule required The whole word thus formed qualifies the word 'future' Thus चौर्ध्व सुहृत्तादुपरि सुहृत्तस्य उपाध्यायश्चेदागच्छेद् (आगच्छति आगच्छति or आगच्छति), अथ त्वं कन्दोऽधीष्व 'If the teacher comes after an hour (of 48 minutes), you had better read the Prosody'

२७८९ । वर्तमानसमीप्ये वर्तमानवद्वा । ३ । ३ । १३१ ।

समीपमेव समीप्यत् । स्वार्थे व्यञ्ज । 'वर्तमाने लट्' (२१५१) इत्याख्ये 'उक्तादयो बहुलम्' (३१६९) इति यावदनेोपाधिना प्रत्यया उक्तास्ते तथैव वर्तमाने समीपे भूते भविष्यति च वा स्युः । कदा आगच्छेति । अथ आगच्छति । अथ आगच्छत् । कदा गच्छति । एव गच्छति-गच्छति वा ।

2789. The affixes which are employed when the sense is that of present time, may, optionally in like manner, be employed when the sense is that of past or future time, not remote from the present.

The words वशीय and वशीय्य are the words with the same signification, the latter being derived from the first by adding the affix चवङ्. This affix is added with a self-descriptive force, without making any modification in the meaning. We learn thus incidentally from Pāṇini's using the word वशीय्य, that the affix चवङ् also comes with a self-descriptive (svārtha) force, and the words चाहुर्वर्षः &c are thus formed.

The affixes which begin with III. 2 123 S 2151 (वर्तमाने लट्) and end with III 3. 1. S. 3161 (उपादयो बहुलं,) are affixes which come in denoting the present time. These affixes come also with the force of the past or future time, when the sense is that the action has just taken place, or will immediately take place. Thus, to the question कदा देवदत्त आगतोसि 'when didst thou come Devadatta', it may be replied, either अयमागच्छामि 'I come now', or आगच्छन्तमेव वा विद्धि 'know me even to have come', or अयमागतम् 'I have now come', or एषोक्तवागतः 'I have come now'. So also to the question कदा देवदत्त गमिष्यसि 'when will you go Devadatta' it may be replied, either एव गच्छामि 'I go now' or गच्छन्तमेव वा विद्धि or एव गमिष्यामि or गच्छासि &c

Note —The phrase 'in like manner' (वत्) has been employed to indicate complete resemblance, that is to say, with whatever qualifications, the affixes have been enjoined to denote present time, namely, with whatever bases (प्रकृति), and words in compositions (उपपद), and restrictive significations (उपाधि), certain affixes have been enjoined, —the same affixes under those conditions and those circumstances, only will denote also immediate future and recent past. Thus घातद् by III 2 128 comes after the prakritis घृ and यच् in forming present participles, this affix, to denote past and future, must come only after घृ and यच् and so on. Thus वदनामः, वदनामः, अलकटिष्ठः (III 2 136) &c

Why do we say 'not remote from the present, (वशीय्य)'? This rule will not apply when distant future or distant past is intended to be expressed. As पचद् अगच्छत् पाटलिपुत्रम् 'he went day before yesterday to Pataliputra', वर्षेण गमिष्यति 'he will go in a year'

Dr. Bohtlingk translates this sūtra thus —'Whatever is near to the present time, may be expressed as a present tense'.

२७९० । आशसायां भूतवचः । ३ । ३ । १३२ ।

वर्तमानवशीय्य इति नावर्तते । नविष्यति काले भूतवद्वर्तमानवचः प्रत्यया वा ह्युदात्तवायाच् ।
देवदेववर्षीहृषति-वर्षिष्यति वा । चाग्न्यनवाग्रस्म-वपानः-वपस्वानो वा । 'X वाचाग्रातिदेवे
विधेयानतिदेवः X' । तेन लङ् सिद्धौ न ।

2790. The affixes which are employed, when the sense is that of the past time or of the present time, may, optionally, in like manner, be employed, after a root in denoting future time, when hope is expressed.

The word 'optionally' is understood here also. The phrase 'not remote from the present' is not valid in this aphorism. The word आर्त्तञ्च means the wish or expectation of getting an object not yet obtained, and consequently this can refer only to future time. The force of च is to draw the word वर्त्तमानवत् from the last sūtra in this aphorism. This sūtra has been thus put by Mr. Apte — "When hope is expressed in a conditional form, the Aorist (लृट्), the Present, or Simple Future is used in both the clauses to denote a future time. Thus उपाध्यायश्चेदगमत् or आगतः, or आगच्छति or आगमिष्यति वा एते व्याकरणमभ्यस्यन्तेति, or अचीतवत्तः or अचीनहे or अप्पेद्यानहे 'if the teacher were to come, we should read grammar'. देवश्चेदवर्षीवृषति-वर्षिष्यति वा, वास्यन्वाप्सन्-वपानः-वप्स्यामीवा । 'If it rained, rains or will rain we will sow paddy'.

This construction is possible only when the past tense is expressed by लृट् (Aorist), and not by लङ् or लिट्. For लृट् denotes past time in general while लङ् and लिट् denote particular forms of past time, (see III 2. 110, 111 and 115) The phrase भूतवत् making an analogy with past time in general, will not therefore, refer to लिट् or लङ् which refer to past time in special.

Parabhdhā — "When operations dependent on the general properties of one thing are transferred to something else, operations dependent on special properties of the former are not thereby transferred to the latter "

२७९१ । क्षिप्रवचने लृट् । ३ । ३ । १३३ ।

क्षिप्रपर्याय उपपदे पूर्वविषये लृट् स्यात् । वृष्टिश्चेत्क्षिप्रमाशु स्वरित वा यास्यति । शीघ्र वप्स्यामः । नेति वक्तव्ये लृट्ग्रहणं लुटोऽपि विषये यथा स्यात् । इव शीघ्र वप्स्यामः ।

2791 When the word 'kshipra' (quickly) or its synonym is in construction with the verb, the future affix, 'Lut' is employed after the root, when 'hope' is expressed in a conditional form.

This supersedes the last rule by which Aorist could also have been employed. By the present rule the Second Future can only be employed. Thus उपाध्यायश्चेत्क्षिप्रमागमिष्यति (or उपाध्यायश्चेदागतः—Apte) क्षिप्र व्याकरणमभ्यस्यन्तेति 'if the teacher were to come soon, we shall soon learn grammar' वृष्टिश्चेत् क्षिप्रमाशु स्वरितवायास्यति । शीघ्र वप्स्यामः । 'If it rains soon, we shall sow early "

By force of the word वचन in the aphorism, we take the synonyms of क्षिप्र also, such as शीघ्र, आशु, स्वरितश्च, &c.

An objector might say, "the use of the word लृट् in the sūtra is redundant, for the Future is the natural tense to be used, whenever hope is indi-

cated Sūtra III. 3 132 was merely an exception to this rule, so that the present sūtra re-enacting the general-rule, ought to have been worded thus,—न चिमन्वने, 'not so when a word expressing quickness is employed', for such a rule debarring the past-tense given by III 3 132, would have, of necessity, given scope to the Future tense which is the natural tense to express *hope*" To them we say, that there are two future tenses, लृट् and लृट् । By specifying लृट् we mean that लृट् should not be employed, even where it would otherwise have come, such as in the following —यवः चिमन्वन्वेद्यामहे 'to-morrow we shall learn soon' Or इव श्रीमं वप्स्वानः 'to-morrow we shall sow quickly'.

२७९२ । आशंसावचने लिङ् । ३ । ३ । १३४ ।

आशंसावाचिण्युपपदे भविष्यति लिङ् स्वान्न तु भूतवत् । उपलब्धेयदायसेऽपीवीय । आशंसे चिमन्वीवीय ।

2792 The affix of the Potential is employed in denoting Futurity, after a root, when the upapada in composition with it, is a word expressing 'hope'

This is also an *apavāda* of III 3 132. S 2790 and teaches the employment of the Potential with a future force Thus उपलब्धेयदायसेऽपीवीय, आशंसे बुद्धोऽपीवीय 'if the teacher will come, I hope, you will study with diligence' This being a subsequent rule, will apply even when the words expressive of 'quickness' are in composition Thus आशंसे चिमन्वीवीय 'I hope, I will learn soon'. So also, अवकल्पये बुद्धोऽपीवीय, &c.

२७९३ । नानद्यतनवत्क्रियाप्रबन्धसानीप्ययोः । ३ । ३ । १३५ ।

क्रियायाः सातत्ये सानीप्ये च लृट् लृटौ न । यावज्जीवनमननदादास्वति वा । सानीप्यं ब्रह्मजातीयेनाप्यवधानम् । येन चोर्कनास्वतिक्रान्ता तस्यानग्नीनाधित । सोनेनायह । येनसावा-स्वागामिनी तस्यानग्नीनापास्यते । सोनेन पच्यते ।

2793. When constant continuance of action or a near Past or Future is meant, the Past and Future are not denoted as taught in III 2 111 and III 3. 15, through the Imperfect and the Second Future, but through the Aorist and the First Future.

The affixes लृट् (Imperfect Past) and लृट् (First Future), have been ordained to come, when past time not belonging to the current day, and future time not belonging to the current day, are respectively indicated The present sūtra prohibits these two affixes The word क्रियाप्रबन्धः means 'performing an action with continuity', and सानीप्य means 'not remoteness of time, immediateness, without the intervention of anything of the same genus' Thus यावज्जीवं ब्रह्ममननदाद् (not अवदाद्) 'he gave food throughout his life', or ब्रह्ममनन दास्वति 'he will give much food'. यावज्जीवं ब्रह्ममननपिबद् throughout his life he taught', or यावज्जीवनप्यापयिष्यति 'through-

out his life he will teach'. In both these cases the Aorist and Second Future are used instead of the Imperfect and the First Future

So also when recent past or immediate future is meant, the Aorist and the Second Future are employed, instead of the Imperfect and the First Future. Thus वेय यौर्ध्नास्यतिक्राप्ता, इतस्वानुपाध्यायोद्गीनापित or सोमेनायष्ट or गानदिन 'during the full-moon that has just past, the teacher consecrated the fire, or performed the soma-sacrifice or gave a cow'. Here the Aorist is for the Imperfect येयन्नावास्याऽऽगामिनी, इतस्यानुपाध्यायोद्गीनावास्यते or सोमेन पश्यते, or च ना दास्यते 'on the next new-moon day, the teacher will perform the fire-sacrifice or the soma sacrifice, or he will give a cow'. Here the Second Future is employed instead of the First Future

Note —The double negative न अनद्यतन 'not now today' implies the proper corresponding tenses which indicate adyatana

२७९४ । अविष्यति नर्यादावचनेऽवरस्मिन् । ३ । ३ । १३६ ।

अविष्यति काले नर्यादोक्तावरस्मिन्प्रविभागेऽनद्यतनवत् । योऽवनच्चा गन्तव्य आ पाटलि-
पुत्रात्तस्य यदवर कौशाब्ध्यास्तत्र सक्तूपास्यानः ।

2794 The Futurity is not expressed, as taught in III 3 15, through the Second Future, but through the First Future, when a statement is made of a limit on this (avara) side of another place

The phrase नानद्यतनवद् is valid in this sūtra also The two conditions of the last aphorism, namely, 'continuity of action' and 'immediateness', however, do not apply here Thus योऽवनच्चागन्तव्य आपाटलिपुत्रात्तस्य यदवर कौशाब्ध्यास्तत्रोदनं भोक्तव्यम्, तत्र सक्तूपास्यानः 'on this side of the road from the city of Kosāmbi to the city of Pātaliputra, there we will eat rice, and there we will drink saktu.'

Note —Why do we say 'in denoting future time'? Observe योऽवनच्चागन्तव्य आपाटलिपुत्राद् तस्य यदवर कौशाब्ध्यास्तत्रोदनं भोक्तव्यम् 'on this side of the road that leads from the city of Kosāmbi to the city of Pātaliputra, we read together &c.

Note —Why do we say 'when signifying limit'? Observe योऽवनच्चागन्तव्य आपाटलिपुत्राद् तस्य यदवर कौशाब्ध्यास्तत्रोदनं भोक्तव्यम् &c Here the First Future is employed.

Note —Why do we say 'when the अवर is in construction'? Observe योऽवनच्चागन्तव्य आपाटलिपुत्राद् तस्य यदवर कौशाब्ध्यास्तत्रोदनं भोक्तव्यम् &c

The examples of limit given in this aphorism, refer to local limit, in the subsequent sūtras examples will be given as to the limit of time and some difference will be observed therein.

२७९५ । काल विभागे चानहोरात्राणाम् । ३ । ३ । १३७ ।

पूर्वचूर्णं चर्चनमुवर्तते । अहोरात्रकर्मणि विभागे प्रतिषेधार्थमिदम् । योगविभाग उत्तरार्धः ।

योऽयं चत्वारः आगामी तस्य यद्वरमाश्रयायवास्तत्र युक्ता अध्येयवानहे । 'अनयोरात्रायास' किञ्च । योऽयं मास आगामी तस्य योऽवरः पञ्चदशरात्रस्तत्राध्येयवानहे ।

2795. The Second Future is employed instead of the First Future, in denoting Future time not belonging to the current day, when the word 'avara' is used together with a word expressing division of time, but not when it is a word giving the sense of 'day' or 'night'

The whole of the last sūtra should be read into this. The difference between this and the last sūtra is, that sūtra III 3 136 referred both to the limit of *space* and *time*, while sūtra III. 3 137 refers to the limit of *time* only, moreover with regard to time there is exception with regard to the portions of day and night. The *yoga-vibhāga*, the separation of this sūtra from the last, is for the sake of subsequent aphorisms. Thus योऽयं चत्वारः आगामी तस्य यद्वरमाश्रयायवास्तत्र युक्ता अध्येयवानहे 'in the month of Chaitra, the year after next, we shall read together', तत्रोदन भोक्षयानहे 'we shall eat rice then &c'.

Note —This construction is, of course, only valid in denoting future time, otherwise not. Therefore not here योऽयं चत्वारोऽतीतस्य यद्वरमाश्रयायवास्तत्र युक्ता अध्येयनिहि 'in the month of Chaitra, the year before last, we read together', तत्रोदनमभुञ्जननिहि 'we ate together &c'.

Note —Why do we say 'limit'? Observe योऽयं निरवधिः कास आगामी तस्य यद्वरमाश्रयायवास्तत्र युक्ता अध्येयवानहे—तत्रोदन भोक्षयानहे ।

Note —The limit must be 'on this side i.e. अवर side' With the पर side limit, this rule will not apply With the word पर, this construction is optional See the next sūtra

Why do we say 'when not divisions of day and night'? There are three sorts of counter-examples in this case, as, योऽयं मास आगामी तस्य योऽवरः पञ्चदशरात्रः or योऽयं त्रिषद्वारा आगामी तस्य योऽवरोऽर्द्धमासः or योऽयं त्रिषद्वारेरात्र आगामी तस्य योऽवरः पञ्चदशरात्रस्तत्र युक्ता अध्येयवानहे तत्र चत्वारः पातासः । Here Lut or First Future has been employed and not the Second Future.

२७९६ । परस्मिन्विभाषा । ३ । ३ । १३८ ।

अवरस्मिन्विभाषा प्रवृत्तद्वयमनुवर्तते । अप्राप्तविभाषेयम् । योऽयं चत्वारः आगामी तस्य यद्वरमाश्रयायवास्तत्राध्येयवानहे । अध्येयवानहे । 'लिङ्गनिमित्ते लुक् क्रियाविपक्षी' (२२२८) न विध्यतीत्येव । सुवृष्टिज्ञेयमविध्यतदा सुनिश्चयमविध्यत् ।

2796. Optionally so, when a declaration is made with regard to that side of a limit of time

The whole of the last two aphorisms except the word अवर must be read into this. The sūtra will then stand thus "The Second and the First Futures are optionally both employed in denoting future time, not belonging to the current day instead of the First Future alone, when the

word पर is used signifying a limit of time on that side of a fixed period, provided that this word does not give the sense of day or night "

This is an example of aprāpta vibhāshā

This rule allows an option when the time refers to the पर side of a starting limit Thus योऽयं सवत्सर आगामी तस्य यत् परमाश्रयायवदास्तत्र युक्ता अध्येष्यामहे or अध्येतास्महे 'we will read together in the month of Chaitra, the year after next'

All the counter-examples given under the last aphorism, are also valid here by substituting the word पर instead of अवर

२७९६ । क । लिङ् निमित्ते लृङ् क्रियातिपत्तौ ॥ १३९ ॥

2796A Where there is a reason for affixing 'Lṛin' the affix 'Lṛin' is employed in the Future tense when the non-completion of the action is to be understood

The words 'in denoting future time' are understood here The reasons for affixing लिङ् are such as cause and effect &c. mentioned in III 3 156 and 157 &c The लृङ् is called the Conditional tense "It comes in the conditional sentences in which the non-performance of the action is implied, or where the falsity of the antecedent is implied as a matter of fact It usually corresponds to the English Pluperfect Conditional, and must, in Sanskrit be used in both the antecedent and the consequent clauses" — *Apte's Guide*

Thus सुवृष्टिर्देवविष्यत् तदा शुभिजनसंविष्यत् 'if there had been good rain, then there would have been plenty of food, or if there were to be good rain then there would be plenty of food'. It is implied that there was not good rain, nor consequent plenty or that the occurrence of good rain is dubious, and the desirable consequence equally so

२७९७ । भूते च । ३ । ३ । १४० ।

पूर्वसूत्र संपूर्णमनुवर्तते ।

2797 And (where there is a reason for affixing 'Lṛin', the affix 'Lṛin' is to be employed, when the non-completion of the action is to be understood) if the sense is that of past time

The whole of the last aphorism is understood in this The last sūtra enjoined लृङ् in the Future tense, this sūtra ordains it in the Past, the Conditional tense having both these significations The reasons for affixing लिङ् are given in sūtras III 3 152 and those that follow it In sūtra III 3 141 and those that follow, as far as III 3 152, optional rules for the employment of the Conditional tense will be given. Thus — दृष्टोऽनया भवत्पुत्रोऽन्तर्धौ च दृष्टमन्तः अवरश्च द्विजो ब्राह्मणार्थी, यदि स तेन दृष्टोऽनविष्यत् तदाऽभोक्ष्यन्, न तु भुक्त्वान्, अन्वेन पया च गतः । 'I saw your son, wandering about in search of food I saw also a twice-born in search of a Brāhmana (whom he would feast), if he (your son) had been seen by him (the twice-born), then he

would have been fed, but as a matter of fact, he has not been fed, he went by a different road'.

The conditional sentence यदि च तेन दूहोऽनधिक्रियत् तदाऽभोजयत् is employed under circumstances set out above. It refers to a past time, there is the relation of cause and effect existing, one being in search of food, and another in search of a guest to feed, and the action is not completed, both taking different roads, did not come across each other.

२७९८ । वीताप्योः । ३ । ३ । १४१ ।

'वा 'आ' 'उताप्यो' । उताप्योऽप्यस्यः प्रागुक्ते सिद्धिनिमित्ते लुक् चेत्यधिक्रियते । पूर्वसूत्रं तु 'उताप्योः' इत्यादौ प्रवर्तत इति विवेकः ।

2798. From this point as far as sūtra III 3 152 (the whole of the following sentence is to be taken as exerting a governing influence on the sūtras that follow where there is a reason for affixing 'Lin', the 'Lin' may be) optionally (employed in denoting past time, when the non-completion of the action is to be understood)

All the words within brackets must be supplied from the previous sūtras to complete the sense. This sūtra consists of three words वा 'optionally', आ 'as far as' and उताप्योः (the sūtra III 3. 152). The words वा + आ + उ form चो by the rules of conjunction. The particle आ in this aphorism has the force of limit exclusive and not that of limit inclusive. The optional use of the conditional tense will be illustrated in the following aphorisms, where, in addition to the special tenses to be employed by those rules, we may employ the conditional also under those very circumstances, in the alternative, provided that the non-completion of the action is understood. Prof. Bohtlingk translates this aphorism thus "optionally so, in connection with उत and अपि, the conditional tense may be employed"

२७९९ । गृहीया लङ्पिजात्योः । ३ । ३ । १४२ ।

आभ्यां वेगे लट् इत्यात् कालत्रये गृहीयात् । लुकादीन्परत्वादय वाचते । अपि कार्त्तं ह्यलसि । जातु गणिकानाचरते । गर्हितत्वेतद् ।

2799. The affix 'Lat' is employed after a root, when it has in composition with it the words 'api' or jātu', the sense implied by the sentence being that of 'censure'

This debars the Aorist &c, as it is subsequent.

The word गृही means 'censure,' 'blame'. The affix लङ् has been enjoined to come with a present signification, and would not have come to denote time in general, which, however, it does here, for here the Present tense is employed in preference to the tense required by the time of the action, which is totally excluded. Hence the present sūtra. The लङ् here denotes all the three times,

Thus अपि तत्र भवान् वृषलं याजयति 'even your honor sacrifices (or sacrificed or will sacrifice) to a Sûdra, जातु तत्र भवान् वृषलं याजयति गर्ह्यते, अहो अप्याप्यतेतद् 'possibly your honor sacrifices for a Sûdra', the sense implied being that such conduct on the part of those men are blameworthy

In the present case, there being no occasion for the application of लिङ्, of course, we cannot employ लृट् to denote the non completion of the action

So also अपि ०१ जातु जाया त्यजति, जातु गणिकामाचरे । गर्हितनेतद् । Fie ! you abandon (or abandoned or will abandon) your wife !

२८०० । विभाषा कथमि लिङ् च । ३ । ३ । १४३ ।

गर्हायामित्येव । कालतये लिङ् । चात्तद् । कथं चर्त्तं त्यजेत्त्यजति वा । पदे कालतये लकारः । अत्र भविष्यति नित्यं लृट् भूते वा । कथं नाम तत्र भवान् चर्त्तं नित्यं च ।

2800 The affix 'Lin' as well as 'Lat' is optionally employed after a root, when the word 'katham' is in construction with it, and censure is implied

The lat here denotes all the three times

The word 'censure' is understood, and by च we draw लट् from the previous sūtra into this. By using the word 'optionally' in the aphorism, it is indicated that this rule does not exclude the application of the alternative tenses which would otherwise have been required by the time of the action. It is not total exclusion like the last. Thus कथं चर्त्तं त्यजेः ०१ त्यजति । 'How dost thou abandon duty'.² In the alternative we have three ordinary tense affixes. Here in denoting the future there is always Conditional. As कथं नाम तत्र भवान् चर्त्तं नित्यं च ०१ अप्यासीद् । While in denoting the Past, the Conditional is optional, when non completion of the action is implied कथं नाम तत्र भवान् वृषलं याजयेत् ०१ याजयति or याजयिष्यति 'Indeed, how your honor can (or will) sacrifice for a Sûdra'

So also कथं नाम तत्र भवान् वृषलं याजयिता अप्याजयत् ०१ याजयिष्यति ।

Here there is an occasion for the application of the Potential mood (लिट्), therefore when we intend to express non-completion of action in the past time, we can *optionally* employ the Conditional also (लृट्). As कथं नाम तत्र भवान् वृषलं अप्याजयिष्यत् or याजयेत् 'Indeed, why did your honor (attempt to) sacrifice for that Sûdra (in vain)'

Under similar circumstances, in denoting future time the Conditional (लृट्) must *invariably* be employed (III ३ 139) as कथं चर्त्तं अप्याजयिष्यः 'why will you (attempt to) give up your duty'

२८०१ । कियुते लिङ् लृटौ । ३ । ३ । १४४ ।

गर्हायामित्येव । विभाषा तु जातुवर्तते । क-कतर-कतमे वा हरि निन्देत-निन्दिष्यति वा । लृट् प्राच्यत् ।

2801 The affixes 'Lin' and 'Lrit' come after a verb, when the interrogative words like 'kim' &c, are in composition with it and censure is implied.

Here also the Potential and the First Future are employed in preference to the time required by the action.

The word 'censure,' is understood here, not so, however, the word 'optionally' This excludes all other tense-affixes. The repetition of the word लिङ् in this sūtra, is for the sake of excluding लृट्, whose anuvritti would also have run into this sūtra, had we taken the anuvritti of लिङ् from the last sūtra instead of repeating it. Thus कः कतरो वा हरि निन्देत्, निन्दिष्यति वा 'who will censure Hari ?

In the Past tense, when the non-completion of action is implied, we may optionally employ the Conditional (लृङ्), and in the Future tense, under similar circumstances, we must employ the Conditional necessarily, as को नाम वृषलो य तन्न भवानयाजयिष्यत् 'who is the Sūdra for whom you honor did sacrifice (in vain)'. This sūtra may be rendered thus also — "In connection with an Interrogative Pronoun, when censure is implied, may be employed the Potential or the First Future".

२८०२ । अनवक्लृप्त्यमर्षयोरकिवृत्तेऽपि । ३ । ३ । १४५ ।

गर्हयामिति निवृत्तम् । अनवक्लृप्तिरसंभावना । अमर्षोऽसंभावना । न संभावयामि न मर्षये वा नवाहं हरि निन्देत्-निन्दिष्यति वा । कः-कतर-कतरो वा हरि निन्देत्-निन्दिष्यति वा । लृङ् प्राग्वत् ।

2802 When it is to be expressed that some body holds that something is not likely to take place, or is not to be tolerated, the Potential and the First Future are employed, even without the Interrogative Pronoun

The anuvritti of the word 'censure' ceases. The word अनवक्लृप्तिः means 'impossibility, not to be believed'. The word अमर्षः means 'not endurable or not to be tolerated'. This excludes all other tenses, the Potential and the 2nd Future coming in preference to all other tenses required by the time of the action. Thus न संभावयामि न मर्षये वा भवाद् हरि निन्देत् or निन्दिष्यति 'I do not believe, or I cannot tolerate that you can revile or will revile Hari. Similarly कः or कतर or कतरो हरि निन्देत् or निन्दिष्यति ॥

Note —So also नावक्लृप्तयामि, न संभावयामि, न अद्दधे, तन्न भवाद् नाम वृषल याजयेत् or याजयिष्यति 'I do not believe, or think it possible or trust that your honor sacrifices (or sacrificed or will sacrifice) for a Sūdra' न मर्षयामि तन्न भवाद् वषल याजयेत् or याजयिष्यति 'I can not tolerate that your honor does (did or will) sacrifice for a Sūdra'.

When past time together with the non-completion of the action is to be expressed, we may *optionally* employ the Conditional (लृङ्), but *necessarily* so, when Future time is to be expressed. Thus नावक्लृप्तयामि तन्न भवान् नाम वृषलश्चाजयिष्यत् 'I do not believe that your honor did or will sacrifice for a Sūdra',

२८०३ । किंकिलास्त्यर्थेषु लृट् । ३ । ३ । १४६ ।

अनवकृत्यनर्षयोऽस्तिवद्गर्हायां चेति यावदनुवर्तते । किंकितेति वज्रदायः क्रोधयोक्तव्य उप-
पदम् । अस्त्यर्थाः अस्तिभवतिविद्यते । लिङोऽपवादः । न अहं न नर्षये वा किंकित त्वं
शूद्राग्नौ भोजयेते । अस्ति भवति विद्यते वा शूद्रां गमिष्यति । अत्र लृङ् न ।

2803 The affix 'Lrit' (the Second Future) is used after a root, when the words 'kimkila' or those having the sense of 'asti' (he is) are in construction with it, (when the action is not likely to occur, or is not to be tolerated and when censure (S 2806) is implied)

The words within brackets must be supplied from the last aphorism and from S 2806 The whole word किंकित is to be taken as an upapada and not the word कि and कित separately This word expresses 'anger'. The words having the sense of *asti* are अस्ति, भवति and विद्यते । This rule supersedes the Potential (लिट्) Thus किंकित or अस्ति or भवति or विद्यते नाम तत्र भवान् वृषस्य याजयिष्येति, न नर्षयामि, न अहं न 'Is it possible that your honor will (or did or does) sacrifice for a Sûdra? I cannot believe or tolerate it'

Another example is न अहं न नर्षये वा किंकित त्वं शूद्राग्नौ भोजयेते 'I do not believe or can tolerate that thou shouldst eat the food of a Sûdra', अस्ति भवति विद्यते वा शूद्रां गमिष्यति 'Is it possible that thou shouldst go to a female Sûdra'.

As there is no occasion for लिङ् here, we cannot have the Conditional (लृङ्) required by rule III 3 141

२८०४ । जातुयदोलिङ् । ३ । ३ । १४७५

* 'यदायदोऽपस्तुयान् *' । लृटोऽपवादः । जातु यदा या यदि वा त्वादृशो हरिं निन्देन्नावकल्पयामि न नर्षयामि । लृङ् प्राग्वत् ।

2804 The affix 'Lin' comes after a root, the words 'jātu' and 'yat' being in construction with it, when the sense is that the action is not believed to be likely, or is not to be tolerated.

This excludes the Second Future or 'Lrit' जातु तत्र भवान् वृषस्य याजयेत्, or यन्मान तत्र भवान् वृषस्य याजयेत् न अहं न नर्षयामि ।

Vart —The words यदा and यदि should be enumerated along with the words जातु and यत् in this rule As यदा or यदि वा त्वादृशो हरिं निन्देन्नावकल्पयामि न नर्षयामि 'neither do I think nor do I tolerate that one like you should blaspheme Hari'

Here also, when the non-completion of the action is implied, the Conditional (लृङ्) is necessarily employed in denoting future time, and optionally so in denoting past time As जातु, यत्, यदा or यदि त्वादृशो हरिं निन्देत् or निन्दिष्यत् नावकल्पयामि, न नर्षयामि वा 'neither do I believe, nor do I tolerate that one like you did attempt to blaspheme Hari'. यदि तुरभिनवा-
श्रयस्तन्मुखोऽहं वासयाम्यत् तव रति रसविषयत् पुष्करिणीं क्षिपयिष्ये 'if you had felt (which you clearly have not) the fragrant smell of her breath, would you have had any liking for this lotus?'

२८०५ । यच्छयत्रयोः । ३ । ३ । १४८ ।

यच्छ यत्र वा त्वनेव कुर्याः न अदधे न नर्षयामि ।

2805 The affix 'Lin' comes after a root, the words 'yachcha' and 'yatia' being in construction, when the sense is that the action is not believed to be likely, or not to be tolerated

This supersedes the Second Future The separation of this aphorism from the previous one is for the sake of the rules that follow The rule I. 3 10 does not also apply here Thus यच्छ यत्र वा त्वनेव कुर्याः न अदधे, न नर्षयामि 'I do not think, nor can I tolerate that thou wilt do so'.

The Conditional (लृट्) will also be employed under its own proper conditions as shown in the last aphorism

२८०६ । गहर्हियां च । ३ । ३ । १४९ ।

अनवहृत्यनर्षयोरिति निवृत्तत् । यच्छयत्रयोर्गे गहर्हियां लिङेव स्यात् । यच्छ यत्र वा त्वं ब्रूयाजयेः । अन्वाप्येतत् ।

2806. The affix 'Lin' comes after a root in all tenses when the words 'yachcha' and 'yatia' are in composition with it, provided that censure is implied

The governing force of the words *anavakṛpti* and *amarsha* ceases This debars all other tense-affixes Thus यच्छ or यत्र तत्र सवाद् वृत्तं याजयेद् अदो वृद्धः चर् ब्राह्मणः, गहर्हरे, अदो अन्वाप्येतत् 'we blame you, who being an opulent, old Brāhmana (who ought to know better) officiate as a sacrificial priest, for a Sūdra, O! It is improper'!

When the non-completion of the action is indicated, the Conditional tense must be employed under the rules given in III. 3. 139-140-141. As यच्छ or यत्र त्व हरि निन्दे or अनिन्दितः, गहर्हरे 'we censure that you should (have attempted to) blaspheme Hari', &c

२८०७ । चित्रीकरणे च । ३ । ३ । १५० ।

यच्छ यत्र वा त्वं ब्रूयाजयेः । आश्चर्यमेतत् ।

2807. The affix 'Lin' comes in all tenses after a root, when used with the words 'yachcha' and 'yatia' and the sense implied is that of 'wonder'

The word चित्रीकरण means 'wonder, astonishment, strangeness &c'. This debars all the other tense-affixes. Thus यच्छ or यत्र तत्र सवाद् वृत्तं याजयेद् आश्चर्यमेतत् 'this is a wonder that you should sacrifice for a Sūdra'

Note —When the non-completion of the action is indicated the Conditional is employed under the rules III 3 139, 140 and 141 Thus आश्चर्यमेतत् यच्छ or यत्र त्वं ब्रूयाजयेः or अवाजयिष्यः 'it is a wonder that you should (have attempted to) perform a sacrifice for a Sūdra', आश्चर्यमेतत् यच्छ

or यत्र तत्र पुत्र आयाजयिष्यः 'it is a wonder that you should (hereafter attempt to) make a Sūdra perform a sacrifice.

२८०८ । शेषे लृङ्यदौ । ३ । ३ । १५१ ।

यच्चयत्नाभ्यामन्यस्मिन्नुपपदे चित्रीकरणे गन्धे घातोर्लृट् स्वात् । आश्चर्यमन्धो नान कृष्णं द्रवयति । 'अयदौ' किम् । आश्चर्यं यदि होऽधीयीत ।

2808. In all other cases, when wonder is implied by words other than 'yachcha' and 'yatra', the affix 'Lrit' is employed after a root, except when the word 'yadi' is used

In all other cases, that is to say, in cases where the words यच्च or यत्र are not employed, as well as where the word यदि is not used, the Second Future is used in preference to the Potential

Thus आश्चर्यमन्धो नान कृष्णं द्रवयति 'a miracle that the blind see Krishna.' आश्चर्यं, चित्रं, अद्भुतम् अन्धो नान पर्वतमारोहयति, वयिरी नान उवाकरवद् अच्येच्यते 'it is wonderful, strange and astonishing that the blind man should ascend a mountain, or a deaf person should read grammar'.

Not so, when the word यदि is employed. Thus आश्चर्यं यदि होऽधीयीत 'a wonder, if he study' आश्चर्यं यदि च भुञ्जीत 'a wonder, if he eat'

As there is, in this case, no occasion to employ the Potential, we cannot employ the Conditional as directed in sūtras III 3 139, 140 and 141.

२८०९ । उताप्योः समर्थयोर्लिङ् । ३ । ३ । १५२ ।

बाह्नित्वय्येऽनबोस्तस्मार्यता । उत अपि वा हन्यादय इति । 'समर्थयोः' किम् । उत यच्छः पतिष्यति । अपिवास्त्विति द्वारम् । प्रहः प्रच्छादनं च गमयते । इतः प्रवृत्ति निष्क्रान्तिके क्रिया-तिपत्तौ भूतेऽपि नित्यो लृट् ।

2809 'The affix 'Lin' comes after a verb in all tenses, when the words 'uta' and 'api', both having the same meaning, are in composition

This excludes all the other tense-affixes. The meaning which is common both to उत and अपि is that of बाह् 'assuredly, certainly, surely, really' Thus उत or अपि हन्यादय इति 'assuredly Hari destroys all sin' उत कुर्यात् 'certainly he does', अपि कुर्यात् 'assuredly he does', उताधीयीत 'certainly he studies (will study &c.)', अप्यधीयीत 'surely he studies &c'

Why do we say 'when they mean certainly'? Observe उत दहः पतिष्यति 'will the stick fall?' अपि द्वार वास्त्विति 'he shuts the door' Here उत is employed in asking questions, and अपि with वा means 'to shut'.

The option allowed by rule III. 3. 141. ceases. Hereafter the Conditional (लृट्) must invariably be used even in indicating Past action, when action is not completed, and there is reason for the employment of लिङ् (Potential) In indicating Future time, of course, लृट् must necessarily be employed as before. Henceforward, therefore, no option is allowed, but लृट् must be employed where sūtras III. 3. 139 and 140

required it As उताहनिष्यद् वश्यु राजा 'will the king kill the robber'?
Ans नाहद् न हनिष्यति "He did not kill, he will not kill"

२८१० । कासप्रवेदनेऽकचिचति । ३ । ३ । १५३ ।

स्वाभिप्रायाविचारेण गच्छमाने लिङ् स्वात्म तु कचिचति । कासो मे भुञ्जीत भवाद् ।
'अकचिचति' इति लिङ् । कचिचञ्जीवति ।

2810 The affix 'L'n' comes after a root, in expressing or making known a wish, except when the word 'kachchit' is in composition with it

The phrase कासप्रवेदन means the expression of one's wish This debars all other tense affixes As कसिो मे भुञ्जीत भवाद् = अनितासो मे भुञ्जीत भवाद् 'it is my wish that you will eat'.

Why do we say 'except the word कचिचद्'? Observe कचिचञ्जीवति ते जाता कचिचञ्जीवति ते पिता । नाराविद् त्वां दृष्ट्वाणि कचिचञ्जीवति पार्वती ॥ 'I hope thy mother is living, I hope thy father is living, I ask thee, O mārāvid ! (Parrot), I hope that Pārvati is living'.

२८११ । संभावनेऽलमिति चेत्सिद्धाप्रयोगे । ३ । ३ । १५४ ।

अलमर्थोऽल प्रौढः । संभावनमित्यलमिति च प्रयत्नवा सप्तम्या च विपरिणाम्यते । संभावनेऽर्थे लिङ् स्वात्मचेत्संभावनलमिति सिद्धाप्रयोगे सति । अपि निरि शिरसा भिन्दाद् । 'सिद्धाप्रयोगे' किङ् । अल कृष्यो इति न हनिष्यति ।

2811 The affix 'Liu' is employed after a root, when the expectation (of a person or thing being able or competent to do or suffer the action denoted by the verb) is implied (or expressed by any other word used along with them) than 'alam'.

The word लिङ् is understood here The word संभावन means supposition and expectation in the power or ability of another to perform any action This word is here qualified by the sense of the word अल and though it is in the seventh case in the aphorism it must be construed as if it was in the first case Similarly अल is in the first case, it should be construed in the seventh case The word अल means 'adequate', so that the above mentioned संभावन must be completed, full and true &c, realised The phrase सिद्धाप्रयोगे qualifies अल which must be taken here to be in the seventh case and means 'if the non-employment or omission of अल is valid or unobjectionable' When is that unobjectionable? When the sense of अल is implied by the sentence, but this word itself is not used The Potential Mood is employed when the expectation is of the kind above described This rule debars all other tense-affixes Thus अपि चर्वत शिरसा भिन्दाद् 'I expect he will break even the hill with his head', अपि द्रोणमात्रं भुञ्जीत 'I expect you will eat away even a *drona* of cooked food'.

Why do we use the word अल 'competent to do'? Observe, विदेहस्थानी देवदत्तः प्रायेण गमिष्यति ग्रामम् 'I expect Devadatta, who is living in a foreign country, will some day go back to his country' Here though expectation' is expressed the idea conveyed by अल, namely, the power to do something or adequacy to do is not present, and hence the Future is employed instead of the Potential

Why do we use the phrase सिद्धामयो 'when the actual result does not take place'? Observe, अल देवदत्तो हस्तिनं हनिष्यति 'Devadatta is in a position to kill the elephant and he will carry it out also'

Under similar circumstances, in past and future times, when non-completion of action is indicated, the Conditional tense (लृट्) must be invariably used in preference to every other tense. Professor Bohtlingk translates the sūtra thus, "The Potential is employed when it is expressed that some one is believed to be capable of doing something, pre supposing that the actual performance of the action does not take place"

२८१२ । विभाषा धातौ संभावनवचनेऽयदि । ३ । ३ । १५५ ।

पूर्वसूत्रमनुवर्तते । संभावनेऽर्थे धाताजुषपदे लृट् वा स्यात् न तु यच्छब्दे । पूर्वेष्वनित्ये प्राप्ते वचनम् । संभावयामि भुञ्जीत भोक्षते वा भवाम् । 'अयदि' किम् । संभावयामि यदुञ्जीयास्तवम् ।

2812 The affix 'Lū' is optionally employed after a verb when it has another verb which expresses 'expectation', in construction with it, but not so when the word 'yat' is used

The whole of the last sūtra qualifies this sūtra, the 'expectation' indicated here being of the kind mentioned in the last sūtra and governed by the conditions laid down in that aphorism. The word by which an 'expectation' is expressed such as संभावय अयि, or अयिनाम, is called संभावन वचनम्. This sūtra enjoins an option, where by the last aphorism, there would have been necessarily the Potential Tense. Thus संभावयामि भुञ्जीत or भोक्षते भवाम् 'I expect you will eat', अवलक्षयामि भुञ्जीत or भोक्षते भवाम् 'I hope you will eat', अद्दुवे भुञ्जीत or भोक्षते भवाम् 'I believe you will eat'. Why do we say 'not so when "yat" is used'? But no option is allowed, and the Potential must necessarily be used, when the word यद् is employed. As संभावयामि यद् भुञ्जीत भवाम् 'I expect you will eat'

The sūtra may also be rendered thus "The Potential is not necessarily employed, where there is in connection with it a verb in the sense of 'to hold as possible', but not when यद् is employed."

२८१३ । हेतुहेतुमतोर्लिङ् । ३ । ३ । १५६ ।

वा स्यात् । कृष्य ननेच्छेत्सुखं यायात् । कृष्यं नश्यति चेत्सुखं यास्यति । 'ननिच्छेत्सुखं चरेत्' । नेह । इच्छीति पलायते ।

2813 The affix 'Lū' is optionally employed after both those verbs which express the condition and its consequence.

The word **हेतु** means 'cause or 'condition' and **हेतुनन्त** means 'consequence' or 'effect'. This supersedes all other tense-affixes, in other words, 'in conditional sentences in which one statement is made to depend upon another as its reason or ground, the Potential is used in both the antecedent and the consequent, otherwise called the *protasis* (**हेतु**) and *apodosis* (**हेतुनन्त**), the former containing the condition or ground of argument, and the latter the conclusion based upon it'. Thus — **कृष्णं नमस्कृत्य चेत् सुखं यावयात्** or **कृष्णं नमस्कृत्य चेत् सुखं यास्यति** 'If he bow to Krishna, he will get happiness'. **दक्षिणेन चेद्वायाम् न यत्नत् पर्याप्तयेत्** 'if he go by the right side, the cart will not be upset', **पश्चिमपट्टेन चेद्वायाम् न यत्नत् पर्याप्तयेत्** 'if he calls Kamalaka, the cart will not be upset'. Here 'going by the right side' is the *protasis* (**हेतु**), and 'not-upsetting' the *apodosis* (**हेतुनन्त**).

This is an optional use of the Potential, we may use the Second Future in the alternative, thus **दक्षिणेन चेद् वास्यति न यत्नत् पर्याप्तयेत्** 'if he goes by the south, the cart will not be upset'.

The word **विभाषा** 'optionally' used in the sūtra immediately preceding is also understood here.

Ishti — This usage is confined to the Future only.

Though the anuvṛtti of **लिट्** could have been taken from the last aphorisms, its repetition here is for the sake of pointing out the particular time, namely, the Future, in which the Potential should be employed. Therefore, it is not employed in the following sentences, **हन्तीति पलायते** 'he kills, therefore he flies', **वर्षति इति भावति** 'it rains, therefore he runs'.

It, of course, follows that when the non-completion of the action is indicated, the Conditional (**लृट्**) should be employed, under these very circumstances. See examples under III 3 139.

२८१४ । इच्छार्थेषु लिङ्लोटौ । ३ । ३ । १५७ ।

इच्छामि भुञ्जीत-भुङ्क्ता वा भवात् । एव कामये प्रार्थये इत्यादियोगे बोध्यम् । * काम-प्रवेदन इति वक्तव्यम् * । नेह । इच्छन्करोति ।

2814 The affixes 'Lin' and 'Lot' are employed after a root, when another verb having the sense of 'wishing', is in construction with it.

This supersedes all other tense affixes. When words expressing 'wish', such as **इच्छ्**, **कृच्छ्**, **प्रार्थ** &c, are used, the Potential or Imperative is used, thus **इच्छामि कामये** or **प्रार्थये भुञ्जीत भवात्** or **भुङ्क्ता भवात्** 'I wish, desire or pray that your honor may eat'.

Vart — It is only when a desire is expressed, that the Potential or the Imperative should be employed, and not merely when the verb 'to wish' or its synonyms are in composition. Therefore, the Potential or the Imperative is not used here **इच्छन् करोति** 'wishing, he does'.

The sūtra may be rendered thus 'In connection with a verb in the sense of 'wishing' the Potential or the Imperative may be employed.

२८१५ । लिङ् च । ३ । ३ । १५९ ।

समानकर्तृकेषु इच्छार्थेषु लिङ् । भुञ्जीयेतीच्छति ॥

2815 The affix 'Lin' is used after a verb, when another verb meaning 'to wish' is in construction with it, and the agent of both the verbs is the same

Under similar conditions, with words implying 'wish', the Potential is used in the sense of the Infinitive Thus भुञ्जीय इति इच्छति 'he wishes that he may eat', भुञ्जीयेतीच्छति 'he wishes that he will eat'

When the non completion of the action is implied, the Conditional must be employed under rule III § 139

२८१६ । इच्छार्थेभ्यो विभाषा वर्तमाने । ३ । ३ । १६० ।

लिङ् स्वात्मणे लट् । इच्छेत्-इच्छति । कामयेत्-कामयते । विधिनिसम्प्रज- (२२०८) इति लिङ् । विज्ञी । यजेत । निमन्त्रते । इह भुञ्जीत भवात् । आगच्छते । इहासीत । अथोष्टे । पुत्रमव्यापये भवात् । सम्रत्ने । किं भो वेदमधीयीत उत तर्कत् । प्रार्थने । भो भोजनं लभेय । सर्वं लोट् ।

2816 After roots meaning 'to wish', the Potential (Lin) is optionally used in denoting the present time

This ordains लिङ् where there would have been otherwise लट् Thus इच्छति or इच्छेत् 'he wishes', यष्टि or उच्यते, कामयते or कामयेत् ।

२८१६ । क । विधिनिसम्प्रजानन्त्रणाधीष्ट सम्प्रज्ञप्रार्थनेषु लिङ् । ३ ।

। ३ । १६१ ॥

2816A The Potential mood is employed in denoting (a) command, (b) invitation, (c) permission, (d) entreaty, (e) question, and (f) prayer

As (a) command यजेत 'Let him sacrifice, (b) Invitation इह भुञ्जीत भवात् 'I invite you to dine here (c) Permission इहासीत 'you may (are permitted) sit here' (d) Entreaty पुत्रमव्यापयेत् भवात् 'I entreat you to teach my son' (e) Question किं भो वेदमधीयीत उत तर्कत् 'may I read the Veda or the Logic'. (f) Prayer भो भोजनं लभेय 'O ! May I get food'

So is the case with the Imperative by the next sūtra

२८१६ । ख । लोट् च । ३ । ३ । १६२ ।

2816B. The affix 'Lot' also is employed after a root in the sense of commanding, &c

The Imperative Mood is employed also under the circumstances mentioned in the last aphorism. The division of this aphorism from the last, is for the sake of subsequent sūtras in which the anuvṛtti of लोट् only runs and not those of others Thus —

(1) कटं तावद् भवात् करोतु 'make the mat', ग्रामं भवात् आगच्छतु ।

(2 and 3) अमुत्र भवात् आस्यस्व 'there you are invited to' or you may, sit.

- (4) पुत्रमवाप्स्यसि 'you will teach, I hope, the son.
 (5) किं नो वेदमध्यै उत तर्कम् 'Sir what shall I learn, the Vēda or the Logic?
 (6) भवति नै प्रार्थना व्याकरणमध्यै छन्दोऽध्यै 'this is my prayer that I may learn the Grammar, or that I may learn the Prosody'

२८१७ । प्रैषातिसर्गप्राप्तकालेषु कृत्याश्च । ३ । ३ । १६३ ।

प्रैषो विधिः । अतिसर्गः कालचारादुत्था । भवता बहुव्यच् । भवाम्यजताच् । चकारेण लोटोऽ
 भुक्त्वच् प्राप्तकालार्थः ।

2817. The affixes called 'Kṛitya', and the affix 'Lot' come also after verbs, in the sense of direction, granting permission, and proper (particular) tin

The word प्रैष means 'direction', अतिसर्गः means 'permission to do as one likes', प्राप्तकालः means 'arrival of appropriate occasion or time for the doing of an action'. The force of च is to introduce the word लोट् into this aphorism. Thus भवता बहुव्यच् 'you should sacrifice'. भवाच् यजताच् 'you do sacrifice' So also भवता कटः करणीयः, कर्तव्यः, कृत्यः or कार्यः 'you must, may, or it is proper time for you to make the mat'

So instead of the Passive Potential Participles, for such the Kṛitya affixes (III. 1. 95 &c) may properly be called, we may have the Imperative. also Thus करोतु कट 'you must (may or it is the appropriate time to) make the mat'

Note —It might be asked 'Why the *kṛitya* affixes are enjoined to come with the force of direction, permission &c' They have been ordained most generically to come in denoting action in the Abstract (भाव) and object (कर्त्तृ), and *a fortiori* they will come in denoting the senses of direction, permission &c, for the latter are but a species of action. If you say that लोट् being ordained in these special senses, will (on the principle, that an *apavāda* or special rule excludes an *utsarga* or general rule within the jurisdiction of such special rule) exclude *kṛitya* affixes, we would reply, that *kṛitya* affixes will not be excluded, for the rule of non-uniform affixes (III 1 94) will apply'.

Note —To this objection we answer 'the special mention of the word *kṛitya* in this sūtra, indicates the existence of the following maxim —

'The rule of non-uniform affixes (III. 1. 94) does not necessarily apply to all cases after sūtra III. 3 94 treating of primary affixes by which feminine nouns are formed'.

Q.—What is the difference between the words विधि and प्रैष? Ans. Some say विधि means a precept enjoining something for the first time, while प्रैष means mere 'direction'.

२८१८ । लिङ् चोर्ध्वमौहूर्तिके । ३ । ३ । १६४ ।

प्रैषादयोऽनुवर्त्तन्ते । अनुवर्त्तन्त्येव यजताच्-यजन्वच् ।

2822 The affixes 'kritya', and the affix 'trich' are added to a root, when fitness as regards the agent is implied, (as well as the affix 'lin')

The force of च् is to introduce the Potential (लिङ्) into this, from the last. Thus भवता खलु कन्या वेदव्या वाङ्मा or वहनीया, (kritya), or भवाद् खलु कन्या वेदा (trich), or भवाद् खलु कन्या वदेद् (lin) 'your honor is fit to marry the girl'

Note —Why specifically enjoin 'kritya' and 'trich' in the sense of fitness? They being enjoined universally, would a *fortiori*, be applied when fitness is to be denoted? Because the लिङ् being specially enjoined to denote fitness, and being an *Apavāta* would have debarr'd kritya and trich, which being universal affixes would give way. Nor can we, to prevent this contingency, take shelter under rule III 1. 94 of 'non-uniform affixes', for we have seen that that rule is not universally valid

२८२३ । शकि लिङ् च । ३ । ३ । १७२ ।

शकी लिङ् इत्याद् । चात्कृत्याः । भार त्व वदेः । नाङि लुङ् (२२१९) नाकार्षीः । कथ ना भवतु ना भविष्यतीति । नाय नाङ् कि तु नायब्दः ।

2823 And the affix 'Lin' as well as the 'kritya' affixes come after a verb, when the sense is that of 'capability'

The word 'capability' qualifies the root so that the sense of capability must be inherent in the root. Thus भवता खलु भारे वेदव्या, वहनीया, वाङ्मा (kritya), or भवाद् खलु भार वदेद् 'you can carry the load'.

Though kritya affixes would have come in this sense, even without any special rule for they are general affixes, then special mention in this sūtra is to guard against their being superseded by लिङ्, for rule III 1. 94 is not universally valid

२८२३ । क । नाङि लुङ् । ३ । ३ । १७५ ।

2823A When the particle ना is added, then the aorist is employed in all tenses and moods (See No 2219)

Thus ना कार्षीः 'Do not do' How do you explain the Imperative and the Second Future in the sentence कथ ना भवतु ना भविष्यति? This is not नाङ् but a different particle ना ।

२८२४ । धातुसंबन्धे प्रत्ययाः । ३ । ४ । १ ।

धातुसंबन्धो संबन्धे यत्र काले प्रत्यया उक्तास्ततोऽन्यत्रापि स्युः । तिङ्वाचदक्रियाया प्राधान्यात्तदुत्प्रेषेण पुनश्चक्रियावाचिकस्य प्रत्ययाः । वचनदर्शः । भूते लट् । अतीतवासकतुर्कर्तुर्क वर्जनर्थः । धोषदायकस्य पुत्रो भविता । सोमेन यजमानो यः पुनस्तत्कर्तुर्क भवनम् ।

2824. When there is a syntactical relation between the senses of the verbs, the affixes are valid, even in denoting time other than that for which they have been specifically enjoined.

The action denoted by the *conjugated* verb being the principal, regulates the time element of the verb subordinate to it in the other and so the affixes of the verb in the subordinate sentence denote the same time as that of the principal, though primarily those affixes might have denoted some other time.

Note —The above sūtra is thus translated by Professor Böttlingk — “Words formed with affixes stand, (in reference to the time) in closer relation to the verb (with which they are allied)”

Note —The above is not a literal translation but rather an adaptation. The literal translation will be something like this “Affixes are employed in denoting relation (संबन्ध) between the senses of verbs” The word वातुसम्बन्ध is a Genitive Compound meaning ‘relation of root’ The word वातु ‘root’ is figuratively used for वातवर्च ‘sense of root’, so that the above compound means ‘relation of the senses of roots’ In other words, the relation between the roots should be that of qualifier and the qualified. When there exists such a relation between the senses of two verbs, namely, that of qualifier and the thing qualified, then the affixes may be employed in denoting other times than that specifically ordained for them.

Thus तत्र वचद् ददर्श ‘living there, he saw’, अग्निहोत्रयाज्यस्य पुत्रो जनिता ‘to him a son will be born, a performer of the Agnishtoma sacrifice’, कृत्वाः कटः यत्रो जनिता ‘he will be to-morrow maker of the mat’, भाविकृत्स्वनासीद् ।

Note —Here, though the time of the action of living denoted by वचद् is present, (III 2 124), this action is present only in relation to the action of seeing, and though because the latter action is past, the former action also is past with reference to the speaker or writer, this circumstance does not affect the form of वचद्, which therefore may remain as it is. In other words, ‘affixes are related directly to the root, and not to the whole sentence’

Note —Similarly the word अग्निहोत्रयाजी is formed by an affix (III 2 85) denoting past time, while the word जनिता is in the Future tense. Now, this linking together of a word in the Past tense with a word in the future is a valid usage. Here the time of the qualified verb जनिता does not affect the special time of the qualifier *Agnishtomayāji* ।

Note —Q.—Why has the word प्रत्यय been repeated in this sūtra, when it was understood in this from III I 1? Ans.—The repetition is for the sake of indicating that the affixes which are not ordained to come after roots (वातु), but which are enjoined to come after nouns &c such as Taddhita affixes, are even valid in other tenses than those in which they have been specifically enjoined when related to a verb. Thus गोनामासीद् ‘he was possessed of a cow’, गोनाद् जनिता ‘he will be possessed of a cow’. Here the Taddhita affix वातुप् is added to the noun गो ‘cow’, with a present signification (V. 2. 94), the word गोवाद् meaning ‘who has cows’ or ‘in

which there *are* cows' This word गोनद्, however, is related and validly so, to the words आसीद् and भविता—one in the Past tense and the other in the Future

२८२५ । क्रियासमभिहारे लोट् लोटो हिस्वी वा तध्वनोः । ३ । ४ । २ ।

पौनः पुन्ये वृत्तार्थे च द्योत्ये वागोलोट् स्वासस्व च हिस्वी स्तः । तिकानपवादः तो च हिस्वी क्रमेण परस्मैपदात्मनेपदसङ्घौ स्तस्तिङ्सङ्घौ च । तध्वनोर्ध्वये तु हिस्वी वा स्तः । पुन्यैकवचनसङ्घे तु नामधेयविदिष्येते । हिस्वविधानस्यापवादः । तेन सकलपुन्यवचनविषये परस्मैपदिभ्यो हिः कर्त्तरि आत्मनेपदिभ्यः स्वोभावावकर्त्तृषु ।

2825. When the (frequency or) repetition of an action is indicated, the affix 'Lot' is added to the root, and the verb is repeated. And the affixes 'hi' and 'sva', or the affixes 'ta' and 'dhvam' are the substitutes of 'Lot'

Professor Bohtlingk translates this as follows "When the repetition of an action is expressed, the Imperative is used, and though the second person singular is used, it may also stand for the second person plural."

The phrase वागुलोट् of the last sūtra is understood here also. The frequency or repetition of an action is called समभिहारः । This word qualifies the sense of the original. In other words, "when the sense of frequency &c. is understood in connection with the action, this sense not being included in that of the verb, as it may be in the case of a verb from frequentative roots "

This Imperative mood is employed in all Tenses and Persons in connection with all moods. But this peculiar use of the Imperative is confined to the 2nd person singular and plural Parasmaipada (हि and त्, and 2nd. person singular and plural Atmanepada (स्व and ध्वम्). In other words, "the Imperative second person (Parasmaipada and Atmanepada) is repeated, though the subject of the main verb be different and the verb be in any tense " Thus- लुनीहि लुनीहीत्येवायं लुनाति 'he cuts repeatedly', as if some one was always calling out to him 'cut thou, cut thou'. लुनीहि लुनीहीत्येव इनी लुनीतः or इने लुनन्ति 'they cut often and often' So also लुनीहि लुनीहीत्येव त्व लुनाति, पुवात् लुनीयः or वृय लुनीय 'thou or you two or you all cut repeatedly' as if some one was calling out to you 'cut you, cut you'

So also लुनीत लुनीतेत्येव वृय लुनीय, अहं लुनामि, अयमस्मावीद् &c 'you cut, I cut, he has cut repeatedly', as if some one was calling out to us 'cut ye, cut ye'. Similarly with Atmanepada roots, as अधीच्चावीत्येवायमधीते, इनी अधीयाते, इने अधीयते &c 'he or they study hard' as if some one was calling out to them 'study thou, study thou'

So also अधीप्स्वधीप्स्वन्तित्येव वृयमधीष्वे &c Similarly in every tense, mood and person, as अधीप्स्वाधीप्स्वेत्येवाहमधीये, आवागमधीनवे, जवनधीनवे ।

The Intensive verbs in चङ् also have this meaning of frequency, but there the verb is not repeated, as the sense of frequency there is inherent

in the verb, in this case we must repeat the verb to express frequency, See VIII. 1 4

This use of the Imperative is not found in Literature (Bohtlingk), but in Marathi

२८२६ । समुच्चयेऽन्यतरस्याम् । ३ । ४ । ३ ।

अनेकक्रियासमुच्चये दोत्ये प्रागुक्त वा स्वात् ।

2826. The affix 'Lot' is similarly added to the root optionally, when several themes follow one after another.

In this case also the terminations of the second person singular and plural Atmanepada and Parasmaipada are employed, namely, हि, स्व, or त् and च्च । Thus आच्छन्दत नठनट खट्टरनट स्यादयपिधाननटेत्येवावतटति or इनावतटः, or इनेऽटन्ति ।

Similar examples can be formed as in the last aphorism, only the Imperative is not doubled as in the last case

Similarly छन्दोऽधीच, व्याकरणधीच, निरुक्तधीचेत्येवायनधीते, or इनावधीयाते or इनेऽधीवते 'he or they two or they all learn, learning Prosody, learning Grammar, learning Nirukta'

This being an optional rule, we have these forms also व्याकरणधात, छन्दोऽधीते, निरुक्तधीते, इत्येवायनधीते, इनावधीयाते, इनेऽधीयते । छन्दोधीये, व्याकरणधीये निरुक्तधीये, इत्येव त्वनधीये, युवानधीयाये वृयनधीचे । छन्दोधीये व्याकरणधीये, निरुक्तधीये इत्येव वीह्नधीये, आवानधीवहे, वयनधीनहे ।

२८२७ । यथाविध्यनुप्रयोगः पूर्वस्मिन् । ३ । ४ । ४ ।

आद्ये लोटविधाने लोटप्रकृतिभूत सव धातुरनुप्रयोग्यः ।

2827 In the first case (comprised under sūtra III 4. 2), the same verb must be used in the subsequent clause, as the verb which was put in the Imperative mood

The examples have already been given under III 4 2. S 2825 We cannot say लूनीहि लुनीहीत्येवायं विनक्ति, we must use a verb from the root लू 'to cut. Such as लुनाति, &c. So also ऋषीष्वाधीच takes अचोते only after it and not a synonymous verb like पठति &c

२८२८ । समुच्चये सामान्यवचनस्य । ३ । ४ । ५ ।

समुच्चये लोटविधौ सामान्यार्थस्य चातोऽनुप्रयोगः स्वात् । अनुप्रयोगादथायस्य लडा दयोस्ति - वादयश्च । ततः सख्याकालयोः पुनरविशेषार्थस्य चाभिव्यक्तिः ॥ क्रियावशाभङ्ग इवाच्ये ॥ * ॥ याहिवाहीति याति । पुनः पुनरतिशयेन का यान् इत्यत्र तस्यार्थः । एककर्तृक वर्तमान यान यातीत्यस्य । इतिशब्दस्त्वभेदाच्च ये तातपर्यं ग्राहयन्ति । इदं वात । यान्ति । यासि । वायः । वाय । वातयाते ति वृत्तं वाय । याहियाहोत्येवाधात् । यास्यन्ति । ऋषीष्वाधीचेत्यधीते । च्वन्विचये पठेऽधीचवनीध्वभिति वृयनधीचे । समुच्चये तु ऋक्षमियन्न आनाः खादेत्स्वभ्यवहरति । अन्नं भुङ्क्ष्व दाधिकनास्वाद्धस्वेत्यभ्यवहरति । तच्चनोस्तु पचयस्वादेतेत्यभ्यवहरति । भुङ्क्ष्वास्वाद्धयच्चनित्यभ्यवहरत्ये । पठे हित्वौ । अत्र समुच्चयीयानविशेषाऽनुप्रयोगार्थेन सामान्येनाभेदाभाव्यः । पठे चकून् पिबति आनाः खादति अन्नं भुङ्क्ष्वे दाधिकनास्वादते । इति

THE SIDDHĀNTA KAUMUDĪ.

VOLUME II.

PART II.

अथकृदन्तप्रकरणम्

THE KRIDANTA AFFIXES.

CHAPTER I.

२८२९ । धातोः । ३ । १ । ९१ ।

आ दृतीदधनाहरेरधिकारोऽयम् । 'तलोपपद'सहनीत्यम्' (७८९) । 'कृदन्ति' (३७४) ।

2829. As far as the end of the Third Book reckoning from the present aphorism, the affixes treated of are to be understood as coming after some verbal root.

This is an Adhikāra Sūtra. All these verbal affixes are broadly divided into two parts कृद् and कृत्य affixes, which will be described later on.

Here we must again repeat the two sūtras that follow it in the Ashtādhyāyī, namely, III 1 92 S 781, and III 1. 93 S 374,

२८ २९ । क । तलोपपद सहनीत्यम् ॥ ३ । १ । ९२ ॥

2829A. Here a word exhibited in the locative case is called an upapada or a dependant word.

२८ २९ । ख । कृदन्ति ॥ ३ । १ । ९३ ।

2829B Any affix except *tiñ*, is called *krit*.

२८३० । आ सरूपोऽस्त्रियाम् । ३ । १ । ९४ ।

परिभाषेयम् । अस्तिन्धात्वधिकारोऽसकृपोऽपवादप्रत्ययसदुत्कर्गस्य बाधकोऽवात्सालस्याधिकारो वर्तते विना ।

2830 In this portion of the sūtras, in which there is a reference to verbal roots, an affix which is calculated to debar a general one, not being of the same form, optionally debars it ; but not so in the case of feminine affixes (III. 3. 94, &c.)

Note—Thus the affixes **वृक्** and **दृक्** (III 1 133) are general affixes applicable to all roots in forming nouns of agency, and the sūtra III 1. 133 which ordains these affixes, is an *utsarga* or a general rule, while the sūtra III 1 135 ordaining the affix **क्** after verbs having a penultimate **इक्** vowel, and the roots **वा**, **प्री** and **क्** is an *apavāda* or a special aphorism. In the latter case, therefore, optionally we may have the affixes **वृक्** and **दृक्** also. Thus **विचि** is a root that has a penultimate **इ** belonging to the *pratyāhāra* **इक्**, and therefore, in forming the noun of agency from it, the affix **क्** will have to be applied by rule 135 of this chapter already mentioned, thus **विचिप् + क** = **विचिप् + क** = **विचिपः**, but this special rule, however, does not debar the operation of the general rule, and we have optionally **विचिप् + वृक्** = **विचिपक्**, and **विचिप् + दृक्** = **विचिपृक्** nom. sing. **विचिपृकः**.

२८३१ । कृत्याः । ३ । १ । ८५ ।

अधिकारेण्य वृक् कः प्राक् ।

2831. From this aphorism, as far as the aphorism **वृक् दृक्** (III. 1. 133), all the affixes treated, will get the name of *Kṛitya*.

This defines the class of affixes known as *kṛitya*, a subdivision of *kṛit* affixes. These are certain affixes like **तव्य**, **अनीव**, &c, which may be treated as declinable verbal terminations, (III 4 70) The word formed by them may be called Passive Potential Participles or Future Passive Participles.

२८३२ । कर्तरि कृत् । ३ । ४ । ६७

कृत्प्रत्ययः कर्तरि स्यादिति प्राप्ते ।

2832. The affixes called 'Kṛit' are used in the sense of agent.

The words formed by *kṛit* affixes have the sense of agency. When no other special sense has been assigned to them by any rule, then this rule will apply, and fix the force of the affix. This rule will not, therefore, apply to *kṛit* affixes like **व्युन्** (III 2 5 and 6) to which a special sense has been assigned, but affixes like **वृक्** and **दृक्** &c, (III 1 133). Thus **कारकः** means a 'doer', **कर्ता** 'an agent', **नन्दनः** 'one who causes happiness', **ग्राही** 'who seizes', **पच** 'who cooks'.

The following sūtra, however, makes an exception to this general sense of *kṛit* affixes.

२८३३ । तयोरेव कृत्यक्तखलर्थाः । ३ । ४ । ७७ ।

कृति भावकर्तृयोरेव स्युः ।

2833. The affixes called 'kṛitya' and the affix **क्ता** and those that have the sense of 'khal', have only these last two senses, namely, an action and an object, (*bhāva* and *karṇa*).

Note—The word *तयो* 'of those two' refers to *भाव* 'an Impersonal act', and *कर्तृ* 'object'. The word *एव* 'only' is used in the sūtra to exclude the word 'agent' from it. Thus *कर्तृभ्यः कटो भवता* 'the mat must be made by you', *भोक्तव्यः शोदनो भवता* 'the rice must be eaten by you'. Here the affix *तव्य* has the force of denoting the object, we may, therefore, call it the Potential Passive Participle affix. So also *आशितव्यं भवता* 'you must eat', *शयितव्यं भवता* 'you must lie down'. Here the sense of the affix *तव्य* being that of the action itself, which being Impersonal, is in the singular number as it is one only, and neither male nor female, there is, from the nature of the case, a singular affix, and the neuter gender is employed.

Similarly the affix *क्त* denotes both the object and the action, *कृतः कटो भवता* 'the mat is made by you', *भुक्तः शोदनो भवता* 'the rice is eaten by you'. Here *क्त* is used with the force of denoting the object and may be called the past passive participle.

Similarly *त* may be used in denoting the mere act, *आशित भवता* 'you sat', *शयित भवता* 'you lay down'.

Similarly the affixes having the sense of *कल्* (III 3 126) denote both the object and the Impersonal act. In the following examples the affixes denote the object, *ईषत्करः कटो भवता* 'this mat is made, by little at a time, by you', *सुकरः* 'what is made with ease', *दुकरः* 'what is made with difficulty'. In the following examples the affixes denote the act, *ईषदाहयनव भवता* and *स्वाहयनव भवता*.

After transitive verbs, the *kritya*, the *kta* and the *khalārtha* affixes only denote the object, but never denote the *भाव* or 'an Impersonal action'.

२८३४ । तठ्यत्तव्यानीयर् १ ३ । १ । ९ । ९६ ।

तेति प्रत्ययाः स्य । तुकाररेणोस्वरादौ । सपितव्यत् । सधनीय त्वया । भाव औत्सर्गिकनेक वृत् । १ । ९ । ९६ । त्वव्यत्तव्यानीयो वा धर्मस्त्वया । * वसेस्तव्यस्कर्तृरि विष्णु * । वसतीति वास्त । * केलितर उपस ख्यानम् * । पथेनेन भावाः पठतव्याः । भिदेतिनाः सरलः । भेत्तव्यः । कर्तृरि त्वव्य । वृत्तकारस्तु 'कर्तृ कर्तृरि चायमिच्छते' इत्याह । तद्भावाविवक्षन् ।

2834 The affixes *तव्यत्*, *तव्य* and *अनीयर्* come after verbal roots.

The phrase 'after verbal roots' is understood in this aphorism by anuvṛtti from sūtra 2829. The final letters *त्* of *तव्यत्* and *र्* of *अनीयर्* are for the sake of indicating accent, being merely diacritical letters. The letter *त्* indicates svarita accent (VI 1 185) and the letter *र्* indicates penultimate udātta accent (VI 1 217), these being exceptions to the general rule of accent given in III 1 3.

Thus *एव + तव्यत् = शयितव्यत्*, and *एव + तव्य = शयितव्य* 'must be increased', *एव + अनीयर् = एवनीयर्* 'must be increased'. In these cases the sense being that of the Impersonal action itself or *bhāva*, there is neuter gender singular number.

When karma or object is denoted by these affixes, we have the example *धर्मश्च* or *धर्मनीयश्च* *धर्मश्च* "The dharma must be acquired by thee." Here the affixes have a Passive designation

Vart.—The affix *वृद्धि* when coming after the verb *वृ* 'to dwell' in marking the agent, is treated as if it had an indicatory *वृ* The force of *वृ* is to cause *vriddhi* Thus *वृ + वृद्धि = वास्तवः* 'a dweller' Here the word is in the masculine gender, as the force of the affix is that of the agent, and not as it generally has that of an act or object (III 4 70)

Vart.—The affix *कोलित* should be enumerated in addition to those already enumerated in this aphorism Thus *पकेलितानां* 'kidney beans fit to be cooked', *निदेलितानां* 'the woods are apt to be split, i.e., fragile' This affix is to be employed when it is intended to express an object alone (i.e., in the passive sense) and cannot be employed like those enumerated above to denote also the action The author of *Kāśikā* says that the affix is used in the Reflexive sense (karma-kartari) But this is opposed to the *Bhāṣya*.

२८३५ । कृत्यचः । ८ । ५ । २९ ।

उपसर्गस्यान्निमित्तात्परस्या च उत्तरस्य कृत्यस्य नस्य शब्दं स्यात् । प्रयाणीयन् । 'अचः' क्रि । प्रत्ययः । "निर्विषयकमेतदस्य ख्यातम्" । अचः परत्वाभावात्कारणं व्यवधानाच्चाप्राप्ते वचनम् । परस्वशब्दम् । चूर्णस्य णटुत्वम् । निर्विषयः ।

2835 The *वृ* of *Kṛt* affix, preceded by a vowel, is changed into *च*, when it follows an alterant *upasarga*.

The following are the specific *Kṛt* affixes in which this change takes place—*अन* (*वृ*), *नान* (*मान* &c VII 2 82), *अनीय*, (III 1 96) *अनि*, (III 3. 111) *इनि* (*निनि* III 2 78, &c) and the substitutes of *निष्ठा* (VIII 2 42).

Thus

अनः प्रयाणश्च, परिमाणश्च प्रमाणश्च परिमाणश्च ॥ *नानः* प्रयायनाश्च, परिवायनाश्च ॥
अनीय प्रयाणीयश्च, परिवाणीयश्च ॥ *अनि* अप्रयाणि, अपरिवाणि ॥
इनि प्रवायिन्, प्रयायणौ, परिवायिन्, परिवायिणौ
निष्ठादेशः प्रहीणः, परिहीण, प्रहीणवान् परिहीणवान् ॥ Long ई by VI 4 66

Why do we say *अच* 'preceded by a vowel' ? Observe *प्रसुप्तः*, the *Nishthā* of *सुप्* ॥ It is thus formed *सुप् + क्त = सुप् + त = सुप् + न* (VII 2 45, the root *सुप्* is read as *दुस* *सुप्* जो *सुद्धौ* in the *dhātupāṭha*, having an indicatory *ओ* thus giving scope to the rule) *सुप् + न = सुप् + न* (The *न* substitution being considered *asiddha*, the *च* of *masj* is elided by VIII. 2. 29 and then there is gutturalisation by VIII 2. 30) = *सुप्तः* ॥

Vart.—The word *निर्विषयः* should be enumerated in this place. As *निर्विषयः* *खलमङ्गेन* ॥ *निर्विषयोऽनलभावेन* ॥ Here the *न* does not come after a vowel but after *वृ* of *वृद्धि* and so the rule would not have applied to it. This *vārtika*

makes the rule applicable to this न also Thus निर्विद् + त = निर्विद् + न
(VIII 2 42 S 3016) = निर्विद् + त = निर्विद् + न ॥ The द् is changed also to न ॥

२८३६ । खेर्विभाषा । ८ । ४ । ३० ।

उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्य वयन्ताद्विहितोऽः कृत्स्थस्य नस्य को वा स्यात् । प्रयापकीयन्
प्रवापनीयन् । 'विहितवियेषकन्' किन् । वका व्यवधाने यथा स्यात् । प्रवाप्यनाञ् परम् । कस्ते
'दुर् उपसर्गत्वं न' इत्युक्तम् । दुर्यापनन् । दुर्यापनन् ।

2836 The द् of a Kṛit-affix ordained after a causative verb
(वयन्त), is optionally changed to न् when it comes after an
alterant upasarga

Thus प्रयापकन् or प्रयापनन्, परिवापकन् or परियापनन् प्रवाप्यनाञ् or प्रवाप्यनाञ्,
प्रवापकीयन् or प्रवापनीय, अत्रयापसिः or अत्रयापसिः, प्रयापिसौ or प्रयापिसौ ॥

Why have we used the word विहित 'ordained' in explaining the sūtra ?
Because the change takes place, even where the कृत् affix does not follow
directly, after the affix वि but where a third affix such as वक् intervenes
As प्रवाप्यनाञ् परम् ॥ The सेः being in the ablative, under the ordinary rule of
interpretation (I 1 72), the kṛit-affix should come immediately after वि.
For the purposes of causing the change of न् to न्, the word दुर् is not
considered to be an upasarga This has already been taught before, (see
vārtika under VIII 4, 16 S 2231) Thus दुर्यापनन् or दुर्यापनन् ॥

२८३७ । हलश्चेजुपधात् । ८ । ४ । ३१ ।

हलादेरिजुपधात्कृन्स्त्वाच्चः परस्य को वा स्यात् । प्रकोपकीयन्-प्रकोपनीयन् । 'हलः' किन् ।
प्रोहकीयन् । 'इजुपधात्' किन् । प्रवपकीयन् ।

2837 A kṛit-affix, coming after a verb, which begins with
a consonant and has a penultimate इच् vowel, changes optionally
its न् which is preceded by a vowel, into न्, when it comes after
an alterant upasarga.

The phrase कृत्स्थः is understood here. Thus प्रकोपकीयन् or प्रकोपनीयन्, परि
कोपकन् or परिकोपनन् ॥

Why do we say हलः 'beginning with a consonant'? Observe प्रवकीयन्, and
प्रोहकीयन्, where the change is obligatory, under VIII 4 29 These are
from इह चेष्टावान् and अह वितर्क ॥

Why do we say इजुपधात् 'having a penultimate इच् vowel'? Observe
प्रवकीयन् and परिकोपनन्, no option

Note—The word हलः in the sūtra should be interpreted as हलादेः, and not
as ordinarily "after what ends in हल्" ॥ For an इजुपधा verb implies that
it ends with a consonant, and so the employment of the word हलः in the
text would have been useless had it meant हलन्तात् ॥

२८३८ । इजादेः सनुमः । ८ । ४ । ३२ ।

अनुमद्वेति तर्हि इजादेर्हन्ताद्विहितो यः कृत्स्नस्त्वयैव । प्रेक्षणीयम् । 'इजादेः' किम् । 'निसिन्मर्षे' । प्रत्यङ्गमीयम् । अनुमद्वेति अनुस्वारोपलब्धम् । 'अट् कञ्चान्'—(१८७) इति सूत्रेऽप्येवम् । तेनेह न । प्रेक्षन् । इह तु स्वादेव । प्रोक्षन् ।

2838 A krit-affix ordained after a verb beginning with an इच् vowel, having the augment नु in it, and ending with a consonant, changes its न into च when preceded by an alterant upasarga.

The word इक्षः of the last sūtra is understood here. But contrary to the construction put upon it in the last sūtra, here it means इक्ष्ताच्, by the natural rule of construction as given in I 1 72. We must interpret it so here, because it is impossible for an इजादि root to commence with a इच्, while to have done so in the last aphorism would have been redundant.

Thus प्रेक्षणीयच्, परेक्षन्च् from इक्षि मत्वर्थः the नुच् is added because it is इक्षिच्. The rule will not apply to प्रेक्षन्च् but it will apply to प्रोक्षन्च् from उष्मन्च् where न् or the nasal is part of the root. The नुच् here means the anusvāra generally as also in sūtra (VIII 4 2). Therefore though the change would have been valid by the general rule, (VIII 4 29) this sūtra makes a निबन्ध or restriction. That is, only in the case of इजादि अनुच् verbs the change takes place, not in other अनुच् verbs. Thus प्रत्यङ्गन्च्, चरितङ्गन्च् from the root चरि मत्वर्थे.

Note—This rule does not affect rule VIII 4 30, relating to चञ्च् verbs, for those verbs cannot be said to end with a consonant. Moreover, we have used the word विहितः in explaining the sūtra, in order to indicate this fact, that the krit-affix must be *ordained* after a consonant ending verb. In the case of causative verbs, the krit-affix is *ordained* after a vowel-ending (चि) verb, and the vowel is elided *after* the adding of the affix. So that *before* the adding of the affix, the verb did not end in a consonant.

२८३९ । वा निसिन्मर्षनिन्दाम् । ८ । ४ । ३३ ।

इषां नस्य दो वा स्वात्कृति परे । प्रसिद्धित्यन्-प्रसिद्धित्यन् ।

2839. The न् of चिच् 'to kiss' निच् 'to be angry' and निन्द 'to blame' is changed to च optionally, when preceded by an upasarga having in it a cause of change.

Thus प्रसिद्धित्यन्च् or प्रसिद्धित्यन्च्, प्रसिद्धित्यन्च् or प्रसिद्धित्यन्च्, प्रसिद्धित्यन्च् or प्रसिद्धित्यन्च्.

Note—These verbs are written with च in the Dhātupāṭha, and therefore by rule VIII 4 14 ante, the change of न् into च would have been obligatory. The present sūtra makes it optional. The root चिच् means 'to kiss', चिच् रोषणे, and चिदि कृतवाचाच्.

२८४० । न भाभूपूकनिगमिप्यायिवेपाम् । ८ । ४ । ३४ ।

इत्येः कृन्तस्य चो न । प्रभाषनीयन् । प्रभवनीयन् । 'पूञ् सवेह् प्रहकनिच्यते' । पूञ्स्तु प्रपवसीयः
लोपः । *यद्यन्तनादीनामुपव'ख्यातम् * । प्रभाषनीयन् । 'कयाञ्च यत्स्य यो वा' इत्युक्तं चत्वप्रक-
रकोपरि वद्वीभ्यन् । यत्स्यस्यासिद्धत्वेन यकारव्यवधानात् न चत्वन् प्रख्यानीयन् ।

2840 The न of a krit-affix is not changed to ञ्, though preceded by an upasarga having in it a cause of euange, when the affix is added to the following verbs 'ना 'to shine', पू 'to be', पू 'to purify', कनि 'to be brilliant', गनि 'to go', त्वायि 'to increase', वेप 'to shake'

This rule is an exception to VIII 4 29 Thus —

ना, प्रभाषनीयस् परिभाषन् । पू, प्रभवनीयस् परिभवनस् । पू, प्रपवनस्, परिपवनस् ॥

Ishi —The verb पूञ् is to be taken and not the verb पूङ् ॥ In the case of the latter the change is obligatory, as, प्रपवसीयः लोपः ॥

कनि प्रकननस्, परिकननस् ॥ गनि प्रगननस्, परिगननस्

त्वायि प्रप्यायनस्, परिप्यायनस् ॥ वेप् प्रवेपनस्, परिवेपनस् ॥

Vārt —The above roots, even when in the Causative, do not change the न of their krit affix. As प्रभाषनीयस्, परिभाषनस् ॥ There is no change in प्रख्यानीयस् also. It is derived from the root ख्याञ् with the prefix प्र ॥ The ञ् is replaced by न by a vārtika in the Mahābhāṣya under II 4 54 and the position of this vārtika is taught there also, namely that it should be read in the subdivision of asiddhas (VIII 2 1) just at the close of the च चाङ् rules. Therefore च being considered asiddha, the न is not changed to ञ् because a य intervenes or rather is still considered to intervene between the र of प्र and न ॥ Had the root been, ख्याञ् no rule would have prevented the change of न to ञ् in प्रख्यानीयस् and the form would be प्रख्यानीयस्. See II 4 54 S 2436.

When the ञ् is changed to ञ् in नञ् the न of नञ् is not changed. Thus प्रनञ्, परिनञ् ॥ The नञ् ordained by VII 1 60, is elided by VI 4 24, and ञ् changed to ञ् by VIII 2 36

Why do we say चान्तस्य ? Observe प्रकनयति, परिकनयति ॥ The word कनन्त is taken in order that the prohibition may apply to words like प्रकञ्चयति, which did end with ञ् though the च has been changed by other rules, and is no longer visible. For here the ञ् of नञ् is changed to ञ् by VIII 2 36, and then this ञ् is changed to ञ् by VIII 2 41, and the नञ् is added by VII 1 60

२८४१ । कृत्यल्युटो बहुलम् । ३ । ३ । ११३ ।

आन्त्येन आनीय चूर्णम् । दीयतेऽस्मै दानीयो विप्रः ।

2841. The affixes called 'kritya' (III. 1. 95) and the affix 'lyut', are diversely applicable.

By saying 'diversely' we mean that they occur in other places than those where ordained by the rules. Thus *kritya* affixes are ordained to come when an 'act' or an 'object' is to be expressed, but they come also when the *kāraka* is other than the objective. Thus *स्नानार्थं चूर्णम्* 'powder for bathing', *दानार्थो ब्राह्मणः* 'a Brāhmana to whom a donation is to be made'. In the first of these examples the 'powder' is the 'instrument' expressible by the 3rd case, and in the second the 'Brāhmana' is the recipient expressible by the fourth case, so that in both cases the affix is applied without any express rule.

Similarly, **रघुट्** is ordained to come in denoting instrument, location, and a verbal noun (III 3 115 and 117) But it is applied in other senses also Thus राजभोजनः बालवः 'halls for eating of kings', राजाश्वादनानि वाचांसि 'dresses to be worn by the 'king'

By using the word 'diversely', even the *Arut* affixes are applied in places other than those expressly ordained. Thus पादाभ्याम् हिते = पादहारकः । गलेषो ष्यते = गलेषोपकः । For accent see VI 2 150

To the root वद् with the उपसर्गदा नञ् (the negative Particle नञ्) would have been added the two affixes यत् and अयत् under sūtra III 1 106 S 2854 This sūtra ordains यत् only and that also, when the sense is that of censure The irregular form अवह्य therefore is for both these purposes

Thus अवयव पाप 'a trifling sin' Why do we say "when condemnable"? Observe अनुद्य 'गुरुनाम' 'the name of the teacher is not to be uttered' The name of the teacher is neither condemnable nor incapable of utterance. But it is not polite for the pupil to utter the name of the teacher As says the verse of the Smṛiti —

“ Let the person desirous of prosperity not take his own name, or his teacher's name, or the name of a great miser, or of an elder son or wife ”

२८४२ । अचोगत् । ३ । १ । ९७ ।

अजन्ताद्वार्धितोत्सवात् । जेयम् । जेयम् । अजगद्वर्धं शक्यमकर्तुम् । योगविभागोऽप्येवम् ।
तव्यदादिष्वेव यतोऽपि क्षपठत्वात् ।

2842 The affix यन् comes after a root that ends in a vowel.

The letter ह् of this affix is indicative showing that the udātta accent falls on the first vowel (VI 1 213), thus ग+यत्=गेय noun sing, गेयस् 'what is to be sung', so also वेयस् 'what is to be drunk', जेयस् 'what is to be conquered'. The ज्ञ of ग and वा is changed into य by VI 4 65

Note—Why do we say 'that ends in a vowel'? By III 1 124, a root ending in a consonant takes यत् affix instead of वत्, reading these two aphorisms together, the conclusion to be drawn is that the affix यत् comes

after roots which *primarily* end in a vowel, though in the course of development they may end in a consonant by the application of other rules. Thus from *वे* 'to cut', we have the desiderative root *वित्*, which ends in a vowel *अ*. This *अ* is elided before *ārdhahātuka* affixes and thus the root becomes *विट्*, which ends in a consonant, nevertheless we shall have the affix *वत्* and not *वयत्*. Thus *दिट्* *वत्* 'what is wished to be cut', *वित्* *वत्* 'what is wished to be placed'. Similarly *लु* before *ārdhahātuka* affixes becomes *लो*, the *लो* is changed into *लव्* before *व* (VI 1 79) and the form then is *लव्*. The root *लव्* however takes *वत्* and not *वयत्* as *लवो* *पववत्*, &c.

We could have well spared the word *अवः* in this sūtra. For all roots either end in a vowel or a consonant. Now III 1 124 specifically ordains *वयत्* after all roots ending in a consonant. Therefore *वत्* would had its scope only after those roots which end in a vowel.

For similar reasons, moreover there was no necessity of making this a separate sūtra. It could well have been included in the preceding *Ash-tādhyāyī* sūtra III 1 96. That is instead of *तवयत् तव्यानीयरः* we could have well enunciated it as *तवयत्तव्यानीयर्यतः* meaning "the affixes *tavyat*, *tavya*, *aniyar* and *yat* come after verbal roots". The scope of *yat* would be restricted to vowel ending roots by the subsequent sūtra III 1. 124.

२८४३ । इद्यति । ६ । ४ । ६५ ।

इति पर आत ईद्वयात् । गुणः । दीयत् । स्तेयत् । * तजिद्यतिवतिवतिजतिभ्यो यङ्गाचयः* तजयत् । श्रययत् । चययत् । यययत् । जययत् । जनेर्यद्विधिः स्वरार्थः । ययतापि ययविधिः । न च वृद्धिप्रसङ्गः । 'जनिकभ्याम्' (२५१२) इति निवेद्यात् । * इतो वा यङ्भक्ष्ण् षक्तव्यः * । अचयः । यचो वचयतासो ययत् । यात्यः ।

2843 The final *आ* of a stem is changed into *इ* before the *Krit-affix वत्* ॥

Thus *दीयत्*, *स्तेयत्*. The *Guna* takes place according to VII 3 84

Vart.—The verbs *लक्* 'to laugh at' *वृ* 'to kill' *वृ* 'to ask' *वृ* 'to attempt' and *जव्* 'to be born', should be enumerated in addition, that is to say, these verbs, though ending in a consonant, take *वत्* and not *वयत्*, as *तजयत्*, *श्रययत्*, *चययत्*, *यययत्*, and *जययत्*. The root *जव्* would have assumed the form *जव्य* even by the affix *वयत्*, the present *vārtika* ordains *वत्* for the sake of the accent. The *वयत्* would not have caused *vriद्धi* of the *अ* of *जव्*, for *vriद्धi* is specifically prohibited with regard to *जव्* by VII. 3 85. The accent of *वत्* is regulated by VI 1. 213, and of *वयत्* by VI 1 185

Vart.—And of the verb *वृ* 'to kill' *वच* is the substitute when it optionally takes the affix *वत्*. Thus we have *वचयत्* or *वात्यत्*. The latter form is evolved by sūtras VII. 3. 32 and 54. The affix *वत्* comes only after the *वच्* substitute, after *वृ* the affix *वयत्* comes which changes the *वृ* into *व*, and *व* into *च* and causes *vriद्धi*.

३८४४ । मोरदु पधात् । ३ । १ । ९८ ।

यवर्गान्ताद्गुपवादात्स्याद् । यतोऽपवादः । अप्यस् । लभ्यस् । 'X नातुबन्धकृतनसारूप्यस्' ।
अतो न यवद् । लभ्यवाद्यस्तु ह्युरेव ।

2844. The affix *बह्* comes after a root, which ends in a labial letter preceded by a short *अ*

This debars *यवद्*, thus *यप् + यत् = य्यप्* 'to be sworn', *लभ् + यत् = लभ्यस्* 'to be acquired'.

Note —Why do we say 'which ends in a labial'? Because if a root ends in any other consonant, though preceded by a short *अ* the root will take *यवद्*, thus *यप् + यवद् = पाकयवद्* 'what is to be cooked', *वाक्यवद्* 'speech'

Why do we say 'when preceded by a short *अ*'? When preceded by any other vowel, it will take *यवद्*, thus *कुप् + यवद् = कोप्यवद्* 'to be angry', so also *गोप्यवद्* 'to be concealed'

The word *अह्* is used in the sūtra in the original. The force of *ह्* here is, by I 1 70, that short *अ* having one mātrā or prosodial length is to be taken and not long *आ*. Therefore, after the root *आप्* 'to obtain', we have *यवद्* and not *यह्*, thus *आप्यवद्* 'to be reached' i.e. 'attainable'

In the sūtra III 1 94, s. 2830, we have used the word *असङ्ग*. But it must be understood that the indicatory letters do not make two affixes *asarūpa*, whose efficient parts are identical. Therefore *यद्* and *यवद्* are *sarūpa* affixes, and one will debar the other. And so there will be no *यवद्* added to these roots. But the affixes *लभ्यद्*, &c., are not debarred, and they will certainly come after these roots.

Note —Why do we say 'not being of the same form'? Because if two affixes have the same form, the present rule will not apply, and in the case of such affixes, the special affix will debar the general affix. Thus the affixes *अह्* and *अ* are, when stripped of their indicatory letters, affixes having the same form i.e. *अ*, and therefore the sūtra III 2. 1 ordaining *अह्* as a general rule, will be always debarred by sūtra III. 2. 3 ordaining *अ*, as the latter is a special sūtra applicable only to those roots which end in long *आ*, or which are simple roots not compounded with any preposition. Thus *गो + दा + क = गोदः* 'giver of cows'. So also *कञ्जदत्तवद्* 'blanket-giver'. In these cases we cannot have the affix *अह्*.

It follows from this sūtra as a necessary corollary, that the addition of indicatory letters does not make two or more affixes dissimilar in form (*असङ्ग*) when their essential effective element is the same. Thus the affixes *क*, *अह्*, *अह्*, &c. are similar.

Why do we say 'but not so in the case of feminine affixes'? Because in the case of feminine affixes, a special affix will debar a general affix, though they may be dissimilar in form. Thus sūtra III. 3 94. ordaining *कित्* in forming feminine nouns from roots is a general or *utsarga* rule,

while *Sūtra* III. 3 102 ordaining **ञ** after roots that have already taken some affix is a special or *apavāda* rule, and though **ञ** and **वि** are dissimilar in form, they being feminine affixes, the former will always debar the latter. Thus the compound desiderative roots **चिकीर्ष** and **चिदीर्ष** will form feminine nouns in **ञा** and not by **कित्**. Thus **चिकीर्षा** and **चिदीर्षा** and not **चिकीर्षति**, &c

२८४५ । आङो यि । ७ । १ । ६५ ।

आङः परस्म लनेर्लुप्स्यादादौ प्रत्यये विवक्षिते । मुनि कृतेऽनुपपत्त्याभावाद् वचनेन । आलम्ब्यो गौः ।

2845 The augment **उच्** is added to **लम्** preceded by **आ**, before an affix beginning with **व** "

As **आलम्ब्यो गौ** " The **उच्** is added before the addition of the affix, and by so doing **लम्** becomes **लम्** and thus loses its character of having a penultimate **ञ**, and therefore by III 1 124, we shall have **वल्** affix, and not **वल्** affix by III 1 98

Note—Had the **उच्** been added *after* the addition of the affix, then **वल्** would be added by III 1 98. Though in both cases the form will be **आलम्ब्य**, the difference will be in the accent **वल्** would throw the acute on the first syllable (वर्षाज्जाव), while, as a matter of fact, the word has svarita on the final, 'as instead of **आलम्ब्य** (VI 1. 213 and by VI 2 139), which **वल्** g. 7. 3. 1. 3 have **आलम्ब्य** (तिह svar)

Note—Why do we say 'when preceded by **आ**'? Observe **लम्** " How do you explain **अङ्गिरसेन आलम्ब्य**? All rules are optionally applied in the Vedas. Or **आलम्ब्य** may be explained by saying that the **उच्** having been added, is again dropped

२८४६ । उपलम्ब्यंशायाम् । ७ । १ । ६६ ।

उपलम्ब्यः बाहुः । 'स्तुतो' किम् । उपलब्धुं शक्य उपलम्ब्यः ।

2846. The augment **उच्** is added to **लम्** preceded by **उच्**, before **व**, when the reference is to something praiseworthy.

As **उपलम्ब्यः बाहुः** " (These words are formed by **वल्** and have svarita on the final.) Why do we say 'when referring to something praiseworthy'? Observe **उपलम्ब्यः** this is formed with the **वल्** affix (III 1 98) and means "capable of being perceived"

२८४७ । शकिसहोश्च । ३ । १ । ९९ ।

शक्यश्च । शक्यश्च ।

2847. The affix **वल्** comes after the roots **शक्** 'to be able', and **वह** 'to bear'.

Thus **शक्यश्च** 'possible' **वहश्च** 'endurable',

२८४८ । गदसदधरयसश्चानुपसर्गे । ३ । १ । १०० ।

गदस् । सदस् । चर्यस् । * चरेराङिचायुरी * । आचार्यो देवः । गदस्य इत्यर्थः । 'अयुरी' किम् । आचार्यो गुरुः । यमेर्नियमार्थस् । सोपसर्गात्मा भूदिति । प्रयाज्यस् । निमृषात्स्यादेव । तेन 'तत्त न भवेद्विनियम्यस्' इति वार्तिकप्रयोगात् । एतेन 'अनियम्यस्य नायुक्तः' । त्वयानियम्या ननु द्वित्य-
चयुषा' इत्यादि व्याख्यातस् । नियमे चायुरिति वा ।

2848 The affix च् comes after the roots गद् 'to speak', सद् 'to be mad', चर 'to go, to eat', and 'चन to restrain', when these roots do not take any preposition.

Thus गदस् 'what is to be spoken, i.e., prose', सदस् 'wine', चर्यस् 'what is to be followed, चयस् 'what is to be restrained'

Why do we say 'when not preceded by a preposition'? When compounded with an upasarga, these roots will take च्, thus प्रगाड्यस्, प्रगाड्यस् &c

The root च् would have taken the affix च् by III 1 98 also, as it tends in च् and is preceded by च्, its separate enumeration in this sūtra is in order to show, that the compound verb च् will not take the affix च्. Therefore with regard to च्, this is a *nyūna* or restrictive rule and not a *vidhi* or original rule. Thus प्रयाज्यस् । Exception, however, must be made in the case of the preposition नि । There the affix च् is added and not च्, as we find the form विनियम्यस् used in a vārtika. For this reason the form अनियम्य is not without authority. As in the sentence त्वया नियम्या ननु द्वित्यचयुषा॥

Or these forms can be explained not as *kritya* words formed by च् added to the root च्, but as *Taddhita* words formed by च् added to the noun नियम् (IV 4 98)

Vart —The root चर when preceded by the preposition आच् takes the च् affix when the sense is not that of a preceptor', thus आचार्यो देवः 'an approachable or communicable country'. But when the sense is that of 'a teacher' the root takes च्, thus आचार्यः 'a preceptor'

२८४९ । अवदपण्यवर्षा गह्वर्यपणितठ्यानिरोधेषु । ३ । १ । १०१ ।

वदेर्नच्युपपदे वदः डुपि- (२८४४) इति यत्क्यपोः प्राहयोर्यदेव सोऽपि गह्वर्यानेवेत्युपपत्त्यै निपातनम् । अवद पापस् । 'गह्वर्य' किम् । अदुध्य गुरुनाम । तद्धि न गह्वर्यं वचनानर्हं च ।

'आत्मनाम गुरोर्नाम नामातिङ्गपण्यस्य च ।

अवदकासो न युद्धीयाण्येष्टोपत्यकललयो ॥'

इति स्मृतेः । पण्य गौः । अवदार्थेत्यर्थः । पापयमनयत् । स्तुत्यर्थमित्यर्थः । अनिरोधोऽमति वधस्तस्मिन्निवये वृद्धो वत् । एतेन वर्षा कस्या । वृत्त्याम्ना ।

2849 The words अवद (VI 2 160) पण्य and वर्षा are irregularly formed, having the sense of 'condemnable', 'saleable' and 'not restricted' respectively

Thus, अवद पाप 'a censurable or trifling sin'. Another and regular form is अदुदस्. This is formed by adding the affix वच् to the root वद् by III 1 106. As अदुद्यं गुरुनाम "the name of an elder should not be uttered"

Here there is no sense of condemnation, but it lays down a precept of good conduct according to the above verse of the *smṛiti* which declares "a person desirous of prosperity should not utter the names of himself or of his Guru or of a very miserly person, or of the eldest son or of a wife." So also *पर्यायः* 'saleable blanket', *पर्याय गौः* 'saleable cow'. The other and regular form is *पार्याय*, formed by the addition of *र्याय* and meaning 'praiseworthy'. So also *सहस्रेण वर्या* 'courted by hundreds', *सहस्रेण वर्या* wooed by thousands, i.e., there is no restriction as to the number of candidates for the purposes of selection of a husband by a maid in other words *वर्या*=wooed, courted. Courted by hundreds, &c. The other and regular form is *वृत्वा* from the root *वृ* 'to choose'. *वर्या* means a girl choosing her own husband and is not reserved or shy. The word *वर्या* in the *sūtra* is in the feminine gender, and it is in this gender only that the word is so formed. In the masculine gender, the word is regularly formed, thus *वार्या* *श्रुतिवजः*:

२८५० । वह्यंकरणम् । ३ । १ । १०२ ।

वह्यन्त्यनेनेति वदन् सकटम् । 'करकम्' क्तिन् । वाह्यन्-बोद्धव्यम् ।

2850 The word *वह्यं* is irregularly formed, in the sense of "wherewith something is carried"

The word *वह्यं* is derived from the root *वह* 'to carry' and means 'a vehicle' i.e., that by which a thing is carried, as *वह्यं सकटम्*. While *वह्यं* does not mean a carriage, the root takes the affix *र्याय*, thus *वाह्यः* 'an ox'.

२८५१ । अर्यः स्वामिवैद्ययोः । ३ । १ । १०३ ।

'अ' गतौ' अस्नाह्यत् । एततोऽपवादः । अर्यः स्वामी वैद्यो वा । 'अनयो' क्तिन् । आर्यो ब्राह्मणः प्राह्व्य इत्यर्थः ।

2851 The word *अर्य* (and *अर्य*) is irregularly formed when meaning 'lord' and a 'Vaisya'

The root *अ* 'to go', would have taken *र्याय* by III 1 124, but it takes *र्य* when the sense of the word formed by it is that of a 'lord or sir', or a man of the 'Vaisya' caste. As *अर्य* स्वामी, 'honored sir' *अर्यो वैद्यः* Arya or Vaisya.

Note.—Though by VI 1 213, the affix *र्य* makes the *udātta* accent fall on the first syllable of the word, yet in the case of the word *अर्य*, when it means 'lord', the accent falls on the last syllable.

Why do we say 'when it means sir or a Vaisya'? Otherwise the root takes the affix *र्याय* as *अर्यो ब्राह्मणः* 'the respectable Brāhmana,' i.e., one worthy to be approached or reachable.

२८५२ । उपसर्गं काल्या प्रजने । ३ । १ । १०४ ।

गर्भप्रवृत्ते प्रातःकाला वेदित्यर्थः । उपसर्गं गौः । गर्भाधानार्थं वृषभेष्टोपगम्यु' वेत्तव्येति । 'प्रजने काल्या' इति क्तिन् । उपसर्गं काशी । प्राह्व्येत्यर्थः ।

2852 The word *उपसर्ग* is irregularly formed in the sense of "ripe for cover, or ripe for fruition."

The word **उपसर्ग** is formed by adding **वर** affix to the root **वृ** 'to move', compounded with the preposition **उप**. The word **कारवा** means having reached the time. The word **प्रजन** means the first conception. Thus **उपसर्ग गौः** 'the cow fit for cover', **उपसर्ग वडवा** 'the mare fit for the horse'.

Why do we say 'when meaning what has reached the time favorable to conception'? Otherwise the affix **वद** will be used, as **उपसर्ग काशी** 'Kāshī is approachable'.

२८५३ । अजर्यम् संगतम् । ३ । १ । १०५ ।

**नञ्पूर्वाञ्जीर्यतेः कर्तरि यत्संगत चेद्विशेष्यम् । न जीर्यतीत्यजर्यम् । 'तेन संगतनार्येण रामाजर्यं कुरु द्रुतम्' इति भट्टिः । 'सुगैरजर्यं जरसोपदिष्टमदेहवन्वाय पुनर्भवम्' इत्यत्र तु संगतमिति विशेष्य-
नभ्याहार्यम् । संगतम्' किम् । अजरिता कम्बलः । भावे तु संगतकर्तृकोऽपि यथेदम् । अजर्यसंगतेन ।**

2853 —The word **अजर्यम्** (VI. 2 160) 'imperishable' is irregularly formed when qualifying the word **सङ्गतम्** 'friendship' expressed or understood.

The word **अजर्यम्** is formed from the root **जृ** by the addition of **वर** with the force of the agent and affixing the negative particle **अ**, as **अ + जृ + वर** = **अजर्यम्** the force is not that of **bhāva** (III 4 70).

Thus **अजर्यं नोऽस्तु सङ्गतम्** 'let our friendship be imperishable'. So also **अजर्यनार्यसङ्गतम्**. So also Bhatti, "तेन सङ्गतनार्येण रामाजर्यं कुरु द्रुतम्" (—) Rama ! quickly make imperishable friendship with that honored one. The word **अजर्यं** is an adjective qualifying the word 'friendship' expressed or understood. It does not mean friendship for two synonyms as can be used in the same sentence and **अजर्यं सङ्गतम्** of Bhatti would have been **नयम्**. Nor is **ajaryam** used in the sense of friendship in the sentence **सुगैरजर्यं जरसोपदिष्टम्** for here the word **sangātam** is understood, and **ajaryam** qualifies.

Why do we say when qualifying the word **सङ्गतम्**? Observe **अजरिता कम्बलः** 'undecaying blanket' when the force is that of **bhāva**, the affix would be **न्यत्**, though the agent is **sangata**. As **अजर्यं सङ्गतेन** "Imperishable through friendship."

२८५४ । वदः सुपि क्यप् । ३ । १ । १०६ ।

उत्तरसूत्रादिह भाव इत्यपकृष्टते । वदेर्भावे क्यप्स्याच्चादादनुपसर्गे सुप्पुपपद । ब्रह्मोदश्च ब्रह्मवदम् । ब्रह्म वेदः तस्य वदनमित्यर्थः । कर्मणि मत्ययावित्येके । उपसर्गे तु यथेदम् । अथवाद्याम् । अपवादम् ।

2854 After the root **वद** 'to speak', governing a case-inflected word as its upapada, and not having a preposition annexed to it, there comes the affix **क्यप्** as well as **वर** to denote condition.

The word **भावे** is to be drawn into this sūtra from the next.

The phrase 'not nayin, preposition' is to be read into this sūtra by **anuvṛtti** from III. 1 100 S 2848. The force of the word 'also' is to indicate that the affix **वर** is also employed. The word **सुपि** means 'in construction with an upapada that ends in a case-affix'.

Thus ब्रह्म + बद् + क्यप् = ब्रह्म + बद् + य = ब्रह्मदीदृक्, ब्रह्म + बद् + यद् = ब्रह्मवदन् 'told by the Vedas or Brahman' Similarly सत्योदृक् or सत्यवदन् 'truth-mouthed'

Some say these two affixes come with a Passive significance and not that of bhāva only

Why do we say 'when it has a case-inflected word as upapada' ? Otherwise बद् + क्यद् = वाद्यन् 'a musical instrument'

Why do we say 'not having a preposition' ? Observe प्रवादाद् 'a ru nour' formed by the affix क्यद् and not by यद् or क्यप्

२८५५ । भुवो भावे । ३ । १ । १०९ ।

क्यप्त्वाद् । ब्रह्मणो भावो ब्रह्मभूयन् । सुपीत्येव । भव्यन् । अनुपसर्गे इत्येव । प्रभव्यन् ।

2855 — After the root भू 'to be', in construction with a case-inflected word as its upapada and when used without a preposition, the affix क्यप् is employed to denote condition (bhāva)

The words भुपि and अनुपसर्गे of previous sūtras are understood in this. The *anuvritti* of यद् does not cover this aphorism. As ब्र प्रभुन गत = ब्रह्मत्वं गतः 'gone to or arrived at Brahmahood, देवभुन = देवत्वं गतः 'gone to divinity'

The word *bhāva* of this sūtra governs the succeeding ones

Why do we say 'in construction with a case-inflected word' ? Otherwise it will take क्यद्, as भू + यद् = भो + यद् = भव्यन् (VI 1 79)

Why do we say 'not taking a preposition' ? Observe प्रभव्यन्

२८५६ । हन्स्त्व च । ३ । १ । १०८ ।

अनुपसर्गे अनुपपदे इत्येवमि, क्यप्त्वात्तत्कारश्चात्तादेशः । ब्रह्मणो हन्त्वा ब्रह्महन् । कीदृक् सोऽन्नात् ।

2856 After the root हन् 'to kill', when in construction with a case-inflected word as its upapada, and when used without a preposition, comes the affix क्यप् in denoting condition, and the letter त् is the substitute of its final य्

The phrases भुपि अनुपसर्गे and भावे are understood in this sūtra

As ब्रह्म + हन् + क्यप् = ब्रह्म + हन् + त् = ब्रह्महन्, (VI 1 71) ब्रह्महन्ता 'Brāhmana murder'. The word is feminine because of usage

Note — When not in construction with a noun, the form is वातः 'a blow' (हन् + क्यिच् + यञ्) This verb does not take the affix क्यद् in denoting condition, there being no example of such formation

Why do we say 'when not taking a preposition' ? Observe प्रवातो वर्तते 'there is a combat'.

२८५७ । एतिस्तुशार्वकृजुवः क्यप् । ३ । १ । १०९ ।

इत्येव । क्यप्त्वाद् ।

2857. After the verbs ग 'to go', स्तु 'to praise', शास् 'to govern', वृ 'to choose', ह 'to respect' and वृक्ष 'to please', comes the affix क्यप्

The anuvṛitti of लुपि, अनुपसर्ग and नावे does not extend to this aphorism. The present sūtra ordains generally the affix क्यप् after the above verbs

२८५७ । इत्थस्य पिति कृति तुक् । ६ । १ । ७१ ।

इत्थः । स्तुत्यः । शास् इदङ्ङलोः' (२४८३) । शिष्यः । 'यु' इति वज्रो ग्रहणं न कृत्तः । वृत्त्यः । वृक्षस्तु वार्वा अतिश्रजः । आहृत्यः । जुष्यः । पुनः क्यवृत्तिः परस्यापि पयतो बाधनार्था । अवसव स्तुत्यः । 'यनिदुहिगुहिभ्यो वा' इति कायिका । यस्यच् । यस्त्वच् । दुस्मच् । दोस्मच् । गुस्मच् । गोस्मच् । 'प्रयस्त्वस्य सः' (२००८) । ईडबन्द्बृशसदुहा ययतः' (३७०२) इति लृट्प्रत्ययलोपात्तत्वेः तिङ्मच् । इनरयोस्तु लृट् प्रत्ययच् । 'आहृपूर्वाद्भ्यः सञ्जायाऽनुपसर्गवानच्' 'अङ्गू' व्यक्तित्ववशादिषु । बाहुल्यसात्करणे क्यप् । 'अविदिनाच्' (४१५) इति नलोपः । आह्वयच् ।

2858 To a root ending in a short vowel is added the augment व (वृक्) when a Kṛit-affix having an indicatory व follows

Note—Thus अग्नि+वि+क्विप्=अग्निचित् so also सोममुद् । Similarly प्रकृत्य and प्रहृत्य and उपस्तृत्य formed by the affix क्यप् । Why do we say "ending in a short vowel"? Observe आलूय, ग्रामणीः । Why do we say "having an indicatory व"? Observe कृतव्, हुतव् । Why do we say "a kṛit-affix"? Observe पदुतरः, पदुत्तमः, with the Taddhita-affixes तरच् and तमच् । In the compound ग्रामणिमुत्तव्, though the root is made short, yet there is no augment वृक्, in as much as the rule by which the root has been shortened is a Bahiranga rule, and the present rule is an Antaranga one. The maxim is अविद्धं बहिरङ्गमन्तरङ्गे । "That which is Bahiranga is regarded as not having taken effect, or as not existing, when that which is Antaranga is to take effect"

Thus वृ+क्यप्=वृ+वृ+य=वृत्त्यः 'to be gone' So also स्तु+क्यप्=स्तुत्यः 'to be praised', शास्+क्यप्=शित्+य (आ being changed into श् by VI 4 34 S. 2486)=शिक्ष्यः 'to be instructed, i. e., a pupil' So also वृ+क्यप्=वृत्त्यः 'to be chosen. By वृ in the sūtra the root वृञ् is intended to be taken, and not the root वृङ्. The equivalent derivative of the latter is वार्धः as वार्धो अतिवृजः । आहृ+क्यप् आहृत्यः 'to be honoured', जुष्+क्यप्=जुष्यः 'to be served'

Though the anuvṛitti of क्यप् was current from the previous sūtra 2854, its repetition in this aphorism is to indicate that other rules such as III 1 125, ordaining nyat should not take effect in the above verbs. Thus III 1 125, s. 2886 requires ययत् after the verb स्तु, but the present rule prohibits that. Thus we have अवसवन्स्तुत्यः 'must be praised'

According to Kāśikā, the roots वृ 'to praise' दुह् 'to milk' and णृ 'to cover' optionally take the affix क्यप्. As वस्यच् or वस्य्यच् (VI 4. 37), दुस्यच् or दोस्यच्, णुस्यच् or णोस्यच्. Of the above three forms s asya may be explained by its being used by Pāṇini in the sūtra V. 3. 60. as formed by nyat of VI. 1. 214. But the authority for the other two is doubtful.

Var—The verb अन्न (कृ 21) 'to anoint', preceded by the preposition आङ् takes the affix क्यप् when used as an appellative. As आ + अङ् + क्यप् = आङ्क्यप् meaning clarified butter. The nasal is elided by VI 4 24 S 415. The affix has the force of instrument as a diversity.

२८५९ । ऋदु पधाच्चाङ्कपिचुतेः । ३ । १ । ११० ।

'चुत्' । वृत्त्यप् । 'बृध्' । वृध्यप् । कृपिचुत्योस्तु । कल्प्यप् । चर्त्यप् । 'तपरकरव्य' क्तिप् । 'कृत्' । कीर्त्यप् । अनित्यपयन्तादुरादय इति शिजभावे यत् । शिजन्तास्तु यदेव ।

2859 After verbs having a penultimate short ऋ the affix क्यप् is employed, with the exception of the verbs कृप् 'to be able', and चुत् 'to hurt'

Thus चुत् + क्यप् = चुत्यप्, so also वृध्यप्. But कृप् and चुत् will form कल्प्यप्, and चर्त्यप्.

Why have we used the letter च् in चुत्? It is to indicate that short ऋ is meant and not long ॠ (I 1 70). Therefore the root कृत् will take यत् and form कीर्त्यप्. It has already been taught that णिच् added to डुरादि roots is not of universal application. Therefore when णिच् is not added we have the affix न्वत्. But when the root ends in nich then the yat is the proper affix.

२८६० । ई च खनः । ३ । १ । १११ ।

चात्क्यप् । आङ्गुलः । खेयच् । 'इ च' इति ऋतः सुपठः ।

2860 The affix क्यप् is employed after the root खन् 'to dig,' and long ई is substituted for the final of the root.

By the force of च we draw in क्यप्.

Thus खन् + क्यप् = ख + ई + य = खेयच् 'to be dug' (VI 1 87). The long ई is used in the sūtra for the sake of euphony. The same purpose would have been served by using short इ, thus 'इ च खन'. But the long ई indicates that the rule VI 4 43 does not apply here. By that rule the अ of खन् would have been lengthened into आ before the affix क्यप्.

२८६१ । भृजोऽसंज्ञायाम् । ३ । १ । ११२ ।

भृत्या कर्षकरा नर्तव्या इत्यर्थः । क्रियायवदोऽय न तु सञ्ज्ञा । * समस बहुलम् * । सभृत्याः सभार्याः । असञ्ज्ञायामेव विकल्पार्थमिदं वार्तिकम् । 'असञ्ज्ञायाम्' क्तिप् । भार्या नाम स्त्रिया । अयं कथं भार्या वधूति । इह हि सञ्ज्ञायासमज- (३२७६) इति कथमा भाव्यम् । सञ्ज्ञापदं दासस्तु पुंलिङ्गं चरितार्थं । सत्यम् । विभर्तेषु इति दीर्घान्तात्प्रादेर्वा यत् । ययसु भरतेरेव । * तदनुबन्धक-इहमे- * इति परिभाषया ।

2861 The affix क्यप् is employed after the verb भृज् 'to bear' when not used as a name.

Thus भृ + क्यप् = भृत्य Pl भृत्या 'those who ought to be supported,' i.e., 'servants'. The word is here a verbal noun and not an appellative. Why do we say 'when not used as an appellative'? Observe भृ + यत् = भार्य 'Kshatrya'. How do you then explain भार्या meaning 'wife'. For by the

sūtra III. 3 99 S 3276 the feminine ought to have been नृत्वा with क्वप् and not नार्वा with nyat, for the exception अवन्नावात् finds its full scope in the masculine? True the objection is apparently valid नार्वा is not from नृञ्भरणे (Bhuādi 946) but from either नृ of the Juhotyādi 5, or from नृ ending in long ऋ of the Kryādi class No 21. The नृञ् of the present sūtra must be confined to the Bhuādi root, and not to the नृञ् of the Juhotyādi, for the latter has an indicatory ड and is read as डनृञ् in the Dhātupāṭha. Because the maxim 'an expression with an indicatory letter does not include one with it' applies

Vart.—The use of *kyap* is optional when this verb takes the preposition चक्. Thus चक्त्वाः or चनार्वाः. This vārtika allows an option only when the word is not an appellative

२८६२ । नृजेर्विभाषा । ३ । १ । ११३ ।

नृजेः क्वप्त्वा स्यात् । पठेरयत् । वृत्तः ।

2862 The affix क्वप् optionally comes along with nyat after the root वृच् 'to cleanse'.

This is an example of *Prāptā-vibhāṣā*. By III 1 110 *ante*, the root वृच् having a penultimate ऋ would have necessarily taken *kyap*, this sūtra declares an option. As परिक्वृत्वाः or परिक्वार्त्वाः 'to be cleansed'. The second form is thus evolved —

परिक्वृत् + वयत् (III 1 124) Now applies the following sūtra by which ङ is changed to g

२८६३ । वजो. कु चिरयतोः । १ । ३ । ५२ ।

वज्रस्य जस्य च कुत्व स्यादिति एवति च प्रत्यये परे । * निष्ठायाः निष्ठ इति वक्तव्यम् * । तेनेह च । गत्यर्थम् । 'नृजेर्वृद्धिः' (२४९३) । नार्त्वाः ।

2863 For the final च् or ञ् of a root, there is substituted a corresponding guttural, before an affix having an indicatory च and before वयत् ।

Thus we have परिक्वृत् + वयत् । Then there is vṛddhi of the ri of mrig by VII 2 114 so we get परिक्वार्त्वा ॥

Note—The ययवस्व rule does not apply here. The sūtra does not mean that the च is gutturalised before a चित् and ज before a जित् affix, but both

This guttural change takes place in the case of nyanku, &c., also by the following

२८६४ । न्यङ्क्वादीनां च । १ । ३ । ५३ ।

कुत्व स्यात् । न्यङ्क्व । 'नायक्ये.—' इत्युप्रत्यय ।

2864 The guttural is substituted in nyanku and the rest. Thus नि + ऋ + ड = न्यङ्कुः a kind of black antelope.'

२८६५ । राजसूयसूर्यमृषोद्यान् ऋकुप्यकृष्टपद्याव्ययः । ३ । १ । ११४ ।

इति सप्त क्यबन्ता निपातवन्ते । राज्ञा सोतव्योऽभिषेकद्वारा निष्पादयितव्यः । यद्वा । सत्वात् कः सोमो राजा स सूर्यते करडयत्तऽत्रेत्याधिकरणे ययञिनिपातनाद्धीर्घः । राजसूय-राजसयम् । अर्चयौदि । सरत्याकाशे सूर्यः । कर्तरि क्यञिनिपातनाद्धीर्घः । यद्वा 'सू मेरते' तुवादिः । भुवति कर्नणि लोके मेरवति क्ययो वट् । वृषोपपदाद्भेदे कर्नणि नित्य क्यप् । वृषोदम् । विशेष्य-निगोऽयम् । 'उच्छ्रापवोन्दर्यगुणा वृषोद्या' । रोचते वच । गुपेरादेः कुत्वं च सञ्ज्ञावात् । सुवर्ण-रजतमिन्न चन कुप्यम् । गोप्यतन्मयत् । कृष्टे स्वयमेव पच्यन्ते कृष्टपद्या कर्नकर्तरि । शुद्धे तु कर्नणि कृष्टपाक्याः । न व्ययतेऽव्ययः ।

2865 The words राजसूय, सूर्य, मृषोद्या, ऋकुप्य, कृष्ट, पच्य, and अच्यय are irregularly formed by the addition of the affix क्यप्

Thus राज्ञा सोतव्य- or राज्ञा इह सूर्यते, राज + सू + क्यप् = राजसूयः 'the Râjasûya or coronation sacrifice' The soma creeper is also called râjâ The ceremony in which soma is extracted is also called râjâsûya. The lengthening is by nîpâtana.

Similarly सृ or सू + क्यप् = सूर्यः 'the sun', literally that which moves (सरति) in the sky, or that which impels (सृजति) creation to action. When sūrya is derived from sri + kyap, then ri is replaced by short ङ which becomes lengthened by VIII 2 77. When it is derived from the Tudâdi root सुमेरते, then the augment वट् is added to kyap सू + वट् + क्यप् = वृषोद्याम् 'false speech', this is an exception to III 1 106, by which वट् would also have been applied. This rule prevents it. In mrishodya the affix kyap is added to √vad preceded by the upapada mrishâ, the force of the affix being to denote an object, and it is nitya. The word follows the gender, &c., of the substantive which it qualifies, &c., it is dependant on its substantive (viseshya). Thus उच्छ्रापवोन्दर्यगुणा वृषोद्या. So also रोचते ऽसौ, वच् + क्यप् = वच्य 'an agreeable lover'. So also गुप् + क्यप् = कुप्यम् 'a base metal (other than gold and silver)', the other form is गोप्यम् । कृष्ट + पच् = कृष्टपद्याः 'that which ripens of itself in cultivated ground.' This is when the force of the affix is that of a reflexive. But when it denotes an object (Passive) only, the form is कृष्टपाक्याः । न व्ययते = अव्ययः 'a snake (what does not move by legs)'.

२८६६ । भिद्योद्धयौ नदे । ३ । १ । ११५ ।

भिदेवउक्तेष्व क्यप् । उक्तेर्भवेत् च । निनत्ति कूलं भिदाः । उक्तेरुदकमुद्धप- । 'नदे' किम् । भेसा । उक्किता ।

2866 The words भिदा and उद्धप are irregularly formed by the affix क्यप् when meaning a 'river'.

Thus भिद् + क्यप् = भिदा 'a river that breaks its banks by the rush of its water', the name of the Bhidya river

कज्ज् + क्यप् = उद्धप 'a river whose waters overflow the banks', name of the Uddhya river, the क् is changed into व. Why do we say "when mean-

ing a river"? When not meaning or qualifying the river, the regular forms are used, thus भेत्ता and उल्लिखता

२८६७ । पुष्यसिध्यौ नक्षत्रे । ३ । १ । ११६ ।

अधिकरेणे वयस्विनात्पते । पुष्यस्त्यस्मिन्वर्गः पुष्यः । सिध्यस्त्यस्मिन्विध्यः ।

2867 The words पुष्य and सिध्य are irregularly formed by the affix वयप् when used as names of asterisms

Thus पुष्य-वयप्=पुष्यः 'the Pushya asterism' It is so called because objects are nourished under the influences of this asterism विष्+वयप्=सिध्यः 'the asterism Siddhya' another name of Pushya, so-called because things are accomplished under the influence of this star The force of the affix is that of 'location'

Note—When not the name of asterisms, the forms are पोषय 'nourishing,' बोधय 'accomplishing'

२८६८ । विषूयविनीयजित्या मुञ्जकल्कहलिषु । ३ । १ । ११७ ।

विषूयिजित्यः वयप् । विषूयो मुञ्जः । रज्ज्वादिकरवाय बोधयितव्य इत्यर्थः । विनीयः कल्कः । पित्त औषधिविशेष इत्यर्थः । पापमिति वा । जित्यो हलिः । बलेन कृष्टव्य इत्यर्थः । कृष्टवनी करवायै कूलकादृक् । अज्यसु विषयश्च । विनेयश्च । जेयश्च ।

2868 The words विषूय, विनीय and जित्ये are irregularly formed when they mean, the 'munja grass', the 'sediment' and the 'plough' respectively.

Thus वि+ञ्ज+वयप्=विषूयः etymologically 'that which has to be purified to make rope', वि+नी+वयप्=विनीय 'a sediment or sin', वि+जयप्=जित्य 'a plough that which is to be conquered by strength'

The regular derivatives are, विषयश्च, विनेयश्च and जेयश्च

२८६९ । प्रत्यपिभ्यां ग्रहे । ३ । १ । ११८ ।

"* च्छन्दसीति वक्तव्यम्" । प्रतिपृष्टश्च । अपिपृष्टश्च । लोके तु प्रतिग्राहश्च । अपिग्राहश्च ।

2869 The verb ग्रह 'to seize', preceded by the prepositions प्रति and अपि, takes the affix वयप् (in the Vedic literature.)

Vart—It should be rather stated 'in the Vedic literature'

Thus वयस्य व प्रतिपृष्टश्च तत्प्राप्तापिपृष्टश्च ॥

Note—The Kāṣikā reads the word chhandasī into the sūtra itself

In the classical Sanskrit the proper forms are प्रतिग्राहश्च and अपिग्राहश्च

२८७० । पदास्वैरिबाह्यापहयेषु च । ३ । १ । ११९ ।

अवयुहश्च । प्रयुह्यं पदश्च । अस्वैरी परतन्त्रः । शुभकाः युकाः । पञ्जरादिबन्धनेन परतन्त्री-कृता इत्यर्थः । बाह्यावां प्राग्वह्या वेगा । बाह्यबहिर्गतेत्यर्थः । क्षीलिङ्गनिर्देशात्पुन्यसु सकर्षणम् । पदे भवः पदयः । दिगादिवाहश्च । आर्षेणुह्यत आर्षयुहः । तत्पञ्चाक्षित इत्यर्थः ।

2870 The root पृह takes the affix वयप्, when it means a 'word', a 'dependant', 'outside' or a 'partisan'.

Thus **प्रवृत्तः** 'the Pragrihya words that donot admit of sandhi', already defined in sūtra I. 1 11. So also **अवृत्तः**. These are technical terms of the Prātisākhya also.

The word **अश्वेरि** means dependant upon others, not free to provide for himself. Thus **वृत्तकाः युक्ताः** 'the captive parrots' dependent upon others by being kept in cages, &c.

The word **बाह्य** means 'situated outside'. Thus **ग्रामवृद्धा सेना** 'an army lying outside the village'. The word **बाह्य** being in the feminine gender indicates that the derivative word formed from **ग्रह** must also be feminine in gender to have this sense and not when the word is masculine or neuter.

The word **पक्ष** is derived from **पक्ष** 'a side, a party', and means a partisan, follower or friend. Thus **वासुदेवपक्षाः** 'siding with or being the partisans of Vāsudeva'. So also **अर्जुनपक्षाः** 'belonging to the party of Arjun'. So also **आर्यपक्षाः** 'the partisan of the Aryās'.

२८७१ । विभाषा कृत्वोः । ३ । १ । १२० ।

कृत्वत्वात् । कृत्वत् । कृत्वत् । पक्षे ।

2871. After the verbs **कृञ्** 'to do', and **वृश्** 'to rain' the affix **कृत्वत्** is optionally employed.

The root **कृ** would have taken the affix **कृत्वत्** by III 1 124, and the verb **वृश्** would necessarily have taken **कृत्वत्** by III 1 110, the present sūtra therefore declares an optional rule. Thus **कृ + कृत्वत् = कृत्वत्** 'to be done', or **कृ + कृत्वत् = कर्त्तव्यत्**. So also **वृत्वत्** or **वर्ष्यत्** 'stimulating'. In deriving the alternative forms, the following sūtra applies.

२८७२ । ऋहृलोर्ग्यत् । ३ । १ । १२४ ।

ऋवर्त्तान्ताद्गलन्ताच्च वातौर्ग्यत्त्वात् । कर्त्तव्यत् । वर्ष्यत् ।

2872. The affix **कृत्वत्** comes after a verb that ends in **ऋ** (long or short), or in a consonant.

The phrase **ऋवर्त्तोः** is in the genitive case dual number, the force of the genitive here being that of an ablative. As **कृ + कृत्वत् = कर्त्तव्यत्** 'to be made,' **वृ + कृत्वत् = वर्ष्यत्**.

२८७३ । युग्यं च यत्रे । ३ । १ । १२१ ।

यत्र वाहनम् । युग्यो गौः । यत्र कृत्तुत्वात् च निपात्यते ।

2873. The word **युग्यम्** is irregularly formed meaning "a vehicle".

The word **यत्र** means that by which a thing is carried. Thus **युग्यो गौः** 'the carrier bull or the yoked bull'. **युग्यो हस्ती** 'the harnessed elephant ready to carry'. **युग् + कृत्वत् = युग्यम्**. Here **य** is changed irregularly into **ग** before the affix **कृत्वत्**. When not meaning a carrier or a carriage, it has the form **योग्यम्**.

२८७४ । अनावस्यद्वयतरस्याम् । ३ । १ । १२२ ।

अनोपपदाद्वेरेधिकरणे वयत् । वृद्धौ सत्या पाक्षिको ह्रस्वश्च निपात्यते । अना सह वसतोऽस्या चन्द्राकारवशात्स्या-अनावस्या । 'अहलोपर्यत्' (२८७२) । 'चनेः-' (२८६३) इति कुत्वञ्च । पाक्यञ् । '*पाक्षौ सूत्रेपर्यङ्गाच्च *' । अह्लोपर्यत्स्य वयपोऽपवादः । पाक्षिक्या सङ्गते पाक्षि-
चर्या रङ्गु । '*समवपूर्वाच्च*' । समवसर्या ।

2874 Optionally the word अनावस्या is irregularly formed.

The word अना means 'along' or 'together' अना in composition with the root वस् 'to dwell', takes the affix वयत् in the sense of location of time. Optionally the *Vṛddhi* is not substituted in such a case. The time or the day on which the sun and the moon dwell together in the same constellation is called अनावस्या or अनावस्या

The final व in अनावस्या is indicative and is for the sake of showing where the proper accent should fall

The two forms अनावस्या or अनावस्या are the same word, and a *fortiori* a rule made with regard to one will be made applicable to the other. And to this effect there is a *paribhāṣā* which declares *एकदेशविकृतस्वानम्यत्वञ्च*, 'that which has undergone a change in regard to one of its parts, is by no means in consequence of this change, something else than what it was before the change had taken place'. Therefore sūtra IV 3 30, though it in terms, says अनावस्यायाया is made applicable to the form अनावस्या also

In the *ashtādhyāyī* order the sūtra अहलोपर्यत् (३ । १ । १२४) follow the present sūtra. So the author reads it again here.

2874A. The affix *nyat* comes after a verb that ends in *ri* or in a consonant.

Thus वत्+वयत्=पाक्यञ् । The gutturalisation is by VII 8. 52 S. 2863.

Vart—The root वृत् takes the affix वयत् when compounded with the word पाक्षि. Thus पाक्षिवर्या रङ्गुः 'a rope'. This debars the *kyap* of 2859

Vart—The root वृत् when preceded by both वत् and अन् takes वयत् as वयवसर्या

२८७५ । न क्वादे । ७ । ३ । ५९ ।

क्वादेर्वतोवृत्तेः कुत्व न । गठ्यञ् । वार्तिककारस्तु 'चनेः-' (२८६३) इति सूत्रे 'निहायाच-
नितः' इति प्रविष्ट्वा 'न क्वादे' (२८७५) इत्यादि प्रत्याचक्ष्यो । तेन अर्जितर्जिप्रभृतीनां न कुत्वं
निहाया चेत्त्वात् । युष्मत्प्रभृतीनां तु क्वादित्वेऽपि कुत्व स्यादेव । सूत्रनते तु नमपि विपरीत
प्राह तथापि चनेत्तरं तुनीनां प्राप्तावयञ् ।

2875 A guttural is not substituted for the final व् of a root which begins with a guttural, before an affix having an indicative च and before वयत् ॥

As कुत्वञ्, लठ्यञ् and गठ्यञ् with वयत्. This is an exception to VII 3 52.

The *vārtikakāra* is, however, of opinion that this sūtra is superfluous. For he inserts the word निहायाचनितः in the sūtra चनेः कु चिपयतोः

(VII 3. 52) which would then mean "For the final च् or ञ् of a root, which does not take the intermediate ह् in the nishthâ, there is substituted a guttural before a चित् or चवत् affix" Therefore, there would be no guttural change of the roots /arj, /tarj, &c, because these are वेद् in their nishthâ or Passive Participle. While on the other hand there will be gutturalisation of the finals of युच्, युज्, &c, though these roots have a guttural as an initial, and according to the sūtrakâra there ought not to be any gutturalisation. Therefore, though according to the opinion of Pāṇini the sūtra-author, the forms would have been quite the reverse, yet on the maxim वयोचरजुनीनां प्रमाणवद् "when there is a difference of opinion among the Three Sages, the opinion of the later in age prevails over that of the older" The opinion Kātyāyana supersedes the rule of Pāṇini here.

२८७६ । अजिब्रज्योश्च । ७ । ३ । ६० ।

* न जुहवद् । वयाजः । परित्राजः ।

2876. A guttural is not substituted for the final or ञ् of अज् and वज् before an affix having an indicative च् and before ववत् ॥

This is an exception to VII 3 52 Thus वयाजः, परित्राजः ।

Note.—There is no example of अज् with the affix ववत्, because by II 4. 56, नी replaces अज् before all ārdhadhātuka affixes except वज् and अप् ॥ The च् of the sūtra implies that the rule applies to other roots also not mentioned, as वयाजः, वाववद् from वज् ॥

२८७७ । भुजभ्युदजौ पायुपतापयोः । ७ । ३ । ६१ ।

वतयोरेतौ निपात्यौ । भुजवतेऽनेनेति भुजः पायि. । 'वतज्' (३३००) इति वज् । भुजभ्युदजौ विभक्तिरिति न्युदजः । उपतापो रोगः । 'पायुपतापयोः' किर । भोगः वदुदः ।

2877 भुज 'an arm', and भुज 'a kind of bodily disease', are irregularly formed, without any change of their च् before वज् ॥

The word भुजः=भुजवतेऽनेन, with वज् (III 3 121 S 3300) The irregularity consists in the absence of Guna, as well as of gutturalisation भुजिक्ताः वतयेतिनद्=भुजः from the root वज् आर्जये (Tudâdi 20). The irregularity consists in the non changing of च् ॥ When not meaning 'an arm' and 'a disease', we have भोगः, वदुदः ॥

२८७८ । प्रयाजानुयाजौ यज्ञाङ्गे । ७ । ३ । ६२ ।

यतौ निपात्यौ यज्ञाङ्गे । पञ्च मयाजाः । त्रयोऽनुयाजाः । 'यज्ञाङ्गे' किर । मयाजः । अनुयाजः ।

2878. मयाज and अनुयाज are irregularly formed with वज् when meaning a portion of a sacrificial offering.

The words are derived from वज् with वज् without the guttural substitution, as पञ्च मयाजाः, त्रयोऽनुयाजाः, तदनग्नौ मयाजानां यज्ञात् त्वं पुष्टतात् ॥ But मयाजः and अनुयाजः when not referring to portions of a sacrifice.

Note—The प्रयाज and अनुयाज are illustrative only. The guttural change does not take place with other prepositions, &c., also, as उपयाजः, उपायुयाजः, संयाजः, अनुयाजः, as in the sentences सकादयोपयाजाः, उपांशु याजयन्तरा यजति, अष्टो पत्नी संयाजा भवन्ति, अनुयाजे दुरन्ति ॥

२८७९ । वञ्चैर्गतौ । ७ । ३ । ६३ ।

कुत्वं न । वञ्चवच् । 'गतौ' कित् । वच्य काट् । कुटिलीकृतमित्यर्थः ।

2879 A guttural is not substituted for the palatal of वञ्च् in the sense of 'going'

As वञ्चवच् वञ्चन्ति वञ्चिजः, Why is गतौ used, when we know from the Dhātupāṭha (Bhūadī 204) that वच् means 'to go'? The specification shows that the roots possess many meanings other than those assigned to them in the Dhātupāṭha. Observe वञ्चवच् काट् = कुटिलम् ॥

२८८० । ओक उचः के । ७ । ३ । ६४ ।

उचैर्गुं कुत्वे निपात्येते के परे । ओकः बहुवचस्यस्य । इगुपवत्तवचः कः । वजा विद्धे अन्तो-
दाचार्यनिदह् ।

2880 ओक is irregularly formed from the root उच् with the affix क (अ) ॥

The change of च् into क् and the Guna are the irregularities. As ओकः 'a bird, a sūdra'. The affix क is added under III 1 135. The क is added with the force of वच् the Kāraka relation being that of Location, &c. The वच् affix would have given the form regularly, but then the word would have been acutely accented on the first syllable, but it is desired that the acute should be on the last. The words दिवोकराः, वलौक्यः &c., are also irregular, formed with the Unadī affix अङ् the क् being substituted for च् as an Unadī diversity (bahulam).

२८८१ । वय आवश्यके । ७ । ३ । ६५ ।

कुत्वं न । अवश्यपाठवच् ।

2881 A guttural is not substituted for the palatal, before the affix वय, when it means 'to do as absolute necessity'.

As अवश्य पाठयच्, अवश्य वाचयच्, but वाक्यं, वाक्य and रोच्यं when the sense is not that of necessity. See III 3 170 171 for this sense.

२८८२ । यजयाचरुचप्रवचर्चश्च । ७ । ३ । ६६ ।

इये कुत्वं न । याजयच् । याचयच् । रोचयच् । प्रवाचयच् । ग्रन्थजिघेक्षः । "आच्" । आचयच् । आहुप
वत्वेऽप्यतश्च यापकापरवत् । "त्यजेच्" । त्याजयच् । 'त्यजिप्रक्योच्' इति कायिका । तत्र प्रवेर्ग-
वर्चं विन्यस्य भाष्यानुक्तत्वात् । 'वज्रप्रकारे त्यजेदयसस्त्वानच्' इति हि भाष्यम् ।

2882 A guttural is not substituted for the final palatals of यच्, याच्, वच्, म-वच्, and अच् before the affix यत् ॥

As याजयच्, वाचयच्, रोचयच्, प्रवाचयच्, and आचयच् ॥ Though अच् has a penultimate च् and therefore by III. 1. 110 would have taken च्वच्, t takes

वचन् by force of this sūtra वचन् shows that the present sūtra applies to it, though it means 'a word or speech', and the prohibition of VII 3 67 does not apply वचन् is the name of a particular book Others say that the prohibition applies to वच् only when it is preceded by व and does not mean word or speech (VII 3 67) and not when it is preceded by any other preposition As अविवाचनइरिति वदन्ति ॥ This even in a very restricted sense, namely, on the tenth day of the Dasarātra ceremony. In other places we have अविवाचन् ॥

Vārti—वच् should be enumerated in this connection, १८, before वचन्, the च् remains unaltered, as व्याच्यन् ॥ According to Kāsikā, the vārtika applies to वच् and वृच् The inclusion of वृच्, however, is doubtful, as it is not given in the Mahābhāṣya

२८८३ । वचोऽशब्दसंज्ञायाम् । १ । ३ । ६१ ।

वाचयच् । वददाखयायां वु वाचयच् ।

2883 The guttural is not substituted for the final of वच् before वचन् when it does not mean 'a word or speech'

As वाचयन्नाह, वददाखयायाह but अववृषितं वाचयन्नाह ॥

२८८४ । प्रयोक्तृप्रनियोज्यौ शक्यार्थे । १ । ३ । ६८ ।

प्रयोक्तृ शक्यः प्रयोक्तृ प्रनियोज्य शक्यो प्रनियोज्यो वृत्तः ।

2884. प्रयोक्तृ and प्रनियोज्य preserve their palatal in the sense of 'capable to do this'

As प्रयोक्तृ = प्रयोक्तृ शक्यः, प्रनियोज्य = प्रनियोज्य शक्यः, १८, a servant, but प्रयोक्तृ and प्रनियोज्य in other senses

२८८५ । भोज्यं भक्ष्ये । १ । ३ । ६९ ।

भोज्यवचन् । * वदत्प्रकट्ठे लघिदन्निष्ठा चेति वक्तव्यम्* । लाप्यच् । दन्निष्ठावृत्तवदितोऽपि चार्तिवचनस्यैवकार्यः । दाभ्यः ।

2885. भोज्य preserves its palatal in the sense of 'eatable'.

The word is derived from वृच् with वचन् in the sense of 'able'. As भोज्य ओदनः 'eatable rice', भोज्या यवागूः 'eatable barley-gruel'. भक्ष्य here means anything which is fit for being eaten When not having this sense we have भोज्यः कण्वलः ॥

Vārtik—The verb लप् and दच् should be enumerated in the chapter of वचन् Thus लप् + वचन् = लाप्यच् Though दन्नि is not read as a root in the Dhātupāṭha, it must be taken as a root by the force of this vārtika. Thus दाभ्यः

२८८६ । ओरावश्यके । ३ । १ । १२५ ।

उवर्त्तन्नाडातोऽर्थस्त्वादवचन्भावे ओरावे । लाप्यच् । पाप्यच् ।

2886 The affix वचन् comes after a root that ends in the letter व long or short when the sense is that of necessity

This debars the affix वृ Thus जु+वृ=जौ+वृ=जावृ (VI 2 115 and VI 1 79) 'must be cut', so also जु+वृ=जावृ must be purified'

२८८९ । आहुयुजपिरविलपिन्नपिचनश्च । ३ । १ । १२६ ।

'हु' । आहावृ । 'उ निश्चये' । वाप्यवृ । वाप्यवृ । वाप्यवृ । लाप्यवृ । ज्ञाप्यवृ । वाप्यवृ ।

2887 The affix वृ comes after the verbs आहु 'to distil', जु 'to join', वृ 'to sow', र्व 'to speak distinctly' कृ 'to be ashamed', and च 'to drink'

The verb आहु is a compound verb formed by the preposition आह् and the root जु. This sūtra debars वृ that would otherwise have come by III 1 97 and 98 S 2842 & 2844.

Thus आहु+वृ=आहावृ, (VII. 2 115 and VI. 1. 79), so also वाप्यवृ, वाप्यवृ, वाप्यवृ, लाप्यवृ and ज्ञाप्यवृ

२८८८ । आनाद्योऽनित्ये । ३ । १ । १२७ ।

आहुर्ज्वाग्नयेत्यर्थदायादेशश्च निवार्यते । दक्षिणाग्निविशेष इवेदम् । स हि गार्हपत्यादानीयते-
ऽनित्यश्च सततप्रज्वलनात् । आनेयोऽग्नयः । घटादिः । वैश्वकुलादेरानीतो दक्षिणाग्निश्च ।

2888 The word आनाद्यः is irregularly formed when meaning 'impermanent'

This word is thus formed —आह्+नी+वृ=आ+ने+वृ=आनावृ, (the वृ being changed into आ by the analogy of VI 1. 79)

As आनाद्यो दक्षिणाग्निः This is a species of Dakṣiṇāgni fire As this fire is brought from the Gārhapatya fire and is not permanently kept alive, therefore it is called ānāyya This however, is not co-extensive with Dakṣiṇāgni It is that fire which is brought from the Gārhapatya, and has the same source with the Dakṣiṇāgni and Ahavaniyāgni A Dakṣiṇāgni fire may be taken from different sources, as from the family of a well to do Vaisya, or from a frying place, or from Gārhapatya fire When it is taken from the last, i.e., from Gārhapatya fire, it is ānāyya Dakṣiṇāgni. Ahavaniya is also taken from Gārhapatya.

It is not every thing, that is not lasting, which is called ānāyya, for a fragile pot will not be called so It applies only to the consecrated fire. When it has not this sense, the form is आनेय meaning 'what ought to be brought'

२८९० । प्रज्ञाद्योऽसंसृजौ । ३ । १ । १२८ ।

संसृजति प्रतियोगिनीवर्तनं कर्तव्यापारः । तया भोगिवादेऽपि संसृजतिः । प्रज्ञाव्यञ्जकः । प्रीत्य-
नर्ह इत्यर्थः । प्रज्ञाद्योऽग्नौवासी । विरक्त इत्यर्थः । प्रज्ञेयोऽग्नयः ।

2889. The word प्रज्ञाद्यः is irregularly formed when meaning 'disapproved'.

The word असंसृजि is a negative word meaning 'non-agreement'. It means also 'disrespect' •

Thus प्रवाय्यक्षोरः 'the thief is to be disliked'

Why do we say when meaning 'disapproved' Because otherwise the regular form is प्र+नी 'to lead' यत्=प्रवेयः 'tractable'

The word in the sūtra is असंनति which we have translated as 'disapproved' But the word सनति also means अभिलाष or 'desire', and असंनति would therefore, mean 'free from desire or worldly attachment'. Therefore the word असंनति means also 'free from attachment', as in the following sentence —

येष्टाय पुत्राय पिता ब्रह्म प्रब्रूयात्, प्रवाय्याय अन्तेवाहिने नाभ्यस्तै कलौचन 'let the father teach the Secret Doctrine to his eldest son, or to such pupil who is free from worldly attachment, and to no one else'

२८९१ पाठ्यसान्नाय्यनिकायधायप्रामाणहविर्निवाससामिबेनाषु । ३ । १ । १३१ ।

सोपतेऽनेन पाठ्यं चानत् । चवडात्वादे पठ्य च । 'प्रातो युक्-' (२७६१) इति युत् । चवड् नीयेने द्वाभार्वनग्निं प्रतीतिं पानाभ्य हविर्विधेय । ययदायादेश सनो दीर्घश्च निपात्यते । निवीय-तेऽस्तिन्धान्यदिक निशाय्यो निवासः । अधिकरणे ययत् । आयोधात्वादेः कुन् च निपात्यते । नीयतेऽनया समिदिति भावाच्चा ।

2890 The words पाठ्य, सान्नाय्य, निकाय and धाय are irregularly formed meaning 'a measure', 'an oblation to fire', 'a dwelling', and 'a sacrificial prayer', respectively

These words are supposed to be formed thus — ना (to measure) + ययत् = पाठ्यत्, the न being changed into च and another य being added by VII 3 33. The regular form is मेयत् 'to be measured' (पा + ययत् = से + च VI 4 65 = मेय) च + नी (to lead) + ययत् = सान्नाय्यत् 'the oblation' It being a crude form applies to a particular kind of oblation. The regular form is सन्नेयत् । सि + चि (to collect) + ययत् = नि + चै + य = नि + चाय + य = निकायः 'a dwelling' The regular form is निवेय । पा (to put) + ययत् = धाय्या (fem) The sāmādheni is the name of certain R̥v̥ hymns used as supplemental verses in a Latany. The other form is मेय ।

२८९१ । कृतौ कुरुडपाठ्यसंचायौ । ३ । १ । १३० ।

कुरुडेन दीयतेऽस्तिन्धोचः कुरुडपाठ्यं कुरुः । चवीयतेऽसौ संचायः ।

2891. The words कुरुडपाठ्यः and संचायः are irregularly formed meaning a sacrifice.

These words are thus formed कुरुड + पा (to drink) + यत् = कुरुड + पा + च + य (VII. 3. 33) = कुरुडपाठ्यः 'the sacrifice in which Soma is drunk with a bowl'. The accent falls on the first syllable by VI 1 213 च + चि (to collect) + ययत् = संचायः, 'the sacrifice in which Soma is collected'

If not applied to sacrifices, the forms will be कुरुडवान् and संचैवः

२८९२ । अग्रौ परिचाय्योपचाय्यसमूह्याः । ३ । १ । १३१ ।

अग्रिभ्यश्चायौ स्वकविषेयं यते चायवः । अग्र्यं तु परिचैयत् । उपचैयत् । संचायम् ।

2892. The words परिचायः, उपचायः and समूहः are irregularly formed when they are names of fire

These, *as is* are thus formed — परि + चि + यत् = परि + चै + य = परि + चाय + य = परिचायः 'sacrificial fire arranged in a circle' (the चै being changed into चाय by the analogy of VI 1 79 'this peculiar sandhi before the semivowel य has been illustrated in the previous examples also) So also उपचायः 'a kind of sacred fire' चत् + चद् + यत् = चत् + ऊद् + य = समूहः 'a kind of fire' समूहं चिच्छीत यजुक्तायः let him kindle the Samūhya fire desirous of a victim'.

Why do we say 'when they are names of fire'? Observe otherwise, वेयच् 'to be heaped', उपवेयच् 'to be increased', उवाहयच् 'to be carried'.

२८९३ । चित्वाग्निचित्ये च । ३ । १ । १३२ ।

सीयतेऽसौ चित्त्वोऽग्निः । अग्नेऽयमग्निचित्वा । प्रैवातिसर्गप्राप्तकालेषु कृत्याश्च (२८९३) । त्वया गन्तव्यम् । गमनीयम् । गम्यम् । इह लोटा बाधा ना भूदिति पुनः कृत्यविधिः स्वधिकारा-
दूर्ध्वं वाचस्पतिविधिः कृत्यविधिः इति आपयति । तेन 'X कृत्युद्गुणुत्तमर्त्येषु य-य' इति सिद्धम् ।
'अहं कृत्यवृत्तयः (२८९२) स्तोत्रुर्हः स्तुत्यः स्तुतिकर्म । स्तोता स्तुतिकर्ता । सिद्धा बाधा ना भूदिति कृत्यवृत्तयोर्विधिः ।

2893 The words चित्त्वा and अग्निचित्त्वा are also irregularly formed

The word चित्त्वा comes from the root चि 'to collect', and means fire, *i.e.*, that which is collected As चित्त्वोऽग्निः 'the funeral pile fire' The word अग्निचित्त्वा means, arranging the fire The affix च has been added to denote 'condition, together with the augment वृक् (र) These words have *uddatta* 'accent on the last vowel The regular form is वेयच् 'to be gathered'

२८९३ क । प्रैवाति सर्ग प्राप्तकालेषु कृत्याश्च । ३ । ३ । १६३ ।

2893A. The affixes called 'kṛitya', and the affix 'Lot' come after verbs, in the sense of direction, granting permission, and proper (particular) time

Thus त्वया गन्तव्यं or गमनीय or गम्यं "you must go", "you may go", or "it is proper time for you to go"

The re ordaining of kṛitya affixes by this sūtra, in order that the kṛitya may not be debarred by lot or Imperative affixes, indicates by implication the existence of the following maxim "the rule of non-uniform affixes (III. 1 94) does not necessarily apply in all cases after sūtra III. 3 94, treating of primary affixes by which the feminine nouns are formed."

In other words, the rule III. 1. 94 was not sufficient by itself to ordain kṛitya affixes to be added with the force of "directing," &c, for the *specific* affixes of वेयच् would have debarred the *general* affixes of kṛitya. Hence the repetition of the word kṛitya in this sūtra. See sūtra 2817 where this

aphorism is fully explained. Therefore the *kta*, *lyut*, *tumun*, and *khal*, meanings are never denoted by the *kṛitya* affixes, and the *kṛityas* can never come with the force of *kta*, &c. Thus इवित् or इवन कान्तस्य. Here by the sūtras III 3 114 and 115, the *kta* and *lyut* have been added to /इत् with the force of भाव or condition. But the *kṛit* affix चञ् though denoting भाव by III 3 18, will not be added to /इत् with this peculiar force. Similarly we have इच्छति भोक्तुः 'He wants to eat', but we cannot have the लोट् affix here, though that also is ordained after a verb denoting इच्छा by III 3 157 but the लिट् will come not by force of III 3 157, but by III 3 159. Similarly by III 3 128 the affix डुच् is added to roots ending in long आ, but the affix खल् will not come after such a root, by III 3 127.

२८९३ । ख ॥ अहं कृत्यतृचश्च । ३ । ३ । १६९ ।

2893B The *kṛitya* affixes and the affix तृच are added to a root, when fitness as regards the agent is implied, (as well as the *lin*.)

Thus स्तुत्यः 'praiseworthy' लोता 'the panegerist'. The ordaining of the *kṛitya* and *trich* is for the sake of indicating that they are not to be debaired by the Potential for the *anuvṛitti* of लिट् is current into this sūtra by force of च in this aphorism. See S 2818

२८९४ । भव्यगेयप्रवचनीयोपस्थानीयजन्याप्लाव्यापात्या वा । ३ । ४ । ६८ ।

इति कृत्यान्ताः कर्त्तरि वा निपात्यन्ते । पदे तयोरेवेति सकर्त्तृकात्कर्त्तरिणि । अकर्त्तृकात् भावे चेयाः । भवतीति भव्यः । भव्यत्वेन वा । गायतीति गेयः साङ्गामयस् । गेय साननेन वा इत्यादि । 'यदि लिट् च' (२८९३) । चात्कृत्याः । वातु यक्यो वाढ्यः । वदनीयो वाक् । लिङ्गा वाच वा भूदिति कृत्योक्तिः । सापवादनेनैव सापनसमवे प्रैवादिबुद्धे 'कृत्यान्' इति सुत्यञ्च् । अहं कृत्यतृचोर्गदक च ।

2894 The words 'bhavya', 'geya', 'pravachaniya', 'upasthaniya', 'janya', 'āplavya' and 'āpātya' may optionally be used to denote the agent.

These words are formed by *kṛitya* affixes and therefore by rule III. 4. 70, they would generally denote an action in the abstract, and the object but not the agent. The present sūtra, however, makes them denote optionally the agent also. In the alternative they denote the action-name and the object also. Thus भव्य may mean 'existed', 'existence' or 'one who exists', गेय means 'a singer', 'a song', or 'singing', प्रवचनीय means 'one who explains', 'what ought to be explained', or 'an explanation', उपस्थानीय means 'who waits upon', 'what ought to be waited upon or served', or 'waiting upon or attendance', जन्म = जन्मदेऽवै or जन्मत्वेन means 'one who gives birth, i.e., a father', 'birth' or 'what is born', आह्वय = आह्वयदेऽवै or आह्वयत्वेन mean 'who immerses', one 'immersing', or 'what ought to

immersed', आपात्य = आपतत्यही or आपात्यनेन means 'what falls upon', 'falling upon', or 'what ought to fall upon'. Thus गेयो गानकः सङ्गा 'the boy is the singer of the Sâma', or गेयानि गानककेन सङ्गानि 'the boy ought to sing the Sâma', गुरुः स्वाध्यायस्य 'the guru is the expounder of the lesson', गुरुणा स्वाध्यायः 'the lesson ought to be explained by the teacher', उपस्थानीयोऽन्वेदाही गुरोः 'the pupil is the servant of the teacher', उपस्थानीयः शिष्येण गुरुः 'the teacher ought to be served by the pupil'

२८९४ । क । शक्ति लिङ् च । ३ । ३ । १९२ ।

2894 A And the affix *lin* as well as the *kritya* affixes come after a verb, when the sense is that of 'capability.'

By the force of the word च, we draw in the anuvṛtti of *kritya*. Thus बोद्धुं बह्व्यो बोद्धव्यः or बह्वनीयो, or बाह्यः "capable of carrying". That the लिङ् may not debar the *krityas*, so the *kritya* has been read into this sūtra by the anuvṛtti or च ॥

We could have well omitted the words कृत्याङ् in the sūtra III 3. 163, if we consulted brevity, for the jñāpaka of this sūtra would have been enough, *ie*, the च of this sūtra would have done it. The inclusion of the words कृत्य and वृच् also in III 3. 169 is open to the same remarks.

इति कृत्यन्तकृत्यप्रकरणम् ।

Here ends the Chapter on the *Kritya*

THE KRIDANTA AFFIXES

CHAPTER II

अथ कृदन्तप्रकरणम् ।

२८५ । कृदन्तस्य । ३ । १ । १३३ ।

आतोरेतो स्तः । 'कर्तरि कृत्' (२८२२) इति कर्त्रर्थः । 'युजोऽन्ताकौ' (१२४७) । कारकः । कर्ता । वेदुमर्हो वेदा । कारिका । कर्त्री । 'गाङ्कुटा-' (२४६१) इति कृत्वर्थः । कुटिता । अङ्गित-
विन्युत्तेर्न कृत्वर्थः । कोटकः । 'विज इट्' (२५३६) । विजिता । 'हनस्त्वोऽविरणलो' (२५७४) ।
आतकः । 'आतो युक्-' (२७६१) । दायकः । 'नोदातोपदेशस्य-' (२७६३) इति न वृद्धिः । यतकः ।
दणकः । अनिटस्तु नियामकः । 'ननिष्योश्च' (२५१२) । जनकः । 'वध हिसायाच्' । वधकः ।
'रचिष्ठागि' (२३०२) । रण्यकः । रम्भकः । 'नेटर्गलिटि रणे' (२५१६) । रयिता-रदा ।
'नस्विनयोः-' (२५१७) इति युक् । नक्का । नष्टा-नयिता । 'रनेरयग्लिटोः' (२५८१) । रम्भक ।
रन्धा । 'सनेश्च' (२५८२) । सन्मकः । सन्धा । 'तीषसह-' (२३४०) । रयिता-रदा । रहिता-
लोडा । दरिद्रातेरालोप । दरिद्रिता । 'रकुलि न' दरिद्रायकः । 'कृत्यल्युट्-' (२८४१) इत्येव
सुप्रसक्तम् । यत्र विहितारततोऽन्यत्राणि स्युर्नित्यार्थाः । एव च बहुल्येण योगविभागेन कृन्मात्र-
स्यार्थव्यभिचारार्थम् । पादाभ्यां द्वियते पादशतकः । कर्माणि कृदन्तः । * कृमेः कर्तव्यार्त्तनेपद-
विषयात्कृत् इति शेषो वाच्यः * । प्रकृन्ता । 'कर्तरि' इति कृत् । प्रकृन्तित्वस्य । 'आत्मनेपद-'
इति कृत् । प्रकृन्तिता । अनप्यभायोऽपि पश्यन्तः । तेन 'अनुपवर्गाद्वा' (२७१६) इति विकल्पः । हरेय
न निषेधः । सनिता । तदर्थत्वेनेव तद्विषयत्वम् । तेन कृन्तित्यपीति केचित् । 'गनेरिट्-' (२४०१)
इत्यत्र परस्मैपदप्रत्यय तद्विषयत्वात् सत्यति । कृन्तिगणिनिता । एव 'न वृद्धपदभ्याम्' (२३४८) ।
विधृत्विता । तदन्तात्कृदन्तः । अन्तोपस्य स्यान्निवृत्तान्न वृद्धिः । पापचकः । यद्भुगन्मात्सु
पापचकः ।

2895. The affixes कृत् (अक) and कृ (वृ) are placed after all verbal roots, expressing the agent

The word 'root' is understood in the above aphorism. Thus कृ+कृदन्त=कार+कृ (VII 2 115)=कार+अक (VII 1 1)=कारक, nom sing कारकः 'doer'
कृ+कृदन्त=कर+कृ (VII 3 84)=कर्तृ, nom sing कर्ता. So also हारकः and हर्ता

The कृ of कृदन्त is not indicative, but distinguishes this affix from कृत्, the simple कृ includes both कृदन्त and कृत्, as in V 3 59, and VI. 4. 154.

The accent is by III 1 3.

The trich has the force of 'fitness' also by III. 3 169. Thus वेदुमर्हो=वेदा ।

Their feminines will be कारिका and कर्त्री ।

The affix कृदन्त is कृत् after the roots ना and कृद &c by I 2.1. Therefore we have कृद+कृदन्त=कुटिता । But कृदन्त is not कृत् because it has an indicative च । Thus कृद+कृदन्त=कोटकः ।

So also by I 2 2 an affix that begins with the augment इद् is द्वि after the root विञ्. Thus विञ् + दुव् = विजिता ॥

By VII 3 32, व् replaces the ञ् of वञ् before a द्वि affix. Thus वञ् + वदुल् = वातकः ॥

By VII 3 33, the augment दुव् is added to वदुल् when it comes after roots ending in long आ ॥ Thus दा + वदुल् = दा + व + वञ् = दावकः ॥

By VII 3 34, udātta roots ending in ञ् do not take vridhī before वदुल्. Thus वञ् + वदुल् = वनकः, so also दनकः ॥ But roots which are anudātta and anit consequently take vridhī. Thus निवञ् + वदुल् = निवातकः ॥

By VII 3 35 there is no vridhī of the roots जङ् and जञ् 'to kill'. Thus जङ् + वदुल् = जनकः so also जचकः ॥ The जञ् here is a distinct root and not the substitute of जङ् ॥

By VII 1 61 a nasal is inserted in the roots रञ् and जञ् before वदुल्. Thus रञ्चकः and जञ्चकः ॥ But by the subsequent sūtra VII 1 62 the nasal is not inserted in रञ् before वेद् affixes. Therefore रञ् + दुव् = रचिता ॥ It is optionally वेद् by VII 2 45. The other form is रञ् + दुव् = रदा ॥

By VII 1 60 a nasal is inserted in the roots नञ् and नञ्. Thus नञ्चकः and नञ्चकः. But नञ्चिता. नञ्चकः is thus formed. To the root तुनञ्चि तुडो (Tud 121) is added दुव्, the nasal is inserted by VII 1. 60, the न् is elided by VIII 2 29, and then the final ञ् is gutturalised into ञ् ॥

By VII 1 63 a nasal is inserted in the root रञ् before वदुल् ॥ Thus रञ्चकः ॥ But रञ्चकः with दुव् ॥

By VII 1 64 लञ् gets a nasal before vowel-affixes. Thus लञ्चकः but लञ्चकः with दुव् ॥

By VII 2 48 the augment इद् is optionally added to दुव् after the roots इव्, उव्, लुव्, ऋव्, and रिव्. Thus इवित् or इवित्, उवित् or उवित्, &c

By the vāruikas under VI 4 112, the आ of दरिद्रा is elided before दुव्. Thus दरिद्रिता ॥ But not so before वदुल् ॥ As दरिद्रायकः ॥

The sūtra कृत्यल्युटो वदुल् III 3 113 should be divided into two parts (1) कृत्यल्युट. 'Let the affixes kṛtya and lyut be applied also to places other than those specifically ordained,' (2) वदुल् "The kṛit affixes have the senses other than those specifically given to them and are applied to other than those expressly ordained" By thus splitting up III 3 113 into two sūtras, we can extend the scope of kṛit affixes. Thus वदुल् may be added with the force of object' also. As पादाभ्या द्वियते = पादहारकः ॥

Vārt—Prohibition of इद् should be stated with regard to an Active kṛit affix when it comes after that root कृन् which is the subject of getting ātmanepada affixes. In other words, which is conjugated in the ātmanepada. Thus by I 3 42 कृन् preceded by म् or उप is ātmanepadī. Therefore दुव् will not take इद्. As मकुन्ता उपकुन्ता ॥ Why do we say 'the Kṛit-affix should have an active force'? Observe मकुन्तव्यम्, उपकुन्तव्यम् ॥ Why do we

say "when it was subject of *Ātmanepada*"? Observe संनिताः । Here there is इट् augment, for संक्त् is not *Ātmanepada* but *Parasmaipada*.

The word विषय in the *vārtika* means *ananyabhāva* or *solely*. Therefore where the *Ātmanepada* is *optional* as it is by I 3 43 when *kram* takes no *upasargas* there this prohibition does not apply for it is not *solely* *Ātmanepada*.

Thus कृन्तिता । But according to another view, the word विषय does not mean 'solely', but "subject to" or 'capable of'. Therefore, wherever, the root कृच् is *liable* to be conjugated in the *Ātmanepada*, there the इट् is prohibited. So we have the alternative form कृन्ता also for *kram* without *upasargas* can be conjugated in the *Ātmanepada* though not *solely* in the *Ātmanepada*.

The *sūtra* VII 2 58 declares that an *ardhadhātuka* affix beginning with a च् gets the इट् augment after गच् in the *Parasmaipada*. The phrase 'in the *Parasmaipada*' indicates the absence of the affixes *tan* and *āna*. Therefore the इट् is added before the कृत् affix. As सजिगन्तिता । To the root गच् preceded by सच् we add the desiderative सच्. Then there is reduplication, and we have सजगच् + च्. Then ज becomes जि by VII 4 79. Then comes the augment इट् and we have सजिगन्ति and इ is changed to इ. Then सजिगन्ति + इट् = सजिगन्ति + इट् + इट् = सजिगन्तिता ।

So also VII 2 59 declares that च्त् and the three roots that follow it get the augment इट् before च्. The *krit* also get the augment. Thus विट्तिता ।

The affix च्त् is added to the *Intensive* root also. As पापचक्. There is no *vṛddhi*, as the elided च् is *sthānivat*. But in *yanluk* *Intensive* the form is पापाचक्. The *Intensive* root is पापचच्. Thus पापचच् + च्त् = पापचच् + च्त् (the च् is elided by VI 4 48). Thus *lopaḍesa* is *sthānivat* for the purposes of preventing *Vṛddhi*. See I 1 57. So the च् of चच् is not *vṛddhi*. The च् is elided by VI 4 49. Thus we have पापचक्. ।

२८९६ । नन्दिग्रहिपचादिभ्यो ल्युङिन्त्यचः । ३ । १ । १३४ ।

नन्दादिभ्यो ग्रहादिर्निः पचादेरुच्यते । नन्दयतीति नन्दन् । जननार्हयतीति जनार्हन् । चक्षुर्दन् । विशेषेण भीषयतीति विभीषकः । लवकः । नन्दादिभ्यो निपातनायत्वच् । ग्राही । स्वायी । नन्त्री । विषयी । ब्रूयन्नायो निपातनात् । विषयी । इह पत्न्यपि । परिभाषी-परिषी । पाचिको ब्रूयन्नायो निपात्यते । पचादिराकृतिगणः । 'शिवश्नरिष्टस्व करे' (३४८८) । 'कर्णं विषटो ठच्' (१८३६) इति सूत्रयोः करोतेर्घट्टिवाच्ययोगात् । अच्प्रत्यये परे यङ् लुङि चानाच् । केषां चित्पाठस्त्वन् वन्थासज्जनार्थः । केषांचित्प्रपञ्चार्थः । केषांचित्प्राधक्यापनार्थः । पचतीति पचः । चेलट् । नदट् । चोट्ट । देवट् । इत्यादयश्चिः । नदी । चोरी । देवी । दीव्यते 'इयुपच-' (२८७) इति कः । प्राहः । चारभरा । खपचा । जनयोः 'कर्णचयच्' (२९१३) प्राप्तः । च्त्वादिषु पाठाच्छपाकोऽपि । 'यकोऽपि च' (२६५०) इति लुक् । 'न चाल्लोपः-' (२६५६) इति शुक्लद्विनिषेधः । चैक्रिचः । नेन्यः । सोलुचः । पोपुचः । नरीपुचः । '* चरिचलिपतिवदीना वा द्वित्वनञ्चावभाभ्यादस्वेति वक्तव्यम् * । आगमस्य दीर्घत्वसामर्थ्याद्व्यासहस्यो 'इसादिभ्यः' (२९७८) च च । चराचरः ।

चलाचल । पतापतः । वदावदः । * हन्तेर्धत्त्व च * । घत्वसभ्यासस्योत्तरस्य तु 'अभ्यासाच्च' (२४३०) इति कुत्वच् । घनाघनः । * पाठेर्णिगुक्त्वोक्त्व दीर्घाभ्यासस्य * । पाटूपाट । पहे चरः । चलः । पतः । वद । हनः । पाट । 'रात्रेः कृति- इति वा जुच् । रात्रिचरो रात्रिचर ।

2896. After the verbs classed as नन्द 'to be happy', ग्रह 'to take' and पच 'to cook' there are the affixes ल्यु (अन) णिनि (इच्) and अच् (अ) respectively.

The word *ādā* meaning 'and the rest,' is to be joined with every one of the above three words. These three affixes come respectively after the verbs of the above three classes. Thus after the verbs of नन्द class, comes the affix ल्यु, after the verbs of ग्रह class, comes the affix णिनि, after the verbs of पच class, comes the affix अच्.

The नन्दादि verbs will not be found in one place in the Dhātupāṭha. The list of the words formed by these affixes have, however, been collected in the Ganapāṭha. Thus नन्द् + ल्यु = नन्द् + ल्यु (I 3 8) = नन्द् + अन (VI 1 1) = नन्दन, nom sing नन्दनः 'son' (lit, what gladdens). So also from the following causative roots, nouns are formed, meaning names — वासि—वाशनः or वायनः, नदि—नदनः, दूषि—दूषणः (or भूषणः), वाचि—वाचनः, वर्धि—वर्धनः, शोभि—शोभन and रोचि—रोचन.

The following derivatives are names — सहि—सहनः, तापे—तपनः, दग्नि—दहनः.

So also the following words — जल्पनः, रमण, दर्पण, सकन्दन, सकर्षण, सहर्षण, जलार्दनः, यवनः, पवन, भयसूदनः, विभीषण, लवणः (the ण in लवण is ure ular), चित्त-विनाशन, कुलदनन. and शत्रुदननः ॥

The ग्रहादि verbs are also nowhere enumerated in a group. The following are, however, those verbs — ग्रह्—ग्रहिन् nom ग्राही, उत्सह—उत्साहिन् nom उत्साही, उद्दह्—उद्दाहिन्, उद्गाह्—उद्गाहिन्, स्था—स्थायिन्, मन्त्र—मन्त्रिन्, समर्द—समर्दिन्. So also the verbs रच, जु वच्, वच् and ग्रा preceded by नि, as, निरचन्, निश्चाविन्, निवाचिन्, निवापिन्, निशाचिन्. The verbs याचि, व्याहृ, संव्याहृ, ब्रज्, वद and वच take णिन् when preceded by the negative particle, as, अयाचिन्, अव्याहारिन्, असंव्याहारिन्, अब्राजिन्, अवादिन् and अवाचिन्. So also after verbs ending in a vowel when agents are non-conscious beings as, अकारिन्, अहारिन्. So also, अविनायिन्, अविद्यायिन्, विशयिन्, विषयिन् (meaning a place) विशायिन् and विषायिन्, अभिभाविन्, अपराधिन्, उपरोधिन्, परिभविन् and परिभाविन्.

The following are पचादि words — पच, पच, वप, वद, चल, तप, पत, नदट्, भषट्, वन, गरट्, झवट् तरट्, श्रीरट्, ग्राहट्, जर, नर, जर, घन, सूदट्, देवट्, मोरट्, सेव, मेघ, क्रोष, अण, दश, दण इभ, जारुभर, प्रवपच, मेघ, कीष, वप, वद, रज, दीषट्, चरट् ।

The ट् १५ नदट् &c. shows that the feminine of these is formed by long ई (IV 1 15). The पचादि class is an आकृतिगण. Because we find words not enumerated above also formed by *ach* affix. Thus the word कर 'doer' is an ach-formed word and is used by Pāṇini himself in the sūtra IV 4 143. So also the word पटः "dexterous" in the sūtra V 2 35. That अच् is a general affix coming after almost all roots, we may infer from II, 4, 74 which

declares that the Intensive character षङ् is elided before the affix अच्, thus showing that अच् comes after all Intensive roots and *a priori* after all simple roots. Some of the पचादि words are read in order to fasten the anubandha ढ् to them, others are merely illustrative, while the remaining words debar the application to them of other affixes like अच् &c. Thus पचः is formed by अच् meaning "the cook", and it is merely illustrative. While नदद्, चोरद् and देवद् are read with the anubandha ढ् indicating that then feminine is formed with long ई, as नदी, चोरी and देवी. In the case of देव the affix क was the proper affix because the root has a penultimate इ. But अच् debars that क of III 1 135. In the cases of जारभरा and इवपचा the affix अच् of III 2 1 is debared by अच्, for these words can be analysed as जार विभर्त्ति and इवान पचति. The word इवपाक is also another form of this word as found in the Nyankvâdi list.

When the षङ् is elided by II 4 74 before the affix अच्, then there is no Guna or Vriddhi of the root because of the prohibition of I 1 4. Thus we have, चेक्षिच्, नेम्यच्, लोद्यच्, पोष्यच् and मरीच्यच्. ॥

Vart—The roots चर्, चल्, पठ्, and वद् take reduplication when followed by the affix अच् (III 1 134) and the reduplicate (abhyâsa) takes the augment आक्. ॥ The final consonants of the Abhyâsa (reduplicate) are not elided in these verbs, in order to give scope to the augment, for if the final consonants be elided by VII 4 60, then the addition of the augment becomes unnecessary, as there is no difference between the augment and the âdesa (shortening of the vowel) taught in VII 4 59. Thus चराचर चलाचल, पतापत, यदायद्. ॥

The above vârtika is optional, so we have the forms चरः पुरुषेः, चलो रथेः, चदो मनुष्येः &c.

Vart—The root हृ is reduplicated before the affix अच्, and the augment आक् comes after the Abhyâsa, and च is the substitute of इ of the Abhyâsa. Thus हृ+अच्=चर्+आक्+हृ+अच्=चर्नाचन. (The second इ is changed into च by VII 3 55), as in the phrase चर्नाचन, सोमनस्यर्षीनाम्. ॥

Vart—The causative root पादि is reduplicated before the affix अच्, there is elision of चि (sign of the causative), and उक् is the augment of the Abhyâsa, and it is lengthened. Thus पादि+अच्=पादूपटः. ॥

To the upapada or रात्रि is optionally added the augment च् when it is followed by a kîtt word (VI 3 72). Thus रात्रिचरः or रात्रिचर. ॥

२८९७ । इगुपधक्षाम्रीकिरः कः । १ । ३ । १३९ ।

एभ्य क स्यात् । द्विपः । लिङः । वुष । कृयः । च । प्रीत्यादीनि प्रिय । किरतीति किरः । वासकपविधिना यदुल्लुवाद्यपि । द्वेपकः—द्वेष्टा ।

2897 After a verb ending in a consonant but preceded by इ, उ or ऋ (long or short), and after the verbs ज्ञा 'to know', प्री 'to please', and कृ 'to scatter', comes the affix क (अ)

Thus विप् + क = विप् non sing विप्: So also लिखः 'inscription', वुचः 'who knows', कृषः 'lean', वा + क = वः 'who knows' (VI 4 64), प्री + क = प्रियः 'what pleases', कृ + क = कृ + ख (VII 1 100) = कृत् + ख (I 1 51) = किरः 'who scatters' & c 'hog' By the rule of non uniform affix (III 1 94) we have न्वल and त्रिच also. As सेवकः or सेवः ॥

Note—The words देव 'God', सेव 'service' and सेव 'ram', should be read in the पञ्चादि class of the last sūtra, being formed by the affix खच् and not by क

२८९८ । आतश्चोपसर्गे । ३ । १ । १३६ ।

क. स्वात् । 'स्वात्' (२८०३) इति प्रत्ययपवादः । दुर्लभ । प्रथः ।

2898. Also after a verb ending in long आ when there is a preposition along with it, the affix क is placed

This is an *apavāda* of III 1 40, and debars the affix क Thus प्रत्या + क = प्रत्य + क = प्रत्यः (VI 4 64) दुर्लभै + क = दुर्लभ + ख = दुर्लभः 'very weary' (आ substituted for ई by VI 1 45) दुर्लभै + क = दुर्लभा + ख = दुर्लभः 'very languid' So also प्रथः ॥

The final आ is dropped before the affix क by VI 4 64 There is elision of long आ when an ārdhahātuka affix follows beginning with a vowel and having an indicatory क or ख

२८९९ । पात्राधर्मा येद् दुशः शः । ३ । १ । १३७ ।

विद्यतीति विदः । त्रिप्रः । चनः । धयः । यथा कन्या । 'येद्विद्यतास्त्वन्मन्त्री' इति खत्री कीध्याहः । 'खत्रीऽन्त्र नेच्छते' इति हरदत्तः । पश्यतीति पश्यः । 'प्रः सञ्ज्ञाया न' । 'कञात्रादिभिः' (७३५) इति निर्देशात् ॥

2899 The affix य (ख) is employed after the roots पा 'to drink', श्ना 'to smell', प्ना 'to blow', येद् 'to suck', and दृश् 'to see'

Thus पा + य = पिप् + ख (VII 3 78) = पिप् nom sing पिपः, जिप्रः । प्ना + य = पन् + ख = (VII 3 78) = पनः, ये + य = ययः, so also दृश् + य = पश्यः, (VII 3 78) = पनः, ये + य = ययः, so also दृश् + य = पश्यः, (VII 3 78) As in यदा पश्यः पश्यते चकूनवर्णः । यदा is the proper feminine of यव, as यवा कन्या । The root येद् having one indicatory द would have made the feminine यरी with कीप् as we have in स्तनन्धरी formed by खश् but this ordains यया ॥ According to Haradatta the feminine in कीप् is formed only when the root takes खश् and no where else

Some commentators read the word 'upasarga' into this sūtra. According to them the forms like पश्यः &c, cannot be formed

The affix य, of which य् is indicatory, the real affix being ख, causes the root to undergo all those changes, which it undergoes in special tenses, for it is a sārvaadhātuka affix there, see sūtra III 4 113 and VII. 3, 78.

Prohibition must be stated of the root **ग्रा**, when the word to be formed is a name because of the word being so exhibited in II 1 56 As **वि+ग्रा+ग्रा+क=ग्रात्रः** 'tiger' (an animal that goes about smelling) Here there is **क** and not the affix **ञ**

२९०० । अनुपसर्गास्त्रिम्पविन्दधारिपारिवेद्युदेजिचेतिसातिसाहिभ्यश्च ।

३ । १ । १३८ ।

ञः स्वात् । लिम्प । विन्द । धारयः । पारयः । वेदयः । उदेजयः । सातिः सुखार्थं रीतिं हेतुमययन्तः । सातयः । वातकपण्यायेन विविध सात्वरणात्मा । सात्वन्ती भक्ताः । 'यद् नर्पके' चुरादि । हेतुमययन्तो वा । साहयः । 'अनुपसर्गाद्' क्तिच् । प्रलिपः । '* नो लिम्पेर्वाच्यः *' । निलिम्पा देवाः । '* गवादिषु विन्देः सहायाद् *' । गोविन्दः । अरविन्दः ।

2900 The affix **ञ** is employed after the following verbs when used without a preposition लिम्प, विन्द and the causatives धारि पारि, वेदि, उदेजि, चेति, साति and साहि

Thus लिम्पः 'smearing'; विन्दः 'acquiring'; धारयः 'holding' पारयः 'ferrying', वेदयः 'knowing', उदेजयः 'shaking', चेतयः 'perceiving', सातयः, and साहयः.

The root साति mean "to cause happiness," and is a sūtra root with the causative चि added to it. Thus सातयः "one who causes delight" By the maxim of va sarupa III. 1 94) we can have kvip also As साद् चरणात्मा "the supreme self, the giver of happiness" सात्वन्तो भक्ताः "The devotees are, &c" The चद् 'to endure' 'to forbear' is churādi (No 267) and so has taken the चि Or it is the causative of चद् of Bhvā li or Divādi

Why do we say 'when used without a preposition'? Observe प्रलिपः, here the affix is **क**.

Var'—The verb लिप् with the preposition नि takes the affix **ञ** As निलिम्पा 'the name of certain deities', 'a cow'

Var'—The affix **ञ** is employed after विन्द when compounded with the words गो, &c., and when the word to be formed is a proper noun As गोविन्दः 'Krishna' (protector of cows), अरविन्दः 'a lotus' (having petals like spokes).

२९०१ । ददातिदधात्योर्दिभाया । ३ । १ । १३९ ।

ञः स्वात् । ददः । दधः । पदे दध्नाको **ञः** । अनुपसर्गादित्वेव । ददः । दधः ।

2901 The affix **ञ** is optionally employed, after the root दा 'to give,' and धा 'to hold,' when used without a preposition

This debar's **ञ**. Thus ददः 'giving', or दायः 'inheritance', दधः 'holding' or दायः 'having'.

When a preposition is used, the affix **ञ** is not employed, as दद, दध

२९०२ । ज्वलितिकसन्तेभ्यो ऋः । ३ । १ । १४० ।

इतिग्रन्थे आदर्शः । ज्वलादिभ्यः कसन्तेभ्यो ऋः स्याद्वा । पठेज् । ज्वालः—ज्वलः । जालः—जल । अनुपसर्गादित्येव । उज्ज्वलः । ‘* लोनेवपसकथानम् *’ । इहानुपसर्गादिति विभाषेति च न सम्भ्यति । अवतनीतीत्यवतान ।

2902 After the verbs beginning with ज्वल ‘to shine’ and ending with कव ‘to go’, when used without a preposition, the affix ऋ is optionally employed

The word इति in ज्वलिति means ‘beginning with’. These are about 56 verbs, all belonging to the *Bhuddi* class See Nos 842, &c

This debars the affix अच् which comes in the alternative as ज्वाल् or ज्वलः, जालः or जलः

The affix ऋ (अ) having an indicatory च् causes the vriddhi of the penultimate अ When the affix ऋ is not used, then अच् is used, and we have the other form But compound verbs take अच्, as मज्जल ‘luminous’

Vart —The verb तन ‘to stretch’ must be included in this list, and it takes the affix ऋ, as अवतान The conditions ‘option’ and ‘without preposition’ do not apply in this case The verb तन् necessarily takes this affix, though compounded with an upasarga

२९०३ । इयाद्व्यधास्तुसंस्त्रतीणवसावहृलिहृलिषश्चसश्च । ३ । १ । १४१ ।

इयैङ्प्रवृत्तिभ्यो नित्यं ऋ स्यात् । इयैङोऽवस्यतेच्चादन्तत्वात्सिद्धे पृथग्गुह्यनुपसर्गे कं वाचि-
तुम् । अवस्थापः । प्रतिस्थापः । आद् । दायः । व्यापः । ‘स्तु गतौ’ आङ्पूर्वः सपूर्वश्च ।
आन्नापः । संज्ञावः । अत्यापः । अवज्ञापः । अवहारः । लेहः । श्लेषः । रसापः ।

2903 The affix ऋ is employed after the following verbs also —इयै ‘to go’, verbs ending in long आ, व्यध ‘to pierce’, आस्तु ‘to pain,’ सन्तु ‘to flow’, अतीच् ‘to pass on’, अवसा ‘to complete’, अवहृ ‘to take away’, लिहृ ‘to lick’, लिष ‘to embrace’, and श्वश्च ‘to breathe’

The root इयै, before affixes, becomes इया, (VI 1 45) and is thus included in the phrase ‘verbs ending in long आ What is then the use of its separate enumeration? The separate enumeration is for the sake of excluding the application of every other rule which might have prohibited ऋ. Thus III 1. 136 enjoins च् when a compound verb ends in आ. But that rule does not apply to the verb इया

Thus अवस्थापः ‘frost’, प्रतिस्थापः ‘catarrh’, दापः ‘inheritance’, वापः ‘having’ ‘व्यापः ‘pain’, आस्नापः ‘wound’, संज्ञापः ‘flow’, अत्यापः ‘transgression’, अवज्ञापः ‘conclusion’, अवहारः ‘taken away’, लेहः ‘licking’, श्लेषः ‘embracing’ रसापः ‘breath’ See VII 3 33

२९०४ । दुन्योरनुपसर्गे । ३ । १ । १४२ ।

ऋः स्यात् । दुनीतीति दापः । नीवाहचर्यात्सानुवन्धकाद्दुनीतेरेव ऋः । दधसेत्तु पचासाच् । दधः । पचनीति दापः । उपसर्गे तु प्रदधः । प्रदधः ।

2904 The affix च is employed after the verbs ड 'to burn' and नी to 'lead', when used without a preposition

The root ड is the Svādi verb ड ड 'to burn' (No 10), and not the Bhvādi ड 'to go' (No 992) because it is read along with नी. The Bhvādi ड takes the ञच् of the पचादि class (III 1 134) as दवः ।

Thus ड+च=दौ+ञ (VII 2 115)=दावः (VI 1 78) 'burning' So also नी+च=नी+ञ=नादः 'leading'

Why do we say 'when used without a preposition'? Observe प्रदवः 'burning', प्रनयः 'friendship'

२९०५ । विभाषा ग्रहः । ३ । १ । १४३ ।

खो वा । पदेऽच् । व्यवस्थितविभाषेयम् । तेन जलचरे ग्राह । 'भवतेष्व' इति कायिका । भवो देव सधारणम् । भावाः पदार्थाः । भाव्यमते तु ग्राहयर्थाच्चुरादिशयन्तादच् । भावः ।

2905 The affix च is optionally employed after the verb ग्रह् 'to seize'.

This debars the affix ञच् which comes in the alternative Thus ग्रह्+च=ग्रह्+ञ (VII 2. 116)=ग्राहः 'seizing', 'a crocodile', or ग्रह्+ञच्=ग्रहः 'a planet'.

The option allowed by this aphorism is a *vyavasthita vibhāṣhā* or definite option, that is to say, the affix च is *always* used when the word to be formed means a water animal, such as a crocodile, shark, &c, and in that sense the word is ग्राह But not so, when heavenly luminaries are meant, there the word is ग्रह

According to Kāśikā vārtika this rule should be extended to the Bhvādi root भू 'to be' also Thus —भावाः 'conditions' 'objects,' and भव 'existence,' 'deity'. But this vārtika is not found in the Bhāṣhya According to him bhāva is wrong According to Bhāṣhya the word bhāva is derived from the Churādi च् (भावि) । (No 300) 'to obtain' २९, from भावि ॥

२९०६ । गेहं कः । ३ । १ । १४४ ।

गेहे कर्तृति ग्रहेः कः स्वात् । गृहाति भाव्यादिकनिवि गृहच् । तात्पर्याद्गृहा दाराः ।

2906. The affix क is employed after the verb ग्रह when the agent so expressed denotes 'a house'.

Thus ग्रह+क (VI 1 16)=गृहक् 'a house,' i.e., that which holds paddy, grain, &c The र is changed into ऋ by the rule of *samprasādana* The plural form गृहाः means 'wife', as she is especially the person that constitutes the house, while the plural of गृह meaning 'house' will be गृहाणि.

Note —The sūtra is apparently redundant Grihu could have been derived from grihu 'to take' with the affix क of III. 1. 135.

२९०७ । शिल्पिनि ष्युन् । ३ । १ । १४५ ।

क्रियाकौशल शिल्प तद्वत्कर्तरि ष्युन्स्वात् । * नृतिशिल्पिनिर्दिष्टश्च एव * । नर्तकः—नर्तकी । खनक—खनकी । * अग्निं जलेने च रज्ज्वर्जलोपो वाच्यः * । रज्जकः—रज्जकी । भाष्यमते तु नृतिशिल्पिन्यानेव ष्युन् । रज्ज्वेत्तु 'वकुम्भिशिल्पिसंज्ञयाः' इति ष्युन् । टाप् । रज्जिका । पुंयोगे तु रज्जकी ।

2907. The affix ष्युन् (ञक) comes after a verb, when the agent so expressed denotes an artist

Dexterity in action is called silpa

Vart—This affix should be confined to the verbs नृत् 'to dance', खद् 'to dig' and रज्ज् 'to dye'

Thus नृत् + ष्युन् = नर्त + ञक (VII 1 1) = नर्तकः dancer.' The letter च is indicatory (I 3 6) and by IV 1. 41, it denotes that words formed by pre-fixes having indicatory च् form their feminine gender by the affix क्तिष् । Thus the feminine of नर्तक is नर्तकी, so also खनकः 'miner', fem. खनकी, रज्जकः 'washerman', fem. रज्जकी

In the case of the root रज्ज् the nasal is elided According to the opinion or the author of *Mahābhāṣya*, only two verbs are governed by this sūtra namely नृत् and खद् According to him, the verb रज्ज् takes the affix ष्युन् Thus रज्ज् + ष्युन् = रज् + तु (VI 4 37) = रज् + ञक (VII 1 1) = रज्जकः feminine रज्जिका, 'a washerwoman', but the wife of a washerman will be रज्जकी

२९०८ । गायकन् । ३ । १ । १४६ ।

गायतेः स्वकन्स्वात् । शिल्पिनि कर्तरि । गायकः ।

2908 The affix यकन् (यक) comes after the verb गै to 'sing,' when the agent so expressed denotes an artist

As, गै + यकन् = गायकः (VI. 1. 45) 'a singer', fem गायिका.

२९०९ । गयुट् च । ३ । १ । १४७ ।

गायनः । टिप्पणाद्वायनी ।

2909 The affix युट् is also employed after the verb गै 'to sing', when the agent so expressed denotes an artist

By the word च 'also', the word गाय of the last sūtra is drawn into this Thus गै + युट् = गाय + ञन (VII 1. 1) = गायनः fem गायनी, the च is added by VII. 3. 33

२९१० । हश्चव्रीहिकालयोः । ३ । १ । १४८ ।

हाको हाकश्च ययुट् स्वात् व्रीही काले च कर्तरि । जहात्युदकमिति हायनो व्रीहिः । जहाति वायानिति हायनो वर्षश्च । जिहीते प्राप्नोतीति वा ।

2910. After the verb हा, also the affix ययुट् is employed when the agent so expressed denotes 'rice' and 'time'.

The verb *हा* denotes the verbs *हाक* 'to abandon' and *हाङ्* 'to go' both belonging to the Third Conjugation, forming *हाति* and *हाति* as 3rd pers. sing. Thus *हा + वतुङ्* = *हावतः* 'a kind of rice (that which *jaṭati* 'leaves off' all water) *हावतः* 'a year' (that which *gāṭte* 'goes through' all conditions)

The accents are however different in the two. In one case the udātta is on the middle, in the other, on the last

२९११ । मुसुत्वः समभिहारे वुन् । ३ । १ । १४९ ।

समभिहारप्रत्ययेन वाच्यकारित्वं लभ्यते । प्रचकः । चरकः । सवकः ।

2911. After the verbs *मु* 'to go', *वृ* 'to move', *वृ* 'to flow' and *वृ* 'to cut', the affix *वुन्* is employed, when repetition is meant

As, *मु + वुन्* = *मो + वक* (VII. 1. 1) = *प्रचकः*, so also, *चरकः*, *सवकः*, and *सवकः*

The word *samabhādra* in the sūtra indicates that the action done by the agent must be well performed. The affix *vun* being thus ordained for the action, when it is well performed, it follows that it will not be employed where the action is repeatedly ill performed. The affix will be employed even when there is no repetition, but the action is well performed even at the first attempt

२९१२ आशिषि च । ३ । १ । १५० ।

आशीर्षिवाच्यत्वेऽप्येवमुक्त्यात्कर्तृः । जीवताद्-जीवकः । नन्दताद्-नन्दकः । आशीः प्रयोक्तृर्जनः । आशीर्षिः पित्रादेरिवमुक्तिः ।

2912. The affix *वुन्* is employed after all verbs, when benediction is intended

As, *जीव् + वुन्* = *जीवकः* 'may he live' = *जीवताद्*, *नन्दकः* 'may he be happy'

The word *आशीः* means a sort of prayer, and it relates to action. The force of this affix is that of 'an agent', with the addition that the action is simply the object of a prayer of some one who wishes that that may be the action of that agent

The benediction here is the attribute of the person using the word. The speech is to be uttered by a father or a person like him, giving benediction on his son, &c., by saying "जीवकः" &c. The feminine is *जीवका*. See *vārtika* to VII 3 45 S 464

२९१३ । कर्मवयम् । ३ । २ । १ ।

कर्मवयमपदे वाच्यत्वेऽप्येवमुक्त्यात् । उपपदप्रत्ययः । कुम्भं करोतीति कुम्भकारः । आदित्यं चरतीत्यादावनभिधानम् । ' * शीलिशानिभवापरिभ्यो ऋः * ' । आशीर्षिवाच्यत्वेऽप्येवमुक्त्यात् । आशीर्षिः । आशीर्षिः । आशीर्षिः । आशीर्षिः । ' * ईदिवनिभवां च * ' । कुम्भप्रतीकाः । वयम् । कर्मं दर्शितुं गङ्गापरमुपपदः । कर्मवयः येषत्वविवक्षायां भविष्यति ।

2913. The affix *वयम्* comes after a verbal root when the object is in composition with it, (as an upapada)

This gives rise to that well known kind of compounds called upapada samāśas under II 3 65 Thus कुम्भम् करोति 'he make a pot' = कुम्भकारः ॥ But we cannot form any compound of the phrase आदित्यं चरति, &c, because never found in usage.

Vart—The affix क comes after the verbs शील्, काश्, भव्य and आचर and the noun in composition with it retains its original accent As मांसशीलः 'addicted to flesh', fem मांसशीला, मांसकानः 'loving flesh', fem. मांसकाना, मांसवहः 'carnivorous', fem, मांसवता, and कल्याणचरः 'good-conducted', fem कल्याणचारा ।

Vart—The affix क comes after the roots ईक्ष् 'to look' and बर्ह् 'to forbear' under similar circumstances As सुखप्रतीक्षः, fem सुखप्रतीक्षा 'expecting happiness', बहुबर्हः fem बहुबर्हता 'much forbearing' How do you explain the forms गङ्गाधरः, भूधरः &c, not formed by अर्ह्? These are not upapada samāśas at all but genitive compounds, where the Genitive has the force of accusative by sesha rule of II 3 50 Thus धर. is a noun meaning "holder." Therefore गङ्गाया धरः 'the holder of Ganga' = गङ्गाधरः &c.

२९१४ । ह्वात्तानश्च । ३ । २ । २ ।

अपस्वात् । कापश्चात् । स्वर्गहायः । तन्नुदायः । चान्यभायः ।

2914 The affix अर्ह् comes after the root ईक्ष् 'to call', वेज् 'to weave', माश् 'to measure' when the object is in composition with it.

This debars the affix क (III 2 3), as स्वर्ग + हे + अर्ह् = स्वर्ग + हा + अ = स्वर्ग + हाय + अ (VII 3 33) = स्वर्गहायः So also तन्नुदायः, चान्यभायः ।

२९१५ । आतोऽनुपसर्गः कः । ३ । २ । ३ ।

आदन्ताङ्गातोऽनुपसर्गात्कर्त्तव्यपपदे कः स्वाग्नाच् । 'आतो लोपः' । गोदः । पार्श्विर्त्रश्च । 'अनुपसर्गः' किम् । गोदन्दाय । * कविषो सर्वत्र संस्वारविन्दो हः * । इह जिनाति ब्रह्मण्यः । सर्वत्र यद्व्यादातश्चोपसर्गः । आहः । ग्रहः ।

2915. The affix क comes after a verbal root that ends in long आ when there is no upasarga preceding it and when the object is in composition with it

This debars अर्ह्, as गो + दा + क = गो + द + अ = गोदः 'Giver of cows' (the long आ is elided by VI 4 64.) So also, कम्बलदः 'who gives a blanket' पार्श्विर्त्रश्च 'what protects the rear', अङ्गुलित्रश्च 'what protects the finger (a thumble)'

Why do we say 'when there is no upasarga'? Witness गोदन्दायः 'who ceremoniously gives a cow', यज्यदाय 'who ceremoniously gives a mâre'. Here the compound verb ददा takes the affix अर्ह्

Vart.—The affix क before which the final consonant with the vowel that precedes it is dropped, comes always after those roots whose semi-

vowel is vocalised in conjugation in cases where क would have otherwise come Prasârana means samprasârana. Thus the root jyâ ends in long आ and would have taken क. But this root becomes vocalised by VI 1 16 before the vikarana snâ. Therefore the upapada samâsa will be ज्यङ्गव्यः. So also आहः and महुः. Had the affix been क, the forms would have been ज्यङ्गविवः, आहुवः and महुवः by vocalisation. The affix व prevents it.

२९१६ । सुपि स्यः । ३ । २ । ४ ।

सुपीति योगो विभज्यते । सुप्युपपदे आदन्तात्कः स्यात् । द्वाभ्यां पिबतीति द्विपः । वनस्यः । विषमस्यः । ततः स्यः । सुपि तिष्ठते कः स्वादारम्भवानस्यभावे । आसुनासुत्यानवासुत्यः ।

2916. The affix क comes after the root स्या, when in composition with a word ending in a case-affix, as an upapada.

In the three previous sūtras, the word in composition was always in the accusative case. This sūtra declares that with regard to the verb स्या, the upapada may have any case not necessarily the accusative. As वनस्यः = वने तिष्ठति 'who dwells in accessible position', and विषमस्यः 'having an inaccessible position', ततः स्यः.

This sūtra should be divided into two sūtras (yoga-bibhāga). Thus — (1) सुपि. The affix क comes after every root ending in long आ, when in composition with a case-inflected word, as द्वाभ्यां पिबति = द्वि + पा + क = द्विपः (VI 4 64 S. 2372) 'who drinks with two organs,' i.e., the proboscis and the mouth, an 'elephant'. So also पादपः 'a plant' (what drinks through the foot) कच्छपः 'a tortoise' (that always protects its mouth by by drawing it in, at the approach of danger). (2) सुपिस्यः. The affix क comes after the root स्या when in composition with a word ending in a case-affix. Since this is a new rule, it applies when the verb denotes 'condition or state', for when it denotes agent, the affix would have come by III 4 67 S. 2834. As आसुनासु + उत्थानसु = आसुत्य, 'the rising or appearance of rats,' 'a swarm of rats'. See VI. 4, 64. S. 2372 for the elision of आ, and VIII 4 61 S. 118.

Note — Why do we make this two-fold division, when we see the second rule is included in the first as the verb स्या also ends in a long आ? The reason is that the first rule applies where the agent is indicated, while the second rule applies where condition is to be denoted. As आसुनासुत्यानसु = आसुत्यः 'a swarm of rats', so also वनस्यः a 'swarm of locusts'.

२९१७ । मद्योग्यगानिनि । ८ । ३ । ९२ ।

प्रतिश्रुत इति मद्यो गौः । अग्रतो गच्छतीत्यर्थः । 'अग्र-' इति, कश्चि । मद्यः ।

2917. The word मद्य is irregularly formed when denoting 'a chief' or 'one who goes in front.'

Thus ग्रहो गौः 'a good cow' ग्रहोऽश्वः meaning a 'best horse' Why do we say when meaning 'going in front'? Observe प्रत्ये हिमवतः पुरवे Or the sacred peak of the Himalaya" प्रत्यो, ग्रीहीषाद् 'a measure'

२९१८ । अम्बाम्बगोभूनिस्व्यापद्वित्रिकुशेकुशङ्कङ्गुनञ्जिपुञ्जि

परमेवर्हिर्दि व्यग्निभ्य. स्थः । ८ । ३ । ९७ ।

'स्थः' इति कप्रत्ययान्तस्यानुकरणम् । बहुपर्यै प्रथमा । स्थः स्वस्य सत्त्वं यः स्यात् । द्विष्टः । त्रिष्टः । इत कर्त्तव्यं कर्त्तृणि उपीति द्वयन्यत्रवर्तते । तत्राकर्त्तव्ये उपोत्यस्य सवन्धः ।

2918. The व् of स्थ is changed to प् after अम्ब, आम्ब गो, भूनि, वज्र, अप, द्वि, त्रि, कु, येकु, यङ्कु, अङ्गु, नञ्जि, पुञ्जि परमे, वर्हिर्, दिवि and अग्नि ॥

Thus अम्बष्टः, आम्बष्टः, गोष्टः, भूनिष्टः, वज्रेष्टः, अपष्टः, द्विष्टः, त्रिष्टः, कुष्टः, येकुष्टः, यङ्कुष्टः, अङ्गुष्टः, नञ्जिष्टः, परमेष्टः, वर्हिष्टः, दिविष्टः, अग्निष्टः ॥

The word स्थ is formed by the affix क् and is shown in the sūtra in the first case, but with the force of the sixth case and means the word-form स्थ, and it is not the genitive case of स्थ, for then the rule would apply to गोस्थानच्, भूनिस्थानच् &c,

No ६ — Vart — The same change takes place in स्या, स्थिन्, and स्य ॥ As वज्रेष्टा । परमेष्टी । वज्रेष्टा सारथिः ॥

Both the words कर्त्तृणि and उपि are understood in the sūtras that follow viz, the word कर्त्तृणि in sūtras that relate to transitive verbs, and the word उपि everywhere else

२९१९ । तुन्दशोकयोः परिमृजापनुदो । ३ । २ । ५ ।

तुन्दशोकयोः कर्त्तृशोचपदयोराभ्या कः स्यात् । * आलस्यतुलाहरचदोति वक्तव्यम् * तुन्द परिमार्च्छति तुन्दपरिहृजेऽलसः । शोकापनुदः । तुलस्याहर्ता । अलसादन्वत्तुन्दपरिमार्च्छयत् । यद्य सहायवारत्तोपदेयेन शोकमपनुदति स शोकापनुदः । * कर्मकरश्च नूलविभुजादिभ्य उपपत्त्यनच् * । नूलानि विभुजति नूलविभुजो रयः । आकृतिगर्भोऽवच् । गहीत्रः । कुत्रः । गिल-दीति गिलः ।

2919 The affix क् comes after the verbs परिहृच् 'to wash out' and अपनुद् 'to drive away,' when in composition with the words तुन्द 'navel' and शोक 'grief', as objects, respectively.

As तुन्द परिहृज् आस्ते 'he lay lazy' So also शोकापनुद् पुत्रो जातः 'a son, destroyer of sorrow is born'

Vart — This affix is to be applied only then, when the meaning of the word to be formed is 'lazy' and 'giver of happiness'

The epithet तुन्द परिहृजः is applied to 'a lazy person', while तुन्द परिमार्च्छः means 'who clears his navel' So शोकापनुद् means 'giver of happiness,' while शोकापनुदः means 'remover of sorrow' he who by teaching the nothingness of the world removes sorrow is so called

Vart — The words नूलविभुजः 'a chariot' and the rest should be included in the subdivision of words formed by the affix क् The words belonging

to this head can only be recognised by their form, there being no list of them to be found anywhere Thus चरविभुज् 'a chariot', बलभुज् 'a bow,' काण्डमुह 'sesamums', कुमुदम् (को मोहते) 'a lotus'

पद्मीनः 'a mountain', कुम्भः 'a mountain', गिह 'a crocodile in the Ganges' (literally 'one who swallows')

२९२० । प्रे दाहः । ३ । २ । ६ ।

दाहपाप्मानादीन् प्रोपवृष्टात्कर्तव्यपदे कः स्वाद्बोऽपवादः । सर्वप्रदः । परिप्रदः । अनुपवर्ग इत्युक्ते प्रादन्त्यस्मिन्नुपि न कः । नोसप्रदाय ।

2920 The affix क comes after a root having the form of दा 'to give' &c, and दा 'to know', when taking the preposition प्र, and in composition with a word in the accusative case

By III 2 3 the affix क was applied after verbs that ended in long आ and had no *upasarga* Now begins the case of verbs with *upasarga* This debars the affix अह्, as सर्वप्रदः (VI 4 64) 'giver of all, liberal', परिप्रदः (VI 4 64) 'acquainted with roads' The long आ of दा and दा is elided by VI 4 64 S 2372

Why do we say 'when taking प्र'? With any other *upsarga* these verbs will take the general affix अह्, as गोसप्रदाय. ॥

२९२१ । समि ह्यः । ३ । २ । ७ ।

नोसह्यः ।

2921 The affix ह्य comes after the root समा 'to tell', when preceded by the preposition सम्, and when the object is in composition with it.

The verb समा ends in long आ and by III 2 3 when compounded with an *upasarga*, it would have taken the affix अह् This debars अह्, as गोसह्यः (VI 4 64) 'a cowherd' (गोसह्यन्ते),

२९२२ । गापोहृक् । ३ । २ । ८ ।

अनुपवृष्टाभ्यामाभ्या टक्त्वात्कर्तव्यपदे । गापमः-गापयी । उपवर्गे तु गापवङ्गावः । * पिबतिः सुरावीप्सोरिति बाष्पवद् * । सुरापी । यीधुपी । अन्वत वीरपा ब्राह्मणी । सुरां पाति रवसीति सुरापा ।

2922 The affix हृक् comes after the verbs गै 'to sing' and पा 'to drink' when used without a preposition, and when the object is in composition with it.

The phrase *anupasarga* is to be read again into this sūtra by *anuvṛtti* from III 2 3, though this *anuvṛtti* had temporarily lain dormant in III 2 6 and 7 as being unnecessary This debars क, of this affix, ह् and क् are indicative, the ह् showing, among others, that the feminine is formed by the affix क्तीप् (IV. 1 14).

As, यक् गायति=यक्+गाः+टक्=यक्गः (VI 4 64) 'who sings Sakra hymns' चानयः 'singer of Sāma', fem यक्नी and चानयी ।

Vart—The affix टक् comes after the verb पा when it means to drink and only when it is in composition with the words सुरा and शीघ्र as its object. This is an important modification of the general sūtra. Thus सुराप fem. सुरापी 'wine-bibber', शीघ्रपः fem शीघ्रपी 'spirit drinker'.

Why do we say 'when in composition with sūrā and śidhu'? Observe चीरपा ब्राह्मणी 'the milk-drinking Brāhmani', formed by the affix च and the feminine, therefore, not formed by the affix ई but by आ

Why do we say 'when पा means to drink'? When पा means 'to protect' this affix is not used, as सुरापा 'who protects wine'.

When these words are compounded with an *upasarga* they do not take टक् but अच्, as अचसुरायः, चानसगायः ।

Note—*Vart*—There is diversity in the Chhandas as to the employment of these affixes, as वा ब्राह्मणी सुरापी or सुरापा भवति वैना देवाः पतिलोकं नयन्ति 'the Gods do not carry that Brāhmani to the regions of her husband who drinks wine'

२९२३ । हरतेनृद्यननेऽच् । ३ । २ । ९ ।

अयहरः । 'अनुद्यनने' किम् । भारहारः । ' * यत्किंवाङ्गलाङ्कुशतेनरयष्टिपटपटीचतुः पट्टिपट्टयानम् *' । यत्किंवाङ्ग । लाङ्गलगृह ॥ सूत्रे च भार्ययः । सूत्रगृहः । यत्तु सूत्रं केवलमुपादधे न तु भारवति तत्रापि । सूत्रगृहः ।

2923 The affix अच् comes after the verb हृन् when it does not mean 'to raise up', when the object is in composition with it.

This debars अच् The word उद्यनन means 'to raise a load' Thus अच हरति=अयहर 'who takes a share, or sharer', so रिक्थहर. 'an heir' (हृ+अच्=हर+अ=हर) (VII 3 34)

Why do we say 'when it does not mean to raise up'? For then the affix अच् will be employed, as भारहार 'a burden-bearer, a porter'

Vart—This affix comes after the verb हृन् when in composition with the words यत्ति 'spear', लाङ्गल 'plough', अङ्कुश 'goad', यष्टि 'staff', तेनर 'an iron club', पट 'jar', पटी 'a small jar', चतुर् 'a bow', as यत्तिग्रहः 'a lancer', लाङ्गलगृहः 'a plough-man', अङ्कुशग्रहः 'an elephant driver', यष्टिग्रह 'a staff-bearer', तेनरग्रहः 'a club-bearer', पटग्रहः, पटीग्रहः 'a jar-bearer', चतुर्गृहः 'a bow-bearer'

Vart.—This affix comes after the verb गृह् when the word सूत्र is in composition with it and the sense is that of 'holding', as सूत्रगृहः 'a thread-holder'. When it has not this meaning we have सूत्रगाह 'a thread-taker'.

२९२४ । वयसि च । ३ । २ । १० ।

वयस्यस्य वयसि । वयसि च । कुमारः ।

2924. The affix **ञच्** comes after the verb **वृञ्** when the object is in composition with it and when the meaning of the word so formed is descriptive of age.

In this sūtra the verb **वृञ्** has the sense of *udyamana* which was specifically excluded in the last. The word **वयसि** means the condition of human body as dependent upon time. This rule applies to those words which indicate the attainment of appropriate age for the accomplishment of objects described by the *upapada*, or the reaching of that age in which the thing described by the *upapada*, naturally takes place, as **अस्थिहर रत्न** 'the dog that has reached the age when it can chew bones' (lit. when it can raise it up), **वयसि च कुमारः** 'the boy old enough to wear (lit. 'to raise up or bear) the shield', so that the verb here has the sense of 'raising up'.

२९२५ । आङि ताच्छील्ये । ३ । २ । ११ ।

पुष्पाद्याहरति ताच्छीलः पुष्पाहारः । 'ताच्छील्ये' क्तिच् । भाराहारः ।

2925. The affix **ञच्** comes after the verb **वृञ्** (when the object is in composition with it), the root taking the preposition **आङ्**, and the sense of the word so formed is inclination or accustomed occupation.

The word **ताच्छील्य** means a natural inclination or habitual occupation, as **पुष्पाहार** (**पुष्प + आहरति = पुष्प + आहर**) 'he who has a natural tendency towards fetching flowers or whose habitual occupation is to collect flowers'.

Why do we say 'when denoting inclination'? Otherwise the affix will be **ञच्**, as **भाराहारति = भाराहार** 'who brings load'.

२९२६ । अर्हः । ३ । २ । १२ ।

अर्हतिरत्यन्तकर्मव्युपपदेऽव्योपवादः । पुत्रार्हो ब्राह्मणी ।

2926. The affix **ञच्** comes after the verb **अर्ह** 'to respect', when the object is in composition with it.

This debars **ञच्**. The words so formed are especially of feminine gender. As **पुत्रार्हो ब्राह्मणी** 'a Brāhmana lady deserving of respect'.

२९२७ । स्तम्बकृष्यो रमिजयोः । २ । २ । १३ ।

* 'इतिवृचकृष्योरिति वक्तव्यम् * । स्तम्बे रमते स्तम्बेरनो हस्ती । 'वृचकृष्ये कृति-' (९७२) एति 'हलश्रुतात्-' (९६६) इति वा ऊरुवृक् । कर्षेज्य वृचकः ।

2927. The affix **ञच्** comes after the verb **रञ्** 'to sport' and **ञच्** 'to whisper' when the case-inflected words **स्तम्ब** 'a clump

of grass' and कर्ण 'ear' are in composition with them respectively

The verb रञ् is intransitive and the verb जप् can take an object under very limited circumstances only, namely, when the object denotes *Sābda*; therefore in the case of both these verbs, the object cannot be in composition as an accusative case, consequently the *upapada* here must be a general case-inflected word. Hence there is the *anuvṛtti* of the word जुप् from sūtra III 2 4 into this, and the *anuvṛtti* of the word कर्ण is inapplicable here.

Vart—The words to be formed must have the sense of 'elephant' and a 'tale-bearer'. Thus स्तम्बेरनते=स्तम्बेरनः 'an elephant (lit. who sports in cluster of grass)' कर्णे जपति+कर्णेजपः 'a slanderer (lit. who whispers in the ear)'. The case affix is not elided, either VI 3 14 S 972, or VI 3. 9 S 966 prevents the elision of the locative case-ending.

The affix ञच् is not employed when the words to be formed do not mean an 'elephant' and a 'traducer'. Thus स्तम्बे रन्ता 'who plays in clusters of grass' कर्णे जपिता नञ्क, 'the mosquito that hums near the ear'.

२९२८ । शनि घातोः संज्ञायाम् । ३ । २ । १४ ।

अन्वयः । शब्दः । पुनर्वाङ्मयश्च वाचकविषयेऽपि प्रवृत्त्यर्थः । कृजो हेत्वादिषु टी का मुद्र । शङ्करा नाम परिव्राजिका तच्छीला ।

2928 The affix ञच् is employed after all verbal roots, when जप् 'well', is in composition, and the word so formed denotes a name.

As जप्+कृ+ञच्=शङ्करः lit. 'who does good'. So also शनिजः शब्दः । All these are proper nouns.

Why have we repeated the word *dhātu* in this aphorism, when it was understood by *anuvṛtti* from sūtra III 1. 91? To this the reply is, that the repetition of the word *dhātu* shows that there is prohibition of the affix ट्, that comes after the verb कृ in certain senses (III 2 20), when the word जप् is in composition. The affix ञच् will be employed after the verb कृ and not the affix ट्, when जप् is an *upapada*, even when the sense to be indicated is that of cause, habit, &c (III 2 20). The result is that the feminine of शङ्कर will be शङ्करा, and not शङ्करी, which, had the affix been ट्, would have been the proper feminine (See IV 1 14) शङ्करा means 'a female-ascetic,' 'a vulture' and 'one having the habit of doing good'.

२९२९ । अधिकरेणे शेते । ३ । २ । १५ ।

शे शेते लशय । '* पार्वदिषूपसक्यान्व *' । पार्वदीश्या शेते पार्वशयः । पृथुशयः । उदरेष शेते उदरशय । '* उत्तानादिषु कर्तृषु *' । उत्तान शेते उत्तानशयः । अजगूर्णशयः । अवनतो मूर्धा यस्य सोऽवनमूषा । अवोपुलः शेत इत्यर्थः । '* गिरी उरश्चन्दसि *' गिरी शेते

गिरिः । अथ तर्हि 'गिरिमुपवचनं प्रत्ययं' वा युजेयी ' इति । गिरित्वास्तीति विशदे लोभा-
दित्वापत्ता ।

2929 The affix **ञच्** comes after the verb **जी** 'to lie down' when in composition with a case-inflected word indicating location, i.e., in the locative case

The word **चूनि** (III 2 4) a noun ending in a case-affix is understood in this aphorism As **जे येते=उचयः** 'who lies in the sky'

Vart—The affix **ञच्** comes after the **व** **ञ** **जी** when in composition with the words **पार्श्व** 'ribs', &c, though not necessarily denoting location, as **पार्श्वान्वा येते=पार्श्वयः** 'who reclines on his sides', **उदरयः** 'who lies on his stomach', **पृष्ठयः** 'who lies on his back'.

Vart—So also when the words **उत्तान** &c, are in composition with it denoting agent and in the nominative case As **उत्तान येते=उत्तानयः** । **अवगूर्ण येते=अवगूर्णयः** 'he who sleeps with his face downwards'

Vart—In the Chhandas the affix **ञच्** comes after the verb **जी** when in composition with the word **गिरि** in the locative As **गिरौयेते=गिरि** 'who lies on the mountain' How do you explain the use of **गिरि** in the classical literature then, as in the following verse of Kalidāsa (Ku I 60 and 37) **गिरिमुपवचनं प्रत्ययं वा युजेयी** 'She of the beautiful hair daily worshipped Girisa' It is formed by the affix **ञ** (V 2 100 S 1907) **गिरित्वास्ति** 'He who has hills', and not by this *vārtikā*

The letter **ञ** of **ञच्** is indicative denoting that there is elision of the final vowel with what follows it (I 1 64)

२९३० । अरेष्टः । ३ । २ । १६ ।

अधिकारः उपपदे । कुबचर । कुबचरी ।

2930. The affix **ट** comes after the verb **चट्** 'to go' when a word in the locative case is in composition with it

The word *adhikarana* of the last sūtra is understood in this As **कुबु चरति=कुबचरः** 'who goes among the Kurus', **मद्रचरः** 'who goes among the Madras'.

Of the affix **ट** the real affix is **ञ**, the letter **ट** being indicative, showing that the feminine of these words is formed by the affix **नीच्** See IV 1. 14), as **कुबचरी**, **मद्रचरी** ।

२९३१ । भिक्षसेनादायेषु च । ३ । २ । १७ ।

निष्ठा चरतीति निष्ठाचरः । सेनाचरः । आदायेति स्वयन्त्वच् । आदायचरः । अथ 'भिक्षा स्थिता चरतीति' इति पञ्चादिषु चरतिर्नि पाठात् ।

2931 The affix **ट** is employed after the verb **चट्** 'to go', when the words in composition with it are **निष्ठा** 'alms', **सेना** 'army' and **आदाय** 'having taken'

The *anuvṛtta* of the words 'in the locative case' does not extend to this aphorism, and hence the necessity of making a distinct and separate sūtra

Thus भिक्षाचरः 'a beggar' (who goes for alms), वेनाचरः 'one who enters into an arm', आदावचर 'one who goes after having taken' The word ādāya is formed by *lyap* (the substitute of *ktvā*) How do you explain the word चहचरी the feminine in कीप् of चहचर which must have been formed by ट ta in order to get nip? It is not formed by ta-affix, but it is a compound of चह+चरट् The word charat is read with t in Pachādi list III 1 134 S 2896 The difference between an upapada compound such as bhikshāchāra, and a noun compound as चहचर is that the former is a *niṭya*, and the latter an optional compound See II 2 19 S 782

२९३२ । पुरोऽग्रतोऽग्रेषु सर्तेः । ३ । २ । १८ ।

पुरःसरः । अग्रतःसरः । अग्रतःशेषान्ते वा सरतीत्यग्रेसरः । पुरोऽग्रं हृत्वेदन्तत्यनपि निषात्त्यते । अथ तर्हि 'ग्र्य तदग्रसरगर्भितकृष्णसारत्' इति । बाहुल्यकामिति इत्यदसः ।

2832 The affix ट comes after the verb वृ 'to move' when the words in composition with it, are पुर, अग्रतः and अग्रे, all meaning 'in front of or before'

The last word is 'agre' with ट and not 'agra' This anomaly indicates that the word *agresara* may be analysed not only in the locative, but in the accusative and instrumental also As अग्रत् सरति or अग्रेषु सरति or अग्रे सरति । That the word in the sūtra is 'agre' and not 'agra' is implied by its being put last in the compound, otherwise as it begins and ends in a vowel, it would have stood first (II 2 33 S 904) Moreover, even from 'agra' we could get the form 'agre-sara,' by non-elision of the 7th case-affix the special mention of 'agre' shows that in analysis it may be in other cases than the locative

As पुरः सरति=पुरः सरः 'who goes in front, a harbinger' So also अग्रतश्च सरः and अग्रेसर 'going in front, a leader' How do you explain अग्रसर in ग्र्य तदग्रसरगर्भित कृष्णसारत्? It is a diversity according to Haradatta, allowable under III 3 113 S 2841

२९३३ । पूर्वे कर्तरि । ३ । २ । १९ ।

कर्तृकाविनि पूर्वशब्द उपपदे सर्तेष्टः स्यात् । पूर्व सरतीति पूर्वसर । 'कर्तरि' क्ति । नै देयं सरतीति पूर्वसारः ।

2933 The affix ट comes after the verb वृ 'to go', when ग्र्य is in composition with it, denoting the agent

Thus पूर्वः सरति=पूर्वसरः 'going in front'

Why do we say 'denoting the agent'? Otherwise the affix अच् will be employed As पूर्वदेशं सरति=पूर्वसारः 'going to the east'

२९३४ । कृञो हेतुताच्छील्लयानुलोम्येषु । ३ । २ । २० ।

एषु योलेषु करोतेष्टः स्वाद् । 'अत कृदनि-' (१६०) इति नः । यश्चस्वरि विद्या । आह-
कारः । वचनकरः ।

2934 The affix ट comes after the verb कृच् 'to make', when the object is in composition with it denoting 'cause', 'habit' and 'going with the grain' (concession).

The word एषु of this sūtra means the final or conclusive cause, and is not the grammatical हेतु meaning 'agent' ताच्छील्य means 'habit,' and literally, the act of being accustomed to that आनुलोम्य comes from अनुलोम्य meaning 'with the hair', that is to say, regular, in natural order, successive, and hence 'favourable', and 'agreeable', 'complaisance', 'acquiescence', &c Of हेतु, we have योक्तकरी कन्वा 'the daughter that causes sorrow, यश्चस्वरि विद्या 'honorable science', the visarga of yasah is changed to s by VIII 3 48 S 160, कुलकर चन 'the family making wealth' Of ताच्छील्य, we have आहकारः 'who performs obseques', अर्थकर 'who amasses wealth' Of आनुलोम्य, we have त्रैयकर 'who promptly does what he is directed', वचनकरः 'who regularly does what he is told'

Why do we say 'when having these senses'? Otherwise the affix will be अह्. As कुम्भकार 'potter', नगरकार 'city-maker'

२९३५ । दिवाविभानिशाप्रभाभास्कारान्तानन्तादिवहुनान्दीकिलिपि-
लिबिबलिभक्तिकर्तृवित्रनेत्रसख्याजड्वाबाह्वहयत्तदुनुररु पु।३।२।२१।

एषु कृञश्च स्वादेष्ट्वादावपि । दिवाकरः । विभाकरः । निशाकरः । अन्तादित्वात् । भास्करः । बहुकरः । बहुयम्बत्वे वैपुल्याय सख्यापिडया पृथग्गृह्यत् । लिपिलिबिबिभौ पर्याये । सख्या । यजकरः । द्विकरः । कस्कादिन्वादाहस्करः । 'नित्यं यन्मासेऽनुसरपदस्त्वत् (१५८) इति पठवत् । पनुचकरः । अरधकरः । ' * कियत्तदुपु कृञोऽविबचानम् * ' इति वार्तिकम् । किकरः । यत्करः । तत्करः । हेत्वाद्वा ट बाधित्वा परत्वादह् । पु शेये जीह् । किकरी ।

2935 The affix ट comes after the verb कृच् 'to make' when the following words are in composition with it —दिवा 'by day', विभा 'light', निशा 'night', प्रभा 'splendour', प्रा- 'light', कार 'work', अन्त 'end', अयन्त 'endless', आदि 'beginning', बहु 'many', नान्दी 'benediction', किम् 'what', लिपि 'writing', लिबि 'writing', बलि 'oblation', भक्ति 'devotion', कर्तृ agent, चित्र painting', क्षेत्र 'field', words denoting numerals, बह्व 'thigh', बाहु 'hand', वर 'day', यद् what', तद् 'that', बधु 'bow' and अह् 'wound'.

Both the words ' karma' and ' sup' are understood in this aphorism, that is to say, sometimes these upapadas have the accusative case and

sometimes they have other cases, as the construction may require This affix *च्* comes when the sense is not that of cause, &c, as it was in the last sūtra

Thus दिवाक 'the sun.' The word दिवा is an indeclinable and means 'in the day time' There the *upapada*, therefore, is in the locative case. The sun is so called, because it makes creatures active in the day time

So विभाकर 'the sun' (light-maker), निशाकर: 'the moon' (the night-maker), मनाकर 'the sun' नासकर: 'the sun' (the letter च is not changed into *visarga*, as it belongs to the Kaskādi list VII 3 43 S 144, कारक: 'agent', म्रतकर: 'death' (endmaker), अनन्तकर: 'magnifying to any extent', आदिकर: 'the creator', बहुकर: 'the busy', The word 'bahu' here means 'spaciousness', and so it is not sankhya when meaning 'many' it is sankhya and would be governed by sankhya of this sūtra नादीकर: 'the speaker of benediction', किंकर: 'a servant', लिपिकर: 'a scribe', लिपिकर: 'a scribe'; बलिकर: 'offering sacrifice', भक्तिकर: 'a devotee', कर्तृकर: 'an agent', चित्रकर: 'a painter', वैवकर: 'a cultivator', एककर: 'doing only one thing', द्विकर: 'doing two things', त्रिकर: 'doing three things', जङ्घाकर: 'a runner, an express', दाडुकर: 'a hero', 'a manual labourer', अहस्कर: 'the sun' (VIII 3 48 S 144 by which there is १), तत्कर: doing that, यत्कर: 'doing that', बधुकर 'bow-maker' (by VIII 3 ५० S 159 च is changed to च), अवस्कर: 'causing or inflicting wounds'

Vari —The affix *ञच्* comes after the verb कृ when किय्, यत्, तद् and बहु are in composition with it The speciality of *च्* affix is that the feminine of words derived from it is formed by long ई, while the feminine of words derived by *ञच्* is formed by long आ Thus किकरा a female servant यत्करा, तत्करा, and बहुकरा, these words might be said to belong to the *ञञादि* class (See IV. 1 31) Even when 'hetu,' &c (S 2934) is expressed, there would be *ञच्* and not *च्* for that is debarred The feminine is by *कीच्* as किकरी 'the wife of a servant'

२९३६ । कर्मणि भृतौ । ३ । २ । २२ ।

कर्मण्यद् उपपदे करोवेष्टः व्यादृष्टौ । कर्मकरो घृतकः । कर्मकारोऽन्यः

2936 The affix *च्* comes after the verb कृ 'to make', when the word कर्म is in composition with it, and the sense of the word so formed is that of 'wages'

The word भृति means service for hire, wages The word कृच् does not mean the grammatical object but the word-form कर्म, as कर्मकृच् 'a hired labourer' (not a slave), otherwise the affix is *ञच्*, as कर्मकार: 'an artisan'

२९३७ । न शब्दलोकाकलहगाथावैरघातुसूत्रमन्त्रपदेषु । ३ । २ । २३ ।

एव कृच्यो न । हेत्वादिबु प्राज्ञः प्रविचिष्यते । यदकार इत्यादि ।

2937 The affix **ट** does not come after the verb **कृ** 'to make', when the following words are in composition with it — **शब्द** 'sound', **श्लोक** 'verse', **कलद** 'quarrel', **गाय** 'praise', **वैर** 'enmity', **चाटु** 'flattery', **सूत्र** 'thread', **मन्त्र** 'hymns' and **पद** 'word'.

This prohibition relates even when the sense is that of cause, habit, &c, of S 2934. The affix **ट** being prohibited, the general affix **ञच्** takes its place. As **शब्दकारः** 'sounding, sonorous', **श्लोककारः** 'a verse-maker', **कलदकारः** 'one who foments quarrels', **गायकारः** 'a writer of Gāthās or prakritic verses', **वैरकारः** 'an enemy', **चाटुकारः** 'a flatterer', **सूत्रकारः** 'an author of sūtras', **मन्त्रकारः** 'a composer of Mantras', **पदकारः** 'an author of Padapātha'.

२९३८ । स्तम्बशकृतोरिन् । ३ । २ । २४ ।

* 'ग्रीहिषत्सयोरिति वक्तव्यम् * । स्तम्बकृतिर्ग्रीहिः । शकृतकृतिर्बल्लवः । 'ग्रीहिषत्सयोः' क्विप् । स्तम्बकारः । शकृतकारः ।

2938 The affix **इच्** comes after the verb **कृ** when the words in composition with it, are **स्तम्ब** 'a sheaf', and **शकृत्** 'ordure'.

Thus **स्तम्ब + कृ + इच् = स्तम्बकृतिः** nom sing **स्तम्बकृतिः**, so also **शकृत्कृतिः**.

Vart—This rule is applicable when the sense of the words to be formed, is that of 'rice' and 'a calf' respectively. Therefore **स्तम्बकृतिः**, means 'rice', and **शकृत्कृतिः** 'a calf'.

When the words have not the senses of 'rice' and 'a calf', the affix **ञच्** is employed. As **स्तम्बकारः** 'sheaf-maker', **शकृत्कारः**, 'ordure-maker'.

२९३९ । हस्तेद्वैतिनाथयोः पशौ । ३ । २ । २५ ।

द्वैतिनाथयोरपपदयोर्हज इन्स्याद् पशौ कर्त्तरि । द्वैति हस्तीति द्वैतिहरिः । नाथ नाथारण्यं हस्तीति नाथहरिः । 'पशौ' क्विप् । द्वैतिहारः । नाथहारः ।

2939. When the agent indicated is an animal, the affix **इच्** comes after the verb **हृ** 'to take', the words in composition with it being **द्वैति** 'a leather-bag' and **नाथ** 'nose-string'.

Thus **द्वैतिहरिः** 'a dog' (a carrier of skin), **नाथहरिः** 'a beast' (that carries the nose-rope). The word **नाथ** means 'a rope put in the nose of animals'.

When the words formed do not denote an animal, the affix **ञच्** is employed, as **द्वैतिहारः** 'a water-carrier (a carrier of a leather-bag for holding water)' **नाथहारः** 'a carrier of his master'.

२९४० । क्लेश्यहिरात्मन्मरिश्च । ३ । २ । २६ ।

क्लेशानि पृहति क्लेशग्रहिः । उपपदस्य उदन्तत्वं ग्रहेरिन्प्रत्ययस्य निपातयते । आत्मन् विम-
वोति आत्मन्मरिः । आत्मनो युवागमः । मृज इच् । पातकुचिभरिः । बाण्वास्तु आत्म-दाकुचि-
क्विप्ति वेद । 'ज्योत्स्नाकारणमुदरभरवृक्षोरा' इति युवागिः ।

2940 And the words फलेग्रहि and आत्मन्नरि are irregularly formed

The word फलेग्रहि is formed by adding the affix हृ to the verb ग्रह and making the upapada end in the vowel ए Thus फलानि ग्रह्वाति = फलेग्रहि: 'the fruit-bearing, i.e., a tree'

The word आत्मन्नरि is formed by adding the augment जु (न) to the upapada आत्म, and the affix हृ to the verb हृन् Thus आत्मन विनर्ति = आत्मन्नरि: 'selfish' (one who feeds his own self)

The word 'and' indicates that there are other such irregularly-formed words As कुहिन्नरि: 'gluttonous, selfish' (caring to feed his own belly) उदरन्नरि: 'gluttonous, selfish'

Chandra Grammarian says that when the words आत्मन्, उदर and कुहि, are in composition as upapadas, then also the above forms are valid As we find *Murāri*, author of *Anargha-rāghava* using the form उदरन्नरि in the following verse —

ज्योत्स्ना करम्भमुदर नरवद्वकोराः ।

The word कुहि भराः in the following is wrong it ought to be कुहिं नरवः ।

निरिस्तु कनकाचल	इति न सन्ति चारम ब्रज
किटिस्त चरणीधर	कति न सन्ति भूदारका ।
नरस्तु मलयानिलः	कति न सन्ति कञ्जानिलाः
प्रमुस्तु विबुधानय	कति न सन्ति कुहिन्नराः ।

२९४१ । एजेः खश् । ३ । २ । २२ ।

बभ्रन्तादेजेः खश् रयाद् ।

2941. The affix खश् comes after the verb हृ 'to tremble' when ending in हि and when the object is in composition with it

Note — This affix comes after the causative of हृन् Of the affix खश् the letters ख् and श् are indicatory, the real affix is ज्ञ The ख् indicates that the augment जु is added to the upapada ending in vowel (VI 3 67) The श् indicates that this is a Sārvadhātuka affix (III 4 113), and therefore the vikaranas like चप् &c (III 1 68) will be employed here.

२९४२ । अरुद् विषदजस्तस्य मुम् । ६ । ३ । ६७ ।

अरुदी द्विपतोऽजस्तस्य च जुनागम इयातिदन्त उत्तरपदे न ह्रस्वव्ययस्य । शिस्थ्याच्छ्रवादिः । अननेत्रयतीति अननेत्रयः । ' * वातशुनीतिलयर्षेस्वजभेदुदज्ज्ञातिभ्यः खश् उपचरयानम् * ' । वातमजा वृणाः ।

2942 जुप् is the augment added immediately after the final vowel, of अरुद्, द्विपत्, and of a stem ending in a vowel, unless it is an Indeclinable, when a word formed by a शिप् affix follows

Note—Thus अस्त्रुद् द्विषन्तश्च, कालिन्या &c See III 2 35, 39, 83 The ष् of अस्त्रुद् and the द् of द्विषन्तश्च are dropped by VIII 2 23

Note—Why do we say 'of अस्त्रुद् &c'? Observe विश्वन्त्या ॥ Why do we say 'not an Indeclinable'? Observe दीवानन्त्या, दिवानन्त्याः ॥ Why do we use the word अन्त in अन्त, when merely ऋण would have sufficed by the rule of tadanta-vidhi? This indicates that the shortening taught in the preceding sūtra does not debar the ऋण augment, nor does ऋण debar the shortening. So that ऋण is added after the shortening has taken place

Thus जननेत्यति = जननेत्यः (जन + रजि + ऋण् + ख्य = जनद् + रजे + ख + ख्य) जनने ख्य 'who awes mankind'

Vart—The affix ख्य comes after the verbs गच्छ 'to go', चिद् 'to suck', हृद् 'to strike', हा 'to leave' when in composition with the words वात 'wind', शुनी 'a bitch', तिल 'sesamum' and बर्द्ध 'flatulence'. As वातनजाः वृणाः swift antelopes' (going with the wind) For शुनी, the following applies by which the long ई of शुनी is shortened

२९४३ । खित्यनव्ययस्य । ६ । ३ । ६६ ।

खित्यन्ते परे पूर्वपदस्य ह्रस्वः स्वात् । ततो ऋण् । शुनिचयः । तिलहृद् । बर्द्धनहा नाभाः । बर्द्धनपानशब्दस्त जहातीति विग्रहः । जहातिरन्तर्भावितवयव ।

2943 A short is always substituted for the final of the first member, when the second member is a word formed by an affix having an indicative ख, but not when the first member is an Indeclinable

Thus शुनी + च + ख्य = शुनिचयः 'a bitch-sucker', तिलहृद् 'an oilman', बर्द्धनहा नाभाः 'a kind of bean' (that causes or cures flatulence) The word जहाति has the causative sense latent in it and means "causes to go away"

Thus कालिन्या, हरिश्चिन्या ॥ The augment ऋण does not prevent the shortening, had it done so, the rule would have been unnecessary. But दीवानन्त्या, दिवानन्त्याः, where दीवा and दिवा are Indeclinables there is no shortening. The above words are formed by ख्य (III 2 83). The phrase anavyayasya indicates by implication that the word खित् here means खित्तः, contrary to the maxim enunciated in VI 3 17 उत्तरपदाधिकारे प्रत्ययानुद्वे तदन्तश्चिन्नेत्यते ॥ For अ. Avyaya can never take a खित् affix which is ordained only after dhātus

२९४४ । नासिकास्तनयोऽर्माधेतो । ३ । २ । २९ ।

अनवार्तिङ्गम्—'स्तने धेतो नासिकाया च्छेदने वाच्यम्' । स्तनं चयतीति स्तनचय । धेदष्टिस्तनस्तनचयी । नासिकचय । नासिकचयः ।

2944 The affix ख्य comes after the verbs च्वा 'to blow' and च 'to suck' when नासिका 'nose' and स्तन 'breast' are in composition with them as object

Var'—It should be stated that stana is compounded with √dhet, while nāsikā is compounded with √dhet and √dhma both

The rule of *yathāśankhyā* as given in I 3 10 does not, however, apply here For स्तन is compounded with च्छे, as (स्तन + च्छे + खञ् = स्तना + खञ् + च्छे + खञ् = स्तन + च्छ + खञ् + ख + ख) = स्तनञ्चय 'an infant' (sucking the breast)

The feminine of स्तनञ्चय is स्तनञ्चयी: as the verb च्छे has an indicatory ट् ।

But नासिका is compounded with both ञ्जा and च्छे as नासिका + ञ्जा + खञ् = नासिक + च्छ + ञ्ज + ख (VI 3 66 and 67, VII 3 78) = नासिकञ्जनः 'blowing and breathing through the nose' So also नासिकञ्चयः 'drinking through the nose'.

२९४५ । नाडीमुष्टयोश्च । ३ । २ । ३२ ।

वतयोश्चपदयोः कर्तव्योर्नाशितोः खञ् स्यात् । 'यथासङ्ख्य नेच्यते' । नाडिञ्जनः—नाडिञ्चयः । मुष्टिञ्जनः—मुष्टिञ्चयः । ' * यदीक्षारीक्षरीशूपसङ्ख्यानम् * ' । चटिञ्जनञः—चटिञ्चय इत्यादि । क्षारी परिनाशविधेयः । क्षरी गर्दभी ।

2945 And when the words नाडी 'a tube' and मुष्टि 'fist' are objects in composition with the verbs ञ्जा and च्छे, the affix खञ् is employed

Ishtā—(Here also the irregularly-formed *Dvandva* compound नाडीमुष्टि shows that there is non-applicability of the rule of *yathāśankhyā*, for मुष्टि being a चि ought to have stood first (II 2 32)

Thus नाडिञ्जनः 'blowing through the tube', मुष्टिञ्जन 'blowing through the fist', नाडिञ्चयः 'sucking through the tube', an infant, मुष्टिञ्चयः 'an infant'

Var'—The words ghatī, khārī (a measure), khari (she-ass) should be enumerated

The word *and* in the aphorism indicates that there are other words also so formed. Thus चटिञ्जनः, चटिञ्चयः, क्षारिञ्जनः, क्षारि ञ्चयः, (वातञ्जनः, वातञ्चयः, 'a mountain'), so also खरिञ्जनः ।

२९४६ । उदि कूले रुजिवहोः । ३ । २ । ३१ ।

उत्प्लव्या रुजिवहिभ्या कूले कर्तव्यमुपपदे खञ् स्यात् । कूलमुप्लव्यीति कूलमुप्लवः । कूल उपल ।

2946 The affix खञ् comes after the verbs बद् 'to break into pieces' and वह्, 'to carry' when preceded by the upasarga उ and the word कूल 'bank' is in composition with them as the object

Thus कूलमुप्लवति = कूलमुप्लवः 'breaking down banks' (such as a chariot, river, elephant, &c), कूलमुपवहः 'tearing up or carrying away the bank'.

२९४७ । बहाम्ने लिहः । ३ । २ । ३२ ।

बहः एकपक्ष लोहीति बहलिहो गौः । अदादिवाक्यो । लुङ् । खयो हितवान्मुचः । अङ्ग-लिहो वायुः ।

2947 The affix लक्ष् comes after the verb लिह् 'to lick' when the word in objective case in composition with it, is the word वह 'the shoulder of an ox' or अन्न 'a cloud'.

As वहलिहो गौः 'the shoulder-licking cow', अन्न लिहो वायुः 'the cloud-licking wind' The root लिह् belongs to the Adâdi class, so the vikarana वप् is elided. The ह् of लिह् is not gunated as the affix लक्ष् is लिह् (I 2 4 S 2234)

२९४८ । परिमाणो पचः । ३ । २ । ३ ।

प्रस्थपचा स्थाली । खारिपचा कटारः ।

2948 The affix लक्ष् comes after the verb पच् 'to cook' when the word in objective case in composition with it denotes a measure

Thus प्रस्थ पचति=प्रस्थपचा 'a pot having the capacity to cook a *prastha* of food', so also द्रोणपचः, खारिपचः 'a kettle'

२९४९ । नितनखे च । ३ । २ । ३४ ।

नितपचा ब्राह्मणी । नखपचा यवागूः । पचिरन्न तापवाची ।

2949. The affix लक्ष् is employed after the verb पच् when नित 'a small quantity' or नख 'nail' is the word in composition with it in the objective case.

The aphorism has its scope when the words formed do not denote measures, which was the case in the last sūtra. Thus नितपचा ब्राह्मणी the 'Brāhmanī who cooks a little, i.e., a niggardly Brāhmanī', नखपचा यवागूः 'the nailscorching barley gruel' Her पच denotes 'to scorch', 'to heat.'

२९५० । किञ्चरुषोस्तुदः । ३ । २ । ३५ ।

चिबु तुदः । तुमि कृते सयोगोऽस्तस्व लोपः । अरु तुदः ।

2950 The affix लक्ष् comes after the verb तुद् 'to strike', when चिबु 'the moon' or अरु 'a wound' is the word in composition with it in the objective case.

As चिबुस्तुदः राहुः 'the Rāhu that eclipses the moon', अरुस्तुदः 'corrosive, wounding the vital parts' For the addition of the augment तुद् after the word अरु, see VI. 3. 67. S. 2942. Thus अरुस्तुद्+तुदः. Now स् the final of a conjunct consonant is elided by VIII. 2 23. S 54, and the form is अरुस्तुदः ।

२९५१ । असूर्यललाटयोद्ध शितपोः । ३ । २ । ३६ ।

असूर्यमित्त्वसन्नर्धसमासः । दुशिता नमः सवन्धाद् । सूर्ये न परम्यन्तीत्यसूर्यपश्य राजद्वाराः । ललाटतपः सूर्यः ।

2951 The affix खञ् comes after the verb दृश् 'to see' and तप् 'to heat' when असूर्य and सलाह are respectively the words in composition with them in the objective case

Thus असूर्य + दृश् + खञ् = असूर्यस्पर्श, as असूर्यस्पर्शा राजदारा 'the king's wives not even seeing the sun' (being shut up in the harem, and so having no opportunity of seeing the sun, far less any other person who is a stranger, that is, they are so well protected that even the sun cannot see them, much less any irreverent gaze)

So also सलाहन्तपः 'heating the fore-head' (such as the sun)

The word असूर्य is an incomplete or impossible compound, as the negative अ applies to the verb दृश् and not to the word सूर्य This is in opposition to the rule of *samartha pada vidhi* (II 1 2)

२९५२ । उग्रपश्येरन्मदपाणिधमाश्च । ३ । २ । ३७ ।

एते निपात्यन्ते । उग्रनिति क्रियाविशेषण तस्मिन्नुपपदे द्वये खञ् । उग्र पश्यतीत्युग्र पश्यः । ह्रीददकं तेन नाम्नादि दीप्यतेऽविश्वनत्वादिति इरन्मदो ज्ञेयश्चेति । इह निपातनात् इरन्मदः । पाणिधो यन्तेऽस्मिन्निति पाणिधनोऽध्या । अन्धकाराद्भात इत्यर्थः । तत्र हि सर्पाद्यपनोदनाय भातयः शब्दास्ते ॥

2952. The words उग्रस्पर्श, इरन्मद and पाणिधन are irregularly formed

Thus उग्रस्पर्शयति = उग्रस्पर्शः 'fierce looking' The word ugra is an adverb, with this as an upapada, khaś is added to dris इरया मद्यति = इरन्मदः 'delighting in drinking, an epithet of Agni, a flash of lightning' The word ira means 'water' that which is excited or illumined by water is so-called As an anomaly the vikarana syan is not added So पाणिधनाः पश्यातः 'dark roads', literally "where hands (pāṇayah) are clapped (dhmāyante), owing to darkness, in order to drive away the snakes, &c"

२९५३ । प्रियवशे वदः खञ् । ३ । २ । ३८ ।

प्रियंवदः । वयंवदः । * गने सुपि वाच्यः * । असद्वार्थनिदश्चित्तगमो हस्ती । * विहायतो विह इति वाच्यम् * । * खञ्च विहा वाच्य * विहगम - विहगः । भुजगम - भुजगः ।

2953. The affix खञ् comes after the verb वद् 'to speak' when प्रिय or वश is the word in composition with it in the objective case

Thus प्रिय वदति = प्रियंवदः 'who speaks kindly', वशवद 'who professes submission'

Of the affix खञ्, the letters ख्, and ञ् are indicatory, ख् indicates the insertion of the augment जुष् (VI 3 67), and ञ् shows that there is shortening of the vowel in certain cases (VI 4 94 S 2955)

In the case of प्रिय and वश with वद्, the affix खञ् could have given the same result as the affix खञ् Making a separate affix in this sūtra is for

the sake of the aphorisms that follow, where this affix will produce different effects than खच्

Vart—The affix खच् comes after the verb गच्छ् 'to go' when a word ending in a case-affix is in composition with it. As नितगनो हस्ती 'the slow-moving elephant', नितगना हस्तिनी 'the slow-moving she elephant'. The words so formed are not epithets or names.

Vart—This affix comes, under similar circumstances, when the word in composition with गच्छ् is विहायच्, and the latter is then replaced by the word विह. As विहायसा गच्छति=विहगसः 'a bird (that which goes through the sky)'

Vart—In the *Vārtikas* above given, the affix खच् may optionally be considered as if it had an indicatory ङ. The force of ङ is to cause the elision of the final vowel with what follows it. As विहगः or विहगसः 'a bird'. So also भुजगः or भुजगः 'a serpent' (what goes crookedly)

२९५४ । द्विषत्परयोस्तापे । ३ । २ । ३८ ।

खच्स्वाद् ।

2954 The affix खच् comes after the verb ताप 'to heat', when द्विषत् or पर is the word in composition with it in the objective case.

Note—The verb ताप् belongs both to the *Bhu* and the *Chur* classes. Both are meant in the sūtra. In the case of the *Bhvādi*, the verb तापि is the causative ending in णि of ताप्, while in the *Churādi*, all verbs take चि.

Note—Thus द्विषन्त तापयति=द्विषन्तपः (VI 4 94) 'one who destroys his enemies', so also पटन्तपः 'one who subdues his enemies, a hero'.

The ताप becomes तप by the following sūtra, which shortens the vowel.

२९५५ । खचि ह्रस्व । ६ । ४ । ९४ ।

खचरे णौ उपधाया ह्रस्व एयाद् । द्विषन्त पर वा तापयतीति द्विषन्तपः । परन्तपः । घटवटी-
ग्रहणाद्विषन्तविशिष्टपरित्यागानिर्वाहः । तेनेष्टु न । द्विषन्तौ तापयतीति द्विषन्तीतापः ।

2955 The penultimate of the Causative stem is shortened before the affix खच् ॥

Thus द्विषन्तपः, परन्तपः, पुरन्तपः ॥ See III 292. and 41

This affix, however, will not apply when the above upapadas are in the feminine gender. In this case the general affix खच् will be employed ; as द्विषन्ती तापयति=द्विषन्तीतापः । The maxim " that a masculine includes the feminine for the purposes of the application of Grammatical rules " is not of universal application, because had it been so, Kātyāyana would not have used both the masculine ghata and the fem ghāti in vārtika under S 2945

२९५६ । वाचि यमो व्रते । ३ । २ । ४० ।

वाचयन्त उपपद यच्चे/खच्स्वाद्भूते गच्छे

2956 The affix खच् comes after the verb च्च् 'to curb' when the word वाक् 'speech' is in composition with it as object, and the sense indicated is that of a vow

२९५७ । वाच्यमनुरदरी च । ६ । ३ । १ । ६९ ।

वाक्पुरोत्तमन्तस्य निपात्यते । वाचयते मौनव्रती । 'व्रते' किच् । अङ्गत्वादिना वाक् चञ्च्-
तीति वाग्यासः ।

2957. वाचयन् and पुरन्दर are irregularly formed.

The word व्रत means a vow taken according to the rules of Dharma-śāstra. Thus वाचयन् आस्ते 'he has taken the vow of rigid silence'.

Why do we say 'vow'? Otherwise the form is वाग्यासः 'restraining speech' (VI 3 69) owing to want of power, &c.

Not.—Similarly पुरदारवति=पुरन्दरः see below, for its formation. The shortening of वाक् and दार takes place by VI. 4. 94 S 2955.

२९५८ । पूः सर्वयोद्धोरिसहोः । ३ । २ । ४१ ।

पुर दारयतीति पुरन्दरः । सर्वसहः । सहिग्रहकमसंशयार्थम् । 'मये च दारेः' इति काशिका ।
बाहुल्येन लक्षणनिर्दिष्टवायुः । नन दारयतीति ननदरः ।

2958. The affix खच् comes after the verbs दारि 'to split' and च्च् 'to bear' when respectively in composition with the words पुर 'a city' and सर्व 'all', in the objective case.

As पुर दारयति=पुरन्दरः 'name of Indra (who splits asunder cities)' (VI 3. 69 and VI 4 94), सर्वसहोत्तजा 'the king who is all-forbearing' The च्च् is taken here in order to form words which are not Names. When Names are to be formed, it takes kha by S 2963.

Vart.—So also when the word नन is in composition with the verb दारि, as ननदरः 'a fistula in the anus' This vātika is given in the Kāśikā. The word can be formed by the rule of 'bahulam' also according to some.

२९५९ । सर्वकूलाश्रकरीषेषु कषः । ३ । २ । ४२ ।

सर्वकषः खल । कूलकषा नदी । अश्र कषो वायुः । कुरीषकषा वात्या ।

2959 The affix खच् comes after the verb कृच् 'to rub' when the words सर्व 'all', कूल 'bank', अश्र 'cloud' and करीष 'a dry cow-dung', are in composition with it in the objective case

As सर्वकषः खलः 'a villain, a rogue', कूलकषा नदी 'a river', अश्रकषो वायुः 'a wind', करीषकषा वात्या 'a strong wind'.

२९६० । मेघतिभयेषु कृजः । ३ । २ । ४३ ।

मेघकरः । अतिभयः । भयकरः । भयभयदेन तदन्वयविधिः । अतस्यकरः ।

2960 The affix खच् comes after the verb कृच् 'to make' when the words मेघ 'cloud', अति 'misfortune' and भय 'fear' are in composition with it in the objective case.

As नेत्रकरः 'producing clouds', अतिकरः 'giving pain', नयकरः 'frightful'

Vart —The *-toḍanta vidhi* applies in the case of upapadas like भव, &c. This is an exception to the *vārtika* under I 1 72 S 26 by which, in the case of affixes, *tadanta-vidhi* was prohibited. Thus we have भयङ्करः 'who causes security'

२९६१ । क्षेमप्रियसद्देशश्च । ३ । २ । ४४ ।

एषु कृजोऽपस्यात् । आत्यञ् । सेनकरः—सेनकारः । प्रियकरः—प्रियकारः । नयकरः—नयकारः ।
येति वाच्येऽवयवस्य हेत्वादिवु एते वा भूदिनि । कय तर्हि 'अस्वारम्भाः सेनकराः' इति कर्तव्यः
येष्वप्यविवक्षाया पचादाञ् ।

2961. And the affix अञ् as well as कञ् comes after the verb कृ 'to make' when the words सेन 'happiness', प्रिय 'pleasant' and नय 'joy' are in composition in the objective case

The word 'and' denotes that the affix कञ् is also to be included.

Thus सेनकरः or सेनकारः 'propitious', प्रियकरः or प्रियकारः 'showing kindness', नयकरः or नयकारः 'causing delight'

The repetition of the affix अञ् when its *anuvṛtti* could have been read into this sūtra by using the word वा 'optionally', indicates that these words never take the affix ट of sūtra III 2 20 S 2934 though cause, habit, &c., may be denoted, so that the feminine of those words is formed by जा and not by ई । How do you explain अस्वारम्भाः कनकरा 'small beginnings lead to or cause prosperity'. The form Kshemakara is derived by the अञ् of the Pachādi class, the object denoting a relation not otherwise specified

२९६२ । आशिते भुवः करणभवयोः । ३ । २ । ४२ ।

आशितशब्दे उपपदे भवतेः कञ् । आशितो भवत्यनेनाशितभव आदयः । आशितस्य भवन आशितभव ।

2962. The affix कञ् comes after the verb कृ 'to be' when in composition with the case-inflected word आशित 'satisfied by eating' and the sense is that of instrument or condition.

The word भुवि of III 2 4 is understood here.

Thus आशितकण—meaning 'food' the quantity of rice sufficient to feed the guests to their satiation literally by that which one is satiated आशितेनाशितेन । Here the word denotes instrument. And आशितनवः also means 'satiety', which denotes condition, namely, the state of being satiated.

२९६३ । संज्ञायां मृत्युवृजिचारिसहितपिदसः । ३ । २ । ४६ ।

विद्वन् विभर्तति विश्वभरः । एतत्तर धाम । इह एतेन तरतीति व्युत्पत्तिमात्रं न त्ववयवार्था-
भुवनः । पतिवरा कन्या । शत्रु जयेर हस्ती । युगधरः पर्वतः । शत्रु तपः । शत्रु सहः । अरिद्वयः ।
दधिः शननाया तेन सकर्मक इत्युक्तम् । नतान्तरे तु अन्तर्भावितवच्योऽत्र दधि ।

2963 The affix कञ् comes after the following verbs when the words to be formed denote a name —viz, कृ 'to bear', कृ 'to

cross over', वृ 'to choose', जि 'to conquer', धरि 'to hold', धरि 'to bear', तपि 'to heat' and दन 'to subdue'

Both the words कर्त्तव्य and सुपि of III 2 1 and 4 are understood here and should be applied as the occasion requires. Thus विश्वनरा 'earth' (that which supports all), रथतर 'the Rathantara Sāma' the etymology is merely रथेन तरति, but the whole word does not show in it the meanings of its different components. The word rathantara, however, is considered to be a *compound*, the result being that it takes the accent of the compound and has the avagraha of the compound. As in रथन्तराजसारा वसिष्ठः the avagraha is after रथः. The accent is on the second member by कृदन्तरपदप्रकृतिस्वरः. Had it been an indivisible word there would have been no avagraha, and accent would have been on the first as it is a Neuter noun (see Phit II. 3) पतिवरा 'a girl' lit. (who is about to choose a husband), यजुजयः 'an elephant' lit. (who conquers the enemy), युगधरः 'a mountain' or 'the pole of a carriage to which the yoke is fixed', यजुसह 'Śatrumsaha' (withstanding an enemy), यजुतपः 'Śatruntapa' (destroying an enemy), अरिदमः 'Arindama' (victorious). The √dam is Transitive when meaning 'to pacify'. This has already been mentioned (see S 2519 root दम्). According to another opinion, the root dam has latent in it the sense of the causative and so becomes Transitive.

Why do we say 'when denoting a name'? Observe कुटुम्बधार. 'he who supports his family'.

२९६४ । गसश्च । ३ । २ । ४९ ।

सुतङ्गमः ।

2964 And the affix सच् comes after the verb गच् 'to go' when in composition with a word ending in a case-affix, and when the word to be formed denotes a name

As सुतङ्गमः 'Sutangama' Though the verb गच् could well have been included in the last aphorism, the separation serves the purpose of carrying the *anuvritti* of गच् into the subsequent sūtras

२९६५ । अन्तात्यन्ताध्वदूरपारसर्वानन्तेषु डः । ३ । २ । ४८ ।

सद्यायामिति निवृत्तम् । ययु गनेर्डे स्यात् । डिस्त्वान्तर्यादभस्वापि टेलोपि । अन्त गच्छ-
सीत्यन्तग इत्यादि । * सर्वत्रपन्नयोः पसखानच् * । सर्वत्रगः । पन्न पतित गच्छतीति पन्नगः ।
पन्नमिति पदार्थे क्तात् क्रियाविशेषणम् । * उरसो लोपश्च * । उरसा गच्छतीत्युरगः ।
* सुदुरोरधिकरणे * । सुदुरेण गच्छत्ययत्त सुग । दुर्ग । * अन्धत्रापि दूरयत इति वक्तव्यम् * ।
आत्मग । * डे च विहायसो विहायसो वक्तव्यः * । विगद ।

2965 The affix ड comes after the verb गच् 'to go' when in composition with the following words as its objects — अन्त

'end' अत्यन्त 'excessive,' अथर्व 'road,' दूर 'far,' पार 'across,' सर्व 'all' and अनन्त 'endless'

The anuvritti of the word सदायाच् does not extend to this. As अत्यन्तः 'having gone to the end, thoroughly conversant', अत्यन्तः 'going too fast', अथर्व 'a way-farer', दूरः 'going to a distant place', पारः 'completely familiar', सर्वः 'going everywhere, the Supreme Being', अनन्तः 'going to infinity, moving for ever'

Of the affix इ the letter इ is indicative, the real affix being अ. The इ indicates that the टि portion of the word to which this is added, must be elided (VI 4 143), as अन्त + गच् + इ = अन्त + ग् + अ (the टि portion अच् of गच् is elided). Now though the rule VI 4 143 says 'when that which has an indicative इ, follows, there is elision of the टि of अच्', yet in the present case, such elision takes place, although the word गच् here is not one of those called अ (I 4 18), because the presence of इ as an indicative letter must not be unmeaning and should find some scope.

Vart—The इ is also employed when the words in composition are सर्वत्र 'everywhere' and पन्न 'creeping', as सर्वत्रगः 'Supreme Spirit', पन्नगः 'a snake' पन्नच् is an adverb formed by the affix त added to the √पच् (IV. 60) and means 'creepingly' or 'downward'.

Vart—So also when the word in composition is उरच् 'breast', and there is elision of its final. As उरच् + गच् + इ = उरगः 'moving on breast, a snake'.

Vart—So also with the words दु 'well' and दुर् 'bad' when the resulting words denote location. As दुगः 'that in which one goes easily, easy of access' दुर्गः 'difficult of access, a fort'.

Vart—Others say, that this इ is added when other words besides the above stand as upapadas. Thus ग्रामगः 'going to the village'.

Vart—विहायच् is replaced by विह when the affix इ (III 2 48) comes after the verb गच्, as विहगः 'a bird'. Thus we have three forms विहग, विहङ्ग, विहङ्गम.

२९६६ । आशिषि हनः । ३ । २ ४९ ।

यन्नु वध्याच्ङुह् । 'आशिषि' किच् । यन्नुचातः । * दारावाहनीऽकन्तस्य च टः संज्ञायाच् * । दारवाहद उपपदे आङ्गुर्वाङ्गुस्तेरपटकारस्यान्तादेशो वक्तव्य इत्यर्थः । दारवाचाट । * चारी वा * चार्वाचाट चार्वाचाट । * कर्त्तव्यि सति च * । कर्त्तव्युपपदे संज्ञार्वाङ्गुस्तेरपटकारो वक्तव्य इत्यर्थः । कर्त्तव्यहन्तीति कर्त्तव्यचाट । पदसचाट । कर्त्तव्यचातः । पदसचातः ।

2966 The affix इ comes after the verb हृच् 'to kill', when the object is in composition with it, and when benediction is intended.

The affix इ is understood in this sūtra. Thus यन्नुच् वध्याच् = यन्नुहः 'may he kill the enemy'.

Why do we say 'when benediction is intended'? Otherwise we have यद्वातः 'who kills his enemy'

Vart—The affix अच् comes after the verb अह् when the word दाव 'wood' is in composition with it, and its final letter is changed into ट, when the word so formed denotes a name As दाव आहन्ति=दावावाटः (दाव+आह् +अच्) 'the wood-pecker'

Vart—So also optionally when the word चाव 'beautiful' is in composition under the circumstances detailed in the last *vartika* as चावावाटः or चावावातः ।

Vart—So also, when the verb ह् is preceded by the preposition च्, and is in composition with a word in the objective case, the affix अच् is employed, and the final is replaced by ट, as वर्णा च् सङ्गति=वर्णसवाटः or वर्णसवातः 'the alphabet', पदानि च् सङ्गति=पदसवाटः or पदसवातः 'connecting the words that are separated, an annotator'

२९६७ । अपे क्लेशतमसोः । ३ । २ । ५० ।

अपवर्णादुन्तेर्ः स्यात् । अनायीर्त्यनिदच् । क्लेषापहः पुत्रः । तनोऽपहः सूर्यः ।

2967 The affix ञ् comes after the verb ह् 'to kill' when it is compounded with the preposition च्, and when the object in composition with it, is the word क्लेष 'pain' or तन् 'darkness'

As, क्लेषापहः पुत्रः 'the pain-allayer, i.e., the son', तनोऽपहः सूर्यः 'the darkness destroyer, i.e., the sun'

This aphorism has its scope when the sense is not that of benediction.

२९६८ । कुमारशीर्षबोधिनिः । ३ । २ । ५१

कुमारघाती । शिरसः शीर्षभाबो निपात्वते । शीर्षघाती ।

2968 The affix णि comes after the verb ह् 'to kill' when the word in composition with it is कुमार 'a child', or शीर्ष 'head'.

Thus कुमार + ह् + णि = कुमार + घात + ह् (VII 3 54 and VII 3, 32) = कुमारघातिन् Nom. sing. कुमारघाती 'child-killer' So also शीर्षघातिन् Nom. sing. शीर्षघाती 'head-striking'

The word शीर्ष is an irregular form of the word शिरस् ।

२९६९ । लक्षणे जायापत्योष्टक् । ३ । २ । ५२ ।

हन्तेष्टकस्याल्लक्षयति कर्तरि । जायापत्नो ना । पतिपत्नी स्त्री ।

2969 The affix टक् comes after the verb ह् 'to kill' when it is in composition with the word जाया 'wife' or पति 'husband' as object, and when the word so formed denotes the agent possessed of that attribute (or when the word so formed denotes a mark).

The word लक्ष्म of this sūtra gives rise to the doubt whether it means लक्ष्मे कर्तरि or लक्ष्मयति कर्तरि. In the former case the meaning will be 'when the agent is itself the mark', as जायाच्न 'a mole' (a mark on the body indicative of the death of one's wife). In the latter case the meaning will be 'when the agent is possessed of the attribute denoted by the word', as जायाच्नः 'the murderer of his wife', पतिचनी 'the murderer of her husband'.

Of the affix टक् the letters ट् and क् are indicatory. The ट् shows that the feminine is formed by ऐ, and क् causes the elision of the penultimate अ of इत्. Thus जाया + इत् + टक् = जाया + इत् + अ (VI 4 93) = जायाच्न. (VII 3 54).

२९७० । अमनुष्यकर्तृके च । ३ । २ । ५३ ।

जायाच्नस्त्रिलक्षकः । पतिचनी पाणिरेखा । पिच्छन् घृतम् । 'अमनुष्य' इति किञ्च । आसुबातः हृद्रः । अयं कर्त्र बलभद्रं प्रलम्बचन । शत्रुघ्न । इत्येव इत्यादि । अमनुष्यकर्तृकादित्वात्सिद्धम् । चौरघातो नगरघातो हस्वीति तु बाहुलकादपि ।

2970 And the affix टक् comes after the verb इत् 'to kill' when the object is in composition with it, and when the word to be formed denotes an agent other than a human being.

As जायाच्नस्त्रिलक्षकः 'the mole' (literally that which indicates the death of one's wife), पतिचनी पाणिरेखा 'the line of the palm of the hand' (that which indicates the death of one's husband). These two forms were deducible also from the last aphorism स्त्रीघ्नञ्च ननु 'honey' (literally that which has the property of destroying the phlegm) विदल्य चूत 'clarified butter' (lit that which destroys the bile)

Why do we say 'when the agent is not a human being'? 'Observe आसुबातः हृद्रः 'a Sūdra' (literally one who kills the mice). Here the affix is अच्. How do you explain the forms प्रलम्बचनः the killer of Pralamba demon, (an epithet of Balabhadra), Śatrughna, or कृतघ्न ? These forms are valid under Mūlavibhujādi class (III. 2. 5. vārt S 2919) and are formed by the affix क्.

Why is the affix टक् not employed in the following? चौरघातो or नगरघातो हस्वी 'an elephant' (१९, who kills a thief). Here the word is formed by the affix अच् on the analogy of sūtra III 3. 11³ which allows a diversity in case of *kritya* affixes, which diversity is extended in this case to a *krat* affix.

२९७१ । शक्तौ हस्तिकवाटयोः । ३ । २ । ५४ ।

हस्तेष्टवस्वाच्छलौ द्योत्वायाश्च । बहुवचनकर्तृकार्थनिदश्च । हस्तिचनो ना । कवाटचनज्ञेयः । पाटेति पाठान्तरम् ।

2971 The affix टक् comes after the verb इत् 'to kill' when the word in composition with it as its object is हस्वी 'elephant' or कवाट 'gate' and when the sense indicated is that of power.

The sūtra applies where the agent is a human being As इस्तिनं हन्तुं बलः=इस्तिनः बलुष्यः 'a man who is strong enough to kill an elephant', so also कपाटलः 'a burglar' (who is capable of breaking open the doors)

Why do we say 'where power is indicated'? Observe विषेह इस्तिनं हन्ति =इस्तिनातः 'who kills the elephant by poison'. Here the affix is खञ्

Another reading is कपाटः ॥

२९७२ । पाश्चिषताडची शिल्पिनि । ३ । २ । ५५ ।

इत्येष्टजिह्वोपो बलं च निपात्यते पाश्चिषताडचोऽवयवद्वयः । पाश्चिषः । ताडचः । 'शिल्पिनि' । किञ् । पाश्चिषातः । ताडचातः ॥ * राजच उपसंख्यानञ् * । राजानं इति राजचः ।

2972 The words पाश्चिष and ताडच are irregularly formed when denoting an artificer.

These forms are thus evolved This affix टञ् is employed after the verb हृ in composition with पाश्चि 'hand' and ताड 'a blow' as object, then the टि portion of हृ, i.e., अञ् is elided, and ह is changed into च irregularly Thus पाश्चि+हृ+टञ्=पाश्चि+हृ+अञ्=पाश्चिषः 'a drummer' (workman or handier after-man), ताडचः 'a smith'

Why 'when denoting an artificer'? Observe पाश्चिषातः 'boxing', ताडचातः 'hammering'

Vart.—The word राजचः should be enumerated in this connection; राजचः 'a regicide'. The affix खञ् is taught now in the following —

२९७३ । आढ्यसुभगस्थूलपलितननान्धप्रियेषुर्व्यर्थेष्वचद्वौ कृजः करणे ख्युन् । ३ । २ । ५६ ।

इदं च्चयर्थेष्वचद्वयान्तेषु, कर्मरूपपदेषु कृजः ख्युन्स्वात् । अनाढ्यनाढ्यं कुर्वन्त्यनेन आढ्यं करणञ् । 'अचद्वौ' किञ् । अद्वयीकुर्वन्त्यनेन । इह प्रतिषेधवाच्यार्थास्त्युक्तं नैति कायिका । भाट्टवर्ते तु ख्युट् स्वादिष । अच् वाचित्युत्तरार्थञ् ।

2973 When the sense of the word to be formed is that of an instrumental agent, the affix ख्युन् comes after the verb कृ 'to make', when the following words are in-composition with it as objects —आढ्य 'rich', सुभग 'fortunate', स्थूल 'big', पलित 'grey', नग्न 'naked', अन्ध 'blind' and प्रिय 'pleasant', provided that, these words have the sense of the words formed by the affix क्वि, though not actually ending in the affix क्वि (S 2117)

The affix क्वि (V. 4 50) is added to a noun when it is in composition with the verbs कृ 'to become', कृ 'to make' and अच् 'to be', its force being that a thing attains to a condition in which it previously was not. The क्वि being an optional affix, its sense is two-fold, namely, words ending in क्वि and words not ending in क्वि. Both may have the force of क्वि. In the present sūtra, however, the words that actually end in क्वि have been ex-

cluded, while words which do not take the affix *क्वि*, but have the force of *क्वि* are included in the present sūtra.

Thus आढय + कृ + रुयुर् = आढय + कृ + रुयुर् = आढय करणश्च 'that by the instrumentality of which the poor becomes rich, viz, wealth, prosperity, means of enriching', सुनयकरणश्च 'making happy', स्थूलकरणश्च by which one becomes big', पलितकरणश्च 'rendering grey', नग्नकरणश्च 'making naked' अन्धकरणश्च 'making blind', मिर्यकरणश्च 'showing kindness'

Why do we say 'when the force is that of the affix *क्वि*'? Otherwise आढय वैलेन कुर्वन्ति, &c, अन्धयन्ति 'they anoint with oil' Here though something is joined with what it previously was not joined, namely, with oil, yet as the radical word is not prominent here, the sense is not that of *क्वि* and hence this counter-example

Why do we say 'when not ending in the affix *क्वि*'? Observe आढयी कुर्वन्ति अनेन 'they make rich by this' Here the affix रुयुर् is not employed

Kāśika—It might be objected. 'well if रुयुर् is not used, then the affix रुयुद् must be used (III 3 117) as there is no difference between रुयुर् and रुयुद्, both having the efficient portion यु, what is then the use of prohibiting *क्वि*'? We reply, 'because there is this prohibition, when the affix रुयुर् is not employed the affix रुयुद् will not also be employed Thus by implication the affix रुयुद् is also prohibited The prohibition of *क्वि* in this sūtra is for the sake of the aphorisms that follow'

Bhāṣya—Pāṇjali observes that this prohibition is superfluous, because there is no distinction between रुयुद् and रुयुर् For the word formed by any one of these affixes have the same form and the same accent Nor is there any distinction in the feminines of their derivatives. For the word formed by नञ्, लञ्, ईञ्, अञ् and रुयुर् take ई in the feminine as well as the words तन्न and तन्न Nor is there any distinction in their *samāsas* For in both the cases it will be *nitya samāsa* Nor is the prohibition made for the sake of the augment रुच् For it being an indeclinable, रुच् cannot come after it The prohibition, therefore, is of no use to this sūtra, but it is inserted here for the sake of the following sūtras.

२९७४ । कर्तरि भुवः खिञ्चुञ्चुकञौ । ३ । २ । ५७ ।

आढयादिषु च्यवैच्यव्यन्तेषु वतेरेतीत्यः । अनाढय आढयो भवतीति आढय नविच्छुः । आढयनाडुकः । 'रुयुयोऽनुदके चिवेत् (४३२) युवस्फुक् । कर्त्तृतीति नियुक्तश्च । नन्वेव रुयुयतीति नान्नस्फुक् । 'अतिवन्द्यवत्तदिगुणिवन्द्युजिक्कुञ्चां च' (३७३) व्याख्यातश्च । 'त्वदादिषु दृष्टेरनालोचने कञ्च' (४२९) ' * समानान्वयोऽपि वाच्यश्च * ' । सद्रक-सद्रयः । अन्वाहक-अन्वाह्यः । * वक्षोऽपि वाच्यः * । ताह्वः । सह्वः । अन्वाह्वः ।

2974. When the word to be formed denotes an agent, the affixes खिञ्चुच् and चुकञ्, come after the verb कृ 'to become', when it is in composition with words आढय, &c, provided that

these have the sense of the words formed by the affix क्तिप् though not ending in क्तिप्

Thus आदयन्मविष्णुः 'becoming rich (who was not rich before)', आदय-
न्मायुक्तः 'becoming rich'

Why do we say 'when denoting the agent'? Not so when it denotes the instrument. The affixes will apply when the sense of the upapada is that of क्तिप्, otherwise not, as आदयी भविता 'he will be rich'.

These affixes will not apply when the upapada ends in क्तिप्, आदयी भविता।

२९७४। क। स्पृशोऽनुदके क्तिप्। ३। २। ५८।

2974A. The affix क्तिप् comes after the verb स्पृश् 'to touch', when it is in composition with a case-inflected word other than उदक् 'water'.

By III 2 4, the *anuvṛitti* of the word क्तिप् is to be read into this sūtra. It might be objected 'why do we not read the *anuvṛitti* of the word कर्त्त instead of क्तिप्, because the verb स्पृश् is a transitive verb, and after such verbs, the *anuvṛitti* of कर्त्त ought to come from III 2 4'? To this we say there is no harm in reading the *anuvṛitti* of क्तिप् in this case, because the word कर्त्त of the last sūtra is also, in a way understood here, and indicates the collection of all sorts of agents whether objects, instruments, &c, and this can only be when the first member of the compound is a word in general.

Thus घृतं स्पृशति = घृतस्पृश्, nom sing घृतस्पृक् 'he who touches clarified butter' स्पृश् + क्तिप् + घृ = स्पृश् + क्ति + ० (VI 1 68) = स्पृक् + ० (VI 1 67, and VIII 2 62) So also मन्त्रेण स्पृशति = मन्त्रस्पृक् 'who touches with hymns', जलेन स्पृशति = जलस्पृक् 'who touches with water' But उदकेन स्पृशति = उदकस्पर्शः here we have the general affix स्पर्श See S 432

२९७४। ख। अत्रिदधृक्स्त्रिदिगुष्णिगशुयुजिक्रुच्चां च। ३। २। ५९।

2974B The words अत्रिक् 'a domestic priest', दधृक् 'impudent', द्रक् 'a garland', दिक् 'a direction' and उष्णिक् 'a quatrain' are irregularly formed by adding the affix क्तिप्, and so also after the verbs अजु 'to worship', युजि 'to join' and श्रुज् 'to approach', the affix क्तिप् is employed.

The first five words are irregular forms. Thus अजु + यञ् + क्तिप् = अत्रिक् 'he who performs sacrifice in the season अत्रि (or) to the season (अजु)'. This word, however, is a रुढि word in which it is fruitless to search for its etymological meaning अजु + क्तिप् = दधृक्. Here there is reduplication and the final has acute accent अजु + क्तिप् = द्रक्. Here there is augment अजु द्रुज् + क्तिप् = दिक्. So also अजु + स्त्रि + क्तिप् = उष्णिक्. All these are in fact crude nouns, their current meaning having little traces of their root meaning

The affix *क्विप्* comes after the three roots *युच्*, *अञ्चु*, and *कृञ्च*. Being read along with the five above mentioned irregularly-formed words, there is some irregularity in the application of *क्विप्* to these verbs. Thus the affix *क्विप्* comes after *अञ्चु* only when a word ending with any case affix precedes it in composition. As *अ + अञ्चु + क्विप् = आञ्चु* nom. sing. *आञ्चु* (VI 4. 24, VII 1. 70, VIII. 2. 23 and 62) 'east', so also *अ + अञ्चु + क्विप् = अञ्चु* 'north'.

The affix *क्विप्* comes after *युचिप्* and *कृञ्च* when these are uncombined. Thus *युच् + क्विप् = युच्*. In nominative singular, *युच् + सु = युच्यु + स्* (VII. 1. 71) = *युच्यु + ०* (VI 1. 63) = *युच्* (VIII 2. 62) 'who joins'. When the root *युच्* is in composition with an *upapada*, it takes the affix *क्विप्* (see III 2. 61). As *अश्वायुक्* 'yoked with horses'.

So also *अ + कृञ्च + क्विप् = कृञ्चु*, nom. sing. *कृञ्चु*, 'a curlew'. The non elision of the *अ* (VI 4. 24) of *कृञ्चु* is an irregularity, as this word has been taught in connection with other irregular words. See S. 373.

२९७४ । ग । त्यादादिषु दृशीऽनालोचने कञ् । ३ । २ । ६० ।

2974C. And the affix *कञ्* comes after the verb *दृश्* 'to see' when it is in combination with *त्वं*, &c., and does not signify perception.

See 429

The force of 'and' is that the *क्विप्* also comes under similar circumstances *त्वं*, &c. are pronouns, for a list of which see I 1. 27. Thus *त्यादृक्* nom. sing. *त्यादृक्*, 'such-like' when it is formed by *क्विप्*, and *त्यादृशः* 'such like' when the affix is *कञ्*. So also *वद् + दृश् + क्विप् = तादृक्* (VI 3. 91) nom. sing. *तादृक्* (VI 1. 68, VIII 2. 36 and 62, VIII 4. 56), and *तादृशः* when *कञ्* is the affix. So *तादृक्* or *तादृशः* 'what like'.

What is the force of the letter *ञ्* of *कञ्*? It is for the sake of accent, the *udatta* is on the first syllable of those words which are formed by an affix having an indicative *ञ्* or *श्* (VI 1. 117). But the indicative *श्* would have given the same accent, there being no difference between *कञ्* and *कश्* in this respect. The indicative *श्* then serves only the purpose of distinguishing the affix *कञ्* from *कश्* in sūtra IV. 1. 15 in which *कञ्* is taken and not *कश्*. Had we not formed this separate affix, then for *कञ्क्वरप्* of that sūtra, we should have read *कश्क्वरप्* so that the feminine of words formed by *कश्* would have also taken long *ई*, so that the feminine of *यावक*. (*याव + कश्* ° V 4. 29) would have been *यावकी* instead of *यावका*.

Why do we say 'when not signifying perception'? See *त पश्यति = तद्दर्शः* 'who sees that'. The words *त्यादृक्*, *तादृक्*, &c., are crude nouns, in which the etymological sense of the root not being visible, the act of seeing can never be denoted by these words.

प्रविद् 'knower', ब्रह्मविद् 'knower of Brahma' and निविद् 'invocation' विद्—
काष्ठविद् 'wood-cutter', मविद् 'cutter' विद्—रज्जुविद् 'rope-cutter', मविद्
'a cutter' वि—शत्रुविद् 'enemy-conqueror', मविद् 'conqueror' नी—सेनानीः
'leader of an army', प्रणीः 'a leader', ग्रामणीः 'head-borough', अग्रणीः 'first'.
(Why is there cerebral ञ in these words? Because the word ग्रामणी has a
cerebral ञ in sūtra V 2 78 and that indicates that these words will have
ञ, as also by sūtra VIII 4. 3) राट्—विदाट् 'splendour', सम्राट् 'emperor'
(the letter ञ is added by VIII 3 25).

Vart—The letter ञ replaces the न of the root नी to lead', when the
words 'agra' and 'grāma' are in composition with it, as अग्रणीः and ग्रामणीः।

२९७६ । मजो विवः । ३ । २ । ६२ ।

उप्युपसर्गे चोपपदे मजेर्विवः स्यात् । अञ्जनात् । प्रभाक् ।

2976 The affix विव comes after the verb मज् 'to share'
when in composition with a word ending in a case-affix whe-
ther it be an upasarga or not

The words 'upasarga' and 'supi' are understood in this sūtra. As अञ्ज
नते=अञ्जनात् । Nem sing अञ्जनात् 'sharing a portion. So also when in
composition with a preposition, as प्रभाक् 'division'.

२९७७ । अदोऽनन्ते । ३ । २ । ६८ ।

विद् स्यात् । आननन्ति आनात् । सस्यात् । 'अनन्ते' किद् । अन्नादः ।

2977. The affix विद् comes after the verb अज् 'to eat,'
when in composition with a case-inflected word other than
अन्न 'food'

Thus आननन्ति=आनात् 'eating raw food', सस्यात् 'granivorous'.

Why do we say 'when अन्न is in composition?' Because with अन्न as
an upapada, we have अन्नादः 'eating food', which is formed by the general
affix अज् (III. 2. 1)

२९७८ । कूठ्ये च । ३ । २ । ६९ ।

अदेर्विद् । पूर्वेषु विद्धे वचनमन्वयान्तरार्थम् । क्रव्यात् । आननांसनसकः । कथं तर्हि 'क्रव्यादो-
ऽन्नप आनुतः' इति । पक्षमांसं शब्द उपपदेज् । उपपदस्य क्रव्यादेशः पृथोक्तादित्वात् ।

2978 The affix विद् comes after the verb अज् 'to eat,' when
the word क्रव्य is in composition with it.

As क्रव्यमन्ति=क्रव्यात् 'carnivorous'.

Why has it been made a separate sūtra, when this form could have been
obtained by the last sūtra also? To this the vārtika replies. 'This has
been made a separate sūtra in order to indicate that the rule of वाचस्प (III
1 94) does not apply here' Therefore the affix अज् will not apply in the
alternative If the affix अज् does not apply, how then we get the form
क्रव्यादः in the verse क्रव्यादोऽन्नप आनुतः (Amarakosha I. 1. 62) which is evident-

ly formed by the affix **अश्**? The affix **अश्** comes after the root when the word formed means 'the eater of meat which has been cut, dressed and cooked', thus **क्रव्याद्** means a man who eats meat cooked and prepared, i.e., a meat-eater, a Rakshasa as opposed to a vegetarian or civilised man, while **क्रव्यात्** means 'an animal which eats raw flesh', the word **क्रव्याद्** in fact may be regarded as an irregular form falling under the **घृषेदरादि** class of sūtra VI 3 109 Thus **पदवसाव् + अश् = क्रव्य + अश्** the upapada **pakvamāmsa** is replaced by **kravya** irregularly under **Prishodarādi**.

२९७९ । दुहः कब्घश्च । ३ । २ । ७० ।

कानदुघा ।

The affix **कप्** comes after the verb **दुह्** 'to milk' when in composition with a word ending in a case-affix and the letter **च** replaces its final.

As **कानदुघा** 'a milch cow, giving abundance of milk'.

२९८० । अन्येभ्योऽपिदृश्यन्ते । ३ । २ । ७५ ।

कन्दधीति निवृत्तश्च । अनिक्कवनिक्कनिक्कित् एते प्रत्यया धातोः स्युः ।

2980 These affixes viz **अनिक्**, **कवनिप्**, **वनिप्**, and **विक्** are seen after other verbs also besides those ending in long **आ**

The word **कन्दश्चि** is not understood here.

As these affixes all begin with a consonant, the question arises, will they take the augment **इद्**? This is answered by the next aphorism.

For examples of this sūtra, see 2981 and 2982.

२९८१ । नेङ्वशि कृति । ७ । ३ । ८ ।

अयादेः कृत ईषन् स्यात् । यृ । दुष्टर्ना । मातरित्वा ।

2981. The augment **इद्** is not added to a **krit-affix** beginning with a sonant consonant (**यच्** *pratyāhāra*)

As **हु + कृ** 'to injure' + **अनिक्** = **हुयर्नक्**, 1st. sing. **हुयर्ना** 'who destroys well i.e., destroys sin or ignorance' **मातृ + इ** 'to go' + **कवनिप्** = **मातृ + इत् + क्व** (VI 1 71) = **मातरित्त्वद्**, 1st. sing. **मातरित्वा** 'who goes early'.

२९८२ । विङ्वनोरनुनासिकस्यात् । ३ । ४ । ४१ ।

अनुनासिकस्यात्स्यात् । विजायत इति विजाया । जोषु । अघावा । विक् । वेद् । रेद् । सुगम् ।

2982. A stem ending in a nasal, and followed by the **विङ्** or **क्**, always substitutes long **आ** for its nasal.

Thus **अज्जाः**, **गोज्जाः**, **श्वत्जाः**, **अद्रिज्जाः**, **गोपाः**. (e.g. **गोपा इन्द्रोन्वपा अति Rv IX 2 10**), **कूपजाः**, **घतजाः**, **सहस्रजाः**, **दयिजाः**, **अग्नेया उन्नेतृणाश्च** ॥ The affix **विङ्** (which is totally elided) is added under III, 2, 67. The **व** of **क्** is changed to **प** by

VIII 3 108 in गोवा ॥ With the affix वृ we have the following — विजावा अग्रेजावा (III 2 75) The repetition of the word अनुनासिक in this sūtra shows that the limitation of anudāttopadesa, &c., which applied to the अनुनासिक of sūtra VI 4 37 S 2428 does not apply here

Now we give examples of the affixes taught in III 2 75 S 2980

वि+वृ+वनिप्=वि+जा+वृ (VI 4 41) =विजावृ 1st sing विजावा 'who brings forth' अग्रेजावा 'who goes before' So also from √ओष् Bhuādi 482 we have ओष्+वृ=ओ+जा+वृ=अजावृ Nom S अजावा । रिन्+विष्=रेन् (VII 3 86) 1st sing रेह् 'who injures', as in रेहवि पर्षे नये (Yajur Ved. VI 18) Similarly from √रुश with बिष्, the form is रोह् । So also लुगन् formed by दिष्

Note.—The word 'also' in S 2980 has the force of removing all conditions under which these affixes were employed in the previous aphorisms, that is to say, these affixes come even when there is no upadada As पीवा, पीवा

The words 'are seen' in this sūtra show that all verbs do not admit of these affixes indiscriminately It is only when we see a particular form that we can infer the existence of these affixes.

२९८३ । क्लिप् । ३ । २ । ७६ ।

अयमपि दृश्यते । 'चतुर्द्विष-' (२९७५) इति त्वस्यैव प्रपञ्चः । उखासत् । पर्षेभवत् । बाह्व्रजत् ।

2983 And the affix चवृ is also seen after all verbs, whether having an upapada or not in the Vedic as well as in the modern Sanskrit

As उखावाः अचते=उखासत् (VI 4 24) 'falling from the pot', पर्षेभवत् 'falling from the leaves', बाह्व्रज अचयति=बाह्व्रजत्, 1st sing बाह्व्रजत् 'falling from a car' The दृ is long by VI 3 137 See Rig Ved 1 2. ८

२९८४ । अन्तः । ८ । ४ । २० ।

चदास्तस्यानिर्देशस्य अन्तः स्यादुपसर्गस्यान्निमित्तात्पक्षेत् । हे भ्रातृ । 'चाव हृत्-' (२९८६) हृतीत्वच् । नित्राणि चास्ति नित्रशीः । * आयासः क्वो उपवाया इत्य वाच्यम् * आसीः । ह्यवेरत्वे । गीः । पुः ।

2984. The च of अच् is changed into च, when it is preceded by an upasarga competent to produce the change, provided it occurs at the end of a pada.

As हे भ्रातृ । हे परात् ॥ This rule is an exception to VIII 4 37 by which the final च् in a pada is not changed into च ॥ The word अन्तः in the sūtra is to be understood to be equivalent to पदान्तः, and the rule applies when the word is in the vocative case

The word *माह्* is a *क्विप्* formed word, and the *ह्* final is not elided in the Vocative Singular because of the prohibition of VIII 2 8, in every other place, when the *ह्* is *padānta*, it would be dropped, and therefore the illustration is given with Vocative singular, which alone satisfies the requirements of this sūtra.

By VI 4 34 S 2486, the *आ* of *माह्* is changed to *ह* before *क्विप्*. As *मित्रशी* = *मित्राणि शास्ति*. The stem is *मित्रशिन्* nom *मित्रशी*.

Vārtika —The *आ* of *माह्* preceded by the preposition *आह्* is changed to *ह* before *क्विप्*. As *आशी*. from *आशिस्*. Similarly are formed *नीः* and *पूः* with the affix *क्विप्*. The crude forms are *गिर्* and *पुर*.

२९८५ । इत्सन्त्रङ्गिषु च । ६ । ४ । ९९ ।

सु ह्यदिर्हत्स्वः स्वात् । तनुच्छत् । 'अनुनासिकस्य क्विप्' (२६६६) इति दीर्घः । 'नो नो जातोः' (३४९) । प्रतात् । प्रयात् । 'उह्वोः' (२५६९) इत्युह्वत् । अह्वत् । 'उवरत्वर' (२६५४) इत्युह्वत् । पूः । पूरौ । पूरः । ह । हू । ऊ । ऊह्वत् । वृद्धि । जनानवतीति जनी । जनवौ । जनावः । नूः । नुवौ । नुवः । पुनूः । पुनवौ । पुनवः । 'रास्त्रोप' (२६५५) । नूह्वत् । नुतौ । नुतः । नुतौ । पू ।

2985 The penultimate of *ह्यदि* is shortened before the affixes *ह्वत्*, *नवत्*, *अवत्* and *क्विप्* ॥

Thus *ह्यदिस्*, *अह्वत्* (neuter), *अवत्*, *प्रातच्छत्* and *उपच्छत्* ॥ The first three are Unādi affixes

As *तनुच्छत्* ।

From the roots *वृ* and *शृ* with affix *क्विप्*, are formed *प्रतात्* and *प्रयात्*, thus *प्रयात्* + *क्विप्* = *प्रयात्* + *क्विप्* = (the lengthening of the penultimate is by VI 4 15 S 2666) *प्रयात्* (*य* changed to *वृ* by VIII 2 64 S 341) So also is *प्रतात्* ।

From the *दिह्* 'to play', with affix *क्विप्*, is formed *अह्वत्* : 'dice-player' ? The *ह्* is changed to *ऊ* by VI 4 19 S 2561 Thus *अह्वदिह्* + *क्विप्* = *अह्वदिह्* + *क्विप्* ।

From the roots *उवृ* and *उवृ* with the affix *क्विप्*, are formed *ह्वत्* and *ह्वत्*, the *ह्* is changed to *ऊ* by VI 4 20 S 2654 They are declined thus N S *ह्वः* । d *ह्वरौ* । pl. *ह्वरः* । Nom S *ह्वः* । d *ह्वरौ* । pl. *ह्वरः* । From *ह्वत्* (S 2654) is obtained *ह्व* with *क्विप्* From the root *अवृ* (S. 2654) is derived *ऊ* with *क्विप्* Thus *अवृ* + *क्विप्* = *अ* + *ऊ* + *क्विप्* = *ऊ* । d *उवौ* । pl *उवः* । With the upapada *जन* we have *जन* + *अवृ* + *क्विप्* = *जन* + *ओ* = *जनीः* with the *vridhhi* It is declined Nom S *जनी* । d *जनावौ* । pl *जनावः* ।

From *नवृ* (S 2654, with *क्विप्*) is obtained *नू*, declined as Nom S *नू* । d *नुवौ* । pl *नुवः* । But *पुनू*, d *पुनवौ*, pl *पुनवः* ।

From *पुनृ* (S 2656), by applying VI. 4 21 S 2655, is obtained with *क्विप्* *नूः* । *नूरौ* । pl. *नूरः* । From *पू* we get Nom S *पूः* । d *पूरौ* । pl *पूरः* ।

२९८६ । गन्ः कौ । ६ । ४ । ४० ।

अनुनासिकलोपः स्यात् । अङ्गत् । ' * गन्नादीनामिति वक्तव्यम् * ' परीतत् । सयत् । सुनत् ।
' * ऊङ् च गन्नादीनामिति वक्तव्य लोपश्च * ' । अयेभूः । अयेभूः ।

2986 The nasal of गन् is always elided before क्विप् ॥

Thus अङ्गत्, कलिङ्गत्, अङ्गवन्ता इत्यम् ॥ The त् is added by VI 1 71

Vart.—It should be stated of गन् and the rest. The elision takes place here also सयत् परीतत्, सुनत् ।

Vart.—The nasal of गन्, &c is elided before ऊङ् as, अयेभूः, अयेभूः ॥

२९८७ । स्थः क च । ३ । २ । ७७ ।

चात्किवप् । ग्रन्थः । ग्रन्थाः । 'गनि घातो—' (२९२८) इत्वच् वाचिन्तु सूत्रम् ।

2987 The affixes क and क्विप् come after the verb स्था when it is in composition with a word ending in a case-affix or an upasarga

Why has this aphorism been made, when by III 1 4 स्था would have taken क and by III 1 75 it would have taken क्विप् also? This repetition is for the purpose of prohibiting the prohibition, that is to say, the sūtra III 2 14 S 2928 prohibited the sūtra III 2 4 S 2916 and the present sūtra removes that prohibition. Thus ग्रन्थ and ग्रन्था But for this sūtra, this form could not have been evolved, for, with the upapada चच् the verb स्था would have taken the affix अच् by III 2. 14.

२९८८ । सुप्याजातौ शिनिस्ताच्छील्ये । ३ । २ । ७८ ।

अजात्यर्थं दुपि घातोर्गिनि स्यात्ताच्छील्ये दोत्ये । उच्छभोजी । शीतभोजी । 'अजातो' किम् । ब्राह्मणानामन्त्रयिता । 'ताच्छील्ये' किम् । उच्छ भुङ्क्ते कदाचित् । इह वृत्तिकारिणोपसर्गभिन्न एव दुपि शिनिरिति व्याख्याय उत्पत्तिभ्यामाह्नि सर्वेऽपसख्यानमिति पठितम् । इदं दत्त-भाषवादिभिश्च तदेवानुवृत्तम् । एतच्च भाष्यविरोधादुपेक्ष्यम् । प्रसिद्धरचोपसर्गेऽपि शिनि । 'स वपुषोपजीविनाम्' । 'अनुयायिवर्ग' । 'पतत्यथो धाम विहारि' । 'न वरुचनीया प्रभवोऽनुजीविभिः' इत्यादौ । ' * वाङ्कारिण्युपसख्यानम् * ' । ' * ब्रह्मणि यद * ' । अताच्छील्यार्थं वार्तिकद्वयम् । चाशुदायी । ब्रह्मवादी ।

2988 When 'habit' is to be expressed, the affix शिनि comes after a verb, provided that the word with a case-affix in composition with it does not mean a genus

Thus उच्छ+भुङ्+शिनि=उच्छभोजिन्, 1st. sing उच्छभोजी 'who eats his meal hot' So also शीतभोजी, &c

Why do we say 'when it does not mean a genus'? Witness ब्राह्मणानामन्त्रयिता 'the inviter of Brāhmanas' We cannot form ब्राह्मणानामन्त्रयी

Why do we say 'when habit is to be expressed'? Witness उच्छ भुङ्क्ते कदाचित् 'he sometimes eats hot' The author of the Kāśikā vṛtti says that

though the anuvṛtti of the word 'sup' was understood in this aphorism, its repetition here declares that the upasargas are not included and he gives the following vārtikā —

Vart —The verb आनु in composition with the preposition उत् or मति should be enumerated as taking this affix. As उदाहारिन्, fem उदाहारिणी, 1st plural उदाहारिण्यः. So also मन्त्राचारिणी, pl मन्त्राचारिण्यः. Haradatta and Mādhava have followed Kāsika in this respect.

This is however, against the Bhāṣya and should be discarded. Moreover this affix comes even with upasargas. As अनुवायित् अनुजीवित्, उपजीवित्, &c. As in the verse सबभूवोपजीवितात्, अनुवायिभ्यः । पतारयथो धाम विचारि । पदपञ्चनीयाः मन्त्रोऽनुजीविभिः ।

Vart —So also when the sense is having skill in such and such action' As चातुकारी 'excellent worker', चातुदायी 'giving liberally'.

Vart —So also after the verb चव preceded by ब्रह्म. As ब्रह्मवादिन् in ब्रह्मवादिनो वदन्ति 'the knowers of Brahmin say'. These two vārtikās cover cases where there is not the sense of 'habit'.

२९८९ । कर्तयुं पमाने । ३ । २ । ७९ ।

क्षिनि इवात् । उपपदार्थं कर्ता प्रत्ययार्थस्य ऊर्तुरपमानम् । उच्छ्र ह्य क्रोशति उच्छ्रक्रोशी । च्वाच्छ्रवायी । अताच्छ्रित्यार्थे आत्यर्थे च सूत्रम् । 'कर्तरि' णिङ् । अणुपानिव भवति नायात् । उचनाने' णिङ् । उच्छ्रः क्रोशति ।

2989 The affix क्षिनि comes after a verb when it is in composition with a word denoting an object of comparison, expressing the agent, the sense of the affix being 'doing something like that', that is to say, when the upapada agent is the standard of comparison of the agent denoted by the word to which the sense of the affix refers.

Thus उच्छ्र ह्य क्रोशति = उच्छ्रक्रोशिन् 'who makes a noise like a camel', च्वाच्छ्रवादिन् 'who makes a noise like a crow'.

This sūtra applies where 'habit' is not indicated, or where 'genus' is denoted in opposition to the last aphorism.

Why do we say 'when expressing the agent'? Witness as अणुपानिव भवति नायात् he eats māsha like aṇupa. Here अणुप is object and not agent, and hence no composition takes place.

Why do we say 'denoting a standard of comparison'? Otherwise there will be no composition. As उच्छ्रः क्रोशति 'the camel makes noise'.

२९९० । ब्रते । ३ । २ । ८० ।

क्षिनिः इवात् । स्वपिडलयायी ।

2999 The affix क्षिनि comes after a verb, in composition with a word ending in a case-affix, when 'row' is meant.

The word व्रत means a 'vow' as regulated and ordained by the Scriptures. This condition 'when vow is expressed' applies to the completed word, that is to say, when the complete word made up of the root, the upapada, and the affix denotes a vow. As स्वयिद्वलयायिन् 'the vow of sleeping on bare ground (and nowhere else) of a person who has taken this vow' अन्नाद्भोजिन् 'who has vowed not to eat during the performance of a Srâddha ceremony'.

Why do we say 'when vow is to be expressed'? Otherwise there is no composition. As स्वयिद्वले येते देवदत्तः Devadatta sleeps on bare ground.

This sūtra is also an exception to III 2 78 applicable when 'habit' is not meant, or when 'genus' is to be expressed.

२९९१ । बहुलमाभीक्ष्ये । ३ । २ । ८१ ।

पौनःपुन्ये दोषे सुषुपयदे चिनिः । वीरपायिष उशीनराः ।

2991 The affix चिनि comes after a verb diversely, when continued repetition of an action is to be expressed.

The word आभीक्ष्य means continued repetition, that is to say, zealous practice or assiduous performance of anything, but does not mean habit. As कशावपायिषो गान्धाराः 'the people of Gândhâra are kashâya drinkers' कशाव + पा + चिनि = कशाव + पा + पुक् + चिनि (VII 3 33) So also वीरपायिष उशीनरा 'the people of Usinâra are milk drinkers' वीर-पायिषो बाह्लीकाः 'the people of Bâhlika are sauvira-drinkers'.

By using the word 'diversely' in the sūtra, this affix is not applied in other places, as in the following -कुड्मावखादः 'a grain eater'.

२९९२ । मनः । ३ । २ । ८२ ।

सुपि मन्यतेचिनि. ह्यात् । दर्शनीयमानी ।

2992 The affix चिनि comes after the verb मन् 'to think', when there is a word with a case-affix, in composition with it.

The word 'supi' is understood in this sūtra. As दर्शनीयमानी 'who thinks himself handsome', मन्यमानानी 'who thinks himself beautiful'.

Note — The verb मन् belonging to the 4th conjugation is taken here and not that belonging to the 8th conjugation because the anuvriti of the word 'diversely' is understood here. In the present aphorism, whether we take the Divâdi or Tanâdi मन् the resulting form would be the same, namely, मनिन्. But not so in the next aphorism, where before the affix लङ् there would be difference of form owing to the vikarîna, & c., in the 4th conjugation लव् would be added, but not so if the verb belonged to the 8th class.

२९९३ । आत्ममाने खश्च । ३ । २ । ८३ ।

स्वकर्त्तृके मनते वर्तमानान्मन्यतेः सुपि खश्च स्यात् । चादिशनिः । परिहृतमात्मानं मन्यते परिहृतमन्यः । परिहृतमानी । खित्यनवयस्य' (२९८३) । कालिनन्या । 'अनवयस्य' किञ् । दिवानन्या ।

2993 And the affix खश्च comes after the verb मन् 'to think,' when the word in composition with it is a word with a case-affix, and when it is employed to signify thought, whereof the object is self (the sense of the affix being 'thinking himself as such').

The word आत्ममान means 'thinking of one's own self' By the word 'and' it is meant that the affix चिनि may be employed in the same sense This rule applies where the agent, indicated by the sense of the affix, thinks himself possessed of the qualities of 'handsomeness,' &c, denoted by the upapada As दर्शनीयमन्यः or दर्शनीयमानी 'who thinks himself handsome', परिहृतमन्यः or परिहृतमानी 'who thinks himself learned'.

२९९३ । क । खित्यनवयस्य । ६ । ३ । ६६ ।

The long vowel is shortened before खश्च by VI 3 66 S. 2943. Thus कालिनन्या । Why do we use in S 2943 'when not an Indeclinable word'? Observe दिवानन्या ।

२९९४ । इच् एकाचोऽम्प्रत्ययवच्च । ६ । ३ । ६८ ।

इलन्तादेकाचोऽस्यात्स च स्वात्मवत्खित्यन्ते परे । 'औतोऽम्प्रत्ययोः' (२८५) । गानन्यः । 'बान्प्रत्ययोः' (३०२) । खित्यन्य । खीनन्यः । नृ । नरनन्य । भुवनन्यः । खित्यमात्मानं मन्यते खित्यन्यं कुलच् । भाष्यकारवचनाच्छीयद्वयस्य हस्त्वो भुवनोत्तरभावश्च ।

* 2994 A monosyllabic word, ending in any vowel other than अ, when followed by a word formed by a खित् affix, receives the augment अच्, which is added in the same way as the affix अच् of the Accusative singular

The word अच् is to be repeated here thus इच् एकाचोऽच्, अम्प्रत्ययवच्च ॥ This गानन्य, खीनन्य or खित्यन्य, खित्यन्यः, भुवनन्यः ॥ By force of the atideśa अम्प्रत्ययवत्, the changes produced by the Accusative ending are caused by this augment also viz the substitution of long आ, the substitution of a vowel homogenous with the first, the guna, the substitutes इयच् and उवच् As आ-गानन्य (VI 1. 93 S 285), पूर्ववत्त्वं as खीनन्यः (VI 1 107 S 194), guna, as,—नरनन्य (VII 3 110 S 275) from नृ । And इयच् and उवच्, as खित्यनन्यः, भुवननन्यः (VI 4 80 S 302) Why do we say ending in a vowel other than अ (इच्) ? Observe स्वप्नन्यः ॥ Who do we say 'a monosyllable' ? Observe लोखान्न नन्यः ॥

The affix **ञच्** is elided after a Neuter noun (VII 1 23), therefore, will this **ञच्** also be elided when **ञी** is treated as Neuter ? As **त्रियमात्मानं नन्यते ब्राह्मणकुलं = त्रियमन्यच्** or **त्रिनन्यच्** . The second form is the valid form according to the great commentator. Here there is shortening of **ञी**, and the absence of **ञच्** and **ञुच्** augments.

२९९५ । भूते । ३ । २ । ८४ ।

अधिकारोऽयम् । 'वर्तमाने खट्' (२९५९) इति यावत् ।

2995 All the affixes to be treated of hereafter should be understood to come in the sense of past time

The phrase 'with the sense of past time' is an *adhikāra* or governing aphorism and exerts its influence up to aphorism III 2 123. S 2151, that is to say, these affixes give a signification of past tense to the verb whose *anuvṛtti* is also understood throughout the subsequent *sūtras*, see III 1 91

Thus it will be taught in the next aphorism 'after the verb **यच्**, when the word in composition is in the instrumental case, the affix **ञिनि** is employed Here to complete the sense we must read into the *sūtra*, the words 'with the sense of past time' As **अग्निष्टोमेनेष्टवाच् = अग्निष्टोमवाजिच्** 'who has sacrificed with an Agnishtoma or a five-day series of offerings'

Why do we say 'with the sense of past time'? Otherwise these affixes will not be employed As **अग्निष्टोमेन यजति** 'he sacrifices with Agnishtoma'

२९९६ । करणे यजः । ३ । २ । ८५ ।

करण उपपदे भूतार्थादनेर्णिनिः स्यात्कर्तरि । षोमेनेष्टवान्ष्टोमवाजी । अग्निष्टोमवाजी ।

2996 The affix **ञिनि** comes after the verb **यच्** 'to sacrifice' with the sense of past time, when the word in composition is in the instrumenal case

The *anuvṛtti* of **ञिनि** and not of **यच्** is to be read into this *sūtra*. As **अग्निष्टोमवाजिच्** 'who has sacrificed with Agnishtoma' Here Agnishtoma is the instrument for the attainment of the desired fruit. So also **ष्टोमवाजिच्** ।

२९९७ । कर्मणि हनः । ३ । २ । ८६ ।

पितृव्यपाती । कर्मणीत्येतत् 'खट् च' (३००६) इति यावदधिक्रियते ।

2997 The affix **ञिनि** comes after the verb **हृच्** 'to kill', with the sense of past time, when the word in composition is in the accusative case.

As विदुःपतिर् 'who has killed his paternal uncle', हृ + विनि = हृ + विनि (VII 3 54) = हृ + विनि (VII 3 32) = पतिर् (VII. 2 116)

This affix is employed only when censure is implied. Therefore it is not employed in चोर इतवाद् 'he has killed the thief'

The anuvṛtti of the word कर्त्तव्य of this aphorism extends up to sūtra III 2 96, S 3006

२९९८ । ब्रह्मभूतवृत्रेषु क्विप् । ३ । २ । ८९ ।

यद् कर्त्तव्यपदेषु हन्तेर्भूते क्विप्पराद् । ब्रह्महा । भूतहा । वृत्रहा । 'क्विप्' (२९८९) इत्येव सिद्धे नियमार्थनिर्देशः । ब्रह्मादिभ्येव हन्तेरेव भूत एव क्विवेवेति बहुविधोऽत्र नियम इति काशिका । ब्रह्मादिभ्येव क्विवेवेति द्विविधो नियम इति भाष्यम् ।

2998 The affix क्विप् comes after the verb हृ 'to kill' with the sense of past time, when the following words in the accusative case are in composition ब्रह्म 'a Brāhmaṇa,' भूत 'at foetus' and वृत्र 'Vṛitra'

As ब्रह्महृ 1st sing ब्रह्महा 'who has killed a Brāhmaṇa', भूतहृ 'who has killed a foetus', वृत्रहृ 'who has killed Vṛitra,' i e, Indra'

Since by sūtra 2983, the affix क्विप् was ordained to come after all verbs, and therefore would have come after the verb हृ also, where is the necessity of the present aphorism? This aphorism makes a nīyama, i e, the verb हृ takes the affix क्विप् only when it is composition with the words ब्रह्म, &c Four-fold restriction is here intended according to the Kāśikā —

(1) When हृ has, as upapada, the words ब्रह्म, &c., and not any other word, as पुरुष इतवाद् 'he has killed the man'.

(2) When the words ब्रह्म, &c, are upapadas of any other verb than हृ, then this affix is not employed; so that the verb must be हृ, thus ब्रह्माधीतवाद् 'he has read the Veda'

(3) The क्विप् is the only affix to denote past time in the case of हृ preceded by ब्रह्म, &c, and no other affix can be employed in this sense

(4) This is employed only in the past tense and not in any other tense, as ब्रह्माहं हन्ति or हन्मिष्यति 'he kills or will kill the Brāhmaṇa'. According to the Bhāṣya, the nīyama is two fold only namely 2 and 3, i e, the upapadas must be Brāhmaṇa, &c, and the affix must be क्विप्

2999 The affix क्विप् comes after the verb कृ 'to make' with the sense of past time, when the following words in the accusative case are in composition.—कृ 'well', कर्म 'action', पाप 'sin', मन्त्र 'hymn' and पुण्य 'virtue'.

The phrase 'in the accusative case' is understood in this aphorism, and applies to all the abovementioned words, except कृ which being an attributive word, of course, cannot take any case-terminations. As कृकृत् (VI 1 71) 'who has done well', कर्मकृत् 'who has done all works', पापकृत् 'who has committed sins', मन्त्रकृत् 'who has made a mantra', पुण्यकृत् 'who has done virtuous actions'.

This sūtra also ordains a restrictive rule or niyama. Three-fold restriction is intended here according to the Kāsikā namely, restrictions with regard to past time, root कृ and the affix, but not with regard to upapada 1 The restriction being that the affix must be क्विप्, we have no कृत् in कर्मकृतवाद्. 2 The root must be कृ, we have मन्त्राख्याय.—मन्त्रमयीतवाद्. Here there is no क्विप्. 3 The time must be past. Therefore no क्विप् in the Present or Future, as मन्त्रं करोति or करिष्यति. There being no restriction with regard to the upapadas, this affix is employed when words other than these कृ कर्म, &c, are upapadas. As, शास्त्रकृत् 'who has made Scriptures', भाष्यकृत् 'who has made a commentary'. The कृ is added to the root by VI. 1. 71.

३००० । शोभे जुजः । ३ । २ । ८० ।

शोभयुद् । बहुविधोऽत्र नियम इति कायिका । दन्तुत्तरवर्गेऽपि ।

3000 The affix क्विप् comes after the verb जु 'to press out juice', with the sense of past time, when the word शोभ, in the accusative case, is in composition.

As, शोभयुद् 'who has pressed the soma juice, or soma-distiller', 1st dual शोभयुतौ, 1st. plural शोभयुतः ।

This sūtra is also for the sake of making a niyama of restrictive rule. The four-fold restriction is here intended, i.e., as regards the verb, the sense, the upapada and the affix. This is according to the Kāsikā. It also in the next sūtra.

३००१ । अग्राचेः । ३ । २ । ८१ ।

अग्रिचिद् ।

3001. The affix क्विप् comes after the verb अग्रि 'to collect' with the sense of past time, when the word अग्रि, in the accusative case, is in composition.

As, अग्निचित् 'one who has kept the sacred fire', 1st. dual अग्निचितौ, 1st. plural अग्निचितः ।

Here also, as in the last aphorism, four fold restriction is intended.

३००२ । कर्मस्थययाख्यायाम् । ३ । २ । ९२ ।

कर्मण्युपपदे कर्मण्येव कारके विनोदेः क्विप्स्यात् अग्न्याधारस्थलविशेषस्याख्यायात् । इयेन ह्य चितः इयेनचित् ।

3002 In expressing an object the affix क्विप् comes after the verb चि 'to collect' with the sense of past time, when it is in composition with a word in the accusative case, provided that the word so formed is the name of the place or altar of fire

The words चैः and कर्मणि are understood in this sūtra The Name is expressed by taking the complete word consisting of the verbal root, the upapada and the affix As इयेनचित् 'a fire altar which has been arranged in the shape of a hawk', कङ्कचित् the fire altar arranged like a heron'

The word आख्या indicates that these words are rudhī words, their sense depending upon usage rather than etymology The arrangement of bricks for sacrificial purpose with regard to fire, gets those various names, that is, when the bricks are arranged like a falcon, it is called इयेनचित्, and so on

३००३ । कर्मणीनिविक्रियः । ३ । २ । ९३ ।

कर्मण्युपपदे विक्रयार्त्तक्रीणादेरितिः स्यात् । * कुत्सितग्रहण कर्तव्यम् * । सौमविक्रयी । घृतविक्रयी ।

3003 The affix इनि comes after the compound verb विक्रि 'to sell', in the sense of past time, when in composition with a word in the accusative case

Vārtakā —The repetition of the word कर्मणि in the sūtra, though its anuvṛitti might have been drawn from the last aphorism, indicates that when the object carries with it sense of censure on the agent, then only this affix is employed and not with every and any object As सौमविक्रयिन् 'the seller of soma plant', घृतविक्रयिन् 'the seller of liquors', employing disapproval of the action of those persons who carry on these mean professions But not so in धान्यविक्रयः 'the seller of paddy'.

३००४ । दृशेः क्वनिप् । ३ । २ । ९४ ।

कर्मणि भूत इत्येव । पार दृष्ट्वात् पारदृष्ट्वा ।

3004 The affix क्वनिप् comes after the verb दृश् 'to see' in the sense of past time, when in composition with a word in the accusative case.

As मेरुद्वय 1st sing मेरुद्वया 'who has seen the Meru' पारद्वय 'who has seen the end or the other side'

Though the affix क्वनिप् was valid by sūtra III 2 75 its repetition here shows that no other affix comes in this sense after this verb

३००५ । राजनि युधिकृजः । ३ । २ । ९५ ।

क्वनिप्त्वा । युधिरन्तर्भावितयदर्थः । राजानं योचितवान् राजयुष्वा । राजकृत्वा ।

3005 The affix क्वनिप् comes after the verbs युष् 'to fight' and कृ 'to make' with a past signification, when the word राजन् 'king' is in composition, in the accusative case.

How can the verb युष्, which is an intransitive verb, govern an object? It is a transitive verb, inasmuch as it is taken to be a causative verb, with the क्विप् affix latent. As राजयुष्वा, 1st sing राजयुष्वा (VII 2. 7) 'who has caused the king to fight', राजकृत्वा, 1st sing राजकृत्वा (VI 1. 71) 'who has made a king'.

३००६ । सहे च । ३ । २ । ९६ ।

क्वनिप्त्वा । सहयुष्वा । सहकृत्वा ।

3006 The affix क्वनिप् comes after the verbs युष् and कृ, with a past signification, when the word सह 'with,' is in composition.

The anuvritti of karmanī ceases.

The word सह, being a particle, and not denoting a substance, is incapable of taking any case. As सहयुष्वा 'who has made to fight with', सहकृत्वा 'who has done any thing along with another'.

३००७ । सप्तम्यां जनेर्हः । ३ । २ । ९७ ।

सरसिजम् । सन्दुराया जातेऽसन्दुरजः । 'डयापोः-' (१००१) इति ह्रस्वः ।

3007 The affix ज comes after the verb जन् 'to be produced', with a past signification, when the word, in composition with it, is in the locative case

As सरसिजम् । So also उपसरे जातः = ० पसरजः । जद् + ज = ज् + ज (VI 4 143) = ज 'born of the first conception', सन्दुरजः 'born in the stable'. Here सन्दुरा is shortened to सन्दुर by VI 3. 63 S 1001.

३००८ । पञ्चम्यामजातौ । ३ । २ । ९८ ।

जातियद्वर्जिते पञ्चम्यन्त उपपत् जनेर्हः स्यात् । सस्कारजः । जहृष्टजः ।

3008 The affix ज comes after the verb जद्, with a past signification, when the word in composition with it, is in the ablative case, which does not denote a genus.

As बुद्धिजः 'born through understanding', संस्कारजः 'born of habit', दुःखजः 'born through pain'. अदृष्टजः "result of the past karmas (adrishta)"

Note.—Why do we say 'when not denoting a genus'? Observe दक्षिणे घोरे 'born of elephant', अश्वजन्तः 'born of horse'.

३३०९ । उपसर्गे च संज्ञायाम् । ३ । २ । ९९ ।

'प्रजा स्वात्सवंदी जने'

3009. The affix **ञ** comes after the verb **जन्** with a past signification, when an upasarga is in composition and when the sense is simply appellative.

The term here being simply appellative, and not descriptive, cannot be explained by giving the signification of its component elements. As प्रजाः 'people', or 'a son', as in the sentence प्रजास्वात्सवंदी जने (Amarakosha III. 3. 32)

३०१० । अत्र च कर्मणि । ३ । २ । १०० ।

अनुपूर्वाञ्जनेः कर्मरूपपदे चः स्वात् । पुनर्वचनपुनश्च ताता पुनपुनः ।

3010 The affix **ञ** comes after the verb **जन्** with a past signification, when the root takes the preposition **अनु** and is compounded with a word in the accusative case.

As पुनपुनः 'a girl born after the male child, i.e., a girl having an elder brother', स्वयनपुनः 'a boy born after the female child, i.e., a boy having an elder sister'.

३०११ । अन्येष्वपि दृश्यते । ३ । २ । १०१ ।

अन्येष्वप्युपपदेषु जनेर्हः स्वात् । अजः । द्विजः । ब्रह्मजः । अपिचरुदः सर्वोपाधिष्वपि चो-
रार्यः । तेन शास्त्रेतरादपि कारकात्स्वरेष्वपि क्वचित् । परितः खाता परित्ता ।

3011 The affix **ञ** is seen to come after the verb **जन्** with a past signification, though it be in preposition with other nouns, having cases other than those mentioned in the previous sūtras.

Thus the locative case has been dealt with in sūtra III. 2. 97, but the affix comes when the upapada has any other case than the seventh. As न जायते = सन्त 'unborn', द्विजः = द्विज 'twice-born'

Thus, it is said in sūtra III. 2. 98 that the upapada may be in the ablative case when genus is not denoted. We see, however, the affix employed when genus is denoted. As ब्राह्मजो धर्मः, चन्द्रियज युद्धम् ।

It is declared in sūtra III. 2. 98 that when appellative is meant, the affix **ञ** comes after the compound verb **जन्**. We find, however, the affix employed when the sense is not simply appellative, as अजिजाः or चरिजाः 'born or produced all round, i.e., hair'.

It is declared in sūtra III 2. 100 'When an object is in composition with the verb कृत्वा this affix is employed' But it may also be employed when no object is in composition As कृत्युजः 'born after, i. e., younger brother'

The force of the word अपि though 'is to free this rule from all restrictions and conditions. So this affix comes after other verbs and other cases in composition with such verbs As वरितः खाता=वरिता 'a moat' (literally that which has been dug all round), जाला 'a pond'.

The Past Participles

३०१२ । क्तवत्तवत् निष्ठा । १ । १ । २६ ।

यतो निष्ठावतो स्तः ।

3012 The affixes kta and ktavatu are called Nishthā.

३०१३ । निष्ठा । ३ । २ । १०२ ।

भूतार्थवृत्तेर्भातोर्निष्ठा स्यात् । तत्र 'तयोदेव-' (२८३३) इति भावकर्तृयोः क्तः । 'कर्तरि कृत्' (२८३२) इति कर्तरि क्तवदुः । उक्तावितो । स्मृत भवा । स्तुतस्तवया विष्णुः । विष्णुर्विश्वं कृतवान् ।

3013 The affixes called निष्ठा come after a verbal root, employed with the sense of past time

By III 4 70 S 283d, the affix kta denotes 'state' and 'object,' i. e., it is Passive Participle, while the ktavatu is Active Participial affix by virtue of III 4 67 S 2832 The क्त and क्तवत् are इत्, the real affixes are क्त and क्तवत् । As स्नात भवा 'bathed by me' स्तुतस्तवया विष्णुः "Vishnu was praised by thee" विष्णुर्विश्वं कृतवान् 'Vishnu made the universe'. As कृ+क्त=कृतम् 'made, कृ+क्तवत्=कृतवान्, 1st sing. कृतवान् 'done', so also भुङ्क्ते and भुङ्क्तेन 'eaten'.

३०१४ । निष्ठायामनयदर्थे । ६ । ४ । ६० ।

नयदर्थे भावकर्तृयोः ततोऽन्यत्र निष्ठायाम् विद्ये दीर्घः स्यात् ।

3014. A long is substituted for the इ of णि before the Passive Participle in क्त, when it has not the sense of the future Passive Participle in क्तवत् ।

Note—The force of नयत्, is to denote condition (Impersonal action) and object (passive) When the Past Participle has not the force of क्तवत्, the vowel of णि is lengthened Thus ज्ञाहीणः, प्रसीतः, परिशीलः all used in the active sense The क्त is added to the Intransitive णि to denote the agent (III 4 74) Thus प्रसीतनिदं देवदत्तस्य 'this is the spot where Devadatta perished'. Here क्त is used with a Locative force (III. 4. 76). Why do

we say 'not having the force of वृद्धे?' Observe अक्षितमक्षितानेवेष्टाः ॥ Here त is added with the force of condition, and akshitam means 'imperishable'. The vowel not being lengthened the त is not changed to न (VIII 2 46).

३०१५ । क्षियो दीर्घात् । ८ । २ । ४६ ।

दीर्घात्क्षियो निष्ठातस्य नः स्याद् । क्षीणवाद् । भावकर्तृणोस्तु क्षित कानो नया । 'अयुक्तः किति' (२३८९) । क्षितः-क्षितवाद् । भूतः-भूतवाद् । भुत । ' * ऊर्ध्वोर्ध्वद्वावो वाच्यः * ' । तेन वकास्तत्त्वान्नेह । ऊर्ध्वतः । भूतः । वृत्तः ।

3015 The त of Nishthā is changed to न, after क्षि, when the root-vowel is lengthened

Thus क्षीणा क्षेयाः, क्षीणो जायमानः, क्षीणस्तत्त्वस्वी ॥ The vowel of क्षि is lengthened by VI 4 60 and 61

Why do we say 'when the vowel is lengthened,' Observe अक्षितमाक्षितानेवेष्टाः ॥ The word अक्षित is formed with क्त in the sense of भाव and means 'imperishable' The Nishthā being added in the sense of वयद्, there is no lengthening of the vowel by VI 4 60

The root क्षि includes the two roots क्षि चये and क्षि निवासगतयोः ॥ As क्षितः कानो नया ॥ See also the commentary of Sāyana on अक्षितो ति सनेदिन वाजसिन्धुः बहुलिङ्गः (Rig I 5 9)

३०१५ । क । अयुक्तः किति । ७ । २ । ११ । S 2381.

Kārika —वाच्य ऊर्ध्वोर्ध्वद्वावो यङ्प्रसिद्धिः प्रयोजनम् । आनङ्ग प्रतिषेधार्थनेकावक्षेप-पञ्चमाद् ॥

3015A The augment वृद्ध is not added to an affix having an indicative क्, when it comes after the root क्षि, or after a monosyllabic root ending in उ, क, ऋ or ॠ in the Dhātupāṭha

As क्षित्वा, क्षितः, क्षित्वाद् ॥ So also with roots ending in उक् vowels as उक्त्वा, भुतः, भूतवाद्, लृप्त्वा, लूनः, लूनवाद्, वृत्वा, वृतः, वृतवाद्, तीर्त्वा, तीर्थः, तीर्थवाद्, ॥ भूतः । भूतवाद् । भुतः ॥

Why 'क्षि and उक् ending roots only? Observe विदितः ॥ Why having an indicative क्? Observe अयिद्, अयिदुर्, अयितव्यम् ॥ Some read two क's in the sūtra and would apply it to the indicative वृ also, as भूष्ण (III 2 139)

Kārika —ऊर्ध्व is treated as if it was उ, when the affix वृद्ध is to be applied, आङ् is to be prohibited, or वृद्ध is to be debarred

The √ārnu being thus treated as a monosyllabic root, does not get वृद्ध । Thus ऊर्ध्वतः । So also भुतः । वृतः ।

३०१६ । रदाभ्यां निष्ठातो नः पूर्वस्य च दः । ८ । २ । ४२ ।

रेकदकाराभ्या परस्य निष्ठातस्य नः स्याद् । निष्ठापेक्षया पूर्वस्य षाटोर्दकारस्य च । ष । 'अर्धे हत- (२३८०) । रपरः । यत्तव । श्रीर्षः । बाह्वर्कत्वेन वृद्धेरासङ्गत्वान्नेह । कृतस्वापरस्य कादिः । अभ्यः । ऋणः ।

3016 After र and द, for the ण of the participial suffix ण and णवद्, there is substituted न, and the same substitution takes place also for the preceding द ॥

After र:—अस्तीर्णं विस्तीर्णं, विगीर्णं निगीर्णं, अवगूर्णं ॥ Thus from √गृ we get गृ+क्त=गि+क्त (VII 1 100 S 2390)=गिर्+क्त (I 1 51 S 70) गिर्+न (VIII 2 42 = S 3016)=गीर्णं ।

Note—Why do we say 'after र and द'? Observe कृतः, कृतवान् ॥ The word र here does not denote the common sound र, which would include ऋ also, but the consonant र ॥ But even if र be taken a common sound name including र and ऋ, yet the द change does not take place in कृत, &c, because between ण and the र sound, there intervenes vowel-sound द, for ऋ is sounded not like pure र, but र+ a vowel sound

Note—Why do we say "of the Participial suffix"? Observe कर्ता, हर्ता ॥

Note—Why do we say "for the ण"? Observe चरित्, हरित् ॥ Here the ण of the Nishthā does not follow immediately after र the augment वद् intervenes

Note—Why do we say "of the preceding"? The succeeding द will not be changed. As निम्नवद्भ्याम्, निम्नवद्भिः ॥

In the word कर्ति. the descendant of कृतः the ण of Nishthā is immediately preceded by र, but no change has taken place, because the Vriddhi, by which कृ is changed to क्रा, is Bahiranga and consequently asiddha, and for the purposes of न change, the र so obtained is invalid For the Vriddhi is ordained because of the क् of कृ added to कृत, and it lies outside of the nishthā ण, and so is Bahiranga

After दः—निम्नः, निम्नवान्, क्षिप्तः, क्षिप्तवान् from निद् and णिद् ॥

३०१७ । संयोगादेरातो धातोर्न्ययतः । ८ । २ । ४३ ।

निष्ठावस्य नः स्यात् द्राघः । स्त्यानः । ग्लानः ।

3017 For the ण of the Nishthā there is substituted न, after a root ending in ञ् and commencing with a conjunct consonant, if the latter contain a semi-vowel.

Thus from √द्रा कुत्वायाद् we have मद्राञ्, मद्राञ्चान् ॥ स्त्यानः ॥ ग्लानः, ग्लानवान् from ग्ले ॥ These roots द्रा and ग्लान् end in ञ्, have a conjunct consonant in the beginning, one of which is a semi vowel र and ञ ॥

३०१८ । ल्यादिभ्यः । ८ । २ । ४४ ।

एकविधतेलूजादिभ्यः प्राग्वत् । लूनः । ल्या । 'ग्रहिण्या' (२४१२) । जीनः । ' * दुग्धोदी-
र्चय * ' । ' दु गतो ' । दूनः । ' ददु उपताप ' इत्ययं दू न युज्यते साधुबन्धकत्वात् । ' वृद्धतया
दुतया ' इति नाशः । गूनः । ' * पुजो विनाये * ' । पूना यवाः । विनष्टा इत्यर्थः । पूतमन्वत् ।
' * विनोदप्रार्थकनर्तकस्य * ' । विनो प्राशः । ' प्राश इति क्षिप् । विता पाथेन युक्ती । ' कर्णे
कर्तृक- ' इति क्षिप् । विनो प्राशो देवतसेन ।

3018. The ञ of Nishthā is changed to ण, after the root ण् and the twenty roots that follow it

These roots belong to Kryâdi class, and commence from कृञ्ङिदने (IX. 13) and end with कृञ्ङिदने (IX. 32)

Thus सुनः, सुनबाद्, वुनः, वुनबाद्, from स्यो अनिः, अनिबाद् the vocalisation is
by VL 1 16 S 2412

Note.—After a root ending in ऋ or ॠ, and after a root of Luādī class, the ष of the affix क्तिन् is changed to ह्, like as in Nishthā. Thus कीर्तिः, नीर्तिः, भीर्तिः, क्षुतिः, प्रुतिः ॥ These are from कृ (IX. 26), गृ (IX. 28), हृ (IX. 18), हृ and प्रुज् ॥

Vārt—The vowel of the roots **भुवौ** (Bhu 991) and **हु** (Bhu. 997), are lengthened before the Nishthā which is changed to **व**. As **आवृणोति, विवृणोति**. The root **हु** 'to heat' (Sva. 10) has an indicative **हु** and is therefore not taken. Its Nishthā **व** is not changed to **व**. As **हुतः** in **बहुतया हुतया** (Māgha).

Vārt—The *v* change takes place after पुञ् 'to destroy' (Bhu. 1015).
As पुनायताः=विनायताः. But पुतं वाच्य from पुञ् 'to purify' (IX 12)

Vart—The same change takes place after the root **वि वृद्धने** of **Svādī** class No 2 when used in a **Reflexive** sense of becoming a morsel fit for swallowing. As **विनो ग्रासः स्ववनेवे**, **३ e**, where a morsel by being mixed with curd, condiment, &c, becomes rounded of itself, there this form is used **वृद्धान्नः पितृहीनक्रियतातो ग्रासो, यदा स्व्यादिव्यजन यथेन तत्राहुकृत्य प्रतिपद्यते तदाऽन्नं प्रयोगः ॥** But when not used in this sense, we have **विना पाथेन बृकरी**, 'the she hog is bound in the noose' Moreover, the **ग्रास** must be the object and not the subject of the verb. Therefore not here, **विनो ग्रासो देववनेन ॥**

३०१९ । अदितश्च । ८ । २ । ४५ ।

शुभो भुम्भः । दुःखोऽपि । उच्छूनः । ओहाक् । प्रहीकः । 'स्वाह्य ओदितः' इत्युक्तम् । भूम्भः-
भनान् । हुम्भः-हुम्भान् । ओदिम्भश्चो डीक् पाठशालार्थान्नेद । उच्छूनीनः ।

3019 The ऋ of Nishthâ is changed to ॠ after a root, which has an indicative ऋ in the Dhâtupâtha.

Thus from \sqrt{bhu} o (Tud 124), : \sqrt{bhu} : \sqrt{bhu} : \sqrt{tu} o svī (Bhu 1059)
 \sqrt{bhu} : \sqrt{bhu} : \sqrt{o} hāk (Juha 8) — प्रतीकः

So also ओल्लङ्गी—लङ्गः, लङ्गवान्, ओल्लङ्गी—उल्लङ्ग, उल्लङ्गवान् ॥ ओप्यायी कृद्भिः—
आप्ययीः, आप्ययीवान् ॥

[illegible]

The root **ही** which otherwise takes **रह** does not do so in the Nishpatt as it is included in the **अोदिह** class. Thus **उरुहीक** :

३०२० । द्रवमूर्तिस्पर्शयोः इयः । ६ । १ । २४ ।

द्रवमय मूर्तेः कतिपये स्पर्शे चार्थे इयेऽ- समसारात् स्वाग्निहोत्रात् ।

3020 There is vocalisation of the semivowel *u* the root *इय* (इयै) 'to go' when the *nishthā* affixes follow, when the sense is 'coagulation' or "cold to touch"

The word *द्रवमूर्ति* means 'hardening of a fluid,' by coagulation, &c.

Thus *इये + क्त = चि + क्त* : Now applies the following *sūtra* by which the *nishthā* *त* is changed to *न* :

३०२१ । इयोऽस्पर्शे । ८ । २ । ४९ ।

इयेऽङो निहातस्य नः स्वादस्पर्शेऽयं । 'इलः' (२५५८) इति दीर्घः । घीनं घृतम् । 'अस्पर्शे' क्तिप् । घीतं जलम् । 'द्रवमूर्तिस्पर्शयोः' क्तिप् । सरवानो वृश्चिकः घीतात्सङ्कुचित इत्यर्थः ।

3021 The *Nishthā* *त* is changed to *न* after *इये*, but not when the Participle denotes 'cold to the touch.'

Thus *चि + त = चि + न = घीन* (the lengthening is by VI 4 2. S 2559) as *घीनं घृतं* 'frozen butter'

Why do we say 'not cold to the touch'? Observe *घीनं जलम्* 'cold water'. Why do we say 'there is vocalisation when meaning 'coagulation' and 'cold to touch'? There is no vocalisation when the sense is not that of 'coagulation' or 'cold', as *सरवानो वृश्चिकः* 'the rolled up scorpion' The short *इ* is lengthened in *घीन*, &c, by VI 4 2 S 2559.

The word *स्पर्श* is a *guna* word formed by *चञ्*, and denotes the particular *guna* or sensation to be sensed through the organ of touch. In this sense it is derived from the root *स्पर्श संस्पर्शने* . It also denotes a disease, derived from *स्पर्श उपशाने* . There is nothing to show, what *स्पर्श* is meant in the *sūtra* Explanation is the only refuge here.

३०२२ । प्रतिशब्द । ६ । १ । २५ ।

प्रतिशब्दस्य इयः समसारात् स्वाग्निहोत्रात् । प्रतिशीनः ।

3022. There is vocalisation of *इय* preceded by the *upasarga* *प्रति*, when the *nishthā* affixes follow

Thus *प्रतिशीनः प्रतिशीन्यान्* . This *sūtra* applies to cases where the words need not have the meaning of "coagulation" or "cold".

३०२३ । विभावान्यवपूर्वस्य । ६ । १ । २६ ।

इयः समसारात् वा स्वात् । अभिस्वान्नं अभिशीनम् घृतम् । अवशानोऽवशीनो वृश्चिकः । अवशस्त्वित्प्रभावेयम् । तेनेह न । उपशवानः ।

3023. There is optionally the vocalisation of *इय* followed by the *Nishthā* affixes, when the *upasargas* *अभि* and *अव* precede it.

Thus अभिशीनच् or अभिरयानच् घृतं, अवशीनो or अवशयानो वृश्चिकः ॥ This option applies even when the word means "coagulation" and "cold" As (?) अवशीनं or अवशयानं घृतं, नेदः ॥ अवशीतो or अवशयानो वायुः, &c, अवशीतं or अवशयानमुदकं ॥

The पूर्व in this sūtra serves the same purpose as in VI 1 23 Thus अभिसशीन or अभिसशयान अवसशीनं, अवसशयानं ॥ The word पूर्व shows that it is a vyavasthita vibhāṣhā, hence there is no option allowed when अभि and अव are in the middle, as, सनभिरवानं, सनवशयानः ॥ Here we cannot have the alternative forms सनभयानं, &c

३०२४ । अऊचोऽनपादाने । ८ । २ । ४८ ।

अऊचो निघृतिस्त्व नः-प्यानन त्वपादाने ।

3024 The Nishthā is changed to न, after अऊच्, but not when it is in connection with an Ablative case

Thus सनवनौ यजुनेः पादौ=सङ्गतौ, तस्मात् पयसो न्वक्ताः ॥ The इट् augment is not added in सनवनः by the following

३०२५ । यस्य विभाषा । ८ । २ । १५ ।

यस्य क्वचिद्विभाषयेद्बुद्धितस्ततो निष्ठाया इत्येवात् । 'उदितो वा' (३३२८) इति क्त्वाया वेदत्वादिह नेट् । सनवनः । 'अनपादाने' क्त् । उदक्तमुदकं कूपार् । नत्वस्यासिद्धत्वात् 'ब्रह्म-' (२८४) इति पत्ये प्राप्ते । * निष्ठादेशः क्त्वस्त्वप्रत्ययेद्बुद्धिषु सिद्धो वाच्यः * । वृक्कणः । बुक्कवान् ।

3025. The Participial-affixes do not take इट्, after those roots, to which another suffix can optionally be added, with or without this augment ॥

That is, a root which is *optionally* Set before other affixes, is *invariably* anit before Nishthā Thus by VII. 2. 44, बल् consonant beginning affixes are optionally सेट् after the roots बृ, &c The Nishthā after बृ, &c, will be invariably anit. Thus विवृतः, विवृतवान्, गृहः, गृहवान् ॥ By VII 2. 56 § 3328 the roots having an indicatory उ, *optionally* are followed by Set इत्वा ॥ The Nishthā after उदिच् roots will *invariably* be anit as सनवनः (from /añchu 'to honor'.)

Note.—By the vārtika तनि यदि इतिग्राथानुपसंख्यानच् the roots उद्, पत and इतिग्रा take optional इट् in the Desiderative (VII 2 49) Though पत is a root which thus *optionally* takes इट् in the Desiderative, yet its Nishthā is always सेट्, for Pāṇini himself has employed the word पतित in sūtra II. 1 24, 38 According to Padamanjari this rule of यस्य विभाषा is antya and not of universal application Because had this rule been of universal application, then the root कृत् which is *optionally* anit by VII. 2. 57, would be *universally* anit by the present sūtra and there would be no necessity of reading it with a long ई in the Dhātupāṭha, as कृता इच्छ (VI 141) to make its nishthā anit under VII. 2. 14.

Why do we say in S. 3024 'when not in construction with an Ablative case' ? Observe उद्दृष्टं कृपाद् = उद्दृष्ट 'drawn out'.

The word व्यक्तृ is from the root व्यक्तृन् व्यक्तृन् कान्तिगतिश्च, and not from the root व्यक्तृ, and hence the Nishthâ is not changed.

The change of त into न is ordained by a Tripâdî rule (VIII 2 48 &c) and therefore it is considered asiddha (VIII 2 1 S 12), and therefore the च् of √viaśch requires to be changed to च before त by VIII 2 36 S. 294. This is, however, prevented by the following

Vart — The substitute of the Nishthâ affixes should be considered as valid or siddha for the purposes of the rules relating to the (1) changing of च to च्, (2) accent (3) affix, and (4) इद् augment. As (1) वृक्तः, वृक्तवान्. The root is ओवृश्च (Tudâdî 11) the indicatory ओ shows that the nishthâ त is changed to न (VIII 2 45 S 3019). This nishthâ substitute is considered as valid or siddha, and the final of the root is not changed to च, as it otherwise would have been by VIII 2 36 S 294 for च would have been still considered as त or a कल् letter. The equation is as follows — वृश्च + त = वृश्च + त (VI 1. 16) = वृश्च + न (VIII 2 45) = वृश्च + न (VII 2. 29) = वृश्च + न (VIII 2 30) = वृक्तः (VIII 4 1). The च् is changed to च by VIII 2 30, by considering न as asiddha and therefore equal to त of a कल् letter. Thus it will be seen that this न is अविह for the purposes of rule VIII. 2. 30, but it is सिद्ध only for the purposes of rule VIII 2 36.

३०२६ । परिस्कन्दः प्राच्यभरतेषु । ८ । ३ । ७५ ।

पूर्वैश्च पूर्वस्ये प्राप्ते तदभावे निपात्यते । परिस्कन्दः । 'प्राच्य-' इति क्विप् । परिस्कन्दः-परिस्कन्दः । 'परिदृष्ट' (२३९९) इति विकल्पः । 'स्तम्भे' (२२७२) इति पत्ये प्राप्ते ।

3026 The word परिस्कन्द is used without the cerebral change in the country of Eastern Bharata.

This is an anomaly. The च required by the VIII 3 74 S 2399 is prohibited. The other form is परिस्कन्दः. The word परिस्कन्द is formed by the affix व्यच् or it is a Nishthâ, the त being elided. The word परवृत्त qualifies the word प्राच्य.

Prof Bohtlingk translates it 'परिस्कन्द is seen in the usage of the Eastern People and the Bharata'. He bases his construction on the sūtras II. 4 66, and IV 2 113, where प्राच्यभरतेषु means 'the Eastern People and Bharata'.

Why do we say 'Eastern' ? Observe परिस्कन्दः or परिस्कन्दः. The double form is by the option of VIII 3 74 S 2399.

The च of √स्तम्भ required to be changed to च by VIII. 3 67 S. 2272. The following sūtra prevents that

३०२७ । प्रतिस्तब्धनिस्तब्धौ च । ८ । ३ । ११४ ।

अत्र चत्वं न स्यात् ।

3027 The words प्रतिस्तब्ध and निस्तब्ध are anomalous

In these words the च is not changed to च, though so required by VII.

3 67 S 2272

३०२८ । दिवोऽविजिगीषायाम् । ८ । २ । ४ ।

दिवो निष्ठातस्य नः स्यादविजिगीषायाच् । द्यूतः । विजिगीषार्था द्यु । द्यूतश्च ।

3028. The Nishthā च is changed to न, after दिव् when the sense is not that of 'play'

The word विजिगीषा means "desire of conquest or gain", but here it means "gambling".

Thus आद्यूतः, = औदृष्टिकः, परिद्यूतः = वीर्यः ॥ Why do we say "when it does not mean to play"? Observe द्यूत वर्तते ॥ Here the throwing of dice is with the desire of winning or gaining victory (vijigishā) over the opponent.

३०२९ । निर्वाणोऽवाते । ८ । २ । ५० ।

अवात इति षष्ठेदः । निप्रवादातेर्भिन्नातस्य नत्वं स्वादातक्षेत्कर्ता न । निर्वाणोऽग्निर्न निर्वा । वाते तु निर्वाणि वातः ।

3029 The word निर्वाण is irregularly formed by changing the Nishthā च to न, when the 'wind' is not the agent of the verb

The word निर्वाण is formed the root वा, with the preposition नि and the Participial affix त् ॥ Thus निर्वाणोऽग्निः, = उपशान्तः, निर्वाणः प्रदीपः, निर्वाणो भिक्षुः = उपरतः ॥

Why do we say when not meaning "the wind"? Observe निर्वाणि वातः, निर्वाण वातेन ॥

In the sentences निर्वाणः प्रदीपो ऋतेन, निर्वाणोऽग्निर्वातेन, the न change has taken place, because the location of the verb वा is in the प्रदीप and अग्नि, and not in the वात, which is merely an Instrument. Hence the above vr̥tti uses the words "if the sense of the verb वा has not the word वात as its agent"

३०३० । शुच. कः । ८ । २ । ५१ ।

निष्ठात इत्येव । शुचकः ।

3030 च is substituted for the Nishthā च after the root शुच् ॥

As शुचकः, शुचकवाच् ॥

३०३१ । पचो यः । ८ । २ । ५२ ।

पचयः ।

3031. च is substituted for the Nishthā च after the root पच् ॥

As पचयः, पचयवान् ॥

३०३२ । क्षायो नः । ८ । २ । ५३ ।

शानः ८

3032 न is substituted for the Nishthā न after the root क्षे ।

Thus शानः, शानवाच् ॥

३०३३ । स्तयः प्रपूर्वम् । ६ । १ । २३ ।

मात्स्वयः संप्रसारणं स्वाग्निवायाच् ।

3033 The verb स्तया (स्तये and स्तये) when preceded by म changes its semivowel to a vowel, when a Nishthā affix follows

The phrases "when the nishthā follows", and "there is vocalisation" are understood here. The anuvritta of स्तये does not run here. The roots स्तये and स्तये both assume the form स्तया and are included here. Thus म + स्तया + क्त = म + स्ति + क्त (VI 1 108) = प्रस्तीतः (VI 4 2), and प्रस्तीतवाच् ॥ The न of nishthā affix would have been changed into व by VIII 2 43 in as much as the root स्तया has a semivowel and ends in long स्तयः ॥ But by the vocalisation of न, the condition of वच्च्वद् for the application of VIII 2 43, no longer existing, the affix न is not changed to व ॥ But न is optionally changed to न by VIII 2 54 below as प्रस्तीतः and प्रस्तीतवाच् ॥

३०३४ । प्रस्तयोऽन्यतरस्याम् । ८ । २ । ५४ ।

निष्ठातस्य नो वा स्वाद । प्रस्तीतः-प्रस्तीतः । 'माद्' क्तिच् । स्तयानः ।

3034 न is optionally substituted for the Nishthā न, after the root स्तये preceded by म ॥

Thus प्रस्तीतः or प्रस्तीतः, प्रस्तीतवाच् or प्रस्तीतवाच् ॥ In the second alternative when न does not come, we first vocalise the root स्तया into स्तयः, and then add न ॥ Had Samprasāraṇa not taken place first, then the Nishthā न would have been changed to व after स्तया by VIII 2 43. But when samprasāraṇa is once made, the root no longer has a semivowel and so there remains no occasion for the application of VIII 2 43.

Why do we say "when preceded by म?" Observe संस्तयानः (VIII 2 43) संस्तयानवाच् । If it was intended that vocalisation should take place when म singly stood before, then the sūtra could well have run thus प्रस्तयः ॥ The use of the word पूर्वम् implies that the rule applies when म stands first, though other upasargas may intervene between it and the root. Thus प्रसंस्तयः, प्रसंस्तयवाच् ॥ The compound मपूर्वम् should be explained as a Bahuvrīhi = मः पूर्वम् यस्य चातृपवर्गस्युदात्तस्य च मपूर्वम् (that which consisting of root and upasarga is preceded by म is called मपूर्वम्). Therefore the rule is made applicable to प्रसंस्तयः &c.

३०३५ । अनुपसर्गात्फुल्लक्षीकशोक्ताद्याः । ८ । २ । ५५ ।

जिकला । फुल्लः । निष्ठातस्य लत्व निपात्यते । कवत्वेकदेशस्यापीद निपातनमिष्यते । फुल्लवान् । शीवादिषु तु कप्रत्ययस्यैव तलोप । तस्यासिद्धत्वात्प्राप्त्येदोऽभावश्च निपात्यते । शीवो नक्तः । कृशस्तनुः । उल्लाघो नीरोग । 'अनुपसर्गात्' क्त् ।

3035 The irregular Participles फुल्ल 'blown,' शीव 'drunk, mad' कृश 'lean' and उल्लाघ 'healthy' are formed then only, when no Preposition precedes them

The word फुल्ल is derived from the root जिकला विभक्तौ the त is changed to ल ॥ The change of झ to ञ (VII 4 88) and the want of वृद्ध augment (VII 2 16) are regular The same change takes place before कवत् also as फुल्लवान् ॥

The affix त is elided after the roots वाङ्, कृष् and उद्—लाप्, and as the elision is asiddha there would have been वृद्ध, but as an anomaly the augment वृद्ध is prohibited also, this is the irregularity in शीवः, कृशः and उल्लाघ ॥

Why do we say when not preceded by a Preposition? Observe (प्रफुल्लः पुननवः, प्रशीबितः, प्रकृशितः, प्रोक्ताचितः ॥ In the case of लाप्, prepositions other than उद् are prohibited)

३०३६ । आदितश्च । १ । २ । १६ ।

आकारेता निष्ठाया इयम स्यात् ।

3036. The Participial-affixes do not get वृद्ध augment after a root which has an indicatory आ ॥

The root जिकला has an indicatory आ, and so its nishthā will not take वृद्ध । Thus फल् + क्त । Now applies the following by which the झ of क्त is changed to ञ ॥

Note —As जिविदा—जिम्नः, निम्नवान्, जिविदा—जिवरण, जिवरणवान्, जिविदा—जिवन्तः, जिवन्तवान् ॥ The च implies that other roots not enumerated are to be also included, as आरवस्तः, वास्तः ॥

Note —This and the sūtra following it in the Ashtādhyāyī could have been made into one, as आदितश्च जिभाया भावादिकर्तृणोः ॥ The separate making of two sūtras indicates that the rule of यस्य जिभाया (VII 2 15), applies with the restrictions and limitations of the rule ordaining 'option', i.e., the prohibition of वृद्ध augment, with regard to the participial-affixes is limited by the same conditions, which apply to the optional employment of वृद्ध before other affixes in the जिभाया rules (यदुपाधेर्विभाषा, तदुपाधे प्रतिषेधः) ॥ Thus VII 2 68 ordains वृद्ध optionally to the affix वत् after the roots गम्, हम्, विद् and जिष् ॥ The root विद् there is the Tudādi root meaning 'to acquire' The rule यस्य जिभाया will apply to this विद् with this meaning and not to विद् meaning 'to know' the Past Participles of which are विदितः, विदितवान् ॥

३०३७ । ति च । ७ । ४ । ८९ ।

अरकलोत्त उटस्यात्तादौ किति मप्रुन्तः । मवीवितः । मकृयितः । मोल्लापितः । कथं तर्हि 'लोप्रुन्नं वायुनतः मप्रुल्लव्' इति । 'प्रुल्ल विकवने' पचावाच् । सूत्रं तु प्रुल्लादिनिवृत्त्यर्थम् ।
* 'उटप्रुल्लसेप्रुल्लयोवपसल्यानम्' *

3037 उ is substituted for the vowel of च् and क् before an affix beginning with त having an indicatory क ॥

Thus वृत्तिः (= चरण or ब्रह्मण) मप्रुल्ला. and मप्रुल्लि ॥ The anuvritti of च् लुकोरभ्यासस्य does not apply here, though present See VIII 2 55

Thus कल् + त = प्रुल् + त = मप्रुल्लतः । so also मवीवितः । मकृयितः । मोल्लापितः । How do you explain the form मप्रुल्लव् in लोप्रुन्नं वायुनतः मप्रुल्लव् । (Raghu II 29) It is not the Passive Part of विकला, but a derivative of प्रुल्ल 'to bloom' with the affix कच् of the Pachâdi The present sūtra prevents the forms प्रुल्ल, &c

Vart — The forms उटप्रुल्लः and वप्रुल्लः should be enumerated Here उ is changed to ल, though the root has taken a Preposition

In the word परिक्रयः, the word परि is not a Preposition with regard to the verb कृय्, परितः कृयः = परिक्रयः ॥ So that परि is upasarga of the 'verb' तः understood, hence we have the form कृय ॥

३०३८ । नुदविदोन्त्राघ्राहीभ्योऽन्यतरस्याम् । ८ । २ । ५६ ।

रभ्यो निष्ठातस्य ने वा । उन्नः-उत्तः । 'विद' विचारणे रौषादिक एव दृश्यते । उन्दिना परेष सादृश्यार्त् । विन्न-वित्तः । वेत्तेस्तु विदितः । विदितेर्विन्नः । उन्दी ।

3038 The Nishthâ त may optionally be changed to न, after नुद, विद, उन्द्, त्रा, ग्रा, ही ॥

Thus उन्नः or उत्तः, विन्नः or वित्तः, (उजुन्नः, or उजुत्तः, ग्रावः or ग्रातः, ग्रावः or ग्रातः हीयः or हीतः) ॥

• With regard to ही, the न change was not ordained by any rule, and so it is an aprâpta vibhâshâ With regards to others, the न change would have *always* taken place by VIII 2 42 and 43, this makes it optional

The root विद् विचारणे of Rudhâdi is to be taken here, and not other विद् roots, because it is read along with undî which belongs to that class

Thus Nishthâ of विद्-वेत्ति of Adâdi class is विदित, (2) of विद्-विदिते, of Divâdi class is विन्न only, (3) of विद् of Tudâdi is विन्न, (4) of विद् of Rudhâdi are both वित्तः and विन्नः ॥ The Tudâdi विद् has also the form वित्तः in the sense of भोग by VIII 2 58

The root उन्द् is read in the Dhâtupâtha with an indicatory long ई, the force of which is explained in the following sūtra. —

३०३८ । हवीदितो निष्ठायाम् । ७ । २ । १४ ।

इयतेऽपि चित्तवृत्तिनिवृत्तिः । उक्तः-उक्तः । प्राप्तः-प्राप्तः । प्राप्तः-प्राप्तः । हीनः-हीनः ।

3039 The Participial affixes क्त and क्तवत् (kta and ktavatu), do not get the वृ augment after क्ति, and after the root which has an indicatory क्ति "

Thus कृत् + क्त = कृतः or कृत्तः । The Past Participle of √क्र (S. 3038) is कृतः or कृत्तः । Of √क्र (S. 3038) is कृतः or कृत्तः । Of √की, कीचः or कीत्तः ।

३०४० । न ध्यातुं पद्मसूक्तिं सदा ॥ ८ । २ । ५७ ।

बभ्रवो निष्ठातस्य नरत्वं न । ध्यातः । उपातः । भूतः । 'रास्लोपः' । भूतः । नष्टः ।

3040. The Nishtha न is not changed- ० न after न्या, न्या, न, नृषिर् and नन न

Thus अवातः, अवातवायु, लवातः लवतिवायु, दूर्तः, दूर्तवायु, मूर्तः, मूर्तवायु, मत्तः, मत्तवायु &

This debars the change prescribed by VIII 2 42, 43. S 3016 and 3017

The root **बुद्धि** is exhibited in the sūtra in its lengthened form, the root **बुद्ध** is lengthened by VIII 2. 78 and the **व** is elided before **न** by VI 4. 21. S 2655

३०४९ । वित्तो भोगप्रत्यययोः । ८ । २ । ५८ ।

चिन्दर्शनमिहास्तस्य निपातोऽयं भाग्ये प्रतीते चायं । वित्तं धनम् । वित्तः पुत्रवः । 'आनयोः
 चिद् । वित्तः । 'विभाषा गणहन्-' (३०६८) इति एवमौ मेट्ट्यादिश्च मेट्ट् ।

3041 The irregularly formed Participle वि० denotes
'possession' and 'renowned'

This is derived from **विदुः** **जाने** of the **Tudādi** class, the **व** is not changed * to **व** though so required by VIII 2 42 S 3016.

Thus विसमस्य बहु = वनस्य बहु 'he has much riches' Because riches are enjoyed (अनुभवे), so they are called भोग or 'enjoyments' *par excellence*

In the sense of 'renowned', we have विसीज्य मनुष्यः 'this man is renowned or famous' Here विसृज्य = प्रसीज्य ॥ प्रसीज्यते = प्रसिद्धः ॥

Why do we say when having the sense of 'possessions' and 'famous'? Observe निष्ठाः न , The root is णि in the Nissthā because it is optionally णे before षष्ठ्य affix by VII 2. 68, S. 3099 See S 3025.

३०४२ । भित्तं शकलम् । ८ । २ । ५९ ।

निष्कलण्यसु ।

3042. The word fr is irregularly formed in the sense of a fragment, a portion'

Thus निरुद्धि, निरुद्धं प्रवर्तते ॥ This is synonymous with यत्नः ॥ The root-meaning of निरुद्धि is not very manifest in this word, it may be taken as a *rudhi* word. The regular form is निरुद्ध under VIII. 2 42 S. 3016

३०४३ । अचनमाधनस्य ॥ ८ । २ । ६० ।

अचनमाधनः सौ तकारस्य नत्व निपात्यते आचनस्यव्यवहारे । अचनस्यत् ।

3043 The word अच is irregularly formed in the sense of 'debt'

It is derived from अच, the त is changed to न ॥ The word अचनस्य is compounded from आचन अचि "he who in a debt transaction holds a lower position, i.e., a debtor" The other form is अचत 'truth, right'

३०४४ । स्फायः स्फी निष्ठायाम् । ६ । १ । २२ ।

स्फीतः ।

3044 The स्फी is the substitute of स्फाय 'to swell,' when the Nishthâ affixes follow

Thus स्फीतः, स्फीतवाद् ॥ Why do we say "when the Nishthâ affixes follow" Observe स्फातिः formed by क्तिच् ॥ In the phrase स्फाती लवति, the word स्फाती is the feminine of the word स्फाति formed by क्तिच् ॥

३०४५ । इतिनिष्ठायाम् । ७ । २ । ४७ ।

निरः कुपो निष्ठाया इट् स्यात् । 'यस्य निष्ठाया' (३०२५) इति निश्चये प्राप्ते पुनर्निर्दिष्टः । निष्कुपितः ।

3045. The augment इट् is added to the Participial affixes त् and तवत्, after कुप् preceded by निट् ॥

As निष्कुपितवाद्, निष्कुपितः ॥ The special mention of इट् in the sūtra is for the sake of making its addition invariable, otherwise it would have been optional, or debarred by VII 2 15 S 3025 In the subsequent Ashtādhyāyī sūtra, the addition becomes again optional.

३०४६ । वसतिस्तुधोरिट् । ७ । २ । ५२ ।

आभवां वत्तानिष्ठयोर्नित्यनिट् स्यात् । उचितः । वुधितः ।

3046. The affix क्त्वा, क्ता and क्तावत् always receive the augment इट् after वच् (वसति) and वुच् ॥

As उचित्वा, उचितः and उचितवाद् वुधित्वा, वुधितः, वुधितवाद् ॥

Note —The वच् of the Adâdi class will get इट् as it is enumerated in the list of वेट् roots. The repetition of इट् shows that the rule is invariable, the 'optionally' of the preceding Ashtādhyāyī sūtra does not affect it

३०४७ । अञ्जयेः पूजायाम् । ७ । २ । ५३ ।

पूजार्वाञ्जयेः वत्तानिष्ठयोर्नित्यनिट् स्यात् । अञ्जितः । गती त्वक्त ।

3047. The affixes *ktvā*, *kta* and *ktavatu* take the augment *इद्* after the root *अञ्च्*, when meaning 'to honor or do something to show honor'

As *अञ्चित्वा वातु बुद्धेति*, *अञ्चिता अस्व गुरुः* (III. 2. 188, VI 4. 30. II 3. 67). By VII. 2. 56 *अञ्च्* would optionally have caused *इद्* to come before *ktvā*, and hence by VII. 2. 15 S 3035 never before the *Nishthā*. This sūtra ordains invariable addition of this augment. Why do we say when meaning 'to honor'? Observe *उदकमुदकं कृषाद्*, 'the water is raised from the well, where *कृषा* means 'to go'. See VIII. 2 48 S. 3024, and VII 2. 15. S. 3025.

३०४८ । लुभो विमोहने । १ । २ । ५४ ।

लुभः क्त्वानिष्ठयोर्नित्यमिद् स्वान्न तु गार्घ्ये । लुभितः । गार्घ्ये तु लुब्धः ।

3048. The affixes *ktvā*, and *kta*, *ktavatu* take *इद्* after the root *लुभ्* (Tud 22) when meaning 'entangled or confused'

As *लुभित्वा* and *लोभित्वा*, *विलुभिताः केशाः*, *विलुभितः वीर्यवतः*, *विलुभितानि पदानि* ॥ *विमोहन = आकुलीकरण* ॥ By VII 2 48 *लुभ* would have optionally caused *इद्* to come before *ktvā*, and then by VII 2 15 the *Nishthā* would never have been चेद् ॥ Hence this sūtra. Why do we say when meaning 'to entangle'? See *लुब्धः वृषलः = वीर्येण पीडितः*, ॥ *लुप्* 'to be greedy' (Div 128) is not governed by this rule, but by VII. 2. 48. As *लुब्ध्वा* or *लोभित्वा* and *लुभित्वा* (1. 2. 26) ॥

३०४९ । क्लिशः क्त्वानिष्ठयोः । १ । २ । ५० ।

इद्वा स्वाद् । 'क्लिश उपतापे' नित्यं प्राप्ते । 'क्लिष्ण विवाचने' । अस्य क्त्वार्था विकल्पे चिद्वेऽपि निष्ठार्था निवेने प्राप्ते विकल्पः । क्लिशितः-क्लिष्टः ।

3049. The affixes *ktvā*, *kta*, and *ktavatu*, may optionally take *इद्* after *क्लिष्* ॥

As *क्लिष्ट्वा* or *क्लिषित्वा*, *क्लिष्टः* or *क्लिषितः*, *क्लिष्टवान्* or *क्लिषितवान्* ॥ *क्लिष्* (Divādi 52) उपतापे, being *anudatta* would *always* have taken *इद्* before *ktvā* and *Nishthā*. Hence this rule ordains option with regard to *ktvā*. *क्लिष् विवाचने* (IX 50) having an indicatory ऊ would have optionally taken *इद्* before *ktvā* by VII 2 44, but then the *Nishthā* affixes by VII. 2 15 would never have taken the augment.

३०५० । पूडश्च । १ । २ । ५१ ।

पूडः क्त्वानिष्ठयोर्निष्वा स्वाद् ।

3050. The affixes *ktvā*, *kta* and *ktavatu* optionally get *इद्* after पू ॥

As प्रत्वा or पवित्वा, वेनेतिप्रुतः, वेनेतिपवितः प्रुतवाद् or पवितवाद् ॥ This allows option where by VII 2 11 there would have been prohibition See I 2. 22, given below.

When the affix takes the augment इट्, it is no longer regarded as कित्, by the following sūtra, and so there is guna.

३०५१ । पूङ्गः कत्वा च । १ । २ । २२ ।

पूङ्गः कत्वा निष्ठा च वेट् किन्न क्वाद् । पवितः-प्रुतः । कत्वाद्यहयुत्तरार्थे । 'नेपकाद्-' (३३२४) इत्यत्र हि क्त्वेव लक्ष्यते ।

3051 The set Nishthā and the set *ktvā* are not *kit* after the verb *pūṇ* 'to purify'

Thus पू + इट् + क्त्वा = वे + इट् = पवित् । When there is no इट्, we have प्रुतः ।

By rule VII 2 51, S 3050 after the verb पू the Nishthā affixes and *ktvā* take the intermediate इ So that *ktvā* being *set* by virtue of S 3050) would have been non-*kit* by S 3322, and it might be asked what is the necessity of repeating it in this sūtra when I 2 18 S 3322 comprised the case The reason of this repetition is that by mentioning *ktvā* in this sūtra, it has governing force over the succeeding Ashtādhyāyī sūtras

Thus in I. 2 23 S 3324 the affix *ktvā* alone is taken and nothing else

३०५२ । निष्ठा शीङ्स्त्रिदिनिदिद्विदिभृषः । १ । २ । १९ ।

शब्दः वेतिनष्टा किन्न क्वाद् । यवितः-यवितवान् । अनुवन्धनिर्देशो यङ्गुङ्निवृत्त्यर्थः । येरियतः-येरियतवान् । * आदिकर्त्तुं निष्ठा वक्तव्या * ।

3052 The set Nishtha affixes are not *kit* after the five verbs *śi* 'to lie down,' *svā* 'to sweat,' *mā* 'to melt,' *kṣvā* 'to be unctuous,' and *dhṛvā* 'to offend'

Thus यवितः । यवितवान् ।

The root शीङ् is read in the sūtra with its indicatory letter इ, in order to indicate that this rule does not apply to the Nishthā of *yan luk*. Thus येरियतः । येरियतवान् ।

The other four roots स्त्रिङ् (जिञ्जिदा), निङ् (जिनिदा), दिङ् (जिदिदा) and भृष् (जिभृषा) have all a long आ as indicatory, as well as the syllable जि These roots therefore by VII. 2 16 S 3036 are *anūt*, and consequently beyond the scope of the operation of the present sūtra As स्त्रिङ्, स्त्रिङ्गवान्

Though Nishthā क्त्वा is generally a Passive Participial affix denoting a Past Time, it also denotes the beginning of an action by the following vārtika

Vārtika when the beginning of an action is intended to be expressed the Nishthā affixes are employed.

When *kta* denotes an *ādikarma*, it loses its Passive force and becomes an Active Participle by the next sūtra. Therefore, when the Nishthā affixes denote 'a state or condition, bhāva,' or 'beginning of action,' then the above four roots optionally become *set* (VII 2. 17) It is in that case that the present sūtra is applicable to them

३०५३ । आदिकर्मणि क्तः कर्तरि च । ३ । ४ । ३९ ।

आदिकर्मणि क्तः क्तः च कर्तरि स्यात् । चाद्वादिकर्मणोः ।

3053 The affix 'kta' also denotes the agent, when it expresses a beginning of an action

The word आदिकर्मणि means 'the beginning of an action' or when the action signified by the roots, is intended to be expressed merely as having been simply begun. The force of च in the sūtra is to indicate that even when the beginning of an action is intended to be expressed, the क्त may be used to denote the act and the object as well

Note —When Bhāva and ādikarma are denoted by the Nishthā, it optionally takes इट् by the following

३०५४ । विभाषा भावादिकर्मणोः । ३ । २ । ३२ ।

भाष आदिकर्मणि चादितो निष्ठाया इट्वा स्यात् । प्रवेदितक्षेत्रः । प्रवेदितं तेन । 'त्रि-
'चिदा' इति भावादिरत्नमुपमे जीद्विः साहचर्यात् । स्विदातेस्तु स्विदित इत्येव । 'त्रिमिदा'
'त्रिचिदा' दिवादी भावादी च । प्रवेदितः—प्रवेदितवान् । प्रवेदितः—प्रवेदितवान् । प्रवेदितः—
प्रवेदितवान् । चर्चितं तेन । 'वेट्' क्त्वा । प्रस्विन्नः । प्रस्विन्नं तेनेत्यादि ।

3054 The principal affixes after roots having an indicative आ, may optionally take the augment इट्, when the affixes have an Impersonal sense, or denote the beginning of an action.

Thus the four roots *ñi shvidā*, *ñi midā*, *ñi kshvidā* and *ñi dhrishā* become इट् when their Participle denotes an Impersonal sense, or the beginning of an action and when the Nishthā is not क्त्वा by S 3052, Thus प्रवेदितक्षेत्रः (ādikarma) प्रवेदितं तेन (bhāva) The (ñi) shvid (ā) of this sūtra (S 3052) is the Bhuādi root, as it is read in the company of √mid √kshvid &c, which have जि indicator. It must, therefore, be that √svid which has an indicative जि, and that is Bhvādi (No 780) Of the Divādi root स्विद् (No. 79) there is no guna, as स्विदितः ।

The two roots *ñi midā* and *ñi kshvidā* belong both to the Divādi (Nos. 133, 134) and the Bhvādi (No. 779, 780 or 1027). Both are taken here. Thus प्रवेदितः । प्रवेदितवान् । प्रवेदितः । प्रवेदितवान् ।

The fifth root *dhrishā* (V 22) offers no peculiarity. Thus प्रचर्चितः प्रचर्चितवान् । So also चर्चितं तेन ।

Why do we say in S. 3052 "the इट् nishthā"? Observe प्रस्विन्नः । प्रस्विन्नं तेन । No guna.

३०५५ । मृषस्तिक्तित्वायाम् । १ । २ । २० ।

वेचिनहा किन्त् स्याद् । नर्चितः-नर्चितवाद् । 'नर्चयाम्' किम् । अपहृषितं वाक्यम् । अवि-
स्पष्टनित्यर्थः ।

3055 The set Nishtha is not *kut* after the verb *mrish* when meaning 'to forbear'

Thus नर्चित 'forborne' नर्चितवाद् 'forbore'

Why do we say 'when meaning to forbear?' When it has not this sense, the set *nishthā* will be किम् । As अपहृषितं वाक्यम् 'he spoke unintelligible language'

३०५६ । उदुपधाद्भावादिकर्मणोरन्यतरस्याम् । १ । २ । २१ ।

उदुपधात्परत्वा भावादिकर्मणोः वेचिनहा वा किन्त् स्याद् । क्यु तितच्-क्योतितच् । कुदितच्-
नोदितच् वाचुना । प्रक्यु तितच्-प्रक्योतितच् । प्रकुदितच्-प्रनोदितच् वाचुः । 'उदुपधाद्' किम् । विदि-
तच् । 'भावा-' इत्यादि किम् । वचित कार्षापणम् । 'वेद्' किम् । क्यु च् । 'यन्निष्करणेण
ववेच्यते' । नेद् । गुण्यतेगुचितच् ।

3056 The set *Nishthā* is optionally not *h t*, after the verbs having a penultimate उ, if used impersonally or denoting the beginning of action

According to some the *set Nishthā* suffixes are not *kut* after the verbs having a penultimate उ if those verbs are used impersonally (*bhāva*) or denote the beginning of action (*ādi-kārman*) Thus क्यु च् 'to shine' क्यु चित्तन नेन or क्योतित्तननेन 'it has been lighted' Similarly प्रक्यु तितः or प्रक्यु तितः 'he first illumined' So also कुदित or नोदित वाचुना । प्रकुदितः or प्रनोदितः वाचुः । The word penultimate or *upadhā* has been defined in I 1. 65.

Why do we say "when उ is penultimate?"

If the verb has any other vowel than उ as penultimate, then the rule does not apply As लिखित्तननेन 'written by him' Or विदितच् । Here इ is penultimate, and, therefore, no option is allowed

Why do we say "when used impersonally or denoting ādikarma?"

This rule has no application where the *Nishthā* does not express either भाव 'condition' or 'Impersonal action', or आदिकर्म 'beginning of action', but is used as a verbal adjective. As वचित कार्षापणं ददाति 'he gives a shining coin (called *kārshāpāṇa*)' Here the word वचित 'shining' is used as adjective.

Why do we say 'वेद्'?

The rule applies to the *Nishthā* which takes the intermediate व् and not to others, as, प्रभुक्त खोदनः 'the rice that has been eaten.' Here no option is allowed So also क्यु च् ।

Isthā —This optional form of past participle is restricted in its scope. Those verbs which take the vikarana वप् ३ c., the verbs of the *Bhu* class, &c, admit of this option. Thus गुच् 'to wrap up' belongs to the *Divādi* class, and therefore, its participle has one form only, as, गुचिर्त्त.

३०५७ । निष्ठायां सेटि । ई । ४ । ५२ ।

सेर्लोपः स्वात् । जाचितः-जाचितवाच् । 'रबीदितः-' (३०३८) इति नेट् । सप्रसारणच् ।
 कृत् । दीप्तः । युङ् । गृहः । वयु । वतः । वयु । ततः । पतेः । सनि वेट्कत्वादिङभावे प्राप्ते
 'द्वितीया जितः-' (३०८६) इति वृत्ते निपातनादिट् । पतितः । 'सेजसिचि' (२५०६) इति वेट्कत्वा-
 दिङ्गे कृत्वादीनामीदृश्वेनामित्यवस्थापनाद्वा तेन 'जाचितनिभराजधिया' इत्यादि । 'यस्य-
 विनाषा' (३०२५) इत्यत्रैकाच इत्येव । दरिद्रितः ।

3057. The affix चि is elided before the affixes kta, and ktavatu when these take the augment इट् ॥

Thus जाचितः । जाचितवाच् । So also, कारितच्, दारितच्, गणितच्, लजितच् ॥

By sūtra VII, 2 14 S. 3039 the /śvi does not take इट् in the Nissthā. The root is ड्, जो रिक् in the Dhātupāṭha. Thus रिक् + क्त = रु + त (the vocalisation is by VI 1.15 S 2409) = रु + त (VI 4 2. S 2559) = रुन्. (VIII. 2 45 S 3019) Similarly from /dīpi (IV 42), दीप्तः, /guhū, गृहः ।

From /vanu, वतः, the nasal is elided by VI 4 37 S 2428 /tanu, ततः । The root वत is optionally सेट् in the Desiderative by the vārtika तनिपतिदरि-
 द्रादि च्य सनो वा इट् वाच्यः (See S 2621) The Nissthā would not therefore, have taken इट् (S 3025), but as Pāṇini himself has used the form पतितः in II. 1 24. S 686, we infer that the prohibition of S 3025 does not apply to वत । Or it may be said that S 3025 is anitya (not universally valid). For had it been universally valid, the roots कृत चृत, नृत took optional इट् by VII. 2 57. S 2506, and would therefore have formed their Past Participle without इट् by virtue of S 3025. What was, therefore, the necessity of teaching these roots with a long ई in the Dhātupāṭha (Tudādi 141 & 35, Divādi 9), and making them applicable the rule VII, 2. 14. S 3039. Thus यस्य विनाषा (S 3025) is anitya hence the form जाचित, &c., are valid as in जाचितनिभराज चिदा । &c. See note under S. 3025

Moreover, the sūtra यस्य विनाषा (S. 3025) applies only to monosyllabic roots, as the word इकाचः is understood therein from VII. 2 10 S 2246. It does not apply to roots having more than one syllable. Thus दरिद्रितः from /daridra

३०५८ । शुद्धस्वान्त ध्वान्त लग्नम्लिष्टविरिद्धफागट्वाढानि मन्थमन-
स्तमःसकृताविस्पष्टस्वरानायासभृशेषु । ७ । २ । १८ ।

शुद्धादीन्ध्याकनिट् कानि निपातवन्ते सजुदायेन मन्थादिषु वाच्येषु । द्रवद्रव्यसंपृक्ता सकृदो-
 न्यन्तः । मन्थनद्वयश्च । शुद्धो मन्थरश्चेत् । स्वान्तं यनः । ध्वान्तं यनः । लग्नं सकृत् । निष्ठा-
 न्यन्तमपि निपातवत् । म्लिष्टम्विरिष्टम् । विरिष्टमः स्वरः । 'स्लेपश्च' 'रेधु' ध्वनयोऽप्यभावा-
 दस्त्वमपि निपातवन्ते । फागट्मनावाकवाच्यः कवायविशेषः । भाषयस्तु नवनीतभावात्प्रागवस्था यन्त्रं
 इत्थं कायदमिति वेदनाय्द्विजिह्वः । वाहं मृगश्च । मन्थनं तु कुभितम् । शुद्धो राजेति त्वाग्नमर्था-
 क्त्वानित्यवत्वाद् । स्वनितम् । म्वनितम् । लनितम् । स्लेपिजितम् । विरेपितम् । मजितम् । वाहितम् ।

3058 The following eight words are formed without **इद्** augment, in the senses given against them —

1 **धुक्**: 'porridge' or 'a churning stick', 2 **धुक्ता**: 'the mind', 3 **ध्वान्तः**: 'darkness', 4 **लग्नः**: 'attached', 5 **म्लिष्टः**: 'indistinct or unintelligible', 6 **विरिष**: 'a note or tone', 7 **कायट**: 'a decoction made without an effort or by an easy process', and 8 **बाधः**: 'excessive'

The word 'mantha' means 'fried barley mixed with any liquid substance'. It also means 'the churning stick'. 2 Svânta means 'mind, or manas', 3^{ध्वान्तः} Dhvânta means 'darkness'. 4 Lagna means 'attachment'. The **त** of the nishthâ is changed to **न** as an irregularity. 5 Mlshtham means 'indistinct,' or inarticulate speech. 6 Viribdha means 'tone or sound'. These last two words are derived from **म्लेच्छ** and **रेभ्रि**. the penultimates have been changed to **इ** anomalously. 7 Phântam is a decoction made by an easy process. But Mâdhava in his commentary on the following text of the satapatha Brahmana (तद् वै नवनीत भवति घृतं देवानां कायटं मधुव्यानाम्) says 'phântam is the first particles of butter produced by churning.' 8. Bâdha means excessive.

When the words have not the above senses we have 1 **धुनितं**: 'disturbed or agitated'. The phrase **धुक्तेरा राज** is a metaphorical use of the word and shows the anitya nature of âgama rules (as the **इद्** âgama). 2 **स्वनितः**: as **स्वनितो वृद्धः**, **स्वनित जनसा** ॥ 3 **ध्वनितो वृद्धः** or **ध्वनित जनसा** ॥ 4. **कणितं**, 5 **क्लेष्टित** (=अपभाषित) 6. **विरिषितं** from **रेष** 'to sound', or **विरिषितं** from **रिषि** ॥ 7 **काणित** ॥ 8 **बधित** from **बाध** 'to strike'.

३०५९ । धृविशसी वैयात्ये । १ । २ । ११ ।

यतो निष्ठायां विनयः स्यादिति स्तः । धृष्टः । विद्यस्तः । अम्बुधरिषितः । विद्यचितः । भाषा-
दिकर्तृयोगस्तु वैयात्ये धृविर्नास्ति । अतएव नियमार्थमिदं सूत्रमिति वृत्तिः । धृषेरादिष्वे कर्त्तुं
विनयमिति इदं स्तः । भाषयस्तु भाषादिकर्तृयोगवैयात्ये विकल्पमाह । धृष्टश्च-धृषितश्च । प्रधृष्टः-
प्रधृषितः ।

3059. The Participialaffix does not get **इद्** augment, after the roots **धृष्** and **धृष्**, 'bold, impudent and arrogant'.

As **धृष्टः** **विद्यस्तः** ॥ The root **धृष्** is exhibited in the Dhâtupâtha as **निधृषा** 'to be impudent' (V. 22), and as it has an indicative **आ**, its past participle would be **अनिट्** by VII 2 16 S 3036 **धृष्** is **धृष्** in the Dhâtupâtha (I 763), and as it has an indicative **उ** by VII 2. 56. read with VII. 2 15, its Nishthâ is also Anit. The special mention of these roots here, is for the sake of making a nyama rule namely, **अनिट्** only then when meaning 'impudent', and **इद्** in other senses as **धृषितः**, **विद्यचितः**

"बृ" never forms past participle with the force of भाव (Impersonal action) or आदिकर्त्तृ (beginning of action), and therefore VII 2. 17 cannot apply to it. Therefore it is a niyama rule"—thus says the author of the Kāśikā. Haradatta says "the use of indicative भाव in बृ is of doubtful propriety." But Mādhava says "that the option is allowed in the Impersonal and Adīkarma when it does not mean impudent." Thus बृ or ब्रूयित् bhāva and and प्रबृष्टः and प्रब्रूयितः (Adīkarma) Bhattijī quotes Haradatta and Mādhava, and says that बृ forms participles in those senses, when option is allowed as, बृष्ट or ब्रूयित्, प्रबृष्टः or प्रब्रूयितः not meaning 'impudent'.

३०६० । दृढः द्यूतबलयोः । १ । २ । २० ।

द्यूतौ बलवति च निपातवते । 'दृढ दृढि दृढौ' । कस्येदभायः । तस्य दृढवत् । इत्य लोपः ।
इदितौ लोपवत् । इदितः-इ दितोऽन्यः ।

3060 The irregularly formed Past Participle दृढ means 'stout' and 'strong'

It is derived from दृह् with क affix. In other senses, the forms are दृहिवत् or दृहिवत्. There are two roots one दृह् (I 769) without nasal, and the other दृह् (I 770) with the nasal दृढ can be derived from any one of these by eliding ह, and the nasal, and changing त to द, and not adding the augment दद्.

The difference between द्यूत and बल is that a man may be stout or द्यूत without being strong (बलवत्) and *vice versa*. The word बल in the sūtra is equal to बलवत्. The irregularity in the formation of दृढ consists in the absence of दद् and the elision of ह (and of ह, if the root दृह be taken): and the change of त into द. This irregular elision of ह is for the sake of preventing the application of the rule पूर्वत्रासिद्धम् (VIII. 2 1). The form could have been obtained in the regular way by the elision of ह, thus दृह् + त = दृह् + त (VIII 2. 31) = दृह् + च = दृह् + द = दृ + द (VIII 3 13) = दृढ. But then when द is elided, the rule पूर्वत्रासिद्धम् will apply, and the forms इदितः, इदीयात्, इदयति could not be obtained. For ऋ is changed to र by VI, 4 161 only when it is *laghu* or light, but द lopa being considered asiddha, the ऋ would be heavy as standing before a conjunct consonant. So also the form परिदृढस्यापत्यः could not be obtained for the णि would not be changed to ञ् before रवत् when the ऋ is not light or *laghu* (VI 4 56). So also, परिदृढस्यापत्यं = पारिदृढी (the daughter of Paridrdha) could not be formed. For ऋ being considered guru or heavy, the affix ण्यच् would have come in the feminine (IV. 1. 78).

३०६१ । प्रभौ परिवृढः । १ । २ । २१ ।

'बृह बृहि बृढौ' । निपातनं प्राग्वत् । परिवृढितः-परिवृढितोऽन्यः ।

3061. The irregularly formed परिवृढ means 'Lord'.

This is formed, like हृद्, from वृद् or वृद् ॥ When not having the sense of 'Lord', we have परिवृद्धित् and परिवृद्धित् ॥

The वृ is elided first as an anomaly By so doing we can get the forms like परिवृद्धयेति, परिवृद्धयगतः, परिवृद्धीकम्पा ॥

३०६२ । कृच्छ्रगहनयोः कषः । १ । २ । २२ ।

कषो निष्ठाया इत्येतयोर्बोधो । कष्टं तु ख तत्कारणं च । 'स्यात्कष्टं कृच्छ्रगहनयोः' । कष्टो बोधः । कष्टं यावत् । दुरवगाहनित्वर्थः । कषितमन्यत् ।

3062 The Participial affix does not take the augment इट् after the root कष, when the participle means 'difficult' and 'impenetrable'

The word kashta means 'sorrow' and 'its cause'. See Amara Kosa I 9 3 As कष्टो बोधः 'delusion is sorrow' २८, cause of sorrow, कष्टं यावत् 'difficult is the scripture' २८, difficult of penetration कष्टोऽग्निः, कष्टं व्याकरणं ततोऽपि कष्टतराणि सामानि ॥ "Difficult is Fire-sacrifice २८, it is difficult to completely master the ritual connected with the worship of fire, and difficult enough is Grammar, but the Sāmans are worst of all" कष्टानि वनानि 'impervious forests' कष्टाः पर्यताः ॥ When not having these senses, we have कषित सुवर्णम् ॥

३०६३ । पुषिरविशब्दने । १ । २ । २३ ।

पुषिर्निष्ठायावन्निट् स्यात् । पुष्ठा रज्जुः । 'अविशब्दने' क्त्वि । पुषित वाक्यम् । यद्देन प्रकटीकृताभिप्रायवित्त्वर्थः ।

3063 The Participial affix does not take the augment इट्, after the root पुष् in any sense other than that of 'proclaimed'

As पुष्ठा रज्जुः, पुष्ठी प.दौ । Why do we say 'not meaning to proclaim'? Observe पुषित वाक्यमाह 'He uttered definite speech' २८, he expresses his intention by words विशब्दने=प्रतिज्ञानम् 'assertion, affirmation, agreement'. पुषिर् अविशब्दने is Bhvâdi (I 683), and पुषिर् विशब्दने is Churâdi (X 187), both of these are referred to in the sūtra The prohibition of विशब्दने in the sūtra, indicates by jñāpaka that the णिच् added to the root in the Churâdi class in the sense of विशब्दने is anitya. So the following construction becomes valid—as नदीपालवचः सुत्वा जुजुषुः पुष्पमाववाः "expressed their opinions in words". In fact the Churâdi णिच् will intervene between the root and the affix, and so no use prohibiting इट्. Thus पुष्+णिच्+क्त्वि=षोषितः (S. 3057)

३०६४ । अर्दः संनिविभ्यः । १ । २ । २४ ।

एतत्पूर्वादर्थेनिष्ठाया इत्येतयोर्बोधो । समर्थः । न्यर्थः । अर्थः । अर्दितोऽन्यः ।

3064 The Participial affix does not take the इट्, after the root अर्द when it is preceded by सं, नि or वि ॥

As समर्थः 'plagued' न्यर्थः, उद्वर्णः ॥ Why 'of अर्द' ? Observe संनेषितः ॥ Why 'सं, नि' or 'वि' ? Observe अर्दितः ॥

३०६५ । अभ्यर्थाविदूर्ये । ७ । २ । २५ ।

अभ्यर्थाच्च । नातिदूरमासन्न वा । अभ्यर्थादितमन्यद् ।

3065 The Participial affix does not take the इट्, after अभ्यर्था preceded by अभि, when the meaning is that of 'near'

As अभ्यर्था सेना, अभ्यर्था शरत् ॥ Why 'when meaning near'? See अभ्यर्थादितो वृत्तः शीतेन meaning पीडितः ॥ विदूर means 'remote,' that which is not remote is अविदूर 'non-remote,' the state of being non-remote is आविदूर्य 'non-remote ness' The affix यक् is added irregularly, in spite of the prohibition contained in V 1 121.

३०६६ । शेरध्ययने वृत्तम् । ७ । २ । २६ ।

व्यन्ताद्वृत्तेः कस्येडभावे शिलुक्काधीयमानेऽर्थे । वृत्तं कन्दरक्षाज्ञेन संपादितम् । अधीतमिति यावत् । अन्यत्र तु वर्तिता रण्डुः ।

3066. The word वृत्त is formed from the causative of वृत्, in the sense of 'studied through or read'

There is absence of इट् and luk elision of the causative sign Thus वृत्तं कन्दम् छात्रेण 'the prosody was finished by the pupil' वृत्तो गुणो देवदत्तेन 'Devadatta has read or gone through Guna' (गुणं पाठ. पदमनसंदिता रूपोऽप्यभिविधेयः) ॥ वृत्तं पाठायणं देवदत्तेन ॥ When the sense is not that of 'read', we have वर्तितम् as varititam 1ajjuh 'the coiled rope' ॥ The root वृत् is intransitive, and becomes Transitive when employed in the Causative The participle is formed from this Transitive causative verb, otherwise it could not have governed an object as shown above. "The affix क्त is added with a Passive force to वृत्, as we find the author himself using this form in निवृत्तम् in sūtras IV 2. 68, and V 1 79, on the analogy of निवृत्त the word वृत् could also have been formed without this sūtra."

३०६७ । शृतं पाके । ६ । १ । २७ ।

आतिशयपयोः क्ते शृषाद्यो निपात्यन्ते क्षीरहविषोः पाके । शृतं क्षीरं स्वयमेव विविक्षन् पयसं वेत्यर्थः । क्षीरहविषान्मन्यसु भाष्य-अचितं वा ।

3067. Optionally शृत is formed in the sense of 'cooked' by the vocalisation of the semivowel of श्र before the nisṭhā affix क्त ॥

The word विभाषा is understood here The roots श्र 'to cook' of the Bhvādi class, and श्रा 'to cook' of the Adādi class, and श्रा 'to cook' of the Bhvādi sub-class Ghatādi, are meant here. In all these, शृ replaces श्रा, whether causative or not. Thus शृतं क्षीरं, शृतं हविः ॥ This is a vyavasthita vivhāshā, so that श्रा is invariably changed to शृ when referring to क्षीर and हवि, but not anywhere else. Thus श्राणां यज्ञाणूः, अपिता यज्ञाणूः (VII. 3. 36 and VI. 4 92) This word does not take double causative, though the sense may require it. As, अपितं क्षीरं देवदत्तेन यज्ञदत्तेन "Devadatta through Yajnadatta has caused the milk to be cooked". The श्रा is intransitive. When

the sense is that of Reflexive, or Causative, there the form शृत is to be used As शृतं शीर स्वप्नेऽ, शृतं शीर द्वेऽदत्तेन ॥

३०६८ । आ दान्तशान्तपूर्णादस्तास्यष्टचकृन्नाम् । ७ । २ । २७ ।

इते चिचि निष्ठाऽन्ता वा निपात्यन्ते । पठे । दन्तः । शान्तः । श्रुतः । दासितः । स्था-
यितः । छादितः । चपितः ।

3068. The following irregularly formed Participles, from the causative roots, may optionally take इट्, namely दान्त, शान्त, श्रुत, दस्त, स्थाप्य, चकृन्, चत ॥

These words are formed either from the causative base or from the primary roots दश् &c The other forms are 'दन्तः, शान्तः, श्रुतः, दासितः, स्थायितः, छादितः and चपितः ॥ The words दान्त &c, are formed by the elision of णि (Causative), and not taking the इट् Augment By VII. 2 49 चप् optionally is चेट् and therefore, by VII 2. 15, its Participle would have been *always* अनिट् hence, this sūtra makes an option.

३०६९ । रुण्यमत्वरसंघुषास्वनाम् । ७ । २ । २८ ।

रुण्यो निष्ठाया इट्वा । वयितः-वट् । आन्त-अनितः । हर्षः-ह्वरितः । अस्वादिस्व-
कलं नन्दश्च । संघुष्टः-संघुषितः । आस्वान्तः-आस्वनितः ।

3069. The Participial affix may optionally get इट् aug-
ment, after वच्, अच्, एवर, संघुष्, and आस्वच् ॥

As. वट् or वयितः ॥ By VII 2. 48, the affixes after वच् are *optionally* चेट्, and therefore by VII 2 15, the Nishthā after this verb 'would have been *always* anit, hence this optional rule. अस्वान्तः or अस्वनितः, 'हर्षः or ह्वरितः ॥ The एवर is exhibited in the Dhātupāṭha as लिट्वा (I 812) i.e., with an indicatory long आ, and hence by VII. 2. 16 would have been anit *always*, this rule makes it optionally anit. So also, संघुष्टो पादै, or संघुषितो पादै, संघुष्टं, or संघुषितं वाक्यमाह, संघुष्टो or संघुषितो दम्भी ॥ जुष preceded by वच् will be optionally anit, even when having any sense other than that of 'proclaimed', as this *subsequent* sūtra supersedes VII. 2 28 so far. So also आस्वान्तः or आस्वनितो द्वेद्वयः, आस्वान्तश्च or आस्वनितं वचः ॥ एवर when preceded by आ, though denoting 'mind,' is *optionally* anit, in spite of VII. 2. 18, that rule being superseded so far by this *subsequent* rule.

३०७० । हृषेलोमिडु । ७ । २ । २९ ।

हृषेर्निहाया इट्वा स्यात् लोमडु विषये । इट्-हृषितं लोम । ' * विलितप्रतिपातयोश्च * '
हृषो-हृषितो लोमः । विलितः प्रतिहृतो वेदवर्धः । अन्वयश्च ह । ' हृषु असीके ' उद्दिष्टान्निष्ठायां
नेट् । ' हृष हृषो ' इट् ।

3070. The Participial affix optionally takes इट्, after हृष when the word लोमश्च or its synonym is in construction with it.

Vartaka—The substitution, however, must take place when the preposition **आङ्** precedes the root, and the words **अण्डुः** and **कवस्** are in composition as **आपीनोण्डु** and **andhu** means a "well" **आपीनण्डुः** ॥

३०७३ । ह्लादो निष्ठायाम् । ६ । ४ । ९५ ।

ह्रस्व स्यात् । प्रहृन्न ॥

3073 The penultimate of the Causative of **हृद्** (हृदि) is shortened before the Participle affixes **क्त** and **क्तवु** ॥

Thus **प्रहृन्नः**, **प्रहृन्नवाद्**, but **प्रहृदयति** before non *nishthā* The rule applies also when **क्ति** follows as **प्रहृत्तिः** ॥ This is done by splitting up the aphorism into two (1) **ह्लादः** (2) **निष्ठावाङ्** ॥

३०७४ । द्यतिस्यतिमास्यामिति किति । ७ । ४ । ४७ ।

दयामिकारोऽन्तादेशः स्यात्तादौ किति । ईस्वद्व्याकरोत्पवाद । दितः । वितः । ना नाङ् नेङ् । नित । स्थितः ।

3074 The short **इ** is substituted for the final of **द्ये** (Div. 40) **द्ये** (Div 39) **वा** (Ad 6, Bhu 1010) and **स्या**, before an affix beginning with **त्** and having an indicative **क्** ॥

This debarb the long **ई** and **दृ** substitution (S 3077 and 2462)

As **निर्दितः** and **निर्दितवाद्**, **अवचितः** and **अवचितवाद्**, **नितः** and **नितवाद्**, **स्थितः** and **स्थितवाद्**, all with **क्त** and **क्तवु** ॥ Why before **त्**? Observe **अवदाय** ॥ Why before a **क्ति** affix? Observe **अवदाता** with **तृप्** ॥

३०७५ । शास्त्रीरभ्यतरस्याम् । ७ । ४ । ४८ ।

शित-यातः । क्षित-क्षातः । व्यवस्थितविभाषात्वाद्भ्रतविषये इयतेर्निरस्य । सशित इतच् । सभ्यकसपादितनित्यर्थः ॥ सशितो ब्राह्मणः । भ्रतविषयकयत्नवानित्यर्थः ।

3075 Short **इ** is optionally substituted for the final of **श** (शे) (Div 37) and **क्ष** (क्षे) (Div 38) before an affix beginning with **त्** and having an indicative **क्** ॥

As **निशित** or **नियतच्**, **निशितवाद्** or **नियतवाद्**, **अवक्षित**, **अवक्षितवाद्** or **अवक्षित्वाद्**, **अवक्ष्णातवाद्** ॥ The **श** *always* takes the **इ** when it means a vow as **संशितो ब्राह्मण**—**संशितभ्रतः** "diligent in the performance of his vows, or who has fully completed his vow". The rule of this sūtra thus becomes a *vyavasthita vibhāṣa*.

३०७६ । दधातेहिः । ७ । ४ । ४९ ।

तादौ किति । अनिहितच् । निहितच् ।

3076 **हि** is substituted for **धा** (दधात) before an affix beginning with **त्** and having an indicative **क्** ॥

As **अनिहितच्** । **निहितच्** so also, **वितः**, **वितवच्**, **वित** ॥

३०७७ । दा द्दघोः । ७ । ४ । ४६ ।

पुनस्तस्य 'दा' इत्यस्य 'द्' स्यात्तादौ किति । चत्वं च । दत्तः । 'घोः' कित् । दातः । तान्ते वायमादेशः । न चैव विद्वत्तिल्लबादापुपवर्गस्य 'दस्ति' (३०७८) इति दीर्घपत्तिः । तकारादौ तद्विधानात् । दान्ते वा । धान्ते वा । न च दान्तत्वे निष्ठावत् धान्तत्वे 'अवस्तयोः—' (२२८०) इति धत्व शङ्क्यम् । सन्निपातपरिभाषाविरोधानात् ।

3077 For दा, when it is a Ghu (I 1 20), there is substituted द्द before a कित् affix beginning with द्

As दत्तः, दत्तवाच्, दत्ति ॥ Why of दा? Observe धीतः, धीतवाच् from धेद्, and the long ई is by VI. 4 66 Why when it is Ghu? Observe दातं बर्हिः from दाप् 'to cut', and अवदात् जुल from दैप् 'to clense'

Note—The substitute is द्द ending in द्, according to an *Ishtā*.

Kārika —तान्ते दोषो दीर्घत्वं स्याद्, दान्ते दोषो निष्ठा नत्वम् ।

धान्ते दोषो धत्व प्राप्तिश्च, यान्तेऽदोष स्तस्मात् यान्तम् ॥

If the substitute be द्द ending in द्, then it would require the lengthening taught in VI 3 124 S 3079 (N B The sūtra दस्ति should be interpreted as 'the vowel of the Preposition is lengthened before a substitute of दा which ends in द्' in order to make this objection applicable That sūtra however is capable of another interpretation) If the substitute be द्द ending in द् then the Nishthā त would be changed to न by VIII 2 42 as in मिद्+त=मिन्न ॥ If the substitute be द्द ending in द्, then by VII 2 40 S 2280, the Nishthā त would be changed to च ॥ Hence the substitute is द्द ॥

If however, the sūtra VI 3 124, is interpreted as "the vowel of a preposition is lengthened before a substitute of दा which begins with द्", then the substitute may be द्द also without any harm Even if the substitute be द्द or द्द, the apprehended द् and द् substitutions will not take place, on the maxim चन्निपातलक्षणे विधि रनित्त तद्विधातस्व ॥ See VII. 1. 13. S 204.

३०७८ । अचलपसर्गात्तः । ७ । ४ । ४७ ।

अचलतादुपसर्गात्परस्य 'दा' इत्यस्य घोरचस्तः स्यात्तादौ किति । चत्वं च । प्रसः । अवचतः ।

अवदत्त विदत्त च प्रदत्त चादिकर्त्तव्यम् ।

मुदत्तमुदत्तं च निदत्तमिति चेन्न ॥

अथवादायाप्राप्तम् ।

3078. द is substituted for the final vowel of the ghu root दा before a कित् affix beginning with द्, when a Preposition ending in a vowel precedes it

Thus म+दा+त=म+द्+त+क्त=म+द+त+क्त (द changed to द् by S. 121)

The examples under the present sūtra are मत्त, अवचत्त, नीत्तं परीत्तं ॥ For the lengthening see VI. 3. 124. Why do we say ending in a vowel? 2

Observe निर्दत्तं दुर्दत्तम् ॥ Why "after an Upsarga only"? Observe दधि दत्तम्, नधु दत्तम् ॥ Why 'the दा called Ghu'? Observe अवगात् सुख form दैप् ॥

The following are exceptions to VII 4 47, अवदत्त, विदत्त, प्रदत्त, पुदत्त, अनुदत्त and निदत्त ॥ Or the words अव &c, here are not Upasargas See I. 4. 57.

Kārikā — अवदत्त विदत्त च प्रदत्तं चादिकर्त्तृणि ।

पुदत्तमनुदत्त च निदत्तमिति चेद्यते ॥

The word आदिकर्त्तृणि qualifies pradatta only The word च shows that regular forms अवत्त, वित्त, मत्त, &c also are valid

Obj The word उपसर्गात् in the sūtra is in the Ablative case, and by I. 1. 67, the substitutes द् should replace only the *first* letter of दा, how does it replace the *whole* ?

Ans—The word अवः is to be repeated in the sūtra, one अवः being in the Ablative case and qualifying उपसर्गात्, and the other अवः being in the Genitive case showing the sthānin to be आ, as "after an Upasarga ending in a vowel, द् is substituted for the vowel of दा" Or the word अवस्य may be read into this sūtra from VII 4 32 Or उपसर्गात्तत्त. consists of three द्'s, the substitutes being च, and being a substitute of more than one letter, it replaces the *whole* of दा (I 1 55)

Vart—After a Preposition ending in a vowel, त् is substituted for the final अ of दा (दा), when द् would have been substituted otherwise for its final by VII 4 40 As अवत्तत्, मत्तत् जुहोति and नीत्त, वीत्त ॥

३०७९ । दस्ति । ई । ३ । १२४ ।

इगन्तोपसर्गस्य दीर्घं स्याद्वादेशो यस्तकारस्तदादावुत्तरपदे । 'खरि च' (१२१) इति चत्वं-माश्रयात्विद्वत् । नीत्तत् । वृत्तत् । 'पुनास्या-' (२४६२) इतीत्वत् । वेद् । वीत्तत् । गीत्तत् । पीत्तत् । 'जनसन-' (२५०४) इत्यात्वत् । जातत् । वातत् । खातत् ।

3079 A Preposition ending in द् or ड lengthens its final vowel, before the verb दा, when the latter is changed to त् ॥

Thus नीत्तत्, वृत्तत्, वीत्तत्, परीत्तत्, ॥ See VII. 4. 47 S 3078 for the change of दा to त् ॥ But मत्तत्, अकत्तत्, where the prepositions do not end in द् or ड ॥ Why do we say 'दा is changed to त्'? Observe विवीर्यं निवीर्यं ॥ Why do we say ति 'a substitute of दा, beginning with a त्'? Observe जुहत्तत्, here द् is the substitute of दा (VII 4. 46 S 3077)

Obj.—Now the change of द् to त् takes place by S. 121 (as दा+क्त=द+क्त S 3078=द+द+क्त), and S 121 खरिच (VIII 4 55 S. 121) being a Tripāḍi is asiddha for the purposes of VI. 3 124 (the present sūtra), and so the द् substitute of द् should be considered as द् and the present sūtra cannot apply.

Ans—The present sūtra will apply by considering *ह* substitution of *ह* to be siddha or valid as was done in VI. 1. 113 S. 163 in the case of *ह* ॥

By VI. 4. 66. S. 2462 the *आ* of ghu verbs is changed to *ई* Thus *जेह* (*जा*) forms its Past Participle *जीतत्* । By the same rule *पा* becomes *पी* as *पीतत्* , and *या* becomes *यी* as *यीतत्* ।

By VI. 4. 42 S. 2504, the roots *जह्*, *खन* and *खन* become *जा*, *या* and *खा*, as *जातत्*, *यातत्* and *खातत्* ॥

३०८० । अदो जग्धिर्ल्यप्ति किति । २ । ४ । ३६ ।

ल्यप्ति किति लुप्तवहनीकत् । अदो जग्धिः स्वाहल्यपि तादौ किति च । इकार उच्चारणार्थः । पत्वत् । 'हरो हर्ति-' (७१) जग्धिः । 'आदिकर्मणि क्तः कर्तरिच' (३०५३) । प्रकृतः कटं सः । प्रकृतः कटस्तेन । निष्ठायापययदर्थे' (३०१४) इति दीर्घः । 'त्रिषो दीर्घात्' (३०१५) इति नत्वत् । प्रचीयः सः ।

3080. The word जग्धि is the substitute of अद् 'to eat,' when the affix ल्यप् (VII 1. 37) or an ārdhadhātuk क्ति affix beginning with त follows.

प्रजग्ध्य 'Having eaten.' (प्र+अद्+ल्यप्=प्र+जग्ध्+च). So also जग्ध 'eaten' (अद्+क्त=जग्ध्+त=जग्ध्+त्+च=जग्ध्+च (elided by § 71)

The ह in जग्धि is merely for the sake of articulation and is not an anubandha, otherwise there would have been the insertion of the nasal न (जुह) So also the ह in हर्ति &c., is merely for the sake of articulation But अद्+क्त=अन्नः 'food' is an irregularity

Note—The employment of ल्यप् in this sūtra indicates the existence of this Paribhāṣā 'A bahiranga substitution of ल्यप् supersedes even antranga rules.' Because in case this maxim did not exist, the substitution of जग्ध् for अद् before ल्यप् which is taught in this sūtra, would follow already from the word किति (before that which is distinguished by an indicatory क्) in this rule, i.e., जग्ध् would (by maxim 'that which is bahiranga is regarded as not having taken effect, or as not existing, when that which 'is antaranga has taken effect') first be substituted for अद् before क्त and ल्यप् afterwards for क्त

Why do we say 'before affixes beginning with त'? Observe अदोदे 'is eaten'

Why do we say 'before affixes having an indicatory क्'? Observe अन्नज्यद्

Here we repeat III. 4. 71 S. 3053,

३०८० । क । आदिकर्मणि क्तः कर्तरिच । ३ । ४ । ३९ ।

3080 A. The affix 'kta' also denotes the agent, when it expresses a beginning of an action.

Thus प्रकृतः कट देवदत्तः here the agent is denoted प्रकृत. कटो देवदत्तेन, here the object is denoted प्रकृतम् प्रयुक्तं ओदनं देवदत्तेन, here mere action is denoted Similarly प्रयुक्त ओदन देवदत्तः (agent), प्रयुक्त ओदनो देवदत्तेन (object), प्रयुक्त देवदत्तेन (act)

Similarly from /kshi, is derived प्रक्षीयः यः with the force of &dikarma. The short इ is lengthened by VI. 4 60 S 3014 and the affix य is changed to न by VIII. 2. 46 S 3015. But this lengthening of the short इ of चि is optional under the following sūtra

३०८१ । वाक्त्रोशदैः ययोः । ६ । ४ । ६९ ।

चियो निष्ठाया दीर्घा वा स्वादाक्राये दैर्घ्ये य । क्षीणायुर्भव । चित्तानुर्वा । क्षीणोऽयं तपस्वी । चितो वा ।

3081. The long is optionally substituted, for the इ of चि, before the Past Participle क्त, not having the sense of the Future Passive Participle क्तव, when the word means 'imprecation' or 'a miserable plight'.

Thus चित्तानुर्वा or क्षीणायुर्वा 'Be thou short lived.' चित्तकः, चित्तोऽयं तपस्वी, क्षीणोऽयं तपस्वी 'this hermit is miserably lean' » When not meaning the cursing or miserable condition, we have one form only, as क्षीणः »

३०८२ । निनदीभ्यां स्नातेः कौशले । ८ । ३ । ८९ ।

आख्यां स्नातेः स्वयं च स्वात्कौशले गम्ये । निष्णातः । स्वात्स्वे । नदां स्नातीति नदीभ्याः । 'युधि-' (२८१६) इति कः

3082. The य् is substituted for the ष् of क्त्वा, after नि and नदी when the word so formed denotes "dexterous"

Thus निष्णात शास्त्रेषु 'expert in the scriptures?' निष्णाते रज्जुवर्त्तने । नदां स्नातीति नदीभ्याः 'dexterous in swimming in the river' This last word is formed by the क्त added to स्ना preceded by the upapada नदी under sūtra III 2 4. S. 2916.

• Why do say 'when meaning dexterous'? Observe निष्णातः, नदीस्नातः (नदां स्नातः)

३०८३ । सूत्र प्रतिष्ठातम् । ८ । ३ । ९० ।

प्रते. स्नाते. चत्वच् । प्रतिष्ठात सूत्रम् । शुद्धमित्यर्थः । अन्यत्र प्रतिसूत्रम् ।

3083. The word प्रतिष्ठातः is irregularly formed when meaning a sūtra

Thus प्रतिष्ठातः सूत्रम् i e, शुद्धम् 'pure' When it has not this meaning we have प्रतिसूत्रम् = 'bathed'

३०८४ । कपिष्ठली गोत्रे । ८ । ३ । ९१ ।

कपिष्ठली नाम यस्य कपिष्ठलिः पुत्रः । 'गोत्रे' किर । कृपीना स्थल कपिस्थलम् ।

3084 The word कपिष्ठल is irregularly formed denoting the founder of a gotra of that name

Thus the son of Kapishtala will be कपिष्ठलिः ॥ The word "gotra" here does not mean the grammatical, "gotra," but the popular term 'gotra' denoting 'clans,' as described in the list of pravaras Why do we say "when denoting the founder of a gotra"? Observe कपिस्थलम् 'the land of the monkeys.'

३०८५ । विकुशनिपरिभ्यः स्थलम् । ८ । ३ । ९६ ।

इभ्यः स्थलस्य यस्य चः स्यात् । विहलम् । कुहलम् । यनिहलम् । परिहलम् ।

3085 The च् is substituted for the व् in स्थल after वि, कु, यनि and परि ॥

Thus विहलम्, कुहलम्, यनिहलम् and परिहलम् ॥ The word वि, कु and परि are compounded under II 2. 18, the word यनी forms a genitive by VI 3 63 In the aphorism the word यनि is shown with a short इ, indicating thereby that when the इ is not shortened, the cerebral change does not take place, as यनीस्थलम् ।

३०८६ । गत्यर्थाकर्मकश्लिषशीङ्स्थासवसजनरुहजीर्यतिभ्यश्च । ३ ।

४ । १२ ।

इभ्यः कर्तरि क्तः स्याद्भावकर्मसोऽयम् । गङ्गां गतः । गङ्गां प्राहः । श्लानः सः । लक्ष्मीं भाश्लिष्टो हरिः । शेषमधिगमयित । वैकुण्ठमधिष्ठितः । शिवमुपासितः । हरिदिनमुपोषितः । राममनुजातः । गरुडमारुढः । विश्वमनुजीर्णः । पद्मे प्राप्ता गङ्गा तेनेत्यादि ।

3086. The affix 'kta' is employed in denoting the agent as well as the act and the object, after verbs implying motion, after intransitive roots, and after the verbs 'śliṣ' (to embrace), 'śī' (to lie down), 'sthā' (to stand), 'ās' (to sit), 'vas' (to dwell), 'jan' (to produce), 'ruh' (to mount) and 'jri' (to grow old).

The phrase 'the act and object' has been added into the sūtra by virtue of the word च ॥ गङ्गागतः 'gone to the Ganges', गङ्गाप्राहः 'reached the Ganges', श्लानः सः 'he is fatigued', लक्ष्मीभाश्लिष्टो हरिः 'Hari embraced Lakshmi', शेषमधिगमयितः 'Sat on the serpent' वैकुण्ठमधिष्ठितः 'resided in the Vaikuntha', शिवमुपासितः 'Served Siva' हरिदिनमुपोषितः 'fasted on the day of Hari'. राममनुजातः 'followed Rāma'. गरुडमारुढः 'rode Garudha' विश्वमनुजीर्णः 'destroyed the universe'.

In addition to the examples given in the text above, we give the following more from the Kāśikā,

Thus गतो देवदत्तो ग्रामम् 'Devadatta is gone to the village' (agent), देवदत्तेन ग्रामः गतः 'the village was gone to by Devadatta (object), गत देवदत्तेन 'Devadatta went' (act) The past participle forms from Intransitive verbs, denote the agent and the act only, or in other words, they are used impersonally and in the Active voice, but never in the Passive voice or denoting the object. Thus ग्लानो भवाम्, 'you were wearied' (agent), ग्लानं भवता (object), आसितो भवाम् 'you sat' (agent), आसितं भवता (object), उपरिगच्छो गुरुः भवाम् 'the guru was embraced by you' (object), उपरिगच्छं भवता 'you embraced' (act), उपशयितो गुरुः भवाम् 'you lay near the guru' (agent), उपशयितो गुरुः भवता (object), उपशयितं भवता (act), उपस्थितो गुरुः भवाम् (agent), उपस्थितो गुरुः भवता (object), उपस्थितं भवता (act), उपासितो गुरुः भवाम् (agent), उपासितो गुरुः भवता (object), उपासितं भवता (act), अद्रुपितो गुरुर्भवाम् (agent), अद्रुपितं भवता (act), अनुजातो नाणवको नाणविका (agent), अनुजाता नाणवकेन नाणविका (object), अनुजातं नाणवकेन (act), आरुढो वृक्ष भवाम् (agent), आरुढो वृक्षी भवता (object), आरुढं भवता (act), अनुजीर्णो वृषली देवदत्तः (agent), अनुजीर्णो वृषली देवदत्तेन (object), अनुजीर्णं देवदत्तेन (act) The verbs श्लिष्य &c, become transitive with certain prepositions or *upasargas*, hence they have been mentioned here Otherwise there was no necessity of mentioning them separately, as they, being intransitive verbs, when without prepositions would be included in the word *akarmaka* of the sūtra

३०८७ । क्रीडयगतिप्रत्यवसानार्थेभ्यः । ३ । ४ । ७३ ।

क्रीडयगतिप्रत्यवसानार्थेभ्यः क. स्यात् । चाद्यप्राप्तम् । क्रीडय स्वैर्यम् ।

शुक्रन्दस्यासितनिदिदिद यात रपापते ।

शुक्रनेतदनन्तस्वेत्युर्गोप्यो दिष्टवचः ॥

पद आसिर्कर्मकत्वात्कर्तरि भावे च । आसितो शुक्रन्द । आसितं तेन । गत्यर्थेभ्य कर्तरि कर्मणि च । रपापतिरिद यात । तेनेद यातम् । शुक्रे कर्मणि । अनन्तेनेद शुक्रम् । कथम् 'शुक्रा ब्राह्मणा' इति । शुक्रमस्ति यदासिति मत्वर्थीयोऽङ् वर्तमान इत्यधिकृत्य ।

3087 The affix 'kta' which is ordained after roots denoting fixedness (to cling to a place), motion and taking, gives the sense of location as well.

The verbs denoting क्रीडय or 'persisting in a place' are Intransitive verbs. The *pratyavasāna* means 'eating' also, the force of च in the sūtra is that the affix *kta* expresses other relations also. Thus after verbs denoting 'fixedness' or *dhrauvyārtha* it denotes the agent, the act and the location, after verbs denoting 'taking or eating', it has the sense of object, act and location. Thus आसितो देवदत्तः 'Devadatta sat', आसितं तेन 'sitting by him (act), इदमेवासावितम् 'this was their seat' (location), यातो देवदत्ता ग्रामम् 'Devadatta went to the village' (active), यातो देवदत्तेन ग्रामः (passive), यात देवदत्तेन (abstract), इदमेवां यातम् 'this is their place of going'

(location), भुक्त ओदनो देवदत्तेन (passive), भुक्त ओदन देवदत्तः (active), देवदत्तेन भुक्तम् (abstract), इदमेवं भुक्तम् (location), कथं भुक्ता ब्राह्मणाः । पीता गावः । The आ in भुक्ता and पीता has the force of लट् (IV 2. 85) भुक्तमेवावस्थिति or पीतमेवावस्थितिः ।

Thus in the following verse are illustrated the various uses of आस &c.

‘मुकुन्दस्यासितमिदं मिदं यातं रमायते ।

भुक्तमेतदन्नमस्तस्येतदुक्तं नौप्यो दिदृक्षतः ॥

‘This is the seat (āsitam) of Mukunda’ this is the path (yātam) trodden by the Lord of Ramā, this is the food (bhukta) of Ananta,”—thus spoke the Gopīs desirous of seeing

The आस being Intransitive, the affix has the force of the agent and condition As आसितो मुकुन्दः Mukunda sat. आसितो तेन ‘It was sat upon by him.

After roots denoting ‘to go’, the force of the affix is ‘agent’ and ‘object.’ As रमायतिरिदं यातं and तेनेदं भुक्तम् ।

After verbs of ‘eating’ it denotes the object As अन्नमेनेदं भुक्तम् । How do you explain the active use in भुक्ता ब्राह्मणाः ? It is not Past Participle, but formed by the affix क् added with the force of Matup, to the noun bhukta as भुक्तमस्ति यथा=भुक्तः ।

The Past Participle has also the force of the Present by the following sūtra, which is read in the sub-section governed by वर्तमाने of III. 2 123. S. 2151

३०८८ । जीतः कतः । ३ । २ । १८९ ।

जिह्विदा । ह्विरवः । जिह्वी । इहः ।

3088 The verbal roots, marked with an indicatory त् take the affix क्, in denoting the present time

The *Nishtha* affix क्, as a general rule, is a participial affix and denotes past time, and is so ordained by III 2, 102 The present sūtra thus makes an exception in case of those verbs which are marked with an indicatory जि in the *Dhātupāṭha*, as जिह्विदा ‘to be affectionately inclined’, निष्णः (निद्+क्=निद्+त=निद्+न (VIII 2. 42) ‘being affectionately inclined’ So (जिह्विदा—निष्णः ‘sounding inarticulately’, जिह्वी—इहः ‘bold’. (जिह्वी—इहः) । The anuvṛtti of वर्तमाने ‘in the sense of present’, is read into this sūtra from III 123 S. 2 2151.

३०८९ । मतिबुद्धिपूजार्थम्यश्च । ३ । २ । १८८ ।

मतिरिहिका बुद्धेः पृथगुपादानावर राज्ञा नत इह । तैरिह्यनाक ह्यर्थः । बुद्धः । विदित । पूजितः । अर्चितः । चकारेभ्यस्तुक्त्वायर्थः । श्रीलितो रचितः चान्त आकृतो बुद्ध इत्यादि ।

3089 And after roots denoting inclination, understanding, or respect, the affix क् is employed with the force of the present

The word क्ति means 'wish' or 'desire' as it is read along with buddhi and so cannot mean buddhi बुद्धि means 'knowledge', and पूजा means 'worship', 'honor' or 'respect' As राजा क्तः—इष्टः—बुद्धः—चातः—पूजितः, &c. 'the king wishes, desires, thinks, knows, honors, respects &c'

The force of the word क् is to include other kinds of verbs, not included in the above sūtra Thus the following participles have their senses confined not to the past time only क्लिप्तः 'practised', रक्षितः 'protected', क्षान्तः 'forbearing' आक्रुष्टः 'censured', क्षुष्टः 'pleased', क्रुष्टः 'angry', क्रवितः 'angry', अभिव्याहृतः 'uttered', दुष्टः 'happy', तुष्टः 'satisfied', कान्तः 'favourite', सयतः 'restrained', उद्यतः 'ready' कष्ट 'evil, misery' (with a future signification), and अमृतम् 'immortal' So also —क्षुप्तः 'sleeping', अवितः 'lying down', आशितः 'eaten', स्मितः 'smeared', तुष्टः 'satisfied', all these have a present signification.

३०९० । नपुसके भावे क्तः । ३ । ३ । ११४ ।

क्लोवत्वविशिष्टे भावे कालवाचकान्ये क्तः स्यात् । अव्ययत् । इक्षितम् ।

3090 The affix 'kta' is added to the root, when action is expressed, the word being in the neuter gender

These are neuter abstract nouns thus, इक्षितम् 'laugh', अव्ययत् 'speech', अवित 'sleeping' So also क्तं, वाहित &c

३०९१ । कुयजोर्ङ्वनिप् । ३ । २ । १०४ ।

कुनोतेर्यजोर्ङ्व क्वनिप्स्यादृते । कुत्वा । कुत्वानो । यज्वा । यज्वानो ।

3091. The affix क्वनिप् comes after the verbs कु 'to press out or extract juice' and यज् 'to sacrifice', with a past signification

As कु + क्वनिप् = कुत् + वत् (VI 1 71) = कुत्वत् 1st. sing कुत्वा 'who has pressed out or extracted juice'; dual कुत्वानो । यज् + वत्, 1st. sing यज्वा 'who has sacrificed' d यज्वानो । The व् is added by VI 1. 71. See Rig. Ved I 3 1.

३०९२ । जीर्यतेरतन् । ३ । २ । १०४ ।

प्लुत इत्येव । अरत् । अरन्ती । अरन्तः । वाचस्पत्यायेन निष्ठापि । जीर्णो जीर्णवात् ।

3092. The affix अरन्त comes after the verb जृ 'to grow old' with the sense of past time.

As कृ + अकृ = कृत् + अकृ (VII 3 84) = कृत्, 1st sing कर्तु, dl कर्तव्यो, pl. कर्तव्यः 'grown old' (VII 1 70)

By the rule वाचक्य (III 1 94), the Nishthā affixes also come after this verb As जीर्णः and जीर्णवाक् । कृ + क्त = कृत् + क्त (VII. 1 100 and I 1, 51, = कृत् + क्त (VIII 2. 42) = जीर्णः (VIII 2. 77 and VIII 4 1) 'grown old'

३०९३ । अन्दसि लिट् । ३ । २ । १०५ ।

3093 In the Chhandas, the affix लिट् comes after a verb with a past signification

As अह नूर्युभयतो ददर्श 'I saw the sun from both sides', अह द्वावापृथिवी आवतान 'I stretched the heaven and the earth' Here the words ददर्श and आवतान have the force of nishthā See Yaj Ved VIII 9.

Why this separate sūtra, when by aphorism III 4 61, in the Chhandas the *lun*, *lun*, and *lit* come in all tenses? That rule is made with regard to two or more verbs when in syntactical relation (चातुसवच) with each other (III 4 1). The present rule is general, and without any such limitations

३०९४ । लिटः कानज्या । ३ । २ । १०३ ।

3094 In the Chhandas the affix लिट् is optionally replaced by the affix कानच् ।

As अग्नि चिक्रयान 'he consecrated the fire', सोम पुपुषाच 'he pressed the soma juice' This being an optional affix, sometimes is not employed, as in the examples in the last aphorism

Why has the word *lit* been repeated in the sūtra, when its anuvritti could have been drawn from the last sūtra? The substitute कानच् replaces not only the special लिट् of sūtra III 2 105, but the general लिट् which comes after the roots in forming the perfect tense, so that the affix कानच् forms verbal adjectives as well as the perfect tense

The affix comes after those verbs only which take Atmanepada terminations See I 4 100 हवुजान (Rig Ved I 3 6)

३०९५ । कस्तुयच । ३ । २ । १०३ ।

इह भूतवाक्यान्वे अन्दसि लिट् । तस्य विधीयमानो कस्तुकानचावपि अन्दसादिवि त्रिजुनिमत् । कवयस्तु बहुल मयुजते । 'त तस्थिवाच नगरोपकषटे' । 'केवासि स्वर्गारयधिजगमुपस्ते' इत्यादि ।

3095 In the Chhandas the affix कवच् is optionally the substitute of लिट्

The force of लिट् here is to denote the past in general. According to the opinion of the Three Sages (Pāṇini, Kātyāyana and Patanjali) the

affixes Kānach and Kvasu which come with the force of लिट् are Vaidika also and not found in the classical literature But the poets use it diversely As त तस्मिन्नास नगरोपकरोते ॥ जेवादि उर्वादि अपिनापुनस्ते ॥

As जहिबन् 1st sing जहिबाद् 'eaten' (Yaj. VIII 19), चविबन् 1st sing. चविबाद् 'drunk'

Sometimes it does not come, as in the example under sūtra III. 2 105, अहं सूर्यभुवनतो ददर्श

The division of this sūtra from the last, in which it could well have been included, is for the sake of the subsequent sūtras, into which the anuvṛtti of क्वबु only runs

३०९६ । वसुवेकाजादुसाम् । १ । २ । ६१ ।

कृतद्विर्वचनानेकाचानादन्ताना चवेव चवेरिट् नान्येबाद् । दकाद् । आदिबाद् । आद् ददिबाद् । 'दबाद्' क्ति । वभूबाद् ।

3096 The Participial affix बन्(वन्) gets the augment एट् only then when the reduplicated root before it consists of one syllable, or when it comes after a root ending in long आ, and after वन् ॥

Thus monosyllable —आदिबाद् । So also आदिबाद्, आदिबाद्, वेचिबाद् वेकिबाद् ॥ In the first two of these, the reduplicate stems आद् and आद् become of one syllable by the coalescence of अ आद् and अ आद् ॥ In वेच् and वेक् the reduplicate is elided and the vowel अ changed to ए, and thus the reduplicate has become of one syllable Of roots ending in आ we have ददिबाद्, ययिबाद्, तस्मिबाद्, of वन्—जहिबाद् ॥ This वन् would have taken the augment by the general rule of एट् increment, the present sūtra makes a niyama, so that the roots which are not monosyllabic in the reduplicate form are anit as विभिद्बाद्, चिन्धिद्बाद् वभूबाद्, त्रिभिबाद् ॥

३०९७ । भाषायां सदवसन्न वः । ३ । २ । १०८ ।

उदादिभ्यो भूतवानाभ्ये भाषायां लिट्वा स्वाद् तत्त्वं चमिर्त्वं कृत्तुः । 'निवेष्टनीनामन-
वन्धनीरः' । अच्युतुवस्तानमवन्धनस्य । कृत्तुबाद् ।

3097. In the classical Sanskrit, the affix क्वबु optionally replaces लिट् after the verbs कृद्, कृन् and कृ with a past signi-
fication.

This being a substitute only, the original affix लिट् also comes after these verbs As, उपवेदिबाद् कौत्सः पाणिनिम् 'Kautsa served Pāṇini' In the alternative, the proper affixes of the past tense will be employed. As उपावदद् 'he served', उपावीदद् and उपवचद्

So also अनूचिबाद् कौत्सा पाणिनिम् In the alternative we have उपावोषीद्, उपावोषीद् and अनूचिद्.

So also उपगुह्वाद् कौत्सः पाणिनिश्च । In the alternative we have उपाशीषिद्
उपाशीषीद् and उपगुह्वाद् So also निषेदुषीद् and अन्वेषुषः from रुद् and वृद् ॥

The affix क्वप् is employed with the force of लुङ् and लृङ् also

३०९८ । उपेयिवाननाशवाननूचानश्च । ३ । २ । १०९ ।

एते निपात्यन्ते । उपगुह्वादिभ्यो भाषायास्तपि भूत भावे लिङ्वा तस्य नित्यं क्वप् । रुद् ।
उपेयिवान्, 'उपेयुव स्वामपि नर्तिनय्यान्' । उपेयुषी । उपेयविबद्धितम् । ईयिवान् । वशीविवान् ।
नन्पूर्वादेशात् । क्वप्पुटिभावश्च । 'धृतजयधृतेरनाशुषः' इति भारविः । अन्पूर्वादेशः कर्तरि कानच् ।
वेदस्यानुबन्धन कृतवाननूचानः ।

3098 The forms उपेयिवान्, अनाशवान्, अनूचान् are irregularly formed.

These forms are thus evolved —To the verb रु 'to go' with the preposition उप, the affix क्वप् is added as उप+रु+क्वप् । The root is reduplicated as उप+रु+रु+क्वप् । The reduplicate is here long रु by VII 4 69 This long रु does not coalesce with the short रु by the rules of sandhi, for then the rule by which this रु was introduced would have no scope Now we add the augment रुद् contrary and in opposition to the rule VII 2 67, and this is the irregularity As उप+रु+रु+रुद्+क्वप् । Then the root रु is replaced by वृ by sūtra VI 4 81 As उप+रु+रु+रुद्+क्वप्=उपेयिवान्, 1st. sing उपेयिवान् । The augment रुद् is however dropped in those cases (क्व) where क्वप् is changed into वृ, because the insertion of रुद् was itself an exceptional case of limited scope —for while the general rules VII 2 75 &c. ordained it, the special rule of VII 2 67 prohibited it, and it was by prohibition of this prohibition that रुद् was employed before क्वप् Therefore in the accusative plural we have उपेयुषः, instrumental sing उपेयुषा &c

This irregular participle is not limited to the upasarga उप, we find such irregular forms with other upasargas and without them also, thus वशीविवान्, and ईयिवान् as well.

By the anuvritti of the word वा read in this aphorism, we have लुङ् &c. in the alternative As in Aorist उपागात्, Imperfect उपैत्, Perfect उपेयात् ।

The word अनाशवान् is thus formed —To the verb अश् 'to enjoy' we add the negative particle अना, apply the affix क्वप् and do not insert the augment रुद्, so, we have अना+अश्+क्वप्=अनाशवान्, 1st sing अनाशवान् । In the alternative we have Aorist नाशीत्, Imperfect नाशनात् and Perfect नाश.

The word अनूचान् is thus derived —The affix कानच् is added in expressing the agent to the verb वच् preceded by अन् । In the alternative we have Aorist अन्वषीत्, Imperfect अन्वषीत्, Perfect अनूचात्,

३०९९ । विभाषा गमहन्विद्विशाम् । १ । २ । ६८ ।

इभ्यो वसे। रिङ्वा । जग्मिवाङ्—जगम्वाङ् जग्मिवाङ्—जगम्वाङ् । विविदिवाङ्—विवि-
द्वाङ् । विविदिवाङ्—विविदिवाङ् । विविदिना साहचर्याद्विन्दतेर्ग्रहणम् । 'वेत्तेस्तु विविद्वाङ् । 'नेहव
शिकृति' (२९८९) इतीप्निषेधः । 'दृढेय'*, दृढिवाङ्—दृढिवाङ् ।

3099 The affix वच् (वच्) optionally takes इट् after गच्, इच्,
विच् and विश् ॥

As गच्—जग्मिवाङ् or जगम्वाङ् (च् changed to ण् by VIII. 2. 64), इच्—जग्मिवाङ्
or जगम्वाङ् (VII. 2. 54 and 55) विच्—विविदिवाङ् or विविद्वाङ्, विश्—विविदिवाङ्
or विविद्वाङ् ॥ The root विच् 'to acquire' belongs to the Tudādi class, as it
is read here with the Tudādi विश् ॥ The root विच् 'to know' (II 55
IV 62), forms *invariably* विविद्वाङ् because it is ātmanepādī and cannot
take इट् augment before वच् affix (S 2981)

Vdt—The root दृश् should also be enumerated. As दृढिवाङ् and
दृढिवाङ् ॥

३१०० । लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे । ३ । २ । १२४ ।

अप्रथमान्तेन शान्ताधिकरणे सतीत्यर्थः । शवादि । पचन्त चैत्र परम् ।

3100 The affixes शच् and शानच् are substitutes of लट्, when
agreeing with what does not end with the first case affix

As पचमान देवदत्त परम् 'behold Devadatta who is cooking', पचता कृतम्
or पचमानेन कृतम् 'done by one who is cooking' पच् + शानच् = पच् + शच् + शानच्
(III 4 113, III 1 68) = पच् + ञ् + युक् + शान् (VII 2 82) = पचमान । So also
पच् + शच् + शतृ = पच् + ञ् + शतृ = पचन्त as पचन्त चैत्र परम् ॥

Why do we say 'when agreeing with what does not end with first
case-affix? Observe देवदत्त पचति 'Devadatta cooks'

The affix शान् of शानच् &c takes the augment न् by the following.

३१०१ । शान्ते युक् । १ । २ । ८२ ।

अङ्गस्यातो युगागमः स्यादने परे । पचमान चैत्र परम् । लटित्यनुवर्तमाने पुनर्लङ्ग्रहणमधिक-
विधायार्थम् तेन प्रथमाशानाधिकरणेऽपि कृषित् । सम्प्राद्वयः । '*माहवाक्रोश इति बाध्यम्*' ।
'मा जीवन्मः परावशाद्दुःखदोषोऽपि जीवति' । 'माकि शुक्' (२२१९) इति प्राप्ते । एतद्वचन-
शान्चर्यास्तत् ।

3101 Before the Participial ending शान्, a verbal stem end-
ing in short ञ्, gets the augment न् ॥

Thus पचमानः । As पचमान चैत्र परम् 'see Chaitra who is cooking'

Since the term लट् might have been supplied in III 2 124 S 3100
from the last Ashtādhyāyī aphorism, III 2 123 S 2151 its double cita-
tion is for the sake of larger application of this rule, that is to say, this
rule applies sometimes even when the word is in concord with a nominative

case As चन् ब्राह्मणः 'who is a Brāhmana' = अस्ति ब्राह्मणः, so also विद्यते ब्राह्मणः and विद्यमानो 'ब्राह्मणः', जुहुत् and जुहोति, and अघियानः and अघीते ।

Vart.—These affixes are employed after a verb, when the particle लट् is in composition, and censure or curse is implied As ना पचन् and ना पचमानः 'may he not cook', ना जीवन् यः परावन्नाहुः खदन्धोऽपि जीवति 'cursed be he (lit. may he not live) who though smitten by the pain of the contempt of others, still lives'. Some commentators read the anuvṛtti of the word 'option' from sūtra III 2 121 into this That option, however, is a limited option (*vyavasthita-vibhāṣā*) and not of universal application Whenever a particular form is found as differing from the general form, there it should be understood that the option has been allowed, and not everywhere.

By III. 3. 175 S 2219 (नक्ति जुह्) the aorist replaces all tense affixes when नर is used This vartika makes an exception to that and the Present is used

३१०२ । संबोधने च । ३ । २ । १२६ ।

हे पचन् । हे पचमान ।

3102 The affixes चट् and जानच् are the substitutes of लट् even when agreeing with what ends with a first case-affix, provided that it is in the vocative case,

This aphorism declares when these participles may be employed even in the first case, as हे पचन् or हे पचमान 'O thou who art cooking'

३१०३ । लक्षणाहेतवोः क्रियायाः । ३ । २ । १२६ । ।

क्रियायाः परिचायके हेतौ चार्थे वर्तमानाद्वादीर्लटः यतुयानचौ स्तः । यवाना भुञ्जते यवनाः । अर्धयन्ववति । इति परबन्धुच्यते । हेतुः फल कारक च । 'कृत्यचः' (२८३५) । मपीयनायः सोमः ।

3103 The affixes चट् and जानच् are the substitutes of लट् and come after a verb, in expressing an attendant circumstance or characteristic, and the cause of an action.

The word लक्षणा means that by which a thing is recognised or known *i.e.* an attribute. हेतु means both the producer or cause as well as the product and the fruit. Both these words are attributes of the word क्रिया. Of *lakṣhaṇa*—as, यवानाः भुञ्जते यवनाः 'the Yavanas take their meals lying down' विहृतीऽनुशासति गणकाः । Of *hetu*—as इति परबन्धुच्यते 'by (reason of) seeing Hari, he gets liberation, अघीयानो वचति 'for the sake of study he dwells here'. अर्धयन् वचति 'he dwells there in order to acquire wealth.'

Why do we say 'when denoting a characteristic or a cause'? Observe वचति 'he cooks', चठति 'he reads'.

Why do we say 'of the action'? Not so when the participle is the characteristic or cause of a substance or a quality. As *अः क्षपते चोऽस्वत्थाः* 'that which is shaking is the Aswattna', *यद्भ्रमते तत्लघुः* 'whatever floats is light', *यस्मिन्वीदति तद्गुरुः* 'that which sinks down is heavy'.

Vart—This participle also defines the agent of an action as, *योऽवीद्यात् आसीत् तदेवदत्तः* 'he is Devadatta who sits studying'.

Vart.—This participle is also used to state a general truth as *ध्रुवो वर्धते दूर्वा* 'the Dūrvā grass grows in a recumbent position', *आसीनो वर्धते लिङ्ग* 'a lotus stalk grows in an upright position'. The compound *लघुचहरेतोः* of the sūtra contradicts the rule by which a word of fewer syllables stands, first (II. 2. 14). This shows that the rule II. 2. 14 is not universal.

३१०३ । क । कृत्यचः । ८ । ४ । २९ ।

प्रपीडनाच्चः होलः ।

3103 A The dental न of a Krit-affix is changed to च, when an alterant preposition precedes it.

Thus with प्र we have प्रपीडनाच्चः होलः । See S 2835.

३१०४ । ईदासः । ७ । २ । ८३ ।

आचः परस्मान्त्येत्स्वात् । 'आदेः परस्व' (४४) । आसीनः ।

3104 The long ई is substituted for the आ of आन, after आच् ॥

Thus आसीनो वर्धते ॥ See I 1, 54 S 44 by which the first letter of the second term after आचः which is exhibited in the Ablative is taken here) The आने which is in the 7th case in the last aphorism should be taken in the 6th case in this.

३१०५ । विदेः शतुर्वसुः । ७ । १ । ३६ ।

हेतोः परस्य यद्बहुवचनदेशो वा स्यात् । विदद् । विद्वाद् । विदुषी ।

3105 The बहु is substituted for the Present Participle affix बहु after the root विद् 'to know'.

Thus विदद् n s विद्वाद्, विद्वासी, विद्वांसः ॥ The words formed with affixes having an indicatory च बहु (उगित्) add a च in their strong cases (VII 1. 70), and form their feminine with unaccented ई As, विदुषी । The बहु is an affix having an indicatory बहु, therefore, its substitute would also be considered as having an indicatory बहु, the च of बहु therefore is not absolutely necessary for the purposes of उगित् operations, बहु is so written, in order that in the sūtra चघो वसवारच (VI 4 131), both क्वबु and बहु should be included. Nor can we object that in the above mentioned sūtra, बहु with one indicatory letter being taken, cannot include an affix like क्वबु having two indicatory letters,—on the maxim वकाशुबन्धकमहो न दशुबन्धकस्य—for if that were so, there was no necessity of ई in बहु ॥ Some read the anuvṛtti of the word optionally into this and we have विदद्, विदुषी, विदुषः formed with बहु (see V. 4. 38).

३१०६ । तौ सत् । ३ । २ । १२७ ।

तौ यदुयावचौ चत्वंचौ स्त ।

3106. These two *यद्* and *यानच्* are called *सत्*

These participial affixes get collectively this name, and as such they are not limited by the conditions enumerated above, so that they replace not only the affixes of the present tense but sometimes of the Future also (III 3. 14), as well as other tenses. Thus *ब्राह्मणस्व कुर्वन्*, *करिष्यन्*, *कुर्वन्*: *करिष्यन्नाथ* ।

The word *सत्* occurs in sūtra III. 3 14 s 3107. See below.

३१०७ । कृटः सद्वा । ३ । ३ । १४ ।

अयमस्मिन्विभाषेयम् । तेनाप्रयत्नासामानाधिकरण्ये प्रत्यये।त्तरपदयोः सवेषने लक्षणहेत्वोक्तं नित्यम् । करिष्यन्त करिष्यन्नाथ परम् । करिष्यतोऽपत्यं कारिष्यतः । करिष्यद्भक्तिः । हे करिष्यन् । अर्जयिष्यन्त्यसि । प्रयत्नासामानाधिकरण्येऽपि कवचित् । करिष्यतीति कारिष्यद् ।

3107. The affixes called '*Sat*' & '*satri*' and '*sānach*' are optionally the substitutes of '*Lriṣ*'

This option is a regulated option, that is to say, the affixes *यद्* and *यानच्* replace *लृट्* under the conditions in which they replace *लृट्* thus by III 2. 124, s. 3100 these affixes will replace *लृट्* when agreeing with what does not end with the first case-affix. In these cases *सत्* will *invariably* replace *लृट्*. In other cases it will *optionally* replace *लृट्*. In these cases they will form what is known as future participles. As *करिष्यन्त देवदत्त परम्* 'behold Devadatta about to do', *करिष्यन्नाथ देवदत्त परम्* 'behold Devadatta being about to be done' हे *करिष्यन्* or हे *करिष्यन्नाथ*. Besides simple futurity, it denotes intention or purpose, as *अर्जयिष्यन्नाथो वसति* 'he dwells intending to earn his livelihood', *करिष्यन्नाथः सशरं शरासनं* 'intending to furnish his bows with arrows'. The descendant of *करिष्यन्* is *कारिष्यतः*. So also *करिष्यद्भक्तिः*.

When, however, it agrees with the nominative case, it is optionally employed. As *करिष्यन्*, *करिष्यन्नाथः*, *करिष्यति* or *करिष्यते देवदत्तः* 'Devadatta will do'.

The form *करिष्यन्* is thus evolved. As *कृ + लृट् = कृ + ल्य + लृट्* (III 1. 33) = *कर + लृट् + ल्य + यद् = करिष्यन्* nom. sing. *करिष्यन्*. In other words the participial affixes *अत्* (*अन्त*) and *यान*, technically known as *यद्* and *यानच्*, also come after a verb that has taken the personal ending *ल्य* of the Future.

३१०८ । पूज्यजोः शानन् । ३ । २ । १२८ ।

अवसाने । पवसान । यजनानः ।

3108. The affix *यानच्* comes after the verbs *श* 'to purify' and *यज्* 'to sacrifice'.

As *पवसानः* 'purifier (fire or air)', *यजनानः* 'sacrificer'.

३१०९ । ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषु चानञ् । ३ । २ । १२९ ।

यु दतोत्येषु कर्तरि चानञ् । भोगं भुञ्जानः । कवचं विभ्राणः । यञ् निघ्नानः ।

3109 The affix चानञ् comes after a verb, in expressing 'habit', 'standard of age' and 'ability'

The word ताच्छील्य means 'habit' or 'disposition', वयः means the condition of body such as 'infancy', 'youth' &c, शक्ति means 'capacity to do a thing' As भोगं भुञ्जानः 'habituated to enjoy', कवचं विभ्राणः 'wearing an armour (of the age at which armour may be worn)', यञ् निघ्नानः 'able to destroy his foe' So also, कर्तृह श्रमह्यमानाः, भ्रमयमानाः, कवचं पर्यह्यमानाः, शिखरं ह ह्यमाना and पचमानाः ।

३११० । हृद्भायीं शत्रुकृच्छिणि । ३ । २ । १३० ।

आख्या यद् ह्यादकृच्छिणि कर्तरि । अ गीवद् । आरयद् । 'अ हृच्छिणि कश्चिद् । कृच्छ्रे बाधीते । आरयति ।

3110 The affix यद् comes after the verbs वृ 'to go' and चरि 'to hold' in denoting that the agent does the action without trouble

The word अकृच्छद् means that which is accomplished by the agent with ease and facility As अशीयद् पाठययद् 'the facile reading of the Purāna', आरयन्नुपनिषदद् 'easily mastering the Upanishad'. The root चरि is causative of चृ and means here 'to master'.

Why do we say 'when facility is indicated'? Otherwise कृच्छ्रे बाधीते 'he reads with difficulty', कृच्छ्रे च आरयति he remembers with difficulty'.

३१११ । द्विविषोऽभिन्ने । ३ । ३ । १३१ ।

द्विषच्छत्रुः ।

3111 The affix यद् comes after the verb द्विष् when the agent indicated means an enemy

The word अभिन्न means 'enemy'. As द्विष्त्रु enemy', द्विष्न्ती 'two enemies द्विष्त्रुः 'enemies.'

Why do we say 'when denoting an enemy'? Observe द्विष्टिः भार्वा पतिम् the wife hates her husband'.

३११२ । सुजो यज्ञसंयोगे । ३ । २ । १३२ ।

सर्वे सुचक्षन् सर्वे यज्ञमानः सन्निधे

3112 The affix यद् comes after the verb सु 'to press out juice' when the sense is that of association with a sacrifice.

The word यज्ञसंयोग is an instrumental compound, meaning association or connection (संयोग) with sacrifice. As सु+सु+यद्: (III. 1. 76, III. 4. 113)

=सुप्त+अह् (1 2 4.)=सुप्ताह् (VI 1, 77), 1st sing सुप्ताह्, 1st. pl. सुप्ताहः 'the sacrificer', as in सर्वे सुप्ताहः 'all are interested in, or partake of, or share in the sacrifice' सर्वेकलनायाः ॥

The word संबोधान indicates that the principal sacrificer i.e. the ब्रह्मन् is meant and not every person who is associated in the performance of a sacrifice in a subordinate capacity, such as दाजकाः 'the sacrificing-priests'

३११३ । अहः प्रसंसादात् । ३ । २ । १३३ ।

अह् ।

3113. The affix अह् comes after the verb अह् in expressing praise

As अहंनिह नवाग्निदाह् 'thou art worthy of this knowledge here', अहंनिह नवाग्निदाह् 'thou art worthy of honor in this place'

३११४ । आ क्वेस्तच्छीलतदुर्मतस्साधुकारिषु । ३ । २ । १३४ ।

क्वविपनभिवदाह् बह्व्यनायाः प्रयत्यास्तच्छीलतदुर्मतस्साधुकारिषु कर्तुं बुद्ध्याः ।

3114 From this sūtra as far as क्विप् in sūtra III 2. 177 inclusive, the affixes that we shall treat of, are to be understood in the sense of 'agents having such a habit', or 'nature', or 'having skill in such and such action'

The force of आ in this sūtra is limit inclusive, and includes, क्विप्, also The term तच्छील means 'the natural inclination towards an action, not prompted by a contemplation of its fruit or result' The term तदुर्म means 'who enters upon action, not from habit, but thinking that it is his duty' The term तस्साधुकारि means 'who does the action expressed by the verb in an excellent way' Illustrations of these will be given under the subsequent aphorisms

३११५ । कर्त्ता । ३ । २ । १३५ ।

कर्त्ता कट् ।

3115 The affix कट् comes after verbs in the sense of 'agents having such a habit &c'

The क् of कट् is indicative, and regulates the accent (VI. 1. 197) As कृ+कट्=कर्त्, 1st sing कर्त्ता. This affix denotes *habit* in the following, as, कर्त्ता कटाह् 'who is accustomed to make mats.' *Nature* —as सुव्रतितारः आविष्टायना भवन्ति वधून्मृदाह् 'the family of Srāvishthāyana shave the heads of their widows', अन्ननपदस्तर आह्वारका भवन्ति आह्वे विष्टे 'the Ahvārikas steal away food as soon as Srāddha is accomplished', उन्नेतारस्तौलवायना भवन्ति पुत्रे जाते 'the Taulvalāyana become elated on the birth of a son'. *Skill* —as कर्त्ता कट् 'skilful maker of mats'. गन्ताऽऽखेट् 'skilful hunter'.

Vart—The simple verbs, without upsargas, take the affix **वृ**, when the words so formed are names of sacrificial priests. As **हु+वृ=होवृ**, 1st sing **होता** 'the *Hotri* priest', so also, **पो+वृ=पोवृ** 'the *Potri* priest'

Why do we say 'when not taking the upasargas'? Observe **उद्गावृ** 'the *Udgātri* priest', **प्रतिहवृ** 'the *Pratihatri* priest' Here the affix is **वृ**. Though the form is the same, there is difference however in the accent, i.e. **हु** places udātta accent on the first syllable (VI 1 197), while **वृ** places it on the last (VI 1 163)

Vart—The augment **नु** is added when **नी** takes the affix **वृ**, as **नी+नु+वृ=नेवृ**, 1st sing **नेष्टा** 'Neshtri priest'.

Vart—When signifying deity, the verb **त्वश्** takes **वृ**, the letter **व** is the substitute for the **ह** of the root, and the affix does not take the intermediate **हृ** augment, as, **त्वश्+वृ=त्ववृ**, 1st sing. **त्वष्टा** 'Tvashtri'

Vart—The root **वद** takes **वृ**, when the word to be formed means an officer, as **वदवृ** 'an attendant, a door keeper'

Vart—In the Veda, the root **वद** takes **वृ**, as **वद्वृ**. The form is the same as the last, but there is difference of accent

३११६। अलंकृजि राकृमज्जनीत्पद्योत्पतोन्मदरुच्यपत्रपवृत्तुधुसह-
चर इत्युच् । ३। २। १३६।

अलंकरिष्युः । निराकरिष्युः । प्रजनिष्युः । उत्पदिष्युः । उत्पतिष्युः । उन्मदिष्युः ।
रौचिष्युः । अपत्रपिष्युः । वर्तिष्युः । वर्धिष्युः । वद्विष्युः । वरिष्युः ।

3116 The affix **इत्युच्** comes after the following verbs in the sense of the 'agent having such a habit &c.', viz — अलंकृ 'to adorn', निराकृ 'to expel', मज्ज 'to be born', उद्वप 'to be ripe', उद्वपल 'to fly', उन्मद 'to be mad', वच् 'to shme अपत्रप् 'to be ashamed', वृ 'to be', वृच् 'to grow' वद्वृ 'to bear' and वद्वृ 'to walk'

As अलंकरिष्युः 'decorating', निराकरिष्युः 'repudiating', प्रजनिष्युः 'procrea-
tive', उत्पदिष्युः 'apt to ripen', उत्पतिष्युः 'flying', उन्मदिष्युः 'mad', रौचिष्युः
'bright', अपत्रपिष्युः 'bashful', वर्तिष्युः 'revolving', वर्धिष्युः 'growing',
'वद्विष्युः 'patient', वरिष्युः 'moveable'.

Vart—The affix **इत्युच्** debares by anticipation the affix **वृ** of III 2. 151, after the root अलंकृ though it has the sense of decorating.

३११७। शोश्छन्दसि । ३। २। १३७।

शोश्च. पारयिष्यवः ।

3117 The affix **इत्युच्** in the sense of 'the agent having such a habit &c', comes in the Chhandas, after a verb that ends in the causative **वि**.

The Causatives take this affix in the Vedic literature. *As* दृषद् भारविष्णवः 'who hold the stones', बीरवः भारविष्णवः ।

३११८ । भुवश्च । ३ । २ । १३८ ।

अन्वसीत्येव । भविष्युः । कथं तर्हि 'जगत्प्रसीर्यमविष्णु वैष्णवश्' इति । निरजुषाः कथयः । चकारोऽनुक्तव्युत्तरार्थः । आजिष्णुरिति वृत्तिः । एव भविष्युः । नैतद्वाच्ये दृष्टम् ।

3118 The affix इष्णुच् in the sense of 'the agent having such a habit &c', comes in the Chhandas, after the verb भू 'to be' also

Thus भविष्युः 'becoming' How do you explain its use in the classical literature, as in the following जगत्प्रसीर्य मविष्णु वैष्णवश् । "The Poets are above all rules and free."

The *yoga-vibhāga* or the division of this sūtra from the last, with which it could well have been read, is for the sake of the subsequent sūtras

The word 'also' indicates the existence of other verbs not included in the above two sūtras, as, आजिष्णुना लोहितचन्दनेन । This example is given in the Kāsika Also भविष्युः । This is, however, not found in the Bhāṣya.

३११९ । ग्लजिस्थश्च भूनुः । ३ । २ । १३९ ।

अन्वसीति निवृत्तम् । गिद्य ननु कित् । तेन स्य ईत्वं न । ग्लज्जुः । गित्वान्न गुणः । जिष्णुः । 'स्थाःसुः । चाद्भुवः । 'अयुक् किति' (२३८९) इत्यत्र गकारप्रलोपान्नेद् । भूष्णुः । 'ह्येच्छादस्युप-सकयानश्' । दृक्स्थवः यथवः ।

3119. The affix ण्श्च comes after the following verbs in the sense of 'the agent having such a habit &c.' viz—ग्ल 'to be weary', जि 'to conquer' and स्था 'to stand', as well as after भू 'to be'

As, ग्लज्जुः 'languid', जिष्णुः 'victorious', स्थासुः 'disposed to stand firm, immoveable', भूष्णुः 'being'

The anuvṛtti of the word *Chhandas* does not extend to this sūtra The indicatory letter of this affix is really न and not क, and therefore, there is no substitution of long ई for the स्था of स्था, which would otherwise have taken place, had the affix been कित् (VI 4 66)

In the sūtra I 1 5 (कृत्ति च) the letter न is also included, for न coming before क, is changed by the rules of *sandhi* into क and is not therefore, visible. This affix therefore does not cause *gun* As जिष्णुः । स्थासुः । By the force of च, the rule applies to भू/ष् also

So also in sūtra VII. 2 11 § 2381 (अयुक् किति) the augment इद् does not come after the verb स्यु, or a monosyllabic verb ending in a letter of the partyāhāra उक्, when an affix having an indicatory क follows. Here also क includes न, and therefore in भूष्णु we have no intermediate augment इद्.

Varṭ—In the Ohhandas this affix comes after the verb हृ 'to hate', as हृष्यन्तः पशवः 'the beasts that bite'

३१२० । त्रसिद्यधिघृषिक्षिपेः क्तुः । ३ । २ । १४० ।

अस्तुः । घृचुः । घृचुः । विभुः ।

3120 The affix क्तु comes after the verbs अस्तु 'to tremble', घृ 'to be greedy', घृचु 'to be bold' and विभु 'to throw' in the sense of 'the agent having such a habit &c'

अ, अस्तुः 'trembling', घृचुः 'greedy', घृचुः 'bold', and विभुः 'throwing'.

३१२१ । शमित्यष्टाभ्यो घिनुन् । ३ । २ । १४१ ।

उच्चार उच्चारणार्थ इति कायिका । अनुबन्ध इति भाष्यम् । तेन यमिनितरा यमिनीतरित्यत्र 'उगितञ्च (२८९) इति द्रष्टव्यकल्पः । न चैव यमी यमिनावित्यादेः पुन्यसङ्गः । कल्प्रदशमपञ्चम कलन्तानामेव तद्विधानात् । 'नेदात्तापदेशस्य—' (२९६३) इति वृद्धिनिषेधः । यमी । तनी । दनी । अनी । भनी । हनी । क्लीनी । प्रमादी । उत्पूर्यमानदेः अलङ्कारादित्त्रयेण्युक्तो वाचस्पतिविधिना घिनुष्यपि । उन्मादी । 'ताच्छीलिकेषु वाचस्पतिविधिर्नास्ति +' इति तु प्रायिकम् ।

3121 The affix घिनुन् comes after the eight verbs beginning with अच् 'to be calm', in the sense of 'the agent having such a habit &c'.

The word इति in the aphorism indicates beginning. These eight verbs begin with अच् and end with न्द in the list of verbs. Of the affix घिनुन् the real affix is अच्, the other letters are servile, the च is for the sake of substituting guttural for the final palatals, उ is for the sake of euphony according to Kāśikā, or for the sake of rule VI 3 45 according to the Bhāṣya, and the letter न् causes vriddhi (VII. 2. 1.6) which in the case of roots ending in न् is prohibited by the rule VII 3 34 S. 2763, the only verb taking vriddhi being न्द ।

As यमिन् 1st sing यमी 'calm', likewise तनी 'desiring', दनी 'taming' भनी 'laborious', अनी 'whirling', 'moving round', क्लीनी 'fatiguing', रनी 'bearing'; प्रमादी 'mad' and उन्मादी 'mad'. Though by III. 2 136, S 3116 the verb उन्मद takes the affix हृच्युच्, it also takes the affix घिनुन् by the rule of वाचस्पति III 1. 94)

All these verbs belong to the Divāli class. After other verbs than these eight, we have other affixes, as अचित्ता

The उ being an indicative letter, we have यमनितरा or यमिनीतरा. Here there is optional shortening by considering the affix as "ugit" under VI. 3. 45, S 987. Nor is there any occasion to add जुच् augment in यमी, यमिनी &c. because जुच् is added to कल् ending words only the word कल् being drawn into VII 1 70 S 361, from VII. 1. 60 S 2517, that rule (S 361) is limited to words ending in a कल् letter. The vriddhi is prohibited by S. 2763.

Paribhāṣa.—"The rule III. 1. 94 S. 2830 by which an *Apavāda*-affix which is not uniform with an *ulsarga* affix should supersede the

latter only optionally, has no concern with *Apavada* affixes added in the sense of 'having such a habit' &c. with the affixes taught in III 2 134—177.

This Paribhāṣhā is not of universal application, hence we have two derivatives उन्मदिङ् by S 3 11 6, and उन्मादिङ् by the present sūtra

३१२२ । संयुजानुरुधाड्यभाड्यसपरिसृसंसृजपरिदेविसज्जरपरिक्षि-
पपरिरटपरिवदपरिदहपरिमुहदुषद्विवषदुहदुहयुजाक्रीडविविचत्यजरज-
भजातिचरापचरामुषाम्याहनश्च । ३ । २ । १४२ ।

चिनुस्त्वाद् । सपर्की । अनुरोधी । आवासी । आवासी । परिचारी । ससर्गी । परिदेवी ।
सज्जारी । परिवेपी । परिराटी । परिवादी । परिदाही । परिभाही । दोषी । द्वेषी । द्वेही । दोही ।
योगी । आक्रीडी । दिवेकी । त्यागी । रागी । भागी । अतिचारी । अपचारी । आलोचनी ।
अभ्याचारी ।

3122 The affix चिनुच् comes after the following verbs, in the sense of 'the agent having such a habit &c' viz —चम्बुच्, अनुबुच्, आयुच्, आयुच्, परिबु, संसृज्, परिदेव, संज्जर, परिसिबु, परिरट्, परिवद् परिदह्, परिमुह, दुष, द्विष, द्रुह, दुह, युज्, आक्रीड्, विविच्, त्यज्, रज्, सज्ज, अतिचर, अपचर, आमुष and अभ्याहर

The root संसृज् is to be taken as belonging to the Rudhâdi class, and not as belonging to the Adâdi, because the vikarana is elided in the latter. The root परिदेवि belongs to the Bhvâdi class, the simple verb being देह 'to sport'. The verb विष 'to throw' is common both to the Tudâdi and the Divâdi, and both are taken here. युज् 'to concentrate' is Divâdi, and युज् 'to join' is Rudhâdi, both are meant here. The verb रज् 'to color' has lost its nasal in this sūtra, irregularly.

Thus संसृज् + चिनुच् = संसर्क + इन् (VII 2. 52) = ससर्कीन् 1st sing. ससर्कीन् 'mixture', similarly, अनुरोधी 'compliant', आवासी 'one who restrains', आवासी 'one who exerts', परिचारी 'that which flows round', ससर्गी 'united', परिदेवी 'lamenting', सज्जारी 'greatly heating', परिवेपी 'moving about', परिराटी 'crying aloud', परिवादी 'reviling', परिदाही 'burning', परिभाही 'beguiling', दोषी 'guilty', द्वेषी 'hating', द्वेही 'quarrelling', दोही 'milk-
ing', योगी 'uniting or concentrating', आक्रीडी 'playing', दिवेकी 'dis-
criminating', त्यागी 'renouncing', रागी 'yearning after', भागी 'sharing', अतिचारी 'transgressing', अपचारी 'offending', आलोचनी a thief, अभ्याचारी 'attacking'.

The indicatory च of the affix shows that the final palatal is changed into a corresponding guttural before this affix (VII 3. 52 and 54)

३१२३ । वी कषलसंकत्थस्त्रम्भः । ३ । २ । १४३ ।

विकाषी । विलाषी । विक्रत्थी । विसम्भः ।

3123. The affix चिनुच् comes after the verbs कष् 'to injure', लष् 'to embrace and sport', कत्थ 'to praise' and स्त्रम्भ 'to believe', when these are in composition with the preposition वि ।

As विकारी 'injuring', विलायी 'sportive, a sensualist', विकल्पी 'vaunting', and विलम्बी 'confiding'.

३१२४ । अपे च लषः । ३ । २ । १४४ ।

चादौ । अपलायी । विलायी ।

3124 The affix चिदुच् comes after the verb लप् 'to wish' when compounded with the preposition अप and वि ।

As अपलायी 'thirsty', विलायी 'The term वि is to be read into this sūtra by the force of the word 'and'

३१२५ । मे लपसृद्रुमथवदवसः । ३ । २ । १४५ ।

मलायी । मसारी । मद्रायी । मवादी । मवायी ।

3125 The affix चिदुच् comes after the verbs लप्, वृ, कृ लव, वद् and वच when compounded with the preposition म ।

As मलायी 'prattling', मसारी 'extending around', मद्रायी 'running away, fugitive', मवायी 'tormenting', मवादी 'reporting', मवायी 'a traveller'

The root वच् here is the Bhvādi वच् meaning 'to dwell' and is not the Adādi meaning 'to cover', because in the latter the vikaraṇa is elided.

३१२६ । निन्दहिंसक्लिशखादविनाशपरिक्षिपपरिरटपरिवादिव्या
भाषासूयोबुञ् । ३ । २ । १४६ ।

पञ्चचन्दयै प्रयत्ना । हन्यो बुञ्स्यात् । निन्दकः । हिंसक इत्यादि । वदुला चित्ते बुञ्जयन् चापक तच्छीलादिषु वाचकन्यायेन बुजादयो वेति ।

3126 The affix बुञ् is added to the following verbs in the sense of 'the agent having such a habit &c' — निन्द्, हिंस, क्लिप्, खाद्, विनाश्, परिक्षिप्, परिरट्, परिवाद, व्याभाष and सूय ।

In this sūtra the whole phrase ending with अबुञ् has taken the termination of the first case, which, however, has the force of the ablative here.

As निन्द् + बुञ् = निन्दकः (VII 1 1) 'blaming', so also हिंसकः 'injuring', क्लेशकः 'tormenting or troublesome', खादकः 'eating', विनाशकः 'destroying', परिक्षिपकः 'surrounding', परिरटफ. 'who cries aloud', परिवादकः 'a plaintiff', व्याभाषकः 'detracting', and सूयकः 'detracting'.

The same forms as the above would have been obtained by adding the affix वदुल् taught in III 1 133, as by adding बुञ् its separate enunciation indicates the existence of the following paribhāṣa —

The rule of III 1. 94 by which an *apavāda*-affix which is not uniform with *uisargu*-affix should supersede the latter only optionally, has no concern with *apavāda*-affixes added in the sense of 'having such a habit' &c with the affixes taught in III 2 134—177". Therefore the affixes वृच् &c, are not added in the sense of 'having such a habit &c'.

३१२७ । देविक्रुशोश्चोपसर्गे । ३ । २ । १४७ ।

आदेवक । आक्रोशक । 'उपसर्गे' क्रिच् । देवयिता । क्रोष्टा ।

3127 The affix बुञ् comes after the verbs देवि 'to lament' and क्रुच् 'to cry', when an upasarga is in composition with them.

As आदेवकः 'one who sports or laments', आक्रोशकः 'vociferous, a reviler', परिदेवकः 'one who laments', परिक्रोशकः a reviler'

Why do we say 'when in composition with an *upasarga*'? Observe देवविना and क्रोशविना formed by वृत् (III. 2 135)

३१२८ । चलनशब्दार्थादकर्मकाद्युच् । ३ । २ । १४८ ।

चलनार्थादशब्दार्थाच्च वृच् स्यात् । चलनः । चोपनः । कम्पनः । गम्हनः । रवणः । 'अकर्मकात्' किम् । पठिता विद्यात् ।

The affix वृच् comes, in the sense of 'the agent having such a habit &c' after intransitive verbs denoting 'motion' or 'sound'

As चल् + वृच् = चलनः 'moving' (VII. 1 1), चोपनः 'creeping', कम्पनः 'shaking', गम्हनः 'sounding', रवणः 'roaring'

Why do we say 'intransitive'? Observe पठिता विद्यात्.

३१२९ । अनुदात्तेतश्च हलादेः । ३ । २ । १४९ ।

अकर्मकाद्यु च्स्यात् । वर्तनः । वर्धनः । 'अनुदात्तेतः' किम् । भविता । 'हलादेः' किम् । शोषताः । 'अकर्मकात्' किम् । पठिता विद्यात् ।

3129 The affix वृच् comes in the same sense after such intransitive verbs as are Atmanepadi and begin with a 'consonant' and are Anudāttet: e. have a gravely accented vowel as indicative.

As वर्त्तनः 'being', वर्धनः 'growing'

Why do we say 'Anudāttet'? Observe भविता

Why do we say 'beginning with a consonant'? Observe शोषिता, which though Atmanepadi, takes वृच्

Why after 'Intransitive'? This rule will not apply if the root is transitive, as पठिता विद्यात् ।

३१३० । जुवङ्कम्पदम्पदसुगृधिवलशुचलपतपदः । ३ । २ । १५० ।

'जु' इति शीघ्रो धातुर्गती वेगे च । जवनः । चङ्कनः । दम्पनः । सरणः । गृध्रेण सिद्धे पद इदम् 'लपपतपद-' (३१३४) इत्युक्तो वाचा ना भूदिति । तेन तावदीलिकेषु परस्परं वाचस्पद-विधिर्नास्तीति । तेनाहङ्कम्पदम्पदम् ।

3130 The affix वृच् comes after the following verbs in the sense of 'the agent having such a habit &c', viz — जु, चङ्कय, दम्पय, वृ, वृच, ज्वल, जुच, लप, पत and पद

The verb जु is not to be found in the Dhātupāṭha, but is taught in the aphorisms and is hence called a *sūtra dhātu*. It means 'to go', to be quick. As जु + वृच् = जो + जन (VII. 1. 1 and VII 3 84) = जवनः (VI 1 78, II 3. 46) 'a courser, a swift horse'. चङ्कय + वृच् = चङ्कय + जन (II. 4. 74) = चङ्कनः 'moving about', so also दम्पनः 'wandering', सरणः 'flowing', गृध्रेण 'greedy', ज्वलनः 'burning', शोषणः 'grieving', लपणः 'desiring', पतनः 'falling', पदनः 'moving'.

The enumeration of the word पद in the above, indicates that this sūtra applies to the transitive verbs; otherwise the sūtra III 2 148 would

have been sufficient, as पद् is a चतुर्थार्थ verb. Moreover the affix ukañ of III 1 154, S 3134 will not now debar this डृप् after पद्, otherwise it would have. Others say that the inclusion of पद् in this aphorism indicates the existence of the *paribhāṣā* already given under sūtra III 2 141 i.e. the rule of III 1 94 has no concern with affixes added in the sense of 'having such a habit &c'. The affix ह्रस्वृच् which by III 2 136 is added to अलङ्कृञ्, supersedes, therefore, not merely the addition of वृच् to अलङ्कृञ् (III 2 135), but also the addition of वृच् to the same. If a *tāchokhṛilika apavāda* were to supersede only an *atāchokhṛilika utsarga*, it would have been superfluous for Pāṇini to teach in this sūtra the addition of वृच् to पद्, because in that case the addition of उक्त्वा to पद् by III 2. 154 would not have debarred the addition of वृच् to पद् by III 2 149. The repetition is for the sake of *jñāpana* therefore, and it indicates the existence of the above-mentioned maxim. The *jñāpana* is not, however, of universal application, for sometimes both affixes are applied concurrently, as गन्ता लेट् चिकित्थनः ।

३१३१ क्रोधनरुडार्थेभ्यश्च । ३ । २ । १५१ ।

क्रोधनः । रोषणः । नरुडनः । भूषणः ।

3131 And after the verbs having the sense of क्रुच् 'to be angry' and नरुड 'to adorn', the affix डृच् is employed

As क्रोधनः 'wrathful', रोषणः 'irascible', नरुडनः 'adorning', भूषणः 'ornament'. But not so after the verb अलङ्कृ to which sūtra III 2 136 applies

३१३२ । न यः । ३ । २ । १५२ ।

यक्कारान्ताद्भुज्ज् न स्यात् । कन्वयिता । वनायिता ।

3132 The affix डृच् is not employed after those verbs which end in the letter य

This debars III 2 149. As कन्वयिता 'making creaking sound', वनायिता 'trembling'. In these cases the affix वृच् is employed (III 2 135)

३१३३ । वृद्धदीपदीक्षश्च । ३ । २ । १५३ ।

वृद्धः स्यात् । वृद्धिता । दीपिता । दीक्षिता । 'नमिक्कम्पि-' (३१४०) इति रेव युचोवाचि विद्धे दीपिर्द्वयं चापयति '+ तः शीलिलिकेव वासकपविधिर्नास्ति +' इति प्राविकमिति । तेन कश्च कनना युजतिः । कश्चा कनना याता । यदि वृद्धेर्भुज्ज् कश्च नपुवृद्धनः । नन्दादिः ।

3133 The affix डृच्, does not come after the verbs वृद्ध 'to strike', दीप् 'to shine' and दीक्ष 'to initiate'.

These three verbs are *anudattat*, and by sūtra III 2 149, would have taken डृच्. The present sūtra prohibits that. Therefore, they take वृच्. As, वृद्धिर् 1st sing वृद्धिता 'one who strikes', 'दीपिर् one who shines', 'दीक्षिर् one who initiates'.

Now, it might be objected—"We find that sūtra III. 2. 167 specifically enjoins the affix र after दीप्, this *apavāda* rule will therefore, supersede the general rule, where is then the necessity of the present

rule? If you say that the affix युच् is also obtained by the rule of non-uniformity (III 1 94), we reply that the Paribhāṣhā given under sūtra 3121 will prevent that." This objection is answered by saying that the above mentioned Paribhāṣhā is not of universal application, there are exceptions to it, as कञ्जा युवति and कनका युवति 'a young girl' which are both valid forms derived by adding र् and युच् to the verb कञ्. So also कञ्जना and कञ्जना शाखा 'a shaking branch'.

If we prohibit युच् after the root कृच् how do we get the forms कञ्जयुक्ता and रिपुयुक्ता? This objection may be answered in three ways (1) the present is *anvya* rule, not of universal application, which can be inferred from finding this sūtra separated from the last (yogavibhāga), when it was easier to make them one, (2) the words कञ्जयुक्ता &c, belong to the कञ्जादि class (III 1 134) taking the affix ल्यु or (3) they are formed by III. 3. 113 by the affix ल्युट्.

३१३४ । लषपतपदस्याभूवृषह्नकनगमशृम्प उक्ञ् । ३ । २ । १५४ ।

सायुकः । पायुक इत्यादि ।

3134 The affix उक्ञ् comes after the following verbs, in the sense of 'the agent having such a habit &c' —लष्, पत, पइ, स्वा, भृ, वृष्, हृष्, कश् गश् and शृ ।

As अपलायक वृषलसगत, मपायुक्ता गभी भवन्ति, उपपायुकसत्त्व उपस्यायुका एव पश्यते भवन्ति 'मपायुकसत्त्वं भवति, प्रययुक्ताः परम्परा, आयायुक कापालिकस्य गृह्य, कायुक सन् विप्रयो भवन्ति, आयायुक वाराणसी रश् आहुः, कियारुक तीक्ष्णनाहुः । The व is added after स्वा in उपस्यायुक्ता by VII ३ 3३ The हृष् is changed into पाट by VII ३ 32 and 54

३१३५ । जल्पभिक्षकुटलसुटवृडः पाकन् । ३ । २ । १५५ ।

जल्पाकः । भिक्षाकः । कुट्टाकः । लुण्टाकः । बराकः । बराकी ।

3135 The affix पाकन् comes, in the sense of the 'agent having such a habit &c', after the following verbs —जल्प्, निष्, कुट्, लुण्ट and वृ ।

The प is indicative showing that the feminines of the words so formed take the affix ङीप् २० long ई (IV 1 41) As जल्पाकः 'talkative', भिक्षाक 'a beggar', कुट्टाक 'who or what cuts', लुण्टाकः 'a thief or robber', बराकः 'low, miserable' In the feminine जल्पाकी, बराकी &c

३१३६ । प्रजोरिनिः । ३ । २ । १५६ ।

प्रजयी । प्रजयिनी । प्रजयिनः ।

3136. The affix इनि comes in the sense of 'the agent having such a habit etc', after the verb प्रजु 'to hasten forward'

As प्रजयिन्, sing प्रजयी 'an express, courier', dual प्रजयिनी, pl प्रजयिनः

३१३७ । जिहृक्षिविश्रीयवसाव्यथाभ्यनपरिभूप्रसूभ्यश्च । ३ । २ । १५७ ।

जयी । इरी । ययी । विजयी । अटययी । ययी । अटययी । अभ्ययी । परिभयी । प्रसूयी ।

3137 The affix इनि comes, in the sense of 'the agent having such a habit &c', after the verbs जि 'to conquer', ह 'to respect', वि 'to waste, to dwell, to go', विशि 'to shelter', व 'to go', वृ 'to vomit', अत्यय 'not to give pain', अभ्यय 'to injure', परिहृ 'to humiliate' and प्रसृ 'to beget'

As जयिन् 1st sing जयी 'conquering', similarly, हरी 'respecting', वयी 'wasting', विशयी 'wasting', अत्ययी 'exceeding', वयी 'vomiting', अभ्ययी 'free from pain', अभ्ययी 'not injuring', परिहयी 'humiliating' and प्रसयी 'procreating'

३१३८ । स्पृहियहृपतिदयिनिद्रातन्द्राअद्वाभ्य आलुच् । ३ । २ । १५८

आदास्त्रयस्त्रादावदन्त । स्पृहयालुः । पृहयालुः । पतयालुः । दयालुः । निद्रालुः । तन्द्रालुः । तदो नान्तस्य निपात्यते । तन्द्रालुः । * शीडो वाच्यः * । अयालुः ।

3138 The affix आलुच् comes in the sense of 'the agent having such a habit &c', after the following words — स्पृह 'to desire', पृह 'to seize', पत 'to fall', दय 'to give, to go, to protect', निद्रा 'to sleep', तन्द्रा 'to be tired' and अद्वा to venerate'.

The first three verbs belong to the Churādi class and end in short अ and take णिच् without guna or vriddhi

As, स्पृहयालु 'disposed to be desirous of', पृहयालु 'disposed to catch hold of or seize', पतयालु 'tending or prone to fall', दयालु 'compassionate', निद्रालु 'disposed to sleep' The word निद्रा is formed by adding the preposition नि to the verb द्रा 'to go crookedly', तन्द्रालु 'slothful', तन्द्रा is formed by adding तद् to द्रा, and then irregularly changing the इ into व अद्वालु 'full of faith'. The term अद्वा is formed by adding अद् to the verb धृवाच् 'to hold'. See VI 4 55 for adding अया

Vart — The affix आलुच् comes also after the root शीङ् 'to lie down', as अयालु 'disposed to lie down'

३१३९ । दाधेत्सिशदसदो रुः । ३ । २ । १५९ ।

दासः । धासः । सेव । गङ्ग । गङ्ग ।

3139 The affix रु comes after the verbs दा 'to give', चेद् 'to suck', सि 'to bind', गद् 'to fall' and सद् 'to sit'

As, दासः 'a munificent man', धासर्वस्वो नातरच् 'a sucking child of the mother. The genitive case is here prohibited by II 3. 69, the रु being taken as equivalent to ज. As सेवः 'binding', गङ्गः 'falling', and सङ्गः 'resting'

३१४० । सुधस्यद्गः कसरच् । ३ । २ । १६० ।

सुसर । कसरः । अद्वा ।

3140 The affix कसरच् in the sense of 'the agent having such a habit &c', comes after the verbs सु 'to flow', वशि 'to eat', and अद् 'to eat'.

As सुसरः 'going a kind of deer', कसरः 'gluttonous', अद्वासरः voracious'.

३१४१ । भञ्जभासनिदो घुरच् । ३ । २ । १६१ ।

भङ्गुरः । भासुरः । नेदुरः ।

3141 The affix घुरच् comes in the sense of 'the agent having such a habit &c', after the verbs भञ्च् 'to break', भाच् 'to shine', and निद 'to be fat'

As भञ्च् + घुरच् = भञ्च् + उर (VII 3 52) = भङ्गुरः 'brittle', the palatal being changed into guttural because of the indicatory च So also नेदुरः पशुः 'a fat beast', भासुरं दीप्तिः 'splendid light'.

After the verb भञ्च् this affix gives a reflexive signification—that which naturally breaks of itself

३१४२ । विदिभिदिच्छिदेः कुरच् । ३ । २ । १६२ ।

विदुरः । निदुरः । छिदुरः ।

3142. The affix कुरच् comes, in the sense of 'the agent having such a habit &c', after the verbs विद् 'to know', निद् 'to divide' and छिद् 'to pierce'

As विदुरः पण्डितः 'a knowing Pandit' निदुर काष्ठश्च 'a splitting or fragile wood', छिदुरा रज्जुः 'a cutting or breaking rope' The affix is employed in a reflexive sense after the verbs निद् and छिद्

Note—The affix कुरच् comes after the verb क्यच् 'to kill', and there is vocalisation of the semivowel, as विधुरः ।

३१४३ । इत्यनशजिसतिभ्यः क्वरप् । ३ । २ । १६३ ।

इत्यरः । इत्यरी । नरवरः । जित्वरः । वृत्वरः ।

3143 The affix क्वरप् comes, in the sense of 'the agent having such a habit &c', after the verbs इ 'to go', नश्च 'to destroy', जि 'to conquer', and वृ 'to flow'

The ण् is indicatory employed in order to introduce the augment तुक् between the verb and the affix (VI 1 71) Thus इ + क्वरप् = इ + तु + वर = इत्यरः, fem इत्यरी 'a traveller', नरवरः, fem नरवरी 'transitory', जित्वरः, 'victorious', fem जित्वरी, वृत्वरः fem वृत्वरी 'going, a river'

Though the affix begins with a letter of वल् *pratyāhāra*, and ought to have taken the intermediate वट् (VII 2 35) yet it is prohibited by VII 2 8

३१४४ । गत्वरश्च । ३ । २ । १६४ ।

गनेरुनासिकलोपोऽपि निष्ठात्यते । गत्वरी ।

3144. And the word गत्वर is irregularly formed.

The word गत्वर is formed by eliding the च् of गच् and adding the affix क्वरप्. As गत्वरः, fem गत्वरी 'locomotive, transient'.

३१४५ । जागरकः । ३ । २ । १६५ ।

जागर्तेकः स्याद् । जागरकः ।

3145 The affix क्क comes after the verb जाग्र 'to be awake' in the sense of 'the agent having such a habit'

As जागरकः 'wakeful',

३१४६ । यजजपदशां यङः । ३ । २ । १६६ ।

यज्यो यज्जतेत्यत्र यङः स्यात् । दशानिति भाविना नलोपेन निर्देशः । यायज्यकः । जज्जप्यकः । दन्द्यकः ।

3146 The affix यङ comes in the sense of 'the agent having such a habit &c', after the verbs यज्, जप् and दज् when they end in the affix यङ्

The intensives of these verbs take यङ् As यायज्यक 'a performer of frequent sacrifices', जज्जप्यक 'a mutterer of prayers repeatedly', दन्द्यक 'a snake (what bites frequently)' The nasal is inserted by VII. 4 86. S. 2658 The root दज् (Bhvādi) is shown in the sūtra without its nasal, in anticipation of its losing it before the affix by VI 4 24 S 415.

३१४७ । नमिकम्पिस्स्यजसकमहिंसदीपो रः । ३ । २ । १६७ ।

नमः । कम्पः । स्मेरः । अविर्नम्यपूर्वः क्रियावातत्ये वर्तते । अजस्र संततमित्यर्थः । कम्पः । हिंसः । दीपः ।

3147 The affix र comes in the sense of 'the agent having such a habit &c' after the verbs नम 'to bow', कम्प् 'to shake', स्मि 'to smile', अजस् 'not to cease', कम् 'to desire', हिन् 'to injure', and दीप् 'to shine'

Thus, नम काष्ठ 'soft wood', कम्पा शाखा 'shaking branch', स्मेरं मुख 'smiling face', अजस्रं जुहोति 'he sacrifices perpetually', कम्पा युवती 'a beautiful maiden', हिंसं रक्षः 'the injuring Rākshas', दीपं काष्ठ 'brilliant wood'

The word अजस्र is an adverb, and is derived from the root जस् 'to set free' with the negative particle अ, and the affix र, as अ + जस् + र = अजस्र ।

३१४८ । सनाशंसभिश्च उः । ३ । २ । १६८ ।

चिकीर्षुः । आशंसुः । भिक्षुः ।

3148 The affix उ comes after roots that have taken the affix च् and after the verbs आशंस 'to wish' and भिक्षु 'to beg' in the sense of 'the agent having such a habit &c'.

The term च् in the aphorism means Desideratives in the affix च्, and not the verb च्, because the verb च् is never seen with this affix

As, चिकीर्षुः 'desirous of doing', भिक्षीर्षुः 'desirous of taking', आशंसुः 'desirous', भिक्षुः 'a beggar'.

The verb आशंस with the upasarga आ is the verb अश् 'to desire' and not the verb अश् 'to praise'.

३१४९ । विन्दुरिच्छुः । ३ । २ । १६९ ।

नेतेर्न निषेधकारं च निपात्यते । नेति तच्छीलो विन्दुः । इच्छति इच्छुः ।

3149 The words विन्दु and इच्छु are irregularly formed by the addition of the affix उ, in the sense of 'the agent having such a habit &c'

To the verb विद् we add the augment जुच् and then the affix उ, as, विद् + जुच् + उ = विन्दुः (I 1. 47) = वेदनशीलः 'intelligent', so of इच् 'to wish', the च is replaced by उ, and we have इच्छुः = इच्छनशीलः 'desirous'.

३१५० । क्वाच्छन्दसि । ३ । २ । १३० ।

‘देवाञ्जिगाति सुबुधुः’ ।

3150 The affix च comes in the Chhandas, after the roots that have taken the Denominative affix क्य in the sense of ‘the agent having such a habit &c’

The term क्य includes the three affixes क्यच्, क्यङ् and क्यष् (see sūtras III. 1 8 11, 13, &c). As मित्रयुः, सत्वेदयुः, सुबुधु (Rig Ved I 3 4) As देवाञ् जिगाति सुबुधुः ।

In the modern Sanskrit द्यु will be employed. As मित्रीयित्वा, By sūtra VII 4 ३३, the long ई replaces the final अ, when क्यच् follows, as पुत्र+क्यच् = पुत्री+य = पुत्रीय. Why then in the case of मित्रयुः there is not the substitution of long ई for the अ of नित्? Because the rule VII 4 33 is set aside by VII 4 35 which declares that in the Chhandas the long ई is not substituted for the अ ।

३१५१ । आदूगमहनजनः किकिनौ लिट् च । ३ । २ । १३१ ।

आदन्ताद्वन्ताद्वादिभ्यश्च किकिनौ स्तरश्चन्दसि लौ च लिट् च । अपि सोमश्च । ददिर्गाः । अग्निर्वज्रश्च । जग्मिर्गुहा । ‘जग्मिर्हृज्मनिजिघृक्ष’ । जहि । ‘* माषाया चाङ्गुलमग्निजनिनिसभ्यः *’ । दधिः । अक्रिः । सखि । जग्मिः । जहि । नेमिः । ‘* वासदिवावदिवाचलिपापतीनामुपसख्या-नश्च *’ । यङ्क्तेभ्यः सहेत्यादिभ्यः किकिनौ पतेर्नीगभावश्च निपात्यते ।

3151. In the Chhandas, the affixes कि and क्ति in the sense of ‘the agent having such a habit &c’ come after the verbs, that end in long आ, or short or long अ, and after the verbs गच्छ ‘to go’, हृच्छ ‘to kill’, and जच्छ ‘to be produced’, and these affixes operate like लिट् causing reduplication of the root

The च after आ is either for the sake of euphony, or for the sake of precision. Had it been च then by the rule of तपर (I 1 70) short अ would only be included and not long अ. But the present rule is applicable to long अ as well

Thus पा+कि=पपिः ‘drinking’, as पपिः सोमं drinking the soma-juice, ददिर्गाः ‘giving cows’ (Rig Ved VI 23 4) मित्रावरुणौ तदुरिः (Rig Ved IV. 39 2, VI 68 7) दूरे अग्निजगुरिः (Rig Ved X 108 1) गच्छ+क्ति=जग्मिः ‘being in constant motion, wind’, जग्मिर्गुहा (Rig Ved II 23 11), हृच्छ+क्ति=जह्मिः ‘killing, a weapon offensive’, जह्मिर्हृज्म (Rig Ved IX 61 2), जच्छ+क्ति=जहिः as जहिर्वीजश्च (T S VII 20, 1). So also अग्निर्वज्रश्च ।

The letter च in these affixes is indicative. It might be said ‘it is superfluous to make these affixes क्ति, because these being treated like लिट् will be क्ति by rule I 2. 5’ True, they would be क्ति by the rule I 2. 5, but then the rule VII 4. 11 (when लिट् follows, guna is the substitute of the verb अङ् and of those that end in the long अ) would also have applied to these affixes, and would have caused guna. It is to prevent this guna of the letter च that we have annexed an indicative च to these affixes.

Vart.—The affixes कि and किङ् are of universal application in the Ohhandas, and are not confined to the verbs enumerated in the sūtra, as we see them in चङ् &c, as वेदिः (Yaj Ved XII 105), नेतिः (Rig Ved II 5 3)

Vart.—The affixes कि and किङ् come after the roots घाञ्, कृञ्, घृ, जनि, गनि, and ननि in the classical literature also, as, दधिः, चक्रिः, सखि, जघि, जगिः, नेतिः ।

Vart.—The affixes कि and किङ् come after the Intensive (यङन्त) roots of चङ्, वङ्, चल्, and पत् As, चावहि, चावहिः, चावलिः, पायतिः (VII 4 83)

३१५२ । स्वपितृषोर्नजिङ् । ३ । २ । १७२ ।

स्वमक् । तुष्णक् । तुष्णजौ । तुष्णजः । 'धृषेच्च' इति वाच्यमिति काशिकादौ । धृष्णक् ।

3152 The affix नजिङ् comes, in the sense of 'the agents having such a habit &c', after the verbs स्वप् 'to sleep' and तुष् 'to be thirsty'.

As स्वप् + नजिङ् = स्वमक् 1st sing स्वमक् 'sleeping, drowsy', तुष्णक् 1st sing तुष्णक् 'covetous, thirsty'

Vart.—So also after the verb धृष् 'to insult, be bold', as, धृष्णक् 1st sing धृष्णक् 'bold, impudent' (This vārtika is found in Kāśikā).

३१५३ । शृण्वद्योरासुः । ३ । २ । १७३ ।

शरासुः । बन्दासुः ।

3153 The affix आसु comes in the sense of 'the agents having such a habit &c' after the verbs शृ 'to injure' and बन्द 'to praise', 'to salute'

As शरासुः 'noxious, a mischievous animal', बन्दासुः 'praising, a bard'.

३१५४ । भियः क्लृप्तकनौ । ३ । २ । १७४ ।

भीरुः । भीष्टकः । * क्लृप्तमपि वाच्यः * । भीरकः ।

3154 The affix क्लृ and क्लृक्क come in the sense of 'the agent having such a habit' after the verb भी 'to fear'

As, भीरु 'fearful, timid', भीष्टकः 'timorous, a bear, a tiger, a jackal'.

Vart.—The affix क्लृक्क should also be stated, as भीरकः .

३१५५ । स्थेशभासपित्तकसो वरच् । ३ । २ । १७५ ।

स्थावरः । ईश्वरः । भास्वरः । पित्तवरः । कस्वरः ।

3155. The affix वरच् comes, in the sense of 'the agents having such a habit &c' after the verbs स्था 'to stand', ईश्व 'to rule', भास् 'to shine', पित् 'to go' and कस् 'to go.'

As स्थावरः 'immoveable', ईश्वरः 'ruler, God', भास्वरः 'luminous' पित्तवरः 'going, destructive', विकस्वर 'opening, expanding'

३१५६ । यश्चयङः । ३ । २ । १७६ ।

यतिर्यङन्ताद्वारब्ध्यात् । 'अतो लोपः' (३३७८) । तस्य 'अचः परस्मिन्'—(५०) इति रयानि-
कद्वावे प्राप्तौ पदस्य भरनावयवे द्विर्वाचगादौ च कर्तव्ये परनिमित्तोऽजादेशो न स्यानिवत् । तस्य
यलोप प्रति स्थानिवदावनिषेधात् लोपो व्यो.—(८७३) इति यलोप । अल्लोपस्य स्थानिवदवभा-
नित्यातो लोपे प्राप्तौ 'वरे छुप्त न स्थानिवत्' ॥ यायावरः ।

3156 The affix वरच् in the sense of 'the agent having such a habit &c' comes after the verb वा when it ends with the affix वच्

With the affix वच्, the intensives of verbs are formed, as वायावरः 'a vagrant, an ascetic'. See sūtra I 1. 58

Thus वा + वच् + वरच् । Now applies VI 4. 48. S 2308, requiring the elision of the अ of the व of वच् । Thus वा + व् + ० + वरच् । This elided अ caused by a subsequent rule would have been sthānivat by I 1 57 S. 50. But it is not sthānivat for the purposes of the rules relating to the final member of a pada, or for doubling &c. See I. 1. 58 S. 51 Now VI 1. 66. S. 873 requires the elision of व् before वर । But if the elided अ be sthānivat, then it would intervene, and व् could not be said to be followed by व् and so there would be no elision of व् । But I 1. 58 S. 51 declares that for the purposes of व् elision the vowel substitute is not sthānivat. Thus वायाव् + ० + वरच् = वाया + ० + ० + वरच् । Now the अ of वा requires to be elided, if the elided अ be sthānivat. But this is prevented by the same rule (I. 1. 58. S 51) with regard to वर विधिः ।

Note.—To understand this sthānivat question properly, we give the following quotation from the Ashtādhyāyī I. 1 58 S. 51.

Thus from the intensive verb वायाव we have वायावरः 'a vagrant' It is formed in this wise वायाव + वर (III 2. 176) = वायाव् + ० + वर (VI 4. 48). Here the अ of व has been dropped and replaced by lopa, on account of its being followed by the ārdhadhātuka affix वरच् । The next step is to drop the व् by rule VI. 1 66, which declares that the letters व् and प् are dropped before affixes beginning with any consonant except व् २८, beginning with consonants of वच् pratyāhāra Now if the lopa substitute be considered as sthānivat to अ, then the affix वरच् is not an affix having an initial consonant and the rule, which requires the dropping of व्, would not apply The sūtra I. 1. 58 however provides for this by not making it sthānivat

Thus वाया + ० + वर । Now there is a rule (VI 4 64) which declares that the final long अ of a base is dropped before ārdhadhātuka affixes having an initial vowel. Here therefore, if the ādesa 'lopa,' which replaced the vowel अ, be considered as sthānivat, by I 1 57 S 50 and वर be considered as an affix having a latent initial vowel, then the अ of वाया requires to be dropped But this sūtra prevents this and we have the form वायावर, as अस्तु वायावरः प्रवर्तेत पिच्छाद् ॥

३१५७ । आजभासधुर्विद्युतोर्जिपृजुग्रावस्तुवः किवप् । ३ । २ । १७७ ।

विष्ठाट् । भाः । भासो । धूः । पुतो । विद्युत् । जर्क् । प्रः । पुतो । इयिग्रहणस्यापकवाचिज्-
वतेर्दिशिः । प्रः । पुतो । पुवः । ग्रावग्राहस्व पातुना वतावः वृत्ते निपात्यते । ततः किवप् ।
ग्रावस्तुव् ।

Vart — When क्विप् follows, the long vowel is the substitute of क्व् 'to speak', प्रश् 'to ask', आशयस्तु 'to praise long', कट्टु 'to move through a mat', द्रु 'to move rapidly', and से 'to serve', and there is no substitution of a vowel for the semivowel (VI 1. 16). Some of these would have been formed by the Unādi sūtra (II. 57). Their inclusion in the vārtuka shows that in the tachchhulādi sense, the क्विप् should not be superseded by क्व् ।

As, वाक् 'the voice', प्रश्न+क्विप्=प्रश्+क्विप् (VI 1 10)=प्रश्+क्विप् (VIII 2 36) प्राश् (VIII 4 56) 'who asks', आवातस्तुः 'who praises long', कटम्बः 'a worm', द्रुः 'swift', लक्ष्मीः 'the goddess Lakshmi'.

The word उ which was mentioned in the last sūtra is redundant here

Varṭ—There is reduplication of the verbs विसृ 'to shine', गच्छ 'to go' and वु 'to invoke', when चिक् follows. By force of 'drisyaṭe', the words get the designation of abhyāsa so the doubling of the eighth adhyāya applies also. As, विसृ 'shining', गच्छ 'going, the world.

Vart—There is lengthening also of the vowel of वृत् as वृत् 'a crescent-shaped wooden ladle used for pouring the sacrificial ghee into the fire'

Vart —The root वृ 'to fear' is shortened also, as वद्वृ 'fearing.'

Vart—The verb ध्या 'to think' has samprasâraṇa, as ध्याति 'thinking'.

३१५९ । भुवः संज्ञान्तरयोः । ३ । २ । १७९ ।

मित्रभूनाम कश्चित् । धनिकाधमर्णयोरेभ्यते वस्तिष्ठति विश्वासायै स प्रातधु- ।

3159 The affix निवृप् comes after the verb वृ 'to be' when the word so formed denotes a name or a surety

As, विभूः 'a person called Vibhū', प्रतिभूः 'a surety i.e. he who stands intermediate between the debtor and the creditor' So also निग्रभूः ।

३१६० । विप्रसंभयो ड्वसज्ञायाम् । ३ । २ । १८० ।

एभ्यो भुवो दुः स्यान्न तु संज्ञायास् विभुवर्षिकः । प्रभुः स्वामी । समुज्जिता । संज्ञायां तु विभु-
र्नाम कक्षिस् । * नितद्वादिभ्य उपसहयानम् * । नितं द्रवतीति नितवः । शतदुः । शतभुः । अन्तर-
भावित एयर्थोऽत्रभवति ।

3160 The affix ञ comes after the verb ञ when it is preceded by the upasargas वि, प्र and सह, provided that the word to be formed does not mean an appellative

As विभुः 'all pervading', प्रभुः 'lord', स्रष्टुः 'Creator'

Why do we say 'when it is not a proper name? Observe विष्णु: 'a person called Vīṣṇu'

Vart—The words चित्तु &c, also are formed by this affix. As चित्तु 'the sea', चयु 'causing happiness'. This has the force of latent causative as च (सुख) भावयति = चयुः 'causing happiness'. So also चतुः ।

३१६१ । घः कर्मणि छुन् । ३ । २ । १८१ ।

षटो धाञश्च कर्मण्यर्थे वृत्स्यात् । 'धात्री जनन्यामशकीवसुनस्यपमातृषु' ।

3161 The affix *shṭran* comes, in denoting the object, after the verb वृ 'to feed'

The indicatory Ψ denotes that the feminine is formed by स्त्री (स्) affix. As चामरी 1, "the mother" whom the children suck (*dhayanti*) 2, the Amalaki fruit, which holds (*dadhāti*) all medicinal properties' 3, "the earth" which sustains all, 4 the wet nurse'. See Amarakosa III. 3. 176.

३१६२ । दाम्नीशसयुजस्तुदसिसिचमिहपतदशनहः करणे । ३ ।

२ । १८२ ।

दात्रादेः घृन्त्यात्करणेऽयम् । दायन्त्यनेन दात्रश्च । नेत्रश्च ।

3162 The affix *shtran* with the sense of instrument, comes after the verbs दाप् 'to cut', नी 'to lead' घन 'to hurt', यु 'to join', युज् 'to join', स्त 'to praise', उद 'to inflict pain', सि 'to bind', सिच् 'to sprinkle', मिह 'to urinate', पत 'to fall', दश् 'to bite' and नह 'to bind'

As दात्र, 1st sing neuter दात्रश्च 'a sickle' (lit, that with which one cuts), नेत्र 1st sing नेत्रश्च 'eye'

३१६३ । तितुत्रतथसिद्धसरकसेषु च । ७ । २ । ९ ।

यथा दधाना वृत्प्रत्ययानामिदम् स्यात् । यस्त्रश्च । योत्रश्च । योक्त्रश्च । स्तोत्रश्च । तोत्रश्च । सेत्रश्च । सेक्त्रश्च । नेद्वश्च । पत्रश्च । दंष्ट्रा । नद्धी ।

3163 The *हृ* augment is not taken by the following Kri-affixes — ति, तु, त्र, त, थ, सि, यु, सर, क and च ॥

यस्त्र (VII 2 9) 'a weapon', योत्र 'the tie that fastens the yoke', योक्त्रश्च 'the tie of yoke', स्तोत्र a penegyric, तोत्र 'a goad', सेत्र 'a ligament', सेक्त्र 'a sprinkling vessel', नेद्वश्च 'the penis', पत्रश्च 'a vehicle', दंष्ट्रा 'a large tooth'

The word दंष्ट्रा belongs to the *Āḍa* class and hence forms its feminine in दाप् (आ) and not in ई (IV 1 4)

The root दश् is read in the aphorism without its nasal i.e. as दश् This indicates by implication that दश् loses its nasal before some affixes such as चयुच्, thus we have दशनश्च 'tooth'

And lastly नह् + चद्रश्च = नहश्च fem नद्धी (VIII 2. 34), and 40), 'a thong'

Note.—Thus (1) क्तिच् — तन्ति but तन्तिता तन्तिवच्, क्तिच् — दीप्तिः but दीप्तिता, दीप्तिवच् ॥ (2) तुच् (Un I 70)—सक्तुः but सक्तिता, सक्तिवच् ॥ (3) च्च्च् (III 2 182)—पत्रं but पत्रिता, पत्रिवच् so also Unādi च्च्च् (Un IV 158), as तत्रश्च from तच् ॥ (4) तच् (Un III 86)—हस्तः but हस्तिता हस्तिवच्, so also लोत्त- पीतः, धूर्त्तः from लू, पू, धूर्त्ति forming सेट् लक्षिता, लक्षिता धूर्त्तिता ॥ The affix mentioned in the sūtra refers to this Unādi त (Un III 86), and not to the त (क्) of Nishthā, for the Nishthā त takes the augment, as हस्तिवच् ॥ (5) क्यच् (Un II 2)—कुहन but कोषिता, कोषिवच्, काष्ठश्च but काथिता, काथिवच् ॥ (6) क्विच् (Un III. 155), as कुचिः but कोषिता, कोषिवच् ॥ (7) क्कु (Un III. 157)—इहः but इषिता, इषिवच्, (8) सरच् (Un III 70)—असरच्

३१६४ । हलसूकरयोः पुवः । ३ । २ । १८३ ।

प्रक्षुप्रजोः करणे घृन्त्यात् । तच्चेत्कारण हलसूकरयोरवयवः । हलस्य सूकरस्य वा योत्रश्च । प्रुक्षमित्यर्थः ।

3164 The affix च्च्च् is employed after the verb प्र with the sense of instrument, when denoting a member of the body of a plough or of a hog

The verb *प्र* includes both *प्रह्* and *प्रञ्*, as *पोत्रञ्* 'a plough-share', *पोत्रञ्* 'the snout of a hog'.

३१६५ । अति लूधूसूखनसहचर इत्रः । ३ । २ । १८४ ।

अरित्रञ् । लवित्रञ् । अवित्रञ् । सवित्रञ् । अनित्रञ् । सहित्रञ् । अरित्रञ् ।

3165 The affix *इत्र* comes after the verbs *प्र* 'to go', *ल* 'to cut', *ष* 'to shake', *वृ* 'to bring forth', *खञ्* 'to dig', *वह्* 'to bear', and *चर* 'to go' with the sense of instrument

Thus, *अरित्र* 'a rudder', *लवित्र* 'a sickle', *अवित्र* 'a fan', *सवित्र* 'cause of production', *अनित्र* 'a spade', *सहित्र* 'patience', *अरित्र* 'an instituted observance or a narrative'

३१६६ । पुत्रः संज्ञायाम् । ३ । २ । ३८५ ।

अवित्रञ् । येनाद्यमुत्पद्यते यन्त्राणामिकावेष्टनञ् ।

3166 The affix *इत्र* comes after the verb *प्र* 'to purify' with the force of the instrument, when the sense of the complete word is simply appellative, and not descriptive

The verb *प्र* includes two verbs *प्रह्* and *प्रञ्* both meaning 'to purify', but belonging to two different conjugations, as *अवित्र* 'an instrument for cleansing or purifying' such as a sieve or a strainer, and in this sense it means 'two blades of *Kusa* grass used at sacrifices in purifying and sprinkling ghee' It also means 'the sacred thread, the clarified butter' &c

३१६७ कर्तरि अग्निदेवतयोः । ३ । २ । १८६ ।

प्रह् इत्रः स्यात् अग्नी करणे देवताया कर्तरि । अग्निर्देवतम् । तदुक्तमग्निर्देवतमिति दर्शनात् । प्रवर्तेतेति अवित्रञ् । देवताया तु 'अग्निः पवित्र स ना पुनातु' ।

3167 The affix *इत्र* comes after the verb *प्र* 'to purify' in the sense of 'the agent or the instrument' when it is respectively employed in connection with a Vedic mantra or a deity

That is to say, when applied to a *Rishi* the force is that of an instrument, and when applied to a *Devatā* the force is that of an agent As, *अविलोऽयमग्निः* 'this Vedic Rishi or the Mantra of the Veda is sacred' (through whose instrumentality one is sanctified) The word *Rishi* here means 'mantra or sacred Vedic verse' as we find in the sentence *तदुक्तमग्निः* 'the God Agni is sacred' (one that purifies), 'let him purify me'. So also, *आयुः सोमः सूर्य इन्द्रः पवित्र ते ना पुनातु* ।

HERE ENDS THE FIRST PART OF THE KRIT-AFFIXES.

THE UNĀDI SUTRAS.

The *Unādi* suffixes, though as necessary as the *Kṛdanta* ones, and as important as the *taḍhita* suffixes added to the nouns of the *gaṇa-pāṭha*, are seldom treated of in ordinary treatises of grammar as an essential subject of grammatical instruction. Pāṇini himself, though diffuse in other respects, stops short when treating of the *Unādis* by saying "Unādayo bahulam, they are too many." Moreover the formation of *Unādi* words are so very arbitrary and complicated on account of the insertion, transposition, substitution and transmutation of letters by the indeterminate laws of prosthesis, epenthesis, metathesis, paragoge, synalepha, synesis, synacresis, synecphonesis, &c, that it can hardly be brought under the definite rules of permutation by sandhi, or reduced under the strictest forms of grammar for the adhesion of these suffixes. The primary signification of the root also is utterly lost in the derivative word formed from it.

Dr Carey, at the end of his Sanskrit Grammar, has a Chapter devoted to the rules for the formation of *aunādika* words, and says they were contrived by the ancient grammarian Kātyāyana for the derivation of doubtful words in the same manner as the Sautra roots are supposed for the themes of some derivative words of uncertain origin. Dr Aufrecht, in the preface to his edition of the *Unādi mīmāṃsā* says "The *Unādi* Sūtras are rules for deriving, from the acknowledged verbal roots of the Sanskrit, a number of appellative nouns, by means of a species of suffixes, which, though nearly allied to the so-called *kṛts*, are not commonly used for the purposes of derivation." Again, in another place, for distinguishing them from the *kṛt* suffixes, he says, "We find the *kṛt* suffixes in whole classes of verbs, employed for the same purpose, and subject to the same grammatical laws. The *Unādi* suffixes, on the contrary, seem in both respects to baffle the efforts of the grammarian who tries to bind them to a definite rule. Lastly, it must be confessed that the derivations given of *Unādi* words are frequently arbitrary and whimsical." It is necessary to notice in this place, in the words of Goldstucker, p 171, "that there were two classes of scholars in ancient India, who entertained different views of the formation of words,—the one comprising the Nairuktās or etymologists (except Gārgya), and the other consisting of some of the *Vaiyākaranas* or grammarians, and the etymologist Gārgya. The former maintained that all nouns are derived from verbal roots, and the latter that only those nouns are so derived in which the accent and formation are regular, and the sense of which can be traced to the verbal root,

which is held to be their origin." The former prove the possibility of the undertaking, by the *Nirukta* and *Unādi Sūtras*, as Yaska says, जातान्वाच जानीति वाकटायनो नैकस्मिन्वक् "that all nouns derive their origin from verbs, so says Śākatāyana, and all the commentators of the Vedās" The latter denied the possibility of deriving the Unādi words from verbal roots. Pāṇjali, in his commentary on Pāṇini, says उवादीन्वक्त्वरूपानि मन्त्रिर्वदिकानि "Unādis are crude forms without origin," and another grammarian, उवादीनि यथा जातानि यथा वाचूनि "the Unādi words are perfect as they are," thus expressing the opinion that it is impossible to assign to them the same grammatical rules to which we are accustomed in other words.

"We have no direct tradition," says Aufrecht, "as to the author of the sūtras. They were composed before the time of Pāṇini, as they are referred to by him in two different passages of his grammar. The fact, however, that both Yaska and the author of the *Kārikā* (आकारवक्त्रं तस्य च लोकं) specify Śākatāyana as the grammarian who derived all nouns from verbs, speaks in favour of Nāgoji's conjecture that the authorship is to be attributed to Śākatāyana." Again says he, on page IX, "That in Vimala's Rūpamālā grammar, I find the statement that Vararūchi is their author." उवादि स्फुटीकरवाच्यं वररचिना इत्यनेन सूत्राणि प्रचीतानि तदयथा कृतापाजि नीत्यदिः। This assertion which makes Vararūchi older than Pāṇini, would have a claim to probability. But if Vararūchi be another name for Kātyāyana, then Dr Carey's text of the sūtras has every right to be attributed to him. Goldstucker, however, in his strictures on Aufrecht, would not have him for the elder Kātyāyana, but Vararūchi himself, who as he explains from the above passage on page 171, composed a separate work of his own on the *Unādi Sūtras* in order to illustrate the suffixes. He does not allow the *Unādi Sūtras* to be anterior to Pāṇini, but acknowledges the suffixes to be of higher antiquity, and that Pāṇini lived a considerable time before the author of the *Unādi Sūtras*, who compiled them for supplying the defects in Pāṇini's work. (Dr. Rājendralal Mitra).

अथउणादयः ।

THE UNADI AFFIXES.

PADA I.

१ । कृषापाजिनिस्वदिसाध्यशून्य उक् । १ । १ ॥

करोतीति कारः किरपी कारकञ्च । 'आतो युक्'— (२०६९) । वातीति वायुः । पातुर्गु ददा अयस्यभिभवति रोषाज्जायुरीषवच् । निनोति प्रविशति देहे ऊष्माकनिति वायुः विसृज । स्वादुः साधनोति वरकार्यं साधुः । अरजते आहुः । यीम्व । 'आयुर्गोहिः पाटलः स्यात्' ।

1. The affix *un* comes after *√kri* 'to do' (VIII, 10), *√vā* 'to scent', to 'blow' (II 41), *√pā* 'to drink', 'to protect' (I 972, II 47), *√ji* 'to conquer' (I 593), *√mi* 'to throw' (V. 4) *√svad* 'to be pleasant to taste' (I 18), *√sādh* 'to accomplish' (V. 17) and *√asū* 'to pervade' (V 18)

Thus कृ+उक्=कार्+उक्=कारः 'an artificer, artist' lit the maker वा+उक्=वा+युक्+उक् (the augment *yuk* is added by VII. 3 33 S. 2761)=वायु 'wind,' lit. the blower वा+उक्=वायुः 'anus' 'protector' In this last sense, we find it in सुदस्तस्य स्वतवां वायुरने (स्वतवाद्+वायुः=स्वतवां वायुः VIII 3. 11 S 3633). See also Amarakosa I. 6. 73. So also जि+उक्=जि+उक्=जायुः 'medicine' अगदो जायुः Amarakosa.

So also नि+उक्=नायुः 'bile, phlegm' (Amarakosa I. 6. 62). It means 'sound' also, स्वद्+उक्=स्वादुः 'sweet' वाद्+उक्=वायुः 'sant', lit. 'who helps or accomplishes the work of another'. आहुः 'quick', 'rice' See Amarakosa II 9. 15.

By virtue of III. 3 1, S 3169, the *unādi* affixes are added to roots other than those specifically mentioned in these sūtras because of *bahuvrīham* ("diversely") Thus *√rah* 'to abandon—राहुः 'the demon Rāhu', lit. 'that which after catching the Moon, again abandons, it' *√vā* 'to dwell' वाहुः 'The Container, the All-pervading',—lit. 'that in which all dwell', or 'who dwells every where'. He who is All-pervading (*vāsu*) and divine (Dev ḥ) is called *Vāsudeva*

२ । कन्दसीहः । १ । २ ।

'आ न आयो' ।

2 In the Vedas the affix उक् comes after वच् (to go).

Thus वच्+उक्=वे+उ=वाय्+उ=वायुः 'man'

As in त्वानने प्रयत्नमायुजायवे &c. (Rig I 31. 11), वा नस्तोने तनवे वाग आयो &c. (Rig. I. 114. 8.) This आयुः is a word ending in उ, and should be dis-

tinguished from the word आयुश् ending in श् which is formed by the affix उश् (See Unādi II 118) In the classical Sanskrit the word आयुश् meaning 'life-period' of man, is Neuter and ends always in श्. See Amarakosā (I 8. 119.) आयुर्जीवितकालो ना । So also जटायुश् and जटायु ।

३ । हसनिजनिचरिचटिभ्यो जुष् । १ । ३ ।

दीर्घत इति दाव । 'जुः प्रत्ययः चातुरक्रियाश्च' । जातु । जातुनी । इह 'जनियध्याह (२५१२) इति न निषेधः । अतुवत्प्रत्ययसामर्थ्यात् । चाव रत्नश्च । चाटु प्रियं वाक्यम् । हसन्वादिस्वात्कु-प्रत्यये 'चटु' इत्यपि ।

3 The affix *ñun* comes after the roots *√dri* (I 846) 'to tear', *√shanu* (I. 492) 'to give', *√jana* (I 862) 'to beget', *√chaia* 'to walk' (I 591) and *√chata* (I. 316) 'to pierce'

Thus दृ + जुष् = दावः 'timber' (Amarakośa II 4. 13) lit. 'that which is torn asunder' चातुः 'summit' (A K II 3. 5) जातुन knee dual जातुनी । Here the prohibition against vriddhi, as ordained by VII 3 35, S 2512, does not apply, because the affix जुष् has two letters ज् and श् both of which are potent enough to produce vriddhi. If the vriddhi force of one letter be debarred by VII 3. 35 'the other letter will produce its effect चाव, 'pleasant' चाटुः 'flattery' or 'flattering speech'. Another form is चट derived by affixing कु under Mṛgayādi class

४ । किञ्जरयोः श्रियाः । १ । ४ ।

किं शृणोतीति किशारः स्वयम्भुक् वाक्छ । जराभेति जरातुर्गर्भाश्रयः । 'गर्भाश्रयो जरातुः स्यात्' ।

4 The affix *ñun* comes after *√sri* (IX 18) 'to injure' preceded by *kim*, and *√in* (II 36) 'to go' preceded by *jara*

Thus किञ्जृ + ज् उश् = किशार 'the beard of coin', 'an arrow' (A. K II. 9 21 and III 3 162.) जरा दृ + उश् = जरातुः 'the uterus' (A K. II 6. 8) The Medinī Kosā says "Kim sânu masc. means the ear of coin, an arrow, a heron's feather" It means a desert, a bleak mountain also

५ । त्रौ रश्च लः । १ । ५ ।

अस्थयनेन जर्षा इति तातुः ।

5 The affix जुष् comes after the *√tri* (I 1018) 'to cross over' and श् 'to go' and thereby its र is changed into ल्

Thus तृ + जुष् = तातुः the palate, lit 'over which the sounds of letters cross'. The sūtra is त्रः रः चलः । Some read श् into it, thus तृ + श् = तृ, dual त्रौ । Gen dual त्रौः । Thus श् + जुष् = शार् + उ = शार्तुः 'potato', 'pot' A. K. II. 9 31.

६ । कूके वचः कश्च । १ । ६ ।

कूकेन गलेन वक्तीति कूकवाक्कुः । 'कूकवाक्कुर्गदरे च वरटे चरवायुके' इति विश्वः ।

6 The affix *nūn* comes after the *√vach* (III 54) 'to speak' preceded by कृक and the च is changed into क.

Thus कृकवप् + जुच् = कृकवाकुः (a peacock) lit. that which speaks or makes sound 'through the throat'. Krika = throat *Viśva Kosa* says "Krikavāku means a peacock and a lizard (sarata) and a cock (charanāyudha) "

७। भृमृशीतृचरित्सरितनिधनिमिसस्त्रिभ्य उः। १। ७।

भरति विभर्ति वा भवः स्वामी इच्छ । प्रियन्तेऽस्मिन्भूतानि नवर्निर्जसदेवः । येते शयुरजगरः । तर्ह्वत् । चरन्ति भक्षयन्ति देवता इममिति चर । त्वरः खङ्गादिभुष्टिः । तनुः स्वल्पम् । तन्मते कर्मपाथोऽनया तनु शरीरम् 'क्षिया कूर्तस्तनुस्तनु' । चतुः यज्ञविशेषः । 'चतुर्णां च चतुर्विधुः' । 'चतुरिवाजनि चक्र' इति श्रीहर्षः । तनुः किन्नरः । 'तनुः पानीयकाकिका' इति रसचः । त्वच्छादिवात्कुत्त्व जश्त्वेनचस्यदः ।

7. The affix *च* comes after the *√bhrī* (I 946 to support) *√mri* (VI, 110 to die) *√si* II 22 (to sleep), *वृ* (to cross over), *चर* (to move), 'to eat' *चर* (to go with speed), *तन* (to spread), *चर* (to produce or yield corn), *नि* (to scatter), *नस्त्र* (to purify)

Thus च + उ = भवः 'Master', 'God' lit. who supports, नरः 'desert', lit. the waterless place where people die शयुः python' lit. who sleeps (4 K I 8 5), तरः 'tree', lit. by which the planters thereof cross the hell चरः 'chau', the food offered to the gods lit. that which the Devas eat. त्वरः 'sword,' 'the fist' तनु 'a little', 'body' (fem) Then it is either तनुः or तन् । Literally that by which the noose of Karma is drawn out is tanu—as embodiment means further production of new karmas. चतुः 'a bow' The word चतु ending in च is masculine Another form is चतुश् ending च् । The masculine form is found in the following verse of Sri Harsha चतुरिवाजनि चक्रः ।

So also from नि—तनुः 'kinnara' (see A. K. I 1 74). The आ required by VI 1 50 S. 2508 does not take place as a diversity. So also नद्वच् + उ = नद्वच् 'an aquatic bird', lit. that which immerses itself in water,' *Rabhasa* says "madḡu and Pāṇīya-kārikā are synonyms" The च is gutturalised to न by rts belonging to Nyankvādi class The च becomes न् by चङ्त्व change.

८। अणश्च। १। ८।

'सवसेयकशाकयः' । चात्कटिवटिभ्याम् । कटति रत्नार्ण कटुः । वटति वटतीति वटुः ।

8 The affix *उ* comes after the root *अच* (I. 471 to sound)

Thus अच् + उ = अर्चुः (an atom). By force of the word च, this affix comes after कट् (to go) and वट् (to surround), also कटु as 'bitter' that which cuts the tongue, वटुः speaker, 'the child of a twiceborn.'

९। धान्ये नित्। १। ९।

धान्ये वाच्येऽय उग्रत्ययः स्वात् । च च नित् । निचवादाद्यु दात्तः । प्रियङ्गवश्चोऽचवश्चने । श्रीहर्षेदस्तवणुः पुनात् । निद्रग्रहर्ष 'कलिपाटि-' इत्यादिसत्त्वमभिव्याप्य संवध्यते ।

9 The affix **व** comes after the root **बब** (to sound) and it is considered as having an indicative **व**, when the word denotes a kind of barley.

Thus **बबु**: grain, barley. The indicative **व** makes this word have the acute accent on the first syllable, while **अबु**: formed by the previous sūtra, has the accent on the last syllable

This consideration of the affix as **बि** governs the subsequent sūtras as far as **अविपादि** &c. (Un I 19). Thus **मियङ्गवत् नेऽणवत् ने** (Yajur Veda)

The word **अबु**: (mas.) is a kind of rice See A. K. II 9. 20

१० शूस्वृस्निहित्रप्यसिधसिहनिह्निदिवन्धिमनिभ्यश्च । १ । १० ।

शूसातीति शब्ः । 'शबरायुषकोपयो' । स्वरवर्जम् । ओङ्कार्याधिः । चन्द्र इत्यन्ये । त्रपु सीसम् । 'तु सि भूम्यस्य प्राणाः' । वसुर्देव्यो योक्त्रेऽयौ वसु तोवे धने नवौ हनुर्धर्मैकदेशः । क्लेदुस्त्रहः । वन्धुः । ननुः । चात् विदि अवयवे । विन्दुः ।

10 The affix **उ** comes after the root **बृ** (to hurt), **स्वृ** (to sound), **स्निह** (to be easily attached), **त्रपु** (to be ashamed), **अबु** 'to throw', **वत्** ('to live', 'to cover') &c, **हव** (to kill), **ह्रिह** (to become wet), **वन्ध** (to tie), **वन्ध** (to sour) 'to know'.

Thus **बृ + उ = बव** (weapon), **स्वरः** (Thunder-bolt) A. K. I 1 50 **स्नेहु** (disease, moon) **त्रपु** (Tin), **अबु**: (life), (**अबु** is always used as masculine gender plural) (see Amara kosha II 8 119) **वसु** m lake, fire, yoke, and rays, nent 'water,' 'wealth,' and 'gem' **हनुः** (chin), **क्लेदुः** (moon) **वन्धु** (friend), **ननुः** (The divine sage supposed to be the father of the human race)

The affix **उ** comes after the root **वि** also because of the word **व** in the sūtra, as **विन्दु** 'a drop'?

Note — **बव** 'anger, arrow, thunder bolt' (Hema Chandra) **Trapu**, tin or lead because on seeing fire it trembles (trapate) as if it was ashamed **Trapu ranga** or **si-aka** (Medini), **अबु**: 'life-breaths' lit they throw about the body human aura **हनुः** masculine means 'cheek' It is feminine also **हनुमाद्** 'Hanumān'—the broad-cheeked one Sometimes it is long, as **हनुमाद्**: **वन्धु**: 'friend' lit one who binds another with the ties of affection'. **ननुः** the first king it means Mantra also

११ । स्यन्देः संप्रसारणं धश्च । १ । ११ ।

'देवे नदविद्येऽयथौ सिन्धुर्ना वरिति सिन्धाद्' इत्यमरः ।

11 The affix **उ** comes after the root **स्यन्द** (to run, to trickle, to flow out) and there is vocalisation and the change of **द** into **व**॥

Thus **स्यन्द + उ = सिन्धु** ('Sindh' Ocean, the Indus,) Amara-kosha III 3. 100 It is masculine when it means the country 'Sindh,' the river 'Indus,' and 'Ocean'. It is feminine when it means 'a lake'.

१२ । उन्देरिउचादेः । १ । १२ ।

उनलि इन्द्रः ।

12 The affix उ comes after the root उन्द् (to make wet), and उ is substituted in the place of च of the root,

Thus उन्द् + उ = इन्द्रः 'The moon'

१३ । ईषेः किञ्च । १ । १३ ।

ईषेः स्वात्त च किदादेरिकारादेशश्च । ईषते दिनस्ति इषुः यत् । 'इषुर्द्वयोः' ।

13 The affix उ comes after the root ईष् (I 642) 'to move', (to kill), and it is treated as if it had an indicatory च and ई is replaced by short इ ॥

Thus ईष् + उ = इषुः 'an arrow', lit, the killer. See Amarakosā (II 8. 87).

१४ । स्कन्देः सलोपश्च । १ । १४ ।

कण्डः ।

14 The affix उ comes after the verb स्कन्द (I. 1028 to ascend,) and the च is elided thereby

Thus स्कन्द + उ = कण्ड (a boiler, an oven) A. K II 9. 30

१५ । सूत्रेरमुच्च । १ । १५ ।

आत्सलोप उमत्तयश्च । रण्डः ।

15 The affix उ comes after the root सूत्र् (IV. 69. "to let go") the च is elided and the augment अणुश्च is added

Thus सूत्र् + अणुश्च + उ = रण्डः 'rope' The च of the augment is changed first to च् by वृत्त्व, and then to च by अच्त्व । रण्डः means 'braid of hair,' 'rope'. 'woman' (Medini).

१६ । कृतेराद्यन्तविपर्ययश्च । १ । १६ ।

ककारतकारदोर्विनिमयः । तर्कुः सूत्रवेष्टनश्च ।

16 The affix उ comes after the root कृत् 'to cut off,' and there is the transposition of the letters च and उ ॥

Thus कृत् + उ = तर्कु + उ = तर्कुः 'a spindle'.

१७ । नावञ्चैः । १ । १७ ।

अवञ्चवादिस्वाल्कुत्त्वश्च । निवतवञ्चति अवञ्चुर्ह्वयः ।

17. The affix उ comes after the root अवञ्च 'to make clear' preceded by the preposition नि ।

Thus नि + अवञ्च + उ = अणुश्चुः (a kind of antelope).

१८ । फलिपाटिनमिसनिजनां गुक्पटिनाकिञ्चतश्च । १ । १८ ।

कलेर्गुक् चतुः । पाटे चटिः । पाठवतीति चटुः । नञ्चदेजेन चाकुर्वन्तीकश्च । नञ्चत इति चटुः । नावत इति चटुः ।

18 The affix उ and the augment गुक् come after the roots कल् (to bear fruit), पाठ replaced by पठ (to go), नम (to salute, to bow down) replaced by नम, मन (to consider, to think), जन (to be born), the final र s of the last two roots are respectively replaced by च् and त् ॥

Thus कल् + गुक् + उ = कल्गुः 'unsubstantial' पठुः 'clever' नमकुः 'a white anthill' A. K II 1 14 नयु 'sweet,' and नयुः 'a demon' जतु 'red resin of certain trees'

१९ । वलेगुक्च । १ । १९ ।

'वल सवरणे' ।

19 The augment गुक् comes after the root वल् (I 520 'to live',) before the affix उ

Thus वल् + उ = वल्गु 'beautiful' The root is √vala सवरणे (I 520)

२० । शः कित्सन्वच । १ । २० ।

इयतेचः स्यात्त्वं च कित्सन्वच । शिशुर्बालः ।

20 The affix उ is कित् and is treated like च् (desiderative) after the √शो (IV 39) 'to sharpen', 'to make thin'

Thus शिशुः 'child', शो + उ = शा + उ (VI 1 45 S 2370) = शाशा + उ = शिशो + उ (S 2317) = शिशुः (VI 4 61 S 2371)

२१ । द्यो द्वा च । १ । २१ ।

सन्वदिति प्रकृते द्वे प्रद्वनिचविद्वत्यर्थम् । ययुरखोऽखसेधीय ।

21 The affix उ comes after the verb वा (II. 40) 'to go away', and it is doubled

Thus ययुः 'a horse, fit for the Asvamedha sacrifice' वा + उ = वाया + उ = ययु । Had the affix been like the desiderative as in the last, the form would have been यियु by सन्वतः S 2317 Hence the sūtra kâra uses the words 'dve cha' 'There is doubling, but not like Sanvad

२२ । कुर्धश्च । १ । २२ ।

'बभ्रुर्न्यन्तरे विष्णो बभ्रुः सकुलपिङ्गली' । चादन्यतोऽपि । चक्रुः कर्ता । जग्मुर्हन्ता । ययुः पालकाः ।

22. The augment क् comes after the root च् (I 946 III 5) 'to support', and the root is doubled

Thus बभ्रु 'an epithet of Śiva', 'Brown' बभ्रुः means the Vaisvânara fire, 2, the Sulâpâni—the Trident carrier, 3, the Garuda-bannered (Vishnu), 4, broad, 5, mungoose. In these senses it is masculine, when adjective it means 'brown', and then takes the gender of the noun it qualifies

By force of the word च 'and', the affix क् comes after other roots also. As च + क् = चक्रुः 'agent', हृ + क् = हक्रुः 'killer', पा + क् = पक्रुः 'protector'

२३ । पृभिदिव्यधिगृधिधृविभ्यः । १ । २३ ।

कु स्यात् । पुरुः । भिनति भिदुर्वेज्ज् । 'ग्रहिण्या-' (२४१२) इति संज्ञाएकम् । विरहितं विध्यति विधुः । 'विधु यथाङ्गे कर्त्तरि ह्यधिक्ये च रावसे' । गृधुः काम । धृषुर्देवः ।

23 The affix कु comes after the verbs पृ (III 4) 'to protect', 'to fill up', भिद् (7 2) 'to divide', छवच (4 72) 'to hurt', दृष (4 136) 'to desue', धृष (5 22,) 'to conquer' [and हव (1 741, 4. 119) 'to rejoice']

Thus पुरुः [पृ+कु=पु+कु (VII 1 102 S 2494)=पुर्+ज्] 'much' heaven, the name of a prince, the pollen of flowers भिदुः 'Indra's thunder-bolt' lit that which splits asunder विधुः from दृष्य the व is vocalised to इ by S. 2412 It means 'the moon, lit 'he who pains the lonely whose lover is absent' The Visvakosha gives its meaning as 'The moon, 2, the camphor, 3, the Hrishikesā, and 4 Rakshasa दृषुः 'God of love', धृषुः 'expert' हवुः 'pleasant', 'sun', 'fire', 'Rāhu'

२४ । कृयोत्तुच । १ । २४ ।

करोतीति कुरु । दृशातीति गुरुः ।

24 The affix कु comes after the roots कृ (VIII 10) 'to do', and दृ (IX 28) 'to sound' and च is substituted in the place of च् and र follows such च by S 70

Thus कुरुः 'a species of amaranth, गुरुः 'a spiritual preceptor' Kuru is the name of a King it means 'a priest' and 'boiled rice' also.

२५ । अपदुः सुषु स्यः । १ । २५ ।

'सुषानादिषु च (१०२२) इति इत्वम् । अपदुः प्रतिकूलम् । दुष्टु । सुषु ।

25 The affix कु comes after the verb स्या (I 975) 'to stand' when it is preceded by अप, दुर् and सु

Thus अपदुः 'unfavourable', 'a child' दुष्टुः 'a wicked person' सुषुः 'a good person' The स of स्या is changed to च under VIII 3. 98 S 1022 as these words are considered to belong to the Sushāmādi class.

२६ । रपेरिच्छोपधायाः । १ । २६ ।

अनिष्ट रपतीति रिपुः ।

26 The affix कु comes after the verb रप् (I. 428) 'to speak', and its penultimate च् is changed to इ ।

Thus रिपुः 'enemy' lit. who talks always to the injury of one.

२७ । अर्जिहृशिकम्यनिपशिबाधामृजिपशितुग्धुदीर्घहकारश्च । १ । २७ ।

अर्जयति शुभानृक्षुः । सर्पानविशेवेण पश्यतीति पशुः । कर्तुः । अग्धुः कूपः । 'पातुर्ना न ह्यो रजः' । तावत्या अपिदन्त्याश्च सेवकृत्पर्यवः । बाधत इति बाधुः क्षीयु सयोर्धुजः ।

27. Before the affix कृ, कृज् is substituted for अर्ज् (I 242, X. 186) 'to gain', पश्य is substituted for दृश् (I 1037) 'to see,' the augment डक् is added to कञ् (I 470 869) 'to desire,' डक् to अञि (I. 493, 869, X. 180) 'to be afflicted with disease', long ज्ञा is substituted for the short ज्ञ of पञि (10 179) 'to destroy', and ह् for the final च of बप् (1. 5) 'to oppress'

Thus कृज्: 'straight', lit. who acquires or takes up good points or qualities, पश्यु: 'cattle' lit. who see all without discriminating anything. कण्डु 'cupid', अण्डु: 'a well', पाडु: 'dust' पांशु: 'manure', बाहु: 'arm', lit. that which obstructs

The word पाशु is spelt as पांशु also. It is masculine See A K II. 8. 98 (पांशुर्ना &c). The three words सञ्ज, सूकर and पाशु are spelt with the palatal ज also instead of the dental स as सञ्ज, सूकर and पांशु। बाहु is masculine, while its synonym भुज: is both masculine, and feminine as भुजा।

२८ । प्रथिन्नदिश्रस्त्रां संप्रसारण सलोपश्च । १ । २८ ।

सपथां कृ: संप्रसारण श्रस्त्रे: सलोपश्च । वृधु: । वृद्ध । व्यङ्क्थादित्वात्कुत्वच् । वृज्जति-
सपथा वृधु: ।

28. The affix कृ is added to the roots प्रथ (I 802) 'to become known', क्रु (I 804) 'to crush' and प्रवृज् (VI 4) 'to try', and there is the vocalisation of र into ऋ and the elision of the च of bhraśj

Thus वृधु: 'wide', वृद्ध: 'delicate' वृधु: 'a Rishi' The च is changed to ऋ as the word is considered to belong to the Nyankvâdi class, literally it means 'he who parches up by the force of austerity.'

२९ । लङ्घिबंह्योर्नलोपश्च । १ । २९ ।

लघु: । * बालमूलसम्बलमङ्गुलीना वा लो रवववापद्यते । रघुर्नृपमेव । बहु: ।

29. The affix कृ comes after the roots लङ्घ (I 108, 172, X. 220, 254) 'to leap' and बह् (I. 664) 'to increase' and the nasal is elided.

Thus लघु: 'light', बहु: 'many'

Vart—The ल is optionally replaced by र in the following —bâla, mûla, laghu, alam, and anguli Thus बाल or वार, मूल or मूर, लघु or रघु, अलच् or अरच् and अङ्गुलि or अङ्गुरि । Raghu is the name of a King, the ancestor of Sri Rama Chandra

३० । कर्षोत्तेर्नलोपश्च । १ । ३० ।

उर वक्षि ।

30 The affix कृ comes after the root कर्षु (II. 30) 'to cover', and the च् of the verb is elided thereby.

Thus ऊर: 'the thigh.'

३१ । महति ह्रस्वश्च । १ । ३१ ।

कच चहत् ।

31 The क of कच is shortened when the sense is that of great'

Thus कचः 'precious'

३२ । श्लिषेः कश्च । १ । ३२ ।

श्लिष्यतीति श्लिष्युर्ह्यस्य । उदयतो ज्योतिश्च ।

32 The affix क् comes after the root श्लिष (I 734, IV 77, X 38) 'to embrace', and the final ष is changed to क् ॥

Thus श्लिष्युः 'a servant', 'a libertine', 'astronomy'

३३ । आङ्परयोः खनिशृभ्यां ङिच्च । १ । ३३ ।

आ खनतीत्याहुः । पर युष्मतीति पर्यु । दृषोदरादित्वादङ्कारलोपः पर्युर्ह्यस्य ।

33 The verb खर् (I 927) 'to dig up', preceded by आ, and च (9 18) 'to hurt', preceded by पर, take the affix क्, and thereby the last vowel and the consonant following it are elided

Thus आहुः 'a mouse', lit. that which digs all round, पर्यु 'a weapon in general', lit. that which hurts an enemy. The word assumes the form पर्युः also, by the elision of अ of र under the Prishodarādi class

३४ । हरिमितयोर्द्रुवः । १ । ३४ ।

'द्रु गतो' अस्माद्वरिमितयोः पर्यययोः क् च च ङित् । हरिनिर्द्रुयति हरिद्रुवृषः । मितं द्रवति नितद्रुः चयुद्रः ।

34 The verb द्रु (I 992, V 34) 'to run', preceded by हरि ० नित, takes the affix क् under the same circumstances.

Thus हरिद्रुः a kind of tree', नितद्रुः 'Ocean

३५ । शते च । १ । ३५ ।

शतधा द्रवति शतद्रुः । बाहुलकात्केवलादपि । द्रवत्यूर्ध्वमिति द्रुवृषः शाखा च । तद्वान्द्रुनः ।

35 So also when द्रु (I. 992, V. 34) 'to run' is preceded by शत ॥

Thus शतद्रुः = शतधा द्रवति इति literally that which runs in a hundred different channels

By force of the word बहुलं, the affix comes, even after the root singly. As द्रुः (द्रु + क् = द्रु + उ = द्रु, a tree) a branch of a tree, lit. that which goes up. That which possesses "dru" or branches, is called द्रुनः 'a tree' S 1915.

३६ । खरुशङ्कु पीयु नीलङ्ग लिगु । १ । ३६ ।

पञ्चैते कुम्भयान्ता निपात्यन्ते । खनते रेफस्यान्तादेशः । खरः कानः । क्रूरो मुखोऽश्वश्च । 'शङ्कुर्नी नीलशययोः' । 'पिबतेरीरव युगागमश्च' । पीयुर्वायसः कालः सुवर्चं च । निपुर्वाश्च निगता-

बन्नात्कुत्बने दीर्घः । नीलङ्गः कृनिविशेय युगलङ्गः । 'नीलङ्गः' इति पाठान्तरम् । तत्र चान्तेरपि दीर्घः । 'लगे चङ्गे' अस्मात् वचनम् । लगतीति लिङ्गु चित्तम् । लिङ्गुपूर्वः ।

36 The five words खर, यङ्कु, पीयु, नीलङ्ग, and लिङ्गु, are irregularly formed by क् affix.

खर is from √खड् 'to dig' (I 927), यङ्कु from √यङ्कि 'to doubt' (I 86). In खर the र of khan is replaced by र before the affix क् । Kharu means 'cupid, cruel, stupid and a horse' It is the name of a Daitya also. It means also white It is the name of Siva

2. यङ्कु masculine means 'a dart, spear, spike, javelin, dagger', 'a stake' 'a nail, pin or peg', 'poison', 'a measure of twelve fingers', 'the sine of altitude', 'the trunk of a tree'

3 पीयुः is from √पा 'to drink' the आ is changed to ई and युक् augment is added before क् । It means 'a crow, time', 'gold', 'the sun', 'awful'

4. नीलङ्ग is from √लङ्गि 'to go' (I 154), preceded by नि, the vowel इ is lengthened before क् । Some derive it from नील + गङ् + क्, the अङ् of गङ् is elided and the augment युक् is added Another form is नीलङ्ग where the root vowel is also lengthened It means 'an insect', 'a jackal', 'a large black bee'.

5 लिङ्गु from √लगे 'to adhere' (I-823), the अ is changed to इ लिङ्गु (Newt) the 'heart, लिङ्गु: 'a block head' (masc)

३३ । भृगय्वादयश्च । १ । ३३ ।

इति कुपत्ययान्ता निपात्यन्ते । वृत्तं यातीति वृगयुर्वाच्यः । देवयुर्वाचिकः । मित्रयुर्लोकयामा-
नित्वः । आकृतियुर्वाच्यः ।

37 So also the words वृगयुः 'hunter' &c are irregularly formed by the affix क् ।

Thus वृगयुः 'a hunter', lit 'one who goes (yāti) after deer', देवयुः 'pious', मित्रयुः 'an expert in worldly matters', 'friendly' It is an Akritigana

Note.—Mrigayu means 'a jackal', a hunter', the Supreme Spirit' Other words not enumerated above also belong to this class. √पील to check : पीलुः 'an elephant', 'a tree', 'the trunk of a tree', 'an atom', 'a fruit.' The Aiyās generally mean by this word 'a tree', the Mlechchhas apply it to elephant (اليل) So also √वडि 'to go', पाण्डुः 'yellow' &c, with the वृद्धि of the root vowel. √कडि 'to be proud', कण्डुः 'itching'

३८ । मन्दिवाशिमथिवतिचङ्क् यङ्किभ्य उरच् । १ । ३८ ।

मन्दुरा वाजियाला । वायुरा रालिः । मयुरा । चतुरा । चङ्कुरा रयः । अङ्कुरा । खङ्कुरादित्वा-
रवादङ्कुरोऽपि ।

38 The affix उरच् comes after the verbs मन्द (I 13) to praise &c, वायु (4. 54) 'to roar', चय (I. 901) 'to churn', चने

(I. 918) 'to beg', चक् (I. 93, 820) 'to resist' and चकि (I. 87) 'to count or mark'

Thus चन्दुरा 'a stable for horses' चायुरा 'night' lit in which animals, roar, चयुरा 'a town', चतुरः 'cunning', चहुर 'a chariot, a tree', चहुरः 'root' 'blood' 'hair of the body', 'drink', 'a sprout' The word is चहुरः also with long ऊ, when it belongs to the Kharjurâdi class, and takes the affix कर् ।

३९ । व्यथेः संप्रसारणं किञ्च । १ । ३९ ।

'विद्युरद्योरत्त्वयोः' ।

39 The affix उत्त् comes after the verb व्यथ (I. 801) 'to be afraid, or vexed', the य is changed to द and the affix is treated as if it had an indicatory क् ।

Thus विद्युरः 'a thief' 'a Râkshas', see V 4 68 S 676 Padamanjari

Note — Another reading of the sūtra is व्यथे संप्रसारणं चः किञ्च । By this the य is changed to च also According to this reading we cannot get the form विद्युरः । But this is a valid form as found in the Vedās — त्वनेषा विद्युरा यावा । So also व्यथ विद्वा विद्युरेणाचिदस्मा । There is however another word विद्युर with दह also It is derived from दुर 'a yoke or axle' compounded with the preposition वि and means 'whose yoke or companion is gone', hence distressed, love lorn

४० । मुकुरदुर्दुरौ । १ । ४० ।

मुकुरो दर्पणः । बाहुलकान्मकुरोऽपि । द् विदारणे भातोर्द्विवचनसंन्यासस्य ददितलोपश्च । 'दुर्दुरत्तोयदे जेजे वाक्मभाण्डाग्निमेदयोः' । 'दुर्दुरा चण्डिकावा स्याद्भागजाले च दुर्दुरम्' इति विश्व ।

40 The words मुकुर 'a mirror', and दुर्दुर 'frog', are formed by उत्त् affix.

Another form of मुकुर is मकुर । This is because of the word bahulam. From √drī 'to tear' (IX. 23) is obtained दुर्दुरः by reduplication, and adding क् augment to the abhyāsa, and eliding the final consonant, with the vowel that precedes it Dardurah means 'cloud', 'a frog', 'a musical instrument like flute &c', 'a mountain', and the name of a mountain in the south The Feminine दुर्दुरा means 'Chandikā—a name of Durgā'. The Neuter दुर्दुरम् 'a group or assembly of villages'. (Visva kośa).

Note — From √चकि 'to adorn' (I. 89), is formed चकुरः by adding उत्त् and dropping the nasal It means 'a mirror', 'the Bakula tree', 'the rod or handle of a potter's wheel' Dardura is derived by some by the guna of drī, and the addition of the augment दृक् । Instead of दानजाल other readings are 'दान जाल and दानजाल ।

४१ । नहुगुरादयश्च । १ । ४१ ।

उरध्वान्त विधात्वन्ते । नास्तेर्ङ् । नहुरो नस्त्वनेदः । 'कह वर्ये' । वनागमः । 'कहुरः स्वेक-
रवयोः' । वन्ध्याः । 'कहुरादिस्वाहुरोऽपि' । 'बन्धुरबन्धुरी स्वाता नहुगुरादयोऽपि' इति रन्विदेशः ।
'भोक्तव्यं कुक्' । कुकुरः-कुकुरः ।

41 So also with the words नहु 'a kind of fish' and the
rest

These are words formed by the affix उरध्व् ।

1 From √नही is formed नहुगुरः with the augment गुक् । It is the
name of a kind of fish √नही 'to be glad. (IV. 99)

2 √कह 'to colour' (I 405), कहुरः । The augment is वक् । It means
'white', and 'a demon' Karburam (Neut.) 'water', 'gold'. Karburah
(maso) 'sin', 'an evil spirit', Karburā (Fem) 'name of a plant.'

3 बन्धुरः from √बन्धाति (IX 37) 'to bind' As it belongs to the Khar-
jurādi class also, बन्धूरः with long ऊ is also valid. It means 'bent', and
'lovely' and is used in all the three genders.

Vart—The augment कुक् is optionally added to the √कुक् 'to accept'
(I. 91) before the affix उरध्व् । As कुक्कुरः or कुकुरः 'a dog' ।

Similarly √अत 'to move continuously'—आतुरः 'hurt', √वा 'to blow'—
वातुरा the augment गुक् is added 'a trap, a net'.

४२ । असेकरन् । १ । ४२ ।

अतुरः । प्रसाद्यच् । आतुरः ।

42. The verb अच् (IV. 100) 'to throw up' takes the affix
उरध्व् ॥

Thus अतुरः 'a demon', with the अच् of the Prājñādi class, आतुरः
'demoniac' (V 4, 38)

४३ । नसेश्च । १ । ४३ ।

पञ्चमे पादे 'नसेकरच्' इति वक्ष्यते । 'नसूरा नसुरा ग्रीहिमनेदे पचयवोषिति' । 'नसूरा नसुरा
वा ना वेद्याग्रीहिमनेदयोः' । 'नसूरी पादरोगे स्यादुपधाने पुनः पुनाच्' । 'नसूरबसूरी च द्वौ' इति
विश्वः ।

43. The verb नच् (4 112) 'to measure' 'to become changed'
also takes the उरध्व affix.

Thus नसुरा 'kind of small pulse' 'a harlot' In the Fifth Pāda, there is
a sūtra declaring that the verb नच् takes the affix उरध्व् । So we get नसूरा
'a lentil', 'a harlot'. In these senses the words are masculine optionally
namely नसुरः or नसूरः । while नसूरी means 'a kind of disease, small pox', and
नसुर. (masc) means 'a pillow', also

४४ । शावशेरासी । १ । ४४ ।

शु इत्यश्वत्थे । शवशुरः । 'पतिपत्न्योः प्रभूः श्वशूः आश्वत्थु विता वयोः' इत्यश्वरः ।

44 The verb अद् (5 18) to pervade, preceded by दृ the abbreviated form of आद् takes the affix डर् when the sense is that of obtaining

Thus स्वश्वरः 'father-in-law' अद् + अद् + डर् = दृ + अद् + डर् = स्वश्वरः 'wife's father, or husband's father'. Fem स्वश्वरीः। See Amarakośa. (II 6. 31)

४५। अविमह्योद्विषच्। १। ४५।

अविषः। महिषः।

45 The affix टिषच् comes after the verbs अवि (I 631). 'to protect', and मह (I 766) 'to worship'.

Thus अविषः 'The Ocean, a king', महिषः 'great' (Buffalo) 'The demon Mahisha' As मुरीयं भान महिषो विवक्षि। So also उव भावा महिषमन्वयेनत्। Fem. महिषी 'Queen'

४६। अमेर्दीर्घश्च। १। ४६।

'आनिषं त्वक्षिषां नक्षि तया स्वाद्गोप्यवस्तुनि'।

46. The affix टिषच् comes after the verb अद् (I. 493, 869), 'to eat'

Thus आनिषच् 'food', 'flesh-food', 'an object of enjoyment.'

४७। रुहेर्दृष्टिश्च। १। ४७।

'रुहुश्चरत्तौहिषा'। 'तौहिषो वृणमेदे स्वाद्गोहिषं च रुहं मतम्' इति संसारावर्तः॥

47 The affix टिषच् comes after the verb रुह (I, 912) 'to grow', and there is vriddhi of the vowel of the root

Thus तौहिषच् 'a kind of deer', a kind of straw'. Thus रुहु, चरत् and तौहिष are different kinds of deer तौहिषः (masc). is a kind of deer, तौहिषच् (neut) is grass (Samsārāvarta)

४८। तवेर्णिद्रवा। १। ४८।

'तव' इति लौकिके चातुः। 'तविषताविषावयो स्वर्गे च'। त्रिषां तविषी-ताविषीतविषी देवक्या भूनिषा। 'तविषी यलच्' इति वेदभाष्यम्।

48 The affix टिषच् comes after the verb तव् 'to be powerful' and it is treated as if it had an indicatory च्।

The तव् is a Sautra root. The words तविषः and ताविषः mean 'the Ocean' and 'heaven' The feminine तविषी or ताविषी means 'a river', a divine nymph, daughter of Indra, and 'the earth'. तविषी means 'power' according to the Veda Bhashya, as in the following Vedic Mantras — इन्द्रो बृहस्पतिर् तविषीश्च इन्द्रस्वात्र तविषीभ्यो विरप्तिम्। It means strong, and old in the Vedas. Gold is one of its meanings.

५२ । अशेषित् । १ । ५२ ।

आशिरा बहुविरहोः ।

52 The affix किरच् comes after the verb अश् (IX. 51), 'to eat', and it is treated as if it had an indicatory च ।

Thus आशिरः 'hæ', 'a demon'

५३ । अजिरशिशिरशियिलस्थिरस्फिरस्थस्विरखदिराः । १ । ५३ ।

अजिर्वीभावभावः । अजिरमङ्गलम् । शशेरपवाया इत्यम् । 'शिशिर स्वाहृतोर्भेदे दुषारे मीतलेऽप्यवत्' । 'अय मोचने' उपवाया इत्य रेफलोपः । प्रत्ययरेफत्वं सत्वम् । शियिलम् । स्वात्कात्वेन-
स्फिलोपः । स्थिरं निश्चलम् । स्फिर मञ्जवत् । विद्यते दुर्द्धृत्वत्वं च । स्वविरः । खदिरः । बाहुल-
काच्छीको दुर्द्धृत्वत्वं च शिविरम् ।

53 The words अजिर 'court', शिशिर 'dew, cold' शिञ्जल 'loose-
ned', स्थिर 'steady', स्फिर 'abundant', स्वविर 'an old man' and
खदिर 'the moon', 'name of a tree', are formed by किरच् affix

Thus 1 √अञ् (1 248) 'to go'—अजिरच् 'court-yard' The root अञ् is not
replaced by चि here (II 4 56 S 2292.) 2 √अश् (I 762) 'to go by leaps'—
शिशिरः the penultimate अ is changed to ह । It means the cold season, hoar-
frost, and cold. 3 √अच (X 280) 'to release', शियिलम् । The penultimate अ
is changed to ह, the र is elided, the र of the affix changed to ख । 4 and 5 The
रि of √sthā and √sphay is elided स्थिरच् 'steady' स्फिरच् 'abundant' 6 √sthā
takes the augment दुक् and is shortened, to make स्वविरः 'an elder' 7 खदिरः
'a kind of tree' By bahulam, we get 8 शिविरम् from √वीह् with the aug-
ment दुक् and the shortening of the vowel of the root It means 'the
camp'—lit where the army sleeps.

५४ । सलिललयनिमहिमहिमविडशविडपिडितुविडकुंकभूम्य

इत्यम् । १ । ५४ ।

सलति गच्छति निहति सलिलम् । सलिलम् । अनिल । महिला । वृषोदरादित्वाप्नहेलापि ।
च । इति सौत्रो पाठः । 'महिलो ह्यरेवमौ' । मरिखलो दूतः कल्याणं च । मरिखलो दुष्टः ।
पिडितो मयकः । दुष्टिलो दुष्टः । लोकिताः । मरिलो मयः । बाहुलकात्पुडितः ।

54 The affix इत्यम् comes after the verbs अल् (I. 580) 'to go',
कल् (I. 526, X. 64) 'to count' अल् (II. 61, IV. 66) 'to live',
अह् (I 766) 'to worship', अश् (sautra) 'to speak', अश् (IX 50)
'to make fortunate', अश् (I 299) 'to be attacked with disease',
विश्व (I. 293) 'to collect' दुश् (I. 295), 'to break', दुश् (I. 91) 'to
accept' and च् (I 1) 'to be'

Thus सलिलम् 'water' lit -what goes down, 2 कोलकम् 'covered with,
'mixed', 3 अनिलः 'wind', 4 महिला 'a woman', 'a creeper' मरिखो is another

form valid under the Prishodarādi class (VI 3. 109) 5 षडिलः 'a hero', 'a servant' from the sautra root, षड् 6 षडिलः 'ambassador', 'lucky', 7 षडिलः 'a Rishi', 8 षडिलः 'an astrologer', 9 शुडिलः 'talkative' 10. षडिलः 'Indian cuckoo', 11 षडिलः 'that which happens'.

By virtue of bahulam, षड् 'to be crooked', कुटिल ।

५५ । कमेः पश्य १ । ५५ ।

कपिलः ।

55. The affix षल् comes after the verb कञ् (I. 470,) 'to desire', and the ष is changed to ष ॥

Thus कपिलः 'Tawny' 'the name of a sage', 'a dog', 'Vishnu', 'incense', fem. 'a brown cow', 'a kind of timber', 'a leech', 'a fire', 'the sun'.

५६ । गुपादिभ्यः किल् १ । ५६ ।

गुपितो राजा । तिजिलो निधाकर । गुहिल वनश्च ।

56. The affix षल् comes after the verbs गुप् (I 422) 'to protect' &c and the affix is treated as if it had an indicatory क ।

Thus गुपिलः 'a king', तिजिलः 'the moon' गुहिलश्च 'forest', from षगुप् to protect, षतिज् (I 1020) to sharpen, and षगुह् (I 914) to cover

५७ । निधिलादयश्च १ । ५७ ।

चरन्धेऽत्र रिपवो निधिला नगरी । पथिलः-पथिकः ।

57. The words निधिला 'town' and the rest are formed by षल् affix

Thus निधिला 'the name of a city', literally 'where the enemies are crushed, (mathyante)' So also पथिलः 'a traveller' These are from षमथे (I 901) 'to agitate', and षपथे (I 900) 'to go'

५८ । पतिकठिकुठिगडिगुडिदधिभ्य एरक् १ । ५८ ।

पतेरः पथी गन्ता च । कटेरः कृष्णजीवी । कुटेरः पर्णाशः । बाहुलकान्मुस । गडेरो मेघः । शुटेरो शुभकः । दधेरो दिल् ।

58 The affix षल् comes after the verbs पट् (I 898, IV. 51) 'to fly', कट् (I 356) 'to suffer pain or trouble', कुटि (I 365) 'to be blunted', गड् (I. 814) to water' शुट् (6 77) 'to preserve' and दध् (I. 1038) 'to bite.'

Thus पतेरः 'a bird' 'a traveller' कटेरः 'a man leading a painful life' कुटेरः 'water pot' The nasal is not added as a diversity for the ष of कुटि, required a nasal the root being really कुण्ड । गडेरः 'cloud', शुटेरः 'globe' दधेरः = 'cruel', 'ferocious'

५९ । कुम्भेर्नलोपश्च १ । ५९ ।

कुम्भेरः ।

59. The affix **वरक्** comes after the verb **कुम्** (I 453,) 'to cover' and the nasal of the root is elided thereby.

Thus **कुवेरः** 'the God of wealth'

६० । शदेस्त व । १ । ६० ।

शवेरः शत्रुः ।

60 The affix **वरक्** comes after the root **वड्** (I. 908,) 'to perish', and the **व** is changed to **व** ।

Thus **ववेरः** 'an enemy'

६१ । मूलैरादयः । १ । ६१ ।

हरगन्ता निपात्यन्ते । मूलैरे जटा । गुप्तेरो गोहा । गुहैरो लोहपातकः । मुहैरो मूर्खः ।

61 The words **मूलैर** and the rest are formed by **वरक्** affix.

Thus **मूलैरः** 'a lock of hair', **गुप्तेरः** 'a protector' **गुहैरः** 'a block head', **मुहैरः** 'a blacksmith'

These are from $\sqrt{m\ddot{u}la}$ 'to establish or take root' \sqrt{gudha} 'to surround', \sqrt{guda} to protect, $\sqrt{guh\ddot{u}}$ to cover, and $\sqrt{muh\ddot{u}}$ to faint

६२ । कपोरोत्पपञ्च । १ । ६२ ।

कपोतः पक्षी ।

62 The affix **ओत्पञ्च** comes after the verb **कप्** (I 405) 'to fly', the **व** is changed to **प**.

Thus **कपोतः** 'a pigeon'

Note—From \sqrt{kr} 'to colour' is derived **कपोतः** 'a pigeon' It is so called because its throat is variously coloured The **ञ्** of **ओत्पञ्च** is redundant or rather misleading The word **कपोतः** has always the acute on the **ओ** of the affix as in the lines **यद् कपोतः पदमग्नौ कृचोति । देवाः कपोत इषितो यदिच्छन् ।**

६३ । भातेर्द्वलुः । १ । ६३ ।

भातीति भवाद् ।

63 The affix **द्वलु** comes after the root **भा** (II. 42) 'to shine', 'to glitter'.

Thus **भवाद्** 'your honor', 'your shining excellency'.

६४ । कठिचकिम्यानीरन् । १ । ६४ ।

कठोरः । चकोरः ।

64 The affix **चोत्** comes after the root, **कठि** (I 365) 'to suffer pain', and **चक्** (I 93, 820) 'to be satisfied'

Thus **कठोरः** 'Hard', 'full' **चकोरः** 'a kind of bird'. As **कठोरतापचिपकः कठनचक्रिः** (Māgha).

६५ । किशोरदयश्च । १ । ६५ ।

किञ्चुर्दयश्च वृषादेदिहोपः । किमोऽन्त्यलोपः । किशोरोऽश्वशायः । वहीरः वानुः ।

65 The किशोर and the rest are formed by ओरच् affix.

Thus किशोरः 'the young of any animal', वहीरः 'a saint'

From वृ 'to injure', preceded by किच्, is derived किशोरः । The दि of the root is elided, and the final of किच् is dropped. It means 'a colt,' 'the sun', 'a youth,' 'a medicinal 'herb', 'sandal' From /saha (I 905) वहीरः ॥

६६ । कपिगडिगविडकटिपटिम्य ओलच् । १ । ६६ ।

कपीति निर्वैद्यान्गलोपः । कपोलः । गडोलगडोलौ गुडकपर्यायो । कटोलः कटुः । पटोलः ।

66. The affix ओलच् comes after कंच (I 808) 'to shake', गच् (I. 814) 'run or flow as liquids' गच्छ (I 65, 384) 'cheek', कटे (I. 315, 342) 'to cover from rain', पट (I 318,) 'to go'

Thus कपोल 'cheek' the nasal is elided as it is so shown in the sūtra, गडोलः 'raw sugar', गच्छोलः 'raw sugar', कटोलः 'bitter' पटोलः 'a kind of cloth and vegetable,' 'moon-light'

Some read कटि (I 302) instead of कटि, and form कटोलः 'a chandāla. /कच्छ' 'to sound,' (I 527) कच्छोलः 'the noise of the waves.'

६७ । मीमातेकरन् । १ । ६७ ।

मयूरः ।

67. The affix करच् comes after the verb मी (IX 4) 'to injure'

Thus मयूरः 'a peacock'.

६८ । स्यन्देः संप्रसारणं च । १ । ६८ ।

विम्बुरच् ।

68 The affix करच् comes after the verb स्यन्द (I. 798) 'to flow out' and the य is changed to र ॥

Thus विम्बुरच् 'a kind of tree', (neut.) 'red lead'

६९ । सितनिगनिमसितकयविधाञ्जुशिभ्यस्तुन् । १ । ६९ ।

सिनोलीति वेदुः । 'सितञ्जु-' (३१६३) इति वेदुः । तञ्जु । गञ्जुः । गञ्जु दधिमपञ्च । सञ्जु इति सञ्जुः । अर्धर्चादि । 'ज्वर त्वर-' (२६५४) इत्युद् । तत्र विहीत्यनुवर्तते इति मते तु बाहुल्य-कार । ओदुर्बिहालः । पादु । ओदुहा ।

69. The affix तुन् comes after the verbs सि (V 2. IX 5) 'to tie', नि (8. 1.) 'to spread', गच्छ (I. 1031) 'to go' गच्छी (IV. 112) 'to complete', चश्च (I 176, 1046) 'to sprinkle', अवि (I 631) 'to protect', बाज् (III. 10) 'to bear', 'to support', लृच् (I. 909) 'to lament'.

Thus वेतुः 'a bridge' 'a dam'. No वृद्ध augment because of the prohibition of (VII 2 9) वन्तुः 'a thread' गन्तुः 'going', वस्तुः 'sour cream' वस्तु 'that which unites' It is masculine (II. 4 31) जोतुः 'a cat.' It is thus formed. अद्+इत्=अ+उद्+इत् (VI 4. 20) Thus sūtra कृत्तिविष (I 1 6) is understood in that sūtra (VI 4 20) according to some. So there is no guna Thus जोतुः । वातुः 'an element', जोष्टुः 'a jackal.'

७० । पः किरुच । १ । ७० ।

पिबतीति 'पीतुर्वृत्तौ दिवाकरे' ।

70 The affix इत् comes after the verb प (I. 972) 'to drink, to preserve' and is treated as a किरु whereby the प is changed to इ (VI 4 66. S 2462)

Thus पीतुः 'fire', 'The sun'

७१ । अर्तेश्च तुः । १ । ७१ ।

अर्तेश्चः स्यात्तु च किरु । 'अतुः कीदृशकालयोः' ।

71. The affix तु comes after the verb अ (I 983, III 16, V. 29) 'to go', and it is किरु ।

Thus अतुः 'season' and menstrual period &c The word has acute on the final As अतुना यत्तु य अतुर्बनीनात् .

७२ । कर्मिन्निजनिगाभायाहिभ्यश्च । १ । ७२ ।

इभ्यस्तुः स्यात् । 'कन्तुः कर्द्वर्षिस्तयोः' । कन्तुरपराधः । कन्तुः प्राची । 'वातुः पुंस्कीकिले वृद्धे गन्तुर्वे गायनेऽपि च' । वातुराहित्यः । 'वातुरप्पगजालयोः' । रश्मि जीवः । वेतुः कारणम् ।

72 The affix तु comes after the verb कर् (I. 470, 869) 'to desire', वृ (IV 67, VIII. 9, X 169) 'to think', कर् (I 862, III. 24, IV 41) 'to be born', ग (I 998, III 25) 'to sing' कर् (II. 42) 'to glitter', वा (II 40) 'to become', and वि (V. 11) 'to go'

Thus कन्तुः 'the heart', 'kāmadevā, कन्तुः 'offence', कन्तुः 'animal', वातुः 'the male cuckoo', 'bee' 'a celestial singer', and 'a song.' वातुः 'The sun', वातुः 'time, wind, traveller'. when neuter, it means 'a demon' वेतुः 'cause'

७३ । वायः किः । १ । ७३ ।

'वेतुर्ग्रहपताकयोः' ।

73. The affix इ comes after the /chāyri 'to honor' (I. 929) and कि is substituted for वात् ।

Thus वेतुः 'comet', 'a banner'. Thus वात्+इ=कि+इ=वेतुः ।

७४ । आम्नोतेह स्वश्च । १ । ७४ ।

कन्तुः वरीरम् ।

74. The affix इ comes after the √आसृ (V 14, X 295) 'to pervade', and the vowel is shortened

Thus अश्विः 'body' 'a sacrificial animal'.

७५ । अश्विस्तुम् । १ । ७५ ।

अश्विः ।

75. The affix इव comes after √वास 'to dwell,' (I 1054)

As वस्तु 'an object.'

७६ । अगारे वित्तव । १ । ७६ ।

'वेदमन्त्रवर्तुल्लिखित' ।

76 The affix इव comes after the verb वस् (I 1054,) 'to dwell,' when the sense is that of a house and it is treated as if it had an indicatory व्

Thus वास्तु 'a house' A Kosha II. 2 19.

७७ । कृजः कतुः । १ । ७७ ।

कतुर्वचः ।

77. The affix वत् comes after the verb कृ VIII. 10) 'to do.'

Thus यजुः 'a sacrifice' yajna

७८ । एधिवह्योश्चतुः । १ । ७८ ।

यजुः प्रवचः । यजुर्नद्वार ।

78 The affix वत् comes after the verb वप् (I 2) 'to prosper,' and वर (I 1053) 'to carry'

Thus वयुः 'a man', वरुः 'an ox', 'a traveller' The affix has an indicatory व् and so the word is end-acute Thus कुर्वान् पत्ये वरु कृष्यन् ।

७९ । जीविरातुः । १ । ७९ ।

'जीवातुरक्षिया मत्ते जीविते जीवनीयचे' ।

79 The affix आतु comes after √जीव (I 594) 'to live'

Thus जीवातुः (masculine), 'food' 'life,' 'a medicine.' A. K II. 8. 119.

८० । आतृकानृद्धिश्च । १ । ८० ।

जीविरित्येव । 'जीवातृकस्तिवन्दुभिषयापुष्पस्तु कृषीवले' ।

80 The affix आतृक comes after the verb √जीव (I. 495) 'to live' and there is vriddhi of र्

Thus जीवातृक 'long-lived', 'moon', 'drug,' and 'an agriculturist, a physician.' A. Kosha I. 3. 16. III. 1. 6

८१ । कृषिवसितनिघनिसर्जिसर्जिभ्य ऊ. । १ । ८१ ।

'कर्षः' पुं लि कटीवाग्नौ कर्षूनद्यां स्त्रियां नता । कर्षूः । कर्षूः । कर्षूः यज्ञश्च । 'वर्जं वर्जने' ।
'वर्जं वर्जिष्' । 'वर्जं व्ययने' । कर्षूः पाना ।

81 The affix ऊ comes after the verbs कृष (I 1039, VI 6) 'to plough', कर्ण (I 497, 869, VI 28) 'to drink', वन (VIII 1, X 296) 'to spread', बन (III 23) 'to become rich', वर्ज (I 243) 'to gain', वर्ज (I 247) 'to pain', and the words so formed are feminine.

Thus कर्षूः nre of dried cow-dung, 'cultivation,' 'river,' कर्षूः 'an army' कर्णः 'body,' कर्णः 'a bow,' कर्षूः 'a merchant,' 'a lightening' कर्षूः 'cutaneous eruption,' 'scab,' 'a worm'

Thus in the Rabhasa-kosa we find 'karsûh pumsî karishâgnau kar-
sûr nadyâm &c' The Medini-kosha says 'karsû is masculine and means
fire of dried cow-dung, and it is feminine when meaning 'a river,' 'a
canal' सर्जु, m merchant, f a lightening, heaven, m Creator, Rudra.

८२ । मृजेगु शश्च । १ । ८२ ।

मृजः शुद्धिश्च ।

82 The affix च comes after the मृज (II 57, X. 304) to
clean', and there is guna of the र into ar

Thus मृजः 'purification,' 'a washerman'

The vriddhi ordained by VII 2. 114 S. 2473 is set aside by the guna
specifically enjoined by this sūtra.

८२ क । खड्गुड्वा । १ । ८२ क ।

खड्गुः । खड्गुः ।

82 A The augment ऊ is added to क after the verb खड्
(X 44) 'to break', optionally

Thus खड्गु or खड्गुः 'breaking', 'dividing'.

८३ । वहो अश्च । १ । ८३ ।

'वहो' वाच्यवाची ।

83 The substitute च replace the व of वह (I 1053) 'to carry',
before the affix ऊ

Thus वहू 'a wife', 'a daughter in-law' A. Kosha III 3. 101.

८४ । कषेश्च । १ । ८४ ।

कषः पाना ।

84 The affix ऊ comes after the verb कष (I 934) 'to injure'
and the च is changed to क

Thus कषः 'itch' scab'.

८५ । शित्कसिपद्यर्तः । १ । ८५ ।

आवुः शक्तिः । पादुसुखचारिणी । आवः पिङ्गलः ।

85. The affix क comes after the verb आव (I. 139) 'to go' चव (IV 60) 'to go' च (1 983, III 16, V. 29) 'to go' and the affix is चिच् ।

Thus आवुः 'a lance', पादुः 'a shoe' आवः 'yellow.' The word आवु means 'indistinct speech', 'a sort of spear or lance', 'understanding'.

८६ । अयो हश्च । १ । ८६ ।

आहुर्नस्यवद्वयम् ।

86. The affix क comes after the verb आव (I 471,) 'to sound', and the व of आव is changed to च.

Thus आवुः 'a raft', 'a float'

८७ । नञि लम्बेर्नलोपश्च । १ । ८७ ।

'मुष्पलाङ्गवने नजे' इत्यमरः ।

87 The affix क comes after the verb लम्ब (I 402, 404,) 'to hang down', and the nasal is elided. when the negative न precedes it

Thus लम्बाङ्गः 'the bottle gourd' so called because it floats on water and does not sink (lambate) in it See A K. II 4 153

८८ । के अ एरङ् चास्य । १ । ८८ ।

कवचम् उपरदे अवातेकः स्वादेरकादेकः । 'कवेरस्तुवकम्दे क्वी' । आहुलकाहुमत्यये कवेरः क्वीये तु वि च ।

88. The affix क comes after the verb कृ (IX 18) 'to hurt', preceded by क and the कृ is changed to च्

Thus कवेरः 'a kind of grass', and a root' By force of the word 'diversely' (III. 3. 1. S 3169) the affix क (short) also comes as कवेरः । The former is always feminine, the latter is masculine and neuter.

८९ । ओ हुट् च । १ । ८९ ।

वरतेकः स्वाचरव हुट् । 'तद्' । स्वाहापदल्लङ् ।

89. The affix क comes after the verb कृ (I 1018) 'to cross over', to which is added the augment हुट्. "

Thus हुट्. 'a wooden ladle'. See A K II. 9. 84

९० । दरिद्रातेर्यालोपश्च । १ । ९० ।

दृष्ट आवु जी अयोर्लोपः । दृष्टः कुहुमयेदः ।

90. The affix क comes after the verb दृष्टि (II. 64) 'to be poor' and the व and आव of the verb are elided.

the verse "harit kakubhi varne cha &c" हरित् 'a river' रोहित् 'female of a kind of deer' योषित् 'a woman' √yush is a sautra root not found in the original Dhātupāṭha. Thus in the Bhāṣya we have यशस्य रोहित् "the female of the deer called rishya or white footed antelope is called *rohit*." Similarly यशस्य योषित् "the female of a man is called *yoshit*."

९८ । ताडयितुक् च । १ । ९८ ।

ताडयतीति तडिद् ।

98. The affix तडि comes after the verb तड् (X 43, 259) 'to beat', and the causative sign णि is elided

Thus तडिद् 'lightening' literally that which *strikes* (tādayati).

९९ । शमेर्द्धः । १ । ९९ ।

बाहुलकादिस्त्वया वयादेय इद् च न । शरदः स्वात्पु सि गोपती । शरदः क्लीब ।

99 The affix द्धा comes after the root √शम् (IV 92, X 156), 'to be appeased.'

Thus शरदः 'a eunuch' The letter द् is not दद्, nor is it replaced by द्य (VII 1 2 S 475), nor the augment इद् comes before it all this is anomalous because of the "bahulam"—the Unādi affixes are *diversely* applied

Note.—The affix द्धा would not have taken इद् by the prohibition of नेद् कृति (VII. 2 8. S 2981), but that sūtra is restricted by the vārtika नेद्भर ननादौ "the इद् does not come before the krit affixes beginning with va, ra, ma and na" hence the above explanation.

The word शरदः when masculine means "the bull." It also means 'a eunuch,' 'an emasculated person'

१०० । कमेरठः । १ । १०० ।

कनठः । 'कनठः कण्ठे पु सि वारदमेदे नपु सकच्' इति नेदिनी । बाहुलकाच्छरदः ।

100 The affix ञठ (atha) comes after the root √कम् (I. 470) 'to desire'.

Thus कनठः 'a tortoise'. According to the Medinikoshā this word when masculine means 'a tortoise', and when Neuter, 'a water jar'.

By the force of the word "bahulam" this affix comes after √जृप् 'to grow old' As जरदः 'hard, solid, old, decrepit, pale, cruel.'

१०१ । रमेर्वृद्धिश्च । १ । १०१ ।

रामद द्विक् ।

101. The affix ञठ (atha) comes after the root √रम् (I. 906) 'to delight', and there is Vṛiddhi of the vowel of the root.

Thus रामद्व. 'The name of the plant called asafetida'.

१०२ । शमेः खः । १ । १०२ ।

यङ्गः ।

102. The affix ख (kha) comes after the root √भन (IV 92,) 'to be appeased'

Thus यङ्गः 'the conch-shell' 'the bone of the forehead,' 'a hundred billions'

Note —The ख is not दृ nor is it replaced by ईन (VII. 1. 2 S. 475).

१०३ । कथेष्टः । १ । १०३ ।

कषटः ।

103 The affix ठ (tha) comes after the √कप् (I 476, 831,) 'to sound'

Thus कषटः, throat, 'the neck,' 'vicinity,' 'sound,' 'a kind of tree'

१०४ । कलस्तृपश्च । १ । १०४ ।

तृपतेः कलप्रत्ययः । चाचुक्तेः । तृपता कता । 'तृपता तु कलत्रिजे' ।

104. The affix कल (ala) comes after the √तृप् (IV. 86, V. 25, VI 24,) 'to become satisfied'.

Thus तृपता 'a creeping plant.' By the force of the word च 'and' in the sūtra, this affix comes after the root √तृक् also Thus तृक्ता "a creeper." It should be distinguished from the word त्रिकला "the three myrabolans." See Amarakosa II 9 111 Compare IV. 1 21, S 479 where this word तृक्ता is considered as a Dvigu compound त्रिपला and त्रिकला are also valid forms.

१०५ । शपेर्वश्च । १ । १०५ ।

यवलः ।

105 The affix ल (ala) comes after the root √शप् (IV. 59) 'to curse' and the प् is changed to व ॥

Thus यवलः 'a variegated colour'.

Note —Another reading is शपेर्वश्च ॥

१०६ । वृषादिभ्यश्चित् । १ । १०६ ।

वृषलः । पललश्च । बाहुलकाद्गुणः । वललः । वललः । कनेर्कुक् । कम्बलः । 'वृष लपयते' वृषलश्च । 'लङ्गेर्हृदिब' । लाङ्गलश्च । 'कुटिकयिकौविभ्यः प्रत्ययस्य शुट्' । कुट्टलः । कुटेरपि । कुट्टलः । कट्टलश्च । बाहुलकाद्गुणः । कोमलश्च ।

106. The affix ल (ala) comes after the root √वृष् (I 738) 'to rain' and the rest and it is considered as if it had an indicative ch.

Thus वृषलः 'a horse,' 'a Śūdra.' Similarly from √पल, पललश्च "a sweet-meat made of ground sesamum and sugar," "mire," "flesh" पललः m. "a demon" The affix ल being चिट् would not have caused guṇa, but owing to the Utnādi diversity it does so in the case of √वृष् and √वृ । Thus वललः 'a kind

of pine tree: 'straight', 'artless'. As in the following verse वरसा चिरसायने चनायने कलिद्रुताः । न शयी न च पुम्नागा जस्मिन् संसार जानने । Here every noun has a double meaning Similarly वरसः 'trembling,' 'liquid.'

१०७ । कमे बुक् । १ । १०७ ।

107 The affix कल (ala) comes after √कर (I 470, 869) 'to desire' and the augment is बुक् "

Thus कलसः "the king of serpents १ s, Śesha', 'a dew-lap,' 'a wall,' 'a small worm,' 'an upper garment of wool,' when neuter it means 'water' It means also 'a blanket of wool' Similarly from √बुक् 'to break' (Divadi), we get बुक्कल 'a mace, club,' 'a pestle,' other forms of this word are बुक्क and बुक्कला "

१०८ । लङ्गे वृद्धिश्च । १ । १०८ ।

लङ्गलम् ।

108. The affix लङ्ग (ala) comes after the root √लङ्गि (I. 154) 'to obtain', 'to go,' and there is vridhhi of the root.

Thus लङ्गलम् 'a plough'

१०९ । कुटिकशिकौति भ्यः प्रत्यस्य मुट् । १ । १०९ ।

109. The affix कल comes after the verbs कुट् (VI 73) 'to curve' कम् 'to whip' (I 762, 939, II 14) and कु (I 999, II, 33,) 'to groan, to hum,' and there is augment उट् added also.

Thus कुट्कलम् 'an opening bud' The affix is added to √कुट् also, as कुट्कलम् कलम् 'Sun', कोकलम् 'delicate' In this last word the क of √कु has taken guna by unādi diversity.

No s —The affix कल comes after other roots also as a unādi diversity. As from √कुव or √कुव स्तेवणे we get कोकलः or कोकलः 'the name of a country' From √कर or √कर संवल or संवल 'provisions for a journey,' 'a bank or shore,' 'jealousy'. From √कदि आहारे, by the elision of the व we have कदली. The feminine affix क्रीप् is added as it belongs to the gaurādi class. It means 'the plantain tree,' 'a flag,' 'a king of deer,' 'the Bimba plant.' From √कड् आहारे we have कडल 'water,' 'copper,' a lotus,' 'space,' 'a medicament.' The masculine कलसः means 'a kind of deer' कलसा means 'an excellent woman.' From √कुव we get कुवसः "expert, trained" From √कदि भ्रूयायाम् we have कडलम् 'orb', 'a district,' a circle of a king's near and distant neighbours consisting of twelve kings'

११० । मृजेहिलोपश्च । १ । ११० ।

मजम् ।

110 The affix कल (ala) comes after $\sqrt{\text{हृज}}$ (I 289, II 57) 'to clean' and there is elision of the final vowel with the consonant that follows it

Thus मलम् 'sin', 'excrement', impure secretion of the body', 'mean or covetous'

१११ । जुपेरुषोपधायार । १ । ११२

अपलम् ।

111. The affix **अल** (ala) comes after the root **√अ** (I 430, VI 125) 'to move slowly' and **अ** is changed to **अ** before this.

Thus चपलः 'unsteady'. The masculine चपलः means 'quick silver', 'fish', 'the chātaka bird', 'a sort of perfume'. The feminine चपला means 'Lakshmi', 'lightening', 'long pepper'.

११२ । शक्तिशम्योर्नित् । १ । ११२ ।

अकलम् । अकलम् ।

112 The affix कल (ala) comes after the √अस् (IV 78, V. 15) 'to be able' and अस् (I. 870,) 'to be appeased' and it is निवृत्तः ॥

Thus अकलङ्क 'a part', 'the scales of a fish', 'bark' अमलङ्क 'sin' 'fæces,' 'calamity'

११३ । को गुहस्वश्च । १ । ११३ ।

अगलः । प्रज्ञादिस्वाच्छागलः ।

113 The affix कल comes after the root √कृ (IV 38) 'to cut', whereby the vowel of the root is shortened and the augment इक is added before the affix

Thus वृगलः 'a goat,' 'a blue garment' another form is वृगलः as the word belongs to the Prajñādi class

११४ । जमान्ताड्ड । १ । ११४ ।

द्वयः । रयडा । खयः । मयः । यययिद्वयद्वयः । अयः । बाहुल्यकालव्यवहारः । ययः ।
 यययः । तालव्यादिरित्यपरे । ययः । मयः । ययः । ययः । ययः । ययः । ययः । ययः ।

114 The affix **ꠘ** comes after a verb ending in a nasal.

Thus दण्डः 'a stick', वधवा 'a widow' 'a slut', खण्ड 'a fragment or portion', 'candied sugar' 'a flaw in a jewel,' नखः 'the castor oil tree', 'ferment', 'scum of boiled rice', बन्धः 'a maimed or circumcised man' 'he whose hands are cut' अण्डः 'an egg,' वण्डः 'a group or multitude' 'a bull', 'an eunuch.' The व of the root is not changed to ब as required by VI 1. 64 S. 2264, as a unādi anomaly. Some read it as बण्ड with the palatal ब as नखः 'the cheek,' 'a mark,' 'a hero,' 'the temples', 'horse's trappings', 'a bubble', 'a kind of disease, बन्धः 'violent, बन्धः 'a eunuch', वण्डा 'wisdom'.

Note—The ञ् in this aphorism is a pratyâhâra meaning the letters ञ, च, छ, ष and ण. No such pratyâhâra, however, is found in the Ashtâdhyaî; the pratyâhârâs ending in च are only three ञच्, चच् and छच्. See Kâshikâ and my Ashtâdvâyî. The above words are derived from √damu 'to tame' (IV 94) √ramu 'to play' (I. 906), √khanu 'to dig' (I 927), √mana 'to think' (IV 67), √vand 'to honor,' (I 290), √ama 'to go &c' (I. 493), √shanu 'to give' (VIII 2), √gam 'to go' (I. 103) √chana 'to give' (I 833), √pana 'to barter,' to praise.' (I. 466).

११५ । क्वादिभ्यः कित् । १ । ११५ ।

क्वनादिभ्यो ङः कित्त्वाद् । कुण्डच् । काण्डच् । गुच् । गुण्डः । 'गुच व्रजये' गुण्डो व्रजयः ।

115 The affix ङ is कित् after a verb beginning with a guttural

Thus कुण्डच्. 'A bowl shaped vessel,' काण्डच् 'a section', गुण्डः 'treacle' गुण्डः 'a bee'.

Note—From √kun 'to sound, to support' comes कुण्डच् meaning "a hole in the ground for fire" 'a kind of measure', 'a natural basin of water', while कुण्डो means 'a Kamaudalu bowl' कुण्डः also means 'a son born in adultery'

From √Kamu 'to wish', is formed काण्डच् । It means a stem, a portion of a tree, an arrow, an opportunity, water, vile, private place a stan.

From √guñ 'to make inarticulate sound' comes गुण्डः, a globe or ball, treacle or molasses, an elephant's armour, the cotton tree, the milk hedge plant गुडाक्षयः 'he whose hair is like गुडा or milk hedge plant' ते, षडाधारी 'matted hair' or Shiva. Or गुडाका+ईव 'Lord of sleep or sloth.'

From गुञ् 'to wander', we get गुण्डः 'a bee'

११६ । स्थाचतिमृजेरालज्वालजालीयचः । १ । ११६ ।

विद्वतेरालच् । स्वालच्-स्वालो चतेर्वालच् । चात्वालः । मृजेरालीयच् । जालीयो विद्वालः ।

116. The affix आचच् comes after the root स्था (I 975) 'to stand', चालच् after the root चद् (I 918) 'to beg', and जालीयच् after the root हृज् (I 269, II 57,) 'to wash off' 'to make pure.'

Thus स्वालच् or स्वालो 'a plate', चात्वालः 'a hole in the ground to receive sacrificial fire' 'kusa grass'. जालीयोः 'a cat,' 'a Śūdrâ 'one who cleanses his body'

Note.—The root स्था would have given स्वालः by the affix लच् alone. Why read the affix as आलच् ?

११७ । पतिचरिडभ्यामालज् । १ । ११७ ।

पातालज् । चपडालः । प्रवृद्धादित्वादणि चापडालोऽपीत्येके .

117 The affix आलच् comes after the roots चद् (I. 888,) 'to fly', and चपच् (I. 298) 'to become violent'.

Thus पादाक्षर् "the lower world whereto people fall owing to sin" पदपाक्षः 'lion', according to some the form is पाक्ष्वाक्षः, the vriddhi taking place as the word is considered to belong to the Prajnādi class

११८. तन्निविशिविद्धिभृशिकुलिकपिपलिपडिचभ्यः कालन् । १ । ११८ ।

तनाक्षः । विद्याक्षः । विद्याक्ष । वृक्षाक्षः । कुलाक्षः । कपाक्षः । पलाक्षः । पद्माक्षः ।

118. The affix कालन् comes after the roots तन (IV 93) 'to grow tired', विष् (VI 130) 'to enter'. विद् (I 339) 'to couse', 'to cry out against', वृष् (VI 41) 'to kill', कुल (I. 895) 'to be united', कप् (I, 808) 'to shake', पक्ष् (I. 892,) 'to go', पद् (I 187,1045) 'to develop'

Thus तनाक्षः 'a kind of tree, a kind of sword' विद्याक्षः 'Big', 'king', 'woman', विद्याक्षः 'a cat' वृक्षाक्षः 'the fibrous root of a lotus', कुलाक्षः 'a potter', कपाक्षः 'the skull', पलाक्षः 'a straw', पद्माक्षः 'a city'.

Note.—तनाक्षः a tree, a sword, the bark of bamboo, sectorial mark on the forehead. विद्याक्षः name of Ujjayini, of a river विद्याक्षः noble, a kind of deer, a kind of bird

११९. पतेरङ्गपक्षिणि । १ । ११९ ।

पतङ्गः ।

119. The affix अंगच comes after the root पद् (I. 898) 'to fly', when meaning an insect.

Thus पङ्गः 'a bird', 'an insect'. It means also a kind of rice, and quick silver, the sun, a bird,

१२०. तरत्यादिभ्यश्च । १ । १२० ।

तरङ्गः । तरङ्गः ।

120. So also after the roots तृ (I. 1018) 'to cross over' &c comes the affix अंगच ॥

Thus तरङ्गः 'a wave', तरङ्गः 'clove' from तृ 'to cut.'

१२१. विद्यादिभ्यः कित् । १ । १२१ ।

विद्यङ्गः । वृद्यङ्गः । कुद्यङ्गः । बाहुलकाद्यङ्गः च ।

121. The affix अंगच comes after the root विद् (I. 380) 'to sound' and the rest, and is कित् ॥

Thus विद्यङ्गः 'clever' वृद्यङ्गः 'a kind of drum', from √ वृद्यते ॥ कुद्यङ्गः a deer in general, from कृ 'to scatter'. The कृ is changed to कृत् anomalously.

Note —विद्यङ्गः is the Name of a vegetable and medicinal substance that destroys worms.

१२२. सुवृजोर्द्विश्च । १ । १२२ ।

वारङ्गः । वारङ्गः । वारङ्गविद्धिः ।

122. The affix **अङ्गच्** comes after the roots **गृ** (I 982, III 17) 'to go', and **वृ** (V 8, IX 38, X 271) 'to choose', 'to worship', 'to cover', and there is Vriddhi

Thus **गारङ्गः** 'an antelope,' **वारङ्गः** 'the handle of a sword.'

Note —These words are derived from **√sri gatau**, and **√vriñ varane**, **Sâranga m** means the spotted deer, the cuckoo, a large crane, the flamingo, an elephant, a lotus, the châtaka bird

As a diversity (bahulam), this affix comes after **वृ** 'to lead.' As **गारङ्गः** 'the orange tree, the juice of the pepper plant'

१२३ । गङ्गम्यद्योः । १ । १२३ ।

गङ्गा । अङ्गः पुरोडाश ।

123 The affix **गङ्** comes after the root **गृ** (I 1031) 'to go' and **अङ्** (II. 1) 'to eat'

Thus **गङ्गा** 'The river Ganges' **अङ्गः** "a sacrificial oblation called Purodâsâ"

Note —By diversity (bahulam), the affix comes after the root **अङ्** 'to go' also As **अङ्गः** the country called **Aṅga** the body, the means, the subsidiary or supplementary portion &c

१२४ । छापूखडिभ्यः कित् । १ । १२४ ।

छागः । पूगः । खड्गः । बाहुलकात् 'चिट् अनादरे' गङ्गस्त्वानाबद्धा पिङ्गस्त्वस्त्वेः । 'चिङ्गुनैरगद्यत ससङ्गननेवनेका' इति साध

124 The affix **गङ्** comes after the roots **छा** (I 498) 'to cut', **प्र** (I 1015, IX. 12) 'to make pure' **खडि** (X 44) 'to separate' and it is **कित्** ॥

Thus **छागः** a goat', literally that which is cut for the sake of sacrifice **पूगः** 'a betel nut, areca nut, so called as the mouth is *purified* by chewing it, 'a heap,' **खड्गः** 'a sword'

Note —By the force of the word bahulam 'diversely,' this affix comes after the root **चिद्** 'to disregard, despise' (I 326) also and the **च** is not changed to **ङ**. As **चिङ्गः** 'fickle, an inconsistent lover. As in the *Sisupâla* Badha V 34 —चिङ्गुनै रगद्यत ससङ्गननेव काचिद् ॥

१२५ । भुजः कित्कुट् च । १ । १२५ ।

भुजो गङ्गित्त्वाचस्य कुट् च । 'भुजः पिङ्गुलिपूग्वाटा.' ।

125 The affix **गङ्** comes after the root **वृ** (I 916, III 5) 'to support' with the augment **कुट्** and it is **कित्** ॥

Thus **भुङ्गः** a libertine (*shudga*), a large black bee (*ali*) the bark of *Laurus cassia* (*वाकचिनी*) the cloud-rover (a kind of bird) (*dhûmyâta*).

१२६ । शृणातेङ् स्वइष । १ । १२६ ।

शृङ्गश्च ।

126 The affix ण् with the augment उद् comes after the root शृ (IX 18) 'to kill' and the vowel is shortened and it is किर

Thus शृङ्ग "a horn the top or summit of a mountain, elevation, lordship, a syringe, a mark or sign, the horn of the moon, a lotus शङ्गी fem gold used for ornaments, a kind of fish i.e. sheat fish, a kind of medicinal root, a kind of poison.

१२७ । यणशकुनी । १ । १२७ ।

उद् चेत्यनुवर्तते । शार्ङ्गः ।

127 The affix ण् comes after the root शृ (IX 81) to injure with the augment उद् when it means a bird

Thus शार्ङ्गः a bird.

The वृद्धि takes place by VII 2 II5 S 254 There is another word शार्ङ्ग meaning 'a bow' It is a Taddhita word derived from शृङ्ग as शृङ्गस्य विकारः = शार्ङ्गः ॥

१२८ । मुदिप्रोर्गगी । १ । १२८ ।

उद्गः । गर्गः ।

128 The affix ण् comes after the √उद् (I 16,) 'to rejoice. and the affix ण after √गृ (I 984) 'to swallow

Thus उद्गः 'a kind of bean, a sea bird', गर्गः the sage Garga.

१२९ । अण्डम्बकृसुसुखः । १ । १२९ ।

अण्डः । अण्डः पक्षी । अण्डः स्वामी । अण्डो बुधरागः ।

129. The अण्डन् comes after the roots कृ (I 946), 'to do' वृ (I 982), 'to go' च (I. 946) 'to support,' वृ (IX 20) 'to choose'

Thus अण्डः, a hive, a box or basket of bamboo, अण्डः 'a rogue' or a bird, अण्डः 'a king,' अण्ड 'an eruption on the face'

Note —Karanda means a small box or basket of bamboo, a bee-hive, a sword a sort of duck, liver Varanda means a multitude, a pimple or eruption on the face a veranda, a heap of grass, the string of a fish hook, a pocket

By diversely (bahulam) we get from कृ 'to cross or flow,' अण्डः the string, of a fish hook, old, wood, a raft

१३० । शृद्धभसोऽदिः । १ । १३० ।

अण्डः । 'अण्डः दण्डस्योः' । अण्डमपनम् ।

130 The affix ञदि comes after the roots ञ (IX 18) 'to injure' and दृ (IX 23) 'to tear', the and ञच (III 18) 'to shine.',

Thus ञरद 'autumn', दरद heart 'bank' and ञचद 'sun'

Note —Sarad means a year, the season called autumn. Darad means the heart, terror tear a mountain, precipice, a bank or mound Bhasad means the sun, a fish, a kind of duck, time, a float, the hinder parts, pudendum muliebre, a mouth

१३१ । दूणातेः पुग्दूस्वश्च । १ । १३१ ।

दृषद ।

131 The affix ञदि comes after the root दृ (IX 23) 'to tear,' the vowel is shortened and the augment बुक् is added

Thus दृषद 'stone'

Note —Drishad means a rock, large stone, or stone in general, a mill-stone, a flat stone for grinding condiments upon

१३२ । त्यजितनियजिभ्यो ङित् । १ । १३२ ।

एवद् । तद् । बद् । सर्वोदयः ।

132 The affix ञदि comes after the roots त्यज (I 1035) 'to forsake' तज् (VIII 1) 'to extend' बजि (I. 1051) 'to worship'

Thus एवद् 'he' or 'that,' तद् that, बद् who, which or that.

These are Pronouns belonging to the Sarvādi class

१३३ । एतेस्तद् च । १ । १३३ ।

एतद् ।

133 The affix ञदि comes after the root ए (II 36) 'to go,' and the augment इद् is added, and ए is gunated to एः

Thus एतद् this

१३४ । सर्वैरतिः । १ । १३४ ।

'वरद् स्वाहातनेभ्योः' । वेदभाष्ये तु 'यामिः कृषाजुष' इति तन्मते 'वरद्भ्योः कषुनदिकामयः' इति व्याख्यातम् ।

134. The affix ञदि comes after the root वृ (I 982) 'to go'

Thus वरद् 'wind', 'cloud', 'a bee'

In the Veda-bhāṣya, commenting on the hymn "यामिः कृषाजुष &c" Śāyana explains the word वरद्भ्यः by कषुनदिकामयः "the honey bees."

१३५ । लङ्घेर्नलोपश्च । १ । १३५ ।

लघद् वायुः ।

135 The affix ञदि comes after the root लघ् (I. 172) 'to dry,' and the nasal is elided.

Thus लघद् 'air.'

Note—Soma means a kind of plant, nectar, the moon a ray of light, camphor, water, air, wind, name of Kubera, of Shiva, of Yama, of Sugriva, chief, rice gruel, sky. Dharma means holy, usage, nature, disposition resemblance, a sacrifice, non killing, the upanishad, the law, a bow, Yama, a drinker of Soma.

Kshaumam means linen, silken cloth, wove silk, an airy room on the top of a house, the back of an edifice, a fortified place before the building, linseed, flax.

Bhâma means passion, wrath, anger, the sun, brightness, lustre, splendour, a sisters' husband

Vâma means wealth, name of Shiva, of cupid, an udder, left, vile &c. vâmi means the female of a jackal, a mare, a she ass, the female elephant

Padma means lotus, an army arranged in the form of a lotus, treasure, a high number (one thousand billions), an elephant

Nema means half a part, a boundary, an enclosure, fence, the foundation of a wall, fraud, deceit, evening, a hole, a ditch, a root, acting, dancing upper part Vedic food

१४१ । जहाते संवदालोपश्च । १ । १४१ ।

‘जिह्वाः कुटिलमन्दयोः’ ।

141 The affix च् comes after the root ज् (III 8) to leave the ज् is elided and it is treated as the desiderative with च् ॥

Thus जिह्वा crooked, and slow

The affix च् is to be treated as the desiderative affix च्, when it is added to the root ज् ॥ The result is that there is reduplication (VI 1 9 S. 2395) and the adding of च् by VII. 4 79. S 2317 for the ज् of the reduplicate. ज् + च् = ज्ज् + च् = ज्ज् + च् = जिह्वा + च् = जिह्वच् । The nenter जिह्वच् is the name of the garga-plant.

१४२ । अवेतेष्टिलोपश्च । १ । १४२ ।

अन्त्ययस्त्वाय ष्टिलोपो न प्रकृतेः । अन्त्यया ष्टिलोपो न प्रकृतेः । ‘अन्त्यय-’ (२३५३) इति ऋषी । अवेदीर्घं कृते गुणः । चादिपाठादव्ययत्वमित्युक्तमक्षरान्तरम् । तेषामव्ययत्वात् । अन्त्ययस्त्वाय ष्टिलोपो न प्रकृतेः । अन्त्यया ष्टिलोपो न प्रकृतेः ।

142 The affix च् comes after the root अवे (I 631) ‘to preserve’ and there is elision of the च् portion of च्

Thus ओम् । The sacred syllable (Om), the pranava

The elision of च् ordained by this sūtra applies to the च् portion of the affix च्, and not of the base अवे ॥ For were it intended that the च् portion of the base was to be elided, then the easier thing would have been to call the affix च् a च् affix, and the indicatory च् would have elided the च् of the base.

This अद्+व्=av + m =û û + m—The penultimate अ and the final व् are both changed to ऊद् by VI 4 20 S 2654 Then these two ऊ's coalesce into one long ऊ as, ऊ+व्=ऊव् by changing ऊ to guna ऊ०॥

Ujvaladatta says "The word ऊव् is an Indeclinable, because it is listed in the चारि class (I 4 57 S -20 and I 1, 37 S. 447)" But it is a mistake, for चारि words are Indeclinables only then when they do not denote any substance, but ऊव् denotes the Supreme Substance. So it is not an Indeclinable under Châdi class. As a matter of fact, it is an Avyaya, because it is read in the Svarâdi class (I 1 37. S. 447) The God is called ऊव् 'Protector,' because He protects (अवति).

"ऊ० प्रदने स्वीकृतो रोवे" इति निरुक्तः ॥

१४३ । प्रसेरा च । १ । १४३ ।

घातः ।

143. The affix च् comes after the root घृ (I 661) to eat, with the substitution of आ for व् ॥

Thus घातः a collection, a village, literally that which swallows up or is swallowed up, that is, which comprehends all. The word वंघातः means battle घातः musical note, घातिघातः, वधघातः, गुणघातः where grâma has the meaning of 'collection'

१४४ । अविविविविशुषिभ्यः कित् । १ । १४४ ।

ऊर्ध्वं वगरच् । दृष्ट्वा रक्षितः । विनः सर्वः । 'गुणनग्निसमीरयोः' ।

144. The affix च् is कित् after the verbs अज् (I. 631) 'to preserve', विज् (IV. 2) to sew, धिज् (V 2, IX 5,) to bind, and धृज् (IV 74) to dry

Thus ऊर्ध्वं town, दृष्ट्वा light, विनः all, गुणन्स् fire, air sun. In the Veda Bhâshya, the word ऊर्ध्वः pl is explained as सर्वं वा वंघनायाः under the verse इति त्वे अणुश् ८८ In the feminine the form is वना, the long ऊ is shortened. Umâ is a name of Pârvatî

दृष्ट्वा means ray. Some say it means thread विनः all. It is a Pronoun. It is listed in the Sai vanâma class

गुणन् splendour, the sun. In the Veda bhâshya it is explained by the word वल 'strength'.

१४५ । इषियुधीन्धिदमिह्याधूसूभयो नक् । १ । १४५ ।

'इष्मः कानववन्तयोः' । ईषीति पाठे ईषीर्दिः । युष्मः यरो योद्धा च । इष्मः वसित् । दन्तो वज्रपातः । रथानः । धूनः । धूनोऽन्तरिक्षम् । बाहुलकादीर्न प्रथः ।

145. The affix च् क comes after the roots इष् (IV 19, VI 59, IX 53) to go, to desire to kill, to give धृष् (IV 64) to fight धृष् (VII 11) to light. धृष् (IV 104) throw up. रथैश्च (I. 10 12) to go धृष् (V. 9.) to shake धृष् (II. 21.) to bring forth.

To the root *ग्रच्* to eat (I. 661) is added *नक्त* and anomalously we get *ग्रीष्मः* summer season.

१५१ । ग्रथेः विवस्प्रसारणं च । १ । १५१ ।

पृथिवी । *पवप्ति*त्येके । *पृथवी* । *पृथवी* *पृथिवी* *पृथ्वी* इति शब्दार्थवः ।

151 The affix *विवच्* comes after the verb *ग्रथ* (I 802) 'to become famous', and the *र* is changed to *वृ* ।

Thus *पृथिवी* the earth. Some read the affix *पवच्*, then the form is *पृथवी* ॥ Some make the affix *ववच्* and then the form is *पृथ्वी* ॥

In the *Sābdārnava* we have *पृथिवी* *पृथ्वी* ॥

Note —The indicatory *वृ* of the affix denotes that the feminine is formed by *जीच्* ॥ The full text of the *Sābdārnava* is —*पृथिवी* *पृथ्वी* *पृथवी* *परा* सर्वसंज्ञा रथा ॥

१५२ । अशूमुषिलाटेकणिलटिविशिभ्यः कृन् । १ । १५२ ।

अश्वः । 'मुष कर्त्तृनादी' । 'मुष्वः स्याद्भूतुसर्वयोः' । *मुष्व*वा जलकणिका । *लट्*वा पक्षिभेदः कल च । *कणर्व* चापश्च । *बाहुलकादि*त्वे किरवमपि । *लट्*वा । *विरवच्* ।

152 The affix *कृवच्* comes after the verbs *अशू* (V. 18) to pervade, *मुष* (I 803) to extend, *लट्* (I 320) to grow childish, *कण* (X. 175) to close, *लट्* (I 331) to desire, and *विश* (VI 130) to enter

Thus *अश्वः* a horse, *मुष्व* the rainy season, the sun, a drop of water, *लट्*वा a sparrow, safflower, *कणर्वश्च* sin, another diversely made form is *किरवच्* also *Kanva* is the name of a sage also *लट्*वा a couch, *विरव* the universe

Note:—*लट्*वा means a house, a fruit, a kind of musical instrument, a sparrow, and game.

कणर्व means sin and the sage *Kanva* *किरव* means a drug or seed used to cause fermentation in the manufacture of spirit.

*लट्*वा literally that which is *desired* by the persons feeling sleepy—viz couch.

१५३ । इयशीभ्यां वन् । १ । १५३ ।

इयो गन्ता । 'ये च यदा गन्तः' । *असत्त्वे* निपातोऽयश्च । 'यैव निन्नाय वदन्नाय' ।

153. The affix *वच्* comes after the roots *इय्* (II. 36) to go and *शी* (II 22) to sleep.

Thus *इव*. going, *यैव* happiness

इवः going, moving, speedy, quick. It means also a course, way, or a courser, a fleet horse as *इव वा गच्छत्* ॥

When not denoting a substantive, it is an indeclinable.

So also *यैव* as in *यैव निन्नाय वदन्नाय* ।

Note —According to *Ujjvaladatta* *यैव* means 'male organ.' The meaning given to it in the *Veda Bhāṣhya* is that of happiness.

१५४ । सर्वनीघृष्वरिष्वलष्वशिवपट्वमहृष्वस्वतन्त्रे । १ । १५४ ।

अक्षरैर्येते निपात्यन्ते । सूतमनेन विश्वमिति सर्वस् । निघृष्वर्द्धिषेर्गुणाभावोऽपि । निघृष्वनेऽनेन निघृष्वः घृषः । रिष्वो हिष् । लष्वो नर्तकः । लिष्व इत्यन्ये । तन्त्रोपधाया इत्यनपि । शिवेऽस्मिन् सर्वमिति शिवः शयुः । ग्रीहो हृष्वत्बस् । पट्वो रथो भ्रूलोकश्च । महुपन इति महु । हेज् आकारवकारलोप । जहातेरालोपो वा । ईषेर्व्व । ईष्व आचार्यः । इष्व इत्यन्ये । 'प्रस्वतन्त्रे' क्तिस् । सर्ता चारकः । बाहुलकाद्धसते । इत्यः ।

154 The words सर्व all, निघृष्व fiction, रिष्व anger, लष्व a dancer, शिव fortunate, पट्व a chariot, महृव slanting, bowing humbly and ईष्व teacher are formed by वृ affix, when not denoting the agent

All these are irregularly formed words not denoting an agent. Thus that by which the universe is pervaded (सूत) is सर्वस् 'All' With the preposition नि added to the √ghrish 'to rub,' we have निघृष्वः । The ञ् is not gunated That by which anything is grazed or pounded is निघृष्वः namely a hoof (It means also wind, an ass or mule, a boar, a road) रिष्वः injurious, hurtful लष्वः a dancer Some read it as लिष्वः । In this case the penultimate अ of the root लष् is changed to इ ॥ That in which the universe sleeps is शिवः "Shiva" The long ई of √शीङ् is shortened पट्वः means chariot, and the Bhuloka (the physical plane) That which is subdued is महृः stooping, submissive It is either from the root हेज् the आ and व् of the root being elided, or it is from the root जहानि, with the elision of आ only To the √ईष is added the affix वृ and we get ईष्वः 'teacher āchāryā' Some read it as इष्वः with short इ ॥

The word स्वतन्त्र in the sūtra means agent (कर्त्ता) Another reading is अतन्त्रे ॥

Why do we say 'when not denoting the agent'? Observe √वृ सर्ता, चारकः ।

By the force of bahulam, we have इष्व from the root इष् ॥

१५५ । शेषयहृजिह्वाग्रीवाप्वानीवा । १ । १५५ ।

शेष इत्यन्तोदात्तात्तर्हस् । यान्त्यनेन यङ् । इहो वागमन्तश्च । लिङ्गन्त्यनया जिह्वा । लकारस्य कः गुणाभावश्च । गिरन्त्यनया ग्रीवा । ईडागमन्तश्च । आग्रीवीत्याप्वा बाहु । नीवा उदरकृतिः । बाहुर्लित्वन्ये ।

155 The words शेष happiness, यहृव sacrifice, जिह्वा tongue, ग्रीवा neck आप्वा air, नीवा tapeworm, air, are also valid forms in वृ ॥

The शेष of this sūtra differs from the शेष of I 153, in its accent only. The word शेष of the present sūtra has acute on the final consonant It is derived from √शीङ् 'to lie down' 'to sleep' The यङ् is from √या 'to go', The long वा is shortened, the augment डुङ् is added to the root. It means great, powerful, active, restless.

Note —According to Ujvaladatta this word is derived from $\sqrt{\text{वच्}}$ 'to worship', the च is changed to ह. यहः means a sacrificer यजमानः according to him. In the Vedic Dictionary the word यह is read in the list of 'great'-denoting words. In R̥gveda I 36 1. प्रवो यह पुङ्गवा Sāyana explains यह as यद्वाय ॥

The word जिह्वा is derived from जिह् to lick. The ज is changed to च, and ह is not gunated. That by which they lick (lihanti) is called जिह्वा 'tongue'. जीवा is from गृ 'to swallow'. That by which a thing is swallowed is जीवा 'throat or neck'. There is added the augment ईद् to the affix. From आप् 'to obtain', we have आप्वा 'air'. जीवा means the intestinal worms, e.g. tape-worm, some say it means wind in bowels.

Note —जीवा is derived from जी to injure. The sūtra gives us also the form अजीवा (अप्वा + अजीवा = अप्वाजीवा). If the word in the text be अजीवा then it is derived from अज् 'to be ill' and means affliction, terror, a demon, an enemy. Thus in the R̥g Veda VII 55 1 the word अजीवहा is explained as अजीवानां रोगानां नायकः ॥

१५६ । कृगश्चुभ्यो. वः । १ । १५६ ।

कर्तुः कान् आप्नुह्य । गर्वः । शर्वः । दर्वो राक्षसः ।

156. The affix च् comes after the roots कृ (VI 116) to scatter, गृ (VI 117) to swallow, शृ (IX 18) to injure, रु (IX 23) to tear.

Thus कर्तुः desire, a rat, गर्वः pride. शर्वः An epithet of Shiva, दर्वः a demon.

१५७ । कनिष्पुटषितक्षिराजिधन्विद्युप्रतिदिवः । १ । १५७ ।

योतीति युवा । वृषेन्द्रः । तवा । राजा । चन्वा वधः । चन्व शरासनम् । द्यु वा सूर्यः । प्रतिदीप्यन्त्यदिनम्प्रतिदिवा दिवसः ।

157 The affix कनिष् comes after the roots वृ (II 23) to mix, छृ (I 738) to sprinkle, क्षृ (I 685) to make small, रज्ज् (I 874) to shine, धन्वि (I 628) to go, द्यु (II 31) to go before, प्रतिदिव (IV. 1) to play.

Thus युवा young man, वृषा the sun, the ear, or Indra तवा a carpenter, राजा king, moon, चन्वा a desert, waste, चन्व a bow द्यु वा the sun' प्रतिदिवा a day.

-१५८ । सप्यशूभ्यां लुट् च । १ । १५८ ।

सप्त । अष्ट ।

158. The affix कनिष् comes after the roots च् (I 427) to connect, and अह् (V 18) to occupy, and the augment लुट् is added thereby.

Thus सप्त seven, अष्ट eight.

From $\sqrt{\text{चप}}$ सप्तवाये and अशूभ्याहो are derived these two numerals.

१५९ । नञि जहातेः । १ । १५९ ।

जहाः ।

159. The affix कनिष् comes after the root ज् (III 8) to leave, preceded by the negative नञ् ॥

Thus जहाः day. That which separates the darkness from light, or removes, (जहाति) the darkness.

१६० । श्वन् क्षन्पूषन्श्रीहन्स्नेहन्मूर्धन्मज्जन्मर्त्यन्विश्वन्परि-
जम्भन्नातरिश्वन्मघन्निति । १ । १६० ।

एते ज्योदय क्रमिप्रत्ययान्ता निपात्यन्ते । श्वन्तीति श्वः । उवा । पुषः । 'मिद यवौ ।
इकारस्य दीर्घत्वः । स्नेहतीति श्रीहा कुत्तिभ्यावि । 'क्लिह आद्रीभावे । क्लिमति स्नेहा चन्द ।
क्लिमतेर्गुणः । क्लिमतीति स्नेहा बुद्धृचमद्रस्य । बुद्धन्त्वस्मिन्नादते मूर्धा । पुतेरपवाया दीर्घे
चोऽन्तादेशो रनागमस्य । मज्जन्त्यस्मिन् मज्जा अस्मिन्नादः । मर्त्यन्पूर्वो नाङ् । मर्त्यन् । विश्व एवाति
विश्वप्साग्निः । परिजायते परिजम्भा चन्द्रोऽग्निश्च । जनेरपवाचोयो मज्जन्तादेशः । मादर्यन्तरिदे
श्वन्तीति नातरिश्वः । नातरिष्कारलोपः । 'मह प्रजायाद्' । इत्य घो जुगागमस्य । मघवेन्द्रः ।
इत्युपादिषु प्रथमः पादः ।

160. The words श्वन् from श्व (I 96) to go, उवा from उव
(I 687) to sprinkle, पुषन् from पुष (I 706) to nourish, श्रीहन् from
श्रिह to go (I 673) स्नेहन् from क्लिह (IV 132) to wet, स्नेहन् from स्निह
(IV 91) to be kind, मज्जन् from मज्ज (VI 122) to purify, मर्त्यन्
from मर to measure, विश्वन् from प्वा (II 46) to eat, परिजन् from
जन् (I 862) to produce, नातरिश्वन् from श्व (I 1059) to grow and
मघवन् from मह (X 321) to worship, are formed with कनि affix.

These thirteen words are irregularly formed with the affix कनि ।

Thus from दु ओ श्व 'to go, increase' we have श्वन् 'dog' From उव
क्लिने 'to sprinkle' we get उवा 'ox' So also पुषन् from पुष 'to grow old'
From श्रिह to go, we have श्रीहा, the ह is lengthened श्रीहा is the disease of
the spleen, the enlargement of spleen स्नेहा means moon and is from क्लिह
to wet, as the moon causes wet. From प्वाह 'to please' we get स्नेहा 'a
friend' 'moon.' The root vowel ह is gunated here to ए. From बुह we get
मूर्धा 'head', because one faints or loses consciousness when struck on this
part. The उ of √बुह is lengthened, and ह is replaced by च and the
augment रच् is inserted That which sinks into the bones is मज्जा 'the
marrow of the bone' मर्त्यन् comes from √मरच् preceded by मर्त्यन् । That
which eats (प्वाति) all, is विश्वप्वा 'fire, the all-devourer' परिजन् 'fire
or moon' because it grows all round. It is from √जन्, the penultimate ज
is elided, and a च is added at the end before the affix नातरिश्वन् that which
grows (श्वन्ति) in the mother (नातरि)—mother space The ह of the root श्व is
elided. From मह 'to honor' is derived मघवन् 'Indra'. The ह is changed to
च and the augment बुक् is added before the affix.

Note —The affix here is कनि and not कनिन् । So that it is not a निन् affix.
मर्त्यन् is the name of the sun, and of Pittis.

In his gloss on the Rig Veda verse परिजन्तु बुद्धं रचं, Sâyana explains the
word परिजन्तु by परिगन्ता 'running or walking round'. He derives it from
√अज् preceded by परि and the affix जन् of the Unâdi I 159. The अ is
elided, and the udâtta is on the first syllable. Ujjvaladatta reads it as
परिजन्ता from √ज् a sautra dhātu,

CHAPTER II.

१६१ । कृहभ्यामेणुः । २ । १ ।

करेणु । हरेणुर्गन्धद्रव्यम् ।

161 The affix एणु comes after the roots कृ (I 949) to do, ह (I 947) to take 1

Thus करेणु an elephant, हरेणुः pease, scent; a respectable woman, a copper coloured deer.

१६२ । हनिकुषिनीरनिकाशिभ्यः कथन् । २ । २ ।

हयो विषयः । कुष्ठः । नीयो नेता । रथः । काष्ठम् ।

162 The affix कथन् comes after the roots हन (II 2) to kill, कुष (IX 46) to extract, नी (I 950) to carry, रन् (I 906) to play, काश (I 678) to shine 2

Thus रथ a man who is sad or depressed, कुष्ठः leprosy, नीय leader, रथ- a chariot a limb, काष्ठम् wood, turmeric

Note —Kushta means 'leprosy' as well as a scent

नीय is explained as स्तोत्र 'hymn' in the Veda Bhāṣya on the mantra नीये नीये नयवान् सुतासः

१६३ । अवे भुजः । २ । ३ ।

अवभृथः ।

163 The affix भुज comes after the root वृ (III 5) to support, to nourish, preceded by अव ३

Thus अवभृथः bathing at the end of a principal sacrifice for purification. It means the end of a sacrifice or yajña

१६४ । उषिकुषिगार्तिभ्यस्यन् । २ । ४ ।

ओष्ठः । कोष्ठम् । गाथा । अर्थः । बाहुलकाच्छेद्यः ।

164 The affix स्यन् comes after the roots उष (I 727) to burn, कुष (IX 46) to extract, कै (I 965) to sound, and गृ (III 16) to go 4

Thus ओष्ठः a lip (lower or upper) कोष्ठः any one of the viscera of the body, such as the heart, lungs &c the belly, abdomen, a granary, store room गाथा a religious verse, अर्थ desire. By force of bahulam, we get ओषः from वृ to go'. It means swelling' intumescence.

१६५ । सत्तेजित् । २ । ५ ।

सार्थः सन्तः ।

165. The affix सन्ति is सित् after the root वृ (I 982) to go 5.

Thus सार्थः a collection or multitude in general, a company of merchants, caravan of traders, troops.

१६६ । जूवृभ्यामूथन् । २ । ६ ।

जवय जावय । वृथो एयुषो ना ।

166 The affix क्यच् comes after the roots वृ (IX 24) to grow old, decay, and वृ (V 8) to choose 6

Thus क्यच् flesh, वृच् a sort of wooden fence or fender with which a chariot is provided as a defence against collision an armour, a coat of mail, a shield, a group In the Veda Bhāshya Varutha is the name of an Asura

१६७ । पातृतुदिवचिरिचिसिचिभ्यस्यक् । २ । ७ ।

पीथो रविर्पुत पीथश्च । तीर्थं शास्त्राप्त्वरक्षेत्रोपायोपाष्ठावनमित्रकु । 'स्यवतारविर्भुष्टा-
न्मःक्षीरजःसु च विद्युतश्च' इति विश्वः । द्रुत्योऽग्निः । उक्चं चाननेदः । रिच्यश्च । बाहुलकाद्भूतेरपि ।
'रिच्यद्वयश्च चन वहु' । सिच्यश्च ।

167 The affix यक् comes after the roots पा (I 97), to drink, वृ (I 1018) to cross over, दुव (VI 1) to give pain, वच (II 54) to speak, रिच (VII 4) purge, सिच (VI 140) to ooze 7.

Thus पीथः The sun, ghee, तीर्थश्च means "science, road, field, a remedy or expedient, a teacher, a minister, an avatāra, a sage remnants of a meal, water, menstrual courses of a woman"—Visvakosha It means also a holy place of pilgrimage, द्रुत्यः fire, collyrium, sulphate of copper, indigo, small cardamoms, उक्चश्च Name of the Samaveda, रिक्चश्च wealth By force of bahula, the affix comes after √यच् also As यक्चश्च । सिक्चश्च boiled rice.

१६८ । अर्तेर्निरि । २ । ८ ।

निर्य्यं च वान ।

168 The affix यक् comes after the verb अ (III 16) to go, preceded by निच् 8

Thus निर्य्यः Name of Sāma Veda In the Veda Bhāshya on द्रोणवाक्ये निर्य्यं सचन्ताश्च this word is explained as हिंसा 'injury

१६९ । निशीथगोपीयावगथाः । २ । ९ ।

निशीथोऽर्धरात्रौ रात्रिमात्र च । गोपीय तीर्थश्च । अवगथः प्रातःस्नान ।

169 The words निशीथ mid-night, गोपीय pilgrimage and अवगथ bathed early in the morning, are formed irregularly. 9.

निशीथः means mid-night or night in general गोपीय=तीर्थ place of pilgrimage अवगथः = bathed in the morning

Notes —Niśītha is from √शीच् to sleep, with the upasarga नि Gopītha from √पा to drink with the upapada गो Avagatha from √गच् to go, with the proposition अव and the root vowel is shortened In Rīg Veda I. 19 1. the word गोपीय is explained by Sāyana as सोमपान 'Soma drinking' Swāmī Dayānand explains it as गां वायोद्विर्वीं वाऽपानि=परिवृतः or राजा 'a learned man or a king,' or गावः पिबन्त्युदकमदिन् = a liver or a tank.

१७० । गश्चोदि । २ । १० ।

उद्गीथः वाङ्मो भागविशेषः ।

170 The affix चक् comes after the root कै (I 965) to sound preceded by उव ॥ 10

Thus उवोव the second part of the Sâma Veda or the chanting of the Sâma Veda.

१७१ । सनीयः । २ । ११ ।

सनीयो यदि न सग्रानह ।

171 The affix चक् comes after the root व (II 36) to go. preceded by चक् ॥ 11

The सनीयः battle, fire

In the Veda Bhâshya on Rig Veda IX. 95 4, the word सनीयः is explained सुहानि ॥ It means where they go for success सनीयेति जयार्थं यत्नः ॥ In the classical literature also, the चक् preceded by चक् and ending in क्ति has this meaning of "battle", as in Amarakoshâ II 8 106 where सनितिः means 'battle'

१७२ । तिषपृष्ठगूययूथप्रोथाः । २ । १२ ।

तिर्जेर्लोपः । तिथोऽनलः कानलः । पृष्टः । गूय विष्टा । यूयं सङ्ग्रहः । 'प्रोथनक्षी दुर्गास्थे प्रोथः प्रस्थित उच्यते' ।

172 The words तिष fire, love, पृष्ठ the back, गूय excrements, यूथ flock, and प्रोथः the nostrils of a horse, are irregularly formed with the affix चक् ॥ 12

The word तिष is derived from च्/तिष निषाने (I 1020) The letter च is elided before the affix चक् ॥ It means 'fire' and 'desire or love' From च्/पृष् वेचने (I. 737) is derived पृष्ठः which means 'back' of the body. From च्/उ 'to evacuate' (VI 106) is obtained गूय the lengthening is anomalous (nipâtana) From च्/यु निगमे (II 23) comes यूयश्च and similarly the vowel is lengthened It means a herd, a collection, a flock From च्/मुक् गतो (I 1006) is derived प्रोथ by the guna of the root-vowel irregularly. प्रोथश्च (neuter) means the mouth or nose of a horse, प्रोथः (masc) means 'march or journey.' Quere. May it not be derived directly from च्/प्रोथ चर्वाही (I 919)

१७३ । स्फायितडिक्वचिश्चक्षिकिपिह्नुदिसृपितृपिहृपिक्वन्हुन्दिश्व-
तिवृत्त्यजिनीपदिमदिमुदिखिदिखिदिभिदिमन्दिचन्दिदहिंसिदम्भिक्व-
सिवाशिथीङ्गहसिसिधिशुभिभ्यो रक् । २ । १३ ।

हानिश्चङ्गो रक्स्वाद् । वलि यलोपः । स्फारश्च । व्याङ्क्वादिस्वात्कुत्तश्च । तक्श्च । चक्श्च । यक्श्च । धिमश्च । हुङ् । चुमङ् । हुम पुरोडाशः । हुमो बलवाश्च । चङ् । प्रथक् । उन्दी उन्दी जलचरः । शिवश्च कुट्टश्च । 'हुत्रो रिपो ध्वनौ च्वाप्ते यैले यक्ते च दानवे । श्वेदेर्दी । धीर । नीरश्च । पङ्गो ग्रामः । सङ्गो हवो देशभेदश्च । 'पुङ्गा मत्पयकारिणी । शिवो रोगो हरिश्च' । शिवश्च । निङ्ग वज्रश्च । चङ् । चङ् । पञ्चापति चन्दोऽपि । 'दिनाशुक्लान्द्रनाशुक्लः शशी चन्दो हिमश्च' । दहोऽग्निः । दक् । स्वर्गेदरः । वङ् । सङ्गुङ् । स्वरूप च' । वसे, समचारणे ।

173 The affix रक् comes after the following 32 roots, 1 √स्फादी (I 516) to increase, 2 √तञ्जु (VII 22), to contract, 3 बह् (X 136), to deceive, 4 √यक्ष् (V 15) to be able, 5 √विष (IV 14) to send, 6 √डिदिर् (VII 6) to pulverise, 7 √दुह् (I. 1032) to go, 8 √दृष (IV 86) to be satisfied, 9 √हृष (IV 87) to rejoice, to be proud, 10 √वदि (I 11) to salute, to praise, 11 √उन्दी (VII 20) make wet, 12 √श्लिषा (I 778) to be white, 13 √दृड् (I 795) to remain, 14 √अज् (I 248) to go, to throw, 15 √नी (I 950) to carry, 16 √पद् (IV 60) to go, 17 √नदी (IV 99) to rejoice, 18 √जुद् (I 16) to rejoice, 19 √खिद् (IV 61) to be sorrowful, 20 √खिदिर् (VII 3) to divide, 21 √निदिर् (VII 2) to divide, 22 √मदि (I 13) to praise, 23 √चदि (I 68) to rejoice, 24 √दद् (I. 1040) to reduce to ashes, 25 √दड् (IV 104) to throw up 26 √दण्डु (V 23) to defraud, 27 √वव (I 1054) to dwell, 28 √बाष् (IV 54) to sound, 29 √शीद् (II 22) to sleep, 30 √हृषे (I 757) to laugh, 31 √विष (I 48) to go, 32 √शुष (I 786) to shine

Thus 1 स्फारक् 'enlargement' स्फाप् + रक् The व is elided by र which is a valâdi affix, by S 873. 2 From √तञ्जु we get तञ् + रक् = तञ्जक्. The व is changed to क as the word belongs to Nyankvâdi class. It means butter milk. So also 3 बहक् crooked 4 यक्: Indra, and a tree. 5 विमक् quick 6 जुद्: small 7 सुम: noon. 8 दृम: a sacrificial cake or purodâsa 9 हृम: 'powerful' 10 वण्द्र worshipper 11 उद्: a kind of aquatic animal 12 श्लिषक् white leprosy 13 अज्: an enemy, a sound, darkness, rock, wheel and the demon Vritra 14 From √अज् we get अज्: The √aja is replaced by अज् by II 4 56 S 2292 15. From √नी we get नीरक् water 16. अज्: a village 17 अज्: joy, and the country called Madra 18 जुद्: a seal, a coin, a secret sign of recognition 19. खिद्: a disease, poor 20 खिद्क् hole. 21 निदिक् a thunder bolt 22 अज्: deep sound. 23 अज्: moon. Another form is अज् without र formed by अज् affix of Paçhâdi class. As we find in the Sâbdârnavâ the synonyms of moon are दिनाज्, अज्, अज्जन्, अजी and अज्: ॥ 24. दद्: fire 25. दज्: a divine physician 26. दज्: ocean and small 27 The root वव् is vocalised to वव् and we have वव् + रक् ॥ and the व is not changed to व though it comes after उ because of the following sūtra, which ordains that when व is followed by र, there is no mûdhanya change

३१६८ । न रपरसृपिसृजिसृशिसृहिसवनादीनाम् । ८ । ३ । ११० ।

रपरसृपिसृजिसृशिसृहिसवनादीना च कूर्धन्यो न स्यात् । 'पूर्वपदात्' (३६४३) इति प्रातः प्रतिषिध्यत इति वृत्तिर्भूयोऽभिप्राया । तेन 'याविवसि-' (२४१०) इति ग्राहकपि न । उक्तो वयिनः । उक्ता गौः । बाभो दिवसः । बाभ नन्दिदत् । श्रीरोऽजगरः । हजो मूर्खः । विमः बाहुः । दुमज् । " उवेरक् " । दुमज् । बाहुकादज् ।

3168 The च substitution does not take place if र follows the च, as well as in चुच, चुज, चुय and चुह, and the words listed in in the Savanādi class

This debarb the च change otherwise required by VIII 3 106 S 3643, according to the opinion of Kāśikā-vṛtti i.e. in the Vaidic literature also there is no च change, much less would there be such a change in the classical literature, and so VIII 3 60 S 2410, also does not apply. Thus उच् + रक् = उचः 'ray' see Amarakośa I 3. 33 and in the same II 9. 66 उखा means 'a cow' 28 From √वाय we get वायु 'a day' वायुस् 'a temple' 29 From √वीर्य is derived वीरः a python snake, 30 From √हृ comes हलः 'a fool' 31. From √विच we get विच 'a saint.' 32. √शुच gives शुचस् white

By force of the word बहुल, this affix रक् comes after √तृष खखने (IV 111) also as तुलस् meaning a pestle, a teal. It is synonym of उदन्त a tear

Note — In the Dasapādi 33 roots are given, namely the root चह is inserted between दक्षि and वचि। The example is उहः 'ox' Mādhava also has the same

१७४ । चकिरस्योरुचचीपधायाः । २ । १४ ।

चक्रसलद्रवश्च । यजोऽवयः ।

174. The affix राक् comes after √चक (I. 93) to satisfy, √च (I. 906) to play and the penultimate is changed to उ. 14

Thus चुकस् an acid, a sour चयः delight, tawny, bright.

Note — चुकः m means sourness, and a kind of cane or sorrel and चुकी f आह्निका ॥ चुकस् n. = the sourness or acidity obtained from a tree.

१७५ । वी कसेः । १ । १५ ।

विशुखलद्रः ।

175 The affix क् comes after √कृ (I 913) 'to do,' preceded by वि, and thereby the क of the root is changed to उ ॥ 15.

Thus — विकुलः The moon.

१७६ । अमितस्योर्दीर्घश्च । २ । १६ ।

आम्रश्च । ताम्रश्च ।

176 The affix रक् comes after the verbs √अम (I 493) 'to speak', √वृ (IV 93) 'to grow tired', and there is lengthening of the vowel of the root 16

Thus — आम्रश्च, mango, ताम्रश्च red, metal,

१७७ । निन्दीर्नलोपश्च । २ । १७ ।

निद्रा ।

177. The affix र्ण comes after √निन्द (I. 66), 'to blame' and there is elision of the nasal before the affix 17.

Thus — निद्रा sleep.

१७८ । अर्देर्दीर्घश्च । २ । १८ ।

आर्द्रश्च ।

178 The affix रक् comes after the verb √वर् (I 56) 'to go', and there is lengthening 18.

Thus आर्द्रश्च a star आर्द्रा / = the asterism Ardra

१७९ । शुचेर्दीर्घश्च । २ । १९ ।

शुद्धः ।

179 The affix रक् comes after √शुच (I 198) to grieve, and thereby the च is changed to द and the vowel of the root is lengthened 19

Thus शुद्धः a Sûdha, literally 'a depressed or grieving person'.

१८० । दुरीणो लोपश्च । २ । २० ।

दुःखेनेत्येते प्राप्यत इति दूरश्च ।

180 The affix रक् comes after the verb √दृश् (IV 35) "to go" preceded by दृश् and the root is elided. 20

Thus दूरश्च distance literally that which is reached with difficulty. It is thus evolved दूर + द + रक् = दूर + रक् = दु + रक् (र is elided by VIII. 3 14. S 173.) = दूरश्च (lengthening by VI 3 111 S 174)

१८१ । कृतेष्छः क्लृ च । २ । २१ ।

कृष्णश्च । क्लृः ।

181 The affix रक् comes after √कृत् (VI 141, VII 11) to out, to light, and the final त is changed to च in one case, and in the other क्लृ replaces the whole verb also 21

Thus कृष्णश्च painful. क्लृः wicked, cruel

१८२ । रोदेर्गिलुक् च । २ । २२ ।

रोदयतीति रुद्रः । 'बहुलमन्यतापि सहाद्वन्द्वोः' । विलुगित्येव । 'कान्तिपर्वण्युषो वावास्तवः पर्वण्युषोऽपरे' ।

182 The affix रक् comes after √रोदि (II 58), to shed tears, and there is elision of the causative sign चि. 22

Thus रुद्रः dreadful He who causes others to cry out.

Note —The word रुद्रः is derived from the causative of the √रुदि to shed tear The Upanishads, however, derive it from the simple root रुद्, namely who himself cries out and not who makes others to cry out

23 A बहुलमन्यतापि सहाद्वन्द्वोः ।

23 A Diversely in proper names and in the Vaidic literature, the causative चि is elided after other roots than √rud, and before other affixes than rak also

Note —Thus of रुद्रा, we have रुद्रा derived from the causative root रुदयति = रुदयितव्यः । So also रु (रुल) वावयति = ववयुः । &c

Note — In the chhandas, we have from √vridhu to increase, वर्धन्तु रवा नृदुतया where वर्धन्तु वर्धयन्ति. So also व जना जजान from √jani 'to produce' = जनयामाज ॥

Thus पर्णशुषः = पर्णानि शोषयन्ति "hot winds which cause the leaves to dry up, i.e., the winter season. Similarly पर्णशुषः = पर्णानि नोचयन्ति which cause the leaves to fall down" i.e. The winter season. As in the sentence वान्ति पर्णशुषो वाताश्च ततः पर्णशुषोऽपरे ॥

१८३ । जीरी च । २ । २३ ।

जीरीऽङ्गुः । ऋद्धेत्येके ।

183. The affix रक् comes after the verb √इ (I 995) to go, and ई replaces the उ of the root 23

Thus जीरः an atom. Vedic-quick, swift. According to Viśvakosa it means a sword, cumin seed. So also Medini.

According to some the root is √Jyā 'to grow old' (IX 29). Thus ज्या + रक् = जि + रक् (vocalisation by VI. 1 16 S 2412) = जीरः (lengthening by VI 4 2 S 2559). This is an opinion apparently finding its support in the Mahābhāṣya where in commenting on I 1 4 न बाहुलोप आर्चवाहुले, the vārtika जीविरदाहुक् is set aside on the strength of the vārtika रजि ज्यः चंद्रवाररक् ॥

१८४ । सुसूधागृधिभ्यः कृन् । २ । २४ ।

सुरः । दूरः । धीरः । दृमः ।

184. The affix कृन् comes after the verbs √ड (V 1) to press out, दू (II 21) to bring forth, धा (III. 10) to support, दृधि (IV. 136) to be greedy 24

Thus सुर 'wine, lib that which is distilled,' sometimes it means the goblet or vessel. The masculine दूरः means 'a god' दूरः means 'the sun' i.e., दूयति प्रेरयति कर्नेषु लोकाद् ॥ धीरः m strong-minded, wise, gentle, धीरश्च n saffron दृजः a vulture a greedy person

१८५ । शुसिचिमीनां दीर्घश्च । २ । २५ ।

शुः क्षीरः । दूरः । धीरश्च । धीरश्च । धीरः वसुधः ।

185. The affix कृन् comes after √इ (I 995) to go, √जि (V 2), to bind, √जि (V 5) to gather, √जि (V 4), to throw away, and there is lengthening of the root of the vowel. 25

Thus — दूरः a hero, the sum, the lion. धीरः a plough, धीरश्च a rag, धीरः the ocean. √इ is a sautra root like √इ ॥

Note — दूरः a hero, warrior, a lion, a boar, the sun, the Śāla tree, name of Yādava the grand-father of Krishna the Arka plant, the Chitraka tree.

धीरः a plough, the sum, the Arka plant

धीरः a rag, a bark, a cloth or garment a necklace of pearls consisting of four strings, a stripe stroke, lead, a crest, the dress of a Buddhist priest, a manner of writing with strokes धीरी f. a cricket-veil.

'to kiss' (I 456) comes बुद्ध 'face' The nasal is elided here also 9 From $\sqrt{\text{बु}} + \text{विसेखने}$ (VI 52 and 54) comes बुरः 'the razor' Thus बुर + र = बुरः The root र is elided, and there is no guna 10 From $\sqrt{\text{खुर}} + \text{देदने}$ (VI 52) comes similarly खुरः hoof, the र is elided and there is no guna 11 From $\sqrt{\text{भद्रि}} + \text{कल्याणे}$ (I 12) comes भद्रश्च or भद्रः with the elision of the nasal It means good, auspicious, happiness, gold, a fragrant grass, iron, a bullock, a species of wagtail, a kind of elephant, an imposter, an epithet of mount Meru 12 From $\sqrt{\text{वच}} + \text{सनवाय}$ (IV 114) comes वच, the च is changed to रः It means fierce, formidable, वचः Name of a mixed caste, Name of Rudra 13 From $\sqrt{\text{जिमी}} + \text{भये}$ (III 2) comes जेरीः Sometimes the र is changed to ख and we get जेखी or जेखः ॥ जेरी a kettledrum 14. जेखः a boat, a raft, a float, timid, foolish, unsteady, tall, agile 15. From $\sqrt{\text{युक्}} + \text{योक्ते}$ (I 198) or $\sqrt{\text{ह्युक्}} + \text{प्रतीपाये}$ (IV 56) comes युक्तः, the च is changed to खः Similar to the last we have युक्तः also where र is changed to खः युक्तः bright, the planet Venus, Name of the preceptor of asuras, the month of Jyestha fire, the chitraka plant, the essence of anything, the male and female-energy, युक्तः white, Name of Shiva, a disease of the white part of the eye, fresh butter, sour gruel 16 From $\sqrt{\text{गौर}} + \text{वृद्धिः}$ (I 997) by virddhi of the root-vowel, we get गौरः white, shining, pure, the white mustard, the moon, a kind of buffalo, a kind of deer, the planet Jupiter, the name of Chaitanya, yellowish color, गौरि Name of Pārvati, a virgin, the earth, turmeric, the tulsi plant 17 From $\sqrt{\text{वन्}} + \text{समस्तौ}$ (I 491) comes वन्ः wealthy 18 From $\sqrt{\text{इप्}} + \text{गवौ}$ (II 36) comes इरा spirituous liquor, water, the earth speech, food 19 From $\sqrt{\text{वा}} + \text{जाने}$ (II. 53) is derived वाजा the र is changed to खः वाख name of a district in west Bengal, name of a tribe, name of Vishnu, वाखश्च a field, high ground, a wood near a village, fraud वाखा a garland, wreath chaplet, a row, line, series, a group, a string, necklace, a rosary, a streak

१९९ । सन्नि कसे उकन् । २ । २९ ।

'कस गती । सच्यञ्जलित पलायन्ते जना अस्मादिति सकलुको दुर्जनः । अस्मिरञ् ।

189 The उकश्च comes after the root $\sqrt{\text{कश्}}$ (I 913), to go, when preceded by the preposition च 29

Thus संकलुकः unsteady, fickle, bad, wicked Literally he from whom people thoroughly (सच्यञ्ज) run away (कचन्ति) whom people religiously avoid

१९० । पखिनशोर्षु कन्कनुमौ च । २ । ३० ।

पखेः क । पाकुतः सृपकारः । नयेर्षु च । नयुकः ।

190 The affix कश्च comes after the verbs $\sqrt{\text{पच}}$ (I. 1045) to cook, and नय (IV 85) to become invisible and the च of पच is changed to ख, the augment उच is added to नय । 30.

From √पच् (I 1045) to cook and √खञ्ज् (IV 85) are derived पाकः 'cook,' and नयुजः injurious, destructive, small, thin. A nasal is inserted in the last. The च of the affix causes vridhhi in the case of √पच् ॥

१९१ । भियः कृकन् । २ । ३१ ।

भीषकः ।

191 The affix *krukan* comes after the root √bhi to fear (III 2) 34

Thus भीषकः timid, cowardly, a tiger, a jackal, a bear, an owl, a king of sugarcane & a forest, wood

१९२ । कुन्शिस्त्रिसंज्ञयोरपृथस्यापि । २ । ३२ ।

रजकः । दधुकुहकः । चरक । 'चय भयये' । चयक । युजक । भयकः ।

192. When the word to be formed denotes an artisan, or is a name then the affix *kvun* is added to a root, even when not preceded by an upapada (as well as when preceded by an upapada) 32

As regards silpin or an artisan or artists. From √रज्ज् रणे (IV 58) we get रजकः a washerman √कुह् छेदने (X 23) दधुकुहकः 'sugarcane-cutter,' one whose profession is to make sugar-cane into sugar=गौडिकः । Here there is an upapada दधु, the word is equal to दधुर् कुहयति ॥ As examples of Sañjñā or Appellation —From √चर गतिमचरयोः (I 591) चरकः a spy, a wandering mendicant. From √चय भयये (I 938) चयकः a vessel used for drinking spirits. From √युज गयो (VI 46) युजकः a dog, Name of a sage. From √भय भर्त्सने (I 726) भयकः 'a dog.'

१९३ । रमे रश्च लो वा । २ । ३३ ।

रश्चो विलासी । रजकः ।

193. When the affix क्वुव् is added to the root र्च the र is optionally changed to ल and the form it assumes is either

रजकः 01 रजकः 33

The word रजकः means licentious. रजकः is the name of a sage

१९४ । जहातेर्द्वे च । २ । ३४ ।

जहातस्त्यागी कालञ्च ।

194 When this affix *kvun* is applied to the √जोहाक् (III 8) the root is doubled. 34.

The word जहकः is derived from √जोहाक् त्यागे (III. 8), and means abandoning, leaving, time, the child, the slough of a snake

१९५ । धमो धम च । २ । ३५ ।

धमकः कर्मकारः ।

195. When the affix *kvun* is applied to the √ध्, the root assumes the form of धम before the affix is added to it 35.

Thus धनं तद्वत् करोति, अग्निं ज्ञातयुनक्ति, यः य. धनकः कर्मचारीया. (The herald ?, the blacksmith)

From the root √धा धन्दाग्निसंयोगयोः (I 974) 'to blow' is derived धनकः 'a blacksmith'

१९६ । हनी व्य च । २ । ३६ ।

धनकः ।

196. The root हन् is changed to धन् when this affix kvun is applied to it 36

Thus धनकः 'an executioner', 'a murderer', 'a kind of reed'

By force of 'bahulam the affix kvun comes after other roots also As √कुर्व विद्वन्नापने (X 353) gives कुर्वकः 'a juggler, cheat, rogue' Similarly √कृषी वेदने (VI 141) gives कृषकः 'cutter'

This diverse application of the affix क्वुन् is shown in the next sūtra.

१९७ । बहुलमन्यत्रापि । २ । ३७ ।

'कुर्व विद्वन्नापने । कुर्वकः । कृतकम् ।

197 The affix क्वुन् comes diversely after other roots also 37.

Thus क्रोडयति, विद्वन्नापयतीति कुर्वकः (the magician, the juggler) कृत्तयति क्षिपति अनेन इति कृतक, भिषक्ति येनयः भिदक (the axe), क्षिपति येनतच्छिदकं वज्रोदा (the pearl piercer an instrument for boring diamond, pearl, &c), रोचते कनेन तदुपकं नातुलु गकच्चा (that which makes food savoury, generally applied to a kind of lemon tree called *citron*, or its fruit, the acid juice of which makes food agreeable), लङ्गनति लङ्गयतीति लङ्गकः (a paramour), उच्छति उत्सृज्यतीति उच्छकः योगी जेवो वा (that which gives off, a devotee or a cloud).

१९८ । कृषेर्द्विश्चोदीचाम् । २ । ३८ ।

कार्यकः-कृषकः ।

198. When this affix kvun is applied to the root √कृष् (I. 1039), there is vriddhi of the vowel of the root, according to the Northern grammarians. 38

Thus कृषकः or कार्यकः । It is derived from the root √कृष् विलेखने (I. 1039) The word कार्यकः means a husbandman, cultivator, a ploughman. कृषकः has the additional sense of attractive, drawing. The neuter कृषकं means a plough share

१९९ । उदकं च । २ । ३९ ।

अपहार्यम् ।

199. This affix kvun is applied to √उन्दी (VII 20), to form the word *udaka* 39

From √undi kledane (VII 20) is derived उदकः by kvun affix and it means water. The word उदकः could have been derived regularly under the preceding sūtra 38, as it is a name, its separate mention here is a superfluity.

२०० । वृश्चिकृषोः किकन् । २ । ४० ।

वृश्चिकः । कृषिकः ।

200 The affix किकन् is applied to the roots वृश्चि and कृष् 40
Thus, वृश्चति किकन्ति इति वृश्चिकः विषी जीव विशेषः शूक कीटीवा A centipede a scorpion, also an earth worm, कृषति येन चः कृषिकः the ploughman These words are from √ओ प्रश्न हेतवे (VI 11) and √कृष् चित्तेतवे (I 1039).

२०१ । प्राप्ति पणिकयः । २ । ४१ ।

प्रापणिकः पययविक्रयी । प्राक्पणिकः परदारोपजीवी ।

201 The affix किकन् comes after the roots पय and कृष्, preceded by the prefix प्रा (२ e म and आ) 41

These are derived from √पय व्यवहारे to barter, (I 466), and √कृष् (I 716) to injure The word प्रापणिक means a merchant, a trader and प्राक्पणिकः a catamite, a man supported by another's wife

२०२ । मुखेर्दीर्घश्च । २ । ४२ ।

मुखिकः आशुः ।

202 When this *likan* affix is applied to the root मु the उ of उ is lengthened 42

Thus मुखिकः a mouse It is derived from √मुष् स्तेये (I. 707) to steal

२०३ । स्यमेः संप्रसारण च । २ । ४३ ।

साङ्गीर्षः । शीपिको वृक्षभेदः ।

203 When the affix *likan* is added to √syam there is vocalisation of the root as well 43

The force of च 'as well,' is that there is lengthening also Thus शीपिकः 'a kind of tree' It also means an ant hill, an ant The root is स्यमु यम्दे (I. 878).

२०४ । क्रिय इकन् । २ । ४४ ।

क्रयिकः क्रेता ।

204 To the root क्री is added the affix इकन् 44.

Thus क्रयिक 'the purchaser.' The root is क्रीष् दुष्पविनिनये (IX 1).

२०५ । आङि पणिपनिपतिसनिभ्यः । २ । ४५ ।

आपणिकः । आपणिकः । इन्द्रणीलः किरातश्च । आपणिकः रथेनो दैवावतश्च । आसनिभ्यो नृपिको ब्राह्मणः ।

205 This affix *ikan* is also applied to the roots पण्, पन्, पत्, and पत्र, when they are preceded by the preposition आ 45

Thus आपणिकः a shopkeeper. It is a superfluous, for when we get प्रापणिकः by sūtra 41 ante, a fortiori we get आपणिकः । From √पन we get आपणिकः an emerald, sapphire, a kuāta or barbarian. It comes from √पन वृद्धौ (I. 467). From √पत्र गती (I' 868) comes आपातकः a hawk, falcon,

accidental, unforeseen, sent from heaven. From √कृञ् अयदारेणे (I 927) comes कालविक्रः a mouse or rat, a hog a digger, ditcher, miner, a thief, a spade

२०६ । श्यास्त्याह्वजविभ्य इन्च् । २ । ४६ ।

रवेनः । स्तयेनः । हरिणः । अविनोऽप्ययुः ।

206. The affix इन्च् is applied to the roots रवे, स्तये, ह, and अय ॥ 46.

Thus from रवे गतो (I 1012) comes रवेनः the white color, a falcon, from रवे or हृषी शब्द उपातयोः (I 959) comes स्तयेनः a thief. Some read this as स्तैनः without य ।

From हज हरेणे (I 947) comes हरिणः a deer, the white colour, a goose, the sun, Vishnu, Shiva. हरिणी one of the four classes of women a yellow jasmine, a good golden image, name of a metre, the green color, turmeric, madder From अय एवयादो (I 631) comes अविनः an officiating priest at a sacrifice an Adhvaryu

२०७ । वृजेः क्तिञ्च । २ । ४७ ।

वृजिनच् ।

207 The affix inach is treated as क्तिञ्च when added to the root √वृज् 47

From the root वृजी वर्जने (II 19) we get वृजिनच् sin It means sorrow and 'curve' also.

२०८ । अजेरज च । २ । ४८ ।

जीभाववाभतार्थच् । अजिनच् ।

208 The affix inach is added to the root √aja ; and the root √aja (I. 248) is replaced by aja 48

In other words, the root remains unchanged Otherwise by the general rule II 4. 56 S 2292, the root aja would have been replaced by √vi. This prevents that substitution

Thus अजिनच् । The word means skin. See Amarakośa II 7. 47.

२०९ । बहुलमन्यत्रापि । २ । ४९ ।

कठिनच् । नलिनच् । नलिनच् । कुपिडनच् । कतेः । 'पल्पवच्चि दिनच्' । दिव्योऽपि दिनच् ।

209 The affix inach comes diversely after other roots also 49.

Thus √कठ कृच्छ्र जीवने (I 356) gives us कठिनच् hard √बल गहने (I 891) gives नलिनच् a lotus √मल चारणे (I 522) gives नलिनच् dirty. √कुपि दादे (I. 289) gives कुपिडनच् Name of a city, the capital of the Vīdarbhas

Note — कठिन hard, stiff, cruel, inexorable, sharp, giving pain mas. a thicket कठिनी or sweetmeat made with refined sugar, an earthen vessel for cooking कठिनी chalk, a water jar. नलिन dirty, foul, unclean, soiled, black, sinful, low, नलिनी a woman during menstruation.

कुण्डिनम् is the name of a city As नगरम् कुण्डिनं अण्डनो बवौ 'the eggborn went to the city Kundinam' (Śhrī Harsha). Kundina is the name of a saint also whose descendants are called कौण्डिन्यः ।

४५A द्युतेः ।

49.A The affix inach is added to the root √द्यो (IV 40) also

From √द्यो अवलम्बने we get दिनम् 'divided or division' as in the Taittiriya पदं वचसि दिनं whatever is out (दिनं = संहित) on a Parush (पर्वणि = पर्वणि) १० on a sacred day, belongs to the Devas पर्वणि दिनं संहितं तद् देवानाम् । The word दिनं means 'a day' also.

२१० । द्रुदक्षिभ्यामिन्न । २ । ५० ।

द्रुविषम् । दक्षिणः । दक्षिणा ।

210 The affix णम् is applied to the roots, द्रु and दक्षि. 50

From √dru गतो (I. 992) and √daksha बृहो (I. 639) we get द्रुविषम् and दक्षिणम् and दक्षिणा ।

Thus, द्रुपति गच्छति द्रुयते प्राप्यते वा तद् द्रुविषं द्रुयं शुक्लं च पराक्रमो वा (Property, gold, thing and power), दक्षते वर्धते श्रीमकारी भवति वा च दक्षिणः सरलो दानवानः परतत्रोऽनुवर्त्तन् (right, honest, courteous, submissive), क्षिणा च दक्षिणा दानं प्रतिष्ठा वा. (a gift due to the Brahmanas on occasions of religious observances.)

२११ । अर्तैः किदिच्छ । २ । ५१ ।

हरिषं हृन्त्यम् ।

211. The affix inan when added to √ri (III. 16) to go, is treated as a क्तिर, and the ऋ is replaced by short र, which is followed by र by I 1 51 S. 70. 51.

Thus अर्चन्ति गच्छन्ति यत्र यस्याद्वा जगत्तद् हरिषम् (a desert or saline soil)

Thus ऋ + हन् + इन् = ह + हन् (no guna because the affix is treated as क्तिर, and ऋ is replaced by र by the express rule of this sūtra) = ह + र् + हनिष् (I 1. 51. S. 70) = हरिषम् a desert, dreary region a rivulet, a hole

२१२ । वेपितुहोर्ह्रस्वश्च । २ । ५२ ।

विपिनम् । हुहिनम् ।

212. When the affix inan is added to √vep (I 391) to shake, and √tuh (I. 773) to distress, the vowels of the roots are shortened to ए and उ respectively. 52

Thus वेप् + हन् = विप् + हन् = विपिनम् 'forest.' हुह + हन् = होह् + हन् = हुह् + हन् = हुहिनम् cold, snow

२१३ । तलिपुलिभ्यां च । २ । ५३ ।

'तलिन विरले स्तोके स्वच्छेऽपि तलिनं त्रिषु' । पुलिनम् ।

213. So also the roots तल् and पुल् take the affix inan, and the root vowel remains short 53.

Thus:—*तल्लवति* प्रतिविहरीति *तल्लिनच्* (lonely, solitary, hanlful, and trans-parent), *चोलायति* नद्याद् भवतीति *पुलिनच्* (sea side, or river side)

These are from *तल्ल* प्रतिहाराच् (X 58) and *पुल्ल* नद्यस्ते (X 61)

२१४ । गर्वरेत उच्य । २ । ५४ ।

गौरादिस्त्राङ्गीच् । *गुर्विणी* गर्विणी ।

214 To the root *गर्व*, is applied the affix *इन्च्*, and the *ञ* of *garv* is replaced by *उ* 54

Thus *गुर्विणी* । गर्वति प्राप्नोति गर्वयति *गु* चति वा वा *गुर्विणी* गर्विणी वा ।

The root is *गर्व* जोचने । *गुर्विणी* means a pregnant woman The feminine long *ई* is added as the word belongs to Gaurādi class

२१५ । रोहेश्च । २ । ५५ ।

रोहिणः ।

215. This affix *इन्च्* comes after the root *रह* (I 912) to sprout 55

Thus the form is *रोहिण* । *रोहति* वीजेन जायते स *रोहिणः* a sandal wood tree, another form is *रौहिणः* as the word belongs to the Prājñādi class

२१६ । महोरिनश्च । २ । ५६ ।

माहिनच् । *महिनच्* । *महिनं* राज्यच् ।

216 To the root *मह* is applied both *इन्च्* and *इन्च्* । 56

Thus *महति* महते प्रुच्यते वा *तन्माहिनच्* (the kingdom) also *महिनच्*

The affix *इन्च्* is drawn into the sūtra by force of the word *च* 'also' The root is *मह* प्रजायाच् (I 766) In the Veda Bhāṣhya the word *माहिन* is explained as *महनीयः* or *प्रजनीयः* 'adorable' 'worship worthy' See Rig Veda सुतच् त्वमिन्द्र माहिनः सच् (I 165 3)

२१७ । क्लिक्वचिप्रच्छिन्निस्तुद्रुमुज्ज्वां दीर्घोऽसंप्रसारणं च । २ । ५७ ।

वाक् । *माद्* । *क्वी* । *क्व* ल्यतो घृतादिकमिति स्वर्योपकरणच् । *द्रु* हिंरण्यच् । *कटम्* कानकपी कीटश्च । 'ह्यराकाशे सरस्वत्यां पिशाच्यां जवने स्त्रियाच्' ।

217 The affix *क्विप्* is added to the roots *vach*, *prachchh*, *sri*, *sru*, *dru*, *pru*, and *ju* whereby the vowels of the roots are lengthened, but there is no change of the semi-vowel of the root into the corresponding vowel. 57.

Thus *वच् + क्विप् = वाक्* । The semi-vowel *व* required to be changed into *उ* by VI. 1 15 S 2409, but the above prohibition prevents this. Similarly *मच् + क्विप् = माद्* The vocalisation required by VI 1 16 S. 2412 is prevented. The *च* is changed to *क्व* by VI. 4. 19 S. 2561. This *क्व* is changed to *क्* by VIII 2. 36 S 294, which is changed to *उ* (*उच्* ल्य) and then to *उ* (*उद्* ल्य) thus we get S. *माद्*, dual *माद्यौ*, pl *माद्यः* ॥

Similarly *क्वि + क्विप् = क्वी* :

Similarly *क्लु + क्विप् = क्लुः* 'a sacrificial lulle, literally from which butter &c., flows into the sacrificial fire.

Similarly $\text{हु} + \text{क्विप्} = \text{हूः}$ 'gold'

Similarly मु gives कटमू a lewd person, an insect Similarly हूः meaning sky, Saraswati, a demon and swift

Notes — वक्ति यया वा वाक् (words), पृच्छतीति माह् , (as शब्द माह्), a disciple, $\text{भीयते अयति वा वा श्रीः}$ (a design of nature, beauty) $\text{वा अयति यस्या वा वा सः}$ यज्ञसाधन वा (a sacrificial ladle, a cascade)

$\text{हुयते प्राप्यते हुःखनय वा हूः हिरण्यं वा}$ (Gold) $\text{कटेन प्रवते गच्छतीति कटमूः कालुको जनः कीटो वा}$ (a lewd person, an insect) $\text{अयति श्रीम् गच्छतीति हूः शयोऽश्वो वृषभ आकाश विद्या वा}$ (a rabbit, a horse, a bull, the sky, knowledge) So also the forms of मान्मह् (the rainy season), दाः (the gate keeper), उदहिरव् (whey), अह्व ($\text{अह्वन्ति नृवन्ति यया वा}$, hymn)

These words are from the roots वचर्परिभाषते (II 54), वचञ्चीप्वावाह् (VI. 120) विञ् सेवायाह् (I 945), सु गतो (I 987) हुह् गतो (I. 992) मुह् गतो (I. 1006) and हु गतो (a sautra dhātu)

२१८ । $\text{आप्प्रोतेह् स्वश्च । २ । ५८ ।}$

$\text{आपः । अपः । अद्भिः । अद्वयः ।}$

218. The affix क्विप् comes after the root आप् to pervade (V 14) and thereby the long vowel आ is shortened into अ 58

Thus, $\text{आप्प्रवन्ति अतीरन्तित्यापः । आपः}$ (waters) This word is always feminine and plural in declension, thus $\text{आपः, अपः, अद्भिः, अद्वयः, \&c.}$ The word means earth, water See Amarakosa I. 10 3

Thus $\text{आप्} + \text{क्विप्} = \text{अप्}$. It is declined as above, i.e. Nom Pl आपः , Acc Pl अप Inst Pl. अद्भि Dat, Abl. Pl अद्वयः Gen. Pl अपा , Loc. अप्सु ,

२१९ । $\text{परौ व्रजे वश्च पदान्ते । २ । ५९ ।}$

$\text{वृजे क्विदीर्घो स पदान्ते हु पञ्च । परिव्राट् । परिव्राजो ।}$

219. To the root वृज् , preceded by the prefix परि , is added the affix क्विप् , whereby the short अ of vraj is lengthened into आ , and व् replaces ज when it is final in a pada 59

Thus $\text{परितः सर्वतो वृजति च परिव्राट्}$ (a mendicant) Thus $\text{परिवृज्} + \text{क्विप्} = \text{परिव्राट्}$ but in the Nominative Singular it is considered as if it was परिव्राज् . Then, the व् is changed to ट् by अण्त्व and चट्त्व rules. The root is वृज गतो (I 272)

The dual of परिव्राट् is परिव्राजो and the plural is परिव्राजः ॥

२२० । $\text{हुवः श्लुवश्च । २ । ६० ।}$

श्लुज् ।

220. The affix क्विप् is added to the root हु and the vowel is lengthened and the root is doubled as if the affix was रह्व 60.

Thus — $\text{हुहोति ददत्यस्ति वा यया वा हुहः}$ (a wooden ladle by which ghee is poured into the sacrificial fire) The root is हु दानादनयोः (III. 1).

२२१ । लुवः कः । २ । ६१ ।

लुवः ।

221. The affix कः is applied to the root लु to flow 61.

Thus — लवति धृतनस्मात् लः लुवः (a sacrificial ladle, meaning the same as लू, Art II. 57, preceding). Similarly लुक् (motionless, constant)

२२२ । चिकच । २ । ६२ ।

चकार धृतनस्मात् चः क इत्कुत्वच् । लुक् । 'लुक् च लु चक् सङ्गुडि' ।

222. The affix चिक is also applied to the root लु 62.

Thus धृतनस्याः लवति वा लुक् (a sacrificial ladle) The affix is really च्; the इ is for euphony, and क् is indicatory, by which the च is changed to a guttural. Thus लुक्, dual लुक्चो, pl लुचः । The plural form लुचः is found in the following लुक् च लु चक् सङ्गुडि ॥

२२३ । तनोतेरनश्चवः । २ । ६३ ।

तनोतेरिक्कुम्भत्वचः । अनो वयन्वादेशश्च । त्वक् ।

223. The portion अन् of the root तन् to spread, is replaced by the syllable च va, when the affix चिक (च्) is added to it 63. Thus तन् + चिक = त्व + च् = त्वच् nom. S त्वक् skin.

The substitute is the full syllable च va consisting of two letters च् and अ, and not merely च्. Hence Bhattoji uses the word sabda in explaining this sūtra. For the meaning of the word त्वच् see A. K. II. 6 62.

२२४ । ग्लानुदिभ्यां डौः । २ । ६४ ।

ग्लोः । नोः ।

224. To the roots √glai (I 952) to be dejected, and √nud (VI 2) to propel is added the affix dau 64.

Thus ग्लै + डौ = ग्लोः moon. उद् + नो = नोः boat, ship See A. K. I. 3. 14 and I. 10 10

२२५ । छिवरव्ययम् । २ । ६५ ।

डोरित्येव । ग्लोकरोति । 'कृष्णेवम्' (४४९) इति चिह्ने नियतार्थनिर्दिष्ट । उक्तादिमात्रयाग्ल-
व्ययम् एवेति ।

225. The words formed by dau are not indeclinables, except when they take the further affix chvi 65

The word डौ is understood in this sūtra. Thus ग्लो करोति. Here the case-affix is elided, as the word is treated like a च्वि formed taddhita, and hence is indeclinable. It means अग्लोः ग्लोः सन्पदते तथा करोति, converting that which was not glass (or camphor) into camphor, i.e. encamphoring &c.

The present sūtra is in fact a niyama or restrictive rule, for it restricts the too wide scope of I. 1 39 S. 449 by which every word formed by the krit affix डौ, would have been ipso facto an indeclinable. As Unādis are krit affixes, a word formed by डौ would be an indeclinable. But this

sūtra really says that a unādi word formed by an च or जो, रे or जो affix is not an indeclinable, unless it is used with the force of *chv* affix. See the following sūtras for रे and जो affixes.

२२६ । राते ईः । २ । ६६ ।

राः । रावी । रायः ।

2.6. To the root \sqrt{ra} (II. 48) to give, is added the affix *da* (रे) 66

Thus रा+रे=रे । It is declined thus रे+ङुप्=रा+ङुप् (VII 2 85 S 286)=राः । Dual रावी । Pl रायः । रे means fire, sharp, gold, and riches.

२२७ । गमेहोः । २ । ६७ ।

‘गौर्नादित्ये बलीवदे किरणज्जुनेदयोः । ‘जो दु स्वादिशि नास्त्वं जुनी च जुत्वावपि । ‘मृत्तव्योः स्वर्गवज्राङ्गुरस्मिद्गवाणलोलज्जु’ । बाहुलकादप्युत्तरपि होः । ‘होः जो स्वर्गान्तरिक्षयोः’

227. To the root \sqrt{gam} (I. 1031) ‘to go’ is added the affix *do* (जो). 67.

Thus गच्+जो=गो । In declining this word, sūtra VII 1 90 S. 284 applies. The nom. S is गौः । According to Kesava, this word means, when masculine, the sun, a bull, a ray of light, a kind of sacrifice, when feminine it means, a quarter of the compass, the goddess of speech i.e. Sarasvatī, the earth, the cow when both masculine and feminine, it means, heaven, the thunder bolt of Indra, water, ray, a region of the sky, an arrow, and the hair of the body

By force of bahulam, the affix comes after \sqrt{dyut} (I. 777) to shine. Thus होः fem. Heaven and hrmanent.

२२८ । अमेश्व डूः । २ । ६८ ।

डूः । बाग्रजे । अग्रगूः ।

228. To the root \sqrt{bhram} (IV. 96) to wander about, is added the affix *dū* (ऊ) as well as to the root \sqrt{gam} . 68.

Thus डू ‘brow,’ By force of the word च ‘and’, the affix is applied to गच् also. Thus अग्रगू a servant, literally one who goes in front.

२२९ । दमे होसिः । २ । ६९ ।

होः । होपी ।

229 To the root \sqrt{dam} (IV 94) to tame, is added the affix *dos* (होच्) 69.

Thus दच्+होच्=होच्, dual होपी the fore-arm. According to Śiṅharsha the word is masculine, as होच कश्च । It is neuter also, as कङ्कुद् होचपी used in the Bhāṣya. It is feminine also as होचा ‘arm’ as in Dhananjaya Kosha.

२३० । पयो रिज्यादेश्व वः । २ । ७० ।

वचिक् । स्थायडच् । ‘नैगमो वाचिजो वचिक्’ ।

230 To the root \sqrt{pan} to barter, to praise (I. 466) is added the affix *ṛj* (वच्), and the initial च is replaced by व 70.

Thus वच् + इच् = वच् + इच् = वचिच् nom. s वचिच् a trader The word takes the affix अच् without changing the sense. As वाचिजः a trader See Amarakośa II 9 78 for the phrase वैयसो वाचिजो वचिजः ।

२३१ । वञ्जो कित् । २ । ७१ ।

‘उचिज्यो वृत्तेऽपि च’ ।

231 The affix *ji* coming after *vas* to desire (II 70) is treated as कित् and so causes vocalisation 71

Thus वच् + इच् = उचिच् । The vocalisation takes place by VI. 1 16. S 2412. It means fire and ghee (clarified butter)

२३२ । भुज उच्च् । २ । ७२ ॥

भुरिक्भुजिः ।

232. The affix *ji* is कित् after the root *bhri* to support (I. 946) and the final of the root is replaced by long *u* which is followed by *र* (I 1 51. S. 70). 72.

Thus वृ + इच् = भृ + इच् = भुरिच् nom S भुरिच् meaning the earth.

२३३ । जसि सहोरुर्नि । २ । ७३ ।

जहुरिर्वज्रम् । वदुरिरादित्यः पृथिवी च ।

233 The affix *urin* comes after the roots *jas* to release (IV. 102) and *sah* to endure (I 905) 73

Thus जहुरिः ‘the thunder-bolt’ ‘the wearied’, ‘the hungry.’ वदुरिः ‘the sun, and the earth’, the enduring, the long-suffering

Note:—The words जहुरि and वदुरि are used in the following Riks —जहुरये स्तव्यं विष्वजुर्गाय । Here जहुरये (dative) is explained as जग्मताय ॥ In the Rik नीचायमानं जहुरिं न रयेनव्, the word जहुरिच् is explained as जुचेत् ॥ In उत्तमं जाजी वदुरिर्जग्मताय the word वदुरि is explained by वदनं गीतः (Rv. IV. 38 7.)

२३४ । सुयुध्वजो युच् । २ । ७४ ।

यवनस्यन्द्रजाः । यवनः । यवजः कोकिलः । वरजः ।

234. To the roots *su* to distil (V. 1) *yu* to mix (II 23), *ru* to sound (II 24) and *vrifi* to choose (V 8) is added the affix *yuch* (अन) 74.

Thus यवनः moon, यवनः the Yavana, यवजः the cuckoo, and वरजः a kind of tree, &c.

Note:—यवनः extracting the Soma-juice, a sacrifice, a libation, bathing, generation. यवनः a tribe of foreigners Greek, an Ionian यवजः sounding, tone. वरजा fem is the name of a river वरजः a bitter herb, and the neuter वरजं means a rampart, a bridge.

२३५ । अग्ने रश च । २ । ७५ ।

अग्नेर्वैश्वंस्त्वाद् रयादेवम् । यवनः काही । जिह्वावाची हु वन्ववक्त्रादवाद् ।

235 The affix *yuch* is added to the root *as* to pervade (V. 18), and thereby *as* is replaced by *ras* 75.

Thus अश् + युच् = रश् + युच् = रचना a sort of ornament for wearing round the waist of women. The word रचना tongue, has a dental सः. It is derived from *as* to taste of the Churāli class. (X. 385). It is formed by the affix युच् as it belongs to the Nandādi class. As a matter of fact, both words रचना and रचना are indifferently employed to denote a girdle and a tongue. The अश् of this sūtra includes अश् मोक्षने also (IX 51). The *as* will take युच् by बहुलमन्यत्रापि (see below II 78). It includes *as* चन्दे (I 745) and *as* प्रास्तादने (X. 385).

२३६ । उन्देर्न लोपश्च । २ । ३६ ।

ओदनः ।

236 The *n* of *undi* (VII. 20) is elided, when the affix *yuch* is added 76

Thus उन्द् + युच् = उद् + युच् = ओदनः food, boiled rice, grain mashed and cooked with milk a cloud. ओदनी the plant called balā (ladu cardifolia).

२३७ । गमेर्गश्च । २ । ३७ ।

गमेर्गु बुख्याद्वादिभ्यः । गगनच् ।

237 When the affix युच् is added to the root गच् to go (I. 1031) the *n* is changed to ग 77.

Thus गच्छन्ति अस्मिन्निति, गगनच् the sky, the firmament. See A K I 2. 1.

२३८ । बहुलमन्यत्रापि । २ । ३८ ।

बुख्याद् । स्वन्दनः । रोचना ।

238 The affix युच् is added diversely to various other roots with various other forms. 78.

Thus ओवतेऽसौ इति ओवनः प्रदीपो वा (light), स्वन्दते गच्छतीति स्वन्दनः रजोवा (a chariot), नयते प्राप्नोति चक्षुः येन वप्नवन् (eyes), चन्दत्याह्लादयतीति चन्दनं (sandal-wood) रोचतेऽसौ रोचना । The bright sky, a handsome woman, a kind of yellow, pigment usually called योरोचना । Similarly अवनः yellow; the ebony tree) &c.

Note —These words are from the roots *dyut* (I. 777) to shine, *syandā* (I. 798) to flow, *ni* (I. 950) to lead, *chadā* (I. 68) to rejoice, *ruch* (I. 781) to shine स्वन्दनः a war-chariot, air, hearing, a kind of tree called tinisha water, चक्षुः eyes चन्दनः sandal-wood, a kind of monkey, and चन्दनी name of a river चन्दनं a kind of medicinal plant called Bhadrakālī. रोचना a red lotus flower, yellow pigment, a handsome woman रोचनः dark Śālmali, bright, a stomachic, name of one of the five arrows of cupid. From अद् to throw, we get अवनं throwing, a missile, name of a tree (jīvaka). Similarly from *as* to go constantly (I. 38) preceded by राज्, we get राजादनः the Piyāla tree.

२३९ । रज्जोः क्युन् । २ । ७९ ।

रजनम् ।

239 The root रज्ज takes after it the affix क्युन् (ana) 79.

Thus रज्जति वज्रावबनेन तद्रजनम् कुसुमं वा (safflower, saffron, a kind of colour resembling the deep yellow of the saffron) रजनी (night)

Note — The root रज्ज to colour (I 1048), takes lyut also and we get रजनम् । The affix क्युन् being किर causes the elision of the nasal Diverely (bhulam) the affix comes after कृप also, as कृपनः ।

२४० । भूसूयधस्त्रिभ्यश्छन्दसि । २ । ८० ।

भुवनम् । भुवन आदित्वः । भुवनो वह्निः । निभुवनं भुरतम् । भृजजननभरोचम् ।

240. In the chhandas, the affix क्युन् is added to the roots भृ, पू, and धृज । 80.

Thus भवतीति भुवनम् (the world, the earth,) सृते सृते वा सः भुवनम् (God, the sun) सृतीति कल्पयतीति भुवनः अग्निर्वा (fire) निभुवनं (the act of coition,) धृजति परिपक्वं भवति इति भृजजनम् a frying pan, (the act of frying)

Note — भृ to be (I 1), सृ to beget (IV 24), धृ to shake (V 9) भृज्ज to fry (VI 4) take kyun in the Vaidic literature. By bahulam, the affix is found after these roots in secular literature also भुवन a world, the earth, the heaven, a being, mankind, water See A K II 1. 6 भृज्ज + क्युन् = भृज्जन् + यु (VI 1 16 S 2412) + च्छन्द + यु (अष्टव VIII 4 53 S. 52) धृज्ज + यु = धृज्जनम् a frying pan See A K II 9 30

२४१ । कृपृवृषिमन्दिनिधाजः क्युः । २ । ८१ ।

किरणः । पुरखः सपुत्रः । वृजनमन्तरिक्षम् । मन्दनं स्तोत्रम् । निषण्णम् ।

241 The affix क्यु comes after the roots कृ, पू, वृजि, मन्दि, and नि + धा ॥ 81

Thus — किरति त्रिभिः पत्यम्बकारमिति किरणः (the rays of sun or moon) विपत्तिं पालयति पूरयति वा स पुरखः (जलैः is understood) sea, वृत्ते वर्जयतीति वृजनम् (the sky, force). वो येन वा मन्दते स्तोति स्वपिति कानयते वा मन्दनम् (a hymn, a lover), निवर्तं दधाति वसन्निधनम् (death)

The roots are √kṛi to scatter (VI 116), √pṛi to protect (III. 4) √vrjṣi to avoid (II 19) √madī to praise &c. (I 13), √dhā to support (III. 10) निषण्ण means the destruction, and family, race.

२४२ । धृषेर्धिव्चसंज्ञायाम् । २ । ८२ ।

विषयो गुरुः । विषया धीः ।

242. The affix क्यु comes after the root धृ (V. 22) and when this affix is added, the form धृप् is changed to धिव्, and the word so formed denotes a name. 82.

Thus धृषतीति प्राग्लभ्य ददाति सः विषयः गुरुः a teacher. A. K. I. 3. 24, An epithet of Brishaspati, the preceptor of the Gods, विषया the speech, praise, hymn, (intellect), understanding, earth, a cup, bowl.

२४३ क । हन्ते घूर्णत् । २ । ८३ क ।

. घूर्णः

243A. When the affix *घूर्ण* is added to the verb *हन्*, the root changes itself to *घूर्ण*.

Thus *हन्ति हननेन वा मादुर्भवति च घूर्णः* a sound—lit that which manifests on being struck

२४४ । वर्तमाने पृषद् पृहन् महत् जगत् कृतवत् । २ । ८४ ।

अतिप्रत्ययान्ताः । 'पृषु वेचने' गुणभावः । पृषन्ति । पृहत् । महत् । गनेर्जगादेयः । जगत् ।

244 The words *पृषद्*, *पृहत्*, *महत्*, and *जगत्* are formed by the affix *अति*, and it is like *घट्* affix, and the force the affix is to denote present time like the affix *घट्*. 84

These words are formed by the affix *अति*. From *पृषु वेचने* to sprinkle (I 737) comes *पृषन्ति* a drop of water. It is neuter and always used in the plural. The singular is *पृषत्*. There is no guna of the root vowel. Similarly *पृहत्* is from the root *पृह* to increase (I 771), *महत्* is from *मह* to worship (X 321) *जगत्* is from *जग्* to go (I 1081), and *जग्* is replaced by *जग*.

Note—These words are really formed by the affix *अति* and not *घट्*. It is treated like *घट्* which is an *उगित्* affix and consequently VII 1 70 S. 331 applies, and we get *पृष* in *महत्*. In the feminine, we have *कीप्* by IV. 1. 6 S 455 as *महती*.

Note—Had the words *पृषत्* &c been *घट्* formed, then we could have easily omitted the words *वर्तमाने* and *घटुवच्च* from this sūtra. But they are not *घट्* formed. Had they been so, then the vikarana *घप्* would be added to the root *जग्*, and there would be *जग्घ* by VII 1 30 S 455, and an optional form *महन्ती* would arise. The accent moreover would be governed by VI. 1. 186 S. 3730 in that case. But if the affix be taken as *अति* then it being an *ādhadhātuka* affix, the vikarana *घप्* is not added, and so the above difficulty does not arise. Hence Bhattoji takes these words as formed by the affix *अति* and not *घट्* though this *अति* is treated like *घट्* for some purposes.

Note—The example given above is *पृषन्ति* plural of *पृषत्*, in order to indicate that the word is neuter when meaning a drop. When masculine it means a deer. *पृहती* means an egg-plant, a thorn, the speech, a reservoir, a name of a metre, a wrapper or mantle. By being treated as *घट्* there is *पृष* (VII 1 70 S 361), as *पृहत्*=*विपुलः*. *महती* means an egg-plant, when neuter, *महत्* means kingdom. When masculine, it means Mahat the Great principle of Sāṅkhya, the mighty. *महती* is also the name of the lute of Nārada, as *पृहती* is the name of the lute of Viśvāvasu, *कलावती* of Tumburu.

and कण्वपी of Sarasvatī See Māgha I. 10 (अविह्वानं महतीं जुहुर्जुहोः) जगत् is neuter when meaning the world, the universe when masculine it means wind, air. It has all the three genders when meaning immoveable जगती means the earth, the world, a kind of metre, and man kind. The masculine जगत् 'air,' being treated as जगु formed takes जुह् (VII. 1. 70. S 361), and is declined as जगत्, dual जगन्तौ, pl जगन्तः। But the जगत् derived under dyuti-gamī-juhotinām dvecha (Vārtika under III 2. 178 S 3158) not being जगु like is declined as जगत्, जगती and जगतः।

Thus पर्षति विजति हिमस्ति व । तत् पृषत् (A kind of deer, a drop of any liquid) वर्हति वर्धतेऽसौ वृहत् (large) Fem, वृहती a portion of the Vedas).

२४५ । संश्वत् तृपद् वेहत् । २ । ८५ ।

इति निपातवन्ते । तृपद्वत्तं यदुवद्भावविशेषार्थम् । संविनोतेः कुट् इकारसाधः । संश्वत्कुट् । तृपद्वत्तम् । विप्रवर्द्धतेऽस्तिषोपः इत् ए च । 'वेहती'पयातिनी ।

245. The words *samschat*, *tripat* and *vehat* are irregularly formed by *st* affix. 85

These are Nipātanas. They are enumerated separately from the last mentioned words, in order not to apply *śatri-vad-bhāva* to them संश्वत् is derived from चिच् चवने (V. 5) with the preposition च् । The इ of चि is elided संश्वत् means magic. From तृप प्रीयने (IV 86) comes तृपत् 'umbrella.' From हृत् to kill (II 2.) comes वेहत् with the upasarga वि । The अच् of हृत् is elided, and the इ of वि is changed to ए । वेहत् a barren cow, one who destroys the womb. See A. K. II. 9. 69.

Note —The feminine of वेहत् would be वेहती had it been *Śatri*-like. But it is not so and उगितत् (IV. 1. 6) does not apply

According to Subhuti Chandra तृपत् is derived from च्+चिच् to swell. तृपत् means moon also.

२४६ । छन्दस्यसानच् शुजृभ्याम् । २ । ८६ ।

शवसानः पन्थाः । जरसानः पुंसः ।

246. After the roots *√su* to go, and *√jri* to grow old, comes the affix *anach* in the *chhandas*. 86

Thus शवसानः a road, a path, a way. जरसानः an old man or an invalid person.

Note —But in the two verses प्रचम्पदे &c. (Rv I 62. 1 & 2) the word शवसानाय is explained as अतिबलाय very powerful. It means also a cemetery but then it is differently derived.

२४७ । अश्लिष्टधिमन्दिसहिभ्यः कित् । २ । ८७ ।

शुजृभ्याम् । शवसानः पुंसः । छन्दसानोऽश्लिष्टीवत् । वृहसानो यद्यो नृपुत्रश्च ।

247. The affix *anach* is कित् after *√rij* (I. 190) to fry, *√vridhu* (I. 796) to increase, *√mad* (I. 13) to praise, and *√saha* (I. 905) to endure. 87.

Thus अङ्गवानः a cloud, वृषवानः a man, वन्दवानः fire, a living creature, चक्रवानः a peacock, a sacrifice.

Note — The root अङ्गि takes वृष् as it has an indicatory वृ, and this nasal is never elided here. Thus there can be no guna of अङ्गज्. So also on अङ्गवृ and अङ्गवृ. Therefore with regard to these three roots, the forms would have been the same, whether the affix were कित् or not. The difference would be with regard to वृष् only. The above three roots might easily have been read along with वृष् of the last sūtra. The word वृष् in the next sūtra could also have been omitted. Thus instead of three apporisms, two would have been enough.

As, अङ्गवन्दवानच् वृष् अङ्गि नन्दि सहस्रयः । and अङ्गे वृष् च वृषेः कित् ॥

In the Mantras अङ्गवानः पुनवारः उक्थैः and अस्मिन् यस्मै वन्दवाना वृषवत्सु the words have been given their etymological meaning in the Bhāṣya, and not the meanings as given above.

२४८ । अङ्गेर्गुणः शुट् च । २ । ८८ ।

अङ्गवानोऽङ्गिः ।

248. The अङ्ग to go (I. 983) takes guna when the affix ānāch is added to it; and the augment śut(च्) is inserted. 88.

Thus अङ्ग + अङ्गानच् = अङ्ग + अङ्ग + अङ्गानच् = अङ्गवानः the fire, the killer of enemies

Note — In the Mantra आवाविषद् अङ्गवानाय, the word अङ्गवानाय (dative) is explained in the Bhāṣya by यन्त्रां हिंसिते to the killer of enemies.

२४९ । सम्मानचस्तुवः । २ । ८९ ।

स्तुवो नो वाग्मी ।

249 The affix ānāch is added to the root अङ्ग to praise (II. 34), when the preposition च is in construction with it. 89.

Thus अङ्गवान्, a speaker, a good speaker

२५० । युवाधुविदश्चिन्मः कित् २ । ९० ।

युवानः । युवानः । युवानो साक्षपालकः ।

250 The affix ānāch is added to अङ्ग to war (IV 61.), अङ्ग to know (I. 924), and अङ्ग to see (I. 1037); and 1 is कित्. 90.

Thus युवानः an enemy, an opponent. युवानः a preceptor. युवानः a guardian of the world. By bahulam it comes after अङ्ग also. As युवानः a sword. In the following shloka there is play on the words युवानः 'a miser', युवानः 'a sword,' and कोश 'a treasury' 'a sheath.'

युवायेन कथं कार युवानः सह गपयते ।

परेषां दानसमये यः स्वकोशं विलुङ्गति ॥

२५१ । युवैः सनीलुक् क्षलोपश्च । २ । ९१ ।

251 The affix ānach is added to the desiderative of the √hurchha, when the sign च् of the desiderative is luk-elided, and the ह of the root is lopa-elided. 91.

[Thus जुहुराचः the moon.

Note :—The root √hurchhā to be crooked (I 226) when in the desiderative, takes आनच्, but the च् is elided and so also ह of the root. In the Yajur Veda mantia जुहोष्यस्मञ् जुहुराचस् एनः the word juhurānam is explained as कौटिल्यकारिः 'crooked'. See Isā upan ishad mv edition p. 30

२५२ । शिवते दीश्च । २ । ९२ ।

शिविवदानः पुण्यकर्मा ।

252. To the desiderative of the root √śvitā 'to make white' (I 778), is added the affix ānach, the affix च् is elided and न of the root is replaced by द् । 92

Thus शिविवदानः pious in conduct, virtuous, holy

Note —The affix is क्तिद् and so there is no guna. Of course, in the desiderative there is reduplication. See Amarakosā III 1. 46 Kshira-swāmī derives this word from शिवदि हवैत्ये (I. 10), with the affix कानच् with the force of क्तिद् । In other words, he makes it the Perfect Participle of शिवद् । He apparently has over looked this sūtra. The difficulty with the root शिवदि is that the nasal caused by हदिद् will not be elided and कानच् is a Vaidic affix.

२५३ । तृन् तृचौ शंसिहदादिभ्यः संज्ञायां चानिटा । २ । ९३ ।

तृचैः कदादिभ्यश्च क्ताचुन्तृचौ स्तः । तौ चानिटौ । शंस्ता । स्तोता । शंस्तरो । शंस्तरः । यदिः वीप्रो पातुः शकलीकरणे भक्षणे च । अनुदात्तेत् । 'तृचवै चक्षदानच्' इति १०३त्वात् । 'उच्चाणं वा वेदतं वा चक्षते' इति ब्राह्मणान् । 'चक्ष्ता स्वात्स्वारयो द्वाःस्थे वैश्यायानपि गृह्णते' ।

253 The affix trin comes after √śans, to praise (I. 764) and the affix trich after √kshad and the rest, when the word so formed is a name, and the affixes do not take the intermediate च ॥ 93

Thus चच् + तृच् = चंस्तरु nom. s. चंस्तरा, dual चंस्तरो, pl. चंस्तरः ॥

The root चद् is a sautra dhātu and means to cut, to eat. It is Anudāttet. It is found used in the Rig Verse चक्षे चक्षदानच्, and in the following phrase taken from the Brāhmanas —उच्चाणं वा वेदतं वा चक्षते । Thus चच् + तृच् = चंस्तरु, nom. s. चक्ष्ता । It means a charioteer, a gate-keeper, an offspring of a śūdra father and a Vaishya wife

Note —In explaining the sūtra VI 4. 11 S 277, it has already been said that the words चच् &c. have been used in that sūtra in order to teach by implication a *niyama* or restriction—namely the unādi words formed by चच् or चच् do not get lengthened, except the eight words svasri &c. specifically mentioned in that sūtra. The word चंस्तरु is not among these

eight, hence its declension is *यस्ता* and not *यस्तारी*, and *यस्तरः* and *यस्तारः* ॥ The word has acute on the first syllable as the affix is *निट्*. 'As in the mantra *यावद्यान उत यस्तारु विप्रः* ।

The word *आदि* in *बदादि* refers to roots like *यादु अदुविष्टी* (II 66) Thus *यास्ता*, du. *यास्तारी* pl *यास्तारः* । *यास्ति* or *विनयति चत्वाप्* = *यास्ता* *बुद्धः* ॥ It is the name of the Buddha Similarly *प्रयास्ता* । See VI. 4. 11. S. 277 Its dual and plural are *प्रयास्तारी*, *प्रयास्तारः* । The lengthening in both cases is by the sūtra VI 4 11 S 277.

According to *Medini Kosha* *वत्त* means the son of a *śūdra* produced on a *Vaisya* woman. This is the meaning taken by *Bhattoji* in the text above. But according to *Amarakosā* it is the son of a *śūdra* by a *Kshatriya* woman.

Similarly from *नी* to lead, we get with the preposition *उत्* the noun *उन्नेत* a kind of *Ritvik* priest.

२५४ । बहुलमन्यत्रापि । २ । ९४ ।

नट् । *नस्ता* । *इट्* । *इस्ता* । इत्यादि ।

254 Diversely also other words are formed by the addition of *ट्* and *ट्* to other roots 94

Thus *नस्त* from *नट्* and *इस्त* from *इट्* ।

This sūtra is superfluous for the word *आदि* of the last aphorism would have made these two affixes applicable to other roots also

२५५ । नप्तृनेष्टृ त्वष्टृ होतृ पोतृ भ्रातृ जामातृ मातृ पितृ दुहितृ ।

२ । ९५ ।

न पतन्त्यनेन नप्ता पौत्रो दीहिअक्ष । नयतेः पुत्रपुत्रश्च । नेष्टा । त्विषेरितोऽस्त्वत् । त्वष्टा । होता । पोतात्विर्वन्देः । भ्राजतेर्जलोपः । भ्राता । जाया माति जामाता । 'जान पुजायाच्' नलोपः । माता । पातेराकारस्येस्त्वत् । पिता । दुहेस्त्वत् इट् गुणभावश्च । दुहिता ।

255 The following ten words are irregularly derived, *नप्तृ*, *नप्तृ* (a grandson), *नेष्टृ* (one of the chief officiating priests at a Soma sacrifice), *त्वष्टृ* (name of a Vedic God), *होतृ* (a sacrificial priest), *पोतृ* (one of the sixteen officiating priests at a sacrifice), *भ्रातृ* (brother), *जामातृ* (son-in-law), *मातृ* (mother), *पितृ*, (father), and *दुहितृ* (daughter) 95.

These ten words are formed by *triti* or *trich* With the negative particle *न* added to the root *नी* to fall (I 898) is formed *नप्तृ* । The son's son or daughter's son is so called because through him the ancestors do not fall from heaven into the *Naraka* called *बुद्* ।

From *नी* to lead (I. 950) we get *नेष्टा* by *guna* of the root and inserting the augment *बुद्* । It means the *leading* priest in a Soma sacrifice.

From √स्विच् to shine (I 1050) is obtained स्वहा by changing the ह of the root into अ. It means the divine Architect; a carpenter. From √हु to sacrifice (III 1) comes होता the Hotri priest. From √पु to pumpfy (I 1015) comes the word पोता the Potri priest a kind of Ritvik. From √भ्राज् to shine (I 194) comes भातृ brother. The ह of the root is elided.

From √मा to measure (II 53) with the upapada जाता wife, comes जातारु son-in-law, literally he who measures or causes to be measured the wife. From √वाच् to worship (I 1021) comes वाता mother. The ह of the root is elided. From √पा to protect (II 47) comes पिता, the आ of the root is changed to इ. From the root √दुह to milk (II. 4) comes दुहिता. The affix वृच् takes the intermediate इ as an exception nor does it cause guna.

२५६ । सावसे ऋन् । २ । ९६ ।

स्वसा ।

256 The affix ऋच् comes after the verb अर्च् to throw (IV 100) preceded by the preposition-इ 96.

Thus दु + अर्च् + ऋच् = स्वसु, N. S स्वसा (sister)

Another reading of this sūtra is दुङ्गसे ऋच्. There is no difference of meaning, दुङ्गिषेः or सी ऋसेः mean the same. The Commentary adopts the first.

२५७ । यते वृद्धिश्च । २ । ९७ ।

याता । 'भायार्स्तु भ्रातृवर्गस्य याताः स्युः परस्परम्' ।

257. The affix ऋच् comes after the verb यच् (I, 30) to attempt, endeavour, strive, try, and there is vriddhi of अ. 97.

Thus याता (a husbands' brothers' wife). The wives of brothers are related to each other as याता sisters-in-law. See Amarakośa (II. 6. 30) for the above verse of the text.

२५८ । नञि च नन्देः । २ । ९८ ।

न नन्दति ननान्दा । इह वृत्तिर्नानुवर्तत इत्येके । 'ननान्दा तु स्वसा पर्युर्ननान्दा नन्दिनी च सा' इति शब्दार्थः ।

258. The affix ऋच् comes after the √नन्द् (I. 67) to be glad, when it is preceded by the indeclinable न and there is vriddhi of the root. 98.

Thus ननान्दा with vriddhi of the last sūtra, (husband's sister) literally meaning one who is never satisfied, however one might strive to please her. Others do not read the anuvritti of vriddhi into this sūtra. The form then is ननान्दा. Thus in Sabdārṇava we find 'the husband's sister is nanāndā, also called nanandā, and nandini.'

on इन्द्राजग्नेश्वरश्च it is explained by विशाखवल्कीयवर्षा (Rv I 31. 16) चरन्ति 'the earth' चरन्ति: the tube a blow-pipe, the artery or vein, also चरन्ती । अचरन्ति: 'motion or way', अचरन्ति: 'the thunder bolt' of Indra: literally by which *is enjoyed* the kingdom by Indra it means the sun also, अचरन्ति: 'the earth' चरन्ति: 'the boat'.

The word रजतः 'night' turmeric, or red lac, or lotus is diversely formed from the root रज् 'to be delighted' to dye, color, paint &c. The *w* of the root is also diversely elided. To the root is added the affix चरि. Another form is रजनी । The long ई (जीप्) is added by कृदिकारात् &c.

२६३ । आङि शुभे: सनश्चन्दसि । २ । १०३ ।

आङ्गुशुभचिरत्तिर्वाच ।

263. In the chhandas the affix चरि comes after the desiderative of the verb शुप् 'to be dried' (IV. 74) preceded by आङ् । 103.

Thus आङ् शुप् + चप् + चरि = आङ्गुशुभचि: (wind, or fire) being worshipped on account of shining very quickly, or causing sorrow to one's enemies.

२६४ । कृषेरादेश्च च: । २ । १०४ ।

चर्वचिर्जनः ।

264 The affix चरि comes after the verb कृष् 'to plough' (I. 1039) and the initial क is changed to च । 104

Thus कृष् + चरि = चर्वचि: (a man).

Note —In the Vaidika Nighantū, the form चर्वचि: meaning 'a man' is read in the list of नमुच्यमान

But Ujjvala Datta has read the sūtra as कृषेरादेश्च च: and so he has derived the form चर्वचि: meaning 'a harlot'. But this is not correct Had it been so, the sūtra would have stood as चृषे च from the root dhriṣ.

The Veda Bhāṣya also explains the word चर्वचि: in the same way when commenting on the mantra ओमासश्चर्वचिभूतः ॥ (Rv I 3 7)

२६५ । अग्निमुद् च । २ । १०५

अग्निमरिः ।

265. The affix चरि comes after the verb अद् 'to eat or destroy' (II. 1), to which the augment उद् is added, 105.

Thus अद् + उद् + चरि = अग्निमरि: 'fire'.

२६६ । वृषेश्च । २ । १०६ ।

वर्तनिः । गोवर्तनस्य चकाराण्युद् वर्तनमितिवाह ।

266. The affix चरि comes after the verb, वृ 'to subsist or exist' (I. 795). 106.

Thus वृ + चरि = वर्तनि: 'a way, road.' See Amarakośa (II. 1-15) But according to Govardhana, the augment उद् is also to be added. Thus वृ + उद् + चरि = वर्तनि: 'a road'.

The feminine form is वर्तनी with the जीप् of कृदिकारात् ।

२६७ । क्षिपेः क्क्षिप । २ । १०७ ।

क्षिपिष्याद्युपपत्तः ।

267 The affix क्षिपि comes after the verb क्षिप् 'to discharge, to let go &c' (VI 5) and the affix is treated as क्क्षि 107.

Thus क्षिप् + क्षिपि = क्षिपिषिः 'a stroke with a whip' a weapon In the Veda Bhâshya क्षिपिषिः is explained by क्षेपणं throwing, in the mantrê उत्तरेषु वाणी क्षिपिषि जुषयति ॥ (Rv IV 40 4).

२६८ । अर्चि शुचि कु सृपि क्षादि कर्दिभ्य इतिः । २ । १०८ ।

अर्चिर्वाला । इदन्तोऽप्ययत् । 'अग्ने भ्राजन्ते अर्चयः' । योचिर्दीप्तिः । इतिः सर्पिः । 'इत्ययत्-' (२६८५) इति इत्ययत् । क्षादिः पटलत् । कर्दिर्वसनव्याधिः । इदन्तोऽपि । 'क्षयतीसारगुलवात्' ।

268. The affix इति comes after the verb अर्च् (I 219) 'to worship' शुच् (I 198) 'to grieve', कु (III 1) 'to offer or present as an oblation to fire', सृप् (I. 1032) 'to creep or crawl', क्षादि (X. 290) 'to cover' and कर्द् (X 51) 'to vomit' 108

Thus अर्च् + इति = अर्चिश्च (a ray light: flame,) The affix इ of the unâdi अय इ (IV. 138) also comes after this verb Thus अर्च् + इ = अर्चिः (ray, flame of fire or of the morning twilight).

अर्चिश्च formed with the affix इति is neuter, but अर्चिः formed with the affix इ is feminine and its plural is अर्चयः as in अग्ने भ्राजन्ते अर्चयः । शुच् + इति = योचिश्च 'light lustre, radiance' कु + इति = इविश्च 'clarified butter' for offering सृप् + इति = सर्पिश्च 'clarified butter' क्षादि + इति = क्षादिश्च 'the roof or thatch of a house' The word is always feminine See Liṅganusâsana. III 21. See A K II 2 14. The final अ of क्षादि is elided by VI 4 51. S. 2313 and the penultimate vowel of क्षादि is shortened by VI 4 97. S. 2985. कर्द् + इति = कर्दिश्च (vomiting, sickness). The affix इ also comes after this verb. The word कर्दि ending in इ is also a valid form, meaning vomiting As क्षयतीसारगुल वात् = कर्दि + अतीसार + गुलवात् .

२६९ । कृद्देर्नलोपश्च । २ । १०९ ।

'कर्दिर्ना कुपयुज्यते' ।

269. The इ of कृद् 'to grow, increase' (X. 228) is elided when the affix इति comes after it. 109

Thus कृद् + इति = कर्दिः m. 'fire, the kusa grass' कुपय means fire See Amarakosâ I 1. 57.

२७० । द्युतेरिषिक्कादेश्च जः । २ । ११० ।

ज्योतिः ।

270 The affix इषिक् comes after the verb द्युत् 'to shine, be bright or brilliant' (I 777) and the initial letter, that is इ is changed to द् । 110.

Thus अग्न+इतिङ्=अग्नित्+इतिङ्=अग्नित् 'light, lustre', fire, the sun, sight, the star

२७१ । वसौ रुचेः सज्ञायाम् । २ । १११ ।

वसुतोषिर्वसः ।

271 The affix इतिङ् comes after the verb वस् to shine (I 781) when preceded by वसु and the word so formed is an appellative. 111

Thus वसुवस्+इतिङ्=वसुतोषित् a sacrifice, religious ceremony By bahulam, this affix comes after the single uncompound verb also As तोषित् । See Amarakosha I 3 34

२७२ । भुवः कित् । २ । ११२ ।

भुविः वसुद्रः ।

272. The affix इतिङ् comes after the verb भू (I 1) 'to become' and the affix is treated as if it had an indicatory क । 112

Thus भू+इतिङ्=भुवित् 'the ocean'

२७३ । सहो धश्च । २ । ११३ ।

सधिरनड्वाद् ।

273 The affix इतिङ् comes after the verb सह् (IV. 20) 'to endure, to support,' and the इ is changed to ध 113

Thus सह्+इतिङ्=सधित् an ox, a bull.

२७४ । पिबते स्युक् । २ । ११४ ।

'पायिष्वसुःसमुद्रयोः' ।

274 The affix इतिङ् comes after the verb पा (I. 972) 'to drink' and the augment युक् is also added to it 114.

Thus पा+युक्+इतिङ्=पायित् 'the sea, the eye'

२७५ । जने रुचिः । २ । ११५ ।

जजुर्जनस्य ।

275 The affix उचि comes after the verb जज् (IV. 41) 'to be born' 115.

Thus जज्+उचि=जजुत् birth, production.

२७६ । मने धंश्च छन्दसि । २ । ११६ ।

मधुः ।

276. In the chandas the affix उचि comes after the verb मज् (VIII 9) 'to think' and the म is changed to ध. 116.

Thus मज्+उचि=मधु, 'honey' (compare also Un I. 18.).

२७७ । अतिं पृ वपि यजि तनि धनि तपिभ्यो नित् । २ । ११७ ।

अतः । पर्यग्नियः । वपुः । यजुः । तनुः । तनुषी । तद्वि । चतुरस्रियात् । 'चतुर्वैश्विद्युद्धोऽपि निर्गुणः किं करिष्यति' । सान्तस्योदन्तस्य वा वप् । 'तनुः सुवर्गिभ्यश्च' ।

277 The affix उञि comes after the following verbs, and is treated as if it was नित् and so makes the word first acute. अ (III 16) 'to go, to move or to obtain', वृ (III 1) 'to fill or to satisfy', वप् (I. 1052) 'to be get' 'to produce', यञ् (I 1051) 'to sacrifice', त्व् (VIII 1) 'to stretch', च् (III 23) 'to sound or to bear fruit', तप् (I. 1034) 'to shine or to blaze.' 117

Thus अ + उञि = अरुत्, 'the sun, the boil', A. K. II 6 54. वप् 'a joint or knot', A. K. II 4 162 वपुस् 'body or person', यजुस् 'a sacrificial prayer or formula', the Yajur Veda तनुस् 'the body', it is a neuter noun Its N dual and plural are तनुषी and तनुषी वपुस् 'a bow', it is never used as a feminine noun This word either ends in the consonant स् or the vowel उ Thus in the passage चतुर्वैश्व विद्युद्धोऽपि निर्गुणः किं करिष्यति 'a bow, though made of pure bamboo, but if without the bow string, can do nothing' The pun is on dhanu and guna If वपु means a rich man, then the verse would mean "A rich man of a pure lineage, can do little if he has no good qualities." In the above verse the word is either *dhanus* ending in च् or *dhanu* ending in उ ॥ तनुः 'Fire, the sun, an enemy'

२७८ । एते शिच् च । २ । ११८ ।

आयुः । आयुषी ।

278 The affix उञि comes after the verb हृ (II. 36) to go, 'to invigorate' and the affix is treated as a चिच् and causes the vriddhi of the root 118

Thus हृ + उञि = हृ + उञ् = आयुस् 'life, duration of life' This word is of the neuter gender So its N Dual is आयुषी

२७९ । चक्षेः शिच् च । २ । ११९ ।

चक्षुः ।

279. The affix उञि comes after the verb कृ (II. 7) to speak and the affix is treated as if it had an indicative च् । 119.

Thus चक्ष् + उञि = चक्षुस् 'the eye' The affix being treated as चिच् the root चक्ष is not replaced by क्सा by II 4 54. S. 2434, though the affix is *ārdha-dhātukā*

२८० । मुहे. किच् च । २ । १२० ।

मुहुरज्ययस् ।

280 The affix उञि comes after the verb मुह (IV. 89) 'to faint, swoon, lose consciousness, become senseless', and the affix is treated as if it had an indicative क् । 120

Thus $\text{सुहृ+वसि}=\text{सुहृन्}$ । It is an अव्यय or indeclinable and means constantly

२८१ । बहुलमन्यत्रापि । २ । १२१ ।

आचक्षुः । परिचक्षुः ।

281 This affix comes diversely in other places also. 121

Thus आचक्षु 'a learned man', परिचक्षु ।

२८२ । कृ गृ शृ वृञ् चतिभ्यः छ्वरच् । २ । १२२ ।

'छर्वरी व्याघ्ररक्षीः' । छर्वरी गृहकारी । छर्वरी रात्रिः । 'छर्वरः प्राकृतो जनः' । चत्वरच् ।

282 The affix छ्वरच् comes after कृ (VI. 116) 'to scatter', गृ (VI 117) to swallow, शृ (IX 18) 'to kill, destroy, injure', वृञ् (V 8) 'to choose, select' and चच् (I 918) 'to ask, beg, request'. 122.

Thus कृ+छ्वरच्=छर्वरः 'a tiger, a demon' a Rākshasa, गृछर्वरः 'a proud man', शृछर्वरी 'night', वृछर्वरः 'a barbarian, चत्वरच् 'a quadrangular place or courtyard'

Note —छर्वरः also means curly hair, a mode of dancing, the class of weapons, छर्वरा a kind of basil छर्वर yellow sandalwood, ver million, gum myrrh

२८३ । नी सदेः । २ । १२३ ।

'निषद्वरस्तु जम्बालः' । निषद्वरी रात्रिः । इत्युच्चादिषु द्वितीयः पादः ।

283 The affix सदेच् comes after the verb सद् (I 907) 'to sit down' preceded by the preposition नि 123.

Thus नि+सद्+सदेच्=निषद्वरः 'mud or mire' निषद्वरी 'night' The च is changed to स by VIII 3 66. S 2271

CHAPTER III.

२८४ । छित्त्वर छत्त्वर धीवर पीवर नीवर चीवर नीवर गह्वर कट्वर संयद्वराः । ३ । १ ।

इत्यादयश्च वरप्रत्ययान्ता निपात्यन्ते । 'छिदिच्' 'छद्' अनयोस्तकारोऽन्तादेशः क्तिदिर्ग-जाभावश्च । छित्त्वरो घृतेः । 'छत्त्वरो गृहकुञ्जयोः । धीवरः कैवर्तः । पीवरः रघूलाः । नीवरो द्विसकः । चिनीतेर्दोषश्च । चीवर निद्रुक्प्रारणश्च । तीवर जातिविशेष । नीवरः परिव्राट् । गह्वरेर्हस्तत्वश्च । गह्वरच् । कटे वर्णादौ कट्वरं व्यवजनश्च । यमेर्दकारः । संयद्वरो मृषः । यदेः संयद्वर इत्येके ।

284. The following eleven words are irregularly derived with the addition of the affix छ्वरच् Ohhitvara, chhatvara, dhivara, pivara, mivara chivara nivara, gahvara, katvara, samyadvara 1.

1. छित्त्वरः 'sit for cutting hostile or roguish', from the verb छिद् 'to cut' (VII, 3). 2 छत्त्वरः 'a house, a bower', from the verb छद् 'to cover', (I. 851).

२८७ । कृषेर्वर्णे । ३ । ५ ।

कृष्णः ।

287 The affix नक् comes after the verb कृष् 'to plough' (I. 1039) when it means one of the colors 4.

Thus कृष् + नक् = कृष्णः 'the dark color, Krishna is the name of the son of Satyavati (Vyāsa), name of Keśava (Shrī Krishna), a crow, name of Arjuna, कृष्णा is the name of Draupadi, a grape, a kind of plant. n. black pepper, iron.

२८८ । सन्धेर्ब्रधिवुधी च । ३ । ५ ।

सन्धः । बुध्नः ।

288. The affix नक् comes after the verb बन्ध् 'to bind' (I 1022) when the ādeśas बुधि and ब्रधि replace it (the verb) 5.

Thus बन्ध् + नक् = सन्धः, 'the sun', बन्ध् + नक् = बुध्नः 'the foot of a tree, an epithet of Śiva'.

२८९ । धापवस्यजयातेभ्यो नः । ३ । ६ ।

'धाना अष्टपवे क्षिया' । पर्वे पत्रव् । पर्वः किमुक् । 'वज्रो मूलवे वेतने च' । अजेर्वी । वेनः । अल आदितवः । बाहुलकाण्ड् पोतेः ओषः पङ्गः ।

289 The affix न comes after the verb धा 'to hold, to contain', (III 10), पृ 'to protect or fill', (III. 4); वच् 'to dwell, inhabit, live' (I 1051); जघ् 'to go, to drive', (I 248), and अच्, 'to go, walk, wander' (I 38) 6

Thus धा + न = धानाः f. 'fried barley or rice', पृ + न = पर्वव् 'a leaf' or पर्व 'the Palāsa tree' वच् + न = वजः, 'price' or वज्रव् 'hire or wages' अच् + न = वेनः the root अच् is replaced by the root वी before ārdhadhātuka affixes (II 4 56 S 2292) वेनः means a thief or Prajāpati अच् + न = अलः 'the sun, wind, a traveller'.

The word ओषः 'a lame man' is diversely derived by adding the unādī affix न to the root कु 'to go, move, or hear' (I 987 or 989)

Note —There is no vocalisation of √वच् and there is guna of -/वी— the contrary would have been the case had the affix been नक् (किच्) like the last.

२९० । लक्षेरट् च । ३ । ७ ।

लक्षेरुदादिभ्यन्ताम्नः स्यात्सत्त्वाङ्गनञ् । चान्मुद्रित्येके । 'लक्षकं लक्षणकं नाम्नि चिह्ने च' । लक्षको लक्षणञ्च रानभ्राता । 'लक्षणा हंसयोषाया चारसस्य च लक्षणका' ।

290. The affix न comes after the √लच् to mark (X 5) when it belongs to the Churādi class and the root also takes the augments अच् and उच् । 7

Thus लच् (which in the Churādi class becomes लक्षवर्ति) + अच् + न = लक्षवर्त्त 'a name, sign', but when it takes the augment उच्, then लच् + उच् + न = लक्षणकः 'the step brother of Rāma'. The feminine लक्षणा means a goose, and लक्षणका a female Sārasa bird

Notes—The neuter nouns लक्ष्य and लक्षनम् both mean a name, a mark. The same Lakshana and Lakshmana when masculine are the names of a brother of Râma.

२९१ । वनेरिच्छोपधायाः । ३ । ८ ।

वेन्ना नदी ।

291. The affix ञ् comes after the root वच् 'to honor, to worship' (I. 494) and the penultimate vowel is changed to ऌ 8
Thus वच् + ञ् = विच् + ञ् = वेन्ना, 'a river.' There is guna of the short penultimate ऌ ॥

२९२ । सिधेष्टेयू च । ३ । ९ ।

दीर्घोच्चारणसामर्थ्यान् गुणः । सङ्गुण आदित्यः । बाहुलकात्कोबलोः । ऊद् । अन्तरङ्गत्वादाय गुणः । स्योनः ।

292 The affix ञ् comes after the root सिध्, 'to sew, darn stitch together or weave, (IV. 2)', and the दि portion of the root (namely ष्व) is changed to ऌ 9

Thus सिध् + ञ् = सङ्गुणः 'the sun'.

The word स्योन is diversely formed without changing the दि portion to ऌ Thus सिध् + ञ् = सि + ऊ + ञ् = सङ्गु + ञ् (by the Paribhâsha असिद्ध बहिरङ्ग नन्तरङ्गे) = स्योनः (VH. ३ 86 S 2189)

Note—See Kaiyyata on VI 4 19 S 2561 and I. 1. 72 S 26 Had the guna taken place first, then the form would have been सिध् + ञ् = सि + ऊ + ञ् = सि + ऊ + ञ् = सङ्गु + ऊ + ञ् = सङ्गु + ञ् = स्योनः (the ऊ is gunated by VI 3 84 S 2168) But this is not the valid form Therefore the ऌ of सि is not gunated but changed to ऌ for the ष्व âdesa is antaranga as compared with guna.

२९३ । कृञ्जसिद्धुपन्यनिस्वपिभ्यो नित् । ३ । १० ।

कर्णः । वर्णः । 'कर्णद्वन्द्वे च द्वये च' । वेना । द्रोणः । पन्नो नीचैर्गतिः । अन्ननोदनः । स्वप्नो निद्रा ।

293. The affix ञ् comes after the following roots and it is नित् whereby the acute falls on the first syllable, viz., कृ 'to scatter', (VI 116), ष् 'to choose', (V. 8 IX. 16), ञ् 'to decay, to become old', (IV 22 and IX 24, X 272) चि, 'to bind', (IV. 2), हु 'to go', (I 992), पद् 'to praise' (I. 467), अश् 'to breathe' (II 61), स्वप् 'to sleep' (II 59). 10

Thus कृ + ञ् = कर्णः 'ear', वर्णः 'color', ञ् 'the moon or the tree वेना 'army', द्रोणः 'a measure of capacity', पन्नः 'a snake', अन्नम् 'food स्वप्नः dream, sleep.'

Note—Karna is the name of the first born of Kuntî, Varna means caste, color, fame, painting, letters of alphabet.

२९४ । धेनून् वृद्धव । ३ । ११ ।

‘धेनः विष्णुर्नदी देवा’ ।

294 The affix न comes after the root धे ‘to drink’ (I 951) and there is short व substituted for the final व of the root 11.

Thus धे + न = धि + न = धेनः ‘the ocean’. The feminine धेना means a river, speech, and in the Vedas, a milk cow also

Note — Had the व been not replaced by व then this व would have been changed to आ before the ārdhadhātuka affix न and the form would have been धाना or धानः See VI 1 45 S 2370

२९५ । तृविशुषिरसिभ्यः कित् । ३ । १२ ।

तृष्णा । शुष्णः सूर्यो वह्निश्च । रज्ज्वश्च ।

295. The affix न comes after the following roots and it is कित्, तृष् ‘to be thirsty’, (IV. 118) शुष् ‘to be dry’, (IV. 74) रज्ज्व ‘to’ roar, yell, cry out, scream’ (I 745) 12.

Thus तृष् + न = तृष्णा ‘thirsty’ शुष्णः ‘the sun, fire’, रज्ज्वः ‘a thing, object’.

२९६ । सुजो दीर्घश्च । ३ । १३ ।

सूना वचस्यानश्च ।

296. The affix न comes after the root सु (V 1) ‘to extract Soma juice, or to perform the Soma sacrifice), and the vowel उ of the root is also lengthened 13.

Thus सु + न = सूना ‘a slaughter house’.

Note — सूना ‘a slaughter house, the sale of meat, hurting, killing, the soft palate, uvula, girdle, zone, mumps, a ray of light, a river, a daughter, a elephant’s trunk. सून् born, produced, blown, blossomed, empty, a flower

२९७ । रमेस्त च । ३ । १४ ।

रमयतीति रजश्च ।

297 The affix न comes after the root रच् ‘to sport (I. 906) and the च is changed to र 14.

Thus रच् + न = रजश्च ‘a gem’. The affix is added to the causative of रच् That which causes joy (रमयति) is called रजश्च ।

२९८ । रास्नासास्नास्थूणावीणाः । ३ । १५ ।

रास्ना गन्धद्रव्यश्च । सास्ना योगलक्ष्मणः । स्थूणा पुद्गलः । वीणा वल्लकी ।

298 The words रास्ना ‘the incense or the name of a plant,’ सास्ना ‘the dew-lap of an ox’; स्थूणा ‘the post or pillar of a house’, and वीणा ‘the lute or the lightning’ are irregular 15.

They are derived from the following thus: by adding the affix न to the roots रच् ‘to taste’, (X. 85), रुच् ‘to sleep’, (II. 69), रुचः ‘to rest, depend on’, (I. 975), वी ‘to go move’, (II. 39), we get the above words.

२९९ । गादाभ्यामिष्णुच् । ३ । १६ ।

नेष्णुर्वायनः । दिष्णुर्दाता ।

299 The affix इष्णुच् comes after the roots गे 'to sing' (I 965) and दा 'to give' (III 9) 16

Thus गा + इष्णुच् = गेष्णुः 'a singer, an actor', दिष्णुः 'a giver, i. e. a generous man'

३०० । कृत्यशूभ्यां क्स्नः । ३ । १७ ।

कुत्स्नश्च । अक्षयनखरडश्च ।

300. The affix kсна comes after the roots अक्ष 'to surround, encompass' (VII 10) and अक्ष् 'to pervade' (V 18) 17

Thus कृत + क्स्न = कृत्स्नः 'all whole entire, or कृत्स्न water, the flank or hip' अक्ष् + क्स्न = अक्षय 'not broken, entire'

३०१ । तिजेर्दीर्घश्च । ३ । १८ ।

तीक्ष्णश्च ।

301 The affix क्ष्ण comes after the root तिज् 'to sharpen' (I 1020) and the vowel of the root is lengthened 18

Thus तिज् + क्ष्ण = तीक्ष्ण 'sharp' The vowel of the root is lengthened The word means pungent, fiery, nitre, pepper, iron, war, poison, death, sea salt, plague

Note — This word is declinable in all the three genders, but it has different meanings when used in the masculine and neuter For the different meanings of this word, any dictionary may be consulted

३०२ । स्निवेरुचोपधाया । ३ । १९ ।

स्नरुचश्च ।

302. The affix रुच् comes after the root स्निव् 'to embrace, to unite,' (I 734) and the penultimate vowel, i. e. व is changed to अ 19

Thus स्निव् + रुच् = स्नरुचः 'beautiful'

३०३ । यजिमनिशुब्दिदसिजनिभ्यो युच् । ३ । २० ।

यज्युर्यज्युः । 'यज्युर्यज्ये ज्ञाती कुपि' । युज्युर्गर्भिः । दस्युस्तत्करो । यज्युः यदीरी ।

303 The affix युच् comes after the roots यज् 'to worship' (I 1051), यज् 'to think', (IV, 67), युज् 'to cleanse, purify' (I. 74) यज् 'to bite, destroy, over power' (IV 104), यज् 'to be born or produced' (I 862) 20

Thus यज् + युच् = यज्युः 'a priest familiar with the Yajur Ved'; यज्युः distress, sacrifice or anger', युज्युः 'fir', दस्युः 'robber or thief', and यज्युः a creature, fire or the creator, i. e. Brahman'

३०४ । भुजिभूङ्ग्यां युक्त्युक्तौ । ३ । २१ ।

भुज्युर्भाजिनश्च । वृत्पु ।

304 The affixes भुज् and ह्युक् come respectively after the roots भुज् 'to eat, to rule or protect &c', (VII 17) and हृक् 'to die, perish' (VI 110) -21

Thus भुज्+युक्=भुज्युः 'food, a pot, vessel', हृ+ह्युक्=हृत्युः 'death'.

३०५ । सर्तेरयुः । ३ । २२ ।

सरयुर्नदी । अयुरिति पादान्तरश्च । सरयुः ।

305 The affix अयुः comes after the root वृ 'to go' (I 982) 22

Thus वृ+अयुः=सरयुः the name of the river, on the banks of which stood Ayodhyā. Some texts read the affix अयुः. In that case it will be सरयुः and not सरयुः.

३०६ । पानीविषिष्यः प । ३ । २३ ।

पाति रक्षत्यन्नादात्मनानिति पापम् । तन्नोपात्पायः । नेपः पुरोहितः । बाहुलकाद्गुणाभावे नीपो वृषविशेषः । वैष्ण पानीयम् ।

306 The affix पः comes after the root पा 'to protect', (II. 47), नी 'to lead, carry' (I 950), विष् 'to pervade, spread through' (III 13) 23

Thus पा+प=पापम् 'sin'. This word literally means that from which one should protect or defend himself that which should be guarded against. He who is immersed in or mixed up with it is called पापः 'a wretch' or sinner.

नी+पः=नेप 'a priest'. Owing to diversity, when there is no guna, then it is नीपः 'the Kadumba tree'. विष्+पः=वैष्णः 'water'.

३०७ । वयुजः किरुच । ३ । २४ ।

वयुषो यक्त्रश्च ।

307 The affix च comes after the root वृ 'to move, to speak' (I. 1004) and it is किरु and so causes no guna of the root vowel 24

Thus वृ+च=वयुचः 'the mouth' literally through which one speaks. Another reading is वयुः किरुच। The root is वृप् to move slowly (I. 430). The noun is वयुचः a languid walker.

३०८ । स्तुयो दीर्घश्च । ३ । २५ ।

स्तूपः वयुश्चायः ।

308. The affix च comes after the root स्तु 'to praise, eulogize, extol', (II. 34) and the short उ of the root is lengthened. 25.

Thus स्तु+च=स्तूपः 'a heap, pile, mound, a Buddhistic monument.'

३०८ । सुशृभ्यां निष्ठव । ३ । २६ ।

वात्किट् । सूयः । बाहुलकाह्वयश्च । हृष्यश्च ।

309 The affix च causing lengthening of the preceding उ comes after the roots सु 'to extract Soma juice or perform Soma sacrifice, (V 1), and शृ 'to kill, destroy (IX 18) and it is निष्ठ (which thereby places the accent on the first syllable VI 1 197 S 2686). and (it is किट् also and so there is no guna. 26

We read the anuvritti of किट् here by virtue of च "and."

Thus सु+च=सूयः 'soup, a sauce', the lengthening takes place on account of diversity शृ+च=शृष्यश्च 'a winnowing basket,' here the long उ in हृष्यश्च takes place by virtue of VIII 2 77 S 354

३१० । कुयुभ्यां च । ३ । २७ ।

कुवन्ति मयङ्का अस्मिन्कूपः । कुवन्ति वचनस्यस्मिन्पशुमिति दूपो यच्चस्तम्भः ।

310 The affix च comes after the roots कु 'to sound, to moan groan, cry, hum, (I. 999) and यु 'to join, unite' (II 23), and the vowel of the root is lengthened 27

Thus कु+च=कूपः the well, *literally*, that in which frogs make noise यु+च=युयः 'sacrificial post, *literally* that to which animals for sacrifice are fastened'.

३११ । खष्यशिल्पशष्पबाष्परूपपर्षतल्पाः । ३ । २८ ।

सहते पमत्ययान्ता निपात्यन्ते । खनतेर्नकारस्य चत्वश्च । 'खष्यो क्रोयवलात्कारो' । खी कृतेर्ह्रस्वः । शिल्पः कौशल्यम् । शसु हिसायाश्च । निपातनात्चत्वश्च । शष्पः बालतृण प्रतिभाषयश्च । बाधतेः यः । 'बाधपो नेत्रजलोत्पन्नो' । बाष्पश्च । रोतेर्दोषः । 'रूप स्वभावे खीर्य' । पृ । पर्षे पृह बालतृण पङ्कपीत च । 'तल प्रतिष्ठाकरणे' । चुरादिशिचो लुक् । 'तल्प शय्याह्वारेषु' ।

311 The seven words khashpa, silpa, sashpa, bāshpa, rūpa, parpa, and talpa are irregularly formed by च । 28.

Thus खष्य 'anger or violence' from the root खश् 'to dig', (I 927) the ख् of which is changed to ख् 2 शिल्पश्च 'an art' from the root शील् 'to meditate, contemplate, (I 556) the long ई of which is shortened. 3. शष्पश्च 'young grass or loss of intellect' from the root शश् 'to kill or destroy', (I 763) the श् is irregularly changed to श् 4. बाष्पश्च 'tears', from the root बाष् 'to harass, oppress, (I 5) the श् is changed to श् 5 रूपश्च 'form, appearance or beauty' from the root र् 'to cry, to sound, (II 24) the short उ is changed to long ऊ 6 पर्षश्च 'young grass, house, a wheel carriage in which cripples are moved about', from the root पृ 'to fill up or gratify' (III 4) 7 तल्पश्च 'a couch, a wife, an upper story' from the root तल् 'to fix, to establish' (X 58) This root belongs to the Churādi class and so there is the elision of चिच् when this affix is added

३१२ । स्तनिहृषिपुषिगदिमदिभ्यो योरित्नुच् । ३ । २९ ।

'अयानन्त-' (३३११) इति योरयादेशः । स्तनवित्तुः । हर्षवित्तुः । पोषवित्तुः । गदवित्तुर्वा-
वद्वक्तः । गदवित्तुर्वदिरा ।

312. The affix *itnuch* comes after the causatives of √*stana* (X 313) to sound, √*hrisha*, (IV 119) to be pleased, √*pusha* (I 732) to nourish, √*gada* (X 313) to thunder, and √*mada* (I 553) to intoxicate 29

Thus स्तन् + चि + इत्नुच् = स्तन + अय + इत्नुच् (the चिच् is changed to अय by VI. 4 55 S. 2311), = स्तनयित्तुः 'thundering, a cloud, falling-sickness', हर्षयित्तुः 'gladdening, gold, a son', पोषयित्तुः 'cuckoo or the twice born, the Brahman', गदयित्तुः 'talkative, lustful', गदयित्तुः 'the god of love, a drunken man,' the wine

३१३ । कृहनिभ्या क्तनुः । ३ । ३० ।

कृह्णुः शिल्पी । हत्नुर्व्याधिः यज्ञ च ।

313 The affix *ktnu* comes after the roots कृ 'to do' (VIII 10) and हृ 'to kill' (II. 2) 30

Thus कृ + क्तनु = कृह्णु 'an artist' There is no guna as the affix is क्तिच् । हृ + क्तनु = हृह्णु 'a hunter or disease' and a weapon The न् of the root √*han* is elided by VI 4 37 S 2428 The same takes place in the following sūtra also

Note —By force of च in the above यज्ञ च, the word *hatnu* means *hantâ* killer also In the *Daśapadivṛtti* the affix is read as *knu* without च, and the example given is कृह्णुः agent and हृह्णुः check, the न् of √*han* is elided diversely and *jigatnu* is given as illustration from यच् । But all this is erroneous for we find *hatnu* and *kritnu* in the following —

As *सुक्पकृह्णुसूतये* (Rv. I 4 1), *ज्येष्ठराज भरे कृह्णु* (*kritnu*), *जानो वधाय हन्तवे* (Rv I 25 2), *घृग न भीममुपहन्तमुग्रम्* । But *योनिः सन्नुत्वं एत वा जिघत्तुः* (Rv. II 31 9). In his *Dhatu vṛtti* Mādhava also calls the affix *ktnu* and he explains the form *उपहन्तः* । See *Dhatuvṛtti* of Mādhava under the root हृ ।

Note — *जिघत्तु* means enemy in the Vedas

३१४ । गमे. सन्धकच । ३ । ३१ ।

जिगत्तुः ।

314 The affix *ka* comes after the root गम् 'to go' (I 1031) and there is सन्धक् भावः & the root is reduplicated &c like the Desiderative 31

Thus गम् + क्तनु = जिगत्तु Breath, life

३१५ । दाभाभ्या जुः । ३ । ३२ ।

दाशुर्वाता । भाशुः ।

315 The affix उ comes after the root दा 'to give' (III. 9) and दा 'to shine' (II 42) 32

Thus दातुः 'a donor, valiant', दातुः rays, 'the sun'

३१६ । दानेर्गश्च । ३ । ३३ ।

वद्भुः ।

316 The affix उ comes after the root वच् 'to speak' (II 54) and the च is changed to व 33

Thus वक्त्रः 'talkative'

३१७ । वेट इव । ३ । ३४ ।

वयति तानिति वेतुः ।

317. The affix उ comes after the root वेद् 'to drink' (I 951) and the ए of the root is replaced by short इ । 34

Thus वे + उ = वि + उ = वेतुः a cow, literally she who gives *such* to her calves Had the ए not been replaced by इ it would have been changed to उ by VI 1 45 S 2370

३१८ । सुवः कित् । ३ । ३५ ।

'सूतः पुत्रेऽनुवे रवौ' ।

318 The affix उ comes after the root वृ 'to beget' (II 21) and it is treated as कित्, and so there is no guna of the vowel 35.

Thus वृत्तः 'a son, a younger brother, the sun' Viśvakosā

३१९ । जहातेर्देवन्तलोपश्च । ३ । ३६ ।

जहुः ।

319 The affix उ comes after the root दा to abandon (III 8) which is reduplicated and the final (vowel) is elided 36

Thus दा + उ = दादा + उ = जहुः 'name of an ancient king.' The first दा is changed to ज by VII 4 62 S 2245.

३२० । स्थो गुः । ३ । ३७ ।

'स्थातुः किले स्थिरे इरे' ।

320 The affix उ comes after the root स्था 'to stand' (I 975) 37

Thus स्थातुः 'a peg, firmness and a name of Śiva'. Viśvakosā.

३२१ । अजिह्वरीभ्यो निवृत्त । ३ । ३८ ।

अजिह्वी । वेतु । वत्सुर्नददेशभेदयोः । 'रेतुर्द्वयोः कियं वृत्तिः' ।

321 The affix उ comes after the roots गच्छ 'to go' (I 240) वृ 'to select', (IX 38), गी 'to go and to howl', (IX 30) and it gets the designation निवृत्त which places the accent on the first syllable 38

Thus ञ्+उ (By II 4. 56 S 2292 ञ् is replaced by वी)=वी+उ=वेउः 'a flute, a reed,' name of a dynasty of kings', वेङुः 'a river or a country' रेङुः 'dust or pollen'

३२२ । विधेः कित्थ । ३ । ३९ ।

विष्णुः ।

322 The affix उ comes after the root विष् 'to pervade' (III 13) and it is treated both as कित् and किर (the vowel is not gunated and the accent is on the first syllable). 39

Thus विष्णुः Vishṇu

३२३ । कृदाधारार्थिकालभ्यः कः । ३ । ४० ।

बाहुलकान्न कत्येतत्तथा । 'कर्को भवत्येतत्कः' । दाको दाता । बाकोऽनङ्मानोपात्तः । राका पोर्णनासी । कर्कः । 'कल्कः पापाशये पापे दन्ते विट्किङ्कयोरेपि' ।

323 The affix क comes after the root कृ 'to do', (VIII 10), दा 'to give', (III 9), बा 'to hold and to nourish', (III 10), रा 'to give', (II 48), कर्च 'to worship', (I 219), कल् 'to go', (X 319) 40

Because of the force of बहुल 'diversely', which governs all the unādi sūtras, the क् of the affix क is not हृ, as it would otherwise have been by I 3 8 S 195. Had it been किर the affix would have been merely क.

Thus कृ+क=कर्कः 'a white horse, a crab, a mirror, fire, a water-jar', दाकः 'a generous man,' an institutor of sacrifice', बाकः 'an ox, a reservoir', राका 'the full moon night, a river, a scab, a girl in whom menstruation has just commenced' कर्कः 'the sun', a leaf, a crystal, copper, कल्कः 'sinful, sin, filth and dirt, arrogance'

By force of बहुल, the affix क comes also after the root रप् 'to play' (I 906) Thus रङ्कः 'a poor man or miser.'

The र् of रप् is changed to ल by VIII. 2. 18 S. 2350 as belonging to the कपिलकादि class. Thus रप्+क=रल्+क=रङ्क To this we add the feminine affix टाप् and thus get लङ्का 'Ceylon', a harlot, a branch, a kind of grain

३२४ । सृष्टभूशुषिमुषिभ्यः कक् । ३ । ४१ ।

'वृक् उत्पलवातयोः' । 'वृक्ः खगपयकाकयोः' । भृक् क्षिद्रम् । शुष्कः । शुष्कोऽपङ्गम् ।

324 The affix कक् comes after the roots वृ 'to go', (III 17) वृ 'to select' (V 3.) भृ- 'to be', (I 1) शुष् 'to dry up' (IV 74) and शुष् 'to steal' (I 707) 41

Thus वृक्ः 'Air, an arrow, a lotus', वृक्ः a beast of prey, a wolf, a crow, भृक् a hole, time, शुष्कः 'dry', शुष्कः 'testicle'

Note —In the Veda Bhāshya on वृक् सञ्जाय पविनिष्प्रतिगच्छ the word वृक् is explained as सरसशील flowing. Pavi thunderbolt, samśāya fully sharpened. Mushka means a mass, heap, a thief, or tree, sciutum.

३२५ । शुक्वल्कोल्काः । ३ । ४२ ।

शुक्वल्कोल्काः । शुक्ः । 'बल्क वल्कलनखिवाद्' । 'उष दाहे' । वल्क लः । उल्का ।

325. The words शुक् 'a parrot, the Śirisha tree, name of a son of Vyāsa, the name of the Minister of Rāvana' वल्क 'the bark of a tree' उल्का a meteor, are irregularly formed 42

These words are formed by adding *kak* affix to √शुक् 'to shine' (I 459) the final letter of this root is elided, √वल् 'to go, approach, hasten', (I 520) and √उष 'to burn', (I 727) the ष is changed to ल respectively.

३२६ । ह्यभीकापाशत्यतिमर्चिभ्यः कन् । ३ । ४३ ।

'एके शुल्याभ्यकोवलाः' । 'मेको नरदुकमेवयोः' इति विश्वनेष्टिभ्यौ । काकः । पाकः शिशुः शल्क शकलद् । अटकः पयिकः शरीरावयवद् । नर्कः शरीरवायुः ।

326 The affix कर् comes after the roots ह 'to go' (II 36) भी 'to fear' (III 2) कै 'to sound', (I 964) पा 'to drink' (I 972) शल् 'to go', (I 896) अर् 'to go walk 'wander', (I 38) नर्च 'to cleanse, sound, to threaten to hurt', (X 107) 43

Thus ह+कर्=हकः 'one, chief, alone', भी+कर्=भेकः 'a frog and according to the authors of Visva and Medinī, also a sheep or rain' काकः a crow, a lame man, bathing by dipping the head only into water, a sectarian mark, a kind of measure, name of a Dvīpa, name of several plants, a multitude of crows, a modus coeundi पाकः 'very young, grey-ness of hair caused by old age, cooking, boiling &c' शल्क=शकलद् the scale of a fish, bark, rind, a part, portion fragment

अटकः 'a traveller' a limb or member of the body' नर्कः 'the vital breath life wind' Some say √मर्च is a sautra dhātu नर्चयति=नर्चयति (Veda Bhāṣya)

By force of वहुल, the affix कर् comes after the root शो 'to sharpen, whet; make thin, attenuate' (IV 37) Thus शो+कर्=शाकः 'name of the sixth Dvīpa, power, strength, the peak, tree &c.' The root शो becomes शा by VI. 1 45. S. 2370.

३२७ । नी हः । ३ । ४४ ।

निरातेः कम्बाम्नी । निराका गोचिह्न ।

327 The affix कर् comes after the root हा 'to abandon' (III 8) preceded by the pre-fix नि. 44

Thus निहा+कर्=निराका 'a kind of lizard, the Gangetic alligator' See Amarakosa I. 10 22

३२८ । नी सदेर्हिच्य । ३ । ४५ ।

'निकोऽङ्गी हेहि तत्पले' ।

328 The affix कर् comes after the root च्च् to split, to go, to be dejected (I 907) when it is preceded by the prefix नि and

the affix has the force of **चि** whereby the last vowel with the consonant after it is to be elided 45

Thus **नि सद् + क** = **निकः** 'a golden coin equal to one *karsha* or *suvarna* of 16 *māshas*' The **स** is changed to **च** by VIII 3 66 S 2271 *Nishka* means a *dināra* a thunderbolt, an ornament, gold in general, a piece of gold.

३२८ । **स्यमेरीट् च । ३ । ४६ ।**

स्यमीको वल्मीक वृक्षमेदव । इट् ह्रस्व इति केचित् । स्यनिकः ।

329 The affix **कृ** comes after the root **स्यच्** 'to sound' (I 878) and the augment **ईट्** is added to the affix 46

Thus **स्यच् + ईट् + कृ** = **स्यमीकः** 'an ant hill, a kind of tree'

According to some 'the augment **इट्** is a short **इ** and not long **ई** So the form is **स्यनिकः** ।

३३० । **अजियुधुनीभ्यो दीर्घश्च । ३ । ४७ ।**

'वीकः स्वाहातपचिकोः' । वृक्षा । वृको दातुः । नीको वृक्षविशेष ।

330 The affix **कृ** comes after the roots **अज्** 'to go', (I 248), **उ** 'to join, unite' (II 23) **धृ** 'to shake, agitate', (V 9) **नी** 'to lead' (I 950) and the short vowel is lengthened and so there is no *guna*. 47

Thus **अज् + कृ** = **वीकः** 'wind or a bird', **वृक्षा** 'a louse', **वृकः** 'wind' **नीका** 'a channel for irrigation' a kind of tree

Note — \sqrt{aja} is replaced by \sqrt{vi} by II 4 56 S 2292.

३३१ । **ह्रियो रश्च लो वा । ३ । ४८ ।**

'हीका हीका जपा मता' ।

331 The affix **कृ** comes after the root **ही** to blush, be modest (III 3) and the **र** is optionally changed to **ल्**, the vowel of the root is lengthened and so there is no *guna*. 48

Thus **हीका** or **हीका** 'bashfulness' timidity.'

३३२ । **शकेरुनीन्तोस्त्युनयः । ३ । ४९ ।**

'उन' 'उन्त' 'उन्ति' 'उनि' इति चत्वारः स्युः । यकुनः । यकुन्तः । यकुन्तिः । यकुनिः ।

332. The four affixes **उन**, **उन्त**, **उन्ति** and **उनि** come after the root **यक्** to be able (V 15) 49.

Thus **यकुनः** 'a bird in general, a vulture' a kind of song, an omen, a prognostic, **यकुन्तः** 'a kind of bird, a sort of insect', **यकुन्तिः** 'a bird', **यकुनिः** 'a bird, vulture', an eagle or kite, a cock, name of the villain in *Mahabharata*.

३३३ । **भुवो क्तिच् । ३ । ५० ।**

भवन्तिर्वर्तमानकालः । बाहुल्यकदवेक्ष । अवन्तिः । वदेर्वदन्तिः । 'क्तिवदन्ती जनकुतिः

333. The affix **क्तिच्** comes after the root **भृ** 'to be', (I 1). 50.

Thus **भृ + क्तिच्** = **भृ + अवन्** (VII. 1. 3 S. 2169) + **इच्** = **भवन्तिः** 'the present time.'

By force of वहुत्, this affix comes also after the root ञच् 'to protect' (I. 631) Thus ञवन्ति: 'name of a city, the modern उज्जयिनी'

So also after the root बद् 'to speak' (I 1058). Thus बद्वन्ति: as in किंवदन्ती: 'a rumour.'

Note —वचन्ती f is another name of the present tense See Mahābhāṣya कर्त्तव्यवचन्तीपरः प्रदीक्ष्यः ॥ The affix comes after कश् also As कश् + क्तिच् = कुन्तिः. Here the initial क् of कश् is elided, and the root changed to कु ॥ The feminine is कुन्ती by डीप् (IV 1 65 S 520).

३३४ । कश्चुत्तिहपेश्व । ३ । ५१ ।

चाहुत्तः । 'विषययुर्वसतः' इत्युज्ज्वलदत्तः । 'युवश्चुत्तानिचूर्णयोः' ।

334 The affix कश्चुच् comes after the roots चिप् 'to throw' (IV 14) and भू 'to be' (I 1) 51

The √bhū is read into the sūtra by the force of च and

Thus चिप् + कश्चुच् = चिष्युः 'the spring season' according to Ujvala-datta, the body, a fragrant smell, भू + कश्चुच् = भूष्युः 'a master, the sun', the fire, the moon

३३५ । अमुक् नदेश्व । ३ । ५२ ।

चात्तिष्येः । नदयुर्नेषः । विषयुर्वातः ।

335 The affix अमुक् comes after the roots नद् 'to sound' (I 55) and चिप् 'to throw' (IV 14), 52

By the force of च 'and', the verb kship is read into this sūtra.

Thus नद् + अमुक् = नदयुः 'a cloud', विषयुः 'wind'. There is no guna as the affix is क्तिच् (I 1 5 S 2217)

३३६ । कृवृदारिभ्य उन्नन् । ३ । ५३ ।

'कवयो वृषभेदः' इत्यात्कवया च कृपा मता । कवयः । दारिण्यम् ।

336 The affix उन्नन् comes after the roots कृ 'to scatter', (VI 116), वृ 'to choose', (V. 8) वृ 'to kill, hurt', (IX. 23) 53

Thus कृ + उन्नन् = कवयः 'pity, a kind of a tree', कवया means compassion, कवयः 'the ocean, firmament, the sun, the Varuna tree' दारिण्यं 'severity, cruelty, horror' The affix is added to the causative of the root दृप् namely to √dâri

३३७ । ओ रश्च लो वा । ३ । ५४ ।

'तवयस्तनुनो युवा' ।

337 The affix उन्नन् comes after the root तृ 'to cross over' (I 1018) and the र् is optionally changed to ल् 54

Thus तृ + उन्नन् = तवयः or तनुनः 'a young man' The feminine is तवयी or तनुनी । The डीप् is added as it belongs to the Gaurādi class.

३३८ । कुपिपिशिमिथिम्यः कित् । ३ । ५५ ।

डुपुनो म्लेच्छजातिः । पिथुनः । निथुनश्च ।

338 The affix उन्च् comes after the roots डृच् 'to be hungry', (IV 81) पिच् 'to shape, fashion, form', (VI 143), मिच् 'to associate with, to unite', and it is treated as कित् and so there is no guna 55

Thus डृच्+उन्च्=डुपुनः 'name of a savage race, the Mlechchas', पिथुनः 'a slanderer, traitor,' a spy निथुनश्च 'a pair, couple, sexual union'

Note —मिथि is a sautra root पिथुन means also cotton, a crow, saffron, a goblin

३३९ । फलेर्गुक्च । ३ । ५६ ।

फल्युनः पार्थः । प्रजादाश्च । फाल्युनः ।

339. The affix उन्च् comes after the root फल् 'to bear fruit' (I 563) and the augment गुक् is added to the root. 56

Thus फल्+गुक्+उन्च्=फल्युनः 'name of Arjuna' A name of a river a kind of tree

As this word belongs to the प्रजादि class of Ganapātha, the affix ञच् comes after it Thus फाल्युनः ।

३४० । अशोर्लेशश्च । ३ । ५७ ।

लशुनश्च ।

340. The affix उन्च् comes after the root अश् 'to eat' (IX. 51) which is replaced by लश् 57

Thus अश्+उन्च्=लश्+उन्च्=लशुनश्च 'garlic

३४१ । अर्जेर्जिलुक्च । ३ । ५८ ।

अर्जुनः ।

341. The affix उन्च् comes after the causative of अश् to go, stand (I 189) and there is the elision of चिच् the sign of the causative 58

Thus अश्+चिच्+उन्च्=अर्च्+O+उन्च्=अर्जुनः name of the third Pāṇḍava who was a son of Kuntī by Indra.

Note —The root may be अर्ज of the Churādi class (X 186) Arjuna means white, clear, bright, peacock, a cutaneous disease, a tree the only son of his mother

३४२ । तृणाख्यायां कित् । ३ । ५९ ।

चित्रादन्तोदात्तः । अर्जुनं दृक्च ।

342 When अर्जुन means grass, the affix is treated as चिच् which thereby places the accent on the final syllable. 59

Thus अर्जुनश्च a kind of grass.

Note —अशुनी a procuress, bawd, a cow, a kind of serpent, name of Ushā wife of Aniruddha, name of a river अशुनश्च silver, gold, slight inflammation of the white of the eye, grass

३४३ । अर्तेश्च । ३ । ६० ।

अवचः ।

343. The affix उन्च् comes after the root च् 'to go' (III 16) and it is treated as चिच्, throwing the accent on the final (VI. 1 163 S 3710) 60.

Thus च् + उन्च् = अवचः the sun, , tawny, perplexed, embarrassed dumb, red color, the dawn personified as charioteer of the sun, a kind of leprosy a poisonous creature, a plant, molasses'

३४४ । अजियमिश्रीकुम्भश्च । ३ । ६१ ।

'ययुन् देवमन्दिरम्' । ययुना । ययुनोऽनगरः ।

344 The affix उन्च् comes after the roots यच् 'to go', (I 248), चच् 'to check, curb, restrain', (I. 1033) and नीच् 'to sleep' (II 22) and the affix is चिच् । 61.

Thus यच् + उन्च् = नी (II. 4 56 S 2292) + इन्च् = ययुनच् 'a temple, ययुना 'the river Yamunā, Jumna, ययुनः, Python

Note —In the mantra विद्यानि देव ययुनानि विद्वाच्, the word ययुना is explained as प्रयानानि 'thoughts' in the Veda Bhasya In the Nighantu, Yayuna is read synonym with प्रया and प्रयस्य ।

३४५ । वृत्तुवदिह्निकनिकविभ्यः चः । ३ । ६२ ।

वर्चच् । 'तर्चः स्रवचयुग्रयोः' । वरचः । वरचः । वरचः । 'करोऽङ्गी पाथनाजन्त' । कर्च नवजन्त ।

345 The affix च comes after the roots वृच् 'to select', (IX 16) तृच् 'to cross', (I 1018), वृच् 'to speak', (I. 1058), वृच् 'to kill' (II. 2) कर्च् 'to shine', (I. 470), कर्च् 'to injure' (I. 716). 62.

Thus वृच् + च = वर्चच् 'a year', तर्चः 'flood or the ocean', वृच् + च = वरचः 'a calf, a boy, son', one just born, but the neuter वरचच् means 'the breast', वृच् a swan, goose, duck, flamingo, the supreme soul, the individual soul, the vital airs, the sun, Shiva, Vishnu, an unambitious monarch, an ascetic of a particular order, a spiritual preceptor, one free from malice, a mountain, envy, a buffalo. कर्चः 'a drinking vessel, also the name of the maternal uncle of Krishna. कर्चच् 'a star an asterism

Note —In वर्चच् &c there is no intermediate च because of the prohibition of VII 2 9 S 3163 The च is not changed to च as a diversity But there is चच् change in कर्चः Though all commentators on Unādi sūtras have given वर्चच् and तर्चच् as illustrations yet the forms वर्चच् and तर्चच् are also valid according to the authority of the Mahābhāṣya In the other alternative, the forms will be वर्चच् and तर्चच् । Or the latter forms may be evolved from कृचि कृचि

with दन् affix, or by adding the affix क् to the causative roots of these, and under the वArtika चनर्वे क विधानम् (See III 3 58 S 3234)

चर्वः *m* a continent, such as चारुचर्वः, Jambudvīpa, a year, rain, चर्वः *f* the rainy season the earth

चर्वः desire, thirst, चरुः a calf, the young of an animal, a boy, son, कचः a drinking vessel, cup, can, goblet, bell metal, white copper particular measure कचः lurking or hiding place, the end of the lower garment, a creeper, grass, dry wood, the aim-pit, the haem of a king, the interior of a forest, the side or flank, a woman's girdle, a surrounding wall, a part of a boat, the or bit of a planet, a buffalo, a gate *n* a star, sin

३४६ । सु खेरुचोपजायाः । ३ । ६३ ।

सुचः ।

346 The affix च comes after the root सुच् 'to burn' (I 736) and the penultimate उ is changed to short अ 63.

Thus सुच् + च = सुचः 'the Indian fig-tree, one of the seven Dvīpas or continents of the world, a side or back-door the space at the side of a door, an ass, an egg.

३४७ । सनेर्दीर्घश्च । ३ । ६४ ।

सावच् ।

347 The affix च comes after the root सच् 'to think', (IV 67), and the अ is changed to आ 64

Thus सच् + च = सावच् 'flesh, meat, *f.* the Kakkolī plant.

३४८ । अशेर्देवने । ३ । ६५ ।

अव ।

348 The affix च comes after the root अच् (V 18) when it means 'to gamble' 65

Thus अच् + च = अवः 'a die'. The अ is changed to अ by VIII. 2 36 S 294, then changed to अ by VIII 2 41 S. 295. It means an axis, axle, a cart, the beam of a balance, latitude of a place, rosary seed, a weight a plant, a serpent, the soul, knowledge, law, an organ of sense, sea-salt, vitriol.

३४९ । स्नुव्रश्चिकृत्यविभ्यः कित् । ३ । ६६ ।

स्नुवा । वृचः । कृत्यकृत्यकृत् । वृचं नवमच् ।

349 The affix च comes after the roots स्नुच् 'to flow, to trickle', (II 29), वृच् 'to cut, to wound', (VI. 11), कृच् 'to cut', VI 141), and गृच् 'to go', (VI. 7), and it is treated as कित् and causes no guna 66

Thus स्नुच् + च = स्नुवा 'daughter-in-law or a kind of a tree', वृच् + च = वृच् + च = वृच् + च = वृच् + च = वृचः 'a tree' The र is vocalised to अ as the affix is कित् (VI 1. 16 S 2412). See VIII. 2 36 S 294 and 295. कृत्यच् 'water', वृचच्

' a star name of a mountain, a bear, a kind of plant / north pl the pleiades.

३५० । अवेर्जाती । ३ । ६३ ।

'अवेर्जाती' इति य ।

350 The affix च comes after the root अच् 'to go, to kill', (VI 7) and the word so formed means a species of an animal 67

Thus अच् + च = अचः 'a bear, a name of a mountain'.

Though the word has been formed by the last sūtra also, the present sūtra makes a nyama, namely √riś never takes च except when it denotes a species while the other three roots take च without any such restriction

३५१ । उन्दिगुयिकुविभ्यश्च । ३ । ६८ ।

उत्थः प्रसवश्च । उत्थः स्तवकः । कुर्वो जठरश्च ।

351 The affix च comes after the roots उच् 'to wet, moisten', (VII 10), उच् 'to be angry (IX. 45), and कुर्व 'to extract, (IX 46), and it is treated as क्त्वि । 68.

Thus उच् + च = उत्थः 'a spring, fountain', the च् of the root is elided by VI 4 24 S 415

उत्थः 'a bunch of flowers', a pillar, a pearl necklace, the plumage of a peacock कुर्वः 'the womb'

३५२ । वृधिपययोर्दकी च । ३ । ६९ ।

वृत्तः कालदेव । पयः ।

352 The affix च comes after the roots वृच् 'to covet', (IV 136) and पय् 'to purchase, to praise' (I 466) the च् and च् of the roots are respectively changed to इ and क् । 69

Thus वृच् + च = वृद् + च = वृत्तः 'the God of love', पय् + च = पक् + च = पयः 'a fort night, &c' Q The च् ordinarily would have been changed to च् by चर्त्त rule, and so we get वृत्तच ? Ans No The चर्त्त is asiddha, and so there would have been वृच् by VIII. 2 37 S 326.

३५३ । अशेः सरः । ३ । ७० ।

असरश्च ।

353 The affix सर comes after the root अश् 'to pervade' (V 18) 70

Thus अश् + सर = अशरश्च a letter The च् is changed to च, and the latter to क by S 294 and 295 The word means All-pervading, the supreme Brahman, the Summum Bonum, the letters of an alphabet Ujjvaladatta reads the affix as सरश्च having an indicative च्, but it is incorrect For च् would place the accent on the first syllable (VI 1. 197 S 3686) while

the word has acute on the middle, by the affix accent (III 1. 3. S. 3708) As in the following Rik mantra श्रुचो अचरे परने इयोमन् (Rv I 164 39) and the following Yajush mantra ओषि च यतानि चष्टि ह्यसराणि । So also the Mahābhāṣya at the end of second Ahnika says अचरोते वा सरोऽचरन् ॥

३५४ । वसेश्च । ३ । ७१ ।

वत्सरः ।

354 The affix चर comes after the root वच् 'to dwell' (I. 1054) 71

Thus वच् + चर = वत्सरः 'a year' The च् of वच् is changed to र् because चर is an Ardhadhātuka affix beginning with च । (VIII 4 49 S 2342)

३५५ । सपूर्वाञ्चित् । ३ । ७२ ।

संवत्सरः ।

355. The affix चर comes after the root वच् 'to dwell' when it is preceded by any upapada, and the affix is treated as चित्, which places the accent on the last syllable 72

Thus वच् + चच् + चर = संवत्सरः 'a year' So also इदुवत्सरः, परिवत्सरः &c. Some read the sūtra as सपूर्वाञ्च, which is incorrect, for चित् accent is not 'cted to संवत्सर only. As in mantra इदुवत्सराय परिवत्सराय the accent is on इ fina

३५६ । कृधमदिभ्यः कित् । ३ । ७३ ।

कामुकान्न वत्सव । कृन्तुः स्यात्किञ्चिदन्व । भूसरः । वत्सरः । 'वत्सरा नविका चेवा भंस-
रासी च वा नता' ।

356. The affix चर comes after the roots कृ 'to do', (VIII 10), चृ 'to shake', (V 9), वच् 'to be/pleased, satisfied', (VI 99), and it is treated as कित् । 73

Thus कृ + चर = कृसरः 'a dish made of milk, sessamum and rice' Here the च is not changed to च, because of the force of कृञ्च, which governs all the Unādi sūtras

चूसरः 'the grey color', च here also is not changed to च because of the force of चडुल, वत्सरः 'envy, jealousy &c'. But वत्सरा means 'a gnat' But in the Vedas, the etymological meaning of the word वत्सर is taken, namely 'cause of delight, Thus in इन्दुनिम्बान्न वत्सरव, and तसिन्धवो वत्सरमिन्द्र पानव (Rv. X 30. 9)

३५७ । पते रश्च लः । ३ । ७४ ।

पत्सलः पन्था ।

357 The affix चर comes after the root पच् to fall, to move', (I 898) and the र of the affix is replaced by ल् । 74

Thus पच् + चर = पत्सलः 'a road'

३५८ । तन्युभिभ्यां कसरन् । ३ । ७५ ।

तसरः सत्रवेष्टने । श्रुसरः श्रुतिवक् ।

358 The affix क्चरन् comes after the roots तृ 'to stretch', (VIII 1) and गृ 'to go' (VI 7) 75

Thus तृ + क्चरन् = तृचरः the shuttle See Amarakoshā III 2 24. The च is elided by VI 4 37 S 2428 गृ + क्चरन् = गृचरः 'a priest, a thorn'.

Note — Riksharam means shower of rain, and riksharah m means a priest But in the mantra अन्नहरा अन्नवः सन्नुपमया the word anriksharāh is explained as thornless

३५९ । पीयूष्मिभ्यां कालम्हस्त्रः संप्रसारण च । ३ । ३६ ।

पीयुः वीर्यः । पियालो वृक्षमेदः । कुवालो देशमेदः ।

359 The affix कालन् comes after the roots पाय् (a santra dhātu) and कृष् 'to sound' (I 477), and thereby the root piya is shortened to पिय and kvan is vocalised to कुन् respectively 76.

Thus पीय + कालन् = पियाल 'name of a tree', here the long ई of पीय has been shortened, कृष् + कालन् = कुवालः 'the name of a country'

By the force of बहुल 'diversely' which governs all the Unādi sūtras the word भगाल (a skull) is formed by the addition of the affix कालन् to the root भङ् (to break)

Thus भङ् + कालन् = भङ्ग (VII 3 53 S 2864) + कालन् = भगालन् (the न् in भङ्ग is elided by VI 4 37 S 2428)

३६० । कठिकुचिभ्यां काक् । ३ । ३७ ।

कठाकुः पक्षी । कुवाकुर्मणिः सूर्यश्च ।

360. The affix काक् comes after the root कठ 'to live in distress', (I 356) and कुच 'to extract' (IX 46), 77.

Thus कठ् + काक् = कठाकुः 'a bird', कुच् + काक् = कुवाकुः fire, the sun & monkey.

Note — Ujjvaladatta reads the root कच (I 716) to injure instead of कुच, and gives the example कचाकुः । This is, however, against Dictionary The Medinī reads the word कुवाकुः । *Query* Is there any word as कचाकुः ?

३६१ । वर्तेर्वृक्षश्च । ३ । ३८ ।

'वृक्षाकुर्वतवरितोः' ।

361 The affix काक् comes after the root वृ 'to move' (I, 982) and the augment इक् is added to the root 78

Thus वृ + इक् + काक् = वृदाकुः 'the wind, the river, a wheel, fire, a deer, the thunderbolt of Indra, the suns disc or orb'

३६२ । वर्तेर्वृद्धिश्च । ३ । ३९ ।

वार्ताकुः । वार्तुलकादुकारस्यावच । वार्ताकश्च ।

362 The affix काक् comes after the root वृ 'to be, to exist' (I 795) and the वृ of the root is *vriddhed* 79

Thus हृ + काङ् = वाङ्मूकः 'the egg-plant' By the force of बहुल 'diversely' which governs all Unādi sūtras, the ङ of the affix काङ् is replaced by ञ
Thus हृ + काङ् = हृ + काङ् = वाङ्मूकः ।

३६३ । पर्दन्ति संप्रसारणसंज्ञोपशब्दः । ३ । ८० ।

'वृद्धाङ्गुर्द्विजे ष्याप्ते चित्रजे च वरीश्वरे' ।

363 The affix काङ्, comes after the root पर्द 'to break wind', (I 29) and it is treated as णि, the ण is changed to ञ, and there is elision of the ञ of the root 80

Thus पर्द + काङ् = वृद्धाङ्गुः 'a scorpion, a tiger, a panther, a serpent or a tree'

३६४ । वृष्यवाचिभ्योऽभ्युजागूजङ्गु चः । ३ । ८१ ।

अभ्युजागूजङ्गुजिते क्वात्स्वयुः । 'वरपयुर्नेपयातयो' । ववागूः । 'वचकङ्गुर्विप्रवाग्निनोः' ।

364. The affixes अभ्युच्, आगूच् and अङ्गुच् come respectively after the roots वृ 'to go', (I 982), पु 'to unite', (II 23) वच् 'to speak' (II 54) 81

Thus वृ + अभ्युच् = वरपयुः 'a cloud, and wind' पु + आगूच् = ववागूः 'rice gruel', A K II 9 50 वच् + अङ्गुच् = वचकङ्गुः 'a Brāhman or a good speaker'

Note —The word वरपयु has been explained in the Veda Bhāṣya as वीजगामी swift going, in commenting on the mantra वरपयु रस्य वृजुरस्यः ।

३६५ । आनक्तः शीङ्भियः । ३ । ८२ ।

अयानकोऽजगरः । अयानकः ।

365 The affix आनक्त comes after the roots शी 'to lie down', (II 22) and शी 'to fear' (III 10) 82.

Thus शी + आनक्त = अयानकः 'a python', अयानकः 'fearful, a tiger, name of Rahu, the sentiment of terror, one of the nine sentiments in poetry (रस)

३६६ । आणक्तो लुधुशिङ्घिधाकभ्यः । ३ । ८३ ।

लघाणक्त वात्रच् । अवाणक्तोवातः । शिङ्घाणक्तः श्लेष्मा । लुधोदरादिस्वात्स्वये कलावः । 'शिङ्घाव नासिकानले । 'धाकको दीनारभागः' ।

366 The affix आणक्त comes after the roots लू 'to cut', (IX 13), लू 'to shake, agitate', (IX 17), शिच 'to smell', (I 174) and धा 'to hold, to nourish'. (III 10) 83

Thus लू + आणक्त = लघाणक्तच् 'a sickle, scythe', अवाणक्तः 'wind', शिङ्घाणक्तः 'mucus discharge from the nostrils', the final ञ of this word is sometimes elided by the force of VI 3 109 S 1034, thus शिङ्घाणक्त 'the mucus of the nose, rust of iron, a glass vessel', धाकक्तः 'a gold coin, part of a dinara'

Note —In the Vikramāditya Kosa Śinghāna means शिचाकः श्लेष्मिणीरि नक्तरेतश्च शिचिके ॥

३६७ । उल्लसुक्तद्विहोमिनः । ३ । ८५ ।

उच दाहे । उच सः पुष्पप्रत्ययश्च । उल्लसुक्तं उल्लसद्भात् । द्विहोमिनिः । द्विः । द्विहोमिनिः । होमी ।

367 The words उल्लसुक्तः 'a fire brand, torch', द्वि 'a ladle, spoon', and होमी 'a sacrificer' are irregular 84

These are derived from the respective roots उच 'to burn' (I 727) with the addition of the affix लुक्, the ष् of the root being replaced by ल्, ह् 'to hurt, kill', (V. 34) with the addition of the affix नि, and ह् 'to worship' (III 1) with the affix निद् । See A. K. II 9 34 for darvi

३६८ । द्विः कुक् रश्च लो वा । ३ । ८५ ।

हीकुर्हीकुर्त्तन्नावाद् ।

368 The affix कुक् comes after the root ही 'to shy' be modest or shy', (III 13), and the र् of the root is optionally changed to ल् । 85

Thus ही + कुक् = हीकुः or हीकुः 'modest or bashful'. The affix being निद् does not cause guna

३६९ । हसिमृगिणवाभिदनिक्षुपुधुर्विन्ध्यस्तन् । ३ । ८६ ।

हसिमृगस्तन्वाद् । 'तिष्ठन्-' (३१६३) इति नेट् । हस्तः । नर्तः । गर्तः । रतः कर्तुः । वातः । जगत् । दन्तः । 'बोतः स्वादन्नुचिद्भवोः' । 'बोतो वासवदित्तयोः' । वातुलकास्तुषेर्दीर्घश्च । इत्थं पाठं वृत्तिर्नष्टा च ।

369. The affix त्व comes after the ten roots हस् 'to smile, laugh', (I. 757), ह् 'to die', (VI 110) ह् 'to swallow' (VI. 117), गस् 'to go', (II 36), वा 'to blow', (II. 41), जग् 'to go', (I. 493), रग् 'to tame, conquer', (IV 94), कृ 'to cut', (IX 13), कृ 'to cleanse, to purify', (IX 12) and कुर् 'to hurt, injure, kill' (I. 604) 86

The ह् augment is prohibited by VII 2 9 S 3163 Thus हस् + त्व = हस्तः 'the hand', नर्तः 'the earth, the mortal, the human being', गर्तः 'the hole', रतः 'a deer or antelope', वातः 'wind', जगत् 'the end', दन्तः 'a tooth', बोतः 'tears, a mark or sign', बोतः 'a child, a boat', वृत्तः 'a rogue', the ष् of कुर् is elided by VI. 1 66 S. 873 and not by VI 4. 21. S. 2655, the penultimate व is lengthened by VIII 2 77 S 354.

By the force of बहुवचन 'diversely' which governs all the Unadi sūtras the affix त्व comes after the root हृच् to sound, of which the short व is lengthened Thus हृच् + त्व = हृत्त्व 'sin, dust, matted hair'

३७० । नक्त्याप हृत् च । ३ । ८७ ।

भाषितः ।

370. The affix त्व comes after the root आप् 'to obtain', (V 14), preceded by the prefix न् and there is also the augment ह् । 87.

Thus न् + आप् + वृ + त्व = नार्षितः 'a barber' The न् is not elided as a diversity See VI 3 78 S 757

३७१ । तन्निमृङ्ग्या किञ्च । ३ । ८८ ।

तत्त्व । वृत्त ।

371 The affix त्व comes after the roots वृ 'to spread', (VIII 1), and वृ 'to die', (VI 110), and is treated as किञ्च which causes the nasal of tan to be elided, and prevents guna of √mri. 88

Thus त्व + त्व = तत्त्व 'any stringed musical instrument, wind', वृ + त्व = वृत्त 'death'

३७२ । अल्लिष्टसिन्धुः कः । ३ । ८९ ।

अल्लिष्ट । सिन्धुः । वृत्त । वित्त ।

372 The affix क comes after the roots अल्लि 'to smear; to make clear', (VII 21), वृ 'to sprinkle, to shine', (III 14), and वि 'to bind' (V 2) 89

Thus अल्लि + क = अल्लिक्तः 'a tiger, a kind of fish' This is according to Ujvaladatta This appears to be wrong, for he cites Visva kosā अल्लिक्तः च सक्तुः, but the true reading is अल्लिक्तः अल्लिक्तः च सक्तुः। वृत्त 'clarified butter', सिन्धुः 'silver, white color, bound', when used as a feminine, it means 'candied sugar'

By the force of बहुल 'diversely' which governs the Unādi sūtras, the affix क comes also after the root गृ 'to go'. Thus गृ + क = गृक्तः 'gleaning, truth, water, worship &c'

३७३ । दुत्तनिभ्यां दीर्घश्च । ३ । ९० ।

दुत्तः । तातः ।

373. The affix क comes after the roots वृ 'to go', (I 991), and त्व 'to spread' (VIII 1) and the root vowels are respectively lengthened to long क and आ 90

Thus वृ + क = वृक्तः 'a messenger' Its feminine is वृक्ता (Gauṇādi कोष्). वृक्ता is from √dūh by kitch त्व + क = तातः 'father, brother &c' It is a word of endearing address.

By the force of बहुल 'diversely' which governs the Unādi sūtras, the affix क comes also after the root वी 'to sleep', to lie down'. Thus वी + क = वीक्तः or वीक्ता। वीक्ता means the furrow made by the plough. It is synonym of वीक्ता ।

३७४ । जेर्मूट् चोदान्तः । ३ । ९१ ।

जीर्मूट् ।

374 The affix *kta* comes after $\sqrt{\text{ji}}$ (I 593), and thereby the affix takes the augment वृद् which is udātta and the वृ of the root is lengthened 91

By force of वृ 'and', there is lengthening of the vowel वृ of the root

Thus $\text{जि} + \text{वृद्} + \text{क्त} = \text{जीवृक्तः}$ 'a cloud, a mountain, a nourisher, an epithet of Indra'

Note —According to some, this sūtra is said to be a non-rishi one, that is, not approved of, or composed by any Rishi. Hence they read the word जीवृक्त in the Ganapātha in the वृषोद्वरादि class.

३७५ । लोष्टपलितौ । ३ । ९२ ।

लुनातेः क्तः सत्यं वृद् भावोर्गुणः । लोष्टवृ । पलितवृ ।

375 The word लोष्ट 'a clod, a lump of earth' and पलित 'grey hair, mud heat' are anomalous 92

They are irregularly derived from the respective roots लृ 'to cut', (IX 13), and पल् 'to go, move' (I 892) by the addition of the affix क्त. After the root लृ, the वृ of the affix क्त is replaced by वृद् and the vowel of the root is also gunated. Thus $\text{लृ} + \text{क्त} = \text{लो} + \text{वृद्} + \text{व} = \text{लोष्ट}$. Similarly पलितवृ ।

Note —लोष्ट is both masculine and neuter so the plural is लोष्टानि or लोष्टाः ।

३७६ । हृश्याभ्यामितम् । ३ । ९३ ।

हरितरपेयो वर्चमेवौ ।

376 The affix ह्रस्व comes after the roots हृ 'to steal, rob' (I 947) and ह्रये 'to go, move' (I 1012) 93.

Thus $\text{हृ} + \text{ह्रस्व} = \text{हरित}$ 'green or yellow color', $\text{ह्रये} + \text{ह्रस्व} = \text{ह्रया} + \text{ह्रस्व}$ (VI 1 45 S 2370) = ह्रयेतः 'white color', brilliant

३७७ । रुहे रश्च ली वा । ३ । ९४ ।

'रोहितो वृषभस्त्वयोः' । लोहित रक्तवृ ।

377 The affix ह्रस्व comes after the root रश् 'to grow', (I. 912) of which the वृ is optionally changed to लृ 94.

Thus $\text{रश्} + \text{ह्रस्व} = \text{रोहितः}$ 'red color, saffron, a kind of deer, a kind of fish' or लोहितवृ 'blood'

Note —Rohita means red, a fox, a kind of deer, red horse, name of Harishchandra's son, a kind of fish, n. blood, saffron, a straight rain bow Lohita copper, Mars, a serpent, a kind of rice.

३७८ । पिशेः किञ्च । ३ । ९५ ।

विधित भाववृ ।

378 The affix ह्रस्व comes after the root पिश् 'to shape, to light, to adorn' (VI 143) and is treated as क्तवृ. 95.

Thus $\text{पिश्} + \text{ह्रस्व} = \text{पिशितवृ}$ 'flesh'.

३७९ । श्रुदक्षिरपृष्टिहृष्टिभ्य आट्यः । ३ । ९६ ।

श्रुवाट्यो यक्षपटुः । हृष्टाट्यो गरुडो वृत्रह । पृष्टहृष्टाट्योः । हृष्टयाट्यो वृहस्पती ।

379 The affix आट्य comes after the roots श्रु 'to hear', (I 98 9), हृष्ट 'to grow', (I 639), पृष्ट 'to desire for', (X 325), वृष्ट 'to take' (I 681) 96

Thus श्रु + आट्य = श्रुवाट्यः 'an animal fit for sacrifice', हृष्टाट्यः 'a vulture, an epithet of garuda', पृष्ट हृष्टाट्यः 'desirous of obtaining, or a star' and वृष्टाट्यः 'a house holder'

Note —In the Veda Bhāṣya on the mantra उदसः क्षुब्धे भवति श्रुवाट्यः the word Śravāyya is explained by श्रुवर्णीय 'worthy of hearing' So also the etymological meaning of हृष्टाट्य is taken in the mantra हृष्टाट्यो वो ह्य आट्य नित्यः ।

३८० । द्विषिषाट्यः । ३ । ९७ ।

द्विषातेर्द्वित्वनित्यं वृक्ष । 'निज ह्य वो द्विषिषाट्यः' ।

380. The word द्विषिषाट्य is formed by reduplication of the root षा 'to hold, to nourish', (III 10) and adding the affix आट्य and the augment वृक्ष । 97

Thus षा षा + वृक्ष + आट्य = द्विषिषाट्यः 'a false friend, spirituous liquor' As in the mantra निज ह्य वो द्विषिषाट्यः । The reduplicate षा is changed to ष ।

Note —Ujvaladatta reads the sūtra as द्विषिषाट्यः, and derives the word from √दृष्टि with the upapada dadhi the word meaning clarified butter.

The author of Daśapādī vṛtti derives it from √धृष् to sound (III 22), by reduplication and without guna, and changing the ष of the reduplicate into ष । The author Prasāda also gives the same derivation But all these are erroneous. The Vedic reading is द्विषिषाट्य and not दृषिषाट्य । *Quære* : may not the word द्विषिषाट्य be derived regularly from √विष् (III 22) with reduplication, want of gunation and adding आट्य ? In this view, the augment वृक्ष need not be added

३८१ । वृक्ष पृथ्वः । ३ । ९८ ।

वरेवधः । वृक्षः ।

381. The affix वरव comes after the root वृ 'to choose' (V. 9) 98.

Thus वृ + वरव = वरेवधः 'the best, the chief'.

३८२ । स्तवः कृत्ययश्कृत्सि । ३ । ९९ ।

'स्तुवेत्यं पुरवर्यवत्' ।

382 In the cchandās, the affix कृत्य comes after the root कृ 'to praise' (II 34) 99.

Thus स्तुवेय्यं पुनर्वचस् (Rv X 120 6) स्तुवेय्यस्=स्तुवेय्यस् worthy or deserving of being praised 'पुनर्वचस्=बहुवचस् protean in form' Ujjvaladatta reads the sūtra as स्तुवः केव्यः and gives the example स्तुवेय्यः Indra स् prevents guna, and वचस् augment is added. This is against the Veda and the commentary. The word is stusheyya and not stuveyya in the Vedas

३८३ । राजोरन्यः । ३ । १०० ।

राजयो बहिः ।

383 The affix अन्य comes after the root राज् 'to shine' (I 874) 100

Thus राज्+अन्य=राजान्यः 'fire'. Rājanya meaning a Kshatriya is formed by वच् under IV. 1 137 S 1153 It has svarit on the final

३८४ । शूरन्योश्च । ३ । १०१ ।

शूरयश्च । रणयश्च ।

384 The affix अन्य comes after the roots शूर् 'to injure' (IX 18) and रच् 'to play' (I 906) 101

Thus शूर्+अन्य=शूरन्यश्च 'a place of refuge' रणयश्च 'pleasant, delightful'.

३८५ । अर्तनिष्ठश्च । ३ । १०२ ।

अरणयश्च ।

385 The affix अन्य comes after the root अर् 'to go', (III 16) and it is treated as निष् which places the accent on the first syllable 102

Thus अर्+अन्य=अर्रणयश्च 'forest'

३८६ । पर्जन्यः । ३ । १०३ ।

'वृषु वीचने' । वचच् चः । 'पर्जन्यः चक्रनेचवोः ।

386 The word पर्जन्य 'cloud, Indra' is irregular 103.

This is formed by adding the affix अन्य to the root वृच् 'to sprinkle' (I 737) and changing the वृ to वृ It means a rain cloud, thundering cloud and Indra, and Vishnu.

३८७ । बहिरान्यः । ३ । १०४ ।

'बहिरान्यस्याग्निवाग्निनोः' ।

387. The affix अन्य comes after the root बर् 'to speak' (I 1058) 104.

Thus बर्+अन्य=बहिरान्यः 'a liberal or] generous person, a fluent speaker'. The line बहिरान्यस्याग्निवाग्निनोः is from Ajayakosha.

३८८ । अनिगतिपतिपतिपतिभ्योऽन्नम् । ३ । १०५ ।

अननं नाजन् । नचजन् । चजन् । नचजन्नाजन् । पतनं नचजन् ।

388. The affix अनन् comes after the roots जर 'to go',

(I 493) गृ 'to go', (I 692) वज्र 'to worship', (I. 1051) वध 'to kill' (X 14 and वध 'to go', (I 898 105

Thus अण् + अजन् = अजन् 'a pot vessel', गजन् 'a star', यजन् 'a Brāhman who maintains the sacred fire', वधजन् 'a deadly weapon', वधजन् 'a wing, pinion, a feather, a vehicle'

Note —See Amarakosha for वधजन् च तन्वद्गृ (A. K. II 5 36) See VI 3 75 S. 759 for another derivation of गजन्. According to some yajatra means agnihotra ceremony But it really means the deity worshipped in any ceremony and has been so explained in Veda Bhāṣya on चन्ते वायुर्वीर्यं गजन्तं संप्रजज्ञेयमिति ॥

३८८ । गङ्गेरादेश्च कः । ३ । १०६ ।

कडजन् । डकपोरेकत्वरत्नरत्नात्कडजन्

389. The affix कडजन् comes after the root गड् 'to distil, to run as a liquid', (I 814) and the ग is changed to क 106

Thus गड् + कडजन् = कडजन्, a kind of vessel, a wife Since ड is interchangeable with क, so we also get the form कडजन् 'a wife, hip'.

३८९ । वृजश्चित् । ३ । १०७ ।

वरजा चर्मनयी रज्जुः ।

390 The affix वरजन् comes after the root वृ 'to choose' (V 8) and is treated as चित् which thereby places the accent on the last syllable 107

Thus वृ + वरजन् = वरजा 'a strap, thong or girth of leather' See A. K. II 10 31 In the following verse the चित् accent is patent —वरजावर्तं वार्तां नक्षत्राणः ।

३९१ । सुविदेः कत्रः । ३ । १०८ ।

'सुविदन् सुदुस्सकम्' ।

391 The affix कत्र comes after the root विद् 'to know' (II 55) preceded by the preposition सु. 108

Thus सुविद् + कत्र = सुविदन् 'a relative'

Note —Some read the affix as katran, with त्रि । But it is erroneous for we do not find the accent of त्रि in सुविदन्तं सुविदन्तं राध्या &c The affix-accent is here on द (III. 1 3 read with VI 1 139), and not on त्रि ॥

३९२ । कृतेर्गुम् च । ३ । १०९ ।

कृत्तत्रं काङ्गलम् ।

392. The affix कृत्तन् comes after the root कृ 'to cut' (VI 14) and there is also the augment उव- 109

Thus कृ + उव + कृत्तन् = कृत्तन् 'a plough'

Note —The word Kṛintatram is explained as that which ought to be cut, namely, a forest, in the mantra चत्त च यद् कृत्तन् च । (Rv. X 86. 20)

३९३ । अमृदूशियजिपर्विपचयमितमिनमिहर्ष्येभ्योऽतच् । ३ । ११० ।

दृश्यभ्योऽतच्वात् । भरतः । भरतो वृत्तुः । 'दृश्यतः सोमसूर्ययोः' । वज्रतः अस्त्रिकृ । पर्वतः । पर्वतोऽग्निः । अमृतो रोगः । तमस्तस्मिन्नापरः । ममत मङ्गः । हर्षतोऽयजः ।

393 The affix अतच् comes after the roots वृ 'to maintain', (I. 946), वृ 'to die', (VI 110), दृश् 'to see', (I 1037), वज्र 'to worship', (I. 1051), पर्व 'to fill', (I 608), पच 'to cook', (I 1045), अच 'to go', (I 493), तच् 'to desire', (IV 93), नच् 'to salute, to sound', (I 1030), and वच् 'to go, to desire, to be wearied' (I 547) 110

Thus वृ + अतच् = भरतः 'name of the younger brother of Râma, as well as of the son of Dushyanta and Sakuntala, an actor &c.', भरतः 'death', दृश्यतः 'the sun, the moon', वज्रतः 'an officiating priest at a sacrifice', पर्वतः 'a mountain', पचतः 'fire', अमृतः 'sickness, disease', तमतः 'dangerous', ममतः 'bent, bowed, an actor', हर्षतः 'a horse'

Note — In the Dasapâdi the sūtra is read as वृद्वीहृ &c. According to it, the affix comes after √drin (VI 118) âdare, and √sih (II 22) to sleep, and he gives the examples as द्रतः and शयतः, but not दृश्यतः. This however is not correct for we find दृश्यतः in the following mantras यजन्तमग्निं दृश्यत वृहन्तच्, and तस्मि विज्य दृश्यतः (Rv I 50 4) and दैव्यो दृश्यतो रयः &c.

The word Yajata however has been explained in the Veda-Bhâshya by वृहन्तच् worthy of worship or what should be worshipped in the mantra विरवचम्यं वजतो वृहन्तच् &c

The word parvata means m a tree, a kind of vegetable, a kind of fish, a Deva, name of a sage, a rock, hill, a mountain

In the gloss on mantra परित्यृ दृश्यत हृत् (Rv IX 98 7) haryata however is explained by "sarvaih sprihaniya" desired or liked by all

३९४ । पृषिरङ्गिभ्यां कित् । ३ । १११ ।

पृषतो वृगो विन्दुश्च । रजतच् ।

394 The affix अतच् comes after the roots पृष् 'to sprinkle' (I 737) and रज् 'to color, to please' (I 1048) and is treated as कित् 111

Thus पृष् + अतच् = पृषतः 'a variegated antelope, a drop of water, a spot, mark', रजतच् 'silver, gold, a pearl ornament, a mountain' The nasal is elided because the affix is कित् ।

३९५ । खलतिः । ३ । ११२ ।

खलतिः सलोपः अतच्प्रत्ययान्तस्येत्वं च । खलतिर्निष्केयधिराः ।

395 The word *khlati* is irregular 112.

It is formed by the affix अतच् added to the root खल 'to stumble, to trip', (I 577), when the ख् is elided, and there is short ह added at the end.

Thus खल + अतच् = खल + अतच् + ह = खलतिः 'bald-headed'.

३९६ । शीङ्शपिरुगनिवकिञ्जीविप्राशिभ्योऽयः । ३ । ११३ ।

सहस्योऽयः स्वात् । यययोऽयनरः । यययः । एययः कोकिलः । यययः ययिकः पम्पाङ्ग ।
यङ्गयो भूतः । यङ्गदीवि पाठे यङ्गद्वे यङ्गद्वे वा यङ्गयः स्तोत्रा यङ्गयङ्ग । जीवय आमुकनात् । प्राशयो
यशसात् । याङ्गुलकाश्चनिदनिभ्यात् । 'यययस्तु ययः यान्तिर्दान्तिस्तु यययो हयः' ।

396 The affix यय comes after the seven roots जी 'to lie down', (II 22), यय 'to curse', (I. 1049), य 'to sound', (II. 28), यय 'to go', (I. 1081), यङ् 'to cheat', (I. 204 and X. 163) जीव 'to live' (I 594), and य+यय 'to breathe' (II 61). 113.

Thus जी+यय=यययः 'a python', यययः 'a curse'; एययः 'the cuckoo', यययः 'a traveller', यययः 'a road', यङ्गयः 'a rogue'. But when the reading in the text, * c. in the sūtra is यङ्ग (to salute) instead of यङ्ग, then we have यङ्गयः 'a praiser, a bard, one who deserves praise', जीवयः 'life', प्राशयः 'strong, powerful, breasting.' By VIII. 4. 19 S. 2478 the य is changed to य न.

By the force of यङ्गुल (diversely), which governs the Unādi sūtras, the affix यय comes after the roots यय 'to be calm or quiet or tranquil' (IV 92) and यय 'to restrain' (IV 94)

Thus यययः 'tranquility, calmness', यययः 'self-restraint'. See Amarakosa III 2 3 for the verse यययस्तु ययः यान्तिर्दान्तिस्तु यययो हयः ।

३९७ । यययिचत् । ३ । ११४ ।

यययो लोकायाः ।

397 The affix यय comes after the root य 'to nourish or maintain', (III. 5) and is treated as चिच्. 114.

Thus य+यय=यययः 'a sovereign, fire, a deity presiding over one of the regions of the world'.

३९८ । वदिविदिभ्यां कित् । ३ । ११५ ।

वेदिवीति यययः कित् । वेदिवीति विद्वयः ।

398. The affix यय comes after the roots यय 'to weep' (II 58) and विद् 'to know' (II. 55) and is treated as कित् 315

Thus यय+यय=यययः कित् । 'a weeping, or crying child', विद्वयः 'knowing or the science of yoga'.

Note —Ujvaladatta has read the sūtra as वदिविदिभ्यां कित्, i. e. the affix यय comes after the roots य (to cry) and विद्, and is treated as कित्, and so he has evolved the form य+यय=यययः ।

The author of Daśapādi vṛtti has read the sūtra as वदि विदिभ्यां कित्. But we have followed the Bhāṣya and so have read the sūtra as वदि विदिभ्यां कित्. The affix is कित् for in commenting on the sūtra पाङ्गु कुटादि &c (I. 2 1. S 2461) Patanjali while enumerating कित् affixes, mentions ययय thus /के पुनश्च कित् ? यय यय कित् ययय यय कित् ॥

३९९ । उपसर्गे वसेः । ३ । ११६ ।

आवस्यो वृद्ध । संवस्यो ग्रामः ।

399. The affix **अव** comes after the root **वृ** 'to dwell' (I. 1054), when preceded by an upasarga 116

Thus **आ+वृ+अव=आवस्यः** 'a dwelling house', **संवस्यः** 'a village'.

Note —Ujvaladatta has read the sūtra as **उपोसर्गावसे**: whereas others have read it as **आवस्ये वसे**: According to this latter view, **आवस्य** is the only form, and not **samvasath**.

४०० । अत्यविचनितनिननिरभिलभिन्नमितपिपतिपनिपक्षि-

नहिभ्योऽसच् । ३ । ११७ ।

अवीद्व्यभ्योऽसच् स्वाद् । अततीत्यतसो बायुरात्मा च । अवतीत्यवसो राजा नायुश्च । वनत्वस्तिङ्गनसः सोमपायपात्रश्च । राज्यत्यस्तिङ्गिति तमसोऽम्भकारः । नमसोऽनुकूलः । 'रभसो वैगृह्ययोः' । नमसो वन वाचकश्च । नमति नभयति वा नमस आकाशः । तपसः पक्षी चन्द्रश्च । पतसः पक्षी । 'पतसः कषटकिण्णसः' । पक्षसः पतयद्भक्षश्च । नहसं ज्ञानश्च ।

400. The affix **अवच्** comes after the following thirteen roots *vis*. —**गृ** 'to go' (I 38), **अ** 'to protect' (I 631), **वृ** 'to drink, to eat' (I 497), **वृ** 'to desire' (IV. 93), **न** 'to salute' (I 1031), **रन्** 'to begin, to embrace, to long for' (I 1023), **लभ** 'to obtain' (I 1024), **न** 'to injure' (I 788 and IX 48), **वृ** 'to suffer pain' (I. 1034), **वृ** 'to go' (I. 898), **वृ** 'to praise' (I 467), **वृ** 'to purchase, to honor, to praise' (I. 466), **वृ** 'to honor, to respect' (X 321), 117.

Thus **आवृ+अवच्=आतसः** 'wind, the soul', lit. that which constantly moves, , **वनवः** 'the cup for drinking Soma-juice', lit. in which they drink **अववः** 'a king, the sun', lit. he who protects &c, **तमवः** 'darkness', **नमवः** (favorable, kindly disposed), **रमवः** 'violence, anger, joy', **लभवः** 'wealth, a solicitor', **नमवः** 'the sky, the ocean', **वमवः** 'the sun, the moon, a bird', **पतवः** 'a bird', **पतवः** 'the jack-fruit', **पक्षवः** 'an article of sale, a commodity', **नहवश्च** 'knowledge'.

Note —**अतवी** *f* common flax, hemp, linseed. **वनवः** a vessel can, ladle &c. used at sacrifices for drinking the Soma juice, a cake made of barley. **वनवः** the bread-fruit tree, a thorn, a kind of monkey; *f* a kind of malady

४०१ । वेजस्तुच् च । ३ । ११८ ।

बाहुलकादात्माभाजः । वेतवः ।

401 The affix **अवच्** comes after the root **वे** 'to weave, to sew' (I. 1055), and there is also the augment **वृ**. 118

By force of **बहुल** (diversely) which governs the Unādi sūtras, the **आ** is wanting. Thus **वे+वृ+अवच्=वेतवः** 'the reed'.

Note—In the Dasapādi vṛtti, the sūtra is read as कियत्तुच्, i. e. all the above operations take place after the root की 'to go &c' (II 39) Thus की+ङृच् + अचच् = वेतसः ।

४०२ । वहियुभ्यां कित् । ३ । ११९ ।

वाहयोऽजगरः । वायवस्तृणसपातः ।

402 The affix अचच् comes after the roots वह् 'to carry' (I. 1053), and वृ 'to join' (II 23), and is treated as कित्, 119

Thus वह् + अचच् = वाहसः 'the python, a water course', वायसः 'a heap of grass'. There, is vriddhi as the affix is कित् ।

४०३ । वयश्च । ३ । १२० ।

वय वयुः । वायसः काक ।

403. The affix अचच् comes after the root वच् 'to go, move' (I. 504), and is treated as कित् 120

Thus वच् + अचच् = वायसः 'a crow'.

४०४ । दिवः कित् । ३ । १२१ ।

दिवसं दिवसश्च ।

404. The affix अचच् comes after the root दिच् 'to play' (IV I), and is treated as कित् 121

Thus दिच् + अचच् = दिवसश्च or दिवस 'a day'

४०५ । कङ्गुशलिकलिगर्दिभ्योऽमच् । ३ । १२२ ।

करनः । शरनः । यक्षनः । कलनः । गर्दनः ।

405 The affix अमच् comes after the roots कृ 'to scatter' (VI 116), वृ 'to injure' (IX 18), गृ 'to go, to tremble' (I 896), कृच् 'to scratch' (I. 526), and गर्ह 'to sound, to roar' (I 58). 122

Thus कृ + अमच् = करनः 'the back of the hand from the wrist to the root of the fingers, the trunk of an elephant, a young camel', शरनः 'a young elephant', यक्षनः 'a grass-hopper, locust, a moth', कलनः 'a young elephant', गर्दन 'a donkey, the white water lily small an insect

४०६ । ऋबिबुषिभ्यां कित् । ३ । १२३ ।

ऋषयः । वृषयः ।

406. The affix अमच् comes after the roots ऋच् 'to go' (VI. 7) and वृच् 'to sprinkle' (I. 738) and it is treated as कित्. 123

Thus ऋच् + अमच् = ऋषयः 'a bull', वृषयः 'a bull'

Note—Rishavā means a bull, the male animal, the best or most excellent, the note ऋ, the hollow of the ear, a boar's tail, a crocodile's tail, a dried plant, name of an antidote, an incarnation of Vishnu, a sacrifice.

४०७ । रुधेर्निङ्गु ष्व । ३ । १२१ ।

‘रुधे हिंसायाद्’ । अस्नादभस्निष्किट्स्वाद् । जुषादेशश्च । ‘जुषभी नत्तदन्तिनि ।

407 The affix अमच् comes after the root रुच् ‘to be angry’ (I 724) and is treated as णिच् (which thereby places the accent on the first syllable) and also as क्तिच् The root रुच् is replaced by जुप् 124.

Thus रुच् + अमच् = जुप् + अमच् = जुषमः ‘an elephant in rut’.

४०८ । रासिवल्लिभ्यां च । ३ । १२५ ।

रासभः । वल्लभः ।

408 The affix अमच् comes after the roots राच् ‘to cry’ (I 657), and वल्च् ‘to go, to cover, to enclose’ (I 520) 125

Thus राच् + अमच् = रासभः ‘an ass, a donkey’, वल्लभः ‘a cowherd, a cook, beloved, dear, supreme, a lover, a favourite, an overseer, a good horse’

४०९ । जृविशिभ्यां कच् । ३ । १२६ ।

जरन्तो महिष । वेश्यन्तः । परवलश्च ।

409 The affix कच् comes after the roots जृच् ‘to grow old’ (IV 22) and विश्च् ‘to enter’ (VI. 130). 126.

Thus जृच् + कच् = जृ + कन्तः (VII. 1 3 S 2169) = जरन्तः ‘old, decayed’, वेश्यन्तः ‘a small pond, pool, fire’ A K I 10 28

Note —By the force of बहुल (diversely) which governs all Unādi sūtras, the affix कच् also comes after the root अर्ह्च् (I. 776) ‘to deserve, merit, worthy of’, thus अर्ह्च् + कच् = अर्हन्तः ‘a Buddhist or Jaina priest’.

४१० । रुहिमन्दिजीविमायिभ्यः विदाशिषि । ३ । १२७ ।

रोहन्तो वृक्षभेद । नन्दन्त पुत्र । जीवन्त औषधम् । प्राणन्तो वायु । पितृबान्कीप् । रोहन्ती ।

410 The affix कच् comes in the sense of benediction after the roots रुच् ‘to grow’ (I 912), नन्च् ‘to be glad’ (I. 67), जीच् ‘to live’ (I. 594), प्र + अश्च् ‘to breathe’ (II 61), and is treated as णिच् 127

Thus रुच् + कच् = रोहन्तः ‘a tree’, नन्दन्तः ‘a son’, जीवन्तः ‘a drug, life’, प्राणन्तः ‘wind’ Since the affix is treated as णिच्, the feminines of the above words are formed by adding ङीप् । Thus रोहन्तः + ङीप् = रोहन्ती ।

४११ । तृभूवहिवसिभासिसाधिगडिमसिडजिमन्दिभ्यश्च । ३ । १२८ ।

वद्यभ्यो कण्ठ्याद् । च च षिट् । तरन्तः चतुद्रः । तरन्ती जीका । मजन्तः कालः । वदन्तो वायुः । वदन्त श्रुतुः । वाचन्तः सूर्यः । वाचन्तो सिद्धुः । गडैर्षटादित्वान्निर्णय हस्तः । ‘अद्यामन्त—’ (२३१९) इति शेरयः । मज्जयन्तो जलदः । मज्जयन्तो भूषणश्च । जयन्तः यज्ञपुत्रः । मज्जयन्तो मन्दकः ।

411 The affix कच् comes after the following ten roots and is treated as णिच्—1. तृच् ‘to cross over’ (I. 1018) 2. तृच् ‘to be’

४१५ । अतिरिक्तमिच्छन्निदिदेविवसिभ्यश्चित् । ३ । १३२ ।

चङ्भ्योऽरक्षित्वात् । अरर् कषाडच् । कनरः काञ्चुकः । अनरः । अनरः । देवरः । वावरः ।

415. The affix अर comes after the six roots ञ् 'to go' (III 16), कञ् 'to love, to be enamoured of' (I. 470), अञ् 'to travel' (IV 96), चञ् 'to eat, to drink' (I 497), and causatives of चिच् 'to play' (IV. 1), and चल् 'to live' (I 1054), and it is treated as चिच् (३ e the accent is placed on the final syllable). 132

Thus ञ् + अर = अरर् a covering, 'a door', कनरः 'lustful, desirous', अनरः 'a bee, a lover', चनरः 'a kind of an antelope', देवरः 'brother-in-law, v. s. husband's younger brother', वावरः 'a day of the week'

Note — Some have read in the sūtra वाशिञ्च instead of वाशिञ्च्यः. Accordingly they derive the word वावरः (a cuckoo) from the root वाच् 'to roar, to sound' (IV, 54) with the addition of the affix ऱर.

४१६ । कुवः करन् । ३ । १३३ ।

कुररः पक्षिभेदः ।

416 The affix करच् comes after the root कु 'to make noise' (II. 33) 133

Thus कु + करच् = कुररः an osprey, 'a kind a bird'

४१७ । अङ्गिणदिमन्दिभ्य आरन् । ३ । १३४ ।

अङ्गारः । नदारी चरादः । 'नन्दारः पारिजातवृक्षः' ।

417 The affix आरच् comes after the roots अङ् 'to go' (I. 155), नद् 'to be pleased' (I. 853), नञ् 'to praise' (I 13) 134.

Thus अङ् + आरच् = अङ्गारः 'charcoal', the planet Mars, नदारः 'a hog, an elephant in rut' 'a thorn-apple or dhatura, a lover, libertine, नन्दारः 'the coral tree, an elephant', the celestial tree, the Arka plant, the dhatura plant, heaven a cheat or rogue. After the root न्/मदा, there comes the affix द्रच् also, as नदारः ।

४१८ । गङ्गेः कङ्क च । ३ । १३५ ।

कङ्कारः ।

418 The affix आरच् comes after the root गङ् 'to distil, to run as a fluid' (I 814, 65 (a), and it is changed to कङ्. 135.

Thus गङ् + आरच् = कङ्कारः 'the tawny color, a servant'

४१९ । यङ्गारयङ्गारी । ३ । १३६ ।

यङ्गुभ्यामारयङ्गुक् इत्यञ्च । यङ्गारो रवः । 'यङ्गारः कनकालुका' ।

419. The words यङ्गारः 'sexual passion' and यङ्गारः (a golden vase or pitcher) are irregular. They are derived from the respective roots यङ् 'to injure' (IX. 18) and यृ 'to nourish or maintain' (III. 5), by adding the affix आरच् and the augments

बुक् and युक् There is shortening of the vowel of the root बु also 136

Thus बु + बुक् + युक् + आरप् = बुगारः the erotic sentiment, love, passion, coition, marks made with red lead on the body of an elephant बुगारः a golden vase or pitcher, a vase used at the coronation of a king.

४२० । कञ्जिमुजिभ्यां चित् । ३ । १३७ ।

कञ्जि चोत्र । कञ्जारे सपूर । नार्जार ।

420 The affix आरप् comes after the roots कञ् (a sautra root) and वृत् 'to purify' (II 57), and is treated as चित् and so the acute is on the final 137

The root कञ् is a sautra one

Thus कञ् + आरप् = कञ्जारेः 'a peacock, the sun, an elephant the belly, an epithet of Brahmā, a hermit नार्जारः 'a cat'

४२१ । कमेः कितुचोपधायाः । ३ । १३८ ।

चिदित्यनुवृत्तेरन्तोदात्तः । कुमारः ।

421 The affix आरप् comes after the root कम् 'to love' (I 470), and is treated as कित् and the penultimate vowel of the root is replaced by च 138

Thus कम् + आरप् = कुमारः 'a son' The anuvṛtta of चित् comes from the previous sūtra and so the accent falls on the last syllable

Note —कुमार means a son, boy, a youth, a prince, an heir apparent, name of Kāṭikeya, of Agni, a parrot, groom, Varunādri

४२२ । तुषारादयश्च । ३ । १३९ ।

तुषारः । कासारः । सहार आघ्रमेद ।

422 The words tuṣāra and the rest are irregularly formed by the addition of the affix आरप् 139

Thus 1 तुषारः 'snow,' from the root तुष् 'to please' (IV 75.) 2. कासारः 'a pond,' from कास् 'to make a sound indicating any disease' (I 654). 3 सहारः 'the mango tree' from the root सह 'to suffer' (I 905)

४२३ । दीङो नुट् च । ३ । १४० ।

दीनारः सुवर्णनिरण्यम् ।

423. The affix आरप् comes after the root दी 'to perish, die' (IV. 26), as well as the augment नुट् 140.

Thus दी + नुट् + आरप् = दीनारः 'a golden coin'.

४२४ । सतेरपः सुक्च । ३ । १४१ ।

सर्षपः ।

424. The affix अपः comes after the root सु 'to move' (III 17) as well as the augment बुक् 141

Thus रु + कृ + अप = रुक्मः 'mustard seed'

४२५ । उषिकुटिदलिकचिखजिभ्यां कपन् । ३ । १४२ ।

'उषयो वह्निसूर्ययो' । कुटपो भाजभायहृत् । दलपः प्रहरणम् । कचपं शाकपत्रम् । खजप यृतम् ।

425 The affix कपन् comes after the roots उष् 'to burn' (I 727), कुट् 'to be crooked' (VI 73), दल् 'to burst open, split, clean, crack' (I 581), कच् 'to bind' (I 181), खज् 'to churn, agitate' (I 250) 142

Thus उष् + कपन् = उषपः 'fire, the sun', कुटपः 'a measure of grain', दलपः 'a weapon', कचप 'a vessel for vegetables', खजप 'clarified butter'

४२६ । कणोः संप्रसारण च । ३ । १४३ ।

कुणपम् ।

426 The affix अप (kapan) comes after the root क्वल् 'to sound, jingle, tinkle' (I 477), and the semi-vowel ञ is vocalised to उ ॥ 143

Thus क्वल् + अप = कुणपम् 'a dead body'

४२७ । कपश्चाक्रवर्मणस्य । ३ । १४४ ।

हचरे भेद ।

427 According to Châkravarmana, the affix कप should be used instead of kapan, which thereby places the accent on the first syllable of the affix itself 144

Thus क्वल् + कप = कुणपम् । The accent is on the first ञ of the affix

४२८ । विटपपिष्टपविशिपोलपाः । ३ । १४५ ।

चात्वरौज्जी कपन्प्रत्ययान्ताः । 'विट् शब्दे' । 'विटपः' । विश्वितेरादे. पः । प्रत्ययस्य जुट् । पत्वच् । पिष्टप भुवनम् । विश्वितेः प्रत्ययान्तेरित्त्वच् । विश्विपं सन्निहृत् । 'वरतेः समसारणम्' । 'उलप कोमल वृक्षम् ।

428 The words विटपः 'a branch of a tree', पिष्टप 'a division of the universe', विश्विप 'a temple', and उलपः 'a creeping plant' are irregularly formed. These are formed by adding the affix कपन् to the roots विट् 'to sound' (I 338), विश्व् 'to enter' (VI. 130), and वल् 'to go, hasten' (I. 520). 145

Thus विट् + कपन् = विटपः a branch, a bush, a thicket विश्व् + कपन् The ञ of the root विश्व् is changed to प and there is the augment जुट् and the ण् is also changed to प, hence विश्व् + कपन् = पिष्ट् + जुट् + कपन् = पिष्टपः a universe, a world of विष्टपम् । In forming विश्विप, the augment इत् comes before the affix कपन् Thus विश्व् + इत् + कपन् = विश्विपं a temple, an abode, a palace

The word उलप is formed by the root वल् undergoing *Samprasârana*. Thus वल् + कपन् = उलपम् a creeping plant, soft grass, a shrub.

Note — The word पिष्टप is so derived from √विश्व, according to Ujjvala-atta But others read the sūtra differently, instead of विष्टप they read

विष्टम् । This seems more appropriate as विष्टम् is a well known word, as चक्रवर्त्तनस्य विष्टम् । A. K. II. 1. 6

४२९ । वृत्तेस्तिकम् । ३ । १४६ ।

वर्तिका ।

429 The affix तिकम् comes after the root वृत्, 'to be, to exist, subsist' (I. 795) 146.

Thus वृत् + तिकम् = वर्तिका 'a quail, a paint-brush'.

४३० । कृतिभिदिलतिभ्यः कित् । ३ । १४७ ।

कृतिका । नितिका नितिः । कृतिका गोपा ।

430. The affix तिकम् comes after the roots कृत् 'to cut' (VI. 141), लिप् 'to penetrate' (VII. 2), लव् (a sautra root) and is treated as कित्. 147

Thus कृत् + तिकम् = कृतिका 'the third of the 27 lunar mansions or asterisms, consisting of 6 stars, the Pleiades,' नितिका 'a wall, partition, a small house lizard' कृतिका 'a kind of lizard'

४३१ । वृष्यशिभ्यां तक्म् । ३ । १४८ ।

वृष्टका । अष्टका ।

431. The affix तक्म् comes after the roots वृष् 'to desire for' (VI. 59), and अष् 'to pervade' (V. 18) 148.

Thus वृष् + तक्म् = वृष्टका 'a brick'. अष्टका 'a collection of three days beginning with the 7th day after the full moon, the 8th day of three months on which the manes are to be propitiated'

Note —Sūtra VII. 3. 44. S. 463 might have caused the insertion of an ष, but it is not so because Pāṇini himself reads it as वृष्टका in VI. 3. 65. S. 1009. Others say that VII. 3. 44 S. 463 is anitya because had ष been nitya, where was the necessity of reading a separate affix tikan.

४३२ । दृगस्तशन्तशुनी । ३ । १४९ ।

वेतयो ब्रह्मणः । च पव दतयाः ।

432. The affixes तम् and तम्बुम् come after the root वृष् 'to go' (II. 37) 149.

Thus वृष् + तम्बुम् = वृष्यः 'a Brāhman'. Similarly दतम्बुम् nom s दतम्बुम् formed by तसम्, the त् is lengthened to तम् in दम् by VI. 4. 14 S. 425. The dual is दतम्बुद्वौ, pl दतम्बुद्वयः । This word means a dappled horse also. The adjective दतम्बु means of a variegated color.

४३३ । वीपतिभ्यां तम् । ३ । १५० ।

'वी गत्यादी' । वेतम् । पत्तम् ।

433. The affix तम् comes after the roots वी 'to go, to pervade' (II. 39), and पव् 'to fall' (I. 898). 150

Thus वी + तम् = वेतम् 'pay, hire, wages', पत्तम् 'a town, city, a musical instrument'. See A. K. II. 2. 1.

४३४ । दृढलिभ्यां भः । ३ । १५१ ।

दभे । 'दरुभः स्यादृढलिभयो' ।

434 The affix न comes after the roots दृ (IX. 23) 'to respect, tear honor, worship' and दल् 'to burst open' (I 581). 151.

Thus दृ + न = दभे: 'kuṣa grass used at sacrificial ceremonies', दल् नः a wheel, the name of a sage

४३५ । अतिगृभ्या भन् । २ । १५२ ।

अर्भेः । गर्भः ।

435 The affix नन् comes after the roots अगृ 'to go' (I. 983) and गृ 'to sound' (IX 28) 152

Thus अगृ + नन् = अर्भेः a child, from it we get अर्भकः also with the affix नन् गर्भेः 'the womb, the belly, conception &c

४३६ । इणः कित् । ३ । १५३ ।

इभः ।

436 The affix नन् comes after the root इण 'to go' (II 36) and is treated as कित्. 153

Thus इण + नन् = इभः 'an elephant.' See Amarakośa II 8 35

४३७ । असिखिभ्यां खिन् । ३ । १५४ ।

अस्थि । खिन् ।

437. The affix खिन् comes after the roots अस्थि 'to throw' (IV 100) and खञ् 'to stick to, to adhere' (I 1036) 154.

Thus अस्थि + खिन् = अस्थि 'a bone' खञ् खिन् 'the thigh

४३८ । प्लुविकुविशुविभ्यः कित् । ३ । १५५ ।

मुचिर्वह्निः । कुचिः । शुचिर्वह्निः ।

438 The affix क्वि comes after the roots मुष् 'to burn', (I 736), कुष् 'to draw out' (IX. 46 and शुष् 'to become dry' (IV 74) 155

Thus मुष् + क्वि = मुचिः 'fire' the burning of a house, oil, कुचिः the belly, the womb, a cavern, the sheath, शुचिः 'wind' light, lustre.

४३९ । अशेर्निन् । ३ । १५६ ।

अचि ।

439 The affix निन् comes after the root अश 'to pervade' (V. 18) and it is treated as निन् 156.

Thus अश + निन् = अचि 'the eye'.

४४० । हवेः क्तुः । ३ । १५७ ।

हवः ।

440. The affix कृ comes after the root वृ 'to desire for' (VI. 59) 157

Thus वृ + कृ = वृकृ: 'sugarcane' See Amarakosā II 4. 163

४४१ । अवितृस्तृतन्निभ्य ईः । ३ । १५८ ।

'अवीर्णां रजस्वला' । तरीर्णाः । स्तरीर्णः । तन्नीर्णादिर्णः ।

441 The affix ई comes after the roots अवृ 'to protect' (I. 631), तृ 'to cross over' (I 1018), कृ 'to cover' (IX. 14) and वृ 'to rule' (X 139. 158.

Thus अवृ + ई = अवृई: 'a woman who has menstruated' तरी: 'a boat', स्तरी: 'smoke', तन्नी the string of a flute &c

४४२ । यापोः किङ् इवे च । ३ । १५९ ।

यपीरश्मः । 'यपीः स्यात्सोमसूर्ययोः ।

442. The affix ई comes after the roots या 'to go, obtain' (II. 40) and पा 'to drink' (I. 972), and is treated as किङ् and there is reduplication of the roots 159

Thus या + ई = यया + ई = ययी 'a horse', the guna is prevented by the affix being regarded as किङ्

So also यपी: 'the sun and the moon'

४४३ । लक्ष्मिर्मुट् च । ३ । १६० ।

लक्ष्मीः । इत्युणादिवृ तृतीयः पादः ।

443 The affix ई comes after the root लृ 'to mark' (X 5), and there is the augment लृद् and the sign णि is elided 160

Thus लृ + लृद् + ई = लृलृद् ई: 'the goddess of prosperity'

CHAPTER IV.

४४४ । वातमनीः । ४ । १ ।

वातमनश्च उपपद्ये सावातोरीमत्ययः । च च किङ् । वातमनीः । अर्थं लीपु लयोः ।

444 The affix ई comes after the root वा 'to measure, to limit' (II 53) preceded by the word वात (wind) and is treated as किङ् 1.

Thus वात + म + वा + ई = वातमनीः (an antelope, literally that which is as fleet as the wind) This word is both of the masculine and feminine gender

Note — Since the affix is किङ्, the long आ of वा is elided by VI 4. 140 S. 204 See A. K. II. 5 7.

the causative of कृ, the कृ is added by VII 3. 36 S. 2570 and the causative sign कृ is elided by VI 4 51 S 2313.

४४६ । अः करण । ४ । ३ ।

उत्तरवृत्ति किङ्करणविह जाकरस्य नेचवत् । शर्करा ।

446 The affix karan (kara) comes after the root कृ 'to injure' (IX 18) 3.

In the next sūtra, the affix is treated as कृत् therefore we conclude that it is not so in the present one, so the क of the affix is not indicatory and is not elided, and the guna operation is not prevented

Thus कृ + करण = शर्करा sugar candied sugar, a pebble, gravel, small stone, a fragment, any hard particle.

४४७ । पुषः कित् । ४ । ४ ।

पुष्करम् ।

447. The affix कर्त् comes after the root पुष् to nourish (I. 732) and is treated as कित्. 4

Thus पुष् + कर्त् = पुष्करम् 'a pond' a blue lotus, the tip of an elephant's tongue, the skin of a drum, the blade of a sword, the sheath of a sword, an arrow, air, sky, atmosphere, a cage, water, intoxication, the art of dancing, war, battle, union, a place of pilgrimage in Ajmere, the bowl of a spoon, a part, portion, a kind of serpent a kind of drum, the sun, an epithet of Krishna, of Shiva &c.

४४८ । कलश्च । ४ । ५ ।

पुष्कलम् ।

448 The affix कल् also comes after the root पुष् 'to nourish' (I. 732) 5.

Thus पुष् + कल् = पुष्कलम् 'much, copious, full, complete, rich, magnificent, splendid, excellent, best, eminent, near, loud, resonant, a kind of drum an epithet of Shiva, of mount Meru, a particular measure of capacity, alms to the extent of four morsels of food

४४९ । गमेरिनिः । ४ । ६ ।

गमिष्यतीति गमी ।

449 The affix इनि comes after the root गम् 'to go' (I. 1031) 6

Thus गम् + इनि = गमिष्यतीति. ६ गमी. one who intends to go. The force of the affix is that of futurity See III. 3. 3 S 3171. The गम्नादि of that sūtra refers to this गमी ॥

४५० । आङि चित् । ४ । ७ ।

आगामी ।

450. The affix **इनि** comes after the root **गृ** (to go) when preceded by the preposition **आङ्** and is treated as **णिङ्** (where by the penultimate vowel of the root is lengthened) 7

Thus **आङ् + गृ + इनि = आगानिङ्** n. s. आगामी 'coming, future' = **आग निव्यति** ।

४५१ । भुवश्च । ४ । ८ ।

भावी ।

451. The affix **इनि** comes after the root **भू** 'to be' (I 1) and is treated as **णिङ्** 8

Thus **भू + इनि = भाविङ्**, n. s. भावी 'future' = **भविष्यात्** ॥

४५२ । मे स्थः । ४ । ९ ।

प्रस्थापी ।

452. The affix **इनि** comes after the root **स्था** (I 975) 'to stand' preceded by the preposition **प्र** 9

Since the affix is treated as **णिङ्** and as the root-stem ends in **आ**, the augment **युक्** (य्) is ordained by VII 3 33 S. 2761

Thus **प्र + स्था + इनि = प्रस्था + युक् + इनि = प्रस्थाविङ्** 'departing going' = **प्रयुक्तानः** ।

४५३ । परमे कित् । ४ । १० ।

परमेष्ठी ।

453. The affix **इनि** comes after the root **स्था** to stand (I 975) preceded by the word **परमे** and is treated as **कित्** 10

Thus **परमे + स्था + इनि = परमेष्ठिङ्** n. s. परमेष्ठी. An epithet of Siva &c

Note —The affix being regarded as **कित्**, causes the elision of the **आ** of the root **स्था** by VI 4 64 S 2372. By VI 3 9 S 966, the locative ending of **परमे** is not elided, as it is a name. See A K I. 1. 16.

४५४ । मण्यः । ४ । ११ ।

मण्यतेरिनिः कित्त्वाद् । कित्त्वात्प्रकारलोपः । मण्याः । मण्यानी । मण्यानः ।

454. The affix **इनि** comes after the root **मण्** 'to churn' (I. 43) and is treated as **कित्** which thereby causes the elision of **च्** of the root 11

Thus **मण् + इनि = मण् + इनि = मणिङ्** 'a churning stick'. Its Nom. forms are **मण्याः**, **मण्यानी**, **मण्यानः** by VII 1 86 and 87. S. 366 and 367.

४५५ । पतस्य च । ४ । १२ ।

पण्याः । पण्यानी ।

55. The affix **म्** comes after **पृ** to go (I. 898), and the final of **पृ** is replaced by **च** 12

Thus पद् + हनि = पद् + हनि = पयिद् । n s. पय्याः, पय्यानी &c See VII 1 86 and 87 S 866 and 867

Note —The word पय is another word having the same meaning. It is formed by अच् affix of Paçhâdi as we find in Sabhâtî Chandra वाटः पयश्च वागश्च ।

From अद्भुव with हनि of Matup-sense, we get अद्भुर्विद् Indra lit lord of heaven or thunderbolt The nom S is अद्भुवाः (the long वा is by VII 1 85 S 865, and व् is changed to ष by VII 1, 86 S. 866) dual अद्भुवाणो, pl अद्भुवाणः । This is according to Ujjvaladatta अद्भुवः meaning heaven and thunderbolt, is derived by adding the affix ह् to the root वि to dwell (VII 114) preceded by अद्भु thus अद्भवो देवाः जयन्ति अस्मिन् that in which the Devas (ribhus) dwell or decay, namely heaven or thunderbolt

But the Dasapâdi derives the word ribhukshin from the root ग् to go, with the affix भुविक् । The sūtra given there is अर्ते भुविक् । This sūtra is quoted in the Veda Bhāṣya on अद्भुवश्च निःस्रान्द्राद्भुवस्तवे । (Rig Veda I 112 4) The difference in these two etymologies consists in this The first (formed with हनि affix) is final acute for the ह् of हद् gets accent of the affix (III 1. 3 S 300) In the other case, the accent is anomalous

अद्भुवः कर्त्तरः ४ । १३ ।

खडाकः ५ वी ।

456 The affix आक comes after the root खच् 'to churn, agitate' (I 250) 13

Thus खच् + आकः = खडाकः 'a bird, a churning stick .

Note —Swāmi Dayānanda Sarasvatī says that the word नद्याकः (a current stream) from the root नद् (to move slowly) can be evolved under the present sūtra by the force of बहुल (diversely) which governs the Unādi sūtras

४५७ । बलाकाद्यश्च । ४ । १४ ।

बलाका । बलाका । पताका ।

457 The words balākā &c are irregular 14

The words बलाका 'a crane, a mistress,' बलाका 'a pencil or small stick used in painting the eyes with collyrium' and पताका 'a banner,' are irregularly formed by adding the affix आक to the respective roots बल् 'to breathe, to live' (I. 893), खल् 'to shake, stir, agitate' (I 896) and पद् 'to go' (I. 898)

Note —Svāmi Dayānanda Sarasvatī, under the present sūtra places also the following words —बनाका (a female elephant) from the root नद् (to know), पवाका (a hurricane) from the root पु (to cleanse), पटाका (a bird) from the root पद् to go or move)

४५८ । पिनाकादयश्च । ४ । १५ ।

पतिविषयं पुण्य । ह्रीवपु वीः पिनाकः स्वाच्छास्यकरवन्धनोः । 'तत्र आयाते' । तडाकः ।

458. The words pināka &c are also irregular. 15

The words पिनाकः (the trident or the bow of Siva) and तडाकः (a pond) are irregularly formed by adding the affix आक to the respective roots प 'to protect' (II 47) the आ of which is replaced by द and which receives the augment डृ also, and तड् 'to beat' (X 43)

See Amarakosā III. 3 14, for the verse तुल्यगुह्यं वन्धनोः ।

Note — Under the present sūtra, Svāmi Dayānanda Saraswati places the following words also — तडाकः (a pond) from the root तड् (to beat), अडाकः (prosperity good fortune) from the root अद् (to be glad) 'हवाडाकः (a kind of grain or corn) from the root हव् (to go, move), नभाकश्च (the cloudy sky) from the root ना (to shine) with the negative particle न पिपयाकः (oil cake) from the root पिप् (to grind), the प of which is changed to द and there is the augment of प वार्ताकः or वार्ताकी (egg-plant) from the root वृद् (to exist), the वृ of which is vriddhied शुवाकः (the betel-nut tree) from the root शु (to sound indistinctly), the gunation being prevented by the क in the affix

४५९ । कषिदूषिभ्यानीकम् । ४ । १६ ।

कषीका पक्षिजातिः । 'दूषिका नेत्रयोर्नलम्' ।

459 The affix ईकम् comes after the roots कष् to injure (I 716), and डृष् 'to commit a mistake' (IV 76) 16

Thus कष + ईकम् = कषीका 'a kind of a bird', VI 4 90 S 2604 In the case of the root डृष्, the affix is added to the causative base Thus डृष् + णि + ईकम् = डृष् + णि + ईकम् (VI 4 90 S 2604) = दूषिका (the णि is elided by VI 4. 51 S 2313) It means the mucus discharge of the eyes See A. K II. 6 67

४६० । अनिष्टूषिभ्यां किञ्च । ४ । १७ ।

कषीकम् । दूषीकम् ।

460 The affix ईकम् comes after the roots अश् to breathe (II 61) and हष् 'to be glad' (IV 119) and is treated as किञ्. 17

Thus अश् + ईकम् = अनिक् 'an army', दूषीकम् 'an organ of sense'

४६१ । कङ्कणः कङ्कणश्च । ४ । १८ ।

कणश्च कणश्च कङ्कणश्च कङ्कणश्च । 'कणिकाया कङ्कणीका रौप्यं प्रतिष्ठा-
* राणि च' ।

461 The affix ईकम् comes after the root कष् 'to sound' (I. 476) when it is conjugated in the षच् डृगन्त intensive, which is replaced by कङ्कण 18.

Thus कच् + यच् जुच् + ईकच् = कच् कच् + यच् जुच् + ईकच् (VI 1 9 S. 2395) = यकच् + ईकच् (VII. 4 62 S. 2245) = य + जुच् + कच् + ईकच् (VII 4 85 S 2643) = यच् कच् + ईकच् = कङ्कुध् + ईकच् = कङ्कुषीका a small bell or tinkling ornament

४६२ । शृपुषुजा द्वे रुक् चाभ्यासस्य । ४ । १९ ।

चर्चरीको दिवः । पर्वरीको दिवाकरः । वर्चरीकः कुटिलकोशः ।

462 The affix ईकच् comes after the roots शृ 'to injure' (IX 18), पृ 'to maintain' (IX 19), and चृ 'to choose' (V 8) The reduplication of the roots takes place, and the augment यक् is added to the reduplicate 19

Thus यृ + ईकच् = यृयृ + ईकच् = यर्यृ + ईकच् (VII 41 66 S 2244 and I. 1 51 S 70) = य + यक् + यृ + ईकच् (VII. 4 60 S 2179) = चर्चरीकः 'a rogue, a mischievous man,' पर्वरीकः 'the sun', वर्चरीकः 'curly hair'.

४६३ । कर्करीकादयश्च । ४ । २० ।

'हृरु हृरुणे' । खरनादीकन्धातोः कर्करीदेशः । कर्करीक किरलसम् । वर्चरीकं वादित्रम् । कर्करीक यरीरच् । तिलिङीको वृषभेदः । चरेर्गुश्च । चक्षरीको ज्वरः । चर्चरीको शीतलनः । कर्करीका गलन्धिका । पुषवेः पुषवरीकं वादित्रम् । पुषवरीको व्याघ्रोऽग्निर्दिग्गजश्च ।

463 The words कर्करीक &c are irregularly formed by the addition of the affix ईकच् 20

Thus we add the affix ईकच् to the root हृरु 'to throb, palpitate' (VI. 95), which is replaced by कर्कर हृरु + ईकच् = कर्कर + ईकच् = कर्करीकश्च 'a young shoot or branch'

Note —In the above mentioned manner, Ujjvaladatta evolves the form कर्करीकश्च.

But Tattva Bodhini says that, in fact, it is derived by the operation of the previous sūtra, i. e. the reduplication and the substitution of क् for च of the root, elision of च् and the augment यक् take place and thus कर्करीक is formed. Because in the the gana sūtra चरेर्गुश्च च, which is included in this class, we read the anuvritti of द्वे यक् &c so that anuvritti should be read into this sūtra also.

Similarly वर्चरीकश्च 'a musical instrument' from the root चृ 'to hurt to kill' (IX 23), and कर्करीकश्च the body, from the root कृ 'to grow old' (IX 24), are formed by the addition from the affix ईकच्. The word तिलिङीकः (the Tamarind tree) is formed from the root तिच् 'to make wet' (IV 16) by adding the augment जुच् to the reduplicate and changing च to क् and affixing ईकच्.

Gana sūtra The augment जुच् is added to the reduplication of चर ॥

The word चक्षरीकश्च (a beetle) is formed from the root चर् 'to walk' (I 591), to the reduplicate of which is added the augment जुच् when the affix ईकच् follows. The द्वे of the preceding sūtra is understood here also. Instead of adding the augment यक् to the reduplicate, जुच् is added in the case of चर् ॥

The words कर्करीकः 'a poor man, a pauper, a wicked man,' and कर्करीका 'a water jar with hole in the bottom from which the water drops upon the object of worship are derived from the reduplication of the roots कृ 'to die' (VI 110) and कृ 'to do' (VIII 10) respectively and adding the augment वृक् and the affix ईकृ.

The word पुण्डरीक (a lotus, a musical instrument) is formed from पुण् to be pious (VI. 43), the letter ङ is added to ण and then the augment वृक् and the affix ईकृ come after it

Thus पुण् + ईकृ = पुण् + ङ + वृक् + ईकृ = पुण्डरीक a tiger, fire, one of the eight elephants that guard and preside over the eight cardinal points: *e.* the elephant of the S E direction The other meanings of this word are, a lotus flower, a white parasol, a kind of serpent, a species of rice, a kind of leprosy a kind of mango tree, a pitcher a mark on the forehead, a medicine, drug

Note — कर्करीकः the palm of the hand with the fingers extended, n. a young shoot or branch, softness, f का a shoe वृन्दरीकः a frog, a cloud, a kind of musical instrument क a musical instrument in general कर्करीक the body a region, country, a picture त्रिभिडीकः a kind of bull But त्रिभिडीकः means the tamarind tree, a sour sauce, चङ्करीकः a large black bee.

४६४ । ईयेः किङ्खश्च । ४ । २१ ।

इषीका यलाका ।

464 The affix ईकृ comes after the root इप् 'to go' (I 642), is treated as कित् and the long ई of the root is shortened. 21.

Thus इप् + ईकृ = इषीका reed, rush, stalk of grass, an allow, a sort of sugar-cane, probe a painter's brush' The कित् prevents guna The very fact that the short इ is ordained to replace the long ई of the root, would have prevented guna The making of the affix a कित् is unnecessary here, though it is necessary for the subsequent Sūtras

४६५ । ऋजेश्च । ४ । २२ ।

ऋजीक उपरतः ।

465 The affix ईकृ comes after the root ऋज् 'to go' (I 189), and is treated as कित् 22.

Thus ऋज् + ईकृ = ऋजीकः 'polluted, smoke', name of India, name of a mountain

४६६ । सृतेर्नश्च । ४ । २३ ।

सृणीका लाला ।

466 The augment उक् and the affix ईकृ come after the root सृ 'to go' (I 982), and the affix is treated as कित् 23

Thus सृ + उक् + ईकृ = सृणीका 'saliva' See Amarakosā II. 6 67

४६७ । मृदः कीकच्कङ्कणी । ४ । २४ ।

मृदीको मृगः । मृदङ्कः मृगः ।

467. The affixes कीकच् and कङ्कण come after the root मृद् 'to be gracious &c' (VI 38) and are treated as किर 24

Thus मृद् + कीकच् = मृदीकः 'name of Śiva, a fish, deer', मृद् + कङ्कण = मृदङ्कः 'a child'. Ujvaladatta reads the affix as कीकच् । But it is wrong. The word मृदीकः is end-acute owing to चिद् accent. As in the verse मृदीको अस्व मुनयो रयाम the accent is चिद् ॥

४६८ । अलीकाद्यश्च । ४ । २५ ।

कीकजन्ता निपात्यन्ते । 'अल भ्रूषणादौ' । अलीक निन्दा । विपूर्वाद्यलीक विप्रिय खेदश्च । 'बलीक पटलमान्ते' इत्यादि ।

468. The words अलीकश्च (false) &c are irregularly formed with the affix कीकच् । 25

Thus अल् 'to adorn' (I 548) + ईकच् = अलीकश्च, the word अलीकश्च (unpleasantness) is formed from the root अल् preceded by the preposition वि and adding the affix ईकच्

The word बलीकश्च 'the edge of a thatched roof' is similarly formed from the root बल् 'to go' (I 520). So also other forms

Note — The word बलीकश्च (An ant-hill) is formed from the root बल् with the additions of the augment जुट् and the affix ईकच्

The word वादीकः (the cow, the horse) is formed from the root वह् (to carry), the vowel of which is *vriddhret* before the affix ईकच्.

The word मुमतीकः (an epithet of Kāmadeva, of Śiva, of the elephant of the north-east quarter) is formed from the root गृह् (to go) preceded by मुम, and the root गृह् takes the augment जुट्. Thus मुम + गृह् + ईकच् = मुम + जुट् + ई + ईकच् = मुमतीकः ॥

The word अरीकः (the name of a Rishi) is formed from the root अरह् (to restrain) by adding the affix ईकच्

४६९ । कृतुभ्यामीषन् । ४ । २६ ।

करीषोऽङ्गी शुक्रगोनये । करीषस्तस्मिन् ।

469 The affix ईषच् comes after the roots कृ 'to scatter' (VI 116) and कृ 'to cross over' (I. 1018) 26

Thus कृ + ईषच् = करीषः 'dry cow-dung'. So also करीषः 'a boat'.

४७० । शुपुभ्यां किरिच । ४ । २७ ।

मिरीष । पुरीषश्च ।

470 The affix ईषच् comes after the roots शु 'to injure' (IX 18) and पृ 'to nourish' (IX 19) and is treated as किर 27.

Thus शु + ईषच् = मिरीषः (a kind of a tree), the श् of the root शु is changed to षच् by VII. 1. 100. S. 2390 read with I. 1. 51. S 70. So also पुरीषश्च 'faeces'.

The अ् is changed to उर् by VII 1 102 S 2494 read with I 1 51 S 70.
See Amarakosā II 6 68

४७१ । अर्जिर्ज च । ४ । २८ ।

‘अर्जिर् पिष्टपचनश्’ ।

471 The affix ईवर् is कृत् when it comes after the root अर्ज्
‘to procure’ (I 242) which is replaced by अर्ज् 28

Thus अर्ज् + ईवर् = अर्ज् + ईवर् = अर्जिर्वश् ‘a frying pan’

Note —It also means the residue of Soma See gloss on the Mantras
अर्जिर्वश् कृष्यसंस्तुत त्रिवे, अस्त्यो पातु नचवाश् अर्जिर्वो &c See Amarakosā for the
verse अर्जिर्व पिष्टपचन (A K II 9 32)

४७२ । अम्बरीषः । ४ । २९ ।

अय निपात्यते । अवि शब्दे । ‘अम्बरीषः पुमान्भाट्टश्’ । अमरस्तु ‘ह्रीर्बेडम्बरीष’ भाट्टो ना ।

472 The word अम्बरीष is irregularly formed 29

It is from the root अम्ब् ‘to sound’ (I 403) by adding the affix ईवर्

The author of the comment on the Unādi sūtras says when used in the
masculine the word अम्बरीष, means ‘a flying pan’

The author of the Amarakosā says that the word अम्बरीष when used in
the neuter gender means a flying pan See Amarakosā II 9 30

Note —The masculine form अम्बरीष is given by the author of the
Unādi sūtras only, but in Sanskrit lexicons, the word is exhibited in the
neuter gender It means also regret, remorse, war, battle, one of the bells,
a young animal, colt, the sun, the hog plum plant, name of Vishnu, name
of Śiva, name of a king of the solar race who was celebrated as a worshipper
of Vishnu

४७३ । कृशृपकटिपटिशैटिभ्य ईरन् । ४ । ३० ।

करीरो वशाङ्कुरः । शरीरश्च । परीर फलश्च । कटीरः कन्दरोजयमदेशश्च । पटीरश्चन्दन
कपटकः कानश्च । ‘शैटीरस्त्यागिबीरयोः’ । ब्रह्मशास्त्रित्वात्पठ्यञ् । शैटीर्यञ् ।

473 The affix ईरन् comes after the roots कृ to scatter
(VI. 116), शृ ‘to injure’ (IX 18), पू ‘to fill’ (IX 19), कट् to rain,
to cover (I 315), and to go (I 342) पट् ‘to speak’ (X. 212), and
शौट् ‘to be proud or haughty’, (I 310). 30

Thus कृ + ईरन् = करीरः ‘the shoot of a bamboo’, शरीरश्च ‘the body’, परीरश्च
‘a fruit’, कटीरः ‘a cave, the hip’, पटीरः ‘sandal wood, the God of love,
that is the cupid’, शौटीरः ‘an ascetic, a hero’ As in the Gtina patha, the
word शौटीर is enumerated in the ब्रह्मशास्त्रादि class, it takes the affix व्यञ् also
by V 1 124 S. 1788 Thus शौटीर्यञ् (pride, arrogance &c)

By the force of बहुञ् (diversely) which governs the Unādi sūtras, the
words द्विवर्णीरः (a man) from the root हिङ् ‘a wander’ (I 287) किरण्नीरः (the
variegated color, the orange tree) from the root कृञ् (to walk, to step),
जम्बीरः (the citron tree) from the root जञ् (to eat), कुम्भीरः (a quiver) from

the root दृष् (to fill up) and other words ending in ईर *e q* कुम्भीरः (an alligator), कुटीरः (a hut) &c. are evolved under the present rule

४७४ । वशीः किर । ४ । ३१ ।

उशीर ।

474 The affix ईर comes after the root वष् to shine (II 70) and is treated as किर 31

Thus वष् + ईर = उशीर 'the fragrant root of the plant *Andropogon muricatus*', the root वष् undergoes Samprasāna, since the affix is regarded as किर See Amarakosa II 4 164

४७५ । कश्मीरु च । ४ । ३२ ।

कश्मीरी देशः ।

475 The augment रु and the affix ईर come after the root कष् a sautra root and the affix is treated as किर 32

Thus कष् + रु + ईर = कश्मीर 'Kashmir'

Another form is काश्मीर under the Prishodarādi class

४७६ । कृज उच्छ । ४ । ३३ ।

कुटीर वैद्युत ।

476. The affix ईर comes after the root कृ 'to do' (VIII 10), the रु of which is replaced by उ (I 1 51 S 70) 33

Thus कृ + ईर = कुरु + ईर = कुटीर 'copulation'

Swāmī Dayānanda Sarasvatī derives कुलीरः (a crab), by the present sūtra, by saying that the र is changed to ल by कपिलकादि rule.

४७७ । घभीः किरुच । ४ । ३४ ।

लीर ।

477. The affix ईर comes after the root चष् 'to eat' (I 747) and is treated as किर 34

Thus चष् + ईर = चृष् (the root vowel of चष् is elided by VI 4 98 S. 2863) + ईर = लीर 'milk'

४७८ । गभीरगम्भीरी । ४ । ३५ ।

गभीरः । पठे दुग्ध ।

478. The words *gabhira* and *gambhira* are irregular 35.

The affix ईर comes after the root गष् 'to go' (I. 1031), the रु of which is changed to भ. Optionally the root receives the augment रु

Thus गष् + ईर = गभीर 'deep', or, गष् + रु + ईर = गभ + ईर = गम्भीर.

४७९ । विषा विहा । ४ । ३६ ।

व्यतेर्जहाते विप्रर्षाणामत्ययः । विषा बुद्धिः । विहा स्वर्गः । अत्रये इमे ।

479 The words *viśā* and *viśā* are irregular 36

The affix आ comes after the roots वि 'to bring to an end' (IV 39), and हा to abandon (III 8) when preceded by the preposition वि and thus these words are formed

Thus वि+वि+आ=विषा (intellect), विहा+आ=विहा (heaven)

These two words are Avyayas (or Indeclinables)

४८० । पच एलिनच् । ४ । ३७ ।

‘पचेलिनो वहिरप्योः’ ।

480 The affix एलिनच् comes after the root पच् ‘to cook’ (I 1045) 37

Thus पच्+एलिनच्=पचेलिनः ‘fire or the sun’ The force of the affix is to denote the agent A similar affix is found among the kṛtyas (केलिनच्), but with Passive force. See vārtika under III. 1 96 S. 2834.

४८१ । शीडो धुक्लक्वलञ्ज्वालनः । ४ । ३८ ।

चत्वारः प्रत्ययाः स्युः । शिष्टे न दृश्यन्ते । शीलं स्वभावः । शैवलः शैवालम् । बाहुलकादस्य यो ऽपि । ‘शैवाल शैवलो न ह्रीं शैपालो जलनीलिका’ ।

481 The four affixes धुक् लक्, वलञ् and वालन् come after the root शी ‘to sleep’ (II. 22) 38

Thus शी+धुक्=शीधु ‘an alcoholic liquor’ in which sends one to sleep’, शी+लक्=शीलच् ‘conduct’, lit the innate tendency, the latent tendency, the germs of which sleep in the nature. शी+वलञ्=शैवलः ‘the green moss like substance growing on the surface of water, a kind of plant’, शी+वालन्=शैवालन् (the same as शैवल).

By the force of बहुल (diversely) which governs the Unādi sūtras, the व of शैवल is optionally changed to प Thus शैवाल or शैपालः as in the Sabdārṇava “शैवाल शैवलो न ह्रीं शैपालो जलनीलिका” ।

४८२ । मृकशिभ्यामूकोकणौ । ४ । ३९ ।

चक्रको घृग । काणूकः काकः ।

482. The affixes कक and ककण् come respectively after the roots मृ ‘to die’ (VI 110) and कण् ‘to sound’ (I 476) 39

Thus मृ+कक=चक्रकः ‘a quadruped, a peacock,’ कण्+ककण्=काणूकः a crow

४८३ । वल्लेरूकः । ४ । ४० ।

वल्लूकः पक्षी उत्पलमूल च ।

483 The affix रूक comes after the root वल् ‘to go, hasten’ (I 520). 40.

Thus वल्+रूक=वल्लूकः ‘a kind of bird, the root of lotus.

४८४ । उलूकादयश्च । ४ । ४१ ।

बलीः समसारजसकश्च । 'उलूकादिभ्यश्चकौ' । वावहुको बला । भल्लकः । 'यनेहु' कव । यन्त्रको जलपुक्तिः ।

484 The words उलूकः &c. are irregularly formed by adding the affix कक. 41.

Thus उलूकः Indra, the owl, is formed by adding the affix कक to the root वल् (I 520) which undergoes Samprasāraṇa. It is the name of a country and its king who was an ally of the Kurus.

वावहुकः (a speaker) is derived by adding the affix कक to the root वद् (to speak) after its having undergone reduplication in वद्वुगन्त Intensive base.

Thus वद् + कक = वद्वु वद् + कक = वावहुकः an orator. See Amarakosā III. 1 35.

भल्लकः (a bear) from भल्ल 'to wound' (I 525) plus कक.

Gāṇasūtra The augment जुक् is added to √वच् before the affix कक ।

Thus यन्त्रकः (a shell) from यच् 'to control' (IV 92) and adding the augment जुक् and the affix कक. It means a bivalve shell, a conch shell, a snail, the edge of the frontal protuberance of an elephant, name of a Sūdra who performed penance.

Note —By the force of बहुल (diversely) which governs the Unādi sūtras, such words as जम्बुक, कम्बुक, हलुक, &c. are derived under the present rule जम्बुकः a jackal, a low man, the rose apple tree, an epithet of Varuna कम्बुकः name of a tree, हलुक a kind of perfume, a medicinal substance or plant.

४८५ । शल्लिमण्डिम्याम्बुक् । ४ । ४२ ।

शालुक कन्दविशेषः । मण्डुक ।

485 The affix कक comes after the roots वल्, to go' (I. 596) and मण्ड 'to decorate' (I 344). 42.

Thus वल् + कक = शालुक 'the root of the water-lily; nutmeg'. See A. K. I. 10 38.

मण्ड + कक = मण्डुकः 'a frog' lit. who adorns ' rainy season.

४८६ । निचो निः । ४ । ३४ ।

नेतिः ।

486. The affix नि comes after the root नी to carry (I. 950). 43.

Thus नी + नि = नेतिः the circumference, ring or felly of a wheel, lit. what leads the wheel. It also means an edge, rim a windlass, thunderbolt, the earth, the tree निमिष ।

By the force of बहुल (diversely) which governs the Unādi sūtras, निचि a sister from the root च (to go) is also derived under the present rule. Another form is निचिः according to Aṭavakosā.

४८७ । अर्तेरुच । ४ । ४४ ।

जनिः ।

487. The affix नि comes after the root रु 'to go' (I 983), and the रु is replaced by क 44

Thus रु + नि = ऊरु + नि = जनिः 'a wave, bellow'

Instead of रुच with long र् the short उ might have been used as उच and then this उ would have been lengthened by VIII 2 77 S 354 The word ūrmī means also current, flow, light, speed, velocity, a fold or plait in a garment, a row, line, a human infirmity, distress, the course of a horse, missing, regretting, association &c.

४८८ । भुवः कित् । ४ । ४५ ।

भुनिः ।

488 The affix नि comes after the root भु (to be) and is treated as कित्. 45

Thus भु + नि = भुनिः 'the earth' lit, on which creatures come into being

४८९ । अन्नोते रश्च । ४ । ४६ ।

रश्चिः किरणो रज्जुश्च ।

489 The affix नि comes after the root अश्च 'to pervade' (V 18) which is replaced by रश्च 46

Thus अश्च + नि = रश्च + नि = रश्चिः 'the ray of light' a string, cord, rope, a bridle, rein, a goad, whip, an eye lash, a measuring cord, a finger

४९० । दल्लिः । ४ । ४७ ।

'दल विहरणे । दल्लिरिन्द्रायुधम् ।

490 The word *dalim* is also formed by नि 47

The affix नि comes after the root दल् to split (I 581)

Thus दल् + नि = दल्लिः Indra's thunderbolt'

४९१ । वीज्याज्वरिभ्यो निः । ४ । ४८ ।

बाहुलकापणत्वाद् । वीजं स्यात्कोशविम्वारः प्रवेणी च क्लियानुने । ज्यानिः । ज्वरिः ।

491 The affix नि comes after the roots वी 'to go to shine, to be beautiful' (II 39), ज्या 'to become old' (IX. 29) and ज्वर 'to be hot with fever or passion' (I. 813, 48

By the force of बाहुल (diversely) which governs all Unādi sūtras, the व of the affix is changed to ष after the root वी । Thus वी + नि = वैणिः 'braided hair' See Amarakosā II. 6 98', ज्यानि 'old age', ज्वरिः 'speed, anger a disease of the female'. The व of ज्वर is changed into ष by VI. 4 20 S. 2654

Note — Under the present rule, by the force of बाहुल (diversely) which governs all Unādi sūtras, Swāmī Dayānanda Sarasvatī evolves such words

as **धीचिः** 'the earth', from the root **धि** 'to dwell' and **क्रैचिः** 'buying, purchasing' from the root **क्री** 'to purchase'.

Note —By the rule **कृदिकारणम्** &c the feminine of these words is formed by **नीच्**. Thus **वेणी** braided hair, hair twisted into a single unornamented braid and allowed to fall on the back, said to be worn by women whose husbands are absent from them, continuous flow, current, stream, the confluence of two or more rivers, the confluence of the Ganges, the Yamuna and the Saraswati. See *Amarakosā* II 4 69, **व्यानिः** old age, decay, quitting, abandoning, a river, stream, oppression, deprivation, loss **वृश्चिः** swift, speedy, quick, running, praising, speed, an epithet of Aditya or sun, the body, the Brahm, anger, a fiery weapon.

४९२ । **सृष्टृषिभ्या कित्** । ४ । ४९ ।

सृष्टिरकुपः । 'वृष्णिः वन्नियमेवयो' ।

492 The affix **नि** comes after the roots **सृ** 'to move' (I. 982) and **वृष्** 'to sprinkle' to moisten' (I 738) and is treated as **कित्** 49

Thus **सृ+नि=सृष्टिः** 'a goad, a hook to drive an elephant', **वृष्णिः** 'a name of Yādava, an ancestor of Krishna, a cloud, a ram'.

Note —**वृष्टिः** is masculine also when meaning a goad as used in *Māgha* **आरव नमननवस्य वृष्टि शिताग्रम्** । According to *Amarakosā* it is feminine II 8 41 **वृष्णि** means heretical, heterodox, raining, *m* a cloud, a ram, a ray of light, name of an ancestor of Krishna, name of Krishna, of Indra, of Agni, air, wind, a heretic

४९३ । **अङ्गेर्नलोपश्च** । ४ । ५० ।

अग्निः ।

493 The affix **नि** comes after the root **अङ्** 'to go' (I. 155) whereby the nasal **ङ्** is elided. 50

Thus **अङ्+नि=अग्निः m.** 'fire', name of various plants.

४९४ । **बहिश्चिञ्चु युद्धं ग्लाहात्वरिभ्यो नित्** । ४ । ५१ ।

बहिः । **क्रैचिः** । **क्रोचिः** । **क्रोचिः** । **क्रोचिः** । **ग्लानिः** । **हानिः** । **वृश्चिः** । **बाहुलकान्ग्लानिः** ।

494 The affix **निच्** comes after the roots **वह्** 'to carry' (I 1053) **चि** 'to help' (I 945), **ञ** 'to heal' (I 989), **उ** 'to join, to unite' (II. 23), **वृ** 'to go' (I 992), **वृ** 'to be weary' (I 952), **वृ** 'to kill' (III 8), and **वृ** 'to hurry, to move with speed' (I. 812). 51

Thus **वह्+नि=वह्निः** 'fire', **क्रैचिः** 'a line, a rod', **क्रोचिः** 'the hip the loins', **क्रोचिः** 'womb', **क्रोचिः** 'an oval vessel of wood used for holding or pouring out water', **ग्लानिः** 'decay', **हानिः** (loss), **वृश्चिः** speed, the mind, a *Sloka*.'

By the force of बहुल (diversely) which governs the Unādi sūtras, the words प्लानिः fading from the root प्ले (to fade), and धनिः name of a warrior belonging to the side of the Yadavas from the root धी to lie down are evolved under the persent sūtra.

४९५ । घृणिपृष्णिपाणिर्घृणिभूणि । ५ । ५२५ ।

वर्तै पञ्च निपात्यन्ते । घृणिः । किरणः । स्पृष्टवतेः वलीपः । पृष्ठिनरूपयतीर । घृण्वृद्धिश्च । पाणिर्घः पादतलम् । घरेवपवाया कृतम् । घृणिः कपर्दकयतम् । विभर्तेरुत्पद्य । घृणिर्घरेयी ।

495 The words ghr̥ṇi, pr̥ṣṇi, pāṇi, el ūṇi and bh̥r̥ṇi are irregular 52

The following five words viz — घृणिः (sun shine), घृघृणिः, a dwarf, पाणिर्घः 'the heel', घृणिः 'a sum of a hundred cowries', घृणिः 'the earth, a desert' are irregularly formed by adding the affix निच् to the respective roots घृ to sprinkle (I 985), स्पृष्ट्, to touch (VI 128) by eliding its घृ, घृच् to sprinkle (I. 787) by vriddhi of its घृ, घृच्, 'to go' (I. 591) by substituting क for its penultimate vowel, and घृ 'to nourish, maintain' (III. 5) the घृ of which is replaced by क

Notes —In Rv I. 66. 1 the word घृणिः is explained as भर्ता supporter, nourisher

Note —Swāmi Dayānanda Saraswatī places the word घृणिः (rolling revolving) from the root घृ (to sprinkle) in this list.

४९६ । घृङ्कुभ्यां विन् । ४ । ५३ ।

वर्तिर्वलनः । वृतिः ।

496 The affix विन् comes after the root घृ 'to select' (V. 8), and घृ 'to worship, regard' (VI 118) 53

Thus घृ + विन् = वर्तिः 'voracious, devourer', वृतिः a ladle, spoon' *fem.* वर्ति with वीच् of वृद्धिकारात् &c

४९७ । जृशृस्तृजाशृभ्यः क्लिन् । ४ । ५४ ।

जीर्विः पशुः । जीर्विर्दिक् । स्त्रीर्विरप्पञ्च । जापृक्विपृक् ।

497 The affix क्लिन् (क्लि) comes after the roots जृ 'to grow old' (IX. 24), शृ 'to injure' (IX. 18) शृच् 'to cover' (IX 14) and जाप् to awake from sleep (II 63) 54.

Thus जृ + क्लिन् = जीर्विः 'an axe, the body, a cart', जीर्विः 'destructive, a savage', स्त्रीर्विः 'an officiating priest at a sacrifice', जापृक्विः a king'.

The affix being क्लिन् the long ऋ is changed to ईच् by VII. 1. 100 S 2390 The क्लि is not elided VI 1. 67. S. 375 notwithstanding.

४९८ । दिवो हवे दीर्घश्वाभ्यासस्य । ४ । ५५ ।

'दीर्घविः स्वर्गभोषयोः' ।

498 The affix *kvin* (vi) comes after the root दिव् 'to sport, play' (IV. 1) The root is reduplicated and the short vowel of the reduplicate is lengthened 55

Thus दिव् + क्विन् = दिव् दिव् + वि = दीदिविः 'the heaven, salvation'

Note — दीदिवि shining, risen (as a star), दीदिविः boiled rice, heaven, an epithet of Agni, Brihaspati, final emancipation. In Rv I 1.8 दीदिविन् is explained by सोमक manifestor.

५९९ । कृविष्टृष्ट्विष्टविस्थविकिकीदिवि । ४ । ५६ ।

कृविस्त्वनुवायद्रव्यम् । घृष्ट्विर्वराह । द्वास्थोर्ह वत्त्वं च । क्विदीप्तिः । स्थविस्त्वनुवायः । दीप्यतेः किकीपूर्वाद । किकीदिविद्वायः । बाहुलकाद् स्वदीर्घयोर्विनिमयः । 'चायेन किकिदी-विना' ।

499 The words *krivi*, *ghrisny*, *cnhavi*, *sthavi*, and *kikīdavi* are irregular. 56.

The words कृविः (an instrument of weaving), घृष्ट्विः (a boar), क्विः (light), स्थवि (a weaver), किकी दिविः (the bird known as chātaka or blue jay) are irregularly formed with the affix क्विन् from the respective roots कृ 'to do', (VIII 10), घृष् 'to sprinkle', (I 240) क्षो 'to cut', (IV 38), स्था 'to stand', (I. 957), the vowel आ of the last two roots is shortened to अ, and दिव् 'to play', (IV. 1) preceded by the word किकी By the force of बाहुल (diversely) which governs all Unādi sūtras, in किकीदिवी, the short व's are some times changed to long ones and *vice versa*.

As in the line चायेन किकिदीविना ।

५०० । पातेडतिः । ४ । ५७ ।

पतिः ।

500 The affix डति comes after the root पा 'to protect' (II 47) whereby the final vowel of the root is elided as the affix has an indicative व. 57.

Thus पा + डति = पतिः 'master, lord, husband'

५०१ । शकेर्शतिन् । ४ । ५८ ।

शक्नव ।

501 The affix श्तिन् comes after the root शक् 'to be able' (V. 15). 58

Thus शक् + श्तिन् = शक्नव ordure, excrement, especially of animals See A. K II. 6 67

५०२ । अमेरतिः । ४ । ५९ ।

अमतिः काष्ठः ।

502. The affix अति comes after the root अम् 'to go' (I. 498). 59.

Thus अच् + अति = अतति: 'time, the moon'

५०३ । वहिवस्यतिभ्यश्चित् । ४ । ६० ।

वहति पवनः । 'वसतिर्बुध्यानिभ्यो' । अति क्रोधः ।

503 The affix अति comes after the roots वह् 'to carry' (I 1053), वच् 'to dwell', (I 1054) अच् 'to go' (III. 16), and is treated as चित् 60

Thus वह् + अति = वहति 'wind', वसति: 'a house, night', अति: 'anger'.

५०४ । अञ्चेः को वा । ४ । ६१ ।

अङ्कतिरङ्कतिर्वात् ।

504 The affix अति comes after the root अच् 'to go' (I 203) the च् of which is optionally changed to ङ् 61.

Thus अङ् + अति = अङ्कति: or अङ्कति: 'wind, fire'

५०५ । हन्तेरंह च । ४ । ६२ ।

हन्तेरति ह्यादहादेशश्च भावोः । इति हुरितजनना अहतिर्हान् । 'प्रादेशनं निर्वपणं नपवर्जनमहतिः' ।

505 The affix अति comes after the root हन् 'to kill' (II 2) which is replaced by अङ् 62

Thus हन् + अति = अङ् + अति = f अहति: alms, charities, a gift lit. by which misfortunes are warded off See Amarakosa II. 7. 30 for the line प्रादेशनं &c प्रादेशनं, निर्वपणं, अपवर्जनं are synonyms of अहति: a gift.

५०६ । रमेर्नित् । ४ । ६३ ।

रमतिः कालकामयो ।

506 The affix अति comes after the root रच् 'to play, to rejoice at' (I 906) and is treated as नित् which thereby places the accent on the first syllable. 63

Thus रच् + अति = रमति: the God of love, time

५०७ । सृङ् क्रिः । ४ । ६४ ।

सृष्टिः ।

507 The affix क्रिः comes after the root सृ 'to beget' (IV 24) 64

Thus सृ + क्रिः = सृष्टिः 'a God, the sun, a learned or wise man, a sage a priest, a worshipper, a title of respect given to Jaina teachers name of Krishna

In the Dasapādi the sūtra reads thus सृङ्गोरिदं दीर्घः । There the ङ् of रिङ् is not an anubandha or indicatory letter, but is part of the affix. In this view, the resultant word is सृष्टिः, declined as —Nom S सृष्टी, dū सृष्टिणी, pl सृष्टिणः ।

The ङ् in रिङ् is not indicatory, but is part of the affix for two reasons. In the next sūtra the affix क्रिङ् is taught where the ङ् is indicatory.

Had the ण of रिच् been indicatory, it would have been briefer to say सुजः क्रिच्, and omit it from the next sūtra. Secondly सूरि has not the accent of रिच्, it is finally acute. See Rv I 22 20 तद्विष्णो परम पदं यदा यद्वयन्ति सूरयः &c

The commentator on Dasapādi has taken र्च् as indicatory, and gives the example as सूरिः । But it is wrong as the accent is not on the first

५०८ । अदिशदिभूशुभिभ्यः क्रिच् । ४ । ६५ ।

अद्रिः । यद्रिः यर्करी । भूरि मयुरच् । युजिर्ब्रह्मा ।

508 The affix क्रिच् comes after the roots अद् 'to eat' (II 1), मृच् 'to perish' (I 908), भू 'to be' and शुच् 'to shine' (I 459) 65

Thus अद् + क्रिच् = अद्रिः 'a mountain', यद्रि 'candied sugar, an elephant, lightning', भूरि 'plenty, abundance', युजिः 'an epithet of Brahman'

Note — भूरिः *m* an epithet of Vishnu, of Brahman, of Śiva, of India, *n* gold

५०९ । वङ्क्रयादयश्च । ४ । ६६ ।

क्रिष्णता निपात्यन्ते । वङ्क्रियादयो वृहदाय पार्श्वस्ति च । वमिः सेतच् । 'अदिरङ्क्रिष्ण चरकः' । तदिः सौमो धातुः । तन्मिर्नोदः । बाहुलकाद्गण । मेरि ।

509 The words vankri &c are irregularly formed with the affix क्रिच् 66

Thus वङ् 'to be crooked' (I 88) + क्रिच् = वङ्क्रिः 'a kind of musical instrument, the timber of a roof, a rib of an animal' वच् 'to sow' (I 1052) + क्रिच् = वमिः 'a field'

In the above two instances the च् of the roots वङ् and वच् has not undergone Samprasāraṇa. अच् to speak (X 255) + क्रिच् = अद्रिः 'a foot', अंच् 'to go' (I 109) + क्रिच् = अमिः (a foot)

तद् (it is a सौमधातु २ not enumerated in Dhātu pāṭha but found in the sūtras only) + क्रिच् = तन्मिः (sleep) fem तन्मि with ङीप् of कृदिकाराच् &c भी (to fear) + क्रिच् = मेरि (a drum) Here guna has taken place by the force of बहुल (diversely) though the affix is क्रिच् ।

५१० । राशदिभ्या त्रिप् । ४ । ६७ ।

रात्रिः । यत्रि कुम्भरः ।

510. The affix त्रिप् comes after the roots रा 'to give' (II 48) and मृच् 'to perish' (I 908) 67

Thus रा + त्रिप् = रात्रिः 'night', मृच् + त्रिप् = यत्रिः 'an elephant, a cloud name of Vishnu' In the Veda Bhāṣya on यत्रिनश्च उपना वेदुपर्ययः the word is explained as the name of a Royal sage

५११ । अदेस्त्रिनिश्च । ४ । ६८ ।

चाद्विप् । यत्रि । अत्रिणी । अत्रिणः । अत्रिः । अत्रि । अत्रवः ।

511 The affixes त्रिन् and त्रिप् come after the root खद् (to eat) 68.

Thus खद् + त्रिन् = खत्रिन् (a devourer) Its Nominative forms are खत्रा, खत्रिषो, खत्रिषः ॥ खद् + त्रिप् = खत्रि (Name of a celebrated sage) Its Nominative forms are खत्रिः, खत्री, खत्रयः

Note —Ujjvaladatta reads the sūtra as खदेक्षिद्, and so according to him, the affix is त्रिद्, the न is indicatory He gives the example as खत्रिः But this is not right For the form खत्रिः could have been evolved by the affix त्रिप् of the preceding sūtra, where was the necessity of teaching a new affix त्रिद्, for the accent of खत्रिः whether formed by *trip* or *trin* is the same, for a त्रिद् is unaccented (III 1. 4. S 3709), and so the root retains its accent in the case of त्रिप् ॥

Govardhana also reads the sūtra as Ujjvaladatta, but explains it differently, saying that the द् of *trin* is not indicatory but part of the affix He gives the example as S खत्री dual खत्रिषो pl. खत्रिषः । But then the difficulty would be as to accent The word खत्रिद् has acute on the final, as in खत्रीया खत्रिद् पक्षि and खत्रे हस्तिनि खत्रिषद् (Rv X 118. 1)

We have the authority of Kaiyata for reading the sūtra as खदेर् त्रिनिद् See Kaiyata's gloss on न जुनताङ्गस्य (I 1. 63 S. 263)

५१२ । पतेरत्रिन् । ४ । ६८ ।

पतत्रिः पक्षी ।

512 The affix अत्रिद् comes after the root पद् 'to go' (I 898) 69

Thus पद् + अत्रिद् = पतत्रिः 'a bird'

Note —There is another word पतत्रिद् ending in द् । It is derived from पतत्र 'a wing', with the taddhita affix इनि with the force of matup It is declined as पतत्री, पतत्रिषो, पतत्रिषः &c

५१३ । मृकण्डिक्यामीचिः । ४ । ७० ।

मरीचिः । कवीचिः । पक्ष्मको निनादह ।

513 The affix ईचि comes after the roots द् 'to die' (VI 110) and कद् 'to sound' (I. 476). 70

Thus द् + ईचि = मरीचिः 'the name of a Prajāpati, a ray of light, misage, a miser, कवीचिः 'a sound, a tree, a creeper in flower' fem. a cart

५१४ । श्वयतेरिषत् । ४ । ७१ ।

श्वयीचिर्गर्षाचिः ।

514. The affix ईचि comes after the root श्वि 'to increase, to swell' (I 1059) and is treated as चिद् which thereby places the accent on the last syllable 71.

Thus श्वि + ईचि = श्वयीचिः 'sickness, disease'.

५१५ । वेजो द्विच । ४ । ७२ ।

वीचिस्तारङ्गः । नञ्चलासेऽवीचिर्नरकमेदः ।

515 The affix द्विच comes after the root वे 'to weave, to cover' (I 1055) and is treated as द्वि whereby the final vowel of the root is elided 72

Thus वे + द्विच = वीचि (wave, billow, pleasure, leisure). The word वीचि with नञ् compound forms अवीचिः (name of a particular hell) lit where there is no vibration, nor pleasure

५१६ । ऋहनिभ्यामूषन् । ४ । ७३ ।

अरुषः सूर्यः । हनूषो राक्षसः ।

516 The affix ऊवन् comes after the root ऋ 'to go' (III 16) and वृ 'to kill' (II 2). 73.

Thus ऋ + ऊवन् = अरुषः 'the sun', हनूषः 'a Rākshasa, a Demon'.

५१७ । पुरः कुषन् । ४ । ७४ ।

पुर अग्रगमने । पुष्यः । 'अन्वेष्टानपि-' (३५३८) इति दीर्घः । पुष्यः ।

517. The affix कुषन् comes after the root पृ 'to become a head' (VI 56) 74

Thus पृ + कुषन् = पुष्यः a person, no guna as the affix is क्तिच् । By the sūtra VI 3 137 S 3539, the lengthening of the vowel of the root also takes place. So पुष्यः a male being, man, men, mankind, an officer, the height or measure of a man, the Supreme Being, the pupil of the eye, the soul, the Punnāga tree, the first, third, fifth, seventh, ninth and eleventh signs of the zodiac, the seven divine principles of universe.

५१८ । पुनहिकलिभ्य उषच् । ४ । ७५ ।

उषयच् । नहुषः । कलुषयच् ।

518. The affix उषच् comes after the roots ष् 'to protect, to fill' (IX 19) 'नृ 'to bind' (IV 57), कल 'to count, to sound' (I 526) 75

Thus ष् + उषच् = उषयच् hard, abuse, gross, spotted, variegated, नहुषः (name of a king of the lunar race) कलुषयच् 'sin, foul, angry, cruel, dark, idle, a buffalo, filth

Note — The accent of नहुष is anomalous. It is first acute. See gloss on Mantia देवा अकृणवन् नहुषस्य विम्वरः ।

५१९ । पीयेरूषन् । ४ । ७६ ।

पीच इति पीत्रो भातुः । पीयूषयच् । भातुषकाद्गुणे 'पीयूषोऽभिभव पयः' ।

519. The affix ऊवन् comes after the root पीच (which is a sautra dhātu). 76.

Thus पीच् + ऊवन् = पीयूषयच् nectar, ambrosia. See A.K. I. 1. 51.

By the force of बहुवच (diversely) which governs all Unādi sūtras, the vowel of the root is some times gunated and so we get the form वेदूय (nectar, the milk of a cow that has calved within seven days) See A K II 9 54 for the line वेदूयोऽनिनय पयः।

Swami Dayānanda places the word ऋजुव (a hook, a goad) under this sūtra, deriving it from the root ऋज् (to count, to mark)

५२० । मरुजेर्मुञ्च । ४ । ३९ ।

मरुजुवा ।

520 The affix ऊचच् comes after the root मरुच् 'to bathe, to sink, to purify' (VI 122), and there is the augment उच् 77

Thus मरुच् + ऊचच् = मरुच् (the च् being elided by the vārtaka कलि वहीनि ऋजुवच under VIII 2 29) + उच् + ऊचच् = मरुजुवा (a box, Madder)

Note —The व of /masj becomes य by चर्त्त rule, then the य is changed to ञ by ञच्त्व rule, thus the base is majj, which with उच् &c gives mañjñi-shā with two ञ's Or one ञ is elided by VIII 4. 65 S 71.

५२१ । गह्वेश्च । ४ । ३८ ।

गह्वयः—गह्वुवा ।

521. The affix ऊचच् comes after the root गह्व 'to cheek, (I. 384), and there is the augment उच् 78

Thus गह्व + ऊचच् = गह्वयः or गह्वुवा a mouthful, handful of water

५२२ । अर्तेरहः । ४ । ३९ ।

अरवः अरुः । अरवः । अरवः ।

522 The affix अर comes after the root अच् 'to go' (III. 16) 79

Thus अच् + अर = अरवः 'an enemy'

Its Nominative forms are अरवः, अरवः, अरवः

Note —The affix is aru ending with उ and not arus ending with ः। Sāyana however has taken this affix as arus In explaining अरवः in Rv I. 18 3, he says so. अरवः is not however genitive of ararus, but of अरवि ञच् formed with अचच् and the negative अच् ।

It is from the root ए to give with the Vaidic Perfect Participial affix कृत्वा । This अरवः being a Tatpurusha, has acute on the first by VI 2. 2 S 3736, because the first member retains its accent While had this word been formed by the affix अरच् (if there be such an affix), it could never have acute on the first syllable In fact Sāyana has himself explained the अरवः (dative) in this way, in his gloss on mantra गुरुहोऽरवः दन्ति । Moreover there is a word अरव ending in व as in the mantras अविद्विद्विरव गुर नर्यश्च and अपारवनेदेववजनी अवि &c. See also Rv I. 147. 4.

५२३ । कुटः कित्च । ४ । ८० ।

कुटवर्चकृत्वा । कित्त्वमोक्षम विगम्य ।

523 The affix **अर** comes after the root **कुट्** 'to curve, to bend' (VI. 73), and is treated as **कित्** 80.

Thus **कुट् + अर = कुटरः** a tent, a cock

Why the author says that the affix **अर** after **कुट्** should be treated as **कित्** is difficult to understand. Because by I. 2 1. S. 2461 all affixes coming after the root **कुट्** are treated as **कित्** and thus do not cause the guna substitution of the **उ** of **कुट्**

५२४ । शकादिभ्योऽटन् । ४ । ८१ ।

यकटोऽस्त्रिवाह । ककिर्णत्वर्थः । ककुटः संनाहः । देवटः शिल्पी । करट इत्यादि ।

524 The affix **अट्** comes after the roots **गच्छ्** (to go) &c. 81.

Thus **गच्छ् + अट् = यकटः** a 'carriage', **गच्छ् (to go) + अट् = कंकटः** 'military accoutrements', **विच् 'to play' (IV 1) + अट् = देवटः** 'an artist', **कृ 'to scatter' (VI. 116), + अट् = करटः** 'an elephant's cheek'. Or from **बुक्कृन्** to do (VIII 10).

Note.—Under the present sūtra, Svāmī Dayānanda Saraswatī places many such words as **यकटः**, **नखटः**, **कर्पटः**, **पर्यटः**, **कङ्कटन**, **चर्यटः**, **नवटः** &c

Note.—Some derive **यकटः** from **√sak** to be able (V 15) **देवटः** is from **√devri devane** (I 529) **करटः** means also safflower a crow, an athiest, a degraded Brāhmana, a man of a low profession, a musical instrument, the first Śrāddha ceremony performed in honor of a dead person, **करटा** a cow difficult to be milked

५२५ । कृकदिकटिकटिभ्योऽम्बच् । ४ । ८२ ।

करम्बं व्याजिम्बम् । 'कदिकटी' योनी । कदम्बो वृक्षजः । कटम्बोऽध्वजागः । कटम्बो वादिम्बम् ।

525. The affix **अम्बच्** comes after the roots **कृ** to do (VIII 10) **कृ** and **कट्** (these two are sautra dhātus, not being enumerated in Dhātupāṭha) and **कट्** to rain, to cover (I. 315) 82.

Thus **कृ + अम्बच् = करम्बच्** 'mixed, variegated', **कदम्बः** 'a kind of tree', **कटम्बः** 'the stem or stalk of a pot-herb, the end or point', **कटम्बः** 'a kind of musical instrument'.

५२६ । कदेर्णित्पक्षिणि । ४ । ८३ ।

कादम्बः कदम्बः ।

526. The affix **अम्बच्** comes after the root **कृ** (a Sautra dhātu) and is treated as **कित्** when meaning a kind of bird 83.

Thus **कृ + अम्बच् = कादम्बः** 'kind of goose' The affix being treated as **कित्** causes vṛiddhi of the end-vowel of the root by VII. 2, 115 S. 254.

५२७ । कलिकट्योरनः । ४ । ८४ ।

कलनः । कर्दनः ।

527 The affix कर् comes after the roots कल् 'to count' (I 526) and कर्ह 'to rumble as the bowels, to caw as a crow' (I 60) 84

Thus कल् + कर् = कलनः 'a pen, a reed for writing with, rice which is sown in May-June and ripens in December January', a thief, a rogue.

कर्हन्तः 'mud, mire'

५२८ । कुलिपुलयोः किन्दच् । ४ । ८५ ।

'कुल शब्दोपकरणयोः । कुलिन्दः शब्दः । पुलिन्दो जातिविशेषः ।

528 The affix किन्दच् comes after the roots कुल् 'to support, to converse or speak with (VI. 45), and उल् 'to grow, to become tall' (I 894) 85.

Thus कुल् + किन्दच् = कुलिन्दः 'noise', पुलिन्दः 'name of a tribe, a savage, a barbarian'.

५२९ । कुपेयां वश्च । ४ । ८६ ।

कुपिन्दकुविन्दौ तत्पुत्राये ।

529. The affix किन्दच् come after the root कुप् 'to be angry' (IV 122) of which the प् is optionally changed to व 86.

Thus कुप् + किन्दच् = कुपिन्दः or कुविन्दः (a weaver)

Note —By the force of बहुल (diversely) which governs all Unadī sūtras, the word अलिन्द (a terrace before a house-door, a place like the square at the door) is derived from the root अल् (to decorate) with the addition of the affix किन्दच्

५३० । नी वज्जेर्घयिन् । ४ । ८७ ।

निवज्जयिरालिङ्गकः ।

530 The affix घयिन् (athī) comes after the root वज्ज् 'to embrace, to fasten (I 1036) preceded by the preposition नि. 87

Thus नि + वज्ज् + घयिन् = निवज्ज् (the व is changed to ष् by VIII 3 65 S. 2270) + घयिन् = निवन् (the last consonant ज् being changed to न् by VII. 3. 52 S. 2863 because the affix has an indicative gh) + घयिन् = निवन्घयिः 'an embrace', a bow man, a charioteer, a car, grass, the shoulder.

५३१ । उद्यर्तेरिषत् । ४ । ८८ ।

उदरयिः समुद्रः ।

531. The affix घयिन् (athī) comes after the root उद् 'to go' (III. 16) preceded by the preposition उत् and is treated as चित्. 88.

Thus उत् + उद् + घयिन् = उदरयिः 'the ocean'

५३२ । सतेर्यिषत् । ४ । ८९ ।

सारयिः ।

532 The affix चयिच् (*athu*) comes after the root वृ 'to move to go' (III 17) and is treated as णिच् 89

Thus वृ + चयिच् = चरयिः 'the chariotter'

५३३ । खर्जिपिप्लादिभ्य ऊरोलचौ । ४ । ९० ।

खर्जरः । कर्पूरः । यल्लूरः शुष्कमासश्च । पिच्छलं कुशवर्तिः । 'लङ्गेर्वद्विद्य' (गणसू.) ।
शाङ्गलश्च । कुचलः । तमेवुर्ग्वद्विद्य (गणसू.) । ताम्बूलश्च । युवातेडुर्ग्वद्विद्य (गणसू.) । घाहूलः
दुक्खो कुक्कश्च । (गणसू.) दुक्कलश्च । कुक्कलश्च ।

533 The affixes ऊर and ऊलच् come respectively after the roots खर्ज् &c (to pain, to be uneasy), and पिच्छ् (to kill) &c 90

Thus खर्ज् (I 247) + ऊर = खर्जरः 'date palm', कृप् 'to be able' (I 799) + ऊर = कर्पूर 'camphor', बलच् 'to cover' (I 521) + ऊर = बल्लूरः 'dried flesh', पिच्छ् (X 31) + ऊलच् = पिच्छलश्च (the leaf of the Kusá grass), लङ् 'to go, to go lame' (I 154) + ऊलच् = लाङ्गलश्च (the tail of an animal), G S The vowel of √laṅg takes vriddhi कुच् 'to embrace' (IV 109) + ऊलच् = कुचलः 'a granary, tired' 'to be fatigued' (IV 93) + ऊलच् G S The augment वृक् is added to the root which is also vriddhi Thus ताम्बूलश्च 'the areca nut, the *pán* leaf' वृ 'to hunt, to kill' (IX 18) + ऊलच्, G S The augment दुक् is added to the root which also gets vriddhi, thus forming घाहूलः a tiger, a wolf, a demon, a bird, an eminent person, दु 'to go' (I 991), + ऊलच् and कु 'to sound' (I 999) + ऊलच् G S Both √du and √ku receive the augment कुक् Thus दुक्कलश्च woven silk, a silk garment', and कुक्कलश्च chaff, a fire made of chaff, a hole, an armour'

५३४ । कुवश्चट् दीर्घश्च । ४ । ९१ ।

कूपी चित्रलेखनिका ।

534 The affix चट् comes after the root कु 'to sound' (I. 999). the vowel of which is also elongated 91

Thus कु + चट् = कूपः (the female breast) As the affix has an indicative ट, therefore its feminine form is made by adding कीप्, thus कूपी (a small brush of hair, a pencil)

५३५ । समीपः । ४ । ९२ ।

समीपः समुद्रः । समीपी हरिणी ।

535 The affix चट् comes after the root वृच् 'to go' (II. 36), preceded by the preposition समिच्, and the vowel of the root is elongated 92.

Thus समिच् + वृच् + चट् = समीपः 'the ocean'. Its feminine is formed by adding कीप्, thus समीपी 'a doe'.

५३६ । सिवेष्टेक च । ४ । ९३ ।

सूची रत्नाङ्कुरः । सूची ।

536. The affix चट् comes after the root सिच् 'to sew, to write' (IV. 2) the णि portion of which is replaced by क. 93

Thus सिद् + चट् = सूचः 'a pointed shoot or blade of Kusa grass' The feminine is with डीप् as सूची a needle

५३७ । शमेवन् । ४ । ९४ ।

शम्बो जुल्लम् ।

537 The affix वन् comes after the root शम् 'to control' (IV 92) 94

Thus शम् + वन् = शम्बः 'the iron head of a pestle'

५३८ । उल्खादयश्च । ४ । ९५ ।

वन्मन्ता निपात्यन्ते । 'उच्च समवाये' । अस्य सत्व गुणाभावश्च । उल्खो गर्भाशयः । शुल्ख वाघश्च । निम्बः । बिम्बश्च ।

538 The words उल्ख &c. are irregularly formed with affix वन्. 95

Thus उच् 'to collect together' (IV 114) + वन् = उल्बश्च 'the womb', the च् of the root is changed to ल् and there is also absence of guna

शुच् 'to grieve' (I-198) + वन् = शुल्बश्च 'copper, a rope', there being also as in the previous instance the change of च् into ल् and absence of guna नी (to lead) + वन् = निम्बः (the Nimba tree), and वी 'to pervade, to conceive, to be born' (II 39) + वन् = बिम्बश्च 'the disc of the sun or moon' In these two instances the roots नी and वी receive the augment जुच् and their long vowel ई is also shortened to इ before the affix वन् The word बिम्ब is formed from the root वी, since there is no difference between the letters व and ब (बबयोरभेदात्)

५३९ । स्थः स्तोऽम्बजवकी । ४ । ९६ ।

तिष्ठतेरम्बजवक एतौ स्तस्तादृशश्च । 'स्तम्बो गुच्छस्तृणादिनः' । स्तवकः पुष्पगुच्छः ।

539. The affixes अम्बच् and अवक् come after the root स्थ 'to stand' (I. 975), whereby स्थ is changed to स्त. 96

Thus स्था + अम्बच् = स्तम्ब 'a clump of grass &c', स्तवकः 'a bunch of flowers'

५४० । शाशपिभ्यां ददनौ । ४ । ९७ ।

'शादो जम्बालशप्पयोः' । शब्दः ।

540. The affixes द and दश्च come respectively after the roots शो 'to sharpen, to make thin' (IV 37) and शप् 'to curse' (IV 59). 97

Thus शो + द = शाद 'mud, young grass' शप् + दश्च = शब्दः 'noise' It is different from the शब्द meaning a word

५४१ । अवदादयश्च । ४ । ९८ ।

अवतीत्यब्दः । 'कीर्तेर्द' । गणतु । कुब्दः ।

541 The words अवद् &c. are irregularly formed, with the affix दश्च. 98.

Thus अय् (to defend, protect) + दृ = अयदः (a year) Gana sūtra The augment *num* comes after √ku (II 33). Thus कु 'to sound' + दृ कुदः 'a jasmine flower', the verb receiving the augment दुच्

Note —Swāmi Dayānanda derives the words वृन्दच्, कन्दः and दुन्दः by the force of the present sūtra

५४२ । वल्लिमलितनिभ्यः कयन् । ४ । ९९ ।

वल्लवच् । वल्लयः । तनयः ।

542 The affix कयच् comes after the roots वल् to go, (I 520), वल् 'to hold', (I 522) and तृ 'to spread' (VIII 1) 99

Thus वल् + कयच् = वल्लवच् 'a bracelet', वल्लयः 'name of a mountain range in the south of India, abounding in sandal trees', तनयः 'the son'.

५४३ । वृहोः पुद्गुको च । ४ । १०० ।

वृषय आश्रयः । हृदयच् ।

543. The affix कयच् comes after the roots वृ 'to choose' (V 8) and हृ 'to steal or rob' (I 947) which respectively receive the augments पुक् and डक्. 100

Thus वृ + पुक् + कयच् = वृषयः 'refuge, shelter', हृ + डक् + कयच् = हृदयच् 'the heart' lit that which is attracted or stolen away by sense objects

५४४ । निपीभ्यां रुः । ४ । १०१ ।

मेरुः । सूर्यः । बाहुलकार्त्विगतेरपि । 'सर्वस्वरवपुः पारः पेरुर्वासीर्दिनप्रसी' ।

544 The affix रु comes after the roots नि 'to throw, to scatter' (V. 4), पी 'to drink' (IV. 33). 101

Thus नि + रु = मेरुः 'the Meru' or the Polar mountain', पी + रु = सूर्यः 'the sun'.

By the force of बहुल (diversely) which governs the Unadi sūtrās, the affix रु comes after the root पा (to drink) also. Thus पार 'the sun' As in Hatta Chandra we find सर्वस्वर वपुः पारः &c.

५४५ । जत्रवादयश्च । ४ । १०२ ।

जत्रु । जत्रुणी । अत्रु । अत्रुणी ।

545 The words जत्रु &c are irregularly formed with the affix रु 102

Thus जट् 'to beget' (IV. 41) + रु = जत्रु 'the collar bone', the ट् of the root is changed to त् । Its Nom dual is जत्रुणी.

अत्रु 'to pervade' (V 18) + रु = अत्रु 'tears', dual अत्रुणी ।

Note —Similarly विवृ (a pot herb, a kind of tree) from the root वी (to lie down) with the augment वृक् and the affix रु, the long ई of the root being shortened.

Under the present rule, Swāmi Dayānanda places such words as विवृ and ववृ &c.

५४६ । रुधातिभ्यां कृन् । ४ । १०३ ।

रुधृर्गभेदः । शातयतीति शलुः । प्रधादौ पाठादस्वत्वच् ।

546 The affix कृन् comes after the roots रु to cry, howl (II 24), and शल् 'to sharpen' (I 908) in the causative 103.

Thus रु + कृन् = रुक् = 'an antelope'

शादि (causative) + कृन् = शत्रुः 'an enemy' The word is शत्रु and not शात्रु the shortening takes place as the word is considered to belong to the प्रधादि class

५४७ । जनिदाच्युसृष्टमदिषमिनमिश्रभ्य इत्वन्त्वन्तश्चिन्तश्चक्ष-
डडटाटचः । ४ । १०४ ।

जनित्वौ मातापितरौ । दात्वो दाता । च्यौलो गन्तावडजः क्षीणपुत्रयश्च । सृष्टिरङ्कुशश्चन्द्रः
सृष्टौ वायुश्च । द्यश्च आर्द्रक मूलक च । नटस्य । चरडः । डित्वाट्टिलोप । नमतीति नटः शैलूषः ।
बिभर्ति भरट । कुलासो घृतकश्च ।

547 The following nine affixes इत्वच्, त्वच्, जल्, कनिच्, यक्, स्य, ड, डट and अटच् come respectively after the nine roots जन् 'to be born, to beget', (IV 41), दा 'to give' (III 9), च्यु 'to drop down' (I 1004), सृ 'to move', (III 17), वृ 'to choose', (V 8) नद् 'to be pleased' (IV 99), चक्ष 'to be confused' (I 882), नच 'to salute' (I 1030) च 'to support, to maintain' (III 5) 104.

Thus जन् + इत्वच् = जनित्वौ 'the father and mother', दा + त्वच् = दात्वः 'a giver, a generous man', च्यु + जल् = च्यौलः 'a goer, oviparous, void of virtue' the vriddhi is caused by the affix जल् being regarded as णिच्.

सृ + क्निच् = सृक्निः 'the god to drive the elephant, the moon, the sun, the air', the affix क्निच् being regarded as क्तिच् prevents guna operations taking place and places the accent on the first syllable, as it has an indicative न, whereas the accent of सृक्नि formed under Unadi IV 49 (सृ यृ णिभ्या क्तिच्) has the accent on the last syllable. वृ + यक् = वृयः 'ginger, a root a lat, नद् + स्य = नटस्यः (a fish), the accent being on the last syllable, whereas the word नटस्य formed under Unadi sūtra IV 2 has the accent on the first syllable चक्ष + ड = चक्षडः 'a eunuch' As a diversity, the च of the root चक्ष is not changed to च though so required by VI 1 64 S 2264. The ड is not डट. Compare चरडः of चरेडः Un I 99 नच + डट = नटः (an actor), the च of the root is elided by the affix being regarded as डित्.

घृ + अटच् = भरट 'a potter, a servant'

५४८ । अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते । ४ । १०५ ।

चेत्यनष्टत् । घृशच् ।

548 These affixes come after other roots also 105

Thus पा (to drink) + इत्वच् = पेतवच् 'nectar' घृ 'to nourish' + यक् = घृयः 'much'

Note—S. Anant Dayānanda places also the following words under this sūtra.—०१३ - कच्छ । सरटः । ध्यात्वच् । ह्रीन् । लूनः

५४९ । कुसेरुम्भोमेदेताः । ४ । १०६ ।

कुशुम्भच् । कुशुम्भ । कुसीदच् । कुसितो जनपदः ।

549 The affixes कश्न, उन्, ईद and इत come after the root कुश् to embrace', (IV 109) 106

Thus कुश्+उश्न=कुशुम्भच् 'safflower', कुश्+उन्=कुशुम्भ 'a flower', कुश्+ईद=कुनीदच् 'usury', कुश्+इत=कुसित 'an inhabited country

५५० । सानसिर्वर्णसिपर्णसितण्डुलाकुशचषालेल्बलपल्बलधिष्य-

शल्याः । ४ । १०७ ।

सनोतेरसिप्रत्यय उपधावृद्धि । सानसिर्हिरण्यच् । वृजो युज्य । वर्णसिर्वर्णलच् । पृ । पर्णसिर्वर्णलच् । 'तड आघाते' । तण्डुलाः । अकि लक्षण उगच् । अकुशः । चषालेल्बलच् । 'चषालो धूपकटक' । इल्बलो दैत्यमेदः । पल्बलच् । त्रिधुषा रयः । आकारस्येकारः । विष्ययच् । शलेर्यः । 'शर्यं वा पु सि गुरुर्ना' ।

550 The words Sānasi, varnasi, painasi, tandula, ankusā, chashāla, ilvala, palyala, dhushnya and śalya are irregular 107

These words are irregularly formed thus 1 सानसिः (gold), from the root सच् 'to give, (VIII. 2) with the affix असि the penultimate vowel of the root gets vriddhi 2 वर्णसिः (water), from the root वृ to choose' (V 8) with the additions of the augment युक् and the affix असि । In the Daśāpādi, वर्णसि is read instead It means Lokapāla and is to be found in the Mantra वर्णसिं भूरिधायस 3 पर्णसिः 'a house standing in the midst of water, a summer-house', from the root पृ 'to fill' (III 4) with the affix असि and the augment युक् 4 तण्डुलैः (rice) from the root तड् 'to beat' (X 43) with the augment युक् and the affix उलच्. It is end-acute, as the affix is चिच् । See mantra त्रेषा तण्डुलाद् विभजेत् । 5 अकुशैः 'the goad to drive an elephant' from the root अक् 'to mark' (I. 87) and the affix उगच्. It is also end-acute, because the affix is चिच् । As in the Mantra दीर्घेहि अकुशं यथा (Rv. X. 134. 6). 6 चषालः 'a wooden ring on the top of a sacrificial post', from the root चष् 'to eat' (I 938) and the affix आलच् । Ujjvaladatta gives the affix as आलच् । But we do not find the चिच् accent in the following चषालये अरवभूषाय प्रतनति or चषालवन्तः स्वरयः पृथिव्याच् । 7 इल्बलः (a demon, one of the five stars in the head of Orion) from the root इल् 'to go, to sleep' (VI. 65) and the affix बलच्. The irregularity consists in there being no guna of the root vowel 8 पल्बलच् 'a small pool or tank lit. in which they drink from the root पा 'to drink' (I 972), the long vowel of which is shortened before the augment युक् and the affix बलच्. 9 विष्ययच् (a house, a seat, fire &c) from the root युष् to conquer (V. 22) and the affix रय The य् of the root is changed to र् without being followed by र् । 10 शल्यच् 'a spear,

javelin, dart' from the root **शल** 'to shake, to go' (I 896), and the affix **य**. It is masculine also and means a porcupine, hedge hog, the thorny shrub, extraction of splinters, a fence, boundary, the Bilva and Madana trees, a kind of fish; name of a king of Madra

५५१ । मूशक्यबिभ्यः क् । ४ । १०८ ।

मूलश्च । यक्कः प्रियवदे । अक्कलो रसः । बाहुनकादनेः । अक्कनः ।

551 The affix **क्क** comes after the roots **बृ** 'to bind' (I 1016), **बक्** 'to be able' (V 15), **अक्क** 'to sound' (I 403) 108

Thus **बृ+क्क**=**मूलश्च** 'the root of a plant' So also **यक्कः** speaking kindly sweet speaking See Amarakosā III 1 36 It means also affable, agreeable lit he who *can* or *knows* how to speak, an able man Another form is **यक्कनः** । From **अक्क** to sound, we get **अक्कलः** acid taste

By force of Bahulam (diversity) the affix comes after **आनि** to be ill (X. 180). As **अक्कलः** acid The long **आ** is shortened as a diversity.

५५२ । माह्याससिभ्यो यः । ४ । १०९ ।

मावा । छाया । सस्यश्च । बाहुलजात्पुनोते । सस्य दक्षिणवानयोः ।

552 The affix **य** comes after the roots **मा** 'to measure' (II. 53), **हो** 'to cut' (IV 38), and **सस्य** 'to sleep' (II 69) 109

Thus **मा+य**=**मावा** 'magic illusion', **छाया** 'shade', **सस्यश्च** 'crop'

By the force of **बाहुल** (diversely) which governs the Unādi sūtras, the affix **य** comes after the root **हु** (to perform a sacrifice) Thus **हु+य**=**सस्य** 'the usual position of the sacred thread when it hangs down over the left shoulder' It means also left, left hand, southern, contrary, right

Note —By the present rule, Swāmi Dayānand derives the word **अन्य** (another) from the root **अन्** (to breathe) with the affix **य**

५५३ । जनेर्यक् । ४ । ११० ।

'ये विभाषा' (२३१९) । जन्यं युद्धश्च । जाया भार्या ।

553 The affix **यक्** comes after the root **जन्** 'to be born to beget' (III. 24) 110

Thus **जन्+यक्**=**जनेर्यक्** 'a battle' a market, a fair, **जन्या** the friend of a mother, the relation of a bride, **जन्यः** a father

By VI 4 43 S 2319, the **श्** of **जन्** is optionally replaced by long **आ**. Then the form will be **जा+यक्**=**जाया** (wife)

५५४ । अघ्न्यादयश्च । ४ । १११ ।

यगन्ता निपात्यन्ते । हन्तेर्यगडाग्न उपधास्तोपश्च । अघ्न्या साहेयी । अघ्न्यः प्रजापतिः । 'कनी दीप्तौ' । कन्धा । वयगोरैक्यश्च । वन्ध्या ।

554 The words *aghnya* &c. are irregularly formed with the affix **यक्** 111

Thus हृ 'to kill' (II. 2) + यक् । By VI 4 98 S 2363, the root vowel of हृ is elided, by VII 3 54 S 358, the हृ is changed to च्. Then as the root receives the augment अट्, the letter अ precedes the root. So हृ + यक् = अहृ and by adding the augment अट् it becomes अहृत्: the creator, but when feminine अहृत्वा 'a cow'

According to some, अहृत् is not formed with the augment अट् but by the negative particle नञ्.

Similarly कन्या (a girl) and वन्या are formed with the affix यक् added to the roots कन् 'to shine' (I 488) and वन् 'to bind' (I 1022) as व and क are considered to be identical, the from is वन्या also. It means barren

Note —The word वन्या (morning and evening prayer) is formed from the root वा (to hold) preceded by the preposition वच् and followed by the affix यक्. According to Ujjvaladatta, कुडयच् is formed from कु to sound, with the affix यच् and the augment डुक. The word is first acute as it is formed by यच् (VI 1 213. S 3701) According to others, it is formed by यक् and so is end-acute. See also VI 2. 8 S. 3742 where कुडय is said to be formed by the affix डयक्.

५५५ । स्नामदिपद्यतिपृथक्किम्यो वनिप् । ४ । ११२ ।

स्नावा रसिक । नद्या शिवः । पद्या पथ्यः । 'अर्वा दुरङ्गमर्धयोः' । पर्व ग्रन्थिः प्रस्तावश्च । यक्वा इस्त्री । डीब्रौ । यक्वर्त्यङ्गलिः ।

555 The affix वनिप् comes after the roots स्ना to bathe', (II 43), अद् 'to be pleased', (IV 99), गद् 'to go', (IV 60) अद् 'to go' (III 16) पृ 'to protect, to fill' (III 4) and यक् 'to be able' (V 15) 112

Thus स्ना + वनिप् = स्नावच् (nom. S स्नावा 'a tendon, muscle, tasteful' नद्वा 'an epithet of Siva, fond of enjoyment', पद्वा 'a road, way', अर्ध्व 'a horse, running and unworthy, (ensurable)', पर्वन् 'a knot, joint, a book, section', यक्वच् 'an elephant', the feminine of this word is formed by adding the augment र and the affix डीप्, thus यक्वरी 'a finger'

See IV 1 7 S 456 for the augment र. The word is used in this sense in the Mantra आरोह्य दशत यक्वरीर्नम. It also means a kind of metre, a river, a girdle

५५६ । शीङ्क्रुशिरुहिजिलिसृधूम्यः क्वनिप् । ४ । ११३ ।

शीवाजगरः । क्रुत्वा सृगालः । दहा वृषः । जित्वा जितः । चित्वा वायुः । सृत्वा प्रजापतिः । चृत्वा विष्णुः ।

556 The affix क्वनिप् comes after the roots शी 'to sleep', (II 22) क्रु 'to cry, to lament', (I 909), दह् 'to grow' (I. 912) जि 'to conquer', (I 993) चि 'to dwell', (VI 114), वृ 'to go', (III. 17), सृ 'to support' (I, 948) 113.

Thus श्री + क्वनिप् = श्रीवर् 'a large snake, python' कुम्भवर् 'a jackal', वडवर् 'a plant', जित्वर् 'a conqueror' शित्वर् 'wind', सृत्वर् 'the creator', धृत्वर् 'an epithet of Vishnu',

५५७ । चाप्यो. संप्रसारणं च । ४ । ११४ ।

धीवा कर्मकरः । धीवा ह्यूलः ।

557 The affix क्वनिप् comes after the roots धै 'to contemplate' (I 957) and धै 'to grow' (I 1013) which also undergo Samprasāna 114.

Thus धै + क्वनिप् = धीवर् 'clever, an artist', धीवर् 'stout' The lengthening is by VI 4 2 S 2559

५५८ । अर्धे च । ४ । ११५ ।

अर्धवा ।

558 The क्वनिप् comes after the root अर्ध 'to eat' (II 1) of which the final इ is changed to उ 115

Thus अर्ध + क्वनिप् = अर्धवर् 'a road'.

५५९ । प्र ईरशदोस्तुट् च । ४ । ११६ ।

मेरुर्वा मयस्वा च वागरः । मेरुर्वरी मयस्वरी च नदी ।

559 The affix क्वनिप् comes after the root ईर् 'to go' (II 8) and मर् 'to perish' (I 908), preceded by the preposition प्र, to which is added the augment तुट् 116

Thus प्र + ईर् + तुट् + क्वनिप् = मेरुर्वर् 'the ocean', प्र + मर् + तुट् + क्वनिप् = मयस्वर् 'the ocean'.

The feminines of these words are formed by adding the affix डीप् (IV. 1. 7 S. 456) Thus मेरुर्वरी and मयस्वरी 'a river'.

५६० । सर्वधातुभ्य इन् । ४ । ११७ ।

पचिरग्निः । तुडिः । तुडिडः । वलिः । वटिः । देवयजिः । काशत इति काशिः । यतिः । वलिः । वल्ली । केलिः । 'मची परिणामे' । यतिः । बाहुलकाद्गुणः । कोटिः । दलिः । योषिः । नग्निः । कलिः ।

560. The affix इन् comes after all roots 117

Thus पच् to cook (I. 1045) + इन् = पचिः (fire), तुडिः (face) from the root तुड् 'to break' (I 374), तुडिडि (mouth, face) from तुड् to injure, 'to press out' (I. 295), वलिः 'a fold or wrinkle on the skin' from the root वल् 'to go, approach', (I 520), वटिः 'circular' from the root वट् 'to surround' (X. 311); यजिः 'a sacrificer' from यज् 'to sacrifice' (I 1015) Similarly we have देवयजिः 'a priest or sacrificer to the Gods. काशिः 'the city named Kāśī or Benares', from the root काश् 'to shine' (I. 678), यतिः (an ascetic) from यच् 'to go' (I 30), वलिः 'a kind of jasmine' from वल् 'to hold, possess', (I. 523), कलिः 'play' from कल् 'to sport' (I. 570), यतिः 'ink' from यच् 'to change form, to weigh' (IV. 112), कोटिः (a crore, i. e. ten millions) from

कुट् 'to curve, to bend' (VI 73) Though I 2 1 S 2461 would prevent the guna of कुट्, yet it takes place by the बहुल rule which governs the Unâdi sūtras हेलिः 'the sun, amorous sport', from हिल् 'to sport amorously' (VI 69), बोधिः 'perfect wisdom or enlightenment' from the root बुष् 'to know' (I. 911), वन्दिः (joy) from वन्द् 'to be glad' (I 67), कलिः 'stife, quarel' from कल् 'to sound' (I 526)

Note —Some hold that the words सर्वधातुस्यः is an interpolation, because redundant. The real sūtra is इत् ॥

५६१ । हृषिबिरुहिवृतिविद्विदिक्तीतिभ्यश्च । ४ । ११८ ।

'हरिर्विष्णावहाविन्द्रे मेके सिद्धे हये रवौ । चन्द्रे काले सुवह्ने च यमे वाते च कीर्तिः' वेचिर्वज्रम् । रोहिर्ब्रह्मी । वर्तिः । वेदिः । छदिश्छेत्ता । कीर्तिः ।

561. The affix इत् comes after t' roots ह 'to steal' (I 947), पिष् 'to grind' (VII. 15), वृष् 'to grow' (I 912), हृष् 'to choose' (I 795), विद् 'to exist' (IV. 62), विद् 'to cut', (VII 3), कृत् 'to name, 'to glorify' (X 111). 118

Thus ह+इत्=हृदिः 'a name of Vishnu, a fly, the God Indra, the frog, the lion, the horse, the sun, the moon, a parrot, an ape, the God Yama and wind', वेचिः 'lightening', रोहिः 'a religious man, a tree, a seed', वर्तिः 'anything wrapped round, a pad, an ointment', वेदिः 'a learned man, an altar, a name of the Goddess Saraswati', छदिः 'a cutter', कीर्तिः 'glory'

५६२ । हृगुपधात्कित् । ४ । ११९ ।

कृषिः । ऋषिः । शुषिः । लिपिः । बाहुलकाद्वत्वे लिपिः । 'हल निष्कर्ष' । हलि । हली कूर्पिका ।

562. The affix इत् treated as कित् comes after those roots which have for their penultimate an इत् vowel 119

Thus कृष् 'to plough' (I. 1039)+इत्=कृषिः 'a farmer', ऋषिः 'a sage' from ऋष् 'to approach' (VI. 7), शुषिः 'pure' from शुष् 'to grieve' (I. 198), लिपिः (writing) from लिप् 'to stain' (VI 139), by the force of बहुल (diversely), it is sometimes written as लिपिः also, हलिः (a painter's brush) from हल् 'to drive out, to measure' (I 560), the feminine of this is हलि.

Note —Some read the sūtra as हृगुपधात् किः and make the affix कि an apavāda of इत्. But it is not correct. For कि would make these words final-acute by affix accent. But we find that ऋषिः, शुषिः have acute on the first, as in the Mantras अग्निः प्रवेनिः ऋषिभिः (Rv. I 1. 2) and शुचिर्विष्नुषिः कविः &c.

Note :—The words कृषिः &c. are also formed by the Part हलुच्चादिभ्यः given under III. 3. 108 S. 3285, but there is difference in accent. Then they have acute on the final as in the Mantra अक्षैर्वा दीव्यः कृषिनिव कृषन्व (Rv. X. 34 13) where कृषिन्व has acute on the final.

Note .—शुषिः means summer, fire, pleasure, pure &c.

५६३ । अनेः संप्रसारणं च । ४ । १२० ।

ह्रस्विर्वातः । बाहुलकाद्भ्रमिः ।

563. The affix ह्र comes after the root भ्र 'to wander' (IV 96), which also undergoes Samprasâraṇa 120

Thus भ्र + ह्र = भ्रमिः 'whirl wind' By the force of बाहुल (diversely) which governs the Unâdi sūtras, there is also the from भ्रमिः (whirl wind) In the gloss on the mantra भ्रमि विद्मया ब्रह्मो पुषन्ति, the word bhrimi is explained by चरणाधीनं दद्वि जनम् ।

५६४ । क्कनितमिशतिस्तम्भान्त इच्छ । ४ । १२१ ।

क्कनिः । सप्रसारणानुवृत्तेः कृन्निरपि । तिमिर्नैत्यनेदः । 'शितिर्नैचकशुक्लयोः' । स्तिम्भिः सपुद्गः ।

564. The affix ह्र comes after the roots क्क 'to walk, to step' (I 502) तृ 'to be suffocated, to be fatigued' (IV 93), यत् and स्तम्भ् (these two are सौत्र roots) and is treated as क्कित्. The अ of these roots is replaced by ह्र 121

Thus क्क + ह्र = क्कनिः, sometimes the र् of the root undergoes Samprasâraṇa and then we get कृन्निः (an intestinal worm), तिमिः 'the ocean, a whale fish', शितिः 'black, white', स्तिम्भिः 'the ocean'

५६५ । मनेरुच्छ । ४ । १२२ ।

मुनिः ।

565. The affix ह्र comes after the root मन् 'to think' (IV 67) of which the अ is replaced by ह्र The affix is treated as क्कित्. 122.

Thus मन् + ह्र = मुनिः 'a sage', lit who knows, or who thinks, a thinker,

५६६ । वर्णैर्वलिश्चाहिरण्ये । ४ । १२३ ।

वर्णिः सौत्रः । अस्य बलिरादेशः । 'करोपहारयो पु सि बलिः प्राययङ्गो ज्ञियान्' । हिरण्ये तु वर्णिं सुवर्णम् ।

566. The affix ह्र comes after the root वर्ण् which is replaced by बल् when not meaning हिरण्य ('e gold') 123

The affix ह्र is treated as क्कित्. The root वर्ण् is a sautra one i. e. not found in Dhâtuptâha but only in the sūtras. Thus वर्ण् + ह्र = बल् + ह्र = बलिः 'a tax, an offering usually religious, when in the masculine gender, but when in the feminine gender, it means a fold, wrinkle'

The root वर्ण् is not replaced by बल् when it means हिरण्य (gold). Thus वर्ण् + ह्र = वर्णिः 'gold'.

५६७ । वसिषपियजिराजिब्रजिसदिहनिवाशिवादिवारिभ्य इञ् ।

४ । १२४ ।

'वासिषदेदनवस्तुनि' । वापि -वापी । याजिर्वष्टा । राजिः -राजी । ब्राजिर्वातालिः । वादिः सारथिः । निषातिलोहपातिनि । वाशिरग्निः । वादिर्विद्वान् । वारिर्गजबन्धनी । जले तु स्त्रीश्च । बाहुल काद् 'वारिः पथिकसहती' ।

567. The affix इञ् comes after the roots वस् 'to dwell' (I 1054) वप् 'to sow' (I 1052), वज् 'to sacrifice' (I 1051), राज् 'to shine' (I 874), गज् 'to go' (I 272), वद् 'to decay' (I 907), हृ 'to kill' (II 2), वाश् 'to roar' (IV. 54), and causative of वच् 'to say' (I 1058), and चारि causative of चृ 'to choose' (V 8) 124

Thus वस् + इञ् = वासि a small hatchet.

Note — This word वसि is found in the following text of the Varseshika — वास्यादीनाम् हव करणावा कर्तुं व्यापार्यत्वनियमात् । So also in the Mahābhāṣya वास्यर्थेनिति अत्रस्कोः इति वलीपः प्राप्नोति । वापिः (a well), वाजिः (a sacrificer), राजिः or रात्री (a streak, line), ग्राजिः (a gust or gale of wind), चादि (charioteer), the root हृ takes the preposition नि, thus निहृ + इञ्, (here by VII 3 54. S 358, the ह् of हृ is changed to च) निचहृ + इञ् = निचातिः 'a hammer, an iron club' The ह् of हृ is replaced by त् by VII. 3 32. S 2574

वाशिः (fire), वादिः (a learned man), चारिः (a place for fastening an elephant, but the word चारि when of the neuter gender means water) By the force of बहुल (diversely) चारि also means a caravan

Note — See vartikas under III 3. 108 S 3285 for some of these forms

५६८ । नहो भञ्ज । ४ । १२५ ।

'नाभिः स्यात्तन्निवे पु चि' । प्रायश्चित्ते तु स्त्रियां । पु ल्यपीति केचिद् ।

568 The affix इञ् comes after the root नह् 'to tie, to bind', (IV 57) of which ह् is changed to च् 125.

Thus नह् + इञ् = नाभिः 'a Kshatriya when the word is used in the masculine gender, but in the feminine it means the navel' Some use it as masculine when meaning even navel See Linganusāsana नाभिरह्नये

५६९ । कृषेष्टुर्द्धि इच्छन्दसि । ४ । १२६ ।

कार्षिः ।

569 In the Ohhandas the ष् of the root कृष् to plough (I. 1039) undergoes vriddhi before the affix इञ् 126

Thus कृष् + इञ् = कार्षिः 'fire, ploughing' In the secular literature, the form is कृषिः ।

५७० । अः शकुनौ । ४ । १२७ ।

चारिः । चारिका ।

570. The affix इञ् comes after the root चृ to injure, to kill (IX 18) the च् of which undergoes vriddhi, when the word means a vulture. 127.

Thus चृ (IX. 18) + इञ् = चारिः 'the bird called Sārikā'.

The र् of चारि is changed to त् by considering it to belong to कषिल कारि class, and so is evolved the word चारिः 'rice, the civet cat'.

५७१ । कृञ् उदीर्घाकारुषु । ४ । १२८ ।

कारिः शिल्पी ।

571 The affix इञ् comes, after causing vriddhi of the root कृ 'to do' (VIII 10) when the sense is that of an artist 128.

Thus कृ + इञ् = कारिः 'an artist'

५७२ । जनिघसिभ्यामिञ् । ४ । १२९ ।

जनिर्जननञ् । घसिर्भक्षयमग्निश्च ।

572. The affix इञ् comes after the roots जन् 'to produce' (IV 41) and चस् 'to eat' (I 747) 129

Thus जन् + इञ् = जनि 'birth, a woman, a mother' the vriddhi is prevented by VII 3 35 S. 2512 It is feminine gender चस् + इञ् = घसिः fire, and food

५७३ । अजयतिभ्यां च । ४ । १३० ।

आजि. सग्रानः । आतिः पक्षी ।

573. The affix इञ् comes after the roots अज् 'to go' (I 248) and अद् 'to go constantly' (I 38) 130

Thus अज् + इञ् = आजिः 'battle', आतिः 'a kind of bird'

Note — By the force of बहुल (diversely) which governs all Unādi affixes, the root अज् is not replaced by जी, as required by II. 4. 56

Thus Unādi sūtra is in fact a vārtika See III 3. 108 S 3285.

५७४ । पादे च । ४ । १३१ ।

पदाजिः । पदातिः ।

574. The affix इञ् comes also after the roots अज् and अद् when preceded by the word पाद. 131

Thus पाद + अज् + इञ् = पदाजिः (a foot soldier), पदातिः ॥ By VI 3. 52 S. 990, पद is substituted for पाद.

५७५ । अशिपणाद्योरुद्धायलुक् । ४ । १३२ ।

अशेषट् । राशिः पुञ्जः । पणायतेरायलुक् । पाशिः करः ।

575 The affix इञ् comes after the roots अज् 'to pervade' (V. 18) and पणाय 'to bargain, to praise' (I 466). The अ of अज् is replaced by इट् and the आय of पणाय is elided before the affix इञ्. 132

Thus अज् + इञ् = रज् + इञ् = राशिः 'a heap', पणाय + इञ् = पाशिः (a hand). The root पण always takes आय by III 1. 28 S 2303. This आय is ordained to be elided by the present sūtra

५७६ । वातेर्दिङ् । ४ । १३३ ।

विः पक्षी । क्षिपा बीक्ष्यति ।

576 The affix हृन् comes after the root वा 'to blow' (II 41), and is treated as हित् (i.e. the last vowel of the root is elided) 133.

Thus वा + हृन् = वः 'a bird' The feminine is वी.

५७७ । मे हरतेः कूपे । ४ । १३४ ।

प्रहिः कूप.

577. The affix हृन् comes after the root वृ 'to steal' (I. 947) preceded by the preposition प्र, (when the word so formed means a well, and is treated as हित् 134

Thus प्र + वृ + हृन् = प्रहिः 'a well' See Amarakośā I. 10 26

५७८ । नी व्यो यलोपः पूर्वस्य च दीर्घः । ४ । १३५ ।

व्येज इवत्यादालोपश्च नेदीर्घः । नीविः । नीवी वल्लग्रग्रो मूलघने च ।

578 The affix हृन् comes after the root व्ये (to cover) preceded by the preposition नि The य् of the root व्ये is elided and the short व of the prefix नि is elongated - 135

Thus नि + व्ये + हृन् = नि + व्या + हृन् (VI 1. 45, S 2370) = नि + वा + हृन् = नीविः 'a cloth worn round a woman's waist. See Amarakośā III 3 211.

५७९ । समाने ख्यः स शोदात्तः । ४ । १३६ ।

समानशब्द उपपदे खया इत्यस्मादिवस्यात् । स च हित्त्वं बलोपश्च समानस्य शोदात्तः स इत्यादेशश्च । समान उवाचते जनैः इति खया ।

579 The affix हृन् comes after the root खया 'to relate, to tell' (II. 51) preceded by समान and is treated as हित्, and समान is replaced by च which has the udātta accent 136.

Thus समान + खया + हृन् = चै + ख् = हृन् + चैति 'a friend' Nom. S. खया

Note —Ujjvaladatta explains the sūtra by saying 'the affix हृन् which has udātta accent comes after khyā' This is wrong. The anuvṛtti of हृन् is current here, not of हृन् । The च of the sūtra is not the pronoun च (चङ्), but an adesā or substitute of samāna. Moreover चङि has acute on the first in the Vedas.

५८० । आङि शिहनिभ्यां ह्रस्वश्च । ४ । १३७ ।

इवस्यात्त्वं च हित् आङो ह्रस्वश्च । 'क्षिपः पाशयन्त्रिकोटयः' । 'सर्वे वृत्रासुरेऽप्यहिः' ।

580. The affix हृन् comes after the roots नि 'to serve' (I. 945) and वृ 'to kill' (II. 2) preceded by आङ्, and is treated as हित्. The आ of आङ् is also shortened 137.

Thus आङ् + नि + हृन् = अङिः 'a corner, angle of a room, house &c'. It is feminine See Amarakośā II 8. 93 for the phrase क्षिपः पाशयन्त्रिकोटयः—pālī, aśri and kotī are feminine meaning a corner, and the sharp side or edge of a weapon. अहिः 'a snake, the demon Vritra'.

Note:—The word अजि occurs in the sūtra V 4. 120 S 860

५८१ । अच इः । ४ । १३८ ।

रविः । पविः । तरिः । कविः । अरिः । अलिः ।

581 The इ comes after the roots ending in vowels 138

Thus इ 'to sound' (II 24) + इ = रविः 'the sun', पु to purify (IX 12) + इ = पविः 'the thunderbolt of Indra', तरिः 'a boat' a box for clothes, from तृ 'to cross over' (I 1018), कविः 'a wise man, a poet', from कु to sound, (II 33), अरिः 'an enemy' from अद् 'to go' (III 16), अलि (a black bee) from अद् (to go), the र् being changed to ल् by considering it to belong to the Kapilakādi class

५८२ । खनिकष्यजयसिवसिवनिसनिध्वनिग्रन्थिचलिभ्यश्च । ४ । १३९ ।

खनिः । कषिर्हिंसः । अजि । अशिः । वसिर्वस्व । वनिरग्निः । सनिर्भक्तिर्दान च । ध्वनिः । ग्रन्थिः । चलिः पशुः ।

582 The affix इ comes after the roots खन् 'to dig' (I 927), कष् 'to injure' (I 716), अज् 'to go' (I 248), अश् 'to throw' (IV, 100), वस् 'to cover' (II 13), 'वर् 'to honor, (I, 491 and VIII 8), सन् to love, to worship (I 492) and VIII 2), च्वन् 'to sound' I 881 and X. 343), ग्रन्थ् 'to tie' (X 282), and चल् 'to move' (I 885) 139.

Thus खन् + इ = खनिः 'a mine', कषि 'injurious, harmful', अजि. 'motion', अशिः 'a sword', वसिः 'a cloth', वनिः 'fire', सनि 'worship, gift', च्वनिः 'sound', ग्रन्थि 'a joint', चलि 'an animal' or चरि = Another form of खनि is खानि. वनि means begging also

५८३ । वृतेश्छन्दसि । ४ । १४० ।

वर्तिः ।

583 The affix इ comes after the root वर ' (to exist) ', in the Chhandas. 140

Thus वृत् + इ = वर्ति 'anything wrapped round', an ointment, eye-slave, any cosmetic, the wick of a lamp, the fringe, a surgical instrument, a streak, a swelling.

५८४ । भुजेः किञ्च । ४ । १४१ ।

भुजिः ।

584 The affix इ comes after the root भुज् to protect, to eat (VII 17) and is treated as कित् 141.

Thus भुज् + इ = भुजिः fire, in the Vedas, it signifies the two Aswinas.

५८५ । कृगृशृपृकुटिभिदिद्धिदिभ्यश्च । ४ । १४२ ।

इः कित्त्वात् । किरिर्वराहः । 'गिरिर्गोत्राक्षिरोगयोः' । गिरिणा काण गिरिकाणः । शितिः मलमो हन्ता च । पुर्निर्गट राजा नदी च । कुटिः माला मरीच च । भिदिर्वज्रम् । द्धिदिः परशुः ।

585. The affix **क्व** comes after the roots **क्व** 'to scatter' (VI 116), **वृ** 'to swallow' (VI 117), **वृ** 'to injure' (IX. 18), **वृ** 'to fill' IX. 19), **कुह्** 'to curve' (VI 73), **भिद्** 'to divide' (VII 2), **क्विद्** 'to penetrate' (VII 3) and is treated as **क्विद्**. 142

Thus **क्व + क्व = क्विः** 'a boar, a hog', **क्विः** 'a hill, a huge rock, a disease of the eyes, an honorific title given to Sanyasins', **क्विः** 'a locust, a killer, a sword', **क्विः** 'a city, a king, a river', **क्विः** 'a house, a body', **क्विः** 'the thunderbolt', **क्विः** 'an axe'.

५८६ । कुडिकम्प्योर्नलोपश्च । ४ । १४३ ।

'कुडि दादे' । कुडिदेहः । कपिः ।

586. The affix **क्व** comes after the roots **कुह्** 'to burn' (I. 289) and **कम्प** 'to shake, agitate' (I. 400) of which the **क्व** is elided. The affix is treated as **क्विद्**. 143

Thus **कुह् + क्व = कुडिः** 'the body', **कपिः** 'a monkey'.

५८७ । सर्वधातुभ्यो मनिन् । ४ । १४४ ।

क्रियत इति कर्त्तुं । चर्त्तुं । मरुत्तुं । जन्तुं । शर्त्तुं । स्थानं चलत् । 'इत्यन्तु' (२९८५) इति इत्यन्तुः ।
कुडि । कुडिना ।

587. The affix **मनिन्** comes after all roots. 144.

Thus **कृ** 'to do' (VIII. 10) + **मनिन्** = **कर्म्मन्** act, 'work', **चर्मन्** (skin) from **चद्** 'to go' (I 591), **मरुन्** 'ashes' from **मरु** to censure to blame, to shine' (III. 18), **जन्तुन्** (birth) from **जद्** 'to beget' (III 24), **शरुन्** 'happy, prosperous' from **शृ** 'to injure' (IX. 18), **स्थानन्** 'strength, fixity' from **स्था** 'to stand' (I. 975), **कुहन्** 'a disguise' from the Churādi **कृद्** 'to cover' (X. 388) the penultimate **आ** of **कृद्** is shortened by VI. 4 97 S 2985, **कुडिन्** 'a name of Indra' from **कु** 'to protect' (I. 1014) preceded by the preposition **कु** lit. he who delivers excellently

५८८ । कुहेनोऽपश्च । ४ । १४५ ।

नकारस्याकारः । 'ब्रह्म तत्त्वं तपो वेदो ब्रह्मा विमः मजापतिः' ।

588 The affix **मनिन्** comes after the root **वृद्** 'to grow, increase' (I 772), the nasal being replaced by **अ** 145

Thus **वृद् + मनिन् = ब्रह्मन्** the Nom Sing is **ब्रह्मा** 'one who knows Brahma, a Brāhmana, the creator' The neuter means Brahman the Supreme. It means austerity and the Vedas also

५८९ । अशिशकिभ्यां छन्दसि । ४ । १४६ ।

अशना । शकना ।

589. The affix **मनिन्** comes after the roots **अश्** 'to pervade' (V 18) and **शक्** 'to be able' (V 15) in the Chhandas 146.

Thus **अश् + मनिन् = अशन्**, 'eating or pervading, a stone, a cloud'; **शक् + मनिन् = शकन्** 'a name of Indra'.

५९० । हृभृधृसृस्तृशृभृय हननिच् । ४ । १४७ ।

हरिना कालः । भरिना कुटुम्बश्च । धरिना रूपश्च । धरिना वायुः । स्तरिना तलपश्च । धरिना मसवः ।

590 The affix हननिच् comes after the roots ह 'to steal' (I. 947), धृ 'to nourish' (III 5) धृ 'to hold' (I 948), धृ to move (III. 17), स्तृ to cover (V. 6), शृ 'to injure' (IX 18) 147.

Thus ह + हननिच् = हरिन् nom s हरिना 'time or death', भरिन् 'relation' धरिन् 'a form, figure', धरिन् 'wind', स्तरिन् 'a bed, couch', धरिन् 'bearing' 'bringing forth'

Note —In the Dasapādi the affix is read as हैनच् with long ई and निच् । According to it the anuvṛtti of chhandas runs in this sūtra so that these are Vaidic words This view appears to be right The Dasapādi sūtra is हृधृभृयानीमन्, and forms are धरीमन्, स्तरीमन् &c, as found in the following mantras वातस्य सग्रे अभवत् धरीमणि, स्त्रीसं बहिः सुहृ रीना जुषाणा &c. The words धर्जन also, in the sūtra after the next, indicates that these intermediate sūtras are Vaidic

५९१ । जनिमृड्भ्यामिमनिच् । ४ । १४८ ।

जनिना जन्म । मृतिना मृत्युः ।

591. The affix हननिच् comes after the roots जन् (to beget) and मृ (to die) 148.

Thus जन् (III 24) + हननिच् = जनिन् 'birth, offspring', मृ (VI 10) + हननिच् = मरिन् 'death'.

५९२ । वेजः सर्वत्र । ४ । १४९ ।

छन्दसि नापाया वेत्यर्थः । वेजा तप्तुवाचदपहः । अर्धर्वादिः । वासनी वेसनी इति वृत्तिः ।

592. The affix हननिच् comes every where after the root वे 'to weave' (I. 55) & e both in the Vaidic and secular literature. 149

Thus वे + हननिच् = वेन् (a loom), this word belongs to the अर्धर्वादि class (II. 4 31 S. 816) It is read in the Ganapātha both in the पाप्मादव class (V 2. 100) and संकलादव class (IV. 2 75). See वासनी वेसनी in the Kāśikā vṛtti.

According to Vṛttikāra, this word is of the feminine gender and not masculine or neuter as required by II. 4. 31 S 816

Thus he says the word form वेसनी is as valid as वासनी a rope for trying cattle. For the formation of the word वासनी, see Unādi IV 152.

५९३ । नामन्सीमन्व्योमन्रोमन्लोमन्पाप्मन्ध्यामन् । ४ । १५० ।

सप्तमी निपात्यन्ते । ज्ञायतेऽनेनेति नाम । चिनोतेर्दीर्घः । सीमा । सीमानौ । सीमानः । पक्षे ङाप् । सीने । सीमाः । व्येजोऽप्यस्योत्त्व गुणः । व्योम । रीतेः रोम । लोम । पाप्मा पापश्च । ध्याम परिमार्चं तेजश्च ।

593. The seven words *nāman*, *śīman*, *vyoman*, *roman*, *loman*, *pāpman*, and *dhyāman*, are irregularly formed with the affix *नञिद्* 150.

Thus 1. *नामन्* 'a name', from the root *ना* to repeat, 'to remember', (I. 976), the irregularity consists in the elision of the *च्* of the root. 2. *शीमन्* (a boundary) from *श्वि* 'to bind' (IX 5), the *इ* of which is elongated before the affix *नञिद्*. Its Nom. forms are *शीमा*, *शीमानौ*, *शीमान*. The word *शीमन्* forms its feminine with *डाप्* (IV 1 13 S 461) Thus its Nom. forms are *शीमा*, *शीमे*, *शीमाः*. 3. *व्योमन्* (the sky) from *व्ये* 'to cover' (I 1056), the final of which is replaced by *उ* which undergoes *guna*. 4. *रोमन्* 'the hair on the body of men and animals', from the *रु* 'to cry' (II 24). 5. *लोमन्* 'the hair on the body of men and animals', from *लु* 'to cut' (IX. 30). 6. *पाप्मन्* (sin) from *पा* 'to drink', (I. 972) with the augment *पुन्*. 7. *ध्यामन्* measure, lustre, splendour from *धै* 'to think, to contemplate' (I. 957)

By the force of *बहुल* (diversely) which governs the *Unādi sūtras*, the following words are also irregularly formed under the present rule — *यक्षन्* 'consumption', from *यच्* 'to worship' (X 153) *चोमन्* 'the moon', from *सु* to send, (I. 987), *घातन्* 'a house, the body &c'. from *घा* 'to hold, to maintain' (III. 10)

५९४ । मिथुने नञिः । ४ । १५१ ।

उपसर्गक्रियासंयन्त्रो मिथुनश्च । स्वरासंनिदश्च । दुश्कर्त्ता ।

594 The affix *नञि* comes after roots which are coupled with a Preposition 151.

The relation of an *upasaṅga* with a verb is called *मिथुन* or coupling. Such compound roots take the affix *नञि* instead of *नञिद्*. The difference is in the accent. The word formed by *नञिद्* will have acute on the first syllable, as the affix is *निद्* (VI. 1 197 S 3686) While a word formed by *नञि* will have the affix-accent, for all affixes are first acute, if not otherwise provided for (III. 1 3. S 3708). *i. e.* the accent will fall on the last syllable. Thus from *√मृ* to injure (IX. 18) we have with *नञिद्* (Un IV. 144), *मूर्च्छन्*, but with *नञि* we get *मूर्च्छन्*. In compounding these words with the preposition *सु*, they retain their accent by VI. 2. 139 S. 3873. Thus *सुमूर्च्छन्* or *सुमूर्च्छन्*, one under Un IV. 144 and the last under the present *sūtra*

५९५ । सातिभ्यां नञिस्सनिशौ । ४ । १५२ ।

व्यतीति सात । सातनी । आतना ।

595. The affixes *नञिद्* and *नञि* come respectively after the roots *सो* 'to put an and to, destroy' (IV. 39) and *गो* 'to go' (I. 38). 152.

Thus $\text{सो} + \text{मनिन्} = \text{सौमन्}$ 'appeasing the Sāmaveda itself', so called because it is very difficult to study. This word is of the neuter gender, its Nom. forms being $\text{साम्}, \text{सामनी}, \text{सामानि}$. Similarly $\text{आत्} + \text{मनिन्} = \text{आत्मन्}$ 'the soul'. This word is of the masculine gender.

Note —These two affixes have indicatory न् and ञ् , which show that by both the accent is placed on the first syllable (VI 1 197 S 3686) and by the latter (ञ्), vriddhi is substituted for the end vowel of a stem (VII 2 115 S 254).

५९६ । हनिमशिम्यां सिकन् । ४ । १५३ ।

'हसिका हसयोचिति' । नसिका ।

596 The affix सिकन् comes after the roots हृ 'to kill' (II. 2) and मञ् 'to buzz, hum' (I 760) 153

Thus $\text{हृ} + \text{सिकन्} = \text{हसिका}$ 'a female goose' & a gander, नसिका 'a fly'

५९७ । कोररन् । ४ । १५४ ।

कवरः ।

597. The affix अरन् comes after the root कु 'to sound' (II. 33) 154

Thus $\text{कु} + \text{अरन्} = \text{कवरः}$ 'mixed, intermingled', a reader or lecturer. Since there is no difference between व and वः , the feminine of कवरः is कवरी formed with रीप् (IV 1 42. S 500), meaning a fellet or braid of hair. In other places the feminine form of the word is कवरा (a female reader or lecturer).

५९८ । गिर उडच् । ४ । १५५ ।

गवडः ।

598. The affix उडच् comes after the root गृ 'to swallow' (VI 117) 155.

Thus $\text{गृ} + \text{उडच्} = \text{गवडः}$ 'a kind of bud'.

Note —Some do not read the sūtra as given in the text, but analyse the word गवडः , as गवता डवते namely one who flies with wings (garut) and say that the affix ड comes after the root डी to fly (I 1017) when preceded by the word गवत् , enumerated in the Gunapāṭha under ववादि class. The affix having an indicatory ड causes the elision of the final vowel of डी , and the व of गवत् is elided by taking it to belong to the Prishodaradi class. Thus $\text{गवत्} + \text{डी} + \text{ड} = \text{गवडः}$.

५९९ । इन्देः कनिर्नलोपश्च । ५ । १५६ ।

इदच् ।

599 The affix कनि comes after the root इन्द 'to be supremely powerful' (I 64) of which the nasal is elided. 156

Thus $\text{इन्द} + \text{कनि} = \text{इदच्}$ 'this'.

Note —Ujvaladatta has read this sūtra as हृदेः कनिष्- with न । But we do not find the निष् accent in idam in the Vedas. Thus in हृदेस् त्वत् पौत्रस् हृद्वर्षानस् (Rv VI 44 16), हृदेस् ते सोम्यैस् नक्षु (Rv VIII 54. 8) the accent is on the second, and not on ह, which would have been the case if the affix were निष् (VI 1 197 S 3686). But in Dasapādi, the sūtra is read as हृषो दनक्, i. e. the affix दनक् comes after the root हृष् 'to go'.

६०० । कायतेर्दिनिः । ४ । १५७ ।

किष् ।

600 The affix दिनि 'comes after the root के 'to sound' (I 964). 157

Thus कै+दिष्=किष् 'what, &c'. The affix having an indicatory ङ causes the elision of रे of the root कै.

Note —The final ह in दिनि is merely for the sake of euphony. In fact, Daśapādi gives the affix as दिष् and not दिनि ।

६०१ । सर्वधातुभ्यः दृन् । ४ । १५८ ।

बळश् । अळश् । यळश् । 'हृत्स्वन्-' (२८८५) इति हृत्स्वत्वश् । आदनाच्छब्दश् ।

601. The affix दृन् comes after all roots. 158.

Thus वृष् 'to dwell' (I 1054) + दृन्=बळश् 'a cloth', अष् 'to throw' (IV. 100)+दृन्=अळश् 'a weapon', यष् 'to injure' (I. 763) + दृन्=यळश् 'a weapon', आवि 'to cover' (X. 290)+दृन्=बळश् 'an umbrella', the long आ of the root is shortened by VI. 4 97 S. 2985

The words like पत्रश् 'a leaf' from पत् 'to fall' (I. 898) पात्रश् 'a vessel' from पा 'to drink' (I 927), दंष्ट्रा 'a tooth' from दश् 'to bite' (I. 1038) &c are formed by this rule

६०२ । अस्त्रिगमिनमिहनिविश्यशां वृद्धिश्च । ४ । १५९ ।

आच्छः । गाम्त्रं यकटश् । गाम्त्रं स्तोत्रश् । हाम्त्रं नरकश् । वैच्छः पिष्टपश् । आच्छन्नाकायश् ।

602. The affix च्छ comes after the roots अष् 'to cook' (VI. 4), गष् 'to go' (I. 1031), नष् 'to bow down, to sound' (I 1030), हृष् 'to kill' (II. 2), विष् 'to enter' (VI. 130), and अष् 'to pervade' (V. 18) and it causes the vriddhi of the vowel of the root. 159.

Thus अस्+च्छ=आच्छः 'light, ether', by VIII. 2. 23 S. 54, the स् of अस् is elided, and by VIII. 2. 36 S. 294, the ञ is replaced by च, and the व of the affix is then changed to छ ॥ गाम्त्रश् 'a car', गाम्त्रश् 'a stotra', हाम्त्रं 'death', वैच्छः 'the Heaven', आच्छश् 'the sky'.

६०३ । दिवेद्युच्छ । ४ । १६० ।

दीर्घं ज्योतिः ।

603 The affix दृश् comes after the root दि 'to shine' (IV. 1) which is replaced by दा 160

The letter च in the sūtra indicates that the root substitute undergoes vriddhi by force of the last sūtra

Thus $\text{दिच्} + \text{दृश्} = \text{दाच्} + \text{दृश्} = \text{दौघश्}$ 'light

६०४ । उषिखनिभ्या कित् । ४ । १६१ ।

उदृश् । खाल खनिभ जलाधारश्च ।

604 The affix दृश् comes after the roots उद् 'to burn' (I. 727) and खद् 'to dig' (I 927) and is treated as कित् 161

Thus $\text{उच्} + \text{दृश्} = \text{उदृश्}$ 'a camel', खान्श् 'a spade, an oblong pond'.

६०५ । सिबिमुच्योष्टेरूच् । ४ । १६२ ।

सूत्रश् । मूत्रश् ।

605. The affix दृश् comes after the roots सिच् 'to sew' (IV 2) and सुच् 'to save' (VI 136), the णि portions of which are replaced by क् The affix is treated as कित् 162.

Thus $\text{सिच्} + \text{दृश्} = \text{सूच्} + \text{दृश्} = \text{सूत्रश्}$ 'a thread', मूत्रश् (urine).

Note — These two words could have been formed from the roots सूत्र and मूत्र of the Churādi class also (X 360 and 361) by the affix अच् (III 3. 56 S 3231), but the difference would be in the accent.

६०६ । अनिचिमिदिशसिभ्यः कत्रः । ४ । १६३ ।

आन्त्रश् । चित्रश् । मित्रश् । यज्ञश् ।

606 The affix क्त्र comes after the roots अच् 'to go' (I 493) चि 'to collect, gather' (V 5), मिद् 'to love' (I 779), and मच् 'to injure' (I 763) 163

Thus $\text{अच्} + \text{क्त्र} = \text{आन्त्रश्}$ 'an entrail', intestine', चित्रश् 'a picture, मित्रश् 'a friend' यज्ञश् 'a weapon'

Note — The lengthening in āntram is by VI 4 15. S 2666 All these words are end acute by affix accent (III 1. 3. S 3708) as in मृग आन्त्राणि वेदे । चित्रं देवानाम् । मित्रं नयनम् । यज्ञस्य यज्ञमणि ।

६०७ । पुवो ह्रस्वश्च । ४ । १६४ ।

पुत्रः ।

607 The affix ह्रस्वश्च comes after the root पु 'to purify' (IX. 12)' of which the long ऊ is shortened 164.

Thus $\text{पू} + \text{ह्रस्वश्च} = \text{पुत्रः}$ 'a son'

Note — Some derive the word पुत्र as पुत्रात् नरकस्तस्मात् प्रावते & c one who saves from the hell called पुत्र In this sense the word will be formed thus — $\text{पुत्र} + \text{त्रा} + \text{क्} = \text{पुत्रः}$ (III. 2. 3 S 2915)

६०८ । स्त्यायतेङ् । ४ । १६५ ।

खी ।

608 The affix *drat* comes after the root स्तृ 'to sound, to collect, crowd' (I 959) 165

Thus स्तृ+इट्=स्त्री 'a woman' The affix having an indicative इ causes the elision of the टि (i.e. रे) portion of the root स्तृ Then the य् of the root is elided by VI 1 66 S 73 Thus the stem formed is स्तृ. The feminine is formed by adding स्त्री by IV 1 5 S 470

६०९ । गुधूवीपचिवचियनिसदिक्षदिभ्यस्त्रः । ४ । १६६ ।

'गोत्रस्यान्नामवशयोः' गोत्रा वृथिवी । चर्त्तं पृथक् । वेत्तस् । पक्त्तस् । वक्त्तस् । यन्तस् । चन्तस् । वन्तस् ।

609 The affix *tra* comes after the root वृ to speak indistinctly (I 997), धृ 'to hold' (I. 948), गी to go, to beget (II 39), पृ to cook (I 1045), वृ to speak, (II 54), वृ 'to abstain' (I 1033), वृ 'to go, to break' (I 907) and वृ (it is *sautia* root) 166

Thus वृ+त्र=गोत्रः 'a family', its feminine is गोत्रा 'the earth', चर्त्तस् 'the house', वेत्तस् 'the cane', पक्त्तस् 'the sacred fire maintained by a house holder', वक्त्तस् 'the face', यन्तस् 'an instrument', चन्तस् 'a sacrificial session', वन्तस् the Kshatriya caste

६१० । हुयामात्रुभसिभ्यस्त्रन् । ४ । १६७ ।

होत्रस् । यात्रा । नात्रा । ओत्रस् । भस्त्रा ।

610 The affix *tran* comes after the roots हु to sacrifice, to worship' (III 1), वा 'to go' (II 40), मा to measure (II 53) वृ to hear (I 986), and भव to censure, to shine' (III 18) 167

Thus हु+त्र=होत्रस् 'a sacrifice or worship', यात्रा 'going', नात्रा 'a measure', ओत्रस् 'hearing, the ear', भस्त्रा 'a pair of bellows, a leathern vessel for holding water'

६११ । गमेरा च । ४ । १६८ ।

गात्रस् ।

611 The affix *त्र* comes after the root गम् 'to go' (I. 1031) of which च is replaced by आ । 168

Thus गम्+त्र=गात्रस् 'the body'.

६१२ । दादिभ्यश्छन्दसि । ४ । १६९ ।

दात्रस् । पात्रस् ।

612 In the Chhandas the affix *त्र* comes after the roots दा 'to cut' (II 50), and the rest. 169.

Thus दा+त्र=दात्रस् 'an instrument of cutting, a sickle', पात्रस् 'a vessel' from the root पा 'to drink' (I. 972), वेत्तस् 'a field' from the root वि 'to dwell' (VI. 114).

६१३ । भूवादिगुण्यो चित्रम् । ४ । १९० ।

भावित्रच् । वादित्रच् । गारित्रभोदनच् ।

613 The affix चित्रच् comes after the roots भू 'to be' (I 1), वद् 'to speak, to inform' (I, 1058) and गृ 'to swallow' (VI 117) 170

Thus भू + चित्रच् = भावित्रच् 'the three worlds १ & heaven, earth and lower regions' The indicatory च of the affix causes the vriddhi. वादित्रच् 'a musical instrument' गारित्रच् 'water'

६१४ । चरेवृत्ते । ४ । १९१ ।

चारित्रच् ।

614. The affix चित्रच् comes after the root चर to walk (I 591) when the derivative word means 'conduct' 171.

Thus चर + चित्रच् = चारित्र 'conduct, behavior'

Note — The word चरित्र has been also formed by ह्रस्व affix, as already taught before. From this word, we can get चारित्र्य by अण् of Prajñādi class But the difference is in accent

६१५ । अशित्रादिभ्य इत्रोत्रौ । ४ । १९२ ।

अशित्रच् । वहिलच् । परित्री नदी । जैह् एवमादिभ्य उत्रः । ओत्रं महरणच् । वृज् । ववज् मावरणच् ।

615 The affix *itra* and *utra* come respectively after the roots अण् 'to pervade' (V 18) and √tra 'to protect' (I 1014) and like these 172

Thus अण् + इत्र = अशित्रच् 'a thief, an oblation of rice', वहिलच् 'a raft, boat', परित्री 'the earth' जै + उत्र = तोत्रच् 'a goad, a kind of disease', ववज्च् 'a cloak, mantle' from √vriñ (I 8)

६१६ । अमेद् विषति चित् । ४ । १९३ ।

अमित्रः शत्रुः ।

616 The affix ह्रस्व, treated as चित्, comes after the root अण् to go (I. 493) when the derivative word means 'an enemy'. 173.

Thus अण् + ह्रस्व = अमित्रः 'an enemy'. Q. Is it not अ + मित्र a non-friend. अ + मित्र = अमित्रच् which is Neuter.

६१७ । आः समिगिनकषिभ्याम् । ४ । १९४ ।

सप्रुर्वादिभ्यो निप्रुर्वात्कषेत् आ स्यात् । स्वरदित्वादव्ययत्वच् । समया । निकषा ।

617 The affix आ comes after the roots हण् 'to go' (II 36) preceded by the preposition चच्, and कण् 'to extract' (I. 716) preceded by the preposition नि. 174.

The derivative words are avyayas, (indeclinables) since they are enumerated in the list of words beginning with स्वर &c. (I, 1, 37, S. 447).

Thus दृक् + हृक् + आ = दृश्या 'duly, seasonably' निकषा 'near', hard, close by &c

By the force of बहुल 'diversely' which governs all Unādi sūtras, दोषा (at night) is formed from the root दुष् 'to be bad or corrupted' (IV 76) with the affix जा, दिवा 'at day' is from the root दिश् to shine (IV 1) with the affix आ, there is no guna of the root by the बहुल (diversely), स्वषा 'the oblation of food offered to the pitris or manes of deceased ancestors,' from the root स्वद् 'to be sweet' (I 18) the द being changed to च by the force of बहुल 'diversely'.

६१८ । चित्तेः कणः कश्च । ४ । १७५ ।

बाहुलकादयुक्तः । 'चिक्कण नवृत्तं लिङ्गवत्' ।

618 The affix कण comes after the root चित् 'to think' (I. 39), of which the final is replaced by क 175

Thus चित् + कण = चिक्कण 'greasy'. There is want of guna as a diversity See Amarakosha II 9. 46 for the line चिक्कण नवृत्तं लिङ्गवत् &c

६१९ । सूचे. स्मन् । ४ । १७६ ।

सूक्ष्मवत् ।

619. The affix स्मन् comes after the root सूच् 'to pierce' (X. 327). 176

Thus सूच् + स्मन् = सूक्ष्मन् fine, subtle The चि is elided The च is changed to क, and the स to च ।

६२० । पातेर्दुस्सुन् । ४ । १७७ ।

पुनार्वत् ।

620 The affix दुस्सुन् comes after the root पा 'to protect' (II 47). 177

Thus पा + दुस्सुन् = पुस् the आ of पा is elided by the affix being चिद्, च is changed to anusvāra. By VII. 1. 89 S. 486, ञच् is substituted for the final of पुच् in the strong cases. So its Nom. forms are पुनार्व, पुनार्वी, पुनारः the र्व being added in the strong cases after ञ by VII. 1. 70 S. 381. This word is, however, differently derived in the Mahābhāṣya, while others read the sūtra as पुनो दुस्सुन् ।

६२१ । रुचिभुजिभ्यां किञ्चयन् । ४ । १७८ ।

रुचिचयनिष्टवत् । भुजिचयो दासः ।

621. The affix किञ्चयन् comes after the roots रुच् 'to please' (I. 781), and भुज् 'to protect', enjoy (VII. 17), 178.

Thus रुच् + किञ्चयन् = रुचिचयन् 'agreeable, pleasing', भुजिचयः 'a servant'.

६२२ । वसेस्तिः । ४ । १७९ ।

'वस्तिर्नामिदं द्वयोः' । 'वस्तयः स्वर्द्धमावृजे' । बाहुलकाच्चासः । वास्तिः दासवत् । चिन्त्य (चयनमवस्थतीत्यवस्थिः । यक्कच्चादिः ।

622. The affix *ति* comes after the root *वस* 'to dwell to cover' (I 1054, II. 13). 179

Thus *वस् + ति = वस्ति*: 'the abdomen', the portion of the abdomen below the navel. The plural *वस्तयः* means the thread at the end of a piece of woven cloth the fringe of a garment, the skirt, the edge or hem of a garment.

By the force of *वहुल* 'diversely' which governs the Unādi sūtras, the root *शास्* 'to rule' (II 66) takes also the affix *ति* after it. Thus *शास्ति*: punishment by the king.

So also *अगस्ति*: 'the name of a sage', this word belongs to the *वक्त्रादि* class of the Ganapātha. It is formed from the root *अश्* to throw (IV 100) with the upapada *अग* a mountain. It literally means he who humiliates (*अस्यति*) the mountain (*अग*). Agastī humiliated or threw down the Vindhya hills.

६२३ । सावसेः । ४ । १८० ।

स्वस्ति । स्वरदिपाठादभ्ययत्वम् ।

623 The affix *ति* comes after the root *अश्* to be (II. 56) preceded by the preposition *सु*. 180

Thus *सु + अश् + ति = स्वस्ति* a term of blessing. This word is an indeclinable, as it is enumerated in the class of *स्वर* &c I. 1 37 S. 447.

६२४ । वी तसेः । ४ । १८१ ।

वितस्तिः ।

624 The affix *ति* comes after the root *वस्* 'to fade away' (IV 103) preceded by the preposition *वि*. 181

Thus *वि + वस् + ति = वितस्ति*: 'a measure of length equal to 12 *angulas* being the distance between the extended thumb and the little finger'.

Similarly *विशस्ति*: from the root *वश्* (to rule)

६२५ । पदिप्रथिभ्यां नित् । ४ । १८२ ।

पत्तिः । प्रथिभिः । * विदुन्नेष्वग्रहादीनाम् - * इतीह ।

625. The affix *ति* comes after the roots *पद्* 'to go' (IV 60) and *प्रथ्* 'to be famous' (I 802) and is treated as *नित्*. 182.

Thus *पद् + ति = पत्ति*: 'a footman', *प्रथ् + ति = प्रथिति*: 'celebrity, fame'. The root *प्रथ्* has received the augment *इद्* by the *Vārtika तिन्नु* &c given in the Siddhānta Kāumudī under III 3. 103 S 3280, but in Kāśikā under VII 2 9.

६२६ । कृणातेह स्वश्च । ४ । १८३ ।

कृतिः ।

626 The affix *ति* comes after the root *हृ* to tear (IX. 23) of which the long *श्* is shortened 183

Thus *हृ + ति = कृति*: 'a leathern bag for holding water, a fish'.

६२७ । कृतकृपिभ्यः कीटन् । ४ । १८४ ।

किरीटं शिरोवेष्टनम् । तिरिटं पुवर्त्तम् । 'कृपीटं कुचिवारिणो' ।

627. The affix कीटन् comes after the roots कृ 'to scatter' (VI. 116) कृ to cross over (I 1018), कृप् 'to be weak' (I. 799). 184

Thus कृ+कीटन्=किरीटम् 'a diadem a crown', तिरिटम् 'gold', कृपीटम् 'the belly, water, forest' -

Note —In the Daṣapād. the sūtra is read as कृगृ कृपिकृपिभ्यः । Accordingly, a fourth example is given there as कम्प् (to shake)+कीटन्=कम्पीटः ।

६२८ । रुचिवचिकुचिकुटिभ्यः कितच् । ४ । १८५ ।

रुचितर्पितम् । उचितम् । कुचितं परिमितम् । कुटितं कुटिलम् ।

628. The affix कितच् comes after the roots रुच् 'to please' (I 781), वच् 'to speak' (II 54), कुच् 'to utter a shrill cry as a bird' (I 199, 200), कुट् 'to be crooked' (VI 73) 185

Thus रुच्+कितच्=रुचितम् 'pleasing agreeable', वच्+कितच्=उचितम् 'proper', the व of the root undergoing samprasāraṇa before the affix having an indicative क by VI. 1 15 S 2409 कुचम् 'small, little', कुटितम् or -लम्.

६२९ । कुटिकुचिभ्यां कमलन् । ४ । १८६ ।

कुङ्कुमलम् । कुङ्कुमलम् ।

629 The affix कमलन् comes after the roots कुट् 'to be crooked' (VI 73) and कुच् 'to pull out, extract' (IX 46) 186

Thus कुट्+कमलन्=कुङ्कुमलः 'an opening bud', in the neuter a hall कुङ्कुमलम् 'cutting, a leaf'

६३० । कुपेलेशच् । ४ । १८७ ।

कुपुल्ल पापम् ।

630. The affix कमलन् comes after the root कुप् the व् of which is changed to ल् 187

Thus कुप्+कमलन्=कुपुल्लम् 'sin'

६३१ । सर्वधातुभ्योऽञ्जन् । ४ । १८८ ।

चेतः । वरः । पयः । सदः ।

631. The affix अञ्जन् comes after all roots. 188

Thus चिच् to perceive (I. 39) + अञ्जन्=चेतच् 'consciousness', वरच् a pond from वृ 'to move' (III. 16) it forms its feminine with जीच् thus वरजी 'a large lake', पयच् 'water, milk' from पी 'to drink' (IV 38), सदच् 'an assembly, from सद् 'to injure, to cut' (I. 907) Other words are also thus formed by this affix as वर्णच् (light) from वर्ण् 'to shine' (I. 175), रोदच् 'weeping' from रुद् 'to weep' (II. 58), वयच् 'age' from वी 'to go, to grow &c', (II. 39), अञ्जन्

food, boiled rice' from अश् 'to breathe' (II. 61), तमश् 'darkness, from तश् 'to fade' (IV. 93), सहश् 'courage' from सह् 'to endure' (I 905), तपश् 'austerity' from तप् 'to burn' (I 1034), महश् 'great' from मह् 'to worship' (X 321), नभश् 'heaven' from नभ् 'to injure' (I 788), रजश् 'dust, powder, diet' from रज् 'to color' (I 1048), the nasal of रज् is elided, because the affix is क्तिच् after this root, as is taught in the subsequent sūtra IV 216.

The words नभ, तपं, सह, तम and रज ending in अ are also valid forms. They are derived by the affix अच् (Pachādi), except रज which is formed by क् (पञ्चम्ये कविधानम्)

६३२ । रपेरत् एचच् । ४ । १८८ ।

रेपोऽवदाच् ।

632 The affix अञ्चुर् comes after the root रप् to speak distinctly, to praise (I 428) of which अ is replaced by च । 189.

Thus रप् + अञ्चुर् = रेपश् 'low, vile &c'. See mantra अरेपनातन्वा where the word is so explained in the gloss.

६३३ । अशेर्देवने युट् च । ४ । १९० ।

देवने झुतौ । यश् ।

633 The affix अञ्चुर् comes after the root अश् 'to pervade' (IV 18) when the derivative word means praise, and there is also the वृह augment 190

Thus अश् + वृह + अञ्चुर् = यश् 'praise' The word देवन् means praise

६३४ । उठजेर्बले बलोपश्च । ४ । १९१ ।

ओज ।

634 The affix अञ्चुर् comes after the root उठ् to make straight (VI 20) when the derivative word means strength. There is the elision of ब् of the root also 191

Thus उठ् + अञ्चुर् = ओजश् strength, power, light, aura

६३५ । श्वेः संप्रसारण च । ४ । १९२ ।

श्वः । श्वसी । बलपर्वयोऽयश् ।

635. The affix अञ्चुर् comes after the root श्वि to go, to swell, the च् of which undergoes Samprasāhana (i. e. च् is changed to ष्). 192.

Thus श्वि + अञ्चुर् = श्वैश् 'strength' This word is of the neuter gender Its Nom forms are श्वः, श्वसी, श्वंश्चि.

६३६ । अयतेः स्वाङ्गे शिरः क्तिच् । ४ । १९३ ।

अयतेः शिर आदेशोऽनुक्तिच् । शिरः । शिरसी ।

636 The affix अञ्चुर् treated as क्तिच् comes after the root शि 'to serve' (I. 945) which is replaced by शिरः when the derivative word means a part of the body. 193.

Thus शि + अङ्गु = शिरस् 'the head'. Its Nom forms are शिरः, शिरसी, शिरसि ॥ The word शिर ending in शि is also a valid form, as विश्वं ब्रह्मात् नमो शिरे (Vāyu Purana)

६३७ । अर्तेरुच्य । ४ । १९४ ।

उरः ।

637. The affix अङ्गु (treated as किर) comes after the root श्च 'to go' (III 16) which is replaced by उ । 194

Thus श्च + अङ्गु = उरस् 'the breast, excellent'

६३८ । व्याधौ शुट् च । ४ । १९५ ।

अयो गुदव्याधिः ॥

638 The affix अङ्गु comes after the root श्च 'to go' and also the augment शुट् when the derivative word means a disease 105

Thus श्च + शुट् + अङ्गु = अर्शः 'piles'

६३९ । उदके नुट् च । ४ । १९६ ।

अर्तेरुत्प्लव्यासस्य च नुट् । अर्शः । अर्शसी ।

639 The affix अङ्गु comes after the root श्च 'to go', and also the augment उट् when the derivative word means water 196

Thus श्च + उट् + अङ्गु = अर्शस् 'water, stream, flood'. Its Nom forms are अर्शः, अर्शसी, &c.

६४० । हण आगसि । ४ । १९७ ।

पनः ।

640. The affix अङ्गु comes after the root हण् 'to go' (II 36), and also the augment उट् when the derivative word means 'sin'. 197.

Thus हण् + उट् + अङ्गु = पनः 'sin'

६४१ । रिचेर्धने चिकच । ४ । १९८ ।

चातमत्ययस्य नुट् । चिरकात्कुत्वच् । रेक्यः । पुत्रर्णच् ।

641 The affix अङ्गु treated as चिच् comes after the root रिच् 'to purge' (VII 4) and also the augment चट् when the derivative word indicates wealth. 198.

The affix being treated as चिच्, the च् of the root is changed to क् (VII. 3. 52 S 2863).

Thus रिच् + उट् + अङ्गु = रिक् + उट् + अङ्गु = रेक्य 'wealth, gold'. (The च् being changed to क् by VIII. 4. 2. S. 197).

Note —In Dasapādī vṛtti, the augment उट् is not read into the sūtra, and the example given is रेक्यः, रेक्यौ &c. Ujvaladatta reads the sūtra as

'richer dhane chut kichcha' and he gives the example रिज्जन्त् । But they are both wrong We find the form रेक्ञच् in the Vedas, as in नित्यं रेक्ञो. नर्त्याः, परिष द्वा इतरणस्व रेक्ञः (Rv. VII 4. 7).

६४२ । चायतेरन्ने ह्रस्वश्च । ४ । १९९ ।

चनो भक्तश्च ।

642 The affix ञञ्च् comes after the root चाच् 'to worship, to discern' (I 929), the long ञ् of which is shortened to short ञ, and there is also the augment उद् when the derived word has some reference to food. 199.

Thus चाच् + उद् + ञञ्च् = चञ् + उद् + ञञ्च् = चनश्च Food, delight. The च् of the root is elided by VI. 1. 66. S. 873

Note —The word is चन and not चञ्च as wrongly given by the author of Dasapādi vritti In the Vedas we find चनो दक्षिण पचतः and जुते दक्षिण मञ्चनः with the dental न ।

६४३ । वृङ्शीङ्भ्यां रूपस्वाङ्गयोः पुद् च । ४ । २०० ।

वर्षो रूपश्च । शेषो गुह्यश्च ।

643 The affix ञञ्च् comes after the roots वृच् 'to choose' (IX 38), and शीच् 'to sleep' (II. 22.) and also the augment उद्, when the derived words mean 'form' and 'a part of the body' respectively. 200.

Thus वृच् + उद् + ञञ्च् = वर्षश्च 'form', शीच् + उद् + ञञ्च् = शेषश्च 'the penis, a testicle, a tail'.

Note —See the mantra ञञ्चिद्विद्वदेवाञ्चभिवर्षवापुश्च । The word शेषः ending in ञ is also a valid form, as in the verse यस्वापुश्चनः प्रहराज शेषश्च ।

६४४ । स्त्रिभ्यां तुद् च । ४ । २०१ ।

स्रोतः । रेतः ।

644 The affix ञञ्च् comes after the roots स्रुच् 'to go, to flow' (I 987) and रीच् 'to trickle' (IV. 30), and also the augment उद्. 201.

Thus स्रुच् + उद् + ञञ्च् = स्रोतश्च 'current', the senses रेतश्च a flow, current, the semen, the quick silver.

६४५ । पातेर्बले जुद् च । ४ । २०२ ।

राजः । पाजवी ।

645 The affix ञञ्च् comes after the root पाच् 'to protect' (II 47), and also the augment जुद्, when the derived word means 'strength' 202.

Thus पाच् + जुद् + ञञ्च् = पाजश्च (strength) Its Nom forms are पाजश्च, पाजवी &c Ujjvaladatta reads the augment as जुद् but it is incorrect. In the mantra वृद्धपाजा अमर्त्यः (Rv. III. 27. 28) the letter is ज and not च ।

६४६ । उदके युट् च । ४ । २०३ ।

पायः ।

646. The affix अयुर् comes after the root पा to protect, and the augment युट् when the derived word means 'water' 203
Thus पा + युट् + अयुर् = पायस् 'water' A K. I. 10 4.

६४७ । अन्ने च । ४ । २०४ ।

पायो भक्षत् ।

647. The affix अयुर् and the augment युट् come after the root पा to protect when the derived word means food 204.

Thus पा + युट् + अयुर् = पायस् 'food'

६४८ । अर्धेनून्धौ च । ४ । २०५ ।

अर्धेनून्धौ वाच्येऽनुन्धुवागमो पादेशश्च । अन्धोऽन्नश्च ।

648. The affix अयुर् and the augment युर् come after the root अर्ध् 'to eat' (II. 1), the इ of which is changed to य्, when the derived word means 'food' 205

Thus अर्ध् + युर् + अयुर् = अन्नश्च 'food' A K II. 9 48.

६४९ । स्कन्देश्च स्वाङ्गे । ४ । २०६ ।

स्कन्धः-स्कन्धस्यै ।

649. The affix अयुर् comes after the root स्कन्द् 'to go, to be dry' (I. 1028), the इ of which is changed to य्, when the derived word refers to 'a part of the body' 206

Thus स्कन्द् + अयुर् = स्कन्धश्च 'the shoulder'. Its Nom. forms are स्कन्धश्च, स्कन्धस्यै.

६५० । आपः कर्माख्यायास् । ४ । २०७ ।

कर्माख्याया इत्यो युट् च वा । आपः । अपः । बाहुलकात् । आपः । आपस्यै ।

650. The affix अयुर् and optionally the augment युट् come after the root आप् 'to pervade' (V 14) the long आ of which is shortened to short अ, when the derived word refers to 'work' or 'form' 207

Thus आप् + युट् + अयुर् = अन्नश्च or without the augment युट्, अपश्च 'work, sacrificial act or rite, form, shape'

By the force of बाहुल (diversely) which governs all Upadī sūtras, the long आ is neither shortened nor the augment युट् added to, the root आप्, before the affix अयुर्. Thus आपश्च is formed. It is of the Neuter gender and means water, sin, a religious ceremony. Its Nom. forms are आपः, आपस्यै &c.

६५१ । रूपे जुट् च । ४ । २०८ ।

अन्नो रूपश्च ।

651 The affix **अडु** and the augment **ड** come after the root **आप्** (to pervade), the long **आ** of which is shortened to **अ** when the derived word means 'shape' or 'form'. 208.

Thus **आप् + ड + अडु = अङ्गम्** (shape, beauty). The **प्** of the root is changed to **व** by VIII. 4 53. S 52

६५२ । उदके नुम्नौ च । ४ । २०८ ।

अङ्गम् ।

652 The affix **अडु** and the augment **ड** come after the root **आप्** the **प्** of which is replaced by **व**, and the long **आ** is shortened to **अ**, when the derived word means 'water'. 209.

Thus **आप् + ड + अडु = अम्बम्** 'water'.

६५३ । नहेर्दिवि भश्च । ४ । २१० ।

अम्बम् ।

653. The affix **अडु** comes after the root **नङ्** 'to bind' (IV. 57) the **ङ** of which is replaced by **व**, when the derived word means 'the sky' 210

Thus **नङ् + अडु = नन्वम्** 'the sky'.

६५४ । इण आगोऽपराधे च । ४ । २११ ।

'आगः पापापराधयोः' ।

654. The affix **अडु** comes after the root **इङ्** 'to go' (II 36) which is replaced by **आग**, when the derived word means fault, a wrong act 211.

Thus **इङ् + अडु = आग + अडु = आगम्** 'fault, offence, sin'.

६५५ । अमेर्हुक्च । ४ । २१२ ।

अङ्गम् ।

655 The affix **अडु** comes after the root **अङ्** 'to go' (I. 493), and also the augment **ड**. 212

Thus **अङ् + ड + अडु = अङ्गम्** a sin, trouble, anxiety, care &c.

६५६ । रमेश्च । ४ । २१३ ।

रङ्गम् ।

656 The affix **अडु** and the augment **ड** come also after the root **रङ्** 'to play' (I 906). 213.

Thus **रङ् + ड + अडु = रङ्गम्** enjoyment, speed, eagerness, violence.

६५७ । देशेऽह च । ४ । २१४ ।

रन्तेऽस्मिन् रङ्गः ।

657. The affix **अडु** comes after the root **रङ्** (to play) the **ङ** of which is changed to **ड** when the derived word means a place, 214

Thus **रङ् + अडु = रङ्गम्** 'a deserted, lonely or hiding place, a secret, mystery, solitude &c'.

६५८ । अज्ज्यञ्जियुजिभुजिभ्यः कुश्च । ४ । २१५ ।

रभ्योऽमुन्मत्तवर्गज्ञानतादेवः । 'अङ्गुलिद्वयरीत्योः' । अङ्गः पक्षी । योगः समाधिः । नर्गस्तैजः ।

858. The affix **अङ्ग** comes after the roots **गम्** 'to go, to worship' (I 203), **अङ्ग** 'to anoint, to make clear' (VII 21), **युज्** 'to unite' (VII 7), **भङ्** 'to break' (I. 191) the last letters of each of these is replaced by **ङ**. 215.

Thus अङ्गु + अङ्गुस् = अङ्गुस् 'a sign'. Its Nom forms are अङ्गुः, अङ्गुवी, अङ्गुवि. So also अङ्गुस् 'a bird' its Nom forms, being अङ्गुः, अङ्गुवी, अङ्गुवि. योगस् 'yoga or contemplation and meditation, अङ्गुस् 'light'. The word योगस् is declined as योगस्, d योगवी, pl. योगवि.

Note —In हरः स्वरद्वयोः भर्गः the word bharga ends in ञ formed by वञ् । Similarly we get from नृचा (IV 114), नृचाञ् dwelling, temple.

६५९ । भूरक्षिभ्यां कित् । ४ । २१६ ।

शुभः । वरः ।

659. The affix **बभूव** treated as **बिब** comes after the roots
भू 'to be' (I 1) and **रब्** 'to color' (I. 1048). 216.

Thus $\text{अ+असुन्}=\text{अ+उन्}$ (VI 4. 77 S. 271)+ $\text{असुन्}=\text{असुन्}$ 'the atmosphere, the ether'. It is an Indeclinable. So also रसुन् 'dust &c.'

६६० । वसेर्गित् । ४ । २१७ ।

वासी वक्षस् ।

660. The affix कृत् comes after the root कृ 'to dwell' (I. 1054) is treated as कृत्. 217.

Thus वस् + कृत् = वासक् 'a cloth'. The vriddhi is caused by the affix being treated as चिह्न.

६६१ । चन्देरादेप्रच कः । ४ । २१८ ।

सुन्दः ।

661 The affix चञ्च comes after the root चञ्च 'to gladden, to shine' (I 68, the initial च of which is changed to च. 218.

Thus वन्द + असुन् = वन्दस् (the Veda, a metre).

६६२ । पश्चिमदिग्भ्यां सुट् च । ४ । २१९ ।

‘पञ्चसी तु स्मृतौ षष्ठी’ । षष्ठो हृदयस् ।

662 The affix **अङ्** with the augment **इ** comes after the roots **पक्** 'to cook (I 1045)' and **वक्** 'to speak (II 54)'. 219.

Thus पङ्+ङुद+अङुद=पङ्दु a wing, a half month'. Its Nom. forms are पङ्दु: d पङ्दवी pl पङ्दवि In the Śrutis (i. e. Vedas), the word पङ्दु is of the neuter gender and ends in the consonant ङ as in शाखायै पङ्दवी and दुर्धनैरे द्वे पङ्दवी। But in the Smritis, the word is of the masculine gender, ending in a vowel. Thus its Nom. forms are पङ्दुः, पङ्दो &c. So also is the word पङ्कज formed meaning the chest.

६६३ । वहिहाधाज्म्यश्छन्दसि । ४ । २२० ।

यथा अन्वद्वाद् । हावाकृन्मः । वावाः पर्वत इति प्राहुः । चञ्चुलस्तु चिदित्यनुबर्तते न तु बुद् । तेन बहिषपवाहृदिः । इतरयोः 'आतो युक्-' (२७६१) इति युक् । 'ओवा वृष् नृवाहवा' । 'ओवा हव वृक्षतः स्तोत्रवाहाः' । विश्वो विहावाः । 'वाजम्भरो विहावाः' । 'देवो नयः पृथिवी विश्ववावाः' । 'अधारवत्पृथिवी विश्ववायवस्' । 'वर्चस भूरिवायवस्' इत्यादि ।

663 In the chhandas the affix अजुद् comes after the roots वृ 'to carry' (I 1053) वा 'to abandon (III. 8)' and वा to hold (III 10) 220

According to Ujjvaladatta, and others the augment बुद् comes after the roots, by the force of the last sūtra. Thus the examples given by the ancient commentators Prasādakāra &c are वृ + बुद् + अजुद् = ववृद् 'an ox', हावद् 'the moon', वावद् 'a mountain'.

But these forms are not correct, for no such words are to be found in the Vedas and this is a Vaidic sūtra. On the contrary, the forms found there are shown below The anuvṛtti of चिद् is only current in this sūtra and not that of बुद् ।

Thus वृ + अजुद् = वाहृद् 'Agni, a hymn' In fact, the affix is treated as चिद्, thus causing vriddhi of the penultimate vowel of the root. As in the Rig Veda, ओवा वृष् नृ वाहवा and ओवा हव वृक्षत स्तोत्रवाहाः ।

After the other two remaining roots (३ e वा and ४ वा), the affix अजुद् being treated as चिद् causes the augment युक् to be added by VII. 3 33 S. 2761. Thus वा + युक् = वावद् (abandoning) and वा + युक् = वायवद् supporting. As in the Rig Veda, विश्वो विहावाः (Rv. I 128 6) where विहावाः means वहाद् great So also वाजम्भरो विहावाः । Similarly देवो नयः पृथिवी विश्ववावा (Rv I. 73. 3) "Like a God who (Agni) is the supporter of the whole universe." &c, where विश्ववावाः means सर्वस्य जगतो धर्ता । So also अधारवत् पृथिवी विश्ववायवस् । च वर्चसभूरिवायवस् &c.

६६४ । ह्य आसिः । ४ । २२१ ।

अवाः वह्निः । स्वरादिपाठादव्ययत्वम् ।

664. The affix आसि comes after the root वृ 'to go' (II. 36). 221.

Thus वृ + आसि = अवाः 'fire'. It is an avyaya or Indeclinable since it has been enumerated in the list of words beginning with वस् &c. See I 1. 37. S 447

६६५ । मिथुनेऽसिः पूर्ववच्च सर्वम् । ४ । २२२ ।

उपसर्गमिथिष्टो धातुर्मिथुनं तत्रासुनोपवादोऽसिः स्वरार्थः ।

665. The affix असि comes after all roots instead of अजुद् when they are in combination with an upasaiga or preposition and every thing else is like as if *asun* was added. 222.

The difference between अवि and अदुर् is in accent only otherwise the forms are the same A root joined with an upasarga is called mithunam

Thus र्विच् formed by अदुर् Un IV 190, but अदुर्विच् under the present sūtra Similarly अदुर्विच् । सुखोर्विच् &c.

६६६ । नञि हन एह च । ४ । २२३ ।

अनेहाः । अनेहवी ।

666 The affix अवि comes after the root हन् 'to kill' (II 3) preceded by the negative particle नञ्, and the root हन् is replaced by एह 223

Thus हन् + अवि = अह् + एह + अवि = अनेहस् (without a rival, incomparable, not killed or destroyed or obstructed). Its Nom. sing is अनेहाः by VII 1. 94 S. 276 Its Nom. Dual is अनेहवी

६६७ । विधाजो वेध च । ४ । २२४ ।

विधातीति वेधाः ।

667 The affix अवि comes after the root त्वधाञ् (धा 'to hold' (III. 10) preceded by वि) and the root विधा is replaced by वेध 224.

Thus विधा + अवि = वेध + अवि = वेधस् 'the creator, Name of Brahman'. Its Nom. sing is वेधाः ।

६६८ । नुवो धुद् च । ४ । २२५ ।

नोधाः ।

668. The affix अस् comes after the root नृ 'to praise' (II 26), and there is also the augment धुद्. 225

Thus नृ + धुद् + अस् = नोधस् the panegyrist In the Mantra नदो नवद् वीर्यो नोधाः the word nodhâh is explained in the Nirukta by नोधा अस्मि नोधाति the Rishi is called *nodhas* or he who praises.

६६९ । गतिकारकोपपदयोः पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं च । ४ । २२६ ।

अविः स्यात् । सुतपाः । जातवेदाः । 'गतिकारकोपपदार्थकृद्' (३८७३) इत्युत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वे सति शेषस्यानुदात्तत्वं प्राप्ते तदपवादार्थमिदम् ।

669 The affix अवि comes after compound words which have for their first member either a *gati* word, or when the upapada is a *kāraka*, and the first member retains its original accent 226.

This sūtra regulates accent.

Thus धु + तप् 'to burn' (I. 1034) + अवि = धुतपस् । Similarly जातवेदस् from /चिद् (II 55 and VI 138).

By VI 2. 139 S. 3873 compound words whose first member is a *gati* preposition or a *Kāraka* noun, retain the accent of their *second* member, and the first member becomes *anudatta*. This sūtra makes an exception

to it and declares that such compounds when ञसि formed, retain the accent of their *first* member, and the second member becomes anudatta

६७० । चन्द्रेनो ङित् । ४ । २२७ ।

चन्द्रोपपदान्नाङोऽसिः स्वात्म च ङित् । चन्द्रनाः ।

670 The affix ञसिः treated as ङित् comes after the root च 'to measure' (III 6 and IV. 34) preceded by the word चन्द्र as upapada 227

Thus चन्द्र + च + ञसि = चन्द्रन् + ञसि = चन्द्रन् 'the moon, a month, camphor' Its N S is चन्द्रनाः d चन्द्रनसोः pl चन्द्रनसः । Haradatta explains it by चन्द्र रजत अमृत च तदिव नीयते असी ।

६७१ । वयसि धाजः । ४ । २२८ ।

वयोवास्तवसः ।

671 The affix ञसि treated as ङित् comes after the root च 'to hold' (III 10) preceded by the word वयस् as upapada 228

Thus वयस् + च + ञसि = वयोवस् (a young man), its Nom sing is वयोवाः

६७२ । पयसि च । ४ । २२९ ।

पयोवाः सजुद्रो मेचङ्ग ।

672 The affix ञसि treated as ङित् comes after the root च (to hold) preceded by the word पयस् as upapada 229

Thus पयस् + च + ञसि = पयोवस् (the ocean, a rain cloud), its Nom. sing. is पयोवाः ।

६७३ । पुरसि च । ४ । २३० ।

पुरोवाः ।

673. The affix ञसि treated as ङित् comes after the root च (to hold) preceded by the word पुरस् as upapada 230

Thus पुरस् + च + ञसि = पुरोवस् (a family priest, particularly that of a king). Its Nom sing is पुरोवाः ।

६७४ । पुरुरवाः । ४ । २३१ ।

पुरुरवदस्व दीर्घो रोतेरसिद्ध निपात्यते ।

674. The word पुरुरवस् (the Nom sing. of which is पुरुरवाः) is irregularly formed with the affix ञसि. 231.

The short व of पुर is elongated before the root व 'to sound' (II. 24) to which the affix ञसि is added Thus पुर + व + ञसि = पुरुरवस् 'the son of Budha and Ilâ and founder of the lunar race of kings

६७५ । चक्षेर्वहुलं शिञ्च । ४ । २३२ ।

चक्षवाः ।

675. The affix ञसि which is diversely treated as ङित् comes after the root चक्ष 'to observe' (II. 7). 232

Thus $\text{वृ} + \text{चद्} + \text{अवि} = \text{वृचवद्}$ 'a God, lit seeing or guiding men'.

By the affix being treated as गिद् , it gets the designation of *Sâr-vadhâtuka* (III. 4 113 S 2166), hence चद् is not changed to रया , as is the case when the affix is not treated as गिद् . Thus $\text{प्र} + \text{चद्} + \text{अवि} = \text{प्रचवद्}$ (a name of *Prajâpati*). Its N S is प्रचवाः ।

६७६ । उषः कित् । ४ । २३३ ।

उषः ।

676. The affix अवि comes after the root उच् 'to burn' (I 727) and is treated as कित् . 233

Thus $\text{उच्} + \text{अव्} = \text{उचवद्}$ 'the dawn'.

Note—In the *Dasapâdī*, the sūtra is read as उषः कित् . i. e. the affix अवि treated as कित् comes after the root उच् (to dwell). Thus $\text{उच्} + \text{अवि} = \text{उचवद्}$ । Before च beginning affixes it is declined like अचवद् , as चतुश्चविः । See *Vârtika उचवद्देवते* under VII. 4 48

६७७ । दमेरुनसिः । ४ । २३४ ।

'सहार्चिर्दनुनाः'।

677 The affix उचवि comes after the root दच् 'to control, to restrain' (IV 94) 234

Thus $\text{दच्} + \text{उचवि} = \text{दनुनद्}$ 'fire'. See A. K. I. 1 59 for the verse सहार्चिर्दनुनाः &c Sometimes there is lengthening of the उ , as in बुद्धो दनुनाः (Rv. V. 4. 18) where *damûnâḥ* is explained by *दानमना दान्त्वमनावा* charitably disposed, generous, or controlled of mind. *दनुनसो अचवो ये बुद्धस्ता* (Rv. V. 42 12)

The *Dasapâdī* gives the sūtra as दमेरु नसिः with long उ । According to it, the word with short उ is a diversity.

६७८ । अङ्गतेरसिरिरुडागमश्च । ४ । २३५ ।

अङ्गिराः ।

678 The affix अवि comes after the root अङ् [(to) 'go] and also the augments इ and एद् . 235

Thus अङ् (I. 155) + $\text{इएद्} + \text{अवि} = \text{अङ्गिरद्}$ (the name of a celebrated sage who composed some of the *vaidika* hymns).

६७९ । सत्तेरप्पूर्वादसिः । ४ । २३६ ।

अप्वरः । प्रायेणाय भुक्ति । अप्सवरः ।

679. The affix अवि comes after the root वृ 'to move' (III. 17) preceded by the word अप् . 236.

Thus $\text{अप्वृ} + \text{अवि} = \text{अप्वरद्}$ (a celestial damsel), its Nom. sing. is अप्वरः .

The word is said to be generally plural, as अप्वरवः । The singular is अप्वरः ending in long आ ।

६८० । विदिमुजिभ्यां विश्वे । ४ । २३७ ।

विश्ववेदाः । विश्वभोजाः ।

680. The affix **ञि** comes after the roots **विद्** 'to know' (II. 55) and **बुज्** 'to feed, preserve' (VII. 17), when preceded by the word **विश्व** 237

Thus **विश्व + विद् + ञि = विश्व वेदञ्** 'Fire', its Nom. sing. is **विश्व वेदाः** lit he who knows all (**विश्वं वेत्ति**). So also **विश्व भोजञ्** 'Indra'. lit. he who preserves all **विश्वं बुज्ते**. The forms **विश्ववेदाः** and **विश्वे भोजाः** given by Ujvaladatta, with the locative case—sign unelided, by virtue of VI. 3. 14. S 972, does not appear to be correct. The locative of **विश्व** is with **स्मिन्**. In the following there is no locative sign —**बुज्सीको भवतु विश्ववेदाः** and **प्रबालगः प्रवृत्ते विश्वभोजाः** ।

६८१ । वशेः कनसिः । ४ । २३८ ।

संसाररक्षः । उद्यमाः ।

681. The affix **कनसि** comes after the root **वञ्** (to desire) 238.

Thus **वञ् (II. 70) + कनसि = उद्यमञ्** (Name of Sukra).

Its Nom. sing. is **उद्यमाः** ।

इत्युक्तादिषु चतुर्थः पादः ।

CHAPTER V.

६८२ । अदि भुवो हुतच् । ५ । १ ।

अद्भुतश्च ।

682 The affix **हुतच्** comes after the root **भू** (to be) preceded by **अदि** (an Indeclinable, meaning sudden). 1

Thus **अदिभू + हुतच् = अद्भु + हुतच् = अद्भुतश्च** (curious). The affix having an indicative **च्** causes the elision of the vowel of the root **भू**.

६८३ । गुधेरूनः । ५ । २ ।

गोधूनः ।

683 The affix **ऊन** comes after the root **गुध्** 'to wrap up, envelope' (IV. 13). 2.

Thus **गुध् + ऊन = गोधूनः** 'wheat, the orange'.

६८४ । मसेरूरन् । ५ । ३ ।

मधुरः । मयसे पादे अवेवरन् 'मसेश्च' इत्यत्र व्याख्यातः ।

684. The affix **रूरन्** comes after the root **मज्** 'to weigh, measure' (IV. 112). 3.

Thus लव + ऊरृ = लवूरः 'a kind of pulse, a pillow' By Unādi I. 43, it was taught that the affix ऊरृ comes after the root लवृ giving the form लवूरः with short उ । Thus we have two forms.

६८५ । स्थः किञ्च । ५ । ४ ।

स्वुरो ननुक्तः ।

685 The affix ऊरृ comes after the root स्था to stand (I. 975) and is treated as किञ्च 4.

Thus स्था + ऊरृ = स्थूरः 'a man'. As the affix is किञ्च, it causes the elision of the long आ of the root । In the Mantra स्थूरस्व रायो वृद्धतो य ईये (Rv. IV 21. 4) the word sthūra is explained by sthūla 'fat', 'big', steady.

६८६ । चालेरतिः । ५ । ५ ।

चातिः स्वामी । सपातिः पक्षिराजः ।

686. The affix चति comes after the root च्वा 'to protect' (II. 47). 5

Thus चा + चति = चातिः 'master, lord, husband', सपातिः, (the lord of birds)

६८७ । चातेर्नित् । ५ । ६ ।

'चातिरादित्यसोनयोः' ।

687 The affix चति comes after the root च्वा to move, to plow and is treated as नित् 6.

Thus चा + चति = चातिः 'the sun, the moon' See Rabhasa Kosha for the line चातिरादित्यसोनयोः ।

६८८ । अर्तेश्च । ५ । ७ ।

अरतिरद्वेगः ।

688. The affix अति comes after the root अच् (to go) and is treated as नित् 7.

Thus अच् (III 16) + अति = अरतिः 'dissatisfied, languid'.

६८९ । तृहेः क्तो हलोपश्च । ५ । ८ ।

तृणश्च ।

689 The affix क्त्वा comes after the root तृह् 'to injure, hurt, kill' (VI. 58) of which the ह् is elided 8.

Thus तृह् + क्त्वा = तृणश्च 'grass' No gunā as the affix is किञ्च ।

६९० । वृञ्जुटितनिताडिभ्य उल्लङ्घतयङश्च । ५ । ९ ।

व्रिज्यन्ते जुटयन्ते तज्यन्ते ताडयन्ते इति वा तयङ्गताः ।

690. The affix उल्लङ्घ comes after the roots वृञ् 'to choose' (V 8) जुट 'to roll' (I 336), तज् 'to spread' (VIII. 1), and ताडि 'to beat' (X. 43), which are replaced by तयङ्ग. 9.

Thus च् or छट or च् or चाच् + उलच् = तलच् + उलच् = तलुच् 'rice' lit. that which is picked, or rolled, or stretched or thrashed

Note — Although by Unâdi IV¹ 107 (सानचि पञ्चचि &c), the word तलुच्चाः was irregularly formed, yet the difference between the word formed under that sūtra and the one formed under the present sūtra consists in the position of the accent. The affix उलच् of the present sūtra, being चिच् places the accent on the last syllable (VI 1 163 S. 3710), whereas the accent was placed on the middle syllable of तलुच् formed under IV. 107 by force of प्रत्ययस्वर (III 1 3 S. 3708)

६९१ । दंसेष्टनौ न आ च । ५ । १० ।

'दासः सेवकगुणयोः' ।

691. The affixes ङ and ट् come after the root दस् (to serve), of which the स् is changed to आ 10

Thus दस् + ट or ट् = दास्यः or दास्यः 'a slave, a servant' The ङ of the second affix shows that the accent should be placed on the first syllable. The affix having an indicative ट shows that the word takes the affix ङीच् in forming its feminine. Thus दास्य + ङीच् = दासी.

६९२ । दंशेश्च । ५ । ११ ।

दाशो चीवरः ।

692 The affixes and operations applicable to दस् by the last sūtra, also apply to दश् (to bite) 11

Thus दश् + ट or ट् = दास्यः or दास्यः 'a fisherman

६९३ । उदि चेडैसिः । ५ । १२ ।

स्वरादिषाढाद्व्ययस्यश्च । उच्चेः ।

693 The affix डैचि comes after the root चि 'to collect, to pick up' (V 5) preceded by the preposition उद्. 12.

Thus उद् चि + डैचि = उच्चैश्च 'the affix having an indicative उ causes the elision of the टि portion of the root' + डैचि = उच्चैश्च 'loudly, high, above' It is an Indeclinable, being enumerated in the list of words beginning with स्वर (I. 1. 37. S. 437)

६९४ । नी दीर्घश्च । ५ । १३ ।

नीचैः ।

694 The affix डैचि comes after the root चि (to collect) preceded by चि of which the short च is elongated. 12

Thus चिचि + डैचि = नीचैश्च 'low, below'. This word is also an Indeclinable.

६९५ । सी रमे. को दमे पूवपदस्य च दीर्घः । ५ । १४ ।

रमेः पुनर्वादिने वाच्ये कः स्याद् । किरिदादुपनासिकलोपः । वृत्त उपधातो वयाद्युच् ।

695. The affix क comes after the root ख् to play (I. 906) preceded by ड when the word so formed refers to punishment. The short उ of ड is elongated 14

The affix having an indicator क causes the elision of the nasal (ण) of the root Thus ड ख् + क = दुरतः 'kindly disposed, calm'.

६९६ । पूजो यगयुक्कहस्वश्च । ५ । १५ ।

यत्प्रत्ययः । उपवत् ।

696. The affix वद् comes after the root ड् to purify, to cleanse (IX. 12) and also the augment डक् The long vowel of the root becomes shortened 15.

Thus ड् + डक् + वद् = डुववद् 'virtuous deed, holy, sacred, pure &c'.

६९७ । स्वसेः शि कुट् किञ्च । ५ । १६ ।

अवतेः शिरादेशो यत्प्रत्ययः कित्तस्य कुडागमश्च । शिञ्चवत्

697. The affix वद् treated as कित् comes after the root अङ् 'to fall or drop down, to slip off or down' (I. 790), and also the augment कुट्. The root is replaced by शि. 16.

Thus अङ् + कुट् + वद् = शि + क् + व = शिञ्चवद् 'a loop or swing made of rope, a burden or load carried in a sling'.

The affix being treated as कित् prevents guṇa taking place,

६९८ । अर्तेः क्युक्च । ५ । १७ ।

उरवो जेवः ।

698 The affix ड् comes after the root ख् 'to go' (III. 16), and ड replaces the ख् of the root. 17.

Thus ख् + ड् = उरवः a sheep or ram The ड which replaces ख् is followed by र by I. 1 51 S. 70 The ड् becomes ड by VII. 1. 1. S. 1247.

६९९ । हिंसेरीरन्नीरचौ । ५ । १८ ।

हिंसीरो व्याघ्रदृष्टयोः ।

699 The affixes ईरच् and ईरच् come after the root हिंस् 'to kill, to injure' (VII 19) 18.

Thus हिंस् + ईरच् or ईरच् = हिं सीरः or हिंसीरैः 'a tiger, a wicked man'.

Note — The two affixes indicate different positions of the accent.

७०० । उदि ह्यातेरजलौ पूर्वपदान्त्यलोपश्च । ५ । १९ ।

उदरच् ।

700. The affixes अच् and अल् come after the root ह् to tear (IX. 23) preceded by the preposition उद्, of which the last letter (उ. e द) is elided. 19.

Thus उद् ह् + अच् or अल् = उदरच् or उदरैच् 'the stomach'.

Note — The two affixes indicate different positions of accent. See VI. 1. 193 S. 3676 and VI. 1. 163 S. 3710.

७०१ । छित्त्तनेमुट् स चोदात्तः । ५ । २० ।

अजल् च छित्त्वाङ्गोर्मुट् स चोदात्तः । मुलम् ।

701 The affixes अजल् and अल् treated as छिच् come after the root लम् to dig (I 927). and also the augment उट् which is चोदात्त 20

Thus लम् + उट् + अजल् or अल् = उट् + ल् + अ = उट्लम् (the mouth). The affixes being treated as छिच् cause the elision of the टि portion of the root, the augment being उट् placed in front of the root.

Quere — What is the necessity of two affixes here, any of them would have been enough.

७०२ । अमेः सन् । ५ । २१ ।

असः ।

702 The affix सन् comes after the root अस् 'to go' (I, 493).
21

Thus अस् + सन् = असः 'the shoulder'.

७०३ । मुहेः खो मूर्खः । ५ । २२ ।

मूर्खः ।

703 The affix ख comes after the root मुह् to be confused (IV 89) which is replaced by मूर्खः 22.

Thus मुह् + ख = मूर्खः 'an ignorant man'

७०४ । नहेर्हलोपश्च । ५ । २३ ।

नखः ।

704 The affix ख comes after the root नह् to bind (IV 57) of which the ह् is elided 23

Thus नह् + ख = नखः 'a nail'

७०५ । शीङो ह्रस्वश्च । ५ । २४ ।

शिखः ।

705 The affix ख comes after the root शी to sleep (II. 22) of which the long ई is shortened, 24.

Thus शी + ख = शिखः 'the peak of a mountain, the wick of a candle', the crest.

Note — No guna takes place as the shortening of the root, vowel has been specifically ordained.

७०६ । माङ् कखो मय् च । ५ । २५ ।

मयूखः ।

706 The affix कख comes after the root मा to measure (III 6) which is replaced by मय् 25

Thus मा + कख = मयूखः 'a ray of light, beauty, flame'.

७०७ । कलिगलिभ्यां कङस्योच्च । ५ । २६ ।

कुल्फः शरीरावबन्धो रोगश्च । गुल्फः पादग्रन्थिः ।

707 The affix कङ् comes after the roots कल् 'to count, to sound', (I. 526), and गल् 'to eat' (I 579) and the vowel ञ् of the roots is replaced by च. 26.

Thus कल् + कङ् = कुल्फः 'a disease', गुल्फः 'the ankle'.

७०८ । स्पृशेः श्वणशुनौ पृ च । ५ । २७ ।

श्वणशुनौ प्रत्ययो 'पृ' इत्यादेशः । 'पाशर्वोऽङ्गी कश्चयोरेषः' । पशुं रायुषश्च ।

708 The affixes श्वल् and शुल् come after the root स्पृश् 'to touch' (VI. 128), which is replaced by च 27

Thus स्पृश् + श्वल् = पृ + श्वल् = पाशर्वः 'the part of the body below the arm-pit' स्पृश् + शुल् = पृ + शुल् = पशुः 'an axe', a weapon'

७०९ । इमन्नि अयतेर्हुन् । ५ । २८ ।

इमन्निदो मुखवाची । मुखमाश्रयते इति इमन् ।

709 The affix हुन् comes after the root नि 'to serve' (I 945) preceded by इमन् (face) 28

Thus इमन् + नि + हुन् = इमन् + हुन् = इमन्ः 'moustache and beard', *literally*, that which serves the face'. The affix having an indicatory ङ causes the elision of the णि portion of the root

७१० । अञ्च् वादयश्च । ५ । २९ ।

अञ्च् जयनजलश्च ।

710 The words अञ्च् (tears) &c are irregularly formed. 29.

Note —According to some, this word is formed by adding the affix च्च् to the root अञ्च् (to pervade).

According to others, this word is formed by adding the affix हुन् to the root ञ्च् preceded by the negative particle नञ्

But the opinion of Ujjvaladatta as to the formation of this word from the root अञ्च् with the augment च्च् and the affix हुन् is incorrect. Since the affix has an indicatory ङ it will cause the elision of the whole root अञ्च् in whose stead will be left a zero only

७११ । जनेष्टन्लोपश्च । ५ । ३० ।

चटा ।

711. The affix टच् comes after the root जर् 'to beget' (IV. 41), the र् of which is elided. 30.

Thus जर् + टच् = चटा 'matted hair'.

७१२ । अञ्चतस्य जङ्घश्च । ५ । ३१ ।

जङ्घ जनेः जङ्घादेशः स्यादञ्च । जङ्घा ।

712. The affix जङ्च् comes after the root जर् (to beget) which is replaced by जङ् 31.

Thus जङ् + जङ् = जङ्ग + जङ् = जङ्ग The feminine of this will be जङ्गा leg from the ankle to the knee by IV 1 4. S. 454.

७१३ । हन्तेः शरीरावयवे द्वे च । ५ । ३२ ।

जघनच् । 'पद्मान्नितम्बः स्त्रीकटयाः स्त्रीषु जघनं पुरः' ।

713 The affix जघन् comes after the reduplication of root हृ to kill (II 2), when the derived word refers to a part of the body 32

Thus हृ + हृ + जघन् = जघनच् 'the hip and the loins'

Note — The ह is changed to च by VII 3 55 S 2430. See Amarakosha II 6 74 for the verse पद्मात् नितम्बः स्त्री कटयाः स्त्रीषु जघनं पुरः

७१४ । क्षिणेरन् लो लोपश्च । ५ । ३३ ।

लकारस्य लोपः । केच ।

714 The affix क्षन् comes after the root क्षिच् to torment, to distress, to be afflicted, to suffer (IX 50) the च of which is elided 33

Thus क्षिच् + क्षन् = केच 'hair'

७१५ । फलेरितजादेश्च पः । ५ । ३४ ।

पलितच् ।

715 The affix हतच् comes after the root कल् 'to succeed' (I 563) of which the initial letter (क) is replaced by प. 34.

Thus कल् + हतच् = पलितच् 'grey hair'

७१६ । कृत्नादिभ्यः संज्ञाया वुन् । ५ । ३५ ।

करकः—करका । कटकः । नरकच्—नरकः । 'नरको नारकोऽपि च' इति द्विरूपकोषः । चरकं गगनम् । कोरकः कोरक च ।

716 The affix वुन् comes after the roots कृ 'to do' (I. 949) &c. when the words so formed refer to the names of some objects. 35

Thus कृ + वुन् = कर + अक् (VII 1 1. S. 1247, which ordains the substitution of अक् for the affix वुन्) = करकः 'the water pot of an ascetic'. Its feminine करका formed with टाच् means hail-stone.

So also कटकः 'a bracelet of gold' from कट् 'to rain' (I. 315), , नरकः or नरकच् 'hell' from नृ 'to carry' (I 847), in the Dvirūpakosha, there is also the word नारक

चरकच् 'the sky' from चृ 'to move' (III 17), कोरकः or कोरकच् 'a bud, an unblown flower' from कुर 'to sound' (VI. 51)

७१७ । चीकयतेराद्यन्तविपर्ययश्च । ५ । ३६ ।

चीचको वचसेदः ।

717. The affix डुन् comes after 'the root चीक् to suffer' (X 284) the first and second consonants of which change places. 36.

Thus चीक् + डुन् = कीचकः (a bamboo)

३१८ । पचिसचयोरिचोपधायाः । ५ । ३७ ।

चेचकः । नेचकः ।

718 The affix डुन् comes after roots चक् 'to cook' (I 1045) and नक् 'to be wicked, to cheat' (I 184), to the penultimate letters of which is added हत् 37

Thus चक् + डुन् = चहक् + जह् = चेचकः 'an owl', नेचकः 'a peacock, the moon'.

३१९ । जनेररष्ठ च । ५ । ३८ ।

जडरह् ।

719 The affix जर comes after the root जक् 'to beget' (I 862), the ह् of which is replaced by ढ 38

Thus जक् + जर = जडरह् 'the womb'

३२० । वचिसनिभ्यां विचच्च । ५ । ३९ ।

वढरो मूर्खः । 'नढरो बुमिधीयडवो' । विदादिङ्वाण्णाढरः । नगादिङ्वाण्णाढर्यः ।

720. The affix जर treated as चिह् comes after the roots वक् 'to speak' (II 54) and नक् 'to know' (IV 67), the last letters of which are replaced by ढ 39

Thus वक् + जर = वढरः 'an ignorant or a cunning man', a cook, नढरः a sage, intoxicated, drunk' The form जाढर is also correct as that is read in the Ganapāṭha in the विदादङ्वा class (IV 1 104)

The form जाढर्य is also correct as it belongs to the नगादङ्वा class of the Ganapāṭha.

३२१ । कर्जिदृशातेरलची पूर्वपदान्तलोपश्च । ५ । ४० ।

'कर्दरः दुररक्षोः' ।

721 The affixes जल् and जङ् come after the root √dri 'to tear' (IX 23) preceded by कर्ज् the last letter of which is elided. 40.

The two affixes mark the difference in mood .

Thus कर्ज् + जल् or जङ् = कर्दरः 'a brave man, or a Rākshasa' .

३२२ । कृदरादयश्च । ५ । ४१ ।

कृदरः कुसुलः । दृदरः विलसत् । सृदरः सयः ।

722 The words कृदरः (granary) &c. are irregularly formed with the affixes जल् and जङ् from the root कृ (to tear) with the Indeclinables kri, mri and sri. 41.

Thus कृ+हृ+ञल् or अच्=कृहरः 'granary', वृ+हृ+ञल् or अच्=वृहरच् 'sporting', सर्+हृ+ञल् or अच्=सृहरः 'a snake'

७२३ । हन्तेयुर्नाद्यस्तयोर्धत्वत्त्वे । ५ । ४२ ।

गतनो नारकः ।

723 The affix डृ comes after the root हर (to kill), the first letter of which (ह e ह) is changed to च and the second (ह e ह) to त 42.

Thus हृ+डृ=चत+ञल् (VII 1 1 S 1247)=चातनः 'a killer'

७२४ । क्रमिगमिन्नमिभ्यस्तुन्वृद्धिश्च । ५ । ४३ ।

क्रान्तुः पक्षी । गान्तुः पक्षिकः । बान्तुर्नयकः ।

724 The affix डृ comes after the roots च to step (I. 502), गच् (to go), चच् 'to forgive' to endure, to suffer' (I. 469), and causes vriddhi. 43.

Thus क्रच+डृ=क्रान्तुः (a bird), गान्तुः 'a traveller', बान्तुः 'a mosquito'.

७२५ । ह्यतेः कन्यन्निहरच् । ५ । ४४ ।

कन्यन्प्रत्ययः । हिरपयच् ।

725 The affix कन्यच् comes after the root ह्यच् to go, to be tired (I. 547) which is replaced by हिरच् 44.

Thus ह्यच्+कन्यच्=हिरच्+कन्यच्=हिरपयच् (gold)

७२६ । कृजः पासः । ५ । ४५ ।

कर्पासः । बिस्बादित्वात्कार्पासं यक्यच् ।

726 The affix पास comes after the root कृ 'to do' (VIII. 10) 45.

Thus कृ+पास=कर्पासः 'cotton' The word कार्पासच् (cloth) is formed by adding the affix अण् to कर्पास by IV 3 136 S 1516

७२७ । जनेस्तु रश्च । ५ । ४६ ।

जडुर्हस्ती योनिश्च ।

727 The affix ड comes after the root जर् (to beget), the च of which is changed to र 46.

Thus जर्+ड=जडुः an elephant, the female organ of generation'. The word ड in the sūtra is exhibited without any case affix

७२८ । कर्षोर्लेहः । ५ । ४७ ।

वर्षा ।

728 The affix ङ comes after the root कर्ष 'to cover' (II. 30). 47

Thus कर्ष+ङ=कर्षं (the ङ causes the elision of the णि of the root) It forms its feminine by the affix टाप्.

Thus कर्षं+टाप्=कर्षा 'wool, a circle of hair between the eye brows.

७२९ । वधातेर्यनुट् च । ५ । ४८ ।

वाग्धव् ।

729 The affix वद् and the augment उट् come after the root वा to hold (III. 10) 48

Thus वा + वद् + उट् = वाग्धव् 'wheat, barley, paddy.

७३० । जीर्यतेः क्तिन् रश्च वः । ५ । ४९ ।

'जिद्विः स्वात्कलपविकोः' । बाहुलकाद् 'इति च' (३५४) इति दीर्घो न ।

730. The affix क्तिन् comes after the root जृ to grow old (IX 24), and व् replaces the र् of the root. 49.

Thus जृ + क्तिन् = जिट् (VII. 1. 100. S. 2 390) + क्तिन् = जिट् + रिट् = जिद्विः 'Time, bird'.

By the force of बाहुल which governs the Unādi sūtras, the penultimate र् of जिट् is not elongated, as is required by VIII. 2. 77 S. 354

७३१ । मव्यतेर्यलोपो मश्चापतुट् चालः । ५ । ५० ।

मव्यतेरालप्रत्ययः स्वात्स्वापतुडाग्नौ चादीर्यलोपो मश्चापतुट्प्रत्ययः । मनापतालौ विभवे ।

731 The affix चाल and the augment आपतुट् comes after the root मच् 'to bind' (I 541), of which च् is elided and the final letter (० e च्) is replaced by च 50

Thus मच् + आपतुट् + चाल = मन + आपत + चाल = मनापतालः 'an object of sense'.

७३२ । ऋजेः कीकन् । ५ । ५१ ।

ऋजीक इन्द्रो धूमश्च ।

732 The affix कीकन् comes after the root ऋच् 'to go' (I. 189) 51

Thus ऋच् + कीकन् = ऋजीकः 'India, smoke'.

७३३ । तनीतेर्डतः सन्वत्तव । ५ । ५२ ।

'तिततः पु वि लोके च' ।

733 The affix दात् which is treated like the Desiderative affix च्च् comes after the root तच् 'to spread' (VIII 1) 52

Thus तच् + डतः = ततच् डत = तित (the टि being elided by the affix having an indicative ड्) + डत = तिततः 'a sieve a parasol' The ड् of the reduplicate is changed to द् by Sanvadbhāva (VII 4 79 S 2317) This is one of those rare words in which two vowels in juxtaposition do not coalesce. The word is both masculine and neuter.

७३४ । अर्भकपृथुकपाका वयसि । ५ । ५३ ।

'अधु' वृद्धौ । अतो वृत् । अकारश्चात्तादेशः । प्रथेः कुक्कसमसारण च । पिकतेः कच् ।

734. The words अर्भकः (a boy, child, the young of an animal), पृथुकः (a child) and पाकः (a child, young one) when referring to 'age,' are irregularly formed. 53.

Thus वृश् 'to increase' (IV. 135) + वृश् = वृश् + वृश् = वृश्चः 'the वृ is replaced by च्'.

वृश् 'to increase, rise' (I 802) + कुक् = वृश् (the र् undergoing samprasāraṇa before the affix having an indicatory क्) + कुक् = वृश्चः. वा 'to drink' (I 972) + क् = पाकः a suckling child, or a grown up child

७३५ । अवद्यावमाधमार्धरेकाः कुत्सिते । ५ । ५४ ।

वदेर्नञि वत् । अवदयत् । अवतेरनः । वदय पठे चः । अवय । अतर्वत् । अर्वा । रिक्तेस्तीदादिकान्तेकः ।

735 The words अवदय (censurable), अवय (sinful, wicked), अवयः (low, mean), अर्ध्व (mean) and रेकः (low, vile) are irregularly formed when they refer to 'censurable conduct'. 54.

Thus, with the negative particle नञ्, to the root वद 'to speak' (I. 1058) is added the affix वत्, वद + वत् = अवदय

वृश् 'to protect' (I 631) + वृश् = अवयः । The व् of the root वृश् is replaced by च्, then we get the form अवयः. वृ 'to go' (III. 16) + वृश् = अर्ध्व, Nom. S अर्वा ।

रिक् 'to boast, to sound' (VI 23) + वृश् = रेकः low vile contemptible. The root रिक् belongs to the Tudādi class.

७३६ । लीरीडोर्हस्वः पुट् च तरी श्लेषाकुत्सनयोः । ५ । ५५ ।

तरी प्रत्ययो क्नात्स्नी बातोर्हस्वः प्रत्ययस्य पुट् । लिङ् रिङ् हृत् । रिङ् कुत्सितश्च ।

736 The affixes त् and र् come respectively after the roots ली (IV. 31) 'to stick, to melt' and री to injure, to howl' (IV. 30), the long vowel (ः ए ई) of which is shortened, and they receive the augment पुट्, when they refer to 'clinging to, adhering to,' and 'censurable conduct' respectively 55

Thus/ली + त् = लि + पुट् + त् = लिङ् 'besmeared, adhered, joined' री + र् = रि + पुट् + र् = रिङ् 'sin, impurity'

७३७ । क्षिश्रीचोपधाया. कन्लोपश्च लो नारच । ५ । ५६ ।

क्षिश्वेः कन्लोपधाया ईत्वं लक्ष्य लोपो नानागन्तव्यः । कीनायो यनः । कित्त्वफलं विन्त्यश्च ।

737 The affix कश्च comes after the root क्षिष् 'to be afflicted, to suffer' (IX 50), the penultimate of which is replaced by long ई and च् is elided, and the augment नार is added. 56.

Thus क्षिष् + कश्च = क्षी + नार + च् + कश्च = कीनायः (a name of Yama) It is not clear why an affix having an indicatory क् has been taught in this sūtra, for the gunation would have been prevented by the penultimate of the root being ordered to get the ई long.

७३८ । अमोतेराशुकर्मणि वरट् च । ५ । ५७ ।

चकाराहुपधाया ईत्वं । ईरवरः ।

738 The affix **वरद्** comes after the root **अच्** 'to pervade' (V. 18) when the word formed from it refers to 'having the power of granting success soon'. 57.

By the force of **च** in the sūtra, the penultimate letter is replaced by **ई** (as in the last sūtra)

Thus **अच् + वरद् = ईरवर्**: 'God'. The feminine will be **ईरवरी** with **कीप्** as the affix, as **दिद्**. The accent is in the middle (III 1. 3 S. 3708) for all affixes are **ādyudātta** as a general rule. The word **ईरवरी** may be the feminine of **ईरवद्** also. The latter is formed by adding **वनिप्** to **ईरव** and **च** is changed to **र** by IV 1. 7. S. 456. The accent here is on the first syllable for **vanip** and **ñip** are accentless. But if **ईरवरी** be formed by adding **कीप्** (**उ योग-सञ्च**) then the accent is on the final. Thus **ईरवरी** or **ईरवरी** or **ईरवरी**. The word **ईरवर्** formed by the affix **वरद्** added to the root **ईर** under III 2. 175 S 3155 makes its feminine **ईरवरी** with **टार्**. (58 a)

५८ । क । इत्येते रन् अरव ।

इति विद्यानन्दोपरभाष्ये प्रत्ययः अवाद् अवाप्ता ईरः । इत्येते गण्यन्तेऽतिविभक्तिरिति चरः इत्यच् ।

58 (a) The affix **रद्** is added to the root **रद्** to go (II. 2) and the letter **च** is substituted for the final

Thus **रद् + रद् = चरः** house lit. that which is visited by guests. It is a **Dasapādi sūtra**

७३९ । चतेररन् । ५ । ५८ ।

चत्वारः ।

739 The affix **वरद्** comes after the root **चद्** to beg (I. 918)

58

Thus **चद् + वरद् = चतुर्** (four) its Nom pl is **चत्वारः** (VII. 1. 98. S. 331).

Note —The **अ** and **च्** in the affix **वरद्** are for the sake of accent, for the purpose of this sūtra could have been served by simply saying the affix **वर्** &c instead of **वरद्**

७४० । माततेररन् । ५ । ५९ ।

मातः ।

740 The affix **अरद्** comes after the root **अत्** 'to go' (I 38) preceded by the preposition **म** 59

Thus **म + अत् + अरद् = मातर्** 'morning'. It is an Indeclinable, being enumerated in the list of words beginning with **स्वद्** &c. (I. 1. 57. S 447).

Note —The **अद्** portion of the affix **अरद्** is used for accent, as in the last sūtra.

७४१ । अमेस्तुद् च । ५ । ६० ।

अमस्तुत्तयद् ।

741. The affix **अरद्** comes after the root **अच्** 'to go' (I. 498) and there is also the augment **इद्**.

Thus **अच् + इद् + अरद् = अमस्तु** (in the middle).

७४२ । दहेर्नो लोपो दश्च नः । ५ । ६१ ।

नप्रत्ययो चातोऽप्यस्य लोपो दकारस्य नकारः । नयः ।

742 The affix न comes after the root दृ 'to burn' (I. 1040), the final letter (र्) of which is elided, and द is changed to न. 61

Thus दृ + न = नयः 'a mountain, the sun &c'

७४३ । सिचिः संज्ञायां हनु नी कश्च । ५ । ६२ ।

विभ्रतेः कप्रत्ययो दकारादेशो दुप्रत्ययाद् । सिचिः ।

743 The affix क comes after the root सिच् 'to sprinkle' (VI. 140) when the word derived from it denotes the 'name of a thing' The च of the root is replaced by क and there is also the दुप्र augment 62

Thus सिच् + दुप्र + क = सिचिः 'a lion'.

७४४ । व्याकिं प्रतेश्च जाली । ५ । ६३ ।

कप्रत्ययाः स्याद् । नकारः ।

744 The affix क comes after the root प्र 'to smell' (I. 973) when preceded by वि and कश्च and when the word formed refers to a jāti (i. e. a class of animals.) 63.

Thus वि + कश्च + प्र + क = व्याकिः 'a tiger'. The affix having an indicatory क causes the elision of the final vowel of the root.

७४५ । हन्तेरकपुत्रम् । ५ । ६४ ।

चोत्तम् ।

745 The affix कप् comes after the root हन् (to kill) which is replaced by उत्. 64

Thus हन् + कप् = उत् + कप् = चोत्तम् 'fearful, dangerous'

७४६ । क्षमेरुपथालोपश्च । ५ । ६५ ।

काश्च । नमः ।

746 The affix कप् comes after the root क्षम् 'to endure, to suffer' (I. 469) of which the penultimate vowel is elided 65

Thus क्षम् + कप् = क्ष + कप् = क्षम्. It forms its feminine with the affix ताप्. So we have क्षमा kshamā (the earth)

७४७ । तरतेहिः । ५ । ६६ ।

त्रयः । त्रीन् ।

747 The affix हि comes after the root तृ 'to cross over' (I. 1018) 66

Thus तृ + हि = त्रि (VII. 1. 100 S. 2390, VII. 1. 101 S. 2571) + हि = त्रिः three. The affix having an indicatory ह causes the elision of the हि portion of the root Its Nom. pl. is त्रयः, Accusative pl. is त्रीन् &c.

७४८ । ग्रहेरनिः । ५ । ६७ ।

ग्रहणिः । ङीप् । ग्रहणी व्याधिभेदः ।

748. The affix **अनि** comes after the root **ग्रह्** to accept (IX. 61) 67

Thus **ग्रह् + अनि = ग्रहणि** an imaginary organ supposed to lie between the stomach and the intestines. It forms its feminine with the affix **ङीप्**. Thus **ग्रहणी** 'diarrhoea, dysentery'

७४९ । प्रथेरमच् । ५ । ६८ ।

प्रथमः ।

749 The affix **अमच्** comes after the root **प्रथ्** to be famous to prosper. 68.

Thus **प्रथ् + अमच् = प्रथमः** 'the first'. Its plural is **प्रथमे** or **प्रथमता** (I. 1 33. S. 226)

७५० । चरेश्च । ५ । ६९ ।

चरनः ।

750 The affix **अनच्** comes after the root **चर्** 'to go' (I 591) 69.

Thus **चर् + अनच् = चरनः** 'last, ultimate, final' Plural **चरने** or **चरनाः** ।

Quere.—Why two separat sūtras could not this be included in the last

७५१ । नङ्गेरलच् । ५ । ६० ।

नङ्गलच् ।

751 The affix **अलच्** comes after the root **नङ्** to go, move' (I. 157) 70.

Thus **नङ् + अलच् = नङ्गलच्** good fortune, prosperous.

The Unādi affixes are three hundred and twenty-five in number, according to Jñānendra Swamī whose commentary we have followed in translating and explaining these sūtras

इत्युणादिषु पञ्चमः पादः ।

३१६९ । उणादयो बहुल । ३ । ३ । १ ।

चते वर्तमाने सप्ताया च बहुल स्युः । केचिदग्निहिता अप्यस्याः ।

'सप्तासु धातुरूपाणि प्रत्ययास्ततः परे ।

कार्याद्विदावनूयन्भनेतव्याख्युणादिषु' ॥

3169 The affixes 'Un' and the rest, with the force of the present, and with a sense simply appellative, are attached diversely.

The phrase 'with the force of the present' (implying neither past nor future time) and 'with a sense simply appellative' (and not descriptive) must be read into this sūtra by anuvṛtti from sūtras III. 2. 123 & 185.

By using the word 'diversely' it is indicated that these affixes are, of course, applied after roots about which they are ordained, but they come also after roots about which they are not ordained. Sometimes we must infer their application by seeing actual words. Some affixes, though there be no express injunction regarding them, are to be inferred to belong to this class. The maxim in regard to the *Unādi* affixes is that when, in appellatives, we find the forms of verbal roots and affixes coming after them, then we may know, from the result as presented in the word, what are the indicatory letters which the affix must be possessed of in order to produce the result.

These *Unādi* affixes come after a limited number of roots, and not after every root, as the affixes taught in Pāṇini whose application is general, hence the word बहुल has been employed. Moreover there has been no exhaustive enumeration of the several roots after which these affixes come only some of them have been collected in works treating of *Unādi* affixes. Thus though the affix लङ् is ordained after कृ, it comes also after कृञ् as कृञ्जल. In fact there is a long discussion and it was a moot point at the time of Pāṇini whether these words said to be formed by *Unādi* affixes were really derivative, or primitive ones. Moreover all the operations of these affixes have not been shown, that is their effects are not without remainder (बशेष). They are valid and good if found in sacred Scriptures or secular literature. The authors of *Niruktas* and grammarians of the school of Śākātyāyana, consider all nouns and substantives (नाम) as derivative words from simple roots (धातुज). Therefore where the derivation of a word is not apparent, one should infer the existence of proper base (प्रकृति) and affix (प्रत्यय) to form such a word.

The following slokas will be of some use to the student for ascertaining the *Unādi* affixes

बाहुलं हं प्रकृतेष्वनुदृष्टः प्रायसमुच्चयवाद्यपि तेषाम् ।

कार्यविशेषविशेष तदुक्तं भेदवद्विभक्तं हि तुसाधु ॥ १ ॥

नाम् च धातुजमाह निबले व्याकरणे अकटस्य च लोकात् ।

यन्न पदार्थविशेषसमुत्पत्त्य प्रत्ययत प्रकृतेष्वनुदृष्टम् ॥ २ ॥

३१७० । भूतेऽपि दृश्यन्ते । ३ । ३ । २ ।

3170 The 'Unādi' affixes are seen also attached with the force of the past time

By the last sūtra, it was taught that the *Unādi* affixes come with the force of the present time. The present aphorism teaches that they come, with the force of the past also, not as a general rule, but in special cases. The force of the words 'are seen' being that no general rule can be laid

down about it, but on *finding* that certain words have a past significance we conclude that the affix in that particular case has the force of the past time.

Thus वृत् + गन्निच् = वर्तन् 'a way, road' (that which has been established as a rule), चर् + गन्निच् = चर्न् 'skin' (that which is lived in), so also अश्नच् 'ashes' (that which has been reduced to ashes)

३१७१ । भविष्यति गम्यादयः । ३ । ३ । ३ ।

3171 The words 'gamin &c have the sense of the future time

For the word गन्नी see Unādi IV. 6. It is formed with इनि affix.

The force of the future time is in the affix, and is so ordained, and not in the original word which takes the affix. Thus we see that the *Unādi* affixes, in a way, do come with the force of not only present, but past and future also, though in the latter two cases its scope is very limited. As गन्नी 'intending to go to the village', आगन्नी 'that which has to come' So also प्रस्थास्यी 'departing', प्रतिरोधी 'an opponent, (who is going to obstruct), प्रतिबोधी 'going to be awakened'. So also प्रतिवोधी 'an adversary', प्रतिवोधी 'an enemy', प्रतिवासी, आवासी, जासी, &c.

The Future, for the purposes of this rule, must be *anadyatana* future i. e. the affix should come in the sense of what will happen but not in the course of the current day. In other words, the force must be of the first future कृत्, and not of the second future कृद्. As इतो गन्नी प्राग्वत् 'he intends to go to the village tomorrow'

३१७२ । दाशगोघ्नौ संप्रदाने । ३ । ४ । ७३ ।

दत्तौ संप्रदाने कारके निपात्येते । दाशगोघ्नौ तस्मै दाशः । नां इति तस्मै गोघ्नोऽतिविधिः ।

3172 The words 'dāśa' and 'goghna' are irregularly formed and the affix in these denotes the idea of the Dative or Recipient

The word दाश comes from the root दाश् 'to give' by adding the affix कर्त् under III. 1. 134. S. 2896. This being a कृत्-वर्त्त word would have otherwise denoted the agent by III 4. 67 S. 2832. The present sūtra makes it denote the recipient or have the force of the dative case. Thus दाश means 'to whom something is given i. e. a servant'. Similarly *goghna* does not mean 'the killer of cow', but 'he on whose coming, the cow is driven in order to give him, that is to say, a guest'. It is this irregularly formed word *goghna* which is made applicable to the priests, guests, sons in law &c, and not the regularly-formed word *goghna* which means 'a killer of cow', or a 'Chandāla'. Thus दाशः = दाशस्ति तस्मै, गोघ्नः = तस्मै गन्तुं नां इति ॥

३१७३ । भीमादयोऽपादाने । ३ । ४ । ७४ ।

भीमः । भीमनः । प्रस्कन्दनः । प्ररवः । मूर्खः । खलतिः ।

3173 The words 'bhīma' &c are irregularly formed and denote ablat on

These words are formed by the *Unādi* affixes. Thus भी + मक् = भीमः (Un I 145, 148), भी + बुक् + मक् = भीमनः (Un I 148) &c. By the next sūtra, *Unādi* words do not denote ordinarily the recipient and the ablation

The present sūtra makes them do so in the case of भीमादि words. The following is a list of Bhīmāli words — भीमः, भीमनः, भयानकः (Un III. 82), बभः, बबः, (Un I 7), भुनिः (Un IV 45), रवः (Un IV 217), संक्रन्दनः, (lyut) मूर्खः (Un V 22) चक्रवः, कृचः, or कृवः (Un II 61), दुक् (Un. II 62) खलतिः (Un III. 112)

३१७४ । ताम्ब्यामन्यत्रोणादयः । ३ । ४ । ७५ ।

सप्रदानापादानपरानर्थाय ताम्ब्यामिति । ततोऽसौ भवति तन्मुः । वृत्तं तदिति वर्त्तः । चरितं तदिति चर्त्तः ।

3174 The words formed by 'Unādi' affixes denote other ideas than these two, i. e. recipient and ablation

The *Unādi* affixes being a subdivision of *krit* affixes, would have, by III. 4. 67, S 2832 denoted the agent. By the present sūtra they are made to denote the object, the instrument and the location also. The word ताम्ब्या has been used in the sūtra in order to include the word *sampradāna* also. For, had the sūtra been अन्वत्रोणादयः, only the *Apādāna kāraka* would have been excluded, as being the nearest, but not so the *Sampradāna kāraka*. Thus कृषितोऽसौ = कृषिः (Un IV. 120) 'agriculture i. e. what is ploughed' (object), तन्व इति = तन्मुः (Un I. 69) 'a thread i. e. what is drawn out', वृत्तमिति वर्त्तः (Un IV. 145) 'a way i. e. what is established', चरितं = चर्त्तः (Un IV. 145) 'skin' (in which they live)

THE KRIT-AFFIXES.—(Continued)

CHAPTER IV.

३१७५ । तुमुन्वुलौ क्रियायां क्रियार्थायाम् । ३ । ३ । १० ।

क्रियार्थाया क्रियायास्तुपदे भविष्यत्यर्थे धातोरेतौ स्तः । भान्तत्वादव्ययत्वम् । कृष्णं वृष्टं जाति । कृष्णं दर्शको याति । अत्र वाचकपेक्षं वृत्रादयो न । तुमन्वुलौ कृतेः ।

3175 The affixes 'tumun' and 'nvul' are placed after a verbal root, with the force of the future, when the word in construction therewith is another verb, denoting an action performed for the sake of the (future) action

The word ending in तुम् is an Indeclinable as it ends in ण् ।

३१७७ । शकधृषज्ञाग्लाघटरभलभक्तमहाहस्त्यर्थेषु तुमुन् । ३।४।६५।

शुभ्रपदेन धातोस्तुमुन्स्यात् । शक्नोति भोक्तृ । एव धृष्यतीतित्यादौ । अर्थग्रहणमस्ति नैव लक्ष्यते । अनन्तरस्यात् । अस्ति भवति विद्यते वा भोक्तृ ।

3177 The affix 'tumun' is added to every verb, when another verb 'śak' (to be able), 'dhrish' (to make bold), 'jñā' (to know), 'glai' (to be wearied), 'ghat' (to strive), 'rabh' (to begin), 'labh' (to get), 'kram' (to set about) 'sah' (to bear), 'arh' (to be pleased or to condescend), and a verb having the same meaning as 'as' (to be), is in construction.

Note — The use of the Infinitive in तुमुन् formed by this rule, differs from that given in III 3 10. S 3175 In that sūtra the Infinitive had the force of 'purpose' and here there is no such force. Moreover in this case there is an *upapada* in construction, though that *upapada* is a verb, in III, 3. 10, there was no such *upapada*.

Thus शक्नोति भोक्तृ 'In am able to eat' Similarly जानाति—खायति—पठते—आरभते—लभते—प्रक्रमते—सहते—अहति—अस्ति—भवति— or विद्यते भोक्तृ 'he knows', he is wearied, he strives, he begins, he gets, he proceeds, he bears, he condescends or he is to eat'.

The word अर्थ in the sūtra applies to the root अस् only as it is nearest to it. As अस्ति or भवति or विद्यते भोक्तृ ।

३१७८ । पर्याप्तवचनेष्वलमर्थेषु । ३।४।६६।

पर्याप्तिः पूर्णता । तद्वाचिषु सामर्थ्यवचनेष्वपपदेषु तुमुन्स्यात् । पर्याप्ते भोक्तृ प्रवीणः कुशलः पटुर्त्यादि । 'पर्याप्तवचनेषु' किम् । अलं भुक्त्वा । 'अलमर्थेषु' किम् । पर्याप्तं भुङ्क्ते । प्रभृततेन गम्यते न तु भोक्तृ सामर्थ्यम् ।

3178 The affix 'tumun' comes after a verb having in composition with it 'alam' and its synonyms, when these words express 'to be capable of something'

The word पर्याप्ति means 'capability, ability, fulness' Thus लिखितमपि सल्लटे मोक्षिद्भुक् कः समर्थः (Hitopadesa) 'who is able to avoid that which is stamped on his forehead'. लोकात् अलं दग्धुं हि तत्तपः (Kumārīa II 56) 'his penance is able to burn the worlds' अस्ति मे विमलः सर्वं परिचालु (Vikramorvasi 2) 'I have power to know every thing' भोक्तृ प्रवीणः कुशलः पटुर्वा 'skillful in eating'

Another interpretation of the sūtra is "the affix *tumun* is added to a verb, when it has in composition with it, the word पर्याप्ति or अलम् or a synonym of *alam* having the sense of *pariāp'ta*." Thus पर्याप्ते भोक्तृ, अलं भोक्तृ, भोक्तृ पारयति ।

Why do we say 'pariāp'ti vachana—synonyms of pariāp'ti or capable'? Observe अलं भुक्त्वा ।

Why do we say "alum or its synonyms"? Observe पर्याप्तं भुङ्क्ते he eats fully? Here muchness is indicated, and not the capacity of the eater.

३१७९ । कालसमयवेलासु तुमुन् । ३ । ३ । १६७ ।

पर्यायोपादानसर्थापलक्षकार्यम् । कालार्थेऽप्यपदेऽप्युपस्थात् । कालः सन्तया विलानेहा वा भोक्तुम् । त्रैषादिग्रहणनिहायवर्तते तेनेह न । 'भूतानि कालः पचतीति वार्ता' ।

3179 The affix 'tumun' comes after a root, when the words 'kāla', 'samaya', and 'velā' (all meaning time) are in composition

Thus कालो भोक्तुम् 'time to eat'. सन्तयः ससु स्नानभोजने वेतिदुम् 'it is time to bathe and take food', वेला भोक्तुम् 'time to eat'. In short, Infinitive in तुमुन् may be used with words meaning 'time', as अस्मिन्कालेऽस्मान्मानं प्रकाशयितुम् this is, indeed, the time to show myself.

Why do not we use the Infinitive here कालः पचति भूतानि 'time devours all creatures'.? The sense of 'direction &c.' is understood in the sūtra from S. 2817 so when 'direction &c.' is not meant, the Infinitive will not be used.

३१८० । भाववचनाश्च । ३ । ३ । ११ ।

भाव इत्यधिकृत्य वचनानां चञादयः क्रियार्थायां क्रियायां भविष्यति ह्युः । यागाय याति

3180 And the affixes that are ordained to come after a root with the force of denoting the mere action of the verb, such as चञ् &c. (III. 1 13.) have also the force of the future, when the word in construction therewith, is another verb denoting an action performed for the sake of the future action.

As यागाय व्रजति 'he goes to sacifice', भूतये व्रजति 'he goes for the sake of success', पुष्टये व्रजति ।

३१८१ । अयकर्मणि च । ३ । ३ । १२ ।

कर्तृरुपपदे क्रियार्थायां क्रियायां भावस्वात् । वृत्तलोपभावात् । कारकलाभो व्रजति । परत्वाच्च कादीन्वाचते । कञ्चलदायो व्रजति ।

3181. The affix 'an' comes after a root with the force of the future, when the word in construction with it is in the accusative case, and when the action is performed for the sake of another action.

The word 'future' is understood here. The force of च is merely that of a connective particle. By III. 2. 1. S 2918 the affix कञ् comes after a root when the word in composition is in the accusative case. That is a general injunction, and the rule of वाजवल्क्य not applying, the affix वृत्तल would have debarred it as already said, hence this repetition. This rule being an apavāda rule (an exception or a special rule with regard to those verbs which have the accusative case in composition) will thus, within its own jurisdiction, prevent the application of वृत्तल of III. 3. 10 S. 3157 ; and

by the rule of चरत्त्वं I. 4 2, S.175 it will debar the affixes like क् &c. Therefore this अण् comes after even those verbs also which were especially exempted from its operation by III. 2. 3. S. 2915&c. Thus by rule III. 2 3 the अण् of III 2 1 could not have come after simple verbs ending in long आ, such as दा 'to give' &c. But the present अण् with a gerundial force will come even after such verbs As गोदायो वृजति he goes to give cows, and not गोदः। So also कन्बलदायो वृजति 'he goes to give blanket'; अरवदायो वृजति। दा + अण् = दायः (VII, 3 33).

So also कापडलायो वृजति 'he goes to cut wood' In this case अण् would have been applied even by III 2 1 S. 2913.

३१८२ । पदरुजविशस्पृशो चञ् । ३ । ३ । १६ ।

नविचयतीति निवृत्तश्च । पदमेतद्वौ पादः । रुजतीति रोगः । विशतीति वेद्यः । स्पृशतीति स्पर्शः ।

3182. The affix 'ghañ' comes after the roots 'pad' (to pace), 'ruj' (to pain), 'viś' (to enter), and 'spris' (to touch)

The anuvritti of 'future' does not extend to this sūtra. The affixes hereinafter taught come in all the tenses

As पद + चञ् = पादः, 'foot', रुज् + चञ् = रोगः, 'disease', so वेद्यः 'entrance.'

The verb स्पृश् takes चञ् when the sense is that of 'distress', as स्पर्शः 'disease' or 'warmth.' The word स्पर्श meaning 'touch' is formed by adding the affix अण्, under rule III. 1 184, as स्पर्शो देवदत्तः। There is difference in accent between these two words

३१८३ । स् स्थिरे । ३ । ३ । १७ ।

'वृ' इति लुप्तविभक्तिकं सतैः स्थिरं कर्तरि षञ्स्यात् । सरति कालान्तरमिति सारः । * व्याधिनस्त्ययलेषु चेति वाच्यम् * । अतिसारो व्याधिः । अन्तर्भावितव्ययोऽत्र सरतिः । वधिरादिकलनतिशयेन सारयतीत्यर्थः । विसारो मत्स्यः । 'सारो बले दृढाये च' ।

3183 The affix 'ghañ' comes after the verb 'sri' (to move) when the agent is permanently fixed

The word स्थिर means an object remaining steady throughout any period of time. That which thus remaining permanent moves through any interval of time, will apply to the agent of the verb Thus, वृ + चञ् = सारः 'an essence', as चन्दनसारः 'the essence of sandal', कटिफारः 'the essence of catechu.'

Why do we say 'permanently fixed'? Observe सर्तौ 'moves', सारकः 'that which flows.'

Vart — The word, so formed also applies to disease, fish and strength As अतिसारः 'dysentery' The sense of causative is latent here in the root √sri That which causes the excessive flow of blood &c is called अतिसारः । विसारः 'a fish', सारः 'strength' See Amarakosā

३१८४ । भावे । ३ । ३ । १८ ।

विट्वावस्थापन्ने चात्वर्थे वाच्ये चातोर्वङ्यस्यात् । पाकः । पाकौ ।

3184 The affix 'ghañ' comes after a root when mere action is denoted

Thus, पक् + चञ् = पाकः 'cooking' (VII 2 116 and VII 3 52), त्यागः 'abandoning', रगः 'colouring' (VI. 4 27) An action expresses a general state, so that all roots denote 'condition' when their-meaning is to be expressed And as the meaning of the root can be expressed by the root itself, therefore, the affixes चञ् &c. come after all verbal roots, when the sense of the root is denoted *as having attained to the completed state*. It is not necessary that the words so formed should be always of the masculine gender, singular number They may take any other gender or number As पक्तिः, पचनञ्, पाकौ, पाकाः । These affixes form in short, verbal nouns, or abstract nouns being names of action

३१८५ । स्फुरतिस्फुलत्योर्घञि । ६ । १ । ४९ ।

अनयोरेव आत्व स्याद्धञि । स्फार । स्फालः । 'उपसर्गस्य घञि-' (१०४४) इति दीर्घः । परीहारः । 'हकः काथे (१०४५) । काथे उत्तरपदे हगन्तस्यैव प्रादेर्दीर्घः । नीकायः । अनूकायः । 'हक' कित् । प्रकायः । 'नोदात्तोपदेश-' (२९६३) इति न वृद्धिः । यनः । आचनानि । आचनः । कानः । वानः । विज्ञान इति त्वपाशिनीयञ् ।

3185 In the roots स्फुर् and स्फुल् 'to move', there is the substitution of the आ for the diphthong when the affix चञ् follows.

Thus विस्फारः instead of विस्फोरः, and विस्फालः instead of विस्फोलः ॥ By VIII. 3. 76, the च is optionally changed to ष after वि, as विष्कारः, and विष्फालः ॥

By VI. 3 122 S. 1044 the vowel of a preposition is optionally lengthened before this affix. As परीहारः or परिहारः

By VI. 3. 132 S 1045, the simple vowels इ, उ, ऋ and ए of a preposition are lengthened before the word काथ and of no other vowel. As, नीकायः, अनूकायः । Why do we say 'हक् vowels only'? Observe प्रकायः, no lengthening of the अ of प्र ॥

There is no vṛddhi of the penultimate of roots ending in च, because of the prohibition of VII. 3 34. S 2763. As चञ् + चञ् = चनः । But there is vṛddhi of the penultimate vowels of आचञ्, कञ् and वञ् by the vārtika under S. 2763. As आचनः । कानः । वानः ।

The vṛddhi in विज्ञानः is against the rules of Pāṇini for अच् is an udātta root and is governed by VII. 3. 34 S. 2763.

३१८६ । स्पदो जवे । ६ । ४ । २८ ।

स्वन्देर्घञि नलोपो बृहस्पतावच्च निपात्यते । स्पदो जेगः । अन्वयञ् स्पन्दः ।

3186. The word स्पद is formed by चञ् in the sense of 'speed'.

The nasal of *व्यन्द* is elided, and there is absence of *vriiddhi*. As *व्यन्दो* वेगः । In other places, we have *व्यन्द*

३१८९ । अवोदैधौह्रमप्रश्नयहिमप्रथाः । ६ । ४ । २९ ।

अवोदोऽवहोदनम् । एष इन्धनम् । ओद्ग उन्दनम् । अन्येर्नलोपो वृद्धयभावश्च ।

3187 अवोद, एष, ओद्ग, प्रश्नय, and हिमप्रथा are irregularly formed by the elision of न ॥

Thus उन्द—अव+उन्द+चञ्=अवोदः, इन्ध+चञ्=एष, the *guna* is irregular, for I 1 4 applied here, and prevented *guna*. उन्द+चञ्=ओद्ग (Unadi चञ्). प्र+अन्य+चञ्=प्रश्नयः (The want of *vriiddhi* is the irregularity). So also हिमप्रथाः ॥

३१८८ । अकर्तरि च कारके संज्ञायाम् । ३ । ३ । १९ ।

कर्तृभिन्ने कारके चक्ष्यात् ।

3188. And the affix 'ghan' comes after a root, when the sense is that of an appellative, the word being related to the verb from which its name is deduced, as a *kâraka*, but not as an agent *kâraka*.

Thus रञ्ज्+चञ्. Now applies the following sūtra.

३१८९ । घञि च भावकरणयोः । ६ । ४ । २९ ।

रञ्जेर्नलोपः स्यात् । रागः । 'अनयोः' क्त्वि । रञ्ज्यत्यस्तिरङ्गः । प्रास्यत इति प्रासः । 'संज्ञायाम्' इति प्राविकम् । को भवता लाभो लब्धः । इत उत्तर 'भावे' 'अकर्तरि कारके' इति 'कृत्वस्त्वुटो बहुलश्च' (२८४९) इति बावद्वयमप्यनुवर्तते ।

3189. The penultimate nasal of रञ्ज् is elided before चञ्, when the word formed with it expresses a state or an instrument.

Thus रागः 'passion, color, or the coloring stuff' Thus आङ्गवेर् रागः, विचित्र रागः denote भाव, while रञ्ज्यतेऽनेनिति रागः denotes instrument. The चञ् is added by III 3 121, and च् changed to ञ् by VII. 3. 52. But रङ्गः=रञ्जन्ति तस्मिन् 'a theatre.

Similarity प्रासः (१. e. प्रास्यन्ति तस्) 'a dart, lit. that which men throw', प्रवेष्टः (१. e. प्रवेष्ट्यन्ति तस्) 'a sack, lit. that which men stitch together', आहारः (१. e. आहारन्ति अन्नाद्भवत्) 'food, lit that from which men take out the juice to nourish themselves. As नष्टुराहारः, तद्विमलाहारः ।

Note —Why do we say in S. 3188 'not related as an agent'? Observe शेषः 'a sheep, lit that which looks helplessly Here the word शेष is related to the verb भिषति as agent, and the affix is consequently not चञ्.

Note —Why do we say 'when denoting an appellative',? Observe कर्तव्यः कटः 'the mat must be made'

The force of च् in the sūtra is to indicate that चञ् may be applied irregularly in cases where appellative is not meant as को भवता दायो दत्तः 'what gift was given by you', को भवता लाभो लब्धः 'what gain was gained by you'.

Both the phrases, 'when denoting mere condition (भाव)' and 'a kāraka which is not an agent' are understood in the succeeding aphorisms. See. II 2. 6 S 756 about चञ् Compound.

३१९० । परिमाणाख्याया सर्वेभ्यः । ३ । ३ । २० ।

चञ् । अत्रयोर्भावनार्थमिदम् । एकस्तद्वृत्तनिश्चायः । द्वौ द्युर्पनिष्पादौ । द्वौ कारौ । * दार-
कारौ कर्तरि णिङ्गुप् * । दारयन्तीति दाराः । जारयन्तीति जाराः ।

3190. The affix 'ghañ' comes after all roots, when the word so formed is the name of a measure.

Thus नि + चि + चञ् = निचै + अ (VII. 2. 115) = निचायः (VI 1. 78) 'a heap', as एकस्तद्वृत्तनिश्चायः, द्वौ द्युर्पनिष्पादौ । कृ 'to scatter' + चञ् = कारः । द्वौकारौ, त्रयः काराः ।

By using the word 'all' in the sūtra, it is indicated that the affix अच् (III 3 57) is also superseded when this sense is to be indicated. Otherwise the affix अच् would only be prohibited by the *Parabhāṣa* — "Apavāda-das that precede the rules which teach operations that have to be superseded by the *apavāda*-operations, supersede only those rules that stand nearest to them, not the subsequent rules". Thus अच् being taught in III. 3 56 would be superseded but not so अच taught in the subsequent aphorism III. 3. 57.

Vart —The affix चञ् comes after the causative verbs दारि and जारि, and there is *lute* elision of the causative affix णिच्, when the word so formed is related to the verb as agent. Thus दारयन्ति भ्रातृन् = दाराः 'a wife' (lit. 'who divides brothers' a wife breaking up the brotherly love), जारयन्ति = जाराः 'a paramour'.

३१९१ । इङ्गुप् । ३ । ३ । २१ ।

चञ् । अत्रोपवादः । उपेक्षास्नादधीयते उपाध्यायः । * अपादाने स्त्रियाभ्युपसंख्यानं उदन्वाच्च वा ङीष् * उपाध्याया-उपाध्यायी । * यं वायुवर्धनित्वेयु * । 'य' इत्यविभक्तिको निर्देशः । शारो वायुः । करणे चञ् । शारो वर्धः । चित्रोकरमिह धात्वर्थः । निद्रियते आद्रियते-उनेति निवृत्तमावरणम् । बाहुलकात्करणे क्तः । गौरिवाकृतनीशारः प्रायेण शिशिरे कृष्णः । अकृत-मावरण इत्यर्थः ।

3191. The affix 'ghañ' comes after the root 'in' (to study).

This debars अच् (III. 3 '56). As अचि + इ + चञ् = अचि + ऐ + अ = अध्यायः 'a lesson or lecture', उपाध्यायः (उपेक्षास्नादधीते) 'a teacher'.

Vart.—When the word to be formed is related to the verb इङ् as an ablative, the word is feminine also and optionally takes the affix ङीष्. As उपेक्षास्नादधीतेऽस्वा = उपाध्याया or उपाध्यायी 'a female teacher'. One who herself teaches, and not the wife of a teacher.

Vart.—The affix चञ् comes after the root य् when the word so formed means 'wind', 'color', or 'cover'. As चारः 'wind', 'green colour' &c गौरिवाकृतनीशारः प्रायेण शिशिरे कृष्णः "generally lean in autumn, like a cow without the shade over it."

The word वृ is shown in the vārtika without any case-affix. In वारः meaning 'wind', the affix has the force of instrument. In वारः 'green colour', the sense of the root is to give diverse colours or to paint. The word निवृत्त means by which any thing is covered. It is formed by कृ affix added with the force of instrument, as a diversity, to the root वृत् वरणे. In नीवार the व is lengthened by S 1044. The words अकृतनीवार mean अकृतप्रावरणः 'where no cover is made'

३१९२ । उपसर्गे रुवः । ३ । ३ । २२ ।

वृत् । सदावः । 'उपसर्गे' क्ति । रुवः ।

3192 The affix 'ghañ' comes after the verb 'rū' (to roar), when it has an upasarga in composition with it

This debars अप् (III 3 57) As संराव 'clamour', उपरावः &c

Why do we say 'compounded with an upasarga'? Observe रुवः 'sound'

३१९३ । अभिनिसः स्तनः शब्दसंज्ञायाम् । ८ । ३ । ८६ ।

अस्नातस्तनः सस्व नूर्ध्वम् । अभिनिष्ठानो वर्णः । 'शब्दसंज्ञायाम्' क्ति । अभिनिः स्तनति वृद्धः ।

3193 'The वृ of स्तवृ is optionally changed to वृ after the double preposition अभि निष् when the word so formed is the name of a particular letter (॥ e visarga).

As अभिनिष्ठानो वर्णः, अभिनिष्ठानो विसर्जनीयः or अभिनिस्तानो वर्णः or विसर्जनीयः ॥ The compound preposition अभि-निष् causes this change, and not any one of them separately. Thus Apastamba — द्रव्यवर चतुरवर वा नामपूर्वनाख्यातोत्तर दीर्घभिनिष्ठान्त, घोषवदादान्तरन्तस्य च "a name (nāme) should be such that it should consist of two syllables or four-syllables, that its first portion should be a noun (nama-pūrva), and its second portion a verb (ākhyāta), that it should end in a long vowel (dīrgha) or a visarga (abhinishtāna), that the first letter of such a noun should be a ghosha or sonant letter (ghosha-vad-ādī), and a semivowel (antastha) should be in the body of it" Thus the names द्रविषोदा, वरिषोदा fulfill these conditions and are good names.

Why do we say 'when it is the name of a particular letter'? Observe अभिनिः स्तनति वृद्धः ॥ The anuvritti of सदावे ceases from this place.

३१९४ । सनि युद्रुदुवः । ३ । ३ । २३ ।

समुद्यते निष्प्रीक्रियते गुहादिभिरिति सयावः चिष्टविकारोऽप्यपविशेयः । सदावः । सदावः ।

3194. The affix 'ghañ' comes after the roots 'yu' (to join), 'dru' (to run) and 'du' (to burn), when in composition with the preposition 'sam'

As सदावः that which is mixed with sugar &c a sort of sweet cake, सदावः, सदावः । But प्रयवः where the preposition is not sam.

३१९५ । श्रिणीभुवोऽनुपसर्गे । ३ । ३ । २४ ।

आयः । नायः । नाव । 'अनुपसर्गे' क्त्वि । प्रजयः । प्रणयः । प्रभवः । कयस् 'प्रभावो राशः' इति । प्रकृष्टो भाव इति प्रादित्वात् । कयस् 'राशो नय' इति । बाहुलकात् ।

3195. The affix 'ghañ' comes after the roots 'sri' (to go to) n'i' (to lead) and 'bhû (to be), when not in composition with an upasarga

This debars the affix अच् (III 3. 56 S 3231) As आयः 'shelter', नायः 'a means', भावः 'a condition'

But with upasargas, we have प्रजयः 'respect', प्रणयः 'love', प्रभवः 'source'

How do we explain the form प्रभाव in प्रभावो राशः 'the splendour of the king'? Here the word प्रभाव is not made from the compound root प्रभृ + चच्, but by compounding प्र with नाव by the rules of Piâdi samâsa, meaning 'excellent condition'.

How do you explain the form नय in नयो राशः? Here the root नी has taken the affix अच् diversely by III 3 113. S. 2841

३१९६ । वी क्षुश्रुवः । ३ । ३ । २५ ।

विश्रावः । विश्रावः । 'वी' क्त्वि । श्रवः । श्रवः ।

3196 The affix 'ghañ' comes after the roots 'kshu' (to sneeze), and 'śru' (to move and hear) when the preposition 'vi' is in composition

This debars the affix अच् (III 3 57 S. 3232); as विश्रावः 'cough', विश्रावः 'flowing forth', 'celebrated' But when without the preposition विः we have श्रवः and श्रवः ।

३१९७ । अवोदोर्नियः । ३ । ३ । २६ ।

अवनायोऽधो नयनम् । उन्नयः ऊर्ध्वनयनम् । कयस् 'उन्नयः उत्प्रेष' इति । बाहुलकात् ।

3197 The affix 'ghañ' comes after the verb 'ni' (to lead) when the prepositions 'ava' and 'ut are in composition.

As अवनायः 'throwing down', उन्नयः 'elevation'.

How do you explain उन्नयः in उन्नयः पदार्थानां? Here the affix is 'ach, by the diversity of III 3 113. S. 2841.

३१९८ । प्रे द्रस्तुश्रुवः । ३ । ३ । २७ ।

प्रद्रावः । प्रस्तावः । प्रस्तावः । 'प्रे' इति क्त्वि । द्रवः । स्तवः । श्रवः ।

3198 The affix 'ghañ' comes after the roots 'dru', 'stu' and 'śru', when the word in composition is 'pra'.

As प्रद्रावः, प्रस्तावः, प्रस्तावः । But not so in द्रवः, स्तवः where there is no pra.

३१९९ । निरभ्योः पूल्वोः । ३ । ३ । २८ ।

निष्पूयते शूर्पादिभिरिति निष्पावो धान्यविशेषः । अभिलावः । 'निरभ्योः' क्तिच् । पवः । लवः ।

3199 The affix 'ghañ' comes after the roots 'pû' (to purify) and 'lu' (to cut) when 'ni' and 'abhi' are respectively in composition

The root *पू* refers to both *पूङ्* and *पूज्*. The I 3 10, S 128 must be applied here, and thus *निष्* comes before *पू*, and *अभि* before *लू*. As *निष्पावः* a kind of grain, lit. purified by 'winnowing', *अभिलावः* 'moving'. But *पवः* and *लवः*, without these prepositions

३२०० । उन्नयोः । ३ । ३ । २९ ।

उद्गारः । निगारः । 'उन्नयोः' क्तिच् । गरः ।

3200 The affix 'ghañ' comes after the root 'grî' when the upasargas 'ut' and 'ni' are in composition

The verb *गृ* here refers to both the verbs *गृ* 'to make sound', and *गृ* 'to swallow'. As *उद्गारः* *समुद्गार* 'the roaring of the sea', *निगारो* *देवदत्तस्य* 'the swallowing of Devadatta'. But when without these prepositions, we have *गरः* ।

३२०१ । कृ धान्ये । ३ । ३ । ३० ।

'कृ' इत्यस्माद्धान्यविशेषकानुस्योर्ध्व्यात् । उत्कारो निकारो धान्यविशेष इत्यर्थः । 'धान्ये' क्तिच् । निघोत्कारः । पुष्पनिकरः ।

3201 The affix 'ghañ' comes after the verb 'kri', when the prepositions 'ut' and 'ni' are in composition and when the sense of the verb relates to grain

The verb *कृ* here means 'to scatter', and not 'to injure', because no words formed by this affix are found in Sanskrit in that sense.

As *उत्कारो* *धान्यस्य* 'the winnowing of corn', *निकारो* *धान्यस्य* 'the winnowing of corn'. But when not referring to grain, we have *नैवयोत्कारः* 'a heap of alms', *पुष्पनिकरः* 'the essence or heap of flowers'.

३२०२ । यज्ञे समि स्तुवः । ३ । ३ । ३१ ।

समेत्य स्तुवन्ति यस्मिन्देशे छन्दोगाः स देशः संस्तवः । 'यज्ञे' क्तिच् । संस्तवः परिचयः ।

3202 The affix 'ghañ' comes after the root 'stu' when it is preceded by the upasarga 'sam' and the word refers to sacrificial subjects.

As *संस्तवश्छन्दोगानाम्* 'the Sanstâva of the Chhandogas, संस्तव (=समेत्य स्तुवन्ति यस्मिन् देशे छन्दोगाः स देशः) means 'the place which the Brâhmanas repeating hymns and prayers, occupy at a sacrifice'.

But when not referring to sacrifice we have *संस्तवश्चात्रयोः* 'the mutual praising of the two pupils'. i. e. becoming acquainted with each other.

३२०३ । मे खोऽयज्ञे । ३ । ३ । ३२ ।

‘अयज्ञे’ इति हेतुः यज्ञे इति प्रकृतत्वात् । प्रस्तारः । ‘अयज्ञे’ क्त्वा । बर्हिषः प्रस्तारो जुष्टिविधेयः ।

3203 The affix ‘ghañ’ comes after the root ‘stri’ (to cover), when preceded by the preposition ‘pra’, provided that the word so formed does not refer to sacrifice’.

The division of the sandhi is strah+ayajñe, and not strah+yajñe because there is no necessity of repeating yajñe in this sūtra, as it could have been drawn by anuvṛitti from the last.

As, यज्ञप्रस्तारः ‘a bed of conch’, यज्ञप्रस्तारः ‘strewing of gems’. Why do we say when not meaning sacrifice? Observe बर्हिषः प्रस्तारः ‘a handful of straw’.

३२०४ । प्रयने वावशब्दे । ३ । ३ । ३३ ।

विष्णुर्वात्स्वृषातेर्षस्यादशब्दविधये प्रयने । पदस्य विस्तारः । ‘प्रयने’ क्त्वा । दृक्प्रविस्तारः । ‘अवशब्दे’ क्त्वा । ग्रन्थविस्तारः ।

3204. The affix ‘ghañ’ comes after the root ‘stri’ (to cover), where the preposition ‘vi’ is in composition with it, when the sense is that of extension, and such spreading does not refer to words.

The word प्रयनं means ‘extent, circuit, range’. As पदस्य विस्तारः ‘the extension of the garment’.

Why do we say ‘when meaning extent’? Observe, दृक्प्रविस्तारः ‘a collection of grass’ Why do we say ‘not referring to words’? Observe विस्तारो वचसात् ‘proximity of words’ or ग्रन्थविस्तारः ।

३२०५ । छन्दोनाम्नि च । ३ । ३ । ३४ ।

‘छन्दः’ इत्यनुवर्तते । विष्टारपङ्क्तिश्च छन्दः । विस्तीर्यन्वसिन्धुप्राचीत्यधिकारश्च, यञ् । सतः कर्मधारयः ।

3205 The affix ‘ghañ’ comes after ‘stri’ with the upasarga ‘vi’, when the word so formed is the name of a metre.

The word छन्द here means prosodial metre such as Gāyatrī &c, and not the Vedas, otherwise the word नाम would not have been used. Thus वि+स्तृ+यञ्=वि+ष्टृ+यञ् (VIII 3. 94)=विष्टारः ‘the name of a metre called Viṣṭāra-Pañkti’.

The whole word विष्टारपङ्क्ति is the name of a metre, and is not a word ending with the affix ghañ, only a member of this word, i. e. the first part ends with ghañ. The seventh case-affix in the word छन्दोनाम्नि has the force of location i. e. when the word so formed occurs in a portion of a name of a meter, it is not the full name, but it is in the name i. e. forms a portion of the name. It is a Karmadhāraya compound.

३२०६ । छन्दोनाम्नि च । ८ । ३ । ३५ ।

विष्णुर्वात्स्वृषातेर्षजन्तस्य सस्य सत्त्वं स्याच्छन्दोनाम्नि । इति सत्त्वम् ।

3206. Also when it is the name of a metre, the irregular form विह्वर is used.

By sūtra III. 3 34 the word विह्वर is formed denoting a sort of metre called विह्वरपङ्क्तिः ॥

Why do we say when denoting 'the name of a Chhandas'? Observe षट्स्य विस्वारः ॥

In fact this sūtra makes unnecessary the sūtra III. 3. 34. To avoid this difficulty, some say that the sūtra IH 3 34 is not confined to the preposition वि, so that we can form षस्वारपङ्क्तिः । संवारपङ्क्तिः ॥

३२०७ । उदि ग्रहः । ३ । ३ । ३५ ।

उद्ग्रहः ।

3207. The affix 'ghañ' comes after the verb 'grah' (to seize), when the preposition 'ut' is in composition.

This debars the affix अच्. १. As उद्ग्रहः 'lifting up'.

३२०८ । समि मुष्टौ । ३ । ३ । ३६ ।

मल्लस्य संग्रहः । 'मुष्टौ' क्ति । द्रव्यस्य संग्रहः ।

3208 The affix 'ghañ' comes after the root 'grah' when in composition with the preposition 'sam', when the sense of the root refers to fist

The word मुष्टि means 'boxing, fist', as, अहो मल्लस्य संग्रहः 'O! the clenching of the fist of the athlete', अहो मुष्टिकस्य संग्रहः 'O! the seizing of the boxer', meaning grasping firmly

Why do we say, 'referring to fist'? Observe संग्रहो घान्यस्व 'a collection of grain'

३२०९ । परिन्योनीकोद्युताश्च योः । ३ । ३ । ३७ ।

परिपूर्वान्नयतेर्निपूर्वादिबद्ध षस्वात्क्रमेण द्यूतेऽन्ने वे च विषये । परिभाषेन शारान्द्विग्लित । समन्तान्नयनेनेत्यर्थः । द्यूतेऽन्न न्यायः । उचितमित्यर्थः । 'द्यूताश्च योः' क्ति । परिचयो विवादः । न्ययो नाशः ।

3209 The affix 'ghañ' comes after the roots 'ni' (to lead), and 'i' (to go), when the prepositions 'pari' and 'ni' are respectively in composition with them, and when the words so formed respectively mean 'a game' and 'propriety or arrangement or law'.

Here again we take help of I 3 10 in interpreting this sūtra. The verbs परि + नी and नि + इ, take चञ् when respectively meaning 'gambling' and 'fitness'. As परिभाषेन शारान्द्विग्लित 'he kills (or takes) many pieces by moving a chessman'. Here परिभाषा = समन्तान्नयन means 'the moving of chess-pieces from every side, and so winning the game.' So also नि + इ + चञ् = नि + ऐ + अञ् = नि + आञ् = न्यायः 'justice', 'propriety', 'logic'.

But when not having these senses, we have परिणयः 'marriage', and क्षयः 'decay', as न्ययङ्गतः पाप 'the sin has been destroyed'. The word अन्नेष means पादार्थानासनपचारो यथाप्राप्तकरणम् ।

३२१० । परावन्नुपात्यय इणः । ३ । ३ । ३८ ।

क्रमप्राप्तस्यानतिपातोऽनुपात्ययः । तव पर्यायः । 'अनुपात्यये' किम् । कालस्य पर्यायः । अतिपात इत्यर्थः ।

3210. The affix 'ghañ' comes after the root 'i' (to go) in composition with the word 'pari', when the sense is that of following in regular succession.

As पर्यायः 'turn, succession', तव पर्यायः 'thy turn', मम पर्यायः 'my turn'

Why do we say 'when meaning turn'? Observe कालस्य पर्यायः 'the lapse of time' The word अनुपात्ययः = क्रमप्राप्तस्यानतिपातः 'not breaking the series or order'

३२११ । व्युपयोः शेते पर्याये । ३ । ३ । ३९ ।

तव विशयः । तव राज्ञोपशयः । 'पर्याये' किम् । विशयः शयः । उपशयः सनीपशयनम् ।

3211. The affix 'ghañ' comes after the root 'śi' (to lie down) when the prepositions 'vi' and 'upa' are in composition with it, and when the sense of the word so formed is that of 'regular succession'

As, तव विशयः 'thy turn of sleeping' (i.e. the rest enjoyed in rotation by the sentinels on watch), मम विशयः 'my turn of rest', तव राज्ञोपशयः = तव राजानसु पश्यितुर्पर्यायः 'thy turn of sleeping the king'

Why do we say 'regular succession'? Observe उपशयः 'lying by the side of or ambush', विशयः 'doubt'

३२१२ । हस्तादाने चेरस्तेये । ३ । ३ । ४० ।

हस्तादान इत्यनेन प्रत्यावसितरादेयस्य लक्ष्यते । पुष्पग्रचायः । 'हस्तादाने' किम् । वृक्षाग्रस्थानां फलानां ग्रहणा प्रचय करोति । 'अस्तेये' किम् । पुष्पग्रचयस्त्रीर्येण ।

3212 The affix 'ghañ' comes after the root 'ohi' (to collect), when the sense expressed is that of taking by hand, provided it does not refer to stealing

By saying 'taking by hand' the close proximity of the person taking, to the thing accepted or taken, is indicated As पुष्पग्रचायः 'gathering flowers by hand', फलग्रचायः 'gathering fruits by hand'.

Why do we say 'taking by hand'? Observe वृक्षाग्रस्थानां फलानां ग्रहणा प्रचयं करोति 'he gathers with the stick the fruits hanging on the top of the tree'

Why do we say 'when not meaning to steal'? Observe पुष्पग्रचयस्त्रीर्येण 'the gathering of flowers by theft'

Prohibition must be stated in the case of the word उच्छयः 'gathering', as पुष्पोच्छयः 'gathering of flowers by hand'.

३२१३ । निवासचितिशरीरोपसमाधानैऋदादेश्च कः । ३ । ३ । ४१ ।

एषु चिनेतिर्षजादेश्च ककारः । उपसमाधान राशीकरण तच्च चात्वर्थः । अन्ये प्रत्ययार्थस्य कारकस्थोपाधिभूता । निवासे । काशीनिकाय । चितौ । आकायमग्निं चिन्वीत । शरीरे । चीयते-ऽस्मिन्नस्ययादिकमिति कायः । समूहे । गोमयनिकाय । 'एषु' कित् । चयः । 'चः कः' इति वक्तव्ये आदेरित्युक्तैर्यङ्गुल्यादेरेव यथा स्यादिति । गोमयानां निकेचायः । पुनः पुना राशीकरणमित्यर्थः ।

3213 The affix 'ghañ', comes after the root 'chi' (to gather), and 'k' is the substitute of the initial 'ch', in these senses viz — 'a dwelling', 'a fire on the funeral pile', 'the body' and 'collection'

That in which people dwell (निवसति) is called निवासः or 'dwelling' That which is gathered together (चीयते) is called चिति or 'funeral pile' शरीर means the body of all living beings, and उपसमाधान means making a heap it refers to the meaning of the root while the others refer to the meaning of the affix and of the Kāṇaka. Thus निकायः 'a dwelling', as in काशीनिकायः 'Kāśi-dwelling', आकायमग्निं चिन्वीत 'let him arrange the ākāya fire i. e. the funeral fire', कायः 'body', as अनित्यः कायः 'a perishable body' The meaning of the root चि is not very manifest in it. Literally it would mean "that in which are collected together blood, bones &c —an organism" नद्वाद् गोमयनिकायः 'a heap of cow-dung'

Why do we say 'when having these senses'? Observe चयः 'gathering' Why is not this rule applied in नद्वाद् काष्ठनिचय 'a large heap of wood'? Here multiplicity is expressed and not collection or aggregation.

Instead of saying "चः कः", the sūtra uses आदेशः, indicating that in the yañluk, where there are two च's, the first only should be changed to क and not the second As गोमयानां निकेचायः 'the frequent heaping of cow-dung'

३२१४ । संघे चानौत्तराध्वयं । ३ । ३ । ४२ ।

चैर्षजादेश्च कः । भिक्षुनिकायः । प्राणिना समूहः संघः । 'अनौत्तराध्वयं' कित् । सूक्तनिचयः । संघे कित् । चानकर्मसमुच्चयः ।

3214. The affix 'ghañ' comes after the root 'chi' (to gather) and 'k' is the substitute of the initial 'ch', in the sense of a multitude or assembly, (of living beings possessing some common characteristics), but not merely a confused crowd of men

The word संघ means a collection or assembly of living beings. It is of two sorts —either by collection of persons possessing common qualifications, or a mere confused crowd of men The collection denoting a confused crowd is here excepted and by *paryudasa* negation the other is taken This भिक्षुनिकायः 'the assembly of Bhikshus, ब्राह्मणनिकायः 'the assembly of Brāhmanas', वैवाकरनिकायः 'the assembly of Grammarians'

But **सुकरनिचयः** 'a herd of hogs', because it is a mere collection. So also **कृताकृतवस्तुचयः** 'the collection of what is done and not done', **प्रमाणसमुच्चयः** 'the collection of proofs'. So also **ज्ञानकर्तृ समुच्चयः** "the harmonious development and treading the path of wisdom and work both simultaneously". Here there is no **सच** in either of the two senses, it not being a collection of living animals, the affix *ghan* is not employed

३२१५ । कर्मव्यतिहारे ऋच्छियाम् ३ । ३ । ४३ ।

शीलिङ्गे भावे णच् ।

3215. The affix *nach* comes after a root in denoting reciprocity of action, and the word so formed is in the feminine gender.

The word **कर्तृ** means 'action' and is not the technical 'Karma' meaning the accusative case. **व्यतिहार** means reciprocity or interchange of action. The word so evolved is feminine in form and denotes mere 'action' (**भाव**) also. The anubandha **च** in **णच्** is qualitative and is added to distinguish this affix from other affixes thus in V 4 14 S. 3216 this particular affix is meant

Thus **वि + अच् + कृच् + णच् + अच् + ङीप् = व्यावक्रोशी** (V 4 14, and VII 3. 6) 'mutual abuse'. So also **व्यावहाशी**, **व्यावलेखी**. The affix **णच्** forms only an imaginary stem, for this stem must take the **अच्** by V 4 14 which even does not form the complete word until the affix **ङीप्** of the feminine is added

Why do we say 'in the feminine'? Observe **व्यतिपाकी वर्त्तते** ।

३२१६ । णचः स्त्रियामञ् ५ । ४ । १४ ।

3216— The affix **ञ्** (**ञ**) comes without changing the sense, after a word ending in the affix *nach* (**+/-ञ**), when the word is feminine

By III 3 43 the affix **अच्** is ordained after feminine words denoting reciprocity of action. The affix **अच्** comes after such a word without changing the sense, when the thing denoted is feminine. Thus **व्यावक्रोशी** **व्यावहाशी** वर्त्तते ॥

३२१७ । न कर्मव्यतिहारे । ७ । ३ । ६ ।

अल्ल वेज्जं क्वात् । व्यावक्रोशी । व्यावहाशी ।

3217. The prohibition and the augment, ordained by VII. 3 3, S. 1098 do not apply to a word which expresses the reciprocity of an action

As **व्यावक्रोशी**, **व्यावलेखी**, **व्यावकर्त्री**, **व्यावहाशी** ॥ See III 3. 43 and V. 4. 14.

३२१८ । अभिविधौ भाव इनुण् ३ । ३ । ४४ ।

3218 The affix 'inun' comes after a root in denoting condition, when co-extensiveness is meant

The word अनिविचि means co-extensiveness, that is to say, the complete comprehension or relation between the action and the quality. Thus साराविचि 'a general or tumultuous uproar', सं+कूट्+इच्+अण (V 4 15 and VI 4 164)=साकूटिनच् 'a general confusion', so सञ्जाविचि 'a general flow or stream'.

Why do we say 'when meaning co-extensiveness'? Observe संकोटः, संरावः, संद्रावः ।

३२१९ । अशिनुयः । ५ । ४ । १५ ।

'इनवयनपत्ये' (१२४५) । साराविचि वर्तते ।

3219 The affix an (+—ञ) comes without changing the sense after a stem ending in the affix inun (इनुच्)

By III 3. 44, the affix इनुच् is added to a root to express a condition resulting from a universal co-operation of the action denoted by the root. But a word formed by इनुच् is after all an imaginary word, it requires the further addition of this affix अच् to make it a complete word. In fact all svârtha affixes generally complete the not fully developed word. Thus साराविचिच् वर्तते, साकूटिनच् ॥ The टि portion is not elided because of VI 4 164 S 1245

३२२० । आक्रोशैऽवन्योर्ग्रहः । ३ । ३ । ४५ ।

* 'अव' 'नि' एतयोर्ग्रहेर्धञ्स्यात् प्राप्ते । अवग्रहादस्ते भूयात् । अनिवच इत्यर्थः । निग्रहादस्ते भूयात् । वाच इत्यर्थः । 'आक्रोशे' किञ् । अवग्रहः पदस्य । निग्रहश्चोत्तरस्य ।

3220 The affix 'ghañ', comes after the verb 'grah' (to seize), in composition with 'ava', and 'ni', when malediction is meant

Though इनुच् is immediately near, we take the anuvritti of चञ् (III 3 16), because we see that its anuvritti is possible.

The word आक्रोशे means 'cursing'. As अवग्रहादो हन्व ते वृषलभूयात् 'cursed be thou, O! sinner'. So also निग्रहादस्ते भूयात् ।

Why 'when meaning cursing'? Observe अवग्रहाद् पदस्य, निग्रहश्चोत्तरस्य ।

३२२१ । मे लिप्सायाम् । ३ । ३ । ४६ ।

पात्रग्रहादेव चरति भिक्षुः ।

3231 The affix 'ghañ' comes after the root 'grah' when the word 'pra' is in composition, and the sense denoted is the desire of acquisition

As पात्रग्रहादेव चरति भिक्षुः चिप्यहारी 'the Bhikshu walks for the sake of alms, carrying a vessel in hand', सुवमग्रहादेव चरति द्विजो दक्षिणहारी 'carrying

a sacrificial ladle, the Brāhmana walks about for his fee' The word लिख्वा means the wish to have something

Why do we say 'when meaning desire of gain'? Observe मयद्दे देवदत्तस्य :

३२२२ । परौ यज्ञे । ३ । ३ । ४९ ।

उत्तरः परिग्राहः । स्वयेन वेदेः स्वीकरणम् ।

3222 The affix 'ghañ', comes after the root 'grah', in composition with 'pari' when it relates to sacrificial subjects

As उत्तरः परिग्राहः 'the northern fencing of the sacrificial altar', अथरपरिग्राहः 'the southern fencing of the sacrificial altar'

Why do we say 'when relating to sacrifices'? Observe परिग्रहः देवदत्तस्य 'the fencing of Devadatta'.

३२२३ । नौ वृ चान्ये । ३ । ३ । ४८ ।

'वृ' इति लुप्तपञ्चमीकम् । नीवाराः । 'चान्ये' किम् । निवरा कम्वा । क्तिन्विषयेऽपि बाहुल्य-
कादम् । प्रवरा सेतिवत् ।

3223 The affix 'ghañ', comes after the verb 'vri', preceded by 'ni', when the sense is that of grain

The वृ here means both वृद् and वृज् and is in the Ablative case, the case affix being elided. This debars the affix अप As नीवाराः 'rice growing wild or without cultivation'

Why do we say 'meaning grain'? Observe निवरा कम्वा 'a virgin girl'. The proper affix is क्तिन्, but अप is added diversely as प्रवरा (See III 3. 58. S. 3234).

३२२४ । उदि अयतियौतिपूद्रवः । ३ । ३ । ४९ ।

उद्भ्रायः । उदावः । उत्पावः । उद्भ्रावः । कथं 'पतनान्ताः सञ्जुद्ध्याः' इति । बाहुल्यकात् ।

3224. The affix 'ghañ' comes after the verbs 'śri', 'yu', 'pû' and 'dru', when the preposition 'ut' is in composition.

This debars the affix *ash* (III 3 56) Thus उद्भ्रायः 'rising of a planet', उदावः 'mixing', उत्पावः 'purifying ghee', and उद्भ्रावः 'flight'.

How do you explain the form सञ्जुद्ध्याः in पतनान्ताः सञ्जुद्ध्याः? The word विभाषा 'optionally' in the next sūtra, exerts a retrospective effect on this sūtra, and the form is an optional one. This is a most unusual thing and is called विंहावलीकन्यायः 'the maxim of the lion's backward glance'. It is used when one casts a retrospective glance at what he has left behind, while at the same time he is proceeding, just as the lion, while going on-ward in search of prey, now and then bends his neck backwards to see if anything be within its reach.

३२२५ । विभाषाङ्कि रङ्गुवोः । ३ । ३ । ५० ।

आरावः-आरवः । आह्रावः-आह्रावः ।

3225. The affix 'ghañ' is optionally employed after the verbs 'ru' (to roar) and 'plu' (to float), when the preposition 'ân' is in composition

As आरावः or आरव 'noise', आस्नावः or आस्रवः 'bathing'

३२२६ । अवे ग्रहो वर्षप्रतिबन्धे । ३ । ३ । ५१ ।

विभाषेति वर्तते । अवग्रहः—अवग्रहाः । 'वर्षप्रतिबन्धे' क्तिच् । अवग्रहः पदस्य ।

3226 The affix 'ghañ' is optionally employed after the root 'grah', when the word 'ava' is in composition, the sense being withholding of rain

The word 'optionally' is understood here The word वर्षप्रतिबन्ध means the absence of rain, from some cause or another, when the season has arrived, as अवग्रहः or अवग्रहो देवस्य 'the draught of rain'.

Why do we say 'when meaning 'obstruction of rain'? Observe अवग्रहः पदस्य ।

३२२७ । मे वणिजाम् । ३ । ३ । ५२ ।

मे ग्रहेर्बन्धा वणिजा सबन्धी चेत्प्रत्ययार्थः । तुलाधूमनिति यावत् । तुलामग्रहेण चरति । तुलामग्रहेण ।

3227 The affix 'ghañ' is optionally employed after the verb 'grah' in composition with 'pra', when the word so formed relates to commerce.

Both the words *grah* and *vibhāśhā* are understood here By 'relation to commence' is meant here the string of the balance, and not commerce in general. That string by which a balance is held is called तुलामग्रहः or तुलामग्रहाः, as तुलामग्रहेण चरति or तुलामग्रहेण चरति, and this may be said of any person whether he be a trader or not.

Why do we say 'when belonging to commerce'? Observe मग्रहो देवदत्तस्य 'the whip of Devadatta'.

३२२८ । रश्मी च । ३ । ३ । ५३ ।

मग्रहः—मग्रहाः ।

3228. The affix 'ghañ' comes optionally after the verb 'grah' in composition with 'pra', when the word so formed means 'a rein

The word रश्मि means here the bridle by means of which horses &c. joined to the carriage, are held under control, as मग्रहः or मग्रहाः 'a rein'.

३२२९ । वृणोतेराच्छादने । ३ । ३ । ५४ ।

विभाषा प्र इत्येव । प्रवारः—प्रवरः ।

3229. The affix 'ghañ' comes optionally after the verb 'vri' (to choose), when 'pra' is in composition, and the word so formed means 'a sort of covering'.

As प्रावारः or प्रवरः 'a cloak, a veil'.

Why do we say 'when it means a covering'? Observe प्रवरः नी ।

३२३० । परी भुवोऽवज्ञाने । ३ । ३ । ५५ ।

परिभाषः—परिभवः । 'अवज्ञाने' क्तिच् । सर्वतो भवनं परिभवः ।

3230 The affix 'ghañ' is optionally employed after the verb 'bhu', the word 'pari' being in construction, when the sense of the word so formed is 'disregard',

The word अवज्ञान means 'contempt', 'neglect', 'disregard' &c As परिभाषः or परिभवः 'insult, humiliation'.

Why do we say 'when meaning disregard'? The word परिभवः may be then construed to mean सर्वतोभवन = परिभवः 'surrounding'.

३२३१ । एरच् । ३ । ३ । ५६ ।

अयः । जयः । * भयादीनामुपसङ्ख्यानं ननु सक्ते स्मादिनिवृत्त्यर्थम् * । भयच् । जयच् ।

3231 The affix 'ach' comes after a root ending in 'i' or 'ī' (when mere action is denoted, or when the sense is that of an appellative, the word being related to the verb from which its name is deduced, but not as an agent).

The words within brackets are to be supplied from sūtras 18 and 19 and these words are to be supplied in every subsequent sūtra as far as sūtra III 3. 113 This debars चञ् The च् in अच is qualitative, in sūtras like VI. 2. 144

Thus, अयः 'collection', अयः 'going', जयः 'victory', जयः 'wasting'.

Vart.—In this connection the words अच &c. should also be enumerated. As नी + अच = नचच् 'fear', अर्चच् 'rain'. These being neuter words, otherwise would have taken the affix क्त &c. but for this Vārtika.

३२३२ । ऋदोरप् । ३ । ३ । ५७ ।

ऋजर्जास्तादुवर्जास्तादप् । ऋर । ऋरः । अरः । अरः । अरः । अरः । अरः । अरः ।

3232 After a root ending in long 'rī', short 'u', or long 'ū', there is the affix 'ap'.

This debars चञ्. The च् is indicative for the sake of accent (III. 1. 3), as कृ + अच् = कृरः 'scattering', वृ—अरः 'beverage, poison', वृ—अरः 'arrow'; पु—अचः 'barley', कृ—अचः 'reaping', पु—अचः 'winnowing corn'.

The वृ in ऋवृ is merely for the sake of euphony. It is not वृ changed into वृ, for then by the rule 'that which follows वृ is also called अपर' short वृ only would have been taken and not long कृ (I. 1. 70).

३२३३ । वृक्षासनयोर्विष्टरः । ८ । ३ । ८३ ।

अनयोर्विष्टरस्य कः पठ्यते निपात्यते । विष्टरो वृक्ष आसनं च । 'वृक्ष' इति क्तिच् । आसनास्य विष्टरः ।

3233 The word विष्टर is irregularly formed in the sense of "tree" and "seat."

This word is formed by adding the affix अप् 'to the root स्तृ preceded by the preposition वि॥ Thus विष्टरो वृक्ष॥ विष्टरनाशनम्॥

Why do we say then meaning a 'tree' or a 'seat'? Observe औलपिवाक्यस्य विस्तरः॥ See sūtra III. 3. 57 S. 3232 by which अप् is added here instead of चञ्॥

३२३४ । ग्रहवृष्टनिश्चिगमश्च । ३ । ३ । ५८ ।

अपस्यात् । चञ्चोत्पवादः । ग्रहः । वरः । दरः । निश्चयः । गमः । * वयिररवोदप-
सख्यानम् * । वयः । रणः । * चञ्चो कविधानम् * । प्रत्ययः । विघ्नः । * द्वित्वप्रकरणे के कृजादी-
नानिति वक्तव्यम् * । वक्रम् । चिह्नितम् । चकनसः ।

3234 The affix 'ap' comes after the verbs 'grah', 'vri', 'dri', 'nischi' and 'gam'.

This debars चञ्, and in the case of निश्चि the affix अप् is debarred. As ग्रहः 'a planet', वरः 'a boon', दरः 'tearing, a cave', निश्चयः 'certainty', गमः 'march'

The verb निश्चि would have taken चञ्, but takes अप्, which causes difference of accent.

Vart.—The roots वच् and रच् should also be included in this, as वचः 'obedient', रणः 'battle'.

Vart.—When the sense is that of चञ्, the affix क is directed to be employed, after the following verbs — स्था, ह्ना, पा, वच्, वृच् and वृच् । As प्रत्यः 'a table-land' (on which they move), प्रहनः 'a vessel for bathing' (in which they bathe), प्रवाः 'a place where water is distributed to travellers' (that out of which they drink), आविचः (VI. 1. 16) 'an awl, a drill' (that by which they pierce), विघ्नः 'an obstacle' (in which they are obstructed), आशुयः 'battle' (where they fight)

Vart —The roots कृ &c are reduplicated before the affix क् । This vārtika comes under VI. 1. 12, relating to reduplications. Thus चक्रम्, चिह्नितम् and चकनसः

३२३५ । उपसर्गोदः । ३ । ३ । ५९ ।

अपस्यात्

3235 The affix 'ap' comes after the verb ad (to eat) when an upasarga is in composition

Thus म + अद् + अप् । Now applies the following sūtra by which अद् is replaced by चस् ।

३२३६ । चञ्चोश्च । २ । ४ । ३८ ।

अदेर्लु स्यादुपसर्गि च । मत्तव । विवसः । उपसर्गः । चिह्नः । वासः ।

3236 And when the affix चञ् and अप् follow, चस् is the substitute of अद्

As निचसः (II 4. 38) 'half-chewed morsel', प्रचसः 'voracious'

Why do we say 'when compounded with an upasarga'? Observe चासः 'grass' अद् + चञ् = चद् + अ (II 4. 38) = चासः ।

३२३७ । नी या च । ३ । ३ । ६० ।

नी उपपदे अदेशः स्यादपच । स्याद् : निचसः ।

3237. And the affix 'na' as well as 'ap' comes after the verb 'ad, (to eat), when the upasarga 'ni' is in composition

As नि + अद् + च = नि + आद् + अ = न्याद् : (VII 2. 116) 'feeding', नि + अद् + अप् = नि + चद् + अ (II 4. 38) = निचसः 'eating, food'.

३२३८ । व्यधजपोरनुपसर्गे । ३ । ३ । ६१ ।

अपस्याद् । व्यधः । जपः । उपसर्गे ङु । आख्यायः । उपजायः ।

3238. The affix 'ap' comes after the verbs 'vyadh' and 'jap', when no upasarga is in composition with them.

This debars चञ् । As व्यधः 'wound', जपः 'muttering'

Why do we say 'when upasarga-less'? Observe आख्यायः उपजायः ।

३२३९ । स्वनहसोर्वो । ३ । ३ । ६२ ।

अप् । पठे चञ् । स्वनः-स्वानः । हसः-हासः । अनुपसर्गे इत्येव । प्रस्वानः । प्रहासः ।

3239. The affix 'ap' comes optionally after the verbs 'svan' and 'has' when no upasarga is in composition with them.

Thus स्वनः or स्वानः 'sound', हसः or हासः 'laughter' But with upasargas, we have only one from, प्रस्वानः 'a loud noise', प्रहासः 'a loud laughter'.

३२४० । यमः समुपनिविषु च । ३ । ३ । ६३ ।

यच्चमुपसर्गे च यसेरुवा । संयमः-संयामः । उपयमः-उपयामः । नियमः-नियामः । विवमः-वियामः । यमः-यामः ।

3240. And the affix 'ap' comes optionally after the verb 'yam' when the upasarga: 'sam', 'upa', 'ni' and 'vi', are in composition; or even when it is upasarga-less.

This debars चञ् । As संयमः or संयामः 'restraint', उपयमः or उपयामः 'marriage', नियमः or नियामः 'restrictive rule', विवमः or वियामः 'cheek, distress', यमः or यामः ।

३२४१ । नी गदनदपठस्वनः । ३ । ३ । ६४ ।

अख्या स्याद् । निगदः-निगाद् । निनदः-निनाद् । निपठः-निपाठः । निस्वनः-निस्वानः ।

3241. The affix 'ap' comes optionally after the verbs 'gad' (to speak), 'nad' (to sound), 'path' (to read), 'svan' (to sound), when the upasarga 'ni' is in composition with them.

This debars चञ् । Thus निगदः or निगाद् 'recitation', निनदः or निनाद् 'noise', निपठः or निपाठः 'reading', निस्वन or निस्वानः 'a noise'.

३२४२ । क्वणो वीणायां च । ३ । ३ । ६५ ।

भावपुपसर्गे च वीणाविषयाच्च क्वणतेरन्वा स्यात् । वीणायाश्च मांद्यार्थे । निक्वणः-
निक्वणः । क्वणः-क्वणः । वीणायां तु । प्रक्वणः-प्रक्वणः ।

3242 The affix 'ap' comes optionally after the verb 'kvan' (to jingle), when 'ni' is in composition with it, as well as when it is without any upasarga, or when 'flute' is meant.

This debars the affix च्च् । Thus निक्वणः or निक्वणः 'a musical tone'. क्वणः or क्वणः 'sound'. When it refers to 'flute', it must have some upasarga, not necessarily नि, as कल्याणप्रक्वणा वीणा.

But not so here, अतिक्वणो वर्तते, where the upasarga being अति and the word not referring to 'a flute,' no option is allowed. When flute is not meant, the upasarga must be नि or no upasarga at all, for the optional application of the affix च्च् । To sum up, क्वण takes च्च् optionally under three conditions —1st when preceded by नि, or 2ndly when having no upasarga, or 3rdly when it refers to 'flute', and then it must have some upasarga.

३२४३ । नित्यं पणः परिमाणे । ३ । ३ । ६६ ।

अपत्यात् । मूलकपणः । शाकपणः । व्यवहारार्थे, मूलकादीनां प्रतिमितो दुहिर्बन्धने सोऽस्य विषयः । 'परिमाणे' किच् । पाणः ।

3243. The affix 'ap' comes invariably after the verb 'pan' (to barter), when the sense is that of measure.

The word नित्य 'invariably' is used in the aphorism in order to stop the anuvritti of the word optionally. Thus मूलकपणः 'a handful of radishes', शाकपणः 'a handful of vegetable'. A small bundle of radishes &c, tied together for the purposes of sale is so-called. These words secondarily have come to mean 'a measure equal to a handful', irrespective of any thing.

When not meaning measure, we have पाणः 'trade'.

३२४४ । मदोऽनुपसर्गे । ३ । ३ । ६७ ।

मदनदः । उपसर्गे तु । उन्मादः ।

3244 The affix 'ap' comes after the verb 'mad', when not in composition with an upasarga.

This debars च्च् । As विद्यानदः 'pride of knowledge' मदनदः 'pride of wealth', कुलनदः 'pride of family'. When compounded with upasargas, we have उन्मादः 'mad', प्रमादः 'error or carelessness'.

३२४५ । प्रमदसंसदौ हर्षे । ३ । ३ । ६८ ।

'हर्षे' किच् । प्रमादः । समादः ।

3245 The words 'pramada' and 'sammada' are irregularly formed, meaning 'joy'.

As कल्याणां प्रसदः 'the joy of girls', कोटिलानां संसदः 'the rejoicing of cuckoos'

Why do we say 'when meaning delight'? Observe प्रसादः 'carelessness', ससादः 'frenzy'.

३२४६ । समुदोरजः पशुषु । ३ । ३ । ६९ ।

संपूर्वोऽजिः समुदाय उत्पूर्वस्य प्रेरणे तस्मात्पशुविषयकादप्येवाद् । 'अपञ्चपोः' इत्युत्तेर्विभावो । सजः पशूनां सचः । उदजः पशूनां प्रेरकश्च । 'पशुषु' किम् । सनापो ब्राह्मणानाम् । उदाजः क्षत्रियाणाम् ।

3246 The affix 'ap' comes after the verb 'aj' (to go), when the prepositions 'sam' and 'ut' are in composition, and the word so formed refers to beasts

This debars चञ्. The root अज 'means to go, to throw'. When preceded by सच्, it means 'a collection', and preceded by उच् it means 'driving'. As सजः पशूनां 'a herd of cattle', उदजः पशूनां 'driving forth of cattle'. The अज is not changed to जी, because II. 4. 56 S 2292 ordaining this substitution excepts the affixes चञ् and अप् ।

Why do we say 'when applying to cattle? Observe सनापो ब्राह्मणानां, उदाजः क्षत्रियाणां ।

३२४७ । अक्षेणुं ग्लहः । ३ । ३ । ७० ।

अक्षयच्छेदेन देवन सञ्चयते तत्र यत्पक्षकपेक्ष ब्राह्म' तत्र 'ग्लहः' इति निपात्यते । अक्षस्य ग्लहः । 'व्याप्तुसीमभिवरकग्लहानदीव्यम्' । 'अक्षेणु' किम् । पादस्य ग्रहः ।

3247 The word 'glaha' is irregularly formed, when the sense of the root refers to gambling.

This word is derived from the root गृह्. The verb ग्रह takes the affix अप् and thus forms ग्रह, and then irregularly र is changed into ल, as अक्षस्य ग्लहः 'cast of the dice', the bet to be delivered on the fall of the dice

Why do we say 'when referring to gambling'? Observe ग्रहः पादस्य ।

Others say, this word is derived regularly from the root ग्लह् 'to gamble', by adding the affix अप्, and thus debarring चञ्. They suppose, therefore, the existence of the root ग्लह् to explain the form ग्लहः । The counter example which they would give is ग्लहः 'receiving', formed by adding the affix चञ् ।

Thns व्याप्तुसीमभिवरकग्लहानदीव्यम् (Māgh VIII. 32).

३२४८ । प्रजने सर्तः । ३ । ३ । ७१ ।

प्रजनं प्रथमगर्भप्रदणश्च । गवाजुषवरः । अपश्च 'अक्षरः' 'मवरः' इति । अपिअरणे पुंलि, संघायाश्च- (३२९६) इति च ।

3248. The affix 'ap' comes after the verb 'sri' (to flow), in the sense of impregnating (the covering of cows &c).

This debars चञ्. The word प्रजन means 'the first covering of a cow by a bull'. As गवाजुषवरः 'impregnation of cows', चञ्चुनाजुषवरः 'impregnation of cattle.'

How do you explain *avasara* and *prasara*? They are formed by ghañ with the force of location denoting a name under III. 3 118 S. 3296

३२५९ । ह्रः संप्रसारणं च न्यभ्युपविषु । ३ । ३ । १२ ।

निहवः । अभिहव । उपहवः । विहवः । 'हव' क्ति । प्रहावः ।

3249 The affix 'ap' comes after the verb 'hve' to call, when the prepositions 'ni', 'abhi', 'upa' and 'vi' are in composition with it, and its semivowel is changed into the corresponding vowel

This debars चञ् As नि+ह्वे+अप्=नि+हु+अ (VI 1. 108)=नि+हो+अ (VII. 3 84)=निहवः (VI 1. 78) 'invocation', अभिहवः 'invocation', उपहवः 'invitation', विहवः 'calling'. But प्रहावः 'a summons'.

३२५० । आह्वि युद्धे । ३ । ३ । १३ ।

आह्वयन्तेऽस्मिन्नित्याहवः । 'युद्धे' क्ति । आहावः ।

3250 The affix 'ap' comes after the verb 'hve' when the word in composition is the upasarga 'âñ', and the semi-vowel of the root is changed into its corresponding vowel, when the word so formed means battle.

As आहवः 'battle' (where they *challenge* each other) But otherwise आहावः 'calling'

३२५१ । निपानसाहावः । ३ । ३ । १४ ।

आह्वपूर्वस्य हवतेः सम वारचनचवृद्धिदोषाचारक्षेपः । 'आहावस्तु निपान स्याद्वपकूप-जलाशये' ।

3251. The word 'âhâva' is irregularly formed when meaning 'a trough'.

The word आहावः is irregularly formed from ह्वे by the prefix आ, then samprasârana, and the vṛddhi of the vowel Thus आ+ह्वे+अप्=आहु+अ=आहो+अ=आहावः 'a trough near a well for watering cattle'. Otherwise आहावः 'calling' Even in the word आहावः the sense of calling is understood. It is that place near a well, containing water, where cattle are called or invited to drink water.

Thus आहावस्तु निपानं स्याद्वपकूपजलाशये (Amarakośa I. 10 26).

३२५२ । भावेऽनुपसर्गस्य । ३ । ३ । १५ ।

अनुपसर्गस्य हवतेः संप्रसारणस्य स्याद्भावे । हवः ।

3252 The affix 'ap' comes after the verb 'hve' and there is the change of the semi-vowel to its corresponding vowel, when the root is upasarga-less, and mere action is denoted.

As हवः 'calling', हवे हवे युद्धं ह्वन्निहवः ।

Why do we say 'when no upasarga is in composition with it? Observe आदायः । Though the anuvritti of the word आद्य was understood in this aphorism from sūtra 3184, its repetition here shows that the anuvritti of sūtra 3188, which was running, must not be taken, so that this word applies to agent-kāraka also.

३२५३ । हनश्च यधः । ३ । ३ । ७६ ।

अनुपसर्गाद्वृत्तेर्भावे अपस्वात् । यधादेशस्यान्तोदात्तः । 'यधेन' दस्युर् । चादृञ् । घातः ।

3253 The affix 'ap' comes after the root 'han' when upasarga-less, in the sense of mere action, and 'vadha' is the substitute of 'han' before this affix

This यध has udātta accent on] its final The affix अप् which is anudātta generally (III 1. 4) thus becomes udātta

As यधहोराकार् 'the killing of thieves, यधोदस्युनाम् 'the killing of robbers'

When action is not denoted, the affix, यञ् applies, as घात 'a blow

So also when an upasarga is in composition with it, as प्रघातः, घातः ।

The word य in the aphorism does not connect हन्, with the substitute यध, there being no co-ordination, it refers to the affixes under discussion. Thus we have the affix यञ् also, as घातः 'killing'.

३२५४ । मूर्तौ घन । ३ । ३ । ७७ ।

मूर्तिः काठिण्य तद्विषयनिमित्ते हन्तेरपस्वात् । घनश्चादेशः । अञ्घनः । कयस् 'सैन्धवघननामय' इति । घर्जयन्नेन घर्जी लघयते ।

3254. The affix 'ap' comes after the verb 'han', when the word so formed means solidity, and 'ghan' is the substitute of han.

The word मूर्ति means 'hardness', 'solidity'. Thus अञ्घनः 'a mass of cloud', दधिघनः 'solid curd'. How do we say घन दधि or सैन्धवघननामय Here the quality is taken for the thing qualified.

३२५५ । अन्तर्घनो देशे । ३ । ३ । ७८ ।

बाहीक्यामविशेषस्य संक्षेपः । 'अन्तर्घनः' इति पाठान्तरम् ।

3255 The verb 'han' preceded by the word 'antar' takes the affix 'ap' and 'ghan' is the substitute of the word 'han', when the word so formed means 'a country'.

As अन्तर + हन् + अप् = अन्तर + यध + अ = अन्तर्घनः 'name (of a country of Bāhika', (a porch or court, an open space before the house between the entrance door and the house). Some write the word with a य as अन्तर्घनः, that is also valid.

Why do we say 'when meaning a country'? Observe अन्तर्घनो 'striking in the middle'.

३२५६ । अगारैकदेशे प्रघणाः प्रघाणश्च । ३ । ३ । ७८ ।

द्वारदेशे द्वौ प्रकोष्ठौ लिख्यौ आभ्यन्तरो बाह्यश्च । तत्र बाह्ये प्रकोष्ठे निपातननिश्च । प्रविष्ट
द्विर्जनैः पादैः प्रकर्षेण हन्यते इति प्रघणः-प्रघाणः । कर्तव्यम् । पक्षे वृद्धिः ।

3256 The words 'praghana' and 'praghāna' are irregularly formed, meaning 'a portion of a dwelling house'.

Thus प्रघणः or प्रघाणः 'a porch before the door of a house, a portico' The ap has the force of object' There is vridhhi in one alternative. On both sides of an entrance to a house there are open spaces The outer-yard is called praghāna or praghana. Because persons entering *strike* that ground with their feet to throw off dust and dirt—so it is well stricken ground indeed

This is formed from घृ with म, irregularly.

Why do we say when meaning a portion of a house? Observe प्रघातः ।

३२५७ । उद्घनोऽत्याधानम् । ३ । ३ । ८० ।

अत्याधानमुपरिस्थापनम् । यस्मिन्काष्ठेऽन्यानि काष्ठानि स्थापयित्वा तद्वन्ते तदुद्घनः ।
अधिकरणेऽप्यु ।

3257 The word 'udghana' is irregularly formed in the sense of 'bench'

This is formed from उद्+घृ irregularly Thus उद्घनः 'a carpenter's bench' (the wood on which placing other planks &c. the carpenter planes, carves &c) The ap has the force of location

When not having this sense, we have उद्घातः 'uneven'

३२५८ । अपघनोऽङ्गम् । ३ । ३ । ८१ ।

अङ्गं शरीरावयवः । स चेह न सर्वः किं तु पाणिः पादश्चेत्याहुः । कर्त्तव्यम् । अपघातोऽप्युः ।

3258 The word 'apaghana' is irregularly formed meaning 'a member of the body'.

This is formed irregularly from अप+घृ Thus अपघनः 'a limb or member of the body' The word अङ्गम् means a portion of the body, such as hand or foot, and not the whole body The ap has the force of Instrument here Otherwise we have अपघातः ।

३२५९ । करणेऽयोविद्रुषु । ३ । ३ । ८२ ।

यस्य हन्तेः करणेऽप्यस्याहुनादेव ह्य । अयो हन्यतेऽनेनेत्ययोचनः । विघनः । द्रुषनः । 'द्रुषनः'
हत्येके । 'पूर्वपदात्तदायाच्-' (८५७) इति कर्त्तव्यम् । यद्येवा कुठारेव । द्रुष्यः ।

3259. The affix 'ap' comes after the verb 'han' when the words, 'ayas', 'vi' or 'dru' are in composition with it, when the word so formed is related to the verb as an instrument, and 'ghan' is the substitute of 'han'.

As अयोचनः 'a forge-hammer' (whereby the iron is destroyed), विघनः 'a mallet', द्रुषनः 'an axe' lit. the tree (dru) cutter. Some write द्रुषनः, the न being changed into च either by rule VIII. 4. 8. S. 857 or by

including this word in the class of आरोहवादि (IV. 2 80). 'Dru' means 'tree'.

३२६० । स्तम्बे क च । ३ । ३ । ८३ ।

स्तम्ब उपपदे हन्तेः करणे कः स्वादेशः । पठे घनादेशश्च । स्तम्बघनः-स्तम्बघनः । करण इत्येव । स्तम्बघातः ।

3260 The affix 'ka' also comes after the verb 'han', when 'stamba' (a clump) is the word in composition, and the relation of the word so formed to the verb is that of an instrument.

The word च in the sūtra draws in अण् from the last aphorism and in that case च् replaces ह् । Thus स्तम्बघ्न or स्तम्बघनः 'a small hoe for weeding clumps of grass'. In the feminine gender, the forms are स्तम्बघ्ना as well as स्तम्बघना । When क is added we have स्तम्बघनः । Thus ह् + क = ह् + अ (VI. 4 98) = घ्न (VII 3 54) When अण् is added, ह् is totally replaced by च् । When instrument is not meant, we have स्तम्बघातः ।

३२६१ । परी घः । ३ । ३ । ८४ ।

परी हन्तेरपुल्याङ्करणे घञ्प्रदानादेशः । परिहन्त्यतेऽनेनेति परिघः ।

3261. The affix 'ap' comes after the verb 'han' when the upasarga 'pari' is in composition, and the relation between the word so formed, and the verb, is that of an instrument, and 'gha' replaces 'han'

Thus परिघः 'an iron beam used for locking or shutting the gate, an iron club'. By the next sūtra, we get another form of this word.

३२६२ । परेश्च घाङ्कयोः । ८ । २ । २२ ।

परी ऐक्य लो वा स्याद्व्यञ्जेऽङ्कयञ्चे च । पलिघः-परिघः । पर्यङ्कः-पर्यङ्कः । इह 'तरङ्गस्यो च' (२००३) इति कृत्रिमस्य न ग्रहणं व्याख्यानात् ।

2262 The र् of परि is changed to च् before gha and anka.

As परिघः or पलिघः, पर्यङ्कः or पर्यङ्कः ॥ The word च here means the word-form च, and not the technical च of तरप् and तनप् ॥ See I. 1 22. S. 2003.

३२६३ । उपघ्न आश्रये । ३ । ३ । ८५ ।

उपप्रवृत्तिरपुल्याङ्गप्रधानोपघ्नः । आ अयञ्चदेन आसीत्य लघयते । पञ्चतनापहन्वते आसीत्येन गन्धत इति पर्यलोपः ।

3263. The word 'upaghna' is irregularly formed meaning 'an inclined place for leaning or support'.

It is formed by adding अण् (III 3 76) to the verb ह् preceded by the upasarga उप, then eliding the penultimate अ of ह्, this is the irregularity. Then by sandhi rules ह् is changed into घ्नः । This form would have been given by the affix क also, without any irregularity.

The word *आश्रय* refers to proximity, contiguity. Thus *पर्वतोपचनः* 'the declivity of the mountain', so also *ग्रामोपचनः* 'bordering the village'.

Why do we say 'when meaning 'support'? Observe *पर्वतोपचातः* :

३२६४ । सघोदूचौ गणप्रशसयो । ३ । ३ । ८६ ।

सहन सघः । भावेऽप् । उद्वन्वते उत्कृष्टो वायत इत्युद्घः । कर्त्तव्यम् । गत्यर्थानां दुद्वयर्थ-
स्वाङ्गान्तिवनि ।

3264 The words 'sangha' and 'udgha' are irregularly formed in the sense of 'a collection', and 'a praise' respectively

These words are thus formed, सघ + हन् + अप् = स + ह् + अ = स + घ् + अ = सघः. Thus सघः पशूनाम् 'a herd of cattle', so also उद्घो ननुष्यः 'an excellent man' 'who knows' well. The word 'respectively' is inserted from I. 3 10. When not used in these senses, we have सघाता 'union'. In sangha, the ap has the force of 'condition', and in udgha of 'object', as all roots meaning 'to go', denote also 'to understand', so 'han' here means 'to know', in udgha

३२६५ । निघो निमितम् । ३ । ३ । ८७ ।

समन्तान्मित निमितम् । निर्विशेष इत्यन्ते ज्ञायन्ते इति निघाः वृथाः । समारोहपरिखाहा इत्यर्थः ।

3265 The word 'nigha' is irregularly formed in the sense of 'as high as broad'

The word निमित्त means 'measured all round' & e 'as high as broad' literally that which is known (hanyante=jñāyante) fully. As निघा वृथाः 'trees as high as broad' निघा शालयः square or cubic or circular halls. Otherwise, when not meaning 'as high as broad', we have निघातः 'a blow'. The word निमित्त = समन्तान्मित, समारोहपरिखाहम् । It may be derived from ना or from नि । In the first case it will mean 'measured' and in the other, 'erected, built'. Professor Bothlingk refers to *Apastamba Dharma*. I 20 30 for the meaning of this word

३२६६ । द्वितः क्ति । ३ । १ । ८८

अय भाव एव स्वभावात् । 'क्तेर्नैमित्तयस्' । नित्यग्रहणात्किञ्चनैविवचयः । अत एव कृत्यन्तेन न विग्रहः । दुपचप् । याकेन निवृत्त पक्षिन्नचप् । दुवप् । उग्नितचप् ।

3266 The affix 'ktri' comes after the verb which has an indicative 'du', when denoting mere action &c

The phrases 'when the sense is that of mere action', and 'when the sense is that of an appellative, the word being related to the verb from which its name is deduced, but not as agent', are of course understood in this, as in all the previous aphorisms. Then by IV 4. 20, S. 1570 (of the affix क्त्रि, चप् is always the augment) we must add च, for we can not use the affix क्त्रि alone, but we must always use क्त्रिचप्॥ Thus दुपचप् 'to cook'—

यक्त्रिन्द् 'what is ripe', दुवप्—उप्त्रिन्द् 'sown' (VI. 1. 15), दुवप्—कृत्रिन्द् 'artificial'.

३२६७ । द्वितोऽथुच् । ३ । ३ । ८९ ।

अयमपि स्वभावाद्वाव यव । दुवेषु । वेपथुः । दवयथुः ।

3267. After that verb which has an indicatory 'tu', the affix athuch, comes with the force of denoting mere action &c

As दुवेषु—वेपथुः 'a trembling', दुज्जोरिन्—दवयथुः 'swelling', दुधु—दवयथुः 'sneezing', दुहु—दवयथुः 'burning'

३२६८ । यजयाचयतविच्छप्रच्छरक्षो नङ् । ३ । ३ । ९० ।

यचः । याज्जा । यत् । विरनः । प्रश्न । 'प्रश्ने चावप्न-' (२७७७) इति चापकाप्न सप्त-
चारणम् । कित्त्वं द्व विरन इत्यत्र गुणनिषेधाय । रक्षः ।

3268. After the verbs 'yaj' (to worship), 'yâch' (to ask for,) 'yat' (to strive), 'viechh' (to shine), 'praohchh' (to ask) and 'raksh' (to preserve), comes the affix 'nan' with the force of denoting mere action &c

The conditions of S 3184 and 3188 are understood here also. The क् of नङ् is for the sake of prohibiting guna or vriddhi (I 1. 5 S. 2217), as यचः 'sacrifice', याज्जा 'solicitation', यत् 'effort', विरनः (VI 4. 19 S. 2561) 'lustre', no guna, because of क् । प्रश्नः 'a question'; रक्षः protection.

The root प्रच्छ, by VI 1 16, S 2412 ought to have changed its र into ऋ the कित् affix नङ्. Its not doing so must be taken to be an irregularity before countenanced by Pāṇini as we know from the fact that Pāṇini himself uses the form प्रश्न in III 2 117 S. 2777.

३२६९ । स्वप्नो नन् । ३ । ३ । ९१ ।

स्वप्नः ।

3269. The affix 'nan' comes, under similar circumstances, after the verb 'svap' (to sleep)

The final क् is indicatory and regulates the accent (VI 1. 197 S. 3686,) as स्वप्नः 'a dream'

३२७० । उपसर्गे घोः किः । ३ । १ । ९२ ।

प्रधिः । अस्तर्धिः । उपाधीयतेऽनेनेऽनुपाधिः ।

3270. The affix 'ki' comes under similar conditions, after a 'ghu' verb (I. 1. 20 S 2373), when an upasarga is in composition with it.

The क् is indicatory, by force of which the final आ is elided (VI. 4. 64 S. 2372). Thus प्र+दा+कि=प्रधिः 'a present', प्रधिः 'the periphery of a wheel', उपाधिः 'fraud', अस्तर्धिः 'vanishing'.

३२७१ । कर्मण्यधिकरणे च । ३ । ३ । ९३ ।

कर्मण्युपपदे घोः किः स्यादधिकरणेऽर्थे । ज्ञानानि धीयन्तेऽस्तिग्निति ज्ञानधिः ।

3271. The affix 'ki' comes after a 'ghu' verb, when a word in the accusative case is in composition with it, and when the relation of the word so formed to its verb, is that of 'location'.

As जलधिः the ocean (in which water is held)', शरधः 'a quiver (that in which arrows are put)'

The word 'location' in the aphorism indicates that the words so formed should have no other significance. The word च in the aphorism draws in the affix कि from the last sūtra.

३२७२ । स्त्रियां क्तिन् । ३ । ३ । ९४ ।

अलिङ्गेभावादौ क्तिन्स्याद्वचनोऽपवादः । अजपी तु परत्वाद्वाधेते । कृतिः । चितिः । स्तुतिः । स्फाति-स्फाति 'स्फीतिकान' इति तु ग्रन्थादिकम् । क्तिन्वाङ्मात्रवर्गे णिचि 'अच इः' इति वा । समाधेयम् । * 'अयजीविस्तुभ्यः करणे *' अयतेऽनया कृतिः । यजेरिषेद्ध इष्टि । स्तुति । * 'अयवादिभ्यः क्तिन्निष्ठावद्वाच्यः *' । तेन नत्वम् । कीर्त्तिः । गीर्त्तिः । लूनिः । धूनिः । युनिः । ह्लादः- (३०७३) इति योगविभागात्किन्निहत्वः । प्रहृन्नि । 'ति च' (३०३७) । कृतिः । कुत्तिः । * 'वायतेः क्तिन्निष्ठावो वाच्यः *' । अपचितिः । * 'सपदादिभ्यः क्विप् *' । सपत् । विपत् । 'क्तिन्नीच्यते' । सपत्तिः । विपत्तिः ।

3272. To express an action &c. by a word in the feminine gender, the affix 'kṭin' is added to the root

The conditions of rules 3184 and 3188 are understood here also. This supersedes यञ्, अच् and अप् affixes, being taught subsequent to them. Thus कृतिः 'action', चितिः 'a gathering', चितिः 'understanding' स्तुतिः 'praise', स्फातिः 'swelling'. The form स्फाति is erroneous, for स्फा is changed to स्फी only in the Nishthā (S. 3044). Or it is derived from the root स्फीति formed from the Past Part स्फोत् with णिच् and adding इ । Thus स्फीति + इ (अच इः) = स्फीतिः (VI. 1. 22. S. 3044). The णिच् is added to p. p. स्फोत् to make it a root by the gana-sūtra given under the Churādī / क्त (No 368).

Note.—The affix kṭin should be declared to come after the verbs आप् 'to get' &c. Thus आप्ति 'getting', राद्धिः 'accomplishment', दीप्तिः 'shining', लुप्तिः 'a slip', ध्वस्तिः 'destruction', लब्धिः 'gain'.

Vart.—So also after the verbs शृ 'to hear', यज् 'to worship' इच् 'to wish' and स्तु 'to praise', when instrument is meant, as श्रुतिः 'ear', (that by which we hear)', so इष्टिः, 'a sacrifice' or 'a wish' from यज् and ish. स्तुतिः 'a praise'.

Note.—The affix नि comes after the verbs 'श्ले to be exhausted', श्ले 'to fade', 'व्या to grow old' and ह्य 'to leave', as श्लानिः 'exhaustion', श्लानिः 'fading', व्यानिः 'old age', ह्यनिः 'loss'.

Vart.—The affix क्तिन् coming after verbs ending in long अ् and the verbs लृ &c. is like a Nishthā. Thus कीर्त्तिः 'scattering'. This form is thus evolved कृ + क्तिन् = कि + ति (VII. 1. 100 S. 2390) = किट् + ति (I 1. 51 S. 70) = कीट् + ति (VIII. 2. 77 S. 354). At this stage, व is changed into न by the

affix being treated as a Nishthā (VIII. 2 42 S 3018), and this न is changed into ञ by the ordinary rules of sandhi, so also गीर्णि 'praise', जीर्णि: 'old age'; शीर्णि 'drying' लूनि: (VIII. 2 44) 'cutting', झुनि: 'joining', घूनि: 'agitation', धूनि: 'destruction' The आ of hlād is shortened to अ by the analogy of Nishthā (VI 4 95 S 3073) by dividing it into two). As मङ्गलि: ॥ Similarly वृत्तिः । कुत्तिः । The अ of चर् and फल् is changed to उ by S 3037

Vart —Before क्त्वि affix चाय् is always changed to चि, as अपचिति: 'Loss, destruction, showing-reverence' The affix क्त्वि is added to चाय् by considering it as belonging to the class of आप् &c See above *Vart*. Otherwise it would take the affix अ by III 3 103

Vart —The affix क्विप् comes after the verbs सपत् &c, as सपत् 'prosperity', विपत् 'a calamity', प्रतिपत् 'access' The affix क्त्वि is also employed after these verbs —as सपत्तिः, विपत्तिः । The verbs लू &c are 21 verbs of kryādi class

३२७३ । स्थागापापचो भावे । ३ । ३ । ९५ ।

क्त्विप्स्यादङोऽपवादः । प्रस्थितिः । उपस्थितिः । सगीतिः । संपीतिः । पक्तिः । कयस् 'अवस्था' 'सस्था' इति । 'व्यवस्थायास्' इति आपकात् ।

3273 After the roots 'sthā' (to stand), 'gā' (to sing) pā, (to drink) and 'pach' (to cook), the affix 'ktin' is employed, when a word in the feminine gender denoting a 'mere action' is to be expressed

This debars the affix अङ् (III 3 106 S 3283) which generally supersedes क्त्वि in cases of compound verbs ending in long आ Thus प्रस्थितिः 'a journey' (VII 4 40 S 3074.), उद्गीतिः 'a singing aloud', गै + क्त्वि = गा + ति (VI. 1 45 S 2370) = गी + ति (VI 4 66 S 2462), सगीतिः 'a concert', मपीतिः 'a cistern', सपीतिः 'drinking together', पक्तिः 'cooking'

The repetition of the word चाय् in this aphorism, in spite of its anuvritta being understood from S 3184 is to exclude every other significance.

How do we get forms like अवस्था and सस्था? Pāṇini himself, in his sūtras, has used forms like व्यवस्था &c See I 1 34 S 218 This is enough justification for us to derive forms like अवस्था, सस्था &c by applying the affix अङ् under S 3283 in spite of the present sūtra, which requires us to apply क्त्वि only

३२७४ । कृतियूतिजुतिसातिहेतिकीर्तयश्च । ३ । ३ । ९७ ।

अवतैः 'उत्तरत्यर-' (२६५४) द्रष्टृट् । कतिः । स्वरार्थं वचनम् । उदात्त इति हि वर्तते । कृतिः । जुतिः । अनयोर्दोर्नत्वं च निपात्यते । सपतेः सातिः । 'दातिव्यतिवास्या-' (३०९४) इतीत्ये प्राप्त इत्याभावो निपात्यते । सनोतेर्वा 'जनसन-' (२५०४) द्रष्ट्यात्वे कृते स्वरार्थं निपातनम् । हन्तेर्हि नोतेर्वा इतिः । कीर्तिः ।

3274. And these words viz 'ūti' (preserving, sport), 'yūti' (joining), 'jūti' (velocity), 'sāti', (destruction), 'hetī'

(a weapon) and 'kirtī' (fame) are anomalous forms, acutely accented.

The anuvṛtti of the word कर्त्रे does not exist in this, but the word उदात्त of the last Ashtādhyāyī sūtra S 3420 is understood here. The word कृति is thus formed — कृ 'to protect' + कृत् = क + ति (VI 4. 20 S. 2654) = कृति. This form is regular and could be evolved from III 3 94 also, but not so the accent. The irregularity in कृति and कृति consists in the lengthening of उ into कृ, in कृति the कृ of the root कृ which becomes कृ by VI. 1 45 S 2370 is not changed into कृ, as rule VII 4 40 S 3074 required, and this is the irregularity. This form may also be derived from the root कृ with perfect propriety, except as to the accent, which would be regulated by the present sūtra thus कृ + कृत् = कृ + कृत् (VI 4 42 S 2504) = कृति. The form कृति may be derived either from कृ or कृति.

इन्द्रवाजे पुनोऽय सहस्रप्रथनेषु च । उग्रउग्रानि कृतिभिः ॥ (Rig I 7 4) 'O Indra mayst thou mighty, defend us in battles and in fights of a thousand duels with thy mighty protections' So also कृतिः.

३२७५ । व्रजयजोभावे क्यप् । ३ । ३ । ३८ ।

वृज्या । वृज्या ।

3275 The affix 'kyap' comes after the roots 'vraj' (to go) and 'yaj' (to worship) acutely accented, in forming a word in the feminine denoting action.

This supersedes कृत्. Thus वृज्या 'wandering about', वृज्या (VI 1 15 S 2409) 'worshipping'. The य् of क्यप् is indicative, and though it serves no purpose in this sūtra, it is, however, necessary in the next, for it is by force of क्यप् having य्, that we add a व by VI 1. 71 S. 2358, in the words formed in the next aphorism.

३२७६ । संज्ञायां समजनित्पतनविदुष्पृच्छीद्भृजिणः । ३ । ३ । ३९ ।

संज्ञादिभ्यः स्त्रिया भावादौ क्यप्स्यात्स चोदात्त सञ्ज्ञायाम् । * अत्रे क्यपि धीभावो नेति वाच्यम् * । समजनित्यस्यामिति समज्या सञ्ज्ञा । निषीदित्यस्यामिति निषद्या । आपण । निपतित्यस्यामिति निपत्या पिच्छिला भूमिः । सत्यतेजनयेति सत्या गलपार्श्वशिवा । विदित्यनया विद्या । वृत्त्याभिषयः । शय्या । वृत्त्या । ईयतेजनया इत्या शिविका ।

3276 The affix 'kyap' comes after the following verbs in forming a word in the feminine denoting 'an appellative' and is acutely accented viz — 'sam-aj', 'nīshad' 'nī-pat', 'man', 'vid', 'suñ', 'siñ', 'bhriñ' and 'in'.

Thus समज्या an assembly' Vart — The क्यप्, is not changed to की before the affix kyap inspite of II 4 56 S 2292 निषद्या 'a small bed or couch', निपत्या 'slippery ground', सत्या 'the nape or the back of the neck', by which one understands when a man is an anger', विद्या 'knowledge', वृत्त्या (VI. 1. 71) 'extraction of soma juice, parturition', शय्या 'bed', वृत्त्या 'wages' service, इत्या 'a litter' palanquin'.

३२७७ । कृजः श च । ३ । ३ । १०० ।

‘कृजः’ इति योगविभागः । कृजः क्यप्त्वात् । कृत्या । ‘श च’ । चात्किञ्च । क्रिया । कृतिः ।

3277. And after the root ‘kri’ comes the affix ‘sa’ in forming a feminine, as well as the affix ‘kyap’

By the force of the word च we draw the affix क्यप् into this sūtra, and by the process called योगविभाग we can split up this aphorism into two —

(1) कृजः ‘after the root कृ there is the affix kyap’ As कृत्या ।

(2) श च ‘and the affix श as well as kṛin Thus क्रिया, and कृतिः । When the affix श is added, the root assumes the form क्रिय by III 1 67 S 2756.

३२७८ । इच्छा । ३ । ३ । १०१ ।

इषेभ्यो यो यगभावश्च निपात्यते । इच्छा । ‘*परिचर्यापरिचर्यावृणयाटाटयानामुपसंख्यानम्*’ । यो यक्च निपात्यते । परिचर्या पुत्रा । परिचर्या परिचरयश्च । अत्र युञोऽपि । वृण अन्वेचने चुरादावदन्तः । अतो लोपाभावोऽपि । यो यकि षिलोपः । वृणया । अटतेः यो यकि टपशब्दस्य द्वित्वं पूर्वभागे वकारनिवृत्तिर्दीर्घश्च । अटाटया । ‘*जागर्तैरकारो वा*’ । पठे यः । जागरा-जागर्ता ।

3278. The form ‘icohhā’ (desire) is irregular.

The word is thus formed इच् + य = इच्छ + अ = इच्छा. The वक् ordained by III 1 67 S. 2756 is not added, this is the irregularity.

Vart —The following words are also irregularly formed —परिचर्या ‘perambulation’, the guna is also an anomaly, परिचर्या attendance, service, वृणया ‘hunting’ from the churādi root mriga (No. 137) ‘to search’: it ends in अ । This अ is not elided, the षि is elided before य and यक् । अटाटया ‘the habit of roaming about as a religious mendicant’. The affixes य and यक् are irregularly added, and the syllable च is reduplicated, but no च in the first portion, while the vowel is lengthened.

Vart —From the root जागृ we have either जागरा or जागर्ता ‘waking’. The first is formed by the affix अ, the latter by य which brings in यक् (III. 1 67 S 2756).

३२७९ । अ प्रत्ययात् । ३ । ३ । १०२ ।

प्रत्ययान्तेभ्यो चातुभ्यः क्षिवाभकारप्रत्ययः स्यात् । चिकीर्षा । पुत्रकाभ्या ।

3279. After the verbs that end in an affix, there is the affix ‘a’, the word being feminine

The verbs that end in an affix are derivative roots, such as Desideratives, Causatives, Intensives and Denominatives. Though taking affixes, they are called चातु (III. 1. 32 S. 2304), after these verbs the affix अ is used in forming the feminine noun.

Thus कृ + वच् = चीकिर्ष ‘to wish to do’, this is a Derivative root, after this root चिकीर्ष, we add अ । Thus चिकीर्ष + अ (VI. 4. 43 S. 2308) = चिकीर्षा । Then we add टाप् by IV. 1. 4. S. 454 and get चिकीर्षा ‘the desire to do’; so also जिहीर्षा ‘the desire to take’, पुत्रीया ‘the desire to be like a son’, पुत्रकाभ्या

'desire of a son', लोलूपा 'much cutting', कषट्पा 'itch' The sūtra is also found as **अः** प्रत्ययाद् ।

३२८० । गुरोश्च हलः । ३ । ३ । १०३ ।

गुरन्ततो हलन्तात्प्रत्ययानकारः स्याद् । ईहा । ऊहा । 'गुरोः' कित् । भक्तिः । 'हलः' कित् । नीतिः । '* निहायरे वेद इति वक्तव्यम् *' । नेह । आहिः । 'तिमुत्र-' (३१६३) इति नेह् । दीहिः । '* तितुत्रेचग्रहादीनामिति वाच्यम् *' निपुहीतिः । निपठितिः ।

3280 The affix 'a' comes after that verb which has a prosodially heavy vowel and ends in a consonant, when the word to be formed is feminine

This debars क्तिम् । Thus कुपहा 'an adulteress', दुपहा 'a tigress', ईहा offort', ऊहा 'supplying an ellipsis'

Why do we say 'which has a prosodially heavy vowel'? Observe भक्तिः 'devotion'. Why do we say 'which ends in a consonant'? Observe नीतिः 'polity'

Vart.—The affix क्तिन् comes after roots which take an indicatory **अ** in the Nīsthā. Not here as आहिः । The क्तिन् does not take इह् by VII 2. 9. S 3163. So we get दीहिः ।

Vart.—The affix ति, ड् and त्रि take इह् augment after ग्रह् and words of similar formation — as निपुहीतिः, उपस्निहितिः, निपुचितिः । निपठितिः ॥

३२८१ । बिद्धिदादिभ्योऽङ् । ३ । ३ । १०४ ।

बिद्ध्यो निदादिभ्यश्च जियानङ् । जूप् । 'अहृयोऽङि युगः' (२४०५), जरा । अयुप् । त्रया । निदा । विदारण वयायस् । निस्तिरण्या । छिदा । घृजा । क्रपेः समसारण च । कृपा ।

3281. The affix 'an' comes after those verbs that have an indicatory 'sh', and after 'bhid' &c, when the word to be formed is feminine

Thus जूप् has an indicatory **अ**, the real root being जृ । From it we have जरा 'old age' (VII 4 16 § 2406 causes guna),, अयुप्—त्रया 'bashfulness'.

So also from verbs of the *Bhidādi* class we have निदा 'breaking', in the alternative we have निस्ति । So also छिदा 'cutting', छितिः 'cutting', आरा 'a knife, an iron instrument', आर्तिः 'distress', वारा a stream', वृतिः । The list of *Bhidādi* verbs will not be found given in one place in the *Dhatupāṭha* They have been collected from different *Ganas*, and are the following —

निदा, छिदा, विदा, त्रया, गुहा (निर्वोषण्योः), जडा, नेषा, गोषा, आरा, हारा, कारा, विषा, भारा, वारा लेखा, रेखा, घृजा, पीडा, वषा, वषा घृजा, वृजा, कृपा । (क्रपेः समसारण च) and there is vocalisation of the र of क्राप. As क्राप् + अङ् + आ = कृपा ।

३२८२ । चिन्तिपूजिकथिकुम्भिचर्चश्च । ३ । ३ । १०५ ।

अङ् स्याद् । कुचोऽपकवदः । चिन्ता । पूजा । कथा । कुम्भा । चर्चा ।

3282 The affix 'an' as well as the affix 'yuch' comes after the following verbs, forming feminine words.—'chint' (to think), pūj' (to worship) 'kath' (to narrate), 'kumb' (to cover) and 'charch' (to learn)

The force of च is to include the affix युच् into this sūtra (see III 3 107 S 3284) All these verbs belong to the *Churādi* or 10th class, and would have exclusively taken युच् by IIL 3 107 S 3284

Thus चिन्ता 'thought', पूजा 'worship', कथा 'narration', कुम्भा 'a covering', 'a thick petticoat', चर्चा 'recitation'

When the affix is युच्, the forms are चिन्तना &c (VII 1. 1. S. 1247).

३२८३ । आतश्चोपसर्गे । ३ । ३ । १०६ ।

अहं स्यात् । क्तिनोऽपवादः । प्रदा । उपदा । * अदन्तरोपसर्गवद्भूतिः । अद्वा । अन्तर्धिः । 'उपसर्गे चोः १कः' (३२७०) इत्यनेन कि । अन्तर्धिः ।

3283 The affix 'an' comes after those verbs which end in long ā when an upasarga is in composition, and when the word to be formed is feminine

This supersedes क्तिन् Thus प्रदा, प्रचा, उपदा, उपचा &c.

Vart—For the purposes of this rule the particles अह् and अन्तर् should be treated like upasargas Thus अद्वा 'faith' अन्तर्धा (I 4 59). So also कि is added by S 3270 As अन्तर्धिः ।

३२८४ । ययासन्नन्थो युच् । ३ । ३ । १०७ ।

अकारस्यापवादः । कारणा । हारणा । आसना । अस्थना । * बहुविधनिदिदिभवेति वाक्यम् * । चट्टना । वन्दना । वेदना । * हरेरनिष्कार्यस्य * । अन्तेषा । * परेषा * । पर्य-
वशा । परीष्टिः ।

3284 After verbs ending in 'ni', and after 'ās' (to sit) and 'santh' (to loose), there is the affix 'yuch' when the word to be formed is feminine

This excludes the affix अ (III 1 102 S 3279) Thus कृ+विच्=कारि, कारि+युच्=कारणा (the इ is elided by VI 4 51) 'the causing to do', हारणा 'the causing to take', आसना 'the sitting', अस्थना 'the loosening'.

The root अस्थ taken here belongs to the *Kryādi* class, meaning 'to loosen' and is not the अस्थ of *Churādi* class, for the latter would be included, as a matter of course by belonging to the *Churādi* class, which class of verbs take the affix चिच् ।

Vart—The verb चट् 'to move', वन्द 'to praise', and विद् 'to feel', should also be enumerated, as taking युच्. Thus चट्टना 'shaking', वन्दना 'praising', वेदना 'knowledge, feeling, pain' The verb चट् here belongs to the *Tudādi* class, and means 'to move' and not the चट् of the *Churādi* class, for that is already included by being चिच्प्रत्ययः ।

Vart.—The affix युच् comes after हृच् when it does not mean 'to desire'. Thus अन्वेष्टना 'solicitation', अन्वेष्टना 'the searching after'

Vart.—So also optionally when हृच् takes the upasaiga परि, as, पर्वेष्टना or परीष्टिः 'investigation by reasoning'

३२८५ । रोगाख्यायां गवुलबहुलम् । ३ । ३ । १०८ ।

प्रच्छदिका । प्रवाहिका । विषर्चिका । क्वचिन्न । शिरोऽर्तिः । * बालवर्षनिर्देशे गवुलवक्तव्यः * । आसिका । शायिका । * इक्षितपौ भानुनिर्देशे * । पचिः-पचतिः । *वर्षात्कार* । निर्देश इत्येव । अकार । ककारः । * रादिकः * । रेकः । *मत्वर्थाच्छः* । बहुलवचनादकारलोपः । मत्वर्थीयः । * इणजादिभ्यः * आजिः । आतिः । * इण्यपादिभ्यः * । वापिः । वासि । स्वरे भेदः । * इकृष्यादिभ्यः * । कृषिः । *गिरिः* ।

3285 The affix 'nvul' comes diversely after a verb, when the word to be formed is a feminine noun, being the name of 'a disease'

This debars क्तिच् and all the rest. By using the word आख्या in the sūtra it is meant that the word so formed by this affix should be the appellation of the disease. The word 'diversely' shows the usual licence in the application all the rules of grammar. Thus प्रच्छदिका (VII 1. 1 S. 1247) 'vomiting', प्रवाहिका 'diarrhoea', विषर्चिका 'itch', scab. Sometimes this affix does not apply, as शिरोऽर्तिः 'head-ache'

Vart.—The affix *nvul* is employed also in simply pointing out the meaning of the roots, thus, आशिका 'to enjoy', शायिका to 'lie down' &c.

Vart.—The affixes हृच् and रितच् are also employed in merely pointing out the roots, as भिदिः, छिदिः, पचतिः, पठतिः &c. The constant use of these affixes is to be found in these very sūtras. In the aphorisms the roots are exhibited in various ways, thus in S 3224 we have the root नि and यु exhibited as नयतिः and योतिः । These latter forms indicate nothing more than the simple roots. So also, see VIII 4. 17 S 2285, VI. 4. 49. S. 2631

Vart.—The affix कार is employed in merely pointing out letters, as ककारः means 'the letter क', so also अकारः 'the letter अ', इकारः 'the letter इ' ।

Vart.—The affix रक् is employed in pointing out the letter र, as रेकः

Vart.—The affix ऋ comes after the word मत्वर्थ in merely pointing it out, and there is elision of the final अ diversely, as मत्वर्थीयः ।

Vart.—The affix हृच् comes after the verbs अज् &c, as आजिः, आतिः, आदिः ।

Vart.—The affix हृच् comes after वच् &c. As वपिः । वसिः । The difference is in accent. See S 3686

Vart.—The affix हृच् comes after the verbs कृच् &c, as, कृषिः, किरिः, &c.

३२८६ । संज्ञायाम् । ३ । ३ । १०९ ।

अत्र धातो र्जुल् । उदात्तकप्रत्ययमञ्जिका ।

3286. The affix 'nvul' comes after a verbal root, when the word to be formed is an appellative.

As उद्दालकपुष्पमञ्जिका 'a sort of game played by the people in the eastern district in which uddālaka flowers are broken or crushed' वरकपुष्पमञ्जिका 'a sort of game', आनम्रपलादिका, आनोषलादिका, बालभञ्जिका, बालभञ्जिका ।

३२८७ । विभाषाख्यानपरिमन्त्रयोरिञ्च । ३ । ३ । ११०

परिमन्त्र आख्याने च गम्य इत्येवाद् । चावपुल् । विभाषोक्तैर्द्वयमाह नन्येऽपि । कां त्वं कारि-कारिका-क्रिया-कृत्या-कृति वाकार्यः । सर्वा कारि-कारिका-क्रिया-कृत्या-कृति-वाकार्यश्च । एव गति-गयिका-गयनाच् । पाणि-पायिका-पाया-पक्तिश्च ।

3287. And the affix 'in' comes optionally after a root, when a question and answer is expressed. (as well as 'nvul' and other affixes ordained by other rules)

The word परिमन्त्र means 'question' and आख्यान means 'answer' in the sūtra. In making the compound of these words, the logical sequence is not observed. The compound आख्यानपरिमन्त्र may, however, be justified on the ground that in a Compound a word consisting of smaller number syllables should stand first (II. 2. 34 S 905,) and hence *dkhyāna* is put first.

The force of च is to draw the anuvṛtti of the word वपुश्च from the last sūtra into this. By the word 'optionally', it is meant that those affixes which would otherwise present themselves from the subsequent rules, should also be applied, thus Q.—कां त्वं कारिन्कार्यः 'What work did you do?' A.—सर्वा कारिन्कार्यश्च 'I did all work'. Optionally we may have instead of कारि the following also. Q.—अं कारिका, कृत्या, कृति, क्रिया, वाकार्यः A.—सर्वा कारिका or कृत्या or कृति or क्रिया वाकार्यश्च । Similarly, Q.—कां गतिं (गयनां, गयिका &c.) अजीयकः A.—सर्वगतिश्च &c. अजीयकश्च. So also का पायिश्च, का पायिश्च or पायिका &c.

Why do we say 'in question and answer? Observe कृति and इतिः ।

३२८८ । पर्यायाहंशोत्पत्तिषु यवुच् । ३ । ३ । १११ ।

पर्यायः परिपाटीकृतः । अहंशमहं योग्यता । पर्यायादिषु शोत्येषु यवुच्वा स्यात् । भवत आशिका । शायिका । अग्रगणिका । भवानिष्टमधिकानहंति । श्रुते । इष्टमधिकं ते भारयति । उत्पत्तौ । इष्टमधिकं का उत्पत्तिः ।

3288. The affix 'nvuch' comes optionally after a root in the sense of succession, merit, debt or production.

The word पर्याय means turn or order of succession, अहं means worthy or respect, श्रुण means debt owed to another, and उत्पत्ति means birth or production. This rule supersedes क्ति and other affixes. Thus (1) भवतः शायिका 'your turn of sleeping', भवतोऽग्रगणिका 'your turn of eating first'. (2) अहंति भवानिष्टमधिकश्च 'you deserve to have a meal of sugar and molasses', (3) इष्टमधिकं ते भारयति 'thou owest me a meal of sugar and molasses', ओदनभोजिका 'a meal of rice', पयः पायिका 'a drink of milk'. (4) इष्टमधिकं ते उत्पत्तिः ।

The word 'optionally' is understood in this sūtra also, as विकीर्णत्वदत्ते।

The forms given by बहुल and बहुच् are the same, the difference is only in the accent. (VI. 1 193, S 3676 and VI. 1 163 S. 3710).

३२८९ । आक्रोशे नञ्यनिः । ३ । ३ । ११२ ।

विभावेति निवृत्तम् । नञ्युपपदेऽनिः स्यादाक्रोशे । अजीवनिस्ते मठ भूयाद् । अमवादिः । 'कृत्येत्युटो बहुलम्' (२८३९) । भावेऽकर्तरि च कारके संवायानिति च निवृत्तम् । राजा भोजयते राजभोजनाः भालयः । 'नञ् सके भावे कः' (३०१०) ।

3289. The affix 'an' comes after a verb when the particle 'nañ' is in composition with it, and the sense implied is that of cursing

The anuvritti of the word 'optionally' does not extend to this aphorism. The word आक्रोशे means to curse. This supersedes the affixes कृत् &c. Thus अकारिस्ते वृषल भूयाद् 'may failure be to thee, O sinner' ! तस्याकारिरेवास्तु 'may he be disappointed'. So also अजीवनिस्ते मठ भूयाद् । अमवादिः ।

Why do we say 'when meaning to curse'? Observe अकृतिस्तस्य कटस्व 'the non-making of his mat'.

Why do we say 'when नञ् is in composition'? Observe ह्विस्ते वृषल भूयाद् 'may death be to thee, O sinner' !

३२८९ । क । कृत्येत्युटो बहुलम् ॥ ११३ ।

वृत्तिः ॥ कृत्यस्यकाः प्रत्यया एतद् च बहुलमर्थेषु भवन्ति ॥

3289A The affixes called 'kritya' (III 1 95) and the affix 'lyut', are diversely applicable and have other senses than those taught before

The anuvritti of the phrases 'when denoting action' and 'when the relation of the word formed to its parent verb is not that of an agent', which began with sūtras III 3 18 and 19, does not extend to this sūtra or further. By saying 'diversely' we mean that they occur in other places than those where ordained by the rules. Thus the *kritya* affixes are ordained to come when 'act' or 'object' is to be expressed, but they come also when the *kāraka* is other than the objective. Thus स्नानीय ब्रह्म 'powder for bathing', दानीयो ब्राह्मणः 'a Brāhmana' to whom a donation is to be made'. In the first of these examples the 'powder' is the 'instrument' expressible by the 3rd case, and in the second the 'Brāhmana' is the recipient expressible by the fourth case, so that in both cases the affix is applied without any express rule.

Similarly, एतद् is ordained to come in denoting instrument, location, and a verbal noun (III. 3. 115 and 117) But it is applied in other senses also. Thus राजभोजनाः भालयः 'halls for the eating of kings', राजाभ्यादनानि वाचादि 'dresses to be worn by the 'king'.

By using the word 'diversely', even the *krit* affixes are applied in places other than those expressly ordained. Thus पादाभ्याश्च द्विपदे = पादहारकः । गतं चोप्यत = गलेषीपकः । For account see VI 2 150

३२८९ । ख । नपुंसके भावे कः ॥ ११४ ॥

वृत्तिः ॥ नपुंसकलिङ्गे भावे पातोः कः प्रत्ययो भवति ॥

3289B The affix 'kta' is added to the root, when action is expressed, the word being in the neuter gender.

These are neuter abstract nouns thus, हसितश्च 'laugh', जल्पितं 'speech', नावित 'sleeping'. So also गत, चरित &c.

३२९० । ल्युट् च । ३ । ३ । ११५ ।

इवितश्च । हसनश्च । योगविभाग उत्तरार्धः ।

3290 The affix 'lyut' is added to the root, when the name of an action is expressed, in the neuter gender

Thus हसन छात्रस्य 'the laughter of the student', योगिन 'beauty', जल्पनं 'speech', शयन 'sleep', आसनश्च 'seat'. So also इवितं ॥

The separation of this sūtra from the last, in which it might well have been included, is for the sake of the subsequent aphorism, in which the anuvṛtti of *lyut* only runs, and not that of क ।

३२९१ । कर्मणि च येन संस्पृशत्कृतुः शरीरसुखम् । ३ । ३ । ११६ ।

येन स्पर्शयमानस्य कर्तुः शरीरसुखमुत्पद्यते तस्मिन्कर्मण्युपपदे ल्युट् स्वात् । पूर्वोक्तं चित्रे नित्यसमासार्थं वचनश्च । पयः पानं सुखम् । 'कर्तारि' इति क्त् । युतोः आचरणं सुखम् । नेह युपः कर्तारि किं नु कर्म ।

3291. The affix 'lyut' is added to a root, when the name of an action is expressed in the neuter gender, provided that the verb has in construction with it, such a word in the accusative case, as indicates the thing, from the contact with which, there arises a pleasant sensation corporally to the agent

This sūtra is thus translated by Bohtlingk — "The affix ल्युट् comes in connection with an object, when through the contact with that, the agent of the action feels a lively pleasure" Though the affix *lyut* would have presented itself by the last aphorism, under the circumstances mentioned in this sūtra, the framing of this sūtra, is really for the purpose of teaching, that the compound so formed is a नित्य or invariable compound i. e. a compound which cannot be analysed into its component members.—for every उपपद compound is a नित्य compound, (II. 2. 19). Thus पयः पानं सुखं 'the pleasure of drinking milk', आसनभोजनं सुखं 'the pleasure of eating rice'.

Why do we say 'when the word in construction is in the accusative case'? Observe हस्तिकाया उदयानं सुखं 'rising from a bed of dawn is pleasant'.

Here there is no compounding as the upapada कृलिका is in the ablative case.

Why do we say 'from the contact'? Observe अग्निं कुडस्योपासनं दुःखं 'it is pleasure to sit near by a fire-hearth' Here there being no contact between 'fire' and 'body', there is no compounding

Why do we say 'to the agent'? Observe गुरोः स्नापनं दुःखं 'to the teacher it is pleasure, when he is made to bathe' Here the word गुरु is not the agent, but the object of the verb स्नापयति ।

Why do we say 'corporally'? Observe पूत्रस्य परिप्लवङ्गनं दुःखं 'embracing of the son is a pleasure' Here the pleasure is a mere mental satisfaction and not a physical one.

Why do we say 'a pleasant sensation'? Observe कटुकानां नर्दनं दुःखं 'it is painful to rub thorns' In all the above counter examples there is no compounding, see II 2 19 S 782 and the connected sūtras

३२९२ । वा यौ । २ । ४ । ५९ ।

अजिर्दी वा स्यादौ । प्रवयणश्च । प्राजनश्च ।

3292 की is optionally the substitute of अन् when the affix इ (III, 3 15 S 3290) follows

This declares an option in the case of the affix न्युट्, the word यु in the sūtra refers to this affix, as, प्रवयणः or प्राजनो दण्डः 'diving stick or whip'

३२९३ । करणाधिकरणयोश्च । ३ । ३ । ११९

न्युट् स्यात् । इच्छनप्रवृत्तनः कुटारः । गोदोहनी स्यात् । खल प्राकरणाधिकरणयोरित्यधिकार

3293 The affix 'lyut' comes after a root, when the relation of the word to be formed to the verb is that of an instrument or location

Thus इच्छनप्रवृत्तनः 'an axe (lit an instrument for cutting wood), पलाशशरतनः 'palāsa-cutter', गोदोहनी 'a milk-pail' (a vessel into which milk is milked), so laso वस्तुधानी । In other words, this affix expresses also the idea of the instrumental case (a tool), and of the locative case (a repository). The anuvṛtti of the words instrument and location extends up to S. 3304 inclusive

३२९४ । अन्तरदेशे । ८ । ४ । २४ ।

अन्तः शब्दादन्तेर्न स्य याः स्यात् । अन्तर्हयणश्च । देशे तु अन्तर्हयणो देशः । अन्तर्हयणो देशः । अन्तर्हयणो देशः । अन्तर्हयणो देशः । अन्तर्हयणो देशः ।

3294 The क preceded by short अ of the root हृ is changed into अ, when the root follows the upasarga अन्तर, and the word does not mean a country.

Thus अन्तर्हयते and अन्तर्हयनं ॥

Why do we say "when not meaning a country *अदेव*?" Observe *अन्तर-
देव* नो देवः ॥

The phrase *अनुपूर्वस्य* "preceded by short अ" of sūtra VIII. 4. 22 S. 359 is to be read into this sūtra also. Observe, *अन्तरर्नन्ति* ॥

Why do we say "short अ?" See *अन्तरवर्णानि* ॥ The word *antar* is an *upasarga* for the purposes of च change, by the *vārtika* under I 4. 65, S. 766 therefore, it would have caused the च change by VIII. 4 22. The present sūtra is made, to show that the change takes place only then, when it does not mean a country.

३२९५ । अयनं च । ८ । ४ । २५ ।

अयनस्य ङोऽन्तः शब्दात्परस्य । *अन्तरयस्य* । *अदेव इत्येव* । *अन्तरयनो देवः* ।

3295. The न of *अयन* is changed to च, when preceded by the word *अन्तर*, and the word does not denote a country.

Thus *अन्तरयस्य* ङोऽन्तः ॥ Why do we say "not denoting a country"? Observe *अन्तरयनो देवः* ॥ This च change would have taken place by VIII. 4 29, this special sūtra is for *अदेव* purposes. The word *अयन* is formed by *ल्युट्* added to *अय्* or *इय्* ॥

३२९६ । पुंसि संज्ञाया चः प्रायेण । ३ । ३ । १९८ ।

3296 The affix 'gha' generally comes in the sense of an instrument or location, after a root, when the word to be formed is a name and is in the masculine gender

The force of the word *प्रायेण* 'generally' is to show that this rule is not a universal rule. Thus *दन्तच्छदः* 'the lip' *क्षादि* 'to cover' + च (VI 4. 96 S. 3297. See below) = *छदः* lit. 'that by which the teeth are covered', so also *उरच्छदः* 'a breast plate', चदः । These denote instruments.

So also in denoting 'location' Thus *आ + कृ + च* = *आकरः* 'a mine', so named because men work (*akurvanti*) in it, *आलयः* 'house' that in which men settle down

Why do we say 'in the masculine gender'? Observe *प्रसाधनम्* 'a comb', (lit. that by which men decorate). Here the affix is *lyut*

Why do we say 'when the complete word so formed is merely an appellative'? Observe *प्रहरको वृक्षः* 'the beating stick'

The indicatory च is merely qualifying for the application of sūtra VI. 4. 96, S 3297 by which after the causative *क्षादि*, when च is added, the long आ is shortened

३२९७ । क्षादेर्घ्यङ्गुपसर्गस्य । ६ । ४ । ९६ ।

क्षिप्रचक्षुः पसर्गस्य *क्षादेर्घ्य* इत्याह परे । *अन्तराक्षान्तेऽनेन दन्तच्छदः* । *आकुर्वन्त्य-
स्ति आकरः* ।

3297. The penultimate of the *Churādi* ङङ् is shortened

before the affix च (III. 3 118), when not preceded by two prepositions (or more)

As उररुहदः, प्रच्छदः, इन्तच्छदः ॥ But चतुष्षच्छदः with two prepositions The same when preceded by more than two prepositions, as चतुष्षरतिच्छदः ॥ The elision of चि of कर्त्तृच् &c., by VI. 4. 51 S. 2313 should not be considered as asiddha (VI 4. 22 S. 2183) or sthānivat (I. L. 57 S. 50), otherwise there would be no *penultimate* to be shortened.

३२९८ । गोचरसंचरवह्वज्जजापयानिगमाश्च । ३ । ३ । ११९ ।

चान्ता निगमास्त्यन्ते । 'हलच्' (३३००) इति वचनान्तरस्य चञोऽपवादः । गावस्तुह्यन्तस्य चिनिमित्ति ताचरो देवः । सचरन्तेऽनेन सचरो मार्गः । वहन्त्यनेन वहः स्कन्धः । वृजः । व्यजस्ता-गुप्तश्च । निपातनाद्दीपादो न । आपयः पयवस्थावच् । निगच्छन्त्यनेन निगमश्चन्दः । चात्कषः । निक्वषः ।

3298 And the words 'gochara', 'samachara', 'vaha' 'vraja', 'vyaja', 'āpana' and 'nigama' are anomalous.

These words are irregularly formed by the affix च with the same force as in the last aphorism This is an *apavāda* or exception to rule III 3. 121, S. 3300 by which after roots ending in consonants, the affix चञ् is added. Thus गोचर 'pasturage', (lit. that in which the cows graze), संचरः 'a passage', (lit. through which they move), वहः 'a vehicle' (lit. by which men are carried), वृजः 'a cow-pen, (by which they go), व्यजः 'a fan' (by which they move the air), the anomaly in this consists in not replacing the चञ् of व्यञ् (चि + चञ्) by the substitute ची as required by sūtra II. 4. 56 S. 2292, आपय 'a market' (lit. that in which men come and traffic), निगमः 'the Veda', 'a market' (that into which they enter)

The force of the word च in this aphorism is to include other words also, which have not been already mentioned. Thus कष, निक्वषः 'a touch-stone' (lit. that on which they rub)

३२९९ । अवे तृक्षोर्घञ् । ३ । ३ । १२० ।

अवतारः कृपादेः । अवस्तारे अवनिक्वा ।

3299. The affix 'ghañ' comes after the roots 'tri' (to cross) and 'stri' (to spread), when the upasarga 'ava' is in composition with them, and when the word so formed is an appellative related to the verb either as an instrument or as a location

This supersedes च The ङ् is indicative and causes the vridhhi of ञ् VII 2. 115 S 254) and is also for the sake of regulating the accent (VI. 1. 195, 197 S 3678, 3686). The indicative च् is useful in the subsequent aphorism where it changes the palatals into gutturals. Thus अवतारः "the descent" into the well &c अवस्तार 'a screen round a tent'.

How do we apply अवतार also in phrases like अवतारे नद्याः 'the descent of rivers', for here the word *avatāra* is not an appellative? This use is

also allowed because the anuvṛtti of the word *माय* is understood here also, so that these words *avatāra* &c. may be employed in senses other than appellative

३३०० । हलश्च । ३ । ३ । १२१ ।

हलन्ताद्वचन्यात् । चापवादः । रन्ते योगिनोऽस्तिमिति रानः । अपवृत्त्यतेऽनेन उवाच्यादि-
रित्त्वपानार्गः । विनार्गः सप्रहनी ।

3300 And after a verb ending in a consonant, comes the affix 'ghañ', (when the word to be formed is masculine, and related to the verb as an instrument or a location, and thereby the palatal is changed into a guttural).

The whole of the phrase within brackets is to be read into this sūtra from III 3. 118 S. 3296 This excludes च Thus लेखः 'a writing' (that in which something is inscribed), वेदः 'the Veda' (that by which all is known), वेष्टः 'dress' (that which is entered into), बन्धः 'obstruction', मार्गः 'a way' (that on which they seek), आपानार्गः 'a plant' (that by which disease or the like is cleared away), रानः 'Rāma' (i. e. in which the devout delight), विनार्गः

३३०१ । अध्यायन्यायोद्यावसंहाराश्च । ३ । ३ । १२२ ।

अधीयतेऽस्तिमन्वायः । नियन्त्युद्यु वन्ति संहरन्त्यनेनेति विग्रहः । * अवहाराचारावाय-
वायुपतंतयानश्च * ।

3301. And the words 'adhyāya', 'nyāya', 'udyāva', and 'saṁhāra', are anomalous

These words are formed by adding the affix चञ् to the exclusion of च which would have come by III. 3 118 S. 3296 All these words are derived from roots which end in vowels Thus अधि + ह + चञ् = अध्यायः 'a chapter or book' (lit. that in which they read), नी — न्यायः 'logic, justice', (lit. नियन्ति अनेन that by which men are led), उद् + यु — उद्यावः 'mixture' (lit. उद्युवन्ति अनेन that in which they blend), हृ + ह — संहारः 'destruction' (lit. संहरन्ति अनेन by which they are destroyed). Vart — avahāra, ādhāra and āvāya should be enumerated. आ + वृ — आचारः 'support' (lit. in which anything is held), आ + वि — आवायः = आवयन्ति अस्मिन् । So also अवहारः ।

३३०२ । उदङ्कोऽनुदको । ३ । ३ । १२३ ।

उत्प्लुवादिहृतेर्वचन्यात् न द्रवको । घृतमुद्वच्यते उद्विच्यतेऽस्तिमिति पुनोदङ्कुर्जनस्य नावङ्कः ।
'अनुदको' किञ् । उदकोदङ्कः ।

3302. The word 'udaṅka' is anomalous, when the sense of the root refers to subjects other than 'water'.

The word is thus formed 'उद् + अङ् + चञ् = उदङ्कः 'a vessel'.

Would not the affix चञ् have come by sūtra III 3. 121, S 3300 why then this aphorism? This is made a separate aphorism in order to prohibit the application of the affix, where the word to be formed means 'water'.

Thus तैलोदकः 'a leathern vessel for oil'. So also वृत्तोदकः ।

Why do we say 'when not referring to 'water'? Observe उदकोदकम् 'a bucket for drawing water' (उ + अङ् + रुट्).

३३०३ । जालमानायः । ३ । ३ । १२४ ।

आनीयन्ते नत्स्यादयोऽनेनेत्यानायः । 'जालश्' इति कित् । आनयः ।

3303 The word 'ânâya' is irregularly formed when meaning 'a net'.

The word is thus formed in the sense of instrument. अ + नी + चञ् = आनायः 'a net (by which they are caught), as आनायो नत्स्याना 'a net for fish', आनायो युगायाश्च 'a net for wild deer &c' Why do we say 'not'? Observe आनयः ॥

३३०४ । खनी घ च । १ । ३ । १२५ ।

चाद्वच् । आखनः-आखनः । चित्करखन्यतोऽप्यवगतिश्चापनार्थश्च । तेन भयः पदान्तित्यादि । 'खनेर्ङङरेकैकवका वाच्यः *' । आखः-आखरः-आखनिकः-आखनिकवकः । इति खनिजवचनाः ।

3304 The affix 'gha' as well as 'ghañ' comes after the verb 'khan' (to dig), (when the word to be formed is an appellative related to the verb as instrument or location).

The affix चञ् has been read into the sūtra by force of the word च ।

Thus आखनः or आखनः 'a spade, a hoe' The indicatory च serves no purpose in the case of khan, for the rule of gutturalisation (VII. 3 52. S. 2863) has no applicability here. Therefore, since some scope must be given to 'च्' we infer that it applies to roots other than खञ् also. As खनः । पदञ् । (neut.)

Vart —The affix ङ also comes in this sense after the verb खञ् Thus आखञ् + ङ = आखः 'a spade'. The indicatory ङ shows that the final portion called ङि should be elided

Vart —The affix ङर also comes in the same sense as आखरः a spade.

Vart —So also the affix इक, as आखनिकः 'a spade'

Vart.—So too the affix इकवक as आखनिकवकः 'a spade'

३३०५ । ईषद्दुःखेषु कृच्छ्राकृच्छ्रार्थेषु खल् । ३ । ३ । १२६ ।

करणाधिकरणयोरिति नियुक्तम् । इषु दुःखसुखार्थेषु पदेषु खल्स्यात् । 'तयोरेव-' (२८३३) इति भावे कर्मणि च । कृच्छ्रे । दुष्करः कटो भवता । अकृच्छ्रे । ईषत्करः । सुकरः । '* निनि-नीलिषां खलचोरारंभेति वाच्यम् *' । ईषन्निनयः । दुष्प्रनयः । सुविलयः । निनयः । नयः । लयः ।

3305 In the sense of 'hard and difficult' or 'light and easy', the affix 'khal' is added to a verb, when 'ishad'. and 'dur' and 'su' are combined with it as upapadas.

The anuvṛtti of the phrase 'when related as instrument or location' ceases with this aphorism. The word कृच्छ्र means heavy, and इषद् has the force of conveying that sense. The word अकृच्छ्र means 'light, easy', and the words ईषद् and सु convey that sense. The affix comes with the force

of bhāva and karma (S 2833) Thus ईषत्करो भवता कटः 'a mat is made easily by you', so also दुष्करः 'made with difficulty', सुकरः 'made with ease'. Similarly ईषद्भोजः eating pleasantly', दुर्भोज and सुभोजः ।

Why do we say 'after ईषद् &c ? See कृच्छ्रेण कार्यः कटः 'the mat which is made with difficulty'.

Why do we say 'when meaning 'hard or light'? Observe ईषत्कार्ये 'a small work'.

Of the affix खल्, the letter ख and ल् are indicatory, ख causing the insertion of a nasal (technically called वृष् augment, VI 3 67 S 2942), and ल् regulates the accent (VI. 1 193S 3676). The augment वृष् will be added in the subsequent sūtra, the ख thus has no work in this sūtra

Vart —The आ substitution does not take place when the affix खल् (III 3, 56, III. 1. 134) and खल् III 3 126) come after नि, नि नी and लोः as ईषन्निमनः, निमनो वर्त्तते । ईषत्प्रमनः, प्रमनो वर्त्तते । ईषद् विलयः, विलयो वर्त्तते ॥

३३०६ । उपसर्गात्खल्चजोः । ७ । १ । ६७ ।

उपसर्गादेव खनेर्द्विस्वात् । ईषत्प्रलम्भः । दुष्प्रलम्भः । सुप्रलम्भः । उपालम्भः ॥ 'उपसर्गाद्' किम् । ईषत्लम्भः । लाम् ।

3306 The augment वृष् is added to खल् preceded by a Preposition, before the affixes खल् (III 3 126) and चञ् ॥

Thus ईषत्प्रलम्भः, सुप्रलम्भः, दुष्प्रलम्भः, प्रलम्भः विप्रलम्भः ॥ This is a Niyama rule, and restricts the scope of VII 1 64 S. 2582 Before the vowel affixes खल् and चञ्, the root खल् gets the augment वृष् only then when it is preceded by a Preposition, and not otherwise, as ईषत्लम्भः, लामो वर्त्तते ॥

३३०७ । न सुदुर्भ्यां केवलाम्याम् । ७ । १ । ६८ ।

उपसर्गात्परहिताभ्यां सु दुर्भ्यां खनेर्द्वि स्वात्प्रत्ययजोः । सुलभम् । दुर्लभम् । केवलाम्याम्' किम् । सुप्रलम्भः । अतिदुर्लम्भः । खल् तर्हि अतिदुर्लभमतिदुर्लभमिति । यदा अनेन कर्मणः पराधीनता भविष्यति ।

3307. The augment वृष् is not added to खल् before खल् and चञ् when इ or एः alone (without another Preposition along with them) precedes the root.

Thus सुलभम्, दुर्लभम्, सुलभाः, दुर्लभाः ॥ But सुप्रलम्भः, दुष्प्रलम्भः ॥ The word केवलम् is used in the sūtra because सुदुर्भ्याम् is in the Instrumental case and not in the Ablative. Had it been in the Ablative, there would have been no necessity of using the word केवलम्, for the rule would not have applied, when a preposition intervened between these and the root. In अतिदुर्लभम्, the word अति is not an Upasarga but a Karmapravachinīya, when अति is used as an Upasarga, we have अतिदुर्लम्भः ॥ If the words सुदुर्भ्याम् be construed as Ablative, then also the use of केवलम् is for a purpose similar to that as above.

३३०८ । कर्तृकर्मणोश्च भूकृजो । ३ । ३ । १२७ ।

कर्तृकर्मणोरीषदादिषु आपपदेषु भूकृजो खलस्यात् । 'यथासह्य नेच्यते' । कर्तृकर्मणी च आतोरव्यवधानेन प्रयोज्ये ईषदादयस्तु ततः प्राक् । '* कर्तृकर्मणोश्च' इत्यर्थेयोरिति वाच्यम् * । खिल्वान्मुष् । अनाद्येन दु खेन भूयते दुरादयस्त्ववस् । ईषदादयस्त्ववस् । स्वादयस्त्ववस् । ईषदादयङ्कुरः । दुरादयङ्कुरः । स्वादयङ्कुरः । 'चयर्थेयो' किम् आद्येन भूयते ।

3308 The affix 'khal' comes after the verbs 'bhū' and 'kri', when the upapadas in composition with them are 'agent' or 'object' preceded by the words 'ishad' &c. in combination with them, meaning 'hard or light'.

Ishti —The rule of respective allocation does not apply. The agent or the object stand immediately near the root, the words ईषच् &c are placed before them

Thus ईषदाद्य भव 'being enriched easily', दुरादय भवस् 'to be enriched with difficulty', स्वादयकरो देवदत्तो भवता 'Devadutta can be made rich by you easily'

Varj.—It should be stated that the agent and object in composition should be, as if they ended in the affix चि (V 4 50 S. 2117) Compare III. 2 56 and III 2 57. S 2973, 2974 Therefore we do not have it here स्वादेयन भूयते or आदेयन भूयते ॥

३३०९ । आतो युच् । ३ । ३ । १२८ ।

खलोऽपवादः । ईषत्पानः सोमो भवता । दुष्पानः । '* आभाया आचि युचि दृचि चि दृचि चि चो युच्वाच्यः * । दुःशासनः । दुर्वोचन इत्यादि ।

3309 The affix 'yuch' comes after roots ending in long 'ā', (when 'ishad', 'dur' and 'su' are combined as upapadas, in the sense of easily or with difficulty)

The word ईषच् &c. are to be read into this sūtra, not so the words कर्तृकर्मणोः &c This supersedes the affix खल Thus ईषत्पानः सोमो भवता 'the soma juice can be lightly drunk by you', दुष्पानः 'difficult to be drunk', सुपानः 'easy to be drunk' ईषद्दाने गौर्भवता 'the cow can be given with ease by you', दुर्दानः, सुदान &c

Vart—In the classical Sanskrit, the affix 'yuch' comes after the verbs शास्, युच्, दृच्, चृच्, and वृच्, as दुःशासनः 'Duhśāsana' दुर्वोचनः 'Duryodhana', दुर्दर्शनः, दुर्द्वेषः, दुर्मर्षः ।

३३१० । चात्पदान्तात् । ८ । ४ । ३५ ।

नस्य सो न । निष्पानच् । सर्पिष्पानच् । 'चात्' किम् । निर्वचः । 'चदान्तात्' किम् । युच्वाति । पदेऽन्तः पदान्तोऽयमिति सप्तमीसप्तमोऽयच् । तेनेह न । सुसर्पिष्केष ।

3310 After a च् final in a Pada, the च् is not changed to च् ॥

Thus निष्पानच्, दुष्पानच् 'the visarga is changed to च् here by VIII. 3 41 S 155 and VIII. 4 29 S. 2535 is debarred. सर्पिष्पानच् (is a genitive com-

pound contra II 2. 14 S. 708). So also बहुवचनम् (II. 1 32 S. 694). The च is in these two by VIII 3 45 S. 159, and VIII. 4 10 S. 1054 debarred.

Why do we say "चात् after a च्?" Observe निर्वयः ॥

Why do we say पदान्तात् 'final in a Pada'? Observe कुप्तादि, पुष्पादि ॥ The word पदान्त is equivalent to पदे अन्तः or a Locative Tatpuruṣa, and does not mean final of a Pada. Therefore the rule does not apply here. सुवर्षिकेन (ins sg) सुवर्षिकेन ॥ Here the क is added by V 4. 154 S. 891 योनव सर्पि रस्य = सुवर्षिक (a Bahuvrīhi). The च is by VIII. 3 39 S. 153 Before the affix क, the word सुवर्षिच् is a Pada (I 4. 17 S. 230), and thus च् (च्) is final of a Pada but it is final of a preceding member followed by another Pada. The rule, in fact, applies to compounds, the च् being final in the first term

३३११ । आवश्यकाधनवर्गयोर्निनिः । ३ । ३ । १९० ।

अवश्यकारी । यतदायी ।

3311 The affix 'ninī' is added to the root in denoting agent, showing that there is some necessity or indebtedness or obligation on the part of the agent in connection with the action denoted by the verb.

Thus अवश्यं कारी 'must be done'. The compounding here takes place by II 1. 72 S. 754 So also यत दायी 'ought to be given a hundred'.

३३१२ । कृत्याश्च । ३ । ३ । १९१ ।

तावद्यकाधनवर्गयोरित्येव । अवश्यं हरिः सेव्यः । यत देवश्च ।

3312. The affixes called 'kritya' also come after a root when the sense to be indicated is that of 'necessity or obligation'.

Thus अवश्यं हरिः सेव्यः 'Hari must be served necessarily'. भवता वस्तु अवश्यं कटः कर्तव्यः, करणीयः, कार्यः or कृत्यः 'you ought to make the mat', भवता यतं वातव्यं, दैवं, &c, 'you ought to pay a hundred'.

३३१३ । क्तिक्कौ च संज्ञायाम् । ३ । ३ । ३९४ ।

चातोः क्तिक्कत् स्यादायिषि संज्ञायाम् । 'विदुः' (३१६३) इति नेट् । भवताङ्गुलिः ।

3313. The affixes 'ktich' and 'kta' are employed after a root, when benediction is intended, provided that the whole word so formed, is an appellative.

The affixes therefore, give the sense of the agent, with the addition that the action is simply the object of a prayer of some one who wishes that that may be the action of that agent, the sense being simply appellative. Thus वस्त्रिः = वस्तुतात् 'a weaver' (lit. may he weave)', चातिः or वतिः = वस्तुतात् (VI 4. 45) 'wealth or gift', वृत्तिः = भवतात् 'success', नमिः = नमृतात् 'respect'. These are examples of words formed by the affix क्तिच् । Of words formed by क् in this sense, we have देवदत्तः = देवा दत्तं देवायुः 'Devadatta (lit. may the Gods give him). Though the affix क् has already once

been generally ordained, its repetition here is to prevent its being superseded by क्तिच् । The च् of क्तिच् is qualifying only, distinguishing it from क्तिच् &c and is useful in sūtra VI. 4 39 below The affixes do not take वद् augment (See S. 3163)

३३१४ । न क्तिचि दीर्घश्च । ६ । ४ । ३० ।

अनिटा वनतितनोस्यादीना च दीर्घानुनादिकलोपी न स्तः क्तिचि परे । यन्तिः । रन्तिः । वन्तिः । तन्तिः ।

3314 Before the affix क्तिच्, the above roots neither drop their nasal nor lengthen their root-vowel

The above roots i e anudāttopadesa, ending in a nasal, and वन and तनादि, do not lose their nasal before क्तिच् Thus यन्तिः, तन्तिः, वन्तिः ॥ The lengthening would have taken place by VI 4 15, S 2666 when the nasal was not elided that also is prohibited.

३३१५ । सनः क्तिचि लोपश्चास्यान्यतरस्याम् । ६ । ४ । ४५ ।

सनेतिः क्तिच्यात्वा वा स्वात्सलोपश्च वा । सनुताद् । सतिः । सतिः । सन्तिः । देवा सनं देवाहुर्देवदत्तः ।

3315 The long आ is optionally substituted for the final of वद् before the affix क्तिच्, and there is also elision optionally of the Nasal.

Thus we have three forms सतिः सन्तिः and सतिः ॥ So also देवदत्तः ।

३३१६ । अलखल्वाः प्रतिषेधयोः प्राचां क्त्वा । ३ । ४ । १८ ।

प्रतिषेधार्थेयोरलखल्वावपदयोः क्त्वा स्याद् । प्राचां ग्रहणं प्रजायच् । 'अनैवाक्येन' (७८३) इति नियमान्नापदवनासः । 'दे ददोः' (३०७७) । अलं दत्वा । 'पुनास्वा-' (२४६२) । पीत्व खलु । 'अलखल्वाः' क्तिच् । ना कारीद् । 'प्रतिषेधयोः' क्तिच् । अलकारः ।

3316 According to the opinion of the Eastern Grammarians, the affix 'ktvā' comes after a verb, when there are in combination with it, the words 'alam' and 'khalu', expressing the sense of prohibition

The anuvritti of the words 'in the Vedas &c' does not extend further.

Thus अल कृत्वा 'do not make', खलु पीत्वा 'do not drink' वा changed to पी by S 2462, अलं बाले रुदित्वा do not weep, O girl? So also अलं दत्वा (S. 3077) by which दा changed to दद् ।

Why do we say 'when there are अल and खलु'? Witness अकार्षीः 'do not make'. Why do we say 'when expressing prohibition'? Observe अलङ्कारः 'decoration'

The phrase 'in the opinion of the Eastern Grammarians' shows that it is an optional rule Therefore we have अलरोदनेन 'do not weep'. Or if rule III 1 94 be applied, then the use of the word प्राचां is for the sake of merely showing respect (pūjārtha), the rule could have well stood without it. There is no upapada compounding because of the restriction of S. 783.

As *pravarā*: or *pravarā* 'a cloak, a veil'.

Why do we say 'when it means a covering'? Observe *pravarā* नौ ।

३२३० । परी भुवोऽवज्ञाने । ३ । ३ । ५५ ।

परिभाषः—परिभवः । 'अवज्ञाने' क्तिच् । सर्वतो भवनं परिभवः ।

3230 The affix 'ghañ' is optionally employed after the verb 'bhu', the word 'pari' being in construction, when the sense of the word so formed is 'disregard'.

The word *avajān* means 'contempt', 'neglect', 'disregard' &c. As *paribhāṣa*: or *paribhava*: 'insult, humiliation'.

Why do we say 'when meaning disregard'? The word *paribhava*: may be then construed to mean *sarvato bhava* = *paribhava*: 'surrounding'.

३२३१ । घुरच् । ३ । ३ । ५६ ।

चयः । जयः । * भयादीनामुपलक्षणं नपुंसके क्तादिनिवृत्त्यर्थम् * । नयच् । घर्षच् ।

3231 The affix 'ach' comes after a root ending in 'i' or 'ī' (when mere action is denoted, or when the sense is that of an appellative, the word being related to the verb from which its name is deduced, but not as an agent)

The words within brackets are to be supplied from sūtras 18 and 19 and these words are to be supplied in every subsequent sūtra as far as sūtra III. 3. 113 This debars चञ् The च् in अच् is qualitative, in sūtras like VI. 2. 144

Thus, चयः 'collection', जयः 'going', जयः 'victory', चयः 'wasting'.

Vart.—In this connection the words नय &c. should also be enumerated. As नी + अच् = नयच् 'fear', घर्षच् 'rain'. These being neuter words, otherwise would have taken the affix क्त &c. but for this Vārtika.

३२३२ । ऋदोरप् । ३ । ३ । ५७ ।

अवर्जान्तादुपलब्ध्वाद् । करः । गरः । गरः । वयः । लवः । लवः । पयः ।

3232 After a root ending in long 'rī', short 'u', or long 'ū', there is the affix 'ap'.

This debars चञ्. The च् is indicatory for the sake of accent (III. 1. 3), as कृ + अप् = करः 'scattering', गृ + गरः 'beverage, poison'; गृ + गरः 'arrow'; यृ + वयः 'barley', लृ + लवः 'reaping', जृ + पयः 'winnowing corn'.

The र् in ऋद् is merely for the sake of euphony it is not र् changed into ण, for then by the rule 'that which follows ण is also called सपर' short ण only would have been taken and not long ऋ (I. 1. 70).

३२३३ । वृक्षासनयोर्विष्टरः । ८ । ३ । ९३ ।

अनयोर्विष्टरस्य कः वस्त्रं निपात्यते । विष्टरो वृक्ष आसनं च । 'वृक्ष' इति क्तिच् । आसनेत्यस्य विष्टरः ।

3233 The word विष्टर is irregularly formed in the sense of "tree" and "seat."

This word is formed by adding the affix अप् to the root स्तृ preceded by the preposition वि. Thus विष्टरो वृक्ष ॥ विष्टरनासनम् ॥

Why do we say when meaning a 'tree' or a 'seat'? Observe औलपिवाक्यस्य विष्टरः ॥ See sūtra III. 3. 57 S. 3232 by which अप् is added here instead of चञ् ॥

३२३४ । ग्रहवृहनिश्चिगमश्च । ३ । ३ । ५८ ।

अस्वयात् । घञचोरपवादः । ग्रहः । वरः । दरः । निश्चयः । गमः । * वृहत्पदोप-
सख्यानम् * । वृक्षः । दणः । * घञर्थे कविधानम् * । प्रस्थः । विघ्नः । * द्वित्वप्रकरणे की कृतादी-
नामिति वक्तव्यम् * । वक्रम् । विह्वलम् । चक्रनसः ।

3234 The affix 'ap' comes after the verbs 'grāh', 'vri', 'dri', 'niśchi' and 'gam'

This debars चञ्, and in the case of निश्चि the affix अप् is debarred. As ग्रहः 'a planet', वरः 'a boon', दरः 'hearing, a cave', निश्चयः 'certainty', गमः 'march'

The verb निश्चि would have taken चञ्, but takes अप् which causes difference of accent.

Vart.—The roots वच् and रच् should also be included, in this, as वचः 'obedient', रणः 'battle'

Vart.—When the sense is that of चञ्, the affix क is directed to be employed, after the following verbs — स्था, स्ना, पा, डवच्, हृन् and वृच्. As प्रस्थः 'a table-land' (on which they move), प्रस्थः 'a vessel for bathing' (in which they bathe), प्रपाः 'a place where water is distributed to travellers' (that out of which they drink), आविचः (VI. 1. 16) 'an awl, a drill' (that by which they pierce), विघ्नः 'an obstacle' (in which they are obstructed); आग्रहः 'battle' (where they fight).

Vart.—The roots कृ &c are reduplicated before the affix क. This vārtika comes under VI. 1. 12, relating to reduplications. Thus चक्रम्, विह्वलम् and चक्रनसः

३२३५ । उपसर्गोदः । ३ । ३ । ५९ ।

अप्यधीत् ।

3235 The affix 'ap' comes after the verb 'ad' (to eat) when an upasarga is in composition.

Thus म+अद्+अप्. Now applies the following sūtra by which अद् is replaced by चच् ।

३२३६ । घञपोश्च । २ । ५ । ३८ ।

अदेर्घस्तु स्यादुक्त्यपि च । प्रसवः । निश्चयः । उपसर्गः । चित् । घञः ।

3236. And when the affix अप् and चञ् follow, चञ् is the substitute of अद्

अप्यधीत् ।

As निवसः (II. 4. 38) 'half-chewed morsel', प्रवसः 'voracious'

Why do we say 'when compounded with an upasarga'? Observe वासः 'grass' अद् + वञ् = वस् + अ (II 4 38) = वासः ।

३२३७ । नी य च । ३ । ३ । ६० ।

नी उपपदे अदेर्नः स्यादाच । न्यादः । निवसः ।

3237. And the affix 'na' as well as 'ap' comes after the verb 'ad, (to eat), when the upasarga 'ni' is in composition

As नि + अद् + च = नि + आद् + अ = न्यादः (VII 2. 116) 'feeding', नि + अद् + अच् = नि + वस् + अ (II 4. 38) = निवसः 'eating, food'.

३२३८ । व्यधजपोरनुपसर्गे । ३ । ३ । ६१ ।

अपस्वाद् । व्यधः । जपः । उपसर्गे ङु । आठ्याचः । उपजायः ।

3238. The affix 'ap' comes after the verbs 'vyadh' and 'jap', when no upasarga is in composition with them.

This debars वञ् । As व्यधः 'wound, जपः 'muttering'.

Why do we say 'when upasarga-less'? Observe आठ्याचः उपजायः ।

३२३९ । स्वनहसोर्वा । ३ । ३ । ६२ ।

अप् । पठे वञ् । स्वनः-स्वानः । हसः-हासः । अनुपसर्गे इत्येव । प्रस्वानः । प्रहासः ।

3239. The affix 'ap' comes optionally after the verbs 'svan' and 'has' when no upasarga is in composition with them.

Thus स्वनः or स्वानः 'sound, हसः or हासः 'laughter' But with upasargas, we have only one from, प्रस्वानः a loud noise', प्रहासः 'a loud laughter'.

३२४० । यमः समुपनिविषु च । ३ । ३ । ६३ ।

वचन्युपसर्गे च यनेरन्वा । संयमः-संयानः । उपयमः-उपयानः । नियमः-नियानः । विषमः-विषयानः । यमः-यानः ।

3240. And the affix 'ap' comes optionally after the verb 'yam' when the upasarga: 'sam', 'upa', 'ni' and 'vi', are in composition; or even when it is upasarga-less.

This debars वञ् । As संयमः or संयानः 'restraint', उपयमः or उपयानः 'marriage', नियमः or नियानः 'restrictive rule, विषमः or विषयानः 'check, distress', यमः or यानः ।

३२४१ । नी गदनदपठस्वनः । ३ । ३ । ६४ ।

अठ्या स्याद् । निगदः-निगादः । निनदः-निनादः । निपठः-निपाठः । निस्वनः-निस्वानः ।

3241. The affix 'ap' comes optionally after the verbs 'gad' (to speak), 'nad' (to sound), 'path' (to read), 'svan' (to sound), when the upasarga 'ni' is in composition with them.

This debars वञ् । Thus निगदः or निगादः 'recitation'; निनदः or निनादः 'noise', निपठः or निपाठः 'reading', निस्वन or निस्वानः 'a noise'.

३२४२ । क्वणो वीणायां च । ३ । ३ । ६५ ।

भावपुनर्गणे च वीणाविषयाच्च क्वणवैरम्भा स्यात् । वीणाग्रहणं प्राप्तिर्वा । निक्वणः-
निक्वणः । क्वणः-क्वणः । वीणया तु । प्रक्वणः-प्रक्वणः ।

3242 The affix 'ap' comes optionally after the verb 'kvan' (to jangle), when 'ni' is in composition with it, as well as when it is without any upasarga, or when 'flute' is meant.

This debars the affix चञ् Thus निक्वणः or निक्वणः 'a musical tone'. क्वणः or क्वणः 'sound'. When it refers to 'flute', it must have some upasarga, not necessarily नि, as कल्याणप्रक्वणा वीणा.

But not so here, अतिक्वणो वर्तते, where the upasarga being अति and the word not referring to 'a flute,' no option is allowed. When flute is not meant, the upasarga must be नि or no upasarga at all, for the optional application of the affix अप्. To sum up, क्वञ् takes अप् optionally under three conditions —1st when preceded by नि, or 2ndly when having no upasarga, or 3rdly when it refers to 'flute', and then it must have some upasarga.

३२४३ । नित्य पणः परिमाणे । ३ । ३ । ६६ ।

अपत्यात् । मूलकपणः । शाकपणः । व्यवहारार्थं, मूलकादीनां परिमितो दुहिर्बन्धो योऽस्य विषयः । 'परिमाणे' किञ् । पाणः ।

3243. The affix 'ap' comes invariably after the verb 'paṇ' (to barter), when the sense is that of measure.

The word नित्य 'invariably' is used in the aphorism in order to stop the anuvṛtti of the word optionally. Thus मूलकपणः 'a handful of radishes', शाकपणः 'a handful of vegetable'. A small bundle of radishes &c, tied together for the purposes of sale is so-called. These words secondarily have come to mean 'a measure equal to a handful', irrespective of any thing.

When not meaning measure, we have पाणः 'trade'.

३२४४ । मदोऽनुपसर्गे । ३ । ३ । ६७ ।

प्रमदः । उपसर्गे तु । उन्मादः ।

3244. The affix 'ap' comes after the verb 'mad' when not in composition with an upasarga.

This debars चञ्. As विद्यामदः 'pride of knowledge', धनमदः 'pride of wealth', कुलमदः 'pride of family'. When compounded with upasargas, we have उन्मादः 'mad', प्रमादः 'error or carelessness'.

३२४५ । प्रमदसंमदौ हर्षे । ३ । ३ । ६८ ।

'हर्षे' किञ् । प्रमादः । समदः ।

3245 The words 'pramada' and 'samimada' are irregularly formed, meaning 'joy'.

As कम्पानां मनसः 'the joy of girls', कोकिलानां मंगलः 'the rejoicing of cuckoos'.

Why do we say 'when meaning delight'? Observe मनादः 'carelessness', मनादः 'frenzy'.

३२४६ । समुदीरजः पशुषु । ३ । ३ । ६९ ।

समुदीरजिः समुदाय उत्प्लवङ्ग मेरवे तस्मात्पशुविषयकादप्युवात् । 'अचमयोः' इत्युत्तेर्विभावे । १ । समजः पशूना सचः । उदजः पशूना मेरवश्च । 'पशुषु' किम् । वनाजो ब्राह्मणानात् । उदाजः वज्रिवाद्यात् ।

3246 The affix 'ap' comes after the verb 'aj' (to go), when the prepositions 'sam' and 'ut' are in composition, and the word so formed refers to beasts.

This debars चञ्. The root अज 'means to go, to throw'. When preceded by सद्, it means 'a collection', and preceded by उद् it means 'driving'. As समजः पशूना 'a herd of cattle', उदजः पशूना 'driving forth of cattle'. The अज is not changed to जी, because II. 4. 56 S. 2292 ordaining this substitution excepts the affixes चञ् and अच् ।

Why do we say 'when applying to cattle? Observe वनाजो ब्राह्मणानां, उदाजः वज्रिवाद्या ।

३२४७ । अक्षेपु ग्लहः । ३ । ३ । ७० ।

अक्षयश्च देवस्य सख्यते तस्य वत्पण्यस्येव ब्राह्मण तत्र 'ग्लहः' इति निपात्यते । अक्षयस्य ग्लहः । 'अक्षेपु' किम् । पादस्य ग्लहः ।

3247 The word 'glaha' is irregularly formed, when the sense of the root refers to gambling.

This word is derived from the root गृह्. The verb गृह् takes the affix अच् and thus forms गृह्, and then irregularly र is changed into ल, as अक्षयस्य ग्लहः 'cast of the dice', the bet to be delivered on the fall of the dice.

Why do we say 'when referring to gambling'? Observe ग्लहः पादस्य ।

Others say, this word is derived regularly from the root ग्लह् 'to gamble', by adding the affix अच्, and thus debarring चञ्. They suppose, therefore, the existence of the root ग्लह् to explain the form ग्लहः । The counter example which they would give is ग्लहः 'receiving', formed by adding the affix चञ् ।

Thus अक्षयुजीमभिवरण-लक्षणदीपिका (Māgh VIII. 82)..

३२४८ । प्रजने सलः । ३ । ३ । ७१ ।

प्रजनं प्रयोजनार्थमवस्थात् । गवांशुषुषरः । अक्षय 'अक्षयः' 'प्रवरः' इति । अक्षिकरणे पुंलि, संज्ञायाम्- (३२९६) इति चः ।

3248 The affix 'ap' comes after the verb 'sri' (to flow), in the sense of impregnating (the covering of cows &c).

This debars चञ्. The word प्रजनं means 'the first covering of a cow by a bull'. As गवांशुषुषरः 'impregnation of cows', अक्षुषुषरः 'impregnation of cattle.'

How do you explain *avasara* and *prasaṇa*? They are formed by *ghaṇ* with the force of location denoting a name under III. 3 118 S. 3296

३२४९ । हूः संप्रसारणं च न्यभ्युपविषु । ३ । ३ । १२ ।

निहवः । अभिहव । उपहवः । विहवः । 'वप्' क्त्वि । प्रहावः ।

3249 The affix 'ap' comes after the verb 'hve' to call, when the prepositions 'ni', 'abhi', 'upa' and 'vi' are in composition with it, and its semivowel is changed into the corresponding vowel

This debars वप् As नि+हवे+अप्=नि+हु+अ (VI 1. 108)=नि+हो+अ (VII 3 84)=निहवः (VI 1. 78) 'invocation', अभिहवः 'invocation', उपहवः 'invitation', विहवः 'calling' But प्रहावः 'a summons'.

३२५० । आह्वि युद्धे । ३ । ३ । १३ ।

आह्वयन्तेऽस्मिन्नित्याहवः । 'युद्धे' क्त्वि । आहावः ।

3250. The affix 'ap' comes after the verb 'hve' when the word in composition is the upasarga 'āñ', and the semi-vowel of the root is changed into its corresponding vowel, when the word so formed means battle.

As आहवः 'battle' (where they *challenge* each other) But otherwise आहावः 'calling'

३२५१ । निपातनाहावः । ३ । ३ । १४ ।

आह्वयन्त्येव इत्येतेः संप्रसारणवृद्धिर्लोकाचारक्षेदाच्च । 'आह्वयन्त्यु निपात' -वाह्वयकूप-जलाशये ।

3251. The word 'Ahāva' is irregularly formed when meaning 'a trough'.

The word आहावः is irregularly formed from ह्वे by the prefix आ, then samprasāraṇa, and the vṛiddhi of the vowel Thus आ+ह्वे+अप्=आहु+अ=आहो+अ=आहावः 'a trough near a well for watering cattle'. Otherwise आहावः 'calling'. Even in the word आहावः the sense of calling is understood. It is that place near a well, containing water, where cattle are called or invited to drink water.

Thus आहावस्तु निपातं स्वाह्वयकूपजलाशये (Amarakośa I. 10. 26).

३२५२ । भावेऽनुपसर्गस्य । ३ । ३ । १५ ।

अनुपसर्गस्य इत्येतेः संप्रसारणस्य स्वाह्वये । हवः ।

3252. The affix 'ap' comes after the verb 'hve' and there is the change of the semi-vowel to its corresponding vowel, when the root is upasarga-less, and mere action is denoted.

As हवः 'calling', हवे हवे सुहवं ह्वयन्ति ।

Why do we say 'when no upasarga is in composition with it? Observe आदायः । Though the anuvritti of the word आद was understood in this aphorism from sūtra 3184, its repetition here shows that the anuvritti of sūtra 3188, which was running, must not be taken, so that this word applies to agent-kāraka also

३२५३ । हनश्च वधः । ३ । ३ । ७६ ।

अनुवर्तमानादनुवर्ति अस्त्वात् । वधादेशान्तोदात्तः । 'वधेन' दस्युर् । बाहुञ् । घातः ।

3253 The affix 'ap' comes after the root 'han' when upasarga-less, in the sense of mere action, and 'vadhā' is the substitute of 'han' before this affix

This वध has udātta accent on] its final The affix अप् which is anudātta generally (III 1 4) thus becomes udātta

As वधद्वोरावाद् 'the killing of thieves, वधोदस्युनाम् 'the killing of robbers'

When action is not denoted, the affix, वञ् applies, as घातः 'a blow

So also when an upasarga is in composition with it, as मघातः, घातः ।

The word व in the aphorism does not connect वञ्, with the substitute वध, there being no co-ordination, it refers to the affixes under discussion. Thus we have the affix वञ् also, as घातः 'killing'.

३२५४ । मूर्तौ घन । ३ । ३ । ७७ ।

मूर्तिः काठिन्यं तद्विग्ननिधेये ह तेरप्स्वात् । घनश्चादेशः । अन्नघनः । कथम् 'सैन्धवघनमानय' इति । घर्जयन्नेन घर्जी लघयते ।

3254. The affix 'ap' comes after the verb 'han', when the word so formed means solidity, and 'ghan' is the substitute of han

The word मूर्ति means 'hardness', 'solidity' Thus अन्नघनः 'a mass of cloud', दधिघनः 'solid curd'. How do we say घन दधि or सैन्धवघनमानय Here the quality is taken for the thing qualified.

३२५५ । अन्तर्घनो देशे । ३ । ३ । ७८ ।

बाहीकृषानविशेषस्य संक्षेपः । 'अन्तर्घनः' इति पाठान्तरम् ।

3255 The verb 'han' preceded by the word 'antar' takes the affix 'ap' and 'ghan' is the substitute of the word 'han', when the word so formed means 'a country'.

As अन्तर + हन् + अप् = अन्तर + वञ् + अ = अन्तर्वञः 'name [of a country of Bāhika', (a porch or court, an open space before the house between the entrance door and the house). Some write the word with a व as अन्तर्वञः, that is also valid.

Why do we say 'when meaning a country'? Observe अन्तर्वञिते 'striking in the middle'.

३२५६ । अगारैकदेशे प्रघणः प्रघाणश्च । ३ । ३ । ७९ ।

घारदेशे द्वौ प्रकोष्ठावलिन्दौ आभ्यन्तरो बाह्यश्च । तत्र बाह्ये प्रकोष्ठे निवातनमिदम् । प्रविष्ट
द्विर्जनैः पादैः प्रकर्षणं हन्यते इति प्रघणः-प्रघाणः । कर्त्तव्यम् । पठे वृद्धिः ।

3256 The words 'piaghana' and 'praghâna' are irregularly formed, meaning 'a portion of a dwelling house'.

Thus प्रघणः or प्रघाणः 'a porch before the door of a house, a portico' The ap has the force of object' There is vriddhi in one alternative. On both sides of an entrance to a house there are open spaces The outer-yard is called praghâna or praghana. Because persons entering *strikes* that ground with their feet to throw off dust and dirt—so it is well stricken ground indeed

This is formed from हृ with म, irregularly.

Why do we say when meaning a portion of a house? Observe प्रघातः ।

३२५७ । उद्घनोऽत्याधानम् । ३ । ३ । ८० ।

अत्याधानमुपरिस्थापनम् । यस्मिन्काष्ठेऽन्यानि काष्ठानि स्थापयित्वा तद्वन्ते तदुद्घनः ।
अधिकरणेऽपि ।

3257. The word 'udghana' is irregularly formed in the sense of 'bench'.

This is formed from उद् + हृ irregularly. Thus उद्घनः 'a carpenter's bench' (the wood on which placing other planks &c. the carpenter planes, carves &c.) The ap has the force of location

When not having this sense, we have उद्घातः 'uneven'

३२५८ । अपघनोऽङ्गम् । ३ । ३ । ८१ ।

अङ्गं शरीरावयवः । स चेह न सर्वः किं तु पाणिः पादश्चेत्याहुः । करणेऽपि । अपघातोऽन्यः ।

3258 The word 'apaghana' is irregularly formed meaning 'a member of the body'.

This is formed irregularly from अप + हृ Thus अपघनः 'a limb or member of the body' The word अङ्गम् means a portion of the body, such as hand or foot, and not the whole body The ap has the force of Instrument here Otherwise we have अपघातः ।

३२५९ । करणेऽयोविद्रुषु । ३ । ३ । ८२ ।

यस्य हन्तेः करणेऽन्यथाहनादिषु य । अयो हन्यतेऽनेनेत्ययोचनः । विचनः । कुचनः । 'कुचनः'
इत्येके । 'पूर्वपदात्त्वयायाह-' (८५७) इति कत्वम् । संघेया कुठारत्वे । कुर्वृचः ।

3259. The affix 'ap' comes after the verb 'han' when the words, 'ayas', 'vi' or 'dru' are in composition with it, when the word so formed is related to the verb as an instrument, and 'ghan' is the substitute of 'han'.

As अयोचनः 'a forge-hammer' (whereby the iron is destroyed), विचनः 'a mallet', कुचनः 'an axe' lit. the tree (dru) cutter Some write कुचनः, the न being changed into च either by rule VIII. 4. 3. S. 857 or by

including this word in the class of आरोहवाहि (IV. 2 80). 'Dru' means 'tree'.

३२६० । स्तम्बे क च । ३ । ३ । ८३ ।

स्तम्ब उपपदे हन्तेः करणे कः स्वादश्च । पदे घनादेशश्च । स्तम्बच्च्नः—स्तम्बचनः । करण इत्येव । स्तम्बचातः ।

3260. The affix 'ka' also comes after the verb 'han', when 'stamba' (a clump) is the word in composition, and the relation of the word so formed to the verb is that of an instrument.

The word च in the sūtra draws in कप् from the last aphorism and in that case च्च् replaces हच्. Thus स्तम्बच्च्न or स्तम्बचनः 'a small hoe for weeding clumps of grass'. In the feminine gender, the forms are स्तम्बच्च्ना as well as स्तम्बचना । When क is added we have स्तम्बच्च्नः । Thus हच् + क = ह् + क (VI. 4 98) = क्च्न (VII 3. 54) When कप् is added, हच् is totally replaced by च्च् । When instrument is not meant, we have स्तम्बचातः ।

३२६१ । परी घः । ३ । ३ । ८४ ।

परी हन्तेरप्स्यात्कारणे यथान्दशादेशः । परिहन्त्येऽनेनेति परिघः ।

3261. The affix 'ap' comes after the verb 'han' when the upasarga 'pari' is in composition, and the relation between the word so formed, and the verb, is that of an instrument, and 'gha' replaces 'han'.

Thus परिघः 'an iron beam used for locking or shutting the gate, an iron club'. By the next sūtra, we get another form of this word.

३२६२ । परेश्च घाङ्कयोः । ८ । २ । २२ ।

परे रेकस्य लो वा स्याद्व्यञ्जनेऽङ्कयञ्जे च । पलिघः—परिघः । पर्यङ्कः—पर्यङ्कः । इह 'तत्पञ्चमी च' (२००३) इति कृत्रिणस्य न ग्रहणं व्याख्यानात् ।

2262 The र् of परि is changed to ल् before gha and anka.

As परिघः or पलिघः, पर्यङ्कः or पर्यङ्कः ॥ The word च here means the word-form च, and not the technical च of तत्प् and तन्प् ॥ See I. 1. 22 S. 2003.

३२६३ । उपघ्न आश्रये । ३ । ३ । ८५ ।

उपघ्नोर्वाङ्मतेरप्स्यादुपवालोपश्च । आ अयञ्जनेन शानीर्ष्यं लक्ष्यते । पञ्चतनापह्नवते शानीर्ष्येन शानीर्ष्य इति पर्यलोपश्च ।

3263. The word 'upaghna' is irregularly formed meaning 'an inclined place for leaning or support'.

It is formed by adding कप् (III 3 76) to the verb हच् preceded by the upasarga उप, then eliding the penultimate च्च् of ह्, this is the irregularity. Then by sandhi rules ह्च् is changed into घ्नः । This form would have been given by the affix क also, without any irregularity.

The word आश्रय refers to proximity, contiguity Thus पर्वतोपचनः 'the declivity of the mountain', so also ग्रामोपचनः 'bordering the village'.

Why do we say 'when meaning 'support'? Observe पर्वतोपचतः ।

३२६४ । संघोद्घौ गणप्रशंसयोः । ३ । ३ । ८६ ।

सङ्घन सघ । भावेऽप् । उद्घन्वते उत्कृष्टो जायत इत्युद्घः । कर्मण्यप् । गत्यर्थानां दुद्घपर्व-
त्वाद्धन्विभनि ।

3264 The words 'sangha' and udgha' are irregularly formed in the sense of 'a collection', and 'a praise' respectively

These words are thus formed, सङ् + हन् + अप् = स + ह् + अ = स + घ् + अ = सघः
Thus सघः पशूनाम् 'a herd of cattle', so also उद्घो ननुसः 'an excellent man'
'who knows' well The word 'respectively' is inserted from I. 3 10
When not used in these senses, we have सघाता 'union' In sangha, the
ap has the force of 'condition', and in udgha of 'object', as all roots mean-
ing 'to go', denote also 'to understand', so 'han' here means 'to know',
in udgha

३२६५ । निघो निमितम् । ३ । ३ । ८९ ।

समन्तान्मित नमितम् । निर्विशेष हन्यन्ते जायन्ते इति निघाः वृथाः । समारोहपरिचाहा
इत्यर्थः ।

3265 The word 'nigha' is irregularly formed in the sense of 'as high as broad'

In word निघ means 'measured all round' & e 'as high as broad'
literally that which is known (hanyante=jñāyante) fully. As निघा वृथाः
'trees as high as broad' निघा घातयः square or cubic or circular halls
Otherwise, when not meaning 'as high as broad', we have निघातः 'a
blow' The word नमित=समन्तान्मित, समारोहपरिचाहम् । It may be derived
from ना or from नि । In the first case it will mean 'measured' and in
the other, 'erected, built'. Professor Bothlingk refers to *Apastamba Dhar-*
ma. I. 20 30 for the meaning of this word

३२६६ । द्वितः क्ति. । ३ । १ । ८८

अयं भाव एव स्वभावात् । 'क्त्विर्नित्यम्' । नित्यग्रहणात्क्त्विर्नित्यम् । अत एव कृत्यन्तेन
न विग्रहः । डुपचप् । पाकेन निवृत्त यक्त्विचप् । डुपप् । उग्नितम् ।

3266 The affix 'ktri' comes after the verb which has an
indicatory 'du', when denoting mere action &c

The phrases 'when the sense is that of mere action', and 'when the
sense is that of an appellative, the word being related to the verb from
which its name is deduced, but not as agent', are of course understood in
this, as in all the previous aphorisms. Then by IV 4. 20, S. 1570 (of the
affix क्ति, नप् is always the augment) we must add न, for we can not use
the affix क्ति alone, but we must always use क्तिनप् ॥ Thus डुपचप् 'to cook'—

पक्वनिम्न 'what is ripe', कुवप्—उप्निचद् 'sown' (VI. 1. 15), कुक्कम्—कृत्रिणम् 'artificial'.

३२६७ । द्वितीऽथुच् । ३ । ३ । ८९ ।

अथनपि स्वभावाद्भाव एव । दुवेष्टु । वेपथुः । श्वयथुः ।

3267. After that verb which has an indicatory 'tu', the affix athuch, comes with the force of denoting mere action &c

As दुवेष्टु—वेपथुः 'a trembling', दुओश्चि—श्वयथुः 'swelling', दुहु—हवथुः 'sneezing', दुडु—दवथुः 'burning'

३२६८ । यजयाचयतविच्छप्रच्छरक्षो नङ् । ३ । ३ । ९० ।

यज्ञः । याचना । यत्न । विहनः । प्रश्न । 'प्रश्ने चासन्—' (२९९९) इति शापकात्तु संप्र-
सारणम् । कृत्वं तु विहन इत्यत्र गुणनिषेधाय । रक्षणः ।

3268. After the verbs 'yaj' (to worship), 'yāch' (to ask for, 'yat (to strive), 'viechch' (to shine), 'prachohh' (to ask) and 'raksh' (to preserve), comes the affix 'nan' with the force of denoting mere action &c

The conditions of S 3184 and 3188 are understood here also. The ऋ of नङ् is for the sake of prohibiting guna or vriddhi (I 1. 5 S 2217), as यज्ञः 'sacrifice', याचना 'solicitation', यत्नः 'effort', विहनः (VI 4. 19 S 2561) 'lustre', no guna, because of ऋ । प्रश्नः 'a question', रक्षणः protection.

The root प्रच्छ, by VI 1 16, S 2412 ought to have changed its र into ऋ the कृत् affix नङ्. Its not doing so must be taken to be an irregularity before countenanced by Panini as we know from the fact that Pānini himself uses the form प्रश्न in III 2 117 S. 2777.

३२६९ । स्वप्नो नन् । ३ । ३ । ९१ ।

स्वप्नः ।

3269. The affix 'nan' comes, under similar circumstances, after the verb 'svap' (to sleep)

The final ऋ is indicatory and regulates the accent (VI 1. 197 S. 3686,) as स्वप्नः 'a dream'.

३२७० । उपसर्गे घोः किः । ३ । १ । ९२ ।

प्रतिः । अस्तर्हिः । उपाधीयतेऽनेनेरुपाधिः ।

3270. The affix 'ki' comes under similar conditions, after a 'ghu' verb (I. 1. 20 S 2373), when an upasarga is in composition with it.

The कृ is indicatory, by force of which the final आ is elided (VI. 4. 64 S. 2372). Thus प्र+दा+कि=प्रदिः 'a present', प्रतिः 'the periphery of a wheel', उपाधिः 'fraud', अस्तर्हिः 'vanishing'.

३२७१ । कर्मण्यधिकरणे च । ३ । ३ । ९३ ।

कर्मण्युपपदे घोः किः स्यादधिकरणेऽर्थे । अज्ञानि धीयन्तेऽस्मिन्निति अज्ञधिः ।

3271 The affix 'kṭi' comes after a 'ghu' verb, when a word in the accusative case is in composition with it, and when the relation of the word so formed to its verb, is that of 'location'

As जलधिः the ocean (in which water is held)', धराधः 'a quiver (that in which arrows are put)'

The word 'location' in the aphorism indicates that the words so formed should have no other significance. The word क् in the aphorism draws in the affix क्ति from the last sūtra.

३२७२ । खियां क्तिन् । ३ । ३ । ७४ ।

कीलिङ्गे भावादो क्तिन्स्याद्घञोऽपवादः । अजपी तु परत्वाद्वाचेने । कृतिः । चितिः । स्तुतिः । स्फापी-स्फाति 'स्फोतिकान्' इति तु प्रामादिकम् । क्तिन्वाद्वाच्ये खिचि 'अच इः' इति वा । सनाचेयम् । * अयनीषितुभ्यः करणे * अयतेऽनया कृतिः । यजेरियेष्ट इष्टि । स्तुति । * अस्वादिभ्यः क्तिन्निष्ठाबद्धाच्यः * । तेन नटवत् । कीर्षि । गीर्षिः । लूनिः । घूनिः । घूनि । ह्लादः- (३०७३) इति योगविभागात्किञ्चिद् इत्यः । प्रहृष्टि । 'ति च' (३०३७) । कृतिः । कुतिः । * चायतेः क्तिन् निभावो वाच्यः * । अपचितिः । * सपदादिभ्यः कृविप् * । सपद । विषद । 'क्तिन्मपीत्यते' । सपत्तिः । विषत्तिः ।

3272. To express an action &c. by a word in the feminine gender, the affix 'kṭin' is added to the root

The conditions of rules 3184 and 3188 are understood here also. This supersedes घञ्, अच् and अप् affixes, being taught subsequent to them. Thus कृतिः 'action', चितिः 'a gathering', चतिः 'understanding' स्तुतिः 'praise', स्फातिः 'swelling'. The form स्फोति is erroneous, for स्फा is changed to स्फी only in the Nishthā (S. 3041). Or it is derived from the root स्फोति formed from the Past Part स्फोत् with खिच् and adding इ । Thus स्फोति + इ (अच इः) = स्फोतिः (VI. 1. 22. S. 3044). The खिच् is added to p. p. स्फोत् to make it a root by the gana-sūtra given under the Churādi / कञ् (No 368).

Note—The affix *kṭin* should be declared to come after the verbs आप् 'to get' &c. Thus आपि 'getting', राद्धिः 'accomplishment', दीप्तिः 'shining', अस्तिः 'a ship', ध्वस्तिः 'destruction', खिचिः 'gain'

Vart.—So also after the verbs श्रु 'to hear', यच् 'to worship' इच् 'to wish' and स्तु 'to praise', when instrument is meant, as श्रुतिः 'ear' (that by which we hear)', so इष्टिः 'a sacrifice' or 'a wish' from यज् and ish. स्तुतिः 'a praise'

Note.—The affix क्ति comes after the verbs 'क्लै to be exhausted', क्लै 'to fade', 'क्वा to grow old' and ह्य 'to leave', as क्लानिः 'exhaustion', क्लानिः 'fading', क्वानिः 'old age', हानिः 'loss'.

Vart.—The affix क्ति coming after verbs ending in long श्रु and the verbs श्रु &c. is like a Nishthā. Thus कीर्षिः 'scattering'. This form is thus evolved श्रु + क्ति = कि + ति (VII. 1. 100 S. 2390) = किर् + ति (I 1 51 S. 70) = कीर् + ति (VIII. 2. 77 S. 354). At this stage, त् is changed into च by the

affix being treated as a Nishthā (VIII. 2 42 S 3018), and this न is changed into ञ by the ordinary rules of sandhi, so also गीर्ति 'praise', जीर्ति: 'old age', शीर्ति 'drying' लूनि: (VIII 2 44) 'cutting', यूनि: 'joining', यूनि: 'agitation', दूनि: 'destruction' The आ of hlād is shortened to अ by the analogy of Nishthā (VI 4 95 S 3073) by dividing it into two). As प्रहृन्ति ॥ Similarly वृत्ति । कुल्लति । The अ of चर् and फल् is changed to उ by S 3037

Vart —Before क्ति affix चाय् is always changed to चि, as अपचिति: 'Loss, destruction, showing reverence' The affix क्ति is added to चाय् by considering it as belonging to the class of आप् &c See above *Vart*. Otherwise it would take the affix अ by III 3 103

Vart —The affix क्विप् comes after the verbs सपत् &c, as सपत् 'prosperity', विपत् 'a calamity', प्रतिपत् 'access' The affix क्ति is also employed after these verbs —as सपत्ति:, विपत्ति । The verbs लू &c, are 21 verbs of kryādi class

३२७३ । स्यागापापचो भावे । ३ । ३ । ९५ ।

क्तिस्स्याद्ङोऽपवादः । प्रस्थिति । उपस्थितिः । समीतिः । सपीतिः । पक्तिः । कचप् 'अवस्था' 'सस्था' इति । 'व्यवस्थायाय्' इति ज्ञापकात् ।

3273 After the roots 'sthā' (to stand), 'gā' (to sing) pā, (to drink) and 'pach' (to cook), the affix 'ktin' is employed, when a word in the feminine gender denoting a 'mere action' is to be expressed

This debars the affix अङ् (III 3 106 S 3283) which generally supersedes क्ति in cases of compound verbs ending in long आ Thus प्रस्थिति: 'a journey' (VII 4 40 S. 3074.), उद्गीति: 'a singing aloud', गै + क्ति = गा + ति (VI. 1 45 S. 2870) = पी + ति (VI 4 66 S 2462), समीति: 'a concert', सपीति: 'a cistern', सपीति: 'drinking together', पक्ति: 'cooking'.

The repetition of the word भाव in this aphorism in spite of its anuvritta being understood from S 3184 is to exclude every other significance.

How do we get forms like अवस्था and सस्था? Pāṇini himself, in his sūtras, has used forms like व्यवस्था &c See I 1 34 S 218 This is enough justification for us to derive forms like अवस्था, सस्था &c by applying the affix अङ् under S 3283 in spite of the present sūtra, which requires us to apply क्ति only

३२७४ । कृतियूतिजूतिसातिहेतिकीर्तयश्च । ३ । ३ । ९७ ।

अवते 'अवरत्नवर-' (२६५४) इत्युद् । कृतिः । स्वरार्थं वचनम् । उदात्त इति हि वर्तते । यूतिः । जूतिः । 'जनयोर्दोर्लृ' च निपात्यते । स्यते: सातिः । 'दातिस्यतिमास्था-' (३०७४) इतीदृशे प्राप्त इत्याभावो निपात्यते । समीतेर्वा 'जनसन-' (२५०४) इत्यात्वे कृते स्वरार्थं निपातनम् । इन्तेर्हि नोतेर्वा इतिः । कीर्तिः ।

3274 And these words viz 'ūti' (preserving, sport), 'yūti' (joining), 'jūti' (velocity), 'sāti', (destruction), 'heti'

(a weapon) and 'kirtī' (fame) are anomalous forms, acutely accented

The anuvṛtti of the word कर्त्रे does not exist in this, but the word उदात्त of the last Ashtādhyāyī sūtra S. 3420 is understood here. The word कर्ति is thus formed — कृ 'to protect' + क्तिन् = क + क्ति (VI 4. 20 S 2654) = कर्ति. This form is regular and could be evolved from III 3 94 also, but not so the accent. The irregularity in कर्ति and कृति consists in the lengthening of उ into ऊ, in कर्ति: the अ of the root कृ which becomes वा by VI. 1 45 S 2370 is not changed into व, as rule VII 4 40 S 3074 required, and this is the irregularity. This form may also be derived from the root कृ with perfect propriety, except as to the accent, which would be regulated by the present sūtra thus कृ + क्तिन् = वा + क्तिन् (VI 4 42 S 2504) = कर्ति. The form कृति may be derived either from कृ or कृति.

इन्द्रवाजिबुनोऽव स हस्तप्रथनेषु च । वृषप्रभाभिः कृतिभिः ॥ (Rig I 7 4) 'O Indra mayst thou mighty, defend us in battles and in fights of a thousand duels with thy mighty protections' So also कृतिः ।

३२७५ । व्रजयजोभावे क्यप् । ३ । ३ । ३८ ।

वृज्या । वृज्या ।

3275 The affix 'kyap' comes after the roots 'vraj' (to go) and 'yaj' (to worship) acutely accented, in forming a word in the feminine denoting action

This supersedes कृत्. Thus वृज्या 'wandering about', वृज्या (VI 1 15 S 2409) 'worshipping'. The प् of क्यप् is indicatory, and though it serves no purpose in this sūtra, it is, however, necessary in the next, for it is by force of क्यप् having प्, that we add a व by VI 1. 71 S. 2858, in the words formed in the next aphorism

१२७६ । संज्ञायां समजनिषदनिपतसनविद्वुञ्जोड्भृजिणः । ३ । ३ । ९९ ।

समजादिभ्यः छिया भावादी क्यप्स्यात्म बोदात् संज्ञायाम् । * अजे क्यपि धीभावो नेति बाध्यम् * । समजन्त्यस्यामिति समज्या समा । निषीदन्त्यस्यामिति निषद्या । आपण । निपतन्त्यस्यामिति निपत्या पिच्छला भूमिः । मन्वतेऽनयेति मन्वा गलपार्श्वशिवा । विद्वन्त्यस्यामिति विद्या । वृज्याभिषवः । वृज्या । वृज्या । ईयतेऽनया वृज्या श्रितिका ।

3276 The affix 'kyap' comes after the following verbs in forming a word in the feminine denoting 'an appellative' and is acutely accented viz — 'sam-aj', 'nīshad', 'nī-pat', 'man', 'vid', 'suñ', 'siñ', 'bhriñ' and 'in'

Thus समज्या 'an assembly' Vart — The अच्, is not changed to ची before the affix kyap in spite of II 4 56 S 2292 निषद्या 'a small bed or couch', निपत्या 'slippery ground', मन्वा 'the nape or the back of the neck', by which one understands when a man is an anger', विद्या 'knowledge', वृज्या (VI. 1 71) 'extraction of soma juice, parturition', वृज्या 'bed', भृज्या 'wages' service, वृज्या 'a litter' palanquim'.

३२९७ । कृजः श च । ३ । ३ । १०० ।

'कृजः' इति योगविभागः । कृजः क्यप्त्वात् । कृत्या । 'श च' । चात्किञ्च । क्रिया । कृतिः ।

3277. And after the root 'kri' comes the affix 'śa' in forming a feminine, as well as the affix 'kyap'

By the force of the word च we draw the affix क्यप् into this sūtra, and by the process called योगविभाग we can split up this aphorism into two —

(1) कृजः 'after the root कृ there is the affix kyap As कृत्या ।

(2) श च 'and the affix श as well as kti. Thus क्रिया, and कृतिः । When the affix श is added, the root assumes the form क्रिय by III 1 67 S 2756.

३२९८ । इच्छा । ३ । ३ । १०१ ।

इचेर्भावे शो वगभावश्च निपात्यते । इच्छा । '*परिचर्यापरिसर्यावृणयाटाटयाभाभुपसंख्यानश्*' । शो यक्च निपात्यते । परिचर्या पुत्रा । परिचर्या परिसरश्च । अत्र गुणोऽपि । वृण अन्वेषणे पुरादावदन्तः । अतो लोपाभावाऽपि । ये यकि विलोपः । वृणया । अटतेः ये यकि टयश्चदस्य द्वित्वं पूर्वभागे यकारनिवृत्तिर्दीर्घश्च । अटाटया । '*जागर्त्तकारो वा*' । पथे शः । जागरा-जागर्त्ता ।

3278. The form 'ichchhā' (desire) is irregular

The word is thus formed इच् + श = इच्छ + अ = इच्छा The यक् ordained by III 1 67 S. 2756 is not added, this is the irregularity.

Vart — The following words are also irregularly formed — परिचर्या 'perambulation', the guna is also an anomaly, परिचर्या attendance, service, वृणया 'hunting' from the churādi root mriga (No. 137) 'to search' it ends in अ । This अ is not elided, the णि is elided before च and यक् । अटाटया 'the habit of roaming about as a religious mendicant'. The affixes श and यक् are irregularly added, and the syllable अ is reduplicated, but no च in the first portion, while the vowel is lengthened.

Vart — From the root जागृ we have either जागरा or जागर्त्ता 'waking'. The first is formed by the affix अ, the latter by श which brings in यक् (III. 1 67 S 2756).

३२९९ । अ प्रत्ययात् । ३ । ३ । १०२ ।

प्रत्ययान्तेभ्यो षादुभ्यः क्षिप्रानकारप्रत्ययः स्यात् । चिकीर्षा । पुत्रकाभ्या ।

3279. After the verbs that end in an affix, there is the affix 'a', the word being feminine

The verbs that end in an affix are derivative roots, such as Desideratives, Causatives, Intensives and Denominatives. Though taking affixes, they are called षादु (III. 1. 32 S. 2304), after these verbs the affix अ is used in forming the feminine noun.

Thus कृ + च् = चिकीर्ष 'to wish to do', this is a Derivative root, after this root चिकीर्ष, we add अ । Thus चिकीर्ष + अ (VI. 4. 43 S. 2808) = चिकीर्षा । Then we add षाप् by IV. 1. 4, S. 454 and get चिकीर्षा 'the desire to do', so also जिहीर्षा 'the desire to take', पुत्रीषा 'the desire to be like a son', पुत्रकाभ्या

'desire of a son', लोलूया 'much cutting', कपलूया 'itch' The sūtra is also found as अः प्रत्ययात् ।

३२८० । गुरोश्च हलः । ३ । ३ । १०३ ।

गुरोः गुरोः हलन्तादिप्रत्ययान्तरात् स्यात् । ईहा । ऊहा । 'गुरोः' क्तिच् । भक्तिः । 'हलः' क्तिच् । नीतिः । '* निहायरे वेद इति वक्तव्यम् *' । नेह । आसिः । 'तिगुञ्ज-' (३१६३) इति नेट् । दीतिः । '* तितुञ्जेष्वद्वादीनामिति वाच्यम् *' निधुहीतिः । निपठितिः ।

3280 The affix 'a' comes after that verb which has a prosodially heavy vowel and ends in a consonant, when the word to be formed is feminine

This debars क्तिच् । Thus जुषडा 'an adulteress', जुषडा 'a tigress', ईहा offort', ऊहा 'supplying an ellipsis'.

Why do we say 'which has a prosodially heavy vowel'? Observe भक्तिः 'devotion'. Why do we say 'which ends in a consonant'? Observe नीतिः 'polity'.

Vart.—The affix क्तिच् comes after roots which take an indicatory ऋ in the Nīsthā. Not here as आसिः । The क्तिच् does not take इट् by VII 2. 9 S. 3163. So we get दीतिः ।

Vart.—The affix वि, वृ and व्रि take इट् augment after ग्रह् and words of similar formation — as विग्रहीतिः, उपस्थितिः, निजुचिः । निपठितिः ॥

३२८१ । विद्धिदादिभ्योऽङ् । ३ । ३ । १०४ ।

विद्धयो विदादिभ्यश्च क्तिचान् । जृप् । 'अट्ठयोऽङ् विदा' (२४०५) । जरा । जपुष् । जपा । विदा । विदारण् वनायच् । निजित् । विदा । वृजा । कवेः सप्तसारण् च । कृपा ।

3281. The affix 'an' comes after those verbs that have an indicatory 'sh', and after 'bhid' &c. when the word to be formed is feminine.

Thus जृप् has an indicatory ऋ, the real root being जृ । From it we have जरा 'old age' (VII 4 16 § 2406 causes guna), जपुष्—जपा 'bashfulness'.

So also from verbs of the *Bhidādi* class we have विदा 'breaking', in the alternative we have निजिः । So also विदा 'cutting', क्तिचिः 'cutting', आरा 'a knife, an iron instrument', आरिः 'distress', चारा 'a stream', वृतिः । The list of *Bhidādi* verbs will not be found given in one place in the *Dhatupāṭha*. They have been collected from different *Ganas*, and are the following —

विदा, विदा, विदा, जपुष्, जुहा (गिर्योपगच्छोः), ऊहा, नेहा, मोहा, आरा, हारा, कारा, विवा, नारा, चारा लेखा, रेखा, वृहा, पीडा, वपा, वसा वृजा, वृजा, कृपा । (कवेःसप्तसारण् च) and there is vocalisation of the र of कप । As कप् + अङ् + आ = कृपा ।

३२८२ । चिन्तिपूजिकयिकुम्भिचर्चश्च । ३ । ३ । १०५ ।

अङ् स्यात् । पुकोऽपवदः । चिन्ता । पूजा । कया । कुम्भा । चर्चा ।

3282 The affix 'an' as well as the affix 'yuch' comes after the following verbs, forming feminine words — 'chint' (to think), 'pūj' (to worship) 'kath' (to narrate), 'kumb' (to cover) and 'charch' (to learn)

The force of च is to include the affix युच् into this sūtra (see III 3 107 S 3284) All these verbs belong to the *Churādi* or 10th class, and would have exclusively taken युच् by IIL 3 107 S 3284

Thus चिन्ता 'thought', पूजा 'worship', कथा 'narration', कुम्भा 'a covering', 'a thick petticoat', चर्चा 'recitation'

When the affix is युच्, the forms are चिन्तना &c (VII 1 1. S 1247).

३२८३ । आतश्चोपसर्गे । ३ । ३ । १०६ ।

अहं स्यात् । क्तिनोऽपवादः । प्रदा । उपदा । * अदन्तरोपसर्गवद्धृतिः । अद्वा । अन्तर्धा । 'उपसर्गे चोः एकः' (३२७०) इत्यनेन कि । अन्तर्धि ।

3283 The affix 'an' comes after those verbs which end in long ā when an upasarga is in composition, and when the word to be formed is feminine

This supersedes क्तिच् Thus प्रदा, प्रचा, उपदा, उपचा &c

Vart —For the purposes of this rule the particles अहं and अन्तर् should be treated like upasargas Thus अद्वा 'faith' अन्तर्धा (I 4 59). So also कि is added by S 3270 As अन्तर्धिः ।

३२८४ । एयासन्नन्थो युच् । ३ । ३ । १०७ ।

अकारस्थापवादः । कारणा । हारणा । आसना । अन्थना । * बहुविधविदिभ्यश्चेति वाच्यम् * । चट्टना । वन्दना । वेदना । * हृषेरनिष्कार्यस्व * । अन्वेचना । * परेर्वा * । पर्येचना । परीष्टिः ।

3284 After verbs ending in 'ni', and after 'ās' (to sit) and 'śanth' (to loose), there is the affix 'yuch' when the word to be formed is feminine

This excludes the affix अ (III 1 102 S 3279) Thus कृ + चिच् = कारि, कारि + युच् = कारणा (the इ is elided by VI 4 51) 'the causing to do', हारणा 'the causing to take', आसना 'the sitting', अन्थना 'the loosening'

The root अन्थ taken here belongs to the *Kryādi* class, meaning 'to loosen' and is not the अन्थ of *Churādi* class, for the latter would be included, as a matter of course by belonging to the *Churādi* class, which class of verbs take the affix चिच् ।

Vart —The verb चट् 'to move', वन्द 'to praise', and विद् 'to feel', should also be enumerated, as taking युच्. Thus चट्टना 'shaking', वन्दना 'praising', वेदना 'knowledge, feeling, pain' The verb चट् here belongs to the *Tudādi* class, and means 'to move' and not the चट् of the *Churādi* class, for that is already included by being चिच् ।

Vart.—The affix *nvul* comes after *हृच्* when it does not mean 'to desire'. Thus *अभ्येषणा* 'solicitation', *अन्वेषणा* 'the searching after'

Vart.—So also optionally when *हृच्* takes the upasarga *परि*, as, *परिवक्षा* or *परिहिः* 'investigation by reasoning'

३२८५ । रोगारुयाया एवुल्बहुलम् । ३ । ३ । १०८ ।

प्रच्छर्दिका । प्रवाहिका । विचर्चिका । क्षयचिन् । शिरोऽर्तिः । '* चात्वर्चनिदेशे वहुलवक्तव्यः *' । आसिका । शायिका । '* इक्षितपो भातुनिर्देशे *' । पचिः—पचतिः । '* वर्णात्कार *' । निर्देश इत्येव । अकार । ककार । '* रादिकः *' । रेकः । '* नत्वर्थोक्तः *' । बहुलवचनादकारलोप । नत्वर्थीयः । '* इणजादिभ्यः *' आजिः । आतिः । '* इण्यपादिभ्यः *' । वापिः । वाति । स्वरभेदः । '* इक्षुपादिभ्यः *' । कृषिः । *गिरिः* ।

3285 The affix '*nvul*' comes diversely after a verb, when the word to be formed is a feminine noun, being the name of 'a disease'

This debars *क्तिच्* and all the rest. By using the word *आरुया* in the sūtra it is meant that the word so formed by this affix should be the appellation of the disease. The word 'diversely' shows the usual licence in the application all the rules of grammar. Thus *प्रच्छर्दिका* (VII 1 1 S. 1247) 'vomiting', *प्रवाहिका* 'diarrhoea', *विचर्चिका* 'itch', scab. Sometimes this affix does not apply, as *शिरोऽर्तिः* 'head-ache'

Vart.—The affix *nvul* is employed also in simply pointing out the meaning of the roots, thus, *आसिका* 'to enjoy', *शायिका* to 'lie down' &c.

Vart.—The affixes *हृच्* and *रितच्* are also employed in merely pointing out the roots, as *चिदिः*, *क्षिदिः*, *पचतिः*, *पठतिः* &c. The constant use of these affixes is to be found in these very sūtras. In the aphorisms the roots are exhibited in various ways, thus in S 3224 we have the root *जि* and *जु* exhibited as *जवतिः* and *जोतिः*. These latter forms indicate nothing more than the simple roots. So also, see VIII 4. 17 S 2285, VI. 4 49. S. 2631

Vart.—The affix *कार* is employed in merely pointing out letters, as *ककारः* means 'the letter क', so also *अकारः* 'the letter अ', *इकारः* 'the letter इ'.

Vart.—The affix *रक* is employed in pointing out the letter र, as *रेकः*

Vart.—The affix *ञ* comes after the word *नत्वर्थ* in merely pointing it out, and there is elision of the final *अ* diversely, as *नत्वर्थीयः* ।

Vart.—The affix *हृच्* comes after the verbs *अज्* &c, as *आजिः*, *आतिः*, *आदि*. ।

Vart.—The affix *हृज्* comes after *वप्* &c. As *वैपिः*, *वैतिः*. The difference is in accent. See S 3686

Vart.—The affix *हृक्* comes after the verbs *कृच्* &c, as, *कृषिः*, *किरिः*, &c.

३२८६ । संज्ञायाम् । ३ । ३ । १०९ ।

अत्र धातो वहुल् । उदात्तकप्रत्ययजिज्ञासा ।

3286 The affix 'nvul' comes after a verbal root, when the word to be formed is an appellative.

As उद्दालकपुष्पमञ्जिका 'a sort of game played by the people in the eastern district in which uddālaka flowers are broken or crushed' वरकपुष्पमञ्जिका 'a sort of game', आम्बूपखादिका, आचोपखादिका, बालभञ्जिका, दासभञ्जिका ।

३२८७ । विभाषाख्यानपरिप्रश्नयोरिञ्च । ३ । ३ । ११०

परिप्रश्न आख्याने च । स्य इच्छयाद् । चावपडुल् । विभाषोक्तैर्यथाप्राप्तमन्येऽपि । कां त्वं कारि-कारिकां-क्रिया-कृत्यां-कृति वाकार्योः । सर्वो कारि-कारिका-क्रिया-कृत्यां-कृति-वाकार्यश्च । एव गति-गतिका-गचनाश्च । पाणि-पायिका-पयां-पयिश्च ।

3287. And the affix 'iñ' comes optionally after a root, when a question and answer is expressed. (as well as 'nvul' and other affixes ordained by other rules).

The word परिप्रश्न means 'question' and आख्यान means 'answer' in the sūtra. In making the compound of these words, the logical sequence is not observed. The compound आख्यानपरिप्रश्न may, however, be justified on the ground that in a Compound a word consisting of smaller number syllables should stand first (II 2. 34 S 905,) and hence *ākhyāna* is put first.

The force of च is to draw the anuvṛtti of the word यदुल् from the last sūtra into this. By the word 'optionally', it is meant that those affixes which would otherwise present themselves from the subsequent rules, should also be applied, thus Q.—कां त्वं कारिवाक्योः 'What work did you do?' A.—सर्वो कारिवाक्योः 'I did all work'. Optionally we may have instead of कारि the following also. Q.—अं कारिका, कृत्या, कृति, क्रिया, वाकार्योः A.—सर्वो कारिकां or कृत्यां or कृति or क्रिया वाकार्यश्च । Similarly, Q.—कां गतिं (गचना, गतिका &c.) अजीवकः A.—सर्वो गतिं &c. अजीवकश्च. So also कां पायिश्च or पायिकाश्च, कां पायिश्च or पायिकां &c.

Why do we say 'in question and answer? Observe कृति and कृतिः ।

३२८८ । पर्यायाहंशोत्पत्तिषु यदुल् । ३ । ३ । १११ ।

पर्यायः परिपाटीजनः । अर्हजनर्हः योग्यता । पर्यायादिषु दोष्येषु यदुल्वा स्यात् । भवत आशिका । पायिका । अग्रगतिका । भवानिहभक्षिकानर्हति । श्रुते । इहभक्षिकां ते धारयति । उत्पत्तौ । इहभक्षिका उदपादि ।

3288. The affix 'nvuch' comes optionally after a root in the sense of succession, merit, debt or production.

The word पर्याय means turn or order of succession, अर्ह means worthy or respect, श्रुत means debt owed to another, and उत्पत्ति means birth or production. This rule supersedes क्तिश्च and other affixes. Thus (1) भवतः पायिका 'your turn of sleeping'; भवतोऽग्रगतिका 'your turn of eating first'. (2) अर्हति भवानिहभक्षिकाश्च 'you deserve to have a meal of sugar and molasses'. (3) इहभक्षिकां ते धारयति 'thou owest me a meal of sugar and molasses'; ओदनभोजिकां 'a meal of rice', पयः पायिकां 'a drink of milk'. (4) इहभक्षिका ते उदपादि ।

The word 'optionally' is understood in this sūtra also, as विकीर्णत्वस्यते.

The forms given by बहुल and बहुच् are the same, the difference is only in the accent. (VI. 1 193, S 3676 and VI. 1 163 S. 3710).

३२८९ । आक्रोशे नञ्यनिः । ३ । ३ । ११२ ।

विभावेति निवृत्तश्च । नञ्युपपदेऽनिः स्यादाक्रोशे । अजीवनिस्ते षट् भूयाद् । अमवाचिः । 'कृत्येत्युटो बहुलश्च' (२८४१) । भावेऽकर्तरि च कारके संवायानिति च निवृत्तश्च । राज्ञा भोजयन्ते राजभोजनाः शालयः । 'नपु सके भावे कः' (३०८०) ।

3289. The affix 'ani' comes after a verb when the particle 'nañ' is in composition with it, and the sense implied is that of cursing

The anuvṛtti of the word 'optionally' does not extend to this aphorism. The word आक्रोश means to curse. This supersedes the affixes क्तिच् &c. Thus अकरोतिस्ते वृषक भूयाद् 'may failure be to thee, O sinner' ! सत्याकरोतिरेवास्तु 'may he be disappointed'. So also अजीवनिस्ते षट् भूयाद् । अमवाचिः ।

Why do we say 'when meaning to curse'? Observe अकृतिस्त्वस्य कटस्त्व 'the non-making of his mat'.

Why do we say 'when नञ् is in composition'? Observe क्विस्ते वृषक भूयाद् 'may death be to thee, O ! sinner' !

३२८९ । क । कृत्येत्युटो बहुलम् ॥ ११३ ॥

वृत्तिः ॥ कृत्यसंज्ञकाः प्रत्यया एवुट् च बहुलमर्थेषु भवन्ति ॥

3289A The affixes called 'kṛitya' (III 1 95) and the affix 'lyut', are diversely applicable and have other senses than those taught before

The anuvṛtti of the phrases 'when denoting action' and 'when the relation of the word formed to its parent verb is not that of an agent', which began with sūtras III. 3 18 and 19, does not extend to this sūtra or further. By saying 'diversely' we mean that they occur in other places than those where ordained by the rules. Thus the *kṛitya* affixes are ordained to come when 'act' or 'object' is to be expressed, but they come also when the *kāraka* is other than the objective. Thus स्नानीय पूर्यश्च 'powder for bathing', दानीयो ब्राह्मणः 'a Brāhmana' to whom a donation is to be made'. In the first of these examples the 'powder' is the 'instrument' expressible by the 3rd case, and in the second the 'Brāhmana' is the recipient expressible by the fourth case, so that in both cases the affix is applied without any express rule

Similarly, एवुट् is ordained to come in denoting instrument, location, and a verbal noun (III. 3. 115 and 117) But it is applied in other senses also. Thus राजभोजनाः शालयः 'halls for the eating of kings', राजाञ्छादयामि वाचां चि 'dresses to be worn by the 'king'.

By using the word 'diversely', even the *krit* affixes are applied in places other than those expressly ordained. Thus पादाभ्यास् द्वियते=पादहारकः । गलं चोच्यते=गलेचोपकः । For account see VI 2 150

३२८९ । ख । नपुंसके भावे क्तः ॥ ११४ ॥

वृत्तिः ॥ नपुंसकलिङ्गे भावे घातोः क्तः प्रत्ययो भवति ॥

3289B The affix 'kta' is added to the root, when action is expressed, the word being in the neuter gender.

These are neuter abstract nouns thus, हसितम् 'laugh', जल्पितम् 'speech', श्रावितम् 'sleeping'. So also गत, वदित &c.

३२९० । ल्युट् च । ३ । ३ । ११५ ।

इवितम् । इवनम् । योगविभाग उत्तरार्धः ।

3290 The affix 'lyut' is added to the root, when the name of an action is expressed, in the neuter gender.

Thus इवन छात्रस्य 'the laughter of the student', यौवनम् 'beauty', जल्पनम् 'speech', श्रवणम् 'sleep', आसनम् 'seat'. So also इवितम् ॥

The separation of this sūtra from the last, in which it might well have been included, is for the sake of the subsequent aphorism, in which the anuvṛtti of *lyut* only runs, and not that of क्त ।

३२९१ । कर्मणि च येन संस्पर्शत्कतुः शरीरसुखम् । ३ । ३ । ११६ ।

येन स्पर्शयमानस्य कर्तुः शरीरसुखमुत्पद्यते तस्मिन्कर्तव्यपदे ल्युट् द्याते । पूर्वेषु चिद्धे निरवयवभाषार्थे वचनम् । पयः पानं सुखम् । 'कर्तुम्' इति क्त् । गुरोः आपनं सुखम् । नेह गुरुः कर्ता किं तु कर्म ।

3291 The affix 'lyut' is added to a root, when the name of an action is expressed in the neuter gender, provided that the verb has in construction with it, such a word in the accusative case, as indicates the thing, from the contact with which, there arises a pleasant sensation corporally to the agent.

This sūtra is thus translated by Bohtlingk — "The affix ल्युट् comes in connection with an object, when through the contact with that, the agent of the action feels a lively pleasure". Though the affix *lyut* would have presented itself by the last aphorism, under the circumstances mentioned in this sūtra, the framing of this sūtra, is really for the purpose of teaching, that the compound so formed is a निरवयव or invariable compound i. e. a compound which cannot be analysed into its component members — for every ल्यपद compound is a निरवयव compound, (II. 2. 19). Thus पयः पानं सुखम् 'the pleasure of drinking milk', आदन्नभोजनं सुखम् 'the pleasure of eating rice'.

Why do we say 'when the word in construction is in the accusative case'? Observe उल्लिखाया उदयानं सुखम् 'rising from a bed of dawn is pleasant'.

Here there is no compounding as the upapada कृत्तिका is in the ablative case

Why do we say 'from the contact'? Observe अग्निं कुडस्योपासनं सुख 'it is pleasure to sit near by a fire-hearth' Here there being no contact between 'fire' and 'body', there is no compounding

Why do we say 'to the agent'? Observe गुरो स्नापनं सुख 'to the teacher it is pleasure, when he is made to bathe' Here the word गुरुः is not the agent, but the object of the verb स्नापयति ।

Why do we say 'corporally'? Observe पुत्रस्य परिप्लव्जनं सुखम् 'embracing of the son is a pleasure' Here the pleasure is a mere mental satisfaction and not a physical one.

Why do we say 'a pleasant sensation'? Observe कटुकानां मर्दनं दुःखम् 'it is painful to rub thorns' In all the above counter examples there is no compounding, see II. 2 19 S 782 and the connected sūtras

३२९२ । वा यौ । २ । ४ । ५९ ।

अजेर्वा वा स्वादी । प्रवयणम् । प्राजनम् ।

3292 की is optionally the substitute of अच् when the affix ड (III, 3 15 S 3290) follows

This declares an option in the case of the affix ऋट्, the word ड in the sūtra refers to this affix., as, प्रवयणः or प्राजनी दण्डः 'driving stick or whip'

३२९३ । करणाधिकरणयोश्च । ३ । ३ । ११९

ऋट् स्यात् । इधमप्रवृद्धनं कुटारः । गोदोहनी स्वाली । खलः प्राक्करणाधिकरणयोरित्यधिकारः ।

3293 The affix 'lyut' comes after a root, when the relation of the word to be formed to the verb is that of an instrument or location.

Thus इधमप्रवृद्धनः 'an axe (lit an instrument for cutting wood), पलाशचरतनः 'palāśa-cutter', गोदोहनी 'a milk pail' (a vessel into which milk is milked), so also खलुधानी । In other words, this affix expresses also the idea of the instrumental case (a tool), and of the locative case (a repository). The anuvṛtti of the words instrument and location extends up to S. 3304 inclusive

३२९४ । अन्तरदेशे । ८ । ४ । २४ ।

अन्तः शब्दाद्वर्ततेत्यस्य वाः स्यात् । अन्तर्हणम् । देशे तु अन्तर्हणनो देशः । अन्तर्पूर्वस्येत्येषः । अन्तर्गन्ति । 'तयसः' किम् । अन्तरधानि ।

3294 The क preceded by short अ of the root हृच् is changed into ऋ, when the root follows the upasarga अन्तर्, and the word does not mean a country.

Thus अन्तर्हृचते and अन्तर्हृचन ॥

Why do we say "when not meaning a country *अदेशे*?" Observe *अन्तर-
हिनो देशः* ॥

The phrase *अतुल्यस्य* "preceded by short अ" of sūtra VIII. 4. 22 S. 359 is to be read into this sūtra also. Observe, *अन्तरर्हन्ति* ॥

Why do we say "short अ?" See *अन्तरवर्णि* ॥ The word *antar* is an *upasarga* for the purposes of अ change, by the *vārtika* under I 4. 65, S. 766 therefore, it would have caused the अ change by VIII. 4 22. The present sūtra is made, to show that the change takes place only then, when it does not mean a country.

३२९५ । अयन च । ८ । ४ । २५ ।

अयनस्य ऋऽऌः यदात्परस्य । अन्तरयस्य । अदेश इत्येव । अन्तरवर्णो देशः ।

3295. The ण of *अयन* is changed to च, when preceded by the word *अन्तर*, and the word does not denote a country

Thus *अन्तरयच* *योगनच* ॥ Why do we say "not denoting a country"? Observe *अन्तरवर्णो देशः* ॥ This च change would have taken place by VIII. 4 29, this special sūtra is for *अदेश* purposes. The word *अयन* is formed by *अयुट्* added to *अय* or *इय* ॥

३२९६ । पुंसि संज्ञाया च प्रायेण । ३ । ३ । ११८ ।

3296 The affix 'gha' generally comes in the sense of an instrument or location, after a root, when the word to be formed is a name and is in the masculine gender

The force of the word *प्रायेण* 'generally' is to show that this rule is not a universal rule. Thus *दन्तच्छदः* 'the lip' *आदि* 'to cover' + च (VI 4. 96 S. 3297. See below) = *छदः* lit. 'that by which the teeth are covered', so also *उरच्छद* 'a breast plate', *चटः* ॥ These denote instruments.

So also in denoting 'location' Thus *आ + कु + च* = *आकरः* 'a mine', so named because men work (*dhurvanti*) in it, *आलयः* 'house' that in which men settle down

Why do we say 'in the masculine gender'? Observe *प्रसाचनच* 'a comb', (lit. that by which men decorate). Here the affix is *lyut*

Why do we say 'when the complete word so formed is merely an appellative? Observe *प्रहरको दण्डः* 'the beating stick'.

The indicator च is merely qualifying for the application of sūtra VI. 4. 96, S 3297 by which after the causative *आदि*, when च is added, the long आ is shortened

३२९७ । आदेशेऽङ्गुष्पसर्गस्य । ६ । ४ । ९६ ।

द्विप्रचुष्पसर्गस्य आदेशेऽङ्गुष्पस्य । अङ्गुष्पस्य । अङ्गुष्पस्य । अङ्गुष्पस्य । अङ्गुष्पस्य ।

3297. The penultimate of the *Churādi चङ्* is shortened

before the affix च (III. 3 118), when not preceded by two prepositions (or more)

As उररहदः, प्रच्छदः, दन्तच्छदः ॥ But सनुपच्छादः with two prepositions The same when preceded by more than two prepositions, as सनुपरतिच्छादः ॥ The elision of चि of कर्त्तृच् &c., by VI. 4 51 S 2313 should not be considered as asiddha (VI 4 22 S. 2183) or sthānivat (I. L. 57 S. 50), otherwise there would be no *penultimate* to be shortened.

३२९८ । गोचरसंचरवह्वज्जज्यजापणनिगमाश्च । ३ । ३ । ११९ ।

चान्ता निगमात्यन्ते । 'हलच्' (३३००) इति वचनान्तरस्य यत्रोऽपवादः । गतवृत्त्यन्त्यस्मिन्निति (चरो देवः । सचरन्तेऽनेन सचरो नार्णः । वहन्त्यनेन वहः स्कन्धः । वृजः । वयजस्ताप्यदुग्धम् । निपातनाद्विभातो न । आपणः पयवहवावच् । निगच्छन्त्यनेन निगमरहन्दः । चारकचः । निकचः ।

3298 And the words 'gochara', 'sauchara', 'vaha' 'vraja', 'vyaja', 'āpana' and 'nigama' are anomalous.

These words are irregularly formed by the affix च with the same force as in the last aphorism This is an *apavāda* or exception to rule III. 3. 121, S. 3300 by which after roots ending in consonants, the affix चच् is added. Thus गोचर 'pasturage', (lit. that in which the cows graze), संचरः 'a passage', (lit. through which they move), वहः 'a vehicle' (lit. by which men are carried), वृजः 'a cow-pen, (by which they go), व्यजः 'a fan' (by which they move the air), the anomaly in this consists in not replacing the अच् of चच् (चि + अच्) by the substitute वी as required by sūtra II. 4. 56 S. 2292, आपण 'a market' (lit. that in which men come and traffic), निगमः 'the Veda', 'a market' (that into which they enter)

The force of the word च in this aphorism is to include other words also, which have not been already mentioned. Thus कचः, निकचः 'a touch-stone' (lit. that on which they rub).

३२९९ । अव तृक्षोर्घञ् । ३ । ३ । १२० ।

अवतारः कृपादेः । अवस्तारो जवनिका ।

3299. The affix 'ghañ' comes after the roots 'tri' (to cross) and 'stri' (to spread), when the upasarga 'ava' is in composition with them, and when the word so formed is an appellative related to the verb either as an instrument or as a location

This supersedes च. The ञ् is indicatory and causes the vṛiddhi of ञ् VII 2. 115 S 254) and is also for the sake of regulating the accent (VI. 1 195, 197 S 3678, 3686). The indicatory ञ् is useful in the subsequent aphorism where it changes the palatals into gutturals. Thus अवतारः "the descent" into the well &c. अवस्तार 'a screen round a tent'.

How do we apply अवतार also in phrases like अवतारो नद्याः 'the descent of rivers', for here the word *avatāra* is not an appellative? This use is

also allowed because the anuvṛtti of the word प्राय is understood here also, so that these words *avatāra* &c. may be employed in senses other than appellative

३३०० । हलश्च । ३ । ३ । १२१ ।

हलन्ताद्व्यञ्ज्यात् । चापवादः । एतन्ते योगिनोऽस्मिन्निति रागः । अपहृष्यतेऽनेन उपाध्यादि-
रित्त्वप्राप्तार्थः । विनाशार्थः समूहनी ।

3300 And after a verb ending in a consonant, comes the affix 'ghañ', (when the word to be formed is masculine, and related to the verb as an instrument or a location, and there-
by the palatal is changed into a guttural).

The whole of the phrase within brackets is to be read into this sūtra from III. 3. 118 S. 3296. This excludes च Thus लेखः 'a writing' (that in which something is inscribed), वेदः 'the Veda' (that by which all is known), वेषः 'dress' (that which is *entered into*), बन्धः 'obstruction', मार्गः 'a way' (that on which they seek), अपामार्गः 'a plant' (that by which disease or the like is cleared away), रागः 'Rāma' (i. e. in which the devout delight), विनाशः

३३०१ । अध्ययन्यायोद्यावसंहाराश्च । ३ । ३ । १२२ ।

अधीयतेऽस्मिन्नध्यायः । नियत्युद्युवन्ति उद्यम्यनेनेति विग्रहः । "अवहारावारावादा-
नामुपसंख्यानम्" ।

3301. And the words 'adhyāya', 'nyāya', 'udyāva', and 'saṁhāra', are anomalous

These words are formed by adding the affix चञ् to the exclusion of च which would have come by III. 3. 118 S. 3296 All these words are derived from roots which end in vowels Thus अधि+इ+चञ्=अध्यायः 'a chapter or book' (lit. that in which they read), नी+न्यायः 'logic, justice', (lit. नियन्ति अनेन that by which men are *led*), उद्यु+उद्यावः 'mixture' (lit. उद्युवन्ति अनेन that in which they *blend*), उद्यु+उद्यवः 'destruction' (lit. उद्यवन्ति अनेन by which they are destroyed) Vart —avahāra, ādhāra and āvāya should be enumerated. आ+वृ+आवारः 'support' (lit. in which anything is held), आ+वि+आवायः=आवयन्ति अस्मिन् । So also अवहारः ।

३३०२ । उदङ्कोऽनुदको । ३ । ३ । १२३ ।

उत्प्लवङ्गवृत्तेर्यज्ज्यात् न ह्रस्वो । घृतमुदङ्गपते उद्विषतेऽस्मिन्निति घृतोदङ्गवृत्तार्थं भाष्यम् ।
'अनुदको' किम् । उदकोदङ्गः ।

3302. The word 'udaṅka' is anomalous, when the sense of the root refers to subjects other than 'water'.

The word is thus formed उद्यु+अ+च+चञ्=उदङ्कः 'a vessel'.

Would not the affix चञ् have come by sūtra III. 3. 121, S 3300 why then this aphorism? This is made a separate aphorism in order to prohibit the application of the affix, where the word to be formed means 'water'.

Thus तैलोदहः 'a leathern vessel for oil'. So also वृत्रोदहः ।

Why do we say 'when not referring to 'water'? Observe उदकोदंशन 'a bucket for drawing water' (उ + अङ् + रुड्).

३३०३ । आलानायः । ३ । ३ । १२४ ।

आनीयन्ते नत्स्यादयोऽनेनेत्यानायः । 'आलश्' इति किञ् । आनयः ।

3303 The word 'Ānāya' is irregularly formed when meaning 'a net'.

The word is thus formed in the sense of instrument. अ + नी + चञ् = आनायः 'a net (by which they are caught)', as आनायो नत्स्याना 'a net for fish', आनायो वृत्राणाश्च 'a net for wild deer &c' Why do we say 'not'? Observe आनयः ॥

३३०४ । खनो घ च । १ । ३ । १२५ ।

खाद्वञ् । आखनः-आखनः । चित्कारखन्यतोऽप्यविति आखनार्थश्च । तेन भगः पदान्तिव्यादि । 'खनेर्द्धरेकेकवका चाख्याः' । आखः-आखरः-आखनिकः-आखनिकवकः । इति खनिप्रवचनाः ।

3304 The affix 'gha' as well as 'ghañ' comes after the verb 'khan' (to dig), (when the word to be formed is an appellative related to the verb as instrument or location).

The affix चञ् has been read into the sūtra by force of the word च ।

Thus आखनः or आखनः 'a spade, a hoe.' The indicatory च serves no purpose in the case of khan, for the rule of gutturalisation (VII 3 52. S. 2863) has no applicability here. Therefore, since some scope must be given to 'च' we infer that it applies to roots other than खञ् also. As खनः । पदञ् । (neat.)

Vart —The affix ख also comes in this sense after the verb खञ् Thus आखञ् + ख = आखः 'a spade'. The indicatory ख् shows that the final portion called टि should be elided

Vart —The affix खर also comes in the same sense as आखरः a spade.

Vart —So also the affix इक, as आखनिकः 'a spade'

Vart.—So too the affix इकवक as आखनिकवकः 'a spade'.

३३०५ । ईषद्दुःखु कृच्छ्राकृच्छ्रार्थेषु खल् । ३ । ३ । १२६ ।

करकाधिकरकयोऽरिति निवृत्तश्च । इषु दुःखदुःखार्थेषु पदेषु खल्स्वात् । 'तयोरेव-' (२८३३) इति भाषे कर्तव्यं च । कृच्छ्रः । दुःखरः कटो भवता । अकृच्छ्रः । ईषत्करः । दुःखरः । * निनि-नीलिवां खलचोराण्येव नेति आच्यम् * । ईषन्निनयः । दुःखनयः । दुःखिलयः । निनयः । नयः । खयः ।

3305 In the sense of 'hard and difficult' or 'light and easy', the affix 'khal' is added to a verb, when 'ishad'. and 'dur' and 'su' are combined with it as upapadas.

The anuvṛtti of the phrase 'when related as instrument or location' ceases with this aphorism. The word कृच्छ्र means heavy, and इष् has the force of conveying that sense. The word अकृच्छ्र means 'light, easy', and the words ईषद् and दु convey that sense. The affix comes with the force

of bhāva and karma (S 2833) Thus ईषत्करे भवता कटः 'a mat is made easily by you', so also दुष्करः 'made with difficulty', सुकरः 'made with ease'. Similarly ईषद्भोजः eating pleasantly', दुर्भोज. and सुभोजः ।

Why do we say 'after ईषत् &c. ? See कृच्छ्रेण कार्यः कटः 'the mat which is made with difficulty'.

Why do we say 'when meaning 'hard or light' ? Observe ईषत्कार्ये 'a small work'.

Of the affix खल्, the letter ख and ल are indicatory, ख causing the insertion of a nasal (technically called वुच् augment, VI 3 67 S 2942), and ल regulates the accent (VI 1 193 S 3676). The augment वुच् will be added in the subsequent sūtra, the ख thus has no work in this sūtra.

Vart —The आ substitution does not take place when the affix अच् (III 3. 56, III 1. 134) and खल् III 3 126) come after नि, नि नी and लोः as ईषन्नियमः, नियनो वर्त्तते । ईषत्प्रमयः, प्रमनो वर्त्तते । ईषद् विलय, विलनो वर्त्तते ॥

३३०६ । उपसर्गात्खल्प्रजोः । ७ । १ । ६७ ।

उपसर्गादेव लभेत्तुस्वात् । ईषत्प्रलम्भः । दुष्प्रलम्भः । सुप्रलम्भः । उपाप्रलम्भः ॥ 'उपसर्गात्' क्तिच् । ईषत्प्रलम्भः । लाभः ।

3306 The augment वुच् is added to लुच् preceded by a Preposition, before the affixes खल् (III 3 126) and अच् ॥

Thus ईषत्प्रलम्भः, सुप्रलम्भः, दुष्प्रलम्भः, प्रलम्भः, विप्रलम्भः ॥ This is a Niyama rule, and restricts the scope of VII 1 64 S. 2582 Before the vowel affixes खल् and अच्, the root लच् gets the augment वुच् only then when it is preceded by a Preposition, and not otherwise, as ईषत्प्रलम्भः, लाभो वर्त्तते ॥

३३०७ । न सुदुभ्यां केवलाम्भ्याम् । ७ । १ । ६८ ।

उपसर्गात्तरद्विवाभ्यां वु दुभ्यां लभेत्तुस्वात् खल्प्रजोः । सुलम्भः । दुर्लम्भः । केवलाम्भ्याम्' क्तिच् । सुप्रलम्भः । अतिदुर्लम्भः । कर्त्तुं तर्हि अतिदुलभमतिदुर्लभमिति । यदा लम्भो कर्मप्र । यदीदृशे वदन् भविष्यति ।

3307. The augment वुच् is not added to लच् before खल् and अच् when इ or ऊः alone (without another Preposition along with them) precedes the root.

Thus सुलम्भच्, दुर्लम्भच्, सुलाभः, दुर्लाभः ॥ But सुप्रलम्भः, दुष्प्रलम्भः ॥ The word केवल is used in the sūtra because सुदुभ्यां is in the Instrumental case and not in the Ablative. Had it been in the Ablative, there would have been no necessity of using the word केवल, for the rule would not have applied, when a preposition intervened between these and the root. In अतिदुलम्भच्, the word अति is not an Upasarga but a Karmapravachiniya, when अति is used as an Upasarga, we have अतिदुलम्भः ॥ If the words सुदुभ्यां be construed as Ablative, then also the use of केवल is for a purpose similar to that as above.

Thus निष्पानत्, दुष्पानत् 'the visarga is changed to व् here by VIII. 3. 41 S. 155 and VIII 4 29 S. 2835 is debarred. क्षर्षिष्पानत् (is a genitive com-

pound contra II 2. 14 S. 708). So also बहुवचनम् (II. 1 32 S. 694). The च is in these two by VIII. 3 45 S. 159, and VIII. 4. 10 S. 1054 debarred.

Why do we say “चात् after a च् ?” Observe निर्वयः ॥

Why do we say च्दात्तम् ‘final in a Pada’? Observe कुच्यति, पुच्यति ॥ The word च्दात्त is equivalent to च्दे अन्तः or a Locative Tatpuruṣa, and does not mean final of a Pada. Therefore the rule does not apply here. चुचिर्चक्रेण (ins sg) चुच्यचक्रेण ॥ Here the च् is added by V 4. 154 S. 891. जोनव च्चिरेत्य=चुचिर्चक्रेण (a Bahuvrīhi). The च् is by VIII. 3 39 S. 153. Before the affix च्, the word चुचिर्चक् is a Pada (I 4. 17 S. 230), and thus च् (च्) is final of a Pada but it is final of a preceding member followed by another Pada. The rule, in fact, applies to compounds, the च् being final in the first term.

३३११ । आवश्यकाद्यनर्थयोरितिनिः । ३ । ३ । १३० ।

आवश्यकारी । नतदायी ।

3311 The affix ‘nini’ is added to the root in denoting agent, showing that there is some necessity or indebtedness or obligation on the part of the agent in connection with the action denoted by the verb.

Thus आवश्यकारी ‘must be done’. The compounding here takes place by II 1. 72. S. 754. So also नतदायी ‘ought to be given a hundred’.

३३१२ । कृत्याच्च । ३ । ३ । १३१ ।

आवश्यकाद्यनर्थयोरितिनेव । आवश्यः हरिः सेव्यः । नत देयम् ।

3312. The affixes called ‘kritya’ also come after a root when the sense to be indicated is that of ‘necessity or obligation’.

Thus आवश्यः हरिः सेव्यः ‘Hari must be served necessarily’. भवता ससु आवश्यः कटः कर्तव्यः, करणीयः, कार्यः or कृत्यः ‘you ought to make the mat’, भवता नतं दातव्यम्, देयम्, &c, ‘you ought to pay a hundred’.

३३१३ । क्तिच्छक्ती च संज्ञायाम् । ३ । ३ । ३३४ ।

चातोः क्तिच्छक्त्वाद्यामिति संज्ञायाम् । ‘क्तिच्छ-’ (३१६३) इति नेट् । भवताद्भुतिः ।

3313. The affixes ‘ktich’ and ‘kta’ are employed after a root, when benediction is intended, provided that the whole word so formed, is an appellative.

The affixes therefore, give the sense of the agent, with the addition that the action is simply the object of a prayer of some one who wishes that that may be the action of that agent, the sense being simply appellative. Thus वस्त्रिः=वस्त्रतात् ‘a weaver’ (lit may he weave); चातिः or वस्तिः=वस्त्रतात् (VI. 4 45) ‘wealth or gift’, भुतिः=भवतात् ‘success’, वस्तिः=वस्त्रतात् ‘respect’. These are examples of words formed by the affix क्तिच्. Of words formed by क् in this sense, we have देवदत्तः=देवा दत्तं देवाभ्यः ‘Devadatta (lit may the Gods give him). Though the affix क् has already once

been generally ordained, its repetition here is to prevent its being superseded by क्तिच् । The च् of क्तिच् is qualifying only, distinguishing it from क्तिच् &c and is useful in sūtra VI. 4 39 below The affixes do not take इद् augment (See S. 3163)

३३१४ । न क्तिचि दीर्घश्च । ६ । ४ । ३० ।

अनिटा वनतितनोभ्यादीना च दीर्घानुनासिकलोपो न स्तः क्तिचि परे । यन्तिः । रन्तिः । वन्तिः । तन्तिः ।

3314 Before the affix क्तिच्, the above roots neither drop their nasal nor lengthen their root-vowel

The above roots १ anudāttopadesa, ending in a nasal, and वन and तनादि, do not lose their nasal before क्तिच् Thus यन्तिः, रन्तिः, वन्तिः ॥ The lengthening would have taken place by VI 4 15, S 2666 when the nasal was not elided that also is prohibited.

३३१५ । सनः क्तिचि लोपश्चास्यान्यतरस्याम् । ६ । ४ । ४५ ।

सनेतिः क्तिच्चात्वा वा स्वात्लोपश्च वा । सजुतात् । सतिः । सतिः । सन्तिः । देवा इव देवानुर्देवदत्तः ।

3315 The long आ is optionally substituted for the final of सच् before the affix क्तिच्, and there is also elision optionally of the Nasal

Thus we have three forms सतिः सन्तिः and सतिः ॥ So also देवदत्तः ।

३३१६ । अलखल्वोः प्रतिषेधयोः प्राचां क्त्वा । ३ । ४ । १८ ।

प्रतिषेधाद्योः अलखल्वोः सपपदयोः क्त्वा क्त्वा । प्राचां ग्रहणं प्रनार्थम् । 'अनैवाव्ययेन (७८३) इति नियमान्नोपपदसनासः । 'दो वदोः' (३०९९) । अलं दत्वा । 'युवास्या-' (२४६२) । पीत्व खलु । 'अलखल्वोः' क्तिच् । वा क्त्वा । 'प्रतिषेधयोः' क्तिच् । अलकारः ।

3316 According to the opinion of the Eastern Grammarians, the affix 'ktvā' comes after a verb, when there are in combination with it, the words 'alam' and 'khalu', expressing the sense of prohibition

The anuvṛtti of the words 'in the Vedas &c' does not extend further.

Thus अल क्त्वा 'do not make', खलु पीत्वा 'do not drink' वा changed to च by S 2462, अलं बाले रुदित्वा do not weep, O girl? So also अलं दत्वा (S. 3077) by which द्वा changed to इद् ।

Why do we say 'when there are अल and खलु'? Witness अकार्षीः 'do not make'. Why do we say 'when expressing prohibition'? Observe अलङ्कारः 'decoration'

The phrase 'in the opinion of the Eastern Grammarians' shows that it is an optional rule. Therefore we have अलरोदनेन 'do not weep'. Or if rule III 1 94 be applied, then the use of the word प्राचां is for the sake of merely showing respect (pūjārtha), the rule could have well stood without it. There is no upapada compounding because of the restriction of S. 783.

३३१७ । उदीचां माङी व्यतीहारे । ३ । ४ । १९ ।

व्यतीहारेऽयं माङः क्त्वा स्यात् । अपूर्वकालार्थनिदम् ।

3317 According to the opinion of the Northern Grammarians, the affix 'ktvā' is added to the root 'mei' (to exchange), when the sense is that of interchange (though the action denoted by the former word is not prior to the action denoted by the latter word)

३३१८ । नयतेरिदन्यतरस्याम् । ६ । ४ । १० ।

नेङ् इकारोऽन्तादेशः स्याद्वा ह्यपि । अपमित्य याचते । अपभाय । उदीचांग्रहणाद्य-
याप्राप्तमपि । याचित्वा अपनयते ।

3318 इ may optionally be substituted for the आ of न् (नयति) before ह्यप् ॥

Thus अपमित्य अपभाय ॥

Thus अपमित्य याचते 'having offered an exchange, he asks' अप+ने+
क्त्वा=अप+न+ह्यप्=अप+नि+हुक्+य (VI 1 45 and 71)=अप+मित्य
(VII 4 40) This is an optional rule, as the phrase 'according to the
northern' indicates. So we have in the alternative, याचित्वाऽपनयते 'having
asked he exchanges', and this is the more general use of *ktvā*, namely, it
comes after that verb which is concerned about a time *anterior* to that of
the other, see III 4. 21 S 3320. The sūtra III. 4 19 S 3317 is an
exception to III 4 21

The root नेङ् has been exhibited in the sūtra S 3317 as नङ्, with the
vowel आ instead of इ. This indicates the existence of the following
Paribhāṣhā —

"A root, which, when destitute of anubandhas, ends in either इ, ओ
or ऐ, must not be considered to have ceased to end in either इ, ओ, or ऐ,
when an anubandha has been attached to it" By this Paribhāṣhā ऐप्
must be regarded as ending in ऐ, and as therefore आ may be substituted
for the vowel ऐ (VI 1 45), even while प् remains, ऐप् does assume the form
दाप् and is consequently, by the prohibition अदाप् in sūtra I 1. 20 S 2373,
forbidden to be termed ड् ।

३३१९ । परावरयोगे च । ३ । ४ । २० ।

परेषु प्रवहवाचरेषु परस्य योगे नन्दे पातोः क्त्वा स्यात् । अपाव्य नदीं पर्वतः । परनदीयोगो-
ऽत्र पर्वतस्य । अतिक्रम्य पर्वतं स्थिता नदी । अवदपर्वतयोगोऽत्र नद्याः ।

3319. The affix 'ktvā' is added to a root, to denote what
is situate on that (para) side or on this (avara) side of some-
thing.

The situation on the पर 'the other' side and अवर 'this' side, is called
परावरयोगः । Thus अपाव्य नदीं पर्वतः स्थितः 'the mountain is situate without

having reached the river & e on this side of the river, the river being on the other side Here the word चरत् is qualified by the word नदी which is the point from which the situation is taken, and which in this case, is on the other side of the mountain Similarly अतिक्रम्य तु पर्वत नदी स्थिता 'the river is situated on the other side of the mountain' Here the relation between the 'mountain' and the 'river' is of स्वर and चर ।

३३२० । समानकर्तृकयोः पूर्वकाले । ३ । ४ । ३१ ।

समानकर्तृकयोर्थात्पर्ययोः पूर्वकाले विद्यमानाङ्गातोः क्त्वा स्यात् । भुक्त्वा भुजति । द्वित्वन-
यन्त्रम् । स्नात्वा भुक्त्वा पीत्वा व्रजति । अमुदात्त- (२४२८) इत्यङ्गनासिकलोः । विष्णु नत्वा
स्तोति । स्वरत्वादेः 'भुक् किति' (२३८१) इति नित्यनिष्ठभावः पूर्वविमतिरपेक्षितः । स्मृत्वा ।
भूत्वा । भूत्वा ।

3320. When two actions have the same agent, the affix 'kṭvā' comes after that verb which takes place in a time anterior to that of the other (& e the Absolute in 'tvā' refers to that action which precedes in time)

Thus भुक्त्वा व्रजति 'having eaten he goes', पीत्वा व्रजति 'having drunk, he goes'.

The rule is not confined to the case of *two* verbs thus, स्नात्वा, पीत्वा, भुक्त्वा, दत्वा व्रजति 'having bathed, drunk, eaten and given, he goes'

Similarly from नत् । विष्णु नत्वा स्तोति 'He praises Viṣṇu, bowing down'. The nasal is elided by S 2428 In the case of स्वर &c, there is always the absence of the इट् augment, because of the prohibition of S 2381 by anticipation As स्मृत्वा, भूत्वा and भूत्वा ।

Why do we say 'having the same agent'? When the agents are different, the gerund cannot be used, but the Locative Absolute construction will have to be used to express the same sense Thus भुक्त्वति ब्राह्मणे गच्छति देवदत्तः the Brāhmaṇa having been fed, Devadatta goes'.

Why do we say 'which denotes prior action'? For, if the actions are co-eval, the gerundial construction will not be employed. Thus व्रजति च कल्पति च 'he goes and chatters'.

३३२१ । क्त्वि स्कन्दिस्सन्दिः । ६ । ४ । ३१ ।

पतयोरनलोपो न स्यात्क्त्वि परे । स्कन्त्वा । क्त्विस्त्वादिङ्वा । स्वाङ्गत्वा-स्यङ्गित्वा ।

3321 स्कन्द and स्वन्द retain their nasal before the affix kṭva

Thus स्कन्त्वा, and स्यङ्गित्वा or स्यङ्गत्वा, the इट् being added when स्यङ्ग is considered as having an indicative क् in the dhātupāṭha. When इट् is added, kṭvā is no longer क्त्वि by virtue of I 2. 18, S 3322 and elision would not take place, for no rule of elision would apply in that case

३३२२ । न क्त्वा सेट् । १ । २ । १८ ।

सेट् क्त्वा किम् स्यात् । यदित्वा । 'सेट्' क्त्वा । क्त्वा ।

3322 The affix *ktvā* when it takes the augment *क्व* (i. e. when it is set) is not *kit*

Thus क्वदित्वा । So also क्वेदित्वा, क्वैदित्वा, क्वर्षित्वा, from स्विद्, दिद् and वृद् 'to sweat', 'to shine', 'to be', Why do we say क्वेद्? Observe कृत्वा, no guṇa.

३३२३ । मृदमृदगुधमुषक्लिशवद्वसः क्त्वा । १ । २ । ३ ।

अभ्यः क्वेद् क्त्वा कित् । वृदित्वा । 'क्लिशः क्त्वा-' (३०४९) इति क्वेद् । क्लिषित्वा-क्लिष्ट्वा । उदित्वा । उषित्वा । 'वद्विद्-' (२३०९) इति कित् । वदित्वा । विदित्वा । वृषित्वा । वृहीत्वा ।

3323 The क्वेद् *ktvā* is however, *kit* after mrid 'to be gracious', mrid 'to squeeze', gudh 'to warp up', -kush 'to tear', kliš 'to suffer', vad 'to speak' and vas 'to dwell'.

All the seven verbs mentioned in this sūtra are क्वेद् verbs, and take an intermediate क्. The क्त्वा before these verbs would not have been *kit* by virtue of the last sūtra, therefore arose the necessity of this sūtra, to provide in anticipation an exception to that sūtra, in favor of these verbs, where the affix *ktvā* is necessarily *kit*. Thus वृदित्वा 'being gracious' वृदित्वा 'having squeezed' वृषित्वा 'having wrapped' वृषित्वा 'having torn', क्लिषित्वा 'having suffered' or क्लिष्ट्वा by S. 3049, उदित्वा 'having spoken' उषित्वा 'having dwelt' The क् of क्वेद् and क्व is changed into उ by the rule of Samprasāraṇa (VI 1 15 S 2409) It is कित् after वृद्, विद्, वृष, वद by S 2609. As वदित्वा, विदित्वा, वृषित्वा and वृहीत्वा (vocalisation by S. 2412, and lengthening by S 2562).

Moreover in the case of the verbs वृष, वृष् and क्लिष्, S 2617 would have made *ktvā* optionally *kit*, the present sūtra makes it necessarily so:

३३२४ । नोपधात्पदान्ताद्वा । १ । २ । २३ ।

क्वेद् क्त्वा कित्स्याद्वा । ऋषित्वा-ऋषित्वा । वृषित्वा-वृषित्वा । 'नोपधाद्' क्लिष् । क्लिषित्वा । रेक्षित्वा ।

3324 The sct *ktvā* is optionally *kit* after the verbs having a penultimate क् and ending in क् and क्.

The result of being *kit* is that the nasal is dropped. In other words the dropping of the nasal is optional in such verbs. Thus from वृष् we have वृषित्वा or वृषित्वा 'having twisted', वृषित्वा or वृषित्वा 'having tied round' वृषित्वा or वृषित्वा.

The word "Nishthā" does not govern this sūtra and comes to an end with the last Ashtādhyāyī sūtra.

This rule does not apply to verbs that have not a penultimate क् though they may end in क् or क्. As ऋषित्वा and रेक्षित्वा 'having reviled' ऋषित्वा 'having tied'. Here by S 3322 the क्त्वा *trā* being not-*kit*, the vowels of the root रिप्, and वृष् have been gunated.

A verb may have a penultimate क्, but if it has not final क् or क्, the rule does not apply. As क्वृत् + क्त्वा + क्वषित्वा 'having dropped' क्वषित्वा 'having killed'. Had it been *kit*, the nasal would have been dropped.

३३२५ । वञ्चिलुञ्चयूतश्च । १ । २ । २४ ।

चेद् क्त्वा किद्वा । वचित्वा-वञ्चित्वा । लुचित्वा-लुञ्चित्वा । अतित्वा-अर्तित्वा ।

3325. The set *ktvā* is optionally *kt* after the verbs *vanch*, 'to cheat', *lunch* 'to pluck' and *rit* 'to dare or abhor'

After the above three verbs, the *ktvā* affix being *set* may or may not be *kt*. As वचित्वा or वञ्चित्वा 'having cheated'. So also लुचित्वा or लुञ्चित्वा 'having plucked' अतित्वा or अर्तित्वा 'having dared'.

When the verb अतृ *rit* takes the affix ईवद् it is not governed by this sūtra. See sūtra III 1 29

When the *ktvā* is not *set* but *ant*, then there is no option allowed

As वच + क्त्वा = वक्त्वा

३३२६ । तृप्तिमृषिकृशेः काश्यपस्य । १ । २ । २५ ।

रल्-यः चेद् क्त्वा किद्वा । तृप्तिस्वा-तर्प्तिस्वा । मृप्तिस्वा-मर्प्तिस्वा । कृशित्वा-कश्चित्वा । 'रलो व्युपधात्-' (२३१७) इति वा कित्त्वम् । द्यु तित्वा-दोतित्वा । लिखित्वा-लेखित्वा । 'रलो' कित् । सेवित्वा । 'व्युपधात्' कित् । वर्तित्वा । 'हलादे.' कित् । पयित्वा । 'सेट् कित् । जुक्त्वा । 'वसतिजुधोरिट्' (३०४६) । उषित्वा । लुषित्वा-लोषित्वा । 'अङ्गेः प्रजायात्' (३०४७) इति नित्यमिट् । अङ्गित्वा । गतौ तु । अषत्वेत्यपि । लुभित्वा-लोभित्वा । 'लभो विभोदने' (३०४८) इतीट् । विभोदने तु लुक्त्वा ।

3326 The set *ktvā* is optionally *kt*, according to the opinion of the Rishi Kāśyapa, after the verbs *trish* 'to be thirsty', *mrish* 'to sprinkle,' and *kris* to become lean

As तृप्तिस्वा or तर्प्तिस्वा 'having thirsted,' मृप्तिस्वा or मर्प्तिस्वा 'having sprinkled,' कृशित्वा or कश्चित्वा 'having become lean.' By sūtra 3322 the *set* *ktvā* is never *kt*. This sūtra adds another exception to that general rule

The special mention of Kāśyapa is for the sake of showing respect. The व is already understood in this sūtra by Anuvṛitti from sūtra 3324.

३३२६ । क । रलो व्युपधाद् धलादेः संश्च । १ । २ । २६ ।

3326A. A root ending in a letter of रल् pratyāhāra (every consonant except व and य), and beginning with ā consonant, and having a penultimate उ or इ optionally gunates its vowel before the चेद् *ktvā* and *san*

Thus द्यु तित्वा or दोतित्वा । लिखित्वा or लेखित्वा । Why 'ending in a consonant other than व or य'? Observe सेवित्वा where सिच् ends in व ।

Why 'having इ or उ as penultimate'? Observe वर्तित्वा from वृत् where the penultimate is अ ।

Why 'beginning with a consonant'? Observe वषित्वा from वष् ।

Why do we say 'चेद् *ktvā*'? Observe जुक्त्वा ।

३३२६ । ख । वसति जुधोरिट् । १ । २ । ५२ ।

3326B. The affixes *ktvā* and the *Niṣṭhā* always get the augment इट् after the roots *vas* and *kṣudh*

Thus उषित्वा । कुषित्वा or क्षेपित्वा ।

३३२६ । ग । अञ्जेः पूजायाम् । १ । २ । ५३ ।

3326C. The *ktvā* and the *Niṣṭhā* affixes get इट् after the root *añchu* 'to honor'.

Thus अञ्जित्वा । But when *añch* means to go there is the optional form अञ्जत्वा also.

३३२६ । घ । लुभो विनीहनेः । १ । २ । ५४ ।

3326D. The *ktvā* and the *Niṣṭhā* take इट् after √*lubh* when not meaning to be greedy

Thus लुभित्वा or क्षेपित्वा । But लुब्धत्वा 'being greedy'

३३२७ । ज्ञ । अञ्जिह्वयोः क्त्वि । १ । २ । ५५ ।

आभ्यां परस्व क्त्वे इट् स्यात् । जरीत्वा-अरित्वा । वृद्धित्वा ।

3327. The affix *ktvā* takes the augment इट्, after जृ and वृङ्क्ष् ॥

As अरित्वा or जरीत्वा, and वृद्धित्वा ॥ जृ was prohibited by VII. 2 11, S. 2381 and वृङ्क्ष् would have been optionally वेट्, as it has an indicative long ञ्, by VII. 2. 44. S. 2279 Hence this rule. The special mention of *ktvā*, stops the anuvṛtti of *ktā* and *ktavatu*.

३३२८ । उदितो वा । १ । २ । ५६ ।

उदितः परस्व क्त्वे इट् स्यात् । आनत्वा । 'अनुनासिकस्व क्त्वि-' (२६६६) इति दीर्घः । आनत्वा । दात्वा-दवित्वा ।

3328. The इट् is optionally the augment of *ktvā*, after a root which has an indicative; short; ॥

As ददु—दवित्वा or दात्वा the lengthening is by VI 4. 15 S. 2666 ददु—दवित्वा or दात्वा, ददु—दवित्वा or दात्वा ॥ So also दृत्वा or दवित्वा ।

३३२९ । क्लृप्तश्च क्त्वि । ६ । ४ । १८ ।

क्लृप्त उपधाया वा दीर्घः स्यात् । क्लृप्तादी क्त्वे परे । क्लृप्त्वा-क्लृप्त्वा । 'क्लृप्ति' क्त्वि । दवित्वा । 'क्लृप्ति' (३०५०) इति वेट् । दवित्वा-दृत्वा ।

3329. The penultimate of क्लृप् is optionally lengthened, before the affix *ktvā* when it is *jhalādi*, that is, without the augment इट् ॥

Thus क्लृप्त्वा or क्लृप्त्वा, but क्लृप्त्वा only, with इट् augment. The word क्लृप् is understood here from VI. 4. 15 S. 2666. But when क्लृप् is replaced by क्लृप्, the rule does not apply as प्रक्लृप्, उपक्लृप् ॥ This is on the maxim अन्तरङ्गानपि विधीयन् बहिरङ्गोऽप्यन्तरङ्गं बाधते 'a bahiranga substitution of अन्तरङ्गं supersedes even antaranga rule.'

३३२९ । क । पूङ्गश्च । ७ । २ । ५१ ।

3329A The kṭvā and the Nishthā optionally take वृ after प्र ।

Thus चरित्वा (I 2 22. S. 3051 causes guṇa), or वृत्वा ।

३३३० । आन्तनशां विभाषा । ६ । ४ । ३२ ।

आन्तानां नञेक्ष नलोपो वा ह्यातुक्त्वि चरे । नञ्त्वा-नञ्त्वा । रञ्त्वा-रञ्त्वा । 'नञि-नलोपः' (२५१७) इति उप । तस्य पक्षे लोपः । नञ्त्वा-नञ्त्वा । 'रञादिभ्यश्च' (२५१५) इतीदृशे । नञित्वा । 'अक्षरादाविति वाच्यम्' । नञ् । 'अञित्वा । अदित्वादिद् । पक्षे । अञित्वा-अञित्वा । 'अनञ्च' (२५०४) इत्याद्यश्च । खान्त्वा-खान्त्वा । 'अतिस्वदि' (३०७४) इतीत्यश्च । दित्वा । चित्वा । नित्वा । स्थित्वा । 'द्वान्तेर्दि' (३०७६) । हित्वा ।

3330 The nasal may be optionally elided before kṭvā in a root ending in ङ् and in नञ् ॥

Thus रङ्गत्वा or रङ्वा, नङ्गत्वा or नङ्वा, नञ्त्वा or नञ्त्वा ॥ See VII 1 60 S. 2517 for the augment वृ in नञ् ॥ When वृ comes, we have नञित्वा ॥ It takes वृ by S. 2515.

Vart.—The elision of ङ् takes place before the jhalādi kṭvā and not when it takes the augment वृ । Therefore not in अञ्ज्, which forms its gerund as अञ्जित्वा । The root being अदिद्, the वृ is optional Therefore before the jhalādi kṭvā, the forms are अञ्जत्वा, or अञ्जत्वा । The final of अञ्च &c. are replaced by ञ् before kṭvā (S 2504) Thus खान्त्वा or खानित्वा । The roots अति स्वदि get वृ by S 3074 Thus दित्वा, चित्वा । नित्वा । स्थित्वा ।, The हि replaces च before kṭvā (S 3076) As हित्वा ।

३३३१ । जहातिश्च कित्वा । ७ । ४ । ४३ ।

हित्वा । हाङ्स्तु । हात्वा । अदे जहिः—' (३०८०) । जग्च्वा ।

3331 हि is substituted for हा (जहाति) before क्त्वा ॥

As हित्वा राज्यं जन गतः, हित्वा गच्छति । The rule does not apply to जहिती ॥ There we have हात्वा गतः ॥

The अङ् is replaced by जग्च् before kṭvā As जग्च्वा ॥ See S. 3080

३३३२ । समासेऽनङ्पूर्वं क्त्वो ल्यप् । ७ । १ । ३७ ।

अव्ययपूर्वपदेऽनङ्समासे क्त्वो ल्यप्-देशः स्यात् । इङ् । प्रकृत्य । 'अनङ्' कित्वा । अङ्त्वा । पदुं दासाभयवाग्नेह । परमङ्त्वा ।

3332 In a compound, the first member of which is an indeclinable but not नञ्, ल्यप् is substituted for क्त्वा ।

Thus प्रकृत्य, प्रकृत्य ॥ The tvā is added by III 4 21, the compounding is by II. 2. 18, and इङ् by VI 1 71. प्राख्यत. कृत्य The tvā is added by III. 4. 61. and compounding is by II. 2 22 नानाकृत्य, द्विधाकृत्य. The tvā is added by III. 4 62 Why do we say 'in a compound'? Observe कृत्या इत्वा. Here the counter example is इत्वा, which is preceded by an Indeclinable कृत्या, but as it is not compounded, there is no substitution. Why do we

say 'not preceded by नञ्'? Observe अकृत्वा, अहत्वा । By explaining anañ as a paryudāsa prohibition, we get परमकृत्वा, उत्तमकृत्वा ॥ But if it were a prasajya pratishedha then the forms would be परमकृत्य The word अनञ् means other than नञ्, and words of the same class as नञ्, i. e. indeclinables and does not mean words which are not Indeclinables. The compounds like स्नात्वाकालक contained in the class of सङ्ख्यव्ययक &c (II. 1 72), do not take ह्यप् anomalously. Or the word सनासे is in the Locative with the force of specification and means those compounds which are specifically formed with ktvā and not any compound in general.

Now by I. 1. 72, ktvā would denote a form ending with ktvā, and would include the case of a compound ending in ktvā But the general rule is modified by the maxim प्रत्यय ग्रहणे यस्मात् च विहित स्वदादेस्तदन्तस्य ग्रहणम् "an affix denotes, whenever it is employed in grammar, a word-form which begins with that to which that affix has been added and ends with the affix itself." But the affix ktvā is never ordained after a compound Therefore, the case of compounds ending in ktvā, would not be covered by the mere employment of ktvā Then comes the maxim कृद् ग्रहणं नति कारक पूर्वस्यापि ग्रहणम् 'a krit affix denotes whenever it is employed in grammar, a word-form which begins with that to which that krit affix has been added and which ends with the krit affix, but moreover should a gati, or a noun such as denotes a case relation have been prefixed to that word-form, then the krit affix must denote the same word form together with the gati or the noun which may have been prefixed to it" By this a compound also may end in ktvā This maxim will cover cases like मङ्गल्य, पार्श्वतः कृत्य but not उत्तरेः कृत्य &c because उत्तरेः is neither a gati nor a kāraka Hence the employment of the word सनासे in the sūtra, and also of the word अनञ्पूर्वे, for नञ् is neither a Gati nor a Kāraka.

३३३३ । यत्त्वलुकोरसिद्धः । ई । १ । ८६ । ।

यत्त्वे तुक्ति च कर्तव्ये यकादेययाजनसिद्धं स्यात् । कोऽविचत् । इह यत्त्वं न । अपीत्य । प्रेत्य । 'हस्यस्य-' (२८५८) इति तुक् ।

3333 The substitution of a single ādesa is to be considered as to have not taken effect, when otherwise च would have to be changed to य, or when the augment व (तुक्) is to be added

The word असिद्ध means not-accomplished i. e. the operation caused by its having taken effect is not produced. The word asiddha always debars operations dependent upon the ādesa, and gives scope to the operations dependent upon the general rule (असिद्धवचननादेयलक्षणाप्रतिषेधोऽनुत्तरगर्गलक्षणावाच्यं च ॥)

Thus कोऽविचत् here च is not changed to य ॥ The equation is thus exhibited नञ् + असिद्ध = कृद् + असिद्ध (the च changed to र by VIII.

2. 66) = कउ + अचिचत् (उ being substituted for र by VI 1 113) = को + अचिचत् (अ-उ = ओ VI. 1. 87) = कोऽचिचत् (ओ-उ = ओ VI 1 109) Now applies our sūtra. By VIII 3. 59, उ coming after ओ required to be changed into व, but here the single substitute ओ is considered to be non-effective for this purpose. Similarly कोऽस्य, योऽस्य, कोऽस्मै योऽस्मै ॥

Similarity in अभीत्य there is the addition of र् by VI 1 71 S 2858 though actually preceded by a *long* vowel. That vowel had resulted from the ekādeśa of ई for इ-उ, and this ekādeśa is considered as if non-effective for the purposes of डुक् augment. Similarly in प्र-इ-उ-डुक्-उ-य = प्रेत्य. Here also (आ-उ-इ = ए) is considered asiddha. The डुक् is added by S 2858 .

३३३४ । या ल्यपि । ६ । ४ । ३८ ।

अनुदासोपदेशानां वनतितनोत्यादीनामनुनासिकलोपो या स्यादस्यपि । उद्यत्स्वितयिभाषेयम् । तेन नाग्नानिटा वा नाग्नानिटा वनादीनां व नित्यम् । आगत्य-आगम्य । प्रगत्य-प्रगम्य । प्रहत्य । प्रनत्य । प्रवत्य । वितत्य । 'अदो जग्धिः-' (३०८०) । 'X अन्तरङ्गानपि विधीन्बहिरङ्गो ल्यप्वापते X' । जग्धिविधौ ल्यप्प्रवृत्तात् । तेन हित्वदत्त्वात्स्वदीर्घत्वदृष्टिर्वा ल्यपि न । विधाय । प्रदाय । प्रखन्य । प्रखाय । प्रक्रम्य । आपृह्य । मदीक्य ।

3334. The nasal of the roots mentioned in VI. 4 37 S 2428 (*i. e.* anudatta ending in a nasal, and वनादि and वनादि) is optionally elided before the affix ल्यप् ॥

This is a vyavasthita-vibhāṣā. The option applies to roots ending in व्. In the case of roots ending in other nasals, the elision is compulsory. Thus प्रवत्य or प्रवन्त्य, प्ररत्य or प्ररन्त्य, प्रगत्य or प्रगन्त्य, आगत्य, आगम्य but no option in आहत्य, अनत्य, मन्त्य, वितत्य ॥

By S. 3080, अद् is replaced by जग्ध before ल्यप् । From this we infer the existence of the maxim 'a bahiranga substitution of lyap supersedes, even the 'antaranga rules' Because if this maxim did not exist, the substitution of jagdh for अद् before lyap would follow already from the word किति in S. 3080.

In the case of प्रदाय and प्रखाय this maxim applies —अन्तरङ्गानपि विधीन् बहिरङ्गो ल्यप् वापते "a Bahiranga substitution of ल्यप् supersedes even antaranga rule". What are these antaranga rules superseded by the substitute ल्यप् ? (1) हित्व—the substitution of हि for वा (VII 4 42) Thus हित्वा but प्रदाय and not प्रदित्वा ॥ (2) दत्त्वं—the substitution of दद् for दो (VII. 4, 46)—as दत्त्वा, but प्रदाय and not प्रदत्त्वा ॥ (3) आरब्धं as required by VI 4. 42 as आरब्ध, प्रखाय and प्रखन्य ॥ (4) कृत्य—as कित्त्वा but प्रखाय ॥ (5) ईर्यं by VI. 4 66, as ईरत्वा but प्रदाय ॥ (6) दीर्घत्व by VI 4 15, as दीर्घत्वा but प्रखन्य ॥ (7) झृद् by VI. 4 19, as झृद्वा but अयुष्मन् ॥ (8) कृद्—as कृत्वा ॥ (9) वृद् (VII. 2, 56)—देवित्वा but मदीक्य ॥

3338. A long is substituted for the *र* of *रि* before *ल्यप्* ॥

As *प्रसीय, उपसीय* ॥

३३३८ । ल्यपि च । ई । १ । ४१ ।

वेजो ल्यपि संप्रसारण न स्यात् । प्रवाय ।

3339. The semivowel of *वे* is not vocalised when the Participial affix *ल्यप्* follows

Thus *प्रवाय, उपवाय* ॥

३३४० । ज्यश्च । ई । १ । ४२ ।

प्रज्याय ।

3340. The semivowel of *ज्वा* 'to grow old' is not vocalised when the affix *ल्यप्* follows

Thus *प्रज्याय, उपज्याय* ॥

३३४१ । व्यश्च । ई । १ । ४३ ।

उपव्याय ।

3341. The semivowel of *ज्वा* (*ज्ये*) 'to cover' is not vocalised when the affix *ल्यप्* follows.

As *प्रज्याय, उपज्याय* ॥ The separation of this sūtra from the last is for the sake of the subsequent sūtra, in which the anuvṛtti of *ज्ये* runs

३३४२ । विभाषा परेः । ई । १ । ४४ ।

परैर्वेजो वा संप्रसारण स्यात्कृषि । पुनं वाचिष्या परत्वात् 'इत्तः' (२५५८) इति दीर्घः । परिधीय-परिध्याय । कथं पुनं व्यादाय स्वपिति 'नेत्रे निमील्य इवति' इति । व्यादानस-सीलनोत्तरकालेऽपि स्वापहासयोरनुवृत्तेस्तदर्थविवक्षया न विन्यसि ।

3342 The vocalisation may optionally take place when *ज्ये* preceded by *परि* takes the affix *ल्यप्* ॥

Thus *परिधीय* *पुनश्च* or *परिध्याय* ॥ The augment *पुनश्च* presented by VI. 1. 71 is debarred by VI 4. 2 S 2559 which causes the lengthening of the vowel since VI 4. 2 is subsequent to VI 1. 71.

Vart.—The phrase *पुनश्च व्यादाय स्वपिति नेत्रे निमील्य इवति* 'he sleeps, with his mouth open, and laughs with his eyes closed', is valid, though the affix *कृत्वा* is not added to the verb denoting prior action. For he sleeps first, and then while so sleeping, he gapes similarly he laughs first and then closes the eyes. So no *ktivā* can be properly added under these conditions to verbs denoting subsequent action. There being no *ktivā*, *a fortiori* there can be no *lyap* also. The *vartika* makes an exception. Though the 'sleeping' and 'laughing' preceded the action of 'gaping' and 'closing of eyes', yet as they *subsist* even after 'gaping' and closing of eyes', they may be said in so far to be *subsequent* to these.

३३४३ । आभीक्ष्यं यमुल्च । ३ । ४ । २२ ।

योनः पुन्ये स्त्रीत्ये पूर्वविषये यमुल्चयात् क्त्वा च । द्वित्वश्च । स्मरारंस्मरारं नमति शिवश्च । स्मृत्वास्मृत्वा । पायपायश्च । भोजभोजश्च । ग्रावग्रावश्च । 'चिरचमुलोः' (२०६२) इति यमुल्चपरे षी वा दीर्घः । गार्जगार्जश्च-गर्जगर्जश्च । 'विभाषा चिरचमुलोः' (२०६५) इति जुश्च । लम्बलम्बश्च-लाम्ललाम्लश्च । व्यवस्थितविभाषयोपबुद्धस्य नित्यं जुश्च । प्रलम्बप्रलम्बश्च । 'जाग्रोऽविचिरण-' (२४८०) इति जुश्च । जागरजागरश्च । यवस्तस्याप्तेवश्च ।

3343 The affixes 'namul' and 'ktvâ' come after a root, when re-iteration is to be expressed

The phrases 'when the agent of both the verbs is the same' and 'after the verb whose action occurs first in time' are to be read into this sūtra, to complete the sense. The force of च is to introduce the affix क्त्वा into this sūtra. The affixes *ktvâ* and *namul* express 're-iteration' then only when the verb is doubled, and not singly. See rule VIII 1. 4, S 2140. Thus स्मरारं स्मरारं नमति शिवश्च "Constantly remembering he bows to Shiva" So also we may have स्मृत्वा स्मृत्वा नमति शिवश्च conveying the same sense. Similarly पायपायं or भोज भोजं or ग्रावं ग्रावं &c.

By VI 4 93 S. 2762 there is optional lengthening of the penultimate vowel before *namul*, as गार्जं गार्जं or गर्जं गर्जं । This is of course confined to the causative निद् roots

In the case of the root labh, there is optionally the augment जुश् inserted, as लब्धश्च लब्धश्च or लब्धं लब्धश्च by VII. 1. 69 S. 2765 But we have already explained in that sūtra that the option taught therein is a restricted one (vyavasthita vibhāsā) and the जुश् is compulsory and not optional after pra &c. Thus प्रलब्धश्च प्रलब्धश्च only one form. In the case of √jāgrī there is gūṇa by VII. 3. 85 S. 2480 as जागरश्च जागरश्च The same is the case when the root takes the causative णि also.

३३४४ । ययद्यनाकाङ्क्षये । ३ । ४ । २३ ।

ययद्यद उपपदे पूर्वकाले ययद्यत् तस्य यय प्रवर्तिते क्रिये लब्धाययनपरं नाकाङ्क्षये चेत् । ययद्यं जुङ्क्षते ततः चमति । इह ययद्यञ्जुङ्क्षते न । 'ययनाकाङ्क्षे' क्रिय । ययद्यं जुङ्क्षते वृजति ततोऽधीति ।

2344. The affixes 'ktvâ' and 'namul' are not added to a root, when the word 'yad' is used, in a simple sentence, which does not depend upon another to complete the sense.

The word आकाङ्क्षा means 'inter-dependence' or the inability of a word, phrase or sentence, to indicate the intended sense in the absence of another word, phrase, or sentence. In other words, when there are two actions one prior and another subsequent, and they complete the sense of the sentence, without standing in need of any other verb, in such a case, *ktvâ* and *namul* are not used, when the word *yad* is in composition. This sūtra prohibits the affix *ktvâ* also, though the affix *namul* is in immediate context. Thus ययद्यं जुङ्क्षते ततः चमति, ययद्यनधीति ततः जेते, having eaten, he cooks; having read, he sleeps'.

But when there is inter-dependence or *आकांक्षा*, we have *वदन् वृत्त्वा वृजति*, *आसीत् इव ततः परम्* । Professor Bothlingk translates it thus 'In connection with *वद्* the above-mentioned Absolutives will not be applied, unless the two verbs required one more as complement.'

३३४५ । विभाषायेप्रथमपूर्वेषु । ३ । ४ । २४ ।

आसीत् इति नामुपलब्धे । एवमुपपदेषु सप्तमकर्तृकयोः पूर्वकात् । कृत्वावपुलो वा सतः । अग्रेभोज वृजति । अग्रेभुक्त्वा । प्रथमभोजन्-प्रथमभुक्त्वा । पूर्वभोजन्-पूर्वभुक्त्वा । पथे सहादयः । अग्रे भुक्ते ततो वृजति । आसीत् इत्येव पु पूर्वविप्रतिषेधेन निरूपयेत् किञ्चिः । अग्रे भोजभोज वृजति । भुक्त्वाभुक्त्वा ।

3345 The affixes 'ktvā' and 'namul' come optionally after that verb which denotes the prior action, when both verbs have the same agent, provided that the following words are in composition —'agre', 'prathama' and 'pūrva'

This is an *Aprāpta-vrbhāshā* The word 're-iteration' is not understood here. Thus *अग्रे भोज वृजति* 'having first eaten he goes'. In the same sense we may use also *अग्रे भुक्त्वा वृजति* । Similarly *प्रथम भोज वृजति* or *प्रथम भुक्त्वा वृजति* । Similarly *पूर्व भोज वृजति* or *पूर्व भुक्त्वा वृजति* ।

By using the word 'optionally' it is indicated, that the regular Tenses, such as the Present &c, may be employed also. Thus *अग्रे भुक्ते ततः वृजति* 'he eats first and then goes'. The rule is compulsory when re-iteration (S. 3343) is denoted, for then that rule, though prior, will debar this subsequent rule. As *अग्रे भोजं भोजं वृजति* or *भुक्त्वा भुक्त्वा* ।

३३४६ । कर्मव्याक्रोशे कृजः खमुञ् । ३ । ४ । २५ ।

कर्मव्युपपद आक्रोशे गत्ये । चौरकारनाक्रोशति । करोतिभ्रष्टारत्वे । चौरवद्व्युत्पत्त्यर्थः ।

3346- The affix 'khamuñ' is added to the verb 'kri' (to utter), when a word in the accusative case is in construction with it, if the sense intended implies 'abuse'.

Of the affix *खमुञ्*, the efficient portion is *ख*, the indicative *ख* introduces the augment *कृ* (VI. 3. 67 S. 2942) Thus *चौर कारनाक्रोशति* 'he reviles him as thief, i. e. calls out in abuse 'thou art a thief, thou art a robber, &c' The person is not really made a thief, but making him a thief is to express one's indignation. The verb *कृ* here means 'to utter'.

३३४७ । स्वादुमि यमुल् । ३ । ४ । २६ ।

स्वादुर्गन्धं कृमोः सपुस्तयादेककर्तृकयोः पूर्वकात् । पूर्वपदस्य नाम्नात्वं निपात्यते । अस्वादु स्वादुं कृत्वा भुक्ते स्वादुर्कारं भुक्ते । संवग्गकारम् । सवर्गकारम् । संवग्गसप्तम्यस्यो स्वादुमर्वावौ । वाचकत्वेन कस्यापि । स्वादुं कृत्वा भुक्ते ।

3347. (When the actions, signified by the verbs 'kri' and another, have the same agent), the affix 'namul' is added to the verb 'kri' (which is concerned about a time anterior to that of the other), provided that a word signifying 'sweet' is in composition

The words within brackets are to be read into the sūtra by anuvṛtti from III. 4 21 S. 3320. Thus खादुङ्कार or खवणकार भुङ्क्ते 'he eats, having made his food sweet or seasoned. So also चरणकार । The words चरण and खवन are synonyms of स्वादु ।

In the sūtra, the word स्वादुच् is used ending with a च् It is an anomalous form, and indicates that a च् must be added to the उपपत्तयः in these cases, the object served by this form being that rule IV 1. 44 S 502 by which feminine of words like स्वादु ending in उ is formed by long ई, does not apply here. Thus स्वाद्वीच् कृत्वा यवागूच् भुङ्क्ते = स्वादुङ्कार यवागूच् भुङ्क्ते । Here though यवागू is feminine, the attribute is still स्वादु and not स्वाद्वी ।

By applying III. 1 94 S 2830 we have the affix त्वा in the alternative. Thus स्वादु कृत्वा भुङ्क्ते । All these affixes form abstract nouns (भाव) as they have the sense of the affix तेषुच् (III. 4 16 S. 3143). In connection with चञ्चुच्, the Instrumental case can not, however, be used, i. e. we cannot use the Passive construction, e. g. स्वादुङ्कारं यवागून् हन्यते देवदत्तेन will be wrong

३३४८ । अन्यथैवकथमित्यसु सिद्धाप्रयोगश्चेत् । ३ । ४ । २९ ।

! येषु कृजो यञ्चुल्यात् । सिद्धोऽप्रयोगोऽस्यैवभूतद्येत्कञ् । व्यर्थत्वात्प्रयोगानर्ह इत्यर्थः । अन्यथाकारच् । एवकारच् । कथकारच् । इत्यकार भुङ्क्ते । इत्य भुङ्क्ते इत्यर्थः । 'सिद्ध-' इति कश्च । शिरोऽन्यथा कृत्वा भुङ्क्ते ।

3348 When the words 'anyathâ' (otherwise), 'evam' (so), 'katham' (how) and 'ittham' (thus) are compounded with the verb, then 'namul' comes after 'kri' (to make), if it be such that its omission would be unobjectionable

When is the non-employment of कृञ् valid? When the same sentence will remain correct by omitting कृ, i. e. when without employing it, the same idea will be expressed. Thus अन्यथाकार, एवकार, कथकार or इत्यकार भुङ्क्ते 'he eats otherwise, he eats so, how does he eat, or he eats thus' In fact, the sentence अन्यथाकार भुङ्क्ते is equivalent to अन्यथा भुङ्क्ते ।

Why do we say 'if the non-employment would be valid? Witness अन्यथा कृत्वा शिरो भुङ्क्ते 'he eats, having turned his head aside'. Here कृञ् could not be spared.

३३४९ । यथातथयोरसूयाप्रतिवचने । ३ । ४ । २८ ।

कृञः सिद्धाप्रयोग इत्येव । असूयया प्रतिवचने । यथाकारत्वं मोक्षये तथाकारं भीक्षये किं तदनेन ।

3349. The affix 'namul' is added to the root 'kri' (to make), when the words 'yathâ' and 'tathâ' are compounded with

it, and the sentence denotes an angry reply (if the omission of 'kriñ' is unobjectionable)

When one questions or replies in indignation, displeasure or anger, then is this construction valid. Thus तयाकारं भोक्ष्ये, किं तवानेन 'I will eat in that way, what is that to you'? Similarly यथाकारं भोक्ष्ये, किं तवानेन ।

Why do we say 'when an angry reply is made'? Observe यथाकृत्वाऽहं भोक्ष्ये तया त्वं ब्रूयस्व 'in what way I will eat, that thou wilt see'.

Why do we say 'when the omission of कृञ् would be valid'? Witness यथाकृत्वाऽहं क्षिरो भोक्ष्ये किं तवानेन 'what is that to you, in what way turning my head I will eat'?

३३५० । कर्मणि दृशिविदोः साकल्ये । ३ । ४ । २९ ।

कर्मण्युपपदे णसुल्लवात् । कन्यादर्थं वरयति । सर्वाः कन्या इत्यर्थः । ब्राह्मणवेद भोजयति । य य ब्राह्मण जानाति लभते विचक्षयति वा त सर्वं भोजयतीत्यर्थः ।

3350 When the object is compounded with it, the verb 'driś' (to see), or 'vid' (to know), takes the affix 'namul', to denote the total number of such objects

Thus कन्यादर्थं वरयति 'he woos every girl that he sees २ e all the girls seen' ब्राह्मणवेद भोजयति 'he feeds as many Brāhmanas as he knows, २ e. all whom he knows, finds or thinks of'

३३५१ । यावति विन्दजीवोः । ३ । ४ । ३० ।

यावद्देव शुक्ले । यावत्समते तावदित्यर्थः । यावत्जीवनधीते ।

3351 The affix 'namul' comes after the verb 'vid' (to get) and 'jiv', (to live), when the word yāvat, is combined with them

As यावद्देव शुक्ले 'he eats all that he gets' यावत्जीवनधीते 'he studies as long as he lives, २ e throughout his life'.

३३५२ । चर्मोदरयोः पूरेः । ३ । ४ । ३१ ।

कर्मणीत्येव । चर्मपूरं स्तृणाति । उदरपूरं शुक्ले ।

3352 The affix 'namul' comes after the verb 'pūr' (to fill), when the words 'charman' and 'udar' are compounded with it as object.

Thus उदरपूरं शुक्ले 'he eats so as to fill his belly' ? चर्मपूरं स्तृणाति 'he spreads so as to cover the skin'.

३३५३ । वर्षप्रमाणं कलोपश्चास्यान्यतरस्याम् । ३ । ४ । ३२ ।

कर्मण्युपपदे पूरेण्युल्लवाद्कारलोपश्च वा समुदायेन वर्षप्रमाणे गम्ये । गोष्पदपूरं वृष्टो देवः । गोष्पदं वृष्टो देवः । 'अस्य' इति किञ् । उपपदस्य नाम्नात् । सूषिकाविलम्बम् ।

3353. The affix 'namul' comes after the verb 'pūr' (to fill), when the word so formed expresses a measure of rain-fall ; and optionally the long 'û' of this 'pūr' is elided.

Thus गोचपदपूरं or गोचपदं वृष्टो देवः 'it rained filling up small puddles (lit. the impression made by the foot of the cow on the soil)'. वीतापूरं or वीतामं वृष्टो देवः 'it rained filling up all furrows'

Why have we used the word अस्व 'of this pār' in the sūtra? The long ञ् of पूर is to be elided, and not the long क, if there be any, of the *upapada*. Thus वृषिकाविकपूरं or वृषिकाविकमं वृष्टो देवः । Here the long ञ् of वृ is not shortened.

३३५४ । चेलो ज्ञोयेः । ३ । ४ । ३३ ।

चेलार्थेन कर्तव्यपदेन ज्ञोयेर्बहुवचनार्थमाशये । चेलज्ञोयं वृष्टो देवः । वक्त्रज्ञोयम् । वचनज्ञोयम् ।

3354. The affix 'namul' comes after the causative of the root 'kñūy' (to wet), when there is compounded with it a noun denoting 'clothing', in the accusative case, as an *upapada*, if the whole word so formed expresses a measure of the rain-fall.

The verb ज्ञोयि is the causative root formed from the simple root क्णूय 'to wet'. Thus चेलज्ञोयं वृष्टो देवः or वक्त्रज्ञोयं or वचनज्ञोयं &c. 'it rained so as to wet the clothes'.

३३५५ । निमूलसमूलयोः कषः । ३ । ४ । ३४ ।

कर्तव्यीत्येव । कषादिकवृत्तयोर्गं कषयति । अत्र प्रकृतौ पूर्वकात् इति न संशयते । निमूलकाय कषति । समूलकाय कषति । निमूलं समूलं कषतीत्यर्थः । सकस्यापि चाल्बर्चस्य निमूलकादिविधे-
न कसंभवाद्देवः । देव चात्राप्यपिदेवभावेन विधेयमपिदेवभावात् ।

3355 The affix 'namul' comes after the verb 'kash' to rub, when the words 'nimūla' and 'samūla' are compounded with it in the accusative case.

Thus निमूलकाय कषति he scrapes down to the scraping up of the roots, समूलकाय कषति he scrapes up to the scraping up of the roots. In fact, the gerund of the root and the root itself denote the same thing, the whole sentence निमूलकाय कषति &c. is equal to निमूलं कषति and समूलं कषति. From this sūtra up to III 4 46, S. 3367 the subsequent verb governing the previous word, must be derived from the same root from which the gerund is derived. Though the verb is the same in the antecedent and the subsequent, yet there is a slight difference of meaning the verbal derivative qualifies the verb and thus intensifies the meaning of the simple root. See III, 4. 46. S. 3367. The word pārva kālā does not govern this and the subsequent sūtras.

३३५६ । शुष्कपूर्वाकालेषु पिशः । ३ । ४ । ३५ ।

बहु कर्तव्यं पिवेर्युल्लं । शुष्कपेशं विनष्टि । शुष्कं पितृहीत्यर्थः । पूर्यपेशम् । वक्त्रपेशम् ।

3356. The affix 'namul' comes after the verb 'pish' (to

grind), when the words 'śushka' (dry), 'chūrna' (powder), and 'rūksha' (dry), in the accusative case are compounded with it.

Thus शुष्कवेधं पिनष्टि = शुष्कं पिनष्टि 'he grinds it dry grinding i. e. grinds it dry', चूर्णवेधं पिनष्टि 'he grinds to powder grinding i. e. grinds till it becomes a powder', रूक्षवेधं पिनष्टि 'he grinds it dry'. Here also an appropriate verb from the same root पिच् must be used to govern the gerund.

३३५७ । समूलाकृतजीवेषु हन्कृज्यहः । ३ । ४ । ३६ ।

कर्त्तव्यीत्येव । समूलघातं हन्ति । अकृतकारं करोति । जीवघातं गृह्णाति । जीवतीति जीवः । बहुवचनत्वेन कः । जीवन्तं गृह्णातीत्यर्थः ।

3357. The affix 'namul' comes after the verbs 'han' (to kill), 'kṛi' (to make) and 'grah' (to seize), when the words, 'samūla', 'akṛita' and 'jīva' in the accusative case are respectively compounded with them

Thus समूलघातं हन्ति (VIII. 3 32 and 54) 'he destroys so as to tear up by the roots i. e. he totally extirpates', अकृतकारं करोति 'he does a thing which was not done before', त जीवघातं गृह्णाति 'captures him so as to preserve his life, i. e. captures him alive'. Here also appropriate verbs from the same roots are used to govern the gerund. The affix क is added to जीव् because it has a penultimate ह् vowel, and so जीव means 'living' and is equivalent to जीवति ।

३३५८ । करणे हनः । ३ । ४ । ३७ ।

पादघातं हन्ति । पादेन हन्तीत्यर्थः । वषाविष्यदुपयोगार्थः । अग्निहवर्त्तनाचार्येऽप्येवमः । निम्नपादुत्पत्त्येव दु हिंसायां च- (३३६८) इति नञ्चते ।

3358. The affix 'namul' comes after the verb 'han', when a word in the Instrumental case is in composition with it

Thus पादघात वेदि हन्ति (VII 3 32 and 54) = पादिना वेदि हन्ति, he strikes the *Vedi* with the hand, पादघात भुजि हन्ति 'he strikes the ground with the foot'. Reading this sūtra along with III 4 48, S 3369 we find that ह् here does not mean 'to kill', and the further difference between this aphorism and that is, that in the case of this sūtra a cognate verb from the same root (S 3367) must be used, as the gerund, not so in sūtra III 4 48 because III. 4 46 S 3367 applies here also, and an appropriate verb from the same root is employed to govern the gerund. Further this sūtra is for the sake of forming *Invariable* compounds with the upapadas, such as पादघात ।

According to Pātanjali, this affix comes after ह् under this aphorism, even when ह् means 'to injure', thus counteracting rule III 4 48, S. 3369 by anticipation, and in opposition to the general principle of interpretation enunciated in rule I 4. 2. Thus अस्त्रिघातं हन्ति 'he kills with the sword', शरघातं हन्ति, 'he kills with arrows'.

३३५९ । स्नेहने पिबः । ३ । ४ । ३८ ।

जिह्वते येन तस्मिन्कारणे पिबेर्ग्रहः । उदयेषं पिबन्ति । उदयेन पिबन्तीत्यर्थः ।

3359 The affix *namul*, comes after the verb 'piśh' (to grind), when a word in the Instrumental case denoting 'liquid' is in composition.

Thus उदयेषं पिबन्ति = उदयेन पिबन्ति (VI 3. 58 S 996, 'he grinds with water', तैलयेषं पिबन्ति 'he grinds with oil' Here also III 4 46 S 3367 applies, and an *appropriate* verb from the same root is employed to govern the gerund.

३३६० । हस्ते वर्तिग्रहीः । ३ । ४ । ३९ ।

हस्ताद्यै कारणे । हस्तवर्ते वर्तयति । कारवर्तः । हस्तेन गुप्तिकां करोतीत्यर्थः । हस्तग्राहं गृह्णाति कारग्राहः । पाणिग्राहः ।

3360 The affix '*namul*' comes after the verbs '*varti*' (causative of *vr̥t*) and '*grah*' when a word denoting 'hand' in the Instrumental case, is in composition.

Thus हस्तवर्ते, कारवर्ते or पाणिवर्ते वर्तयति = हस्तेन वर्तयति 'he revolves by the hand'. So also, तद् हस्तग्राहं गृह्णाति 'he takes him by the hand' so पाणिग्राहः, कारग्राहः &c

Here also rule III 4. 46 applies and *appropriate* verbs from the same roots must be employed to govern the gerund &c

३३६१ । स्वे पुषः । ३ । ४ । ४० ।

करण इत्येव । स्व इत्यर्थग्रहणः । तेन स्वकृतं पश्याय चिन्तेये च चतुल । स्वपोषं पुष्णाति । जनपोषः । गोपोषः ।

3361. The affix '*namul*' comes after the verb 'push' (to feed), when a word in the Instrumental case, having the sense of 'sva' is in composition.

The word स्व means 'self', 'kinsmen' and 'property' Thus स्वपोषं पुष्णाति 'he feeds himself', आत्मपोषं, गोपोषं, पितृपोषं, नातृपोषं, जनपोषं, देवोषं &c. See I. 1 68 Rule 3367 applies here also.

३३६२ । अधिकरणे बन्धः । ३ । ४ । ४१ ।

चक्रबन्धं बध्नाति । कुट्टबन्धं बध्नातीत्यर्थः ।

3362. The affix '*namul*' comes after the verb 'bandh' (to bind) when a word expressing location is in construction with it

Of course, III 4. 46 S. 3367 applies here also, and the gerund must be governed by a verb from the same root as *bandh* Thus चक्रबन्धं बध्नाति 'he binds to the wheel', कुट्टबन्धं बध्नाति 'he binds in a snare', गुह्यबन्धं बध्नाति 'he binds in the fist'. चौरबन्धं बध्नाति = चोरके बध्नाति ।

३३६३ । संज्ञायाम् । ३ । ४ । ४२ ।

बन्धनातेर्कुपुलसंज्ञायाश्च । क्रीडुबन्ध बद्धः । नयूरिकाबन्धश्च । अट्टालिकाबन्धश्च । बन्धविशेषाणां संज्ञा यताः ।

3363 The affix 'namul' comes after the verb 'bandh' (to bind) when the word so formed denotes an appellative

Thus क्रीडबन्धं बध्नाति 'he binds in the manner called *krauncha-bandhana* or 'heron knot', नयूरिकाबन्धं बध्नाति or बद्ध 'he binds or is bound in a 'peacock knot'. अट्टालिकाबन्धं बद्धः 'bound in a knot called *attalikā bandhana*'

All the above, *krauncha-bandhana* &c are names of various sorts of 'bonds or knots' The rule III 4 46 S 3367 also applies here.

३३६४ । कर्त्रोर्जीवपुरुषयोर्नशिवहोः । ३ । ४ । ४३ ।

जीवनाय नश्यति । जीवो नश्यतीत्यर्थः । पुरुषवाहं वहति । पुरुषो वहतीत्यर्थः ।

3364 The affix 'namul' comes after the roots 'naś' (to perish) and 'vah' (to carry), when the words 'jīva' (life) and 'purusha' (person) expressing the agent of these verbs, are respectively in construction with them

Thus जीवनाय नश्यति = जीवो नश्यति 'he perishes, so that his life perishes i. e. dies away', पुरुषवाहं वहति 'the man carries, i. e. the man becoming a servant, carries another on him = पुरुषः श्रेयो भूत्वा वहति ।

३३६५ । ऊर्ध्वे शुषिपूरोः । ३ । ४ । ४४ ।

ऊर्ध्वं कर्तरि । ऊर्ध्वशेष शुष्यति । वृक्षादिऊर्ध्वं एव तिष्ठन् शुष्यतीत्यर्थः । ऊर्ध्वपूरं पूर्यते । ऊर्ध्वपूर एव चटादिर्वर्षादकादिना पूर्यो भवतीत्यर्थः ।

3365 The affix 'namul' comes after the roots 'śuśh' (to dry), and 'pûr' (to fill), when the word 'ūrdhva', denoting an agent, is in composition with them

Thus ऊर्ध्वशेष शुष्यति वृक्षः = ऊर्ध्वं शुष्यति 'the tree is dried up while it is still standing' Compare यद्वोर्ध्वशेषस्तुलवद्विशुष्कः 'or wither like the upheaved grass drying up, (Bhatti, III 14) , ऊर्ध्वपूरं पूर्यते 'the jar is filled full to the brim' such as by rain-water &c, the mouth of the pitcher &c being upwards Rule III. 4. 46 S 3367 applies here also

३३६६ । उपमाने कर्मणि च । ३ । ४ । ४५ ।

चात्कर्तरि । घृतनिधाय निहितं जलम् । घृतमिव घृतमित्यर्थः । अजकनामं बद्धः । अजक इव नष्ट इत्यर्थः ।

3366 The affix 'namul' comes after a root, when an object or an agent, denoting similitude, is in composition with it.

The word 'agent' is read into the sūtra, by virtue of the word च also. That with which any thing is compared is called उपमान or 'object of comparison or similitude' As घृतनिधाय निहितं जलम् 'water was kept as as carefully ghee is kept'. अजकनिधाय निहितः 'was kept as gold', The force is

that of हव, thus वृत्तिनायम् निहितः = वृत्तिनिहितः । So also when the object of comparison is as agent thus, जवनान् वहः 'he perished like a goat'. So also ब्रह्मकनायम्, दन्तनायम्, &c.

३३६७ । कषादिषु यथाविध्यनुप्रयोगः । ३ । ४ । ४६ ।

यस्मादनुप्रयुक्तः स एवानुप्रयोक्तव्य इत्यर्थः । तथैवोदाहरत् ।

3367. The same verb should be employed after the gerunds formed from the verbs 'kash' &c; as the verb from which the gerund is derived

From sūtra III 4. 34 up to sūtra III 4. 45, a verb from the same root must be employed in the subsequent part, as *anuprayoga*, from which the gerund in *namul* was formed. This rule has been illustrated in the examples under the previous aphorisms.

The present is a restrictive or *niyama* rule. This chapter deals with affixes employed in denoting syntactical relation between two verbs (वाच्यसम्बन्धे प्रत्ययाः) । See III. 4. 1 so a gerund in *namul*, would, of course, be followed by some verb as *anuprayoga*, the present sūtra declares that the *other* verb must be from the same root as the gerund.

३३६८ । उपदधस्त्वृतीयायाम् । ३ । ४ । ४७ ।

इतः प्रवृत्ति पूर्वकाल इति सम्भवेति । 'वृतीयामप्रवृत्तिव्यवहारस्याह' (७८४) इति वाचनात् । मूलकोपदध् शुक्ले । मूलकोपदध् यद् । यदयमानस्य मूलकस्य भुक्तिं प्रति करकत्वात्तृतीया । य-
दाप्युपदधिना सह न यावद् संवत्सरास्तथाप्याद्योऽस्त्येव कर्तव्यात् । एतावतीव सामर्थ्येन प्रत्ययः
समासः । वृतीयायानिति वचनसामर्थ्यात् ।

3368. The affix 'namul' comes after the root 'dāś' (to bite) preceded by the preposition 'upa', when a word ending with the third case-affix is in composition with it.

The *Upapada sandhi* is optional in this case (II. 2 21 S 784) Thus मूलकोपदध् यद् शुक्ले or मूलकोपदध् यद् शुक्ले 'he eats after having relished the food with radish'. Similarly आर्द्रकोपदध् यद् or आर्द्रकोपदध् यद् 'relished with ginger'.

The words मूलक &c in the above examples are the 'objects' of the verb उपदध्, and 'instruments' of the verb भुज् । Though there is no syntactical relation between the biter and the radish, yet the sense of the passage connotes such relation because it (radish) is the object of the verb 'to bite'. So even in the absence of verbal concordance, there is logical concordance and so this gives rise to the affix and the compounding. Moreover the use of the word tritīyāṁ indicates this.

Note.—The sense is this. The whole sentence when analysed stands thus. 1. मूलकेन भुक्ते 'he eats with the radish'. How does he eat i. e. what does he bite when eating? The word "मूलक" is the logical object answering to this question, but it is not present in the sentence. It is by context that we supply this word in the analysis of the sentence मूलकोपदध् यद् शुक्ले । The

whole sentence thus is नूलकेन=नूलकमुपदश्य=शुद्धे । Thus though there is no verbal agreement, there is logical concordance

If the affix were to be added only then where there was a *verbal* concordance between the word in the instrumental case and the root, then the proper construction of the sūtra ought to have been उपदश्यः करणे just like हनः करणे (S 3358) But it is not so Pāṇini uses the words दृतीयावाच्, a bigger word than करणे, implying thereby that the instrumentality of नूलकेन is with relation to another verb than उपदश्य । The word नूलक is not related to उपदश्य as an instrument kāraka, but rather as an object kāraka and it is instrumental kāraka, by mediation, to the verb शुद्धे ।

By the rule of वाचस्पत्य (III. 1. 94) the affix सवा (or its substitute ल्यप्) may be optionally used, wherever we may use the affix शङुल् । Thus नूलकेनोपदश्य शुद्धे ।

३३६९ । हिंसार्थानां च समानकर्मकाणाम् । ३ । ४ । ४८ ।

दृतीयान्त उपपदेऽनुप्रयोगवाहुना । समानकर्मकादिहिंसार्थाया शङुल्स्वाच् । दृढोपधात् गाः काशयति दृढेनोपधात् । दृढताडश्च । 'समानकर्मकाणाम्' इति किम् ? दृढेन चोरमाहत्य गाः काशयति ।

3369 The affix 'namul' comes after roots having the sense of 'hins' (to strike), when the object of this gerund is the same as the object of the main verb, and when the noun with which it is compounded ends with the third case-affix

Thus दृढोपधात् गाः काशयति 'he collects together cows, beating them with a club' The compounding is optional (II 2 21) Thus, we have also दृढेनोपधात् । Similarly with other verbs having the sense of हिंस thus, दृढताडश्च or दृढेन साडश्च ।

Why do we say 'when the object of the gerund is the same as the object of the main verb' ? When the objects are different, शङुल् will not be employed. Thus चोरेण दृढेनोपहत्य, गोपालको गाः काशयति having beaten the thief with the club, the cowherd collects together the cows'.

३३७० । सप्तम्यां चोपपीडरुचकर्वः । ३ । ४ । ४९ ।

उपपूर्वेभ्यः पीडादिभ्यः सप्तम्यन्ते दृतीयान्ते चोपपदे शङुल्स्वाच् । पाशेनोपपीड्ये-पाशेनोपपीड्य-पाशेनोपपीड्य-पाशेनोपपीड्य । दृष्टोपरोच गाः स्थापयति । दृष्टेन-दृष्टे उपरोच वा । पाशमुपकर्षे धामाः समुह्वाति । घोषाशुपकर्षश्च-पाशिनोपकर्षश्च ।

3370 The affix 'namul' comes after the roots 'pid' (to press), 'rudh' (to obstruct), and 'krish' (to draw), when they are preceded by the preposition 'upa', and when they are compounded with nouns ending with the seventh case-affix or the third case-affix.

The phrase 'the 3rd case-affix' must be read into the sūtra by virtue of the word च । Thus पार्श्वोपवीड् येते 'he sleeps pressing on his sides' The compounding is optional (II 2 21); so we have in the alternative पार्श्वोपवीडस् or पार्श्वोपवीडस् ।

So also ब्रजोपरोचस् (or ब्रजे उपरोचस् or ब्रजेनोपरोचस्) वा स्थापयति 'he stations the cows so that they are all in the fold' पाशयुपकर्ष (or पाशावुपकर्षस् or पाशिनोपकर्षस्) धाना संयुङ्गति । It is Bhvādi कृष् here, and not Tudādi

३३७१ । समाससौ । ३ । ४ । ५० ।

तृतीयासप्तम्योर्धातोर्गुल्लयादुक्तनिर्कर्म मन्वनाने । केचनग्राहं युज्यन्ते । केचेषु गृहीत्वा । हस्तग्राहस् । हस्तेन गृहीत्वा ।

3371. (The affix 'namul' comes after a root, when a word in the Locative or Instrumental case is in composition with it), and when immediate contiguity is intended : e 'to fall together by the ears'

The word सनासतिः means 'immediate contiguity' Thus केचनग्राहस् (or केचेषु ग्राहस् or केचैर्ग्राहस्) युज्यन्ते 'having closely caught each other by the hair, they fight'. Similarly हस्तग्राहस् or हस्तेन ग्राहस् or हस्तैर्ग्राहस्, so also वण्टिग्राहस् 'taking a stick', लोष्टग्राह &c See II 2. 21.

३३७२ । प्रमाणे च । ३ । ४ । ५१ ।

तृतीयासप्तम्योरित्येव । द्व्यङ्गुलीत्कर्षं खण्डिका क्षिनत्ति । द्व्यङ्गुलेन द्व्यङ्गुले वीत्कर्षन् ।

3372 The affix 'namul' comes after a root, when a noun in the Instrumental or Locative case is in composition with it, and when a measure of length is intended

The word प्रमाणश्च means 'length or extension' Thus द्व्यङ्गुलीत्कर्षं (द्व्यङ्गुले उत्कर्षन् or द्व्यङ्गुलेनोत्कर्षन्) खण्डिका क्षिनत्ति 'he cuts pieces of the length of two fingers' See II. 2-21

३३७३ । अपादाने परीप्सायाम् । ३ । ४ । ५२ ।

परीप्सा एवर्ता । शय्योत्थाय भावति ।

3373 The affix 'namul' is added to the root, when a noun in the Ablative case is in composition, and when 'haste' is intended.

The word परीप्सा means 'haste, hurry' Thus शय्योत्थाय (or शय्याया उत्थाय) भावति 'having risen from bed, he runs away'. That is to say, he runs with such a haste that he does not perform even the necessary ablutions &c, but as soon as he rises from the bed, he runs off. Similarly रज्ज्वापकर्षन् चवः पिबति 'he drinks milk from a hole in the vessel', he being in such a haste, that he does not care to drink from the proper aperture. आहुपकर्षन् प्रपाद् भक्षयति 'he eats cakes hot from the frying pan', not waiting till they are placed on a dish.

Why do we say 'when meaning hurry'? Observe, आसनादुत्थाय गच्छति 'having risen from the scat, he goes' Here 'haste' not being intended, the affix क्वा (क्वप्) is employed See II 2 21

३३७४ । द्वितीयाया च । ३ । ४ । ५३ ।

चरीश्वयानित्येव । बहिष्वाह युज्यन्ते । लोष्ट्रवाह ।

3374. The affix 'namul' comes after a verb, when a word in the Accusative case is in composition, and when 'haste' is intended

Thus बहिष्वाह (or बहिष् वाह) युज्यन्ते 'they fight, having hastily taken up sticks' That is, they are in such a haste to fight, that they do not tarry to take up the proper weapons, offensive, and defensive, but engage in fight with anything that is at hand, such as sticks, stones &c Similarly लोष्ट्रवाह or लोष्ट्र वाह ।

३३७५ । अपगुरो यामुलि । ६ । १ । ५३ ।

'गुरो वदामने' इत्यस्यैवो वात्स्यायनमुलि । अस्यपगोर युज्यन्ते । अस्यपगारम् ।

3375 There is optionally the substitution of ज्ञा in the room of the diphthong of the root गुर 'to exert' when preceded by the preposition अप and taking the affix यमुल् ॥

The affix यमुल् forming the Absolute Participle is added by III 4 22 and the word formed by it is repeated Thus अपगारमपगारम् or अपगोरमपगोरम् ॥ So also this affix is added by III 4 53 as, अस्यपगारं युज्यन्ते or, अस्यपगोर युज्यन्ते "they are fighting with raised swords"

३३७६ । स्वाङ्गेऽध्रुवे । ३ । ४ । ५४ ।

द्वितीयायानित्येव । अध्रुवे स्वाङ्गे द्वितीयायाने पादोर्ध्वमुल् । अध्रुवेऽध्रुवति । अध्रुवं विधेयम् । 'अध्रुवे' क्तिच् । चिर उत्तिष्ठत्य् । येन विना न जीवनं तदध्रुवम् ॥

3376 The affix 'namul' comes after a root, when a word in the Accusative case is in composition, -signifying the limbs of one's own body, when the limb is such that its loss will not destroy life

Thus अध्रुवेऽध्रुवति 'he narrates, throwing his eye-brows (glances) about in all directions'. अक्षि निष्ठाह अरुपति 'he prattles, having closed the eyes'

The स्वाङ्ग word is "a word denoting a thing which not being liquid or gaseous, and being capable of being perceived by the senses, and not being one produced by a change from the natural state, exists in a living being, or though found elsewhere actually or at any particular time, had previously been known as existing in only a living being, or is found to actually, (not figuratively) the same relation to the being it is in, as a similar thing has to a living being".

The word अङ्गुल means 'non-vital organ', or a limb which even being cut off, does not necessarily destroy life. Therefore, we cannot use the affix अङ्गुल in the following, as *head* is not an अङ्गुल limb — उत्पिब्य शिरः कथयति 'he narrates, having thrown the head on one side' Compare VI. 2 177.

३३७७ । परिक्लिश्यमाने च । ३ । ४ । ५५ ।

सर्वतो विद्याप्यमाने स्वाङ्गे द्वितीयांशे कमुल्स्वात् । उरःप्रतिषेधं पुण्यन्ते । कृत्स्नपुरः पीडयन्त्यत्यर्थः । 'उरोविदारं प्रतिबल्लकते नल्लैः' । पुनार्यनिदम् ।

(3377: The affix 'namul' comes after a root, when a word in the Accusative case denoting a limb of one's own body, which is completely afflicted by the action, is in composition.

The word परिक्लिश्यमान means 'completely hurt or affected'. Thus उरःप्रतिषेधं or उरःप्रतिषेधं पुण्यन्ते = कृत्स्नपुरः पीडयन्त्यः 'they fight so as to afflict their whole bosom' So also शिरःप्रतिषेधं or शिरःप्रतिषेधं ।

The difference between this and the last sūtra consists in this, that this sūtra applies even to vital organs, such as 'breast', 'head' &c, while the last aphorism applies to 'non vital organs' only

३३७८ । विशिपत्तिपदिस्कन्दां व्याप्यमानासेवमानयोः । ३ । ४ । ५६ ।

द्वितीयायांशेन । द्वितीयांश उपपदे विद्यादिक्रियाणि कमुल्स्वाद्वाप्यमान आसेवमाना चार्थे नन्ते । नेहादिद्रव्याणां विद्यादिक्रियाणि साकल्येन संशब्धो व्याप्तिः । क्रियायाः पौनः पुन्यनासेवा । 'नित्यवीरसद्योः' (२१४०) इति द्वित्वं तु न भवति । समासेनैव स्वभावतस्तयोरुक्तत्वात् । यद्यप्याभीष्टरथे कमुल्लुक्तं सद्य तथापि उपपदसंज्ञार्थनासेवायामिह पुनर्विधिः । नेहानुप्रवेशनास्ते । नेहं नेहानुप्रवेशम् । नेहानुप्रवेशमनुप्रवेशम् । सद्य नेहानुप्रपातम् । नेहानुप्रपादम् । नेहानुस्कन्दम् । असमासे तु नेहस्य कमुल्लुक्तस्य च पर्यायेण द्वित्वम् ।

3378 The affix 'namul' comes after the verbs 'vis' (to enter), 'pat' (to fall), 'pad' (to go) and 'skand' (to leap) when a word in the Accusative case is in composition, and when the sense denoted is that of complete pervasion and total absorption.

The word व्याप्ति (or व्याप्यमान) means the full and complete pervasion of the substances with the actions (denoted by the verbs विश्, &c) The word आसेवा means assiduous performance of any action, or absorption into it. In other words, 'frequency' of an action is आसेवा । The word व्याप्ति therefore refers to the noun (in the accusative case) and आसेवा to the verb (such as विश् &c). These two words have the same significance here as the words नित्य and वीर्य in sūtra VIII. 1. 4. S. 2140 and by the application of that rule, both the noun and the verb require to be repeated. That rule, however, will not apply here, when there is compounding by II. 2 21. But when there is no compounding, (for rule II. 2. 21, makes composition only optional) then there is repetition of the noun if व्याप्ति 'all' is meant, and of the verb if आसेवा 'frequency or assiduous performance' is meant. Thus

गेहानुप्रवेशनास्ते, (or गेहगेहानुप्रवेशनास्ते or गेहानुप्रवेशनानुप्रवेशनास्ते) 'having entered the house, he sits down', meaning either 'having entered every house in succession, he sits down', or 'having repeatedly entered the house, he sits down'.

Similarly with the roots पद्, we may have three examples as in the last, and so also with the roots पद् and स्कन्द. Thus गेहानुप्रपातनास्ते (or गेहगेहानुप्रपातनास्ते or गेहानुप्रपातनानुप्रपातनास्ते), गेहानुप्रपादनास्ते (or गेहगेहानुप्रपाद or गेहानुप्रपादनानुप्रपादस्ते), गेहावस्कन्दनास्ते (or गेहगेहानवस्कन्द or गेहानवस्कन्दनवस्कन्दस्ते).

Why do we say 'when the sense is that of all or frequency?' Observe गेहानुप्रविष्य भुङ्क्ते 'having entered the house, he eats'.

Q.—By sūtra III 4 22, *namul* would have been valid when *ābhikṣhna* was meant, and *ābhikṣhna* and *āseva* mean the same thing i.e. 'frequency'. Why then ordain *namul* again, by the present sūtra, in the sense of *āseva*? If you say, "we repeat it, in order to prevent the coming of the affix चवा", that is not so. For चवा would come by वाचस्पत्य rule, (see III. 1. 94 and III 4. 47)

A.—The repetition is for the sake of *Upapada-samāsa* with a word in the accusative case. Under III 4 22, S 3343 there was no *upapada*, while in the present case there is an *upapada*.

Professor Bohtlingk translates this sūtra thus,—"विष्, पदे, पद्, and स्कन्द in composition with an accusative, form the absolutive gerund in नमुल् (*namul*), when one wishes to express that every object of that name is completely affected by the action, or that the action is constantly repeated in that object."

३३७९ । अस्सतित्थोः क्रियान्तरे कालेषु । ३ । ४ । ५७ ।

क्रियानन्तरयति व्यवपन्न इति क्रियान्तरः । तस्मिन्वात्यर्थे वर्तमानादस्यतेस्तुल्यतेऽत्र कालवाचिष्व द्वितीयान्तेषूपपदेषु षडुल्स्यात् । द्वयद्वात्यर्थं नाः प्राययति । द्वयद्वात्यर्थश्च । द्वयद्वात्यर्थश्च । अत्ययनेन तर्जयेत् च गवां प्राययित्वा द्वयद्वात्यर्थः । अत्र प्राययित्वा द्वयद्वात्यर्थः । अत्र प्राययित्वा द्वयद्वात्यर्थः ।

3379 The affix 'namul' comes after the verbs 'as' (to throw) and 'trish' (to thirst), when it is intended to express an intermission of the action denoted by the root, provided that a word in the accusative case denoting time, is in composition.

The word क्रियान्तर means 'the interval between two actions'. Thus द्वयद्वात्यर्थ or द्वयद्वात्यर्थश्च नाः प्राययति 'he gives drink to the cows, after an interval of two days, i.e. every third day'. So also द्वयद्वात्यर्थ or द्वयद्वात्यर्थश्च नाः प्राययति 'having kept the cows thirsty for two days, he makes them drink'. That is to say, 'having given them a drink today, he gives them another drink after an interval of two days', &c.

३३८० । नाम्न्यादिशिग्रहो । ३ । ४ । ५८ ।

द्वितीयायानित्येव । नामादेशमाचष्टे । नामग्राहनाद्वयति ।

3380 The affix 'namul' comes after the roots 'ādis and 'grah', when the word 'nāman' (name) in the Accusative, is in composition.

Thus नामादेशमाचष्टे 'he mentions it, telling his name' नामग्राह नामाद्वयति 'he calls me by taking my name (i. e. by my name)'

३३८१ । अय्ययेऽयथाभिप्रेताख्यानं कृजः कृत्वाणमुली । ३ । ४ । ५९ ।

अयथाभिप्रेताख्यानं नाम, अयिस्त्वोच्यैः प्रियस्यच नीचैः कथयन् । उच्यैः कृत्य-उच्यैः कृत्वा उच्यैः कारयन्निबन्धाचष्टे । नीचैः कृत्वा-नीचैः कृत्वा-नीचैः कारयन् ।

3381. The affixes 'ktvā and 'namul' come after the root 'kri' (to make), when an Indeclinable word is in composition with it, and the meaning is the communication of anything in a disagreeable or undesired way

The word अयथाभिप्रेताख्यानं means literally 'to denote the expression of that which is not really intended' i. e. a manner not suited to the proper communication of that news, such as communicating a bad news in a loud voice and good news in a low voice. The compounding being optional, the affix ख्या may be replaced by कथय्. Thus we have three forms नीचैः कृत्य, नीचैः कृत्वा, or नीचैः कारयन्. "Thus if one had communicated an agreeable news like the birth of a son in a low voice, the other may retort "किं तर्हि वृषल नीचैः कृत्वा, नीचैः कृत्य" or नीचैः कारयन्", and so, if one had communicated an unpleasant news as ब्राह्मण कथयति गर्भिणी in a loud voice, the other may reply "किं तर्हि वृषलोच्यैः कृत्वा, उच्यैः कृत्य, or उच्यैः कारयन्". (See II. 2 22 for compounding)

३३८२ । तिर्यक्यपवर्गे । ३ । ४ । ६० ।

तिर्यक्यपवर्ग उच्यते कृजः कृत्वाणमुली स्तः समाहो गन्तावाह । तिर्यक्कृत्य गतः । तिर्यक्कार्त्त गतः । तिर्यक्कृत्वा गतः । 'अपवर्गे' किय । तिर्यक्कृत्वा गतः ।

3382 The affixes 'ktvā and 'namul' come after the root 'kri', when the word 'tiryak' is in composition, in the sense of 'carrying to the end'.

The word अचरन् means 'completing or finishing'. Thus तिर्यक् कृत्य तिर्यक् कृत्वा or तिर्यक् कार्त्त गतः = समाप्त गतः 'having completed, he went away'.

Why do we say 'when meaning completion'? Observe तिर्यक् कृत्वा गतः 'having placed the word obliquely, he went away'.

३३८३ । स्वाङ्गे तत्प्रत्यये कृम्बोः । ३ । ४ । ६१ ।

ब्रुवतः कृत्य गतः । ब्रुवतः कृत्वा । ब्रुवतः कार्त्त । ब्रुवतोभूय । ब्रुवतोभूत्वा । ब्रुवतोभावाह ।

3383 The affixes 'ktvā and 'namul' are added to the roots 'kri' (to make) and 'bhū' (to become), in composition

with a word denoting a member of one's own body, when the affix 'tas' is joined thereto

Thus जुलतःकृत्य गतः or जुलतः कृत्य गतः or जुलतः कारगतः । Similarly वृहतः भूय तिष्ठति or वृहतः भूत्वा तिष्ठति or वृहतः भाव तिष्ठति ।

३३८४ । नाधार्यप्रत्यये ऋच्यर्थे । ३ । ४ । ६२ ।

नाधार्यप्रत्ययास्ते ऋच्यर्थविषय उपपदे कृमुबोः कृत्वाणमुक्तौ स्तः । अनाना नाना कृत्वा नानाकृत्य नाना कृत्वा-नानाकारम् । विनाकृत्य-विना कृत्वा-विनाकारम् । नानाभूय-नाना भूत्वा-नानाभावम् । अन्येनैव वचनेन भूत्वा एकधाभूय-एकधा भूत्वा-एकधाभावम् । एकधाकृत्य-एकधा कृत्वा-एकधाकारम् । 'प्रत्ययग्रहण' किम् । द्विकृत्य । वृत्तभूत्वा ।

3384 The affixes 'ktvâ' and 'namul' are added to the roots 'kri' and 'bhû', when a word ending in the affix 'nâ' (V 2 27) or in an affix having the force of 'dhâ' (V. 3 42), or having the sense of the affix 'chvi' (to make or to become something what it had not been before, V 4 50), is in composition

The two words, नाना 'various' and विना 'without' are formed by the affix ना (V 2 27), affixes having the force of चा are चा, च्य, च् and च्वा (V 3 42 to 46) which are added to numerals in the sense of 'part' or 'fold' &c The force of *chvi* has already been explained

Thus अनाना नाना कृत्वा गतः = नाना कृत्य गत Similarly नाना कृत्वा or नानाकार गतः । So also विना कृत्य, विना कृत्वा or विना कार गतः । So also नाना or विना भूय-भूत्वा or भाव गतः । With words formed by चा and cognate affixes, we have -द्विधा or द्वेच कृत्य-कृत्वा-कार-भूय-भूत्वा or भाव गतः । But not so in द्विक कृत्वा, वृत्त कृत्वा ।

Why do we use the word 'affix (प्रत्यय)' in the sūtra? Without it, the sūtra would have run thus नाधार्ये ऋच्यर्थे, and then any word, having the sense of ना, which has the force of 'except, various' or the sense of चा which means 'part or fold', when in composition with कृ or भू, would have taken the affix कृत्वा and कृत्वा But that is not so Thus the words द्विक 'except' and वृत्त 'separately' have the sense of ना and चा respectively, as द्विककृत्वा, or वृत्तकृत्वा ।

Why do we say 'when the upapada has the force of the affix *chvi*'? Observe नाना कृत्वा काह्वानि गतः ।

The word ऋच्यर्थे in नाधार्य qualifies only the term चा, and not ना, for there is no other affix having the sense of ना which is a single affix taught in V. 2 27, while, as shown above, there are other affixes having the force of चा । The composition optionally takes place by II 2. 22

३३८५ । तूष्णीमि भुवः । ३ । ४ । ६३ ।

तूष्णीमिने भुवः कृत्वाणमुक्तौ स्तः । तूष्णीं भूय-तूष्णीं भूत्वा-तूष्णींभावम् ।

THE SIDDHĀNTA KAUMUDĪ.

VOLUME III

वैदिकी प्रक्रिया ।

प्रथमोऽध्यायः ।

THE VAIDIC GRAMMAR.

CHAPTER I

In this volume Bhattoji Dīkshita has collected together all the sūtras of Pāṇini which are peculiar to the Vedas. He has arranged them in eight Adhyayas in the order as they are found in the Ashtādhyāyī. The first chapter contains all those sūtras which occur in the First Book of Pāṇini.

३३८७ । कुन्दसि पुनर्वस्वोर्कवचनम् । १ । २ । ६१ ।

येरेकवचनं वा स्यात् । पुनर्वसुर्नक्षत्रं पुनर्वसू वा । लोके तु द्विवचनमेव ।

3387 In the Vedas, the two stars, Punarvāsū, may optionally be singular, (and connote a dual)

In the Vedas, the star *punarvāsū* which is always *dual* in form, may be in the singular form and connote a dual meaning. As पुनर्वसुर्नक्षत्रं or पुनर्वसू नक्षत्रं मदितिर्देवता ॥ The option is only allowed in the Vedas and not in the secular literature. In the latter, it must be in the dual as, गा गताविव दिव पुनर्वसू ॥ Similarly when it is not the appellation of an asterism but of a man, there is no option. As पुनर्वसू माणवको

३३८८ । विशाखयोश्च । १ । २ । ६२ ।

प्राग्वत् । विशाखा नक्षत्रम् । विशाखे वा ।

3388 In the Vedas, the two stars Viśākhā may optionally be in the singular number.

The word विशाखा is in the dual number as a rule. In the Vedas, it is found sometimes to have the singular form, denoting duality. Thus विशाखा नक्षत्रम् or विशाखे नक्षत्रमिन्द्राग्नी देवता ॥

३३८९। षष्ठीयुक्तश्छन्दसि वा । १ । ४ । ९ ।

षष्ठ्यन्तेन युक्त पतिशब्दश्छन्दसि घिसक्तो वा स्यात् । “क्षेत्रस्य पतिना वयम्” । इह वेति योग विभज्य छन्दसीत्यनुवर्तते । तेन सर्वे विधयश्छन्दसि वैकल्पिका । “बहुल छन्दसि” इत्यादिरस्यैव प्रपञ्च । “यच्च भम्” । नभोऽङ्गिरोमनुषा यत्पुष्पसंख्यानम् । + । नभसा तुल्य नभस्यत । भत्वाद् कृत्वाभाव । अङ्गिरस्वदाङ्गिर । “मनुष्यदग्ने” । “जनेकसि” इति त्रिदित उरसिप्रत्ययो मनेरपि बाहुलकात् । वृषन् वस्वप्रत्ययो । + । वृषनर्पुक् वसु यस्य स वृषणवसु । वृषा अश्वो यस्यासि वृषणश्च । इदन्तर्दन्तिनी विभक्तिमाश्रित्य पदत्वे सति नलोप प्राप्तो भत्वाद्धार्यते । अतएव “पदन्तस्य” इति शास्त्रनिषेधोऽपि न । “अल्लोपोऽन.” इति अल्लोपो न । अनङ्गत्वात् ।

-3389 The word pati when used in connection with a noun ending in the sixth (or genitive) case is ghi, optionally, in the Chhandas (Veda)

The word pati is understood in this sūtra from the sūtra patiḥ sanāse eva (I 4 8 S 257) By that sūtra, pati would have been ghi only in composition This sūtra makes an exception to that, when this word occurs in the Vedic literature Thus क्षेत्रस्य पतिना वयम् (Rig Veda IV 57 1)

This sūtra may be divided into two, (1) shashthi yuktaschhandasi (2) vā In the latter we shall read the अनुवृत्ति of chhandasi The sūtra will then mean — (1) In the Chhandas the word pati is ghi when used in connection with a word in the sixth case (2) In the Chhandas there is option Thus this second rule would make all rules optional in the Vedas In fact, the bahulān chhandasi, which recurs so often in Panini would become but a special case of this universal rule vā chhandasi

Note — The word pati being treated as ghi, takes nā in the Instrumental by VII 3 130 S 244

Note — कुलुञ्चाना पतये or पत्ये नमः salutation to the lord of the Kulunchas

Why do we say ‘when used in connection with a noun in the genitive case’? Observe मया पत्या जरदृष्टिर्यथासः ।

Why do we say ‘in the Chhandas’? Observe ग्रामस्य पत्ये ।

Here we repeat the sūtra पचिभम् S 231, for the purposes of certain vārtikas which apply to the Vedas

३३८९ क । यच्च भम् । १ । ४ । ९ ।

3389A And when an affix, with an initial य or an initial vowel, being one of the affixes, beginning with सु and ending in क, follows, not being Sarvanāmasthāna, then what precedes, is called Bha

The word पचि is in the 7th case meaning ‘when य् or अच् follows,’ and by the last Vārt of Sūtra I 1 72, it means, ‘when an affix beginning with ya or ach follow.’

Vārtika — The words नभस्, अङ्गिरस् and मनुष्य should be treated as Bha when the affix वत् (V 1 115 S 1778) follows Thus नभस्यत् ‘like the sky’ अङ्गिरस्यत् ‘like the Angiras’ मनुष्यत् ‘like the man’ By being Bha, the स is not changed into र् which it would have been, had it been a pada (VIII. 2 66 S 162)

The word मनुस् is formed by the affix उस् of the Unādi sūtra (II 115) joined, by being diversely applied to मन् The word मनुस् being treated as bha, the sūtra VIII 3 59 S 212 applies, and स is changed to ष ।

Vārt —The word वृषन् is treated as Bha in the Vedas when the words वसु and अश्व follow Thus वृषवसु वृषणश्वस्य मेने Here had the word viśhan been treated as pada, the न would not have been changed into ण (VIII 4 37 S 198), and this न would have been dropped before the affix vasu by VIII 2 7 S 236 Nor does the sūtra VI 4 134 S 234 apply, because the word is not an anga

In secular language the forms are वृषवसु and वृषाश्व ।

३३९० । अयस्मयादीनि च्छन्दसि । १ । ४ । २० ।

यतानि च्छन्दसि साधूनि । भवदसन्नाधिकाराद्यथायोग सन्नाटय बोध्यम् । तथा च वार्तिकम् । उभयसन्नायपीति वक्तव्यमिति । + । “ स सुष्टुभास ऋक्ता गणोन ” । पदत्वात् कुत्वम् । भत्वाज्जभत्वाभाव । जभत्वविधानार्थाया पदसन्नाया भत्वसामर्थ्यन बाधात । ‘ नैन द्विन्वन्त्यपि वाजिनेषु ’ । अत्र पदत्वाद् जभत्वम् । भत्वात् कुत्वाभाव । “ ते प्राग्धातो ” ।

3390 The words like ayasmaya_&c, are valid forms in the Chhandas (Veda)

These words being taught here in the topic relating to Pada and Bha show that they have been properly formed in the Chhandas by the application of the rules of Bha and Pada

Thus we have the following Vārtika—

Vārt —It should be stated that in some places both these Pada and Bha designations apply simultaneously Thus in the word ऋक्ता formed by ऋच् + क्त the च is first changed into क by treating the word rich as a Pada Then the word ऋक्ता is treated as Bha, and therefore the क is not changed into ग before वत For had it been Pada, the form would have been ऋक्वत् ‘Rigvat’ These irregularly formed words, occur only in the Chhandas or Vedic literature Thus स सुष्टुभास ऋक्ता गणोन (Rig Veda IV 50 5)

Similarly in the sentence नैन द्विन्वन्त्यपि वाजिनेषु (Rig Veda X 71 5) the word वाजिन is formed from वाच् + इन (=वाचा इन, ‘lord or master of speech’) Here rich being treated as a Pada, the च is changed to ज, and then being treated as a Bha, the ज is not changed to a guttural Similarly अयस् + मय=अयस्मय ‘made of non’ Here the word अयस् is treated as Bha and hence the स is not changed into र Thus अयस्मयं वर्म ‘non-made coat of mail’ अयस्मयानि पात्राणि ‘non vessels’ The present form of this word is अयोमय ।

Now we repeat the sūtra I 4 80 S 2230, for the purpose of showing its exception in the Vedas

ते प्राग्धातोः । १ । ४ । २० ।

3390A The particles called gati and upasarga are to be employed before the verbal root (that is to say, they are prefixes)

३३९१ । च्छन्दसि परेऽपि । १ । ४ । २१ ।

3391. In the Chhandas (Veda) these gati and upasarga are employed indifferently after the verbal root, as well as before it

As वायविन्द्रश्च मुन्यत आयातमुपनिष्कृतम् ॥ मन्त्रित्वा धिया नरा (Rig 1 2 6).
In this we have आयातमुप instead of उपायातम् 'Vāyu and thou Indra, ye heroes, come ye both quickly to the Soma of the worshipper by this sincere prayer'

३३८२ । व्यवहितश्च । १ । ४ ८२ ।

'हरिभ्या याहोऽत्र आ' 'आ मन्त्रे विन्द्र हरिभिर्वाहि' ।

3392 In the Chhandas (Veda) these gati and upasarga are also seen separated from the verb by intervening words

As हरिभ्या याहोऽत्र आ (for हरिभ्या आयाहि ओक्त्र)

Here आ is separated from the word याहि by the intervening word ओक्त्र So also in the sentence आ मन्त्रे विन्द्र हरिभिर्वाहि मयूर रोमभि. (Rig Veda III 41 1), "O India" come (आ याहि) on horses (हरि) which are spitted (मन्त्रे = मादयितुम्) and color of peacock's feather "

३३८३ । इन्धि-भवतिभ्या च । १ । २ । ६ ।

आभ्या परा ऽपि लिट् क्ति । 'समीधे दस्यु हन्तमम्' । 'पुत्र ईधे अथर्वण' । अभूव । इदे प्रत्याख्यातम् । 'इन्धेऽहन्तो विषयत्वाद्भूवो वुक् नित्यत्वात् ताभ्या लिट्' क्तिवृत्तानां न्ययम् इति । इति वैदिकप्रकरणे प्रथमोऽध्यायः ।

3393 The Lit or Perfect Tense affixes after the roots indh 'to kindle,' and bhu, 'to become,' also are क्ति.

After these two roots the terminations of the Perfect are क्ति । These roots have been especially mentioned, because the root इन्धि ending in a compound consonant will not be governed by sūtra I. 2. 5 S 2242, and the root भू is mentioned because all the terminations of the Perfect are क्ति after भू, not excepting the पित terminations. Thus the verbs समीधे and ईधे are illustrations of Perfect Tense from the root इन्धि as in the following examples — समीधे दस्युहन्तमम्, (Rig Veda VI 16 15), and पुत्र ईधे अथर्वण, (Rig Veda VI 16 14). Here the nasal of the root is dropped by regarding the affix as क्ति ॥ Similarly from the root भू, we have अभूव, अभूविथ ॥

This sūtra is considered unnecessary by Patañjali the author of Mahābhāṣya, who says "we could have done without this sūtra. Because the direct application of Perfect affixes to √इन्धि is confined only to the Veda, while in the secular literature the Perfect will be formed by आम् as इन्ध्या चकार, and so its conjugation would have been irregular, by Vaidic license (III 4 117 S 3435). While भू always takes the augment वुक् in the Perfect, for after bhā, the वुक् comes invariably whether there be guna or there be not guna. So there is no necessity of saying that the Perfect affixes are क्ति after these two roots "

CHAPTER. II.

३३८४ । तृतीया च होश्चन्द्रसि । २ । ३ । ३ ।

तृतीये कर्मणि तृतीया स्याद् द्वितीया च । 'यवाग्वा अग्निहोत्र जुहोति' । अग्निहोत्र-अग्निहोत्रं हविषि चर्तते । 'यस्याग्निहोत्रमधिष्ठितममेध्यमापद्यते' इत्यादिप्रयोगदर्शनात् । अग्निमेतुयते । इति श्रुत्यपरोक्षः । यवाग्वाख्यं हविर्देवतोऽर्थेन त्यक्त्वा प्रतिपत्तीत्यर्थः ।

3394 In the Chhandas (Veda), the object of the verb जु 'to sacrifice' takes the affix of the third case, and of the second as well

This ordains the third case affix, and by force of the word च 'and', the second case affix is also employed as यवाग्वाग्निहोत्र जुहोति ।

Here यवाग्वा is in the Instrumental case, though it is the object of sacrifice. The word अग्निहोत्र here means "the oblation," for we find it used in this sense in sentences like this — यस्याग्निहोत्रमधिष्ठितममेध्यमापद्यते । &c. The word agnihotra when in this sense, should be analysed as अग्नये हूयते "that which is sacrificed in honor of, or for the sake of Agni—: e, an oblation." The sentence यवाग्वाग्निहोत्र जुहोति therefore means "he throws (into the fire) the oblation called yavâgû offering it in honor of the deity."

Note — In the above example yavâgû is in 3rd case and agnihotra in the 2nd case. In this case the latter word means हवि or oblation. The verb जुहोति in this connection means प्रक्षिपति ॥ The whole sentence means "the oblation in the shape of yavâgû, he throws (into the fire)." Though the two words yavâgû and agnihotra are in different cases, yet they are syntactically one, and refer to one and the same object.

But this sūtra is considered unnecessary by Patanjali. According to him the word agnihotra in the above example means simply "agni or fire." As we find it used in the sentence यस्याग्निहोत्रं प्रकल्पितम् ॥

The word agnihotra, when meaning fire, is analysed as हूयते ऽस्मिन् "Agni in which sacrifice is poured" or "sacificial fire."

Therefore, when the example is यवाग्वा अग्निहोत्र जुहोति, then agnihotra being equivalent to Agni, juhoti means pripana or satisfaction. The whole sentence means यवाग्वा अग्निं प्रीणयति "he propitiates fire with yavâgû (barley)."

But when the sentence is यवागु अग्निहोत्र जुहोति, both words being in the 2nd case, then agnihotra means havis or oblation, and juhoti means prakshepana, : e, "he throws the yavâgu oblation (into the fire)." : e, he throws into the fire the materials of oblations called yavâgû.

३३९५ । द्वितीया ब्राह्मणे । २ । ३ । ६० ।

ब्राह्मणविषये प्रयोगे दिवस्तदर्थस्य कर्मणि द्वितीया स्यात् । वक्ष्यवाकः । 'गामस्य तदहः सभाया दीव्येषु' ।

3395 The object of the verb दिव् in the sense of 'dealing or 'staking,' takes the second case-affix, in the Brāhmaṇa literature

This debars the Genitive case required by II 3. 59. S 620 Ex गामस्य तदहः सभायां दीव्येषु (Maitr S 1. 6 11) In the Vedic literature, the simple verb दिव् takes the accusative, instead of the genitive. When, however, the root दिव् takes an upasarga, then it may optionally govern the genitive also, by II 3 59 S 620

३३९६ । चतुर्थ्यर्थे बहुल कृन्दसि । २ । ३ । ६२ ।

षष्ठी स्यात् । 'पुरुषमृगश्चन्द्रमसे' । 'गोधा कालका दार्वाघाटस्ते वनस्पतीनाम्' वनस्पतिभ्य इत्यर्थः । षष्ठ्यर्थं चतुर्थीति वाच्यम् । + । 'या खर्वण पिबति तस्ये खर्व' ।

3396 In the Chhandas the sixth case affix is employed diversely with the force of the fourth case-affix

Ex पुरुषमृगश्चन्द्रमसे or चन्द्रमसे 'to the moon, a male deer' गोधा कालका दार्वा घाटस्ते वनस्पतीनाम् or वनस्पतिभ्य 'to you lords of the forest, the lizard, kálaka bird, &c' So also वायुरस्म उपा मन्यत् (R. Ved X 136 7)

Part —In the Veda, the 4th case affix is employed in the sense of the sixth as या खर्वण पिबति तस्ये खर्वोजायते 'whosoever woman drinks with a woman in her courses, gets herself in menstrual'

३३९७ । यजेश्च करणे । २ । ३ । ६३ ।

इह छन्दसि बहुल षष्ठी । यतस्य यतेन वा यजते ।

3397 The sixth case-affix is diversely employed in the Chhandas in denoting the instrument of the verb यज् 'to sacrifice'

Ex यतस्य or यतेन यजते 'he sacrifices with butter'

३३९८ । बहुल छन्दसि । २ । ४ । ३९ ।

अदो घस्तादेश स्यात् । घस्ता नूनम् । लुङि "मन्त्रे घस" इति स्लेर्लुक् । अदभावः । सगिधश्च मे' ।

3398 In the Chhandas (Vedas), घस्त्वं is diversely substituted for अद् ।

As घस्ता नूनम् ।

The words अद् and घस्त्वं are to be supplied in this sūtra from II 4 36 S 3080, and II 4 37 S 2427 घस्ताम् is the Aorist form of अद्, the Aorist sign ङि is elided by II 4 80 S 3402 The augment अद् is not added, because of VI 4 74 S 2228, read with the बहुल of this sūtra

But the form घस्ताम् could have been obtained by II 4 37 S 2427 also, for that sūtra also ordains घस substitution for अद् । The proper example, under the present sūtra is not घस्ताम् ॥ Hence the other example सगिधः (Yajñ Veda Vaj S XVIII 9), which is free from this objection The word गिधः = अदन 'eating' सगिधः "companion in eating" It is formed by adding the affix क्तिन् (ति) to the अद्, as अद् + क्तिन्, then अद् is replaced by घस by the present sūtra, Thus घस + ति ॥ Then the penultimate अ of घस is elided by VI 4 100 S 3350, as घस् + ति ॥ Then स is elided by VIII 2 26 S 2281 as घ् + ति Then त् is changed to घ् by VIII 2 40 S 2280 Thus घ् + ति Then घ is changed to ग by VIII 4 53, S 52 The घ् is considered here as immediately in contact with घ् though technically speaking there is an elided अ between घ् and घ् ॥ But this zero is not sthānivat, because VIII 4. 53, is a लशृ rule, and the zero à left is not sthānivat for the purposes of लशृ rule (I 1 58 S 51) Thus we get गिध, which with स, a shortened form of समान (VI 3 84 S 1012), gives us सगिध ॥

३३९९ । हेमन्तशिशिरावहोरत्रि च छन्दसि । २ । ४ । २८ ।

इ-इ पूर्ववन्निङ् । हेमन्तश्च शिशिरश्च हेमन्तशिशिरा । अद्वयार्त्रः । 'अदिप्रमृतिभ्यः अय्' ।

3399 Of the compounds 'hemantaśisirau' and 'ahorātre' the gender is like that of the first word, in the Chhandas (Vedas).

This aphorism debars the general rule given in II 4 26 S 814.

Similarly though the vikarana शप् is ordained by II 4 72 S 2423, to be elided after the roots of the Adādi class, yet by Vaidic diversity it is some times not so elided, as taught in the next sūtra

३४०० । बहुलं छन्दसि । २ । ४ । ७३ ।

“ वृत्रं हनति वृत्रहा ” । “ अहिं शयत उपपृक् पृथिव्या. ” अत्र लुक् न । अदादिभिर्नपि क्वचित्लुक् । “ नाध्वमो देवा ” । “ जुहोत्यादिभ्यः श्लु ”

3400 In the Chhandas (Vedas) there is diversely the luke-
elision of the Vikarana शप् (III 1 68)

There is elision in other conjugations than Adādi and there is sometimes even no elision in Adādi verbs As वृत्रं हनति वृत्रहा 'the Vritra Killer kills Vritra' हन् + शप् + ति = हनति instead of हन्ति । So also, अहिं शयत उपपृक् पृथिव्या, here शयते instead of शेते (Rg Veda I 32 5) 'The Dragon heslow on earth.' In these cases the Vikarana शप् has not been elided

In some cases the शप् is elided even in conjugations other than Adādi, as नाध्वमो देवा निजुर वृक्षस्य (Rig Veda II 29 6) 'Protect us, God, let not the wolf destroy us' instead of नाध्वमः ।

Similarly श्लु elision of the vikarana is required by II. 4 75 S 2489, in Juhotyādi class But to this also, there is exception in the Vedas as shown in the following sūtra

३४०१ । बहुलं छन्दसि । २ । ४ । ७४ ।

“ दाति प्रियाणि चिद्वसुः ” । अन्यत्रापि । “ पूर्णां विवर्षि ” ।

3401 In the Chhandas there is ślu-elision of शप् diversely

The elision does not take place where ordained, and takes place where not ordained दाति प्रियाणि (instead of ददाति) चिद्वसुः (Rig Veda IV 8 3) "he gives even treasures that we love" See also Rig Veda I 65 4, VI 24 2, VII 15. 12, VII 42 4

Similarly the ślu elision with its accompanying reduplication takes place in roots other than those of the Juhotyādi class Thus देवो वो ब्रुविषोदा पूर्णां विवर्षासिधम "The God who gives you wealth demands a full libation poured to him" (Rig Veda VII 16 11) Here विवर्षि is from the √वर्ष "to shue" It belongs to the Adādi class, but takes ślu elision Hence वश् + शप् + ति = वश् + श्लु + ति = वश् वश् + ० + ति (VI 1 10 S 2490) = विवश् + ति (the अ is changed to इ by VII 4 76 S 2490, read with the bahulum chhandas) = विवर्ष = ति (VIII 2 36 S 294) = विवर्षि (VIII 4 41 S 26)

३४०५ । भन्त्रे घलह्वर्यशश्ववहाद्वृच् ऋगमिजनिभ्यो लेः । २ । ४ । ८० ।

लिरिति स्लेः प्राचा सत्रा । यभ्यो लेलक स्यात् सत्रे । “ अक्षत्रमीमदन्त हि ” । यस्मा देशस्य 'गमहन' इत्युपधातोपे आसिधसोति ष । “ माहर्मित्रस्य ” “ भूर्ति प्रणडमर्त्यस्य ” ।

‘नशेयां’ इति कुत्वम् । “सुरुचो वेन आधः” । “मा न आधक्” । आत् इत्याकारान्तानां यद्यपि । “आप्रा व्यावापृथिवी” । “परावर्गभारभृशया” । “अक्रचुषाम्” । “त्वे रयि जगुवासे अनुमन” । मन्त्रपठ्या ब्राह्मणस्याप्युपलक्षणम् । “अन्नत वा अस्य दन्ताः” । विभाषानुवृत्ते न ह । “न ता अमभ्यवचजनिष्ट हि सः” ।

इति वैदिकप्रकरणे द्वितीयोऽध्यायः ।

3402. In the Mantra portion of the Vedas there is *elision* of the sign of the Aorist (and Perfect), after the verbs घस् ‘to eat,’ कृ ‘to be crooked,’ क्षश् ‘to destroy,’ च् ‘to choose,’ ‘to cover,’ दह् ‘to burn,’ verbs ending in long आ, वृच् ‘to avoid,’ कृ ‘to make,’ गमि ‘to go’ and जनि ‘to be produced’

The word *लृ* is the name given by ancient grammarians to the affixes of the Perfect tense as well as the Aorist, or it might be a common term for all tense affixes. Thus from घस् the substitute of अद् we have अलृन् in the sentence, अलृन् नमी मदन्तस्मि “Well have they eaten and rejoiced” (Rig I 82 2)

NOTE. — Thus in the Aorist of अद्, there comes घस् (II 4 37 S 2427), the sign of the aorist is elided by this sūtra. The penultimate अ of घस् is elided by VI 4 98 S 2363, and घ is changed to कृ by VIII 4 55 S 121, and कृ is changed to लृ by VIII 3 60 S 2410, thus we get लृ, then we add the augment अद् which with the third person plural affix अन् gives us अलृन् ॥

From the verb कृ we have माहृर्मेवस्य त्वम् । The माहृर् is the aorist 3rd Pers Singular, of कृ । Thus कृ + क्ति + ति = कृत्, o + ति (S 3402) - कृत् + त (the elision of कृ is by III 4 100 S 2207) The gun takes place by VII. 3 81 S 2168 and then the त is elided by VI 1 68 S 242

From नश् we have प्रयक् in the following verse मानः शंसे अररये, धूर्तिं प्रयक्ष्मर्त्यस्य । रक्षा योन्नमयस्वते । “Let not the foeman’s curse, let not a mortal’s onslaught fall on us Preserve us Brahmanaspati” (Rig I, 18 3) The श् of नश् is changed to लृ by VIII 2 63 S 431.

The word लृ in the sūtra includes both कृ and वृच्, as the word वेन in the following ब्रह्मं जज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्वितीं मतं सुरुचो वेन आधः । बहुधन्या उपमा अस्य विष्टा मतश्च योनिमसतश्च विष्टा । (Yajur Veda 13 3)

From दह् we have आधक् as in सरस्वत्यभिने । नदिवस्यो मार्गस्फरी पयसा मान आधक् । “Guide us Saraswati to glorious treasure refuse us not thy milk, nor spurn us from thee” (Rig VI 61 14).

The word आत् means verbs ending in long आ, as प्रा ‘to be full’ Thus, विश्वं देवानामुदगादनीकं अक्षुर्भिः स्रज्जगद्व्यापने । आप्रा व्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगतस्तस्य चक्षुः । (Rig I 115 1) “The brilliant presence of the Gods hath risen, the eye of Mitra, Varuna and Agni. The soul of all that moveth not or moveth, the Sun hath filled the air and earth and heaven”

The root वृच् gives us वर्क, as in the following verse — मा नो अस्मिन्महाधने परा वर्गं भारभृशया । सर्वं सरयि जय । (Rig VIII 64 12) “In this great battle cast us not aside as one who bears a load, snatch up the wealth and win it”

From कृ we have अक्रन् as in the following verse अक्रन्नुवासीययुनानि &c (Rig Veda I 92. 2) “The Dawns have brought distinct perception as before.”

From गम we have गमन्, as in the following verse दृतेव यन्त बहुभिर्बन्धनैस्त्वेरपि जानुवासो अनुगमन् । कथमतमिनि दर्शत दृष्टत वपायन्त विश्वदा दादिवास । (Rig Veda VI 13)"

From जन we have अजत, as अजत वा अन्य दन्ता ॥ This is an example from the Brāhman literature as the word मन्त्र in the sūtra refers also to the Brāhman literature

But sometimes, the elision does not take place, because the word "option" is understood in this sūtra Thus न ता अगृधन् &c (Rig Veda V 2 4) "These seized him not he had been born already."

CHAPTER III

३४०३ । अभ्युत्सादयामजनयाचिकयारमयामकः पाषयाक्रियाद्विदामकञ्चिति छन्दसि । ३ । १ । ४२ ।

आद्येषु चतुर्षु लुङि 'आम्' 'अक्' इत्यनुप्रयोगश्च । अभ्युत्सादयामक । अभ्युदसोषद चिति लोके । प्रजनयामक । प्राजीजनदित्यर्थ । चिकयामक । अचिपीदित्यर्थ चिनेतेराम्बुवचनं कृत्व च । रमयामक । अरीरमत । पाषयाक्रियात् । पाष्यादिति लोके । विदामकन् । अवेदिषु ।

3403 The forms अभ्युत्सादयामकः, प्रजनयामकः, चिकयामकः, रमयामकः, पाषयाक्रियाद्, विदामकन् are irregularly formed in the Chhandas with the augment आम्, and the auxiliary verbs अकृ, क्रियात्, and अकृन् ।

The first two of these and the fourth are the Aorist (लुङ) of the causatives of the roots सट् 'to sit', जन् 'to be born,' and रम् 'to sport,' to which the affix आम् is added. The third is the Aorist of the root चि 'to collect,' to which आम् has been added after the reduplication and the change of च into क of the root. The auxiliary अकृ, which is the 3rd Person Singular Aorist of कृ is added to all these four. The fifth is derived from the root पु 'to blow, to purify' by adding the causative affix मिच्, annexing the affix आम् before the terminations of the Benedictive (आशी लुङ) and then using after the form so obtained, the Benedictive of कृ, क्रियात्. The last is the Aorist of विद् 'to know,' to which आम् is added and the 3rd Person Plural of the Aorist of कृ + e, the auxiliary अकृन् is employed. These are the archaic forms, their modern forms are as follow — अभ्युदसोषदत्, प्राजीजनत्, अचिपीत्, अरीरमत, पाष्याद्, अवेदिषु ।

NOTE — The word अभ्युत्सादयामक is formed by adding the prepositions अह् and ut to the Causative root सादि । सादि with आम् becomes सादया, to which is added अकृ the 3rd pers Singular Aorist of कृ "to do" Thus क + क्लि + तिप् = कर् + क्लि + त = कर् + ० + त (II 4 80 S 3402) = कर् + ० + ० (VI 1 68, S 252) which with the augment अट् becomes अकर् or अकृ. This auxiliary अकर् is added to all the first four words. When this periphrastic Aorist is formed with आम् and अकर्, the special mood-affix of the Aorist is elided by II. 4. 81, S 2238. The regular Causative Aorist is अभ्युदसोषदत् (सादयामकर् = असोषदत्). The

Causative सति is shortened to सति by VII 4 1 S 2314 This is reduplicated before the Aorist affix चङ् by VI 1 11 S 2315 Thus सवसद् Then द् is elided by VII 4 60 S 2179 Then applying VII 4 93 S 2316, read with VII 4 79 S 2317, the अ is changed to ई Thus we have सीषद् + चङ् + त् = सीषदत् ।

The word क्रियात् is the Benedictive form of कृ 'to do' The vikarāṇa उ is not added because of the prohibition III 4 116 S 2215, and then there is रि by VII 4 28 S 2367

३४०३ । गुपेष्टुन्वसि । ३ । १ । ५० ।

स्तेष्वचङ् वा । 'गृहानजुगुपत युवम्' । अगोप्तमित्यर्थः ।

3404 After the verb गुप् 'to protect,' चङ् is optionally the substitute of स्ति in the Chhandas

This rule applies where the root गुप् does not take the affix आण (II 2 28) As इमान् नो मित्रावरुणौ यत गृहान् अजुगुपतम् 'Mitra and Varuna protected these our houses' The other forms are अगोप्तम्, अगोपिष्टम् or अगोपाविष्टम् In the secular literature, the latter three forms are used, but not the first,

३४०५ । नोनयतिध्वनयत्येलयत्यर्दयतिभ्यः । ३ । १ । ५१ ।

स्तेष्वचङ् न । 'मा त्वायतो जग्नुः काममूनयोः' । 'मा त्वाग्निध्वनयोः' ।

3405 After the causatives of the verbs ऊन 'to decrease' ध्वन 'to sound,' इल 'to send' and अर्द 'to go or to beg' चङ् is not the substitute of स्ति in the Chhandas.

Thus मात्वायतो जग्नुः काममूनयोः (Rig Veda I. 53. 3.) मत्वाग्निध्वनयोः धूमगन्धिः (Rig Veda I 162 15.)

Thus we have ऊनयोः in the Vedas, औनिनत् in the classical literature, so also ध्वनयोः, ऐलयोः and अर्दयोः, their classical forms being ध्वनयन्, ऐलयन् and अर्दयन्. See Rig Veda I 53, 3, I. 162 15, and Pāṇini VII. 2. 5

३४०६ । कृमृदृरुहिभ्यश्चुन्दसि । ३ । १ । ५२ ।

स्तेष्वचङ् वा । 'इदं तेभ्यो करं नमः' । अमरत् । अमरत् । 'अमरानोः कामुनाचङ्' ।

3406 After the verbs कृ 'to do,' मृ 'to die,' रु 'to tear,' and रुह 'to rise,' अङ् is the substitute of स्ति when used in the Chhandas.

Thus अमरत् 'he did'; अमरत् 'he died', अमरत् 'he tore', अमरत् 'he rose. The classical Aorist of these verbs are अमरयत्, अमरयत्, अमरयत् and अमरयत्.

Thus 'ये भूतस्य प्रसेतस्य इदं तेभ्यो अमरं नमः' (Rig. Ved. X 85. 17). अमरानोः कामुनाचङ्पूर्वस्यष्टकत्वं (Rig. Ved. I. 10. 3)

३४०७ । कुन्दसि निष्टब्धेदेवहूयप्रणीयोबीयोविष्टममयैतर्वाध्वयैतन्मन्त्रान्यदेव-यन्त्राष्टक्यप्रतिषीध्यन्सवाद्यध्यायस्ताव्योपचाय्यवृद्धानि । ३ । १ । १२३ ।

कुन्ततेनि स्पूर्वाण्यपि प्राप्ते ययत् । आद्यन्तयोर्विपर्यासो निष्ठः पदं च । 'निष्टब्धे विन्वीत पशुकामः' । देवशब्द उ । पदे हूयतेर्जुहोतेर्वा क्यदीर्घश्च । 'स्यर्द्धेनो वा उ देवहूये' । 'प्र' 'उत्

आभ्या नयते क्वप् । प्रणीय । उचीय । उपपूर्वाच्छिषे क्वप् । उच्छिष्य । 'मड' 'स्तृज्' 'ध्व' श्रयो यत् । मर्य । स्तर्या । स्त्रिषामेवायम् । ध्वर्य खनेर्यययते । खन्य । खान्य । यजेर्य । 'गुन्धध्व दैव्याय कर्मणे देवयज्याय' । आह पुवात्पृच्छे क्वप् । 'आपृच्छ्य धरुण व ज्यर्षति' । सीव्यते क्वाप्त्य च प्रतिषीव्य । इहमणि वदेर्यत ब्रह्मवाद्यम् । लोके तु 'वद सुपि क्वाप्त्य' (२८५४) इति क्वाप्त्यतौ । भवते स्तौतिश्च ययत् । भाव्य । स्ताव्य । उपपूर्वाच्छिनेतिर्यदाया देवश्च पृड उत्तरपदे । उपचाव्यपृडम् । '+ हिरय इति वक्तव्यम् +' । उपचेवपृडमेवान्यत् । 'मड' सुखने 'पृड च' इत्यस्मादिगुणधलक्षणे क ।

3407 In the Vedas the following words are found which are formed irregularly — निष्ठक्य, देवहूय, प्रणीय, उचीय, उच्छिष्य, मर्य, स्तर्या, ध्वर्य, खन्य, खान्य देवयज्या, आपृच्छ्य, प्रतिषीव्य, ब्रह्मवाद्य, भाव्य, स्ताव्य and उपचाव्यपृड ।

The formation of the above words is extremely irregular and they are all met with in the Vedic literature only. Thus the word निष्ठक्य is derived from the root कृत् 'to out,' with the preposition निस्, and the affix ययत्, instead of क्वप्, which is the regular affix, by III, 1 110 S 2859, नि + कृत् + ययत् = नि + कृत् + य (the root कृत् transformed into कृ by transposition) = निष्ठक्य. As निष्ठक्य चिन्वीत् ऋगुक्ताम् ।

The above is apparently a guess-work etymology of the grammarians.

So also देवहूय is formed by adding to the root हूयते 'to call' or हू 'to invoke,' the affix क्वप् and the upapada देव, the vowel of the root is then lengthened and the augment त् (VI 1 71), is not allowed, देव + हू or हू + क्वप् = देवहूय । Thus स्पथन्ते वाड देवहूये (Rig Ved VII 55 2). So also प्र + नी (to lean) + क्वप् = प्रणीय, उत् + नी + क्वप् = उचीय, उत् + शिष् (to leave) + क्वप् = उच्छिष्य, मृ (to die) + क्वप् = मर्य, स्तृ (to cover) + यत् = स्तर्या, it is always feminine ध्व (to bend) + यत् = ध्वर्य, खन् (to dig) + यत् = खन्य, खन् + ययत् = खान्य, देव (God) + यज् (to sacrifice) + यत् = देवयज्या, always used as feminine. Thus in गुन्धध्व दैव्याय कर्मणे देवयज्यायै । आ + पृच्छ (to ask) + क्वप् = आपृच्छ्य । Thus आपृच्छ्य धरुण वाज्यर्षति (Rig Ved VII 107 5) प्रति + सीय (to sew) + क्वप् = प्रतिषीव्य, ब्रह्मण् + वद (to speak) + ययत् = ब्रह्मवाद्य, in secular literature both क्वप् and ययत् come after this word (III 1 106 S 2854) भू (to be) + ययत् = भाव्य, स्तु (to praise) + ययत् = स्ताव्य, उप + चि (to collect) + ययत् + पृड = उपचाव्यपृडम्. *Note* — This last word is formed then only when the word पृड follows and when the sense is that of 'gold'. When it does not mean 'gold,' the form is उपचेवपृडम् । The root पृड is read along with मड in the Tndīdi class and means "to please". To this root is added the affix क (III 1. 135 S 2897).

३४०८ । कुन्दसि वनमनरक्षिमयाम् । ३ । २ । २७ ।

गभ्य कर्मण्युपपन्न इत्यात् । 'ब्रह्मदनि त्वा तन्नवनिम्' 'उत नो गोवणि धियम्' । 'श्रे यथा पयिरक्षय' । 'अतुरक्षा पथिरक्षी' । 'हविर्मयीनामभि' ।

3408. In the Vedic literature, the affix इन् comes after the verbs वन् 'to honor' सन् 'to worship' रक्ष् 'to protect' and अथ् 'to agitate,' when the object is in composition

Thus ब्रह्मवनि स्वा क्षत्रवनिम् (Yaj. San. I 17, V 12, VI 3), उत नो गोवनिं (Rig. Ved. VI 53 10), यो ते श्वानो पथिरक्षी (Rig. Ved. X 14 11) इन्द्रा यातनाम-भयत् पाराशरो हविर्मथोनाम (Rig. Ved. VII 104 21).

३४०९ । कृन्दसि सहः । ३ । २ । ६३ ।

शिवः स्यात् । एतनाषाद् ।

3409 In the Chhandas, the affix शिव comes after the verb सह् 'to bear' when it is in composition with a word ending in a case affix.

The words 'upasanga' and 'supa' are understood here. As एतन + सह् + शिव = एतनासाह्, nom. sing. एतनाषाट् 'a name of Indra'. The dental स is changed into cerebral ष by VIII 3 56, and the ह into ट by VIII 2 31. The final अ of एतन is lengthened by VI 2 137. See Rig. Veda. I 175 2, III 29 9, VI 19 7, IX. 88 7, X 103 7.

३४१० । वहश्च । ३ । २ । ६४ ।

प्राग्वत् । दित्यषाद् । योगविभाग उत्तरार्ध ।

3410 The affix शिव comes after the verb वह् 'to carry,' in the Chhandas, when a word ending with a case-affix is in composition with it.

As प्रष्टयाद् 1st sing. प्रष्टयाद् 'carrying a *prashtha* measure,' so, दित्यषाद् ।

The division of this sūtra from the last is for the sake of the subsequent sūtras, into which the anuvṛtti of वह् only is carried and not of सह्. See Yajur Veda, XIV 10, XVIII 26.

३४११ । कव्यपुरीषपुरीष्येभ्यु । ३ । २ । ६५ ।

ययु वहेज्युर्द स्याच्छन्दसि । कव्यवाहनः । पुरीषवाहनः । पुरीष्यवाहनः ।

3411 In the Chhandas, the affix ज्युट् comes after the verb वह् when it is in composition with the words कव्य 'oblation of food to deceased ancestors,' पुरीष 'faeces' and पुरीष्य 'water.'

As कव्यवाहनः पितृणाम् (Yajur Ved. II 29) 'fire that carries the oblation to the *pitṛas*,' पुरीषवाहनः 'carrier of water,' पुरीष्यवाहनः (Yaj. Ved. XI 44). The feminine of these words is formed by adding long ई ।

३४१२ । हव्येऽनन्तःपादम् । ३ । २ । ६६ ।

अग्निर्नो हव्यवाहनः । पादमध्ये तु 'वहश्च' इति विश्वेव 'हव्यवाहनिरन्तरः पिता नः' ।

3412. The affix ज्युट् comes in the Chhandas, after the verb वह् 'to carry' when it is in composition with the word हव्य 'an oblation to gods,' provided that, the word so formed does not occur in the middle of a pāda (fourth part of a stanza).

As अग्निश्च हव्यवाहनः 'fire, the carrier of oblation to the gods,' (Rig. Veda. I 44 2).

When this word occurs in the middle of a pāda, or at the beginning the form is हव्यवद् which is derived by adding the affix विद् (sūtra 3110) As हव्यवद्विनिरजर पिता न 'the never-decaying Agni or fire that carries oblation to the gods, is our father' (Rig Veda III 2 2)

३४१३ । जनसनखनक्रमगमो विट् । ३ । २ । ६७ ।

'विट्वने।—' (३६८२) इत्यात्वम । अज्जागोजा । 'गेषा इन्द्रो नृषा असि । 'सनी-
तेरन.' (३६४५) इति यत्वम । 'इय युष्मेभिर्विस्त्राहवारुजत' । 'आ दधिका श्रवसा पञ्च
कण्ठी' । अयेगा ।

3413 The affix विट् (the whole of which is elided) comes in the Chhandas after the verbs जन् 'to be born,' सन् 'to bestow,' खन् 'to dig,' क्रम् 'to pace' and गम् 'to go,' when a word ending in a case-affix is in composition, and the final nasals are changed into long आ ।

The words कृन्दसि उपसर्गे and सुषि are understood in this sūtra The verb जन् includes two verbs meaning 'to be born' and 'to happen,' so also सन् means both 'to give' and 'to worship'

Of the affix विट् the latter ट् is indicatory, and is qualifying, as in VI 4 41 S 2982, by which rule the final nasal of जन् सन् &c, is replaced by long आ when the affix विट् follows, and the whole affix is elided by VI 1 67 S 375

As अर्षी जन् + विट् = अज्जा (Rig Ved VII 34 16) 'born in water' (VI-4 41 S 2982), गोजा 'born in the heaven & God' (Rig Veda IV 40 5) So also from सन्—गेषा 'acquainting or bestowing cows' (VIII 3 108 S 3645), गेषा इन्द्रो नृषा असि O Indra bestower of cows! thou art lover of mankind' (Rig Veda IX 2, 10) From खन्—विहखा 'digger of lotus stalk,' कूपखा 'digger of well' From क्रम्—दधिका, 'who gets milk' as, आ दधिका श्रवसा पञ्च कण्ठी (Rig Veda IV 38, 10 and 40 5) From गम्—अयेगा उन्नेतृकाम् 'the leader'

३४१४ । मन्त्रे श्वेतवहोक्थशस्युरोडाशो शिवन् । ३ । २ । ७१ ।

'+ श्वेतवहादीना इमादस्यति वक्तव्यम् + ' यत्र पदत्वभावि तत्र शिवनेऽपवादो ह्यस्वत्वव्य
व्यर्थः । श्वेतवा । श्वेतवाही । श्वेतवाहः । उक्थानि उक्थेर्वा असति उक्थशः यजमानः ।
उक्थशसि । उक्थशसः । पुरो दाशयते पुरोडा ।

3414. In the Mantra the affix शिवन् comes after the words श्वेतवह, उक्थशस् and पुरोडाश् ॥

The above words contain both the verb and the upapada, the fact of their being so given indicates that there is some irregularity in the application of the affix

Thus the affix शिवन् comes after the verb वच् preceded by the upapada श्वेत as denoting an agent, while the force of the whole word so formed denotes an object As श्वेता एन चरन्ति = श्वेतवाह nom sing श्वेतवा. 'a name of Indra' (whom white horses carry) See VIII 2 67 S 3416

The affix शिवन् is applied to the verb अस् 'to praise' when preceded by

the word उक्थ as object or instrument, and then the nasal is irregularly dropped. As उक्थानि उक्थैर्या यमति = उक्थयाम, nom sing उक्थयाः (Rig Veda II 39 1) 'a reciter of hymns, the name of the sacrifice'.

The यिवन् is applied after the verb दाश् to give, preceded by पुरो, and द is changed into ड, the force of the whole word denoting an object. As पुरो दाशयन्ति हन् = पुरोडाश, nom sing पुरोडा (Rig Veda III 28 2) 'an offering'.

Vari — The augment डस् is added to the words श्वेतवाह् &c, when the *pada* affixes follow. Thus before *pada* terminations श्वेतवाह् becomes श्वेतवस्. Therefore its Instrumental dual is श्वेतयोभ्याम्, pl श्वेतयोभिः.

The augment हस् is not applied before सर्वनामस्थान and भ terminations. As श्वेतवाहा, श्वेतवाहः. The whole declension of this word is given below —

	Sing	Dual	Plural
Nom	श्वेतवाहः	श्वेतवाहौ	श्वेतवाहः
Acc	श्वेतवाहम्	Do	Do
Ina.	श्वेतवाहा	श्वेतयोभ्याम्	श्वेतयोभिः
Dat	श्वेतवाहे	Do	श्वेतयोभिः
Abl	श्वेतवाहः	Do	Do
Gen	Do	श्वेतवाहोः	श्वेतवाहाम्
Loc.	श्वेतवाहि	Do	श्वेतवसु
Voc	श्वेतवाह् or श्वेतव.		

३३९५ । अवे यज्ञः । ३ । २ । ७२ ।

अवया । अवयाजो । अवयाज ।

3415 In the Mantra the affix यिवन् comes after the verb यज् 'to sacrifice' when in composition with the word अव् ।

As अवयाज, nom sing अवया (Rig Veda I 173 12) 'the name of a Vedic priest', as त्व यज्ञे वरुणस्यावया अस्मि 'Thou art the priest of Varuna in the sacrifice'.

The division of this aphorism from the last in which it could have been included, is for the sake of the subsequent sūtras in which the *anuvāsa* of यज् only runs. This word is thus declined —

	Sing	Dual	Plural
1st	अवयाः	अवयाजौ	अवयाज
2nd,	अवयाज	अवयाजौ	अवयाजः
3rd	अवयाजा	अवयोभ्या	अवयोभिः

३३९६ । अवयाः श्वेतवाः पुरोडाश्च । ८ । २ । ६७ ।

एते संवृद्धौ कृतदीर्घा निपात्यन्ते । चाहुव्यशा ।

3416. The substitution of VIII 2 66 S 162 takes place for the final of the Nominatives and vocatives of अवयाज्, श्वेतवाह् and पुरोडाश् giving the irregular forms अवयाः, श्वेतवाः and पुरोडाः ॥

They are so exhibited here, for making them long in the Vocative singular also. For they could not have been lengthened in the Vocative singular, be-

cause VI 4 14 does not apply to it. Thus हे अवया, हे प्रवेतवा, हे पुरोडा. By force of च in the sūtra we form उक्कवया, also similarly

३४१७ । विजुपे छन्दसि । ३ । २ । ७३ ।

उक्क उपपदै यजेविच । उपपद ।

3417 The affix विच् comes after the verb यज् when उप precedes, in the Chhandas

As उपपदकर्मिण्ये वहन्ति 'they carry it up with the उपपद formulas' उपपद is the name of eleven formulas at a sacrifice

३४१८ । आति मनिन्कनिवनिपश्च । ३ । २ । ७४ ।

सुपुष्यसर्गे वोपपदै आदन्तेभ्यो धातुभ्यश्छन्दसि विषये मनिनादयस्तत्र प्रत्ययाः स्युः । चादित् सुतामा । सुधीवा । सुधीवा । भूरिदावा । घृतपावा । विच । कीलालपा ।

3418. The affixes मनिन् (मन्) कनिप् (वन्), वनिप् (वन्) and विच् come in the Chhandas, after verbs which end in long आ, when a case-inflected word or an upasarga is in composition

The force of 'and' is to include विच्. Thus सुदा + मनिन् = सुदामन्, 1st sing सुतामा (Rig. VI. 30 7) 'one who gives liberally,' सुरी + कनिप् = सुधी + वन् (VI. 4. 66 = सुधीवन्, 1st sing सुधीवा 'having good understanding,' सुदा + कनिप् = सुगोवन्, 1st sing सुगीवा 'a good drinker,' भूरि + दा + वनिप् = भूरिदावन्, 1st sing भूरिदावा (Rig. II 27 17) 'liberal,' घृतपावन् 1st sing घृतपावा (Yaj VI 19) 'ghee drinker'

The affix विच् is also included in this aphorism. As कीलाल + पा + विच् = कीलालवा. (Rig. X 91 14) 'nectar-drinker'

३४१९ । कहुलं छन्दसि । ३ । २ । ८८ ।

उपपदान्तरेषु हन्तेर्बहुलं क्लिप्वात् । मातृहा । पितृहा ।

3419. In the Chhandas, the affix क्लिप् diversely comes after the verb हन् 'to kill' with the sense of past time, even when the word in composition with it is other than those mentioned in III. 2. 87 S 2998

This aphorism ordains क्लिप् in cases which are not governed by the restrictive rule contained in III 2 87 S 2998. As मातृहा सप्तमं नरकं प्रविशेत् 'may the matricide enter the seventh hell,' so also पितृहा 'patricide'

Diversely we find also मातृघात. and पितृघात ।

The Past participle Nishthā is generally formed by त्, but in the Vedas, it is formed by the affixes of the Perfect tense also, and the Perfect itself is formed sometimes by the affixes कानच् and क्तु as already taught in the sūtras III 2 105 S 3093, III 2 106 S. 3094, III, 2 107 S 3095 They are repeated here again

३४२० क । छन्दसि लिट् । ३ । २ । १०५ ।

भूत समान्ते । 'अह द्यावापृथिवी आततान्' ।

3419 A In the Chhandas, the affix लिट् comes after a verb, with the force of Past participle, and Past tense in general

As अर्द्धं आधापयवी आतप्तान 'I stretched the heaven and the earth.' Here the word आतप्तान has the force of nishthā

३४१९ ख । लिटः कानच्वा । ३ । २ । १०९ ।

3419 B In the Chhandas the affix लिट् is optionally replaced by the affix कानच्, the affix has the force of the Perfect

As अग्निं चिक्वान 'he consecrated the fire,' सोमं सुगुणाः 'he pressed the soma juice'

This affix comes after those verbs only which take Atmanepada termination. See I 4. 100 तृत्तान (Rig Veda I 3 6)

३४१९ ग । क्नुम् । ३ । २ । १०९ ।

इन्द्रसि जि कानक्नुम्वा स्त । 'चक्राणां दृष्टिः' । 'यो नो अग्ने अरिर्वो अघायुः' । * इन्द्रस्य चक्रवर्त्तयेष्वाया कञ्जक्तव्य * । 'क्याच्छन्दसि' (३१५०) । उपस्य स्य त । 'अघायुः' । * अरिधिकारे सवसर्वा इन्द्रसि वाच्या * । 'ऊवास्तु मे जवः' । 'देवस्य सधितु सधे' ।

3419 C. In the Chhandas the affix क्नुम् is optionally the substitute of लिट्, the kvasu formed word has the force of the Perfect.

As कश्चित्सु 1st sing अक्षिवान् 'eaten' (Yaj VIII 19), पयिवद् 1st sing. रिविवान् 'drunk'

Thus चक्राणां दृष्टिः पात्यम् (Rig Veda VIII. 7 23).

यो नो अग्ने अरिर्वान् अघायुः (Rig Veda I 147 4)

Here the word अरिर्वान् is formed from the root रा 'to give,' with the affix क्नुम् having the force of Perfect. The Negative Particle अ is added. Thus रा + क्नुम् = रा रा + वृम् = रा रा + इद् + वम् (VII 2 67 S 3096) = ररिवम्. The Nom. Sing. is ररिवान् 'a generous man' अरिर्वान् "a miser, an enemy."

By S III 1 8 S 2657 the affix क्यच् is added to a noun in order to denote a wish for one's own self. The following vārtika makes an exception in the Vedas.

Vārt — In the Vedas, the affix क्यच् is added after the word अघ, even when the wish is with regard to another. As मा त्वा वृका अघायवो विदन्. Here अघायुः (pl अघायव) is formed by क्यच्, उ being added by III 2 170. S 3150, and अ is added by VII 4 37. See Rig Veda I. 120 7. Thus अघ + क्यच् = अघ + य = अघ + य + उ (III 2 170 S 3150) = अघा + यु (VII 4 37 S. 3590).

By sūtra III 3 56. S 3231, the affix क्च् is added to roots ending in क् or क्, but in the Vedas this affix is added even after roots in उ or ऊ by the following Vārtika.

Vārt — The word अघ and सध are formed by the affix अघ् and they occur in the Vedas. As 'ऊवास्तु मे जवः,' 'देवस्य सधितु,' सधे (Rig Veda V 82 6)

These roots जु and सु would have otherwise taken the affix अघ्. The form would have been the same, but there would be difference of accent. See Rig. I 112. 21, and Yaj XI 2.

३४२० । मन् वृषेपचमनविदभूवीरा उदात्तः । ३ । ३ । ९६ ।

वृषादिभ्यः क्तिन्स्यात् । स घोदात्तः । 'दृष्टिं दिवः' । 'सुखमिष्टये' । 'यथापक्षीकृत' । 'इयं ते वयसो मतिः' । 'विजिः' । भूतिः । 'अग्ने आ दाहि वंशये' । 'राती स्यामोमयासः' ।

3420. In the Mantra literature, 'ktin' acutely accented comes after the following roots, forming words in the feminine gender, denoting a mere action — 'vrish' (to rain), 'ish' (to wish), 'pach' (to cook), 'man' (to think), 'vid' (to know), 'bhū' (to be), 'vi' (to go, to consume) and 'rā' (to give)

The construction of this sūtra is anomalous. Instead of the bases being put in the ablative case, they are put in the nominative case. Thus वृष्टिः 'raining', इष्टिः 'wishing', पक्तिः 'cooking', मतिः 'thinking', विक्तिः 'knowing', भूतिः 'being', कीतिः 'consuming', रातिः 'giving'.

As "स नो वृष्टि दिवः." (Rig Veda 11 6.5).

सुखमिष्टये (Rig Veda VI 70 4)

पक्षात्पक्षीति (Rig Veda IV 24 7).

मय्यसी मति (Rig Veda VIII 74 7)

भूतिभूदिमः (Rig Veda I 161 1)-

अग्न आवाहि कीतये (Rig Ved VI 16 10)

रातो स्वामोभयास (Rig Ved VII 1, 30)

३४२१। छन्दसि गत्यर्थेभ्यः। ३। ३। १२९।

सुवेदादिपदेषु गत्यर्थेभ्यो धातुभ्यश्छन्दसि युज्यताम्। खलोऽपवादः। सूयसदनोऽग्निः।

3421 The affix 'yuch' comes in the Chhandas, after roots having the sense of 'to go', when the word 'ishad' &c meaning 'lightly' or 'with difficulty' are in composition with such verbs

This debars the affix खल् of III 3 126, 127 S 3305 and 3308. Thus सूयसदनोऽग्निः। सूयसदनमन्तरिक्षम्। See T S 7 5 20 1.

३४२२। अन्येभ्योऽपि दृश्यते। ३। ३। १३०।

गत्यर्थेभ्यो येन्ये चातवस्तेभ्योऽपि छन्दसि युज्यताम्। 'सुवेदनामकयोद्ब्रह्मणे गाम्'।

3422 The affix 'yuch' is seen to come in the Vedas, after other verbs also, than those meaning 'to go'

Thus सुवेदास नाम कयोद् ब्रह्मणे गाम्, so also सुवेद नाम कयोद् ब्रह्मणे गाम् (Rig Veda X. 112, 8)

३४२३। छन्दसि लुङ्लङ्लिटः। ३। ४। ६।

धात्वर्थानां सञ्चये सर्वकालेष्वेते धातुः। एते धातव्यं गत्यर्थः। लुङि। 'देवो देवेभिरागमत्'। लोट्ये लुङ्। 'इद तेभ्योऽकरं नमः'। लङ्। 'अग्निमद्य होतारमदधीताय यजमानः'। लिट्। 'अद्या ममार'। अद्या क्रियत इत्यर्थः।

3423 In the Vedas, the Aorist, Imperfect and Perfect are optionally employed in all tenses, in relation to verbs

The words धातुमन्वन्ध and ह्यन्तरस्याम् are understood here also. By saying 'optionally', other tense affixes may be similarly employed

Thus देवो देवेभिरागमत् (Rig I 1 5) 'O God Agni come hither with the gods'. Here the Aorist आगमत् has the force of the Imperative देवो देवेभ्योऽकरं नमः 'I make salutation &c &c.' (Rig X 95 17) Here अकर is Aorist (लुङ्) and has the sense of the Present.

So also अग्निमन्त्र होतारमवृणीताय यजमानः । Here लङ् is used instead of लट् ।

So also अद्या ममार = अद्या म्रियते । Here लिट् is used instead of लट् ।

NOTE — अगमत् is formed with the affix अङ् of the Aorist because the root गम् has an indicative लृ in the Dhātupāṭha and belongs to Pushādī class

अकारम् here च्लि is replaced by अङ् by sūtra VII 2 13 S 2293 Thus क + अङ् + म् Then there is guna by VII 4 16 S 2406 With the augment अ we get अकारम् "I did"

अवृणीत from वृञ् 'to choose', add लङ्, and वना विकारणा because the root belongs to Kryādī class Then there is long ई by VI 4. 113 S 2497 Thus we have अवृणीत ॥

३४२४ । लिङ्घे लेट् । ३ । ४ । ७ ।

विध्यादौ हेतुहेतुमद्भावाद्वा च धातोर्लेट् स्याच्छन्दसि ।

3424 The affix 'Let' is optionally employed in the Vedas, wherever the Potential can be used

The formation of लेट् is shown in the subsequent sūtras In the first place, the vikarāṇa सिप् is sometimes added between the Personal endings and the root. Secondly, the Personal-endings themselves lose their इ thus ति becomes त्, सि becomes स् । Thirdly, the word takes the augment अद् and आद् between the Personal-endings and the root. Fourthly, the सिप्, vikarāṇa sometimes causes Vriddhi also

३४२५ । सिञ्जहुलं लेटि । ३ । १ । ३४ ।

3425. सिप् is diversely the affix of a verbal root when लेट् follows

३४२६ । इतरश्च लोपः परस्मैपदेषु । ३ । ४ । ९७ ।

लेटस्तिङामितो लोपो वा स्यात्परस्मैपदेषु ।

3426. In the Parasmaipada affixes the 'i' is optionally elided in the Subjunctive

The वा of the preceding Aṣṭādhyāyī sūtra III. 4. 96. is understood here also

३४२७ । लेटोऽडाटौ । ३ । ४ । ९८ ।

लेटः 'अद्' 'आद्' एतावायमौ स्त । तौ च पितौ । 'सिञ्जहुलं सिङ्गुलम्' । इतिङ् । 'प्र या आयूषि तारिषत्' । 'सुपेशस्करति जोषिषत्' । 'आ सावित्र्यर्चसानाय अरत्' । सिञ्जहुलस्य चाभावे । 'पताति विद्युत्' । 'प्रिय. सुर्वे प्रियो अग्ना भवति' ।

3427. The augments 'at' and 'āt' are added to the personal endings of the Vedic Subjunctive.

The augments अद् and आद् are पितृ and are not to be added at once, but by turns. Thus लुप् + सिप् + अद् + त् = जोषिषत्, तारिषत्, आन्दिषत्, similarly वत् + आद् + ति = पताति, व्यावपाति । See III. 1 34 for the addition of सिप् in the above.

NOTE — The vikarāṇa सिप् is treated as लिप् and therefore causes Vriddhi-

Thus from the root वृ we have तारिषत्, as लुप् + लिप् = लृ + सिप् + लिप् = लृ + वद् + सिप् + लिप् = तार + इ + सि + ति = तारिषत् । Thus प्र या आयूषि तारिषत् ।

Similarly जोषिषत् from लुप् प्रीतिसेवनयोः, as in सुपेशस्करति जोषिषत् ।

Similarly अस्मादिभ्यः from दुप्रसवैश्वर्ययोः, as in the following—

आ सावित्रदर्शनाय यजत्र (Rig Veda X 99 7)

But when there is no सिप् added, and the इ of the Personal-endings is not elided, then we have forms like यताति विद्युत् and प्रियः सूर्येप्रियो अग्नाभवाति (Rig Veda V 37 5)

In fact लोट् is a composite Mood, and may be considered to have six tenses as shown below —

I.—Present —लोट्

I भवति	भवतः	भवन्ति
भवाति	भवात्	भवान्ति
II भवसि	भवथ.	भवथ
भवासि	भवाथः	भवाथ
III भवामि	भवावः	भवामः
	भवाव	भवाम

II —Imperfect

I भवत	भवत	भवन्
भवात्	भवात्.	भवान्
II भवः	भवथः	भवथ
भवाः	भवाथः	भवाथ
III भवाम्	भवावः	भवामः
	भवाव	भवाम

III —Present Conditional

I. भविषति	भविषतः	भविषन्ति
भविषाति	भविषातः	भविषान्ति
II भविषसि	भविषथः	भविषथ
भविषासि	भविषाथः	भविषाथ
III भविषामि	भविषावः	भविषामः
	भविषाव	भविषाम

IV.—Imperfect Conditional

I. भविषत्	भविषतः	भविषन्
भविषात्	भविषात	भविषान्
II. भविषः	भविषथः	भविषथ
भविषाः	भविषाथ	भविषाथ
III भविषाम्	भविषावः	भविषामः
	भविषाव	भविषाम

V —Strong Present Conditional

I. भाविषति	भाविषतः	भाविषन्ति
भाविषाति	भाविषातः	भाविषान्ति
II भाविषसि	भाविषथः	भाविषथ
भाविषासि	भाविषाथः	भाविषाथ
III भाविषामि	भाविषावः	भाविषामः
	भाविषाव	भाविषाम

VI —Strong Imperfect Conditional

I. भाविषत्	भाविषतः	भाविषन्
भाविषात्	भाविषातः	भाविषान्

३४३१ । उपसखादाशङ्कयोश्च । ३ । ४ । ८ ।

अथान्ध आशङ्का च नन्द स्यात् । 'अहमेव पशूनामीशे' । 'नेज्जिह्वायन्ता नरकं पताम' ।
अथ. इन्. आनन्ती (२५५७) ।

3431. Where a contingent promise (a reciprocal agreement), or where apprehension is implied, the affix 'Let' is employed after a root, in the Chhandas Literature

The word उपसखाद means 'reciprocal agreement, contracting to do' Thus यदि मे भवानिदं कुर्याद् अहमपि भवत इदं दास्यामि 'If you do this for me, I will give this to you' Agreements like these are called उपसखाद ; while guessing or inferring the result from a cause is called आशङ्का 'apprehension or fear'

Thus अहमेव पशूनामीशे ॥ This is the reply of Râtra, when he was solicited by the Devas, to conquer Tripura The word पशु means "bound souls, jivas treading the round of Samsâra" पताम is Let the final स् is elided by III 4 98 S 3428 मठया श्वं वा यदा गृह्यान्ते ॥ मठ्वेवत्यान्येव च पात्राययुष्यान्ते ॥ नेज्जिह्वायन्तो (or नेज्जिह्वायन्तो) नरकं पताम ॥ (Nir I 11 Bôtilm_k) = जिह्वाचरणेन नरकपात आशङ्कते ॥ All the above examples have the sense of Potential, but the Subjunctive (Let) must be employed necessarily in these senses and not optionally, which anupratti was understood in the last sūtra

By III 1 83, S 2557, in the Imperative 2nd Pers Singular, आनच् is sometimes substituted for the vikarana शना, after the Kryâdi roots ending in consonants By the next sūtra, शायच् is optionally the substitute in the Vedas.

३४३२ । छन्दसि शायजपि । ३ । १ । ८४ ।

अपिशब्दाच्छानच् । '४ हृषहोमश्छन्दसि ४' इति वक्ष्य भ । 'गृभाय जिह्वया मधु' । 'बधानं दध सवित' । 'अनिदिताम्—' (४१५) इति वक्ष्यातेर्नलोप । 'गृभ्यामि ते' । 'मध्वा जभार' ।

3432 In the Chhandas, शायच् is also the substitute of शना after roots ending in consonants, when हि follows

Thus गृभाय जिह्वया मधु (Rig Veda VIII 17 5) "take up the honey with the tongue" The affix आनच् is also employed by force of the word अपि in the aphorism as बधानं पशून् 'bind the beasts'

Fact. — In the Chhandas, भ is substituted for the ह of हृ and गृह ॥ Thus गृहमेव संभरति, मठदस्य गृभ्याति, सामिथ्येनोक्तघिरे, उदग्रामञ्चरि सामञ्चब्रह्मदेवा अशीवुधन् ॥

Note — गृभाय is derived from गृह् 'to seize', the र is vocalised by यजिज्या etc VI 1 16 S 2412, and ह changed to भ by the vâitika above given. Thus गृह् + ना + हि = गृह् + ना = गृभ् + ना = गृभ् + नाय (शायच्) = गृभाय 'take up thou'

Note — बधान is formed by आनच्, added to the root बन्ध 'to bind' the nasal is elided by VI 4 24 S 415, the Imperative affix हि is elided by VI 4 105 S 2202 Thus बन्ध् + शना + हि = बध् + शना + हि = बध । आन + हि = बध् + आन + ० = बधान "bind or tether"

Other examples of the change of ह into भ by the above vâitika are given below. —

गृभ्यासिते (Rig Veda X. 85 36), मध्वाजभार

३४३३ । व्यत्ययो बहुलम् । ३ । १ । ८५ ।

विकरणां बहुल व्यत्यय स्याच्छन्दसि । 'आण्डा शुष्णस्य भेदति' । भिनत्तीति प्राप्ते । 'जरसा मरते पति' । म्रियते इति प्राप्ते । इन्द्रो वस्तेन नेषतु । नयतेलोट शप्सिपी द्वौ विकरणाः ॥ 'इन्द्रेण युजा तरुणम् वृत्रम्' । तरेमेत्ययं । तरेतिर्विध्यादौ निङ् । उ. शप्सिपिचेति त्रयो विकरणाः ।

सुप्तिदुपयत्तलिङ्गनराणां कालहलद्वस्वरकर्तृयङ्गा च ।

व्यत्ययमिच्छति शास्त्रकदेवा सोऽपि च सिध्यति बाहुल्येन ।

'धुरि दक्षिणाया' । दक्षिणस्यामिति प्राप्ते । 'ज्वालये अश्वयूषाय तदति' । तदन्तीति प्राप्ते । उग्रयज्ञ परस्मैपदान्नेपदे । 'ब्रह्मचारिणमिच्छते' । इच्छतीति प्राप्ते । 'प्रतीपमन्य ऊर्मिर्गृध्यति' । गृध्यति इति प्राप्ते । 'मधोःस्वप्ना इवाहते' । मधुन इति प्राप्ते । नर. पुरुष । 'अथा स वीरिर्दशभिर्विधूया' । विधूयादिति प्राप्ते । काल कालवाची प्रत्यय । 'श्वेऽग्नीनाथास्यमानेन' । लुटो विधये लट् । 'तमसो ना अदुक्षत' । अदुक्षति प्राप्ते । 'मित्रं वयं च सूरयः' । मित्रा वयनिति प्राप्ते । स्व व्य

त्ययस्तुवक्ष्यते । कर्तृशब्द कारकमात्रपर । तथा च तद्व्याचिना कतञ्चित्ताना व्यत्यय । आवादायश्च विधयेऽपि । अवयवे विशेष । यदो यशब्दादारभ्य 'लिङ्ग्याश्रिष्यड' (३४३४) इति इकारेण । प्रत्याहारः । तेषां व्यत्ययो भेदतोत्यादिरुक्त एव ।

3433 In the Chhandas there is diversely an interchange of the various vikaranas शप् and the rest, which have been ordained under special circumstances

The word व्यत्यय means transgression of the fixed rule, or interchange, taking of two vikaranas at a time, and so on. Thus भेदति = भिद + शप् + ति, instead of भिनत्ति from the root भिद 'to split', belonging to the Rudhādi class, *e g* आण्डा शुष्णस्य भेदति (Rig VIII 40 11) "He (Indra) breaks the eggs (ohidien) of Shushna", so also, जरसा मरते पति (Rig X 86 11.), here there is मरते = म् + शप् + ते instead of म्रियते, the root म् belonging to the Tudīdi class. So also there are two vikaranas at one and the same time, in the following. इन्द्रो वस्तेन नेषतु 'May Indra lead by this abode', here there is नेषतु 3rd per sing of the Imperative (लोट्) of the root नी 'to lead', there are two vikaranas सिप् and शप् instead of नेषतु = (नी + शप् + तु), इन्द्रेण युजा तरुणम् वृत्रम् (Rig VII 48 1) The word तरुणम् (तृ + उ + सिप् + शप् + अम्) is the 1st per sing of the Optative (लिङ्) of the root तृ and is formed by three vikaranas, the classical form being *g* तरेम 'may we cross.'

Kārikā — In the Vaidic literature we have many apparent irregularities with regard to the application of (1) सुप्, (case affixes), (2) तिङ् (Personal endings), (3) कर्त्तव्य (Parasmaipada or Atmanepada affixes), (4) rules of gender, (5) person or (6) tense (7) rules of interchange of consonants, or (8) of vowels, (9) rules of accent (10) rules relating to क्त and क्तित affixes and (12) rules relating to the affixes included in the pratyāhāra षड् (III. I. 22 to III 1 86). All these irregularities are explained by the author by the word बहुलम् ॥ In fact, the word *bahulam* not only covers, but explains and justifies all Vaidic anomalies.

NOTE — The word शास्त्रज्ञ "science-maker," in the above *kārikā* refers to Pāṇini.

Thus —

(1) Irregular application of case-affixes: धुरि दक्षिणाया: (Rig Veda I 164 9.)

Here दक्षिणाया (Genitive) is used instead of the Locative दक्षिणस्याम् ॥

(2). Irregular application of Personal-endings चर्वाले ये अवग्रहाय सन्ति (Rig Veda I 162 6) Here सन्ति is used instead of सन्ति ॥

(3) Irregular use of Parasmaipada and Atmanepadas as, ब्रह्मचारिणमिच्छते । Here Atmanepida इच्छते is used instead of Parasmaipala इच्छति ॥ Similarly प्रतीपमन्य ऊर्मयुध्यति instead of युध्यते ॥

(4) Irregular use of Genders, as मधोस्तूता इधानते । Here the word मधु which is Neuter gender, is declined as Masculine The classical form is मधुन ॥

(5) Irregular use of Person The word नरः in the Kārikā means Person As अथा सवीरे इशमि विदूयाः instead of विदूयात ॥ Here 2nd Person is used for 3rd Person This word is the Benedictive Mood of the root वृ "to mix," with the prefix वि ॥

(6) Irregular use of Tenses The word काल in the Kārikā means the affixes denoting time Thus प्रवेदिनीन् आधास्यमानिन । Here कृट् is used instead of लुट् । It is formed from धा with the affix आनच् (III 3 14 S 3107) and the Mood, affix ह्य (III 1 33 S 2186), and the augment मुक् (VII 2 82 S 3101)

(7) Irregular interchange of consonants as, सप्तमे नः अनुवत् । Here व is, not changed to ध । The proper form is अनुवत् ।

(8) Irregular vowels ; अ, मित्रं वयं च सूरयः instead of मित्रा वयम् ॥

(9). Irregular use of Accents This will be illustrated later on

(10) Irregular use of Kārakas The word कर्त्तु in the Kārikā means Kāraka, and includes the Kṛit and Taddhita affixes Thus from the root अद् 'to eat' with the upapada अच्, a compound is formed by adding the affix अच् । Thus अच् + अद् + अच् = अच् + आद = अचाद । But in the Vedas, affix अच् is used. Thus अच् + अद् + अच् = अच् + अद = अचादः । Here though the resulting form in both cases is the same, yet in analysis they will be different Thus in one case it would be अच् + आदाय, in the other अच् + अदाय ॥

(11) The यङ् in the Kārikā is a Pratyāhāra formed with the य of III 1. 22, and the ङ् of अङ् in III 1 86 There is irregular use of these affixes also in the Vedas. These affixes are —

1. यङ् Intensive affix 2 क्तिच् Causative and Ohirādi class affix 3 यङ् Kāndu yādi class affix 4 आय 5 ईयङ् 6. क्तिङ् 7 ह्य and ताति of the Future Tense &c 8 लिय of Let 9 आम् of Perfect 10 स्ति and तिच्, वत्, चङ् and अङ् and तिच् of the Aorist 11 यक् of the Passive; 12 The vikāranis शप्, श्यन्, शन्, श्च शनम्, उ, वना, and the Benedictive अङ् । The irregular use of these has already been illustrated in the examples like भेदति &c

३४३४ । लिङ्याशिष्यङ् । ३ । १ । ८६ ।

आशीर्लिङि परे धातोर्ह् स्थाकन्दलि । 'यच् उम्' (२४५४) । 'मन् वेदेमागये' । 'कुशेरवत्तय + ' । 'पितरं च दुष्टेयं मातरं च' अङि तु 'अङ्ङि—' (२४०६) इति गुणः आत ।

3434. The affix अङ् is employed in the Chhandas when the affixes of the Benedictive (आशीर्लिङ्) follow.

This debars वृत्. The affixes of the Benedictive are ārdhadhātuka by III 4. 116 S 2315; but in the Vedas they are sārvaadhātuka as well, see III 4. 117 S 3135. The scope of the present rule is confined to the Benedictive of the verbs स्वा गा, गम, वच्, वद यक् and कृ, as उपस्थेयम्, सत्यमुपनेयम्, गमेमं जानता गृह्णात, मंत्र बोधेमानये, विदेयमेना मनसि पविष्टा, व्रतम् चरिष्यामि तच्छक्रेयम्, स्थगं लोकमाकरोयम्.

Pāṇi — The affix कृ is employed in the Chhandas after the verb वृत् in the Benedictive. Had there been कृ, it would have caused *guna* by rule VII 4. 16 S. 2406, to prevent this, कृ is ordained, as पितरश्च दृष्टेर्मातरश्च (Rig. Veda I. 24. 1) 'May I see the father and the mother'

३४३५ । कृन्तस्युभयथा । ३ । ४ । ११७ ।

धात्वाधिकार उक्त प्रत्यय सार्वधातुकार्धधातुकोभयसंज्ञः स्यात् । 'वर्धन्तु स्वा सुष्टुतयः' । वर्धयन्तित्यर्थः । आधधातुकत्वाविश्लेषः । 'विशृण्विरे' सार्वधातुकत्वात् णु भूमावश्च । 'हृन्तुवो -' (२३८७) इति यण । आटगमहनजन किञिनी लिट् च (३१५९) । आदन्ताद् यणान्ताद्भादेऽथ किञिनी न्त । तौ च लिङ्ग्यत । 'वभिर्वज्रम्' । 'यपि सोमम्' 'दतिर्गाः । जमिर्गुवा' । 'जमिर्गुवायमिन्त्रियम्' । जञि । लिङ्ग्यद्वावादेव सिञ्जे 'कृच्छत्युताम्' (२३८३) इति गुणसाधनार्थे लिङ्ग्यम् बहुलं कृन्तसि (३५७८) इत्युत्वम् । तत्तुरि । जगुरिः ।

3435 In the Vedas this distinction of 'sārvaadhātuka' and 'ārdhadhātuka' is not always maintained, and the affixes ordained after roots are promiscuously employed

In the Vedas, there is no hard and fast rule about sārvaadhātuka and ārdhadhātuka affixes. Sometimes the लिङ् and श्रित् are treated as if they were ārdhadhātuka. Thus वर्धन्तु स्वा सुष्टुतयः । Here the affixes of the लोट् are treated as ārdhadhātuka and consequently there is the elision of the लिङ् by rule VI 4. 51 S 2313, the proper form of this word would be वर्धयन्तु. Sometimes ārdhadhātuka affixes are treated like sārvaadhātuka affixes, as शृण्विरे, here the affixes of the लिट् are treated as sārvaadhātuka and so there is the Vikarṇa णु and the ड is changed into च । Thus, वि + शृ + णु + इरे = वि + च + शृ + इरे (III 1. 74 S 2386) = वि + च + न्व + इरे (VI 4. 87 S 2387) = विशृण्विरे. Similarly, सुन्विरे. The लिङ् is sometimes treated in the Vedas both as ārdhadhātuka and sārvaadhātuka at one and the same time, as उपस्थेयम् अरणं बृहन्तम्. Here, by treating the affix as ārdhadhātuka there is elision of स् in the लिङ् (VII 2. 79. S 2211) and by treating it again as sārvaadhātuka the आ of स्वा is changed into व । So also in जमिन्त्रि the affix is treated as sārvaadhātuka and there is no substitution of झु for जस् as required by II 4. 52 S 2470.

In this connection, we read here again the sūtra III. 2. 171. S. 3151

३४३५ क । आटुगमहनजनः किञिनी लिट् च । ३ । २ । १०९ ।

3435 A. In the Chhandas, the affixes 'ki' and 'kin' in the sense of 'the agent having such a habit &c' come after the verbs that end in long 'ā' or short or long 'ṛi' and after the verbs gam 'to go,' han 'to kill,' and jan 'to be produced,' and these affixes operate like 'Lit' causing reduplication of the root.

The difference in the affixes is made by four indicatory letters, viz क्, ख्, झ् and ञ्. The forces of क्, ख् and झ् have already been explained, the indicatory ञ् makes the word take the *uddatta* accent on the first syllable (VI 1 197 S 3686). Thus से is acute (III 1 3 S 3701), सेन् has acute on the first syllable of the word (VI 1 197), असे has accent of the affix (III 1 3), असेन् throws the accent on the first syllable of the word, the indicatory झ् makes the numbers 11 and 12 Śārvadhātuka, and the root takes the proper Vikarṇa of its class before these affixes, while before सञ्, the acute falls both on the first syllable and the last syllable simultaneously (VI 1 200 S. 3088 VI 2 51 S 3785).

Before going to give examples of these affixes, let us explain what is meant by तुमर्थे 'the sense of the affix तुम्'. The word तुमर्थे is here equivalent to भाव or 'action', for the *pratyayas* or affixes, to which no meaning has been assigned in grammar, convey the meaning of the bases to which they are added. Thus no special meaning having been attached to तुमुन्, it will convey the meaning of the root to which it is added, i.e. it will denote the 'action' of the verb, or Infinitive mood (1) से—यसे (from यञ् + से) राय । (2) सेन्—साधामेवे रथानाम् (Rig V. 66 3) from ह् यसे । (3 and 4) असे and असेन्—अस्मि शत शरदेः कीदसे धा. (Rig III. 36. 10), So also कृत्वे दक्षाय कीवसे' (Rig X 57 34) With असेन् the word will be कीवसे । (5) असे—प्रेषे भगाय from ह्, ह् यसे । प्र + ह् यसे = प्रेषे (6) कसेन् गर्वामिष शिवसे (Rig. V 59 3) It has not the नित् accent (VI 1 197) which would have given us शिवसे । (7 and 8) अध्ये, अध्येन् कठरं पृणध्ये । The accent is on the last in one case and on the first in the other (9) कध्ये—इन्द्राग्नी आहुयध्ये (Rig VI 60 13) (10) कध्येन् शिवध्ये । (11 and 12) ग्रध्ये, ग्रध्येन्—पृषध्ये (Rig VI 27 5), the accent however is on पि । तद् मादयध्ये (Rig VI 60 13) (13) तध्ये—साममिन्द्राय पामये । (14) तवद्—तं ते गर्भे हवामहे दशमे सामि सूतये (Rig X 184. 3) (15) तवेन्=गतये (Rig I 46. 7), कर्तये (Rig I 85 9), इतये ॥

३४३७ । प्रये रोहिष्ये अय्याथय्य । ३ । ४ । १० ।

यते तुमर्थे निपात्यन्ते । प्रयातुं रोहुमव्यपितुमित्यर्थः ।

3437 The words 'prayai,' 'rohishyai,' and 'avyathishyai' are irregular Vaidic Infinitives

Thus (1) प्रये देवेभ्या मही (Rig I. 142 6), प्र + या + क् = प्रये = प्रयातुम् । (2) अवा-मोषधीना रोहिष्ये । अह् + ह्य्ये = रोहिष्ये = रोहयाम । (3) अ + व्यञ् + ह्य्ये = अव्यञ्ज्ये = अव्यञ्जयाम् ।

३४३८ । दृशे विख्या च । ३ । ४ । ११ ।

द्रष्टुं विख्यातुमित्यर्थः ।

3438. The words 'dṛśe' and 'vikhye' are anomalous Vaidic Infinitives

Thus दृशे विप्रथाय सूर्यम् (Rig I. 50. 1) = द्रक्षुम् । विख्याते त्वा हवामि = विख्यातुम् ।

३४३९ । शक्तिं यामुत्कमुलौ । ३ । ४ । १२ ।

अक्रोतावुपपदे तुमर्थे यतो सः । 'विभाजं नायकत्' । 'अधसुपं नायकत्' । विभक्तु-सपलोत्तुमित्यर्थः ।

3439 The affixes 'namul' and 'kamul' are added to roots in the Chhandas to form Infinitives, when they are governed by the verb 'śak' (to be able)

Of the affix कमुल् the real affix is अम्, the letter क् causes viddhi (VII 2 115), and ल regulates the accent (VI 1 193). So also of कमुल् the letter क् prevents guna and viddhi substitution (I 1 5).

Thus अग्निं वै देवा विभज् नाशक्तुवन् 'the Gods were not able to divide Agni' विभज् + कमुल् = विभाज् = विभक्तुम्. So also अपलुप नाशक्तुवन्, instead of अपलोपुम्.

३४४० । ईश्वरे तोसु कसुनौ । २ । ४ । १३ ।

'ईश्वरो विचरितो' । 'ईश्वरो विलिख' । विचरितु विलिखितुमत्यर्थे

3440 The affixes 'tosun' and 'kasun' are added to roots in the Chhandas, to form Infinitives, when the word 'īśvara' is in composition

Thus ईश्वरोऽभिचरितो = अभिचरितुम् । ईश्वरो विलिख. = विलिखितुम् । ईश्वरो विवृदः = वितर्दितुम् ।

३४४१ । कृत्यार्थे त्वैकेकेन्यत्वन् । ३ । ४ । १४ ।

'न म्लेच्छित्वे' । 'नावगाहे' । 'दिदृक्षेय' । 'भूर्यस्पष्ट कर्त्तव्यम्' ।

3441 The affixes 'taval,' 'ken,' 'kenya' and 'tvan' are added to roots in the Chhandas, in the sense of the 'Kṛitya-affixes'

The force of kṛitya affixes is to denote 'action' (भाव) and 'object' (कर्मन्). Thus अन्वेतवै = अन्वेतव्यम्, परिधातवै = परिधातव्यम्, नावगाहे = नावगाहितव्यम्, दिदृक्षेयः (Rig I 106 5) = दिदृक्षितव्यम्, भुययेय = भुययितव्यम्, कर्त्तव्यम्, (Rig I 10 2) = कृतव्यम् ।

The affix त्व was mentioned in sūtra III 4 9, also, there it had the force of the Infinitive, and here that of the Passive Participle. For its accent, see VI 1 200, 2 51

३४४२ । अवचक्षे च । ३ । ४ । १५ ।

'रिपुणा नावचक्षे' । अवख्यातव्यमित्यर्थः ।

3442 The word 'avachakshe' is an anomalous passive participle in the Vedas

Thus रिपुणा नावचक्षे (Rig IV 58 5) = नावख्यातव्यम् । अव + चक्ष् + एण = अवचक्षे । The sūtra II 4 54 S 2436, is not applied here

३४४३ । भावलक्षणे स्येवक्रुडदिचरिदुतमिजनिभ्यस्तोसुर् । ३ । ४ । १६ ।

'आसस्थातो. सादन्ति' । आसमाप्त सादन्तीत्यर्थः । उडता । अपकृताः । प्रकृतिताः । प्रचरिता । होता । आतमिता । 'काममाविजनिता भवाम' ।

3443 The affix 'tosun' comes in the Vedas after the following verbs, when mere name of the action is indicated, viz — 'sthā' (to stand), 'iṣ' (to go), 'kṛi' (to make), 'vad' (to speak), 'char' (to walk), 'hu' (to sacrifice), 'tam' (to grow tired) and 'jan' (to produce)

These are also Infinitives. The phrase कृत्यार्थे is not to be read into this sūtra. The word भावलक्षणे qualifies the sense of the root (भावां लक्ष्यत येन)

Thus, स्था—आ मस्यातोर्वेद्या सोदन्ति=आसमाप्ते. सोदन्ति । इण्—पुरा सूयस्योदेते र धेय । कञ्—पुरा वत्सानामपाकतां । प्रद—पुरा प्रवदितो रग्नेः प्रहोतव्यम् । कर्—पुरा प्रकर्तितो-
रानोधीये ङोतव्याः । (Gopatha Brahmana II 3, 10) । हु—आ होतोरप्रमत्तस्तिष्ठति । तम्—आ तमितोरासीत (Taitt Br I 4 4. 2) जन्—आ विजनिताः सम्भवाम् (Taitt S II 5 1 5)

३४४४ । सृपितृदोः कसुन् । ३ । ४ । १७ ।

भावलक्षण इत्येव । 'पुरा कूस्य विस्वपो विरिञ्चन्' । 'पुरा जनुभ्य आवृद.' ।
इति सुतोषोऽध्यायः ।

3444 In the Vedas, the affix 'kasun' comes after the verbs 'srip' (to creep) and 'trid' (to injure), in the sense of Infinitives indicating name of action

Thus विस्व । पुरा कूस्य विस्वपं (Yaj I 28), आवृद । पुरा जनुभ्य आवृद (Rig VIII 1 12) These words are Indeclinable by I 1 40 S 450

CHAPTER IV

३४४५ । रात्रेश्चाजसौ । ४ । १ । ३९ ।

रात्रिश्चाजसौ इत्येतौ अजस्रियये कृन्दसि । 'रात्री व्यख्यदायतां' । लोके तु कठिकारादिति ङोव्यन्तोदात्तः ।

3445 The affix 'ñip' comes after the word 'râtri' in the Chhandas, and in denoting a Name, except when the affix 'jas' (nominative plural) is added

Thus रात्री व्यख्यदायति, या रात्री खृष्टा, रात्रीभिः. (3rd pl), (Rigveda X, 127 1 I 35 1) but in the nominative plural we have रात्र्यः, the regular plural of the word रात्रि, as in the sentence यास्ता रात्र्यः, instead of रात्र्यः । In the classical literature the feminine is formed by ङीप् (IV 1 45) with acute on the final

NOTE — According to Kâtyañjana, ñip is not added, not only when we apply the nominative plural termination जस्, but in all other terminations beginning with जस् also. Thus रात्रिं वदोषित्वा, here in the accusative singular case also the ङीप् is not employed

But how do you explain the form रात्र्यः in the following तिमिरपटसिर-
यगुण्डिताश्च रात्र्यः ? This 'râtriya' is the nominative plural of 'râtri' which is formed by the feminine affix ñip, and not by ñish. The forms evolved by adding ङीप् or ङीष् are one and the same, except with regard to accent, that formed by ñish has udatta accent on the final the other has it on the initial. The word रात्रि is formed by the kîṭ affix त्रिप् (Un IV 67), and therefore, it is a word which is governed by IV 1 45 because it is a word falling in Bahuvâdi class, by virtue of the general subrule "a word ending with the vowel इ of a kîṭ affix, other than लिङ् belongs to Bahuvâdi class, some say that every word ending in इ, if it has not the force of the affix लिङ् belongs to this class" Therefore it takes ङीप् in forming the feminine

३४४६ । नित्यं कृन्दसि । ४ । १ । ४६ ।

अङ्गादिभ्यः कृन्दसि विषये नित्यं ङीष् । दन्तीयं चिन्ता । नित्यमद्वयमुत्तराद्यम् ।

3446 The affix 'nīsh' is always employed in the Vaidic literature, in forming the feminine of the word 'bhu' and the rest

Thus बह्वीषु हित्वा ग्रथिवन् ॥ Here बह्वी is the name of a herb

The word नित्य 'always' is used in the aphorism, more for the sake of the subsequent sūtra, which it governs than for this sūtra. For the word 'optionally' does not govern this, and the aphorism even without the word 'nitya' would have been a necessary rule and not optional for आरम्भसामान्यादेव नित्याविधि सिद्ध, योग रम्भश्चिन्त्य योजन ॥

३४४६ । भुवश्च । ४ । १ । ४७ ।

दीर्घात् कन्दसि । विभ्यो । प्रभ्यो । विप्रसभ्य इति हुप्रत्ययान्त सूत्रेऽनुक्रियते । उक्तव्यनुवृत्ते । उवटादेगस्तु सौत्र ।

*मुद्रनाच्छन्दसि लिच्च् + 'नित्यस्वर । 'रथोगभून्मुद्रनानी' । दीर्घो लिच्च्मानुवृत्तमम् ।

3447 The affix 'nis' is always employed in the Chhandas in forming the feminine, after the word 'bhu'

Thus विभ्यो, (Rig. Vel. V 38 1) प्रभ्यो (Rig. Vel. I 188 5)

But why not so in the case of स्वयम्भू ? Because it ends in long ऊ, while विभ्यो &c are feminine of विभु, &c ending in short उ as these two words are formed by the affix हु (उ) of III 2 180. In fact the word उक्त 'after a word ending in short उ' of sūtra IV 1 44 governs this also. The word भुव is the ablative case of भु irregularly formed by the substitution of उवद्, this form being confined to sūtras only.

Ver. — In the Chhandas, the affix दीर्घ with the augment आनुक् is added to the word मुद्रन, and the affix is treated as if it had an indicatory ल् ॥ The force of the indication ल् is to make the vowel preceding the affix, take the acute accent (VI 1 193 लिति). Thus रथोगभून् मुद्रनानी गविण्यो ॥ (Rig. Veda X 120 2.)

३४४८ । दीर्घजिह्वी चच्छन्दसि । ४ । १ । ५८ ।

नयोगोपधत्वादाप्रप्तो दाशविधीयते । 'आसुरी वै दीर्घजिह्वी देवाना यज्ञवाद् ।

3448 The form दाचजिह्वी 'long tongued' is irregularly formed in the Chhandas

The word दीर्घजिह्वी is the feminine of दीर्घजिह्व, but as the latter has a conjunct consonant for its penultimate, the feminine affix दीर्घ would not have applied to it by IV 1 51. The present aphorism enjoins दीर्घ ॥ Thus दीर्घजिह्वी in the sentence आसुरीवै दीर्घजिह्वी देवाना यज्ञवाद् ॥

NOTE, — The word च, and' in the aphorism is used in order to draw in the word सञ्ज्ञा from the last, so that the word *dirgha-jihvi* is always a Name. Moreover by using the feminine form *dirgha-jihvi* in the sūtra, it is indicated that the application of दीर्घ is necessary and not optional, as was the case in the preceding A hādhyāya sūtras

३४४९ । कद्रुकमण्डल्यो ष्छन्दसि । ४ । १ । ७१ ।

ऊङ् स्यात् । 'कद्रूश्च वै कमण्डलू' ।

* गुग्गुलुमधुजतुपतयालूनमिति धत्तव्यम् + । गुग्गुलू । मधूः । जतू । पतयालूः । 'अव्ययस्यम् (१३-४) ।

* 'आविष्कृत्योपसङ्गान् कृन्दसि +'. 'आविष्कृत्यो वधते' ।

3449 The feminine affix 'ûn' comes in the Vedas after the words 'kadru' (tawny), and 'kamandalu' (a water pot)

Thus कद्रुश्च वै सुपर्णो च ॥ मात्मकमयङ्गु गुद्राय वयात् ॥

Why do we say "in the Vedas" Witness कद्रुः and कमण्डलुः ॥

Vat — So also after the words गुग्गुलु, मधु, जतु and पतयालुः ॥ Thus गुग्गुलुः, मधुः, जतुः, and पतयालुः ।

Vat — The ल्यप् is added to the word आविष् in the Vedas As, आविष्कृत्यो वधते ॥

३४५० । कृन्दसि ठञ् । ४ । ३ । १८ ।

वर्षाभ्यः । ठकोऽपवादः । स्वरं भेदः । वार्षिकम् ।

3450 In the Chhandas, the word 'varshâ' takes the affix 'thañ' in the remaining senses

This debars ठक् The form will have difference in accent As नभश्च नभस्यश्च वार्षिकायतु ॥ The word ऋतु here means "month," ॥ e Nabha and Nabhasya are two rainy months

३४५१ । वसन्ताच्च । ४ । ३ । २० ।

ठस्याकृन्दसि । वासन्तिकम् ।

3451 In the Chhandas, the affix 'thañ' comes in the remaining senses after the word 'vasanta'

This debars ऋण (IV 3 16 S 1387) Thus मधुश्च माधवश्च वासन्तिकायतु ॥

३४५२ । हेमन्ताच्च । ४ । ३ । २१ ।

कृन्दसि ठञ् । हेमन्तिकम् । योगविभाग इतरार्थः । शौनकादिभ्यश्च कृन्दसि (१४८६) । यिनि प्रोक्तार्थः । छाणोरपवादः । शौनकेन प्रक्तमधीयते शौनकिनः । वासुसनेयिनः । 'कृन्दसि' किम् । शौनकीया शिवा ।

3452 In the Chhandas, the affix 'thañ' comes in the remaining senses, after the word 'hemanta'

This debars ऋण (IV 3 16). Thus सद्यश्च सद्यस्यश्च हेमन्तिकायतु ॥ The making of two separate Sûtras of 20 and 21, is for the subsequent sūtra, in which, the anuvṛtti of the word हेमन्त only is taken

Here we must refer again to IV 3 106 S 11८

३४५२ क । शौनकादिभ्यश्च कृन्दसि । ४ । ३ । १०६ ।

3452 A. The affix 'ñin' comes in the sense of enounced b him, after the words 'śaunak' &c, in denoting the Chhandas enounced by them

This debars क् and ऋण ॥ Thus शौनकिनः "who study (IV 2 64) the Chhandas enounced by Śaunaka" Similarly वासुसनेयिनः ।

Why do we say "in denoting chhandas" ? Omitive शौनकीया शिवा "the Orthography of Śaunaka" The affix here is क् (IV 2. 114 S 1337)

३४५३ । दृयश्चकृन्दसि । ४ । ३ । १५० ।

विकारं मयद् स्यात् । शरमय कर्त्तुः । 'यस्य पर्यामयो जुहुः' ।

3453 In the Chhandas, after a dissyllabic word, the affix 'mayat' comes in the sense of 'its product or part'

This ordains मयद् in the sacred literature in the sense dealt with in IV 3 143 S 1523 Thus पर्यामय, दभमय शरमय in the following वस्य पर्यामयो जुहुर्मवति, दभमयम वासो भवति, शरमयम बहिर्भवति ।

३४५४ । नो त्वङ्गुर्ध्रिवित्वात् । ४ । ३ । १५१ ।

उत्त्वानुकारवान् । मौञ्ज शिखरम् । वध्नी जम् तस्य विकारो वार्ध्नी रज्जु । वैत्रो यूपः , सभाया य ' (१६५७) ।

3454 The affix 'mayat' does not come in the Chhandas after a dissyllabic word, having a short vowel 'u' in it nor after the words 'vardhra' and 'bilwa'

Thus मौञ्ज शिखरम् from मुञ्ज by ऋण् ॥ वार्ध्नी बालप्रययिता भवति, वैत्रो ब्रह्म धर्मेयकामेन कार्य ॥

The word उत्तवत् means 'having उत्त or short u (I 1 70)'

The word मुञ्ज is ady. udatta by वृथधान्याना (Phit II 4) and therefore it takes the universal ऋण् (IV 3 134)

The word वध्नी meaning 'skin' is ādyudatta by Phit II 19, and therefore takes ऋण्, the feminine being formed by ऊङ् (IV 1 15), as वार्ध्नी 'rope made of leather' वैत्रः means the yūpa in which sacrificial victims are tied

By the sūtra सभाया य. (IV 4 105 S. 1657) the affix य is added to सभा in denoting excellence But in the Chhandas, the affix ङ is added under similar conditions as taught below.

३४५५ । ठक्कुन्दसि । ४ । ४ । १०६ ।

समेयो युवा ।

3455. The affix 'dh' comes in the Chhandas after the word 'sabhā,' in the sense 'of excellent with regard thereto'

This debars य of the preceding sūtra IV, 4. 105 S 1657 Thus समेय in समेयोस्य युवा यजमानस्य धीरो जायताम् 'let a refined, youthful hero be born to this sacrificer'

३४५६ । भवे कुन्दसि । ४ । ४ । ११० ।

समुप्यन्ताद्भवार्थे यत् । 'मेधाय च विदुष्याय च' । यद्य.यद्य श्रेष्ठिकाखामणादीनां चाव-
वादेऽयं यत् । पक्षे तेऽपि भवन्ति । सर्वविधोना कुन्दसि वैकल्पिकत्वात् । तद्यथा मुञ्जवाचस्य
पर्वतस्तत्र भवो मौञ्जवत् । 'सोमस्येव मौञ्जवत्स्य भव' ॥ आचतुर्यसमाप्तेऽङ्कुन्दोऽधिकारः ।

3456 The affix 'yat' comes in the Chhandas, after a word in the locative case in construction, in the sense of 'what stays there'

This debars ऋण च &c (IV 3 53). Those affixes also are employed in the alternative, there being much latitude of grammatical rules in the Vedas Thus the words मेधाय. and विदुष्याय in the following hymn of the Yajur Veda (16. 38) नमो मेधाय च विदुष्याय च ॥ All the sūtras henceforward up to the end of the fourth chapter, are Vaidic sūtras, the word कुन्दसि being understood in them all. The word भवे governs all the sūtras up to IV 4 118 S 3464.

In the ultimates the affixes यत् &c, will also be employed Thus there is a mountain called मुञ्जवान् Muñjavat, from it we get the Derivative word मोज्जवतः in the sense of तत्र भवः, as in the sentence सोमस्यैव मोज्जवतस्य भक्षः "The eater of Soma plant produced on Muñjavat Mountains"

३४५७ । पाथोनदीभ्यांङ्य । ४ । ४ । १११ ।

'तमु त्वा पाथ्ये दृश' । चनो दधीत नाद्या गिरो मे' । पाथसि भवः पाथ्यः । नद्या भवो नाद्य ।

3457. The affix 'dyan' comes in the Chhandas, in the sense of 'what stays there,' after the words 'pâthas' and 'nadi,' whereby the last vowel with the consonant following, is elided

This debars यत् ॥ Thus पाथसि भव = पाथ्य 'watery, celestial,' so 'also नाद्य. "of the river, fluvial" As in the following hymns 'तमुत्रापाथ्यो दृश,' (Rig Ved VI. 16 15) 'चनो दधीत नाद्या गिरो मे' (Rig Ved II 35 1) पाथ. means firmament, and water

३४५८ । वेगन्तहिमवद्भ्यामण । ४ । ४ । ११२ ।

भवे । 'वेगन्तोभ्यः स्वाहा' । हिमवतोभ्य स्वाहा ।

3458 The affix 'an' comes in the Chhandas in the sense of 'what stays there' after the words 'veśanta' and 'himavat.'

This debars यत् ॥ Thus वेगन्तोभ्य स्वाहा हिमवतोभ्य स्वाहा ॥

३४५९ । सोतसो विभाषा ङङ्यो । ४ । ४ । ११३ ।

जदे यत् । ङङ्योस्तु स्वरे भेद । सोतसि भवः सोत्यः - सोतस्य ।

3459 The affixes 'dyat' and 'dya' come optionally in the Chhandas in the sense of 'what stays there,' after the word, 'srotas' and before these affixes the final syllable 'as' of srotas is elided.

This debars यत् which comes in the alternative As सोतसि भवः = सोत्यः or सोतस्य (Rig Ved X 104 8) the difference being in the accent (III 1 3 and VI 1 185). The anubandha ६ causes the elision of अस् of सोतस् ॥ When यत् is ad'ded the form is सोतस्य ।

३४६० । सगर्भसूयसनुताद्यन् । ४ । ४ । ११४ ।

अनुभ्राता सगर्भः । अनुमखा ससूयः । 'यो नः सनुय उत वा जिघ्रसु' । नुतिर्नुतम् । 'अपुंसको भाषेत.' (३०६०) । सगर्भसूययोऽपि कर्मधारयाः । 'समानस्य छन्दसि—' (१०१२) इति सः । सतो भवार्थे यन् । यतोऽपवादः ।

3460 The affix 'yan' comes in the sense of 'what stays there,' after the words 'sagarbha,' 'sajûtha' and 'sanuta'

This debars यत् the difference being in accent (VI 1 197) Thus अनुभ्रातः सगर्भः 'a younger brother' अनुमखाससूयः 'a younger friend' युता भवन्ति आत्मनः So also यो नः सनुय उत वा जिघ्रसु thief lit 'who stays in a concealed place', sanuta meaning 'concealed' (see Rig Veda II 31 9) From the root नु with the Passive त् we get नुतम् ॥ The word समान is always changed into स in the Chhandas

(VI 3 84). All three are karmadhāraya compounds, as समानप्रवाहो गर्भश्च = समं. तत्रभव. = समर्थः ।

३४६१ । तुयाट् । ४ । ४ । ११५ ।

भवेऽर्थे । यत्ने यदपि । 'आ व शम वृषभ तुय्यासु' इति बहु. वा । 'तुय्यासु' इति शाखा न्तरे । 'यनाकाशयत्तवरिष्ठेषु तुय्यशब्दः' इति वृत्तिः ।

3461 The affix 'ghan' comes in the Chhandas in the sense of 'what stays there,' after the word tugra ,

This debars यत्, which comes in the alternative Thus तुय्यः as त्व मग्ने वृष-भसु तुय्याणाः । Which assumes the form तुय्य tugrya also As आ व शम वृषभ तुय्यासु (Rig Veda I 33 15) Tugrya meaning 'sunk in the waters' Another reading is तुय्यासु । The word तुय्य means 'food, firmament, sacrifice and varishta'

३४६२ । अयाट् । ४ । ४ । ११६ ।

3462 The affix 'yat' comes in the Chhandas in the sense of 'what stays there', after the word 'agra'

Thus अये भव = अयम् । Why this separate rule, for यत् would have come after अय by the general rule IV 4 110? The repetition is to show that यत् is not debarred by च and छ of the next sūtra, which would have been the case, had this sūtra not existed

३४६३ । घञ्छो च । ४ । ४ । ११७ ।

आट् । अये भवेऽयम्. - अयिः - अयोयः ।

3463 The affixes 'ghach' and 'chha' come in the Chhandas in the sense of 'what stays there', after the word 'agra'

Thus अयम् by (चत्), अयोयम् (by छ) and अयिम् (by चच्) And अयिम् (by घञ्) from IV 4 115 See R V 1 13 10 वृषत्वष्टारम् ययम् ॥

३४६४ समुद्राभाट् यः । ४ । ४ । ११८ ।

'समुद्रिया अस्तरसो मनीषिणम्' । 'नानदतो अभियस्येव घोषा' ।

3464 The affix 'gha' comes in the Chhandas in the senses of 'what stays there,' after the words 'samudra' and 'abhra'

This debars यत् । Thus समुद्रिय and अभिय, as in समुद्रिया अस्तरसो मनीषिणम् and नानदतो अभियस्येव घोषा. ॥ The word 'abhra', being a word of fewer syllables than 'samudra', ought to have come first Its coming as a second member is an irregularity, and shows that the rule of pūrva-nipāta is not of universal application

३४६५ । बर्हिषि दत्तम् । ४ । ४ । ११९ ।

प्राग्विद्ययादित्येय । 'बर्हिष्येषु निधिसु प्रियेषु' ।

3465 The affix 'yat' comes in the Chhandas in the sense of 'given,' after the word 'barhis' in the 7th case in construction

The anuvṛtti of तत्र भव ceases Thus बर्हिष्येषु निधिसु प्रियेषु ॥ R V 10 15, 5.

३४६६ । दूतस्य भागकर्मणो । ४ । ४ । १२० ।

भागोऽयम् । दूतस्यम् ।

3466 The affix 'yat' comes in the Chhandas after the word 'dāta' in the genitive case in construction, in the sense of 'its share' or 'its duty.'

Thus दूत्यम् 'the share of a messenger or the work of a messenger' As यत्ते अग्ने दूत्यम् ॥ According to VI 1 213, the accent will be दूत्यम् but the accented Text reads दूत्यम् ॥

३४६७ । रक्षोयातूनां हननी । ४ । ४ । १२१ ।

'या तेऽग्ने रक्षस्या तनू.' ।

3467 The affix 'yat' comes in the Chhandas in the sense of 'killer,' after the words 'raksha' and 'yātu' in the sixth case in construction

That by which anything is killed is called हननी ॥ Thus रक्षस्य' and यातव्य meaning 'that which kills the demons called Rakshas and Yātus' As या ते अग्ने रक्षस्या तनू ॥ रक्षसा हननी ॥ 'O Agni thy bodies are kill-ers of Rakshas' So यातव्या तनू ॥ The word is in the plural as a mark of respect

३४६८ । रेवतीजगतीहविष्याभ्यः प्रशस्य । ४ । ४ । १२२ ।

प्रशसने यत्प्राप्त । रेवत्यादीनां प्रशसनं रेवत्यम् । जगत्यम् । हविष्यम् ।

3468 The affix 'yat' comes in the Chhandas, in the sense of 'praising', after the words 'revati,' 'jagati' and 'havishya' in the sixth case in construction

The word प्रशस्य means प्रशसन 'praising, extolling,' formed by adding the Kṛit affix क्त्वा to the root, with the force of भव or 'condition' Thus रेवत्यम्, जगत्यम् and हविष्यम् 'praising of Revati, Jagati or Havishya' The word हविष्यम् is thus formed हविषे हिता = हविष्या 'things fit for offering'; e butter &c (हविष + यत् V. I 4) हविष्यानां प्रशसन - हविष्यम् (हविष्य + यत् IV 4 122 = हविष्य + यत् the final अ being elided by VI 4 148 = हविष्य + यत् the य being elided by VIII 4, 64)

३४६९ । असुरस्य स्यम् । ४ । ४ । १२३ ।

'असुर्ये देवमिर्धायि विश्वम्' ।

3469 The affix 'yat' comes in the Chhandas in the sense of 'property,' after the word 'asura' in the 6th case in construction.

This debars अण् ॥ Thus असुर्यम् 'belonging to the Asuras.' As असुर्यं वा यतत् पात्रं यत्कथं कुतानकतम् 'this vessel made on a wheel by a potter belongs to the Asuras' असुर्ये देवमिर्धायि विश्वम् ॥ See Maṭr S. I. 8 3 So also असुर्या नाम ते लोकः (Ishop. 3)

३४७० । मायायामण् । ४ । ४ । १२४ ।

आसुरी-माया ।

3470 The affix 'an' comes in the Chhandas in the sense of 'glamour,' after the word 'asura' in the 6th case in construction.

This debars यत् ॥ असुरस्य माया=आसुरः feminine आसुरी ॥ As आसुरी माया स्वधया कर्तासि ॥

३४७१ । तद्वानासामुपधानो मन्त्र इतीष्टकासु लुक्च मतोः । ४ । ४ । १२५ ।
वर्चस्वानुपधानो मन्त्र आसामिष्टकाना वर्चस्या । कर्तास्य ।

3471 The affix 'yat' comes in the Chhandas, after a nominal stem, in the 1st case in construction, ending with the affix 'matup,' when the sense is "this is their mantra of putting up," provided that, the things put up are bricks. And the affix matup is elided by luk.

This sūtra requires analysis तद्वान् is formed by adding मतुप् to तद् meaning 'having that,' and refers to a noun formed by the affix मतुप् ॥ The word आसाम् is genitive plural fem of ईद्वं meaning 'of them', the pronoun refers to the word इष्टका ॥ The word उपधान् means 'putting up,' and technically means 'used as a Mantra in the putting up of sacrificial bricks, pots &c' मन्त्र "sacred hymn" इष्टका 'bricks' The whole sūtra means "the affix 'yat' is used with the force of a genitive (âsām), after a word which ends with matup (talvān), and denotes a mantra used in putting up of sacrificial objects, when such mantra refers to bricks and when this affix yat is added, the affix matup is elided." Thus वर्चस्वान् is a Mantra containing the word वर्चस् ॥ The bricks put up or collected (उपदीयते) with the recitation of वर्चस्वान् Mantra will be called वर्चस्या (वर्चस्व + यत् = वर्चस् + यत् the affix यत् (मत्पु) being elided = वर्चस्य, fem वर्चस्या) ॥ Thus वर्चस्या उपदधाति 'he collects Varchasya bricks i.e. on which Varchasvān mantra has been pronounced' So तेजस्या उपदधाति ॥ So पयस्या, रेतस्या ॥

NOTE:—Why do we say तद्वान् ? The affix is not to be added to the whole Mantra. Why do we say, उपधान् 'putting up' ? The affix is not to be added to other Mantias such as 'those used in playing etc' e.g. वर्चस्वानुपस्थान मन्त्र आसामिष्टकानाम्, here there will be no affix. Why do we say Mantra ? Observe अनुलिमानुपधानो हस्त आसाम् 'these bricks are collected with hand having fingers,' here there will be no affix. Why do we say इष्टकासु ? Observe वर्चस्वानुपधानो मन्त्र यथा कपालानाम् here there will be no affix, the thing collected being pots/herds and not bricks.

३४७२ । अश्विमानम् । ४ । ४ । १२६

'अश्विनोरुपदधाति' ।

3472 The affix 'an' comes in the Chhandas, after the words aśvimān, to denote bricks put up with the Mantra containing the word Aśvin, and the affix matup is elided.

Thus अश्विमानुपधानो मन्त्र आसामिष्टकाना - अश्विजः fem अश्विनी ॥ The word is thus formed अश्विमान् + ऋच् = अश्वि + ऋच् the matup being elided IV 4 125 = अश्विन् + अण VI 4 164 = अश्विन् ॥ Thus अश्विनोरुपदधाति 'he collects Aśvin bricks i.e. bricks at the time of collecting which' Mantras containing अश्विन् were uttered. See Yajur Veda Tait S 5 3 1. 1

३४७३ । वयस्यासु मूर्ध्ना मतुप् । ४ । ४ । १२७ ।

तद्दानाहामिति सूत्रं सर्वमनुवर्तते । मतेरिति पदमाकर्त्य पञ्चम्यन्त बोध्यम् । मतुभन्तो यो मूर्ध्नाशब्दस्ततो मतुप्स्यात् । प्रथमस्य मतेर्लुक्च । वयश्चब्दवन्मन्त्रोपधेयास्त्रिष्टकासु । यस्मिन्मन्त्रे मूर्ध्नावयश्चब्दौ स्तः । तेन 'उपधेयासु मूर्ध्नावतीकपदधाति' इति प्रयोगः ।

3473 The affix 'matup' is added in the Chhandas, to the word 'mūrdhanvat,' in expressing bricks collected with the Mantra containing the word 'vayas'

The whole of the sūtra 3471 is understood here. The word मतेः should be repeated, and is to be construed in the Ablative case. The sūtra means "After the word mūrdha^१ ending in matup, i e after the word mūrdhanvat, there is added a second matup, and there is elision of the first matup when the bricks are collected with vayas mantra." The word वयस्या means the bricks, the Upadhāna mantias of which contain the word वयश्च ॥ The affix मतुप्, declares यत् ॥ A mantra which contains both the word वयश्च and मूर्ध्ना, that Mantra is both वयस्यान् and मूर्ध्नान् ॥ Now in denoting sacrificial bricks put up with such a mantra, the affix यत् would have come by IV 4 125 after both these words वयस्यान् and मूर्ध्नान् ॥ The present sūtra ordains मतुप् after मूर्ध्नान् ॥ Thus मूर्ध्नावतीकपदधाति 'he collects Mūrdhanvati bricks' The words वयस्या. and मूर्ध्नावत्य denote the same object See VI 1 176

३४७४ । मत्स्येभ्यो मासतोः । ४ । ४ । १२८ ।

नभोभयम् । तदस्मिन्नस्तीति नभस्यो मासः । शीतस्या तनुः ।

3474 The affix 'yat' comes in the Chhandas with the force of matup, after a word in the first case in construction, the word so formed meaning a month or a body

This declares the affix मतुप् and those having the sense of मतुप् ॥ Thus नभसि विद्यन्ते यस्मिन् मासे = नभस्य 'the month of clouds' i e June-July

Similarly शीतस्या तनुः 'the bodies full of vigor'

३४७५ । मधोर्जं च । ४ । ४ । १२९ ।

चाद्यत । माधव - मधव्यः ।

3475 The affix 'fia' as well as 'yat' comes with the force of matup, in the Chhandas, after the word 'madhu'

Thus माधव. or मधव्यः

३४७६ । शीतसोऽहनि यज्ञौ । ४ । ४ । १३० ।

शीतस्यग्रहः । शीतशीतं वा ।

3476 The affixes 'yat' and 'kh' come with the force of matup, after the word 'ojas,' when a day is meant

Thus शीतस्यग्रहः or शीतशीतं = यज्ञ 'the day' lit full of heat

३४७७ । यशोयशश्चादिर्पगाव्यस्त्रौ । ४ । ४ । १३१ ।

यशो बलं तदेव भगः । यशोभयम् । यशोभयः । यशोभगीनः । यशोभगीनः ।

3477 The affixes 'yal' and 'kh' come in the Chhandas, with the force of matup, after the word bhaga, having the words 'veśas' or 'yaśas' in the beginning

The rule of yathâ saukhya does not apply here

The ल् of यल् shows that the accent falls on the vowel preceding the affix (VI 1 193). Thus वेशोभगो विद्यते यस्य स = वेशोभग्य 'strong fortune' so also यशोभग्य. 'famous fortune'. The word वेश means 'strength' भग means 'fortune, desire, effort, greatness, virility and fame'. The word वेशोभग may be taken as a Dvandva compound of वेशस 'force' and भग 'fortune'. The word वेशोभग्य would then mean 'possessed of power and fortune'. With ख, वेशोभगीन, यशो भगीन ।

NOTE — Kâsikâ does not read ख into this sūtra. That is more reasonable

३४७८ । ख च । ४ । ४ । १३२ ।

योग्योभग उत्तरार्धे । कर्मनिराकारार्धे च ।

3478 The affix 'kh' also comes after the words 'veśubhaga' and 'yaśubhaga,' in the Chhandas, with the force of matup

Thus वेशोभगीन. and यशोभगीन ॥

Note according to the Kâsikâ. — This sūtra has been separated from the last in order to prevent the application of the यथासङ्ग rule (I 3 10). For had the sūtra been वेशोयश चादेर्भगाद् यल्खो, as it occurs in the Siddhanta Kaumudī, then the affix यल् would apply to वेशोभग, and the affix ख to यशोभग which is not what is intended. Another reason for making it a distinct aphorism is, that the anuvṛtti of ख runs in the next sūtra, not so of यल् ॥

३४७९ । पूर्वैः कृतमिनयो च । ४ । ४ । १३३ ।

'गम्भीरेभि पथिभि पूर्विक्षेभि' । 'ये ते पन्था सवित पूज्यन्ति' ।

3479 The affixes 'in' and 'ya' as well as 'kh' come in the sense of 'made by them,' after the word 'pūva' (forefathers), in the Instrumental case in construction

The ख is read into the sūtra by force of the word च, the anuvṛtti of मन्त्रार्थ ceases. Thus पूर्वैः कृत = पूर्विक्षे 'made by the ancestors', i.e. a road. So also पूर्व and पूर्विक्ष ॥ The word पूर्वैः in the plural means पूर्वपुरुषे "past generations, ancestors". These words occur generally in the plural, and mean "roads widened by the forefathers". Thus गम्भीरेभि पथिभि पूर्विक्षेभि ॥ So also, ये ते पन्था सविता पूज्यन्ते (Rg I 35 11). Another reading of this sūtra is पूर्वैः कृतमिनियोच the affixes then will be ङि (ङ), and य, and ख will be drawn in by virtue of च ॥ The examples then will be पूर्विन्, 3rd pl पूर्विभि (with ङ), as पथिभि. पूर्विभि, or पूर्विक्षि (ख), or पूर्व्ये (य) ॥

३४८० । अदभिः सस्मृतम् । ४ । ४ । १३४ ।

यस्येदमप्य हवि ।

3480 The affix 'yat' comes in the Chhandas, in the sense of 'anctified,' after the word 'apas' in the third case in construction

Thus अणः 'offering purified with water' As यस्येदमणं त्वि. (Rig Ved X 86 12) The case of construction is indicated in the sūtra itself.

३४८१ । स'खेण समितौ यः । ४ । ४ । १४५ ।

'सहस्रियासोऽपि नोर्मयः' । सहस्रेण तुल्या इत्यर्थः ।

3481 The affix 'gha' comes in the Chhandas, in the sense of 'like,' after the word 'sahasra,' in the third case in construction

The case of construction is indicated by the sūtra Thus सहस्रेण समित = सहस्रियः, 'like unto thousand.' As in the following vers- —सहस्रियासोऽपि नोर्मयः (Rig Ved I 168 2) The word समित means तुल्य 'equal to' Some read the word समित instead of समित, but the meaning will be the same.

३४८२ । मतौ च । ४ । ४ । १४६ ।

सहस्रयश्चान्मत्वर्थं च. स्यात् । सहस्रमत्यास्तीति सहस्रियः ।

3481. The affix 'gha' comes in the Chhandas, with the force of matup, after the word 'sahasra'

As सहस्रयस्य विद्यते = सहस्रियः ॥ This debars the मत्वर्थ affixes विनि and इनि and अण of V 2 102 and 103

३४८३ । सोममहंति यः । ४ । ४ । १४७ ।

सोम्यो ब्राह्मणः । यज्ञार्ह इत्यर्थः ।

3483 The affix 'ya' comes in the Chhandas, after the word 'Soma,' in the second case in construction, when the sense is that of 'who deserves that'

Thus सोममहंति = सोम्यो ब्राह्मणः "The Brāhmana who deserves Soma" i. e. honorable and learned, and worthy of performing sacrifices The difference between यत and य is in accent

३४८४ । मये च । ४ । ४ । १४८ ।

सोमशब्दाच्च स्यान्मयदर्थे । सोम्यं मधु । सोमशमित्यर्थः ।

3484 The affix 'ya' comes in the Chhandas, after the word 'Soma,' with the force of the affix mayat

The force of the affix मयद् is that of तत आगतः (IV 3 74 and 82). विकारावयत् (IV 3 134 and 143) and प्रकृत (V 4 21) The case in construction will vary according to the sense Thus सोम्य मधुः रिचन्ति = सोममयः मधुः ॥

३४८५ । मधोः । ४ । ४ । १४९ ।

मधुशब्दान्मयदर्थे यत्स्यात् । मधव्यः । मधुमय इत्यर्थः ।

3485 The affix 'yat' comes in the Chhandas, after the word 'madhu,' with the force of the affix mayat.

Thus मधव्यान् स्तोकां मधुमयां ॥

३४८६ । वसोः समूहे च । ४ । ४ । १४० ।

चान्मयदर्थे यत । वसव्यः । '५ अक्षरसमूहे इत्यस्य उपसंख्यानम् ५' । इत्यतः शब्दादक्षरसमूहे वर्तमानात्स्वार्थे यदित्यर्थः । 'वोवाचय' इति चतुरक्षरम्, 'अस्तु योषद्' इति चतुरक्षरम्, 'येषजामहे' इति पञ्चाक्षरम्, 'यज्ञ' इति द्विष्वक् द्व्यक्षरो अव्ययकारश्च ये समुदायात्तरद्वन्द्वस्यः ।

3486 The affix 'yat' comes in the Chhandas after the word 'vasu,' when a collection is meant, as well as with the force of mayat

Thus वसव्य = समूह 'a collection'

Vārt —The affix 'yat' comes without changing the sense, after the word कृन्दस् when reference is made to the collection of letter. Thus the word कृन्दस्य. in the following sentence 'सप्तदशक्षरकृन्दस्यः प्रजापतिपुत्रो मन्त्रेऽभिहितः,' the 17 letters here referred to being ओ चाक्षय, four; अस्तु यौवट four, यज, two, ये यजामहे five, and वषट् two

Vārt —The affix यत comes after वसु without changing the sense. As वसुता यहीनस्य बहुभिर्वसव्ये ॥ Here वसव्ये. is equal to वसुभिः. ॥ Similarly अग्निरीशे वसव्यस्य=वसो ॥

३४८७ । नक्षत्राद्भुः । ४ । ४ । १४१ ।

स्वार्थे । 'नक्षत्रियेभ्य स्वाहा' ।

3447 The affix 'gha' comes in the Chhandas after the word 'nakshatra,' without altering the meaning

The anuvitti of समूह does not extend to this sūtra. Thus नक्षत्रियेभ्य. स्वाहा = नक्षत्रेभ्य. स्वाहा ॥

३४८८ । सर्वदेवात्तातिम् । ४ । ४ । १४२ ।

स्वार्थे । 'सविता न. सुवतु सर्वतातिम्' । 'प्रदक्षिणद्वेवतातिमुखाय ।

3488 The affix 'tātīl' comes in the Chhandas after the words 'sarva' and 'deva,' without altering the meaning.

As सर्वताति and देवताति in the following hymns "सविता न. सुवतु सर्वतातिम् (Rig Ved X 3 14), and प्रदक्षिणद्वेवतातिमुखाय (Rig Ved IV, 6 3)

३४८९ । शिवशमरिष्टस्य करे । ४ । ४ । १४३ ।

करोतीति कर । पचाद्यच् । शिवं करोतीति शिवताति । 'यामि शन्ताती भवयो ददायुषे' । अथो अरिष्टतातये ।

3489 The affix 'tātīl' comes, in the Chhandas, after the word 'śiva,' 'śam,' and 'arishṭa' in the sixth case in construction when the sense is 'he does,'

The word करः is equivalent to करोति formed by अच् (III 1 134)

This shows that the construction must be genitive. With a kit formed word, it has accusative force, as, शिवस्य करः = शिव करोति ॥

Thus शिवस्य कर = शिवताति ॥ So शन्ताति and अरिष्टताति. ॥ As यामि शन्ताती भवयो ददायुषे (Rig I 112 20) शन्ताती being dual of शन्ताति., and meaning सुखस्य कर्तार, so also अथो अरिष्टतातये । (Rig Ved X 60 8)

३४९० । भावे च । ४ । ४ । १४४ ।

शिवदिभ्यो भावे ताति स्याच्छन्दसि । शिवस्य भावः शिवतातिः । शन्तातिः । अरिष्टतातिः । इति अतुर्थोऽध्यायः ।

3490 The affix 'tātīl' comes in the Chhandas, after the words 'śiva,' 'śam' and 'arishṭa,' being in the 6th case in construction, the sense being that of condition.

Thus शिवस्य भावः = शिवतातिः 'the condition of blissfulness' शन्तातिः 'the state of happiness or peace,' अरिष्टतातिः ॥ Here these words have the force of Verbal nouns.

CHAPTER V

३४९१ । सप्तनोञ् कृन्दसि । ५ । १ । ६१ ।

'तदस्य परिमाणम्' (१७२३) इति 'वर्गे' इति च । 'सप्तसामान्यसृजन्' । सप्तवर्गमित्यर्थः । '+ शब्दतोडिनिःकृन्तसितदस्य परिमाणमित्यर्थे वाच्यः + ' । दर्पद्विग्नोऽर्धमासा । त्रिग्नो मासाः । '+ विग्नोऽप्येति वाच्यम् + ' । विग्नोऽङ्गिरसः । '+ युष्मदस्मदोः सादृश्ये वतुष्ववाच्यः + । 'त्वावत् पुङ्गवसो' । 'न त्वावा अन्य' । 'यञ् विप्रस्य मावत्' ।

3491 The affix añ comes after the word saptan, in the Chhandas, in the sense of "this is its measure," when the meaning is that of a Varga

As 'सप्त सामान्यसृजन्' ॥ "They created the seven seven-fold monarchies" The phrase तदस्य परिमाणं (V 1 57 S 1723) and वर्गे (V 1 60 S 1726) are understood here

Thus सप्तन् + अञ् = साप् + अञ् (the टि portion is elided by VI 4 144 S 679) = साप् ॥ Its Plural in जस् is साप्तानि by the ordinary rules of declension of Neuter nouns

Vart — The affix ङिनि comes in the Chhandas, after the words ending in शत् and जन्, as पञ्चदशिनोर्धमासा. "Half-months have a measure of 15 days". त्रिग्नो मासाः. "Months are of thirty days"

Vart — So also after the word विग्नति, as विग्नोऽङ्गिरसः "Angirases consist of or comprise twenty Gotras."

Vart — The affix वतुष् comes after युष्मद् and अस्मद् in denoting similarity. As 'त्वावत् पुङ्गवसो' । न त्वावा अन्य. (Rig Veda VI 21 10) यञ् विप्रस्य मावत्: (Rig Veda I 142 2)

३४९२ । कृन्दसि च । ५ । १ । ६७ ।

प्रातिपदिकमात्रात् 'तदर्थति' इत्यर्थे यत्स्याच्छन्दसि । 'सादन्व्यं विदध्यम्' ।

3492 The affix yat (य) comes in the sense of 'deserving that' in the Chhandas, after every prātīpadika

This debars टञ् &c Thus उदय्या दृतय, यूँय, पलाय, गँत्यो देयः ॥ See VI. I 213.

सादन्व्यं विदध्यम् (Rig. Veda I 91. 20).

The word सादन्व्य is derived from सदन "house." He who deserves a house is a सादन्व्यः ॥ The lengthening takes place by VI. 3 137 S. 3539. विदध्य means 'sacrifices' that which deserves a sacrifice is विदध्यम् ॥

३४९३ । अत्सरान्ताच्छ कृन्दसि । ५ । १ । ८१ ।

निर्वृत्तादिष्वर्थेण । बहुत्वरीयः ।

3493 The affix chha (īya) comes in the Chhandas, in the five-fold senses taught in V. 1. 79, 80, after a stem ending with vatsara.

This debars ठञ् ॥ Thus इद्वत्सरीय, इदावत्सरीय. ॥

३४९४ । सपरिपूर्वात् ख च । ५ । १ । ९२ ।

आच्छः । संवत्सरीय । सवत्सरीयः । परिवत्सरीय । परिवत्सरीयः ॥

3494. The affixes 'kha' (in) and 'chha' (iya) come in the Chhandas in the fivefold senses taught in V 1 79, 80, after the word vatsara, when preceded by sam and pari

Thus सवत्सरीय. and सवत्सरीय, परिवत्सरीयः and परिवत्सरीय. ॥

३४९५ । कृन्दसि घम् । ५ । १ । १०६ ।

ऋतुश्चत्तदस्य प्राप्तमित्यर्थे । 'भाग ऋत्विजः' ।

3495 In the Chhandas, the affix 'ghas' (iya) comes after the word 'ritu' in the same sense of 'season has come for it'

This debars ऋण् As भाग ऋत्विजः (Rig Ved I 135 3) Here there is no Guna by VI 4 146, because by sūtra I 4 16, ऋतु before the affix घस gets the designation of षट्, hence the guna rule which applies to भ (I 4 18, does not apply.

३४९६ । उपसर्गाच्चन्दसि धात्वर्थे । ५ । १ । ११८ ।

धात्वर्थविशिष्टे साधने कर्तमानात् उपसर्गात् उत्तरे स्वार्थे वति स्यात् । 'यदुत्तरे निवत. ॥ उद्गताभिर्गता नित्यर्थः ।

3496 In the Chhandas, the affix 'vati' is added to an Upasarga (Preposition), in the sense of a verbal root

As the word उद्गतः and निवत in the following Rik (X 142 4)

यदुत्तरे निवती यासि वप्सत पृथगेवि प्रगृध्नीषु सेना ॥ "When thou O Fire! goest burning high (उद्गतः - उद्गतान्) and low (निवत = निर्गतान्) trees &c

३४९७ । यट् च कृन्दसि । ५ । २ । ५० ।

मान्तादसंख्यादेः परस्य षट्स्यद् स्थानम् च । पञ्चयम्-पञ्चमम् ।

3497 The 'that' is the augment of 'dat,' in the Chhandas, after a Numeral ending in 'n' and not preceded by another numeral as well as the augment 'mat'

Thus पञ्चयः, षट्स्यः or पञ्चमः, १ मः ॥ As पञ्चमयानि पञ्चयानि भवन्ति and पञ्चममिन्द्रियमस्वापाक्रामन् ॥ See V. 2. 6

३४९८ ऋ । कृन्दसि परिपन्थिपरिपन्थौ धर्मवस्थातरि । ५ । २ । ८९ ।

'धर्मवस्थाता ऋतुः' । 'अपत्य परिपन्थिजम्' । 'मा त्वा परिपन्थौ विदन्' ।

3497 A In the Chhandas, the words paripanthin and pariparin are anomalously formed by the affix in (in) and have the sense of "an antagonist."

अपत्य परिपन्थिनम् (Rig Ved I 42 3)

मात्वा परिपन्थौ विदन् (Yaj Ved IV 34) See S 1889

३४९९ । बहुल कृन्दसि । ५ । २ । १२२ ।

मत्वर्थे विनि. स्यात् । अग्निस्ते वीजस्वी' । '+ कृन्दोविन्यकरणे ऋष्टामेवलाहुयोभयवत्ता. बुदयाना दीर्घाच्चेति वक्तव्यम् +'. इति दोषः । 'महिम्नमुभयाविनम्' । 'भुनमेष्टाव्य चरत्' । '+ कृन्दसीविनि. च वक्तव्यो +'. ई. 'रथीरभूत्' । 'सुमङ्गुलीरियं वभू'. 'मघजानमीमहे' ।

3498 In the Chhandas, the affix *vinī* is added ¹ versely in the sense of *matup*.

As अने तेजस्विन् ॥ Sometimes it is not added, as सूयो वर्यस्वान् ॥

Var — In the Chhandas, the final अ of द्रव्य, उभय and दृढ्य is lengthened optionally before विनि, and it comes after अष्टा, सेखला and कला also as अष्टावी, सेखलावी, द्रव्यावी, उभयावी, कलावी, दृढ्यावी ॥ As महिष्ठमुभयाविनम्, शुनमष्टा व्यचरत् ॥ The word “ashtrā” is a synonym of “daśshtrā” and means ‘tooth.’

Var — In the Chhandas, the affixes ई, and अनिप् come in the sense of *मतुप*. ॥ Thus ई. — रघोरभून् सुवृत्तानो गविष्ठी (रघो.) Rig Ved X. 102 2. सुवृत्तानोरिष वधू Rig Ved X 85 33 अनिप्. — मघव नमीमहे Rig Ved X 167 2.

NOTE — The affixes इरन् and इरक् come respectively after सेधा and रधः as मेधि, रधिर. ॥

३४९९ । तयोर्दाहिलौ च छन्दसि । ५ । ३ । २० ।

इद तदोर्थाशयं स्त. । ‘इदा हि वे उपस्तुतिम्’ । तद्धि ।

3499. After these two (nominal stems *idam* and *tad*), come respectively the affixes *dā* and *rhil*, in the Chhandas, and also the other affixes.

The affix *दा* comes after इदम् and हि after तद् ॥ Thus इदा (V. 3. 3. S 1949), तद्हि (VII 2 102 S 265) So also इदानीम् and तदानीम् ॥ As इदा हि वसुपस्तुतिमिदा वामस्य भुक्तेर्य (Rig Veda VIII 27 11)

NOTE — इदम् + दा = इ + दा (इदम् is replaced by इ by V 3. 3 S. 1949).

३५०० । या हेतौ च छन्दसि । ५ । ३ । २६ ।

किमस्या स्याच्छेतो प्रकारे च । कथा यामं न पृच्छसि । ‘कथा दाशेम’ ॥

3500. The affix ‘*thā*’ comes in the sense of ‘cause’ also (as well as ‘manner’), in the Chhandas, after the word *kim*.

The word प्रकार वचने is read into the sūtra by force of च ॥ Thus कथा wherefore? why? for what reason?, कथा ‘how’ The former is an example of हेतु ‘reason or cause’, the second of प्रकार ‘manner’ As in the following sentences कथा यामं न पृच्छसि Rig Ved X 116 1 केन हेतुना यामं न पृच्छसि ॥ कथा दाशेम (Rig Ved I 77 1)

NOTE किम् + था = क + था (किम् is replaced by क by VII. 2. 103. S. 312, because the affix था is a vibhakti as defined in V 3 1 S. 1947).

३५०१ । पश्च पश्चा च छन्दसि । ५ । ३ । ३३ ।

कथस्यास्तात्पर्यं निपातौ । ‘पश्च हि स.’ । ‘नो न पश्चा’ ।

3501. The words *paścha* and *paśchā* are anomalous in the Chhandas, having the force of *astāti*.

By च, the word पश्चात् is also included as पुरा व्याधी जायते, पश्च, पश्चात् or पश्चात् सिद्ध ॥ As पश्चात् पुरस्तादधरादुदक्तात् (Rig Veda X 87. 21) पश्चेदमुन्यदभक्ष्यजं (Rig Veda X 149 3) नोत् पश्चा (Rig Ved II 27 11).

३५०१ क । तुष्टुन्दसि । ५ । ३ । ५९ ।

तुष्टुनात्तुष्टुनाश्च इष्टवीयसुनो स्तः । ‘आहुतिं करिष्यः’ । ‘दाहीयवी धेनुः ।

3501A The affixes ishtan and iyasun come in the Chhandas after a Nominal stem ending in tri S 2000.

आसुतिं करिष्यः (Rig Ved VII 97 7) Thus कर्त् + इष्ट = कर + इष्ट (वृ elided by VI 4 154 S 2008) दोहीयसी येन ॥ Thus दोग्धी + ईयसुन् = दोग्ध + ईयसुन् (कीप् elided by VII 1 88 S 368 = दोह + ईयसुन् (वृ elided by VI 4 154 S 2008).

३५०२ । प्रत्यपूर्वांश्चिमेमात् थाल् छन्दसि । ५ । ३ । १११ ।

स्वार्थे । 'त प्रत्यया पूर्व्या विश्वयेमया' ।

3502 In the Chhandas, the affix thāl comes in the sense of 'like this', after prātna, pūrva, viśva, and ima (idam).

Thus — त प्रत्या पूर्वा विश्वयेमया ज्येष्ठताति बर्हिषदम् स्वर्बदम् ॥ (Rig Veda V. 44 1) 'Him (India), as the ancients, as the predecessors, as all creatures, and as these living men have worshipped &c'

३५०३ । अमु च छन्दसि । ५ । ४ । १२ ।

किमिहोक्तव्यमित्येव । 'प्रत नय प्रतरम्' ।

3503 In the Chhandas, the affix amu (am) also is added after 'kim' &c, under similar conditions as in V 4 11 S. 2004

To the word किम्, words ending in य, finite verbs and indeclinables, when taking the comparative affixes तर and तम् is added the affix अम् in the Vedas, when these words are used as adverbs. By the force of the word च 'also' in the sūtra, the affix आमु is also included. Thus प्रतजय प्रतरम् (Rig Veda X 45. 9) प्रतरम् नयसः ॥ or प्रतराम् वयः । प्रतर means प्रकृततर ॥

The words ending in आम and अम् are indeclinables, as they are included in the class of Svarādi (I 1 37 S 447).

३५०४ । वृक्ज्येष्ठाभ्यां तिस्तातिलौ च छन्दसि । ५ । ४ । ४१ ।

स्वार्थे । 'यो नो दुरेवो वृकति' । 'ज्येष्ठताति बर्हिषदम्' ।

3504 In the Chhandas, the affix til and tātīl come after vrik and jyeshtha when excellence is denoted

The word प्रशंसायाम् is to be read into this sūtra. This also debates रूपम् V 3 66 S 2021. Thus वृकतिः or वृकताति, as, येनो मरुतो वृकतातिमत्य (Rig Veda, II 34 9). Similarly ज्येष्ठतातिः ॥

यो नो दुरेवो वृकति, (Rig Ved IV 41 4) ज्येष्ठताति बर्हिषदम् (Rig Ved V 44 1)

३५०५ । अनसन्तात्रपु सकाच्छन्दसि । ५ । ४ । १०३ ।

तत्पुष्पादृदस्यात्समामान्त । 'ब्रह्मसम भवति' । देवच्छन्दसानि ।

3505 In the Chhandas, the affix tach comes after a Tatpuruṣa compound in the Neuter Gender ending in 'an' or 'as'

Thus हस्ति + चर्मन् = हस्तिवर्मन्, as in हस्तिवर्मं जुहोति s; also अश्वभर्मन्ऽभिषिञ्चति ॥ So also when a word ends in अम् as, देवच्छन्दसानि (देव + छन्दस् = देव + छन्दस् + टच् - देवच्छन्दसम्) so also मनुष्य छन्दसानि ॥

Why do we say "when ending in अन् or अम्" ? Observe विश्वदास जुहोति ॥ Why do we say "in the Neuter" ? Observe सुचास य पृथिवीं आमनेहसम् ॥

NOTE —The word वा “ optionally ” should be read into the sūtra. Therefore टच् is optionally added as ब्रह्मसाम् or ब्रह्मसामम्, देवच्छन्दः or देवच्छन्दसम् ॥

३५०६ । बहुप्रजाश्छन्दसि । ५ । ४ । १२३ ।

‘ बहुप्रजा निर्द्धतिमाविशेय ’ ।

3506 The form bahupriajas is valid in the Vedas.

Thus बहुप्रजा निर्द्धतिमाविशेय ॥ Rig Ved I 164 32 In the classical literature, the form is बहुप्रज, is बहुप्रजो ब्राह्मण ॥

३५०७ । छन्दसि च । ५ । ४ । १४२ ।

दन्तस्य दन्तुस्यादुर्वाहो । ‘ उभयतो दन्तः, प्रति गृह्णाति ’ ।

3507 For danta is substituted dat in the Vedas, when final in a Bahuvrīhi

Thus पञ्चदन्तमालभेत, उभयदन्त आलभेत or उभयतो दन्तः, प्रतिगृह्णाति ॥

३५०८ । दन्तश्छन्दसि । ५ । ४ । १५८ ।

छन्दन्तादुर्वाहेन कप्, । हता माता यस्य हतमाता ।

इति पञ्चमोऽध्यायः ।

3508 The affix ‘kap’ does not come after a Bahuvrīhi ending in short ‘i’ in the Vedas

Thus हता मातास्य = हतमाता, हतपिता, हतस्वसा, सुहोता ॥

CHAPTER VI

३५०९ । क । एकाचो द्वे प्रथमस्य । ६ । १ । १ ।

‘ छन्दसि वेति वक्तव्यम् + ’ । ‘ यो जागार ’ । ‘ दाति प्रियाणि ’ ।

3509 A In the room of the first portion, containing a single vowel, there are two S 2175.

NOTE —In the Chhandi there is optional reduplication of the root in the Perfect and other tenses. As दाति प्रियाणि ॥ (Rig Ved VI 8 3) or ददाति प्रियाणि ॥ मघवा दातुं or ददातु, नन्तुता वीरवद धातु or ददातु ॥

NOTE — The root जागृ is optionally reduplicated in the Perfect. As, वे जागार (or जजागार) Rig Ved X 11 11

३५१० । तुजादीना दीर्घाऽध्यासस्य । ६ । १ । ७ ।

तुजादिराकर्तव्यम् । ‘ प्रभरा तृतुजान ’ ‘ सूर्ये मामदानम् ’ । ‘ दाधार यः पृथिवीम् ’ ‘ ख तूताम् ’ ।

3509 In the room of a short vowel of the reduplicate of the roots ‘tuj’ &c, a long is substituted

There is no list of तुजादि verbs given any where. The word आदि in तुजादि therefore should be construed as ‘ verbs like tuj ’ so that wherever we may find a word having a long vowel in the Reduplicate, we should consider it a valid form. Thus प्रभरा तृतुजान तुज + कानच् III 2, 106 तृतुजान Rig I 61 12) सूर्ये मामदानम् । दाधार यः पृथिवीम् Rig Ved III 32 8 स दृताय Rig Ved I 94 2 Thus lengthening only takes place in the Vedas before some special affixes.

३५१० । बहुल छन्दसि । ६ । १ । ३४ ।

हु सप्रसारण स्यात् । 'इन्द्रमा हुव ऊतये' ।

* 'अचि त्रेकतरपदादिलोपश्च छन्दसि * 'अवच्छेदपरे त्रे. सप्रसारणमुत्तरपदद्वयेर्लोपश्चेति वक्तव्यम् । त्वच सूक्तम् । 'छन्दसि' किम् । नृचानि ।

* 'रयेमतीबहुलम् * । रेवान् । रविमान्युष्टिबर्धन ।

3510 In the Chhandas, the semivowel of the root hve is diversely vocalised

Thus हुवे or हुवामि, as इन्द्रमाहुव ऊतये (Rig Ved I 111 4). देवो सरस्वतीं हुवे ॥ The form हुवे is Atmanepada, Present tense, 1st Pers sing the vikṛāna अप is elided, then there is vocalisation and substitution of उवङ् ॥ So also हुवामि मरुत शिष्ट-न् । हुवामि विश्वान् देवान् ॥ So also हव as शुधीहवम् (Rig I 2 1.) 'hear the invocation'

Vart — There is vocalisation of the semivowel of चि when followed by ऋच्, and there is elision of the ऋ of ऋच् when it refers to Metres As तिस्र ऋच यस्मिन् = त्वच सूक्त ॥ त्वच साम ॥ The word त्वच् takes the साऽऽन्ता affix अ by V 4 74 Why do we say when referring to a metre? Observe नृचानि ॥

Vart — In the Chhandas there is diversely vocalisation of the semivowel of रयि followed by the affix मतृप्, as रयि + मत = रङ् + मत = र + ङ् + मत = र + ङ् + उत (VIII 2 15) = रेवङ्, as, का रेवानेतु नो विश्वः ॥ Sometimes it does not take place, as रयिस्मन् युष्टिबर्धनः ॥ The म here is not changed to ङ as required by VIII 2, 15

३५११ । चायः की । ६ । १ । ३५ ।

चायतेर्बहुल कीत्ययमादेशः स्याच्छन्दसि । 'न्य १ न्यञिच्युर्न निचिक्युरन्यम्' । लिट्युष्टि रूपम् । बहुलग्रहणानुवृत्तेन । 'अग्नि ज्योतिर्निचाय' ।

3511 For chāy is diversely substituted kī in the Chhandas.

Thus विधुना निचिक्युः, न्यन्य चिक्युर्न निचिक्युरन्यम् ॥ These are forms ending in the affix उत् of the Perfect Sometimes there is no substitution As अग्नि-ज्योतिर्निचाय ॥ Thus चाय + उत् = की + उत् = चिकी + उत् = चिक्युः । So also चाय + क्त = चाय् + ल्यप् = चाय ॥

३५१२ । अपस्पृधेयामानृचुरानृहुश्चिच्युषेतित्याजआताः श्रितमाशीराशीतः । ६ ।

१ । ३६ ।

इते छन्दसि निपात्यन्ते । 'इन्द्रश्च विष्णो यदपस्पृधेयाम्' । स्वधेर्लङायाम् । 'अर्कमानु शु' । 'समून्वाहनुः' । 'अर्चोर्हिश्च लिट्युष्टि' । चिक्युषे । च्युदो लिटि यासि । 'यस्मिन्त्याज' । त्यजेर्णलि । 'आतास्त इन्द्र सोमा' । 'श्रिता नो यताः' । 'श्रीङ् पाके निष्ठायाम्' । 'नाश्चिर दुष्टे' । 'मध्यत आशीतः' । 'श्रीङ् एव क्विपि निष्ठाया च ।

3512 In the Chhandas, the following irregular forms are met with.—अपस्पृधेयाम्, आनृचुः, आनृहुः, चिच्युषे, तित्याज, आताः, श्रितम्, आशीः and आशीतः ॥

The word छन्दसि is understood here From the root स्पृज् 'to challenge', is formed अपस्पृधेयाम् being the Imperfect (लङ्), 2nd Pers Dual, Atmanepada - there is reduplication of the root, vocalisation of र, and the elision of अ irregularly As, इन्द्रश्चविष्णो यदपस्पृधेयाम् (Rig Ved VI 69 8) In the classical language

the form is **अपत्यर्धेयाम्** ॥ Some say, it is derived from **स्पर्ध** with the preposition **अप**, the vocalisation of **र**, the elision of **अ**, and the non prefixing of the augment **अद्** in the Imperfect (VI. 4 75). The counter example of this will be **अपत्यर्धे-**
याम् ॥

From **अर्धे** and **अर्धे** 'to respect, to worship', are derived **आर्धु** and **आर्धुः**; in the Perfect before the 3rd per pl **उर्धु**, there being vocalisation of **र** and the elision of **अ** irregularly. Then there is reduplication, then **अ** changed to **आ**, then the lengthening of this **आ**, then the addition of the augment **अ**, as **आर्धु + उर्धु** = **आर्धु + उर्धु** = **आ + आर्धु + उर्धु** = **आ + आर्धु + उर्धु** (VII. 4 66) = **आ + आर्धु + उर्धु** (VII. 4. 70) = **आ + न् + आर्धु + उर्धु** (VII. 4 71) = **आर्धुः** ॥ The irregularity consists in the sam-prasāraṇa with the elision of **अ** ॥ Thus **यवया अर्कमानुषु**. (Rig Ved. I. 19 4), **न समुन्वायुः** ॥ The classical forms will be **आनर्धु**, **आनर्धुः** ॥

The form **चिच्छुदे** is the Perfect 2nd per sing of the root **चुक्षु** 'to go' there is vocalisation of the reduplicate, and the non addition of the augment **इद्** before the affix **से** ॥ This is the irregularity. The regular form is **चुच्छुमिसे** ॥

The form **तित्याज** as in "**यस्तित्याज**" (Rig Ved X 71 6), is the Perfect of **त्यज्**, the vocalisation of the reduplicate is the irregularity. The regular form is **तत्त्याज** ॥

From the root **जीञ्** 'to cook', is derived **जाता** before the Nish hā affix, **जी** changed to **ज्य** irregularly. As **जातास्त इन्द्रसोमाः** ॥ The form **जितं** is also derived from the same root by shortening the vowel with the same affix. As **सोमो गौरी जयिषित**, **जितो नो गृहा** ॥ Some say the **ज** substitution of **जी** takes place when the word refers to **सोम**, in the plural, and **जि** when it refers to other than **सोम** ॥ Sometimes the word **जात** is seen in the singular, referring to objects other than **सोम**. Thus **यदि जातो जुहोतन** ॥ In fact, the exhibition of the word **जाता** in the plural in the sūtra is not absolutely necessary.

The words **आशीर** and **आशीरः** are from the same root **शी**, with the prefix **आङ्** and taking the affixes **विष्णु** and **क्त** respectively. Before these **शी** is replaced by **शीर्**, and the non addition of **अ** in the Nishthā is irregular, As, "**आशीरं दुहरे**" (Rig Ved III. 53 14), **शीरेर्मध्यत आशीरः** ॥ (Rig Ved VIII 2. 9)

३५१३ । खिदेऽकुन्दसि । ६ । १ । ५२ ।

‘खिद देन्वे’ । अस्येव आ स्यात् । विखाद । विखेदेत्यर्थः ।

3513 There is optionally the substitution of **ā** in the room of the diphthong of the verb **khid** 'to suffer pain,' in the Chhandas.

The word **विखादा** is understood here. Thus **जितं विखाद** or **जिखेद** ॥ In the classical literature we have **जितं खेदयति** ॥

३५१४ । शीर्विशकुन्दसि । ६ । १ । ६० ।

शिरःशकृत्य शीर्वन् स्वप्न । ‘शीर्वी जगतः’ ॥

3514 The word **śirshan** is found in the Chhandas

This word is another form of **शिर**, and means 'head' This is not a substitute of **शिर** in the Vedas, for both forms are found therein. Thus **शीर्वी**

उगतः (Rg Ved VII. 66. 15) In the classical literature there is only one form श्विः ॥

The Sûtras VI 1 104 and 105 declare "The substitution of a long vowel homogeneous with the first, does not take place when अ or आ is followed by a vowel other than अ of the case-affixes of the Nominative and the Accusative" "The substitution of a long vowel homogeneous with the first, does not take place when a long vowel is followed by a Nominative or Accusative case-affix beginning with a vowel other than अ or by the Nom Pl affix जस् ॥" The following sūtra makes an exception in the Vedas

३५१५ । वा छन्दसि । ६ । १ । १०३ ।

दोषाञ्जसीचि च पूर्वसवर्णदीर्घा वा स्यात् । वाराहीः, वाराहोः । 'मातृषीरीलते विश्वः' । उत्तरसूत्रद्वयेऽपि वाक्यभेदेन संबध्यते । तेनामिपूर्वत्वं वा स्यात् । श्रमा च श्रम्य च । 'सूर्ये सुविरामिव' । सप्रसारणञ्च' (३३०) इति पूर्वकथमपि वा । इत्यमान् । यत्यमान् ।

3515 In the Vedas, the long vowel may optionally be the single substitute of both vowels, in contravention to the prohibition mentioned in VI 1 104 and VI 1. 105

Thus माहती. or माहत्, पिण्डी. or पिण्डी, वाराहो or वाराहो, उपानहो or उपानहो ॥

'मातृषीरीलते विश्वः' (Rig Ved. V 8 3)

The two sūtras subsequent to this in the Ashtādhyāyī, namely VI 1 107 and VI 1 108 are also influenced by the present sūtra. Thus sūtra VI 1 107 declares. "There is the single substitution of the first vowel, when a simple vowel is followed by the अ of the Accusative singular अम् ।" But this is optional in the Vedas. Thus श्रमीम् or श्रम्यम्, and सूर्ये सुविरामिव (Rig Ved, VIII 69 12).

Similarly VI 1 108 declares "There is the single substitution of the first vowel for the vocalised semi vowel and the subsequent vowel" In the Veda this rule is optional, as इत्यमानः or यत्यमानः ॥

३५१६ । शश्छन्दसि बहुलम् । ६ । १ । ६० ।

लोपः स्यात् । 'या ते मात्राणाम्' । 'ताता पिण्डानाम्' ।

'+ यमकदिशु छन्दसि परकथ्यत्वं +'. अपात्येनम् । अपा त्वोत्तम् ।

3516 In the Chhandas, the elision of case-ending (śi) of the nominative and accusative plural neuter, is optional

Thus या ते मात्राणाम् (Rg Ved I 162 19) ताता पिण्डानाम् (Rig Ved I. 162 19).

14.4 — In the Vedas, the para rūpa substitution takes place when यमन् (to follow) Thus अपा त्वा यमन् = अपां त्वेयम् ॥ So also अपा त्वा ओत्तम् अपा त्वोत्तम् ॥

३५१७ । भय्यप्रवय्ये च छन्दसि । ६ । १ । ८३ ।

विभेत्पस्मादिति भय्यः । वेते प्रवय्या इति स्त्रियामेव निपातनम् । प्रवेयमित्यन्यत्र । 'छन्दसि' किम् । भयम् । प्रवेयम् ।

'+ ह्रस्व्या आप उपसख्यानम् +'. ह्रस्वे भवाः ह्रस्वा आप । भवे छन्दसि यतः ।

3517 The forms bhayya and pravayyā are found in the Chhandas.

The word भय is derived from भी+वत्, and प्रव्या from प्र+वी+वत्. The guna व is changed to अय. Thus भयं किलासीत्. अस्तस्यै प्रव्या. The यत् is added to भी with the force of Ablative by virtue of the diversity allowed by कत्वमुटो ऋणुत् (III 3 113). Thus जिमेति अस्माद्=भयम् "frightening or fearable". The word प्रव्या is always used in the feminine in other places प्रवेय is the proper form. Why we do say 'in the Vedas'? Observe मेयम्, प्रवेयम् in the classical literature.

Vart —The word हृदया should also be enumerated when referring to water. As हृदे भवा = हृदया आपः. The यत् is added by IV 4 110 (हृदे+य=हृदय+य) ३५१८. प्रकृत्यान्तःपादमव्यपरे. ६।१।११५।

अन्तःपादमध्यस्य एह प्रकृत्या स्यादति परे न तु वकारवकारपर्यन्तम्. 'उपप्रयन्तो अन्तरम्'. 'सुजाते अन्तःपादम्'. 'अन्तःपादम्' किम्. 'यताह यतेऽर्चन्ति'. 'अन्तःपादम्' किम्. 'तस्यवन्' तस्यवन्.

3518 The final 'e' or 'o' and the following 'a' when occurring in the middle half of a foot of a Vaidic verse, retain their original forms, except when the 'a' is followed by 'v' or 'y'.

The word एह is understood here, but it should be construed here in the nominative case and not in the Ablative. The word प्रकृति means 'original nature, cause'. The word अन्तर् is an Indeclinable, used in the Locative case here and means 'in the middle'. The word पादः 'the foot of a verse' refers to the verses of the Vedas, and not to the verses of the classical poetry. The word अति is also understood here. Thus उपप्रयन्तो अन्तरम् (Rig Ved. I. 74 1.), सुजाते अन्तःपादम् (Rig Veda V 79 1).

Why do we say 'in the inner half of a foot of a verse'? Observe अती कुत यताह यतेऽर्चन्ति (Rig Ved I 165 1). Why do we say "when व् or य् does not follow अ?" Observe तस्यवन् (Rig. X 109 1). Why do we say ए or ओ? Observe अन्तःपादमध्यस्य. Some read this sūtra as नान्तः पादमध्यस्य. According to them, this sūtra supersedes the whole rule of juxtaposition or संज्ञिता (VI 1 72).

३५१९. अन्तःपादमध्यस्य वकारवकारपर्यन्तम्. ६।१।११५।

यत् व्यपरेत्यति एह प्रकृत्या. 'वत्तुभिर्नोऽप्यात'. 'मित्रमहे अन्तःपादम्'. 'मा शिवासे अन्तःपादम्'. 'ते नो अन्तःपादम्'. 'यताह यतेऽर्चन्ति'. 'ते नो अन्तःपादम्'. 'कृतिः कृतिः अन्तःपादम्'. यताह. वत्तुभिर्नोऽप्यात रत्तु. सो यताह यतेऽर्चन्ति. इत्यादि प्रकृतिभावा न क्रियते तस्यापि जाह्नवकात्समाधेयम्. प्रातिपदिके तु वाचनिक एवावयवम्.

3519 The 'e' or 'o' retain their original form in the middle of a Vaidic verse, when the following words come after them (though the 'a' in these has a 'v' and 'y' following it).—अन्तःपादम्, अन्तःपादम्, अन्तःपादम्, अन्तःपादम्.

Thus, अन्तःपादम् अन्तःपादम् अन्तःपादम् अन्तःपादम् (Rig IV. 4. 15), मा शिवासे अन्तःपादम् (Rig VII. 32 27), ते नो अन्तःपादम्. (Not in the Rig Veda) Prof. Böhtlingk gives the following examples from the Rig Veda.—सीदन्तोऽन्तःपादम् (VI 14. 3) अन्तःपादम् (IX. 73 5), अन्तःपादम् (IX. 73 8), यताह यतेऽर्चन्ति, ते नो अन्तःपादम्.

(Not in the Rig Veda according to Prof Bohtlingk the अ of अवन्तु is generally elided in the Veda after ए or आ) कुशिकासो अवस्यव (Rig III 42 9)

Though in the Rig Veda we find examples like ते नोऽवन्तु रथतु (Rig Ved X 77 8), and सोऽयमागत and तेऽरुणेभि (Rig Ved I 88 2) &c where there is no Prakṛti-bhāva, but sandhi, yet these are to be explained by bahulium i.e. as a Vaidic diversity. But in the Pāṇisūhyas, there is an express rule to this effect, and not left to mere inference as here

NOTE — 1 अव्यात is Benedictive 3rd Per Sing of अव 'to protect'

2 अवद्यात is Ablative singular of अवद्य ॥

3 अवक्रमु is the Perfect, 3rd Per Plural of क्रम preceded by the Preposition अव । There is no reduplication as a Vedic irregularity. Some read अवचक्रमु (with reduplication) in the text, but no such word is found in the Rig Veda.

4 अवत is the Aorist of वृद् and वृज, the 3rd Per Pl भि is replaced by अत । (The Aorist sign is elided by II 4 80 S 3402)

5 अयम is from इदम ।

6 अवन्तु is Imperative 3rd Per Pl of अव 'to protect'

7 अवस्यु is a Noun, from अव+असुन=अवस् । There is added स्यच् as अवस्य । Then उ is added by III 2, 170, and we get अवस्यु. ॥

३५२० । यजुष्युरः । इ । १ । ११७ ।

उर शब्द एङन्तोऽनि प्रकृत्या यजुषि । 'उरो अन्तरिक्षम् । यजुषि पादाभावादनन्त.पादार्थ वचनम् ।

3520 In the Yajur Veda, the word 'uras' when changed to 'uro' retains its original form when followed by a short 'a' which is also retained

Thus उरो अन्तरिक्षम् (Yajur Veda Vajasan IV 7) Some read the sūtra as यजुष्युरो ॥ They take the word as उर ending in उ, which in the Vocative case assumes the form उरो ॥ They give the following example उरो अन्तरिक्षं सज्जु ॥ But in the Yajur Veda VI 11, the text reads उरोरन्तरिक्षत सज्जु. ॥

In the Yajur Veda, there being no stanzas, the condition of अन्त.पाद of VI 1 115 does not apply here, and hence the necessity of a separate sūtra, otherwise VI 1 115, would have covered this case also

३५२१ । आपो जुषाणो वृष्णो वर्षिष्ठेऽम्बेऽम्बालेऽम्बिकेपूर्वे । इ । १ । ११८ ।

यजुष्यति एह प्रकृत्या । 'आपो अस्मान्मातर शुन्ययन्तु' । जुषाणो अग्निराज्यस्य । 'वृष्णो अशुभ्याम्' । 'वर्षिष्ठे अधि नाके' । 'अम्बे अम्बाले अम्बिके' । अस्मादेव वचनात् 'अम्बार्थ' । (२६७) इति द्रष्टव्यम् ।

3521 In the Yajur Veda, the short 'a' is retained after आपो, जुषाणो, वृष्णो, वर्षिष्ठे, and also in and after 'ambe' or 'ambāle' when they stand before 'ambike'

Thus आपो अस्मान्मातर. शुन्ययन्तु (Yaj 1V 2) जुषाणो अग्निराज्यस्य (Yaj V 35), वृष्णो अशुभ्या गभस्ति पूत (Yaj VII 1) वर्षिष्ठे अधिनाके ॥ The Vajasaneyi Saṁhita has वर्षिष्ठेऽधि (V S I 22) The Taittiriya Saṁhita has वर्षिष्ठे अधि ॥ (I 1 8 1 4, 43, 2 5 5 4) अम्बे अम्बाले, अम्बिके (V S 23 18 where the reading is अम्बे अम्बिकेऽम्बालिके) but Tait S VII 4 19 1, and Tait Br. III 9 6.

3 has अम्बे अम्बाल्यम्बिने ॥ The words अम्बे &c. though in the Vocative, do not shorten then vowel by VII 3 107, because they have been so read here

३५२२ । अङ्ग इत्यादौ च । ६ । १ । ११९ ।

अङ्गशब्दे य एङ् तदादौ चाकारे य एङ्पूर्वं. सोऽति प्रकृत्या यजुषि । 'प्रयो अङ्गे अङ्गे अदीष्यत्' । 'अङ्गे अङ्गे अयोचिषम्' ।

3522 In the Yajur Veda, when the word 'ange' is followed by 'ange' the subsequent short a is retained, as well as the preceding 'e' or 'o'

Thus ऐन्द्र प्राणो अङ्गे अङ्गे अदाध्यन, ऐन्द्र प्राणो अङ्गे अङ्गे निदीष्यत्, ऐन्द्र उदानो अङ्गे अङ्गे निधीत., ऐन्द्र प्राणो अङ्गे अङ्गे अयोचिषम् (Yaj. 6. 20)

३५२३ । अनुदात्ते च कुधपरे । ६ । १ । १२० ।

कवमंभकारपर अनुदात्तेति परे एङ् प्रकृत्या यजुषि । 'अय सो अग्नि.' । 'अयं सो अध्वर' । 'अनुदात्ते' किम् । 'अधोऽये रुद्रे' । अयशब्द आद्युदात्त । 'कुधपरे' किम् । 'सोयमग्निमन्त' ।

3523 In the Yajur Veda, when an anudatta a is followed by a Guttural or a dh, the antecedent 'e' or 'o' retains its form, as well as this subsequent a

Thus अय सो अग्नि (Yaj 12 47), अयं सो अध्वर. ॥ Why do we say when अ is gravely accented? Observe अधोऽये, here अये has an acute accent on the first syllable Why do we say "when followed by a Guttural (कु) or a ध"? Observe सोयमग्नि मन्त ॥

३५२४ । अवपथसि च । ६ । १ । १२१ ।

अनुदात्त अकारादौ अवपथाशब्दे परे यजुषि एङ् प्रकृत्या । 'त्रीरुद्रेभ्यो अवपथा' । वपेस्थसि लङि 'तिङ्ङतिङ्' (३६३५) इत्यनुदात्तत्वम् । 'अनुदात्ते' किम् । 'यदुद्रेभ्योऽवपथा' । निपातिर्य-
द्यदि- (३५३७) इति निघाता न ।

3524 In the Yajur Veda, when the gravely accented a of *avapathās* follows e or o the vowels retain their original form.

Thus त्री रुद्रेभ्यो अवपथा ॥ The word अवपथाः is 2nd per Singular Imperfect of वप् in the Atmanejaḍa. Thus अ+वप्+थप्+थास ॥ The अ is grave by VIII 1 28 When it is not gravely accented, the अ drops As यदुद्रेभ्योऽवपथा ॥ Here अ is not grave by virtue of VIII. 1 30

३५२५ । आहोऽनुनामिकञ्छन्दसि । ६ । १ । १२६ ।

आहो छि परेनुनामिक स्यात् । स च प्रकृत्या । 'अभ औ अप.' । 'गभीर औ उयपुत्रे' । '+ ईपञ्चादीना छन्दसि प्रकृतिभावा वक्तव्यः +' । 'ईया अन्ता हिरण्यः' । 'उया इयम्' । 'पूया अविष्टु' ।

3525. For the adverb 'ai' is substituted in the Chhandas the nasalised 'añ' when a vowel follows it, and it retains its original form.

Thus अभ औ अप. (Rig Veda V. 48. 1), गभीर औ उयपुत्रे जिघांसतः (Rig Veda VIII. 67. 11.)

Vart —In the Vedas ईषा अन्नं &c are found uncombined As, ईषा अन्ना
का ईमिरे पित्रगिला, यथा अन्नं, यथा अगमन् &c

यथा इयम् (Rig Ved VI 75 3) पूषा अविष्टु (Rig Ved X 26 1)

३५२६ । स्यश्चन्द्रसि बहुलम् । ६ । १ । १३३ ।

स इत्यस्य होलीप स्याच्छलि । 'एष स्य भानु' ।

3526 In the Chhandas, the case-affix of the nominative singular is diversely elided after *syaz*, when a consonant follows it

Thus उत स्य वाजी क्षिपति सुरपयति । योवाया बद्धो अविक्ल आसनि (Rig Veda IV 40 4), एष स्य ते मधुमा इन्द्र सोम (Rig Veda IX 87, 4) Sometimes it does not take place as यत्र स्यो निपतेत ॥ The स्य means 'he'

३५२७ । इस्वाच्यन्द्रोत्तरपदे मन्त्रे । ६ । १ । १५१ ।

इस्वाच्यस्य चन्द्रशब्दस्योत्तरपदस्य सुडागम स्यान्मन्त्रे । 'हरिश्चन्द्रो मरुद्ग' । सुश्चन्द्रस्य ।

3527 In a Mantra, the 'sut' is added to 'chandra,' when it is a second member in a compound and is preceded by a short vowel

Thus हरिश्चन्द्रो मरुद्ग. (Rig Ved IX 66 26) सुश्चन्द्रो युष्मान् ॥ Why do we say after a short vowel? Observe सूर्याचन्द्रमसाविव ॥ Wh, do we say 'in a Mantra' ? Observe, सुश्चन्द्रा योर्गमासी ॥ The उत्तरपद can only be in a compound (samāsa) as it is well known to all, and it does not mean, 'the second word,' as the literal meaning might convey Therefore the rule does not apply here सुश्चमसि चन्द्रमसि ॥

३५२८ । पितरामातरा च चन्द्रसि । ६ । ३ । ३३ ।

इन्द्रो नियात । 'आ मा गन्ता पितरामातरा च' । चाद्विपरीतमपि । 'नमातरापितरा नू चिदिष्टी' ।

'समानस्य चन्द्रस्यमूर्धप्रभृत्युवर्कषु' । समानस्यस्य स्यान्मूर्धादिभिश्च उत्तरपदे । सगर्भ्यः ।

'+ चन्द्रसि स्त्रिया बहुलम् +' । विषयदेवयोरद्वन्द्वशब्दः । 'विश्वाची च यताची च,' 'देवद्वीची नयत देवयन्त,' 'कद्वीची' ।

3528 In the Vedas the form 'Pitarāmātarā' is also valid.

In the ordinary language मातापितरौ is the proper form The Vaidic form is derived by adding अद् to the first member, and आ is added to the second by VII. 1. 39 and then Guna by VII 3 110 Thus आ मा गन्ता पितरामातरा च ॥

By force of च 'also', the converse is also valid As न मातापितरा नू चिदिष्टी ।

3528A स is the substitute of समान in the Chhandas, but not before मूर्धन, प्रभृति and उदके ॥ (See VI 3 84 S 1012)

Thus सगर्भ्यः = समानो गर्भ "uterine brother"

Vart —In the Vedas, the initials of विश्व and देव are replaced by अद् diversely before the feminine nouns thus in "विश्वाची च यताची च", there is no substitution in विश्वाची, but in कद्वीची there is this substitution कद्वीची is derived from किम्+अच=कदि+अच ॥ Then is added डीप्, and then like अश्वाची ॥ Thus vartika is an exception to VI 3 92 S 418

देवद्वीची नयत देवयन्त (Rig Ved III 6. 1) कद्वीची (Rig Ved I 164 17).

३५२९ । सध मादस्योऽकृन्वति । ६ । ३ । ९६ ।

सहस्य सधादेशः स्यात् । 'इन्द्र त्वास्मिन्सधमादे' । सोमः सधस्यम् ।

3529. *Sadhi* is substituted for *saha* in the Chhandas when *mada* and *stha* follow

Thus सधमादोऽकृन्वत्येकास्ताः सधस्या ॥ Another example is आभ्या दृहन्ते हरयो युजाना, अर्वागिन्द्र सधमादो वदन्तु (Rig III 3 7) सहमादयन्ति देवा अस्मिन्-यज्ञ ॥ 'इन्द्र त्वास्मिन्सधमादे' (Rig Ved VIII 2 3)

३५३० । पथि च च्छन्दमि । ६ । ३ । १०८ ।

पथिश्च उत्तरपदे को कथ कादेशश्च । कथपथ-कापथ-कुपथः ।

3530 The substitution of *ka*, and *kava* for *ku* takes place in the Chhandas before *patha*.

Thus कथपथः, कापथः and कुपथः ॥

३५३१ । साढ्यै साढ्वा साढेति निगमे । ६ । ३ । ११३ ।

सहे वत्वाप्रत्यये आद्य द्वयं द्विनि तृतीयं निपात्यते । 'मरुद्भिर्यः एतानासु साह्या' अचोर्मध्यस्थस्य डस्य ल ढस्य ह्रस्व प्रातिशाख्यं विहितः । आह हि ।

'द्वयोश्चास्य स्वरयोर्मध्यमेत्य सपद्यते स डकारो लकारः ।

डकारतामेति स एव चास्य ढकारः सन्तृप्सणा सप्रयुक्ते ॥' इति ।

3531 'Sādhyai' 'sādhwā' and 'sādhā' are irregularly formed in the Vedas

Thus साढ्यै समन्तात्, साढ्वा शत्रून् ॥ The words साढ्यै and साढ्वा are both formed by त्वा affix added to सह the श्रो substitution not taking place. In the first, नवा is changed to ध्यै ॥ The third word साढ्वा is formed by वृन् affix added to सह ॥ In the classical literature सोढा and सोढ्वा are the proper forms.

'मरुद्भिर्य एतानासु साह्या (Rig Ved VII 56 23)

In the Pratisākhya it is ordained that a ढ situated between two vowels is changed to ल, and a ढ so situated becomes ह्रस्व ॥ As says the kārīkā.

Kārīkā — The letter ढ falling between two vowels has become ल in the pronunciation of this Professor

So also ढ similarly situated is pronounced by him as an Ushman letter e, lh ल्ह ॥

३५३२ । कृन्दमि च । ६ । ३ । १२६ ।

अष्टन आत्स स्यादुत्तरपदे । अष्टापदी ।

3532. In the Chhandas also, the long vowel is substituted for the final of 'ashtan' before a second member.

Thus अष्टापदी ॥ The form अष्टापदी is the feminine in ङीप्, (IV 1. 8) of अष्टपात् (V 4 138 the अ of पाठ being elided in a Bahuvrīhi), पठ being substituted for पात् by VI 4, 130

३५३३ । मन्त्रे सोमाश्चेन्द्रियविश्वदेव्यस्य मतौ । ६ । ३ । १३१ ।

दीर्घं स्यान्मन्त्रे । 'अथवावर्ती सोमावतीम्' । इन्द्रियावान्मदिन्तम् । 'विश्वकर्मणा विश्व देव्यावता' ।

3533 In a Mantra, the final vowels of सोम, अश्व, इन्द्रिय and विश्वदेव्य are lengthened when the affix 'matup' follows

Thus सोमावती, अशवावती इन्द्रियावती, विश्वदेव्यावती ॥

अशवावती सोमवतीम् (Rig Ved X 97 7)

विश्वकर्मा विश्वदेव्यावता (Rig Ved X 170 4)

३५३४ । ओषधेश्च विभक्तावप्रथमायाम् । ६ । ३ । १३२ ।

दीर्घं स्यान्मन्त्रे । 'यदोषधीभ्य अदधात्योषधीषु' ।

3534 In a Mantra, the final of 'oshadhi' is lengthened before the case-endings, but not in the Nominative

Thus यद ओषधीभ्य अदधात्योषधीषु ॥

३५३५ । ऋचि तुनुधमस्तुतङ्कुत्रोरुष्याणाम् । ६ । ३ । १३३ ।

दीर्घं स्यात् । 'आ तू न इन्द्र' । 'नू मूर्त' । 'उत वा चा स्यानात्' । मन्त्रु गोमन्तमीमहे । 'भरता जातवेदसम्' । तडिति यादेशस्य ङित्वपक्षे ग्रहणम् । तेनेह न । 'ग्रयोत यावाण' । 'कूमना' । 'अत्रा ते भद्रा' । 'यत्रा नश्चक्रा' । 'उरुष्याण' ।

3535 In the Rig Veda, the finals of the particles तु, नु, घ, मन्त्रु, the tense-affix तङ्, कु, the ending 'tra' and the word उरुष्य are lengthened

Thus तु —आ तू न इन्द्र वृत्रहन् (Rig IV 32 1) नु—नू मूर्त ॥ घ —उत वा चा स्यानात् ॥ मन्त्रु —मन्त्रु गोमन्तमीमहे ॥ तङ् —भरता जातवेदसम् (Rig X 176 2) तङ् is the त substitute of घा, when it is treated as ङित्, therefore it does not apply here, ग्रयोत यावाण (I 2 4) कु—कूमनस, न—'अत्रा ते भद्रा' । 'यत्रानश्चक्रा' उरुष्या षोऽग्ने ॥

NOTE :—The घ in the sūtra is the sound घ and not the technical घ (तस्य and तस्य) स्यात् means "the wife's brother" भरत is Imperative Second Person Plural ग्रयोत is the Imperative Second Person Plural formed by the affix तप् (VII 1 46 S 3568) Since this affix is पित the present rule does not apply to it उरुष्य is Imperative 2nd Per Singular and is derived from the Kandwid root उरुष्य (formed by यक्) The affix हि is elided by VI 4 105 S 2202 The न of the Pronoun नस् is changed to ण after उरुष्य by VIII 4 27 S 3649.

३५३६ । इकः सुजि । ६ । ३ । १३४ ।

ऋचि दीर्घं इत्येव । 'अभीषुण' सखीनाम् । 'सुज' (३६४४) इति ष । 'नश्च धातुस्यो ष्यभ्य' (३६४६) इति ण ।

3536 In a Mantra, the finals of the preceding member ending in 'i' or 'u' are lengthened before the particle 'su'

Thus अभी षु ण सखीनाम् (Rig IV 31 3) उर्ध्वं ऊ षुण उतये (Rig I 36 13). The ष is changed to ष by VIII 3, 107 S 3644, and ङ changed to ण by VIII 4 27 S 3649

३५३७ । द्वयोऽतस्तिङ् । ६ । ३ । १३५ ।

मन्त्रे दीर्घः । 'विद्मा हि चक्राजरसम्' ।

3537. A tense affix ending in 'a' is lengthened in the Rig Veda, when the Verb consists of two syllables

Thus विस्रा हि त्वा सत्पतिं शूर गोनाम &c See Rig. III 42 6, विस्रा हि चका जरसम् । &c But not here देवा भवत धाजिनः, as the verb consists of more than two syllables not also here आ देवान् वक्षि यक्षि च as the verbs do not end in अ ॥

NOTE — विस्रा is Present First Person Plural, स replaces म. by III 4 82. चक is 2nd Person Plural of the Perfect of क ॥

३५३८ । निपातस्य च । ६ । ३ । १३६ ।

'यथा हि ते' ।

3538 In the Rig Veda the final of a particle is lengthened

Thus यथा हि ते, अच्चाते, अच्चा जरितार (Rig Ved I 2. 2).

३५३९ । अन्येषामपि दृश्यते । ६ । ३ । १३७ ।

अन्येषामपि पूर्वपदस्थाना दीर्घः स्यात् । पुरुषः । दण्डादण्डः ।

3539 The elongation of the final is to be found in other words also.

Here we must follow the usage of the Śishtas. Where the lengthening is not ordained by any rules of Grammar, but occurs in the writing of standard authors, there we should accept such lengthening as valid Thus पुरुषः दण्डादण्डः ।

३५४० । कुन्दस्य भयथा । ६ । ४ । ५ ।

नामि दीर्घो वा । 'धाता धातुणाम्' इति अद्वयवा. । तैत्तिरीयास्तु ह्रस्वमेव पठन्ति ।

3540 In the Chhandas, the finals are optionally lengthened before the Genitive plural 'nām'

In some places they are seen as lengthened, in others not. As धाता धातुणाम् (Rig Ved X 128 7) So also चतसृणाम् and चतसूणाम् ॥

The Rig Vedins read with long ऋ, the Taittiriyaś read it with short अ ॥

३५४१ । वा अपूर्वस्य निगमे । ६ । ४ । ६ ।

अपूर्वस्याद्यो नोपधाया वा दीर्घोऽसंबुद्धौ सर्वनामस्थाने परे । अभुजाणाम् । अभुजणम् । 'निगमे' किम् । तदा । तदाद्यौ ।

3541. The lengthening of the penultimate vowel of a stem ending in 'n' before the affixes of the strong-case, is optional in the Nigama, when 'sh' precedes such a vowel.

Thus अभुजाणम् or अभुजणमिन्द्रम् ॥

Why do we say 'in the Nigama'? In the classical literature we have तदा, तदाद्यौ, तदाण्य. always.

३५४२ । जनिता मन्त्रे । ६ । ४ । ५३ ।

इडादौ वृद्धिं णिलोपो निपात्यते । 'यो नः पिता जनिता' ।

3542 In a Mantia, the word 'janitā' is formed irregularly by the elision of 'ni' before the affix 'tri' with the augment 'it'

Thus यो न. पिता जनिता (Rig Veda X 82 3) ॥ Otherwise जनयिता in the classical literature It is an exception to VI 4 51

३३४३ । शमिता यजे । ६ । ४ । ५४ ।

शमयितेत्यर्थः ।

3543 'Sāmitā' is formed irregularly by the elision of 'ni' before an 'it' augmented affix, when meaning a sacrificial act

Thus यत हवि शमित. ॥ It is formed by वृच् and is in the Vocative case Why do we say 'when referring to a sacrificial act'? See यतं हवि शमयित. ॥ See Satpatha Br III 8 3, 4 and 5

३५४४ । युषुषोर्दीर्घश्चन्द्रसि । ६ । ४ । ५८

ल्यपीत्यनुवर्तते । विष्णुय । विष्णूय ।

'आडजादीनाम' (२२५४) ।

3544 In 'yu' and 'plu,' long is substituted for 'u' before 'lyap' in the Chhandas

Thus दानयनुपूर्व विष्णुय, यत्रा यो दक्षिणा परिष्णूय ॥ Why do we say, in the Chhandas? Observe सयुत्य, आयुत्य in the classical literature

By VI 4 72 the augment आद् is added to verbs beginning with a vowel, in the Aorist, the Imperfect and the Conditional In the Vedas, it comes before verbs beginning with consonants also

३५४५ । छन्दस्यपि दृश्यते । ६ । ४ । ७३ ।

अनजादीनामित्यर्थ । आनद् । आव । 'न माद्योगे' (२२२८) ।

3545 The 'āt' augment is found in the Chhandas also

It is found there before the roots beginning with a vowel as well as before consonant roots Thus आनद्, from नञ् in the Aorist The णि is elided by II 4 80, when VIII 2 63 does not apply, then ञ् is changed to ञ् by VIII 2 36 which becomes ञ् and finally द् ॥ आनक्, from नञ् when VIII 2 63 applies and आयुनक् ॥ आव is Aorist of वृच्, the affix being elided by II 4 80 आनक् from नञ् (II 4 80) and आयुनक् is the Imperfect of युज् ॥

The augments अद् and आद् are elided when the Particle मा is added. See VI 4 74. But not necessarily so in the Vedas as taught below

३५४६ । बहुल छन्दस्यमाड्योगेऽपि । ६ । ४ । ७५ ।

अडाटो न स्त. माड्योगेऽपि स्त । 'जनिष्ठा उय सहसे तुराय.' 'मा व' क्षेत्रे परबोजान्यवाप्तुः'

3546 There is diversity in the Chhandas the augment 'at' or 'āt' is added even with 'mā,' and sometimes not added even when there is no 'mā'

Thus in जनिष्ठा उय (Rig X 73 1), कामसूयेत् (Rig I 53 3) and काममर्देयोत् the augment is not added though there is no मा ॥ In मा व. क्षेत्रे परबोजान्यवाप्तुः, मा अभित्या, मा आव, the augment is not elided, though the particle मा is added.

३५४७ । इरयो रे । ६ । ४ । ७६ ।

'गर्भं प्रथम दधे आप' । रेभावस्वाभीयत्वेनाभिज्ञत्वादालोपः । अत्र रेशब्दस्येति कते पुनरपि रेभावः । तदर्थं च सूत्रे द्विवचनान्त निर्दिष्टमिरयोरिति ।

3547 'Re' is diversely substituted for 'ne' in the Veda

Thus क स्वर्धर्मे प्रथम दध्ने ऋण (Rig. X. 82. 5) यास्य परिदध्ने ॥ In दध्ने the ऋ of धा is elided, before the affix दरे by VI 4 61, the र substitution being considered as *asiddha* (VI 4 22) for the purposes of the elision of ऋ ॥

Here इद् augment is first added to रे after the संद् roots and the affix thus becomes दरे, then रे is substituted again for this दरे by this sūtra, thus the affix is brought back to its original condition. To show this repetition—रे—दरे—the sūtra has exhibited the word दरेयोः in the dual number.

३५४८ । छन्दस्युभयथा । ६ । ४ । ८६ ।

भूसुधियोऽयंस्यादियदुवडो च । 'यनेषु चित्र विभ्यम्' । विभुव वा । 'सुधो ह्यमग्ने,' सुधियो वा ।

'+ तन्वादीनां छन्दसि बहुलम् +' । 'तन्व पुषेम्' । तनुव वा । त्र्यम्बकम्-त्रिभ्यम्क वा ।

3548 In the Chhandas, in the case of a stem in 'bhu' and 'sudh' are found sometimes the इयङ्, उवङ्, and sometimes the semi-vowel substitution

As विभ्य, विभुवम्, सुध्, and सुधिय ॥ यनेषु चित्र विभ्य विशे (Rig Veda IV 7 1) विभुवम् ॥ सुधो ह्यमग्ने for सुधियो ह्यमग्ने ॥

Vārtika—There is diversely the substitution of इयङ् and उवङ् in the Chhandas, after तनु &c and the rest. This ordains substitution even after words which are not roots.

As, तन्व पुषेम् (Rig Ved X. 128 1) or तनुव ॥ त्र्यम्बकम् or त्रिभ्यम्कम् "Three-eyed"

तनियत्योऽछन्दसि । ६ । ४ । ८९ ।

यतयोऽपथालाप. कडिति प्रत्यये । 'वितत्रिरे, कवय.' । 'शकुना इव पतिम्' । भावाया विते- निरे । पतिम् ।

3549. In the Chhandas, the root-vowel of 'tan' 'to stretch' and 'pat' to fall, is elided before an affix beginning with a vowel, when it has an indicative 'k' or 'n'

As वितत्रिरे कवय ॥ It is the 3rd Person Plural Perfect of तन् ॥ The vowel अ of तन् is elided. Though the elision is *asiddha* yet the rule VI 4 120 requiring the substitution of य and the elision of the reduplicate त does not apply because then the present sūtra would be nullified. शकुना इव पतिम् (Rig Ved IX. 107 20). This is also लिट् ॥ In the classical language we have वितनिरे, पतिम् ॥

३५५० । घसिभसोर्हलि च । ६ । ४ । १०० ।

'सगिधश्च मे' । 'ब्रह्मा ते हरी धाना.' । 'हुभसुभ्या हेधि' (२४३५) ।

3550. The root-vowel of 'ghas' and 'bhas' is elided in the Chhandas, before any affix, whether beginning with a vowel or a consonant, which has an indicative 'k' or 'n'.

Thus सगिधश्च मे सपीतिश्च मे ब्रह्मा ते हरी धानाः ॥ सगिधः is thus derived किन् is added to the root अद्, then by II 4 39, घस् is substituted for अद्, thus घस् + ति = घस् + ति (अ being elided by the present sūtra) = च + ति (स् being elided by

VIII 2 26), then **त** is changed to **ध**, and **च** to **न** and we have **निध** ॥ Then **समाना** **निध** = **सनिध** (**समान** changed to **स** VI 3 84) The word **ब्रवाम** is the Imperative of **भस्**, thus **भस् + श्लु + ताम** = **भ भस + ताम** = **ब** **भस् + ताम** (VI 4 100) = **बभ + ताम** (VIII 2 26) = **ब ब् + धाम** = **ब्रवाम** ॥ This rule of elision being a nitya, and a subsequent rule, ought to have operated first, but, as a Vaidic anomaly, the reduplication takes place first See VII 2 67

Why do we read "before an affix beginning *also* with a 'consonant'?" Because the elision takes place before a vowel affix also, as **वणति** = **भस् + श्लु + क्ति** = **बभस् + क्ति** (VII 1 4) = **बणति** (VIII 4 55)

Why having an indicatory **क** or **ङ्**? Observe **अशून् बभस्ति** ॥ The **च** has been added into the aphorism by the Vaitakakāra

३५५१ । अशून्बभस्ति । ६ । ४ । १०२ ।

'अशून् बभस्' । 'अशून् गिरः' । 'रायसूधि' । 'उरुसूधि' । अपाधुधि ।

3551 **धि** is substituted for **हि** in the Vedas, after **शु**, **यु**, **पृ**, **कृ** and **वृ** ॥

As **अशून् बभस्** (Rig Ved I 2, 1) **अशून् गिरः** (Rig Ved VIII 84 3) **रायसूधि** (Rig Ved I 3, 12) **उरुसूधि** and **अपाधुधि** ॥

In **अशून्**, the **हि** is not elided after the **उ** or **यु**, as it was required by VI 4 106, since the present aphorism specifically mentions it The lengthening takes place by VI 3 137 The forms other than **अशून्** are irregular, **अवृ** being added *diversely* by III 1 85, and then elided *diversely* by **अशून्** II 4 73

NOTE:—**सूधि** is from **पृ** 'to protect' The **अप** is elided, for the final **च** there as **उर** by VII I 102 S. 2495 and it is lengthened by VIII 2 77 S 354 **उरुसूधि** from **कृ**, the **न** of **नस** is changed to **च** by VIII 4. 27 S 3649 and the visargañitya is changed to **स** by VIII 3. 50. S. 3635

३५५२ । वा कृन्दति । ३ । ४ । ८८ ।

हिरण्मिह ।

3552 In the Chhandas the substitute 'hi' is optionally treated as not having an indicatory 'p'

The result is that in the Chhandas, the second person singular of **लोड्** has two forms, as **प्रीणाहि** or **प्रीणीहि**, **युयुधि** or **युयोधि**, **धि** being substituted for **हि** in the Vedas (by VI 4 103 S 3553) as in the following verse

अन्ते नयं सु पर्याराये अस्मान्निश्चानिदेव युयुनानिधिहान् ।

यु योध्यस्मज्जुहुरायामेनाभूयिष्ठान्ते नमऽउक्तिमिधेम ॥

Rig Veda I 189 1 Yajur Veda, 40 16.

३५५३ । अहितश्च । ६ । ४ । १०३ ।

होधि स्यात् । रायन्धि । रमेर्वत्ययेन परस्मैपदम् । अप् श्लुरभ्यासदीर्घश्च । 'अस्मि प्रयन्धि' 'युयोधि जातवेद' । यमे अपा लुङ् । याते अप श्लु । 'अहित' किम् । प्रणीहि ।

3553 'Dhi' is substituted for 'hi' when the tense affix is not 'Nīṭ'.

Under III 4 88 S 3552 हि is also पितृ in the Vedas and when it is पितृ it is not हित by 1 2 4 Thus रारन्धि, प्रयन्धि and युयोधि in the following सोमरारन्धि, श्रीस्मभ्य तद्धयंश्च प्रयन्धि, युयोध्यस्मञ् जुहुराणमेन ॥

Why do we say 'when it is not हित' ? Observe प्रीयोहि ॥

(1) रारन्धि is irregularly formed Paśasmapada of रम, the श्प being replaced by श्लु, and the reduplicate lengthened as a Vedic form. The स् is not elided, by VI 4 37 as the affix is not हित ॥ (2) प्रयन्धि is from यम the श्प is elided (3) युयोधि from यु (यैति), the श्प being replaced by श्लु, युयोधि जातवेद (Rig Ved. VIII 11. 4)

३५५४ । मन्त्रेष्वद्यादेरात्मनः । ६ । ४ । १४१ ।

आत्मन्शब्दस्यादेर्नापः स्यादादि । 'त्मना देवेषु' ।

3554 In the Mantras, the beginning of 'ātman' is elided, when the affix of the Instrumental Singular follows

आह् is the name of the Instrumental singular affix, given by ancient Grammarians Thus त्मना देवेषु (Rig Ved VII 7 1)

३५५५ । विभाषर्जोश्चन्द्रसि । ६ । ४ । १६२ ॥

अजुशब्दस्यर्तः स्याने र. स्याद्वा इष्टमेयसु । 'त्व रजिष्ठमनुनेषि' । अजिष्ठं वा ।

3555. Before the affixes ishtha, iman and iyas, the 'ri' of 'riju' may optionally be changed to 'ra' in the Chhandas

As रजिष्ठ. and अजिष्ठः, in त्व रजिष्ठमनुनेषि (Rig Ved I. 91 1).

३५५६ । अतव्यवास्तव्यवास्तवमाध्वीहिरण्ययानिचन्द्रसि । ६ । ४ । १७५ ।

अतो भवमत्व्यम् । वास्तुनि भव वास्तव्यम् । वास्तव च । मधुशब्दस्याणि स्त्रियां यणादेशो निपात्यते । 'माध्वीर्न सन्त्वोषधी' । हिरण्यशब्दाद्विहितस्य मयदो मशब्दस्य लोपो निपात्यते । 'हिरण्ययेन सविता रयेन' ।

इति षष्ठीऽध्यायः ।

3556 In the Chhandas the following are irregularly formed : Ratvya, Vāstvya, Vāstva, Mādhvī, and Hīmanyaya.

The word अतव्य is derived from अतु, and वास्तव्य from वास्तु with the affix यत्, उ being changed to व ॥ अतो भवम् = अतव्यम्, वास्तो भवम् = वास्तव्यम् ॥ वास्तव्य is from वस्तु, १५ वस्तुनि भव = वास्तव्य with the affix अण् ॥ माध्वी from मधु with the affix अण् in the feminine as 'माध्वीर्न सन्त्वोषधी' Rig Ved I 90 6 हिरण्यय is from हिरण्य with the affix मयद्, the म being elided, as 'हिरण्ययेन सविता रयेन' (Rig Ved. I 35 2.)

CHAPTER VII.

'श्रीलो रुद् (२४४२) ।

By VII. 1 G S 2442, the augment रुद् is added to the -tense affix अत्त the 3rd Person Plural Atmanopade. But in the Vedas the augment is added to other affixes also.

३५५७ । बहुलं कृन्दसि । ७ । १ । ८ ।

रुढाममः स्यात् । 'लोपस्त आत्मनेपदेषु' (३५६३) इति पक्ष तत्त्वोपः । 'धेनवी रुम्ह' । लोपामावे चत दक्षते । 'अदृथमस्य' । 'अतो भिष येस्' (२०३) ।

3557. The augment 'rut' is diversely applied in the Chhandas.

The *ṛ* of अत is elided by VII 1 41 S 3563, in one alternative Thus धेनवो दुहते ॥ When then there is no elision, we have अत दुहते । So also अदृशमस्य ॥ देवा अदृशन्, गन्धर्वा अप्सरसी अदृशन् ॥ Here अदृशन् is the Imperfect (लङ्) plural of दुह् ॥ Thus दुह् + भ् = दुह् + रत = अदृशन्, the *ṛ* being elided by VII 1 41 Sometimes, the augment does not take place, as अदृहत ॥ Owing to the word बहुल, 'diversely', the augment *ṛ* is added to other affixes also, than भ् ॥ As अदृशम् in अदृशमस्य केतवः ॥ This is the aorist in अङ् of the root दृश् by III 1 57. the *guṇa* ordained by VII 4 16, does not take place

By VII 1 9 S. 203, येस् is substituted for भिस् in the Instrumental Plural after nouns ending in अ But not always so, in the Vedas

३५५८ । बहुल छन्दसि । ७ । १ । १० ।

'अग्निदेवेभि' ।

3558. In the Chhandas the substitution takes place diversely

That is येस् is substituted for भिस् even after stems which do not end in short अ, as नद्ये, and some times the substitution does not take place even after stems ending in short अ, as, देवेभिः, in देवोदेवेभिरागमत् (Rig Veda I 1. 4)

३५५९ । नेतराच्छन्दसि । ७ । १ । २६ ।

स्वमोरदङ् न । 'वार्त्रघ्नमितरम्', 'छन्दसि' किम् । इतरत्काष्ठम् । 'समासेऽनङ्पूर्वे तयो ल्यप्' (३३३२) ।

3559 In the Chhandas, *āt* (or *ad*) is not the substitute of *sz* and *am* (Nom and Acc Sg) endings, after *itar*

As इतरमितरमण्डमजायत, वार्त्रघ्नमितरम् ॥ Why in the Vedas ? See इतरत् काष्ठम्, इतरत् कुड्यम् ॥

By VII 1 37 S 3332, ल्यप् is substituted for *ktvā* in a compound the first member of which is an Indeclinable but not नङ् ॥ In the Vedas, this is optional.

३५६० । त्वापि छन्दसि । ७ । १ । २७ ।

यजमानं परिधापयित्वा ।

3560 In the Chhandas the 'ktvā' also, as well as *lyap*, is substituted for *ktvā*, after an Indeclinable compound, other than one preceded by the Negative 'nañ'

Thus कृण्व वासो यजमानं परिधापयित्वा ॥

३५६१ । सुपां सुलुक्पूर्वसवर्णाच्छेयाडाड्यायाजालः । ७ । १ । ३८ ।

'अजव सन्तु पन्थाः' । पन्थान इति प्राप्ते सुः । 'परमे व्योमन्' । 'व्योमनि' इति प्राप्तं केलुक् । धीती । मती । सुष्टुती । धीत्या मत्या सुष्टुत्येति प्राप्ते पूर्वसवर्णादीर्घ । 'या सुरथा रथीतमा दिविस्पृशा अश्विना' । 'यौ सुरथौ दिविस्पृशौ' इत्यादी प्राप्तं आ । 'नताद्ब्राह्मणम्' । नतमिति प्राप्तं आत । 'यादेव विव्र तात्वा' । यमिति प्राप्ते । 'न युष्मे वाजवन्धवः' । 'अस्मे हन्द्रावृक्षस्यती' । युष्मास्वस्मभ्यमिति प्राप्ते श्रे । उर्या । धृष्युया । उर्या धृष्युनेति प्राप्ते यो ।

‘नामा पृथिव्या.’ नामाविति प्राप्ते ङा । ‘ता अनुष्ठीष्यावयतात्’ । अनुष्ठानमनुष्ठा । व्यवस्था-
यदङ् । आङो ङा । साधुया । साधिति प्राप्ते याच् । ‘वसन्तां वजेत’ । वसन्त इति प्राप्ते आल् ।
‘+इयाद्विधाजीकाराणामुपसख्यानम्+’ । उर्विया । दाविया । उरुया दाक्येति प्राप्ते इया । मुञ्जे-
त्रियेति प्राप्ते द्वियाच् । ‘वृति न शुष्क सरसो शयानम्’ । ङेरीकार इत्याहु । तत्राद्युदात्ते पदे
प्राप्ते व्यत्ययेनान्तोदात्तता । यस्तुतस्तु ङीपन्तान्तेर्लुक् । ईकारादेशस्य लूहादरणान्तर मध्यम ।
‘+आङ्याजयारामुपसख्यानम्+’ । ‘प्रवाहया सिद्धतम्’ । आहुनेति प्राप्ते आङादेशः । ‘चेङिति’
(२४५) इति गुण । स्वप्नया । स्वप्नेनेति प्राप्तेऽयाच् । ‘स न. सिन्धुमिव नावया’ । नोर्वेति प्राप्तेऽ-
यार् । रितस्वरः ।

3561 The following irregular endings are substituted for the various case endings in the Chhandas: (1) ‘s’ of the Nom Sg for ‘as’ of the Plural, (2) the *luk*-elision of the case endings, (3) the single substitution of the homogeneous long vowel for the end vowel of the stem, (4) ā, (5) āt, (6) e (śe) for the ending of the Nom Plural, (7) yā, (8) ā (dā), with the elision of the last vowel and the consonant, if any, that follows it in the stem, (9) yā (dyā) with the similar shortening of the stem, (10) yā, (yāch) and (11) ‘ā’ (accent of ‘la’).

Thus (1) अनुष्ठारा अजयः सन्तु पन्था (for पन्थान्) Rig Veda X 85 23.

Vat —It should be stated that case endings replace case-endings promiscuously, as धुरि दक्षिणायाः (for दक्षिणायाम् Rig I 164. 9).

Vat —One personal ending replaces another personal ending in the Vedas चपालं ये अवयूपाय तच्चति (for तच्चन्ति) Rig I, 162 6.

(2) *Luk*-elision :—As वरमे व्योमन् (Tait-up. II. 1. 1) for व्योमनि : Here is elision of ङि ॥

(3) Lengthening —धीती, मती, सुधुती for धीया, मत्वा and सुधुत्वा ॥

(4) *As* substitute :—As वा सुरवा रघोतमोऽस्य वेवा दिविस्पृहा । जविना ता रुमामहे ॥ (Rig Ved. I. 22. 2). Instead of वी, सुरवी, दिविस्पृही, रुमी, &c. we have वा, सुरवा, &c.

(5) आत्-नताद् आत्मन् for नतन् ॥ वादेव निज ता त्वा here वा is for वम् ॥

(6) जे-न युष्मे (for युष्मासु) वाजमन्धवः, Rig. VIII. 68. 19. जस्मे (for जस्मन्) अन्द्रावृहस्पती, Rig IV 49 4

(7) वा-उरुया, धुष्नुया for उरुया and धुष्नुया ॥

(8) ङा-नामा (for नामी) पृथिव्याः Rig I 143 4.

(9) ङा-अनुष्ठा उष्ठावयतात् for अनुष्ठया Ant Br. II. 6. 15. अनुष्ठानेन भवान् विशसन करोतु । The word अनुष्ठा (femine) is derived from स्था with the affix अङ् (III. 3. 106) and the preposition अनु । In the Instrumental Singular, the टा is replaced by ङा ॥ But is not the affix अङ् of III. 3. 106 set aside in the case of स्था by the specific affix णिन् of III. 3. 95 ? Not always, for Pāṇini himself has used forms like व्यवस्था (I 1 35) showing that स्था takes the affix अङ् also.

(10) वाच-साधुयी for साधु, the elision of सु which was otherwise required does not take place

(11) आल्-वसन्ता वजेत for वसन्ते ॥

Vārt —The following substitutes should also be enumerated, (a) इवा, (b) इव्याच् with the elision of the final vowel and the consonant, if any, that follows it, and (c) long ई ॥ As (a) उजिंया परिधानम्, for उज्जा so also दारिंया for दारुणा ॥ (b) सुवन्निवा for सुवन्निवा, and सुगन्निवा for सुगन्निवा ॥ (c) इति न शुष्क सरसी शयानम् (Rig Ved VII 103 2) for सरसि ॥

The word सरसी however may be otherwise explained. The ordinary explanation is that इ (Loc Sing) is replaced by long ई of this Vārtika. The word ought to have udātta on the first syllable, but anomalously the accent falls on the last. Thus say those who give this example. But as a matter of fact सरसी here is the feminine in ङीष् of सरस ॥ The Loc Sing इ is elided after it by clause (2) of this sūtra, and it is not an example of the addition of long ई to सरस् ॥ Well, what is then the example of ई substitution of this vārtika? That must be found out.

NOTE —Sāyana also explains सरसी in this way इति न ॥ इतिमिव शुष्कं नीरसं सरसी महत्सर, सरसी गौरादिलक्षणे ङीष्, सरस्या "सुधा सुलुक्" इति सप्तम्या लुक् । महति सरसि निर्जले धर्मकाले शयान निवसन्त मण्डूकगणः ॥

Vārt —So also (a) आद् (b) अयाच् and (c) अयार् as प्रवाहवा सिसतम् (Rig Ved VII. 62 5), for प्रवाहना । The उ is gunatad to आ by VII 3 111, and आ is changed to अ before वा (b) स्वप्न्या सच सेवनम् for स्वप्नेन, (c) सिन्धुमिव नार्व्या (Rig Ved I, 97, 8) for नावा ॥ The र् in अयार् regulates the accent.

The word आच्छे in the sūtra is compounded of three words आ + आत् + शे, the word आत् = आ + आत् ॥

३५६२ । अमो मश् । ७ । १ । ४७ ।

मिवादेऽस्यामो मश् स्वात् । अकार उच्चारणार्थः । श्रित्वात्सर्वादेशः । 'अस्तिष्ठ -' (२२२५) इति ईद । वधी दुन्नम् । अवधिमिति प्राप्ते ।

3562 For the Personal ending *am* of the First Person Singular (in the Aorist) *ma* (I 1 55) is substituted in the Chhandas.

The अच् here is the substitute of मिच्, and not the accusative singular affix. The अ in मश् is for the sake of pronunciation only. As वधी दुन्नम् (for अवधिमश्) Rig. I. 165 3 ॥ The अच् augment is diversely elided (VI 4 75). The indicatory अ of अच् shows that the whole of the affix अच् is to be replaced. The long ई is added by VII 3 96. The substitution of श् for स is to prevent the change of स into anusvira as in VIII 3 25.

NOTE —Thus दन् + लि + मिच् = वध + लि + मिच् (II 4 43) = वध + मिच् + मिच् (III 1. 44) = वध + इ + लिच् + मिच् = वध + इट + लिच् + अच् (III. 4 101) = वध + इट + लिच् + म् (Present Sūtra) = वध + इट + लिच् + ईद + श् (VII 3 96) = वध + इट + ईद + श् (VIII 3. 28) = वधीम् (VI 1 101)

३५६३ । सोपस्त आत्मनेपदे । ७ । १ । ४९ ।

अन्तलि । 'देवा अदुश्' । अदुश्तेति प्राप्ते । 'दक्षिणतः श्ये' । श्येत इति प्राप्ते । 'आत्मने-इति किम् । 'उत्सं दुहन्ति' ।

3563 In the Chhandas the *ta* of the Atmanepada Personal ending is elided.

As देवा अनुवृत् for अनुवृत् (see VII 1. 8), दक्षिणतः श्रये for श्रिते ॥ Owing to the anuvritti of अपि from VII 1. 38, this substitution sometimes does not take place, as आत्मानमवर्तकुरुते ॥ Why in the Atmaepada? Observe उत्सं दुहन्ति कलशं कर्तुर्बिलम् ॥

३५६४ । ध्वमो ध्वात् । ७ । १ । ४२ ।

ध्वमो ध्वादित्यादेशः स्याच्छन्दसि । 'अन्तरेवोष्माणं वारयध्वात्' । वारयध्वमिति प्राप्ते ।

3564 In the Chhandas, 'dhvât' is substituted for the Personal ending 'dhvam'

As अन्तरेवोष्माणं वारयध्वात् for वारयध्वम् ॥ Ait Br II 6. 14

३५६५ । यजध्वेनमिति च । ७ । १ । ४३ ।

यजमित्यास्मिन्परं ध्वमोऽन्तलोपो निपात्यते । 'यजध्वेनं प्रियमेधा.' । 'वकारस्य यकारो निपात्यते' इति वृत्तिकारोक्तिः प्रामादिकी ।

3565 यजध्वेनम् is irregularly formed in the Vedas for यजध्वमेनम् ॥

The word यजध्वम् followed by एनम् loses its final म् in the Vedas As यजध्वेनं प्रियमेधा (Rig VIII 2 37). The Kāsika adds "that च is also irregularly changed into य", the form would then be यजध्वेनम् ॥ This is, however, a mistake.

३५६६ । तस्य तात् । ७ । १ । ४४ ।

लोटाऽमध्यमपुरुषबहुवचनस्यस्थाने तात् स्यात् । 'गात्रमस्यानूनं कणुतात्' । कणुतेति प्राप्ते । 'सूर्यं चक्षुर्गमयतात्' । गमयतेति प्राप्ते ।

3566 For the ending *ta* of the 2nd Pers. Pl Imperative is substituted 'tât' in the Chhandas.

As गात्रं गात्रमस्या नूनं कणुतात् (for कणुत), and कवध्वं गोहं पार्थिवं यजनतात् (for यजनत) Ait Br. II 6 15, 16 अस्मारच्च संयजतात् (= संयजत), सूर्यं चक्षुर्गमयतात् (= गमयत).

३५६७ । तप्तनप्तनयनाश्च । ७ । १ । ४५ ।

तस्येत्येव । शृणोत यावायः । शृणुतेति प्राप्ते त् । 'सुनोतन पचत ब्रह्मवाहसे' । 'दधातन द्विविणं चित्रमस्मै' । तनप् । 'मरुतस्यवज्जुष्टन' । जुषध्वमिति प्राप्ते व्यत्ययेन वरस्तेपदं बहुवच । 'विश्वे देवासो मरुतो यतिष्ठन' । यत्सख्याका. स्येत्यर्थः । यच्छब्दाच्छान्दसोऽस्ति । अस्तस्य चनावेशः ।

3567. Also *ta* and *tana* (before both, on account of the indicatory *p* the preceding vowel of the verbal stem is strengthened, or if weak, not shortened), *tana* and *thana* are substituted for the *ta* of the 2nd Pers Pl. Imperative in the Chhandas

Thus (1) शृणोत यावायः (for शृणुते)

(2) सुनोतन पचत ब्रह्मवाहसे (Rig. Ved V 34. 1) सुनोतन = सुनुत ॥ दधातन द्विविणं चित्रमस्मै (Rig Ved. X. 36 13) The indicatory च् makes तप् and तनप्, non-ङि affixes (I 2. 4)

(3) तनः — मरुतः तवज्जुष्टन (Rig Ved. VII. 59 9). for जुषध्वम्, the Parasmaipada and Śīa are anomalous

(4) यनः — विश्वेदेवासो मरुतो यतिष्ठन ॥ The pronoun यत् becomes यति by taking the affix इति, and अस् 'to be.' अस् + त = अस् + यन = यन ॥ Padamanjari says

"The Rig Vedins read यतिष्ठन् instead of यतिष्ठन् in Samhitā Pāṭha, of कोवन्तो मन्तो यतिष्ठन्, and in Pada Pāṭha they read it as यतिष्ठन् ॥ In this case, it is derived from क्त्वा "to be" Kāśikā derives it from कृष् "to wish"

३५६८ । इवन्तो मंसि । ७ । १ । ४६ ॥

मसीत्यभिभक्तिको निर्देश । इकार उच्चारणार्थः । मसित्यभिभक्तिकारणपरमावयवविशिष्टः स्यात् । मस इगागम स्यादिति यावत् । 'नमो भर्तु एमसि' । 'त्वमस्माक तव स्मसि' । इम. स्म इति प्राप्ते ।

3568 The Personal ending *mas* becomes in the Chhandas *masi* ending with an *i*

Thus नमो भर्तु एमसि (Rig Ved I 1 7), for इम. । त्वमस्माक तव स्मसि (Rig Ved. VIII 92 32) for स्म ॥

The word मंसि in the Sūtra is read without any case ending The इ in it is for the sake of utterance only. "मस्" assumes in the Vedas a form which ends in इ । In other words the augment इक् is added to the affix मस् ॥ The sūtra might have been मस इक् ॥

३५६९ । त्वो यक् । ७ । १ । ४७ ।

'दिव सुपथो गत्वाय' ।

3569 In the Chhandas the Absolutive affix 'ktvá' gets at the end, the augment 'ya.'

Thus दिव सुपथो गत्वाय (Rig Ved VIII 100 8)

३५७० । इष्टीनमिति च । ७ । १ । ४८ ।

क्त्वाप्रत्ययस्य ईनमन्तादेशो निपात्यते । 'इष्टवीनं देवान्' । इष्ट्वेति प्राप्ते ।

3570. In the Chhandas the Absolutive 'ishtvā' is irregularly used for 'ishtvá'

To the root यञ् is added क्त्वा, and the final आ is replaced by ईनम् ॥ As इष्टवीनम् देवान् for इष्ट्वा देवान् ॥ The च in the sūtra indicates that there are other forms like this, as पोत्वीनम् for पोत्वा ॥

३५७१ । छात्वाद्यश्च । ७ । १ । ४९ ।

आदिशब्दः प्रकारार्थः । आकारस्येकारो निपात्यते । 'दिव छात्वी मसादिव' । 'पोत्वी सोमस्य वाद्ये' । छात्वा पोत्विति प्राप्ते ।

3571. 'Snātvī' &c are irregularly formed in the Chhandas.

Thus छात्वी मसादिव, for छात्वा, पोत्वी सोमस्य वाद्ये for पोत्वा ॥ The word आदि 'et cetera' means "of the form of," namely words having the form like 'छात्वी, as पोत्वी &c

३५७२ । आञ्जसेरसुक् । ७ । १ । ५० ।

अवर्णान्ताद्भात्यस्य ऋसोऽसुक्स्यात् । देवासः । आञ्जशासः ।

3572 After a stem ending in *a* long or short, the affix *as* of the Nom. Pl gets, in the Chhandas the augment *as* (*asul*) at the end.

Thus **ब्राह्मणास पितरः सोम्यासः** for **ब्राह्मणा** and **सोम्यः** ॥ Rig VI, 75, 10. **वे पूर्वसो व उपरासः** (Rig X. 15 2) for **पूर्वे** and **उपरे** ॥ So also **पुतासः** (R I 3. 4).

NOTE.—The form **असे** instead of **असः** is out of respect for ancient **grammarians**.

३५७३ । श्रीशामययोश्चन्दसि । ७ । १ । ५६ ।

शामो नुद् । 'शामामुदारो धरुणो रघीशाम' । 'सूत यामणीनाम्' ।

3573 In the Chhandas after the words 'śi' and 'grāmaṇi' Gen Pl 'ām' gets the augment 'n'

As **श्रीशामुदारो धरुणो रघीशाम** (Rig Ved X 45 ०),

NOTE.—This sūtra could be well dispensed with by I 4 5 श्री is optionally a Nadi word in the Genitive plural. We make the option of that sūtra a *vya-vasthita vibhāṣa*, by saying श्री is *always* Nadi in the Vedas, and *optionally* everywhere else. As regards **सूत यामणीनाम्** we have **सूताश्च यामणीश्च सूतयामणि**, the Genitive Pl. of which by VII 1 54 will be **सूतयामणीनाम्**, ॥

The necessity of this sūtra will, however, arise if the compound be **सूताश्च ते यामणीश्च सूतयामय** ॥

३५७४ । गोः पादान्ते । ७ । १ । ५७ ।

'चित्रा हि त्वा गोपतिं गुर गोनाम्' । 'पादान्ते' किम् । 'गवां वृता पृथगनेषु' । 'पादान्तेषु' क्वचित् । इन्द्रसि सर्वेषां वक्त्रिकत्वात् । 'विराजं गोपति गवाम्' ।

3574 After *go*, when standing at the end of a Rik verse, the augment *na* comes before the Gen Pl *ām*

As **चित्रा हि त्वा गोपतिं गुर गोनाम्** (Rig Ved X 47 1), but **गवां गोपतिं गवाम्** यदङ्गिरः in the beginning of a Pāda. "All rules have exceptions in the Vedas" is an established maxim, so at the end of a Pāda, sometimes this rule does not apply, as **हन्ता अन्ता कधि विराजं गोपति गवाम्** । **गवां वृता पृथगनेषु** (Rig Ved. I. 122. 7).

३५७५ । इन्द्रस्यपि दृश्यते । ७ । १ । ५८ ।

अस्थ्यादीनामनङ् । 'इन्द्रो दधीको अस्थमि' ।

3575 In the Chhandas also, the stems *asthi*, *dadhi*, *sakthi* and *akshi* are found to take the substitute *anan* before endings other than those mentioned in VII 1 75 S 322.

Thus the substitute is ordained before endings beginning with a vowel. In the Vedas it comes before affixes beginning with a consonant. As **इन्द्रो दधीको अस्थमि** (Rig Ved I. 84. 13).

३५७६ । ई च द्विवचने । ७ । १ । ५९ ।

अस्थ्यादीनामित्येव । 'अस्तीभ्या ते नासिकाम्याम्' ।

3576. The acutely accented 'ī' is substituted for the final of *asthi*, *dadhi*, *sakthi* and *akshi*, in the Chhandas, when the case-affixes of the dual follow.

As अङ्गोभ्यान् ते नासिकाभ्याम् ॥ (Rig ved X 163 1) In अङ्गो the augment नुम् is not added to the stem before the vowel beginning ending, because VII 1 73, which ordained नुम्, is superseded by the present sūtra, and being once superseded, it is superseded for good (सकट गतौ विप्रतिषेधे यदाहित तद्विहितमेव) ॥

३५७७ । वृकस्ववःस्वतवसा कन्दसि । ७ । १ । ८३ ।

यथा नुम्त्यत्सी । 'कीदृङिन्द्र' । स्ववान् । स्वतवान् । उदीष्यपूर्यस्य' (२४८४) ।

3577 वृक्, स्ववस् and स्वतवस् take the augment *num* before the affix *su* (Nominative and Vocative Singular) in the Vedas

Thus ईदृङ्, तादृङ् यादृङ्, सदृङ्, स्ववान् स्वतवान्, "The *r* of ईदृङ् (formed by III 2 60), is elided by VIII 2 23, and *r* substituted for *n* by VIII 2 62. The lengthening in स्ववान् and स्वतवान् is through VI 4 14

कीदृङिन्द्र (Rig Ved X 108 3)

For स्ववान् see Rig, Ved I 35 10, III 54, 12, VI 47 12,

For स्वतवान् see Rig Ved IV 2 6

By VII 1 102 S 2494 उर् is substituted for the final long ऋ of a root when it is preceded by a labial consonant belonging to the root. In the Vedas how ever, there is diversity

३५७८ । अङ्गुलं कन्दसि । ७ । १ । १०३ ।

ततुरि । जगुरि । यपुरि ॥

3578 In the Chhandas, the *ur* substitution for 'ri' of a root-stem is diverse.

That is, it takes place even when the preceding letter is not labial, and does not take place even when the letter is labial. Thus ततुरि (Rig Ved I 145 3) दूरे दध्वा जगुरि, and यपुरि from तृ गृ and दृ ॥ All these words ततुरि, जगुरि and यपुरि are formed by the affix क्तिन् (III 1 171)

३५७९ । ह्रु हुरेकन्दसि । ७ । २ । ३१ ।

हुरेर्निष्ठाया, 'ह्रु' आदेशः स्यात् । 'अहृतमसि हविर्धानम्' ।

3579. *Hru* is substituted for *hvar* (Bhādi 978) in the Chhandas before the Participial-affix

As अहृतस्य आहृतस्य च, अहृतमसि हविर्धानम् (Vaj San 1 9) But अहृतम् in the classical literature

३५८० । अपरिहृताश्च । ७ । २ । ३२ ।

पूर्वण प्राप्तस्यादेशस्याभावो निवात्यते । 'अपरिहृताः अनुयाम वाजम्' ।

3580 The word 'aparihvītāh is irregularly formed in the Chhandas.

The ह्रु substitution required by the last sūtra, does not take place here. As अपरिहृत. अनुयाम वाजम् (Rig I 100 19). The word being found in the plural number in the Vedas, it is so shown in the sūtra also

३५८१ । सोमे हुरितः । ७ । २ । ३३ ।

‘यङ्गुणो निपात्यते । ‘मा नः सोमो हूरित’ ।

3581. *Hwaritah* is irregularly formed from *hura* in the Chhandas, by guna substitution and ‘it’ augment, when it refers to Soma.

As मा नः सोमो हूरितो, विहूरितस्त्वम् ।

१५८२ । असितस्कभितस्तभितोत्तभितवत्तविकस्ता विशस्तृशंस्तृशास्तृतस्तृतक-
सुवस्तृतस्तृतकरीक्षज्वलितचरिति(वर्मिति)वर्मित्यमितीति च । ७ । २ । ३४ ।

अष्टादश निपात्यन्ते । तत्र ‘यसु’ ‘स्कम्’ ‘स्तम्’ एवामुदित्वाष्टिषायाभिन्ना प्रतिषेधे प्राप्ता इति निपात्यन्ते । ‘सुव’ शचीभिर्बसिताममुञ्चतम् । ‘विष्कभिते अजरे’ । ‘येन स्वः स्तभितम्’ । सत्ये-
नोत्तभिता भूमिः । स्तभितेत्येव विद्धे उत्सूयस्य पुनर्निपातनमन्योपसंगपूर्वस्य मा भूदिति ।

‘वत्ते याचने’ । ‘कस गती’ । आभ्यां क्त स्येहभाव । ‘वत्तावत्तवत्तामुत्’ । ‘त्रिधा ह त्रयावमभिवना
विकस्तम्’ ‘उत्तानाया वृद्धयं यद्विकस्तम्’ । निपातनबहुव्यापेक्षया सूत्रे बहुवचन विकस्ता इति तेनैक-
वचनान्तोऽपि प्रयोगः साधुरेव ।

‘यसु’ ‘यसु’ ‘यसु’ एवामुत्तुव इहभाव । ‘यकस्त्वष्टुरश्वस्याविशस्ता’ । यावयाभ उत्तशंस्ता’ ।
‘प्रशास्ता पोता’ ।

तत्तरेवृक्षजोश्च सूच ‘उद’ ऊद’ एतावागमो निपात्यते । ‘तक्तारं रयानाम्’ । तक्तारम् ।
वक्तारम्-वक्तारम् । ‘यकत्रीभि सुशरयो नो अस्तु’ । अत्र ङीञन्तनिपातनं प्रयोज्यम् । यकश्वशब्दो
हि निपातित । ततो ङीप्ता गतार्थत्वात् ।

उक्त्वलादिभ्यश्चतुर्भ्यः । अथ इकारादेशो निपात्यते । ‘क्वला दीप्ते’ । ‘हर सचनने’ । ‘दुवम्
उदगिरणे’ । ‘अम गत्यादिषु’ । इह क्षरितीत्यस्यानन्तर क्षमितीत्यपि केचित्पठान्त । तत्र ‘तमूष् सङ्घने’
इति धातुर्बोधः । भाषाया तु ‘यस्तस्कथ्यस्तब्धोत्तब्धचित्तविकक्षिता’ । विशसिता-शसिता-शसिता ।
तरीता-तरिता । वरीता-वरिता । उक्त्वलति ॥ क्षरति । पाठान्तरे क्षमति । वर्मति । अमति ।

3582 In the Chhandas, the following irregular forms are found, some with, and some without the augment ‘it’—1 *grasita*, 2 *skathita*, 3 *stabhita*, 4 *uttabhita*, 5 *chatta*, 6 *vikastâh*, 7 *visâstri*, 8 *śanstri*, 9 *śâstri*, 10 *tarutri*, 11 *tarûtri*, 12 *varutri*, 13 *varûtri*, 14 *varûtrih*, 15 *ujjvalti*, 16 *kshariti*, (17 *kshamiti*), 18 *vamiti* and 19 *amiti*

Of the above nineteen words, 1, 2, 3, and 4 are from roots यसु ‘to swallow’ (I 661) स्कम् ‘to stop’ (I 414) and स्तम् (I 413) all having an indicative उ, and therefore by VII 2 56 read with VII 2 15, then Nishtha would not have taken इद् ॥ Thus युवशचीभि गसिता (vei yast) ममुञ्चतम् Rig Ved X 39 13 विष्कभिते अजरे (Rig Veda VI 70 1) (विष्कभ्यः), येन स्वस्तभितम् (Rig Ved X 121 5) (= स्तब्धम्), सत्येनोत्तभिता भूमिः. (= उत्तब्धम्.) Rig Ved X 85 1. the irregularity is only with the preposition उत्, with other prepositions, the form स्तभित is not employed.

Similarly (5) वत्ता (= वत्तिता) as in वत्तो वत्तश्चत्तामुत्: (Rig Ved X. 155. 2,) from वत्ते याचने । (6) त्रिधावत्तयावमभिवना विकस्तम् (Rig Veda I. 117 24) उत्तानाया वृद्धयं यद् विकस्तम् । (= विकसितम्) The word *vikastâh* generally occurs in the plural and is therefore so shown in the Sûtra But the singular is also valid

The forms, 7, 8, and 9 are from the roots शसु विसायाम् and शंसु स्तुती, and शसु अनुश्रिष्टो with the affix सूच and no augment, as एकस्त्वष्टुरश्वस्याविशस्ता (Rig

Veda I 162 19) (= विश्रिता), उत यस्ता सुविद्यः (Rig Veda I 162 5) (= श्रिता) प्रशस्ता पोता (Rig Veda I 94 6) (= प्रशसितम्) ॥

The forms 10, 11, 12, 13 and 14 are from the roots वृ and वृ (वृ and वृ) with the affix वृ and the augment उट and ऊट ॥ As तृत्तारं or तृत्तार रथानाम् Rig Veda X 178 I (= तृत्तारम् or तृत्तारम्), वृत्तारम् or वृत्तारम् रथानाम् (= वृत्तारम् or वृत्तारम्), वृत्तारम् सुशरणो अस्तु (Rig Veda VII 34 22) वृत्तारम् is exhibited in this form of Nom pl of the feminine वृत्तारम् merely for the sake of showing one form in which it is found another form is अहोरात्राणि वैवृत्तम् । Here the plural is formed irregularly, by taking the word as वृत्तम् ॥ The feminine form could have been easily obtained from वृत्तम्, by adding वृत्तम्, the special mention is explanatory. The rest 15, 16 17, 18 and 19 are from उत-उत्त, उत्त, उत्त, उत्त and अम्, formed with the vikarana उप and the affix of the 3rd Per Sing तिप्, वृ being substituted for अ of उप, or उप is elided and the augment इद् is added ॥ As अग्निस्त्वलिति (= उत्त्वलिति), स्तोम क्षमिति (= क्षमिति), स्तोम क्षरिति (= क्षरिति), यः सोमं क्षमिति (= क्षमिति), अभ्यसिति वरुणः (= अभ्यसिति) ॥ Sometimes we have अभ्यसोति, as राघमभ्यसोति ॥

We should read here again VII 2 64 S 2527

३५८२ क ॥ बभूयाततन्यजगृभमववर्थेति निगमे । ७ । २ । ६६ ।

विद्यमा तमुत्स यत आबभूय । येनान्तरिक्षमुर्वाततन्य । जगृभमा ते दक्षिणमिन्द्र हस्तम् । त्वं ज्योतिषा वितमो अवय । भाषाया तु । बभूविथ । आतेनिथ । जगृहिम । अववर्थेति ।

3582A In the Nigama (Veda) are found the irregular forms बभूय, आततन्य, जगृभ and अववर्थे ॥

As, विद्यमा तमुत्स यत आ बभूय । येनान्तरिक्षमुर्वाततन्य (Rig Veda III. 22 2), जगृभमा ते दक्षिणमिन्द्र हस्तम् (Rig Veda X 47 1) त्वं ज्योतिषा वितमो अवय ।

In the classical literature, we have बभूविथ, आतेनिथ, जगृहिम and अववर्थे respectively

३५८३ । सनिससनिवासम् । ७ । २ । ६९ ।

सनिमित्येतत्पूर्वात्सनते सनोतेर्वा कृषोरिट । यत्वाभ्यासलोपाभावश्च निपात्यते ।

'+ पावकादीना हन्दि + ' प्रत्ययस्थात्कादित्य नेति वाच्यम् । 'द्विरप्यवर्णाः शुभयः पावकाः' ।

3583 The form *sasanivānsam* with *sann* is irregularly formed

This is derived from सनोति or सनति root with the affix Kvasu As अस्ति त्वाने सनि ससनिवासम् ॥ The augment इद् is added, there is no change of अ of सन्- to इ, nor the elision of the reduplicate before वस ॥ The other form is सेनिवासम् when not preceded by सनिम् ॥ This form ससनिवासम् is Vedic, in the classical literature we have सेनिवासम् ॥

Part — The feminine of पावक &c in the Vedas does not take इ for अ ॥

As द्विरप्यवर्णाः शुभयः पावका, यासु अ लोमका, अस्त्रका &c But पाविका., अलोमिकाः in the classical literature (See VII 3 45 S 461)

३५८४ । घोरलोपो लोटि वा । ७ । ३ । ७० ।

'दधद्रुजानि द्राघुवे' । 'सोमो ददद्गन्धर्वाय' । 'यदग्निरग्नये दधम्' ।

3584 The final of 'dā' and 'dhā' ('ghā' roots) may optionally be elided in the Subjunctive 'it'

As दधदृक्षा वाशुषे (Rig I 35 8) सोमो ददद् गन्धर्वाय (Rig X 85 41) But also ददमिरग्नये ददात् ॥

३५८५ । मीनातेर्निगमे । ३ । ३ । ५१ ।

इति शस्य । 'प्रमिथन्ति प्रतानि' । लोके प्रमीयाति । 'अस्ति सौधोऽयत्ने' (२२२५) ।

3585 In the Chhandas 'mī' is shortened before a 'sit' affix

As प्रमिथन्ति प्रतानि (Rig X 10 5) The न becomes य (प्रमिथन्ति according to Kāśika) by VII 4 15 Why in the Chhandas? Observe प्र मीयाति ॥

By VII. 3 96 S 2225 a single consonantal sārvaadhātuka affix gets the augment ईद्, after अस् (अस्ति) and after the Aorist character सिच् ॥ But in the Chhandas, there is diversity.

३५८६ । बहुलं छन्दसि । ३ । ३ । ९७ ।

'सर्वमा इदम्' ।

अस्तेलङ्, तिप्, ईडभाव अप्रकृतत्वाच्चलङ्कारादिलोपः । इत्थं विसर्गो । संहि तायां तु 'भोभगो - (१६७) इति यत् । 'लोपः शाकल्यस्य' (६७) इति यलोपः । गोभिरक्षा रक्षपालने' लुङ्, 'अतोल्बान्तस्य' (२३३०) इति रुद्रि । इडभावश्छान्दसः । अट शेष पूर्ववत् ॥

ह्रस्वस्य गुणः' (२४२) । 'असि च' (२४१) । '+ लसादिषु छन्दसि वा वचन प्राक् लोपः' (२४०३) इति निषेधे । '+ बहुलं छन्दसोतिवक्तव्यम् + ' । 'आनुषङ्गोपासत' ।

3586 In the Chhandas, a single consonantal Sārvadhātuka affix gets diversely the augment 'it' after *as* and *such* ॥

As आप एवेद सन्निर्ल सर्वमाः ॥ Here आ. is used instead of आसीत् ॥

NOTE —आ' is thus evolved अ+अस+लङ्+तिप् । The ई that would have come by S 2225 does not come. So we have अ+अस्+त=आस् (the final consonant त् is elided by VI 1 68 S 252) Then the स् is changed to ङ and then ङ to visarga: and we have आर । Then in saṁhitā, the visarga or ङ is changed to य by VIII 3 17 S 167 and we get आय् ॥ Then this य् is elided by VIII. 3. 19 S, 67, and so we have सवम् आ इदम् ॥

Similarly in गोभिरक्षा । It is the aorist (लुङ्) of रक्ष् 'to protect' The Vrid-dhi takes place by S 2330 The absence of इद् is the Vaidic irregularity

By VII 3 108, a guna is substituted for short इ and उ in the Vocative Singular, and also in the Nominative Plural by VII 3 109 The following Vārtika makes an exception to these as well as the other rules of the third chapter of the Seventh Book from sūtra 108 downwards

Vārt.—All these rules up to the end of this (7th Book, 3rd) chapter are of optional application in the Vedas. As अग्ने or अग्न, पूर्या दधि or पूर्या दधी, अग्ना अग्नयः (Rig Veda X 97. 2) or अतकत्वा पशवे बभूवो ययागवे (Rig Veda I. 43 2) or पशवे, बभूवः, किंकिदीव्या, किंकिदीविना ॥

By VII 3 87 the guna is not substituted for the penultimate short इ, उ in the reduplicated form of a root, before a Sārvadhātuka affix beginning with

a vowel and having an indicator य ॥ The following Vārtika makes an exception

Vart.—There is diversity in the Vedas As अनुषक् जुजोषत (Rig Veda III. 4 10) the लोट् of जुष् ॥

३५८७ । नित्यं छन्दसि । ७ । ४ । ८ ।

छन्दसि विषये चङ्युपधाया अवर्णस्य ऋचिन्त्यम् । अवीवृधत् ।

3587 Short ऋ is invariably substituted in the Chhandas for the penultimate ऋ or ॠ of a Causative stem, in the Reduplicated Aorist

As अवीवृधत् (Rig Veda VIII 8 8) अवीवृधताम्, अवीवृधन् ॥

३५८८ । न छन्दस्यपुत्रस्य । ७ । ४ । ३५ ।

पुत्रमिच्छत्यादन्तस्य क्यचिर्नन्त्यदोर्घो न । मित्रयु । 'क्याच्छन्दसि' (३१५०) इति उ । 'पुत्रस्य' किम् । 'पुत्रीयन्त' सुदानवः ।

* अगुत्रादीनामिति वाच्यम् * । 'जनीयन्तोऽन्वयव' । जनमिच्छन्तीत्यर्थः ।

3588 In the Chhandas the rules causing lengthening, or the substitution of long 'i' for the final vowel of the stem before the affix *kyach*, do not apply, except in the case of *putra*

Thus मित्रयु, सखेदयु, देवाङ् जिगाति स्मनुयुः ॥ But पुत्रीयन्त. सुदानवः (Rig VII 96 4)

Vart.—It should be rather stated पुत्र and the rest as जनीयन्तोऽन्वयवः ॥ See III 2 170, for the affix उ ॥

३५८९ । दुरस्युर्द्रविणस्युर्दृषयति रिषयति । ७ । ४ । ३६ ।

यते क्यचि निपात्यन्ते । भाषाया तु उपत्ययाभावाद्बुध्यति । द्रविणीयति । दृषीयति । रिष्टीयति ।

3589 In the Chhandas दुरस्यु, द्रविणस्यु, दृषयति and रिषयति are irregularly formed

As अविद्योना दुरस्युः, (= बुध्यति with the affix क्यच् added to बुष्ट), द्रविणस्यु, विषयया (द्रविणीयति, here द्रविणस् is substituted for द्रविण similarly) दृषयति = दृषीयति (दृषण् substituted for दृष) ॥ रिषयति = रिष्टीयति (रिषण् substituted for रिष्ट) ॥

३५९० । अश्वाघस्यात् । ७ । ४ । ३७ ।

'अश्व' 'अव' यतयो क्यच्चातस्याच्छन्दसि । 'अश्वायन्तो मघवन्' । 'मा त्वा वृका अघायव' । 'न छन्दसि' (३५८८) इति निषेधो नेत्यमात्रस्य । किंतु दोर्घत्वापीति । अनेकमेव सूत्रं ज्ञापकम् ।

3590 In the Chhandas, long 'ā' is substituted for the final of *aśva* and *agha*, before the Denominative *kyach*

As अश्वायन्तो मघवन् (Rig VII 32 23), मा त्वा वृका अघायवो विदन् ॥ This also indicates that other words do not lengthen their vowel in the Vedas before क्यच्, as taught in VII 4 35 S. 3588 See Vārtika to III 1 8 The word अघायु occurs in Rig I 120 7, 27; 3.

३५८१ । देवसुन्वयोर्यजुषि काठके । ७ । ४ । ३८ ।

अनयो क्वचि आतस्यायजुषि कठशाखायाम् । 'देवायन्तो यजमानाः' । 'सुन्वायन्तो हवामहे' । इह यजुःशब्दो न मन्त्रमात्रपरः किं तु वेदोपलक्षकः । तेन ज्ञातात्मकोऽपि मन्त्रे यजुर्वेदस्ये भवति । किं च ऋग्वेदेऽपि भवति । सचेन्मन्त्रो यजुषि कठशाखाया दृष्टः । 'यजुषि' इति किम् । 'देवाज्जिगाति सुन्वयुः' । अह्वयचानामप्यस्ति कठशाखा ततो भवति प्रत्युदाहरणमिति हरदत्तः ।

3591 The long 'ā' is substituted for the final of *deva* and *sumna* before the Denominative *kyach* in the Yajush Kāthaka.

As देवायन्तो यजमानः सुन्वायन्तो हवामहे । Why in the Yajus ? Observe देवाज्जिगाति सुन्वयुः । According to Haradatta the author of Padamanjari, this counter example is taken from the Katha Shākhā of the Rig Veda, for the Rig Veda also has a Katha Shākhā Why do we say in the Kāthaka ? Observe सुन्वयुरिदमासात् ।

In this sūtra, Yajush is not confined merely to the Mantra, but means the Veda in general. Therefore the rule will apply to a Mantra of the Rig Veda also, if it is found in the Yajur Veda That is, the rule will apply to a Mantra of the Rig Veda also, in the Rig Veda, if it be such a Mantra which is common to the Rig and Yajur Veda Katha Shākhā.

३५८२ । कव्यध्वरपृतनस्यचि लोपः । ७ । ४ । ३९ ।

'कवि' 'अध्वर' 'पृतना' एवामन्त्यस्य लोपः स्यात्कवि परे क्वचिचिषये । 'स पूर्वया निविदा कव्यतायो' । 'अध्वर्युं वा मधुपाणिम्' । 'दमयन्त एतन्यून' । 'दधातेर्हि' (३०७६) । जहातेच कित्त्व (३३३९) ।

3592 In the Rig Veda, the final of कवि, अध्वर and पृतना is dropped before the Denominative क्यच् ।

स पूर्वया निविदा कव्यतायोः (Rig I 96 2) अध्वर्युं वा मधुपाणिम् (Rig Veda X. 41 3), दमयन्तमएतन्यून (Rig Veda X 74 5)

By VII 4. 42 S 3076 हि is substituted for the वा of दधाति before an affix beginning with त् and having an indicatory क् । By VII 4. 43, S. 3331 हि is substituted for the ह्य of जहाति before क्त्व । But in the Vedas there is diversity

३५८३ । विभाषा कृन्वसि । ७ । ४ । ४४ ।

'ह्रित्वा शरीरम्' । होत्वा वा ।

3593 *Hi* is optionally substituted for 'hi' before 'ktvá' in the Chhandas

As ह्रित्वा शरीरं शान्त्य, or होत्वा also The long *h* of VI. 4 62 does not take place also as a Vedic irregularity

३५८४ । सुधितवसुधितनेमधितधिष्वधिषीय च । ७ । ४ । ४५ ।

'सु' 'वसु' 'नेम' यत्सुधंय्य दधातेः क्ते प्रत्यय इत्वं निपात्यते । 'गर्भे माता सुधितं जह्य शासु' । वसुधितमानो । नेमधिता न पोस्या । 'क्तिन्यपि दृश्यते' । 'उत ज्ञेयं वसुधितं निरेके' । धिष्यवज् दक्षिण इन्द्र दधते । धस्यति प्राप्ते । 'सुरेता रेता धिषीय' । आशौलिङ् । इदं । 'हटोभ' (२२५७) धासीयेति प्राप्ते । 'अपो मि' (४४२) ।

* मासश्चन्द्रोति वक्तव्यम् * । माद्रि. शरीद्रि । 'स्वयः स्वतयसोऽप्यस्यवेत्यते' । स्वतयद्रिः । अयतेरसुन् । शोभनमयो येषां ते स्वयसस्ते । 'तु' इति शोभो धातुस्तस्मादसुन् । इदं

यत्तेऽष्टादश निपात्यन्ते । आद्यास्त्वयो ध्वेनो धारयतेति ।
 भवतेर्धङ्लुगन्तस्य गुणाभावाः । तेन भाषाया गृणी भव्यते ।
 तिजेर्धङ्लुगन्तात् । इयतेर्लिट् कलादि शेषाण्येवैकस्य लत्वमित्वाभावश्च निपात्यते ।
 'अलर्ति युष्म खलकत्पुनर' । सिपा निर्देशो न तन्त्रम् । 'अलर्ति दत्त उत' ।
 कर्तेराहपूर्वस्य यङ् लुगन्तस्य शतर्थभ्यासस्य निगममे । निपात्यते । 'अर्वापनीकयत्' ।
 स्यन्दे सपूर्वस्य यङ्लुकि शतर्थभ्यासस्य निङ् । धातुकारस्य पत्वम् ।
 करोतेर्धङ्लुगन्तस्याभ्यासस्य चुत्वाभाव । 'करिष्यति' ।
 कन्दर्बुदि चरेरर्द्धवचनमभ्यासस्य धृत्वाभावे निगममश्च । 'कनिक्षद्वज्जनुवम् । अकन्ती
 दित्यर्थः ।
 'विभर्षिभ्यासस्य कश्चाभाव । 'वि यो भविष्यतीति' ।
 ध्वतेर्धङ्लुगन्तस्य शतर्थभ्यासस्य विगममे धातोर्कारलोपश्च । 'दविष्यते रश्मयः सूर्यस्य' ।
 द्युतेरर्द्धवचनमभ्यासस्य विगममश्च । 'दविद्युतकोट्यच्छोमुचान' ।
 तर्ते । अतर्ति श्लाघभ्यासस्य रिगममः । सहेर्कारित्वम् । 'अतर्ति' । अतर्ति द्वितीयैक-
 वचनेरीगममेभ्यासस्य ।

युजं अतर्ति श्लाघभ्यासस्य रीक् ।

मजेर्लिट् शलभ्यासस्य रुक् धातोश्च युक् । गमैराह पूर्वस्यलिति श्लाघभ्यासस्य चुत्वाभावे
 निगममश्च । 'यत्तेयन्ती वेदा गनीगन्ति कर्णम्' ।

3596. In the Chhandas are found the following eighteen irregularly reduplicated forms —1 dādharti, 2 dardharti, 3 dardhar-
 shi, 4 bobhātu 5 tetikte, 6 alarshi, 7 ā panīphanat, 8 sam sanī-
 shyadat 9 karikrat' 10 kaulīdat, 11 bharibhrat, 12 davidhvatah,
 13 davidyutat, 14 taritratah, 15 sarisrpatam, 16 varivṛjat, 17 mar-
 mṛjya and 18 ā ganīganti.

The word कन्दसि is drawn in to this sūtra, by force of च ॥ The form
 दार्धर्ति, is either from the Causative of the root धृञ् अवस्थाने or from धृञ् in the
 श्लु or यङ् लुक् there is lengthening of the abhyāsa and elision of णि ॥ (2) So
 also ददति is the form in श्लु, with रुक् augment of the abhyāsa. (3) दर्धर्ति if it
 be a form of यङ् लुक् there is no irregularity. (4) बोभूतु is from भू in the Inten-
 sive (यङ् लुक्) Imperative, irregularly without गुणः (5) अलर्ति is form the root अल्
 (इयति) in Present, 2nd Person, the र् of abhyāsa is not elided, though required
 by VII 4 60, and this र् is changed to ल irregularly This form is found in the
 3rd Person also as अलर्ति दत्त ॥ अलर्ति युष्म खलकत्पुनरः (Rig Veda VIII 1 7).
 अलर्ति दत्त उत (Rig Veda VIII 18 8) (7) आ पनीकयत is from कय् with आ aug-
 ment and श्च affix is added to यङ् लुक्, and in the reduplicate नी is added (8) संस
 निष्यत् is from स्यन्द with the Preposition सम्, in the Intensive यान् लुक्, with श्च
 affix, नि being added in the abhyāsa, the root स is changed to ष ॥ The Preposi-
 tion सं is not absolutely necessary, with other Prepositions also we have this form
 as आ सनिष्यत् ॥ (9) करिक्रत is from कृ (करोति), in the Intensive यान् लुक्, with
 श्च, in the abhyāsa there is no palatal change (VII. 4 62) and रि is added to
 the reduplicate (10) कनिक्षत् from कन्द in the Aorist with कङ् reduplication,
 there is no chutva (VII 4 62) of the reduplicate, and the augment नि is added.
 In the classical literature, the form is अकन्ती ॥ कनिक्षद्वज्जनुव (Rig Veda II. 4.
 4). (11) भविष्यत् from भृ (विभर्ति) in यान् लुक् with श्च, without ष् of VII. 4. 76,

without jaṣṭva, and रि is added to the reduplicate द्विवो भरिभृतेषधीषु (Rig Veda II 4 4) (12) द्वावध्वत from ध्व (ध्वरते) in the ,an luk, śati, plural number Nominative. The वि is added to the reduplicate, the ऋ is elided, द्वावध्वत रश्मय सूर्यस्य ॥ (Rig Veda IV 13 4) (13) द्वावद्युतस् is from dyut, ,an luk with śati, there is no vocalisation of the reduplicate, with अ change and वि augment (14) तरिन्नत from तु (तरति) with stu śati, genitive singular and रि added to abhyāsa सहेर्जा तरिन्नत (Rig Veda IV, 40 3) (15) वरीक्षत from वृक्ष with śti, śati, Accusative with ण added to abhyāsa (16) वरीक्षत from वृक्ष with śti, śati and रि augment (17) लर्मज from मज्ज with लिट् (Perfect) गाल, ङ added to abhyāsa, and य added to the root, and there is no viḍḍhi, because there is no short penultimate now. In fact VII 2 114 is to be qualified by the words लघुपद्य from VII 3 86 (18) आ गनीगन्ति is from गम with the Preposition आ, in the Perfect, with śti, there is no chutva (VII 2 62), and augment नी is added लघयन्ती वेदा गनीगन्ति कर्षम् ॥ (Rig Veda VI 15 3)

The word इति in the aphorism indicates that other forms, similar to these, are also to be included

३५८७ । समूखेति निगमे । ७ । ४ । ७७

सूतेर्लिट् परस्मैपद युगागमोऽभ्यासस्य चात्त्व निपात्यते । 'यष्टि समूख स्थविरम्' । सुषुव इति आधायाम् ।

3597 In the Chhandas sastiṣva is irregularly formed in the Perfect.

It is derived from सू । Thus यष्टि समूख स्थविर otherwise सुषुवे । Rig Veda IV. 18 10.

३५८८ । बहुल कन्दसि । ७ । ४ । ७८ ।

अभ्यासस्वेकारः स्याच्छन्दसि । 'पूर्णा विवर्ति' । वधोरेतपद्रम ।

3598 'I' is diversely substituted in the Chhandas for the vowel of the reduplicate, in the Reduplicated Present-form.

As पूर्णा विवर्ति (from वध्)

इति सप्तमोऽध्यायः ।

CHAPTER VIII.

३५८९ । प्रसमुपोदः पादपूरणे । ८ । १ । ६ ॥

यथा द्वे स्तः पादपूरणे । 'प्रपायमग्निः' । सममिदुवसे । 'उपो मे परामग्न' । किं नोदुदु हर्षसे ।

3599. *Pra, sam, upa, and ut* are repeated, when by so doubling, the foot of a verse is completed

As प्र पायमग्निर्भरतम्यश्रवणे (Rig VII 8 4), सममिदुवसे वृषन् । (Rig Veda X 191 1)

उपो मे परामग्न (Rig Veda I 126 7), किं नोदुदु हर्षसे दातवाड (Rig Veda IV, 21. 9).

३६०० । कन्दसीरः । ८ । २ । १५ ॥

इवर्णान्तादेफान्ताच्च परस्य मतोर्मस्य वः स्यात् । 'हरिवते हर्षश्रवाय' । गीर्णम् ॥

3600 In the Chhandas *v* is substituted for the *m* of *mat*, when the stem ends in *z*, *i* or *r*.

As, ऋषिते ह्ययंवाय (Rig Veda III 52. 7). Of the stems ending in *r* we have गोर्षान् &c

३६०१ । अनो नुट् । ८ । २ । १६ ॥

अचन्तान्मतेर्नुट् स्यात् । 'अचणवन्त' कर्णवन्त' । 'अच्यन्वन्तं यदनस्या विभक्ति' ।

3601. The affix *mat* gets the augment 'nut' in the Chhandas, after a stem ending in *an*

As अचणवन्त. कर्णवन्तः सखाय (Rig Veda X 71. 7) अच्यन्वन्तयदनस्या विभक्ति (Rig Veda I 164 4)

३६०२ । नाट्टस्य । ८ । २ । १७ ॥

नाम्नात्परस्य घस्य नुट् । 'सुपथिन्तर' ।

'+भूरिदास्यसुद्धवाच्य +'. 'भूरिदावत्तरो जन' ।

'+ इट्थिन. +'. 'रथीतर' । 'रथीतम रथीनाम्' ।

3602 In the Chhandas, the affixes *tar* and *tam* receive the augment *nut* after a stem in *n*.

The affixes *तरप्* and *तमप्* are called घ । Thus सुपथिन् + तर = सुपथि + तर (VIII. 2 7) = सुपथि + न्तर (VIII. 2 17) = सुपथिन्तर ।

Vārt — The augment तुट् is added to these affixes after भूरिदावन्त; as भूरिदावत्तर (III 2 74, the affix is यनिप्) जन (Rig Veda VIII 5 39)

Vārt — Long ई is the substitute of the final of रथिन् before तर and तम । The word रथिन् is formed by the affix इनि in the sense of मनुष्य । The final न् is first elided by VIII 2 7, and then for the short इ of रथि the long ई is substituted by the present vārtika. If the long ई were substituted for the final न् of रथिन् as रथिई + तर, then this long ई being asiddha, it could not be compounded by ekādeśa with the preceding इ into ई and the form would always remain रथिईतरः । As रथीतरः, and रथीतम रथीनाम् (Rig Veda I 11 1). Or this ई may be considered to have come after रथि in the sense of मनुष्य ।

३६०३ । नसत्तनिषत्तानुत्तप्रतृत्सूतृगूर्तानि च्छन्दसि । ८ । २ । १९ ॥

सदेनेनपूर्वार्धपर्याञ्च निष्ठाया नत्वाभावा निपात्यते । 'नसत्तमञ्जसा' । निषत्तमस्य च 'रतः' । असत्त निषत्तमिति प्राप्तं । उन्वेनेनपूर्वस्यानुत्तम् । प्रतृत्तमिति त्वरतेः । तुर्यात्यस्य वा । सूतृमिति ख इत्यस्य । गूर्तमिति गूरी इत्यस्य ।

3603 In the Chhandas we have the following irregular Participles : *nasatta*, *nishatta*, *anutta*, *prātūrta*, *sūrtta* and *gūrtta*.

The words *नसत्त* and *निषत्त* are derived from the root *सट्* preceded by *n* and *ni*, and there is not the *n* change of VIII 2 42. Thus नसत्तमञ्जसा ॥ In the classical literature we have असत्तम् ॥ So also निषत्त in the Vedas, as in निषत्तमस्य चरतः (Rig Ved 1 146 1) but निषत्त in the classical literature. The word अनुत्त is from उन्त् with the negative अन् ॥ The option of VIII 2 56 does not apply here. As अनुत्तमा ते मघवन् (= अनुचम) ॥ प्रतृत्तम् is from त्वर् + ०१ तृत्, as प्रतृत्तं वाजिनम् (= प्रतृत्तम्) ॥ When it is derived from त्वर् then कट् is added by VI 1 20, and when from

पूर्व then VI 4 21 is applied सूतं is from सू, the ऋ is changed to उ irregularly, as सूतगावः = सूतागावः ॥ सूतं is from गूर as गूर्ता अमृतस्य (=गूर्ण) ॥

३६०४ । अन्नकधरत्रित्युभयथा ह्रन्दति । ८ । २ । ६० ॥

कृत्वा रेफो वा । अन्नएव-अन्न रेव । ऊध एव-ऊधरेव । अन्न एव-अन्नरेव ।

3604 In the Chhandas, both *ru* and *ra* are substituted for the final of amnas, ūdhas, and āvas

Thus अन्न एव or अन्नरेव, ऊध एव or ऊधरेव, अन्न एव or अन्नरेव ॥ When ऋ is substituted for the finals, this ऋ is replaced by य by VIII, 3. 17, which is elided by VIII 3 19 The word अन्नस means 'a little', and अन्न 'protection'

३६०५ । भुवश्च महाव्याहृतेः । ८ । २ । ६१ ॥

भुव इति-भुवरिति ।

3605 In the Chhandas, *ru* and *ra* may replace the final of the word 'bhuvās' when used as a mahā vyāhṛti

Thus भुवरित्यन्तरिक्षम् or भुव इत्यन्तरिक्षम् ॥ The mahā vyāhṛtis are three भू., भुव and स्व ॥

३६०६ । ओमभ्यादाने । ८ । २ । ८७ ॥

ओमश्चस्यप्लुतः स्यादादाम्ने । 'ओमश्च अग्निमीले पुरोहितम् । अभ्यादाने किम् । ओमित्ये काक्षरं मन्त्रम् ।

3606 The vowel in *om* is pluta in the beginning of a sacred text

The word अभ्यादानं means the commencement of a sacred mantra or vedic-text Thus ओमश्च अग्निमीले पुरोहित यज्ञस्य देवमत्विज ॥ (Rig I 1 1)

Why do we say "in the beginning"? Observe ओमित्येतदक्षरमुद्गीथमुपासीत (Chhândogya Upanishad I 1 1) Here ओम is not used to indicate the commencement of a Text or Mantra, but is itself the subject of comment

३६०७ । ये यज्ञकर्मणि । ८ । २ । ८८ ॥

ये यज्ञमहे । 'यज्ञ-' इति किम् । ये यज्ञमहे ।

3607 The vowel of *ye* becomes pluta in a sacred text, when it is employed in a sacrificial work.

Thus ये यज्ञमहे ॥ Why do we say when employed in a sacrificial work? Observe ये यज्ञमहे इति यज्ञमहे । "Ye yajamahe" consists of five syllables Here it is a simple recitation

३६०८ । प्रथमष्टेः । ८ । २ । ८९ ॥

यज्ञकर्मणि टेरमित्यादेशः स्यात् । 'अष्टे रतासि जि-वतोम' । 'टे' किम् । हलन्तेऽन्त्यस्य मा भूत् ।

3608. In a sacrificial work, ओम् is substituted for the final vowel, with the consonant, if any, that may follow it, of a sentence

The word यज्ञकर्मणि is understood here also The word प्रथम means ओम् ॥ It is the name given to this syllable. This ओम् is substituted for the final letter.

(टि) of that word which stands either at the end of a Pīṭha of a sacred hymn or at the end of a hemistich of such Rik. Thus for अथा रेतसि जिह्वति (Rig. VIII 44 16), we may have अथा रेतसि जिह्वतोऽम् ॥ So also for देवाश् जिगाति सुमयुः (Rig. III 27 1), we may have देवाश् जिगाति सुमयोऽम् ॥

The word टि is repeated in this aphorism in spite of its anuvṛtti from VIII. 2 82, to indicate that ओम् replaces the whole of the last syllable, with its vowel and consonant. Had टि not been repeated, then by the rule of अलोऽन्त्यस्य, the final letter only of the टि portion of a sentence would have been replaced. Thus in सुमयुः the visarjanyā alone would have been replaced.

When not employed in connection with sacrificial works, there is no such substitution. Thus in the simple reading of the Vedas, we should always recite अथा रेतसि जिह्वति ॥

३६०८ । याज्यान्तः । ८ । २ । ८० ॥

ये याज्यान्ता मन्त्रास्तेषामन्त्यस्य टेः प्लुतो यज्ञकर्मणि । 'जिह्वामने चकवे हव्यवाहाः म' । अन्त' किम् । 'याज्यानामन्त्रा वाक्यसमुदायरूपाणा प्रति वाक्यं टे स्यात् । सर्वान्त्यस्य प्लुत्यते ।

3609 The last vowel at the end of Mantras called Yājña, when employed in sacrificial works, is pluta and has the Acute.

Thus स्तोमिर्विधेमाग्नयेऽ (Rig. VIII 43 11), जिह्वामने चकवे हव्यवाहाः (Rig. X. 8 6),

Why do we say 'at the end' ? There are some Yājña hymns, consisting of several sentences. The final vowel (टि) of every sentence would have become pluta, in such a hymn. To prevent it, the word "anta" is used, so that the final vowel of the hymn at the end of all, becomes pluta.

३६१० । बृहिप्रेष्यऔषट्वावहानामादेः । ८ । २ । ८१ ॥

यवामादेः प्लुतो यज्ञकर्मणि । 'अग्नयेऽनुब्रू ३ङि' । 'अग्नये गोमयानि प्रेष्य' । 'अस्तु औषट्' । 'सोमस्याग्ने वीही वै ३षट्' । 'अग्निमावह' ।

3610 In a sacrificial work, the first syllable of बृहि, प्रेष्य, औषट् वाषट् and आवह is pluta.

Thus अग्नयेऽनुब्रू ३ङि (Matr. S. I 4 11), अग्नये गोमयानि (or न) प्रेष्य, अस्तु औषट्, सोमस्याग्ने वीही वै ३षट् अग्निमावह ॥

So also in पित्र्यायामनुस्वधा on the analogy of बृहि, so also अस्तुस्वधा ॥ The word वाषट् is illustrative of the six forms वषट्, वाषट्, वाषट्, वाषट्, वाषट्, वाषट् ॥

But there is no prolation in आवह देवान् यजमानाय, आवह जात वेदः ॥

३६११ । अग्नीत्प्रेषणे परस्य च । ८ । २ । ८२ ॥

अग्नीधः प्रेष्य आदेः प्लुतस्तस्मात्परस्य च । 'औषट्वावह' । देह । 'अग्नीदग्नीन्विह्वर । बृहि श्लुकोहि' ।

3611. In an order given to Āgnīdhra priest, the first syllable as well as the succeeding syllable is pluta.

In a Yajña, the principal priests (ṛtvij) are four, Achvāryu, Udgātā, Hotā and Bṛāhmā. Every one of these has three subordinate priests (ṛtvij) under him.

The duty of Āgnidhra is to kindle the sacrificial fire. In a summons or call (प्रेषण) made by the Adhvaryu, who is the Director of ceremonies, to the Āgnidhra to perform the functions of Āgnidh, both syllables become pluta.

The word अग्नीत् प्रेषण is a compound = अग्नीत् + प्रेषणम् "a call or summons relating to Āgnidh duty"

Thus आ ३ वा ३ चय, ओ ३ आ ३ चय : The pluta takes place only in these examples, therefore, not here, as अग्नीदग्नीन् विहर, अग्निं स्तुषीहि ।

३६१२ । विभाषा पृष्ट प्रतिवचसे हे । ८ । २ । ८३ ॥

मुत् । अकार्षीं कटम् । अकार्षीं वी ३ । अकार्षीं हि । 'पृष्ट'—इति किम् । 'कट करिष्यति हि' । 'हे' किम् । करोमि ननु ।

3612 'Hi' at the end of an answer to a question may optionally be pluta

Thus Q अकार्षीं कट देवेदत्त ? Ans अकार्षीं वी ३ or अकार्षीं हि ।

Why do we say "in answer to a question" ? Observe कट करिष्यति हि ।

Why do we say हे. 'of हि' ? Observe करोमि ननु ।

३६१३ । निरुद्धानुयोगे च । ८ । २ । ८४ ॥

अत्र यद्वाक्य तस्य टेः मुतो वा । 'अद्यामावास्येत्यात्' । अद्यामास्येत्येवं वादिनं युक्त्या स्वस-
तात्परावाच्य एवमनुपयुज्यते ।

3613. The end syllable of that sentence is optionally pluta, when it asserts something which has been refuted, and is employed by the victor by the way of censure

The word निरुद्ध means the refutation of another's opinion. निरुद्ध is a gerund, and means having refuted'. अनुयोगः is the expression of the same proposition which has been refuted. When a person has demonstrated the untenableness of another's assertion, and then employs the said assertion by way of taunt, reproach or reprimand, then the final syllable of such a sentence becomes pluta. The sūtra literally means "Having refuted (it) when asserting (the same by way of censure)."

Thus an opponent asserts that 'the word is not eternal' (अनित्यं शब्दः) । Proving by arguments the untenableness of this position, and after refuting it, the victor says by way of reprimand:—अनित्यः शब्द इत्यात्मा ३ or अनित्यं शब्द इत्यात्मा 'This is then your assertion—that the word is not eternal' Similarly अद्य आद्य-
मित्यात्मा ३ or अद्य आद्यमित्यात्मा । अद्यामावास्येत्यात्मा ३ or अद्यामावास्येत्यात्मा ।

३६१४ । आम्नेदित भर्त्सने । ८ । २ । ८५ ॥

'दस्योदस्यो ३ चातयिष्यामि त्वाम्' । आम्नेदितयद्वयं द्विकृतोपलक्षणम् । 'वीर वीर ३' ।

3614 The final syllable of an āmredita vocative is pluta when a threat is expressed

A Vocative is reiterated when a threat is meant (VIII 1 8 S. 2143). Its final syllable becomes pluta. Thus दस्यो दस्यो ३ चातयिष्यामि त्वाम् ।

Though the anuvṛtti of the sūtra VIII 2. 82, is current here, yet the final of the sentence is not pluta, but of the āmredita.

It should be rather stated that any one of the repeated words may be pluta by alternation. Thus चोरैः चोर or चोरै चोरैः ३. The word āmredita is employed in the sūtra as illustrative of the doubling, for the threat is expressed by both words, so that pluta may be of both words in turn and not of the second word only, though that is technically called āmredita.

३६१५ । अङ्गयुक्तं तिहाकाङ्क्षम् । ८ । २ । ८५ ॥

अङ्गस्थनेन युक्तं तिङन्तं प्लवते । 'अङ्गकुञ्ज इदानीं ज्ञास्यसि कालम्' । 'तिङ्' किम् ॥ 'अङ्ग देवदत्तं मिथ्या वदसि' । 'आकाङ्क्षम्' किम् । 'अङ्ग पक्ष' । नेतदपरमाकाङ्क्षाति । भर्त्सनेन इत्येव 'अङ्गाधीन्य भक्तं तव दास्यसि' ।

3615 The final syllable of a finite verb, used as a threat becomes pluta, when the word *anga* is joined with it, and it demands another sentence to complete the conclusion.

Thus अङ्ग कुञ्ज इदानीं ज्ञास्यसि कालम् । अङ्ग व्याहरी ३ इदानीं ज्ञास्यसि कालम् । Why do we say 'a verb' ? Observe अङ्ग देवदत्तं मिथ्या वदसि ।

Why do we say 'when this calls for a conclusion' ? Observe अङ्ग पक्ष । Here it is a complete sentence and does not demand another to complete the sense.

The word भर्त्सने of the last sūtra is understood here also. Therefore not in अङ्ग अधीन्य, ओदनं ते दास्यामि । Here अङ्ग has the force of solicitation. (VIII. 1, 33 S 3940).

३६१६ । विचार्यमाद्यानाम् । ८ । २ । ८६ ॥

वाक्यानां टे श्रुतः । 'होतव्यं दीक्षितस्य गृहा ३ इ' । 'न होतव्यमिति' । होतव्यं न होतव्यमिति विचार्यते । प्रमाणीयस्तुतत्परीक्षणं विचारः ।

3616. The final syllable of those sentences is pluta, which denote acts of reflection (or balancing between two alternatives).

To determine a thing by weighing all arguments *pro* and *con* is called *richhāra* or judgment. Thus होतव्यं दीक्षितस्य गृहा ३ इ न होतव्यमिति 'should one perform a sacrifice in the house of an initiated person.' Similarly तिष्ठेद्युष्मा ३ इ, अनुवहरे द्युष्मा ३ इ ॥ Here also it is being reflected upon whether द्युष्मे तिष्ठेत् or द्युष्मे अनुवहरेत् ॥ i. e. should the stake remain upright or should it be put flat by the yajamāna, किं द्युष्मितिष्ठेत्, किं वा द्युष्मं यजमानः प्रापयेत् ॥

३६१७ । पूर्वैः तु भाषायाम् । ८ । २ । ८७ ॥

विचार्यमाद्यानां पूर्वमेव प्लवते । 'अहिर्नृ ३ रज्जुर्नृ' । प्रयोगावेकस्य पूर्वत्वम् । इह भाषा-ग्रहणात्पूर्वयोगश्चङ्चडीति ज्ञायते ।

3617. In common speech, the final vowel of the first alternative is only pluta.

This makes a *niyama* or restriction. The previous sūtra, is thus confined to the Vedic literature, and not to the classical. तु here has the force of 'only.' Thus अहिर्नृ ३ रज्जुर्नृ. 'Is it a snake or a rope' ? कोष्ठो नृ ३ जघोतानु 'Is it a clock of earth or a pigeon ?'

The priority, of course, depends upon employment. The order of words depends upon one's choice

३६१८ । प्रतिश्रवणे च । ८ । २ । ९८ ॥

वाक्यस्य टेः सुतोऽभ्युपगमे प्रतिज्ञाने श्रवणाभिमुख्ये च । 'गां मे देहि भो' । 'हन्त ते वदामि' । 'नित्यः शब्दो भवितुमर्हति' । 'दत्तं किमात्थ' ।

3618. The final syllable of the sentence which expresses assent or promise, or listening to, is pluta

The word प्रतिश्रवण means 'agreement, assent or promise' It also means 'listening to' All these senses are to be taken here, as there is nothing in the sūtra to restrict its scope Thus it has three senses, 1 to promise something to a petitioner, 2 to acknowledge the truth of some proposition, 3 to listen to another's words Thus गां मे देहि भो, 1 हन्त ते वदामि २ ॥ 2 नित्यः शब्दो भवितुमर्हति ३ ॥ 3 देवदत्त भो, किमात्थ ३ ॥

३६१९ । अनुदात्त प्रश्नान्ताभिपूजितयोः । ८ । २ । १०० ॥

अनुदात्त सुतः स्यात् । दूराद्धृतादिषु सिद्धस्य प्लुतस्यानुदात्तत्वमात्रमनेन विधीयते : अग्निभूते ३ । पटो ३ उ । 'अग्निभूते' 'पटो' एतयोः प्रश्नान्तं टेः अनुदात्तं प्लुतः । शोभन खल्वस्मि माणवका ३ ।

3619 The final vowel at the end of a question or of a praise is pluta, but unaccented

That which is employed at the end of an interrogative sentence is called प्रश्नान्तः । According to some, this rule does not ordain pluta, but only ordains the anudatta-ness of those syllables which become pluta by the previous rules VIII 2 84 &c The meaning of the sūtra then is —That pluta which comes at the end of an Interrogative sentence or a sentence denoting admiration, is anudatta.

Thus अगमा ३ पूर्वा ३ न यामा ३ न अग्निभूता ३ इ or अगमा ३ पूर्वा ३ न यामा ३ पटो ३ उ (1 ० अगम पूर्वान् यामान् अग्निभूते or पटो) । The words अग्निभूते, and पटो being finals in a question, become anudatta as well as pluta The other words अगमः &c become svarita and pluta by VIII 2 105 See VIII 2 107

As regards अभिपूजिते we have शोभन खल्वस्मि माणवका ३ ॥ Here the final of माणवका becomes anudatta and pluta

३६२० । चिदिति शेषमर्थे प्रयुज्यमाने । ८ । २ । १०१ ॥

वाक्यस्य टेः अनुदात्तं प्लुतः । 'अग्निचिद्भावात्' । 'अग्निरिव भावात्' । 'उपमार्थे' किम् । 'अग्निचिदाहुः' । 'प्रयुज्यमाने' किम् । 'अग्निमणिवका भावात्' ।

3620 The end-vowel at the end of a sentence becomes anudatta and pluta, when the particle *chit* is employed, denoting comparison

The word अनुदात्तं is understood here This sūtra ordains pluta as well, and not merely accent.

Thus अग्निचिद् भावात् 'may he shine as fire' So also अग्निचिद् भावात् 'may he shine as a King'

Why do we say 'when the sense is that of, comparison'? Observe कथं चिद् आद्युः । Here चिद् has the force of 'littleness or difficulty'

Why do we say प्रयुज्यमाने 'when expressly employed'? Observe अग्निं सर्वाङ्गको माषात् 'Let the boy shine like fire' Here चित् is understood, hence the rule does not apply

३६२१ । उपरिस्विदासीद् । ५ । २ । १०२ ॥

हे प्लुतोऽनुदात्तः स्यात् । 'उपरिस्विदासीद्' इति । 'अदस्विदासीद्' इत्यत्र तु 'विद्याय माषानाम्' (३६१६) इत्युदात्तः प्लुतः ।

3621 In उपरि स्विद् आसीद् the end-vowel is anudatta and pluta

The word anudatta is understood here also. The end vowel would have been pluta here by VIII 2 97. S. 3616, the present sūtra really ordains accentlessness of this pluta

Thus अथ स्विदासीद्, उपरि स्विदासीद् (Rig X 129 5) In the first portion आसीत् is pluta and udatta by VIII. 2. 97, in the second it is anudatta by the present sūtra

३६२२ । स्वरितमामं हितिसूयासमतिकोपकुत्सनेषु । ८ । २ । १०३ ॥

स्वरितः प्लुतः स्यादासीत्-ते परेऽप्यादी गम्ये । असूयायाम् । अभिरुपका अभिरुपकं रिक्तं ते अभिरुप्यम् । समतौ । अभिरुपका अभिरुपकं शोभनोऽसि । कोपे । अविनीतका अविनीतकं हदानी ज्ञास्यसि ज्ञास्यम् । कुत्सनेषु । कुत्सनायां कुत्सनायां रिक्ता ते शक्तिः ।

3622 Of the derivatives of the same form standing at the beginning of a sentence, the end-vowel of the first becomes pluta and svarita, if praise, anger, or blame is expressed

The Vocative । ५ । २ । १०३ S 2143 This sūtra ordains pluta there Thus हव्यः-4-हव्यः मागवकः अभिरुपका अभिरुपकं, रिक्तं त अभिरुप्यम् । Praise — मागवका मागवकः अभिरुपका अभिरुपकं शोभनः खल्वसि ॥ Anger — साधुः सका मागवकः अविनीतका अविनीतकं हदानी ज्ञास्यसि ज्ञास्यम् ॥ Blame — शाक्तीका शाक्तीकं पाष्टी काष्टीक रिक्ता ते शक्तिः ॥

३६२३ । क्षियाशीमेषु तिहाकाऽम् । ८ । २ । १०४ ॥

आकाङ्क्षस्य तदन्तस्य हे स्वरितः प्लुतः स्यात् । आचारभेदे । स्वर्गं च रथं याति । उपाध्यायं वदति गमयति । प्रार्थनायाम् । यत्राग्रे नमोऽष्टः धनं च तात । व्यापारम् । कर्तुं कुत्र यामं गच्छ । 'आकाङ्क्षम्' इति । दोषाद्युक्तिं आनन्दमोन्वितम् ।

3623 When an error against 'polite usage' is censured, or when a benediction or a bidding is intended, the end syllable of a finite verb becomes pluta and svarita, if this requires another sentence to complete the sense

The word 'svarita' is understood here. The word क्षिया means 'the error in usage' or 'want of good breeding' (VIII 1 60) आशीः means 'benediction.' शीः means 'order' or 'commanding by words.'

Thus स्वयं रथेन याति३, उपाध्याय पठति गमयति ॥ स्वयं श्रोतव्यं भुङ्क्ते३, उपाध्यायं शक्तुं पाठयति ॥ In both these, the first sentence requires the second as its complement, and hence there is साकाङ्क्षा ।

Benediction — सुताञ्च लक्ष्मीष्टा३ धनं च तात क्लेशोध्योषीष्टा३ व्याकरणञ्च, भद्र ॥

Order :—कट कु३३ ग्रामं च गच्छ, यवान् ब्रूनीहि३, सक्तुञ्च पिब ॥

Why do we say 'when it requires another sentence as its complement' ? Observe दीर्घायुरसि अग्नीदग्नीन् विहर । There cannot be any counter-example of चिदा, for there two sentences are absolutely necessary to express the sense of censure.

३६२४ । अनन्त्यस्यापि प्रश्नाख्यानयोः । ८ । २ । १०५ ॥

अनन्त्यस्यापि पदस्य टेः स्वरितं प्लुत एतयोः । प्रश्ने । अगम३ पूर्वो३ न ग्रामा३ न । सर्वपदानामयम् । आख्याने । अगम३ स पूर्वो३ न ग्रामा३ न ।

3624 In a question or narration, the end-vowel of a word, though not final in a sentence, becomes svarita and pluta, as well as of the word which is final in a sentence

The word 'padasya' is understood here and so also the word 'svarita' The end-vowel of a word which is not the last word in a sentence, as well as of the last word, becomes svarita and pluta, when a question is asked, or a fact is narrated In fact, *all* the words of a sentence become svarita and pluta hereby

Thus in questioning we have —अगमा३ पूर्वो३ न ग्रामा३ न अग्नि भूता३ इ or पटा३ उ ॥ Thus all words have become svarita and pluta The final word would in one alternative, become anudatta also, by VIII 2 100, as shown under that sūtra The force of the word अपि in the sūtra, is to make the final word also svarita, and thus this sūtra makes VIII 2 100 an *optional* sūtra with regard to question

In *ākhyāna* or narration, there is no other rule, which is debarred by this Therefore there, *all* words become svarita and pluta *necessarily*, by the force of this sūtra Thus अगमा३ स पूर्वो३ न ग्रामा३ न भो३ ॥

३६२५ । प्लुतावेच ह्रस्वौ । ८ । २ । १०६ ॥

प्लुतास्तु तादृशं प्लुतो विहितस्तत्रैवेच. प्लुतप्रसङ्गे तदवयवाविदुतो लघ्वेते । ये३ तिकायन । औ३ यमव । चतुर्मात्रायत्रैवोऽप्यद्योते ।

3625. In forming the pluta of the diphthongs *az* and *au* their last element *i* and *u* get the pluta.

The pluta ordained by VIII 2 84 &c when applied to ऐ or औ cause the prolation of the last element of these diphthongs namely of इ or उ । The word प्लुतो in the sūtra is Nominative dual of प्लुत, and the aphorism literally means 'इ and उ are pluta of the diphthongs ऐ and औ' ॥

Thus ऐ३ तिकायन, औ३ यमव ॥

This pluta of ऐ and औ has *four* mātras Thus अ+इ and अ+उ each has *one* mātr. The pluta of इ and उ will have *three* mātras Thus अ+इ३ and अ+उ३, or the *whole* has *four* mātras

other rule, the Vocative would have become prolated.

३६२७ । तयोयवविचि सहितायाम् । ८ । २ । १०८ ॥

इदुतेर्यकारवकारौ स्तोत्रि सहितायाम् । अग्नयथाशा । पटयथाशा । अग्नयिन्द्रम । पटयुदकम् । 'अवि' किम् । अग्नयवगणौ । 'सहितायाम्' किम् । अग्नय इन्द्र । सहितायामित्यध्यायसमाप्तेरधिकारः । इदुतेरसिद्धत्वादयमारम्भः सर्वर्णदीर्घत्वस्य शाकनस्य च निवृत्त्यर्थः । यवयोरसिद्धत्वात् 'उदात्तस्वरितयोर्व्यं' स्वरितोऽनुदात्तस्य' (३६५७) इत्यस्य व्याख्यानार्थं वा ॥ ५

3627 For these vowels *i* and *u*, are substituted *y* and *v*, when a vowel follows them in a *samhita* (in an unbroken flow of speech)

The word *सहितायाम्* is an *adhikāra* and exerts its influence up to the end of the Book. Whatever we shall teach hereafter, up to the end of the Book, will apply to the words which are in the *Samhitā*.

Thus अग्नयथाशा पटयथाशा, अग्नयिन्द्रम, पटयुदकम् ॥

Why do we say 'when a vowel follows'? Observe अग्नयवगणौ ।

Why do we say *सहितायाम्* 'in an uninterrupted flow of speech'? Observe अग्नय इन्द्रम्, पटयुदकम् in the *Pada Pātha*

This sūtra is made, because इ and उ being *Pluta*-modifications are considered as *asiddha* (VIII 2 1) for the purposes of इको यणचि- (VI 1. 77). But supposing that somehow or other, these इ and उ be considered *siddha*, still the present rule is necessary to prevent their lengthening before a homogeneous vowel (VI 1 101), or their retaining their form unchanged by VI 1 127. If it be said, that these rules VI 1 101, and VI 1 127, would not apply, because of the *Vārtika* इकं प्लुतपूर्वस्य सर्वर्णदीर्घव्याख्यानार्थं यणादेशो वक्तव्यः (*Vārtika* to VI 1 77), still the present sūtra ought to be made in order to prevent *yau* accent (VII 2 4 S 3657)

३६२८ । मनुष्यो ह संबुद्धो हृन्दसि । ८ । ३ । १०९ ॥

ह इत्यधिप्रक्तिको निर्देशः । मत्वन्तस्य च ह स्यात् । 'अलोऽन्यस्य' (४८) इति परिभाषया नकारस्य । 'इन्द्रं मरुत्वं इह पाहि सोमम् । 'हरिवामे दिन त्वा' । 'हृन्दसीर' (३६००) इति वत्वम् ।

3628 For the final of the affixes *mat* and *vas* there is substituted *ru*, in the Vocative singular, in the *Chhandas*

The word *सहिताया* is understood here. A word ending in the affix *मत* or *वस*, changes its final *त* or *स्* (I. 1 52 S 42) into *र*, in the *Chhandas*, in the Vocative singular. Thus मत—इन्द्रं मरुत्वं इह पाहि सोमम् (Rig III 51 7) हरिवामे दिन त्वा । Here मरुत्वं is Vocative Sg. of मरुत्वत् and हरिवामे दिन त्वा, meaning 'he who is possessed of Maruts or Hari's horses'. The *m* of मत is changed to *v* by VIII 2 10, 15 S 3 00. The base मरुत् before this termination is *Bh* by I. 4 19. The affix सु (nom sg) is elided by VI. 1 68, the *t* is elided by VIII 2 23, and the *n* (of नुम् VII 1 70) is changed to *r* by this sūtra. So also इन्द्रायाहि वृत्तज्ञान उपब्रह्माणि हरिवामे (Rig I 3 6)

With वस—मीळस्तीकाय तनयाय मल (Rig II, 33 14), इन्द्रसाहु । See VI. 1. 12, for the formation of मीळान्, साहान् with कसु ॥

Why do we say 'of मत् and वस्' ? Observe दाश्वान् स्तोत्र्यामः । Why do we say 'in the Vocative Singular' ? Observe य एवं विद्वान्निस्साधने । Why do we say 'in the Chhandas' ? Observe हे गोमन् हे पयवन् ॥

३६२९ । दाश्वान्साह्वान्मोह्वान् । ६ । १ । १२ ॥

यते क्वस्यन्ता निपात्यन्ते । 'मीढवस्तोकाय तनयाय' ।

'+ वन उपसख्यानम् +' । क्वनिष्कनिषो सामान्यग्रहणम् । अनुबन्धपरिभाषा त नोपसिद्धते । अनुबन्धस्यैवानिर्देशात् । 'यस्त्वायन्त वसुना प्रातरित्थ' । इष्य क्वनिप् ।

3629 The participles dāśvān, sāhvān and mīdhvān are irregularly formed without reduplication

The word दाश्वान् is from the root दाश् 'to give' with the affix क्वसु (III 2 107), here the reduplication and the augment इद् are prohibited irregularly, as दाश्वानो दाशुषु सुतम् (Rig I 3 7) The word साह्वान् is derived from the root सह् 'to endure,' by adding the affix क्वसु (III 2, 107), the irregularity being in lengthening the penultimate, not allowing the augment इद् and the reduplication Thus साह्वान् बलाहक । So also मीढ्वान् comes from मिह् 'to sprinkle' with the affix क्वसु (III 2 107) the irregularity consisting in non-reduplication, non application of इद्, the lengthening of the penultimate vowel, and the change of ह into ढ । As मीढ्वस्तोकाय तनयाय मल (Rig Veda II 33 14) It is not necessary that these words should be in the singular always, in their plural forms also they do not reduplicate.

Var. —The affix वन should also be enumerated The affixes क्वनिप् and वनिप् are both meant here Its final is also changed to व in the Vocative Sg As यस्त्वायन्त वसुना प्रातरित्थ । The word प्रातरित्थन् is formed by adding क्वनिप् to the root व (इष्य) preceded by प्रात् । See III. 2. 75 The तुक् is added by VI. 1 71

३६३० । उभययत्तु । ८ । ३ । ८ ॥

अम्परे क्वि नकारस्य कर्वा । पशूस्तावचर्मे ।

3630 In both ways, in the Rig verses.

This ordinan option to the last sūtra, by which the व substitution was compulsory. A word ending in न् followed by a letter of क्वय् class, which itself is followed by अम्, changes its final न् to र् optionally in the Rig Veda Sometimes there is र् and sometimes न् ॥ Thus तस्मिन् त्वा दधाति or तस्मिंस त्वा दधाति, पशूस्तावचर्मे । (Rig Veda X 90 8)

३६३१ । दीर्घादटि समानपादे । ८ । ३ । ९ ॥

दीर्घावकारस्य कर्वा स्यादटि सौ चेकाटो एकपादस्यो स्याताम् । 'देवो अक्का सुमती' । 'महो हन्त्रो य ओजसा' । उभययत्तुनुवर्त्तते । 'आदित्यान्वाविशामहे' ।

3631. R is optionally substituted for that final n of a word which is preceded by a long vowel, and is followed by an 'at' letter (vowels and semi-vowels with the exception of l), when these ('n' and 'at') come in contact with each other in the same stanza of the Rig Veda

The *n*: of VIII 3, 7 is understood here and so also अनु॥ The word समानपाद means एकपाद : *e* when both words are in one and the same Pāda of the verse Thus परिधौ रति (Rig IX 107 19) स देवो एकवचति (Rig I 1 2) देवो अक्षानुमती, (Rig Veda IV 1, 2) महौ इन्द्रो य ओजसा॥ (Rig Veda VIII 6 1)

The word उभयथा of the preceding sūtra is understood here also, so that is an optional rule and *n* remains unchanged also, as आदित्यान् हवामहे आदित्यान् वाचिषामहे (Rig Veda VIII, 67 1). See VIII 3 3.

३६३२ । आतोऽटि नित्यम् । ८ । ३ । ३ ॥

अटि परतो रो पूर्वत्वात् स्थाने नित्यमनुनासिकः । 'महौ इन्द्र' । तैत्तिरीयास्तु अनुस्वार-संशोधते । तत्र छान्दसो व्यय इति प्राञ्च । एव च सूत्रस्य फल चिन्त्यम् ।

3632 A nasal vowel is *always* substituted for 'ā' before *ri*, when it is followed by a letter of 'at' pratyāhāra (*i e* when it is followed by a vowel or *ha, ya, va* or *ra*)

Thus VIII 3 9 teaches *ā* substitution of *ri*, the long आ preceding it would have been optionally nasal by the last sūtra The present sūtra makes it necessarily so Thus महौ असि (Rig III 46 2) महौ इन्द्रो य ओजसा (Rig VIII 6 1) देवो अक्षदोषत ॥

Some (*i e* the Taittiriya) read it as anusvāra This is a Vedic diversity according to the Eusebians In this view, the necessity of the sūtra is rather doubtful.

३६३३ । स्वतवान्पायो । ८ । ३ । १९ ॥

कर्वा । 'भुवस्तस्य स्वतवो पायुरग्ने' ।

3633 The *n* of 'svatawān' is changed to 'ru' before 'pāyu'

As स्वत् प॥युरग्ने (Rig IV 2 6) The word is स्वतवस्, the *ru* is added by VII 1 83 The word is derived from तु वृद्धौ with the affix असुन् (स्वन्तवो यस्य सोऽस्वतवान्) ॥ See S 3594

३६३४ । छन्दसि वाऽप्राप्तेऽदितयोः । ८ । ३ । ४९ ॥

विर्गस्य सो वा स्यात्कुण्डो प्रशब्दमामेहित च वर्जयित्वा । 'अग्ने ज्ञातर्क्षतस्कविः' । 'गिरिर्न विश्वतस्पृथु' । नेह । 'वसुनः पुष्यं पति' । 'अप्र-' इत्यादि किम् । 'अग्निं प्र विद्मान' । 'पुष्यं पुष्यः' ।

3634 *Sa* may optionally be substituted for the visarga before a hard guttural and labial, in the Chhandas; but neither before *pra*, nor before a doubled word

Thus — अग्ने ज्ञातर्क्षतस्कविः (Rig Ved VIII 60 5) गिरिर्न विश्वतस्पृथु (Rig Veda VIII 98 4) But not here — वसुनः पुष्यं पति. (Rig Veda X 48 1)

Why do we say 'not before *pr* and a doubled word'? Observe अग्निं प्र विद्मान् (Av V 26 1), पुष्यं पुष्यं परि ॥

३६३५ । कः करत्करति कृधिकृतेऽनदितेः । ८ । ३ । ५० ॥

विर्गस्य स स्यात् । 'प्रदिवो अपस्क' । 'यथा नो यस्यसकरत' । 'मुपे शस्करति' । 'उर अस्करति' । सोम न चाह मघवस्तु नस्करतम् । 'अनदिते' इति किम् । 'यथा ना आदति, करत' ।

3635. The Visarga is changed to *s* in the Chhandas, before कः, करत्, करति, कधि and कृतः but not so the visarga of *adhi*.

Thus प्रदिवोअयस्क ॥ क' is the Aorist of क, the क्ति has been elided by II 4 80, the क्त् of क is gnated before the affix तिप् thus we have करत्, the त् is elided by VI 1 68, and the augment अट् is not added by VI 4 75. Similarly यथानो अवसत्करत् ॥ Here also करत् is the Aorist of क, with अट् by III 1 59 सुपेगस्करति, here करति is the लट् of क, अण् is added instead of उ, as a Vedic anomaly उरणस्करति, here कधि is the Imperative of क, the ति, is changed to धि, the vikarana is elided and धि changed to धि by VI 4 102. See VIII 4 27 for the change of न to ण ॥ सोम न चारु मघवत्सु न स्तुतम्, here कृतम् is Past Participle of क ॥

Why do we say 'but not of अदिति,'? Observe यथा नो अदिति करत् (Rig Veda, I 3 42)

३६३६ । पञ्चम्याः परात्रध्यै । ८ । ३ । ५१ ॥

पञ्चमीविमर्गस्य स स्यादुपरिभावार्थे परिशब्दे-परतः । 'दिवस्परिप्रथमं जज्ञे' । 'अध्यै किम्' । 'दिवस्पृथिव्या. पर्योज' ।

3636 The visarga of the Ablative case is changed to *s* before *pari* meaning 'over'

The word Chhandas is understood here also. Thus दिवस्परि प्रथमं जज्ञे (Rig Ved X 45, 1).

Why do we say 'when परि means 'over'? See दिक् पृथिव्याः पर्योज उदभूतम्. (Rig Ved VI 47 27) Here परि has the sense of 'on all sides'

३६३७ । पातौ च बहुलम् । ८ । ३ । ५२ ॥

पञ्चम्या इत्येव । 'सूर्यो नो दिवस्यातु' ।

3637 *S* may diversely be substituted for the visarga of the Ablative before the verb 'pātu' in the Chhandas

Thus सूर्येनो दिवस्यातु, (Rig Veda X, 158, 1), Sometimes, the change does not take place, as परिशब्द पात ॥

३६३८ । बह्याः पतिपुत्रपृष्टपारपदपयस्योषेभु । ८ । ३ । ५३ ॥

'वाचस्पति विश्वकर्माणिम्' । 'दिवस्पुत्राय सूर्याय' । 'दिवस्पृष्टं भन्वमानः' । 'तमसस्पारमस्य' । 'परिवीत इत्यदे' । दिवस्पयो दिधिवायाः । 'रायस्योषं यजमानेभु' ।

3638 For the visarga of the Genitive, there is substituted *s* in the Vedas, before पति, पुत्र, पृष्ट, पार, पद, पयस् and पोष ॥

Thus वाचस्पति, विश्वकर्माण्यसूतये, (Rig Veda X 81 7), दिवस्पुत्राय सूर्याय, (Rig Veda X. 37. 1) दिवस्पृष्टे भन्वमानः (Rig Veda III. 2. 12) तमसस्पारम् (Rig Veda I. 92, 6), परिवीत इत्यदे, (Rig Veda I. 128 1) दिवस्पयो दिधिवाया (Rig Veda X. 114. 1), रायस्योषं यजमानेभु (Rig Veda X. 17. 9)

Why do we say 'after a genitive case'? See मनुः पुत्रेभ्यो दातव्यं अभजत् ॥

३६३९ । इजाया वा । ८ । ३ । ५४ ॥

पतिपुत्रादिभु परेभु । इजायास्युत्रः-इजाया. पुत्रः । इजायास्यदे-इजाया पदे ।

3639 *sa* is optionally substituted for the visarga of 'idâyâh' before *prâ* &c, (VIII 3 53) in the Chhandas

Thus इडाया पति or इडायास्पति इडायासुतत्र । इडाया पुतत्र । इडायास्पष्टम् । इडाया एष्टम् । इडाया स्यारम्, इडाया पारम् । इडायास्पदम् । इडाया पदम् । इडायास्य । इडाया ष्य । इडामा पोषम् । इडायास्याषम् ॥

Here we must read again the sūtra VIII 3 102 S 2403 —

३६३९ । क । निसस्तपतावनसेवने ॥

निस सकारस्य मूर्धन्यः स्यात् । 'निष्टप्त रक्षो निष्टप्ता अरातयः' । 'अनासेवने किम् । निसप्तति । पुनः पुनस्तपतात्यर्थः ॥

3639A *Sha* is substituted for the *sa* of *nis* before the verb *tap* when the meaning is not that of 'repeatedly making red hot'

As निष्टप् रक्षो निष्टप्ता अरातयः ॥

Why do we say 'when the meaning is not that of repeatedly making red hot? Observe निसप्तति meaning 'makes repeatedly red hot'

३६४० । युष्मत्तत्तत्तुष्वन्तःपादम् । ८ । ३ । १०३ ॥

पादमध्यस्थस्य सस्य मूर्धन्यः स्यात्तकारादिष्वेषु परेषु । युष्मदादेशा त्वत्वातेतया । 'त्रिभिषु दध देव सवितः' 'तेभिषु दधा आभिष्ट' । 'अणस्वने सधिष्टव' । 'अग्निष्ट द्विष्वम्' । 'द्यावापृथिवी निष्टतत्तु' । 'अन्तः पादम्' किम् । तदग्निस्तदयम् । 'यन्म आत्मनो मिन्द्रा भूदग्निस्तत्पुनराहार्ज तवेदा विचर्षणि' । अत्राग्निरिति पूर्वापादस्यान्तो न तु मध्यः ।

3640 The *s* standing in the inner half of a stanza is changed to *sh* before the *ta* of *twam* &c and *tad* and *tatah*

The word युष्मद् here means the substitutes त्वम्, त्वाम्, ते, तव । As अग्निष्टव, नामासीत् । त्वा, अग्निष्ट्वा वक्ष्यामि । ते, अग्निष्टे विष्वमानय । तव, अणस्वने सधिष्टव, (Rig VIII 43 9) । तत्, अग्निष्टद्विष्वमापृणाति, (Rig X 2 4) तत्तत्तुस्, द्यावापृथिवी निष्ट-तत्तुः पु ॥

Why do we say 'in the inner half of a stanza'? Observe यन्म आत्मनो मिन्द्रा-भूदग्निस्तत्पुनराह जातवेदा विचर्षणि । Here the word अग्नि is at the end of the first stanza while तत् is at the beginning of the second stanza, therefore the स् of अग्निस् is not in the middle of a stanza

३६४१ । यजुष्येकेषाम् । ८ । ३ । १०४ ॥

युष्मत्तत्तत्तुषु परतः सस्य मूर्धन्या वा । अत्रिभिषद्वम् । अग्निष्टे । अयम् । अत्रिभिष्टतत्तु । षष्ठ अत्रिभिस्तामित्यादि ।

3641 In the opinion of some, the above change takes place in the Yajurveda also

Thus अत्रिभिष्टवम् or अत्रिभिस्तत्त्वम् । अग्निष्टयम् or अग्निस्तेयम् । अग्निष्टतः or अग्नि-स्तत् । अत्रिभिष्टतत्तु or अत्रिभिस्तत्तु ॥

३६४२ । स्तुतस्तामयोश्च न्दसि । ८ । ३ । १०५ ॥

नृभिषद्वृतस्य-नृभिः स्तुतस्य । गाष्टोमम्-गास्तोमम् । पूर्वपदादित्येव सिद्धे प्रपञ्चार्थमिदम् ।

3642 The *s* of *stut* and *stoma* in the Chhandas, is changed to *sh* in the opinion of some

Thus त्रिभिस्तुतस्य or त्रिभिस्तुतस्य गोष्ठोऽयं वाङ्मयम्, or गोष्ठोऽयं वाङ्मयम्. This change would have taken place by the general rule contained in the next sūtra VIII 3 106, the special mention of स्तुत and स्तोम here is a mere amplification. The word हन्दि in this sūtra governs subsequent sūtra also.

३६४३ । पूर्वपदात् । ८ । ३ । १०६ ॥

पूर्वपदस्याचिमिनात्परस्य सस्य वा । 'यदिन्द्राग्नी विविष्टः' । 'युर्वहि स्वः स्वर्पती' ।

3643 In the Chhandas, according to some, *s* is changed to *sh*, when it stands in the beginning of a second word, preceded by a word ending in *z* &c.

The words हन्दि and एकेवा are both understood here. Thus द्विवन्धि. or द्विसन्धि., त्रिवन्धि. or त्रिसन्धि., मधुष्टानम् or मधुस्थानम्, द्विसाहस्र विन्धीत or द्विसाहस्र विन्धीत ॥

The word पूर्वपद here means the first member of a compound word as well as the prior word other than that in a compound. Thus त्रि.समस्तत्वाय or त्रि समस्तत्वाय ॥ यदिन्द्राग्नी विविष्टः (Rig Veda I 108 11) युर्वहिस्वः स्वर्पती (Rig Veda IX. 19. 2)

३६४४ । सृजः । ८ । ३ । १०७ ॥

पूर्वपदस्याचिमिनात्परस्य सृजो निपातस्य सस्य वा । 'ऊर्ध्वं ऊ पु यः' । 'अभीषु यः' ।

3644 The *sz* of the Particle *sz* is changed to *sha* in the Chhandas, when preceded by an other word having in it the change-effecting letter *z* &c

Thus ऊर्ध्वं ऊ पु यः (Rig Veda I 36 13) अभीषु यः सवीर्याम् (Rig Veda I 31 3) The lengthening takes place by VI. 3. 134, and *n* changed to *sh* by VIII. 4 27

३६४५ । सनेतिरनः । ८ । ३ । १०८ ॥

'गोषा इन्द्रो नृषा असि' । 'अनः' किम् । गोर्शनः ।

3645. The *sz* of the verb *san* when it loses its *n*, is changed to *sh* under the same circumstances

Thus गोषा (Rig IX 2 10), formed by the affix चिट (III. 2 67), the *n* is elided by VI 4 41. So also नृषा. ॥

Why do we say 'when it loses its *n*'? Observe गोर्शनं वर्तमुदीरयन् (Atharv III 20, 10). Here the affix is इन् (III 2. 27) See however गोर्शे in Rig VI. 53. 10.

३६४६ । सहेः पृतनतर्भ्यां च । ८ । ३ । १०९ ॥

पृतनावाहम् । अतावाहम् । चान् । अतीवाहम् ।

3646. The *s* of *sha* is changed to *sh* after *pṛtana* and *rit*

Thus पृतनावाहम् अतावाहम् । The word च 'and' in the sūtra includes word other than those mentioned in it. The word अतीवाहम् would be valid by this also.

३६४७ । निर्व्यभिच्याऽव्यत्राये वा हन्दि । ८ । ३ । ११० ॥

सस्य पूर्वस्यः । न्यषीदत्-न्यषीदत् । व्यषीदत्-व्यषीदत् । अभ्यषीत्-अभ्यषीत् ।

3647 The *sh* is optionally substituted in the Chhandas after the prepositions *ni*, *vi* and *abhi* when the augment 'at' intervenes

Thus न्यषीदत् or न्यषीदत् पिता न, व्यषीदत्, or व्यषीदत् पिता न, अभ्यषीदत् or अभ्यषीदत् ॥

The anuvṛtti of सद् and स्वञ्ज is not to be read into this sūtra. It is, in fact a general rule and applies to verbs other than these two. As व्यसौत्, न्यषीत्, अभ्यषीत् or अभ्यसौत् ॥

३६४८ । छन्दस्युदवयवात् । ८ । ४ । २६ ॥

अकारान्तादवयवात्परस्य नस्य याः । नमयाः । पितृयाणाम् ।

3648 In the Chhandas, *na* of a second term is changed into 'na' when the prior term ends with a short 'ri' even when there is an *avagraha* or hiatus between the two terms

The word पूर्वपदान्तात् is understood here. The word अवयवम् means a hiatus or separation. Thus पितृ याणाम्, न मयाः ॥ Here अ is अवयवम् ॥ The change of न into या is effected ordinarily then, when the terms, one containing the cause, and the other न, are in संहिता or conjunction. For the rules of Sandhi and the rules like these can apply only to words in संहिता ॥ The present rule is an exception to it, and here, even when the words are not in संहिता, but there is an actual hiatus between the two, the change still takes place. The word संहिता of VIII 2 108, exerts regulating influence up to the end of the Book

३६४९ । नश्च धातुस्योरुभ्यः । ८ । ४ । २७ ॥

धातुस्यात् । 'अग्ने रक्षा याः' । 'शिक्षा यो अस्मिन्' । 'ऊरुणास्कधि' । 'अभीषुयाः' । 'मोषु याः' । इत्यष्टमोऽध्यायः । इति वैदिक प्रकरणम् ॥

3649. In the Chhandas, the *na* of (the Pronoun) *nas* is changed into 'na' when it comes after a root having a *ra* or *sha* or after the words *uru* and *shu*

Thus अग्ने रक्षाया (Rig VII 15 13) 'O Agni! protect us' शिक्षा यो अस्मिन् (Rig VII 32 26) 'Teach us this' उरु.—ऊरुणास्कधि (Rig VIII 75 11) शु—अभीषुयाः सखीनाम् (Rig IV 31 3) ऊरु ऊरुणा ऊतये (Rig I 36 13).

The word नश्च is here the pronoun नश्च, which is the substitute, in certain cases of अस्मद् (VIII 1 21) and does not mean here the नश्च substitute of नासिका । धातुस्य means 'that which exists in a dhatu,' namely र् and ष् when occurring in a root. The word उरु means the word form उरु, and शु means सुञ्, and is exhibited with ष change. It does not mean the affix सु of the Locative Plural. Therefore not in इन्द्रो धाता यक्षे न ॥ The word रक्षा is the 2nd Person singular, Imperative the lengthening is by VI 3 135. The root शिक्ष has the sense of दान in the Veda ऊधी is 2nd Person Sg Imperative of ऊ (VI 4 102), the visarga of नः is changed to स by VIII 3. 50. In अभीषु there is lengthening by VI 3. 134. so also in ऊरुयाः &c

Here ends the Book on Vedic forms.

अथ स्वर प्रकरणम् ।

ON ACCENTS.

CHAPTER I

३६५० । अनुदात्त पदमेकवर्जम् । ६ । १ । १५८ ॥

परिभाष्यं । स्वरविधिविषया । यस्मिन्पदे यस्योदात्तः स्वरितो वा विधीयते तमेकमचं वर्जयित्वा शेषं तत्पदमनुदात्तकं स्यात् । गोप्रायत'न. । अत्र सनाद्यन्ता -' (२३०४) इति धातुस्य धातुस्वरेण यकाराकार उदात्तं शिष्टमनुदात्तम् ।

‘+ सतिशिष्टस्वरबलीयस्त्वमन्यत्र विकारोभ्य इति वाच्यम् +’ । तेनोक्तोदाहरणे । गुपेर्धातुस्वर आद्यस्य प्रत्ययस्वरश्च न शिष्यते । ‘अन्यत्र’ इति किम् । युञ्ज यञ्जमभिवृद्धे यङ्गोत् । अत्र सति शिष्टोऽपि ‘अना’ इत्यत्र स्वरो न शिष्यते किंतु तस्य एव ।

3650 A word is, with the exception of one syllable, unaccented

That is, only one syllable in a word is accented, all the rest are anudatta or unaccented. This is a Paribhāṣhā or maxim of interpretation with regard to the laws of accent. Wherever an accent—be it acute (udatta) or a circumflex (svarita)—is ordained with regard to a word, there this maxim must be applied, to make all the other syllables of that word unaccented. The word अनुदात्त means ‘having anudatta vowel’. What is the one to be excepted? That one about which any particular accent has been taught in the rules here in-after given. Thus VI 1 162 teaches that a root has acute accent on the final. Therefore, with the exception of the last syllable, all the other syllables are unaccented. Thus in ‘गोप्रायत नः’ (Rig Veda VI. 74. 4) the acute accent is on य, all the rest are unaccented.

Vart —The सतिशिष्ट accent is stronger than all which precede it, except when it is a Vikarana accent. Thus in the above example, the root accent of गुप and the affix accent of आद्य do not remain, but त्त accent prevails.

Why do we say ‘except when it is a Vikarana accent’? Observe युञ्ज यञ्जमभिवृद्धे यङ्गोत् (Rig Veda III 6 10) Here the vikarana अना accent is सतिशिष्ट, but it does not prevail over तस्य accent.

Note :—The rule is that except one special accent taught in a sūtra the other syllables take anudatta. Therefore, where there is a conflict of rules, the accent is guided by the following maxim “परान्तिप्राप्तत्वादेः स्वरैर्व्यवस्था सतिप्रकृतिशिष्टेनच” ॥ namely (1) the sequence, a succeeding rule setting aside a prior rule (2) a Nitya rule is stronger than Anitya (3) Antaranga stronger than Bahiranga, (4) the Aprāda is stronger than Utsarga. When all these are exhausted, then we apply the rule of सतिशिष्ट ॥ What is this rule? To quote the words of Kāṣkā. यो हि यस्मिन् सति शिष्यते स तस्य बाधको भवति ‘that which does remain

and must last in spite of the presence of another, debar such other' Thus in नोपायति, here the प्रत्ययस्वर, "the accent of the affix" (III. 1 3) by which the acute is on the first syllable of the affix is an apavāda to the धातुस्वर (VI 1. 192) by which the final of a dhātu is acute, and it debar the dhātu accent, but this affix accent is in its turn debarred in the case of derivative verbs formed with affixes by the rule of सतिशिष्ट, because even after the addition of the affix, these words retain the designation of dhātu. Similarly in काव्योत्तरासङ्गपुत्र 'The son of him whose upper garment (uttarāsanga) is of black color, the Son of Baladeva," the Bahuvrhi-accent (VI 2 1) being an apavāda to Samāsa-accent, (VI I 223), debar the samāsa accent, but this Bahuvrhi accent is in its turn debarred by the rule of सतिशिष्ट, when a further compound is formed and the final word is a compound only and not a Bahuvrhi. Though the accent of the Vikarana is a सतिशिष्ट yet it does not debar the Sārvadhatuka accent (VI. 1 186) Thus in लुनात्, the accent of the vikarana ली does not debar the accent of तस् ॥

३६५१ । अनुदात्तस्य च यत्रोदात्तलोपः । ६ । १ । १६१ ।

यस्मिन्ननुदात्ते पर उदात्तो लुप्यते तस्योदात्तः स्यात् । 'देवीं वाचंम् । अत्र ङीबुदात्तः ।

3651 An unaccented vowel gets also the acute accent, when on account of it the preceding acute is elided

The word udātta is understood here. Thus कुमारै + ई = कुमारौ ॥ The word कुमार has acute on the last, when the unaccented (anudātta) ङीबु is added to it, the ई is elided (VI 1 148), the anudātta ई becomes udātta. So also पृथिक् + श्वस = पृथिक् (VII 1 88), पृथिक् + ए = पृथे, पृथिक् + आ = पृथै । The पृथिक् has acute on the last. So also कुमुद + इमत्पु = कुमुद्वान् (IV 2 87), नृद्वैत, वेत्स्वत । The words कुमुद &c are end-acute, and the affix मत् (वत्) is anudatta (III 1 4).

देवीं वाचं (Rig Veda VIII 100. 11 and 101 16)

३६५२ । चो । ६ । १ । २२२ ॥

लुप्ताकारोऽच्यौ परे पूर्वस्यान्तोदात्तः स्यात् । उदात्तनिवृत्तिस्वरापवादः । 'देवद्वीची' नयत् । देवयन्तः ॥

'अतद्धितः इति वाच्यम्' । दाधीचः । माधूचः । प्रत्ययस्वर एवान्न ॥

3652 In compound words ending in *anch*, the final vowel of the preceding word has the acute accent in the weak cases in which only *ch* of *anch* remains .

Thus देवद्वीची नयत् देवयन्तः. (Rig Veda III 6 1) This is an exception to VI 1 161, 170 and VI 2 52

Note — This rule does not apply before a Taddhita affix. As दाधीचैः, माधूचैः ॥ Here the accent is regulated by the affix (III 1 3)

३६५३ । आमन्त्रितस्य च । ६ । १ । १६८ ॥

आमन्त्रितविभक्त्यन्तस्याटिडदानः स्यात् । 'अन् इन्द्र वरुण मित्र देवा' ॥

3653 The first syllable of a Vocative gets the acute accent:

Thus अन् इन्द्र वरुण मित्र देवा. (Rig Veda V. 4 2) This debar the final accent ordained by VI 2, 148. Though the affix may be elided by a लुप्तान् word,

(लक् लुप् or ल्लु), yet the effect of the affix remains behind in spite of I. 1. 63. 'As ईर्ष्यागच्छ' ईर्ष्या गच्छत' ॥

३६५४ । आमन्त्रितस्य च । ८ । १ । १८ ॥

पदात्परस्यापादादिस्थितस्यामन्त्रितस्य सर्वस्यानुदात्तः स्यात् । प्रागुक्तस्य षाष्टस्यापवादोऽयमाष्टमिह । 'इम मे' गङ्गे यमुने सरस्वति । 'अपादादौ' किम् । 'शुतु' द्विः स्तोमम् । 'आमन्त्रितं पूर्वमविद्यमानवत्' (४१२) । 'अग्न इन्द्र' । अग्नेन्द्रादीनां निघातो न । पूर्वस्याविद्यमानत्वेन पदात्परत्वाभावात् । नामन्त्रिते समानाधिकरणे सामान्यवचनम् (४१३) । समानाधिकरणे आमन्त्रिते परे विशेष्ये पूर्वमविद्यमानवत् । 'अग्ने तेजस्विनं' । 'अग्ने' ज्ञातः । 'सामान्यवचनम्' किम् । पर्यायेषु मा भूत । 'अग्न्ये' देवि सरस्वति' ॥

3654. All the syllables of a Vocative are unaccented when a word precedes it, and it does not stand at the beginning of a hemistich.

The Vocative is acutely accented on the first by VI 1 198, the present makes it all unaccented, and is thus an exception to the last sūtra

Thus इम मे गङ्गे यमुने सरस्व ति (Rig Veda X 75 5)

Why do we say 'when it does not stand at the beginning of a hemistich' ?

Observe शुतु द्विस्तोमम् (Rig Veda X 75 5)

But rule VIII 1 72 S 412 taught us that a Vocative standing before another word is considered as non-existent. Therefore in अग्न इन्द्र वरुण every Vocative gets the acute by the last sūtra, and the present sūtra does not make इन्द्र &c. accentless, for the Vocative being non-existent, इन्द्र &c. are considered as not preceded by another word

To VIII 1 72 S 412 there is however an exception made by VIII 1. 73, S 413. Therefore where there are two Vocatives in apposition, one qualifying the other, the first Vocative (or the qualified), is not considered as non-existent for the purposes of the present sūtra. Hence in अग्ने तेजस्विनं; अग्ने ज्ञातः; the words *tejasvin* and *jñātah* qualify *Agne*, and therefore they are unaccented. Why do we say 'when in apposition' ? Observe अग्न्ये देवि सरस्वति, here the words are not in apposition, & & one does not qualify the other, but they are merely synonyms and therefore the present sūtra applies

३६५५ । सामान्यवचनं विभाषितं विशेषवचने । ८ । १ । ७४ ॥

अत्र भाष्यकृता बहुवचनमिति पुरितम् । सामान्यवचनमिति च पूर्वसूत्रे योजितम् । आमन्त्रितान्ते विशेषण्ये परे पूर्व बहुवचनान्तमविद्यमानवद्वा । 'देवी' बहुवचनं न कर्णेत् । अत्र देवीनां विशेषणं वक्षति । 'देवा. शरयया' । इह द्वितीयस्य निघातो वैकल्पिकः ॥

3655. When the preceding Vocative is in the Plural number, it is optionally considered as non-existent, if the subsequent Vocative, in apposition with it, is a specific term.

The VIII 1. sūtras 73 and 74 as enunciated by Pāṇini are आमन्त्रिते समानाधिकरणे, and सामान्यवचनं विभाषितं विशेषवचने । Patañjali made the amendment by adding सामान्यवचने to 73 and completed the present sūtra by adding बहुवचनम् to it

. This ordains option, where the sūtra VIII. 1 73, S. 413 would have made the consideration of the first vocative as existent, compulsory. Thus देवी. बहुवचनम्

नः कणीत (Rig Veda X 128 5) Here बहु is an adjective qualifying देवीः । So also देवा अरयथा. or देवा अरयथा ॥

३६५६ । सुबामन्त्रिते पराङ्गवत्स्वरे । २ । १ । २ ॥

सुबन्तमामन्त्रिते परे परस्याङ्गवत्स्वरात्स्वरे कर्तव्ये । 'द्वन्द्व्याणी शुभस्यती' । शुभ इति शुभेः क्लृप्तवत् यन्तम् । तस्य परशरीरानुप्रवेशे षाष्टिकमामन्त्रिताद्युदात्तत्वम् । न षाष्टमिको निघातः शक्यः । पूर्वामन्त्रितस्याविद्यमानत्वेन पादादित्वात् । 'यत्ते दिवा दुहितर्मतं भोजनम्' । इह दिवः शब्दस्याष्टमिको निघातः । परशुना वृञ्चन् ॥

‘+ षष्ठ्यामन्त्रितकारकवचनम् +’ । षष्ठ्यन्तमामन्त्रितान्तं प्रति यत्कारकं तद्वाचकं चेति परिगणनं कर्तव्यमित्यर्थः । तेनेह न । अयमग्ने जरिता । 'यत्तेनाग्ने ब्रह्मणा' समर्थानुवृत्त्या वा सिद्धम् ॥

‘+ पूर्वङ्गवच्चैति वक्तव्यम् +’ । आ ते पितर्मस्ताम् । 'प्रति त्वा दुहितर्दिवः' ॥

‘+ अव्ययानां न +’ । 'उच्चैरधीयान' । 'अव्ययीभावस्य त्विष्यते' । उपान्यधायां ॥

3656 A word ending in a case-affix, when followed by a word in the vocative case, is regarded as if it was the affix or component part of such subsequent vocative word, when a rule relating to accent is to be applied.

In other words, the word ending in a case affix enters, as if into the body of the vocative (amantrita) word. Thus sūtra VI 1 198 S 3653 declares 'a word ending in a vocative case-affix, gets the udatta accent on the beginning : e, first syllable' Now, this rule will apply even when a word ending with a case-affix precedes such word in the vocative case. Thus the word यती 'O two lords' has udatta on the first syllable. Now, when this word is preceded by another inflected noun as शुभस 'of prosperity,' the accent will fall on शु, the two words being considered as a single word, as —अश्विना यज्वरीरिषो द्रवंत पाणी शुभस्यनी । पुशुजा चनस्यतम् । (Rig 1 3 1) 'O Asvins, riding on quick horses, lords of prosperity and bestowers of plenty of food, eat the sacrificial offerings to your satisfaction' Here VIII 1, 19, S 3654 does not make the word accentless, for the preceding Vocative, 'diavatpani' being considered as non-existent, the second is beginning of a Pida. But in the following example यत्ते दिवा दुहितर्मतं भोजनम् (Rig Veda VII. 81 5) the word दिवः is accentless because of the VIII 1 19 S 3654

So also परशुना वृञ्चन् 'O thou cutting with an axe'! The word परशु is formed from the root शृ with the prefix पर and the Unâdi affix क् which is treated as इत् (See Upadi I 34) Hence it has acute on the final. But by the present sūtra, being considered as the component part of the Vocative वृञ्चन्, it becomes first acute

Vart —The rule of this sūtra should be confined to that word only that denotes the agent (kāraka) of the verb with which the Vocative is connected and to the Genitive governing the Vocative. Though the Vocative being a substantive pure and simple cannot stand in relation of a kāraka to a verb, yet the verb in the sentence has a kāraka. That is meant in the Vārtika. Therefore not so here अयमग्ने जरिता (Rig Veda X 142 1) and यत्तेनाग्ने ब्रह्मणा (Rig Veda I 31 18)

Here the words अयम् and यत्तेन are not connected with the verb to which the Vocative refers, while in परशुना वृञ्चन् the word परशुना 'with the axe' is a

kāraka to the verb denoted by the root **खञ्** 'to cut' from which the Vocative **खञ्जन्** comes. In other words, the preceding word becomes the integral part of the Vocative under two conditions only, namely, (1) when it is a Genitive governing the Vocative as in **शुभस्यन्ती** where the word **शुभस** is in the sixth case (derived with the affix **क्वि** from **शुम्** the base being **शुभ**), or (2) when the preceding word stands in the relation of a kāraka to the action denoted by the root from which the Vocative is derived as in **ध्वंरक्षता वरञ्जन्** 'O with axe cutting!'

Or we may dispense with this Vārtika, and get the same result by the rule of **समर्थोदविधिः**, for only that word can become the integral part of a Vocative which is syntactically connected with it, and not any word that might happen to precede it.

Vārt —It should be rather stated 'component part of the preceding' That is, while the sūtra teaches that the preceding word becomes part of the subsequent word, Katyayana would reverse the order. Thus **आ ते पितर मङ्गताम** (Rig Veda II 33 1)

Here the subsequent word **मङ्गताम** becomes as an anga or component part of **पितर** which is the preceding word. **पितर** is accentless, because a Vocative, and therefore, **मङ्गताम** also becomes accentless being considered as anga of **पितर**. So also **पति त्वा दुहितर द्विव** (Rig. VII. 81 3), here **द्विव** is accentless, because the Vocative **दुहितर** is *nigūṇa*.

Vārt —Prohibition must be stated of Indeclinables as **उद्धेयधीयान !** ॥

Ikṣa. —But not so of the Avyayibhāva compounds, which are also Indeclinables. As **उपान्यधीयान** ॥

३६५७ । उदात्तस्वरितयोर्यणः स्वरितोऽनुदात्तस्य । ८ । २ । ४ ॥

उदात्तस्थाने स्वरितस्थाने च यो यतनः परस्यानुदात्तस्य स्वरितः स्यात् । अर्धमि द्वि स्वरितस्य यणः । खलप्याया । अस्य स्वरितस्य त्रैपादिकत्वेनादिप्रत्ययान्तेनान्धते न ॥

3657 A svarita vowel is the substitute of an anudātta vowel, when the latter follows after such a semi-vowel, as has replaced an udātta or a svarita vowel

An unaccented vowel becomes svarita, when it comes after a यण (semi-vowel) which यण itself has come in the room of a vowel which was acute or svarita once.

Thus **अर्धमि द्वि** । The word **अर्धमि** is finally acute (See Phit Sūtra IV, 12 and I. 1). It is doubled by VIII 1 4 S 2140. The second **अर्धमि** gets the designation of *anredita* VIII 1 2 and it is anudātta by VIII. 1 3 S 3670. Therefore in **अर्धमि + अर्धमि** the **ई** of the first is udātta, the **अ** of second is anudātta, the **ह** is changed to **य**, this **य** is udātta-yan hence the **अ** of the second **अर्धमि** after it becomes svarita by the present sūtra. **अर्धमि + अर्धमि = अर्ध य + अर्धमि = अर्धमि** ॥

Now to take an example of a svarita-yan. The word **खलपू** is finally acute by *kṛt* accent (VI 2 139 S 3873). The Locative singular of this word is **खलपू + ह = खलप्यि**, by VI 4 83 S 281. This **य** is a semivowel which comes in the room of the acute **ई**, therefore, it is udātta yan. After this udātta-yan, the anudātta **ह** of the Locative becomes svarita by the first part of this sūtra. Now when, **खलप्यि +**

आशा are combined by sandhi, this svarita श् is changed to ष, it is, therefore, a svarita यण. The unaccented आ will become svarita, after this svarita यण. As खलपचयार्था. The word आशा is finally acute and consequently आ is not acute (Phit I 18)

This svarita आ of आशा is evolved by the present sūtra which belongs to the Tripādi section of the Ashtādhyāyī, and hence it is asiddha (VIII 2 1 S 12). Therefore rule VI 1 158 does not cause the आ to lose its accent Cf 3660

३६५८ । एकादेश उदात्तेनोदात्तः । ८ । २ । ६ ॥

उदात्तेन सदैकादेश उदात्त स्यात् । 'वोऽश्वा' । 'क्वावर मरुत' ॥

3658 The single substitute of an unaccented vowel with an udātta vowel is udātta

Thus अश्व वोऽश्वा (Rig Veda 61 2) and क्वावर मरुत । The word अ is anudatta by VIII 1 21 S 405 read with VIII 1 18 S 403. The word अश्वः is acutely accented on the first, as it is formed by adding अन् to अश् (Un I 151). The ष् of अश् is changed to र् (VIII 2 66 S 162), which is again changed to उ (VI 1, 113 S 163). Thus वोऽश्वा । Here अ becomes pūrva rūpa by VI 1 109 S, 86 which is udātta

क्व is formed from क्रिष् by क्त affix (V 3, 12 S 1959 and VII 2 105 S 2299) and is svarita (VI 1 185 S 3729). The word क्वावर is acutely accented on the first by the Phit II 6. The single long substitute is udatta

३६५९ । स्वरितो वानुदात्ते पदादौ । ८ । २ । ६ ॥

अनुदात्ते पदादौ पर उदात्तेन सदैकादेश स्वरितो वा स्यात् । एते पूर्वसूत्रेणोदात्तः । 'वी३टं ज्योतिर्द्वये' । 'अस्य श्लोको द्विवीर्यते' । व्यवस्थितविभागात्वादिकारणे स्वरितः । वी३प्रवेशोदात्तः । किञ्च 'एक पदान्तात्' (८६) इति पूर्वकृते स्वरित एव । तेऽवदन् । 'सोऽयमागोत् उक्त च प्रातिशब्धे'—'इकारयोश्च प्रश्लेषे क्षेपामिनिहतेषु च' इति ।

3659. The single substitute of an unaccented vowel, standing at the beginning of a word, with an udātta vowel, may optionally be svarita or udātta

Thus वी३ ज्योतिर्द्वये । अस्य श्लोको द्विवीर्यते । This is a vyavasthita-vibhāṣā, in this wise. There will necessarily be svarita (1) where a long ई is the single substitute of (इ + इ) or of two short इ's, (2) where there is pūrva rūpa by the application of एङः पदान्तात् अति (VI 1 109 S 86). There will be udātta where a long vowel comes in. Thus in वि + इदम् = वी३दम् in वी३दु ज्योतिर्द्वये, the long ई is substituted for two short इ's. This substitution of a long ई for two short इ's is technically called प्रश्लेषः । Where there is Pīāś lesha, the long ई is necessarily svarita. Similarly when there is अभिनिहतसन्धिः ष, the peculiar sandhi taught in VI 1 109. Thus तेऽवदन्, सोऽयमागोत् । So also where there is क्षेपः सन्धिः ष, the substitution of a semi vowel in the room of an udātta or svarita vowel as अभिनि । The above rules about svarita are thus summarised in the Pratiśākhya इकारयोश्च प्रश्लेषे क्षेपामिनिहतेषु च । But where a long ई is substituted as a single substitute for इ + ई (one of the इ's being long), there it must always be acute. As अस्य श्लोको द्विवीर्यते (Rig 1, 190 4). The words 'द्विवीर्य' + 'ईर्यते' are

compounded into तिद्योते । The word दिवि (Locative singular) is finally acute by VI 1 171, S. 3717 ईयते is from the Divādi root दृक् गतो, and has lost its accent by VIII 1. 28 § 3935

३६६० । उदात्तादनुदात्तस्य स्वरितः । ८ । ४ । ६६ ॥

उदात्तात्परस्यानुदात्तस्य स्वरितः स्यात् । 'अग्निमीले' । अस्याप्यसिद्धत्वाच्चेदग्निघातो न । 'तमीशानासः' ।

3660 The Svarita is the substitute of an Anudatta vowel which follows an Udatta vowel.

Thus अग्निम् + ईले = अग्निमीले । Here ई which was अनुदात्त by rule VIII 1. 28, becomes svarita by the present rule, as it comes after the udatta इ of agni.

The rule VI 1 158, S. 3650 does not change this svarita into an Anudatta because for the purposes of that rule, the present rule is असिद्ध, or as if it had not taken place (VIII 2. 1 S. 13) Therefore both the udatta and the svarita accent are heard

तमः 'शानासः' (Rig Veda I 129 2).

Here तम the Accusative singular of तद् is finally acute The word ईशानासः is the Nominative Plural of ईशान, the augment असुक् being inserted by VII. 1 50 S. 3572 The word ईशान is derived from ईश् 'to rule' with the affix शानच्, and therefore it is finally acute because of the चित् accent The Nom Pl affix कस् being a सुप्, is anudatta The long ई and the अ of से are svarita

३६६१ । नोदात्तस्वरितोदयमगार्थकाश्यपगालवानाम् । ८ । ४ । ६७ ॥

उदात्तपरः स्वरितपरश्चानुदात्त स्वरितो न स्यात् । गार्थादिमते तु स्यादेव । 'प्र य आरुः' । 'बोश्च' । 'क्रा' । 'भीश्व' ।

3661. All prohibit the above substitution of svarita, except the Āchāryas Gārgya, Kāśyapa and Gālava, when an udatta or a svarita follows the anudatta

Thus प्र य आरुः (Rig Veda III. 7. 1) बोश्चा, क्वाः भीश्वः ॥

Note.—This debars the preceding rule. That anudatta which is followed by an udatta is called उदात्तोदय or उदात्तपरः । The word उदय means पर in the terminology of ancient Grammarians That anudatta which is followed by a svarita is called स्वरितोदय । These are Bahuvrīhi compounds Thus उदात्तोदयः—गार्थस्त्वं योतस्य स्त्वं । The word स्त्वं is first acute by चित् accent, before this udatta, the य of these words does not become svarita. So with स्वरितोदयः—गार्थः कः, योतस्य कः । The word कः is svarita being formed by the चित् affix कत् (V. 3 12 S. 1959), before this svarita the preceding य does not become svarita

Why do we say except in the opinion of Gārgya, Kāśyapa and Gālava? Observe गार्थः कः, गार्थस्त्वं । According to their opinion, the svarita change does take place

The employment of the longer word उदय instead of the shorter word पर is for the sake of auspiciousness, for the Book has approached the end. The very utterance of the word उदय is auspicious. All sacred works commence with

an auspicious word, have an auspicious word in the middle, and end with an auspicious word. Thus Pāṇini comments on his sūtra, with the auspicious word वृद्धिः 'increase' (in Sūtra I 1 1), has the word शिव 'the well wisher' in the middle (IV 4 143), and उदय at the end.

The mention of the names of those several Acharyas is for the sake of showing respect (pujārtham)

३६६२ । एकश्रुति दूरात्संभुटौ । १ । २ । ३३ ॥

दूरात्संभोधने वाक्ये स्वरः । त्रैवर्ण्यपवादः । 'आगच्छ भो माणवक' ।

3662 In addressing a person from a distance, the tone is called Ekaśruti or monotony.

Monotony or Ekaśruti is the tone which is perceived when a person is addressed; in it there is an absence of all the three tones mentioned above; and there is no definite pitch in it. Therefore, the ordinary recitative tone.

The word 'Sambuddhi' means the addressing a person from a distance, and has not its technical meaning of the singular number of the vocative case. As आगच्छ भो माणवक देवदत्ता 'O boy Devadatta! come' There is vanishing of all the accents in the above case, and the final short vowel of Devadatta is changed into *pluta* by VIII 2 84 (दूराच्छ्रुते च) ॥

३६६३ । यज्ञस्तु न्युङ्खसामसु । १ । २ । ३४ ॥

यज्ञक्रियायां मन्त्र इति स्यात्तथादीन्यर्जयिस्वा । 'अग्निर्धर्मो विधुः ककुत्' । 'यज्ञे' इति किम् । स्वाध्यायकाले त्रैवर्ण्यमेव । 'यज्ञय' इति किम् । 'मर्माने धर्मो विधुर्वेद्यस्तु' । यज्ञो नाम उपाशुपयोग । यथा जले निमग्नस्य । न्युङ्खा नाम षोडश ओकाराः । गीतिषु सामान्यः ।

3663 In the sacrificial works, there is Monotony, except *japa* (silent repetition of a formula), Nyūṅkha vowels (sixteen vowels of *om*) and the Sāma Vedas

In 'sacrificial works' or on occasions of sacrifice, the mantras of the Vedas are recited in Ekaśruti or monotony. But on occasions of ordinary reading, the mantras are to be recited with their proper three-fold accents.

'Jāpa' is the repetition of mantras, and their recitation in a low voice or whisper as when a person immersed in a river recites them. Nyūṅkha is the name of certain hymns of the Vedas and the names of 16 sorts of 'Om'. Some of these are pronounced with udātta and others with anudātta accent. Sāmas are songs, or the musical cadence in which some vedic hymns are to be uttered. As — अग्निर्धर्मो विधुर्वेद्यस्तु । यज्ञयः । यज्ञस्तु न्युङ्खसामसु । (Rig Veda VIII. 14 16).

When a mantra is recited as a *japa*, then it must be pronounced with an accent — As मर्माने धर्मो विधुर्वेद्यस्तु (Rig Veda X 128 1).

When not employed on occasions of sacrifice, but are ordinarily read, the mantras must have their proper accent, and there will be no Ekaśruti.

३६६४ । उच्चस्तरां वा वषट्कारः । १ । २ । ३५ ॥

यज्ञकर्तृषु वीरद्वय उच्चस्तरां वा स्वादेकश्रुतिर्वा ॥

3664 The pronunciation of the word 'vashat' may optionally be by raising the voice (acutely accented), or it may be pronounced with monotony

The phrase 'yajña karma' is understood here. Even in yajña karmas or sacrifices the word वीषद् may optionally be pronounced in a raised tone. The word वषद् in the sūtra signifies वीषद् ।

३६६५ । विभाषा कन्दसि । १ । २ । ३६ ॥

कन्दसि विभाषा एकश्रुतिः स्यात् । व्यवस्थितविभाषेयम् । रोहिताया वैश्वेयम् । प्राजापत्य-
एकश्रुतिर्वह्वचनाम् । अन्येषामपि यथासंप्रदायं व्यवस्था ।

3665 The monotony is optional in the recitation of the Vedas, or they may be recited with accents.

In the Chhandas or the Vedas there is option either to use the Ekaśruti tone or the three tones. Even on the occasion of ordinary reading, the Chhandas might be uttered either with the three accents or monotonously. Some say this is a limited option (vyavasthita vibhāṣā).

The option allowed by this sūtra is to be adjusted in this way. In reading the Mantra portion of the Veda, every word must be pronounced with its proper accent but in the Brāhmaṇa portion of the Veda there might be Ekaśruti. This is the opinion of the Rīg Vedins, while some say there must be Ekaśruti necessarily and not optionally in the recitation of the Brāhmaṇas.

Thus — अग्निमीले पु रोहितं or simply अग्निमीले पुरोहितं । 'I praise Agni the puronita'.

३६६६ । न सुब्रह्मण्यायास्वरितस्य तूदात्तः । १ । २ । ३७ ॥

सुब्रह्मण्याख्ये निगदे 'यज्ञकर्मणि —' (३६६३) इति 'विभाषा कन्दसि' (३६३५) इति च प्राप्ता एकश्रुतिर्न स्यात् स्वरितस्योदात्तश्च स्यात् । सुब्रह्मण्यायोम् । सुब्रह्मणि साधुरिति यत् । न च 'यज्ञादेश उदात्तेनोदात्तः' (३६५८) इति सिद्धे पुनरेतदुदात्तविधानं व्यर्थमिति वाच्यं । तत्रानुदात्त इत्यस्यानु-
वृत्तिः ।

'+ असावित्यन्तः + ' तस्मिन्नेव निगदे प्रथमान्तस्यान्त उदात्तः स्यात् । गार्ग्यो यजते । जि-
त्वात्प्राप्त आद्युदात्तोऽनेन आध्यते । '+अमुष्येत्यन्तः+' षष्ठ्यन्तस्यापि प्राग्यत् । दाक्षो पिता यजते ।

'+ स्यान्तस्योपात्तमं च +' । चादन्त । तेन द्वावुदात्तौ । गार्ग्यस्य पिता यजते ।

'+ वानामधेयस्य +' । स्यान्तस्य नामधेयस्य उपात्तमुदात्त वा स्यात् । देवदत्तस्य पिता यजते ।

3666. There should be no Monotony in the recitation of the Subrahmanya hymns and in those hymns, the vowels, that would otherwise have taken the svarita accent, take the 'udatta' accent instead.

The subrahmanya hymns are portions of the Rīg Veda mentioned in Śatap-
tha Brāhmaṇa.

This sūtra prohibits Ekaśruti in the case of certain prayers called subrahma-
nya. By I 2 34 read with I 2 36 ante prayers might be optionally uttered with
Ekaśruti accent. This ordains an exception to that rule. In subrahmanya

prayers there is no *ekāśruti*, and in these hymns, a vowel which otherwise by any rule of grammar would have taken a *svarita* accent, takes an *udātta* accent instead.

As सु ब्रह्मण्यो ऽ मित्रागच्छ हरिश्चागच्छ Here the word सुब्रह्मण्य is formed by the addition of the affix -त् (IV 4 105) to the word सुब्रह्मण्य, and this य will get *svarita* accent by VI. 1 185 (नित्स्वरितम्) as it has an indicative त्, by the present sūtra, this nascent *svarita* is changed into *udātta*. In the phrase इन्द्र आगच्छ, the word Indra being in the vocative case, इ is *udātta*, the अ of Indra is *anudātta* VI 1 '98 The *anudātta* preceded by an *udātta* is changed into *svarita* (VIII 4 66).

Thus the अ of इन्द्र must become *svarita* but by the present sūtra this nascent *svarita* is changed into an *udātta*. Thus in इन्द्र both vowels become *udātta*. In the word आगच्छ, the आ is *udātta*, the next letter which was *anudātta* becomes *svarita*, and from *svarita*, it is changed to *udātta* by the present rule. Thus in the sentence इन्द्र आगच्छ, the first four syllables are all acutely accented, the fifth syllable is only *anudātta*. So also in हरिश्चागच्छ, for the reasons given above, the letters ह and च्छ are *anudātta*, the rest are all acutely accented. Cf. Shat Br. III. 3. 4. 17 and figg

Vārt —In the Subrahmanya hymns the final vowel of a word in the Nominative case is acute.

Thus गार्ग्यो यजते । Here गार्ग्य is derived from गर्ग by the affix यञ् (IV 4 105), and therefore it ought to be acute on the first because of *ज्ञित्* accent. But the present *vārtika* prevents that. Thus we have गार्ग्यः instead of गौर्ग्यः ॥

Vārt —So also the final of a word in the Genitive is acute in the Subrahmanya texts. As दाक्षे पिता यजते । Here दाक्षि is derived from दक्ष by the Patronymic affix इञ् and it would have been दाक्षे, but the *vārtika* makes it दाक्षे ॥

Vārt —But the penultimate as well as the final of the Genitive ending in ह्य is *udātta*.

Thus गार्ग्येऽपि पिता यजते । Here there are two *udātta*s in the same word.

Vārt —Optionally the penultimate of a Genitive in ह्य is *udātta*, when the word is a Proper Name. As देवदत्तेऽपि पिता यजते or देवदत्तस्य पिता यजते ।

३६६७ । देवब्रह्मणोरनुदात्तः । १ । २ । ३८ ॥

अनयोः स्वरितस्यानुदात्तः स्यात्सुब्रह्मण्यायाम् । 'देवा ब्रह्मणा आगच्छत' ।

3667. The word 'devā' and Brahmana in those hymns have 'anudātta' accent

By I 2. 37, it was declared, that in the subrahmanya hymns, *svarita* accent is replaced by *udātta* accent. This sūtra makes an exception in favor of the words देवा and ब्रह्मणा occurring in those hymns. These words have *anudātta* accent. As देवा ब्रह्मणा आगच्छत 'come ye Devās and Brahmanas.' Here the word देवा gets *udātta* accent on the first syllable by VI 1 198 (in the vocative the accent is on the beginning) वा has originally an *anudātta* accent which by VIII 4. 66 (an *anudātta* following an *udātta* is changed into *svarita*) would have been

changed into *svarita*. This *svarita*, by the previous sūtra, required to be changed into *udatta*, but by this rule, it is replaced by *anudatta*. In other words, the original *anudatta* remains unchanged.

३६६८ । स्वरितात्संहितायामनुदात्तानाम् । १ । २ । ३८ ॥

स्वरितात्परिवामनुदात्तानां संहितायामेकश्रुतिः स्यात् । 'इम मे गङ्गे यमुने सरस्वति' ॥

3668 The Monotony takes the place of the *anudatta* vowels which follow the *svarita* vowels, in close proximity (*sanhitā*)

Sanhitā is the joining of two or more words in a sentence, for the purpose of reading or reciting. When words are thus glued together, then the *anudatta* accents become *Ekaśruti* if they are preceded by *svarita* vowels, and are pronounced monotonously. As इम मे गङ्गे यमुने सरस्वति (Rig Veda X 75 5) O Ganga, Yamuna, Sarasvatī ! this mine.

Here the word इम has *udatta* on the last syllable. The word मे is originally *anudatta*, but by rule VIII 4 66 following an *udatta*, it is changed into *svarita*, after this *svarita* all *anudatta* like गङ्गे, &c, are replaced by *ekaśruti*. All the vowels of the words गङ्गे यमुने &c, have *anudatta* accent by rule VIII 1 19 (all vocative get *anudatta* if standing in the middle of a sentence and not beginning a stanza).

The word 'sanhitā' has been used in the sūtra to show that when there is a hiatus between the words then there is no change of *anudatta* into *ekaśruti*. The word *sanhitā* is defined in sūtra I 4 109.

३६६९ । उदात्तस्वरितपरस्य सन्नतर । १ । २ । ४० ॥

उदात्तस्वरितो परीयस्मात्स्यानुदात्ततरः स्यात् । 'सरस्वति यमुनि' । 'अथ यमुने तस्यै' । 'तस्य परमाद्दितम्' (८३),

3669 The accent called *Sannatara* is substituted in the room of an *anudatta* vowel, which has an *udatta* or *svarita* vowel following it.

In the previous sūtra it was said that an *anudatta* preceded by a *svarita* becomes *Ekaśruti*. If however such an *anudatta* is followed by an *udatta* or a *svarita*, it does not become *Ekaśruti* but becomes *sannatara* i.e., lower than *anudatta*.

The *sannatara* is therefore that accent which was originally *anudatta*, and which is preceded by a *svarita* and is followed by an *udatta* or a *svarita*.

This is one explanation of the sūtra. There is another explanation which does not take the anuvṛtti of *Ekaśruti* in this sūtra. The *anudatta* is replaced by *sannatara* when such *anudatta* immediately precedes an *udatta* or a *svarita*. The *sannatara* is also called *anudatta*. Thus सरस्वति यमुनि । अथ यमुने तस्यै ।

As देवा मन्तः पृथिव्यात्तरोपे. ॥ Here the word मन्तः is anudatta. The word अपः has udatta on the last syllable by VI 1 171. In the phrase मातरोपः (मातर + अपः) The syllable रो is anudatta, because anudatta + anudatta = anudatta. This anudatta रो, preceding the udatta पः, is changed into sannatara.

३६७० । अनुदात्त च । ८ । १ । ३ ॥

द्विरुक्तस्य पर रूपमनुदात्त स्यात् । 'द्विवेदिवे' ।

3670 That which is called amredita is gravely accented

Thus 'द्विवे द्विवे' (Rig Veda I 1 3)

That is, all the vowels of the amredita become anudatta or accentless

Here ends the Chapter on Accents in general

अथ धातुस्वराः ।

CHAPTER II ROOT-ACCENTS

३६७१ । धातोः । ६ । १ । १६२ ॥

अन्त उदात्तः । 'गोपायत' स्यात् नः । 'असि सत्य' ।

3671 A root has the acute on the end syllable

The word अन्त is understood here. Thus 'गोपायत, नः' 'असि सत्य' (Rig Veda I 87 4)

३६७२ । स्वपादिहिसामर्थ्यनिटि । ६ । १ । १६८ ॥

स्वपादीनां द्विवेद्वानिठ्यजादौ लसार्धधातुके परे आदिउदात्तो वा म्यात् । स्वपादिउदात्त लसार्धः । स्वपन्ति । स्वसन्ति । हिसन्ति । पक्ष प्रत्ययस्वरस्य मध्योदात्तता । 'कृडित्येवेत्यते' । नेह । स्वपानि । हिनसन्ति ।

3672 The acute accent is optionally on the first syllable when a Personal-ending, being a Sârvadhâtuka tense affix beginning with a vowel, (provided that the vowel is not the augment 'it') follows after 'svap' &c., or after 'hins'

The phrase लसार्धधातुके in the locative case is understood here. Thus स्वपन्ति or स्वपन्ति, स्वसन्ति, or स्वसन्ति हि सन्ति or हिसन्ति । The accent on the middle falls by the accent of the affix III 1 3. Why do we say before an affix beginning with a vowel? Observe स्वप्यात्, हिस्यात् । Why do we say 'not taking the augment इट्?' Observe स्वपिः and स्वसित् ।

Ishts — This rule applies to those vowel-beginning affixes which are इट्, it does not apply to स्वपानि, हिनसन्ति ।

३६७३ । अभ्यस्तानामादिः । ६ । १ । १८९ ॥

अनिठ्यजादौ लसार्धधातुके पर अभ्यस्तानामादिः । 'ये ददत' इति प्रिया वसु । परत्वा विश्वस्वरस्य आधत्ते । 'दधाना इन्द्रे' ।

3673 The acute accent falls on the first syllable of the reduplicate verbs when followed by an affix beginning with a vowel (the vowel being not 'iṭ') and being a sārvaadhātuka personal ending.

Thus ये ददति पिया वसु (Rig Veda VII 32. 15) दैदति, दैदत्, दैधति दैधत्, जैजति, जैजत्, जौजति, जौजत् । Before consonant affixes. ददौत् । Before सेद् affixes — जजित् । Though the word आदि was understood here from the last aphorism, the repetition is for the sake of making this an invariable rule and not an optional rule as those in the foregoing. It being a subsequent sūtra, debars the वित् accent, as दधाना इन्द्रे (Rig Veda I. 4 5).

३६७३ । अनुदात्ते-च । इ । १ । १८० ॥

अविद्यमानेदात्ते लसार्धधातुके परेऽभ्यस्तानामादिबुदात्त । 'दधासि रत्नं द्रविणं च दासुषे' ।

3674 Also when the unaccented endings of the three persons in the singular follow, the first syllable of the reduplicate has the acute.

The endings तिप् सिप् and मिप् are anudatta (III 1. 4) Thus sūtra applies to those personal endings which do not begin with a vowel. Thus दैदति, जैजति, दैधाति, जैजोति, मिमोति । The word अनुदात्त is to be construed here as a Bahuvrīhi : e, an affix in which there is no udatta vowel, so that the rule may apply when a portion of the affix is elided or a semivowel is substituted as मा हि स्म दैधात्, and दैधात्यत्र । दधासि रत्नं द्रविणं च दासुषे (Rig Veda I. 94 14)

३६७४ । भीहीभृदुमदजनधनदरिद्राजागरां प्रत्ययात्पूर्वे पिति । इ । १ । १८२ ॥

भीप्रभतीनामभ्यस्ताना पिति लसार्धधातुके परे प्रत्ययात्पूर्वमुदात्त स्यात् । 'योऽग्निहोत्रं शुद्धाति' । ममत्तु नः परिजमा । 'माता यद्वीरं वृधन्त' । 'जागर्षि स्वम्' ।

3675. In भी, ह्री, भृ, हु, महु, जन्, धन्, दरिद्रा, and जाग्र, in their reduplicates, the acute accent is, before the sārvaadhātuka unaccented endings of the three persons in singular, *pu*, on the syllable which precedes the affix.

This debars the accent on the beginning. Thus जिमेति, जिमेति, जिमितिं जुहोति ममत्तु नः परिजमा (Rig Veda I. 122 3) Here the root मद् has diversely taken in the Chhandas the vikarana जलु, though it belongs to Divādi class जज्जन्तु, इन्द्रम् । The verb is here लेट् or the Vedio Subjunctive, so also is the next example दधनत् from धन धान्ये, the द् of ति being elided by III. 4 97, and the augment अद् being added by III 4 94 याता वीरं दधनत् (Rig Veda X 73. 1) दधनत्, दरिद्रोति, जागर्षि । In the case of other verbs we have दैधाति । Before affixes which have not the indicative ए (e, all endings other than the three singular endings), the accent will be on the first syllable as दैदति ॥

३६७५ । तिप्ति । इ । १ । १८३ ॥

प्रत्ययात्पूर्वमुदात्तम् । चिकीर्षकः ।

3676 The acute accent falls on the syllable immediately preceding the affix that has an indicative ॥

Thus चिकीर्षकः, चिकीर्षक with the affix लुक् (III 1 133), मीरिर्कविधम् and वेमुकारिर्भक्तम् with the affixes विधल् and भक्तल् (IV 2, 54) accent on the कि and रि ॥

३६७७ । आदिर्णोमुख्यन्यतरस्याम् । ६ । १ । १८४ ।

अथस्तानामादिब्रुदात्तो वा ऋमुलि परे । लोभ्यं लोभ्यम् । पक्षे लित्स्वरः ।

3677. The first syllable may be optionally acute when the absolute affix 'namul' follows

Thus लोभ्यम् or लोभ्यम् । In the reduplicate form लोभू, the second part भू is unaccented by VIII 1 3 The present sūtra makes लो accented, When लो is not accented, भू will get the accent by लित् accent This rule is confined to polysyllabic the Absolutes, namely to the reduplicated Absolutes (VIII 1 4)

३६७८ । अचः कर्तृ यकि । ६ । १ । १८५ ।

उपदेशोऽजन्तानां कर्तृयकि पर आदिब्रुदात्तो वा । लूयते केदार स्वयमेव ।

3678 The roots which are exhibited in the Dhātupāṭha with a final vowel, may optionally have the acute on the first syllable, before the affixes of the Passive 'yak' when the sense of the verb is Reflexive

The word उपदेश is understood here Thus लूयते or लूयते केदारः स्वयमेव स्तीर्यते or स्तीर्यते केदारः स्वयमेव । When the accent does not fall on the first syllable, it falls on च (VI I 186)

३६७९ । चङ्यन्यतरस्याम् । ६ । १ । २१८ ।

चङन्त धातावुपोत्तममुदात्तं वा । 'मा हि चीकरताम्' धात्वकार उदात्तः । पदान्तरेचङुदात्तः ॥ इति धातुस्वराः ।

3679. The acute accent may be optionally on the penultimate syllable of the reduplicated Aorist in 'chañ' the word consisting of more than two syllables

Thus मा हि चीकरताम् or चीकरताम् । The augment अद् is elided by the addition of मा, VI 4 74, हि prevents the verb from becoming anudātta VIII 1 34 then comes the चित् accent of चङ् ॥ The augmented form with अद् has acute always on the first syllable VI 4 71 When the word is of less than three syllables, the rule does not apply, as, माहि दधत् ॥

Here ends the Chapter of Root-accents.

अथ प्रत्ययस्वराः ।

CHAPTER III.

AFFIX-ACCENTS

३६८० । कर्षत्वितो घञोऽन्त उदात्तः । ६ । १ । १५९ ।

कर्षतेर्धातोराकारवत्तच्च घञन्तस्यान्त उदात्तः स्यात् । कर्षः । घापा निर्दिष्टानुदात्तानुदात्तश्च । कर्षः । पाकः ।

3680 A stem formed with the Kṛita-affix 'ghañ' has the acute accent on the end-syllable, if it is formed from the root *krish*, (*kar-shāti*) or has a long ā in it

Thus कर्ष, पार्क, स्यार्क, रार्क, दार्क, धार्क. This is an exception to VI 1 197 by which affixes having an indicative ङ have acute accent on the first syllable. The word कर्ष formed with the Vikarana ङप्, is a pa in the aphorism instead of कर्ष to indicate that कर्ष of Bhvādi gana is affected by this rule, and not कर्ष-कृति of Tudādigana. The word कर्षः derived from the Tudādi कर्ष has the acute accent on the first syllable

३६८१ । उच्छादीनां च । ६ । १ । १६० ॥

अन्त उदात्त. स्यात् । उच्छादिषु युगशब्दो घञस्तोऽणो निपात्यते कालजिघ्रसे रथाद्ययवे च । 'वैश्वानर कुशिकेभिर्युगे युगे' । अन्यत्र 'योगे योगे तवस्तरम्' । भक्षशब्दो घञन्त । 'गार्कः सोमस्य प्रथमस्य' भक्ष. । उत्तमशब्दतमावपि । 'उत्तु' तमं घञ् । 'शब्दतममी' लते ।

3681. The words *uchchha* &c have acute accent on the last syllable

Thus वैश्वानर कुशिकेभिर्युगे युगे (Rig Veda III 26 3)

But in other places we have योगे योगे तवस्तरम् (Rig Veda I 30 7).

The word भक्ष is formed by घञ affix as in the following गावः सोमस्य प्रथमस्य भक्ष (Rig Veda VI 28 5).

So also उत्तम and शब्दतम as in उत्तुतमं घञ् १ (Rig Veda I 24 15) शब्दतममी लते (Rig Veda X 70 3)

Note:—1 उच्छः, 2 स्लेच्छः, 3 कर्षः, 4 कर्षः, 5 कर्षः, 6 कर्षः, 7 युगः, 8 गरीः, 9 वेदः, 10 स्तुतुः, 11 वृत्तिः. These are formed by घञ्, and would have taken acute accent on the first syllable, but as they are formed by घञ् affix (III 3. 61) which being grave (ः), these words would have taken the accent of the dhātu (VI. 1. 162), i. e. acute on the first syllable. Some read व्यर्थ. also here, 7 युगः is derived from युज् by घञ affix, the non-causing of guṇa is irregular, and the word means 'a cycle of time', 'a part of a carriage'. In other senses, the form is योगः. 8 गरीः = (दूष्ये), is formed by ङप्, and has this accent when it means 'poison', in other senses, the acute is on the first syllable. 9 वेदः = वेदः, वेष्टः (वेष्टः), and कर्षः. These words are formed by घञ् by III. 3 121. When denoting instrument (करण) they take the above accent, when denoting भाव the accent falls on the first syllable. 10 स्तुतुः, वृत्तिः, 11 वृत्तिः, परिहृतं, संयुतं, परिहृतं. 11 वृत्तिः, स्तोत्रम्, the stotra means the Sāma Veda, the word वृत्तिः occurring in the Sāma Veda has acute on the last in other places, it has the accent on the middle. 12 वेदः, the वेदः has end acute when meaning 'a cave', otherwise when formed by ङप् affix it has acute on the first. 13 साम्नायाः भावः, thus साम्नाः, साम्नाः, in other senses, the acute is on the first. 14 उत्तमः, शब्दतमः, 15 भक्षः, भक्षः. Some read the limitation of भावमर्थाः परः this also. 15 भक्षः, भक्षः (भोगवेष्टा). These are formed by घञ्, भक्ष though a बहन्त root is here घञन्तः ॥

1 उच्छः, 2 स्लेच्छः, 3 कर्षः, 4 कर्षः, 5 कर्षः, 6 कर्षः (व्यर्थ), 7 युगः, 8 गरीः दूष्ये, 9 वेदवेगवेष्टाः, (वेष्ट वेष्ट) करणे, 10 स्तुतुः, वृत्तिः (परिहृतं, संयुतं, परिहृतं), 11 वृत्तिः

स्तोत्रे, 12 प्रश्ने दूर, 13 साम्यताया भावगर्हायाम् 14 उत्तमशब्दतमैः (उत्तमशब्दतमशब्दो)
सर्वत्र, 15 भक्तमन्त्र, भोगमन्त्रा. (भक्तमन्त्रभोगदेहा) ॥

३६८२ । चतुर. शसि । ६ । १ । १६७ ॥

चतुरोऽन्त उदात्त. शसिपरि । 'चतुरः कल्पयन्त' । 'अक्षि र -' (२६६) इति रादेशस्य पूर्व-
विधौ स्थानिवत्त्वादेह । चतस्र. पश्य । 'चतेश्वरन्' । निस्वादाद्युदात्तता ॥

3682 The word *chatur*, followed by the accusative plural,
has acute accent on the last syllable

Thus चतुर. कल्पयन्त (Rig Veda X 114 6) the accent is on तु । The femi-
nine of चतुर is चतस्र (VII 2 99), which has acute accent on the first (VII 2 99
Vārt), and its accusative plural will not have accent on the last syllable This
is so because चतुर has acute on the first, as formed by उरन् affix (Upādi V 58)
Its substitute चतस्र will also be so, by the rule of स्थानिवत् । The special enun-
ciation of आद्युदात्त with regard to चतस्र in the Vaitika चतस्रपद्युदात्तनिपातन कर्तव्य
(VII 2 99) indicates that the present rule does not apply to चतस्र । Another reason
for this is as follows चतस्र + शस् = चतस्र + शस् । Now comes the present Sūtra,
here, however, the र (VII 2 100 S 299) substitute of च being स्थानिवत्, will
prevent the udātta formation of the च of त, nor will च be considered as final
and take the acute, as there exists no vowel च but a consonant र which cannot
take an accent As चतस्र. पश्य । Professor Bohtlingk places the accent thus
चतुरः, Pro Max Muller चतुरः । I have followed Prof Max Muller in interpret-
ing this sūtra, for Bohtlingk's interpretation would make the ending शस् accented
and not the final of चतुरः ॥

३६८३ । भक्त्युपोत्तमम् । ६ । १ । १८० ॥

षट्त्रिचतुर्भ्यो या भलादिर्विभक्तित्वन्ते पद उ . . . न्यात् । 'अध्वर्युभिः पञ्चभिः'
'नवमिर्वाजिनवती च' । 'सप्तभ्यो जायमान' । 'आद्युदात्त' . . . यत्वंत' । 'उपोत्तमम्' किम् ।
'अध्वर्युभिर्न यमानः' । 'विश्वे देवैस्त्रिभिः' । 'भक्ति' किम् । 'नवताना नवतीनाम्' ॥

3683 The numerals 'shat', 'tri' and 'chatur' when taking a
case-affix beginning with a *bh* or *s* get the acute accent on the
penultimate syllable, when the said numerals assume a form con-
sisting of three or more syllables

The numerals षट्, त्रि and चतुर when ending in a case-affix beginning with a
भक्त consonant, form a full word (पद), in such a word the penultimate syllable
gets the acute accent The very word penultimate shows that the पद must be
of three syllables at least Thus पञ्चभिः, सप्तभिः, तिस्रभिः, चतुर्भिः ॥ अध्वर्युभिः
पञ्चभिः (Rig Veda III 7 7) नवमिर्वाजिनवती च (Rig Veda X 39 10) सप्तभ्यो
जायमान (Rig Veda VIII 96 16) आद्युदात्तपद्युदात्तः (Rig Veda VIII 72 8) Why
do we say 'beginning with स and म'? Observe, नवानां नवतीनाम् (Rig Veda I
191. 13) Why do we say 'the penultimate syllable'? Observe आद्युदात्तपद्युदात्त-
मानः (Rig Veda II 18 4) विश्वे देवैस्त्रिभिः (Rig Veda VIII 35. 3)

३६८४ । विभाषा भाषायाम् । ६ । १ । १८१ ॥

उक्तविषये ।

3684 In the classical language this is optional.

The कलादि case affixes coming after the above numerals षट्, न्वि and चतुर् may make the words so formed take the acute on the penultimate optionally, in the ordinary spoken language. Thus पर्वभिः or पर्वभिः । In the alternative, VI. 1. 179 applies. So also सम्भिः or सम्भिः, तिर्भिः or तिर्भिः ॥

३६८५ । सर्वस्य सुपि । ६ । १ । १८१ ॥

सुपि परे सर्वशब्दस्यादिबुदात्तः स्यात् । 'सर्वे नन्दन्ति पुशतां' ॥

3685. The acute is on the first syllable of *sarva* when the case-endings follow.

Thus सर्वे नन्दन्ति पुशतां (Rig Veda X 71. 10)

३६८६ । जितत्यादिर्नित्यम् । ६ । १ । १८७ ॥

जितन्तस्य जितन्तस्य चाद्युदात्तः स्यात् । 'यस्मिन्विश्वानि पौंस्यां' । पुंसः कर्मणि प्राप्ति-
यादित्यात्त्यञ् । सुते दधिष्व ऋचनः । चायतेरसुन् । 'चायेरचे ऋचञ्च' इति चकारादसुने
बुदागमञ्च ॥

3686. Whatever is derived with an affix having an indica-
tory छ् or न्, has the acute invariably on the first syllable.

Thus यस्मिन् विश्वानि पौंस्यां (Rig Veda I. 5 9).

Here पौंस्य is from पुस् with the affix छञ् because it belongs to the Brāhma-
manādi class. (V 1 124 S. 1788)

सुते दधिष्व ऋचनः (Rig Veda I 3 6) Here चनः is derived from the root चाय
पूजानिग्रामनयोः with the affix असुन् (Upādi IV. 199), which takes the augment रुद्
also, by force of the word च 'and' in the sūtra above quoted (Upādi IV 199),
and then the य of चाय is elided चनस् means 'food'

३६८७ । पथिमयोः सर्वनामस्थाने । ६ । १ । १८८ ॥

आदिबुदात्तः स्यात् । अथ पन्थाः । 'सर्वनामस्थाने' किम् । 'ज्योतिष्मतः पृथो रञ्' ।
बुदात्तनिवृत्तिस्वरान्तोदात्तं पदम् ॥

3687 The acute accent is on the first syllable of *pathu* and
mathu when followed by a strong case-ending

The words पथिन् and मथिन् are derived by the Upādi affix ऋनि, (IV 12. and
13, and are oxytone by III 1 3 They become ādyudātta before strong cases.
Thus अथ पन्थाः (Rig Veda IV. 18 1).

Why do we say 'when followed by a sarvanāmasthāna case-affix'? Observe
'ज्योतिष्मतः पृथो रञ्', (Rig Veda X. 53. 6). The accent is on the final by VI. 1.
162, there being elision of the udātta ऋन् ॥

३६८८ । चन्तश्च तवे युगपत् । ६ । १ । २०० ॥

तवेष्टव्यान्तस्याद्यन्तो युगपदाद्युदात्तो स्तः । 'तवेष्टे दातव्या उ' ॥

3688 The Infinitive in *tavar* has the acute on the first syl-
lable and on the last syllable at one and the same time

Thus लये से दातव्यं उ (Rig Veda IV 21 9) This is an exception to III 1 3 by which त् of लये ought to have got the accent, and it also countermands rule VI. 1 158 by which there can be only a single acute in a single word.

३६८८ । लये निवासे । इ । १ । २०१ ॥

आद्युदात्तः स्यात् । स्व लये सुचिह्नतः । परजन्तः ॥

3689 The word *lasya* has the acute on the first syllable in the sense of 'house, dwelling'

Thus स्वेलये सुचिह्नतः । (Rig Veda X 118 1) The word is formed by च affix III 1 118 and would have had accent on the affix (III. 1 3) When not meaning a house ave लये वर्तते दस्युनाम् । The word is formed by अच् (III 2. 31).

। जयः करणम् । इ । १ । २०२ ॥

करणवाची अव्ययश्च आद्युदात्तः स्यात् । जयत्यनेन जयोऽप्रत्ययः ॥

3690 The acute accent falls on the first syllable of *jaya*, in the sense of 'whereby one attains victory'

Thus जयोऽप्रत्ययः, but otherwise जयो वर्तते ब्राह्मणानाम् । The former जय is by च affix, (III 1. 118), the second by अच् (III 2 31).

३६९१ । वृषादीना च । इ । १ । २०३ ॥

आदिब्रह्म । आकृतिगणोऽयम् । 'वाजेभिर्वीजिनीवती' । 'इन्द्रं वाणीः' ॥

3691 The words *vrisha* &c., have the acute on the first syllable

Thus वाजेभिर्वीजिनीवती (Rig Veda I. 3 10) इन्द्रं वाणीः (Rig Veda I. 7 1). 1. वृषः, 2 जैनः, 3 ज्वरः, 4 यहु, 5 ह्य, 6 ग्य, 7 नय, 8 तायः, 9 तय, 10 लयः, 11 यमः, 12 वेद, 13 मूढ, 14 अय, 15 गुहा, 16 शमरयो सञ्ज्ञाया समतो भावकर्मयो, 17 मन्त्र, 18 शान्ति, 19 काम, 20 याम, 21 आरा, 22 धारा, 23 कारा, (all three formed by अच् III. 3 104), 25 बह्व = गोचरादिषु formed by घञ्, 26 कल्प, 27 पादः formed by घञ्, which may either take the accent indicated by the affix or by VI 1 159, 28 पयः, 29 दवः । It is आकृतिगणः । All words which are acutely accented on the first, should be considered as belonging to this class, if their accent cannot be accounted for by any other rule

1 वृषः, 2 जैनः, 3 ज्वरः, 4 यहु, 5 ह्य, 6 ग्य, 7 नय, 8 तायः, 9 तय, 10 लयः, 11 यमः, 12 वेद, 13 मूढ, 14 अय, 15 गुहा, 16 शमरयो सञ्ज्ञाया समतो भावकर्मयो, 17 मन्त्र, 18 शान्ति, 19 काम, 20 याम, 21 आरा, 22 धारा, 23 कारा, 24 बह्व, 25 कल्प, 26 पाद, 27 पयः, 28 दवः, 29 आकृतिगणः ॥

३६९२ । सञ्ज्ञायामुपमानम् । इ । १ । २०४ ॥

उपमानशब्द सञ्ज्ञायामाद्युदात्तः । चञ्चलश्चञ्चलः । कनेऽन लुपः । एतदेव ज्ञापयति ॥

* कृचिस्त्व विधेः प्रत्ययचञ्चल न * इति । 'सञ्ज्ञायाम्' क्रिम् । अग्निमग्निचक्रः । 'उपमानम्' क्रिम् । चैत्रः ॥

3692 The acute accent falls on the first syllable of that word with which something is likened, provided that it is a name

Thus धैश्वा, धौधका धौकुटी धौसो । All these are उपमान words used as names of the उपमेय (the thing compared) The affix कन् (V 3. 96) is elided here by V. 3 98 It might be asked when कन् is elided, its mark, causing the first syllable to be acute (VI 1 197), will remain behind by virtue of I 1 62, where is then the necessity of this sūtra The formation of this sūtra indicates the existence of the following maxim —

Vara — The प्रत्ययलक्षण rule is not of universal application in the rules relating to accent

When the word is not a Name, we have अग्निर्मणिवक्ः । When it is not an upamauna we have क्षेत्र (VI 2 148)

३६९३ । निष्ठा च द्वयज्जात् । ६ । १ । २०५ ॥

निष्ठान्तस्य द्वयज्जात् सञ्जायामादिस्वातो न त्वाकारः । दत्तः । 'द्वयज्ज' किम् । चिन्तितः । 'अत्राकर्' किम् । ज्ञातः । 'सञ्जायाम' इत्यनुवृत्तेर्न ह । कृतम् । दृतम् ॥

3693. A dissyllabic Participle in *ta* (Nisṭhā), when a Name, has the acute on the first syllable, but not if the first syllable has an 'ā'

Thus गुँत, कुँष्ट, दँत । This debars the affix accent (III 1 3) In non-participles we have दँष्ट, भँम् । In polysyllabic Participles we have चिन्तितैः, रक्तितैः । In Participles having long आ in the first syllable, we have, आर्त्तैः, आर्त्तैः । When the Participle is not a Name we have, कृतम्, दृतम् ॥

३६९४ । शुक्कधृष्टो । ६ । १ । २०६ ॥

यथावाद्युदात्ता स्तः । असञ्ज्ञार्थमिदम् । 'अत्' सं न शुक्कम् ।

3694 Also शुक्क and धृष्ट have acute on the first syllable

These are non Names Thus शुँक्क and धँष्ट । अत् सं न शुक्कम् (Rig Veda IV, 4, 4).

३६९५ । आशितः कर्ता । ६ । १ । २०७ ॥

कर्तृनाच्चाशितशब्द आद्युदात्तः । 'कवचित्काल आशितम्' ।

3695 The word आशित meaning 'having eaten' has acute on the first syllable

Thus 'कवचित्काल आशितम्' (Rig Veda X 117 7)

३६९६ । रिक्त विभावा । ६ । १ । २०८ ॥

रिक्तशब्दे वादिस्वात्ताः । रिक्तः । संज्ञार्थं तु 'निष्ठा च द्वयज्जात्' (३६९३) इति नित्यमाद्युदात्तत्वं पूर्वविप्रतिषेधेन ॥

3696 The word *rikta* may have optionally the acute on the first syllable

Thus रँक्त. or रित्तैः । But when it is a Name, then VI 1. 205 S 3693, will make it *always* first acute No option is allowed then

३६९७ । जुष्टार्पिते च छन्दसि । ६ । १ । २७९ ॥

आद्युदात्ते वा स्तः ॥

3697 In the Chhandas, the words 'jushta' and 'arpita' have optionally the acute on the first syllable

Thus जुष्ट or जुष्ट, अर्पित or अर्पित । In the classical literature the accent is always on the last syllable (III 1 3)

३६९८ । नित्य मन्त्रे । ६ । १ । २१० ॥

यत्तत्सुत्रं शक्यमकर्तुम् । 'जुष्टो दमूना' । 'वलर आहु रर्पितम्' इत्यादे पूर्वेष्वेव सिद्धः छन्दसि घाठस्य व्यवस्थिततया विपरीतापीदनायोगात् । अर्पिता वृष्टिर्न चलाचलासं' इत्या-
त्रान्तोदात्तदर्शनाच्च ॥

3698 In the Mantras, these words 'jushta' and 'arpita' have always the acute on the first syllable

Thus जुष्ट देवानामर्पितं पितृणाम् । Some say that this rule applies only to जुष्ट and not to अर्पित, in which option is allowed even in the Mantra so that it has acute on the last in the Mantra even *e g* तस्मिन्वाक् त्रिशता न शक्योर्पितौ ॥

This sūtra is superfluous. For in the examples जुष्टो दमूना (Rig Veda V 4. 6) and वलर आहु रर्पितम् &c, they will have acute on the first, by the preceding sūtra, for the employment of the word छन्दसि in that sūtra shows that in the Mantra the words have acute on the first, as opposed to the ordinary language. So these would never have been final acute. Moreover, in the Mantra, अर्पिता वृष्टिर्न चला-
चलासः (Rig Veda I 164 48), we find that the word अर्पिता is end acute, and this also is an argument against the present sūtra. For it shows that in the Mantra, these words are not *invariably* first acute.

३६९९ । युष्मदस्मदोर्दसि । ६ । १ । २११ ॥

आदिब्रुदात्तं स्यात् । 'न हि वृत्तस्य नो मम' ॥

3699 The acute accent is on the first syllable of *yushmad* and *asmad* in the Genitive Singular

This applies when the forms are मम and तव, and not मे and ते । Thus मम स्वम्, तव स्वम् । The word युष्मद् and अस्मद् are derived from युष् and अस् by adding the affix मदिक (Un I 139) युष्मद् + डस् = युष्मद् + अश् (VII 1, 27) = तव + अद् + अश् (VI 2 96) = तव + अश् (VII 2, 90) = तव (VI 1 97) Here by VIII 2, 5, व would have been udātta, but the present sūtra makes त् udātta. So also with मम ॥

३७०० । इयि च । ६ । १ । २१२ ॥

'तुभ्यं द्विन्वान' । 'मद्य वातं पवतान्' ॥

3700 The acute accent is on the first syllable of *yushmad* and *asmad* in the Dative Singular.

Thus तुभ्यं द्विन्वानः (Rig Veda II 36 1). मद्य वातं पवतान् (Rig Veda X 128 2)

३७०१ । यतोऽनावः । इ । १ । २१३ ॥

यत्प्रत्ययान्तस्य द्वयस्य आदिः कदाचित् । कार्यं विनः । 'युञ्जन्त्यस्य कार्यः' । कमेरिण्यन्तादयो यत् । 'अनावः' किम् । 'नञ्जतिनञ्जानाम्'

3701 Whatever is formed by the affix *yat*, has, if it is a dissyllabic word, the acute on the first syllable, with the exception of 'nāvyah' from 'nau.'

The word द्वयस्य is understood here from VI 1 205 Thus युञ्जन्त्यस्य कार्यः (Rig Veda 1 6 2) The कार्यः is from कम् + यि + यत् । येयम्, कौयम् (III. 1. 97) . कौण्ड्यम्, कौण्ड्यम् (V 1 6) This rule debarra the Svarita accent required by तित् (VI 1 185) But नौ - नाव्यम् as नवति नाव्यानाम् (Rig Veda I 121 13) The rule does not apply to words of more than two syllables thus — चिकीर्ष्यम्, जलाट्यम् ॥

३७०२ । ईडवन्द्वृशंसदुहां ययतः । इ । १ । २१४ ॥

यथा ययदन्तानामादिः कदाचित् । 'ईडयो नूतनेऽत' । 'आलुप्तान् ईडयो वन्द्वृशंस' । 'येष्ठ ना-
वेष्टि वार्यम्' । उक्थमिन्द्राय ग्रंथम् ।

3702 The acute accent is on the first syllable of ईड्, वन्द्, वृशस्, and दुह्, when they are followed by the affix 'nyat'.

Thus ईड्यम् वन्द्यम्, वार्यम्, ग्रंथ्यम्, दौष्टो येनु ॥ The two letters य् and न् being indicatory, the 'nyat' is not included in 'yat' of the last sūtra. The accent would be regulated by त् ॥ The accent of न् however is debarred by this rule. The वृ in the sūtra is वृक् सम्भक्तो of Kriyādi class : the वृक् of इयन्ति class takes kyp affix See III 1. 109

ईड्यो नूतनेऽत (Rig Veda I 1. 2) आलुप्तान् ईड्यो वन्द्वृशंस (Rig Veda X 110. 3)
येष्ठ नो येष्टि वार्यम् (Rig Veda X. 24 2) उक्थ्य मिन्द्राय ग्रंथ्य (Rig Veda I. 10. 5).

३७०३ । विभाषा वेष्टिस्थानयोः । इ । १ । २१५ ॥

आदिः कदाचित् वा । 'इन्धानो अग्निम्' ॥

3703. The acute accent is optionally on the first syllable of 'veṇu' and 'indhān'

Thus इन्धानो अग्निम् (Rig Veda II 35 1), वेणु or वेणुः, ईन्धान, or इन्धानः, or ईन्धानः । The word वेणु is derived by the Upādi affix णु (III 38), which being a नित् would always have acute on the first This allows an option The word इन्धान, if it is formed by धानश्च the affix being a sāmādhātuka is anudātta and as it replaces udātta final of the root, it becomes udātta (VI 1 161), and thus इन्धान gets acute on the middle It would never have acute on the first syllable, the present rule ordains that also When वेणु is used as an उपनिषद् वेणुविष वेणुः, then it is invariably acutely accented on the first (VI 1. 204)

३७०४ । त्यागपगहासकुहरठक्रयानास् । इ । १ । २१६ ॥

आदिः कदाचित् वा । कृदायस्य कदाचित् । यय. पद्यायजन्ता. ॥

3704 The acute accent is optionally on the first syllables of
त्याग, राग, हास, कुह, खट, and क्रय ॥

Thus त्यागः, or त्यागैः, रागः, रागैः, हासः, हासैः. ॥ These are formed by चय affix and by VI 1 159 would take acute on the final, this ordains acute on the first syllable also कुहः or कुहैः, or खटः, or खटैः, क्रयः or क्रयैः, formed by यच् (VII 1 13).

3504 । मतो पूर्वमात्सज्ञाया स्त्रियाम् । इ । १ । २१७ ॥

मतोः पूर्वमाकार उदात्त स्त्रीनाम् । उदुम्बरावती । शरावती ॥

3705 The 'a' before the affix 'mat' has the acute accent, when the word is a name in the Feminine Gender

Thus उदुम्बरावती, पुष्करावती, शरावती (IV 2 85) The lengthening takes place by VI 3 120 दीर्घावती ॥ Why do we say 'the आ'? Observe उदुम्बरी, पुष्करावती ॥ The words उदुम्बरी (Un III 157) and पुष्करावती (V 2 108) are end acute, so the accent is on मत्तु by VI 1 176 Why do we say 'when a name'? Observe शरावती ॥ शरावती is formed by क्त्वा and has acute on the first (Un I 151) Why do we say 'in the Feminine Gender'? Observe शरावती ॥ Why do we say 'when followed by मत्तु'? Observe गवादिनी ॥

3505 । अन्नोऽवत्याः । इ । १ । २२० ॥

अवतीशब्दस्यान्त उदात्तः । क्षेत्रवती । क्षीपः पित्वादुदात्तत्वं प्राप्तम् ॥

3606 The Names ending in 'avati' have the acute accent on the last syllable

Thus अक्षिरवती, अक्षिरवती, हंसवती, कारयवती ॥ These words being formed by क्त्वा would have been unaccented on the final (III 1 4) Why do we use अवती and not वती? Then the rule would apply to राजवती also, for the word is really राजवती ending in अवती, the subsequent elision of न् is held to be non-valid for the purposes of the application of this rule (VIII 2 2). But the change of न् into व (मत्तु=वत्तु) is considered asiddha for the purposes of this rule.

3506 । ईवत्याः । १ । १ । २२० ॥

ईवत्यन्तस्यापि प्राग्वत । अक्षीवती । मुनीवती ॥

3707. The Names ending in ivati have the acute on the last syllable

Thus अक्षीवती, मुनीवती ॥

अथ फिट् सूत्राणि ।

THE PHIT SUTRAS

CHAPTER I

१ । फिषोऽन्त उदात्तः ॥

प्रातिपदिक फि । तस्यान्त उदात्तः स्यात् । उच्चैः ॥

1 A nominal stem is finally acute As उच्चैः ॥ The word फि is the name of Nominal stems or Prátipadikas, in the terminology of the ancient Grammarians

२ । पाटलापालङ्कुम्भासागरार्यानाम् ॥

अन्तर्धानामन्त उदात्तः । 'पाटला' 'फलेकहा' 'सुकपा' 'पाकला' इति पर्यायाः । 'सधावन्ते-' इति प्राप्ते । 'अपालङ्कु' 'व्याधिधात' 'आरेवत' 'आरग्वध' इति पर्यायाः । अम्भार्या । माता । 'उन्-
र्यन्तानाम्' इत्याद्युदात्तत्वे प्राप्ते । सागरः । समुद्रः ॥

2 The synonyms of पाटला, अपालङ्कु, अम्भा and सागर are finally acute Páṭa-
lā is a kind of herb-- पाटला, फलेकहा सुकपा, पाकला ॥ By Phit II. 19 the heavy
vowel would have got the accent - this makes these end acute So also अपालङ्कु,
व्याधिधात, आरेवत, and आरग्वध are synonymus meaning a kind of plant (Caasia
fishula) is also अम्भा, माता । This last is an exception to Phit II 9 So
अम्भार्या, + माता ॥

३ । स्त्रीविषयस्य ॥

'स्त्रीविषयस्य-' इति प्राप्ते । 'अस्त्रियाम्' किम् । शाला । आद्युदात्तोऽयम् । इदं
पुंदासत्त्वं प्रकृतम् ॥

3 The words denoting house, are end acute, provided they are not in the
Feminine This is an exception to Phit II 3 Thus शाला । Why do we say
not in the Feminine ? Observe शाला which is first acute, because of this prohi-
bition

४ । गुदस्य च ॥

अन्त उदात्तः स्यात्तु स्त्रियाम् । गुदम् । 'अस्त्रियाम्' किम् । 'आन्तेभ्यस्ते' गुदाभ्यः ।
स्वाङ्गशिष्टामदन्तानाम्' इत्यन्तरङ्गमाद्युदात्तत्वम् । ततश्चाप् ॥

4 So also the word गुद, but not in the feminine, is end acute As गुदम् ।
But in the feminine it is first-acute by Phit II 6 and then टाप् is added As
आन्तेभ्यस्ते गुदाभ्यः । (Rig Veda X 136 3)

५ । ध्यपूर्वस्य स्त्रीविषयस्य ॥

अकारयकारपूर्वो योऽन्त्योऽयं स उदात्तः । अन्तर्धा । 'स्त्रीविषयस्य-' इति प्राप्ते । कृषा
माया । कृषा । 'यान्त यान्त्यात्पूर्वम्' इत्याद्युदात्तत्वं प्राप्ते । 'स्त्री' इति किम् । साक्षम् । यजन्त-
त्वाद्याद्युदात्तत्वम् । 'विषयस्य' किम् । इभ्या । कृत्रिया । 'यतोऽनासः' (३०१) इत्यादिदास
अभ्यस्तः । कृत्रियस्य यान्त्यात्पूर्वम् इति मध्योदात्तः ॥

५ A feminine word ending in a vowel and preceded by च् and अ is end-acute, as अन्तर्धा । This is an exception to Phit II 20 So also क्वाया, माया, जाया । This is an exception to III 13 which would have made these first acute Why feminine ? Observe क्वायम् which is first-acute, because it ends in the affix यञ् । Why have we used the word विषय in the sūtra ? The rule is confined to those words only which are always feminine, and have no corresponding masculine form Therefore, not here, ईश्या, कर्त्रिया । The word कृष्य is first acute by VI 1 213, S 3701 and कर्त्रिय is middle-acute by Phit III 13

६ । खान्तस्याश्मादेः ॥

नखम् । उखा । मुखम् । दुःखम् । नखस्य 'स्वाङ्गशिष्टाम्-' इत्याद्युदात्तत्वे प्राप्ते । उखा नाम भायडविशेष । तस्य कृत्रिमत्वात् 'खय्युषणी कृत्रिमाख्या चेत् इत्युषर्गस्योदात्तत्वे प्राप्ते । मुखदु खयो 'नखविषयस्य-' इति प्राप्ते । 'अश्मादे' किम् । शिखा । मुखम् । मुखस्य 'स्वाङ्गशिष्टाम्-' इति 'नखविषयस्य-' इति वा आद्युदात्तत्वम् । शिखायास्तु 'शीङ् खो निङ् स्वश्च' इत्यादिषु निश्चोक्तोत्तरान्तरङ्गत्वाद्वापः प्रागेव 'स्वाङ्गशिष्टाम्-' इति एव बोध्यम् ॥

6 A word ending in ख is end-acute, provided it does not begin with a ञ् or म । Thus नखम्, मुखम्, दुःखम्, उखा । The word नख would have been first-acute by Phit II 6, मुख and दुःख would also have been first acute by Phit II 3 The word उखा which means a pot would have been also first acute by Phit II. 8 because it is a manufactured article Why do we say 'if not beginning with ञ् or म'? Observe शिखा, मुखम्, governed by Phit II 6 or 3

The word मुख being the name of a part of the human body is first-acute by Phit II 6 Or because it is a Neuter noun, rule II 3 of the Phit Sūtras applies and makes it first-acute,

The word शिखा is formed by Un v 24 with the addition of ख to the root शीङ् । The affix ख being expressly taught as नित्त makes the word शिख first acute before the addition of the feminine टाय as it is an antaranga operation, so the word शिखा is first acute. Or even by Phit II 6 it is first-acute

७ । बहिष्ठवत्सरतिशत्यान्तानाम् ॥

यथामन्त उदात्तः स्यात् । अतिशयेन बहुलो बहिष्ठः । निन्वादाद्युदात्तत्वे प्राप्ते । 'बहिष्ठे रश्मे' सु ध् । रथेन' । 'यद् बहिष्ठ नातिविधे' इत्यादी व्यत्ययादाद्युदात्त । सवत्सरः । अव्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वरोऽत्र बाध्यत इत्याहुः । सप्रति । अशीति । 'लघावन्ते-' इति प्राप्ते । चत्वारिंशत् । इहापि प्राप्यत् । 'अभ्युर्गर्गाना प्रभुषत्यायो.' । अव्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वरोऽत्र बाध्यत इत्याहुः । आधादिमूत्रेण गतार्थमेतत् ॥

7 A word ending in ति, शत्, च, as well as बहिष्ठ and वत्सर are end acute. Thus बहिष्ठः. (superlative of बहुल, the बह् is substituted by VI 4 157) It would have been first acute, because of the नित् affix इष्टन् (V 3 55) In बहिष्ठे-रश्मे. सुध्ता रथेन, यद् बहिष्ठ नातिविधे, (Rig Veda V 62 9), the word is first acute anomalously In the word सवत्सर, VI 2 2 is debarred, by which the first member would have retained its accent in an Indeclinable compound With ति we have सप्रति, अशीति । This debars Phit II 19 With शत्, we have चत्वारिंशत् । Here also Phit II 19 is set aside As regards words ending in च्

Pāṇini VI, 2 144 would govern them, as अभ्युपगच्छन् । प्रभृत्स्याद्यो । (Rig Veda V 41 19) Śākatāyana's sūtra therefore, is superfluous so far.

८ । दक्षिणस्य साधौ ॥

अन्त उदात्तः स्यात् । साधुवाचित्वाभावे तु व्यंजस्यायां सर्वनामस्य 'स्याङ्गुष्ठिटां' इत्याद्युदात्तः । अर्थान्तरे तु 'सधावन्ते-' इति गुरुंदात्तः । दक्षिणः सरलोदारपरच्छन्दानवर्तिषु इति कोशः ॥

8 The word दक्षिण is end-acute when meaning 'skilful' As वीणाया दक्षिणः प्रवीणः । When it has not this significance, it will be first acute, if it be a Pronoun meaning 'south,' 'right hand' In this case Phit II 6 would apply In any other case Phit II. 19 would govern it. The word dakṣiṇa has other meanings, as 'sincere, courteous, submissive &c'

९ । स्वाङ्गाख्यायामादिर्वा ॥

इह दक्षिणस्याद्यन्तौ पर्यायिणोदात्तौ स्त । दक्षिणो बाहुः । 'आख्यायहणम्' किम् । प्रत्यङ्मुखस्यासौनस्य वामभाषिर्दक्षिणो भवति ॥

9 The first syllable of दक्षिण is optionally acute, when it is the name of a limb When it means right hand, it may be either end-acute or first acute As दक्षिणो बाहुः or दक्षिणो बाहुः । Why is the word akhyā used in the sūtra ? In order to prevent the application of the rule to the 'left' hand, though in one case it will be called dakṣiṇa, if a person sits facing west, for then his left hand will point towards dakṣiṇa or south and may be called dakṣiṇa bāhu or the arm pointing towards south

१० । छन्दसि च ॥

अस्याङ्गार्थमिदम् । दक्षिणः । इह पर्यायिणाद्यन्तावुदात्तौ ॥

10 In the Chhandas also the word dakṣiṇa may be either first or end acute. This is the case even when it does not mean right arm As दक्षिणाश्च दक्षिणा ना दंदाति दक्षिणा छन्दसुत यद्विषयं दक्षिणाच वसुते, यो न आत्मा दक्षिणा वसं कथुते विज्जानन्, (Rig Veda X 107 7)

११ । कृष्णस्यामृगाख्या चेत् ॥

अन्त उदात्तः । 'वर्गानान्तश्च-' इत्याद्युदात्तत्वे प्राप्ते अन्तोदात्तो विधीयते । कृष्णानां लीलोन्नाम । 'कृष्णो नो नाव वृद्धम्' । मृगाख्याया तु । कृष्णो रात्र्यै ॥

11 The word कृष्ण is end-acute, if it is not the name of an animal This is an exception to Phit II 10 As कृष्णानां लीलोन्नाम । 'कृष्णो नो नाव वृद्धम्' । But when denoting a wild animal, we have कृष्णो रात्र्यै ॥

१२ । वा नामधेयस्य ॥

कृष्णस्येत्येव । 'अथ वा' कृष्णो अश्विना । कृष्णर्षिः ॥

12. Optionally so, when Kṛṣṇa is a Proper Name As अथ वा कृष्णो अश्विना इवर्ते अश्विनायम् (Rig VIII. 85. 3).

'The Rishi Kṛṣṇa invokes you two, O Aśvinas ! O Lords of riches.'

१३ । युक्तागौरयोरादिः ॥

नित्यमुदात्तः स्यादित्येके । वेत्यनुवर्तत इति तु युक्तम् । 'सरो गौरो यथापि वा' इत्यत्रान्तो-
दात्तदर्शनात् ॥

13. The first syllable of सु and गौ is acute. Some say it is a compul-
sory rule and not an optional one. Others read the anuvritti of वा into it and
make it optional. According to the first opinion, the rule is confined to Proper
Names and therefore in सरो गौरो यथापि वा (Rig Veda VIII. 45 24), it is pro-
perly end-acute, as it is not a Name.

१४ । अगुष्टोदकवक्त्रशाना छन्दस्यन्तः ॥

अगुष्टस्य स्वाङ्गानामकुर्वादीनाम् इति द्वितियस्योदात्तत्वे प्राप्तेऽन्तोदात्तार्थं आरम्भः ।
अथाप्येष नियमार्थं छन्दस्येवेति । तेन लोक आद्युदात्तत्वेत्याहुः ॥

14. The initials of अगुष्ट उदक, वक्त्र and शाना are acute in the Chhandas.
The word अगुष्ट would have been middleacute by Phit III 3, this ordains final-
acute. So also with वक्त्र. It would have been first acute by Phit II 7. The
word शाना is employed for the sake of niyama. it is end-acute in the Vedas only,
in the classical language, it is first acute.

१५ । पृष्ठस्य च ॥

छन्दस्यन्त उदात्त स्याद्वा भाषायाम् । पृष्ठम् ॥

15. And the word पृष्ठ is end acute in the Chhandas. In the classical
language, it is optionally so, i.e., it is first-acute also by Phit II 6. As पृष्ठम् or
पृष्ठम् ॥

१६ । अर्जुनस्य तृणाख्या चेत् ॥

'अनर्थवन्तानाम्' इत्याद्युदात्तस्यापवादः ॥

16. अर्जु is end acute, if it is the name of straw. This is an exception
to Phit II 9. Why do we say 'when it is the name of straw'? Observe अर्जुनेः
सुसः where it is first-acute by Phit II 9.

१७ । अर्यस्य स्नाम्याख्या चेत् ॥

'यान्तस्यात्पूर्वम्' इति 'यतोऽनाद्य' (३७०९) इति वाद्युदात्ते प्राप्ते वचनम् ॥

17. अर्य is end-acute, when it means 'master'. Otherwise it is first-
acute by Phit II 13 or Pāṇini VI 1 213 S 3701. See also Pāṇini III. L 103
for the word अर्य and its vārtaka.

१८ । आशया अदिगाख्या चेत् ॥

दिगाख्याख्यावृत्त्यर्थमिदम् । अत एव ज्ञापकाद्विपर्ययस्याद्युदात्तता । 'इन्द्र आशायस्यरि' ॥

18. आशया is end-acute, if it is not the name of a direction. This implies
that when आशया means 'direction' then it is first-acute. As इन्द्र आशायस्यरि
सर्वभ्यो अभयं कर्तुः । जेता शत्रून् विजयेति । (Rig II 41 12). 'May the wise
India conqueror of enemies, make us free from fear from all directions or side' .
Here आशया means direction.

१९ । नक्षत्राणामाश्रययाणाम् ॥

अत उदात्त स्यात् । आश्रयेवानुगाधादीना 'लघावन्ते-' इति प्राप्ते ज्येष्ठाश्रयणाधानस्य
नामिच्छन्त्येनाद्युदात्ते प्राप्ते वचनम् ॥

19 The names of Asterisms, which take the feminine affix **आ**, are end-acute. The asterisms **अश्लेषा**, **अनुराधा**, &c would have been otherwise governed by Phit II 19, while **ज्येष्ठा**, **अविष्ठा**, **धनिष्ठा**, being formed by **इष्टन्**, would have been first acute by **नित्** accent.

२० । न कुपूर्वस्य कृत्तिकाख्या चेत् ॥

अन्त उदात्तो न । कृत्तिका नक्षत्रम् । केचित्तु कुपूर्वो य आम्भुद्विषयायामिति व्याख्याय 'आर्षिका' 'अकुत्तिका' इत्यत्राप्यन्तोदात्तो नेत्याहुः ॥

20 Not so, if the final letter is **का** and the asterism is the name of Kṛit takā. The final of कृत्तिका is not acute, it is first acute by Phit II 19. As कृत्तिका नक्षत्रम् । Others hold that the words ending in **का** in the feminine are not end acute, and they mention आर्षिका, अकुत्तिका ॥

२१ । घृतादीनां च ।

अन्त उदात्त । 'घृत मिमिक्षे' आकृतिगणोऽयम् ॥

21 घृत and the rest are end-acute. As घृत' मिमिक्षे घृतमस्य योनिं घृते श्रुतो घृतमस्य धाम, (Rig II 3 11) 'I sprinkle ghee on fire, ghee is its birth-place, ghee is its abode of rest, and ghee its luminosity &c' This is an Akṛitigana all words which are end acute, and do not fall under any other rule, should be classified under the Ghṛitādi class.

२२ । ज्येष्ठकनिष्ठयोर्वयति ।

अन्त उदात्त स्यात् । 'ज्येष्ठ आह वमसा' । 'कनिष्ठ आह चतुर' । 'वयति' किम् । ज्येष्ठ-येष्ठः । कनिष्ठोऽल्पः । इह नित्य-दाद्युदात्त एव ॥

22 ज्येष्ठ and कनिष्ठ are end acute when meaning 'age—oldest and youngest'. As ज्येष्ठ आह वमसादवा कुरेति कनीयान् चोन् कनीयामेत्याह । कनिष्ठ आह चतुरेकुरेति त्वष्ट वमसस्तत् पनयन् चो' व. । (Rig IV 33 5). Here ज्येष्ठ means the 'eldest,' and refers to Ribhu, कनीयान् refers to his younger brother Bibhva, and कनिष्ठ refers to the youngest brother Vāja. ज्य in ज्येष्ठ here is the substitute of वृद्ध (V 3 62) and कन् for युवन् in कनिष्ठ by V 3 64. Why do we say 'when meaning age'? Observe ज्येष्ठ = येष्ठ derived from वयस्य (V 3 61), and कनिष्ठ from कल्प (V 3 64) = अल्पक. These are first-acute by **नित्** accent. The present sūtra is thus an exception to **नित्** accent.

२३ । विल्वतिष्ययोः स्वरितो वा ॥

अनयोरन्त स्वरितो वा स्यात् । एव उदात्त ॥

इति फिटसूत्रेषु प्रथम पादः ॥

23. The finals of विल्व and तिष्य are optionally svarita. In the other alternative they will be acute. As विल्व' or विल्व', तिष्य' or तिष्य' ॥

CHAPTER II

१ । अथादिः प्राक् शकटे ॥

अधिकारोऽयम् । 'अर्कादिककट्यो' इति यावत् ॥

1 From this up to the end of Chapter III, the word आदि exerts the governing influence. From this sūtra up to अकटिशकट्य (IV. 1) exclusive, the accent is on the first syllable of the words taught.

२ । इत्स्वान्तस्य स्त्रीविषयस्य ॥

आदिऋदात्तः स्यात् । बलिः । तनुः ॥

2 A word ending in a light vowel and used always in the feminine, is first acute As बलि, तनु ॥

३ । नक्लिषयस्यानिष्ठन्तस्य ॥

‘वने न वा यः’ । इत्स्वन्तस्य तु छपि । नवनपुंसकम् ॥

3 An invariable neuter noun, with the exception of one ending in इत्स्व, is first-acute. The word नप means नपुंसक or Neuter As वने न वाय (Rig Veda X. 39 1) But छपिस्, शुचिस्, अचिस् &c ending in इत्स्व are end-acute,

४ । तुणधान्याना च द्रव्यणाम् ॥

द्रव्यणामित्यर्थः । कुशाः । काशाः । माषाः । तिलाः । अक्षुणां तु गोधूमाः ॥

4. Words denoting ‘straw’ and ‘grain’ are first acute when consisting of two syllables. The word द्रव्यम् = द्रव्यम् । As कुशा, काशा, माषाः, तिला । But गोधूमाः is acute on the middle by Phit II 19. The word अक्षु is the Name given to vowels by Ancient Grammarians

५ । जः सख्यायाः ॥

पञ्च । चत्वारः ॥

5 A Numeral ending in ङ् or ण् is first acute As पञ्च, चत्वारः । In चत्वार the word is middle acute & has accent, see Pāṇin. VII 1 98. The proper example is चतुष्कपाल । For चतुर् is end acute by VI 1. 167, चतुर्भि is middle acute by VI 1 180 चतुर्णाम् is governed by VI. 1. 179. Hence example of a compound which is first acute by VI. 2 29

६ । स्वाङ्गुलिशिरामदन्तानाम् ॥

शिद् सर्वनाम । ‘कर्णाभ्यां कुबुकादधि’ । ‘ओष्ठौषिव मधु’ । ‘विष्वो विहृपाः’ ॥

6 The words denoting bodily organs and ending in ङ्, as well as the Pronouns are first acute. The शिद् is the name given to Pronouns (सर्वनाम) by ancient Grammarians As कर्णाभ्यां कुबुकादधि, (Rig Veda X. 163. 1), ओष्ठौषिव मधु, (Rig Veda II 39 6) विष्वो विहृपाः. (Rig Veda I. 28 6)

७ । प्राणिनां कुपूवेम् ॥

कवर्णायूर्ध्व आदिऋदात्त । काकः । वृकः । ‘शुकेषुमे’ । प्राणिनाम् किम् ? श्री छपिर्मपूदकम् ॥

7 The syllable preceding the ङ् is acute in the names of animate beings. Thus काकः, वृकः, शुकेषुमे (Rig Veda I 50 12) Why do we say ‘of living beings’? Observe श्री छपिर्मपूदकम् । (Rig Veda IX 67 32) Here उदक is end-acute by Phit II 14

८ । खय्यवर्णं कृत्रिमाख्या चेत् ॥

खयि पर उवर्णमुदात्त स्यात् । कन्दुक ॥

8 The उ preceding a खय् (th surd letter) is acute, when the word is the name of an artificial thing As कन्दुक. ॥

९ । उनर्वचन्तानाम् ॥

उन । 'वर्णं वो रिशाद'सम' । ऋ । 'स्वसारं त्वा कणवे' । यन् । 'पौर्वान मेघम्' ॥

9 The words ending in उन, ऋ, and यन् are first acute As उन—वर्णं वो रिशाद'सम (Rig Veda V 64 1) ऋ—स्वसारं त्वा कणवे (Rig Veda X. 108. 9), यन्-पौर्वान मेघम् (Rig Veda X 27 17)

१० । वर्णानां तणतिनितान्तानाम् ॥

आदिऋदात् । एतः । हरिण । शिति । पृश्नि । हरित् ॥

10 Words denoting color are first acute, when they end in त, ण, ति, नि and त् । Thus ऐत, हरिण, शिति, पृश्नि, हरित् ॥

११ । ह्रस्वान्तस्य ह्रस्वमनृत्ताच्छील्ये ॥

ऋद्वल्यै ह्रस्वान्तस्यादिभूतं ह्रस्वमुदात्त स्यात् । मुनि ।

11 The initial short vowel is udatta when the word ends with a short vowel, and denotes 'habit' but not so when the initial vowel is short ऋ । As मुनि । But not so in नृशंस. ॥

१२ । अतस्यादेवनस्य ॥

आदिऋदात् । 'तस्य नाब' । देवने तु । 'अक्षैर्मा दीव्यः' ॥

12. The word अत is first-acute, when not meaning 'to gamble' As तस्य नाबः (Rig Veda I, 164 13) But when it means देवन् or play, we have अक्षैर्मा दीव्यः । (Rig Veda X 34 13)

१३ । अर्धस्यासमद्वोतने ॥

अर्धो यामस्य । समेशके तु अर्धे पिण्डस्या ॥

13 The word अर्ध is first-acute when meaning 'not equal' As अर्धोयामस्य But when it denotes equal portions, i. e. when it means 'half' we have अर्धे पिण्डस्या ॥

१४ । पीतद्वयानाम् ॥

आदिऋदात् । पीतद्वु । सरल ॥

14. The words denoting पीतद्वु or yellow-trees are first acute As पीतद्वु । सरलः ॥

१५ । यामादीना च ॥

यामः । सोमः । याम ॥

15 The words याम and the rest are first acute As याम, सोमः, यामः ॥

१६ । लुप्रन्तस्योपमेयनामधेयस्य ॥

अश्वमेध सङ्घा । 'स्विक्रान्तस्य' इति पाठान्तरम् । स्विक्रानि लुप्रन्तस्य सङ्घा ॥

16 The words ending in a लुप्, elided-affix denoting the name of the thing compared are first acute. Another reading is रिक्कन्तस्य । The रिक्क is the name given by Eastern Grammarians to लुप्, elision. Thus च ईदा in which the affix कन् (V 3 96) is elided by V. 3 98. Why do we say 'a लुप्, ending word'? Observe अग्निर्मायवक ॥

१७ । न वृक्षपर्वतविशेषव्याघ्रसिंहमहिषाणाम् ॥

यथासुपमेयनाम्नामादिभूताः । न । ताल इव ताल । मेरुव मेरु । व्याघ्र । सिंह । महिष ॥

17 The words denoting trees and mountains, and the 'words व्याघ्र, सिंह and महिष are not first-acute when objects of comparison. The word विशेष qualifies वृक्ष and पर्वत, and means *species* of trees and mountains, and not the word-forms वृक्ष and पर्वत । व्याघ्र &c, are word forms. Thus ताल इव ताल, मेरुव मेरुः, व्याघ्रः, सिंहः, महिषः । But when we have वृक्ष इवाय वृक्ष, पर्वत इवाय पर्वतः, then these two words would be first acute by the preceding sūtra

१८ । राजविशेषस्य यमन्वा चेत् ॥

यमन्वा वृक्ष । आङ्गामुदाहरणम् । अङ्गा प्रत्युदाहरणम् ॥

18 The name of any particular kingdom, ending with a लुप् elided comparative affix, is first acute, provided that the word has a Vriddhi letter in its first syllable. The word यमन्वा = वृक्ष । Thus आङ्गः, but अङ्गा is counter example, because it is not a Vriddham

१९ । लघावन्ते द्वयोश्च बहुषो गुहः ॥

अन्ते लघो द्वयोश्च लघ्वो सतोर्बहुवृत्त्यस्य गुहदात् । कल्याण । कोलाहलः ॥

19 A word whose final syllable is light, or a polysyllabic word whose two syllables are light, gets the acute on the heavy syllable, wherever that may be. Thus कल्याण or कल्याण, कोलाहल or कोलः हलः ॥

२० । स्त्रीविषयवर्णान्तपूर्वाणाम् ॥

यथात्रयाणामाद्युदात्त । स्त्रीविषयम् । मल्लिका । वर्णः । श्येनी । हरिणी । अलुप्यव्यात्यः । वर्णस्त्येषा त अन्तपूर्वा । तर्लु ॥

20 The words which are invariably feminine, the words denoting color and words standing before the word अन्त are first-acute. Feminine words, as—मल्लिका, denoting color, as—श्येनी, हरिणी, followed by अन्त as—तर्लु ॥

२१ । शकुनीनां च लघु पूर्वम् ॥

पूर्वं लघु उदात्तं स्यात् । कुक्कुट । तित्तिरि ॥

21 The words denoting birds have the acute on the light syllable preceding the final. Thus कुक्कुटः, तित्तिरिः ॥

२२ । नर्तुप्राण्याख्यायाम् ॥

यथासम्यक् प्राप्तमुदात्तत्वं न । वसन्तः । ककलासः ॥

22 The rules relating to acute accent mentioned, however, do not apply to the names of seasons and animals. As वसन्तः । ककलासः ॥

२ । त्र्यचां प्राङ्मकरात् ॥

‘मकरवण्ड-’ इत्यत प्राङ्म्यामित्यधिकारः ॥

2 ‘Of a word consisting of three syllables’ is the phrase to be supplied in the following sūtras up to मकर & Sūtra 8

३ । स्वाङ्गानामकुर्वादीनाम् ॥

कवर्गरेफकारादीनि वर्जयित्वा त्र्यचां स्वाङ्गाना द्वितीयमुदात्तम् । ललाटम् । कुर्वादीनां तु कपोलः । रसना । वदनम् ॥

3 Words consisting of three syllables and denoting limbs (or bodily organs) get the acute on their second syllable, provided that they do not begin with a guttural, a र or a व । As ललाटम् । But the guttural beginning कपोल is middle route by Phit II 19 and रसना and वदन are first-acute by Phit II 6

४ । मादीना च ॥

मलय । मर ॥

4. A trisyllabic word beginning with म has acute on the second syllable
As मलयः । मकरः । महन्ः ॥

५ । शादीनां शाकानाम् ॥

शीतन्या । शतपुष्पा ॥

5 A trisyllabic word beginning with श and denoting vegetables, has acute on the second As शीतन्या । शतपुष्पा । Some read the sūtra as शादीनाम् and illustrate it by सर्वपा ॥

६ । पान्ताना गुर्वादीनाम् ॥

पादप । आतप । लघुवादीनां तु । अनूपम् । दृष्यचांतु । नीपम् ॥

6 A tri-syllabic word ending in प and beginning with a heavy syllable has acute on the second As पादप, आतपः । But अनूपम् (VI 2 189), because the first syllable is light and नीपम् (VI 2 192), because the word consists of two syllables.

७ । युतान्ययन्तानाम् ॥

युते । अयुतम् । अनि । धमनि । अग्निः । विपणि ॥

7. A tri syllabic word ending in युत, अनि and अग्नि has acute on the second.
As अयुतम्, धमनि, विपणि ॥

८ । मकरवण्डपारेवतवितस्त्वार्जिद्राक्षाकलोमाकाष्ठापेष्ठाकाशीनामादिर्वा ॥

श्रवामादिर्द्वितीयो वोदात्तः । मकरः । वण्ड इत्यादि ॥

8 Either the first or the second syllable of these may have the acute - मकर (or मकर), वण्ड (or वण्ड), पारेवत (or पारेवत), वितस्त्व (or वितस्त्व), इक्षु (or इक्षु), आर्जि (or आर्जि), द्राक्षा (or द्राक्षा), कला (or कला), उमा (or उमा), काष्ठा (or काष्ठा), पेष्ठा (or पेष्ठा), काशी (or काशी) ॥

८ । कुन्दासि च ॥

अमकराद्यर्थ आरम्भः । लक्ष्यानुसारादादिर्द्वितीयं बोधात्तं ज्ञेयम् ॥

9 In the Ohhandas, several other words than मकर &c, have acute either on the first or on the second

१० । कर्दमादीनां च ॥

आदिर्द्वितीयं बोधात्तम् ॥

10 The words कर्दमा &c, have acute either on the first or on the second As कर्दमा (or कर्दमा), कुलटा (or कुलटा), उदकः or उदकः, गन्धारिः or गन्धारिः ॥

११ । सुगन्धितेजनस्य ते वा ॥

आदिर्द्वितीयं तेशब्दश्चेति त्रयः पर्यायेणोदात्ताः । सुगन्धितेजनाः ॥

11 The first, second or the fourth syllable of सुगन्धितेजन may get the acute-accent, ते means the syllable ते of this word. Thus सुगन्धितेजना or सुगन्धितेजना or सुगन्धितेजना ॥

१२ । नप फलान्तानाम् ॥

आदिर्द्वितीयं बोधात्तम् । राजादनफलम् ॥

12 Of a neuter noun ending in फल, the first or the second syllable may be acute The word नप means नपुंसक or Neuter Thus राजादनफलम् or राजादनफलम् ॥

१३ । यान्तस्यान्त्यात्पूर्वम् ॥

कुलायः ॥

13. A word ending in य has acute on the syllable preceding such य । As कुलायः ॥

१४ । यान्तस्य च नालघुनो ॥

नाशब्दो लघु च उदात्ते स्त । सनाथा सभा ॥

14 A word ending in य has acute on the syllable ना (if any) and on the light syllable that may immediately precede it As सनाथा सभा । Others read this sūtra as यान्तस्य च ना लघुनो 'a word ending in या and having ना or a light syllable preceding such या has acute on such ना and the light vowel' They give examples of नै ना, विवा, सुधा ॥

१५ । शिशुमारोदुम्बरबलीशदोष्णरपुकरवसां च ॥

अन्त्यात्पूर्वमुदात्तं द्वितीयं वा ॥

15 The following words have acute either on the penultimate or the second syllable:—शिशुमारः (or शिशुमार, or शिशुमार or शिशुमार), उदुम्बर (or उदुम्बर), बलीशदे (or बलीशदे), उष्ट्रार (another reading is उष्ट्रार), पुकरवस (or पुकरवस).

१६ । सांकाश्यकाभिलष्यनासिख्यदावाद्याटानाम् ॥

द्वितीयमुदात्तं वा ॥

16 The second syllables of the following are optionally acute सांकाश्यः (formed by यय of IV 2 80), so also आभिलष्यः, नासिख्यः, and द्वावाद्याटः । See Yārtika द्वारावाहन under III. 2. 49, S. 2966.

१७ । ईषान्तस्य ह्यदेरादिर्वा ॥

हलीषा । लाङ्गलीषा ॥

17. A word ending in ईषा and beginning with a consonant, may optionally have acute on the first syllable As ह्रीलीषा, लाङ्गलीषा ॥

१८ । उशीरदाशेरकपालपलालशैवालश्यामाकशरीरशरावहृदयहिरण्यारण्यापत्य-
देवराणाम् ॥

श्यामादिश्वातः स्यात् ॥

18 The following have acute on the first उशीर, दाशेर, कपाल, पलाल, शैवाल, श्यामाक, शरीर, शराव, हृदय, हिरण्य, अरण्य, अपत्य, देवर ॥

१९ । महिव्याषाठयोर्जायेष्टकाख्या चेत् ॥

आदिश्वातः । महिवी जाया । आषाठा उपदधाति ॥

इति फिदसूत्रेषु तृतीयः पादः ॥

19 The word महिवी when meaning 'queen,' and आषाठा when it is the name of a sacrifice are first acute As महिवी जाया । आषाठा उपदधाति ॥

CHAPTER IV.

१ । शकटिशकट्योरक्षरमक्षरं पर्यायेण ॥

उदात्तम् । शकटि । शकटी ॥

1 Every-syllable of the words शकटि and शकटी is acute by turns. Thus शकटिः, शकटिः, शकटिः । शकटीः शकटीः and शकटीः ॥

२ । गोष्ठजस्य ब्राह्मणनामधेयस्य ॥

अक्षरमक्षर पर्यायेणोदात्तम् । गोष्ठजो ब्राह्मण । अन्य गोष्ठज पशुः । कदुत्तरपदप्रकृति स्वरैरान्तोदात्त ॥

2 So also the word गोष्ठज, when it is the name of a Brāhmaṇa As गोष्ठजः, गोष्ठजः or गोष्ठजो ब्राह्मण । Otherwise it will be always end-acute by कदुत्तरपदप्रकृतिस्वर (VI 2 139), as गोष्ठजः पशुः ॥

३ । पारावतस्यापोत्तमवर्जम् ॥

शेषं क्रमेणोदात्तम् । पारावतः ॥

3. So also the word पारावत, with the exception of its penultimate syllable As पारावतः, पारावतः and पारावतः । But the penultimate syllable व is never acute

४ । धूमजानुमुञ्जकेशकालवालस्यालीपाकानामधूलस्यानाम् ॥

एषां चतुर्णां धूमभृतीश्चतुरो वर्जयित्वा शिष्टानि क्रमेणोदात्तानि । धूमजानुः । मुञ्जकेशः । कालवालः । स्यालीपाकः ॥

4 So also the words धूमजानु with the exception of धू, मुञ्जकेश with the exception of ज, कालवाल with the exception of ल, and स्यालीपाक with the exception of स्या get acute in turn on every syllable. Thus धूमजानुः, धूमजानुः, धूमजानुः ।

मुँककेयः, मुँककेयः, मुँककेयः । कालवालः, कालवालः । स्वालोपाकः, स्वालोपाकः or स्वालोपाकः ॥

५ । कपिकेशहरिकेशयोश्चन्द्रसि ॥

कपिकेश । हरिकेशः ॥

5. In the Chhandas, the words कपिकेश and हरिकेश get acute on every syllable in turn As कपिकेशः, कपिकेशः, कपिकेशः, कपिकेशः । So also with हरिकेशः ॥

६ । न्यङ्स्वरौ स्वरितौ ॥

स्वरितम् । न्यङुतानः । 'न्यङुतानस्व' ॥

6 The words न्यङ् and स्वर have svarita accent As न्यङुतान । स्वरवद्यत स्वः (Rig Veda II 24 3)

७ । न्यङुद्वयल्कशयोरादिः ॥

स्वरित स्यात् ॥

7 The first syllables of न्यङुद्वय and व्यङ्कश are svarita

८ । तिल्यशिव्यमत्य कार्मर्यधान्यकन्याराजन्यमनुष्याणामन्तः ॥

स्वरितः स्यात् । तिलानां भवन क्षेत्रं तिल्यः । क्षेत्रवानर्या शिव्यमादत्ते । प्रभिवायमत्यम-
न्यास्यति । वज्र कार्मर्योवज्रेण । 'यतोनाय' (' ') इति प्राप्ते ॥

8. The finals of the following words are svarita, तिल्यः, शिव्यः, मत्यः, कार्मर्यः, धान्यः, कन्याः, राजन्यः, मनुष्यः । The word तिल्यम=तिलानां भवन क्षेत्र । क्षेत्रवानर्या शिव्य-
मादत्ते, प्रभिवायमत्यमन्यास्यति, वज्र कार्मर्योवज्रेण । Some of these are exceptions to VI. 1. 213.

९ । विल्वभक्ष्यवीर्याणि चन्द्रसि ॥

अन्तस्वरितानि । ततो विल्व उदतिष्ठत् ॥

9 In the Chhandas the following words are finally svarita : विल्वः, भक्ष्यः, वीर्यः । As ततो विल्व उदतिष्ठत् ॥

१० । त्वत्त्वसमसिमेत्यनुच्चानि ॥

स्वरितं त्वत् । 'उत् त्व पश्यन्' । 'नभन्तामन्यके समे । 'सिमस्ते' ॥

10 The words त्वत्, त्व, सम, and सिम are wholly anudatta As स्तुतीकृत्य (Rig Veda VII 101 3), उत् त्व पश्यन् (Rig Veda X 71 4), नभन्तामन्यके समे (Rig Veda VIII 39 1), सिमस्ते (Rig Veda I 115 4)

११ । सिमस्याथर्वणेऽन्त उदात्तः ॥

अथर्वण इति प्रायिकम् । तत्र दृष्टव्येत्येवं परं वा । तेन 'वासस्तनुते सिमस्ते' इत्युपवेदेऽपि भवत्येव ॥

11 In the Atharva Veda the word सिम is finally acute. The rule is not confined to the Atharva Veda : it is so found in the Rig Veda also. As वासस्त-
नुते सिमस्ते (Rig Veda I. 115. 4)

१२ । निपाता आद्युदात्ताः ॥

स्वाद्या । /

12 The Indeclinables are first acute. As खौडा ॥

१३ । उपसर्गश्चाभिवर्जम् ॥

13 The upasargas are first-acute with the exception of अभि ॥

१४ । एवमादीनामन्तः ॥

एवमादीनामिति पाठान्तरम् । एव । एवम् । नूनम् । 'सह ते पुत्र दूरिभि' । षष्ठस्य सूतीये सः । 'सहस्य सः—' (१००६) इति प्रकरणे सहस्रशब्द आद्युदात्त इति तु प्राञ्च । तच्चिन्त्यम् ॥

14 The words एव and the rest are finally acute. Another reading is एवमादीनाम् । As एवम्, एवम्, नूनम्, सहम् । सह ते पुत्र दूरिभि in VI 3 78 S 1009, the word सह is first-acute according to Kāśikā. Thus there is an apparent contradiction.

१५ । वाचादीनामुभाषुदात्ताः ॥

उभौ सहस्रमनुदात्तपदमेकवर्जमित्यस्य साधाय ॥

15 Both syllables of the words वाच and the rest are acute. This debars the general rule by which, in one word only one syllable is accented. (VI 1 158)

१६ । चादयोऽनुदात्ताः ॥

स्यष्टम् ॥

16 The words चा and the rest are anudatta.

१७ । यथेति पादान्ते ॥

'त' ने मिम्भो' यथा । 'पादान्ते' किम् । यथान्ता चादीन् कर्तु' ॥

17 The word यथा is anudatta at the end of a Pāda or verse. As त' ने' बो' यथा (Rig Veda VIII 75 5). But यथा'नो अदितिः कर्तु where it is not at the end of a verse (Rig Veda I 43 2).

१८ । प्रकारादिद्विरुक्तौ ॥

परस्यान्त उदात्त । 'यदुपदुः ॥

18 A double word is finally acute when it denotes प्रकार &c. Thus यदुपदुः. This would have been finally acute by Pāṇini's rule also, VIII 1. 11 and 12.

१९ । शेष सर्वमनुदात्तम् ॥

'शेषं सर्वमनुदात्तम्' । शेषमित्यादिद्विरुक्तस्य यरमित्यर्थः । प्रजापम् । द्विवेदिवे । इति ॥

इति किदसूत्रेषु तुरीयेः पादः ॥

19. All other double words are anudatta. As प्रजापम्, (Rig Veda VII 8 4) द्विवे द्विवे (Rig Veda I 1 3) ॥

Here end the Phit Sūtras.

अथ प्रत्ययस्वराः ।

CHAPTER III.

AFFIX-ACCENTS—(continued)

३७०८ । आद्युदात्तश्च । इ । १ । ३ ॥

प्रत्यय आद्युदात्त एव स्यात् । अग्नि । कर्तव्यम् ॥

3708. That which is called an affix, has an acute accent on its first syllable.

This sūtra may also be treated as a Paribhāṣā or an Adhikāra sūtra. The udātta accent falls on the affix, and if it consists of more than one vowel, then on the first of the vowels. Thus the affix त्व्य has udātta on the first त्, as in कर्तव्यम् । So also अग्नि, formed with the affix नि (Upādi IV 50),

३७०९ । अनुदात्तो सुप्तिषो । इ । १ । ४ ॥

पूर्वस्थापवादः । यज्ञस्य । न यो युष्कति । अग्निषोरनुदात्तत्वे स्वरितप्रचयो ॥

3709 The case-affixes (sup) and the affixes having an indicatory *pa* (pit) are anudātta

This is an exception (apavāda) to the last aphorism. As यज्ञस्य, so also न यो युष्कति (Rig Veda V 54 13)

Here the root युष्कप्रमादे is end acute by VI 1 162. To it is added शप्, which becomes svarita, as it is preceded by an udātta (VIII. 4. 66). Then is added तिप्, which becomes monotone by I. 2. 39 § 3668, as it is preceded by a svarita. So the affix तिप् becomes monotone.

३७१० । चितः । ई । १ । १६३ ॥

अन्त उदात्तः स्यात् । * चितः सप्रकृतेर्बहुवचनार्थम् * । चित्तिर्नृपः सति प्रकृतिप्रत्ययसमुदायस्यान्त उदात्तो वाच्य इत्यर्थः । 'नभन्तामन्यके संमे' । 'यके सरस्वतीमनु' । 'तकत्सु ते' ॥

3710 A stem (formed by an affix or augment or substitute) having an indicatory 'ch', gets acute on the end syllable

Vārt —In the cases of affixes having an indicatory च, the acute accent falls on the final, taking the stem and the affix in an aggregate for the sake of affixes 'bahu' and 'akach'. Thus बहुपटुः । The affix बहुपटु is one of those few affixes which are really prefixes, (V 3 68). The accent will not, therefore, fall on च, but on the last syllable of the whole word compounded of the prefix and the base. So also with the affix अकच् । It is added in the middle of the word, but the accent will fall on the end, as उक्चकेः (V 3 71).

Thus:—नभन्तामन्यके संमे (Rig Veda VIII 39. 1). यके सरस्वतीम् (Rig Veda VIII. 21 18). तकत्सु ते (Rig Veda I 133 4).

३७११ । तद्धितस्य । इ । १ । १६४ ॥

चित्तस्तद्धितस्यान्त उदात्तः । पूर्वेषु सिद्धे जित्स्वरवाधनार्थमिदम् । कोऽज्ञायताः ॥

3711. A stem formed with a Taddhita-affix having an indicator *ch*, has acute on the end syllable

Thus कौञ्जायना^१ formed by the affix कृञ् (IV. 1. 98) कुञ्ज + कृञ् + ज्य = कौञ्जायन्य^२, dual कौञ्जायन्यौ, pl कौञ्जायना^३ (ज्य being elided by II 4 62, and thus giving scope to कृञ् accent) In this affix there are two indicator letters कृ and ज्, the कृ has only one function, namely, regulating the accent according to this rule, while ज् has two functions, one to regulate the accent by VI 1 197, and another to cause Vriddhi by VII 2 117 Now arises the question, 'should the word get the accent of कृ or of ज्' The present rule declares that it should get the accent of कृ and not of ज्, for the latter finds still a function left to it, while if ज् was to regulate the accent, कृ would have no scope.

३७१२ । कित् । ६ । १ । १६५ ॥

कितस्तद्धितस्यान्त उदात्तः । 'यदानेयः' ॥

3712 A stem formed by a Taddhita affix having an indicator *ka* has acute accent on the end syllable

Thus यदानेयः । Here the affix कृक् is added to यदन् by IV. 2. 33 S. 1236.

३७१३ । तिसृभ्यो जसः । ६ । १ । १६६ ॥

अन्त उदात्तः । 'तिस्रो व्यासः सवितुः' ॥

3713. The Nominative plural *jas* of *tisr* has acute accent on the last syllable.

Thus तिस्रो व्यासः सवितुः (Rig Veda I 35. 6).

The word त्रि is end acute, the feminine तिसृ being its substitute would also be end-acute Before the affix जस्, the कृ is changed to र by VII 2 100 Here VIII 3 4 would have made the जस् svarita This debars that svarita accent. Therefore the word तिस्रँ in the above example is end-acute

३७१४ । सावेकाचस्तृतीयादिर्विभक्तिः । ६ । १ । १६८ ॥

साविति सप्तमीबहुवचनम् । तत्र य एकाच् ततः परा तृतीयादिर्विभक्तिरुदात्ता । 'वाचा विदुषः' । 'सो किम्' राज्ञेत्यादौ एकाचोऽपि राजशब्दात्परस्य सा भूत् । 'राज्ञो नु ते' । 'एकाच किम्' ? 'विदधते राजनि त्वे' । तृतीयादिः किम् ? 'न ददयी वाचम्' ॥

3714. The case-affixes of the Instrumental and of the cases that follow it have the acute accent, if the stem in the Locative Plural is monosyllabic.

The word सो (locative of सु) refers to the सु of the Locative plural

Thus वाचा विदुषः । Why do we say 'if the stem in the Locative plural is monosyllabic' ? Observe राज्ञो नु ते वरुणस्य तानि ब्रह्मणीन्तव सोम धाम । (Rig Veda I 91 3) because the stem in the Locative Pl. of राजन् is not monosyllabic, but dissyllabic, though here it is monosyllabic Why do we say 'monosyllabic' ? Observe विदधते राजनि त्वे (Rig Veda VI 1 13) Why do we say 'the Instrumentals and the rest' ? Observe न ददयी वाचम् (Rig Veda X 71 4) The plural of Locative being taken in the sūtra, the rule does not apply to त्वया and त्वयि ; as in

the plural of the Locative they have more than one syllable, though in singular locative their stem has one syllable

३७१५ । अन्तोदात्तादुत्तरपदादन्यतरस्यामनित्यसमासे । ६ । ५ । १६६ ॥

नित्याधिकारविहितसमासादन्यत्र यदुत्तरपदभन्तोदात्तमेकाच् ततः परा तृतीयादि विभक्ति-
रन्तोदात्ता वा स्यात् । परमवाचा ॥

3715 The same case endings may optionally have the acute accent, if the monosyllabic word stands at the end of a compound, and has acute accent on the final, when the compound can be easily unloosened

The phrases 'एकाच्' and 'तृतीयादिविभक्तिः' are understood here also. The *nitya* or *invariable* compounds are excluded by this rule. Thus परमवाचा, or परम-
वाचा, परमवाचे. or वाचे, परमवाच or वाच. So also परमत्ववा or त्ववा &c.

३७१६ । अञ्चेश्छन्दस्य सर्वनामस्थानम् । ६ । १ । १७० ॥

अञ्चः परा विभक्तिरुदात्ता । 'इन्द्रा दधीचः' । चाकित् पूर्वपदान्तोदात्तत्वं प्राप्तं तृतीया-
दिरित्यनुवर्तमानेऽसर्वनामस्थानवृत्त्या अस्यविधेयार्थम् । 'प्रतीचो वाहून्' ।

3716 In the Chhandas, the case-endings other than the arvanāmasthāna, get the acute accent when coming after añch.

In the Vedas, a stem ending in the word अञ्च, has the acute not only on the affixes previously mentioned, but on the accusative plural affix also. Thus इन्द्रा दधीचौ अस्यमि (Rig Veda I 84 13) Here the word दधीच had accent on धी by VI 1. 222, but by the present sūtra, the accent falls on the case affix अम् ॥

Though the anuvṛtti of 'Instrumentals and the rest' was understood here, the word asarvanāmasthāna has been used here to include the ending अम् ॥
As प्रतीचो वाहून् प्रतिभक्ष्येषाम् (Rig Veda X, 87 4).

३७१७ । ऊडिदंपदाद्यप्यसौ द्युभ्यः । ६ । १ । १७१ ॥

'ऊद्' 'इद्' 'पदादि' 'अप्' 'युम्' 'रे' 'दिव' इत्येभ्योऽसर्वनामस्थानविभक्तिरुदात्ता ।
ऊद् । प्रष्टोहः । प्रष्टोहा ॥

'+ उट्पृथग्यङ्ग्यकर्तव्यम् +' । इह मा भूत । अद्युवा । 'अद्युवा' । इदम् । 'पृथग्यङ्ग्यकर्तव्यम्' । अन्त्रादेशे न । 'अन्तोदात्तात्' इत्यनुवृत्तेः । न च तत्रान्तोदात्तताप्यस्तीति वाच्यम् ।
'इदमोऽन्त्रादेशेऽनुदात्तस्तृतीयादौ' (३५०) इति सूत्रेणानुदात्तस्याशेषविधायात् । 'प्र ते वभू' ।
'माभ्यां गा अमु' । 'पठचोमास्तृचिश्-' (३२८) इति षट् पदादयः । 'पृथग्यङ्ग्यभूमिः' ।
'दृ द्विर्न जिह्वा' । 'जायते मासिर्मासि' । 'मर्नप्रचन्ते द आ' । अप् । 'अपि फेने' । युम् ।
'अभ्रातेव पुंस' । रे । 'रा या व यम्' । 'रा यो धुर्ता' । दिव । 'दि वेदिवे' ॥

3717 The same (asarvanāmasthāna) case-endings have the acute accent, when the stem ends in 'vāh', also after *idam*, after *pad* &c. (upto 'nis' VI 1 63) after *apa*, *puns*, *rar* and *div*.

Thus (1) ऊद् —प्रष्टोहः, प्रष्टोहा ॥

Vart —In the case of ऊड the penultimate ऊ, should be taken. Therefore not here अद्युवा, अद्युवे ॥

(2) इदम्—एभिर्भित्तम् (Rig Veda IV 17 11).

Not so in anvādeśā (II 4 32 S 350), because the anuvṛtti of अन्तोदात्तात् is understood in this sūtra. Nor should it be said that there is final udatta in the case of anvādeśā इदम् also. Because in anvādeśā the अण् substitute of इदम् is expressly taught to be anudatta by II 4 32, and it can never be end-acute. Thus in the following Rik verse (Rig Veda IV. 32. 22) —प्र ते अम् विचक्षन् अस्मि गोपयो नपात् । माभ्या गा अनु शिञ्च ॥

Here आभ्या is used as अन्वादेश referring to अम् of the preceding line.

(3) पद &c. These are the six words पद, दत्, नस, मास, दृद and निश (VI 1 63, S 228). Thus पदभ्या भूमि । दद्भिर्न जिह्वा (Rig Veda X 68 6) जायते मासि मासि (Rig Veda X 52 3) मनश्चिन्ते दृद आ (Rig Veda I 24 12)

(4) अण् —as अणो केनेन (Rig Veda VIII 14 13)

(5) षंस —as अभातेष पुंसः (Rig Veda I 124 7)

(6) रे—as राया वयम् (Rig Veda IV 42 10) रायो धर्ता (Rig Veda V 15 1)

(7) दिव्—as दिवे दिवे (Rig Veda I 1 3)

३७१८ । अष्टनो दीर्घात् । ६ । १ । १८२ ॥

अष्टादिर्विभक्तिरुदात्ता । 'अष्टाभिर्दशभिः' ॥

3718 The asarvanāmasthāna case-endings after 'ashtan' 'eight' have acute accent, when it gets the form 'asitā

The word अष्टन् has two forms in the Acc pl and the other cases that follow it, namely अष्टा and अष्ट । The affixes of Acc pl &c, are udatta after the long form अष्टा and not after अष्ट । Thus अष्टाभिः (Rig Veda II 16 4) opposed to अष्टभिः, अष्टाभ्यः con अष्टभ्यः, अष्टासु con अष्टसु । The word अष्टन् has acute on the last syllable, as it belongs to the class of घृतादि words (Phit I 21), and by VI 1 180 the accent would have been on the penultimate syllable. This rule debars it.

३७१९ । शतुरनुमो नवजादा । ६ । १ । १७३ ॥

अनुम् यः शतुरत्यस्तदन्तादन्तोदात्तात्परा नवजादिश्च अष्टादिर्विभक्तिरुदात्ता स्यात् 'अच्छा रव' प्रथमा जानती । कथयते । 'अन्तोदात्तात्' किम् । दधती । 'अभ्यस्तानामादि' (३६७३) इत्याद्युदात्तः । 'अनुम्' किम् । तुदन्ती । एकादेशोऽत्र उदात्तः । अदुपदेशात्परत्वाच्छतुः 'लसार्थधातुकम्-' (३७०३) इति निघातः ॥

3719. After an oxytone Participle in *at* the feminine suffix 'i' (nadi) and the case endings beginning with vowels (with the exception of strong cases) have acute accent, when the participial affix has not the augment *n* (*z* *e* is not *ant*)

The word अन्तोदात्तात् 'after an oxytoned word' is understood here. Thus अकारव प्रथमा जानती (Rig Veda III 31 6). So also कथयते (III 2 80 S 2990)

If the participle is not an oxytone, the rule does not apply. As दधती, दधती । Here the accent is on the first syllable by VI 1 189 S 3673. Why do we say 'not having the augment नुम्' ? Observe तुदन्ती । Here also by VI

1 186 S 3730, after the root *सुद* which has an indicative *ञ*, in the Dhātupāṇa being written *सुद*, the sārvaadhātuka affix *ञत्* (*ञत्*) is anudatta. This anudatta *ञत्*, coalescing with the udatta *ञ* of *सुद* (VI I. 162), becomes udatta (VIII 2 5), and VIII 2. 1 not being held applicable here, the Participle gets the accent, and not the feminine affix.

३७२० । उदात्तयथो हल्पूर्वात् । ६ । १ । १७४ ॥

उदात्तस्थाने यो यथहल्पूर्वस्तस्मात्परा नदी असादिविभक्तिश्च उदात्ता भ्याम् । 'सुद्विचो सुत्तानाम्' । 'युधानो' । 'अस देवाय कथयते सवित्रे' ॥

3720 The same endings have the acute accent, when for the acutely accented final vowel of the stem, a semi-vowel is substituted, and which is preceded by a consonant.

Thus *सुद्विचो सुत्तानाम्* (Rig Veda I. 3 11), *यथा नेत्रो* (Rig Veda VII 76 7) *अस देवाय कथयते सवित्रे* (Rig Veda II 50 1) All these are *सुच्* ending words and have consequently acute accent on the final (VI. 1. 163).

३७२१ । नोङ् धात्वोः । ६ । १ । १७५ ॥

अनयोर्व्यङ्गः परे असादय उदात्ता न स्युः । अक्षयन्ध्या । 'सेत्पूजिन. सुभवे' ।

3721 But not so, when the vowel is of the feminine affix 'ॐ' (IV 1 66), or the final of a root

After the semi vowel substitutes of the udatta ऊ (IV 1. 66) or of the udatta final vowels of the root, when preceded by a consonant, the weak case-endings beginning with a vowel do not take the acute accent. Thus *अक्षयन्ध्या* 'अक्षयन्ध्या' *धीरबन्ध्या*, *धीरबन्ध्या* from *धीरबन्ध्*, which has acute accent on ऊ, because ऊङ् is udatta (III 1 3), and the ekadeśa of it, when it combines with the preceding vowel is also udatta (VIII 2. 5). The *ञ* substituted for ऊ before the ending *आ*, is a semi-vowel substitute of an udatta (उदात्तयथ), the affix after it would have become udatta by the last sūtra, but not being so, the general rule VIII 2 4 applies and makes it svarita. Let us take an example of a semi-vowel substitute of the vowel of a root (धातु यस्य)—*सुकल्ल्या*, *सकल्ल्या* and *खल्ल्या*, *खल्ल्या* from *सकल्ल* and *खल्ल* respectively formed by क्लिप् affix, the second member of the compound retaining its original accent, namely, the oxytone, the semi-vowel being substituted by VI 4 83. before the vowel case-endings. So also *सेत्पूजिन. सुभवे* (Rig Veda VI 66. 3)

३७२२ । ह्रस्वनुङ्भ्यां मत्तुप् । ६ । १ । १७६ ॥

ह्रस्वान्तादन्तोदात्ताच्च टश्च परो मत्तुडात् । 'यो अष्टिमाँ 'दन्तिमाँ इधमि' । नुट् । 'अक्षयन्तः कथयन्तु सखाय' । 'अन्तोदात्तात् किम् ? 'मा त्व विददियुमान्' ।

'+ स्वरविधौ व्यञ्जनमविद्यमानवत् + ' इत्येतदत्र नेष्यते । मृत्स्वो इन्द्रः । 'निदुत्यान्वा यवार्गहि' ॥

+ रेवञ्जान्ध + । रूढो इद्रवत् ॥

3722. The otherwise unaccented *mat* (*vat*) takes the acute accent, when an oxytoned stem ends in a light vowel, or the affix *मा* before it the augment *म* (VIII 2 16).

The word अन्तोदात्तात् is understood here also Thus

यो ऋ ऋषिर्मा र्जुदनिर्मा इयति (Rig Veda V 42 14) So also when मनुष् takes नुद्, as अक्षयवत्, अक्षयवतः कर्णवत् सखाय. (Rig Veda X 71 7) Here by VII 1. 76, the word अक्ष takes अनङ् and becomes अक्षन्, then is added नुद् by VIII 2 16, and we have अक्षन् न मनुष्. The preceding न् is elided. When the stem is not oxytone (antodatta) this rule does not apply as वैशुमान्. मात्वा विद्विषुमान् (Rig Veda II 42 2) The word वैशु has acute on the first syllable, as it is formed from वृश् with the affix उ (Un 1 10) which is क्ति (Un I 9) So the मनुष् retains its anudatta here. So also in the case of मरुत्वा the affix does not become acute, though the word मरुत् has acute on the final as the intervening त makes the उ of मरुत् heavy when the affix is added: the general maxim स्वरविधौ व्यजनमविद्यमानवत् does not apply here, because the very fact that न् is only taken as an exception, shows this, as मरुत्वा इन्द्र (Rig Veda III 47 1), निषुत्वा नका यथागहि (Rig Veda II 41 2),

Vart.—The affix मनुष्, become, acute after the heavy vowel of रे, as अरोर्वान् = रयिरस्यास्ति. There is vocalisation of य of रयि, as र इ इ, then substitution of one, as र इ, then gña, as रे in रेवान् इद्रेयत्. (Rig Veda VIII 2 13)

३७२३ । नामन्यतरस्याम । ६ । १ । १७७ ॥

मनुषि योऽखस्तदन्तादन्तोदात्तात्परो नामुदात्तो वा । 'चेतन्तो सुमतीनाम, "

3723. After an oxytoned stem which ends in a light vowel the genitive ending 'nām,' has optionally the acute accent

Thus :—चेतन्तो सुमतीनाम (Rig Veda I 3 11)

So also अग्नीर्नाम् or अग्नीनाम्, वायूर्नाम्, or वायूनाम् कर्तृर्नाम् or कर्तृनाम् (see VII 1 54)

३७२४ । इयाश्चन्द्रसि बहुलम् । ६ । १ । १७८ ॥

इयाःपरो नामुदात्तो वा । 'देवसेनानामभिभञ्जतीनाम्' । चेत्युक्तेर्नेह । 'जयन्तीना मुखतो वृन्' ॥

3724 In the Chbandas, the ending 'nām' has diversely the acute accent after the feminine affix 'i'

Thus देवसेनानाम् अभिभञ्जतीनीम्. (Rig Veda X 103 8) Sometimes it does not take place, as जयन्तीनाम् मरुतः (Rig Veda X 103 8).

३७२५ । षट्त्रिचतुर्भ्यां हलादिः । ६ । १ । १७९ ॥

इया एभ्यो हलादिर्वा भक्तिरदात्ता । 'आ वदभिर्हूयमान.' । 'त्रिमिषत्त्रं देव' ॥

3725 The case-endings beginning with a consonant, have the acute accent after the Numerals called *śat* (I 1 24), as well as after *tri* and *chatur*

The anuvritti of अन्तोदात्ताद् ceases, for the present rule applies even to words like पौषन् and नैवन् which are acute on the initial by Phit II 5 Thus पयस्यौम् षडभिः, षडभ्यः, पञ्चनीम् सप्तानीम् त्रिभिः, त्रिभ्यः, त्रयाणीम्, चतुर्णीम् (See VII 1 55) Why do we say 'before case-affixes beginning with consonants'? Observe चेतक

पञ्च (VI 1 167 and VII 2 99) आ वज्रिह्यमान. (Rig Veda II. 18. 4). त्रिभि-
त्य देव सविता (Rig Veda IX 67 26)

३७२६ । न गोश्वसाववर्णाडङ्कुङ्कुद्व्यः । ६ । १ । १८२ ॥

अथ प्राक्तन । 'गवा' श्रुता । 'गोभ्य' गातुम् । 'शुन'श्चिच्छेपम् । सो प्रथमेकवचनेऽवर्णा-
न्तात् । 'तेभ्यो' द्युचम । तेषां पाहि शुधी हवम् ॥

3726 The foregoing rules from VI 1 168 downwards have no applicability after *go*, and 'śvan' and words ending in them, nor after a stem which before the case ending of the Nominative singular has *a* or *ā*, nor after 'īā', nor after a stem ending in *anck*, nor after *krunch* and *krut*

Thus गवा, गव, गौभ्याम् as in गवा श्रुता (Rig Veda I 122 7) Here by VI 1 168, the case-endings would have got otherwise the accent, which is however prohibited. So also सुगौना, सुगौवे and सुगौभ्याम् । गोभ्यो गातुम् (Rig Veda VIII 45, 30) Here VI 1 169 is prohibited. So also शुने, शुने, श्वभ्याम्, परमशुना, परम-
शुने and परमश्वभ्याम् । शुनश्चिच्छेपम् (Rig Veda V 2 7) The word साववर्णा (सो अवर्णा) means 'what has अ or आ before सु (1st sing)' Thus 'येभ्यः', 'तेभ्यः', 'कभ्यः । तेभ्योद्युचम (Rig Veda V 79 7) तेषां पाहि शुधी हवम् (Rig Veda I 2 1) So also राजा, राजे, परमराजा । The word राज् is formed by क्तिप्, affix अट = अञ्च + क्तिन्, the prohibition applies to that form of this word wherein the nasal is not elided (VI 4 30) Thus प्राज्ञा, प्राज्ञभ्याम् । Where the nasal is elided, there the case ending must take the accent, as प्राज्ञा प्रा-
भ्याम् । कुड् is also a क्तिन् formed word. Thus कुड्वा, कुड्वे, परमकुड्वा । कुड् is derived from कृ 'to do' or from कृत 'to cut' by त्रिप, as कृता, कृते and परमकृता । Why has the word अचन् been especially mentioned in this sutra, when the rule would have applied to it even without such enumeration, because in the Nominative Singular this word assumes the form अचा and consequently it is साववर्णा. ? The inclusion of अचन् indicates that the elision of न should not be considered asiddha for the purposes of this rule. Therefore, the present rule will not apply to words like नृ and पितृ which in Nom. Sing. end in आ as ना and पिता after the elision of न् of अनङ् (VII 3 94). Thus the Locative Singular of नृ will be नरि by VI 1 168, this prohibition not applying, and the affix मत्तुप् will get udātta after पिता by VI 1 176 as पितृमान् । But rule VI I, 176 will be debarred by the present in the case of वृद्धवान्, because वृद्ध् is a साववर्णम् ॥

३७२७ । दिवो भल । ६ । १ । १८३ ॥

दिवः, परा भलादिर्विभक्तिर्नोदात्ता । 'द्युभिर्दुभिः' । 'भल' इति किम् । 'उप त्वाम्ने द्विषेद्विषे' ॥

3727 After {*dyu*} a case-ending beginning with *dh* or *sa* is unaccented.

Thus द्युभ्याम्, दुभिर्दुभिः (Rig Veda I 34. 8). This debars VI. 1 168, 171. Why do we say 'beginning with a भल् consonant'? Observe उपत्वाम्ने दिवः दिवो (Rig Veda I. 1 7).

३७२८ । नृ चान्यतरस्याम् । ६ । १ । १८४ ॥

नृ परा भलादिविभक्तिर्बोधात्ता । 'नृभिर्येमान्' ॥

3728. After *nri*, a case ending beginning with *bha* or *sa* is optionally unaccented

Thus नृभि or नृभिः, नृभ्यः, नृभ्यः, नृभ्याम्, नृभ्योम्, नृभ्यु, नृभ्युः । नृभिर्येमान् (Rig Veda IX 75 3) But not so नृभि, नृभिः ॥

३७२९ । तित्स्वरिणम् । ६ । १ । १८५ ॥

निगदव्याख्यातम् । 'कं नूनम्' ॥

3729 An affix having an indicatory *t*, is svarita *z c*, has circumflex accent

Thus विकीर्णम्, जिह्वीर्णम्, formed by घत (III 1 97) कार्यम्, हार्यम् with घयत (III 1 124) This is an exception to III 1 3 which makes all affixes ādyudātta. For exception to this rule see VI 1. 213 &c क्वनूनम् (Rig Veda I 38 2).

३७३० । तास्यनुदात्तेन्द्विदुपदेशाज्जसार्धधातुकमनुदात्तमहन्विडो । ६ । १ । १८६ ॥

अस्मात्पर जसार्धधातुकमनुदात्त स्यात् । तासि । कर्ता । कर्तरि । कर्तरि । प्रत्ययस्वराप-
वादोऽयम् । अनुदात्ते । य आस्ते । हित । 'अभि चष्टे अर्चतेभि' । अदुपदेशात् । पुरभुज,
चनस्यतम् । चित्स्वराऽप्यनेन बाध्यते । 'वर्धमानं स्वदमे' । 'तास्यादिभ्य' किम् । 'अभि वृ धे
मृणीत' । उपदेशग्रहणाच्चेह । 'हुतो वृत्राययार्थ' । 'लघहणम्' किम् । 'कतीह निघाना' ।
'सार्धधातुकम्' किम् । शिष्ये । 'अहन्विडो' किम् । दृते । यदधीते । + विटीन्धिखिदिभ्यो
नेति वक्तव्यम् + । इत्ये राज्ञा यतच्च 'अनुदात्तस्य च यत्र-' (३६५९) इति सूत्रे भाष्ये स्थितम् ॥

3730 The Personal-endings and their substitutes (III 2 124-126) are, when they are sārvaadhātuka (III 4 113 &c), un-
accented, after the characteristic of the Periphrastic future 'tāsi'
after a root which in the Dhātupāṭha has an unaccented vowel or
a 'n' (with the exception of 'hnun' and 'm') as indicatory letter,
as well as after what has a final 'a' in the Grammatical system of
Instruction (upadeśa).

Thus तासि, कर्ता, -कर्तरि, कर्तरि, this debars the affix accent (III 1 3)
Anudāttat —as, आस, —आस्ते, वस, —वस्ते । हित —वृड् —सूते श्रीद्—शेते, अभिचष्टे
अर्चतेभि. (Rig Veda VII 104 8) अत उपदेश —as तु दत, नु दत, प चत, प ठत ।
पुरभुजा चनस्यतम् (Rig Veda I 3 1) A root taking शप् (अ) is considered as
taught (upadeśa) as if ending with an अ, as the indicatory letters श् and ण्
are disregarded on the maxim अनुबन्धस्यानेकान्तिकत्व (= अनवयवत्व) । Thus यचमान,
यजमान । The augment मुक् is added by आने मुक् VII 2 82 which may be
explained in two ways, *first*, the augment मुक् is added to the final अ of the
base (ang) when आन (आनच् &c) follows, or *secondly*, the augment मुक् is
added to the base (upa) which ends in अ, when आन follows. In the first case
मुक् becomes part and parcel of अ, and therefore अदुपदेश will mean and include
मुक् अ having such मुक्, on the maxim यदागमास्तदुपगोभूतास्तदुपहणो न गृह्यते 'That

to which an augment is added denotes, because the augment forms part of it not merely itself, but it denotes also whatever results from its combination with that augment.' Therefore मुक् will not prevent the verb becoming ऋदुपदेशः । But if secondly मुक् be taken as part of the base which ends in ऋ, then the लसार्थधातुक does not follow an ऋदुपदेशः, because झ intervenes. But we get rid of this difficulty by considering मुक् augment as Bahiranga and therefore asiddha when the Antaranga operation of accent is to be performed. The augment मुक्, (म) in the last two examples consequently does not prevent the application of the rule. Though the affix ज्ञानच् has an indicative झ, yet वित् accent (VI 1 163) is debarred by this rule, as it is subsequent. As वर्धमान स्वे दमे (Rig Veda I 1 8)

Why do we say after तासि &c. Observe ऋमिष्ये ऋणीत (Rig Veda III 6 10) चिन्वन्ति । The vikarama ऋनु is वित् (I 2 4) with regard to operations affecting the prior term, and not those which affect the subsequent. Therefore though ऋनु is considered as वित् for the purposes of preventing the gupā of the prior term for it will not be considered so for the purposes of subsequent accent. Or the word वित् in this sūtra may be taken as equal to ऋदुपदेशः and not the आतिदेशिक वित् like ऋनु । Why do we use the word upadesa? So that the rule may apply to च वाचः, पचामः, but not to वृत्, वृत् the dual of वृत् which ends in न् in upadesa, though before तस् and यस् it has assumed the form वृ । Therefore वृत्, वृत्तः । वृत्तेश्वाययर्वा (Rig Veda VI 60 6). Why do we use the word ल (Personal endings) Observe कर्त्तृह निघ्नाना formed by ज्ञानच् added to वृत् (III, 2 128), which not being a substitute of लट्, is not a personal ending like ज्ञानच् । Why do we use the word Sārvadātuka? Observe शिष्ये, शिष्योते शिष्यरे । Why do we say with the exception of हनुक् and वृक्? Observe हनुते, यद अधीते ॥

Pāṭika —Prohibition must be stated of वित् ईन्ध, and वित् । Thus वृन्दे राजा (Rig Veda VII 8 1)

This is explained in the Mahābhāṣya on sūtra VI 1. 161. S. 3651.

३७३१ । आदिः सिचोऽन्यतरस्याम् । ६ । १ । १८७ ॥

सिचन्तस्यादिङ्दासो वा । 'यासिष्टं वर्तिरत्रिजने ॥

3731. In 'sich' Aorist, the first syllable may optionally have the acute accent

The word उदात्त is understood here. Thus, मा हि कौष्टात्, मा हि काष्टात् ; मा हि लौविष्टात् or मा हि लाविष्टात् ॥ So also यासिष्टं वर्तिरत्रिजने (Rig Veda VII. 40 E and VII. 67 10)

३७३२ । यलि च सेटीङन्तो वा । ६ । १ । १८६ ॥

सेति ऋजन्ते पदे इदुदात्तः अन्तो वा आदिर्वा स्यात् । यदा नेते अयसदा 'लिति' (३६७६) इति प्रत्ययात्पूर्वमुदात्तम् । लुक्विधः । अत्र अन्तरोऽपि पर्यायेणादाताः ॥

3732 Before the ending *the* of the Perfect, second person singular, when this ending takes the augment *i*, the acute accent falls either on the first syllable, or on this *i*, or on the personal ending

Thus लुल्लिखि, लुल्लिखि, लुल्लिखि, and लुल्लिखि । As लुल्लिखि has an indicator ल the syllable preceding the affix may have also the accent (VI 1 193). Thus we get the four forms given above. In short, with ल termination, the accent may fall on any syllable. When the ल is not लृट्, the accent falls on the root and we have one form only by लिट् accent (VI 1. 193 S. 3676) — ययौय ॥

३७३३ । उपोत्तम रिति । ६ । १ । २१७ ॥

रित्यन्ययन्तस्योपोत्तममुदात्त स्यात् । 'यदाहवनीये ॥

इति प्रत्ययस्वराः ॥

3733 What is formed by an affix having an indicator *ra* has acute" on the penultimate syllable, the full word consisting of more than two syllables.

A penultimate syllable can be only in a word consisting of three syllables or more. Thus कर्णोत्थम् and दूरलोत्थम् formed by लोत्थम् (III 1 96), पटुलोत्थम्, मटुलोत्थम् by लोत्थम् (V. 3 19) यदाहवनीये ॥ This debars III. 1 3

Here end Affix-accents

अथ समासस्वराः ।

CHAPTER IV

ACCENT OF COMPOUNDS

३७३४ । समासस्य । ६ । १ । २२३ ॥

अन्त उदात्त स्यात् । 'यज्ञप्रियम्' ॥

3734 A compound word has the acute on the last syllable.

Thus यज्ञ प्रिय (Rig Veda I 4 7) The consonants being held to be non-existent for the purposes of accent, the udatta will fall on the vowel though it may not be final, the final being a consonant

३७३५ । अन्तीहो प्रकृत्या पूर्वपदम् । ६ । २ । १ ॥

उदात्तस्वोरतयोगि पूर्वपदं प्रकृत्या स्यात् । 'सत्यश्चित्रश्च वस्तमः' । 'उदात्तः' इत्यादि किम् । अर्धानुदात्ते पूर्वपदे समासान्तोदात्तत्वमेव यथा स्यात् । समपाठः ॥

3735 In a Bahuvrīhi, the first member preserves its own original accent.

The word पूर्वपदम् means here the accent—whether udatta or svarita—which is in the first member प्रकृत्या means, 'retains its own nature, does not become modified into an anudatta accent' By the last rule the final of a compound gets the accent, so that all the preceding members lose their accent, and become anudatta, as in one word all syllables are unaccented except one, VI 1 15b. Thus the first member of a Bahuvrīhi would have lost its accent and become anudatta, with the present sūtra commences the exceptions to the rule that the final of a compound is always udatta. Thus सत्यश्चित्रश्च वस्तमः ॥

The words udātta, and svarita are understood in this aphorism. Therefore if *all* the syllables of the pūrvapada are anudātta, the present rule has no scope there, and such a compound will get udātta on the final by the universal rule enunciated in VI I 223. Thus समभार्गः, here सम being *all* anudātta, the accent falls on न ॥

३७३६ । तत्पुरुषे तुल्यार्थतृतीयासम्प्रत्ययमानाव्ययद्वितीयाकृत्याः । ६ । २ । २ ॥

सम्प्रत्यये पूर्वपदभूतास्तीत्युक्ते प्रकृत्या । तुल्यश्वेतः । 'कृत्यतुल्याख्या अकृत्या' (७४६) इति तत्पुरुषः । किरिया काणः किरिकाणः । 'पुन्यन्मन्थत्सर्वम्' । मन्दयति मादके इन्द्रे सखेति सम्प्रतीतत्पुरुषः । शस्त्रो श्यामा ॥

'+ अव्यये नञ्कुनिपातानाम् + ' । अव्ययो वा श्वः । 'परिगणनम्' किम् । स्नात्वाकालकः । सुहृत्सुखम् भोज्याणाम् ॥

3736 In a Tatpuruṣa, the first member preserves its original accent, when it is a word (1) meaning 'a resemblance', or (2) an Instrumental or (3) a Locative or (4) a word with which the second member is compared, (5) or an Indeclinable, or (6) an Accusative, or (7) a Future Passive Participle.

Thus (1) तुल्यश्वेतः । This is a Karmadhāraya compound formed under II. 1. 68, S 749 and तुल्य being formed by यत् is acutely accented on the first (VI 1 216).

(2) When the first member is in the Instrumental case, as —किरिकाणः (II. 1 30) किरि. is formed by the Unādi affix कृ to कृ (Up IV 143), and it being treated as a कृत् (Un IV 142) has udātta on the final

(3) When the first member is a word in the Locative case, as पतयन्मन्थत्सखम् (Rig Veda I 4 7) । Here मन्थत्सखम् is a Locative Tatpuruṣa compound मन्थयति is an epithet of इन्द्रः । मन्थयति = मादके = इन्द्रे सखम् ॥

(4) When the first member is a word with which the second member is compared, as —शस्त्रो श्यामा ॥ These compounds are formed by II 1 55. शस्त्रो is formed by Gaurādi कृष् and is final acute

(5) When the first member is an Indeclinable as, अयज्ञोवायसः । (Rig Veda VI. 67 9). The Indeclinable compound has udātta on the first, it is formed by II. 2 5

Vārt —In cases of Indeclinable compounds, the rule applies only to those which are formed by the negative Particle अ, by कु and by Particles (nipāta) Though नञ् is one of the Nipātas, its separate mention indicates that नञ् accent debars even the subsequent कृत accent as अक्षरणि (III 3 112, S 3389). Therefore, it does not apply to स्नात्वाकालकः which has acute on the final and belongs to Mayūrvanśakadi class

(6) When the first member is in the accusative case, as. —सुहृत्सुखम् । They are formed by II 1 29 सुहृत् belongs to वृद्धोदरादि class and is acutely accented on the last

(7) When the first member is a Kṛitya formed word, as, भोज्याणाम् । The compounding is by II 1 68. भोज्य is formed by यञ् and has svarita on the final (VI 1 185)

३७३७ । वर्णो वर्णेष्वनेते । ६ । २ । ३ ॥

वर्णवाचिन्पुनरप्ये इत्यनेति वर्णवाचि पूर्वपदं प्रकृत्या तत्पुनरे । कण्ठासारङ्गः । लोहितः कल्माषः । कण्ठाग्रयोः नक्प्रत्ययान्तः । लोहितग्रन्थ इत्यन्तः । 'वर्ण' किम् । परमदण्डः । 'वर्णेषु' किम् । कण्ठातिताः । 'अनेते' किम् । कण्ठेति ॥

3737. The first member of a Tatpurusha preserves its original accent, when a word denoting color is compounded with another color-denoting word, but not when it is the word *eta*

Thus कण्ठासारङ्गो, लोहितकल्माषः । कण्ठ is formed by नक् affix (Un III 4) and has acute on the final (III 1, 3) लोहितः is formed by the affix तन् added to रुह (Un III 94) and has acute on the first (VI 1 197).

Why do we say 'color-denoting word'? Observe वरमकण्ठा (VI 1 223) Why do we say 'with another color denoting word'? Observe कण्ठातिताः (VI 1 223) Why do we say 'but not when it is इत' ? Observe कण्ठेति । The compounding takes place by II 1, 69

३७३८ । माधवस्ययोः प्रमाथे । ६ । २ । ४ ॥

इत्येवमस्ययोः प्रमाथवाचिनि तत्पुनरे पूर्वपदं प्रकृत्या त्वत् । अरित्रमाधमुदकम् । तत्प्रमाथमित्यर्थः । मेतलस्यम् । माधवगणे दीयते तत्प्रमित्यर्थः । अरित्रस्य इत्यन्तः । प्रमाथनिवृत्तावरिषोदमात्रं न पुनरावाप्त इव । 'प्रमाथे' किम् । वरममाधम् ॥

3738 The first member of a Tatpurusha preserves its original accent, when the second term is 'gādha' or *lavana*, and the compound expresses a 'measure or mass'

Thus अरित्रमाधमुदकम् 'water as low or fordable as an Aritra i. e. of the depth of a pebble.' मेतलस्यम्, 'as much salt as may be given to a cow' These are Genitive Tatpurusha compounds अरित्र is formed by the affix इन् added to अ (III 2 184), and has acute on the middle (III. 1, 3): मेत is formed by डे (Un II 68) and has acute on the final मेत । The word प्रमाथ here denotes 'quantity,' 'measure,' 'mass,' 'limit,' and not merely the length. The power of denoting measure by these words is here indicated by and is dependent upon accent.

When not denoting प्रमाथ we have वरममाधम् (S 3734).

३७३९ । दाम्नायं दायाने । ६ । २ । ५ ॥

तत्पुनरे प्रकृत्या । धनदायादः । धनस्यः अनुप्रत्ययान्तः प्रत्ययस्वरिवायुदात्तः । 'दायात्यम्' किम् । परमदायादः ॥

3739 In a Tatpurusha compound, having the word *dayada* as its second member, the first member denoting inheritance preserves its original accent.

Thus धनदायादः, धनदायादः । The word धन is derived by adding न् to धा (Un II 81) Though the Upādī Sutra II 81 ordains न् after the root धा preceded by नि, yet by the rule of अनुप्रत्यय (III 3 1) it comes after धा, also when it is not preceded by नि, and धन has acute on the first (III I 3).

Why do we say 'when meaning inheritance' ? Observe परमदावादः (VI. 1. 223) taking the final acute of a compound.

३७४० । प्रतिबन्धि चिरकच्छयोः । ६ । २ । ६ ॥

प्रतिबन्धवाचि पूर्वपद प्रकृत्या यतयोः परतस्तत्पुङ्गे । गमनचिरम् । व्याहृणकच्छम् । गमने कारणाविकलतया चिरकासभावि कच्छयोगि वा प्रतिबन्धि जायते । 'प्रतिबन्धि' किम् । सूत्रकच्छम् ॥

3740 In a Tatpuruṣa compound, having the words *chira* or *krichchhva* as its second member, the first member, when it denotes that which experiences an obstacle, preserves its original accent.

Thus गमनचिरम्, or व्याहृणकच्छम् । The words गमन and व्याहृणक are formed by ल्युट् affix, and have lited accent (VI. 1 193) This compound belongs either to the class of Mayūra-vyāṣakāḍī (II 1 72), or of an attribute and the thing qualified When going to a place is delayed owing to some defective arrangement or cause, or becomes difficult, there is produced an obstacle or hinderance, and is called गमनचिरं or गमनकच्छम् । Why do we say 'which experiences a hinderance' ? Observe सूत्रकच्छम् ॥

३७४१ । अपदेशे । ६ । २ । ७ ॥

व्यासवाचिनि पदशब्द उत्तरपदे पूर्वपदप्रकृत्या तत्पुङ्गे । सूत्रपदेन प्रस्थितः । उच्चारपदेन । सूत्रशब्दो घञन्तः उच्चारशब्दो घञन्त 'वाच-' (३८७८) आदिस्वरैरान्तोदासः । 'अपदेशे' किम्, विष्णुपदम् ॥

3741. In a Tatpuruṣa compound, the first member preserves its original accent, when the second member is the word *pada* denoting 'a pretext'

The word अपदेश means 'a pretext,' 'a contrivance' Thus सूत्रपदेन प्रस्थितः उच्चारपदेन प्रस्थितः । Gone on pretext of voiding urine or excreta

The word सूत्र is derived by adding the affix छ्त्रन् to the root मुञ्, the छ् being substituted for उच् of मुञ्, (Up IV 163), and has acute on the first (VI. 1 197) or it may be a word formed by घञ् to the root सूत्रयति । The word उच्चार is also formed by घञ् and by VI 2 144, S 3878, has acute on the final The compounding takes place by II 1 72 or it is an attributive compound.

Why do we say 'when meaning a pretext' ? Observe विष्णोः पदम् = विष्णुपदम् ॥

३७४२ । निवाते वातत्राणे । ६ । २ । ८ ॥

निवातशब्दे परे वातत्राणवाचिनि तत्पुङ्गे पूर्वपद प्रकृत्या । कुटीनिवातम् । कुट्टानिवातम् । कुटीशब्दो गौरादिकीवन्तः । कुट्टाशब्दो ङगन्तः । यगन्तः इत्यन्ते । 'वातत्राणे' किम् । राजनिवाते वसति । निवातशब्दोऽयं कठ पात्रम् ॥

3742 In a Tatpuruṣa compound, the first member preserves its original accent, when the second member is the word 'nivāta' in the sense of 'a protection from wind.'

Thus कुत्रोव निवात = कुट्टीनिवातम् 'a hut as the only shelter from the winds'. So also कुट्टीनिवातम् or कुट्टीनिवातम्. The word निवात is an Avyayibhāva compound = वातस्य अभायः (II 1. 6) or a Bahuvrīhi = निवृत्तो वातोऽस्मिन्. The word कुट्टीनिवातम् &c, are examples of compounds of two words in apposition कुट्टी is formed by कृत् (IV. 1. 41) and has acute on the last (III. 1. 3). Some say that कुट्टी is derived from कु by adding यत् with the augment इक् and treating it as कित्, it has the acute on the first, others hold that it is derived by the affix इक् to कु and the affix has the accent. The इ here is not indicatory but part of the affix.

Why do we say when meaning 'a shelter from wind'? Observe राजनिवाते वसति = 'he lives under the shelter of the king.' Here निवात = पार्श्व, or vicinity.

३७४३ । शारदेषु नार्तवे । ६ । २ । ९ ॥

कृत्वा भवमार्तवम् । तदन्यथाचिन्ति शारदशब्दे परे तत्पुरुषे पूर्वपदं प्रकृतिस्वरं स्यात् । रज्जु शारदमुद्रकम् । शारदशब्दे नूतनाये । तस्यास्त्वदविग्रहः । 'रज्जुं सदा उद्धृतम्' । रज्जुशब्दे 'रज्जुमुद्रक' इत्याद्युदात्तो व्युत्पादितः । 'जनार्तवे' किम् । उत्तमशारदम् ॥

3743. In a Tatpuruṣa compound, the first member preserves its original accent, when the second member is the word 'Sārad' having any other sense than that of 'autumnal'.

The word नार्तव means appertaining to season (ऋतु) i. e., when the word शारद does not refer to the season of शरत् or autumn. Thus रज्जुशारदमुद्रकम् 'fresh drawn water'. The word शारद means here 'fresh,' 'new' and it forms an invariable compound. The word रज्जु is formed by ङ affix added to रज्ज् (Un. I 15), the ङ being elided. The affix ङ is treated as नित् (Un. I, 9) and the accent falls on the first syllable (VI I 197).

Why do we say 'when not meaning autumnal'? Observe उत्तमशारदम् the best autumnal grass &c' (VI I 223).

३७४४ । अध्वर्युः कषाययोजनो । ६ । २ । १० ॥

शतशोः परतो जातिवाचिनि तत्पुरुषे पूर्वपदं प्रकृतिस्वरम् । कठाध्वर्युः । दैवारिककषायम् । कठशब्दः कषायजनः । तस्मात् - 'वैश्वस्ययान्ते प्राप्तिभ्यश्च' (१४८४) इति शिनेः 'कठशरकाल्लुक्' (१४८९) इति लुक् । द्वारि नियुक्त इति ठक्कान्तेदात्तो दैवारिकशब्दः । 'जातो' किम् । परमाध्वर्युः ॥

3744. In a Tatpuruṣa compound denoting a genus, the first member preserves its original accent, when the second member is the word अध्वर्युः or कषायः ॥

Thus कठाध्वर्युः. This is an Appositional compound denoting 'genus or kind,' with a fixed meaning. कठ is derived by ऋ affix (III I. 34), and to it is added the Taddhita affix शिनि (IV 3. 104 S 1484), in the sense of कठेन प्रोक्तं (IV 3 101), and the affix is then, elided by IV. 3, 107, S. 1487.

So also दैवारिककषायम्. This is a Genitive compound. The word दैवारिक is formed by ठक् affix added to द्वार and has acute on the final (VI. 1 165). Why, do we say 'when meaning a genus'? Observe, परमाध्वर्युः, परमकषायः. (VI. 1 223),

३७४५ । सदृशप्रतिरूपयोः सादृश्ये । ६ । २ । ११ ॥

अनयोः पूर्वं प्रकृत्या । पितृसदृशः । 'सादृश्ये' किम् । परमसदृशः । समासार्थेऽत्र पूज्यमानता न सादृश्यम् ॥

3745 In a Tatpurusha compound expressing resemblance with some one or something, the first member preserves its original accent, when the second member is 'sadrīśa' or 'pratirūpa.'

Thus पितृसदृशः The word पितृ is formed by Upadī affix सूच् (Up II. 95) and is finally accented. Why do we say 'when meaning resemblance'? Observe परमसदृशः. (VI 1 223): here the sense of the compound is that of 'honor' and not 'resemblance'

३७४६ । द्विगौ प्रमाणे । ६ । २ । १२ ॥

द्विगालुत्तरपदे प्रमाणवाचिनि तत्पुरुषे पूर्वपदं प्रकृतिस्वरम् । प्राच्यसप्तसमः । सप्त समाः प्रमाणमस्य । 'प्रमाणे' लो द्विगोर्नित्यम्+ इति मात्रचो लुक् । प्राच्यशब्द आद्युदात्तः । प्राच्यपचासी सप्तसमश्च प्राच्यसप्तसमः । 'द्विगौ' किम् । ब्रीहिप्रत्ययः । 'प्रमाणे' किम् परमसप्तसमम् ॥

3746 In a Tatpurusha compound denoting 'measure or quantity', the first member preserves its original accent, when the second member is a Dvigu

Thus प्राच्यसप्तसमः । The word सप्तसमः = सप्तसमाः प्रमाणमस्य, the affix मात्रच् denoting 'measure' (V 2 37 S 1838) is elided (See V 2 37 S 1838 Vart) प्राच्य पचासी सप्तसमश्च = प्राच्यसप्तसमः. 'an Eastern seven years old', प्राच्य has acute on the first. Why do we say 'before a Dvigu'? Observe ब्रीहिप्रत्ययः । Why do we say 'when denoting measure?' Observe परमसप्तसमम् ।

३७४७ । गन्तव्यपण्यं वाणिजे । ६ । २ । १३ ॥

वाणिज्यशब्द परे तत्पुरुषे गन्तव्यवाचि पण्यवाचि च पूर्वपदं प्रकृतिस्वरम् । मद्रवाणिजः सप्तमीसमासः । मद्रशब्दे रक्प्रत्ययान्तः । 'गन्तव्य' इति किम् । परमवाणिजः ॥

3747 Before the word 'vāñij' 'a trader,' the first member of a Tatpurusha preserves its accent, when it is a word specifying the place whither one has to go, or the ware in which one deals.

Thus मद्रवाणिजः = मद्रादिषु गत्वा व्यवहरन्ति 'the Madra-merchants : i. e. 'who trade by going to Madra.' All these are Locative compounds. मद्र is derived by रक् affix (Up II 11) and is acutely accented on the last (VI 1 185). In the sense of पण्य we have गोवाणिजः 'a dealer in cows,' गो is finally accented (Up II. 67)

Why do we say 'the place whither one goes, or the goods in which one deals?' Observe परमवाणिजः ॥

३७४८ । मात्रोपज्ञोपक्रमच्छाये नृप मन्त्रे । ६ । २ । १४ ॥

मात्रादिषु परतो नप सक्वाचिनि तत्पुरुषे स्यात् । भिक्षायास्तुत्या प्रमाणं भिक्षामात्रम् । भिक्षाशब्दे 'गुरोश्च हल (३२८) इत्यप्रत्ययान्तः । पाणिन्युपज्ञम् । पाणिभिश्च आद्युदात्तः ।

नन्दोपक्रमम् । नन्दशब्दः । पचाद्यजन्तः । इषुच्चायम् । इषुशब्द आद्युदात्तो नित्वात् । 'नपु सके' किम् । कुञ्चकाया ॥

3748 The first member of a Tatpuruṣa preserves its accent before the words 'mātrā,' 'upajñā,' 'upakrama,' and 'chhāyā' when these words appear as neuter.

Thus भिर्ज्ञाःमात्रः । The word मात्रा is here synonymous with तुल्य, the phrase being = भिर्ज्ञायास्तुल्यप्रमाणा, and is a Genitive compound. The word भिर्ज्ञा is derived from भिज्, by the feminine affix ज्ञा (III 3 103 S 3280), and has acute on the final (II 1 3). So also with उपज्ञा, as पाणिन्युपक्रम (see II 4 21). All these are Genitive compounds. The word पाणिनि is acutely accented on the first. So also with उपक्रम, as नन्दोपक्रमणि सानानि । The word नन्द is formed by ञच् (III 1 144). The Tatpuruṣa compounds ending in उपज्ञा and उपक्रम are neuter by II 4 21. So also with छाया, as इषुच्चायम् । The word इषु is derived from इष् by उ affix (Un I, 13), and it being treated as नित् (Un I 9) the acute falls on इ the first syllable (VI I 197). The compound is a Genitive Tatpuruṣa—इषुणा छाया, and it is Neuter by II 4. 22. When the compound is not a Neuter we have कुञ्चकाया (II, 4 25).

३७४८ । सुखप्रिययोर्हिते । ६ । २ । १५ ॥

यतयो परयोर्हितवाचिनि तत्पुञ्चे तथा । गमनप्रियम् । गमनसुखम् । गमनशब्दे नित्स्वरः 'हिते' किम् । हरमसुखम् ॥

3749 The first member of a Tatpuruṣa preserves its accent when the second term is *sukha* or *priya*, and the sense is 'to feel delight, or is good.'

Thus गमनसुखम् 'the pleasure of going' गमनप्रियम् । These are appositional compounds. The word गमन is formed by लुट् affix and has acute on the syllable preceding the affix (VI I 193). The word *sukha* and *priya* have the sense of 'हित' or 'well' 'good,' 'beneficial,' &c. when the thing denoted by the first term the cause of pleasure or delight. When this is not the sense we have हरमसुखम् ॥

३७५० । प्रीतिः च । ६ । २ । १६ ॥

प्रीतिः सस्यायां प्रागुक्तम् । 'प्रीति' किम् । राजसुखम् ॥

3750 The first member of a Tatpuruṣa preserves its accent, the second term being *sukha* or *priya* in the sense of 'agreeable to one, or desired.'

Thus ब्राह्मणसुखं पायस 'the sweetmilk desired by or agreeable to the Brahmanas,' क्षात्रप्रियोऽनध्याय &c. The words ब्राह्मण and क्षात्र have acute on the final being formed by the affixes ञच् and क् respectively (V 4 62 and III I 3). When not meaning agreeable to or desired, we have राजसुखम्, ॥

३७५१ । स्व स्वामिनि । ६ । २ । १७ ॥

स्वामिशब्द परे स्ववाचि पूर्वपदं तथा । गोस्वामी । 'स्वम्' किम् । परस्वामि ॥

3751. In a Tatpurusha compound, having the word 'svā. min' as its second member, the first term, when it denotes the thing possessed, retains its original accent

Thus गोस्वामी । When the first member is not a word denoting possession, we have परमस्वामी ॥

३७५२ । पत्यावैश्वर्ये । ६ । २ । १८ ॥

'दसूना यद्वपतिर्दमे' ॥

3752 In a Tatpurusha ending in *pati* when it means 'master' or 'lord,' the first member preserves its original accent

Thus दसूना यद्वपतिर्दमे (Rig Veda I 60 4). The word यद्व is formed by य (III I 144) and has acute on the final (III I 3).

३७५३ । न भूवाक्विद्विधिषु । ६ । २ । १९ ॥

यतिशब्दे परे येभ्यश्चवाचिनि तत्पुण्ये नैकानि प्रकृत्या । भुवः पतिर्भुवति । वाक्पतिः । विद्वपतिः । दिधिषुपतिः ॥

3753. The words भू, वाक्, चिह्, and दिधिषू, however, do not preserve their original accent in a Tatpurusha, when coming before the word *pati* denoting 'lord'

This debars the accent taught by the last aphorism Thus भुवति, वाक्पतिः, विद्वपतिः, दिधिषुपतिः ॥ All these are Genitive compounds and are finally accented by VI. I 223

३७५४ । वा भुवनम् । ६ । २ । २० ॥

उक्तविषये । भुवनपतिः । 'भूभुवस्विभ्यः' इति व्युत्पत्तो भुवनशब्दः ॥

3754 The word *bhuvana* may optionally keep its accent in a Tatpurusha, before *pati* denoting 'lord'

Thus भुवनपति or भुवनपति । The word भुवन is formed by व्युत् (U. II. 80), and has acute on the first (VI. I 197)

३७५५ । आशङ्काबाधनेदीयस्स संभावने । ६ । २ । २१ ॥

अस्तिस्वाध्यवसायः संभावनम् । गमनाशङ्कामति । गमनाशङ्काम् । गमनेदीयः । गमनशङ्कयत आवाध्यते निकटतरमिति वा संभाव्यते । 'संभावने' किम् । परमनेदीयः ॥

3755 Before आशङ्क, आवाध, and नेदीयस्, the first member in a Tatpurusha compound preserves its original accent, when it treats about a supposition.

The word संभावनम् = अस्तिस्वाध्यवसायः 'the hesitation about the existence of a thing.' Thus गमनाशङ्कं वर्तते 'one fears the journey'. Similarly गमनाशङ्कं वर्तते = गमनं बाध्यते इति संभाव्यते 'it has stepped in as an obstacle to journey.' Similarly गमनेदीयं वर्तते = गमनमिति निकटतरमिति संभाव्यते 'the journey stands directly before.'

Why do we say 'when a supposition is meant' ? Observe परमनेदीयः । All the above words are formed by लृट् affix and have लित् accent. (VI 1 193).

३७५६ । पूर्व भूतपूर्व । ६ । २ । २२ ॥

आद्यो भूतपूर्व आद्यपूर्वः । पूर्वशब्दो वृत्तिविषये भूतपूर्वो वर्तते । 'भूतपूर्व' किम् । परमपूर्वः ॥

3756 The first member of a Tatpurusha compound preserves its original accent when the word 'pūrva' is the second member, and the sense is 'this had been lately—'

Thus आद्यो भूतपूर्वः = आद्यपूर्व 'formerly had been rich' The compound must be analysed in the above way The compounding takes place by II 1 57 or it belongs to Mayūra vyansakādi class

Why do we say when meaning 'had been lately' Observe परमपूर्व, which should be analysed as परमेषासौ पूर्वश्चेति । If it is analysed as परमो भूतपूर्वः then it becomes an example under the rule and not a counter-example In order therefore, to make this rule applicable we must know the sense of the compound

३७५७ । सविधसनीहसमर्थादसवेशसद्वेषु समीप्ये । ६ । २ । २३ ॥

यसु पूर्व प्रकृत्या । मद्रसविधम् । गान्धारसनीहम् । काश्मीरसमर्थादम् । मद्रसवेशम् । मद्रसद्वेषम् । 'समीप्ये' किम् । सह मर्थादया समर्थादं क्षेत्रम् । क्षेत्रसमर्थादम् ॥

3757. The first member of a Tatpurusha compound preserves its original accent, when the second member is सविध, सनीह, समर्थाद, सवेश, and सद्वेष in the sense of 'what can be found in the vicinity thereof'

Thus मद्रसविधम्, गान्धारसनीहम्, काश्मीरसमर्थादम्, मद्रसवेशम् and मद्रसद्वेषम् । The accents of these words have been taught before in Sūtras VI 3 12, 13 The words सविध &c., are derived from सह विधया &c., but they all mean 'in the vicinity' मद्रसविधः = मद्राणां समीप्यम् । Why do we say 'when meaning in the vicinity thereof' Observe सह मर्थादया वर्तते = समर्थादं क्षेत्रम् 'a field having boundary' क्षेत्रसमर्थादं = क्षेत्रसमर्थादम् 'the bounded field of Chaitra'

३७५८ । विस्पष्टादीनि गुणवचनेषु । ६ । २ । २४ ॥

विस्पष्टकटुकम् । विस्पष्टशब्दो 'गतिमन्तरः' (३७८३) इत्याद्युदात्तः । 'विस्पष्ट' इति किम् । परमवचनम् । 'गुण-' इति किम् । विस्पष्टब्राह्मणः । विस्पष्ट । विचित्र । व्यक्त । संपन्न । पवित्र । कुशल । चपल । निपुण ॥

3758 The words 'vispashta' &c preserve their accent when followed by an Adjective word in a compound

Thus विस्पष्ट कटुकम् । The compounding takes place by II 1. 4 and it should be analysed thus विस्पष्ट कटुकम् ।

The word विस्पष्ट has acute on the first by VI 2 49. The word (2) विचित्र is also acute on the first as it gets the accent of the Indeclinable Some read the

word as विसृज्य, which being a Bahuvrīhi has also first acute. The word (3) लवण has svarita on the first by VIII 2 4. The remaining words of this class are (4) सवर्ण, (5) पटु or कटु, (6) पवित्र, (7) कुशल, (8) लघु and (9) निपुण. Of these, the word सवर्ण has acute on the final by VI 2 144, पटु is formed by ड (Un 1 18), which being considered as नित् (Un 1 9), it has acute on the first पवित्र is formed by कृ to the root पद्, and is finally acute (VI 2 144) कुशल has accent on the final, being formed by a kṛt affix (कुशान् लाति=कुशल, ला आदाने, or Un I 106) लघु being formed by a कृत् affix (Un I 111), has acute on the final (VI 1 163), for कृत् is understood in the Unadī sūtra Un I 111 from sūtra Un I. 106. The word निपुण has acute on the final by VI 2 144, being formed by क् affix added to पुण् &c

Why do we say 'of विसृज्य &c, ? Observe परमस्वर्यम् having acute on the final. Why do we say 'when followed by a word expressing a quality' ? Observe विसृज्यब्राह्मणम्. ॥

३७५९ । अज्यावमकन्यापवत्सु भावे कर्मधारये । इ । २ । २५ ॥

'अ' 'ज्य' 'अवम' 'कन्' इत्यादेशवति पापवाचिनि चोत्तरपदे भाववाचि कृत्वा कर्म प्रकथ्या । गमनश्रेष्ठम् । गमनज्यावम् । गमनावमम् । गमनकनिष्ठम् । गमनवाचिष्ठम् । 'अ' इत्यादि किम् । गमनश्रेष्ठम् । 'भावे' किम् । गम्यतेऽनेनेति गमनम् । गमनं श्रेष्ठं गमनश्रेष्ठः । कर्म-इति किम् । अष्टौसमासे मा भूत् ॥

3759 In a Karmadhāraya compound, the first member consisting of a Verbal noun 'bhāva' preserves its original accent before adjective forms built from 'śra' (V. 3. 60), 'jya' (V 3 61) 'avama' and 'kan' (V. 3 64), and before a form built from the word 'pāpa'

Thus गमनश्रेष्ठम्, गमनज्यावम्, गमनावमम्, गमनकनिष्ठम्, गमनवाचिष्ठम् । गमन is a ल्युट् formed word and has कृत् accent : e, on the first syllable, (VI. 1. 193). The words श्रेष्ठ, ज्याव, and अवम are substitutes which certain adjectives take in the comparative and superlative degrees, and the employment of these forms in the sūtra indicates that the comparative and superlative words having these elements should be taken as second members, and so also of वाच, the comparative and superlative are taken, for this is the meaning here of the word पापवात् ॥

Why do we say 'अ &c' ? Observe गमनश्रेष्ठम् । Why do we say 'a verbal Noun' ? Observe गमनश्रेष्ठम्, गमनश्रेष्ठः = गमनश्रेष्ठः a better carriage where the word 'गमन' is = गम्यतेऽनेनेति a carriage' here ल्युट् is in the sense of करण and not भाव (III 1 117 S. 3293) Why do we say 'a Karmadhāraya compound' ? Not so in the Genitive compound

३७६० । कुमारश्च । इ । २ । २६ ॥

कर्मधारये । कुमारश्चमया । कुमारश्चोऽन्तोदात्तः ॥

3760. The word 'kumāra' preserves its original accent, when standing as a first member in a Karmadhāraya compound

Thus कुमारश्चमया । The word कुमार has acute on the final, as it is derived

from the root कुमार क्रीडायाम् with the affix अच् of पचादि । By II 1 70, S. 752 it is ordained that कुमार is compounded with चमय &c

NOTE.—Some commentators hold that the word कुमार must be followed by चमय &c (II 1. 70) to make this rule applicable. They refer to the maxim लक्षण-प्रतिपदोक्तयोः प्रतिपदोक्तस्यैव यद्वचनम् “whenever a term is employed which might denote both something original and also something else resulting from a rule of Grammar, or when a term is employed in a rule which might denote both something formed by another rule in which the same individual term has been employed, and also something else formed by a general rule, such a term should be taken to denote, in the former case, only that which is original, and in the latter case, only that which is formed by that rule in which the same individual term has been employed.” Other Grammarians, however do not make any such limitation, but apply the rule to all Karmadhāraya compounds of कुमार ॥

३७६१ । आदिः प्रत्येनसि । ६ । २ । २७ ॥

कुमारस्यादिबुद्धात् प्रत्येनसि परे कर्मधारये । प्रतिगतमेनोऽस्य प्रत्येना । कुमारप्रत्येना ॥

3761 In a Karmadhāraya compound of Kumāra followed by *pratyenas*, the acute falls on the first syllable of Kumāra

The word प्रत्येनस् = प्रतिगतमेनोऽस्य । Thus कुमारप्रत्येना ॥

३७६२ । पूगैष्वन्यतरस्याम् । ६ । २ । २८ ॥

पूगा गणस्तेषूक्तं वा । कुमारचातका । कुमारजोसूता । आद्युदात्तत्वाभावे कुमारश्चेत्येव भवति ॥

3762 The first syllable of Kumāra is acute optionally, when the second member is a word denoting ‘the name of a horde’

The word पूग means ‘a multitude a collection &c’ Thus कुमारचातका or कुमारचातका (VI 2 26), or कुमारजोसूता. So also with कुमारजोसूता. Here चातक &c, are horde-names, and the affix जय is added to them by V 3 112 which is elided in the Plural by II 4. 62. In the above examples when the word ‘Kumāra’ is not accented on the first syllable, it gets accent on the last by VI 2 26, when the प्रतिपदोक्त maxim is not applied : when that maxim is applied, the final of the compound takes the accent by the general rule VI 1 223

३७६३ । इगन्तकालकपालभगालशरावेषु द्विगौ । ६ । २ । २९ ॥

यसु परेषु पूर्व प्रकृत्या । पञ्चवारण्य. प्रमाणमस्य पञ्चवारणः । दशमासान्भूतो दशमास्य । पञ्चमासान्भूतः पञ्चमास्य । ‘तमधीष्टे—’ इत्यधिकारे द्विगौर्यम् । पञ्चकपाल । पञ्चभगाल. पञ्चशरावः ‘न सख्याया’ इति पञ्चञ्जब्ज आद्युदात्तः । ‘इगन्तादिषु’ किम् । पञ्चाशवः । ‘द्विगौ’ किम् । परमारणि ॥

3763 In a Dvigu compound, the first member preserves its original accent, before a stem ending in a simple vowel, with the exception of *a* (४६), before a word denoting time, as well as before ‘kapāla,’ ‘bhagāla’ and ‘śarāva.’

Thus पूर्ववारिः । The above is an example of Taddhitārtha Dvigu (II 1 82) equal to पवारलघ. प्रमायमस्य, the प्रमाय denoting affix मात्रच् is always elided in Dvigu (V. 2. 3 Vārt) So also दशमास्य = दश मासान् भूतो । So also पै-मास्य । This is also a Taddhitārtha Dvigu (II 1 52), formed by the affix यच् (V 1.80 82 S 1744-46). So also पञ्चकपालः, पञ्चभगालः, पञ्चशरावः । These are also Taddhitārtha Dvigu formed by IV 2 16, the affix अच् being elided by IV. 1 88. The word पञ्चन् is first acute by Phit (II 5)

Why do we say "before an इगन्त stem &c" ? Observe पञ्चभिरावैः क्रीतः=पञ्चावैः, । Why do we say "in a Dvigu Compound ?" Observe परमारिः ॥

३७६४ । बहुव्यतस्याम् । इ । २ । ३० ॥

बहुव्यस्तथा वा । बहुरि । बहुमास्य । बहुकपाल । बहुशब्दोऽनोदात्त । तस्य षष्ठि सति 'उदात्तस्वरितयो -' (३६५७) इति भवति ॥

3764 In a Dvigu compound, the word *bahu* may optionally preserve its accent, when followed by an ik-ending stem, or by a time-word, or by kapāla, bhagāla and śarāva.

This allows option where the last rule required the accent necessarily Thus बहुरि or बहुरि, बहुमास्य or बहुमास्य, बहुकपालः or बहुकपाल, बहुभगालः or बहुभगाल, बहुशरावः or बहुशराव. The word बहु has acute on the final being formed by the affix कु (Up I 29) When the कु is changed to क, as in the first example, the anudatta अ is changed into svarita by VIII 2 1 S 3657, when the first member preserves its accent. In the other alternative, the accent falls on the last syllable

३७६५ । दिष्टिवितस्त्यः । इ । २ । ३१ ॥

यतयोः परत पूर्वपद प्राक् । द्विगा । पञ्चदिष्टिः । पञ्चवितस्त्यः ॥

3765 In a Dvigu compound, the first member may optionally preserve its accent, when followed by the words 'dishti' and *vitasti* as second members

Thus पञ्चदिष्टिः or पञ्चदिष्टि, पञ्चवितस्त्यः or पञ्चवितस्त्यः । The affix मात्रच् is elided after the प्रमाय denoting words dishti and vitasti (V. 2. 37)

३७६६ । सप्तमी मिदुशुष्कपक्वबन्ध्वकालात् । इ । २ । ३२ ॥

अकालवर्ध सप्तम्यन्त प्रकृत्या सिद्धादिषु । साकाशयसिद्धः । साकाशयेति गयान्त । आतप शुष्क । भाष्टपक्व । भाष्टेति ष्ठवन्तः । अकवन्ध्वः । अकवन्ध्वोऽनोदात्तः । 'अकालात्' किम् । पूर्वाह्णसिद्धः । कस्त्वरेण बाधित सप्तमीस्वरः प्रतिप्रसूयते ॥

3766. A locative-ending word, when it does not denote time, preserves its original accent, when followed by *siddha*, 'śushka' *pakva*, and *banava*, in a compound.

Thus साकाशयसिद्ध or साकाशयसिद्ध, काम्पिल्यसिद्ध or काम्पिल्यसिद्ध । The word साकाशय is formed by the affix गयन्त added to सकाश (IV 2 80) The words, sāmkiśya and kāmṇīya have route on the final, and by Phit Sutra (III. 16) in the alternative the accent falls on the middle So also आतपशुष्क । The word

चाष्ट् is formed by ष्ट् affix, and has acute on the beginning. So also चक्रवर्त्यः. The word chakra, has acute on the final.

Why do we say 'when not denoting time' ? Observe पूर्वार्द्धसिद्धः. The compounding takes place by II. 1. 41. The accent of the Locative Tatpurusha taught in VI 2 1 was debarred by Kṛt-accent taught in VI 2 144. The present sūtra debars this last rule regarding Kṛt-accent and reordains the Locative Tatpurusha accent when the Kṛt words are सिद्ध &c.

३७६७ । परिप्रत्युपापा वर्ज्यमानाहोरात्रावयवेषु । ६ । २ । ३७ ॥

एते प्रकृत्या वर्ज्यमानवाचिनि अहोरात्रावयववाचिनि चोत्तरपदे । परित्रिगते वृष्टो देवः । प्रतिपूर्वार्द्धम् । प्रत्यपररात्रम् । उपपूर्वरात्रम् । अपत्रिगतम् । उपसर्गा आद्युदात्ता । बहुव्रीहिसत्पुरुषयो सिद्धत्वादव्ययीभाचार्यमदम् । अपपर्योरेव वर्ज्यमानमुत्तरपदम् तयोरेव वर्ज्यमानार्थत्वात् । अहोरात्रावयवोऽपि वर्ज्यमाना एव तयोर्भेदः । 'वर्ज्य-' इति किम् । अग्निं प्रति प्रत्यग्निः ॥

3767 The particles *pari*, *prati*, *upa*, and *apa*, preserve their accent before that word, which specifies an exclusion, or a portion of day and night, (in an Avyayibhāva compound also)

Thus परित्रिगते वृष्टो देव 'It rained all round (but not in) Trigarta' (See II 1 11 and 12) So also परिषौखीरम् परिषार्वसनि, परिपूर्वरात्रम् । So also प्रतिपूर्वार्द्धम्, प्रत्यपररात्रम् उपपूर्वार्द्धम्, उपपूर्वरात्रम्, ॥ अपत्रिगते वृष्टो देव, (II I 11. and 12).

By Phit Sūtras IV 12, and 13 all Particles (Nipāta) have acute on the first syllable. So also upasargas with the exception of अभि । Therefore परि &c, have acute on the first. In a Tatpurusha and Bahuvrīhi compounds, these words 'pari' 'prati' &c as first members would have retained their accent by the rules already gone before, the present sūtra, therefore, extends the principle of the preservation of the accent to Avyayibhāva compounds also. The prepositions अप and परि alone denote the limit exclusive or वर्जन, and it is therefore with these two prepositions only that the second member can denote the thing excluded, and not with प्रति and उप. With these prepositions अप and परि, the second term if denoting a member of day or night, is also taken even as *excluded*, therefore no separate illustrations of those are given.

Why do we say 'before a word which is excluded, or is a part of a day and night' ? Observe प्रत्यग्निं जलभां पतन्ति ।

३७६८ । राजन्यबहुवचनद्वन्द्वेऽन्यकवृष्णिषु । ६ । २ । ३८ ॥

राजन्यवाचिना बहुवचनान्तानामन्यकवृष्णिषु वर्तमाने द्वन्द्वे पूर्वपदं प्रकृत्या । श्याफल्कः । क्षेत्रज्ञः । शनिवासुदेवः । जिनिराद्युदात्ता लक्षणया तदपत्ये वर्तते । 'राजन्य-' इति किम् । द्वैष्यभेदायना । द्वापे मवा द्वैष्याः । भेदेरपत्य युः । भेदायनः । अन्यकवृष्णाय एते न तु राजन्याः । राजन्यपक्षगमिष्वाभिषिक्तवश्यानां क्षत्रियाणां ग्रहणार्थम् । नैते तथा । 'बहुवचनम्' किम् । संकर्षणवासुदेवो । 'द्वन्द्वे' किम् । वृष्णीनां कुमारा वृष्णिकुमाराः । 'अन्यकवृष्णिषु' किम् । कुक्ष्यजाला ॥

3768 The first member of a Dvandva compound, formed of names denoting the Kshatriya (warrior) clans in the plural num.

ber, retains its original accent when the warrior belongs to the clan of Andhaka or Vṛishṇi

Thus श्वाफल्कचैत्रका, चैत्रकरोधका, शिनिवासुदेवाः । The word Śvāphalka is formed by अण् affix (IV 1 114) and has acute on the last (III 1. 3). The word शिनि has acute on the first syllable, and does not change in denoting Patronymic.

Why do we say 'in denoting a Warrior clan' ? Observe द्वेयद्वेमायनाः । Here द्वेय is derived from द्वीप by the affix यञ् (IV. 3 10) = द्वीपे भवाः । द्वेमायनः = द्वेमेरपत्य युवा । These names belong to Andhaka and Vṛishṇi clans, but are not the warrior-names. The word राजन्य here means those Kshatriyas who belong to the family of anointed kings and warriors (अभिषिक्तवश्याः), these (Dvaipya and Haimāyana) do not belong to any such family

Why do we say 'in the Plural number' ? Observe सकर्षणवासुदेवौ ॥

Why do we say 'in a Dvandva compound' ? Observe दृष्टोना कुसारा = दृष्टि-कुसारीः ॥

Why do we say 'of Andhaka and Vṛishṇi clans' ? Observe कुरुपञ्चालौ ॥

३७६९ । सख्या । ६ । २ । ३५ ॥

सख्यावाचि पूर्वपद प्रकृत्या द्वन्द्वे । द्वादश । त्रयोदश । चतस्रसादेश आद्युदासी निपात्यते ॥

3769 The numeral word, standing as the first member of a Dvandva compound, preserves its accent.

Thus एकदश, द्वीदश, त्रयोदश or त्रयोदश । The अयस् is the substitute of स्वि VI 3 18) and has acute on the final

३७७० । आचार्योपसर्जनश्चान्तेवामी । ६ । २ । ३६ ॥

आचार्योपसर्जनान्तेवासिनां द्वन्द्वे पूर्वपदं प्रकृत्या । पाणिनीयरीढीयाः । ह्रस्वरेण सध्यादासां वेतो । आचार्योपसर्जनयश्च द्वन्द्वविशेषणम् । सकलो द्वन्द्व आचार्योपसर्जने यथा विज्ञायेत । तेनेह न । पाणिनीयदेवदत्तो । 'आचार्य—' इति किम् । ह्रान्दसंज्ञयाकरणा । 'अन्तेवासो' किम् । आपि शब्दपाणिनीये शास्त्रे ॥

3770 When words denoting scholars are named after their teachers and are compounded into a Dvandva, the first member retains its accent

The word अन्तेवासी means 'a pupil' 'a boarder, not a day scholar' When the scholar is named by an epithet derived from the name of his teacher, that name is आचार्योपसर्जनः or teacher derived name. Thus पाणिनीयरीढीयाः । Both words have acute on the middle as formed by ङ् affix. The word आचार्योपसर्जन qualifies the whole Dvandva compound and not the first member only. That is, the whole compound in all its parts should denote scholars, whose names are derived from those of their teachers. Therefore not in पाणिनीय-देवदत्तो where though the first is a teacher derived name, the second is not

Why do we say 'names derived from the teacher's' ? Observe ह्रान्दसंज्ञेय कश्यपा ॥

Who do we say 'a scholar?' Observe आपिशलवाणिनीये शास्त्रे ॥

३७७१ । कार्तिकौजपादयश्च । ६ । २ । ३७ ।

यथां द्वन्द्वे पूर्वपद प्रकृत्या । कार्तिकौजयो । कस्येद कुजपत्येदमित्ययन्तावेतौ । सारणि-
मायङ्कयो ॥

3771. Also in the Dvandvas 'kāṭkaujapau' &c, the first members retain their accent

Those words of this list which end in a dual or plural amx have been so exhibited for the sake of distinctness. The following is a list of these words
1 कार्त-कौजयो (formed by अण् IV I 114 in the sense of Patronymic, from कृत and कुजप these being Rishi names) ॥

2 सारणिमायङ्कयो (savarṇi is formed by ङ्ङ् Patron affix and मायङ्क्ये by टक् IV I 119)

3 आवन्त्यश्मका The word Avanti is end acute, to which is added the Patron affix ण्यन् by IV I 171, which being a Tadiñ is elided in the plural, अवन्तीना निवासे जनपद = अवन्ति the quadruple significant अण् being elided

4 पैलश्यापर्णयो, (Paila is derived from Pīlā, the son of Pīlā is Paila, the yuvan descendant of Paila will be formed by adding फिञ् IV I 156, which is however, elided by II 4 59) The word Śyāparṇa belongs to Bīdādi class IV I 104, the female descendant will be Śyāparṇī the yuvan descendant of her will be Śyāparṇeya. It is not necessary that the compound should be plural always. We have पैलश्यापर्णयो also

5 कपिश्यापर्णयो: Kapī has acute on the final. The son of Kapī will be formed by यञ् IV 1. 107, which is however elided by II 4 64. This compound must, therefore, be always in the plural

6 शैतिकक्षपाचालेया (Śitikāksha is the name of a Rishi, his son will be Śaitikāksha by अण्, IV I 114, the yuvan descendant of the latter will be formed by ङ्ङ् which is elided by II 4 58. Pāñchāla's female descendant is Pāñchālī, her yuvan descendant is Pāñchāleya. The plural number here is not compulsory. We have शैतिकक्षपाचालेयो also)

7 कटुकवार्धलेया. or कटुकवार्चलेया: (The son of Katuka will be formed by यञ् IV I 59, which is elided in the Plural by II 4 66. The son of Varchalā is Vārchaleya).

8 शकलशुनका. (The son of Śakala is Śākalya, his pupils are Śākālāḥ by अण् IV 2 111. The son of Śunaka will be Śaunaka by यञ् IV I 104, which will be elided in the Plural by II 4 64) Some read it as शकलसयकाः, where the ङ्ङ् affix after Śanaka is elided by II 4 66. So also शुनकशानेय. ॥

9 शयकलाभवा. (the son of Bābhru is Bābhraṇa).

10 आर्वाभिमौदगला: (Arohāvinah are those who study the work produced by Rishāva, the affix णिनि being added by IV 3 104. Muṭgala belongs to Kuvādi class IV 2 III, Muṭgalāḥ are pupils of the son of Muṭgala)

11 कुन्तिसुराष्ट्रा This a Dvandva of Kuntī and Surashtī in the plural or of the country-names derived from them like Avanti. Kuntī and Chintī have acute on the final

12 चिन्तिसुराष्ट्रा. as the last 13 तयद्वत्तयदा. (Both belong to Paohādi class formed by अच् III 1 134, from तदि तादने Bhvadi 300, तयद्व is formed from the same root with the prefix अय, the अ being elided, and both have acute on the final and are enumerated in the Gargādi list IV. 1 105. In the plural the patronymic affix यञ् is elided by II 4 64

14 गर्गवत्स । Here also यञ् affix is elided by II 4. 64.

15 अविमत्तकामवधा or विद्धा । Avamitta has acute on the first being formed by the नञ् particle Both the words lose इञ् patronymic by II 4. 66

16 बाभ्रवशालङ्कायना । The son of Bābhru is Bābhraṇa, and the son of Śalanku or Salanka of नडादि IV 1 99 is Śalankayana

17 बाभ्रवदानच्युतः । Dānchyuta takes इञ् in the patronymic which is elided by II 4 66

18 कठकालापाः । Kathāh are those who read the work of Katha, the affix णिनि (IV 3 104) being elided by IV 3 107 Those who study the work of Kalāpin, are Kalāpāh the अण् being added by IV 3 108, which required the इन् of Kalāpin to be retained by VI 4 164 but by a Vārtika under VI 4. 144 the इन् portion is elided before अण् ॥

19 कठकौयुमाः । Those who study the work of Kuthumin are कौयुमाः formed by अण् (IV 1 83) the इन् being elided before अण् by VI 4 144 Vārt already referred to above

20 कौयुमलोकक्षाः । Those who study the work of Lokiksha are Laukā kshāh Or the son of Lokaksha is Laukākshī, the pupils of latter are Laukākshāh

21 स्त्रीकुमारम् । Stī has accent on the final

22 मीढपैयनादाः । The son of Muda is Maudi, the pupils of latter are Maudāh. So also Paippalādih

23 मीढपैयनादाः । The double reading of this word indicates that Rule VI 1 223 also applies

24 वत्सजरत or वत्सजरन्त = वत्स + जरत । Vatsa has acute on the final.

25 So also सोऽनुतपार्थवाः, The pupils of Sāsuta and Prithu are so called ; they take अण् IV 1 83 26. जरामृत्युः, 27 याज्यानुवाक्ये । Yājya is formed by ययत्, added to यञ्, the ज is not changed to a Guttural by VII 3 66 It has svarita on the final by तित् accent (VI 1 185) Anuvākya is derived from anu + vac + nyat.

३७७२ । महाब्रीह्यपराह्णयष्टीश्वासजाबालभारभारतहेलिहिलरौरवप्रवृद्धेषु ।
६ । २ । ३८ ॥

महच्छब्द प्रकृत्या वीह्यादिषु दृश्यते । महाब्रीहि । महापराह्णः । महायष्टिः । महेश्वासः । महाहेलिहिलः । महच्छब्दान्तोदात्तः । 'सन्महत्-' (७४०) इति प्रतिपदोक्तसमास एवायं स्वरः ॥ नेह । महतो घ्राहिर्महद्व्रीहिः ।

3772. The word महत् (महा) retains its accent before the following ब्रीहि, अपराह्ण, यष्टि, इश्वास, जाबाल, भार, भारत, हेलिहिल, रौरव, and प्रवृद्ध ॥

Thus महाव्रीहिः, महापराहण, महागृष्टिः, महेश्वरासः, महाजाबानः, महाभारः, महाभारतः, महाहिलिहिल, महेश्वरः, महाप्रवृत्तः, ॥ The महत् has acute on the final (Un II 84) On the प्रतिपदोक्त maxim already mentioned under VI 2 26 S 3760, this accent will apply to that compound of महत् which it forms under rule II 1 61 S 740 for that is the particular rule of Karmadhāraya compounding relating to mahat (pratipadokta) This rule therefore, will not apply to Genitive Tatpuruṣa Thus महता व्रीहि = महदव्रीहि which has accent on the final by VI 1 223

३७७३ । क्षुल्लकश्च वैश्वदेवे । ६ । २ । ३९ ॥

चान्महान् । क्षुल्लकवैश्वदेवम् । महावैश्वदेवम् । क्षुध लातीति क्षुल्ल । तस्मादज्ञातादिषु केऽन्तोदात्तः ।

3773 The words mahat and kshullaka retain their accent before the word Vaisvadeva

Thus महावैश्वदेवम्, and क्षुल्लकवैश्वदेवम् ॥ The word kshullaka is derived thus क्षुध लाति=क्षुल्ल to which the Diminutive क (V 3 7 3 &c) is added and the word has udatta on the final

३७७४ । उष्ट्रः सादिशाम्ययोः । ६ । २ । ४० ॥

उष्ट्रमादो । उष्ट्रवामी । उवे. ष्टनि उष्ट्रशब्द आद्युदात्तः ।

3774 The word 'ushtra' retains its accent before 'sâdi' and 'vâmi

Thus उष्ट्रसादी and उष्ट्रवामी ॥ The word उष्ट्र is derived from उष् by ष्टन् affix (Un IV 162) and has acute on the first (VI 1 197)

३७७५ । गोः सादसादिसारथिषु । ६ । २ । ४१ ॥

गोसादः । गोसादिः । गोसारथिः ॥

3775 The word go retains its accent before 'sâdi', 'vâmi' and 'sârathi'

Thus गो साद or गो सादयति=गोसादः, गोः सादि=गोसादिः, and गोसारथि ॥ साद is formed from सद् with the affix चञ् and forms a Genitive compound (गो साद) Or from the causative verb सादयति, we get गोसाद by adding श्य (III 9 1) गोसादी is formed by णिनि from the same causative root The Kri accent is debased in the case of साद and सादिन्, the Samāsa-accent VI 1 223 in the case of सारथि ॥

३७७६ । कुङ्गगार्हपत्यरिक्तगुर्वसूतजरत्यश्लीलदृढरूपा पारवडवा तैतिलकद्रु पयः-

कम्बलो दासीभाराणा च । ६ । २ । ४२ ॥

यथा सप्ताना समासाना दासीभारादेश्च पूर्वपदं प्रकृत्या । कुङ्गणा गार्हपत्यं कुङ्गगार्हपत्यम् । उपत्ययान्तं कुरुः ।

‘+ यजिरिति वाच्यम्+’ । कुङ्गगार्हपत्यम् । कुङ्गराद्युदात्तः ।

रिक्तो गुरु रिक्तगुरुः । रिक्तं विभाषा' (३६६) इति रिक्तशब्द आद्युदात्तः । असूता जरती असूतजरती । अश्लीला दृढरूपा अश्लीलदृढरूपा । अश्लीलशब्दः नजसमासत्वादाद्युदात्तः । शीर्यस्या स्ति ततः श्लीलम् । सिध्मादित्वाल्लवरूपिनकादित्वात् लत्वम् । पारं यडवेच पारवडवा । निपातनादिनाथं समासो विभक्त्यलोपश्च । पारशब्दो घृतादित्वादान्तादात्तः । तैतिलाना कद्रुः । तैती-मलकद्रुः । तितिलिनोऽपत्यं क्वात्रो वेत्ययान्तः । पयशब्दो यदन्तत्वादाद्युदात्तः । पयकम्बलः ।

3781. Before a Past Participle in 'kta,' a word ending in the Accusative case retains its accent, when it does not mean a separation.

Thus कष्टं चितः, यौगमलः । कष्टं has acute on the end, यौगमल has acute on the first, as it is formed by the कृत् affix मन् added to यस्, the final being replaced by आ (Un I 143) Why do we say 'when not meaning separation' ? Observe कान्तारातीतं, because one has taken himself beyond kāntāra.

Vārt. — This rule does not apply when the Past Participle has an upasarga attached : as सुखप्राप्तः, (VI 4 144) This is an exception to rule VI. 2. 144.

३७८२ । तृतीया कर्मणि । ६ । २ । ४८ ॥

कर्मवाचके ज्ञान्ते परे तृतीयान्तं प्रकृत्या । 'त्योतासः' । रुद्रहतः । महाराजहतः । रुद्रो रणन्तः । कर्मणि क्विप् । रथेन यातो रथयातः ॥

3782 A word ending in an Instrumental case retains its accent before the Past Participle in 'kta,' when it has a Passive meaning.

Thus त्योतासः = त्वया कृताः रक्षिताः 'protected by thee,' रुद्रं हतः । महाराजं हतः । रुद्र is formed by रक् affix (Un II 22) added to the causative रोदि, महाराज is formed by the Samāsānta affix टक्, and has acute on the final. Why do we say 'when having a Passive signification' ? Observe रथेन यातः = रथयातः । The 'kta' is added to a verb of motion with an Active signification

३७८३ । गतिरनन्तरः । ६ । २ । ४९ ॥

कर्मणि ज्ञान्ते परोक्ष्यर्वाहणे गतिं प्रकृत्या । पुरोहितम् । 'अनन्तर' क्विप् । अय्युद्धतः । कारकपूर्वपदस्य तु सति शिष्टस्यावर्तिस्वर इव । दुरादामतः । चाय- (३८७८) इत्यस्यापवादः ॥

3783. A word called Gati (1 4. 60) when standing immediately before a Participle in 'kta' having a Passive significance retains its accent

Thus पुरोहितम् । The word पुरस् is end-acute, as it is formed by the affix ऋहि added to पूर्य by V. 3 39. Here one of the following rules would have applied otherwise, namely, either (1) the Samāsa end-acute IV 1 223 (1) or the Indeclinable first member to retain its accent VI 2. 2, (3) or the end-acute by VI. 2 139 and 141. The present sūtra debar all these. Why do we say 'immediately' ? Observe अय्युद्धतः । Where the distant Gati word ऋहि does not preserve its accent, but the immediately preceding Gati, तम् does retain its accent, though it is not the first member of the compound word. Compare also VIII 2 70. But in दुरात् + गतः (āgata being governed by this rule) we have दुरादामतः (II 1 39 and VI 3 2) where VI 3 141 has its scope though it had not its scope in ऋहि + उद्धतः = अय्युद्धतः ॥

NOTE — In the former case the following maxim applies रुद्रपक्षे गतिकारकपूर्वस्यापि पदस्यः 'A Kṛit affix denotes whenever it is employed, a word-form which begins with that to which that Kṛit affix has been added, and which ends with the Kṛit

affix, but moreover should a Gati or a noun such as denotes a case-relation have been prefixed to that word form, then the Kṛit affix must denote the same word-form together with the Gati or the noun which may have been prefixed to it.' In the second example, this maxim is not applied, because scope should be given to the word अनन्तर in this aphorism. When the Participle has not a Passive significance, the rule does not apply because the word कर्मणि is understood here also, as प्रकृत. कट् देवदत्तः । This sūtra debars VI 2 144

३७८४ । तादौ च निति कृत्यतो । ६ । २ । ५० ॥

तकारादौ निति तुशब्दवर्जिते कति परेऽनन्तरो गति प्रकृत्या । 'अग्नेरायो वृत्तमस्य प्रभूतो' । 'संगति' गो । कत्स्वरापवादः । 'तादौ' किम् । प्रकृत्याकः । 'निति' किम् । प्रकर्ता । वृजन्तः । 'अतो' किम् । आगन्तु ॥

3784 An immediately preceding Gati retains its original accent before (a word formed by) a Kṛit-affix beginning with *t* which has indicatory *n*, but not before *tu*

Thus अग्नि रायो वृत्तमस्य प्रभूतो (Rig Veda III 19 3) प्रकर्ता (with वृत्) प्रकर्तुम् (with तुमुन्), प्रकृति (with क्तिन्) । This sūtra debars the Kṛit-affix accent (VI. 2. 139) Why do we say 'before an affix beginning with त' ? Observe प्रज्ञेन्याकः formed with the affix याक्न् (III. 2. 155), and the Gati प्र, the accent being governed by VI 2 139 Why do we say 'which is नित्' ? Observe प्रकर्ता formed by वृत् affix. When a Kṛit-affix takes the augment इद्, it does not lose its character of beginning with त् on the Vārtika कदुपदेशो वा तादर्थ्यमिदर्थम् । Thus प्रक्षयिता, प्रक्षयितुम् । Why do we say 'but not before तु' ? Observe आगन्तुः with the Upadi affix तुन् ॥

३७८५ । तथै चान्तश्च युगपत् । ६ । ३ । ५१ ॥

तथैप्रत्ययान्तस्यान्त उदात्तो वतिश्चानन्तरः । प्रकृत्या युगपच्चेतदुभयं स्यात् । 'अन्वेत्तुवा उ' । कत्स्वरापवादः ॥

3785 An immediately preceding Gati retains its original accent before an Infinitive in *lavai* (III. 4. 14) but whereby simultaneously the final has the acute as well.

Thus अन्वेतुः । All upasargas have acute on the first except 'abhi' which therefore has acute on the final. (Piut IV. 13) which declares उपसर्ग आद्युदात्ता अभिवर्जम् । This debars कत् accent (VI. 2 139) and is an exception to the rule that in a single word, a single syllable only has acute

३७८६ । अनिगन्तोऽन्वतो वप्रत्यये । ६ । २ । ५२ ॥

अनिगन्तोऽपत्तिवन्त्ययान्तोऽन्वतो परे प्रकृत्या । 'ये पराञ्चक्षुस्तान्' । 'अनिगन्तः' इति किम् । प्रत्ययचो यन्तु । कत्स्वरापवादः । 'अनिगन्तानि कश्चुद्धो पराञ्चः' । 'वप्रत्यये' किम् । अदञ्चनम् ॥

3786 An immediately preceding Gati not ending in 'i' or u' retains its original accent before 'añch' when an affix having a 'v' follows.

Thus 'पराञ्चः in ये पराञ्चस्तान् (Rig Veda I 164 19) The accent is acute and optionally svarita by VIII 2 6 Why do we say 'not ending in ऋ or उ'? Observe प्रत्यञ्च, here by VI 2 139 the second member retains its original accent Why do we say 'before an affix च्'! Observe उदञ्चनः । When the nasal of 'aich' is elided, then rule VI 1 222 presents itself, but that rule is superseded when a Gati not ending in ऋ or उ precedes, because the present rule is subsequent Thus पराञ्च in ऊर्द्ध वृषणानि कणुकी पराञ्च (Rig Veda VI 25 3) In some texts, the reading is अञ्चतावप्रत्यये । The affix च् is like क्तिप्, &c, (VI 1 67).

३७८७ । न्यधी च । ६ । २ । ५३ ॥

वप्रत्ययान्तोऽन्वताविगन्तावपि न्यधी प्रकृत्या । अङ्कुतानः । 'उदात्तस्वरितयोर्व्यञ्ज -' (३६५७) इति अन्वतेरकारः स्वरितः । अथ्यङ् ॥

3787 The Gatis 'ni' and 'adhi' however, retain their original accent before 'aich' followed by 'a' 'v' affix

Thus न्यङ् । The अ becomes svarita by VIII 2 4 S 3657 So also अथ्यङ् ॥

३७८८ । ईषद्व्यतरस्याम् । ६ । २ । ५४ ॥

ईषत्कडारः । ईषद्व्यत्यमन्तोदात्तः । ईषद्व्येद इत्यादौ कृतस्वर एव ॥

3788 The word 'ishat,' when first member of a compound, may optionally preserve its original accent

Thus ईषत्कडार or ईषत्कडारैः । ईषत् has acute on the final But in ईषत्कडेः &c, the Kṛt-accent will necessarily take place (VI 2 139), no option being allowed, because the compounds to which the present rule applies are, on the maxim of pratipadokta, those formed by ईषत् with non Kṛt words under II, 2 7

३७८९ । द्विर्ययपरिमाण धने । ६ । २ । ५५ ॥

सुवर्णपरिमाणवाचि पूर्वपदं वा प्रकृत्या धने । द्वे सुवर्णे परिमाणमन्येति द्विसुवर्णे । तदेव धनं द्विसुवर्णधनम् । बहुव्रीहावपि परत्वादिकल्प एव । 'द्विर्ययम्' किम् । प्रत्ययधनम् । 'परिमाणम्' किम् । काञ्चनधनम् । धने' किम् । निष्कमाला ॥

3789 The first member, denoting the quantity of gold retains optionally its original accent, before the word धन ॥

Thus द्विसुवर्णधनम् or द्विसुवर्णधनम् । This is a Karmadhāraya compound द्विसुवर्णे परिमाणमस्य = द्विसुवर्णे तदेव धनम् । It may also be treated as a Bahuvrīhi compound, then the accent will be of that compound, as द्विसुवर्णधनम् or द्विसुवर्णधनम् । Why do we say 'gold'? Observe प्रत्ययधनम् । Why do we say 'quantity'? Observe काञ्चनधनम् । Why do we say 'धन' ? Observe निष्कमाला ॥

३७९० । प्रथमोऽचिरौपसयत्तौ । ६ । २ । ५६ ॥

प्रथमशब्दो वा प्रकृत्याभिनवत्ये । प्रथमवैयाकरण । सपति व्याकरणमभ्येतुं प्रवृत्त इत्यर्थः । प्रथमशब्द प्रथमजनः । 'अचिर-' इति किम् । प्रथमो वैयाकरणः ॥

3790 The word 'prathamā' when standing first in a compound, retains optionally its original accent, when meaning 'a novice.'

The word अचिरौपसेवति - अचिरौपसेव or अभिनवत्वम् । Thus प्रथमं विद्याकरणः or प्रथमविद्याकरणं = सप्रतिव्याकरणमध्ये तु प्रवृत्त 'one who has recently commenced to study Grammar' The word प्रथम is derived from प्रथ by अन्त्य (Un V 68) and by वित् accent the acute falls on the last Why do we say 'when' meaning a Novice? Observe प्रथमविद्याकरणं (विद्याकरणानामाद्यो मुख्यो वा य. स) 'the first Grammarian or a Grammarian of the first rank' It will *always* have acute on the final

३७९१ । कतरकतमौ कर्मधारये । ६ । २ । ५७ ॥

वा प्रकृत्या । कतरकठ । कर्मधारयवृत्तमुत्तरार्थम् । इह तु प्रतिपदोक्तत्वादेव सिद्धम् ॥

3791 The words कतर and कतम, standing as the first member of a compound, retain optionally their original accent, in a Karmadhāraya

Thus कतरकठः or कतरकठः, कतमकठः or कतमकठः । The word Karmadhāraya is used for the sake of the next sūtra, this sūtra could have done without it as 'katara' and 'katama' by the maxim of pratipadokta, form only Karmadhāraya compound, by II 1 63

३७९२ । आर्यो ब्राह्मणकुमारयोः । ६ । २ । ५८ ॥

आर्यकुमारः । आर्यब्राह्मण । आर्यो षष्ठ्यन्तादन्तस्वरितः । 'आर्य' किम् । परम-
ब्राह्मणः । 'ब्राह्मणादि-' इति किम् । आर्यश्चन्द्रिय । कर्मधारय इत्येव ॥

3792 The word 'Ārya' optionally retains its original accent in a Karmadhāraya, before the words 'Brāhmaṇa' and 'kumāra'

Thus आर्यब्राह्मण or आर्यब्राह्मण्य, आर्यकुमार or आर्यकुमारः । The word आर्य is formed by षष्ठ्य affix and has svarita on the final Why do we say 'Ārya' Observe परमब्राह्मण्य, परमकुमारः । Why do we say before 'Brāhmaṇa' and 'Kumāra'? Observe आर्यश्चन्द्रियः । Why 'Karmadhāraya'? Observe आर्यव्य ब्राह्मणः = आर्यब्राह्मण्यः । According to the Accentuated Text the accent is आर्य (Pro Bohtlingk)

३७९३ । राजा च । ६ । २ । ५९ ॥

ब्राह्मणकुमारयोः परतो राजा वा प्रकृत्या कर्मधारये । राजब्राह्मण । राजकुमारः । योग विभाग इत्यर्थः ॥

3793 The word 'rājan,' retains optionally its accent before the words 'Brāhmaṇa' and 'Kumāra', in a Karmadhāraya

Thus राजब्राह्मण्य or राजब्राह्मण्यः, राजकुमारः or राजकुमारः । The word राजन् is formed by the affix कनिन् added to राज (Un I 156) But राज्ञो ब्राह्मण = राज ब्राह्मण where the compound is not Karmadhāraya The making of this a separate aphorism is for the sake of the subsequent sūtra into which the anuvṛtti of राजन् runs and not that of आर्य ॥

३७८४ । षष्ठी प्रत्येनसि । ६ । २ । ६० ॥

ब्रह्मन्तो राजा प्रत्येनसि परे वा प्रकृत्या । राजप्रत्येना । 'षष्ठी' किम् । अन्यत्र च ॥

3794 The word 'rājan' ending in the Genitive case, optionally retains its accent, before the word 'pratyenas'

The words राजन् and अन्यतरस्याम् are understood here also. Thus राज्ञः प्रत्येना or राज्ञः प्रत्येना । प्रतिगतं यन्. वाच्यं यस्य = प्रत्येनसि । The sign of the Genitive is not elided by VI 3 21. When चाक्राश्र is not meant, we have, राजप्रत्येनाः or राजप्रत्येना । Why do we say 'ending in the Genitive'? Observe राजा चासौ प्रत्येनाश्च = राजप्रत्येना no option.

३७८५ । क्ते नित्यार्थे । ६ । २ । ६१ ॥

क्तेन परे नित्यार्थे समासे पूर्व वा प्रकृत्या । नित्यप्रवृत्तित्वा । 'काला' (६६०) इति द्वितीयासमासेऽयम् । नित्यशब्दस्य सन्त आद्युदात्तः । वृत्तिरिति यथादिस्वरान्तादात्तः । 'नित्यार्थे' किम् । मुहुतं प्रवृत्तित्वा ॥

3795 A word having the sense of 'always', retains optionally its accent, before a Past Participle in 'kta'

Thus नित्यप्रवृत्तित्वा or नित्यप्रवृत्तित्वा । These are Accusative compounds formed under Rule II 1 28 S 690, नित्य is formed by त्यप् affix, added to the upasarga नि (IV 2 104 Vārt), and has acute on the first, the upasarga retaining its accent, the affix being anudatta (III 1, 4) वृत्तिरिति as end-acute, by VI 2 144 S 3878. Why do we say 'when the first term means always'? Observe मुहुतं प्रवृत्तित्वा ॥

NOTE —In the case of नित्यप्रवृत्तित्वा &c., the samāsa accent VI 1 223 was first set aside by the Accusative Tatpurusha accent VI 2 2, this in its turn was set aside by क्ते accent VI 2 144, which is again debarred by the present

३७८६ । ग्रामं शिल्पिनि । ६ । २ । ६२ ॥

वा प्रकृत्या । ग्रामनापित्वा । ग्रामशब्द आद्युदात्तः । 'ग्रामः' किम् । परमनापित्वा । 'शिल्पिनि' किम् । ग्रामरथ्या

3796. The word 'grāma' when first member of a compound, optionally retains its accent, before a word denoting a 'professional man or artisan'

Thus ग्रामनापित्वा or ग्रामनापित्वा, ग्रामकुलान् or ग्रामकुलान् । The word ग्राम was acute on the first as it is formed by the affix मनिन् (Un I 148). Why do we say 'ग्रामः'? Observe परमनापित्वा । Why do we say 'a śilpi, a professional workman'? Observe ग्रामरथ्या, where there is no option.

३७८७ । राजा च प्रशंसायाम् । ६ । २ । ६३ ॥

शिल्पिवाचिनि परे प्रशंसार्थे राजपद वा प्रकृत्या । राजनापित्वा । राजकुलान् । 'प्रशंसायाम्' किम् । राजनापित्वा । 'शिल्पिनि' किम् । राजहर्त्ता ॥

3797 The word 'rajan' followed by a profession denoting noun, optionally retains its accent, when praise is to be expressed

Thus राजनापितः or राजनापितः, राजकुल or राजकुल 'A royal barber & a skilful barber or one fit to serve the king even' &c. It may be either a Karmadhārya or a Genitive compound. Why do we say 'राजन्'? Observe यरनापितः. Why do we say 'when denoting praise'? Observe राजनापितः. 'king's barber' Why do we say 'a professional man'? Observe राजहस्ते 'a royal elephant

३७९८ । आदिहस्तः । ६ । २ । ६४ ॥

अधिकारोऽयम् ॥

3798 In the following up to VI 2 91 inclusive, the phrase 'the first syllable in—(the word standing in the Nominative) has the acute,' is to be always supplied

This is an adhikāra aphorism. The first syllable of the पूर्वपद will get the acute in the following aphorisms. In short, the phrase 'adhiudatta' should be supplied to complete the sense of the subsequent sūtras. The word आदि 'the first syllable' is understood upto VI 2 91, the word उदात्त has longer stretch & it governs upto VI 2 237

३७९९ । सप्तमीहारिणो धर्म्यहरणे । ६ । २ । ६५ ॥

सप्तम्यन्तं हारिवाचि च आद्युदात्त धर्म्ये परे । देयं य स्वीकरोति स हारोऽप्युच्यते । धर्म्यमित्याचारनियतं देयम् । मुकुटेकार्षणम् । हस्तेद्विपदिका । 'सन्नायाम' (७२९) इति सप्तमोऽक्षरः । 'कारनाग्नि च-' (६६८) इत्यलुक् । यज्ञिकाश्च । वैयाकरणहस्ते । क्विदयमाचारी मुकुटादियु कार्षणादि दातव्य याज्ञिकादीना त्वत्वादिरिति । धर्म्ये- इति किम् । सप्तमेऽरम् । 'अहरणे' किम् । वाडवाहरणम् । वाडवाया अयं वाडवः । तस्य बीजनिषेकादुत्तरकाल शरीर-मुष्यार्थं यज्जीयते तद्वरणमित्युच्यते । परेषां कतस्वरो हारिस्वरेण बाध्यत इत्यहरण इति निषेधेन ज्ञाप्यते । तेन वाडवहार्यमिति हारिस्वरः सिध्यति ॥

3799 The first member of a compound, if in the Locative case or denoting the name of the receiver of a tax, has acute on the first syllable, when the second member is a word denoting 'what is lawful', but not when it is 'haraṇa'

The word हारिण् means 'he who appropriates the dues or taxes' and धर्म्यम् means 'the due or tax which has been determined by the custom or usage of the country, town, sect or family, that which one is lawfully entitled to get'. The word धर्म्य is formed by यत् under IV 4 91 and 92, and has the sense of both. Of Locative words we have the following examples — मुकुटे-कार्षणम्, हस्ते-द्विपदिकाः. These compounds are formed under II 1 44, S 721 and the sign of the Locative is not elided by VI 3 9 and 10, S 968. With the name of a due-receiver हारी we have the following — यं ज्ञिकाश्च. 'the horse which is the customary due of the sacrificer'. So also वैयाकरणहस्ते. In some places the established usage is to give a kārshapana coin in a Mukuta &c. or to give a horse to a sacrificer &c. Why do we say 'what is lawful'? Observe सप्तमेऽरम्. Why do we say 'but not before हरण'? Observe वाडवहारणम् 'that which is given to a mare'. हरण is that customary food, which is given to a mare, after she has been

covered, in order to strengthen her. The word **पुनः** is a Kṛt formed word, its exclusion here indicates that other Kṛt-formed words, however, are governed by this rule, when preceded by a **हारी** denoting word, and thus this sūtra supersedes the Kṛt accent enjoined by VI 2 139, so far. Thus **वाडवहार्यः** has acute on the first by this rule, the subsequent VI 2. 139 not applying.

३८०० । युक्ते च । इ । २ । ६६ ॥

युक्तवाचिनि समासे पूर्वमाद्युदात्तम् । गोबल्लवः । 'कर्तव्ये तत्परो युक्तः' ॥

3800 The first member of a compound has acute on the first syllable, when the second member denotes that by whom the things denoted by the first are regulated or kept in order.

The word **युक्त** means 'he who is prompt in the discharge of his appointed duty' & the person appointed to look after. Thus **गोबल्लवः**, a cowherd looking after cow.

३८०१ । विभावाध्यक्षे । इ । २ । ६७ ॥

गवाध्यक्षः ॥

3801 The acute is optionally on the first syllable when the word **अध्यक्ष** follows.

Thus **गवाध्यक्षः** or **गवाध्यक्षः** 'a superintendent of cows' ॥

३८०२ । पाप च शिल्पिनि । इ । २ । ६८ ॥

पापनापितः । 'पापनापके-' (७३३) इति प्रतिपदोक्तस्यैव प्रत्ययान्तवृत्तीसमासे न ॥

3802 The word 'pāpa' has optionally acute on the first syllable, when followed by a word denoting a professional man.

Thus **पापनापितः** or **पापनापितः** ॥ This rule applies to the *pratipadokta* *saṁāsa* of **पाप**, in the sense of censure, as taught in II 1 54 S 733 when it is an appositional compound, and not when it forms a Genitive compound. Thus **पापस्यनापितः** = **पापनापितः** ॥

३८०३ । गोत्रान्ते वासिमाणवब्राह्मणेषु त्वेये । इ । २ । ६९ ॥

भार्यासिपुत्रः । सुपुत्रापत्यस्य भार्याप्रधानतया त्वेयः । अन्तेवासी । कुमारीदेवता । गोत्रनवाचिनीया । कुमारीदलाभकामा ये दाहवादिभिः प्रोक्तानि शास्त्राण्यधीयन्ते त एव लिप्यन्ते । भिक्षुमाणवः । भिक्षा नरस्येष्टमिति माणवः । भयब्राह्मणः । भयेन ब्राह्मणः संपद्यते । 'गोत्रादिषु' किम् । वासीचोच्चियः । त्वेये' किम् । परमब्राह्मणः ॥

3803 The first syllable of the first member of a compound has the acute accent before a Patronymic name or a scholar name, as well as before 'Māṇava' and 'Brāhmaṇa,' when a reproach is meant.

Thus **भार्यासिपुत्रः** 'a descendant of Sūśruta, under the petticoat government of his wife.' The compounding takes place by the analogy of **वाक्यपार्थिवः** । The

above is an example of a Gotra word. Now with scholar names कुँमारीदाक्षा 'the pupils of Daksha, for the sake of marriage : e who study the work of Daksha or make themselves the pupils of Daksha, for the sake of girls' and श्रीदत्तपाणिनीया &c भिक्षामाणवः=भिक्षालक्ष्ये इमिति माणवो भवति । भैयत्राक्षय 'he who being a Brāhmaṇa by birth, acts like a Brāhmaṇa not willingly, but through fear of punishment' =यो भयेन ब्राह्मण सपद्यते । The compounding is by II 1 4 where no other rule applies. Why do we say 'when followed by a Gotra word ?' Observe दासीशोत्रियं । Why do we say 'when reproach is meant ?' Observe परमब्राह्मण ॥

३८०४ । अङ्गानि मैरेये । इ । २ । ७० ॥

मधुविशेषो मैरेयः । मधुमैरेयः । मधुविकारस्य तस्य मध्वङ्गम् । 'अङ्गानि' किम् । परम मैरेय । 'मैरेये' किम् । पुष्पासव ।

3804 The first syllable of the word preceding 'Maureya' gets the acute, when it denotes the ingredient of the same

Thus मधुमैरेय, 'the maureya prepared from honey' Why do we say when denoting 'an ingredient' ? Observe परममैरेयं ॥ Why do we say 'before मैरेय ?' Observe पुष्पासवम् ॥

३८०५ । भक्ताख्यास्तदर्थेषु । इ । २ । ७१ ॥

भक्तमन्त्रम् । भिक्षाकस । भाजीकस । भिक्षादयोऽप्यत्रिशेषाः । 'भक्ताख्या' किम् । समाश-
शालय । समशन समाश इति क्रियामात्रमुच्यते । 'तदर्थेषु' किम् । भिक्षाप्रिय । बहुव्रीहिरयम् ।
अत्र पूर्वपदमन्तीदानम् ॥

3805 A word denoting food, gets the acute on the first syllable, when standing before a word which denotes a repository suited to contain that

Thus भक्तकंसः, भाजीकंसः । The words like भिक्षा, भक्त &c are names of food. Why do we say 'when denoting the name of food' ? Observe समाशशालयः dining halls, (the word समाश = समशन is the name of an 'action' and not of a 'substance') Why do we say 'tadartheshu suited to contain that' ? Observe भिक्षाप्रिय, which is Bahuvrīhi and the first member gets acute on the final

३८०६ । गोबिडालसिहसैन्यवेषूपमाने । इ । २ । ७२ ॥

धान्यगवः । गोबिडालः । वृषसि ह । सक्तुसेन्धवः । धान्यं गौरिवेति विग्रहः । व्याघ्रादिः
गवाकृत्या सविशेषितं धान्यं धान्यगवश्चष्टेनोच्यते । 'उपमाने' किम् । परमसिंह ॥

3806. A word denoting the object of comparison gets the acute on the first syllable when standing before गो, बिडाल, सिंह, and सैन्यव ॥

Thus धान्यगव = धान्य गौरिव । The compounding takes place by II 1 56 the words गो &c, being considered to belong to Vyaghradi class, which is an Akritigana. The meaning of the compound must be given according to usage and appropriateness. Thus धान्यगवः means गवाकृत्याऽवस्थितं धान्यं । So also गोबिडाल,

वृद्धिः, सन्तुल्येवः, । Why do we say 'when denoting the object of comparison' ? Observe परमसिंहः ॥

३८०७ । अके जीविकार्थे । ६ । २ । ७३ ॥

अकप्रत्ययान्त उत्तरपदे जीविकार्थवाचिनि समासे पूर्वपदमाद्युदात्तम् । दन्तलेखकः । यस्य दन्तलेखनेन जीविका । 'नित्य' क्रीड-' (७९९) इति समासः । 'अक' किम् । रमणीयकर्ता । 'जीविकार्थ' किम् । वृक्षभक्षिका मे धारयति ॥

3807 The first member of a compound has the acute on the first syllable, when the second-member is a word ending in the affix 'aka,' and the compound expresses a calling by which one gets his living

Thus दन्तलेखक = दन्तलेखेन यस्य जीविका । The compounding takes place by II. 2 17 S 711 Why do we say when meaning 'means of living' ? Observe वृक्षभक्षिका मे धारयति । All affixes which ultimately become अक by taking substitutes, are called अक affixes Thus शृङ्खल, पुन, &c are अक affixes (VII 1 1) Why do we say 'ending in the affix अक' ? Observe रमणीयकर्ता । Here the compounding takes place by II 2 17, and the affix वृच् is added in the sense of sport and not of livelihood

३८०८ । प्राचां क्रीडायाम् । ६ । २ । ७४ ॥

प्राग्देशवाचिना या क्रीडा तद्वृत्तिनि समासे अकप्रत्ययान्ते परे पूर्वमाद्युदात्तं स्यात् । उद्दालकपुष्पभक्षिका । 'सञ्जायाम्' (३८८६) इति शृङ्खल । 'प्राचाम्' किम् । जीवपुत्रप्राचायिका । वृक्षमुदीचा क्रीडा । 'क्रीडायाम्' किम् । तव पुष्पप्रचायिका । पर्याये शृङ्खल ॥

3808 A compound the second member of which is a word ending in अक affix, and which denotes the sport of the Eastern people, gets the acute accent on the first syllable

Thus उद्दालकपुष्पभक्षिका । These are formed by शृङ्खल affix (III 3. 109 S 3286,) and the compounding takes place by II 2 17 S 711 Why do we say 'of the Eastern Folk' ? Observe जीवपुत्रप्राचायिका, which is a sport of the Northern People Why do we say 'when denoting a sport' ? Observe तवपुष्पप्रचायिका 'thy' turn for &c' which is formed by शृङ्खल (III 3 111) and denotes 'rotation or turn'

३८०९ । अणि नियुक्ते । ६ । २ । ७५ ॥

अणन्ते षं नियुक्तवाचिनि समासे षं माद्युदात्तम् । कचधारः । 'नियुक्ते' किम् । कायक लावः ॥

3809 A compound, the second member of which is a word ending in the Krit-affix अण् and which denotes a functionary, gets the acute on the first syllable

Thus कचधारः । Why do we say when meaning 'a functionary' ? Observe कायकलावः ॥

३८१० । शिल्पिनि चाऽकृजः । ६ । २ । ७६ ॥

शिल्पिर्वाचनि समासेऽयन्ते परे पूर्वमाद्युदात्तस्य चेदयकृजः परो न भवति । तन्तुवायः । 'शिल्पिनि' किम् । कायडलाव । 'अकृजः' किम् । कुम्भकारः ॥

3810. And when such a compound ending in अण् affix denotes the name of a professional man, but not when the second term is कार (derived from कृज्), the acute is on the first syllable of the first word

Here also the second term ends in अण् affix Thus तन्तुवायः । Why do we say when denoting 'a work-man or professional person' ? Observe कायडलार्त्तः । Why do we say 'but not when the affix अण् comes after कृ' ? Observe कुम्भकारः ॥

३८११ । यज्ञाया च । ६ । २ । ७७ ॥

अयन्ते परे । तन्तुवायो नाम कर्म । 'अकृजः' इत्येव । रथकारो नाम ब्राह्मणः ॥

3811 Also when such an upapada compound ending in अण् affix denotes a Name, the acute falls on the first syllable but not when the second term is कार ॥

Thus तन्तुवायः, 'a kind of insect, spider' But not so अण् with कृ, as रथकारः 'the name of a Brāhmana caste'

३८१२ । गोतन्तियव पाले । ६ । २ । ७८ ॥

गोपालः । तन्तिपालः । यवपालः । अनियुक्तार्थो योगः । 'गो' इति किम् । वत्सपालः । 'पाले' इति किम् । गोरक्षः ॥

3812 The words गो, तन्ति and यव get the acute on the first syllable when followed by पाल ॥

Thus गोपाल, तन्तिपाल, यवपालः । The word तन्ति is the rope with which calves are tied (तनु विस्तारे + क्तच्) This applies to words not denoting a functionary, which would be governed by VI 2 75 S. 3809 Why do we say गो &c ? Observe वत्सपालः । Why do we say 'followed by पाल' ? Observe गोरक्षः ॥

३८१३ । शिनि । ६ । २ । ७९ ॥

पुष्पहारी ॥

3813. A compound ending in the Kṛit-affix शिनि (इन्) has the acute on the first syllable of the first member

Thus पुष्पहारिन् ॥

३८१४ । उपमान शब्दार्थप्रकृतावेव । ६ । २ । ८० ॥

उपमानवाचि पूर्वपदं शिन्यन्ते परश्चायुदात्तम् । उद्भ्रान्ती । ध्वाङ्क्षरादी । उपमानग्रहणं मस्य पूर्वयोगस्य च विषयविभागार्थम् । 'शब्दार्थप्रकृता' किम् । दृक्वञ्चो । 'प्रकृतिग्रहणम्' किम् । प्रकृतिरेव यत्रोपसर्गनिरपेक्षा शब्दार्था तत्रैव यथा स्यात् । इह मा भूत् । गर्दभोद्धारो ॥

3814 When the first member of a compound expresses that with which resemblance is denoted, then it has acute on the first

syllable, before a word formed by यिनि affix, only then, when such latter word is a radical without any preposition, and means 'giving out a definite sound like so and so.'

The word उपमान means the object with which something is likened. शब्दार्थ means 'expressing a sound', प्रकृति means 'root, without any preposition.' Thus 'इन्द्रकोशिन, धौह्वराविन् । The word उपमान shows the scope of this sūtra as distinguished from the last. So that, when the first term is an उपमान word, the preceding sūtra will not apply, though the second member may be a यिनि formed word,

When the second term is not a word denoting sound, the rule will not apply. At दृक्वर्जिन् which retains kṛit accent (VI 2 139).

Why do we say 'a radical word without any preposition' ? Observe गद' मेघवारिन् । Here the second term radically (१ e, charin) does not denote sound, but it is with the help of the Preposition उत् that it means sound. The force of the rule is that the उपमान words are restricted. Such words get acute on the first syllable only then, when the second member is a radical sound name.

३८१५ । युक्तारोहोऽद्यश्च । ६ । २ । ८९ ॥

आगुहोता । युक्तारोहो । आगतयोऽद्य । क्षीरहोता ॥

3815 The compounds yuktārohin &c, have acute on the first syllable

Thus 1 युक्तारोहो, 2 आगतरोहो, 3 आगतयोधी, 4 आगतवज्रो, 5 आगतनदी, 6 आगतनदी, 7 आगतप्रहारी. These are formed by यिनि affix, and are illustrations of Rule VI 2 79. Some say, these declare a restrictive rule with regard to the first and second members of these terms. Thus रोहिन् &c must be preceded by युक्त &c and युक्त &c followed by रोहिन् &c to make VI 2 79 applicable. Thus यक्षारोहिन् though ending in यिनि does not take acute on the first, so युक्ताध्यायिन् । 8 आगतमत्स्या or मत्स्य, 9 क्षीरहोता, 10 भगिनीभर्ता. The last two are Genitive compounds under Rule II 2 9 11 दामगोधुक, 12 अश्वजिह्वा, 13 गौत्रिजिह्वा, 14 लुब्धजिह्वा, 15 श्वेनपाद (गयापाद.), 16 लम्बपाद. All these are genitive compounds. 17 एकश्रितिपात्=एक श्रिति पादोऽस्य । This is a Bahuvrīhi of three terms. The word एकश्रिति is a Taddhitārtha Samāsa (II 1. 51), and being a Tatpuruṣa, required acute on the final, as the Tatpuruṣa accent is stronger. This declares acute on the first. Moreover by VI 2 29, this word एकश्रिति would have acute on the first as it is a Dvigu ending in a simple vowel. But the very fact that this word is enumerated here, shows that other Dvigu compounds in श्रिति are not governed by VI 2 29, therefore द्विश्रितिपाद has acute on ति. The enumeration of the एकश्रितिपात् further proves by implication that the (एकश्रितिपात् स्वरवचनं ज्ञातक निमित्त स्वरवलीयस्त्वस्य) accent for the application of which a case is present is stronger (See Mahābhāṣya II 1 1). The class of compounds known as यौजसमित &c, (II 1 48) also belongs to this class,

1 युक्तारोहो, 2 आगतरोहो, 3 आगतयोधी, 4 आगतवज्रो 5 आगतनदी (आगतनदी), 6 आगतप्रहारी, 7 आगतमत्स्य, (आगतमत्स्या), 8 क्षीरहोता, 9 भगिनीभर्ता, 10 दामगोधुक

11 अश्वत्थिरात्र 12 गर्गत्रिरात्र, 13 व्युष्टिरात्र, 14 गणपाद. (अश्वपाद), 15 एकश्रितियात्, 16 पात्रेसमितादयश्च (पात्रेसमितादयश्च), 17 समपाद ॥

३८१६ । दीर्घकाशतुषाष्टवटजे । ६ । २ । ८२ ॥

कुटोज । काशज. । तुषज । आष्टज । वटज ॥

3816 When the first member is a word ending in a long vowel, or is 'kāśa,' tusha, 'bhṛāshtra' or vata, and is followed by 'ja' the acute falls on the first syllable

Thus कुटोज, काशज, तुषज, आष्टज, वटज । These are formed by the affix उ added to जन् (III 2 97)

३८१७ । अन्त्यात्पूर्वबहुचः । ६ । २ । ८३ ॥

बहुच. पूर्वस्यान्त्यात्पूर्वपदमुदात्तजे उत्तरपदे । उपसरज । आमलकीज । 'बहुच' किम् । दग्धजानि सृणानि ॥

3817 In a word consisting of more than two syllables, followed by ja, the acute falls on the syllable before the last

Thus उपसरज, आमलकीज., and बहुचज. (though the last two words have upapadas ending in a long vowel, the accent is governed by this sūtra and not the last) Why do we say "a Polysyllabic first member"? Observe दग्धजानि सृणानि ॥

३८१८ । ग्रामेऽनिवसन्त । ६ । २ । ८४ ॥

ग्रामे परे पूर्वपदमुदात्तम् । तद्धेत्विवसद्वाचि न । मल्लग्रामः । ग्रामशब्देन सङ्गृहाणां चो देवग्रामः । देवस्वामिकः । 'अनिवसन्त' किम् । दाक्षिग्रामः । दाक्षिनिवस ॥

3818. Before 'grāma' the first syllable of the first member has acute, when thereby inhabitants are not meant

Thus मल्लग्रामः । Here ग्राम is equal to सङ्गृह 'an assembly' दक्षग्रामः=देवस्वामिकः । Why do we say 'when not meaning inhabitants'. Observe दाक्षिग्राम, a village inhabited by the descendants of Dakṣha'

३८१९ । घोषादिषु च । ६ । २ । ८५ ॥

दाक्षिघोषः । दाक्षिकटः । दाक्षिद्वदः ॥

3819. The first member has acute on the first syllable when followed by *ghosha* &c.

Thus दाक्षिघोषः, दाक्षिकटः, दाक्षिपल्लवः, दाक्षिकदरी, दाक्षिवल्लभः, दाक्षिद्वदः, दाक्षिपिङ्गलः, दाक्षिपिशङ्गः, दाक्षिमाला, दाक्षिरक्षा, दाक्षिशाला, or (रक्ष or शालः), दाक्षिशिल्पी, दाक्ष्यश्वथः, दाक्षिशालमलो, कुन्दसृणम्, आश्वमसुनिः, दाक्षिपुसा, दाक्षिकूटः ।

Of the above, those which denote places of habitation, there the first members though denoting inhabitants get the acute accent. Some do not read the anuvṛtti of अनिवसन्त in this aphorism, others however read it

1 घोष, 2 कट (घट), 3 वल्लभ (पल्लव) 4 द्वद, 5 ददरी (ददर), 6 पिङ्गल, 7 पिशङ्ग, 8 माला, 9 रक्षा (रक्ष), 10 शाला (शाल), 11 कूट, 12 शालमलो, 13 आश्वत्थ, 14 सृण, 15, शिल्पी, 16 सुनि, 17 प्रक्षा (प्रक्षालू, पुसा) ॥

३८२० । छान्त्रियादयः शालायाम् । ६ । २ । ८६ ॥

छान्त्रिशाला । व्याडिशाला । यदापि शालान्त समासो नपु सकलिको भवति तदापि 'तत्पुञ्जे शालाया नपु सके' (३८५०) इत्येतस्मात्पूर्व विप्रतिषेधेनायमेव स्वर । छान्त्रिशालम् ॥

3820 The words 'chhātṛi' &c, get acute on the first syllable when followed by the word 'śālā'

Thus छान्त्रिशाला, येँलिशाला, भैयाडिशाला ॥

Where the Tatpuruṣa compound ending in शाला becomes Neuter, by the option allowed in II 4 25, there also in the case of these words, the acute falls on the first syllable of the first term, thus superseding VI 2 123 S, 3857 which specifically applies to Neuter Tatpuruṣas. Thus छान्त्रिशालम्, येँलिशालम् ॥

1 छान्त्रि, 2 पेलि (येलि), 3 भायिड, 4 व्याडि, 5 आखयिड, 6 आटि, 7 गामि (गोमि) ॥

३८२१ । प्रस्थेऽवृद्धमकव्यादीनाम् । ६ । २ । ८७ ॥

प्रस्थशब्द उत्तरपदे कव्यादिवर्जितमवृद्ध पूर्वपदमाद्युदात्त स्यात् । इन्द्रप्रस्थ । 'अवृद्धम् किम् । दाक्षिप्रस्थ । 'अकव्यादीनाम्' इति किम् । कर्कीप्रस्थ । मकरोप्रस्थ ॥

3821 The first member, which has not a Vriḍḍhi in the first syllable, or which is not 'kaikī' &c, gets the acute on the first syllable before 'prastha'

Thus इन्द्रप्रस्थ । But not in दाक्षिप्रस्थ, which has Vriḍḍhi in the first syllable, nor also in कर्कीप्रस्थ, मघीप्रस्थ. &c

1 कर्की, 2 मघी (मघी), 3 मकरी, 4 कर्कन्ध (कर्कन्धू), 5 शमी, 6 करीर, 7 कन्दुरु (कटुक), 8 कवल (कुवल, कूरल), 9 बदरी (बदर) ॥

३८२२ । मालादोना च । ६ । २ । ८८ ॥

वृद्धार्थमिदम् । मालाप्रस्थ । शोणाप्रस्थ ॥

3822 The first syllable of 'māla' &c, gets the acute when 'prastha' follows

Thus मालाप्रस्थ, शोणाप्रस्थ ॥ This sūtra applies even though the first syllables are Vriḍḍhi vowels. In the word एक and शोणा the letters ए and शो are treated as Vriḍḍhi (I 1 75)

1 माला, 2 शाला, 3 शोणा (शोण), 4 द्राक्षा, 5 द्वाक्षा, 6 क्षामा, 7 काञ्ची, 8 एक, 9 काम, 10 क्षामा ॥

३८२३ । महन्नगरं नगरेऽनुदीवाम् । ६ । २ । ८९ ॥

नगरे परे महन्नगरवर्जितं पूर्वमाद्युदात्तं स्यात् तच्चेदुदीवान् । ब्रह्मनगरम् । 'अम-' इति किम् । महानगरम् । नवनगरम् । 'अनुदीवाम्, किम् । कार्तिनगरम् ॥

3823 The first member has acute on the first syllable before the word nagara but not when it is the word mahat, or nava, nor when it refers to a city in the lands of the Northern People.

Thus ब्रह्मनगरम् । But not in महानगरम् and नवनगरम्. Why do we say 'but not of Northern People' ? Observe नान्दीनगरम् कार्तिनगरम् ॥

३८२४ । अर्मे चावर्णे द्वयच्चयच् । ६ । २ । ८० ॥

अर्म परे द्वयच्चयचपूर्वमवर्णान्तमाद्युदात्तम् । गुणर्मम् । कुक्कुटार्मम् । 'अवर्णम् किम् । कुह्वर्मम् । 'द्वयच्चयच्' किम् । कपिञ्जलार्मम् । अमहवमित्येव । महार्मम् । नवार्मम् ॥

3824 A word of two or three syllables ending in 'a' or 'ā' (with the exception of 'mahā' and 'nava') standing before the word 'arma' has acute on the first syllable

Thus गुणार्मम्, कुक्कुटार्मम् । Why do we say 'ending in अ (long or short)' ? Observe कुह्वर्मम् । Why do we say 'consisting of two or three syllables' ? Observe कपिञ्जलार्मम् । The words महा and नव are to be read here also The rule therefore does not apply to महार्मम् and नवार्मम् ॥

३८२५ । न भूताधिकसजीवमद्राशमकञ्जलम् । ६ । २ । ८१ ॥

अर्मे परे नैतान्याद्युदात्तानि । भूतार्मम् । अधिकार्मम् । सजीवार्मम् । मद्राशमयहण संचात विग्रहीतार्मम् । मद्रार्मम् । अशमार्मम् । मद्राशमर्मम् । कञ्जलार्मम् ॥

' + आद्युदात्तप्रकरणे दिवोदासादीना ऊन्त्युपस ख्यानम् + ' । 'दिवो दासाय टाशुषे' ॥

3825 The following words do not get acute on the first syllable, when standing before 'arma' viz भूत, अधिक, सजीव, मद्र, अशमन्, and कञ्जल ॥

Thus भूतार्मम्, अधिकार्मम्, सजीवार्मम्, मद्रार्मम्, अशमार्मम् मद्राशमार्मम् (because the sūtra shows the compounding of those words in mādīasmam) कञ्जलार्मम् । All these compounds have acute on the final by VI 1 223

Fact — In the Vedas the words दिवोदास &c, have acute on the first syllable Thus दिवोदासाय दाशुषे (Rig Veda IV 30 20)

३८२६ । अन्त । ६ । २ । ८२ ॥

अधिकारोऽयम् । प्रागुत्तरपदादियहणात् ॥

3826 In the following sūtras up to VI 2 110 inclusive, is to be supplied the phrase 'the last syllable in a word standing in the Nominative case has the acute'

This is an adhikāra aphorism. In the succeeding sūtras, the last syllable of the first member of a compound gets the acute accent Thus in the next sūtra the word सर्व gets acute on the final. This adhikāra extends up to VI 2 110, inclusive

३८२७ । सर्वे गुणकात्स्न्ये । ६ । २ । ८३ ॥

सर्वशब्दः पूर्वपदमन्तोदात्तम् । सर्वं श्वेतम् । सर्वमहान् । 'सर्वम्' किम् । परमश्वेतम् । आश्रय-
क्याप्त्या परमत्वं श्वेतस्येति । गुणकात्स्न्ये वर्तते । 'गुण-' इति किम् । सर्वसौवर्णम् । 'कात्स्न्यं' किम् । सर्वेषां श्वेततरः सर्वं श्वेतम् ॥

3827. The acute is on the final of the word 'sarva,' standing as first member before an attributive word, in the sense of 'whole, through and through.'

Thus सर्वं ज्ञेयं सर्वम् हान् ॥

Why do we say सर्वं? Observe परमज्ञेयः, here the attribute of ज्ञेयं pervades through and through the object referred to, but the accent is not on the final of परम ॥

Why do we say 'attributive word'? Observe सर्वं सोपार्थं, 'golden', सर्व-रजतं 'silvery', which do not denote any attribute in their original state but modification. In fact it is not गुणकार्त्तव्यं here at all, but a विकारकार्त्तव्यम् ॥

Why do we use the word 'Kārtanya or complete pervasion.' Observe सर्वज्ञ-ज्ञेयतर = सर्वज्ञेयं here the compounding takes place by the elision of the affix तश्च denoting comparison, and as it shows only comparative, not absolute, whiteness, the rule does not apply. Moreover, in this example, the 'kārtanya' is not that of 'guna' but of 'guni', not of the 'attribute', but of the 'substance'

३८२८ । सञ्जाया गिरिनिकाययोः । ६ । २ । ८४ ॥

यतयो परतः पूर्वमन्तोदात्तम् । अञ्जनगिरिः । मीरिङनिकायः । 'सञ्जायाम्' किम् । परमगिरिः । ब्राह्मणनिकायः ॥

3828 The last syllable of the first member before *giri* and *nikaṃya* has the acute, when the compound is a Name

Thus अञ्जनगिरिः । The final of añjana is lengthened by VI 3 117 मीरिङ-निकायः । Why do we say 'when it is a Name'? Observe परमगिरिः, ब्राह्मणनिकायः ॥

३८२९ । कुमायो वयसि । ६ । २ । ८५ ॥

पूर्वपदमन्तोदात्तम् । वृद्धकुमारी । कुमारीशब्दः पुंसां सङ्घासं प्रयोगमात्रं प्रवृत्तिनिमित्तं मुपादाय प्रयुक्ते वृद्धादिभिः समानाधिकरणः । तच्च वय इह गृह्यते न कुमारस्यमेव । 'वयसि' किम् । परमकुमारी ॥

3829 The last syllable of the first member gets the acute when the word 'kumārī' follows, the compound denoting age.

Thus वृद्धकुमारी 'an old maid' The compounding is by II. 1. 57. The word वृद्धा becomes masculine by VI 3 42 in the example.

Q The word कुमारी was formed by क्लीब by IV 1 20 in denoting the prime of youth, how can this word be now applied to denote old age by being coupled with वृद्धा, it is a contradiction in terms. Ans The word कुमारी has two senses, one denoting 'a young maiden' and second 'unmarried virgin'. It is in the latter sense, that the attribute वृद्धा is applied. Why do we say 'when the compound denotes age'? Observe परमकुमारी ॥

३८३० । उदकेऽमेवले । ६ । २ । ८६ ॥

अकेवलं मिश्रं तद्व्याधिनि समासे उदके परे पूर्वमन्तोदात्तम् । गुहोदकम् । स्वरं कर्त्तेऽत्र शकादेशः । 'स्वरितो वानुदात्ते पदादौ' (३६५६) इति पक्षे स्वरितः । 'अकेवले' किम् । शीतोदकम् ॥

3830 Before the word *udaka*, when the compound denotes a mixture, the last syllable of the first member has the acute.

Thus गुं'डोदकम् or गु'डोदकम् । When we have already made the ड acute by this rule, then the svarita accent may result optionally, by the combination of the acute अ of guda and the subsequent grave उ of उदक, by rule VIII 2 6 S 3659 The word अकौशल means mixture When mixture is not meant, this rule does not apply As श्रीतोदकम् ॥

३८३१ । द्विगौ क्रतौ । ६ । २ । ९७ । ॥

द्विगोत्रिरपदे क्रतुशब्दिनि समासे पूर्वमन्तोदात्तम् । गर्गत्रिरात्रः । 'द्विगौ' किम् । अतिरात्र । 'क्रतौ' किम् । बिल्वहोमस्य सप्तरात्रो बिल्वसप्तरात्र ॥

3831 Before a Dvigu, when the compound denotes a sacrifice, the last syllable of the first member has the acute

Thus गर्ग'त्रिरात्र = गर्गाया त्रिरात्र Why do we say 'before a Dvigu compound'? Observe अतिरात्र' (रात्रिमतिक्रान्त इति प्रादिसमास) which being formed by the Samasanta affix अच् (V 4 87) has acute on the final (VI 1 163) Why do we say 'when denoting a sacrifice'? Observe बिल्वसप्तरात्र = बिल्वहोमस्य सप्तरात्र ॥

३८३२ । सभाया नपुसके । ६ । २ । ९८ ॥

सभाया परतो नपुसकलिङ्गे समासे पूर्वमन्तोदात्तम् । गोपालसभम् । स्त्रीसभम् । 'सभायाम्' किम् । ब्राह्मणसेनम् । 'नपुसके' किम् । राजसभा । प्रतिपदोक्तनपुसकग्रहणाच्चेह । रमणीयसभम् । ब्राह्मणकुलम् ॥

3832 Before the word sabhā when it is exhibited as Neuter, the first member of the compound gets acute on the last syllable

Thus गोपाल'सभम्, स्त्री'सभम् ॥

Why do we say 'before सभा'? Observe ब्राह्मणसेनम् ॥

Why do we say 'when in the Neuter'? Observe राजसभा ॥

The word सभा becomes Neuter under rules II 4 23 24 therefore when the word सभा does not become Neuter under those rules, then by the maxim of Pratipadokta &c. the accent does not fall on the final of the preceding term, as, रमणीयसभ, here the word सभा is neuter not by the force of any particular rule, but because the thing designated (अभिधेय) is neuter

३८३३ । पुरे गाक्षाम् । ६ । २ । ९९ ॥

देवदत्तपुरम् । नान्दीपुरम् । प्राक्षाम्, किम् । शिवपुरम् ॥

3833 Before the word *pu a*, when the compound denotes a city of the Eastern People, the final of the first member has the acute

Thus देवदत्त'पुरम्, काशिर'पुरम्, नान्दी'पुरम् । Why do we say of the Eastern people? Observe शिवपुरम् ॥

३८३४ । अरिष्टगौडपूर्वे च । ६ । २ । १०० ॥

पुरे परेरिष्टगौडपूर्वे समासे पूर्वमन्तोदात्तम् । अरिष्टपुरम् । गौडपुरम् । 'पूर्व' ग्रहण किम् । इहापि यथा स्यात् । अरिष्टाश्रितपुरम् । गौडभृत्यपुरम् ॥

3834 When the words 'arishta' and 'gauda' stand first, the first member has the acute on the final before the word 'pura'

Thus अरिष्टपुरम् गोडपुरम् । By the force of the word पूर्व in the aphorism, we can apply the rule to अरिष्टपुरम्, गोडपुरम् ॥

३८३५ । न हास्तिनफलकमादेयाः । ६ । २ । १०५ ॥

पुंरे परे नितान्यन्तोदात्तानि । हास्तिनपुरम् । फलकपुरम् । मादेयपुरम् । मृदेरपत्न्यमिति श्रुतिद्वित्वान् ढक् ॥

3835 But when the word 'hastina' 'phalaka' and 'mar-deya' precede 'pura' the acute does not fall on their final

This is an exception to VI 2 99 Thus हास्तिनपुरम्, फलकपुरम्, मादेयपुरम् The sm of मृदु is मादेय formed by ढक्, the word belonging to Subhadi class The उ is elided by VI 4 147

३८३६ । कुसूलकूपकुम्भशालबिले । ६ । २ । १०६ ॥

यतान्यन्तोदात्तानि बिले परे । कुसूलबिलम् । कूपबिलम् । कुम्भबिलम् । शालबिलम् । 'कुसूल' इति किम् । सपबिलम् । बिल' इति किम् । कुसूलस्वामी ॥

3836, The words कुसूल, कूप, कुम्भ, and शाला have the acute on the last syllable before the word 'bila'

Thus कुसूलबिलम्, कूपबिलम्, कुम्भबिलम्, शालबिलम्, । But not so in सपबिलम् । Why do we say 'before बिल' ? Observe कुसूलस्वामी ॥

३८३७ । दिक्शब्दा ग्रामजनपदाख्यानचानराटेषु । ६ । २ । १०७ ॥

दिक्शब्दा अन्तोदात्ता भवन्त्येषु । पूर्वपुकाग्रशमी । अपरकणामुत्तिका । जनपद । पूर्वपञ्चाला । आख्यानम् । पूर्वयायातम् । पूर्वचानराटम् । शब्दग्रहण कालवाच्यदिक्शब्दस्य परिग्रहार्थम् ॥

3837 Words expressing direction (in space or time) have acute on the last syllable, when followed by a word denoting a village, or a country or a narrative, and before the word 'chāna rāta'

Thus पूर्वपुकाग्रशमी or पूर्व' (VIII 2 6) The compounding takes place by II 1 50 अपरकणामुत्तिका ॥

Country name—पूर्वपञ्चाला । These are Karmadhāraya compounds (II 1 58)

Story name.—पूर्वयायातम् । So also पूर्वचानराटम् । The employment of the term शब्द in the aphorism shows that time denoting दिक् words as in पूर्वयायातम् should also be included

३८३८ । आचार्योपसर्जनश्चान्तेर्वासिनि । ६ । २ । १०८ ॥

आचार्योपसर्जनान्तेर्वासिनि परे दिक्शब्दा अन्त दात्ता भवन्ति । पूर्वपाणिनीया । 'आचार्य' इति किम् । पूर्वान्तेर्वासी । अन्त वासिनि किम् । पूर्वपाणिनीय शास्त्रम् ॥

3838 The direction denoting words have acute on the final,

before the names of scholars, when such names are derived from those of their teachers

Thus पूर्वपाणिनीया । Compare VP 2 36 Why do we say 'when derived from the names of their Teachers'? Observe पूर्वान्वेसी । Why do we say 'Scholar-names'? Observe पूर्वपाणिनीय शास्त्रम् । (पाणिनीय शास्त्रम् पूर्व चिरन्तमम्) ॥

३८३९ । उत्तरपदवृद्धौ सर्वे च । ६ । २ । १०५ ॥

उत्तरपदन्येत्यधिकृत्य या वृद्धिर्विहितः सद्युत्तरपदे परे सर्वशब्देऽदिक्कृष्टाश्चान्ता दाता भवन्ति । सर्वपाञ्चालक । अपरपाञ्चालक । 'अधिकार' यद्वयं किम् । सर्वमास सर्वकारक ॥

3839 Words denoting direction and the word 'sarva' have acute on the final, before a word which takes Vriddhi in the first syllable of the second term by VII 3 12 and 13

By the sūtra उत्तरपदस्य VII 3 10 12, the Vriddhi of the Uttarapada is ordained when the Taddhita affixes having ज या, or क follow, the Pūrvapada being जु, सर्व and अर्थः । The word उत्तरपदवृद्धि therefore, means that word which takes Vriddhi, under the rule relating to uttarapada, i. e., under rule VII 3 12 and 13 Thus अपरपाञ्चालक, सर्वपाञ्चालक । These are formed by जुञ् affix (IV 2 125)

Why do we say 'which takes Vriddhi in the second term under VII 3 12 and 13?' Had the word उत्तरपदस्येति अधिकृत्य not been used by us in explaining the sūtra, then the sūtra, would have run thus वृद्धौ सर्वे च, and would have applied to cases like सर्वमास, सर्वकारक where मास and कारक are Vriddhi words not by virtue of VII 3 12

३८४० । बहुव्रीहौ विश्व सज्ञायाम् । ६ । २ । १०६ ॥

बहुव्रीहौ विश्वशब्दः पूर्वपदभूत सज्ञायामन्तोदात्तः स्यात् । पूर्वं पदप्रकृतिस्वरस्य प्राप्तस्यानुदात्तस्यापवादः । 'विश्वकर्म विश्वदेव' । 'आविश्वदेव सप्तपत्तिम्' । 'बहुव्रीहौ विश्व' । विश्वे च ते देवाश्च विश्वे देवाः । 'सज्ञायाम् किम् । विश्वदेव । प्राग्व्ययीभावदबहुव्रीह्याधिकारः ॥

3840 The word 'viśva' has acute on the final, being first member in a Bahuvrīhi when it is a Name

This is an exception to VI 2 1 by which the first member, in a Bahuvrīhi would have retained its original accent Thus —विश्वकर्म विश्वदेव (Rig Veda VIII 98 2, आविश्वदेव सप्तपत्तिम्) ॥

Why do we say in a Bahuvrīhi compound? Observe विश्वे च देवाः = विश्वे देवाः ॥

Why do we say when a name? Observe विश्वेदेव अस्य = विश्वदेव । But विश्वामित्रे and विश्वामित्रे have acute on the final as they are governed by the subsequent rule VI 2 165 which supersedes this The word Bahuvrīhi governs the succeeding sūtras up to VI 2 120 inclusive

३८४१ । उदराश्वेषु । ६ । २ । १०७ ॥

सजायामिति वर्तते । उकोदरः । हयश्च म । हेतुः ॥

3841 The first member in a Bahuvrīhi, before the words 'udara' 'asva' and 'ishu' gets acute on the final syllable, when the compound denotes a Name

Thus उकोदर, हयश्च, and महेतुः । This sūtra is also an exception to VI 2 1 by which the first term would have retained its original accent. The word उकोदर has acute on the first by Phit II 7. The word हेतुः is also first acute as formed by हन् (Un IV 118). The word महत्त is endacute by V 2 38. Its mention here appears redundant.

३८४२ । क्षेपे । ६ । २ । १०८ ॥

उदराश्वेषु पूर्वमन्तोदात्त बहुव्रीहिः निन्दायाम् । छटोदरः । कटुकाश्वः । चलाचलेषु अनुदर इत्यत्र नञ्सुभ्याम्- (३६०६) इति भवति प्रतिषेधेन ॥

3842 A word before 'udar' 'asva' and 'ishu' in a Bahuvrīhi gets acute on the final, when reproach is meant

Thus छटोदर, कटुकाश्व, चलाचलेषु । The word छट is formed by अच (III 1 134) and has acute on the final, and so it would have retained this accent by VI 2 1 even without this sūtra. The word कटुक being formed by कन् (V 3 75) has acute on the first. In this and the last sūtra, all the acutes may optionally be changed into staccata by VIII 2 6. But अनुदर and सूदर have acute on the final by VI 2 172, S 3906 which being a subsequent sūtra, supersedes this present, so far as अन् and सु are concerned.

३८४३ । नदी बन्धुनि । ६ । २ । १०९ ॥

बन्धुशब्दे परे नदन्त पूर्वमन्तोदात्त बहुव्रीहिः । गार्गीबन्धुः । 'नदी' किम् । ब्रह्मबन्धुः । ब्रह्मशब्द आद्युदात्तः । 'बन्धुनि' किम् । गार्गीप्रियः ॥

3843 In a Bahuvrīhi compound, having the word 'bandhu' as its second member, the first member ending in the Feminine affix 'ī' ('nadi' word) has the acute on its final syllable

Thus गार्गीबन्धुः । The word गार्गी is formed by adding ङीप् (IV 1 16) to गार्ग्य ending in यञ् (IV 1 105), and therefore, it is first acute. By VI 2 1 this accent would have been retained, but for the present sūtra.

Why do we say 'a Nadi (Feminine in ङीप्) word' ? Observe ब्रह्मबन्धुः, the word ब्रह्म has acute on the first syllable as it is formed by मनिन् (Un IV, 146, and it retains that accent (VI 2 1).

Why do we say 'before बन्धु' ? Observe गार्गीप्रियः ॥

३८४४ । निष्ठापसर्गपूर्वमन्यतरस्याम् । ६ । २ । ११० ॥

निष्ठान्तं पूर्वपदमन्तोदात्त वा । प्रथैतपादः । 'निष्ठा' किम् । प्रत्येकमुखः । 'उपसर्गपूर्वम्' किम् । शुष्कमुखः ॥

3844 In a Bahuvrīhi compound, a Participle in 'kta' preceded by a preposition, standing as the first member of the compound, has optionally acute on the last syllable

Thus प्रधेर्तेषाद or प्रधातपादौ (VI 2 169)

Why do we say '2 Nishthā' ? Observe प्रसेवकमुख which is acute in the middle by the kūt accent being retained after प्र (VI 2 139)

Why do we say 'preceded by a preposition' ? Observe शुक्लमुख which has acute on the first by VI 1 206

३८४५ । उत्तरपदादिः । ६ । २ । १११ ॥

उत्तरपदाधिकार आशयान्तम् । आद्यधिकारस्तु 'प्रकृत्या भगालम्' (३८७६) इत्यवधिक ॥

3845 In the following sūtras, up to VI 2 136 inclusive, should always be supplied the phrase 'the first syllable of the second member has the acute'

This is an adhikara aphorism and the word उत्तरपद exerts its influence up to the end of the chapter, while the word आदि has scope up to VI 2 187 exclusive

३८४६ । कर्णो वर्णलक्षणात् । ६ । २ । ११२ ॥

वर्णवाचिनो लक्षणवाचिनश्च पर कर्णशब्द आद्युदात्तो बहुव्रीहौ । शुक्लकर्ण । शंकुकर्ण 'कर्ण' किम् । उत्तरपाद । 'वर्णलक्षणात्' किम् । शोभनकर्णः ॥

3846 In a Bahuvrīhi compound, the word 'karna' standing as second member, has acute on the first syllable, when it is preceded by a word denoting color or mark

Thus with color we have शुक्लकर्ण and with mark name, we have शङ्कुकर्ण. the lengthening of शङ्कु takes place by VI 3 115 The marks of 'scythe,' 'narrow' &c, are made on the ears of cattle to mark and distinguish them It is such a 'mark' which is meant here

Why do we say कर्ण ? Observe प्रवेतपादः, कूटशृङ्ग here प्रवेत being formed by अच् (I, 1 134) is end acute, and कूट being formed by क (III 1 135) is also end-acute and these accents are retained in the compound

Why do we say 'when preceded by a word denoting color or mark' ? Observe शोभनकर्ण where शोभन being formed by युच् (III 2 149) is end acute and this accent is retained (VI 2 1)

३८४७ । सज्जोपम्ययोश्च । ६ । २ । ११३ ॥

कर्ण आद्युदात्तः । सज्जिकर्णः । औपम्ये । गोकर्णः ॥

3847 In a Bahuvrīhi, the second member 'karna' has acute on the first syllable, when the compound denotes a Name or a Resemblance

Thus सज्जिकर्ण, is a Name गोकर्ण, denotes resemblance २, 'persons having ears like a cow'

३८४८ । कण्ठपृष्ठयीवाजङ्घ च । ६ । २ । ११४ ॥

सत्रीपम्ययोबहुवीही । श्रितिकण्ठ । काण्डपृष्ठ । सुयीक । नाडीजङ्घ । श्रोपम्ये । खर
कण्ठ । गोपृष्ठ । अश्वयीव । गोजङ्घ ॥

3848 In a Bahuvrīhi expressing a Name or comparison, the second member कण्ठ, पृष्ठ, यीवा and जङ्घा have acute on the first syllable.

Thus Name श्रितिकण्ठ । Comparison खरकण्ठ । Name काण्डपृष्ठः । Resemblance गोपृष्ठ । Name सुयीव । Resemblance अश्वयीव । Name नाडी जङ्घ । Resemblance गोजङ्घ ॥

The sutra कण्ठपृष्ठयीवाजङ्घ is in Neuter gender, and जङ्घा is shortened, as it is a Samāhāra Dvandva. In the case of सुयीव, the accent would have fallen on the final व by VI 2 172, this ordains acute on यी ॥

३८४९ । अङ्गमवस्थाया च । ६ । २ । ११५ ॥

यङ्गशब्दो जवस्थाया सत्रीपम्ययोश्चाद्युदात्तो बहुवीही । उदगतशङ्ख । द्वयगुलशङ्ख । अज
शङ्खोदगमनादिकतो गद्या देवयोविशेषो जवस्था । सजायाम । अण्यशङ्ख । उपमायाम् । मेघशङ्ख ।
अवस्था- इति किम् । स्थूलशङ्ख ॥

3849 In a Bahuvrīhi denoting age, (as well as a Name or a Resemblance), the second member 'sanga' gets acute on the first syllable

Thus उदगतशङ्ख, द्वयगुलशङ्ख । Here the word शङ्ख denotes the particular age of the cattle at which the horns come out, or become one inch long Name अण्य शङ्ख । Comparison मेघशङ्ख । Why do we say when denoting 'age &c' स्थूलशङ्ख ॥

३८५० । नञो जरमरमित्रमृता । ६ । २ । ११६ ॥

नञ परायते आद्युदात्ता बहुवीही । 'ता मे जरातृजरम्' । अमरम् । 'अमित्रमर्दध' । 'अवो,
देवेवममृतम्' । 'नञ' किम् । ब्राह्मणमित्र । 'ज-' इति किम् । अशनु ।

3850 After a Negative Particle, in a Bahuvrīhi, the acute falls on the first syllable of जर, मर, मित्र and मृत ॥

Thus अजर, अमर, अमित्र and अमृत । Why do we say after a Negative Particle ? Observe ब्राह्मणमित्र । Why do we say जर &c ? Observe अशनु when the final gets the acute by VI 2 172

३८५१ । सोमनसी अलोमोषसी ॥ ६ । २ । ११७ ॥

सो पर लोमोषसी वर्जयित्वा मचन्तममन्तं चाद्युदात्तं स्यात् । 'नःसुभ्याम्' (३६०६) इत्यस्या
पवादा । 'सु' कर्मणि सुबुध । 'स नो वल्लदनिमान सुबुद्धा । श्रुत्वा पशुभ्यः सुमनो सुबुधा' ।
सुपे-सुस्करति । 'सो' किम् । कृतकर्म । 'मनसी' किम् । म-राजो । 'अलोमोषसी' किम् । सुलोमा ।
सूया । कपि तु परत्वात् कपि पूर्वम् (३६०७) इति भवति । सुकर्मन् । सु-सोत-स्क' ॥

3851 After the adjective *su* in a Bahuvrīhi, a stem ending in *man* and *as* with the exception of *loman* and *ushas* has acute on the first syllable

Thus सुकर्मण सुवृत् (Rig Veda IV 2 17) सु नो वसतनिमान सुवृत्ता (Rig Veda VI 2 7) श्रिया पशुभ्य सुमना सुवर्चा (Rig Veda X 85 41) सु पेशसकरति (Rig Veda II 35 1) सुकर्मन्, सुधर्मन्, सुप्रथिमन्, सुर्वयस, सुर्वयस सुर्वयस सुर्वयस 30 also सुर्वय and सुर्वय from the root वृत्, and धृम्, with the affix क्विप् । The final स् is changed to द by VIII 2 72 But this substitution is considered asidha for the purpose of accent, and these words are taken as if still ending in अस । Why do we say ' utter सु ?' Observe कृतकर्मन् कृतयशस । Why do we say ' ending in मन् and अस ?' Observe सुराजन and सुतजन formed by the affix कनिन् (Un I 156), and the accent is on श and त but with सु, the accent is thrown on the final by VI 2, 172 S 3906 Why do we say with the exception of लोमन and उषत ? Observe सुलोमन् and सुर्वस (VI 2 127) The following maxim applies here अनिनस्मन् यद्व्याप्यवता चानर्थकेन च तदन्तविधि प्रयोजयन्ति ' whenever अन् or इन् or अस or मन्, when they are employed in Grammar, denote by I 1 72, something that ends with अन् or इन् or अस or मन्, there (अन् इन् अस and मन्) represent these combinations of letters, both in so far as they possess and also in so far as they are void of, a meaning' Therefore the मन् and अस void of meaning are also included here Thus धर्मन् is formed by मन् (Un I 140), but कर्मन् is formed by मनिन् (Un IV 145), and प्रथिमन् is formed by इमनिच् affix (V 1 122) in which मन् is only a part Similarly यशस is formed by असुन् (Un IV 191), and so also स्रातस् (Un IV 202), but in सुर्वयस्, (सुर्वय from वृत् with the affix क्विप् III 2 76) the rule applies also, though अस is here part of the root. But when the tamāsuta affix कप् is added (V 4 154), then the accent falls on the syllable immediately preceding कप् for there the subsequent Rule VI 2 173 S, 3907 supersedes the present rule - thus सुकर्मैक, सुर्वयैक ॥

३८५२ । कृत्वादयश्च । ६ । २ । ११८ ॥

सो पर आद्युदात्त स्य । 'सामाज्याय सु कर्तुः' । 'सु प्रतीक' । 'सु हव्य' । 'सु प्रतूति' मने हसम् ।

3852 After *su* in a Bahuvrīhi, the acute falls on the first syllable of *kratu* &c

Thus सामाज्याय सुकर्तु (Rig Veda I 25 10) सुहव्यः, सुप्रतीकः । सुप्रतूतिमनेहसम् (Rig Veda I 40 4).

३८५३ । आद्युदात्त इयच्छन्दसि । ६ । २ । ११९ ॥

यदाद्युदात्त इयच्छन्दसोऽन्तरं असुप्रोहायाद्युदात्तम् । 'अथा स्वप्ता' । 'सु रथो' आतिथिगो निस्वरणाश्वरथायाद्युदात्तो । 'आद्युदात्तम्' किम् । 'यामु' आहुः । 'द्वयम्' किम् । सु गुरोस्तु हिरण्य । हिरण्यशब्दसञ्चयः ॥

3853 In a Bahuvrīhi compound, in the Chhandas, a word of two syllables with acute on the first syllable, when preceded by *su*, gets acute on the first syllable

In other words, such a word retains its accent Thus —अथास्वप्ता सु रथो आतिथिगो (Rig Veda VIII 65 16) Here स्वप्ता and सु रथ have acute on अ and र, which they had originally also, for अश्व and रथ are formed by क्तिन् (Un I 151) and कथन् (Un II 2) respectively and have the नित् accent (VI 1 197).

Why do we say 'having acute on the first syllable'? Observe वा सुञ्जानुस्वहेरि (Rig II 32 7) Here वाङ् has acute on the final (Un I 27 formed by उ affix and has the accent of the affix III 1 3)

Why do we say 'having two syllables'? Observe सुगुरसत सुहिरयय. (Rig Veda I. 125 2) This sūtra is an exception to VI 2 172

३८५४ । वीरि रीर्यो च । ६ । २ । १२० ॥

सो परौ बहुव्रीहौ छन्दस्याद्युदात्तो । 'सु वीरेण रयिणा' । 'सु वीर्यस्य गोमत' । वीर्यशब्दो घतप्रत्ययान्त । तत्र 'यतेऽनाद्य' (३७०९) इत्याद्युदात्तत्वेनेति वीर्यपदस्य ज्ञापकम् । तत्र हि सति पूर्ववैधेयं सिद्धं स्यात् ॥

3854 In a Bahuvrīhi compound in the Chhandas, after 'su' the words 'vīra' and 'vīrya' have acute on the first syllable

Thus सु वीरेण रयिणा (Rig Veda X 122 3) So also सु वीर्यस्य गोमत (Rig Veda VIII 95 4) The word वीर्य is formed by यत् affix and by VI 1 213, S 3701 it would have acute on the first But its enumeration in this sūtra shows that Rule VI 1 213, does not apply to वीर्य । The word वीर्य has svarita on the final in the Chhandas, by Phit IV 9 In the classical literature it is ādyudatta

३८५५ । कुलतीरतूलमूलशालाक्षसममव्ययीभावे । ६ । २ । १२१ ॥

उपकुलम् । उपतीरम् । उपतूलम् । उपमूलम् । उपशालम् । उपाक्षम् । सुषमम् । निषमम् । तिष्ठदुपभतिष्येते । 'कूलादि' पदस्य किम् । उपकुलम् । 'अव्ययीभावे' किम् । परमकुलम् ॥

3855 In an Avyayibhāva compound, the following second terms have acute on their first syllable कूल, तीर, तूल, मूल, शाला, अक्ष and सम ॥

Thus उपकुलम्, उपतीरम्, उपतूलम्, उपमूलम्, उपशालम्, सुषमम्, निषमम् । These last four are to be found in Tishthadgu class of compounds (II. 1. 17)

Why do we say 'कूल &c' ? Observe उपकुलम् ॥

Why do we say 'in an Avyayibhāva compound' ? Observe परमकुलम्, उत्तमकुलम् । After the prepositions परि, प्रति, उप and अप, the words कूल &c would have become accentless by VI 2 33, the present sūtra supersedes VI 2 33, and we have accent on कूल &c and not on the Prepositions

३८५६ । कसमन्थशूर्पपाय्यकाण्डद्विगौ । ६ । २ । १२२ ॥

द्विकम् । द्विमन्थ । द्विशूर्प । द्विपाय्यम् । द्विकाण्डम् । 'द्विगौ' किम् । परमकम् ॥

3856 In a Dvigu Compound the following second members get acute on their first syllable - कस मन्थ शूर्प, पाय्य and काण्ड ॥

Thus द्विकम्, (द्वाभ्यां कसाभ्यां क्त्वा the affix टिट् V 1 35 is elided by V 1. 28) द्विमन्थ, (the affix ठञ् V 1 19 is elided by V 1 28) द्विशूर्प, (the affix अञ् V 1 26 is elided) द्विपाय्य, द्विकाण्ड । Why do we say in a Dvigu ? Observe परमकम् ॥

३८५७ । तत्पुरुषे शालाया नमुंसके । ६ । २ । १२३ ॥

शालाशब्दान्ते तत्पुरुषे नपुंसकलिङ्ग उत्तरवदमाद्युदात्तम् । ब्राह्मणशालम् । 'तत्पुरुषे-
किम् । दृढशाल ब्राह्मणकुलम् । 'शालायाम्' किम् । ब्राह्मणशाला ॥

3857 The word 'śāla' at the end of a Tatpurusha compound when exhibited in the Neuter, has acute on the first syllable.

Thus ब्राह्मणशालम् । The compound becomes Neuter by II 4 25

Why do we say 'in a Tatpurusha'? Observe दृढशाल ब्राह्मणकुलम् which is a Bahuvrīhi compound and therefore the first member retains its accent (VI 2 1,) and as the first member is a Nishthā word, it has acute on the final

Why do we say 'the word शाला?' Observe ब्राह्मणसेनम् ॥

Why do we say 'in the Neuter'? Observe ब्राह्मणशाला । Compare VI 2 86

३८५८ । कन्ध्या च । ६ । २ । १२४ ॥

तत्पुरुषे नपुंसकलिङ्गे कन्धाशब्द उत्तरवदमाद्युदात्तम् । सौशमिकन्धम् । आहुरकन्धम् ।
'नपुंसके' किम् । दाक्षिकन्धा ॥

3858 In a Neuter Tatpurusha ending in 'kanthā' the acute falls on the first syllable of the second member

Thus सौशमिकन्धम्, आहुरकन्धम् । The word सौशमि denotes the descendant of सुशमः (श्रीभनः शमो बन्धु) आहुर is formed by the preposition आ with the verb हृद् and the affix क्त (III 1 136) The compound is Neuter by II 4 20 These are Genitive compounds When the word is not Neuter we have दाक्षिकन्धा ॥

३८५९ । आदिश्चिह्नकादीनाम् । ६ । २ । १२५ ॥

कन्धाशब्दान्ते तत्पुरुषे नपुंसकलिङ्गे आदिश्चिह्नकादीनामानिबुदात्तम् । चिह्नकान्यम् । मन्दकान्यम् चे
आदिरिति वर्तमाने पुनयेद्वयं पूर्व पठ्यथाद्युदात्तार्थम् ॥

3859 In a Neuter Tatpurushā ending in 'kanthā' the first syllable of 'chihana' &c have the acute.

As चिह्नकान्यम्, मन्दकान्यम्, मूर्धुरकान्यम् । The repetition of the word आदि if this sūtra, though its anuvṛtti was present, indicates that the first syllable on the first member gets the acute The word चिह्नक is derived from the root चिनेति with क्तिप्, which gives चिन् and क्तन is formed by adding क्त (III, 1 134) to क्तन् । क्तन्+क्तन = चिह्नक the elision of त् is irregular

३८६० । खेलखेटकटुककाण्डमर्ह्यानाम् । ६ । २ । १२६ ॥

खेलादीन्युत्तरपदान्याद्युदात्तानि । पुत्रखेलम् । नगरखेटम् । दधिकटुकम् । प्रजाकाण्डम् ।
आदिसादृश्येन पुत्रादीनाम् मर्ह्या । व्याघ्रचित्वात्प्रजाण्डम् । 'मर्ह्यानाम्' किम् । परमखेलम् ॥

3860 The words खेल, खेट, कटुक and काण्ड at the end of a Tatpurusha have acute on the first syllable, when a reproach is meant

Thus पुत्रखेलम्, नगरखेटम्, (खेट इति दृष्टानाम्, तद्वत् दुर्वल) दधिकटुकम् (कटुकम्-
स्वादु) प्रजाकाण्डम् । The reproach is denoted of the sons &c. by comparing them to खेल &c. The analysis will be पुत्रखेलमिह s. s खेलत् तुच्छम्, and the compounding

takes place under II 1 56 the Vyaghrādī class being an akṛtīgana. When reproach is not meant, we have परमचेलम् ॥

३८६१ । चीरमुपमानम् । ६ । २ । १२७ ॥

वस्त्रं चीरमिव वस्त्रचीरम् । कम्बलचीरम् । 'उपमानम्' किम् । परमचीरम् ॥

3861 The word 'chīra' at the end of a Tatpurusha, has acute on the first syllable, when something is compared with it

Thus वस्त्रम् चीरमिव=वस्त्रचीरम्, कम्बलचीरम् । Why do we say 'when comparison is meant?' Observe परमचीरम् ॥

३८६२ । पललसूपशाकं मिश्रे । ६ । २ । १२८ ॥

द्यतपललम् । द्यतसूप । द्यतशाकम् । 'भक्ष्येण मिश्रीकरणम्' (६६७) इति समासः । 'मिश्रे' किम् । परमपललम् ॥

3862 In a Tatpurusha ending in पलल, सूप and शाक the acute falls on the first syllable of these, when the compound denotes a food mixed or seasoned with something

Thus द्यतपललम्, द्यतसूप, द्यतशाकम् = द्यतेन मिश्र पलल &c The compounding takes place by II 1 35 S 697 Why do we say 'when meaning mixed or seasoned?' Observe परमपललम् ॥

३८६३ । कूलसूदस्थलकर्षः सञ्जायाम् । ६ । २ । १२९ ॥

आद्युदात्तास्तत्पुरुषे । दाक्षिकूलम् । शण्डिसूदम् । दागढायनस्थलम् । दाक्षिकर्षः । ग्राम-सञ्जायता । 'सञ्जायाम्' किम् । परमकूलम् ॥

3863 The words कूल, सूद, स्थल and कर्ष have acute on their first syllable, when at the end of a Tatpurusha denoting a Name-

Thus दाक्षिकूलम् शण्डिसूदम्, दागढायनस्थलम्, दाक्षिकर्षः । All these are names of villages. When not a name we have परमकूलम् ॥

३८६४ । अकर्मधारये राज्यम् । ६ । २ । १३० ॥

कर्मधारयवर्जिते तत्पुरुषे राज्यमुत्तरपदमाद्युदात्तम् । ब्राह्मणराज्यम् । 'अकर्म' इति किम् । परमराज्यम् ॥

'+चेलराज्यादिस्वरान्तराद्व्यत्ययः पूर्वविप्रतिषेधेन+' । कुचेलम् । कुराज्यम् ॥

3864 The word 'rājyam' has acute on the first syllable, when at the end of a Tatpurusha compound, which is not a Karmadhāraya

Thus ब्राह्मणराज्यम् । In a Karmadhāraya we have परमराज्यम् ॥

Yātri —The accent taught in VI 2 126 to 130 S 3860 to 3864 is superseded by the accent of the Indeclinable taught in VI 2 2, though that rule stands first and this subsequent' As कुचेलम्, कुराज्यम् ॥

३८६५ । अर्घ्यादियश्च । ६ । २ । १३१ ॥

अर्घुनवर्गः । कामुदेवपत्न्यः । अकर्मधारय इत्येव । परमवर्गः । अर्घ्यादिर्दिनाद्यन्तवर्गः ॥

3865 At the end of a non Karmadhāraya Tatpurusha compound, the words *uargya* &c have acute on the first syllable

Thus अर्जुनवर्षी, वासुदेवपत्न्य । In a Karmadhāraya we have परमवर्ष । The words वर्ष &c. are nowhere exhibited as such, the primitive words वर्ग, पूग, गण &c sub division of दिगादि (IV 3 54) are here referred to, as ending with यत् affix.

३८६६ । पुत्र पुम्भ्यः । ६ । २ । १३२ ॥

पुम्भ्येभ्यः पर पुत्रशब्द आद्युदात्तस्तत्पुत्रे । दाशकिपुत्र । माहिषपुत्र । 'पुत्र' किम् । कीनटिमातुल । 'पुम्भ्य' किम् । दाशोपुत्र ॥

3866 The word *putra* coming after a Masculine noun in a Tatpurusha has acute on the first syllable

Thus दाशकिपुत्रः, माहिषपुत्र । Why do we say 'a पुत्र' ? Observe कीनटिमातुलः । Why do we say 'after a masculine word' ? Observe दाशोपुत्र ॥

३८६७ । नाचार्यराजर्त्विक्सयुक्तज्ञात्याख्येभ्यः । ६ । २ । १३३ ॥

अथ, पुत्रो नाद्युदात्तः । आध्यायप्रत्याप्याया तद्विशेषाया च ग्रहणम् । आचार्यपुत्र उपाध्यायपुत्रः । शाकटायनपुत्रः । राजपुत्र । ईश्वरपुत्र । नन्दपुत्र । ऋत्विक्पुत्र । याज्ञकपुत्र । हेतु, पुत्र । सयुक्ता संबन्धिनः । श्यालपुत्र । ज्ञातयो मातापितृसंबन्धेन बान्धवा । ज्ञातिपुत्र आतुःपुत्र ॥

3867. The word *putra* has not acute on the first syllable when preceded by a word which falls under the category of teachers, kings, priests, wife's relations, and agnates and cognates.

The word आचार्य means 'teacher,' राजा 'prince, king,' ऋत्विज 'a sacrificing priest,' सयुक्ता 'relations through the wife's side' as श्याला 'brother-in law' &c ज्ञाति means 'all kinsmen related through father and in their or blood relations' The word आध्या shows that the rule applies to the synonyms of 'teacher' &c as well as to particular 'teacher' &c Thus आचार्यपुत्र, उपाध्यायपुत्र, शाकटायनपुत्र, राजपुत्र, ईश्वरपुत्र, नन्दपुत्र, ऋत्विक्पुत्र, याज्ञकपुत्र, हेतुपुत्र, (VI 3 23) सयुक्तपुत्र, संबन्धिपुत्र, श्यालकपुत्र, ज्ञातिपुत्र, आतुपुत्र, (VI 3 23) Here the special accent of पुत्र taught in the last sūtra being prohibited, the accent falls on the last syllable by the general rule VI 1 2 23

३८६८ । ब्रूयादीन्यप्राणिषष्ट्या । ६ । २ । १३४ ॥

यतानि प्राणिमित्रवष्ट्यान्तोत्परायवाद्युदात्तानि तत्पुत्रे । सुदृग्वृत्तम् । 'अप्र-' इति किम् । मतःस्पृष्टम् ॥

3868 The words '*chūna*' &c in a Tatpurusha compound have acute on the first syllable, when the preceding word ends in a Genitive and does not denote a living being

Thus सुदृग्वृत्तम्, मसूरवृत्तम्, but मतस्पृष्टम् where the first term is a living being, and परमवृत्तम् where it is not Genitive Another reading of the sūtra is ब्रूयादीन्यप्राण्युपजात्, the word उपपन्न being the ancient name of वृत्तो given by old Grammarians

1 घूर्ण, 2 करिष, 3 करिष, 4 शक्तिन, 5 शक्तिन, 6 द्राक्षा, 7 तुल्य, 8 कुन्दुम (कुन्दम), 9 दलप, 10 चमसी, 11 चक्कन (चकन चक्कन) 12 दौल ॥

The word घूर्ण is derived from the root घृरी दाहे (Div 50) with the affix ल, करिष and करिष are formed with the upapada करि and the verbs वा 'to go' and वा 'to protect' respectively, and the affix क (करिषवाति = करिष) (III 2 5), शक्त with the affix च्चनच् added diversely (Un II. 56), शक्त with अटच् (Un IV. 81) gives शकट, this with अण (तद्वृत्ति) gives शक्तिन, द्राक्ष करति = द्राक्षा (Prishodarâdi), तुल्य (शब्दे) with ल gives तुल्य the penultimate being lengthened, the word कुन्दु is formed by the affix क्तिप् added to the root दु with the upapada कु (कुन्दुनैति कुत्सित वा दुनोति) the augment सुम् being added to कु। कुन्दु मिमीते = कुन्दुम। दल with the affix कण gives दलप, चम with अलच् forms चमस, then is added ङाप्, चक्कन is formed by अच् (III 1 134) added to कन् and reduplication, दौलस्याकर्त्तृ = दौल ॥

३८६९ । घट् च काण्डादीनि । ६ । २ । १३५ ॥

अप्रतिषेधत्वा आद्युदात्तानि । दर्भकाण्डम् । दर्भचीरम् । तिलपल्लम् । मुद्गसूप । मूलक-
शकम् । नदीकुलम् । 'घट्' किम् । राजसूद । 'अप्र-' इति किम् । दत्तकाण्डम् ॥

3869 The six words काण्ड, चीर, पल्ल, सूप, शक and कुल of Sâtras VI 2 126-129 preceded by a non-living genitive word have acute on the first syllable

As दर्भकाण्डम्, दर्भचीरम् । In the last example चीर is not used as a comparison, that case being governed by VI 2 127, तिलपल्लम्, मुद्गसूप, मूलकशकम् । Here पल्ल, सूप and शक do not denote mixing, which is governed by VI 2 128 नदीकुलम्, here the compound does not denote a Name, which would be the case under VI 2 129 Why these 'six' only ? Observe राजसूद ॥ Why 'non-living'? Observe दत्तकाण्डम् ॥

३८७० । कुण्ड वनम् । ६ । २ । १३६ ॥

कुण्डमाद्युदत्तं वनत्राचिनि तत्पुरुषे । दर्भकुण्डम् । कुण्डशब्दोऽत्र सादृश्ये । 'वनम्' किम् । अतकुण्डम् ॥

3870 The word 'kunda' at the end of a Tatpurusha compound denoting 'a wood or forest', has acute on the first syllable

The word कुण्ड here denotes 'a wood' by metaphor Thus दर्भकुण्डम् । Why do we say when denoting 'a wood' ? Observe अतकुण्डम् ॥

३८७१ । भगलया भगलम् । ६ । २ । १३७ ॥

भगलवाच्युत्तरपद तत्पुरुषे प्रकृत्या । कुम्भीभगलम् । कुम्भीनदालम् । कुम्भीकपालम् ।
अधोदात्ता यते । प्रकृत्येत्यधिकृतम् 'अन्तः' (३८७०) इति यावत् ॥

3871 The word 'bhagāla' at the end of a Tatpurusha, preserves its original accent.

The synonyms of भगल are also included As कुम्भीभगलम्, कुम्भीकपालम्, कुम्भीनदालम् । The words भगल &c, have acute on the middle, Phit II. 9 The word प्रकृत्य governs the subsequent sâtras up to VI 2 143 S 3877

३८७२ । श्रितेर्मित्याकृज्जबहुवीहावभसत् । ६ । २ । १३८ ॥

श्रिते' प्ररित्याकृज्जकं प्रकृत्या । श्रितिपादः । श्रित्यसः । पादशब्दो घृणादिस्वादाद्युदात्तः । अतश्च 'श्रिते' नित्यात् । श्रिते' किम् । दर्शनीयपादः । 'अभसत्' किम् । श्रितिभसत् । श्रितिराद्युदात्तः । पृथपदप्रकृतिस्वरपदादेशः यो यो ॥

3872 After 'śiti' a word retains in a Bahuvrīhi its original accent, when it is always of not more than two syllables, with the exception of 'bhasad'

Thus श्रितिर्पादः, श्रित्यसः । The word पाद belongs to घृणादि class (VI 1 203) and has acute on the first, and अस being formed by सन् (U 5 21) affix has acute on the first (VI 1 197)

Why do we say 'after श्रिति' ? Observe दर्शनीयपादः, which being formed by the affix दर्शनीयद् has acute on the penultimate syllable नी by VI 1 217 ॥

Why do we say 'with the exception of भसत्' ? Observe श्रितिभसत् । The word श्रिति has acute on the first syllable (I 4 10). This sūtra is an exception to VI 2 1

३८७३ । गतिकारकोपपदात्तत् । ६ । २ । १३९ ॥

गम्य कदन्तं प्रकृतिस्वर स्यात्तत्पुञ्जे । प्रकारकः । प्रहरणम् । 'गार्गा धण्डू वृषाहंसा' । इधमप्रहरणम् । उपपदात्तः । उद्गृह्यकारकः । ईषत्कारकः । 'गति' इति क्रिः । देवस्य कारकः । शेषे षष्ठी । कद्वयस्य स्पष्टार्थम् । प्रकृतितरामित्यत्र तरजादन्तेन समासे कृतं भ्राम् । तत्र सतिश्रष्ट-स्वादात्मस्वरो भवतीत्येके । प्रकृतिदेवार्थे तु कद्वयस्यमित्यर्थः ॥

3873 In a Tatpuruṣa, a word ending in a Kṛit-affix preserves its original accent, when preceded by an Indeclinable called Gati (I 4 60), or a noun standing in intimate relation to a verb (Kāṭaka), or any word which gives occasion for compounding (Upapada see III 1 92)

Thus प्रकारकः, प्रहरणम् । गार्गा धण्डू वृषाहंसा (Rig Veda I 6. 2) The compounding is here by II 2 18 With kāṭaka-word we have '—इधमप्रहरणम्' (III. 3 117) With upapada words, we have '—ईषत्कारकः' । All these are formed by कृति affixes and the accent is governed by VI. 1 193 : c, the word प्रहरणम् is formed by ल्युट् (इधम् प्रहरण्यते णेन) ।

Why do we say 'after a Gati, Kāraka, or an Upapada word ?' Observe देवस्यकारकः = देवकारकः । Here the Genitive in देव does not express a kāraka relation. The genitive is here a शेषे लक्षणा षष्ठी denoting a possessor and not a कर्म-लक्षणा one. for had it been the latter, there would have been no compounding at all, by II 2 16 see also II 3 65

The word कृत is employed in the sūtra for the sake of distinctness, for a gati, kāraka or upapada could not be followed by any other word than a kṛit-formed word, if there was to be a samāsa. For two sorts of affixes come after a root (dhātū) namely कृति and कृतः । A samāsa can take place with kṛit formed words, but not with कृत words. So that, without employing कृत in the sūtra, we

could have inferred that कृत was meant. Therefore, it is said the 'Kṛit' is employed in the sūtra for the sake of distinctness. According to this view we explain the accent in प्रपञ्चतितराम्, प्रपञ्चतितमाम्, by saying that first compounding takes place with प्र and the words पञ्चतितर and पञ्चतितम ending in तरप् and तमप्, and then आम्, is added and the accent of the whole word is regulated by आम् by the rule of सतिश्रष्ट (see V 3, 56 and V 4 11). According to others, the कृत is taken in this sūtra, in order to prevent the gati accent applying to verbal compounds in words like प्रपञ्चति देश्य, or प्रपञ्चति देशीय (V 3 67), or प्रपञ्चति रूपम् (V 3 66). The accent of these will be governed by the rule of the Indeclinable first term retaining its accent.

३८७४ । उभे वनस्पत्यादिषु युगपत् । ६ । २ । १४० ॥

यस्य पूर्वोत्तरपदे युगपत्प्रकृत्या । 'वनस्पति' वन आ । 'वृहस्पति' य । बृहच्छब्दीनाम् दातो निपात्यते । 'हव्यंवा शचीपति' म । शङ्खवादिवादाद्युदात्तः शचीशब्दः । 'शचीभिर्न' इति दर्शनात् । 'तनूनपादुच्यते' । 'नराशंस' वाजिनम् । निपातनाद्धिर्घः । 'शुन शेष' म् ॥

3874 In *vanaspati*, &c, both members of the compounds preserve their original accent simultaneously

NOTE — Thus वनस्पति वन आ (Rig Veda X 101. 11) बृहस्पति यः (Rig Veda IV. 50 7) हव्यंवा शचीपतिम् (Rig Veda VIII 15 13) तनूनपादुच्यते (Rig Veda III) 29 11), नरा स वाजिनम् (Rig Veda I 106 4) शुन शेषम् (Rig Veda V 2 7) वनस्पति, both वन and पति have acute on the first syllable, and the सुट् augment comes by VI 1 157. (2) बृहस्पतिः or बृहस्पति = बृहता पति (VI 1 157) The word बृहत् is acutely accented on the final, some say it has acute on the first (3) शचीपति (Śachi being formed by ङीष्) some make Śachi acute on the first शचीपति, by including it in Sarangraha class (IV 1 73) (4) तनूनपात् (tanu being formed by ऊ Un I 80 has acute on the final, according to others it has acute on the first and napāt = na pāti or na pālayati with क्लिप्, and has acute on the first) (5) नराशंस (नरा अस्मिन्वासीना शंसन्ति or नरा एव शंसन्ति) (nara is formed by ऋप् and has acute on the first, Samsa is formed by षच्, the lengthening takes place by VI. 3 137). (6) शुन शेष = शुन इव शेषोऽस्य is a Bahuvrīhi the Genitive is not elided by (VI 3 21 Vart), and both have acute on the first (7) शेषहार्मका both 'Śanda' and 'Marka' being formed by षच् have acute on the first the lengthening takes place by VI 3 137 (8) तृष्णावकृत् । Trishna has acute on the first, वकृत् has acute on the final The lengthening here also is by VI 3 137 (9) विसृष्टिर्विषयः सौ । Vistṛiṣṭiḥ is finally acute, and visṛi by VI 2 106 has acute on the final, as visṛaviyas is a Bahuvrīhi The lengthening takes place as before by VI 3 137 (10) मर्ममृत्युः । मर is formed by विच् affix and मृत्यु has acute on the final The words governed by this sūtra are those which would not be included in the next two sūtras

३८७५ । देवताद्वन्द्वे च । ६ । २ । १४१ ॥

उभे युगपत्प्रकृत्या स्त । अथ इन्द्रावकृत् शो । 'इन्द्रावृहस्पतो' वृषम् । 'देवता' किम् । प्लक्षन्त्ययोऽपि । 'द्वन्द्वे' किम् । अग्निष्टोमः ॥

3875 In a Dvandva compound of names of Divinities, the both members retain their original accent

Thus आग ईन्द्राव ऋषी (Rig Veda VI 68 1) ईन्द्राव हस्यती वय (Rig Veda IV 49 5) The word ईन्द्र has acute on the first (by nipitanti), वय is formed by वनन् (Un III 53) and by VI 1 197 has acute on the first व हस्यति has two acutes by VI 2 140, and Indra Bṛhaspati has three acutes. Why do we say 'names of divinities'? Observe सुहृन्मयोधी. Why do we say 'a Dvandva'? Observe अग्निष्टोम. ॥

३८७६ । नोत्तरपदेऽनुदात्तादावृथिवीरूपमथिषु । ६ । २ । १४२ ॥

एथिव्यादिर्वाजतेऽनुदानादावुत्तरपदे प्रागुक्तं न । 'इन्द्राग्निभ्या क वृषा' । 'अएथिव्यादौ' किम् । 'द्यावा एथिवी जनयन्' । आद्युदात्तो द्यावा निपात्यते । एथिवीत्यन्तोदात्त । रुद्रसोमौ । रोदेथिलुक्च' इति रगन्तो रुद्रशब्द । 'इन्द्रापूर्वयो' । 'वसुसन्पूर्वन् —' इति पुषा अन्तोदात्तो निपात्यते । शुक्रामन्थिनौ । मन्थिचिन्नत्वादन्तोदात्तः । उत्तरपदग्रहणमनुदात्तादावित्युत्तरपदावशेषेण यथा स्याद्वृद्धविशेषेण मा भूत् । अनुदात्तादाविति विधिप्रतिषेधोर्विषयविभागार्थम् ॥

3876 In a Dvandva compound of the names of divinities, both members of the compound simultaneously do not retain their accent, when the first syllable of the second word is anudatta, with the exception of एथिवा, रुद्र पूर्वन् and मन्थिन् ॥

Thus इन्द्राग्नीभ्या क वृषा. (Rig Veda I. 109 3) Agni has acute on the final.

Why do we say with the exception of 'prithivi' &c? Observe द्यावाएथिवी जनयन् (Rig Veda X 66 9) dvyāvā has acute on the first, 'prithivi' being formed by 'nish', has acute on the final सोमरुद्रौ, Rudra is formed by 'rak' affix (Un II 22), and has acute on the final ईन्द्रापूर्वयो (Rig Veda VII 35 1) Pūshan has acute on the end (Up I 159) शुक्रामन्थिनौ, the words Śukra and manthin have acute on the final

The word uttarapada is repeated in the sūtra, in order that it should be qualified by the word 'anudattāda', which latter would otherwise have qualified Dvandva. The word 'anudattāda' shows the scope of the prohibition and the injunction.

३८७७ । अन्तः । ६ । २ । १४३ ॥

अधिकारोऽयम् ॥

3877. In the following sūtras up to the end of the chapter should always be supplied the phrase 'the last syllable of the second member has the acute.'

३८७८ । आद्यश्चक्षुक्ताजिबिक्काणाम् । ६ । २ । १४४

'य' 'अय' 'यश्' 'क्त' 'अच्' 'अप्' 'इत्' 'क' एतदन्तानां गतिकारकोपपदात्परेषामन्त उदात्त । 'अभ्र' 'यस्यायो' । आद्यसयः । यश् । प्रभेदः । क्त । 'धर्मा य ज्ञो सु' 'कष्ट' 'त' । पुरुष बहुप्रदेशेषु स्तुत इति विग्रहः । अच् । प्रत्ययः । अप् । प्रत्ययः । इत् । प्रत्ययश्च । क । गोदधः । सूक्तविभुक्तादि स्वात्कः । गतिकारकोपपदादित्येव । सुस्तुतं भवता ॥

3878 The last syllable of the second member has the acute in the verbal nouns ending in थ, अथ, घञ्, क्त, अञ्, अप्, इञ् and क्, when preceded by a Gati, a Kāraka or an Upapada (VI 2 139).

Thus प्रभृद्यस्यायो (Rig Veda V 41 19), प्रभृत् formed by कथन् affix, (Un II 2 and 3), and but for this sâtra, by VI 2 139 this word would have retained its original accent, which was acute on the first अथ—आवसर्थे formed by अथन् affix (Un III 116) घञ्—प्रभेदे, । क्त—धर्तावर्जो पुरुषुतः (Rig Veda I 11 4) The word पुरुषुतः should be analysed as पुरुषु बहुप्रदेशेषु स्तुत 'praised in many lands' अञ् (III 3 56) —प्रत्यर्थे, the word लय 'dwelling,' is end acute, otherwise on the first (VI 1 201, 202) अप्—प्रलवः । इञ्—प्रलविर्त्तम् । क्—गोवृत्तम् = गा वर्धति, (III 2 5 Vait) . (क्—being added by III 1 135) The word लय has acute on the first, as it belongs to लुप्तादि class (VI 1 203) When the preceding words are not Gati, Kāraka or Upapada, this rule does not apply as सुस्तुत भवता, where सु being Karmapravachanīya, the word gets the accent of the In declinable

३८७९ । सूयमानात्कः । ६ । २ । १४५ ॥

सोऽपमानाच्च पर कान्तमन्तोदात्तम् । 'कृतस्य योनेः सुकतस्य' । अश्वत्थम् ॥

3879 The participle in *kta* has acute on the final, when, it is preceded by *su* or by a word with which the second member is compared

Thus सुकतम्, in the following Rik कृतस्य योनेः सुकतस्य (Rig Veda X. 85 24) With Upamāna words we have—अश्वत्थम्, । This debars VI 2 49 and 48. When सु is not a Gati, the rule does not apply, as सुस्तुतम्, भवता ॥

३८८० । सज्जायामनाचितादीनाम् । ६ । २ । १४६ ॥

गतिकारकोऽपदान्कान्तमन्तोदात्तमचितादीन्वर्जयित्वा । उपहृतः शाकल्यः । परिज्ञाधः कौण्डिन्यः । 'अन-' इति किम् । आचितम्, आस्थापितम् ॥

3880 The Participle in '*kta*' has acute on the last syllable when preceded by a Gati, or a Kāraka or an Upapada, if the compound denotes a Name, but not in '*āchita*' &c

Thus उपहृतं शाकल्य, परिज्ञार्थं कौण्डिन्य । This debars VI 2 49 Why do we say 'when it is not आचित &c' Observe आचितम्, &c

1 आचित, 2 पर्याचित, 3 आस्थापित, 4 परिगृहीत, 5 निरुक्त, 6 प्रतिपद्य, 7 अप्रतिपद्य, 8 प्रश्लिष्ट, 9 उपहित (उपहत), 10 उपस्थित, 11 संहितागमि (संहिताशब्दो यदा गौरवस्य सज्ञा तदान्तोदात्तो न भवति । यदा तु गोः सज्ञा तदान्तोदात्त एव) ॥

The word संहिता in the above list does not take acute on the final, when it is the name of anything else than a 'cow', but when it denotes 'a cow' it has acute on the final

३८८१ । प्रवृद्धादीनां च । ६ । २ । १४७ ॥

एषा कान्तमुत्तरपदमन्तोदात्तम् । प्रवृद्धः । प्रयुक्तः । अश्वत्थादीनां प्रसारणः । आकृति-गणोऽयम् ॥

3881 The words 'praviṇḍha' &c, ending in 'kta' have acute on the final

Thus प्रवृद्ध, प्रयुक्त. The rule is applicable to compounds which do not denote a name. It is an Akritigana. The words have acute on the final, even when not followed by यान &c, though in the Ganapāṭha they are read along with these words. Some hold it is only in connection with यान &c that these words have acute on the final. This being an Akritigana we have पुनरुक्तस्युत वाचोदेय, पुनर्निष्कृतो रथ &c

1 प्रवृद्ध यानम्, 2 प्रवृद्धो वृषल, 3 प्रयुतासूण्यावः or प्रयुक्ता, सक्तवः, 4 आकर्षे ऽवहितः, 5 अवहितो भोगेषु, 5 खट्वाकट, 7 कविशस्त, आकृतिगण ॥

३८८२ । कारकादुत्तम्योरेवाशिषि । ६ । २ । १४८ ॥

सञ्ज्ञायामन्त उदात्त । देवदत्त । विष्णुश्रुत । 'कारकात्' किम् । सभूता रामायणः । 'दत्तश्रुतयो' किम् । देवपालितः । अस्मान्नियमादत्र 'सञ्ज्ञायामन्त-' (३८८०) इति न । 'तृतीया कर्मणि' (३७८२) इति तु भवति । 'यव' किम् । कारकावधारण यथा स्याद्वत्तश्रुतावधारण आ भूत । अकारकादपि दत्तश्रुतयोरन्त उदात्तो भवति । मयुत । 'आशिषि' किम् । देवै खाता देवखाता । आशिष्यैवेत्येवमन्त्रेष्टो नियम । तेनानादृतो नर्दति देवदत्त इत्यत्र न । शङ्खविशेषस्य शङ्खेयम् । 'तृतीया कर्मणि' (३७८२) इति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वमेव भवति ॥

3882 The final of Past Participles 'datta' and 'sruta' alone has acute, in a compound denoting a Name and a benediction, the preceding word being a word standing in close relation to an action (kāṛaka)

Thus देवा यनदेयास्तु दयदत्त, विष्णुरेव श्रुताद = विष्णुश्रुत. Why do we say 'preceded by a kāṛaka'? Observe सभूता रामायण । The word कारक indicates that the rule will not apply when a gati or upapada precedes

Why do we say 'or datt and shrut'? Observe देवैपालितः (VI 2 48), which, though a Name, is not governed by VI 2 146, and does not take acute on the final, for the present rule makes a restriction with regard to that rule even. So that where a Participle in क्त is preceded by a kāṛaka, and the compound denotes a benediction and a Name, the accent is not on the final, as required by VI 2 146, S. 3880 but such a word is governed by VI 2 48, S. 3782 unless the Participle be Datta and śruta, when the present rule applies.

Why do we use 'एव (alone)'? So that the restriction should apply to 'kāṛaka', and not to Datta and, Śruta. For the words Datta and Śruta will have acute on the final even after a non-kāṛaka word. As सश्रुत ॥

Why do we say 'when denoting benediction'? The rule will not apply where benediction is not meant. As देवै खाता = देवखाता । This rule applies to Datta and Śruta after a kāṛaka word, only when benediction is meant. It therefore does not apply to देवै दत्त 'the name of Arjuna's conch', as आदृतो नर्दति देवै दत्त, which is governed by VI 2 48

३८८३ । इत्यभूतेन कृतमिति च । ६ । २ । १४८ ॥

इत्यभूतेन कृतमित्येतस्मिन्नर्थे य समासस्तत्र क्तान्तमुत्तरपदमन्तोदात्त स्यात् । सुप्तप्रलपितम् । प्रसन्नगीतम् । कृतमिति क्रियासामान्ये कर्तातिर्नाभूतप्रादुर्भाय एव । तेन प्रलपिताद्यापि कृत भवति 'द्वितीया कर्मणि' (३७८२) इत्यस्यापवादः ॥

3883 The Participle in *kta* has acute on the final, when the compound denotes 'done by one in such a condition'

The word इत्यभूत means 'being in such a condition' Thus सुप्तप्रलपितम्, प्रसन्नगीतम्, as Adjectives and Abstract verbal nouns This is an exception to VI 2 48 When the words प्रलपित &c are used to denote Noun of Action (भाव) then by VI 2 144 they get of course acute on the final

३८८४ । अनो भावकर्मवचनः । ६ । २ । १५० ॥

कारकात्परमनप्रत्ययान्त भाववचन कर्मवचन चान्तोदात्तम् पय पान सुखम् । राजभोजना शालय । 'अन' किम् । हस्तादाय । 'भा-' इति किम् । दन्तधावनम् । करणे ल्युट् कारकात् किम् । निदर्शनम् ॥

3884 After a *kāraka* as mentioned in VI 2 148, the second member ending in the affix *अन*, and denoting an action in the Abstract or the object (*i. e.* having the senses of a Passive Adjective), has acute on the final

Thus पयपान सुखम् । This is an example of भाव or Abstract Verbal Noun, राजभोजना शालय, is an example of कर्मवचन or Passive Adjective This is formed by ल्युट् under III 3 116 For the Sutra III 3 116 may be explained by saying that (1) ल्युट् is applied when the Upapada is in the objective case and bhāva is meant, (2) as well as when object is to be expressed When the first explanation is taken, the above are examples of Bhāva, when the second explanation is taken they are examples of Kaima Why do we say 'ending in अन' ? Observe हस्तह'ार्यमुदादिष्ट । Why do we say 'when expressing an action in the abstract (bhāva), or an Object (kaima)' ? Observe दन्तधावनम्, here ल्युट् is added after an Instrumental *karaka* (III 3 117) Why do we say 'after a *kāraka*' ? Observe निदर्शनम् । In all the counter-examples, the second members retain their original accent

३८८५ । मन्क्तिव्याख्यानशयनासनस्यानयाजकार्दिक्रीताः । ६ । २ । १५१ ॥

कारकात्परमन्युत्तरपदान्यन्तोदात्तानि तत्पुरुषे । कत्स्वरापवादः । रथवर्त्म । पाणिनिकृतिः हन्दाव्याख्यानम् । राजशयनम् । राजासनम् । अश्वस्थानम् । ब्राह्मणयाजकः । गोक्रातः । 'कारकात्' किम् । 'प्रभूता सवतिम्' । अत्र 'तादेव तिति' (३८८४) इति स्वरः ॥

3885 The words ending in *मन्* or *क्तिन्* affixes, and the word व्याख्यान, शयन, आसन, स्थान and क्रीत as well as याजक &c. have acute on the final, when at the end of a compound, preceded by a *kāraka* word.

Thus मन्—रथवत्सम् । क्तिन्—पाणिनिर्कात् । व्याख्यान—छन्दोव्याख्यानम् । शयन—राजशयनम् । आसन—राजासनम् । स्थान—अश्वस्थानम् । याजकादि words are those which form Genitive compounds under II 2 9, and those compounds only are to be taken here, as ब्राह्मणयाजकम्, क्षत्रिययाजकम्, ब्राह्मणपूजकम्, क्षत्रियपूजकम् । क्रीत—गोक्रीतम् । This is an exception to VI 2 139, and in the case of क्रीत, rule VI 2 48 is superseded. The words व्याख्यान &c do not denote here भाव or कर्म had they done so, rule VI 2 149 would have covered them. When the first member is not a kāraka, we have प्रभृतौ स गतिम् । Here the accent is governed by VI 2 50, S 3784

1 याजक, 2 पूजक, 3 परिचारक, 4 परिषेचक पोरवचक, 5 स्नापक स्नातक, 6 अध्यापक, 7 उत्साहक (उत्सादक) 8 उद्वर्तक, 9 होतृ, 10 भर्तृ, 11 रथगणक, 12 पत्तिगणक, 13 पोतृ, 14 होतृ 15 वर्तक ॥

३८८६ । सप्तम्या पुण्यम् । इ । २ । १५२ ॥

अन्तोदात्तम् । अध्ययनपुण्यम् । 'तत्पुण्ये तुल्यार्थे-' (३७३६) इति प्राप्तम् । 'सप्तम्याः' कम् । वेदेन पुण्य वेदपुण्यम् ॥

3886 The word 'punya' has acute on the final when preceded by a noun in the Locative case

Thus अध्ययने पुण्यम् = अध्ययनपुण्यम् । The compounding takes place by II 1 40 by the process of splitting the sūtra (yoga vibhāga), taking सप्तमी there as a full sūtra, and श्रौतद्वे another. Here by VI 2 2, S 3736 the first member would have preserved its accent, the present sūtra supersedes that and ordains acute on the final. The word पुण्य is derived by the Unādi affix यत् (Un V 15) and would have retained its natural accent (VI 1. 213) and thus get acute on the first syllable by kūt accent (VI 2 139) Why do we say 'a locative case' ? Observe वेदेन पुण्य = वेदपुण्यम् ॥

३८८७ । जनार्थकलह तृतीयायाः । इ । २ । १५३ ॥

माषेणम् । माषविकलम् । वाक्कलह । तृतीयापूर्वपदप्रकृतिस्वरापवादोऽयम् । अत्र केचिदर्थेति स्वरूपग्रहणमिच्छन्ति । धान्यार्थ । कुनशब्देन स्वर्थनिर्देशार्थेन तदर्थानां ग्रहणमिति प्रतिपादोक्तत्वादेव सिद्धे तृतीयाग्रहणं स्पष्टार्थम् ॥

3887. The acute falls on the final of words having the sense of 'ūpa,' and of 'kalaha' when they are second members in a compound, preceded by a term in the instrumental case.

Thus माषेणम्, माषविकलम्, वाक्कलहम् । The compounding takes place by II. 1 31. This is an exception to VI 2 2 by which the first member being in the third case, would have retained its original accent. Some say that the word अर्थे in the sūtra means the word' form अर्थ, so that the aphorism would mean—'after an Instrumental case, the words कुन, अर्थ, and कलह get acute on the final' The examples will be in addition to the above.—धान्येनार्था = धान्याम् । If this be so, then the word form कुन alone will be taken and not its synonyms like विकल &c. To this we reply, that कुन will denote its synonyms also, by the fact of its being followed by the word अर्थ । By sūtra II 1. 13, ऊपार्थ and कलह always take the

Instrumental case, so we could have omitted the word 'सुतीयाया', from this sūtra for by the maxim of pratipadokta &c ऊनार्थकलङ्ग would have referred to the compound ordained by II 1 31 The mention of सुतीया here is only for the sake of clearness

३८८८ । मित्रं चानुपसर्गमसधौ । ६ । २ । १५४ ॥

पञ्चवन्धनेकार्थं सधिः । तिलमित्रा । सर्पिमित्रा । 'मित्रम्' किम् । गुहधाना । 'अनुपसर्गम्' किम् । तिलसमित्रा । 'मित्रपट्टणी' सौपसर्गयहणस्य इदमेव ज्ञापकम् । 'असधौ' किम् । ब्राह्मणमित्रो राजा । ब्राह्मणैः सह सहित ऐकार्थमापन्नः ॥

3888 The word 'mīśra' has acute on the final after an Instrumental case, when it is not joined with any Preposition and does not mean a 'compact or alliance'

Thus तिलमित्राः सर्पिमित्राः । Why do we say मित्र ? Observe गुहधाना । Why do we say 'not having a Preposition' ? Observe तिलस मित्रा । The employment in this sūtra of the phrase 'anuprasargam' implies, that wherever else, the word mīśra is used, it includes mīśra with a preposition also. Therefore in II 1 31 where the word मित्र is used, we can form the Instrumental compounds with मित्र preceded by a preposition also

Why do we say 'not denoting a compact' ? Observe ब्राह्मणमित्रो राजा = ब्राह्मणैः सह सहित ऐकार्थमापन्नः ॥

३८८९ । नञो गुणप्रतिषेधे सपादार्द्धचिन्तालमयास्तद्धिताः । ६ । २ । १५५ ॥

संपादार्थतद्धितान्ताञ्जो गुणप्रतिषेधे वर्तमानात्पर्यन्तोदाना । कर्णवेष्टकाभ्य त पादि कार्णवेष्टकिकम् । न कार्णवेष्टकिकमकार्णवेष्टकिकम् । छेदमर्हति छेदिक । न छेदिकोऽर्द्धदिक । न वत्सेभ्यो हितोऽवात्सीय । न सतापाय प्रभवति असतापिक । 'नञ' किम् । गर्दभरतमर्हति गर्दभरथिक । विगार्दभरथिक । 'गुणप्रतिषेधे' किम् । गर्दभरथिकादन्योऽगार्दभरथिक । गुणो हि तद्धितार्थे वृत्तिनिमित्तं स पादितत्वाद्युच्यते । तत्प्रतिषेधो यत्रोच्यते तत्राय विधिः । कर्णवेष्टकाभ्य न संपादि मुखमिति । 'संपादि-' इति किम् । पाणिनीयमधीते पाणिनीयः । न पाणिनीय अपाणिनीय । 'तद्धिता' किम् । बोद्धमर्हति बोद्धा । न बोद्धाबोद्धा ॥

3889 The words formed with the Taddhita affixes denoting, 'fitted for that' (V 1 99), 'deserving that' (V 1 63), 'good for that' (V 1 5), 'capable to effect that' (V 1 101), have acute on the final, when preceded by the Negative Particle 'nañ' when it makes a negation with regard to the abovementioned attributes

Thus संपादि 'suited for that' (V 1 99) — अकार्णवेष्टकिकं मुखम् = न कार्णवेष्टकिकं (कर्णवेष्टकाभ्या सम्पादि) । The affix is टञ् । अर्द्ध 'deserving that' (V. 1. 63) — अर्द्धदिकः = न छेदिकः (छेदमर्हति) The affix is टक् (V 1 64 and V 1. 19) हित 'good for that' (V 1 5) — अवात्सीयं = न वत्सेभ्यो हितो । The affix is छ् V 1 1 असमर्थ 'capable to effect that' (V 1 101) — असतापिकं = न सतापिक । The affix is टञ् (V 1 18) Why do we say 'after नञ' ? Observe गर्दभरथमर्हति = गर्दभरथिक, विगार्दभरथिक, where the negative वि is used and therefore the vyaya वि retains its accent by VI 2 2. Why do we say 'negation of

that attribute' ? Observe गार्हभरधिकान्य = अगार्हभरधिक । The word गुण here means the attribute denoted by the Taddhita affix, and not any attribute in general. Thus अकार्यवेष्टकिकं सुखं = कार्यवेष्टकाभ्याम् सुखम् । Why do we say in the sense of samapāḍi &c' ? Observe पाणिनीयमधीयते = पाणिनीय = अपाणिनीय । Why do we say 'Taddhita affixes' ? Observe कन्या वोढुमर्हति = कन्यावोढा, न वोढा = अवोढा । Here लृच् a kṛit is added in the sense of 'deserving' (III 3 169)

३८९० । ययतोश्चातदर्थे । ६ । २ । १५६ ॥

ययतौ यौ तद्धितौ तदन्तस्योत्तरपदस्य नञो गुणप्रतिषेधविषयात्पदस्यान्त उदात्त स्यात् । पाशानां समूहः पाशया अपाशया । न पाशया अदत्त्यम् । 'अतदर्थे' किम् । अपाशयम् । 'तद्धित' किम् । अदेयम् । गुणप्रतिषेधे' किम् । दत्त्यादन्त्यदत्त्यम् ॥

'+ तदनुबन्धग्रहणे नातदनुबन्धकस्य+' इति । नेह । अवामदेव्यम् ॥

3890 The words formed with the Taddhita affixes य and यत् when not denoting 'useful for that,' have acute on the last syllable, after the particle नञ् negating the attribute

Thus पाशानां समूहः = पाशया न पाशया = अपाशयौ, (IV 2 49) दन्तेषु भव = दन्त्यम् न दन्त्यम् = अदन्त्यम्, (V 1 6) Why do we say 'atadārtha —not useful for that,' Observe पाठार्थमुदकम् = पाठ्यम्, न पाठ्यम् = अपाठ्यम् (V 4 25) Why do we say 'Taddhita' ? This rule does not apply when the affixes are not Taddhita, as अदेयम् formed with the kṛit affix यत् । Why do we say 'negating the attribute' ? There must be negation of the attribute, otherwise दन्त्यादन्त्यम् = अदत्त्यम् । *Paribhāṣā* — "When a term with one or more Anubandhas is employed in Grammar, it does not denote that which in addition to those one or more anubandhas has another Anubandha attached to it" The affix य and यत्, one without any anubandha and the other with the anubandha त् being specifically mentioned, excludes all other affixes having य as their effective element, such as ङ &c (IV. 2 9), thus न वामदेव्यम् = अवामदेव्यम् । See IV 2. 9

३८९१ । अच्कावशक्तौ । ६ । २ । १५७ ॥

अजन्त कान्त च नञ् परमन्तोदात्तमशक्तौ गम्यायाम् । अपचः पक्तुमशक्तः । अखिलिखः अशक्तौ किम् । अपचो दीक्षितः । गुणप्रतिषेध इत्येव । अन्योऽय पचादपचः ॥

3891. A word formed with the kṛit affix अच् and क, preceded by the particle नञ्, has acute on the final, when the meaning is 'not capable'.

Thus अपचं = य पक्तुं न शक्नोति, so also अखिलिखं (III 1 134 &c) Why do we say when meaning 'not capable' ? Observe अपचो दीक्षितः । A दीक्षित does not cook his food, not because he is physically incapable of cooking, but because by the vows of his particular order he is prohibited from cooking

३८९२ । आक्राशे च । ६ । २ । १५८ ॥

नञ् परावच्कावन्तोदात्तावाक्राशे । अपचो जालम् । पक्तुं न शक्नोतीत्येवमाक्राशयते । अखिलिख ॥

3892 A word formed by the krit affixes अच् or क्, preceded by the Negative particle, has acute on the final when one abuses somebody by that word

Thus अपचे, स्य जालम् 'this rogue does not cook, though he can do so' Here avarice is indicated, the fellow wants more pay before he will cook and not his incapacity So also अविद्विष ॥

३८९३ । संज्ञायाम् । ६ । २ । १५९ ॥

नञ् परमन्तोदात्ता स ज्ञायामाक्रोशे । अदेवदत्तः ॥

3893 When abuse is meant, a word preceded by 'nañ' has acute on the final, in denoting a Name

Thus अदेवदत्त 'No Devadatta, not deserving of this name'

३८९४ । कृत्योक्तेषु च्चावर्दयश्च । ६ । २ । १६० ॥

नञ् परेऽन्तोदात्ता स्य । अकर्तव्यः । उक् । अनागामुकः । इष्णुच् । अनलकरिष्णुः । इष्णुजग्रहणे लिष्णुचेऽप्यनुबन्धकस्यापि ग्रहणमिकारादेवि धानसामर्थ्यात् । अनाद्यभविष्णुः । चार्वादि । अचाटः । 'राजाहो गच्छन्तसि' । अराजा । अनह । 'भाषायाम्' नञ् । स्वर सव ॥

3894 After the Negative particle, words formed by the kritya affixes (III 1 95), by उक्, and इष्णुच् and the words चाट &c have acute on the final

Thus kritya — अकर्तव्यमः + उक् — अनागामुकः । इष्णुच् अनलकरिष्णुः । The affix इष्णुच् includes लिष्णुच् also though the latter contains two anubandhas In sūtra III 2 57 लिष्णुच् is ordained after भू but instead of लिष्णुच् with इ, the affix might have been well exhibited as खल्णुच् without इ As भू is udātta, भू + खल्णुच् = भू + इद + खल्णुच् । So that we would have got the required form But as a matter of fact the affix is exhibited there with an इ for the sake of the present sūtra only, so that इष्णुच् here may include लिष्णुच् also । अनाद्यभविष्णुः, चाट &c — अचाटः, असाधुः, अयोधिकः, अवदान्यः, अनङ्गमेजयः (double negation) अनकस्मात् (double negation) The words वर्तमान, वर्धमान त्वरमाण, धीयमाण, रोचमान क्रियमाण, and शोभमान preceded by अ (नञ्) when denoting names have acute on the final अविकारः, असदृश and अविकारसदृश (विकार and सदृश taken jointly and separately) अग्रहपति, अग्रहपतिकः । अराजा and अनह in the Vedas only. In the Vernacular they have the accent of नञ्, i e udatta on the first.

1 चाट, 2 साधु, 3 योधिक (योधिक) 4 अनङ्गमेजय, 5 वदान्य, 6 अकस्मात्, 7 वर्तमानवर्धमानत्वरमाणाधियमाणक्रियमाणरोचमानशोभमाना (क्रियमाण क्रियमाण) संज्ञायाम्, 8 विकारसदृशे व्यस्ते समस्ते (विकार, असदृश अविकारसदृश), 9 अग्रहपति, 10 अग्रहपतिक, 11 राजाहो गच्छन्तसि ॥

३८९५ । विभाषा तृचचतीक्ष्णशुचिषु । ६ । २ । १६१ ॥

द्वन् । अकर्ता । अच । अनङ्गम् । अतीक्ष्णम् । अशुचि । पक्षोऽप्यस्वरः ॥

3895 After the Negative particle, the final of the following is optionally acute —a word formed with the affix 'tūn,' and the words अन्न, तीक्ष्ण, and शुचि ॥

Thus तून्-अकर्त्त ०१ अकर्त्ता, अन्न &c-अन्नत्तम् or अन्नत्तम्, अतीक्ष्णम्, ०१ अतीक्ष्णम्, अशुचि ०१ अशुचि ॥ The alternative accent is that of the Indeclinable (VI 2 2)

३८९६ । बहुव्रीह्याविदमेतत्तद्वय. प्रथमपूरणयोः क्रियागणने । ६ । २ । १६२ ॥

एतद्योग्योऽन्त उदात्त । इदं प्रथमस्य स इदंप्रथम । एतद्वितीय । तत्पञ्चम । 'बहुव्रीहा' किम् । अन्नं प्रथम इदंप्रथम । 'तृतीया-' (६६२) इति योगविभागात्समास । 'इदमेतत्तद्वय' किम् । यत्प्रथम । 'प्रथमपूरणयो' किम् । तान् बह्व्यस्य तद्वय । 'क्रिया गणने' किम् । अयं प्रथम प्रधान एवा त इदंप्रथमा । द्वयगणनमिदम् । 'गणने' किम् । अयं प्रथम एवा त इदंप्रथमा । इदंप्रधाना इत्यर्थः । उत्तरपदस्य कार्यत्वात्काप पूर्वमन्तोदात्तम् । इदं प्रथमका । बहुव्रीह्यावित्यधिकारो 'वन समासे' (३६१२) इत्यतः प्राग्वोच्य ॥

3896 In a Bahuvrīhi, after the words इदम्, एतद् and तद् the last syllable of प्रथम and of a proper Ordinal Numeral, has the acute, when the number of times of an action is meant—

Thus इदं प्रथम गमन भोजन वा=स इदमप्रथमं this is the first time of going or eating' एतद्वितीय, तत्पञ्चम । Why do we say 'in a Bahuvrīhi ?' Observe अनेन=प्रथम इदंप्रथमः । Here the compounding takes place under S 692 by dividing that sūtra into two parts by the method of yoga bibhāga Here the first member, being in the third case, retains its accent by VI 2 2

Why do we say 'after id.m &c' Observe यत्प्रथम = य प्रथम एवाम्, here the first term retains its accent by VI 2 1

Why do we say 'of prathamā and the Ordinals' ? Observe तानिबह्व्यस्य=तद्वय ॥

Why do we say 'in counting an action' ? Observe अयं प्रथम एवा=त इदं प्रथमा । Here substances are counted and not act on

Why do we say 'in counting' ? Observe अयं प्रथम एवा=इदं प्रथमा & c. इदं प्रधानाः and the word प्रथम means here 'foremost,' and is not a numeral

When the कप् affix is added, the acute falls on the last syllable preceding कप् । As इदं प्रथमम् । The Bahuvrīhi governs the subsequent sūtras up to VI, 2. 178, S 3912,

३८९७ । सख्याया. स्तनः । ६ । २ । १६३ ॥

बहुव्रीह्यावन्तोदात्तः । द्विस्तना । अतुस्तना । 'स ख्यायाः' किम् । दर्शनीयस्तना । 'स्तनः' किम् । द्विचिरः ।

3897 In a Bahuvrīhi, after a Numeral, the word 'stana' has acute on the final

Thus द्विस्तनौ, अतुस्तनौ । Why do we say 'after a Numeral' ? Observe दर्शनीयस्तना । Why do we say 'स्तन' ? Observe द्विचिराः ॥

३८९८ । विभाषा कन्दसि । ६ । २ । १६४ ॥

'द्विस्तना करोति' ॥

3898 Optionally so, in the Vedas, the stana after a Numer al has acute on the final.

Thus द्विस्तना or द्विस्तना, चतुस्तना or चतुस्तना ॥

३८९९ । सत्राया मित्राजिनयो । ६ । २ । १६५ ॥

देवमित्रः । कणाजिनम् । 'स त्रायाम्' किम् । प्रियमित्रः ॥

'+ ऋषिप्रतिषेधोऽत्र मित्रे +' विश्वामित्रि' ॥

3899 In a Bahuvrīhi, ending in 'mitra' and 'ajina' the acute falls on the last syllable, when the compound denotes a Name

As देवमित्रं, कणाजिनम् । Why do we say 'a Name' ? Observe प्रियमित्रं ॥

Part — Prohibition must be stated in the case of मित्र when the name is that of a Rishi As विश्वामित्रः which is governed by VI 2 106 ॥

३९०० । व्यायिनोऽन्तरम् । ६ । २ । १६६ ॥

व्यवधानवाचकात्परमन्तरमन्तोदात्तम् । वस्त्रमन्तरं व्यवधायकं यस्य स वस्त्रान्तरः । 'व्यव धायिन' किम् । आत्मान्तरः । अन्यस्वभाव इत्यर्थः ॥

3900 In a Bahuvrīhi ending in 'antara' the acute falls on the final, after a word which denotes 'that which lies between'

Thus वस्त्रान्तरम् 'through an intervened cloth or drapery,' वस्त्रमन्तरं व्यव धायकं यस्य &c Why do we say 'when meaning lying between' ? Observe आत्मान्तरम् = आत्मा स्वभावोऽन्तरोऽन्योऽयम् ॥

३९०१ । मुखं स्वाङ्गम् । ६ । २ । १६७ ॥

गौरमुखः । 'स्वाङ्गम्' किम् । दीर्घमुखा शाला ॥

3901 In a Bahuvrīhi the acute is on the final, when the second member is 'mukha' meaning mouth : e. the actual bodily part of an animal and not used metaphorically

Thus गौरमुखः । Why do we say 'an actual part of a body' ? Observe दीर्घमुखा शाला । Here मुख means 'entrance'

३९०२ । नाव्ययदिक्कटुगोमहत्सूलमुष्टिपृथुवत्सेभ्यः । ६ । २ । १६८ ॥

उच्चैर्मुखः । प्राङ्मुखः । गोमुखः । महामुखः । सूलमुखः । मुष्टिमुखः । पृथुमुखः । वत्स मुखः । पूर्वपदप्रकृतिस्योऽत्र । गोमुष्टिवत्स पूर्वपदस्योपमानलक्षणोऽपि द्विकल्पोऽनेन बाध्यते ॥

3902 In a Bahuvrīhi, the acute does not fall on such 'mukha' denoting a real mouth, when it comes after an Indeclinable, and a name of a direction, or after गो, महत्, सूल, मुष्टि, पृथु and वत्स ॥

Thus अव्यय उच्चैर्मुखः । The word उच्चै is finally acute and retains its accent दिक्—प्राङ्मुखः । The word प्राङ् has acute on the first by VI, 2, 52, गो & :—

गोमुखा, महामुख, स्थूलमुख, सुष्टिमुख, पृथुमुख, and वत्समुख. In these the first members of the Bahuvrīhi preserve their respective accents, under Rule VI 2 1 and in the case of compounds preceded by गो, सुष्टि, and वत्स, the optional rule taught in the next sūtra is also superseded by anticipation, though the words may denote comparison

३९०३ । निष्ठोपमानादन्यतरस्याम् । ६ । २ । १६९ ॥

निष्ठान्तादुपमानवाचिनश्च परं मुखं स्वाङ्गं वान्तोदात्तं बहुव्रीहौ । प्रचालितमुखं । पथे
'निष्ठोपसर्गः' (३८४४) इति पूर्वपदान्तोदात्तत्वम् । पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वेन गतिस्वरोऽपि भवति ।
उपमानम् । सिद्धमुखं ॥

3903 In a Bahuvrīhi, the word 'mukha' denoting 'an actual mouth' has optionally the acute on the final, when preceded by a participle in 'ta' or by that wherewith something is compared

Thus प्रचालितमुखं. or प्रचालितमुख or प्रचालितमुख । When the final is not acute, then Rule VI 2 110 S 3844 applies which makes the first member have acute on the final optionally, and when that also does not apply, then by VI 2 1 the first member preserves its original accent, which is that of the gati (VI 2 49) Thus there are three forms. So also with a word denoting comparison — चिह्नमुखं. or चिह्नमुख ॥

३९०४ । जातिकालसुखादिभ्योऽनाच्छादनात्सोऽकृतमितप्रतिपत्ताः । ६ । २ ।

450 11

सारङ्गजगधः । मासजातः । सुखजातः । दुःखजातः । 'जगतकालः' इति किम् । पुत्रजातः । 'अनाच्छादनात्' किम् । वस्त्रच्छादः । 'शकतः' इति किम् । कुण्डकतः । कुण्डमितः । कुण्डमिति पठ्यते । अस्माज्ज्ञापकादिष्टान्तस्य परनिपातः ॥

3904 After a word denoting a species with the exception of a word for 'garment or covering', and after a time-denoting word, as well as after 'sukha' &c the Participle in 'kta' has acute on the final, in a Bahuvrīhi, but not so when the participles are कृत, मित and प्रतिपद्य ॥

Thus सारङ्गजर्थः । काल --मासजातः । सुख &c :-सुखजातः । सुःखकामः ।
 Why do we say (सुःखकामः) ?

Why do we say 'after a Species, a time or **मुख** &c word' ? Observe **पुत्र**
जातः (II 2 37), the participle being placed after the word **पुत्र**

Why do we say 'when not meaning a garment' ? Observe **वस्त्र** from the root **वस्**, with the affixes **इत्**

Why do we say 'when not क्त &c.'? Observe कुण्डकतः, कुण्डमित, कुण्ड
 प्रातपकः. कुण्ड is first acute by Plut II 3, being neuter. These three participles
 do not stand first in a compound (contrary to II 2, 36). This sūtra implies
 that as a special case Nishṭhā participles may stand second in a compound. In
 the counterexamples, above given, the first members retain their original accent
 (VI 2, 1). The words सुख &c are given under III 1, 18.

1 सुख, 2 दुःख, 3 वृष, (वृष तोष) 4 कण्ठ, 5 अक्ष, 6 आक्ष, 7 अक्षीक, 8 प्रतीप, 9 कण्ठ, 10 कण्ठ, 11 सोढ, 12 गङ्ग.

३८०५ । आ जाते । ६ । २ । १७१ ॥

जातिकालसुखादिभ्यः परो जातशब्दो वान्तोदात्तः । दन्तजात । मासजातः ॥

3905 After a species (with the exception of garment) or a time denoting word, or after 'sukha' &c in a Bahuvrīhi, the word 'jāta' has optionally acute on the final

Thus दन्तजात or दन्तजात, मासजात, or मासजात, सुखजात or सुखजात, दुःखजात, or दुःखजात &c The word दन्त is first acute by Phit II 6, मास is first acute by Phit II 15 The words सुख and दुःख are end acute by Phit I 6

३८०६ । नञ्सुभ्याम् । ६ । २ । १७२ ॥

अधुव्रीह्यावुत्तरपदमन्तोदात्तम् । अघोहि । सुमाषः ॥

3906 A Bahuvrīhi formed by the Negative particle 'nañ' or by 'su' has acute on the last syllable of the compound

Thus अघोहि, सुमाषः ॥

३८०७ । कपि पूर्वम् । ६ । २ । १७३ ॥

नञ्सुभ्या पर उदुत्तरपद तदन्तस्य समासस्य पूर्वमुदात्त कपि परे । अन्नन्नमन्थक । सुकुमारीकः ॥

3907 A Bahuvrīhi, formed by 'nañ' or 'su' and ending in the affix 'kap' (V 4 153) has acute on the syllable preceding the affix

By the last sūtra the accent would have fallen on कप, this makes it fall on the vowel preceding it Thus अन्नन्नमन्थक, सुकुमारीक ॥

३८०८ । ह्रस्वान्तेऽन्त्यात्पूर्वम् । ६ । २ । १७४ ॥

ह्रस्वान्त उत्तरपदेऽन्त्यासि चान्त्यात्पूर्वमुदात्त कपि नञ्सुभ्या पर अधुव्रीह्या । अघोहिः । सुमाषः । पूर्वमित्यनुवर्तमाने पुनः पूर्वग्रहण प्रवृत्तिभेदेन नियमायम् । ह्रस्वान्तेऽन्त्यादेव पूर्वपदमुदात्त न कपि पूर्वमिति । अन्नक । कन्नन्तस्य वान्तोदात्तत्वम् ॥

3908. When the compound ends in a light vowel, the acute falls on the syllable before such last, in a Bahuvrīhi preceded by 'nañ' and 'su' to which 'kap' is added

Thus अघोहि, सुमाषः । The repetition of पूर्व in this sūtra, though its anuvṛtti was present from the last, shows, that in the last aphorism, the syllable preceding कप takes the acute, while here the syllable preceding the short vowel-ending final syllable has the acute and not the syllable preceding कप । This is possible with a word which is, at least, of two syllables (not counting, of course, ह and क on कप) Therefore, in अन्नक, and सुन्नक, the acute is on the syllable preceding, कप by VI 2. 173, because it has here no antyātpurvaṃ

३८०८ । अहोर्नञ्प्रदुत्तरपदभूमि । ६ । २ । १७५ ॥

उत्तरपदार्थबहुत्ववाचिनो अहो परस्य पदस्य नञ् परस्येव स्वर स्यात् । बहुव्रीहिक । बहुमित्रक । 'उत्तरपद-' इति किम् । बहुषु मानोऽस्य स बहुमान ॥

3909 A Bahuvrīhi with 'bahu' has the same accent as 'nafi' when it denotes muchness of the object expressed by the second member

In other words, a Bahuvrīhi with the word बहु in the first member, is governed by all those rules which apply to a Bahuvrīhi with a Negative Particle such as Rules VI 2 172 &c when this gives the sense of multiety of the objects denoted by the second member Thus बहुव्रीहिक. by VI 2 174 बहुमित्रक ॥

Why do we say 'uttara pada bhūmni—when multiety of the object denoted by the second member is meant' ? Observe बहुषु मानोऽस्य=बहुमानः अवयव. (VI 2 1)

३८१० । न गुणादयोऽवयवाः । ६ । २ । १७६ ॥

अवयववाचिनो अहो परे गुणादयो नान्तोदात्ता बहुव्रीहौ । बहुगुणा रक्तः । बहुवर-पदम् । बहुध्याय । गुणादिराकृतिगणः । 'अवयवा' किम् । बहुगुणो द्विजः । अध्ययनसुतसद्वारादयोऽत्रगुणाः ॥

3910 In a Bahuvrīhi, after 'bahu,' the acute does not fall on the final of 'guna' &c when they appear in the compound as ingredient of something else.

Thus बहुगुणा रक्तः, बहुवर पदम्, बहुध्याय (VI 2 1) गुणादि is an Akrtigana. Why do we say 'when it denotes an avayava or ingredient' ? Observe बहुगुणोऽत्रात्मणः=अध्ययनसुतसद्वारादयोऽत्रगुणाः ॥

1 गुण, 2 अवर, 3 अध्याय, 4 सुत, 5 त्रिमान, आकृतिगण ॥

३८११ । उपसर्गात्स्वाङ्गं ध्रुवमप्यु । २ । १७७ ॥

प्रपुष्टः । प्रललाटः । ध्रुवमेककपम् । 'उपसर्गति' किम् । दर्शनीयपुष्टः । 'स्वाङ्गम्' किम् । प्रयाखो वृक्षः । 'ध्रुवम्' किम् । उद्धातुः 'अप्यु' किम् । विप्युः ।

3911. A word denoting a part of the body, which is constant (and indispensable), with the exception of 'parśu' has, after a Preposition in a Bahuvrīhi compound, the acute on the last syllable

Thus प्रपुष्टः, प्रललाटः । कृतं यस्य प्रगतं पुष्टं भवति उ प्रपुष्टः ॥

Why do we say 'after a Preposition' ? Observe दर्शनीयपुष्टः ॥

Why do we say 'part of the body' ? Observe प्रयाखो वृक्षः ॥

Why do we say 'dhruva—constant and indispensable' ? Observe उद्धातुः क्षीयति । Here the hand is raised up only at the time of cursing and not always so the state of उद्धातु is temporary and not permanent.

Why do we say with the exception of पश्यु ? Observe विप्युः (VI. 2, 1).

३९१२ । वन समासे । इ । २ । १७८ ॥

समासमात्रेऽपसर्गादुत्तरपदं वनमन्तोदात्तम् । एव्योदिते प्रथमं ॥

3912 After a preposition, 'vana' has acute on the final in compounds of every kind

Thus वनस्यो यष्टस्य, निर्वस्यो प्रणिधीयते, the न changes to य by VIII. 4 5 The word 'samā-a' is used in the sūtra to indicate that all sorts of compounds are meant otherwise only Bahuvrīhi would have been meant.

३९१३ । अन्तः । इ । २ । १७९ ॥

अस्मत्परं वनमन्तोदात्तम् । अन्तर्द्यो देश । अनुपसर्गार्थमिदम् ॥

3913 After 'antar' the acute-falls on the final of 'vana'

Thus अन्तर्द्यो देश । This sūtra is made in order to make वन oxytoned, when a preposition (upasarga) does not precede,

३९१४ । अन्तश्च । इ । २ । १८० ॥

उपसर्गादन्तः शब्दोऽन्तोदात्तः । पदन्तः । समन्तः ॥

3914. The word 'antar' has acute on the final when preceded by a Preposition

Thus पदन्तः, समन्तः । This is a Bahuvrīhi or a प्रादि compound

३९१५ । न निविभ्याम् । इ । २ । १८१ ॥

अन्तः । व्यन्तः । पूर्व पदप्रकृतिस्थरे यणि च कते 'उदात्तस्वरितयोर्यण -' (३६५७) इति स्वारतः ॥

3915. The word antar has not acute on the final, after the prepositions *ni* and *vi*:

Thus अन्तः, व्यन्तः, here the first member retains its acute, and semivowel is then substituted for the vowel ऋ then the subsequent grave is changed to svarita by VIII, 2 4 S. 3657.

३९१६ । परेऽभितोभावि मण्डलम् । इ । २ । १८२ ॥

परेः परममित उभयतो भावो यस्यास्ति तत्कूलादि मण्डलं आन्तोदात्तम् । परिकूलम् परिमण्डलम् ॥

3916. After pari' a word, which expresses something, which has both this side and that side, as well as the word 'maṇḍala' has acute on the final.

Thus परिकूलम्, परिमण्डलम् ॥

३९१७ । प्रादस्वाङ्गं संज्ञायाम् । इ । २ । १८३ ॥

प्रथमम् । 'अस्वाङ्गम्' किम् । प्रथमम् ॥

3917. After *prā*, a word, which does not denote a part of body, has acute on the final, when the compound is a name.

3921. The words स्फिग, पून, वीणा, अञ्जस्, अध्वम्, कुक्षि, नामन् and a word denoting 'a plough', have acute on the final, when preceded by *apa*

Thus अपस्फिगम्, अपपूनम्, अपवीणम्, अपाञ्जस्, अपाध्वम् (This ordains acute on the final, where the compound apādhwa does not take the samāsanta affix अच् by V 4 85, when it takes that affix, the acute will also fall on the final because अच् is a चित् affix) This further shows that the samāsanta affixes are not compulsory (अनित्यश्च समासान्तः) अपकुक्षि, अपसीर्ष, अपहर्ष, अपसाह्वल्यम्, अपनामम् । These are प्रादि compounds or Bahuvrīhi or Aavyayibhavas. Some of these viz स्फिग, पून and कुक्षि will be end-acute by VI 2 177, also when they denote parts of body and a permanent condition and the compound is a Bahuvrīhi. Here the compound must not be a Bahuvrīhi, nor should these words denote parts of body and permanent condition of these parts.

३९२२ अधोऽपरिस्थम् । ६ । २ । १८८ ॥

अध्याह्नो दन्तोऽधिदन्तः । दन्तस्योपरि जायते दन्तः । 'उपरिस्थम्' किम् । अधिकरणम् ॥

3922 After अधि, that word, which denotes that thing which overlaps or stands upon, has acute on the final

Thus अधिदन्तः = दन्तस्योपरि योऽन्योदन्तो जायते 'a tooth that grows over another tooth'

Why do we say when naming 'standing upon'? Observe अधिकरणम् । Here the acute is on क, the kṛt formed second member retaining its accent (VI 2 139)

३९२३ अनोरप्रधानकनीयसी । ६ । २ । १८९ ॥

अनोरप्रधानवाचि कनीयश्चान्तोदात्तम् । अनुगतो व्येष्टमनुव्येष्टः । पूर्ववदाद्येप्रधानादिप्रमाणम् । अनुगतः कनीयाननुकनीयान् । उत्तरवदाद्येप्रधानः । प्रधानार्थं च कनीयोपहणम् 'अप्र-' इति किम् । अनुगतो व्येष्टोऽनुव्येष्टः ॥

3923 After 'anu' a word which is not the Principal, as well as 'kaniyas' has acute on the final

The word अप्रधान means a word which stands in a dependant relation in a compound. Thus अनुगतो व्येष्टम् = अनुव्येष्टम् । These are प्रादि samāsa in which the first member is the principal or Pradhāna अनुगतः कनीयान् = अनुकनीयान्, here the second member is the Principal the word कनीयस् is taken as प्रधानम् । Had it been non pradhāna, it would be covered by the first portion of the sūtra, and there would have been no necessity of its separate enumeration. Why do we say 'अप्रधान' ? Observe अनुगतो व्येष्टः = अनुव्येष्टः, where व्येष्टः is the Principal.

३९२४ १. पुरुषश्चान्वाद्विष्टः । ६ । २ । १९० ॥

अनोऽपरास्त्राद्विष्टाद्यो पुरुषोऽन्तोदात्तः । अन्वाद्विष्टः पुरुषोऽनुपुरुषः । अन्वाद्विष्टः किम् । अनुगतः पुरुषोऽनुपुरुषः ॥

3924 After 'anu' the acute falls on the final of 'puruṣa,' when it means a man of whom mention was already made

The word अनुदृष्ट means 'of a secondary importance, inferior,' or 'mentioned again after having already been mentioned' Thus अनुदृष्ट पुरुष = अनुपुरुष, but अनुगत पुरुष = अनुपुरुष ॥

३९२५ । अतिरक्त्यदे । ६ । २ । १९१ ॥

अते परमकदन्त पदशब्दोच्चारणोदात्तः । अत्यङ्गो नाग । अतिपदा गायत्री । अकृत्यदे किम् । अतिकारकः ॥

'+ अतिरुतुलोप इति वाच्यम् +'. इहमा भूत । शोभनी गार्ग्याऽतिगार्ग्यः । इह च स्तः । अतिक्रान्त कारुमतिकारक ॥

3925 After 'ati' a word not formed by a krit-affix, and the word 'pada' have acute on the last syllable

Thus अत्यङ्गो नाग, अतिपदा गायत्री । Why do we say 'nonkrit-word and word' ? Observe अतिकारक ॥

Vali — The rule is restricted to those compounds in which a root has been elided. That is, when in analysing the compound, a verb like कृम् is to be employed to complete the sense. Therefore, it does not apply to शोभनी गार्ग्य = अतिगार्ग्यः ॥ But it would apply to अतिकारकः, which when analysed becomes equal to अतिक्रान्त कारुम् ॥

३९२६ । नेरनिधाने । ६ । २ । १९२ ॥

निधानमप्रकाशता । ततोऽन्यदनिधान प्रकाशनमित्यर्थः । निमूलम् । व्यस्यम् । 'अनिधाने' किम् । निहितो दण्डो निदण्डः ॥

3926. After 'ni' the second member has the acute on the last syllable, when the sense is of 'not laying down.'

The word निधानं = अप्रकाशता 'not making manifest' Thus निमूलम्, व्यस्यम् । Why do we say when meaning 'not laying down' ? Observe निदण्डः = निहितो दण्डः । The force of नि is that of निधान here.

३९२७ । प्रतेरंश्वाद्यस्तत्पुरुषे । ६ । २ । १९३ ॥

प्रतेः परेऽंश्वाद्योच्चारणोदात्तः । प्रतिगङ्गाऽशुः प्रत्यशुः । प्रतिजनः । प्रतिराजा । समानान्तस्य नित्यत्वाच्च टच् ॥

3927. In a Tatpuruṣa compound, the word 'anśu' &c have acute on the final when preceded by 'prati'

Thus प्रत्यंशुः, प्रतिजनः, प्रतिराजा ॥ In the case of राजन् this rule applies when the Samasānta affix टच् is not added, when that affix is added, the acute will also be on the final by virtue of टच् which is a चित् affix

1 अंशु, 2 जन, 3 राजन्, 4 उच्छ, 5 कौटक (रोटक), 6 अजि, 7 आदी, 8 अक्षय, 9 कर्तिका, 10 अर्थ, 11 पुर (आर्घपुर आर्धपुर) ।

The word अशु is formed by the affix कृ under the general class सम्यु (Un I 37), राजन् is formed by the affix कनिन् (Un I 156), उच्छ by adding टच् to

उच्च 'to burn' (Up IV 162), चिर + सुल् = खेटक, अजिर is formed by क्रि (Un I 53) आ + ट्रा + अद् (III 3 106), with the augment रक् added to आ = आर्द्रा ॥ अ + स्पृष्ट = अवस्था ॥ क्त + तिकन् = क्तिका (Up III. 147) ऋध् + अस् (III 1. 134) = ऋद्ध, पुर + क = पुर ॥

Why do we say 'in the 'tatpurusha' ? Observe प्रतिगता अंशोऽस्य = प्रत्यं सुरयमुष्ट ॥

३९२८ । उपाद्द्वयज्जनिमगौरादयः । ६ । २ । १९४ ॥

उपात्पर यद्द्वयज्जनिमान्नीडात् तत्पुञ्जे गौरादीन्वर्जयित्वा । उपदेवः उपेन्द्रः । उपाजि नम । अगौरादयः' किम् । उपगौर । उपदेव । तत्पुञ्जे' किम् । उपगतः सोमोऽस्य स उपसोमः ॥

3928 In a Tatpurusha, the words of two syllables and 'ajina' have acute on the final when preceded by 'upa' but not when they are 'gauia' and the rest

Thus उपागतो देव = उपदेव, उपेन्द्र, उपाजिर्नम । But not so in उपगौर, उपदेव &c

1 गौर 2 नेव (नेव) 3 तज, 4 लट 5 लोट, 6 जिह्वा, 7 कणा, (कणा) 8 कन्या, 9 गुध (गुध) 10 वल्य, 11 पाठ ।

Why 'in a 'tatpurusha' ? Observe उपगत सोमोऽस्य = उपसोम ॥

३९२९ । सौरवक्षे पण्ये । ६ । २ । १९५ ॥

सुप्रत्यवसित । सूरत्र पुजायामेव । वाक्यार्थस्त्वत्र निन्दा असूयया तथाभिधानात् । 'सो किम् । कुत्राप्यत्र ? 'अत्रवक्षे' किम् । सुप्रत्ययम् ॥

3929 After 'su,' the second member has acute on the final in a 'tatpurusha' compound, when reproach is meant, in spite of the addition of 'su' which denotes praise

Thus इह खल्विदानीं, सुप्रत्ययिहले सुप्रतिभाया सुप्रत्यवसितः । The word सु here verily denotes praise, but it is the sense of the whole sentence that indicates reproach or censure Why do we say 'after सु ? Observe सुब्राह्मणः । Why 'when reproach is meant' ? Observe प्रोमनेषु वक्षेषु = सुवक्षेषु । So also सुप्रत्ययम् ॥

३९३० । विभाषोत्पुच्छे ६ । २ । १९६ ॥

तत्पुञ्जे । उत्कान्त पुच्छादुत्पुच्छ । यदा तु पुच्छमुदस्यति उत्पुच्छयति । 'उरश्' (३२३९) । उत्पुच्छन्तादा यादादित्यरेण नित्यमन्तादास्त्ये प्राप्ते चित्तवोऽयम् । सेयमुभयत्र विभाषा । 'तत्पुञ्जे किम् । उदस्त पुच्छ येन स उत्पुच्छ ॥

3930 In a Tatpurusha, the word 'utpucchha' may optionally have acute on the final

Thus उत्कान्तः पुच्छात् = उत्पुच्छ, or उत्पुच्छः (VI 2 2) when this word is derived by the affix अच् (III 3 56 S. 32 31) from पुच्छमुदस्यति = उत्पुच्छयति, then it would always have taken acute on the final by VI. 2 144, the present sūtra ordains option there also The rule does not apply to a non-tatpurusha as, उदस्तः पुच्छमस्य = उत्पुच्छः ॥

३९३१ । द्वित्रिभ्या पादन्मूर्धसु बहुव्रीहौ । ६ । २ । १९७ ॥

आभ्या परेष्वेवन्तोदात्तो वा । 'द्विपाद्वृत्तुषाच्च रथाय' । 'त्रिपाद्वृत्तुष्व' । द्विदन् 'त्रिमूर्धनि' सप्तरश्मिम् । मूर्धन्नित्यक्तसमासान्त एव मूर्धश्चब्दः । तस्यैतत्प्रयोजनमस्यपि समासान्तोदात्तत्वं यथा स्यात् । एतदेव ज्ञापकम् 'अभित्य समासान्तो भवति' इति । यद्यपि च समासान्तं क्रियते तथापि बहुव्रीहिकार्यत्वात्तदेकदेशत्वाच्च समासान्तोदात्तत्वं पठे भवत्येव । द्विमूर्धः । 'द्वित्रिभ्याम्' किम् । कल्पयामूर्धः । 'बहुव्रीहौ' किम् । द्वयोर्मूर्ध द्विमूर्धः ॥

3931 In a Bahuvrīhi, the words पाद्, दन् and मूर्धन् have optionally acute on the final after द्वि and त्रि ॥

Thus द्वौ पादावस्य = द्विपात् or द्विपात् as in द्विपाद् चतुष्पाच्च रथाय (Rig Veda IV 51 5) त्रिपाद् or त्रिपाद् as in त्रिपाद्वृत्तुष्व (Rig Veda X 90 4) द्विदन् or द्विदन् द्विमूर्धः or द्विमूर्धः as in त्रिमूर्धनिम् सप्तरश्मिम् (Rig Veda I 146, 1) The word पाद् is पाद् with its अ elided, (V 4 140) दन् is the substitute of दन्त (V 4 141) and मूर्धन् retains its न् not allowing samāsanta affix This also indicates that the samāsanta rule is not universal When the samāsanta affix is added, then also the acute is on the final, for the कार्यः is here the Bahuvrīhi compound, and this is only a part of it Thus द्विमूर्धः, त्रिमूर्धः । Why after द्वि and त्रि ? Observe कल्पयामूर्धः here the first member is middle acute by Phit II. 19 and this accent is retained (VI 2 1) 'Why 'Bahuvrīhi' ? Observe द्वयोर्मूर्धः = द्विमूर्धः ॥

३९३२ । सक्यं चाक्रान्तात् । ६ । २ । १९८ ॥

गौरसक्यः । प्रत्ययसक्यः । 'आक्रान्तात्' किम् । सक्यसक्यः । समासान्तस्य सक्यसक्यत्वात् प्रत्ययेवान्तोदात्तत्वं भवति ।

3932 The word 'saktha' has acute on the final optionally, when preceded by any word other than what ends in 'kra'

The word सक्यः is the samāsanta form of सकथि (V. 4. 113) Thus गौरसक्यं or गौरसक्यः, प्रत्ययसक्यं, or प्रत्ययसक्यः The word गौर being formed by प्रकादि प्रक् and प्रत्यय by क्त (Up III 19) are both end-acute. Why 'not after a word ending in क्' ? Observe सक्यसक्यः which is always oxytone as it is formed by सक्य (V. 4. 113) & क्त affix

३९३३ । परादिश्चन्द्रसि बहुलम् । ६ । २ । १९९ ॥

आहसि परस्य सक्यश्चन्द्रस्यादिकदातो वा । 'अजिसक्यमाहमेत' । अत्र चातिकम्—

‘+परादिश्च परान्तश्च पूर्वान्तिश्चापि दृश्यते ।

पूर्वादिश्च दृश्यन्ते व्यत्ययो बहुलं ततः +’ ॥

इति । परादिः । 'सुविज्ञाता इन्द्रया' । परान्तः । 'विद्ये' सुष्टिस्तया' । 'यस्त्रिचक्र' । पूर्वान्तिः । 'विज्ञायुर्धेहि' ।

इति समासकराः ।

3933 The first syllable of the second member is diversely acute, in the Vedas

The word पर 'the second member' refers to सक्य, as well as to any other word in general. Thus अजिसक्यमाहमेत, but सोमसक्यः so also अज्ञानसुः, अज्ञापति, चित्पति ॥

In the non Vedic literature these last two compounds will be final acute by VI 1 223, rule VI. 2 18 not applying because of the prohibition contained in VI 2 19

The rule is rather too restricted. It ought to be "In the Vedas, the *first* syllable and the *final* syllable of the *second* member, as well as the *final* syllable and the *first* syllable of the *preceding* member are seen to have the acute accent, in supersession of all the foregoing rules"

(1) As to where the *first* syllable of the second member (परादि) takes the accent, we have सुविमता उरुक्षय (Rig Veda I 2 9)

(2) As to where the final of all the second terms (परान्तः) takes the acute we have निवेनं मुष्टिहृत्यया (Rig Veda I 8 2) यस्त्रिभक्तः (Rig Veda I. 183. 1)

(3) As to where the final of the preceding (पूर्वान्तः) takes the acute, we have विश्वायुः धेहि ॥

(4) As to where the first syllable of the preceding (पूर्वादि) takes the acute we have अविदोदासाय सामगाय ते ॥

Here end the Accents of Compounds.

CHAPTER V

ACCENTS OF VERBS.

३९३३ ! तिङो गोत्रादीनि कुत्सनाभीक्ष्ण्ययोः । ८ । १ । २७ ॥

तिङन्तात्पदादगोत्रादीन्यमुदात्तान्वेतयोः । पचति गोत्रम् । पचतिपचति गोत्रम् । एवं प्रवचनप्रवचनप्रवचनप्रत्यायनादयः । कुत्सनाभीक्ष्ण्ययपक्षे पाठविशेषणम् । तेनान्यत्रापि गोत्रादियस्यो कुत्सनादावेव कार्यं ज्ञेयम् । गोत्रादि- इति किम् । पचति पापम् । 'कुत्स-' इति किम् । खनति गोत्रं, समेत्य कूपम् ॥

3934 The words *gotra* &c., become unaccented after a finite verb, when a contempt or a repetition is intended.

Thus पचति गोत्रम्, when contempt is meant.

Here पचति गोत्रम् means 'he proclaims his Gotra &c, so that he may get food &c.' पचति is from the root पचि व्यत्तिकरणे 'to make evident' (Bhu 184). Where contempt is not meant, it has the force of repetition, i.e. he repeatedly utters his Gotra as one is bound to do, in marriage rites &c. And पचति पचति गोत्रम्, when repetition or intensity is denoted. Similarly पचति जुषम्, पचति पचति जुषम्. The word जुष is a noun derived from the root जु by the affix कन्, the वच् substitution for जु has not taken place, as an anomaly.

1 गोत्र, 2 प्रव, 3 प्रवचन, 4 प्रवचन, 5 प्रवचन, 6 प्रवचन, 7 प्रवच, 8 पाप, 9 म्नाथ
10 प्रवचन, 11 विवचन, 12 प्रवचन, 13 स्वाध्याय, 14 भूपिष्ट, 15 वा नाम (नाम वा) 16 प्रवचन, 17 प्रवचन ॥

The word नाम optionally becomes anudatta : in the alternative, it is first acute. Thus पचति नाम् or पचति नमः ॥

The words 'contempt and repetition' in the text qualify the whole sentence or sūtra, and not the word गोत्रादि nor the word अनुदात्त understood. For we find that wherever the word गोत्रादि is used in this Chapter, it always implies the sense of 'contempt or repetition'. Thus the word गोत्रादि is used in VIII. I 57; and there also the sense is of contempt and repetition.

Why do we say 'Gotra and the rest' ? Observe पचति पापम् : Here पापं is an adverb.

Why do we say 'when contempt or repetition is meant' ? Observe कनति गोत्रं क्रमेण कृपः : 'He digs a well, having assembled the Gotra.'

३९३५ । तिङ्ङितिङः । ८ । ९ । २८ ॥

कतिङन्तात्पदात्परं तिङन्तं निहन्त्यते । 'अग्निमीळे' ॥

3935. A finite verb is unaccented, when a word precedes it, which is not a finite verb.

Thus अग्निमीळे पुरोहितं (Rv I 1 'I) स इत्येवेषु गच्छति (Rv I 1. 4), कर्मैषु पायनो भव (Rv V. 1 1), यजमानस्य पशून् पृति ॥

३९३६ । न लुट् । ८ । ९ । २९ ॥

लुङन्तं न निहन्त्यते : अयःकर्ता ॥

3936. But the Periphrastic Future is not unaccented, when it is preceded by a word which is not a finite verb.

This restricts the scope of the last sūtra which was rather too wide. Thus अयः कर्ता, अयः कर्तारो, मासेन कर्तारः : The Sarvadhātuka affixes हा, री, रस्, are anudatta after the affix तासि by VI. 1 186, the whole affix तास् becomes udatta (IEI 1 3) and where the टि portion of तास्, i.e. the syllable आस्, is elided before the affix हा, there also the हा of हा becomes udatta, because the udatta has been elided. See VE. 1 161.

३९३७ । निपातैर्येवादिहन्तकुविषेधेच एकच्छिन्नचयुक्तम् । ८ । ९ । ३० ॥

यतेर्निपातैर्युक्तं न निहन्त्यते । 'यदग्ने स्वामर्हत्वम्' । 'युवा यदो कच' । 'कुविद्वद् आस' । 'कचित्तिभिश्चकया कञ्चित्' । 'प्रासो यत्र पितरो भवन्ति' ॥

3937. The finite verb retains its accent in connection with the particles यस्, 'that,' 'because,' यदि, 'if,' हन्त, 'also', 'Or' कुविद्, 'well', नेत्, 'not', चेत्, 'if', च 'if', कच्चित् (interrogative particle, implying 'I hope' or 'I hope not'), and yatra 'where.'

Thus यदग्ने स्वामर्हत्वम् (Rig Veda VIII 44 23) युवा यदो कच (Rig Veda V 74 5) कुविद्वद् आसन् (Rig Veda VII. 91 1) नेत् जिह्मायन्त्यो नवर्कं पताम् (Nir. I 11), स उद भुङ्क्ते, स उद कधीते, पुत्रासो यत्र पितरो भवन्ति (Rig Veda I. 89 9).

The particle **अथ** with the indicative **ख** has the force of **चेत्**. Thus **अथ च मरिष्यति** = **अथ चेन्न मरिष्यति** ॥

३९३८ । नह प्रत्यारम्भे । ८ । १ । ३१ ॥

नहेत्यनेन युक्तं तिङन्तं नानुदात्तम् । प्रतिषेधयुक्तं आरम्भः प्रत्यारम्भः । 'नह भोज्यसे । प्रत्यारम्भे किम् । 'नह वैतस्मिं लोके दक्षिणमिच्छन्ति' ॥

3938 The finite verb retains its accent in connection with 'naha' when employed in the sense of forbidding

When something urged by one, is rejected insultingly by another, then the reply made by the first tauntingly, with a negation, is *pratyārambha*. Thus A says to B: 'Eat this please' B rejects the offer repeatedly, in anger or jest. Then A in anger or jest says 'No, you will eat'—as **नह भोज्यसे**: Here **भोज्यसे** retains its accent, which is acute on the middle, for **से** becomes accentless as it follows **अनुपदेश** (VI. 1 186), and **स्य** becomes *udātta* by the *प्रत्ययस्वर* (III 1 3)

Why do we say, 'when asseverative'? Observe **नह वै तस्मिं लोके दक्षिणमिच्छन्ति**. 'Verily in that world they do not wish for fee' Here it is pure negation **तस्मिन्** is first acute by *फिट्* accent, **लोके** is final acute because it is formed by **अक्** of *पञ्चादि* (III 1 134), **दक्षिण** is first acute, because it is a Pronoun ending in **अ** (*स्वाङ्गशिष्टासदन्तानास* Phit II. 6) and **मिच्छन्ति** is *anudātta* by VIII. 1 28

३९३९ । सत्य प्रश्ने । ८ । १ । ३२ ॥

सत्ययुक्तं तिङन्तं नानुदात्तं प्रश्ने । सत्य भोज्यसे । 'प्रश्ने' किम् । 'सत्यमिच्छा तु तं च यमिन्द्र' सत्वाम् ॥

3939. The finite verb retains its accent in connection with *satya* when used in asking a question.

Thus **सत्यं भोज्यसे** 'Truly, will you eat?' *सत्यमध्येष्टः* Why do we say 'in questioning'? Observe **सत्यमिच्छा तु तं च यमिन्द्र सत्वाम्** ॥

३९४० । अङ्गाप्रतिलोम्ये । ८ । १ । ३३ ॥

अङ्गेत्यनेन युक्तं तिङन्तं नानुदात्तम् । अङ्गं कुर्व । 'अप्रतिलोम्ये' किम् । 'अङ्गं कुर्वसि इदानीं चास्यसि आत्म' । अनभिप्रेतमसौ कुर्वन्प्रतिलोमो भवति ॥

3940 The finite verb retains its accent in connection with 'anga' when used in a friendly assertion

Anything done to injure another is *pratiloma*, opposite of this is *apratiloma*, or friendliness. In fact, it is equal to *anuloma*. Thus **अङ्गं कुर्व** 'yes, you may do' Here *anga* has the force of friendly permission.

But when it has the force of *pratiloma*, we have—**अङ्गं कुर्व** । ३ पृथक् । इदानीं चास्यसि आत्म 'Well, chuckle O sinner! soon wilt thou learn, O sinner!' Here **अङ्ग** is used in the sense of censure, for chuckling is a thing not liked by the person and is *pratiloma* action for *pluta-vowel* see VIII. 2, 96.

३८४१ । हि च । ८ । १ । ३४ ॥

विपुक्त तिङन्त नानुदात्तम् । 'चा हि ष्मा याति' । 'आ हि रुहन्तम्' ॥

3941 The finite verb retains its accent in connection with 'hi' when used in a friendly assertion

Thus —आहिष्मा याति (Rig Veda IV. 29 2) आहिरुहत (Rig Veda VIII. 22 9)

३८४२ । ह्यन्त्यनेकमपि माकाङ्क्षम् । ८ । १ । ३५ ॥

ह्यन्त्यनेन युक्त वाकाङ्क्षमनेकमपि नानुदात्तम् । 'अन्तं हि मत्तो वदति' । 'पापमा चेन नयुनाति' । तिङन्तद्वयमपि न निवृण्यते ॥

3942 In the Vedas, the finite verb retains its accent (but not always), in connection with 'hi', when it stands in correlation to another verb, even more than one

That is, sometimes one verb, sometimes more than one verb retain their accent. Thus of more than one verb, we have the following example —अन्तं हि मत्तो वदति । पापमा एन वि पुनाति. Because the drunkard tells falsehood, therefore sin will make him impure. i.e. he does more sin. Here both verbs वदति and विपुनाति retain their accent and हि has the force of यत् 'because'. According to Kaiyāṭa the meaning of this sentence is यस्मान् मत्तोऽन्तं वदति, तस्मादन्तवदनं दोषेण न युज्यते. i.e. a drunkard does not incur the sin of telling a falsehood, because he is not in his senses. See Maitra Saṁhitā I 11 6

३८४३ । यावद्वयाभ्याम् । ८ । १ । ३६ ॥

आभ्या योगे तिङन्त नानुदात्तम् । 'यथा चित् कथमावतम्' ॥

3943. A finite verb retains its accent in connection with 'yāvat' and 'yathā

The meaning is that the verb retains its accent, even when यावत् and यथा followed after it. Thus यथा चित् कथमावतम्. The word आवतम् is the Imperative (लोट्) Second Person Dual of the root अत्र ॥

३८४४ । पूज्यायाम् नानन्तरम् । ८ । १ । ३७ ॥

यावद्वयाभ्याम् युक्तमन्तरं तिङन्तं पूज्यायाम् नानुदात्तम् । यावत्पठति शोभनम् । यथा पठति शोभनम् । पूज्यायाम् किम् । यावद्व्युदक्ते । 'अनन्तरम्' किम् । यावद्व्युदक्ते पठति शोभनम् । पूज्यायाम् निघातं प्रतिविध्यते ॥

3944 But not so when these particles 'yāvat' and 'yathā' immediately precede the verb and denote 'praise'

That is, the verb loses its accent, and becomes anudātta. Thus यावत् पठति शोभनम्, यथा पठति शोभनम् ॥

Why do we say when denoting 'praise'? Observe यावद् व्युदक्ते ॥

Why do we say 'immediately'? Observe यावद् व्युदक्ते पठति शोभनम्. Here the verb retains its accent by the last sūtra

३९४५ । उपसर्गव्यपेतं च । ८ । १ । ३८ ॥

पूर्वोक्तानन्तरमित्युक्तम् । उपसर्ग व्यपधानाद्यै वचनम् । यावत्प्रपचति शोभनम् । अनन्तर-
मित्येव । यावद्धेवदत्त प्रपचति शोभनम् ॥

3945 A finite verb loses its accent, when it denotes 'praise' and is joined immediately with yāvat and yathā, through the intervention of an upasarga (or verbal preposition)

The last sūtra taught that the verb loses its accent when immediately preceded by यावत् and यथा । This qualifies the word 'immediately' and teaches that the intervention of a Preposition does not debar immediateness Thus यावत् प्रपचति शोभनम् ॥

The word 'immediately' is understood here also Thus यावद्धेवदत्तः प्रपचति शोभनम् ॥ The upasarga प्र has udātta accent.

३९४६ । तुपश्यपश्यताहेः पूजयाम् । ८ । १ । ३९ ॥

यमिर्गुणं तिकन्त न निहन्त्यते पूजयाम् । 'आदर्शं स्वधामनु पुनर्गर्भं त्वमेरिरे' ॥

3946. A finite verb retains its accent in connection with तु पश्य, पश्यत, and आह, when meaning 'praise'.

Thus आदर्शं स्वधामनु पुनर्गर्भं त्वमेरिरे ॥

३९४७ । अहो च । ८ । १ । ४० ॥

यतयोगे वानुदासं पूजयाम् । अहो देवदत्तः पचति शोभनम् ॥

3947. A finite verb retains its accent when in connection with *aho* meaning 'praise'

Thus अहो देवदत्तः पचति शोभनम् ॥

३९४८ । शेषे विभाषा । ८ । १ । ४१ ॥

अहो इत्यनेन युक्तं तिकन्तं वानुदासं पूजयाम् । अहो कर्तं करिष्यति ॥

3948. A finite verb retains its accent optionally, when in connection with *aho* in the remaining cases (i. e. where it does not mean praise).

What is the शेषे alluded to here ? The शेषे means here senses other than पूजा or praise. Thus कटमहो करिष्यति or कटमहो करिष्यति । This is a speech uttered in anger or envy and not in praise (असूया वचनम्) ॥

३९४९ । पुरा च परीवसायाम् । ८ । १ । ४२ ॥

पुरित्यनेन युक्तं वानुदासं त्वरायाम् । अधीष्ट्वा माणवकं पुरा विद्योतते विद्युत् । निकटा-
गामिन्यत्र पुरा शब्दः । परीवसायाम् किम् । न तस्मै पुरा धायत । विरातीतस्मै पुरा ॥

3949. A finite verb retains its accent optionally in connection with 'purā' when it means 'haste' (i. e. when 'purā' means 'before')

The word परीवृत्ता means त्वरा or 'quick' Thus अधीष्ट्वा माणवकं पुरा विद्योतते विद्युत् । The word पुरा here expresses the future occurrence which is imminent

or very near at hand It is against the rule of Dharmasāstras to study while it thunders or lightens

Why do we say 'when meaning *haste*'? Observe नत्नेन स्म पुराधीयते । Here the word पुरा expresses a past time, that is, it means 'long ago' See III 2 118 and 122, for the employment of पुरा in the Past Tense, and III 3. 4, for the Present.

३९५० । नन्विद्यन्नुन्नेषयायाम् । ८ । १ । ४३ ॥

नन्वित्यनेन युक्तं निहन्त नानुवातमनुज्ञाप्राधान्यायाम् । ननु गच्छामि भो । अनुज्ञानोहि मा-
नच्छन्तमित्यर्थे । अनु- इति किम् । अकार्षीं कटं त्वम् । ननु करोमि । पृष्टप्रतिवचनमेतत् ॥

3950 A finite verb retains its accent in connection with *nannu*, when with this Particle permission is asked

The word यद्यथा means 'asking, praying' The word अनुज्ञा means 'permission' the compound अनुज्ञेषया means 'asking of permission' Thus ननु गच्छामि भो. 'can I go sir' The sense is 'give me permission to go'

Why do we say when 'asking for' permission? Observe अकार्षीं कटं त्वम् ? ननु करोमि भो. 'hast thou made the mat? Well, I am making it' Here ननु has the force of an answering particle, and not used in asking permission and hence the verb loses its accent

३९५१ । किं क्रियाप्रश्नेऽनुपसर्गमप्रतिषिद्धम् । ८ । १ । ४४ ॥

क्रियाप्रश्ने वर्तमानेन किञ्चिदेन युक्तं तिङन्त नानुवातम् । किं द्विवचनं पक्षत्याहोस्त्रिद्वग-
च्छति । 'क्रिया-' इति किम् । साधनप्रश्ने मा भूत । किं भर्तुं पक्षत्युपान्वयः । 'प्रश्ने' किम् । किं
पठति । 'क्षेपोऽयम्' । 'अनुपसर्गम्' किम् । किं यद्यति उत प्रकरोति । 'अप्रतिषिद्धम्' किम् । किं
द्विजो न पठति ॥

3951 A finite verb retains its accent in connection with *him*, when with this is asked a question relating to an action, and when the verb is not preceded by a Preposition or by a Negation

Thus किं द्विवचनं पठति, अहो स्त्रियद् गच्छति ॥

Why do we say when the question relates to a क्रिया or action? The rule will not apply, when the question relates to an object or साधन । Thus किं भर्तुं पठति अपूपान् वा ॥

Why do we say 'when a question is asked'? Observe किम् पठति । Here किं is used to express contempt, and not to ask a question.

Why do we say 'not preceded by a Preposition' Observe किं न पठति उत प्रकरोति ॥

Why do we say 'not preceded by a negative particle' Observe, किं द्विजो न पठति ॥

३९५२ । लोपे विभाषा । ८ । १ । ४५ ॥

किमेऽप्रयोग उक्तं वा । देवदत्तः पक्षत्याहोस्त्रिद्वगच्छति ॥

3952 When however *him* is not added in asking such a question, the finite verb may optionally retain its accent.

When किम् is elided in asking a question relating to an action the finite verb which is not preceded by a Preposition or a Negative Particle, optionally does not become anudātta. When is there the elision of this किम् because no rule of Pāṇini has taught it? When the sense is that of an interrogation, but the word किम् is not used. In short, the word 'lopa' here does not mean the Grammatical substitute, but merely non-use. As देवदत्तः पृच्छति (or पृच्छति) अहो स्त्वित् पृच्छति (or पृच्छति). Here the sentence is interrogative, even without the employment of किम्. The option of this sūtra, is a Prāpta-vibhāṣa, as it is connected with the sense of किम् ॥

३८५३ । एहिमन्ये प्रहासे लृट् । ८ । १ । ४६ ॥

एहिमन्ये इत्यनेन युक्तं लृटन्तं नानुदात्तं क्रीडायां । एहि मन्ये भक्तं भोक्ष्यसे भुक्तं तत्त्वतिष्ठिभिः । प्रहासे' किम् । एहि मन्यसे श्रोतुं भोक्ष्य इति सुष्टु, मन्यसे । 'गत्यर्थलोटा- (३९५८) लङित्यनेनैव सिद्धे नियमाद्यंशस्यारम्भः । एहिमन्येयुक्ते प्रहासे यत् नान्यत्र । 'एहि मन्यसे श्रोतुं भोक्ष्यसे' ।

3953. In connection with 'ehimanye' used derisively, the First Future, that follows it, retains its accent

The word प्रहास means great laughter, i. e. derision, mockery, raillery, jeering, gibing, sneering. Thus एहि मन्ये भक्तं भोक्ष्यसे, नहि भुक्ततत्त्वतिष्ठिभिः । The word एहि is the Imperative second Person of the root हृष् preceded by the preposition 'आह् ॥

Why do we say 'used derisively'? Observe एहि मन्यसे श्रोतुं भोक्ष्यसे इति । सुष्टु, मन्यसे, ॥

By sūtra VIII 1 51, S 3958 after the Imperative एहि which is a verb of 'motion' (गत्यर्थ) the following First Future (लृट्) would have retained its accent. The present sūtra makes a niyama or restriction, namely, that in connection with the Imperative एहि मन्ये, the लृट् is accented only then when 'derision' is meant and not otherwise. Thus the लृट्, loses its accent here :—एहि मन्यसे श्रोतुं भोक्ष्यसे ॥

३८५४ । जात्यपूर्वम् । ८ । १ । ४७ ॥

अविद्यमानं पूर्वं यज्जातु तेन युक्तं तिङन्तं नानुदात्तम् । जातु भोक्ष्यसे । 'अपूर्वम्, किम् । कट् जातु करिष्यसि ॥

3954 A finite verb retains its accent after 'jātu' when this 'jātu' is not preceded by any other word

Thus जातु भोक्ष्यसे । Here से is anudātta by VI 1 186, as it is a sārva-dhātuka affix coming after an अनुपदेश, the word जातु is first acute, as it is a Nipāta. Why do we say 'when not preceded by any other word'? Observe —कट् जातु करिष्यसि । The word कट् is end acute as it is a क्ङि or noun.

३८५५ । कित्सु च चित्सुत्तरम् । ८ । १ । ४८ ॥

अविद्यमानपूर्वं चित्सुत्तरं यत्किं वृत्तं तेन युक्तं तिङन्तं नानुदात्तम् । विभक्त्यन्तं कतर-इत्यन्तं किमेव रूपं किं वृत्तम् । कतिश्चिद्भवेत् । कतरिष्यत् । कतमश्चिद्भवेत् । 'चित्सुत्तरम्, किम् । काश्चिद्भवेत् । अपूर्वं नित्येव । रामः किञ्चित्पठति ॥

3955. Also after a form of 'kim' when the particle 'chit' follows it, and when no other word precedes such form of 'kim' the finite verb retains its accent

The word किमद्यत् is a Genitive Tatpuruṣa meaning किमोद्यत् । The word किमद्यत् means any form of किम् with its case-affixes, as well as the forms of किम्, when it takes the affixes उत्तर and उत्तम । Thus कश्चिद् भुङ्क्ते, कतरश्चित् करोति, कतमश्चिद् भुङ्क्ते ॥

Why do we say 'followed by चित्' ? Observe को भुङ्क्ते ॥

The word अपूर्व of the last sūtra qualifies this also, therefore, the verb loses its accent here — राम किञ्चित् पठति ॥

३९५६ आहो उताहो चानन्तरम् । ८ । १ । ४९ ॥

आहो उत्ताहो इत्याभ्या युक्तं तिङन्तं नानुदात्तम् । आहो उताहो वा भुङ्क्ते । चानन्तरमित्येव । शेषे विभाषा पश्यति । 'अपूर्व' इति किम् । देव आहो भुङ्क्ते ॥

3956 Also after an immediately preceding 'āho' and 'utāho' when these follow after no other word, the verb retains its accent

The prohibition of *naghdā* or want of accentuation is understood here, so also there is the anuvṛtti of अपूर्व from the last

Thus आहो or उताहो भुङ्क्ते । Why do we say 'immediately preceding' ? In the following sūtra will be taught option, when these particles do not immediately precede the verb

Why do we say 'when no word precedes them' ? Observe देव आहो or उताहो भुङ्क्ते ॥

३९५७ । शेषे विभाषा । ८ । १ । ५० ॥

आभ्या युक्तं व्यर्थात् तिङन्तं नानुदात्तम् । आहो देवः पठति ॥

3957 When the abovementioned particles 'āho' and 'utāho' do not immediately precede the verb, the verb may optionally retain its accent

Thus आहो देव पठति or पठति ॥

३९५८ । गत्यर्थलोटा लृण्वन्चेत्कारकं सर्वान्यत् । ८ । १ । ५१ ॥

गत्यार्थात् लोटा युक्तं तिङन्तं नानुदात्तम् । यत्रैव कारकं लेट् तत्रैव लृट्पि चेत् । आगच्छ देव याम द्रक्ष्यसि । उद्यान्ता देवदत्तेन शालय । रामेया भोजयन्ते । 'गत्यर्थ' किम् । एव देव आठन भोजयस्यन्तम् । 'लोटा' किम् । आगच्छ देव याम द्रक्ष्यस्येनम् । 'लृट्' किम् । आगच्छ देव देव याम पश्यस्येनम् । 'न चेत्' इति किम् । आगच्छ देव याम पिता ते आठनं भोजयते । 'सर्वम्' किम् । आगच्छ देव याम त्वं चाह च द्रक्ष्याथ यन्मित्रवापि निघातनिषेधो यथा स्यात् । यस्लोडन्तस्य कारकं तच्चान्यच्च लृटन्तेनाच्यते ॥

3958 The First Future retains its accent in connection with the Imperative of a verb denoting 'motion' ('to go' 'to come' 'to start' &c), but only in that case, when the subject and object of both the verbs are not wholly different one from another

These verbs which have similar meaning with the word गति 'motion' are called गत्यर्थः ॥ The Imperative of the गत्यर्थ verbal roots, is called गत्यर्थ लोट् । In connection with such an Imperative of verbs of 'motion', the First Future does not become anudātta, if the kāraka is not all different. The sense is, with whatever case relation (kārika), whether the Subject or Object, the Imperative is employed, with the same kāraka, the First Future must be employed. In connection with the finite verb here, the word कारक denotes the Subject and Object only, and not any other kāraka, such as Instrument, &c

Thus अगच्छ देवयाम, दृक्ष्यसि 'Come O Deva, thou shalt see the village' Here the subjects of both verbs आगच्छ and दृक्ष्यसि are the same, and the objects of both verbs are also the same, namely ग्राम । आ is a Preposition and is accented गच्छ and देख both lose then accent (VIII, 1 19 and 28) ग्राम is first route being formed by the नित् affix मन् । Similarly उद्यन्ता देवदत्तेन गालयः रामेण भोज्यन्ते "Let the rice be carried by Devadatta, they will be eaten by Rāma."

Why do we say 'verbs of motion'? Observe पच देव ओदन, भोज्यसे अन्नम् ॥

Why do we say 'after the Imperative'? Observe आगच्छ देव ग्राम, दृक्ष्यस्ये-
मन् । Here the Potential mood is used

Why do we say the 'First Future'? Observe आगच्छ देवदत्त ग्राम, पश्यसे
अन्नम् ॥ Here the Present Tense is used

Why do we say 'if the kāraka is not wholly different'? Observe आगच्छ देव
दत्त ग्राम, पिना ते ओदन भोज्यन्ते ॥

Why do we use the word सर्व 'wholly'? Observe आगच्छ देवदत्त ग्रामं, त्वं च
देव याव अन्नम् । Here also there is prohibition of *njhar* and the First
Future retains its accent, for the subject of the Future is not wholly different
from that of the Imperative. For here the subject of the Imperative is the sub-
ject also of the Future, though only partly, in conjunction with another. More
over, the object here in both is the same. Had सर्व not been used in the sūtra,
where the sentence would have remained the same, there the rule would have ap-
plied, and not where the sentences became different.

३९५९ । लोट् च । ८ । १ । ५२ ॥

लोटन्तं गत्यर्थलोटा युक्तं नानुदात्तम् । आगच्छ देव ग्रामं पश्य । 'गत्यर्थः—' इति किम् ।
पच देवोदनं भुङ्क्ष्वन्नम् । लोट् किम् । आगच्छ देव ग्रामं पश्यसि । न चेत्यकारकं सर्वान्यदित्येव ।
आगच्छ देव ग्रामं पश्यस्वेन रामः । सर्वप्रयुक्तान्तिह स्वादेव । आगच्छ देव ग्रामं स्व चाह च
पश्यसि । योगविभाग उत्तरार्थः ॥

3959. Also an Imperative, following after an Imperative of verbs of 'motion', retains its accent, when the subject or object of both the verbs, is not wholly different.

Thus आगच्छ देव ग्रामं पश्य ॥

But not here पच देवदत्तोदन, भुङ्क्ष्वन्नम्, because the first Imperative is not one of गत्यर्थ verb. Nor here, आगच्छ देव ग्रामं पश्येन्नम् because the first verb is not Imperative but Potential.

If the subject and object of both Imperatives are wholly different, the rule will not apply. Thus आगच्छ देव याम, पश्यतु एन राम. ॥

By the force of the anuvṛtti of सर्व the rule will apply to the following 'आगच्छ देव याम, त्वं चाह च पश्यतु. ॥

The separation of this sūtra from the last, is for the sake of the subsequent sūtra, by which the 'option' is with regard to लोट् and not लृट् ॥

३९६० । विभाषित सोपसर्गमनुत्तमम् । १ । ५३ ॥

लोटन्त गत्यर्थलोटा युक्त तिङन्त वानुदात्तम् । आगच्छ देव याम' प्रविश । 'सोपसर्गम्' किम् । आगच्छ देव याम पश्य । 'अनुत्तमम्' किम् । आगच्छानि देव यामं प्रविशानि ॥

3960 An Imperative preceded by a Preposition, and not in the First Person, following after an Imperative of verbs of 'motion, may optionally retain its accent, when the Kāraka is not wholly different

The whole of the preceding sūtra is understood here. This is a Prāpta-vibhasha. Thus आगच्छ देव याम प्रविश or प्रविशतु । When the verb is accented the upasarga loses its accent by VIII, 1 71.

Why do we say सोपसर्ग 'joined with a Preposition' ? When there is no Preposition, there is no option allowed, and the last rule will apply. As आगच्छ देव यामपश्य ॥

Why do we say अनुत्तम 'not a First Person' ? 'Observe आ गच्छानि देव, याम प्रविशानि ॥

३९६१ । हन्त च । ८ । १ । ५४ ॥

हन्तेत्यनेन युक्तमनुत्तम लोटन्त वानुदात्तम् । हन्त प्रविश । सोपसर्गमित्येष । हन्त कुङ् । नपासैर्यदादि- (३९३०) इति निघातप्रतिषेधः । 'अनुत्तमम्' किम् । हन्त प्रभुनजावहे ॥

3961 An Imperative, with a Preposition preceding it, may optionally retain its accent, in connection with 'hanta,' but not the First Person.

With the exception of गत्यर्थ लोटा &c, the whole of the preceding sūtra is understood here.

Thus हन्त प्र विश or प्रविश । But no option is allowed here हन्त कुङ्, as it is not preceded by a preposition. Here rule VIII 1 30, S. 3937 makes the accent compulsory after हन्त. So also हन्त प्रभुनजावहे, where the 1st Person is used, the verb retains its accent compulsorily by VIII 1. 30 S. 3937

The word प्रभुनजावहे is Imperative First Person, Dual of the root जुञ् in Atmane pada (I 3 66) The Personal ending वहे is anudātta by VI 1 186, because the verb is anudātta it. The vikṛāna न therefore retains its accent

३९६२ । आम् एकान्तरमामन्त्रितमनन्तिके । ८ । १ । ५५ ॥

आम् परमेकपदान्तरितमामन्त्रित वानुदात्तम् । आम् । पश्चादि देवदत्तः । 'प्रकारभारम्' किम् । आम्प्रपञ्चसि देवदत्तः । 'आम्न्त्रितम्' किम् । आम्पञ्चसि देवदत्तः । 'अभोन्तक' किम् । आम्पञ्चसि देवदत्तः ॥

3962 After 'ām,' but separated from it by not more than one word, the Vocative retains its accent, when the person addressed is not near

Thus आम् पचसि देवदत्ता ३ । The *anudatta* being hereby prohibited, the vocative gets accent on the first syllable by VI 1 198

Why do we say आम् ? Observe आम् पचसि दे॒व॒द॒त्ता । Here it is *anudatta* by VIII 1 19

Why do we say एकान्तरम् 'separated only by one word'? Observe आम् च पचसि देवदत्ता ३ ॥

Why do we say 'the Vocative'? See आम् पचसि देवदत्त ॥

Why do we say अनन्तिके 'not near'? See आम् पचसि देवदत्त ॥

३९६३ । यद्वितुः कन्दमि । ८ । १ । ५६ ॥

सिद्धन्तानामुदात्तम् । 'उदसजो यदङ्गिरः, । 'उञ्जति हि । आख्यास्यामि तु ते । 'निपातैर्वद- (३९३७) इति 'हि च' (३९४१) इति 'तुपय-' (३९४८) इति च सिद्धे नियमार्थमिदम् । यतैरेव परभूतैर्विभिन्नान्तेरिति । काये स्वराद्वावेहि । यदीति मन्त्रलोपा युक्तस्य लोडन्तस्य निघातैर्भटति ॥

3963 A finite verb followed by *yat* or *hi* or *tu* retains its accent in the Chhandas.

The *anuvṛtti* of आम्न्तिके should not be taken in this sūtra, but that of तिङ् ॥ Thus with यत्पर we have — नवा गोत्रमुदसजो यदङ्गिरः । The verb उदसज् is the Imperfect (लङ्) 2nd person singular of सूज् of the *ludādi* class. With हि we have, कन्दो वा मुञ्जति हि (Rig Veda 1 2 4) The verb उञ्जति is the Present (कृद्) Plural of वञ्ज् of the *Adādi* class. The *samprasāraṇa* takes place because it belongs to यद्वादि class. With तु we have, आख्यास्यामि तु ते । By the previous sūtra VIII 1 30 S. 3937 a verb in connection with यत् would have retained its accent, so also in connection with हि by the sūtra VIII 1 34, S. 3941 and in connection with तु by VIII 1 39, S. 3946, the present sūtra is, therefore, a *niyama* rule. The verb retains its accent when these three Particles *only* follow and not any other. If any other Particle follows, the verb need not retain its accent. Thus काये स्वा रोहावेहि । Here रोहाव is the 1st Person Dual of the Imperative of रुह् (रुह् + ञप् + वस् = रोह + आद् + वस् III. 4 92 = रोहाव the स् being elided, as रोह् is like लङ् III 4 85 and 99). The verb एहि is the 2nd Person Singular of the Imperative of the root हृक्, preceded by the Particle आह् । Here in एहि रोहाव (= रोहाव आह्वि), the verb रोहाव is followed by the Particle आ and does not retain its accent. But for this rule, it would have retained its accent. Because एहि is a *नस्यर्च* रोह् VIII 1. 51), रोहाव is another रोह् in connection with it, and therefore, by VIII 1 52 it would have retained its accent. But now it loses its accent because it is a तिङ्, following after a non तिङ्, word स्वः । The *visarga* of स्वः is elided before ह् by VIII 3 14, then the preceding व is lengthened and we have स्वा (VI 3 111) Another reading is स्वा रोहावेहि । It is a Vedic anomaly, the *visarga* is changed to व ॥

३९६४ । अनचिद्विभक्त्यादितद्विताम्रेडितेऽवगते । ८ । १ । ५७ ॥

अनु पदसु परतस्तिङन्तं नानुदात्तम् । देव पचति चन । देव पचति चित । देव पचतोऽव ।
देव पचति गानम् । देव पचतिकल्पम् । देव पचतिपचति । 'अगते' किम् । देव प्रपचति चन ॥

3964 A finite verb retains its accent, when it is not preceded by a Gati Particle (I 4 60 &c), and when it is followed by अन, चिद्, इव, गोत्र &c, a Taddhita affix, or by its own doubled form

Thus देव पचति चन, देव पचति चित् देव पचतोऽव । The list of Gotrādi words is given under sūtra VIII 1 27 Thus देव पचति गोत्रम्, देव पचति मुषम्, देव पचति प्रवचनम् &c The Gotrādi words, here also, denote censure and contempt

With a Taddhita affix, देव पचति कल्पम्, रूपम् । The examples should be given with anudatta Taddhita affixes, like रूपम्, कल्पम्, (V 3 66 and 67) Any other Taddhita affix added to the verb would cause the verb to lose its accent, the Taddhita accent overpowers the verb accent as पचतिदेव (V 3 67)

With a doubled verb, as, देव पचति पचति ।

Why do we say 'when not preceded by a Participle called Gati'? Observe देव प्र पचति चन ॥

३९६५ । चादिषु च । ८ । १ । ५८ ॥

अवाहाह्वेषु परेषु तिङन्तं नानुदात्तम् । देव पचति च आदति च । अगतेरित्येव । देव प्रपचति च प्रकादति च । प्रथमस्य 'अवायोगे-' (३९६६) इति निघातः प्रतिषिध्यते द्वितीयं तु निहन्यत एव ॥

3965 A finite verb, not preceded by a gati, retains its accent before the Particles च (वा, इ, अह and एव VIII 1 24)

The चादि words are those mentioned in sūtra VIII 1. 24. Thus देव पचति च आदति च ॥

But when preceded by a gati, we have देवदत्तः प्र पचति च प्र आदति च । Here the first verb retains its accent by virtue of the next sūtra, but the second verb loses its accent.

३९६६ । अवायोगे प्रथमा । ८ । १ । ५९ ॥

अवेत्याभ्यां योगे प्रथमा तिङ्विभक्तिर्नित्ता । गच्छ गच्छति वीक्षा वा आदयति । 'इतो वा सातिमीमहे' । उत्तरवाक्ययोरनुषङ्गोऽस्तिङन्तापेक्षये प्राथमिकी । 'योगे' किम् । पूर्वभूतयोरपि योगे निघातार्थे प्रथमापहृणं द्वितीयादेस्तिङन्तस्य मा भूत् ॥

3966 The first finite verb only retains its accent in connection with 'cha' and 'vā.'

The anuvṛtti of अगते which was drawn in the last sūtra, does not run into this Thus गच्छ आदयति, वीक्षा च आदयति । इतो वा सातिमीमहे ॥

The word योग in the sūtra indicates that the mere connection with the verb is meant, whether this connection takes place by adding these words च and वा, before the verb, or after the verb, is immaterial for the purposes of this sūtra, (not so in the last) The word प्रथमा shows that the first verb is governed by this rule and not the second

३९६७ । हेति क्षियायाम् । ८ । १ । ६० ॥

अयुक्ता प्रथमा तिङ् विभक्तिर्नानुदात्ता धर्मव्यतिक्रमे । स्वयं ह रथेन याति ३ । उपाध्याय पदाति समयति । 'क्षियाशी.-' (१६२३) इति सूत ॥

3967. In connection with 'ha,' the first verb retains its accent, when an offence against custom is reprimanded

The word क्षिया means an error or mistake of duty, a breach of etiquette or a fault against good breeding

Thus स्वयं ह रथेन याति' ३, उपाध्याय पदाति, गुमयति 'He himself goes on a car, while he causes his Preceptor to trudge behind on foot' Here the nighata of the first verb is prohibited. The verb becomes svarita pluta by VIII 2 104 S 3623

३९६८ । अहेति विनियोगे च । ८ । १ । ६१ ॥

अयुक्ता प्रथमा तिङ् विभक्तिर्नानुदात्ता नामाप्रयोजने नियोगे क्षियाया च । स्वमह गामं गच्छ । स्वमह रथेनारय गच्छ । क्षियाया स्वयमह रथेन याति ३ । उपाध्याय पदाति नयति ॥

3968 In connection with अह, the first verb retains its accent, when it refers to various commissions, (as well as when a breach of good manners is condemned)

The word विनियोग means sending a person to perform several commissions. The word च in the sūtra draws in the anuvṛtti of क्षिया also

Thus त्व, अह गामं, गच्छ, त्व अह रथेन अरय गच्छ । So also when क्षिया is meant, स्वयमह रथेन याति ३, उपाध्याय पदाति नयति ।

३९६९ । चाहलोप एवेत्यवधारणम् । ८ । १ । ६२ ॥

'च' 'अह' एतयोर्लोपे प्रथमा तिङ् विभक्तिर्नानुदात्ता । देव एव गामं गच्छतु । देव एवारय गच्छतु । गाममरय च गच्छत्वित्यर्थः । देव एव गामं गच्छतु । राम एवारय गच्छतु । राम केवलमरय केवल गच्छत्वित्यर्थः । इहाहलोप च च केवलाव । 'अवधारणम्' किम् । देव एव च भोजयसे । नक्षत्रदित्यर्थः । अनयकलप्रावेच ॥

3969 When cha and aha are elided, the first verb still retains its accent, when eva with the force of limitation, takes their place

When does this लोप take place ? Where the sense of च or अह is connoted by the sentence, but these words are not directly employed, there is then the elision of च and अह । There the force of च is that of aggregation (समुच्चय), and of अह is that of 'only' (केवल) The च is elided when the agent is the same, and अह is elided when the agents are several

Thus where च is elided —देव एव ग्राम गच्छतु, देव अवारय गच्छतु ग्राम अवारय च गच्छतु ॥

So where अह is elided as—देव एव ग्राम गच्छतु, ग्राम एव अवारय गच्छतु = ग्रामं कोवत्, अवारय कोवत् गच्छतु इति अर्थ ॥

Why do we say अवधारण 'when limitation is meant'? See देव कवेव भोज्यते । The word एव here has the sense of 'never' 'an impossibility' The first sentence means न क्वचित् भोज्यते । क्व+एव=क्वच by पररूप (VI 1 94 Vārt)

३९७० । चादिलोपे विभाषा । ८ । १ । ६३ ॥

अवाहाहैवाना लोपे प्रथमा तिङ् विभक्तिर्नानुदात्ता । अलोपे । 'इन्द्र वाजेषु नोऽव' । शुक्ला व्रीहयो भवन्ति । अवेता गा आज्याय दुहन्ति । अलोपे । व्रीहिभिर्यजेत । यवैर्यजेत ॥

3970 When च, (वा, ह, अह and एव) are elided, the first verb optionally retains its accent

Thus with च लोप —इन्द्र वाजेषु नोऽव । शुक्ला व्रीहयो भवन्ति or भवन्ति, अवेता गा आज्याय दुहन्ति । Here भवन्ति optionally may either lose or retain its accent So also when वा is elided, as —व्रीहिभि र्यजेत or यज्जेत्, यवै र्यजेत् । So also with the remaining

३९७१ । वैवावेति च छन्दसि । ८ । १ । ६४ ॥

'अहर्वै देवानामासीत्' । 'अय वाव हस्त आसीत्' ॥

3971 Also in connection with 'vai' and 'vāva' may optionally, in the Chhandas, the first verb retain its accent

Thus अहर्वै देवानाम आसीत् (or आसीत्), अय वाव हस्त आसीत् (or आसीत्) ॥

वै has the force of स्फुट and समा, and वाव that of प्रसिद्धि and स्फुट ॥

३९७२ । एकान्याभ्यां समर्थभ्याम् । ८ । १ । ६५ ॥

आम्या दुक्ता प्रथमा तिङ् विभक्तिर्नानुदात्ता छन्दसि । 'अजामेका जियन्ति' । 'प्रजामेका रक्षति' । 'तयोरन्य पिप्पल स्वाद्वात्' । 'समर्थभ्याम्' किम् । एको देवानुपातिष्ठत् । एक इति सख्या परै नान्यार्थम् ॥

3972. Also in connection with *eka* and *anya*, optionally in the Chhandas, the first verb retains its accent, when these words have the same meaning ('the one—the other')

Thus प्रजामेका जिन्वति (or जिन्वति), उज्जमेकारक्षति । तयोरन्य पिप्पल स्वाद्वात् (or वृत्ति), अनशनन्न्यो अभिवाक्यते (Rig Veda I 164 20, Mundaka Upanishad III 1)

Why do we say समर्थभ्या 'having the same meaning'? See एको देवानुपातिष्ठत् । Here एक is a Numeral and has not the sense of अन्य 'the one another' The word समर्थ is used, in fact, to restrict the meaning of एक, for it has various meanings while there is no ambiguity about the word अन्य । एकान्यार्थे प्रधाने च प्रथमे केवले तथा । साधारणे समानेऽन्येस ख्याया च प्रयुज्यते ॥

३९७३ । यद्वृत्ताच्चित्यम् । ८ । १ । ६६ ॥

यत्र पदे यच्छब्दस्तत्र पर तिङन्त नानुदात्तम् । यो भुङ्क्ते । यद्वृत्तं वायुर्वीति । अत्र 'व्यवहिते कार्यमिष्यते' ॥

3973 In connection with *yad* in all its forms, the verb retains its accent always

The anuvṛtti of प्रथमा and द्वन्द्वसि ceases. The prohibition of nighata, which commenced with न लृट् (VIII 1 29) is present here also. In what ever sentence the word यद् occurs, that is called यद्वृत्तं. The word वृत्त denotes here the form of यद् in all its declensions with case affixes. See also the explanation of किवृत्त in VIII 1 48

'Thus यो भुङ्क्ते, यत् कामास्ते जुहुम' (Rig Veda X 121 10) यद्वृत्तं वायुर्वीति (T S V 5 1 1) यद् वायु र्वीति । For the form यद्वृत्त see VI 3 92

Isha — Though the sūtra is in the Ablative (यद्वृत्तान्) and therefore requires that the verb should immediately follow it, yet in यद्वृत्तं वायु र्वीति, the intervention of वायु does not prevent the operation of this rule according to the opinion of Patanjali

३९७४ । पूजनात्पूजितमनुदात्त काष्ठादिभ्यः । ८ । १ । ६७ ॥

पूजनेभ्य काष्ठादिभ्यः पूजितध्वनमनुदात्तम् । काष्ठाध्यापक ॥

'+ मलोपश्च वक्तव्य +' । दाक्ष्याध्यापक । समामान्ते दासत्वापवाद । 'इतस्मात् इष्यते' लेश । दाक्ष्यमध्यापक इति वृत्तिमतम् । पूजनादित्येव पूजितयद्यपि सिद्धे पूजितयद्यप्यमन्तरपूजितनामाद्यम् । इतदेव ज्ञापकमन्तरकरणे पञ्चमनिर्देशोऽपि नानन्तरमाश्रीयते इति ॥

3974 After a word denoting praise belonging to 'kāsthādi' class, the word whose praise is denoted, becomes anudatta

This refers to compounds, the first members of which are praise denoting words. The word काष्ठादिभ्यः, is added to the sūtra from a Vāitika

Thus काष्ठाध्यापकः, काष्ठाभिरुपकः, दाक्ष्याध्यापकः, दाक्ष्याभिरुपकः ॥

अमातापुत्र । अमातापुत्राध्यापक । अमातापुत्राभिरुपकः । अयुताध्यापकः । अयुताभिरुपकः । अद्युत । अद्युताध्यापक । अनुक्त । अनुक्ताध्यापक । भृश । भृशाध्यापक । घोर । घोराध्यापक । सुख । सुखाध्यापक । परम । परमाध्यापक । सु । स्वध्यापक । अति । अत्यध्यापक । दार । दारध्यापकः । दारभिरुपकः । स्वध्यापकः । अपुत्र । अपुत्राध्यापक । कल्याणाध्यापक ॥

Vāit — The final न should be elided in forming these words. The word दाक्ष्य is an alverb, and therefore in the accusative case, like याम् गतः । In such a case, there can be no compounding hence the elision of न् is taught. This becoming of अनुदात्त takes place in the compound, and after composition. In fact it is an exception to the general rule by which a compound is finally acute (VI. 1. 223). But there is no elision in दाक्ष्यमध्यापक &c and there is no loss of accent also of the second word. By the Vāitika 'मलोपश्च', this further fact is also denoted where the case-affix is not employed and as the न् is not heard, there the second member becomes anudatta. When there is no compounding, there is no elision of न् as दाक्ष्यमधीते, दाक्ष्यमध्यापक ॥

Though the word पूजन would have implied its correlative term पूजित, the specific mention of पूजित in the aphorism indicates that the word denoting पूजित should follow immediately after the word denoting पूजन. In fact, this peculiar construction of the sūtra, is a jñāpaka of the existence of the following rule — इच्च प्रकरणे पञ्चमी निर्देशेऽपि नानन्तरमाश्रीयते "In this subdivision or context, though a word may be exhibited in the Ablative case, it does not follow that there should be consecutiveness between the Ablative and the word indicated by it" This has been illustrated in the previous rule of यद्वृत्तान् नित्यम्, in explaining forms like यद्वयङ् वायुवाति &c

Though the anuvṛtti of anudatta was current, the express employment of this term in the sūtra indicates that the prohibition (of anudatta) which also was current, now ceases

The words काष्ठ, &c. are all ३,onyms of अद्भुत, meaning wonderful, prodigious and are words denoting praise

1 काष्ठ, 2 दाह्य 3 अमातापुत्र, 4 वेश, 5 अनाज्ञात, 6 अनुज्ञात, 7 अपुत्र, 8 अयुत, 9 अद्भुत, 10 अनुक्त, 11 भूय, 12 घोर, 13 मुख्य, 14 परम, 15 सु, 16 अति, 17 कल्याण

३२७५ । सगतिरपि तिङ् । ८ । १ । ६८ ॥

पूजनेभ्य काष्ठादिभ्यस्तिङन्त पूजितमनुदात्तम् । यत्काष्ठ प्रपद्यति । 'तिङ् ङितिङ्' (३६३५) इति निघातस्य 'निपातैर्यत्' (३६३७) इति निषेधे प्राप्ते विधिरयम् । सगतिरपि गतिरपि निहन्त्यते । 'गतिरप्यहं उपसर्गग्रहणमिष्यते' । नेह । यत्काष्ठा शुक्लीकरोति ॥

3975 (After such words denoting praise) the finite verb (which is praised) becomes anudatta, even along with the gati, if any, that may precede it

Whether a finite verb is compounded with a gati or stands single, both the compound and the simple verb lose its accent, when it is qualified by the adverbs काष्ठ &c Thus यत् काष्ठ पूज्यते ३१ काष्ठ 'प्रपद्यति ॥ By VIII, 1 28, S 3935 the finite verb would have lost its accent after the word काष्ठ, but this loss was prohibited by VIII 1 30 S 3937 in connection with यत्, the present sūtra re ordains the loss, by setting aside the prohibition of VIII 1 30 S 3937

The word सगति 'along with its Gati', indicates that the Gati even loses its accent *Ishite* —The word Gati here is restricted to Upasargas Therefore not here यत् काष्ठा शुक्ली करोति ॥

३२७६ । कुत्सने च सुप्यगोत्रादौ । ८ । १ । ६९ ॥

कुत्सने च सुबन्ते परे सगतिरपि तिङनुदात्त । पद्यति पूति । प्रपद्यति पूति । पद्यति मिथ्या । 'कुत्सने' किम् । प्रपद्यति शोभनम् । 'सुपि' किम् । पद्यति क्लृप्नाति । 'अगोत्रादौ' किम् । पद्यति गोत्रम् ॥

'+ क्रियाकुत्सने इति वाच्यम् + ' । कर्तु कुत्सने मा भूत् । पद्यतिपूतिर्देवदत्तः ॥

'+ पूतिश्चानुबन्ध इति वाच्यम् + ' तेनाय चकारानुबन्धत्वादन्तीदात्त ॥

'+ या ङित्थमनुदात्तमिति वाच्यम् + ' पद्यतिपूति ॥

3976 A finite verb, along with its preceding Gati, if any, becomes anudatta, when a Noun, denoting the fault of the action follows, with the exception of 'gotra' &c

The anuvṛtti of पदात् (VIII 1 17) ceases. But the anuvṛtti of the last sūtra is current. Thus प॒च्छति॒ पूति॒, प्र॒प॒च्छति॒ पूति॒, प॒च्छति॒ मिथ्या॒, प्र॒प॒च्छति॒ मिथ्या॒ ॥

Why do we say कत्सने 'denoting the fault of the action'? See प॒च्छति॒ शोभ॒नम् ॥

Why do we say सुपि 'a noun'? Observe प॒च्छति॒ क्षिप्र॑नाति॒ ॥

Why do we say with the exception of गोत्र &c. See प॒च्छति॒ गोत्रम्, प॒च्छति॒ अ॒वम्, प॒च्छति॒ प्रव॑चनम् ॥

Vārt —It should be mentioned that the 'fault mentioned in the sūtra, must be the fault relating to the mode of doing the action, denoted by the verb. The rule will not apply, if the कत्सने refers to the agent and not to the action. Thus प॒च्छति॒ पूतिर्व॑दत्तः ॥

Vārt —It should be stated that पूति॒ has an indicative च॒. The effect of this is that the word पूति॒ is finally acute, because of the indicative च॒ ॥

Vārt —A finite verb in the plural number, loses its accent optionally: when it loses its accent, then पूति॒ is end-acute. Thus प॒च्छन्ति॒ पूति॑, or च॒च्छन्ति॒ पूति॑, प्र॒प॒च्छन्ति॒ पूति॑ or प्र॒प॒चन्ति॒ पूति॑: ॥

३९७७ । गतिर्गती । ८ । १ । ७० ॥

अनुदात्तः । अभ्युद्धरति । 'गतिः' किम् । दत्तः प॒च्छति॒ । 'गती' किम् । 'आम॒न्दैरिन्द्र॒हरिभिर्याहि॒ मयूर॒रोमभिः' ॥

3977 A Gati becomes unaccented, when followed by another Gati

Thus अभ्युद्धरति । Why do we say गतिः a Gati becomes &c'? Observe दे॒वदत्त॑ प॒च्छति॒ । Here दे॒वदत्त॑ is a Prātipadika and does not lose its accent. Why do we say 'when followed by a Gati'? Observe आ॒ म॒न्दैरिन्द्र॒ हरिभिर्याहि॒ मयूर॒रोमभिः (Rig Veda III 45 1) Here आ॒ is a Gati to the verb याहि॒, the complete verb is आयाहि॒ । But as आ॒ is not followed by a Gati, but by a Prātipadika म॒न्द, it retains its accent. Had the word गती not been used in the sūtra, this आ॒ would have lost its accent, because the rule would have been too wide, without any restriction of what followed it.

३९७८ । तिङि॒ चोदात्त॑वति । ८ । १ । ७१ ॥

गतिरनुदात्तः । यतः प॒च्छति॒ । तिङि॒ प्रथममुदात्त॑वत परिमाणार्थम् । अन्यथा हि यत्किम्या युक्ता॑ प्रा॒प॒यस्त॑ प्रत्येव गतिश्च॒ धातावेवोदात्त॑वति स्यात् प्रत्यये न स्यात् । 'उदात्तवति' किम् । प्रप॒च्छति॒ ॥

इति तिङन्तस्वराः ।

3978 A Gati becomes anudātta, when followed by an accented finite verb

The word गति॒ is understood here. Thus यत् प्र॒प॒च्छति॒ ॥

Why have we used the word तिङि in the sūtra? In order to restrict the scope of the word उदात्तवति, so that a Gati would not become accentless before udātta root only, but before udātta conjugated verbs. The employment of the

term तिङि is necessary, in order to indicate that the *verb* must be a *finite verb* and not a *verbal root*. So that though a verbal root be udatta, yet if in its conjugated form (तिङन्त) it is not udatta, the गति will not lose its accent. Thus in यत् करोति, the root क is anudatta, but the तिङन्त form करोति is udatta, hence the rule will apply here which would not have been the case had उदात्तधत्ति not been qualified by तिङि. For the maxim is यत्क्रियायुक्ताः प्रादयस् तेषां त प्रति गत्युपसर्गसङ्गे भवतः । Therefore in a तिङन्त the designation of गति is with regard to धातु or verbal root.

Why have we used the word उदात्तधत्ति? Observe प्रपद्यति. Here the verb loses its accent by VIII 1 28 hence the Gati retains its accent.

Here end the Accents of Verbs

A. VĀIDIC ILLUSTRATION ON ACCENTS

अथ वैदिकवाक्येषु स्वरसं चारप्रकारं कथ्यते—‘अग्निमीळे’ इति प्रथमकं । तत्राग्निशब्दोऽव्युत्पत्तिपक्षे ‘फिञ्-’ इत्यन्तोदात्त इति माधवः । वस्तुतस्तु घृतादित्यात् । व्युत्पत्तौ तु नितप्रत्ययस्वरेण । अम्सुप्त्वादनुदात्तः । ‘अग्निं पूर्वं’ (१८४) इत्येकादेशस्तु ‘एकादेश उदात्तेन-’ (३६५८) इत्युदात्तः । ईळे । ‘तिङ्ङितिङ्’ (३६३५) इति निघातः । संहितायां तु ‘उदात्तादनुदात्तस्य-’ (३६६०) इतीकारः स्वरितः । ‘स्वरितात्संहितायाम्-’ (३६६८) इति ‘ळे’ इत्यस्य प्रचयापरपर्याया एकश्रुतिः । पुरःशब्दोऽन्तोदात्तः ‘पूर्वाधरावराणाम्-’ इत्यसिप्रत्ययस्वरात् । द्वितशब्दोऽपि धाञो निघाता ‘दधातेर्हि’ (३०७६) इति ह्यादेशे प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः । ‘पुरोऽव्ययम्’ (७६८) इति गतिसंज्ञाया ‘कुगति-’ (७६९) इति समासे समासान्तोदात्ते ‘तत्पुरुषे तुल्याय-’ (३७३६) इत्यव्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वरे ‘गतिकारकोपपदात्कृत’ (३८७३) इति कटुत्तरपदप्रकृतिस्वरे याथादिस्वरे च पूर्वपूर्वोपमर्देन प्राप्ते ‘गतिरनन्तर’ (३७८३) इति पूर्वपदप्रकृतिस्वरे । पुरःशब्दोकारस्य संहितायां प्रचये प्राप्ते ‘उदात्तस्वरितपरस्य सचतर’ इत्यनुदात्ततरः । यत्तस्य । नङ् प्रत्ययस्वरः । विभक्ते सुप्त्वादनुदात्तत्वे स्वरितत्वम् । देवम् । पञ्चाशच् । फिदस्वरेण प्रत्ययस्वरेण चिस्वरेण चान्तोदात्तः । ऋत्विक्कुब्ज कटुत्तरपदप्रकृतिस्वरेणान्तोदात्तः । होतृशब्दस्मृप्रत्ययान्तो नितस्वरेणाद्युदात्तः । रत्नशब्दो नव्विप्रत्ययस्याद्युदात्तः । रत्नानि दधतीति रत्नधा । समासस्वरेण कटुत्तरपदप्रकृतिस्वरेण चान्तोदात्तः । तमपः पिप्त्वादनुदात्तत्वे स्वरितप्रचयादित्यादि यथाशास्त्रमुच्यम् ॥

इति स्वरप्रकरणम्

इत्थं वैदिकशब्दानां दिङ् मात्राभिश्च दर्शितम् ।

तदस्य प्रीतये श्रीमद्भगवतीविश्वनाथयोः ।

Now we shall give an illustration from the Vedas, to show the application of the rules of accent. Thus the first verse of the Rig Veda is the following—

अग्निमीळे पुरोहितं यज्ञस्य देवमृत्विजं । होतारं रत्नधातमम् ॥

1 Agni.—Here if अग्नि be considered a word without any derivation then it is finally acute by Phit I 1. This is the opinion of Mādhava (Sāyanāchārya). But as a matter of fact, अग्नि is end-acute because it is enumerated in the Ghitāli list of words (see Phit I 21)

But if अग्नि be considered a derivative word, formed by the Unādi affix नि then it is end acute, (III 1 3 S 3708), because of the affix

The accusative affix अम in अग्निम् is anudatta because it is a case affix (III 1 4 S 3709) अग्नि + अम् = अग्निम् (इ + अ = इ S 191) The ekādeśa इ becomes udātta by VIII 2 5 S 3658 Thus अग्निम् is end-acute even in its declined form

2 ईळे is a verb It loses its accent by S 3935 (VIII. 1 28) as it is preceded by a noun *agnim* When अग्निम् + ईळे are combined in the Saṁhita text into अग्निमिळे, then the anudatta इ becomes svarita by S- 3660 (VIII 4 66) while the anudātta of ल्ळे becomes ekaśruti by S 3668 (1- 2 39) Thus we have अग्निमीळे ॥

3 पुरोहितम्.—The word पुर is end acute because it is formed by the affix अग्नि (V 3 39 S 1975) The word हित also is end acute, because it is the Nishthā of धा, the हि is substituted for धा by S 3076 (VII 4 42) the affix त makes it end-acute Then पुर + हित । Here पुरः is a gati by S 768 (I 4 67) and it is compounded with हित by S 761 (II 2. 18) Then the compound पुरोहित would be end acute by S 3734, but S. 3736 (VI 2 2) requires the Indeclinable first member पुर to retain its accent, but S 3873 (VI 2 139) requires the second member हित which is a kṛit formed word to retain its accent also VI 2 144, but this last accent is set aside by the final rule S 3783 (VI 2. 49) and thus the first member retains its accent, as पुरोहित ॥

It becomes anudāttatara by I 2. 40 S 3669

4. यत्तस्य —The word यत्त is derived from यत् with नङ् affix. Therefore it is end acute The affix स्य being a case-affix (III. 1. 4 S 3709) is anudātta and it becomes svarita यत्तस्य ॥

5. देवः.—It is formed from the root दिव् with the affix अच् । It is end acute, either by Phit I 1, or by the affix accent (III 1. 3 S. 3708) or by the चित् accent (VI 1. 163 S 3710) of अच् । In any view, it is end acute.

6. अत्विज —The word अत्विज् is end acute, because of the kṛit accent (VI 2 139, S 3873).

7. होतारम् —The word होतृ is formed by adding the affix लृत् to हु । It has accent on ओ, because the affix has an indicative न् (VI 1 197 S 3686)

8. रत्नधातमम् । It means रत्नानि दधाति । It is finally acute, either by samāsa accent (VI 1 223, S 3734) or kṛit accent of the second member being retained by VI 2 139 S. 3873

The affix तमप् being पित् is anudātta, the अ of त becomes svarita, and that of म becomes ekaśruti. रत्न is first acute being Neuter (Phit II 3.)

Here ends the Section on Accents.

Thus here has been shown a brief outline only of Vaidic words and the rules applicable to them Let it find favor with the Lord of the Universe and Bhavānī.

अथ लिङ्गानुशासनम् ॥

—o—

ON RULES OF GENDERS

CHAPTER I

FEMININE GENDER

१ । 'लिङ्गम्' ॥

1 The Gender

NOTE — There are three Genders, viz — Masculine, Feminine and Neuter

२ । 'स्त्री' । अधिकारसूत्रे एते ॥

2 The Feminine (Gender)

These two are Adhikāra Sūtras The jurisdiction of the word 'gender' extends up to the end, but of "feminine" up to the end of this chapter only

३ । 'आकारान्ता मातृदुहितृस्वसृयातृनान्दर' । आकारान्ता एते पञ्चैव स्त्रीलिङ्गाः । स्वसृयादियञ्चकस्यैव ङीष्प्रत्ययेन कर्त्री त्यादेर्हीपाईकारान्तत्वात् । तिसृचतस्रोस्तु स्त्रियाम्देशतया विधानेऽपि प्रकृत्यास्त्रिचतुरोक्तं दन्तत्वाभावात् ॥

3 मातृ 'mother,' दुहितृ 'daughter,' स्वसृ 'sister,' यातृ 'a husband's brother's wife,' नान्दर 'a husband's sister,' these five nouns ending in ङ are feminines

These five words are the only examples of feminines that naturally end in ङ. By IV 1 10, S 308, the seven words belonging to the svasrādi class do not form their feminine by ङीप् or टाप्, like the nouns kartṛ, &c which end in long ई in the feminine. Hence they are feminine in their original form. A reference to the Svasrādi list will show that it includes all these five words, in addition to तिसृ and चतसृ. As these two are secondary derivatives, from त्रि and चतुर् they are not originally feminine but have become so by derivation. The primitive words त्रि and चतुर् do not end in ङ, and hence तिसृ and चतसृ are not shown in this sūtra.

४ । 'अन्यप्रत्ययान्तो धातुः' । अनिप्रत्ययान्त ऊप्रत्ययान्तश्च धातुः स्त्रिया स्यात् । अवीन, अमू. । 'प्रत्ययग्रहणम्' किम् । देवयते क्विप् । द्यूः । विशेषलिङ्गम् ॥

4. Verbal nouns formed with the affixes अनि and ऊ are feminines

Thus अवीन 'the earth' (Up II 102) अमू. 'an army' (Un. I 80). Why do we say "formed with affixes"? Observe द्यूः which is formed by adding the affix क्विप् to the root द्रिष् (to shine). The word द्यू is feminine and of special gender

५ । 'अश्वनिभरपयणयः । पुंसि च' । इयमयं वाश्वनिः ॥

5. The nouns अश्वनि, 'Indra's thunderbolt,' भरणि 'Bharani'

अरणि 'a piece of wood used for kindling sacred fire,' are also masculines (in addition to being feminines)

Thus इयं or अय अग्निः । This sūtra is an exception to the preceding. These three words though formed by the affix अग्नि (Un II. 102) are yet both masculine and feminine

६ । 'मिन्त्यन्त' । मिप्रत्ययान्तो निप्रत्ययान्तश्च धातु स्त्रियां स्यात् । भूमिः । ग्लानिः ॥

6 Verbal nouns formed with the affixes मि and नि are feminines

Thus भूमि, 'the earth' (Un IV 45), ग्लानि, 'exhaustion'. (Un IV 51)

७ । अग्निवृष्णयनय पुंसि । पूर्वस्यापवादः ॥

7. But the nouns अग्नि 'fire' (Un IV. 51), वृष्णि 'a cloud,' (Un IV 49) and अग्नि 'fire' (Un IV 50) are masculines This is an exception to the last

८ । श्रोत्रियोन्मय पुंसि च । इयमय वा श्रोत्रिः ॥

8 The nouns श्रोत्रि 'the hip,' (Un IV. 5) योनि 'the source' (Un IV 51) and ऊर्मि 'the wave' (Un IV. 44) are also masculines (in addition to being feminines).

Thus इय or अय श्रोत्रिः ॥

९ । 'क्तिन्त' । स्पष्टम् । कतिरित्यादि ॥

9 Nouns formed with the affix क्तिन् are feminines.

Thus कति. &c

१० । 'ईकारान्तश्च' । ईप्रत्ययान्त. स्त्री स्यात् । लक्ष्मीः ॥

10 Nouns ending in long ई affix are feminines

Thus लक्ष्मीः ॥

The ई here must be an affix: as in लक्ष्मी the affix ई is added by Un III.

160.

११ । 'ऊह्याबन्तश्च' । कुह. । विद्या ॥

11 Nouns formed with the affixes ऊह्, (IV. 1 66) and आप्, are feminines

Thus कुहः (See IV. 1 66 S. 521) and विद्या The आप् includes all the three affixes टाप्, ङाप्, and डाप् ॥

१२ । 'यवन्तमेकाक्षरम्' । श्रीः । भूः । 'एकाक्षरम्' किम् । पृथुश्रीः ॥

12 Monosyllabic nouns formed with the affixes ई and ऊ are feminines

Thus श्रीः (Un II 57) भूः ॥

Why do we say 'monosyllabic nouns'? Observe पृथुश्री "Prithu's luck" which is masculine

१३ । 'विंशत्यादिरानवन्ते' । इय विंशतिः । त्रिंशत् । चत्वारिंशत् । पञ्चाशत् । षष्टीः । सप्तति । अशीति । नवति ॥

13 Numerals from "twenty" to "ninety" are feminines

Thus इय विंशति 'twenty' So also त्रिंशत 'thirty' चत्वारिंशत 'forty,' पञ्चाशत 'fifty,' षष्टि 'sixty,' सप्तति 'seventy,' अशीति 'eighty,' नवति 'ninety'

The list of the words "विंशति and the rest" is given in Pāṇini's Sūtra V 1, 59, S 1725

१४ । 'दुन्दुभिरक्षेपु' । इय दुन्दुभिः । 'अक्षेपु' किम् । अयं दुन्दुभिर्वाद्यविशेषोऽसुरो वेत्यर्थः ।

14. The word दुन्दुभि when used in the sense of an axle pole is feminine
Thus इय दुन्दुभि ॥

Why do we say in the sense of 'अक्ष' or 'axle'? Observe अयं दुन्दुभि । It is masculine when it means a musical instrument or an Asura

१५ । 'नाभिरक्षत्रिये' । इय नाभिः ॥

15 The word नाभि 'navel' is feminine when it does not mean a Kābhatriya

Thus इय नाभिः 'navel'.

१६। 'उभावप्यन्यत्र पुंस्त्रि' । दुन्दुभिर्नाभिश्चोक्तविषयादन्यत्र पुंस्त्रि स्तः । नाभिः स्त्रियः । कथं तर्हि 'समुल्लसत्पङ्कजपत्रकोमलैरुपाहितश्रीयुपनीविनाभिभिः' इति भा 'वे' । उच्यते । दृढं भक्तिरित्यादाविव कोमलैरिति सामान्ये नपुंसकं बोध्यम् । अस्तु तस्मात् 'लिङ्गशिष्य लेकाश्रयत्वा-
'ल्लिङ्गस्य' इति भाष्यात्पुंसत्वमपीह साधु । अत एव 'नाभिर्मुख्येनपे चक्रमध्यं श्रितययो पुमान्' । द्वयोः प्राणिप्रतीके स्यात्स्त्रिया कस्तूरिकामदे' इति मेदनी । रभसेऽप्याह- 'सुधरादस्त्रिय नाभि पुंसि प्रायपङ्कके द्वयोः । चक्रमध्ये प्रधाने च स्त्रिया कस्तूरिकामदे' इति । एवमेवविधेऽन्यत्रापि बोध्यम् ॥

16 Otherwise दुन्दुभि and नाभि are masculines

Thus नाभि स्त्रिय. 'Nābhi—a Kshatriya'

If the word नाभि be feminine in all senses other than that of a Kshatriya, how do you justify its use as a masculine in the following lines of Bhāṛavi —
'समुल्लसत् पङ्कजपत्रकोमलैरुपाहितश्रीयुपनीवि नाभिभिः' ? ॥

To this we say, "The words कोमलै &c here are really Neuter, denoting indiscrete gender, or having no reference to any gender, just like दृढभक्ति" ॥ Or we may say, as a matter of fact the gender of words need not be taught, for it is a well known maxim of grammar as enunciated by Patanjali that "the gender depends on the usage of the people and so need not be taught" and therefore the masculine use of the word is also correct. Thus we find in the Medini Kosha — "Nābhi is masculine when meaning a paramount sovereign, or the nave of a wheel, or a Kshatriya. But when meaning 'navel' of a living being, it is of both genders. And it is feminine only when meaning 'musk'."

Rasabha also says to the same effect —

"The word nābhi is masculine when it means a paramount lord, or a Kshatriya. It is both masculine and feminine when meaning the navel of a living being, the nave of a wheel, and a leader or chieftain. It is purely feminine when meaning 'musk'."

Thus it should be understood in other cases also

१७। 'तलन्तः' । अयं स्त्रिया स्यात् । शुक्रस्य भावः । शुक्रता । ब्राह्मणस्य कर्म ब्राह्मणता यामस्य समूहे । यामता । देव एव देवता ॥

17. Nouns formed with the affix तल् (V 1 119 S 1781), are feminines.

Thus शुक्रता (whiteness), ब्राह्मणता (Brahmanical), यामता (rural) देवता which has the same meaning as देव ॥

१८। 'भूमिविद्युत्सरिल्लतावनिताभिधानानि' । भू मिर्भू । विद्युत्सीदामनी । सरित्त्रिखगा । तता वल्ली । वनिता योषित् ॥

18. Nouns synonymous of भूमि (the Earth), विद्युत् (lightening), सरित् (a stream or rivulet), लता (a creeper), वनिता (wife) also are feminines

Thus भूमिर्भू, विद्युत् सीदामनी, सरित् त्रिखगा, लतावल्ली, वनिता योषित्.

१९। 'यादो नपुंसकम्' । याद शब्द सरित्प्रावक्रोऽपि स्त्रीव स्यात् ॥

19 यादश्च although meaning a stream, is Neuter and not feminine.

२६। 'शष्कुलिराजिकुट्यशनिवर्ति भुकुटिर्नृटिवलिपङ्क्तयः' । एतेऽपि स्त्रियां स्युः । इयं शष्कुलिः ॥

26 The words शष्कुलि 'auditory passage,' राजि 'a streak,' कुटि 'a cottage,' अशनि 'lightening,' वर्ति 'a pad,' भुकुटि 'frown,' नृटि 'cutting,' वलि 'sacrificial offering,' पङ्क्ति 'a line' are feminines

Thus इयं शष्कुलिः ॥

२७। 'प्रतिपदापट्टिपत्सपच्छरत्संस्परिवदुष संवितकुत्सुन्मुत्समिध' । इयं प्रतिपदित्यादि । उषा उच्छन्ती । उषाः प्रातरधिष्ठात्री देवता ॥

27 The words प्रतिपद् 'entrance,' आपद् 'calamity' विपद् 'misfortune,' सम्पद् 'wealth,' शरद् 'the autumn' (U. I 129) संसद् 'an assembly,' परिवद् 'a meeting,' उषा 'Dawn,' संवित् 'knowledge,' कुत् 'grinding, crushing,' पुत् 'a particular division of Hell,' सुत् 'joy, delight,' समिध् 'wood, fuel,' are feminines

Thus इयं प्रतिपद् ॥

उषा उच्छन्ती । The Ushâ is the presiding deity of the dawn

२८। 'आशीर्धूर्. पूर्णोद्गारः' । इयमाशीरित्यादि ॥

28 The words आशीस् 'blessing,' धूर् 'a yoke,' पूर् 'a city,' गीर् 'speech,' and द्वार् 'door' are feminines

As इय आशीः ॥

२९। 'अप् सुमनस्मसिकतावर्षाया जहुत्सं च' । अवादीनां पञ्चाना स्त्रीस्य स्यादुत्सं च आप इमाः । 'स्त्रियं सुमनस पुष्पम्' । 'सुमना मालती जाति' । देववाची तु पु स्येव । सुपर्वाणाम् सुमनसः । जहुत्सं प्रायिकम् । 'एका च सिकता तैलदानेऽसमर्थी' इत्यर्थवत्सूत्रे भाष्यप्रयोगात् । 'समासमां विजायते' (१८१३) इत्यत्र 'समाया समायाम्' इति भाष्याच्च । 'विभावा प्राधेद्- (२३७६) इति सूत्रे 'अघ्रासातां सुमनसो' इति वृत्तव्याख्याया हरदत्तोऽप्येवम् ॥

29 The words अप् 'water,' सुमनस् 'a flower' (jasmine), समा 'a year' सिकता 'sand, gravel,' and वर्षा 'rain,' are feminines and used in the plural number only

Thus आपः इमाः । The word sumanas in the feminine means 'a kind of flower'—namely, the flower called malati or jâti—jasmine, as स्त्रियं सुमनस पुष्पम् । Amarakosha II. 4 17 When it means a Deva or a divine being, it is masculine only As सुपर्वाणां सुमनसः । See Amarakosha I. 1 7 Here the present sūtra is debarred by sūtra 9 of the next chapter, with regards to words denoting Devas

These words are generally found, in usage, in the plural number but sometimes they are used in the singular also, as एका च सिकता तैलदाने असमर्थी 'one grain of sand is incapable of producing oil' This example is given by Patanjali in his Mahābhāṣya under sūtra I 2 45

Similarly समा समा विजायते (V. 2 12 S 1813) has been explained in the Bhaṣya by समाया समायाम् in the singular number.

Kāśikā uses the word सुमेनस् in the dual also, under sūtra II 4 78. in the example अद्वाद्याताम् सुमेनसौ देवदत्तेन । Haradatta in his Padamanjarī, on commenting on this justifies the use of the dual, by saying "according to Amarasiṃha sumanaśah in the plural is feminine According to Pāṇiniya sūtra apsumanasa, &c, this word requires to be always plural That plurality is not, however, universal as we find the Mahābhāṣya using the word *skatā* in the singular"

(स्त्रियः सुमनस पुण्यमित्यमरसिंहः । अप्सुमनः समासिकता चर्वाणां बहुत्वं चेति पाणिनीय सूत्रे, तद् बहुत्वं प्रायिकं मन्यते 'एका च विकृता तैजदानेऽसमर्था' इति भाष्ये प्रयोगात् ॥)

३० । 'सकृत्स्वकृज्योक्वाग्यवागुनौस्त्रिचः' । इय सकृत्स्वकृज्योक्वाग्यवागुः नौ स्त्रिक् ॥

30 The words स्रक् 'garland,' त्वक् 'skin,' ज्योक् 'long' (an Indeclinable I 1 37), वाच् 'speech,' यवाग् 'barley gruel,' नौ 'boat' and स्त्रिक् 'hips' are feminines

Thus इय स्रक्, त्वक्, ज्योक्, वाक्, यवाग्, नौ and स्त्रिक् ॥

३१ । 'तृटिसीमास ब्रध्याः' । इयं तृटि सीमा स ब्रध्या ॥

31 The words तृटि, ? सीमा 'boundary' and सस्त्रध्या ? are feminines

Thus इय तृटि, सीमा or स ब्रध्या ॥

३२ । 'बुल्लिवेणिकार्यश्च' । स्पष्टम् ॥

32 The words बुल्लि 'a fire place,' वेणि 'a braid of hair' (Up IV 48) कारि 'a measure of grain,' are feminines

३३ । 'ताराधाराज्योत्सनादयश्च' । शलाका स्त्रिया नित्यम् । नित्यग्रहणमन्येषा क्वचिद्व्यभिचार ज्ञापयति । इति स्वयधिकार ॥

33 The words तारा 'a star,' धारा 'a current,' ज्योत्स्ना 'light' &c are feminines.

The word शलाका 'a small stick,' is ALWAYS feminine.

NOTE —The force of the word 'always' is that the other words given above, may be of masculine or neuter gender also. In fact, the gender depends upon usage

CHAPTER II

THE MASCULINE GENDER

१ 'पुमान्' । अधिकाराऽयम् ॥

1 The Masculine Gender

This is an *adhekara* Sūtra

२ । 'घञ्जन्तः' । पाकः । त्यागः । करः । गरः । भावार्थः श्वेदम् । नपुंसकत्वावाश्रष्टे भाष्ये कन्युदभ्या स्त्रीत्वविशिष्टे तु क्तिच्चादिभिर्वाधेनपरिशेषात् । कमट्ठि तु घञाद्यन्तमपि विशेष्यस्ति-ङ्गम् । तथा च भाष्यम्— 'स जन्थमनुवर्तिष्यते' इति ॥

2. Nouns formed with the affixes घञ् and अच् are masculine.

Thus with घञ्,—पाक् 'cooking,' त्याग् 'renunciation,' with अच्, we have करः 'hand,' गरः 'poison'

The affix चञ् must have the force of भाव or condition for the purposes of this rule. In other words, the nouns so formed should be abstract nouns or nouns of action. This meaning of चञ् we infer from the analogy of the two rules, one relating to the Feminines and the other to the Neuters. Thus with regards to Neuters we have the rules भावे ल्युङ् । निष्ठा च ॥ "Nouns formed by the affix ल्युङ् with the force of bhāva, and the Nisthā affixes with the same force are Neuters" (Chap. III 2 and 3). Similarly in the case of the feminines, we have the rules क्तिन्नन्तः &c (Chapter I 9) &c where क्तिन् &c are bhāva affixes. Analogically the चञ् here must also be a bhāva denoting affix. For the force of चञ् is generally that of भाव or Noun of action. See III 3 16—18. To form Neuter nouns of action we have क्तिन् and ल्युट् by III 3 114 and 115. To form feminine nouns of action we have क्तिन्, क्यप्, &c by III 3 96, 98. Therefore by elimination, to form the masculine nouns of action, to us is left the affix चञ् only. Hence we say 'the ghañ here has the force of bhāva'.

But when ghañ has the force of karma or of karana &c, as it has by III 3 116 and 117 &c, then the words so formed need not be masculine. They will have the gender of the word with which they are in construction. They will have their own specific gender. As we have in the Bhāshya, सम्बन्धमनुवर्तिष्यते । Here the word 'sambandha' though formed by ghañ is used in the Neuter gender because the force of ghañ is here that of karma.

३ । 'घाजन्तश्च' । विस्तरः । गोचरः । जयः । जयः इत्यादि ॥

3. The nouns formed with the affixes च and अच् are masculines.

Thus विस्तरः 'extension,' गोचरः 'pasturage,' जयः 'rampart ; collection'. जय 'victory' &c

४ । 'भयलिङ्गभगपदानि नपुंसके' । यतानि नपुंसके ल्युः । भयम् । लिङ्गम् । भगम् । पदम् ॥

4. The nouns भय 'fear', लिङ्ग 'gender', भग 'the perinaeum of females', पद 'foot' are neuters.

Thus भयम्, लिङ्गम्, भगम्, पदम्.

५ । 'नङ्न्तः' । नङ् प्रत्ययान्तः पुंसि स्यात् । यज्ञः । यत्नः ॥

5. The nouns formed with the affix नङ् are masculines.

Thus यज्ञः 'sacrifice,' यत्नः 'effort'.

६ । 'याच्ञा स्त्रियाम्' । पूर्वस्यापवादः ।

6. The noun याच्ञा 'begging' is feminine.

This is an exception to the last aphorism.

७ । 'व्यन्तो घु' । क्तिप्रत्ययान्ती घुः पुंसि स्यात् । आधि । निधिः । उदधिः । 'व्यन्तः' किम् । दानम् । 'घुः' किम् । जन्निर्जीजम् ॥

7. The nouns formed with the affix क्ति from roots belonging to the घु class are masculines.

The roots belonging to घु class are दा and धा. Thus आधि 'agony', निधिः 'abode,' उदधिः 'water'. Why do we say "formed with the affix क्ति" ? Observe दानम् (which is Neuter)

Why do we say 'roots belonging to the शु class'? Observe यन्निवीकम्

८ । 'इषुधि स्त्री च । इषुधिश्चः स्त्रिया पुं सि च । पूर्वस्यापवादः ।

8. The noun इषुधि. 'a quiver' is both masculine and feminine.

Thus अथ or इय इषुधिः ।

९ । 'देवासुरात्मस्वर्गगिरिसमुद्रनखकोशदन्तस्तनभुजकण्ठखड्गशरपङ्काभिधानानि' । यतानि पुं सि ह्युः । देवाः सुराः । असुरा दैत्याः । आत्मा क्षेत्रज्ञः । स्वर्गो नाकः । गिरिः पर्वतः । समुद्रोऽस्थि । नखः करकृच्छ्रः । कोशः शिरोरुद्धः । दन्तो दशनः । स्तनः कुक्षः । भुजो वीरः । कण्ठो गलः । खड्गः करवालः । शरो मार्गणः । पङ्कः कर्दम इत्यादि ॥

9 The words which are synonyms of देव 'god,' असुर 'demon,' आत्म 'self,' स्वर्ग 'the heaven,' गिरि 'the mountain,' समुद्र 'the sea,' नख 'the nail,' कोश 'the hair,' दन्त 'the tooth,' स्तन 'the breast,' भुज 'the arm,' कण्ठ 'the throat,' खड्ग 'the dagger,' शर 'the lake,' पङ्क 'the mud' &c are masculines.

Thus देवा सुराः, असुरा दैत्याः, आत्मा क्षेत्रज्ञः, स्वर्गो नाकः, गिरिः पर्वतः, समुद्रोऽस्थि, नखाः करकृच्छ्राः, कोशाः शिरोरुद्धाः, दन्तो दशनः, स्तनः कुक्षः, भुजो वीरः, कण्ठो गलः-खड्गः करवालः, शरोमार्गणः, पङ्कः कर्दम &c

१० । 'त्रिविष्टपन्निभुवने नपुंसके' । स्पष्टम् । सूतीवं विष्टपं त्रिविष्टपम् । स्वर्गाभिधानतया पुंस्त्वे प्राप्तेऽयमारम्भः ॥

10 The noun त्रिविष्टप meaning 'the heaven' is neuter This word being synonymous with स्वर्ग would have been considered masculine by the last aphorism, but this aphorism prevents that

११ । 'द्यौः स्त्रियाम्' । द्यौर्दिवोस्तन्त्रेयोपादानादभेदम् ॥

11 The nouns द्यौ and दिव्य 'the heaven' are feminines.

By sūtra 9, these two words being synonyms of स्वर्ग would have been considered masculines, but this aphorism prevents that.

१२ । 'इषुवाङ्गु स्त्रियां च' । आत्पुंसि ॥

12 The nouns इषु 'the arrow' and वाङ्गु 'the arm' are also feminines

By the force of the letter च in the sūtra, these words are to be considered masculines also.

१३ । 'आयकायदो नपुंसके च' । आत्पुंसि । त्रिविष्टपेत्यादिषुः सूती देवासुरेस्त्वस्यापवादः ॥

13 The nouns आय 'an arrow' and कायद 'a section' are also neuters

By the force of the letter च in the sūtra, these words are to be considered masculine also

The last four sūtras are exceptions to the sūtra 9

१४ । 'नन्त' । अय पुंसि । राजा । तक्षा । न च चर्म चर्मद्विव्यतिव्याप्ति । 'मन्दव्यचकोः-अर्तैरि' इति नपुंसकप्रकरणे यच्च यमायात्यात् ॥

14. The nouns ending in न् are masculines

Thus राजन्, तक्षन् । But not चर्मन् 'skin,' चर्मन् 'armour' which are neuters. The rule however should not be extended to चर्मन्, चर्मन् &c These are Neuters because of the subsequent rule III 33

१५ । 'क्रतुपुण्ड्रकपोलशुक्लमेधाभिधानानि' । क्रतुरध्वरः । पुण्ड्रो नरः । कपोलो गण्डः । शुक्लः प्रयत्नः । मेधो नीरवः ॥

15 The nouns which are synonyms of कर्तु 'the sacrifice,' पुरुष 'the man,' कपोल 'the cheek' गुल्फ 'the ankle,' मेघ 'cloud' are masculines

Thus कर्तुरध्वरः, पुरुषेनरः, कपोलो गयः, गुल्फ. प्रपदः, मेघो नीरदः ॥

१६ । 'अश्व' नपुंसकम् । पूर्वस्यापवादः ॥

16 The nouns अश्व 'cloud' is neuter

This is an exception to the last.

१७ । 'उत्कारान्तः' । अथ पुं लि स्यात् । प्रभुः । इक्षुः । 'हनुर्वद्विलासिन्या नृत्यारम्भे गते स्त्रियाम् । द्वयोः कपोलावयव' इति मेदिनिः । 'करेणुरिभ्या स्त्री नेमे' इत्यमरः । एवंजातोयक-विशेषवचनानामान्तस्तु प्रकृतसूत्रस्य विषयः । उक्तं च- 'लिङ्गशेषविधिव्याप्यो विशेषैर्यथा प्राधितः इति । एवंमन्यत्रापि ॥

17 The nouns ending in उ are masculine

Thus प्रभुः, इक्षुः ॥

According to Medini, the noun हनु when meaning 'a wanton woman,' 'the commencement of a dance,' or 'disease' is feminine But it is both masculine and feminine when it means 'the chin'

According to Amara, the noun करेणु when meaning 'a she elephant' is feminine, otherwise masculine when it means an elephant The words which are subject to this rule are like these which are not governed by any other specific text to the contrary As it has been said: "A rule of gender is of universal application if it is a śeṣha rule: *e.*, a rule that *remains* after the application of all other rules Provided that it is not debarred by any specific rule"

१८ । 'धेनुरक्षुक्षुसरयुतनुरेणुप्रियङ्गवः स्त्रियाम्' ॥

18 The nouns धेनु 'a cow,' रक्षु 'rope,' क्षुक्षु 'new moon day,' सरयु 'the river Sarayu,' तनु 'body,' रेणु 'atom,' त्रियङ्गु 'name of a creeper' are feminine

१९ । 'समासे रक्षुः पुं लि च' । कर्कटरक्षुञ्जा-कर्कटरक्षुना ॥

19 The noun रक्षु 'rope' in a compound is also used in the masculine. Thus कर्कटरक्षुञ्जा or कर्कटरक्षुना

२० । 'अमशुजानुवसुस्वादुशुजतुननुताज्ञानि नपुंसके' ॥

20 The nouns अमशु 'bared,' जानु 'the knee,' स्वादु 'sweetness, relish; taste,' अशु 'tear,' जतु 'wax,' जपु 'lead' and तालु 'the palate' are neuters

२१ । 'अशु चार्थवाचि' । 'अर्थवाचि' इति किम् । 'अशुर्मेयुखाग्निधनाधिपेषु' ॥

21. The noun अशु when meaning 'wealth' is neuter Why do we say 'when meaning wealth.'? For otherwise it is masculine when meaning मनुष्य 'a ray of light' अग्नि 'fire' and धनाधिप 'lord of wealth'

२२ । 'अदगुमधुघ्रीधुवीधुलानुकमयदलानि नपुंसके च' । अमपुलि । अयं मदगुः । इदं मदगुः ।

22 The nouns मधु 'a kind of pulse,' मधु 'honey,' श्रीधु 'a kind of wine,' लानु 'summit,' कमयदलु 'water-pot' are also neuters

By the force of the letter च in the sūtra, these words are also masculines.

Thus अयं मदगु or इदं मदगु.

२३ । 'इत्यन्तः' । मेरुः । सेतुः ।

23 The nouns formed with the affixes इ (Un IV 101) and तु (Un I, 69) are masculines

Thus मेरुः 'Meru,' सेतुः 'a bridge.'

२४ । 'दाढकसेरुजतुवस्तुमस्तूनि नपुं सके' । इत्यन्त इति पु स्त्वस्यापवाद । इदं दाढ ॥

24 The nouns दाढ 'tree,' कसेरु 'a kind of fruit,' जन्तू 'collar bone,' वस्तु 'object,' मस्तू 'sour cream, whey,' are Neuters

This is an exception to the last sūtra. Thus इदं दाढ । These words are all formed by ङ and तु affixes and therefore ought to have been masculines

२५ । 'सत्तुर्नपुं सके च' । चात्पुंसि सत्तु -सत्तु ॥

25 The noun सत्तु 'porridge' is also neuter

By the force of the letter च in the sūtra, it is also masculine. Thus सत्तुः or सत्तु

२६ । 'प्रापश्मेरुकारान्तः' । 'रश्मिदिवसाभिधानानि' इति वक्ष्यति प्राक् यत्स्मादकारान्त इत्यर्थक्रियते ॥

26 From this up to sūtra 66, the gender of nouns ending in अ will be mentioned

This is an adhikāra sūtra. It extends up to rasmi-divasā (II, 66) and applies to nouns ending in अ ॥

२७ । 'कोपध' । कोपधोऽकारान्तः पुंसि स्यात् । स्तवज्ज । कल्क ॥

27 The nouns ending in अ with the penultimate क are masculines.

Thus स्तवज्जः 'a cluster', कल्कः 'filth' (Un III 40)

२८ । 'चिबुकशालूकप्रातिपदिकाशुकोल्मुकानि नपुंसके' । पूर्वसूत्रापवाद ॥

28 The nouns चिबुक 'the chin', शालूक 'the root of the water-lily, प्रातिपदिक, 'the crude-noun' अशुक 'a garment', उल्मुक 'torch', are neuters

This is an exception to the last sūtra

२९ । कण्टकानीकसरकमोदकचषकमस्तकपुस्तकतडोकिष्कशुष्कवर्धस्फपिनाकभायडकपिण्डककटकशयडकपिटकतालकफलकपुलाकानि नपुंसके च । चात्पुंसि । अयं कण्टक । इदं कण्टकमित्यादि ।

29. The nouns कण्टक 'a thorn,' अनीक 'army' (Un IV. 16. 17) सरक 'a road,' 'liquor', मोदक 'a sweetmeat,' चषक 'a goblet', मस्तक 'the head,' पुस्तक 'book,' तडाक 'tank,' निष्क 'a kind of coin,' शुष्क 'dryness,' वर्धस्फ 'lustre', पिनाक 'the bow of Shiva,' भायडक 'a vessel,' पिण्डक 'a ball' कटक 'an army, belt', शयडक 'staff,' पिटक 'basket' तालक 'yellow orpiment,' 'an ear ornament', फलक 'blade,' पुलक 'a thrill of joy', are also neuters.

By the force of the letter च in the sūtra these words are also masculine. Thus अयं कण्टकः or इदं कण्टकम् &c

३० । टोपध । टोपधोऽकारान्तः पुंसि स्यात् । घटः पटः ॥

30 Nouns ending in अ with the penultimate ट are masculines.

Thus घट 'a jar,' पटः 'a piece of cloth'

३१ । किरीटमुकुटललाटवटवीटशृङ्गाटकराटलोष्टानि नपुंसके । किरीटमित्यादि ॥

31. The nouns किरीट 'a crown,' मुकुट 'a crown,' ललाट 'forehead,' वट 'kind of tree,' वीट (?) शृङ्गाट 'a mountain with three peaks,' 'a place where

four roads meet' कण्ट 'an elephant's cheek,' (Un IV 81) and लोष्ट 'a clod of earth' are also neuter

By the force of the letter च in the sūtra, these words are also masculines

Thus किरीटः or किरोटम् &c

३२ । कुटकुटकपटकपटकर्पटनटनिकटकीटकटानि नपुं सके च । चात्पुंसि । कुट । कुट-मित्यादि ॥

32 The nouns कुट 'a water pot, a fort,' कूट 'fraud, illusion, a house' कपट 'hypocrite, cheating,' कपाट 'door,' कर्पट 'patched garment,' नट 'a dancer,' निकट 'near, vicinity,' कीट 'a worm,' कट 'a mat', are also neuters

By the force of the letter च they are also masculine Thus कुट. or कुटम् &c.

३३ । योपध. । योपधोऽकारान्तं पुं सि स्यात् । गुणः । गण । पाषाणः ॥

33 Nouns ending in अ with the penultimate ण are masculines

Thus गुण 'quality,' गण. 'a host,' पाषाणः 'a stone'

३४ । ऋणलवणपर्यंतोरणरयोष्णानि नपुं सके । पूर्वसूत्रापवाद ॥

34 The nouns ऋण 'debt,' लवण 'salt,' पर्यंत 'leaf,' तोरण 'a portal,' रण 'battle' उष्ण 'heat' are neuters

This is an exception to the last sūtra

३५ । कार्षापणस्वर्णसुवर्णत्रयचरणवृषणविषाणधूर्णतृणानि नपुंसके च । चात्पुंसि ॥

35 The nouns कार्षापण 'a kind of coin,' स्वर्ण 'gold,' सुवर्ण 'gold,' घण 'boil,' चरण 'foot,' वृषण 'the scrotum,' विषाण 'a horn,' धूर्ण 'powder,' तृण 'grass,' are also neuters

By the force of the letter च in the sūtra, these words are also masculine.

३६ । योपध. । रथः ॥

36 Nouns ending in अ with the penultimate थ are masculines

Thus रथः 'chariot'

३७ । काष्ठपृष्ठरिक्थसिक्थोक्तानि नपुंसके । इदं काष्ठमित्यादि ॥

37 The nouns काष्ठ 'wood,' पृष्ठ 'back,' रिक्थ 'inheritance,' सिक्थ 'a bee's wax,' उक्थ 'a sentence' are neuters

Thus इदं काष्ठम् &c.

३८ । काष्ठा दिगर्था स्त्रियाम् । इमाः काष्ठाः ॥

38 The noun काष्ठा when denoting 'a quarter or region of the world' is feminine

* Thus इमाः काष्ठाः ।

३९ । तीर्थप्रोथग्रोथगाथानि नपुंसके च । चात्पुंसि । अथ तीर्थ । इदं तीर्थम् ॥

39 The nouns तीर्थ 'pilgrimage,' प्रोथ 'the nose of a horse, the hip,' ग्रोथ 'a herd,' and गाथ 'a singer, a song' are also neuters.

By the force of the letter च in the sūtra, these words are masculines also.
Thus अर्धं तीर्थः or इदम तीर्थम्

४० । भोपधः । अदन्तः पुं सि । हन । फेनः ॥

40 Nouns ending in अ with the penultimate न् are masculines.

Thus हनः 'a lord,' फेनः 'foam'

४१ । अचनान्निनतुहिनकाननवनवृजिनविपिनवेतनशासनसोपानमिथुनश्मशानरत्ननिक्षि-
ह्नानि नपुं सके । पूर्वस्यापवादः ॥

41 The nouns अचन 'the hip,' (Un. V 32) अजिन 'the skin of a black antelope' (Un II 48) तुहिन 'ice,' कानन 'forest,' वन 'forest,' वृजिन 'hair' 'sin,' विपिन 'a wood, a thicket,' (Un II 52) वेतन 'pay,' शासन 'rule,' सोपान 'ladder,' मिथुन 'copulation,' श्मशान 'cemetery,' रत्न 'gem,' निक्ष 'a low place,' निक्ष 'sign' are neuters.

This is an exception to the last aphorism .

४२ । मानयानाभिधाननलिनपुलिनोद्यानशयनासनस्थानचन्दनानलानसमानभवनवसनसमावन
विभावनविमानानि नपुं सके च । आत्पुंसि । अयं मानः । इदं मानम् ॥

42 The nouns मान 'pride,' यान 'carriage,' अभिधान 'vocabulary,' नलिन 'a lotus, a crane,' पुलिन 'a sandbank' (Un II 53) उद्यान 'garden,' शयन 'sleeping,' आसन 'a seat,' स्थान 'a place,' चन्दन 'sandalwood,' आलान 'the tying-post,' सम्मान 'honor,' भवन 'house,' वसन 'dress,' सम्भावन 'possibility,' विभावन (?) विमान 'a baloon' are also neuters

By the force of the letter च in the sūtra, these words are also masculines

Thus अयं मान or इदं मानम् &c

४३ । योपधः । अदन्तः पुं सि । दूयः । दीपः । सर्पः ॥

43 Nouns ending in अ with the penultimate य् are masculines.

Thus दूयः 'a sacrificial' 'post' (Un. III 27) दीपः 'a lamp' सर्पः 'a snake.'

४४ । पापकपोद्बुपतल्पशिल्पपुष्पशब्दसमीपान्तरीपाणि नपुंसके । इदं पापमित्यादि ॥

44 The nouns पाप 'sin,' रूप 'form,' उद्बुप 'a raft,' तल्प 'bed,' शिल्प 'art,' पुष्प 'flower,' शब्द 'young grass,' समीप 'vicinity,' अन्तरीप 'an island, a promontary' (VI 3 93) are neuters

Thus इदं पापम् &c.

४५ । शूर्पकुतपकुशपट्टीपविटपानि नपुंसके च । इदं शूर्पमित्यादि ॥

45 The nouns शूर्प 'a winnowing basket,' कुतप 'a Brāhmaṇa, a kind of grass,' कुशप 'a corpse, a spear,' ट्टीप 'an island,' विटप 'a branch,' are also neuters (as well as masculines).

Thus अयं शूर्पः or इदं शूर्पम् &c.

४६ । भोपधः । स्तम्भः । कुम्भः ॥

46 Nouns ending in अ with the penultimate म् are masculines

Thus स्तम्भ 'a pillar,' कुम्भ 'a water jar'

४७ । तलभं नपुंसकम् । पूर्वस्यापवादः ॥

47 The noun तलम is neuter

This is an exception to the last

४८ । जृम्भ नपु सके च । जृम्भम्-जृम्भः ॥

48 The noun जृम्भ 'yawning' is also neuter

Thus जृम्भम् or जृम्भ

४९ । सोमध । सोम । भीमः ॥

49 Nouns ending in अ with the penultimate म are masculine

Thus सोम 'the Soma,' भीमः 'Bhima.'

५० । वक्त्रसिध्मयुग्मेधमगुल्माध्यात्मकुङ्कुमानि नपु सके । इद वक्त्रमित्यादि ॥

50 The nouns वक्त्र, 'gold,' सिध्म 'scab,' युग्म 'couple,' इध्म 'fuel,' गुल्म 'blossom,' अध्यात्म 'spiritual,' कुङ्कुम 'saffron' are Neuter

Thus इद वक्त्रमम् &c

५१ । स यामदाहिमकुसुमाश्रमलोमलोमोमोच्छामानि नपु सके च । चात्युहि । अयं संयामः । इद संयामम् ॥

51 The nouns संयाम 'fight,' दाहिम 'pomegranate,' कुसुम 'flower,' आश्रम 'dwelling house,' लोम 'happiness' (Un I 138) लोम 'silken cloth,' होम 'homa' उच्छाम 'violently' are also Neuter.

By the force of the letter च in the sūtra, these words are also masculine.

Thus अयं संयाम' or इद संयामम् ॥

५२ । 'योपधः' । समयः । हय ॥

52. Nouns ending in अ with the penultimate य् are masculine

Thus समयः 'time,' हयः 'the horse'

५३ । 'किसलयवृद्धयेन्डियोत्तरीयाणि नपु सके' । स्पष्टम् ॥

53 The nouns किसलय 'a sprout,' वृद्धय 'the heart,' इन्द्रिय 'the sense,' उत्तरीय 'an upper garment' are neuter

५४ । 'गोमयकषायमलयान्ध्याव्ययानि नपु सके च' । गोमय -गोमयम् ॥

54 The nouns गोमय 'cow dung,' कषाय 'the red color,' मलय 'Malaya' अन्धय 'Association,' अन्धय 'Indeclinable' are also neuters

Thus गोमय or गोमयम् ॥

५५ । 'रोपधः' । क्षुरः । अक्षुरः ॥

55 Nouns ending in अ with the penultimate र् are masculines

Thus क्षुरः 'the hoof,' अक्षुरः 'the blossom.'

५६ । 'द्वारायसफारतक्कवक्त्रप्रक्षिप्तद्वारतीरदूरकच्छुरगन्धाश्रमभ्रीरगभीरक्षुरविचित्रकेपूरके-
ठारोदराजकशरीरकन्दरमन्दारपञ्जरजठराजिरयैरामरपुष्करगङ्गुक्षुरकुटीरकुलीरक्षत्रकाशमीरनीरा-
म्बरशिशिरतनययन्त्रक्षत्रक्षेत्रमित्रकलत्रचित्रमूत्रसूत्रवक्त्रनेत्रगोत्राहुलित्रभलत्रशस्त्रशास्त्रवस्त्रपत्रपात्रक्षत्रा-
णि नपु सके' । इद द्वारमित्यादि ॥

56 The words द्वार 'door,' अय 'in front,' सफार 'swelling abundance' (Un, II 13), तक्क 'curdled milk,' वक्त्र 'crooked,' वप्त्र 'rampart,' क्षिप्त्र 'a measure of time,'

६४। 'चमसोऽसनिर्वासोऽवातकार्पासवातमासकासकासमासानि नपुंस्के च' । 'इदं चमसम् । अथ चमस इत्यादि ॥

64. The words चमस 'a vessel,' अंस, रस 'juice,' निर्वास 'gum juice,' उपवास 'fast,' कार्पास 'cotton,' वास 'perfume, 'habitation,' मास 'month,' भास, कास 'cough,' कांस bell metal, and मास 'flesh' are also neuters

Thus चमस or चमसः &c.

६५। कस चाप्राणिनि । कसोऽस्त्री यानभाजम् । प्राणिनि तु । कसो नाम कश्चिद्वाजा ॥

65. The noun कस when not meaning a living being is neuter. It is never feminine and means 'a drinking vessel, cup or can'

When it means a living being, then it is the name of a king of Mathura son of Ugrasena and enemy of Krishna.

६६। 'रश्मिदिवसाभिधानानि ।' एतानि पुंसि स्यूः । रश्मिर्मयूखः । दिवसो घटः ॥

66. Nouns which are synonyms of रश्मि 'a ray of light,' and दिवस 'a day' are masculine.

Thus रश्मिर्मयूखः, दिवसो घटः ॥

६७। 'दीधितिः स्त्रियाम्' । पूर्वस्यापवादः ॥

67. The noun दीधिति 'a ray of light' is feminine.

This is an exception to the last aphorism,

६८। 'दिनाह्नौ नपुंसके' । अयमप्यपवादः ॥

68. The nouns दिन 'a day' and अह्न 'a day' are neuters This is also an exception to the aphorism 66.

६९। 'मानाभिधानानि' । एतानि पुंसि स्यूः । कुडवः । प्रस्थः ॥

69. Nouns which are synonyms of मान 'a measure, a standard' are masculines,

Thus कुडवः, प्रस्थः ॥

७०। 'द्रोणाढकौ नपुंसके च' । इदं द्रोणम् । अयं द्रोणः ॥

70. The words द्रोण 'a measure of capacity' and आढक 'a measure of grain' are neuters also.

Thus इदं द्रोणम् or अयं द्रोणः ॥

७१। 'खासीमनिके स्त्रियाम्' । इयं खारी । इयं मानिका ॥

71. The words खारी 'a measure of grain equal to 16 *dronas*' and मानिका 'a kind of weight' are feminines.

Thus इयं खारी, इयं मानिका ।

७२। दाराक्षतलाजामूना बहुव्य च । इमे दाराः ॥

72. The nouns दारा 'wife,' अक्षत 'whole grain or unhusked rice, लाज 'parched or fried grain,' असु, 'the five vital breaths' are always plural. Thus इमे दाराः ॥

By the force of the word च in the sutra, they are feminines.

७३। 'नाद्यपजनोपपदानि त्रयाङ्गपदानि' । यथासंख्यं नाद्याद्युपपदानि त्रयादीनि पुंसि स्युः । अयं नाडीशब्दः । अयाङ्गः । जनपदः । त्रयादीनामुभयलिङ्गत्वे ऽपि ऋजोवत्त्वनिवृत्त्यर्थं सूत्रम् ॥

73 The nouns त्रय 'a boil,' अङ्ग 'a member' and पद 'a foot' compounded with नाडी, अय and जन respectively are masculines

The words त्रय &c are of both genders (i. e. Masculine and Neuter), but this Sūtra debarb their use as neuters, (when compounded with the above words). Thus अय नाडीशब्दः । अयाङ्गः । जनपदः ॥

७४। 'महद्गन्धरदृष्टिज' । अय महत् ॥

74 The words महत् 'wind' (Un I, 94) गन्ध 'the wing of a bird' रदृष्टि 'swimming' and दृष्टिज 'a sacrificial priest,' are masculines

Thus अय महत् ॥

७५। 'ऋषिराशिदृष्टिपण्डिक्रिमिध्वनिपलिकौलिमौलिरविकविमृगय' । एते पुंसि स्युः । अयम्विः ॥

75 The words ऋषि 'a seer,' राशि 'a heap,' दृष्टि 'a leathern bag for holding water,' पण्डि 'knot,' क्रिमि 'a worm,' ध्वनि 'sound,' कौलि 'offering,' मौलि (?) and मौलि 'the head,' रवि 'the sun,' कवि 'the post,' कवि 'a monkey,' and मुनि 'sage,' are masculines

Thus अय ऋषि ॥

७६। 'ध्वजगजमुञ्जपुञ्ज' । एते पुंसि ॥

76 The words ध्वज 'flag,' गज 'elephant,' मुञ्ज 'a sort of grass,' पुञ्ज 'a heap' are masculines

७७। 'हस्तकुन्तान्तप्रातवातदूतधूतसूतधूतमुहूर्त' । एते पुंसि । अमरस्तु 'मुहूर्त' ऽस्त्रियाम्' इत्याह ॥

77 The words हस्त 'the hand,' कुन्त 'a lance,' अन्त 'the end,' वात 'a multitude,' वात 'the wind,' दूत 'a messenger,' धूत 'a rogue,' सूत 'a son,' धूत 'the mango tree,' मुहूर्त 'a moment,' are masculines

According to Amarakosha, (I. 4. 11) मुहूर्त is never feminine, (i. e. it is both masculine and neuter)

७८। 'वयडमयडकरयडभरयडवरयडतुयडगयडमुयडपायडशिरयडा' । अय वयड ॥

78 The nouns वयड 'a bull,' मयड 'the soup of boiled rice,' कयड 'a small box or basket of bamboo' भरयड 'master,' वरयड 'a multitude,' तुयड 'mouth,' गयड 'the cheek,' मुयड 'a man with bald head,' पायड 'a heretic,' and शिरयड 'a crest' are masculine

Thus अय वयड ॥

७९। 'वशाशपुरोडाश' । अय वंशः । पुरो दाशयते पुरोडाशः । कर्मणि यञ् । भवत्वा भ्यानयो प्रकरणे 'पुरोडाशपुरोडाशात्पठन्' (१४५९) इति विकारप्रकरणे 'त्रींशे पुरोडाशे' (१५२८) इति च निपातनात् प्रकृतसूत्रेण च निपातनाद्वा दस्य इत्वम् । 'पुरोडाशभुजामिष्टम्' इति माघः ॥

79. The nouns वश 'a family,' अश 'a share,' पुरोडाश 'an oblation' are masculines

Thus अय द'श. The word purodāśa 'a cake offering' is derived by adding the affix चञ् with the force of karma to the root दाश्, preceded by the upapada पुरो. The द is changed to ड by no particular rule of Grammar, but we find the word so spelt in sūtras IV 3 70, S 1449, and IV 3 148 S 1528. Or the द is changed to ड by nipātana even in the present sūtra, and sūtra III 2. 71 S 3414. Thus in Māgha also we find पुरोदाश भुजाम्, दष्टम्, 'the sacrifice of purodāśa eaters'.

८० । 'हृदकन्दकुन्दबुद्बुदशब्दा' । अय हृद. ॥

80. The words हृद 'a lake,' कन्द 'root,' कुन्द 'a kind of jasmine' बुद् बुद् 'bubble' are masculines.

Thus अय हृदः ॥

८१ । 'अर्घपथिमभुविस्सम्भितम्भूना' । अयमर्घ ॥

81 The words अर्घ 'offering,' पथिन् 'a road,' मथिन् 'a churning stick,' भुविन् 'a name of Indra,' स्तम्भ 'a clump of grass' नितम्भ, 'the buttocks,' and भूना 'a heap' are masculines.

Thus अय अर्घः ॥

८२ । 'पल्लवपल्लवककरेककटाहनिर्व्यूहमठमणितरङ्गसुरङ्गगन्धस्कन्धभटङ्गसङ्गसमुद्रपुङ्खः' ।

अय पल्लव इत्यादि ॥

82 The words पल्लव 'a sprout,' पल्लव 'a small pool,' कक्क 'cough,' रेक 'sound,' कटाह 'frying pan,' निर्व्यूह 'a peg,' मठ 'the hut of an ascetic,' मणि 'jewel,' तरङ्ग 'wave,' सुरङ्ग 'horses' गन्ध 'smell,' भटङ्ग 'a musical instrument,' सङ्ग 'attachment,' समुद्र 'ocean,' and पुङ्ख 'a falcon,' are masculines. Thus अय पल्लवः &c.

८३ । सारथ्यतिथिकुक्षिर्वलि पाययज्जलय. । यते पुंसि । अय सारथि ।

83 The words सारथि 'charioteer,' अतिथि 'a guest,' कुक्षि 'the womb,' वलि 'the abdomen,' पाणि 'the hand,' कञ्जलि 'the hollow of the hands' are masculines.

Thus अय सारथिः &c

इति पुनिष्ठाधिकारः ॥

THE NEUTER GENDER.

५ । 'नपुंसकम्' । अधिकारोऽयम् ।

1 The Neuter Gender

This is an Adhikāra sūtra

२ । भावे ल्युङन्तः । हसनम् । 'भावे' क्रिम् । पचनोऽग्निः । कथंमग्नयनः सुठारः ॥

2 Abstract nouns of action formed with the affix ल्युट्, are neuters. This is a repetition of III 3 115, S 3290. Thus हसनम् (laughter). Why do we say 'abstract nouns of action?' Observe पचनम् 'fire', कथंमग्नयनः 'an axe', these words are masculines and not neuters.

३ । 'निष्ठा च' । भावे या निष्ठा तदर्त्नं लोको स्यात् । हसितम् । गीतम् ॥

3. Abstract nouns of action formed with the निष्ठा affix are neuters. This is also repetition of III 3 114 S 3090.

Thus हसितम् 'laughter,' गीतम् 'a song'

४ । स्वयञ्जी तद्धितौ । शुक्लत्वम्-शोकत्वम् । व्यञ्ज वित्तवामप्यत्यक्ते स्त्रीत्वम् । चातुर्थ्यम्-चातुरी । सामय यम्-सामयी । श्री चित्यम्-श्री चितौ ॥

4 Among taddhitas, words formed with the affixes स्व and व्यञ्ज, are Neuters, (See V. 1, 123, S 1787)

Thus शुक्लत्वञ्, 'whiteness' and शैब्यत्वञ्, 'whiteness' The व्यञ्, formed nouns are optionally feminines because of the indicatory letter ञ् by IV. 1 41, S 498 in order to give scope to, the indicatory ञ्.

Thus चातुर्यम्, or चातुरी 'cleverness.' सामर्थ्यम्, or सामर्थी 'effects, goods' औचित्यम्, or औचित्यी 'aptness'

५ । 'कर्मणि च ब्राह्मणादिगुणवचनेभ्यः । ब्राह्मणस्य कर्म ब्राह्मण्यम् ॥

5 Brāhmanādi words when denoting work and quality are neuters This is repetition of V 1 124, S 1788.

Thus ब्राह्मण्यम्, 'Brāhmanical'

४ । यद्यङ्गयगजयुज्ङ्गाञ्च भावकर्मणि । स्तदन्तानि क्लीबानि । 'स्तेनाद्य चलोपश्च (१७६०) । स्तेयम् । 'सख्युयं (१७६१) । सख्यम् । 'कपिजात्योर्दक (१७६२) । कापेयम् । 'पत्यं न्तपुरोहितादिभ्यो यक्' (१७६३) आधिपत्यम् । 'प्राणभृज्जोतिषयोवचनोदगात्रादिभ्योऽञ्' (१७६४) औद्गम्यम् । 'हायनान्तयुवादिभ्योऽण्' (१७६५) । द्वैहायनम् । 'द्वन्द्वमनोऽङ्गादिभ्यो युज्' । पितृपुत्रकम् । 'होत्राभ्यश्च' (१८००) । अश्वावाकीयम् ॥

6. Nouns formed with the affixes यत्, य, ङक्, यक्, अञ्, अण्, युज्, and ङ in the senses of nature or action thereof are neuters

(a) The affix यत् is added by virtue of V 1 125, S 1790. Thus स्तेयम्, 'theft.'

(b) The affix य is added by virtue V 1 126, S 1791. Thus सख्यम्, 'friendship'

(c) The affix ङक् is added by virtue of V 1 127, S. 1792 Thus कापेयम्, 'ape like.'

(d) The affix यक् is added by virtue of V 1. 128, S 1793. Thus आधिपत्यम्, 'authority'

(e) The affix अञ् is added by virtue of V 1. 129, S. 1794. Thus औद्गम्यम्, 'camel-like.'

(f) The affix अण् is added by virtue of V 1. 130, S 1795 Thus द्वैहायनम्, 'the action of two days.'

(g) The affix युज् is added by virtue of V 1. 132 and 133, S. 1797 and 1798. Thus पितृपुत्रकम्, 'paternal and filial.'

(h) The affix ङ is added by virtue of V. 1 135, S 1800 Thus अश्वावाकीयम्, 'like a horse.'

NOTE — This Sūtra summarises all the affixes taught in V. 1 124 135.

७ । 'अव्ययीभावः' (६८६) । अधिस्त्रि ॥

7 Nouns which are अव्ययीभाव compounds are neuters. (See IF. 84. 18, S. 659) Thus अधिस्त्रि ।

८ । 'द्वन्द्वैकत्वम्' । पाणिपादम् ॥

8 Nouns which are द्वन्द्व compounds are neuter. (See II. 4. 2, S 906). Thus पाणिपादम् ।

९ । 'अभावाया हेमन्तशिशिरावहोरात्रे च' । स्वष्टम् ॥

9 The compound हेमन्तश्चिरी is masculine, and अहोरात्रे is neuter in the non-classical literature (See II 4 28 S 3399).

१० । 'अनङ्कर्मधारयस्तत्पुरुषः' । अधिकारोऽयम् ॥

10 A Tatpurusha, compound, with the exception of that which is formed by the particle nañ, and of the Kaimadhariya compound, becomes neuter gender, in the cases explained in the following sūtras (See II. 4 19, S 822)

This is an adhikāra sūtra

११ । अन्त्ये छाया । शरच्छायम् ॥

11 A Tatpurusha compound ending with the word chhāyā 'shadow' is neuter in gender, when the sense is that of profuseness of the thing indicated by the first term (See II 4 22, S 825,

Thus शरच्छायम् ॥

१२ । 'राजामनुष्यपूर्वा सभा' । इनसभमित्यादि ॥

12. A Tatpurusha compound ending in सभा 'court' when preceded by words which are synonyms of राजा and अमनुष्य 'no human being' is neuter (See II 4. 23, S 826)

Thus इन सभम् 'the king's court' &c

१३ । 'सुरासेनाच्छायाशालानिशान्तिस्त्रिया च' ॥

13 Tatpurusha compounds ending in सुरा 'wine,' सेना 'army, छाया 'shadow,' शाला 'a house' निशा 'night' are also feminine (in addition to their being also neuter) See II 4 15, S 826

१४ । 'परवत्' । अन्यस्तत्पुरुषः परवत् इत्यतः ॥

14 The gender of a Tatpurusha compound is like that of the last word in it (See II 4 16 S 812)

१५ । 'रात्राह्नाह्ना. पृथि' (८१४) ॥

15. The Dvanda or a Tatpurusha compound ending with रात्रि 'night,' अह्ना 'a day' and अह्ना 'a day' is masculine (See II 4. 29, S 814)

१६ । अययपुण्यादे नपु सके ॥

16 The words अयय 'bad road' and पुण्यादे 'sacred day' are neuters. (See II 4 30, S 815 and II 4 17, S 821 Vātika)

१७ । 'स ख्यापूर्वा रात्रि' । त्रिरात्रम् । 'स ख्यापूर्वा' इति किम् । सर्वरात्रः ॥

17 A Dvigu compound ending with the word रात्रि when preceded by a numeral is neuter (See II 1 52, S 730)

Thus त्रिरात्रम् ॥

Why do we say 'when preceded by a numeral'? Observe सर्वरात्रः which is masculine

१८ । द्विगु. स्त्रिया च । व्ययस्यया । पञ्चमूली । त्रिभुवनम् ॥

18 Nouns which are Dvigu compounds are feminine also (See II 4. 17, S 821 Vātikas)

Thus पञ्चमूली 'five roots,' त्रिभुवनम् 'three worlds'

१९ । वसुसन्तः । हविः । धनुः ॥

19 Nouns ending in वस्, (Un II 108) and उस्, (Un II 115) are neuter.

Thus हविः 'oblation to fire' (see Un II 108) धनुः 'a bow' (Un II 115 read with II 117)

२० । अर्चिः स्त्रियां च । वसन्तत्वेऽप्यर्चिः स्त्रियां नपुंसके च स्यात् । इयमिदं वार्त्ति ॥

20. The nouns अर्चि 'ray' is feminine also (in addition to its being neuter, although it ends in वस्.) ॥

Thus वयं or वद अर्चि

२१ । छदिः स्त्रियामेव । इयं छदिः । छाद्यतेऽनेनेति छदेभ्युरादियन्तात् 'अर्चिशुचि-
इत्यादिना वस् । इस्मन् इत्यादिना वृत्त्य । षटलं छदि इत्यमरः । तत्र षटलसाहचर्यच्छ
दिव स्त्रीयता वदन्तोऽमरव्याख्यातार उपेक्ष्याः ॥

21 The word छदि 'the roof' is always feminine

Thus इयं छदिः । It is also formed by adding the affix वस्, (see Un. II 108) to the root छादि belonging to the churādi class. The root छादि becomes छद by VI 4 97, S 2985. In the Amarakosha, we find the word षटलं छदि (II 2 14). There the commentators say that the noun छदि is neuter because it is mentioned along with षटल which neuter. This explanation of the commentators should be rejected.

२२ । मुखनयनलोहवनमासकथिरकार्मुकविवरजलहलधनाशामिधानानि । एतेषामभिधाय
कानि स्त्रीले स्युः । मुखमांशनम् । नयनं लोचनम् । लोहं कालम् । वनं गहनम् । मांसमामिषम्
कथिर रक्तम् । कार्मुकं शरासनम् । विवरं जलम् । जलं वारि । हलं साङ्गलम् । धनं द्रविणम् ।
अन्नमन्नम् । अस्यापवादानाह त्रिसूत्र्या ॥

22 The words which are synonyms of मुख 'face,' नयन 'an eye,' लोह 'cop-
per,' वन 'forest,' मास 'a month,' कथिर 'blood,' कार्मुक 'a bow,' विवर 'a hole,' जल
'water,' हल 'the plough,' धन 'wealth,' and अन्न 'food' are neuters.

Thus मुखं आननम् ; नयनं लोचनम्, लोहं कालम्, वनं गहनम्, मांसं मा
मिषम्, कथिरं रक्तम्, कार्मुकं शरासनम्, विवरं जलम्, जलं वारि, हलं साङ्गलम्, धनं
द्रविणम्, अन्नं अन्नम् ॥

In the next three sūtras exceptions to this are mentioned.

२३ । शीरार्थोदनां पुंसि ॥

23 The words शीर 'a plough,' अर्थ 'wealth' and, औदन 'food' are mascu-
line

२४ । वक्त्रनेत्रारण्यगारुडीयानि पुंसि च । वक्त्रो वक्तम् । नेत्रो नेत्रम् । अरण्योऽरण्यम् ।
गारुडीयो गारुडीयम् ॥

24 The words वक्त्र 'the face,' नेत्र 'the eye,' अरण्य 'the forest,' and गारुडीय
'Arjuna's bow' are also masculines (as well as neuters)

Thus वक्त्र or वक्तम्, नेत्रः or नेत्रम्, अरण्यः or अरण्यम्, गारुडीय or गारुडीयम् ।

२५ । अटवी स्त्रियाम् ॥

25 The word अटवी 'the forest' is feminine.

२६ । लोपथ' । कुलम् । कूलम् । स्थलम् ॥

26 Nouns ending in अ with the penultimate स are neuters

Thus कुलम् 'a race,' कूलम् 'a shore,' स्थलम् 'place'

२७ । तूलोपलसालकुसूलतरलकम्बलदेवलवृषला पुंसि । अयं तूल ॥

27 The following are masculines — तूल 'cotton,' उपल 'a stone,' ताल 'the Palmyra tree,' कुसूल 'a granary,' तरल 'a necklace,' कम्बल 'blanket,' देवल 'a virtuous man,' वृषल 'a sūdra'

Thus अयं तूल &c

२८ । शीलमूलमङ्गलसालकमलतलमुसलकुण्डलपलमङ्गलवालनिलपतालविडाल खिल, - शूला पुं सि च । चातुष्कोटि । इदं शीलमित्यादि ॥

28 The following are masculines also (in addition to their being neuters) — शील 'conduct,' मूल 'root,' मङ्गल, the planet Mars, शाल 'a tree,' कमल 'lotus,' तल 'bottom,' मुसल, 'nestle,' कुण्डल 'ear-ornament,' पल 'a demon,' 'flesh,' मङ्गल 'a lotus fibre,' वाल 'a child,' निल 'swallowing,' पलाल 'strand, husk,' विडाल, 'a cat,' खिल 'a desert,' शूल 'a spear'

Thus शील or शीलम् ।

२९ । शतादि. संख्या । शतम् । सहस्रम् । 'शतादिः' इति किम् । शको द्वौ अष्टय । संख्या इति किम् । शतशब्दो नाम पर्यंतः ॥

29 The numerals शत 'a hundred' &c are neuters

Thus शतम् 'a hundred,' सहस्रम् 'a thousand'

Why do we say, शत &c ? Observe शकः 'one,' द्वौ 'two,' अष्टय 'many'

Why do we say when meaning the numerals ? Observe शतशब्दः (the name of a mountain) Here शत is masculine

३० । शतायुतप्रयुताः पुंसि च । अयं शतः । इदं शतमित्यादि ॥

30 The words शत 'a hundred,' अयुत 'a myriad,' प्रयुत 'a million' are also masculines

Thus अयं शत' or इदं शतम् &c

३१ । लक्षा कोटिः स्त्रियाम् । इयं लक्षा । इयं कोटिः । 'या लक्षा नियुत च तत् इत्ये, चातुष्कोट्येऽपि लक्षम् ॥

31 The words लक्षा 'a lakh' and कोटि 'ten million' are feminine

Thus इयं लक्षा, इयं कोटिः ॥

According to Amarakosha (III. 5 24) the word लक्ष is also neuter. Thus लक्षम्,

३२ । 'शङ्कुः' पुंसि । सहस्रं क्वचित् । अयं सहस्र । इदं सहस्रम् ॥

32 The word शङ्कु ten billions, and sometimes सहस्र 'a thousand' is masculine

Thus अयं सहस्रः or इदं सहस्रम् ।

३३ । मन्त्रुः चकोःकर्तरि । मन्त्रप्रत्ययान्ते । द्रव्यचकः क्रीडः स्यात् तु कर्तरि । अर्म् । अर्म् द्रव्यचक किम् । अण्विमा । महिमा । अकर्तरि किम् । उवाचि इति दामा ॥

33 Nouns of two syllables formed with the affix मन्त्र and when not denoting an agent are neuters.

Thus चर्मन् 'skin,' अर्मन् 'armor,' कर्मन् 'work'

Why do we say 'of two syllables?' Observe अश्विन् 'smallness,' महिम्न 'glory'

Why do we say 'when not denoting an agent?' Observe दास्य 'a giver'.

३३ । अश्वन् पुं लि च । अयं अश्वः । इदं अश्वम् ॥

34 The word अश्वन् is also masculine.

Thus अयं अश्वः or इदं अश्वम् ।

३५ । नामरोमणी नपुंसके । 'मन्त्र' क- इत्यस्यास्य प्रथमश्च

35 The words नामन् 'name' and, रोमन् 'hair,' are neuters. This is merely an amplification of sūtra 33

३६ । 'असन्तो दुर्लभः' । यशः । मनः । तपः । दय्यर्लभः' किम् । चन्द्रमाः ॥

36 Nouns of two syllables formed with the affix अल् are neuter.

Thus यशस् 'glory,' मनस् 'mind,' तपस् 'austerity'

Why do we say 'of two syllables?' Observe चन्द्रमस् 'moon,' which is masculine.

३७ । अक्षराः स्त्रियाम् । एता अक्षरस्य । प्रायेणाव बहुवचनान्तः ॥

37 The word अक्षरस् is feminine

Thus एता अक्षरस्य । Generally, this word is used in the Plural number only

३८ । 'नान्तः' । पत्रम् । छत्रम् ॥

38 Nouns formed with the affix अ' are neuters (Un, IV 159)

Thus पत्रम् 'a leaf,' छत्रम् 'an umbrella'

३९ । 'यत्रामात्रा भस्त्रादष्टा वरत्रा. स्त्रियामेव' ॥

39 The following are always feminine.—यात्रा 'journey,' मात्रा 'a measure,' भस्त्रा 'a leathern bag,' दंष्ट्रा 'tusk,' वस्त्रा 'a strap'

४० । 'भूत्रामित्रश्चात्रपुत्रमित्रमित्रमेदोष्ठा पुं लि' । अथ भूत्रः । न मित्रममित्रः । 'तस्य मित्रा-
वयमित्रास्ते' इति माघः । स्यात्तामित्रो मित्रश्च' इति च । यत् 'द्विषोऽमित्रे' (३११९) इति
सूत्रे हरदत्तेनाक्तम्—'अमेद्विषदित्याद्यादिक इत्यत्र । अमेरमित्र मित्रस्य व्यर्थेदित्यादौ मध्योदात्तस्तु
चित्त्व्यः । नञ्भासेऽप्येवम् । परस्मैलिङ्गापि स्यादिति तु तत्र दोषान्तरम्' इति तत्प्रकारं भूत्रा
पर्यालोचनमूलकम् । स्वरदोषाद्वाचनमपि 'नञो हरमरमित्रमता' (३८५०) इति शास्त्रसूत्रास्वरक-
मूलकमिति दिक् ॥

40 The following are masculines —भूत्र 'a servant,' अमित्र 'an enemy,'
छात्र 'a pupil,' पुत्र 'a son,' मन्त्र 'a mantra,' द्युत्र 'name of a demon killed by In-
dra,' मेघ 'a ram,' उष्ट्र 'a camel.'

Thus अथ भूत्रः । अमित्रः is equal to न मित्रम् a non friend i.e. an enemy.
Thus we find in Magha तस्य मित्रावयमित्रास्ते । So also स्यात्तामित्रो मित्रश्च ॥

In commenting on the sūtra द्विषोऽमित्रे (III 2 113 S 3111), Huadatta in
his Padamanjari says 'The word *amitra* is derived from the root *am* with the
Unādi affix इत्यच् under sūtra IV, 174, in the sense of an enemy. The word
amitra is not a negative compound of अ+मित्र as it would appear at first sight.
Because had it been a Tatpuruṣa compound of *a*+*mitra*, then by sūtra II 4, 6,

S. 812, it would have been Neuter, because the word *mitra* is Neuter. If it be said that 'the gender of a word depends upon usage, and though *mitra* be Neuter, *amitra* will be masculine,' then there arises the difficulty as to accent. For then by VI 2 2, S. 3736 the *am* will retain its accent in the Tatpuruṣa. But it is intended that the accent should be on *mi*, i.e. the *चित्* accent. For the *Rig Vedins* read it with the acute on the middle of *amitra*, as in the following *अमित्रस्य व्यथया मय्युमिन्दू* (*Rig Veda* VI 25 2), *अमित्रमिन्द्रं* (*Rig VIII* 75 10)'

But these two objections of Haradatta proceed on the assumption that the word *amitra* is a Tatpuruṣa compound. But as a matter of fact it is a Bahuvrīhi compound and consequently the rule of gender taught in II 4 26 does not apply to it. Haradatta overlooked the context in applying this rule. He further forgot sūtra VI 2 116 S. 3850 which specifically applies to the accent of *amitra*, when he raises the objection as to accent.

NOTE.—Did Haradatta really misapply sūtra II 4 26 and forget VI 2 116, or is not Bhattoji floundering? Why should the word *अमित्र* be taken as a Bahuvrīhi and not a Tatpuruṣa? The Bahuvrīhi *amitra* would mean 'friendless,' and not 'an enemy.'

४१। 'पत्रपत्रप्रविलसूत्रच्छत्रा पुंसि च' ॥

41 The following are masculines (in addition to their being neuters) —

पत्र 'a leaf,' पत्र 'a vessel,' पवित्र 'holy,' सूत्र 'a thread,' छत्र 'a line'

Thus पत्र; or पत्रस ॥

४२। खलकुसुमशुल्कयुद्धपत्तनरणाभिधानानि । खल वीर्यम् ॥

42 The synonyms of खल 'courage or strength,' कुसुम 'a flower,' शुल्क 'a rope, sting,' पत्तन 'a town' and रण 'fight' are neuters. Thus खल वीर्यम् ॥

४३। 'पद्मकमलोत्पन्नानि पुंसि च' । पद्मादयः शब्दाः कुसुमाभिधायित्वेऽपि द्विलिङ्गा स्युः । अमरोऽप्याह—'य पुंसि पद्मं नलिनम्' इति । एव च 'अर्थवदिसूत्रे तु जलजे पद्मं नपुंसकमेव' इति धृतिपत्र्यो मतान्तरेण नेय ॥

43 The words पद्म, कमल, उत्पन्न 'the lotus flower,' although names of a kind of flower, are masculines also (in addition to their being neuters).

In the *Amarakosha*, (I. 2. 39) पद्म and नलिन are optionally masculines. In II. 4 31, *Kāśikā* says '*padma* meaning *lotus* is neuter only' This is however one view of the case.

४४। 'आहवसंघामो पुंसि च' ॥

44 The words आहव and संघाम 'fight' are masculines. By III 42 these words being synonyms of रणा would have been Neuters. This makes them masculines.

४५। 'आजि स्त्रियामेव' ॥

45 The word आजि fight is always feminine. This also by sūtra 42 and would have been Neuter.

४६। 'फलजाति' । 'फलजातिवाची शब्देः नपुंसकं स्यात् । आमलकम् । आम्रम् ॥

46 Names of fruits are neuters

Thus आमलकम्, 'one of the myrobolans,' आम्रम्, 'mango' But the word आमलकी is feminine as so It however does not mean the fruit, but the tree which produces that fruit

४७ । 'वृक्षजातिः' । स्त्रियामेव कृषिदेवेदम् । वृक्षोत्तकी ॥

47 Names of trees are feminines only This is not a universal rule

Thus वृक्षोत्तकी 'one of the myrobolans

४८ । 'विषज्जगत्सकृत्शकम्पुषच्छकप्रकटुदन्निषतः' । एते स्त्रीयाः स्युः ॥

48 The following are neuters .—

विषत् 'the sky,' जगत् 'the universe,' शकत् 'once,' शकम् 'ordure,' पुषत् 'a drop of water,' शकत् 'ordure,' (Un IV 58), यकत् 'the liver,' उदन्निषत् 'whey.'

४९ । 'नवनीतावतानृतामृतनिमित्तवित्तचित्तपित्तव्रतरजतवृत्तपलितानि' ।

49 The following are neuters —

नवनीत 'butter,' अवत 'a well,' अवृत 'a lie,' अमृत 'nectar,' निमित्त 'cause,' वित्त 'wealth,' चित्त 'mind,' पित्त 'bile,' व्रत 'fast,' रजत 'silver,' वृत्त 'an event,' पलित 'gray hair

५० । 'आच्छकुलिशदैवपीठकुण्डाङ्गदधिसक्यत्पद्म्यास्पदाकाशकयवबीजानि' । एतानि स्त्रीये स्युः ॥

50 The following are neuters —

आच्छ 'a funeral rite,' कुलिश 'the thunderbolt of Indra,' दैव 'fate,' पीठ 'a seat,' कुण्ड 'a bowl,' (Un I 112) अङ्ग 'the body' दधि 'curdled milk,' सक्य 'the thigh' (Un III 154), अक्षि 'an eye,' अस्थि 'a bone,' आस्पद 'a place,' आकाश 'the sky,' कयव 'sin,' and बीज 'the seed'

५१ । 'दैव पति च' । दैवम-दैवः ॥

51 The word दैव 'luck' is also masculine.

Thus दैवम् or दैवः ॥

५२ । 'धान्यान्नस्य कण्यययवयवधन्यद्वयकण्यकाञ्चन्यापत्यसूत्यशिक्यकुडमद्यद्वयसूत्यैव्यानि' । इदं धान्यमित्यादि ॥

52 The following are neuters —

धान्य 'corn,' आन्न्य 'clarified butter,' रस्य 'crop,' कण्य 'silver,' यवय 'vendible,' अयव 'saffron,' धृज्य 'conquerable,' द्वय 'clarified butter,' कण्य 'anoblation of food to deceased ancestors,' काण्य 'a poem,' सत्य 'truth,' अशत्य 'offspring,' सूत्य 'the price,' शिक्य 'a loop or swing made of rope,' कुड 'a wall,' मद्य 'wine,' द्वय 'a mouse,' सूत्य 'a kind of musical instrument,' सैन्य 'an army'

Thus इदं धान्यम्, &c

५३ । 'द्वन्द्ववर्जदुःखकृत्रियकृत्रियकुटुम्बकवचसरशरध्वजारकाणि' ॥

53. The following are neuters :—

द्वन्द्व 'couple' वर्ज 'a peacock's tail,' दुःख 'sorrow,' वरिध 'a fish hook,' पिच्छ 'the tail of a peacock,' शिम्ब 'shadow,' कुटुम्ब 'relation,' कवच 'amulet,' शर 'boon,' शर 'an arrow,' ध्वजारक 'a deity.'

५४ । 'अवसिन्धुये' । सिन्धुये' किम् । रघाङ्गादौ मा भूत् ।

54 The word अवसिन्धु when it means one of the special senses is neuter.

Why do we say 'one of the special senses? It will not be Neuter when it means the wife of a chariot, as

इति नपुंसकाधिकारः ॥

MASCULINE AND FEMININE GENDERS

१ । 'स्त्रीषु संयो' । अधिकारोऽयम् ॥

1 Masculine and Feminine Genders

This is an adhikara sūtra.

२ । 'गोमर्द्विषट्पुष्टिपाटनिवसिन्नात्मलिङ्गुटिमसिंमराचकः' । इयमथ वा नो ॥

2 The following belong to both masculine and feminine genders —

नो 'the cow,' मसि 'a gem,' षट् 'a stick,' पुष्टि 'the fist,' पाटलि 'the 'wampet-flower,' वास्त 'reading,' आत्मलि 'name of a tree,' लुटि 'cutting' मसि 'ink,' मराचि 'pepper.'

Thus इय or अथ नोः

३ । 'मन्युमृत्युसोधुकर्मन्मुकिङ्कुयदुरेखः' । इयमथ वा मन्यु ॥

3 The following are both masculine and feminine :—

(Un I 93) मन्यु 'anger' (Un III 20), मृत्यु 'death,' सोधु 'ium,' कर्मन् 'the jujube tree' (Un I 93) कण्डु 'scratching,' रेणु 'an atom of dust'

Thus इय or अथ मन्यु ।

४ । 'गुणवचनमुकारान्त नपुंसक च' । त्रिनिङ्गमित्यर्थः । षट्-षट्-पदवी ॥

4 Nouns ending in उ denoting quality or qualification are also neuters.

That is they belong to all the three genders Thus षट्, षट्., पदवी

५ । 'अपत्याद्यंतछिते' । औपगव-औपगवो ॥

5 Those तछित nouns which denote an offspring are both masculine and feminine

Thus औपगवः or औपगवो ॥

इति स्त्रीषु बाधिकारः ॥

MASCULINE AND NEUTER GENDERS

१ । 'पुनपुंसकयोः' । अधिकारोऽयम् ॥

1. Masculine and Neuter Genders.

This is an adhikara sūtra.

२ । 'घृतभूतमुस्तध्वेलितेरावतपुस्तकपुस्तकोद्दिता' । अथ घृतः । इदं घृतम् ॥

2. The following are both masculines and neuters.—घृत 'butter,' भूत 'any being,' मुस्त 'a kind of grass,' ध्वेलित 'play,' रेरावत 'Indra's elephant,' पुस्तक 'a book,' पुस्त 'the burnt crust of roast meat,' लोहित 'redness.'

Thus अथ घृतः or इदं घृतम्

३ । 'शङ्खार्धनिदासोद्यमश्वदुहाः' । अथ शङ्खः । इदं शङ्खम् ॥

3 The following are both masculines and neuters :—शङ्ख 'a horn,' शङ्ख 'half,' निदास 'heat,' उद्यम 'effort,' श्व 'a spear,' दुह 'firm'

Thus अथ शङ्खः or इदं शङ्खम् ।

४ । 'वृक्षकुञ्जकुञ्जकूर्चप्रत्यदर्ममर्चिचर्मपुष्पाः' । अथ वृक्षः । इदं वृक्षम् ॥

4. The following are both masculines and neuters :—वृक्ष 'a multitude,' कुञ्ज 'a tree,' कुञ्ज 'a carpet,' कूर्च 'a bundle,' वृक्ष 'a level plain,' वृक्ष 'pride' वृक्ष 'cemetery' (Un I. 137), कूर्च 'half a verse,' दर्म 'a kind of grass,' and पुष्प 'tail.'

Thus अथ वृक्षः or इदं वृक्षम्

५। 'कवन्धोवधायुधान्ता' । स्पष्टम् ॥

5 The following are both masculine and neuter. — कवन्ध 'a headless trunk,' औषध 'medicine,' आयुध 'a weapon'

६। 'दण्डमयदण्डशयसेन्धवपाश्वर्काशकुशकाशाङ्कुशकुलिशा' । एते पुंल्लिङ्गस्ये स्युः । 'कुशो रामसुते दम्भे योके द्वीपे कुश जले इति विश्व । शलाकाकाशी तु स्त्रियाम् । तथा च 'जानपद-' (५००) आदिसुत्रयायोविकारे कश्चि । कुशी । दाशणि तु टाया 'कुशा वानस्पत्या. स्थ ता मा वात' इति श्रुतिः । अतः कर्कमि- (१६०) इति सूत्रे 'कुशाकर्कषु' इति प्रयोगश्च । व्याससूत्रे च- 'हानौ तूपायनशब्दे शेषत्वात्कुशाच्छन्द' इति । तत्र शरीरकभाष्येऽप्येवम् । एव च श्रुतिसूत्रभाष्याणामेकवाक्यत्वे स्थित आच्छन्द इत्याहप्रश्लेषादिपरो भूमतीयन्य प्रौढिवादमात्रपक्ष इति विभावनाय बहुश्रुते ॥

6 The following are both masculines and neuters. — दण्ड 'punishment,' मयद 'the scum of boiled rice,' खण्ड 'a break,' शय 'the corpse,' सेन्धव 'a kind of rock-salt,' पाश्वर्क 'the side,' काश 'cough,' अङ्कुश 'a hook, a goad,' आकाश 'the sky,' कुश 'kusa grass,' कुलिश 'thunder bolt'

These words are both masculines and neuters. Thus we find in the Vivva-kosha — "Kusa is the name of the son of Rîma, it means also *danbha* grass, as well as the rope of kusa grass for connecting the yoke of a plough with the plough, and an island Kusam (neuter) means water' But when it means a ploughshare or a rod (*śalākā*) it is feminine. That being so, when the *śalākā* is made of iron the feminine will be formed by ङीष् as कुशी । This is by sūtra IV 1 42, S 500. But when it means a *śalākā* made of wood, the feminine is formed by टाप् । As कशा 'a piece of wood' As we find in the śruti — कुशावनस्पत्याः स्थ ता मा वात you kusas are the children of the tree, do you protect me'

So also in VIII 3 46, S 160, we find the word कुश used

So also in the Vyāsa Sūtra we find the word कुश used. See Vedānta Sūtra III 3 26 where the getting rid of good and evil is mentioned, "the obtaining of this good and evil by others has to be added, because the statement about the obtaining is supplementary to the statement about the getting rid of, as in the case of the *kusas*, the metres the praise and the singing. This (is the reason for this) has been stated in the Pūrva Mīmāṃsā" (According to the commentators, small wooden rods used by the Udgātrīs in counting the stotras are called *kuśās* *Thibaut's Vedānta Sūtras Part II* p 227)

So also in the commentary on the above sūtra by Śaṅkarāchārya, we find 'कुशानामविशेषेण वनस्पति योनिस्त्वचवर्ग' ॥

Thus we find that the Śruti (*kusa vānāspatvāh*), the sūtra (VIII 3 46, S. 160), the Sāṅkika Bhāṣya (*kuśa nāma &c*) all unanimously agree in stating that there is such a word as *kuśā*, and it is this word which is used in the Vedānta Sūtra III 3 26 (*Kuśā Chhandas &c*). The words कुशाच्छन्द in that sūtra are equal to कुश plus छन्द, and not कुश plus आच्छन्द । Bhāṇatī the commentary on the Sāṅkika Bhāṣya is therefore evidently wrong when it analyses the words कुशाच्छन्द of the sūtra into कुश + आ + छन्द । So it is a mere bold assertion of the author of Bhāṇatī, and is not borne out by any authority. Let the learned ponder over it

७। 'गृहमेहदेहपटपटहाटापदाम्बुदकुशिव' ॥

7 The following are both masculines and feminines — गृह 'a house,' मेह 'a ram,' देह 'the body,' पट 'a slab, taller' पटह 'a kettle-drum,' अष्टापद (८) 'a cloud,' ककुद 'the peak or summit of a mountain'

इति पुनपु सकाधिकार ॥

COMMON GENDER

१। 'अधिकाष्टनिहम' ॥

1 The rest

This is an adhikara sūtra

२। 'अव्यय कतिपुष्पदस्व' ॥

2 The avyayas (Indeclinables), कति, पुष्पद and अस्वद can be used with words in all the three genders

३। 'अणान्ता स ख्या'। शिष्टा परवत। एक पुरुष। एका स्त्री। एक कुलम् ॥

3 Numerals ending in च and ख can be used with words in all the three genders

Thus एक. पुरुषः। एका स्त्री। एक कुलम्, १

४। 'गुणवचन च'। शुक्ल पट। शुक्ला पटो। शुक्ल वस्त्रम् ॥

4 So also attributive words

Thus शुक्ल. पट। शुक्ला पटि। शुक्ल वस्त्रम्, ॥

५। 'कृत्याश्च' ॥

5 The kṛtya derivatives also

The words formed by kṛtya affixes follow the gender of the words which they qualify (III 3 171 S 3312)

६। 'करणाधिकरणयोर्लुट्' ॥

6 The words formed by the affix lyut added with the force of instrument or location (III 3 117 S 3 293).

७। 'सर्वादीनि सर्वनामानि'। स्पष्टार्थे त्रिसूत्री ॥

7 The Pronominals sarva 'et cetera' (I 1 27 S 213)

इति लिङ्गानुशासनप्रकरणम् ।

इति श्रीमद्वेदिकीकृतविरचिता वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी समाप्ता ॥

॥ शुभम्स्तु ॥

ALPHABETICAL INDEX TO PĀNINI'S SŪTRAS.

Note —The right hand figures refer to the serial number of the Sūtras as given in the Siddhānta Kaumudī

अ

- 11 अ अ 8, 4, 68.
 3279. अ मस्ययात् 3, 3, 102
 1869. अयं हारी 5, 2, 69
 85 अकः सवर्णे दीर्घः 6, 1, 101.
 539 अकथित च 1, 4, 51
 3188 अकर्तरि च कारके सञ्जायान 3, 3, 19
 601 अकर्तृण्ये पञ्चमी 2, 3, 24
 2693 } अकर्तृकाश्च 1, 3, 26 35 45.
 2708 }
 2718 }
 3864 } अकर्तृधारये राभ्य च ७, 2, 130
 2148 अकृष्णे म्रियसुखयोरन्यतरस्यात् 8, 1, 13
 2298. अकृतसार्वधातुकयोर्दीर्घः 7, 4, 25
 3807 अके जीविकायै 6, 2, 73.
 628 अकेनोर्मेविष्य दाघनस्येयोः 2, 3, 70.
 664 अक्षयलाकासंख्याः परिष्ठा 2, 1, 10.
 3247 अक्षेणु रलहः 3, 3, 70
 2338 अक्षो ऽन्यतरस्यात् 3, 1, 75
 944. अक्षो ऽदर्शनात् 5, 4, 76.
 1621. अक्षारान्ताद् 4, 4, 70
 3256. अक्षारैकदेशे प्रथमः प्रथमश्च 3, 3, 79
 3611. अक्षीत्येषणे परस्य च 8, 2, 92
 924. अक्षेः श्रुत्स्त्वोत्तमोनाः 8, 3, 82
 1236. अक्षेर्देक् 4, 2, 33
 3001. अक्षौ चः 3, 2, 91
 2892. अक्षौ परिचाय्योपचाय्य सङ्ख्याः 3, 1, 131
 795. अक्षाय्यायाञ्चुरसः 5, 4, 93.
 3462 अक्षायत् 4, 4, 116
 883. अक्षान्तश्चदशुभ्रवृत्तवराहे भ्यश्च 5, 4, 145.
 3553. अक्षितश्च 6, 4, 103
 3522. अक्ष इत्यादौ च 6, 1, 119
 3615 अक्षयुक्त तिङाकाङ्क्ष 8, 2, 96.
 200 अक्षस्य 6, 4, 1
 3804 अक्षानि सैरेये 6, 2, 70.
 2040 अक्षामातिलोभ्ये 8, 1, 33
 अक्षुलेर्दीर्घाणि 5, 4, 114
 अक्षुण्यादिभ्यश्च 5, 3, 108
 1404 अ च 4, 3, 31
 3078 अच उपसर्गात् 7, 4, 47
 416 अचः 6, 4, 138
 3678 अच कर्तृयकि 6, 1, 195
 2768. अचः कर्मकर्तरि 3, 1, 62.
 50 अचः परस्मिन्पूर्वविधौ 1, 1, 57.
 945 अचतुरविचतुरसुचतुरस्त्री पुषं 5, 4, 71
 35. अचक्ष 1, 2, 28
 2294. अचस्तास्त्वत्यनितो नित्यश्च 7, 2, 61
 1256. अचित्तदस्तिधेनोष्टृक् 4, 2, 47
 1476 अचित्ताद्देशकालाहृक् 4, 2, 96
 299. अचि र श्रुतः 7, 2, 100
 2541 अचि विभाषा 8, 2, 21
 1667. अचि शीर्षः 6, 1, 62
 271 अचि श्रुचाश्रुभुवाचोरिवकुवक्षौ 6, 4, 77
 254 अचो जिहति 7, 2, 115
 79. अचो ऽन्यादि टि 1, 1, 64
 2842 अचो यत् 3, 1, 97.
 59. अचो रहाभ्या द्वे 8, 4, 46
 3891 अच्कावयत्तौ 6, 2, 157.
 247. अच् च 7, 3, 119

- 770 अथ गत्यर्थेवदेष्टु 1, 4, 69
 943 अथ प्रत्यन्ववपूर्वार्थानलोऽऽ 5, 4, 75
 2853 अथैव संगतश्च 3, 1, 105
 2006 अनादी गुणवचनादेव 5, 3, 58
 2176 अनादिद्वितीयस्य 6, 1, 2
 454 अनाद्यतद्व्याप् 4, 1, 4
 904. अनाद्यतद्व्यप् 2, 2, 33,
 1669 अनाविभया व्यप् 5, 1, 8
 2039. अन्नान्तस्तोत्तरपदलोपश्च 5, 3, 1
 2076 अजिज्ञान्योश्च 7, 3, 60
 2292 अजेर्व्यपन्नयो. 2, 4, 56
 2614. अकम्पनगमा सन्नि 6, 4, 16
 2028 अक्षाते 5, 3, 73
 3047. अक्षये प्रज्ञायाश्च 7, 2, 53
 1980 अक्षयैर्लुक् 5, 3, 30
 3716 अक्षयैश्चान्तस्यवर्णान्तस्यानश्च 6, 1, 170
 3024. अक्षोऽनपादाने 8, 2, 48
 2546 अक्षे चिचि 7, 2, 71
 856. अक्षनासिकायाः सहाया नस 5, 4, 118
 197 अष्टकुरवाङ्मुञ्चव्यवाये ऽपि 8, 4, 2
 2539 अष्टभ्यासव्यवाये ऽपि 6, 1, 136
 2476. अष्टगार्यगालवयो 7, 3, 99,
 1406 अणञौ च 4, 3, 33
 2754 अणावर्जकैकाचित्तवत्कर्तुं यात् 1, 3, 88
 1198 अणिजोरनार्चयोर्गुणोक्तयोः 4, 1, 78
 3809 अणि निमुक्ते 6, 2, 75
 3219 अणिरूपाः 5, 4, 15
 14 अणुदिस्वर्णस्य चाप्रत्ययः 1, 1, 69
 1452 अणुगयनादिभ्य 4, 3, 73
 1180 अणो द्वयच 4, 1, 156
 110 अणोऽप्रमृष्टास्य नुनासिक 8, 4, 57
 3181 अणु कर्मणि च 3, 3, 12
 1568 अणु कुटिलिकायाः 4, 4, 18.
 1910 अणु च 4, 2, 103
 1598 अणु नहिष्यादिभ्य. 4, 4, 48
 2248 अत आदे 7, 4, 70
 1095 अत नञ 4, 1, 95
 1922 अत इतिङ्गो 5, 2, 115
 2467 अत सरवार्धधातुके 6, 4, 117
 2232 अत उपधायाः 7, 2, 116
 2460. अत एकद्वयभ्ये ऽनादेशादेर्लिटि 6, 4, 120
 160. अतः कृकनिकसकुम्भपात्रकुशा° 8, 3, 46
 1166 अतश्च 4, 1, 177
 2113 अतिशयव्ययनक्षेपेष्वाकर्तृ 5, 4, 48
 2094 अतिशेर्ज्यः 5, 4, 26
 556 अतिरतिक्लमणे च 1, 4, 95
 2001 अतिशयाने वनविष्टौ 5, 3, 55
 3925. अतिरक्त्यदे 6, 2, 191
 798 अतोः शुन. 5, 4, 96
 191. अतो गुणे 6, 1, 97
 2170 अतो दीर्घो यञि 7, 3, 101
 203. अतो निच रेच 7, 1, 9
 309 अतो ऽय् 7, 1, 24
 2212 अतो येय 7, 2, 80
 163 अतो रोऽणुनादण्डो 6, 1, 113
 2330 अतो लान्तस्य 7, 2, 2
 2318 अतो लोपः 6, 4, 48
 2284 अतो हलादेर्लोपो 7, 2, 7
 2202 अतो हेः 6, 4, 105
 691 अत्यन्तयोगे च 2, 1, 29
 2620 अत्र लोपो ऽभ्यासस्य 7, 4, 58
 136 अत्रानुनासिक पूर्वस्य तु वा 8, 3, 2
 1147 अत्रिष्टुपुरववसिष्टोत्तमाङ्गिरो 2, 4, 65
 425 अत्वसन्तस्य चाधातोः 6, 4, 14
 2560 अत्सुष्टुत्वप्रत्ययदत्तृरपशाश्च 7, 4, 95
 2479 अदभ्यास्तात् 7, 1, 4
 53 अदर्शनं लोपः 1, 1, 60
 437 अदस औ तुलोपश्च 7, 2, 107
 101 अदसो नात् 1, 1, 12
 419 अदसो ऽसेर्दाडु दो नः 8, 2, 80
 2426 अदः सर्वेषां 7, 3, 111
 2423 अदिप्रभृतिभ्य षपः 2, 4, 72
 1282 अद्वारभवश्च 4, 2, 70
 17 अङ्कु गुणः 1, 1, 2
 3080. अदो जग्धित्यसि किति 2, 4, 36
 2977 अदो ऽनङ्गे 3, 2, 69
 771 अदो ऽनुपदेशे 1, 4, 70
 315 अङ् (अङ्कु) इतरादिभ्यः 7, 1, 25
 3480 अदभिः संस्कृतश्च 4, 4, 134
 1814 अदभ्योनाचष्टुभ्ये 5, 2, 13
 161 अद्यःशिरस्य पदे 8, 3, 47
 1873 अधिकश्च 5, 2, 73

- 626 अधिकरणवाचिनश्च 2, 3, 63
 707 अधिकरणवाचिना च 2, 2 13
 1989 अधिकरणवाचिना च 5, 3, 43
 3362 अधिकरणे बन्ध 3, 4, 41
 2929 अधिकरणे ज्ञेतेः 3, 2, 15
 919 अधिकरणैवावस्थे च 2, 4, 15
 1467 अधिकृत्य कृते शब्दे 4, 3, 87
 554 अधिपरी अनर्थकौ 1, 4, 93
 644 अधिरीश्वरे 1, 4, 97
 542 अधिशोडश्याया कर्मे 1, 4, 46
 613 अधीयर्थदयेया कर्मणि 2, 3, 52
 2820 अधीष्टे च 3, 3, 166
 1966. अधुना 5, 3, 17
 2706 अधिः प्रवहने 1, 3, 33
 3922 अधिरूपरिचयश्च 6, 2, 133
 9.9 अध्ययनतो ऽविमृष्टं ख्यायाश्च 2, 4, 5
 1693 अध्यर्थं द्वेगोलुङ्गसहायाश्च 5, 1, 28
 3301 अध्ययन्यायोदावसद्वाराश्च 3, 3, 122
 1860 अध्याय लुवाकयोर्लुक् 5, 2, 60
 1622 अध्यायिन्यदेशकालात् 4, 4, 71
 1448 अध्यायेष्वेवर्थैः 4, 3, 69
 1817 अध्वनो यत्नौ 5, 2, 16
 3744 अध्यर्थकपाययोर्जातौ 6, 2, 10
 908 अध्यर्थकपुरणपुंसकश्च 2, 4, 4
 1155 अद् 6, 4, 167
 462 अन उपधासोपिने ऽन्यतरस्याश्च 4, 1, 28
 248. अनङ् सौ 7, 1, 93
 48. अनधि च 8, 4, 47
 2076. अनन्यपक्षगतौ ज्ञात् 5, 4, 4
 776. अनन्याधान सरविननधि 1, 4, 75
 1969 अनन्यतमे हिंसत्य तरस्याश्च 5, 3, 21
 2205. अनन्यतमे लङ् 3, 2, 111
 2185 अनन्यतमे लुङ् 3, 3, 15
 2091 अनन्यान्वेतिद्विचकाराश्च 5, 4, 23
 3624. अनन्यस्यापि प्रज्ञास्यानयोः 8, 2, 105
 536 अननित्वे 2, 3, 1
 2802. अनन्यपक्षगतयोरेकित्वे ऽपि 3, 3, 145
 670 अनङ् 5, 4, 108
 3505. अनन्यतापुंसकाश्च 5, 4, 133
 346. अनाध्यकः 7, 2, 112
 3786. अनिगन्तो ऽङ्गुतौ वप्रवधे 6, 2, 52
 2478 अनिते 8, 4, 19
 415 अनिदिता इत्य उपधायाः किङ्कति 6, 4, 21
 2031 अनुकम्पायाश्च 5, 3 76
 763 अनुकरण चानितपरश्च 1, 4, 62
 1874 अनुकामिकाभीक क्षमिता 5, 2, 74
 951 अनुगवनायामे 5, 4, 83
 2083 अनुगादिनष्टक् 5, 4, 13
 1816 अनुवसगामी 5, 2, 15
 403 अनुदात्त सर्वनपादादौ 8, 1, 13
 2157 अनुदात्त इत आत्मनेपदश्च 1, 3, 12
 3670. अनुदात्त च 8, 1, 3
 3650 अनुदात्त पदनेकवर्जश्च 6, 1, 153
 3619 अनुदात्त प्रज्ञान्ताभिपुजितयो 8, 2 110
 3651 अनुदात्तस्य च यतोदात्तलोप 6, 1, 161
 2402 अनुदात्तस्य चर्तु पद्यस्यान्यतर 6, 1, 59
 1253. अनुदात्तादेरङ् 4, 2, 44
 1520 अनुदात्तादेश्च 4, 3, 140
 3674 अनुदात्ते च 6, 1, 190
 3523 अनुदात्ते च कुचपरे 6, 1, 120
 3129 अनुदात्तेतश्च इत्यादे. 3, 2, 149
 2428 अनुदात्तोपदेशव्यवहितनोभ्यादी° 6, 4, 37
 3709 अनुदात्तौ सुप्ति 3, 1, 4
 2666 अनुनासिकस्य क्लृप्तयोः विडति 6, 4, 15
 137 अनुनासिकात्परो ऽनुस्वारः 8, 3, 4
 1810. अनुपदसर्वाज्ञायानय ब्रह्मानस्य° 5, 2, 9
 1890 अनुपदसर्वाज्ञेष्टा 5, 2, 90
 2745. अनुपराभा कृज 1, 3, 79
 2746 अनुपसर्गाश्च 1, 3, 76
 3085 अनुपसर्गाङ्गुलीवङ्गुलीज्ञायाः 8, 2, 55
 2716. अनुपसर्गाद्वा 1, 3, 43
 2900. अनुपसर्गाङ्गुल्यविन्दवारि° 3, 1, 138
 469. अनुपसर्जनात् 4, 1, 14
 579. अनुपसर्जनात् 1, 4, 41
 1774. अनुपसर्जनादिभ्यश्च 5, 1, 11
 1272. अनुपसर्जनादिभिः 4, 2, 62
 639. अनुपसर्जनाया 2, 1, 15
 547 अनुपसर्जने 1, 4, 84
 907. अनुवादे चरानाश्च 2, 4, 3
 2849. अनुविपर्ययिभिर्भ्यः स्यन्दतेर° 8, 3, 72
 1438. अनुव्यतिक्तादीनां च 7, 3, 20
 124 अनुस्वारस्य ययि परसवजः 8, 4, 53

- 1106 अह्वानस्तथै विदादिभ्यो ऽञ् 4, 1, 104
 830. अनेकन्यपदार्थे 2, 2, 24
 45. अनेकाल्पित् सर्वस्य 1, 1, 55
 3601. अनो वृट् 8, 2, 16
 460. अनो बहुव्रीहे 4, 1, 12
 3884 अनो भावकर्मवचनः 6, 2, 180
 2722 अनोऽकर्मकात् 1, 3, 49
 3923 अनोऽप्रधानकनीयसी 6, 2, 189
 796 अनोऽप्रनायः परसा जातिसन्धयोः 5, 4, 94
 3010 अनौ कर्मणि 3, 2, 100
 3826. }
 3877 } अन्तः 6, 2, 92 143 179 8, 4, 20
 3913 }
 2984 }
 1437 अन्तः प्रथमपदाद्वृज् 4, 3, 60
 3294 अन्तरदशे 8, 4, 24
 766 अन्तरपरिवृद्धे 1, 4, 65
 220. अन्तरं वृद्धिर्वागोपसंख्यानयो 1, 1, 36
 545. अन्तरान्तरेर्जयुक्ते 2, 3, 4
 3255. अन्तर्धनो दशे 3, 3, 73
 591 अन्तर्धनो येनादर्शनमिच्छति 1, 4, 23
 855 अन्तर्विद्भिर्भ्यां च लोपः 5, 4, 117
 489 अन्तर्व्यतिवर्तितोर्नुक्त् 4, 1, 32
 3914. अन्तश्च 6, 2, 130
 3688. अन्तश्च तथै युगपत् 6, 1, 210
 2965 अन्ताद्यन्ताच्चद्वयपरसर्वाभ्यन्तेषु 3, 2, 43
 75. अन्तादिवच्च 6, 1, 83
 2014 अन्ति क्वाक्योर्नैदशाची 5, 3, 63
 3715 अन्तोऽसादुत्तरपदादन्त्यत् 6, 1, 162
 3706 अन्तो ऽवस्थाः 6, 1, 220
 3817. अन्तयाट्पूर्वं बहुवचः 6, 2, 83
 1637. अन्नं च 4, 4, 85
 696 अन्नं व्यञ्जनम् 2, 1, 34
 497. अन्यतो ङीप् 4, 1, 40
 3348. अन्यथैवकथमित्यसु विद्वाप्रयोग 3, 4, 27
 675 अन्यपदार्थे च सहायात् 2, 1, 21
 595 अन्यारादित्तरैर्दिक्कब्दाऽङ् 2, 3, 29
 3158. 3422 अन्येभ्यो ऽपि 3, 2, 173 130
 2980 अन्येभ्यो ऽपि वृक्षन्ते 3, 2, 75
 3539. अन्येभ्यो ऽपि वृक्षन्ते 6, 3, 137
 3011 अन्येभ्यो ऽपि वृक्षन्ते 3, 2, 101
 3386 अन्येभ्यो ऽपि वृक्षन्ते 3, 4, 64
 949. अन्यवृत्तान्तराद् 5, 4, 81
 3375 अपगुरो क्तुलि 6, 1, 53
 3258 अपघनो ऽङ् 3, 3, 61
 3071 अपचित्तम् 7, 2, 30
 1089 अपत्यं यौगप्रभृति गोत्रस्य 4, 1, 162
 815 अपथं नपुंसकस्य 2, 4, 30
 1359 अपदानौ सारवात् 4, 2, 135
 210 अपदान्तस्य दुर्धन्यः 8, 3, 55
 666. अपपरिबद्धिरङ्. पञ्चम्या 2, 1, 12
 596 अपपरी वर्जने 1, 4, 83
 1571 अपमित्ययाचित्ताभ्या कङ्गनौ 4, 4, 21
 1059. अपरस्परं क्रियासातत्ये 6, 1, 144
 480 अपरिभाषाविस्तारितकृत् 4, 1, 22
 3580 अपरिहृताच्च 7, 2, 2
 2779 अप ाङ्गे च 3, 2, 119
 563 अपवर्गे वृत्तीया 2, 3, 6
 1064 अपस्फरो रथाङ् 6, 149
 3512. अपस्फुरेयाननृपुरानृद्विच्युते 6, 1, 36
 2717 अपहने च. 1, 3, 44
 3920 अपाङ् 6, 2, 136
 2688 अपाङ्गुस्पाङ्गुनिष्वालेक्षणे 6, 1, 142
 2112 अपादाने बाहीयस्दोः 5, 4, 45
 587 अपादाने पञ्चमी 2, 3, 28
 3373. अपादाने परीषदायात् 3, 4, 52
 2741 अपाङ्गदः 1, 3, 73
 557 अपिः पदार्थसमावसानवचनं 1, 4, 96
 1163. अप्रथमपदादन्त्यत्तराया यङ्कृत् 4, 1, 140
 251 अपृक्तं स्यात् प्रत्ययः 1, 2, 41
 2967. अपि क्लेशतमसो 3, 2, 50
 3124 अपि च लपः 3, 2, 144
 700. अपेतापोऽनुक्तपतितापत्रस्तैरन्त्यस्य 2, 1, 8
 1229 अपोऽनन्त्यपानमृत्प्रां चः 4, 2, 27
 442 अपो नि 7, 4, 48
 277 अप्रमृत्स्वसुनृनेष्टवसुतोर् 6, 4, 11
 832. अप् प्रकीर्णमाययोः 5, 4, 116
 3279 अप प्रत्ययात् 3, 3, 102
 98 अप्रवृत्तदुपस्थिते 6, 1, 129
 467. अपाचित्तुंकाच्च 7, 3, 48
 1470 अपिञ्जनम् 4, 3, 90
 2071. अपिनिदिष्टमृत्पाकावच्छिन्ना 5, 3, 113
 2778. अपिञ्जावचने वृट् 3, 2, 112

- 543 अभिनिविशश्च 1, 4, 47
 1466 अभिनिष्क्रानति द्वारश्च 4, 3, 86
 3198 अभिनिसः स्तन. शब्दसङ्घायाश्च 8, 3, 86
 2756. अभिप्रत्यक्षस्य चिप 1, 3, 81
 553 अभिरुपागे 1, 4, 91
 3218 अभिविधौ भाव इतुश्च 3, 3, 44
 2124 अभिविधौ उपदा च 5, 4, 53
 2117 अभूततद्भावे कृत्यस्तिथौ 5, 4, 50
 3919 अभेमु खश्च 6, 2, 135
 3065 अभेदाविद्वै 7, 2, 25
 1818 अभ्यगिताच्छ च 5, 2, 17
 2417 अभ्यस्तस्य च 6, 1, 33
 3673 अभ्यस्तानामादि 6, 1, 199
 2290 अभ्यासस्यावयवौ 6, 4, 78
 2430 अभ्यासाश्च 7, 3, 55
 2182 अभ्यासे चर्च 8, 4, 54
 3403. अभ्युत्सादयो मञ्जनया चिक्या° 3, 1, 42
 2970 अभ्युप्यकर्तुं के च 3, 2, 53
 3823 अभ्युप्य नगरेऽनुदीयाश्च 6, 2, 89
 2874 अभ्यास्यदन्त्यतरस्याश्च 3, 1, 122
 1403 अभ्यासाया वा 4, 3, 30
 194 अभि पूर्वः 6, 1, 107
 35 3 अभ्यु च अन्दि 5, 4, 12
 970 अभ्युर्ध्वस्तकात्स्वाङ्गादकाचे 6, 3, 12
 783. अभेवाव्ययेन 2, 2, 20
 3362 अभो नश्च 7, 1, 40
 3604 अभ्युप्यधरवर्तिगुभयया अन्दि 8, 2, 71
 2918 अभ्यास्यगोभूमिसंख्यापद्धिभि° 8, 3, 97
 267. अभ्यास्यगोभूमिः 7, 3, 107
 833 अभ्यु चतुष्टौ च 7, 1, 99
 2649 अभ्यु चि विवृति 7, 4, 22
 3295 अभ्यनं च 8, 4, 25
 1876 अभ्यःश्रुतद्वयज्ञानाभ्या उक्तौ 5, 2, 76
 3390 अभ्यस्तयादीनि अन्दि 1, 4, 20
 2311 अभ्यास्यस्वाव्येतिव्युत्तु 6, 4, 55
 1853 अभ्यास्यान्तुष्ये 4, 2, 129
 3834 अभिष्टुगौडपूर्वै च 6, 2, 100
 2942. अर्धद्विषदन्त्यस्य युश्च 6, 3, 67
 2121 अर्धमन्त्रुश्चेतीरक्षोऽक्षो लोपश्च 5, 4, 51
 2493 अर्तिपिपत्यैश्च 7, 4, 77
 8165. अर्तिपुष्टुखनसहचर द्वयः 3, 2, 134
 2570 अर्तिहीनलीरीकृषीश्चाव्याता 7, 633, 63
 178 अर्थवदधातुरप्रत्ययः प्रातिदिकश्च 1, 2, 45
 3778 अर्थे 6, 2, 44
 1026 अर्थे विभाषा 6, 3, 100
 3064 अर्थे सनिविध्य 7, 2, 24
 713 अर्थे नपुसकश्च 2, 2, 2
 816 अर्थेर्चा पुचि च 2, 4, 31
 802 अर्थश्च 5, 4, 111
 1684 अर्थात्परिमाणस्य 7, 3, 26
 1374 अर्थाद्वत् 4, 3, 4
 3824 अर्थे चावर्णं द्वयश्च 6, 2, 90
 2851 अर्थः स्वानिवैश्वयो 3, 1, 113
 364 अर्थसंज्ञावचनजः 6, 1, 127
 1933 अर्थार्थाद्वै 5, 2, 127
 2926 अर्थः 3, 2, 12
 3113. अर्थे प्रशसायाश्च 3, 2, 133
 2822 अर्थे कृत्यवृत्तश्च 3, 3, 169
 3116 अलकृन्निराकृन्मञ्जोत्पत्ते° 3, 2, 136
 3316 अलखल्लोः प्रतिषेधयोःप्राचावत्त्वा 3, 4, 13
 958 अल्लुगुत्तर पदे 6, 3, 1
 42 अलोऽन्त्यस्य 1, 1, 52
 242. अलोऽन्त्यात्पूर्वै उपचा 1, 1, 65
 875 अल्पाख्यायाश्च 5, 4, 136
 905 अल्पाक्षरश्च 2, 2, 34
 2040 अल्पे 5, 3, 85
 234 अल्लोपोऽन° 6, 4, 134
 1600 अवक्रम्य 4, 4, 50
 2050 अवसेपसे कश्च 5, 3, 95
 88 अवक् स्फोटोऽयनस्य 6, 1, 123
 3442 अवचसे च 3, 4, 15
 2849 अवदपयवर्षा गर्ह्यपणितव्या° 3, 1, 101
 3524 अवपथाधि च 6, 1, 121
 1397. अवयवाद्भूतोः 7, 3, 11
 1515 अवयवे च प्राचयोषधिदृष्टेभ्यः 4, 3, 135
 1348 अवयसि ठश्च 5, 1, 84
 3416 अवयाः स्वेतयाः पुरोडाशश्च 8, 2, 67
 947. अवसन्त्येभ्यस्तमसः 5, 4, 79
 2273 अववासास्यनादिद्वययोः 8, 3, 68
 1831. अववात्कुटारश्च 5, 2, 30
 2724. अववाद् 1, 3, 51
 1812. अववापाराव्यान्ताजुक्तान गानी 5, 2, 11

- 1349 अहृद्वादि बहुवचनविषयात् 4, 2, 125
 1116 अहृद्वाभ्या नदीनामुवीर्यत् 4, 1, 113
 2096 अयेः कः 5, 4, 28
 3226 अये श्रेयो वर्धयतिवन् 3, 3, 51
 3259 अये वृक्षोर्ध्व 3, 3, 120
 3415 अये यज 3, 2, 72
 3187 अवोदैधोद्धमजयति ननयाः 6, 4, 23
 3197 अवोदोर्निघः 3, 3, 26
 81 अव्यक्तं नु करणस्यात इतौ 6, 1, 98
 2128 अव्यक्तानुकरणं दृढयनवर्धार्थं 5, 4, 57
 652 अव्ययं विभक्तिवर्धयतिवृद्धं 2, 1, 6
 2026 अव्ययवर्धनाङ्गानकम् प्राक् टेः 5, 3, 71
 1324 अव्ययात् रयप् 4, 2, 104
 651 अव्ययीभावः 2, 1, 5
 659 अव्ययीभावश्च 1, 1, 41 2, 4, 18
 2436 अव्ययीभावाच्च 4, 3, 59
 660 अव्ययीभावे चाकाले 6, 3, 81
 677 अव्ययीभावे शरत्पञ्चमिभ्य 5, 4, 17
 3381 अव्यये उदात्ताभिमेताख्याने कृञ् 3, 4, 59
 3519 अव्यादवद्यादवक्राङ्गानां 6, 1, 116
 2661 अव्ययाद्योऽन्यधनाया तुमुषां 7, 4, 34
 1443 अव्यये यत्तावन्त्यतरस्यात् 4, 3, 64
 827 अव्यासाच्च 2, 4, 24
 2533 अव्योतेश्च 7, 4, 72
 2662 अव्यवचीरवृषजवयानानात् 7, 1, 51
 1074 अव्यवपरादिभ्यश्च 4, 1, 84
 1820 अव्यवस्यैकाग्रमनः 5, 2, 10
 3590 अव्यवस्यात् 7, 4, 37
 1113 अव्यवादिभ्यः कञ् 4, 1, 113
 3472 अव्यवनान् 4, 4, 176
 2079 अव्यवसायितव्यलकर्मात्पुनरां 5, 4, 7
 1025 अव्यवसायिनीयास्यस्य न्यस्य दुर्गां 6, 3, 99
 371 अव्युन आ विभक्तौ 7, 2, 84
 1046 अव्युनः संज्ञायाच्च 6, 3, 125
 3718 अव्युनो दीर्घात् 6, 1, 172
 372. अव्युनश्च औष् 7, 1, 21
 2242 अव्ययोगाङ्गि कित् 1, 2, 5
 1529 अव्यवाया तिलयवाभ्याश्च 4, 3, 149
 1682 अव्यवासे निष्कादिभ्यः 5, 1, 20
 1379 अच सामतिके 4, 3, 9
 2183 अचिद्वनदत्रा भात् 6, 4, 22
 3469 अचुरस्य स्वश्च 4, 4, 123
 2951 अचुर्यललाटयोर्द्विगितयोः 3, 2, 36
 769 अक्षत च 1, 4, 63
 1976 अक्षताति च 5, 3, 40
 1610 अक्षिनास्तिदिष्टं भतिः 4, 4, 60
 2225 अक्षिचोऽप्युक्ते 7, 3, 96
 2470 अक्षतेर्भू 2, 4, 52
 322 अक्षिदक्षिचक्ष्यस्याभनकुदासः 7, 1, 72
 818 अक्षदो द्वयोश्च 1, 2, 59
 2164 अक्षदुत्तमः 1, 4, 107
 1928 अक्षायानेषास्त्रयो विभिः 5, 2, 121
 2118 अक्ष्य चो 7, 4, 32
 3379 अक्ष्यतिवृषोः क्रियास्तरे कां 3, 4, 57
 2438 अक्ष्यतिवृष्यातिभ्यो ङ् 3, 1, 52
 2520 अक्ष्ययेत्युक् 7, 4, 17
 509 अक्ष्याङ्गवर्धपदाङ्गा 4, 1, 53
 1946 अक्ष्युनमोर्युक् 5, 2, 140
 443 अक्ष्य 8, 2, 68
 787 अक्ष्यैकदेशचख्यातपुत्राच्च 5, 4, 87
 3781 अक्षीने द्वितीया 6, 2, 47
 3968 अक्षेति विनियोगे च 8, 1, 61
 3947 अक्षो च 8, 1, 40
 789 अक्ष्युलोरेव 6, 4, 145
 791 अक्षो ऽदस्तात् 8, 4, 7
 790 अक्षो ऽहं इत्येभ्यः 5, 4, 88

आ

- 232 आ कङ्कारादेका सहा 1, 4, 1
 1557 आकर्षात् षल् 4, 4, 9
 1864 आकर्षादिभ्यः कश्च 5, 2, 64
 1777 आकारलिकङ्कारादन्तवचने 5, 1, 114
 1588 आकम्पाद्वच् 4, 4, 38
 3892 आक्रोशे च 6, 2, 158
 3389 आक्रोशे नञ्यनि 3, 3, 112
 3220 आक्रोशे ऽवन्त्योर्ङ् 3, 3, 45

- 3114 आ क्लेस्तच्छीलतद्वर्गं 3, 2, 134
 592 आख्य तोपयोगे 1, 4, 29
 1815 आगवीनः 5, 2, 14
 1152 आगस्त्यकौयिकन्ययोरगस्तिं 2, 4, 70
 1224 आग्रहायणयज्ञवत्यादृक् 4, 2, 22
 2713 आङ उद्गमने 1, 3, 4)
 289 आङि वाप 7, 3, 105
 2925 आङि ताच्छील्ये 3, 2, 11
 3250 आङि युद्धे 3, 3, 73
 2686 आङो दो ऽनाख्यविहारे 1, 3, 23
 244 आङो नास्त्रियास् 7, 3, 120
 3525 आङो ऽनुनासिकयज्ञवत्यादि 6, 1, 126
 2695 आङो यमहनः 1, 3, 23
 2845 आङो यि 7, 1, 65
 667 आङ् नर्यादाभिषिक्तोः 2, 1, 13
 597 आङ् नर्यादावचने 1, 4, 89
 147 आङ्नाङोरच 6, 1, 74
 1782 आ च त्वात् 5, 1, 120
 2477 आ च हो 6, 4, 117
 3838 आचार्योपसर्जनश्चास्तेवासिनि 6, 2, 171
 3770 आचार्योपसर्जनश्चास्तेवासी 6, 2, 36
 445 आच्छीनद्योर्दुर् 7, 1, 80
 3572 आञ्जवेरुक् 7, 1, 50
 962 आङायिनि च 6, 3, 5
 269 आटश्च 6, 1, 90
 2254 आडाजादीनाम् 6, 4, 72
 2204 आहुतस्य पित्र 3, 4, 92
 1719. आहवाचितपात्रास्तो ऽन्यं 5, 1, 53
 2973 आह्यगुणगत्पूतपक्षितनष्टां 3, 2, 56
 263 आचनकाः 7, 3, 112
 3429 आत रे 3, 4, 95
 2371 आत ओ षलः 7, 1, 31
 2227 आतः 3, 4, 110
 2898. 3283 आतश्चोपसर्गे 3, 1, 136 3 106
 2235 आपो क्लिप्तः 7, 2, 81
 3632 आतो ऽटि नित्यम् 8 3,
 210 आतो घातोः 6, 4, 140
 2915 आतो ऽनुपसर्गे क. 3, 2, 3
 3418 आतोमनिष्कृतिव्यनिपश्च 3, 2, 74
 2761 आतो युक् चिपकुतोः 7, 3, 33
 3309. आतो युक् 3, 3, 123
 2372 आतो लोप इटि च 6, 4, 64
 963 आत्मनश्च पूरणे 6, 3, 6
 2258, आत्मनेपदेवमत. 7, 1, 5
 2696 2419 आत्मनेपदे 2, 4, 44 3, 1, 54
 1670 आत्मनिवश्वजनभोगोत्तरचदास्तः 5, 1 9
 2993 आत्मनाने खयच 3, 2, 33
 1671 आत्मध्वानौ खे 3, 4, 160
 1513 आत्यर्थे शस्त्रे कलोपश्च 4, 3, 1 3
 764 आदराणादायोः सदसती 1, 4, 63
 468 आदाचार्याणाम् 7, 3, 40
 3761 आदि प्रत्येनधि 6, 2, 27
 3093 आदि कर्मेण क्तः कर्तरि च 3, 4, 71
 3036 आदितश्च 7, 2, 16
 2 आदिरत्येन सहेता 1, 1, 71
 3798 आदिशदात्त. 6, 2, 64
 2289 आदिर्जिह्वक. 1, 3, 5
 3677 आदिर्गुणन्यतरस्याम् 6, 1, 194
 3859 आदिश्चङ्क दीनाम् 6, 2, 125
 3731 आदिः सिचो ऽन्यतरस्याम् 6, 1, 137
 3151 आहुगमहनजनः किङ्किनीसिद्धि च 3, 2, 171
 44 आदे षत् 1, 1, 54
 2370 आदेच उपदेये ऽङिति 6, 1, 45
 212 आदेशप्रत्यययोः 8, 3, 59
 69. आद्युण 6, 1, 87
 348 आद्यन्तवदेकस्मिन् 1, 1, 21
 36 आद्यन्तो टकितौ 1, 1, 46
 3853 आद्युद त द्वयच्छन्दसि 6, 2, 113
 3708 आद्युदात्तश्च 3, 1, 3
 632 आधारी ऽधिकरणम् 1, 4, 45
 921 अनङ्गो द्वे 6, 3, 25
 2888 आनाय्यो ऽनित्ये 3, 1, 127
 2231 आनि लोट् 8, 4, 16
 3101 आने युक् 7, 2, 92
 807 आनहतः समानाधिकरणं 6, 3, 46
 1082 आपत्यस्य च तद्धिते ऽनाति 6, 4, 151
 3521 आपो जुषाणो दृष्णो वर्धिं 6, 1, 113
 892 आपो ऽन्यतरस्याम् 7, 4, 15
 2619. आपृष्टपृथानीत् 7, 4, 55
 1809 आपपद प्राप्नोति 5, 2, 8
 2145. आपाचे च 8, 1, 10
 3343 अभीक्ष्णे अमुल् च 3, 4, 22

- 3962 आन सकात्तरनाममित्रं 8, 1 55
 2238 आनः 2, 4, 81
 412 आमन्त्रित पूर्वमविद्यमानवत् 8, 1, 72
 3653, 3654 आमन्त्रितस्य च 7, 1, 198 8, 1, 19
 217 आनि सर्वनाम्नः सुट् 7, 1, 52
 2251 आनेतः 3, 4, 90
 2240. आभ्यप्रत्ययवत् कृजो अनुप्रयोगस्य 1, 3, 63
 3614 आञ्जिडित भर्त्सने 8, 2, 95
 475 आयेनेयीनीयिषः ऋट् 7, 1 2
 2305 आयादय आर्धचातुके वा 3, 1, 31
 637 आयुक्तकुशलान्या चासेवायान् 2, 3, 40
 1471 आयुधमीविभ्यश्च पर्वते 4, 3, 91
 2067 आयुधमीविषयाञ्ज्यं 5, 3, 114
 1564 आयुचाञ्च 4, 4, 14
 1136 आरगुदीचान् 4, 1 139
 2187 आर्धचातुके शेष 3, 4, 114
 2184 आर्धचातुके ह्येवलादे. 7, 2, 35
 2432 2307 आर्धचातुके 2, 4, 35 6, 4, 46
 3792 आर्यो ब्राह्मणकुमारयोः 6, 2, 58
 1681 आर्हादगोपुञ्चवत्यां 5, 1, 19
 1931 आलनाटचौ बहुभाषिणि 5, 2, 125
 529 आधत्वाच्च 4, 1, 75
 3311 आध्यायकाधनस्ययोगिनिः 3, 3, 170
 1625 आध्यायात् षुल् 4, 4, 74
 2790 आध्यायात् भूतवच्च 3, 3 132
 2792 आध्यायावचने लिङ् 3, 3, 134
 3755 आशङ्कावाचनेदीयस्य समावने 6, 2, 21
 3695 आशितः कर्ता 6, 1, 207
 2962 आशिते भुवः करणभाषयोः 3, 2, 45
 2912 आशिवि च 3, 1 150
 616 आशिवि नाथः 2, 3, 55
 2195 आशिवि लिङ् लोटो 3, 3, 173
 2966 आशिवि इनः 3, 2, 49
 1062 आश्वर्यमनित्ये 6, 1, 147
 1420. आश्वयुज्या वुञ् 4, 3 45
 1900. आसन्दीवद्दीवच्चक्रीवत् कां 8, 2, 12
 430 आ सर्वनाम्नः 6, 3, 91
 2887 आसुयुवपिरपिलपिलपिचमश्च 3, 1, 126
 1061 आस्पद प्रतिष्ठायाञ्च 6, 1, 146
 2451. आहस्यः 8, 2, 35
 1986. आदि च हरे 5, 3, 37
 3956. आहो उताहो चानन्तरम् 8, 1, 49

इ

- 1045 इकः काये 6, 3, 123
 3536 इकाः सुजि 6, 3, 134
 34 इको गुणवृद्धी 1, 1, 3
 320 इको ऽपि विभक्तौ 7, 1, 73
 2612 इको कल् 1, 2, 9
 47 इको यणचि 6, 1, 77
 1043. इको वहे ऽपीलौः 6, 3, 121
 91 इको ऽचवर्णे शाकल्यस्य 6, 1, 127
 999 इको इत्यो ऽङ्गो गालवस्य 6, 3, 61
 3763 इयत्तकालकपाससगाकशपात्रेण 6, 2, 29
 1796. इयत्ताच्च कणपूर्वात् 5, 1, 131
 2897 इयुपचक्षामीकिरः कः 3, 1, 135
 328 इयवः समवारणान् 1, 1, 45
 2616 3191, इडश्च 2, 4, 48 3, 3, 21
 3110 इड्धाचोः शत्रुकृच्छ्रिणि 3, 2, 130
 2994 इच सकाचो ऽन् प्रत्ययवच्च 6, 3, 68
 866 इच् कर्त्तव्यविहारे 5, 4, 127
 3278 इच्छा 3, 3, 101
 2816 इच्छार्थेभ्यो विभाषा वर्तमाने 3, 3, 160
 2814 इच्छार्थेभ्यु लिङ् लोटो 3, 3, 157
 2237 इलादेश्य गुरुमतो ऽनृच्छः 3, 1, 36
 3838 इलादेः वजुनः 8, 4, 32
 1085 इजः प्राधान् 2, 4, 60
 1333 इजरच 4, 2, 112
 2266 इट ईटि 8, 2, 23
 2257. इटो ऽत् 3, 4, 106
 2625 इट् धनि वा 7, 2, 41
 2384 इडत्यर्तिव्ययतीनाञ्च 7, 2, 66
 3639 इडाया वा 8, 3, 54
 153 इयाः यः 8, 3, 39
 2247 इयाः दीधवसुक् लिटां धो 8, 3, 78
 2458 इयो ना लुकि 2, 4, 45
 2455. इयो यण् 6, 4, 81
 211. इयकोः 8, 3, 57

- 3143 हयनशक्तिर्तिभ्यः क्त्वाच् 3, 2, 163
 3045 हयिनद्यायाच् 7, 2, 47
 1963 हतराभ्यो ऽपि ह्रस्वन्ते 5, 3, 14
 2682 हतरेतरान्योऽन्योपपदाच्च 1, 3, 16
 2207 हतश्च 3, 4, 100
 3426 हतश्च लोपः परस्मैपदेषु 3, 4, 97
 1125 हतश्चानिज 4, 1, 122
 366 हतो ऽत् सर्वनामस्थाने 7, 1, 86
 520 हतो मनुष्यजाते 4, 1, 65
 566 हत्यभूतलक्षणे 2, 3, 21
 3893 हत्यभूतेन कृतमिति च 6, 2, 119
 1018 हृदकिमोरीशकी 6, 3, 91
 3568 हृदन्तो नसि 7, 1, 46
 1949 हृदश्च ह्रस् 5, 3, 3
 1972 हृदमस्थसु 5, 3, 21
 350 हृदमो ऽन्वादेशे ऽणुमुदात्तं 2, 4, 32
 343 हृदमो न 7, 2, 103
 1935 हृदमो हिङ् 5, 3, 16
 1958 हृदमो ह 5, 3, 11
 2262 हृदितो लुक् धातो 7, 1, 58
 155 हृदुदुपचस्य चाप्रत्ययस्य 8, 3, 41
 207 हृदुस्याच् 7, 3, 117
 344 हृदो ऽय् पुंसि 7, 2, 111
 1703 हृदोण्या 1, 2, 50
 2482 हृदिरिद्रस्य 6, 4, 114
 925 हृद्वृद्धौ 6, 3, 28
 1245 हृदयनपठये 6, 4, 164
 1834 हृन्च्पिटच् चिकचि च 5, 2, 33
 890 हृन् क्षियाच् 5, 4, 152
 1260 हृन्निजकत्यवञ्च 4, 2, 51
 505 हृन्प्रवरुणमयशर्वरुद्रवृद्धं 5, 1, 49
 1893 हृन्प्रियनिद्रलिङ्गदिन्द्रवृद्धं 5, 2, 93
 89 हृन्ने च 6, 1, 124
 3393 हृन्निभवतिभ्या च 1, 2, 6
 356 हृन्प्रवरुणार्थस्या यौ 6, 4, 12
 3547 हृदयो रे 6, 4, 76
 2209 हृदितो वा 3, 1, 57
 2051 हृवे प्रतिकृतौ 5, 3, 96
 2400 हृवगमियमा क् 7, 3, 77
 1006 हृष्टकेषीकामालाना चित् 6, 3, 65
 1888 हृष्टादिभ्यश्च 5, 2, 89
 3570 हृष्ट्वीनमिति च 7, 1, 48
 2018 हृष्टस्य चिट् च 6, 4, 159
 1221 हृष्टमुक्तास्तात् क् 7, 3, 51
 158 हृष्टुषो चानर्थो 8, 3, 41
 2985 हृस्मन्तन्निद्रपु च 6, 4, 97

७५

- 2618 ई प्राभ्यो 7, 4, 31
 2860 ई च खनः 3, 1, 111
 2573 ई च गणः 7, 4, 97
 2860 ई च द्विवचने 7, 1, 77
 99 ई च चाप्रत्ययस्य 6, 1, 150
 2440 ईडजमोर्ध्वे च 7, 2, 78
 3702 ईडयन्दवृशसदुहा यतः 6, 1, 214
 923 ईदग्नेः सोमवक्षयोः 6, 3, 27
 3104 ईदासः 7, 2, 83
 109 ईद्वतो च सप्तम्यर्थे 1, 1, 19
 100 ईद्वदेद्विवचनं प्रथमाच्च 1, 1, 11
 2843 ईद्वमिति 6, 4, 65
 894 ईद्वसश्च 5, 4, 156
 3707 ईद्वत्याः 6, 1, 221
 2139 ईशः से 7, 2, 77
 3440 ईश्वरे सोमुनकसुनौ 3, 4, 13
 755 ईषदकृता 2, 2, 7
 3788 ईषदन्त्यतरस्याच् 6, 2, 54
 1031 ईषदर्थे 6, 3, 105
 2022 ईषदपमाहौ कल्पदेव्यं 5, 3, 67
 3305 ईषद्वद्वःसुषु कृच्छ्राकृच्छ्रायैषु 3, 3, 126
 2497 ई हत्ययोः 6, 4, 113

उ

- 1662 उगवादिभ्यो यत् 5, 1, 2
 455, 987 उगितश्च 4, 1, 6 6, 3, 45
 361 उगिदवा सर्वनामस्थाने उधातोः 7, 1 7
 2952 उग्र पर्येरमदवाणिधमाश्च 3, 2, 77
 5 उच्चैश्चोदात्तः 1, 2, 29
 3664 उच्चैस्तरा वा वपट्कारः 1, 2, 35
 117, 118 उज्ज ऊँ 1, 1, 17, 18
 170 उजि च पदे 8, 3, 21
 1582 उज्जति 4, 4, 32
 3681 उज्ज्वादीना च 6, 1, 160
 3169 उजादयो बहुलश्च 3, 3, 1
 2334, उत्तरव प्रत्यवादसयोगपूर्वात् 6, 4, 106
 2809 उताप्योः सनय्योर्लिङ् 3, 3, 152
 2443 उदी वृद्धिर्लुकि इति 7, 3, 89
 1880 उत्क उत्पन्ना 5, 2, 80
 1309 उत्करादिभ्यश्चः 4, 2, 99
 794 उत्सनेकाभ्या च 5, 4, 90
 1741 उत्तरपक्षेनाहत च 5, 1, 77
 3839 उत्तरपदवृद्धौ सर्वे च 6, 2, 105
 1396 उत्तरपदस्य 7, 3, 19
 3845 उत्तरपदादि 6, 2, 111
 800 उत्तरपदपूर्वाच्च सञ्जन 5, 4, 98
 1987 उत्तराच्च 5, 3, 38
 1983 उत्तराधरदक्षिणादाति 5, 3, 34
 2637 उत्तरस्यात् 7, 4, 83
 1078, उत्सादिभ्यो ङ् 4, 1, 86
 420 उद ईत् 6, 4, 133
 995, उदकस्योद सञ्जायाच 6, 3, 57
 3830 उदके ङ्केवले C, 2, 96
 1280 उदवच विपाशः 4, 2, 74
 3302 उदङ्को ङुदके 3, 3, 125
 1901 उदन्वाङुदधो च 8, 2, 13
 1867 उदराद्वगाङ्गुने 5, 2, 67
 3841 उदराखेपुषु 6, 2, 107
 2726 उदङ्गर सङ्कर्षात् 1, 3, 53
 1220 उददिशतोऽन्यतरस्यात् 4, 2, 19
 118 उद रयास्तरभ्यो पूर्वस्य 8, 4, 61
 3720 उदात्तयणो ङनपूर्वात् 6, 1, 174
 3669 उदात्तस्वरितपरस्य सङ्गताः 1, 2, 40
 3657, उदात्तस्वरितयोर्ध्वः स्वरितो 8, 2, 4
 3660 उदात्तादनुदात्तस्य स्वरितः 8, 4, 66
 2946 उदि कृने इतिवद्भोः 3, 2, 31
 3207 उदि ग्रह 3, 3, 35
 3828 उदितो वा 7, 2, 56
 3224 उदि अयतिवैतिप्रभुषः 3, 3, 49
 1181 उदीचा वृद्धादभोग्रात् 4, 1, 157
 465 उदीचानात् स्थाने एकपूर्वाया 7, 3, 46
 1177 उदीचानिङ् 4, 1, 133
 3317 उदीचा नाङो व्यतीहारे 3, 4, 19
 1330 उदीच्यग्रानाच्च बहुवचो 4, 2, 139
 3056 उदुपधाद्वादादिकर्मलोऽन्यतरस्यात् 1, 2, 21
 2691 उदो ङ्गर्ध्वकर्मणि 1, 3, 24
 2494 उदोऽष्टपूर्वस्य 7, 1, 102
 3257 उद्भवने ङ्याधानश्च 3, 3, 80
 886 उद्भिभ्या काकुदस्य 5, 4, 148
 2694, उद्भिभ्या तप 1, 3, 27
 3200 उद्भयोर्ध्व 3, 3, 29
 1151 उपकादिभ्योऽन्यतरस्यानङ्गवे 2, 4, 69
 3263 उपचन आश्रये 3, 3, 65
 1415 उपजातुपकर्मोपनीवेष्टक 4, 3, 40
 1495 उपज्ञाते 4, 3, 116
 824 उपज्ञोपक्रम तदाद्याचिख्यावाया 2, 4, 21
 3368 उपद्वयस्तुवीयायाच 3, 4, 47
 3 उपदेशे ङङ्गुनाचिकङ्कत् 1, 3, 9
 2295 उपदेशे ङवत् 7, 2, 62
 2265 उपधाया च 8, 2, 78
 2571 उपधायाश्च 7, 1, 101
 782 उपपदमतिङ् 2, 2, 19
 2712, उपपराभ्याश्च 1, 3, 39
 3814 उपनान शब्दार्थप्रकृतावेव 6, 2, 80
 876 उपमानाच्च 5, 4, 137
 799 उपमानादप्राणिषु 5, 4, 97
 2604, उपमानादाचारे 3, 1, 10
 734 उपमानानि सामान्यवचनैः 2, 1, 55
 3366 उपनानि कर्मणि च 3, 4, 45
 735 उपनित व्याप्रादिभिः सामान्या 2, 1, 56
 3621, उपरि स्थितासीदित च 8, 2, 102
 2142 उपर्यध्यधसः सामीप्ये 8, 1, 7

- 1981 उपर्युपरिप्रात 5, 3, 31
 3431 उपमवादाशङ्कयोश्च 3, 4, 8
 2492 उपसर्गप्राङ्भ्यामस्ति रश्चर 8, 3, 87
 3945 उपसर्गव्यति च 8, 1, 33
 1044 उपसर्गस्य घञ्यस्युप्ये बहुलश्च 6, 3, 122
 2326 उपसर्गस्यायतो 8, 2, 19
 22 उपसर्गा क्रियायोगे 1, 4, 59
 858 उपसर्गाश्च 5, 4, 119
 496 उपसर्गाच्छन्दसि धात्वर्थे 5, 1, 119
 3306 उपसर्गात् खल्वञ्चो 7, 1, 67
 2270 उपसर्गात् सुनोतिश्रुतिं 8, 3, 65
 3911 उपसर्गात्स्वाङ्गं पुनरुपसर्गं 6, 2, 177
 953 उपसर्गाद्व्यवन 5, 4, 85
 959 उपसर्गादनोत्तर 8, 4, 23
 2287 उपसर्गादवनासे ऽपि षोडशस्य 8, 4, 14
 2702 उपसर्गाद्व्यवनस्य ऊदतेः 7, 4, 23
 74 उपसर्गाद्वति धातो 6, 1, 91
 3270 उपसर्गे चो किः 3, 3, 92
 3009 उपसर्गे च संज्ञायाश्च 3, 2, 99
 3235 उपसर्गे ऽहः 3, 3, 59
 3192 उपसर्गे रवः 3, 3, 22
 654 उपसर्जनं पूर्वश्च 2, 2, 30
 2852 उपसर्गा कारया प्रञ्जे 3, 1, 104
 2750 उपाश्च 1, 3, 84
 774 उपाजे ऽन्वाजे 1, 4, 73
 2552 उपात्प्रतिपत्त्यैकतवाक्यां 6, 1, 139
 2846 उपात्प्रशवायाश्च 7, 1, 66
 3928. उपाद्द्वयत्रयिणसमीरादयः 6, 2, 194

- 2729 उपादानः स्वकारणे 1, 3, 56
 1835. उपाधिभ्या त्यक्तनासन्नारुदयो 5, 2, 34
 2692 उपालम्बकरणे 1, 3, 25
 544 उपालम्बध्याङ्घ्रिश्च 1, 4, 48
 3098 उपेयिवाननाश्वानसृचानश्च 3, 2, 110
 3733 उपोत्तन रिति 6, 1, 217
 551 उपो ऽधिके च 1, 3, 87
 1419 उपे च 4, 3, 44
 3630 उभययर्जु 8, 3, 8
 624 उभयप्राप्ते कर्माणि 2, 3, 66
 1845 उभाद्ददातो नित्यश्च 5, 2, 44
 426 उभे अन्वयस्त्वश्च 6, 1, 5
 3874 उभे वनस्पत्यादिषु युगपत् 6, 2, 149
 2606 उभौवाभ्यासस्य 8, 4, 21
 1536 उभोर्लोयोर्वा 4, 3, 158
 889 उर प्रभृतिभ्यः कप् 5, 4, 161
 70 उरश्च रपरः 1, 1, 51
 2244 उरत् 7, 4, 66
 1346 उरसो ऽण् च 4, 4, 94
 1494 उरसो यश्च 4, 3, 114
 2567 उर्ध्वत् 7, 4, 7
 2368 उश्च 1, 2, 12
 2364 उचविद्वज्जायुभ्यो ऽन्यतरस्याश्च 3, 1, 33
 928 उचासोचसः 6, 3, 31
 3774 उट्टु सादिवाक्योः 6, 2, 40
 1535 उट्टाङ्गञ्च 4, 3, 117
 2214 उत्स्यपदान्ताश्च 6, 1, 96

ऊ

107. ऊ 1, 1, 18
 4. ऊकासो ऽन्वत्यदीर्घमुतः 1, 2, 27
 521. ऊहुतः 4, 1, 66
 3717. ऊद्विदपदादप्युच्चैर्दुभ्यः 6, 1, 171
 3274. ऊतिश्रुतिश्रुतिधातिदेति कीर्तयश्च 3, 3, 97
 942 ऊदोर्द्वे 6, 3, 98
 2364 ऊट्टुपचाया गोदः 6, 4, 89
 483. ऊचसो ऽण् 5, 4, 11

3887. ऊनार्थकसहं तृतीयायाः 6, 2, 153
 524. ऊत्तरपदादौपम्ये 4, 1, 69
 1929. ऊर्वाया तुष्ट 5, 2, 123
 2449 2445. ऊर्वातिर्विभाषा 7, 2, 6 3, 90
 869 ऊर्वाङ्घ्रिभाषा 5, 4, 130
 3365 ऊर्ध्वे शुचिपूरोः 3, 4, 44
 762 ऊर्वादिचिबडाचश्च 1, 4, 61
 1914. ऊचशुचिमुक्तस्यो रः 5, 2, 107

ऋ

- 940 ऋक्पुरःशू पयानामने 5, 4, 74
 993 ऋश ये 6, 3, ५५
 3535 ऋचि गुनुपमसुतदुःखोद्व्याणाश्च 6, 3, 1, 3
 2383 ऋच्छत्यूताश्च 7, 4, 11
 3043 ऋशनाधनयै 8, 2, 60
 279 ऋव सत् 6, 1, 111
 2653 ऋतश्च 7, 4, 92
 2556 ऋतश्च सयोगादेः 7, 2, 43
 2379 ऋतश्च सयोगादेर्गुण 7, 4, 10
 3508 ऋतश्चन्दसि 5, 4, 1, 8
 1457 ऋतश्च 4, 3, 73
 2422 ऋतेरीयङ् 3, 1, 20
 275 ऋतो हि सर्वनामस्यानयो 7, 3, 110
 1599. ऋतो ऽञ् 4, 4, 49
 2296. ऋतो भारद्वाजस्य 7, 2, 63
 1769 ऋतोरेण 5, 1, 105
 981 ऋतो विदायानि सवन्धेभ्यः 6, 3, 23
 92 ऋत्यकः 6, 1, 123
 373 ऋत्विग्दधृवस्त्रिदशुष्णिगं 3, 2, 59
 3556 ऋत्विग्वास्त्व्यवास्त्वनाम्नी° 6, 4, 175
 2459 ऋदुपवाङ्वाचमुपिचूते 3, 1, 110
 276 ऋदुशनस्पुरदधोऽनेदवा च 7, 1, 94
 2406 ऋदुथो ऽडि गुणः 7, 4, 16
 3232 ऋदोरप् 3, 3, 57
 2363 ऋदोः स्ये 7, 2, 70
 306 ऋन्नेभ्यो ङीप् 4, 1, 5
 1676 ऋवभोपानद्गोर्ज्यः 5, 1, 14
 1117. ऋव्यन्वकवृष्णिक्कुम्भश्च 4, 1, 114
 2872. ऋवसोर्ण्यत् 3, 1, 124

ऋ

2390 ऋत इडातो 7, 1, 101

| 3232. ऋदोरप् 3, 3, 57

ए

- 68 एक पूर्वपरयो 6, 1, 84
 1925 एकगोपूर्वाद्दञ् नित्यम् 5, 2, 113
 1000 एक तद्धिते च 6, 3, 62
 1631 एकपुत्रावल्गु च 4, 4, 79
 2144 एक बहुव्रीहिसत् 8, 1, 9
 192 एकवचन सङुद्धि 2, 3, 49
 396 एकवचनस्य च 7, 1, 32
 655 एकविभक्ति चापूर्वेनिपाते 1, 2, 44
 2064 एकशालायाष्टजन्यतरस्याश्च 5, 3, 109
 3662 एकश्रुति द्वारात्सङुद्धौ 1, 2, 33
 2087 एकस्य सकृच्च 5, 4, 19
 997 एकहलादीर्घपरित्यजेऽन्तरस्याश्च 3, 3, 59
 2246 एकाच उपदये ऽनुदात्तात् 7, 2, 10
 2175 एकाचो द्वे प्रथमस्य 6, 1, 1
 326. एकाचो त्रयो भष् ऋपन्त° 8, 2, 37
 2049 एकाश्च प्राचाश्च 5, 3, 94
 307 एकाङुत्तरपदे णः 8, 4, 12
 1998 एकादाक्षिनिष् चासहाये 5, 3, 52
 811 एकादिरषिकस्य चाङुक् 6, 3, 76
 3658 एकादेश उदात्तेनोदात्तः 8, 2, 5
 1990 एकाद्वौ व्युज्ज्यतरस्याश्च 5, 3, 44
 3972. एकान्याभ्या सप्तर्थाभ्याश्च 8, 1, 65
 1093 एको गोत्रे 4, 1, 93
 86. एङः पदान्तादति 6, 1, 109
 78 एङि परङपत् 6, 1, 94
 1338. एङ् प्राचां द्वे 1, 1, 75

193	एङ्गस्वात्मबुद्धेः 6, 1, 69	2857	एतिस्त्रुयास्त्रुद्रुप क्यप् 3, 1, 109
323	एच इग्रस्वादेशे 1, 1, 48	1950	एतेतौ रथो 5, 3, 4
3626	एचो ऽप्रमुह्यस्याहूराद्भूते पूर्व 8, 2, 107	2457	एतेर्लिङि 7, 4, 24
61	एचो ऽप्रवायावः 6, 1, 78	73	एत्येचत्प्रुद्रु 6, 1, 89
2941	एजे खय् 3, 2, 28	1992	एषाञ्च 5, 3, 46
1537	एयया ढञ् 4, 3, 159	610	एनपा द्वितीया 2, 3, 31
438	एत ईद्बहुवचने 8, 2, 81	1984	एनवन्त्यतरस्यानद्वरे ऽपञ्चम्याः 5, 3, 35
2253	एत ऐ 3, 4, 93	3231	एरच् 3, 3, 56
176	एतत्तदो तुलोपो ऽकोर 6, 1, 132	272	एरनेकाचो ऽसयोगपूर्वस्य 6, 4, 82
1962	एतदञ्जतचोक्तचो चातुदासौ 2, 4, 33	2296	एर 3, 4, 86
1951	एतदो ऽच् 5, 3, 5	2374	एर्लिङि 6, 4, 67
1020	एति सन्नायानगात् 8, 3, 99	3953	एदि नन्वे प्रहाचे लृट् 8, 1, 46

ऐ

1776	ऐकागारिकट् चोरे 5, 1, 113	1326	ऐचभोद्गःश्चचो ऽन्यतरस्याच् 4, 2, 105

ओ

2577	ओः पुवव्यापरे 7, 4, 80	80.	ओनाडोस्त्रु 6, 1, 91
2880	ओक् उचः के 7, 3, 64	1283	1519 ओरञ् 4, 2, 71 3, 1, 9
3476	ओक्चो ऽहनि यत्तौ 4, 4, 130	2886	ओरावश्यके 3, 1, 120
1577	ओक्चोऽहोऽम्भवा वर्तते 4, 4, 27	847	ओर्गुणः 6, 4, 146
960	ओक् चोऽम्भस्त नसस्तृतीयायाः 6, 3, 3	1343.	ओर्देये ढञ् 4, 2, 119
104	ओत् 1, 1, 15	2105	ओषधेरजातो 5, 4, 37
2510	ओवः श्यनि 7, 3, 71	3534	ओषधेस्त्र विभक्तावप्रथमायाच् 6, 3, 132
169.	ओवो गार्ग्यस्य 8, 3, 20	207.	ओषि च 7, 3, 104
3019	ओदितश्च 8, 2, 45	281	ओः तुपि 6, 4, 83
3606	ओनभ्यादाजे 8, 2, 87		

औ

1159.	औचननपत्ये 6, 4, 173	256.	औत् 7, 3, 118
287.	औह आपः 7, 1, 18	258.	औतो ऽच्यचोः 6, 1, 93

क

- 1944 कश्चनया बभूवुस्तिष्ठतयत्न 5, 2, 133
 3856 कश्चनयश्चूर्णवायुकारण द्विगो 6, 2, 122
 1690 कषाट्टिहत् 5, 1, 25
 1547 कषीयपरशव्ययोर्वज्रौ लुक् च 4, 3, 163
 3635 कःकरत्करतिक्छिक्छतेष्वदिते 8, 3, 50
 884 ककुदस्यावस्याया लोपः 5, 4, 146
 1350 कच्छाग्निवक्त्रवर्तेत्तत्पदात् 4, 2, 125
 1357. कच्छादिभ्यश्च 4, 2, 133
 1487 कटवरकारलुक् 4, 3, 107
 1623 कटिनाम्नप्रस्तारसंस्थानेषु 4, 4, 72
 1733 कटङ्करदक्षिणाच्छ च 5, 1, 69
 751 कटाराः कर्मधारये 2, 2, 33
 767 कलौभनवी अद्वाप्रतीयाते 1, 4, 66
 3848 कण्ठपृष्ठग्रीवाजङ्घ च 6, 2, 114
 2678 कण्ठवादिभ्यो यक् 3, 1, 27
 1332 कलवादिभ्यो गोत्रे 4, 2, 111
 3791 कलरक्तनौ कर्मधारये 6, 2, 57
 742 कलरक्तनौ जातिपरिग्रहे 2, 1, 63
 1315 कल्यादिभ्यो ङक् 4, 2, 95
 1654 कयादिभ्यश्च 4, 4, 132
 3449 ककुक्षमयवर्णवोरकन्दसि 4, 1, 71
 3858 कण्ठ्या च 6, 2, 124
 1366 कण्ठापसदनगराच 4, 2, 142
 1322 कण्ठ्यायाश्च 4, 2, 132
 1115 कण्ठ्यायाः कर्त्तृना च 4, 1, 116
 1792 कपिष्ठाःत्योर्ङक् 5, 1, 127
 3907 कपि पूर्वश्च 6, 2, 173
 1110 कपिबोधादाङ्गिरसे 4, 1, 107
 3084 कपिष्ठलो गोत्रे 8, 3, 91
 2310 कर्त्तेर्ङिह् 3, 1, 30
 1663 कम्बलाश्च सत्तायाश्च 5, 1, 3
 1194 कम्बोजालुक् 4, 1, 175
 3293 कर्णाधिकरणयोश्च 3, 3, 117
 604 करणे च स्तोकार्ण 2, 3, 33
 2996 करणे यजः 3, 2, 85
 3259 करणे ऽयोर्विद्रुश्च 3, 2, 82
 3358 करणे इन् 3, 4, 37
 2065 कर्कलोहितादीकङ् 5, 3, 111
 1444 कर्णललाटात् कनलकारे 4, 3, 65
 1036 कर्णौ लक्षणस्याविष्टा 6, 3, 115
 3846 कर्णौ वर्णलक्षणात् 6, 2, 112
 2680 कर्त्तरि कर्मव्यतिहारे 1, 3, 14
 2832 कर्त्तरि कृत् 3, 4, 67
 710 कर्त्तरि च 2, 2, 16
 3167 कर्त्तरि चर्द्धिदेवतयोः 3, 2, 186
 2974 कर्त्तरि भुव स्त्रियुक्लुक्जौ 3, 2, 57
 2167 कर्त्तरि शप् 3, 1, 68
 2989 कर्त्तुं पचाने 3, 2, 79
 2665 कर्तुः वयङ् वलोपश्च 3, 1, 11
 535 कर्तुं रीणिततनं कर्म 1, 4, 49
 561 कर्तुं करणयोस्तृतीया 2, 3, 18
 694 कर्तुं करणे कृता बहुलश्च 2, 1, 32
 623 कर्तुं कर्मणोः कृति 2, 3, 65
 3308 कर्तुं कर्मणोश्च भूक्तौः 3, 3, 127
 2710 कर्तुं स्ये चाशरीरे कर्मणि 1, 3, 37
 3364 कर्त्तेर्ङीवपुन्ययोर्नशिवहोः 3, 4, 43
 1767. कर्मण उक्त् 5, 1, 103
 569 कर्मणा यपभि प्रैति च समदानम् 1, 4, 32
 1836 कर्मणि घटो ऽट् 5, 2, 35
 708. कर्मणि च 2, 2, 14
 3291. कर्मणि च धेन सस्वर्गार्त्तकर्तुः 3, 3, 116
 3350. कर्मणि द्विषिद्विदोः साकल्ये 3, 4, 24
 537. कर्मणि द्वितीया 2, 3, 9
 2936. कर्मणि भूतौ 3, 2, 22
 2997. कर्मणि इन् 3, 2, 86
 3003 कर्मणीनिर्विक्रियः 3, 2, 93
 2671 कर्मणो रोमन्धतपोभ्या वर्तितरौ 3, 1, 15
 3002. कर्मण्यन्याख्यायाश्च 3, 2, 92
 2913. कर्मण्यम् 3, 2, 1
 3271 कर्मण्यधिकरणे च 3, 3, 93
 3346 कर्मण्याङ्गोश्च कृजः खडुक् 3, 4, 25
 2146 कर्मधारयचङ्कुरेषु 8, 1, 11
 3780. कर्मधारये ऽनिष्ठा 6, 2, 46
 1491. कर्मन्द्कृयाश्वादिभिः 4, 3, 111
 548 कर्मप्रवचनीययुक्ते द्वितीया 2, 3, 8
 546 कर्मप्रवचनीयाः 1, 4, 83
 2766. कर्मवत्कर्मणा तुल्यक्रियः 3, 1, 87
 1764. कर्मवेषादाद् 5, 1, 100

- 3215 कर्मेत्यतिहारे कश्चिदात् 3, 3, 43
 1614 कर्माध्ययने वृत्तश्च 4, 4, 63
 3680 कर्षात्त्वतो यतो ऽन्त उदात्तः 6, 1, 159
 1488 कलापिनो ऽत् 4, 3, 103
 1484 कलापिविशपायनास्तेवाविभक्त 4, 3, 104
 1423 कलाप्यवत्ययनमुवाहुश्च 4, 3, 43
 1209 कलेर्देक् 4, 2, 8
 1131. कल्याययादीनामिभक्त च 4, 1, 126
 1033 कव चोक्ते 6, 3, 107
 3592 कव्यभवरपुतनस्यर्चि लोपः 7, 4, 33
 3411 कव्यपुरीषपुरीषेषु ऽवट् 3, 2, 65
 3367 कवादिषु यथाविधमुपयोगः 3, 4, 46
 2670 कष्टाय क्रमणे 3, 1, 14
 144 कष्टकादिषु च 8, 3, 43
 2027 कस्य च दः 5, 3, 72
 1227 कस्येत् 4, 2, 25
 1918 काचकायकादीरमीरचौ 5, 2, 111
 481. काचकायकाद्येते 4, 1, 23
 143. कानाञ्चे हिते 8, 3, 12
 1030 का पश्यद्यो 6, 3, 104
 1319 कापिण्याः एकश्च 4, 2, 99
 2810 कामप्रवेदने ऽकस्मिन् 3, 3, 153
 2663. काम्यश्च 3, 1, 9
 3882 कारकाद्वत्तन्तयोरेवाग्निषि 6, 2, 148
 534 कारके 1, 4, 23
 938 कारनाम्नि च प्राचा इलादौ 6, 3, 10
 1070 काररकरो वृत्तः 6, 1, 166
 1007 कारे सत्यागदस्य 6, 3, 70
 3731. कार्तिकौत्तपादयश्च 6, 2, 97
 1613 कार्त्तन्ताञ्चीनये 6, 4, 172
 1882 काशप्रयोगनाम्नो 5, 2, 81
 2795 कालविभागे चानहोरात्र शास्त्र 3, 3, 137
 3179 कालसमयवेलासु वृत्तश्च 3, 3, 167
 690 काला 2, 1, 23
 716 काला. परिभाषिता 2, 2, 5
 2101. कालाश्च 5, 4, 33
 1381 कालाद्वत् 4, 3, 11
 1742 कालात् 5, 1, 78
 1418 कालात्वाधुप्यत्पच्यमानेषु 4, 3, 43
 1770 कालाद्वत् 5, 1, 107
 558. कालाचनोरत्यन्तसमयोगे 2, 3, 5
 1237 कालेभ्यो नववत् 4, 2, 34
 1299 कालोपसर्जने च तुल्यश्च 1, 2, 57
 1493 काश्यपकोशिकाभ्यामुचिभ्यां 4, 3, 103
 1340 काश्यादिभ्यमुञ्जितौ 4, 2, 116
 2045 काङ्गुलीभ्या वृत्तश्च 5, 3, 90
 1069 कास्तीराजस्तुन्दे नगरे 6, 1, 155
 2306 कास्मत्स्वयादासमन्त्रे लिटि 3, 1, 35
 2047 कियत्तदो निर्धारणे द्वयोरेकस्य 5, 3, 62
 3955 किवृत्तं च चिदुत्तरश्च 8, 1, 48
 2801. किवृत्ते लिङ्कुटौ 3, 3, 144
 2785 किवृत्ते लिङ्गायाश्च 3, 2, 6
 1948 किवर्त्तनानवहुभ्यो ऽङ्गादिभ्यः 5, 3, 2
 2083 किकिलास्त्वर्थेषु कृट् 3, 3, 146
 3951 कि क्रियाप्रत्यये ऽनुपसर्जनं 8, 1, 44
 743 कि ज्ञेये 2, 1, 64
 3712. कितः 6, 1, 165
 1076 किति च 7, 2, 118
 2216 किदाग्निषि 3, 4, 104
 342 किम कः 6, 2, 103
 955 किमः ज्ञेये 5, 4, 70
 1973 किमश्च 5, 3, 25
 1842 किमः सख्यापरिभाषे किति च 5, 2, 41
 1841 किमिदंभ्या वो च 5, 2, 40
 2004 किमेतिङ्क्ययादां 5, 4, 11
 1939 किमो ऽत् 5, 3, 12
 2539 किरतो लवन 6, 1, 140
 2611 किरञ्च पञ्चभ्य 7, 2, 45
 1603 किररादिभ्यः वृत् 4, 4, 53
 761 कुगतिप्रादयः 2, 2, 18
 2043 कुटीयमीशुपकाभ्यो रः 5, 3, 83
 3870 कुपञ्च वनश्च 6, 3, 136
 1954 कु तिहोः 7, 2, 104
 2044 कुत्वा वृत्तश्च 5, 3, 90
 3976 कुर्वन् च सुप्यगोत्रादौ 8, 1, 69
 732 कुत्सितानि कुत्सन्तः 2, 1, 53
 2029 कुत्सिते 5, 3, 74
 142 कुपयोः 8, 3, 37
 1056 कुनति च 8, 4, 13
 806 कुनइज्ञानन्यतरस्याश्च 5, 4, 105
 2968. कुनारशीर्षयोर्निभिः 3, 2, 51
 3700 कुनारश्च 6, 2, 26

- 762 कुनारः अनयादिभिः 2, 1, 70
 3829 कुनार्या वयसि 6, 2, 95
 1306 कुमुदनद्वेतेभ्यो ह्रस्वप् 4, 2, 87
 838 कुम्भपदीषु च 5, 4, 139
 2776 कुम्भार्हपत्रिहृत्पुर्वसूतं 6, 2, 42
 1190 कुम्भनादिभ्यो ययः 4, 1, 172
 1175 कुम्भादिभ्यो यय 4, 1, 151
 1316 कुलकुक्षिग्रोवाभ्य ऋ 4, 2, 96
 1132 कुलटाया वा 4, 1, 127
 1552 कुलत्यकोपचादण् 4, 4, 4
 1162 कुलात्तः 4, 1, 139
 1498 कुलालादिभ्यो वृञ् 4, 3, 119
 1721 कुलिजास्तुल्यौ च 5, 1, 55
 1883 कुम्भपादाञ् 5, 2, 83
 2060 कुशाग्रच्छ 5, 3, 135
 2732 कुशिरजो प्राचा शम्भ 3, 1, 90
 1581 कुवीददशैकादशात् षष्ठ्यौ 4, 4, 31
 3836 कुम्भलक्षपकुम्भशाल बिले 6, 2, 102
 1058 कुस्तुम्भकणि जाति 6, 1, 143
 2245 कुबेरसु 7, 4, 62
 3855 कुलतीरहल्लल 6, 2, 121
 3863 कुलसुदस्यलकर्षा सञ्ज्ञायाश्च 6, 2, 129
 1369 कृकणपर्णाङ्गाद्विजे 4, 2, 145
 3062 कृच्छ्रगहनयोः कथ 7, 2, 22
 614 कृज प्रतिपत्ते 2, 3, 53
 3277 कृज श च 3, 3, 100
 2129 कृजो द्वितीयवृत्तीयं 5, 4, 58
 2934 कृजो हेतुताच्छील्यां 3, 2, 29
 2239 कृष्णायु म पुज्यते 3, 1, 43
 1413 कृतलव्यक्रीतं 4, 3, 33
 1496 कृते ग्रन्थे 4, 3, 116
 179 कृतद्वितसमासाश्च 1, 2, 46
 2835 कृत्यचः 8, 4, 29
 749 कृत्यदुल्याख्या अत्राट्या 2, 1, 68
 2841 कृत्यल्युटो बहुलश्च 3, 3, 113
 2831 कृत्या 3, 1, 95
 629 कृत्याना कर्तरि वा 2, 3, 71
 3441 कृत्यार्थे तवैकेकेन्यत्वनः 3, 4, 14
 3312 कृत्याश्च 3, 3, 171
 695 कृत्यैरपि कार्यवचने 2, 1, 33
 720 कृत्यैर्नृणे 2, 1, 43
 3894 कृत्योक्तेषु चार्वादिभ्यश्च 6, 2, 169
 622 कृत्योऽर्थप्रयोगे काले ऽधिकरणे 2, 3, 64
 374 कृततिङ् 3, 1, 93
 449 कृन्नेजन्तः 1, 1, 39
 2350 कृपो रो ल 8, 2, 18
 2117 कृष्णवस्त्रियोगे सपदां 5, 4, 50
 3406 कृष्टद्वन्द्विभ्यश्च 3, 1, 59
 3595 कृषेरच्छन्दसि 7, 4, 64
 2293 कृष्टवृत्तुदुष्टुबो लिटि 7, 2, 13
 3201 कृ चान्ये 3, 3, 30
 1144 केकयमित्रपुत्रप्रलयानां यां 7, 3, 2
 834 के ऽण 7, 5, 13
 1248 केदारादाश्च 4, 2, 40
 488 केवलनामकभागधेयं 4, 1, 30
 1916 केशाद्वो ऽन्यतरस्याश्च 5, 2, 109
 1257 केशाद्व्याभ्या यङ्गाव 4, 2, 48
 1027 को कर्तृपुरुषे ऽपि 6, 3, 101
 1291, 1517 कोषाधाच्च 4, 2, 79 3, 137
 1356 कोषधादण् 4, 2, 132
 1417 कोशाद्दण् 4, 3, 42
 1512 कौपिञ्ज लडास्तिपदादण् 4, 3, 132
 1214 कौनारापूर्ववचने 4, 2, 13
 477 कौरव्यभाषङ्काभ्या च 4, 1, 19
 1179 कौसल्यकार्त्तार्याभ्या च 4, 1, 155
 2217 किङ्कति च 1, 1, 5
 3012 किल्लवह निष्ठा 1, 1, 26
 625. कस्य च वर्तमाने 2, 3, 67
 507 क्तादेषाख्यायाश्च 4, 1, 51
 3313 किञ्चिदौ च सञ्ज्ञायाश्च 3, 3, 174
 3779 क्ते च 6, 2, 46
 706 क्तेन च पूजायाश्च 2, 2, 12
 739 क्तेन नञ्चिद्विशिष्टेनानञ्च 2, 1, 60
 722 क्तेनाहोरात्रावयवाः 2, 1, 46
 3795 क्ते नित्यार्थे 6, 2, 61
 3787 क्तो ऽधिकरणे च प्रोष्यं 3, 4, 76
 1570 क्तुर्नञ्चित्यश्च 4, 4, 20
 785 क्त्वा च 2, 2, 22
 450 क्त्वातोऽनुक्तानुः 1, 1, 40
 3560 क्त्वापि च्छन्दसि 7, 1, 33
 3321 क्त्वैरक्कन्दस्यन्तोः 6, 4, 31
 3569 क्त्वो यङ् 7, 1, 47

837. क्यङ्मानिनी 6, 3, 36
 2658 क्यचि च 7, 4, 33
 2119 क्यच्यो 6, 4, 1, 2
 2660. क्यस्य विनाया 6, 4, 50
 3150 क्यच्छन्दसि 3, 2, 170
 2447 क्युयस्येय 4, 3, 68
 1270 क्युयथादिमुत्रात् 4, 2, 60
 2891 क्यौ कुपडपाय 3, 1, 130
 3852 क्यत्वाद्य 6, 2, 118
 2322. क्यनः परस्तेपदे 7, 3, 76
 3329 क्यनच वित्त्वं 6, 4, 18
 1271. क्यनादिभ्यो युच् 4, 2, 61
 66 क्यस्तदर्थे 8, 1, 82
 2978 क्ये च 3, 2, 69
 581 क्रियार्थोपपदस्य च क 2, 3, 14
 2825 क्रियाचननिहारे लोट् 3, 4, 2
 2600. क्रौञ्जीनां यो 6, 1, 48
 2687 क्रौडो जुसपरि 1, 3, 21
 1534. क्रौतवत्परिभाषात् 4, 3, 156
 506 क्रौतात्करणप्रवर्त्त 4, 1, 50
 575 कुचकुक्ष्याभ्यां 1, 4, 37
 576 कुचकुक्षोरुपसृष्टयोः कर्त्त 1, 4, 38
 3131 कुचनयद्वार्येभ्यः 3, 2, 151
 1200 क्रौड्यादिभ्यः 4, 1, 8)
 2554. क्रयादिभ्यः ङा 3, 1, 81

- 3049 क्लिय वत्वानिष्टयो 7, 2, 50
 3242 क्लृणो वीणाया च 3, 3, 65
 3095 क्लृष्ट 3, 2, 107
 1960 क्लाति 7, 2, 105
 377 क्लिप्तस्यस्य कु 8, 2, 64
 2983 क्लिप् च 3, 2, 76
 1161 क्लृप्ताद् 4, 1, 138
 3689 क्लृयो निवासे 6, 1, 201
 65 क्लृज्यौ शक्यायै 6, 1, 81
 3032 क्लायो न. 8, 2, 53
 2791 क्लिप्तवचने लृट् 3, 3, 133
 3338 क्लियः 6, 4, 59
 3623 क्लियायी प्रैषे तु विडाकाङ्क्ष 8, 2, 104
 3015 क्लियो दीर्घात् 8, 2, 46
 1222 क्लौराङ्क्ष 4, 2, 2)
 912 क्लृजन्तवः 2, 4, 8
 1138 क्लृप्ताभ्यो वा 4, 1, 131
 1499 क्लृप्ताङ्गनरवदरपाद 4, 3, 119
 3058 क्लृप्तस्वान्तस्वान्त 7, 2, 18
 792 क्लृप्तादिषु च 8, 4, 39
 3773 क्लृप्तकक्ष वैश्वदेवे 6, 2, 39
 1892 क्लृजियच् परस्ते चिकित्स्य 5, 2, 92
 724 3842 क्लृप्ते 2, 1, 47 6, 2, 193
 2961 क्लृप्तमित्रमद्रे ऽण् च 3, 2, 44
 2337 क्लृप्ताचि 7, 3, 72

ख

- 3478 ख च 4, 4, 132
 2955. खचि ह्रस्वः 6, 4, 94
 688. खट्वा केवे 2, 1, 26
 1254 खण्डिकादिभ्यः 4, 2, 45
 3304 खनो च च 3, 3, 125
 76 खनवसानयोर्विचर्जनीयः 8, 3, 15
 121 खरि च 8, 4, 55
 1259. खलनोरयाद् 4, 2, 50

- 1668 खलवसानाचतिलवृष्ट 5, 1, 7
 1630 खः सर्वपुरात् 4, 4, 78
 1698 खार्वा ईकम् 5, 1, 38
 803 खार्वा प्राचाच् 5, 4, 101
 2943 खितयनव्ययस्य 6, 3, 66
 3513 खितेयस्त्विति 6, 1, 52
 255 ख्यत्यात्परस्य 6, 1, 112

ग

- 3873 गतिकारकोपपदात्कृत् 6, 2, 139
 540. गतिबुद्धिमत्यवसाना 1, 4, 52

- 3783 गतिरनन्तरः 6, 2, 49
 3977 गतिर्गतौ 8, 1, 70

- 23 गतिश्च 1, 4, 60
 585 गत्यर्थकर्मणि द्वितीया° 2, 3, 12
 3958 गत्यर्थलोटाङ्गुण° 8, 1, 51
 3086 गत्यर्थकर्मकालिष° 3, 4, 72
 3144 गत्यश्च 3, 2, 164
 2848 गदगदचरयमञ्जुपसर्गे 3, 1, 100
 3747 गन्तव्यपण्य वाणिजे 6, 2, 13
 2705 गन्धनामज्ञेपण्यसेत्रन° 1, 3, 32
 874 गन्धयेदुत्पुतिस्तुत्पुतिश्च. 5, 4, 135
 2986 गन क्री 6, 4, 40
 2964 गनश्च 3, 2, 47
 2363 गनङ्गनजनजनघषा लोप° 6, 4, 98
 2401 गनेरिट् परस्मैपदेषु 7, 2, 58
 1435 गन्धोराङ्गुण 4, 3, 58
 1107 गन्दीदिभ्यो यञ् 4, 1, 105
 1361 गर्तोत्तरपदाच्छ 4, 2, 137
 2799 गर्दाया लङ्गपिवात्सो 3, 3, 142
 2806 गर्दाया च 3, 3, 140
 915 गवाश्चमभृतीनि च 2, 4, 11
 967 गविशुषिभ्या स्थिर. 8, 3, 90
 2908 गत्यकच् 3, 1, 146
 1362 गदादिभ्यश्च 4, 2, 133
 2461 गाङ् कुटादिभ्यो ऽङ्गिङ्गिङ् 1, 2, 1
 2459 गाङ् लिटि 2, 4, 49
 1917 गाण्ड्यमगात्सदायाच् 5, 2, 110
 2223 गातिस्वाधुपाभूभ्य विभः प° 2, 4, 77
 1275 गाथिदिदयिकेयिगणि° 6, 4, 165
 3738 गाधलवणयो प्रनाथे 6, 2, 4
 2922 गापोषृक् 3, 2, 8
 683 गिरेश्च सेनकस्य 5, 4, 112
 1655 गुडादिभ्यश्च 4, 4, 103
 1788 गुणवचनब्राह्मणादिभ्यः कर्मणि° 5, 1, 124
 2448 गुणो ऽपुले 7, 3, 91
 2630 गुणो यङ्गुलोः 7, 4, 82
 2380 गुणो ऽर्तिवयोनादोः 7, 4, 20
 2303 गुप्प्रूपविच्छिपणि° 3, 1, 28
 3404 गुप्प्रखल्दचि 3, 1, 50
 2393 गुप्तिकिञ्च सच् 3, 1, 5
 97 गुरोः वृत्तो ऽमन्त्यस्या° 8, 2, 86
 3280 गुरोश्च हल 3, 3, 103
 2739 गृधिवङ्गयोः प्रलम्भने 1, 3, 69
 1143 गृह्यदिभ्यश्च 4, 1, 136
 1642 गृहपतिना संयुक्ते ऋयः 4, 4, 90
 2906 गेहे कः 3, 1, 14
 3574 गोः पादान्ते 7, 1, 57
 3298 गोचरसचरचद् 3, 3, 119
 3812 गोतन्त्रियव पाले 6, 2, 78
 274 गोत्रो णित् 7, 1, 90
 1479 गोत्रप्रप्रियास्त्रियो ब° 4, 3, 99
 1799 गोत्रचरणाच्छुलाघा° 5, 1, 134
 1506 गोत्रचरणाद्भुज 4, 3, 126
 1171 गोत्रस्त्रियाः कुत्सने ण च 4, 1, 147
 1459 गोत्रादङ्गवत् 4, 3, 80
 1094 गोत्रादङ्गवत्स्त्रियाच् 4, 1, 94
 3803 गोत्रास्तेवासिनाश्व° 6, 2, 69
 1199 गोत्रावयवाद् 4, 1, 79
 1090 गोत्रे कुञ्जादिभ्यश्च 4, 1, 98
 1081 गोत्रे ऽङ्गुणवि 4, 1, 89
 1246 गोत्रोच्छोष्टीरभ्र° 4, 2, 39
 1705 गोद्ग्यथो ऽसख्यापरिभाषा° 5, 1, 39
 1135 गोधाया द्वक् 4, 1, 129
 1538 गोपयसोयत् 4, 3, 160
 1554 गोपुच्छाद्भुज 4, 4, 6
 3806 गोविडासविद् 6, 2, 72
 1360 गोव्याग्योरच 4, 2, 136
 729 गोरतद्धितलुकि 5, 4, 92
 1525 गोश्च पुरीचे 4, 3, 145
 1862 गोषदादिभ्यो वुव 5, 2, 62
 1819 गोष्ठात्स्त्रज् भूतप्रर्वे 5, 2, 18
 1060 गोष्पद सेवितासेवित° 6, 1, 145
 656 गोत्रियोऽपसर्जनस्य 1, 2, 48
 3775 गौः सादसादिसारयिषु 6, 2, 41
 1010 ग्रन्थान्ताधिके च 6, 3, 79
 3582 ग्रन्थिस्त्वकभित° 7, 2, 34
 3234 ग्रहपुद्गलविचक्षणश्च 3, 3, 53
 2412 ग्रहोऽप्यवयिष्यधि° 6, 1, 16
 2562 ग्रहो ऽलिति दीर्घः 7, 2, 37
 797 ग्रामकौटान्वा च तस्याः 5, 4, 95
 1377 ग्रामजनपदैकदेशाद् 4, 3, 7
 1251 ग्रामजनपदभ्यस्तत् 4, 2, 43
 3796 ग्रामः शिल्पिनि 6, 2, 62
 1440 ग्रामात्पर्यनुपूर्वाद् 4, 3, 61
 1814 ग्रामादालौ 4, 2, 94

- 3818 ग्राने ऽनिवसन्तः 6, 2, 84
 999 ग्राम्यपशुसघेष्वा 1, 2, 73
 1434 ग्रीवाभ्यो ऽण् च 4, 3, 57
 1421 ग्रीवमवसन्तादन्यतरस्याच् 4, 3, 46

- 1424 ग्रीवमावसन्ताद्बुञ् 4, 3, 49
 2639 ग्री यङि 8, 2, 20
 3119 ग्लानिस्थरच वस्तु 3, 2, 139

घ

- 975 घकालतनेषु कालवाङ् 6, 3, 17
 3463 घञ्दीव 4, 4, 117
 1267 घनः सास्या क्रियेति झः 4, 2, 58
 3236 घञपोरच 2, 4, 38
 3189 घञि च भावकारणयो 6, 4, 27
 2034 घनिलचौ च 5, 3, 79
 985 घरूपकल्पघेष्वा 6, 3, 43

- 3550 घसिभयोर्हलि च 6, 4, 100
 2462 घुमास्थानापा 6, 4, 66
 3063 घुञ्चिरविशब्दने 7, 2, 23
 245 घेङिति 7, 3, 111
 3584 घोर्लोपो लेटि वा 7, 3, 70
 3819 घोषादिषु च 6, 2, 85
 2471 घवसोरेद्वावभ्याश्च 6, 4, 119

ङ

- 184 ङनो ह्रस्वादि ङ 8, 3, 32
 8700. ङयि च 6, 1, 212
 246 ङसिङ्घोरच 6, 1, 110
 216 ङसिङ्घयोः स्मार्तिस्त्रनौ 7, 1, 15
 43 ङिच् 1, 1, 53
 296, ङिति ह्रस्वञ्च 1, 4, 6
 382. ङेप्रयययोगश्च 7, 1, 28

- 270 ङेराच् नदाङ्गाभ्यः 7, 3, 116
 204 ङेर्य 7, 1, 13
 130 ङुणोः कुक्कुटश्च गरि 8, 3, 23
 1001 ङयापोः संज्ञाङ्गन्धसोर्बहुषश्च 6, 3, 63
 182 ङयाप्प्रातिपदिकाश्च 4, 1, 1
 3724. ङयाङ्गन्धसि बहुलश्च 6, 1, 176

च

2436. चक्षिङः ख्याञ् 2, 4, 54
 2315. चङि 6, 1, 11
 3679. चङ्यन्यतरस्याच् 6, 1, 218
 2868. चङोः कु चिरयतोः 7, 3, 52
 1184 चकटाया रेरङ् 4, 1, 128
 331 चतुरनङ्कुहोराजुदात्तः 7, 1, 98
 3682 चतुरः शचि 6, 1, 167
 631. चतुर्थी चाशिष्यायुष् 2, 3, 73

698. चतुर्थी तदर्थायैवलि 2, 1, 36
 3777. चतुर्थी तदर्थे 6, 2, 43
 570 चतुर्थी संप्रदाने 2, 3, 13
 3396 चतुर्थ्यर्थे बहुल ङन्धसि 2, 3, 62
 753 चतुष्पादो गर्भिरया 2, 1, 71
 1141 चतुष्पाद्भ्यो ङञ् 4, 1, 135
 3964. चनचिदिदगोलादि 8, 1, 57
 1014. चरसे ब्रह्मचारिणि 6, 3, 86

- 1255 चरयेभ्यो धर्मेणस् 4, 2, 46
 1556 चरति 4, 4, 8
 2636 चरफलोश्च 7, 4, 87
 2930 चरेष्ट 3, 2, 16
 1677 चर्मेणो ऽज् 5, 1, 15
 3352 चर्मादयोः प्ररे 3, 4, 31
 3128 चलनशब्दाद्यां 3, 2, 148
 3966 चलायानो मयना 8, 1, 59
 20 चादयो ऽश्च 1, 4, 57
 3970 चादिभ्यो विभाषा 8, 1, 63
 3935 चादिषु च 8, 1, 58
 2347 3511 चाय. की 6, 1, 21 35
 901 चार्थे द्वह. 2, 2, 29
 3969 चादलोप एवेत्यवधारणस् 8, 1, 62
 2329 चियो लुक् 6, 4, 104
 2732 चिपण्युलोदीर्घो 6, 4, 93
 2513 चिण् वे पद 3, 1, 60
 2753 चिण् भावकर्मेणोः 3, 1, 66
 3710 चित. 6, 1, 163

- 1047 चिते कपि 6, 3, 127
 1755 चित्तवति नित्यस् 5, 1, 89
 2893 चित्वाग्निचित्ये च 3, 1, 132
 2807 चित्रीकरणे च 3, 3, 150
 3620 चिदिति चोपसार्थे 8, 2, 101
 3382 चित्तिप्रतिक्रिये 3, 3, 105
 2569 चित्फुलेर्णौ 6, 1, 54
 3861. चोरशुपमानस् 6, 2, 127
 186 चुह 1, 3, 7
 1573 चूर्णादिभिः 4, 4, 23
 3868 चूर्णादीन्यप्राणि 6, 2, 134
 3860 चेलखेटकटुकं 6, 2, 126
 3354 चेले श्लोकेः 3, 4, 33
 378 चोः कुः 8, 2, 30
 3652 417 चै 6, 1, 222 3, 133
 2561 चण्डवोः गृहशुनाधिके च 6, 4, 19
 1222 चिल लुङि 3, 1, 43
 2222 चले चिच् 3, 1, 44
 2120, च्वो च 7, 4, 26

छ

1489. छगलिनो दितुक् 4, 3, 109
 1230 छ च 4, 2, 23
 1612 छत्रादिभ्यो च 4, 4, 62
 1675 छदिरुपधिवलेर्ज् 5, 1, 13
 3421 छन्दसि गरयर्थेभ्यः 3, 3, 129
 3495 छन्दसि चस् 5, 1, 108
 3492 3507 3532 छन्दसि च 5, 1, 67
 4, 142 6, 3, 126
 3450 छन्दसि उज् 4, 3, 19
 3407 छन्दसि निष्ठुर्यदेशद्वयं 3, 1, 123
 1889 छन्दसि परिपन्थिपरिपरिणौ 5, 2, 89
 3391 छन्दसि परे ऽपि 1, 4, 81
 3387 छन्दसि पुनर्वस्योरेकवचनस् 1, 2, 61
 3093 छन्दसि लिट् 3, 2, 105
 3423 छन्दसि लुङ्लङ्लिट् 3, 4, 6
 3408 छन्दसि वनसनरक्षितयास् 3, 2, 27
 3634 छन्दसि वामाङ्गद्वितयोः 8, 3, 49
 3432 छन्दसि श्रावकपि 3, 1, 84

- 3409 छन्दसि चह 3, 2, 63
 3600 छन्दसीर 8, 2, 15
 1645. छन्दसो निर्मिते 4, 4, 93
 1450 छन्दसो यदणौ 4, 3, 71
 3942 छन्दस्यनेकमपि 8, 1, 35
 3545 3575 छन्दस्यपि दूरयते 6, 4, 73 7, 1, 76
 3435 3340 3548 छन्दस्यु मयया 3, 4, 117
 6, 4, 5 86
 3648 छन्दस्युद्भवशब्दात् 8, 4, 26
 1509 छन्दोगीकियकं 4, 3, 129
 3205 3206 छन्दोनाम्नि च 3, 3, 31 8, 3, 94
 1278 छन्दो ब्राह्मणानि च 4, 2, 66
 3820 छास्यादयः शालायाश्च 6, 2, 86
 3297 छादेशे ऽङ्ग्युपसर्गस्य 6, 4, 96
 825 छाया बाहुव्ये 2, 4, 22
 146 छे च 6, 1, 73
 1729 छेदादिभ्यो नित्यस् 5, 1, 64
 2561 च्वोः गृहशुनाधिके च 6, 4, 19

ज

- 428 जलित्यादयः षट् 6, 1, 6
 1432 जङ्गलधेनुबलजान्तस्य 7, 3, 25
 1348 जनपदतदवधोश्च 4, 2, 121
 1186 जनपदशब्दात्सल्लियादज् 4, 1, 169
 1480 जनपदिना जनपदव 4, 3, 100
 1293 जनपदे लुप् 4, 2, 81
 3413 जनसमखनक्रन् 3, 2, 67
 2504 जनसमखना सन्भलो 6, 4, 42
 593 जनिकर्तुः प्रकृतिः 1, 4, 35
 3542 जनिता सन्ने 6, 3, 53
 2512 जनिवधोश्च 7, 3, 35
 2638 जपजपददशभञ्ज 7, 4, 86
 1544 जम्बा वा 4, 3, 165
 864 जम्भा सुहरितवृष् 5, 4, 125
 3690. जयः करणस्य 6, 1, 202
 227 जराया, जरस्यतरस्यास्य 7, 2, 101
 3135 जलपनिषकुट्टं 3, 2, 155
 312 जःशसोः शि 7, 1, 20
 214 जस ग्री 7, 1, 17
 241 जसि च 7, 3, 109
 2498 जहातेश्च 6, 4, 116
 3331 जहातेश्च कित् 7, 4, 43
 3145 जायुक्कः 3, 2, 165
 2480 जाग्रो ऽविचिणल्लिङ्वि 7, 3, 85
 1581. जातरूपेभ्यः परिभाषे 4, 3, 153
 3904. जातिकाल सुखादि 6, 2, 170
 2037. जातिनाम्नः कश् 5, 3, 81
 910 जातिरप्राणिनाम् 2, 4, 8
 2804 जातुयदोर्लिङ् 3, 3, 147
 518 जातेरक्षीविषयाद 4, 1, 63
 842 जातेश्च 6, 3, 41
 1081 जात्यन्ताच्छ 5, 4, 9
 817 जात्याद्यायानेक 1, 2, 59
 3954 जात्यपूर्वस्य 8, 1, 47
 500 जानपदकुण्डगोण 4, 1, 42,
 3330 जानन्तया विभाषा 6, 4, 32
 872 जायाया निङ् 5, 4, 134
 3313 जालमानाय 3, 3, 124
 617 जानिनिप्रहणनाट 2, 3, 56
 2589 जिघ्रतेर्धा 7, 4, 6
 3137 जिहृषिषिषीएवमा 3, 2, 117
 1441 जिह्वाभुकाङ्गलेरह 4, 3, 62
 3092 जीर्घतेरुत् 3, 2, 104
 1090 जीवति तु वरये युवा 4, 1, 163
 2054 जीविकार्थे चापश्ये 5, 3, 99
 780 जीविकोपनिषदावोपस्ये 1, 4, 79
 3130 जुषङ्कस्यदन्त्यस्य 3, 2, 150
 3697 जुष्टार्पिते च 6, 1, 209
 2481 जुषि च 7, 3, 83
 2489 जुहोत्यादिभ्य रलु 2, 4, 75
 3327 जृग्रश्चो कित् 7, 2, 53
 2291 जृस्तुसुवृत् 3, 1, 58
 1409 जे प्रोष्ठपदानाम् 7, 3, 18
 2511 जात्रनोर्जा 7, 3, 79
 2781. जात्रुस्सुदृशा सनः 1, 3, 57
 612 जो ऽविदर्घस्य करणे 2, 3, 51
 2011 ज्य च 5, 3, 61
 3340 ज्यश्च 6, 1, 42
 2012 ज्यादादीयसः 6, 4, 160
 1021 ज्योतिरायुषः स्तोमः 8, 3, 83
 1015 ज्योतिर्जनपदरात्रि 6, 3, 85
 1921 ज्योत्स्नातमिस्रा 5, 2, 114
 2654 ज्वरत्वस्त्रिव्यवि 6, 4, 20
 2902 ज्वलितिकसन्तेभ्यो ज्ञः 3, 1, 140

झ

- 682 1898 झयः 5, 4, 111 8, 2, 10
 119 झयो हो ऽन्यतरस्याम् 8, 4, 62
 71 झरो झरि चयर्त्वे 8, 4, 65
 84 झला जशो ऽन्ते 8, 2, 39

52 कला जश् जचि 8, 4, 73
 2281 कलो कलि 8, 2, 26
 3683 कल्युपोत्तमस् 6, 1, 180
 2280 कपस्तयोर्धो ऽथ 8, 2, 40

2256 कस्य रश् 3, 4, 195
 2213 केर्तुस् 3, 4, 103
 2169 को ऽन्तः 7, 1, 3

ज

1533 जितश्च तत्प्रत्ययात् 4, 3, 155
 3088 जीत क 3, 2, 187

3686 जित्त्यादिर्नित्यम् 6, 1, 197
 2072 ज्वादयस्तद्वाजाः 5, 3, 119

ट

201 टाङ्गिङ्गहाजिनाट्या. 7, 1, 12
 458 टाङ्गि 4, 1, 9
 470 टिङ्गहाणङ्गयश्च 4, 1, 15

2233 टित आत्मनेपदाना टेरे 3, 4, 79
 3167 1786 टेः 6, 4, 143 155.
 3287 ट्वितो ऽयुष् 3, 3, 89

ठ

1303 ठक्को च 4, 2, 84
 1454 ठगायत्यानेभ्य 4, 3, 75
 1249 ठञ् कश्चिन्नञ्च 4, 2, 41

1170 ठल्लेक. 7, 3, 60
 2035 ठाजादाङ्गर्ध्वं द्वितीयादयः 5, 3, 83

ड

259 डति च 1, 1, 25
 461 डाङ्गुभाभ्यामन्यतरस्यात् 4, 1, 13

131 ड. चि षुट् 8, 3, 29
 3266 ड्वितः द्विः 3, 3, 83

ढ

1189 ढकि लोपः 4, 1, 133
 1122. ढक् च संवृत्तात् 4, 1, 119
 3455. ढरल्लद्वि 4, 4, 106

1142. ढे लोपो ऽकट्वाः 6, 4, 147
 2335 ढो ढे लोपः 8, 3, 13
 134. ढूलोपो पूर्वस्य दीर्घो ऽन्तः 6, 3, 111

ण

- 3216 णचः स्त्रियामञ् 5, 4, 14
 2283 णसुत्तमो वा 7, 1, 91
 2564 णचञ्च 1, 3, 74
 3813 णिनि 6, 2, 79
 2312 णिनिद्रुल्लभ्य कर्तरि चङ् 3, 1, 48
 2738 णेरसौ यत्कर्म णौ 1, 3, 67
 3066 णेरध्ययने वृत्तश्च 7, 2, 26
 2313 णेरनिदि 6, 4, 51
 2836 णेर्विभाषा 8, 4, 30
 3117 णेरहृन्दि 3, 2, 137

- 2286 णौ नः 6, 1, 65
 2607 णौ गनिरकोचने 2, 5, 46
 2314 णौ चङ्गुपधाया ह्रस्व 7, 4, 1
 2579 2601 णौ च 2, 4, 51 6, 1, 31
 2881 ण्य आचक्ष्यके 7, 3, 65
 1267 ण्यसन्नियार्थजितो 2, 4, 58
 3284 ण्याचक्ष्यो युच् 3, 3, 107
 2909 ण्यट् च 3, 1, 147
 2895 ण्यस्तुचौ 3, 1, 133

त

- 2156 तङ्कानावात्मनेपदश्च 1, 4, 100
 1453 तत्त आगतः 4, 3, 74
 684 तत्पुरुषः 2, 1, 22
 786 तत्पुरुषस्याङ्गलेः 5, 4, 86
 745 तत्पुरुषः समानाधिकरणं 1, 2, 42
 972 तत्पुरुषे कृति बहुलश्च 6, 3, 14
 3736 तत्पुरुषे सुत्यार्थतृतीया 6, 2, 2
 3857 तत्पुरुषे यातायां 6, 2, 123
 822 तत्पुरुषो ऽनङ्कर्मधारयः 2, 4, 19
 2089 तत्प्रकृतवचने ण्यट् 5, 4, 21
 1578 तत्प्रत्ययशुद्धवर्णीयं 4, 4, 23
 1130 तत्प्रत्ययस्य च 7, 3, 25
 2575 तत्प्रयोगको हेतुरण 1, 4, 55
 723 तत्त 2, 1, 46
 1863 तत्त कुशल पथः 5, 2, 63
 1760 तत्त च दीयते 5, 1, 96
 1393 तत्तजातः 4, 3, 25
 1779 तत्त तस्यैव 5, 1, 116
 846. तत्त तेनेदमिति चक्रे 2, 2, 27
 1620 तत्तनियुक्तः 4, 4, 69
 1428 तत्त भवः 4, 3, 63
 1709 तत्तविदित इति च 5, 1, 43
 1650 तत्त वायुः 4, 4, 93
 1215. तत्तद्वृत्तनननेभ्यः 4, 2, 14

- 781 तत्तोपपद सप्तमीस्यश्च 3, 1, 92
 1808 तत्तवर्गदे पथ्यङ्गं 5, 2, 7
 538 तत्तया युक्त चानीरितश्च 1, 4, 50
 1269 तदधीते तद्वेद 4, 2, 59
 2125 तदधीतवचने 5, 4, 54
 1674 तदर्थे विकृते प्रकृतौ 5, 1, 12
 1728 तदर्हति 5, 1, 63
 1780 तदर्हश्च 5, 1, 117
 1295 तदग्रिष्य सन्नाप्रमाणत्वात् 1, 2, 53
 1846 तदस्मिन्नधिकमिति 5, 2, 45
 1882 तदस्मिन्न प्रार्ये 5, 2, 82
 1279 तदस्मिन्नस्तीति 4, 2, 67
 1713 तदस्मिन्वृद्ध्यायलाभं 5, 1, 47
 1317 तदस्मै दीयते नियुक्तश्च 4, 4, 66
 1678 तदस्य तदस्मिन्स्यादिति 5, 1, 16
 1601 तदस्य पथ्यश्च 4, 4, 51
 1723 तदस्य परिमाणश्च 5, 1, 51
 1758 तदस्य ब्रह्मचर्यश्च 5, 1, 94
 1837 तदस्य सजात तारकादि 5, 2, 36
 1427 तदस्य सोढश्च 4, 3, 52
 1266 तदस्या प्रहरणमिति 4, 2, 57
 1894 तदस्यास्त्यस्मिन्निति चङ् 5, 2, 94
 1968 तदो दा च 5, 3, 19
 381 तदोः चः आचक्ष्यो 7, 2, 108

1465. तद्वृत्तिरिति पथिद्वयः 4, 3, 85
 1716 तद्वृत्तिरिति वदत्या वदति 5, 1, 50
 448 तद्वृत्तिरिति वदत्या वदति 1, 1, 38
 3711 तद्वृत्तिरिति 6, 1, 164
 530 तद्वृत्तिरिति 4, 1, 76
 728 तद्वृत्तिरिति 2, 1, 51
 1075 तद्वृत्तिरिति 7, 1, 117
 2104 तद्वृत्तिरिति 5, 4, 36
 1193 तद्वृत्तिरिति 2, 4, 62
 1627 तद्वृत्तिरिति 4, 4, 76
 3471 तद्वृत्तिरिति 4, 4, 126
 2466 तद्वृत्तिरिति 3, 1, 79
 2547 तद्वृत्तिरिति 2, 4, 79
 3549 तद्वृत्तिरिति 6, 4, 99
 2339 तद्वृत्तिरिति 3, 1, 76
 2759 तद्वृत्तिरिति 6, 4, 44
 2622 तद्वृत्तिरिति 6, 4, 17
 1870 तद्वृत्तिरिति 5, 2, 70
 2466 तद्वृत्तिरिति 3, 1, 79
 2547 तद्वृत्तिरिति 2, 4, 79
 15 तद्वृत्तिरिति 1, 1, 70
 2771. तद्वृत्तिरिति 3, 1, 88
 1909 तद्वृत्तिरिति 5, 2, 102
 2760 तद्वृत्तिरिति 3, 1, 65
 3567 तद्वृत्तिरिति 7, 1, 46
 1744 तद्वृत्तिरिति 5, 1, 81
 2833 तद्वृत्तिरिति 3, 4, 70
 3499 तद्वृत्तिरिति 5, 3, 20
 3627 तद्वृत्तिरिति 8, 2, 103
 1553 तद्वृत्तिरिति 4, 4, 5
 2003 तद्वृत्तिरिति 1, 1, 22
 1372 तद्वृत्तिरिति 4, 3, 3
 398. तद्वृत्तिरिति 7, 2, 96
 3785 तद्वृत्तिरिति 6, 2, 51
 2834 तद्वृत्तिरिति 3, 1, 96
 836 तद्वृत्तिरिति 6, 3, 35
 1493 तद्वृत्तिरिति 4, 3, 113
 1955 तद्वृत्तिरिति 5, 3, 8
 1896 तद्वृत्तिरिति 1, 4, 19
 2199 तद्वृत्तिरिति 3, 4, 101
 196. तद्वृत्तिरिति 6, 1, 103
 41 तद्वृत्तिरिति 1, 1, 67
 758 तद्वृत्तिरिति 6, 3, 74
 2288 तद्वृत्तिरिति 7, 4, 71
 1371 तद्वृत्तिरिति 4, 3, 2
 40 तद्वृत्तिरिति 1, 1, 66
 1765 तद्वृत्तिरिति 5, 1, 101
 1665 तद्वृत्तिरिति 5, 1, 5
 1759 तद्वृत्तिरिति 5, 1, 95
 3566 तद्वृत्तिरिति 7, 1, 44
 1759 तद्वृत्तिरिति 5, 1, 95
 1597 तद्वृत्तिरिति 4, 4, 47
 1704 तद्वृत्तिरिति 5, 1, 38
 1281 तद्वृत्तिरिति 4, 2, 63
 83 तद्वृत्तिरिति 8, 1, 2
 1825 तद्वृत्तिरिति 5, 2, 24
 1849 तद्वृत्तिरिति 5, 2, 48
 1781 तद्वृत्तिरिति 5, 1, 119
 62 तद्वृत्तिरिति 1, 3, 9
 1711 तद्वृत्तिरिति 5, 1, 45
 1514. तद्वृत्तिरिति 4, 3, 134
 1445 तद्वृत्तिरिति 4, 3, 66
 1243 तद्वृत्तिरिति 4, 2, 37
 8 तद्वृत्तिरिति 1, 2, 32
 1088 तद्वृत्तिरिति 4, 1, 92
 1500 तद्वृत्तिरिति 4, 3, 120
 1708 तद्वृत्तिरिति 5, 1, 42
 3109 तद्वृत्तिरिति 3, 2, 129
 3784 तद्वृत्तिरिति 6, 2, 60
 2161 तद्वृत्तिरिति 1, 4, 102
 3134. तद्वृत्तिरिति 3, 4, 75
 1530. तद्वृत्तिरिति 4, 3, 152
 1877 तद्वृत्तिरिति 5, 2, 77
 2191 तद्वृत्तिरिति 7, 4, 60
 2352. तद्वृत्तिरिति 7, 2, 60
 3730 तद्वृत्तिरिति 6, 1, 196
 1150 तद्वृत्तिरिति 2, 4, 68
 1178. तद्वृत्तिरिति 4, 1, 154
 3935 तद्वृत्तिरिति 8, 1, 28
 2002 तद्वृत्तिरिति 5, 3, 56
 2160 तद्वृत्तिरिति 1, 4, 101
 3978 तद्वृत्तिरिति 8, 1, 71
 3934 तद्वृत्तिरिति 8, 1, 27

- 2166 तिङ्शित् सार्धचातुक् 3, 4, 113
 3037 ति च 7, 4, 89
 3136 तिङ्शित् तयविमुक्तये च 7, 2, 9
 1482. तित्तिरिवरतन्त्रं 4, 3, 102
 3729 तित्स्वरितत् 6, 1, 185
 2154 तिप् तत् किं चिं 3, 4, 78
 2484 तिप्यनस्ते 8, 2, 73
 423 तिरस्तिर्यक्तये 6, 3, 94
 156 तिरसोऽन्यतरस्यात् 8, 3, 42
 772 तिरोऽन्तर्धा 1, 4, 71
 3382 तिर्यच्यपचर्णे 3, 4, 60
 844 ति विशतेर्हिति 6, 4, 142
 2588 तिष्ठतेरित् 7, 4, 5
 671 तिष्ठद्गुणभूतीनि च 2, 1, 17
 820 तिष्यपुनर्वसोर्नक्षत्रं 1, 2, 63
 3713 तिसृभ्यो ञच् 6, 1, 166
 1327 तीरकप्योत्तरपदाद् 4, 2, 106
 1015 तीर्थे ये 6, 3, 87
 2340. तीपसहस्रभस्वरिच 7, 2, 48
 3461 तुयाद्घञ् 4, 4, 115
 3509 तुजादीना दीर्घां 6, 1, 7
 2534 तुदादिभ्यः ञः 3, 1, 77
 2919. तुन्दशोकयो. परिहृतां 3, 2, 5
 1924 तुन्दादिभ्य इलच् 5, 2, 117
 1945 तुन्दिबलिघटेर्न 5, 2, 139
 3946 तुपश्चपश्चताद् 8, 1, 39
 394. तुभ्यश्चसौ डयि 7, 2, 95
 582 तुमर्थाञ् भावचचनात् 2, 3, 15
 3436 तुमर्थे सेवेनचे 3, 4, 9
 3175 तुमुन्पुल्लौ क्रियायां 3, 3, 10
 2008 तुरिष्टेनेयस्त् 6, 4, 154
 2444 तुस्तुशब्दयनः 7, 3, 95
 630 तुन्यायेरतुलोपभाभ्यां 2, 3, 72
 10. तुन्यास्यप्रयत्न सवर्णश्च 1, 1, 9
 2007 तुरङ्गन्दधि 5, 3, 59
 2197 तुष्टोस्तावकाधिप्यं 7, 1, 35
 2474 तृदीयतातुरं 4, 3, 94
 3385. तृष्णोनि भुवः 3, 4, 63
 709. तृजकाभ्यां कर्तरे 2, 2, 15
 234. तृजवत् क्रोष्टुः 7, 1, 93
 2545. तृजवद् 7, 3, 92
 1029. तृजे च जातो 6, 4, 103
 3782 तृतीया कर्त्तवि 6, 2, 48
 3394 तृतीया च दोऽङ्गन्दधि 2, 3, 3
 692 तृतीया तत्कृतार्थेन 2, 1, 30
 321 तृतीयादिषु भाषितं 7, 1, 74
 784 तृतीयाप्रभृतीन्यन्यतरस्यात् 2, 2, 21
 549 तृतीयायै 1, 4, 85
 658 तृतीयाश्चतस्यार्थदुल्ल 2, 4, 84
 223 तृतीयाश्चभाषे 1, 1, 30
 3115 तृश् 3, 2, 135
 3326 तृपितृपिकृये काश्यपस्य 1, 2, 25
 2301 तृफलभञ्जपञ्च 6, 4, 122
 1192 त्रै तद्राजा 4, 1, 174
 1702 तेन क्रीतश्च 5, 1, 37
 1778 तेन तुल्य क्रियां 5, 1, 115
 1550 तेन दीव्यति खनति 4, 4, 2
 1280 1743 तेन निवृत्तश्च 4, 2, 68 5, 1, 79
 1757 तेन परिजप्यलभ्यं 5, 1, 93
 1481 तेन मोक्षश्च 4, 3, 101
 1762 तेन यथाकथाच 5, 1, 93
 1202 तेन रक्त रागात् 4, 2, 1
 1827 तेन वित्तरपुङ्गुपञ्चमौ 5, 2, 26
 848 तेन सहेति तुल्ययोगे 2, 2, 23
 1492 तेनैकादिक् 4, 3, 112
 2230 ते प्राग्धातो 1, 4, 80
 406 तेनयावेकवचनस्य 8, 1, 22
 117. तौर्लि 8, 4, 60
 115 तौ पि 8, 4, 43
 3106 तौ चत् 3, 2, 127
 429 त्यदादिषु द्वयो 3, 2, 6)
 265 त्यदादीनाम्. 7, 2, 102
 1336 त्यदादीनि च 1, 1, 74
 938 त्यदादीनि सर्वैर्नित्यश्च 1, 2, 72
 3704 त्यागरागहासकुहं 6, 1, 216
 1518 त्रपुञ्जतुमोः पुक् 4, 3, 133
 3120 त्रपितृपितृपि 3, 2, 140
 1727. त्रिष्वल्वारिष्वोर्भां 5, 1, 62
 885. त्रिककुत्सर्वते 4, 4, 147
 298. त्रिचतुरो स्त्रियां 7, 2, 99
 56 त्रिप्रभृतिषु शाकटायनस्य 8, 4, 50
 1570 त्रैर्नित्यश्च 4, 4, 20
 809 264 त्रेल्लय. 6, 3, 48 7, 1, 53
 1855. त्रेः समसाराण्य 5, 2, 55

- 385 त्वसावेकवचने 7, 2, 97
407. त्वानौ द्वितीयाया 8, 1, 23

- 384 त्वाहौ सौ 7, 2, 91
1002 त्वे च 6, 3, 64

थ

- 3497 थट् च ष्वन्दसि 5, 2, 70
2261 थलि च सेटि 6, 4, 121
3732 थलि च सेटीइलो वा 6, 1, 196
3878 थायथञ्ज्ञावभिप्रकाशाच् 6, 2, 144

- 2236 थासः से 3, 4, 80
3500 था हेतौ च ष्वन्दसि 5, 3, 26
367 थो न्य. 7, 1, 87

द

- 2396 दशसञ्जस्वञ्जा यचि 6, 4, 25
1985 दक्षिणादाच् 5, 3, 36
1318 दक्षिणापञ्चात्पुर्व 4, 2, 93
835 दक्षिणेर्ना लुक्चयोगे 5, 4, 126
1978. दक्षिणोत्तराभ्यामतसुच् 5, 3, 28
2074 दक्षद्वयवर्गयोश्च 5, 4, 2
1731 दक्षडादिभ्यो यः 5, 1, 66
2901 दधातिदधात्योर्विभाषा 3, 1, 139
2501. दधस्तयोश्च 8, 2, 38
3076 दधातेर्हि. 7, 4, 42
1219 दध्नश्च 4, 2, 19
1913 दन्त उन्नत उरच् 5, 2, 106
1920 दन्तशिखारत्नञ्जायाच् 5, 2, 113
2396 दन्तधन्तवचनञ्जा यचि 6, 4, 25
2621. दन्त इच् 7, 4, 56
2388 दयतेर्हिणि लिटि 7, 4, 9
2324 दयायाश्च 3, 1, 37
345 2468 दश्च 7, 2, 100 8, 2, 75
3079 दस्ति 6, 3, 124
2728 दाणश्च वा चेष्टतुर्व्यर्थे 1, 3, 55
1145. दाण्डनायनं 6, 4, 174
325 दादेशोर्तोर्चः 8, 2, 32
3596 दाधति दधति दधेर्चि 7, 4, 65
2373 दाधा च्चदाप् 1, 1, 20
3139 दाधेत्सिदधदो चः 3, 2, 159
1967 दानौ च 5, 3, 18
3162 दान्नीयसयुज्जं 3, 2, 122
2069 दानन्यादित्रिगर्तं 5, 3, 116
486 दानहायनान्ताश्च 4, 1, 27
3162 दान्नीयसयुज्जं 3, 2, 182
3739. दायादा दायादे 6, 2, 5

- 3172 दाशगोचनौ समदाने 3, 4, 73
3629 दाश्वान् वाहान् 6, 1, 12
3837 दिक्कब्दा ग्रामजनपदां 6, 2, 103
1974 दिक्कब्देभ्यः सप्तमीं 5, 3, 27
1376 दिक्पूर्वपदादुच् 4, 3, 6
1328 दिक्पूर्वपदादसन्नाया जः 4, 2, 107
515 दिक्पूर्वपदान्डीप् 4, 1, 60
727. दिक्पूर्वपदादसन्नायाच् 2, 1, 50
2429 दिगादिभ्यो यत् 4, 3, 54
845 दिङ्नामान्यन्तराले 2, 2, 26
1077 दिक्कब्दादिक्कब्दत् 4, 1, 85
337 दिक् उर 6, 1, 131
336 दिक् औत् 7, 1, 84
562 दिक् कर्त्त च 1, 4, 43
927 दिक्कब्दं वृथित्याच् 6, 3, 30
619 दिक्कब्दद्वयस्य 2, 3, 58
2505. दिवादिभ्यः ऋध् 3, 1, 69
2935. दिवादिमानिशामनां 3, 2, 21
3727 दिवो कल् 6, 1, 183
926 दिवो दाया 6, 3, 29
3028. दिवो ऽविजिगीषायाच् 8, 2, 49
1399 दिशो ऽनन्तायाच् 7, 3, 13
3765. दिष्टिवितस्त्योश्च 6, 2, 81
2507 दीङो युङिचि विकृति 6, 4, 63
2190 दीङीवेवीटाच् 1, 1, 6
2238 दीपजनमुचप्रतितापिं 3, 1, 61
2456 दीर्घ इयाः किति 7, 4, 69
3816 दीर्घकाशमुचप्रतितापिं 6, 2, 82
3448 दीर्घलिङी च ष्वन्दसि 4, 1, 59
33 दीर्घ च 1, 4, 12
1241. दीर्घाश्च वरचस्य 7, 3, 23

- 239 दीर्घाञ्जलि च 6, 1, 105
 148 दीर्घात् 6, 1, 75
 3631 दीर्घादिति चानपदे 8, 3, 9
 58 दीर्घादाचार्याणां 8, 4, 52
 2632 दीर्घो ऽकित 7, 4, 83
 2318 दीर्घो लघो 7, 4, 94
 2135 दु खान्प्रतिलोभ्ये 5, 4, 64
 2904 दुन्योरनुपचर्ने 3, 1, 142
 3589 दुस्सुद्विगस्युर्ध्वं चयति 7, 4, 36
 1165 दुस्कुलाद्दृक् 4, 1, 142
 2979 दुः कप् चञ्च 3, 2, 70
 2769 दुःख 3, 1, 63
 3466 दृतस्य भागकर्त्तव्यो 4, 4, 120
 95 दृष्टाद्दे च 8, 2, 84
 605 दूरान्तिकार्थेभ्यो द्वितीया च 2, 3, 35
 611 दूरान्तिकार्थे चष्टन्यतरस्यां 2, 3, 34
 3577 दृक्त्वः स्वतवसां 7, 1, 83
 1017 दृग्दृश्यवद्गु 6, 3, 89
 3060 दृढ स्मृत्यवलयो 7, 2, 20
 1433 दृष्टिकुलिकलशि 4, 3, 56
 3004 दृष्टेः कृनिप् 3, 2, 94
 3438 दृष्टे विख्ये च 3, 4, 11
 1208 दृष्टं धान 4, 2, 7
 1422 दृष्टे 4, 3, 47
 2126 दृष्टे त्रा च 5, 4, 55
 3875. 922 1239 दृष्टताद्वे च 6, 2, 141
 3, 26 7, 3, 21
 2092 दृष्टतान्तादादर्थेयत् 5, 4, 24
 2055. दृष्टवयादिभ्यश्च 5, 3, 100
 3667 दृष्टव्यपौरुषदासः 1, 2, 38
 2127 दृष्टव्यपुरुषं 5, 4, 56
 3591 दृष्टव्यपुरुषं 7, 4, 38
 2095 दृष्टव्यत् 5, 4, 27
 1439 दृष्टव्यविधयां 7, 3, 1
 3127 दृष्टव्यपौरुषोपचर्ने 3, 2, 147
 1912. दृष्टे लुबिलचौ च 5, 2, 105
 1201. दृष्टव्यविधौचिदृष्टि 4, 1, 81
 3077 द्रो दृष्टोः 7, 4, 46
 2604 द्रोचो लो 6, 4, 90
 3074. द्रवित्वविनाश्यानि 7, 4, 40
 1235. द्रावापृथिव्यादीन् 4, 2, 32
 2344 द्रुतिस्वाप्यो सप्तवारणश्च 7, 4, 67
 2345 द्रुप्पो लुङि 1, 3, 91
 1915 द्रुष्टव्या म 5, 2, 108
 2321 द्रुमागवागुदक् 4, 2, 101
 3020 द्रव्यवृत्तिस्पर्शयोः श्य 6, 1, 24
 2059 द्रव्य च भव्ये 5, 3, 104
 1105 द्रोणपर्वतजीवन्तादं 4, 1, 103
 1539 द्रोश्च 4, 3, 161
 2150 द्रव्य रक्ष्यमर्थादां 8, 1, 15
 1798 द्रव्यमनोव्यादिभ्यश्च 5, 1, 113
 906 द्रव्यश्च प्राणिन्यं 2, 4, 2
 930 द्रव्याद्युदयदान्तात् 5, 4, 106
 1207 द्रव्याच्छ 4, 2, 6
 1505 द्रव्याद्गुणं वैरनैयुनिकयो 4, 3, 123
 903 द्रव्ये चि 2, 2, 32
 224 द्रव्ये च 1, 1, 31
 1934 द्रव्योपतापगर्हात् 5, 2, 123
 1386 द्वारादीनां च 7, 3, 4
 731 द्विगुरेकवचनश्च 2, 4, 1
 685 द्विगुरश्च 2, 1, 23
 479 द्विगोः 4, 1, 21
 1746 द्विगोर्यप् 5, 1, 82
 1080 द्विगोर्युगनपत्ये 4, 1, 88
 1750 द्विगोर्वा 5, 1, 86
 1720 द्विगो ह्रस्व 5, 1, 54
 3831 द्विगो ऋतो 6, 2, 97
 3746 द्विगो प्रभावे 6, 2, 12
 714 द्वितीयतृतीयचतुर्थे 2, 2, 3
 351 द्वितीयादौस्त्वेन 2, 4, 34
 3395 द्वितीया त्रास्ये 2, 3, 60
 3374 390 द्वितीयाया च 3, 4, 53. 7, 2, 87
 686 द्वितीया जितानीत् 2, 1, 24
 1011 द्वितीये चात्रुपाख्ये 6, 3, 80
 2086 द्वित्ववद्वर्ग्यः कुप् 5, 4, 18
 1701. द्वित्वपूर्वाद्दृक् च 5, 1, 36
 1695 द्वित्वपूर्वाद्द्विचकार्त् 5, 1, 30
 854 द्वित्विभ्या च झर्त्तः 5, 4, 115
 1844 द्वित्विभ्या तयस्यायत्तवा 5, 2, 43
 804 द्वित्विभ्यामज्जलेः 5, 4, 102
 3931 द्वित्विभ्यां पाङ्गुर्ध्वं 6, 2, 197
 1961 द्वित्र्योश्च चतुर्ज् 5, 3, 45
 867 द्विदण्ड्यादिभ्यश्च 5, 4, 128

- 2243 द्विर्वचने ऽपि 1, 1, 59
 2005 द्विषचनविभज्योपपदे° 5, 3, 57
 2054 द्विपत्ययोस्तापेः 3, 2, 39
 2435 द्विपरच 3, 4, 112
 3111 द्विषो ऽपि 3, 3, 111
 952 द्विस्तावा त्रिस्तावा वेदि 5, 4, 84
 157 द्विस्त्रिचतुरिति कृ° 8, 3, 43
 1380 द्वीपादनुमपुत्र यज् 4, 3, 10
 1854 द्वेस्त्रीय 5, 2, 64

- 1213 द्वैषैयाप्रादञ् 4, 2, 12
 1124 द्वषच 4, 1, 121
 3453 द्वषचरछन्दपि 4, 3, 170
 3537 द्वषचो ऽतस्तिङः 6, 3, 125
 1451 द्वषजृद्धाक्षणावर्षयना° 4, 3, 72
 1188 द्वषजगचकलिङ्ग° 4, 1, 170
 941 द्वषन्तवचनर्गेभ्यो ऽप ईत् 6, 3, 97
 808 द्वषष्टन सख्यायाम् 6, 3, 47
 186 द्वेषयोगद्विषचनैकवचने 1, 4, 22

ध

- 3161 ध कर्षणि टृन् 3, 2, 181
 1636 धनगण लक्ष्मा 4, 4, 84
 1865 धनद्विरययात्कान्ते 5, 2, 65
 870 धनुपरच 5, 4, 112
 1345 धन्वयोपधाद्वज् 4, 2, 121
 1591 धर्न चरति 4, 4, 41
 1644 धर्नवध्यर्थन्यायादानयेते 4, 4, 92
 1938 धर्नधीलवर्णान्ताच्च 5, 2, 132
 863 धर्मादिनिष् केवलात् 5, 4, 124
 2824 धातुसबन्धे प्रत्ययाः 3, 4, 1
 2829 3871 धातो 3, 1, 91 6, 1, 162
 2608 धातो कर्षण समानकर्तृ° 3, 1, 7
 2629 धातोरेकाचो हलादेः 3, 1, 22

- 64 धातोस्तद्विभक्त्यैव 6, 1, 80
 2264 धात्वादे च च 6, 1, 64
 1802 धान्याना भवने जेने खज् 5, 2, 1
 573 धोरेस्तमर्ण 1, 4, 35
 2249 धि च 8, 2, 25
 2332 धिन्विक्कुष्योर च 3, 1, 80
 1628 धुरो यद्दकौ 4, 4, 77
 1351 धृमादिभ्यश्च 4, 2, 127
 3059 धृपिषकी वैयात्ये 7, 2, 19
 586 ध्रुवमपाये ऽपादानश्च 1, 4, 24
 3564. ध्वनो भ्वात् 7, 1, 42
 719. ध्वाङ्गेण सेवे 2, 1, 42

न

2659. नः कये 1, 4, 15
 835, न कपि 7, 4, 14
 3217 न कर्षव्यतिहारे 7, 3, 6
 2641 न कषतेर्यङि 7, 4, 63
 838 न कोपधायाः 6, 3, 37
 3314 न क्तिचि दीर्घश्च 6, 4, 39
 3322 न क्त्वा सेट् 1, 2, 13
 512 न कोडादिप्रह्वः 4, 1, 56
 2875 न क्वादे 7, 3, 59
 3487 नक्षत्राद्वाः 4, 4, 141

- 1024 नक्षत्राद्वा 8, 3, 100
 642 नक्षत्रे च लुपि 2, 3, 45
 1204 नक्षत्रेण लुङ्गः कालः 4, 2, 3
 1412 नक्षत्रेभ्यो बहुलश्च 4, 3, 37
 514 नक्षत्रुलात्सङ्गायाश्च 4, 1, 58
 2681 न गति हितायैभ्यः 1, 3, 15
 1352 नगरात्कुल्लन° 4, 2, 123
 3910 न गुणादयो ऽवयवाः 6, 2, 176
 1149 न गोपचमादिभ्यः 2, 4, 67
 760. नगो ऽप्राचिभ्यश्चद्वरस्याश्च 6. 3 77

- 3726 न गोरवन्नावर्णं 6, 1, 182
 352 न डिस्वुद्धो 8, 2, 8
 408 न चवादाद्वैद्युक्ते 8, 1, 24
 3538 न च्छन्दस्यपुत्रस्य 7, 4, 35
 756 नञ् 2, 2, 6
 1460 नञः शुचीरवरक्षेत्रं 7, 3, 30
 956 नञस्तत्पुरुषात् 5, 4, 71
 3889 नञो गुण प्रतिषेधे 6, 2, 155
 3350 नञो करसरमित्तपृता 6, 2, 116
 861 नञ्हु सुभ्यो हलिं 5, 4, 121
 3906 नञ्भ्याश्च 6, 2, 172
 1307 नङशादाङ्ङ्यलच् 4, 2, 83
 1101 नङादिभ्यः फक् 1, 1, 99
 1310 नङादीना कुक् च 4, 2, 91
 300 न तिसृष्वत् 6, 4, 4
 1832 नते नाधिकाया सत्तायां 5, 2, 31
 1086 न तौल्यलिभ्यः 2, 4, 61
 1510 न दण्डमाशयां 4, 3, 130
 918 न दक्षिणयज्ञादीनि 2, 4, 11
 681. नदीपौर्णमास्यां 5, 4, 110
 3843 नदी बन्धुनि 6, 2, 109
 674 नदीभिस्त्व 2, 1, 20
 2767 न दृष्टुनना यविचयौ 3, 1, 83
 2407 न दृशः 3, 1, 47
 986 नदाः शेषरयान्यतरस्याश्च 6, 3, 44
 1317 नदादिभ्यो ढक् 4, 2, 97
 1304. नदा ननुप् 4, 2, 85
 833 नद्वृत्तश्च 5, 4, 153
 1334. न द्वयवः प्राच्यनरतेषु 4, 2, 113
 2056 न चातुकोप क्षार्धचातुके 1, 1, 4
 3040 न व्याख्यापूर्वार्द्धनदाश्च 8, 2, 57
 1783 न नञ्पूर्वात्तत्पुरुषाद् 5, 1, 121
 704 न निर्धारणे 2, 2, 10
 3915 न निविभ्याश्च 6, 2, 131
 2780. ननौ पृष्टप्रतिषधने 3, 2, 120
 2896 नन्दिग्रहिवचादिभ्यो 3, 1, 134
 2446 न न्नाः संयोगादयः 6, 1, 3
 3950. नन्दिस्त्वयुसैषणायाश्च 8, 1, 43
 2781 नन्वोर्विभाषा 3, 2, 121
 51 न पदान्तद्विवचनं 1, 1, 53
 114 न पदान्ताद्गोरनाम् 8, 4, 42

- 129 नपरे न 8, 3, 27
 2755 न पादस्याङ्गयनाङ्गयं 1, 3, 89
 935 नपुसकननपुसकेनैकं 1, 2, 69
 314 नपुसकस्य ऋणच 7, 1, 72
 310 नपुसकाश्च 7, 1, 19
 680 नपुसकादन्यतरस्याम् 5, 4, 109
 3090 नपुसके भावे क्त 3, 3, 114
 954 न पुञ्जनात् 5, 4, 69
 1197 न प्राच्यनर्गादिं 4, 1, 178
 222 न बहुव्रीहौ 1, 1, 29
 1629 न भकुर्ङुराश्च 8, 2, 79
 2840 न भाभूप्रकमिनिं 8, 4, 34
 3825 न भूवाधिकसञ्जीव 6, 2, 91
 3753 न भूवाविषद्विचिषु 6, 2, 19
 273 नभूमुचिषोः 6, 4, 85
 759 नभ्रपनपाङ्गवेदां 6, 3, 75
 1157 न नपूर्वो ऽपह्ये 6, 4, 170
 154 ननस्पुर्लोर्गत्यो 8, 3, 40
 583 नन स्वस्तिस्वादां 2, 3, 16
 2228 न नाङ्गयोगे 6, 4, 74
 3147 ननिकन्पिस्त्वयज्ञं 3, 2, 167
 439 न नु ने 8, 2, 3
 2675 ननोवरिवद्विचिषु चयश्च 3, 1, 19
 3132 न नः 3, 2, 152
 2774 न यदि 3, 2, 113
 3344 न यदनाकाङ्क्षे 3, 4, 23
 464 न यास्यो. 7, 3, 45
 1098 न यवाभ्या पदान्ताभ्यां 7, 3, 3
 3168 न रपरचुपिचुजिं 8, 3, 110
 2770 न ययः 3, 1, 64
 1048 नरे संज्ञायाश्च 6, 3, 129
 2529 न लिङि 7, 2, 33
 3036 न लुट् 8, 1, 29
 263. न लुप्तताङ्गस्य 1, 1, 63
 627. न लोकाव्ययनिष्ठां 2, 3, 69
 236 न लोपः प्रातिपदिकान्तस्य 8, 2, 7
 353 न लोपः सुत्वरसज्ञां 8, 2, 2
 757. नलोपो नञः 6, 3, 73
 3335 न ल्यपि 6, 4, 69
 2646. न लय 6, 1, 20
 190 न विभक्तौ तुलनाः 1, 3, 4

2348. न वृद्धास्तुभ्यः 7, 2, 59
 24 न वेति विभाषा 1, 1, 44
 2416 न व्यो लिटि 6, 1, 46
 2937 न शब्दरसोक्तकलहं 3, 2, 23
 2263 न शब्दद्वयादिगुणानां 6, 4, 126
 431 नयेर्वा 8, 2, 63
 2518. नञे चान्तस्य 8, 4, 36
 182 नश्च 8, 3, 30
 3649 नश्च धातुस्योरुभ्य 8, 4, 27
 123- नश्चापदान्तस्य ऋति 8, 3, 24
 140 नश्चव्यप्रशात् 8, 3, 7
 308. न षट्स्वादिभ्य 4, 1, 10
 355 न सयोगाद्भवन्तात् 6, 4, 137
 793 न सख्यादे समाहारे 5, 4, 89
 893 न सञ्ज्ञायात् 5, 4, 135
 3603 नञ्चनियन्तादुत्तं 8, 2, 61
 363 न समप्रसारणे समप्रसारणत्वं 6, 1, 37
 2077 न सानिवचने 5, 4, 5
 3307 न सुदुर्भ्या केवलाभ्यात् 7, 1, 68
 3666 न सुब्रह्मणयायां 1, 2, 37
 679. नस्त्वद्धिते 6, 4, 144
 3938 नह प्रत्यारम्भे 8, 1, 31
 3835 न हस्तिनफलकं 6, 2, 101
 1037 नहिवृत्तिवृत्तिव्यधिं 6, 3, 116
 440 नहो च 8, 2, 34
 2572 नाग्लोपिशास्त्रुदित्वात् 7, 4, 2
 3867 नाचार्यराजर्त्विक्स्युक्तं 6, 2, 131
 13 नाकफली 1, 1, 10
 424 नाह्नैः पुत्रायात् 6, 4, 30
 896 नाडीतन्त्र्यो स्वाङ्गे 5, 4, 169
 2945 नाडी चुष्टोरण 3, 2, 30
 1685 नात परस्य 7, 3, 27
 135 नादिचि 6, 1, 104
 55 नादिन्यामोऽंशे पुत्रस्य 8, 4, 48
 3602 नादुचस्य 8, 2, 17
 3884 नाधार्चप्रत्यये 3, 4, 62
 2793 नानन्दनवर्त्तिन्यां 3, 3, 135
 2792 नानोर्च 1, 3, 63
 3518 नान्तःपादमध्यपरे 6, 1, 115
 1850. नान्तादस्यार्धेर्नट् 5, 2, 49
 2503. नाभ्यस्तस्याचि पिति 7, 3, 87
 427. नाभ्यस्ताच्छुः 7, 1, 73

413. नानभिप्रते समानां 8, 1, 73
 3723 नानन्वरतस्यात् 6, 1, 177
 209 नाचि 6, 4, 3
 3380 नाख्यादिशिष्टोऽः 3, 4, 53
 82 नाञ्जे हितस्यान्त्यस्य तु वा 6, 1, 99
 801 नाचो द्विगोः 5, 4, 99
 3902 नाव्ययविकल्पाद्योऽनङ् 6, 2, 168
 657 नाव्ययीभावादतो 2, 4, 83
 2944 नासिकास्तनयोर्ध्माधेतो 3, 2, 29
 511 नासिकोदरोष्ठग्रन्थां 4, 1, 55
 1624 निकटे वचति 4, 4, 73
 2753 निगरणचलनार्थेभ्यश्च 1, 3, 87
 3613 निष्टुष्टादुयोने च 8, 2, 94
 3265 निधो निमित्तत्वं 3, 3, 87
 2502 निज्जा त्रयाणां 7, 4, 75
 1524 नित्य वृद्धशरादिभ्य 4, 3, 144
 1857 नित्य शब्दादिनामार्थमात्रं 5, 2, 57
 487 नित्य सञ्ज्ञाद्वयोः 4, 1, 29
 492 नित्य सपत्न्यादिषु 4, 1, 35
 159 नित्य समासे ऽनुत्तरपदं 8, 3, 45
 2596. नित्य स्वयतेः 6, 1, 57
 778 नित्यं हस्ते पाणानुपयमने 1, 4, 77
 2548 नित्य करोतेः 6, 4, 108
 2634 नित्य कौटिल्ये गतौ 3, 1, 23
 711. नित्यं क्रीडाधीनिकयोः 2, 2, 17
 2200. नित्यं कृतः 3, 4, 99
 3446 3587 नित्य कृन्दि 4, 1, 46 7, 4, 8
 862 नित्यनक्षिन् प्रज्ञानेचयोः 5, 4, 122
 2128. नित्यनाञ्जेद्धिते ञचि 6, 1, 100
 3243 नित्यं पक्षः परिभाषे 3, 3, 66
 3698 नित्य वन्ने 6, 1, 210
 2140 नित्यवीचयोः 8, 1, 4
 3082. निमहीभ्या र्णान्तेः 8, 3, 89
 3126. निम्बर्हिंसल्लिखलाद् 3, 2, 146
 103. निपात एकालमात्रं 1, 1, 11
 3538 निपातस्य च 6, 3, 136
 3937 निपातैर्व्यदिहन् 8, 1, 31
 3251 निपातनामानः 3, 3, 74
 3355 निष्कलसङ्गलयोः कथः 3, 4, 34
 2560 निरः कुपः 7, 2, 46
 3199 निरभ्योः प्रत्ययोः 3, 3, 23
 3918. निश्चकादीनि च 6, 2, 194

- 3029 निर्वाणो ऽथावे 8, 2, 50
 1569 निर्वृत्ते ऽवदूवादिभ्यः 4, 4, 19
 3742 निवाते वातस्त्रावे 6, 2, 8
 3213 निवासचितिशरीरो 3, 3, 41
 3647 निव्यभिभ्यो 8, 3, 119
 1384 निशामदोषाभ्या 4, 4, 3, 14
 2133 निष्कुलाङ्गिकोपणे 5, 4, 62
 899 3913 निष्ठा 2, 2, 36 3, 2, 102
 3693 निष्ठा च द्वयजनार्त्त 6, 1, 205
 3057 निष्ठायाम् वेदि 6, 4, 52
 3014 निष्ठायामवयवार्थे 6, 4, 60
 3052 निष्ठा ग्रीहस्विदिनिदि 1, 2, 19
 3903 निष्ठोपनानादन्यतरस्याच् 6, 2, 169
 3344 निष्ठोपसर्गपूर्वमन्यतरस्याच् 6, 2, 110
 897 निष्प्रवाणिङ् 5, 4, 160
 2703 निषजुपविभ्यो ङः 1, 3 30
 2403 निषस्तपतावनारवेने 8, 3, 102
 2642 नीरवकुसुमसुधसु 7, 4, 84
 6 नीचैरनुदात्त 1, 2, 89
 2032 नीतो च तदुक्तात् 5, 3, 77
 2643 जुगतो ऽनुनासिकान्तस्य 7, 4, 85
 3038 नुदविदोन्द्वाग्राही 8, 2, 56
 434 नुस्विचर्जनोयशर्व्ववाये 8, 3, 58
 283 नृ च 6, 4, 6
 3728 नृ चान्यतरस्याच् 6, 1, 134
 142 नृ च 8, 3, 10
 2268 नेदि 7, 2, 4
 2516 नेत्यलिटि रणेः 7, 1, 62
 2981 नेड्वशि कृति 7, 2, 8
 3559 नेतराङ्गद्वि 7, 1, 26
 349 नेदनदशोरकोः 7, 1, 11
 1240 नेम्यस्य परस्य 7, 3, 22
 977 नेन्विद्वभभनातिषु च 6, 3, 19
 303 नेयकुवङ्गस्थानावली 1, 4, 4
 3926 नेरनिधाने 6, 2, 192
 2285 नेर्गदनदपतपदपुना 8, 4, 17
 1833 नेर्विङ्गिषरीचचौ 5, 2, 32
 2683 नेर्विश 1, 3, 17
 3721 नोङ्घात्तो 6, 1, 175
 3876 नोत्तरपदे ऽनुदात्तादाव 6, 2, 142
 3454 नोत्वङ्गर्ध्वविश्वत् 4, 3, 151
 3661 नोदात्तस्वरितोदय 8, 4, 67
 2763 नोदात्तोपदेशस्य सान्तस्या 7, 3, 34
 3405 नोनवतिष्वनयत्येकथ 3, 1, 51
 3324 नोपधात्थकान्ताद्वा 1, 2, 23
 370 नोपधाया 6, 4, 7
 3241 नौ गदनदपठस्वन 3, 3, 64
 3237 नौ ण च 3, 3, 60
 1555 नौद्वयवष्ट 4, 4, 7
 1643 नौवयोधर्नविषमूल 4, 4, 91
 3223 नौ वृ चान्ये 3, 3, 48
 1543 न्यग्रोधस्य च केवलस्य 7, 3, 5
 2864 न्यङ्ङादीना च 7, 3, 53
 3787 न्यधी च 6, 2, 51

प

- 1826 पक्षान्तिः 5, 2, 25
 2585 पक्षिभस्त्वृगान्ति 4, 4, 35
 1725 पक्षिर्विशतित्रिंश 5, 1, 59
 523 पङ्गोश्च 4, 1, 68
 3031 पचो वः 8, 2, 52
 1726 पञ्चदशतौ वार्गे वा 5, 1, 60
 699 पञ्चमी सयेन 2, 1, 37
 639. पञ्चमी विभक्ते 2, 3, 42
 598 पञ्चम्यपाङ्परिणिः 2, 3, 10
 397. पञ्चम्या ऋत् 7, 1, 10
 3636 पञ्चम्या परावयवार्थे 8, 3, 1
 3008 पञ्चम्यामजातो 3, 2, 98
 1953 पञ्चम्यास्त वेल् 5, 3, 7
 959 पञ्चम्याः स्तोकादिभ्यः 6, 3, 2
 1699 पञ्चपादनाचशतादात् 5, 1, 34
 2355 पत. पुत्र 7, 4, 19
 257 पति सनास ख 1, 4, 8
 1502 पत्तापूर्वाद् 4, 3, 122
 1503 पत्ताध्वर्युपरिषद्व 4, 3, 123
 1793. पत्यन्तपुरोहितादि 5, 1, 123

3752. पस्यावैश्वर्ये 6, 2, 13
 490. पत्युर्नौ यद्यसंयोगे 4, 1, 33
 1402. पथाः पन्थ च 4, 3, 29
 1739. पथः पन्थ 5, 1, 75
 3530. पथि च पन्थ 6, 3, 108
 3687. पथिनयोः सर्वनामस्थाने 6, 1, 199
 365. पथिनयुक्तुमानात् 7, 1, 85
 1740. पथो वा नित्यम् 5, 1, 76
 957. पथो विभाषा 5, 4, 72
 1656. पथ्यतिथिवसतिस्त्वपतेर्द्वि 4, 4, 104
 1639. पदमस्तिन्द्वयम् 4, 4, 87
 3182. पदमजनिशब्दकोः च 3, 3, 16
 1057. पदमववाये ऽपि 8, 4, 33
 401. पदस्य 8, 1, 16
 402. पदात् 8, 1, 17
 198. पदान्तस्य 8, 4, 37
 1561. पदान्तस्यन्तरस्यात् 7, 3, 9
 149. पदान्ताद्वा 6, 1, 76
 2870. पदावैरिवाद्यापत्येत्तु च 3, 1, 119
 3741. पदे ऽपदे 6, 2, 7
 1589. पदोत्तरपदं वृद्धाति 4, 4, 39
 228. पदलोभाच्चद्विगुणं 6, 1, 63
 991. पदात्यतदर्थे 6, 3, 53
 1740. पन्थो वा नित्यम् 5, 1, 76
 812. परवज्जिह्व द्वयं 2, 4, 26
 181. परञ्च 3, 1, 2
 1608. परश्चपादुज् च 4, 4, 58
 2796. परस्मिन्विभाषा 3, 3, 133
 2173. परस्मैपदानां 3, 4, 82
 935. परस्य च 6, 3, 8
 28. परः सनिकर्षः सहिता 1, 4, 109
 589. पराजेषाहः 1, 4, 25
 3933. परादिशब्दस्य बहुलम् 6, 2, 199
 3210. परावपुषात्पथः 3, 3, 38
 3319. परावरयोनि च 3, 1, 20
 1375. परावरपथोत्तमपूर्वाच्च 4, 3, 5
 580. परिक्रयणे संप्रदानमन्यं 1, 4, 14
 3377. परिक्रियमाणं च 3, 4, 65
 1679. परिखाया उक्तं 5, 1, 17
 2275. परिनिविभ्यः सेवविभं 8, 3, 70
 3209. परिणोनीकोर्त्तं पात्रेययोः 3, 3, 37
 1586. परिपन्थ च तिष्ठति 4, 4, 36
 3767. परिप्रत्युपाया वर्ज्यमानां 6, 2, 33
 3190. परिभाषाख्याया सर्वेभ्यः 3, 3, 20
 1683. परिभाषान्तस्यासन्नां 7, 3, 17
 2948. परिभाषे पथ 3, 2, 33
 1579. परिभुक्त च 4, 4, 29
 1211. परिभूतो रथः 4, 2, 1)
 2684. परिष्वेभ्यः क्रियः 1, 3, 18
 1591. 1653. परिषदो रथ 4, 4, 44 131
 3026. परिशब्द प्राच्यभरतेषु 8, 3, 75
 3916. परेरभितोभाविमपडलम् 6, 2, 182
 2748. परेरुष 1, 3, 82
 2141. परेरुर्जने 8, 1, 5
 2399. परेरच 8, 3, 74
 3262. परेरु चाङ्गयोः 8, 2, 22
 2171. परेरु लिट् 3, 2, 115
 1811. परोऽवरपरपरपुत्रपौत्रं 5, 2, 10
 3261. परो च 3, 2, 84
 3230. परौ भुवो ऽवधाने 3, 3, 55
 3222. परौ वसे 3, 3, 47
 1558. पर्यादिभ्य ष्टम् 4, 4, 10
 1956. पर्यादिभ्या च 5, 3, 9
 3178. पर्यासिष्यने व्यलनर्थेषु 3, 4, 66
 3288. पर्यायार्थोत्पत्तिषु 3, 3, 111
 1367. पर्यताश्च 4, 2, 143
 2070. पर्यादियोचिवादिभ्यो 5, 3, 117
 3862. परलक्षणपथां निजे 6, 2, 123
 1521. पराशादिभ्यो वा 4, 3, 141
 3501. परच परवा च पन्थ 5, 3, 33
 1982. परचात् 5, 3, 32
 409. पर्यायैरचानलोचने 8, 1, 25
 519. पाककर्णवर्णपुष्पकम् 4, 1, 61
 2899. पात्राभ्यासेद्वयः शः 3, 1, 137
 2860. पात्राभ्यासाद्वादाच्च 7, 3, 75
 2972. पात्रिपताहपो यिनिपति 3, 1, 55
 1212. पापुक्तमन्त्रादिभिः 4, 2, 11
 3637. पात्री च बहुलम् 8, 3, 12
 1712. पात्रात् ष्टम् 5, 1, 16
 1732. पात्राद्वयम् 5, 1, 63
 725. पात्रेयनिवाद्यम् 2, 1, 48
 3457. पात्रोत्तरीभ्या ष्टम् 4, 4, 111

- 414 पादः पद 6, 4, 130
 2073 पादयतस्य संख्यादेशी° 5, 4, 1
 990 पादस्य पदाव्याप्तिगोपद्वयेषु 6, 3, 52
 877 पादस्य लोपोऽहस्तादिभ्यः 5, 4, 133
 2093. पादापार्श्व्या च 5, 4, 25
 457 पक्षोऽन्यतरस्याच् 4, 1, 8
 1053 पान् देवे 8, 4, 9
 3803. पार्थ च चित्रिपि 6, 2, 63
 733. पापाकके क्लृप्तैः 2, 1, 54
 2890. पाप्यसानाप्यनिकाप्य° 3, 1, 129
 1071 पारस्करप्रभृतीनि° 6, 1, 157
 1736. पारायणतुरायण° 5, 1, 72
 1490 पारायण्यशिक्षाशिक्षा° 4, 3, 110
 672 पारे नख्ये चक्ष्मा वा 2, 1, 18
 1875 पार्व्वैनात्किञ्चि 5, 2, 76
 1258 पायादिभ्यो यः 4, 2, 49
 3528. पितराभातरा च च्छन्दसि 6, 3, 33
 936. पिता नाम्ना 1, 2, 70
 1458 पितृव्यं 4, 3, 79
 1242. पितृव्यनातुसनामान° 4, 2, 36
 1138. पितृव्यपुत्रश्च 4, 1, 132
 1526 पित्राश्च 4, 3, 146
 1121. पीक्षाया वा 4, 1, 118
 504. पुंयोगादाख्यायाश्च 4, 1, 43
 746. पुंवत्कर्त्तृचारयनातीय° 6, 3, 42
 3296. पुंसि सप्तार्थां चः प्रायेण 3, 3, 118
 436 पुंषीऽसुहृ 7, 1, 89
 2189. पुगन्तस्यपस्य च 7, 3, 86
 2676. पुष्कलापक्ष्मीवरापिण्ड° 3, 1, 20
 3866. पुष्पः पुष्पयः 6, 2, 132
 1706. पुष्पाश्च च 5, 1, 40
 1183. पुष्पान्तादप्यतरस्याच् 4, 1, 159
 980. पुत्रेऽन्यतरस्याच् 6, 3, 22
 139. पुत्रः स्वयम्परे 3, 3, 6
 933. पुत्राश्लिषा 1, 2, 67
 3949. पुत्रा च परीप्तायाच् 8, 1, 42
 1485. पुत्राण्योक्तेषु ब्राह्मण° 4, 3, 105
 2782. पुत्रि सुहृ चास्ते 3, 2, 122
 3924. पुत्रवक्ष्यान्वादिष्टः 6, 2, 190
 1839. पुत्रवहस्तिभानच् च 5, 2, 33
 482. पुत्रव्याप्त्यभावेऽन्यतरस्याच् 4, 1, 24

3833. पुत्रे प्राचाच् 6, 2, 6
 2932. पुत्रोऽन्यतोऽन्येषु चर्त्तै 3, 2, 18
 768. पुत्रोऽन्ययच् 1, 4, 67
 3166. पुत्रः संज्ञायाच् 3, 2, 135
 2343. पुत्रादिद्व्युताद्भूतः 3, 1, 55
 1941. पुत्रकरादिभ्यो देवे 5, 2, 135
 2867. पुत्र्यसिन्धौ नक्षत्रे 3, 1, 116
 2066. पुत्राण्योऽप्यानयो° 5, 3, 112
 3762. पुत्रेऽन्यतरस्याच् 6, 2, 23
 3051. पुत्रः चत्वा च 1, 2, 22
 3050. पुत्रश्च 7, 2, 51
 3108. पुत्रवयोः चानच् 3, 2, 123
 3974. पुत्रनात्पूजितनपुत्राचच् 8, 1, 67 ✓
 3944. पुत्राया नानन्तरच् 8, 1, 37 ✓
 493. पुत्रक्रोदरे च 4, 1, 36
 705. पुत्रपुत्रपुत्रितायवच्यव° 2, 2, 11
 1994. पुत्राद्वागे वीयादच् 5, 3, 48
 1714. पुत्रार्थाद्दृक् 5, 1, 48
 887. पुत्राद्विभाषा 5, 4, 149
 726. पूर्वकालैकवर्त्तनरत्नराज° 2, 1, 49
 12. पूर्वजाविद्दृक् 8, 2, 1
 3617. पूर्व तु भाषायाच् 8, 2, 98
 3643. पूर्वपदात् 8, 3, 106
 857. पूर्वपदात्संज्ञायामगः 8, 4, 3
 218. पूर्वपरामरदक्षिणोत्तर° 1, 1, 34
 2734. पूर्ववद्वचन 1, 3, 62
 813. पूर्ववदश्ववचनो 2, 4, 27
 693. पूर्ववद्वचनोन्माय° 2, 1, 31
 1886. पूर्वोदिनिः 5, 2, 86
 221. पूर्वोदिभ्यो नक्षत्रयो वा 7, 1, 16
 1975. पूर्वोपरामराभाषाचि° 5, 3, 39
 737. पूर्वोपरमयनचरनचप्य° 2, 1, 58
 712. पूर्वोपरामरोत्तरनेक° 2, 2, 1
 1401. पूर्वोपापराद्वाद्वाद्वात् 4, 3, 23
 2933. पूर्वै कर्त्तरि 3, 2, 19
 3756. पूर्वै कृतपूर्वै 6, 2, 22
 3479. पूर्वैः कृतनिनिधौ च 4, 4, 133
 2178. पूर्वोऽन्यथाः 6, 1, 4
 2958. पुः सर्वयोर्दार्दिभ्योः 3, 2, 41
 603. पुष्यश्लिषाभाषाचिस्तुलीया° 2, 3, 32
 1784. पुष्यादिभ्यश्च नक्षत्रयो 5, 1, 122

- 1084 पूर्वोदरादीनि यवोपदिष्टम् 6, 3, 109
 996 वेधवाचवाहनविष्टु च 6, 3, 53
 1074 वैतादिभ्यश्च 2, 4, 59
 744. पोटायुजतिस्तोत्रकतिपयं 2, 1, 65
 2844 पोरदुपचात् 3, 1, 93
 1449. पौरोडाशपुरोडाशात् 8, 4, 3, 70
 3072 प्यायः पी 6, 1, 23
 2024 प्रकारवचने जातीयर् 5, 5, 69
 1971. प्रकारवचने यात् 5, 3, 23
 2147 प्रकारे गुणवचनस्य 8, 1, 12
 2690 प्रकाशनस्येयाख्ययोश्च 1, 3, 23
 3518 प्रकृत्यान्तपादनव्यपरे 6, 1, 115
 3871 प्रकृत्या भगालश्च 6, 2, 137
 850 प्रकृत्याग्निषि 6, 3, 83
 2010 प्रकृत्यैकाच् 6, 4, 163
 2771 प्रकृष्टे ठच् 5, 1, 108
 2603 प्रजने वीयतेः 6, 1, 55
 3248 प्रजने चर्ते 3, 3, 71
 3136 प्रजोरितिः 3, 2, 136
 2106 प्रज्ञादिभ्यश्च 5, 4, 33
 1908 प्रज्ञाजडावर्षयो वाः 5, 2, 101
 3608 प्रणवष्टे 8, 2, 89
 2889 प्रणव्यो उसनवौ 3, 1, 123
 599 प्रति प्रतिनिधिप्रतिदानयोः 1, 4, 92
 1590 प्रतिकपटार्थलक्षानं च 4, 4, 10
 1651 प्रतिजनादिभ्यः खञ् 4, 4, 99
 600 प्रतिनिधिप्रतिदाने च 2, 3, 11
 1592 प्रतिपद्यतेति ठच् 4, 4, 42
 3740 प्रतिपद्य चिरकृच्छ्रयो 6, 2, 6
 2111 प्रतियोगे पञ्चस्यास्तसिः 5, 4, 44
 3618 प्रतियोगे च 8, 2, 91
 1066 प्रतिपद्यश्च कथेः 6, 1, 102
 3027 प्रतिस्तब्धनिस्तब्धौ च 8, 3, 114
 3027 प्रतेरजादयस्तत्पुत्रे 6, 2, 113
 950. प्रतेरसः सप्तमीस्यात् 5, 4, 82
 3022. प्रतेश्च 6, 1, 25
 3502 मन्त्रपूर्वनिर्देशनात् 5, 3, 111
 2869. प्रत्यभिभ्या श्रद्धेः 3, 1, 118
 94 प्रत्यभिभावे ऽगृह्णे 8, 2, 93
 180. प्रत्ययः 3, 1, 1
 262. प्रत्ययसोपे प्रत्ययसम्बन्धश्च 1, 1, 62
 463 प्रत्ययस्यात्कात्पूर्वस्यात् 7, 3, 44
 260 प्रत्ययस्य लुक्लुलुपः 1, 1, 61
 1373 प्रत्ययोत्तरपदयोश्च 7, 2, 98
 2733 प्रत्याह्ण्या श्रुतः 1, 3, 59
 578 प्रत्याह्ण्या श्रुतः पूर्वस्य 1, 4, 40
 3204 प्रयत्ने वाचशब्दे 3, 3, 33
 226 प्रयत्नचरनतयात्पार्थ 1, 1, 33
 164 प्रयत्नयोः पूर्ववर्त्यः 6, 1, 102
 653 प्रयत्नानिर्दिष्टं सनात् 1, 2, 43
 387 प्रयत्नायाश्च द्विवचने 7, 2, 88
 3790 प्रयत्नो ऽचिरोपसप्तौ 6, 2, 56
 1298 प्रधानप्रत्ययार्थवचनं 1, 2, 56
 1050 प्रनिरन्तः श्रेष्ठसंज्ञा 8, 4, 5
 1463 प्र भवति 4, 3, 83
 3061 प्रभौ परिवृढः 7, 2, 21
 3245 प्रभदसनदौ हर्षे 3, 3, 68
 3372 प्रभावे च 3, 4, 91
 1838 प्रभावे द्वयसंज्ञदत्तं 5, 2, 37
 1580 प्र यच्छति गृह्ये च 4, 4, 30
 2838 प्रवाजानुवाजौ यज्ञाङ्गे 7, 3, 62
 3487 प्रयै रोहिण्यै अथ्ययिष्ये 3, 4, 10
 1772 प्रयोजनश्च 5, 1, 109
 2884 प्रयोज्यनिद्योष्यौ शक्याचै 7, 3, 68
 1129 प्रवादणस्य हे 7, 3, 23
 3881 प्रवृद्धादीना च 6, 2, 147
 2021 प्रशंसायां रूपप् 5, 3, 66
 747 प्रशंसावचनैश्च 2, 1, 66
 2009 प्रशस्यस्य शः 5, 3, 60
 2777 प्रशने चासन्नकाले 3, 2, 117
 2917 प्रथो ऽग्रगामिनि 8, 3, 92
 3599 प्रथमुपोद पादप्रश्ने 8, 1, 6
 838 प्रथम्यां आनुलोमः 5, 4, 129
 641 प्रथितोत्पुत्राभ्यां 2, 3, 44
 1067. प्रत्यक्षवृद्धिश्चान्नाह्वयी 6, 1, 133
 3034. प्रत्यो ऽन्यतरस्याच् 8, 2, 54
 1346. प्रत्यपुरवहान्ताच् 4, 2, 122
 3821 प्रत्ये ऽवृद्धनकर्मादीनाच् 6, 2, 87
 1331 प्रत्योत्तरपदपक्षदादि 4, 2, 110
 1607 प्रहरणश्च 4, 4, 57
 2163 प्रहासे च नन्योपपदे 1, 4, 106
 648. प्राङ्मुरारात्प्रभावाः 2, 1, 3

- 1661 प्राक्कीलाब्धः 5, 1, 1
 2276 प्राक्कितादङ्ग्यवाये° 8, 3, 63
 2025 प्राग्विवात्कः 5, 3, 70
 1995 प्रागेकदशभ्यो ऽङ्ग्यवि 5, 3, 49
 1626 प्राग्विवादात् 4, 4, 75
 1947 प्राग्विवा विभक्ति 5, 3, 1
 1073 प्राग्विवातो ऽङ्ग 4, 1, 83
 19 प्राग्विवाविवाता 1, 4, 56
 1680 प्राग्विवात् 5, 1, 13
 1548 प्राग्विवात् 4, 4, 1
 473 प्राचा एक तद्धित 4, 1, 17
 1363 प्राचा कटादेः 4, 2, 139
 3808 प्राचा क्रीडायाश्च 6, 2, 74
 1400 प्राचा ग्रामनगराणाश्च 7, 3, 14
 1431 प्राचा नगरान्ते 7, 3, 24
 1184 प्राचाभ्युदात्तिकात् 4, 1, 160
 2036 प्राचाभ्युदात्तिकात् 5, 3, 80
 1794 प्राचाभ्युदात्तिकात् 5, 1, 129
 1532 प्राचिरजतादिभ्यो ऽङ्ग 4, 3, 154
 1903 प्राचिरजतादातो° 5, 2, 96
 1055 प्राचिरजतादातो° 8, 4, 11
 532 प्राचिरजतादातो° 2, 3, 46
 21. प्राचयः 1, 4, 58
 3917 प्राचयः सहायाश्च 6, 2, 183
 2747 प्राचयः 1, 3, 81

- 779 प्राचय वचने 1, 4, 78
 715 प्राचापज्ञे च द्वितीयया 2, 2, 4
 1414 प्राचयः 4, 3, 39
 973 प्राचयश्चरत्कालदिवा जे 6, 3, 15
 1388 प्राचय सय 4, 3, 17
 1394 प्राचयश्च 4, 3, 26
 2953 प्राचयश्च वद खच् 3, 2, 38
 2016 प्राचयश्चरत्कालदिवा° 6, 4, 157
 3750 प्रीती च 6, 2, 16
 2911 प्रुचयः सन्निहारे° 3, 1, 149
 2920 प्रे दाच 3, 2, 6
 3198 प्रे द्रुचयश्च 3, 3, 27
 3125 प्रे लपचयश्च 3, 2, 145
 3221 प्रे लिचयश्च 3, 3, 46
 3227 प्रे वणिक्काश्च 3, 3, 52
 621. प्रेचयश्चोर्विचयो° 2, 3, 61
 3203 प्रे चलो जयते 3, 3, 32
 2817 प्रेचाविसर्गमात्रकालेषु° 3, 3, 163
 1274 प्रोक्ताम्बुक् 4, 2, 64
 2735 प्रोपाभ्या युजेयश्चपात्रेषु 1, 3, 64
 2715 प्रोपाभ्या सन्निहारे° 1, 3, 42
 1542 प्रोपादिभ्यो ऽङ्ग 4, 3, 164
 90 प्रोपाभ्या सन्निहारे° 6, 1, 125
 3625 प्रोपाभ्या सन्निहारे° 8, 2, 106
 2558. प्रोपाभ्या सन्निहारे° 7, 3, 80

फ

- 1087 फक्किजोरत्तयश्च 4, 1, 97
 2354. फकां च सहायाश्च 6, 4, 125
 2940 फलेग्रहिरात्मनिरिच 3, 2, 26
 1541. फले लुक् 4, 3, 163

819. फलुनीप्रोक्तपदाना° 1, 2, 60
 1174. फलुनीप्रोक्तपदाना° 4, 1, 160
 1906 फेनादिभ्यश्च 5, 2, 99
 1173 फेरक च 4, 1, 149

ब

- 1648 बन्धने चर्चो 4, 4, 96
 1005 बन्धुनि बहुव्रीहौ 6, 1, 14
 971. बन्धे च विभावा 6, 2, 13

- 2527 बन्धुवाचक्य जपुष्म° 7, 2, 64
 3465 बर्हिषि वचश्च 4, 4, 119
 1942. बन्धादिभ्यो ऽङ्ग 5, 2, 136

258. बहुपक्षवस्तुतः^१ 1, 1, 23
 1852. बहुप्रगणसचस्य^२ 5, 2, 62
 3506. बहुप्रकारकस्य 5, 4, 121
 3398. 3400. 3401. 3419 3498 3510
 3557. 3558 3578. 3586 3598 बहुलकस्य
 2, 4, 39 73. 76 3, 2, 88 5, 2, 122
 7, 1, 8. 10 103 3, 97. 4, 78 6, 1, 34
 3546 बहुल कस्यनाहोने ऽपि 6, 4, 75
 2991 बहुलनाभीनये 3, 2, 81
 405 बहुलनस्य वस्तुतो 8, 1, 21
 205. बहुलनये कस्येत् 7, 3, 103
 3896. बहुव्रीहिविदनेत् 6, 2, 162
 484. बहुव्रीहिकस्यो ङीप् 4, 1, 25
 508 बहुव्रीहिसामोदात्तात् 4, 1, 52
 3735 बहुव्रीहौ प्रकृत्या पूर्वपदम्. 6, 2, 1
 3840 बहुव्रीहौ विरच संज्ञायात् 6, 2, 106
 852 बहुव्रीहौ सव्यययोः^३ 5, 4, 113
 851 बहुव्रीहौ सव्यये^४ 5, 4, 73
 187 बहुपु बहुवचनम् 1, 4, 21
 3909. बहुवचनस्य पूर्वपदम् 6, 2, 175
 2013 बहुवचनो भू च बहुते 6, 4, 158
 1148. बहुवच इमा^५ 2, 4, 66
 1285. बहुवचः कृतेषु 4, 2, 73
 1446 बहुवचो ऽन्तोदात्तादृष्टम् 4, 3, 67
 2033 बहुवचो ननुष्य^६ 5, 3, 78

1615. बहुवचनपूर्वपदादृष्टम् 4, 4, 64
 3764 बहुवचनस्य 6, 2, 30
 2109. बहुवचनार्थकस्य^७ 5, 4, 42
 503 बहुवचनस्य 4, 1, 45
 2673 बहुवचनस्योदात्तपदे 3, 1, 16
 1841 बाहीकृत्वाभेदस्य 4, 2, 117
 1096. बाह्यादिभ्यश्च 4, 1, 96
 522 बाह्यादिसंज्ञायात् 4, 1, 67
 2593. विभेदेहेतुनये 6, 1, 56
 1311. विवक्षादिभ्यश्च 6, 4, 153
 1516. विवक्षादिभ्यो ऽण् 4, 3, 136
 2752 वुचवुचनयनने^८ 1, 3, 86
 2078 वृहत्या आच्छादने 5, 4, 6
 1801 व्रक्षस्तत्त्वः 5, 1, 136
 805 व्रक्षयो जानपदाख्यायात् 5, 4, 101
 2998 व्रक्षप्रत्ययेषु क्तिप् 3, 2, 87
 946 व्रक्षस्तिभ्या वर्धवः 5, 4, 78
 1871 व्रक्षकौषिके संज्ञायात् 5, 2, 71
 1250 व्रक्षनायववाङ्मादात् 4, 2, 42
 1158. व्रक्षो ऽजातो 6, 4, 171
 2452 व्रुव ईट् 7, 3, 93
 2450. व्रुवः पञ्चानामादितं 3, 4, 81
 2453. व्रुवो वचिः 2, 4, 53
 3610. व्रुविनेयव्रुवम् 8, 2, 91

भ

- 3805 भक्षाख्यास्तदर्थेषु 6, 2, 71
 1652 भक्षायणः 4, 4, 100
 1619 भक्षादभ्यन्तरस्यात् 4, 4, 68
 1475. भक्तिः 4, 3, 95
 697. भक्षेण भित्रीकरणम् 2, 1, 36
 2976. भक्षो विचः 3, 2, 62
 3141. भक्षनभावविधौ पुरम् 3, 2, 161
 2764 भक्षेत्रच विणि 6, 4, 33
 3517. भक्षप्रवच्ये च बहुवचसि 6, 1, 83
 1114. भर्गास्रैर्गते 4, 1, 111
 1339. भवतच्छवदयो 4, 2, 115

2181. भवतेर 7, 4, 73
 3171 भविष्यति गत्यादयः 3, 3, 3
 2794 भविष्यति स्यादावचने^९ 3, 3, 136
 3456. भवे कस्य 4, 4, 110
 2894. भवनेयप्रवचनयो^{१०} 3, 4, 68
 1566 भस्त्रादिभ्यः षट् 4, 4, 16
 466 भस्त्रैवाजात्राद्वास्त्रा^{११} 7, 3, 47
 233 भस्य 6, 4, 123
 368 भस्य टेलापः 7, 1, 83
 1715. भागादाच्च 5, 1, 49
 2679. भावकर्मयोः 1, 3, 13

3443 भाववचने स्वेच्छं ३, 4, 16
 3180. भाववचनारम्भ ३, 3, 11
 3184 भावे ३, 3, 18
 3490 भावे च 4, 4, 144
 3252 भावे ऽनुपसर्गस्य ३, 3, 75
 3097 भाषाया सदवचनम् ३, 2, 103
 2720. भाषनेोपसभाषा १, 3, 47
 1244 भिषादिभ्यो ऽञ् 4, 2, 38
 2931 भिषासेनादायेषु च ३, 2, 17
 3042 भिष्य शकलश्च 8, 2 59
 2866 भिष्योद्वेगो नदे ३, 1, 115
 3154 भिष्यः क्लृप्तकनौ ३, 2, 174
 2492 भिष्यो ऽन्यतरस्याश्च 6, 4, 115
 2595 भिष्यो हेतुभये युक्त्वं 7, 3, 40
 588 भीक्षार्थाना भयहेतुः 1, 4, 25
 3173 भीषादयो ऽपादाने ३, 4, 74
 1020 भीरोः स्थानश्च 8, 3, 81
 2594 भीरुभ्योहेतुभये 1, 3, 68
 3675. भीहीभृदुपदजनघनं 6, 1, 192
 2491 भीहीभृदुवा रक्षुवश्च ३, 1, 33
 2877 भुजस्त्युत्तमौ 7, 3, 61
 2737. भुजो ऽनवने 1, 3, 66
 594 भुवः प्रभवः 1, 4, 31
 3118, 3447 भुवश्च ३, 2, 198 4, 1, 47
 3605. भुवश्च महाव्याहृतेः 8, 2, 71

3159 भुवः सप्तान्तरयोः ३, 2, 179
 2855 भुवो भावे ३, 1, 107
 2174 भुवो युगलुङ्निटोः 6, 4, 88
 1999 भूतपूर्वे चरद् 5, 3, 53
 2995 भूते ३, 2, 84
 2797 भूते च ३, 3, 140
 3170 भूते ऽपि द्वयस्ते ३, 3, 2
 18 भूषादयो घातचः 1, 3, 1
 765 भूषणे ऽलश्च 1, 4, 64
 2224 भूषुवोस्तिङ् 7, 3, 88
 2496 भुजानिन् 7, 4 76
 2861 भुजो ऽपचायाश्च ३, 1, 112
 2667. भुषादिभ्यो भुवश्च ३, 1, 12
 2885 भोक्ष्य भावे 7, 3, 63
 167 भोभगोश्वोऽप्यर्थस्य ८, 3, 17
 1263 भौरिक्कादौडुकार्यादि 4, 2, 54
 395 भ्यसो भ्यश्च 7, 1, 30
 2535 भ्रस्त्रो रोपचयो 6, 4, 47
 3157 भ्राजभासधुविद्युतो ३, 2, 177
 2565 भ्राजभासभासदीपजीव 7, 4, 3
 1091 भ्रातरि च लघायसि 4, 1, 164
 1167 भ्रातृव्यश्च 4, 1, 114
 934 भ्रातृपुत्रौ स्वसृष्टिद्वित्याम् 1, 2, 163
 1128 भ्रुवो युक्त्वं च 4, 1, 125

म

360. मचवा बहुलम् 6, 4, 123
 1606. मङ्गुलकर्त्तराद् 4, 4, 56
 3049. मङ्गलनक्षत्रात्कारणं 4, 4, 97
 3089. मतिपुङ्क्तिप्रज्ञार्थेभ्यश्च ३, 2, 183
 3628. मधुवचो च संयुद्धौ 8, 3, 1
 3705. मतोः पूर्वभाससंज्ञाया 6, 1, 219
 1284. मतोश्च बहुजङ्गाश्च 4, 2, 72
 3482. मतो च 4, 4, 136
 1859 मतो कः क्लृप्तसाम्नोः 5, 2, 59
 1041. मतो बहुचो 6, 3, 119
 3474 मत्वर्थे भासतन्वोः 4, 4, 123
 3244 मदोऽनुपसर्गे ३, 3, 67
 1355 मद्रवृत्त्योः कम् 4, 2, 131
 2138. मद्रात्परिवापणे 5, 4, 67

1329 मद्रेभ्यो ऽञ् 4, 2, 108
 1109 मधुवधोर्भासश्च 4, 1, 106
 3485. मधोः 4, 4, 133
 3475. मधोर्ज च 4, 4, 123
 969 मध्याद्गुरो 6, 3, 11
 1378. मध्यान्मः 4, 3, 8
 777 मध्ये पदे निवचने च 1, 4, 76
 1305. मध्यादिभ्यश्च 4, 2, 86
 2992 459 मनः ३, 2, 82 4, 1, 11
 961 मनस संज्ञायाश्च 6, 3, 4
 1358. मनुष्यतत्त्वयोर्दु 4, 2, 134
 495 मनोरी वा 4, 1, 38
 1185 मनोर्जातावस्थती 4, 1, 161
 3885. मन्त्रिन्वशाख्यानं 6, 2, 151

- 3402 नमस्त्वं परमेश्वरमश्वमेधं 2, 4, 80
 3420 नमस्ते दृष्टेयपञ्चमनविदं 3, 3, 96
 3414 नमेनवहोवयस्यं 3, 2, 71
 3554 नमस्तेवाङ्मयादेरात्मनः 6, 4, 141
 3583 नमस्ते सोमाश्वेन्द्रियं 6, 3, 131
 998 नम्योदनसक्तुयिन्दुं 6, 3, 60
 584 नम्यकर्त्तव्यमादरे विं 2, 3, 17
 383 नम्यन्तस्य 7, 2, 91
 108 नम्य उजो वो वा 8, 3, 33
 1462 नम्यत् च 4, 3, 82
 1523 नम्यद्वैतयोर्भाषायाम् 4, 3, 113
 3318 नम्यतेरिदम्यतरस्याम् 6, 4, 70
 754. नम्यरत्नवकादयश्च 2, 1, 72
 3484 नये च 4, 4, 138
 1068 नमस्कृतमस्कृतिरौ 6, 1, 154
 2517 नमिजनयोर्भक्ति 7, 1, 60
 1164 नम्राकुलादङ्गलौ 4, 1, 111
 3772 नम्रान्त्रीष्टपराहं 6, 2, 38
 1238 नमाराजमोष्टपदाभ्यां 4, 2, 35
 1477 नमाराजादृष्टं 4, 3, 97
 1231. नम्रेन्द्राद्वाणौ च 4, 2, 29
 2219 नाडि लुङ् 3, 3, 175
 1673 नाणवचरकाभ्यां खञ् 5, 1, 11
 929 नातरवितराबुदीचाच् 6, 3, 32
 983 नातु पितृभ्यामन्यतरस्याच् 8, 3, 85
 1118 नातुस्त्वख्यासमद्रष्टव्याः 4, 1, 115
 984 नातुपितृभ्यां स्ववा 8, 3, 84
 1140 नातुष्वङ् 4, 1, 134
 3748 नातोपक्षोपक्रमच्छाये 6, 2, 14
 1587 नातोत्तरपदपदव्युपदं 4, 4, 37
 1897 नातुपथायाङ् 8, 2, 9
 1997 नानपश्यङ्गयोः 5, 3, 61
 1540 नाने वयः 4, 3, 162
 2394 नान्वधदाम्नाम्भ्यो 3, 1, 6
 3170 नायायानम् 4, 4, 121
 3822 नाकादीनां च 6, 2, 88
 1745 नासाद्वयसि यत्नजो 5, 1, 81
 2949 नितनखे च 3, 2, 31
 2568 नित्या इत्यः 6, 4, 92
 1049 निम्ने चर्चो 6, 3, 130
 2740 निम्नोपपदात्कृजो 1, 3, 71
 37. निदयो उन्मत्तावर 1, 1, 47
 2346 निदेर्गुण 7, 3, 82
 3888 निम्नं चातुपसर्गमसधौ 6, 2, 14
 2508 नीनातिनिनोतिदीक्षां 6, 1, 50
 3585 नीनातेर्निर्गमे 7, 3, 81
 3901 नुख स्वाङ्गम् 6, 2, 167
 9 नुखनासिक्तावचनो 1, 1, 8
 2624 नुचो ऽकर्मकस्य 7, 4, 57
 2077 नुपठनिश्चयलक्षं 3, 1, 21
 1575 नुद्गादङ् 4, 4, 25
 3254 नूतौ च 3, 3, 77
 1640 नूतनस्याङ् 4, 4, 83
 2862 नुमेविभाषा 3, 1, 113
 2473 नुमेर्दृष्टिः 7, 2, 111
 3323 नुष्टदृष्टुपकुपलिङ् 1, 2, 7
 2107 नुदस्तिकच् 5, 4, 39
 3055 नुपस्तित्तिषायाच् 1, 2, 20
 2960. नेपथिभयेषु कृजः 3, 2, 43
 2203. नेर्निः 3, 4, 89
 122 नो ऽनुस्वारः 8, 3, 23
 341 नो नो धातोः 8, 2, 64
 126 नो राजि खनः क्वौ 8, 3, 25
 2538 न्ययतेर्लुङलिटौ 1, 3, 61
 2309 न्यारच 8, 2, 65

य

- 528 यङ्गवाप् 4, 1, 74
 2633 यङि च 7, 5, 30
 2650 यङो ऽपि च 2, 4, 74
 2651 यङो वा 7, 3, 94
 231 यञि भच् 1, 4, 18
 2805. यञ्ययञयोः 3, 3, 112
 3146 यञ्यपदया यङ् 3, 2, 166
 3565. यञ्यैवमिति च 7, 1, 43

- 3268 यजयाचयतविश्वप्रसक्तं ३, ३, ९०
 2882. यजयाचयतप्रसक्तवर्षश्च ७, ३, ६६
 3520 यजुष्युर ६, १, ११७
 3641 यजुष्येकेवासु ८, ३, १०४
 3397 यजेश्च करणे २, ३, ६३
 3663 यज्ञकर्मव्ययम् १, २, ३४
 1735 यज्ञवर्त्विग्या चत्वारो ५, १, ७१
 3202 यज्ञे सनि स्तुव ३, ३, ३१
 1108 यज्ञोश्च २, ४, ६४
 471 यज्ञश्च ४, १, १६
 1103 यज्ञोश्च ४, १, १०१
 638 यतश्च निर्धारणम् २, ३, ४१
 3701 यतो ऽनाव ६, १, २१३
 1840 यत्तदेतेभ्य परिभाषे ५, १२, ३९
 1789 यथातथयथापुरयोः ७, ३, ३१
 3349 यथातथयोरनुवाप्रतिषत्तने ३, ४, २३
 1807 यथाशुल्लसुल्लस्य ५, २, ६
 2827 यथाविध्यनुप्रयोग ३, ४, ४
 128 यथासख्यनुदेश १, ३, १०
 661. यथासादृश्ये २, १, ७
 2149. यथास्व यथायथम् ८, १, १४
 3963 यद्विदुपर छन्दसि ८, १, ५६
 3973 यद्वत्तात्रित्यम् ८, १, ६६
 2377. यत्परममनातां सक्तु च ७, २, १७३
 3240 यतः समुपनिविषु च ३, ३, ६३
 2098 यतो गन्धने १, २, १६
 3890 ययतोश्चातदर्थे ६, २, १५६
 116 यरो ऽनुनासिके ८, ४, ४३
 1804. यथयवकथद्विक्तादयम् ५, २, ३
 3156 यश्च यदः ३, २, १७६
 2521 यथो ऽनुपसर्गात् ३, १, ७१
 1146 यस्कादिभ्यो गोत्रे २, ४, ६३
 १९९ यस्मात्प्रत्ययविधि १, ४, १३
 645 यस्मादधिक यस्य २, ३, ९
 634 यस्य च भावेन भावकत्वम् २, ३, ३७
 670 यस्य चायानः २, १, १६
 3025 यस्य विभाषा ७, २, १६
 2631. यस्य हलः ६, ४, ४९
 311. यस्येति च ६, ४, १४८
 441. य सौ ७, २, ११०
 703. याजकादिभिर्य २, २, ९
 3609 याज्यान्त ८, २, ९७
 290 याडाप ७, ४, ११३
 1993 याध्ये पाशम् ५, ३, ४७
 3351 यावति विन्दजीवोः ३, ४, ३०
 2783 यावत्पुराविपातयोर्लेट् ३, ३, ४
 662 यावद्वधारे २, १, ८
 3943 यावद्वयाभ्याम् ८, १, ३६
 2097 यावादिभ्य कर् ५, ४, २९
 2209 यासुट् परस्मैपदेषूदात्तो ३, ४, १०३
 2488 यीवर्णयोर्दीधीवेज्यो. ७, ४, ५३
 3815 युक्तारोह्यादयश्च ६, २, ८१
 3800 युक्ते च ६, २, ६६
 2873 युग्य च पत्रे ३, १, १२१
 376 युजेरसनाचे ७, १, ७१
 3544 युस्रयोर्दीर्घश्चन्दसि ६, ४, ५८
 748 युवा खलतिपलति २, १, ६७
 2019 युवास्पयोः कनन्यतरस्याम् ५, ३, ६४
 386 युवावो द्विवचने ७, २, ९२
 1247 युवोरनाकौ ७, १, १
 3640 युष्मत्तत्तत्तु स्वन्त.पादम् ८, ३, १०३
 398 युष्मदस्मदोरनादेशे ७, २, ८६
 1370 युष्मदस्मदोरन्यतरस्याम् ४, ३, १
 3699 युष्मदस्मदोर्ङिति ६, १, २११
 404 युष्मदस्मदो षष्ठी ८, १, २०
 399 युष्मदस्मद्व्या ऊचो ऽश्च ७, १, २७
 2162 युष्मद्वुपपदे समानाधिकरणे १, ४, १९५
 1792 यूतश्च कुत्वायाम् ४, १, १६७
 531 यूतस्तिः ४, १, ७७
 1083 यूनि लुक् ४, १, ९०
 388 यूयव्यौ कवि ७, २, ९३
 266 यू स्याख्यौ नदी १, ४, ३
 2549 ये च ६, ४, १९९
 1667 ये च तद्धिते ६, १, ६१
 1154 ये चाभावकर्मणो. ६, ४, १०८
 26 येन विधित्तदन्तस्य १, १, ७२
 535 येनाङ्गविकार २, ३, २०
 3607. ये यज्ञकर्मणि ८, २, ८३
 2319 ये विभाषा ६, ४, ४३
 913 येना च विशेष. आश्वत्थिकः २, ४, ९
 1297. योगप्रसाधे च तदभावे १, १, ६५
 1766 योगाग्रम् ५, १, १०२

392 वो ऽचि 7, 2, 89

1738 वोननं गच्छति 5, 1, 74

1797 वोपचाद्युक्तयोस्तनाङ्ग 5, 1, 132

र

1785 र श्रुते इलादेशयोः 6, 4, 161

2100 रक्ते 5, 4, 32

1583 रचति 4, 4, 33

3467 रसोवाहना इवनी 4, 4, 121

1320 रङ्गोरनमुष्णे ऽण् च 4, 2, 101

1919. रजःकृष्यास्तुतिपद्विदो 5, 2, 112

2397 रञ्जिरेच 6, 4, 26

1028 रचयद्योरच 6, 3, 102

1501 रचास्त 4, 3, 121

3016 रचाभ्यां निष्ठातो नः 8, 2, 42

2515. रचादिभ्यश्च 7, 2, 45

2302 रचिजसोरचि 7, 1, 61

2581 रचेरयश्रुतिदोः 7, 1, 63

2617 रलो व्युपधाह्लादेः 1, 2, 26

3228 ररनौ च 3, 3, 53

235 रचाभ्यां नो णः 8, 4, 1

1895 रचादिभ्यश्च 5, 2, 95

902 राजदन्तादिषु परन् 2, 2, 31

3005 राजनि युधिक्ञ् 3, 2, 95

3768 राजन्यावदुवचनद्वे 6, 2, 34

1262. राजन्यादिभ्यो जुञ् 4, 2, 53

1902. राजत्वान्त्वैराज्ये 8, 2, 14

1153. राजरवशुरादात् 3, 1, 137

2865. राजसूयसूर्यसृषोद 3, 1, 114

3793 राजा च 6, 2, 59

3797. राजा च मयवायात् 6, 2, 63

788. राजाह वलिभ्यष्टच् 5, 4, 91

1364. राजः ण च 4, 2, 140

814. राजाहाहाः पुंवि 2, 4, 29

1008. राज्ञे कृति विभाषा 6, 3, 72

3445. राज्ञेरवाजसौ 4, 1, 31

1751 राज्ञःसवत्सराच 5, 1, 87

280. रात्सस्य 8, 2, 24

577. राधीस्योर्वस्य 1, 4, 33

2532 राधो हिंसायान् 6, 4, 121

286 राधो हलि 7, 2, 85

2655 रात्सोपः 6, 4, 21

1313 राष्टावारपारादृषलो 4, 2, 93

3696 रिक्ते विभाषा 6, 1, 233

2367 रिक् शयविकल्ह 7, 4, 23

2192 रि च 7, 4, 51

2644 रीष्टुपचस्य च 7, 4, 90

1234 रीकृतः 7, 4, 27

2652 रयिकौ च लुकि 7, 4, 91

571. रय्यर्याना प्रीयनाः 1, 4, 33

615 रय्यर्याना भाववचना 2, 3, 54

2609 रदविदमुचयद्विस्वि 1, 2, 8

2475 रदस्य पञ्चभ्यः 7, 3, 98

2474 रदादिभ्यः सार्धं चातुके 7, 2, 76

2543 रघादिभ्यः रनन् 3, 1, 78

3069 रय्यस्यस्यस्यस्यस्यस्यस्य 7, 2, 23

2599 रदः पो ज्यतरस्यात् 7, 3, 43

1927. रपादाहृतमय स्योर्वय 5, 2, 120

3468 रेततीजगतीहविस्वाभ्यः 4, 4, 122

1169. रेतत्यादिभ्यष्टक् 4, 1, 146

1511 रेततिक्कादिभ्यश्च 4, 3, 131

3285 रोगासयाया ण्वुक् 3, 3, 103

2116. रोगाश्चापनयने 5, 4, 49

1290 रोणी 4, 2, 78

1347 रोपधेतोः प्राचात् 4, 2, 123

173 रो रि 8, 3, 14

172 रो ऽवुचि 8, 2, 69

339. रोः जुचि 8, 3, 16

433. रोरपचाया दीर्घ इकः 8, 2, 76

ल

2152. लः लर्धलि च भावे 3, 4, 69

2155 लः परस्मैपद 1, 4, 99

3103 लक्षणेदेत्योः क्रियायाः 3, 2, 126

2969. लक्षणे ज्ञायापत्योष्टक् 3, 2, 52

- 552 लघुसौम्यभुतास्वाभं 1, 4, 90
 668 लघुसौम्यभुतास्वाभं 2, 1, 14
 2463 लघुः श्राकटाग्रनस्यैव 3, 4, 111
 3100 लघुः श्रुतान्नभावं 3, 2, 124
 2778 लघुः स्ने 3, 2, 118
 2582 लघुः 7, 1, 64
 1602 लघुः 4, 4, 52
 1514 लघुः 4, 4, 24
 195. लघुः 1, 3, 8
 3134 लघुः 3, 2, 154
 2158 लघुः 3, 4, 77
 1203 लघुः 4, 2, 2
 3424 लघुः 3, 4, 7
 2211 लघुः 7, 2, 79
 2255. लघुः 3, 4, 102
 2215 लघुः 3, 4, 116
 2815. लघुः 3, 3, 159
 2788 2818 लघुः 3, 3, 164
 2229. लघुः 3, 3, 139
 2821. लघुः 3, 3, 168
 3434. लघुः 3, 1, 86
 2300. लघुः 1, 2, 11
 2528 लघुः 7, 2, 42
 3094 लघुः 3, 2, 106
 2241 लघुः 3, 4, 81
 2177. लघुः 6, 1, 8
 2413 लघुः 3, 1, 38
 2172. लघुः 3, 4, 115
 2424. लघुः 2, 4, 40
 2408 लघुः 6, 1, 17
 2327. लघुः 1, 29
 3676. लघुः 1, 193
 2418. लघुः 1, 53
 2786 लघुः 3, 3, 7
 2592. लघुः 1, 3, 70
 2591. लघुः 7, 3, 39
 1408. लघुः 1, 2, 49
 1112 लघुः 7, 1, 109
 2365 लघुः 7, 3, 73
 2218 लघुः 3, 2, 110
 2434 लघुः 2, 4, 43
 2206 लघुः 6, 4, 71
 2427 लघुः 2, 4, 37
 2188 लघुः 2, 4, 86
 2351 लघुः 1, 3, 93
 2365 लघुः 3, 1, 24
 1294 लघुः 1, 2, 51
 1545. लघुः 4, 3, 166
 1205 लघुः 4, 2, 4
 1296 लघुः 1, 2, 54
 3048 लघुः 7, 2, 54
 2053 लघुः 5, 3, 98
 3107 लघुः 3, 3, 14
 2193 लघुः 3, 3, 13
 3427. लघुः 4, 94
 1710 लघुः 5, 1, 44
 2198 लघुः 3, 4, 85
 2194 3959 लघुः 3, 3, 162 8, 1, 52
 2787 लघुः 3, 3, 8
 2587 लघुः 7, 4, 4
 2333 लघुः 6, 4, 107
 67 लघुः 8, 3, 19
 3563 लघुः 7, 1, 41
 3952 लघुः 1, 45
 2500 लघुः 6, 4, 118
 873 लघुः 6, 1, 66
 1907 लघुः 5, 2, 100
 2668. लघुः 3, 1, 13
 2098. लघुः 5, 4, 30
 3339 लघुः 6, 1, 41
 3336 लघुः 6, 4, 56
 3290 लघुः 3, 3, 115
 2454. लघुः 8, 2, 44

व

- 2454 वच उक् 7, 4, 20
 2409. वचित्पियजादीनां 6, 1, 15
 2883 वचो ऽशब्दसायाश्च 7, 3, 67
 3325 वक्ष्युः 1, 2, 24
 2879 वक्ष्यं गतौ 7, 3, 63
 1111. वतपडाश्च 4, 1, 103
 1688 वतोरिड्वा 5, 1, 23
 1853 वतोरिड्वा 5, 2, 31
 3493 वतवशान्ताच्छन्दसि 5, 1, 91
 1411. वतवशालाभिजिदरवयुक् 4, 3, 36
 1905 वतवशाभ्या कान्तवले 5, 2, 98
 2046 वतवशाश्चवर्षभेभ्यश्च 5, 3, 91
 2854 वदः सुपि वयप् च 3, 1, 106
 2267 वदप्रज्ञहस्तस्याच 7, 2, 3
 3912 वनं वनाचे 6, 2, 178
 1038 वनगिर्वो वनायां 6, 3, 117
 1039 वनं पुरगानिष्कां 8, 4, 4
 456. वनो र च 4, 1, 7
 895 वन्दिते भ्रातुः 5, 4, 157
 2429 वनोर्वा 8, 4, 23
 2924 वयसि च 3, 2, 10
 880 वयसि वस्तस्य दत्तु 5, 4, 141
 1936. वयसिपुरात् 5, 2, 180
 478 वयसि प्रवने 4, 1, 21
 3473. वयस्यास्तु प्रवर्गे चतुष् 4, 4, 1
 1301 वरणादिभ्यश्च 4, 3, 82
 1442 वर्गास्ताश्च 4, 3, 63
 3865 वर्गोदयश्च 6, 2, 131
 1063. वर्णस्त्रो ऽवस्कार 6, 1, 148
 1787. वर्णद्वयादिभ्यः व्यञ्ज 5, 1, 123
 496. वर्णादमुदात्तात् 4, 1, 39
 1940 वर्णाद्व्यकारिणि 5, 2, 134
 2099 वर्णैवाग्नित्ये 5, 4, 31
 750. वर्णो वर्णेन 2, 1, 69
 3737. वर्णो वर्णव्यनेते 6, 2, 3
 1323. वर्णो वृक् 4, 2, 103
 2789 वर्तमानवर्णाभ्ये 3, 3, 151
 2151. वर्तमाने लट् 3, 2, 123
 2353 वर्चप्रणाश्च ऊतोपद्वां 3, 4, 32
 1754 वर्चस्याचविध्यति 7, 3, 16
 1389 वर्णभ्यष्टक् 4, 3, 18
 282 वर्णोभवश्च 6, 4, 84
 1753 वर्णस्तुक् च 5, 1, 83
 1040 वसे 6, 3, 118
 1638 वस गतः 4, 4, 86
 2414 वस्त्रास्याभ्यतरस्यां 6, 1, 39
 3046 वसतिशुभारिड् 7, 2, 52
 3451 वसन्ताश्च 4, 3, 20
 1273 वसन्तादिभ्यष्टक् 4, 2, 63
 334 वसुस्तुष्टस्वननुदा दः 8, 2, 72
 3486 वसोः वसुहे च 4, 4, 140
 435 वसोः समसारणाश्च 6, 4, 131
 2056 वस्तेर्हञ् 5, 3, 101
 1563 वस्त्रकयविक्रयादृक् 4, 4, 13
 1717 वस्त्रव्याख्यां ठन्कनौ 5, 1, 51
 3096 वस्त्रेकाजादृचवाश्च 7, 2, 67
 3410. वहरच 3, 2, 64
 2947 वहाञ्चे सिहः 3, 2, 32
 2850. वहनं करणाश्च 3, 1, 102
 1182 वाकिनादीनां कुक् च 4, 1, 158
 2669. वा कयच. 1, 3, 90
 93. वाक्यस्य हेः खलु उदात्तः 8, 2, 82
 2143 वाक्यादेराभग्नितस्यां 8, 1, 8
 3081. वाक्त्रोद्यदैभ्योः 6, 4, 61
 2700 वा गतः 1, 2, 13
 994 वा घोषनिश्चय्येषु 6, 3, 56
 2957 वाचयनपुरादौ च 6, 3, 69
 2605. वा चित्तविरागे 6, 4, 91
 2956. वाचि यनो व्रते 3, 2, 40
 1930 वाचो गिनतिः 5, 2, 124
 2103. वाचो व्याहृताचार्याम् 5, 4, 38
 3552 3515. वा छन्दसि 3, 4, 88. 6, 1, 106
 3905 वा जाते 6, 2, 171
 2356 वा जूञ्जुञ्जवाश्च 6, 4, 124
 1935. वातासीतवाराभ्यां 5, 2, 129
 3068. वा दान्तशान्तप्रार्थं 7, 27

- 327 वा दुहसुहसुजिह्वा 8, 2, 33
 444 वा नपुंसकस्य 7, 1, 79
 2839 वा निवनिष्ठनिष्ठा 8, 4, 33
 33 वातो यि प्रत्यये 6, 1, 79
 1092 वान्यस्मिन्सपिण्डे 4, 1, 165
 2378 वान्यस्य सयोगादेः 6, 4, 68
 125 वा पदान्तस्य 8, 4, 59
 2048 वा बहुना जातिपरिप्ररने 5, 3, 93
 1054 वा भावकरणयो 8, 4, 10
 3754 वा जुवनम् 6, 2, 21
 2321 वा आशुभलशुभम् 3, 1, 70
 1210 वानदेवाङ्गुल्यङ्गौ 4, 2, 9
 304 वानि 1, 4 5
 302 वासुशयो 6, 4, 80
 3292 वा यौ 2, 4, 57
 1233. वाय्वृत्तपिण्डस्यो यत् 4, 2, 31
 590 वारणार्थानामीपितः 1, 4, 27
 2437 वा जिति 2, 4, 55
 3384 वा स्यपि 6, 4, 38
 206. वासवादे 8, 4, 56
 151 वा गरि 8, 3, 36
 989 वा शोक्यज्जोगे 6, 3, 51
 3541 वा अपूर्वस्य निगमे 6, 4, 9
 871 वा सहायात् 5, 4, 133
 2830 वासरूपो ऽस्त्रियात् 3, 1, 94
 1478 वासुदेवाङ्गुल्यङ्गौ 4, 3, 98
 77 वा सुप्यापिश्लेः 6, 1, 92
 329. वाह कट् 6, 4, 132
 516 वातः 4, 1, 61
 1961. वा इ न च्छन्दसि 5, 3, 13
 1052 वाहनमादितात् 8, 4, 8
 900 वाहिताग्यादिषु 2, 2, 37
 1697. विशतिकारः 5, 1, 32
 1639. विशतिप्रशङ्गा 5, 1, 24
 1856. विशत्यादिभ्यस्तनङ् 5, 2, 56
 1127 विकर्णकुपीतकात् 4, 1, 124
 1120 विकर्णशुक्लकलाद् 4, 1, 117
 3085. विकुशमिपरिभ्यः 8, 3, 96
 3616. विचार्यमाणानां 8, 2, 97
 2536 विज हट् 1, 2, 2
 3417. विज् ऋन्दसि 3, 2, 73
 2982 विज्वनोरनुनासिकस्यात् 6, 4, 41
 3041 वित्तो भोगप्रत्यययो 8, 2, 59
 2405 विदा कुर्वन्वित्यन्तरस्यात् 3, 1, 41
 3142 विदिसिदिच्छिदे कुरात् 3, 2, 162
 1464 विह्वराज्य 4, 3, 84
 3105 विदे शतुर्वसु 7, 1, 36
 2464 विदो लटो वा 3, 4, 93
 1456 विद्याधोनिसबन्धेभ्यो वुञ् 4, 3, 77
 2208 विधिनिबन्धनासम्प्रणां 3, 3, 161
 1635 विध्यत्यधनुषा 4, 4, 83
 2950 विध्वस्योस्तुद 3, 2, 35
 1828 विनङ्भ्या नानाजौ न सह 5, 2, 27
 2102 विनयादिभ्यश्च 5, 4, 34
 3149 विन्दरिच्छु 3, 2, 169
 2020 विन्मतोलुक् 5, 3, 65
 2685 विपरम्भ्या जे 1, 3, 19
 2868 विप्रवचिनीयमित्था 3, 1, 117
 917 विप्रतिषिद्ध चानधिकरण 2, 4, 13
 175 विप्रतिषेधे पर कार्यच् 1, 4, 2
 3160 विप्रसम्भ्यो ह्रस्वसहायात् 3, 2, 130
 184 विभक्तिश्च 1, 4, 104
 3555. विभाषजोरुन्दसि 6, 4, 102
 665 विभाषा 2, 1, 11
 2800 विभाषा कथमि 3, 3, 143
 2784 विभाषा कदाकर्तो. 3, 3, 5
 2751 विभाषाकर्तृकात् 1, 3, 85
 1694 विभ वा कार्षापण 5, 1, 29
 1354 विभाषा कुशुमधराभ्याम् 4, 2, 130
 773 646 विभाषा कृजि 1, 4, 72 93
 2871 विभाषा कृद्वयोः 3, 1, 120
 3287. विभाषाख्यानपरिप्ररने 3, 3, 110
 3099 विभाषा नमहनविद्विशात् 7, 2, 68
 602 विभाषा शुभे ऽस्त्रियात् 2, 3, 25
 2905 विभाषा शदः 3, 1, 143
 3345 विभाषाश्रेयसपुर्वेषु 3, 4, 24
 2376 विभाषा प्राप्तेद्वाहः 2, 4, 78
 3235 विभाषाङि कृद्वयोः 3, 3, 50
 237 विभाषा छिद्योः 6, 4, 136
 810 विभाषा चत्वारिंशत्प्रभृतौ 6, 3, 49
 2765 विभाषा विषयशुभोः 7, 1, 69
 2525. विभाषा चैः 7, 3, 58

3165. 3898 3593 विभाषा कल्पवि 1, 2,
 36 6, 2, 164 7, 4, 44
 225. विभाषा भवि 1, 1, 32
 2080 विभाषाकषेरदिविजयाच् 5, 4, 8
 2805 विभाषा तिलमाषोभा° 5, 2, 4
 278 विभाषा तृतीयादिष्ववि 7, 1, 97
 3895 विभाषा वृषजनीष्ण° 6, 2, 161
 292 विभाषा दिक्त्वनाचे 1, 1, 28
 293 विभाषा द्वितीया° 7, 3, 115
 1812 विभाषा धावी° 3, 3, 155
 2375 विभाषा चेद्व्योः 3, 1, 49
 3801. विभाषाध्यते 6, 2, 67
 3337 विभाषाप 6, 4, 57
 665 666 विभाषापपरि° 2, 1, 11 12
 1979 विभाषा परावराभ्याच् 5, 3, 29
 3342 विभाषा परेः 6, 1, 44
 1032 विभाषा पुक्ते 6, 3, 106
 1392 विभाषा पूर्वाङ्गा° 4, 3, 24
 3692 विभाषा वृष्टप्रतिवचने हेः 8, 2, 93
 1225 विभाषा काल्पनी° 4, 2, 23
 2088 विभाषा बहोर्भा° 5, 4, 20
 3054 विभाषा भावादिकर्मणोः 7, 2, 17
 3684 विभाषा भाषायाच् 6, 1, 181
 3023. विभाषास्वपूर्वस्य 6, 1, 26
 1368 विभाषागुण्ये 4, 2, 144
 1383. विभाषा रोमावपयोः 4, 3, 13
 2509. विभाषा लीयतेः 6, 1, 51
 2460 विभाषा लृङ्गुङोः 2, 4, 50
 1977 विभाषावरस्य 5, 3, 41
 974 विभाषा वर्षसरसरवरात् 6, 3, 16
 2723 विभाषा विमलाचे 1, 3, 50
 1567. विभाषा विमलात् 4, 4, 17
 916 विभाषा वृषवृगवृष° 2, 4, 12
 3703 विभाषा वेदिवन्धनयोः 6, 1, 215
 2583. विभाषा वेष्टिचेष्टयोः 7, 4, 96
 882 विभाषा श्यावारोकाभ्याच् 5, 4, 144
 2420 विभाषा इवेः 6, 1, 30
 491 विभाषा सपूर्वस्य 4, 1, 34
 920 विभाषा सनीचे 2, 4, 16
 2775 विभाषा बाकाङ्गे 3, 2 114
 2122 विभाषा बावि कार्तव्ये 5, 4, 52
 2023 विभाषा सुयो बहुष° 5, 3, 68
 2404 विभाषा सुविहृयोः 7, 2, 65
 828 विभाषा सेनासुराद्यावा° 2, 4, 25
 952 विभाषा स्वसुपत्योः 6, 3, 24
 1664 विभाषा हविरप्रादिभ्यः 5, 1, 4
 3655 विभाषित विशेषवचने° 8, 1, 74
 3960. विभाषित सोपसर्गमनुसमम् 8, 1, 53
 2325 विभाषेद 8, 3, 79
 3930 विभाषोत्पुङ्गे 6, 2, 196
 1016 विभाषोदरे 6, 3, 88
 2744 विभाषोपपदेन° 1, 3, 77
 2730 विभाषोपयनने 1, 2, 16
 620 विभाषोपसर्गे 2, 3, 59
 2447 विभाषोर्षोः 1, 2, 3
 1342 विभाषोशीनरेषु 4, 2, 118
 1051 विभाषोषधिवनस्पतिभ्यः 8, 4, 6
 1861 विभुङ्गादिभ्योः ऽण् 5, 2, 61
 27 विराजो ऽवसानच् 1, 4, 110
 3388. विशालयोद्ध 1, 2, 62
 1773 विशालापादादच् 5, 1, 110
 3378 विशिपतिपदिकन्दा° 3, 4, 56
 911 विशिष्टलिङ्गो° 2, 4, 7
 736 विशेषण विशेष्ये 2, 1, 57
 1300 विशेषणाना चानातेः 1, 2, 52
 379 विश्वस्य वसुराटोः 6, 3, 123
 1261 विशयो देशे 4, 2, 52
 1065 विशिक्तरः शङ्कुनि° 6, 1, 150
 418. विश्वदेवयोद्ध 6, 3, 92
 133 विश्वर्जनीयस्य चः 8, 3, 34
 2084 विशारिको भस्वे 5, 4, 16
 1696 विस्ताच् 5, 1, 31
 3758 विस्पष्टादीनि गुणवचनेषु 6, 2, 24
 3854 वीरवीर्यो च 6, 2, 120
 1292. वृककटकजिकवे° 4, 2, 80
 3504 वृकज्येष्ठाभ्यां तिन्नाति° 5, 4, 41
 2068. वृकाद्वयण् 5, 3, 115
 3233 वृषावनयोर्विष्टरः 8, 3, 93
 3229 वृषोतेराज्यादाने 3, 3, 54
 2711 वृत्तिवर्गतायेषु कनः 1, 3, 33
 2013 वृद्धस्य च 5, 3, 62
 1092. वृद्धस्य च प्रज्ञायाच् 4, 1, 166

- 1337 वृद्धावृत्. 4, 2, 114
 1172 वृद्धावृत् लोवीरेडुं 4, 1, 148
 1344 वृद्धावृत्तावात् 4, 2, 120
 1365 वृद्धावृत्तावृत्तालोपवात् 4, 2, 141
 840 वृद्धिनिमित्तस्य चं 6, 3, 39
 16 वृद्धिरादैश्च 1, 1, 1
 72 वृद्धिरेचि 6, 1, 88
 1335 वृद्धिर्यस्याचानादिं 1, 1, 73
 1189 वृद्धेत्कोसलाजादां 4, 1, 171
 931 वृद्धो दूना तल्लक्षकं 1, 2, 65
 2347 वृत्ता स्वयनोः 1, 3, 92
 741. वृत्तारकनागं 2, 1, 62
 494 वृत्ताकथ्यश्रुतिं 4, 1, 37
 3691 वृत्तादीना च 6, 1, 203
 2391 वृत्तो वा 7, 2, 39
 2714 वे पादविहरणे 1, 3, 41
 2415 वेजः 6, 1, 40
 2411 वेजो वयिः 2, 4, 41
 1562 वेतनादिभ्यो जीवति 4, 4, 12
 2701. वेत्तेर्विभाषा 7, 1, 7
 375 वेत्तृक्तस्य 6, 1, 67
 3458. वेद्यस्तद्विभक्त्यानाम् 4, 4, 112
 3477. वेद्योयथादादर्भगादम् 4, 4, 111
 2274. वेद्य स्वनो भोजने 8, 3, 69
 2707 वेः शब्दकर्तृः 1, 3, 34
 1829 वेः शालावृत्तयो 5, 2, 28
 2398 वेः स्कन्देननिष्ठायात् 8, 3, 73
 2556 वेः स्कन्धातेर्हित्वं 8, 3, 77
 3430 वेतोऽन्यत्र 3, 4, 96
 964 वेयाकरकाख्यायां 6, 3, 7
 3971 वे यावेति च च्छन्दसि 8, 1, 64
 2798 वेताप्योः 3, 3, 141
 507 वेतो गुणवचनात् 4, 1, 44
 349 वेपसर्जनस्य 6, 3, 82
 2590 वे विभूतये लुक् 7, 3, 33
 3123 वे कपलसकटयज्जम्बः 3, 2, 143
 3196 वे लुभ्य 3, 3, 25
 2429 वेमोर्वा 8, 4, 23
 2721 वयक्तवाचा वयुक्कारणे 1, 3, 48
 1576 वयक्तवैवपसिक्ते 4, 4, 26
 3433 वयत्ययो बहुलश्च 3, 1, 85
 2353 वयसो लिटि 7, 4, 63
 3238 वयस्यन्योरनुपपन्नैः 3, 3, 61
 1168. वयस्तपन्ने 4, 1, 145
 3392 वयस्यविशेष 1, 4, 82
 618 वयस्यपयोः सन्धयोः 2, 3, 57
 3900 वयसाविनोऽन्तरश्च 6, 2, 166
 3341 वयश्च 6, 1, 43
 2749 वयाङ्परिभ्यो रजः 1, 3, 83
 1426 वया हरति घृण 4, 3, 51
 3211. वयुपयोः श्वेतैः पर्याये 3, 3, 39
 1761 वयुष्टादिभ्यो ङ् 5, 1, 97
 168 वयोर्लुप्तप्रयत्नतर 8, 3, 13
 3275 व्रजयजोर्भावे क्यप् 3, 3, 98
 2990. व्रते 3, 2, 80
 294 व्रतवृत्तस्यसुत्रस्य 8, 2, 36
 1100- व्रातवृत्तजोरक्षिवात् 5, 3, 113
 1822 व्रातेन जीवति 5, 2, 21
 1803 व्रीहियास्थोर्द्वे 5, 2, 2
 1528 व्रीहे पुरोडाशे 4, 3, 148
 1923 व्रीह्यादिभ्यश्च 5, 2, 116

श

- 1632 शकटादश्च 4, 4, 80
 3177 शकृत्पञ्चाशत्पटवः 3, 4, 65
 3439 शक्ति वयुक्कपुलौ 3, 4, 12
 2823. शक्ति लिङ् च 3, 3, 172
 2847 शक्तिश्चोदश्च 3, 1, 99
 1609. शक्तिवृत्तयोरीकम् 4, 4, 59
 1971 शक्तौ इति कवाटयोः 3, 2, 54
 1472 शक्तिवृत्तादिभ्यो ङ्यः 4, 3, 92
 1692 शतमानविशतिकां 5, 1, 27
 1926 शतवद्व्यास्ताच्च 5, 2, 119
 1686 शताच्च दन्त्यतावयवे 5, 1, 21
 3719. शतशुनो मदनजादौ 6, 1, 173

1847. शदन्तविशेषश्च 5, 2, 46
 2598 शदेरगतौ च 7, 3, 42
 2362 शदे शितः 1, 3, 60
 446 शब्दयोगिर्निरूप्य 7, 1, 81
 1584 शब्दद्वैतं करोति 4, 4, 34
 2673 शब्दवैकल्यदायकत्वं 3, 1, 17
 2519 शब्दान्तराणां दीर्घः श्यमि 7, 3, 74
 3543. शक्तिता यत्ने 6, 4, 34
 3121 शक्तियुक्त्याभ्यां चिनुत् 3, 2, 141
 2928 शनि यातोः संज्ञायाम् 3, 2, 14
 1522 शब्दाः प्लब्ध 4, 3, 1 2
 976 शयवासवादिष्वकाशत् 6, 3, 18
 1104 शरद्वच्छुनकदर्शो 4, 1, 102
 1042 शरादीनां च 6, 3 120
 1430 शरीरावयवाश्च 4, 3, 55
 1666. शरीरावयवादात् 5, 1, 6
 340. शरो ऽपि 8, 4, 49
 2062 शर्करादिभ्यो ऽण् 5, 3, 107
 1302. शकराया वा 4, 2, 83
 150 शर्पटे विवर्जनीयः 8, 3, 35
 2259 शर्पूर्वा लयः 7, 4, 61
 2336 शल इगुपधादनिरुः लयः 3, 1, 45
 1604 शलाजुगो ऽन्वतरस्याच् 4, 4, 54
 120 शरको ऽति 8, 4, 63
 391. शोचो न 7, 1, 23
 1868. शस्येन परिजातः 5, 2, 63
 1508 शाकद्वा 4, 3, 123
 2058. शाखादिभ्यो यः 5, 3, 103
 2585 शाखावाह्याभ्यामेवं युक् 7, 3, 37
 3075 शाखोरन्वतरस्याच् 7, 4, 41
 1700. शाखाद्वा 5, 1, 35
 112. शात् 8, 4, 44
 3743 शारदे ऽनार्तये 6, 2, 9
 527 शार्ङ्गवाक्यो कोट् 4, 1, 73
 1821. शालीनकोपीने 5, 2, 20
 2486 श्याव इदं श्लोः 6, 4, 34
 2410 शायिष्यतिषीना च 8, 3, 60
 2487 शा शौ 6, 4, 35
 1308. शिलाया वलच् 4, 2, 89
 133. शि युक् 8, 3 31
 3872 शितेर्नित्यबद्धं 6, 2, 138
 2058 शिलाया वः 5, 3, 102
 1605. शिरपच् 4, 4, 55
 3810 शिरिपिनि चाकृजः 6, 2, 76
 2907 शिरिपिनि च्चुत् 3, 1, 145
 3489 शिवशमरिष्टस्य करे 4, 4, 143
 1115 शिवादिभ्यो ऽण् 4, 1, 112
 1468 शिशुकन्दयनस्य 4, 3, 88
 313 शि सार्धनामस्यान् 1, 1, 42
 2441 शीङः सार्धपातुके युजः 7, 4, 12
 2442 शीङो वट् 7, 1, 6
 1872 शीतोष्णाभ्यां कारिणि 5, 2, 71
 3514 शीर्षरुन्दसि 6, 1, 60
 1730 शीषरुन्ददायक 5 1, 65
 1611 शीलच् 4, 4, 61
 2128 शुक्रादृच् 4, 2, 26
 1455 शुचिदकादिभ्यो ऽण् 4, 3, 76
 1126 शुभ्रादिभ्यश्च 4, 1, 123
 3030 शुचः कः 8, 2, 51
 3356 शुक्कधूर्णकसेषु पिचः 3, 4, 35
 3694 शुक्कधूर्णो 6, 1, 206
 914 शुद्धाशान्निरवधितानां 2, 4, 10
 1691 शुर्पादजन्यतरस्याच् 5, 1, 26
 2136 शुलात्पाके 5, 4, 65
 1218 शुलोलादात् 4, 2, 17
 1879 शुक्लजनस्य ध्वन्य करणे 5, 2, 79
 3849. शृङ्गमवस्थायां च 6, 2, 115
 3067. शृतं पाके 6, 1, 27
 2495 शुद्धा इत्यो वा 7, 4, 12
 3153. शृङ्गदोराचः 3, 2, 173
 102 शे 1, 1, 13
 2542. शे शुचादीनाम् 7, 1, 59
 2038 शेवलसुपरिविद्यात् 5, 3, 84
 3516 शेखरुन्दसि बहुलच् 6, 1, 70
 2159 शेघात्कर्तरे परस्मैपदम् 1, 3, 78
 891. शेघाद्विभाषा 5, 4, 154
 1312. शेवे 4, 2, 92
 2165 शेवे प्रथमः 1, 4, 108
 2808. शेवे लुट्यदी 3, 3, 151
 385. शेवे लोपः 7, 2, 90

- 3948 3957 शेषे विभाषा 8, 1, 41 50
 2232 शेषे विभाषाकला° 8, 4, 18
 243 शेषो ध्वनिः 1, 4, 7
 829 शेषो बहुव्रीहिः 2, 2, 23
 501 शेषा त्प्राचां 4, 1, 43
 1486 शौनसादिभ्यश्च 4, 3, 106
 2469 श्वशुरलोपः 6, 4, 111
 2544 श्वश्रुलोपः 6, 4, 23
 2483 श्वश्रुत्वयोराट् 6, 4, 112
 2903 श्वश्रुत्वचाम् 3, 1, 141
 1268 श्वेनतितत्त्व पाठे ज्ञे 6, 3, 71
 8021. श्वो उत्पत्ते 8, 2, 47
 3759 श्वश्रुत्वचाम् 6, 2, 25
 1407 श्वश्रुत्वचाम् 4, 3, 34
 1618 श्वश्रुत्वचाम् 4, 4, 67
 1885 श्वश्रुत्वचाम् 5, 2, 85
 1382. श्वश्रुत्वचाम् 4, 3, 12
 3195 श्वश्रुत्वचाम् 3, 3, 24
 3573 श्वश्रुत्वचाम् 7, 1, 56
 2386 श्वश्रुत्वचाम् 3, 1, 74
 3551 श्वश्रुत्वचाम् 6, 4, 102
 738 श्वश्रुत्वचाम् 2, 1, 59
 1884 श्वश्रुत्वचाम् 5, 2, 84
 2381 श्वश्रुत्वचाम् 7, 2, 11
 572 श्वश्रुत्वचाम् 1, 4, 34
 2514 श्वश्रुत्वचाम् 3, 1, 46
 2490 श्वश्रुत्वचाम् 6, 1, 10
 1559 श्वश्रुत्वचाम् 4, 4, 11
 2421 श्वश्रुत्वचाम् 7, 4, 18
 362 श्वश्रुत्वचाम् 6, 4, 133
 937 श्वश्रुत्वचाम् 1, 2, 71
 1385 श्वश्रुत्वचाम् 4, 3, 15
 948 श्वश्रुत्वचाम् 5, 4, 80
 1560 श्वश्रुत्वचाम् 7, 3, 8
 3039 श्वश्रुत्वचाम् 7, 2, 14

ष

- 474 षः प्रत्ययस्य 1, 3, 6
 1851 षट्कृतिकतिपद्यचाम् 5, 2, 51
 3869 षट् च कावहादीनि 6, 2, 135
 338 षट्चतुष्टयस्य 7, 1, 55
 3725. षट्चतुष्टयस्य इकादिः 6, 1, 174
 261. षट्चतुष्टयस्य 7, 1, 22
 295 षट्चतुष्टयस्य 8, 2, 41
 1747 षट्चतुष्टयस्य 5, 1, 83
 3333 षट्चतुष्टयस्य 6, 1, 86
 1160 षट्चतुष्टयस्य 6, 4, 135
 1756 षट्चतुष्टयस्य 5, 1, 90
 1858. षट्चतुष्टयस्य 5, 2, 59
 1996. षट्चतुष्टयस्य 5, 3, 50
 702. षट्चतुष्टयस्य 2, 2, 8
 635. षट्चतुष्टयस्य 2, 3, 33
 3794. षट्चतुष्टयस्य 6, 2, 60
 3389 षट्चतुष्टयस्य वा 1, 4, 9
 606 षट्चतुष्टयस्य 2, 3, 50
 38 षट्चतुष्टयस्य 1, 1, 49
 607 षट्चतुष्टयस्य 2, 3, 26
 609 षट्चतुष्टयस्य 2, 3, 30
 979 षट्चतुष्टयस्य 6, 3, 21
 3638 षट्चतुष्टयस्य 8, 3, 53
 2000 षट्चतुष्टयस्य 5, 3, 54
 2115 षट्चतुष्टयस्य 5, 4, 48
 3310 षट्चतुष्टयस्य 8, 4, 35
 498 षट्चतुष्टयस्य 4, 1, 41
 3281 षट्चतुष्टयस्य 8, 3, 104
 113 षट्चतुष्टयस्य 8, 4, 41
 2320 षट्चतुष्टयस्य 7, 3, 75
 369 षट्चतुष्टयस्य 1, 1, 24
 1003 षट्चतुष्टयस्य 6, 1, 13

स

3428. स उचनस्य 3, 4, 98
 1878 स र्थां प्राचक्षीः 5, 2, 78
 2522 सयस्य 3, 1, 72
 1156 सयोगादिरस्य 6, 4, 166^४
 3017 संयोगादेरातो चातो° 3, 2, 43
 54 संयोगान्तस्य लोपः 8, 2, 23
 32. संयोगे शुच 1, 4, 11
 2331 संज्ञितोर्ध्वः 7, 3, 57
 1425. सवत्सराग्रहायणीभूत° 4, 3, 50
 3493 सवत्सरान्ताच्छब्दसि 5, 1, 91
 1737 सशयनापङ्गः 5, 1, 73
 1572 सप्तुष्टे 4, 4, 22
 1551. संस्कृतस्य 4 4, 3
 1217 संस्कृत सन्नाः 4, 2, 16
 525 संहितशफलस्यवानादेस्त्व 4, 1, 70
 145 1035 संहितायाश्च 6, 1, 72 3, 114
 3932 सन्धयं चाक्रान्ताश्च 6, 2, 198
 517 सन्धयिष्वीति भाषायाश्च 4, 1, 62
 253 सन्धयरस्युद्धो 7, 1, 92
 1791. सन्धुर्यः 5, 1, 126
 3975 सगतिरपि तिरु 8, 1, 68
 3460 सगर्भसङ्गस्यसुतास्यश्च 4, 4, 114
 1287 सक्ततादिभ्यश्च 4, 2, 75
 843. संक्षयाज्यायाश्च 2, 2, 25
 3769 सख्या 6, 2, 35
 730 सख्यापूर्वो द्विगुः 2, 1, 52
 1687 संक्षयायाः श्रुतिशब्दायाः° 5, 1, 22
 1843. सख्यायाः श्रवणये तयप् 5, 2, 42
 2085. सख्यायाः श्रुतिशब्दायाः° 5, 4, 17
 1848 सख्यायाः शुक्लस्य निनाजे° 5, 2, 47
 1988 संक्षयायाः विद्यायै चा 5, 3, 42
 2930 संक्षयायाश्च गुणान्तायाः 5, 4, 59
 1752 सख्यायाः संवत्सर° 7, 3, 15
 1724 सख्यायाः संज्ञासंज्ञका° 5, 1, 53
 3897 सख्यायाः स्तनः 6, 2, 163
 673 सख्या संशयेन 2, 1, 19
 238 संक्षया विद्यायुद्धे° 6, 3, 110
 485 संक्षयाज्यायादेर्हीप् 4, 1, 26
 822. संक्षयासुद्धस्य 5, 4, 140
 2110 सख्यैकवचनाश्च 5, 4, 43
 1265 सन्नामे प्रयोजनयोर्द्वयः 4, 2, 56
 1507 सन्नाङ्गलस्येष्ट° 4, 3, 127
 3214 सचे चानौतराधये° 3, 3, 42
 3264. सचोद्घो गणप्रशस्योः 3, 3, 86
 839 सन्नापूरयस्य 6, 3, 39
 1596 सयायां सनाटकुल्लौ 4, 4, 46
 1395 सन्नाया शरदो युज् 4, 3, 27
 1206 सन्नायाः श्रवणादवत्स्याभ्याश्च 4, 2, 5
 3276 सन्नायाः सप्तमिषद्° 3, 3, 99
 1527. 2030. 2042 संज्ञायाः कद् 4, 3, 147.
 5, 3, 75 87
 828. संज्ञायां कन्धोमीनरेषु 2, 4, 40
 3828 संज्ञायाः गिरिनिर्काययोः 6, 2, 94
 2052 3811 संज्ञाया च 5, 3, 97 6, 2, 77
 1634 सन्नायाः कन्धाः 4, 4, 82
 1641. सन्नायाः सेतुष्या 4, 4, 89
 721. 3286 3363 526. 1497 3893.
 1899. संज्ञायाश्च 2, 1, 44 3, 3, 109
 4, 42. 4, 1, 72. 3, 117. 6, 2, 159.
 8, 2, 11
 3880. सन्नायाननचित्तादीनाश्च 6, 2, 146
 3692. संज्ञायाः सुबनानम् 6, 1, 204
 2963. संज्ञायां युतुक्लिषादि° 3, 2, 46
 1943. संज्ञायां नन्नाभ्याश्च 5, 2, 137
 3899. संज्ञायां निम्नाजिनयोः 6, 2, 165
 567 सचोऽन्वतरभ्याः कर्मणि 2, 3, 22
 3847 सचोपन्ययोश्च 6, 2, 111
 3939 सत्यं ग्रहे 8, 1, 32
 2137 सत्वाद्दशपथे 5, 4, 66
 2563. सत्वापयाश्चपथीना° 3, 1, 25
 2975. सत्सुद्धिपद्मसुद्धिपद्म° 3, 2, 61
 2271. सदिग्गतेः 8, 3, 66
 3745 सद्गुणतिरुपयोः साद्गुणे 6, 2, 11
 2361. सदेः परस्य सिद्धि 8, 3, 118
 1970 सद्वाः परस्परार्थेभ्यः° 5, 3, 22
 3529. सद्यः भादस्ययोश्चस्यदि 6, 3, 96
 3315. सन्नाः श्रुतिः सौपथ्या° 6, 4, 45
 821. सप्तसक्तम् 2. 4 17

- 230 . सनादस्ता चातक 3, 1, 32
 3148 सनाशसमिध उ 3, 2, 163
 3583 सनि सनिवाच 7, 2, 69
 2610 सनि ग्रहगुहोरथ 7, 2, 12
 2615 सनि च 2, 4, 17
 2623 सनि नीनायुत्तमजम् 7, 4, 54
 2618 सनीवन्तर्धमजम् 7, 2, 49
 3645 सनोत्तेज 8, 3, 108
 1387 संधिवेलाद्गुप्तसन्धेयो 4, 3, 16
 740. सनाद्वयसोत्तमोत्तकृष्टाः 2, 1, 61
 2395 सन्यस्तो 6, 1, 9
 2317 सन्यस्तः 7, 4, 73
 2331 सन्निटोक्ते 7, 3, 17
 2316 सन्वत्तुनि सङ्घरे 6, 4, 93
 2132 सपन्ननिष्पन्नादं 5, 4, 61
 1887 सप्तर्षी 5, 2, 87
 410 सप्तर्ष्याः प्रथमायां 8, 1, 2
 3491. सप्तमो ऽम् सन्धिवि 5, 1, 61
 643 सप्तमीपञ्चमस्यौ 2, 3, 7
 898 सप्तमीविशेषणे 2, 2, 36
 717 सप्तमी शीघ्रः 2, 1, 40
 3766 सप्तमी चिह्नयुक्तं 6, 2, 32
 3799 सप्तमीहारिणी 6, 2, 65
 633 सप्तम्यधिकरणे च 2, 3, 36
 3986 सप्तम्याः पुष्यश्च 6, 2, 162
 3370 सप्तम्या चोपवीतं 3, 4, 49
 3007 सप्तम्या जनेर्ह 3, 2, 97
 1957. सप्तम्याकल् 5, 3, 11
 3832 सप्ताया सप्तुचके 6, 2, 93
 1657. सप्ताया यः 4, 4, 105
 826. सप्ता राजनसुष्यपूर्वा 2, 4, 23
 2736 सप्तः हस्तः 1, 3, 65
 2725 सप्त प्रतिशान्ते 1, 3, 62
 1768. सप्तयस्तदस्य प्राप्तश्च 5, 1, 104
 2131 सप्तयज्ञ यापनायाश्च 5, 4, 60
 647 सप्तर्षेः पदविधिः 2, 1, 1
 1072 सप्तर्षीना प्रथमाया 4, 1, 82
 2689 सप्तयज्ञविधयः सप्तः 1, 3, 22
 1593 सप्तयायासप्तवैति 4, 4, 43
 2551 सप्तयाये च 6, 1, 133
 2727 सप्तयज्ञीयायुक्ताद् 1, 3, 51
 421 सप्तः सनि 6, 3, 93
 135 सप्तः सुदि 8, 3, 5
 1813 सप्ता सप्तं वि जायते 5, 2, 12
 3320 सप्तानकर्तृकयोः पूर्वकाले 3, 4, 21
 3176 सप्तानकर्तृकेषु तुमुश्च 3, 3, 108
 1658 सप्तानताये वासी 4, 4, 107
 1012 सप्तानस्य सङ्घट्टवर्धं 6, 3, 84
 1659 सप्तानोदरे शयितं 4, 4, 103
 1775 सप्तापनात्सप्तपूर्वपदाद् 5, 1, 112
 1749 सप्तायाः सप्तः 5, 1, 80
 3371 सप्तासप्तौ 3, 4, 50
 3734 सप्तासप्त्य 6, 1, 223
 2061 सप्तासाञ्च तद्विषयाद् 5, 1, 106
 676 सप्तासान्ता 5, 4, 68
 1019 सप्तासे ऽङ्गलेः सप्तः 8, 3, 80
 3332 सप्तासे ऽनङ्गले 7, 1, 37
 7 सप्ताहारः स्वरितः 1, 2, 31
 2921 सनि सप्तः 3, 2, 7
 3208 सनि सुप्ते 3, 3, 36
 3194 सनिपुष्टुद्वयः 3, 3, 23
 2826 सप्तुचये ऽन्यतरस्याश्च 3, 4, 3
 2828 सप्तुचये सप्तान्यवचनस्य 3, 4, 5
 2742 सप्तुदाह्ये सप्तो ऽङ्गले 1, 3, 75
 3246 सप्तुदोरजः पशुपु 3, 3, 69
 3464 सप्तुद्राभ्राद्वयः 4, 4, 118
 3357 सप्तुलाकृतजायेषु 3, 4, 36
 2090 सप्तुद्वयश्च सप्तु 5, 4, 22
 2699 सप्ता सप्तु चिह्नयश्च 1, 3, 29
 3494 सप्तुपुष्टुवैति च 5, 1, 12
 2550 सप्तुपुष्टेभ्यः करोती भूषणे 6, 1, 117
 1763 सप्तादिनि 5, 1, 99
 3122 सप्तुलाकृतश्च सप्तुद्वयश्च 3, 2, 142
 2719 सप्तुतिभ्यामनाभ्यामे 1, 3, 46
 1004 सप्तुसारस्य 6, 3, 113
 330 सप्तुसारसाञ्च 6, 1, 103
 1830 सप्ते द्रव्यं काश्च 5, 2, 29
 288 सप्तुद्वौ च 7, 3, 106
 105 सप्तुद्वौ शाक्यस्ये 1, 1, 16
 533 3102 सप्तुचने च 2, 3, 47 3, 2, 125
 1718 सप्तुद्वयश्च द्रव्यं पचति 5, 1, 2
 2811 सप्तावने ऽनति 3, 3, 104
 1416 सप्तुते 4, 3, 41
 2709. सप्ताननीत्सप्तजायाश्च 1, 3, 36

- 186 सकृपाणाञ्जैकमेव शर्क 1, 2, 61
 2382 सर्वशास्त्रार्थविशेष 3, 1, 56
 2959 सर्वकृपाप्रकरीषेण कथः 3, 2, 12
 3827 सर्व गुणकारण्ये 6, 2, 93
 1806 सर्ववर्त्मना कृतः सख्यो 5, 2, 5
 476 सर्वत्र लोहितादि 4, 1, 18
 87 सर्वत्र विभाषा नो 6, 1, 122
 57 सर्वत्र शास्त्रस्य 8, 1, 11
 1890 सर्वत्रापि च तत्त्वोपपत्ति 1, 3, 22
 3488 सर्वदेवात्मातित् 4, 4, 112
 250 सर्वनामस्थाने चासुष्ठो 6, 4, 8
 608 सर्वनाम्नस्तुतीया च 2, 3, 27
 215 सर्वनाम्न स्तै 7, 1, 14
 291 सर्वनाम्न स्याद्भुत्वश्च 7, 3, 114
 1672 सर्वगुणवाभ्या लक्षणो 5, 1, 10
 1707 सर्वभूतानिष्टुतिर्वाभ्याम् 5, 1, 11
 2139 सर्वस्य द्वे 8, 1, 1
 3685 सर्वस्य सुप्ति 6, 1, 191
 1952 सर्वस्य सोऽन्यतरस्या दि 5, 3, 6
 213 सर्वार्थानि सर्वनामानि 1, 1, 27
 1964 सर्वैकान्यक्रियतद 5, 3, 15
 2252 सर्वत्रापि धातौ 3, 4, 91
 3757 सर्वविधसमीपसमर्थाद् 6, 2, 23
 162 सर्वशुचौ च 8, 2, 66
 3597 सर्वत्रोक्त निगमे 7, 4, 74
 2108 सर्वत्र प्रशनायाच 5, 4, 40
 1868 सर्वत्रैव परिज्ञातः 5, 2, 68
 2312 स स्यात्सर्वत्रापि 7, 1, 19
 2628 सः स्यादित्यदिमदीना च 8, 3, 61
 513 सर्वत्रान्वयमानपूर्वाच्च 4, 1, 57
 564 सर्वत्रोक्तेऽप्रधाने 2, 3, 10
 649. सर्व सुपा 2, 1, 4
 422 सर्वस्य सङ्गः 6, 3, 95
 1009. सर्वस्य सः सङ्गायाच 6, 3, 78
 3481 सर्वत्रैव समिती सः 4, 4, 135
 2357 सर्वत्रैवद्वारेणार्थस्य 6, 3, 112
 3646 सर्वे पुनर्नर्तार्या च 8, 3, 109
 3006 सर्वे च 3, 2, 96
 335 सर्वेः साङ्गः सः 8, 3, 56
 775 साङ्गात्प्रसूतीनि च 1, 4, 74
 1891 साङ्गाद्भुत्वश्च सङ्गायाच 5, 2, 91
 3531 साङ्गो साङ्ग्या साङ्गि 6, 3, 113
 2123 सात्त्वदादोः 8, 3, 111
 560 साधकतम करणम् 1, 14, 92
 640 साधुनिपुणाभ्यामर्थाया 2, 3, 43
 317 सात्त्वतदन्त संयोगस्य 6, 4, 10
 1823 सात्त्वतदीन सत्यम् 5, 2, 29
 400 साम आकम् 7, 1, 33
 111 सामन्वितम् 2, 3, 18
 3655 सामान्यवचन विभाषित 8, 1, 74
 689 सामि 2, 1, 27
 1391 सायचित्प्राप्तिर्मे 4, 3, 23
 2234 सार्धधातुकमपित् 1, 2, 1
 2168 सार्धधातुकार्धधातुकयोः 7, 3, 81
 2756 सार्धधातुके यक् 3, 1, 67
 1191 साम्यावयवप्रत्ययश्च 4, 1, 173
 1187 सात्त्विकान्याभ्याम् 4, 1, 169
 332 सावन्तुदः 7, 1, 92
 3711 सावेकाचस्तुतीया 6, 1, 168
 1223 सास्तिर्वापीर्वासीति 4, 2, 21
 1226 सास्य देवता 4, 2, 21
 1911 सिकताशर्कराभ्या च 5, 2, 101
 2392. सिति च, परस्मैपदेषु 7, 2, 10
 2297 सिति च, परस्मैपदेषु 7, 2, 1
 2640 सितो यदि 8, 3, 112
 2226 सितभ्यस्तपिदिभ्यश्च 3, 4, 10
 1252 सिति च 1, 4, 16
 718 सितशुक्लपङ्कजस्यैव 2, 1, 41
 1904 सित्वादिभ्यश्च 5, 2, 97
 2602 सित्यन्तरपारलौकिके 6, 1, 19
 1493 सित्यन्तरशिलादिभ्यो 4, 3, 91
 1405 सित्यन्तरपङ्कजाभ्या कम् 4, 3, 12
 2175 सिति धातोः स्या 8, 3, 71
 3425 सित्यङ्गल जेति 3, 1, 11
 2359 सित्यादीनां साङ्ग्याया उचि 8, 3, 71
 555 सुः प्रजायाच 1, 1, 91
 2999 सुकर्मपापमन्त्रपुण्येषु 3, 2, 89
 3719 सुखप्रियार्थिनि 6, 2, 16
 2134 सुखप्रियादातुर्लोभ्ये 5, 4, 61
 2674 सुखादिभ्यः कर्तृवेदनायाच 3, 1, 19
 11937 सुखादिभ्यश्च 5, 2, 131
 3644. सुजः 8, 3, 107

3112 सुजो यच्चसयोने 3, 2, 132
 2553 सुट् काट्पूर्व 6, 1, 135
 2210 सुट् तिथोः 3, 4, 107
 229 सुदनपुसकस्य 1, 1, 43
 1097 सुधातुरकट् च 4, 1, 97
 3594 सुधित वसुधित नेमधित° 7, 4, 45
 2524 सुगेने स्वगो 8, 3, 117
 2657 सप आत्मन क्यच् 3, 1, 8
 185 सुप 1, 4, 115
 3561 सुपा सुलुसपूर्वसवर्णा° 7, 1, 9
 202 सुपि च 7, 3, 102
 2916 सुपि स्थ 3, 2, 4
 650 सुपो धातुमातिपदिकयो 2, 4, 71
 29 सुप्तिष्ठन्त पदच् 1, 4, 11
 663 सुप् प्रतिना चात्रायें 2, 1, 9
 2988 सुप्यजातो निनिस्ताच्छीत्ये 3, 2, 73
 860 सुप्रातसुरवसुदिव° 5, 4, 120
 3656 सुयाननिलते पराङ्गवत्° 2, 1, 2
 3091 सुयजोर्ङ्वनिप् 3, 2, 103
 1289 सुवास्त्वादिभ्यो ऽण् 4, 2, 77
 2177 सुविनिर्द्ध्य° 8, 3, 88
 1022 सुवाचादिषु च 8, 3, 93
 1398 सुवर्णार्थाञ्जनपदस्य 7, 3, 12
 888 सुहृदुर्द्द्वौ मित्रामित्रयोः 5, 4, 150
 3083 सूत्र प्रतिष्ठातृ 8, 3, 90
 1277 सुत्राच्च कोपचात् 4, 2, 65
 3133 सुददीपदीपश्च 3, 12, 133
 3879 सूपनानात्क 6, 2, 115
 499. सूर्यतिथ्यागस्य° 6, 4, 119
 3140 सूचस्यदः क्यरच् 3, 2, 160
 2495 सुनिर्द्ध्योर्भक्त्यनक्ति 6, 1, 53
 3444 सुपिपुदोः कसुच् 3, 4, 17
 3183 सू स्त्रिरे 3, 3, 17
 2278. सेचतेर्गती 8, 3, 113
 1170. सेनास्तस्यसकारिभ्यश्च 4, 1, 12
 1595 सेनाया वा 4, 4, 45
 2201 सेर्द्धेयिञ्च 3, 4, 87
 2506 से ऽक्षिच कृतवृत्° 7, 2, 57
 177 सेो ऽचि कोपे सेत्° 6, 1, 134
 2358. सेोदः 8, 3, 115
 1660. सेोदरादः 4, 4, 109

152 सेो ऽचदादौ 8, 3, 33
 3483 सेोममर्हति च 4, 4, 137
 1232 सेोमट्त्वच् 4, 2, 30
 3000. सेोमे सुञ्च 3, 2, 90
 3581 सेोमे ह्रितः 7, 2, 33
 3929 सेोरवसेपसे 6, 2, 115
 3851 सेोर्ननी श्लो. सेापसी 6, 2, 177
 1469. सेो ऽस्य निवाच 4, 3, 89
 1722 सेो ऽस्याश्वस्तभृतय 5, 1, 56
 1264 सेो ऽस्यादिरति° 4, 2, 55
 357 सेो च 6, 4, 13
 380 सेो सयोगाद्योभस्ते च 8, 2, 29
 2555 स्तन्मुस्तन्मु° 3, 1, 82
 2927 स्तम्भकर्णयो रमिजयो 3, 2, 13
 2938 स्तम्भशक्तोरिच् 3, 2, 24
 3260 स्तम्भे क च 3, 3, 83
 2580 स्तम्भशिवुसहा चडि 8, 3, 116
 2272 स्तम्भे 8, 3, 67
 3642 स्तुततो ग्योरखन्वति 8, 3, 105
 2385 स्तुसुष्टुभ्य परस्मैपदेषु 7, 2, 72
 1790 स्तेनादाग्नलोपश्च 5, 1, 125
 701 स्तोकात्तिकद्वारार्थ° 2, 1, 39
 111 स्तो रजुना रजुः 8, 4, 40
 2627 स्तो तिलयोरेव षण्य° 8, 3, 61
 3033 स्तय प्रपूर्वस्थ 6, 1, 23
 301 स्त्रिया. 6, 4, 79
 831 स्त्रिया पुवङ्गापित° 6, 3, 34
 881 स्त्रिया सहायाश्च 5, 4, 143
 3272 स्त्रिया क्तिच् 3, 3, 94
 305 स्त्रिया च 7, 1, 96
 453 स्त्रियाच् 4, 1, 3
 1195 स्त्रियानवन्तिकुन्ति° 4, 1, 176
 932 स्त्री पुवञ्च 1, 2, 60
 1079 स्त्रीपुनाभ्या मङ्गनञौ° 4, 1, 67
 1123 स्त्रीभ्यो ङक् 4, 1, 121
 1288 स्त्रीषु सौवीरसत्त्व° 4, 2, 76
 2987 स्थ क च 3, 2, 77
 1216 स्थण्डिलमाच्छयितरि व्रते 4, 2, 15
 3273 स्थागापापयो भावे 3, 3, 95
 2389 स्थावोरिच् 1, 2, 17
 2277 स्थादिश्वभ्यासेन 8, 3, 64

- 1110 स्वानाम्नासोऽपि 4, 3, 1.
 2082 स्वानाम्नासिभाषा 5, 1, 10
 49 स्वानियदादेशोऽन्तिपरी 1, 1, 56
 39 स्वान उत्तरतमः 1, 1, 30
 1734 स्वानीयिनाम् 5, 1, 70
 2015 स्वानाद्गुणवत्त्वं 3, 1, 150
 2075 स्वानादिभ्यः प्रकाशयन्ते 5, 1, 3
 978 स्वये च भाषायाम् 6, 3, 21
 3155 स्वयम्भारमपिचकसो वरम् 3, 2, 175
 3571 स्वानाख्यादयश्च 7, 1, 19
 2323 स्वानुक्तोऽन्तरात्मनेपदनिमित्ते 7, 2, 36
 3359 स्वनेहने पिब. 3, 4, 33
 2704 स्वर्पायामाहुः 1, 3, 31
 432 स्वृणोऽनुक्ते क्लृप् 3, 2, 69
 3138 स्वृणुस्वृणुपतिदयि 3, 2, 159
 574 स्वृणोतीपिबतः 1, 4, 31
 3044 स्वप्न स्वप्नी निष्ठायाश्च 6, 1, 22
 2597. स्वप्नो वः 7, 3, 11
 3921 स्वप्नगुणवीर्या 6, 2, 137
 3185 स्वप्नरतिगुणव्योर्ध्वजि 6, 1, 47
 2537. स्वप्नरतिगुणव्योर्ध्वजि 8, 3, 76
 2626 स्वप्नरतिगुणव्योर्ध्वजि 7, 2, 74
 2819 स्वप्ने लोट् 3, 3, 165
 2220. स्वप्ने लोट् च 3, 3, 176
 2186. स्वप्नो लुङ् लोटोः 3, 1, 33
 3186 स्वप्नो लुङ् 6, 4, 23
 3526. स्वप्नरतिगुणव्योर्ध्वजि 6, 1, 133
 2757 स्वप्नरतिगुणव्योर्ध्वजि 6, 4, 62
 2578. स्वप्नरतिगुणव्योर्ध्वजि 7, 4, 81
 3439 स्वप्नो लुङ् लोटोः 4, 1, 113
 25 स्वप्न रूपं गच्छत्यागच्छसता 1, 1, 63
 8751 स्वप्न स्वप्निनि 6, 2, 17

- 559 स्वप्नः कर्ता 1, 4, 1.
 3633 स्वप्नोऽपि 8, 3, 11
 3249 स्वप्नोऽपि 3, 3, 62
 3672 स्वप्नादिहिमाचलव्यतिष्ठि 6, 1, 188
 3152 स्वप्नोर्ध्वजि 3, 2, 172
 2645 स्वप्नोर्ध्वजि 6, 1, 13
 3269 स्वप्नो नम् 3, 3, 91
 219 स्वप्नोर्ध्वजि 1, 1, 35
 319 स्वप्नोर्ध्वजि 7, 1, 23
 687 स्वप्न वतेन 2, 1, 25
 2279 स्वप्नोर्ध्वजि 7, 2, 44
 447 स्वप्नोर्ध्वजि 1, 1, 37
 2158 स्वप्नोर्ध्वजि 1, 3, 72
 3622 स्वप्नोर्ध्वजि 8, 2, 103
 3668 स्वप्नोर्ध्वजि 1, 2, 39
 46 स्वप्नोर्ध्वजि 1, 3, 11
 3659 स्वप्नोर्ध्वजि 8, 2, 6
 1166 स्वप्नोर्ध्वजि 4, 1, 143
 1549 स्वप्नोर्ध्वजि 7, 3, 7
 841 स्वप्नोर्ध्वजि 6, 3, 40
 510. स्वप्नोर्ध्वजि 4, 1, 57
 3983 स्वप्नोर्ध्वजि 3, 4, 61
 3376. स्वप्नोर्ध्वजि 3, 4, 61
 1866. स्वप्नोर्ध्वजि 5, 2, 66
 2523 स्वप्नोर्ध्वजि 3, 1, 73
 230. स्वप्नोर्ध्वजि 1, 4, 17
 3347. स्वप्नोर्ध्वजि 3, 4, 26
 2584 स्वप्नोर्ध्वजि 6, 1, 19
 1982 स्वप्नोर्ध्वजि 5, 2, 126
 686 स्वप्नोर्ध्वजि 2, 3, 39
 3361 स्वप्नोर्ध्वजि 3, 4, 10
 183 स्वप्नोर्ध्वजि 4, 1, 2

ह

- 2250 ह वति 7, 4, 52
 3253 ह वति 3, 3, 76
 2856 ह वति 3, 1, 118
 2574 ह वति 7, 3, 32
 2697 ह वति 1, 2, 14
 2133 ह वति 2, 4, 17

- 3961 ह वति 8, 1, 54
 359 ह वति 8, 4, 22
 2431. ह वति 6, 4, 16
 2923 ह वति 3, 2, 9
 2930 ह वति 3, 2, 25
 1565. ह वति 4, 4, 15

- 1102 हस्तादिभ्यो ऽञ् 4, 1, 100
 1546 हरीतक्यादिभ्यश्च 4, 3, 167
 2559 हलः 6, 4, 2
 966 हलदन्तारसप्तम्याः 6, 3, 9
 2613 हलन्ताश्च 1, 2, 1)
 1 हलन्त्यश्च 1, 3, 3
 3300. हलश्च 3, 3, 121
 2837 हलश्चेडुपधात् 8, 4, 31
 2557. हलः स्तः शान्त्यन्तौ 3, 1, 83
 1504 1633, हलसीराट्क् 4, 3, 124 4, 81
 3164 हलसूकरयोः पुच 3, 2, 133
 472 हलस्तद्धितस्य 6, 4, 150
 2179 हलादिः येष 7, 4, 6)
 354 हलि च 8, 2, 77
 347 हलि लोपः 7, 2, 113
 171 हलि चर्वेपाश्च 8, 3, 22
 30 हलो ऽन्तराः सयोगः 1, 1, 7
 60 हलो यत्तां यनि लोपः 8, 4, 64
 252 हल्लयाभ्यो दीर्घा 6, 1, 63
 3412. ह्रये ऽन्तःपादश्च 3, 2, 66
 2776. ह्रयवतोल्लङ् च 3, 2, 116
 166 ह्रि च 6, 1, 114
 1910. ह्रश्च ग्रीहिकाजयोः 3, 1, 148
 1939 हस्ताज्जातौ 5, 2, 133
 3212. हस्तादाने चरस्तेये 3, 3, 40
 3360 हस्ते चर्तिग्रहोः 3, 4, 39
 1795. हायनास्तपुषादिभ्यो ऽञ् 5, 1, 130
 2540 हिंसाया प्रतेक्ष 6, 1, 141
 3369 हिंसायां च सन्तानं 3, 4, 48
 3941 हिच 8, 1, 34
 1616. दिनं भषाः 4, 4, 68
 2530 हिष्टु लीना 8, 4, 15
 992. हिनकाविहिष्टु च 6, 3, 54
 3789 हिरण्यपरिमाणं चने 6, 2, 55
 550 हीने 1, 4, 86
 2114 हीयनातपापयोगाश्च 5, 4 47
 2425 हुल्लभ्यो हिर्चिः 6, 4, 101
 2387 हुगुप्तोः सार्वधातुके 6, 4, 87
 541 हुक्रोरभ्यन्तरस्याश्च 1, 4 53
 1647 हुदयस्य म्रियः 4, 4, 95
 988 हुदयस्य हुल्लोखयद् 6, 3, 50
 1133 हुद्गगच्छिन्धवन्ते पूर्व 7, 3, 19
 3070 हुषेर्लोपश्च 7, 2, 29
 3967 हेति शिवायाश्च 8, 1, 60
 2576 हेतुमति च 3, 1, 26
 1461 हेतुमनुष्येभ्यो ऽन्तर 4, 3, 81
 2813 हेतुहेतुमतोर्लङ् 3, 3, 156
 568 हेतौ 2, 3, 23
 3399 हेनन्तशिथिराश्च 2, 4, 23
 3452 हेनन्ताश्च 4, 3, 21
 127 हे नपरे च 8, 3, 26
 2531 हेरचकि 7, 3, 56
 1824 हेयंगवीन सन्नायाश्च 5, 2, 23
 96 हेयप्रयोगे हेहयोः 8, 2, 85
 324 हो ङः 8, 2, 31
 1800 होत्राभ्यश्च 5, 1, 135
 358 हो हन्तेर्चिर्लङ् 7, 3, 54
 2299 ह्यन्तस्य ह्यवसजाश्च 7, 2, 5
 2180 ह्रस्वः 7, 4, 59
 31 ह्रस्व लपु 1, 4, 10
 208 ह्रस्वनद्यापो मुट् 7, 1, 54
 3722 ह्रस्वमुद्भवा लपुच 6, 1, 176
 242 ह्रस्वस्य गुणः 7, 3, 103
 2858 ह्रस्वस्य पिति कृति 6, 1, 71
 3527 ह्रस्वाच्चन्द्रोत्तरपदे नन्ते 6, 1, 151
 1325 ह्रस्वात्तादौ तद्धिते 8, 3, 101
 2369 ह्रस्वादङ्गाश्च 8, 2, 27
 3908 ह्रस्वान्ते ऽन्त्याट्पूर्वश्च 6, 2, 174
 2041 ह्रस्वे 5, 3, 86
 318 ह्रस्वो नपुंसके प्रातिपदिकस्य 1, 2, 47
 3579 हु हुदैरङ्गद्वि 7, 2, 31
 3073 ह्रादो निष्ठायाश्च 6, 4, 95
 3249 ह्रः समसारणं च व्यभुष 3, 3, 72
 2586 ह्रः संसारणश्च 6, 1, 32
 2914. ह्रावाभ्यश्च 3, 2, 2

ALPHABETICAL INDEX TO THE ROOTS.

NOTE.—The roots are here exhibited without their indicatory letters. The final vowel अ is for pronunciation only.

अ 10, 371 अह 1, 666 10, 255 अक 1, 829 अघ 1, 681 अग 1, 831 अघ 10, 399
अङ्ग 1, 87 अङ्ग 10, 332 अङ्ग 1, 155 अङ्ग 10, 332 अङ्ग 1, 101 अच 1, 915 अज, 1, 248
अज्ज 1, 203 915 10, 194 अज्ज 7, 21 10, 215 अट 1, 317 10, 25 अट्ट 1, 273 10, 25
अठ 1, 231 अड 1, 331 अहु 1, 371 अघ 1, 471 1, 66 अघट 1, 230 अघ 1, 34 अद्
2, 1 अद् 2, 61 4, 66 अन्त 1, 62 अन्त 1, 63 अन्त 10, 331 अन्न 1, 383 अन्त 1, 194
800 10, 180 अन्त 1, 403 412 अन्त 1, 411 120 अघ 1, 507 915 अर्ध 10, 102 अर्ध 1,
219 10, 266 अर्ध 1, 212 10, 186 अर्ध 10, 357 अर्ध, 1, 56 10, 285 अर्ध 1, 112 अर्ध 1,
61 अर्ध 1, 776 10, 192 257 अल 1, 518 अघ 1, 631 अघ 5, 113 9, 11 अघ 10, 334
अघ 1, 934 अघ 1, 934 2, 56 4, 100 अघ 5, 26

आकङ्क 1, 924 आव 5, 14 10, 205 आव 2, 11 आकङ्क 10, 391

इ 1, 312 (a). 2, 36 37 38 इल 1, 144 इङ्ग 1, 155 इङ्ग 1, 163 इट 1, 310 इन्त 1, 65
इन्त, 1, 11 इन्त 1, 618 622 इल 6, 65 10, 119 इल 4, 19 6, 79 9, 5.

ई, 1, 641 ईल and इङ्ग 1, 146 ईल 1, 196 ईल 2, 9 10, 129 ईल
2, 8, 10, 263 ईल 1, 543 ईल 1, 544. ईल 2, 10 ईल 1, 612 715 ईल 1, 663.

उ 1, 1001 उल 1, 687 उल 1, 132 उङ्ग 1, 133 उच 4, 114 उल 1, 231 6, 14 उल 6,
21 उल 1, 230 6, 13 उल 1, 361 उल 9, 52 10, 202. उल 7, 21 उल 6, 20. उल and
उल 6, 32 उर्ध 1, 20. उर्ध 1, 600 उल 10, 9. उल 1, 727 उल 1, 776

ऊ 1, 361 ऊन 10, 342 ऊय 1, 512 ऊर्ध 10, 16 ऊर्ध 2, 30 ऊय 1, 714 720
ऊय 1, 679. 775

ए 1, 931. 3, 16 5, 29. एल 5, 29 30 एल 6, 15 एल 1, 149 एल 1, 190. एल
8, 5. एल 4, 135. 5, 24. एल and एल 6, 39 एल 1, 940. 6, 7

ए 9, 27

एल 1, 192 253. एल 1, 236 एल 1, 2 एल 1, 2 619.

ओल 1, 125 ओल 1, 482 ओल 10, 9

क 2, 14 क 1, 91 क and कल 1, 124 कल 1, 124 कल 1, 824 कल
1 94 कल 1, 131 कल 1, 251 कल 1, 182. कल 1, 315. 342 कल 1, 350. कल 1, 393.
6, 86 10, 44. कल 1, 372. कल 2, 476. 831 10, 175. कल 1, 243 10, 403 कल 1, 302.

383. 10, 44 कथ 1, 37 कल 10, 667, कथ 10, 307 कद 1, 839 कन 1, 488 कन्द 1, 70.
809 कप 1, 903 कव 1, 405 कन 1, 470 869 कम्प 1, 400 कर्ज 1, 246 कर्ण 10 379
कर्त and कर्त्त 10, 367 कर्द 1, 60 कर्ष 1, 417 कर्ष 2, 612 कल 1, 526 10 64 कल 10,
319 कल 1, 527 कय 1, 762 939 2, 14 कष 1, 716 762 939 10, 122 कष 1, 913
2, 14 काङ्क्ष 1, 608 काङ्क्ष 1, 143 काङ्क्ष 1, 376 (b)काल 10, 334 काश 1, 678 4, 53 काच
1, 651 678 कि 3, 19 कित 1, 323 341, कित 1, 1042 3, 23 किल 6 61 10, 65 किष्क
10 146 कीट 10, 93 कील 1, 557 कु 1, 999 2, 33 ३, 108 9, 10 कुय 10, 225 कुच 10,
223 कुक 1, 91 कुच 1, 199 910 6, 75 कुज 1, 214 कुञ्ज 1, 209 कुञ्ज 1, 241 कुट 6, 73
10, 159 162 कुटुम्ब 10, 133 कुट्ट 10, 23 162 कुड 6, 89 100 कुण 6 46 10, 149 कुण
10, 347 कुरट 1, 345 कुरट 1, 365 कुरड 1, 289 345 10, 45 कुटव 10, 133 कुय 4, 11.
कुद 10, 6 कुन्ध 1, 44 9, 42 कुन्द 10, 6 कुप 4, 122 10, 259 कुनार and कुनाल 10,
331 कुम्भ 1, 453 10, 113 कुम्भ 10 113 कुर 6, 51 कुर्व 1, 21 कुल 1, 895 कुय 4 103
कुप 9, 46 कुष 4, 109 कुल 10, 171 कुड 10, 338 कु 6, 138 9, 10 कुन 1, 210 कुट
10, 162 कुट 10, 344 कुड 6, 83 कुण 10, 149 कुण 10, 348 कुप 10, 323 कुल 1, 553
कु 1, 949 5, 7 8, 10 कुड 6 89 कुरव 1, 629 कुत 6, 141 7, 10 कुप 1, 799 803 10,
208 कुप 10, 223 कुय 4, 117. कुष 1, 1039 6, 6 कू 6, 116 9, 15 26 कृत 10, 111
कोट 10, 345 कोष 1, 392 कोश 1, 570 केव 1, 539 कै 1, 964 कव 10, 223 कथ 1, 837
कव 1, 864 4, 6 कू 9, 10 कूय 1, 514 कनर 1, 597 क्यु 1, 1005 कथ 1, 838 10, 13
282 कद 1, 810 कन्द 1, 71. 810 10, 198 कष 1, 803 कन 1, 502 की 9, 1 कीड 1,
373 कृञ्ज 1, 201 कृड 6, 100 कृष 4, 80 कृन्द 1, 71 कृश 1, 909 कृथ 1, 839 कृद 1,
811 कृन्द 1, 72 811 कृप 10, 116 कृष 4, 98 कृिद 4, 132 कृिन्द 1, 15, 73 कृिष 4,
421 9, 50 कृीष 1, 406 कू 1, 100 कृेय 1, 639 कृण 1, 477 कृथ 1, 899 कृन 1, 806
कृञ्ज 1, 806 10, 79 कृष 8, 3 कृष 1, 860 10, 83 कृष 10, 392 कृन 1, 469 4, 97
कृथ 10 73 कृर 1, 994 कृल 10, 57 कृि 1, 255 5, 30 6, 114 9, 35 कृिष 8, 4 कृिष
4, 11 6, 5 कृिष 1, 599 कृी 9, 35 कृील 1, 256 कृीष 1, 407 कृीष 1, 599 कु 2, 27 कुद
7, 6, कुष 4, 81 कुन 1 787 4, 129 9, 47 कुर 6, 52 54 कै 1, 961 कोट 10, 329 कृ
2, 23 कृनाय 1, 515 कृील 1, 553 कृिष 1, 1027 कृिष 1, 780 1027 4, 134 कृेल 1, 572
कृेय 1, 599

कृषल 1, 124 कृष 9, 59 कृल 1, 250 कृञ्ज 1, 252 कृट 1, 331 कृट्ट 10, 89 कृड
10, 44, कृषड 1, 303 10, 44. कृद 1, 51 कृन 1, 927 कृर्ज 1, 247, कृर्व 1, 61. कृर्ष 1,
414 कृर्व 1. 613 कृल 1, 578 कृष 9, 59 कृष 1, 717 कृद 1, 50 कृिड 1, 324 कृिड
10, 323 कृिड 4, 61 6, 112 7, 12 कृु 1, 1003 कृुज 1, 215 कृुड 6, 94 कृुषड 10, 47
कृुर 6, 52 54 कृुर्द 1, 22 कृेड and कृेड 10, 338 कृेल 1, 571 कृेव 1, 577 कृे 1, 963
कृेड 10, 328. 329 कृेड 10, 329 कृेर and कृेल 1, 594 कृ्या 2, 51

कृथ 1, 170 कृज 1, 265 10, 108 कृञ्ज 1, 266 कृड 1, 814 कृल 10, 309 कृषड 1, 651.
381 कृद 1, 53 कृद 10, 314 कृन्द 10, 115 कृन 1, 1031 कृर्ज 1, 244 10, 106 124 कृर्द 1,
58 10, 124 कृर्ष 10, 125 कृर्व 1, 449 कृर्व 1, 614 कृर् 10, 359 कृर्द 1, 667 10, 301
कृल 1, 579 10, 160 कृल 1, 419 कृल 1, 683 कृल 10, 337 कृा 1, 998 3, 25 कृाष
1, 4. कृाकोड 10, 394. कृाड 1, 68) कु 1, 997. 6, 106 कुज 1, 218 6, 76 कुञ्ज 1, 218.

यु 6, 77. यु 10, 117, युव and युव 10 46 युव 1, 21 युव 1 11 9, 15 युव 1, 42
 1013 4, 121 10, 21 युव and युव 6, 31 युव 6, 101 10, 25 युव 1, 23 10, 126 युव
 1, 605 युव 1, 911. यु 6, 106 यु 1, 46 10, 157 यु 1, 981 10, 167 युव 1, 267 युव
 1, 263 युव 4, 136 युव 1, 681 युव 10, 151 यु 6, 117 9, 24, 10, 167 युव 1, 991
 युव 1, 531 युव 1, 646 यु 1, 965 युव 10, 330 युव 1, 276 युव 1, 36 10, 242 युव
 1, 36 9, 41 10, 282 291 युव 1, 661 10, 213 युव 1, 681 9, 61 युव 10, 346 युव
 1, 212 युव 3, 662 युव 1, 681 युव 1, 868 युव 1, 213 युव 1, 216 युव 1, 391,
 391 युव 1, 532 युव 1, 645 युव 1 9, 2

यव and यव 1, 682 यव and यव 1, 170 यव 1, 801 10, 183 226 यव 1, 273.
 10, 87. यव 8, 7 यव 10, 227 यव 1, 717 यव 1, 491 यु 1, 1000 युव 1, 6 2
 युव 1, 782 6, 91 युव 1, 464 6, 48 युव 1, 462 युव 6, 55 युव 1, 681 10, 187
 युव 4, 17. युव 1, 465 6, 49. यु 1, 986. 3, 14 10, 108 युव 8, 7 युव 1, 461. युव
 1, 740. युव 1, 973.

यु 1, 1002.

यज 1, 91. 921 यज 2, 65 यज 10, 56 यज 2, 7 यज 1, 215 यज 1, 116
 10, 181. यज 1, 431 यज 1, 233 यज and यज 1, 918 यज 1, 840 यज 1, 68 यज
 1, 426, यज 1, 497 869 5, 23. यज 10, 77 यज 1, 507 यज 1, 591 10, 21. यज 1,
 749. 6, 17 10, 172 यज 1, 462 यज 6, 610 यज 1, 853. 845 6, 61 10, 64 यज 1,
 933. यज 1, 765 10, 83. यज 10, 321 यज 1, 923. यज 5, 5 10, 46 यज 10, 56.
 यज 1, 137 यज 1, 31 10, 135 यज 10, 370 यज 10, 2. यज 5, 31 यज 6, 61.
 यज 1, 536 यज 10, 234. यज and यज 1, 921 यज 1, 921 10, 214. युज 10, 56
 युज 1, 536 युज 1, 347. 6, 84, 10, 21 72 युज 10, 24 युज 6, 98. युज 1, 370 युज
 6, 81. युज 8, 347. 10, 92. 117 युज 1, 347. 10, 117 युज 10, 53. युज 1, 925, युज
 1, 440. 6, 125. युज 1, 456 10, 92 युज 10, 1. युज 10, 62 युज 1, 564. युज 10, 100.
 युज 4, 51 युज 10, 18 युज 1, 701. युज 6, 35 युज 10, 277. युज 1, 563. युज 1, 27.
 युज 1, 1001 10, 206 युज 1, 40 युज 10, 206.

यद 1, 851- 10, 41 240 यद 10, 134 यद 10, 11 277 यद 1, 198 यद 10, 77
 यद 10, 51 यद 1, 939 यद 7, 1 यद 10, 374 युद 6, 41 10, 72 युद 6, 94 युद
 6, 121. युद 6, 79 युद 7, 8 10, 277 युद 10, 277 युद 10, 343 युद 4, 34 युद 1, 1003

यव 10, 128 यव 2, 62. यव 1, 261 यव 2, 2 2 यव 1, 327. यव 1, 802 3, 21.
 4, 41 यव 1, 424. यव 1, 415 1029 10, 176 यव 1, 499. यव 10, 176 यव 6, 17
 यव 1, 744. 6, 17 यव 6, 17. यव 1, 748 यव 1, 848 10, 10 यव 1, 428 यव 1, 719.
 यव 4, 102 10, 130 178 यव 2, 63. यव 1, 593. 996 यव 1, 625 10, 252 यव 1, 500.
 यव 5, 32. यव 1, 723. यव 1, 594. यु 1, 991 1005 यु 1, 168 यु 10, 252 यु
 6, 85. यु 6, 37. 85. 10, 105 यु 1, 32 यु 6, 37 यु 6, 8. 10, 291 यु 4, 48 यु
 1, 711 यु 1, 418 यु 1, 863. 4, 22. 9, 24. 10, 272. यु 1, 647 यु 1, 676. यु 1, 962
 यु 10, 81 यु 1, 849 9, 26 10, 103 यु 9, 23. यु 1, 1003 यु 1, 42 यु 1, 994
 10 272 यु 1, 813 यु 1, 842. 867. 934.

कष 1, 749 कट 1, 128, कन 1, 501 कर्क 1, 750 6, 17 कच 1, 720 940 कृ 4, 23
9, 24 क्यु 1, 1005

कङ्क 10, 97. कल 1, 837 टिक 1, 103 टोक 1, 104 टोक 1 98 टुल 1, 838

कप, कप and कप 10, 138 दिप 4, 121 6, 178 10, 133 138 दिप and दिप 10,
138 डी 1, 1017 4 27

टीक 1, 98

तच 1, 713. 10, 190 तक 1, 120 तच 1, 985 695 तङ्क 1, 121 तङ्क 1 158 तङ्क
1. 206 7, 22 तङ्क 7 22 तट 1, 330 तड 10, 43 259 तयड 1, 300. तन 8, 1 10, 276
तन्त्र 10, 139 तच 1, 1034 4, 51 10, 276 तन 4, 93 तच 1, 598 तर्क 10, 240 तर्क 1,
245. 10, 142 तर्क 1, 59 तल 10, 53 तच 4, 103 ताय 1, 518 तिक 1, 105 5, 20 तिम 5 20
तिन 1, 1020. 10, 110 तिप 1, 385 तिन 4, 16 तिल 1, 567. 6, 62 10, 67 तीक 1, 106 तीन
4, 17 तीर 10, 364. तीच 1, 597 तु 2, 25 तुन 1, 263. 10, 30 तुङ्क 1, 264 10, 30 215
तुट 6, 83. तुड 1, 374 6, 92 तुच 6, 42. तुपड 1, 235. 10, 118 तुप 10, 392 तुड 6, 1
तुप 1, 69. तुप 1, 431 6, 26 तुप 1, 435 6, 27 तुन 1, 780 4, 131 9, 49 तुप 1,
432. 6, 28. 10, 115 तुप 1. 436 6, 27. तुप 1, 455 10, 115 तुर 3, 21 तुर्व 1, 601
तुल 10, 59 तुच 4, 76 तुच 1, 742. तुड 1, 773 तुड 1, 374 तुल 10, 150 तुर 4, 44
तुल 1, 560. तुच 1, 705 तुड 6, 53 7, 18 तुच 1, 690 तुल 8, 6 तुड 7, 9 तुच 4, 86 5
25, 6, 24. 10, 276 तुच 6, 24. तुप 6, 25 तुच 4, 118 तुड 6, 53-7, 18 तु 1, 1918
तेक 1, 249. तेच 1, 386. 389 तेच 1, 523 तयन 1, 1035 तच 10, 221 तल 1, 148. तङ्क
1, 97 तङ्क 1, 149. तङ्क 1, 159 तन 1, 69, तच 1, 399 859 तच 4, 10 10, 201 तुट
6, 82. 10, 159. तुप 1, 433. तुप 1, 437 तुप 1, 434 तुप 1, 438 त्री 1, 1014 त्रीक 1,
99. तल 1, 636. तल 1, 159. 166 तल 6, 19. तल 1, 207 तल 1, 812 तल 1, 1050
तल 1, 536,

तङ्क 1, 147. तुड 6, 93. तुर्व 1, 607

दच 1, 1039. 10, 136. 224 दच 10, 137 224 246 दच 1, 889 807 दच 2, 27 दङ्क
1, 171. दच 10, 381. दच 1, 17 दच 1, 8 दच 4, 94 दच 5, 23 दच 1, 510 दरिद्रा
2, 64. दच 1, 581. 856. 10, 211. दच 4, 104 10, 137 दच 1, 1940 दा 1, 977 2, 50
3, 9. दान 1, 1343. दाच 1, 931, 5, 33 दाच 1, 942 दिच 1, 62 दिप 1, 395 दिच
4, 1. 10, 166. 185. दिच 6, 3 दिच 2, 5 दी 4, 26. दीच 1, 610 दीची 2, 17 दीच 4, 12,
ड 1, 991. 5, 10. डाय 10, 34. डर्व 1, 603. डल 10, 60 डच 4, 76 डड 1, 774 2, 4
ड 4, 25. ड 1, 816. 5, 34. 6, 113 10. 278 डड 1, 770 डच 4, 87 6, 28 10, 277 डल
6, 28. डल 6, 34, 10, 273. 279. डल 6, 20 डच 1 1037 डड 1, 760 दू 1, 846 9, 23
दे 1, 1011. देच 1, 836. देच 1, 529. दे 1, 71 दो 4, 40 दू 2, 31. दूत 1, 777 दी 1,
954. द्रच 1, 494 द्रा 2, 45. द्राच 1, 123. द्राच 1, 115. 117 द्राङ्क 1, 701 द्राड 1, 807. द्राड 1,
677. दू 1, 992. 5, 34. दूच 6, 47. दूच 4, 88. दू 9, 11. द्रेक 1, 78. द्री 1, 965. दिच 2 3. दू 1, 981

घक 10, 55 घल 1, 481 घन 3, 21 घण्य 1, 623. घा 3, 11 घाय 1, 612 घघ 6, 113 घिच 1, 634 घिख 1, 624 घिव 3, 22 घी 4 23 घु 5, 9 घुच 1, 631 घुर्न 1, 604 घू 5, 9 6, 105 9, 17 10, 202 घूप 1, 423 10, 232. घूर 4, 46, घूय, घूप and घुच 10, 98 घृ 1, 949 1000 6, 119 घृज 1, 236, घृज्ज 1, 237 घृष 5, 22 10, 306, घृ 9, 24, घे 1, 951 घेक 10, 366 घेप 1, 393 घोर 1, 581 घना 1, 974, घै 1, 957 घन 1, 232 घञ्ज 1, 233 घण and घन 1, 487 घन 9, 2 10, 202 घाख 1, 129 घाप 1, 116 117 घाङ्क 1, 702 घाड 1, 398 घु 1, 990 6, 107 घुच 6, 107 घेक 1, 79 घै 1, 956 घव 1, 791 793 घवज 1, 233 घवज्ज 1, 239 घवण 1, 481 घवन 1, 954 831 घवन 10 343 घवाङ्क 1, 703, घट 1, 986.

नक 10, 34 नल 1, 632 नख 1, 133 नङ्क 1 139 नट 1, 332 1818 10, 12 260. नद 1, 55 10, 233 नन्द 1, 67 नभ 1, 733 4, 130 9, 48 नन 1, 967 1730 नव 1, 509. नर्द 1, 17 नल 1, 891 10, 260 नय 4, 45 नस 1, 658 नङ्क 4, 67 नाच 1 7. नाघ 1, 6. नाघ 1, 656 निच 2, 11 निच 1, 693 निज 3, 11 निज्ज 2, 16 निद 1, 921 निन्द 1, 66 निन्व 1, 621 निल 6, 63 निवाच 10, 339 निश 1 758 निष 1 751 निष्क 10 147 नी 1, 930 नील 1, 555 नीव I 598 नु 2, 26 6, 104 नुद 6, 2 132 नू 6, 104 नुव 4, 9. नृ 1, 847 9, 25, नेद 1, 921 नेष 1, 649

पय and पय 10, 74 पक 1, 696 10, 17 पच 1, 137. 1045 पङ्क 1, 187 10, 199. पट 1, 318 10, 212 पट 10, 311 पट 1, 353 पण 1, 466 पण्ड 1, 301 10, 74 पत 1, 898 4, 51 पत 10, 5. पय 1, 909 936 10, 20. पद 4, 60 पद 10, 350. पन 1, 467. पण्य 10, 39 पय 1, 505 पर्व 10, 392 पर्द 1, 20 पर्द 1, 439. पर्व 1, 443 पर्व 1, 608. पर्व 1, 644 पल 1, 892, 10, 69 पल्लू 10, 335 पव 1 640 पय 10, 179. पय 10, 316. पय 1, 936 पय 10, 316 पय 10, 179 पा 1, 972 2, 47 पार 10, 363 पास 10 69. पि 6, 112 पिव 10, 222, पिच and पिच 10, 40 पिज 10, 31 पिज्ज 2, 18. 20 10, 31. 217. पिट 1, 313 पिट 1, 392 पिरह 1, 293 10, 151 पिम्ब 1, 619 पिल 10, 65 पिष 6, 143. पिष 7, 15 पिष 1, 751 10, 22 पी 4, 31. पीड 10, 11 पील 1, 554 पीच 1, 695. पुच 10, 95 पुक 1, 229 पुट 6, 74 10, 24 213 पुट 10, 365 पुट 10, 24. पुड 1, 316. 6, 90. पुण 6, 43 10, 94 पुण्ड 10 251 पुण्ड 1, 316 318. पुष 4, 12 10, 235. पुण्य 1, 45 पुर 6, 76 पुर्व 1, 67 10, 127 पुल 1, 894 10, 61 पुष 1, 732 4, 73, 106 9, 7 10, 210 पुव 4, 15 पुव 10, 93 पुस्त 10, 52 पु 1, 1015 9, 12 पुज 10, 101 पुण 10, 34 पुय 1, 513 पूर 4, 43 10, 261 पूर्व 1, 697 10, 127 पूल 1, 561 10, 91 पूष 1, 706 पू 3, 4 5, 12 6, 109 10, 15 पूव 2, 20 7, 25 10, 205 पूव 2, 21 पूव 2, 15 21 पूव 6, 39 पूव 6, 40 पूव 10, 20 पूव 1, 757 पू 3, 4. 9, 19 10, 15 पेन 1, 574 पेव 1, 633. पेव 1, 616 पेव 1, 752 पै 1, 963 पैण 1, 486 प्याय 1, 517 प्याय 4, 7 106 प्यै 1, 1013 प्रह 6, 120 प्रय 1, 902 10, 19 21. प्रच 1, 803 प्रा 2, 52 प्री 4, 36. 9, 2 10, 293 प्रु 1, 1006 प्रुच 1, 100 9, 15 प्रेष 1, 650 प्रैण 1, 486 प्रोथ 1, 919 पल्ल 1, 941 पल्ल 1, 540. प्रिह 1 671 प्री 9, 2 प्रु 1, 1007 प्रुच 1 736 4, 8 107 9, 56 प्र्लेव 1, 538 प्ररा 2, 46.

फक 1 119 फल 1 471 फल 1, 549 563 फुल 1, 565 फेल 1, 575

बह 1, 664 बट 10, 311 बद 1, 52 बघ 10, 14 बन्द 1, 2 बन्ध 1, 1022 9, 37 10 11 बर्न 1 445 बर्न 1 664 671 10, 123 223, 229 बन 1, 891, 10 68, 80, बरद 1,

८72 10, 230 चष 1, 722 चष 4, 105 चाड 1, 306 चाष 1, 5 चाड 1, 678 चिट 1, 339.
चिन्द 1, 65 चिख 6, 67. 10, 66 चिश 1, 755 चिख 4, 108 चीष 1, 403 चुक् 1, 122
10, 173 चुक् 1, 169 चुड 6, 93 चुष 1, 911 921 4, 63 चुन्द 1, 925 चुल 10, 62. चुष
4, 106 110 चुस्त 10, 52 चुड 10, 228 चुड 6, 57 चू 9, 20 चेख 1, 756, चेह 1, 674
झष 1, 476 झू 2, 35, ञली 9, 32

भष 1, 911 10, 22. भञ 1, 1047 10 194 भञ्ज 7, 16 10, 219 भट 1, 329 817.
भल 1, 474 भवट 10, 50 भवड 1, 292 10, 50 भव्द 1, 12 भवर्ष 10, 143 भर्व 1, 611
भल 1, 521 10, 161 भल्ल 1, 525 भष 1, 728 भष 3, 18 भा 2, 42 भाज 10, 350 भास
1, 468 भास 10, 326, भाष 1, 643 भास 1, 655 भिख 1, 637 भिद 7, 2 भिन्द 1, 65
भी 3, 2. 10, 278 भुज 6, 121 7, 17 भुवड 1, 206 भू 1, 1 10, 207 300 भूष 1, 712
10, 190 भू 1, 946 3, 5 भूय 10, 247 भूष 1, 941 भूज 1, 191 भूड 6, 111 भूय 4,
115 भू 9, 21 भेष 1, 932 भ्यष 1, 659 भ्रष 1, 792 4, 115 भ्रष 1, 792 भ्रष 1, 941
भ्रञ्ज 6, 4 भ्रण 1, 479 भ्रन 1, 903 4, 96 भ्राज 1, 194 875 भ्राष 1, 876 भ्रूष 10, 151
भ्रैज 1, 153 भ्रैष 1, 933 भ्री 9, 34 भ्लष 1, 941. भ्लाष 1, 877 भ्लेष 1, 933

मह 1, 665 10 257 मल 1, 694 मल 1, 136 मल्ल 1, 89 मल्ल 1, 137 मल्ल 1, 17
मल्ल 1, 111 112 173 मच 1, 184 मञ्ज 6, 122 मञ्ज 1, 185 186 मठ 1, 354 मल
1, 475 मवठ 1, 282 मवड 1, 291 344 10, 49 मय 1, 971 मड 1, 853 4, 99 10, 165
मन 4, 67 8, 9 10, 169 मल 10, 140 मन्य 1, 43 47 9, 40 मन्द 1, 13 मल्ल 1, 590
मय 1, 506 मर्ष 10, 107 मर्ष 1, 446 मर्ष 1, 603 10, 107 मल 1, 522 मल्ल 1, 523
मव 1, 639 मवठ 1, 511 मश 1, 7 0 मष 1, 723 मष 4, 112 मवठ 1, 102 मर्ष 1, 766,
मड 10, 321 मा 2, 53 3, 6 4, 34 माङ्ग 1, 700 माड 1, 943 मान 1, 1021 10, 299
मार्ग 10, 75 302 मार्ग 10 107. माह 1, 913 मि 5, 4. मिख 6, 16 मिञ्ज 10, 216, मिष
1, 923 मिद 1, 779. 920 4, 133. 10, 8 मिष 1, 920 मिन्द 10, 8, मिन्व 1, 620 मिल्
6, 71 135 मिश 1, 759 मित्र 10, 375 मिष 1, 730 6 60. मिख 10, 375 मिह 1, 1041.
मी 4, 29. 9, 4 10, 231 मीष 1, 496 मीष 1, 550. मीष 1, 596 मुक् 1, 147 मुष 1,
185 6, 136 10, 203 मुक् 1, 223 मुज 1, 269 मुझ 1, 135 मुञ्ज 1, 270 मुट 1, 346.
6, 81 10, 73 मुड 1, 116. 6, 90 मुण 6, 44 मुवड 1, 234 मुवड 1, 234 316 348 मुड
1, 16. 10, 200 मुर 6, 53 मुर्व 1, 227 मुर्व 1, 606. मुल 10, 63 मुष 1, 707 4, 111 9,
58 मुष 4, 111. मुस्त 10, 83. मुड 4, 89 मू 1, 1016 मूष 10, 361 मूर्ष 1, 606 मूल 1,
562. 10, 63 मूष 1, 707 मू 6, 110 मूष 1, 694. 10, 120 मूष 4, 137 मूष 10, 352 मूज
1. 269. 2, 57. 10, 304 मुञ्ज 1, 270. मुड 6, 38 9, 44 मुण 6, 41. मुवड 10, 118 मुड
9 43. मुष 1, 923 मुष 6, 131. मुष 1, 739 4, 55 10, 305. मू 9, 22 26 मे 1, 1910
मेट 1, 313. मेय, मेद and मेघ 1 920 मेघ 1, 395. मेक 1, 534 मीष 10, 191 मा 1, 976
प्रष 1, 694. 10, 120 मड 1, 804 मुष 1, 210. मुझ 1, 208 मेड 1, 313. मल्ल 10, 120
मूष 1, 211. मूझ 1, 209. म्मेक 1, 229 10, 121, म्मेड and म्मेड 1, 312. म्मेव 1, 535
म्मे 1, 953

यस 10, 153 यज 1, 1071, यल 1, 30 10, 156. यल्ल 10, 3 यष 10, 1020 यष 1, 871.
1033 10, 82 यष 4, 101 या 2, 40 याच 1, 916 यु 2, 23 9, 9 10, 170 युक् 1, 167.
युक् 1, 223 युज 4, 63 7, 7 10, 264 युल 1 31 युल्य 1, 45 युष 4, 64 युष 4, 124. यूष
1, 711 यौट 1, 211

रह 1, 763. 10, 256 रक 10, 197 रच 1, 683. रख 1, 140 रण 1, 822 10, 197 रघ 10, 197. रङ्ग 1, 141 रङ्ग 1, 153 रङ्ग 1, 107 10, 253. रच 10, 313 रचन 1, 865 1048. 4, 58. रट 1, 319 रट 10, 373 रठ 1, 357. रथ 1, 472 832 855 रथव 1, 627. रद 1, 54. रच 4, 84 रच 1, 428 रक 1, 440 रच 1, 1023 रच 1, 906 रचन 1, 441 रचन 1, 401. रचन 1, 412 रच 1, 511 रच 1, 419 रच 1, 745 रच 10, 385 रच 1, 767. 10, 84. रच 10, 312 रच 2, 48 राख 1, 126 राच 1, 113 राज 1, 874 राच 4, 71. 5, 16 राच and राच 1, 657 रि 5, 29 6, 111 रिख 1, 151 रिङ्ग 1, 164 रिच 7, 4. 10, 273 रिचव 1, 626 रिच 6, 23. 30 रिचन 6, 30 रिच 6, 126 रिच 1, 725 4, 120. रिह 6, 23 री 4, 30 9, 30 री 1, 1008. 2, 24 रघ 10, 248 रङ्ग 1, 169 रच 1, 781 रच 6, 123 10, 262 रट 1, 783. 10, 132. 243. रठ 1, 359 783 10, 243 रद and रघट 1, 349 रघट 1, 349 368. रद 2, 58 रच 4, 65 . 7, 1 रच 4, 125 रच 6, 126 रच 1, 724 4, 120 10, 132 रच 1, 912 रच 10, 362 रच 10, 387 रच 1, 709 रच 1, 80 रच 1, 195 रच 1, 917. रच 1, 396 रच 1, 410 रच 1, 540 रच 1, 651 री 1, 958 रीड 1, 377. 378 रीड 1, 377.

रक 10, 197. रच 10, 5. 157. रख 1, 142 रण 1, 823 10, 197. रङ्ग 1, 143 रङ्ग 1, 154 रङ्ग 1, 108. 172 10, 220 254 रक 1, 221. रक 1, 257. 6, 10. 10, 10. रक 10, 374 रकन 6, 10 रकन 1, 253 10, 30. 244. रकन 10, 374. रक 1, 320 रक 1, 381. 852. 10, 7 148. रकड 10, 9 259 रच 1, 423. रच 1, 1024. रचन 1, 402. 404. रच 1, 444 रक 1, 332 10, 143 रच 1, 937 10, 189 रच 1, 746 10, 189 रच 2, 49 रच 1, 127. रच 1, 114 रक 1, 259 रकड 1, 222. रकन 1, 260. रक 10, 389 रक 6, 72. रङ्ग 1, 165. 10, 199. रच 6, 139 रच 4, 70 6, 127. रच 2, 6. री 4, 31. 9, 31. 10, 269. रङ्ग 1, 212. रङ्ग 10, 31 218 रङ्ग 1, 336. 784. 4, 113. 10, 214. रङ्ग 1, 360 785. 6, 87 रङ्ग 1, 336 350 6, 87 रङ्गट 1, 350 10, 27. रङ्गट 1, 350. 366. 369. रङ्ग 1, 366 रङ्ग 4, 126. 6, 137. रङ्ग 4, 128 6, 22 रङ्ग 1, 454. 10, 114 रङ्ग 1, 336. रङ्ग 9, 13 रङ्ग 1, 708. 10, 70 रच 1, 397 रच 1, 436. रच 1, 76 10. 236. रच 1, 177. 10, 237. रच and रच 1, 379 रच 1, 277. रच and रच 9, 31.

रच 1, 693. रच 1, 134. रङ्ग 1, 88. 95. रङ्ग 1, 135. रङ्ग 1, 156. रङ्ग 1, 110. रच 2, 54. 10, 293 रच 1, 271. 10, 75 रङ्ग 1, 204 10, 163. रट 1, 322. रट 10, 311, 372. रठ 1, 354. रच 1, 473 रघट 1, 351 10, 48 रघट 10, 372 रघट 1, 281. रचड 1, 290. 10, 48 रच 1, 816 1058 10, 237 रच 1, 490 491 841. 863 8, 8. 10, 296. रच 1, 11 रच 1, 1052. रच 1, 539. रच 1, 868 902 रच 1, 504 रच 10, 308. रच 1, 175 रच 10, 18 रच 10, 391 रच 10, 112 रच 1, 644. रच 1, 669. 671. 10, 123. रच 1, 520. 857 रच 10, 35. रच 1, 152. रच 1, 413. रच 1, 521. रच 1, 670. 672. रच 2, 70. रच 1, 722. रच 1, 101 रच 10, 363. रच 1, 1054. 2, 13. 4, 108. 10, 204. रच 10, 392. रच 1, 101. रच 10, 144. रच 1, 1053. रच 2, 41. रच 1, 699. रच 1, 223. रच 1, 306. रच 10, 336. रच 4, 52. रच and रच 4, 54. रच 10, 333. रच 7, 5. रच 6, 129. 10, 233 रच 3, 12 6, 9. 7, 23. रच 1, 333. रच 1, 33. रच 2, 55. 4. 62. 6, 133 7, 13. 10, 168 रच 6, 86 रच 6, 66 10, 65. रच 6, 130. रच 1, 729. 3, 13. 9, 54. रच 1, 753. री 2, 39 री 1, 197 री 10, 355. रङ्ग 1, 169. रङ्ग 5, 8. 9, 33. 10, 271 रङ्ग 1, 772 रङ्ग 1, 92. रङ्ग 1, 633 रङ्ग 7, 24. रङ्ग 2, 19. 7, 24. 10, 270. रङ्ग 2, 19. रङ्ग 6, 40 रङ्ग 1, 795. 4, 52. 10, 241. रङ्ग 1, 796. 10, 242. रङ्ग 4, 116. रङ्ग 1, 739.

9, 9 स्तु 9, 6 स्तुम् 1, 9 स्तुम् 9, 9 स्तुम् 1, 805. 872 स्तुम् 1, 577 ९.९ स्तुम् 6, 91
 स्तक 1, 919 स्तन 4, 159 8९० स्तन 10, 313 स्तन 1, 883 स्तम् 1, 113 9, 7 स्तम् 5,
 19 स्तम् 1, 187 स्तम् and स्तीम् 4, 17 स्तु 2, 34 स्तुम् 1, 188 स्तुम् 1, 121. स्तुम् 9, 7
 स्तम् 4, 127 10, 134 स्तु 5, 6 स्तुम् 1, 691 स्तुम् 6, 58 स्तु 9, 14 स्तेन 10, 319 स्तेप
 1, 35४ स्ते 1, 97० स्तेन 10, 377 स्ते 1, 959 स्तेर 1, 827 स्तेन 1, 839 स्ते 1, 975
 स्तेम् 1, 692 स्तेम् 6, 91 स्तेन 10 356 स्ते 1, 864 4, 5 स्ते 1, 86९ 2, 13 स्ते 10,
 37 स्ते 4, 91 10, 36 स्तु 2, 29 स्तुम् 4, 5 स्तुम् 4, 90 स्ते 1, 970 स्तेम् 1, 11 स्तेम् 1 3
 स्तेम् 1, 611 स्तेम् 1, 936 10 141 स्तु 5, 13 स्तेम् 6, 128 स्तेम् 10, 325 स्तु 9, 18 स्तुम्
 1, 352 10, 91 स्तेम् and स्तेम् 10, 4 स्तेर 6, 95 स्तेन 6, 96 स्तेम् 1, 616 स्तेम्
 10, 36 91 स्तेम् 10, 91 स्तुम् 1, 279 352 6, 80, 10, 182 स्तुम् 6, 97 स्तुम् 1, 352
 10, 4 स्तुम् 1, 297 10, 4 स्तुम् 6 95 स्तुम् 1 223 स्तुम् 1, 254 स्तुम् 6, 96 स्तु 1,
 936 10, 37 स्ते 10, 37 स्ती 1, 552 स्तु 1, 845 980 5, 13 स्तेम् 1, 73४ स्तेम् 1,
 878 10, 154 स्ते 1, 790 स्ते 1, 420 790 स्तेम् 1, 83 स्तेम् 1, 420 794 स्तेम् 1, 457.
 स्तेम् 1, 45४ स्तेम् 4, 3 स्तु 1, 987 स्ते 1, 82 स्ते 1, 967 स्तेम् 1, 96 स्तेम् 1, 1025
 स्ते 1, 18 10, 263 स्ते 1, 861. 879 स्ते 2, 39 स्ते 10, 317 स्ते 10, 80 स्ते 1, 19
 स्ते 1, 576 स्ते 1, 100 स्ते 1, 23 स्ते 1, 730 4, 79 स्तु 1, 979 स्तु 9, 22

हट 1, 334 हट 1, 358 हट 1, 1026 हट 2, 2. हट 1, 495 हट 1, 545 हट 1,
 547 हट 1, 890 हट 1, 757 हा 3, 7 8 हि 5, 11 हि 7, 19 10, 249 हि 1, 91३.
 10, 116 हि 1 339 हि 1, 237 हि 1, 622 हि 6, 69 हि 10, 116. हु 3, 1
 हु 1, 3, 5 6, 102 हु 1, 238 296 हु 1, 226 हु 897 हु 1, 375 हु 1, 947.
 3, 15 हु 1, 741 4, 119 हेट 1, 235 343 हेट 1, 304 815 हेट 9, 60 हेट 1, 6१2 होड
 1, 305 ७76 होड 1, 376 हु 2, 72 हा 1, 841 867. 897, हु 1, 821 हु 10, 116 हु
 1, 743 हा 1, 26 हो 3, 3 हो 1, 225 हो 1, 650 653 हु 1, 825. हु 10, 116. हु
 1, 744 हा 1, 27. हु 1, 843. 867. 897. हु 1, 978. हु 9, 21. हो 1, 1057.

(III) AN ALPHABETICAL INDEX TO THE UNADI SUTRAS.

N B — The figures refer to the Serial numbers of the Unadi Sutras as given in the Siddhanta Kaumudi

76 अगारे किय	388 अनिनक्षिजिचधि°	735 अचदाव नाधना°
554 अग्यादयक्ष	606 अनिचिनिदिशि°	45 अविनक्षोष्टिचच्
678 अङ्गतेरचिरि°	655 अनेकु°वप	144 अविचिचिचिचि°
417 अङ्गिनदिनदिदभ°	741 अनेरुट् च	441 अविचुत्तुतन्निभय ई.
493 अङ्गेनलोपक्ष	702 अनेः सच्	163 अवे भृजः
581 अच ह	46 अनेदीर्घक्ष	615 अशिन्नादिभय इतोत्रौ
712 अच् तस्य जङ्गच्	616 अनेर्द्धिचति चित्	589 अशिञ्चकिभया
314 अजियमिशोङ्भयक्ष	176 अनितभयोदीर्घक्ष	575 अशिपलाय्योवहा°
330 अजियुधुनीभयो°	502 अन्धुतिच्	152 अशुष्पिलदिक्षणि°
53 अजिरशिगिरशिगिल°	472 अन्वरीचः	340 अशेलेयक्ष
321 अजिवरीभयो लिच	268 अर्धिशुचिहुच्	52 अशेति त्
208 अजेरज च	27 अर्जिहुशिकम्पनि°	235 अशेरज च
573 अम्पतिभ्या च	471 अर्जम्पनाच	353 अशेः वरः
504 अक्षे को वा	341 अर्जेकिलुक् च	439 अशेर्नि त्
678 अक्षयजिभुजि°	274 अर्तिपूवपिवत्री	348 अशेर्देवने
372 अक्षिपूविविय क्षः	262 अर्तिपृथक्भ°	633 अशेर्देवने युट् च
8 अक्षक्ष	140 अर्तिरुपुधुः	738 अक्षोवेराशु°
86 अक्षोकाक्ष	135 अर्तिगृभया भच्	189 अक्षोतेरक्ष
129 अक्षरक्षुत्तुजः	211 अर्तेः किदिच	710 अक्षरादयरज
400 अक्षयविचिनि°	415 अर्तिक्षनिभनि च°	137 अक्षिचिञ्जभया विचच्
682 अक्षिभुजो हुनच्	385 अर्तेर्निच	12 अक्षेरक्ष
508 अक्षिचिभुजुभि°	218 अर्तेर्गुणः युट् च	33 आङ्परयो. खनि
558 अक्षेर्ध च	487 अर्तेवक्ष	580 आङि अिदनिभया
265 अक्षेर्गुट् च	168 अर्तेर्निचि	263 आङिभुयेः सनरक्ष दवि
178 अक्षेर्दीर्घक्ष	343 अर्तेक्ष	205 आङिपणिपनि°
511 अक्षेक्षिनिच	71 अर्तेक्ष युः	450 आङि शित्
648 अक्षेर्भुभ्यो च	688 अर्तेक्ष	366 आक्षको लुधि
460 अनिहचिभया किय	698 अर्तेः क्युवक्ष	80 आतु कम्पुडिच
335 अतुङ्ग नदेक्ष	637 अर्तेवक्ष	365 आत्रकः शीङ्भिय°
93 अतुङ्गभूजङ्गकफेल्°	522 अर्तेवः	650 आपः कर्माख्यायाच्
417 अङ्गे च	74 अर्भकपुयुक्°	74 आप्रोतेर्हस्वश्च
548 अन्धेभ्याऽपि दृश्यन्ते	348 अर्शेदेवने	218 आप्रोतेर्हस्वक्ष
25 अचट् पुपु रय.	168 अलीकादयक्ष	617 आ प्रणिण निक्षिभ्याम्
541 अचदादयक्ष	142 अचदेष्टिलोपक्ष	502 इयुपधाद किय

654 इय आगोऽराधे च	247 अङ्गिजवृद्धिमन्दि	310 कुयुभ्या च
640 इय आगवि	445 अतस्य अत्रवस्यकस्य	22 कुर्भश्च
664 इय आगविः	92 अतुरस्व	534 कुवश्चट्दीर्घश्च
436 इयः कित्	350 अयेर्जातो	416 कुवः आरम्
432 इयस्तशस्तशसुनी	406 अयिवृद्धिभ्या कित्	630 कुवेर्लश्च
285 इयिवसङ्गिजदीर्घ्यं	516 अयुनिभ्यासूपम्	549 कुवेर्भ्योनेदेताः
326 इयभौकापाशं	78 इयिवद्दीर्घ्यतुः	525 कृकदिकङ्किकटिं
153 इयशीभ्या वल्	278 इतैर्लिङ्	6 कृके वच कश्च
599 इन्देः कनिर्नलोपश्च	133 इतेस्नुट् च	24 कृग्रोश्च
51 इयिन देसुदिलिदिं	420 कङ्गिजवृद्धिभ्या चित्	476 कृज उश्च
145 इयियुधोन्धिद्विं	360 कटिकुप्तिभ्या काकुः	571 कृज उदीचा कारयु
440 इयेः वलुः	64 कटिचकिभ्याभोरम्	716 कृजादिभ्यः सञ्ज्ञायाश्च
431 इय्यशिभ्या लक्श्	103 कलेष्ट	77 कृजः कतुः
464 ईयेः किङ्कस्वश्च	526 कदेर्नित्यलिङ्गि हि	726 कृजः पासः
13 ईयेः किञ्च	157 कनिन्वृद्धितविं	430 कृतिभिदिततिभ्यः कित्
199 उद्वर्त्त च	334 कन्वुक्लिप्तेश्च	181 कृतैकः आ च
49 उदके कुम्भौ च	427 कपेश्चाकवर्षणस्य	499 कृविधुर्द्विषद्द्वि
646 उदके युट् च	66 कपिगङ्गिगविङ्कटिं	16 कृतेराद्यन्तविपर्यं
639 उदके युट् च	62 कवेरोत्तपश्च	392 कृतेर्लु च
693 उदिवेर्देहिः	72 कनिननिजनिगां	300 कृत्यभ्या वल्
700 उदि दृक्वातेरं	421 कनेः किङ्कयोपधायाः	722 कृदरादयश्च
531 उदार्तेऽक्षित्	55 कनेः पश्च	323 कृदाचारार्चिकलिं
351 उदिद्विगुप्तिभ्याश्च	100 कनेरठ	356 कृधूमदिभ्यः कित्
12 उन्देर्दिवादेः	527 कलिकर्दोरनः	1 कृधापजिनिस्वाद्
436 उन्देर्नलोपश्च	448 कलश्च	81 कृविचनिननिधनिं
399 उपसर्गे वसे	104 कलस्नुप्तश्च	264 कृवेरादिश्च चः
634 उल्लेखेले यलोपश्च	707 कलिगलिभ्यां	287 कृवेर्देर्ले
484 उल्लकादयश्च	475 कसेर्नुट् च	198 कृवेर्लु द्विषोदीर्घाश्च
367 उल्लुकदर्विहेतानिः	88 कश्च इट् चास्य	569 कृवेर्लु द्विषकद्वि
538 उन्नादपश्च	459 कसिद्विभ्यामीकम्	313 कृदनिभ्या चरुः
604 उपिलिभ्या कित्	84 कयेरकश्च	161 कृद्भ्यानेलुः
164 उपिकुप्यगतिं	600 कायतेर्दिनि	585 कृगृपृकुटिं
425 उपिकुटिदलिकविं	50 किलेर्लु च	156 कृगृपृद्विभ्या चः
676 उपः कित्	65 कियोरादयश्च	282 कृगृपृपञ्चतिभ्यां
721 कर्जिद्विवाते	4 किलरयोः श्रियाः	627 कृतमविभ्यः कीटश्च
728 कर्णोर्देहिः	523 कुटः किञ्च	469 कृतभ्यामीपश्च
30 कर्णोर्तेर्नुलोपश्च	629 कुटिकुप्तिभ्यां	241 कृपृद्विजिभन्दि
414 अङ्गेरः	586 कुङ्किक्कयोर्नलोपश्च	336 कृवृदादिभ्या लनम्
465 अङ्गेरश्च	528 कुणिपुत्योः कुन्दश्च	293 कृवृद्विचट्पम्यविं
732 अङ्गेः कोकश्च	529 कुवेर्वा चश्च	473 कृवृपृकटिपटिद्योदि
188 अङ्गेन्द्राग्रश्च	59 कुन्देर्नलोपश्च	405 कृवृपृलिङ्गिगदिं

597 कोररश्	95 घो जुट च	79 जीवेरागुः
724 कानिगनिगनि°	224 ग्नामुदिखा डौः	166 जूवृभ्यासूयश्
564 कानिगनिगतिस्त्व°	149 घर्मेः	409 जूवृचिभ्या कश्
204 क्रिय इकश्	477 घसेः क्रिश्	497 जूवृस्तुजावृभ्यः क्रिश्
714 क्रिशेरन्तो लोपश्च	495 घुणिघुनिपाणि°	374 जेह्मं चोदात्तः
737 क्रिशेरीञोप°	174 चकिरभ्योरञो°	183 जोरी च
426 कृणे. समसारश्च च	279 चले शिश्	114 जमन्ताङ्गः
115 क्वादिभ्यः कित्	675 चयेर्वहुल शिश्	701 छित्तनेर्मुट् स०
217 क्रिग्वचिप्रच्छि°	461 चङ्कण. कङ्कणश्च	85 छित्तकसिपदातेः
192 क्युत्तुश्चिपवश्	739 चतेरश्	371 कुनिघुक्त्या क्रिश्
746 क्षमेरुपधालोपश्च	661 चन्देरादेश् छः	223 तनोतेरनश्च च
267 चिपेः क्रिश्	670 चन्द्रे ङो डिच्	733 तनोतेर्छ उ सन्वञ्च
338 कुचिचिचिभ्य°	614 चरेर्मुत्ते	358 तन्युचिभ्या खरश्
456 खजेराकः	750 चरेश्	118 तमिचिचिचिचिभ्य°
582 खनिक्यचि°	642 चायतेरङ्गे ह्रस्वश्च	747 तरतेङ्गि
36 खरश्चकुपीयु°	73 चायः किः	120 तरत्यादिभ्यश्च
395 खलतिः	222 चिक् च	213 तलिपुलिभ्या च
311 खरपश्चिपवश्च	618 चित्ते कश्चःकश्च	48 तवेर्णिङ्गा
521 गडेक्ष्	717 चीकयतेराट्	98 ताडेर्णिङ्गुक्च
389 गडेरादेश्च कः	111 चुपेरञोवधायाः	301 तिजेदीर्घश्च
418 गडे. कङ् च	307 च्युचः क्रिश्	172 तिथपृष्ठगूयभूय°
127 गणश्चकुनी	225 च्विरव्ययश्	422 तुषारादयश्च
669 गतिकारकोप°	246 छन्दस्यसामच् शुञ्	342 तुषाख्याया चित्
478 गभीरग र्भ रौ	2 छन्दसीणः	253 तुप्तुचौ शसि सदा°
123 गन्गभ्यदोः	124 छाप्रलङ्घिभ्यः कित्	295 तुपि शुचिरचि°
237 गनेर्गश्च	284 छिवरछत्वरधीवर°	689 तुहेः क्रो हलोपश्च
611 गनेरा च	113 को गुग्गुस्वश्च	411 तूभूवद्विचिभाषि°
227 गनेर्होः	545 जडवादयश्	132 त्यजितनियजिभ्यो°
814 गनेः सन्वञ्च	547 जनिदाप्युत्तुनदिषा°	5 ओ रश्च लः
449 गनेरिचिः	591 जनिघुक्त्यामिनिश्	89 ओ इट् च
214 गनेरल सञ्च	575 जनिघसिभ्यामिण	337 ओ रश्च लो वा
170 गक्षोनि	273 जनेरचिः	677 दमेरनधिः
299 गादाभ्यामिण्युक्	553 जनेर्यक्	729 दधातेर्यन्मुट् च
598 गिर उञ्च	727 जनेस्तु रश्च	229 दमेर्होचिः
609 गुपुदीपचिचिचि°	719 जनेररश्च च	90 दरिद्रातेर्यलोपश्च
683 गुषेकनः	711 जनेष्टु लोपश्च	490 दलिण
56 गुपादिभ्यः कित्	233 जसिचङ्गोरिच्	692 दशेरश्च
352 गुधिपयोर्दको च	319 जहातेर्होऽन्तलो°	691 दसेष्टनो°
143 ग्रहेरा च	194 जहातेर्हो च	742 दहेर्हो लोपो°
748 ग्रहेरनिः	141 जहातेः सन्वद.	612 दादिभ्यरञ्जन्दि
150 ग्रीकनः	730 जीर्यतेः क्रिगृश्च चः	315 दाभाभ्या जुः

380 दिपिषाण्यः
 259 दिवेर्दुः
 404 दिव कित्
 603 दिवेर्दुः च
 498 दिवो द्वे दीर्घरचां
 423 दीको जुट च
 373 दुवनिभ्या दीर्घरच
 210 दुवनिभ्यानिनत्
 180 दुरिणो लोपश्च
 626 दुवातेर्ह्रस्वश्च
 131 दुवातेः पुनर्ह्रस्वश्च
 434 दुवनिभ्या भः
 3 दुवनिभ्याभिरिं
 6 देवेऽह च
 270 द्युतेरिषिङ्गादेशश्च भः
 9 द्याये निट्
 289 धाद्युवस्यज्जतिभ्यो
 557 धाद्योः समसारश्च च
 317 धृट इह
 242 धृषेपिच् च स०
 294 धेट इह
 195 धनी चन च
 49 नजि व्ययेः
 258 नजि च नष्टेः
 87 नजि चान्तेर्नलोपश्च
 159 नजि जडातेः
 666 नजि इन एह च
 255 नष्टनेष्टुत्वट्टोत्
 260 नयतेर्हिच्
 653 नहेर्दिबिभश्च
 704 नहेर्हलोपश्च
 568 नहो भश्च
 593 नान्तृसीभ्योभ्यो
 17 नावज्जेः
 177 निष्तेर्नलोपश्च
 486 निभो निः
 169 निमीयणीवाया
 688 नुवो जुट च
 91 नृदिभ्योः कृः
 370 नृयाच् इह च
 694 नौदीर्घश्च

578 नौ व्यो यलोपः प्र०
 530 नौ यञ्जेर्घश्चिन्
 328 नौ सदङिच्
 283 नौ सदेः
 327 नौ हः
 662 पक्षिपक्षिभ्या जुट् च
 480 पच एलिभच्
 190 पक्षिपक्षिभ्यो कृत्
 718 पक्षिपक्षिभ्योरिङ्गो
 230 पक्षेरिङ्गादेशश्च चः
 458 पतस्य च
 119 पतेरङ्गपक्षिभि
 357 पतेरश्च लः
 512 पतेरत्तिच्
 625 पदिमयिभ्या निट्
 672 पयसि च
 453 परने कित्
 517 पुरः कुचच्
 219 परी प्रसेः चः चपदान्ते
 386 पर्जन्य
 363 पदेर्निस्त्रसंसारं
 620 पातेर्दुः सनुत्
 686 पातेरति
 645 पातेर्वसे जुट् च
 500 पातेर्हेति
 167 पातुतुद्विहदिरिचि
 306 पानो विविभ्यः चः
 136 पारयतेरभिः
 458 पिनाकादयश्च
 274 पिबतेस्त्र्यक्
 378 पित्रे कित्
 519 पीयेरचन्
 359 पीयुक्पक्षिभ्या
 673 पुरसि च
 674 पुरकायाः
 607 पुषो ह्रस्वश्च
 447 पुषः कित्
 696 पुषो यवपुरह्रस्वश्च
 394 पुषिरिङ्गिभ्या कित्
 518 पुहनिभ्यश्च
 23 पुषिदिभ्यश्चिभ्यश्चि

70 पः कित्
 559 प्र रैर यदोस्त्र्यक् च
 58 प्रतिकठिकुठिगठिं
 28 प्रथिङ्गिभ्यश्च
 749 प्रयेरचन्
 34 प्रयः किस्त्रसंसारश्च च
 151 प्रयेः चिबन्धमं
 201 प्राङ्गिपक्षिभ्यः
 740 प्रा (प्रे) तत्तरचन्
 452 प्रे स्य
 577 प्रे हरतेः कृपे
 438 प्लुपिप्लुभिः पुषिभ्यः
 346 प्लुपेरङ्गोपधायाः
 463 फर्षटीकादयश्च
 18 फलिपाटिनिभ्यश्च
 715 फलेरितजादेशश्च चः
 339 फलेर्गुक् च
 286 फेनमीनो
 288 वन्धेर्ग्रिभ्युपी च
 457 वलाकादयश्च
 281 बहुलमन्यत्रापि
 182A बहुलमन्यत्रापि
 197 बहुलमन्यत्रापि
 209 बहुलमन्यत्रापि
 238 बहुलमन्यत्रापि
 254 बहुलमन्यत्रापि
 588 वृहेर्नोऽह
 269 वृहेर्नलोपश्च
 413 वन्देर्नलोपश्च
 63 वातेर्ह्रस्वः
 138 निभः पुनर्ह्रस्वश्च
 148 निभः पुनवा
 191 निभः कृत्
 304 पुषिपक्षिभ्यो
 584 पुषेः कित्
 333 पुषो कित्
 451 पुषश्च
 272 पुषः कित्
 488 पुषः कित्
 659 पुषिरिङ्गिभ्या कित्
 618 पुषादिभ्यो

232 भूज उच्च	467 वृद्धः कीकृ कङ्कौ	720 वचिनिभ्या चिञ्
125 भूजः किङ्कुट् च	482 वृकणिभ्या वृको°	316 वचैर्गरच
397 भूजविचत्	303 यजिनिभ्युजि°	387 वदेरान्वः
7 भृगीभृगुवरिरच°	257 यतेर्द्वृ द्विरच	291 वने रिङ्गोपधायाः
393 भृगुभृगुयजिपवि°	442 यापोः किङ्कुट् च	403 ययश्च
228 भ्रमेरचङ्कः	146 युजिचचितिजा°	671 ययश्च घाजः
563 भ्रमे समवारच च	250 युजिभुचिद्विभि	566 यर्णेर्वरिचवाहिरचये
240 भ्रूभ्रूभ्रस्त्रिभ्य°	139 युक्तमिभ्या नदिक्	244 वर्तमाने वृपद्व°
602 भ्रस्त्रिभ्यमिभ्यमि°	31 यो द्वे च	542 वलिभलितनिभ्यः°
41 भृगुरादयश्च	239 रङ्गेः वयुन्	19 वलेर्गु वच
565 भनेरच	632 रपेरत एच्च	483 वलेककः
276 भनेर्घरचन्दवि	26 रपेर्गिङ्गोपधायाः	681 वशेः कनविः
315 भनेर्दीर्घरच	101 रमेर्द्वृ द्विरच	474 वलेः कित्
751 भङ्गेरलच्	193 रमे रश्च लोवा	231 वशेः कित्
454 भन्यः	297 रमेस्त च	567 यचिचपियजिराजि°
38 भन्दिवशिभ्यिच°	506 रमेर्नित्	660 वसेर्णित्
731 भव्यतेर्यलोपो°	656 रमेश्च	622 वसेस्तिः
634 भवेकरन्	383 राजेरन्यः	354 वसेश्च
43 भवेश्च	227 रातेर्द्वः	75 वसेस्तुच्
520 भस्तेर्गु वच	510 राशादिभ्या मिप्	271 वदौ रलेः सहायाच्
31 भवति ह्रस्वश्च	408 राशिचक्षिभ्या च	402 वहियुभ्या चित्
216 भवेरिचयच	298 राक्षावाक्कास्त्रुषा°	503 वहिवस्यर्दिभ्यरिचत्
706 भाऊ कखो नय् च°	641 रिचैर्ने चिञ्	494 वहिभ्युङ्गुला°
552 भाक्षाशसिभ्यो धः	621 रविभुजिभ्या	663 वहिहावाक्यम्
57 भियिलादयश्च	628 रविचचित्कुवि	83 वदो वच्च
594 भियुने मनिः	398 रदिविदिभ्यां कित्	444 वातमभीः
665 भियुनेऽङि°	543 रजातिभ्या क्रुच्	576 वातेर्द्विच्
544 भिपीभ्या हः	407 रयानिङ्गुव	687 वातेर्नित्
67 भीमःतेवरन्	410 रदिमन्दित्रीविभ्यः°	186 वाविभ्येः
40 भृगुरादय् री	47 रद्वृ द्विरच	428 विटपिष्टपविशिषोक्तपाः
128 भुविशोगगी	215 रद्वेश्च	121 विहादिभ्यः कित्
202 भुवेर्दीर्घरच	377 रद्वेश्च लो वा	680 विदिभुजिभ्यां विरवे
280 भुवेः कित्	651 रूपे कुट् च	667 विधाजो वेच च
703 भुवेः लो भृच्	182 रोदेर्णिकृच् च	479 विधाविहा
61 भूलेरादयः	290 लङेरट् च	322 विधेः कित्
551 भूयक्यभिभ्यः लः	443 लङेर्गु ट् च	491 वीकवाक्यरिभ्यो निः
513 वृकणिभ्या मीचिः	29 लङ्गुबहुयोर्नलोपश्च	433 वीपतिभ्या तगच्
37 वृगुरादयश्च	135 लङ्गेर्नलोपश्च	345 वृत्तवदिभ्यनिक्कि°
94 वृयोचतिः	736 लीरीङ्गेर्द्विचः°	643 वृङ्ग्योभ्या°
82 वृजेर्गु वरच	375 लोष्टपलितौ	207 वृजेः कित्
110 वृजेर्गुलोपश्च	509 वङ्ग्यादयश्च	381 वृज ययचः

390 वृजविषय
 690 वृजमुद्रिनि
 362 वृतेर्द्विद्वय
 583 वृतेरव्यवधि
 429 वृतेस्त्विकम्
 266 वृतेरव्य
 496 वृद्ध्या विन्
 187 वृधिविभ्यां रन्
 200 वृद्धिकृपोः किकम्
 106 वृषादिभ्यश्चिन्
 543 वृषोः पुण्डुगौ च
 212 वेपिमुद्रोर्लृत्वरच
 401 वेजस्वुट् च
 515 वेजो द्विह
 592 वेज सर्वत्र
 175 वी कसेः
 624 वी तसेः
 39 व्यये समन्तरा किकम्
 744 व्याडि प्रातिह्यं
 638 व्याधौ युट् च
 524 यकादिभ्योऽट्
 112 यकिग्रन्थोर्निट्
 332 यकेरुनोत्थोन्त्युं
 501 यकेर्भृतिन्
 35 यते च
 60 यदेस्त च
 105 यदेर्वद्वय
 537 यदेर्वन्
 102 यसे यः
 485 यलिनविहभ्यां
 44 यावयेराधौ
 540 यावविभ्या वदन्तौ
 481 यीको पुल्लङ्गम्
 705 यीको हत्वयच
 556 यीकृत्प्रयिकृदि
 396 यीकृत्प्रयिकृदि
 325 युक्त्वयकोरकाः
 179 युवेर्वद्वय
 185 युविचिमीना दीर्वद्वय
 419 युक्तात्पुङ्गवौ
 123 युवातेर्लृत्वरच

10 युस्वुनिविहभ्यश्चिन्
 130 युवन्मोऽदिः
 470 युपभ्या किकम्
 462 युपवृत्ता द्वे
 384 युपयोद्वय
 155 येवयङ्गिह्मां
 20 येः कित्सवयव्य
 709 यन्निग्रयते
 206 यथास्त्रयाद्वयं
 636 यथेतेः स्वाङ्गे
 379 यद्विस्वुद्विभ्यश्चिन्
 446 यः कर्त्तु
 570 यः यकुगौ
 302 यिलवेरद्विभ्याः
 32 यिलवेः कर्त्तु
 160 यन्नुचन्त्युचन्
 514 यन्त्रयतेरिचत्
 252 यित्तेर्वद्वय
 635 यतेः समन्तरा च
 355 यन्वर्वादिन्
 158 यप्यभ्यां तट् च
 535 यमीनाः
 189 यमि कसे उक्त्तु
 249 यन्मानचतुष्टयः
 171 यमीनाः
 579 यमाने खयः स बोदासः
 165 यतेर्निट्
 679 यतेरप्युर्वादि
 134 यतेरटिः
 305 यतेर्युः
 361 यतेर्द्वय
 424 यतेरपः पुवच
 466 यतेर्द्वय
 532 यतेर्निट्
 601 यतेर्धातुभ्यः हन्
 560 यतेर्धातुभ्य हन्
 587 यतेर्धातुभ्यो ननिन
 631 यतेर्धातुभ्योऽनुन
 154 यतेर्नीचुव्यरि
 54 यलिकल्पनिविहभ्यश्चिन्
 261 यवयेरव्यव्यवि

245 यरचसपदेद्वय
 273 यदो यरच
 595 यातिभ्यामनिन्
 550 यामविचर्त्तुविचर्त्तु
 256 यामवेर्भृन्
 623 यामवेः
 743 यिचेः संवायां
 69 यिलनिगमिनिह
 605 यिचिप्रचोष्टेकच
 292 यिवेष्टे पुं च
 536 यिवेष्टेकच
 296 युजो दीर्वयच
 234 युयुवजो युच्
 644 युविभ्या तुट् च
 391 युविदेः कर्त्तु
 318 युवः कित्
 221 युवः कः
 309 युयभ्या निह
 184 युयुधावृधिवः कर्त्तु
 507 युयुः कित्
 619 युयेः स्तन्
 15 युजेरनुच
 364 युयुवचिभ्यो
 122 युयुवोर्द्विद्वय
 492 युयुविभ्यां कित्
 349 युयुविचिभ्यो
 324 युयुव्युचिं
 695 यी रनेः लो हने
 640 यकदेरव्य स्वाङ्गे
 312 यलिनविचिप्रचिनिह
 308 युयुवो दीर्वयच
 382 युयुवः यवेरव्यव्यवि
 608 यथायतेर्द्वय
 645 यवः किकम्
 116 यवाचिचिचिचिचि
 320 यवो युः
 555 यानदिपायति
 539 ययः योऽनुचचचौ
 708 ययुये ययुगौ
 173 यकायित्तुविचिचिचि
 68 ययुदे संमन्तरा च

11 स्वन्दे संसारणं	505 इन्देरह व	220 हुष इलुवह
14 स्वन्देः सलोपश्च	412 इन्देरुट् दि व	561 हुषिषिषिहृति°
329 स्वनेरीट् च	723 इन्देरु नादं	590 हुषभृषस्तुयभ्य°
203 स्वनेः संसारणश्च	713 इन्दे शरीरावयवे°	96 हुषेवसश्च
697 स्ववे णि कुट्	34 इरिभितयोर्दुषः	376 हुष्याभ्यामितम्
162 इनिकुशिनोरणि	725 इर्यते कस्यन्ति°	97 हुषसहिषुषिभ्य°
596 इनिमशिभ्या चिकन्	369 इरिषुविणवाणि°	331 द्वियो रश्च लोवा
196 इमेो षच च	699 द्विसेरीरक्षीरक्षी	368 द्विप कुक्काश्च लो वा
147 इन्देर्दि च	610 हुषानाश्रुमविभ्य°	
745 इन्देरच् पुरच्	251 हुर्देः सनेो लुक्	

0

IV — ALPHABETICAL INDEX TO THE PHIT SŪTRAS

35 अक्षस्यादेवम्°	76 तित्यशिक्ष्यम्°	77 विश्वमक्ष्यवी°
14 अक्षुण्डीदक्ष्यम्°	27 तुलपान्याना°	68 भिद्व्यापाहयो°
50 अथ द्वितीय°	51 अथवा प्राक्त्वं°	57 मक्षरषकट°
24 अथादिः प्राक्त्वं°	78 अत्वत्वमसिने°	23 मादीना च
16 अर्जुनस्य वृ°	63 यान्तस्य च°	85 यथेति पादान्ते
36 अर्धस्यावम्°	8 दक्षिणस्य चाधी	62 यान्तस्यान्त्या°
17 आर्यस्य स्वा°	46 यान्याना च°	56 युतन्तयन्ता°
18 आथावा अदि°	72 धूमनाजु°	41 राजविशेषस्य°
49 इगन्ताना च	5 व्यपूर्वस्य स्त्री°	42 लघावन्ते द्व°
66 इषान्तस्य ह°	20 न कुपूर्वस्य°	39 लुक्त्वस्योपमे°
32 उन्वर्गस्तानाश्च	19 नक्षत्राणाञ्छि°	33 वर्णाना तणति°
81 उपसर्गाश्च°	61 नयः फलान्तानाश्च	83 वाचादीनाम्°
67 उयीरदाथेर°	26 नक्षिपयस्या	12 वा नानधेयस्य°
82 यवादीनामन्तः	80 निपाता आद्युदा°	69 यकटिशकटयो°
73 कपिकेशहरि°	45 ननु प्राययाख्या°	44 शकुनिना च°
59 कर्दमादीना च	40 न वृक्षपर्वत°	54 शादीना शा°
11 कृष्णस्यादुभाकया चेत्	74 न्यस्वरैस्त्व°	64 शिशुमारोड्°
31 खद्युयर्जं कृषि°	75 न्युर्द्व्यक्षक°	13 शुक्लगोरयोरादिः
6 खान्तस्याश्चानादेः	28 न्नः सकयायाः	87 येष सर्वमनुदासश्च
4 गुदस्य च	2 पाटला पालङ्का°	65 साकारयकान्ति°
3 गेहाद्यानाञ्छि°	55 पान्ताना गुर्वा	79 शिमस्याथर्वणे
70 गेष्टवस्य ग्रा°	71 पारावतस्योपी°	62 शुगन्तितजे°
38 ग्राभादीनां च	37 पीतद्वयानाश्च	43 स्त्रीविषयवर्णा°
21 घृतादीना च	15 घृष्टस्य च	29 स्वाङ्गशिष्टान°
84 चादयोऽनुदासाः	86 प्रकारादिद्विषक्तौ	9 स्वाङ्गाख्याया°
58 छन्दसि च	30 प्राणिना कुपूर्वम्	52 स्वाङ्गानामकु°
10 छन्दसि च	1 क्रियेऽन्त उदात्तः	48 इयादीनामन्यु°
47 जलपदग्रन्था°	7 चक्षिष्टवत्पर	25 इत्यान्तस्य स्त्री°
22 ओष्ठकनिष्ठ°	23 विश्वसि व्ययोः°	34 इत्यान्तस्य ह°

N.B.—THE FIGURES ON THE RIGHT HAND OF THE SUTRAS REFER TO THE SERIAL NUMBERS AS GIVEN IN THE SIDDHANTA KAUMUDI.

अष्टाध्यायीसूत्रपाठः ।

येनाक्षरसमाङ्गायनविनयश्च नष्टश्चरात् ।

कृतञ्च व्याकरणं प्रोक्तं तस्मै पाणिनये नमः ॥

येन धीता गिरः पुंसां विभक्तौ शब्दवारिभिः ।

तमङ्गायानजं निम्नं तस्मै पाणिनये नमः ॥

अइउण् । ऋऌक् । एओङ् । ऐऔच् । ह्यवरट् । लण् । ञमङणनम् । झभञ् । घट्थष् । जषगळदश् ।
स्फञ्ठयचटतन् । ऋय् । शमस् । हल् ॥ इति प्रत्याहारसूत्राणि ॥

— 0 —

BOOK I. CHAPTER 1.

1 वृद्धिरादैच् 16, 2 अदेङ्गुलः 17 3 इको गुणवृद्धौ 34 4 न चागुणोप आर्षेणागुणे
2656 5 विकृति च 2217 6 दीधीवेवीटाच् 2190 7 इकोऽनन्तराः सयोगः 30, 8.
गुणनासिकावचनोऽनुनासिकः 9 9 गुल्यास्यप्रयत्नं सचर्षन् 10, 10 नाकभक्तौ 13, 11 ईदूदेङ् द्वि-
वचनं प्रपुङ्गव् 100 12 अदसो नात् 101 13 शे 102 14 निपात सकारनाक् 103, 15
ओद् 104 16 सङ्गुद्धौ याकस्यस्येतावतार्थे 105 17 सजः 106 18 ऊँ 107, 19 ईदूतौ च
सप्तम्यर्थे 109 20 दाधा ऋदाच् 2373 21 आदास्तवदेकस्मिन् 348 22 तरङ्गमधौ चः 2003,
23 बहुगुणवगुडति सख्या 253 24 ष्यान्ता षट् 369, 25 इति च 259 26 तत्तत्तद् निष्ठा
3012 27 सर्वादीनि सर्वनामानि 213 28 विभाषा दिक्प्रमासे बहुव्रीहौ 292 29 न
बहुव्रीहौ 222 30 तृतीयासनासे 223 31 द्वन्द्वे च 224 32 विभाषा कश्चि 225 33
प्रथमचरमतवालपार्थक्यतिथयेनाच्च 226 34 पूर्वपरावरद्विषोत्तरापराधराक्षि व्यवस्थावानसद्यायाच्
218 35 स्वसङ्गातिथनाख्यायाच् 219 36 अन्तर बहिर्योगोपसव्यानयोः 220, 37 स्वरादिनि-
पातमव्ययश्च 447, 38 तद्धितङ्गासर्वविभक्तिः 448 39 कृन्नेजस्तः 449, 40 क्त्वातोऽनुक्तानुनः
450 41 अव्ययीभावश्च 451 42 शि सर्वनामस्थानम् 313 43 जुष्टमपुंसकस्य 229 44 न
वेति विभाषा 24, 45 इत्यणः सप्तसारणम् 328 46 आदास्तौ एकितौ 36 47 निदधोऽ
न्यात्परः 37, 48 मथ ह्यप्रत्यादेशे 323 49 षष्ठी स्थानेयोगा 38 50 स्थानेऽन्तरतनः 39,
51 उदधरपरः 70 52 अलोऽन्तस्य 42, 53 इच्च 43 54 आदेः परस्य 44 55
आनेकाक्षिशट्सर्वस्य 45 56 ज्ञेस्थानिवदादेशोऽनस्विधौ 49, 57 अथः परस्मिन्पूर्वविधौ 50, 58
न पदान्ताद्विर्चनबरेयलोपस्वरसवर्णादुत्सारवीर्षज्जुर्विधियु 51 59 द्विवचनेऽपि 2243, 60
अदर्थन लोपः 53 61 प्रत्ययस्य लुवरलुलुपः 260 62 प्रथमवचोपे प्रत्ययलक्षणम् 262 63 न
लुमताङ्गस्य 263 64 अलोऽन्तादि टि 79 65 अलोऽन्त नाटपूर्वे सप्तमा 249, 66 तस्मिन्निति
निर्दिष्टे पूर्वस्य 40, 67 तस्मादित्युत्तरस्य 41, 68 एष र्त्वं ऽव्ययान्नव्यर्थश्च 25, 69 कञ्जुदित्त-

वर्ज्यस्य चाप्रत्ययः 14 70 तपरस्तत्काकस्य 15 71 आदिरण्येन सहेता 2 72 येन
विधिस्तदन्तस्य 26 73 वृद्धिर्यस्याचानादिस्तद्वृद्धश्च 1335 74 स्यादादीनि च 1336 75 वृद्ध-
प्राणां द्वे 1338

CHAPTER 2

1 नाकुटादिभ्योऽङिचण्डि 2461 2 विज वृट् 2536 3 विभाषोर्णोः 2447 4
सर्वेषामुक्तमपि 2234 5 अथसोनाङ्गिचि 2242 6 इत्यिर्मवतिभ्या च 3393 7 वृद्धवृद्ध-
गुणकुपक्षिण्यवदवसः क्त्वा 3323 8 वदविद्वुषग्रहिस्वपिम्यक् सङ्घ 2609 9 इको फल् 2612,
10 इलम्भाश्च 2613 11 लिङ्गिवावात्तनेपदेभ्य 2300 12 उङ् 2368 13 वा नन 2700
14 इन सिच् 2697 15 यनो गन्धने 2698 16 विभाषोपयनने 2730 17 स्यात्त्वोरिङ्
2389 18 न क्त्वा सेट् 3322 19 निष्ठा श्रीस्त्विदिनिदिशिवदिभ्यः 3052 20 सुपस्ति
स्याच् 3055 21 उट्पचाङ्गावादिर्कर्मकोरन्यतरस्याच् 3056 22 प्रक क्त्वा च 3051 23
नोपचात्यफान्ताङ्गा 3324 24 वद्विभुच्युतञ्च 3325 25 वृषिचिभ्योःकापुष्यपस्य 3326 26
रको व्युपचाङ्गादेः सङ्घ 2617. 27 क्कासोऽङ्गुस्वदीर्घमुत्- 4 28 अचञ्च 35 29 उच्चैश्चदासः
5 30 नीचैश्चुदासः 6 31 सनाहारः स्वरितः 7 32 तस्मादित उदात्तनर्हस्वच् 8 33
एककुति दूरात्सङ्घो 3662 34 यचकर्मव्ययपञ्चङ्गवानङ्घ 3663 35 उच्चैस्तरां वा वचत्कारः
3664 36 विभाषा क्त्वङ् 3665 37 न पुञ्जस्य वा स्वरितस्य दूदासः 3666 38
व्ययग्रहकोरुदासः 3667 39 स्वरितारवहिसायाभुदात्तानाच् 3668 40 उदात्तस्वरितपरस्य
सङ्घतरः 3669 41 अपुञ्ज एकप्रत्ययः 251 42 तत्पुनः सनानाधिकरणः कर्मधारयः 745.
43 प्रयनानिर्विष्ट सनास उपसर्जनच् 653 44 एकविभक्ति चापूर्वनिपाते 655 45 अर्थवदचाङ्ग-
प्रत्ययः प्रातिपदिकश्च 178 46 कृत्तद्वितसनासाङ्घ 179 47 ह्रस्वो नपुंसके प्रातिपदिकस्य 318
48 मोक्षियोरपसर्जनस्य 656 49 लुक्कृतलुकि 1408. 50 ह्रस्वोऽङ्गाः 1703 51 लुपि
पुञ्जवद्व्यङ्गिचने 1294 52 विशेषणाना चानातेः 1300 53 तद्विध्य सङ्गमनासत्वात् 1295
54 लुब्धोगाप्रख्यानात् 1296 55 योगप्रनाचे च तदभावेऽदर्शनं स्यात् 1297 56 प्रचान-
प्रत्ययार्थवचननर्थस्याव्यप्रनासत्वात् 1298 57 काकोपसर्जने च तुल्यच् 1299 58 आत्याख्याया-
नेकस्तिन्नपुनवचनन्यतरस्याच् 817. 59 अस्मदो द्वयोश्च 818 60 कल्पोनी प्रोक्तपदाना च नञ्च
819 61 क्त्वङि पुनर्वसोरेकवचनश्च 3387 62 विधास्योङ् 3388 63 तिष्यपुनर्वसोर्नचत्रद्वे
चपुनवचनस्य द्विवचनं नित्यच् 820 64 सङ्पाशानेकशेष एकविभक्तौ 188 65 वृद्धो दूता
सङ्घस्यदेव विशेषः 931 66 को पुंवश्च 932 67 पुनाङ्गिवाया 933 68 प्रातृपुलो स्वसङ्घि
तुभ्याम् 934. 69 नपुंसकनपुंसकेनैकवच्चास्यान्यतरस्याच् 935 70 पिता भ्राता. 936 71 रज
शूरः रजश्वा 937. 72 स्यादादीनि सर्वैर्नित्यच् 938 73 प्राप्यपुनर्वचननञ्चोङ् को 939.

CHAPTER 3.

1 भूवादयो चातयः 18. 2 उपदेशेऽजनुनासिक इत् 3 उ हसन्त्यच् 1 4 न विभक्तौ तुस्नाः
190. 5 आदिर्जिह्वस्य 2289 6 चः प्रत्ययस्य 474 7 बुद्ध 189. 8 लघुकृतद्वित्वे 195 9
तस्य श्लेषः 62. 10 स्यादवचनपुनः सनासाच् 128 11 स्वरितेनाधिकारः 46 12 अनुदास-
द्वित्व अस्मन्नेत्यङ्च् 2157 13 भावकर्मचोः 2679 14 कर्तारि कर्मव्यतिहारे 2680 15 न
यङ्गिर्वाच्यः 2681 16 ह्रस्वरेतरान्धोऽन्धोः यदाश्च 2682 17 नेर्विद्यः 2683 18 परिज्य-
ज्यः क्रियः 2684. 19 विषयस्या च 2685 20 अको द्वाङ्गास्यविहारे 2686. 21 कोङ्को

पुसंपरिभ्यश्च 2687 22 वनवमविभ्यः स्यः 2689 23 प्रकाशमस्येयाख्ययोश्च 2690. 24
उदोऽङ्गुर्ध्वकर्णसि 2691 25 उपानमन्त्यकरणे 2692 26 अकर्मकाश्च 2693 27 उद्विधा
वपः 2694 28 आङो यनङ्गः 2695. 29 सप्तो गन्धुच्छिन्नान् 2699 30 निच
पुपविभ्यो इः 2703 31 स्वर्थायामाङः 2704 32 गन्धनावक्षेपवसेवनसाहसिक्य प्रतियत्न
प्रत्यनोपयोगेषु कृज 2705 33 अक्षेः प्रसङ्गे 2706. 34 वेः इद कर्मणः 2707 35
अकर्मकाश्च 2708. 36 संनाननोत्सजनाचार्यकरणज्ञानधृतिविगणनव्ययेषु नियः 2709. 37
कर्तुं स्ये चाङ्गरीदे कर्मणि 2710 38 वृत्तिवर्णनायनेषु कृजः 2711 39 उपपराभ्याश्च 2712.
40 आङ्ग उङ्गने 2713 41 वेः पदविहरणे 2714 42 प्रोपाभ्या सप्तर्थाभ्याश्च 2715 43
अनुपवर्णाद्वा 2716 44 अपेक्षेवञः 2717 45 अकर्मकाश्च 2718 46 समप्रतिभ्यामनाध्याने
2719 47 भासनेपयभाषाज्ञानवत्त विसत्पुपनन्त्रलेषु वद 2720 48 व्यक्तावाचा समुच्चवारणे
2721 49 अनोरकर्मकात् 2722 50 विभाषा विमालाये 2723 51 अवाङ्गः 2724 52
वन प्रतियज्ञे 2725 53 उद्वरचः सकर्मकात् 2726 54 वनस्तृतीययायुक्तात् 2727 55 दाष-
श्च वा चेत्पुनर्यथै 2728 56 उपादानः स्वकरणे 2729 57 चाञ्चुष्टृश्या सनः 2731 58
ना भाङ् 2732 59 प्रत्याङ्भ्याश्च 2733 60 शदेः श्रितः 2362 61 अत्रिर्वर्तुं श्लिङ्गोरश्च
2538 62 पूर्ववत्सन्तः 2734 63 आत्मप्रत्ययवत्कृजोऽनुप्रयोगस्य 2240 64 प्रोपाभ्या पुनेर-
यत्पालेषु 2735 65 सप्त.श्रुवः 2736 66 पुजोऽनवने 2737 67 शेरशौ यत्कर्णशौ
चेत्स कर्तनाध्याने 2738 68 भीस्त्वोर्हैतुभये 2591 69 धृषिवञ्चो प्रत्यभने 2739 70
लिय समाननशास्त्रीनीकरण योश्च 2592 71 निव्योपपदात्कृजोऽभ्यासे 2740 72 स्वरितश्रितः
कर्त्रेभिर्माये क्रियाफले 2158 73 अपाङ्गद. 2741 74 शिषश्च 2564. 75 समुदाङ्भ्यो यनो
उग्रणे 2742. 76 अनुपवर्णाङ्गः 2744 77 विभाषोपपदेन प्रतीयमाने 2744 78 शेषात्कर्तृरि
परस्मैपदश्च 2159 79. अनुपपरभ्या कृजः 2745 80 अतिप्रत्ययिभ्य शिष 2746 81 प्राङ्गदः
2747 82 परेष्टुश्च 2748 83 व्याङ्गर्पाभ्यो रन 2749 84 उपपञ्च 2750 85 विभाषा-
कर्मकात् 2751 86 पुष्यपुष्यमजनेऽप्रदुस्तृभ्यो शे 2752 87 विगणनलनार्थेऽपश्च 2753
88 अवावकर्मकाश्चिद्वत्तवत्कर्तृकात् 2754 89 न पादप्याङ्गनाश्चपपरिजुहवसिधृतिवद्वच
2755. 90 वा वयपः 2669. 91 द्युक्तो लुङि 2345. 92 वृक्षाः स्वसनेः 2347. 93
लुटि च कृपः 2351

CHAPTER 4.

1 आ कङारादेका संज्ञा 232 2 धिप्रतिषेधे पर कार्यश्च 175 3 पु क्त्वाख्यौ नदी
266 4 नेयकुवङ्गस्थानावस्त्री 303 5 वानि 304. 6 किति ह्रस्वश्च 296 7 शेषोऽप्यसि
243 8 पति. सप्तश्च 257 9 चट्टीयुक्तश्चदति वा 3389 10 ह्रस्व लपु 31 11
स्योनेपुश्च 32 12 दीर्घे च 33 13 यस्मात्प्रत्ययविधिरुदादि प्रत्ययेऽङ्गश्च 199. 14 सुप्तिङ्गस्यै
पदश्च 29 15 नः क्ये 2659 16 च धिति 1252. 17 स्वा दिव्यवर्णनामस्थाने 230. 18 यत्ति
भश्च 231 19 तस्यै नस्त्वर्थे 1896 20 अवसनयादीनिङ्गद्वि 3390 21 बहुषु बहुवचनम् 187.
22 उदोक्तयोर्द्विचनैकवचने 186 23 कारके 534 24 पुष्यपयोऽपादानम् 566 25 भीष्माप्य-
नां भयहेतुः 588 26 पराजोरसोदः 589 27 वारणाश्रीनामोद्भितः 590. 28 अन्तर्धर्मेनादर्श
ननिष्कृति 591 29 आख्यातापयोगे 592 30 जनिकर्तुः प्रकृति. 593 31 पुष्य प्रभव. 594.
32 कर्मणा यमभिप्रैति च समदानम् 569 33 स्वयर्थानां प्रयोगात् 571. 34 दशाचङ्गुल्या-
शपा शीर्यमान 572 35 पादेऽतस्य 573 36 हृष्टदेरीप्सित. 574 37 क्रुधकुह्वर्याभ्या-
र्यानां यं प्रति कोप 575 38 क्रुधकुह्वर्यपदभ्योः कर्म 576. 39 राभीश्वोर्ध्व विप्रश्नः 577.
40 प्रत्या क्त्वा नञ् प्रवृत्त्यै कर्ता 578. 41 अनुप्रतिपक्षश्च 579 42 - वाचकत्वं करणम्

560 43 दिवः कर्म च 562 44 परिष्कारये समदानमन्यतरस्याच् 580 45 आचारोऽधिकारस्य
 632 46 अधिशीङ्ख्यासा कर्म 542 47 अधिनविशस्य 543 48 उपान्वयवाङ्मयः 544 49
 अर्जुरीचिततन कर्म 535 50 तयायुक्त चानीरितस्य 538 51 अकथित च 539 52 नतिबुद्धि-
 मर्त्यवसानार्थशब्दकर्मकाणामणिकर्ता च तौ 540 53 ह्रस्वोऽन्यतरस्याच् 541 54 स्वतन्त्रः
 कर्ता 559 55 तत्प्रयोजको हेतुश्च 575 56 प्राग्गीश्वरादिगताः 19 57 वाद्योऽसङ्गे 20
 58 प्रादयः 21 59 उपसर्गः क्रियायोगे 22 60 नतिश्च 23 61 ऊर्ध्वोऽन्यतरस्याच् 762 62
 अर्जुकरण चानितिपरच् 763 63 आदराभावरयोः सदसती 764 64 भूषणेऽलम् 765 65
 अन्तरपरिग्रहे 766 66 कथेननखी अङ्गामतीचाने 767 67 पुरोऽन्यवच् 768 68 अस्त च 769
 69 अञ्च गत्यर्थवदेषु 770 70 अदोऽनुपदेशे 771 71 तिरोऽन्तर्धौ 772 72 विभाषा कृञि
 773 73 उपान्वेऽन्वाजे 774 74 साङ्गात्प्रभृतीनि च 775 75 अनत्याधान उरतिननखी 776
 76 मध्येऽदेनित्वचने च 777 77 नित्य इत्येपाः साङ्गुपयने 778 78 प्राध्व लघ्वने 779 79
 जीविकोपनिषदावीपथे 780 80 ते प्राग्वातो 2230 81 छन्दवि परेऽपि 3391 82 वषट्-
 ताश्च 3392 83 कर्मप्रवचनीयाः 546 84 अनुर्लघ्वे 547 85 वृत्तीयार्थे 549 86 द्वीने 550
 87 उपोऽधिके च 551 88 अपपरी वर्जने 596 89 आङ्गुर्गदावचने 597, 90 लघ्वेऽर्थभूताख्या-
 नभागवीप्सासु प्रतिपर्यन्तः 552 91 अभिरामे 553 92 प्रतिः प्रतिनिधिप्रतिदानयोः 599
 93 अधिपरी अनर्थकौ 554 94 सुः पुत्रायाच् 555 95 अतिरिक्तनये च 556 96 अपिः पदा
 र्थसंभावनामवसर्गनर्हसमुच्चये 557, 97 अधिरीदरे 644 98 विभवा कृञि 646 99 लः पर-
 स्मैपदस् 2155 100 लङानाचाराननेपदस् 2156, 101 तिङ्श्लोणि जीणि प्रथममध्यमोत्तमाः
 2160 102 तान्येकवचनद्विवचनबहुवचनान्येकशः 2161 103 सुपः 185, 104 विभक्तिश्च
 184, 105 गुणस्तुपपदे सनाभाविकरते स्वानिन्यपि नञ्यनः 2162 106 महासे च सान्योपपदे
 नन्यतेस्तन एकवच् 2163 107 अस्तप्तुस्तनः 2164 108 शेने प्रथमः 2165 109 पर-
 सनिकर्मः सहिता 28 110 विरामोऽवसानच् 27

END OF BOOK I

—'o—

BOOK II.

CHAPTER 1

1 संनर्गः पदविधि 647 2 सुवाचमिन्ने पराङ्गवत्त्वरे 3656 3 प्राङ्गुहारात्त्वचास' 648,
 4 सह सुपा 649, 5 अव्ययीभावः 651, 6 अव्यय विभक्तिरनीपसमुद्भिद्भूयर्थाभावात्पथासप्रति-
 शब्दप्रादुर्भावपरवाक्यानुप्रवर्त्ययोगपदवाङ्मयसंपत्तिवाक्यान्तवचनेषु 652 7 यथासाङ्गरे 661,
 8, यावद्वचनारथे 662, 9 गुणप्रतिना नात्थे 663 10 अक्षयल कासख्या, परिक्षा 664 11
 विभाषा 665, 12 अपपरिवहिरञ्च पञ्चम्या 666 13 आङ्गुर्गदामिच्छि 667 14
 लघ्वेऽनामिप्रती आभिमुख्ये 668 15 अनुर्लघ्वे 669 16 यस्य चायोग 670 17 तिङ्गुणप्रभृ-
 तीनि च 671 18 पारे मध्ये षष्ठ्या वा 672 19 सख्या चरयेन 673 20 नदीमिश्र 674
 21 अन्वयपदार्थे च संवाचाच् 675 22 तत्पुरुष 684 23 द्विगुश्च 685 24 द्वितीया जित्वातीतप
 तितनतात्यस्तप्राप्तपञ्चै 686, 25 स्वय ज्ञेन 687 26 खट्वा ज्ञेने 688 27 ज्ञानि 689,
 28 कासाः 690 29 अत्यन्तस्योने च 691, 30 वृत्तीया तङ्गुतायेन गुणवचनेन 692 31

पूर्वसद्व्ययसमीपार्थक्यमिदं निप्रशस्तयौः 693 32 कटु कं च कृता बहुलम् 694 33 कृत्यैरपि
कार्यवचने 695 34 अक्षनेन व्यञ्जन् 696 35 अक्षेण निष्कीकरणात् 697 36 चतुर्थी तदर्थार्थव-
ल्लिखितसुखरचितैः 698 37 पञ्चमी भवेन 699 38 अपेतापोऽहमुक्तपतितापत्तस्तेरूपम् 700
39 स्तोकात्मिकद्वयार्थक्यङ्गाणि क्लेन 701 40 सप्तमी शौचैः 717 41 सिद्धमुक्तपञ्चम्यैश्च
718 42 अवाङ्मयैश्च 719 43 कृत्यैर्भूते 720 44 सत्तायात् 721 45 क्लेनाहारोत्तावयवा.
722 46 तत् 723 47 चैवे 724 48 पालेवनितादयश्च 725 49 पूर्वकालैकवर्षजरद्वयुराश-
नवकेवलाः समानाधिकरणेन 726 50 दिवसस्य सत्तायात् 727 51 तद्वितार्थोत्तरपदसमाहारे
च 728 52 सत्तायापूर्वो द्विगुः 730 53 कृतिसतानि कुतश्चैः 732 54 पापायके कुतिसतैः 733
55 उपमानानि सामान्यवचने 734 56 उपनित व्याघ्रादिभिः सामान्याप्रयोगे 735 57
विशेषस्य विशेष्येण बहुलम् 736 58 पूर्वपरप्रत्ययस्य सप्तम्यस्य समानस्य सप्तम्यस्योत्तराश्च 737 59
श्रेयादयः कृतादिभिः 738 60 क्लेन नञिजिघृक्षानञ् 739 61 सप्तमद्वयसोत्तमोत्तमौ द्विगुः
भावे 740 62 वृन्दारकनागकुञ्जरैः सूत्र्यमानम् 741 64 कतरकतमौ जाति परिग्रहे 742
64 कि चैवे 743 65 घाटायुतिस्तोककतिपयवृष्टिचैव वंशवेहद्वयकयसीप्रवक्तुञ्जोलियाप्रापक-
भूतैर्जाति 744 66 मशसाववनेश्च 747 67 युवा खलतिपलितवलिनजरतीभिः 748 68 कू-
ट्यवुसयाख्या अजात्या 749 69 चर्तो चर्तोन 750 70 कुना अमथादिभिः 752 71. चतुष्पा-
दो गर्भियया 753. 7 अमृत्यवकादयश्च 754

CHAPTER 2.

1. पूर्वोपराधरोत्तरमेकदेशिनेनाधिकरणे 712 2 अर्थ नपुंसकम् 713 3 द्वितीय तुलीयचतुर्थे-
द्वयार्थव्यत्ययरस्याम् 714 4 मातापञ्चे च द्वितीयया 715 5 कासा परिमाणिना 716 6 नञ्
756 7 ईषदकृता 755 8 चक्षो 702 9 यावकदिभिश्च 703 10 न निर्धारणे 704 11
पूर्वसद्व्ययसमीपार्थक्यमिदं निप्रशस्तयौः 705 12 क्लेन च सत्तायात् 706 13 अधिकरण-
वाचिताश्च 707 14 कर्त्तृणि च 708 15 तुजकाभ्या कर्त्तरि 709 16 कर्त्तरि च 710 17
नित्य लोहालीविकयोः 711 18 कुतस्तिप्रदाय 761 19 उपपदभक्तिः 782 20 अनेवावयवेन
783 21 तृतीयोपभृतीभ्यस्त्यतरस्यात् 784 22 चत्वा च 785 23 येचो बहुव्रीहिः 829 24
अनेकनम्यपदार्थे 830 25 सखययाव्ययासञ्च द्वाभिरसखया सख्येये 843 26 विङ्गानामन्यतरास्ते
845 27 सत्र तेनेदमिति सख्ये 846 28 तेन सहेति दुख्ययोगे 848 29 चार्थे द्वन्द्वः 901 30
उपसर्जन पूर्वम् 904 31 राजदन्तादिषु परम् 902 32 द्वन्द्वे चि 903 33 अजाददन्तम् 904
34 अत्राचतरम् 905 35 सप्तमीविशेषणे बहुव्रीहौ 898 36 निष्ठा 899 37 वाहितान्यादिषु
900 38 कडायाः कर्मधारये 751

CHAPTER 3

1 तन्निहिते 536 2 कर्त्तृणि द्वितीया 537 3 तुलीयाच हीरकन्द्वि 3894 4 अन्तरान्तरेणपुनर्
545 5 कासाचक्षोरत्यन्तव्योने 558 6 अपवर्गे तुलीया 563 7 सप्तमीपञ्चम्यौ कारकमध्ये 643.
8 कर्त्तृप्रवचनियमके द्वितीया 548 9 सप्तमादधिकं शेष्य चैव वचनस्य तत्र सप्तमी 645 10 पञ्चम्यस्य पा-
न्यरिभिः 598 11 प्रतिनिधिप्रतिदाने च अस्मात् 600 12 गत्यर्थकर्त्तृणि द्वितीयाचतुर्थ्यौ
विजायासमवयवि 585 13 अतर्फी कर्त्तृद्वये 570 14 द्विजातीपपदस्य च कर्त्तृणि स्थानिनः 581.
15 तुल्यार्थक्यं नावयवत्वात् 582 16 सप्तम्यस्य स्थित्यादास्यपाजयवयोगात् 583 17 सप्तम्यकर्त्तृव्य
नाद्वेदिविनायायादिषु 584 18 कर्त्तृकारयोस्तुलाया 561 19 सप्तम्युक्तोपमाने 564 20 येनाङ्ग-
विजाया 585 21 अत्राचतरम् 566 22 सप्तोऽन्यतरस्या कर्त्तृणि 567 23 वृत्ति 568 24

अकर्तृर्गुणे पठ्यन्ती 601 25 विभाषा युक्तेऽस्त्रियात् 602 26 षष्ठी देतुप्रयोगे 607 27 सर्वना-
 म्बन्तुतीया च 608 28 अषाढाने पठ्यन्ती 587 29 अक्ष्याराहित-तैदिककब्दाऽङ्गुत्तरपदाभाहियुक्ते
 595 30 चण्डप्रतयस्यप्रत्ययेन 609 31 हनपा द्वितीया 610 32 घृणत्रिवनानाम्बन्तुतीयाव्य-
 ङ्गस्यात् 603, 33 करणे च स्तो क सपकुम्भकृतिपयस्यास्यवचनस्य 604 34 दूरान्तिकार्यैः
 चकुम्भस्यस्यात् 611 35 दूरान्तिकार्यैभ्यो द्वितीया च 605 36 सप्तस्यधिकरणे च 633 37
 यस्य च भाषेन भाववचनस्य 634 38 षष्ठी चानादरे 635 39 स्वासीश्वराविपतिदायादवाहि
 प्रतिभूमसूतैश्च 636 40 आशुक्तकुशलाभ्या चासेवायात् 637 41 यतश्च निर्धारणम् 638 42
 पशुनी विभक्ते 639 43 संपुनिपुत्राभ्यामर्वाया सप्तम्यप्रते 640 44 प्रविष्टास्तुकाभ्या तुनीया
 च 641 45 नक्षत्रे च लुपि 642 46 प्रातिपदिकार्थमिङ्गपरिभाषावचननाम्ने प्रथमा 532 47
 सयोधने च 533 48 सामन्त्रितम् 411 49 एकवचन सङ्गुहि 192 50 षष्ठी येने 606 51
 कोऽविदर्यस्य करणे 612 52 अथोगर्गदयेया कर्मणि 613 53 कृज प्रति यत्ने 614 54 रजार्था-
 नाभाववचनानामवचरेः 615 55 आशिषि नाच 616 56 भाविमिङ्गनाटक्रायापिषा हिनायात्
 517 57 व्ययङ्ग्ययोः सपर्ययोः 618 58 दिवस्तदर्थस्य 619 59 विभाषोपसर्गे 620 60
 द्वितीया च ऋते 3395 61 प्रेष्यद्रुहोर्द्विषो देवतासम्पद ने 621 62 चतुर्थ्यर्थे बहुल कन्दश्चि 3396
 63 यजेत् करणे 3397 64 कृत्योर्थप्रयोगे कालेऽधिकरणे 622 65 कर्तुर्कर्मणो कृति 623 66
 उपपदासौ कर्मणि 624 67 कृत्य च वर्तमाने 625 68 अचिकरणवाचिनश्च 626 69 न लोका-
 वायनिष्ठास्त्वर्थतुनात् 627 70 अजेनेर्भविष्यदाधमर्थयोः 628 71 कृत्याना कर्तरि वा 629,
 72 तुल्यार्थैस्तुलोपनाभ्या तुनीयाव्यङ्गस्यात् 630 73 चतुर्थी चाशिष्यायुष्यमद्रमद्रकुशलसुखार्थ
 द्वितैः 631.

CHAPTER 4.

1 द्विगुरेकवचनम् 731 2 द्वन्द्वश्च प्रातिपदयेसनाङ्गानम् 906 3 अनुवादे चरकानाम् 907
 4 अचर्युक्तुरनपुंसकम् 908 5 अध्ययनतोऽविमङ्गुष्टाख्यानम् 909 6 जातिरप्राप्तिनाम् 910,
 7 विशिष्टलिङ्गो नदीदेशोऽग्राभाः 911 8 बुद्धमन्तव 912: 9 येषा च विरोधः शाश्वतिकः 913
 10 ग्राह्यानामनिरवसिष्ठानाम् 914 11 गवाश्चमसुनीनि च 915 12 विभाषा वृक्षगुणसुखधान्य
 व्यञ्जनपञ्चकुम्भस्यवचनपूर्वापराधरोत्तराणां 916 13 विप्रतिविद्ध चामधिकरणवाचि 917 14
 न द्विषयवशादीनि 918 15 अधिकरणौतावचने च 919 16 विभाषा सन्धिषे 920 17 च
 नपुंसकम् 821 18 अव्ययीभावश्च 659 19 तत्पुत्रयोऽनन्तरमर्थधारयः 822 20 सहाया
 कर्मयोगीनरेषु 823 21 उपसर्गाक्रम तदाद्यविख्यासायात् 824 22 क्वाया वाङ्मये 825 23 सभा
 रात्रानुपपन्नार्वा 826 24 अशाला च 827 25 विभाषा सेनापुराचक्राकाशकानिशाकानाम्
 828, 26 परवलिङ्ग द्वन्द्वतत्पुत्रयोः 812 27 पूर्ववदश्ववहवौ 813 28 हेमन्तशिशिरावर्षोराले
 च चक्रन्दश्चि 3399 29 रात्राद्वाहा पुंवि 814 30 अन्य नपुंसकम् 815 31 अर्थर्वाः पुनि च
 816 32 हृदनेऽन्वादेशेऽयमुदात्तरद्वितीयादौ 350 33 यतद्रुतसोऽनवौ चानुदात्तो 1962 34
 द्वितीयादौस्त्वेन 351 35 आर्षेयानुक्ते 2432 36 अदो अविधिल्लि किति 3080 37 लुङ्-
 नेर्धस्य 2427 38 चजपोश्च 3236, 39 बहुल कन्दश्चि 3398 40 लिट्यन्तरस्यात् 2424 41
 वेजो वयिः 2411 42 हनो वधे लिङि 2433 43 लुङि च 2434 43 आटनेपदश्च
 स्य स 2696 45 हनो वा लुङि 2458 46 कौ गनिरविधये 2607 47 सनि च 2610 48
 हृङ् 2616 49 गङ्गलिङि 2459 50 विभाषा लुङ्-लुङो 2460 51 कौ च सङ्गोः 2579
 52 अस्तेर्भ 2470 53 क्रुवो वयि 2453 54 चङिङ्. स्यात् 2436 55 वा लिङि 2437 56
 अजेनेर्धमर्थयोः 2292 57 वा यौ 3292 58 श्वचत्रियार्थजिनो भूनि लुङिजिनोः 1276 59
 वेतादिभ्यश्च 1084 60 इज प्राचाम् 1085 61 न तौस्त्वलिभ्यः 1086 62 तद्राजस्य

अनुपु तनैवास्त्रियाश्च 1193 63 यस्कादिभ्यो णीत् 1146 64 यज्जोश्च 1108 65 अतिभृगु-
कुत्सवमिभृगोतनाङ्गितोभ्यश्च 1147 66 बह्व हज्जः प्रत्यभरतेषु 1148 67 न गोपवनादिभ्यः
1149 68 तिककितवादिभ्यो द्वन्द्वे 1150 69 उपकादिभ्योऽन्यतरस्यानद्वन्द्वे 1151 70 आ-
गस्त्यकौशिकन्योरे गस्तिकुशिकनश्च 1152 71 जुषो चातुप्रातिपदिकयोः 650 72 अदिप्रभृतिभ्यः
सृष्ट् 2423 73 बहुल इन्धवि 3400 74 यङोऽपि च 2650 75 जुहोत्यादिभ्यः रङ्गः 2489
76 बहुल इन्धवि 3401 77 नातिस्थापुगाभ्यः विच परस्मै च देषु 2223 78 विभाषा
प्राचेद्याचक्षाश्च 2376 79 तनादिभ्यस्तयासोः 2547 80 मन्त्रे चसङ्कराश्ववृहदहाद्वृक्कुगमि-
नानिभ्यो लोः 3402 81 आभः 2238 82 अच्ययादास्तुपः 452. 83 नाव्ययीषावाद्दतोऽन्त्य-
चस्य. 657 84 वृषीवाचस्तयोर्बहुवच 658 85 लुटः प्रथमस्य चारौरचः 2188

END OF BOOK II

— 0- —

BOOK III.

CHAPTER 1.

1 प्रत्ययः 180 2 परश्च 181 3 आद्युदात्तश्च 3708 4 अनुदात्तो सुपिता 3709 5
पुनिककः च 2393 6 नान्वचदान्ग्रान्ग्रो दीर्घरवाभ्यासस्य 2394 7 धातोः कर्मणा
चमानकर्तृकादिच्छाया वा 2608 8 जुष आत्तनः क्यच् 2657 9 काभ्यश्च 2663 10 उपनामा-
दाचारे 2664 11 कर्तुः क्यङ् लोपश्च 2665 12 धृशादिभ्योभुज्यच्चेर्लोपश्च इत्तः 2667 13
कोदित्तादिङाभ्यः क्यच् 2668 14 कष्टाय ऋनये 2670, 15 कर्मणो रोमन्त्यतपोभ्या नर्तिचरोः
2671 16 बाष्पोप्यनभ्यास्तदने 2672 17 गङ्गैरकलहाभ्रकपमेयेभ्यः क् 2673. 18
जुलादिभ्य कर्तुं वेदनायाश्च 2674 19 नमोवरिमरिचमिङ्कः क्यच् 2675 20 पुच्छभापङ्गीचरा
पिणङ् 2676 21 पुण्डमिभ्रल्लल्लवश्च 2677 22 चातोरेकाचो
इत्तादेः क्रियासमभिहारे यङ् 2629. 23 नित्य कौटिल्ये गतो 2634 24 लुपसद्वचनपञ्चमद्व-
यभ्यो भावगर्ह्याश्च 2635 25 सत्यापवाश्रयपयोथाहल रलोक्तेनालोमत्यचवर्जयणं प्रत्यु-
दिभ्यो णिच् 2563 26 हेतुवति च 2670 27 कयङ्गादिभ्यो यङ् 2678 28 गुप्पुपविच्छि-
यणपनिभ्य आगः 2303. 29 अनेरीयङ् 2422 30 कसेर्नेङ् 2310 31 आयादय आर्षात्तुके
वा 2305 32 सनाद्यन्ताघातवः 2304 33 स्वतासी लृङ् 2186 34 चिचलुल लोटि 3425.
35 कास्प्रत्ययादानमन्त्रे लिटि 2306 36 इत्तादेः युक्तातोऽनुच्छः 2237 37 दयायाश्च 2324
38 उषविद्वान्भ्योऽन्यतरस्याश्च 2341 39 भीक्षीधृषुवां रङ्गवच 2491 40 कृकवाश्च मयुज्यते
लिटि 2239 41 विदाकुर्यन्तिप्रत्ययनरस्याश्च 2465 42 अभ्युत्सादवांमजनवांचिकयांरमया-
नकः पावर्षाक्रियाद्विदानक्रान्ति चङ् 3403 43 चिल लुङि 2221 44 चलेः चिच् 2222 45
चङ् पुष्टवधादिनटिः चवः 2336 46 रिलश्च आनिङ् 2514 47 न द्वयः 2407 48 चिचिपु-
ष्ठाकर्तरि पृच् 2312 49 विभाषा चेट्रव्योः 2375 50 पुपिङ्गन्धवि 3404 51 नोनयतिचन-
ग्रथैकयत्तयैवतिभ्यः 3405 52 अत्यतिवक्रियातिभ्योऽङ् 2438 53 निपिचिचिङ् 2418.
54 आत्तनेपदेऽन्यतरस्याश्च 2419 55 पुषादिद्युतद्वृद्धिः परस्मैच देषु 2343. 56
तुर्गिभ्यस्त्यभिभ्यश्च 2382. 57 इतिवोवा 2269. 58 लृट् 2291. 59 लृट् 2291. 60 लृट् 2291.

19 पूर्वै कर्तेरि 2933 20 कृजो हेतुताच्छील्यानुलोभ्येषु 2934 21 दिवाविभानिशाप्रभाभास्करा
 न्नानन्तादिवहुतादीकिलिपिलिविलिभक्तिकर्तुं विप्रविप्रसंख्याजङ्गवाद्ध्यस्यद्वयुक्तः 2935 22
 कर्त्तव्य भूतो 2936 23 न शब्दश्लोककालद्वयाचारसादृश्यमन्त्रपदेषु 2937 24 स्तकशङ्कृतोरिन्
 2938 25 इत्येव तिनारायो यतो 2939 26 कलेग्रहिपारमपरिग्रह 2940 27 कर्त्तव्य वनवनरवि-
 मन्वा 3408 28 एतेः खम् 2941-29 नाविकास्तनयोचर्मावेतोः 2944 30 नाडीमुष्टपीरक
 2945 31 उदि कृते वज्रिवहोः 2946 32 वहाधो लिङः 2947 33 चरिनाके पञ्चः 2948 34
 नितनले च 2949 35 विप्रवचोस्तुदः 2950 36 अर्द्धकलाटयोर्द्ध शितयोः 2951 37 उग्र प-
 र्येरनदवाधिधमाश्च 2952 38 मिथयये वदः खम् 2953 39 द्विपत्तरयोस्तयोः 2954 40
 नावि यनो व्रते 2956 41 प्रः सर्वयोर्दार्द्र्यहोः 2958 42 सर्वकृत्वाध्वरीयेषु कथः 2959 43
 नेचर्त्तव्येषु कृजः 2960 44 केनमियमन्त्रेऽपच 2961 45 आशिते भुव कालसाधयोः 2962
 46 सच या भूतवृत्तिचारिचरितपिदम. 2963 47 नम् 2964 48 अन्तःत्यन्त ध्वद्वारपाः सर्वान्तेषु
 2965 49 आशिवि हनः 2966 50 अपे क्लेशतमयोः 2967 51 कुमारशीर्षोर्त्तविः
 2968 52 लक्षणे ज्ञायापत्योक्त 2969 53 अन्तुध्य कर्तुके च 2970 54 यज्ञो इति कपाटयोः
 2971 55 पाणिपताहचौ शिविपि 2972 56 ज्ञाद्यनुभगस्त्रुनपलितमन्त्र न्यमिषेयु च्यर्थेऽप्यको
 कृज करणे खम् 2973 57 कर्तेरि भुवः सिन्धुचतुज्जो 2974 58 स्तुयोऽनुदके क्रिप् 43/ 59
 अन्तिवदपुनस्त्रिगुणितस्तुयुजिज्जुञ्ज वा च 373 62 त्यादिषु द्वयोऽनालोचने कथ 429/ 61
 चतुर्द्विषु दुष्टयुजिदभिदक्षिदक्षिनीराजापुपसर्गेऽपि क्रिप् 2975 62 भञ्जो विवः 2976 63
 ख दवि सङ् 3409 64 वद्वच 3410 65 कथयुगीचयुगीयेषु व्युत् 3411 66 इत्येवमन्तःपादम्
 3412 67 जनसन्तननसन्तनयो लिट् 3413 68 अदोऽनन्ते 2977 69 क्रमे च 2978 70 दुष्टः
 कथच 2979 71 मन्ते रवेतवहोचययस्तुरोडायो विवम् 3414 72 अवे यजः 3415/ 73
 विभुते खन्दवि 3417 74 आतो मनिष्कनिष्ठ निपच 3418 75 अन्त्येऽपि द्वयन्ते 2980
 76 क्रिप् 2983 77 स्यः क च 2987 78 सुप्यजार्त्तौ किनिस्ताच्छील्ये 2988 79 कर्तयुपमारे
 2989 80 व्रते 2990 81 बहुलमाभीष्टये 2991 82 जनः 2992 83 आटनमाने खरच
 2993 84 भूते 2995 85 करणे यजः 2996 86 कर्त्तव्य हनः 2997 87 ब्रह्मवृत्तेषु क्रिप्
 2998 88 बहुल खन्दवि 3419 89 सुकर्त्तवापमन्त्रपुरेषु कृजः 2999 90 सोमे गुजः 3000/
 91 अज्ञो वेः 3001 92 कर्त्तव्ययाख्यायाम् 3002 93 कर्त्तव्योनिविज्जः 3003 94 वृधेः क्रिप्
 3004 95 राजनि युपिकृज 3005 96 सदे च 3006 97 सप्तम्या जनेर्द्धः 3007 98
 यजस्वायजातो 3008 92 उपसर्गे च सद्यायाम् 3009 100 अनौ कर्त्तव्य 3010 101 अन्त्येऽपि
 द्वयन्ते 3011 102 निष्ठा 3013 103 सुयज्ञोर्द्धनिप् 3091 104 जीयतेरुत् 3092 105
 खन्दवि लिट् 3093 106 लिट् कानज्जा 3094 107 क्रुत् 3095 108 भाषाया सवसक्तः
 3097 109 उवे यवाननाश्चान्नान्नानश्च 3098 110 लुङ् 2218 111 अनयतने लङ् 2205/
 112 अभिष्टावचने लुट् 2773 113 न यदि 2774 114 विनाया साकाङ्क्ष 2775 115 परोक्षे
 लिट् 2171/ 116 इत्यन्तर्लोर्द्ध 2776 117 प्रये चासङ्गकाले 2777 118 लट् रने 2779/
 119 अपरोक्षे च 2779 120 ननौ पृष्टप्रतिवचने 2780 121 नन्वोर्विभ.या 2781 122 पुटि
 लुङ्कारने 2782 123 वर्तमाने लङ् 2151 124 लटः शतृयानवाचप्रथमासनावाधिकारणे 3100
 125 संबोधने च 3102 126 लक्षणेऽन्योः क्रियायाः 3103 127 तौ सत् 3106 128 प्रथमोः
 शानम् 3108 129 ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषु चानम् 3109 130 इक्ष्वायोश्चक्रिङ् 3110/
 131 द्विषोऽनित्रै 3111 132 सुज्ञो यज्ञसोने 3112 133 अर्द्धः प्रथमायाम् 3113 134 आ
 क्लेशतच्छीलतद्वर्ततवापुकारिषु 3114 135 तुम् 3115 136 ललङ्कृत्तनाकम्पनोत्पत्तयो-
 लद्वयत्रपृष्टतुष्टुनद्वच इक्षुप् 3116 137 येरखन्दवि 3117 138 भुवच 3118/ 139
 न्नाविस्वरच स्तुः 3119 140 नन्वपिष्टविचिनेः क्रुः 3120 141 अनित्यवृत्तयो विभुम्

3230 56 इरच् 3231 57 अघोरच् 3232 58 अघोरच् 3233 59 उपसर्गेऽच्
 3235 60 नी च 3237 61 अघोरच् 3238 62 स्वनहोर्वा 3239 63 यनः
 चयुपनिविष्टु च 3240. 64 नी मदनपठस्वनः 3241 65 कृषो वीणाया च 3242 66
 नित्य पक्षः चरिमासे 3243 67 मघोरुपसर्गे 3244 68 मदनपठस्वनः 3245 69 अघोरच्
 चयु 3246 70 अघोरु मलः 3247 71 मज्जने सतेः 3248 72 इः संसारक च म्युपविष्टु
 3249. 73 नाडि मुहे 3250 74 निपातनादायः 3251 75 भावेऽनुपसर्गस्य 3252 76
 इमश्च वचः 3253 77 भूतेः यनः 3254 78 अन्तर्धने, देशे 3255 79 अघोरकदेशे प्रपक्षः
 प्रपाक्षश्च 3256 80 अघोरुऽपवाचान् 3257 81 अपघनोऽङ्गश्च 3258 82 कश्चोऽयोविष्टु
 3259 83 स्तब्धे क च 3260 84 परी च 3261 85 उपपन्न आशये 3263 86 सघोदो
 गमप्रपक्षयोः 3264 87 निचो निमित्तम् 3265 88 ह्वित विभः 3266 89 द्वितोऽयुश्च
 3267 90 यनयाचयतविष्णुप्रचक्षो नक् 3268 91 स्वपा नक् 3269 92 उपसर्गे घोः किः
 3270 93 कर्मवचकारणे च 3271 94 स्त्रिया स्त्रि 3272 95 स्त्रानायापचो भावे
 3273 96 नक्ते वृषेवचमनविदभूवीरा उदात्तः 3420 97 कतिपयिष्ठुतिवाप्ति हेतिकीर्तयश्च
 3274. 98 अज्यजोर्भावे वयच् 3275 99 संज्ञाया सचजनिचदनिपतमनविदभूवीरुभूतिवाः
 3276 100 कुजः श च 3278 101 इच्छा 3278 102 अ प्रत्ययात् 3279 103 गुरोश्च
 दक्षः 3280 104 चिद्विदादिभ्योऽङ् 3281 105 चित्तिप्रजिकणिकुम्भिचर्चश्च 3282 106
 आतश्चोपसर्गे 3283 107 ययाचश्चो यच् 3284 108 रोणाख्याया वयुल्लुपश्च 3285 109
 सजायाच् 3286 110 विभाषाख्यानपरिप्रयनयोगिच 3287 111 पर्यायार्थयोऽपि उपपुच
 3288 112 आक्रोशे अज्यनिः 3289 113 कृत्यल्युटो बहुलम् 3290 114 मधुसक्ते भावे ह्रः
 3090 115 ल्युट् च 3290 116 कर्मणि च येन सप्यर्थात्कर्तुः शरीरमुल्लु 3291. 117
 करणाधिकरणयोश्च 3293 118 पुवि सज्ञाया चः प्रायेच 3296 119 गोचरसंवरच इ अज्यजा-
 पक्षानिगमाश्च 3298 120 अवे तृस्तेर्घञ् 3299 121 इलश्च 3000 121 अज्यायम्यायोदा-
 त्संज्ञाराचारावायाश्च 3301 123 उदङ्गोऽनुदके 3302 124 जालनामाय 3303 125
 खरो च च 3304 126 ईचङ्ङुत्तु कृच्छ्राकृच्छ्रायैषु खल् 3305 127 कर्त कर्मणोश्च भूकृजो
 3308 128 आतो यच् 3309 129 क्त्ववि गत्यर्थेभ्य 3421 132 अन्येभ्योऽपि वृष्यते
 3422 131 वर्तमानवाचीये वर्तमानवद् 2789 132 आर्शसाया वृत्तवद् 2790. 133 चिमन्-
 वने हट् 2791 134 आशसावचने लिङ् 2792 135 मानवतनवद्विज्ञाप्रश्नवचनोप्ययोः 2793
 136 भविष्यतिनर्थादावचनेऽवरत्तिम् 2794 137 कालविभागे चानहोरात्रावाच् 2795 138
 परत्तिम्विभाषा 2796 139 लिङ्निमित्ते कृङ् क्रियातिपक्षो 2229 140 भूते च 2797 141
 वेताप्योः 2798 142 गर्हाया लङ्निमित्तो 2799 143 विभाषा कश्चि लिङ् च 2800
 144 कितृते लिङ् लोटो 2801 145 अनवक्लृप्तमर्थेयोरिति लोटोऽप 2803 146 किकिनाशार्थेयु
 लुट् 2803 147 जातुयदीर्घलिङ् 2804 148 यक्षयत्रयो 2805 149 गर्हाया च 2806. 150
 चित्रीकरणे च 2807. 151 शेषे लुङ् यदी 2808 152 उताप्योः सन्त्ययोर्लिङ् 2809 153
 कामप्रवेदनेऽक क्षति 2810 154 सभावनेऽकनिति केत्तिद्वामयोने 2811 155 विभाषा जाली
 सभावनवचनेऽपि 2812. 156 हेतुहेतुनलोर्लिङ् 2813 157 इच्छायेषु लिङ् लोटो 2814. 158
 सचानकर्तुं यत्तु तुमुच् 3176 159 लिङ् च 2815 160 इच्छायेभ्यो विभाषा वर्तमाने 2816.
 161 विधिनित्यनामन्यथाधीचसंमनवार्थेषु लिङ् 2208. 162 लोट् च 2194. 163
 प्रेषातिवर्गप्राप्तकालेषु कृत्याश्च 2817 164 लिङ् चोर्ध्वनौर्द्विर्ते 2818. 165 रने लोट् 2819.
 166 अघोहे च 2820 167 कालसमयवेलासु तुमुच् 3179 168 लिङ् यदि 2821 169 अर्ह
 कृत्यतुषश्च 2822 170 आवश्यकाद्यनर्थयोर्निनि. 3311 171 कृत्याश्च 3312. 172 सकि
 लिङ् च 2823. 173 आशिवि लिङ् लोटो 2195 174 लिङ् लोटो च संज्ञायाच् 3313. 175
 नाडि लुङ् 2219. 176 स्नोत्तरे लङ् च 2220.

CHAPTER 4

1 चातुस्रश्चे प्रत्यया 2824 2 क्रियासन्निहारे लोट् लोटो हिस्वी वा च सध्वनोः 2825
 3 सप्तम्येऽन्यतरस्याम् 2826 4 यथाविध्यनुप्रयोगः पूर्वस्मिन् 2827 5 सप्तम्ये चानान्यस्यस्य
 2828 6 कन्दश्च लुङ्लङ्लिट 3423 7 लिङ्ये लेट् 3424 8 उपसवादायङ्गोश्च 3431 9
 तुभ्ये सेनेनसेऽसेनसेकसेनध्यैऽध्यैऽक्यैऽक्यैऽध्यैऽध्यैऽल्लवेतवेऽत्तवेन 3436 10 प्रये रोहिष्ये
 अय्ययिष्ये 3437 11 द्वये विष्ये च 3438 12 यकि णसुलकमुनी 3439 13 ईश्वरे तोसुलकमुनी
 3440 14 कृत्यार्थे तयैकेऽन्यत्वन 3441 15 अथचसे च 3442 16 भावलक्षणे स्येऽङ्गुपदि
 अतिदुतमिजनिऽवस्तोसुत् 3443 17 भूपितृदो कसुत् 3444 18 अलखरयो प्रतिषेधयोः प्राचा
 क्त्वा 3316 19 उदोचा चाङो व्यतीहारे 3317 20 परावरयोगे च 3319 21 सप्तमकृत् कयो
 पूर्वकाले 3320 22 आनीषये सप्तम् 3343 23 न यदनाकाङ्क्षे 3344 24 विभाषाप्रथम-
 पूर्वेषु 3345 25 कर्मण्याङोये कृज सप्तम् 3346 26 स्वाङ्गि सप्तम् 3347 27 अन्यथैवकथमि-
 त्यसु सिद्धाप्रयोगश्चेत् 3348 28 यथातथयोरनुयाप्रतिषेधने 3349 29 कर्मणि द्विगिदो चाकरये
 3350 30 यापति विन्दत्रीयोः 3351 31 चर्मादयोः प्ररेः 3352 32 वर्षप्रमाण कलोपञ्चास्या-
 न्यतरस्याम् 3353 33 चेले ङोपे 3354 34 निम्नसप्तमयो कथ 3355 35 शुभकपूर्वकथेषु
 पिथः 3356 36 सप्तमाकृतजीवेषु इङ्कुञ्चदः 3357 37 करणे इन 3358 38 खेदने पिथः
 3359 39 इस्ते वर्तिशोः 3360 40 स्वे पुपः 3361 41 अभिकरणे बन्धः 3362 42 सञ्ज्ञायाश्च
 3363 43 कर्त्रोर्जीवपुत्रयोर्निश्वदो 3364 44 ऊर्ध्वे शुचिप्ररेः 3365 45 उपमाने कर्मणि च
 3366 46 क्वादिषु यथाविध्यनुप्रयोग 3367 47 उपदशस्त्वुदीयाःयाश्च 3368 48 हिवाद्याना
 च सप्तमा ङायाश्च 3369 49 सप्तम्या चोपपीडयकर्थ 3370. 50 सप्तमस्यौ 3371 51 प्रभाषे
 च 3372 52 अत्रादाने परीत्ययाश्च 3373 53 द्वितीयाया च 3374 54 स्वाङ्गेऽङ्गुपे 3376
 55 परिक्रियमाने च 3377 56 विशिषतिपदिस्क्रन्दा वयाप्यमानास्येऽवमानयोः 3378 57
 अस्यतिपुषोः क्रियान्तरे कालेषु 3379 58 नास्व्यादिशिग्रो 3380 59 अव्ययेऽयथामिमेताख्याने
 कृज क्त्वाणसुत् 3381 60 तिथ्यप्यपवर्गे 3382 61 स्वाङ्गे तस्मत्यये कृन्वो 3383 62 ना-
 चाङ्गप्रत्यये ष्यर्थे 3384 63 तृष्णीनि भुवः 3385 64 अव्ययानुलोभ्ये 3386 65 शक्युपधा
 ग्लाघटरभलभक्रमसहादस्त्यर्थेषु तुसुत् 3177 66 पर्याप्तवचनेऽव्ययार्थेषु 3178 67 कर्तरि कृत्
 2832 68 भव्यमेयप्रवचनीयोपस्थानीयज्ज्याज्ञाव्यापास्या वा 2894 69 स कर्मणि च भावे
 चाकर्मकोभ्यः 2152 70 तयोरेव कृत्वक्तलार्थ 2833 71 आदिकर्मणि क्तः कर्तरि च 3053.
 72 गत्यर्थकर्मकरिणपरीकृत्वाद्यवसजनसङ्गीर्यतिभ्यश्च 3086 73 दाशमोचनौ सप्तदाने 3172
 74 भीमादयोऽपादाने 3173 75 ताभ्यासन्त्यङोकादयः 3174 76 ङोऽधिकरणे च औव्यगति
 प्रत्ययधामार्थेभ्यः 3087 77 लस्य 2153 78 तिस्रस्त्रिभिःयस्त्रिभिरस्त्रस्ताताक्यासायाश्चनिमुव-
 दिर्भाङ्क् 2154 79 दित आत्मनेपदाना टेरे 2233 80 यासः से 2236 81 लिटस्तकयोरेयिरेक्
 2241. 82 परस्मैपदानां चलतुसुत्पलसुत्पलस्यभाः 2173 83 विदो लटो वा 2464 84 भुवः
 पञ्चानामादित आङो भुवः 2450 85 लोटो लङ्क्वत् 2198 86 रचः 2196 87 सेर्हपिच 2201.
 88 वा लङ्क्वि 3552 89 नर्निः 2203 90 आनेतः 2251 91 सप्तम्या चानौ 2252 92
 आङुत्तमस्य पिङ्क् 2204. 93 एत से 2253 94 लोटोऽङ्गाटो 3427 95 आह से 3429 96 वैतोऽ
 न्यत्र 3430. 97 इतरश्च लोपः परस्मैपदेषु 3426 98 च लस्यस्य 3428. 99 नित्यं क्तः 2200
 110 इतरश्च 2207 101 तरयस्त्रिभिः साप्तास्तानः 2199 102 लिङ्कः लीयुट् 2255 103
 याङुत्परस्मैपदेषुदाभो ङिच 2209 104 किदायिचि 2216. 105 कस्य रक् 2256 106 इतोऽत्
 2257. 107 सुट् तिथोः 2210 108 केर्जुक् 2213 109 विभक्त्यविदिभ्यश्च 2226 110
 शातः 2227 111 लङ्कः याकटावनस्यैव 2463. 112 द्विपरच 2435 113 विङ्गित्वावभातुकच

2166 114 आर्धचातुक शेषः 2187 115 लिट् च 2172 116 लिङादिभि 2215 117
अन्त्युभयया 3435.

END OF BOOK III

— 0 —

BOOK IV.

CHAPTER 1.

I इवाप्पातिपदिकात् 182 2 स्त्रीजसमौट्ठुष्टुभ्याम्भित्ठेभ्याम्भ्यस्त्विभ्य भ्यस्त्वसोसा-
न्धयोस्त्वप् 183 3 स्त्रियाच् 453 4 अजादतष्टाप् 454 5 अङ्ग्रेस्यो ङीप् 306 6 उमितञ्च 455
7 जनोर च 456 8 पादोऽन्यतरस्याच् 457 9 टावृत्ति 458 10 न चट्स्वस्वदिभ्यः 308 11
भनः 459 12 अनो बहुव्रीहे 460 13 ङातुभाभ्यामन्यतरस्याच् 461 14 अनुपसर्जनात् 469
15 टिट्ठाण्ड्वयसङ्गद्वयसङ्गान्नन्तयष्टवट्ठक्कृरपः 470 16 यञश्च 471 17 प्राचा स्फस्तद्धितः
473 18 सर्वज्ञ लोहितदिक्तेस्तभ्यः 476 19 कौरव्यभास्वङ्काभ्या च 477 20 वयसि प्रथमे 478
21 द्विगो 479 22 अपरिभाक्विस्तारितकस्वस्येभ्यो न तद्धितञ्च 480 23 कायष्टान्तात्वेने
481 24 पुनचात्प्रभागेऽन्यतरस्याच् 482 25 बहुव्रीहेरुचयो ङीप् 484 26 सख्याद्ययादेङीप्
485 27 दान दायनाम्ताच् 486 28 अन्न उपचासोपिनोऽन्यतरस्याच् 462 29 नित्य सखाङ्गयोः
487 30 केवल भाषकभागधेयपापापरसमानार्थकृतमुपङ्गलभेषजाश्च 488 21 राज्ञेयवाक्यो 3445
32 अन्तर्व्यतिषतोर्ङ्क् 489 33 पत्युर्नो यज्ञस्योमे 490 34 विभाषा सपूर्वस्य 491 35 नित्य
सप्तम्यदिषु 492 36 प्रतक्रतोः च 493 37 वृषाकप्यशिक्षितकुसिदानाजुदात् 494 38 जनोरो
वा 495 39 वर्णादनुदात्तासोपधासोन 496 40 अन्यटा ङीप् 497 41 विद्वीरादिभ्यश्च 498
42 ज्ञानपदकुपङ्गोपस्थलभाजनानाकालनीलकुशका मुककवराद्वयनप्रावपनाकुम्भिनात्रासास्योन्मयवर्त्त
नाच्छादनायोविकारभैरुनेकदाकेयवेषेषु 500 43 योसात्प्रभाच् 501 44 योतो गुणवचनात् 502
45 बह्नादिभ्यश्च 503 46 नित्य अन्धसि 3446 47 भुवश्च 3447 48 पुंयोगादाख्यायाच् 504
49 इन्द्रवज्रभयशर्वधद्रष्टृदिनारदययवयवनन तुलाचार्यामानाजुक् 505 50 औतात्करयपूर्वाद्
506 51 क्तादल्पाख्यायान् 507 52 बहुव्रीहेरचान्तोदात्ताच् 508 53 अस्वाङ्गपूर्वपदाद्वा 509
54 स्वाङ्गासोपसर्जनादस्योमीपचात् 510 55 नासिकोदरीष्ठजङ्गदन्तकर्षयुङ्गाश्च 518 56 न
क्रोडा दिवङ्मवः 512 57 सहजज्विद्यमानप्रर्थाश्च 513 58 नखमुलात्सखायाच् 514 59
दीर्घलिङी च अन्धसि 3448 60 दिक्पूर्वपदान्ङीप् 515 61 वादः 516 62 सख्यशिरर्षीत्
भाषायाम् 517 63 आधिरक्षीविषयादयोपचात् 518 64 पाककर्षपर्वपुष्पफलमूलवालोत्तरपदाश्च
519 65 हवी मनुष्यजातेः 520 66 ककृत 521 67 बाङ्गान्तात्सखायाच् 522 68 पङ्गोश्च 523
69 उत्तरपदादोपस्य 524 70 र्शितयफलसखवानादेश्च 525 71 कङ्कानवहल्लोहकङ्काश्च 3449
72 सखायान् 52 73 शार्ङ्गरेवादाजो ङीप् 527 74 सङ्कराच् 528 75 आवाटपाश्च 529 76
तद्धिता 530 77 भूतन्तिः 531 78 अशिजोरनार्धयोर्ङ्क्पोलभयोः अङ्गोने 1198 79 गोप्रावया
चात् 1199 80 औतादादिभ्यश्च 1200 81 दैवयज्ञिणीच वृषिसात्यमुशिकापटेशिद्विभ्योऽन्यतर-
स्याम् 1201 82 वनर्थानां प्रथमाद्वा 1072 83 प्रारदीव्यतोऽप् 1073 84 अश्वपत्यादिभ्यश्च
1074 85 दित्वादित्यादित्थपत्युत्तरपदादयः 1077 86 उट्वादिभ्योऽञ् 1078 87 स्त्रीपुंसाभ्या
नञ्जज्ञौ भवनाद् 1079 88 द्विगोर्ङ्ग ननपत्ये 1080 89 गोत्रेऽङ्गुसि 1081 90 भूति दृक् 1083

91 कविजोरोन्यतरस्याम् 1087 92 सन्धाषट्थम् 1088 93 एको गोत्रे 1093 94 गोत्रादून्य-
 क्रियाम् 1091 95 अत इङ् 1095 96 प्रादादिभ्यश्च 1096 97 सुधातुकरङ् च 1097 98 गोत्रे
 कुञ्जादिभ्यश्चकञ् 1099 99 नद्यादिभ्यश्च 1100 100 हरितादिभ्योऽञ् 1102 101 यजिजीरश्च
 1103 102 शरद्वचङ् 1104 103 द्रोणपर्वत जीवन्तादन्यतरस्याम् 1105.
 104 अष्टुप्यानस्तर्वे बिर्दादिभ्योऽञ् 1106 105 गर्गादिभ्यो यञ् 1107 106 मधुमध्नोर्नास्तिशक्ती-
 शिकयो 1109 107 वज्रिवाचादाङ्गिरसे 1110 108 यत्तवडाङ् 1111 109 लुक्लिङ्गाश्च 1112
 110 अशवादिभ्यश्च 1113 111 भर्गोर्जैगर्ते 1114 112 शिवादिभ्योऽञ् 1115 113
 आवृडाभ्यो नदीभानुषीभ्यस्तद्भाभिर्काभ्य 1116 114 व्युत्पत्त्यङ् 1117 115
 चातुर्वर्त्यस्यासमद्रष्टव्या 1118 116 कन्याया कनीन च 1119 117 विकर्णशुङ्गच्छगलाहूत्त-
 मरद्वाजादिभ्यश्च 1120 118 पीताया वा 1121 119 ढक् च सरङ्कात् 1122 120 स्त्रीभ्यो ढक्
 1123 121 द्यक् च 1124 122 इतरचान्ति 1125 123 शुभ्रादिभ्यश्च 1126 124
 विकर्णकुपोतकात्कारयणे 1127 125 ध्रुवो वुक् च 1128 126 कल्याणवादीनामिङ् 1131
 127 कुलटाया वा 1132 128 चटकाया रेङ् 1134 129 गोधाया ढक् 1135 130 आर-
 शुदीचाश्च 1136 131 शुद्धाभ्यो वा 1137 132 विट्पुष्पसुखल् 1138 133 ढकि लोप 1139
 134 चातुर्वर्त्यसुरश्च 1140 135 अतुष्पाद्भ्यो ढङ् 1141 136 सुष्ट्यादिभ्यश्च 1143 137
 रावश्चश्रुतादत् 1153 138 सन्नाड 1161 139 कुलात् 1162 140 अप्रवृत्तपदादन्त्यतरस्या
 यङ्ङङ् 1163 141 महाकुलादङ्ङङ् 1164 142 ङङ्कुलाङ्ङङ् 1165 143 स्वसुखः
 1166 144 भ्रातुर्व्यश्च 1167 145 व्यन्तसपञ्जे 1168 146 रेवत्यादिभ्यश्चङ् 1169, 147
 गोत्रस्त्रिया कुत्त्यने च 1171 148 वृद्धाद्वसौधीरेषु बहुलम् 1172 149 केरखच 1173.
 150 फारटाहुतिभिमतभ्या खकिजो 1174 151 कुर्वादिभ्यो यय 1175 152 सेनान्त
 लक्षणकारिभ्यश्च 1176 153 उदीचाभिञ् 1177 154 तिकादिभ्यश्च फिञ् 1178 155 कौशल्य-
 कार्मार्याभ्या च 1179 156 अणो द्वयच 1180 157 उदीचा वृद्धादगोत्रात् 1181, 158
 चाकिनादीना कुक्च 1182 159 पुत्रान्तादन्यतरस्याम् 1183 160 प्राचान्युद्धात्किञ्चबहुलम्
 1184 161 सनान्तावच्यतो वुक्च 1185 162 अपत्य पौत्रमभृति गोत्रम् 1089 163 जीवति
 इ वर्यं युवा 1090 164 भ्रातरि च ज्यायसि 1091 165 वास्यस्मिन्सर्विण्डे स्थविरवरे जीवति
 1092 166 वृद्धस्य च पुत्रायाश्च 1092 (or 2655) 167 भूगङ् कुत्थायाश्च 1092 (or
 2652) 168 जनपदशब्दात्छलियादङ् 1186 169 सान्वेयगाधारिभ्या च 1187 170
 द्वयङ्गमशकलिङ्गभवाद्ङ् 1188 171 वृद्धेत्कोसलाजादाङ्ङङ् 1189 172 कुवनादिभ्योययः
 1190 173 सार्वनामयवप्रत्ययकलकुटारमकादिङ् 1191 174 ते वृद्धाः 1192 175
 कम्भोजारलुक् 1194 176 क्रियासमन्तिकुन्तिकुम्भश्च 1195 177 अवङ् 1196, 178 च
 प्राच्यमर्गादिभ्योभेयादिभ्यः 1197.

CHAPTER 3.

1 तेन रक्तं रागात् 1202 2 साधारोचनाशकलकर्दनादङ् 1203 3 नयत्रेण गतः काशः
 1204 4 लुक्लिङ्गे 1205 5 सन्धाया अश्वत्थवत्याभ्याम् 1206 6 द्वग्दाङ् 1207 7 द्वष्ट्र वाच
 1208 8 कर्तेर्ङ् 1209 (or 2689) 9 वाग्देवाङ् 1210 10 परिहृतो रश्च 1211
 11 पायदुक्कमलादिङ् 1212 12 द्वैपवैयाघ्रादङ् 1213 13 कौमारप्रावृषचने 1214 14
 ततोद्भूतमग्नेभ्य 1215 15 स्थविहताद्व्यितरे ऋते 1216 16 सरकुत भवा. 1217 17
 कुलोखादङ् 1218 18 दधनष्टक् 1219 9 उदरिवज्जोन्यतरस्याम् 1220 20 घीराङ्ङङ्
 1222, 21 वास्तिन्पौर्वासीदि सन्धायाश्च 1223 22 आश्वत्थवत्यादङ् 1224, 23 विषावा

काण्डुनीशवकाकार्तिकीश्रीश्रीभ्य 1225 24 वास्य देवता 1226 25 कस्येत् 1227, 26
 शुक्राङ्ग 1228 27 अपोन्नपानसृभ्याच 1229 28 क च 1230 29 भदेष्टाङ्गौ च 1231-
 30 सोमहृत् 1232 31 वाचवृद्विप्रुषो यत् 1233 32 द्यावापृथिवीशुनासीरमस्त्वदशीशो-
 वास्तोष्वितिगृहमेष्टाङ्ग च 1235 33 अग्नेर्देव 1236 34 कालेभ्यो भववत् 1237 35 महाराज
 ओष्ठरदाङ्ग 1238 36 पितृव्यमातृव्यमातामहवितानदा 1242 37 तस्य समूहः 1243 38
 निहादिभ्योऽण 1244 39 गोत्रोत्रोष्ट्रोत्तराजराज्यराजपुत्रवत्समनुष्याकाङ्कुञ् 1246 40
 केदारदाङ्ग 1248 41 उच्छ्रयविनञ् 1249 42 ब्राह्मणभाणववाहवादात् 1250 43 ग्रामजन
 वन्धुवदाभ्यस्तत् 1251 44 अनुदात्तादेश् 1253 45 खण्डिकादिभ्यश्च 1254 46 चरयोभ्यो
 चर्त्तवत् 1255 47 अचित्तद्विस्तिषेभ्योष्टृक् 1256 48 केशारवाभ्या यञ्हावन्तरस्याच् 1257 49
 पाशादिभ्यो यः 1258 50 खलनीरयात् 1259 51 इतिजकस्यचङ् 1260 52 विषयो देशे
 1261 53 राज्ञ्यादिभ्यो जुञ् 1262 54 सौरिषयादीपुकार्यादिभ्यो विषयभक्तौ 1263 55
 सोऽस्यादिरिति क्त्वत् प्रगाथेषु 1264 56 सशाने प्रयोजनयोद्भूतः 1265 57 तदस्या ग्रहरथ
 निति श्रीहाया च. 1266 58 वज्र वास्या क्रियेति अ 1267 59 तदधीते तद्धेद 1269 60
 कृतवयादिभूतान्ताङ्कु 1270 61 क्रमादिभ्यो जुन् 1271 62 अनुब्राह्मणादिभिः 1272, 63
 वचस्तादिभ्यश्च 1273 64 प्रोक्ताङ्कु 1274 65 सूत्राच्च कोपधात् 1277 66 कन्दोब्राह्मणानि
 च तद्विषयाणि 1278 67 तदस्मिन्नस्तीति देशे तन्नाञ्चि 1279 68 तेन निर्वृत्तश्च 1280 69
 तस्य निवास 1281 70 अद्वयभवञ्च 1282 71 ओज् 1283 72 लोख बह्वङ्गात् 1284
 73 बह्वच कूपेषु 1285 74 उदवच विपाद्य 1286 75 सकलादिभ्यश्च 1287 76 स्त्रीषु
 सौवीरवाहवामाङ्कु 1288 77 सुवास्तत्वादिभ्योऽण् 1289 78 रोणी 1290 79 कोपधाच्च
 1291 80 कुञ्जकदजिलसेनिरङ्गययक केफजिञ्जयकवठकोऽरीक्षकृयाश्वरयकुपुदकाशतृकमेष्टा
 रनवलिप्तकाशवलपक्षकर्णसुतगमगदिन्वराङ्कुसुदादिभ्यः 1292 81 जनपदे सुप् 1293 82
 वरणादिभ्यश्च 1301 83 शर्कराया वा 1302 84 ठक्कौ च 1303 85 नदा भद्रप् 1304
 86 कष्यादिभ्यश्च 1305 87 कुमुदभवेतसेभ्यो इभतुप् 1306 88 नड्यादाङ्कुचलन् 1307,
 89 शिलाया चलन् 1308 90 उत्तरादिभ्यश्च 1309 91 नडादीना कुच 1310 92 शेषे 1312
 93 राष्ट्रावारपाराङ्कु 1313 94 ग्रामादाङ्कु 1314 95 कष्यादिभ्यो ढक् 1315 96
 कुलकुञ्जिग्रोभ्यः प्रवास्यलकारेषु 1316 97 नदादिभ्यो ढक् 1317 98 दक्षिणापञ्चात्पुस्तस्यक्
 1318 99 कापिरया ढक् 1319 100 रङ्गोऽनुष्येऽण् 1320 101 द्युमागवाशुदक्षप्रतीपौ
 यत् 1321 102 कष्यायाष्टक् 1322, 103 वरौ जुक् 1323 104 अज्य पाथयप् 1324 105
 शेषमोहः श्वसेऽनुवत्स्याच् 1326 106 तीरस्थोत्तरपदाङ्कु 1327 107 दिक्पूर्वपदावसथा
 यां ज्ञः 1328 108 भर्त्रेभ्योऽण् 1329 109 उदीच्यशानाय यङ्गोऽन्तोदात्तात् 1330 110
 प्रत्योत्तरपदपञ्चम्यादिकोपधादङ् 1331 111 कष्यादिभ्यो गाले 1332 112 हज्ज 1333
 113 न द्वय चः प्राच्यभरतेषु 1334 114 वृडाञ्च 1337 115 भवतष्टवक्तो 1339, 116
 काष्यादिभ्यश्चिदौ 1340 117 वाहीकष्यासेभ्यश्च 1341 118 विभाषीशीनरेषु 1342,
 119 ओर्देशे ङ् 1343 120 वृद्धात्प्राचाच् 1344, 121 चम्पयोपचाङ्कु 1345, 122 प्रत्ययुर-
 वहात्ताच्च 1346 123 रोपधेतोः प्राचाच् 1347 124 जनपदतद्वच्योरथ 1348 125 अहृदा-
 दपि बहुवचनविषयात् 1349 126 कष्याग्निवक्तोत्तरपदात् 1350, 127 भूमादिभ्यश्च 1351,
 128 नगरात्कुत्सुमप्राचीययोः 1352 129 अरयान्ननुष्ये 1353, 130 विभाषा कुत्सुगधरा-
 भ्याच् 1354 131 नद्रवृथ्यो कञ् 1355, 132 कोपधाच् 1356 133 कष्यादिभ्यश्च 1357,
 134 अनुष्यतस्ययेर्जुञ् 1358, 135 आपदातो धाम्वात् 1359 136 गोयवायोश्च 1360
 137 गर्तोत्तरपदाङ्कः 1361 138 महादिभ्यश्च 1362 139 प्राचा कटादिः 1363, 140

राशः क च 1364 141 वृद्धादकेकान्तलोपवात् 1365 142 कन्वापलदननरग्रामद्वेष्टात्तरवात्
1366 143 पर्वताच्च 1367 144 विभाषाननुये 1368. 145 कृत्वापर्वाद्गरद्वाजे 1369

CHAPTER 3

1 युष्मदस्मदीरम्यतरस्या खञ् 1370 2 तस्मिन्निति च युष्माकास्माकौ 1371 3 तवकनन-
कावेकवचने 1372 4 अर्धादत् 1374 5 परावराधनोत्तमपूर्वाच्च 1375 6 दिवपूर्वपदाद्वञ्
1376 7 ग्रामजनपदैरुदेशादङ्गञ् 1377 8 नप्यान्तः 1378 9 अच्चाप्रतिके 1379 10
द्वीपादुत्तुञ्चञ् 1380 11 कालाद्वञ् 1381 12 अङ्गे शब्द 1382 13 विभाषा रोगातपयोः
1383 14 निष्ठाप्रदीपाभ्या च 1384 15 खल्वस्त्वत् च 1385 16 सचिवेलाद्भुवनवन्नेभ्योऽस्य
1387 17 प्राचुष रण्य 1388 18 वर्षाभ्यस्तुक् 1389 12 अन्धश्चि इञ् 3450 20 वसन्ताच्च
3451 21 देनस्ताच्च 3452 22 सर्वत्राय च ततोपरच 1390. 23 वायचिरमाङ्गिमेऽन्येभ्यश्चु-
त्पुलो इट् च 1391 24 विभाषा पूर्वाद्वापरद्वाभ्याश्च 1392 25 तत्रजातः 1393 26 प्राचुषश्चप्
1394 27 सहाय शब्दो चुञ् 1395 28 पूर्वाद्वापरद्वा द्वीपुलप्रदीपावस्कराद्भुञ् 1401 29 पय-
चञ्च च 1402 30 अनावास्याया वा 1403 31 अच् च 1404 32 सिन्धवपकराभ्या कश्च 1405
33 अस्तञ्चो च 1406 34 अन्धवृष्टाकस्युत्पुटापास्वातिविष्यपुनर्धसुहस्तविशाखायादाबहुलाङ्गुक्
1407 35 स्यान्तगोशालत्तरशाकाच्च 1410 36 वन्वशालानिषिदस्त्वयुवकवभिषजो वा 1411
37 नचनेभ्यो बहुलञ् 1412 38 कृतलव्यज्जीतकुशलाः 1413 39 प्रायभवः 1414 40 उपजाड
पक्षोर्पनीवेष्टक् 1415 41 सभृते 1416 42 कोशाद्वञ् 1417 43 कालात्वापुत्पत्यत्वचवानेषु
1418 44 उप्ते च 1419 45 आश्वयुत्या चुञ् 1420 46 ग्रीष्मवसन्तादन्यतरस्याश्च 1421. 47
देवदृणे 1422 48 कलाप्यश्वत्थयवकुमाद्वुञ् 1423 49 ग्रीष्मावरसमाद्भुञ् 1424 50 सवत्तरा-
ग्रहायसीभ्या ठञ्च 1425 51 व्याहरति घृणः 1426 52 तदस्य सोढश्च 1427 53 तत्र भव
1428 54 दिनादिभ्यो यत् 1429 55 गरीरावयवाच्च 1430 56 दृष्टिकुक्षिकस्यिवस्त्वस्य रेढञ्
1433 57 जीवाभ्योऽपच 1434 58 गम्भीराङ्ग्य 1435 59 आश्वयीभावाच्च 1436 60
अन्तःपूर्वपदाद्वञ् 1437. 61 ग्रामात्यर्थमुपूर्वात् 1440 62 निह्नासुलाङ्गुलोत्तरः 1441 63
वर्गस्ताच्च 1441 64 अश्वे यत्तावन्वतरस्याश्च 1443 65 कर्णसलाटात्कनलकारे 1444 66
तस्य उपाख्यान इति च उपाख्य तव्यगङ्गः 1445 67 बह्वोऽन्तोदात्ताद्वञ् 1446 68 क्रतुयज्ञेभ्यश्च
1447 69 अघ्यायेभ्येवर्षे 1448 70 पीतेडासपुरोडाशात्तुञ् 1449 71 अन्धसो यदसौ 1450
72 कृत्वाद्वाङ्गवर्मनान्धपुत्तरचरनानाख्याताद्वक् 1451 73 अशृगयनादिभ्यः 1452 74 तत्
आगतः 1453 75 उगायस्थानेभ्यः 1454 76 शुषिककादिभ्योऽञ् 1455 77 विद्यायोनिर्बन्नेभ्यो
वृञ् 1456 78 अतस्तुञ् 1457 79 पितुर्यच्च 1458 80 ग्रीष्माद्वृञ् 1459 81 हेतुननुच्ये-
भ्योऽन्यतरस्यां कप्यः 1461. 82 नयद् च 1462. 83 प्रभवति 1463 84 विह्वराङ्ग्यः 1464
85 तद्वञ्चति पथिद्वतयोः 1465 86 अभिनिष्क्रान्ति द्वारश्च 1466 87 अधिकृत्य कृते ग्रन्थे
1467 88 शिशुकन्दयनमध्वन्ध्वन्नजननादिभ्यश्च 1468 89 सोऽस्य निवासः 1469 90 अभि-
जनश्च 1470 91 आनुषज्जीविभ्यश्चः पर्वते 1471 92 शपिककादिभ्यो ङ्यः 1472 93
सिन्धुतवशिलादिभ्योऽपञ्चो 1473. 94 तुदीयलातुरवर्भतीकृषवाराङ्गवद्वद्व्यकः 1474 95
भक्तिः 1475 96 अचिताददेशकालाद्वञ् 1476 97 नद्वाराजाद्वञ् 1477. 98 वासुदेवार्जुनाभ्या
भुञ् 1478 99 गोत्रवज्रियाख्येभ्यो बहुल चुञ् 1479 100 जनपदिना जनपदवत्सर्वे जनपदेन
जनानशब्दाना बहुवचने 1480 101 तेन प्रोक्तञ् 1481 102 तित्तिरिवरतनुत्पिङ्गकोलाञ्चल
1482 103 काश्यपकौशिकाभ्या हृयिभ्या चितिः 1483 104 कक्षापिचैशस्यायनान्तेवासिभ्यश्च
1484. 105 पुराशमोक्षेपु ब्राह्मणकपेपु 1485 106 गौनकादिभ्यश्चन्दसि 1486. 107 कठच-

1611 62 कत्रादिभ्यो ञः 1612 63 कर्नाप्ययने वृत्तश्च 1614 64 बहुवचनपूर्वपदाद्वज् 1615 65 हित नञः 1616 66 तदस्मै द्वीवते नियुक्तश्च 1617 67 आद्यानाद्यौदनाद्विठश्च 1618 68 भक्षादन्त्यतरस्याश्च 1619 69 तत्र नियुक्तः 1620 70 अगारास्ताद्वज् 1621 71 अन्त्यायिभ्यदेश-
काशाश्च 1622 72 कठिनान्तप्रत्ययस्थानेषु व्यवहरति 1623 73 निकटे वक्तुं 1624 74 आधववाट्ठश्च 1625 75 प्राग्वितादाश्च 1626 76 तद्वद्वति रचयुगमाधङ्गश्च 1627 77 पुरो
यङ्कौ 1628 78 ञः सर्वपुत्राश्च 1630 79 एकपुत्रास्तुल्यश्च 1631 80 शकटाद्वज् 1632 81
इलसीराद्वज् 1633 82 सन्नाया कस्या 1634 83 विध्यत्यधनुषा 1635 84 अननया कथा
1636 85 अङ्गायणः 1637 86 यय नत 1638 87 पदनस्तिन्दुल्यश्च 1639 88 वृत्तनस्यावदि
1640 89 सन्नाया चेजुष्या 1641 90 शुद्धपतिना अयुक्ते ञः 1642 91 मौढ्योचर्मविषङ्ग-
वृत्तसीतामुक्ताभ्यस्तार्यस्तुत्यमाध्यव्यानाभ्यसमसमितिचमिठेषु 1643 92 चर्मपथ्यर्थस्यायादपवेते
1644 93 छन्दो निर्मिते 1645 94 सरसोऽयश्च 1646 95 हृदयस्य मिथं 1647 96 छन्दो
चर्मौ 1648 97 नतजनइलाट्ठकसकलपक्षेभ्यु 1649 98 तत्र चायुः 1650 99 प्रतिजनादिभ्यः
सज् 1651 100 भङ्गायणः 1652 101 परिषदो यय 1653 102 कथादिभ्यष्टल् 1654
103 शुद्धिदिभ्यष्टल् 1655 104 पथ्यतिथिप्रवृत्तिस्त्वपतेर्द्वज् 1656 105 सन्नाया य 1657 106
हरद्वयश्च 3455 107 सन्नायतीर्थे वासी 1658 108 सन्नायोदरे शयिह श्री चोदात्त. 1659
109 सोदरादा 1660 110 नवे छन्दश्च 3456 111 पाथोपदीभ्या ङश्च 3457 112
वेद्यन्तदिनवङ्गायणश्च 3458 113 स्तोत्रयो विभाषा ङङ्गुषौ 3459 114 सगर्भगुणवसुतादाश्च
3460 115 तुङ्गाद्वज् 3461 116 अङ्गादाश्च 3462 117 चङ्गौ च 3462 118 असुङ्गाङ्गाङ्गः
3464 119 चर्हिचि दत्तश्च 3465 120 वृत्तस्य भागकर्मणी 3466 121 रक्षोयाह्वनां वननी
3467 122 रवतीजगतीहविद्याभ्याः प्रशस्ये 3468 123 अतुरस्य स्वन् 3469 124 नायायानल्
3470 125 वङ्गानासासुपचानो भन्त हतीष्टकासु लुक्च नतोः 3471 126 अश्विजानल्
3472 127 चयस्यासु वृष्णेर्न ननुप् 3473 128 नत्यर्थे नासतन्वो 3474 129 नधोर्ज च
3475 130 ओजसोऽहनि यत्तौ 3476 131 वेद्योयश्यादेर्भगादाश्च 3477 132 य च
3478 133 पूर्वैः कृतमिनिन्यौ च 3479 134 अङ्गिः सस्फुल्लश्च 3480 135 सहस्रेण चमिती
ञः 3481 136 नतो च 3482 137 सोममर्हति यः 3483 138 नये च 3484 139 नधोः
3485 140 यथोः सङ्गुहं च 3486 141 नञ्नाट्ठः 3487 142 सर्वदेवासातिल् 3488 143
शिवयनपरिष्टव करे 3489 144 नावे च 3490.

END OF BOOK IV.

— -O- —

BOOK V.

CHAPTER 1.

1. प्राक् श्रीताचङ्गः 1661 2 सगवादिभ्यो यत् 1662 3 कन्वलाञ्च सन्नायाश्च 1663 4
विभाषा इतिरभ्युपादिभ्यः 1664 5 तस्मै हितश्च 1665 6 शरीराधयवादाश्च 1666 7 खलपय-
नाधवितानवृषप्रदाचङ्ग 1668 8 अङ्गाविभ्या ययश्च 1669 9 आत्मनिश्चकनभोगोत्तरपदात्तः
1670 10 सर्वपुत्राभ्या कटजौ 1672 11 नाचवचरकाभ्या सज् 1673 12 तदर्थं विकृतेः
मङ्गुली 1674 13 अदिपचिचक्षेर्द्वज् 1675 14 श्रुचभोपानहोर्भ्यः 1676 15 चर्मकोऽज् 1677

16 तदस्य तस्मिन्स्यदिति 1678 17 परिभाषा दञ् 1679 18 प्राग्वतेष्टञ् 1680 19 आर्हाद्वेगोपुष्पस्य परिभाषा दृक् 1681 20 अवनसि निष्कादिभ्यः 1682 21 यनाञ् उप्यता-
वशते 1686 22 सख्याया अतिशदन्तायाः कश् 1687 23 वतोरिङ् 1688 24 विंशति-
नियन्ता इषुन्नसन्नायाश् 1689. 25 कवाट्टिठ् 1690 26 शूर्पादन्त्यतरस्याश् 1691 27 शतनामविशतिकसदस्त्रवसनादङ् 1692. 28 अय्यर्चपूर्वद्विगोर्नुगसन्नायाश् 1693 29 विभाषा
कार्यापणसदस्याभ्याश् 1694 30 द्वित्रिपूर्वाङ्गिकात् 1695 31 विस्ताञ् 1696. 32
विशतिकालः 1697 33 खार्वा ईकश् 1698. 34 पक्षपादनाचयतादात् 1699. 35 शाणाद्वा
1700 36 द्वित्रिपूर्वादपच 1701 37 तेन क्रीतश् 1702 38 तस्य निमित्त सयोगोत्पात्तौ
1704 39 गोतद्वयोऽसख्यापरिभाषाश्वादेर्यत् 1705 40 पुष्ताञ् च 1706 41 सर्व-
भूमिपुथिवीभ्यामणञौ 1707 42 तस्येष्टरः 1708 43 तत्र विदित इति च 1709 44
लोकाचर्वलोकादृञ् 1710 45 तस्य वाचः 1711 46 पात्राट्टिठ् 1712 47 तदस्मिन्पुष्पा-
यनामण्युल्लोपदा दीयते 1713 48 प्ररुषार्चदृञ् 1714 49 नागादञ् 1715 50 तद्वर्तत वद-
स्यावइति नाराद्वाद्यादिभ्य 1716. 51 वस्त्रद्व्याभ्या टप्फञौ 1717 52 सभवत्यवहरति पचति
1718. 53 आढकाचितपात्राट्टोऽन्यतरस्याश् 1719. 54 द्विगोः दृष्टश् 1720 55 कुलित्राञ् -
वसौ च 1721. 56 वेऽस्वाश्वच्छाधुनय 1722 57 तदस्य परिभाषाश् 1723 58 सख्याया
सन्नासपक्षप्राचयनेषु 1724. 59 पक्षतिविशतिप्रियस्यत्वारिशत्यभ्याशत्यष्टिषतत्यश्रीतिनवतिशतश्च
1725 60 पञ्चदशतौ वर्गे वा 1726 61 सप्तमोऽकन्दश्चि 3491 62 त्रि शस्यत्वारिशतौ ब्राह्मणे
सन्नाया दृञ् 1727 63 तदर्हति 1728 64 द्विदिभ्यो नित्यश् 1729 65 श्रीर्षकदेदादाश्च
1730 66 दध्वा दिभ्यो यः 1731 67 कन्दश्चि च 3492 68 पात्रादृष्टश् 1732 69 कडकर-
वशिष्ताञ् च 1733 70 स्वासीविनात् 1734 71 वसतिर्वग्वा घञौ 1735 72 पारायणतुरा
यणान्नायुञ्च वर्तयति 1736. 73 र्धस्यनाचयनः 1737. 74 योजन गच्छति 1738. 75 पय-
श्चञ् 1739 76 पञ्चो य नित्यश् 1740 77 उत्तरपञ्चोऽर्त च 1741 78 कालात् 1742.
79 तेन निर्धृत्तश् 1743 80 तनधीष्टो धृतो भूतो नावी 1744 81 भाषाद्वयसि यत्तञौ 1745
82 द्विगोर्दृप् 1746 83 यवनावाचयञ् 1747. 84 अचयसि दृष्टश् 1748 85 यनायाः खः
1749 86 द्विगोर्वा 1750 87 राश्व इ संवत्सराञ् 1751 88 वर्षाण्युञ्च 1753 89 चित्तवति
नित्यश् 1755. 90 चष्टिकाः चष्टिरात्रेण पचयन्ते 1756 91 वत्सराष्टाच्छ्रकन्दश्चि 3493.
92 सपरिपूर्वात्त च 3494 93 तेन परिज्य तस्यकार्यसुकरश् 1757 94 तदस्य ब्रह्मचर्यश् 1758.
95 तस्य च दक्षिणा यशास्त्रेभ्य 1759 96 तत्र च दीयते कार्य भवयत् 1760 97 ऋषादिभ्योऽङ्
1761 98 तेनयथाकथाचवस्तभ्या जयतौ 1762 99 सपादिनि 1763 100 कर्मवेपादात्
1764 101 हस्ते प्रभवति सतापादिभ्य 1765 102 योगादञ् 1766 103 कर्मण उकञ्
1767 104 सभयस्तदस्य प्राप्तश् 1768 105 श्रुतोरङ् 1769 106 कन्दश्चि घञ् 3495 107
आका मत् 1770 108 प्रकृष्टे दञ् 1771. 109 प्रयोगनञ् 1772 110 विशान्नापाडादपन्यद-
पद्योः 1773. 111 अनुप्रवचनादिभ्यश्च 1774 112 सनापनात्सपूर्वपदात् 1775 113
शेकान्नारिकट् चोरे 1776 114 आकालिकहासन्तवचने 1777 115 तेन तुल्य क्रिया चेद्वति
1778 116. तत्र तस्येव 1779 117 तदर्हत् 1780. 118 उपसर्गाञ्च-दसि धात्वर्थे 3496
119 तस्य भावस्त्वतसौ 1781 120 आ च त्वात् 1782 121 न तदपूर्वात्तत्पुरुषादस्यतुरसगत-
ल्लव्यवट्युचकतरसस्येभ्यः 1783 122 पूरवादिभ्य ह्यनित्यवा 1784. 123 वर्षद्विदिभ्यः व्यञ्च
1787 124 गुणवचनब्राह्मणादिभ्यः कर्त्तव्यि च 1788. 125 स्तेनादञ्जलोपञ्च 1790 126 सख्युर्थः
1791 127 कपिशाट्कार्दङ् 1792 128 पत्यस्तपुरादितादिभ्यो यङ् 1793 129 प्राणधृञ्जा-
तिभ्योऽचनोद्गापत्रादिभ्योऽङ् 1794 130 हायनास्तपुवादिभ्योऽङ् 1795. 131 ब्रह्मताञ्
लङ्पूर्वात् 1796 132 योपचङ्कपोत्तनाङ् 1797 133 ह्रस्वनोशादिभ्यश्च 1798 134
गोत्रपरणाट्टिठ्धायात्यकारवदनेतेषु 1799 135 दोत्राभ्यश्च 1800 736 ब्रह्मचर्यः 1801

मुनिपरिषदो बलम् 1919 113 दन्तशिव्यात्सञ्जायाम् 1920 114 ज्योत्स्नावमिस्त्राद्विज्ञोर्जस्वि
 भूर्जस्वमोमिल्लिगमलीमया 1921 115 अत इनिठनी 1922 116 ब्रीह्यादिभ्यश्च 1923
 117 तुल्यादिभ्यश्च इलञ्च 1924 118 एकगोपुर्वाद्विभिनत्यम् 1925 119 यतसहस्रान्ताश्च निष्कात्
 1926 120 कपादादितप्रशसयोर्वम् 1927 121 अस्नायानेधस्त्रयो विभिन् 1928 122 बहुल
 चन्दवि 3498 123 कर्पाया युम् 1929 124 ऋषो गिननि 1930 125 आलजादनी बहुभाषि च
 1931 126 स्वाभिज्ञैश्च 1932 127 अर्थआदिभ्योऽच् 1933 128 द्वन्द्वोपतापगर्ह्यात्प्राचि
 स्वादिभिः 1934 129 आतातीसाराभ्या कुषव 1935 130 वयसि प्रकात् 1936 131
 तुल्यादिभ्यश्च 1937 132 धर्मशीलवर्णास्ताश्च 1938 133 इस्ताज्जातो 1939 134 वर्षाद्भ्रष्टाचारिणि
 1940 135 पुष्करादिभ्यो दशे 1941 136 बलादिभ्यो मनुष्यनास्याम् 1942 137 सदाया
 मन्नाभ्याम् 1943 138 कश्या बभयुस्तिदुतयसः 1944 139 तुन्दिबकिवटेर्भः 1945 140
 अहयुभनोयुम् 1946.

CHAPTER 3.

1 मादिदशो विभक्तिः 1947 2 किरर्वेनामबहुभ्योऽह्यादिभ्यः 1948 3 इदन इम् 1949.
 4 इतेतो रभोः 1950 5 इतदोऽच् 1951 6 सर्वस्य षोऽन्यतरस्या दि 1952 7 पञ्चभ्यास्तबिष्
 1953 8 तथेक्ष् 1955 9 पर्यभिभ्या च 1956 10 सप्तभ्याम् 1957 11 इदनी इः 1958
 12 किभोऽच् 1959 13 वा इ च च्छन्दवि 1961 14 इतराभ्योऽपि दृश्यन्ते 1963 15
 सर्वेकाप्यकियतदः काले वा 1964 16 इदनी हिंल् 1965 17 अयुना 1966 18 दानी च
 1967 19 तदो वा च 1968 20 तयोर्दीर्घौ च च्छन्दवि 3499 21 अनदातने हिंलप्यतरस्याम्
 1969 22 सदाःपचत्परार्यैवमःपरैदृशमप्युर्वैदु रभ्येदुप्यतरदुपितरेदुःपरैदुप्यरेदुःपभ्येदुः
 चरेदुः 1970 23 प्रकारवचने याल् 1971 24 इदनस्यम् 1972 25 किनञ्च 1973 26 वा
 इतो च च्छन्दवि 3500. 27 दिवच्छब्देभ्यः सप्तमीपञ्चमीप्रथमाभ्यो दिग्देशकालीयस्तातिः 1974.
 28 दक्षिणोत्तराभ्यामतपुच 1978 29 विभाषा पराचराभ्याम् 1979 30 अक्षेर्लुक् 1980 31
 उपयुषिष्ठात् 1981 32 पश्चात् 1982. 33 पञ्च पश्चा च च्छन्दवि 3501 34 उत्तराधरदक्षिणा-
 दतिः 1983 35 वनमन्यतरस्य बहुरेऽपञ्चम्या 1984. 36 इविष्वादाच् 1985 37 आदि च दुरे
 1986 38 उत्तराश्च 1987. 39 पूर्वोपरचराकालासे प्रथमश्चैषात् 1975 40 अस्ताति च
 1976 41 विभाषावाच्य 1977 42 सख्याया विधार्थे वा 1988 43 अपि करणविचाले च
 1989 44 एकाद्वो व्यनुजान्यतरस्याम् 1990 45 द्विज्योश्च चपुञ् 1991 46 एधाश्च 1992 47
 वाप्ये पाथप् 1993 48 प्ररणाद्वाते तीयादृ 1994 49 मानेकादशभ्योऽछन्दवि 1995 50
 पष्टाष्टमाभ्या ज च 1996 51 मानपश्यङ्गयोः कण्डुको च 1997 52 एकादाकिनिष्ठाचराये
 1998 53 भूवर्षे चरद् 1999 54 चपुया कप्य च 2000 55 अतिशयने तनविदुनी 2001.
 56 तिङ् 2002 57 इवचनविभज्योपपदे तर्तीयशुनी 2005 58 अजादी युवावचनादेव 2006
 59 तुच्छन्दवि 2007 60 ममस्यस्य आः 2009 61 ज्य च 2011 62 वृहस्य च 2014 63
 अन्तिक्कादर्मिदवाधो 2014 64 युवावपयोः कनक्यतरस्याम् 2019 65 विभनतोलुक् 2020 66
 मयनाया रूपम् 2021 67 देय सनाया कलज्येयदेयीयरः 2022 68 विभाषा युवा बहुचरुस्तात्
 2023 69 प्रकारवचने जातीयम् 2024 70 मागिवात्क 2025 71 अव्ययसर्वनाम्नामकवाक्येः
 2026 72 कस्य च द 2027 73 अवाते 2028 74 कुत्सिते 2029 75 सदाया कम् 2030.
 76 अनुकल्पायाम् 2031 77 नीतो च तदुक्तात् 2032 79 बहुवो मनुष्यनाम्नपुत्रा 2033. 79
 मर्गलवो च 2034 80 प्रादायुपादेरङ्गुवो च 2036 81 जातिनाम्नः कम् 2037. 82 अहिना-
 म्बस्योत्तरपदलोपम् 2039 83 टाजादापूर्वे द्वितीयादयः 2035. 84 येवकमुपरिविद्याकवचार्थे-

पादोर्ना तुनीयात् 2038 85 अस्ते 2040 86 हस्ते 2041 87 सञ्जाया क्त् 2042 88 कुटीय-
नीशुबडाभ्यो षः 2043 89 कुत्वा कुप् 2044 90 काङ्गुमीनीभ्या ह्रस्व् 2045 91 वत्सोहा
श्वर्षभेभ्यश्च तनुत्वे 2046 92 कियत्तदीर्घात् 2047 93 वा बहुना
जातिपरिमर्शने इतनच् 2048 94 एकाश्च प्राचाश्च 2049 95 अवसेपके क्त् 2050 96 इडे
प्रतिकृती 2051 97 सञ्जाया च 2052 98 लुम्बतुप्ये 2053 99 जीविकार्थे चापय्ये 2054
100 देशवयादिभ्यश्च 2055 101 वस्तेर्हन् 2056 102 शिलाया ङः 2057 103 घातादिभ्यो
षः 2058 104 द्रव्य च भव्ये 2059 105 कुशाग्राङ्क 2060 106 सनासाञ्च तद्विषयात्
2061 107 यर्कादिभ्योऽण् 2062 108 अङ्गल्यादिभ्यश्च 2063 109 एकशालायास्तुत्रस्यात्
रस्याच् 2064 110 कर्कतोहितादीकृक् 2065 111 मज्जपूर्वविश्वेनात्यालङ्घ्येति 3502 112
पुगाङ्गोऽग्रासोऽग्रात् 2066 113 ज्ञातचकनोरस्त्रियाश्च 1100 114 आयुधमीविसवाङ्गपञ्चा
दीकेष्वङ्गाङ्गाराङ्गस्यात् 2067 115 वृकादृश्यच् 2068 116 दानन्यादिनिर्गतेष्वङ्क 2069
117 पञ्चादीयोभेयादिभ्योऽणो 2070 118 अभिजिह्विदधुचङ्गात्वाचिङ्गलाचङ्गमीवहृत्वाचङ्ग-
नदङ्गो यञ् 2071 119 क्वादयस्त्वङ्गाः 2072,

CHAPTER 4.

1 वादयस्त्व संख्यादेशीयवाया तुन्लोपश्च 2073 2 दध्वव्यवर्गयोश्च 2074 3 स्त्रुणादिभ्यः
प्रकारवचने क्त् 2075 4 अन्त्यस्त्वतो क्त् 2076 5 न सानिवचने 2077 6 हृत्वा आः चङादने
2078 7 अप्रवृत्ताशितवर्गलकर्णालपुष्पाद्युत्तरपदात्तः 2079 8 विभाषाङ्गेर्दिक्त्रयाच् 2080
9 कात्यन्ताङ्क हन्तुनि 2081 10 स्थानान्ताद्विभाषा सन्धानेनेति चेत् 2082 11 किलेतिङ्गव्य
वादाङ्गव्यप्रकर्षे 2084 12 अशु च इन्द्वि 3503 13 अनुगादिनष्टुक् 2083 14 शवः
क्रियाभञ् 3216 15 अशिशुलः 3219 16 विशारिणो मत्स्ये 2084 17 सख्याया क्रियाभ्या-
वृत्तिगचने कृत्वञ्च 2085 18 द्वितितुभ्यं शुच् 2086 19 एकस्य सकृच्च 2087 20 विभाषा
बहोर्षाविमकुट्टकात् 2088 21 तत्प्रकृतवचने मयट् 2089 22 समुदयश्च बहुषु 2090 23
अनन्तावचयेतिहनेवजाङ्गवः 2091 24 देवतान्तात्तादयै यत् 2092 25 पादार्थाभ्या च 2093
26 अतिथेर्ष्यः 2094 27 देवात्सल् 2095 28 अथेः कः 2096 29 यावादिभ्यः क्त् 2097
30 सोदितान्नभौ 2098 31 वर्षे चानित्ये 2099 32 रस्ते 2100 33 कालाञ्च 2101 34 विन-
यादिभ्यश्च 2102 35 पाके व्याहृतार्थावाच् 2103 36 तदुक्तात्कर्णोऽण् 2104 37 औषधेरजातो
2105 38 प्रधादिभ्यश्च 2106 39 सुदस्तिकन् 2107 40 सन्तो मयवायाच् 2108 41 वृकज्येष्ठाभ्या
तिलतातिलौ च चङ्गद्वि 3504 42 बह्वाभ्यार्थाङ्गस्कारकादन्त्यत्स्याच् 2109 43 सख्यैकवचनाञ्च
धीःवायाच् 2110 44 मतिथेये पञ्चस्यास्तविः 2111 45 अपादाने चादीयद्वयोः 2112 46
अतिश्रद्धाव्ययनयेष्वकर्तरि तुतीयायाः 2113 47 दीयमानपापयोगाञ्च 2114 48 पशुषा व्याज्ये
2115 49 रोगाज्ञापनयने 2116 50 अभ्युत्तद्वावे कृष्णस्तियोगे संपदकर्तरि चिवः 2117 51
अवर्णनशुभवेतिरहोरजसां शोपश्च 2121 52 विभाषा साति कार्त्स्न्ये 2122 53 अभिविधौ
संपदा च 2124 54 तदधीनवचने 2125 55 देये ज्ञाच 2126 56 देवमनुष्यपुत्रपुत्र त्वेभ्यो
द्वितीयाचस्योर्बहुलश्च 2127 57 अव्यक्तालुकरणाद्द्वयनवचार्थादमितौ ङाच् 2128 58 कृजो
द्वितीयतृतीयमन्वोर्जाट्कृषो 2129 59 सख्यायाश्च गुणान्ताया 2130 60 सनयाञ्च यापनायाच्
2131 61 सपन्ननिष्पन्नादतिव्ययने 2132 62 निष्कुलाङ्गिर्लोप्ये 2133 63 सुलमियादानुलोप्ये
2134 64 दुःखात्प्रतिकोप्ये 2135 65 घृणात्पाके 2136 66 सत्यादयप्ये 2137 67
नङ्गात्परिचाप्ये 2138 68 सनासान्ता 676 69 न पुजनात् 954 70 किलः सेये 955 71
नजस्तत्पुत्र्यात् 956 72 पयो विभाषा 957 73 बहुज्जीह्वी सख्येये कज्जहुनयात् 851 74

अथप्रत्ययवर्णानामलोपः 940 75 अथप्रत्ययवर्णानामलोपः 941 76 अथलोपदर्शनात् 944 77
 अथप्रत्ययवर्णानामलोपः 945 78 अथलोपदर्शनात् 946 79 अथलोपदर्शनात् 947 80 अथलोपदर्शनात् 948 81 अथलोपदर्शनात्
 949 82 अथलोपदर्शनात् 950 83 अथलोपदर्शनात् 951 84 अथलोपदर्शनात् 952 85 अथलोपदर्शनात् 953 86 अथलोपदर्शनात् 954 87 अथलोपदर्शनात्
 955 88 अथलोपदर्शनात् 956 89 अथलोपदर्शनात् 957 90 अथलोपदर्शनात् 958 91 अथलोपदर्शनात् 959 92 अथलोपदर्शनात् 960 93 अथलोपदर्शनात्
 961 94 अथलोपदर्शनात् 962 95 अथलोपदर्शनात् 963 96 अथलोपदर्शनात् 964 97 अथलोपदर्शनात् 965 98 अथलोपदर्शनात् 966 99 अथलोपदर्शनात् 967 100 अथलोपदर्शनात्
 968 101 अथलोपदर्शनात् 969 102 अथलोपदर्शनात् 970 103 अथलोपदर्शनात् 971 104 अथलोपदर्शनात् 972 105 अथलोपदर्शनात् 973 106 अथलोपदर्शनात्
 974 107 अथलोपदर्शनात् 975 108 अथलोपदर्शनात् 976 109 अथलोपदर्शनात् 977 110 अथलोपदर्शनात् 978 111 अथलोपदर्शनात् 979 112 अथलोपदर्शनात्
 980 113 अथलोपदर्शनात् 981 114 अथलोपदर्शनात् 982 115 अथलोपदर्शनात् 983 116 अथलोपदर्शनात् 984 117 अथलोपदर्शनात् 985 118 अथलोपदर्शनात्
 986 119 अथलोपदर्शनात् 987 120 अथलोपदर्शनात् 988 121 अथलोपदर्शनात् 989 122 अथलोपदर्शनात् 990 123 अथलोपदर्शनात् 991 124 अथलोपदर्शनात्
 992 125 अथलोपदर्शनात् 993 126 अथलोपदर्शनात् 994 127 अथलोपदर्शनात् 995 128 अथलोपदर्शनात् 996 129 अथलोपदर्शनात् 997 130 अथलोपदर्शनात्
 998 131 अथलोपदर्शनात् 999 132 अथलोपदर्शनात् 1000 133 अथलोपदर्शनात् 1001 134 अथलोपदर्शनात् 1002 135 अथलोपदर्शनात् 1003 136 अथलोपदर्शनात्
 1004 137 अथलोपदर्शनात् 1005 138 अथलोपदर्शनात् 1006 139 अथलोपदर्शनात् 1007 140 अथलोपदर्शनात् 1008 141 अथलोपदर्शनात् 1009 142 अथलोपदर्शनात्
 1010 143 अथलोपदर्शनात् 1011 144 अथलोपदर्शनात् 1012 145 अथलोपदर्शनात् 1013 146 अथलोपदर्शनात् 1014 147 अथलोपदर्शनात् 1015 148 अथलोपदर्शनात्
 1016 149 अथलोपदर्शनात् 1017 150 अथलोपदर्शनात् 1018 151 अथलोपदर्शनात् 1019 152 अथलोपदर्शनात् 1020 153 अथलोपदर्शनात् 1021 154 अथलोपदर्शनात्
 1022 155 अथलोपदर्शनात् 1023 156 अथलोपदर्शनात् 1024 157 अथलोपदर्शनात् 1025 158 अथलोपदर्शनात् 1026 159 अथलोपदर्शनात् 1027 160 अथलोपदर्शनात्

END OF BOOK V.

—' 0. —

BOOK VI.

CHAPTER 1

1 अकाशो द्वे प्रथमस्य 2175 2 अकाशे द्वितीयस्य 2176 3 अकाशे तृतीयस्य 2446 4
 प्रथमोऽनयासः 2178 5 अने अन्त्यस्य 426 6 अन्त्यस्य दयः यत् 128 7 अन्त्यस्य द्वितीयस्य
 दयः 3095 8 अन्त्यस्य तृतीयस्य दयः 2177 9 अन्त्यस्य चतुर्थस्य 2395. 10 अन्त्यस्य पञ्चमस्य 2490. 11 अन्त्यस्य

2315. 12 दाहनाम्नाङ्गानीह्वारश्च 3629 13 व्यङ्गः समसारश्च पुनपत्तोस्तत्पुनरे 1003 14 बन्धुनि
 बहुम्रीहो 1005. 15 वचिस्वपियज्जादीनाकिति 2409 16 ग्रहिव्यावयिव्यधिवटिविचतिपूरचतिपू
 चकतिपुञ्जतीना किति च 2412 17 लिट्यभ्यास्योऽनयेषान् 2408 18 स्वापेक्षकं 2584 19
 स्वपिस्वनिष्पेक्षा यकि 2645 20 न वयः 2646 21 चायः की 2647 22 स्फायाः स्फी निष्ठायास्
 3044 23 स्त्व प्रपूर्वस्य 3033 24 द्रव्यवृत्तिस्पर्शयोः श्वः 3020 25 प्रतेरश्च 3022 26 विभाषा-
 भ्यवपूर्वस्य 3023 27 श्रुत पाके 3067, 28 व्यायः पी 3072 29 लिट्यङोरश्च 2327 30 विभाषा
 रवेः 2420 31 औ च संज्ञकोः 2601 32 इ समसारश्च 2586 33 अन्वस्तस्य च 2417 34
 बहुल छन्दसि 3510 35 चायः की 3511, 36 अपस्वपेयानामृषुरावृद्धिच्युपेतित्याज्जाताः
 श्रितनाशीराशीर्तः 3512 37 न समसारणे समसारणम् 363 38 लिटि वयो यः 2413 39
 वक्ष्यास्यान्यतरस्या किति 2414 40 वेजः 2415 41 लृषि च 3339 42 ज्यञ्च 3340 43
 दधश्च 3241, 44 विभाषा परेः 3342 45 आदेच उपदेशेऽशिति 2370 46 न ऋषी लिटि
 2416 47 स्फुरतिस्फुल्लतोर्ध्वजि 3185 48 क्रीड्जीना औ 2600 49 लिट्यतेरपरसौकिके
 2602. 50 नीनातिनिनोतिदीङा ल्यपि च 2508 51 विभाषा कीयतेः 2509 52 लिटेश्छन्दसि
 3513 53 अपगुरो वायुति 3375 54 चिस्फुरोर्षी 2569 55 प्रजने वीयतेः 2603 56
 विनेतेर्द्विभवे 2593 57 नित्य स्मयतेः 2596 58 वृत्तिद्वयोर्कस्यनकिति 2405 59 अनुदात्तस्य
 बहुर्पक्षस्यान्यतरस्याम् 2402 60 शीर्षश्छन्दसि 3514 61 ये च लङ्गिते 1667 62 अचि
 शीर्षः 1667 (or 3492) 63 पद्मोनास्त्वृत्तिशसन्पुण्यन्दोषन्यकञ्चकञ्चु दध्वाञ्चकस्मृतिषु 228
 64 चात्वादेः यः यः 2264 65 यो नः 2286 66 लोपो व्योर्वलि 873 67 चेरपृक्तस्य 375
 68 इक्ष्वाङ्गो दीर्घास्तुतिस्वपृक्त इत् 252 69 यङ्गत्वात्संयुक्तेः 193 70 शेरछन्दसि बहुलम्
 3516 71 इस्वस्य पिति कृति तुक् 2858 72 वदितयाच् 145 73 छे च 146 74 आङ्नाङोश्च
 147 75 दीर्घात् 148, 76 पदान्ताद्वा 149 77 हकी यणचि 47 78 योऽयवायावः 61 79
 वातो वि प्रत्यये 63 80 चातोस्तन्निचस्यैव 64 61 अय्यज्यो ययार्थे 65 82 ऋष्यस्तदर्थे
 66 83 अय्यप्रवये च छन्दसि 3517 84 एकः पूर्वपरयोः 68 85 अन्तादिवश्च 75 86
 यत्त्वगुकोरविद्ध 3333 87 आङ्गुलः 69 88 वृद्धिरेचि 72 89 सत्येचत्पुद्गु 73 90 आटञ्च
 269 91 उपसर्गाद्धति वातो 74 92 वा गुप्यापिशलेः 77 93 औतोऽश्वसेः 285 94 सति
 परकपश्च 78, 95 औनाङो इच 80 96 अस्यपदान्तात् 2214 97 अतो गुणे 191 98 अव्यक्ता
 गुकरणस्याव हतो 81 99 नाङ्गितित्यान्त्यस्य तु वा 82, 100 नित्यमाङ्गे किते ङाचि 2128
 (or 3636) 101 अङ्कः सवर्णे दीर्घः 85 102 प्रथमये ःपूर्वसवर्णेः 164, 103 तन्माचङ्गो नः
 पुंवि 196 104 नः दिचि 165 105 दीर्घाञ्जचि च 239 106 वा छन्दसि 3515 107 अचि
 पूर्वः 194 108 समसारणाच्च 330, 109 एक पदान्तादति 86 110 कश्चिङ्गोरश्च 246 111
 श्रुत इत् 279 112 स्यत्वात्परस्य 255 113 अतो रोरमुतावमुते 163, 114 इयि च 166,
 115 प्रकृत्यान्ताः पादमव्यचरे 3518, 116 अव्यादवदादवक्रमुत्रतापमवन्ववस्वपु च 3519 117
 यङ्गुपुरः 3520 118 आपो जुषापो वृष्णो यर्विन्देऽस्विऽन्मालेऽन्विकेपूर्वे 3521 119 अङ्ग इत्यादौ
 च 3522 120 अनुदात्ते च कुचपरे 3523 121 अव्यपयाचि च 3524 122 सर्वत्र विभाषा गोः
 87 123 अवक् स्फोटायनस्य 88, 124 इन्ने च नित्यम् 89 125 मृतप्रपुङ्गा अचि 90, 126
 आङोऽनुनासिकरछन्दा 3525 127 ह्रस्वोऽसवर्णे वाक्यस्य इस्वरश्च 91 128 श्रुतयकः 92 129
 अमृतवहुपस्थिते 98 130 ई इ चाङ्गवर्णस्य 99 131 दिव उत् 337 132 रतसदोः सुलोपो-
 ऽङ्कोरमकवमासे इति 176, 133 स्यच्छन्दसि बहुलम् 3526 134 ऋषि कोपे चे त्यादङ्गुरश्च
 177 135 सुट्कात्पूर्वः 2553 136 अङ्गभ्यासव्यवायेऽपि 2539 (or 3698, 3699) 137
 सपर्युवेभ्यः करीषौ भूषणे 2550 138 सनवाये च 2551 139 उपात्प्रतियङ्ग वैकृतवाक्याध्याहारो
 2552 140 किंती लवने 2539 141 दिवाया प्रतेरश्च 2540 142 अवाचतुप्याचङ्कुनिहवा
 सेतने 2688, 143 कुस्त्वुक्कचि जातिः 1058 144 अपरस्परः क्रियावाचत्ये 1059 145

भीष्यद् वेजितावेजितप्रभाषे 1060 146 आस्पदप्रतिष्ठायां 1061 147 आहर्ष्यननित्ये
 1062 148 अर्षस्तेऽवस्काः 1063 149 अपस्कते रथाङ्गम् 1064 150 विपिकरः शङ्खनी वा
 1065 151 इत्वाङ्गुलोत्तरपदे मन्त्रे 3527 152 प्रतिपद्यथ कयोः 1066 153 प्रस्ववहिरि-
 श्वन्नाङ्गो 1067 154 मन्त्ररक्तस्करिणो वेदुपरिप्राजकयोः 1068, 155 कास्वीराजस्तुपदे नगरे
 1069 156 कारस्कते वृष 1070 (ग 205) 157 पारस्करप्रभृतीनि च वज्रायां 1071 158
 अनुदात्त पदनेकवर्जम् 3650 159 कर्षात्वेना यञोऽन्त उदात्त 3680 160 उच्छ्वा दीना च
 3691 161 अनुदात्तस्य च यञोदात्तलोपः 3651 162 घातोः 3671 163 चितः 3710, 164
 तद्धितस्य 3711 165 क्षितः 3712 166 तिष्ठभ्यो जषः 3713 167 चतुरः षधि 3682 168
 वायेवाचस्तृतीयादिर्विभक्ति 3714 169 अन्वोदात्तादुत्तरपदादन्त्यतरस्यामनित्यवसाने 3715
 170 आचैरक्षन्त्यवर्जनामस्यानम् 3716 171 ऊङिदपदाद्यङ्गुलैर्दुभ्यः 3717 172 अष्टमे
 दीर्घाद् 3718 173 शङ्खुः शुभो नमः प्रादी 3719 174 उदात्तययो हस्वर्गात् 3720 175
 नाङ्गाः 3721, 176 हस्वशुद्ध्या ननुप् 3722 177 नामन्तरस्याम् 3723 178 अक्षरान्ति
 ननुल् 3724 179 यट्तिवतुभ्यो हलादिः 3725, 180 कश्चुपोत्तमम् 3683, 181 विभावा
 नाभायां 3684 182 न योऽश्वन्तवाचवर्जराहङ्कुङ्कुलः 3726 183 द्विषो कल् 3727, 184
 वृत्त्यान्तरस्याम् 3728, 185 तित्स्वरितम् 3729 186 तावन्नुदात्तेऽङ्कदुपदेऽङ्गावर्धनात्तुल्य-
 नुदात्तनन्तिङ्को 3730 187 आदिः चिञोऽन्त्यतरस्याम् 3731 188 स्वपादिङ्गिषामन्यानिटि
 3672 189 अन्त्यसामान्यदि 3673 190 अनुदात्ते च 674 191 सर्वस्य जुपि 3685 192
 भीष्मोऽनुनद्वयमनन्देऽङ्गावर्धनां प्रत्ययात्पूर्वं पति 3675 193 निति 3676 194 आदिर्दुल्य-
 न्यतरस्याम् 3677 195 अच कर्तुं यकि 3678 196 यति च वेदीहन्तो वा 3732 197 कित्त्या-
 दिर्नित्यम् 3686 198 आनन्तिवस्य च 3653 199 ययिनयोः सर्वनामस्याने 3687 200
 अन्तर्य तवे युगपद् 3688 201 ययो निवासे 3689 202 नयकारम् 3690 203 वृषादीनां च
 3691 204 वज्रायाः युपनामम् 3692 205 निष्ठा च युपनाम् 3693 206 युपकृष्टो 3694
 207 आशितः कर्षा 3695, 208 रिक्ते विभावा 3696 209 जुष्टादिषु च चक्षुषि 3697 210
 नित्यं मन्त्रे 3698 211 युवनहस्वदोर्ङ्गि 3699, 212 ऊयि च 3700, 213 वतोऽनायः 3701,
 214 ईद्वन्द्वयुगपद्वर्जं यतः 3702 215 विभावावेतिवन्वाययो 3703, 216 रयानरागदाह-
 ङ्गुदशठमभाषाम् 3704 217 उपोत्तस रिति 3733 218 अक्षन्तरस्याम् 3679 219 नतोः
 पूर्वनात्वंवाया क्षियाम् 3705 220 अन्वोऽवत्योः 3706 221 ईवत्याः 3707, 222 यो 3652,
 223 अनास्य 3734.

CHAPTER 2.

1 बहुव्रीहौ प्रकृत्या पूर्वपदम् 3735 2 तत्पुत्रये तुल्यार्थतृतीयादस्युपवसानावयवद्वितीयाकृत्याः
 3736, 3 ययोर्वर्षेऽप्यनेने 3737, 4 नाचलवक्तव्यो मनासे 3738, 5 वायासां द्यायादे 3739, 6
 प्रतिवन्ति चिरकुचक्रयोः 3740 7 यदेऽपदेशे 3743, 8 निवासे यातत्रासे 3742 9 यारदेऽनार्तसे
 3743, 10 अचक्रुः कथायथोक्तौ 3744, 11 बहुप्रतिरूपयोः वाङ्मये 3745, 12 द्विगो मनासे
 3746, 13 मन्त्रवपदं वाचिसे 3747 14 नामोपप्लोपक्रमचक्राये ननुषके 3748 15 युगमिय-
 योर्ङ्गि 3749, 16 मीतौ च 3750 17 स्वै र्वाचिनि 3751, 18 पर्यायैर्यवे 3752 19 न
 युवाचिद्विचिनु 3753 20 वा युवनम् 3754 21 आशङ्काभाषनेदीय संभावने 3755, 22 पूर्व
 भूतेपूर्वं 3756, 23 ययिचमोऽयनयादयवेयवदेशेऽपि वाचीये 3757, 24 तिर्युष्टादीनि युगवचनेषु
 3758 25 अन्त्यावकत्वाप्यन्तु नाधि कर्त्तव्यारये 3769 26 कुमारद्वय 3760, 27 आदिः प्रत्येनति
 3761 28 प्रोक्तान्यतरस्याम् 3764, 29 ह्यन्तकालकपालभगालयारवेऽपि द्विगो 3763 30
 वृत्त्यन्तरस्याम् 2764, 31 विहितस्त्वोऽङ्ग 3765, 32 कृत्तनी सिद्धयुक्तपङ्कजमन्त्रेऽवकाश 3766

33 परिप्रयुगाया चर्यनादीरात्रावयवेयु 3767 34 रात्र्यवयवचर्यद्वैत्यकृष्णयु 3768
35 सख्या 3769 36 आचार्योपसर्जनज्ञान्तेवादी 3770 37 कार्तिकीतपादयय 3771 38
नदान्नीधरप्राद्वृष्टीप्रावजनावालभारभारतहैलिहिकरीरवप्रवृष्टेयु 3772 39 बुद्धकरच वैश्वदेवे
3773 40 उष्टुःशादिवायोः 3774 41 गौः सादसादिवारविष्टु 3775 42 कुशार्हपतरिक्त-
गुर्वभूतवरत्यरलीकृष्टकथा पारेवधवा वैविककष्टः पयकम्यको दावीनाराया च 3776 43 बहुयी
सर्व 3777 44 अर्थ 3778 45 क्ले च 3779. 46 कर्मधारयेऽनिष्टा 3780 47 क्लीने
द्वितीया 3781 48 पुतीया कर्मकि 3782 49 गतिरनन्तरः 3783 50 सादो च निति कृत्यतो
3784 51 तवै वास्तव्य युगपत् 3785 52 अनिगन्तोऽनुतो वप्रत्यये 3786 58 न्यभी च
3787 54 ईषद्व्यतरस्याच् 3788 55 हिावपरिनाक धने 3789 56 प्रयनोऽचिरोपसपत्तो
3790 57 कतरकतनो कर्मधारये 3791 58 आर्यो ब्राह्मणकुमारयोः 3792 59 राजा च
3793 99 चष्टी प्रत्येनवि 3794 61 क्ले नित्यार्थे 3795 62 ग्रान्तः शिल्पिपनि 3796 63
राजा च प्रयसायाच् 3797 64 आदिहदास्तः 3798 65 सप्तमीहापिचौ चर्येऽहरके 3799 66
युक्ते च 3800 67 विभाषाध्यते 3801 68 पाप च शिल्पिपनि 3802 69 गोत्रान्तेवादिनाकव-
त्राह्येयु केये 3803 70 अङ्गानि नेरेये 3804 71 अङ्गाख्यास्तदर्थेयु 3805 72 गोविडासाविह-
व्यवेषूपपाने 3806 73 अक्के बीविकार्थे 3807 74 प्राचा क्रीडायाच् 3808 75 क्लिपिपिपुक्ते
3809 76 शिल्पिपि चाकूजः 3810 77 सद्यया च 3811 78 गोत्रन्तिचय पाले 3812 79
क्लिपि 3813 80 उपमान शब्दार्थप्रकृतावेव 3814. 81 युक्तारोद्गादयक 3815 82 दीर्घकाश-
नुदभट्टावट के 3816 83 अस्त्यास्त्यै बहुच 3817 84 ग्रान्तेऽनित्यस्त 3818 15 पोषादिपु च
3819 26 द्वाव्यादयःशालायाच् 3820. 87 प्रत्येऽनुदसकथ्यादीनाच् 3821 88 नात्तादीना च
3822 89 अनन्तवृत्तगरेऽनुदीयान् 3823 90 अर्थे चावर्ते ह्यपत्यच् 3824 91 न भूताधिकव-
जीयनद्रानककजसन् 3825 92 अन्तः 3826 93 सर्वे युगकास्तर्ये 3827 94 सद्याया निरिनि-
काययोः 3828 95 कुमार्या वयवि 3829 96 उदकेऽकेवले 3830 97 द्विती क्रतो 3831
98 सभाया नपुसके 3832 99 पुटे प्राचाच् 3833 100 अरिष्टगोहपुर्वे च 3834 101 न
हास्तिनकलकपादैयाः 3835 102 कुसुलकूपकुम्भशाल विले 3836 103 दिवकब्दा ग्रानजनपदा-
ख्यानचानराटेयु 3837 104 आचार्योपसर्जनज्ञान्तेवादिनि 3838 105 उत्तरपदद्वी सर्वे च
3839 106 बहुजोहो विवच सद्यायाच् 3840 107 उदारायेयुयु 3841 108 केये 3842 109
नदी वःपुनि 3843 110 निष्ठोपसर्गपूर्वद्वैत्यतरस्याच् 3844 111 उत्तरपदादि 3845 112
कलो वल्लसद्याच् 3846 113 सद्योपत्ययोरच 3847. 114 कष्टपृष्टयौवाङ्क च 3848 115
युक्तनवस्याया च 3849 116 नजो जनरनिप्रभुता 3850 117 सार्जनशी अलोभोषशी 3851
118 कत्वाद्यय 3852 119 आदुदात्त इत्यन्त्यदि 3853 120 नीरयार्थे च 3854 121
कुलतीरहलकुलशालाचसननवयथीभावे 3855 122 कसनन्यद्वैपाव्यकाचट द्विगी 3856 123
तरपुचये शालाया नपुसके 3857 124 अन्त्या च 3858 125 आदिह्रिह्रिवादीनाच् 3859 126
केल्लेष्टकटुककाचट गर्गायाच् 3860 127 नीरनुपपानन 3861 128 पल्लकूपयाक निक्के
3862 129 कुलसूदम्यलकर्षाः सद्यायाच् 3863 130 अकर्मधारये राज्यच् 3864 131
अर्थाद्वरच 3865 132 पुत्र पुत्र्याः 3866 133 आचार्यराजतिर्वसयुत्तारावाख्येभ्य 3867.
134 पूर्णादीन्यपानिषदुयाः 3868 135 चट् च यावदादीनि 3869 136 कुपक वनच् 3870
137 प्रकृत्या भगालच् 3871 138 शिक्तेर्निर्यादृष्टवृद्धीहावभात् 3872 139 गतिकारकोचप-
दाङ्कृत् 3873 140 उभे वनस्पत्यादिपु युगपत् 3874 141 देवताद्द्वे च 3875 142
नोत्तरपदेऽनुदात्तादावधुषिबीरप्रपुचपण्डिपु 3876 143 अन्तः 3877 144 यावधृक्तावतिप्रकाशाय
3878 145 सुपमानारक्तः 3879 146 सद्य याचनाचितादीनाच् 3880 147-प्रवृद्धादीना च
3881 148 कारकाहसमृतयोरेवायिचि 3882 149 इत्यभूतेन कृतनिति च 3883 150 अन्ते
भवकर्मवचनः 3884 151 भक्तिव्याख्यानययनासनस्यानयात्रका'द्वितीयाः 3885 152 सप्त्याः

पुण्यम् 3886 153 कनार्थकलह तुनीयायाः 3887 154 निज चापुपसर्गसंघर्षी 3888 155 नन्
 गुणप्रतिषेधे सपादार्हहिताक्षनर्थास्तद्धिताः 3889 155 ययतोश्चातदर्थे 3890 157 अष्टकावयवो
 3891 158 आक्रोशे च 3892 159 सख्यायाम् 3893. 160 कृत्योक्तेश्चुद्धावर्गद्वयम् 3894
 161 विभाषा वृद्धव्रीह्युपनिषु 3895 162 बहुव्रीह्याविद्वेत्तस्यः प्रथमपुरुषयोः क्रियागणने
 3896 163 सख्याया स्तनः 3897 164 विभाषा अन्वि 3898 165 संज्ञाया निजान्वये
 3899 166 व्यवयिनोऽन्तरम् 3900 167 जुलं स्वाङ्गम् 3901 168 नाठययदिवक्यद्वयो नह-
 र्द्वल्लुपुष्टिपुण्यवत्त्वेभ्यः 3902 169 निष्ठोपनाभाद्व्यतरस्याम् 3903 170 जातिकालमुदादिभ्यो
 ऽनाच्छादनात्क्रोऽकृतनितप्रतिपन्नाः 3904 171 वा जाते 3905 172 नञ्मुच्यम् 3906 173
 कवि पूर्वम् 3907 174 इत्वाभ्योऽन्त्यात्पूर्वम् 3908 175 बहोर्नञ्वदुत्तरपदभूम्नि 3909 176
 न गुणादयोऽवयवाः 3910 177 उपसर्गात्स्वाङ्गं भुवनपञ्च 3911 178 वन सभास्ये 3912 179
 अन्तः 3913 180 अन्तरश्च 3914 181 न निविभ्याम् 3915 182 परेरभितोनावि नवदलम्
 3916 183 प्रादस्वाङ्गं सहायाम् 3917 184 निरदकादीनि च 3918 185 अन्तेर्लुक् 3919
 186 अथाच्च 3920 187 स्विनपुतवीकाङ्ग्रीवकुचिरीरनामनाम च 3921 188 अक्षेपपरिचयम्
 3922 189 अनोरप्रवानकनीयसी 3923 190 पुनपरचान्वादिभ्यः 3924. 191 अतेरकृत्वदे
 3925 192 नेरनिधने 3926 193 प्रतेरखादयस्तरपुन्ये 3927 194 सपाद्द्वयप्रतिननगरादयः
 3928 195 चोरवक्षेपके 3929 196 विभाषोत्पन्ने 3930 197 द्वित्रिभ्या पाङ्गमूर्धेषु बहुव्रीहौ
 3931 198 सख्य चाक्रान्ताद् 3932. 199 परादिरकन्दवि बहुलम् 3933.

CHAPTER 3.

1 अलुपुत्तरपदे 958 2 पञ्चम्याः स्तोकादिभ्यः 959 3 ओत्रःसहोऽभन्तनसस्तुनीयायाः
 960 4 नमन सहायाम् 961 5 आशान्विनि च 962 6 आरमनश्च पुरस्ते 963 7 वैयाकरण-
 ण्याया चतुर्थ्याः 964 8 परस्य च 965. 9 इलदन्तात्सप्तम्याःसहायाम् 966 10 आरमानि च प्राचा
 इलादी 968 11 नध्याद्गुरौ 969 12 अमूर्धमस्तकात्स्वाङ्गादकान् 970 13 नन्वे च विभाषा
 971 14 तत्पुन्ये कृति बहुलम् 972. 15 प्राचृद्यरत्कात्तद्विभो जे 973. 86 विभाषा सर्वस्यार-
 चरात् 974 17 चक्रान्तनेषु कालनामनः 975 18 शयवासवातिवकासात् 976 19 नेमिर्द्व
 चधनातिषु च 977 20 स्ये च साधायाम् 978 21 सप्तथा आक्रोशे 979 22 पुनेऽन्यतरस्याम्
 980 23 श्रुतौ विद्यायोनिचवन्धेभ्य 981 24 विभाषा स्वसुवत्थेः 982 25 आनङ्गते द्वन्द्वे
 921 26 देवताद्वन्द्वे च 922 27 ईदग्नेः सोमवत्स्ये 923 28 बहुव्रीहौ 925 29 दिवो दगावा
 926 30 दिनचरज पुथिव्याम् 927 31 उपासोपसः 928 32 नातरपितराबुदीषाम् 929 33
 पितरानातरा च अन्वि 3528 34 क्रिया पुनर्वापितपुस्तकादङ्गं समा अधिकरणे क्रियामपूरको
 म्रियादिषु 881 35 तथिलादीभ्या कृत्वसुवः 836 36 क्यङ्ग निनेरच 837 37 न कोपधायाः
 838 38 सहापूरयोश्च 839 39 वृद्धनिमित्तस्य च तद्धितस्वारक्तविकारे 840 40 स्वाङ्गाच्च
 सोऽनानेनि 841 41 जातेरश्च 842 42 पुनर्कर्तृचारयत्रातोयदेशेयेषु 716. 43 पञ्चपञ्चपञ्च
 बहुव्रीहोन्नतद्वेषु इधोऽनेकाशेऽङ्गत्वं 985 44 मद्याः शेषस्यान्तरस्याम् 986 45 उगितश्च
 987 46 आननहतः समानाधिकरणजातोययो 807 47 द्वपट्टनः समानाधिकरणद्वयोः 808
 48 लेख्यः 809 49 विभाषा सञ्ज्ञादिशप्रभृती चर्येयाम् 910 50 इदम्यत् इल्लययदवकाशम् 911
 51 वा योऽक्षयकरीषेयु 989. 52 पादस्य पदाभ्यानिनावहनेषु 991 53 पदात्पदार्थ 991 54
 दिगकादिहतिषु च 992 55 श्रुतं जे 993 56 वा धार्यामन्त्रमन्त्रेषु 994 57 उदकस्योद नञ्
 यात् 995 58 वेचवाचसाहनिषु च 996 59 एकदलाद्वा पुन्यिनययऽन्यतरस्याम् 997 60
 अन्वोद्वनचक्रिण्डु चङ्गनादहारवीचवगादेशु च 998. 61 इको इकोऽङ्कवो वाक्यस्य 999. 62

एक तद्धिते च 1000 63 व्यापिः संज्ञाहन्द्बोर्बहुलम् 1001 64 तथै च 1002 65 इष्टकेवी-
 कामालनां चित्तुलभारिषु 1006 66 खित्यतव्ययस्य 2943 67 अर्द्धिपदत्रन्तस्य सुम् 2942
 68 इव एकाचोऽन्प्रत्ययवत् 2994 69 वाचयनपुरदरी च 2957 70 कारे सत्यागदस्य 1007
 71 इयेनतिलस्य पाते जे 1268 72 राज्ञेःकृति विभाषा 1008 73 नलोपो नञ् 757 74
 सस्याङ्गडिचि 758 75 नञ्प्राप्तयान्नवेदानासत्यानशुचिनकुलनखनपुनकनसन्ननक्रनाकेषु प्रकृत्या 759
 76 एकादिह्यैकस्य चाटुक् 811 77 नगोऽप्राग्विष्यन्त्यतरस्यान् 760 78 सहस्य स सञ्ज्ञायाम् 1009
 79 ग्रन्थान्ताधिके च 1010 80 द्वितीये चाबुपाख्ये 1011 81 अख्ययीभावे चाकाजे 660 82
 धोषसर्जनस्य 849 83 प्रकृत्याविष्यगोवत्सदलेषु 850 84 समानस्य ऋन्त्यङ्गर्धप्रभृत्युदकेषु
 1012 85 ज्योतिर्जनपदरात्रिनाभिनामगोत्ररूपस्यानवर्णनयोचनमन्थुषु 1013 86 चरये
 प्रत्यचारिणि 1014 87 तीर्थे ये 1015 88 विभाषोदरे 1016 89 दृग्दृक्त्वेषु 1017 90
 इदकिमोरीरकी 1018 91 आ सर्वनाम्न 430 92 विश्वदेवयोह देरद्वयजुनावप्रत्यये 418 93
 सनः सनि 421 94 तिरसस्तिर्यलोपे 423 95 सहस्य सप्रि 422 96 सच नादस्ययोश्चन्दसि
 3529 97 ह्यस्त्वपसर्गैभ्योऽप ईत् 941 98 ऊदनोर्देशे 942 99 अपसृष्टातृतीयास्थस्यान्यस्य
 दुगायीराश्यास्थितोत्पुकोतिकारकागच्छेषु 1025 100 अर्थे विभाषा 1026 101 कोः
 कसत्पुस्येऽपि 1027 102 रथवदयोक् 1028 103 तुणे च जातो 1029 104 कापव्यस्योः
 1030 105 ईचदर्थे 1031 106 विभाषा पुस्ये 1032 107 कव चोऽपे 1033 108 पयि च
 चन्दसि 3530 109 दृषोदरादीनि यथोपदिष्टम् 1034 110 सख्याविषायपूर्वस्याहस्याहन्नन्यतरस्य
 कौ 238 111 द्रुलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽण 174 112 सहिवदोरोदवर्णस्य 2357 113 साद्वी
 साह्या सादेति निगमे 3531 114 सहितायाम् 1035 115 कर्णे लक्षणस्याविष्ठाष्टपञ्चमिभिन्न-
 ऋग्विष्णुस्तुवस्त्विकस्य 1036 116 नदिहृतिवृषियधिरनिसहितनिषु कौ 1037 117
 वनगिर्घो सद्याया कोटरकिशुलुकादीनाम् 1038 118 वले 1040 119 सतौ बह्वीऽनजिरादीनाम्
 1041 120 शरादीना च 1042 121 ह्को सदेऽपीकोः 1043 122 उपसर्गस्य चङ्यमनुष्ये
 बहुलम् 1044 123 वकः काये 1045 124 दस्ति 8079 125 अचूत सञ्ज्ञाय च 1046 126
 चन्दसि च 3532 127 नितेः कपि 1047 128 विश्वस्य यमुगर्दी 379 129 नरे सञ्ज्ञायाम्
 1048 130 मित्रे चर्षी 1049 131 मन्त्रे सोमाश्वेन्द्रियविश्वदेवस्य सतौ 3533 132 ओषधेऽङ्ग
 विभक्तावप्रयथायाम् 3534 133 अचिबुबुधमङ्गुनङ्गुत्रोदव्यायाम् 3535 134 ह्कः सुजि 3536
 135 ह्यचोऽतस्तिष्ठः 3537 136 निपातस्य च 3538 137 अन्ये नामपि दृश्यन्ते 3539 138
 चौ 417 139 समसारणस्य 1004

CHAPTER 4.

1 अङ्गस्य 200 2 ह्यः 2559 3 नामि 209 4 न तितुसतसु 300 5 चन्दस्तुभवया 3540.
 6 ह् च 283 7 लोपधायाः 370. 8 सर्वनामस्थाने चाबुडुतो 25) 9 धा चपूर्वस्य निगमे 3541
 10 ज्ञान्तनदतः संयोगस्य 317 11 अष्टमृत्स्वसुनमृनेष्टृत्वष्टृत्तृदोतृपोतृ-
 ऋन्त्यङ्गर्धप्रकार्यन्ता यौ 356 13 चै च 357 14 अत्यन्तस्य चाभातो 425 15 अङ्गु-
 ऋत्तकलोः कृत्ति 2666 16 अङ्कनगना सनि 2614 17 सनोतेर्विभाषा 2622 18 ऋमङ्ग
 वित् 3329 19 ऋयोः गृहप्रभाधिके च 2561 20 उपस्त्वस्त्रिव्यधिसवाङ्गुपधायाङ् 2654 21
 राज्ञोप 2655 22 अविद्वदत्रायात् 2183 23 यलाङ्गलोप 2544 24 अनदिता इह
 उपधायाः कृत्ति 415 25 दशसङ्गसङ्गा अपि 2396 26 रङ्गेषु 2397 27 यजि च भाव
 करणयोः 3189 28 स्यदो जवे 3186. 29 अबोर्देशैर्यमखयदिमश्याः 3187 30 नाङ्गेः
 प्रजायाम् 424 31 वित् स्तन्दिस्त्वयोः 3321. 32 ज्ञान्तनया विभाषा 3330. 33 भङ्गेषु चिदिः

[illegible]

हुडोरामुदास 331 99 अमनहुडो 333 100 अत हडातोः 2390 101 उपपायास 2571
102 उदीप्यपूर्वस्य 2194 103 बहुल अदधि 3578

CHAPTER 2

1 विचि वृद्धि परस्मैपदेषु 2297 2 अतो वरान्तस्य 2330 3 वदन्नब्रह्मन्तस्याचः 2267 14
निति 2268 5 क्षयन्तवर्णश्रमजागृणिरव्येदितान् 2209 6 ऊर्ध्वोर्ध्विभाषा 2449 7 अतो वसा-
देल्लयोः 2284 8 नेह्वेयि कृति 2081 9 तितुअतयविमुवरकसेषु च 3163 10 वकाच उपदेशेऽ
मुदात्तात् 246 11 अयुज किति 2381 12 सनि ग्रहगुहोरच 2610 13 कृत्तुपुष्टुदुस्तुचो
निति 2295 14 इवोदितो निष्ठायास् 3039 15 यस्य विभाषा 3025 16 आदितश्च 3086.
17 विभाषा भावादि कर्मणो 3054 18 सुव्रत्स्यान्तव्याप्तलक्षणमिष्टविरिधकायटवादानि मन्व
जनस्तम मन्त्रातिस्वपृथ्व्यानायासभूयेषु 3058. 19 वृषिषी वैयास्ये 3059 20 दृढ स्तूयनवलयो
30 0 21 प्रभी परिहृद 3061 22 कृच्छ्रगहनयो कषः 3062 23 वृषिरविशब्दे 3063 24
अर्द्धे सर्निषय 3064 25 अनेशवाविहृर्ध्वे 3065 26 शोभ्यमे वृत्तम् 3066 27 वा दान्त-
शान्तपुण्डस्तस्वपृथ्व्यज्जगता. 3068 28 रघुमदवरसमुपाख्यानम् 3069 29 हेचर्लोचसु 3070 30
अपचितश्च 3071 31 हुहुरेष्ट-दधि 3579 32 अपरिहृताश्च 3580 33 सोमे हरित 3581
34 प्रथितस्कन्धितस्मिन्नोचभित्तचत्तयिकत्वा विद्यस्तुशस्तुयारस्तुतकृत्यस्तुअकथयैत्रोव्यवकितिशरि-
तियमित्यमितीति च 3582 35 आधपातुकस्येह्यलादे 2184 36 मृकमोरनात्मनेपदनिमित्ते
2323 37 ग्रहोऽलिति दीर्घ 2562 38 वृत्तो वा 2391 39 न लिङि 2529 40 विचि च
परस्मैपदेषु 2392 41 इद् सनि वा 2525 42 लिङ्विजोरात्मनेपदेषु 2528 43 अमरश्च
सयोगादेः 2526 44 स्वरतिष्ठतिष्ठयतिष्ठज् दितो वा 2279 45 रषादिभ्यश्च 2515 46 निरा-
कुपा 2560 47 इविनष्टायास् 3045 48 तीपसचलुभरपरिचः 2340 49 सनीयस्तर्धभ्रजदम्भु-
निरुष्टुर्भुभरपिननाम् 2618 50 क्षिय वत्वानिष्टयो 3019 51 पुक्रश्च 3050 52 वनतिष्ठु-
षोरिद् 3046 53 अक्षे पुत्रायास् 3117 54 लुभो विमोहने 3048 55 कृत्रय्यो कित्व 3327.
56 उदितो वा 3328 57 सेऽनिचि कृतचृत्तकृदनुदहन 2506 58 नमरिष्टपरस्मैपदेषु 2401.
59 न वृत्तरचलुभ्य 2348 60 ता चि च कृत् 2352 61 अवस्तास्वत्ययमिष्टो नित्यम् 2294
62 उपदेशेऽत्यतः 2295 63 अतो भाद्वाग्रस्य 2296. 64 वभूयाततम्यमभ्यवर्धयति निगमे
2527 65 विभाषा वृजिह्वो 2404 66 इहव्यतिष्ठयतीनाम् 2384 67 वस्वैकाजानुमानम्
3096 68 विभाषा गनहाविधिविशास् 3099 69 सनिससनिमानम् 3583 70 अहुनाः स्ये
2366 71 अक्षे विचि 2546 72 स्तुमुष्टुभ्यः परस्मैपदेषु 2385 73 यमरमनमाना वपन
2377 74 स्मिष्टुष्टुभ्यश्च सनि 2626 75 किरश्च पञ्चभ्य 2611 76 वदादिभ्यः ५ विभाषा
2474. 77 ईयाः से 2499 78 ईहजनेर्ध्वे च 2440 79 लिङ् वलोपिऽनन्तरस्य 2211 80
अतो येयः 2212 81 आतो कितः 2235 82 आने कुक् 3101 83 ईदासः 3101 84 अष्टन
आ विभक्तौ 871 85 रायो इति 2286 86 पुत्रदस्वदारनादयो 393. 87 द्वितीयाया च 391
88 प्रथमायाश्च द्विवचने भाषायास् 387 89 योऽवि 392 90 येचे लोपः 385 91 नपर्यन्तस्य
383 92 पुत्रावौ द्विवचने 386 93 पुत्रवयौ जसि 388 94 त्वाही चो 381 95 पुत्रवयौ इवि
391 96 तवमनो इवि 398 97 त्वमावेकवचने 389 98 प्रत्ययोत्तरपदयोश्च 1373 99
विगुहो श्रिया तिसृषतष्ट 298 100 अचि र अन् 299 101 वरायुवरचम्यतरस्याम् 227.
102 त्यदादीनामः 265 103 किमः कः 342 104 कु तिहोः 1954 105 क्वाति 1960 106
तदोः सः साचनन्त्ययोः 381. 107 अवस औ सुलोपश्च 437. 108 इदोच नः 343 109 दश्च
345 110 वाः सो 441 111 इदोऽर्ध्वि 344 112 अनाप्यक. 346. 113 इति लोपः 347

114 वृत्तेर्द्विः 2473 115 अतो किति 254 116 अत उपधायाः 2282 117 वृद्धितेष्वप-
नादेः 1075 118 किति च 1076

CHAPTER 3

1 द्विकामिद्यपादित्यवाङ्दीर्घवज्रज्येयानात् 1439 2 केकयिनिप्रयुगलयाणां यादेरिच 1144
3 न ववाभ्या पदान्ताभ्या पूर्वौ तु ताभ्यामैच् 1098 4 द्वारादीना च 1386 5 न्यग्रोधस्य च केव-
लस्य 1543 6 न कर्मव्यतिहारे 3217 7 स्वागतादीना च 1549 8] व्वादेरिति 1560 9
पदान्ताभ्यान्तरस्यात् 1561 10 उत्तरपदस्य 1396 11 अवयवाङ्गुतोः 1397 12 सुसर्वाणांजन-
पदस्य 1398 13 द्विजोऽनङ्गुत्यात् 1399 14 प्राचा ग्रामनगराणात् 1400 15 सख्याया.
सवत्सरस्यस्य च 1752 16 वर्षस्याभविष्यति 1754 17 परिनाणान्तस्यासङ्गाशाशयोः 1683
18 के प्रोष्टपदानात् 1409 19 वृद्धभगविसन्ध्वते पूर्वपदस्य च 1133 20 अनुवृत्तिकादीना, च
1438 21 देशताद्वद्भे च 1239 22 नेष्टस्य परस्य 1240 23 दीर्घश्च वचस्त 1241 24
प्राचा नगरान्ते 1431 25 अङ्गुलधेनुवल्गुकाप्तस्य विभाषितसुत्तरात् 1432 26 अर्धात्परेणाद्यस्य
पूर्वस्य तु च 1684 27 नात परस्य 1685 28 प्रवाहस्य दे 1129 29 तत्प्रत्ययस्य च 1130
30 नञ् शुचीश्वरखेजकुशकनिपुणानात् 1460 31 यथातथयथापुरयोः पर्यायेण 1789 32
हनस्तोऽविषयलोः 2574, 33 आतो युक्विषयकृताः 2761 34 नेदातोपदेशस्य नान्तस्यानाचनेः
2763 35 अनिषय्योश्च 2512 36 अतिहीनलोरीकूयोहनाय्याता पुरतो 2570 37 शाब्दावाङ्गा-
व्यायेपा युक् 2585 38 वे विधूयने युक् 2590 39 लीलोर्गुलुकावन्तरस्या स्नेहविपाकने
2591 40 निये हेतुभये युक् 2595 41 स्फाये च 2597 42 गदेरगतौ त 2598 43 इह
पोऽन्यतरस्यात् 2599 44 प्रत्ययस्यात्कात्पूर्वस्यात् इह प्यनुप 463 45 न, पाचयोः 454 46
उदीचा नात स्याने यकपूर्वाया 465 47 भक्षेवावाङ्गाङ्गात्वा नङ्गु वर्णाचपि 466 48 अभाषित-
प्रुक्ताश्च 467 49 आदावावर्णाङ्गात् 468 50 ठस्येकः 1170 51 इङ्गुलुकात्कात् 1221 52 चतो
कु चिषयतोः 2863 53 अयङ्कु दीना च 2864, 54 हो इन्तेऽर्थाङ्गेषु 358 55 अस्यावाङ्
2430 56 हेरचकि 2531 57 सन्वितोऽर्जे 2831 58 विभवा चेः 2525 59 न क्वादे 2875
60 अनिङ्गस्योरच 2876 61 भुज्युञ्जौ पाण्युपतापयोः 2877 62 प्रयाजानुवाकौ यवाङ्गे 2878
63 वङ्गेर्गौ 2879 64 ओक उच के 2880 65 यय आवश्यके 2881 66 यत्रयाचरचप्रचचर्च
रच 2882 67 अचोऽयदसङ्गायात् 2883 68 प्रयोऽन्यनियोज्यौ शक्याये 2884 69 भो ज्य भङ्गये
2885 70 चोर्लोपि जेटि वा 3564 71 ओतः स्यनि 2510 72 चटस्यापि 2337 73 लुग्व
हुर्दिहलिहमुहानात्तनेपदे इन्त्ये 2365 74 शानासङ्गाणा दीर्घ स्यनि 2519, 75 प्तिबुबलमुपना
यिति 2320 76 क्रतः परस्मैपदेषु 2322 77 इयुग नयना कः 2400 78 पाष्ठाचनास्यान्नादा-
पद्वरपतिवर्तिशदसदा पित्रिपुत्रमतिष्ठमनयच्छपरशर्द्धपौषीयसीदाः 2360 79 चाजनेर्ना 2511
80 ज्यादीना ह्रस्वः 2558 81 नीनातेर्निगने 3585 82 निदेर्गुणः 2346 83 लुवि च 2481 84
वार्धधातुकार्धधातुभयोः 2168 85 आशोऽविचिषयर्द्धात् 2480 86 पुगन्तल्लूपस्य च 2189.
87 नाभ्यस्तस्यापि पिति वार्धधातुके 2503 88 भूषुवोऽस्तिङि 2224 89 उतो वृद्धिर्लुकि इति
2143 90 कर्णोर्तविभाषा 2445 91 गुणोऽष्टके 2448 92 तुषट् इच् 2545 93 इव ईच्
2452 94 वङ्गे वा 2651 95 वृत्तवृत्त्यनः वार्धधातुके 2444 96 अस्तिचिषोऽप्युवते 2225
97 बहुल छन्दसि 3586 98 इदश्च पचभ्य 2475 99 अङ्गार्यनालवयोः 2476, 100 अङ्गः
सर्वेषात् 2426 101 अतो दीर्घो यजि 2170 102 लुपि च 262 103 बहुवचने कस्येत् 205
104 ओपि च 207 105 आङि चापः 289 106 वङ्गुदो च 288, 107 अन्वार्थनयोर्द्धश्च
267 108 ह्रस्वस्य गुणः 242 109 अवि च 241, 110 अतो किवर्धनाचस्यानयोः 275, 111
चेर्कि 245 112 आपनदा, 268, 113 वाङ्गापः 290 114 कर्षनाम्नः स्याद्वृत्तश्च 291

115 विभाषा द्वितीयातुवीयाभाषा 293 116 केराकनदाकनीभ्यः 270 117 इदुदुभ्याम् 297
118 औत् 256 119 अद्य येः 247 120 आहो नास्तिवाच् 244.

CHAPTER 4.

1 लो चकृ पचावा ह्रस्वः 2314 2 नास्तीपिवास्तुदित्वा 2572 3 आकसासमाचदीपकी-
वनीकपीडाभ्यतरस्याम् 2565 4 लोपः पिवतेरीडाभ्यासस्य 2587 5 तिष्ठतेरि 2588 6
निष्प्रेर्वा 2589 7 उभ्रत् 2567 8 नित्य छन्दसि 3587 9 दयतेर्दिगि निटि 2388 10
भ्रतश्च सयोगादेर्गुणः 2379 11 भ्रुव्यस्युताम् 2383 12 गृध्रमां ह्रस्वो वा 2495. 13 केऽस्यः
834 14 न कपि 835 15 आचोऽभ्यतरस्याम् 892 16 भ्रुव्योऽङि गुणः 2406 17 अस्यते-
स्युक् 2520 18 श्वयतेरः 2421 19 पतः पुष् 2355. 20 वच उन् 2454 21 ग्रीकः चार्व-
वागुके गुणः 2441 22 अयङिक्किति 2649 23 उपसर्गाद्भ्रस्व जहतेः 2702 24 एतेर्लिटि
2457 25 अकृतसार्वभानुकयोर्दीर्घः 2298 26 चवौ च 2120 27 रिकृतः 1234 28 रिक्-
अयङिक्क तु 2367 29 गुणोऽन्तिस्वयोगादयोः 2380. 30 यङि च 2633 31 ई प्राप्तेः 2648
32 अस्य चवौ 2118 33 क्यवि च 2658 34 अशनायोदभ्यचनाया जुमुवापिपाशागर्भे 2601.
35 न अह्रस्वपुत्रस्य 3588 36 इरस्युर्ग्रविचस्युर्द्वयपति रिचयति 3589 37 अश्वापस्यात्
3590 38 देवसुप्तयोर्गुणि काठके 3591. 39 कृष्यध्वरपुतनस्यर्चि लोपः 3592 40 दातिस्यति-
नास्यानिति किति 3074 41 शाब्दोऽभ्यतरस्याम् 3075 42 दधातेर्ङिः 3076. 43 जहातेश्च
निरव 3331 44 विभाषा छन्दसि 3593 45 सुधितवसुधितनेनचित्त्यचितीय च 3594 46
हो दहोः 3077 47 अच उपसर्गात्तः 3078. 48 अवी नि 442 49 वाः स्यार्चवागुके 2342.
50 वाचस्त्वोर्लोपः 2191 51 रि च 2192 52 इ एति 2250 53 वीवर्चयोर्दीर्घोवेभ्योः 2488.
54 अनि नीनापुरनसमयकपतपदानम् इत् 2623. 55 आरुद्राप्याचीत् 2619. 56 दभ्य इत्
2621 57 जुषोऽङ्गर्भस्य गुणो वा 2624. 58 अत्र लोपोऽभ्यस्य 2620. 59 ह्रस्वः 2180.
60 इडादिःशेषः 2179 61 यर्ज्वर्वाःस्यः 2259 62 कुलोश्चुः 2245 63 न कवतेर्यङि 2641.
64 कृषेरकस्य 3595 65 दाचर्तिदधर्तिदधर्तिर्दिभोऽभ्रुतेतिकोऽलस्योपनीकस्यत्वंनिरवयत्करि-
त्करिःकदद्भि भ्रद्विचवतोदविद्युतसरीत्रतःचरीसुपतवरीदृहस्यर्हं ज्यागनीगन्तीति च 3596 66 उरत्
2244 67 द्युतिस्वाप्योः संमसारणम् 2344 68 व्यथो निटि 3353 69 दीर्घे इत् किति 2456.
70 अत आदिः 2248 71 तस्याम्नुद् द्विहसः 2288 72 अश्लोतेश्च 2533 73 भवतेरः 2181.
74 वसुवेति निगमे 3597 75 निजा प्रयाणा गुणः वनौ 2502 76 धृजानित् 2496 77 अर्ति-
निहर्त्योश्च 2493 78 बहुल छन्दसि 3598 79 सभ्यतः 2317 80 अनेः पुयवज्यपरे 2577.
81 कवतिशुभोःतिप्रवतिप्रवतिप्रवतिप्रवतोना वा 2578 82 गुणो यङुकोः 2630 83 दीर्घोऽ-
ङि 2632 84 नीगवकुलं गुणं सुप्र सुकपतपदस्यन्ताम् 2642. 85 गुप्तोऽनुनासिकान्तस्य
2643 86 अयजभद्दयभजप्रपयी च 2638. 87 चरकतोश्च 2636. 88 त्परस्यातः 2637 89
ति च 3037. 90 रीधुदुपचस्य च 2644 91 द्रिगौ च कृकि 2652. 92 भ्रुतश्च 2653. 93
अभ्यङ्गुणि चङ् पदेऽनलोपे 2316 94 दीर्घो लघोः 2318 95 अह्रस्वपुत्रस्यभ्यदह्रस्वपचाच्
2566 96 विभाषा वेष्टिषेष्टयोः 2583 97 ई च नच 2573.

END OF BOOK VII

BOOK VIII.

CHAPTER 1.

1 चर्वस्व द्वे 2139 2 ऋक्ष परनाञ्जितस्य 83 3 अमुदात्तं च 3670 4 नित्यवीर्ययोः
 2140 5 परैर्वर्जने 2141 6 प्रचक्षुषोद्ः पादप्रक्षे 3599 7 उपर्यव्यचसः शानीञ्च 2142 8
 चाक्यादेरानन्त्रितस्यानुयासनातिकोपकुत्सनमार्शनेषु 2143. 9 एक बहुव्रीहिस्य 2144 10 आकाशे
 च 2145 11 कर्मेचारयनमुत्तरेषु 2146 12 प्रकारे गुणवचनस्य 2147 13 अकृच्छ्रे मियुक्तयो-
 रभ्यतरस्यान् 2148 14 यथास्वै यथायथम् 2149 15 ह्रस्व रश्म्यनर्थादावचनव्युत्क्रमस्यप्रपञ्च-
 प्रयोगाभिधायकषु 2150 16 पदस्य 401 17 पदात् 402 18 अमुदात्त चर्वनपादादौ 403 19
 आनन्त्रितस्य च 3654 20 युपवदन्तदोः यष्टीचतुर्थीद्वितीयास्थयोर्वानादौ 404 21 बहुवचनस्य
 यक्ष्णौ 405 22 तेनयावेकवचनस्य 406 23 त्वानी द्वितीयायाः 407 24 न चवादाद्वैयर्थ्ये
 408 25 पर्यार्येक्षानासोपने 409 26 चतुर्वर्त्याः प्रयनाया विभाषा 410 27 तिङ्गो गीत्रादीनि
 कुत्सनानीत्ययोः 3934 28 तिङ्कृतिक 3935 29 न लुट् 3936 30 निपातैर्यदादिङ्गल्लुकि-
 ण्येवैकवचनप्रयुक्तम् 3937 31 न ह प्रत्याप्ते 3938 32 सत्य प्रने 3939 33 अङ्गाप्रतिशोभ्ये
 3940 34 हि च 3941 35 ह्रस्वस्यनेकनपि साकाङ्क्षम् 3942 36 यावदाद्याभ्याम् 3943 37
 प्रजायां नामन्तरम् 3944 38 उपसर्गव्यपेत च 3945 39 उपसर्गप्रयतादौः प्रजायाच् 3946 40
 अदो च 3947 41 शेषे विभाषा 3948 42 घुरा च परीचयाच् 3949 43 नन्वित्यनुसैक्यायाच्
 3950 44 कि क्रियाप्रनेऽनुपसर्गनप्रतिषिद्धम् 3951 45 लोपे विभाषा 3952 46 रहितस्य
 मदासे लुट् 3953 47 आत्वपूर्वम् 3954 48 किवृत्त च चिदुत्तरम् 3955 49 आदौ उतादौ
 चानन्तरम् 3956 50 शेषे विभाषा 3957 51 गत्यर्थलोटा लुपन चेतकारक चर्वन्म्यत् 3958 52
 लोट् च 3959 53 विभाषित सौपसर्गनमुत्तमम् 3960 54 इत्त च 3961 55 आन एकान्तरना-
 नन्त्रितनन्त्रिते 3962 56 यद्विदुपर ह्रस्वि 3963. 57 चनकिद्विचोत्तादितद्वितीयाञ्जितेचनतेः
 3964 58 चादिषु च 3965 59 चवायोने प्रयना 3966 60 हेति क्रियायाच् 3967 61 अहेति
 विनियोगे च 3968. 62 चाहलोप सवेत्यवधारकम् 3969 63 चादिलोपे विभाषा 3970 64
 वैवाचेति च चवन्म्यत् 3971 65 एकान्याभ्यां सनर्थाभ्याम् 3972 66 यद्वृत्तादित्यम् 3973 67
 प्रुचनान्तरितनमुदात्त काष्ठादिभ्यः 3974 68 सगतिरपि तिङ् 3975 69 कुत्सने च सुप्यगोत्रादौ
 3976 70 गतिर्यतो 3977 71 तिङ्गि बोधात्तयति 3978 72 आनन्त्रित पूर्वनविद्यमानवत्
 412 73 नानन्त्रिते समानाधिकारणे समान्यवचनम् 413 74 विभाषित विशेषवचने बहुवचनम्
 3955.

CHAPTER 2

1 पूर्वत्रागिद्धम् 12 2 नलोप सुपत्वरचक्षुःशिविषु कृति 353 3 न जुने 439 4 उदात्तस्य-
 रितयोर्यकः स्वरितोऽमुदात्तस्य 3657 5 एकादेश उदात्तेनादात्तः 3658 6 स्वरितो बाहुदात्ते
 यदादौ 3659 7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य 236 8 न क्विप्पुङ्गवोः 352 9 बाहुपधाबाह्व-
 नतोर्गोऽयवादिभ्यः 1897 10 अयः 1898 11 सञ्जायाच् 1899. 12 आचम्पदीवदम्पदीवदम्पदीव-
 दम्पदीवदुपवदम्पदीवदती 1900 13 उदात्ताबाहुदधौ च 1901. 14 राजन्वाभ्योराभ्यो 1902 15
 ह्रस्ववीरः 3600 16 अलो लुट् 3601 17 नाहुस्य 3602 18 कृषो रो लः 2350 19 उपसर्ग-
 स्यायतौ 2326 20 शो यङि 2639. 21 अचि विभाषा 2541. 22 परेरच च कृषोः 3262 23
 यद्योगान्तस्य लोपः 54 24 राटस्य 280 25 चि च 2249 26 कलो कति 2281 27 ह्रस्वाङ्गाङ्
 2869. 28 इट ईटि 2266 29 क्लो. यद्योग्यसोरन्ते च 380 30 चोः कुः 378. 31 हो डः

324 32 दादिर्धातोर्धः 325 33 बाहुभुहृष्टुहृष्णिहृष्टात् 327 34 गङ्गा चः 440 35 आहृष्टाः
 2451 36 प्रसृष्टस्त्रसृष्टसृष्टयजराजभ्राजचक्रया चः 294 37 एकाचो वयो भवकचस्तस्य चः 326.
 38 दधस्तयोश्च 2501 39 काला जयोऽन्ते 84 40 भवस्तयोर्धोऽधः 2280 41 पङ्क्तोः कः लि
 295 42 रदाभ्या निष्ठातो नः पूर्वस्य च दः 3016 43 सयोगादेरातो धातोर्धवतः 3017 44
 ह्वादिभ्यः 3018 45 ओदितश्च 3019 46 चियो दीर्घात् 3015 47 रयोऽप्यर्थे 3021 48
 अङ्गोऽनपादाने 3024 49 दिवोऽविजिगीषायाश्च 3028 50 निर्वाणोऽवाते 3029 51 गुपः कः
 3030 52 पयो चः 3031 53 चायो नः 3032 54 प्रत्योऽन्यतरस्याश्च 3034 55 अङ्गुपसर्ग-
 ह्पुङ्गुधीवकृयोऽङ्गाया 3035 56 जुद्विदोन्द्वाप्र हीभ्योऽन्यतरस्याश्च 3038 57 न ध्याख्यापृष्टिर्हृ-
 णदाश्च 3040 58 विस्रो भोगप्रत्यययोः 3041 59 भिर्त्तं शकलश्च 3042 60 अङ्गनाथनयर्थे
 3043 61 नवसन्निधत्तामुत्तमप्रवृत्तेर्भूतानि कन्दवि 3602 62 क्तिन्प्रत्ययस्य कुं 377 63 नयोर्धा
 431 64 नो नो धातो 341 65 स्त्रोश्च 2309 66 सचक्रयोः चः 162 67 अवयाः स्वेतयाः
 पुरोडाश्च 3416 68 अहश्च 443 69 रोऽङ्गुवि 172 70 अङ्गकचरवित्पुनयया कन्दवि 3614
 71 भुवश्च भदाव्याहतेः 3605 72 वसुस्त्रसृष्टस्त्रसृष्टा द 334 73 तिष्यन्ते 2484 74
 सिपि धातो र्धर् 2485. 75 दश्च 2468 76 वीरुपधाया दीर्घे इकः 433 77 हलि च 354.
 78 उपधाया च 2265 79 न भङ्गुर्दुपाश्च 1629 80 अदधोऽसेर्वाङ्गु दो नः 419 81 एत
 ईद्वुपचने 438 82 वाक्यस्य जे. प्लुत उदात्त 93. 83 प्रत्याभिवदिङ्गुद्रे 94 84 दुराहते च
 95 85 ईहेप्रयोने ईहयोः 96 86 गुरोरगृतेऽनन्त्यस्याप्येकैकस्य प्राचाश्च 97 87 अर्धोऽनपादाने
 3606 88 ये पञ्चकर्मणि 3607 89 प्रसवष्टेः 3608 90 याज्यान्त 3609 91 ब्रूहिमेज्यशौच-
 कृषीवडावदानानादेः 3610 92 अङ्गीत्येषणे परस्य च 3611 93 विभाषा पृष्टप्रतिवचने हे
 3612 94 निपुह्यानुयेने च 3613 95 आङ्गोहित भर्त्सने 3614. 96 अङ्गयुक्त तिकाकाङ्गु
 3615 97 विचार्यनाथानाश्च 3616 98 पूर्व तु भाषायाश्च 3617 99 प्रतिश्रवणे च 3618 100
 अङ्गुदात्त प्रशान्तानिपुजितयोः 3619 101 चिदिति चोपनार्थे प्रयुज्यमाने 3620 102 उपरि-
 त्विदासीदिति च 3621 103 स्वरितमाङ्गेहितेऽङ्गुवाचंनतिकोपकुण्ठनेषु 3622 104 द्विधाधीः
 प्रेषेषु तिकाकाङ्गु 3623 105 अनन्त्यस्यापि प्रशनाख्यानयोः. 3024 106 अताचैव इदुतो
 3625 107 एषोऽप्रपृष्टस्याङ्गु द्रुते पूर्वस्यार्थस्याङ्गुत्तरस्येदुतो 3626 108 तयोर्धर्वावचि र्द्विधा-
 याश्च 3627.

CHAPTER 3.

1 नातुवयो व सङ्गुतो कन्दवि 3628 2 अत्रानुनासिक पूर्वस्य तु या 136 3 आतोऽटि
 नित्यम् 3632 4 अत्रानुनासिकात्परोऽनुस्वार 137 5 सप्त सुटि 135 6 पुन खप्यन्तरे 139 7
 नरकृष्यमयात् 140 8 उभययष्टु 3630 9 दीर्घादटि सनानपादे 3631 10 नृपे 141 11
 स्वतवास्यादी 3633. 12 कानाङ्गेहिते 143 13 हो हे जोप 2335 14 रो रि 179. 15
 हरवसानयोर्धिसर्जनीय. 76 16 रो सुपि 339 17 भोभनोऽधोऽङ्गुर्वस्य योऽधि 167 18
 योर्धोऽङ्गुमयत्तः शाकटाग्रस्य 168. 19 भोप शाकटस्य 67 20 अर्धो नार्थस्य 169 21 रजि
 च पदे 170 22 हलि सर्वेषां 171 23 सोऽङ्गुत्वार. 122. 24 नरवापदानस्य कलि 123 25
 नो रजि सप्त द्वौ 126 26 हे नपरे वा 127 27 नपरे न 129 28 कृष्णो कुवदुपचरि 130.
 29 ह चि पुद् 131. 30 नरच 132 31 शि युक् 133 32 कर्मोऽहस्यावचि कङ्गुपिनस्य 134.
 33 नय लो नो वा 104 34 विसर्जनीयस्य स 138. 35 यर्थे विसर्जनीय. 150 36 वा धरि
 151 37 कृष्णोः कृष्णो च 142 38 सोऽपदादी 152 39 हल च 153 40 नवसृष्टपरिर्णेतयोः
 154. 41 ईद्वुपचस्य चाप्रत्ययस्य 155 42 तिरयोऽन्यतरस्याश्च 156 43 द्विर्ध्वरचत्वरिति कृष्णो
 157. 44 इदुतो सानर्थे 158 45 नित्यं सनावेऽनन्त्यपदस्यस्य 159 46 अत कृकनिर्धस-

कुम्भपोषणशुभाकर्षीष्यन्यस्य 160 47 अघःशिशि पदे 161 48 कसकादिषु च 144 49
 कन्दसि वामाग्रेष्ठियो 3634 50 क करत्करतिकृषिकृतेष्वनदितेः 3635 51 पञ्चम्याः परावर्ण्यै
 3636 52 पातौ च बहुलम् 3637 53 यद्यथा पतिपुत्रपुत्रपारपदपयस्वोपेयु 3638 54 वडाया
 वा 3636 55 अपदात्तस्य पूर्वस्य 210 56 सदे साह सः 335 57 इषकोः 211 58 कुम्भ
 सर्जनीयस्यैवायेऽपि 434 59 आदेशप्रत्यययोः 212 60 शासिबसिपवीना च 2410 61
 स्तौतिपयोरेव यथयभ्यासात् 2627 62 सः स्थितिव्यवसहीना च 2628 63 प्राक्सितादह्यवायेऽपि
 2276 64 स्थादिव्यवासेन चाभ्यासस्य 2277 65 उपसर्गादनुनोतिपुत्रतिस्त्वित्स्त्वोभतिस्त्वा
 सेनयसेपसिचनस्यस्यज्ञात् 2270 66 सदिरप्रतेः 2271 67 स्तम्भेः 2272 68 अवाद्यालस्यना
 विद्वययो 2273 69 येष्ट्वनो भोजने 2274 70 परिनिविध्य सेवसितसयसिपुसहसुत्स्वस्यज्ञात्
 2275 71 सिवादीना नाह्यवायेऽपि 2359 72 अनुविपर्ययमिनिभ्य स्वस्वतेरप्राप्तिषु 2349
 73 ये स्तम्भेर्निष्ठायात् 2398 74 परेष्टुः 2399 75 परिसकन्दः प्राप्यभरतेषु 3026 76
 स्तम्भेर्निष्ठायात् 2398 77 वेः स्तम्भेर्निष्ठायात् 2556 78 इषः जीवस्तुष्टिटा
 योऽङ्गात् 2217 79 विभाषेतः 2325 80 सनायेऽङ्गुलेः सङ्गः 1019 81 भीरो स्थानम् 1020
 82 अग्नेः स्तुतस्तोमसोनाः 924 83 ज्योभिरागुपः स्तोमः 1021 84 नातुपितृभ्या स्वसा 984
 85 नातु पितृभ्यामन्यतरस्यात् 983 86 अभिनिसः स्तनः शब्दसङ्गायात् 3193 87 उपसर्गप्राहु-
 र्भ्यामस्तिर्यचपरः 2472 88 सुविनिर्दुर्भ्यः सुपिपुतिसमाः 2477 89 निमदीभ्या स्त्रातेः कौशले
 3082 90 सुत्र प्रतिष्ठातम् 3083 91 कपिपुको गोत्रे 3084 92 प्रच्छोऽग्रनामिनि 2917 93
 वृषासनयोर्विष्टरः 3283 94 कन्दोनामि च 3206 95 नविपुषिभ्या स्थिरः 967 96 विकुशनि-
 परिभ्य स्थलम् 3085 97 अस्वात्मनोऽनुनिषत्तयापह्निप्रिपुषेकुशकुङ्कुमजिपुऽजपपरमेष्टिर्दि-
 व्यग्निभ्यः स्याः 2918 98 सुषानादिषु च 1022 99 इति ससायोगात् 1023 (न 253) 100
 नचम्राद्वा 1024 (न 253) 101 इत्यात्तादौ तद्धिते 1325 102 निवस्तपतावनसेवने 2403
 103 युष्मन्तत्तत्तुःष्वन्तःपादम् 3640 104 यजुष्येकेषात् 3641 105 स्तुतस्तोमयोऽह्यसि 3642
 106 पूर्वपदात् 3643 107 सुत्र 3644 108 सनीतेरनः 3645 109 सदेः पृतनतीभ्या च
 3646 110 न परस्वपिपुषिस्वृषिस्वृषिसवनादीनाम् 3168 111 सात्यदादोः 2123 112
 सिषो यकि 2640, 113 सेधसेर्गेतो 2278 114 प्रतित्तवनिस्तव्यो च 3027, 115 सोहः
 2358, 116 स्तम्भुलिपुषदा चकि 2580 117 सुनोतेः स्वसनीः 2524 118 सदे परस्य किटि
 2361 119 निवपिभ्योऽह्यवाये वा अह्यसि 3647.

CHAPTER 4.

1 रवाभ्या मो वाः सनानपदे 235 2 अह्यसि 197 3 पूर्वपदात्सङ्गायासनः
 857 4 वन पुरगानिजकाविजकावारिकाकोटराग्रेभ्यः 1039, 5 अनिरन्त शरेषुसङ्गायास्यसदिर-
 यीपुषाभ्योऽह्यवायासि 1050 6 विभाषीयविचनस्पतिभ्यः 1051 7 अह्योऽदन्तात् 791 8
 वाह्यनादित्वात् 1052 9 पान देहे 1053 10 वा नावकरणयोः 1054 11 प्रातिपदिकान्तपुन्नि-
 भक्तिषु च 1055 12 एकानुत्तरपदे वाः 307 13 कुपति च 1056 14 उपसर्गादसनायेऽपि
 कोपदेशस्य 2287, 15 हिपु निना 2630 16 आनि सोट् 2231 17 नेर्गदन्तपतपदपुनास्वति-
 वस्तिवातिवातिप्रातिप्रातिवपतिवहतिवाप्यतिचिभोतिदेशिषु च 2285 18 येने विभाषाकलादाव-
 यान्त उपदेशे 2232 19 अनितेः 2478, 20 अस्त 2984 21 उभौ साभ्यामन्य 2606 22
 इन्तेरत्पूर्वस्य 359 23 वनोर्वा 2429 24 अन्तरदेशे 3204, 25 अयन च 3295 26 अह्यस्य
 इवशदात् 3648 27 नक्ष्त्रागुस्योवपुभ्यः 3649, 28 उपसर्गाद्वहुलम् 859 29 कुरत्यचः 2835
 30 चेर्विभाषा 2836, 31 इक्ष्वेजुपपात् 2837 32 इजादेः सजुनः 2838, 33 वा निवनिवनिन्दात्

8829 34 न साधुप्रकनिगनिप्यायीवेवात् 2840 35 यात्पदान्तत् 3310 36 नयोः यास्तस्य
 2518 37 पदान्तस्य 198 38 पदव्यवायेऽपि 1057 39 शुभादिषु च 792 40 स्तोः ऋतुना
 ऋतुः 111 41 ऋतुनः ऋतुः 113 42 न पदान्तादोरनात् 114 43 तोः चि 115 44 यात् 112
 45 यरोऽनुनासिकेऽनुनासिको वा 116 46 अचो रडाभ्या द्वे 59 47 अचि च 48 48 नादित्या-
 ऋतो पुत्रस्य, 55 49 यरोऽचि 340 50 त्रिमधुतिषु याकटावगस्य 56 51 सर्वत्र याकस्यस्य 57,
 52 दीर्घादाचार्याणात् 58, 53 कला जरफचि 52 54 अभावे चर्च 2182 55 खरि च 121,
 56 यावसाने 206 57 अचोऽमगुह्यास्यानुनासिकः 110 58 अनुस्वारस्य ययि परसवर्ण 124 59
 या पदान्तस्य 125 60 तोर्लि 117 61 लदः स्वास्तम्भोः पूर्वस्य 118 62 कयो द्वोऽप्यवरस्यात्
 119 63 यरकोऽटि 120 64 हलो यया यनि लोपः 60, 65 करो कचि सवर्णे 71 67 उदात्ता
 ऋतुदात्तस्य स्वरि, 3660, 67 नोदात्तस्वरितीदयनमार्गक्राव्यवगातमानात् 3661, 68
 अ अ इति ॥

END OF BOOK VIII

—30.—